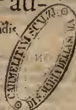

M

C.B.C

D. DIONYSII CARthusiani in omnes beati Pauli Epistolas Commentaria. Cui quidem in componendis enarrandisque sacrarum literarum libris, (si singula spectes) pari ingenio dexteritatéque vix alter succeßit.

S 28, H. 16

EIVSDEM,

In VII Epistolas Canonicas, Acta Apostolorum, Apocalypsim, & Hymnos Ecclesiásticos, non minus piæ quàm eruditæ Enarrationes

Conuentus Ste Mariæ de Scala Vrbis

PARISIIS.
Apud Carolam Guillard, sub Sole aureo, via ad D. Iacobum.
M. D. XL.

828 H

INDEX RERUM memorabilium ex Cómentariis D.Dionysii Carthusiani in omnes D. Pauli epistolas, serie literaria.

A

B

C

D

E

FINIS.

A # D. DIONYSII CAR-
THVSIANI IN OMNES BEATI PAVLI EPISTOLAS ENARRATIO.

PROOEMIVM.

AVDITE ME, QVONIAM DE REBVS MA- Prou.8
gnis loquuturus sum:& aperiẽtur labia mea vt rectà prędicẽt.Iusti sunt omnes ser Psal.103
mones mei.Deus sublimis & benedictus,qui omnia in sapientia fecit, qui dixit de 1.Cor.4
tenebris lumen splendescere', qui ad suiipsius similitudinem atque imaginẽ con- Genes.1.
didit genus humanũ propter adipiscendã vitam æternam,quę consistit in hoc,vt Ioan.17
cognoscamus verũ deum, & quẽ misit Iesum Christũ,ordinatissimo quodã pro-
cessu & conuenietissimo modo reduxit perditũ hominũ genus,ad fœlicitatem a-
missam.Primo quippe,ab exordio mundi,multifariè multisq; modis loquutus est Heb.1.
B hominibus per prophetas & patriarchas.At vbi venit plenitudo tẽporis,misit (sicut promisit) vnigeni- Galat.4
tum filiũ suũ,vt saluaretur mundus per ipsum.In quo quũ cõsummata fuissent omnia,quæ de eo prenun Ioan.3
ciata erant per os sanctorũ,qui à seculo sunt,prophetarum eius:paucis elapsis dieb' misit electis & veris Act.3.
Israelitis,sanctis apostolis,aliis quoq; qbusdã primitiuę ecclesię personis,paracletũ spm̃ sanctũ,qui cor- Luc.1.
da eorũ omniũ veritatũ notitia,omniũ gratiarũ decore,omniũq; virtutũ sanctitate impleuit. Ipsi nempe Ioan.1
primitias spũs receperunt,quemadmodũ Christus passioni iam proximus spopõdisse describitur, Para- Rom.8
cletus spũs sanctus,quẽ mittet pater in nomine meo,ille vos docebit omnia. Insuper reparator,saluator Ioan.8
& medicus perditorũ,agnus dei qui tollit piacula mundi, q venit quærere & saluare quod perijt,demon Ioan.3.
strare volens cunctis hominibus artis suæ industriã,pietatis suæ liberalitatẽ,& operationis suæ potentiã: Matth.9
quendã languidissimũ,impiissimumq; curare aggressus est. Qui quũ vastasset ecclesiã,viros & fœminas Luc.19
trahens ad mortẽ,& demũ ad aliã vrbẽ transiret,vt in ea oẽs Christianos caperet,& ad principes sacer- Act.8
dotum deduceret:in ipso itinere immẽsa dei misericordia admonitus est atq; correctus, & tanta mox sa- Act.9
pientia illustratur,'tãta gratia decoratur,tanta donorũ spũs sancti plenitudine perfunditur: vt de ipso au- 1.Tim.1
thor & fons gratiæ protestetur, Vas electionis est mihi iste. Vnde & ipse gratias referẽs deo, Fui (inquit)
blasphemus & cõtumeliosus:sed ideo misericordiã consequutus sum,vt in me primo ostenderet Christus
C virtutẽ suam & omnẽ patientiã,ad informationẽ credentiũ.Itaque propter profunditatẽ & excellentiam
epistolarũ Pauli,merito in eius psona dicitur,quod mõ pro themate est assumptũ, Audite me,quoniã de Prou.8
rebus magnis loquuturus sum,&c.In qbus vtiq; verbis primo monemur ad solicitã aduertentiã scriptu-
rarũ sancti apostoli. Deinde ratio huius admonitionis annectitur,quoniã de sublimibus rebus tractatur.
Quàm enim sublimia sint,de quibus in libro epistolarũ apostoli agitur,in processu elarebit. Præterea ne 2.Tim.2.
putemus hanc sublimitatẽ esse verbalem ac friuolã,subditur,Et aperiẽtur labia mea,vt recta prædicent.

¶DE VERITATE, firmitate,ac certitudine Christianæ sapientiæ. ARTIC. I.

SCio hominem in Christo raptum vsque ad tertium cœlum,& scio quoniã raptus est in paradisum, 2.Cor.12
& audiuit arcana verba,quę non licet homini loqui.Hæc de seipso asserit sanctus atque diuinus apo
stolus.Sed dicet ei aliquis,Tu de teipso testimonium perhibes:testimonium tuũ non est verum. Ad
quod respõdere potest apostolus verbis saluatoris,dicentis,Et si ego testimoniũ perhibeo de meipso,testi Ioan.8
moniũ meum verũ est,quia non sum solus,sed ego,& q misit me Christus.Deniq; ipse testimoniũ per-
hibet de me,quoniã opera quæ dedit mihi,testãtur me verũ esse famulũ dei.De his enim operib' miracu-
losis scribit apostolus his qbus mentiri nõ potuit,puta Corinthiis,in quorũ cõspectu patrata sunt, Signa
(inquit) apostolatus mei facta sunt super vos, in omni panẽtia,in signis & prodigiis & virtutibus.Itẽque, 2.Cor.12
Prædicatio mea fuit nõ in persuasibilib' humanę sapiẽtiæ verbis,sed in ostẽsione spũs & virtutis:vt fides 1.Cor.2
D vestra non sit in sapientia hominũ,sed in virtute dei.Hęc sunt Christianę fidei supernaturalia argumẽta,
de quibus alibi ait apostolus, Quomõ effugiemus,si tantã neglexerimus salutẽ, quę in nos cõfirmata est,
cõtestante deo,signis,portentis,& virtutibus,& spũs sancti distributionibus? Quę autẽ fuerint magnalia Heb.8
ista apostoli opera,in actib' apostolorũ plenius edocetur.Deniq; testimoniũ phibet Paulo Christus, qui
ait, Vas electionis est mihi iste.Sed & princeps apostolorũ in fine secũdæ suæ canonicę gloriosum testi- 2.Cor.2
moniũ phibet Paulo,Charissimus (inquiens) frater noster Paulus,secundũ datam sibi sapientiã scripsit Act.2.
vobis in epistolis,in qbus sunt quædã difficilia intellectu.Lucas quoq; Euãgelista,quid ptestetur de Pau 5.6
lo in actibus apostolorũ recolitur.Proinde ipsa tam subitanea Pauli cõuersio,nõne euidentissimũ signum Act.9
est veritatis suæ doctrinæ? Ex crudelissimo persequutore mutatus est repente in fidelissimũ prędicatorẽ, 2.Pet.3.
& in omni catholicę fidei theoria,omniumq; linguarũ notitia,imò in omni sanctitate & iustitia copiosis Act.8.9
sime adimpletus est intra triduũ quo erat non videns,nec vescens,nec cũ homine loquens. Vnde cõstat 13.14.15.
verissimũ esse,quod ipse ait ad Galatas,Notũ vobis facio Euangeliũ quod euangelizatum est à me', quia 16.17
non est secundũ hominẽ.Neq; enim ego ab homine accepi illud,neq; didici: sed p reuelationẽ Iesu Chri Galat.1.
sti.Hinc ergo firmissime credimus sancto apostolo de semetipso testanti,q raptus sit in tertium cœlum, 2.Cor.12
audieritque in contemplatione illa extatica verba arcana. ¶Ex quo innotescit fidem Christianã non hu Col.2.
manæ rationi,sed increatæ veritati inniti,& in diuino ac supernaturali lumine stabiliri.Propter quod tan 1.Tim.5
ta est certitudo & firmitas eius, vt nec angelo credendum esset, si quippiam contra eam proferret. Ideo Galat.1.
nanque ait apostolus, Licet angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod audistis, anathema sit Mat.vlt.

Marci.6 Imò quàm certum est, deum non esse confirmatorẽ aut testem falsitatis, tam certũ est fidem apostolicam E
esse à deo. Ipse enim per infinita miracula dignatus est eam cõfirmare: quemadmodũ de apostolis scriptũ
Psal.138 est, Illi autem profecti prædicauerunt vbique, dño cooperãte, & sermonẽ confirmante sequẽtibus signis,
Rom.1 Quæ vtique signa in suo effectu, videlicet in conuersione mundi ad tam supernaturalem & arduã legẽ
1.Tim. 6. atq; incõprehensibilẽ fidem sufficienter relucent: nec opus est ea repetere, quamuis vbertim repetita sint
Act.22. ad instructionẽ humanam. ¶ Ex his innotescit verũ esse quod expositores dicere solent: videlicet, ꝙ scri-
1.Tim.1. ptura seu libri epistolarum Pauli præ cæteris scripturis in tribus & forte in pluribus præeminent, scilicet
Ioan.15 in profunditate sententiæ, in fidei assertione, & in spei sublevatione, seu gratiæ cõmendatione. Quemad-
Rom.3 modum enim in ipsum pelagus lucis diuinæ, ineffabili & excellentissimo modo absorptus erat in raptu
præfato: sic rediens profundissime est loquutus. Et quia non solũ à spiritu sancto, sed etiam ad pedes Ga-
malielis instructus fuit in lege & prophetis: ideo ad fidem probandam conuenientissima & copiosissima
introduxit testimonia, ex prophetis & lege. Postremo sicut in semetipso specialiter expertus erat miseri-
cordiam saluatoris: sic præ cæteris gratiam dei specialius commendauit, ostendens eam non esse ex me-
ritis, nec aliquem propriis viribus posse saluari. Sicque totam spem nostram erexit ad clementiam creato-
ris: quatenus in sola bonitate ipsius speremus, eius gratiam incessabiliter inuocantes.

¶ DE PROLOGO HIARONYMI super Epistolas Pauli. ARTIC. II.

SECVNDVM Hieronymum quęritur primo, cur post Euãgelia, quæ legẽ perficiunt, in qbus præce- F
pta, consilia atq; exempla viuendi plenissime proponuntur, scripsit Apostolus istas epistolas. Cuius
Hierony. rationem assignat Hieronymus, scilicet vt in exordio nascentis seu primitiuæ ecclesiæ nouis causis
emergẽtibus, tam pręsentia q̃ futura vitia extirparet, inutiles quæstiones excluderet, cõtra hæreticos quo-
que armaret ecclesias sequẽs in hoc vestigia ꝓphetarũ, qui post scriptã Moysi legẽ, libros suos scripserũt:
quatenus rediuiua populi refrenarẽt peccata, virtutes instruerent, & ad cultũ diuinũ auditores inducerent,
suppliciorũ cõminatione, bñficiorũ diuinorũ cõmemoratione, ꝓmiorumq; ꝓmissione. ¶ Deinde quęritur
de causa numeri Epistolarũ. Decẽ enim scripsit ecclesiis, quatuor vero discipulis, sicut patebit. Huius ratio
est, vt ostẽdat vtriusq; testamenti plenã esse cõcordiã, summamq; vtriusq; legis, in harũ epistolarũ scriptu
ra includi. Per decẽ quippe figuratur testamentũ antiquũ, propter decalogũ mãdatorum Moysi datũ. Per
quatuor vero signatur testamentũ nouũ, propter quatuor Euangelia. Decẽ itaq; scripsit epistolas ad ec-
clesias, vt demõstret se non discordare à Moyse. Quatuor vero misit discipulis, quoniam eadẽ est materia
Euãgeliorũ & Epistolarũ: videlicet documenta & opera Christi. Porrò epistolã ad Hebræos quidã dixe-
runt nõ esse Pauli, sed Lucæ, vel Barnabæ, vel Clemẽtis: eo ꝙ cõtra cæterarũ cõsuetudinẽ epistolarũ titu-
lo careat, facũdiorq; sit. Hoc autẽ à sanctis doctoribus reprobatur. Tacuit enim Apostolus in illis episto-
lę principio nomen suũ, ne Hebræi nomine suo audito, ipsam epistolã spernerent atq; reiicerent: quoniã
Paulus apud eos habebatur suspectus, tanquã legis destructor. Pręterea mirũ non est, ꝙ eloquẽtior fuit in G
idiomate proprio .i. Hebræo, q̃ alieno, vtpote Græco, quo scriptæ sunt epistolæ cæteræ. Nã & gratia per-
ficit naturã, secundũ dispositionẽ ipsius. Vnde donũ linguarũ seu gratia sermonis magis perfecit Aposto
lum in idiomate ꝓprio, q̃ alieno. ¶ De ordine quoq; epistolarũ inquiritur, cur epistola ad Romanos cę-
teris præordinetur, cũ ante cæteras nõ fuerit edita? Quod ideo factum est, quoniã ista epistola cęteris est
profundior, Vel, quia Romani monarchiã orbis tenebant. Vel, quia in ista epistola contra primũ peccatũ,
quod est superbia, disputat. In ecclesia enim Romanorũ mixti erant conuersi ex iudaismo & gentilitate,
& hi inter se contendebant de dignitate: & quidã eorũ propriis meritis se putabant saluandos. Horũ ergo
errorẽ atque superbiã reprobans sanctus Apostolus, reuocat eos ad vnitatẽ, humilitatem, ac pacem: osten
Rom.12 dens Iudæos legem scriptam, Gentiles vero legem naturalem transgressos. Postremo omniũ epistolarum
generalis intentio, principalisque finis est, ad plenam obseruantiã euangelicæ doctrinæ, ac per hoc ad vi-
tam æternam inducere. Singulæ quoque epistolæ proprias sortiuntur materias, ac proprium finem.

¶ EXPOSITIO I. CAP. EPIST. AD ROMANOS. ARTIC. III.

EPISTOLA in vigilia natiuit.

PAVLVS seruus Christi Iesu, vocatus apostolus, segregatus in Euangelium dei, quod
ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, &c.] In hac episto
la, sicut in conscriptione epistolarum fieri solet, præmittit salutationem, & primo ex-
primit personam salutantem, id est, seipsum, dicẽdo, Paulus seruus Christi Iesu. In hoc H
autem quod ait, Paulus, commendat personã suam à nomine. Cum vero adiungit, ser-
uus, commendat eam à conditione. Commendat quoque eam à dignitate, cũ dicit, vo
catus apostolus. Commendat etiam eam ab officio, subdens, segregatus in Euãgelium
Origenes dei. Itaq; [PAVLVS] qui secundũ Origenem binominis erat (ad quod allegat illud actuũ, Saulus, qui &
Act.13 Paulus) secundum alios primo appellatus est Saulus, deinde post conuersionem dictus est Paulus, id est,
August. paruus seu modicus. Sic enim secundũ Augustinũ & Bedam ex humilitate vocauit semetipsum. Secun-
Beda. dum Hieronymum autem dictus est Paulus à Sergio Paulo, quem conuertit. [SERVVS] seruitute spon
Hierony. tanea non coacta, seruitute charitatis non puri timoris. De seruo enim qui seruit solo timore aut solo mer
Ioan.3 cedis intuitu, ait saluator, Seruus non manet in domo in æternum. Et iterum, Iam non dicam vos seruos,
Ioan.15 sed amicos meos. Loquẽdo autẽ de seruitute amoris, electi sunt serui, quoniã deo obediũt. Itaq; [SERVVS
Iesu Christi,] cui seruire, regnare est: & sicut beata Agatha dixit, Sũma ĩgenuitas siue nobilitas est, Chri-
sti seruũ existere, atq; sub eius dñio ꝑmanere. [VOCATVS apostolus.] Vocatus inquam a deo, nõ ab ho
Galat.1 minibus .i. per gratiã dei ad apostolatũ ꝓmotus, atque à deo immediate in apostolũ consecratus. Vnde de
seipso hoc modo scribit, Paulus apostolus, non ab hominibus, neq; per hominẽ, sed per Iesum Christum,
Heb.5. & deum patrem. Nemo quippe assumit sibi honorem, sed qui vocatur à deo tãquam Aaron. Puto autem
quòd ait, vocatus apostolus, ex humilitate, quasi dicere nolens, existens apostolus: sed vocatus, id est, ab

A hominibus ſic æſtimatus & dictus,quanuis ego ipſum non arbitrer dignum apoſtoli nomine. Ideo nan
que alio loco fatetur,Ego ſum minimus apoſtolorũ,qui nõ ſum dignus vocari apoſtolus. Vocatur quo- 1.Cor.15.
que Paulus per excellentiam quandam apoſtolus,non propter authoritatẽ,ſed prędicationis efficaciam
ſeu generalitatem:iuxta quod ait,Plus omnibus laboraui,[SEGREGATVS in Euangeliũ dei].i.ab aliis Ibidem.
ſeparatus,quatenus euangelicã legẽ annunciem. Dicitur autẽ,ſegregatus.i.à grege infideliũ Iudęorũ diui Hebræ.1.
ſus mẽte ſeu fide,loco & corpore. De qbus loqtur,Nõ acquieui carni & ſanguini. Vel,ſegregatus,à gre- Galat.1.
ge apoſtolorũ & aliorũ diſcipulorũ:ſecundũ quod aiebat ſpũs ſanctus,Segregate mihi Paulũ & Barnabã Act.13.
in opus ad quod aſſumpſi eos. Ab his ſegregatus eſt corpore,nõ mẽtis vnione. Deniq; nomine dei,hoc
loco intelligitur deus pater. Subditur enim, [QVOD].ſ. Euangeliũ [ANTE] videlicet à principio mun-
di,maxime tamẽ à tẽpore Moyſi,vel etiam Abrahæ [PROMISERAT] ex ſua pietate,nõ hominũ me- Galat.3.
rito,[PER prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis].i.libris à prophetis conſcriptis [DE filio ſuo] vnigenito, Amos.3.
naturali ac vero,nõ adoptiuo. Adam autẽ propheta erat,ſimiliter Enoch & Noe.ſcripturã vero Enoch Act.10.
allegat Iudas apoſtolus. Et quanuis liber Enoch non inter ſcripturas ſanctas reputetur, ſed inter apocry
pha,eo ꝙ peruerſi aliqua in conuenientia libro illi miſcuerint, certum eſt tamen librũ illũ qui ab Enoch
editus eſt,ſacrã fuiſſe ſcripturã. Et forſitan plures ſanctitate ante diluuiũ ſcripſerunt de Chriſto. Moyſes
quoque & Ioſue memoriã faciunt libri iuſtorũ,quem conſtat eſſe vetuſtum,de Euangelio Chriſti ſaltem Ioſue.10
B myſtice ſeu figuratiue loquentem. Hinc etiã Iudæorum magiſtri teſtantur,ꝙ omnes prophetæ non ſunt 2.Regũ.1
loquuti niſi ſuper dies Meſsiæ. Propter quod Petrus in actis de Chriſto loquẽs,Huic(inquit) omnes ꝓ- Act.10
phetiæ teſtimoniũ perhibent. Et iterũ,Omnes (ait) prophetæ à Samuele prænunciauerũt dies iſtos. Sed
& ipſe ſaluator ſic loquitur,Oportet impleri omnia quę ſcripta ſunt in lege Moyſi & ꝓphetis & pſalmis Act.3.
de me. De lege autem & Euãgelio Chriſti ꝓmiſſum legimus , Lex à me exiet,& iudiciũ meum in lucem Luc.vlt.
populorũ requieſcet. Et alius propheta,Ecce dies veniunt dicit dñs , & feriam domui Iſrael pactum no- Eſa.50
uum,&c.[QVI (filius) factus].i.natus [EST ei,] ſcilicet deo patri,vtpote ad honorem & gloriam eius, Hiere.31
[EX ſemine].i.poſteritate [DAVID] prophetæ ac regis,[SECVNDVM carnem]aſſumptam. De qua di
citur,Verbum caro factũ eſt.i.ſecundũ naturam humanam,quam aſſumpſit ex virgine benedicta,ex Da Ioan.1.
uid progenie orta. Immediatum autẽ ſemen corporis Chriſti,erat puriſsimus ſanguis ſacratiſsimæ virgi-
nis. Si vero ſumatur ſemen ꝓ ſolito ſemine,quod cæteræ matres in generatione miniſtrant,videlicet pro
ſuperfluo illo naturæ coagulato,impuroq; ſanguine:ſic nõ eſt natus ex ſemine virginis Mariæ, quæ cum
mundiſsima fuerit,tale ſemen nõ prębuit. Sed neq; ex ſemine Dauid, niſi mediate,nõ immediate. ❡Cur
autẽ apoſtolus dicit Chriſtũ ex ſemine Dauid factũ ſecundũ carnẽ,& nõ potius natũ,imò & alibi loqui-
tur,Miſit deus filiũ ſuum factũ ex muliere,cũ tamen ab Euãgeliſta dicatur, Quod ex te naſcetur ſanctũ, Galat.4
C vocabitur filius dei. Et Eſaias,Paruulus natus eſt nobis. Et reſpondendũ,ꝙ ideo,vt oſtẽdat humaná Chri Luc.1.
ſti generationẽ non fuiſſe naturali & ſolito modo,ſed ſupernaturali quodam ſpiritus ſancti artificio:iuxta Eſa.9.
illud propheticum,Nouum creabit dñs ſuper terram. Mulier circundabit virum. Et illud,Spiritus ſanctus Hiere.31.
ſupueniet in te. ❡Verũtamen aduertendũ,ꝙ licet Chriſtus ſecundũ carnẽ factus ſeu natus ſit ex ſemine Luc.1.
Dauid,atq; ex feliciſsima virgine:nõ tamen ſimpliciter & abſolute conceditur,ꝙ Chriſtus ſit creatus vel
creatura,quoniã nõ ſubſiſtit in eſſe creato,nec per generationẽ tẽporalẽ adeptus eſt nouã ſubſiſtentiã. Et
etiã ne videamur aliquo modo cõmunicare Arrianis,cæteriſq; hęreticis,qui Chriſtũ dixerũt eſſe puram Ioan.1.
creaturã. Ipſe equidẽ eſt verus creator ac deus,& verbũ quod erat in principio,ꝑ quod facta ſunt omnia.
Cum ergo ſancti doctores leguntur Chriſtũ vocare creaturã,exponendi ſunt ſapiẽter. ❡Præterea Chri
ſtus filius dei patris,dicitur factus ſecundum carnẽ ad gloriam patris,quia ob id incarnatus, & in mundo
conuerſatus eſt,vt nomẽ dei patris hominibus reuelaret,eoſque ad cultũ ipſius induceret:iuxta illud,Ego Ioan.8.
non quæro gloriã meam,ſed glorifico patrẽ meum. Et alibi Ioannes ait,Pater manifeſtaui nomen tuum Ioan.17
hominibus,opus cõſummaui quod dediſti mihi vt facerẽ. Circa hũc locũ ſic ait Origenes,Factus eſt autẽ Origenes
filius dei ſine dubio,quod prius non erat ſecundũ carnem,ſecundum diuinitatem vero erat prius, & non
erat,quando non erat. ❡Poſtremo.ſciendum ꝙ in Chriſto ſunt duæ generationes ſeu natiuitates, videli-
cet diuina & humana,ſed vna dũtaxat filiatio. Generatio enim cõcernit naturam quę in Chriſto duplex
D conſiſtit:filiatio vero perſonã,quę non eſt niſi vna in Chriſto. Nihilominus Chriſtus vere eſt filius virgi-
nis,quia ex ea veraciter natus,[QVI prædeſtinatus eſt filius dei in virtute ſecundũ ſpiritũ ſanctificationis
ex reſurrectione mortuorũ Ieſu Chriſti domini noſtri] Verba hęc difficultatibus plena ſunt. Denique de
ipſa prædeſtinatiõe multa dici poſſent,quæ infra tangẽtur. Nunc vero breuiter ꝑcurrendo,ſciendũ, ꝙ di
uina prouidentia vniuerſa complectitur,ita ꝙ deus glorioſus & ſapiens omnium rerum prouidentiam ha
bet. Singula nanque propter certũ finem creauit,eiſq; deſiderium finis impreſsit,atque de medijs ad finis Sapien.11
adeptionẽ requiſitis prouidit. Quemadmodum vero intellectualis creatura cęteris rebus eſt ſublimior:ſic
prouidentia dei,nobiliori modo ei aſcribitur:ita ꝙ ꝓuidentia mẽtis diuinæ reſpectu intellectualiũ creatu
rarũ prædeſtinatio dicitur. Eſt enim prædeſtinatio (ſecundũ Auguſtinum) præordinatio alicuius ad glo Auguſt.
riam,ſeu præparatio gratiæ in pręſenti,& gloriæ in futuro. Inquantũ itaque deus quoſdam ad ſupernatu Epheſ.1.
ralem beatitudinem præordinauit,& media perueniend. ad eam dare decreuit ac præparauit, dicitur eos
prædeſtinaſſe ſeu præmiſiſſe. Prædeſtinatio enim eſt quędã pręmiſsio,talis autem prędeſtinatio dilectio- Ioan.15.
nem ac electionẽ ſecundũ modum noſtræ conceptionis pręſupponit,& inde procedit. Prędeſtinatio igi-
tur anteceſsionẽ quandã prædeſtinãtis ante prædeſtinatũ & gratuitum donũ includit. Cum ergo ſit ita, Roma.8.
mirum videtur quomodo nunc ſanctus apoſtolus dicat filiũ dei prędeſtinatũ in virtute,&c. Vnde (vt fer
tur) Origenes corrigit literam,loco prædeſtinati ponens,deſtinatũ,quia (vt ait) prædeſtinatio eſt nondũ Origenes
entis,deſtinatio vero eſt entis. Filius autem dei eſt ens æternum. Aliqui quoque ſic fecerunt textu,m Qui
prædeſtinatus (vt ibi ſit punctus) eſt filius dei in virtute. *Sicque* prædeſtinatus nominaliter ſumitur,

& est sensus, Qui filius existẽs prędestinatus secundũ humanã naturã, est filius dei vnigenitus secun E
Ioan.10 dũ naturã diuinã, in virtute .i. in diuina potẽtia, quę sibi & deo patri cõmunis est. Veruntamẽ quoniã
Haymo. litera nostra habet, q̃ prędestinatus est, cõsiderandũ qualiter hoc ipsum intelligi debeat. Haymo ergo
ita exponit. Qui .i. Christus, filius, seu dei secundũ q̃ homo prędestinatus est .i. eius humanitas prędestinata est, & pręordinata sine suis meritis, vt esset filius dei in virtute, hoc est, assumpta à verbo existẽte in eadẽ virtute diuinitatis cũ patre, & esset vnita illi in vnitate p̃sonę. Quod vero subiũgitur,
secundũ spm̃ sanctificatiõis, refert Haymo ad illud quod dictũ est, q̃ factus est ex semine Dauid, secundũ carnẽ: vt sit sensus, Filius dei factus est homo ex semine Dauid, secundũ spm̃ sanctificationis .i. secundũ operationẽ spũs sancti hominis sanctificãtis. Ipse enim operatus est hanc superbenedictã ver
Luc.1. bi incarnationẽ seu humanationẽ. Nam quãuis facta sit à tota supergloriosissima trinitate, tribuitur
tamen spũi sancto. Vnde in symbolo legitur, Qui cõceptus est de spũ sancto. Incarnatio etenim verbi, est opus summę pietatis. Pietas autẽ appropriatur spũi sancto. Quod vero mox sequitur, ex resurre
Haymo. ctione mortuorũ refert Haymo ad illud quod dictũ est. Prędestinat[us] est fili[us] dei, eritq; sensus, q̃ ipse sit
filius dei cui natura humana vnita est, manifestatũ est ex resurrectiõe mortuorũ dñi nostri Iesu Chri
Mat.27 sti, hoc est, eorũ qui simul cũ Christo surrexerunt. De q̃bus scribit Matthæus, Multa sanctorũ corpo-
Ioan.5. ra, qui dormierãt, surrexerunt, & veniẽtes in sanctã ciuitatẽ, apparuerunt multis. Per hoc enim quod
Lucæ.24 Christus secũ mortuos surgere fecit, tanq̃ ex pręclaro miraculo, patuit eũ esse verũ filiũ dei, de cuius F
Psalm.21. passione cecinerũt p̃phetę. Quanuis autẽ expositio ista sit vera atq; catholica, videtur tamẽ à ver-
Esaiæ. 53 bis literę nõnihil aliena. Ambrosius vero refert p̃destinationẽ hanc filij dei ad manifestationẽ homi-
Ambros. nibus factã, qua ab æterno p̃scitũ est, vt in tẽpore manifestaretur esse filius dei in virtute. Sed vt maneamus in ipso textus tenore atq; cõtextu quantũ possibile est, aduertendũ, quod esse prædestinatũ,
cõpetit Christo seu filio dei secundũ q̃ homo. Dictũ est enim q̃ prędestinatio est æterna p̃ordinatio
Prou.8. horũ quę per gratiã fiunt in tẽpore. Quod autẽ homo est deus, & deus homo, in tẽpore factũ est per
gratiã vnionis, non tamen per gratiã habitualẽ. Et hoc vtiq; ab æterno fuit præordinatũ. Quãuis ergo nõ cõcedatur simpliciter, Christus factus est filius dei. sensus enim est, q̃ p̃sona quę Christus est, factus est filius dei, eo q̃ fieri referatur ad rem secundũ q̃ in se est: hoc tamẽ cõceditur, Christus p̃destinatus est filius dei esse, qm̃ prædestinari cõuenit rei, prout in apprehẽsione p̃ordinantis. Persona autẽ
seu hypostasis verbi apprehẽdi potest, prout in humana natura subsistit. Sed (vt dictũ est) prędestina-
Ioan.1. tio ista asscribitur Christo ratione naturæ assumptæ. Nã antecessio, & donũ gratuitũ Christo cõueniunt ratiõe humanitatis duntaxat. Sic ergo exponenda est litera, Qui filius dei .s. Christi, in duabus
Col.1. naturis subsistens, secundũ q̃ homo, prędestinatus est, hoc est sola gratia seu dei beneuolẽtia sine pro-
priis meritis pręelectus est, nõ solũ vt sit caput ecclesię, & à principio suæ cõceptionis in virgine, cõ G
2. Cor.1. firmatus esset in bono & cõprehẽsor p̃fectus: verũetiã vt esset fili[us] dei, nõ adoptiuus, sed naturalis, in
Ioan.5. virtute .i. diuina potestate, per quã prædestinatio ista effectũ sortita est, seu ad actũ deducta, secũdum
spm̃ sanctificationis .i. per spiritũ sanctũ, qm̃ operatione spũs sancti facta est incarnatio Christi: iuxta
Matth.1. illud, Quod natũ est in ea, de spiritu sancto est. Incarnatio autẽ est prædestinationis effectus. Secundum spiritũ, inquam, sanctificatiõis, ex resurrectione mortuorũ, hoc est secundũ spiritum sanctũ, per
cuius sanctificantẽ gratiam spiritualiter mortui reuiuiscunt. qui vocantur mortui, domini nostri Ie-
1. Cor.9. su Christi, quoniã merito eius, gratiam spiritus sancti recipiunt, atq; saluãtur. [PER quem] scilicet
Ephes.4. Iesum Christũ, [ACCEPIMVS,] ego Paulus, cæteriq; apostoli à summo trinitate, [GRATIAM] .i.
primitias spũs sancti, seu diuinorũ munerum supernaturalem infusionẽ. ¶ Gratia autẽ proprie sumpta, est donũ seu habitus supernaturalis, à solo creatore per creationẽ infusus, essentiã rationalis crea
1. Cor.12. turæ immediate perficiens, eamq; in esse diuino ac meritorio statuens. Hæc est gratia gratũ faciens,
Rom.6. quæ à virtutibus, fructib[us] ac donis spũs sancti distinguitur, [ET apostolatũ] .i. potestatẽ seu authori-
Hebr.11 tatẽ, pręcipuamq; cõmissionẽ ac legationẽ p̃dicandi Euangeliũ Christi, [AD obediẽdum fidei] .i. ad
Act.5. hoc, vt eos q̃bus euãgelizemus, hortemur, & faciamus obedire fidei Christianæ, videlicet naturali ra
2. Cor.16 tione postposita, intellectũ suũ humiliter subdant incõprehensibilibus & supernaturalibus testimo-
Mat. vlt. niis fidei. Vnde inferius ait Apost. In captiuitatẽ redigens omnẽ intellectũ in obsequiũ Christi. Hæc
Psalm.18. antẽ accepimus facere, [IN oĩbus gentibus] .i. vbiq; terrarũ, non solũ in vna aut paucis nationibus, vt H
Act.1. impleremus quod de nobis p̃dixit p̃pheta, In omnẽ terrã exiuit sonus eorũ. Hinc enim Christus aie-
Esa.vlt. bat apostolis, Eritis mihi testes in omni Iudæa & Samaria, & vsq; ad vltimũ terrę. Qui etiã p̃ Esaiã
66. de apostolis loquitur, Mittã ex eis q̃ saluati fuerint, ad gentes, in mare, in Aphricã & Lydiã, tenentes
Esa.42. sagittã, in Italiã & Gręciã, ad insulas lõge, & annunciabũt gloriã meã gentibus. Omnia vero hæc feci
60. mus [PRO nomine eius] .i. pro nomine Christi glorificando ac dilatando, vt omnes cõuertantur ad
FINIS. ipsum. Deniq; de Romanis, qui erãt Italici, subdit. [IN quibus] .i. inter quas gentes, ad quas missi sumus, [ESTIS & vos] Romani [VOCATI Iesu Christi] .i. vocati à deo per inspirationẽ & gratiã ad
Mat.10. fidẽ catholicã, vt sitis Iesu Christi, ptinẽdo ad oues seruosq; eius. ¶ In Euãgelio scriptũ est, quẽadmodũ Christus vocauerit ad . duodecim discipulos, eos appellãs apostolos, quibus & ait, Nõne ego
Lucæ.6.
Marci.3 vos duodecim elegi, quomodo ergo nunc dictũ est, apostolos accepisse apostolatũ à deo trinitate per
Ioan.6. Iesum Christum? Et respondendũ, q̃ apostolatus, qui est gratia gratis data, & gratia gratũ faciẽs, sunt
1. Timo.2 quidẽ à deo & etiã à Christo, secundũ quod deus est authoritatiue, primo & principaliter. A Christo autẽ, secũdũ quod mediator est dei & hominũ, sunt mediate & executiue, seu dispositiue, & quodãmodo instrumẽtaliter. Per Christũ enim seu per meritũ eius, omnia diuinarũ munera gratiarũ no
Matth.7. bis præstãtur: secundũ quod ipse testatur, Quicq̃d petieritis patrẽ in nomine meo, dabit vobis. Pro-
Ioan.14 pter quod in conclusionibus orationũ ecclesię cõmuniter dicitur, Per dñm nostrũ Iesum Christum.

A [OMNIBVS qui sũt Romæ dilectis dei].i.à deo æternaliter præamatis. Ipse enim prior dilexit nos [VOCATIS sanctis].i.fidelibus per diuinæ vocationis gratiam sanctificatis, qui etiam veraciter sancti appel lãtur, [GRATIA] de qua nũc factus est sermo, quę est principiũ omnis actionis meritorię, ponens animã in esse spirituali & grato [VOBIS & pax] interna, quę est tranquillitas mentis, & quies in debita interiorũ ordinatione consistens: de qua propheta, Nõ est, inquit, pax impiis dicit dominus. Et in Psalmo, Esa. 32.
Pax multa diligentibus legem tuã, præstetur & insit vobis [A deo patre] nostro, qui est pater Christi per Psal. 118.
naturã, & pater noster p gratię infusionẽ, siue adoptionẽ. de quo Christus in Euãg. Ascẽdo ad patrẽ meũ, Ioan. 20.
& patrem vestrum. Cum ergo sit pater noster, cum omni fiducia ab eo gratiam postulare debemus, quia vt indulgentissimus pater libenter tribuet egenis, mendicisque filijs quicquid rationabiliter petũt ac iugiter. Ideo nãque in Euãgelio ait Saluator, Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, quanto Heb. 10.
magis pater vester cœlestis dabit spiritum bonũ petentibus se? [AT domino Iesu Christo.] Ex hoc argui- Luc. 11.
tur, Christũ esse verũ deum, cum nullus sit author aut dator pacis internę & gratiæ, nisi deus omnipotẽs. 2. Pet. 1.
Sequitur quoq; deũ patrẽ & Christũ esse vnũ ac idẽ causale principium pacis & gratię, quoniã sol9 crea- Ioan. 14.
tor est causa huius pacis & gratiæ. Vnde cõstat vtriusque esse eandẽ deitatẽ, eandẽq; virtutem & opera- Esa. 45.
tionem: iuxta illud, Quæcunq; facit pater, hæc & filius similiter facit. Et idẽ rite sentitur de spiritu san- Ioan. 3.
cto, qui hic non exprimitur, quoniã patre & filio nominatis, intelligitur tanquã amor, & nexus, osculũq;
B amborũ. ¶ Præmissa persona scribentis, & eis quibus scribitur commemoratis. forma quoque salutatiõis præhabita, sequitur narratio. [PRIMVM quidẽ].i. ante cætera quæ dictur9 siue acturus sum. Vel primũ Sapiẽ. 16.
.i. pręcique, [GRATIAS ago deo meo] simplici in essentia, & trino in personis, qui licet sit omniũ deus Exod. 15.
ratione creationis, est tamẽ specialiter deus meus, propter singularem charitatẽ & pietatẽ eius super me:
& itẽ propter præcipuã spẽ, dilectionẽ, ac cultum quibus ei inhæreo, dicẽs cum Psalmista, Deus cordis Psal. 72.
mei & pars mea deus in æternũ. Solet autẽ apostolus (& ita fieri decet) à gratiarũ actione incipere, [PER
Iesum Christũ] secundũ ꝙ homo est, & dei ac hominum mediator: ita ꝙ Christus est mihi causa gratias Roma. 5.
agẽdi deo meo, quoniã beneficia eius, & omnia quæ ipse pro nobis fecit ac pertulit, excitant & obligant 2. Ioan. 1.
me ad gratias deo altissimo referẽdas, qui tãta bona hominibus p Christũ largitus est. [PRO omnib9 vo- 1. Cor. 10.
bis].i. propter beneficia dei vobis collata. Vel, pro oĩbus vobis.i. pro vestro profectu atq; salute, quatenus
me pro vobis gratias referẽte augeatur in vobis salus & gratia Christi. Vel, pro omnibus vobis, supplen- 1. Cor. 17.
do vestrũ imperfectũ. Vel, pro omnibus vobis.i. in persona omniũ vestrum seu vice vestra, [QVIA fides
vestra annũciatur in vniuerso mũdo.i. in multis ac principalibus finibus mũdi. Romani enim, quoniã toti mundo præsidebãt, famosissimi erãt, & ideo fides eorũ per omnia ora fideliũ volitabat. Dixerunt enim 1. Petr. vlt.
alię ecclesię gẽtiũ. Ecce Roma, quæ est caput ac domina mũdi, fidẽ suscepit. Sicq; confirmabãtur in fide
C exẽplo fidei Romanorũ. In his verbis cõmẽdatur nobis charitas sancti apost. qui de proximorũ salute sicut de propria exultauit & gratias retulit. Ita & nos agere cõpetit, vt scilicet gratias deo agamus, cũ audimus & scimus proximos nostros spiritualiter prosperari. Vnde infra scriptũ est, Gratias agentes deo pro omnibus semper. Asserit quoq; Apostolus se gratias agere de fide Romanorũ, quoniã fides fundamentũ
est vniuersarum virtutum, In fide tamen includit cætera dona gratiæ dei. [TESTIS enim mihi est deus, Eph. 5.
cui seruio] cultu latriæ [IN spiritu meo].i. in superioribus viribus animæ meę, videlicet in intellectu, cre Hebr. 11.
dendo, orando, contẽplando, & voluntate sperando, amãdo, & cætera bona opera agendo. [IN Euangelio filij eius] quod alijs prædico, cui obedio, & ꝓ quo multa sustineo. ¶ Euãgelium autẽ filij dei seu Christi, est annunciatio bona, & sancta doctrina, quam Christus primo edocuit, & per apostolos alijs nũciatur. ¶ Hoc loco sicut & aliàs sæpe iurat Apost. quatenus melius sibi credatur. Quod fecit propter infir-
mitatẽ eorũ quibus loquebatur. Nec tamẽ fecit contra illud saluatoris in Euãgelio, Ego dico vobis, nõ iu- Matth. 5.
rare omnino. Et iterũ, Sit sermo vester, est est, nõ nõ. Vnde & Iacob9 dicit, Ante omnia nolite iurare. His Ibidem.
enim verbis prohibetur iuratio falsa, consulitur iurationis dissuefactio: permittitur iuratio necessaria. Pro- Iacob. 5.
pter quod Christus adiecit, Quod amplius est, à malo est, nõ dixit, malũ est, sed à malo est.i. ab imperfectione vel incredulitate eius, propter quẽ iuratio adhibetur. Imò iuratio debite circunstãtionata, est actus virtutis, quę latria nuncupatur. Vnde scriptũ est, Dominum deũ tuũ timebis, & per nomẽ eius iurabis. Et
in Psal. Laudabũtur omnes qui iurãt in eo. Huius itaq; rei testis est mihi deus [QVOD sine intermissione] Deut. 6.
D .i. omnibus cõgruis horis seu aptis tẽporibus, [MEMORIAM vestri facio].i. vestri reminiscor, & coram Psalm. 62.
deo memor sum vestri [SEMPER].i. in omni tẽpore cõuenienti: iuxta quẽ sensum ait Saluator, Oportet semper orare, & nõ deficere. [IN orationibus meis.] ¶ Ex isto elucescit, ꝙ interdũ licet & expedit vt Luc. 12.
vnus alij manifestet dilectionẽ, solicitudinẽ, & laborẽ, quibus pro ipso afficitur & fatigatur nõ ad accipiẽdũ humanũ fauorem aut tẽporalẽ mercedẽ, sed vt alius ex hoc ad meliora prouocetur, atque de proximo suo melius sentiat & confidat. Quod tũc maxime fieri debet, cũ vnus de alio sinistre aut impie suspicat.
[OBSECRANS] hoc est, per sacrorum cõmemorationem orans: sicut quũ dicitur, Per passionem tuã Prou. 8.
libera nos, [SI quo modo].i. vt aliquo modo, [TANDEM aliquando] post multa & longa desideria, Philip. 1.
[PROSPERVM iter habeam in voluntate dei] hoc est, secundum diuinæ voluntatis beneplacitum. Nõ enim aliud absolute oro aut appeto, nisi diuina voluntate supposita: semper dicẽs, Fiat volũtas tua. [VENIENDI ad vos] ò Romani. Nã & ideo creditur Paulus Cæsarẽ appellasse, &c. quatenus occasionẽ ha Matth. 6.
beret veniẽdi Romã. [DESIDERO enim vos videre, vt aliquid vobis impartiar gratiæ spiritualis].i. gratiã mihi collatã, vobis cõmunicẽ. instruẽdo vos plenius de euãgelica lege, & disponẽdo corda vestra per Act. 25.
meã exhortationem ad abundantiora dona spiritus sancti: quemadmodum Petrus admonet, Vnusquisq; 1. Petr. 4.
sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispẽsatores multiformis gratiæ dei. Matth. 25.
Non enim debet homo (præsertim prælatus, prædicator aut doctor) talentum sibi concessum abscondere, quia vt in Ecclesiastico habetur, Sapientia abscondita, & thesauris inuisus, quæ vtilitas in vtrisque? Eccl. 41.

1.Cor. 7. [AD cõfirmãdos vos] in veritate fidei, & obseruatiõe euãgelicę legis. [ID EST simul cõsolari in vobis] E
hoc est, ad hoc cupio vobis gratiam impartiri, vt ex vestra confirmatione, ego quoque in vestro profectu
consoler & gaudeam: quoniã sicut de vestra imperfectione cõtristor, ita de vestra perfectione iucũdor,
[PER eam quæ inuicẽ est, fidẽ vestrã atq; meã] hoc est, per communẽ ac mutuã fidẽ nostrã, quæ est fi-
des catholica, in qua fundatur, & ex qua oritur cõsolatio, qua vnus fideliũ de ꝑfectu & bono alterius cõ-
solatur. Hęc quippe consolatio fundatur in hoc quod credimus, & speramus simul ad æternã felicitatem
Galat. 5. pertingere. Loquitur autẽ de fide formata quę ꝑ dilectionẽ operatur, nõ de fide informi. [NOLO aũt vos
ignorare fratres, quia sæpe proposui venire ad vos] si tamẽ deus permitteret, [ET prohibitus sum] impe-
ditus, vel ex diuina reuelatione vetitus sum ab executione propositi mei, [VSQVE adhuc] cum pręsentẽ
scribo epistolã. Impeditus autẽ fuit Apostolus per captiuitatẽ, seu aliã occupationẽ. Vel propter Roma-
Act. 16. norũ peccata nondũ permisit eũ Christus pergere Romã: quomodo in Actibus legitur, Vetati sunt Pau
lus & sui à spiritu sancto loqui verbũ dei in Asia, & nõ permisit eos spiritus Iesu. Postea tamẽ pręd icauit
Philip. 1 Paulus in Asia. Ideo autẽ proposui venire ad vos, [VT aliquẽ fructum habeã in vobis] i. spiritualẽ profe-
ctum in vobis producã, vosq; in gratia dei ac bonis operibus fructificare faciã, & etiã vt vobis pręd icãdo
1. Cor. 9. maius meritũ in pręsenti, maiusq; præmiũ in futuro acquiram, quæ omnia finaliter refero ad gloriã dei
2. Mac. 12 sublimis ac omnipotẽtis. [SICVT & in cæteris gẽtibus] quibus prædicaui, fructũ aliquẽ habeo. [GRAE-
CIS] qui naturali ingenio pollent, & philosophię inuẽtores fuerũt, [AC Barbaris] hoc est, hominib⁹ du- F
1. Cor. 15 ris, & quasi sine lege viuẽtibus. Omnes præter Latinos, Hebræos, & Gręcos, Barbari appellantur, [SA-
PIENTIBVS & insipientibus] i. fidelibus & infidelibus, doctis & indoctis, vnum verũ deũ noscẽtib⁹,
& idola venerantibus, [DEBITOR sum] pręd icare eis Euãgeliũ regni cœlestis, nõ ꝓpter eorũ merita,
aut dona ab eis recepta: sed ex cõmissiõe diuina, & ꝓpter beneficia mihi diuinit⁹ cõdonata, quę ordinã-
tur ad hoc, vt oĩb⁹ prædicẽ. Gratię enim gratis datę ordinãtur ad ꝓximũ. [ITA quod in me prõptũ est]
i. sic ꝙ ego ob hãc obligationẽ, magis tamẽ ex charitate parat⁹ sũ, [ET vobis qui Romę estis euãgelizare.

¶PROSECVTIO huius capitis ab eo loco, [NON ENIM ERVBESCO EVANGELIVM.] ARTICVLVS IIII.

1. Cor. 1. MERITO dixi me esse paratũ euãgelizare & vobis Romanis. [NON erubesco euãgeliũ dei]
hoc est, nõ cõfundar publicẽ annuntiare crucẽ, & passionẽ & cętera mysteria Christi, quę in
Act. 3. Euãgelio describũtur, atq; à reprobis irridẽtur. Paratus sum nãque pro nomine Iesu cõtu
Lucæ. 9 meliam pati: quoniã ipse ait, Qui me erubuerit, & meos sermones, hũc filius hominis erubescet, cum ve
nerit in regno suo. Huic cõsonat illud Psalmistę, Et loquebar in testimoniis tuis in cõspectu regũ, & non
Psal. 118 cõfundebar. Ratio huius subiicitur, [VIRTVS enim dei est in salutẽ omni credenti] hoc est, Euangeliũ
Ioan. 6. Christi i. potẽs effectus diuinę potestatis, seu fortis doctrina, ꝓficiens in salutẽ æternã, omni credẽti per G
Mat. 24. fidem formatã ac perseuerantẽ, [IVDAEO primũ] hoc est, ex Iudaismo conuersis, videlicet primitiuæ
Matth. 15 ecclesiæ, quæ ex Iudęis cõstabat. Nã & Christus dicebat, Nõ sum missus nisi ad oues, quæ perierunt do-
Act. 3. mus Israel, hoc est, ad synagogã primo, ac prĩcipaliter missus sum. Ideo Paulus aiebat Iudęis, Vobis opor
Infra. 3. tebat primũ loqui verbum dei. Deinde [ET Græco] hoc est, ex gẽtilitate cõuersis valet Euãgelium. Per
Græcos quasi à digniori Gẽtiles significat, Repulsa enim prædicatione Apostolorum à Iudęis, iusta fa-
Act. 13. cta est trãsmigratio ad Gentiles, secundũ quod Paulus testatur. Quia repulistis illud, & indignos vos iu
Haymo. dicastis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Secundũ Haymonem, Euãgelium dicitur virtus dei,
1. Cor. 2. quoniã Christũ, dei virtutem annuntiat. Secundum Ambrosiũ vero dicitur virtus dei, quoniã valet ad
Ambros⁹ indulgentiã peccatorũ, & ad operationem miraculorũ. Quod autẽ Euangeliũ sit virtus dei proficiens
in salutẽ omni credenti, deinceps declarat. [IVSTITIA enim dei in eo reuelatur ex fide in fidẽ.] Hæc
iustitia dei, quæ reuelatur seu manifestatur in Euãgelio, sicut ĩ scriptura veraci, vel in Iudęo & Gręco, si-
cut in subiecto iustificato, tripliciter intelligi potest. Primo, de increata iustitia creatoris, quæ est ipsemet
Ioan. 3. deus sanctus & iustus. In Euãgelio quippe increata dei patris iustitia declaratur, siue describitur, quomo-
do. s. maluit vnigenitũ suũ pati & mori, q̃ peccata manere inulta. Et quomodo Christus per viam iusti-
Roma. 8. tiæ mundũ redemit, quomodo etiã pater omne iudiciũ præstitit Christo, & per ipsum iudicaturus est o-
Ioan. 3. mnes daturusq; singulis quod meretur. Nunc tamẽ potissimũ loquitur sanctus Apostolus de iustitia dei
2. Tim. 4 omnipotẽtis, qua infideles vt impii iustificati sunt gratis. ¶Sed cũ hoc ad misericordiã dei ꝑtineat, mirũ H
Roma. 3. videtur, quomodo illud iustitiæ asscribatur. Et respodẽdũ secundũ Anselmũ, ꝙ tanta est bonitas atq; be-
Nota. nignitas dei, vt iustũ sit eũ etiã indignis & ĩpiis misereri ac parcere: sicq;, vt huiusmodi actu attẽditur iu-
stitia ex parte bonitatis diuinę secũdũ seipsam acceptæ. Misericordia quoq; in eo attẽditur, ex parte boni-
tatis diuinę ad indignos relatę. ¶Secũdo exponitur de iustitia dei creata, quã ipse causat in nobis, ꝑ quã
Roma. 4 iustificamur formaliter, quia per eã deus iustificat nos gratis. Per fidẽ sine operibus legis. Dãdo enim ani-
mæ fidem & gratiam, confert iustitiam, per quã anima iustificatur. Hæc iustitia in Euãgelio reuelatur, &
1. Cor. 2. in Christianorum cordibus manifestatur. ¶Tertio exponitur, de fideli ac vera diuinarũ promissionũ ad-
Lucę. 24 impletione, qua deus in ecclesia & in Euãgelio adimpleuit, quod in veteri testamento prædixit, atque in
Matth. 3. populo synagogę præsignauit. Hæc iustitia in Euãgelio reuelatur, Christo testãte, Oportet ĩpleri omnia
Roma. 10 quæ scripta sunt in lege & ꝓphetis & psalmis de me. Et alibi, Vnũ iota nõ peribit de lege, donec omnia
Philip. 3. fiãt. De prædicta iustitia dei secũdo modo accepta, alio loco dicit Apostolus, loquẽs de Iudæis, Ignoran
Esa. 26. tes dei iustitiã & suam volẽtes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Et rursus, Inueniar in illo nõ habẽs
Marci. 16. meã iustitiã, quę ex lege est, sed quę ex fide. Vnde per Prophetã dominus ait, Prope est iustitia mea vt re-
Matth. 9 ueletur. Erat nanque veteri lege velata, sed in Euangelio est reuelata. De qua iustitia dicit Saluator, Qui
Lucæ. 7. crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et alibi, Fides tua te saluã fecit. Itemq;, Qui credit in me, ha-
Ioan. 6 bet vitam æternam. Quælibet iustitia dei nunc prædicta reuelatur ex fide in fidem, hoc est ex fide pro-

A phetarum & patriarcharũ,in fide Apostolorum atque Ecclesiæ: quia quod illi crediderunt futurum, Psal.18
isti crediderunt impletũ. Vel, Ex fide, hoc est, ex actu fidei vnius articuli, in fidem, id est, in actum fi-
dei alterius articuli. Omnia nanq; testimonia fidei sunt connexa: & vnũ ex alio magis credibile red
ditur, imo & quondammodo declaratur, magisq́ne planum, ac rationale iudicatur. [S I C V T scriptum Abac.2
est, Iustus autem ex fide viuit.] Hoc allegat Apostolus ad probandum, quòd iustitia dei reuelatur in Ephes.4
Euangelio, vel in Christiano ex fide in fidem. ¶ Sed cum fides sit vna (iuxta illud, Vnus domin⁹, vna
fides, vnum baptisma) quomodo nunc dicitur ex fide in fidem, quasi sint fides diuersæ: Et respondendum, quòd fides est vna parte obiecti. Numeratur autem & diuersificatur ex parte subiectorum: in
eodem tamen fides non est nisi vna numero, sicut & charitas. Vnde vt dictum est, per fidẽ intelligitur
actus fidei, q diuersificatur. Authoritas vero ab Apostolo introducta habetur in Abacuc, vbi legitur: Abac.2
Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem ex fide viuet. Cui cõcor Esa.21
dat illud quoq; Esaiæ, Qui incredulus est, infideliter agit. Et in Ecclesiastico inducitur, Qui timetis Eccl.2
dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vestra. Nullus etenim propriè iustus est, nisi referat
opera sua ad vltimum finem, qui est supernaturalis felicitas. Hunc autem finem non agnoscimus nisi
per fidem, quæ in omni actu meritorio dirigit rationem. Idcirco in fide tanquã in basi seu fundamento Hier.5
to virtutum, viuit iustus. Hinc etiam ait Scriptura, Domine, oculi tui respiciunt fidem. ¶ Porro, q Psal.148
B ex fide sit salus iustitiaq; credentium, declarat consequenter Apostolus ex opposito. [R E V E L A-
T V R enim ira dei] hoc est, iusta vltio diuinæ iustitiæ, [D E cœlo] per reuelationes cœlestes ab ange-
lis factas, qui hominibus diuinam districtionem ac vltionem, seu pœnas inferni reuelauerũt. Vel, ira
dei de cœlo, id est, dei cœli, seu dei cœlestis. De quo canitur, Laudate dominum de cœlis. Vel, dei iudi
cis, de cœlo venturi ad iudicãdum viuos ac mortuos. Vel dicitur ira dei reuelari de cœlo, quia in die 1.Petri.3.
nouissimo, cœli ardentes (secundum Petrum Apostolum) & angeli cum iudice venientes, ostendent Ezech.18
iram dei contra iniquos. Itaque reuelatur ira, indignatio, detestatio dei, [S V P E R omnem impieta-
tem (qua peccatur in deum) & in iustitiam] qua peccatur in proximum [H O M I N V M] peruersorum
[E O R V M] videlicet, [Q V I veritatem dei] quam agnoscunt, hoc est, diuinorum notitiam seu diui- Iacob.4
nam iustitiam, quæ frequenter veritas nominatur, [I N iniustitia detinent] id est, iniuste viuẽdo apud
se retinent, non procedentes in actum virtutum: sed ipsam veritatem ab operis executione trahũt,
atq; abscondunt: quibus cõpetit illud, Scienti bonum & non facienti, peccatum est illi. Et illud, Me- 2.Petri.2
lius erat non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum reuerti. ¶ Hoc loco incipit
loqui Apostolus contra peccata gentilium idololatrarum. De hac reuelatione iræ dei super impieta- Esa.13
tem & iniustitiã hominum, ipse dominus per Prophetã protestatur, Visitabo super orbis mala, & con
C tra impios iniquitatem ipsorum, & requiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium
humiliabo. ¶ Insuper causa punitionis istorum subiungitur, [Q V I A quod notum est dei] hoc est, Iob.35
per naturalem rationem de deo sciri potest, videlicet quòd deus sit iustus & sapiens, approbãs bona, Eccl.1
& reprobans mala, & quod ipsi soli sit cultus perfectissimus, vtpote honor latriæ, exhibendus [M A- 1.Tim.1
N I F E S T V M est in illis] hoc est, gentilibus notum fuit, [D E V S enim illis manifestauit] per influen-
tiam luminis naturalis, per quod anima rationalis ex creaturis intelligit creatorẽ. De quo lumine scri
ptum est, Signatũ est super nos lumen vultus tui domine. Vnde Origenes ait, Notũ dei est hoc quod Psalm.4.
ex mundi huius dispositione & naturali ratione assequi possumus. Ignotũ vero dei est ratio substan Origenes
tiæ eius, quæ omnẽ latet creaturam, similiter & mysterium humanæ liberationis. Pluribus autem mo
dis deus reuelauit hominibus veritatem, videlicet per sapientię infusionẽ, per angelicam reuelationẽ,
per sanctorum instructionem, per naturalem rationem. Secundum Damascenum quoq; omnibus na Damasc.
turaliter inserta est cognitio existendi deũ. Nunc tamen agit apostolus de reuelatione quæ fit per na
turalem rationem, quæ ex creaturis ascendit ad creatoris notitiam: subditur nanque, [I N V I S I B I- 1.Tim.1
L I A enim ipsius] id est, diuina natura incorporea simplex & inuisibilis, & perfectiones eius, quæ na-
turaliter sciri possunt, videlicet iustitia, potentia, prouidentia, &c. quæ dicũtur inuisibilia dei, quoniã
licet sint vnum in deo, & ipsa diuina essentia, tamen secundum rationem distinguũtur, diuersimode Psalm.8
significantur, & per diuersa cognoscuntur. Hæc ergo inuisibilia dei, [A creatura mundi] id est, ab ho
D mine qui inter creaturas huius sensibilis mundi primatũ sortitur: de quo dominus dicebat, Prædicate Marc.16.
euangelium omni creaturæ, id est, omni homini, [P E R ea quæ facta sunt (id est, per res creatas) intel-
lecta] id est, intellectualiter contemplata. Oportet enim inuisibilia dei intellectuali, puroq; oculo in- Esaiæ.52
tueri, [C O N S P I C I V N T V R] id est, agnoscuntur. Vel per ea quæ facta sunt intellecta, id est, per crea-
ta rite considerata. [S E M P I T E R N A quoque virtus eius] id est, æterna potestas dei, [E T diuini- 1.Cor.1
tas] ab homine conspiciuntur, per ea quæ facta sunt, nõ vtiq; per speciẽ, vel quid sint, sed quia sunt,
& quid non sunt. Cũ enim omnis creatura sit quidam radius sui creatoris, & omnis effectus sit quæ-
dam participata similitudo suæ causæ (quoniam vnumquodque producit sibi simile) certũ est quòd Eccl.13.
ex naturis creatis aliquo modo cognoscatur increata natura. Videntes quippe philosophi ordinem
esse in rebus, & quod vnũ procedit, causatur & gubernatur ab alio, peruenerunt ad notitiã vnius pri
mi, summique entis, quod oportuit esse æternum, perfectum, & independens. Ex vniformi quoq; mo-
tu cœlestium corporum, & stabili consistentia mundi atque gubernatione inferiorum a superioribus
perpenderunt esse in vniuerso vnum quendam summum prouisorem, dominatorem ac principem.
Quàm multa autem vera, profunda, ac mira agnouerint Plato cum suis, & Aristoteles cũ peripateti-
cis de inuisibilibus dei, de sempiterna virtute ac diuinitate ipsius, patet in libris eorum. Sed & Proclus
Platonicus in Elementatione sua theologica de deo atq; diuinis subtilissime loquitur, quis in multis
aberret. Prædictis autem verbis apostoli consonat illud quoq; Sapiẽtis, A magnitudine speciei crea- Sap.13.

Prou.6. turæ poterit creator horũ cognoscibiliter videri. Omnia enim (vt Salomon ait) ꝓpter seipsum ope- E
ratus est dominus, scilicet vt in creaturis diuina maiestas atq; perfectio relucerent: sicq; ex considera
Eccles.3 tione creaturarum incitaretur homo ad contemplationem, amorem, ac reuerentiam creatoris. Hinc
Esa.40 scriptum est, Fecit deus opera sua vt timeatur. Et iterum, Leuate in excelsum oculos vestros, & videte
quis creauit hæc. In tantum igitur cognouerunt deum, [ITA vt sint inexcusabiles] de suis peccatis,
Heb.12. præsertim de idololatria. Non enim excusat eos ignorantia. [QVIA cum cognouissent deum] per
Luc.1. naturalem rationem, secundum modum prætactum. [NON sicut deum glorificauerunt] seruiendo ei
Sap.5. cum debita reuerentia, [AVT gratias egerunt] deo pro beneficijs suis, [SED euanuerunt] hoc est,
Mat.11. inanes effecti sunt, [IN cogitationibus suis] vanis ac friuolis, glorificantes, & magnipendentes seip-
Mich 2. sos. [ET obscuratum] luce gratiæ priuatum, & splendore diuinæ sapientiæ destitutum, [EST insi-
Esa.1. piens cor eorum] impletumque est caligine vitiorum, propter vanitatem cogitationum suarũ. Vnde
1.Cor.1. scriptum est, Vę qui cogitatis inutile. Et alibi admonet dominus, Auferre malum cogitationũ vestra-
Prou.8. rum ab oculis meis. Per Salomonem quoq; sapientia dei Christus dominus cõtestatur, Ego (inquiẽs)
sapientia habito in consilio, & eruditis intersum cogitationibus. [DICENTES enim se esse sapien-
Eccles.1. tes] id est, seipsos de sua sapientia iactantes, atq; in seipsis, non in fonte sapientiæ gloriãtes, [STVL-
TI facti sunt] coram deo seu diuino iudicio, qui stultam fecit sapientiã huius mundi. Qui enim sciẽ-
1.Cor.1 tiam creaturarum, & naturalem sapientiam diuinorum non ordinat ad salutarem ac supernaturalem F
Hier.10 sapientiam, & dei honorem, veraciter stultus est: tanquam cõtra ordinem rerũ faciens, & contra cen-
suram æternæ sapientiæ agens. Propter quod scriptũ est, Stultus factus est omnis homo à sciẽtia sua.
Esa.47 Et iterum, Sapientia tua & scientia tua decepit te. Et rursus, Væ qui sapientes estis in oculis vestris.
¶ Sed videtur hæc de philosophis verificari non posse. Cum enim quidã interrogasset Pythagoram,
Esa.3. an sapiens esset, dixit se sapientẽ non esse, sed philosophũ, id est, sapientiæ amatorẽ. Et eius exemplo,
posteri eius se non vocauerunt sapientes, sed philosophos. Et respondendum, quòd licet non dicerent
ore, corde tamen dicebant se sapiẽtes, paucissimis forsan exceptis, qui nec idola coluerunt. De quib⁹
modo non agitur. [ET mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corrupti-
bilis hominis] id est, cultũ honorem & gloriam immortali ac inuariabili deo impendẽdam, exhibue-
1.Tim.1. runt imaginibus, statuis seu idolis hominum mortuorum. [ET volucrum, & quadrupedum, & serpen
tium] Quàm verum sit hoc, in libro Sapientiæ prolixe describitur. Quomodo etiã populus Iudęo-
Sap.11.14 rum tanto errori subiacuit, talpasq; ac vespertiliones adorauit, Esaias atque Ezechiel prosequuntur.
Esa.2. Quidam autem gentilium ipsas imaginationes, quidam vero res significatas per imagines coluerũt.
Ezech.8. [PROPTER quod] id est, propter idololatriam iam prædictam, quæ omnis peccati origo efficitur.
Sap.14. Iuxta illud Sapientis, Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, & principium & finis, G
[TRADIDIT illos deus] non effectiue, sed permissiue, gratiam suam iustissime subtrahendo, [IN
desideria cordis eorum] id est, in inordinatos appetitus, & concupiscentias carnis, videlicet [IN im-
munditiam] luxuriæ, vel potius Sodomiticæ maculæ. [VT contumelijs] hoc est, actibus ipsi naturæ
1.Cor.6 iniuriosis, nociuis, atque contrarijs, [AFFICIANT corpora sua in semetipsis] hoc est, in eodem se-
xu atque supposito, committendo peccata contra naturam. Vel, in semetipsis, id est, adinuicem. Nam
Hie.9.16 & qui fornicatur, peccat in corpus suum. [QVI commutauerunt veritatem dei, in mẽdacium] id est,
1.Tim.1. diuinitatem, honorem, & gloriam, soli vero omnipotentique deo asscribenda, & exhibenda, trãstule-
Deut.4 runt ad deos falsos seu idola. [ET coluerunt, & seruierunt creaturæ] videlicet idolis suis [POTIVS
Sap.13. q̃ creatori, qui est (deus) benedictus in sęcula, Amen.] Ecce quanta peruersitas. ¶ Hæc traditio impio-
rum in desideria cordis eorum, est grauissima pœna, quam deus in præsenti infligit. Et est pœna da-
Psal.80 mni, cui in inferno correspõdet carẽtia beatificæ fruitionis. Vnde dominus ait in Psalmo, Dimisi eos
Psal.80 secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis. Vnum nanque peccatum trahit ad
aliud, idemque peccatum est peccatum, & causa peccati, seu culpa, & pœna culpæ. Nam homo vnum
Esa.3. committendo peccatum meretur à deo relinqui, atq; in aliud prolabi. Et quanto aliquis seipsum eri-
git altius, inaniusq; extollit: tãto meretur profundius cadere. Maximè quoque, qui tam sapiẽtes sunt
Eph.5. in proprijs oculis, merentur relinqui, in tantum, vt vitia carnis incidant, quę sunt præcipuè bestialia
Ezech.4 atque turpissima. Vnde iam subditur, [PROPTEREA tradidit illos deus in passiones ignominiæ] id H
est, innominabilia vitia carnis, quę sunt peccata cõtra naturam. ¶ Ignominia enim dicitur quasi sine
nomine dignitatis, quoniam talia scelera non faciliter explicantur. Prosequitur tamen Apostolus spe
cies tanti facinoris. [NAM fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est con-
tra naturam,] hoc est, organo sui sexus, qui ordinatur ad cõceptionem prolis, abusi sunt, ita vt fœmi-
Esa.24 na fœminæ misceretur. [SIMILITER autem & masculi relicto naturali vsu fœminæ] id est, legiti-
ma seu naturali commixtione ac copula cum muliere, [EXARSERVNT (igne libidinis) in deside-
Psalm.17 rijs suis] turpissimis [IN inuicem] scilicet [MASCVLI in masculos turpitudinem operantes] pol-
Ezech.16 luendo se mutuo varijs modis. Sed & si masculus fœminę commisceatur alio modo, loco, seu organo,
Micheę.1 quàm natura concessit, contra naturã peccatur, [ET mercedem quam oportuit erroris sui in semet-
ipsis recipientes] Sic construenda & intelligenda est litera: Prædicti idololatræ ac Sodomitici reci-
pientes à deo permissiue, à seipsis autem causaliter, recipientes (inquam) & sustinentes in semetipsis,
id est, in propria natura mercedẽ sui erroris, i. retributionẽ seu præmium suæ idololatriæ, scilicet tra-
ditionẽ & lapsum in passiones ignominiæ, quã mercedẽ oportuit, vel decuit eos recipere secundũ di-
ctamẽ ac ordinẽ diuinę iustitię, qua vitia vitiis ꝓportionabiliter puniũtur. Vnde queãdmodũ iactan
tia ꝓprię sapiẽtiæ meruit, vt in idololatriam caderent, sic idololatria propter grauissimã suã defor-
mitatẽ meruit, vt in innominabilia carnis peccata inciderent. [ET sicut nõ probauerũt,] hoc est, non

A putauerũt nec opere ostẽderũt,[U N U M habere in notitia]actus humanos.i.æstimauerũt deũ nõ cognoscere peccata hominũ:dicẽtes illud Iob,De⁹ excelsior cœlo est,nec nostra cõsiderat, & circa cardines cœli pãbulat.Et illud Ezechielis, Dereliquit dñs terrã, & dñs nõ nos videt,[T R A D I D I T illos de⁹ in reprobũ sensum]hoc est,in intellectũ peruersum,priuando eos lumine gratiæ ac veræ sapiẽtiæ,quatenus,sicut circa diuinũ intellectũ errauerunt,sic in suo intellectu puniretur. Tales sunt oẽs qui diuinã puidentiã negant.De quib⁹ ait Psalmista,Dixerũt,nõ videbit domin⁹, nec intelliget deus Iacob. Et Sophonias,Dicunt nõ faciet dominus bene,& nõ faciet male. Cõtra quos dominus loquitur per Amos pphetã,Cognoui multa scelera vestra,& fortiora peccata vestra. Vel sic, Sicut nõ pbauerũt, hoc est,nõ curauerũt deũ habere in notitia.i.cognoscere deũ,veraciter, tradidit illos in reprobũ sensum,excæcãdo corda ipsorũ pmissiue,ita q eis cõuenit illud ppheticũ, Sapiẽtes sunt vt faciãt mala, bene autẽ facere nesciérunt.[V T faciãt ea quę nõ cõueniunt,] hoc est,quæ deo,rationi,atq; ecclesię cõtrariãtur. Hæc dictio,vt,nõ tenetur hoc loco causaliter.sed cõcomitanter. Nõ enim idcirco tradidit illos in reprobũ sensum directe vt faciãt mala,sed operatio mali cõsecuta est traditionẽ,seu derelictionẽ ipsorũ prędictã. Sicq; frequẽter in libro isto accipitur. Sic ergo tradidit illos deus, [R E P L E T O S omni iniquitate] hoc est,omni peccato. Peccatũ enim iniquitas est.i.cõtra iustitiã secundũ Ioannem. Iob. 21. 22. Ezech. 9. 2. Tim. 3 Psalm. 93 Sopho. 1. Amos. 5. Hiere. 4 Nota.

¶ Præterea,ponit partes seu species iniquitatis,[M A L I T I A] qua alter alteri dãnum inferre conatur[F O R- 1. Ioan. 3

B nicatione] hoc est,illegitimo cũ muliere cõcubitu,[A V A R I T I A] hoc est, inordinato appetitu tẽporaliũ rerũ [N E Q U I T I A].i. peruersitate,seu temeritate nefaria.[P L E N O S inuidia] quę est tristitia de bono alterius,[H O M I C I D I J S,cõtentiõe,dolo,malignitatę,] hoc est,voluntate igne malitiæ inflãmata,[S U S U R- R O N E S]hoc est,discordiæ seminatores:cõtra quos Moyses præcipit,Nõ eris susurro in populo. Et Ecclesiasticus ait,Susurro & bilinguis maledictus,multos enim turbauit pacẽ habentes,[D E T R A C T O- res]hoc est,aliorũ famã denigrantes,de eorũ defectibus inordinate loquẽdo,vel falsa imponẽdo,[D E O odibiles] quantũ ad culpã. Odio enim deo sunt impius,& impietas eius. Vnde Ecclesiastes ait,Si mordeat serpens in silẽtio,nihil minus eo habet, qui occulte detrahit. Agendũ est ergo,quod ait vir sanctus,Detrahentẽ secreto pximo suo,hunc psequar, [C O N T U M E L I O S O S].i.verbis vel actibus iniuriãtes. Quod valde iniquum est iuxta illud, Homo assuetus in verbis improperij,omnibus diebus vitæ suæ non dirigetur,[S U P E R B O S] appetẽdo honores,[E L A T O S] nolẽdo habere æqualem superiorem, [I N U E N T O R E S maloru] excogitando nouos errores,aut culpas,[P A R E N T I B U S nõ obedientes, insipiẽtes] male sentiẽdo de rebus diuinis,[I N C O M P O S I T O S (moribus)] sine affectione].i.tepidos,carentes zelo iustitiæ,& charitatis feruore,[A B S Q U E fœdere]i.obseruatione pacti, societatis & amicitiæ. Vnde scriptum est. Qui dissoluis pactum,nunquã effugiet,[S I N E misericordia].i.crudeles. Viscera nanque impiorũ crudelia. In talibus adimpletur,quod Iacobus ait,Iudiciũ sine misericordia fiet ei, qui nõ fecerit misericordiã.[Q U I enim iustitiã dei] hoc est,iustũ deum,[C O G N O U I S S A N T, non (tamen) intellexerunt] hoc scilicet [Q U O N I A M qui talia agunt,digni sunt morte] æterna. Et [N O N solum qui faciunt] sunt digni morte, [S E D etiam qui consentiunt facientibus] vt nullus excusetur. Leuit. 19. Eccl. 28. Sapiẽ. 14 Eccl. 10. Psal. 100. Eccl. 23 Ezech. 18 C Prou. 12 Iacob. 2.

CAP. II. [P R O P T E R quod inexcusabilis es ô homo.] ARTIC. V.

Q Voniam itaq; digni sunt morte æterna, nõ solũ qui peccata prędicto cõmittũt, sed etiã quicunq; cõsentiunt,vel quũ possint,non impediũt.[P R O P T E R hoc inexcusabilis es(à peccato) ô homo,oĩs qui iudicas].i.dãnas seu reprobas aliũ nõ secundũ ordinẽ æquitatis,ac regulas iuris,sed inordinato iudicio.[I N quo enim alterũ iudicas (hoc modo) teipsum condẽnas].i.dãnatione dignum ostendis, ac profiteris. Iuxta quẽ sensum scriptũ est, Dum maledicit impius diabolũ, maledicit ipse animã suã. Vnde ait Saluator,Ex ore tuo te iudico serue nequã. Et alibi, Hoc tuũ est iudiciũ,quod ipse decreuisti. Verum tamen quoniã sacra scriptura frequenter hortatur nos ad iudicandũ,iuxta illud Prophetæ,Indicabo tibi homo qđ sit bonũ, aut quod dominus requirat à te facere iudiciũ. Et infra dicit Apostolus, Spiritualis homo oĩa iudicat. Frequẽter quoq; prohibet nos iudicare præsertim in hoc libro epistolarũ Pauli. ¶ Ad agnoscẽdũ ergo quomodo hæc oĩa intelligi debeãt,scire oportet,q iudiciũ pprię sumptũ,est actus virtutis,videlicet determinatio iuris seu definitio iusti. Talis autẽ determinatio iuris,est actus iustitiæ,ideo iudiciũ est actus iustitię,tãquã inclinãtis & disponentis iudicantẽ,vt dignus atq; idoneus sit ad iudicandũ. Actus nanq; virtutis ex virtute pcedit. Nec potest bene iudicare de operibus virtutis,qui habitũ virtutis nõ habet. Vnde castus bene iudicat de ptinentib⁹ ad castitatẽ,& fortis de his quę ad fortitudinẽ pertinent. Iudiciũ tamen est actus rationis seu prudẽtiæ tanquã dirigentis atq; sententiã proferentis. Inquantũ itaq; iudiciũ pcedit ex quadã connaturalitate iudicantis ad iudicata,requirit habitũ virtutis in iudicante. Quoniã ergo iudiciũ actus iustitiæ est,in tantũ licitũ perhibetur, inquantũ ex iustitia oritur. ¶ Ad hoc autẽ q iudiciũ sit actus iustitiæ,tria sunt necessaria. Primo,vt pcedat ex inclinatiõe virtutis,nõ ex impetu passiõis aut suspitiõe. Secũdo,vt pcedat ex authoritate pſidẽtis. Tertio,vt pferatur secũdũ rectã rationẽ prudẽtię. Quodcunq; horũ defuerit,erit inordinatũ,illicitumq; iudiciũ. Si etenim primũ defuerit,vocatur Peruersum:si secundũ,dicitur Vsurpatũ:si tertiũ desit, Temerariũ appellatur. Vnde Chrysost. super Matthęũ, Qui in magnis peccatis sunt,eos iudicare nõ debẽt qui in eisdẽ peccatis,aut certe minorib⁹ sunt. Et hoc secundũ Thomã potissimè verũ est, quãdo peccata prælati aut iudicis publica sunt,& quãdo nõ est necesse iudicare de alia ratiõe officii. Si vero peccata occulta sint,& necesse sit iudicare rõne iniũcti officii, potest cũ timore ac humilitate iudicare siue arguere. Si autẽ pctã sint manifesta,& nihilomin⁹ iudicare oporteat,debet primo intra se pœnitere. Nobis vero diligẽter pẽsandũ est illud sancti Ambrosij, Iudicet de errore & culpa alterius, qui in seipso nõ habeat Eccl. 21 Luc. 19. 1. Reg. 20 Miche. 6. 1. Cor. 2. D chrysost. Thomas. Ambros.

quod iudicet, ne cũ de alio iudicat, io seipsum ferat sententiã. De prędictis ergo inordinatis iudiciis intel E
Matth. 7. ligenda sunt loca scripturæ, in qbus vetatur iudiciũ. Sicut cũ dicitur, Nolite iudicare, & nõ iudicabimini.
Potest autẽ & debet quilibet nostrũ iudicare, reprobare, & castigare seipsum. In cõmuni quoq; possumus
iudicare de actibus atq; generibus hominũ secundũ doctrinã & determinationẽ scripturæ, vt, ꝙ omnis
August. homicida dãoabitur, & omnis superbia sit peccatũ. ¶ Duo vero sunt in quib⁹ secundũ Augustinũ vitare
debemus iudiciũ. Primo, quum ignoramus, quo animo aliquid fiat. Idcirco de occultis ac dubiis iudicare
prohibemur. Secũdo, dũ ignoramus qualis futurus sit, qoi iudicãdus videtur. Et quia hoc sẽp ignora-
Eccles. 9. mus, nõ debemus absolute personã alterius iudicare, pſertim cũ ignoremus, an dignus sit amore, ao odio:
posſitq; omni momẽto à deo tangi, cõpungi, pœnitere, & purificari. De actibus tamẽ manifestis, & quæ
animo bono fieri nequeunt, iudicare permittimur, cõpatiendo potius quàm spernẽdo. ¶ Denique iudi-
cium duplex est, scilicet discretionis, quo inter bonum & malum discernitur: & remunerationis, quo de
Hier. 13. præmio sentẽtiatur. Horũ iudiciorũ vtrunq; laudabile est, seruatis circunstantiis & conditionibus debi-
Iob. 34. tis. De iudicio quippe discretionis dñs loquitur per prophetam, Si separaueris pretiosum à vili, quasi os
Ibidem. meum eris. De quo & in Iob habetur, Iudiciũ eligamus, & inter oos videamus quid sit melius. Itemque,
Nunquid qui non amat iudiciũ, potest sanari? Iudicium autem remunerationis est duplex, videlicet ap-
probationis, quantũ ad bonos: & reprobationis, quantũ ad malos. ¶ Sciendum quoq; ꝙ Paulus hoc lo
1. Cor. 4 co ad literam loquitur contra Ecclesiam Romanorũ, quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat, qui se mu F
tuo iudicabant. Iudæus enim iudicauit Gentilem de transgressione legis naturalis. Gentilis vero Iudæũ
Matth. 7. de præuaricatione legis diuinæ. Quilibet vero istorum secundum Apostolum inexcusabilis est. Cuius ra
tio subditur, [EADEM enim agis] hoc est, similia, vel eadẽ genere aut specie tu Iudæe operaris, [QVAE
(in Gentili) iudicas] i. redarguis, atque condemnas. Vel eadem agis tu gentilis quæ in Iudæo iudicas.
Hoc generaliter accipi potest de vnoquoque nostrum, qui de illo peccato alium iudicat, quod ipse in se-
Iob. 19 ipso noo corrigit. Quod consequenter declarat Apostolus, [SCIMVS enim] per oaturalem rationem,
Psalm. 61 vel supernaturalẽ illuminationem, [QVONIAM iudicium dei est secundũ veritatem] i. secundũ iustitiã
qua reddit singulis quod merentur, hoc est, scimus ꝙ iudicium dei sit iustum, [IN eos (i. aduersus eos)
qui talia agunt] i. se inuicẽ temerariè iudicant, sicut iam dictũ est. Tales enim reprobat deus. Circa quod
Origenes Origenes sic ait, Illud hoc loco videtur ostendi, ꝙ solius dei, sit secundũ veritatem iudiciũ, quia corda ho
minũ nosse, & mentis secreta dinoscere solius est dei. Suot enim quædã quę cõmittuntur opere quidẽ ma-
lo, animo autẽ oon malo: vt si quis (verbi causa) hominẽ non voluntate occiderit. Alia vero fiunt opere
bono, sed animo non bono, vt si quis misericordię opus, non pro dei mandato, sed vt laudetur ab homi-
nibus, faciat. Hoc tameo oon est sic accipiendũ, quasi iudicia hominũ non sint iusta & vera, sed ꝙ non
sint tam vniuersaliter vera & iusta, oec adeo certa, maximè subtracta illuminatione diuina. [EXISTI- G
MAS autẽ hoc ô homo omnis qui iudicas] inordinate [EOS qui talia agunt (id est, pręmemorata pec-
cata committunt) & facis ea] quæ in aliis iudicas [QVIA tu effugies iudicium dei?] hoc est, damnatio-
Iob. 1. nis sententiã & iusta tormenta? Quasi dicat, Noli hoc ęstimare. Loquitur Apostolus interrogatiue, [AN
diuitias bonitatis eius] i. plenitudinem seu abundaotiam pietatis diuinæ, [ET patientiæ] qua oon statim
Iob. 25. vlciscitur illatam sibi iniuriam, [ET longanimitatis] qua diu iniquorum cõuersionem expectat vt indul
Esa. 30. gentiã consequantur: iuxta illud Prophetæ, Propterea expectat dominus vt misereatur vestri. Non enim
Ezech. 18 vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat. Patientia autem cum sit virtus moralis, passionem
Prou. 28 tristitiæ ordinans, non propriè cõpetit deo, nisi per similitudinẽ operis. An ergo ista [CONTEMNIS?]
Quasi dicat, Mirum est, si tantam pietatem & gratiam dei non pensas, neque honoras. Haoc cõtemnit,
qui ex pia dilaoone vltionis diuinæ peioratur, peccando securius, & concessa pœniteotiæ tempora ex-
Iob. 24. pendendo io actibus prauis. Quemadmodum scriptum est, de ingrato ac impio, Dedit illi deus locum
2. Petri. 3. pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam. [IGNORAS quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te
adducit?] id est, hoc merito ignorare non debes, quòd misericordia dei te patienter ac longanimiter su-
Psal. 89 stioendo, quantum in se est, instigat, & ducit te ad pœnitentiam peragendam. Per inspirationem enim
Sapien. 11 angelicam ac diuinum instinctum admonentur iniqui conuerti ad dominum. Vnde Sapiens, Misereris
(inquit) omnium domine, & dissimulas peccata hominum propter pœniteotiam. ¶ Deinde ostendit
Apostolus, quid homo meretur incidere, nõ attendendo bonitatem longanimitatis ac patientiæ dei, qui H
pie præstolatur pœnitentiam nostram. [SECVNDVM duritiam autem tuam] per obstinationẽ tuam ac
Hiere. 8. pertinaciam qua diuinę inspirationi resistis, nec verbo dei mentẽ tuã aperis [ET impœnitens cor] tuum,
Sopho. 1. quod de pristinis malis non dolet, nec futura vitare molitur, [THESAVRIZAS]. i. multiplicas [TIBI
Esa. 56. iram] i. districtam vindictam exercendam, [IN die iræ & reuelationis iusti iudicii dei] hoc est, in die no-
Abacuc. 2 uissimo, in quo deus maxime iratus videbitur, & secreta producet in lucem. Tunc enim reuelabit abscon
1. Cor. 4 dita tenebrarum, & manifestabit cõsilia cordium. Hinc scriptum est, Cor durum male habebit in nouis-
Eccles. 3 simo. Et de peccatore indurato dominus ait per Prophetam, Scio quia durus es tu, & neruus ferreus cer-
Esa. 48. uix tua, & frons tua ænea. [QVI reddet vnicuique secundũ opera sua] Iuxta illud Apocalypsis, Ecce ve-
Apoc. 22 nio cito, & merces mea mecum est, dare vnicuique secundum opera sua. Hoc noui & veteris testamenti
Eccles. 12 scriptura concorditer clamat. Vnde in Ecclesiaste scribitur, Cuncta quæ fiunt adducet deus in iudicium
Hiere. 32 pro omni errato, siue bonum siue malum. Et Hieremia propheta, Domine cuius oculi aperti sunt super
omnes filios Adam, vt reddas vnicuique secundum vias suas. In his autem atque similibus locis scripturę
per vias seu opera, intelligendi sunt quicunque actus humani, tam interiores q̃ exteriores, videlicet cogi-
tatio, affectio, locutio, operatio. ¶ Consequenter ostẽditur in specie, quod dicebatur in genere. [HIS qui-
dem qui secundũ patientiam boni operis, gloriam & honorẽ] Sic legenda est litera, Deus reddit singulis
secundum opera sua: His quidẽ qui sunt boni operis. i. bonæ vitæ, secundũ patientiam dei, qui eorũ con-

A uetsionem longanimiter expectauit, & ita bene vsi sunt patientia dei, reddet pro præmio, gloriã .i. beatitu-
dinem siue lætitiã, vel claram cum laude notitiã, clarificando eos in cordibus aliorum, & honorem .i. reue
rentiæ exhibitionẽ in signũ virtutis ipsorũ. Nã & deus honorabit eos, constituendo eos secum in regno Luc. 12.
cœlorum, [ET incorruptionem] .i. immortalitatem, impassibilitatẽ, atque perpetuã securitatem, his inquã, 1. Cor. 9
[QVAERENTIBVS vitã æternam] .i. referentibus cuncta quæ agunt ad vltimã finem seu verã felicita-
tem, quæ est vita æterna, non ad tẽporale cõmodũ ad laudem humanã. Vnde ait saluator, Primũ quæri- Matth. 6
te regnũ dei. Et apostol⁹, Quę sursum sunt quærite. Hoc modo exponitur litera cõiter. Videtur quoq; sic Coll. 3.
posse exponi. His qui secũdũ patiẽtiã boni operis sunt .i. qui opera bona patiẽter egerunt, & per patientiã Lucæ. 21.
custodierunt, dabit gloriã & honorem. Propter quod dicit saluator, In patiẽtia vestra possidebitis animas Hebr. 13
vestras. Vel sic, His qui secundũ patientiã ambulauerunt .i. patiẽter cõuersati sunt, retribuet deus boni ope
ris .i. pro bono opere, gloriã & honorem, tanquã condignã mercedem. [HIS autẽ qui sunt ex contentio-
ne] .i. in simul litigant & pacis iura violant, vel deo resistere satagunt, [ET qui non acquiescunt veritati] .i.
iustitiæ seu sanæ doctrinæ, qua admonẽtur cõuerti ad deum [CREDVNT autẽ iniquitati] hoc est, vanis Deut. 32
erroribus ac falsis dogmatibus: quo cõtra dicit Apostolus ad Hebræos, Doctrinis variis & peregrinis no 2. Tim. 24
lite abduci. His itaq; superueniet [IRA (.i. diuina vltio) & indignatio] hoc est, detestatio qua Iudex æter Ioan. 8.
nus eos contẽnet. [TRIBVLATIO (corporis) & angustia] mentis, veniẽt inquam hæc, [IN omnẽ ani- Hebr. 13
B mam hominis operantis malum] nisi pœniteat. Nã & corporis pœna redũdat in animam & ecõuerso. Luc. 12.
[IVDAEI primũ] .i. præcipue, quoniã propter legem diuinã ei traditã grauius peccauit, & fortius punie
tur. [ET Græci.] Si per Græcos intelligatur gens illa specialis, tunc Græcus post Iudæũ exprimitur, quia
præ cæteris gentibus magis peccauit atque punitus est, eo ꝙ in naturali philosophia & subtilitate ingenij
præfulgebat. Vbi enim maius donum scientiæ, ibi præuaricator grauiori subiacet culpæ & pœnæ. Si vero
per Græcum intelligantur Gentiles communiter, tũc post Iudæum ponitur Græcus, quoniã minus pec- Prou. 1.
cauit loquendo in genere & cæteris paribus. His verbis Apostoli cõsonat illud Prouerbiorũ, quod ex per-
sona æternę sapientiæ dicitur, Quia vocaui & renuistis, & increpationes meas neglexistis, ego quoque in
interitu vestro ridebo, cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando ve-
nerit sup vos tribulatio & angustia. ¶ Hoc loco Apostolus cõtentiosos redarguit. Vnde & Iacobus apo- Iaco. 3
stolus dicit, Si zelum amarũ habetis, & contentiones sunt inter vos, nolite gloriari, & mendaces esse ad- Esa. 38.
uersus veritatem. Denique tanta est culpa contẽtionis, vt propter ipsam corporalis exercitatio reprobe-
tur: dicente domino per prophetam, Ecce ad lites & cõtentiones ieiunatis. Nũquid tale est ieiuniũ quod Esaiæ. 32.
elegi? [GLORIA autem & honor,] de quibus iam dictũ est. [ET pax] .i. trãquillitas mentis, seu securitas
ab impugnatione hostili, dabuntur pro præmio [OMNI operanti bonum] ex charitate, [IVDAEO pri-
C mum] .i. præcipue: quia in genere plus aliis meruerunt Iudæi ad Christum conuersi, videlicet sancti apo Iob. 34.
stoli, ac primitiua ecclesia, [ET Greco] .i. gentibus. [NON est enim acceptio personarum apud deum] .i. Ecclesi. 35
deus in iudicando non attendit personam, & ea quæ non habent rationem meriti siue demeriti, sed sola Mat. 28
opera pensat, & vnumquẽque secundũ merita sua iudicat. Propter quod asserebat Petrus, In veritate cõ- Lucæ. 20.
peri, quoniam nõ est personarũ acceptor deus, sed in omni genere qui timet deum, & operatur iustitiam, Galat. 2
acceptus est illi. Et per ꝓphetã dominus loquitur, Vnũquẽq; iuxta vias suas iudicabo. Ad hãc perfectio- Ephe. 6
nem hortatur nos sermo diuinus per Moysen dicens, Iuste iudicabis, nec cõsideres personam pauperis, Collo. 3
neque honores vultum potentis. Porrò ꝙ apud deum non fit personarũ acceptio, sed iustum iudiciũ, ꝓ- Iaco. 2.
bat. [QVICVNQVE enim sine lege] scripta atque Mosaica [PECCAVERVNT] videlicet nõ haben Act. 10.
do legem .i. gentiles qui peccatum commiserant, non quia legem scriptam transgressi sunt, quia nec eam Ezec. 18.
habuerunt, [SINE lege peribunt] .i. non propter huius legis præuaricationem damnabuntur: sed ꝓpter Leui. 19
hoc, quòd legem naturalem non seruauerunt cum fide saluatoris saltem implicita, vt plenius ostẽdetur.
¶ Cum enim dicat Ambrosius, Peccatũ est pręuaricatio legis diuinę, quæri potest, quomodo aliquis pec Ambros.
care valeat sine lege? Et respondendũ, ꝙ in definitione Ambrosii, per legem diuinã intelligitur quælibet
lex data à deo, à quo constat naturalẽ legem fluxisse, datamq; esse. [ET quicunq; in lege (scripta) pecca-
uerunt] eã non obseruando sicut Iudæi, [PER legem] .i. ex ipsa lege scripta, vel propter legis transgres-
sionem [IVDICABVNTVR] iudicio reprobationis. Vnde Christus aiebat iudæis, Est qui accusat vos
D Moyses, in quo speratis. [NON enim auditores legis] diuinitus datæ, [IVSTI sunt apud deũ,] nisi obe- Ioan. 17
diant legi: ideo subditur, [SED factores legis] .i. qui legis mãdata adimplẽt, [IVSTIFICABVNTVR] Iacob. 2
id est, iusti erunt ac reputabũtur apud deũ. Nam & fides sine operibus mortua est. Et in Euangelio Chri- Matth. 7
stus testatur, Omnis qui audit verba hæc, & nõ facit ea, assimilabitur viro stulto, qui ædificauit domũ suã Lucæ. 11
supra arenã. Et alibi, Beati qui audiunt verbũ dei, & custodiunt illud. Ipsa ergo impletio legis per gratiã,
ex qua procedit impletio, iustificat hominem, estq; iustificatio eius. Denique ꝙ ipsa obseruatio legis iusti
ficet, elucescit ex hoc. [CVM enim gentes] .i. gentiles, [QVAE legẽ] scriptam seu Moysi, [NON habent,]
quia non tenebantur ad eã [NATVRALITER] .i. ex naturalis rationis dictamine, adiuti tamẽ lumine
gratiæ, sine qua nemo vnquã saluatus est. Non enim ex puris naturalibus quisquam saluatur, cũ salus no- 1. Ioan. 3.
stra sit supernaturalis felicitas .s. visio per speciẽ, ad quã sine fide, charitate & gratia dei nullus viator per- Heb. 11
tingit, [EA quæ legis sunt faciunt] .i. legẽ scriptã obseruant, quantum ad præcepta moralia decalogi, quę
sunt de dictamine rationis naturalis. [EIVSMODI] gentes [LEGEM (Mosaicã) non habentes, ipsi sibi
sunt lex] .i. ꝓpria ratio est eis pro lege, [QVI ostendunt] bene viuendo [OPVS legis] quod à lege scripta
præcipitur fieri aut vitari [SCRIPTVM in cordibus suis] .i. intellectui naturali impressum, ita ꝙ ratio di-
ctat eis, quod dictat ratio scripta. Dũ enim nõ faciũt alteri quod sibi nolũt fieri, (quod vtiq; naturalis ra- Tob. 4
tio dictat) implent ea quæ iubet lex scripta. Nã & secũdũ apostolũ, Qui diligit ꝓximũ, legẽ adimpleuit. Hi Matth. 7
ergo qui naturaliter agunt ea quæ legis sunt, sibi sunt lex. quod declarat apostolus per effectum, videlicet Roma. 13

per conſcientię teſtimoniũ.Subditur enim,[TESTIMONIVM] boni vel mali [REDDENTE *illis* cõ- E
ſcientia ipſorũ,] quæ ex naturali iudicio ratiõis reprobat malũ,& approbat bonũ.Recalcitrat enim quo-
dãmodo operi vitioſo, conſentitque actui virtuoſo,[ET inter ſe inuicem cogitationum accuſantium aut
etiam defendentium.[More Græcorum ponit genitiuum pro ablatiuo,vt ſit ſenſus,cogitationibus ſe in-
uicem accuſantibus.i.peruerſis cogitationibus quæ malos accuſant,etiam defendentibus.i.cogitationibus
bonis,quę bonos excuſant atque defendũt.His,inquam,cogitationibus teſtimonium dãnationis vel ſalu-
tis reddentibus illis.i.prædictis gentilibus Iſtæ cogitationes accuſantes ac defendẽtes,hoc eſt malę ac bo-
næ examinãtur,diiudicantur & declarantur coram naturali iudicatorio hominis: quaſi coram iudice per
Matt.7 prima agibiliũ principia naturaliter inſerta & cognita:ſicut eſt illud, Quod tibi vis fieri,fac alteri. Quã-
uis autem teſtimoniũ iſtud modo reddat conſcientia,tamen in futuro extremo iudicio clarius perhibebit.
Tunc nanque quilibet conſcius erit ſibi de propriis bonis ac malis. Idcirco ſubiũgitur,[IN die cum iudi-
cabit deus occulta hominum].i.in die iudicii quãdo aperientur libri conſcientiarũ,[SECVNDVM euan-
gelium meũ].i.ſecundũ quod ego euangelizo ac prædico.Euangeliũ enim eſt Chriſti tanquam authoris:
Ioannis vero,Matthei,Lucæ,& Marci tanquã ſcriptorum:Pauli autem & aliorum apoſtolorum, tanquã
prædicatorum. Quod vero mox ſubditur, [PER Ieſum Chriſtum] referri poteſt ad illud quod dictum
eſt, Iudicabit deus,&c. quia per chriſtum hominem exercebitur illud iudicium, ita quòd ipſe, vt homo
Ioan.5. erit executor iudicii.Pater enim non iudicat quenquam,ſed iudicium omne dedit filio. Vel ad illud quod F
Rom.1. dictum eſt,ſecundum euangelium meum.Per Chriſtum enim factum eſt euãgelium Pauli: ſicut ſuperius
ait,Per quem accepimus gratiam & apoſtolatum.Poteſt quoque ita exponi. Teſtimonium illis reddente
conſcientia ipſorum.i.conſcientia operũ:nec ſolum conſcientia operum,ſed & conſcientia cogitationum
inter ſe inuicem accuſantium aut defendentium,iuxta ſenſum præhabitum. Dicit autem gloſſator, quòd
in die iudicii cogitationes accuſabunt animam, vel defendent, non quæ tunc erunt, ſed quæ nunc ſunt in
nobis:quarum quædam notæ,atque ſignacula relinquũtur in corde noſtro,velut in cera,quæ in occulto
nunc pectoris poſita,tunc reuelari dicuntur per Chriſtum . Sed contrarie huic videtur, quod ait Anſel-
Anſelmus mus & alij ſancti,quod etiam certum eſt,ſcilicet quòd in die iudicij erit in reprobis conſcientia vrens at-
que remordens,in electis vero conſcientia bonæ fiduciæ.Omnium enim opera cunctis patebunt.Sciẽn-
dum ergo,quòd cogitationes quæ nunc ſunt,tunc accuſabunt vel defendent per modum meriti ſiue de-
meriti.Cogitationes vero quę tunc erunt,accuſabunt aut defendent non per modum meriti vel demeri-
ti,quia non erit tunc locus merendi,aut demerendi,cum via ſit finita,ſed tanquam ſigna pręteritorũ me-
ritorum aut demeritorum.Et ſic gloſſator ſaluatur per diſtinctionem.¶Conſequenter apoſtolus Iudęos
Exo.20. aggreditur,probans eos,quantum ad aliquid,deteriores gentilibus.Quo enim plura beneficia atque au-
34. xilia contra peccatum receperunt,eo grauius peccauerunt in eodem genere culpæ: quia quo ſtatus ſubli- G
mior,eo ruina eſt maior.Denique excellentia ſtatus Iudæorum fuit in hoc,quod legem diuinam,præce-
Deut.4 pta moralia,iudicialia ac cęrimonialia,diuerſaque alia gratiarum munera receperunt . Vnde Moyſes lo-
Eſaię.1. quebatur,Quæ eſt alia gens ſic inclyta,vt habeat cęrimonias,iuſtaque iudicia & vniuerſam legem,vt po
pulus tuus Iſrael? Ipſi vero ingrati deo fuerunt. Propter quod dominus conqueritur per prophetam, Fi-
Gene.49 lios (inquiens) enutriui & exaltaui:ipſi autem ſpreuerunt me.His ergo nunc ait apoſtolus, [SI autem] id
1.Para.15 eſt,quia)tu Iudæus cognominaris] à Iuda patriarcha,qui inter fratres ſuos fortiſsimus erat, vt dicit ſcri-
Geneſ.11 ptura.Primo ſiquidem appellati ſunt Hebræi ab Heber in quo remanſit lingua Hebraica,quæ ante con
Geneſ.32 ſtructionem turris Babylonicæ omnibus erat cõmunis:iuxta illud, Erat autem terra labii vnius. Poſtmo-
35. dum dicti ſunt Iſraelitæ à Iacob qui vocatus eſt Iſrael. Tertio dicti ſunt Iudęi à Iuda, Hoc tamen nomine
3.Reg.12 ſpecialiter vocabantur duæ tribus.Nam Iſrael dictæ ſunt aliæ decem tribus à tempore ſeparationis ſuę à
domo Dauid.[ET requieſcis].i.perſiſtis,[IN lege] Moſaica,non euagando per diuerſos errores more gẽ
tilium,[ET glorиaris in deo].i.in cognitione ipſius,[ET noſti voluntatem eius] ex doctrina legis ac pro-
Hab.7. phetarum, [ET probas] .i.approbas ſeu commendas, [VTILIORA] .i.perfectiora & viciniora ſaluti,
[INSTRVCTVS per legem] in qua diuerſi gradus perfectionũ docẽtur,[CONFIDIS].i.præſumis &
æſtimas,[TEIPSVM ducẽ eſſe cæcorũ] .i.tantę perfectionis vt alijs ſpũaliter excæcatis poſsis viã virtu-
tis oſtendere,eosq; in via dei pręcedere.atq; ad rectũ finem pducere.Confidis quoq; te,[LVMEN(eſſe)
eorum qui in tenebris] ignorantiæ,[SVNT] id eſt,tantæ gratiæ ac ſcientię vt ignorãtes valeas illuſtrare. H
[ERVDITOREM inſipientium[.i,diuinorũ cognitione carentium.ſ.infideliũ,quod Iudæi ſæpe cõuer-
Heb.5 terunt ad deum [MAGISTRVM infantiũ] hoc eſt paruulorũ ſeu imperfectorũ,qui ſolidũ cibum capere
non valẽtes,expertes ſunt ſermonis iuſtitiæ. [HABENTEM formam] .i.perfectionẽ aliis exemplarem,
[SCIENTIAE] in agẽdis,[ET veritatis in lege].i.in credendis ac ſpeculatiuis. Porrò quod ſubditur,in-
terrogatiue.admiratiue & increpatiue intelligendum eſt. [QVI ergo alium doces,teipſum non doces?]
id eſt,cum alium docere præſumas, cur teipſum non doces? Et mirum eſt quòd teipſum non doces. Et
male agis,eo quòd teipſum non doceas.Simili modo legenda ſunt quæ ſequuntur. [QVI prædicans nõ
Lucæ.16. furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum,mœcharis?] Commiſerunt autem Iudæi & ſpirituale
Mat.15. furtum ac mœchationem,ſubtrahendo à lege ſenſum de Chriſto ac myſticum intellectum [QVI abomi
naris idola] .i. idololatriæ cultum, [SACRILEGIVM facis?] .i.furtum atque abuſum rei ſacræ? Ali-
qua enim diuino cultui deputata propriis vſibus applicabant Iudæi,quia auariſsimi erãt ſacerdotes,ſcri
bæ ac phariſæi.Nam diuina præcepta ſuis ſuperſtitioſis traditionibus irrita fecerunt, vt euangelium lo-
Pſal.77 quitur.[QVI in lege] id eſt,de legis acceptione,[GLORIARIS] dicẽdo, Quanta audiuimus & cogno-
Pſal.149 uimus ea. Et,Non fecit taliter omni nationi.:[PER prçuaricationem legis deum inhonoras] non exhi-
bendo ei reuerentiã debitã,obediendo mandatis ipſius.[NOMEN enim dei per vos] .i.occaſione veſtri,
[BLASPHEMATVR inter gentes] ,i.à gentibus perfidis, quæ videntes veſtrã peruerſitatẽ deum ve-

A strum blasphemant, æstimantes eum iniustum, qui tales seruos asseritur elegisse. [SICVT scriptũ est]
in Ezechiele, vbi prędicta verba babentur secundum translattonem septuaginta interpretum. Nostra Ezec.36.
autem translatio talis est, Ingressi sunt ad gentes, & polluerunt nomen meum. Et sicut Ezechiel ista
dicebat de Iudæis sibi cõtemporaneis, ad quos missus erat: sic Paulus hæc applicat de Iudæis sui tem
poris ¶ Subinde ostendit Apostolus grauitatem excessus Indæorum ex conditione circuncisionis. Deut.10
Circuncisio nanque erat signũ iustitiæ, & quædam professio legis seruandæ: iuxta illud Apostoli ad Galat.15.
Galatas, Testificor omni homini circuncidenti se, ꝙ debitor sit vniuersæ legis faciendæ. Quẽadmo-
dum ergo nnnc prodest professio vitę claustralis, si regula obseruetur, si veto regula omittatur, pluri
mum obest, & peccatum grauatur: sic de circuncisione erat tempore veteris testamẽti. Hoc est quod Gene.17.
Apostolus subiungit. [CIRCVNCISIO quidẽ prodest] ad gratiã promerendam, videlicet tempore
veteris test. non autem Euangelio diuulgato. [SI legem obserues. Si autem præuaricator legis] Mo-
saicæ [SIS: circuncisio tua] carnalis [PRAEPVTIVM facta est]. i. præputio similis, nou plus valens
quàm illud. [SI ergo præputium]. i. gentilis incircuncisus [IVSTITIAS legis]. i. præcepta moralia,
quæ sunt de dictamine tationis naturalis, [CVSTOOIAT] cum fide & cultu vnius dei, vt tactum est, Psal.18.
[NONNE præputium illius in circuncisionem reputabitur?]. i. tantum sibi proficiet ad salutẽ, vt tibi
ô Iudæe circũcisio tua? Qnasi dicat, ita. Custodiendo enim iustitias legis modo præfato, spiritualiter Matth.3
B circunciditur, & filius Abrahæ reputatur. [ET iudicabit id quod ex natura est præputium]. i. gentilis
præputium naturaliter habens ex gentibus ortus & in præputio natus. [LEGEM cõsummans] hoc
est, iustitias legis scriptæ adimplens ex naturali dictamine rationis. Iudicabit inquam. i. sui compara-
tione iudicio damnationis dignum ostendet. [TE] Iudæe. [QVI per literam]. i. legis scripturam. [ET Matth.12
circuncisionem præuaricator legis es?]. i. nec per scripturam sacram, neque per circuncisionis signifi
cationem à peccato retraheris, à quo gentilis retrahitur per legem naturalem sine circũcisioue ac li-
tera scripturarum. ¶ Quòd autem gentilis iuste viuens melior est Iudæo circunciso iniuste viuẽte,
& eum condẽnet, probat Apostolus, eo ꝙ duplex sit circuncisio, scilicet spiritualis & carnalis. Qua-
tum prima facit spiritualem Iudæum, secunda carnalem. Vnde propheta, Omnes (inquit) gentes ha
bent præputium, omnes autem domus Israel incircuncisi sunt corde. Ad spiritualem vero circũcisio-
nem admonet Moyses, Circuucidite, inquiens, prępūtium cordis vestri, & ceruicem vestram ne indu Hiere.9
retis amplius. Et quantum caro est inferior spiritu, tantum circuncisio carnalis, & carnalis Iudæus
inferiores sunt spirituali circuucisione atque Iudæo. Ait itaque, [NON enim qui in manifesto] id est, Deute.10
qui circuncisus est carne, & potest hominibus signum Iudaismi ostendere. [IVDAEVS est] solum &
vere. Iudæus enim interpretatur confitens, quod competit non solum circunciso. [NEQVE quæ in
C manifesto in carne est circuncisio] id est, circuncisio illa exterior pelliculã tollẽs, est circuncisio per-
fecta ac vera. [SED qui in abscondito] id est, qui corde circuncisus est, quæ circũcisio homines latet, Gen.49
deoque patet. [IVDAEVS est] vere ac spiritualiter confitens domino confessione laudis diuinę [ET
circuncisio cordis]. i. circuncisio spiritualis facta [IN spiritu,] hoc est, secundum spiritualem intelle- Matth.6.
ctum scripturæ veteris testamenti. [NON litera]. i. non secundnm sensum literalem ipsius. Vel, in spi
ritu. i. virtute spiritus sancti: non litera. i. literalibus cultris legis. [CVIVS] videlicet spiritualis circun
cisionis [LAVS non ex hominibus] qui in interiora tueri non valent, neq; de eis certum quippiam Philip.3
iudicant. [SED ex deo est] qui inspector est cordis, & spiritualem circuucisionem, qua vitia præscin-
duntur commendat potius q̃ carnalem, qui ab exordio seculi multos saluauit sine corporali circun- 1.Reg.6
cisione, neminem vero sine circuncisione spirituali. His verbis apostoli cõsonat, quod de carnalibus 1.Cor.10
Iudæis ait Ioannes in Apoc. Dicunt se Iudæos esse, & uon sunt, sed snut synagoga Satauæ. Ps.7.43

CAP. III. [QVID ergo amplius est Iudæo.] ARTIC. VI. Apoc.2.3

DECLARATO in quibus Iudęi deteriores erant gentilibus, nũc ostẽdit in qbus eos pręcellant. Monet autem & soluit quæstionẽ, qnæ ex præinductis consurgit. [QVID ergo
amplius est Iudæo, aut quæ vtilitas circuncisionis?]. i. si tanta est vtilitas atq; iniquitas Rom.2.
Iudęorũ, vt eis præferantur gentiles, sicut iam patuit, quid ergo amplius. i. maius aut di-
D gnius est Iudęo circunciso, q̃ gẽtili incircũciso, aut quę vtilitas fuit circũcisionis? Omnia
ista referẽda sunt ad tẽpus legis scriptæ, nõ euangelicę. Et respõdet. [MVLTVM] melius est Iudęo se- Psalm.75
cundũ statum priorem, q̃ gentili solam naturalẽ legem habeuti. [PER omnem modũ] in genere. s. in 147
omnibus qnæ ad salutẽ requiruntur. [PRIMVM quidem] melius est Iudæis. [QVIA credita] hoc est,
ex speciali gratia tanquam amicis & familiaribus administrata ac data [SVNT illis eloquia dei] id est, Ioan.5
scripturæ sacræ legis ac prophetarum. Nec obstat, ꝙ qnidam eorũ non crediderunt, sicut subiuugit.
[QVID enim] obest prædictæ prærogatiuæ Iudæorum, [SI quidam illorum non crediderunt?] elo- Psalm.77
quiis dei, de mysteriis Christi. [NVNQVID incredulitas illorum fidem dei] .i. fidem diuinam quam 105.
alij habuerunt de deo. [EVACVAVIT?]. i. inanem effecit. Vel, fidem, id est, fidelitatem dei de adim- Ezech.2
plendo quod promisit, euacuauit, id est, ab opere impediuit [ABSIT.] Vniuscuiusq; enim malitia in Ioan.8
seipsum redundat. ¶ Insuper ꝙ hominum incredulitas fidelitatem dei non euacuet probat apostolus. Eccles.33
[EST autem deus verax] in suiipsius natura, in opere, atque sermone, quoniam inuariabile esse habet, Mat.22
& omnia iuste dispensat, impletque veraciter quicquid promittit simpliciter. Aliqua autẽ promittit Ioã.3.7.8
sub conditione, quæ non semper implentur. [OMNIS autem homo mendax] id est, à vero atque in- Apoc.19.
commutabili esse deficiens, vanitati subiectus, & per consequens peccare potens & mentiri ac fal- Psal.115.
li. Quod subintelligendum est de omni viatore secundum legem comunem. Vnde ait Psalmista, Ve- Psal.38
runtamen vniuersa vanitas omnis homo viuẽs. Et rursus, Ego dixi in excessu meo, omnis homo men Rom.8.
dax. In Numeris quoque scriptum est, Non est deus vt homo, vt mentiatur: neq; vt filius hominis, Psal.115.

vt mutetur. [SICVT scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris] Hoc alle- E
Num.23. gat Apostolus ad ostendendum, quòd deus sit verax, implendo promissa. Hæc enim verba loquutus est
Psalm.50 Dauid, homicidio, adulterioque patratis: vt sit sensus, Ego Dauid tibi soli peccaui. & malum coram te fe-
ci, vt tu domine deus iustificeris, id est, iustus & verax agnoscaris, non infringendo nec omittendo pro-
2.Reg.15 pter mea facinora, tuam promissionem, qua mihi pollicitus es, quòd ex semine meo humanam naturam
Prouer.8. assumeres, ex quo cõstat, te verum esse in promissis: & vincas, id est, præualeas aliis cum iudicaris ab eis,
Gen.22 non deberi promissionem tuam mihi de Christo factam impleri propter scelera mea. Cum enim Dauid
Psal.113 vxorem Vriæ violasset & cognouisset, eiusque virum occidisset, multi dicebant prędictam promissionem
2.Reg.7. euacuatam, quoniam non deceret Christum de homicida & adultero nasci. Cum ergo deus huius dicti
oppositum fecit, præualuit istis. Hunc sensum intendit hoc loco Apostolus. ¶ Possunt quoque prædicta
2.Reg.11 verba adhuc tribus modis exponi, sicut in expositione libri psalmorum induxi, sed hoc loco iste sufficiat.
Hiere.18 Sciendum vero quòd hæc dictio, vt, secundum hunc sensum tenetur consecutiue, non autem causaliter: quia
non ideo Dauid peccauit, vt deus iustificaretur: sed ex eius peccato occasionaliter consecuta est manife-
statio diuinæ iustitiæ iuxta modum expositum. ¶ Sed quoniã ex prædictis verbis Dauid: quibus ait, Ma-
Psal.50 lum coram te feci, vt iustificeris, &c. quidam sumpserunt occasionem erroris, dicentes, quòd nostra pecca
ta atque mendacia directe faciunt ad gloriam dei, videlicet ad manifestationem diuinæ veritatis atque iu
stitiæ, & per consequens, quòd deus vellet nos peccare & mentiri, quatenus comparatione nostri iustior
ac verior, imò solus iustus ac verus appareret, & vt misericors agnosceretur dum nobis ignosceret. Hoc F
Esa.3 sanctus apostolus reprobat ducendo ad inconueniens. Ait ergo. [SI autem iniquitas nostra iustitiam dei
commendat] id est, directe & per se commendabilem seu laudabilem facit, vt aliqui asserunt. [QVID di
cemus?] id est, quid respondere poterimus ad ea quæ sequuntur ex hoc? Primo enim sequeretur, deum
Iob.24 esse iniustum, qui peccata vlciscitur. Ideo subdit. [Nũquid iniquus est deus qui infert iram?] id est, pœnã
pro culpa. [SECVNDVM hominem dico. Absit] hoc est, sic ego esse non assero, sed secundum carna-
les hoc sequitur. Quod enim per se facit ad gloriam dei, non est puniendum, sed præmiandum vt bonũ,
quia per se ordinatur ad finem laudabilem. Si ergo iniquitas nostra per se facit ad gloriam dei, iniustus est
Ioan.5 deus qui vindicat eam per tormenta. [ALIOQVIN quomodo iudicabit deus hunc mũdum?] id est, ho
2.Tim.4 mines peregrinantes in terra. Si enim iniustus est deus, non poterit mundum hunc iuste iudicare, quia iu
Sap.1. stitia maxime spectat ad iudicem: prout Sapiens dicit, Diligite iustitiam, qui iudicatis terram. Quòd au-
tem non sit deus iniustus, elucescit ex verbo Psalmistæ dicentis, Quoniam rectus dominus deus noster,
Psal.55. & non est iniquitas in eo. Vnde Iosaphat aiebat, Non est apud dominum deum nostrum iniquitas, nec
2.Para.9. personarum acceptio, neque acceptio munerum. Deus quippe gloriosus & fortis est ipsa essentia bonita-
Mat.19 tis, mensura & causa totius æquitatis, ideo culpa ei placere non potest. Quod confirmat Apostolus sub-
Luc.18. dens, [SI enim veritas (id est, æquitas) dei, in meo mendacio] id est, per meum peccatum [ABVNDA- G
VIT] .i. quantum ad sui manifestationem directe creuit, clariusq; innotuit, & hoc [IN gloriam ipsius] dei,
ita quòd ex meo peccato gloriosior, perfectiorque apparet. [QVID adhuc & ego tanquam peccator iu-
dicor?] id est, cur nunc vsq; iniustus existimor? Tanquã dicat. Si sic esset, non essem reputandus iniquus,
quia non displiceret deo iniquitas mea, vt dictum est. Deinde destruit præmemoratum errorem ducen-
do ad aliud inconueniens. [ET non sicut blasphemamur] hoc est, si nostra peccata directe ordinãtur ac
operantur ad glorificationẽ diuinæ iustitiæ, sicut illi dixerunt, cur ita non est sicut nobis blaspheme im-
ponitur? [ET sicut aiunt quidam nos dicere] id est, sicut pseudoapostoli affirmant, me, aliosq; veros apo
Esa.5. stolos prædicare illud quod sequitur, [FACIAMVS mala, vt veniant bona? quorum] pseudoapostolorũ,
Rom.5. qui nobis ista imponunt. [DAMNATIO iusta est] quia mortaliter peccant. ¶ Quoniam enim Aposto-
lus ait inferius, Vbi abundauit delictum, abundauit & gratia: & nunc simile aliquid dixit, allegando ver-
ba Psalmistæ. Alii quoque apostoli talia prædicauerunt. Ex his moti sunt æmuli apostolorum dicentes,
quòd prædicarent peccata esse patranda & contemnẽda, quatenus ex hoc sequerentur bona, videlicet
glorificatio seu manifestatio diuinæ æquitatis ac pietatis. ¶ Prǫterea aduertendum, quòd cum peccatum
Diony. sit auersio mentis à deo, & recessiuus ab ordine, secundum Dionysium, & ab eo quod est secundum na-
Damasc. turam, secundum Damascenum, idcirco per peccatum irrogatur deo iniuria, & directe inhonoratur de-
us, non glorificatur. Veruntamen quoniam tanta est bonitas dei, vt non permitteret malum, nisi præ-
nosceret aliud bonum inde venturum. & tanta est virtus eius, quòd malum omnino impediret, nisi ali- H
quod bonum ex malo elicere posset. Propterea malum culpæ indirecte atque per accidens scilicet præ-
ter propriam conditionem, & præter peccantis intentionem ordinatur: & valet ad declarationem di-
uinæ iustitiæ, secundum quòd deus per pœnam ordinat culpam, in quo diuina sapientia atque iustitia
manifeste refulgēt. Quemadmodum etiam ex crudelitate tyrannorum præter intentionem ipsorum ma-
nifestauit deus patientiam atque constantiam martyrum. ¶ Iam declarauit Apostolus Iudæos excel-
lentiores fuisse gentilibus pro tempore legis scriptæ, nunc sciscitatur, an etiam tempore euangelicæ le-
Rom.8 gis Iudæi excellant gentiles. [QVID ergo?] restat. [PRAECELLIMVS (nos Iudæi) eos?] id est,
Coloss.3 gentiles ad fidem conuersos. [NEQVAQVAM] Loquitur autem Apostolus de vtroque populo isto
Esaiæ.1. in genere. Certum est enim, quòd in speciali loquendo ipsi beati apostoli qui erant Iudæi, & primitias
Psalm.13. spiritus receperunt cæteris eminebant. Loquendo vero in generali, omnes pares sunt in gratia Euange-
Micheę.7 lii, sicut clarius ostendetur. Cur autem non excellant Iudæi gentiles, annectitur. [CAVSATI enim su-
Esa.56 mus] id est, rationabiliter declarauimus. [IVDAEOS & Græcos] id est, gentiles [OMNES sub peccato
Sap.13. esse] quia Iudæi transgressi sunt legem scriptam, gentiles legem naturalẽ. [SICVT scriptũ est] in psalmo,
Hiere.4 quantũ ad sensum. [QVIA nõ est iustus quisquam] iustitia meritoria, propriis viribus. [NON est intelli-
Hiere.5. gens] ea quæ dei sunt, per fidem formatam sine lumine gratiæ. [NON EST requirens deum] per opera

A ſancta,propria poteſtate. [OMNES (iſti iam dicti) declinauerunt] à deo atque iuſtitia, [SIMVL in-
utiles (id eſt vani) facti ſunt) non pertingendo ad vltimum finem,ſeu veram felicitatem,[NON eſt qui Matth.8
faciat] per ſe ſine auxilio gratiæ, [BONVM] id eſt, opus meritorium [NON eſt vſque ad vnum] id Mat.23
eſt,omnino nullus eſt. Vel,non eſt vſque ad vnum,id eſt, non eſt alius præter Chriſtum deum & homi- Hiere.5.
nem,qui ſub peccato non fuit, & ea quæ placuerunt patri, ſemper effecit. [SEPVLCHRVM patens Ioan.8
eſt guttur eorum] id eſt,ſimile monumento aperto.quoniam ſicut ex tali ſepulchro aſcendit fœtor cada- Eccleſ.37
ueris,ſic ex ore iſtorum procedunt verba mortua atque fœtentia. [LINGVIS ſuis doloſe agebant] a-
lios decipiendo,vel ſophiſtica & adulatoria verba loquendo. Vnde ait ſcriptura, Qui ſophiſtice loqui-
tur,odibilis eſt,in omni re defraudabitur. Non eſt illi data gratia à deo, omni enim ſapientia defrauda- Sopho.1
tus eſt. Quo circa de electis Iudæis ſcriptum eſt, Reliquiæ Iſrael non facient iniquitatem,nec loquen-
tur mendacium,& non inuenietur in ore eorum lingua doloſa. [VENENVM aſpidum] id eſt,verba ve- Deut.32
nenata ac detractoria, ſeu odium inſanabile, [SVB labiis eorum,] quia parati ſunt talia verba euome- Pſalm.11
re,aliosque inficere. [QVORVM os maledictione,] hoc eſt, verbis maledicis ac blaſphemis, [ET ama- 1.Cor.3
ritudine] id eſt,ſermonibus pungitiuis [PLENVM EST. Veloces pedes eorum] ſpirituales, puta affe- Prou.1
ctus,& etiam corporales, vt currant [AD effundendum ſanguinem] innocentem. [CONTRITIO,]
hoc eſt,ſpiritualis deſtructio,temporalis punitio,ſeu omnis boni diſsipatio, [ET infelicitas] id eſt, miſe- Eſa.10.30
B ria, [IN viis] id eſt, operibus [EORVM.] Committendo enim mala prædicta, amittunt eſſe gratui-
tum, ſpirituale ac meritorium, & tanquam inane ac nihilum reputantur à deo, & miſeri ſunt tanquam Eſa.40
æterna damnatione condigni. [ET viam pacis] id eſt, opera bona, per quæ ad veram pacem pertin- Epheſ.2
gitur. Vel,viam pacis,id eſt,pacem huius viæ & gratiæ perducentem ad plenam pacem patriæ, [NON
cognouerunt] per approbationem ac imitationem.[NON eſt timor dei ante oculos eorum] id eſt,deum Luc.18
non metuunt, nec oculis cordis ſui diuinum proponunt timorem, ſed inaniſsima ſecuritate reſoluun-
tur. ¶ Multi arbitrantur apoſtolum,allegatam ſcripturam ſumpſiſſe ex pſalmo,in quo prædicta verba cō Pſalm.13.
ſcripta ſunt,ſed ſecundum Hieronymum ita non eſt. Aduertendum ergo quòd cum Hieronymus in
prologo quintidecimi libri ſui ſuper Eſaiam dixiſſet, Chriſtum & Euangeliſtas atque apoſtolos ea dun-
taxat verba ſcripturæ ex translatione ſeptuaginta interpretum allegare, quæ cum Hebraica veritate con- Hierony.
cordant,virgo Chriſti Euſtochium fœmina religioſa atque doctiſsima, obiecit Hieronymo quod apo-
ſtolus ad Rom.octo verſus allegarit ex pſalm.13.quæ in Hebræo non habentur, videlicet, Sepulchrum
patens eſt guttur eorum, vſque ad id incluſiue, non eſt timor dei ante oculos,&c. & videtur Apoſtolus
ex translatione ſeptuaginta interpretum allegaſſe, vel ex Pſalm.illo quod in Hebræo non habetur. Ad
hanc obiectionem ſtupefactus,pallidusque effectus Hieronymus (prout ipſe teſtatur) quaſi à fortiſsi-
C mo pugile cæſus vnius diei ſpatio poſtulato,& perluſtrata ſcriptura reſpondit, quòd tota pene epiſtola ad
Romanos de veteri teſtamento conſtructa eſt. Præmemoratum quoque teſtimonium octo verſuum ex Pſalm.5
pſalmis & Eſaia contextum eſt.Nam duo primi verſus,videlicet,Sepulcrum patens eſt guttur eorum, lin Pſal.139
guis ſuis doloſe agebant,in quinto pſalmo habentur. Quod autem ſubiungitur, Venenum aſpidum ſub
labiis eorum,in pſalmo centeſimo triceſimonono legitur: qui incipit, Eripe me domine ab homine ma- Pſalm.9
lo. Porrò quod ſubditur, Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt, ex nono ſumptum eſt
pſalmo.Alii vero tres verſus,Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem, &c. ex quinquageſimo Eſa.59
nono capitulo Eſaiæ accepti noſcuntur: vbi ſic legitur, Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant vt
effundant ſanguinem innocentem, vaſtitas & contritio in viis eorum, & viam pacis neſcierunt. Vltimus
vero verſiculus ſcilicet. Non eſt timor dei ante oculos eorum, in principio pſalmi triceſimiquinti habe-
tur,quo dicitur,Dixit iniuſtus vt delinquat in ſemetipſo,non eſt timor dei ante oculos eius. Apoſtolus ta Pſalm.35
men allegat pluraliter, quia pluribus loquebatur.Itaque prædicti verſus nec in Hebræo, nec in ſeptuagin
ta interpretibus habentur quantum ad pſalmum tertiumdecimum, ſed in editione vulgata. Lyra tamen
aſſerit prædicta ex pſalmo decimotertio allegata.ſed conſentiendum eſt verbis Hieronymi,qui etiam ait,
quòd Græci expoſitores exponendo pſalmum.13.prædictos verſus veru prænotant neque exponunt.
[SCIMVS autem quoniam,quæcunque lex loquitur,his qui in lege ſunt loquitur.] Ex hoc multi affir- Ioan.15.
D mant præinductam ſcripturam ad Iudæorum populum pertinere, qui ſoli ſub lege Moſi erant, de qua
nunc tractat apoſtolus.Sed obuiat,quòd apoſtolus iſtam ſcripturam inducit ad oſtendendum quòd Iu-
dæi & Græci omnes ſub peccato fuerunt,& quod nunc protinus ſubditur. [VT omne os obſtruatur,&
ſubditus fiat omnis mundus deo.] Eſt igitur ſenſus, Scimus autem nos apoſtoli ſpiritu ſancto edocti, ſa-
crasque ſcripturas cæteris clarius intelligentes,quoniam quæcunque lex, id eſt, veteris teſtamenti ſcri- 1.Reg.2
ptura loquitur,his, qui in lege Moſi ſunt loquitur primo ac principaliter: quemadmodum ait Saluator,
Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. Hoc dicit Apoſtolus retundendo Iudæorum Matth.15
ſuperbiam,ſcilicet ne dicerent ſcripturam prædictam non pertinere ad eos,ſed ad gentiles duntaxat. Ita-
que lex dicit hæc etiam de Iudæis,vt omne os præſumptuoſum obſtruatur, id eſt,vt nec gentilis neque
Iudæus præſumat ſe inaniter excuſare ac iuſtificare,eo quòd teſtante ſcriptura, omnes peccato obnoxii Pſalm.62
ſint. Et ſubditus fiat omnis mundus,id eſt,omnis homo,Iudæus & Græcus,deo, cognoſcendo propriam Baruch.1.
vilitatem & culpam,confugiendo quoque ad diuinam pietatem ac gratiam, quaſi non potens aliter ſal- Eccleſ.7.
uari.Præterea lex vetus tribus modis accipitur.Primo communiter ſcilicet pro toto teſtamento antiquo, Ioan.15.
ſicque includit omnes libros canonicos veteris teſtamenti, & ita ſumitur dum ait ſaluator, Vt implea- Pſalm.68
tur ſermo,qui in lege eorum ſcriptus eſt, Quia odio habuerunt me gratis. Hoc enim habetur in pſalmo, Pſal.34
Similiter cum Chriſtus ait Iudęis,In lege veſtra ſcriptum eſt,Ego dixi dii eſtis. Secundo accipitur pro- Ioan.10
prie pro pentateucho ſeu quinque libris Moſi: vt cum dicitur, Oportet impleri omnia quæ ſcripta ſunt Pſal.81
in lege,& prophetis, & pſalmis de me. Tertio ſumitur ſtricte pro præceptis cærimonialibus, vt cū ſub- Luc.24

Galat.2 ditur,[QVIA ex operibus legis].i.ex obseruatione cærimonialium præceptorũ legis,videlicet sacrifi E
Hebr.10 ciorũ,circuncisionis,& solennitatum custodia.[NON iustificabitur omnis caro].i.homo. [CORAM
illo].i.deo,vt acceptus sit ei per talia. Impossibile etenim est sanguine hircorũ & vitulorum auferri
peccata,aut gratiã adipisci.Non enim gratiã conferebant,nec meritoria erant ex se seu operę operato,sed ex fide & deuotione obseruantiũ.i.ratione operis operãtis.Opera vero pceptorũ moraliũ iustificabãt,nõ tamen sine fide Christi & gratia dei.[PER legẽ enim(scriptam) cognitio peccati].i.ex
ipsa lege cognoscitur quid sit malũ:non autẽ vitatur virtute legis,sed per gratiã dei. Hoc autẽ nõ est
sic intelligendũ,quasi ante legislationẽ nescierint homines quæ opera essent vitiosa:sed quia non ita
Galat.5. perfecte cognoscebãtur peccata secundũ gradus & species suas.¶ Deinde ostendit hominẽ iustificari
Esa.56 sine operibus legis,ex perfectione fidei christianæ. [NVNC autẽ].i.tẽpore gratiæ,atq; euangelicæ legis.[IVSTITIA dei].i.iustificatio,quam deus clemẽter & gratiose efficit in nobis peccata tollendo
& gratiam infundendo.[SINE lege].i.Mosaicæ legis obseruatione.[MANIFESTATA est] in gentibus ad fidẽ conuersis,per diuersa miracula,quibus deus declaranit fidẽ eorũ sibi esse acceptã,quan-
Act.10 uis nõ obseruauerint legẽ,quemadmodũ in Actib9 legitur,Quod deus in signo visibili dedit spm̃ san
Ioan.5 ctum Cornelio Centurioni gentili,& his qui erant cum eo.Iustitia inquam,[TESTIFICATA].i.
prænunciata ac testimoniũ habens [A lege].i.ex libris Mosi,in quibus multa de Christo,& eius iustificatione,quam fecit in nobis,prędicũtur verbis & signis.[ET prophetis] qui de eadẽ re manifestius F
Act.3. vaticinati sunt,& de futura in nobis gratia pdixerũt secũdũ principẽ apostolorũ. De missione enim
1.Petri.1 spũs sancti deus per Iohelem prædixit,Effundã de spũ meo sup omnẽ carnẽ.Propter quod Petrus de
Iohel.2 Christo loquens,Huic,inquit,omnes prophetæ testimoniũ perhibẽt remissionẽ percipere peccatorũ
Act.10. per nomen eius,omnes qui credũt in eum.[IVSTITIA autem dei].i.nobis à deo collata est. [PER
Ephes.3 fidem(formatã)Iesu Christi].i.per fidẽ catholicam,cuius obiectũ & causa est Christus.Fides enim est
Act.15 fundamentũ iustitię.Vnde Christus frequẽter in euangelio loquitur,Fides tua te saluũ fecit.[IN oẽs
Matth.9. (Iudæos) & super omnes] gentiles. [QVI credunt in eum] hoc est,in Christum per fidem formatã,
Lucæ.7, secundũ quod in Actibus dicitur,In hoc omnis qui credit,iustificatur.Et rursus, Deus fide purificãs
8,18 corda eorum.[NON enim est distinctio] Iudæi & Græci,tempore euangelicæ legis, quantum ad iu-
Act.13. stificationem prędictam,quia non est personarum acceptor deus.Et sicut saluator aiebat,Qui credi
Act.15 derit & baptizatus fuerit,saluus erit.[OMNES enim (prędicti) peccauerũt]& ergo non ppriis me-
Act.10 ritis,sed gratia dei iustificantur,suntq; cõsimiles in peccato ac spirituali inopia, sicut subiũgitur [ET
Esa.54 egent gloria dei]hoc est,miseratione diuina,videlicet gratia,per quã deus gloriosus apparet, qui ex
Marc.16. sua libertima bonitate saluat electos,ita vt nullus in seipso valeat gloriari, sed omne bonũ dño ascri G
Psalm.13 batur.[IVSTIFICATI]ab iniustitia culpæ. [GRATIS] sine præcedẽtibus meritis.[PER gratiam
Ioan.15 ipsius] dei,quæ est causa formalis nostræ iustificationis, sicut albedo est causa formalis albefactionis
parietis.[PER redemptionem quę est in Christo Iesu].i.per passionem & sanguinem Christi,in quo
est redemptio nostra sicut in causa efficiente.Ita q passio eius est causa instrumẽtalis effectiua ac me-
1.Cor.1. ritoria nostræ saluationis. Vnde de eo scriptum est,Qui dilexit nos,& lauit nos à peccatis nostris in
Esa.52 sanguine suo.Et Esaias ait,Dominus posuit in eo iniquitatẽ omnium nostrũ. Et, Ipse peccata mul-
Hebr.9. torũ tulit.[QVEM] videlicet Christum. [PROPOSVIT].i.nobis manifeste exhibuit. [DEVS] pater seu trinitas. [PROPITIATOREM] id est, reconciliatorem ac mediatorem. [PER fidem] me-
Apoc.1. diante qua consequimur fructum dominicæ passionis,seu gratiam dei. [IN sanguine ipsius] id est,
Esa.53. merito effusionis sanguinis Christi.Vnde in Esaia propheta scriptũ est,Dominus posuit in eo iniqui
Ibidem. tatem omnium nostrum.Et Ioannes ait,Aduocatum habemus ad patrem, Iesum Christum iustum,
1.Ioan.2 & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.Sic iam deus proposuit Christum propitiatorem finaliter,
2.Cor.5 [AD ostensionem iustitiæ suæ] id est,quatenus se iustum manifestaret implendo sua promissa,nec de-
1.Ioan.2 ferendo peccata impunita,imò in Christo quodammodo vindicãs ea:quemadmodũ Esaias ait, Pro-
Iob.24. pter scelus populi mei percussi eum.Et Christus in Psalmo,Quæ non rapui,tunc exsoluebam. Propo
Esa.53 suit quoque sic Christum propitiatorem ex parte nostri. [PROPTER remissionem præceden- H
Psalm.68 tium delictorum] id est,peccatorum quæ Christi aduentum præcesserunt. Vel,propter remissionem
Mich.7. delictorum præcedentium,id est,hominum,qui ante Christi incarnationem fuerũt, & tenebantur in
lymbo inferni,propter reatum originalis peccati.Per Christi vero passionem redempti, atque educti
Zach.9 sunt:iuxta illud Zachariæ,Tu quoque in sanguine testamẽti tui emisisti vinctos tuos de lacu,in quo
non est aqua.Delictorum inquam existentium,[IN sustentatione] id est, in pia atque longanimi pa-
Iob.35 tientia. [DEI] qui non statim vltus est ea,sed clementer ignouit. Vel, pręcedentium hominũ existen
tium in sustentatione dei,qui eos in lymbo sustentauit ac conseruauit sine pœna sensus. Vtranq; ve-
ro sustentationem deus exhibuit.[AD ostensionem iustitiæ eius]id est,propriæ æquitatis vel iustitię,
Psal.144 quam causat in nobis. [IN hoc tempore] euangelicæ legis. [VT sit ipse] deus. [IVSTVS] in operi-
Psal.10 bus suis,& à Christianis iustus cognoscatur,tanquã author iustitiæ nostræ.[ET iustificans eũ qui ex
FINIS. fide est Iesu Christi].i.quencunq; in Christũ credentẽ,q in deo renatus & spiritualis effectus est vir
Ioan.3 tute fidei non iustitia legis.¶ Ex pręinductis ostendit Apostolus vanitatẽ iactantię Iudæorum [VBI
est ergo gloriatio tua?] ô Iudæe.i.quoniã deus proposuit Christũ propitiatorẽ per fidem ad ostensio-
Galat.6 nem seu manifestationẽ suæ iustitiæ (secundum intelligentiam præinductã) vbi iam est ô Iudæe va-
1.Cor.5. na gloriatio tua,qua de iustitia legis præsumens,te gentibus præferebas, easq; spernebas, & sine lege
1.Reg.4. tua eas non posse saluari putabas? [EXCLVSA (.i.ablata) est] gloriatio ista. [PER quam legem?] an
Rom.5. per legem [FACTORVM?] id est, per legem Mosaicam? [NON] vtique. Illa enim non saluauit per
Ephes.3 se.[SED per legem fidei] id est,per legem euangelicam,quæ saluat per fidem sine operibus legis. Ap-

A pellatur autem lex Mosi,lex factorum,præsertim quantum ad præcepta cærimonialia . Sic quippe erat
iugum grauißimum,laboriosißimis atque innumeris obseruantiis plenum. De quo Petrus in persona fi-
delium Iudæorum loquens testatur,Quod neque nos neque patres nostri portare potuimus. Secundum Act.15.
Augustinum autem lex Mosi dicitur factorum,quia minando imperabat, sed gratiam faciendi non præ- August.
stabat. Lex vero euangelica vocatur lex fidei,quoniam opera mandat, & credendo gratiam faciendi ac-
quirit. [ARBITRAMVR enim] nos apostoli à spiritu sancto instructi, [HOMINEM] quemcun-
que in Christum credentem, [IVSTIFICARI per fidem] charitate formatam, [SINE operibus le- Act.1
gis] cærimonialibus ac iudicialibus. ¶ Triplicia nanque erant præcepta veteris testamenti,videlicet mo Galat.5.
ralia,iudicialia,cærimonialia. Præcepta autem cærimonialia, quoniam figuratiua erant & pro statu illo
solum accommoda,cessauerunt veritate veniente ac reserata,id est,Christo passo ac prædicato. Iudicia-
lia vero præcepta sicut sine periculo in nouo testamento omittuntur (dummodo à nullo Christiano
prælato seu principe authoritatem instituendi habente præcipiantur) sic sine periculo obseruantur, si à
superiori instituantur,& Christianorum regimini congruant. Non enim solum figuralia extiterunt. Præ-
cepta autem moralia,quæ ordinantur ad bonos mores,& de actibus virtutum immediate donantur,non
solum manent in nouo testamento , sed etiam per euangelica Christi consilia perficiuntur, & ad salu- Matth.5.
tem requiruntur,iuxta illud,Si vis ingredi ad vitam,serua mandata . ¶ Denique hominem iustificari
B sine operibus legis per fidem,declarat apostolus.[AN Iudæorum deus tantum?] id est,nunquid Iudæo-
rum duntaxat est deus creator & salus,principium & finis? [NONNE & gentium?] ipse creator & deus Apoc. 22
est?[IMO & gentium] Sicut ergo omnium deus est,sic omnes vno modo iustificat,puta per fidem.Et si- Act.10
cut omnes processerunt ab ipso,sic omnes reducuntur & conuertuntur ad ipsum , per vnum atque eun- Rom.8.
dem propitiatorem ac mediatorem dei & hominum Iesum Christum. Ideo subditur,[QVONIAM qui- 1.Tim.2
dem vnus est deus qui iustificat circuncisionem] id est,Iudæos circuncisos, [EX fide] saluatoris, hoc est,
per fidem de Christo, [ET] qui iustificat, [PRAEPVTIVM]id est,incircuncisos gentiles,[PER fidem]
eandem. Eadem enim fides est fidelium noui ac veteris testamenti, quanuis tempora sint mutata , & fi-
des sit modo magis explicita . Quod equidem illi credebant futurum, nos credimus factum. Ipse quo- 1. Cor.10.
que habitus fidei (quæ est virtus theologica) est vnus in specie in omnibus fidelibus , qui vnquam fue- Ioan.4.
runt,sunt & erunt,& propter formalem vnitatem obiecti , quod est veritas prima , propter quod credi-
mus omnibus quæ cadunt sub fide. Patet ergo quia id quod ait ex fide & per fidem,sit idem in re,quan-
uis in ipso modo loquendi videatur distinctio. Apostolus nanque frequēter mutat præpositiones,& mo-
dum loquutionis in eodem sensu. ¶ Quoniam vero ex prædictis atque similibus verbis imponebant Iu
dæi Paulo,quod esset legis destructor,propterea se excusans,adiecit,[LEGEM ergo(Mosaicam)destrui- Hebr.10.
C mus per fidem?] & euangelium vt nobis imponitur? [ABSIT. Sed legem statuimus] id est,approbamus
ac roboramus pro statu ac tempore. Cum ergo lex vetus fuerit via ac dispositio ordinata ad euangelicam Matth.5
legem,non dicitur destrui sed impleri ac perfici euangelica lege superueniente : cessat tamen quantum ad Ambros.
modum prioris obseruantiæ. Vnde Ambrosius dicit,Non destruitur lex,cum impleta secundum spiri-
tum,cessat secundum literam. Quia hic scilicet in nouo testamento gratia fidei est qua impletur lex,quæ
sine fide esset infirma. Firmatur enim lex,quoniam cærimonialia spiritualiter implentur. Et quod minus 1.Cor.13
in moralibus continebatur,in Euangelio additur. Et quod tunc promittebatur futurū,fides aduenisse te- Matth.5
statur. Tollitur autem litera occidens,& moralia literaliter manent ac perficiuntur. Propter quod ait sal-
uator,Non veni soluere legem,sed adimplere.

CAP. IIII. [QVID ergo dicemus inuenisse Abraham.] ARTIC. VII.

DECLARATA insufficientia legis ad salutem per rationem , iam idem ostendit per exem-
plum & ait, [QVID ergo dicemus] id est , si iuxta præinducta circuncisio & præputium,
seu Iudæus & Gentilis communiter atque æqualiter iustificantur per fidem , quid tunc di-
cemus,[INVENISSE Abraham patrem nostrum secundum carnem?] id est,secundum Genes.17.
D carnis originem, à quo ego Paulus & cæteri Israelitæ secundum carnalem propagationem Philip.3
descendimus. Vel,secundum carnem,id est, ex operibus legis carnalibus scilicet circuncisione , & sacri-
ficiis? Quasi dicat, Ad quid profuit ei obseruantia carnalium operum legis, videlicet, impletio cærimo-
nialium præceptorum? Quid autem ad hoc responderi oporteat,ex sequentibus innotescit. Responden
dum est enim,quòd non sit perfecte & vere iustificatus ex operibus legis. [SI enim Abraham ex operi-
bus legis] prædictis carnalibus, [IVSTIFICATVS est] iustitia vera ac meritoria,[HABET gloriam]
id est,veram beatitudinem pro mercede,[SED non] habet eam [APVD deum] hoc est , à deo & coram
eo,quoniam propria virtute non gratia dei iustificatus esset. Et quia hoc consequens impossibile est , er-
go & illud ex quo infertur,videlicet quod Abraham iustificatus sit ex operibus legis . Vel sic & melius,
Si Abraham ex operibus legis iustificatus est,habet gloriam,id est,dignus est laude ac præmio pro sua iu-
stitia,sed non apud deum,quia iustitia talis non fecit eum dignum vita æterna. Ex parte enim operis ope Ioan.3.
rati,non erant præfata opera legis meritoria,nec ipsa lex gratiam contulit , per quam iustificarentur ob-
seruatores ipsius sicut lex noua quæ gratiam confert propter sacramenta quæ includit, quæ sunt signa &
causa gratiæ iustificantis. Operantur quippe quod significant , quod sacramentis veteris testamenti non
competit ¶ Deinde probat authoritate scripturæ,quòd Abraham iustificatus est per fidē,non per ope- Gen.15.
ra legis. [QVID enim scriptura dicit? Credidit Abraham deo] promittenti sibi per angelum propa - Galat.3.
gationem innumerabilium filiorum instar stellarum . Et alibi , In semine tuo benedicentur omnes gen- Genes.22
tes,[ET reputatum est illi ad iustitiam] hoc est , merito fidei huius iustificatus est coram deo , & dignus Mach.2.

Esa.4 effectus est vita æterna, per actum interiorem fidei suæ, secundum quod actus ille etiam ex charitate im- E
Mal.20 peratiue processit. [a i autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam sed secundum
debitum. Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium: reputatur fides eius
ad iustitiam secundum propositum gratiæ dei.] Hucusque litera cohæret. & eũdepender, quæ difficulta-
Ambrosi⁹ tibus plena est. ¶ Porrò secundum beatum Ambrosium, introducenda, continuanda, & exponenda est
ita. Iam dixit Apostolus, Abraham non ex operibus sed ex fide iustificatum. Ex quo sequi videtur, fidem
sine operibus sufficere ad salutem, contra quod tamen dominus ait, Non omnis qui dicit mihi, domine,
Matth.7 domine intrabit in regnum cœlorum: sed qui facit voluntatem patris mei. Et iterum, Si vis (inquit) in-
Matth.19 gredi ad vitam, serua mandata. Iacobus quoque apostolus testatur, Quid proderit, si quis dicat fidem se
Iacob.2. habere, opera autem ipsa non habeat? Fides si non habet opera, mortua est in seipsa. Hinc etiam paulo-
Roma.2 ante dixit apostolus, Non auditores legis, sed factores legis iustificabuntur. ¶ Hanc obiectionem soluit
Apostolus, dicens, Ei autem qui operatur, id est, qui tempus & opportunitatem habet operandi, merces
non imputatur, id est, præmium non confertur, secundum gratiam fidei tantum, id est, non gratis sine o-
Iaco.2. peribus præmium consequitur. (In tali enim fides sine operibus mortua est) sed secũdum debitum ope-
Ioan.6 rationis ad quam ex diuino mandato tenetur, merces ei imputatur ac datur. Nam sine operibus saluari
Act.10. non potest. Quod si operari neglexerit, damnabitur. Ei autem qui non operatur, id est, opportunitatem
Esa.55 seu tempus & locum operandi non habet, credenti autem in eum, qui iustificat impiũ, hoc est, in Chri- F
Matth.10 stum qui peccatori gratis ignoscit, gratiamque infundit, ante cuius infusionem peccator veniam prome-
Ephes.2 reri non potest de condigno, reputatur fides eius, id est, actus fidei suæ interior, sine opere exteriore, ad
Luc.23. iustitiam, ita quòd sufficit ei ad salutem, vt in latrone. Bona enim voluntas seu præparatio animi ad o-
pus reputatur ei pro opere secundum propositum gratiæ dei, id est, secundum voluntatem miserationis
diuinæ? vel secundum ordinem gratiæ dei nobis oblatæ, qui taliter voluit nos saluare, in quo patet vir-
tus ac sufficientia fidei. Per hoc vero quod ait, Credenti in eum, certum est Apostolum loqui de fide
1.Tim.1. formata, quæ per dilectionem fertur in deum, & operatur si opportunitas adsit. Hæc expositio proce-
Galat.5. dit de operibus ipsam fidem sequentibus, atque ex ea nascentibus. ¶ Secundo exponitur de operibus
præcedentibus fidem, contra illos qui asserebant merito præcedentium operum legis, se gratiam fidei es-
Roma.11. se adeptos. Quo dato, gratia non reputabitur secundum viam & ordinem gratiæ, ad secundum debitum
Ioan.15 meriti præcedentis. Quo concesso, gratia iam non erit gratia. Quoniam ergo hoc consequens impos-
sibile est, constat quòd gratiam fidei, seu ipsam fidem nullus meretur. Ait ergo, Ei autem qui operatur
aliqua bona ante fidem merces non imputatur secũdum gratiam, sed secundum debitum, hoc est, si præ-
mium ei datur pro bonis quæ fecit, hoc non erit gratis, sed ex debito meriti præcedentis, sicque fidẽ præ- G
cedent merita, cum tamen fides sit omnis meritorii actus principium, omniumque virtutum fundamen
tum. Ei autem qui non operatur opera legis cærimonialia atque carnalia, vel quæcũque alia ante fidem,
Esa.55 sicut gentilis: credenti autem per fidem formatam in eum qui iustificat impium, id est, in Christum, re-
putatur fides eius ad iustitiam, secundum sensum prætactum, & hoc secundum propositum gratiæ dei, id
Titum.3 est, secundum gratuitum, atque benignum dei decretum, qui ita decreuit, vt onere legis ablato, homines
fide iustificentur ac saluentur. ¶ Tertio exponitur secundum quosdam, qui ex verbis Apostoli talem ra-
tionem inducunt. Illud quod conceditur alicui, quemadmodum merces operanti, non conceditur ei per
1.Cor.6 viam gratiæ, sed debiti. Iustitia vero de qua sermo est, conceditur per viam gratiæ, sicut iam patuit, quòd
Genes.12 Abraham iustificatus est per fidem sine operibus legis, ergo iustitia hæc non est ex operibus legis. Hæc
Infra.8 autem expositio irresoluta videtur, & satis ambigua. Simili enim ratione posset ostendi. quòd iustitia no-
Galat.2. ui testamenti non esset ex operibus euangelicæ legis, quæ tamen iustificant, habitumque iustitiæ inducũt,
vel augent siue perficiunt etiam ex parte operis operati, virtute sacramentorũ Christi. Posset enim sic ar
gui, Quod conceditur alicui, sicut merces operanti, non conceditur ei per viam gratiæ, sed debiti: sed iu-
1.Cor.4 stitia nouæ legis conceditur per viam gratiæ, (Quid enim habes quod non accepisti?) Non ergo est ex
Ephes.4 operibus nouæ legis. ¶ Denique charitas agens & cæteræ virtutes per charitatem agentes, merentur gra
tiam ampliorem in præsenti, gloriamque in futuro, & redditur eis merces ista. Nihilominus redditio hu-
1.Petri.2 ius mercedis est secundum viam gratiæ, & secundum viam debiti, secundum diuersos respectus. Cum e- H
nim prima infusio gratiæ sit solum gratuita, omnia bona quæ per gratiam illam merentur, gratuite præ-
miantur per comparationem ad gratiam primam. Satisfeci forsan lectori in expositione præsentis loci,
sed non mihiipsi, quia profunditatem verborum istorum intelligere non valeo, neque connexionem eo-
rum cum præcedentibus atque sequentibus plenè concipio. Consulatus tamen est me sermo, quem ex ore
vbi doctissimi sacræ theologiæ professoris condigni, audiui, qui dixit, In epistolis Pauli habet elephas
Exod.12. vbi submergatur: quanto magis pulex, vt sum ego? Vnde in similibus locis comedam quantum possum,
quod autem residuum fuerit, igne comburam, sanctorum & catholicorum doctorum expositionem se
quens, & ea contentus. Non enim quisquam mortalium penetrare valet profunditatem epistolarum diui
Pauli Apostoli. Præmissa autem probat Apostolus authoritate Psalmistæ, subiungẽs, [SICVT & Dauid
dicit beatitudinem hominis] id est, illum esse beatum, seu beatitudinem esse illius in via per spem, & in pa
tria per speciem. [CVI (homini) deus accepto] id est, tempore gratiæ, de quo legitur, Ecce nunc tempus
Esa.49 acceptabile. Vel, accepto, id est, acceptanter, gratis & pie, [FERT] donat & ingerit [IVSTITIAM]
2.Cor.6 hoc est, remissionem peccati, [ET gratiæ virtutum infusionem, sine operibus] legalibus & huma-
Psal.144 nis, quæ per se nequaquam sufficiunt ad gratiam promerendam. Nec enim potest peccator per se-
Psal.145. ipsum resurgere, sed indiget præueniri ab eo, de quo legitur, Alleuat dominus omnes qui corruunt. Et
August. iterum. Dominus erigit elisos. Nec obstat illud Augustini, Qui creauit te sine te, nõ iustificabit te sine te.

A Hoc enim ideo dicitur, quia deus requirit à nobis, vt sciamus quod in nobis est, disponendo nos ad gra-
tiam eius. Deinde ponit verba Psalmistæ, [BEATI quorum remissę sunt iniquitates] originales, actua-
les seu personales in baptismo, in quo originale peccatum deletur ad reatum culpæ: quia quod ante ba-
ptismum erat culpa & pœna, post baptismum tantum est pœna, quæ dicitur fomes peccati, quæ etiam in
baptismo per gratiam sacramenti debilitatur, sed non penitus tollitur. Peccatum autem originale forma- Philip. 3.
liter vnum est, materialiter plura, ratione sui effectus. Quatuor enim vulnera imprimit animæ. Propter Matt. 3
quod ait Psalm. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Actualia vero peccata per cordis contritionē Psalm. 50
dimittuntur quantum ad culpā, [ET quorū tecta sunt peccata] hoc est, ab oculis dei abscondita, ita quod
non vlciscitur, nec imputat ea, sed auertit faciem suam ab eis ac si nunquam fuissent. Ideo sequitur, [BEA- Ibidem.
TVS vir, cui non imputauit] nec imputat [DOMINVS peccatum] sed prorsus ignoscit: sicut per Esaiā Esaię. 4
promisit, Delebo vt nubem iniquitates tuas, & quasi caliginem peccata tua. Applicans autem Aposto- Act. 3.
lus scripturam hanc ad propositum suum, adiecit [BEATITVDO ergo hæc] de qua loquitur Dauid, Esa. 44
[IN circuncisione tantum manet] .i. in solis Iudæis locum habet [AN etiā in præputio?] .i. gentibus in- Psalm. 5
circuncisis. Et hoc ideo quæro. [DICIMVS enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiā] sicut nunc Gene. 22.
ex Genesi allegatum est. [QVOMODO ergo (id est, in quo statu) reputata est] Abrahę fides ad iustitiam? Gene. 17.
[IN circuncisione?] hoc est, pro statu & tempore circūcisionis suæ? [AN in præputio?] id est, tēpore cir-
B cuncisionem suam præcedente. Et respondet. [NON in circuncisione, sed in præputio] quod consequen-
ter declarat. [ET signū accepit circuncisionis] id est ipsam circuncisionem accepit deo iubente pro si-
gno distinctiuo inter ipsum & posteros suos, fideles ac inter infideles, & etiam pro signo fidei suæ quam
habuit ante circuncisionē. ❡ Circuncisio quippe fuit quædam protestatio fidei: definiturque sic, Circūci
sio est signum distinguens Isrêl à gentibus. Patet ergo quod non frustra circūcisionem accepit, quamuis
per eam iustificatus non sit ex parte operis operati, sed operis operantis, videlicet fidei deuotionis ac obe-
dientiæ, per quæ abundantiorem iustificationem adeptus est, quàm ante habuerat. Vnde dominus loque
batur, Circuncideris carnem præputij vestri, vt sit signum fœderis mei inter me & vos. Sic ergo accepit Ididem.
signum circuncisionis, quod est [SIGNACVLVM] .i. indicium [IVSTITIAE fidei] id est, quæ per fi Hebr. 1
dē habetur [QVAE est in præputio] id est, in Abraham, vel cæteris gentilibus iustis, sicut in Iob tempore Galat. 5
præputij. Nam Abraham ante circuncisionem suam iustus fuit, & credidit deo, sicut iam dictum est [VT Matt. 3.
sit pater] spiritualis & imitatione condignus [OMNIVM credentium] non Iudæorum duntaxat [PER Psal. 104.
præputium] id est, in statu præputij. Quia per fidem quam in præputio habuit, meruit spiritualem pater- Esaiæ. 35
nitatem omnium gentium. Vel, omnium credentium per præputium .i. gentilium cum præputio ad fidē Galat. 3.
accedentium [VT reputetur & illis] videlicet filijs Abrahę [AD iustitiam] fides, per quam ipsum Abra- Ioan. 8.
C ham assequuntur, sicut & ei reputata est. [ET sit (Abraham) pater circūcisionis] spiritualis, quę in vitio- Hiere. 4
rum eradicatione consistit .i. gentilium credentium, pater (inquam) præbendo exemplum, non conferen-
do iustitiam [NON his tantum] .i. non solum ad profectum his [QVI sunt ex circūcisione] carnali .i. Iu-
dæis [SED & his quæ sectantur vestigia fidei] .i. vniuersis fidelibus imitantibus fidem [QVAE est in prę-
putio patris nostri Abrahæ] .i. quæ erat in Abraham, adhuc habente præputium. Vel, quæ est .i. conside-
ratur in eo nondum circunciso. ❡ Insuper manifestat Apostolus, ꝙ Abraham sit pater spiritualis circū-
cisionis cūctis fidelibus per hoc, quod cōsequutus est promissionem hæreditatis, nō ex operibus, sed me- Gene. 22.
rito fidei, quæ ad omnes electos pertinet. [NON enim per legem (facta est) promissio Abrahę aut semini Matth. 1
eius] hoc est, de multiplicatione seminis sui. Vel semini eius .i. Christo de semine Abrahæ nato secundum Lucæ. 3
naturam assumptam [VT hęres esset mundi] .i. vt ipse Abraham per semen suum, vel in semine suo, hoc Hebr. 1
est, per Christum, possideret omnes terminos terræ, omnesque populos seculi. Dictū enim est Abrahæ, Psalm. 81
In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Et iterum, Dilataberis ad orientem & occidentem, &c. Gene. 22.
Cum enim facta est Abrahæ ista promissio, nondum erat lex data, quam constat per Mosen datam. Hæc Galat. 3
vero promissio maxime adimpleta est in Christo filio Abrahæ, qui de seipso testatur, Data est mihi o- Gene. 28.
mnis potestas in cœlo & in terra. Ad quem pater in Psalmo, Postula (inquit) à me & dabo tibi gētes hę- Ioan. 17
reditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ [SED per iustitiam fidei] .i. ꝓcedēte ex fide, quæ Mat. 28.
erat in Abraham. Pro hac nanque iustitia seu merito eius facta est Abrahæ ꝓinducta promissio, sicut in Psalm. 2
D Genesi legitur, [SI enim qui ex lege (hi tantū) hæredes sunt] .i. si soli Iudæi legem scriptam habentes, Heb. 11
hæreditatem seu gratiam benedictionis Abrahæ repromissam adipiscuntur [EXINANITA] hoc est, Hebr. 9
frustrata EST fides] Abrahę deo credentis, qui ei prædixit, In semine tuo benedicentur omnes familiæ Gene. 22.
terræ [ABOLITA] hoc est, euacuata atque ablata [EST promissio] dei Abrahæ facta de hæreditatio- Ibidem.
ne mundi, & benedictione omnium gentium seculi. ❡ Præterea, promissionem præfatam non esse ex le-
ge sed fide, ostendit Apostolus ex legis imperfectione. [LEX enim iram operatur] .i. pœnæ obnoxiū fa- Hebr. 10
cit legis transgressorem. Nam temporales pœnas determinat, & præuaricatorem legis magis damnabilē 4. Re. 22
reddit eo, qui nunquam sortitus est legem. Dat enim lex manifestiorem notitiam culpæ quàm erat ante, Ioan. 1.
sicque transgressorem efficit grauiorem. Propter quod in Euangelio dicitur, Seruus qui cognouit volun- Luc. 12.
tatem domini sui, & nō fecit, plagis vapulabit multis. [VBI enim non est lex, nec præuaricatio] Si acce- Psal. 118
perimus legem cōmuniter pro quacunque lege, videlicet naturali, scripta, vel euangelica, certum est sine
lege non esse præuaricationem, cum præuaricatio sit trāsgressio legis. Si autem sumpserimus legem hoc
loco, pro lege scripta, dicendum erit, ꝙ vbi non est lex, non est præuaricatio adeo grauis. Quoniam lex Ioan. 5
occasionaliter auget peccatum, prouocat irā, nec tribuit gratiā, sicut ex dictis clarius elucescit [IDEO
ex fide] .i. merito fidei, non per opera legis hæredes effecti sunt diuinæ promissionis omnes qui Abrahæ 2. Cor. 12
fidem sectati sunt [VT secundum gratiā] dei, non secundum iustitias legis [FIRMA sit promissio] fa- 1 Cor. 1.
cta Abrahæ, & semini eius. Firma (inquam) existat atque salubriter exhibeatur, [OMNI semini .i. vniuer- Matth. 3

A resurrectionis gratiam iustificantem nobis conferret, & suæ corporalis resurrectionis exemplo nos ad spi Coll.3.
ritualem resurrectionem induceret, quatenus tandem etiam corporaliter, feliciterq; resuscitemur ab ipso Philip.3
quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Resurrexit ergo pro- Tim.2.
pter iustificationem nostram, id est, vt iustificemur gratiã recipiẽdo & iuste viuendo. ¶ Non tamẽ iusti-
ficatio nostra est tota ratio, finisque totalis resurrectionis Christi. Resurrexit nanque propter proprij cor Rom. 6
poris glorificationem, & suæ humanitatis reassociationem, quantum ad partium eius redintegrationem. Collo.
Denique resurrexit propter iustificationem nostram, quia ad hoc resurrexit, vt corpore resumpto appa- Heb.9.
reat nunc vultui dei pro nobis, ostendens patri latus & vulnera, quatenus merito eius, gratia impleamur
diuina. Quamuis autem traditus sit Christus, non solum propter delicta nostra, sed etiam propter iustifi-
cationem nostram. (Nam & propter vtrunque surrexit) traditio tamen seu passio attribuitur delicto, vt Philip. 3
mors naturæ, correspondeat morti culpæ: & resurrectio iustificationi, vt corporis glorificatio correspon- 2.Petr.3
deat nouæ atque cœlesti conuersationi.

CAP. V. [IVSTIFICATI ergo ex fide.] ARTIC. VIII.

POSTQVAM Apostolus abstulit causam atque materiam discordiæ Romanorũ, iam
eos inuitat ad veram pacem, & ait, [SVSTIFCATI ergo] .i. iusti à deo effecti, [EX
B fide] id est, per fidei formatę infusionem. Vel, iustificati .i. veram iustitiam operati, ex Ephe.2
fide .i. per habitũ fidei, vel intus in anima iustificati sine opere exteriori, ex fide, id est, Galat.2
interiori fidei actu credendo, videlicet ex charitate, & non per opera legis, neque per Iaco.4.
opera præcedẽtia fidem, [PACEM habeamus ad deum] id est, deo humiliter subditi Matth.5.
simus, & nostram volũtatem diuinæ ordinationi in omnibus subijciamus, quieti atq; Iob.22.
tranquilli existentes in deo. Beati enim pacifici, quoniam filij dei vocabũtur. Hinc enim loquitur scriptu Lucæ. 2.
ra, Acquiesce deo & habeto pacẽ, & per hoc habebis fructus optimos. Hæc est spiritualis diuinaque pax, Psal. 118
de qua dixerunt, Pax hominibus bonæ volũtatis. Et Dauid, Pax multa diligentibus legem tuam: quę non Eccl.48
competit impijs, iuxta illud Esaiæ, Non est pax impijs dicit dominus, [PER Iesum Christum dominum 1. Tim. 2.
nostrum] quia per eum seu merito eius pacem istam consequimur. Omnia nanque diuinarum gratiarũ
charismata per Christum, secundum quod mediator est dei & hominũ, pręstantur hominibus. Ideo sub-
ditur [PER quem] tanquam per mediatorem, & causam meritoriam [ACCESSVM] hoc est, ingressum
[HABEMVS per fidem] tanquam per fundamentum totius spiritualis ædificij. Accedentem nempe ad Hebr.11
deum oportet credere [IN gratiam istam] .i. ad dona & munera spiritus sancti, videlicet ad alias perfe-
ctiones seu beneficia dei, [IN qua (gratia) stamus] mente ad diuina erecta atque cœlestia dirigente, nõ in
C terrenis iacente, vilibusque immersa. Primo enim deus cam fidem infundit, danat simul tẽpore alias vir-
tutes ac dona spiritus sancti. Fides tamen præcedit secundum viam generationis & ordine naturæ, cũ sit
fundamentum virtutum. Et ita per fidem, accessum habemus ad alia bona. Fide autem infusa, per eandẽ
accedimus ad deum, vt gratiam ampliorem mereamur, quatenus proficiscamur de virtute in virtutem .i. Psal.83.
de bono in melius proficiendo quotidie. [ET gloriamur] spirituali lætitia [IN spe gloriæ] .i. in certa ex- Sapien.8.
pectatione felicitatis æternæ quę est gloria [FILSORVM dei] .i. omnium beatorum deo fruentium, qui Iob.53
deo perfectissime similantur. De quibus scriptum est in Iob, Vbi eras cum me laudarent astra matutina, Psal.88
& iubilarent omnes filij dei? Et in Psalmo, Quoniã quis in nubibus æquabitur domino, similis erit domi Rom.8.
no in filijs dei? Possunt tamẽ per filios dei intelligi omnes electi ad vitam æternam præordinati. Et cer- Ioan.1.
te, hoc merito esse debet nobis indeficiens ratio gloriandi, quod spem habemus acquirendi beatitudinem Hierony.
sempiternam. Vnde nihil Christiano felicius, cui promittuntur regna celorum. [NON solum autem] glo- Psal.29
riamur in spe gloriæ credentes videre bona domini in terra viuentium [SED & gloriamur in tribulatio-
nibus] .i. in aduersis, in persecutionibus, tentationibus, ac ægrotantibus, quemadmodũ per Iacobum in-
ducitur. Omne gaudium existimate fratres, cum in diuersas tentationes incideritis. Et Saluator, Gaudete Iacob.1
(inquit) & exultate in illa hora, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo. Debemus enim gaudere de Matth.5
hoc quod sumus in via peruentẽdi ad deũ. Sed hæc est via salutis, multipliciter tribulari. Per multis quip- Lucæ.6
pe tribulationes oportet nos intrare in regnum cęlorũ. Et merito in tribulationibus gloriamur [SCIEN
D TES quod tribulatio patientiam operatur] hoc est, actum patientiæ efficit in anima .s. sufferẽtiam, tãquã
obiectum mediatum virtutis, quæ patientia nominatur. Si enim nõ esset tribulatio, nec patiẽtia. Habitũ Act.14
quoque patiẽtię firmat in anima. Patientia quippe cum sit virtus moralis immediate versatur circa pas- Iacob.1.
sionem animæ, puta tristitiam quam ordinat. Deinde respicit actum, videlicet ipsam aduersitatis toleran
tiam, quam accidenter & occasionaliter inducit, seu efficit tribulatio. Frequẽs nanq; tribulatio cõfert ani-
mæ consuetudinem, patientiam exercendi, & ita fit anima in virtute patientię inconcussa atque immobi
lis: ita vt dulce sit ei, tribulationem pro dei amore, & propriorum peccatorum purgatione sufferre [PA-
TIENTIAM autem id est, aduersitatum æquanimis tolerantia operatur [PROBATIONEM] .i. bo-
ni assuefactionem seu probam exercitationem, vel vitiorum expurgationem, etiã quo ad pœnæ oblatio-
nem. Sicut enim interior dolor siue contritio aufert culpam, sic aduersitatis perpessio pœnam [PRO-
BATIO vero] operatur vel efficit [SPEM] id est, actum spei, videlicet certam & actualem expectatio-
nem felicitatis futuræ. Qui enim ita probatus est, fiducialiter pręstolatur vitam æternam: iuxta illud Sal- Matth.5
uatoris, Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorũ. Et
illud Sapientis, Tanquam aurum in fornace probauit electos dominus, & in tempore erit respectus eo- Sapien. 3.
rum. ¶ Porrò habitus spei, quæ est virtus theologica, à solo deo per creationem infunditur. sed actus ejus
procedit partim ex meritis. [SPES autẽ non confundit] .i. sperantẽ non fallit, nec bono sperato defrau- Eccles.2
dat, sicque erubescentiam tollit. Vnde ait scriptura, Nullus sperauit in domino, & confusus est. Et Psalmi- Psal. 14

Esaiæ.49 sti,Etenim vniuersi qui sustinent te,non confundentur.Per Esaiam quoque dominus loquitur,Ego do- E
minus super quo non confundentur omnes qui expectant eum. Oportet autem firmiter inuiolabiliterq;
Iob.13. sperare,vt dicamus cum sancto Iob,Etiam si occiderit me,in ipso sperabo.Quod autem spes non cōfun
dat,sed impleatur,patet per hoc: [QVIA charitas dei] quę est virtus theologica supernaturalis, summa
ac diuinissima,qua deum proximumque diligimus,mandata implemus,vnum cū deo efficimur,& quic-
Ioan.15 quid petierimus, obtinemus [DIFFVSA] id est,late ac liberaliter fusa: [EST in cordibus nostris] præ-
sertim in voluntate, quæ est charitatis subiectum [PER spiritum sanctum] i. à spiritu sancto, cui appro-
2.Cor.15 priatur bonitas,liberalitas,clementia,communicatio,& per consequens charitatis infusio [QVI datus est
Roma.8 nobis] à patre & filio,imò & à seipso,tanquam pignus,& arra fœlicitatis æternæ. Ipse enim spiritus san-
Ephe.1 ctus est dator ac donum,proceditque à patre ac filio per modum donabilis,quoniam ipse est charitas seu
amor patris & filij.Amor autem est primum donum gratuitum,in quo omnia dona donātur.Itaq; spiri
tus sanctus datur electis,non solum in suo dono,sed etiam in seipso,quia per charitatem habetur,& est in
Ioan.14. nobis,nouo specialique modo.Propter quod ait saluator,Ego rogabo patrem & alium paracletum dabit
vobis,vt maneat vobiscum in æternum,spiritum veritatis.Et in actis Apostolorū legitur,ꝙ per imposi-
Act.8. tionem manus Apostolorum dabatur spiritus sanctus. ¶ Vnde secundū beatum Thomā in prima parte
& super primum sententiarum,persona diuina dicitur esse alicuius dupliciter. Primo,ratiōe originis, &
ita est eius à quo procedit Sicque filius & spiritus sanctus sunt patris,& spiritus sanctus est filij.Secūdò, F
ratione fruitionis seu communionis,& sic est eius à quo habetur,id est,intellectualis creaturæ,quæ libere
Psalm.6 frui potest persona diuina.Sic ergo spiritus sanctus datus est nobis,& est noster. ¶ Deinceps Apostolus
1 Cor.15. tangit nostræ iustificationis motiuum,prosequitur quoque nostræ reconciliationis modum, & ait. [VT
1.Petri.3 quid enim] i. propter quid aliud , nisi vt spiritus sanctus nobis donetur,charitas dei in cordibus nostris
diffundatur,& spes impleatur? [CHRISTVS,cū adhuc infirmi] id est,vulneribus animæ sauciati,pœnis
& culpis astricti [ESSEMVS,secundū tēpus] id est,antequam ab eo liberaremur ac purgaremur [PRO
Daniel.9. impijs[i. pro nobis iniustis & miseris [MORTVVS est.] Vel illud, secūdum tempus refertur ad id quod
1.cor.1. sequitur,Mortuus est: vt sit sensus,Mortuus est secūdū tēpus i. per triduū sepulturę: tāquā dicat, Hoc ma
Esa.57. gnum est valde atque mirabile,ꝙ Christus pro nobis infirmis ac impijs mori dignatus est,cū ipse sit vir
tus dei & sanctus sanctorū.Causam vero cur istud ita mirabile sit,subdit: [VIX enim] id est,raro & diffi-
culter [PRO iusto] à morte eruendo [QVIS moritur.] Pauci enim sunt qui amore seu vice iusti mori di
gnarētur.Et merito dixi,vix,& nō absolute nequaquā vel nō [NAM pro bono]id est,pro homine iusto,
Ambros. [FORSITAN quis audeat mori] i. contingere potest(raro tamen)vt quis pro iusto mori cōsentiat,sed
vt quis pro impio mori velit,nō inuenitur,aut certè rarissime. Ambrosius(inter iustū & bonū distinguēs,
vt Iustus dicatur qui in virtutibus exercitatus est,& in obseruatiōe iustitiæ strenuus atque seuerus: Bonus G
vero dicatur homo simplex & innocens,nondū sit exercitatus)ita exponit,Vix enim pro iusto,sic acce-
pto,quis moritur. Nam quamuis melior sit eo,qui hoc modo bonus vocatur,quoniam tamen non sine ri
gore & seueritate se habet,causa eius minus miserabilis,seu miseratione minus cōdigna iudicatur.Et ve-
raciter dixi, pro iusto quempiam vix ille mori. Nā pro bono,id est,pro pio,innocente & simplici forsitan
quis audeat mori.eo ꝙ causa eius miserabilior reputetur tanquam qui nullum offendit.Cum ergo hoc ra
ro inueniatur,certum est quod vix aliquis pro iusto mori acquiescat.Cum igitur Christus ꝓ impijs mo-
EPIST. ri dignatus sit,recte subiungitur. [COMMENDAT autem] id est,commendabilem siue laudabilem ostē
dit [DEVS] pater vel trinitas [CHARITATEM suā in nobis] i. quā habet ad nos,& qua diligit nos,per
Ioan.3. effectum suæ eximiæ pietatis [QVONIAM cū adhuc peccatores essemus] i. iugo vitiorū subiecti,& vin-
1.ioan.4 culis peccatorum irretiti,nec ab originali peccato redempti [SECVNDVM tempus] Christi passionem
præcedens,id est antequam Christus mortuus fuit pro nobis. Loquitur enim Apostolus in persona gene
ris humani,cuius multa indiuidua tempus passionis Christi prępcesserunt,& tunc erant,in quorum perso
1.Cor.6. na hoc dicit Apostolus. Vel,secūdum tempus,id est,triduo sepulturæ [CHRISTVS pro nobis mortuus
1.Petr.5 est] i. mori dignatus,vt mortificati carne,viuificatique spiritu seruiamus illi in sanctitate atq; iustitia . In
Lucæ.1 quo refulget inæstimabilis charitas dei patris ad nos : iuxta illud Ioannis, Sic deus dilexit mundum , vt
Ioan.3 filium suum vnigenitum daret. Et Apostolus,Propter nimiam (inquit) charitatem suam,qua dilexit nos,
Ephe.2 deus,pater filium suum misit. [MVLTO igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius] i. quia Christus H
2.Cor.5 pro nobis mortuus est,cum adhuc iniqui eramus,infirmi & peccatores,multo amplius nunc facta nostra
reconciliatione ac liberatione iustificati i. à vitijs expurgati, gratiamque adepti per effusionem sanguinis
Christi [SALVI erimus ab ira] i. à damnatione ęterna [PER ipsum] videlicet Christū, seu merito eius.
Amplius enim est impium iustificare,q iustificatum à pœna eruere. [SI (pro quia) enim cū inimici esse-
Augustin. mus] i. deo propter iniquitatem odibiles,rebelles,& natura filii iræ. etiam propter peccatum originale
Ephe.2. [RECONCILIATI sumus deo] i. ad eius amicitiam reuocati , deleta videlicet causa inimicitiæ , pura
peccato [PER mortem filij eius,multo magis reconciliati(iam) salui erimus] non solum ab ira prædicta,
sed etiam consequendo vitam ęternam [IN vita ipsius] i. per gloriosam vitam Christi,seu virtute Chri-
sti glorificati.Si enim potuit per suam mortem nos iustificare,certissimum est,ꝙ iā viuens possit nos bea
tificare,præsertim cum vnum ordinetur ad aliud. s. iustificatio ad beatificationē. ¶ Quæri potest,cū dei
dilectio sit inuariabilis & æterna,quomodo dicimur deo recōciliari: & quomodo eramus eius inimici, &
Deut.4 postmodum facti sumus amici? Et respondendum,quod deus omnes electos ante mundi constitutionem
dilexit,eosque immutabiliter diligit secundum rationem prædestinationis diuinę, non autem secundum
Collo.2 rationē præsentis iustitiæ. Dicimur ergo deo reconciliari per Christum,inquantū per eius passionē abla-
ta nobis est culpa,per quam displicuimus deo,secundum rationem & ordinem suæ iustitiæ ad nos com-
Psalm.5 paratæ. Vel respondendum,quod deus inuariabiliter diligit electos per respectum ad bonū gratiæ & glo-

A riæ, quod eis dare disposuit. Odit autẽ eos quantum ad culpam: iuxta illud, Odisti omnes qui operantur
iniquitatem. Et ita dicuntur ei reconciliari, cum culpa aufertur, & opera. Vnde Sapiens dicit, Diligis do- Sapien.11
mine omnia quæ fecisti, & nihil odisti eorum quæ fecisti. Idem ipse ait & alibi quoque, Odio sunt deo Sapie.14
impius & impietas eius. Hæc enim atque similia nullam mutationem ponunt in deo sed in creatura, quæ
ad creatorem aliter & aliter se habet. [NON solum autem] hoc modo salui erimus in futuro [SED & glo-
riamur in deo] i. nunc quoque in præsenti exilio exultamus per spem in deo] .i. in contemplatione ac di-
lectione ipsius, gaudentes de hoc, quod tandem aliquando videre eum speramus per speciem. Et ita futu-
ram iucunditatem & gloriam in præsenti peregrinatione quodãmodo inchoamus. Gloriamur autem in Ioan.14
deo [PER dominum nostrum Iesum Christum] qui est nobis via & ostium accedẽdi ad deum: cui' etiã
merito datur nobis gloriatio ista, & ex consideratione passionis suæ & aliorum beneficiorum speramus
& exultamus in deo, qui tanta nobis per Christum largitus est [PER quem nunc (id est, tempore gratiç)
reconciliationem (cum deo) accepimus. Propterea sicut per vnum hominem] .i. Adam, primum nostrũ
parentem [PECCATVM (originale) in hunc mũdũ] .i. homines in mundo hoc habitantes [INTRA-
uit, & per peccatum mors] corporalis, quę consequuta est culpam. Quamuis enim mors sit naturalis ho Genes.3
mini, considerando naturam corporis sui ex contrariis compositam: tamen si nõn peccasset, mortem nõ
incurrisset ex dono gratię seu virtute originalis iustitiæ. Et sic considerãdo supernaturalem institutionem
B hominis, mors culpam sequuta est, nõ naturam: [ET ita in omnes homines mors pertransijt.] Sicut enim
omnes nati sunt sine originali iustitia: sic etiam immortalitate iustitiam illam concomitante priuantur.
[IN quo (vno homine .s. Adam) omnes peccauerunt] non actualiter, sed virtualiter, originale peccatum
incurrendo, quod eis imputatur in culpam, inquantum aliquo modo erant in primo parente, & idem cũ
ipso. Erant autem in ipso sicut in primo principio generationis humanæ. Et sicut multa membra sunt in
vno corpore, & multa indiuidua in vna specie, sic quodammodo omnes eramus in primo parente secun
dum corpulentam substantiam, seu materialem propagationem. Porrò originalis iustitia sic data erat pri
mo parenti, vt transfunderetur in posteros. Ideo primo parẽte hac iustitia destituto, posteri eius iuste pri-
uantur eadem, nec tamen fit eis iniuria, quia nec primo parenti, nec eis ista iustitia naturaliter debebatur
aut competebat: sed nec beatifica visio dei, qua merebantur priuari, propter huius iustitiæ priuationem.
Ab eo autem quod dicitur, In quo omnes peccauerunt, excipiendus est Christus homo, qui non naturali
ordine, aut per concupiscentiam genitus est. Merito autem dixi omnes peccasse in vno. [VSQVE ad le-
gẽ enim] id est; vsque ad dationem legis Mosaicæ scilicet, à principio mũdi. quãdo non erat nisi lex natu-
ralis, [PECCATVM erat in mundo] in genere humano, tam originale quàm actuale. Vel, vsque ad le-
gem scriptam inclusiue, peccatum erat in mundo, quia lex Moysi peccatum auferre non potuit, sicut lex
C gratiæ: propter quod aiebat Apostolus ad Iudæos, Per Iesum remissio peccatorum annunciatur vobis ab Hebr.10
omnibus, à quibus non potuistis in lege Moysi iustificari. [PECCATVM autem non imputabatur, cum Act.13.
lex non esset,] Hæc Augustinus & alij ita exponunt. Peccatum quodcunque non imputabatur. i. ignora- August.
batur, nec peccatum esse reputabatur ab hominibus excæcatis, in quibus ratio naturalis fuerat vitiis obfu-
scata, imputabatur tamen à deo. Videtur autem posse exponi hoc modo, q̃ peccatum nõ imputabatur à
deo hominibus, non q̃ penitus non imputabatur: sed quia non imputabatur tam grauiter cum lex scripta
non esset. Erat enim tunc magis excusabile, q̃ post legislationem, iuxta quem sensum in præcedenti capi. Roma.4.
dixit Apostolus, Vbi non est lex, nec præuaricatio. [SED regnauit (id est, præualuit) mors] corporalis,
vel mors culpæ originalis, quæ est ipsa carentia originalis iustitiæ debitę in esse. Vel, mors lymbi inferna-
lis quæ dici potest dilatio vitæ beatæ, atque detentio in lacu gehennæ: [AB Adam vsque ad Mosen] in-
clusiue, videlicet quousque Christus aduenit. i. tam tempore legis naturalis, q̃ Mosaicæ. [ETIAM in eos
qui peccauerunt] peccato actuali, seu propria voluntate, vt sunt paruuli ante annos discretionis defuncti,
Vel, in eos qui non peccauerunt mortaliter, si qui tales fuerunt, vt sanctificati in vtero. s. Hieremias, &c. Hierem.1.
Omnes enim hi propter reatum originalis peccati mortem corporalem pertulerunt, atque in lymbo te-
nebantur, donec pro ipsis Christus satisfecit, liberando eos ab originalis culpæ reatu. Magis vero re- 2. Tim.1.
gnauit mors ante Mosen quàm post. Per legẽ enim Mosi multi retrahebantur à morte culpę, cœperunt- Hebr.2.
que cognoscere vitam post hãc vitam, & resurrectionem futuram, & ita mortem temporalem minus q̃
D ante timebant. ¶ Porrò, Saluator regnum mortis destruxit, & suæ passionis exemplo nos contra mortis Osee.13
timorem armauit, ipsamque mortem temporalem, æternæ vitæ cõstituit ianuã, propter quod ait per p- Hebre.2
phetam. De manu mortis liberabo eos, de morte redimã eos. Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero in-
ferne. Et Apostolus, Vt per mortem liberaret eos, qui per totam vitam timore mortis erant obnoxii ser-
uituti. Sic ergo regnauit mors in eos qui non peccauerũt: [IN similitudinẽ præuaricationis Adæ]. i. pro- Matt.20.
pter assimilationem originalis culpæ, qua similes Adæ fuerunt. Quæ vtique originalis culpa erat in Adã Marci.10
præuaricatio actualis, [QVI (.s. Adam) est forma futuri] i. figura Christi, qui tempore Adæ erat ventu- Ioan.5
rus vt iudicaretur in mũdo: nũc vero venturus est vt iudicet mundum. ¶ Dicitur aũt Adam figura Chri Genes.2
sti, quoniam sicut Adam est principium omnium hominum quantum ad propagationem ac esse naturę, Genes.1.
sic Christus quantum ad infusionem gratiæ seu esse spirituale. Secundo, quoniam sicut Adam formatus Lucæ.1.
est de limo terræ supernaturali virtute ac ordine: sic Christus natus est de virgine spiritus sancti obũbra- Genes.2
tione. Item, sicut de latere Adę dormientis sublata est costa, vnde formata est Eua: ita de latere Christi Ioan.19
morientis fluxerunt sacramenta quibus formatur ecclesia. Sed hæc causa ad primam reducitur. ¶ Post
hæc ostendit quod Christus potentior erat ad saluandũ, quàm peccatum Adæ seu Adam ad perdendũ. Sapien.7.
[SED non sicut delictum (Adæ se habuit) ita & donum] .i. gratia Christi se habet, sed excellit sapientia.
Sapientia nanque vicit malitiam. [SI enim in vnius delicto] .i. in originali Adæ peccato, [MVLTI mor
tui sunt] vitam gratiæ amittendo, & necessitatem moriendi incurrendo. Hi scilicet in quo transfusum est

originale peccatum [MVLTO magis gratia dei & donum] spiritus sancti [IN gratia] id est, per singula- E
Ioan.1. rem ac summam gratiam, virtutum perfectionẽ ac meritum [VNIVS hominis Iesu Christi] qui est de⁹
& homo [IN plures] id est, in multos [ABVNDAVIT] non in plures numero. Peccatum enim Adę in
omnes transiuit. (Per hoc non oportet includi virginem matrem) sed gratia dei per Christũ transit in o-
1.Cor.12. mnes electos. Erat autem in Christo gratia vnionis, quæ non est quid creatum, sed deus gratiose, siue gra-
Ephe.5. tuite vniens sibi in vnitate personali humanam naturam Christi. Estq; in eo gratia capitis, per quam in-
Ioan.1. fluit omnibus suis membris, seu cũctis fidelibus, quia de plenitudine eius accepimus omnes. Et ita gratia
1.Tim.2. dei nobis per gratiam Christi infunditur, & abũdat in multis. Gratia tamen immediate à deo creatur, sed
Christus per suæ gratiæ plenitudinẽ est causa meritoria, & mediator per quem deus gratiam nobis largi-
tur. [ET non sicut per vnum peccatum, ita & donum] id est, non sic factum est per donum gratiæ Chri-
sti, quemadmodum factum est per vnum originale peccatũ Adæ, sed dispar est effectus peccatj Adæ, &
gratiæ Christi. [NAM iudicium] quidem .i. sententia dei processit [EX vno] peccato originali Adæ [IN
Esaiæ.26 condemnationem] eorum, in quos illud peccatum transfunditur .s. vt diuina visione priuentur propter il
lud peccatum, nisi eis aliter succurratur [GRATIA autem] Christi procedit [EX multis delictis in iu-
stificationem] .i. non solum vnum ac originale: sed omnia etiam actualia peccata, delendo iustificat, for-
maliter ponens animam in esse spirituali ac meritorio, ita vt impleatur vniuersis virtutibus & donis spi-
ritus sancti. Peccatum ergo Adæ non inficit alios, nisi vno peccato directe & immediate, videlicet origina- F
Apoc.1. li. Donum vero gratiæ Christi omnia aufert peccata, & plurima tribuit bona. [SI enim in vnius delicto]
Ephes.2 id est, si propter originale primi parentis peccatũ [MORS] corporalis [REGNAVIT] in omnibus pec
Genes.3 cato originali infectis [PER vnum] videlicet Adam, à quo culpa ista contrahitur: [MVLTO magis abũ-
dantiam gratiæ & donationis] .i. remissionis peccatorum. Vel, donationis, id est, virtutũ quæ simul cum
Iacob.1 habituali gratia infunduntur [ET iustitiæ] .i. operationis bonę [ACCIPIENTES] fideles à deo, à quo
est omne donum optimum, & omne datũ perfectum [IN vita] æterna .i. beatitudine consummata [RE-
GNABVNT per vnum Iesum Christum] per quem ad cœleste regnum perducuntur, Omnes antẽ bea
ti regnãt in patria perfectissime super seipsos, seruiẽtes deo sine rebellione, cui seruire regnare est. Omnia
Apoc.5. quoque inferiora & dæmones subiecti sunt eis. Vnde fatenter loquentes ad Christum, Fecisti nos deo no
Sapien.3. stro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram. Et alibi legitur, Iudicabunt nationes & domina-
Genes.3 buntur populis. [IGITVR sicut per vnius] .s. Adæ [DELICTVM] originale, quod etiam erat actuale
& personale, quantum ad ipsum Adam processit sententia dei [IN omnes homines] hoc peccato infe-
ctos [IN condemnationem] eorũ, vt dictum est: [SIC & per vnius] videlicet Christi [IVSTITIAM]
id est, iustam sanctificationem, atque sanctissimam conuersationem prodiit sententia dei [IN omnes ho
mines in iustificationem vitæ] ipsorum .i. in remissionem peccatorum, & infusionem virtutũ. Quia per G
meritum Christi omnes iustificati atque saluati sunt, quantum est ex parte saluatoris. Aliqui tamen obieẽ
Tit.3. ponũt saluti & gratiæ, aliqui quoq; priuantur applicatione virtutis & meriti gratiæ. Propter quod à bea-
Act.9. titudinis adeptione impediuntur, vt pueri non baptizati. Eo itaque modo omnes per Christum iustificeã
tur, sicut omnes in eo benedicuntur. [SICVT enim per inobedientiam vnius hominis] id est, per trangres
sionem primi parentis [PECCATORES constituti sunt multi] originale ab ipso trahendo, vel eius in-
Philip.2 obedientiam assequendo: [ITA & per vnius] .s. Christi [OBEDIENTIAM] qui factus est pro nobis
Ioan.14 obediens vsque ad mortem, qui loquitur, Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio [IVSTI cõstituen
1.Pet.2. tur multi] per ipsum, veniam percipiendo & gratiam, imitando eius iustitiã. Christus enim passus est pro
nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius. ¶ Declarata abundantia & sufficiẽtia gra-
tiæ Christi, ostendit Apostolus insufficientiam legis, vt tota spes hominum constituatur in Christo, atque
ad eius pietatem omnes confugiant. [LEX autem] scripta, data per Moysen [SVBINTRAVIT] post
legem naturalem, naturalisque rationis obtenebrationẽ [VT abundaret delictum.] Hæc dictio, vt, tene-
Ioan.1 tur hoc loco consecutiue, non causaliter. Ex legis quippe latione consequuta est multiplicatio iniquitatis
& aggrauatio eius. Primo, quoniam quanto post legem peccatũ magis cognoscebatur: tanto grauius erat
peccatũ. Secundo, quia post legem erãt multa illicita, quæ ante licita erant. Tertio, quia lex peccata pro
Ouidius hibẽdo, ostẽdit peccata: sicque concupiscentia prouocabatur, quia nitimur in vetitũ semper, cupimusq;
negata. Quarto, quoniam non præstabat auxilium gratiæ, qua vitãtur peccata. Hanc autem insufficien- H
tiam voluit deus esse in lege, vt omnes ad Christum confugerent, eius cupiendo aduentũ, nec in proprijs
viribus habendo fiduciam [VBI autem abũdauit delictum] videlicet in Iudæis sub lege cõstitutis, qui-
bus data est lex, vt abundaret delictum in eis [SVPERABVNDAVIT & gratia] Christi, qui factus est
Lucæ.8. sub lege, natus ex populo Iudæorum. Propter quod ait, Salus ex Iudæis est. Et alibi, Non sum missus nisi
Galat.4 ad oues quæ perierunt, domus Israel. Denique apostoli, qui primitias spiritus sancti receperũt, & primi-
Ioan.4 tiua ecclesia, cui maximam gratiam cõtulit Christus, ex populo fuerãt Iudæorum. Ad hoc autem, & eo
Marc.15 tenore superabundauit gratia, vbi abundauit delictum [VT sicut regnauit peccatum in mortẽ] .i. suo in-
Roma.8 felici dominio atque demerito perduxit, imò & introduxit in mortem damnatiõis æternę, priuationem-
Act.2. queˀ gratiæ, quæ est mors animæ in pręsenti. Peccatum enim gratiam aufert, & pœnam inducit [ITA &
Ioan.1. gratia] dei [REGNET] in nobis [PER iustitiam] .i. iustitiæ exercitationem, ita vt habitus gratię tendat
Ioan.10. in actum, sicque perducat [IN vitã æternã] quæ est merces iustitiæ, & cõsummatio [PER Iesum Chri
stum dominum nostrũ] sine cuius auxilio nil boni valemus. Insuper videmus in multis impleri quod hic
ait Apostolus. Frequenter enim qui grauius peccauerũt, post conuersionem suam feruentiores sunt cæ-
teris: & ita in quorum cordibus abundauit malitia, abundat & gratia. Malum nanque occasionaliter cau
sa est boni, inquantum recordatio præteritæ iniquitatis facit hominem seipsum magis despicere, damna
tionem æternam amplius formidare, misericordiam dei plenius admirari, ardentiusq; diligere. Vnde sal-

A uator in euangelio protestatur, Cui plus dimittitur, plus diligit. Istud tamen nō semper cōtingit, quia &
absolute loquendo, & cæteris paribus, innocens plus tenetur deum amare, plusque amatur à deo, q̄ pec
cator conuersus. secundum Thomam.

CAP. VI. QVID ergo dicemus, permanebimus in peccato?] ARTIC. IX.

R EMOVET sanctus apostolus in huius capituli exordio, quēdā errorē, qui ex prę Rom.5
dictis sumpsit originem. Quidam enim peruersi audientes dixisse apostolū, vbi abū-
dauit delictū, superabūdat & gratia, asseruerūt, atq; apostolū id docuisse dixerūt, ꝙ
permanendū esset in vitiis, & abundāter peccandū, vt postmodū gratia superabun Ephes.1
det. Hoc reprobās ait, [QVID ergo dicem⁹?[.i. si iuxta prędicta superabūdet gratia,
vbi abundauit malitia, an hoc dicendū est quod sequitur. s.[MANEBIMVS in peccato].i. an perseuerā Coloss.2
dum est nobis ad tēpus in vitiis, vt quidā nos dicere arbitrantur. [VT gratia abundet?]in nobis postea. 1.Cor.7
[ABSIT].i. ita dicendum non est. Cuius ratio subinfertur, [QVI enim mortui sumus (ipsi) peccato].i.
vitiis mortificati, & à peccato liberati per pretium sanguinis Christi, per gratiā baptismi, per pœnitētię
sacramentum. Mortuū esse peccato, est à peccato esse ereptum, vel secundum virtutum habitus operari,
[QVOMODO adhuc (.i. iterū) viuemus in illo?].i. operabimur opera tenebrarū, & consentiemus sugge
stioni peccati? Tanquā dicat, Nec decet nec licet, nec expedit nos taliter recidiuare. Nā sicut in naturali Act.2
bus non est reditus à morte in vitam, sic in moralibus non est naturaliter regressus à morte culpę ad vitā Esa.26
B gratię. Vtrunque tamen interdum cōtingit per omnipotentiā atque clementiā creatoris. ❡ Deinde do EPIST.
cet Apost. quomodo mortui sumus ipsi peccato. [AN ignoratis fratres] .i. merito scire debetis [QVIA
quicunq; baptizati sumus].i. à vitiis loti in sacro baptismatis fonte [IN Christo Iesu].i. in institutione
fide & operatione Christi. Christus enim baptismū instituit, dicens, Docete oēs gentes, baptizātes eas Matt.28
in nomine patris & filij & spiritus sancti. Ipse quoq; fidem trinitatis edocuit, principaliterq; baptizat,
secundū quod deus. Sic enim purgat à culpa. Sacerdos vero minister est eius [IN morte ipsius].i. merito
mortis eius, seu per virtutē suę passionis à qua baptismus efficientiā habet [BAPTIZATI sumus [Vel 2.Cor.4
in morte eius .i. in similitudine mortis Christi baptizati sumus, quaten⁹ sicut Christus semel mortu⁹ est 1.Petr.3
carne, & semper viuit spiritu: sic nos per baptismū semel mortui iniquitati, deinceps semper viuam⁹ iu
stitiæ. Trina nanque immersio signat triduum sepulturę seu mortis, eleuatio autem resurrectionē eius
post triduum. Huic secundę expositioni cōsonat litera sequens. ostēdēs enim quomodo in morte Chri
sti baptizati dicamur, adiecit, [CONSEPVLTI enim sumus cum illo]id est, Christo sepulto assimila Coloss.2
ti sumus, vel per fidē cum eo sepulti, & hoc [PER baptismum]id est, in ipso baptismo. Mersio enim ba-
ptizādi in aqua designat sepulturā Christi sub terra [IN mortem]peccati, id est, ad peccati destructio-
nem, videlicet vt moriamur peccato [VT quomodo surrexit Christus à mortuis]id est, à loco atq; con Psaml.78
sortio cadauerū mortuorū. Ipse enim solus fuit inter mortuos liber, cuius caro non vidit corruptionē. Psalm.15
C [PER gloriā[.i. maiestatem seu magnā potentiā, seu gloriosam efficientiam [PATRIS] Non enim hu-
mana, sed diuina virtute surrexit. Potest quoq; per gloriam patris intelligi verbum dei quod humanā
naturā assumpsit, & Christū hominē, imò seipsum, secundū quod homo est, suscitauit. Scriptū est enim,
Gloria patris, filius sapiēs, De hac gloria patris seu filio dei scriptū est, Reuelabitur gloria domini, & vi Prou.19
debit omnis caro salutare dei nostri [ITA & nos in nouitate vitę ambulem⁹]id est, pristinis vitiis extir- Esaiæ.50
patis spiritualiter reformemur, & Christiformiter cōuersemur, quaten⁹ renouetur vt aquilę iuuēt⁹ no
stra, refloreatq; & reuiuiscat, vegeretur, crescat, ac perficiatur quotidie spiritus noster in splendore gra- Psal.102
tiæ dei. [SI enim cōplantati facti sumus similitudini mortis eius]id est, si morte planæ seu arboris eradi- Psalm.27
cati fuerimus à similitudine pręcedentium vitiorum, & facti fuerimus complantati, id est, firmiter inhę
rentes, & confirmati similitudini mortis eius, id est, vestigiis dominicę passionis, conformando nos pas
D sionibus Christi, moriendoq; culpæ, sicut ipse mortuus est pœnis peccati [SIMVL & resurrectionis eri-
mus]id est, nunc etiam cōplantabimur similitudini resurrectionis Christi, ambulando in nouitate vitę,
quæ per Christi resurrectionem figuratur. Mors nempe & resurrectio Christi non solum sunt res, sed
etiam sacramenta seu signa. Mors enim Christi significat veteris ac vitiosę conuersationis occisionem.
Resurrectio vero spiritualem mentis renouationem. In baptismo autem morimur pristinæ vitæ, id est,
actibus vitiorum. Si ergo in hac vitiorum mortificatione manserimus, nō redeundo ad vitia. tunc resur
rectioni Christi similes erimus cœlestem conuersationem habendo in terra: quemadmodum dicit Apo
stolus, Si commortui sumus, & conuiuemus [HOC scientes quia vetus homo noster]id est, quilibet no- 1.Tim.2
strum secundum vitiosam ac veterē cōuersationem [SIMVL crucifixus est].i. simul cū Christo affixus
est cruci per pręfigurationē & obligationē. Per hoc enim quod crucifixus est Christus, præmonstratū
est quod quilibet nostrum si velit saluari, debeat Christum sequi, tollendo crucē suā quotidie. Ad hoc
quoq; obligat nos crucifixio Christi domini nostri, quoniam non est seruus maior domino suo. Vel ve Lucæ.9
tus homo noster .i. quilibet nostrū secundum originale peccatum à veteri Adam contractū, simul cruci Ioan.13
fixus est .i. huic peccato mortificat⁹, quia in Christi passione liberati sumus ab isto peccato, ita vt nō im
putetur nobis in culpā, nec propter ipsum obligemur ad pœnam dāni, videlicet diuinæ visionis caren
tiam. [VT destruatur corpus peccati]id est, quatenus caro nostra multis peccatis maculata destruatur,
non quantum ad esse naturæ, sed quantum ad esse culpæ: quemadmodum alibi ait Apostolus, Mortifi- Col.3
cate membra vestra, quę sunt super terram. Et Christus, Si oculus tuus scandalizat te, erue eū & proij- Matt.18
ce abs te. Hinc etiam à Sapiente dicitur, Verte impios, & non erunt [VT vltra nō seruiamus peccato] Prou.12
id est, non vincamur à malo, non succumbamus tentationi, nec ratio nostra subdatur iniquitati, sed eā Rom.12
sibi subiiciat. Vnde scriptum est, Omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Et Petrus, Iniqui sunt ser- Ioan.8
ui corruptionis. A quo enim quis separatus est, huius & seruus est. Alij, quos legi, ita exponunt, Ve- 2.Petri.2

tus homo noster.i.fomes peccati,simul crucifixus est.i.Christi crucifixione & ei⁹ passionis virtute debi E
Eph.4 litatus est.Vel,vetus homo noster.i. cōuersatio vitiosa(De quo homine Ephesēis ait Apost,Exuite ve-
terē hoīem)simul crucifixus est.i.morte Christi delata est,vt destruatur corpus.i. vniuersitas atq; cōge
ries peccati.De quo corpore Saluator,Si oculus tuus(inquit)fuerit nequā,totum corpus tuū tenebro-
Mat.6 sum erit.i.operū tuorū congeries[QVI enim mortuus est]peccato.i.à peccato liberatus.Vel,q mortu⁹
est.i.cōfiguratus morti Christi,per susceptionē baptismatis[IVSTIFICATVS est à peccato].i.liber fa
ctus ab eo,nec subiacet vitio.Baptismus enim aufert pœnā & culpā.[SI autē mortui sumus cū Christo]
.i.passionibus eius conformati,& ita mortui culpæ,quomodo Christus mortuus est pœnæ, videlicet si
ne recidiuo[CREDIMVS quia simul etiam viuemus cum illo]non solum vita gratiæ in præsenti , sed
etiam vita gloriæ in futuro[SCIENTES]per fidem certissimā.De qua scientia ait Iob,Scio q redem-
Iob.19 ptor meus viuit[QVOD Christus resurgens ex mortuis, iā non moritur].i.de cętero nō morietur,sicut
Origenes fertur dixisse,quod Christus secundo pro dęmonibus passurus est.Surrexit enim non solū ad
Origenis error immortalē,sed etiā ad impassibilē vitā[MORS]corporalis[ILLI vltra non dominabitur] pręualendo
vitæ eius corporali,seu animā separādo à corpore,& multo minus mors gehennę dominata est Christo.
[QVOD enim mortuus est peccato].i.nostrorū peccatorū demerito,& ꝓpter expiationē vitiorū nostro
rum:iuxta illud Threnorum,Christus dominus captus est in peccatis nostris.Et illud Esaię, Attrit⁹ est
Thren.4 propter scelera nostra[MORTVVS est semel]in die parasceues,de qua die dominus per prophetam lo- F
Esaiæ.55 quitur,Auferam iniquitatē terrę illius in die vna.Tunc enim deus abstulit peccata ecclesię,quę est ter
Zach.3 ra Christi,per meritum passionis ipsius[QVOD autē viuit]post resurrectionē[VIVIT deo.i. ad glo-
riā dei.[ITA & vos]ô Romani,imò quicunq; fideles [EXISTIMATE vos(ipsos)mortuos quidē esse
peccato].i.liberatos à vitiis merito saluatoris[VIVENTES autem deo i.deiformiter atq; deifice.i.ad
gloriam dei,operando diuina,contemplando atq; amando cœlestia.Viuere equidem deo aliud nihil est,
FINIS nisi operari ea quæ deo sunt placita,& diuinę vitę vtcunq; assimilari[IN Christo Iesu]domino nostro
Ioan.15 id est,per gratiā Christi,& permanēdo in ipso,tanquā in mediatore,saluatore,& capite.Ipse enim pro-
fitetur,Si quis in me non manserit,mittetur foras sicut palmes,& arescet.[NON ergo regnet].i.virtuti
Genes.8 bus non pręualeat,nec rationē subiiciat[PECCATVM]actuale,vel fomes peccati,quæ dicitur peccatū
Sapien.9 causaliter,quia inclinat ad culpā:& quamuis transeat reatu,permanet tamen actu,inquantū est pœna &
virtuosæ exercitationis,spiritualisq; pugnæ materia [IN vestro mortali corpore] procliuo ad vitia,de
quo scriptū est,Corpus quod corrūpitur,aggrauat animā[VT obediatis concupiscentiis eius].i.carnali
bus desideriis,seu fomitis inclinationibus consentiatis.Hoc nanq; præposterū est & peruersum vt sen-
sualitas rationi pręualeat,aut caro dominetur spiritui.Propter quod in Eccle.legitur, Post cōcupiscē-
Eccl.18. tias tuas nō eas,& à voluptate auertere.[SED neq; exhibeatis mēbra vestra arma iniquitatis peccato] G
.i.mēbris corporis vestri seu organis nolite abuti,extendendo ea ad mala,nec fiāt arma iniquitatis.i. in-
strumenta culpę,peccato.i.ad executionē peccati,quę à deo collata sunt vt sint instrumēta virtutū,qua
tenus anima per corporis mēbra tēdat in actum virtutū exteriorē[SED exhibete vos deo].i.ad dei ob
1.Cor.4 sequiū vos aptate,& animas vestras deo per sanctā obedientiā immolate:quatenus sicut totū quod habe
Lucæ.1. tis & estis,à deo recepistis,sic totū ei reddatis,seruiēdo ei mēte & corpore[TANQVAM ex mortuis vi-
uentes].i.sicut à morte culpę ad uitā gratię suscitati[ET mēbra vestra(exhibete)arma iustitię] exercen
do per ea actus virtutum & opera ęquitatis [DEO] .i.ad dei honorē ac laudem.[PECCATVM enim
vobis non dominabitur]necessitatē imponendo,dūmodo ad Christi gratiā confugiatis.Vel,peccatū.i.
fomes peccati vobis non dominabitur,trahēdo vos ad peccatū mortale.Repressa nāq; & diminuta est
inclinatio fomitis,per gratiā Christi:ita vt stantes in gratia gratū faciēte possint omne peccatū morta
le vitare,quod nō possunt adulti,q gratia carēt.Sicut nec gratiā habētes vitare possunt oīa venialia sal
tē diu.Sicut in istis sensualitas non est rationi pfectę subiecta,ꝓpter quod interdū venialiter peccāt,ita
Esa.2 in illis nō est ratio deo subiecta cū debito ordine vltimi finis,ideirco diu viuere nequeūt sine mortali. H
[NON enim estis sub lege[Mosaica,quę bona pręcepit,& mala ꝓhibuit,gratiā vero adimplēdi nō prę-
stitit[SED sub gratia]euāgelicę legis & Christi.Ideo peccatū vobis nō dominabitur,si feceritis quod in
vobis est.¶Circa hoc mouet Apostolus quod vidit moueri posse ab aliis.[QVID ergo?]restat. [PEC-
CABIMVS,quoniā nō sumus sub lege]veteri[SED sub gratia?].i.an hoc licet vt gratia dei abutamur,
ideo peccādo securius,quia à minis & pœnis temporalibus legis liberati sumus?[ABSIT]Hoc enim vile
atq; peruersum esset,sicut ostendūt sequentia.[AN nescitis,quoniā cui exibuistis vos seruos ad obediē
EPIST. dum].i.cui vos spōte subiecistis[SERVI estis eius cui obedistis]hoc palā est.Ad rationē enim serui per-
tinet obtemperare mandato alterius[SIVE peccati ad mortē].i.si exhibuistis vos seruos peccato, serui
estis peccati ad mortem culpæ in via,& ad mortē pœnę in gehenna.Ad hęc enim perducit seruitus cul
pæ[SIVE obeditionis ad iustitiam?].i.si exhibuistis vos seruos obedientię diuinorum mandatorum, fa
cti estis serui obedientiæ huius ad iustitiam.i.ad hoc vt iusti sitis. [GRATIAS aūt(refero)deo] cui de
2.Cor.10 omni bono agenda est gratiarum actio[QVOD fuistis] ante vestram conuersionem [SERVI peccati,
obedistis autem ex corde].i.animo prompto atq; spontaneo[IN eam formā doctrinæ]. i.in institutio-
nem euangelicæ disciplinæ,operādo secundum præcepta & consilia Christi[IN qua]doctrina seu for-
Iohan.15 ma[TRADITI estis]scholę Christi siue ecclesiæ,vt tenendo hanc formā sitis filij ac discipuli Christi
FINIS & ecclesiæ.[LIBERATI autem à peccato]non solum per Christi passionem,sed etiam per diligentem
Iohan.15 vitiorum euitationē,quę tamen euitatio vobis p gratiā Christi cōfertur[SERVI facti estis iustitię]. i.
iustitiæ subiecti istis,implēdo pręcepta iustitiæ.Sed quia doctrina seu iussio proportionanda est capaci
EPIST. tati discipulorū ac subditorum,idcirco infirmis seu imperfectis proponit Apostolus præceptū facile &
humanum.[HVMANVM dico,propter infirmitatem carnis vestræ]id est,leue & naturali rationi con-

A fonum do vobis præceptum,& hoc propter vestram imperfectionem,& carnis vestræ fragilitatem,pro ptet quę non potestis preceptum perfectionis seu solidum capere cibum. ¶ Deinde ponit præceptum. Heb.3
[SICVT enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ].i.carnalibus vitiis.s.gulæ,luxuriç,&c.
[ET iniquitati].i.spiritualibus peccatis[AD iniquitatem]progrediendo de vno peccato in aliud:iuxta illud cuiusdā sapientis,Peccatot adiiciet ad peccandum.Et aliud Apocalypsis, Qui in sordibus est,sor- Eccl.3
descat adhuc. Vnde per Esaiā ait scriptura, Vę qui trahitis iniquitatē in funiculis vanitatis,& quasi vin Apoc.22
culum plaustri peccatum.Tales sunt perseuerantes in malo,quoniam(teste Gregorio)peccatū quod sta Esaiæ.5
tim per pœnitentiam non deletur,suo pondere trahit ad aliud[ITA nunc]agnita veritate[EXHIBE- Gregori⁹
TE].i.præbete & date[MEMBRA vestra seruire iustitiæ].i.virtutibus vniuersis,manibus dando eleemo nam,pedibus eundo ad ecclesiam,oculis peccata deflendo, auribus verbum dei audiendo,ore deum lau dando[IN sanctificationē]id est,vere & plene proficiatis in gratia dei,in sanctitate & omni perfectio ne,quemadmodum in Apoc.habetur,Sanctus sanctificetur adhuc. Vnde per Mosen dominus præcepit, Apoc.22
Sancti estote,quoniam ego sanctus sum dominus deus vester. Et rursus, Perfectus,& absque macula eris Leuit.11
cum domino deo tuo. Ecce saluberrimum documentū,rationabilissimūq; præceptum,à quo nemo excu Deut.18.
sare se potest. Quid enim tam vile ac erubescibile,vt q̄ post nostram conuersionem simus pigriores, nē gligentiores ac frigidiores in obsequio dei,q̄ olim eramus in seruitute diaboli,carnis,& mundi? Laborā Rom.9
dum ergo est nobis,vt vere ac plene conuertamus mores nostros. Sed quia hoc adimplere non est volē tis neque currentis, sed dei miserentis,dicamus cū Hieremia, Conuerte nos domine, & conuertemur. Tren.5
[CVM enim serui essetis peccati]obediendo concupiscentiis & passionibus vestris[LIBERI fuistis iu
B stitiæ].i.domino institię caruistis,& spoliati eratis bono iustitię,atq; extranei à rectitudine æquitatis,nō obtemperando mandatis diuinis,quod vere libertati maxime derogat. Liberaliter seruit,qui volūtatē domini libenter facit:ideo ad peccandū liber est,qui seruus est peccati. Iustitiæ quoq; libere seruit, qui amat & delectatur in ea. Hæc est vera libertas.[QVEM ergo fructum].i.profectum seu vtilitatem [HA- BVISTIS tunc in illis]quando scelerate vixistis[IN quibus nūc erubescitis?] .i. in actibus vitiosis ac turpibus,de quorū perpetratione verecundamini modo ad deū conuersi,atq; diuinitus illustrati, ac per Ezec.43
hoc inhonestatem peccati agnoscentes? Peccator nanq; post suam conuersionem erubescit de malis, in Ezec.26.
quibus aliquando gloriabatur,quemadmodum scriptū est, Erubescite & cōfundimini super vijs vestris dicit dominus[NAM finis].i.merces finales[ILLORVM]turpium vitiorum[MORS est]id est, æterna damnatio. Vel,mors ista temporalis,est finis.i.terminus illorum,quia post mortem hanc nō possunt im pij talia agere,propter quod eorum delectatio breuis est. [NVNC vero liberati à peccato] per Christi passionem,tanquam per causam meritoriā vniuersalem,per propriā quoq; pœnitentiā seu baptismum 1.The.4.
tanquam per causam meritoriā particularem,per gratię autem infusionem,formaliter[SERVI autem Matt.5
facti deo]obediendo eius præceptis, seu acquiescēdo eius consiliis[HABETIS fructum vestrū] id est, Mich.6
profectum seu perfectionem vobis congruentem[IN sanctificationem]animarum vestrarum,ita quod fructus iste est sanctificatio vestra,seu puritas animæ. Vnde ait dominus, Beati mūdo corde, quoniā ipsi Pro.22
C deum videbunt.[FINEM vero]id est,finale,consummatumque præmium habetis[VITAM æternam] Ioan.17
quæ erit tota merces vestra. Ad hunc fructum seu cordis puritatem,omnia exercere debemus,semper so liciti corā diuino cōspectu habere cor mundum,in quo.s.in habendo cor mundū, consistit summa viæ Gen.3
huius perfectio:quia vt Salomon ait, Qui diligit cordis munditiam,amicum habebit regem. Vita autē Sap.1.
æterna(quæ est visio dei in patria)est finis vltimatus,ad quam etiā ipsa puritas animæ viatricis dispo- Sap.2
nit ac ordinatur ¶ Post hæc ostendit Apostolus,quod finis illorum,vt pote vitiorū est mors atq; dāna- Eccle.11
tio animæ[STIPENDIA enim peccati]hoc est,retributio debita,quæ pro peccato infligitur,est. [MORS]temporalis & æterna. Ex originali enim peccato processit mors corporalis in pœnā illius pec cati. Propter quod legitur in libro Sapientiæ, Deus mortē non fecit. Inuidia quoq; diaboli mors introi uit in orbem terrarū. Pro peccato autem actuali mortali,infligitur mors æterna, quæ vtique est à deo,
D cum sit iusta pœna:sicut scriptum est, Mors & vita ab ipso sunt[GRATIA autem dei] id est,ex gratia seu per gratiā dei datur iustus pro premio[VITA æterna]Non hoc dicitur merita excludendo sed vt insinuetur quod principaliter ascribendum sit gratię dei,quę etiā præmiat vltra condignū. Electi enim per gratiam merentur vitā æternam. Vnde tā meritum q̄ præmiū nostrum primo & maxime depēdet atq; procedit ex pietate dei,& gratia eius quam efficit in nobis. Hæc autem vita æterna[IN Christo Ie Ioan.17.
su domino nostro]tanquam in obiecto,& causa effectiua principali secundum diuinā eius naturā,sicut in patre & spiritu sancto. Tota enim superbenedicta trinitas,est causa efficiens & obiectum vitę æternę, id est,beatitudinis electorum. ¶ Porro in Iesu Christo(.i.per eū) datur nobis gratiose vita ęterna,quia (sicut iam sępius dixi)omnia dona nobis per Christum hominem conferuntur.

CAP. VII. [AN IGNORATIS FRATRES.] ARTIC. X.

I N capitulo huius exordio probat Apostolus cessationem legis Mosaicę per exemplum. [AN ignoratis fratres]O vos Romani fideles,an nescitis quę dicā? Et scio quia nō ignora Act.18.
tis ea.[(SCIENTIBVS enim legē loquor)].i.vobis Romanis in Christū credētibus,qui partim fuistis sub lege Moysi, & estis ex Iudaismo Christiani effecti,propter quod legem Mosi scitis:partim vero gētiles fuistis,atq; sub ciuili lege vixistis,& ideo legē hāc nescitis: Iohan.1
Barbari vero qui legibus nō leguntur,nullā harū legū nouerūt. An inquā nescitis[QVIA lex] Mosaicā, 1.Cor.7.
& ciuilis[DOMINATVR in homine].i.hominem obligat ad obseruantiam legis[QVANTO tēpore] Gene.3
.i.quam diu[VIVIT?]hoc est vigore ac statum sortitur lex ipsa. Si autē lex perfectior,priorē euacuās, superueniat,cessat lex prima, nec amplius obligat, sicut cessauit lex Myosi superueniente lege Chri-

sti.Huius rei exemplum subiungitur.[NAM quæ sub viro est mulier]id est, fœmina legitime maritata & E
1.Cor.7 viro subiecta:iuxta illud,Sub viri potestate eris[VIVENTE viro alligata est legi]viri,quia tenetur ei
debitum reddere,nec potest ab eo discedere.Mulier enim potestatem corporis sui non habet,sed vir.
[SI autem mortuus fuerit vir eius,liberata est à lege viri]intantum vt si vir eius resurgeret,non teneretur eum recipere,nisi ex condecentia quadam,vt dicitur.[IGITVR viuente viro,vocabitur adultera,
si fuerit cũ alio viro]vxorato vel non vxorato.[SI autem mortuus fuerit vir eius] morte naturali aut
certe ciuili ante copulam[LIBERATA est à lege] hoc est,à iure [VIRI, vt non sit adultera si fuerit
cum alio viro] Potest enim nubere cui placuerit,tantum nubat in domino. ¶ Præterea applicat præinductam similitudinem Apostolus ad propositum de cessatione legis scriptæ. [ITAQVE fratres mei,
Galat.3 & vos mortificati estis legi]id est,à debito & vigore Mosaicæ legis soluti [PER corpus Christi]id est,
per ea quæ verbũ dei fecit,assumpsit,& pertulit in corpore Christi,videlicet per Christi incarnationẽ,
per corporis sui in cruce extensionem, vel etiam per incorporationem qua Christo incorporati,vnum
estis cũ ipso effecti[VT sitis[vos[ALTERIVS(.s.Christi)qui ex mortuis resurrexit]id est,esse vestrum
ac vitam ad Christi gloriam ordinetis,nec vobisipsis,sed ei viuatis:non sequendo desideria propria,sed
Christi mandata,nec insistendo priuato amori,sed diuinę charitati.Qui si abnegant semetipsos,cordia
Psal.113 liter dicunt illud psalmistæ,Non nobis domine non nobis,sed nomini tuo da gloriam[VT fructificetis
Matt.3 deo]id est,opera virtuosa agatis ad gloriam dei, Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum ex- F
cidetur,& in ignem mittetur,Qui autem manet in me(ait Christus)hic fert fructũ multũ. ¶ Insuper
Iohan. 15 manifestat legem iam esse euacuatam ex cõsideratione status qui erat sub lege. [CVM enim essemus in
carne]hoc est,in carnalibus & cærimonialibus operibus legis,seu vitiis carnis , tempore legis antiquæ,
[PASSIONES peccatorum] id est, passiones seu sensitiuæ partis inordinatæ motiones interiores,
[QVAE per legem erant]id est,ex iussione aut prohibitione legis ex occasione in nobis incitabantur,
[OPERABANTVR in membris nostris] id est,ad opera praua induxerunt membra nostra,vt oculus
per res varias fornicaretur,manus alium cæderet,lingua mentiretur[VT fructificarẽt morti]id est,ope
2.Cor.2 ra morti congrua,æternaque morte digna patrarent[NVNC autem(scilicet tẽpore gratiæ)soluti sum⁹
à lege mortis]hoc est,ab obligatione & obseruatione Mosaicæ legis,quæ nominatur lex mortis,quia ex
occasione mortem spiritualem inferebat,augendo culpam ratione transgressionis præcepti,& incitãdo
Exod.21. concupiscentiam.Vel,quia transgressoribus suis temporalem intulit mortẽ,sicut per Moysen sæpius di
Deu.21 citur,Qui fecerit hoc vel hoc,morte moriatur[IN qua(lege)detinebamur]id est,ad cui⁹ obseruantiã
Heb.10 obligati eramus,vsque ad publicationem euangelicæ legis.nunc vero soluti sumus, [ITA vt seruiamus
Eph.4 (deo)in nouitate spiritus]id est,in spirituali renouatione mentis,quemadmodum scriptũ est,Renoua-
2.Cor.3 mini spiritu mentis vestræ.Vel in nouitate spiritualis intelligentiæ[ET non in vetustate literæ]id est,
obseruantiis liberalibus seu cęrimonialibus veteris testamenti.Litera enim occidit,spiritus autẽ viuifi- G
Hiere.10 cat.¶ Quoniã vero veterem legẽ, vocauit legẽ mortis,ne quis ex hoc erroris occasionẽ eliciat,vt Ma-
nichæi dicentes legem Moysi datam à dęmone,remouet Apostolus talem errorem.[QVID ergo dice-
mus?]si ita est vt dixi [LEX peccatum est?] id est,an tunc dicendum sit,quod lex sit vitiosa,peccatíque causa per se?[ABSIT.Sed peccatum non cognoui nisi per legem]id est,hoc magis tenendum affirmo,quod lex sit bona,quoniam ordinatur ad bonum,scilicet ad discernendum inter bonum & malum,
inter virtutes & vitia,quatenus mala vitentur,& bona agantur.Ideo ait,peccatũ non cognouisse pec
Exod.20 catum,saltẽ ita perfecte atq; communiter,nisi per legem,hoc est,legis instructionẽ. [NAM concupiscen
tiam]carnalem & inordinatam[NESCIEBAM(esse peccatum)nisi lex diceret,Non concupisces] Lo
quitur autem Apostolus in persona generis humani,præsertim eorum in quibus non naturalis sic obtenebrata fuerat vitiis,vt inter bonum & malum,parum aut nihil discernerent.Quorum multi putabant
cogitationes non procedentes in actum prauum,& simplicem fornicationẽ,atq; similia quędã non esse
peccata.De quibus propheta,Væ qui dicitis bonũ malũ,& malũ bonũ,ponẽtes tenebras lucem & lucẽ
Esa.5 tenebras.His ergo ostendit lex,quid sit culpabile.Nam & ipsi ignorarent concupiscentiã,nisi lex dice- H
ret,Nõ cõcupisces ¶ Ad vitandum autem peccatum requiritur peccati cognitio,ideo lex potius retra
Exod.20 hit à peccato,q̃ sit causa ipsius.Est tamen occasio peccati per accidens ex parte nostri:qui sicut naturaliter appetimus libertatem,ita cõmuniter inclinamur,ac nitimur in vetitũ,ne nostra libertas videatur
arceri.[OCCASIONE autem accepta,peccatum per mandatum] hoc est,concupiscentia seu fomes
peccati,imò & dæmon tentator occasionem peccandi seu impugnandi accipiens ex mandato legis, quę
concupiscentiam prohibebat:ex tali enim mandato irritabatur & prouocabatur cõcupiscentia.Dęmõ
quoque videns homini datam legem,cœpit fortius eum inuadere atque tentare:sicque peccatũ[OPE-
RATVM est in me]hoc est,ad operandum induxit me[OMNEM concupiscentiam] lege prohibitam,
ita quod concupiscentia mala processit in opus.[SINE lege enim]id est,lege nõdum accepta, vel eius
cognitione nondum adepta[PECCATVM mortuum erat]hoc est , fomes peccati non ita viguit , sed
erat debilior,quia non tantum excitatus vt postea,nec tantum impugnabatur à dæmone,minus quoq;
imputabatur à deo.[EGO autem viuebã sine lege aliquando] Scire oportet quod Apostolus loquitur
hic in persona hominis cõmuniter.Vnde non omnia quę dicit ad eosdem referantur.Nũc ergo loquẽs
in persona hominis,qui ad tempus vixit ante legẽ Mosaicam,& ad tempus ei subiacuit,dicit, Ego autẽ
viuebam vita gratiæ,vel simpliciter,vel respectiue,id est,carẽdo peccato mortali,vt minus peccando si
ne lege scripta:aliquando,id est,antequam data est lex scripta.Tunc enim vt dictũ est minus viguit fomes.[SED cum venisset mandatum]legis,id est,postquam lex data est mihi [PECCATVM reuixit]
1.Cor.15 id est, fomes seu eius affectus (videlicet culpa)insolescere,rebellare, vigereque cœpit.[EGO autẽ]spi
ritualiter[MORTVVS sum]sub lege peccati reuiuiscente in me[ET inuentum est mihi]id est, ad in-

A cōmodum meum[MANDATVM]legis[QVOD ordinatū ac datum [ERAT ad vitā] gratiæ in præ-
senti,vitamq; gloriæ in futuro[HOC esse ad mortē]culpæ in via,atq; ad mortē dānationis in gehēna.
Cuius ratio atq; declaratio subditur[NAM peccatum]hoc est,concupiscētia seu fomes [OCCASIO-
NE accepta per mandatum]secundū sensum iā prçinductū[seduxit me].i.rationem meam subuertit,vt
potius inhæreret bono cōmutabili & caduco q̄ summo & increato[ET per illud].i.hāc seductionē, illi 2.Cor.5
citumq; consensum[OCCIDIT]me,inducens me ad delectationē mortiferā,seu culpā mortalem:quæ
tollit charitatem,in qua animæ vita consistit. ❡Præterea ex prędictis infert Apostolus[ITAQVE lex
quidem]scripta est,&[SANCTA]quia prohibet vitia,prçcipitq; honesta. Vnde secundū Isidorum,Lex Isidorus.
est iussio sancta,iubens honesta[ET mandatum]legis,est [SANCTVM] hoc est,ad diuinum cultum di- Leuit. 29
recte ordinatum,non ad agendum peccatum,quamuis homo ex fomitis corruptione ex occasione moue
tur ad vitium audito legis prçcepto,[ET iustum]quoniam docet & imperat vnicuique dare quod suum
est,& iniustitiam digne vlciscitur,[ET bonum] quia ad vltimū finem,qui optimus est,dirigit. Hinc ait
Psalmista,Lex domini immaculata conuertens animas,&c. Salomon,Mandatum lucerna est,& lex lux, Psalm. 18
& via vitæ increpatio disciplinæ. ❡Ex his infert Apostolus quod sequi videtur,& tamen secundū ve- Prou.6
ritatem non sequitur.[QVOD ergo bonum est]id est,legis mandatum in se bonum consistens [MIHI
factum est mors?]id est,causa spiritualis necis. Dixit enim mandatum esse ad mortem, & per mandatum
reuixisse peccatum.[ABSIT]hoc est,istud nō sequitur. Quamuis enim per mandatum reuixerit culpa,
hoc tamen non per se neq; ex iniustitia legis,sed malitia hominis,bono ex occasione abutentis. Ideo ad-
B ditur, [SED peccatum]id est,cōcupiscentia vel fomes[VT appareat peccatum]id est,sciat esse illicita,
vel vt peccatum intus latens,foras erumpat ac pateat[PER bonum]hoc est,per legem non directe sed
ex occasione[OPERATVM est mihi mortem]id est,ad mortale peccatum induxit me,priuans me gra
tia dei animam viuificante. Dato quippe mandato magis inflammata est concupiscentia mala, magisq; 1.Iohan.5
prouocata est contra hominem tentatoris inuidia atque suggestio [VT fiat supra modum]consuetum,
& vltra mensuram[PECCANS peccatum]id est,concupiscentia nos peccare faciens , ita quod concu-
piscentia facit magis peccare sub lege q̄ ante[PER mandatum]occasione,sicut expositum est. Vel sic, Colos.3
vt fiat supra modum peccans peccatū per mandatum.i.actuale peccatum ex fomite nascens , quo deum
offendimus modum excedat per mandatum. Nam idem peccatum lege accedente grauius est q̄ ante ; &
quod ante erat tantummodo peccatum seu culpa,postmodum etiam præuaricatio est,hoc est, diuinç le
gis transgressio. Propterea fit supra modum peccans peccatū,quia diuersis de causis displicet deo,& va
riis modis aduersatur iustitiæ. ❡Deinde manifestat Apostolus legē esse spiritualē,hoc est,carnales atq;
illicitas concupiscētias prohibentem. [SCIMVS enim quia lex spiritualis est]quia & data est à spiritu Iohan.8
sancto per spiritum angelicum,quatenus lege accepta viueret homo secundum spiritum, non secūdum Act.7.
carnem[EGO autem carnalis sum]carnaliter viuens,passionum inclinationes sequendo. Loquitur autē
Apostolus(sicut iā dictū est)in persona hominis generaliter. Nūc enim loquitur in persona eius,in quo
C inuenitur peccans peccatū supra modum homini.s.qui legē trāsgreditur. Quasi dicat, Quāuis ego car-
nalis sim,nihilominus lex spiritualis est. Itaq; carnalis sum[VENVNDATVS].i.dānatioi seu dęmo- Genes.3
nis potestati ac iuri,vel miserę seruituti es positus atq; obnoxius factus[SVB peccato,primi parētis, q
seipsum & posteritatem suā vendidit hosti,faciēdo quod ille proposuit. Vel potius,sub peccato actuali
& proprio.i.peccatorū meorū demerito,sicut per Esa. dominus profitetur, Ecce in iniquitatib⁹ vestris Esa.57
vēditi estis. Et dictū est Achab, Vęnūdatus es vt faceres malū corā domino. Vēdit nāq; se homo libero 3.Reg. 21
arbitrio,& recipit ꝓ pretio vile bonū ab aduersario suo.[QVOD enim operor]inquantū carnalis,vedeli
cet sensualitatē sequendo[NON intelligo].i.nō verè cōsidero,nec recte attēdo. Nullus enim respiciēs ad
malum operatur,secūdū Dionysiū. Vnde malū nec agitur neq; appetitur,nisi sub ratione boni. Propter Dionysi⁹.
quod Salomon ait, Omnis viri via recta sibi videtur. Vel,nō intelligo.i.intus nō lego tale malū, tanquā Prou.21
rationi consonū.[NON enim quod volo bonū].i.actū virtuosum,quem secundū rationis dictamē volo 2.Mac.1
& approbo[HOC ago]quia carnalitati vitiisq; succumbo:[SED quod odi malum].i.peccatum quod se
cundum rationis censuram detestor[ILLVD facio]passionibus cedens & sensualitati consentiens.
D [SI autem quod nolo]secundum rationem[ILLVD facio]secundum sensualitatem[CONSENTIO le Psalm.18
gi quoniam bona est].i.legē approbo:quia quod illa prohibet,ratio mea malū esse cognoscit. [NVNC
autē]hoc est,istis sic stantibus[IAM ego non operor illud]malū,inquantū homo seu rationalis creatu-
ra,cuius est vitia abhorrere,virtutes diligere,& deprecari ad optima[SED quod habitat in me peccatū,
id est, fomes peccati seu concupiscentia firmiter radicata in me causa mali impellendo ad ipsum. Tan- Iacob. 4
quam dicat, Non vt rationalis , sed vt brutalis seu bestiis similis ago hoc malum, quod ratio reprobat.
❡Ad horum intelligentiam pleniorem habēdam,oportet aduertere quod Apostolus assumit hoc loco
personā duorum hominum.s.interioris & exterioris. Vel potius duplicis hominis.i.eiusdē,secundū du-
plicē portionē ipsius. Est enim in homine duplex pars, videlicet intellectiua & sensitiua,seu ratio & sen
sualitas,quç aliter appellātur spiritus & caro,homo interior atq; exterior. Ratio autē cōpetit homini,
secundū propriā hominis diffinitionē:sensualitas vero secūdū id quod cū brutis cōmunicat, Idcirco qđ
agit & vult,secūdū rationē hoc dicitur ꝓprie velle & agere. Hoc enim agit & vult secundū qđ homo.
Quod vero agit aut appetit secūdū sensualitatē,seu partē sensitiuā sine rationis aduertētia seu cōsensu,
nō dicitur ꝓprie agere siue appetere,quia nō agit nec appetit illud inquātū homo,sed vt iumētis cōmu
nicans. Sicq; apparet quomodo homo dicitur agere quod tamē non agit:sicut iā dixit Apostol⁹, Quod
nolo facio,& iā ego nō operor illud. ❡Deniq; nō ita intelligendū est,quod ait, Iam ego nō operor il-
lud,sed quod habitat in me peccatū,quasi homo nequaquā operetur illud,vel à vitio excusetur,sed quia
non agit illud,vt homō bene dispositus.[SCIO enim]per experientiā reluctationis sensualitatis cōtra

rationē[QVIA nō habitat in me,hoc est,in carne mea]videlicet in homine exteriori & parte sensitiua E
[BONVM].i.virtus seu habitus ad bonum inclinans,sed potius ad oppositū. Per hoc autē quod ait,hoc
est in carne mea,insinuat quòd in parte intellectiua habitet bonū,puta synderesis,quæ remurmurat ma
lo,& tēdit in bonum.Ideo subdit,[NAM velle adiacet mihi]id est,secundum hominem interiorem in-
clinor ad bona,& volo honesta.[PERFICERE autem bonum]id est,opere adimplere[NON inuenio]
in me,quoniam sine gratia illud non valeo,maxime propter rebellionē sensualitatis.[NON enim quod
volo bonum,hoc facio,sed quod nolo malum,hoc ago.Si autem quod nolo,illud facio,iam nō ego ope
ror illud,sed quod habitat in me peccatum]Hæc iam prehabita atque exposita sunt.Ex his infert Apo-
stolus legem scriptam esse bonam,quoniam ratio naturalis ei consentit.[INVENIO igitur legē volen
Genes.8 ti mihi facere bonum]id est,cum bona agere cupio,inuenio legem tam naturalem quàm scriptam mihi
consonam mihi bona volenti.Ex quo sequitur legem esse bonam[QVONIAM mihi malum]id est,pro-
nitas ad peccandum[ADIACET]id est,in promptu est.Pronior enim sum ad mala quàm ad bona, p-
pter corruptionem naturæ.Tanquam dicat,Ideo volo bonum,& erigo me contra meipsum, quoniam
cerno me ad mala procliuē,cui procliuitati cupio resistere.[CONDELECTOR enim]id est, cōsentio,
& delectabiliter afficior[LEGI dei]volens quod præcipit,nolens quod prohibet [SECVNDVM in-
teriorem hominem]id est,secundum rationis iudicium.Nā & lex naturalis legi diuinæ concordat præ-
cipue quo ad præcepta moralia.Lex quippe scripta tam diuina quàm humana, est quædā determinatio F
vel renouatio seu explicatio legis naturalis,& comparatur ad eam sicut conclusio ad præmissas. Vnde
Matt. 22 Luc.10 præcepta dicuntur esse de conclusionibus,non de primis principiis. Intentio autem præceptorū mora-
lium est,hominem iuste ordinare quantum ad deum,& quantum ad proximum.Hæc vero præcepta de-
terminantur dupliciter,scilicet per præcepta cærimonialia,quæ assignāt speciales modos colendi deum:
& per præcepta iudicialia,quæ assignant aptum modū seruandi iustitiam inter homines.Hæc itaq; duo
genera præceptorū,non sunt de naturali dictamine rationis,sed ex institutione vim habent,nec sunt ea
dem vbique & semper,sed variantur apud diuersos,secundum exigentiam personarum, locorum ac tē-
porum.[VIDEO autem aliam legem]à lege dei,cui ratio condelectatur[IN membris meis] id est,in
carne mea mortali,vitiata ac fragili: vtpote fomitem peccati,qui primo respicit carnem, & membrum
generationis,& ex carnis cōtactu deriuatur ad animam,quàm cito corpori copulatur [REPVGNAN
Genes.8 TEM legi mentis meæ]id est,legi naturali ac diuinæ cordi meo inscriptæ[ET captiuātem me]id est,sub-
iicientem per consuetudinem malam,& consensum[IN legem peccati quæ est in membris meis] id est,
sibiipsi existenti in corporis membris,quæ vniuersa infecta sunt pronitate ad malum . Captiuat ergo
Gene.3 lex membrorum hominem in se,dum rationē pertrahit,& tenet in operibus ad quæ fomes inclinat.Lex
autem dicitur à ligando,vel à legitima latione.Quoniam ergo fomes hominem in malo ligat , recte lex
Gene.t.2 dicitur.Et etiam quia legitime factum est,vt caro repugnaret spiritui,quando spiritus inobediēs extitit G
creatori.Homo enim in paradiso ante peccatum existens,sic conditus fuit, vt quā diu ipse per rationē
esset subditus deo,sensualitas subdita esset rationi,& caro spiritui,ita vt nec lāguor esset in anima,nec
inordinata cōcupiscen ia,aut passio in sensualitate,stāte subiectione rationis sub deo:& vt homo in tali
conditione faciliter posset resistere,data & concreata erat ei originalis iustitia,quæ erat rectitudo seu re
tinaculum quoddam habituale tenens rationem sub deo,sensualitatem sub ratione,& carnē sub anima.
Vnde ratione per inobedientiam à deo auersa,mox orta est rebellio sensualitatis, & carnis aduersus spi
ritum.Et dispositio ad hanc rebellionem inclinans. vocatur fomes peccati,lexque membrorum. ¶ Præ
terea,ex consideratione tantæ miseriæ,cui subiectus est homo,exclamat Apostolus[INFELIX ego ho-
mo]priuatus felicitate originalis iustitiæ,multisque corruptionibus & vitiis plenus [QVIS me libera-
bit de corpore mortis huius?] id est,de corpore isto mortali, quod obligat ad mortē naturæ,inclinat ad
Iohan.5 mortem culpæ,exponitque periculis mortis æternæ:quatenus anima mea huic vitæ subtracta, ad patriā
redeat,& deo libere perfruatur,secureque viuat?Et respondet[GRATIA dei] trinitatis[PER Iesum
2.Cor.5 Christum dominum nostrum]per quem gratia dei nobis infunditur ac præstatur. Hanc ergo liberatio- H
Ephe.5 nem desiderabilē animæ à corpore facit deus effectiue,gratia dei formaliter,Christus homo meritorie.
Philip.1 ¶ Sed cum alibi dicat Apostolus,Nolumus expoliari,sed superuestiri.Et,Nemo carnem suam vnquam
odio habuit,quomodo nunc cupit liberari à corpore?Et respondēdum,quod liberatio ista intelligi po
test dupliciter,Primo per separationem animæ à corpore.Sicque Apostolus & alij sancti optauerunt à
Psal. 141. corpore liberari,per mortem temporalem desiderio Christi ac patriæ.sicut alio loco habetur,Cupio dis
Psal.119 solui,& esse cum Christo.Pro hac quoque liberatione orauit Psalmista.Educ(inquiens)de custodia ani
Psal.41 mam meam ad confitendum nomini tuo.Et iterum,Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est.Et,
Quando veniam,& apparebo ante conspectum dei?Secundo,intelligi potest per separationem corpo-
ris à mortalitate,cæterisq; afflictionibus,& miseriis,& peccatis.Sic autem optāt electi liberari à corpo
2.Cor.5 re mortis in die iudicij,scilicet vt resurgant in corpore glorificato,non passibili & misero.Tunc enim li
berabūtur corpora sanctorū ab omnibus malis prædictis.Vnde Apostolus nō ait simpliciter,de corpore
Galat.5 sed de corpore mortis:& ita nolumus finaliter expoliari,sed ad tempus,quatenus in resurrectiōe futura
superuestiamur impassibili corpore, quod erit ornamentū,nō onus.Ex dictis cōcludit Apostolus[IGI-
TVR egoipse mente].i.secundum rationem[SERVIO legi dei:carni autem].i.secundum carnis & fo-
mitis inclinationem,seruio[LEGI peccati]quæ est in membris.Si in suipsius persona hoc dicit Apo-
stolus,referendum est ad peccata venialia ac minutissima,quibus forte interdum non caruit,vel ad illam
quem habebat sub lege Mosaica.Seruire autem legi peccati,est inclinationibus fomitis consentire.

A

EXPLANATIO CAP. VIII, [NIHIL ergo nunc damnationis est, &c.]

ARTICVLVS XI.

Eclarata in præcedenti capitulo cessatione legis Mosaicæ, iam docet Christo & euan- Rom. 7
gelicæ legi iugiter inhærendum, & ait, [NIHIL ergo nunc] scilicet tempore gratiæ
D [DAMNATIONIS] hoc est, obligationis ad pœnam gehennæ [EST his qui sunt in
Christo Iesu] per fidē & charitatem: quibus ipse loquitur, Manete in me, & ego in vo- Iohā. 15
bis. [QVI non secundum carnē ambulant] id est, carnis desideriis nō acquiescūt, neq;
carnaliter viuunt, sed carnē cū vitiis & cōcupiscētiis crucifigūt. In fonte nāq; bapti- Galat. 5
smatis, dimissa sunt eis peccata vniuersa. Si aūt postea nō peccauerūt manēdo in Christo, proferūt fru- Mach. 5
ctū multū, & ita nō tantū pro vitiis satisfaciūt, sed insuper gloriā ampliorē merentur. [LEX enim spūs 1. Iohā. 12
vitę] id est, lex euangelica, quę nominatur lex spūs, quia à spiritu sancto est data, Christianorūq; cordi-
bus ab ipso impressa. Dicitur quoq; lex vitæ, quoniam mentem viuificat, per gratiam quam sacramen-
ta nouę legis distribuunt. [IN Christo Iesu] i. per Christum [LIBERAVIT me à lege peccati & mor-
tis] hoc est, à consensu, consuetudine, & actu culpæ, ac pœnæ pro culpa infligendæ. Potest quoque per
legem peccati, lex scripta intelligi, eo quòd ex occasione auxerit culpam ac pœnam, quemadmodum in
superioribus vberrime expositum est. Proinde declarat Apostolus, quomodo lex Christi, quæ est lex spi- Galat. 2
ritus vitæ, liberet à lege peccati & mortis. [NAM quod impossibile erat legi] scriptæ & sacramentis ip-
B sius, non continentibus, nec conferentibus gratiam. [IN quo infirmabatur] hoc est, in qua impossibili-
tate atque inefficacia infirma, & ad saluandū impotens erat lex ipsa, [PER carnem] id est, per obseruan- Mat. 26
tias & iustificationes carnales, quæ non purificant animam. Sacramenta enim legalia corporaliter tan
tum mundabant quasdam inhabilitates, seu irregularitates ab exteriori inductas, & ab ingressu templi,
atque similibus impedientes, tollendo. Vel per carnem, hoc est, per fomitem carnis, quam lex occasio- Iohā. 1
naliter incitauit, non directe diminuit. [DEVS] pater. [FILIVM suum mittens] in mundum, per incar
nationis mysterium, non per localem descensum. [IN similitudinem carnis peccati] id est, in corpore
mortali atque passibili. quod licet fuerit veraciter veráque caro, non tamen veraciter erat caro pecca-
ti, sed similitudinariè. Per pœnas enim quas pertulit, similis erat carni peccatrici. Venit itaque Christus
in veritate carnis, non autem in veritate carnis peccati, sed in similitudine eius [ET de peccato damna-
uit peccatum] id est, pater mittens sic filium, damnauit, id est, deleuit, destruxit, dimisit peccatū tam ori-
ginale quàm actuale, de peccato, id est, pro peccatū factum, [IN carne] Christi, non à Christo, sed à diabo Colos. 2
lo eiusque ministris qui Christum occiderunt. Per hoc enim quòd Christus iniuste occisus est, suggerē-
te diabolo, amisit diabolus ius quod habebat in nobis, & ita mors Christo inique illata omne peccatum
deleuit. Vel, damnauit peccatum, actuale, nascēs de peccato, id est, fomite peccati. Vel, peccatum de pec- Iohan. 4
cato, id est, fomitem peccati, procedentem de peccato originali Adæ. Vel sic, & melius secundum Am- Ambros.
C brosium, de peccato, id est, de seipso, prout factus est hostia pro peccato nostro, damnauit, id est, deleuit, Hebr. 9
peccatum mundi quodcunque in carne, id est in corporis sui passione. Ipse enim portauit peccata no- 1. Petri. 4
stra in corpore suo super lignum. Iuxta hunc sensum sacrificia legis pro peccatis oblata dicebātur pec-
cata: secundum quod de sacerdotibus veteris testamenti dominus ait per Oseam, Peccata populi mei Osee. 4
comedent. Sic quoque aquam cum periculo vitę allatam Dauid sanguinem appellauit, dicens, Absit à 2. Re. 23
me, vt sanguinem virorum istorum bibam. Hæc itaque fecit deus, [VT iustificatio legis] id est, in lege
promissa, non autem per legē exhibita. Lex enim gratiam iustificantem spopondit, non contulit. Hebr. 7
[IMPLERETVR in nobis] qui in baptismo aliisque sacramentis gratiam iustificantem in lege præfi-
guratam ac prænunciatam recipimus. [QVI non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiri-
tum] hoc est, non carnaliter sed spiritualiter in huius vitæ exilio conuersamur, tendentes ac properan- Galat. 3
tes ad patriam per opera virtuosa. De hac legis promissione aiebat Apostolus loquens de Iudęis, Et nos
annunciamus vobis eam quæ ad patres nostros facta est repromissio, quoniam hanc deus impleuit filiis Act. 13
vestris. Hinc etiam Petrus in sua Canonica, De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ,
qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, quib' reuelatum est, quia non sibiipsis, vobis autē mini- 1. Pet. 2
D strauerunt ea, quæ nunc nunciata sunt vobis. ¶ Pro intellectu loci huius intricati atque difficilis ad- Gen. 49
uertendum, quòd nemo vnquam saluatus est, nisi per fidem & gratiam Christi. Ipse enim est caput o-
mnium electorum, membra autem necesse est capiti communiri, vt vitam participent. Propter quod
Petrus disserebat, Nec enim nomen aliud sub cœlo datum est hominibus, in quo oporteat vos saluos
fieri. Passio nanque Christi hoc fecit futura, quod fecit impleta. ¶ Porrò hæc salus aliter applicatur
hominibus post Christi passionem, & aliter ante. Tunc enim applicabatur per fidem formatam, nunc Ephe. 1
vero applicatur etiam per sacramenta gratiæ contentatiua, effectiua, & causatiua. Potest autem aliquid Coloss. 2
mouere vel agere, antequam sit in effectu, videlicet secundum quod est in apprehensione animæ, & di- Act. 4
positione causæ efficientis, quemadmodum finis mouet agentem. Ad hoc autem quòd aliquid agat &
moueat in genere causæ efficientis, oportet vt sit, & effectum præcedat, eo quòd causa effectiua non sit
suo effectu posterior. Sacramenta ergo veteris legis & fides Christi venturi habere non poterunt quē-
libet effectum dominicæ passionis, quem non habent sacramenta ac fides euāgelicæ legis, quę operatur
virtute passionis dominicę iam impletę. Et ideo gratiam operantur, & à reatu originalis peccati absol
uunt, quorum nullum sacramenta legis facere poterant. Vnde omnes patres pro tunc descenderunt in
lymbum inferni. Nā licet per fidem & gratiam dei, virtute passionis Christi, & merito eius futuro ab-
soluerentur à pœna, & culpa actualium peccatorum, non tamen à reatu originalis peccati. Ex quo in-
notescit, quod passio Christi fortius agit impleta, quàm egit implenda. Quemadmodum enim sacramenta no
uæ legis, sunt causæ instrumentales nostræ salutis & gratiæ, quoniam agunt virtute & merito passionis

dominicæ, suntq; vasa medicinalia spūaliũ vnguẽtorũ cõtẽtiua, animarũ lãguores curãtia: sic humani- E
tas seu passio Christi, est causa instrumẽtalis, effectiua & meritoria nostrę salutis & gratiæ. Vtrũque ve-
ro est instru mẽtũ diuinitatis Christi. Diuinitas nãq; est causa efficiẽs principalis, quę agit p humanita
tẽ assumptã, sicut per instrumẽtũ cõiũctũ. Per sacramẽta vero, sicut p instrumẽta separata, quẽadmodũ
medicus est causa sanitatis efficiens principalis. Manus autẽ est sicut causa instrumẽtalis coniũcta, ignis
vero quo medicina paratur, est causa instrumẽtalis separata. Causa autẽ instrumẽtalis cũ est in effectu,
Galat.4 vel cum causa eius principalis iam est, forti⁹ operatur quàm ante. Hinc ergo ait Apostolus, quòd deus
Hiere.2 misit filium suum de peccato damnans peccatũ, vt iustificatio legis impleretur in nobis, quod impossi-
Galat.2 bile erat legi, iustificare non valenti, in quo lex infirmabatur seu debilis erat. Et hoc modo construenda
est litera. Quòd autem iustificatio legis nõ nisi in spiritualibus impleatur hominib⁹, liquet. [QVI enim
secundum carnem sunt] id est, qui carnaliter viuunt, qui vtique attendunt seipsos secundum esse suum
carnale ac sensitiuũ, non secũdũ esse spũale ac intellectiuũ. [QVAE carnis sunt, sapiunt] hoc est, carna-
lia sensibilia gustant, ac tẽporalia cum sensualitatis sapore attendunt. [QVI vero secundum spiritum]
id est, spiritualiter conuersantes, & esse suũ extremũ, in quo trinitatis imago relucet, pensantes [QVAE
sunt spiritus sentiunt] id est, spiritualia atque diuina saporose intelligunt, delectabiliter pensant, solici-
te implent, in talibus iugiter occupantur. [NAM prudentia carnis] id est, carnalis ac secularis prudentia.
[MORS est] id est, mortale peccatũ, inferens mortem culpæ in via, mortemq́ue pœnæ in gehenna. Dici F
Baruc.3 tur autem prudentia carnis hoc loco, per quam homo sibi in bonis carnalibus ac mundanis finem con
Luc.16 stituit, & ad talis finis adeptionem opera sua caute disponit. Hæc prudentia, non est vera prudẽtia, sed
Iaco.3 appellatur prudentia propter apparentem similitudinem, quam habet cum vera prudẽtia. Vnde ait Sal
uator, Filij huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Et Iacobus, Non est ista sapien
tia (id est, prudentia) à deo sed terrena, animalis & diabolica. [PRVDENTIA autem spiritus] hoc est,
vera ac spiritualis prudentia quæ opera hominis cõuenienter disponit in ordine ad vltimum finem, est
[VITA & pax] i. causa vitæ & pacis, in præsenti inchoatiue, in futuro perfecte. Nunc enim efficit in
nobis vitam pacemq́ue gratiæ, in patria vero meretur (vel potius adipiscitur) pacem & vitam gloriæ.
Iacob.3 Non distinguit Apostolus iam inter prudentiã & sapientiam. Proprie enim ad sapientiam spectat spi-
ritualia sapere. De hac ergo spũali prudentia, intelligendũ est illud Iacobi, Quæ desursum est sapiẽtia,
Psal.118 primũ quidẽ pudica est, deinde pacifica, modesta, suasibilis, bonis consentiens. ¶ Sciendum quoq; quod
pax directe ac proprie, est charitatis effectus iuxta illud in Psalmo, Pax multa diligentibus legem tuam.
Esa.32 Est etiam pax effectus iustitiæ, tanquam remouentis impedimenta pacis. Propter quod per Esaiam di-
Luc.1 citur, Erit opus iustitiæ pax. Nunc vero dicitur pax esse effectus prudentiæ, tanquam dirigẽtis affect⁹
nostros in viam pacis. [QVONIAM sapientia carnis inimica est deo] id est, diuinæ voluntati atque sa
pientiæ veræ contraria. Ecce nunc loco prudentiæ ponit sapientiã. Ex quo certum est, quòd inter sa- G
pientiam & prudentiam non distinguit. [LEGI enim dei nõ est subiecta] sapientia ista carnalis mun-
Lucę.10 dana ac vana, quia nec credit, nec agit, quæ lex diuina tradit esse credẽda siue agenda. Propter quod ait
Saluator, Confiteor tibi pater, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus: & reuelasti ea paruu
Hiere.4 lis. Et Hieremias, Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. [NEC enim potest] di-
uinæ legi esse subiecta sapiẽtia ista. Vnũ nanq; oppositorũ non subiicitur alteri, sed repugnat. Lex autem
diuina docet vltimũ finẽ esse constituendũ in deo. Hęc vero in bonis carnalibus. [QVI autem in carne
Mat.6 sunt] i. carnaliter viuunt, atque in sensibilibus bonis finaliter sistunt, [DEO placere nõ possunt] inquã
1.Cor.6 tum huiusmodi. Possunt tamen conuerti, & deo recõciliari. Huic dicto cõsonat illud Saluatoris, Nemo
potest duobus dominis seruire. [VOS autem] ô veraciter Christifideles [IN carne non estis] hoc est, in
Philip.3 rebus ac vitiis carnis non detinemini: sed spiritualia atq; diuina exquiritis, conuersationem habentes in
1.Cor.3 cœlis. [SED in spiritu] id est, in spiritu sancto estis, per charitatem & gratiam: & propter spiritualem re
Iohan.5 generationẽ, qua estis ex aqua & spiritu sancto renati. Vel estis in spiritu vestro, id est, secundũ rationis
Esa.46 iudiciũ viuitis: iuxta quod scriptum est, Redite præuaricatores ad cor. [SI tamẽ spiritus dei]. i. spiritus H
sanctus [HABITAT]. i. manet [IN vobis] per gratiam gratum facientem, quẽadmodũ loquitur Chri
Iohan.14 stus, Ego rogabo patrẽ, & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum. Rursusque
Ibidem ait, Spiritus sanctus apud vos manebit, & in vobis erit. [SI quis autem spiritum Christi non habet] id est,
cuius anima nõ habitatur à spiritu sancto, qui est spiritus Christi, quia ab ipso procedit, ab eoque datur
ac mittitur: sicut ipse protestatur, Cum venerit paracletus, quẽ ego mittã vobis à patre. Et iterum, Ille
Ibidem de meo accipiet. Et ad hoc designandum, insufflauit in discipulos suos: & dixit, Accipite spiritum san-
ctum. Quis autem habet spiritũ sanctum, nisi quietus & humilis, simplex & iustus? Scriptum est enim,
Super quem requiescet spiritus meus, nisi super quietum & humilem? Et iterum, Spiritus sanctus disci-
Iohã.16 plinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus, quæ sunt sine intellectu [HIC non est eius] id est,
Iohã.20 ad membra Christi non pertinet secundum pręsentem iustitiam, & merito, quãuis interdum pertineat
Esa.66 secundum prędestinationem æternam ac numero, sicut & Paulus cum Stephanum lapidauit. ¶ Deinde
Sap.1 pandit Apostolus, quid vtilitatis consequãtur fideles ex inhabitatione spiritus sancti. [SI autem Chri-
Act.8 stus in vobis est] Per fidem & charitatem (sicut & alibi legitur) Christum per fidem habitare in cordi-
bus vestris. Et Saluator ipse, Ego (inquit) vobiscum sum cunctis diebus [CORPVS quidem mortuum
Ephe.3 est propter peccatum] id est, caro vestra mortalis ac fragilis, necessitati moriendi subiecta est propter
Mat.28 originale peccatum. [SPIRITVS vero] id est, anima vestra [VIVIT] per gratiam. [PROPTER iu-
stificationem] sibi à Christo collatam, id est, per hoc quòd peccata ei dimissa sunt, quæ spiritum vulne-
Iohan.10 rabant. Vel, propter iustificationem. i. per iustitiæ exercitationem. Bona enim operatio, vita est animæ.
Act.3 Hinc ait Saluator, Ego veni, vt vitã habeãt, & abũdantius habeant. [QVOD si spiritus eius] id est, spiri

A tus dei patris.[QVI suscitauit Iesum Christum à mortuis habitat in vobis]perseueranter vsque in fi-
nem vitæ præsentis,ita vt in gratia decedatis.[QVI suscitauit Iesum Christum à mortuis]. s. deus pa-
ter[VIVIFICABIT] id est,ad immortalem vitam resuscitabit [ET mortalia corpora vestra] in die
nouissimo:sicut Iob apertissime profitetur, Credo quod redemptor meus viuit,& in nouissimo die de
terra surrecturus sum,& rursum circumdabor pelle mea. Per Esaiam quoq; dominus asserit, Viuēt mor Iob.19
tui mei,interfectiq; mei resurgent.[PROPTER inhabitantē spiritū eius in vobis]id est, virtute & gra- Esa.26
tia spūs sancti. Vel propter benignitatem qua facit spiritum sanctū habitare in mētibus vestris. Vel,pro
pter meritū quod cōsecuti estis ea inhabitatione & gratia spūs sancti,imò propter vtrūq; istorū simul,
videlicet propter misericordiā dei & opera vestra bona suscitabūtur corpora vestra, ad beatā ac impas-
sibilē vitā. Ex prędictis infert Apostolus,ꝙ fideles obtēperare tenētur rationi non sensualitati,spiritui 1.Timo.6
non carni.[ERGO ô fratres debitores sumus non carni vt secundū carnē viuamus]. s. quis aliquo mo- Galat.6
do obligemur carni;videlicet vt ei necessaria ministremus in victu atq; vestitu,nō tamen sic ei obliga-
ti sumus,vt eius concupiscentiis acquiescamus,carnaliterque viuamus.[SI enim secundum carnem vi-
xeritis,moriemini]morte culpæ in hoc seculo,& morte perpetua in inferno. [SI autem spiritu] id est,
gratia spiritus sancti. Vel,spiritu,id est,rationis vestræ iudicio[FACTA]id est,opera[CARNIS mor Eccl.21
tificaueritis]id est,destruaeritis & abieceritis tanquam venena,quemadmodum in Ecclesiast. præcipi-
tur, Quasi à facie colubri fuge peccatum.[VIVETIS] vita charitatis & gratiæ in ecclesia militante,
vita quoque fruitionis & gloriæ in ecclesia triūmphante. Huic documento naturalis consonat ratio.
Media nanque disponenda sunt secundum exigentiam finis. Cum ergo caro sit animæ instrumentum,
& ordinetur ad spiritum sicut ad finem,regenda est secundum exigentiam animæ seu spiritus, scilicet
vt animæ seruiat,rationi obediat,illisque actibus occupetur per quæ spiritus tendit & redit ad creato
rem. Qui autem secundum carnem conuersatur,peruertit hunc ordinem, dominam ancillæ subiiciēs,
finem medio postponens,& seipsum bestiis viliorē ac deteriorem constituens.[QVICVNQVE enim
spiritu dei agūtur] i.à spiritu sancto regūtur,eius instinctu ducūtur,eius feruore impelluntur ad bona.
[HI filij sunt dei] per gratiam adoptantem ac filialem amorē. Vnde in canonica Iohānis scribitur, Vi- 1.Iohā.3
dete qualem charitatem dedit nobis deus pater,vt filij dei nominemur & sumus. Quemadmodum au- Mat.5
tem deus omnipotens mouet cęteras creaturas ad proprias operationes,naturaleq; finem,per quēdam
vniuersalem influxū seu generalē gubernationem,secundum ꝙ Proclus author libri de causis affirmat,
Causa prima regit res omnes,præterquam ꝙ commisceatur eis: Sic rationalē creaturā mouet ad finem Procl⁹.6
supernaturalē per specialē gubernationē ac inspirationē,quæ prouidentia appellatur. Electos vero sin-
gulariter mouet ac regit,prouidens eis non solum sufficienter,sed etiam efficaciter de omnibus neces-
sariis ad salutem,ita vt gratiam dei suscipiant,eiusque inspirationi acquiescant. Idcirco dicūtur potius
C agi q̄ regi vel moueri à spiritu sancto,vt magnitudo gratiæ insinuetur. Ad actum enim meritorium nō
solum exigitur gratia habitualis,sed insuper necessaria est quædam actualis motio spiritus sancti volū
tatem excitantis. Propter quod propheta dicebat, Domine,omnia opera nostra operatus es in nobis.
Porrò cum motio ista siue influxus,actio & instinctus spiritus sancti sit penitus supernaturalis, indiget Esa.26
anima supernaturalibus quibusdam habitibus,per quos aptetur ac disponatur ad huius motionis faci-
lem susceptionem. Hi vero habitus sunt septem dona spiritus sancti,quæ sunt dispositiones habituales Esaiæ.11
ac supernaturales à deo immediate per creatorem infusæ,quibus redditur anima facile mobilis à spiri-
tu sancto in ordine ad supernaturalem finem,quæ est vita æterna. Hæc dona à virtutibus realiter dis-
tinguūtur,easque in dignitate excedunt,theologicis demptis virtutibus. Per hęc dona dirigitur anima
à spiritu sancto,ita vt audiat eum sicut magistrum. Vnde ait Psalmista, Spiritus tuus bonus deducet me Esaiæ.50
in terram rectam. Qui itaque sic aguntur spiritu dei,hi sunt filij dei. Quicunq; autem in gratia est,ha Psal.142
D bet hæc dona secundum aliquem gradum,& agitur à spiritu sancto quantum requirit status salutis,vi-
delicet ad obseruantiā præceptorū. ¶ Deinde ponitur ratio cur morituri simus,si secundū carnē vixe-
rimus.[NON enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore]id est,iam tēpore gratię,non est vo- 1.Ioan.4
bis datus spiritus,quo seruiatis deo seruiliter quasi inuite,videlicet timore pœnarum,vt olim tēpore le Deut.17
gis quæ cōminatione pœnarum induxit homines ad seruiendum.[SED accepistis spūm adoptionis fi- Iohan.1
liorū dei.].i.spiritum cuius gratia homines adoptantur in filios dei.[IN quo clamamus] ore vel corde.
[ABBA pater.]Duo sunt nomina,vnū Hebręū,alterū Latinū significantia idem. Et est sensus, In hoc Galat.4
spiritu vocamus ea charitate,tanq̄ filij adoptiui deū patrē fiducialiter atq; affectuose dicētes, Pater no Matt.6
ster qui es in cœlis. Glossa per spūm seruitutis intelligit spūm sanctū,à quo cordib⁹ Iudæorum incussus
est timor pœnarum,quo seruiliter seruierunt. Nam & timor seruilis inquantum est timor,à spiritu san- Eaod.14
cto est. Sic enim retrahit à peccato & disponit ad gratiam. Quantū vero ad seruilitatem suā nec bonus
est,neque à spiritu sancto. Dicitur ergo spūs sanctus,spūs seruitutis,ratione sui effectus,quia facit serui
re quantū ad hoc receperunt qui eius dono gratis dato seruierunt timore pœnarum. Per spiritum vero Eaod.19.
adoptionis intelligit glossa eundem spūm sanctū per gratiam adoptantē. Vnde Augustinus, Caue (in- August.
quit) ne ea eo ꝙ ait spiritum seruitutis,& spiritū adoptionis,diuersum intelligas spiritum,cum sit vnus
atq; idem spūs,qui in trinitate dicitur spūs sanctus. Quod etiā Apostolus ostēdit dicens,iterū,sed pro-
pter diuersa opera dissimiliter nominatur. Huic dicto cōcordat quod de spiritu subditur.[IPSE enim Ioan.8
spiritus testimonium reddit spiritui nostro,ꝙ sumus filij dei.]Quod certū est dici de spiritu sancto,vi-
deturque dictum de eodem spiritu,de quo nunc agitur. Quidam vero per spiritū intelligunt donū spūs
sancti,vt spūs adoptionis dicatur donum filialis timoris,qui nos efficit filios dei. Spiritus vero seruitu-
tis intelligatur donum timoris seruilis,videlicet ipse timor seruilis. Hæc enim secundum Augustinum
est breuis differentia legis & euangelij,timor & amor. Lex vetus appellata est lex timoris,quoniam con-

Iohan.15 minatiõe pœnarũ induxit ad bonũ,nec ꝓstitit gratiã obediẽdi per charitatẽ. Porrò lex euãgelica, est lex E
amoris.Agit enim)gratiã cõferẽdu)seruire deo amore iustitię.Non est autẽ sic intelligendũ,quin multi
in veteri testamẽto acceperũt spũm adoptionis filiorũ dei.Omnes enim electi habuerunt hũc spũm, sed
Ephes.2 nõ ex lege,neq; per legẽ:magis autẽ ex deo per fidẽ,qua crediderũt in Christũ venturũ., ad cuius gratiã
Heb.7 cõfugerũt,legis insufficiẽtiã cognoscẽtes,propriãq; infirmitatẽ pensantes. Videtur quoq; per spũm hoc
loco posse intelligi spũs rationalis creatus, videlicet anima nostra. Quãuis autẽ quilibet nostrũ accepe-
rit hunc spiritum suũ,quando creata,corporiq; infusa est anima sua:dicimur tamen spiritũ istum reci-
pere vel amittere,quãdo aliqua noua dispositio ei cõfertur vel aufertur:queãdmodũ aliquis dicitur cõ-
Eze.36 cipere spũm deuotũ,vel perdere animã feruentẽ.iuxta quẽ sensum dominus ait, Auferã cor lapideum de
carne vestra,& dabo vobis cor carneũ. Qui ergo sub lege seruierũt timore, accepisse dicũtur spiritum
seruitutis.i.animã seruientẽ in timore.Qui vero sub gratia seruiunt charitate, accipiunt spiritum ado-
ptionis i.animam habentem gratiã adoptionis,in quo spiritu clamat corde deuoto, Abba, pater. Huic
2.Tim.1. vero consonat quod alibi ait Apostolus,Non dedit nobis deus spiritum timoris,sed virtutis & dilectio
nis.Quod autem in spiritu sancto clamamus,Abba pater,& deum vere patrem vocemus, hinc cõstat.
Gala.4 Ipse enim spiritus sanctus testimonium perhibet spiritui nostro.i.testificatur animæ nostræ, eamque re
cognoscere facit per inspirationem internam,vel reuelationẽ apertam . [QVOD] sumus filij dei] adopti-
ui,stando in charitate & gratia.¶ Testificatio ista multis modis intelligi potest. Primo per manifestã F
& claram reuelationem spiritus sancti,siue fiat immediate ab ipso,siue per angelum : sicq; agnoscit ho-
mo per certitudinem se esse in gratia & filiatione diuina:sicut Paulus & cæteri apostoli, imò & multi
perfecti ita sciuerũt se esse in gratia.Ad quos maxime pertinet quod alio loco dicit Apostolus.Nos nõ
1.Cor.15 spiritum eius mundi accepimus , sed spiritum qui ex deo est, vt sciamus quæ à deo donata sunt nobis.
1.Cor.2 Hoc modo agnouit Abraham se esse filium dei,cum ei dominus promisit quod decederet in senectute
Gen.15 bona.Ezechias quoque certissime dixit,Memento domine quomodo ambulauerim coram te in verita-
2.Re.20 te & in corde perfecto.Secundo fit testificatio ista per quandam bonæ fiduciæ consolatoriam infusio-
Esa.38 nem,vt cum homo nimium anxiatur an placeat deo,& subito sentit se consolari & quasi certificari : sic
autem omnes virtuosi & boni scire possunt se esse filios dei,non quidẽ certo,sed cõiecturaliter & pro-
babiliter.Tertio fit per propriæ conuersationis & conscientiæ diligentem discussionem, vt cum homo
non habet remorsum mortalis peccati,& cum debita diligentia custodit mandata, auditq; verbum dei
libenter.Ista sunt probabilia signa filiationis diuinæ,imò & prædestinationis:secundum quod ait Sal-
Lucæ.15 uator,Qui ex deo est,verbum dei audit.Et Iohannes in sua canonica,Si cor nostrum non reprehende
Iohan.8 rit nos,fiduciam habemus ad deum.Et rursus,Qui seruat verbum Christi,vere in hoc charitas dei per-
1.Iohan.3 fecta est.Denique sicut vita naturæ cognoscitur ex vitalibus actibus ac naturalibus motibus animæ, sic G
1.Iohan.2 vita gratiæ ex bonis operibus,seu mandatorum custodia comprobatur:quia vt Gregorius ait,Exhibi-
Gregor. tio operis,probatio est charitatis.Cum ergo spiritus sanctus facit nos bene agere,atque in dei obsequio
promptos & agiles esse:tunc vtique testimonium perhibet spiritui nostro,ꝙ filij dei sumus . Huic ergo
dicto apostoli non repugnat quod scriptum est.Sunt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu dei
sunt:& tamen nescit homo,vtrum amore an odio dignus sit, sed omnia in futurum seruantur incerta.
Eccl.9 Et quod ait beatus Iob,Si venerit ad me,non videbo eum:& si recesserit à me,non intelligam. Itemq;,
Iob.9. Si simplex fuero,hoc ipsum ignorabit anima mea.Hæc enim atque similia ideo asseruntur, quia de lege
Ibidem communi & humano processu seu via,non potest homo agnoscere per certitudinem se esse filium dei
per gratię adoptionem.¶ Postremo,melius atque facilius potest quis scire se esse in gratia, & esse filium
dei secundum præsentem iustitiam,quàm esse prædestinatum,vel in gratia permansurum. Vnde hoc cer
to cognosci non potest,nisi per reuelationem diuinam.[SI autem filij]dei iam sumus per gratiam ad-
optantẽ.[ET hæredes]erimus in patria per gloriam beatificantem.Filiis enim adoptiuis debetur ali-
qua pars hæreditatis paternæ.Erimus autẽ[HAEREDES quidem]non cuiuscunq;,sed[DEI] æterna- H
Psalm.26 liter possidendo bona domini in terra viuentiũ,quæ oculus nõ vidit,nec auris audit,Maxime tamen ista
Esa 64 beatorum hæreditas est ipsa diuinitas,quæ est obiectalis beatitudo indiuisibilis in se , quæ tota habetur
2.Cor. 2 à singulis,à nullo autem totaliter:& ita diuiditur secundum ꝙ diuersimode participatur,quæ diuersi-
Psalm.15 tas est ex parte recipientium,quorũ vnus alio clarius conspicit deum. De hac hæreditate fertur in psal.
Psalm.16 Dominus pars hæreditatis meæ.Et,Satiabor cum apparuerit gloria tua. Per Esaiam quoque dominus
Esa.58 loquitur,Sustollam te super altitudinem terrę& cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Cęterę hęredi-
Psal.16 tates terminantur in morte.Hęc autem à morte sumit exordiũ iuxta illud,Cum dederit dilectis suis so
Psal.126 mnum,ecce hæreditas domini. [COHAEREDES autem Christi] .i.beatitudinis Christi consortes,
FINIS. atq; participes erimus.Ipse est enim principalis hęres,& nos simul cũ ipso diuinam beatitudinem conse
quemur.Quo autẽ merito,subditur.[SI tamen compatimur]id est,Christi passionibus cõfiguremur
Matt.16 baiulando crucem nostram,& sequendo vestigia eius.Ad hũc finem[VT simul glorificemur]id est, glo
Lucæ.14 riosi efficiamur cum Christo glorificato:quemadmodum ipse profitetur,Pater,quos dedisti mihi, volo
Ioan.17 vt vbi sum ego,& illi sint mecum,vt videant claritatem meam.

¶ PROSEQVVTIO expositionis pręsentis CAP. ARTIC. XII.

Hortatur nos insuper sanctus Apostolus,vt Christo compatiamur,quatenus conglorificemur, eo
quòd præmium incomparabiliter maius sit merito . [EXISTIMO enim] id est, agnosco ego
qui de talibus veraciter iudico . Dicit autem , existimo , non quasi incertus aut dubitans, sed so-
EPIST. brium modum loquendi seruans ac edocens,ne immoderati simus in asserendo,]QVOD non sunt cõ
dignæ] id est,æquales,sufficientes ac proportionatę secundum rigorem iustitię,[PASSIONES,] id
Esa.54 est,persecutiones,tentationes,labores: [HVIVS temporis] id est, quas in hoc breui vitę huius curri-

A culo sustinemus,[AD futuram gloriam]scilicet vitam æternā promerendam[QVAE reuelabitur in no
bis[id est,clare & coram omnibus nobis prædestinatis præstabitur. Vnde saluator, Cum feceritis (ait)
omnia quæ præcepta sunt vobis,dicite,Serui inutiles sumus.Hæc enim gloria, est beatifica visio diuinę Luc.17
essentiæ plena mentis in deo lætitia,status omnium bonorum aggregatione perfectus,cōsummata ani
mæ & corporis glorificatio sempiterna,ad quam promrendam temporales passiones cōdignę nō sunt.
¶Sed videtur contrarium,quia secundum doctores homo in charitate stans meretur de condigno vi-
tam æternam.Et respondendum,quòd passiones seu opera charitatis considerantur dupliciter. Primo
secundum quod procedunt à libero,vel acceptantur ab eo,sicq; non merentur vitam æternam de con-
digno etiam habitu charitatis adiuncto.Secundo,prout spiritus sanctus liberum arbitrium mouēs est Ioan.3.
huius professionis vel acceptationis principium,& ita est meritum de condigno eo quòd principium
meriti eiusdem rationis existat cū præmio.Apostolus vero loquitur de passionib⁹ primo modo.Quod
autem gloria ista nobis præstanda sit,probat,[NAM expectatio creaturæ]id est,creatura expectans, vi
delicet homo viator.Dicitur enim homo omnis creatura,iuxta illud,Prædicate Euangeliū omni crea Mac.16
turæ.Primo,propter communionem,quia cum omni genere creaturarū in aliquo conuenit.Secūdo pro
pter excellentiam,quoniam omnia corporalia propter ipsum creata sunt,[REVELATIONEM filio- Genes.2
rum dei expectat]i.manifestationem beatitudinis electorū in patria,scilicet suiipsius felicitatē & glori Psalm. 41
ficationē cū ingenti desiderio prestolatur,dicēs quotidie,Quēadmodū desiderat seruus ad fontes aqua
rū,ita desiderat anima mea ad te deus.Nūc quippe filij dei sumus,& nondū apparuit quid erimus. Sci-
B mus,cū apparuerit similes ei erimus,quia videbimus eū sicuti est.Nūc ergo expectamus hāc apparitio-
nē,quatenus mēte & corpore glorificati declaremur seu agnoscamur esse filij dei per similitudinē glo 1.Iohan.3
riæ.[VANITATI enim]id est,instabilitati,mortalitati,multisq; pœnis [CREATVRA subiecta est] Phil.3
id est,homo,quemadmodū ait scriptura: Verūtamen vniuersa vanitas,omnis homo viuēs.[NON volēs] Psal.38
id est,non spōte,quia inuitus hæc patitur. Vel,nō volens.i.propter originale peccatum, ꝙ nō est nostra Eccles.1
voluntate cōmissum,cuius pœnas cogimur tolerare,[SED propter eū qui subiecit eā in spe] id est,pro Genes.3
pter diuinā iustitiam subiectus est homo vanitati huic clemēter tamen,quia in spe liberationis futuræ.
[QVIA & ipsa creaturā,]videlicet homo[LIBERABITVR]in futura resurrectione[A seruitute cor Mat.6
ruptionis]id est,corruptione ista seruili & corporali,vel magis proprie à seruitute corruptionis.i. soli-
citudinibus vitæ præsentis,videlicet à cura quærendi vestitū & victū, ac alia quibus hæc corruptibilis
vita sustētatur,eiq; seruitur.Liberabitur autē,pertingēdo[IN libertatē gloriæ].i.in dominū & securita
tem felicitatis. Vel in gloriosam libertatem[FILIORVM dei]id est,electorū seu beatorū in patria, qui Esa. 31
deo perfecte assimulātur, & plena dilectione incessabiliter cōiūgūtur. Hęc aūt cōsequēter declarat apo
stolus.[SCIMVS enim ꝙ oīs creatura ingemiscit & parturit vsq; adhuc.] Hoc duobus modis exponi-
tur.Primo de omni homine mortali,qui dicitur ingemiscere,suspirando ad patriā, & propter vitæ hu-
ius angustias frequēter gemēs & flēs in hac valle lachrymarū:& parturire.i.cū dolore operari vsque ad-
C huc,quia à principio mūdi vsq; ad præsens tēpus ita fecit,& vsq; ad mortē,finēq; seculi durabit gemi- Tren.1
tus iste & parturitio.Secūdo exponitur generaliter de principalibus partibus huius mūdi sensibilis sci
licet elemētis atq; cœlestibus orbibus,quę dicūtur ingemiscere & parturire metaphorice,sicut cāpus di Psal. 95
citur exultare,& pratū ridere. Vnde per gemitū eorū intelligitur inclinatio,vel appetitus eorū ad sta-
tū perfectiorē.Per parturitionē aūt mutua generatio & corruptio quātū ad elemēta,vel cōtinua circū
uolutio quātū ad cœlestia corpora. Ex quibus elicitur,ꝙ secūdū intētionē apostoli corpora cœlestia &
elemēta in fine seculi glorificatis electis,iudicioq; peracto,innouabūtur,ita ꝙ elemētorū transmutatio,
& cœlestiū corporū motus cessabit,ampliori quoq; lumine vestiētur, Terra enim(vt fertur) in superfi-
cie lucida erit vt vitrū,aqua sicut cristallus,aer vt cœlū,ignis vt stellæ. Quātitas aūt meliorationis cœ- Apoc.21
lestiū corporū nota est ei qui daturus est eā. Verūtamē de mēsura decorationis solis & lunæ scriptū est,
D Erit lux lunæ sicut lux solis,& lux solis septēpliciter sicut lux septē dierū. Tūc enim tāta erit lux lunæ,
quāta nunc est lux solis,corpora quoq; beatorū septies clariora erūt(vt dicitur)sole. Hoc tamē secūdū Esaiæ. 30
beatū Thomā nec ratione,nec authoritate probatur,q̄uis certissime verū esse sciam⁹,quod veritas ait,
Fulgebūt iusti sicut sol in regno patris eorū.Mihi præterea,semper saluo meliori iudicio,videtur,ꝙ si-
cut præsens locus quo dicitur,Scimus ꝙ omnis creatura ingemiscit & parturit,exponitur de prędictis
corporib⁹,sic superiora ab eo loco,quo dictū est,Nā expectatio creaturæ de eisdē possit exponi,pręser Matt.13.
tim cū apostolus dicēdo,Expectatio creaturæ reuelationē filiorū dei expectat,& ipsa creatura liberabi
tur à seruitute corruptionis in libertatē gloriæ filiorū dei,manifeste videatur distinguere inter creatu-
rā & filios dei adoptiuos,de quibus prædixit scilicet homines prædestinatos. Erit igitur sensus, Expe-
ctatio creaturæ elementalis atq; cœlestis reuelationē filiorū dei.i.manifestā glorificationē hominū ele-
ctorū expectat,secūdū ꝙ ex diuina ordinatiōe inclinatur ad quādā clarificationē,quā in fine seculi sor
titura est filiis dei reuelatis. Nō enim innouabūtur corpora elemētaria atq; cœlestia,nisi corporib⁹ ele-
ctorū glorificatis,vel simul cū illis. Meritis aūt expectat. Vanitati enim.i.mutabilitati vel trāsmutationi Eccl.1.
creatura prędicta subiecta est: nō volēs.i.nō ex seipsa aut propria inclinatione,loquēdo de ea prout or-
dinata est à deo ad statū perfectū parificādū statui electorū post finale iudiciū:sed propter eū qui subie-
cit eā in spe.i.ex ordinatione diuina subiecta est huic vanitati propter hominē,vt ei deseruiat.Corpora
enim cœlestia propter generationē inferiorū,maxime hominū,mouētur,& in generationibus mixtorū
elemēta cōcurrūt. Hęc aūt subiectio facta est in spe præmemoratæ meliorationis seu clarificationis ele-
mentaliū atq; cœlestiū,quia & ipsa creatura cœlestis & elementalis liberabitur à seruitute corruptionis Gene.1
.i.à statui suæ variabilitatis,& à trāsmutatione ac motu,quibus corruptibilibus istis deseruit. ¶Deinde Psam.8
ait apostolus.[NON solum aūt illa]id est,non tantum omnis prædicta creatura ingemiscit ac parturit,

A æternam beatitudinē obtinebunt.[SCIMVS autem quoniā diligentibus deū] charitate infusa & su- EPIST.
pernaturali ac perseuerante[OMNIA] tam bona q̃ mala, prospera & aduersa, [COOPERANTVR] Sapiē.10.
finaliter[IN bonū] felicitatis æternæ, quia per hæc aliquo modo ꝓficiscūtur ad dñm. Bona enim.i.
opera virtuosa cooperantur in eis bonū directe, mala vero indirecte. Nā & abundauit iniquitas, abun Rom.5.
dauit & gratia. Ideo scriptū est de vero iusto, Omnia quęcūq; faciet, prosperabuntur. Sepe enim con- Psalm.1.
tingit, vt quo se grauius peccasse perpendūt, eo humiliores & feruētiores reddantur, [HIS qui secun
dum propositū] voluntatis diuinæ, vel secundū rationē prędestinatiōis æternæ, [VOCATI sancti].i.
deo operante ad sanctorū pertinent sortē. Vel, secundū propositū.i. diuinæ mētis decretū vocati sunt
sancti.i. ad gratiā sanctificantē deducti sunt, ita vt re & nomine veraciter sancti dicantur, gratiamque Exod.33.
pseuerantē ac finalē, (quę solis electis prestatur) adipiscūtur.[NAM quos prescíuit].i. ab ęterno prę- Ephes.1
nonit ad vitā, & per approbationē, sicut ad Mosen loquitur, Scio te ex nomine, [ET ꝑdestinauit].i. in Col.1.
sua dispositione æterna ꝓmisit atq; ꝓordinauit [CONFORMES fieri] per gratiā adoptionis [IMA- 1.Cor.15.
GINIS filii sui].i. filio suo naturali q est imago patris sui, cū sit imago bonitatis paternæ, candor æter Hebræ.1
nę lucis, & speculū sine macula dei maiestatis. Filiatio enim adoptiua electorū, est similitudo filiatio- Sapien.7.
nis naturalis diuinę. Cōformantur ergo ꝑdestinati filio dei cū fiunt filii adoptiui, quia p gratiā gratū Ioan.1
facientē, & cętera dona spūs sancti sortiūtur quandā supnaturalē assimilationē cū deo patre, cui⁹ fili⁹ Ioan.14
B est imago Assimilantur quoq; & filio, qui est verbū, veritas, & sapientia patris cū natura eorū intelle 1.Cor.1.
ctualis diuinorū contēplatione pficitur. Potest quoq; referri cōformatio ista ad filiū secundū natu- 1.Cor.15.
ram eius assumptā. Sic enim ꝑdestinati sunt cōformes fieri imaginis filii dei, vt sint cohæredes Chri
sti, & sicut portauerūt imaginē terreni, sic portent imaginē cœlestis, [VT sit ipse] filius dei[PRIMOGE
NITVS in multis fratribus].i. inter ꝑdestinatos fideles (q fratres eius sunt secundū naturā assumptam)
primatū tenent, ordinē dignitatis, tanq̃ caput eorū, & ius primogenituræ possidēs hæreditatē patris Apoc.1.
abundātius pcipiendo, eamq; aliis distribuendo. Dicitur etiā Christus primogenitus mortuorū, quo- Col 1.
niā ꝓpria potestate surrexit, & erat primus impassibilis resurgēs. Porrò vt vnigenitus, nō habet fra Ephes.1.
tres, sic enim est vnicus filius, verusq; deus: sed vt primogenitus, fratres habet, quorū ipse naturā as- Apoc.1.
sumpsit & suæ glorię participes erunt. Vnde ad Hebræos habetur, Non cōfunditur eos fratres voca- Hebr.2
re, dicens, Narrabo nomen tuū fratribus meis. Nam & in Euangelio loquens, Dilecte discipule, Vade Psalm. 21.
(inquit) dic fratribus meis. ¶Hoc autē sciendū, ꝙ prescíētia non sumitur hic sicut cōiter sumitur, Ioan.21
vt dū reprobi dicūtur ꝓsciti, videlicet prout prędestinationi opponitur, sed sumitur iā prout est quasi
via siue ꝑambulū ad ꝑdestinationē. Cū enim deus nil agat casu aut ignorāter, oportet notionē secun- Sapien.3.
dum ordinē rationis ꝓcedere ꝑdestinationē. Ad insinuandū ergo ꝙ deus nō eligit nisi ꝓcognitos, ait
C apostolus, Nā quos prescíuit, & prędestinauit. ¶Quæ autē bona prædestinationē sequātur, ostendit
apostolus [QVOS autē prędestinauit]ab æterno, [HOS & vocauit]ad statū salutis, ad fidē & gratiam,
vel p inspirationē internā, vel p instructionē angelicā, vel p prędicationē humanā. [ET quos voca- Esa.41.
uit, hos & iustificauit,] indulgentiā conferēdo, & gratiā infundēdo. [QVOS autē iustificauit, illos &
glorificauit,] exaltando eos in gloria. Quosdā enim iam magnificauit hoc modo, alios magnificabit
Itaq; prędestinatio gratiā pręparat, respiciq; gratiæ bonū finale. Vocatio gratiā offert & retrahit à
malo. Iustificatio gratiā confert, & respicit bonū gratiæ initiale. Magnificatio gratiā consummat in 2.Petri.1.
gloria, & cōcernit futurū bonū felicitatis æternæ. Horū quatuor, prędestinatio est in deo, alia tria in
nobis sunt. Si ergo ꝑdestinatus es, q̃uis auertaris à deo & fugias, tamen vocaris: q̃uis pecces, tamen iu
stificaris: q̃uis moriaris, tamen ad impassibilē vitā transfereris. [QVID ergo dicemus ad hæc?].i. quo
modo ista satis mirari, quomodo tantā gratiā satis laudare poterimus? [SI deus pro nobis] est nosq;
defendit, sicut est pro ꝑdestinatis, [QVIS cōtra nos?] i. quis nobis nocere valebit? Nullus vtiq;, quia
oīa cooperabūtur nobis in bonū. Si enim tētemur à dæmone, si insectemur à mūdo, per dei gratiā oīa 1.Ioan.2.
fiunt nobis materia meritorum. Imò si corpus occidatur, anima per patientiā coronatur. Ideo S. Iob Mat.10.
ait, Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet cōtra me. [QVI] de⁹ pater inter alia beneficia sua no Iob.17
bis impensa, [ETIAM proprio filio suo] incarnato [NON pepercit] liberādo eum à mortis angustia,
D sed pro nobis oībus tradidit illū manibus aduersariorū permissiue, electis vero dedit cū effectiue: iu-
xta quod scriptū est, Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. ¶Secundū beatum Thomā in Esa.9
tertia parte deus tradidit Christū triplici modo. Primo, quia ab æterno pręordinauit per Christi pas-
sionē mundū esse saluandū. Secundo, quoniā inspirauit ei voluntatē patiendi pro nobis, & ita voluit
Christum pati per modū præcepti, cui filius libentissime obediuit. Tertio permissiue, vt dictum est, Philip.2
[QVOMODO non etiā cū illo omnia nobis donauit?] per locū à maiori concluditur, quod quia filiū
suū sibi coæternū, cōsubstantialē & coæqualē dedit nobis, etiam cætera omnia minora filio suo præ- Psalm.90
stiterit nobis, quantū ad salutē requiritur. Angelos enim dedit nobis in cōciues atq; custodes, omnia Psalm.8
corporalia subiecit fidelibus, omnē gratiā in præsenti, omnē gloriā in futuro dare paratus est: sicut & Psalm. 83
filius contestatur, Si quid petieritis patrē in nomine meo dabit vobis, vt gaudiū vestrum sit plenum. Ioan.10
Omnia verba hæc diuini apostoli affectuosissima atq; dulcissima sunt, & tota cordis intētione ac de-
uotione pensanda. [QVIS accusabit aduersus electos dei?] quasi dicat, Nullus accusatio poterit eis Apoc.12.
coram deo nocere in hora mortis, vel in die iudicij. Possunt tamen iam fraterne accusari à proximis,
& paterne corrigi à prælatis. Hinc enim scriptū est. Proiectus est draco magnus, serpens antiquus ac- 2.Cor.6
cusator fratrum nostrorum. Quod autē nemo poterit eos accusare, patet, quoniā [DEVS] est [QVI 1.Petri.2
iustificat] eos, idcirco, [QVIS est qui condemnet?] eos, an [CHRISTVS Iesus qui mortuus est] pro
eis saluandis, [IMO qui & resurrexit] tertia die, [QVI & est ad dexteram dei?] residens. Christus se- Mat.28
cundum diuinam naturam dicitur esse à dextris patris.i. in summo honore, & patris æqualitate. Se- Apoc.3.

Ioan.17 cundum humanitatem vero est ad dexteram patris, id est, in potioribus bonis eius. Vnde ipse ait, Ego vi- E
1.Timo. 2 ci & sedi cum patre meo in throno eius, [QVI etiam interpellat pro nobis?] vt mediator dei & hominũ.
1.Ioan.2 Scriptum est enim, Aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum. Secundum quosdam
Christus interpellat pro nobis, non voce, sed miseratione ac repræsentatione, dum indesinenter naturam
Bernard. quam pro nobis assumpsit, & diram mortem quam pertulit, patris vultui offert. Vt enim ait Bernardus,
Hebr.7. Mater ostendit filio pectus & vbera, filius ostendit patri latus & vulnera: nec potest esse repulsa, vbi tot
concurrunt amoris insignia. Veruntamen cum ad Hebr. dicat apostolus, Cristus sempiternum habet sa-
cerdotium, vnde & saluare potest in perpetuum, accedens per semetipsum ad deum, semper viuẽs ad in-
terpellandum pro nobis: non videtur cur Christo, vt mediatori, non competat voce interpellare pro no-
Augus. bis. Denique oratio est explicatio desiderij, & interpres ac nuntia voluntatis. Secundum Augustinũ quo-
que, illud licet orare, quod licet desiderare. Cum ergo Christus nostram salutem desideret, & ob id patri
latus ac vulnera repræsentet, vt nostri misereatur, cur non voce explicet hanc voluntatẽ pro nobis oran-
do? Et cum ipse magis cupiat nostrã salutem, q̃ aliquis beatorũ, cur non orat vocaliter, eo modo quo vir-
go Maria, vel cæteri sancti? Si autem ideo dicatur non orare vocaliter, quia non est opportuna in patria
vocalis oratio, eadẽ ratione hac virgo beata non oraret vocaliter, nec Christus in hoc seculo orasset voce
pro nobis. ¶ Itaque cũ deus tantam nobis charitatem ostenderit, & tanta bona per Christũ largitus sit,
[QVIS ergo nos separabit à charitate] actuali vel habituali. [CHRISTI?] secundũ vtranq; eius naturã. F
Nunquid [TRIBVLATIO (corporis) an angustia?] i. afflictio mentis, [AN fames, an nuditas] i. vesti-
mentorũ inopia? [AN persequutio,] quę est de loco ad locum, [AN periculum] i. apparatus mortis. [AN
gladius?] i. mors ipsa. Tanquã dicat, Nullum horum separare nos poterit. [SICVT scriptum est] in per-
Psal.43 sona istorum seu martyrum aduersa patientium. s. pœnas prætactas. [QVONIAM propter te] i. propter
Matth.10 tui amorem, & quia coram hominibus te confitemur, nec à iustitiæ tuæ via recedere volumus. Vel pro-
pter te, finaliter. i. vt te deum pro præmio acquiramus, [MORTIFICAMVR tota die] i. assidue tribula-
mur, atque per quotidianas persequutiones & aduersitates ad mortẽ deducimur. Vel certe quia nosipsos
quotidie mortificamus orando, legendo, abstinendo, contra proprias concupiscentias, pręliando propriã
voluntatem fraudando, & in cæteris virtutum exercitiis ac pœnitentiæ laboribus desudando, [AESTI-
Zach.12 MATI] i. à persecutoribus & peruersis hominibus reputati & spreti [SVMVS vt oues occisionis] i. sicut
oues quæ occiduntur, vt lana earum & carnes in vsum occidentium veniant. Vnde & Christus ait disci-
Mat.10 pulis, Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Et alibi, Venit hora vt omnis qui interficit vos,
Ioan.16. arbitretur obsequium se præstare deo. [SED in his omnibus] aduersitatibus [SVPERAMVS] omnia pa
Sapiẽ.10. tienter atque gaudenter sustinendo, [PROPTER eum qui dilexit nos] i. propter amorem dei vel Chri- G
1.Ioan.4. sti, qui prior dilexit nos: & propter beneficiũ gratiæ eius, cuius virtute hæc inuictissime patimur. [CER-
TVS sum enim quia neque mors] i. timor seu pœna mortis, [NEQVE vita] i. amor viuendi, [NEQVE
angeli,] qui sunt de infimo choro infimæ hierarchiæ cœlestis, [NEQVE principatus] qui sunt de supre
mo choro eiusdem hierarchiæ, & per istos subintelliguntur archangeli, qui infra hos ordines sunt medii,
[NEQVE virtutes] i. angeli de medio ordine secũdæ hierarchiæ, per quos intelliguntur potestates, quæ
sunt de infimo ordine hierarchię secundæ. Numerantur autem horum ordinum angeli, quia sunt de quin
que ordinibus angelorum, qui foras mittuntur. Alii vero quatuor ordines assistunt, [NEQVE instantia]
id est, præsentia bona vel mala. [NEQVE futura] prospera vel aduersa, [NEQVE fortitudo] id est, violen
tia alicuius, [NEQVE altitudo] humanæ præsumptionis, [NEQVE profundum] sapientiæ secularis,
FINIS. [NEQVE creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro] i. se-
1.Cor.3. cundum eius doctrinam & voluntatem exhibetur à nobis deo, vt eum toto corde, tota anima, tota forti-
Marci.12. tudine diligamus. Exhibitio enim beneficiorum charitatem accendit, nec aliquid sic ad amorem inducit,
sicut quòd aliquis scit & experitur se ab alio diligi. Quoniam ergo deus tantam nobis dilectionem osten
dit, tantaque beneficia contulit, debemus in eius amore esse immobiles. Hoc dicit Apostolus in persona
suiipsius & apostolorum aliorum quos sciebat confirmatos in gratia, ita quòd mortaliter peccare nõ po-
Act.2. terant ab ea hora, qua in die pentecostes primitias spiritus acceperũt. Vel sic intelligatur dictum in per-
2.Thess.2 sona omnium prædestinatorum, referendum est quantum ad separationem finalem. Nam licet aliquan- H
do per mortale peccatum separentur à deo, finaliter tamen separari non possunt. Pręterea quod de ange-
lis dictum est, non est sic intelligendum, quòd angeli sancti aliquo modo velint nos separare à charitate
dei: sed ideo dictũ est, quia etsi per impossibile vellent, tamen non possent. Secũdum sensum quem dixit
Galat.4 alio loco idem Apost. Licet angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod euangelizamus, anathe-
ma sit. Quidam vero per prædicta intelligunt angelos malos, qui nos conantur à deo auertere. De qui-
Ephes.6 bus ad Ephesios legitur, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus princi-
Apoc.12 pes & potestates, &c. In Apocalypsi quoque scriptum est, Draco pugnabat & angeli eius.

CAP. IX. [VERITATEM dico in Christo, &c.] ARTIC. XIII.

Roma.4. QVIA in superioribus disputauit Apostolus de insufficientia legis & vitiis Iudæorum, nunc
3.6.7. ostendit charitatem suam ad eos, ne putetur illa ex odio vel contẽptu dixisse. & ait, [VE-
RITATEM dico in Christo Iesu] i. secundũ regulam & censuram veritatis Christi, ita quod
mea locutio est secundũ beneplacitũ Christi, & consona veritati ipsius, qui est mẽsura, cau
sa & regula vniuersæ veritatis, idcirco [NON mẽtior, testimoniũ perhibente mihi conscien
tia mea in spiritu sancto,] id est, nullum remorsum habente conscientia mea de aliqua falsitate: & hoc
in spiritu sancto, ita quòd ipse est testis eius quod dico. Iste est modus iurandi Apostoli. Iuratio nan-
que dum rationabilis causa occurrit vel exigit, non solum est licita, sed etiã meritoria, cum sit actus vir-

A tutis,quæ latria dicitur.Hoc superius declaratum est plenius. Iudæi autem difficiles erant ad credẽdum, Sup.ca.8.
ideo iurat Apostolus.Et itẽ vt melius sibi credatur,quia quod dicit rarũ est atq; mirabile,imò penè incredibile.Quid igitur iurat? [QVONIAM tristitia mihi magna est]tam in superiori q̃ in inferiori appetitu, [ET dolor continuus cordi meo] hoc est,iugis afflictio atq; cõpassio menti seu animæ.s. propter excæcationẽ Iudæorũ,sicut patebit.Hæc est tristitia bona ex charitate ꝓcedens, qua aliis condolemus in malis Infra.ca.11
culpæ vel pœnæ,ad quã pertinent luctus:de quo dicitur,Beati qui lugent.¶ Deinde ostẽdit causam mo- Matth.5
tiuam,ac mater.alẽ huius tristitiæ.[OPTABAM enim ego ipse anathema esse à Christo ꝓ fratrib⁹ meis] Lucæ.6.
puta Iudæis.Expositores quidã satis faciliter transeunt in expositione loci huius, qui meo iudicio difficillimus est,si quis diligenter inspiciat.Sic autem cõmuniter exponunt,Optabam ego ipse anathema.i. separatus esse à Christo,pro fratribus meis prędictis vt cõuerterentur.i. si fieri posset,vellem ad horam, siue in hac vita,siue post mortẽ separari à Christo,vt isti crederẽt.Sed cũ in hac vita nõ separetur homo à Chri Sapien.1
sto nisi per culpam,imò per mortale peccatũ,si Apostolus optasset separari à Christo in hac vita ꝓpter conuersionem Iudæorũ ad tempus,optasset mortale peccatũ incidere,vt alii gratiã consequerentur. quod Sup.ca.3
certum est dici non posse,præsertim cum secundũ eundem Apostolum, non sint facienda mala, vt bona eueniant Ideo alii,paulo planius loquentes,asserunt,ꝙ optabat ad tempus separari à Christo per dilationem gloriæ sibi paratæ,ita ꝙ optabat diutius manere in vita præsenti,quatenus Iudæorũ conuersioni in-
B tenderet:iuxta quem modũ aiebat ad Philippenses,Coartor è duobus,desideriũ habens dissolui,& esse cũ Philip.1.
Christo,permanere autẽ in carne necessariũ est propter vos. ¶ Quamuis autem expositiones huiusmodi veræ sint,non tamen (vt arbitror) satisfaciunt diligenter scrutanti. Primo,quia Apostolus dicit hæc, ad insinuandũ singularem affectũ suum circa Iudæos,sed prædicto modo optauit etiã pro Gẽtibus separari a Christo,vt patet ex multis locis epistolarũ eius.Secundo,quia Apostolus dicit hæc, quasi aliquid valde pręcipuum,sed prędicto modo velle separari a Christo,non esset ita præcipuũ, cum & alii multi inferiores sancti hoc ipsum optauerint,sicut beatus Martinus disseruit, Domine,si adhuc populo tuo necessari⁹ sum,non recuso laborem.Tertio,quia non sequitur,si quis velit differri a gloria sibi parata in cœlo vt aliis prosit ꝙ ideo optet esse anathema a Christo,absolute loquendo sicut Apostolus loquitur, imò hoc pertinet ad maiorem vnionem cũ Christo,tam quantũ ad meritum,q̃ quantum ad gloriã,cum hoc sit eximiæ charitatis dei & proximi opus. Propter quod ad Philippenses idem dicit Apostolus, Viuere in carne, hic Ibidem.
mihi fructus operis est. Quarto,quia Apostolus cũ esset sobrius in loquendo,præsertim in his,quæ ad suã laudem spectabant,declinando videlicet magis ad minus q̃ ad maius,quemadmodũ (secundũ Aristotelem) pertinet ad moralem,ideo propter prædictam separationem tam modicam, seu gloriæ dilationem non absolute dixisset,optabam anathema esse a Christo. Propterea (vt videtur) aliud nihil insinuat Apo
C stolus verbis prædictis,nisi quod in Exodo Moses deo loquutus est,dicens, Aut dimitte populo hanc noxam,aut si non facis,dele me de libro quẽ scripsisti Cũ enim non fuerit minor charitas Iudæorũ in Paulo q̃ Mose,non mirum est,si vterq; idem optauit.Sed quomodo intelligenda sint hæc Pauli & Mosi verba,difficile est intueri.Cum etenim Christus in Euang.dicat,Quid proficit homo si lucretur vniuersum Matth.19
mundũ,se autem ipsum perdat,& detrimentum sui faciat?Nullus fidelium debet simpliciter velle de libro Lucæ.9
vitæ deleri,aut a Christo separari. Quidam ergo dixerũt Mosen prædicta verba dixisse ex impetu passionis,non ex iudicio rationis,sed hoc penitus falsum est.Nec decet hoc dici de viro sancto qui erat mansuetus super omnes homines qui morabantur in terra. ¶ Denique precẽ eius exaudiuit dominus. Ecce,in- Nume.12
quiens,dimisi iuxta verbũ tuũ.Et iterum dixit, Qui peccauit delebo eũ.Vnde patet Mosen in dicta ora- Exod.32.
tione non peccasse,sed vehementissime meruisse.Simili ratione ostenditur Paulũ non dixisse verba inducta Ibidem.
ex impetu passionis. Augustinus vero dicit Mosen protulisse hæc verba ex cõfidantia & familiaritate di- August.
uina: vt sit sensus, Quemadmodũ certus sum domine,ꝙ non delebis me ex libro vitæ, sic peto certificari a te de remissione culpæ populi tui.Simili modo rationabiliter dici potest in proposito,ꝙ Paulus optauit, & forte vocaliter exorauit anathema esse a Christo propter Iudæos,sic orans, Domine Iesu conuerte populum hunc,aut si non facis,aufer me a consortio electorũ.i.sicut ex magna familiaritate atq; fiducia cordis mei ad te certus sum ꝙ nõ permittes me separari a te,sic oro certificari de conuersione Iudæorum ad Hierony.
D te.Sic quoq; sanctus Hieronymus refert dixisse Paulũ simplicẽ domino.Cum enim non exaudiretur solita celeritate pro cuiusdam sanatione infirmi,dixit, Vere non comedã, nisi sanaueris eum. Moxq; sanatus est æger.Sic filius aliquis dilectus & amorosus dicere solet patri suo,de quo plenè confidit, Fac quod peto,vel eiice me domo & hæreditate tua.Potest etiam (& vt reor melius) dici, ꝙ tam Mosi q̃ Pauli verbum sit sermo hyperbolicus.i.per excessum dictus,tamen sine mendacio.In huiusmodi nanque sermone sensus non est qui per orationem directe importatur,sed qui a loquente intenditur,qui propter rationabilem causam tali locutione vtitur,eo ꝙ res melius significari seu clarius explicari non valeat,nisi per excessum.Scit tamen qui loquitur quousq; credatur.Hoc modo loquẽdi sæpissime vtitur sacra scriptura: 2.Par.36
vt cũ ait Manasses,Peccaui super numerũ arenæ maris.Et psalmista,Multiplicati sunt super capillos capi Psalm.68
tis mei qui oderunt me gratis.Simili sensũ scriptũ est in libro Iudicũ de habitatorib⁹ Gaba.s.filiis Benia- Iudici.20
min,quia erant viri fortissimi,ita ad certũ iacientes fundis lapidem,vt capillũ possent percutere,& nequaquam ictus in alterã partem ferretur.Quo aliud nihil signatur,nisi ꝙ erant vltra modũ boni fundibularii.Apostolus ergo magnitudinẽ sui desiderii,quo Iudæorũ optat salutem plene exprimere nequiens, per hyperbolẽ ait,Optabam enim ego ipse.i.ardẽter concupiui salutem fratrũ meorum Iudæorũ,ꝙ hunc affectũ apertius designare non possum,nisi dicã me voluisse separari a Christo secundum modum iam tactum.Et,vt probabiliter dicitur,Paulus & Moses aliquo modo optabant deleri & separari,nisi deus parceret populo,videlicet secundũ dispositionem inferioris partis animæ cõparatę & affectatę ad proximos ardenti amore,qui nescit mensurã,licet ita non erat in voluntate superiorẽ rationem sequente: quemad-

Mat. 26 modum & ſaluator orauit auferri à ſe calicem paſsiõis,quem vtiq; ſimpliciter bibere voluit:iuxta il E
Marc. 14. lud,Oblatus eſt quia voluit.Hæc tam prolixe proſecutus ſum,quoniã mult etiã deuoti ambigere ſo-
Eſa. 53 lent, quomodo præinducta verba debeant accipi. ¶ Sic ergo optaui eſſe anathema à Chriſto pro Iu-
Infra. 11 dæis,[QVI ſunt cognati].i.conſanguinei,[MEI ſecundũ carnem].i. generationem carnalem,cũ ſiut
Philip. 3 filii Abrahæ ſicut & ego,& quidam eorũ ſunt de tribu Beniamin vt ego.[QVI ſunt Iſraelitæ].i.nati
Geneſ. 32 de ſemine Iacob,qui ab angelo dictus eſt Iſrael .[QVORVM adoptio eſt filiorum] hoc eſt , ad quos
35. pertineret gratia adoptionis filiorum dei, ſi vellent conuerti : & eorum qui ex eis conuerſi ſunt, eſt
2. Cor. 11 gratia adoptionis,quia excellenter conſecuti ſunt eam,vt patet in Apoſtolis , qui primitias ſpiritus
Roma. 8 acceperunt,atque in aliis multis de quibus Iacobus aiebat ad Paulum, Vides frater quot milia ex Iu
Act. 21 dæis crediderunt? Vel hoc ideo dicitur,quia Iudæi ſpecialiter appellati ſunt filii dei . Vnde loquitur
Exod. 45 dominus,Filius meus primogenitus Iſrael.Et alibi,Factus ſum Iſraeli pater,& Effraim primogenitus
Hiere. 3 meus.Chriſtus quoq; in Euangelio nominat eos filios regni,quorũ etiam eſt.[ET gloria].i.magnifi-
Matth. 8 centia operum diuinorũ videlicet miraculorũ,& reuelationum cœleſtiũ.Patribus enim Iudęorũ ſan-
Exod. 20 ctis prophetis collata fuit gratia miraculorũ,& ad eos factæ ſunt reuelationes diuinæ, [ET teſtamen
tum] vetus,quod ſpecialiter datum eſt eis,[ET legiſlatio].i.datio legis ſcriptæ ſeu decalogus pręce-
Roma. 1. ptorum moralium,[ET obſequium].i.cultus vnius veri dei,qui cultus in Iudæis permanſit , cæteris
nationibus ad idololatriã deuolutis, [ET promiſſa] de aduentu Chriſti,& gloria electorum, [QVO- F
RVM patres] quoniam ipſi ſunt filii patriarcharum,[EX quibus] natus [EST Chriſtus ſecundũ car
nem,ſicut in exordio huius epiſtolæ plenius dictũ eſt.In hoc autem quod ait ſecundũ carnem,] deſi-
gnat in Chriſto eſſe aliam naturam q̃ humanã. Vnde clariſsime ſubditur, [QVI] Chriſtus [EST ſu-
per omnia] creata,[DEVS benedictus in ſecula,Amen].i.ſine fine laudandus.In quo apertiſsime de-
ſtruitur hæreſis Arrii & Fotini,ac omniũ Chriſtum eſſe puram creaturam dicentium.Nam & in ſua
Ioan. 5 canonica Ioannes dicit,Scimus in vero filio eius Ieſu Chriſto.Hic eſt verus deus,& vita æterna. Et
Hiere. 23. Hieremias,Hoc eſt nomen quod vocabunt eum,dominus iuſtus noſter . In Hebræo habetur nomen
Eſa. 9. domini tetragrammaton,quod non conuenit niſi deo vero.Item & in Eſaia, Vocabitur nomen eius
admirabilis,conſiliarius,deus , fortis,pater futuri ſęculi,princeps pacis. ¶ Iam dixit Apoſtolus conti-
nuum ſibi eſſe dolorem propter execrationem Iudæorum, promiſſa quoque diuina ad Iudæos perti-
nuiſſe.Ne ergo quis æſtimet apoſtolum ſic triſtari,quaſi totus populus Iudæorũ perierit, vel diuina
promiſſa euacuata ſint propter incredulitatẽ maioris partis populi huius:ideo addit , [NON autẽ ꝙ
exciderit verbum dei].i.ea prædictis non ſequitur , ꝙ diuinæ promiſsionis ſermo inexpletus & irri-
Eſaiæ. 55. tus manſerit.Simile eſt quod per prophetã dominus ait, Egredietur de ore meo iuſtitiæ verbum , & G
Auguſt. non reuertetur ad me vacuum.Quod licet Auguſtinus exponat de emanatione & miſsione increati
Hierony. verbi dei,Hieronymus tamen ad literã exponit de verbo prophetalium ſermonũ de Chriſto, de qui-
Gene. 32. bus nunc eſt ſermo.[NON enim oẽs qui ex Iſrael ſunt].i.non omnes geniti ex ſemine Iacob , qui di-
Geneſ. 35 ctus eſt Iſrael, [HI ſunt Iſraelitæ] veri ac ſpirituales,imitando fidem ac opera Iacob . [NEQVE qui
Matth. 3 ſemen ſunt Abrahæ].i.carnales filii eius [OMNES filii] Abrahæ.i. nõ oẽs tales digni ſunt vocari filij
Ioan. 8. Abrahæ,quia non imitantur eius veſtigia fide ac moribus . Vnde Saluator ait , Si filii Abrahæ eſtis,
Ibidem. opera Abrahæ facite . Quod quoniam non fecerunt, meruerunt audire , Vos ex patre diabolo eſtis.
Geneſ. 21 Hoc autem probat Apoſtolus authoritate ſcripturæ, [SED in Iſaac vocabitur tibi ſemen] Hoc do-
minus dixit ad Abraham.Et eſt ſenſus, Iſaac & filii eius ſequentes fidem eius ac tuam,reputabuntur ti
bi in filios & hæredes Ideo enim alibi habetur, Eiice ancillã & filium eius, videlicet Agar & Iſmaelẽ.
Galat. 4 Non enim hæres erit filius ancillæ cũ filio liberæ. Promiſsio ergo impletur in filijs gratiæ, non in fi-
Geneſ. 16 lijs naturæ,niſi ſint & filij gratiæ,ſicut apoſtoli. ¶ Deinceps exponit Apoſtolus authoritatem præ-
allegatam,videlicet in Iſaac vocabitur tibi ſemen [ID EST, non qui filij (ſunt) carnis] hoc eſt,na-
turali virtute generati ex Agar & Cethura,[HI filij dei] .i.ad diuinum cultum electi, ac diuinæ pro-
miſsionis participes,[SED qui filij ſunt promiſsionis]hoc eſt,ex Iſaac nati ſecundum diuinum pro-
miſſum,videlicet qui erant conſortes benedictionis patrũ ſuorũ,vt Iacob & filij eius [AESTIMAN-
Geneſ. 18. TVR in ſemine]id eſt,vere & digne appellãtur filij Abrahæ. ¶ Deinde ponit formam promiſsionis, H
Matth. 3 [PROMISSIONIS enim] diuinæ [VERBVM hoc eſt.Secundum hoc tempus] .i.eodem die, anno
uno lapſo [VENIAM] ad te ô Abraham,[ET erit Saræ filius].i.Sara coniunx tua me cooperãte fi-
lium tunc habebit.Verba ſunt angeli loquẽtis ad Abrahã in perſona dei. Sic ergo Iſaac filius erat ꝓ-
miſsionis,quia diuina virtute ſterilem matrem viſitante,conceptus eſt, ſicut erat promiſſum.Allegat
Geneſ. 18. autẽ Apoſtolus has ſcripturas ſecundũ tranſlationẽ ſeptuaginta interpretũ,qua vtebatur eccleſia tẽ-
Geneſ. 25 pore Apoſtolorũ,vſq; Hieronymi tẽpora. Noſtra vero tranſlatio talis eſt , Reuertens reuertar ad te
tẽpore iſto vita comite,&c.[NON ſolum hęc illi].i.diuina ꝓmiſsio,non tantum facta eſt Saræ.[SED
& Rebecca] ꝓmiſsionẽ accepit [EX vno concubitu habens] in vtero filios duos [ISAAC] patriar-
chæ [PATRIS noſtri].ſ. Iacob & Eſau.Sicut enim Sara ſterilis diuina virtute cõcepit, & ſicut vnus
Malach. 1. filiorũ Abrahæ electus eſt altero ei poſtpoſito:ſic vnus filiorũ Iſaac eſt electus, altero derelicto. Scri-
ptũ eſt enim, Deprecatus eſt Iſaac ꝓ vxore ſua dñm,eo ꝙ eſſet ſterilis,& exaudiuit eum,deditq; con
Geneſ. 25 ceptũ Rebeccæ.Ex qbus patet,ꝙ filij nõ ſint electi merito parentũ ¶ Quòd autẽ Rebecca ꝓmiſsio-
Ezech. 4 nẽ habuit de ſpeciali gratia vnius filiorũ ſuorũ oſtẽdit Apl's,[CVM enim nondũ nati fuiſſent] Iacob
& Eſau,[AVT aliquid boni egiſſent aut mali] Ex quo patet error dicentiũ aĩas hoĩm antẽ mundum
ſenſibilẽ cõditas,& ante vitã ꝑſentis ſęculi bona aut mala egiſſe,propter quę iã diuerſas grãs atq; miſe
rias cõſequũtur,[VT ſecundũ electionẽ].i.liberã vni⁹ prę alio acceptationẽ ſeu diuinã ꝑdeſtinationẽ,
Epheſ. 1. [PROPOSITVM dei].i.diuina voluntas,præſcientia vel decretũ, [MANERET] ratũ, & impleretur

A secundũ quod erat prçordinatũ [NON operibus].i.non propter prçcedentia merita siue demerita,[SED
ex vocante].i.ex gratia dei vocantis [DICTVM est ei,] puta Rebeccæ, [QVIA maior seruiet minori].i.
Esau primo egrediens seruiet Iacob. Hoc enim modo dictum est Rebeccæ, Due gẽtes in vtero tuo sunt, Genes.25
populusque populum superabit,& maior seruiet minori. Veruntamen seruitus ista non est impleta in Ia-
cob & Esau, Imò Esau potentior erat & ditior fratre suo Iacob,sed in posteris eorum impleta est. Tem- Genes.36
pore enim Dauid descendentis à Iacob facta est Idumæa descendens ab Esau, seruiens regi Dauid sub Deut.2.
tributo. Per hæc quoque figuratum est,ꝙ populus Iudæorum prior fide seruiturus esset populo Christia- 2.Reg.8
no,posteriori vocatione. Iudæi quippe Capsarii nostri sunt,qui nobis libros apportant. Quoniam autem
seruitus ista,seu reprobatio Esau & prælatio Iacob,signum erat electionis Iacob ad gloriam, & reproba-
tionis Esau ad pœnam,ideo apostolus dicta confirmat authoritate prophetica [SICVT scriptũ est, Ia-
cob dilexi,Esau autem odio habui].i.reprobaui. Diligere dei,est velle alicui bonum conferre. Odire vero, Malach.1.
est gratiam iuste subtrahere. Quoniã ergo deus prædestinauit Iacob,ideo dilexit eum ab æterno,præpa-
rans ei gratiam in prçsenti,& gloriam in futuro. Ex opposito autem dicitur Esau odisse. [QVID ergo di- Deut.38
cemus?] hoc est,si deus sic vnum diligit,& alium odit ac reprobat,quid ex hoc sequitur? [NVNQVID Psalm.91.
iniquitas (est) apud deum? Absit,] quoniã rectus dominus deus noster,& non est iniquitas in eo. Orige
nes autem qui dixit gratiam conferri vel subtrahi propter merita & demerita prçcedentia in vita priori,
B sic arguit, Sicut iustũ est æqualibus dare æqualia: sic iniustũ est,non inæqualibus dare inæqualia. Si ergo
nulla merita prçcesserunt,iniustũ esset vni potius quàm alteri gratiam dari. Sed hæc ratio non conuincit,
quia in his quæ omnino gratis ac liberaliter dantur,iniustitia locum nõ habet. Quod Saluator noster in Matth.20
Mattheo euidenter testatur,loquens de cultoribus vineæ,& murmuranti respondens, Amice nõ facio ti-
bi iniuriam. Tolle quod tuũ est & vade. An non licet mihi quod volo facere? Et hoc ostendit modo Apo-
stolus authoritate scripturæ,quæ in Exodo continetur. Apostolus autem non verba, sed sensum allegat,
nisi forte secundum aliam translationem. [MOSI enim] dicit dominus loco prædicto,[MISEREBOR] Exod.33.
dando gratiam in vita prçsenti,[CVI misereor] in æterna præscientia. [ET misericordiã præstabo,] dan Ezec.39.
do gloriam in futuro,[CVI miserebor.] Tanquam dicat, Dabo gratiam in præsenti ei, quem ab æterno
prædestinaui: & dabo gloriam in futuro,cui nunc gratiam tribuo. Nostra translatio habet sic, Miserebor Deuter.9
cui voluero,& clemens ero,in quem mihi placuerit. Ex his infert Apostolus,[IGITVR non volentis ne-
que currentis,sed miserentis est dei].i.non in potestate hominis volentis,est, velle aliquid meritoriè, nec Ioan.15.
est in potestate hominis currentis seu operantis,meritoriè operari,sed vtrunque dependet & oritur ex mi
sericordia & gratia dei sicut alibi dicitur, Deus operatur in nobis velle, & perficere pro bona voluntate.
Cui consonat illud Hieremiæ, Scio domine quia non est hominis via eius,nec viri est vt ambulet,& diri- Philip.2
C gat gressus suos. Ideo ait Psalmista, Viam mandatorum tuorum cucurri,cum dilatasti cor meũ Cum enim Hiere.10.
finis creationis nostræ sit supernaturalis.s.visio dei per speciem, non possumus velle, cogitare, vel facere Psal 118
aliquid meritorium huius finis ex puris naturalibus,sed incessabili gratia indigemus. Non ergo aliquid de
nostris viribus præsumamus,sed semper cum profundissima humilitate ad diuinæ pietatis gratiam pro- Iudith.6
peremus,dicentes singuli deo, Trahe me post te. Nam & Christus ait, Nemo potest venire ad me,nisi pa Cantic.6.
ter meus traxerit eum.[DICIT enim scriptura Pharaoni].i.merito dixi deum misereri cui vult, nec esse Ioan.6
hominis velle aut operari meritoriè. Dicit enim scriptura.i.deus in scriptura Pharaoni. [QVIA in hoc Exod.9
ipsum excitaui te].i.ad hoc vel idcirco feci, & posui te,& de somno peccati,quo eras sopitus suscitaui te,
nõ ad gratiã, sed ad malitiæ tuæ maiorem ostẽsionem,[VT ostẽdam in te virtutem].i.potentiã [MEAM]
percutiendo Aegyptum diuersis plagis,teque ad vltimum submergendo in mari rubro,[ET vt annun- Exod.10
tietur nomen meũ in vniuersa terra] id est,fama maiestatis meæ diuulgetur vbique,& omnes agnoscant Exod.14.
potentiam meam auditis mirabilibus,quæ feci in te. Dicitur autem Deus Pharaonẽ excitasse seu posuisse,
vt virtutem suam in ipso ostenderet,& nomen suum hominibus reuelaret,plagando & ante plagarum il-
lationem indurando Pharaonem,consecutiue,quia tam potens ac bonus est deus vt non permitteret es- Exod.4
se malos,nisi vellet & posset ex hoc elicere bona. Quanuis ergo agnouit Pharaonem sic obstinandum,&
periturum,fecit tamen & posuit eum,quia ex eius obstinatione elicere potuit, & voluit, per modum se-
D quelæ,diuinæ virtutis atque iustitiæ ostensionem,diuiniq; nominis propalationem. Quòd autem sit iste
sensus literæ allegatæ,constat ex conclusione Apostoli inferentis. [ERGO cui vult miseretur] Per gra- Exod.15
tiam deducendo ad gloriam. Hoc conuenit deo per se,ita vt prædestinatio eius sit causa gratiæ & glo-
riæ,[ET quem vult indurat] non influendo malitiam,sed non conferendo subsidium. Hoc conuenit deo Esaiæ.63.
per accidens,scilicet quia non remouet prohibens. Sicut nauta per suam absentiam est causa submersio-
nis nauigantium,& sol per suam elongationem est causa congelationis,non impertiẽdo frigiditatem, sed
non influendo calorem,sic deus indurat non adhibendo gratiam,cordis duritiam mollificantem. ¶ Por-
ro,reprobatio diuina non est causa culpæ,sed pœnæ propter culpam. Sumendo ergo reprobationem di-
uinam pro ordinatione alicuius ad pœnam: sic secundum ordinem rationis præscientia peccatorum re-
probationem præcedit,quoniam deus neminem ordinat ad pœnã,nisi quia agnoscit & præscit eius ma-
litiam. Sed prædicta miranda sunt,& multis errandi occasionem ministrãt: ideo monet Apostolus,quòd
nouerat à carnalibus esse mouendum. [DICIS itaque mihi] id est,si deus quem vult, indurat,& cui vult,
miseretur, videtur quòd sicut vocatio iusti ita induratio reprobi ex diuina voluntate dependeat: vt si-
cut non est ex meritis quod deus miseretur, ita non erit ex meritis quod reprobat: sicque imputabitur
deo,quòd vnus sit bonus,& alius malus. Ideo subditur, [QVID ADHVC queritur?] id est,cum ista se Miche.6
habeant,cur vltra inquiritur, cur iste sit bonus,& cur iste malus? Vel, quid ab aliquo requiritur, vt bene
operetur? Vel,cur deus aut alius quisquam conqueritur,de hoc quod quidam impie viuunt, [VOLVN-
TATI ENIM EIVS QVIS resistit?] id est, cum nullus valeat diuinæ resistere voluntati. Ista obie- Hester.13

A ſicut in primitiua eccleſia factum agnoſcimus. Quomodo autē ſaluę fient, adiecit. [V E R A V M enim cōſummans & abbreuians in æquitate] hoc eſt, doctrina Christi, ſeu verbum euangelij, eſt cōſummās .i. obſeruantem ad perfectionem perducens, & præcepta legis cōſilijs ſuis perficiens & abbreuians .i. breui ſermone perfectionem includens innumerabiles legis cærimonias, obſeruantiasque excludens in æquitate hoc eſt, in approbatione & obſeruatione præceptorum moralium, quæ iuſta ſunt atque ſeruāda, cū ſint de actibus virtutum. [Q V I A verbum breuiatum] .i. compendioſum, [F A C I A T dominus] Christus [S V P E R terram.] Hoc verbum breuiatum, quod Christus prædicauit in mundo, eſt charitatis pręceptū, qua deus proximusq; diligitur. De quo verbo dicit in Euāgelio, In hoc tota lex pendet & prophetę. ¶ Sciendum vero, quòd Eſaias vbi pręallegata verba inducit, loquitur de impugnatione filiorum Iſrael à rege Aſſyriorum, temporibus Ezechię regis Iuda, vel Oſee regis Iſrael, vt alij aſſerunt. Ideo quidam dicit pręd-icta verba Eſaię ad literam intelligenda eſſe de filijs Iſrael, euadentibus manum regis Aſſyriorum. Sed hoc non videtur, quia Apoſtolus hoc loco apertiſsime ait, quòd Eſaias clamat pro filijs Iſrael qui ſaluantur per Christum, quemadmodum Oſeas propheta clamat pro gentibus ad fidem cōuerſis. ¶ Præterea, quòd adiūgit Eſaias, Verbum enim conſummans & abbreuians, &c. eſt ratio verbi prædicti de ſaluatione reliquiarum Iſrael per Christum facta. Hieronymus autem, Auguſtinus, Ambroſius, & omnes penè doctores catholici exponunt hoc ad literam de verbo euangelicæ legis. Ergo ſaluatio illa non eſt intelli-

Pſalm. 8 Baruch. 3 Matth. 12 Eſaiæ. 10 Oſee. 1 Eſaiæ. 10. Hierony. Auguſtin.

B genda de temporali & corporali liberatione à rege Aſſyriorum, ſed de ſaluatione ſpirituali atque æterna facta per Christum. Vnde Hieronymus prophetarum ſtudioſiſsimus explanator, exponendo pręmemorata verba dicit, quòd Eſaias deſcripta particulari, temporali, ac figuratiua liberatione Iudæorum à rege Aſſyriorum, oculum mentis conuertit ad ſaluationem vniuerſalem, ſpiritualem, atq; perfectā per Chriſtū exhibitā. Et probat hoc ſanctus Hieronymus authoritate Apoſtoli, qui præſenti capitulo probat cōuerſionem reliquiarum Iſrael prædicta authoritate Eſaię. Probatio autē per ſcripturā nō valet, niſi ſecundū ſenſum literalem, vt Auguſtinus frequenter commemorat. [A T ſicut prædixit Eſaias] in libro viſionum ſuarum. [N I S I dominus ſabaoth] .i. exercituum vel virtutum, præſertim cœleſtium, de quo angeli clamant, Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus deus exercituum. Secundum Hieronymū pro eo quòd eſt Sabaoth, ſeptuaginta interpretes ponunt omnipotens, quibus conſonare videtur, quòd Ioannes in Apocalypſi verba Eſaię inducēs, ſic ait, Requiem nō habebāt, dicentia, Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus deus omnipotens. Itaque niſi dominus Sabaoth [R E L I Q V I S S E T nobis] Iudæis [S E M E N] .i. reliquias in Chriſtū credentes, videlicet ſanctos Apoſtolos & cæteros ex Iudaiſmo conuerſos: de quibus per Prophetam dicitur, Iſti ſunt ſemen, cui benedixit dominus. [S I C V T Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus] .i. penitus damnati eſſemus propter noſtram incredulitatem, ſicut perierunt habita-

Ambroſ. Hierony. Eſaię. 1 Auguſt. Eſaiæ. 9 Hierony. Apoca. 4 Eſa. 61

C tores Sodomæ & Gomorrhæ, cum alijs trium vrbium habitatoribus .ſ. Adama, Seboim, & Segor. Quidā exponit hæc verba Eſaiæ ad literam de Iudęis non occiſis à rege Aſſyriorum, tempore Ezechię. Sed expoſitio talis repellitur eiſdem rationibus, quibus præcedēs. ¶ Mouet præterea Apoſtolus dubium, omni admiratione digniſsimum. [Q V I D ergo dicemus] .i. cū ex verbis Eſaiæ iam pateat paucos Iudæorū crediſiſſe, & multos de gētibus, quod mirū apparet, quid ergo dicemus ad hoc .ſ. [Q V O D gentes quæ nō ſectabantur iuſtitiam] .i. gentiles idololatriæ dediti, non obſeruantes iuſtitias legis diuinæ ſeu ſcriptæ. [A P P R E H E N D E R V N T] .i. conſecuti ſunt [I V S T I T I A M, iuſtitiam autem quæ ex fide eſt] id eſt, iuſtitiā euangelicæ legis, quæ ſaluat per fidem, non iuſtitiam legis Moſaicæ. [I S R A E L vero] .i. populus Iudæorū [S E C T A N D O legem] .i. pręceptum [I V S T I T I Æ] quæ in cærimonijs & ſacrificijs conſiſtebat: vel, legem Moſi, vel, legē iuſtitiæ veræ & Chriſtianæ, ſectādo .i. aliqualiter imitando, non quia lex Chriſti præceſſit, ſed quia prænūtiata & declarata eſt eis aliquo modo per Prophetas, ſicque cœperunt eam ſequi, præſtolando eam, & ſecundum eam aliquo modo viuendo [I N legem iuſtitiæ] verę & Chriſtianę, [N O N peruenerunt] recipiendo gratiā Chriſti per quam euangelica adimpletur iuſtitia. De qua dicit Saluator, Niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quàm ſcribarum & phariſæorum, non intrabitis regnū cœlorum. [Q V A R E?] ſic contigit? Et reſpondet Apoſtolus. [Q V I A non ex fide, ſed quaſi ex operibus] hoc eſt, Iudæi quærebant iuſtificari non virtute, & merito fidei Chriſti, ſed per opera legis ſcriptę, cum tamē ſine fide, & gratia Chriſti, nemo vnquam ſaluari potuerit, ſicut oſtēſum eſt. [O F F E N D E R V N T enim]

Gene. 19 Hier. 49 Deut. 29 s. Cor. 6. Ephe. 2 Eſa. 51 Matth 5 Hebr. 11 Eſaię. 8 1. Petri. 2

D id eſt, impegerunt [I N lapidem offenſionis] .i. in Chriſtum, qui bonis eſt lapis ſalutis: impijs autem eſt lapis offenſionis. Quemadmodum enim tendens in via, & pede in lapidem impingēs impeditur ſeu retardatur in via à progreſſu ad terminum viæ: ſic Iudæi peccādo per infidelitatem atque præſumptionem in Chriſtum impingentes, retruſi atque impediti ſunt à via ſalutis, nec peruenerunt ad finem beatum. Dicitur autem Chriſtus lapis, propter conſtantiæ firmitatem. [S I C V T ſcriptum eſt,] apud Eſaiam. [E C C E pono in Sion] .i. in populo Iudęorum, inter quos conuerſatus eſt Chriſtus. Vel in Hieruſalem, & in templo vbi frequenter fuit, & docuit, [L A P I D E M offenſionis & petram ſcandali] .i. Chriſtum qui occaſionaliter factus eſt Iudæis lapis offenſionis .i. peccati, quoniam contempſerunt, blaſphemaueruntque eum: quemadmodum Petrus ait in Actibus, Hic eſt lapis qui reprobatus eſt à vobis ædificātibus. Factus quoque eſt eis petra ſcandali .i. ſpiritualis ruinę. Sæpe enim Iudæi ſcandalizabantur in verbis atque operibus Chriſti, non tamē niſi ex ſua mera peruerſitate, dicentes, Ecce, homo vorax, potator vini, amicus publicanorum, & multa huiuſmodi. [O M N I S qui crediderit in eum,] fide per dilectionem operante [N O N confundetur,] in æternum, nec ſpe ſua fruſtrabitur, ſed honorificabit eum Chriſtus cum fuerit ſuo tribunali oblatus. Hanc etiam ſcripturam allegat Petrus in prima ſua canonica, dicens, Propter quod continet ſcriptura, Ecce ponam in Sion lapidem ſummum, angularem. Quod vero Petrus & Paulus adiiciūt, Qui crediderit in eum, non confundetur, ſecundum tranſlationem ſeptuaginta interpretum allegatur. Loco cuius, tranſlatio noſtra ſic habet, Qui crediderit, non feſtinet. Hic eſt lapis, qui iuxta Danielis ora-

Eſa. 28 Baruch. 3 Eſa. 52 Act. 4. Marci. 4 Matth. 11. Galat. 6 Ioan. 12 1. Petr. 2 Daniel. 2

zacha.3 culum,excisus est de monte sine manibus,De quo scriptum est per Zachariam, Super lapidē vnū ocu- E
Esa.11 li septem sunt,quia in Christo fuerunt septem dona spiritus sancti.

CAP. X [FRATRES voluntas quidem cordis mei,&c.] ARTIC. IIII.

Rom. 9 OSTENDIT beatus apostolus affectū suū ad populum Iudæorū in præcedēti cap. de
eorū dānatione tristādo.Iā idē agit pro eorum salutem orādo,& ait,[FRATRES] ô
vos Christifideles,[VOLVNTAS quidem cordis mei] i.desiderium animę meę.Su-
Act.26 mitur enim hoc loco volūtas ꝑ actu volūtatis, [ET obsecratio ad deū] i.inuocatio
1.Reg.12. dei ꝑ aliqua sacra,vt cū dicim⁹,Per incarnationē tuā libera nos.Quod genus oratio-
nis est ardētius,& ad impetrandū magis idoneū,quia nō ꝓprijs,sed rei sacrę innititur
meritis.[FIT ꝑ illis] incredulis Iudæis [IN salutē tanquā in finē.i.ad hoc vt saluetu-
Ephe.2 tur. Cur autē pro eis orādū sit,subdit.[TESTIMONIVM enim perhibeo illis, quod ęmulationē quidē
dei] i.zelū honorādi deū [HABENT.] Nā Christū,eiusq; discipulos persequēdo putāt se deo præstare
Ioan.16. obsequiū,eo quòd putēt Iesum nō esse Christū, [SED nō secundū scientiā] i.zelum istum nō habēt se-
cundum veram discretionem,cuius ratio sequitur.[IGNORANTES enim iustitiam dei.] Communiter
enim dicunt doctores,non esse intelligēdum hoc de increata dei iustitia qua ipse in se iustus est,sed de iu-
stitia quam efficit in nobis per fidem formatam,quæ iustitia facit dignum vita æterna: eratque Iudæis
ignota,quoniam non putabant hominem iustificari per fidem Christi sine operibus legis. Videtur tamen F
etiam de increata dei iustitia posse intelligi. Iustitia quippe vel sapientia aut similis diuinæ naturæ perfe-
ctio dupliciter noscitur. Primo,quo ad seipsum:secundo,quo ad suum effectū. Quanuis ergo Iudæi agno
uerint iustitiam dei,quo ad speciem,scientes deum esse iustū,non tamen quo ad homines & iustificatio-
Roma.1 nes ipsorum. Non enim arbitrabantur iustum in conspectu dei,vel diuinæ iustitiæ cōgruere,vt homo per
fidem & gratiam sine operibus legis consequeretur salutem: cum tamen hoc iustum sit ex parte dei qui
adeo bonus est, vt decens & iustum sit eum taliter, tamque gratiose saluare, [ET suam quærentes sta-
tuere] id est,propriā iustitiā allegantes, & in legis carnalibus iustitijs confidentes, seque proprijs viri-
bus legem posse implere præsumentes,[IVSTITIAE dei non sunt subiecti,] quia sic sentiendo nec deo
obediunt:nec ad iustitiam,quam fecit deus in nobis per fidem confugiunt,pro eius confusione rogando,
sed contradicunt eidem. [FINIS enim legis] scriptæ, est [CHRISTVS,] quia lex vetus dispositio erat
Galat.3 ad Christum & euangelicam legem:iuxta illud, Lex pædagogus noster fuit in Christo,& sic Christus est
finis ad quem ordinatur lex scripta. Dicitur etiam finis terminans legem,quātum ad cæremonialia & iu-
dicialia. Dicitur insuper finis consummans atque perficiens legem,& eius promissa exoluens. Vnde ait
saluator,Non veni legem soluere,sed implere. Et alibi quoque scriptura ait. Lex per Moysen data est, ve-
Matth.5. ritas per Christum facta est. Sic ergo finis legis est Christus valēs [AD iustitiam] habitualem & actua- G
Ioan.1. lem iustificationem,vel ad iustitiam acquirendā & exercendam [OMNI credenti,tam sub veteri, quam
Rom.8 nouo testamento, Omnes enim fideles per fidē saluatoris iustificati sunt. Quod probat apostolus autho
Leui.4 ritate Mosi.[MOSES enim scripsit] in Leuitico atque Num.[QVONIAM iustitiam quæ ex lege est qui
Num.18 fecerit homo] id est,qui legis præcepta seruauerit.[VIVET in ea] i.merito huius iustitiæ morte tempo-
Ezec.26. ralem,quæ transgressoribus infligebatur,euadet,& viuet vita naturæ,imò & temporalia ad vitā necessa-
Deute.5 ria sortietur. Vnde & Moses sæpius ait, Fac hoc vel hoc vt bene sit tibi, & longo viuas tempore in terra
Deut.12 quam dominus dederit tibi. Quod autem non vixerit homo in ista iustitia virtute legis, vita gratia, patet
Ezec.20 ex eo quod per Ezechielem ait dominus, Dedi eis præcepta non bona,& iudicia in quibus non viuent.
De hoc dicta sunt multa superius. [QVAE autem ex fide est iustitia] i.de iustitia Christi, quæ datur per
Deut.30 fidem,[DICIT sic] Moses in Deut.[NE dixeris in corde tuo] i.nec cogitare præsumas, [QVIS ascen
det in cœlum] i.nemo est qui in cœlum ascēdere potest. Noli sic cogitare,quoniam [ID EST Christū
deducere] i.sic æstimare,est dicere quod nec Christus ascēdit,sicque eum deducis ad inferos sicut & cę-
Psal.87 teros mortuos:& ita pertinetes ad eos,de quibus ait in psalmo, Posuerunt me in lacu inferiori,in tenebro
sis & in vmbra mortis. Sed nec dixeris in corde tuo.[AVT quis descendit in abyssum?] i.in infernum seu
lymbum. Quasi dicat, Nullus descendit. Noli hoc dicere,quia [HOC est Christū à mortuis reuocare] i.
hoc esset dicere, ꝙ Christus pro hominū liberatiōe nec mortuus esset,nec ad inferos descēdisset. Si enim
nullus descendit,opus non fuit Christum mori atq; descendere. Hæc expositio glossæ sumpta ex sanctis H
doctoribus, Lyræ non placet. Ait enim circa hunc locum,quòd ista expositio in nullo concordare vide-
tur cum scriptura Deuteronomij allegata,nec cum litera sequenti. Ipse ergo exponit hoc modo, Ne di-
xeris in corde tuo,quis ascendit in cœlum,negatiue: id est Christum deducere,i.dicere ꝙ nondū venit in
mundum adductus per obedientiam patris. Aut quis descendit in abyssum,negatiue loquendo, hoc est
Christum ex mortuis reuocare.i.dicere ꝙ non fuit mortuus neque surrexit. Hanc expositionem probat
Deut.30. per literam sequentem. Quia si cōfitearis in ore tuo dominum Iesum venisse in mundū,& in corde tuo
credideris quod deus illum suscitauit à mortuis,saluus eris. Hæc probatio bona esset,si verba ista imme-
diate iungerentur verbis prædictis. Verum,quoniam interponuntur alia verba complura,videlicet. Sed
quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo,& in corde tuo. Hoc est verbū fidei quod prędicamus.
Et subditur, Quia si confitearis in ore tuo,&c. Ex quo patet insufficientia probationis. Denique quantū
capio,melior & verbis Mosi consonantior est expositio glossæ,quàm Lyræ. Et (vt veritas certius eluce-
scat) sciendum quod Moses hæc verba inducit ad auferendam impossibilitatem & excusationē de ob-
Hierony. seruantia legis per ipsum datæ. Sic nanque habet translatio nostra,videlicet translatio Hieronymi, Mā-
datum hoc quod ego præcipio tibi,non supra te est,nec procul positum,nec in cœlo situm,vt possis dice
Exo.31. re, Quis nostrum valet ascēdere in cœlū,vt deferat illud ad nos? neq; trans mare positū,vt dicas, Quis
Deute.9 ex nobis transfretare possit mare? sed iuxta est sermo valde in ore tuo & in corde tuo, vt facias illū.i.iam

A vobis data est lex, & in tabulis scripta digito dei, ideo de eius omissione ac transgressione excusationem
non habetis. Dicit itaq; Lyra, quia Deuteronomiũ figura erat nouę legis, idcirco apostolus iã allegat scri
pturam hãc figuraliter de noua lege, ad cuius custodiam omnes tenentur, videlicet ad excludendũ excu-
sationem de præuaricatione nouæ legis Sed huic obuiare videtur quod nunc dicit apostolus, Mosen pręin-
ducta verba dixisse de iustitia fidei. Est ergo pensandũ, ꝙ scriptura sacra non semper allegatur secũdum
sensum totalẽ, perfectum, seu integrũ, quia in eadem authoritate scripturæ multæ particulares sentẽtię in-
cludũtur, & ita scriptura talis allegari potest per determinationem ad sententias particulares inclusas. Sic
agitur in præsenti. In prædicta enim scriptura includitur secundũ intentionẽ Mosi, aliquẽ posse in cœlũ
ascendere, & in abyssum descendere. Sed hoc credere pertinet ad iustitiam fidei. Ideo bene ait apostolus,
Mosen ista disseruisse de iustitia fidei etiam ad literam: quæ si quis dixerit impossibilia esse, derogat Chri Luc.24
sto, qui descẽdit ad inferos, & ascendit in cœlos, ob id Moses prohibet dicere, Qui ascendit in cœlum? Act.1
[SED quid dicit scriptura?] in Deuteron. de iustitia fidei. Et respõdet, [PROPE est verbũ]. i. sermo salu- Deut.30
tis, fideiq; doctrina, [IN ore tuo] ad loquẽdũ. [ET in corde tuo] ad credendũ. Iam enim deus omnib⁹
obtulit verbũ salutis, [HOC est verbũ fidei quod prædicamus]. i. verbũ istud, quod (teste scriptura) prope Ioan.5
est tibi in ore & corde, est verbũ Christi, vel scriptũ de Christo, quẽadmodum ipse in Euãgelio loquitur,
De me ille. s. Moyses, scripsit, quod nos Apostoli euãgelizamus, dicentes, [QVIA si cõfitearis [ô Christia
B ne seu homo quicũq;, [IN ore tuo dominum Iesum] esse regẽ Messiã, & filiũ dei corã hominibus, etiam
coram infidelibus, si ratio exigat. Vel si solus corã deo, [ET in corde]. i. in intellectu [TVO,] qui est fidei
subiectũ, [CREDIDERIS] fide formata, [QVOD] deus pater vel trinitas (illũ suscitauit a mortuis, sal- Act.2.
uus eris) salute ꝑpetua. de qua ait ꝓpheta, Vere in domino deo nostro salus Israel. Christ⁹ enim testatur, Hier.3.
Qui me confessus fueris corã hominibus, cõfitebor & ego eum coram patre meo. Et Ioannes, Quis est Matth.10
qui vincit mundũ, nisi qui credit, quoniã Iesus est filius dei? ¶ Deinde ostendit Apostolus, ꝙ vera iustitia 1.Ioan.5
habetur & exercetur per fidem. [CORDE enim creditur ad iustitiam]. i. corde credendo tendit seu ꝓfi- EPIST.
cit homo ad iustificationis adeptionem vel augmentationem. Credendo enim meretur homo peccati re Daniel.6.
missionem, gratiæ infusionem, iustitiæ exercitationem. Fides autem informis disponit ad hæc. Fides vero Roma.3
formata. i. charitati vnita, auget ac perficit ista. Per fidem enim habitat Christus in cordibus nostris secũ Act.15
dum apostolũ. Secundum Lucã quoque, deus fide purificat corda hominum, [ORE autem cõfessio fit ad
salutem] ęternã adipiscendam. Quia (vt dictũ est) per confessionem Christi prædictam meretur homo Esa.28.
vitam æternã. Confessio quippe oris, est effectus fidei cordis, quemadmodum oratio vocalis, effectus est Rom.9.
latriæ, & eleemosynarum largitio effectus est misericordię. [DICIT enim scriptura, Omnis qui credit in
illum, non confundetur.] Hoc in fine præcedẽtis cap. expositum est. [NON enim est distinctio Iudęi & Act.10
C Græci]. i. gentilis fidelis, quantum ad cõsequutionem salutis & gratiæ Christi. In omni enim genere, qui
timet deum, & operatur iustitiam, acceptus est deo: apud quem non est personarũ acceptio. Ideo omnes Hester.13
generaliter saluantur & iustificantur per fidem [NAM idẽ dominus omniũ.] ratiõe generalis domini: de Iudit.9
quo scriptum est, Domine rex omnipotẽs in ditione tua cũcta sunt posita. Et alibi, Deus cœlorum, crea-
tor aquarũ, & dominus totius creaturæ, [DIVES in omnes qui inuocãt illũ]. i. omniũ bonorũ, atq; pul- Psal.144
chrorum ac desiderabilium opulentia plenus, sufficiens ditare omnes, qui intimo cordis affectus eius pie-
tatem implorant, imò indesinenter ditans huiusmodi Prope enim est dominus omnibus inuocãtibus eũ. Iohelis.2.
[OMNIS enim quicunq; innocauerit nomẽ domini]. i. ipsum dominũ nomine designatum, [SALVVS
erit] modo in spe per gratiam: postmodũ in re per gloriã, si tamen perseuerãter ac rationabiliter inuocet.
Hoc apud Iohelem enim scriptũ est. ¶ Deinceps probat, ꝙ adeptio salutis per inuocationẽ pręsupponit
fidem. [QVOMODO ergo inuocabunt eum]. s. deum vel Christũ, [IN quem non crediderunt?] Nequa-
quam. Inuocatio enim fidẽ pręsupponit, sicut alibi dicit Apostolus, Accedentẽ ad deũ oportere credere. Heb.11
Sed videtur obuiare, quod ait saluator Samaritanę, Vos adoratis quod nescitis. Et respondẽdũ, ꝙ Sama- Ioan.4
ritani nõ habuerunt fidẽ, quæ est virtus theologica, sicut nec hæreticus discredẽs in vno articulo fidei. nõ
enim receperunt libros ꝓphetarũ, propterea nec veraciter adorauerunt. Vnde Christus adiecit, Eos qui
adorãt in spiritu & veritate adorare oportet. [AVT quomodo credẽt ei]. s. deo, [QVEM nõ audierũt]. i.
de quo nihil dictũ est eis? Fides enim est ex auditu. Nã (teste philosopho) auditus est sensus disciplinę. Cũ 2.Cor.12
D ergo fides non habeatur nisi per reuelationẽ alterius, oportet vt primũ audiat, vel per loquutionẽ inter-
nam vel angelo, vel per loquutionẽ exteriorem ab homine. [QVOMODO autẽ audient sine prędicãte?)
i. annunciante? Loquitur autem Apostolus de auditu exteriori per hominem, quia hoc modo cõmuniter
adducti sunt homines ad fidẽ Nihilominus secundũ Dionysiũ quidã gentilium solo angelorum ministe
rio ad fidẽ conuersi sunt. [QVOMODO vero predicabunt]. i. qua authoritate vel efficacia prædicationis
officiũ assument vel exequentur hi, per quos alij cõuertendi sunt, [NISI mittantur?] a deo qui det eis os Diony.
& sapientiã, miraculorumq; gratiam? Actus nanq; prædicãdi pręsupponit authoritatẽ officij, ideo opor Lucæ.21
tet vt a deo vel eius vicem gerẽte prædicator verbi dei mittatur. [SICVT scriptũ est. Quàm speciosi pe Esaiæ.52.
des euangelizantiũ pacẽ, euangelizãtiũ bona]. i. valde decori sunt pedes & gressus atque effectus aposto- Naum.1
lorum prædicantiũ reconciliationem mundi factã per Christũ, & bona seculi futuri, quæ oculus non vi- Esaiæ.52.
dit, nec auris audiuit. Hoc ad literam dictũ est de prædicatiõe euangelicæ legis per apostolos, quibus di- Esaię.64
xit saluator, In quamcunq; domũ intraueritis, primũ dicite, Pax huic domui. Nostra tamẽ translatio cõ 1.Cor.2
tinet sic, Quàm pulchri super mõtes pedes annuntiantis & prędicantis pacẽ, annuntiantis bonũ. Ponit Matth.10
enim Esaias singulare loco pluralis: [SED non omnes obediunt euangelio]. i. annuntiationis nostræ de Esaiæ.52
Christo fidẽ recipiendo. [ESAIAS enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro?]. i. mysterijs Chri- Esaiæ.53
sti, quæ ego atque prophetæ a spiritu sancto audiuimus, & alijs audiẽda proponimus? Tanquam dicat,
Pauci credẽt. Hoc tamen ad literã de populo Iudæorũ prædictum est, quorũ pauci conuersi sunt. Vnde

Ioan.12 in Ioanne legitur, Cũ tanta signa fecisset corã eis Iesus, nõ credebãt in eũ: vt sermo Esaiæ impleretur quẽ
Esaiæ.53. dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? [ERGO fides] est [EX auditu] tã eius qui in fide instruitur, E
quẽ oportet audire prędicãtẽ, q̃ ei⁹ qui pdicat, quẽ oportet audiri. [AVDITVS autẽ] qui ad fidẽ exigitur,
Hebr.14. est [PER verbũ Christi] quod venit ad aures corporis, & aperit aures mẽtis. Nisi enim pponeretur verbum dei, nõ esset auditus, fidẽ dispositiue inducẽs. Ipse vero habitus fidei, nõ est nisi à deo per creationẽ,
[SED dico,] interrogãdo vt magis apte respondeã. [NVNQVID nõ audierunt?] prędicationẽ Euange-
Psalm.18 lij, qui obedire noluerũt? Quasi dicat, Vtiq; audierunt. quod pbat authoritate Psalmistę. [ET quidem in
omnẽ terrã] Iudeæ, vel in principales plagas terræ [EXIVIT sonus eorum] .i. prædicatio apostolorum,
FINIS [ET in fines orbis terræ] exierunt [VERBA eorũ,] quia vbiq; prędicauerunt apostoli per seipsos & suos
Marci.16 discipulos, vt patet in diuersis legẽdis & historijs. Ioannes quippe impleuit Christi ecclesijs Asiam, Petr⁹
italiã, Andreas Achaiam, Matthæus AEthiopiã, Thomas Indiã, Bartholomæus Armeniã, Paulus totũ
Esaiæ.52. pene orbẽ. Hinc enim scriptũ est, Parauit dominus brachiũ sanctũ suũ in oculis omniũ gentiũ. Et, Vide-
Psalm.97 runt omnes termini terræ salutare dei nostri. ¶ Deinde ostẽdit inexcusabilitatẽ Iudęorum. [SED dico,]
quærẽdo, [NVNQVID Israel] .i. populus Iudęorũ [NON cognouit] Christũ & eius doctrinã? Probat autem Apostolus quod vtiq; cognouerunt. [PRIMVS Moses] .i. prophetarũ præcipuus, & eius quod iam
Deute.32 subditur primus assertor, [DICIT] in Deut. [EGO ad ęmulationẽ vos adducã, in nõ gentẽ, in gentẽ insipientẽ, in iram vos mittã.] Translatio Hieronymi talis est, Ego puocabo eos in eo qui nõ est populus, & F
in gente stulta irritabo illos. Ignis succensus est in furore meo. Loquitur autẽ in persona dei, vt sit sensus,
Ezec.14. Ego ad emulationem .i. inuidiã vos Iudæos adducã, non efficienter, sed pmisiue: quomodo per pphetã
dico, Propheta cum errauerit, ego dominus decepi prophetã illum: in non gentẽ .i. gentiles, ita q̃ eis inni-
Esaiæ.2 debitis cum receperint libros prophetarum ac legis, & in Christũ crediderit, sicut iam diu cernimus ad-
Iohelis.3 impletum, in gentẽ insipientem .i. idola colentẽ, quod est summa stultitia, & diuinorum cognitionib⁹ destituta. ¶ Dicuntur autẽ gentiles, non gens. Primo quoniã tẽpore suę idololatriæ nõ pertinebant ad deũ,
Matth.15. nec erant plebs eius. Secundo, quia ob vitæ suæ vtilitatẽ à Iudæis reputabantur vt canes. Nã Christus asse-
Exo.22 rit, Non est bonũ sumere panem filiorũ, & mittere canibus. Et Moses, Proijcietis ea canibus. Vbi per canes significantur gentiles. Vel sic, Ego ad ęmulationem .i. inuidiam contra Christũ vos inducam in non
gentem, in gentem insipientem .i. ita vt derelicti à me propter vestram malitiã, efficiamini non gẽs mea,
& populus stultus. In iram vos mittam .i. in indignationem & iracundiam contra Christum & eius discipulos mitti à dæmone permittam. Vel, in iram .i. in vindictam iustitiæ meæ, videlicet in pœnam vobis à
Romanis inflictam, mittam vos, effectiue propter peccata in Christum commissa ¶ Post hæc ostendit
Apostolus authoritate Esaię Iudęorum excęcationem propter suam contra Christum peruersitatem, &
gentilium illuminationem. [ESAIAS autem audet] .i. audacter se habet prænuntiãdo cæcitatem Iudęo- G
Esaię.65. rum, illuminationemque gentium. Ex qua prænuntiatione imminebat ei persequutio à Iudæis sui tempo
ris, imo & periculum mortis. [ET dicit] in persona Christi. [INVENTVS sum] per fidem & contemplationem, [A non quærentibus me] .i. a gentibus, qui me non requirebant, quousque misi ad eos apostolos meos, & ita eos misericorditer præueni, [PALAM,] non per speciem, sed fidem illuminatã, per scripturas & signa [APPARVI his, qui me non interrogabant] .i. prædictis gentibus, qui non sciscitabantur
ab alijs, quomodo possent venire ad me. [AD Israel autem] .i. populũ Iudæorum [DICIT] Esaias capi.
Ibidem. præmemorato in Christi persona. [TOTA die] .i. assidue eo tempore, quo inter Iudæos conuersabar ac
docui [EXPANDI manus meas] corporales ac spirituales [AD populum non credentem & contradicentem mihi] ingratos, perfidos, atque blasphemos Iudæos, quibus varia beneficia spiritualia & corpo-
Ioan.35 ralia præbui, esurientes alendo, ægros sanando, ignorantes docẽdo, & tandem in cruce pro eorum salute
brachia extendendo. ¶ Quia hoc loco dicit Apostolus, Israel, seu Iudæos non cognouisse Christũ, cõsiderandum quomodo hoc intelligendũ sit. Quidam igitur dicunt quod legisperiti sciuerunt eũ esse Chri-
Ioan.3 stum, propter miracula & scripturas. Vnde Nicodemus legisperitus dixit, Scimus quia à deo venisti ma-
Matth.2 gister. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit deus cum illo. Ex inuidia ergo auerterunt populum, ne crederent eum esse Christum. Glossa vero affirmat Iudæos sic cognouisse, vt nec ratione, nec authoritate contradicere potuerint: sed non vere cognouerunt, ita vt menti eorum bene sederet.
Act.3. Thomas dicit (de cuius dicto sæpe miratus sum) idem dicit Ambrosius, q̃ certe nouerunt eũ esse Chri- H
1. Cor.2. stum in lege promissum vt hominem, sed non cognouerunt naturã eius diuinã. Verum cum Petrus apo-
Matth.16 stolus apertissime dicat, Fratres, scio quia per ignorantiã peccastis, sicut & principes vestri. Et Paulus, Si
Daniel.9. cognouissent (inquit) nunquã dominũ gloriæ crucifixissent. Christus quoque pharisęos redarguit, quod
August. eius aduentum non cognouerunt ex vaticinio Danielis, qui tempus illud determinauit, Faciem (inquit)
cœli iudicare nostis. signa autem temporum non potestis. Vnde secundum Augustinũ, diuino moramine factum est, vt prius Christi aduentus esset occultus, quoniam si manifestus fuisset, nemo illum iudicare aut occidere præsumpsisset. Hinc igitur puto Iudæos sic agnouisse Christum, sicut cognouerũt diaboli: qui à principio natiuitatis vsque ad horam passionis, nunquã habuerũt certam & stabilem de Christo
notitiã, sed coniecturalem, nutãtẽ atq; ambiguã. Interdum enim visis aliquibus mirabilibus Christi dixe-
Matth.4. runt, Scimus quis sis. Et, Iesu fili dei, quid venisti torquere nos? Interdum vero visis humilitatibus & pœ-
Matth.8 nalitatibus eius, ęstimauerunt eum non esse Christum. Propter quod mortem eius procurauerunt. Ita Iu-
Lucæ.8. dæi quandoque verisimiliter suspicabantur eum esse Christum, vt cum dixerunt, Si tu es Christus, dic no
Matth.4 bis palam. Quandoque autem scandalizabantur in verbis, factis, ac passionibus Christi, putantes eũ non
Ioan.10 esse Christum. Tandem vero, pręualente inuidia, & sacerdotum ac legisperitorum persuasione populum
Matt.27. auertente, pene omnes opinati sunt eum non esse Christum, dicentes concorditer, Sanguis eius super nos
Ioan.18 & super filios nostros. Et, Si non esset hic malefactor, non tradidissemus eum.

A CAP. XI. [DICO ergo, Nunquid repulit deus populum suum?] ARTIC. XV.
DE reprobatione Iudæorũ iam multa cõmemorauit apostolus, ne ergo ex hoc gentiles oc-
casionem acciperent spernẽdi ac insultandi Iudæis, ostendit apostolus genus Iudæorũ non
omnino esse abiectum. [DICO ergo] per modum interrogãtis, vt aliorũ quęstioni respon-
deam. [NVNQVID repulit deus populũ suũ?] Nũquid omnino abiecit Iudęos? [ABSIT.
Nam & ego] Paulus apostolus [ISRAELITA sum] natus [EX semine Abrahã, de tribu
Beniamin. filij Iacob. [NON repulit] i. non dimisit, sed gratiose vocauit [DEVS plebẽ suã (Iudaicam)
quã præsciuit] per approbationẽ. i. quam prędestinauit ad vitã, videlicet apostolos & alia multa milia Iu
dęorũ. Et hoc declarat apostol° per simile, quod cõtingit sub Helia. [AN nescitis] i. scire & cõsiderarę de- 3.Reg.19
betis, [IN Helia] i. de Helia propheta, [QVID dicit scriptura, quemadmodũ interpellat] i. ad iudicãdum
inuocat [DEVM] zelo iustitiæ, non affectu inuidiæ, [ADVERSVS Israel?] i. decẽ tribus idololatrie de-
ditas, dicens, [DOMINE, prophetas tuos occiderunt] tempore Achab & Iezabel. Quoniam reprehẽde
runt idololatriam eorum: [ALTARIA tua suffoderunt] i. funditus destruxerunt, ne remanerẽt loca cul-
tus diuini. Solebant autem filij Israel etiam boni, immolare in excelsis seu locis sublimib° constructis illic
primo altaribus, [ET EGO relictus sum solus] cultor tuus. Putabat nanque Helias omnes bonos in Deut.16
Israel fuisse occisos, præsertim prophetas: nesciens quomodo Abdias procurator Achab abscondisset cẽ- 3.Reg.3
B tum quinquaginta prophetas in speluncis. Spiritus enim prophetię, nec semper, neque de omnibus simul 3.Reg.18
illuminat corda prophetarum: quia & dona prophetiæ non inest per modum habitus. Vnde cum Da-
uid dixisset ad Nathan prophetam, quomodo vellet ædificare domum domino, statim respondit, Omnia 2.Reg.7
quæ sunt in corde tuo fac. Quod paulo post deus prohibuit. Helisæus quoque de muliere Sunamite lo-
quens, Anima eius (inquit) in amaritudine est, & dominus celauit me. Propterea dicit Gregorius, quòd 4.Reg.4
prophetæ ex magno vsu prophetandi, quædam dixerunt per spiritum proprium quæ putabant se dicere
per spiritum prophetiæ. Hoc tamen de scripturis prophetarum veritatẽ nõ habet: quoniã nihil scripserũt
nisi per spiritum sanctũ. [ET quęrunt animã meã] i. vitam meã extinguere quærunt. Iezabel enim cum
suis ministris quærebat Heliam occidere. [SED quid dicit illi] Heliæ [DIVINVM responsum] tollens 3.Reg.18
eius errorem. Deinde ponitur responsio dei. [RELIQVI mihi] i. ad gloriam nominis mei ab idololatria
pręseruaui, [SEPTEM milia virorum.] Hoc dicitur, vel quia tot erant determinate, vel ad designandum
vniuersitatem bonorum relictorum. Per septenariũ enim vniuersitas, per millenariũ vero perfectio desi-
gnatur. Porrò de mulieribus, & his qui infra annum vicesimum erant, deum colentibus, nõ fit mẽtio se- Num.1
cundum consuetudinem Hebræorũ, qui nec pueros nec fœminas soliti sunt numerarę. Hi tamen forsan
plures fuerunt, quàm viri: maxime, cũ fœmine soleant esse deuotiores viris, [QVI non curuauerunt ge-
C nua (sua) ante Baal] deum Achab & Iezabel. [SIC ergo & in hoc tempore] nouę legis, & primi ad- Esaię.46
uentus Christi, seu prædicationis apostolorum, de quo scriptum est: Ecce nunc tẽpus acceptabile, [RE- 2.Cor.6
LIQVIAE] i. aliqui pauci ex multis deo relicti. i. à deo conseruati, [SECVNDVM electionem gratiæ]
id est, per gratiosam electionẽ, vel per gratiam ex diuina electione procedentem, [SALVAE factæ sunt] i.
liberatæ, vocatæ, & iustificatæ per Christum. [SI autem gratia] id est, si per gratiam salutem hanc conse Tit.3
quutæ sunt [IAM non ex operibus] id est, non propter merita propria sunt saluatę. Ideo dicit alibi Apo
stolus, Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Et Ioan.15
Christus, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. [ALIOQVIN gratia iam non est gratia] id est, si dicean
tur saluæ factę istæ reliquię per gratiam & etiam propter merita, tunc gratia non erit gratia, quia non Rom. 4.
gratis præstatur, sed erit debitum. Dictum est enim supra, Et qui operatur, merces non imputatur secun-
dum gratiam, sed secundum debitum. [QVID ergo] restat concludendum ex his? Hoc vtique quod sub-
ditur, [QVOD quęrebat Israel] i. cõis & maior pars Iudęorum, [HOC non est consequutus] s. saluationẽ Esa.6.
veram per Christũ. [ELECTIO autẽ] i. prędictæ electę reliquiæ, [CONSEQVVTA ęst] gratiã istã.
[CAETERI vero] Iudęorũ [EXCAECATI sunt] corde, [SICVT scriptũ est, Dedit, nõ influẽdo ma-
litiam, sed pmittendo eandẽ. [ILLIS] excæcatis Iudęis, [DEVS spiritũ cõpunctiõs] i. animũ inuidio-
sum eos pungentem ex inuidia Christi ac Christifideliũ, deditque eis hoc modo [OCVLOS] interiores
[VT non videant] i. rationem obtenebratã, ne Christum & eius mysteria intelligant, [ET aures] cordis,
D [VT non audiant] obedienter prædicationem Euangelij, [VSQVE in hodiernũ diem.] Hæc dictio, vt,
tenetur hic consecutiue, nõ causaliter. Nostra translatio continet sic, Audite audientes, & nolite intellige
re: & videte visiones, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, &c. [ET Dauid dicit] in Psalmo, Psal.68
[FIAT mensa eorum coram ipsis in laqueum] id est, mensa Iudęorum illaqueet eos. Quod & factum
est. Siue per mensam intelligatur sacra scriptura, quam Iudæi carnaliter intelligendo, laqueo dęmonum Ioan.19.
strangulantur. Siue mensa, quã Christo crucifixo fecerunt, offerentes ei acetũ & fel. Propter quam men Psal.68
sam meruerunt illaqueari. Vnde prædictis verbis prępofuit Dauid in Christi persona, Et dederunt in
escã meã fel, &c. Potest quoq; per mensam intelligi corporalis mensa Iudęorũ, quando post Christi ascẽ
sionem congregati sunt in Hierusalẽ, vt pascha celebrarent & epularentur, & antequam egrederentur, à
Romanis obsessi sunt. Quęlibet harum mensa facta est eis, [ET in captionem,] qua capti sunt ab inuisi-
bilibus ac visibilibus hostibus. s. dęmonibus quantũ ad animam: & Romanis quantũ ad corpora, [ET in
scandalum] i. ruinã de vno peccato in aliud, [ET in retributionẽ illis,] aliarum pœnarũ ipsis inflictarũ
in vltionẽ sanguinis Christi. [OBSCVRENTVR oculi eorum (interiores) ne videãt] id est lumine fidei priuẽ-
tur, ne suũ errorẽ aut Christi veritatem intelligant, [ET dorsum] eorum affectum, qui more dorsi onera
cordis portat [SEMPER incurua] à rectitudine iustitiæ atque amore cœlestiũ ad ista terrena. Vel, dor
sum eorum semper incurua. i. seruituti aliorum subijce eos: sicut iam cernimus factum, quia Iudęi vbique
seruiunt aliis. Sic enim in psalmo habetur, Diuertit ab oneribus dorsum eius. [DICO ergo, Nũquid sic Psal.80

offenderunt [EXCAECATI Iudæi vt caderent?] à statu salutis, videlicet, vt ex eorum peccato nulli se- B
quatur vtilitas? [ABSIT.] Nõ enim permitteret deus mala, nisi aliqua bona cõsequerentur ex eo [SED
illorũ delicto] .i. Iudæorũ obstinatio atq; pfidia, [SALVS est gentibus] .i. occasionẽ salutis gentilibus præ
Act.13 buit: quia Iudæis prædicationem Christi & apostolorum spernẽtibus, facta est iusta ad gentes transmi-
gratio, prout in Actis Paulus Barnabasq; dixerũt, Vobis oportebat primũ loqui verbũ domini: sed quia
repulistis illud, ecce conuertimur ad gẽtes. Sic enim præcepit nobis dominus, [VT illos æmuletur] id est,
quatenus Iudæi imitentur gentiles ad fidem conuersos, exemplo eorum fidem amplectendo, sicut iam
particulariter factum est, & circa finem sæculi generaliter fiet, cum venerit Helias, & restituerit omnia.
Matth.17 [QVOD si delictum illorum] .i. incredulitas Iudæorum [DIVITIAE sunt mundi] .i. occasio spiritualiũ
diuitiarum, videlicet cœlestium gratiarum gentiliũ. sicut iam dictum est, [ET diminutio eorum] .i. si de-
pauperatio vel paucitas Iudæorum ad fidem conuersorum, puta apostoli, [DIVITIAE (sunt) gẽtiũ] .i.
instrumentales causæ, per quas spiritualiter ditatæ sunt gentes, participando copiosa munera gratiæ Chri
sti, [QVANTO magis plenitudo eorum?] .i. omnimoda & plena conuersio Iudæorum, in fine mũdi futu
Act.22 ra, vtilis tunc erit alijs? Bonum enim est potior causa boni, q̃ malum. [VOBIS enim dico gentibus] ad fi-
dem conuersis, [QVANDIV quidẽ ego sum gentium apostolus] .i. ad gentiũ cõuersionẽ specialiter de-
putatus. Sicut dominus aiebat ad me, Vade, quia ad gentes longe mittam te. Hoc autem fuit toto tempo
re prædicationis meæ, [MINisterium meum honorificabo] .i. apostolatus mei officium .s. actũ prędicatio- F
nis reuerenter implebo, faciendo vltra debitum, intendendo videlicet non gentium solum, sed & Iudæo-
rum conuersioni [SI quo modo (.i. aliquo modo) ad æmulãdum] fidem meã [PROVOCEM] verbis, si-
gnis ac moribus [CARNEM meam] .i. Iudæos mihi carnali affinitate coniunctos [ET saluos faciã] dis-
positiue ac instrumentaliter [ALIQVOS ex illis.] Scio enim me non omnes posse conuertere, cum hoc
Zacha.19 in fine mundi futurum sit. [SI enim amissio] id est, perditio [EORVM reconciliatio est mundi] .i. genti
lium occasionaliter, [QVAE assumptio] .i. quis erit fructus electorum Iudęorum ad fidem, [NISI vita ex
mortuis?] id est, spiritualis viuificatio gentium, à morte peccati resurgentium, per prædicationem electo
rum Iudæorum, videlicet apostolorum? Magis enim proficere debet electorum assumptio, quàm repro-
borum repulsio. ¶ Denique, quod Iudæi quandam habilitatem habeant ad conuersionem, nec de eis
desperãdum sit, manifestat Apostolus per similitudinem delibationis & massæ, radicis quoque & rami.
Delibatio autem est modicum quid de re aliqua sumptum, ad experiendum valorem totius. Itaque agit,
[QVOD si delibatio sancta est] id est, si paruus grex ex multitudine Iudæorum ad gratiam dei assum-
ptus, videlicet ordo apostolorum & aliorum ex Iudaismo credentium, sanctus est, [ET massa] id est, tũc
etiam tota multitudo poterit sanctificari, [ET si radix sancta] id est, cum ipsi patriarchæ & prophetæ,
de quibus velut de radicibus pullulauit plebs Iudæorum, fuerunt sancti, [ET rami] id est, nati ex eis po- G
Eccl.44. terunt sanctificari. Hæ ergo similitudines intelligendæ sunt, quantum ad potentiam seu aptitudinem, nõ
quantum ad actum, quia & delibatio, massa, radix & ramis non conueniunt hominibus, nisi metaphori-
ce. ¶ Deinceps apostolus reprimit gentes à contemptu Iudæorum, eo quòd gentes per fideles Iudæos
conuersi sint. [QVOD si] id est, quanuis [ALQVI ex ramis] id est, populo isto ex patriarchis nato,
Matth.22 [FRACTI sunt] .i. à fide & gratia patriarcharum alienati ac mortui, [TV autẽ] gentilis [CVM oleaster
esses] .i. propter peccata tua, similis olyuæ syluestri, amarę ac sterili [INSERTVS] .i. diuina miseratione
incorporatus atque per gratiam adunatus [ES in illis] id est, in ramis sanctis ac stantibus, scilicet aposto-
lis, cæterisque electis Iudæis. Vel, in illis, id est, loco ramorum fractorum. [ET socius radicis] id est, col-
lega & consors seu particeps patriarcharum, imitando fidem ipsorum, [ET pinguedinis oliuæ] id est, so-
cius spiritualis opulentiæ, consolationis & gratiæ Apostolorum seu electorum Iudæorum, quorum qui-
Psalm.51. libet erat sicut oliua fructifera, in domo dei [FActus es. Noli gloriari] inaniter & superbe [ADVER-
1.Petr.1. SVS ramos] fractos .i. infideles Iudæos, quasi non possent reparari. [QVOD si gloriaris] contra illos ina-
niter, ecce dico tibi verbum, per quod poteris errorem tuum aduertere, [NON tu radicem] id est plebem
Iudaicam [PORTAS,] eam sustentando aut roburando, [SED radix] id est, plebs ista portat [TE,] do-
cens ac roborans te in via Christi. Gentiles enim ex Iudæis spiritualiter nati sunt, recipiendo per eos fi-
dem & euangelium Christi, idcirco non debent insultare Iudæis. ¶ Deinde apostolus soluit obiectionẽ H
gentilium arguentiũ se posse gloriari contra ramos fractos, quanuis non contra radices, ramosq; stantes.
[DICIS ergo] tu gẽtilis, [FRACTI sunt rami] id est Iudæi à gratia exciderunt, (VT ego inserar] secun-
Esa.7. dum modũ iam declaratũ. [BENE] .i. ita sit & verum dicis. Nam [PROPTER incredulitatem] suam &
cordis obstinationem [FRACTI sunt, tu autẽ fide,] virtute & merito fidei tibi concessæ [STAS] cor-
de erectus ad deum. Veruntamen [NOLI altum sapere] .i. superbire, vel de teipso sublimiter quid sentire
pręferendo te illis: quasi tu tantũ dilectus sis deo, vt deus permiserit illos frangi, quatenus tu inseraris. Illi
enim fracti sunt directe & per se, propter suã incredulitatem: sed propter tuam insertionẽ fracti sunt in-
directe & occasionaliter. [SED time] iudicia dei, filiali ac casto timore. Hoc quod dictum est, Noli altũ
sapere, quidam allegare solent aduersus studiosos, qui libros difficiles & profundos legere solent, non in-
Psal.130 telligentes mentem apostoli, neq; pensantes formã & finem introductionis horum verborum. Aliqui ta
men ambulant in mirabilibus sup se, quibus melius esset circa propriorũ vitiorũ eradicationem, atq; do-
minicæ passionis meditationẽ occupari assidue. Cur autẽ gentilis contra Iudæum superbire non debeat,
Matth.8. subditur. [SI enim deus naturalibus ramis] .i. Iudęis filijs prophetarum ac patriarcharum, qui ratiõe ori-
ginis videbantur specialiter pertinere ad numerũ electorũ, qui à Christo appellati sunt filij regni, [NON
pepercit,] sed eos propter superbiam dereliquit & spreuit, vide [NE forte nec tibi parcat] qui alienigena
1.Ioan.2. eras & oleaster. ¶ Ex pręinductis infert apostolus saluberrimã admonitionem, [VIDE ergo] ó gentilis
Christiane .i. diligenter considera [BONITATEM] .i. misericordiam [ET seueritatem] .i. rigorem iusti-

A tiæ [DEI,] vt dicas veraciter cum Psalmista, Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Et rur Psal.100.
sus, Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. [IN eos quidem qui crediderunt] peccando & pœ Psal.24
nam debitam sustinendo scilicet in Iudæos, vide [SAEVERITATEM] id est, districtam dei iustitiā,
qua illos iuste reliquit, [IN te autem] ad Christum conuerso, vide [BONITATEM dei] id est, cle-
mentiam dei, [SI permanseris in bonitate] id est, in bona & virtuosa conuersatione. [ALIOQVIN
& tu excideris] à mystico corpore Christi, atq; à radice ac oliua prędictis, erisq; stirps inutilis, & igni
traderis. Cum ergo ignoremus an permāsuri simus in bonitate, oportet nos semper esse timoratos at- Ioan.15.
que solicitos, attendētes & vigilanter implentes illud Deut. Custodi temetipsum, & animā tuā solici
te, & ne obliuiscaris verborum dei tui, cunctis diebus vitæ tuæ. [SED & illi] fracti rami, infideles Iu- Deut.4
dæi [SI non permanserint] finaliter [IN incredulitate, inserentur] consortio electorum seu radici
suæ, videlicet patriarchis: & erunt veri filij eorum non solum carnali origine, sed fide ac opere, [PO-
TENS est enim deus,] cui nihil difficile est. [ITERVM inserere illos] impios iustificādo, ideo despe- Iob.8
randū non est. [NAM si & tu] gentilis [EX naturali excisus es oleastro] id est, à conuersatione vitiosa Esa.43
& sterili liberatus, & per hoc à teipso mutatus, qui eras oleaster naturalis per similitudinē, quoniā in
gentilitate natus ac enutritus fuisti, [ET contra naturam] id est, solitū cursum naturæ, quæ non solet
surculum malum inserere arbori bonæ, [INSERTVS] .i. intime recopulatus [ES per fidem, charita- Matth.15
B tem & gratiam [IN bonā oliuam] id est, oliuæ bonę, pingui & fructuosæ, videlicet sanctis patriarchis
atq; apostolis spirituali pinguedine, internæ consolationis, syncerissimæ contēplationis ac feruidæ
dilectionis copiose repletis, [QVANTO magis hi, qui (sunt) secundū naturam] .i. Iudæi qui sunt na-
turales rami, vt patuit, [INSERENTVR] id est, incorporabuntur [SVAE oliuæ?] est, populo suo
electo, si non permāserint in incredulitate. Nēpe (vt ait Origenes) facilius esse videtur ꝓprie arboris Origenes
ramos suę radici reddere, q̃ inserere alienos. Si ergo gentiles inserti sunt fidei apostolorū ac ꝓpheta-
rū, multo facilius Iudæi inseri poterunt, si tamen fecerint, quod in se est. [NOLO enim vos ignorare
(ô) fratres mysteriū] .i. diuinū secretū, seu occultū dei iudiciū, [HOC] quod subditur, [VT nō sitis vo EPIST.
bisipsis] .i. in propriis oculis [SAPIENTES, quia cæcitas ex parte] .i. ꝙ spiritualis excæcatio [CON-
TINGIT in Israel] .i. populo Iudæorū, quæ cæcitas duratura est, [DONEC plenitudo gentium] .i.
vniuersitas gentilium prædestinata, [INTRARET] statū salutis, & Christi ouile, [ET sic] ingressis Hier.33
gentibus, [OMNIS Israel] .i. totus populus Iudæorū [SALVVS fieret] credendo in Christū. Quod
erit circa terminū mundi, prædicantibus Helia & Enoch, qui patefacta Antichristi nequitia, populū
Iudæorū tunc superstitē existentem conuerterent: quēadmodū per prophetam dñs protestatur, Ecce
C ego mittam vobis Heliā prophetā, antequam veniat dies domini magnus & horribilis, & conuertet Malac.4
cor patrū ad filios, & cor filiorū ad patres. de qua etiā finali Iudęorum cōuersione & longa eorū in-
terim desolatione scriptū est per prophetā, Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, & sine princi- Osee.3.
pe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephot, & sine Teraphin. Et post hæc reuertētur filii Israel,
& quærent dominū deū suū, & Dauid regem suum, & pauebunt ad dominū, & ad bonū eius in nouis
simo dierū. Per Dauid autē oēs intelligunt Christū. [SICVT scriptū est] apud Esaiā secundū transla-
tionē septuaginta. [VENIET ex Sion] .i. ex populo Iudæorū nascetur & egredietur Christus, [QVI Esa.59.
eripiat] modo, quantū ad aliquos [ET auertat] in fine mundi cōmuniter [IMPIETATEM] .i. infide
litatē & cætera vitia [AB Iacob] .i. à populo Iudæorū. [ET hoc illis à me testamentum] .i. euangelica
lex seu firma promissio hæreditatis æternæ dabitur Iudæis à me [CVM abstulero peccata eorum] in Matth.7
fine mundi, cū conuertero eos ad Christū. Sic enim alibi scriptum est, Reuertetur & miserebitur no
stri. Deponet omnes iniquitates nostras, & proiiciet in profundū maris omnia peccata nostra. ¶ Por Lucæ.3.
rò translatio Hieronymi talis est, Timebunt qui ab occidēte nomen domini, & qui ab ortu, gloriam
eius, cū venerit quasi torrens violentus, & venerit Sion redēptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in
Iacob. Hoc fœdus meū cum eis. [SECVNDVM Euangeliū quidem] .i. propter euangeliū Christi, cui
contradicunt, sunt Iudæi iam [INIMICI] deo & bonis hominibus. Et hoc [PROPTER vos] .i. ad Esaiæ.6
D vestrā vtilitatem, quia (vt dictū est) ideo permisit eos deus excæcari, vt eorū excæcatio esset occasio Ioan.12
illuminationis gentiliū. [SECVNDVM electionē autem] .i. propter gratiā eligētis, sunt quidā eorum
[CHARISSIMI deo] .i. singulariter prælecti, sicut Apostoli, [PROPTER patres] .i. vt promissiōes
factæ patriarchis, implerentur, in his electis reliquiis Iudæorū. Vel, secundū electionem .i. ob exhibi-
tionem beneficiorū dei eis collatorum, & quia ad cultum dei specialiter deputati fuerunt, sunt cha-
rissimi. Et hoc propter patres .i. quia de semine patriarcharum sunt. Cur autē propter patres sint cha
rissimi secundum electionem subiungitur, [SINE pœnitentia enim] .i. sine variatione ꝓpositi & do
lore [SVNT dona] dei gratuita [ET vocatio dei] qua vocat, vel vocare decreuit, electos ad gratiam,
hoc est, deus non pœnitet de hoc quod aliquibus Iudæorum decreuit atq; promisit salutē conferre.
Idcirco sicut promisit patriarchis cōuersionem Iudæorum, sic fiet. Vnde scriptum est, Porrò trium- 1.Reg.13.
phator in Israel pœnitudine non flectetur: Neque enim homo est, vt agat pœnitentiam. Et Iacobus, Iaco 1.
Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quod ergo in Genesi ait, Pœnitet Gen.6.
me fecisse hominem, metaphorice dicitur. Sicut & illud, Tactus dolore cordis intrinsecus. Vel, sic, Si- Ibidem.
ne pœnitentia enim hominis præcedente, sunt dona dei & vocatio ad fidem. Non enim propter me-
ritum proprium quisquam ad fidem vocatur, gratiamque primam sortitur. ¶ Ponit pręterea sanctus
Apostolus conuenientiā quandam ad declarandum, ꝙ Iudæi tandē misericordiā consequentur. [SI-
CVT enim aliquādo] scilicet tēpore idololatriæ vestræ, [ET vos] gētiles [NON credidistis deo] sed
idolis [NVNC autē] tēpore euangelicæ prædicationis, [misericordiam] .i. gratiā dei [CONSECVTI
estis propter illorū] videlicet Iudæorū [INCREDVLITATEM] .i. occasione incredulitatis eorum.

Act.13. Quia illorum damnatio & excisio fuit occasionaliter vestra salus, atq; insertio, sicut ostensum est. [ITA E
& isti] Iudæi [NVNC] tempore gratiæ, [NON crediderunt in vestram misericordiam] id est, non cre-
diderunt quod veraciter misericordiam consecuti essetis. Vel non crediderunt, id est, credendo non perue
nerunt in vestram misericordiam, id est, fidem & gratiam à deo vobis clementer exhibitam [VT & ipsi
misericordiam consequantur] hoc est, miseratio vobis impensa fiat eius miserationis acquirendæ occa-
Deut.7, sio. Quoniam deus, qui nunc misertus est gentibus tandem dignum ducet misereri Iudæis, qui olim fue-
14.25. runt populus peculiaris. Sic ergo de Iudæis & Gentibus factum est. [CONCLVSIT enim] id est, esse
Matt.28 conuicit, seu concludi permisit [DEVS omnia] id est, genera hominum, scilicet Iudæos & Gentiles [IN
incredulitate] Vterque enim populus multoties idolis deseruiuit, [VT omnium misereatur] id est, quos-
1.Tim.2 dam ex omnibus illis conuertat, ac saluet. Hæc dictio, vt, tenetur hic consecutiue, non causaliter, quia non
ideo permisit deus illos errare, vt misereretur eis. Sic enim nostra malitia esset directe causa glorificatio-
nis, seu manifestatio pietatis diuinæ, & ita placeret deo. Indirecte tamen est causa eius, vt dictum est, se-
cundum quod bonus deus non permitteret mala, nisi bona elicerentur ex malo. ¶ Ex consideratione
insuper mirabilium, quæ de prædestinatione, ac reprobatione, & eorum quæ sequuntur ex illis inducta
sunt, admirans Apostolus, stupens ac tremens exclamat, [ô altitudo] id est, sublimis profunditas & pro-
EPIST. funda sublimitas [DIVITIARVM] id est, plenitudinis [SAPIENTIAE] quantum ad diuina & su-
periora, [ET scientiæ] quantum ad humana ac inferiora [DEI] omnia cognoscẽtis. Cuius notitia quan- F
uis in se vna & simplex consistat, multis tamen nominibus designatur secundum diuersitatem eorũ quæ
cognoscuntur. Quantum autem sit altitudo sapientiæ & scientiæ dei, ex scriptura aliquo modo innote-
Psal.47, scit. Ait enim Psalmista, Magnus dominus noster, & sapientiæ eius non est numerus. Item, Mirabilis fa-
146. cta est scientia tua ex me, confortata est & non potero ad eam. Altitudo autem diuitiarum sapientiæ dei
Psal.118 aliud non est, nisi sapientia dei altissima atque plenissima, [QVAM incomprehẽsibilia sunt iudicia eius].
Siue per iudicia dei intelligamus dispositiones rerum seu decreta dei de rebus, secundum quod dispositio-
nes istæ sunt in mente diuina, siue effectus diuinæ iustitiæ, quos deus iudicando efficit in rebus: certũ est,
quod iudicia ista omnem capacitatem mentis humanæ prorsus excedunt, quemadmodũ sapientia, scien-
Hiere.32. tia, & iustitia vnde procedunt. Propter quod scriptum est, Fortissime, magne, & potens, deus exercituum
Iob.37 nomen tibi, magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu. Iob quoque ait, Digne eum inuenire non
possumus. Magnus fortitudine, & iudicio & iustitia, & enarrari non potest. Ideo timebunt eum viri, & nõ
audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur sapiẽtes. [ET (quàm) inuestigabiles] sunt [VIAE eius]
id est, processus seu executiones operum diuinorum, quia nec modum emanationis rerum à deo, nec gu-
Eccles.1 bernationis, nec modum beatificationis electorum intelligere possumus. Ideo Salomon dicit, Cunctę res G
Sapien.9. difficiles, non potest homo eas explicare sermone. [QVIS enim cognouit sensum domini?] id est, di-
Esaię.40 ctamen intellectus diuini de rebus videlicet, quid deus de creaturis suis facere cogitauit, quid de singulis
Eccles.9 sentiat, quid de omnibus intra se iudicet? nescit quoque homo an amore dignus sit, an odio. Ideo in libro
Sapien.9. Sapientię legitur, Sensum tuum domine quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris spiritum tuum de
cœlis? [AVT quis consiliarius eius fuit?] hoc est, quis dedit deo consilium de dispositionibus & produ-
Iohelis.1 ctionibus rerum? Nullus planè, quia nõ indiget alicuius auxilio, aut doctrina. [AVT quis prior dedit illi]
Esa.40 hoc est, quis aliquid perfectionis contulit deo, existens ante eum, [ET retribuetur ei] à deo donum con-
1.Cor.11 dignum? Nullus vtique, quia omnia alia habent à deo quicquid habent boni, & sunt. Hoc sumpsit Aposto
lus ex eo quod scriptum est in Esaia, Quis adiuuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & osten
dit illi? Cum quo iniit consilium, & instruxit eum, &c. [QVONIAM ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt
omnia] De huius verbi intellectu multa dici possent: sed breuiter dico, quòd deus est causa rerum in tri-
plici genere causandi. Est enim causa efficiens, causa formalis, formans seu exemplaris, & causa finalis. Di
citur, & causa efficiens ratione potentiæ, qua cuncta creauit: causa exemplaris, ratione sapiẽtiæ, qua vni-
uersa disposuit & distinxit: causa finalis ratione bonitatis, qua omnia ad seipsum reducit, conseruat, & ad
Psalm.32. proprios fines inclinat. Quoniam ergo potentia attribuitur patri, sapientia filio, bonitas spiritui sancto,
Ioan.1. idcirco quod dicitur, ex ipso, proprie refertur ad patrem: quod vero adiicitur, per ipsum, refertur ad filiũ
(Omnia enim facta sunt per ipsum) & quod subditur, in ipso, refertur ad spiritum sanctũ, cui ratione cle- H
mentię cõpetit res conseruare, perficere, inclinare ad optima. Et ita in verbis Apostoli notatur trinitas p-
sonarum, & distinctiua proprietas causalitatis earum. Veruntamen cum vnaquæque diuina persona, sit
verus creator, perfecta causa omnium rerum, & vnicuique earum conueniat potentia, sapientia, & boni-
tas: ideo de qualibet trium personarũ intelligi potest, quoniã ex ipsa, & per ipsam, & in ipsa sunt omnia.
Nam & quælibet earum est omnium rerum causa efficiens creando: exemplaris, secundum æternam ra-
tionem Idæam seu speciem producendo: finalis vniuersa propter debitũ finem, & maxime propter vlti-
1.Tim.1. mum finem, agendo, & conseruando. De hoc primo sententiarũ spcior locus est. [IPSI (deo vni ac tri-
no) honor & gloria in sęcula sęculorũ, Amen.] Nil iustus, nilque ad promerendũ efficacius, quàm vt to-
to corde optemus deum ab omnibus honorificari & glorificari, totisque viribus faciamus hoc ipsum.

CAP. XII. [OBSECRO itaque vos fratres, &c.] ARTIC. XVII.

EPIST.

Matth.18 POST reductionem Romanorum ad sanctam concordiam, iam instruuntur in moribus.
[OBSECRO itaque] per sacrum aliquod rogo [VOS fratres] videlicet [PER miseri-
cordiam dei] hoc est, per pietatem ac bonitatem diuinam, vt propter dignitatem ac reue
1.Cor.7. rentiam eius acquiescatis petitioni meæ. Vel, per misericordiam dei, id est, per effectum di
uinæ pietatis, scilicet per gratiam dei, mihi & vobis impensam. Potius autem dicit obse-

A cro quàm iubeo, quia (vt Seneca ait) generosus est animus hominis, & facilius ducitur quàm trahitur. Philom.6
Vnde & Philomeni scribens, Apostolus, Fiduciam (inquit) multam habens imperandi tibi, propter cha
ritatem magis obsecro, [VT exhibeatis] id est, agatis & sponte offeratis domino [CORPORA vestra]
non solum exteriora vestra, [HOSTIAM viuentem] id est, viuifice mortificatam, & mortifice viuifi-
catam: quatenus corpora vestra fiant hostiæ per carnalium desideriorum mortificationem seu extirpa-
tionẽ: iuxta illud, Mortificate mẽbra vestra, quæ sunt super terrã. Et iterum, Quoniam propter te mor- Col.2
tificamur tota die. Sint vero hostiæ viuentes per operationes virtuosas vitam æternam mercantes. Psal.41
[SANCTAM] carnalibus sordibus expurgatam, [DEO placentem,] id est, ad vltimum finem deique
gloriam ordinatam, [RATIONABILE] id est, discretum ac moderatum sit [OBSEQVIUM ve-
strum] quod deo offertis in corporis vestri castigatione, ne caro vltra vires maceretur & debilitetur, sic-
que de cætero operum bonorum instrumentum esse non possit, & ne nimis delicate tractetur, aut mi-
nus iusto affligatur. Cum enim corpus sit animæ instrumentum, regendum est secundum exigentiam
vtilitatemque animę, vt tantum affligatur in parcimonia cibi, potus, somni, vestitus, & omnium exterio-
rum consolationum, quantum anima ferre potest sine corporis defectione. Idcirco discretio summe ne- Leuit.2.
cessaria est, quæ est mater & custos ac fotrix virtutum. Propterea enim scriptum & iussum est, In omni Marc.9
oblatione offeres sal. Et Christus, Habete (inquit) in vobis sal. Hinc etiam scriptum est per Hieremiam, Hier.48.
B Quia plus fecit quàm potuit, idcirco periit. Corporalis igitur exercitatio moderanda est secundũ quod
expedit profectui animæ in interioribus suis. [ET nolite conformari] affectu, actu, consensu, aut simi-
li modo [HVIC sæculo] id est, mundanis & vanis hominibus. Amicitia enim huius mundi, inimica est Iaco.4
deo. Qui ergo voluerit amicus huius mundi fieri, inimicus dei constituetur. Ideo monet Ioannes, Nolite 1.Ioan.3
diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt [SED reformamini] id est, amissam dei similitudinem,
rursus acquirite, [IN nouitate sensus vestri] id est, adipiscendo spiritualem atque internam mentis vestræ
innouationem. Deformati enim sumus in primo parente perdendo originalem iustitiam, per quam deo Genes.3
assimilabamur, & incurrendo originale peccatum & vulnera animæ, quibus primo parenti lapso confor
mamur. Iubemur ergo exuere veterem hominem cum actibus suis, & induere nouum qui secundum Col.3.
deum creatus est, vt renouetur, sicut aquilæ iuuentus animæ nostræ, obtinendo quotidie vigorem vir-
tutum, & gratiarum cœlestium recentem decorem, sicque redeamus ad pristinam baptismatis innocen Psal.102
tiam, atque originalis iustitiæ conformitatem. Hoc est, quod in prima Canonica admonet beatissimus
Petrus, Deponentes omnem malitiam, quasi modo geniti infantes rationabiles, lac concupiscite, vt in 1.Petri.2.
eo crescatis in salutem. Et Hieremias, Innoua dies nostros sicut à principio. Sic itaque reformari stu- Thren.5
dete, [VT probetis] id est, experimento discatis & experiri possitis per gustum spiritus sancti habitantis Psalm.35
C in vobis, [QVAE sit voluntas dei] id est, quid deus velit, quid deo complaceat: cuius vtique voluntas 1.Thes.4
[BONA est] quia non vult nisi bona, [ET beneplacens] electis fidelibus & amicis, qui sunt vnum cum Mich.6
deo per vnionem affectuum, [ET perfecta] id est, sanctissima, & cunctis rebus præstantior. ¶Ad- Col.3.
uertendum autem quòd voluntas dei quandoque accipitur pro potentia siue actione volitiua existente in
deo, qua vult, quæ semper impletur. De qua ait per Esaiam, Consilium meum stabit, & omnis volun-
tas mea fiet. Et Psalmista, Omnia quæcunque voluit dominus, fecit. Hæc est voluntas beneplaciti, & Esa.46
secundum hanc acceptionem voluntatis diuinæ procedit expositio iam inducta. Secundo, voluntas dei, Psal.134.
dicitur id quod vult, vel signum voluntatis diuinæ. Sicque præceptum & consilium, dicuntur voluntas
dei, quæ non semper impletur. Ideo petimus eam impleri, dicentes, Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in Matth.6.
terra. Et de hac quacunque voluntate potest exponi litera, hoc modò, Probetis per executionem, quæ sit
voluntas dei, id est, iussio, consultio, prohibitio voluntatis diuinæ: quæ iussio, cõsultio, &c. est bona inquan
tum concernit bona naturæ, & statum incipientium. Est & beneplacens deo ac bonis hominibus, prout
respicit bona gratiæ, & statum proficientium. Est quoque perfecta secundum quod respicit bona gloriæ
quæ iubet finaliter appeti, & statum perfectorum. Qui autem sanctam atque internam vitam ducit, expe
rimentaliter noscit, & gustat quid placeat, & quid displiceat deo. Dũ enim remorsum non habet, sed deo Esaiæ.58
solicite deseruit, & delectatur in ipso, omne peccatum detestans, tunc spiritus sanctus perhibet ei testimo-
D nium quod voluntas sua vnita & concors sit deo. Vnde ait Saluator, Si quis voluerit voluntatem dei fa- Ioan.12
cere, cognoscet de doctrina an ex deo sit. ¶Deinceps iubet Apostolus vt omne obsequium, & exerci-
tium nostrum internum sit rationabile seu discretum. [DICO enim (id est præcipio) per gratiam quæ
data est mihi,] hoc est, Apostolica authoritate mihi gratiose collata, [OMNIBVS qui sunt inter vos]
Iudæis & Gentibus ad fidem conuersis, [NON plus sapere, quàm oportet sapere] id est, non magis in-
uestigare, discutere, contemplari diuina mysteria, fideique arcana, quàm oportet vel expedit, quàm scri-
ptura docet, quàm intellectus vester capere valet. Propter quod Dionysius & Damascenus testantur, Dionysi⁹.
Non est audendum aliquid de supersubstantiali deitate asserere, præter ea quæ nobis in sacris eloquiis Damasc.
tradita sunt. ¶Denique scrutator maiestatis opprimetur à gloria, tanquam temerarius & præsumptor.
Idcirco legitur, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi deus illa co Prou.25.
gita semper. Per hæc tamen & similia non prohibetur humilis perscrutatio, profunda & diligens inquisi- Eccles.3
tio sacræ scripturæ in locis difficilibus, & in his quæ huiusmodi loca concernunt: cũ dicat Psalmista, Mi- Ioan.5
rabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Sed semper in tali studio innitendum est auxilio
gratiæ dei. Propter quod ait idem Psalmographus, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de le- Psalm.18.
ge tua. [SED sapere ad sobrietatem (id est temperate) & vnicuique] vestrum præcipio sapere, [SICVT Ibidem.
deus diuisit mensuram fidei,] id est, secundum modum, quem fides docet esse seruandum in hoc, vt scili- Tit.2.
cet vnusquisque secundum exigentiam sui officii occupet se in perscrutatione diuitiorum. Vel, secundum
mensuram fidei, id est, secundum qualitatem donorum quæ per fidem præstantur. Qui enim maiora

dona sapientiæ & scientiæ receperunt, profundius inuestigare possunt diuina, quàm simplices: imò E
Dionysi⁹ vt asserit Dionysius, quòd vni cibus est, hoc alteri est venenum. ¶ Quòd autem diuersis diuersa data sint dona mensurate diuisa, diuersos actus habentia, ostendit per simile in corpore humano. [SICVT enim in vno corpore (naturali, organico, animato) multa membra] videlicet oculos, manus, pedes, [HABEMVS, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi] fideles [VNVM
Ephes.5 corpus (mysticum, charitate connexum) sumus in Christo] capite nostro, à quo motum virtutum, & vitam gratiæ participamus, sicut à capite cætera membra, motum & vitam naturalem recipiunt. [SINGVLI autem (sumus) alter alterius membra,] id est, vnusquisque nostrum est membrum alterius mysticum, puta per similitudinem spiritualem. Quoniam sicut vnum membrum seruit atq; communicat alteri suam vtilitatem, vt oculus videt toti corpori, manus operantur pro sustentatione totius corporis: sic vnus fidelium communicare debet alteri dona sibi concessa. Quemadmodum Pe-
1.Pet.4. trus hortatur, Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes. Gratiæ etenim
Matth.19 gratis datæ, quamuis aliquibus specialiter dentur, ordinantur tamen ad commodum aliorũ. Vnde de
EPIST. diuersitate donorum singulis concessorũ subiungitur, [HABENTES (autem) donationes] id est, sic
1.Cor.12 singuli sumus membra alterius, sed habemus donationes [SECVNDVM gratiam, quæ data est nobis, differentes,] Hoc est, dona distincta secundum gratiam maiorem, vel minorem nobis impensam.
1.Cor.7. Vnusquisque enim suum donum habet à deo, alius quidem sic, alius vero sic, secundum quod misericordia & gratia dei maior est in vno q̃ in alio. Cætera quippe dona supernaturalia siue gratuita, mensuram gratiæ habitualis & primæ, aliquo modo sequitur. ¶ Deinde explicat dona ista diuersis diuersimode distributa, [SIVE prophetiam] id est, reuelationem secretorum, maxime futurorum, humanam rationem transcendentium, simus habentes: & hoc [SECVNDVM rationem] id est, secundum F
2.Pet.1. finem & exigentiam, [FIDEI] catholicæ. Prophetia nanq; ordinatur ad fidei roborationẽ, & proprie respicit ea quæ pertinent ad salutem, quæ est finis, quẽ fides docet atq; proponit. Ideo secundũ fidei rationem prophetia confertur diuinitus, & sic habetur à nobis. [SIVE] habentes, [MINISTERIVM] ecclesiasticum, vt ordinati simus membra aliorum, [IN ministrando] eis sacramenta ecclesiæ, [SIVE qui docet] id est, gratiam instruendi habens, sit membrum alterius, [IN doctrinam] id est, in exhibitione doctrinæ. [QVI exhortatur] id est, gratiam exhortationis sortitus, sit membrum aliorũ, [IN exhortando] eos ad meliora. [QVI tribuit] eleemosynam, tribuat [IN simplicitate] id est, simplici intentione, videlicet ad gloriam dei, non propter laudem humanam. [QVI præest] .i. præ-
Sapien.6 latus seu princeps, præsit subiectis, [IN solicitudine] id est, vigilanter & timorate, perpendens illud
Mich.6 Sapientis, Iudicium grauissimum, in his qui præsunt, fiet. Si enim vnũquenque nostrũ, iuxta Michæã G
prophetam, oporteat solicite ambulare cũ deo suo: quanto magis aliorũ prælatum, quem vtiq; tanto
2.Cor.9. solicitius conuersari oportet, quanto plurium animarum cõstitutus est custos? [QVI miseretur] hoc est, aliis condolet & succurrit, [IN hilaritate] cordis hoc faciat, ne suo mœrore miserum magis affli-
Iob.16 gat. Vnde de quibusdam scriptum est, Consolatores onerosi vos omnes. Quo cõtra ait psalmista, Iu-
Psal.111. cundus homo qui miseretur & cõmodat. Nec obest, quod infra dicit Apostolus, Flere cũ flentibus. Quamuis enim qui miseretur aliis aliquo modo contristetur, & lugeat: totum tamen fieri debet, nõ in deiectione spiritus, sed in hilaritate: quia ad hoc niti debet, vt alterius miseriam releuet, eiq; animo læ-
Sapien.6 to subueniat. [DILECTIO] dei & proximi, sit [SINE simulatione] id est, non ficta, quemadmodum
1.Ioan.3. scriptum est, Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate. Simulatores autem & callidi,
Iob.6 prouocant iram dei. [SIMVS quoque odientes malum] culpæ in nobisipsis & proximis. Naturam vero & gratiam diligamus in omnibus, [ADHAERENTES bono] .i. virtutibus, seu virtuosis homi- I
Eccl.37 nibus. Iuxta illud, Cum viro sancto assiduus esto. Et iterum ait scriptura, Cum videris sensatum, sta-
Eccles.6. tim euigila ad illum. [CHARITATEM fraternitatis inuicem diligentes] hoc est, quod fratres se in-
1.Ioan.4 uicem diligant. Ne sitis seminatores discordiæ, sed amantes communem charitatem in omnibus, [HO
1.Petr.4 NORE inuicem præuenientes] ex humilitate. Quilibet enim potest considerare aliquid boni in alio, quod ipse nõ habet, vel ex alia rationabili causa potest alteri primo reuerentiã exhibere, vel intus in corde, vel foris. Exteriore autẽ honore inuicẽ præuenire, maximè pertinet ad æquales, & subditos, ac H
1.Petr.2 iuniores, & hoc vtiq; multũ nutrit charitatẽ fraternã. Propter quod Petrus, Omnes, inquit, honora-
Mat.22 te. Et Christus in Euangelio, Qui maior est vestrũ, sit vester minister. Deniq; scriptum est, Quanto
Eccles.3. maior es, humilia te in omnibus, & inuenies gratiã corã deo & hominibus. Aliqui vero sunt dura ceruice, qui nec honorantes se sciunt rehonorare, nec superioribus suis debitã reuerẽtiam exhibere. Ista honoratio proximi est actus duliæ, quæ est virtus, debitam creaturis reuerentiam afferens. [SOLICITVDINE non pigri] ad habendam solicitudinem bonam, quæ est vigilantia cordis in bonis. Vel non pigri, ad executionem solicitam veræ & intimæ solicitudinis. Est autem quædã solicitudo vana at-
Prou.11. que superflua, quæ versatur circa hæc temporalia: de qua Salomon ait, Expectatio solicitorũ peribit.
Philip.3 Et Apostolus, Nihil, inquit, soliciti sitis, [SPIRITV feruentes] calore diuini amoris, ne charitas re-
Apoc.3 frigescat in nobis, & euomat nos Christus, [DOMINO seruientes] seruitute latriæ, de qua scriptum
Deut.6 est, Dominum deum tuum timebis, & illi soli seruies. [SPE gaudentes] id est, de certa expectatio-
Matth.4 ne futuræ beatitudinis spiritualiter iucundantes in deo, qui vos ad æternam beatitudinem inui-
Hierony. tauit. Propter quod gratiæ referendæ sunt ei indesinenter. Nihil enim Christiano felicius, cui promittuntur regna cœlorum. [IN tribulatione] iuste vel iniuste illata, à mundo vel dæmone. esto-
Matth.5. te [PATIENTES] repellendo à vobis passionem tristitiæ: quoniam scriptum est, Beati qui per-
Iudith.8. sequutionem patiuntur propter iustitiam. Et alibi habetur, illi qui tentationes non susceperunt in ti
2.Tim.3. more dei & patientia, exterminati sunt. Denique omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecu-

A tionem patientur. Et per multas tribulationes oportet nos ingredi regnum cœlorum. Idcirco in tribula-
tionibus, tanquam in optima via perueniendi ad deum, oportet nos cordialiter exultate. Ait enim Psal-
mista, Iuxta est dominus his qui tribulato sunt corde. Et dominus, Cum ipso, inquit, sum in tribulatione, Psalm. 33
[ORATIONI instantes, necessitatibus sanctorum] id est, penuriis seruorum Christi estote [COMMV- Psal. 90.
NICANTES,] hoc est, cõmunia facientes bona vestra supplendo eorum inopiam. Vnde ad Hebræos
dicit Apostolus, Beneficentiæ, & communionis nolite obliuisci, [HOSPITALITATEM sectantes]
peregrinos & pauperes recipiendo gratis in propria domo. Iuxta illud, Egenos vagosque induc in do- Heb. 13.
mum tuam. Item & illud, Hospitales inuicem sine murmuratione. Hinc alibi dicit Apostolus, Hospitali- Esaiæ. 38
tatem nolite obliuisci. Per hanc enim placuerunt quidam, videlicet Abraham & Loth, angelis hospitio 1. Petri. 4
receptis. Ioannes quoque in sua canonica de quodam peruerso conqueritur, Ipse non recipit fratres: & Hebr. 13
eos qui recipiunt, prohibet. Ecce quantum amanda, sectanda & continuanda est Christianis virtus ho- Genes. 18
spitalitatis, quæ tot Apostolorum testimoniis comprobatur. Nam & Christus in die iudicij dicturus est Genes. 19
reprobis, Hospes fui, & non collegistis me. Ideo ait beatus Iob, Foris non remansit peregrinus, ostium Ioan. 3
meum viatori patuit. [BENEDICITE] id est, bona dicite & orate pro [PERSEQVENTIBVS vos, Matt. 25
benedicite] eis. [ET nolite maledicere] eis. Repetitio, confirmationis & magnæ seriositatis indicium Iob. 31
est. Hoc est quod ait Saluator, Orate pro persequentibus & calumniantibus vos. Et, Benedicite maledi- Matth. 5
B centibus vobis. Hoc faciendo, veraciter sequimur vestigia Christi. De quo Petrus affirmat, Cum maledi Lucæ. 6
ceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Hortor insuper vos. [GAVDERE cum 1. Petr. 2
gaudentibus] id est, congratulari his, qui de bonis operibus gaudẽt in domino. Non autem debemus cum
peruersis & vane iucundis gaudere. De quibus scriptum est, Mundus gaudebit, vos autem contristabi- Ioan. 16
mini. [FLERE cum flentibus] condolendo afflictis, sicut Iob ait, Flebam quondam super eo, qui affli- Iob. 30
ctus erat: & compatiebatur anima mea pauperi. Verũtamen non debemus cum omnibus flentibus æqua-
liter flere. Est enim fletus alius inordinatus, quo propter amissionem temporalium rerum quis super-
flue luget. Sic flentibus conflere debemus, compatiendo eorum errori, quatenus cessent sic flere. Alius
est fletus ordinatus propter peccata, seu gloriæ dilationem. Sic flenti cõflere debemus, quatenus veniam
consequatur, seu gloriam. Non autem vt fletus talis statim tollatur ab eis, nisi forte per accidens obesset
spiritui, inducendo corporis debilitatem, aut aliud nocumentum. Imò simpliciter gaudendum est de bo-
no fletu alterius. [IDIPSVM inuicem sentientes,] id est, conformantes vos mutuo in affectu & intel-
lectu, vt sitis conformes in domino. [NON alta sapientes] de vobismetipsis, id est, non magna præsu-
mentes de vobis: sicut ait Psalmista, Domine, non est exaltatum cor meum, neque ambulaui in magnis:
[SED humilibus] cogitationibus estote [CONSENTIENTES,] vt parua & vilia æstimetis de vobis. Psal. 130
C [NOLITE esse prudentes apud vosmetipsos,] id est, in oculis propriis, reputando vos sapientes, aut cæ FINIS
teris magis sensatos. Imò si aliquid sapientiæ vel scientiæ in vobis est, totum deo ascribite, & nolite in vo EPIST.
bisipsis inaniter exultare, & simplices spernere. Vnde Salomon dicit, Vidistis hominem sapientem sibi 1. Reg. 15.
videri, magis illo spem stultus habebit. Et iterum, Prudentiæ tuæ pone modum. Et rursus alibi habetur, Prou. 16
Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes, [NVLLI malum pro malo Prou. 26.
reddentes.] Nam & Psalmista fatetur, Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis Prou. 23
meis inanis. Sed nec hoc sufficit, quoniam Christus ait, Benefacite his qui oderunt vos. Et Petrus, Non Esa. 5
reddentes malum pro malo, sed econtrario benedicentes. In hoc enim vocati estis. Hæc impleri non va- Psalm. 7
lent, nisi priuatus amor radicitus extinguatur, & amor diuinus mentem prorsus possideat. [PROVI- Matth. 5.
DENTES,] hoc est, circunspecte seu prouide disponentes ac operantes [BONA, non tantum coram 1. Petri. 3.
deo,] videlicet in secreto, vel quantum ad cordis intentionem, [SED etiam coram omnibus homini-
bus,] ne quis scandalizetur in vobis, salua tamen veritate vitæ, iustitiæ & doctrinæ. Vnde alibi dicit Apo
stolus, Honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. Et saluator. Luceat lux vestra coram hominibus. Et, Vi- 1. Thes. 4
dete ne scandalizetis vnum ex pusillis istis. [SI fieri potest] quod dicam, [QVOD ex vobis est,] id est, Matth. 5.
vestram possibilitatem facite ad hoc, vt sitis [CVM omnibus hominibus pacem,] veram ac spiritualem Matth. 18
[HABENTES,] non carnalem & secularem, De qua ait saluator, Non veni pacem mittere. [NON Marc. 9
D vosmetipsos defendentes charissimi,] repercutiendo percutientem: cum dicat saluator, Si quis percusse- Iob. 22
rit te in vnam maxillam, præbe ei & alteram, scilicet quantum ad animi præparationem, [SED date lo- Matt. 10.
cum iræ,] id est, vindictæ seu iracundiæ cedite, ne repercutiendo alium magis prouocetis, vel propriam Luc. 12.
passionem exerceatis. [SCRIPTVM est enim] in Deutero. [MIHI vindictam] committite, [ET ego Matth. 5
retribuam, dicit dominus,] qui facio iudicium omnibus iniuriam patientibus. Nostra translatio talis est, Deut. 32
Mea est vltio, & ego retribuam eis, in tempore. [SED si esurierit inimicus tuus,] qui te odit, [CIBA il- Psalm. 10
lum] pane spirituali ac corporali si potes. [SI sitit, potum da illi,] & pari ratione, si veste eget, operi eũ, Matth. 5
[HOC enim faciens, carbones ignis,] id est, materiam dilectionis [CONGERES,] id est, congregabis,
& pones [SVPER caput,] id est, in mente [IPSIVS] Hoc enim extinguere potest rancorem, & inflam
mare amorem. Hoc idem Salomon dicit in prouerbiis, Ex quo patet error Iudæorum, dicentium, quòd Prou. 25.
secundum legis intentionem inimici sint odiendi non solum quantum ad culpam, sed etiam quantum ad Matth. 5
naturam. Sic enim non esset eis benefaciendum, sed malum faciendum. Contra quod scriptum est, Cum Prou. 24
ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas. Sanctus etiam Iob ait, Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, Iob. 31
& exultaui, eo quòd inuenisset eum malum. Sed & Samuel deplanxit Saulem hostem suum letalem vs- 1. Reg. 15
que ad diem mortis suæ. [NOLI vinci] per impatientiam [A MALO, sed vince] per fortitudinem animi Hier. 9
[IN bono,] id est, tua bonitate, [MALVM] alterius, non apponendo malum malo, sed quo alter amplius
malignatur, eo tu magis pium te præbeas.

CAP. XIII. [OMNIS anima potestatibus sublimioribus subdita sit. ARTIC. XVII.

Rom.12 Rudiuit Apostolus omnes fideles in moribus generaliter capitulo præcedenti, iam spe-
1.Petri.3 cialiter instruit subditos, dicens. [OMNSS anima,] hoc est, omnis homo existens sub
Act.27 E alio. A parte enim significat totum, sicut & in Actibus ait Lucas, Eramus autem vniuer-
1.Petri.2 sæ animæ in naui, ducentæ septuagintasex, [POTESTATIBVS sublimioribus,] id est,
in potestate constitutis, principibus secularibus, spiritualibusque prælatis. Non solum bo-
nis & modestis, sed etiam dyscolis, [SVBDITA sit] per obedientiam promptam ac humilem, dum-
2.Mac.7. modo nihil præcipiant contra deum & iustitiam. Vnde tyrannis obediendum non erat in his, quibus
Esaiæ.14 impugnauerant fidem: & ministri, qui eis placebant martyres persequendo, grauiter peccauerunt: si-
cut & angeli inferiores, consentientes Lucifero. [NON est enim potestas, nisi à deo] omnipotente à
quo processit, atque dependet omnis potestas, creata ac limitata. Quamuis enim potestatis abusio seu
Ioan.16 nocendi voluntas sit ab animo creato, ipsa tamen potestas à deo profluxit. Propter quod dixit Christus
Sapien.9 Pilato, Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Et Sapiens dicit, Præ-
bete aures, qui continetis multitudines, quoniam data est vobis potestas à deo, & virtus ab altissimo.
[QVAE autem à deo sunt, ordinata sunt,] id est, sapienter & rationabiliter instituta. Omnia nanque in
Sapien.11. mensura, numero, & pondere constituit deus. Denique, sapientia attingit à fine vsque ad finem fortiter,
Sapien.8 & disponit vniuersa suauiter. Ad sapientem enim pertinet ordinare. [ITAQVE qui resistit potesta-
1.Reg.8 ti] per rebellionem, [OBI ordinationi,] id est, rei à deo ordinatæ, seu iuri diuino, vel etiam deo, F
Luc.10 [RESISTIT] quantum in se est. Vnde deus dixit ad Samuelem, Non te abiecerunt, sed me. Et Chri-
Exod.16 stus, Qui vos spernit, me spernit. Moses quoque ad filios Israel, Non contra nos, inquit, est murmur ve-
strum, sed contra deum. [QVS autem resistunt, ipsi sibi damnationem] æternam [ACQVIRVNT]
peccando mortaliter. Interdum etiam incurrunt damnum temporale. Deinde ostendit cur superioribus
obediendum sit, [NAM principes non sunt timori boni operis,] hoc est, ad timorem, his qui bene a-
gunt, [SED mali,] id est his, qui agunt peruerse. Officium enim & intentio principis est, subditos iuste
disponere, bonos ad meliora prouehere, impios vero restringere & punire. Hoc tamen verum est de his
qui potestate sibi concessa bene vtuntur. Aliqui vero sunt principes mali, qui iustos opprimunt & im-
Osee.8 pios fouent. De quibus per prophetam dominus profitetur, Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes
Matth.10. extiterunt, & non cognoui. Sed nec hi inordinate timendi sunt cum dicit saluator, Nolite timere eos,
Esaiæ. 41 qui corpus occidunt, [VIS autem non timere] nec causam timendi habere, [POTESTATEM?] id
est, in potestate positum principem seu prælatum? [FAC bonum,] id est, iustitiam, [ET habebis lau-
dem ex illa] potestate, id est, à potestatem habente laudaberis, si bonus est. Si vero sit malus, habebis lau- G
dem ex eo occasionaliter, quoniam erit tibi causa maioris coronæ, laudis & gloriæ. [DEI enim minister
est] prælatus seu princeps, etiamsi ignoret. Nam diuinæ dispositioni aliquo modo subseruit, [TIBS in
bonum,] id est, ad tuam vtilitatem, quatenus retrahat te à malo, promoueatque ad bonum. [SI autem
1.Tim.5 malefeceris, time] potestatem tuæ peruersitatis vltricem, [NON enim sine causa gladium portat] pote-
stas secularis portat gladium materialem, ecclesiastica spiritualem. Vtraque vero habet iudiciariam pote-
2.Mach.5 statem, quæ per gladium designatur, [DEI enim minister est] princeps, [VINDEX in iram,] id est, in
punitionem, seu pœnam infligendam, [EI qui malum agit] Hæc est ratio, qua gladium portat, vt vin-
dicet mala, quatenus culpa ordinetur per pœnam. [IDEOQVE necessitate,] id est, obligatione iuris, &
propter vim coactiuam superioris, videlicet quia tenemini & potestis ad hoc compelli, [SVBDITI
1.Petri.2 estote] superiori, [NON solum propter iram,] hoc est, timore pœnæ, [SED etiam propter conscien-
Col.3. tiam] mundam habendam, id est, amore iustitiæ ne habeatis remorsum conscientiæ, si inuiti obedieritis.
Vnde alio loco dicit Apostolus, Non ad oculum seruientes, sed sicut domino. [IDEO enim] scilicet ad
profitendum vestram subiectionem, [ET tributa præstatis] quod est signum subiectionis, [MINISTRI
Sapien.6 enim dei sunt] principes, cum sint executores iustitię diuinæ. Propter quod dicitur per Sapientem, Cum
essetis ministri regni eius, &c. [IN hoc ipsum seruientes,] id est, propter tributorum receptionem mini-
Matth.22 strantes vobis, defendendo rempublicam, & pugnando pro vobis. [REDDITE ergo] statim cum
Marc.12 potestis, omnibus debita [Cui] debetis [TRIBVTVM] præstate [TRIBVTVM,] & [CVI debetis H
[VECTIGAL] reddite [VECTIGAL,] Dicitur autem Tributum, quod soluit tota patria pro se
domino suo. Vectigal autem quod soluit singularis persona, vt cum negotiator soluit vecturas & pæda-
gia rerum suarum. Vel, vectigal vocatur stipendium, quod datur dominis, quando per terras vehuntur,
[CVS timorem] debetis, videlicet domino terreno, vt cœlesti exhibete [TIMOREM: cui] debetis
Malach.1. [HONOREM] interiorem vel exteriorem, videlicet deo, parentibus, & virtuosis hominibus, date [HO-
EPIST. NOREM.] Ait enim dominus per prophetam, Filius honorat patrem, & seruus timet dominum suum.
Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si dominus ego sum, vbi est timor meus? [NEMINI quic-
quam debeatis, nisi vt inuicem diligatis] quia dilectio, quotiescunque alteri impendatur, permanet iugi-
Ioan.14 ter in præcepto. Per dilectionem vero intelliguntur alij actus virtuosi, quos vnus tenetur alteri. [QVI
Exod.20. enim diligit proximum, legem impleuit] Ratio quippe diligendi proximum, est deus. Ergo qui proximū
Deut.6. diligit, deum diligit. Qui autem diligit deum, implet mandata decalogi scripta in prima tabula, quæ ordi-
nantur ad charitatem fraternam. Ergo qui diligit proximum, implet mandata decalogi scripta in tabula
secunda, quæ ordinantur ad charitatem fraternam. Et qui diligit proximum, legem impleuit, præser-
Exod.20. tim quo ad præcepta moralia. Quod declarat apostolus, [NAM non adulterabis, non occides, non fu-
raberis, non falsum testimonium dices, non concupisces] rem proximi tui. i. præceptum de vitādis, adul-
Deut.6 terio, homicidio, furto, falso testimonio, concupiscentia rei alienæ. [ET si quod] .i. aliquod [ALIVD est
Matth.5 mandatum] inclusum vel reducendū ad ista [IN hoc verbo instauratur] .i. cōprehenditur, atq; impletur,

A videlicet [DILIGES proximũ tuũ ſicut teipſum.] Qui enim ſic diligit proximũ, ſic facit ei quomodo Matt.7.
vult fieri ſibimetipſi: cũ diligere aliud nihil ſit, niſi alicui bonũ velle. Volũtas autẽ procedit in opus ſi po-
teſt: ſi tamen fuerit vera, & perfecta voluntas. Ideo ſubditur. [DILECTIO proximi malum non opera
tur] quia nec habens eam, peccat mortaliter, nec proximo nocet quandiu eam habuerit. [PLENITV- FINIS
DO ergo] i. conſummatio perfecta, impletio ac finalis perfectio, [LEGIS] antiquæ & nouæ, EST di-
lectio] dei & proximi, quoniã omniũ virtutũ regina, origo, motrix ac finis eſt charitas qua de⁹ amatur &
proximus. Omnia ergo præcepta diſponũtur & referũtur ad plenã obſeruationẽ pręcepti charitatis. Pro 1.Tim.1
pter quod alibi habetur, Finis præcepti eſt charitas de corde puro, & cõſciẽtia bona, & fide nõ ficta, Hoc Matth.22
autẽ penſandum, quod licet ſint duo præcepta charitatis, in quibus tota lex pendet & prophetæ, vnũ ta-
men frequenter ponitur pro vtroque, quia nec deus ſine proximo, nec proximus ſine deo diligitur. Hinc Ioan.15
enim ſaluator ait, Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos. Et iterum dicit. Mãda Ibidem.
tum nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Ideo quoque ſcriptum eſt, Hęc eſt annũciatio, quam audiſtis, 1.Ioan.3
ab initio, vt diligatis alterutrum. ¶ Deinceps declarat Apoſtolus, quod actibus charitatis maxime inſiſtẽ-
dum ſit tempore euangelicæ legis, quę eſt lex charitatis ac libertatis, quẽadmodũ vetus lex erat lex timo- EPIST.
ris ac ſeruitutis, prout prolixe manifeſtatum eſt ſupra. Ait ergo, [ET hoc ſcientes tempus] id eſt, cõditio-
nem & opportunitatem conſiderantes præſentis temporis, quod eſt tempus gratiæ, de quo ſcriptum eſt,
Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis [QVIA hora eſt iam] i. tẽpore iſto, imò omni mo- 2.Cor.6
mento [NOS de ſomno ſurgere] i. de torpore & negligentia ad opera charitatis procedere, atque ad vi- Eſaię.49
B gilantiam mentis aſcendere: ſicut alibi clamat Apoſtolus, Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Onum Ephe.5.
autem, torpor & negligentia, ſomno comparantur, quoniam ſicut ſomnus vitam naturę abſcõdit: ſic iſta
vitam gratiæ perimunt. Ad quod ſpiritualiter pertinet illud Ionæ, Quid tu ſopore deprimeris? Surge &
inuoca deum tuum. Denique non dormientibus, ſed vigilantibus prouenit regnum dei, ¶ Subinde ponit Ionæ.1
rationem, cur tempus eſt à ſomno ſurgere. [NVNC enim] cum charitatem & gratiam dei habemus.
[PROPIOR] id eſt, vicinior [EST] nobis [NOSTRA ſalus] id eſt, vita æterna [QVAM cum credidi-
mus] hoc eſt, quàm tunc cum ſolam fidem habuimus. Quoniam fides ſine operibus nõ vnit nos deo, nec Iacob.2
perducit ad vitam æternam. Vel, cum credidimus i. quàm ante Chriſti aduentum, quia tũc omnes ſancti Iob.14.
deſcenderunt ad lymbum inferni. Nunc vero patefacta eſt nobis per Chriſtum ianua felicitatis æternæ,
cui tanto amplius approximamus, quanto eã ardentius deſideramus. Ambulamus enim eam contem-
plando, amãdo, & bene agendo. [NOX] i. tempus infidelitatis & vitiorum, vel tempus veteris teſtamen-
ti, quod dicitur nox propter obſcuritatem legalium figurarum, & prophetalium viſionum, quæ omnia in
noua lege reuelantur. Vnde dicitur ad Hebræos, Vmbram habens lex futurorum bonorum, nã ipſam ima Hebr.10
ginem rerum. Hęc igitur nox [PRAECESSIT] id eſt, preterijt & modo non eſt [DIES autem] id eſt, Galat.2.
charitas euangelicæ veritatis, ſplendor gratiæ, & tẽpus noui teſtamenti, ſeu beatitudo promiſſa. [APPRO
C PINQVAVIT] quia iam in præſens eſt in re, vel in ſpe. Gratia nanque & veritas per Ieſum Chriſtũ fa
cta eſt. [ABIICIAMVS ergo opera tenebrarum] id eſt, peccata, quæ ex tenebris ignorantiæ prodeunt Ioan.1
mentem deformant, & ad tenebras inferi pertrahunt. Omnis enim qui agit male, odit lucem, & non ve-
nit ad lucem, vt non arguantur opera eius [ET induamur] ſpiritualiter [ARMA lucis] id eſt, virtutes & Ioan.3
dona ſpiritus ſancti, quæ animam roborant & defendunt contra inſidias demonum, & contra iacula ſeu
pręlia vitiorum. De quibus armis, dicit alio loco, Accipite armaturam dei, vt poſſitis reſiſtere in die ma-
lo, induti loricam iuſtitiæ, ſumentes ſcutum fidei, & galeã ſalutis. Hæc ergo agamus [SIC, vt die] i. qua- Ephes.6
tenus tempore gratiæ i. tempore iſto [HONESTE ambulemus] i. reuerẽter coram deo, & exemplariter
corã hominibus conuerſemur, nemini dantes vllã offenſionẽ, vt non vituperetur miniſterium noſtrum.
[NON in cõmeſſationibus & ebrietatibus] i. frequẽtibus guloſis atque ſuperfluis mãducationibus & po- 2.Cor.6
tationibus, fugiẽdo videlicet vitia gulæ, que valde inhoneſta ſunt. Propter quod ait ſaluator, Videte, ne Lucæ.21.
grauentur corda veſtra crapula vel ebrietate. Et Eſaias, Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatẽ ſectandã Eſaię.5
& potandum vſque ad veſperum [NON in cubilibus] i. voluptatibus carnis, quæ exercentur in cubicu-
lis. Vnde ſcriptum eſt. Væ qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris [ET impudicitijs] Amos.6
D i. e æteris luxuriæ vitijs, quæ ſunt maxime impudica, ac beſtialia: iuxta illud, Fornicatio & ebrietas aufe- Oſee.4.
runt cor [NON in contentione] i. lite & ęmulatione] i. inuidia, Scriptũ eſt enim, Vbi zelus & cõtentio- Iacob.3
ibi inconſtãtia, & omne opus prauũ. Et alibi Apoſtolus, Cũ ſit inter vos zelus & cõtentio, nõne carnales 1.Cor.3
eſtis? [SED induimini dominũ Ieſum] i. brachijs ſanctæ dilectionis cõplectimini eũ in cordibus veſtris, FINIS.
dicẽtes cũ ſponſa, Tenui illũ, nec dimittã. Vel, induimini dominũ Ieſum. i. formã cõuerſationis eius ſequi Cant.8.
mini, vt ipſe per charitatẽ cõmoretur in vobis, ornet ac veſtiat vos. [ET curã carnis] i. prouiſionẽ victus
& veſtitus, quibus caro ſuſtẽtatur [NE feceritis in deſiderijs] ſuperfluis i. ſecundũ concupiſcentiã carnis, 1.Tim.6
ſed quantũ neceſſitas exigit, & ratio dictat. Quẽadmodũ alibi legitur, Habẽtes victũ & quibus tegamur, Prou.30
his contenti ſimus. Vnde Salomon, Mendicitatẽ & diuitias nõ dederis mihi: tribue tantũ victui meo ne- 1.Mach.1.
ceſſaria. Quid enim prodeſt moriturã hanc carnẽ, cito futurã vermiũ eſcã, delicate nutrire: & nobilem,
immortalemque animam, ſummæ trinitatis imagine inſignitam, negligere?

CAP. XIIII. [INFIRMVM autem in fide aſſumite.] ARTIC. XVIII.

ANIFESTAVIT Apoſtolus in ſuperiori capitulo, quomodo inferiores ad ſu-
periores ſe debeant habere, iam docet quomodo ſuperiores ſe habeant ad inferiores. Rom.13
Agnoſcendum vero, quod in eccleſia Romanorum (cui ſcribit Apoſtolus) erant quidam
ex Iudaiſmo conuerſi, qui erant legis æmulatores, cæremonialia legis obſeruanda putã
tes, propter quod inter cibos diſcernebãt ſecundum legis præcepta. Iſti vocãtur infir-
mi i. imperfecti in fide catholica. Quia ſecundum fidei ueritatem, cæremonialia legis

obseruanda putantes, propter quod inter cibôs discernebãt secundum legis præcepta. Isti vocantur infir E
mi.i.imperfecti in fide catholica. Quia secundum fidei veritatẽ, cærimonialia legis cessare cœperũt post
Christi passionẽ, vt dictum est. Alij erant ex gentilitate conuersi, & isti non discernebant in cibis huma-
1.Tim.4. no vsui deditis, prout ad Timotheum dicit Apostolus, Nihil reijciendũ, quod cum gratiarum actione su-
mitur, Ait ergo, [INFIRMVM autem].i.imperfecte edoctum [IN fide assumite].i.charitatiue instrui-
te, & nolite ægrum abijcere vos qui perfectiores estis in fide, exemplo Christi qui ait, Venit filius homi-
Lucæ.19. nis quærere, & saluum facere, quod perierat. Talem ergo assumite [NON in disceptationibus cogitatio-
nũ] hoc est, non discutiendo seu iudicando secreta cordis eius, quæ soli deo sunt cognita. [ALIVS enim]
3.Reg.8 ille.s. qui nouit cessare legalia [CREDIT] id est, fideliter nouit [MANDVCARE se] licite [OMNIA]
cibaria, humanę vitæ sustentationi apta, ita, vt pręceptum legis de discretione ciborum eum non obliget.
[QVI autem infirmus est] in fide, ita non putans, sed inter cibos discernens [MOLERA manducet] cu-
ius esus semper licitus fuit, ad vitandum conscientiæ scrupulum. ¶ Notãdum autẽ quod legalia seu cæri-
monialia, quanuis statim post Christi passionem mortua erant, non tamen mortifera. Nam à tẽpore pas-
sionis vsque ad euangelij publicationem, poterant sine periculo obseruari, præcipue à Iudæis conuersis,
dummodo non ponebatur spes salutis in eis, sed firmiter credebatur, quod sine obseruatione eorum, suffi-
ceret ad salutem fides & gratia Christi. Sic nempe in actibus apostolorum leguntur apostoli ea seruasse.
Act.15 Idcirco Apostolus dicit hunc infirmum in fide, non satis instructum de cessatione legaliũ, suo iudicio re- F
linquendum, donec melius informetur. [IS qui manducat] indifferẽter quemlibet cibum homini aptum,
[NON manducantem] hoc modo, sed inter cibos discernentem [NON spernat] tanquam iniquum, cum
legalia nondum essent mortifera [SED qui non manducat] hoc est, iste inter cibos discernens, & ab ali-
1.Tim.4. quibus abstinens [MANDVCANTEM] indifferenter [NON iudicet] tanquã legis trãsgressorem, quia
lex cessauit quantum ad vim obligatiuam. [DEVS enim illum] manducantem [ASSVMPSIT] ad fi-
Matth.7 dem, sicut & nõ manducantem. De his itaque, quæ bono animo fieri possunt & malo, nõ iudicemus, sed
potius in melius interpretemur. ¶ Præterea probat apostolus quã irrationabile sit, alium iudicare inordi-
nate [TV quis es].i. cuius vel quãtæ authoritatis [QVI iudicas] iudicio reprobationis. Iudicium enim ap-
probationis non est ita illicitum [ALIENVM seruum?].i. proximum tuum, qui est seruus dei, & conser-
uus tuus, super quem iurisdictionem non habes? [SVO domino stat aut cadit].i. ad gloriam vel irreueren-
tiam dei bene agit aut male, & ad eum pertinet iudicare de hoc, non ad te [STABIT autem].i. erectus
erit corde ad deum, & bene aget. Hoc est verbum bonæ spei, tanquam diceret, Hoc piè præsumi potest,
quod stabit etiam si iam iacere videatur. [POTENS est enim deus statuere].i. per gratiam à casu pecca-
Rom.2 ti erigere [ILLVM] Per hoc ergo quod ait Apostolus, stabit autem, duo docentur. Primum, vt dubia tra-
hamus in melius. Secũdum, vt nec impium simpliciter iudicemus, quia nescimus, qualis futurus sit. De
hac autem materia, scilicet quomodo iudicare sit licitũ vel illicitum, plurima dicta sunt supra. Quæ illic
diffuse induxi, ne cogerer eadem sæpe repetere, sed semper ad illum locũ lectorem remitterem. ¶ Adhuc G
ostendit Apostolus vitandum esse iudicium inordinatum. [NAM aliud iudicat diem] certum pro exercẽ-
da abstinentia eligendum, diem inquam interpositum [INTER diem] aliũ, quo putat non esse abstinẽ-
Lucę.18. dum [ALIVS iudicat omnem diem] in abstinentia expendendum. Tanquam dicat, Vnus putat certis
diebus abstinendum, vt pharisæus qui ieiunabat bis in sabbato, seu in hebdomada. Alius iudicat singulis
Iudith.8 diebus abstinendum, vt Iudith, quæ ieiunabat cunctis diebus, præter sabbata, neomænias & festa. Et san
Lucæ.2 ctissima illa euangelica Anna de tribu Aser, quæ non discedebat de templo, die ac nocte seruiens domi-
no, in orationibus atque ieiunijs. ¶ Quoniam vero vtrunque horum bono animo fieri potest seu licite,
ideo vnus aliũ iudicare non debet. Vnde subiungitur. [VNVSQVISQVE in suo sensu].i. in proprio in-
tellectu, sentẽtia, seu cõsilio, [ABVNDET] in bonum.i. quilibet relinquatur suo iudicio in suo hoc permit
taturque agere, quod secundum suam conscientiam iudicat melius esse, dummodo tamen non exeat limi-
tes rerum quæ licent. [QVI sapit diem].i. certum diem, vel omnem diem discernit seu iudicat abstinen-
tiæ deputandum [DOMINO sapit] hoc est, ad gloriam dei hoc agit intendens deo placere. [ET qui
manducat] quemlibet cibum sine discretione legis, vel, qui non ieiunat quotidie [DOMINO mãducat]
Col.1.Cor.10 id est, ad dei honorem hoc facit, cuius dona manducat. [GRATIAS enim agit deo] omnium bonorum H
datori, pro beneficijs suis. [ET qui non manducat].i. quencunque cibum, sed iuxta legis tenorem inter ci-
bos discernit, vel omni die ieiunat [DOMINO non manducat].i. ad gloriam domini abstinet [ET gra-
tias agit deo] Et ita vterque bene facit pro tempore, sicut ostensum est. Sic ergo agere debemus, omnia
Esaiæ.14 referendo ad deum, vt glorificetur ipse in omnibus. Cuius ratio subditur, [NEMO enim] nostrum [SI-
Hiere.13 bi viuit] finaliter, hoc est, ad deum propriam: quoniam vita naturæ & vita gratiæ quam habemus, ad
2.Petri.1 gloriã & laudem dei est ordinãda, tanquam ad vltimum finem. [ET nemo nostrum sibi moritur] id est,
ad propriam laudem, sed ad gloriam dei, quatenus separatus corpore laudet atque glorificet deum in pa-
tria indesinenter. [SIVE enim viuimus domino].i. ad gloriam domini [VIVIMVS, siue morimur, do-
mino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, domini sumus].i. non solum iure creationis & guber-
1.Reg.2 nationis, sed per charitatem & cultũ deuotissimum, ad dominum pertinemus. Beati qui ita coniuncti deo
Ruth.2 sunt, vt tota vita, morsque ipsorum, deum honoret. Ipse enim ait, Qui glorificauerit me, glorificabo eũ.
Omnia ergo opera nostra interiora & exteriora ad dei gloriam referamus, & propter deum omnia fina-
2.Tim.4 liter operemur. [IN hoc enim].i. propter hoc [CHRISTVS mortuus & resurrexit, vt & viuorũ & mor-
tuorum dominetur.] hoc est, dominari cognoscatur. Nam ante passionem erat vtique viuorum, mortuo-
rumque dominus, etiam secundum naturam assumptam vt verbo vnitam: quæ à primo instãti vnionis
Ioab.13 suæ cũ verbo, prælata est omni creaturæ, dominiumque vniuersale sortita. Propter quod ait saluator, Pa-
Ioan.17 ter diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et alibi, Dedisti ei potestatem omnis carnis. Verũtamen

A Christus dicitur passus, vt omnium dominetur, propter duo. Primo, quoniam sua passione meruit iudicia
riam potestatem, & generalem dominationem, non obstante quod ante habuerit ista. Non enim incõue
niens est, idem alicui propter diuersas causas competere. Secundo, quia post passionem cœpit vbique ma
nifestari atque cognosci dominium Christi. Propter quod ait, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in Matth. 28
terra. Potest etiam ita exponi, Vt & viuorum & mortuorum dominetur. i. spiritualiter viuos ac mortuos, Ioan. 12
scilicet iustos & impios, in suo obsequio occupet. Vnde ipse loquitur, Ego si exaltatus fuero à terra, o- Matth. 7
mnia trahã ad meipsum. Cum ergo Christus cõstitutus sit omnium iudex [TV autẽ] iudicande [QVID] Act. 10
hoc est, qua temeritate, quo fructu [IVDICAS] sententia diffinitiua [FRATREM tuum? Aut tu quare
spernis fratrem tuum?] tãquam peccatorem aut vilem? Vnde scriptum est, Væ qui spernis, nonne & ipse Esa. 33
sperneris? Cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. Et alius propheta, Nunquid non pater vnus Malac. 2
omnium nostrum, nunquid non deus vnus creauit nos. Quare ergo despicit vnusquisque nostrũ fratrem
suum? Male ergo agis ô homo, iudicando, spernendoque proximum. [OMNES enim stabimus ante tri-
bunal Christi]. i. coram Christo, sedente in sede iudiciaria in die iudicij: tanquam iudicandi ab eo. Tri-
bunal aũt est sedes iudicis. Quod vero iam dicitur, quod omnes stabimus ante tribunal Christi tãquã iu-
dicandi, intelligendum est vel de iudicio condemnationis vel remunerationis. Scriptura autem frequen-
ter per iudicium, intelligit damnationis iudicium: sicut ibi, Omnis qui credit in eum non iudicatur. Et, Si 1. Tim. 2
nosipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. [SCRIPTVM est enim] in Esaia, [VIVO ego, dicit do- Ioan. 3
B minus]. i. per meipsum, qui maiorem per quem iurem, non habeo [QVONIAM mihi flectetur omne ge 1. Cor. 11
nu] cælestium, terrestrium, & infernorum. i. omnia mihi subijcientur, præsertim in die iudicij [ET omnis Esa. 45
lingua confitebitur domino] hoc est, omnis conscientia confitebitur mihi tunc opera sua. Vel, omnis lin
gua, id est, omne genus hominũ, cuiuscunq; loquelæ, confitebitur domino, confessione laudis diuinæ, vel
propriæ culpæ. Nostra translatio est talis, In memetipso iuraui, egredietur de ore meo iustitię verbum, & Esa. 45
non reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Quod licet ad literã dictum vi
deatur de conuersione, adoratione, & genuflexione omnium gentium in primo Christi aduentu, & tem
pore prædicationis euãgelicæ, Apostolus tamen spiritu sancto copiosissime adimpletus præsenti loco in-
sinuat, hoc posse intelligi de subiectione & adductione omnium hominum, in secundo Christi aduentu.
[ITAQVE vnusquisque nostrum pro se rationem reddet deo]. i. reddere cõpelletur seu exigetur. Multi Hebr. 13
tamen non poterunt reddere rationem deo de actibus suis, quia omnino irrationabiliter vixerunt. Aliqui
etiam exigentur reddere rationem, vel quia nullam culpam habebunt, & in hac vita satisfecerunt, vel Ioan. 3
quia infideles fuerũt, & iam iudicati sunt, qui in die iudicij non iudicabuntur iudicio discussionis. [NON
ergo amplius inuicem iudicemus] iudicio vsurpato vel temerario [SED hoc iudicate magis] hoc est, bo-
num & obseruandum esse discernite [NE ponatis offendiculum]. i. occasionem peccati, [FRATRI]. i.
C proximo, viro vel fœminæ [VEL scandalum] hoc est, occasionem tristitiæ. Communiter autem vnũ pro
alio sumitur. ¶ Aduertendum vero, quod duplex est scandalum, puta actiuum & passiuum. Scandalum acti
uum, est dictum vel factum minus rectum, præbens alteri occasionem ruinæ: & de hoc scandalo nõ est
dubium, quin sit semper vitandum. Scãdalum vero passiuum, est malum seu casus, quem alter incurrit ex
dicto vel facto alterius. ¶ De hoc scandalo quæstio est, an sit semper vitandum. Pro quo sciẽdum quod Matth. 18
scandalum passiuum est duplex. Vnum quod nascitur ex malitia scandali, qui ex sua peruersitate nõ vult Marc.
dicta sua seu facta alterius, quamuis bona, bene interpretari, quod appellatur scandalum pharisæorum. Matth. 19
Alterum quod nascitur ex infirmitate vel ignorantia scandalizati, quod dicitur scandalum pusillorum. Lucæ. 19
¶ Pręterea quædam sunt bona spiritualia, quędam temporalia, & vtraque sunt duplicia. Nam spiritualiũ
bonorum quædam sunt de necessitate salutis, vt obseruatio præceptorum in omnibus, & consiliorum in
religiosis. Hæc ergo bona nullo modo omittenda sunt, propter quodcunque scandalum euitandum. Plus
enim tenetur homo prouidere propriæ saluti quam alienæ. Quædam vero non sunt de necessitate salutis, &
hæc ad tempus occultanda vel deferenda sunt propter scãdalum pusillorum vitandum, videlicet donec
ratio eis reddatur, & melius informentur. Si vero ratione reddita nõ acquiescunt, nec cessant scandaliza-
D ri, non erit scandalum tale amplius ex ignorantia vel infirmitate, sed ex eorum malitia. Propter quod bo-
na ista omittenda non sunt, propter scandalum tale vitandum. Sicut nec Christus vitare curauit scandalũ Matth. 15
pharisæorum. Similiter bonorũ temporalium quædam aliquibus cõmittuntur conseruanda, vt bona ec-
clesiæ prælatis, bona reipublicæ rectoribus, & deposita certis personis. Et quia ad horum conseruationẽ
homo tenetur, ideo propter nullius scandalum sunt deserenda. Vnde Beatus Thomas Cantuariẽsis repe
tiuit bona ecclesiæ cum ingenti scandalo regis. Alia bona temporalia, sunt nostra, & ista omittenda sunt,
vel dando ea alijs, vel non repetendo si alius ea habet, propter vitandum scandalum pusillorum: vel scan
dalum tale sedandum est bono modo. Non autem propter scãdalum ex malitia nascens, dimittẽda sunt
bona propria temporalia. Daretur enim peruersis libertas, & magna occasio retinendi, aut rapiendi bona
aliorum, quod maxime obesset eorum saluti. [SCIO] per rationem [ET cõfido in domino Iesu] per gra- Gene. 1
tiam eius [QVIA nihil commune] i. nullus cibus humanæ vitæ aptus, immundus est [PER ipsum]. i. Psalm. 13
per creationem ipsius. Omnia enim per ipsum facta, sunt valde bona. Vel minus dicit, & maius signifi-
cat, vt sit sensus, Nihil commune per ipsum. i. omnia munda facta sunt per eius aduẽtum. Omnes vide- Act. 10
licet cibi apti, in lege prohibiti. Christus enim absoluit à legali prohibitione ciborũ, iuxta illud, Quę deus
purificauit, tu commune ne dixeris [NISI ei qui existimat quid commune esse. i. aliquem cibum esse im-
mundum propter legis præceptum [ILLI] sic existimanti [COMMVNE]. i. immundum [EST] ali-
quid alimentorum secundum suam opinionem & conscientiam. Sicut fricare barbam illicitum est ei, qui
hoc putat illicitum, quàm diu sic putat, quia contra conscientiam faceret, si fricaret. [SI enim propter ci
bum]. i. ob hoc quod quęlibet indiscrete manducas, vel ab aliquibus abstines [FRATER] id est, proxi-

mus [TVVS contristatur] putás te impie agere, & nesciens quid debeat securius facere, cum tamen licite possis alterum horum eligere, sicque fratris tui contristationem vitare [IAN non secundum charitatem ambulas] id est, non charitatiue te habes, quia non vitas offensam fratris, sed eius saluti præponis cibum tuum. [NOLI cibo tuo [id est, vsu vel abstinentia cibi [ILLVM perdere,] hoc est, ad mortale peccatum inducere [PRO quo Christus [MORTVVS est,] ne videaris precium mortis & sanguinis Christi paruipendere. [NON ergo blasphemetur] id est, contra dei honorē vituperetur [BONVM nostrum] hoc est, fama nostra. Scriptum est enim, Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ. Et alibi, Curam E
Prou.22 habe de bono nomine. Hoc enim magis pdiderit tibi, quàm mille thesauri. Porrò, vt ait Ambrosius, qui
Ecclesi.41 habet opera bona, si reprehendatur in re minima, bonum suum obfuscat, & incipit bonum eius blasphe-
Ambro. mari. Propterea virtuoso vitanda sunt minima. Ideo autem non debes cibo tuo proximum perdere.
Matth.5 [NON est enim regnum dei] hoc est, regnatio & inhabitatio dei in anima tua [ESCA & potus] id est, victus exterior. Esca nanque non commendat nos deo. Nec cibus dānatur, sed concupiscentia immode-
1.Cor.8 rata. Ideo subditur, [SED iustitia] reddens deo quæ dei sunt, proximo quæ proximi sunt, & sibiipsi quę
Matt.22. expediunt, [ET pax,] id est, vera tranquillitas mentis, [ET gaudium] quod habetur [IN spiritu san-
Lucæ.17. cto] id est, per gratiam spiritus sancti ex contemplatione & dilectione diuinorum. Ista sunt regnum dei, quia per ista regnat deus in nobis. Quemadmodum ait scriptura, Regnum dei intra vos est. Vel sic, Non
Psal.149. est enim regnum dei, causaliter esca & potus, id est, per ista non acquiritur regnum cœlorum: sed iustitia F & pax, & gaudium in spiritu sancto, sunt regnum dei. Quia per talia regnum cœlorum obtinetur. [QVI enim in hoc] regno dei, id est, in iustitia, pace & gaudio spirituali [SERVIT Christo] non scandalizans aliquem propter cibum, seu cibi delectationem, vel aliam irrationabilem causam [PLACET deo,] quia beneplacitum est domino in populo suo. [ET probatus] id est, approbatus [EST hominibus]
Matth.5 quia exemplaris est ipsis, & laudatur ab eis. [ITAQVE quæ pacis sunt] id est, ea quæ pacem pariunt,
1.Cor.7 fouent, conseruant [SECTEMVR] & operemur. Beati enim pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. In
1.Cor.14 pace nanque vocauit nos dominus: & non est deus dissensionis sed pacis. Vnde per prophetam dominus
Zach.8 loquitur, Veritatem tantum & pacem diligite [ET quæ ædificationis sunt] hoc est, ad bonum prouo-
1.Cor.8 cant, videlicet morum probitatem [INVICEM custodiamus] quatenus vnus, non tantum alium non scandalizet, sed spiritualiter eum ædificet. [IN EO Noli] ô homo [PROPTER escam] id est, amore cibi, [DESTRVERE opus dei] id est, fratrem tuum spiritualiter occidere, seu fidem & gratiam eius
Genes.3 extinguere. [OMNIA quidem] cibaria [MVNDA sunt] & licita, inquantum sunt creaturæ boni dei: [SED malum] id est, nociuum [EST homini] quæcunque cibaria sumere [QVI per offendiculum manducat] id est, manducando fratrem suum scandalizat, & deum offendit, sicut malum erat primo parenti de fructu ligni vitæ comedere. Ne autē quis putet simpliciter vtile esse vel melius quolibet cibo & po- G tu vti, eo quod omnia munda sint, adiecit [BONVM est manducare carnem, & non bibere vinum.] Per
Matth.18 hoc enim concupiscentia minoratur, corpus castigatur, & gratia obtinetur. [NEQVE] manducare & bibere id [IN quo frater tuus offenditur] id est, impedimentum seu obicem proficiendi in via dei incurrit, [AVT scandalizatur] id est, cadit peccando, quod est maius est grauius quàm offendere. Potest enim quis pede in aliquid impingere, nec cadere, [AVT infirmatur] in fide, hæsitans quid sit tenendum, quod valde pœnale periculosumq; est. ¶ Deinde hortatur Apostolus ad hoc. [TV fidem quam habes penes
Act.10 temetipsum,] hoc est, intra te firmiter credis omnes cibos per Christum purificatos seu licitos factos.
2.Cor.1 [HABE coram deo] id est, sufficiat tibi hanc fidem habere in cordis secreto deo spectante, nec fratri tuo aliter æstimanti eam ostendas, ne scandalizetur. [BEATVS] est iam in spe bene agendo [QVI non iudicat] id est, damnabilem facit [SEMETIPSVM] alium scandalizando [IN eo quod probat] id est, faciendo quod licitum esse cognoscit in se, quamuis sit illicitum, propter scandalum euitandum. Vel sic,
1.Cor.10. Beatus qui non iudicat, id est, nō redarguit semetipsum in eo quod probat, hoc est approbat, id est, qui nihil agit contra conscientiam suam. [QVI autem discernit] id est, iudicat quosdam cibos vitandos, [SI
Tit.1. manducauerit] tales cibos [DAMNATVS est] causaliter. i. peccando mortaliter damnari promeruit, [QVIA] manducat [NON EX fide] hoc est, contra id quod secundum fidem & conscientiam suam sentit agendum. [OMNE autē quod nō est ex fide] .i. quod fit contra fidem & propter finem contrariū fini quem edocet fides [PECCATVM est,] quia inordinatum & contra legem diuinam. ¶ Circa hæc duo H quæruntur. Primū, vtrū ratio seu conscientia errans, obliget. Secundo, an quælibet actio infidelis sit peccatum. Et respondendum ad primum, ꝙ operatio recipit speciem à termino ad quem, rationem autē boni vel mali moralis sumit ab intentione agentis, seu formali ratione obiecti. Cum ergo ratio dicit aliquid bonum vel malum, quamuis ita non sit, tamen si voluntas fertur in id, quod ratio ei proponit sub ratione mali licet sit bonum, certum est, quod fertur in illud sub ratione mali, & ideo formaliter peccat. Quemadmodum putans falsum asserere, mentitur si verum dicat, eo ꝙ falsum dicere existimet. Simile est, si quis bonum agat putans illud esse malum, peccat enim. Ideo ratio seu errans conscientia obligat. Nō est tamen homo perplexus. i. necessitate peccandi astrictus, quoniam potest errorē rationis abijcere. ¶ Ad secundum dicendum, ꝙ infidelitas, sicut & cætera peccata mortalia, aufert vitam gratiæ, nō autē tollit bonum naturæ. Quamuis ergo infidelis non agat aliquid meritorie, potest tamen facere opus bonum in ge-
Iacob. nere moris seu bonum morale, ad quod se ostendit naturalis potentia. Et in tali actu non peccat directe, & per se, vt si honoret parentes, vestiat nudum, cibet esurientē. Quicquid vero refert ad finem suæ per-
Matth.10 fidiæ, in eo peccat, quamuis sit bonum. Nam finis peruersus est. Quod ergo nunc ait Apostolus, Omne
Hebr.11 quod non est ex fide, peccatum est: ad quod glossa adijcit, omnis infidelium vita peccatum est, accipiendum est secundum sensum prætactū. Et quia qui fidē non habet, protinus in diuersa peccata collabitur.

A CAP. XV. [HABEMVS autem nos firmiores,&c.] ARTIC. XIX.

HABEMVS aũt nos firmiores] id eſt, in virtutib⁹ fortiores [IMBECILLITATES]
hoc eſt, defectus & imperfectiones [INFIRMORVM ſuſtinere] id eſt, æquanimiter
ferre & ſuſtentare atque erigere, vt ſanentur. Sicut & alibi dicitur, Libenter ſuffertis
O inſipientes, cum ſitis ipſi ſapientes. Et iterum, Alter alterius onera portate. Nam & in 2.Cor.11.
corpore naturali, mẽbra fortiora (vt nerui & oſſa) ſuſtinent teneriora. ¶ Sed quia ex Galat.6
hoc, quod aliquis ſuſtinet imperfectionẽ alterius, tanquã infirmioris protinus inſur-
gere ſolet inanis gloria, qua quis de ſua pfectione ſtultiſsime gloriatur, & alteri ſe præ-
ponit, ideo optime iuſsit apoſtolus, [ET nõ nobis placere[.i. nõ habere cõplacẽtiã in nobis ad noſipſos re
flexã, nec gloriari in nobis, nec propriũ placitũ ſequi: ſed potius diſplicere nobis in nobis, cũ nihil ex no- 1.Cor.2
biſipſis habeamus, niſi quod merito inducere debet nobis diſplicentiã noſtri. Vnde de reprobis ſcriptũ
eſt, Audaces ſibi placẽtes. Si penſamus ꝓprias imperfectiones & vitia, nõ placebimus nobiſmetipſis. Et 2.Pet.2.
quo nobiſipſis magis placem⁹, eo amplius diſplicemus deo. [VNVSQVISQVE veſtrũ ꝓximo ſuo pla-
ceat in bonũ] .i. ad bonũ finẽ, ſeu tẽdẽdo in opus bonũ [AD ædificationẽ] ipſius, vt ex nobis ſumat pro-
fectum. [ETENIM Chriſtus] ſecundum quod homo [NON ſibi] in ſe [PLACVIT] .i. in ſeipſo glo-
riatus non eſt, quaſi à ſeipſo aliquid habens, nec proprium placitũ: ſed dei patris voluntatem quæſiuit.
Ideo enim in Euangelio loquitur, Deſcendi non vt faciam voluntatem meam, ſed eius qui miſit me. Et, Ioan.5.
B Non poteſt filius à ſe facere quicquam. Et, Ego non quæro gloriam meam, ſed quæ placita ſunt patri, fa- Ioan.8
cio ſemper. Et, Non quod ego volo, ſed quod tu. Et ſi Chriſtus, qui non ſolum caruit omni culpa, ſed inſu Ibidem.
per vt homo plenus fuit omni virtute & gratia, ſibijpſi non placuit: cur nos miſeri defectibus pleni, no- Matt.26.
biſmetipſis placemus? [SED ſicut ſcriptum eſt] in pſalmo, qui ad literam de Chriſti paſsione cõſcriptus Lucæ.22
eſt, [IMPROPERIA] id eſt, detractiones, opprobria, iniuriæ [IMPROPERANTIVM tibi] ô pater Ioan.1
æterne, in me. Nam Iudæi improperando mihi improperauerunt & tibi. Qui enim nõ honorificat filiũ, Pſalm.68
non honorificat patrem, qui miſit illum. Improperabant autem Iudæi patri & vnigenito filio eius, ac ſan Ioan.5
cto ſpiritui, aſcribentes miracula Chriſti dæmonibus, eiuſque vitam impiam eſſe dicẽtes. Dixerũt enim,
Nõne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmoniũ habes? Et alibi, In Beelzebub principe dæ Ioan.8
moniorum eijcit dæmonia. Hæc itaque improperia [CECIDERVNT ſuper me] hoc eſt, in mea huma Matth.12
nitate habuerunt effectum, & me hominẽ occiderunt. Tibi enim nocere nõ potuerũt. Et hoc ideo paſſus Ioan.14
ſum, quoniam tuam in omnibus feci voluntatem, increpando vitia Iudæorum. [QVAECVNQVE enim Ioan.17
ſcripta ſunt.] Quaſi dicat Apoſtolus, Merito allegaui ſcripturam iſtã de Chriſto. Quæcũque enim ſcri- EPIST.
pta ſunt, in libris diuinis, præſertim de Chriſto, & eius myſterijs: [AD noſtram doctrinam] id eſt, in- Gregori⁹.
formationem, [SCRIPTA ſunt.] Nam Chriſti actio noſtra eſt inſtructio. [VT per patientiam] in Lucæ.21.
C aduerſis, quam verbis & exemplis docet ſcriptura, dicendo, In patientia veſtra, poſsidebitis animas ve- Iacob.5
ſtras. Et Iacobus, Exemplum accipite lõganimitatis & patientiæ, prophetas. Ecce beatificamus eos qui
ſuſtinuerunt. [ET conſolationem ſcripturarum] conſolantium animas ſtudioſas ac pias, quoniã multa iu
cunda & delectabilia continent. Vnde primo Machabæorum Ionathas & alij dicebãt, Habemus ſolatio 1.Mac.12
ſanctos libros [SPEM habeamus] .i. certam fiduciam obtinẽdi gratiam in præſenti, & gloriam in futuro. 2.Tim.3
Omnis namque ſcriptura, diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, & arguendum, ad erudiẽdum in iu-
ſtitia, vt perfectus ſit homo dei ad omne opus bonum. Porrò vt hanc gratiam conſequamur orat apoſto
lus [DEVS autem patientiæ] dator, conſeruator & remunerator, de quo ait Pſalmiſta, Nonne deo ſubie Pſalm.61
cta erit anima mea? Ab ipſo enim patientia mea. Et, Quoniam tu es patientia mea domine [ET ſolatij] Pſalm.70
id eſt, conſolationis infuſor, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra. de quo in Tobiæ libro dicit, 2.Cor.1
Poſt tempeſtatem, tranquillum facis: & poſt fletum, exultationem infundis. [DET vobis idipſum ſa- Tob.3
pere in alterutrum] hoc eſt, idem ſentire adinuicem [SECVNDVM Ieſum Chriſtum] .i. ſecundũ volun- Hier.32
tatem & doctrinam ſaluatoris; non ſecundum ſenſum veſtrum, vt ſitis conformes & eadem ſentientes: Philip.2
iuxta illud, Viriliter agite, confortamini, idem ſapite. Sic etiam multitudinis credentium erat cor vnum, 1.Para.19
D & anima vna. Hanc identitatem non facit, niſi magna gratia dei, quæ humanarum opinionum, falſitatũ, 22.28.
imaginationum & inflationum, diuerſitatẽ nebulamque expellit, & corda diuerſa in vno veritatis ac ſan- Act.4
ctitatis ſplendore recolligit. Vnde ait beatiſsimus Dionyſius, quod ſicut lumen naturæ, ratione ſuæ defe- Diony.
ctuoſitatis, eſt cauſa diuerſitatis in aſſertionibus hominum: ſic lumen gratiæ à diuerſitate in vnitatem re 1.cor.1
ducit, & omnes idẽ aſſerere facit [VT vnanimes] id eſt, affectu & ſenſu conformes, [VNO ore] hoc eſt,
ſimili vocis laudatione [HONORIFICETIS deum, & patrẽ domini noſtri Ieſu Chriſti] .i. deum pa-
trem, qui eſt deus Chriſti ſecundum naturam aſſumptam: & pater ipſius, ſecundum naturam diuinã. De
quo ait ipſe, Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, deum meum & deum veſtrũ. [PROPTER Ioan.20
quod] videlicet vt deum vnanimiter honorificetis [SVSCIPITE inuicẽ] id eſt, vnus ſuſcipiat alium o- Matth.18
mni charitate & pietate mutuo, conſulẽdo, condolendo, ſuccurrendo, & cætera opera miſericordiæ cor-
poralia ac ſpiritualia impendendo. Vnde prima ad Theſſalonicenſes ipſe ait, Corripite inquietos, conſo- 1.Theſſ.5
lamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes [SICVT & Chriſtus ſuſcepit vos] ſub
alis ſuæ protectionis, ſanauitque vos. Qui apud Ioannem ait, Eum qui venit ad me, non eijciam foras. Ioan.6
Et Eſaias ait, Vere lãguores noſtros ipſe tulit, & peccata noſtra ipſe portauit. Deniq; Suſcepit Iſrael pue Eſaiæ.53.
rum ſuũ, recordatus miſericordiæ ſuæ. Et Dauid in Pſalm. Miſit, inquit, de cœlo, & accepit me, & aſſum Lucæ.1
pſit me de aquis multis [IN honorem dei] Hoc ad vtrunque refertur, quia & nos debemus ſuſcipere in- Pſal.17
uicem, & Chriſtus ſuſcepit nos ad honorem & gloriam dei. Quod autem Chriſtus ſuſceperit nos, oſtẽ-
dit Apoſtolus, primo de populo Iudæorum. [Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circunciſio-
nis] .i. deo patri ſeruiſſe, ſecundũ formam ſeruilem, in prædicatione, qua prædicauit Iudæis. Imò & Chri-

Act.1 stus se seruum præbuit Iudęorum? iuxta illud, Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Et alibi, Fi E
Luc.22 lius enim hominis non venit ministrari, sed ministrare. Dicitur ergo Christi minister circuncisionis, id est
Matth.20 prædicator atque Apostolus Iudæorum, ad quos specialiter missum se perhibet, dicens, Non sum missus
Matth.15 nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Et hoc [propter veritatem dei] i. quia deus ita prædixit, & vt
deus verus esse cognosceretur [AD confirmandas] i. approbãdas & adimplendas [PROMISSIONES
Lucæ.2 patrum] i. promissiones diuinas, patriarchis, prophetisque factas de Christo. Vel sic, Dico Christum Ie-
sum ministrum fuisse circuncisionis. i. circuncisioni subiectum, ipsam in se recipiendo, propter veritatem
Galat.4 dei, qui misit filium suum factum sub lege, ad confirmandas promissiones patrum, hoc est, ad ostenden-
Genes.22 dum, quod deus daturus sit patribus bona promissa, quæ promisit Iudæis, circuncisionem recipientibus.
Abrahæ enim promisit, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et ita susceptio Iudęorum quodam-
modo pertinet ad iustitiam, propter præcedentem promissionem. Susceptio vero gentium ad misericor
Psalm.17 diam maxime spectat. Propter quod subditur [GENTES autẽ] i. gentiles conuersos, dico [SVPER mi-
sericordia] i. de pietate & gratia sibi impensa [HONORARE deum] i. gratias agere deo, eique seruire
[SICVT scriptum] in Psalmo. [PROPTER hoc confitebor tibi in gentibus] Verbum est filij ad patrẽ
Act.13 dicentis, Propter hoc, quod in Psalmo illo huic versiculo præmittitur, Deus, qui das vindictas mihi, & sub
dis populos sub me, &c. confitebor tibi deo patri, in gentibus, id est, gẽtes faciam tibi confiteri confessione
laudis tuæ & culpæ suæ, cum per apostolos conuertero eos ad fidem. [ET nomini tuo cantabo] per ora F
gentium conuersarum, & etiam per meipsum, secũdum quod homo sum. Ex hoc sequi videtur, quod psal
mus ille ad literam de Christo loquatur. Apostolus enim per verba psalmi huius probat gentes susceptas
Augustin. à Christo. Probatio vero non valet, nisi per sensum literalem, vt Augustinus testatur: Lira tamẽ exponit
psalmum istum & verba hic allegata ad literam de Dauid. Et vtique nisi psalmus esset excellenter notabi
lis tanquam mysterijs Christi redundans, non toties inueniretur in sacra scriptura expressus. Nõ enim vt
2.Reg.22 cæteri psalmi communiter, habetur in libro psalmorum, sed etiam in secundo Regum. Ideo exposui psal
Esaiæ.66 mum illum de Christo loco suo. [ET iterum dicit] de gentium susceptione seu conuersione in Esaia, vel
Deut.32 secundum Bedam, in Cantico Deuteronomij, tamen secundũ aliã translationẽ. [LAETAMINI gẽtes]
id est, gentiles conuersi [CVM plebe eius] i. Iudæis qui erant populus peculiaris. Nostra translatio talis
Psal.116 est, Laudate gentes populum eius. [ET iterum] dicit dominus per prophetam in Psalmo. [LAVDATE
omnes gentes] ad fidem vocatæ [DOMINVM, & magnificate] i. magnifice honorate, & verbis ac fa-
ctis magnum esse ostendite [EVM omnes populi] hoc est, duodecim tribus Israel. [ET rursus Esaias ait,
Esaiæ.13 Erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes: in ipsum gentes sperabunt] Nostra translatio habet sic. Ra-
dix Iesse, qui stat in signum populorũ, ipsum gentes deprecabuntur. Est itaque sensus, Erit Radix Iesse. i.
Christus de semine Iesse (seu Esai) patris Dauid descendens. Quanuis autem Christus de Iesse sit nat⁹, & G
per hoc posterior eo, secundum naturam humanam: est tamen radix illius, quia secundũ diuinitatem est
origo & fundamentũ ipsius Iesse, & qui (s. Christus) exurget procedendo in actum. Vel, exurget à mor-
tuis, regere gentes. i. ecclesiam ex gentibus congregatam quam regit per seipsum, per angelorum custo-
diam, & per prælatos, in eum gentes sperabunt, tanquam in saluatorẽ. [DEVS autẽ spei] i. in quo spera-
Hebr.1 mus, & à quo spes vera infunditur [REPLEAT VOS] in hac via inchoatiue [OMNI gaudio] spirituali
Psal.00. [ET pace] hoc est interna tranquillitate, passionibus extirpatis [IN credendo] per fidem formatam. Ista
Matth.18 enim ex fide formata procedunt. Orat ergo apostolus, vt diuina fideliter cõtemplãdo, impleamur omni
Iacob.2 gaudio spirituali ac pace, considerando videlicet bonitatem & beatitudinem dei, beneficia quoque ipsius
Gregori⁹. exhibita & promissa [VT abundetis in spe] i. in actu spei, certius atque auidius expectando felicitate fu-
turam ex prælibatione eius in hac vita. Ex perceptione nempe pręsentium munerũ certa fit expectatio
FINIS futurorum [ET virtute] i. gratia [SPIRITVS sancti] vel in virtute, hoc est, efficacia bonæ operationis
spiritus sancti. i. quæ datur à spiritu sancto. [CERTVS sum autem fratres mei & ego ipse de vobis] vel
per reuelationem diuinam, vel per operationem vestram quam percepi. Quemadmodum scriptum est,
Matth.7 Ex fructibus eorum cognoscetis eos [QVONIAM ipsi pleni estis] secundum cõditionem status vestri,
Matth.5 & exigentiam huius viæ, vel quantum requiritur ad salutem [DILECTIONE] dei & proximi. Nõ ta-
men simpliciter plenus est aliquis viator dilectione diuina, cum nullus viator possit perfecte implere prę
2.Tim.3. ceptũ charitatis diuinę. Et durante vita pręsenti, quilibet potest in charitate pficere. Et estis [REPLE- H
TI omni scientia] ad salutem necessaria, non autem absolute omni scientia [VT possitis alterutrum mo-
nere] i. vos mutuo exhortari. Hoc dicit apostolus ne videatur eis scribere, quasi ignaris & imperfectis, &
vt hac laude prouocet eos ad meliora. Veruntamen quoniã à principio huius epistolę declarauit discor-
diam, infirmitatem, & imperfectionem Romanorum, mirum videtur, quomodo iam dicat eos dilectione
& omni scientia plenos. Et respondendum, quod ista non sunt ad eosdem referenda. Nam quidam eorũ
valde perfecti erant, de quibus iam loquitur: alij imperfecti fuerunt, quos superius increpauit & concor-
dauit. ¶ Deinde excusat se de præsumptione. [AVDACIVS autẽ scripsi vobis fratres] i. quanuis ô Ro-
Hebr.5 mani ita perfecti sitis, vt dixi, tamẽ audacter ex magna fiducia scripsi vobis præsentem epistolã [EX par-
Roma.7 te] i. aliquibus vestrum, præcipue s. imperfectioribus, qui magis informatione hac indigent. Vel ex parte,
Marci.4 id est, non plene, sed partim ac breuiter [TANQVAM in memoriam] i. ad actualem cõsiderationẽ eo-
Prou.9 rum, quæ habitualiter scitis [VOS reducens] & excitans. Scientibus enim legem loquor, vt dixi superius,
Scribo tamen vobis, vt actualiter memores sitis eorum, quæ scribo. Vnde Salomon, Da sapienti, inquit,
1.Cor.7 occasionem, & addetur ei sapientia: Doce iustum, & festinabit accipere. ¶ Cur autem scripserit, subdit;
Matt.28. [PROPTER gratiam quæ data est mihi à deo] i. propter apostolatum, vel sapiẽtiã mihi diuinitus præ-
Act.10 stitam, ad hoc [VT sim minister Iesu Christi in gentibus] i. Christo deseruiã, gentes instruendo, sicut ipse
mihi præcepit, sicque gratiam mihi collatam vobis communicem [SANCTIFICANS] i. sanctũ ostẽ-

A dens per diuina miracula[EVANGELIVM dei] id est,euangelicam doctrinam,quam prædico [VT Iohan.12
fiat oblatio]id est,seruitus. [GENTIVM] vel oblatio,quia gentes seipsas domino offerunt. Vel obla-
tio,qua ego eas offero[ACCEPTA]deo per deuotionem eorum[ET sanctificata] id est,purgata à vi-
tiis[IN spiritu sancto] hoc est,virtute & gratia spiritus sancti.[HABEO ergo gloriam] id est,cum da-
ta sit mihi gratia tanta,ideo habeo gloriam,hoc est,gloriationem internam,non vanam, sed veram.
[IN Christo Iesu] id est,secundum voluntatem ipsius[AD deum] id est,ad sanctæ trinitatis honorem,
Ex consideratione enim beneficiorum sibi collatorum lætabatur apostolus in deo, quod & nos imita-
ri debemus.Vel habeo gloriam,id est, meritum gloria dignum , seu apostolicam authoritatem. [NON 1.Tim.1
enim audeo aliquid eorum loqui quę per me non efficit Christus]id est, nihil præsumo dicere,nisi quod
à Christo percepi.Nihil doceo alios quod ipse non faciam:nec maiora affirmo de me in verbo vel facto,
quàm Christus operetur per me,vel quæ ego efficio virtute Christi [IN obedientiam gentium] id est,
ad hoc vt gentes euāgelio dei obediāt.Itaque non audeo aliquid loqui quod Christus nō facit per me,
[VERBO] prædicationis[ET factis] bonæ conuersationis[IN virtute signorum] id est ,minorum
miraculorum,[ET prodigiorum]hoc est,miraculorum maiorum factorum non arte magica, sed [IN
virtute spiritus sancti] Hoc dicit Apostolus contra pseudoapostolos,& vt cæteris Apostolis qui cum
Christo corporaliter sunt conuersati,probet se parem:non ob propriam laudem,sed vt omnes suam do Luc.24
ctrinam veram agnoscant,diligentiusque intendant ac impleant.In tantum ergo operatus est Christus
B per me[ITA vt ab Hierusalem]vnde cœpit prædicatio Apostolorum [PER circuitum] id est, diuer-
sis locis & vrbibus[VSQVE ad Illyricum]mare in fine Græciæ situm.[REPLEVERIM]id est,ple-
nè disseminauerim[EVANGELIVM Christi]hoc est,Euangelio Christi tot gentes impleuerim,con-
uertendo ad euangelicam fidem.In quo admiranda potestas spiritus sancti apparet,qui per vnum virū,
sine humano præsidio,tantos populos,ad tam supernaturalem,arduam, & incomprehensibilem legem
conuertit. Agnoscatur ergo operata diuinitas,habeaturque semper fides certissima,tanquam à deo fir-
mata ac infinita.[SIC autem] in illis locis [EVANGELIVM hoc prædicaui non vbi nominatus est
Christus] id est,non illis gentibus,quibus ab aliis prædicatus fuerat Christus[NE super alienum fun-
damentum]doctrinam ab aliis traditam [AEDIFICAREM] id est, verbum spiritualis ædificationis
adiicerem. Et in hoc prædicatio Apostoli comprobatur fuisse laboriosior & efficacior ,quia materia
non fuit disposita[SED sicut scriptum est]in Esaia,[QVONIAM quibus non est annunciatum de eo]
id est, gentes,quibus non erat factus sermo de Christo per prophetas,sicut Iudęis[VIDEBVNT]Chri-
stum & opera eius,oculo fidei,per prædicationem apostolicam [ET qui non audierunt] prædicatio- Esa.52
nem euangelij prius ab aliis Apostolis [INTELLIGENT] euangelica documenta per prædicatio-
nem Pauli[PROPTER quod] id est, propter occupationem meam in prædicando his gentibus. 1.Thess.2
[ET impediebar plurimum] id est, vehementer & diu[VENIRE ad vos] Romanos [ET prohibitus
C sum]id est.impeditus,vel à spiritu sancto vetitus[VSQVE adhuc. Nunc vero vlterius locum]id est,ne-
cessariam causam manendi,seu locum conuenientem[NON habens in his regionibus]Græciæ,vbi prę
cipuè prædicaui.Iam enim competenter instructi,& reformati fuerunt , erantque per ciuitates & loca
ordinati episcopi,presbyteri,atque diaconi,qui suffecerant supplere vicem Apostoli [CVPIDITA-
TEM autem]id est,desiderium magnum[HABENS veniendi ad vos ex multis iam pręcedentibus an- 1.Mac.8
nis]Quoniam enim Roma erat caput mundi,sciebat Apostolus,quod conuersio Romanorum exem-
plaris,& vtilis esset toti mundo,ideo penè à principio suæ conuersionis optauit prædicare Romanis. Act.19
Nam & ideo appellauit Cæsarem,quatenus occasionem haberet veniendi Romam[CVM in Hispaniā 28
proficisci cœpero] vt in ea euangelizem.Optabat nanque Apostolus . etiam in occidente prædicare
Christum,sicut in orientalibus partibus fecerat[SPERO quod præteriens]id est,per loca vestra veloci
ter transiens,Hispaniam versus[VIDEAM VOS]id est, aliquanto tempore apud vos ero. Non enim p-
posuit diu manere in vrbe,eo quod Petrum sufficere sciret ad conuersionem Romæ,qui tunc eum suis
discipulis Romæ sedit,& per loca Italiæ discipulos suos misit[ET à vobis] Romanis [DEDVCAR
illuc] id est,ad Hispaniam,quæ tunc erat Romanis subiecta[SI vobis] id est, præsentia vestra, [PRI-
D MVM ex parte]temporis,id est,modico tempore[FRVITVS]id est,delectabiliter vsus[FVERO]ha-
bendo aliquem fructum in vobis,& de vestro profectu lætando. Frequenter sumit Apostolus,frui,cō-
muniter.Propriè autem,frui,est summo bono inhærere seu vltimo fini. [NVNC igitur proficiscar in
Hierusalem ministrare sanctis] id est,eleemosynas gentium deferre ecclesię Hierosolymitanorū, quibus Mat.13
præfuit Iacobus.Qui vt in omnibus credentibus essent forma Christianę perfectionis,vendiderunt o- 2.Cor.9
mnia sua,& in paupertate voluntaria Christo seruierunt. Pro quorum sustentatione Apostoli erāt soli Luc.19.
citi.Petrus quoq; & Ioannes commiserunt Paulo & Barnabę,vt gentes conuersas inducerent ad mit
tendum eleemosynas Hierosolymitis,quod & diligenter fecerunt.[PROBAVERVNT enim].i.opere
ostenderunt & sponte acquieuerunt [MACEDONIA & Achaia] id est, fideles harum terrarum , quæ sunt
partes Græciæ. Metropolis autem Macedoniæ est Philippi,vnde dicuntur Philippenses,& Thessaloni
ca.Metropolis vero Achaię est Corinthus[COLLECTIONEM]id est,eleemosynarum collationem ac
dationem[ALIQVAM facere in pauperes sanctorum]id est,ad sustentationem sanctorum pauperum, 1.Cor.9
[QVI sunt in Hierusalē]& erant ex Iudaismo conuersi.[PLACVIT enim eis[collationem hanc face
re[ET debitores sunt eorum]hoc est,sanctorum in Hierusalem.[nam si spiritualium eorum participes
facti sunt Gentiles]id est,quoniam gentes conuersę spiritualia bona, videlicet fidem, instructionem & sa
cramenta Christi à Iudęis conuersis receperunt, mediate vel immediate[DEBENT]id est, tenentur de-
bito necessitatis vel debito honestatis, imò vtroque modo[ET in carnalibus ministrare eis] id est, ne-
cessaria vitæ corporalis eis præbere. [HOC ergo cum consummauero] hoc est,eleemosynas istas detu- 1.Cor.16

A quorum aliqui(vt Sileas)nominantur apostoli.Sic & isti dicuntur nobiles in apostolis.i.inter aposto- Act.15
los,quia apostoli dicti sunt ratione discipulatus,& validæ prędicatiōis[QVI & ante me fuerūt in Chri
sto]per fidem[SALVTATE Ampliatū dilectissimū mihi in domino.Salutate eos qui sunt ex Narcisci
domo].i.ad eius familiā pertinent.Narciscus iste(vt dicitur)presbyter fuit, & circūeundo cōfirmabat
fideles.[SALVTATE Rufum electum]ad sacerdotium[ET matrem eius]carnalē[ET meam] spiritua-
lem.Propter præcipuā huius fœminę sanctitatem,nominat eam matrem.Cætera patēt.[SALVTATE
inuicem in osculo sancto]spirituali,charitatiuo,quod sit verę concordię,& internę dilectionis indiciū:
non in osculo carnali,impudico,adulatorio,simulatorio aut proditorio . Absolon osculabatur populū 1.Reg.14
adulatorie,Ioab Amasan simulatorie,Iudas Christum proditorie.Erat quippe in primitiua ecclesia cō 2.Re.20.
suetudo recipiendi ac salutandi fideles cū osculo oris.Tunc enim arsit spiritualis dilectio, nec erat peri Marc.14
culum de carnalitatis mixtura,vt modo.[ROGO autē vos fratres,vt obseruetis] hoc est notetis & dis- Lucę.22
cernatis ab aliis[EOS,qui dissensiones] .i.discordias & cōtrarias opiniones circa fidei veritatē[ET of- Phil. 3
fendicula].i.scandala[PRAETER].i.contra[DOCTRINAM]euangelicam[QVAM vos didicistis]à
Christi discipulis[FACIVNT]inducendo vos ad mutuam offensionem ac dissensionem [ET declina[Tit.3
te ab eis]non solum mente,sed etiam corporali recessu,si fieri potest,ne peruertamini cum peruersis. Psal.17
[HVIVSMODI enim]peruersi[CHRISTO domino]nostro[NON seruiunt] qui talia vitia suis ser-
uis prohibuit[SED suo ventri]quem quærunt implere,cum sint gulosi.[ET per dulces sermones] hoc
B est,verba composita atque placentia[ET benedictiones]id est,falsas laudationes[SEDVCVNT corda
innocentium]id est,inexpertorum & incircunspectorum,qui in se boni sunt sine dolo & felle , putant-
que alios tales esse,quales ipsi sunt,ideo cito credunt & falluntur.Vnde in prouerbiis scriptū est, Inno- Prou.14
cens credit omni verbo,astutus considerat gressus suos.Debetis autem ô Romani ab his declinare.[VE 2.Thes.2
STRA enim obedientia]qua verę fidei & apostolicę traditioni paretis[IN omnem locum]hoc est, per
omnes ecclesias[DIVVLGATA est.]Quoniam enim Romani monarchiā tenebant,quotidie erat cō-
fluxus extraneorum ad Romam,qui redeuntes ad sua,diuulgabant facta Romanorum,& ita fideles ve-
nientes Romam,cum vidissent gratiā Romanorum,reuertentes nunciauerunt cæteris Christianis fidē 1.Mac.8
& opera eorum,sicque alij animabantur,& confortabantur in fide . Propter error Romanorum magis
omnibus nocuisset q̃ aliorū.[GAVDEO igitur in vobis]in consideratione gratię vobis concessæ,& cō- Philip.1
gratulor vobis[SED volo vos sapientes esse in bono]hoc est,in cognitione & operatione eorū, quæ bo Hiere.15
na sunt,vt discernatis preciosum à vili,virtutem à vitio,verum à falso[ET simplices]hoc est,ignaros &
inexpertos[IN malo]vt nec operando experiamini,nec approbando sciatis , nec studiose discatis quæ
mala sunt.[DEVS autem pacis conteret].i.deiiciet[SATANAM].i.diabolum,de quo in Ioh,Dixit do Iob.1
minus ad satan.Et in Zacharia,Increpet dominus in te satan[SVB pedib⁹]id est,affectibus[VESTRIS Zach.3
velociter]de quibus pedibus in Cāticis scribitur,Laui pedes meos,quomodo inquinabo eos?Et in psal Cant.3
C mo,Non veniat mihi pes superbię:hoc est,dominus dabit vobis virtutem resistendi diabolo,eumq; vin Psal.35
cendi,propter quod ait saluator,Ecce dedi vobis potestatem calcādi super omnem virtutem inimici,& Lucæ.10.
nihil vobis nocebit.Itemque in psalmo,Super aspidem & basiliscum ambulabis.[GRATIA domini no Psalm.90
stri Iesu Christi vobiscum.Salutat vos Timotheus adiutor meus]in cultura vineę Christi, Ephesiorum 1.Tim.3
episcopus.Cum quo(secundum Hieronymum)misit apostolus istam epistolā.Alij dicunt,quod prædi Hierony.
cta Phœbe detulit eam.Et puto quod vtrisque commisit hanc baiulationē,vt si quid vni in via occur-
reret impedimenti,alter negotium expediret[ET Lucius.]Quidam dicit,& Lucas,exponitque de Lu-
ca Euangelista:sed nec textus correctus,nec glossa sic habet [ET Iason Sosipater] qui sunt [COGNA-
TI mei]secundum carnem.[SALVTO vos ego Tertius]id est, taliter nominatus [QVI scripsi epi-
stolam]hanc[IN domino]hoc est,ad dei honorem , tanquam notarius apostoli : de cuius licentia ego
nominatus vos saluto,& nomen meum hic exprimo,ad perpetuam rei memoriam. [SALVTAT vos
Caius hospes meus]iam in Ciuitate corinthi vnde mitto pręsentem epistolam. Iste Caius erat Corin-
thiorum episcopus,ad quem scribit Iohannes Apostolus tertiam suam canonicam,Laudans eum de vir
tute hospitalitatis:vnde & Paulus in domo eius manere solebat.[ET vniuersa ecclesia] Caij huius.
D [SALVTAT vos Erastis*archarius ciuitatis] Atheniensium,secundum glossam.Dicitur autem Ar-
charius,ab ἀρχός,quod est princeps, vel ab arca,quoniam pręerat arcæ custodiens eam,in qua ponebā Alias, ar-
tur vestigalia & tributa.ET Quartus frater.]Quartus proprium nomen est , sicut & Tertius , eratque carius.
frater religione,nō natione.[GRATIA domini nostri Iesu Christi cū omnibus vobis,Amē,]Ex ardē
ti amore resumit apostolus quod prædixit de præsentia gratiæ Christi·[EI autem] videlicet deo trini- Phil.1
tati[QVI potens est vos confirmare]in omni bono[IVXTA Euangelium meum]id est,secundum prę
dicationem meam[ET prædicationem Iesu Christi]à cuius prædicatione euangelium meum non dis-
sonat prædicationem inquam Christi factam[SECVNDVM reuelationem mysterij]id est,in manifesta
tione diuini secreti de incarnatione Christi,& redemptione generis humani.Vel secundum quod reue
latū est mihi de isto mysterio.Mysterij dico[TEMPORIBVS æternis taciti].i.ab æterno in deo abscō-
diti.Tempora autē ęterna apostolus dicit durationē præcedentē hunc mundum,quę aliud nihil est nisi
æternitas,quam exprimit apostolus per æterna tēpora,quia non potest apprehendi à nobis,nisi per cō
parationem ad tempus infinitum.Vnde & ad Titum dicit,Ante tēpora secularia [QVOD] mysterium Titum.1
[NVNC]tēpore nouæ legis in Christi aduētu[PATEFACTVM est]mūdo[PER scripturas prophe-
tarū]ab ipso Christo declaratas.Qui(vt apud Lucā legitur)aperuit illis sensum vt intelligerēt scriptu Luc.24
ras.Et iterū promisit apostolis,Cū venerit ille spiritus veritatis,docebit vos omnē veritatē.Tunc nāq; Iohan.16
apparuerunt fontes aquarum,& reuelata sunt fundamenta orbis terrarum.Quod totum factū est[SE- Esa.17
CVNDVM præceptum æterni dei] Christus enim secundum formam serui erat minister trinitatis in

hac reuelatione. Propter quod ait, Sicut mandatū dedit mihi pater, sic facio. Et facta est reuelatio [AD E
Iohān.14 obeditionē fidei in cunctis gentibus] hoc est, vt omnes gentes obediant fidei, credendo & operādo. My
Ephe.3 sterij dico [COGNITI plenarie atque perfecte [SOLI sapienti deo]. i. deo trinitati, qui solus est sapies
per essentiam, cuius tanta est sapientia vt comparatione ipsius omnis sapientia creata pro nihilo repu-
Iob.15 tetur, sicut in cōparatione diuinæ puritatis cœli dicuntur immundi, & comparatione aliorum solus di
Iohā.8 citur esse. Patefacti autē [PER Iesum Christum] (vt dictum est) [CVI] sit [HONOR]. i. debita exhibi-
2.Petr.4 tio reuerentiæ [ET gloria]. i. clara cum laude notitia, vel vera lætitia: ita vt honor sit ei à nobis, gloria
1.Tim.1 aūt in se. Ipse enim est cum patre & spiritu sancto super omnia deus sublimis & benedictus. [AMEN.]
Ibidem

IN EPIST. I. AD CORINTHIOS

PRAEFATIO.

Eccl.12 VERBA sapientum sunt quasi stimuli, & quasi claui in altum defixi. Quemadmo-
Dionys. dum iuxta documenta magni atque diuini Dionisij in cælesti Hierarchia, superio-
rum angelorum est inferiores purgare, illuminare & perficere: inferiorum vero an-
gelorū est, à superioribus purgari, illuminari ac perfici. (Purgātur autem non vitiq; F
à culpa, cum non sit in eis aliqua macula, sed à dissimilitudine seu luminis minora-
tione (sic in Ecclesiastica Hierarchia, doctorum ac prælatorum officium est, infe-
riores purgare, illuminare, perficere: inferiorum vero est, à superioribus purgari, illu
minari ac perfici. Purgantur vero homines non solum à dissimilitudine, sed etiam à peccatis: illuminan
Heb.4 tur autem, vt veritatem cognoscant, perficiuntur quoque, dum in die amore proficiunt. Cum ergo sa-
Hier.23 pientes vitiosos, & negligentes efficaciter arguunt, verba eorum sunt quasi stimuli, quoniam corda du-
ra pungunt, penetrāt & impellunt. Propter quod per Hieremiam dominus loquitur, Nunquid non ver-
ba mea sunt quasi malleus conterens petram? Sermo quippe diuinus eradicat, abscindit & eiicit, de cor
dibus nostris spinas & tribulos vitiorum ac passionum, sicque circunscindit & polit animam nostram,
vt capax sit illustrationis internæ, & perfectionis diuinæ. Et quantum ad hoc, verba sapientū sunt qua
2.Cor.4 si claui in altum defixi. Itaque verba sapientissimi nostri doctoris, magistrique gentium diuinissimi &
gloriosissimi Pauli, in ea quę iam exponenda restat epistola, sunt quasi stimuli. Quia Corinthios de mul
tis excessibus fortiter increpat, bonos vero commendat, & secundū diuersam dispositionē eorum, qui-
bus scribit diuersimode loquitur, nunc exhortando, nunc blandiēdo, nunc collaudādo, nunc arguēdo.
Porrò Corinthus est metropolis Achaiæ, quæ est pars Græciæ, vnde Corinthij dicuntur Achaici. Hi G
ab Apostolo instructi, & conuersi fuerunt, sed post eius recessum, variis modis subuersi sunt à philoso-
phis & Iudæis. Quo cognito, apostolus existens in Epheso, scribit eis presentem epistolam, mittens eam
per Timotheum. In qua reuocat eos ad Euangelicæ fidei veritatem, & christianæ iustitiæ puritatem,

CAP. I. EPIST. I. AD CORINTH. ARTIC. I.

MOre solito, iuxta consuetudinem scribendi epistolas seu literas missiuas, apostolus in huius epi
stolæ exordio nomen suum pręmittit, & alterius secum scribentis, sicque procedit ad salutatio-
Rom.1. nem, narrationem & conclusionem, vt fieri solet. Et ait, [PAVLVS vocatus] id est, ex diuina
Galat.1 prædestinatione assumptus & factus, vel à deo electus [APOSTOLVS Iesu Christi per volū-
tatem dei] id est, à voluntate diuina, tanquam a causa principali ac libera. Hoc dicit Apostolus, vt ostē
dat eos deo resistere, qui suo apostolatui contradicunt: & etiam, vt demonstret quod ipse non iniecit se
ipsum, nec sibi assumpsit honorem, vt illi de quibus dominus ait, Ego non mittebā eos & ipsi currebāt. H
Hiere.23 Et rursum, Principes extiterunt, & non cognoui. ¶ Quęri potest, cur Paulus humillimus, in ista episto
Osee.8 la, cum nomen suum commorasset, statim adiecerit nomina eximiæ dignitatis, non solitę humilitatis,
dicens, Apostolus, non seruus Iesu Christi, & hoc per voluntatem dei, quasi impiū sit aliter opinari. Et
respondedum, quòd virtus discretionis id exigit in prælato, vt ita se habeat verbis & factis circa subie-
1.Re.2. ctos, sicut eorum saluti expediens est. Oportet autem pręlatum a subditis timeri, amari, ac honorari. Cū
Rom.14. ergo subiecti ita se habent circa pręlatū, non est pręlato necesse, vt verbis seu factis authoritatem suam
ostendat. Cum vero contemnitur, ostendere debet collatæ potestatis authoritatē, quatenus subditis ti-
morem, reuerentiamq; nominis sui incutiat. Apostolus autem Corinthiis vilnit, quia (vt asserit glossa)
contempto Paulo Apostolo, de sapientibus huius seculi se iactitabant, quorum vana eloquentia, sapien
tiaq; terrena delectabantur. Idcirco Apostolus, vt eorum præsumptionem argueret, eos quoque ad suę
personæ reuerentiam inclinaret, cū dixisset Paulus, mox addidit Apostolus &c. quod totum factum est,
non ad propriam laudem, sed propter illorum salutem. [ET Sosthenes frater] Hunc Sosthenem asso-
ciat sibi Paulus, quia pro Corinthiorum correctione multum solicitus fuit, & eos (vt dicitur) apud apo
stolum accusauit. Vnde nunc dicitur, Sosthenes frater, ad insinuandum ꝙ accusatio illa prodiit ex fra-
terna charitate, non aliunde. Itaq; ego Paulus, & Sosthenes frater spiritualis, scribimus: solus tamē Pau
lus dictauit. Sosthenes vero consentiendo conscripsit. [ECCLESIAE dei] id est, congregationi fide-
lium. [QVAE est Corinthi] id est, in ciuitate Corintho, vtpote [SANCTIFICATIS] id est, a vitiis
emendatis, in sacramento baptismi, ac pœnitentiæ. [IN Christo Iesu] id est, in virtute & gratia Sal-
uatoris. [VOCATIS sanctis] id est, a deo ad sanctitatem adductis atque electis [CVM omnibus qui
innocāt] id est, ex intimo cordis affectu implorant. [NOMEN domini nostri Iesu, in omni loco ipso-

A rum]id est,vbicunque in prouincia Corinthiorum[ET nostro]hoc est,loco nobis primum concesso.
Hic enim locus Paulo commissus est,vt habitatores eius conuerteret.Et cum deus vbiq; sit,non solū in
templo materiali,sed vbiq; inuocandus est,quatenus veri adoratores adorēt eum in spiritu & veritate.
Quia nec contēplatio,neque oratio exigit locum,aut loci determinationem ex necessitate,sed ex qua- Iohan.4
dem decentia.vnde sicut contēplationi beatorum deputatur cœlum empyreum ex congruentia,sic ec-
clesia materialis deputatur orationi fideliū ex congruentia quadam.Sed sicut angelus vbicunq; fuerit
extra cœlum empyreum incessabiliter deum contemplatur:ita fidelis vbicunque fuerit,nomen Christi
inuocare debet.Et sumitur hic nomen pro re nominata.¶Deinde salutatio ponitur.[GRATIA] gra-
tū faciens(de qua in expositione primi capituli Epistolę ad Romanos dictum est plenius)detur & sem
per insit[VOBIS]Corinthus[ET pax]id est,quies mentis à vitiorum inordinato impulsu[A DEO pa Rom.1
tre nostro]per gratiam adoptionis,qui est pater Christi per realem relationem ac relatiuam proprieta-
tem,& pater Christi per æternam ac naturalem generationem [ET à domino Iesu Christo] filio pa-
tris,qui secundum diuinam naturam est vna & eadem causa efficiens gratiæ & pacis cum patre. Quæ- Psalm. 2
cunque enim facit pater,hæc & filius similiter facit.Secundum naturam vero assumptam est causa gra Psal. 190
tiæ & cęterorum donorum gratuitorū instrumentalis ac meritoria.Patre autem & filio nominatis, da Iohā.5
tur intelligi spiritus sanctus qui est amor,nexus,& germen amborum.Totius superfelicissimæ trinitatis 1.Iohā.5
indiuisa est operatio foris transiens,sicut & trium personarum est vna natura,& vna potestas. Quoniā Iohan.5
B vero inter Corinthios erāt aliqui boni laude digni,Apostolus primo agit de bonis,& pro beneficiis dei
eis collatis gratias agit,& ait,[GRATIAS ago]verbis,factis,atque affectibus[DEO meo] qui licet sic
omnium deus,tanto tamen specialius ac singularius est deus vniuscuiusque ipsum colentis, quanto ab- EPIST.
eo deuotius colitur,ardentiusque amatur.Vnde & princeps theologorum Dionysius in libris suis, vix 1.Thess.2
dicere audens deus meus,sic dicit,Deus,& si fas est dicere,meus.Propterea non quorumlibet, sed per- Act.10
fectorum feruenter amantium est dicere,Deus meus.Fortiter tamen perficientes,ex quadam humili cō Dionys.
fidentia dicere possunt.Deus meus.alij passim non dicant,Deus meus:nisi in persona Christi hominis,
ecclesiæ seu perfectorum.Itaq; gratias ago deo meo,à cuius amore nulla creatura me potest auellere,
[SEMPER] id est,omni hora conuenienti ac debita,iuxta quem modum iubemur semper orare[PRO Rom.18
vobis]quorum imperfectum supplere desidero,eo quod diligam vos tanquam meipsum [IN gratia dei
quæ data est vobis]id est,pro omnibus donis supernaturalibus,vobis diuinitus condonatis[IN Christo Luc.18
Iesu]hoc est,per Christum mediatorem,seu merito eius, per quem omnia diuina nobis præstantur.
[QVIA in omnibus]spiritualibus diuitiis[DIVITES facti estis in illo]id est,per Christum abunda-
tis in omni gratia dei,secundum conditionem & statum huius fragilis vitę,videlicet,quia in his quę ad
salutem requiruntur,abundatis.Secundum quem sensum ait Psalmista, Nihil deest timentibus eū. Vel
ideo dicuntur in omnibus diuites facti,quoniā spiritualia bona quę nondū sortiti sunt in re,iam habent
C in spe.¶Has autē diuitias explicat apostolus in speciali[IN omni verbo euāgelicę prędicationis.] Hoc Psalm. 33
dicit Apostolus,vel quia donum linguarū receperunt,ita vt omnibus linguis loquerentur.In primitiua
enim ecclesia,per impositionem manuū apostolorum,dabatur baptizatis donum linguarum.Vel,in o-
mni verbo,id est,in omni modo docendi[ET in omni scientia]vera ad salutem necessaria,videlicet in Act.5
intellectu scripturarum sanctarum [SICVT testimonium Christi confirmatum est in vobis] id est, eo Act.8
modo diuites facti estis in his sicut,id est,prout testimonium Christi confirmatum est in vobis, id est, Act.19
promissio seu cōtestatio, qua Christus testat' est,se ditaturū suos fideles,in vobis impleta est.Ipse enim
prędixit,Qui credit in me,flumina de ventre eius fluent aquę viuæ.Hoc autem dixit de spiritu,quē ac
cepturi erant credentes in eum.Et alibi,Quicquid petieritis patrem in nomine meo,hoc faciam[ITA Iohan.17
vt nihil vobis desit in vlla gratia]necessaria ad salutē.Vel,quia omnia dona ad gratiam gratum facien- Iohan. 15
tem pertinentia,habetis,& aliis gratiis,scilicet gratis datis,notabiliter abundatis. Virtutes enim & do
na spiritus sancti ita connexa sunt,vt habens vnū,cætera quoq; aliqualiter habeat.Non tamen ita per- Apo.22
fecti fuerunt quin potuerunt proficere,perfectioresque fieri:iuxta illud,Omnem qui fert fructum,pur- Iohan. 15
gabit eum pater;vt fructum plus afferat.Itaque nihil gratiæ deest vobis[EXPECTANTIBVS reue-
D lationem]id est,manifestam apparitionem[DOMINI nostri Iesu Christi]in die iudicij,quando(iuxta Esa.40
Esaiam prophetam)videbit omnis caro salutare dei nostri.De qua reuelatione scriptum est.Ecce venit
cum nubibus,& videbit eum omnis oculus,& qui eum pupugerunt. Vel reuelationem Christi, id est,
claram visionem eius in patria,quæ visio est tota merces:de qua ait in Euangelio,Qui diligit me,dilige Apo.1
tur à patre meo;& ego diligam eum,& manifestabo ei meipsum[QVI & confirmabit vos] vt pie con-
fido.Verbum est bonæ spei,non absolutæ assertionis,nisi forte ex reuelatione diuina[VSQVE in finē] Iohan.14
vitæ præsentis inclusiue[SINE crimine]id est,mortali peccato,ita quod gratiam perseuerantiæ confe-
ret vobis,ne peccatis mortaliter,sed in gratia decedatis:ad hoc,vt sine peccato appareatis[IN die ad-
uētus domini nostri Iesu Christi].i.in die iudicij.Vel,aduētus Christi,intelligitur spiritualis eius aduē- 1.Iohā.3
tus,quo quotidie venit per gratiam ad electos,prout ipse Christus profitetur,Ad eū veniemus & man Iohan.14
sionem apud eum faciemus.Et alibi,Ego sto ad ostium & pulso.Vel visitatio eius,qua visitat vnunquē Apoc.2
que in morte.Vnde ait,Vigilate,quia nescitis qua hora dominus vester venturus est. De hoc aduentu
cōminatur quodā loco cuiq; negligenti,Si non vigilaueris,veniam ad te tanquā fur: & nescies qua ho- Mat.24
ra veniam.Sed & Iacobus dicit, Patientes estote vsque ad aduentum domini,id est, vsque ad mortem. Apoc.3
Vnde subiungitur ibidem,Ecce iudex ante ianuam assistit,Quandocunque autem confirmatur à deo, Iaco.5
Christus spiritualiter venit ad nos.[FIDELIS deus]non à fide,sed à fidelitate,quā conseruat ad suos,
cum quibus fideliter agit,secundum quod charitas dictat. Vel, Fidelis deus,id est, verax in promissis,

Iosue.1 iuxta illud in Psalmo, Fidelis dominus in omnibus verbis suis[PER quē(.i.à quo)vocati estis]per inspi B
Psal.144 rationem internā, ac prędicationem apostolicā[IN societatē].i.ad cōmunione & participationem gra-
tiæ,& glorię[FILII eius domini nostri Iesu Christi.]De plenitudine siquidem eius accepim⁹ omnes.
Iohan.1 Prędestinauit enim nos conformes fieri imaginis filij sui, vt alio loco dictū est. Ecce quāta gratia & be-
Rom.8 neuolentia dei sancti & benedicti, qui non solum vocauit nos ad consortiū Apostolorum & angelorū,
sed vnigeniti filij sui. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. Ideo scriptū
Iohan.1 est, Maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hęc efficiamini diuinę cōsortes naturæ. Et alibi,
2.Petr.1 Societas nostra sit cū patre & filio eius Iesu Christo. Ineffabilis prorsus nobilitas societatem habere cū
1.Iohan.1 deo, Et summa miseria, propter tēporales delitias ac transitoria bona vilissima atq; caduca, societatem
2.Par.26 hanc deiformē amittere. Non ergo negligamus gratiam dei, quæ data est nobis, sed carnem domemus,
1.Tim.4. affectum purgemus, cœlestibus infatigabiliter intendamus. ¶ Hucusq; laudauit Apostolus perfectos, iā
alios hortatur ad perfectionem illorum.[OBSECRO autem].i.per rem sacram, imò per sanctū sancto-
rum rogo[VOS fratres]videlicet[PER nomen domini nostri Iesu Christi, vt idipsum].i.vnum & idē se-
cundum dei voluntatem[DICATIS omnes]sicut faciūt quos iā laudaui[ET nō sint in vobis schisma
Esa.22 ta].i.diuisiones atq; discordiæ. Scriptum enim est, Diuisum est cor eorū, nunc interibunt. Sed videtur
Iohel.2 contrarium his, quod dominus ait per aliū prophetam, Scindite corda vestra,& non vestimenta vestra.
Et respondendū, quod loquitur de spirituali cordis circuncisiōe,& apertione, quā cor antea durū ape- F
ritur verbo dei,& recipit illud.[SITIS autē perfecti].i.perfecti seu omnino concordes[IN eodem sen
su].i.in cognitione practica, vt idem agatis[ET in eadem scientia].i.in cognitione speculatiua, vt idem
credatis ac sapiatis. Duę enim sunt partes legis diuinę, videlicet testimonia & pręcepta. Testimonia per
tinent ad credenda, pręcepta vero ad operanda. Vult ergo apostolus, vt in horū vtroq; conformes sint.
¶ Hæc hortor & obsecro [SIGNIFICATVM est enim mihi de vobis(ō)fratres mei ab his qui sunt
Cloes.i.qui habitāt in loco qui dicitur Cloes. Vel in domo religiosæ fœminæ Cloes vocatę, quorū vn⁹
fuerat Sostenes, iam prædictus. Secundū quosdam, Cloes est nomen loci prope Corinthum : secundum
alios vero est nomen mulieris deuotę, in cuius domo multi fideles manebāt. Isti doluerunt de contētio-
ne ac schismate Corinthiorum, dixeruntq; Paulo, quod subditur[QVIA contentiones inter vos sunt]si
cut subiungitur[HOC autem dico]id est, refero[QVOD vnusquisq; vestrum dicit.] Percepi enim ver-
ba vestra in propria forma,& ideo omnium vestrum verba iam enarro. Alius enim ē vobis dicit,[EGO
quidem sum Pauli]id est, ad Paulū pertineo, tāquam filius & discipulus eius, quia ab eo baptizatus seu
Act.18 doctus sum.[EGO autē sum Apollo]id est, discipulus eius. Iste est Apollo vir eloquēs & potens in scri-
pturis, sicut in actibus legitur, qui(vt dicitur)erat Corinthiorum episcopus. Alius dicit,[EGO vero Cę
phę]id est, ego ad Petrum pertineo. Alius dicit,[EGO autem Christi]sum, tanquam eius seruus atque G
discipulus. Qui ita dixerunt, non errauerunt vt alij. ¶ Contentio autē Corinthiorū fuit ex hoc, quod
putabāt sacramentum baptismatis aliquid virtutis habere ex meritis ministri,& ita baptizatus ab vno
prætulit se baptizato ab alio, proue vnus ministrorū excellentior extitit alio. Quilibet etiā nominauit
se ab illo, á quo fuerat baptizatus, sicq; vnus dicebat, ego sum Pauli. Hi errauerunt, quia baptismus non
August. habet efficaciam, nisi merito Christi, tanquam à causa meritoria, qui tactu suæ mundissimæ carnis vim
1.Pet.2 regeneratiuam contulit aquis. Vnde de latere Christi morientis dicuntur omnia sacramēta fluxisse, quo
niam virtute passionis dominicę operātur. Christus vero, vt deus, seu tota beatissima trinitas, est causa
Iohan.1 effectiua & principalis virtutis baptismi, quoniā solus deus intus baptizat peccata lauādo seu abluen-
Mat.3 do,& gratiam infundendo, sine cuius infusione nemo iustificatur, neq; peccatum dimittitur. Vnde quo
dam loco de Christo habetur, Super quem videtis spiritum descendentem & manentem super eū, ipse
est qui baptizat in spiritu sancto. Et alibi, Ipse baptizabit vos spiritu sancto & igni. Vnde vt legitur, ad
vitandum prędictū Corinthiorum errorē, ecclesia Græcorum mutauit formam baptismi, dicendo, ba-
ptizo seruus Iesu Christi. ¶ Ad ostendendum ergo errorem Corinthiorū, quærit apostolus[DIVISVS H
est Christus?]id est, nunquid Christus in corpore suo mystico huiuscemodi diuisionem admittit & ap-
Act.11 probat, vt vnus dicatur Pauli, alius Cæphæ,& non potius oēs sint Christi,& ab ipso Christiani vocen-
Iohan.17 tur? Quasi dicat, Nō. Christ⁹ enim ait, Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint
vnum, sicut & nos. Vel sic, Diuisus est Christus.i. nunquid Christus diuersimode se habet ad suos mini
stros baptistas, aliter operando in baptismo vnius quàm alterius?[NVNQVID Paulus crucifixus est pro
Rom.6 vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?]id est, cū nec Paulus nec aliquis alius, præter Christū pro ve
2.Cor.5 stra salute sit passus, nec in nomine Pauli vel alterius, sed in nomine Christi baptizati sitis, cōstat quod
nō plus valet baptismus ministratus ab vno ministro Christi, q̄ alio. Quoniā virt⁹ baptismi, est ab ipso
Act.2 qui pro mūdi salute occisus est,& in cuius nomine administratur: hic vero Christ⁹ est. Quāuis aūt Chri
stus dixerit, Eūtes docete oēs gentes, baptizantes eas, in nomine patris,& filij,& spiritus sancti: Aposto
li tamē in primitiua ecclesia ex familiari cōsilio seu instinctu spirit⁹ sancti, videlicet vt nomē Christi ma
Act.18 gis celebre fieret, quod à Iudæis iugiter blasphemabatur, baptizauerūt in nomine Christi. Vnde Petrus
Rom.6 disseruit, Baptizetur, inquiēs, vnusquisq; vestrū in nomine Iesu Christi. Hoc tamē fecerūt, secundū qđ
3.Iohan. in nomine Christi, tota supersancta trinitas intelligitur, videlicet pater vngēs,& spiritus sanct⁹, qui est
vnctio.[GRATIAS ago deo meo, quod neminē vestrū baptizaui, nisi Crispū & Caium.] Iste videtur
esse Crispus archisynagogus, qui(vt in Actibus legitur)credidit domino. Caius quoq; iste forsitā est,
de quo ad Romanos dixit Apostolus, Salutat vos Caius hospes meus: cui (vt ibidē dictū est) Iohannes
tertiam suam misit epistolam, eratq; Corinthiorum episcopus. Itaque gratias ago, quod neminem ve-
strum baptizaui, præter hos paucos, qui etiā non sunt de vestra contentione, cum sint viri perfecti. Nō
quia baptizare sit actus malus, sed[NE quis dicat, quod in nomine meo baptizati sitis] id est, ne actus

A bonus à me factus, esset vobis occasio mali. Ex quo elucescit, quòd interdum ab aliquibus bonis operi-
bus ex charitate cessandum sit, vt aliorum culpa seu scandalum deuitetur. [BAPTIZAVI autem &
Stephanæ domum] id est illius deuotæ matronæ familiam, forte simul cum ea, quæ etiam non conten-
dit vobiscum. [CAETERVM nescio, si quem alium vestrum baptizaui,] & quia apostolus bonæ me-
moriæ erat, probabile est, quòd non baptizauit, nisi prædictos tam paucos: cuius ratio subditur, [NON Act.9
enim misit me Christus baptizare] id est, principaliter ad baptizandum, cum hoc ab inferioribus & pa-
rum doctis fieri possit tam perfectè, sicut à perfectioribus: [SED euangelizare] id est euangelium præ- Matt.10
dicare quod non potuit perfectè fieri, nisi à valde perfectis atque doctissimis. Non tamen est sic intel-
ligendum quod nunc dixit apostolus, non misit me Christus baptizare, quasi ipse, & alij apostoli ne- Matt.28
quaquam missi sint baptizare. cum dicat eis saluator, Docete omnes gentes, baptizantes eas. sed hoc
ideo dicitur, quia apostoli non sunt principaliter missi ad baptizandum, videlicet ne baptizando retar
darentur à prædicatione. Ideoque, quemadmodum Christus per seipsum docuit, & per discipulos ba- Iohan.4
ptizauit, vt patet apud Iohannem: sic & apostoli verbo prædicationis instabant, & per discipulos suos Luc.14
frequentius baptizabant necessitate aut magna ratione exigente baptizationis. Itaque misit me Chri-
stus euangelizare, [NON in sapientia verbi] id est, non in sapientia naturali, seu philosophica, verbis
ornata, atque verbosa, quæ comparatione diuinæ sapientiæ potius est sapientia nominalis, quàm rea-
lis. [VT non euacuetur] hoc est, incredibilis aut inutilis reputetur, [CRVX Christi] id est, fides pas-
sionis dominicæ. Naturali enim rationi visum est impossibile, incredibile atq; inutile, vt deus patere-
B tur. Ideo apostolus fidem crucis Christi non prædicauit in sapientia verbi. Vel sic, vt non euacuetur
crux Christi, id est, ne fides Christi videatur humanæ rationi inniti, & per consequens, facile posse re-
probari. Denique Christiana doctrina non indiget cultu, & pompa verborum, ne videatur ex humanæ Iohan.5.
subtilitatis calliditate procedere, non ex veritate. Ibi enim compositio sermonis exquiritur, vbi ipsa se
veritas non commendat. [VERBVM enim] id est, fides & prædicatio, [CRVCIS] Christi [PAR-
euntibus quidem] id est, mundi huius sapientibus & reprobis, [STVLTITIA est] id est, stulta & ir- Rom.1
ridēda videtur. Sicut de Græcis refert Dionysius, quod audita prædicatione fidei Christianæ, lato ore Dionysi.
riserunt, [HIS autem qui salui fiunt, id est nobis] puta electis, [VIRTVS dei est] id est, potens ef-
fectus diuinæ potentię, per quem obtinemus gratiam & gloriam, victoriam quoque contra insidias ho
stis: iuxta illud, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Quis enim est qui vincit mundum, 1.Iohā.5
nisi qui credit, quoniam Iesus est filius dei? ¶ Quod autem verbum crucis pereuntibus, scilicet pru-
dentibus huius seculi stultitia sit, probat apostolus. [SCRIPTVM est enim] in Esaia [PERDAM] id
est damnabo ego dominus deus, [SAPIENTIAM sapientium] id est, sapientiam eorum, qui seipsos Esaç.29
sapientes reputant in diuinis, videlicet in naturali notitia diuinorum, sicut philosophi, [ET pruden-
tiam prudentium] id est, falsam prudentiam impiorum, qui in rebus humanis astuti & callidi sunt, vt Baruc.3
faciant mala, [REPROBABO] id est, à prędicatoribus sanctis excludam, & eam in iudicio condemna
C bo, quia non fuit subiecta simplicitati fidei sanctæ. Hinc enim ait saluator, Confiteor tibi pater domine Mat.11
cœli & terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Nostra trans- Luc.10
latio habet sic, Peribit sapientia a sapientibus, & intellectus prudentium abscondetur. [VBI sapiens] Esa.29
huius mundi, quantum ad diuina naturaliter nota? [VBI scriba?] id est, doctor moralis in lege peri-
tus? [VBI conquisitor huius seculi?] id est, inuestigator rerum mundanarum ac naturalium artium?
Tanquam dicat, Ecce quàm subito omnes isti perierunt, eo quòd veram ac Christianam sapientiam 2.The.2
non receperunt. Hæc verba ex Esaia sumpta sunt, sic dicente, Vbi est literatus? vbi verba legis ponde- Esa.53
rans? vbi doctor paruulorum? [NONNE stultam fecit] id est, vanam & falsam ostendit [DEVS sapien-
tiam huius mundi?] asserendo quod illa negat, videlicet articulos fidei: & agendo quod illa impos-
sibile reputat, vtpote opera supernaturalia ad fidei confirmationem, cum tamē naturalis sapientia di-
cat, ea non posse fieri, quæ naturalem entium cursum excedunt? [NAM quia in dei sapientia] id est se-
cundum deum, seu diuino iudicio, [NON cognouit mundus] id est homo quilibet mundum inhabi-
tans [PER sapientiam] naturalem [DEVM, placuit deo per stultitiam prædicationis] id est, per præ-
dicationem euangelicam, quam mundus fatuam reputauit. [SALVOS facere credentes] id est ele- 2.The.2
D ctos, conuertendo eos ad fidem & gratiam per apostolorum prędicationem. Mundus autem aliquo mo-
do cognouit deum per sapientiam naturalem. Dictum est enim ad Romanos, Inuisibilia dei, per ea quę Rom.1
facta sunt, a creatura mundi conspiciūtur: sempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Nec dubium
quin philosophi multa vera atque subtilia de diuinis conscripserint, sed quoniam ista cognitio dei erat Iohan.14
sine fide & opere meritorio, informis fuit, & deo inaccepta. Idcirco non cognouit mundus deū per sa-
pientiam humanam, in sapientia dei, id est, secundum deum, seu acceptionem diuinam. Propter quod
ait Iohannes, Qui dicit se nosse deum, & mandata eius non custodit, mēdax est. Et saluator ad impios,
Nescio (inquit) vos, cognitionem qua dicitis mihi, domine domine, non approbo. Potest quoq; per sa 1.Ioan.2
pientiam dei intelligi æterna sapientia incarnata, in qua mundus deum non cognouit, quia nec eam co Luc.13
gnouit. Propter quod filius ait, Pater iuste, mundus te non cognouit. Lux quippe in tenebris lucet, & te
nebrę eam non comprehenderunt. Itaque non cognouit mundus per sapientiam deum cognitione for Iohan.17
mata ac salutari. Cuius signum vel ratio est. [QVONIAM & Iudæi signa petunt] id est, ea quæ ipsis Iohan.1
dicuntur per signum aliquod diuinæ virtutis quærunt confirmari, vt sciant illud esse a deo per experiē Lucæ.11
tiam alicuius miraculi, quod sæpe illicitum est, & ad tentationem dei pertinet. Vnicuique enim suffice-
re debet assertio dei. Quoniam autem Iudæi primo legem receperunt in monte Sinai, cū ingenti glo- Leuit.26
ria miraculorum diuinorum, assueti erant petere signum, cum aliquid magni dicebatur. Vnde & Chri- Iohan.2
sto dicebant, Quod signum ostendis nobis? Sic Abraham, Gedeon, Ezechias, & alij multi Iudæorum Gene.17

Iudie.6 signa petierunt, sicut & Zacharias pater Iohannis, [ET Græci] præsertim philosophi, & multi gen- E
2.Re. 20 tium [SAPIENTIAM] naturalem [QVAERVNT] id est, per rationes naturales & demonstratiuas
Luc.1 volunt sibi probari, quod dicitur. Assueti sunt enim argumentationibus humanis insistere. Nullus ergo
istorum per sapientiam suam deum nouit salubriter, quantum ad ea quæ concernunt salutem. [NOS au
tem] apostoli [PRAEDICAMVS Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum] id est, confusionē,
& ignominiæ causam. Hoc enim ad maximam Iudęorum confusionem pertinet, quod aperte docemus
Mat.24 eos Christum in lege promissum, dei vnigenitum filium occidisse, quod est eis æternæ ignominiæ cau-
Iohan.6 sa. Vel dicitur Christus Iudæis scandalum, quoniam fuit eis, & adhuc est, occasio ruendi in culpam &
Luc.7 pœnam. Nam (vt Euangelistæ testantur) sæpe scandalizabantur in eo. Propter quod dixit, Beatus est,
Mat.11 qui non fuerit scandalizatus in me, [GENTIBVS autem] id est, in fidelibus [STVLTITIAM,] nā
Luc.2 stultum putabant, quod euangelizabatur de Christo, videlicet quòd deus æternus factus esset homo
Mat.2 temporalis, quod impassibilis esset mortuus, immensus in vtero clausus, immutabilis de nouo incarna-
tus, quod virgo peperisset. Hæc omnia fabulosa putabant, quoniam non potuerunt videre, nec credere
Eph.2 voluerunt, in vna persona duas perfectas esse naturas, diuinam atque humanam, saluis vtriusq; natura
libus proprietatibus. [IPSIS autem vocatis] id est, ad fidem gratiamq; electis [IVDAEIS atq; Græcis]
Sap.9 id est, gentilibus, ex quibus tanq̄ duobus parietibus, in Christo lapide angulari concurrentibus, constru
cta est sancta ecclesia. His ergo prædicamus [CHRISTVM dei virtutem, & dei sapientiam] id est, & F
Esa.12 hoc eis affirmamus, quòd Christus sit virtus ac sapientia patris. Ipse enim est virtus & manus & bra-
chium patris, per quem facta sunt omnia. De quo Esaias, Parauit (inquit) dominus brachium sanctum
Iohan.1 suum in oculis omnium gentiū. Præterea secundum vtranq; naturā dicitur Christus virtus & sapiētia
Psalm.32 patris. Secundū diuinā enim naturā est virtus patris, quia per ipsum omnia facta sunt iuxta illud, Ver-
bo domini cœli firmati sunt. Et quia potētia patris perfecte atq; plenissime relucet in filio, in hoc nāq;
ꝙ pater genuit filiū sibi consubstantialē, coæternū & coæqualē, apparet infinita potentia patris. Dici-
tur quoq; sapientia patris, cū sit verbū mētis paternę, quoniā enim ob intellectu patris ꝓcedit, ea quę
Psal.106 ad intellectū pertinet, appropriata vel propria sunt filio, ideo dicitur veritas & sapiētia patris. Et etiā,
Sapien. 7 quia sapientia patris in ipso plene relucet. Est enim filius perfecta expressio sapiētię patris, cōceptus &
1.Tim.2. dictio intellectus paterni. Secūdū humanā quoq; naturā vocatur virtus & sapiētia, propter patris ma-
ximam participationē atque præcipuā relucentiā diuinæ virtutis ac sapientiæ in ipso dei & hominū
mediatore. Nam ipse secundum humanam naturam passus est, & toti mundo æternam vitam prome-
ruit, & dæmonem strauit, infernum confregit, cœlos aperuit. Sapientia vero dei in Christi incarnatio-
ne, passione, & mūdi saluatione ineffabiliter manifestatur, vt scilicet dei per incarnationē homo deifica
retur, per illius humilitationē homo exaltaretur, per illius occisionē homo viuificaretur, per illius inde G
Sap.2 bitas pœnas homo à debitis pœnis solueretur, per illius charitatem homo repararetur qui per diaboli
inuidiam perditus fuit. Nec potuit peccati enormitas, diuinę charitatis odor, diuinæ iustitiæ magnitu
do, æternæ beatitudinis dignitas, infernalis pœnæ acerbitas, humanæ naturæ nobilitas, diuinæ pietatis
Mat.11 immensitas, subtilius, euidentius, aut speciosius declarari, nisi vt ipsemet deus, dei vnigenitus filius ho-
Luc.10 minem per suam incarnationem ac mortem redimeret. Longum esset hæc prosequi, ideo legentis con-
templationi istorum pleniorem considerationem committo. Vt enim beatus Thomas in summa con-
tra gentiles testatur, quanto homo deuotus ac pius incarnationem dei humilius & affectuosius pensat,
tanto plures sibi rationes occurrunt huius supersanctissimæ incarnationis, quæ sapientibus & pruden-
tibus in propriis oculis abscondūtur. ¶ Postremo sciendum quòd Christus secundum neutram natu-
ram dicitur virtus & sapientia patris formaliter, quasi pater non esset potens & sapiens, nisi per filium.
Imò pater in seipso potens & sapiens est, vel potius virtus & sapientia, sicut & spiritus sanctus. Quo-
modo enim generaret filium potentem ac sapientem, si ipse in seipso potens non esset ac sapiens? Quæ
libet ergo diuina persona cum sit absolute perfecta, est virtus infinita, & scientia vera immensa, & o- H
mnes simul sunt vna virtus & vna sapientia absolute accepta. ¶ Quod autem in Christo reluceat vir-
tus & sapientia dei, declarat apostolus, [QVIA quod stultum est dei] id est, quod sapientibus seculi
Sap.12 videtur insipienter dici de deo, videlicet incarnari, mori, & sepeliri, [SAPIENTIVS est hominibus]
id est, magis sapientiale, seu sapientialius factum est, quàm homo excogitare valeat, vel intelligere.
Sap.7 [ET quod infirmum est dei] id est, ad infirmitatem & imperfectionem dei spectare videtur puta labo-
rare, fatigari, occidi [FORTIVS est hominibus] id est, efficacius ad saluandum, quàm capere possit
homo, omnemque humanam fortitudinem superat, quia cœlestia vincunt terrena. Efficacia namque &
1.Petr.2 meritum passionis, laboris, totiusque conuersationis Christi, rationi vnitæ deitatis, quodammodo infi
nita consistunt. Hæc autem sic se habere, patet in prædicatoribus euangelicæ legis, & in conuersis per
eos ad fidem. Ideo subditur. [VIDETE] id est, diligenter perpendite, [VOCATIONEM vestram]
actiuam & passiuam, [FRATRES] id est à quibus vocati estis ad fidem, & quales vos qui conuersi
estis, sitis, [QVIA non multi sapientes secundum carnem] hoc est secundum humanam sapientiam,
[NON multi potentes] subiectorum multitudine, seu lata dominatione, [NON multi nobiles] car-
nis origine, quantum ad proximos parentes, sunt [INTER vos] Hoc intelligi potest tam de prædi-
catoribus, quàm de Corinthijs conuersis. Apostoli enim & alij primi discipuli, pro maiori parte il-
Act.4 literati, simplices, pauperesque fuerunt. Tales enim elegit deus in prædicatores & apostolos, ne pro-
Act.28 mulgatio fidei ascriberetur humanæ astutiæ atque potentiæ. Et ne attribueretur omnino sim-
plicitati & ignorantiæ, voluit deus quosdam paucos habere prædicatores literatos, potentes ac
nobiles, quales fuerunt, Paulus iste, Nathanael, Manaham, Barnabas, &c. Et similiter illi qui
primo conuersi fuerunt, pro magna parte simplices, ignobiles, & impotentes fuerunt, [SED quæ

A stulta sunt mundi]id est,illiteratos,quos mundus stultos putauit,[ELEGIT deus]scilicet apostolos &
alios plures.[VT confundat sapientes]seculi huius,hoc est,eos vere insipientes ostendat, abscondendo eis diuina mysteria.Per apostolos quoque victa,in nihilumque redacta est,horum vana sapientia,sicut & prædixit,Ego dabo vobis os & sapientiam,cui non poterunt resistere & contradicere omnes ad- Luc.21
uersarij vestri.[ET infirma mundi]id est,homines impotentes,[ELEGIT deus, vt confundat fortia] 1Reg.2
id est,potentes,dum isti impotentes per humilitatem saluantur:potentes vero cum sua præsumptione
damnantur.[ET ignobilia mundi & contemptibilia]id est,homines ignobiles,à mundo contemptos,
[ELEGIT deus]ab æterno,id est,tales prædestinauit ad vitam,[ET ea quæ non sunt] id est, qui nihil Matt.11
reputabantur,[VT ea quæ sunt destrueret]id est,illos qui magni habentur in mundo , & aliquid esse se Luc.10
putant,humiliaret,præferendo eis abiectos & inopes,[VT nō glorietur omnis caro in conspectu eius]
id est,ne aliquis homo glorietur inaniter in conspectu diuino aliquid boni ascribendo sibimetipsi,quasi sua sapientia,potentia seu nobilitate saluatus sit. [EX ipso autem]id est,dono & gratia dei, [VOS
estis]per fidem & opera bona.[IN Christo Iesu]capite nostro,[QVI factus est nobis sapientia à deo] Iohā.1
id est,datus & missus est nobis à patre,vt nos illuminaret. Ipse enim est lux illuminas omnem hominem:de quo scriptum est, Tempus requirendi dominum cum venerit qui docebit nos iustitiam. Et Oseę.10
alibi,Exultate in domino,quia dedit vobis doctorē iustitię.Ad Christum quoq; pater ait per Esaiam, Iohelis.2.
Dedi te in lucem gentium.Factus est nobis quoque Christus,[IVSTITIA]id est,causa iustitiæ, satis- Esa.49
B faciendo pro nobis per viam iustitiæ,& suo merito nos iustificans.Propter quod & dictum est Roma- Rom.3
nis, Sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi : ita per vnius obedientiam iusti Rom.5
constituentur multi.[ET sanctificatio]quoniam in baptismo mundauit nos ab omni inquinamento,
deinde in pœnitentiæ sacramento,[ET redēptio]quia patiendo pro nobis,redemit nos.Totum igitur Hebr.13
bonum,dependet ac fluit à Christo,[VT] quemadmodum scriptum est per Hieremiam prophetam,
[QVI gloriatur,in domino glorietur]non in seipso,nec in aliquo bono sibi concesso ibi sistendo , nec Hier.9
in rebus caducis vane exultet,sed solum in domino,laudando,regratiando, contemplando , diligendo, 2.Cor.10
& bene viuendo.Sic enim in Hieremia legitur,Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur Luc.1
fortis in fortitudine sua,& non glorietur diues in diuitiis suis:sed in hoc glorietur qui gloriatur,scire & Hier.9
nosse me.Sic gloriabatur virgo Christifera, Exultauit(inquiens)spiritus meus in deo salutari meo . Et Abac.3
Abacuc propheta,Ego autem in domino gaudebo,& exultabo in deo salutari meo.

CAP. II. [ET ego cum venissem ad vos fratres.] ARTIC. II.

DESCRIPTO conuenienti modo prædicationis euangelicæ,nunc declarat Apostolus,se vsum fuisse hoc modo,& ait. [ET ego cum venissem ad vos] ô Corinthij [FRATRES]mei,ad prædicandum vobis Euangelium Christi,[VENI]id est,vos accessi at-
C que affatus sum,[NON in sublimitate sermonis] id est, non verbis altis,difficilibus & ornatis, [AVT sapientiæ] id est , non in altitudine naturalis philosophiæ , [ANNVNTIANS vobis testimonium Christi] id est,ea quæ de Christo credenda sunt . De quibus habetur in
psalmo,Testimonia tua credibilia facta sunt. [NON enim iudicaui] id est,non æstimaui nec manifestaui[ME scire,]quantum ad vsum scientiæ exteriorem,[ALIQVID inter vos] minus capaces, Psal.92
[NISI Iesum Christum,& hunc crucifixum] id est,nisi ea quæ ad humilitatem,imitationem , & passionem pertinent Christi,quia sublimia de diuinitate ipsius,& profunda eius mysteria vobis non prædicaui.Per hoc reprehenduntur præsumptuosi & scioli,qui vbique optant suam scientiam demonstrari,& styli decorem ac sententiarum profunditatem proponunt,vt docti putentur.[ET ego in infirmi- 1.Cor.9
tate] id est,in infirmitatis similitudine,qua factus sum infirmis infirmus , proportionando fortitudinem perfectionis meæ capacitati eorum & conformando me vobis , quantum fieri potuit, [ET timo- Mat.10
re] cordis,non propter mala mihi imminentia (non enim timui eos qui corpus occidunt, nec timui Psal.36
deum offendere mortaliter,sciens me confirmatum in bono)sed propter pericula imminentia vobis
nondum perfectis.Timui enim ne à diabolo,mundo,& propriis concupiscentiis falleremini, [ET tre-
D more multo]corporis,procedente ex timore mentis.In tantum enim timui corde,vt passio timoris redundaret in membris,& faceret ea tremere.[EVS apud vos,& sermo meus] factus quibusdam seorsum,[ET prædicatio mea]omnibus vobis palam proposita, [NON] fuit[IN persuasibilibus huma- Eph.4
næ sapientiæ verbis]id est,non in argumentatione dialectica verborum decore ornata,seu persuasione Act.2
humana,quasi per talia principaliter vellem vos ad credendum inducere , seu fidem probare, [SED] Act.10
fuit [IN ostensione spiritus] id est,in manifestatione operum spiritus sancti, [ET] declaratione, Act.19
[VIRTVTIS] miraculorū.Hoc dicit,vel quia credentes per prædicationem ipsius receperunt spiritum sanctum in signo sensibili,sicut in primitiua ecclesia sæpe fiebat . Vel,quia spiritus sanctus per gratiam spiritualem atque miracula ostendit prædicationem Pauli esse salubrem, & fidem catholicam roborauit.Ideo subditur,[VT fides vestra non sit in sapientia hominum] id est, non innitatur humanę rationi,nec putetur ab hominibus excogitata & ficta.Errant ergo qui fidem naturalibus rationibus demonstrari posse affirmant,[SED in virtute dei] id est,diuina potestate stabiliatur per certa miracula,sicque æternæ veritati innitatur vt fundamento.[SAPIENTIAM autem] id est, cognitionem sublimem rerum diuinarum,profunda mysteria fidei,& ea quæ Christi diuinitatem concernunt,quam sa-
pientiam inter vos loqui non possumus,propter imperfectionem & incapacitatem vestram [LOQVI- Hebr.5
MVR inter perfectos]id est,inter sapientes per modum collationis. Vel,inter perfectos seu capaces au- Iacob.3
ditores per modū instructionis.Perfectorū nanq; est solidus cibus, [SAPIENTIAM vero non huius seculi]id est,nō secularē sapiētiā humana ratione suffultā,[NEQVE principum huius seculi]id est,nec

fapientiam fallacem à dæmonibus acquifitam, vel à philofophis feu terrenis principibus traditam, E
[LOQVIMVR qui]principes,[DESTITVVNTVR]id eft, cum omni fua fapientia pereunt & dãnan
tur:[SED loquimur]id eft prædicamus[DEI fapientiam]id eft Chriftum, qui eft virtus & fapientia pa-
Baruc.3 tris,[IN myfterio]id eft in facro fecreto feu facramento incarnationis, docendo hanc fapientiam inef-
1.Cor.1 fabiliter incarnatam: iuxta illud, Verbum caro factum eft. Vel, in myfterio, id eft explanando myfteria
Iohan.1 eius, quibus in veteri teft. præfignata eft. Vel, loquimur eam in myfterio, id eft fub quodam occulto vela-
1.Cor.13 mine, nunc enim videmus per fpeculum in ænigmate, [QVAE abfcondita eft] id eft ignota filiis huius
Efa.64 feculi. Vel hoc ideo dicitur, quia perfecte comprehendi non poteft.[QVAM prædeftinauit].i.ordinauit
ac præparauit,[DEVS]pater[ANTE fecula].i.ab æterno[IN gloriam noftram] id eft ad hoc vt per eam
confequamur vitam gloriofam, beatitudinémque æternam. Ideo enim decreuit eam incarnari, vt glo-
Prou.8 rificemur per ipfam. Vnde in Prouerbiis ait hæc fapientia, Ab æterno ordinata fum, & ex antiquis, an-
tequam terra fieret. Difpofuit eam pater, vt ipfa fit obiectum beatitudinis noftrę, & ita præparauit eam
Iohan.1 nobis, quibus & feipfum præparauit, vt eum feliciter pofsideamus.[QVAM]fapientiam æternam & in-
Ioan.17. carnatam.[NEMO(.i.nullus)principum huius feculi].i.dæmonum, vel legifperitorũ feu philofophorũ,
[COGNOVIT]cognitione certa ac ftabili. Quomodo autẽ principes & dęmones cognouerũt Chriftũ
in mũdo cõuerfantẽ, & quomodo nõ, in expofitione epiftolæ ad Ro.art.14. diligẽter tractatũ eft, idcir-
co nũc prætermitto. Sed videtur, ꝙ iftud nõ pofsit exponi de principibus feu legifperitis Iudæorũ: de il- F
Iohan.12 lis quippe fcriptũ eft, Ex principibus multi crediderunt in eũ. Et refpondendũ, ꝙ licet multi eorũ credi
derint, tamen cõparatione incredulorũ paucifsimi erant. Poteft etiam dici, ꝙ nõ permanferunt ftabiles
in credẽdo, maxime tempore pafsionis.[SI enim cognouiffent] principes ifti Chriftum cognitione cer
ta,[NVNQVAM dominũ gloriæ].i.Chriftũ, deũ verũ, & dominũ maieftatis [CRVCIFIXISSENT.]
Si enim dęmones cognouiffent, certe nequaq̃ fuggefsiffent ad mortem illius, à quo moriente nouerũt
fe vincendos ac fpoliandos. Similiter fi principes Iudæorum cognouiffent, non procuraffent à Pilato
Iohan.12 mortẽ Chrifti. ¶Per hoc autẽ ꝙ Chriftus vocatur hic dominus glorię, manifefte probatur, ꝙ fit verus
Efaę.42 deus, quoniã nulla creatura pura habet dominum glorię, fed folã participationem fubiectam. Quod ve
ro ifta fapientia nobis ab æterno parata fit abfcondita & principibus huius mundi ignota, probat apo
Efa.64 ftolus authoritate fcripturæ.[SED ficut fcriptum eft]per prophetam,[QVOD oculus]corporalis, imo
& fpiritualis,[NON vidit]id eft, perfecte non cognouit,[NEC auris]fcilicet corporalis feu fpiritualis,
[AVDIVIT ab homine puro,[NEC in cor hominis afcẽdit]id eft, à corde humano cogitari feu conci-
Matt.15 pi nequit, imò nec ab effectu hominis capi poteft,[QVAE præparauit deus his qui diligunt illum] id
eft præmium illud æternum amatoribus dei paratũ, videlicet fapientiã increatam, diuinitatis fruitionẽ,
& cætera bona electis præftanda, quæ vtiq; omnẽ notitiã, & affectũ hominis inæftimabiliter fuperant,
nec aliquo modo fciuntur, nifi per reuelationem diuinã. Ideo fubditur.[NOBIS autẽ] videlicet apofto G
lis & prophetis,[REVELAVIT deus per fpiritũ fuum].i.per fpiritum fanctum, qui corda noftra omni
fapientia copiofe perfudit. ¶Pofsit enim aliquis dicere Paulo, Si bona ifta funt inuifibilia, inaudibilia,
& inexcogitibilia, quomodo tu nofti ea? Et refpondet Apoftolus ꝙ non per feipfum, neq; perfecte per
1.Cor.13 fpeciem nofcit iam ea, fed per illuminationem fpiritus fancti in fide, feu per fpeculũ in ænigmate. Scien-
Efa.64 dum quoq;, ꝙ apoftolus hoc loco magis allegat fenfum, q̃ verba Efaiæ. Sic enim ibi fcriptũ eft, Oculus
non vidit deus abfq; te, quæ præparafti expectãtibus te. Nec poteft dici ꝙ apoftolus alleget fcripturam
hanc fecundũ tranflationem feptuaginta interpretũ. Illa namq; non habet fcripturam hanc, ficut Hie-
Hieron. ronymus fæpe teftatur. ¶Quod autem fpiritus potuit nobis ifta reuelare, patet per hoc, [SPIRITVS
enim omnia fcrutatur,]id eft, fpiritus fanctus vniuerfa cognofcit, non folum creata, fed [ETIAM pro-
Rom.11 funda]id eft, diuina fecreta feu incomprehenfibilia[DEI]quæ foli deo funt cognita, videlicet diuinam
effentiam, diuinam fapientiam, & quicquid in deo eft. ¶Et hoc probat apoftolus per fimile. [QVIS
Hier.7 enim fcit hominum quę funt hominis, nifi fpirit⁹ hominis qui in ipfo eft?]id eft ficut nemo fcit affectus H
& cogitationes atque fecreta alterius, nifi anima eius, non alter, nec anima alterius. [ITA & quæ dei
funt]id eft diuina fecreta, & quæ in deo funt,[NEMO] id eft, nullus[NOVIT, nifi fpiritus dei] id eft,
fpiritus fanctus, & cui ipfe reuelat. Per hoc non excipitur filius à cognitione diuinorum, fed nec fpiritus
fanctus ab ifta cognitione excipitur: tamen filius ait, Nemo nouit filium, nifi pater: neq; patrem quis no
Matt.11 uit, nifi filius, & cui voluerit filius reuelare. Tanta quippe eft diuinarum perfonarum connexio, vt vna
Luc.10 expreffa, alia detur intelligi, nifi in his quæ relatiue dicuntur. ¶Ex his verbis apoftoli probatur, ꝙ fpi
ritus fanctus fit verus de⁹ dupliciter. Primo, quoniã perfecte cognofcit diuina feu deũ, quod vtiq; nulli
Rom.11 creato intellectui cõuenit, imò in infinitiuũ deficit à plena cõprehenfione dei. Secundo, quia apoftolus
ponit fimile de fpiritu hominis, qui ideo nofcit quę hominis funt, quoniã intimus & cõfubftãtialis eft
homini. Ergo & fpiritus dei cognofcens quę dei funt, intimus & cõfubftantialis eft deo, quod creaturę
non conuenit.[NOS autẽ nõ fpiritũ huius mundi]id eft, nõ animũ fecularẽ, nõ affectũ inflantẽ, non fpi
Iohan.14 ritũ phytonicũ cõiecturaliter diuinantẽ,[ACCEPIMVS, fed fpiritũ qui ex deo eft] id eft fpiritum fan-
Rom.5 ctum ex patre & filio, tanq̃ ex vno fonte procedentẽ,[VT fciamus quæ à deo donata funt nobis]id eft,
beneficia diuina cognofcamus, & grati fimus, gloriemurq; in domino, nõ in nobis. Vtile ergo eft, vt ho
Hier.9 mo diligẽter cõfideret gratiã & mifericordiã dei fibi cõceffam, imò vniuerfa beneficia dei, naturalia &
fupernaturalia, communia & fpecialia, exhibita & promiffa, quatenus ex hoc in dei amore accẽdatur,
Mat.25 deo promptius famuletur, gratiasq; agẽdo mereatur, nõ folũ cõferuari in bono, fed quotidie donis amplio
Luc.19 ribus adimpleri. Habẽti enim dabitur, ei vero qui nõ habet(.i.ingrato)& quod videtur habere, aufere-
Luc.1 tur ab eo. Vnde virgo deifera, hũc fpiritũ habẽs, agnouit quæ à deo donata fuerãt fibi, cũ dixit, Beatam
Pfal.102 me dicẽt omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potẽs eft, & fanctũ nomẽ eius. Et Pfal. Bene-

A dic anima mea domino,& noli obliuisci omnes retributiones eius.Itemq;, Quid retribuã domino pro Psal. 155.
omnibus quæ retribuit mihi?] QVAE] beneficia nobis à deo collata,[LOQVIMVR] id est aliis enunciamus,[NON in doctis humanæ sapientiæ verbis]id est, non stilo rhetorico atque pompatico,[SED in doctrina spiritus]id est,secundũ doctrinam nobis à spiritu sancto infusam,loquendo humili, simplicique sermone & vera scientia,[SPIRITVALIBVS]auditoribus,[SPIRITVALIA]documenta. [COMPARANTES]id est,proportionaliter dantes seu proponentes, videlicet secundũ capacitatem ipsorũ.Inter tales enim sapientiã loquimur,quã inter imperfectos non loquimur,quoniam capere nequeunt. Vnde subiungitur.[ANIMALIS autem homo]id est,carnalis & vitiosus, cuius affectus & in- Iohã.8
tellectus in sensibilibus detinentur,[NON percipit ea quæ sunt spiritus dei]id est,spiritualia bona. Sermo enim iustitiæ,mysticus intellectus,cætera quoq; diuina ei nõ sapiunt,nec delectatur in eis,propter Prou.8
sui interioris gustus infectionẽ,Sicut febricitans nõ gustat mellis dulcedinem propter exterioris sui gustus corruptionem.Imò etiam q̃uis sit homo in gratia, tamen si nondum profecit in bonis, sed adhuc partim inclinatur ad ista terrena,non sapit quæ dei sunt.Nã & Petro dixit saluator,Vade retro me Satana,non sapis quæ dei sunt,sed quę hominum.[STVLTITIA enim est illi]id est,prædicta spiritua- Mat.16
lia & diuina videntur homini animali stulta & vana,quemadmodũ in Ecclesiastico dicitur, Execratio Eccl.1.
peccatori sapientia[AT non potest intelligere]per internum saporem ista diuina,q̃din permanet talis, Psam.81
[QVIA spiritualiter examinatur]id est,per spiritualẽ inquisitionem seu considerationem cognoscitur Mat.13
B esse animalis,ideo scitur non posse intelligere illa.Vel,spiritualiter examinatur,id est,ideo nõ intelligit Psal.17
hęc,quia spiritualia non nisi spiritualiter discutiuntur.[SPIRITVALIS autem homo]in quo est spiritus dei,[IVDICAT]id est,bene discernit,[OMNIA]ad salutẽ pertinentia,vel de singulis talibus verũ Matt.16
iudicium proferendo,inter bonũ & malum,verũ & falsum,veraciter distinguendo.Habet enim sanum intellectum,& purũ affectũ,ideo eius iudiciũ,nec errore decipitur,nec passione corrũpitur,[ET ipse à nemine iudicatur]id est,alius carnalis potest eũ reprehendere,vel de ipso recte iudicare.Non enim intelligit opera eius.Nihilominus videmus quotidie spirituales homines à carnalibus iudicari & reprobari.sed hoc est iudicium vsurpatoriũ,& falsum.Interdum etiã carnales de spiritualibus iudicãt,approbãdo vitam eorum:sed est iudicium imperfectũ,ex leuitate procedens. ¶ Sed aduertendũ,ꝙ sicut ex verbis principis theologorũ,de diuinis nominibus elicitur,dupliciter iudicat homo de aliqua re.Primo per solam cognitionem informem & nudã, quemadmodum habens moralem scientiam iudicat de virtutibus Dionys.
quas non habet,& istud est imperfectum iudicium.Sic enim homo carnalis,tamen ingeniosus & eruditus,de rebus spiritualibus iudicat,sermocinatur & dictat.Secundo,iudicat homo de rebus per connaturalitatem seu conformitatem seu affectus ad eas,vt castus de his,quę castitatem respiciunt. Vnde de virtutib⁹ hoc modo iudicare nõ potest,nisi virtuosus.Et ita de spiritualibus bonis & rebus diuinis ad fidẽ pertinentibus,iudicat homo per sapientiam,quæ est donũ spiritus sancti,& consistit in sapido quodam Esa.11
C gustu spiritualium,de quibus iudiciũ profert,nec habetur sine gratia gratum faciẽte.Propter quod scriptum est,In maliuolam animam non introibit sapientia.Ex quibus elucescit,ꝙ nõ nisi spiritualis homo Sapien.1
percipit,gustat,vereq́ue iudicat ea quę dei sunt per donum sapientię,per quod etiam de aliis inferiori- Hebr.7
bus rebus iudicat,secundum rationes diuinas.Quòd autem carnalis homo non intelligat quæ dei sunt, probat apostolus authoritate scripturę [QVIS enim cognouit sensum domini]hoc est,iudicium seu censuram mentis diuinæ de rebus,[AVT quis instruxit eum?]nullus vtique. Hoc scriptum est in Esaia, & Rom.11
allegatum est ab apostolo ad Romanos. Vbi plenius expositum est, Tantum autem vult apostolus dice Sap.6
re,quòd de diuinis & spiritualibus rebus nullus veraciter iudicat , nec eas intelligit nisi qui habet sensum domini. Animalis vero homo,non habet sensum domini,sed spiritualis.Ideo subditur,[NOS autẽ sensum Christi habemus]id est,intellectum à Christo illuminatum,eiusque sensui conformatũ,ideo cognoscimus,approbamus,& sapimus ea quæ dei sunt,sicut & Christus. Habemus enim sensum domini, 1.Iohã.5
sicut eruditi discipuli habere dicuntur sensum sui magistri.

CAP. III. [ET ego fratres non potui vobis loqui.] ARTIC. III.

D A DHVC autem Apostolus clarius prosequitur imperfectionem Corinthiorum, & causam contentionis eorum aufert. Et ait, [ET ego fratres non potui vobis loqui,quasi spiritualibus,sed quasi carnalibus]alia mysteria fidei, & sublimia de diuinitate Christi,perfecta quoque internæ perfectionis exercitia non potui vobis proponere,sed parua & rudia atque humilia de Christi humanitate vobis proposui,nõ iudicans me aliquid scire inter vos,nisi Iesum Chistũ,& hũc crucifixũ.[TANQ̃ paruulis]id est,imperfectis, [IN Christo lac]id est,facilem doctrinã instructionẽ,[VOBIS potum dedi]id est,tali doctrina spiritualiter vos potaui,& animas vestras rigaui.[NON escam] id 1.Cor.2 1.Petr.2 Heb.5
est solidum cibum,non profundã sapientiã,non sublimẽ vitę perfectionem vobis tradere potui.[NONdũ enim poteratis]spiritualiter capere talia, [SED nec nũc quidem potestis,adhuc enim estis carnales] Iacob.3
.i.carnalibus vitiis subiacentes.[CVM enim sit inter vos zelus].i.inuidia latens,[ET contentio].i. lis verborum inde procedẽs,]NONNE carnales estis?]Pro eodẽ sumit apostolus carnalem & animalem,[ET secundum hominem ambulatis?]id est,secundũ humanã fragilitatẽ,inferfectionẽ,& ignorãtiã viuitis & sentitis.[CVM enim quis]hoc est,aliquis vestrum,dicit,Ego quidẽ sum Pauli,alius autẽ, Ego Apollo]. id est,vnus dicit se baptizatũ à Paulo,alius ab Apollo, & idcirco vnus se alteri præfert, [NONNE homines estis?].i.vitia hominibus consueta sectamini,& nõ estis diuini,sed homines nudi,humanũ sensum sequentes,nõ spiritus sancti instinctum?Ex prædictis constat,ꝙ prædicator seu doctor moderari debet sensum,& stylum doctrinæ suæ,secundum audientium capacitatem. ¶ Sciendũ quoq;, quòd nomine lactis in scriptura interdum signatur carnalis voluptas:vt ibi,Quem docebit dominus scientiam,& quẽ

Esa.28 intelligere facit auditum? Et respondet, Ablactatos à lacte, auulsos ab vbere. Interdum per lac significa- E
tur innocentia seu puritas vitæ, propter naturalem lactis nitorem & vtilitatem. Iuxta illud, Quasi mo
1. Petr.2 dogeniti infantes rationabiles lac concupiscite, in vt eo crescatis in salutem. Quandoq; vero per lac im
perfecta doctrina exprimitur, sicut hoc loco, & item apud Hebræos, Omnis qui lactis est particeps, ex-
Heb.5 pers est sermonis iustitiæ. ¶ Præterea in scriptura per hominem aliquando designatur quædam perfe-
ctio, & maxime pietas, seu discretio. Vnde quod discretũ & piũ est, dicimus esse humanum. Quod vero
Gene.8 irrationabile & crudele, dicimus inhumanũ. Aliquando autẽ per hominẽ datur intelligi vitiositas quę-
dam, ad quam homines proni sunt. Inquantũ enim consideratur in homine pars intellectiua, designatur
per ipsum perfectio: inquãtum autem notatur in eo sensualitas, quã maior pars hominum sequitur, si-
gnificatur per eum vitiositas ista. Et ita nunc sumitur, cum ait Apostolus, nonne carnales estis, & secũ-
dum hominem ambulatis? & nonne homines estis? ¶ Deinceps tollit Apostolus Corinthiorum erro-
rem, dicentium aliquid gratię inesse baptismo virtute ministri. [QVID igitur est Apollo?] Episcopus
vel baptista vester. [QVIS vero Paulus?] .i. quid de nobis sentire debetis? Et respondet, [MINISTRI]
sunt [EIVS cui credidistis] id est, Christi cuius fidem recepistis. [AT vnicuique] eorum ac aliorum cõ
uenit esse Christi ministrum. [SICVT dominus dedit] hoc est, secundum quod deus præstitit gradum offi
cij & gratiæ donum. [EGO plantaui] id est, primo fidei fundamenta annunciaui, & prædicando con-
Act.8 uerti. [APOLLO rigauit] id est, vos in fonte baptismatis lauit, & doctrinam vobis à me traditam sua F
prædicatione perfudit. Sed nec ego nec ipse gratiam contulit. [DEVS autem incrementum dedit] id
est, fructum, salutem & gratiam dedit, illuminando, purgando, ac perficiendo interius. Propter quod scri
Iohan.15 ptum est, Pater meus agricola est. Non est autem sic intelligendum, quin etiam deus sit principalis plan
Matt.15 tator atque rigator. Ait nempe Saluator, Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœlestis,
Hiere.2 eradicabitur. Et rursus, Ego te plantaui vineam electam. Sed hoc vult Apostolus dicere, quòd sua instru
mentalis plantatio, instrumentalis rigatio Apollinis & cæterorum, erat dispositio ad recipiendum sa-
lutem à deo. [ITAQVE neque] Paulus aut alius ei similis [QVI plantat] secundum modum prædi-
ctum. [NEQVE] Apollo vel similis [QVI rigat] vt dictum est. [EST aliquid] ex se, vel comparatione
eius, qui operatur interius. [SED qui incrementum dat deus] id est, is qui salutem & gratiam donat,
reputandus est, & ab illo debet se quisque nominare, non à Paulo aut Apolline. [QVI plantat autem &
qui rigat] extrinsecus operando. [VNVM sunt] id est, eiusdem conditionis & deputationis. Vterque
enim est seruus, nullus vero eorum est operator interior. Quamuis autem hi vnũ sunt, non tamen ęqua
liter præmiabuntur. Subditur enim. [VNVSQVISQVE autem] ministrorum dei [PROPRIAM] hoc
est, sibi congruam [MERCEDEM] in patria [ACCIPIET] à deo [SECVNDVM suum laborem]
exteriorem vel interiorem, ad dei gloriam ordinatum, hoc est, secundum exigentiam meriti sui laboris. G
Quomodo autem hoc intelligi debeat, multa possent induci. ¶ Sed breuiter tangendo, sciẽdum, quòd
merces seu pręmium essentiale, debetur & respondet feruori charitatis diuinæ. Quãto autem quis deũ
plus diligit, & à vitiis purior, atq; in bonis magis habituatus est, tanto delectabilius facit opus dei atque
feruentius, & per consequens minus laboriose, pręsertim loquendo de corporali labore, & prout labor
pœnam ac fatigationem includit. Quanto autem delectabilius & feruentius operatur, tanto amplius
promeretur. Potest ergo contingere (imò contingit quotidie) vt homo perfectus, qui minus laboriose
facit opus dei, plus mereatur, quàm homo imperfectus, tamen gratiam habens, qui cum graui labore
eadem facit quæ perfectus. Dicendum ergo quod exteriori ac corporali labori respondet pręmium acciden
Iohan.14 tale, charitatis autem feruori præmium essentiale. Quilibet ergo recipiet præmium accidentale secun-
dum suum laborem corporalem: sed quanto hic labor ex ampliori charitate procedit: tanto plus recipiet
de præmio essentiali, quod est visio dei, quæ est tota merces, & vita æterna. ¶ Quod autem quilibet se-
2.Cor.6 cundum suum laborem accipiet, patet. [DEI enim sumus adiutores] Hoc est, cooperatores instrumenta-
Iohan.3 liter operando, materiamque forinsecus præparando. Ait autem Dionysius, quod omnium diuinorum H
Dionysi⁹. diuinissimum est dei cooperatorum existere in reductione rationalis naturæ ad suum principium.
[DEI agricultura] id est, ager à deo colendus [ESTIS] per hoc, quod deus de cordibus vestris vitiorum,
& passionum spinas extirpat, virtutum semina inserit, gratiæ fœcunditatem largitur. Et ita dicitur ho-
mo agricultura dei, per similitudinem campi quem rusticus colit. Sicut enim ecclesia appellatur vinea
domini, sic dicitur agricultura ipsius [DEI ædificatio] id est, domus seu ædificium mysticum à deo per
Esa.5 gratiam ędificatum [ESTIS] Congregatio quippe fidelium dicitur domus & templum seu tabernacu-
Matt.20 lum dei. Primo, quoniam deus fideles per charitatem consolidat, atque connectit. Secundo, quia per gra
Marc.12. tiam mentes eorum inhabitat. [SECVNDVM gratiam dei, quæ data est mihi] Hoc est secundum apo-
Gen.15 stolatum, & sapientiam mihi à spiritu sancto infusam. [VT sapiens] id est, in diuinis eruditus atque di-
scretus [ARCHITECTVS] id est, spiritualis huius ædificij principalis constructor, per comparationẽ
ad alios, qui vobis prædicauerunt, quamuis non sim inter Apostolos architectus (cum mea reputatio-
ne sim minimus Apostolorum) & hoc ipsum quod meipsum architectum appello, non iactanter dico,
1. Cor.15 quia non mihi, sed gratiæ dei illud attribuo. [FVNDAMENTVM] id est, fundamentalem doctrinam,
initialem prædicationem, fidem seu Christum [POSVI] in cordibus vestris instrumentaliter & dispo-
Ephes.2. sitiue, quoniam primo vobis prædicaui, vosque conuerti ad fidem. [VNVSQVISQVE autẽ] [vestrum,
[VIDEAT] id est, diligenter perpendat. [QVOMODO superædificet] id est, qualem structuram ope-
rum huic fundamento fidei superponat, ne opera eius discordent à fide, ne deum quẽ ore confitetur, fa
Titum.1 ctis neget, Vel sic, & melius, vt sequentia verba insinuant. Vnusquisque prædicatorum docentium vos,
videat, quomodo superædificet, id est, qualia documenta vobis proponat, ne sua doctrina fundamen-
to, à me posito contradicat. [FVNDAMENTVM enim aliud nemo potest ponere] id est, veraciter

A prædicare,aut salubriter collocare,[PRAETER id quod positum est].i.euangelizatū est uobis,& con
stitutum à patre,[QVOD est Christus Iesus] qui est solus fundamentum vniuersale,principale prin- 2.Tim.2.
cipiū vniuersæ ecclesię,quoniā ex se stabilitatem habet,& stabilit alios.De quo Petr⁹ ait in Actibus, Act.10.
Hic est omniū dn̄s,& non est in aliquo alio salus. Apostoli vero dicuntur fundamenta secundaria & Act.4.
particularia in Christo fundamento.Ipsi enim post Christū fundauerunt ecclesiam.Propter quod in Apoc.21.
Apocalypsi scribitur,ꝙ murus ciuitatis habet fundamenta duodecim.Et Psalmista pluraliter ait,Fun Psal.86
damenta eius in montibus sanctis.¶Porrò Christus secundū diuinam naturam, & pater ac spūs san
ctus,sunt vnum fundamentū electorum simpliciter primum,& fundans,non fundatū. Christus autē Ioan.8
vt homo, verbo vnitus,vel potius vt humanitatē verbo vnitam habens, est fundamentū immediatū,
& proximum post trinitatē,& tamen in deo fundatū,& toti ecclesię conferens stabilimentū. Quem-
admodū enim caput Christi deus,sic & fundamentū Christi deus. [SI quis autem superædificat] do Ephes.4
cendo vel operando,[SVPRA fundamentum hoc] quod est Christus seu fides,[AVRVM].i.amorem
vel contemplationē diuinorum,[ARGENTVM].i.dilectionē proximi seu speculationē intellectua-
lium,atq; cœlestium creaturarū,per quas deus euidentius,subtiliusq; cognoscitur,[LAPIDES pre-
ciosos].i.opera virtuosa seu verba efficacia,[LIGNA,fœnum,stipulam].i.vnam doctrinam magis vel
minus nociuā,non tamen hæreticam,nec mortaliter vitiosam. Vel,per lignum,fœnū,stipulam,intelli
B guntur peccata venialia triplicem gradū habentia,vt per ligna designētur peccata venialia magis te-
nacia & mortalibus viciniora,quæ ardebunt diutius,nisi modo purgentur, quemadmodū lignū diu-
tius ardet q̄ fœnum aut stipula. Per fœnū vero signantur peccata venialia medio modo se habentia.
Per stipulam peccata leuissima,quæ citius purgantur q̄ prædicta, sicut & stipula citius consumitur
q̄ fœnum aut lignum.¶Denique venialia ista dicuntur ædificari supra fidei fundamentum, iuxta il-
lud,Non enim procedunt ex fide,nec innituntur ei,sed sunt simul cū ea.Non enim charitatem extin
gunt.Simili modo dicimus aliquā ciuitatem suam supra mare.i.iuxta mare, secundum quem sensum
ait Psalmista,Qui fundauit terram,super aquas.i.iuxta eas,[VNIVSCVIVSQVE opus manifestum
erit].i.in publicū deducetur & innotescet,non solum deo & propriæ cōscientiæ,sed etiā aliis, quan-
do dominus illuminabit abscondita tenebrarū & manifestabit cōsilia cordiū. Vnde ait saluator, Ni-
hil opertū quod non reuelabitur.[DIES enim domini].i.dies iudicii,vel potius domin⁹ in fide iudicii.
(Dies nanq; & tempus dicuntur facere ea quę fiunt in die & tempore)[DECLARABIT]opera sin- Psalm.119
gulorū qualia sint,[QVIA in igne] cōflagrationis,[REVELABITVR].i. manifestabitur dies domi
ni,vel dominus qui venturus est iudicare per ignē,cuius maiestatem ignis ipse ostendet. Vel,reuelabi- 1.Cor.4
tur opus cuiuslibet,sicut subiūgitur,[ET vnicuiq; opus quale sit,ignis ꝓbabit].i.ostēdet. Quod po- Luc.12.
C test intelligi vel de igne purgatorii quantum ad eos qui interim moriūtur, vel de igne cōflagrationis
ꝓcedente iudiciū,quo exuretur facies mundi:de quo in Psalmo, Ignis ante ipsum ꝓcedet. Vel de igne
æterno,sequente iudiciū.Ignis autē conflagrationis mundabit & emundabit eos,qui superædificaue
runt lignū,fœnū,stipulam. Qui vero superædificauerunt aurū,argentū,lapides pretiosos à quolibet Psal.49
igne hoc erunt securi.Ideo sequitur,[SI cuius].i.alicuius [OPVS manserit].i.intactū & incōsumptū
perseuerauerit ab igne tanquā non habens culpā admixtam, [QVOD superædificatū est].i. opus tale
in fide fundatū,[MERCEDEM accipiet] plenā & indilatā.Nihil enim de ope suo amittet, & quod
amauit inueniet.[SI cuius opus arserit].i.ignis pœnā pertulerit propter veniale admixtum,[DETRI- Psal.96
MENTVM patietur].i.minus de gloria obtinebit,quāto opus suū imperfectius ac cremabilius fuerit,
[IPSE autē]homo sola venialia habens, [SALVVS erit] satisfactione cōpleta, [SIC tamē quasi per Esaię.40
ignem].i.ignis sustinendo ardorem,secundū culpæ suæ exigētiam.¶Deniq; sicut exposita sunt hæc
pro tēpore iudicii vniuersalis,ita intelligi possunt de die particularis iudicii, vt dies dn̄i dicatur dies Psalm.65
mortis,quo deus hominē visitat,tollens eū de vita præsenti.Illa itaq; dies, seu dominus in die illa,de-
clarat quale sit opus hominis,quē statim cū mortuus fuerit,iudicat,quia in igne purgatorij reuelatur
seu declaratur,quale sit opus hominis,& vniuscuiusq; opus quale sit,scilicet purū vel impurum,ignis
purgatorij probabit:non ꝙ omnes illū ignem sustinebunt,quia nec de omnibus simpliciter est iā ser-
D mo,sed de his omnibus qui manent in fundamento,hoc est,in Christo per gratiam,& superædificant
opera perfectionis,quæ nō ardent,vel opera imperfecta quæ ardent. Si cuius opus manserit immune
ac liberū ab igne purgatorii,vt sunt opera significata per aurū,argentū,& lapides pretiosos,quod su-
peredificatū est,hoc est,opus hoc in Christo,seu in fide fundatum,mercedem accipiet & gloriā sem
piternam sine mora,ita ꝙ euolabit. Si cuius opus arserit in purgatorio, detrimentū patietur, pœnā
luendo,gloriamq; minorem habendo.Ipse autem saluus erit,cum fuerint opera eius digne cremata &
expurgata:sic tamen quasi per ignē purgatorii,per quē transibit ad gloriā,qm̄ non discessit à funda
mento,nec aliqd prætulit deo:sed vltimo fini magis inhæsit,q̄ alicui bono creato,quamuis à terrenis
affectibus non fuerit satis mundatus.¶Deinceps ostēdit apostolus,cur aliquis mereatur omnino peri Ephes.2
re,æternaliterque damnari. [NESCITIS] imò scire debetis, [QVIA templum dei estis] vos, in 1.Ioan.4
quo dominus habitat per charitatem & gratiam. Qui enim manet in charitate in deo manet,& deus
in eo,[ET spiritus dei]videlicet spiritus sanctus, [HABITAT in vobis?] de quo spiritu dicit salua-
tor, Ego rogabo patrem,& alium paracletū dabit vobis,vt maneat vobiscū in æternum. Omnes autē Ioan.14
fideles re & nomine sunt vnum templum dei.i.vna ecclesia propter mysticam vnitatem, seu vnam fi 2.Cor.6
dem,atq; indiuiduam charitatem. Et vnusquisq; corū est templum dei. Dicitur autē homo templum
dei non solū propter animā,in qua deus per gratiā cōmoratur (nam anima iusti sedes est sapientiæ) Sapien.7
sed etiam propter corpus rationi & deo subiectū in quo gratia mentis,& per consequens inhabitatio Eph.4.5.
dei redundat. Dicit enim alio loco apostolus, Nescitis,quia mēbra vestra templū sunt spiritus sancti? 1.Cor.6

Matth.18 Et iterum, Glorificate & portate deum in corpore vestro, [SI quis autem templum dei violauerit,] hoc E
Psal.64 est, credentes peruerterit, falsa docendo aut impie operando, [DISPERDET,] id est, diuersimode perdet,
[ILLVM deus] damnando illum anima & corpore in æternum. Sed & si quis materiale templũ violauerit,
erit sacrilegus. [TEMplum enim dei] viuum & spirituale, [SANctum est] formaliter, [QVOD estis
Col.2 vos] qui in baptismo sanctificati estis, & per opera bona exercitati. [NEMO vos seducat] laudando, blandiendo,
simulando, ornatè loquendo, aut simili modo. [SI quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo,]
Iob.40 id est, secularem sapientiam habere, se sapientẽ putare, & ab aliis sapiens reputari, [STVLTVS fiat]
mundo. i. talem sapientiam à se repellat, seipsum stultum reputet, saltem in se, quia ex seipso non habet nisi
ignorantiæ tenebras: nec cupiat in mundo sapiens reputari, sed amet nesciri, [VT sit sapiens] deo. i. vt
veram sapientiam mereatur à deo acquirere. [SAPIENTIA enim huius mundi,] id est, carnalis pruden
Rom.8 tia (de qua dictum est ad Romanos, Prudentia carnis mors est) [STVLTITIA est apud deum,] id est,
à deo stulta iudicatur. Imò & naturalis seu philosophica sapiẽtia, quæ fide & dono sapiẽtiæ non ornatur.
Iob.5. stulta est corã deo. i. infructuosa & tumida. Quod authoritate scripturæ ꝓbat Apostolus [SCRIPTVM
est enim] in libro Iob, [COMPREHENDAM,] id est, concludam & capiam [SAPIENTES] mundi
Esa.44 [IN astutia] i. in apparente sapientia [EORUM] Nostra translatio habet sic, Qui apprehẽdit sapientes in
astutia eorum, & consilium prauorum dissipat. Cui consonat quod per Esaiã de dño dicitur, Conuertens
Psal.93 sapiẽtes retrorsum, & scientiam eorum stultam faciens [ET iterum] scriptum est, [DOMINVS nouit cogitationes F
tationes sapientium] seculi huius [QVONIAM vanæ sunt,] Nostra litera talis est, Dominus scit cogitatiões
Hiere.9 hominum, quoniã vanæ sunt [ITAque nemo glorietur hominibus] iactando se baptizatum seu doctũ ab
2.Cor.10 illo, vel illo, sed in solo dño glorietur. [OMNIA enim vestra sunt] i. vestræ seruituti & vtilitati parata & deputata,
[SIVE Paulus, siue Apollo, siue Cæphas] i. Petrus archiapostolus, [SIVE mundus] iste sensibilis
Deut.4. scilicet corpora cœlestia elementa & mixta. De corporibus enim cœlestibus Moses in Deut. Solem, lunã
Psalm.8 & omnia astra cœli creauit dñs deus tuus in ministeriũ cunctis gẽtibus. Et Psal. Omnia (inquit) subiecisti
Genes.1 sub pedibus eius. Et in Genesi dñs loquitur, Faciamus hominẽ, & præsit bestiis terræ, & piscibus maris,
Hebr.1 & auibus cœli vniuersæque creaturæ. Sed & angeli administratorii spiritus sunt, [SIVE vita] i. operatio
nostra vt vobis proficiat, [SIVE mors] corporalis vt pro vobis si opus fuerit, sustineatur. [SIVE præ-
Rom.14. sentia] beneficia dei quæ habetis in re, [SIVE futura] promissa quæ habetis in spe. [OMNIA enim] hæc
Psalm.2 [VESTRA sunt] aliquo modo vt dictum est, [VOS autẽ] serui atq; discipuli [CHRISTI] & estis eius
Ioan.1 iure creationis, gubernationis ac liberationis. [CHRISTVS autem dei] Christus secundum diuinam na
Philip.2 turam est dei patris tanquam vnicus & naturalis filius eius. Secũdum humanitatem vero est dei, tanquã
Esa.42 minister ipsius factus obediens vsq; ad mortẽ. De quo deus ait per Esaiam, Ecce intelliget seruus meus, & G
Ioan.17 exaltabitur. Hinc etiam filius dicit ad patrem, Omnia mea tua sunt. Et, Ego non quæro gloriam meam.
Ioan.8. CAP. IIII [SIC nos existimet homo, vt ministros Christi.] ARTIC. IIII.

Præterea docet Apostolus, quid debeãt subditi de superiorib⁹ suis sentire, ne eos plus quàm
decet, magnificent, nec eos contemnãt, si forte in aliquibus minus excellentes videntur.
Galat.4 P SIC nos] Apostolos, & prædicatores, ac Christi vicarios [EXISTIMET homo] quicun
que fidelis [VT ministros Christi] non vt principales, aut gratiæ collatores, [ET (vt) dispensatores,]
hoc est, exhibitores seu distributores [MYsteriorũ dei] i. diuinorũ sacramen-
2.Cor.2 torum. Vel, mysteriorum dei i. ecclesiasticorum officiorum. [HIC iam quæritur] i. à vobis Corinthiis in-
Luc.12 terrogatur, atque discutitur. [INTER dispensatores vt fidelis quis inueniatur] i. quis dispensatorum istorum
fit verus dispensator, cui posit dispensatio securè cõmitti. Corinthii enim inter dispẽsatores hos di-
scernebant, vnũ approbantes, aliũ reprobantes. Sed quia homines sancti tale iudiciũ non formidant, nec
1.Thes.2 reputant, subditur. [MIhi autẽ pro minimo est] i. nihili põdero [VT à vobis] adhuc carnalibus [Iudicer]
iudicio reprobationis, tanquã dispensator indignus, [AVT ab humano die] i. ab homine in hoc tempore
peregrinante, [SED neq; meipsum iudico] iudicio absoluto ac definitiuo, damnãdo videlicet meipsum.
Debet tamen homo iudicare seipsum iudicio discussionis & reprobationis opinatiuæ, æstimãdo se peccatorem
vilem ac miserũ [NIhil enim mihi cõscius sum] i. de nullo peccato remorsum conscientiæ habeo.
1.Tim.1 de præteritis enim satisfeci, & scio quia indulta sunt mihi. Nec obstat, quod alibi dicit, Venit Christ⁹ pec- H
catores saluos facere, quorũ ego primus sum. Hoc enim dixit habendo respectum ad tempus præteritum
Ioan.5 quo persequebatur ecclesiã. [QVI autẽ iudicat me] i. ad quem pertinet absolute iudicare de secretis cor-
Matth.7 dis mei [DOMINVS est] qui solus nouit corda humana, nam & pater omne iudiciũ dedit filio. [ITAque no
lite ante tempus] extremi iudicii [IVDICARE] iudicio definitiuo de secretis & dubiis, maximè aliorũ
Matt.10. [QVOusque veniat dominus] ad iudicium, [QVI & illuminabit abscondita tenebrarum,] hoc est, peccata
Marc.4 occulta faciet manifesta, ponendo ea in lumine cognitionis. Sicut ait, Nihil occultum quod non sciatur,
Luc.18. [ET manifestabit consilia cordiũ] an bona & iusta fuerint, an non. Prout per Esaiã protestatur. Ego autẽ
Esa.66. opera eorũ & cogitationes eorũ venio vt congregẽ. [ET tunc laus] i. sententia saluatiua & meritorũ ꝓte-
statio [ERIT vnicuique] bene agenti [A deo] i. Christo iudice, quasi dicat, Tunc nullus laudabitur, nisi
quem deus laudauerit, & omnem laude dignum deus laudabit. [HAEC autem fratres trãsfiguraui in me
& Apollo,] id est, ista quæ scripsi de vestra gloriatione inani, qua quilibet gloriatur in eo qui sibi eloquentior
videtur & doctior, vel cui magis afficitur, gratia exempli seu figuraliter dixi de me atque Apollo,
quod tamen non gloriaremini in nobis, sed magis in pseudoapostolis, & mundi huius philosophiæ magistris:
quos nolui nominatim exprimere, ne maior dissensio fieret, sed loco illorum expresi me & Apollo,
quatenus eisdem rationibus quibus probaui non esse gloriandum in Apollo & me, intelligatis nõ esse
gloriandum in his, in quibus gloriamini. Quod vtique feci, [PROPTER vos] i. ad vestri instructionem, videlicet,
[NE supra,] id est, vltra, [QVAM scriptum est] in Hieremia vbi iubemur in deo, non in hominibus

A gloriari, [VNVS] vestrũ [ADVERSVS alterum infletur] tumore superbiæ, [PRO alio] .i. zelo baptistæ Hiere.9
vel doctoris, ad quem inclinatur. Si enim apostolus illos pseudo nominasset, Corinthij superbissent con- 1.Cor.10
tra seinuicem, vnoquoque eorum zelante pro suo doctore siue baptista. ¶ Non autẽ debes ô homo con- Sapien.4
tra alium intumescere. [QVIS enim te discernit?] .i. quis te ab alio facit differre? Quis te ab alio distinguit
ac separat, dignitate & merito, vt contra eum infleris, & ei te præferas? ¶ Et quoniam posset quis allega-
re suam perfectionem, dicendo, ꝙ virtuosior esset ac melior seu doctior alio, huic vanitati respondet Apo
stolus, [QVID autem] boni in donis naturæ vel gratiæ, [HABES quod nõ accepisti?] à deo mediate vel
immediate, à quo est omne donum optimum, & datum perfectũ. [SI autẽ accepisti] hoc modo [QVID Iacobi.1.
gloriaris] in te vel creaturis, [QVASI non acceperis?] ista bona à deo. Itaque deo gratias age, & in ipso 1.Thes.5.
lætare, & quanto maior es, humilia te in omnibus, vt deo humilitatem iubenti tanto promptius pareas, Eccles.3
quanto plura bona ab eo receperis. Vnde ait Gregorius, Tanto esse humilior, atque ad seruiendum deo Matth.11
promptior quisquis debet ex munere, quanto obligatiorẽ se cõspicit in reddenda ratione. Quanto enim Greg.
quis maiora à deo suscipit dona, tanto amplius obligatur deo in omnibus obedire ex charitate syncera. Lucæ.12.
¶ Insuper amplius ironicè loquens. Corinthiorum præsumptionẽ redarguit dicens, [IAM saturati estis]
saturitate spirituali: de qua dicitur, Beati qui esuriunt iustitiam, quoniã saturabuntur. Itaq; saturati estis, ci- Matth.5.
bo animæ .s. pane vitæ, & aqua sapiẽtiæ, [IAM diuites facti estis] .i. diuinis charismatibus adimpleti, [SI- Eccles.15
B NE nobis regnatis] .i. auxilio nostro non indigetis regendo vosipsos. Quod autem hoc non asserẽdo, sed
increpando & condolendo dicatur, pandunt verba sequentia, [ET vtinã regnetis veraciter iuste regendo
vos inuicem, & vitiis preualendo, [VT & nos regnaremus vobiscum] .i. consortes essemus atq; participes
meriti vestri, atque tantæ perfectionis. Et hoc merito dico. [PVTO enim] ironicè autẽ loquitur, [DEVS
nos] apostolos vniuersos, [NOVISSIMOS] .i. imos & vilissimos, [OSTENDIT] cum tamen secũdum Psal.44.
veritatem simus à deo constituti principes mundi. Ostendit autẽ nos [TANQUAM morti destinatos] .i. ad
moriendũ missos, quasi ad nihil vtiles simus, nisi vt occidamur, [QVIA spectaculũ] .i. obiectũ, præcipuę
& cuiusdã admiratiuæ inspectionis, [FActi sumus mundo] .i. hominibus impiis & mundanis, [ET ange-
lis] bonis ac malis, [ET hominibus] rationabiliter ac pie viuentibus. Quemadmodũ enim ad spectacu- EPIST.
lum aliquod magna hominũ confluit multitudo: sic ad inspiciendũ personas & ꝑsecutiones apostolorũ, Hebr.10.
homines concurrerunt: impij, vt irriderent: dæmones, vt fortitudinẽ mentis auferrẽt: angeli sancti, vt in-
tus cõfortarent: homines pij, vt cõdolerẽt. Potest tamen legi assertiue sine ironia: vt sit sensus, Puto enim .i.
agnosco, quod deus nos apostolos nouissimos .i. infimos & abiectos, ostendit .i. apparere fecit dando no-
bis ꝓcepta spernendi mundũ & cuncta quę mundi sunt, prædicãdi quoque crucẽ Christi, & mundi con-
temptũ. [NOS stulti ꝓpter Christũ] .i. amore Christi, sicut agimus quod à mundo stulti & insensati pu- Hebr.12
C tamur, [VOS autẽ prudentes] estis [IN Christo] secundũ æstimationem vestrã superbam. [NOS infirmi]
reputamur, & propriã infirmitatem agnoscimus, [VOS autem fortes] .i. virtuosi estis, vt opinamini, qui
putatis vos non indigere nostro auxilio. [VOS nobiles, nos ignobiles.] Totum ironicè dicitur, vt confun 2.Thes.2
dantur & corrigantur carnales. Apostoli quippe carne & spiritu nobiliores erant Corinthiis, quoniã se- Rom.8.
men Abrahæ erant, & primitias spũs sancti receperunt. [VSQVE in hanc horam] .i. assidue [ET esuri-
mus & sitimus & nudi sumus] .i. inopiam cibi, potus ac vestium patimur. Vnde alibi dicit apostolus, In fa 2.Cor.7.
me, & siti, & frigore, & nuditate. Tũc impletum est verbũ Christi, quod dixit, Veniet tẽpus, cum aufere- Matth.5.
tur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt, [ET colaphis cædimur] tanquã blasphemi, [ET instabiles sumus] Marci.8
fugiendo de loco ad locum. Iuxta illud, Cum persecuti vos fuerint in vnam ciuitatẽ, fugite in aliam, [ET Lucæ.5.
laboramus operantes manibus nostris] pro victu atq; vestitu. [MAledicimur] à peruersis [ET benedici- Matt.10
mus] .i. bona eis dicimus, prædicando ipsis verbũ salutis. [PERsecutionẽ patimur] propter iustitiam, [ET Lucæ.6
sustinemus] libenter amore Christi. Ibant enim apostoli gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni Act.5.
habiti sunt, pro nomine Iesu contumeliam pati. [BLAsphemamur] .i. crimen blasphemiæ nobis imponi- Rom.3
tur, [ET obsecramus] deum pro blasphemantibus. [TANquam purgamenta huius mundi facti sumus] .i. Ioan.15
reputamur à perfidis, quasi immunditiæ quædam, inficientes hunc mundũ nostra doctrina. Idcirco cum
occidimur, putant mundũ purgari ab hominibus pestilentibus, sicque efficimur mundi purgamenta: fa-
D ctiq; sumus, [OMNIUM peripsema vsque adhuc] .i. velut superfluitas quædam generis humani, ita vt apti
non simus hominibus sociari, sed tolli. Peripsema autẽ vocatur purgamentum ferri vel pomi seu alterius
rei, illud videlicet quod aufertur à materia rei vt purgetur, sicut est limatura æris aut ligni. [NON vt con-
fundam vos scribo hæc] finaliter. Est autẽ confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gratiã
& gloriã, vt dicitur in Ecclesiastico. De prima cõfusione loquitur modo apostolus, Non enim intẽdebat Eccles.4.
eos finaliter confundere, sed corrigere, sicut subiungit, [SED vt filios meos] spirituales [CHArissimos] .i.
valde dilectos. Etsi non propter bonitatẽ & merita vestra, tamen propter bonitatẽ diuinam, [MONEO,]
hoc est, ad meliora exhortor. Merito autem vocaui vos filios. [NAM si decem milia pædagogorũ] .i. quã-
tumcunq; multitudinem erudientiũ vos, [IN Christo Iesu] .i. in fide & euangelio saluatoris, [HAbeatis] FINIS.
Dicitur autem pædagogus instructor pueri, [SED non multos patres] spirituales habetis ad hoc, hoc est, Rom.12
genitores qui vos in Christo genuerunt, cõuertendo vos primo ab esse carnali & infideli ad esse spirituale
atq; diuinũ. Talis autem pater ego fui. [NAM in Christo Iesu]. i. in esse Christiformi seu statu Christia-
no, [PER euangelium] .i. per euangelicæ sapientiæ prædicationem, [EGO vos genui] instrumentaliter
scilicet ante alios proponendo vobis euangeliũ Christi, & ad fidei susceptionẽ animas vestras disponen-
do. Veruntamen vnus est pater noster in cœlo, quem solũ debemus patrẽ vocare .i. omnis paternitatis effi Malac.2
cientiam & gratiã ei præsertim adscribere. [ROGO ergo vos fratres imitatores mei estote] tanquam boni Roma.4
discipuli, obedientesq; filij, quatenus sicut ego Christi vestigia sequor, ita & vos viã meã .i. virtutes sequa- Ioan.13
mini. [IDEO misi ad vos Timotheum] latorẽ huius epistolæ [QVI est filius meus charissimus, & fidelis Philip.2

in domino, qui vos cōmonefaciat].i.admonendo vos instruat,[VIAS meas].i. præcepta & documen E
ta [QVAE sunt in Christo Iesu,] hoc est, secundum voluntatem & doctrinam ipsius, in nullo enim à
Christo discordo,[SICVT vbiq; in omni ecclesia doceo. Tanquã non venturus sim ad vos, sic inflati
sunt quidam,] ex vobis tumore superbiæ, gloriantes in eloquentia & doctrina philosophorũ, & tam
imperterrite sic inflantur, quasi non essem vẽturus ad vos. Solent autẽ discipuli à malis retrahi timo-
re aduentus magistri.[VENIAM autem ad vos cito si dominus voluerit] cuius voluntas supponẽda est
Iaco.4. semper. Iuxta illud, Dicatis, si dominus voluerit, & si vixerimus faciemus hoc vel illud. [ET cogno-
scam].i.attendam & examinabo, [NON sermonẽ] rhetoricum [EORVM qui inflati sunt, sed virtu-
tem].i.vitam virtuosam, an habeant, seu opera miraculorum.[NON enim in sermone].i. verbis pul-
chris [ET regnũ dei].i.meritũ attingendi, ac percipiendi regnũ cœlorum,[SED in virtute] bonæ cō-
Matth.7. uersationis consistit. Ait enim Saluator, Non omnis qui dicit mihi domine, domine, intrabit in regnũ
cœlorum, sed qui facit voluntatẽ patris mei. ¶Et rursus, Qui audit verba hæc, & non facit ea, compa-
Ibidem. rabitur viro stulto. Verba enim sine opere sunt folia sine fructu. Arbor autem quæ non facit fructũ
Matth.3. bonum, excidetur, & in ignem mittetur.[QVID vultis].i. quod ex his duob' eligitis.s.[IN virga].i.
rigore iustitiæ & occulto charitatis affectu, videlicet animo disciplinandi,[VENIAM ad vos, an in cha
Ephes.4. ritate] aperta [ET spiritu mansuetudinis?].i.animo mansueto & indulgenti? Quanuis hoc secundũ
sit præoptandum, potius tamen optandum esset primum, quàm carere boni patris aduentu, quanuis F
Prou.10 rigoroso. Meliora nempè sunt vulnera diligentis, q̃ oscula adulantis, vt ait scriptura. In præinductis
Luc.10. omnibus consideratur discretio sancti Apostoli, qui verbis duris & increpatoriis, verba charitatiua
atque suauia miscet, infundens vinum iustitiæ, & oleum pietatis, vt sanet animas vulneratas. Virtu-
res quoque suas tam diligenter describit, non ob propriam laudem, sed vt imitentur semitas eius.

CAP. V. [OMNINO auditur inter vos fornicatio. ARTIC. V.

Cedit demum Apostolus ad particulariorẽ increpationem Corinthiorũ, & ait,
[OMNINO auditur inter vos fornicatio].i.omnibus modis scitur, narratur, atq;
percipitur à me, & ab aliis, quòd inter vos sit fornicatio, quæ est illicitus cōcubitus:
A [ET talis,] hoc est, tam infamis & nefaria fornicatio, [QVALIS nec inter Gen-
tes] incredulas auditur seu esse percipitur. [ITA VT vxorem patris sui] defuncti
[ALIQVIS] vestrum [HABEAT] coniugem. Litera videtur hæc sic intelligere, quod
mulier illa fuerit etiam mater istius: sed verius creditur quòd erat eius nouerca. Talis
Leuit.20 autem fornicario est incœstus, pœna mortis prohibitus. Vnde in Leuitico, Qui dormierit cũ nouer-
Gen.49. ca sua, morte moriatur. Vnde & Ruben dicitur in Genesi, Non crescas quia ascendisti cubile patris G
tui.[ET vos inflati estis.] tumore elationis.i.ex superbia neglexistis tantũ scelus corrigere. s. propter
mutuas vestras cōtentiones, quibus occupati omittitis opera charitatis, [ET nō magis luctum].i. cō
passionem & fletũ [HABUISTIS] deplorando tam horrendũ piaculum proximi [VT tollatur de medio
vestrum].i.separetur à vobis per excōmunicationem, [QVI hoc opus fecit] cuius omnes participes
4.Reg.5 quodammodo, sustinendo talẽ inter vos.[EGO quidem] Paulus [ABSENS] à vobis iam [CORPO-
RE, præsens autem spiritu].i.consideratione, & animi solicitudine. Sicut & Helisæus præsens erat,
cum Giesi accepit munera Naaman Syri,[IAM iudicaui tanquã præsens] spiritu. Vel sic, acsi corpo-
raliter præsens essem,[EVM qui sic operatus est].i.fornicarium illum. Sic autẽ iudicaui eum.[IN no-
mine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu,] hoc est, cum collecti fueritis pu-
blice in nomine Christi & in meo spiritu.i.in vera concordia, habendo videlicet spiritũ seu charitatis
affectum adinuicem, sicut & ego ad vos habeo,[CVM virtute dñi nostri Iesu Christi,] hoc est, pote-
state & authoritate Christi, qui cooperabitur vobis,[TRADERE huiusmodi Satanæ].i. vt tradatur ta
lis fornicator diabolo, per sententiã excommunicationis. Et hoc [IN interitum carnis].i.ad hoc, vt
dæmon eum corporaliter affligat. In primitiua nanq; ecclesia, ad fidei confirmationem, solebat excō
municationem sequi corporalis vexatio dæmonis, quousque peccator pœniteret: & si nō pœnitebat,
Matth.10 vexabatur quousque animam exhalaret. Hanc potestatem præsertim habebant Apostoli, vt sicut ab H
obsessis poterant dæmones eiicere, ita enormiter delinquentes poterant dæmoni tradere, corporali-
ter tribulandos. ¶Sed quia hanc corporis pœnam ordinauerunt ad animæ salutem, subditur,[VT spi-
ritus saluus sit].i.anima eius salua fiat,[IN die aduẽtus domini nostri Iesu Christi] in die iudicii vni-
uersalis, seu particularis, vel in die mortis, quod redit in idem. Nam qualis quis moritur, talis deo in
die iudicij præsentabitur. ¶Ex prædictis concludit apostolus,[NON est bona gloriatio vestra] ô Co
Iaco.3 rinthii, qua vel de baptistis & ministris gloriando contenditis, mutuoque præfertis, & ex hoc frater-
nam correctionem negligitis. Vel, gloriatio, qua vos iustos iactatis bona non est, eo quòd tantũ pec-
August. catum inter vos toleretis. Qui enim non corrigit cum potest & debet, communicat delinquenti, &
particeps est peccati. ¶Post hæc ostendit, quàm periculosum sit congregationi sustinere peruer-
Act.15. sum [NESCITIS quia modicũ fermentum].i.parua pars infectiua, [TOTAM massam corrumpit?]
EPIST. id est, vniuersam materiã inficit? sic vnum peccatũ seu vnus pestilens & peruersus videlicet cōsensus
Ioan.13 huius peccati, & fornicator huiusmodi totam massam.i.vestram congregationem contaminat, inficit
& seducit, nisi auferatur tale fermentũ.[EXPURGATE ergo vetus fermẽtum].i.consensum peccati istius,
& authorem peccati huius amouete à vestra communione,[VT sitis noua conspersio,] id est, gratia
baptismatis & virtutum operibus innouati, [SICVT estis azymi,] id est, à peccati fermento alieni
effecti in fonte baptismi. Azyma dicitur ab α, quod est sine, & ζύμη, quod est fermẽtum, quasi sine fer-
mento. Conspersio autem & azyma idem sunt, vtpote farina per aquam glutinata sine fermento: sic-
que significant puritatem à corruptione peccati. Denique in fermẽto duo pensantur, videlicet sapor

A virtualis,quo efficit panē saporosum,& ita per fermentū signatur doctrina euāgelica ibi,cū dicitur,Simi Matth.13
mile est regnum celorū fermēto,quod acceptū mulier abscondit in farinæ tribus satis , donec fermenta- Luc.13
tum est totū.Secundo cōsideratur in fermēto corruptio adipis,& ita significat culpā,quæ alios inficiēdo
corrūpit,& ita nunc sumitur.Sitis itaq; noua conspersio.[ETENIM pascha nostrū immolatus est Christ⁹] Hiere. 11
.i.agnus paschalis pro nostra salute oblatus est Christus qui loquitur,Ego quasi agnus māsuetus qui por- Ioan.1.
tatur ad victimā.De quo ait Ioannes,Ecce agnus dei,qui tollit peccata mundi.Itemq; alibi, Dignus est Apoc.6
agnus qui occisus est.Ipse enim verus est agn⁹,qui abstulit peccata mūdi,qui mortē nostrā suapsius obla-
tione,seu morte destruxit.Ipse quoq; est pascha nostrū.i.transitus noster,præbēdo nobis exemplū trans
eundi de hac peregrinatione ad patriā.Propter quod ait,Ego sum via,veritas & vita.Pascha enim transi Exod.14
tus dicitur. Huius agni figura fuit agnus ille paschalis seu legalis,de quo in Exodio legitur. Vnde quod ibi Ioan.14
habetur,Os eius nō confringetis,ab Euāgelista allegatur de Christo.Similiter sicut per effusionē sangui- Exod. 12.
nis agni illius liberabantur filij Israel ab angelo deuastante,seu plaga AEgypti:sic nos per effusionē san- Ioan.19
guinis Christi liberamur à potestate diaboli & à ruina peccati.Insuper sicut carnes agni illius manduca- Act.20.
bantur cū azymis panibus.sic fideles viuere & Christi corpus comedere debēt sine fermēto peccati.Ideo 1.Petri.1
subditur.[ITAque epulemur].i.in dño deliciemur ac nutriamur,Christi sacramētis vescamur,& ei incor- Ioan.6
poremur,[NON in fermento veteri].i.non in iniquitatibus nostris antiquis ac solitis,[NEQVE in fermē
to malitiæ].i.peccato ex deliberatione animi facto : iuxta illud, Dixit iniustus,vt delinquat in semetipso, Psal.135.
B [ET nequitiæ].i.nō in fraudulenta,alijsq; nociua conuersatiōe:prout Petrus monet,Deponentes omnē 1.Petri.2
malitiam & dolū & simulationes & inuidias.[SED in azimis].i.operibus [SINceritatis].i.internæ puri- Psalm.50
tatis,vt habeamus cor mūdum,[ET veritatis].i.iustitiæ,etiam quantum ad proximos. Vel,in azymis ve- Ioan.1
ritatis.i.actibus sanctæ contemplationis,& illuminatæ cognitionis.[SCRIPSI vobis in epistola.] Scien FINIS.
dum q̃ apostolus ante missionē præsentis epistolæ,misit Corinthijs epistolā quandā, quæ nō habetur in
qua iussit vt nō miscerentur fornicarijs,quod Corinthij non bene intellexerunt,putantes apostolū loqui
de spirituali fornicatione,quæ est idololatria.Ideo nunc exponit verba illic scripta,& ait. Scripsi vobis in
epistola illa quam non habemus,[NE commisceamini fornicarijs] familiaritate.communione,aut coha-
bitatione, & [NON vtique fornicarijs huius mundi].i.hoc scripsi,vt non misceamini fornicarijs huius
mundi,id est,publice criminosis,de quibus subiungitur,[AVT auaris,aut rapacibus].i.violentis ablatori-
bus rei alienæ,[AVT idolis seruientibus].i.idololatris,qui tamen Christiani esse volunt.[ALIOQVIN
debueratis de hoc mundo exisse] id est,si aliter intellexissem quàm sic , oporteret vos mūdum omnino
exire, si velletis mihi acquiescere.Nam si de gentilibus loquutus fuissem,non possetis verba mea imple-
re,nisi mundum exeundo,cum vbique demorentur gentiles.[NVNC scripsi vobis] in ista epistola cla-
rius,[NON commisceri] prædictis criminosis Christianis. De infidelibus nanque nō loquor, quibus etiā 2.Thess.3
C quomodo verbum salutis annuntiaretur,si vitarentur?Ideo additur.[SI is qui frater] id est,si Christianus
[NOMINATVR inter vos fornicator].i.notorius fornicator fuerit,& conuictus, [AVT auarus] aliena
tenendo,[AVT idolis seruiens, aut maledicus] id est,detractor vel blasphemus, [AVT ebriosus, aut ra-
pax] vel simili crimine vitiatus, [CVM huiusmodi nec cibum sumere,] sed eum in omnibus euitare , ve-
erubescendo pœniteat.Vnde alibi dicit apostolus,Subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate. 2.Thess.3
Non ergo prohibet cum infidelibus atque gentilibus sumere cibum,præsertim cum alias asserat, Si quis
vocat vos infidelium ad cenam & vultis ire,omne quod vobis apponitur manducate.¶ Deinceps osten
dit apostolus,quod de infidelibus non habet dare præcepum.[QVID enim mihi de his quæ foris sunt.i.
quid spectat ad me de infidelibus,qui extra ecclesiam sunt, nomine,numero, & re [IVDICARE?] id
est,dare sententiam vt vitentur?Imò potius debet se fidelis illis pie applicare,vt cōuertantur.[NONNE
de his qui intus sunt] id est,fidelibus qui intra ecclesiam sunt nomine vel merito,[VOS iudicatis?] & nō Hebre. 10
de his qui foris sunt?quasi dicat,Si vos non iudicatis de his qui foris sunt,ita nec ego.Non enim authori Ioan.3
tatem habeo super eos.[NAM eos qui foris sunt].i.infideles [DEVS iudicabit] iudicio damnationis , non Esaię.37.
discussionis seu disceptationis:sic enim iudicati iam sunt:iuxta illud, Qui non credit,iudicatus est,quia Eccles.13.
D non credit in nomine vnigeniti filij dei.[AVFERTE malum]id est,prædictum fornicarium, qui habet Deute.31.
vxorem patris sui,[EX vobisipsis].i.ex vestra societate. Qui enim tetigerit picem,inquinatur.Et in Deu Psal.118
teronomio dominus, Auferes (inquit) malū de medio tui,vt cæteri timorem habeant. Debemus etiam Esaiæ. 1
auferre cogitationes malas,& omne peccatum de cordibus nostris,prout per prophetam dominus iubet
Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.

CPA. VI [AVDET aliquis vestrum habens negotium.] ARTIC. VI.

REVOCATIS Corinthijs ab errore circa matrimoniū,iam reuocātur ab errore circa iudi-
ciū,in quo multis modis errauerunt,vt patebit.[AVDET aliquis vestrum] fidelis,ausu te-
R merario,nō metuens in hoc dei offensam,[HAbens negotium].i.causam iudicialem [AD-
VERSVS alterū] fidelē,[IVdicari apud iniquos].i.pro habendo iudicio accedere iudices
infideles,qui semper aduersantur fidelibus,[ET non apud sanctos?].i.iudices fideles non Deut.17.
interpellatis?Quod erat multipliciter malum . Dabatur enim per hoc infidelibus occasio opprimendi
pauperes Christianos,& aspernandi ecclesiam,quasi non habentem personas ad iudicandum actiue ido Psalm.14
neas. Dabatur quoque infirmis fidelibus occasio reputādi infideles,cum tamen dicat scriptura,Ad nihi-
lum deductus est in conspectu eius malignus.Et occasio redeundi ad idololatriam.¶ Post hæc ostendi-
tur,quòd fideles digniores sunt iudicare,quàm perfidi.[AN nescitis,quoniam(.i.quòd) sancti,]videlicet
perfecti, vt apostoli & apostolici viri,[DE hoc mundo] id est,homines habitantes in hoc mundo inferio
ri,[IVDICABVNT?]per assessionē & approbationem Assidebunt enim Christo, eiusque sententiam
omnes electi approbabūt. Vnde ait saluator, Vos qui sequuti estis me,sedebitis super sedes duodecim,iu- Matth.19

Lucæ. 22 dicantes duodecim tribus Israel. Et Sapiens, Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis. [ET SI E
Sapiē.3. (id est, quia) in vobis] id est, per sanctos, qui inter vos sunt, [IVDICABITVR mundus.] Est autē mū
dus perditionis.i.collectio hominum reproborum. De quo mundo ait Christus apostolis, De mundo nō
Ioan.15 estis, sed ego elegi vos de mundo, Et alibi, Non pro mundo rogo. Est etiam mundus saluationis, de quo di
Ioan.17 citur, Sic deus dilexit mundum, id est, collectionem hominum electorum, vt filium suum vnigenitum da
Ioan.3 ret. Sancti ergo iudicabunt mundum perditionis, iudicio reprobationis, sicut & Cristus. Mundum vero
Ioan.8 saluationis iudicabunt iudicio beatæ præmiationis. ¶ Si ergo iudicabitis mundum, hoc modo [INDI-
ONI estis qui de me minimis iudicetis?] id est, indigni non estis iudicare de paruis & secularibus cau-
sis, quod patet per locum à maiori. Etiam [NESCITIS] i.scire vos conuenit, [QVONIAM angelos iu-
Lucæ.10 dicabim⁹,] Hoc communiter de angelis apostatis intelligi solet, de quibus scriptum est in Apoca. Draco
Apoc.12. pugnabat & angeli eius, quos sancti cum Christo dānabunt. ¶ Sed quoniā dictum est, quòd omnes ele-
cti iudicabunt per approbationem sententiæ iudicis, possumus dicere, ꝙ homines electi iudicabunt etiam
angelos sanctos. Pro cuius pleniori intelligentia aduertendum, quòd meritum & demeritum præmij es-
sentialis, seu pœne principalis, non cōuenit his qui sunt in termino, sed qui in via. Angeli autē boni & ma
Damasc. li à principio mundi in termino positi sunt, per inauertibilem conuersionem ad dominum, & incōuerti-
bilem auersionem à deo, sicut Damascenus declarat. Ergo à principio mundi iudicati sunt, quantum ad F
remunerationem principalem, quæ est vel adoptio, vel carentia visionis diuinæ essentiæ. Verūtamen si-
cut angeli boni in præmio accidentali proficiunt per hoc, quòd homines eorum ministerio saluantur: sic
angeli mali pænam accidentalem sibi accumulant, inducendo homines ad peccata. Propterea angeli bo-
ni & mali in die iudicij iudicabuntur, quantum ad præmium meriti accidentalis, illud plene & vltimate
percipiendo. Et iudicabunt homines electi angelos sanctos iudicio approbatiōis, [QVANTO magis se-
cularia?] id est, multo amplius digni sumus iudicare causas terrenas, & res temporales. [SECVLARIA
ergo iudicia] id est, negotia mundana [SI habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite
ad iudicandum.] Propter diligentem considerationem sequentium cogimur ista dupliciter explanare.
Primo ironicè, id est, cum ironia seu irrisione, non vtique passionata, sed charitatiua, iusta, qua ad corre
ctionem irrisi ordinantur: vt sit sensus, Contemptibiles qui sunt in ecclesia, id est, viros improbos & cæ-
teris viliores, constituite ad iudicandum, id est, tales facitie iudices. Propter quod fratres coacti sunt inter-
A mos.4. pellare iudices infideles. Simili sensu dicitur illud prophetæ. Immolate laudem de fermento [AN vere-
cundiam vestram dico].i.ad vestram confusionem enarro vos ita fecisse. [SIC non est] id est, ex vestro
facto sequi videtur, quòd non est [INTER vos sapiens quisquam] id est, circunspectus quisquam & ex-
pertus, [QVI possit iudicare inter fratrem suum] id est, inter proximum & proximum fide germanum.
[SED frater cum fratre] id est, vnus fidelium contra alium [IN iudicio contendit, & hoc apud infideles]
scilicet iudices. Secundo exponitur sine ironia, hoc modo, Secularia iudicia si habueritis, contemptibiles G
qui sunt in ecclesia.i.minus deuotos, internos ac deiformes, constituite ad iudicādum.i.hortor vt tales or
dinetis iudices. Sæpe enim contingit, vt minus contemplatiui & spirituales sint magis actiui, & in tempo
ralibus aptiores. Ad verecundiam vestram dico, quòd non fecistis hoc modo. Dicit autem beatus Grego
Grego. rius, Terrenas causas examinent, qui rerum exteriorum sapientiam perceperunt: qui vero spiritualib⁹ do-
Augustin. nis ditati sunt, terrenis non debent negotijs implicari. Augustinus quod Christum (ait) testē inuoco quia
2.Tim.2. mallem quotidie aliquid manibus operari, quàm tumultuosissimas causarū prolixitates pati [IAM qui-
dem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos] i.hoc ipsum vestro peccato agitur, at
que peccatum est, quod inter vos negotia iudicio determinando habetis, inter quos quies & pax esse de-
Augusti. berent. Vnde concludit Augustinus, Peccatum est, iudicium habere contra fratrem. Per cuius sano intel
lectu habendo addit periphrastes. Perfectis licet repetere sua simpliciter, sed sine causa, sine lite, sine iu-
dicio: sed non conuenit eis inde mouere causam ante iudicem. Infirmis vero licet repetere sua, causā mo
uendo coram iudice, & iudicium habendo contra fratrem: sed non contentiose vel fraudulenter, nec a-
pud iudices infideles. Sed nec hoc videtur satis resolutū. Ecclesia enim non errat habendo iudicia. Re-
ligiosis etiam licet sua repetere coram iudice: fideles quoque qui in terris sunt infidelium, cum fideles iu-
dices habere non valent, ad infideles iudices recurrere possunt. Alij igitur dicunt quòd liceat, non autem H
expediat secularia habere iudicia. Et quòd religiosi ac perfecti possunt repetere sua, tanquam communia,
non vt propria. Item, quòd fideles inter infideles habitantes, possunt coram iudice infideli causam suam
Hebr.10 mouere, si fideles iudices non possint habere. [QVARE non magis iniuriam accipitis?] id est, cur non
Matth.5 potius violentiam manifestam suffertis, quàm habeatis iudicia litigiosa? [QVARE NON magis frau-
Lucæ. 6 dem] id est, occultam bonorum vestrorum ablationem, seu quamlibet machinationem dolosam [PATI
MINI?] Simile est quod ait saluator. Si quis voluerit iudicio tecum contendere, & tunicam tuam tolle-
re, dimitte ei & pallium. Rursusque ait, Qui abstulerit tua, noli repetere. Hoc dominus consulit ad vitā-
Matth.7 dum inquietudinem mentis. [SED vos iniuriam facitis] alijs [ET fraudatis] id est, dolū eis infertis, [ET
Matth.13 hoc fratribus] id est, fidelibus quibus hoc minus facere congruit, & in hoc pessime facitis. Etenim [AN
Sapiē.3 nescitis] quod vtique scire vos arbitror, [QVIA iniqui] id est, iniusti [REGNVM dei non possidebūt?]
Apoca.12 id est, terram viuentium, seu vitam æternam non hæreditabunt? Iusti enim fulgebunt vt sol in regno pa-
tris eorum. Et in Apoca. dicitur de iniustis, Non intrabit in illā aliquid coinquinatū. [NOLITE errare]
recipiendo falsum pro vero, vel malum pro bono. [NEQVE fornicarij, neque idolis seruientes, neque
adulteri, neque molles] in seipsos insanientes, prouocando, vel exercendo libidinem, [NEQVE masculo-
rum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici] id est detractores, [NEQVE
rapaces regnum dei possidebunt. Et hæc aliquando fuistis] id est, his vitijs subiacuistis, ante vestram con
uersionem ad fidē Christi, [SED abluti estis] à maculis peccatorū in babtismo, [SED sanctificati estis.]

A splendorem gratiæ atque virtutum, pulchritudinemque recipiendo, [SED iustificati estis] bene operan-
do, [IN nomine,] id est, virtute & inuocatione, vel ad honorē nominis [DOMINI nostri Iesu Christi &
in spiritu dei nostri,] id est, operatione spiritus sancti. ¶ Quoniam vero præinducta verba de nō repeten
do sua obscura sunt, exponit modo Apostolus quomodo intelligi debeant. [OMNIA mihi licent,] id est,
permittitur mihi omnia mea iuste repetere tanquam licitum, [SED non omnia expediunt] .i. non sem-
per expedit omnia repetere in foro iudiciali. Primo propter conseruationem honoris: iuxta illud Prouer- Prou. 20.
biorum, Honor est homini, qui separat se à contentionibus. Secundo, quoniam est maioris, boni impedi-
tiuum. Tertio propter nimiam solicitudinem atque angustiam animę. Quarto propter periculum iurgio-
rum: iuxta illud Ecclesiastici, Ne contendas cū homine locuplete, ne forte constituat tibi litem. [OMNIA Eccles. 8
mihi licent,] secundum sensum prętactum, cum non sit lege naturali vel scripta prohibitum, [SED ego
sub nullius redigar potestate] .i. libertatem animę meæ nolo amittere, subdendo me terrenarum rerum a-
mori, ac iudicis potestati. quod facerem si iudicio litigarem, fratremque offendere mallem, quàm perde-
re rem temporalem. ¶ Quod autem mea repetere liceat, patet. Nam [ESCA] debetur [VENTRI] pro Genes. 1
corporalis vitæ sustentatione, [ET venter] indiget [ESCIS.] Ideo licet temporalia bona repetere, vt ha- 2. Tim. 6
beamus victum & quibus tegamur. Non tamen debemus importune & nimis anxie pro istis cōtendere,
quoniam temporaliter transeunt, & venter & esca: propter quod sequitur, [DEVS autem & hunc] ven- Matth. 6.
B trem [ET hanc] escam [DESTRVET,] quia vtrunque naturaliter corruptibile est. Et quamuis venter
maneat substantialiter post resurrectionem communem, non tamen secundum statum & pristinū actū.
Ideo ꝓ necessitatibus ventris minor esse debet solicitudo. Pręterea redit Apostolus ad id, vnde cœperat Philip. 3
loqui, videlicet ad reprobanda luxuriæ vitia. [CORPVS autem] vniuscuiusq; fidelis [NON fornicationi,
sed domino] deo subiiciatur & obsequatur, [ET dn̄s corpori] principetur, & præmium tribuat. [DEVS
vero] pater seu trinitas [ET dominum] Iesum [SVSCITAVIT] tertia die a mortuis, [ET nos suscita- Luc. 1.
bit] in die iudicii, [PER virtutem suam] omnipotentem, cui non est impossibile omne verbum. ¶ Ratio
autem cur corpus non fornicationi, sed domino reddendū est, redditur. [NESCITIS quia corpora ve- Ephes. 2
stra membra sunt Christi?] Ipse enim est caput nostrum, cui in baptismo incorporamur, & ipsa ecclesia
est mysticum corpus Christi. Ideo quilibet vere Christianus est mysticum membrum eius. [TOLLENS
ergo,] id est, assumens seu diuino cultui auferens [MEMBRA Christi,] id est, corpus meum, & alterius,
quem ad voluptatem meo exemplo induco, [FACIAM] de eis [MEMBRA meretricis?] concuben-
do cum ea, sicque vna caro fiendo cum carne illius. [ABSIT,] vt rem adeo impiam agam. [AN nescitis, Matt. 19.
quoniam qui adhæret meretrici] carnali amore, & copula corporali, [VNVM corpus] cum ea [EFFI- Genes. 2
CITVR?] per seminis communionem seu affectuum transformationem. [ERVNT enim] inquit domi-
C nus in Genesi [DVO,] id est, vir & mulier, [IN carne vna,] id est, pro eadem carne reputabūtur propter
mutuam vnionem, quamuis numeraliter atque realiter differant. Hoc ad literam de legitime coniunctis Matt. 19.
prædictum est. Apostolus tamen allegat hic de illicitis copulis fornicantium, quoniam ratio identitatis
partim eadem est. Nam concubitus licitus & fornicatio conueniunt in esse naturæ, non autem in esse mo
rali. [QVI autem adhæret domino] adhæsione amorosa & obedientiali, [VNVS spiritus est,] id est, diui-
no spiritu per charitatem vnitur, in deum transformatur, eique indissolubiliter colligatur. Vnde aiebat sal Ioan. 17.
uator loquens ad patrem, Notum feci eis nomen tuum, vt dilectio tua in eis sit, & ego in eis. Amor nan-
que est virtus vnitiua diuersos coniungens, quamuis essentialiter differant. [FVGITE fornicationem,] id
est, omnem illicitum cōcubitum. Quædam peccata in se quandam pœnam & amaritudinem habent, vt Tobiæ. 4
ira, inuidia, & ista melius superantur luctando & resistendo. Nam quanto diligentius & particularius cō- Zach. 2
siderantur, tanto plus displicent, sicque facilius repelluntur. Alia autem peccata quandam delectationem
includunt, vt gula, luxuria, quæ melius vincuntur fugiendo quàm colluctando. Quo enim particularius,
diligentiusque pensantur & reuoluuntur, eo appetitus magis prouocatur. Vitanda ergo sunt fomenta, oc- 1. Petr. 1
casiones & causæ luxuriæ. ¶ Ratio quoque fugiendi fornicationem subiungitur. [OMNE enim pecca-
tum,] præter fornicationem, [QVODCVNQVE fecerit homo,] cogitando, loquendo vel operando,
[EXTRA corpus est,] id est, non ita nocet corpori, ipsum debilitando, cōtaminando, ac diuersis pericu-
D lis exponendo, vt fornicatio. [QVI autem fornicatur, in corpus suum peccat] ipsum (vt dictum est) læ-
dendo, polluendo & destruendo, præsertim si multum exerceat actum huiusmodi. [AN nescitis quoniam
membra vestra] non solum corpora propter aliqua membra, sed omnia membra vestra, id est, corpus to-
tum, [TEMPLVM est spiritus sancti,] id est, consecrati inhabitationi spiritus sancti in baptismo, vbi ex- 1. Cor. 6
pulso diabolo, abrenuntiastis pompis eius, & deo dicati estis. [QVI in vobis est] per gratiam, primo atq;
directe in anima, secundario autem in corpore, [QVEM] spiritum sanctum [HABETIS à deo] patre,
qui misit & dedit fidelibus spiritum sanctum. Imò & à filio, sed & spiritus sanctus dat seipsum. Propter Ioan. 20.
quod ait Christus, Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, [ET non estis vestri?] id est, Ioan. 14.
proprii iuris ac potestatis? Sed totum quod habetis & estis, tenemini deo, vt ad eius honorem & gloriam Ioan. 16
omnia ordinentur. Nā & de omnibus rationē reddemus, tanquā de bonis mutuatis. Deo quippe debe- Rom. 14
mus nosipsos, non solum ratione creationis ac gubernationis, sed etiam ratione saluationis. Ideo sequitur. 2. Cor. 5.
[EMPTI estis] .i. à potestate & iure diaboli liberati, qui venundati fuistis in iniquitatibus vestris, [PRE- Matth. 12
TIO magno,] videlicet morte & sanguine Christi, de quo scriptum est in Apoca. Redemisti nos deo in Rom. 14.
sanguine tuo. Hinc itaq; dicit Anselmus, Certe domine quia me fecisti, debeo me totum: quia redemisti Esa. 52
me, debeo me totum: imò tanto debeo amori tuo plus quàm meipsum, quanto tu maior es me, pro quo Roma. 7.
dedisti teipsum, & cui promittis teipsum. [GLORIFICATE ergo,] id est, bonis operibus honorate, & Apoc. 5
gloriosum ostendite, [ET portate deum in corpore vestro,] id est, eius voluntati corpora vestra subiici- Anselmus
te, quæcunque aduersa æquanimiter tolerando. Itaque deum in corpore proprio portare, est iugum do- 1. Petri. 2.

Matth. 11 mini super se ferre, sicut monet saluator, Tollite iugum meum super vos. Et alibi, Tollat crucem suam E
Matt. 16 quotidie. Ideo denique inobedienti populo dominus loquitur per Hieremiam, A seculo confregisti iugū
Hiere. 2 meum, rupisti vincula mea & dixisti, Non seruiam.

CAP. VII [DE quibus autem scripsistis mihi.] ARTIC. VII.

[D]E QVIBVS autem scripsistis mihi.] Agit Apostolus hoc loco de matrimonio. Pseudo enim apostoli vt puriores cæteris viderentur, magisque eis crederetur, prædicauerunt nuptias esse vitandas. Quo audito, scripserunt Corinthij apostolo, quid tenendū esset de hoc. Quibus respondet. [DE quibus autem scripsistis mihi,] videlicet de nuptiis obseruandis vel fugiendis. Respondeo. [BONVM] simpliciter .i. perfectum [EST homini] nondū coniugato [MVLIEREM non tangere] .i. penitus continere, & in castimonia domino ministrare. In carne enim
Hierony. sine carne viuere, non humana sed angelica vita est De talibus ait saluator, Sunt eunuchi qui se castraue-
Matt. 19. runt propter regnum cœlorum: de quibus ait dominus per Esaiam, Dabo eis nomen melius à filiis & fi-
Esa. 56. liabus. [PROpter fornicationem autem] vitandam [VNVSquisque] vir vxoratus, [vxorem suam] .i. vnam ac propriam, non plures, nec concubinam [HABEAT] .i. retineat, non reiiciens eam, quasi nuptiæ deo displiceant, [ET vnaquæque] mulier maritata [SVVM virum] proprium [HABEAT] .i. retineat. Vel si intelligatur de nondum coniunctis, sensus est, vt qui aliter continere non possunt, nubant. Multæ autem sunt causæ institutionis matrimonij .s. multiplicatio hominum, inimicorum reconciliatio, integratio pacis, euitatio fornicationis, instructio & educatio prolis. [VXORI vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro,] exponendo se mutuæ voluntati, quantum ad commixtionem carnalem. ¶ Cuius ratio subditur. [Mulier potestatem] plenam & liberam [SVI corporis non habet, sed vir,] quia non potest viro debitum denegare, potestque vir illud exigere. [similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.] In lege enim debiti huius pares sunt, quamuis in aliis mulieres subditæ esse debeant suis maritis. [Nolite fraudare] .i. corporis visum subtrahere [INuicem, nisi forte ex consensu] communi, & hoc [AD tempus] cer- F
Eccles. 3. tum. Tempus enim amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus, [VT vacetis,] id est, deuote insistatis [ORATIONI,] quæ est ascensus mentis in deum. Propter quod indiget spirituali eleuatione, quę per actū carnalem maxime impeditur, etiam post actum talem sensus manent ad tempus minus idonei ad spiritualia opera. [ET iterum] tempore orationis completo, [REuertamini in idipsum] .i. ad pristinam debiti huius persolutionē, [NE tentet vos satanas] .i. ne diuturnior elongatio à concubitu fiat vobis occasio tentationis à dæmone, & incidatis adulterii crimen, [Propter incontinētiam vestram] .i. eo quod proni sitis ad vitia carnis [HOC autem,] videlicet vt reuertamini in idipsum propter incontinentiā vestram, ne in grauiora mala cadatis, [DICO secundum indulgentiam] .i. secundum permissionem seu concessionem. G
August. Matrimonium enim ordinatur etiam in remedium culpæ. Hæc videtur intentio Augustini hoc loco, [NON secundum imperium] .i. non imperando hæc dico, non enim necessarium est ad salutem ita reuerti. Imò melius esset ex consensu abstinere. Incontinentiæ autem malum est, vt vir vxorem cognoscat vltra necessitatem procreandi liberos, reddendique debitum, nisi faciat hoc, ne coniunx in adulteriū ruat seu peccet: quia hoc fit ad satisfaciendum concupiscentiæ, quod est veniale, quando concupiscentia sistit intra limites matrimoniales, videlicet quòd aliam nollet cognoscere. Si vero limites istos excedat, erit peccatum mortale: quando videlicet tanto impetu fertur, quòd etiam, quamuis non esset sua, cognosceret eā. ¶ Denique tria sunt bona matrimonii quibus excusatur, videlicet fides, quam mutuo coniuges seruant: proles religiose educando: & sacramentum, ne coniugium separetur. Cum igitur actus matrimonialis fit causa prolis generandæ, diuinoque cultui mancipandæ, est actus religionis, nec aliquam habet culpā: sed est meritorius, si fiat ex charitate: similiter si fiat causa reddendi debitum, tunc enim est actus iustitiæ. [VOLO autem omnes homines esse sicut meipsum] .i. quantum in me est, mallem omnes simpliciter cōtinere: omnes inquam determinate, non singulos. Vel omnes, si conuenienter fieri posset: sicut & ego contineo, qui etiam virgo sum. [SED vnusquisque] electorum fidelium [Proprium donum] .i. gratiam sibi sin-
Eccl. 44 gulariter datam [HABET ex deo.] Vnde de quolibet sancto cantatur, Non est inuentus similis illi, [ALIVS quidem sic, alius vero sic] .i. vnus habet gratiam secundū hunc perfectionis gradum, alius secundū alium gradum. Idcirco non possunt omnes ad æqualem perfectionem induci, sed vni consulendum est, vt in castitate permaneat, alij vt fidem coniugalem obseruet, quorum vtrunque dei est donum. Hinc etiam cum H
Christus de virginitate dissereret, dixit, Non omnes capiunt verbum hoc. Et, Qui potest capere, capiat.
Matt. 19. [DICO autē nō nuptis] .i. virginibus & nondū ligatis, [ET viduis, bonum est illis] .i. vtile & magis meri-
Ibidem. toriam, [SI sic permaneant sicut & ego] .i. omnino contineant. [QVOD si se non continent] .i. concupiscentiam non refrenant, [Nubant] matrimonium cōtrahendo. [Melius est enim nubere quàm vri] .i. igne libidinis æstuare, angi, & vinci. Et est cōparatio impropria: velut si dicatur, Melior est angelus quàm diabolus. Nubere enim in se bonum est & sine culpa. Vri vero simpliciter malum. ¶ Deinde agit de inseparabilitate matrimonii. [HIS autem qui matrimonio iuncti sunt] .i. legitime coniugatis, quod vterque fi-
Matth. 15 delis est, [NON ego præcipio,] quasi author præcepti, [SED dominus] per seipsum, [vxorem à viro non
Matth. 5 discedere] habitatione & toro, causa fornicationis excepta, quæ non exprimitur tanquā nouissima, quam solam Christus excepit, Quicunque (inquiens) vxorem dimiserit & aliam duxerit, excepta causa fornicationis, mœchatur. Cæteras quippe vniuersas molestias iubet Christus pro fide coniugij & castitate fortiter sustineri, secundum Augustinū. Ait enim saluator, Quod deus cōiunxit, homo nō separet. [QVOD
August. si discesserit] mulier à viro causa fornicationis, ab ea inexcusabiliter commissæ, præcipit dominus [MA-
Matth. 19 NERE innuptam] .i. alteri non posse matrimonialiter copulari: iuxta illud, Qui demissam duxerit, mœ-
Marci. 10. chatur, [AVT viro suo reconciliari,] quod fieri potest. Nam sicut vir potest in adulterio deprehensam
Matth. 5 apud se sub spe correctionis tenere: sic repulsam ad torum amicitiamque recipere. Quamuis autem ma-

A trimonium soluatur per fornicationem quantum ad torum, non tamen quantum ad vinculũ. Matrimo-
nium enim sic definitur, Matrimonium est personarũ legitimarum coniunctio, indiuisam vitę consuetu-
dinem retinens. Porrò personæ plene legitimæ sunt, quas non impedit votum continentię, ordo, cogna-
tio, dispar cultus, conditio vel frigiditas. Personę vero oĩno illegitimę sunt, quas impedit votum, ordo, co-
gnatio, dispar cultus. Personæ vero nec plene legitimę, nec plene illegitimæ sunt per conditionẽ & frigidi-
tatem. Si ergo personæ sunt plene legitimæ, separari nõ possunt post copulam carnalem, nisi de commu-
ni consensu, causa fornicationis excepta. Nam & lepra quamuis diuidat coniugatos quantum ad cohabi- Lucæ. 8
tationem, non tamen simpliciter quantum ad torum. [ET vir vxorem non dimittat,] nisi ob fornicatio-
nem, Nec semper ob fornicationem potest eam dimittere, vt si ipsemet eam prostituit, vel cũ alia forni-
catus fuerit, vel debitum reddere noluit, vel eam post adulterium manifeste deprehensam tenuerit, vel si
mulier est violenter oppressa ab alio, sub specie proprij viri decepta, aut proprium virũ probabiliter mor-
tuũ existimãs, alteri est coniuncta. Supplendũ est hic de viro quod de muliere prædictũ est, scilicet, si dis-
cesserit, nõ ducat aliam, vel recõcilietur vxori. ¶ Deinceps agitur de matrimonio eorũ quorũ est dispar
cultus, vbi videlicet vnus est infidelis. [NAM cæteris,] quorum non est vterque fidelis, [EGO dico] non
imperando, sed consulendo, [NON dominus] dicit hoc ꝓprie seu immediate, aut imperatiue. [SI quis fra
ter] id est, Christianus [VXOREM habet infidelem,] ita quòd eo ad fidẽ cõuerso, illa in infidelitate per-
mansit. In exordio nanque ecclesię multoties alter coniugum cõuertebatur ad fidem, alio non creden-
B te. [ET hæc] vxor infidelis [CONsentit habitare cum illo] sine iniuria seu blasphemia fidei, [NON dimit-
tat illam, hoc consulo. [ET si qua mulier] ad fidem conuersa, [HAbet virum infidelem, & hic consentit
habitare cum illa] pacifice, [NON dimittat virum. [Huius cõsilij ratio subditur. Intelligenda tamen sunt
hæc (vt aliqui tenent) de his qui in infidelitate contraxerunt, non de his qui in dispari cultu contrahunt:
quia tunc non est matrimoniũ, sed separandi sunt, quemadmodũ & Esdras fecit. [SANctificatus est enĩ]
id est, ad fidem conuersus [VIR infidelis per mulierẽ fidelẽ] .i. ea admonitione & instructione, seu opti- 1. Esd. 10.
ma conuersatione vxoris fidelis. [ET sanctificata est mulier infidelis] .s. conuersa [PER virum fidelem.]
Hoc in primitiua ecclesia sæpius accidit, vt vnus coniugũ conuerteret alium. Vnde ob hanc vtilitatẽ cõ
sulit Apostolus vt cohabitent, eo ꝙ cohabitatio sit salutis occasio. Hinc etiã princeps apostolorum in sua
canonica, Mulieres (inquit) subditæ sint viris suis, vt & si qui nõ credunt verbo, per mulierũ conuersatio
nem, sine verbo lucrifiant, considerantes in timore sanctã cõuersationẽ earum. [ALIOQVIN] .i. nisi se 1. Petri. 3.
cundum consiliũ meũ feceritis, pariter habitando, [FILII vestri] & etiã filiæ, quæ nomine filiorũ dãtur
intelligi, [IMMundi essent] .i. in infidelitate manerent. Si enim fidelis recedit, puer sequitur eum parentẽ
qui manet in domo, & maiorem populi partem, & ita in primitiua ecclesia, dum pauci erant fideles infi-
delibus dominis subditi, puer sequebatur ritum parentis infidelis manentis in domo. Imò si sequutus fuis
set fidelem parentem abeuntem, parens infidelis facile recuperasset eum auxilio infidelium principum.
C [NVNC autem sancti sunt] .i. filij vestri cõuertuntur ad Christum, vobis simul manẽtibus. Poterat enim
alter coniugum instruere filium. ¶ Præterea aduertendum, ꝙ quia causa cohabitationis coniugum dispa
ris cultus, erat spes conuersionis errantis, idcirco in primitiua ecclesia quando passim conuertebãtur Iu-
dæi atque gentiles. licuit Christianis manere cum vxore seu viro infideli siue gentili, siue Iudæa vel Iu-
dæo. Procedente autem tempore obduratis Iudæis, non licuit fidelibus cohabitare coniugi infideli Iu-
dæo. Nunc vero gentilibus quoque obstinatis, non licet alicui infideli coniugi cohabitare. Et in hoc sen-
su loquuntur sacri canones, cohabitationem coniugum disparis cultus prohibẽtes. Apostolus vero loqui
tur pro tempore primitiuæ ecclesiæ. [QVOD si infidelis] vir aut vxor [DISCEDAT] à fideli ea odio
fidei. [DISCEDAT,] nil enim mali contingit Christiano, sed liberatus est, potestque cum alio contra-
here. [NON enim est seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi] id est, vir aut mulier fidelis non
obligatur sequi infidelem discedentem, vel eum repetere, aut à matrimonio fidelis abstinere. [IN pace au
tem vocauit nos deus] .i. adhoc nos in domo sua, quę est ecclesia, posuit, vt pacifice conuiuamus. Ideo nõ
oportet cum infideli discedenti litigare. ¶ Deinceps persuadet Apostolus, vel quòd non oporteat disce-
D dentem sequi, vel quòd expediat habitare cum infideli pacifice se habenti. [VNDE enim scis] ô [MV-
LIER] fidelis [SI virum] infidelem [SALVVM facis?] conuertendo eum ad fidẽ. [AVT vnde scis (ô) Ibidem.
vir] fidelis [SI mulierem] infidelem [SALVVM facies?] perducendo eam ad Christum, [NISI vnicui
que sicut deus diuisit?] .i. hoc certo sciri non potest, nisi per gratiam specialis reuelationis, quam deus vni-
cuique cui vult diuidit, dans vni gratiam ampliorem, alteri vero minorem, Vel sic, nisi vnicuique deus di- Rom. 12
uisit .i. nisi cognoscas hoc ea futuro euentu, expectando gratiã, quam de singulis tradit, vbi & quãdo, &
quantũ & quomodo sibi placuerit. ¶ Ex prę inductis autẽ infert Apostolus cõmune documentum. [ET Ephe. 4.
vnũquẽq; sicut dominus vocauit, ita ãbulet .i. quilibet fideliũ in ea vocatione & statu perseueret, & Chri 2. Thes. 1
sto deseruiat, in quo à deo ad fidẽ vocatus est .s. vt qui in coniugio existens conuertitur, maneat in coniu- 2. Petri. 1
gio: qui autem non ligatus conuertitur seu vocatur, non contrahat, Hoc est consiliũ, nõ præceptum, estq;
intelligendũ, quantum ad ea quæ non repugnant fidei, bonisq; moribus. Sunt autem conditiones, & cõ- Matt. 19.
suetudines prauę, in quibus nõ est ambulandũ. Nec idẽ est dicere, ambulare in statu, in quo, & à quo vo
catus est homo. Nã in statu à quo quisquã vocatur nõ est standũ nec ambulandũ, sed in statu in quo. Si-
cut enim cõiunx, ita & latro vocatur, sed cõiunx vocatur à cõiugio, latro à latrocinio, quod fidei Christi
repugnat, & ob id relinquendũ est, nõ autẽ coniugiũ. Per hæc quoq; non aufertur licẽtia tendẽdi ad sta-
tus perfectiores. Hæc ergo doceo vos. [VT sicut in omnibus ecclesijs doceo[.i. sicut & alijs omnibus prę
dico, vt sit destributio in genere. ¶ Hæc insuper per exempla declarat. [CIRCũcisus] .i. in ritu Iudaico seu Philip. 3
statu Iudaismi, [ALIquis vocatus est], .i. ad fidẽ Christi cõuersus est, [NON adducat præputium] .i. nõ cõ
pellatur ritum gentilẽ assumere seu gentiliter se habere, quantũ ad ea quæ nõ sunt de necessitate salutis. Galat. 2

In primitiua enim ecclesia Iudæi & Gentiles conuersi, in aliquibus obseruantijs differebant magis quàm E
postea. [IN præputio [.i. in statu & ritu gentium [ALIQVIS vocatus est, non circũcidatur,] imò nec ad cæ
Galat. 5 teros ritus Iudaicos se trãsferre cogatur. Vnde & alibi dicitur, Si circuncidamini, Christus nihil vobis p-
derit. Seruat ergo apostolus, quod congruere videt ecclesijs, tam gentilium quàm Iudæorum, nec aufert
consuetudinem, cuius obseruatio non obest saluti, vt asserit Augustinus. ¶ Horum autem rationẽ subiũ-
Augustin. git. [CIRCVNCISIO] .i. ritus Iudaicus [NIHIL est] sub ratione finis, quia nil proficit ad obtinendã salutem.
Legalia enim quantum ad cærimonialia cessauerunt. Est tamen aliquid sub ratione formę. Simili modo,
[ET præputium] i. status seu ritus gentilis [NIHIL est] .i. non obest nec prodest saluti. Quod intelligen
dum est quantũ ad ea quæ indifferentia sunt, non quantũ ad opera idololatriæ, [SED obseruatio manda
Matt. 22. torũ dei] aliquid est, quoniã promeretur vitam ęternã: iuxta illud, Si vis ad vitam ingredi, serua manda-
Matth. 19 ta. Item & illud, Qui seruat verbum Christi, vere in hoc charitas dei perfecta est. Cui consonat illud Sa
1. Ioan. 2 pientis, Custoditio legũ, consummatio incorruptionis. ¶ Hinc cõcludit apostulus [VNVSQVISQVE
Sapien. 6. in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Cuius intellect⁹ patet ex ea prædictis. Intellect⁹ tamẽ ver-
Ephe. 4 bi huius diligenter pensandus est, quoniã multi male intelligunt, & per consequens nec intelligunt (quia
Philip. 3 falsum nescitur) & impertinenter allegant hoc verbum, quasi nõ debeat homo æmulari charismata me-
1. Cor. 12 liora. Verba sancti apostoli sicut in stylo simplicia sunt, ita in sensu profunda cõsistunt, quia ex corde do- F
Galat. 6 ctissimo profluxerunt. His antem quæ nunc de circuncisione & præputio dicta sunt, consonat quod ad
Galatas scribitur, In Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet, nec præputiũ, sed noua creatura. ¶ Post
introductionem exempli de ritu viuendi ponitur exemplum de statu seu officio conditionis [SERVVS]
1. Tim. 9 .i. in seruitute hominũ existens [vocatus es] ad fidem vel opera bona, [NON sit tibi curæ] .i. nõ doleas de
Matth. 17 seruitutis conditione, nec cupias eã effugere, [SED & si potes liber fieri] .i. à seruitute hac liberari [MA-
GIS vtere] seruitute .i. poti⁹ elige in seruitute manere, quoniã est tibi occasio humilitatis, vel ad verã atq;
Ambros. in domino existentem libertatem pertinentis. Liberat nempe à seruitute peccati, & libertate peccandi.
Iacob. 4 Vnde ait sanctus Ambrosius, Quanto quis propter deũ despectior est in hoc seculo, tanto sublimius ex-
Gregori⁹. altabitur in futuro. Gregorius quoq; ait, Tanto est homo pretiosior deo, quanto propter eum vilior est.
1. Petri. 1 mundo. Et Boetius, Cum omnis (inquit) fortuna timenda sit, magis tamen prospera quàm aduersa.
Rom. 1 ¶ Deinde ponitur ratio huius exempli. [QVI enim in domino] .i. in fide, seu opere dei, [VOCATVS est]
existens [SERVVS] .i. conditione seruili, loquendo dé seruitute humana, & corporali [LIbertus est do-
mini] .i. de seruitute peccati liberatus est à domino, estque seruus domini, & per consequens vere & spiri
tualiter liber. Quoniam deo seruire, regnare est. Sicut & beatissima Agatha dixit, Summa ingennitas
Ioan. 8 est seruitus Christi. Fecit enim liberum ab obligatione peccati, & seruitute diaboli. Ideo quoq; Saluator
testatur, Si filius vos liberauit, verè liberi eritis. [SIMILITER qui vocatus est liber] .i. à prędicta seruitu
te humana immunis [SERVVS est Christi] dum ei obedit. Vnde nec seruitus nec libertas repugnãt ob- G
sequio Christi. Seruitus tamen maioris boni occasio est. Non ergo despiciatur à libero. Hinc quoque in
Apoc. 14. vitis patrum narratur de quodam sancto patre, qui nequaquam acquieuit à seruitute dominorum suo-
rũ liberari. [PRETIO] pretioso sanguine Christi [EMPTI estis ab obligatione mortis æternę. Idcirco
Roma. 8 tam liber quàm seruus, serui sunt Christi. Emit etiam nos Saluator de manu dei patris, qui paratus erat
proijcere nos in infernum, vt essemus cohæredes consortesque sui. [NOLITE] ergo [FIERI serui ho-
Deute. 6 minum] id est, hominibus nolite vos finaliter aut principaliter subdere, sed vicem reddite saluatori, & ei
Matth. 4. estote subiecti. Scriptum est enim, Dominum deum tuum timebis, & illi soli seruies. Quod licet de serui
1. Thes. 4 tute latriæ accipi possit, tamen de omni seruitute bona intelligi valet, ed quòd quicquid seruitutis impẽ-
ditur homini, propter deum, in deo, & secundum deum impendendum sit illi. ¶ Ex his aufert Aposto-
Matth. 24 lus, quod tamen prædictum est, quatenus repentio sit confirmationis indicium. [VNVSQVISQVE in
EPIST. quo vocatus est frater] id est, quilibet frater fidelis, in quo statu ad deum cõuersus est, [IN hoc maneat
apud deum] id est, in tali statu studeat deo digne seruire. ¶ Expleto matrimonij documento, de virgini-
Deute. 7 tate agit Apostolus. [DE virginibus autem] id est, de virginitatis atque perpetuæ continentiæ obserua-
Matth. 25 tione, [PRAECEPTVM domini non habeo] quoniam nec in veteri, neque in noua lege præcipitur.
Imò in veteri lege maledicitur sterilis. In noua vero lege habetur, Qui potest capere, capiat. [CONSI- H
LIVM autem do] de virginitate seruanda, quasi de perfectione maiori, quod vtiq; consilium Christus in
Lucę. 14 Euangelio tradit, Si quis (inquiens) venit ad me, & non odit patrem, & matrem, & vxorem, non potest
meus esse discipulus, hoc est, imitator perfectus. Potest tamen esse seruus. Itaque consilium do, [TAN-
QVAM misericordiam consequutus] hoc est, gratiam apostolatus adeptus [A domino, vt sim fidelis] in
Roma. 1 officio mihi commisso. [EXISTIMO ergo] hoc est, cum sim Apostolus, cuius consilio est credendum,
Lucæ. 2 puto & consulendo affirmo [HOC] videlicet in virginitate & iugi continentia permanere [BONVM es-
se propter necessitatem] hoc est, ad vitandam occupationem coniugatis necessariam, quibus necesse est
Hebre. 5 solicitari circa temporalem prouisionem domus, & prolis, atque familiæ. Infirmis & imperfectis infir-
mam & imperfectam rationem proponit. Poterat enim digniorem causam indicare, videlicet quòd stat⁹
Augustin. matrimonialis ratione solicitudinis sibi adiunctę, plurimum retrahat à puritate atque feruore, ac stabili-
tate contemplationis & dilectionis diuinæ. Et sicut Augustinus fatetur, virginitas superegreditur condi
tionem naturæ humanæ, per quam homines angelis assimilantur. Maior tamen est victoria virginum
quàm angelorum. Angeli enim sine carne viuunt, virgines vero in carne triumphant. Ideo subditur,
Lucæ. 19. [QVONIAM bonum est homini sic esse] hoc est, in virginitate manere. Est enim bonum atque hone-
stum, propter vitę veritatem. Delectabile, propter animi libertatem, Vtile, propter copiosam mercedem.
Matth. 13 Virginibus quippe debetur aureola, & fructus centesimus, vt patet ibi, Sequuntur & agnum quocunque
Apoc. 14 ierit. [ALLIGATVS es vxori] non solum vinculo matrimoniali, sed etiam copula carnali, [NOLI

A quærere solutionem] hoc est separatiooem à coniuge. Hoc dicit Apostolus consulendo infirmis, ne incidant culpam maiorem. Experti enim delectationem veneream, facilliter reuertuntur ad eam. Nihilominus licet & expedit quætere solutionem causa intrandi religionem, si insit animo firmum continēdi propositum, nec aliunde occurrat rationabile impedimentum, videlicet, negligentia prolis, vel periculū coniugis, aut simile aliquid. [SOLVTVS es ab vxore] id est, si vxorem nō habes, [NOLI quærere vxorem] si videris te posse continere. [SI autem accepisti vxorem] bono fine atque legitime [NON peccasti] cum non sit illicitum. Imo & bene fecisti. [ET si nupserit virgo] votū virginitatis nō habens, [NON peccauit. Tribulationem tamen carnis] hoc est corporalem afflictionē in prouisione temporalium rerū, & in varijs curis seculi huius [HABEBVNT huiusmodi] id est, vir & mulier. [EGO antem vobis parco] hoc est, fortiores rationes continendi vobis non profero, cum sitis incapaces & infirmi. ¶ Deinceps ostēdit Apostolus coniugatis formam viuendi, & ad virginalem perfectionem, quantum fieri potest, appropinquandi, [HOC itaque dico fratres, Tempus] peregrinationis nostræ seu vitæ præsentis [BREVE est] prout scriptura testatur, Dies nostri sicut vmbra super terram, & nulla est mora. Et Iacobus, Quæ est vita vestra? Vapor est ad modicum parens, deinceps exterminabitur. [RELIQVVM est] id est, hoc restat, [VT & qui habent vxores, sint tanquam non habentes] id est, non nimis carnaliter afficiantur ad eas, nec actibus carnis totaliter immergátur: sed quantum fieri potest, studeāt spiritualibus occupari, intentionemq; finalem ad deum referre. [ET qui flent] .i. tristantur, sint [TANquam non flentes] .i. consideratione breuitatis vitæ præsentis & spe consolationis æterne respirent, & omnem inordinatam ac secularem tristitiam procul abijciant. [ET qui gaudent] quocunq; modo, sint [TANquam non gaudentes] .i. in gaudio huius vitæ non quiescant, nec illuc perfectum reputent, sed potius horá mortis, diem iudicij, pœnas inferni, propria mala, totiusque mundi peccata pensantes ingemiscát, & omnē inanem exultatiooem contemnát. Vnde per Sapiētem dicitur, In die malorum ne immemor sis bonorum, & in die bonorum, ne immemor sis malorum. [ET qui emunt] sint [TANquam non possidentes] i. temporalia habeant nō quasi semper mansura, sed cito auferenda saltem in morte: nec inordinate afficiantur ad ea, pensaotes quod ait scriptura, Homo cum dormierit, non sumet omnia. Et, Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. [ET qui vtuntur hoc mundo] hoc est, diuitijs & cæteris rebus creatis, sint [TANquam non vtantur] .i. nō finaliter inhęreant rebus creatis, nec per eas retardentur à deo, sed pro nihilo reputent cuncta terrena, vt ad dei fruitionem pertingant. [PRAETERIT enim] .i. indesinenter cadit, senescit & variatur [FIGVRA huius mundi] id est, dispositio, pulchritudo, & status terrenarum ac temporalium rerum, quę sunt in transmutatione continua. Propter qnod ait Ioannes, Et mundus transit, & concupiscentia eius. Et in Ecclesiaste habetur, Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas, & afflictio spiritus. Quidā exponunt de innouatione mundi circa iudicium, quando qualitas & modus existentiæ rerum mundanarum peribit, non ipsa substantia. [VOLO autem vos sine solicitudine] id est, superflua cura circa sensibilia

1.Tim.4. 1.Par.29. Iaco.4 Ad Tit.2. 2.Thes.2. Matth.5 Ioan.16 Eccles.11. Psal.148. Psalm.61. 1.Tim.6 2.Petr.3 1.Ioan.2 Eccles.1.

B

C [ESSE] Hæc enim est solicitudo mala impediens libertatem mentis in deo. De qua dicitur in Prouerbijs, Expectatio solicitorum peribit. Et Philippensibus dicitur, Nihil soliciti sitis. Est quoq; solicitudo bona, quæ est vigiláotia mentis circa diuina. De qua legitur apud Micheam, Indicabo tibi homo quid sit bonum, vtique solicitum ambulare cum deo tuo. Et ad Ephesios, Soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. De hac solicitudine subditur, [QVI sine vxore est, solicitus est quæ sunt domini] id est, circa spiritualia cura eius versatur, [QVOMODO] .s. [PLACEAT deo] id est, quatenus corde mundo, & animo diligenti domino obsequatur eique placeat. [QVI autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi] id est, circa temporalia solicitatur, [QVOmodo placeat vxori, & diuisus est] .i. animo vagus, & affectu partitus, partim quærens placere deo, partim vxori: & partim temporalia, partim spiritualia quærēs. Hæc idcirco dicit Apostolus, quoniam vxoratus minorem aptitudinem habet seruiendi deo quàm solutus, sæpe tamen contingit, vt coniugati deuotiores sint, quàm soluti vel etiam religiosi. ¶ Simili sensu de mulieribus subditur, [ET mulier innupta] id est vidua, [ET virgo, cogitat quæ dei sunt] id est, diuina præcepta reuoluit, in lege domini meditatur, & diuina recogitat, [VT sit sancta] hoc est, impolluta, munda, & virtutibus perornata, [CORPORE & spiritu] id est, anima, quatenus nec corporalia nec spiritualia habeat vitia, sed vtrunque diuinis obsequijs mancipet. [QVAE autem nupta est cogitat ea quæ sunt mundi, quomodo placeat viro] vnde & ipsa diuisa est, sicut maritus, quoniā nullus eorum toto corde intētus est illi vni quod necessarium est. Si tamen nihil diuinæ dilectioni præponāt, viuunt in statu salutis, nec sūt simpliciter à deo diuisi, vt illi qui mortali vitio diuiduntur à deo. De quibus ait per Oseam, Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. [PORRO hoc] puta non nubere, [AD vtilitatem vestram dico] .i. ad maiorem profectum vestrum consulo [NON vt laqueum] .i. fornicationis occasionem [VOBIS inijciam] .i. proponam. Si enim Apostolus iubet non nubere, daret imperfectis ad vitia carnis proclinibus occasionem fornicandi. [SED] dico & consulo hoc [AD id] .i. propter id, [QVOD honestum est] .s. continentiam obseruandam [ET quod facultatem præbeat] .i. hominē aptet [SINE impedimento] id est, sine distractione, & molesta solicitudine, [DOMINO obsecrandi] .i. deum per sacra inuocandi. Casta enim vita efficit hominem aptum ad obsecrandum dominū mente pura & stabili. ¶ Insuper agit Apostolus de custodibus virginum, quia in primatiua ecclesia erant patres carnales & etiam spirituales vt episcopi, quorum custodiæ virgines committebantur. [SI quis autem] custos virginū [TVRPEM se videri existimat] .i. hoc putat, quod ipse alijs turpis videtur, seu male gratiosus, & inhoneste se habēs. Vel turpem se videri existimat, id est, intra se turpem suspitionem habet [SVPER virgine sua] id est, de virgine suæ custudiæ deputata, [QVOD sit superadulta] idcirco, quòd virgo iam attigit annos pubertatis, seu nubilis, appareantque in eà probabilia signa quòd nubere cupiat, [ET ita oportet fieri] vtpote vt virgo contrahat, eò quòd continere non velit, [QVOD vult] virgo [FACIAT] custos eius, tradēs eam marito [NON peccat] custos [SI

Prouer.11. Philip.4 Miche.6 Ephe.4

D

Tob.3 Psalm.1 FINIS. Lucæ.10 Osee.10

nubat virgo [NAM qui statuit in corde suo firmius].i.custos virginis,qui stabili proposito mentis ordi B
nauit virginem suam in virginitate seruare,[NON habens necessitatem] tradendi eã viro,eo ꝙ velit cõ
tinere,[potestatem autem habens suæ voluntatis].i.de secura custodia virginis,ita quòd potest voluntatẽ
suam implere,per hoc quòd virgo sibi consentit,[ET hoc iudicauit in corde suo] .i.ex iudicio rationis di
ctauit,[seruare virginem suam] quam custodit in virginitate[Bene facit.Igitur & qui matrimonio iun-
git].i.marito legitimo tradit [VIRGINEM suam,bene facit] facit enim rem licitam. [ET qui non iun-
git] virginẽ viro,vinculo matrimoniali [MELIVS facit] Magis enim meritoriũ est,virginẽ in virginita-
te seruare,quàm maritari,cæteris paribus:quia ad maius bonum cooperatur virgini,qui seruat eam in vir
ginitate,quam qui copulat eam viro.[MVLIER alligata est] viro, vinculo coniugali, quia nõ potest dis-
cedere,nec alteri nubere,[QVANTO tempore vir eius viuit] id est,toto tempore corporalis vitæ sui ma
riti.[QVOD si dormierit] somno mortis,id est,obierit [VIR eius,liberata est] à vinculo coniugali.Vnde
infertur,quòd si vir eius resuscitaretur,non teneretur eum recipere.[CVI vult nubat] hoc est,virum sibi
placentem recipiat,si continere non velit,[TANTUM in domino[.i.secundum volũtatem dei hoc fiat, vi-
delicet secundum ordinationem ecclesiæ.Per hoc Apostolus innuit,ꝙ debent nuptiæ esse spõtaneæ.Co-
actæ enim seu inuitæ,malũ exitum consueuerunt sortiri.Propterea in Genesi de Rebecca inducitur.Vo-
Gene.24 cemus puellam,& quæramus eius voluntatem. ¶ Postremo,Apostolus dat consilium cõtinentiæ vidua-
Matth.13 lis.[BEATIOR autem erit] vidua in præsenti per gratiã,& in futuro per gloriam,[SI sic].i.in statu vi- F
duitatis,[PERmanserit secundum meũ consilium].i.secundum intentionẽ finalem mei cõsilij, vtpote ꝓ-
pter hoc vt domino liberius vacet.Si autẽ vidua permanẽdo in delitijs vixerit,viuens mortua est, & me-
1.Tim.5 lius esset ei nubere, atque statum cõiugalem bene seruare, q̃ taliter viduam esse. ¶ Ne autem quis putet
cõsilium Apostoli esse humanũ & parum curãdum,adiecit.[PVTO autẽ] Sobriè loquitur, minusq; di-
cit,& maius significat:vt sit sensus,[Puto].i.certe scio,[QVOD & ego spiritũ dei] .i.spiritũ sanctum [HA-
beam] habendo dona ipsius,prout gradus apostolatus requirit,ideo consilium meum (deo inspirãte) cõ-
Rom.8 ceptum est,& tute creditur mihi.Romanis enim dixit supra,Nos ipsi primitias habentes.

CAP. VII. [DE his autem quæ idolis sacrificantur. ARTIC. VIII.

POSTQVAM Corinthios instruxit Apostolus de virginitate,matrimonio & viduitate,
nunc plenius instruit eos de idolothytis.i.immolatitijs idolorũ, seu rebus quæ idolis
immolantur.Et ait,[DE his autem quæ idolis sacrificantur].i.de materijs quas gẽtiles
offerunt idolis suis,an liceat talibus vesci,vel nõ.[SCIMVS] ego & vos, quid sit tenẽ-
1.Petri.4. dum,[QVONIAM omnes] nos [scientiam habemus] tantum de creatore & creatu
ris,vt nõ dubitemus de isto negotio. Hoc dicit Apostolus de se,& perfectioribus inter
1.Tim.4. Corinthios. ¶ Deniq; quidam Corinthiorũ in sua sciẽtia gloriantes manducabãt ido
lothyta indistincte coram omnibus,etiam in idolio.Scientẽs enim oĩa creata munda esse,ex creatiõe in
Act.2. suo genere,nec aliquem cibum reijciendum qui cum gratiarum actione sumitur:nec carnes idolis immo G
latas aliquam consecrationem habere ex tali oblatione,vt opinabantur Gentiles,nec aliquem immundi-
tiam contrahere,ita vt arbitrantur Iudæi:sed omnia munda esse mundis,comedebant idolothyta indif-
ferenter:& ex hoc scandalizabantur infirmi,putãtes eos talia edere sub idolorum veneratione . Hos er-
go Apostolus increpat,innuens scientiam eorum fuisse non discretam,nec perfecta charitate formatam,
sed vanam.Ideo subdit.[SCIENTIA inflat]id est,si non sit charitati coniuncta,occasio est superbien-
di.Omnia enim quæ ad excellentiam pertinent,vt scientia,eloquentia,pulchritudo,&c.si non charitate
regantur,inducunt superbiam.Homines autem artes docti,scientiæ nobilitatẽ scientes faciliter intume-
Eccles.1. scunt & indignantur,si aliquid fiat contra voluntatem ipsorum. Vnde in Ecclesiaste dicitur, In multa
Esaię.47 scientia,multa est indignatio.Et in Esaia, Sapientia tua & scientia tua decepit te.Si autem scientia perfi-
Ioan.3 ciatur charitate,plurimum prodest . Sicut ergo caro non prodest quicquam,ita scientia inflat . Hoc ta-
men est per accidens , non per se.[CHARITAS vero ædificat] id est , alijs exempla virtutum præ-
1.Cor.10. bet : faciet enim hominem charitatiue se habere ad proximum promouendo bonum illius, & conde-
2.Cor.10 scendendo defectibus eius , nec quærit quæ sua sunt, sed quæ aliorum . [SI quis autem se existimat sci-
re aliquid] quasi ex seipso , & gloriatur in se non in domino , [NONDVM cognouit , quemadmodum
1.Tim.1 oporteat eum scire] id est, imperfectam scientiam habet , nec scit quid sibi desit . Non enim humiliter H
Prou.26. sentit de semetipso , nec gratus est deo , nec exemplarem se exhibet proximo . Ideo in Prouerbijs Salo-
Esaię.5 mon dicit, Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem stultus habebit . Et dicit Esaias , Væ
Iaco.3 qui sapientes estis in oculis vestris.Modus ergo sciendi discendus est,scilicet,vt scientia in humilitate fun
detur,charitate perficiatur,bonis operibus comprobetur ac manifestetur, secundum quod Iacobus di-
2.Tim.2 cit, Quis sapiens & disciplinatus inter vos? ostendat ex bona conuersatione operationem suam in mã-
Exo.33 suetudine sapientiæ.[SI QVIS autem diligit deum,hic cognitus est ab eo] cognitione approbationis .
Matth.25 De qua deus ait ad Mosen , Teipsum noui ex nomine . Vnde reprobis loquitur, Nescio vos.Loquen-
do autem de scientia visionis, deus bonos & malos cognoscit : [DE escis autem quæ idolis immolan-
tur scimus] id est, scientiam veram habemus , sic quòd liceat eis vti,dummodo fieri valeat sine scanda-
lo aliorum , non enim consecrationem vel abominationem consequuntur ex hoc quòd idolis immolã-
tur . ¶ Cuius rationem assignat Apostolus,[QVIA IDOLVM NIHIL est in mundo] id est , ido-
lum nihil est , quantum ad id quod esse putatur , quia nec aliquam diuinitatem sortitur , nec repræsen-
Esaiæ.43 tat aliquid quod veram deitatem participet . Tamen materia idoli aliquid est, scilicet aurum, argen-
Hiere.10 tum,æramentum,&c.Forma quoque artificialis inducta materię aliquid est,scilicet qualitas. ¶ Porro vt
refert Maximus Valerius, quidam gentilium coluerunt idola , tanquam animata & diuinitatem quan-
August. dam habentia . Nam vt recitat Augustinus,Hermes dicebat, Sicut cœlestium deorum fictor est sum-

A mus deus,sic deorũ qui in tẽplis coluntur,fictor est homo.Statuas,inquit,animatas dico,sensu & spi- Hier.2
ritu plenas,futurorũ præscias,hominibus imbecillitatem & sospitatem inducentes.Cum ergo secun-
dum veritatem idola non sint animata,patet ꝙ idolum nihil sit,quantum ad id quod isti senserũt de
idolo.Alij vero coluerunt idola tanq̃ deorũ imagines,sed quoniam non sunt dij qui per idola repræ- Psal.95
sentabantur,videlicet Iupiter,Mercurius,Mars,Saturnus,Hercules,&c. & omnes dij gentiũ dæmo-
nia,constat ꝙ idolũ nihil sit,secundũ id quod isti de idolo putauerunt.Quod autẽ iste sit sensus Apo-
stoli,sequentia verba testãtur;[ET ꝙ nullus deus nisi vnus] videlicet trinitas benedicta,quę est vnus
verus simplicissimus deus,qui in Deuteronomio dicit,Videte ꝙ ego sim solus & nõ sit alius de⁹ prę- Deut.25.
ter me.De quo ait Psalmista,Quoniã quis deus pręter dñm,aut quis deus pręter deũ nostrũ? Quòd Psalm.17
vero non sit nisi vnus deus,declarat Apostolus,[NAM & si sunt].i.quamuis sint aliqui [QVI dican-
tur dij] participatione diuinitatis,videlicet, propter excellentiã gratiæ, & imitationem perfectionis
diuinæ,[SIVE in cœlo] sicut sunt angeli,& cõprehensores vniuersi. Vnde dicitur in Psalmo, Deus Psal.49
deorũ dominus locutus est. Et,Non est similis tui dijs domine,[SIVE in terra]vt homines virtuosi, Psal 85
præsertim viri heroici.Nã & Mosi locutus est dominus,Ecce cõstitui te deum Pharaonis, [SI QVI- Exod.7
DEM sunt dij multi,& domini multi] participatione diuinitatis atq; dominij dei altissimi,non natu-
ra,sicut Apostoli.De quibus ait scriptura,Principes populorũ congregati sunt cũ deo Abrahã,quo- Psal.46
B niam dij fortes terræ vehemẽter eleuati sunt.Illud quoque,Ego dixi dij estis, Christus in Euangelio
exponens,disseruit,Illos dixit deos ad quos sermo dei factus est,quales fuerunt Prophetæ, [NOBIS Psalm.81
tamen] veri dei cultoribus,est [VNVS deus] verus scilicet [PATER] æternus [EX quo omnia] pro- Ioan.10
fluxerũt [ET nos in illo] sumus ꝑ charitatẽ & gratiã sicut in vltimo fine,ac primo principio,[ET]est
nobis [VNVS dominus Iesus Christus,per quẽ omnia] Omnia enim ꝑ ipsum facta sunt , & sine ipso Ioan.1.
factũ est nihil.Christus autẽ secundũ diuinã naturã est dominus omniũ ꝑ authoritatẽ tanq̃ creator.
Secundũ humanitatẽ quoq; est dominus omniũ per dominii participationem.Vnde & ipse ait.Data Matt.28.
est mihi omnis potestas in cœlo & in terra,[ET nos per ipsum,] hoc est, per Christũ formati sumus,
in esse naturali,inquantũ creator & deus est.Per ipsum quoq; reformati sumus, & in esse gratiæ con
stituti,inquantũ est Saluator per humanitatẽ assumptã.Per hoc autẽ quod ait,Nobis vnus deus pa-
ter,& vnus dominus Iesus,nõ datur intelligi,ꝙ pater non sit dominus, vel quod filius nõ sit deus,sed
nec spũs sanctus excluditur,q̃uis nõ exprimatur.Christũ autẽ nominat dominũ, quia secundũ vtrãq;
naturã cõuenit ei dominiũ,& ei specialiter subiecta sunt omnia. Imo ipse sua humiliatione ac passiõe Psalm.8
meruit omniũ dominus & iudex constitui secundũ naturã assumptã,[SED non omnibus est scientia] Hebr.2.
ista salutaris ac theologica,per quã de patre & filio cæterisq; prædictis recte sentitur.[QVIDAM au Ioan.5
C tem cum conscientia vsq; nunc idoli].i.quidam omnino imperfecti vsque nunc. i. post cõuersionem Esaiæ.11
suam ad fidẽ,sicut & ante cũ conscientia idoli.i.cum æstimatione qua putant idolũ esse diuinũ ac ho Hiere.3
norandũ,[QVASI idolothytũ manducat].i.materiã idolis immolatã,non solum vt escã quandã, sed
tanq̃ escã ex immolatione huiusmodi consecratã, videlicet,in reuerentiã idoli,[ET conscientia ipso-
rum] sic manducantiũ [CVM sit infirma] quia facile scandalizãtur [POLLVITVR] accidẽter per
illos,qui habent scientiã verã de deo & idololothytis,sed inflantẽ,nõ charitate formatã.Infirmi nan-
que videntes illos in idolio mãducare idololothyta. æstimabant eos hoc agere in reuerentiã idolorũ,
& ita fecerunt similiter.[ESCA autẽ] sumpta vel nõ sumpta,seu ipsa corporalis comestio [NOS non
cõmendat].i.gratos & placentes non efficit [DEO] inquantũ esca seu comestio.Non enim regnũ dei Rom.14
est esca & potus,sed fides vera de edẽdo aut vitando idolothyta,charitasq; fraterna. [NEQVE enim
si non manducauerimus] escam idolis immolatam [DEFICIEMVS].i.à gratia excidemus, aut spiri-
tualium donorum detrimentum patiemur.[NEQVE si mãducauerimus] escam talem. [ABVNDA-
BIMVS] gratia spirituali.Cum ergo ô Corinthii doctiores,vestra comestio infirmos scandalizet, & Rom.14
vobis nõ prosit,certũ est, quod non secundũ charitatem ambulatis, nec habetis ordinatam sciẽtiam.
[VIDETE autem] vos cæteris doctiores [NE forte hæc licentia vestra,] qua licet vobis in certo
casu idolothyta manducare,& item in casu vitare,[OFFENDICVLVM fiat,]id est,scandalum ge- Leuit.10
D neret [INFIRMIS] si viderint vos vti incaute vestra licentia.[SI enim quis,] id est,aliquis infirmo-
rum in fide & gratia [VIDERIT cum qui habet scientiam].i.eũ qui scit quãdo vel quomodo liceat
idolothytis vesci,[IN idolio recũbentem].i.corã idolo idolothyta manducantẽ,[NONNE cõscientia
illius,cũ sit infirma,].i.prona ad malum [AEDIFICABITVR].i.tuo exemplo inducetur,& anima-
bitur [AD manducandũ idolothyta] i.idolorũ sacrificia,nõ eo animo quo tu,qui scis sacrificia talia,
nec cõsecrata esse,neque immũda,nec in honore idolorũ sumenda,sed ipse incipit edere sacrificia illa
in reuerẽtia idoli,putãs illic esse aliq̃d numinis,quoniã cernit fratrẽ suũ peritũ ibi comedere, nec hor
rere.[ET] Ita [PERIBIT,] hoc est,dãnationem incurret. [INFIRMVS in tua scientia] .i.occasio-
ne tuæ scientiæ scilicet exẽplo comestionis tuæ,quã tu ex scientia tua facis,ô [FRATER] perite,qui
scis quo animo vescendũ sit idolothyto,[PROPTER quẽ] infirmũ saluandum, [CHRISTVS mor- Rom.14
tuus est] qui venit quærere,& saluũ facere quod perierat.[SIC autẽ peccãtes in fratres,]eos scãdali- Luc.19
zantes,& eorũ saluti nõ prouidẽtes,[ET percutientes,] hoc est,lædentes & corrũpentes spiritualiter, 1.Ti.3.6.
[CONSCIENTIAM eorũ infirmã] ense exẽpli pestiferi [IN Christum peccatis] quoniam membra
eius ei aufertis,regnum Christi minuitis,preciũ sanguinis eius paruipẽditis,eiusq; pręceptis repugna- Matt.18
tis.Ipse siquidem locutus est,Videte,ne cõtemnatis vnum ex his pusillis.Et rursum, Qui scandaliza- Marc.6
rit vnũ ex his pusillis,expedit ei,vt suspendatur mola asinaria in collo eius,&c. Quicunq; ergo pec- Ibidem.
cat in ꝓximũ,pęccat in Christũ:pręsertim cũ dicat, Quod vni ex meis fecistis,mihi fecistis.Et iterũ, Matt.25.
Qui tetigerit vos,tãget pupillã oculi mei.[QVAPROPTER]videlicet,quia in ꝓximũ peccãs,pec- Zach.2

h

cat in Christum. [SI esca,] id est, sumptio cibi prædicti, vel cuiuscunque alterius, quo licite vesci, & non E
vesci possum [SCANDALIZAT fratrem meum,] id est, fidelem, [NON manducabo carnem] cuius
esus fratrem scandalizat, [IN æternum,] id est, toto tēpore vitæ meæ, non ꝙ esca aut sumptio eius in se
mala existat, sed [NE fratrem meum scandalizem.] in re quam sine peccato omittere possum. Vnde &
Rom.14. alio loco dixit, Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Quid autem pro vitando al-
terius scandalo omittendum sit, & quid non, dictum est ante.

CAP. IX. [NON sum liber?] ARTIC. IX.

1.Cor.2 Requenter docet Apostolus abstinendum à licitis, ne scandalizentur pusilli. In fine
enim præcedentis capituli dixit se potius nunqam carnibus vesci, quam fratrē scan
dalizare. Ad hanc ergo perfectionem alios suo exemplo volens inducere, ait, [NON
F sum liber?] Interrogat, & interrogādo affirmat, vt ostēdat quàm irrationabile sit sen
tire oppositum. Ait ergo, Nō sum liber? id est, imò liber sum, seu potestatem liberam
habens accipiendi stipendia vitæ, seu sumptus ab his quibus euangelizo, quēadmodū
alii Apostoli faciunt, sicut ego liber sum accipere, nec tamen accipio, ne aliquē scan-
dalizem, ita & vos abstinete à licitis, ne quempiam scandalizetis. Et quoniam pseudoapostoli persuase-
runt Corinthiis Paulum non esse Apostolum, & ob id doctrinam eius esse spernendam, eò ꝙ cum Chri
sto in carne conuersatus nō fuit. Ideo subdit Apostolus, [NON sum Apostolus?] id est, imò verè Aposto F
Galat.2 lus sum, sicut probat apostolatus mei causa. Nam [NONNE dominū nostrum Iesum Christum vidi?]
oculo intellectuali, tēpore raptus mei vsq; ad tertium cœlum, quando vidi sanctā trinitatem per speciē,
2.Cor.2 & Christum in dextera patris. Vel in via, qua iui Damascū. Et dicit Lira hoc scriptū nō esse, quia dicitur
Act.9 in Actis, ꝙ audiuit vocē sibi dicentem. Diligētius tamen pēsando hoc, vtiq; scriptū est. Legitur enim ibi,
Ibidem. ꝙ Barnabas apprehensum illū duxit ad Apostolos, & narrauit eis quomodo in via vidisset dominū. Nisi
forte dicatur, ꝙ per viā intelligatur ibi etiā Damascus, vbi erat in raptu. ¶ Deinde ostendit idē ex sui apo-
stolatus effectu, [NONNE opus meum].i. spirituales filii mei, per gratiā apostolatus mei ad fidem conuersi,
Roma.1 [VOS estis in domino?].i. adiutorio dei, vel ad gloriā eius. [ET si aliis,] quibus non prædicaui, vel Iudæis
ad quos missus non sum. sic [NON sum Apostolus] quia officium apostolatus eis non ministraui, [SED
Philip.1 tamen vobis sum] Apostolus. [NAM signaculum].i. euidens signum [APOSTOLATVS mei,] id est,
Apostolicæ potestatis & gratiæ. [VOS estis in domino] quia ex vestra conuersione, innotescit me esse effi
cacem apostolum Nec enim minus habetis per me quàm alii per Apostolos alios. Idcirco [MEA defen-
sio].i. ratio qua defendor, & comprobor esse Apostolus [APVD eos qui me interrogant,] hoc est, ex du-
bitatione inquirunt, an sim Apostolus, [HAEC est] quam assignaui, videlicet, quod vos estis signaculum G
Matth.10 apostolatus mei ¶ Deinceps demōstrat se liberū esse ad sumendū stipendia vitæ ab his, quibus euange-
lizauit. [NVNQVID non habemus potestatē] liberam [MANDVCANDI & bibendi?].i. victum su-
mendi ab aliis? [NVNQVID non habemus potestatem sororem mulierem circūducendi].i. matronam
deuotam vnam, vel plures ducendi nobiscum circunquaque, vt nobis necessaria vitæ ministret? [SICVT
& cæteri Apostoli] faciunt [ET fratres domini,] id est, filii sororum matris eius, videlicet Ioannes, Iaco
Ioan.1. bus, Iudas, [ET Cæphas] Petrus archiapostolus, qui à Christo dictus est Cæphas. Cæphas autem inter-
Luc.8. pretatur caput. Non solum autem Apostoli, sed & Christus circumduxit fœminas religiosas, quæ sibi de
suis facultatibus ministrabant. Sequebatur enim Christum atque Apostolos desiderio audiendi verbum
Galat.2 regni cœlestis. [AVT solus ego & Barnabas] quibus alii Apostoli dederunt dexteras societatis, [NON
habemus potestatem hoc operandi?] quod faciunt alii Apostoli? Omnia ista interrogat, & interrogando
affirmat, quòd sic. ¶ Quod probat per similitudines quasdam humanas, iustas atque legales. [QVIS mi-
Lucæ.3. litat,] id est, rem publicā pugnando defendit, [SVIS stipendiis,] id est, propriis sumptibus [VNQVAM?]
Esaiæ.5. quasi dicat, nemo. Dantur enim militibus statuta stipendia à populo terræ, quem defendunt. Vnde aiebat
Ioannes Baptista militibus, Contenti estote stipendiis vestris. [QVIS plantat vineam, & de fructu eius
Ezec.34 non edit?] Semper enim fere plantantes vineam comedunt vuam, bibuntque vinum. [QVIS pascit gre-
gem] ouium [ET de lacte eius non manducat? Hoc enim non solet accidere. [NVNQVID secundum
hominem hæc dico,] id est, nunquid per humanam consuetudinem tantum hæc probo? [AN & lex (Mo H
Deut.25 si) hæc non dicit?] vtiq;. [SCRIPTVM est enim in lege Mosi, Non alligabis,] hoc est, non claudes [OS
boui trituranti,] id est, pabulum vitæ non subtrahes ei. Et ne putemus hoc principaliter dictum de bru-
to, subiecit Apostolus, [NVNQVID de bobus cura est deo?] Tanquam dicat, nequaquam. Sed repugna-
Psal.146. re videtur illud in Psalmo, Qui dat iumentis escam ipsorum. Et Iob, Quis præparat coruo escam, quan
Iob.38 do pulli eius clamant ad deum vagientes, eo quòd non habeant cibos? Sapiens quoque ait, Non est alius
Sapiē.21. deus quàm tu, cui cura est de omnibus. Et respondendum, quòd diuina prouidentia ad omnia etiam mi
nima se extendit, singulariter tamen respicit intellectuales creaturas, secundum quod sint felicitatis ca-
paces, & talem singularem prouidentiam insinuat modo Apostolus nomine curæ, quod deus quasi soli-
Psal.39 citus est de hominum prouisione. Sicut testatur Psalmista, Dominus solicitus est mei. Et alibi scri-
1.Petri.5. ptum est, Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.
Matth.6. [AN non propter nos,] id est, ad nostram instructionem moralem [HAEC dicit?] scriptura præfata,
Rom.15. quasi dicat, imo. Vnde subiungitur, [Nam propter nos vtique scripta sunt] hæc atque similia. Iuxta il-
lud, Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, [QVONIAM debet in spe, qui arat, arare]
id est, prædicator, prælatus, seu doctor, qui est spiritualis arator, vomere verbi cœlestis aperiens, purgans,
Esa.51 & fœcundans corda audientium, arare, id est, in agro dominico seu vinea domini, quæ est ecclesia, labo-
rare, & corda audientium à vitiis expurgare debet in expectatione stipendii temporalis, vt detur sibi vi-
1.Petr.5 ctus necessarius. Non tamen finaliter operari debet propter temporale stipendium, sed propter regnum

A cœlorum. Vel, potius propter deum, id est, solo dei intuitu ad eius honorem, ex syncero amore ad ipsum, [ET qui triturat,] id est, minister verbi dei, qui more triturantis ex cordibus hominum vitia tanquam pa- Iacob.5
leas excutit, virtutes autem in corde relinquit, condit, ac firmat, sicut grana conduntur in horreo. Debet
hæc facere [IN spe fructus percipiendi,] id est, expectatione sustentaculi suæ vitæ, eo modo, vt de arante
expositum est. Hoc tamen est permissio non præceptum, alioquin Paulus peccasset qui ita non fecit. Esa.28
¶ Denique comparatio ista Apostoli partim sumpta videtur ex his, quæ in Esaia, de arante, ac trituran-
te mysticè describuntur. Erat etenim Apostolus in lege & prophetis eruditissimus, non solum ex illumi-
natione diuina, sed etiam ex instructione humana, quia ad pedes Gamalielis didicit legem. ¶ Adhuc au- Act.22.
tem probat Apostolus per rationes, quod liceat prædicatoribus Christi recipere victum ab auditoribus.
[SI] pro quia [NOS vobis spiritualia seminauimus,] id est, sacris doctrinas & bona gratiæ communica- Rom.15
uimus, quæ à spiritu sancto adepti sumus, [MAGNVM est, si carnalia vestra metamus?] id est, non est
magnipendendū, si à vobis tēporalia commoda (scilicet sustentacula vitæ) recipimus, cum non sit com-
paratio spiritualium temporaliumque bonorum in dignitate. Vnde & quidam philosophi non dignaban
tur à suis discipulis aliquid temporale exigere, ne viderentur scientiam sensibilibus rebus comparare.
¶ Deinde ponitur alia ratio, [SI alii,] id est, alieni à Christo, videlicet pseudoapostoli, [POTESTATIS
vestræ,] id est, rerum quæ in potestate vestra consistunt, [PARTICIPES sunt] vtēdo eis sicut & vos, 1.Thes.2.
B [QVARE non potius nos?] participare poterimus bona vestra, qui vobis viam salutis ostendimus? [SED 2.Tim.2
non vsi sumus hac potestate,] id est, non recepimus stipendia vitæ à vobis, sicut iuste potuimus. Quod
tamen non contingit ex hoc, quod non indiguimus, [SED omnia sustinemus,] id est, quemcunque ma-
nuum laborem, & victus inopiam æquanimiter patimur, [NE quod offendiculum,] id est, ne aliquod
impedimentum, vel reprehensionis notam, [DEMVS Euangelio Christi,] id est, euangelicæ prædi- Petr.51.
cationi. Si enim recepisset Apostolus aliquid à Corinthiis, forte æstimassent nonnulli, quod propria lu-
cra quæreret, vel minus libenter audissent eum, vel exemplo eius alii accepissent plura à Corinthiis, &
eos grauassent, sicque retardata & minus accepta fuisset euangelicæ prædicationis doctrina. ¶ Rur-
sus redit Apostolus ad ostendendum, quòd liceat sibi de eorum sumptibus viuere quibus prædicauit, &
ponit similitudines & exempla. [NESCITIS quoniam qui in sacrario,] id est, in templo Iudæorum Neem.10
[OPERANTVR] vt inferiores ministri, siue artifices, [QVAE de sacrario sunt, edunt?] id est, bonis seu
oblationibus templi sustentantur, videlicet de denariis qui in gazophylacium reponūtur. Nescitis etiam,
quoniam [ET qui altari deseruiunt,] id est, domino in altari, vt sacerdotes [CVM altari participant?]
id est, de oblatis in altari partem sortiuntur, de qua sustentantur? vt patet in Leuitico. [ITA & domi-
nus,] id est, Christus [ORDINAVIT his, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere,] id est, ne-
C cessaria vitæ ab his, quibus prædicant, sumere. Cum enim dixisset Saluator discipulis, Ecce ego mitto Leuit.6.
vos, adiecit, In eadem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est enim operarius
mercede sua. [EGO autē nullo horum] i. nec authoritate, nec potestate, neque exemplo prædicto [VSVS
sum] quia nihil recepi à vobis. [NON autem scripsi hæc,] id est, non tot modis probaui, quod liceat Matt.10
viuere de stipendio aliorum, [VT ita fiant in me,] id est, vt mihi dentur sumptus ab aliis, sicut prædi- Luc.10.
ctæ rationes ostendunt licere. [BONVM enim mihi est magis,] id est, potius expedit [MORI] corpo-
raliter [QVAM vt gloriam meam,] id est, præmium mihi paratum de hoc, quod euangelizo nihil reci- Col.3.
piendo temporalis stipendii, ne quod offendiculum ponam Euangelio, [QVIS euacuet,] id est, auferat
à me, impediendo me ab opere supererogationis tā syncero & charitatiuo. Melius enim esset mori in cor
pore, quàm detrimentum æternæ felicitatis incurrere. Melius etiam esset mori, quàm vnum veniale pec-
catum committere. [NAM si euangelizauero] propter sumptus acquirendos finaliter. [NON est mihi
gloria,] id est, merces apud deum in patria, [NECESSITAS enim mihi incumbit,] id est, indigentia Matth.16
vitæ præsentis & corporalis me coegit euangelizare, vt habeam vnde sustenter. [VAE enim mihi est,]
hoc est, periculum mortis, seu magna penuria, atque afflictio vitæ mihi instat in tali casu inopiæ, [SI non
euangelizauero] quoniam aliunde victum non habeo. [SI enim volens hoc ago,] hoc est, si ex charita-
te & liberè euangelizo, [MERCEDEM habeo,] id est, vitam æternam coram deo promereor [SI au-
D tem inuitus,] id est, si propter necessitatem indigentiæ, & commodum temporale, euangelium prædico, 1.Petr.5
[DISPENSATIO] seruilis non filialis, [MIHI credita est,] id est, permissa est mihi, videlicet vt aliis
verbum salutis annuntiem, & ego fructum spiritualem non habeam, sicut seruus expendit bona domini
sui, sine proprio profectu & commodo. Id quippe propter quod aliquid finaliter agitur magis diligitur, 1.Pet.1.
quia pro finali bono assumitur. Plus quoque amatur finis quàm mediū, sicut in arte medicinę magis dili-
gitur sanitas quàm potio, sectio, dieta, & alia quæ ordinantur ad sanitatem. Si ergo prædicator verbi ec-
clesiis prædicet principaliter seu finaliter propter aliquid temporale, iam magis diligit illud, quàm vel deū,
vel proximorum salutem, vel ipsum Euangelium. Idcirco apud deum mercedem non habet, sed dispen-
satio seruilis credita est ei. Si vero euangelizet propter deum finaliter, nec proximorum saluti præponat Luc.10.
quodcunque temporale stipendium siue lucrum, sed illud recipiat tanquam instrumentum euangelizan-
di, videlicet pro corporis sustentatione, vt possit prædicationi insistere (quod non potest sine corporis sui
necessaria sustentatione) meretur vitā æternam, nec duos fines constituit, sed vnum quęrit propter aliud
scilicet stipendiū vitæ, vt actui virtuoso insistat, & totū refert ad dei honorē. Veruntamen ad supererga- Matt.6.
tionem spectat, vt etiā temporale omne stipendium omittatur ea ratione qua apostolus illud omisit. Vn-
de & aliqui prædictum locum ita exponunt, Nam si euangelizauero propter sumptū, quis non finaliter,
non est mihi gloria supererogationis, necessitas enim præcepti mihi incūbit vt euangelizē, sicut & cæte-
ris apostolis. Væ enim mihi est, si nō euāgelizauero, quoniā essem transgressor præcepti. Hanc expositio-
nem non satis intelligo, cōstat enim ꝙ alii apostoli propter diuinū præceptū prædicauerunt, & sumptum

ab aliis receperunt, non tamen supererogationis præmium perdiderunt. Nisi forte dicatur, q̃ nõ tan E
Matt.19. tum meruerunt illi, quantũ Paulus Sed nec hoc videtur sufficere ad hoc, vt verba sequentia cõtinuen
tur prædictis. ¶ Præterea dicit Apostolus. [QVAE est ergo merces mea?]. i. cũ prędicta ita se habeãt,
in quo consistit præmium meum, & quomodo promerebor mercedẽ apud deum, videlicet vitã æter-
nam? Et respondet. [VT Euãgelium prædicans sine sumptu]. i. non intuitu temporalis stipendij, [PO
NAM Euangelium]. i. euangelicã veritatem aliis prædicem, sed ad dei honorem, [VT non abutar] nõ
inordinato fine vtar [Potestate mea, qua licet mihi stipendiũ vitæ recipere. Potestate inquã mihi con
cessa [IN Euangelio]. i. in prædicatione euangelicæ legis. Hac autem potestate abuterer, si aliquid
importune exigerem, vel indiscretè reciperem. ¶ Quod vero potestate mea abusus nõ sim, patet per
hoc. [NAM cũ liber essem ex omnibus]. i. nulli obligatus propter merita eius, quia à nullo quicquam
recepi, propter quod eis prædicarem, [omnium me seruum feci]. i. per spõtaneam humilitatẽ subieci
Matth.25 me deo & proximis, vt omniũ vtilitatibus deseruirem, prædicando, orando, compatiendo, parcẽdo, &
succurrendo, [VT plus lucrifacerem]. i. ad veram salutem cooperando perducerem, creditaque talen
ta fructuose expenderem. [ET factus sum Iudæis tanquam Iudæus]. i. ad Iudæos ita me habui, quan-
Act.22 tum fieri potuit sine offensa dei, condescendẽdo eis in licitis. s. in obseruatione quorundã legalium, vt
in discretione ciborũ, in circuncisione Timothei, ne scandalizarentur Iudæi, & purificatus ascenden
do in templũ (vt in Actibus legitur) quasi essem Iudæus, vt illi. Quomodo autẽ cõdescẽsio ista intel F
Hierony. ligi possit dupliciter. s. secũdum simulatoriam dispensationẽ, secundũ Hieronymũ: vel secundũ piam
August. & veram cõpassionem secundũ Augustinũ, dicendum est in epistola ad Galat. art. 2. ¶ Hæc itaq; fe-
Esa.45. ci, [VT Iudæos lucrarer]. i. conuerterem, & pugnando ab ore hostis eriperem, [HIS qui sub lege] Mo
si [SVNT]. i. Samaritanis & Saducæis, qui solum quinque libros Mosi receperũt, factus sum [QVA-
Ioan.4. SI sub lege] hac [ESSEM,] approbando facta eorum, quantũ ad bona, & cõdescendẽdo eis in licitis,
Ioan.8. [CVM ipse nõ essem sub lege]. i. obligatus non essem legem Mosi obseruare, in cærimonialibus maxi-
3.Reg.1 me, quæ cessauerunt, [VT eos qui sub lege erant]. i. Samaritanos, qui nõ erant natione Iudæi, sed Per-
sæ, & Sadducæos, qui ex origine Iudæi fuerunt, dicẽtes se esse de semine Sadoch pontificis, tẽpore Sa
lomonis, [LVcrifacerẽ,] cõuertendo eos ad Christum [HIS qui sine lege] diuina & scripta erant] gen
Act.7 tilibus, factus sum [TANquam sine lege] scripta [ESSEM] manducando cũ eis, quod Iudęi reputabãt
illicitum, & allegando eis dicta prophetarum. [CVM sine lege dei non essem,] quia & legem Mosi,
quantum ad moralia iussa seruaui, [SED in lege Christi essem,] id est, nouæ & euangelicæ legi pare-
rem, [VT lucrifacerem eos, qui sine lege erant,] id est, gentiles saluarem, [FACTVS sum infirmis]
in fide [INFIRMVS,] id est, infirmo similis, abstinendo à licitis cibis, ne scandalizarentur, [VT infir G
mos lucrifacerem.] Similitudo nempe est causa amoris, idcirco conformando se aliis, quantum fieri
potuit, traxit corda eorum ad se: sicque conuertit eos facilius. Vnde infra ait, Ego per omnia omnib⁹
1.Cor.10 placeo. Ideo addit nunc [OMNIBVS omnia factus sum applicando me singulis, secũdũ capacitatẽ
Osee.13 ipsorũ, [VT omnes facerẽ saluos] instrumentaliter, operãdo ad conuersionẽ ipsorum. Solus autẽ deus
principalis saluator est, iuxta illud propheticũ, Ego dñs, & saluator nõ est præter me. [OMNIA autẽ
Esaiæ.45 facio propter Euangelium] Christi, vt cito vbiq; diuulgetur, curratq; velociter sermo eius, [VT par-
Psal.147 ticeps eius efficiar]. i. prẽmia in Euãgelio promissa cõsequi merear, omniumq; quos cõuertero, gloriæ
cõsors existam. Ecce quomodo circuospectus & sanctus Apostolus omnibus cessit, nec tamen veræ
Boetius. religionis metas excessit: cessit enim vt prodesset. Quoniã ergo, secundum Boetium, omnis alteritas
EPIST. discors est, similitudo vero optanda est, ideo viri spirituales omnibus cõformare se debent, salua obser
uantia suæ religionis ac vitæ. [NESCITIS q̃ hi qui in stadio currunt.] In superioribus hortabatur
Apostolus Corinthios ad perfectionẽ suiipsius exẽplo, dixitq; se ab omnib⁹ abstinere, quæ aliquo mo
do offendiculũ præbent euangelicæ prædicationi, vel proximorũ saluti, nunc ostendit id esse agendũ,
& hortatur ad hoc agonistarũ exẽplo. Et ait, Nescitis? id est, imò scire & cõsiderare debetis, q̃ hi qui
in stadio currunt. i. pedites currentes in spatio deputato ad cursum, vt agilitas currẽtis ꝓbetur? Con
tinet autem stadiũ. 126. passus, & dicitur à stando, quia Hercules fertur instituisse, vt pedites tot pas- H
sus percurrerent, & in fine spatii huius starent ac respirarent. Ponebatur quoq; in termino spatii hu-
ius præmium cursus, vt equus vel pannus purpureus, quod dabatur velociori cursori. Vnde subiungi-
tur, [OMNES quidem] isti [CVRRVNT] vt primo pertingant ad terminum spatii, & præmium cur-
sus obtineant, [SED VNUS] duntaxat, [ACCIPIT brauium] i. præmium cursus, ille videlicet qui pri
mo attingit: alij victi, vacuique discedunt. Per quod ostenditur, quanta sit vtilitas fidei nostræ, in qua
Galat.5. non vni, sed singulis promittitur brauiũ cursus, quod est beatitudo æterna. Hunc quippe fidei cursum
non vanitas, sed veritas: non cupiditas facit, sed charitas, & quo quis velocius currit, eo; cursus eius est
aliis vtilior. Cursus enim iste est amor, qui nectit currentes, vt bonum vnius redundet in alium. [SIC
Psal.118 currite] id est, reuerenter & fortiter opus dei implete, perseueranter atque ardenter deo seruite, vt cũ
Luc.9 Psalmista dicatis, Viam mandatorum tuorum cucurri. Vt enim ait saluator, Nemo ponẽs manũ suam
ad aratrum & respiciens retro aptus est regno dei, [VT comprehendatis;] id est, vt præmiũ superno
felicitatis mereamini adipisci. Quod autem ita currendum sit, manifestat apostolus per similitudinẽ
Tobiæ.4 agonizantium, id est, certantium in exercitio. [OMNIS enim qui in agone contendit;] id est, cum alio
certat, vt sortiatur victoriam, [AB omnibus se abstinet]. i. vniuersa agonizationis impedimẽta vitat
& abiicit. Sic oportet nos facere. Vita enim præsens agonizatio quædam est cõtra aduersarios nostræ
Iob.7 salutis, sicut beatus Iob ait, Militia est vita hominis super terram. Et iterum, Homo nascitur ad labo-
Iob.5. rem. Quicquid ergo nos impedit à statu salutis, abiiciamus. [ET illi quidem] agonizantes sic faciũt,
[VT corruptibilem coronam]. i. temporalem mercedẽ, [ACCIPIANT. Nos autem] ita agamus, vt

A [INCORRUPTAM] consequamur coronam, id est, diuinæ essentiæ sempiternam fruitionem, de qua Psalmi-
sta, Posuisti (inquit) in capite eius coronam de lapide precioso. Et Petrus in prima sua canonica, Bene- Rom.13
dictus deus, qui regenerauit vos in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcessibi- Psal.20
lem, conseruatam in cœlis. ¶ Insuper Apostolus proponit se nobis in exemplum, dicendo. [EGO igitur] 1.Petri. 1.
id est, quia incorrupta corona seruatur. [SIC curro,] id est, per viam mandatorum & semitã consiliorũ,
ad deum fontem viuum festino, non importuuis motibus corporis, sed feruidis sanctæ charitatis affecti- Psal.118
bus. De quo cursu scriptum est, Qui sperant in domino, mutabunt fortitudinẽ, assument pennas vt aqui- Psal.41.
læ, current & non deficient. Et rursus alibi, Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuo- Esaiæ.40
rum. [NON quasi in incertum] .i. non velut dubius de mercede, nec vt ignarus de fine, scio enim cui cre- Cantic. 1.
didi: & certus sum, quia potens est depositum meum seruare. Sic quilibet nostrũ certus esse debet de præ- 2.Tim.1.
mio, certitudine conditionali, videlicet si vsque in finem perseuerauerit. Vnde scriptum est, Quiescat vox Matt.24
tua à fletu, quoniam erit merces operi tuo. Certitudo autem præmii minuit vim flagelli. [SIC pugno] Hiere.3
contra dæmones, mũdum & carnem, [NON quasi aerem verberans,] id est, non incassum resisto, sed Gregor.
tango & vinco aduersarios istos, pugnans nõ verbis nudis, sed precibus affectuosis, & bonis operibus. Sic
enim pugnauit propheta: qui ait, Persequar inimicos meos & comprehendam illos, & non conuertar do Psalm.17
nec deficiant. [SED castigo,] id est, per abstinentiam, vigilias, & cætera virtutũ exercitia, affligo [COR-
B PVS meum] reprimendo motus illicitos. [ET in seruitutem redigo,] id est, rationis imperio, cultuique
diuino illud subiicio [NE forte cum aliis prædicauerim,] id est, de bonis agendis, & vitiis declinandis,
eos docuerim, [IPSE reprobus efficiar,] id est, peruersus, & damnationi obnoxius, quasi faciens quod
prædico aliis, Cum scriptum sit, Cœpit Iesus facere & docere. Quid etiã ait, Qui proficit homo si lucre- Act.1.
tur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat? Alibi quoque dixit aposto- Matth.16
lus, Qui alium doces, teipsum non doces? Hic redarguuntur inanes & miseri. Qui quòd alios docent, nõ Rom.2.
faciunt. Quod secundum beatum Thomam super quartum Sententiarum, est mortale peccatum. Hoc Thomas,
enim est rebus seu factis propriis contradicere & veritati scripturæ.

CAP. X. [NOLO enim vos ignorare fratres.] ARTIC. X.

Ortatus est autem Apostolus, ad imitandam perfectionem in fine præcedentis capitu
li exemplo currentium & agonizantium, ac suiipsius. Hic ad idem inducit exemplo Iu 1.Cor.9
dæorum, ostendens quàm grauiter sint puniti ingrati ac reprobi. Primo autem recolit
beneficia creatoris: & ait, [NOLO enim,] id est, ideo dixi præinducta, quoniam nolo
[VOS ignorare] ô [FRATRES, quoniam patres nostri,] id est, Iudæi ex AEgypto
C egressi cum Mose, qui erant carnales patres Apostolorum. Omnium quoque Chri- Galat. 3
stianorum spirituales quodammodo patres fuerunt, quoniam nostræ fidei fundamen-
ta iecerunt. Quod maxime verum est de sanctis patribus, qui inter eos extiterant: quorum fidem, mores
& opera imitamur. [OMNES sub nube fuerunt] ambulauerunt enim sub nube in die, quoniam nubes
obumbrauit & protexit eos contra solis ardorem. Præcessit tamen nubes eos, saltem pro aliqua sui par- Exod.13
te, vt viam monstraret, vt in Exodo legitur, [ET omnes mare] rubrum [TRANSIERVNT] in quo Esaiæ.4
submersi sunt AEgyptii. Aqua enim maris rubri diuisa stetit, ex vtraque parte transeuntium tanquam mu Exod.14.
rus, donec filii Israel per medium sicci aluei pertransissent, quemadmodum in Exodo plenius scribitur,
[ET omnes in Mose,] id est, per ministerium seu ducatum Mosi, [BAPTIZATI,] id est, spiritualiter
loti [SVNT] à nebula ignorantiæ & peccatis, [IN nube, & in mari,] id est, per mirabilia dei ostensa in
nube prædicta & mari rubro. Cum enim filii Israel cernerent AEgyptios se insequentes, desperando &
discredendo dixerunt ad Mosen, Forsitan non erant sepulchra in AEgypto, ideo eduxisti nos vt more-
remur in solitudine. Sed cum vidissent quòd nubes rediit, & stetit inter ipsos & AEgyptios, ita vt tota
nocte non possent ad inuicem accedere, & quòd diuina virtute mare rubrũ diuisum est, ipsisque ereptis, Exod. 14
aquæ redirent opprimentes exercitum AEgyptiorum, interius baptizati sunt à prædictis peccatis: iu-
xta illud, Timuit populus dominum, & crediderunt domino & Mosi seruo eius. Vel, baptizati sunt figu Ibidem.
D raliter tantum, id est, signum baptismatis receperunt. Nubes quippe figurauit gratiam spiritus sancti, ma
re vero significauit baptismum, [ET omnes eandem] specie [ESCAM spiritualem,] videlicet manna, Exod.16.
[MANDVCAVERVNT.] Hoc enim pane vsi sunt annis quadraginta. Quamuis vero manna fuerat Deut.8.
esca corporea corporaliter alens, nũc tamen vocatur esca spiritualis. Primo, quoniam supernaturali po- Ioan. 6.
tentia generabatur, videlicet diuina virtute, ministerio angelorum, in aere. Propter quod dicitur panis an- Psal.77
gelorum, & panis cœli, vtpote cœli aerei. Secundo, quoniam erat figura sacramẽti altaris, quod spiritua- Sapiẽ. 16.
liter pascit, [ET omnes eundem potum spiritualem biberunt,] id est, aquam de petra manantẽ, quæ erat Exod.17.
eadem specie in ore bibentiũ. Et dicitur potus spiritualis, quia diuina virtute profluxit de petra, sicut nũc Deut.8
subditur. [BIBEBANT autem de spirituali] hac aqua. Vel, de spirituali petra .i. aquam fluẽtem de petra, Psal. 77
quam Moses virga percussit, quæ spiritualis vocatur propter supernaturalẽ effectum, & quia figurauerat Num. 20
Christum: biberunt ergo de spirituali [CONSEQVENTE eos petra,] id est, satisfaciendo eorum de-
siderio, aquam copiosam fundendo. Egressæ enim sunt de petra aquæ largissimæ, ita vt biberet populus
& iumenta, vt in Num. dicitur. Vel, consequente eos petra, quia (vt probabiliter dicitur) filii Israel tu- Exod.17.
lerunt petram hanc secum. ¶ Sciendum quoque, quòd deus bis produxit filiis Israel aquam de petra
Oreb, vt patet in Exodo. Secundo, de petra ad aquas contradictionis, vt in Num. habetur. [PETRA au- Num.20
tem erat Christus] non essentialiter, sed figuratiue, id est, Christum figurauit. Sicut de imagine alicuius
sancti dicimus, quòd sit ille vel ille sanctus. Quemadmodum enim de petra illa fluxit aqua, qua pota- Ioan.19
ti sunt filii Israel in deserto: ita de latere Christi fluxit sanguis & aqua, quibus potantur corda fidelium Ioan. 6.

in hoc seculo. De Christo quoque emanat aqua sapientiæ salutaris, & riui gratiæ multiformis. Quidam E
exponunt prædicta solum de bonis Iudæis, qui eandem escam spiritualem, eũdemque potum spiritua-
lem sumpserunt nobiscum, videlicet corpus & sanguinem Christi, quæ spiritualiter intellexerunt præfi-
gurari in cibo illo & potu, sicque spiritualiter comederunt, quod manducamus & nos: secundum quod di-
August. cit August. Crede & manducasti. Sed huic sensui non videntur consonare sequentia, subditur enim. [SED
non in pluribus eorum beneplacitum est deo,] i. multi patrum istorum domino displicuerunt. Non ergo
Num.16. de bonis duntaxat fit sermo. [NAM prostrati,] id est, dira morte occisi [SVNT in deserto,] deo vlci-
Deut.11. scente peccata eorum, vt patet de Chore & Hon, Dathan & Abyron, & decem exploratoribus, multis-
Num.16 que aliis. [HAEC autem in figura facta sunt nostri,] id est, prostratio & reprobatio impiorum Iudæo-
rum facta est, ad præsignandum quid nos passuri sumus, si deo ingrati fuerimus. Sicut autem in bonis,
multo deterius est figuratum quàm figura, vt regnum cœleste quàm terra promissionis: sic in malis mul-
to deterius est figuratũ quàm figura, vt gehenna q̃ aliqua temporalis punitio. Si ergo tam grauis fuit pu-
Hebr.10 nitio Iudæorum figuratiua nostræ punitionis: quàm acerbissima erit punitio nostra, si deum negligi-
mus? Vnde Apostolus, Irritam quis faciens legem Mosi, sine vlla miseratione duobus vel tribus testi-
EPIST. bus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium dei conculcauerit, & sangui-
nem testamenti pollutum duxerit, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Hæc itaque in figura nostri
Eccles.18 facta, id est illata sunt illis, [VT NON SIMVS concupiscentes malorum,] id est, carnales & inor-
Num.11 dinatas concupiscentias fugiamus, secundum quód per quendam præcipitur sapientem, Post concu- F
Exod.17. piscentias tuas non eas, [SICVT & illi] ingrati [CONCVPIERVNT] in deserto, dicentes, Quis
Psal.77 dabit nobis ad vescendum carnes? Et alibi, Est ne deus in nobis, an non? De quibus ait Psalm. Ten-
Exod. 32 tauerunt deum in cordibus suis, vt peterent escas animabus suis. [NEQVE idololatræ efficiamini, si-
cut quidam ex ipsis] facti sunt vitulum aureum adorantes, [QVEMADMODVM scriptum est] in Exo-
do. [SEDIT populus,] id est, pars populi [MANDVCARE & bibere,] id est, ad vescendum coram
Ibidem. simulacro ad eius honorem, [ET surrexerunt ludere,] id est, choros ducere, & idolum adorare, dicen-
tes, Isti sunt dii tui Israel. Quorum vtrunque puerile & stultum est. [NEQVE fornicemur] corpora-
Num.25. liter, [SICVT quidam ex ipsis fornicati sunt] cum mulieribus Madianitis, [ET ceciderunt,] id est, oc-
cisi sunt [VNA die viginti tria millia.] In Num. dicitur vigintiquatuor millia, sed numerus minor nõ ex-
Ibidem. cludit maiorem. Occisi sunt autem fornicatores isti, ab aliis filiis Israel, Mose præcipiente, & ob hanc cul-
pam iussi sunt principes suspendi. Phinees quoque perfodit Zambri ducem filiorum Simeonis, & Cosbi
filiam nobilissimi principis Madianitarum in locis genitalibus. quo facto, cessauit plaga à populo: [NE-
Num.21 QVE tentemus Christum,] quærendo experimentum sapientiæ vel potentiæ eius, [SICVT quidam G
eorum tentauerunt] Christum, secundum eius diuinitatem. Tentando enim deum, tentauerunt quamli-
bet diuinam personam. Vnde dominus dixit ad Mosen, Tentauerunt me iam per decem vices. Porrò
Iudæ. persona Christi æterna est, imò Iesus Christus æternus est, cum sit verus deus: supponit enim diuinam
personam. Ad quod insinuandum, Iudas ait in sua canonica, Iesus populum saluans de terra AEgypti.
Num.21. Secundo eos qui non crediderunt perdidit, [ET à serpentibus perierunt.] Misit enim in eos domi-
nus ignitos serpentes, à quibus occisi sunt multi, donec erectus est serpens æneus, ad cuius aspectum sa-
nabuntur, vt legitur in Num. [NEQVE murmurraueritis] contra superiores aut proximos vestros cum
Num.14 increpant vos, vel aliquid aduersitatis accidit vobis, [SICVT quidam eorum murmurauerunt] contra
deum & Mosen, quemadmodum scriptum, Vociferans omnis turba fleuit, & murmurati sunt contra
Mosen, dicentes, Vtinam pereamus, & non inducat nos dominus in terram hanc. Vnde salua-
Matt. 20. tor in euangelio loquens Iudæis, Murmuratores (inquit) filii murmuratorum, [ET perierunt,] id est, in
Luc.5. deserto occisi sunt, [AB exterminatore,] id est, angelo qui eos extra fines terræ promissionis percussit.
Num.14 Dixit enim dominus, Omnes qui murmurastis contra me, non intrabitis terram hanc, sed in deserto ia-
Exod.23. cebunt cadauera vestra. Per angelos enim exercuit deus vltiones suas interdũ. De hoc exterminatore an-
Exod.33. gelo dominus ait, Ecce mitto angelum meum qui præcedat te, obserua eum, quia non dimittet cum pec-
caueris. [HAEC autem omnia,] scilicet ista tormenta, [IN figura] in typica significatione, [CON-
TINGEBANT illis] videlicet ad significandum, quód talia vel maiora fient nobis, si peccauerimus si- H
cut illi [SCRIPTA sunt autem ad correctionem nostram] quatenus exemplo damnationis illorum ter-
Prou.19. riti, emendemus vitam nostram. Felix enim quem faciunt aliena damna peritum. Propter quod ait scri-
ptura, Pestilentè flagellato, stultus sapientior erit. Itaque scripta sunt propter nos, [IN QVOS fines sæ-
culorum,] id est, vltima tempora mundanarum generationum, durationum seu vicissitudinum, [DEVE-
1.Ioan.2 NERVNT] Peruenit in nos vltima ætas mundi: de qua ait Ioannes, Filioli nouissima hora est. ¶ Præ-
Dionysi⁹ terea aduertendum, ꝙ (iuxta doctrinam diuini ac magni Dionysii) status ecclesiæ medius est inter sta-
tum synagogæ & statum patriæ. Sicut ergo quæ geruntur in ecclesia, figura sunt eorum quæ aguntur in
patria: sic ea quæ acciderunt in synagoga figura, erant eorum quæ fiunt in ecclesia. Imò status & popu-
lus Iudaicus, figura erant status & populi Christiani. Idcirco omnia in figura contingebant illis. [ITA-
QVE qui se existimat stare] in deo per charitatem & opera virtuosa, [VIDEAT ne cadat,] id est, so-
licite caueat, ne peccando gratiam perdat Nemo ergo securus sit, quia in medio laqueorum versamur.
Eccles.9. Dicit autem, existimat, quia homo ignorat an dignus sit amore, an odio Propter quod Iob, Etiam si
Iob.9 simplex (inquit) fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea. [TENTATIO vos non apprehendat,] id est,
in vobis non sit. [NISI humana] quæ est de peccatis non nimis enormibus, non diabolica. Tentatio
vos non apprehendat. i. non capiat, non vincat, non ad consensum inducat, iuxta quem sensum oramus,
Matth. 6. Et ne nos inducas in tentationem. Nisi humana, id est, leuis & transitoria scilicet inclinando ad venia-
1.Ioan.1 lia, sine quibus agi non potest hæc fragilis vita. Hoc dicitur non hortando, sed licentiam dando, vt ve-

A nialiter peccemus,ſed non prohibendo quia vitari non poteſt.Nam licet poſsimus vitare ſingula venia-
lia,non tamen omnia propter fomitis corruptionem & nimiam noſtram fragilitatẽ.Tentationibus ergo
mortiferis viriliter reſiſtamus,quod vtiq; deo auxiliante valemus.Subditur enim,[FIdelis autẽ deus] eſt
[QVI non patietur vos tentari] id eſt,impugnari à demone vel malis hominibus [SVPRA id quod po
teſtis] id eſt,vltra vires.Tunc enim nõ peccaremus ſi vinceremur,[SED faciet cum tentatione etiã pro-
uentum].i.ſpiritualem profectum,dando gratiam reſiſtendi [VT poſsitis ſuſtinere] .i.per patientiã præ-
ualere.Tentatio ergo paſsiua non eſt in ſe mala vel fugienda niſi forte imperfectis,cum ſit virtutis exer-
citium,atque materia triumphandi.Nullus enim coronatur,niſi qui legitime certauerit.Nam & Iacob° 1.Tim.2
ait,Omne gaudium exiſtimate fratres cũ in diuerſas tentationes incideritis.Propter quod ait & prophe- Iacobi.1
ta regius, Proba me domine,& tenta me. Et Iudith, Qui tentationes non ſuſceperunt in timore domi- Pſalm.25
ni & in patientia,exterminati ſunt.[PROPTER quod] id eſt,propter rationes iam memoratas [CHA- Iudith.8.
RISSIMI mihi fugite] mente & corpore [AB idolorum cultura] quæ ad diabolicam pertinet tẽtatio-
nem.[VT prudentibus] id eſt,rationem actuum humanorum ſcientibus [LOQVOR. ¶Poſt hæc ponit Eſaię.1
rationem fugiendi idololatriam,videlicet quoniam corpus & ſanguinem Chriſt accipimus.[VOS IPSI Ezechi.6
iudicate].i.verum eſſe diſcernite,diligenter penſando [QVOD dico] videlicet.[CALIX benedictionis]
id eſt,contentum in calice,vtpote ſanguinis Chriſti,per quem ſanguinem benedicimur.i.dona gratiarum
conſequimur [CVI] calici ſeu ſanguini [BENEDICIMVS] id eſt,quem conſecramus,cum per prola
B tionem ſacrorum verborum à nobis cõuertitur vinum in ſanguinem Chriſti [NONNE communicatio
ſanguinis Chriſti eſt?].i.nonne veraciter eſt ſanguis Chriſti nobis cõmunicatus ſeu datus,faciensq́ue nos
communionem habere cum Chriſto,incorporando nos ei,& faciendo nos participes meriti ſuæ effuſio- Matt.26.
nis:[ET panis quem frangimus].i.corpus Chriſti conſecratum ex pane,quem panem conſecratum,cu- Marc.14
ius dimenſiones ſeu ſpecies frangimus,porrigendo eum fidelibus [NONNE participatio corporis Chri- Lucæ.22.
ſti eſt?].i.nonne vtique eſt corpus Chriſti vere acceptum à nobis,faciẽs nos vnum cum Chriſto? qui ait,
Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem,in me manet,& ego in eo.[QVONIAM vnus
panis] per proprietatem [ET vnum corpus] myſticum vnitate fidei,ſpei & charitatis:cuius corporis ca Ioan.6
put eſt Chriſtus [MVLTI ſumus] videlicet [OMNES qui de vno pane , & de vno calice participamus]
.i.de ſingulari & vero corpore & ſanguine Chriſti reficimur,& ſacramentum tantum digne recepimus.
Omnes enim mutamur in Chriſtum,& per charitatem transformamur in ipſum.Dicimur autem ſecun Epheſ.1.
dum typicam rationem vnus panis,vnumque corpus Quoniã ſicut panis ex multis granis,& vnũ cor- 1.Ioã.14.
pus ex multis membris componitur:ita eccleſia ex multis perſonis fidelium,charitate vniente, efficitur.
Quod autem fideles per ſacram communionẽ participes ſint corporis & ſanguinis Chriſti,oſtẽdit apo-
ſtolus per id quod fiebat in lege.[VIDETE Iſrael ſecundum carnem].i.carnalem populum Iudæorum Hebre.13.
C conſiderate pro tempore veteris teſtamenti.[NONNE qui edunt hoſtias].i.ſacerdotes & Leuitæ ſacrifi
cia templi manducantes [PARTICIPES ſunt altaris?].i.eorum qui in altari offeruntur ? Sunt vtique. Num.5
Ita qui ſacramentum euchariſtiæ ſumunt,Chriſti participes efficiuntur,[QVID ergo?dico] .i.cum ido- Ioan.6.
lorum culturã,& eſum ſacrificiorũ,quæ idolis offeruntur,prohibeo:quid dicere videor?An hoc [QVOD
idolis immolatum ſit aliquid,aut quod idolum ſit aliquid?] Quaſi dicat,Hoc non dico.Dixi enim ſupra 1.Petri.4
quod idolum nihil ſit.Nunc tamen prohibendo culturam idolorum videor dicere,quod idolum aliquid 1.Cor.8
ſit quod tamen non dico,Quemadmodum ergo nihil eſt,quantum ad id quod eſſe putatur,vt dictũ eſt
plenius:ſic ei nihil offertur ſecundum veritatem.Quoniã idolum nõ eſt id,cui idololatræ ſacrificare in-
tendunt.Intendũt enim ſacrificare rei viuenti,vel imagini rei diuinæ ac viuæ.Idolum autem non eſt ani- 2.Cor.6
matum,nec imago rei diuinæ,ſed miſeræ,vel ſaltem rei non colendæ.Ideo ſubditur [SED quæ immolãt
gentes] idololatræ [DAEMONIJS immolant] qui morantur atque reſpondent in idolis , quibus & placet
immolatio talis [ET non deo] vero, nec dijs propter excellentiam gratiæ dictis . Vnde & ſcriptum eſt,
Omnes dij gentium dæmonia.[NOLO autem vos ſocios fieri dęmoniorum] id eſt,nolo vt idolis ſacrifi Pſal.95.
cando,vel idolothyta manducando in veneratione idolorum,vel cum ſcandalo fratrum infirmorum cõ- Apoca.2.
D munionem cũ dæmonibus habeatis.Secundum Auguſtinum,ad hoc genus impiæ ſocietatis pertinẽt cõ Auguſti.
ſultationes & pacta quædã ſignificationum cum dæmonibus fœderata, vt molimina artium magicarũ,
aruſpicum & augurum atque ligaturæ & remedia quæ fiunt in præcãtationibus in quibuſdam notis,vel
rebus ſuſpendendis vel illigandis.[NON poteſtis calicem domini bibere] id eſt,ſanguinem Chriſti digne 2.Cor.6.
accipere [ET calicem dæmoniorum,] id eſt, libamina idolis immolata ſecundum modum expreſſum, Leuiti.17
[NON poteſtis mẽſæ domini participes eſſe] id eſt,corpus domini ſalubriter ſumere [ET menſæ dęmo- 2.Cor.v
niorum] eſcas idolis immolatas indiſcrete edendo.Tantum eſt dicere,Non poteſtis deo vniri & dęmo-
nis.Quæ enim conuentio luci ad tenebras? ¶Deinde apoſtolus in perſona Corinthiorum loquens,vel ſe 1,Eſdrę.9
eis cõnumerans (quomodo Eſdras & Daniel annumerant ſe iniuſtis Iudæis,cum orant pro illis) ſubiun Danie.9
xit.[AN æmulamur dominum] id eſt,hoc ſequitur,quod deum ad iracundiam prouocamus,& eius glo-
rię inuidemus:dum ad eius iniuriam idolothyta edimus,cum ſcandolo infirmorum,vel in reuerẽtia ido- Iob.36
lorum.Et mirum,quod hoc augere audeamus.Quia [NVNQVID fortiores illo ſumus?] vt poſsimus ei
reſiſtere vel nocere? Vel loquitur Apoſtolus in propria & aliorum prædicatorum perſona , vt ſit ſenſus,
An æmulamur dominum.i.nunquid exceſsiue & inordinate pro deo afficimur,& eius honorẽ defendi- Rom.10
mus,prohibendo idololatriã quaſi deo nociuam atque pœnalem.Quidam enim habent zelum dei, ſed Gene.17.
non ſecundum ſcientiam.Et probat quod non,quia non ſumus fortiores deo,cũ ipſe omnipotens ſit,po-
tens ſuam vlciſci iniuriam.Idcirco nõ oportet nos inordinate zelari pro eo ſed ordinato affectu hæc di-
cimus.[OMNIA mihi licent].i.omnes cibi eſui apti licite à me comedi poſſunt,quantum eſt ex parte ci
borum & euangelicæ legis,quæ cibos non diſcernit nec reprobat ; [SED non omnia] cibaria [EXPE-

Rom.14 diunt] saluti animæ meæ. Malum enim est homini qui per offendiculum comedit. [omnia mihi licent] E
secundum sensum prætactum [SED non omnia ædificant] proximos. Manducatio nanque idolothyto
rum scandalizat infirmos. [nemo quod suum est quærat] id est, priuatum bonum & proprium commo-
dum tantum [SED quod alterius] id est, bonum commune, seu bonum diuinum finaliter. Ordinatio ta-
mē charitatis requirit, vt vnusquisque sibijpsi primo prouideat in necessarijs, propriamque in primis ope
Luc.10 retur salutem. Qui enim sibi nequā est, cui bonus erit? [Omne enim quod in macello venit] id est venū-
Eccle.14 datur [MANducare] si placet, & speciale nihil impediat. s. votum vel professio [NIHIL interrogātes] de
esca illa venali quomodo sit adducta, vel quo fine vendatur. Et hoc [PROPTER conscientiam] infirmi
astantis, ne oriatur ei occasio scandali, si viderit te manducare, quod pro idololatria exercēda venale ꝓ-
Psal.23. ponitur. [domini enim est terra & plenitudo eius] id est, omnia ista quæ versantur in terra, dei sunt tan-
Act.10. quam creatoris, ideo mūda sunt & comedi possunt, si apta sint complexioni humanæ. [SI quis vocat vos
infidelium ad cœnam] seu prandium [ET vultis ire, omne] alimētum [QVOD vobis apponitur] ab in-
fideli hospite [MANDVCATE] si non sponte obligastis vos ad aliquam abstinentiam specialē propter
dei amorem [NIHIL interrogantes] de qualitate cibi, an sit idolis immolatus an non [PROPTER cō-
Rom.14 scientiam] infirmorum præseruandā à scandalo. [SI quis autem dixerit, hoc immolatū est idolis, nolite
manducare, propter illum qui indicauit] hoc esse idolothytum, ne arbitretur te illud manducare sub ido- F
li veneratione. Et si infidelis est, glorietur in sua superstitione, & confirmetur in suo errore, videns te libē
ter accipere sacrificia idolorum [ET propter conscientiam] custodiēdam à vitio. [conscietiam autem
dico non tuam] ô frater docte, qui scis omnia munda esse & licita [SED alterius] puta infirmi, ne scāda
lizetur. Cauendus est itaq; esus idolothyti ad vitandū malū infirmi. Cuius ratio subditur. [VT quid enim
libertas mea] id est, comestio seu potestas mea libera, quantum ad vsum ciborum [IVDSCATVR] id
est, reprehenditur & pœna digna efficitur [AB aliena conscientia?] id est, à conscientia infirmi, qui scā
dalizatur in mea libertate: & ita cum peccato facio, quod aliàs sine peccato licite facerem. Ne ergo dāna
bilis fiam, vitandum est idolothytum coram infirmo in fide. [SI ego cum gratia] id est, gratias referens
deo [PERcipio] id est, cibum recipio [QVID blasphemor?] id est, cur sic ago vt ab infirmis ac imperitis
1.Tim.4 dicar idololatriam colere manducando idolothyta [PRO eo quod gratias ago?] id est, cum ego non co-
Collo.3 medam illud in idolorum honorem, sed cum gratiarum actione. Ne ergo ita blasphemer, non debeo ido
lothytis vesci coram imperitis. ¶ Ex his infert Apostolus saluberrimum documentum. [SIVE ergo mā
ducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis] in exercitatione corporali aut spirituali [omnia in gloriā dei fa
cite] i. ad dei honorem finaliter ordinate eiusque laudem & glorificationē semper intēdite, actu vel ha-
Prou.16 bitu, videlicet possitis eius venerationi, dilectioni, & cōteplationi insiste. Omnia quippe propter seipsum
Prouer.8. operatus est dominus, & glorificantes se glorificat. Vnde sicut omnia bona fontaliter ab eo profluxerūt:
1.Reg.2 ita ad eius honorem, laudem & gloriam sunt referenda. Propter quod ait propheta, Nō nobis domine, nō G
Psal.113 nobis, sed nomini tuo da gloriam. Hoc ergo est documētum quantum ad deum. Quod qui implet, in o-
mni actu, imò & dormiendo meretur, saltem propter præcedentem spiritualē intentionē. Dormit enim
Iacobi.3 vt vigilare valeat in diuinis. [DEINDE ponitur documentum quantum ad proximos [sine offensione
estote Iudæis] in Iudaismo manentibus [ET gentibus] vt sic alliciantur ad fidem, nec detur eis occasio
blasphemandi [ET ecclesię dei] maxime quantum ad pusillos, vt neminem offendatis, dummodo licite
Galat.1 fieri possit [SICVT & ego per omnia] id est, in cunctis factis & verbis meis [omnibus placeo] Huic vi-
Psalm.52 detur contrarium quod alibi dicit apostolus, Si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Cui cōso-
Gene.8 nat & illud in psal. Deus dissipauit ossa eorum, qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam deus spre-
1.Cor.1 uit eos. Et respodendum, quod istæ authoritates loquuntur de hominibus, quantum ad communē & so-
litam imperfectionem eorum, secundum quem sensus, & cogitatio cordis humani proni sunt in malum.
Iuxta quem modum dictum est ante, Cum vnus dicit, ego quidem sum Pauli: alius, ego autem Apollo,
Rom.15 nonne homines estis? Nunc vero loquitur apostolus de hominibus secundum veram & plenā perfectio
nem ipsorum, inquantum sunt rationales, rationis iudicium assequentes: vt sit sensus, Omnibus placeo, id
est, cunctis hominibus rationabiliter agentibus, qui rectæ rationis sequuntur censurā. ¶ Cur autem istis
placeat subditur [non quærens quod mihi vtile est] tantum, vel non sub ea ratione qua mihi vtile est, H
[SED quod multis] Quærebat enim Apostolus conuersionem, & spiritualem locupletationem vniuer
sorum [VT salui fiant] i. sortiendo vitam æternam, quæ est beatitudo nostra atque saluatio.

CAP. XI. [IMITATORES mei estote,] ARTIC. XI.

VODO hortatus est Apostolus Corinthios, vt omnia sua ad dei gloriam ordinent, nul
Rom.14. lique hominum offendiculū prębeant. Vt ergo hoc agant, proponit seipsum eis in es-
emplum. De alijs quoque diuersis materijs, documētis, & notabilibus tractat in presen
2.Thes.3. ti capitulo sicut patebit. Ait enim, [IMITATORES mei estote] credendo, sperādo,
amando & operando [SICVT & ego Christi] imitator sum, eius testimonijs creden
do, eius consilijs acquiescendo, eius præceptis obtemperando. [LAVDO autē vos fra-
tres] de hoc. s. [QVOD per omnia] i. perfecte & in omnibus [MEI memores estis] re
colendo verba & opera mea. [ET sicut tradidi vobis præcepta mea] ita [TENETIS] id est, impletis ea.
1.Cor.1 Si hoc referatur ad perfectiores inter Corinthios, de quibus iam dixit Apostolus, Gratias ago deo, quia in
omnibus diuites facti estis in illo. Et iterum, Si mundus iudicabitur in vobis, &c. tūc intelligēdū est asser-
tiue dictum. Si vero referatur ad infirmos & imperfectos, de quibus consequenter dicetur, intelligēdum
erit ironice. i. d sensu cōtrario. Et ita exponit glossator. Corinthij enim obliti erant apostolicæ authorita-
tis Pauli, nec eius præcepta seu monita seruauerunt, propter contentionem suam ad inuicem. Vnde nūc

A quasi nouiter proponit eis documenta & iussa, dicendo. [VOLO autem vos scire, quòd omnis viri ca- Ephes.5
put est Christus [id est principium influxiuum & effectiuum,] CAPVT autem] id est principium, re-
ctor, & dominus, [MVLIERIS est vir] quia de costa viri fœmina facta est. Cui dicitur, Sub viri po- Genes.2
testate eris, & ipse dominabitur tui, [CAPVT vero] id est fontale principium [CHRISTI] est Genes.3
[DEVS] Vt autem hæc plenius intelligantur, pensandum est, quòd Christus secundum vtranq; natu
ram caput est omnium electorum, etiam angelorum. Quia vt deus, creator est omnium, & vnus cum
patre dator omnis perfectionis & gratiæ. Quæcunque enim facit pater, hæc & filius similiter facit. Sed Ioan.5
vt homo, dicitur caput omnis viri, ad similitudinem capitis naturalis. Primo, ratione suæ perfectionis.
Sicut enim in capite vigent omnes sensus, in membris vero reliquis non inuenitur nisi tactus: sic in
Christo erat plenitudo omnium gratiarum, in alijs vero est gratia particularis. Propter quod dicit Io-
annes, Non ad mensuram dat deus spiritum scilicet homini Christo. Secundo, ratione suę excellentiæ, Ioan.1
quia vt caput eminet membris, sic Christus electis. Prælatus est enim angelis atque hominibus. Ter- Galat.4
tio ratione suæ influentiæ. quemadmodum enim caput influit membris vitam & motum naturalem, sic
Christus influit nobis vitam & motum supernaturalem. Dicit enim Ioannes, De plenitudine eius acce- Ioan.3
pimus omnes. Christus autem vt deus, influit authoritatiue: sed vt homo, influit sicut instrumentum Ioan.15
deitati hypostaticæ copulatum in verbo. Quarto, ratione connaturalitatis. Sicut enim caput con- Ephe.45
naturale est membris: sic Christus hominibus, quorum naturam assumpsit. Porrò per hoc quod dicitur
B Christus caput viri, & vir caput mulieris, non est intelligendum, quòd Christus non sit caput mulieris
(est enim vtroque modo caput mulieris sicut & viri) sed hæc per quandam coaptationem & conueniē-
tiam intelligenda sunt, quoniam magis conuenit vir cum Christo, quàm mulier. Deus autem pater di-
citur caput, id est generatiuum principium Christi, secundum eius diuinitatem. Sed deus trinitas est ca- Ioan.1
put. i. causa, rector & dominus Christi, secundum assumptam humanitatem. Videtur tamen satis impro- 1.Ioan.5
prie pater dici caput Christi, secundum eius diuinitatem, cum non sit perfectior, dignior, vel excellentior
vnigenito filio suo. [OMNIS autem vir orans & prophetans] id est, scripturas diuinitus reuelatas alijs referēs, Ibidem.
[VELATO] id est, cooperto [CAPITE deturpat caput suum] id est, inconuenienter se habet circa ca-
pitis dispositionem, talesque actus indecenter exercet. Intelligendū est de oratione & prophetatione pu-
blica & solenni, non priuata atque secreta. Sicut cum aliquis orat in persona ecclesiæ, vel in ecclesia scri-
pturas solenniter recitat, vt legens euangelium siue epistolam. Velamen nanque est signum subiectionis.
Cum ergo vir non sit sub fœmina, sed immediate sub deo, non debet capite velato actus exercere prædi-
ctos. [OMNIS autem mulier orās] deum [AVT prophetans] modo prædicto [NON velato capite de- 33.q.5.c.
turpat caput suum] id est, inhoneste se habet. Quamuis autem apostolus non permisit mulierem docere hæc ima-
(quod hic vocatur prophetare) videlicet publice & solenniter coram omni multitudine, nō tamen prohi go.
C buit mulieres docere in suis conuentibus. [VNVM est enim] id est, tam indecens est mulierem orare aut 1.Tim.2.
prophetare capite non velato [AC si decaluetur] id est, crines ei abscindantur omnino. [NAM si nō ve 33.q.3.
latur mulier] id est, si artificiale velamen ferre contemnit [ET tōdeatur] id est, in gyro radatur, & natu Mulier.
rale velamen abijciat. Quasi dicat, Alterum fieri est necesse, videlicet vt si nō velit velari, decaluetur aut Act.18
tondeatur, quorum vtrunq; mulieres abhorrēt. Ratio autem velationis mulierum est, quia subiectæ sunt 33.q.3.
viris, & quia inter Christum & eas mediatæ viri. Veruntamen sanctimoniales tondētur, quoniā Christo Mulier.
immediate desponsantur, atque à viri subiectione eripiuntur. [SI] pro quia [VERO turpe est mulieri] 33.q.5.c.
secundum communem legem [Tonderi aut decaluari, velet caput suum] in signū prędictæ subiectio- Hęc ima-
nis ac mediationis. [VIR quidem non debet velare caput suum] dum orat aut prophetat modo prædi- go.
cto. Vel simpliciter non debet velare caput suum, velamine totum caput obuoluente. Quo antiquitus
vtebantur aliqui viri, quod est pene simile velamini mulierum. De tali enim velamine exponit glossa hūc 33.q.5.c.
locum [QVONIAM imago & gloria est dei] Imago dei attēditur in homine, vel quantū ad essentialia Hęc ima-
atque interna hominis. s. penes vires naturales, quæ sunt memoria, intellectus, voluntas, quibus homo ca- go.
pax est dei, & ita vir & mulier simili modo dicuntur imago & gloria dei, vel potius ad imaginem dei for-
D mati. Perfectio quippe specifica consistit in indiuisibili, sicut & species numerorum. Secundo attenditur C.nec ille
imago dei in homine quantum ad accidētalia, vt sicuti deus ponit res in esse naturali, ita homo ponit eas 33.q.3.
in esse intelligibili. Et sicut deus est totus in toto vniuerso, & totus in qualibet parte eius: sic anima ho-
minis est tota in toto corpore hominis, & totus in qualibet parte ipsius. Et quantum ad hoc, vir po-
tius appellatur, & est imago & gloria dei, quàm mulier. Primo, quoniam sicut ex vno deo omnia proflu- Gene.1,2.
xerunt, ita ex vno viro nati sumus omnes homines. Item, Quia in viro magis viget ratio quàm in fœmi-
na, & quoniam præest mulieri. Sic autem videtur apostolus nūc loqui de imagine. Itaque vir imago imi-
tatiua est dei, quia in eo relucet diuina perfectio per modum cuiusdam eminentię. Est quoque gloria dei,
hoc est, gloriosum plasma illius, & quia diuinam maiestatem clarius repræsentat. [MVLIER aūt gloria Genes.2
est viri] hoc est, honorificentia eius, quia de costa viri formata, & ei subiecta est. [NON enim ex muliere
formatus est vir] primus. s. Adam [SED mulier] videlicet Eua [EX viro] formata est. Vnde Adam, Hæc Genes.2
inquit, vocabatur virago, quia de viro sumpta est. ¶ Adhuc autem probat apostolus, quod mulier sit glo-
ria viri, quia propter virum producta est. [ETENIM nō est creatus vir propter mulierē] id est, in subsi-
dium Euæ. Nam ante eam creatus est [SED mulier] prima [PROPTER virum] protoplastū. i. in ad- Genes.2
iutorium Adæ producta est. Iuxta illud, Faciamus ei adiutorium simile sibi. Sic ergo vir est quodammo-
do finis mulieris & dignior ea, ita quod eius perfectio repræsentatur in fœmina, sicut perfectio dei repræ
sentatur in viro. ¶ Aduertendū est quoque quod gloria distingui potest in gloriā glorificātem & glori- Psalm.3
ficatam. Loquendo ergo de gloria glorificante, deus est gloria viri, & etiam mulieris. Iuxta illud, Tu autē
domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum. Sic quoque vir dici potest gloria mulier 1.Petri.3

ris,potius q̃ ecõtrario. Eſt enim rector atque perfectio eius. Propter quod ait Archiapoſtolus in prima E
ſua can. Viri ſimiliter cohabitantes ſecundũ ſcientiã,infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem,
tanquam & cohæredibus gratiæ. ¶ Inſuper ponit apoſtolus aliam rationẽ velationis mulierũ. [IDEO]
Pſal.90 ſcilicet,quia propter virũ creata eſt [DEBET mulier velamen habere ſuper caput ſuum,& propter an-
gelos] id eſt, propter reuerentiã angelorum (qui frequenter nobiſcum ſunt) in quorum conſpectu ve-
Pſal.137 landa eſt mulier ſicut & corã deo,vt profiteatur vbique ſui ſubiectionem. Poſſunt autem angeli hoc lo-
Malac.2 co intelligi ſpiritus illi cœleſtes, de quibus dicitur, In conſpectu angelorum pſallam tibi. Vel ſacerdotes,
qui angeli nominãtur. Primo,propter ampliorem ſcientiam diuinorum. Secundo,propter annunciatio-
nem mandatorũ cœleſtium. Tertio,propter munditiam caſtitatis. Quarto,propter cuſtodiam domini-
Dionyſi°. ci gregis. Verior autẽ ratio eſt,quæ ex verbis Dionyſii ſumitur. Infimum enim ſuperioris ordinis, & ſu-
premum ordinis inferioris,magnã habet conuenientiam in natura & nomine. Vnde angeli primæ Hie-
rarchiæ à calore amoris nomen ſortiti ſunt,quoniam Cherubin nuncupãtur,eo quòd immediate ſequã-
tur ſpiritum ſanctum,qui eſt amor & ignis. Quoniam ergo angelus, ſtricte loquendo proprium nomen
eſt ſpirituum infimi chori, ſacerdotes qui ſupremi ſunt in eccleſiaſtica hierarchia,angeli dicti ſunt. Pro-
pter quod ſcriptum eſt, Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam,& legem ex ore eius requirent,quia ange-
Act.2. lus domini exercituum eſt. Propter hos angelos etiam ideo velandæ ſunt mulieres,ne ex earum aſpectu
Malac.2 prouocentur ad concupiſcentiam vitioſam. ¶ Ne autem ex præinductis quis putet fœminam non eſſe F
C. Nec il viro æqualem quantũ ad gratiæ & gloriæ conſecutionem adiecit apoſtolus [VERVNTAMEN neque
lud. 33.q. vir ſine muliere,neq; mulier ſine viro] eſſe poteſt in ſucceſſu generationis humanę,hoc eſt, vterq; ſexus
5. ad generationem requiritur [IN domino] id eſt, ſecundũ generationem diuinam, qua deus ex viro &
fœmina vniuerſos producit,qui etiam virum & fœminã in ſtatu innocẽtiæ copulauit. Vel hoc loco di-
Cant.2. citur,quoniam ſexus vterque in deo eſt per gratiam vitæ, & gloriam patriæ. [NAM ſicut mulier de vi-
Roma.1 ro] formata eſt.ſ. Eua de latere Adę [ITA & vir per mulierem] id eſt,cæteri viri generantur ex mulie-
ribus. [OMNIA autem ex deo] mediate vel immediate prodierunt, quoniam ex ipſo, per ipſum, & in
ipſo ſunt omnia. ¶ Deinde probat Apoſtolus mulierem eſſe velandam tempore orationis,per dictamen
naturalis rationis. [VOS IPSI iudicate] id eſt, diſcernite & penſate quod quæro [DECET mulierem
non velatam] capite [ORARE dominum?] præſertim in publico. [NEC ipſa natura docet vos] id
eſt, naturalis ratio non approbat hoc. Vel,natura,id eſt,diſpoſitio, lex, ſeu proprietas rerum non teſta-
C. Eſt or tur hoc condecẽs eſſe. Mulier enim naturaliter verecunda eſt, & inclinationem naturalem habet ad co-
do.33.q.5 mam nutriendam, ſcilicet vt naturali velamine operiatur. Ergo & artificiale velamen addendum eſt ei.
Eze.44. [QVOD vir quidem ſi comam nutriat,ignominia eſt illi] id eſt, ſcandaloſum eſt ei hoc facere. Secun-
Ambro. dum Ambroſium dicit hoc ſecundum legem,quæ prohibet virum habere comam. Veruntamen Naza-
Num. 6 rei iubebãtur eſſe comati ſeu comã nutrire,ſed hoc erat propter myſteriũ,ſcilicet ad inſinuãdũ, quod in G
Iudicũ.13 veteri teſtamento omnia erant velata,quæ in nouo teſtamento reuelantur,idcirco prohibitio comæ mo-
do nõ obligat. In aliquibus tamen locis fidelium ignominioſum eſt viro comam nutrire,quia per hoc re-
putarentur effœminati & molles. Apoſtolus autẽ loquitur ſecundum congruentiam perſonarum,loco-
rum,ac temporum. [MVLIER vero ſi comam nutriat, gloria eſt illi] id eſt, laudabile [QVONIAM
C. Eſt or- capilli pro velamine dati ſunt ei] Mulieres enim naturaliter humidæ & diſpoſitæ ſunt, ad capitis co-
do.33.q.5 mam magis quàm viri. Idcirco natura dedit eis capillos,pro naturali velamine, maxime quoniam natu-
2.Tim.2. raliter competit mulieri eſſe pudoratam,& viro ſubiectam. [SI quis videtur contentioſus eſſe] contra-
De cõ.di. dicendo noſtræ doctrinæ. [NOS talem conſuetudinem non habemus] videlicet, vt ſimus contentioſi.
2.c.nullus vnde alibi dicit Apoſtolus, Noli verbis contendere. [NEQVE eccleſia dei] habet conſuetudinem cõ-
Auguſtin. tendendi. Vel ſic, Nos talem conſuetudinem non habemus, hoc eſt,ego & cæteri Apoſtoli, atque fide-
Dati. 1.c. les ex Iudaiſmo cõuerſi,non habemus conſuetudinem talẽ in orando vel prophetando,qualẽ iſte con-
conſuetu- tentioſus introducere nititur,ſcilicet,vt oremus aut prophetemus publice atq; ſolenniter capite cooper-
do. to, vel quod mulier non veletur, neque eccleſia dei ex Gentibus congregata, & à nobis conuerſa habet
conſuetudinem talem, idcirco iſta reſponſio ſufficere debet contentioſo. Vt enim Auguſtinus affirmat, ¶
in his in quibus ſacra ſcriptura nil certũ definit, cõſuetudo populi dei, & inſtituta maiorum,pro lege ha- H
benda ſunt. [HOC autem præcipio] obſeruari quod dixit de velatione capitis, vel quod dicam de cele-
bratione dominicæ cœnæ. In quorum vtroque peccauerũt Corinthij,ideo cõtra cõtentioſos vtitur Apo
ſtolus apoſtolicæ authoritatis præcepto [NON laudans] imò vituperans vos,[QVIA non in melius,
ſed in deterius conuenitis] quia ad eccleſiam cauſa communionis conuenitis non inordinate, vt decet,
ſed infructuoſe & vitioſe. Quod patet [PRIMVM quidem conuenientibus vobis in eccleſiam] dei
[AVDIO ſciſſuras eſſe] id eſt, diſſenſiones inter vos pro ſpiritualibus donis. Per hoc inſinuatur, quod
primum vitium Corinthiorum,tempore conuentionis eorum in eccleſiam, erat diſſenſio, ex qua multa
Collo.3 vitia naſcebantur. Hęc autem congregatio fidelium corporalis in domo dei, nil prodeſt ſine vnione ſpi-
Ephe.4. rituali. Qua omnium volũtates per charitatem nectuntur ita, vt eadem velint & eadem nolint [ET ex
Matth.18 parte] id eſt, partim [CREDO] ſic eſſe. Nõ enim credo in omnibus vobis regnare hæc vitia,ſed in ali-
quibus veſtrum. Nec mirum quod ſic credo, [NAM oportet hæreſes eſſe] non neceſsitate abſoluta, ſed
conditionali. Iuxta quem modum ait Saluator, Neceſſe eſt, vt veniant ſcandala. Vel oportet, id eſt, vtile
eſt, non directe & per ſe, ſed accidenter, quoniam deus ex malo elicit multa bona. ¶ Vnde ſtatim ſubditur,
cur oporteat vel expediat hæreſes eſſe, videlicet [VT qui ꝓbati ſunt] id eſt, eruditi, ac ſtabiles in fide, ſeu
approbati à deo [MANIFESTI fiant in vobis] id eſt, agnoſcantur vere fideles, dũ non cedunt erro-
ribus, ſed incõcuſſa mẽte perſeuerãt in fide, ſic quod diſcernantur ab aliis. ¶ Præterea, multiplex vtilitas
prouenit eccleſiæ occaſione hæreticorũ, videlicet diligentiſsima ſcripturarũ elucidatio, patientiæ exer-

A citatio, perfectorum coronatio. Multa enim ad fidem spectantia dum ab hereticis impugnabãtur, consi- 44. dist.
derata sunt subtilius, intellecta perspicacius, prædicata instantius. Fides quoq; diuersis ac nouis miracu- quãdo. &
lis est firmata. ¶ Deinde Apostolus increpat Corinthios de inordinata sumptione eucharistiæ, quã qui- de cõs. dis.
dam eorum sumpserunt inter prandia, quidam post prandium, arguentes ex hoc quod Christus mandu & c. liqui-
cantibus discipulis, benedixit panem, cumq́ue tradidit illis, iam celebrato veteri pascha. [CONVenienti- do. 44.
bus ergo vobis in vnum] in ecclesiam causa communionis [IAM non est] id est, nõ contingit [DOMI- dist. c. quã
NICAM cœnam mãducare] id est, eucharistiã sumere, quæ in cœna nouissima fuerat instituta. Hoc di do. 2.
cit Apostolus, primo, quia non solum conuenerunt causa communicãdi, seu etiã epulandi. Secũdo, quia EPIST.
non licuit eis tali modo communicare, quoniã sacramẽtum istud à ieiunis duntaxat sumendum est, exce- De cõsec.
ptis infirmis. Ideo subditur [VNVSQVISQVE enim] vestrum scissuras habentium [SVAM cœnam] id dist. 2. c. li
est, propria cibaria [PRAESVMIT] id est, parat & secum fert ad ecclesiam [AD manducandũ] in ec- quido.
clesia ante sumptionem sacramenti. [ET alius quidem] ex vobis [ESVRIT] .s. pauper qui sibi proprios C. liquido
cibos parare nõ potuit. cui etiam nihil affertis de vestris cibarijs [ALIVS autem ebrius est] .s. diues qui de conse.
sibi delicata parauit. Et quia hæc epulatio derogauit honori ecclesiæ, quæ consecrata est deo ad cultũ di- dist. 3.
uinum, nõ ad epulandum: idcirco increpat eos Apostolus de hoc quod in ecclesia materiali sine necessi- Matt. 21.
tate vescebantur [NVNQVIN domos non habetis ad manducãdum & bibendum?] Quasi dicat, imò Luc. 19.
habetis domos in quibus talia fieri decet potius q̃ in templo, quod est domus orationis. [AVT ecclesiam
B dei contemnitis?] Hoc est, inhonoratis, faciẽdo in templo quod fieri debet in domo. Vel ecclesiam dei .i.
congregationem pauperum fidelium contemnitis? Vnde subiungitur [ET confunditis eos qui non ha-
bent?] cibaria preciosa, vel sufficientia .s. pauperes. [QVID dicam vobis?] qui tam multum erratis, vt vix Ioan. 10.
inueniam quid vobis dici primum oporteat? [LAVDO vos] in quibusdam bonis quæ agitis, & quoniam EPIST.
fidem tenetis: [IN hoc] quod sic facitis in ecclesia [NON laudo] vos. [EGO enim accepi à domino] id De cõ. di.
est, ex diuina reuelatione didici [QVOD tradidi vobis] id est, quod docui vos de fidei institutione, & cul- 2. c. liqdo.
tu, seu modo sumptionis huius sacramenti, quod etiam nũc resumo, & recito vobis, [QVONIAM domi- Matt. 26.
nus noster Iesus Christus in qua nocte tradebatur] .i. vespere noctis qua traditus est, captus, ligatus & Marc. 14.
multiformiter cruciatus [ACCEPIT panem] triticeũ & azimũ (quo tunc vtebãtur Iudæi in esu agni Luc. 22.
paschalis ([ET gratias agens] deo patri [FREGIT] panem iam consecratũ, hoc est, species vel dimẽ- Ioan. 6.
siones panis, non corpus consecratum, [ET dixit] discipulis [ACCIPITE & mãducate] quod trado Matt. 19.
[HOC est corpus meum] Hæc verba proferẽdo consecrauit saluator corpus suum. Sed an semel an bis
protulit verba hæc, & quando protulerit verba, quid etiam demõstret pronomẽ hoc, & alia pænè innu-
mera circa hunc locũ, possunt inquiri: quæ, quia super quartum sententiarum copiose habentur, omitto.
[QVOD pro vobis tradetur] .i. pro vestra redemptione morti exponetur, à patre, à meipso, à Iuda, à Iu-
C dæis, diuersimode tamen, vt dictum est. [HOC facite] id est, consecrationẽ huius sacramenti cõtinuate.
Quod pertinet ad sacerdotes duntaxat. Vel, hoc facite .i. corpus meum accipite atq; comedite [IN meã
commemorationem] id est, ad memoriã actualẽ eximiæ dilectionis, ac acerbissimæ passionis meæ imò
& omnium beneficiorũ meorũ. Quod pertinet ad omnes fideles. Hoc prædixisse videtur Psalmista cũ Psal. 110.
ait, Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator dominus, escam dedit timentibus se. Matt. 26.
[SIMILITER] sicut de acceptione panis iam dictũ est [ET calicẽ] cum vino quod erat in calice. Marc. 14
Christus accepit, & sanguinem suum cõsecrauit [POSQVAM cœnauit] hoc est, agno paschali come- Luc. 22.
sto [DICENS, Hic calix] id est, contentũ in calice isto, videlicet sanguis meus, qui verbis consecratio-
nis prolatis cõtinetur in calice [NOVVM testamentum est] id est, nouæ promissionis stabilimentũ. In
veteri enim testamento promittebãtur bona temporalia & carnalia: In nouo autem cœlestia & æterna. Iohan. 6.
Vel, nouum testamentũ .i. nouæ ac euangelicæ doctrinæ seu noui testamenti cõfirmatiuus [IN meo san
guine] .i. virtute & precio effusionis sanguinis mei. Per effusionẽ enim sanguinis Christi, pręparata sunt
nobis bona cœlestia & horũ bonorũ promissio stabilitur in fide & merito sanguinis Christi. Ipsum quo Heb. 9.
que nouum testamentum in sanguine Christi ratificatur. Iuxta illud ad Hebræos, Testamentũ in mor-
D tuis confirmatum est. [HOC facite] id est, calicem istum accipite, & potate [QVOTIESCVNQVE
sumitis] cum [IN meã cõmemorationẽ] sicut dictum fuit de corpore ¶ Sciendũ verò, quod licet cor- De cõ. di.
pus & sanguis Christi dicantur pluraliter sacramenta, sicut cum orat ecclesia, Purificent nos domine sa- 2. in sacra
cramenta quæ sumpsimus .s. propter materialẽ diuersitatem specierum, sub quibus continentur, forma- mento.
liter tamen sunt vnum sacramentum, loquendo de vnitate perfecta & integrali. Nam ad eundem finem C. de scri-
& actum cõpletũ ordinãtur .s. ad spiritualẽ animæ refectionẽ, in qua requiritur spiritualis cibus, & potus. ptura. de
Et quia hoc sacramẽtũ cibus est animę, cibũ verò oportet copulari cibãdo, idcirco Christus in sacramẽ- c. dist. 2. c.
to essentialiter cõtinetur. Sub speciebus autẽ panis est corpus Christi directe, vi cõuersionis. Sanguis ve- iteratur.
ro anima & deitas sunt ibi ex concomitantia naturali, eò quòd non sint separata ab inuicem. Simili mo- de cõ. di 2.
do sub specie vini est sanguis directe, corpus autẽ anima & diuinitas concomitanter. ¶ Deinceps Apo- Iohan. 5.
stolus quasi exponẽs verba Christi immediate prædicta, subiecit [QVOTIESCVNQVE enim mã- De cõ. di.
ducabitis panẽ hunc] hoc est, corpus Christi, quod dicitur panis per proprietatem, quoniam alit. Vnde 2. c. itera-
ait saluator, Ego sum panis viuus. Itẽ, quia sub accidentalibus formis panis continetur [ET calicem] .i. tur. de cõ.
contentum in calice sanguinẽ Christi [BIBETIS, mortem domini] id est, Christi passionẽ [Annũ- dist. 2. ca.
ciabitis] prędicando, cõmemorando vel repræsentando [DONEC veniat] iudicare viuos & mortuos, iteratur.
& seculum per ignẽ in die nouissimo. Constat ergo, quod vsque ad finem mundi durabit celebratio hu- De c. d. 2.
ius sacramenti. [ITAQVE quicunq;] celebrans, vel à sacerdote accipiẽs [MANDVCAVERIT hũc c. Et sctã.
panem] supersubstantialẽ, salutarẽ, cœlestem atque viuificum [VEL biberit calicem] id est, sanguinem Matt. 26.
domini saluatoris [INdigne] id est, nõ in statu salutis & gratiæ, nõ reuerenter & deuotè, non secũdum

C. reuera. institutionem Christi,& ordinationẽ ecclesiæ. Requiritur enim in sumptione & celebratione huius super E
de.c.dis.2. beatissimi sacramenti actualis deuotio, saltem pro aliqua parte temporis, quoniam Christus præcepit hęc
C. Si non fieri in commemorationem, id est, in actualem memoriam suæ passionis & charitatis. Nec dubium, quin
aũt de cõ. loquatur de memoria procedẽte ex charitate, quę vtique memoria nõ est sine actuali deuotione [R E V S
distinc.2 erit corporis & sanguinis domini] id est, sic confundetur, damnabitur, & punietur, ac si Christum occi-
C. Quia disset, eiusque sanguinem effudisset. Non tamen intelligẽdum est secundum omnimodam æqualitatem,
corpus de sed secundum magnam similitudinem. ¶ Præterea aduertendum quod dignitas sumendi hoc sacramen-
cõs.dist.2. tum attendi potest dupliciter. Vno modo ex parte sumentis, & sic potest homo digne accedere, quando
C. Si non videlicet non est sibi conscius, de peccato mortali, ita vt de pręteritis doleat, nec peccare mortaliter pro-
sunt, de cõ ponat, imò omne mortale firmiter vitare intendit, faciens quod in se est, & cum actuali deuotione mẽtẽ
se.dist.2 suã disponens. Secundo, ex parte sumpti, videlicet sacramenti quod sumitur, cuius tãta est dignitas pro-
pter vnitam diuinitatẽ, vt nullus viator tãtæ valeat esse perfectionis, vt dignus sit ipsum accipere. Qua-
tuor autem consideranda sunt in omni sacrificio, & maxime in celebratione sacramẽti altaris. Videlicet
quis offert, vt homo propriam imperfectionem perpendat, confiteatur, & corrigat. Cui offert, vt. s. diuinę
maiestatis dignitas consideretur, & ita cum omni reuerentia accedatur. Quid offert, vt qualitas sacrificij
ritè pensetur. Huius autem sacrificij tanta est dignitas, vt non solum hominum, sed etiam angelorum lin F
gua enarrando deficiat. Et propter quid offertur. Si hæc diligẽter pensentur, inæstimabilis erit fructus sa
crosanctæ communionis. imò experimentalis, & omni admiratione dignissimus. [P R O B E T autem se-
ipsum homo] hoc est, interiora sua studiose scrutetur, discutiat, purget, disponat [E T sic de pane illo e-
dat] id est, taliter examinatus & præparatus corpus Christi manducet [E T de calice] sanguinem [B I-
B A T] In primitiua nanque ecclesia dabatur hoc sacramentum sub vtraque specie. Sed postea ordinatũ
est, ne detur populo sub specie vini, propter periculum effusionis. [Q V I enim manducat] corpus [E T
bibit] sanguinem Christi [I N D I G N E] secũdum sensum expositum [I V D I C I V M] reprobationis. s.
FINIS meritum æternæ damnationis [S I B I manducat & bibit] id est, communicãdo acquirit, quia mortali-
ter peccat [N O N dijudicãs] id est, non discernens [C O R P V S] & sanguinem [D O M I N I] id est, illud
accipiens intimoratè & irreuerenter tanquam alium cibum. Ecce quàm terribiliter loquitur sanctus Apo
stolus, vt nos ab indigna cõmunione cohibeat. Christus vero nõ minus terribiliter intonat, vt nos ab ab-
Ioan.6 stinentia communionis reuocet: dicens, Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius san-
1.Ioan.1 guinem, non habebitis vitam in vobis. Quid ergo inter has terribiles comminationes eligendũ atq; agen
Prou.24. dum est misero peccatori? Si enim dixerimus, quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, præser-
Lucæ.19 tim cum iustus septies cadat in die, nisi vt seipsum cum omni humilitate disponat, pro viribus, confiten-
do, satisfaciendo, vitam quotidie emendando, Christi beneficia recolendo, & in sola misericordia creato
ris integra mente sperando? ¶ Denique quamuis bonum sit, interim ab hoc sacramẽto abstinere ex timo G
re & reuerentia, propter propriam imperfectionem, & periculi grauitatem, melius tamen est quotidie ac
cedere ex feruenti amore & amicabili familiaritate atque fiducia. Actus enim charitatis dignior est actu
timoris. Optimum vero est taliter viuere, vt dignus sit homo quotidie sumere, proficiẽdo in vera charita
te, & per consequens in omni virtute, ac dono spiritus sancti. Hoc nãque est incessabiliter communicare
loquẽdo de spirituali communione, qua Paulus primus heremita quotidie communicauit, qui tamen in-
tra centum circiter annos, hoc sacramentum sacramentaliter nunquam accepit. [I D E O] id est, propter
irreuerentem sacramenti sumptionem [S V N T inter vos multi infirmi] corporali lãguore [E T imbecil-
les] id est, penè consumpti longua inualitudine [E T dormiunt multi] id est, corporaliter moriũtur in pœ
nam huius culpę. Quemadmodum enim in veteri testamento grauiter etiam in præsenti puniti sunt, qui
Leui.10 statim post legislationem, legem scriptam transgressi sunt, (vt patet de duobus filijs Aaron, & homine
Num.15 colligente ligna in die sabbati, adoratoribus quoque vituli aurei; qui omnes occisi sunt) ita in nouo te-
Exo.32 stamento statim post euangelicæ legislationem & confirmationem dire percusi sunt transgressores
Act.5. euangelicæ legis, vt patet de Anania & Saphyra, & de excommunicatis quos dæmon in primitiua ec-
1.Cor.10. clesia corporaliter affligebat, vt dictum est supra. Simili modo communicantes indigne in primitiua ec-
clesia frequenter mox vltionem diuinam perpessi sunt, scilicet longam languoris molestiam, & inter- H
dum etiam corporalem interitum. Talia enim fiebãt ad legis confirmationem, & aliorum terrorem. Fa-
cit autem deus tales vltiones interdum, vt agnoscatur diuina prouidẽtia & iustitia. Interdũ vero, vt cõ-
mendetur nobis diuina misericordia. ¶ Deinceps ostẽdit, quomodo possimus iram atque iudicium dei
Psal.50 euadere. [Q V O D si nosipsos dijudicaremus] id est, nostra peccata consideraremus, argueremus, & puni
Iob.13. remus, dicentes, Tibi soli peccaui. Et illud beati Iob, Vias meas in conspectu dei arguam [N O N vtiq; iu-
Ioan.3 dicaremur] iudicio reprobationis. (De quibus dicitur in Ioanne, Qui credit in filium, non iudicatur) si
Naum.1 non damnaremur: quia vt dicitur per Prophetam, non cõsurgat duplex tribulatio. Loco cuius alia trans-
Iudith.8 latio habet, Non iudicabit dominus bis in idipsum. Loquitur Apostolus in persona totius generis huma-
ni, cum ipse non esset in isto culpabilis. ¶ Deinceps ponit vtilitatem diuinæ correctionis. [C V M iudica-
mur autem à domino] Hoc est, per nostros excessus temporalibus pœnis addicimur, (sicut nunc dictum
Hebr.12 est de indigne communicantibus) [C O R R I P I M V R] id est, flagello paternæ correctionis percutimur:
Apocæ.3 Iuxta illud Apocalypsis, Ego quos amo, arguo & castigo. Et Iob, Beatus homo qui corripitur à domino
Iob.21 [V T non cum hoc mundo damnemur] id est, ne cum mundanis, & vanis hominibus super quos non est
2 Mac.6. virga dei, æternaliter pereamus. Hoc est quod alibi scriptura loquitur, Etiam non multo tempore sinere
peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltionẽs adhibere, magni beneficij est indicium. [I T A Q V E
De co.dis. fratres mei] ne præinducta mala vobis contingant [C V M conuenitis] in ecclesiam materialẽ [A D mã-
2.c.liq̃do. ducãdum] panem cœlestem, videlicet corpus dominicum [I N V I C E M expectate] vt nõ inchoetur ce-

A lebratio diuinorum:nec fideles communnicent,nisi cum omnes conuenerint.[SI quis autem esurit]nõ
potẽs expectare tam diu[DOMI manducet]cibum corporalem,non in Ecclesia, sicut hucusq; fecistis.
Nec tamen postmodnm communicare pręsumat eodem die,quoniam à ieiuno duntaxat sumẽdum est C.sacra-
sacramenrum.Hæc igitur facite[VT non in iudicium]damnationis,[CONVENIATIS] hoc est,ne cõ mẽt.de cõ
ueniendo inordinate incurratis nõ fructum sacræ communionis,sed iudicium perpetuę mortis.[CAETERA autem]quæ modo non scribo[CVM venero,disponam]Ex hoc elicitur,quod quędam obser- sec.dist.2.
uantur in ecclesia ex ordinatione apostolorum,quæ scripta non sunt,vt est adoratio crucis in die para Et c.liqui
sceues.Vnde generalis consuetudo ecclesiæ pro lege seruanda est. do.decõ.
dist.2.

CAP. XII. [DE spiritualibus autem,nolo vos ignorare.] ARTIC. XII. C.consue
tudo.di.2

CORRECTIS Corinthiorũ erroribus circa sacramenta,baptismi,matrimonij,
& eucharistiæ:nũc instruitur de donis & gratiis supernaturalibus spiritus sancti tã
gratum facientibus q̃ gratis datis,& ait,[DE spiritualibus autẽ].i.diuinis charisma
C tibus,donis,seu gratiis spiritus sancti[NOLO uos ignorare].i.ignaros esse, quid se-
cundum catholicam fidem de illis sit tenendũ,ô[FRATRES] Deinde ostendit apo
stolus quales isti fuerũt antequã receperunt gratiã dei.[SCITIS autẽ] memoriter
tanquã experti[QVONIAM].i.quod[CVM gentes essetis]hoc est,in gẽtilitate cõ EPIST.
uersantes,gentiliterq́; viuentes eratis[ET simulachra muta].i.idola insensata,de quibus scriptum est,
B Os habent & non loquentur[PROVT ducebamini]suggerente diabolo,vel propria consuetudine,
[EVNTES].i.assidue proficiscentes.[IDEO notum vobis facio]per præsentẽ scripturam[QVOD ne
mo in spiritu dei].i.in spiritu sancto[LOQVENS] verbo cordis,verbo oris,vel verbo operis. De quo Psal.113
Zacharias propheta,Hęc sunt,inquit,verba quę facietis,&c.[DICIT] aliquod horum triũ verborum
[ANATHEMA Iesu].i.blasphemiam vel quodcunq; mortale peccatum à deo separatiuũ contra Chri-
stum.Hoc dicit Apostolus ad innuẽdũ,ꝙ per gratiam dei vitatur mortale peccatum,& vt sciamus illũ Zach.8
non operari aut loqui in spiritu sancto,videlicet secũdũ gratiã eius(quod idem est dicere) qui Christo
iniuriã irrogat.Vnde in prima Iohãnis canonica habetur.In hoc cognoscitur spiritus dei. Omnis spũs Heb.1
qui confitetur Iesum Christum in carne venisse,ex deo est.Et omnis spiritus qui soluit Iesum Christũ, Apoc.2
ex deo non est.[ET nemo potest dicere,dominus Iesus].i.Iesum Christũ cum debita attentione, & cor
dis affectu exprimere.Vel,cum veraciter dominum suum appellare[NISI in spiritu sancto] hoc est,ex 1.Ioan. 4
gratia gratificante.Talis enim prolatio Iesu cum sit confessio oris & actio meritoria,procedit ex chari
tate & fide formata.Nec obstat quod ait saluator.Non omnis qui dicit mihi,domine domine,intrabit
in regnũ coelorũ.Talia enim atque similia intelliguntur de dictione informi ac nuda, cui nec charitas Philip.2
nec operatio correspondit.Apostolus autem vult dicere quod non possumus aliquid meritorie cogita Matt.7
re,loqui vel operari,nisi in spiritu sancto per gratiã gratificantẽ.Declarata necessitate & efficacia gra-
C tiæ,fonte quoq; gratiarum ostenso,agit Apostolus de gratiis in speciali. Deniq; triplex ponitur diffe-
rentia hominum quantũ ad actus & habitus animæ rationalis,vt Thomas in secunda secũdæ pulchrè
deducit.Prima est,secundũ diuersas gratias gratis datas.Nã alij datur gratia prophetię,alij gratia sanita
tum,alij sermo sapientiæ,alij sermo scientiæ,sicut patebit.Secunda differentia est, secũdum diuersitatẽ
officiorum ac statuum.Alij enim datum est ministerium apostolatus,alij ministeriũ sacerdotij,&c. Ter
tia est,secundũ diuersitatẽ vitę & operationũ.Quidã enim sunt cõtẽplatiui,quidã actiui. ¶Gratia aũt Galat.3
est duplex,videlicet gratũ faciens,& gratis data,quę differunt in hoc,quod per gratiã gratum facientẽ
cõuertitur rationalis creatura immediate ad deũ conuersione charitatiua.Datur enim hæc gratia prin
cipaliter propter bonũ eius cui pręstatur.Gratia vero gratis data est,per quã vnus cooperatur saluti al
terius.Quę enim à deo sunt,ordinata sunt.Ordo autẽ in hoc cõsistit,vt ait Theologus,vt vnus per aliũ
reducatur ad deũ.Idcirco gratia gratis data,datur principaliter ꝓpter bonũ alterius.s.propter vtilitatẽ Rom.13
ecclesiæ.Sed ad hãc vtilitatẽ tria requiruntur.Primo,quędã facultas exercẽdi actũ ecclesiæ vtilẽ,& ista Iacob.5
habetur per gratiã gratis datã,vt est donum linguarũ gratia miraculorum.Secũdo requiritur authori Dionysi⁹.
tas exercendi actũ huiusmodi,vt apostolatus,vt sacerdotium.Tertio quoq; exigitur executio operum.
D ¶Quantum ergo ad primum istorum,dicit apostolus.[DIVISIONES vero gratiarum]gratis datarũ
(de quibus nunc agitur)id est,ipsę gratiæ diuisę sunt,cum sint diuersæ ac plures,sicut dicetur.[IDEM
autem spiritus]est,scilicet spiritus sanctus,qui est omniũ donorum istorum gratuitorũ collator. Quan
tum autem ad secundum,subiungitur,[ET diuisiones ministrationum sunt]id est, officia seu ministeria
ecclesiasticarum personarum distincta & varia sunt.[IDEM autem dominus]distributor istorum.[ET
diuisiones operationum sunt]id est,diuersæ sunt exequutiones officiorum iam prædictorum,& vnum
opus maius & dignius est alio.Quidam per ministrationes intelligunt effectus gratiæ gratis datę quã-
tum ad alios,prout vnus alteri subseruit.Per operationes vero,effectus gratiæ quo ad seipsum.Quãuis Galat.3
etiã tria nomina hic expressa,videlicet spiritus,dominus,deus,vnicuiq; diuinę personæ conueniãt pro
prie tamẽ per spiritum accipitur spiritus sanctus,per dominum filius,per deum pater.[IDEM vero est
deus qui operatur]mediate vel immediate[OMNIA in omnibus] reddendo singula singulis.i.omnia
quæ sũt in quacunq; re.quicquid enim est causa causæ,est causa causati:imò effectus causę secundę ma
gis ascribendus est causæ primæ,q̃ causæ secundæ.Non autẽ operatur deus omnia in omnibus, tanquã
sit forma & esse internum omnium rerum,vt multi putauerunt,sed sicut causa efficiẽs & finalis , cuius Galat.3
virtute & desiderio operatur omnis causa secũda.¶Deinceps ponit Apostolus causam finalẽ infusiõis
gratuitorũ donorũ.[VNICVIQVE autẽ].i.omni cui datur,[DATVR manifestatio spiritus].i.gratia
gratis data,qua declaratur præsentia spũs sancti,nõ quod talis gratia semp cõiuncta sit charitati, ita vt Iohan. 11

Num.22. dens per eam habitet in homine, sicut in electis habitare fertur per acceptionẽ ipsorum: imò gratia ta- E
Mat.7 lis sæpe cõfertur malignis, vt patet de Iuda proditore & Balaã. Propter quod ait Saluator, Multi dicẽt
2.Petr.1 mihi in die illo, Domine, domine, nõne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eieci
Matt.25 mus, & virtutes multas fecimus? &c. Dicitur tamẽ gratia ista manifestatio spiritus, quia frequẽtius signũ
Luc.19 est diuinæ inhabitationis, & semper ostẽdit virtutẽ diuinã præsentialiter operantẽ per dona huiusmodi.
1.Petr. 4. Datur ergo hæc gratia [AD vtilitatẽ]. i. profectũ ecclesię, sicut ostẽsum est. Datur enim talentum diuini
beneficij vt expendatur vtiliter, nõ vt abscõdatur ignauiter: secũdũ quod ait saluator, Negotiamini dũ
venio. Et Petr' quoq; hortatur, Vnusquisq; sicut accepit gratiã, in alterutrũ illã administrãtes. ¶ De-
inde enumerãtur gratię gratis datę. [ALII quidẽ datur per spiritũ]. i. à spiritu sctõ [SERMO sapiẽnę]
.i. sapiẽtia alij sermocinãdi: videlicet cognitio diuinorũ. [ALII autẽ] datur [SERMO sciẽtię]. i. sciẽtia
Rom.1. rerũ humanarũ & creaturarũ, per quas declarãtur diuina, quoniã inuisibilia dei per ea quæ facta sunt,
cognoscũtur [SECUNDŨ eundẽ spiritũ.]. i. secundũ beneplacitũ eiusdẽ spiritus sancti, & non secũdum vel
Luc.21 porpter merita nostra. ¶ Exprimit autẽ Apostolus hæc duo dona gratuita præmittẽdo sermonẽ ꝑpter
Eccl.41 duo. Primo ad insinuandũ quod ordinãtur ad instructionẽ aliorũ. Secũdo ad innuendũ quod nõ solũ ha
Eccl.20 bitualis cognitio, sed etiã vsus seu ordinata expressio sit à deo. Vnde dicit Saluator, Ego dabo vobis os
Esaię.11 & sapientiã, cui nõ poterũt resistere oẽs aduersarij vestri. Et alibi habetur, Sapiẽtia abscõdita, & thesau
rus inuisus, quę vtilitas in vtroq;? ¶ Sciẽdũ vero, ꝙ ista sapiẽtia & sciẽtia realiter differunt à sapiẽtia & F
sciẽtia quę sunt de numero septẽ donorũ spũs sancti. Illa enim haberi nõ possunt sine charitate & gra-
tia gratũ faciẽte; ista vero, vt dictũ est, possunt esse in impũs. [ALTERI] datur [FIDES]. i. cõstantissi-
ma certitudo de inuisibilibus, quę in sacra scriptura præsupponuntur. Nõ ergo sumitur fides hoc loco,
Iosue.10 prout est virtus theologica. [IN eodẽ spiritu]. i. virtute spiritus sancti. [ALII] datur [GRATIA sani-
tatum]. i. virtus curãdi infirmos [IN vno spiritu]. i. in spiritu sancto. Qui in seipso vnus & simplex est,
quãuis in donis sit multiplex. [ALII] datur [OPERATIO virtutũ]. i. magnorũ miraculorũ, facultatẽ natu-
ræ omnino excedentiũ, vt est statio solis. [ALII prophetia] hoc est, cognitio futurorũ cõtingentiũ cer-
1.Iohã. 4 ta atque diuinitus inspirata. [ALII discretio spirituũ] hoc est, discreta cognitio seu rectũ iudiciũ de his
quæ in animo aliorũ versantur, vel ab eis proferuntur, vt sciat homo quo spiritu vnũquodq; dicatur.
Potest quoq; intelligi de discretione spirituũ bonorũ inter malignos discernendi, ne fallatur quis à Sa-
tana, proponẽte mala sub specie boni, vel in specie angeli apparẽte. [ALII] dãtur [GENERA linguarũ]. i.
diuersa idiomata, seu facultas vtẽdi cõpluribus linguis. [ALII] datur [INTERPRETATIO sermonũ]. i. expo-
sitio alienorũ idiomatũ, vel difficiliũ sensuũ, aut prophetaliũ visionũ. Sanctus Thomas in prima secũdæ
assignat sufficiẽtiã gratiarũ istarũ hoc modo, Gratia gratis data ordinatur ad hoc, vt vnus cooperetur
saluti alterius. Ad hanc vero cooperationẽ tria requiruntur. Primũ est, diuinorũ præclara quædã cogni G
tio. Secundũ est, eorundẽ firma probatio, nõ vtiq; per naturalem rationẽ, sed per diuina miracula. Ter
tium est, eorum apta prolatio. Quantum ad primũ tria sunt necessaria. Primo, vt aliorũ instructor pri
ma principia sacrę scripturę, puta articulos fidei, certissime noscat. Et quantũ ad hoc ponitur fides, quę
iam sumitur pro certitudine fidei. Secundũ est, certa cognitio principalium conclusionum ex prędictis
principiis deductarum, & ita est sapiẽtia. Tertium est, declaratio diuinorum & inuisibilium credẽdorũ
per manifesta exẽpla, sicq; ponitur sermo sciẽtię. Confirmatio autẽ seu probatio inuisibiliũ fidei, fit per
ea quę diuinę virtuti sunt propria, & hoc dupliciter. Primo, vt ea fiãt quę diuinæ potestati sunt ꝓpria,
vt sunt diuina prodigia. Quę si pertineant ad corporis sanitatẽ, erit gratia sanitatum: si vero ordinẽtur
ad diuinę potẽtię manifestationẽ, erit operatio virtutum: si vero ea manifestet quæ diuinę scientiæ pro
pria sunt, sic est prophetia quantũ ad cognitionẽ contingẽtium: vel discretio spirituum, quãtum ad co
gnitionẽ secretorũ cordis. ¶ Ad conuenientẽ vero prolationẽ, primo requiritur facultas idiomatũ, vt
possit homo loqui hominibus cuiuscunq; idiomatis, & sic est donũ linguarum. Secundo exigitur intel H
lectualis cognitio dicendum, quod pertinet ad interpretationẽ sermonum. [HAEC omnia operatur]. i.
cuncta dona prædicta efficit in nobis [VNVS atque idẽ spiritus] sanctus [DIVIDENS]. i. mensuraliter
FINIS distribuens [SINGULIS] quibus ista præstantur [PROVT vult]. i. nõ secundum necessitatẽ naturę, sed
secundum libertatẽ suę voluntatis æternæ. Ex hoc patet, Spiritũ sanctum esse verum deum, aliter enim
nõ operaretur hæc prout vult. ¶ Horũ exẽplum subiungitur [SICVT enim corpus] humanũ] VNUM
est] cõiunctione mẽbrorum & vnitate suæ formæ substãtialis [ET] hoc corpus [MEMBRA habet mul-
ta] videlicet manus, pedes &c. [OMNIA autẽ membra corporis cũ sint multa, vnũ corpus sunt, ita &
Coloss.3. Christus] in se vnus est, habẽs mẽbra diuersa. s. vniuersos fideles qui Christo vniũtur vt capiti: faciũtq;
Ephes.1 sub eo vnum mysticũ corpus, quod est ecclesia. Sicut ergo diuersis mẽbris, ita diuersis fidelibus, diuersa
dona siue officia deputantur atq; cõueniunt. Quomodo autẽ corpus Christi mysticũ vnũ sit, subditur.
[ETENIM in vno spiritu]. i. in spũ sancto, seu gratia spũs sancti [OMNES nos in vnũ corpus] hoc est, ad
Mat.28 hoc vt simus vnũ mysticũ corpus, per fidẽ & charitatẽ cõiũcti [BAPTIZATI sum'] nõ solũ in nomine spũs
Eph. 4 sancti, sed in nomine patris & filij & spiritus sancti, vel certe in nomine Christi [siue Iudæi, siue genti-
les, siue serui, siue liberi]. i. diuersitas ritus, aut conditionis vnitatẽ istam nõ impedit [ET omnes in vno
spiritu] sancto [POTATI sumus] spirituali potatione. i. diuersis charismatibus spirit' sancti impleti. De
qua potatione dicit Saluator apud Iohannẽ, Qui biberit ex aqua quã ego dabo, nõ sitiet in ęternum,
Iohan.4 sed aqua quã ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. ¶ Deinde Apostolus similitu-
dinem istã clarius explicans, subdit. [NAM & corpus non est vnum mẽbrum, sed multa.] Loquitur au-
Col.3 tem de corpore naturali organico, quod constat ex membris distinctis. [SI dixerit pes, quoniã nõ sum
manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore?] Hoc intelligi potest, vel de pede corporis
humani, qui non ideo esset pars corporis, quamuis diceret se non esse manum. Vel de pede eccle-

A ſiæ,hoc eſt homine habente gratiā inferiorē.Itaq; ſi dixerit pes iſte,Quoniam nō ſum manus.i. ex quo
nō ſum ita perfectus,vt is cui operatio virtutū collata eſt,idcirco non ſum de corpore myſtico eccleſię,
nō ideo nō eſt de corpore?hoc eſt,ex hoc non ſequitur,quod non ſit aliquo modo de corpore eccleſiæ:
[ET ſi dixerit auris,Quoniā nō ſum oculus]idcirco[NON ſum de corpore,nō ideo nō eſt de corpore?]
Poſſunt autē per aurē & oculum intelligi naturalis corporis mēbra,vel perſonæ eccleſiaſticæ,vt per au
rē intelligatur qui habet gratuitū donū ſcientiæ:per oculos autē,qui habet gratiā ſapientiæ,quorū infe
rior,quāuis diceret ſe nō eſſe parē ſuperiori,ex hoc tamē nō ſequeretur,quod nullo modo ad corpus ec
cleſiæ pertineret.[SI TOTUM corpus] eſſet[OCVLVS, vbi]eſſet[AVDITVS?].i.auris.[SI totum] cor- Rom.12
pus eſſet[AVDITVS,vbi]eſſet[ODORATVS?]id eſt,nares.Per hoc deſigatur, quod ſi omnes fideles
eſſent vnius officij,non poſſet ſaluari diuerſitas officiorū,gratiarū,& operationū,quæ ad eccleſiæ per-
fectionē requiritur periretq; decor eccleſiæ,qui in ordine diuerſorū cōſiſtit.[NVNC autē]propter exer
cēda opera naturæ neceſſario[POSVIT].i.ordinauit,formauit atq; cōſtituit [DEVS]per cauſas ſecū-
das[MEMBRA]in corpore hominis.[VNVMQVODQVE eorum in corpore] humano [SICVT vo-
luit]qui omnia operatur ſecundū propoſitū voluntatis ſuæ.[QVOD ſi eſſent omnia]ad corporis inte- Ephe.1
gritatē ſpectantia[VNVM mēbrum:vbi]eſſet[CORPVS?]q.d.Nō eſſet corpus organicū, ad cuius per-
fectionē diuerſa mēbra cōcurrunt.[NVNC autem]ad vitandū incōueniens tale[MVLTA quidem mē- Ibidem
bra]ſunt, [VNVM aūt]eſt[CORPVS]reſultans ex diuerſitate membrorum:ſimili modo eſt in eccleſia.

B Sed quamuis ſit tanta diuerſitas ordinis in naturalibus membris corporis, ac myſticis membris eccleſiæ,
ſuperiora tamen indigēt inferiorum auxilio,ſicut ſubiūgitur, [Non poteſt autem oculus dicere manui.]
Quamuis oculus loqui poſſet,non tamen veraciter diceret manui,quæ eſt organum organorū atq; in-
ferior oculo[OPERA]id eſt, actione[TVA non indigeo.]quod enim oculus videt agendū, manus exe
quitur.[AVT iterum,caput]nō poteſt dicere[PEDIBVS]qui viliores ſunt capite[Non eſtis mihi ne-
ceſſarij.]Pedes enim perducunt caput ad neceſſaria alimenta.Sic in eccleſia contēplatiui(qui deſignā-
tur per oculum)indigent opera actiuorum,& prælati(ſignificati per caput)indigēt ſubditis,qui expri- Galat.6
mūtur per pedes. Poteſt enim humilis,poteſt & ſubditus,quod non poteſt ſublimis & rector. [SED mul
to magis quæ videntur membra corporis infirmiora eſſe]id eſt,viliora,vt manus & pedes, quæ cunctis
membris deſeruiunt. Vel infirmiora,hoc eſt teneriora,vt oculus[Neceſſariora ſunt]ad vitæ ſuſtētatio-
nem.[ET quæ putamus ignobiliora eſſe mēbra corporis] vt ſunt mēbra quæ generationi atq; egeſtioni
deſeruiunt[HIS honorem abundantiorem circundamus] id eſt,diligentius tegimus & veſtimus.Sic in
eccleſia imperfectioribus maior cura & ſubuentio neceſſariæ ſunt,vt.ſ.diligētius inſtruātur & ſpiritua-
libus donis perficiantur.[Honeſta autem noſtra]hoc eſt membra corporis pulchriora,nullius]operimē
ti & ornatus[EGENT]vt oculi,genæ, facies[SED deus temperauit]id eſt, conuenienter proportiona-
uit[CORPVS] humanum. Cuius temperationis modus annectitur[ET cui deerat honor, id eſt, mem- Deut.32.
C bris vilioribus[AMPLIOREM tribuendo honorem]id eſt,ornatum veſtimentorū,quia indidit homi- 2.Reg.13
nibus naturalem inſtinctum,ad hoc[VT non ſit ſchiſma]id eſt,diſproportio membrorum[IN corpore,
ſed in idipſum]hoc eſt, propter bonum totius corporis [PRO inuicem ſolicita ſint membra]id eſt,ſibi
inuicem prompte ſubſeruientia in rebus agendis, periculiſq; vitandis . Sicut pro defenſione oculorum
manus ſe obiicit,& pro manuum defenſione,oculus vndique conſpicit.[ET ſi quid]moleſtiæ [PATI-
TVR vnum membrum,compatiātur omnia membra,ſuccurrendo læſioni membri infirmi:nam & do-
lor vnius membri redundat in aliud. [SIVE gloriatur]id eſt , in aliquo delectatur[VNVM membrum, Eph.5
congaudeant omnia membra]id eſt,ſuo modo congratulentur atque reſloreant . Quemadmodum er-
go tanta eſt habitudo inter corporis membra,vt vnum alteri auxilietur,condoleat , congratuletur , ſic
eſſe oportet inter fideles,ſi velint effici membra Chriſti. ¶ Vnde ad oſtendendum quod iſta fideles cō- Rom.15
cernant,ſubiungitur.[VOS autem eſtis corpus Chriſti]myſticum,charitatis & fidei nexu ad inuicem,& Col.3
cum Chriſto vnitum. [ET] eſtis [MEMBRA] dependentia,quantum ad eſſe ſpirituale[DE membro] Eph.4
id eſt,Chriſto principali capite noſtro. Vel,de membro,id eſt,perſona eccleſiaſtica, cuius prædicatione
eſtis conuerſi. ¶ Deinde tractat apoſtolus de ordine prædictorum donorum, & diſtinctione miniſtra-
D tionum.[ET quoſdam quidem].i.paucos,reſpectu aliorum[POSVIT deus] per fidem & gratiam[IN Pſal.6
eccleſia] id eſt inter fideles[PRIMVM] ordine dignitatis[APOSTOLOS]ſummos ac primos Chriſti
vicarios,principes populorum ac iudices.[SECVNDO]id eſt,ſtatim poſt apoſtolicam dignitatē poſuit,
[PROPHETAS]noui teſtamenti,myſteria ſcripturarū ac futura pronunciantes,quales in actibus Apo
ſtolorum leguntur fuiſſe Agabus,Sileas,& alij plures. Ariopagitam quoque Dionyſium fuiſſe prophe- Act.11
tam teſtatur epiſtola eius ād Euangeliſtam Iohannē.[TERTIO]loco dignitatis,poſuit deus[DOCTO- Act.13
RES]præcepta vitæ prædicantes,& alios imbuentes. De quibus in actibus legitur,Erant autē in eccle-
ſia, quæ erat Antiochiæ,prophetæ & doctores.[DEINDE]poſuit in eccleſia[VIRTVTES]id eſt,o-
peratores miraculorum in rebus extra hominem.[EXINDE] poſuit [GRATIAS curationum] hoc
eſt ſanatores corporum humanorum ordine ſupernaturali. Certum eſt autem, omia iſta conuenire apo
ſtolis. Erant enim ſummi prophetæ,& primi doctores eccleſiæ,ſignis præclari:ſed Apoſtolus ponit hic
ordinem gratiarum & gradus miniſtrorum , digniora dignioribus tribuens. ¶ Præterea poſuit deus
in eccleſia [OPITVLATIONES] id eſt,adiutores ſuperiorum , ſicut archidiaconi opitulantur epi-
ſcopis : [GVBERNATIONES] id eſt,prælationes minorum perſonarum,vt ſunt presbyteri : [GE-
nera linguarum]id eſt,loquentes linguis diuerſis ex gratia ſpeciali:[Interpretationes ſermonum] hoc
eſt occultorum ſenſuum explanatores. ¶ Quod autem non omnia dona data ſint ſingulis,ſed vni hoc,
alij illud,declarat continuo[Nunquid omnes]homines [APOSTOLI?] non vtique, ſed pauciſſi-
mi.quanto enim perfectio maior,tanto eſt rarior.[NVNQVID omnes prophetæ?nunquid omnes do-

Esa.11. ctores? nũquid omnes virtutes? .i. miracula operãtes [NVNQVID omnes gratiam habẽt curationum? E
nunquid omnes linguis] diuersis [LOQVVNTVR? nunquid omnes interpretantur?] exponẽdo obscura.
¶ Ne autem desiderium hominum principaliter feratur ad desiderãdum dona ista gratuita, eo quod ad
honorificentiam quandam pertineant, monet Apostolus, vt dona gratum facientia, sicut sunt septem
dona spiritus sancti, potius desiderẽtur. [AEMVLAMINI autem] hoc est, sectamini & optate [CHA-
rismata meliora] hoc est salubriora dona spiritus sancti. [ET adhuc] vltra omnia prædicta [EXCELLENTIO-
1. Cor. 12. rem] viam ad patriam perducentem [VOBIS demonstro.] In sequentis capituli exordio. s. charitatem.

CAP. XIII. [SI linguis hominum loquar &c.] ARTIC. XIII.

Act. 2 HABITO tractatu de gratiis gratis datis, iam agitur de charitate, quę secũdũ quosdã
EPIST. realiter idẽ est cum gratia gratũ faciente. Secũdum Thomã vero ab ea realiter differt,
est tamẽ insprarabiliter ei vnita. ¶ Charitatis igitur dignitatẽ insinuãs; ait, [SI linguis
hominũ] vniuersorũ [LOQVAR] sicut & loquor. Apostolis namq; data est omniũ lingua-
rũ notitia. Loquar quoque [ET] spiritualibus linguis [ANGELORUM] .s. quãuis sic loqui
August. possem, sicut angeli sancti loquuntur ad inuicẽ per intellectualẽ conuersionẽ vnius ad
aliũ, vt cũ superiores illuminãt inferiores, vel inferiores superioribus proprios mani-
festant cõceptus. Quæ loquutio est per volũtariã determinationẽ ac intellectualẽ eorũ conuersionẽ ad
inuicẽ: quod enim in corporalibus facit situs, hoc in spiritualibus efficit ordo, secũdũ Augustinũ [CHA- F
ritatẽ autẽ] dei & proximi [NON habeã, factus sum velut æs sonans, aut cymbalũ tinniens] .i. inanẽ strepi-
pitũ verborũ emitto, qui alios atq; docet delectat: mihi aũt nõ prodest, quoniã spũaliter mortu° sum.
AEs quoq; sonãdo, aliis aliquid significat, cymbalũ quoq; tinniẽdo audiẽtes delectat. Patet ergo quod
donũ linguarũ sine charitate nihil prosit, quãtuncũq; sit sublime. [ET si habuero prophetiã] quæ est su
pernaturalis cognitio futurorũ, [ET nouerim mysteria omnia] .i. occulta sacramenta summæ trinitatis
[ET omnẽ scientiã] vtriusq; testamẽti [ET habuero omnẽ] hoc est perfectã [FIDEM, ita vt montes] orã-
Marc. 11 do, vel imperando [TRANSFERAM] de locis suis. (De qua fide in Euangelio loquitur Christus, Qui
Matth. 7 cunque dixerit huic monti, tollere & mittere in mare, & nõ hæsitauerit, fiet ei) [CHARITATEM autẽ nõ
habeã, nihil sum] quantũ ad esse spirituale, deiforme, ac meritorium. Charitas enim vita est animæ, ideo
charitate ablata, desinit esse & viuere corã deo. [ET si distribuero in cibos pauperũ omnes facultates meas]
Rom. 5. .i. omnia bona mea pauperibus nutriẽdis erogauero: [ET si tradidero corpus meũ] tormentis pro obser
uatione iustitiæ [ITA vt ardeã] hoc est cõburar: [CHARITATEM autẽ non habuero, nihil mihi prodest] ad
promerendam vitã ęternã. Charitas enim viuificat mentẽ, iungitque affectũ cum deo, referens cuncta ad
vltimũ finem. [CHARITAS patiens est] facit enim æquanimiter ferre aduersa amore dilecti [BENIGNA est] .i.
clemens, facilis ad donandũ. Hi actus sunt à charitate imperatiue, ab habitu vero patientiæ & benigni- G
tatis procedunt ęlicitiue. [CHARITAS nõ ęmulatur] .i. nõ inuidet prosperitati alterius. Porrò significatio-
nes huius verbi ęmulor, cõtinẽtur hoc versu, AEmulor inflatur, amat, inuidet ac imitatur. Charitas [Nõ
agit perperã] .i. peruerse, impediendo bonũ alterius, [Nõ inflatur] tumore superbię, [Nõ est ambitiosa]
Matth. 5. optando prælationem [Non querit quæ sua sunt] non est inordinate in seipsam reflexa, ita vt solũ aut
Iacobi. 5. finaliter intẽdat & quærat proprium bonũ, sed potius quærit dei honorem finaliter: proximorum autẽ
salutem quęrit vt propriam. Vel, non quærit quæ sua sunt. .i. sua non repetit cum scãdalo alterius: nõ ei
amat pecunias, sed animarũ salutes. [Non irritatur] .i. nec verbis nec signis prouocatur ad iram. [Non
Hebr. 4 cogitat malum] .i. nocumentũ inferre alicui. [Non gaudet super iniquitate] .i. de culpa alterius nõ læta-
tur, imò compatitur. [congaudet autem veritati] vitæ, doctrinę atque iustitiæ .i. bonis operibus, & rectę
doctrinæ. [OMNIA suffert] .i. aduersa fortiter tolerat, & proximorũ defectus pie sustinet. [OMNIA credit]
1. Ioan. 4. quæ diuinitus reuelantur. Non omnibus, cum non sit credendum omni spiritui: nec simpliciter omnia
Prou. 14. quæ dicuntur credit esse vera, quia hoc esset incircunspectionis: secundũ illud, Innocẽs credit omni ver
bo, Vbi innocẽtia pro defectu sensus accipitur. [OMNIA sperat] .i. diuina promissa lõganimiter expectat H
& quæ petit, confidit adipisci [OMNIA sustinet] id est, onera aliorum sustentat & portat. [CHARITAS nun-
Apoc. 2 quam excidit] id est, nunquam finitur, aut esse desinit. Quod intelligendum est, non quantum ad subie-
Matt. 24 ctum charitatis: nam habẽs charitatẽ potest eam amittere. Iuxta illud, Habeo aduersum te, quod chari-
tatem tuam primam reliquisti. Et Christus in Euangelio, Refrigescit (inquit) charitas multorũ. Sed in-
telligendum est, quantum ad charitatis perfectionem internam, quoniam ita perfecta est charitas, vt nec
actus nec habitus charitatis repugnet statui beatorũ. Vnde cum præsenti vita nõ finiũtur, sed in futuro
Rom. 8 perficiũtur. Tunc enim charitatis præceptũ perfecte implebitur. Potest tamẽ intelligi de charitate per-
fectorum, qui ita in dilectione & gratia confirmati sunt, vt cum apostolo dicere queant, Quis nos sepa
rabit à charitate Christi? [SIVE] sint [PROPHETIÆ] tamen [EVACUABUNTUR] id est, cessabunt cũ vita præ-
senti. Prophetia enim est obscura cognitio, & concernit futura: cognitio autem beatorũ est clara, & o-
Luc. 3 mnia sunt eis quasi præsentia. [SIVE linguæ cessabunt] esse in patria. Nõ ꝙ substantia linguę aut vsus
eius non erit, nec sancti in patria omnia corporis membra habebunt, & vocali laude atque corporea
voce vtentur, prout probabilius dicitur. Intelligendum est ergo, quod donum linguarum cessabit, quia
nõ dabitur in patria alicui vsus linguarũ diuersarũ ad hoc vt diueras loquatur linguis diuersa, eo quod
non omnes linguas intelligant. omnes enim omnes linguas cognoscent. Et sicut probiliter æstimant
Genes. 11. aliqui, sicut in primo statu generis humani erat populus vnus & labium vnum, vt patet in Genesi: sic
Zach. 14 in vltimo statu erit omnium electorum vnum idioma. Ad quod applicari potest illud Zachariæ, In die
illa erit dominus vnus, & nomen eius vnum. [SIVE scientia destruetur] non quantum ad habitum,
aut species intelligibiles: sed quantum ad actum & modum agendi, id est, quantum ad discursum &
reflexionem ad phantasmata, quorum vtrunque imperfectionis est. Ideo subditur. [EX PARTE enim

A hoc eſt imperfecte [COGNOſcimus,& ex parte pphetamus.] Vtraque enim cognitio valde imcompleta
eſt.Nam ſicut ſe habet oculus noctuæ ad lumẽ ſolis,ſic intellectus noſter ſe habet ad manifeſtiſsima na-
turæ.i.ad cognitionem ſubſtantiarum ſeparatarũ,& maximè dei ſublimis & benedicti,quę tamẽ ex ſua
natura ſunt maxime cognoſcibilia, cum ſint maxime actualia atque formalia. [CVM autẽ venerit quod
perfectum]hoc eſt,cum in patria fuerit nobis conceſſa viſio dei per ſpeciem,quæ eſt perfecta & prorſus
duriſsima [AVACVABITVR].i.deſtruetur[QVOD ex parte eſt] hoc eſt, imperfectio cognoſcendi,
nõ habitus cognoſcitiuus,nec actio eius perfectiõalis,ſed rationatiuus quo proceditur à noto ad igno- Ezec.27.
tum per inquiſitionẽ,quod nõ erit in patria. ¶Sed circa hoc aliqui mouẽt,quod etiã dilectio noſtra eſt
imperfecta,& imperfectio noſtra tolletur in patria. Ad quod reſpondendum,quod imperfectio aufera-
tur,directus tamẽ immediatus ac proprius actus charitatis nõ tollitur,ſed perficitur in beatis. ¶Dein-
de apoſtolus ponit declarationem iſtorum per exemplum ſtatus puerilis,qui cũ ſit imperfectus, euacua
tur aduenientе matura ætate.[CVM eſſem paruulus]ætate,ſenſu & quantitate[LOQVEBAR vt par-
uulus] verba imperfecte pronunciando [SApiebam vt paruuluus] circa veritatis notitiam ſæpe erran-
do[COGITABAM] puerilia & iocoſa. [VT PARVVLVS] facere ſolet. [QVANDO autem factus
ſum vir]ætate & ſenſu[AVACuaui quæ erant paruuli].i.puerilia dereliqui,& ad perfectionẽ me trãſtu-
li.[videmus]oculo intellectuali.i.deũ cognoſcimus [NVNC].i.in præſenti exilio [PER ſpeculũ]id eſt
per obſcuras imagines.ſ.creatas eſſentias, quæ dei naturã imperfecte, imò obſcuriſſime repręſentãt. Nõ
B enim oſtendunt quid deus ſit,ſed quid nõ ſit.Nec oſtendunt de deo quid eſt,ſed quia eſt.Sic ergo vide-
mus per ſpeculũ[IN ænigmate].i.in vmbroſa ſimilitudine,vt pote in formis intelligibilibus,& ſcriptu-
rarũ figuris ac tropis,in quibus modicũ quid diuinæ lucis reſplendet.Omnis nanque creata eſſentia,o-
mniſq; ſpecies intelligibilis intellectũ in hac vita perficiẽs, in infinitum occũbit,& deficit à perfectio-
ne diuinæ naturæ.Idcirco eã repręſentare nõ poteſt, niſi obſcure & circumuelate.Propter qđ diuiniſſi
mus Dionyſius aſſerit, Impoſsibile eſt aliter nobis lucere diuinum radiũ,niſi circũuelatũ variis velami
nibus ſenſibiliũ rerum.[NVNC cognoſco ex parte].i.imperfecte. Vnde in Iob dicitur, Ecce hæc ex par- Dionyſi°.
te dicta ſunt viarũ eius.Ec cum vix paruã ſtillam ſermonũ eius audierimus,quis poterit tonitruũ magni
tudinis eius intueri?[TVNC autẽ]cum ad patriam venero[COGNOSCAM]deum[SICVT & cogni- Iob.26
tus ſum] ab eo.i.clare atque per ſpeciẽ, ſicut in prima Iohannis canonica legitur, Cũ apparuerit,ſimiles 1.Iohã. 3
ei erimus,quia videbimus eũ ſicuti eſt. ¶Sciẽdũ autẽ,quod ſicut hoc loco nõ dicit æqualitatẽ,ſed ſimi-
litudinẽ quandam,quæ conſiſtit in hoc,quod ſicut deus glorioſus & ſanctus videt ſeipſum per propriã
eſſentiã,ita ꝙ in deo idẽ ſunt, quod videtur, & quo videtur,ſeu obiectũ & ſpecies:ſic nos videbimus eũ
per ipſius eſſentiã,tanquã per intelligibilẽ formã noſtræ menti immediate nõ tamen inhæſiue vnitam:
ſicq; deus erit nobis quod videbimus,& quo videbimus,ſeu obiectũ & ſpecies.Nulla nanq; forma crea-
ta tãtæ pfectionis eſt,vt per eã videri poſsit deus ſecundũ quod in ſeipſo ſubſiſtit,imò ab huiuſmodi di
C uinæ eſſentiæ repręſentatiõe deficit infinite.Vnde ſummi philoſophi,tã Platonici q̃ Peripatetici dixe-
rũt,primã cauſam nõ cognoſci ab aliqua ſubſtãtia ſeparata, niſi per negationẽ,& quia eſt,ita quod tan-
to verius,pfectiuſq; cognoſceretur deus ab eis,quanto clarius cerneret deũ penitus inuiſibilẽ,inenarra-
bilẽ & incõprehenſibilẽ eſſe.Hoc ergo apoſtolus dicit,videre deũ facie ad faciẽ,cognoſcere eũ ſicut co-
gnoſcit nos. Videre autẽ per ſpeciẽ,tantũ eſt dicere,ſicut videre p eſſentiã,ad quã beatificã ac ſuperdul
ciſſimã viſionẽ diſponitur intellectus creatus in patria immediate p lumẽ glorię,quod eſt gratia cõſum Galat 5.
mata ponẽs intellectũ in eſſe deiformi ac deificato.[NVNC autẽ].i.tẽpore viæ & peregrinationis iſtius
[MAnent]in corde fideliũ[FIDES, ſpes,charitas,tria hæc].i.hæ tres virtutes theologicæ habentes deũ
pro immediato obiecto. [MAIOR autem horum].i.dignior fide & ſpe[EST charitas.] Tamen virtu-
tes theologicæ digniores ſunt cæteris omnibus donis atque virtutibus.

CAP. XIIII. [SECTAMINI charitatem.] ARTIC. XIIII.

ACTA determinatione, quod charitas maior ſit cæteris donis, & gratijs gratis da- 1. Cor. 13
tis nũc hortatur Apoſtolus ad charitatis imitationẽ,& gratiarũ gratis datarũ ponit cõ-
F paratione.& ait,[SECTAMINI] toto cordis affectu[CHARitatem] dei & proximi,quę
D vna eſt quantũ ad habitũ,& quod deus ſit finis,& ratio diligẽdi proximũ.Charitas er- Mat.22
go ſectanda eſt,vt ſi non habeatur,ſtudeamus eã acquirere:ſi vero habetur,enitamur in 1.Iohã.4
ea proficere,& omnia noſtra exercitia ad eius incrementũ referre.Ait enim Saluator,In hoc cognoſcẽt
oẽs,quia diſcipuli mei eſtis ſi dilectionẽ habueritis ad inuicẽ[AEMVlamini].i.concupiſcite[SPIritualia] Iohan.13
dona,videlicet gratias gratis datas,vt alijs proficiatis.[MAGIS autẽ]optate[VT prophetetis]q̃ vt lin-
guis loquamini,quoniã donũ prophetiæ maius eſt dono linguarũ.[QVI enim loquitur lingua].i.diuer-
ſis loquelis vtitur,ſicut per donum linguarũ accepit, loquens videlicet lingua ignota & peregrina. Vel,
qui loquitur lingua.i.idiomate proprio ac voce ſine intellectu eorũ quæ dicit,proferẽs ſigna quorũ ſi-
gnata ignorat[NON hominibus loquitur].i non ad inſtructionem eorum[SED deo].i.ad laudem ipſius, Pſal.148
vel quia à deo intelligitur,cuius laudibus inſtat.[Nemo enim audit].i.idcirco non hominibus loquitur,
nemo enim audit auditu cordis.i.nullus intelligit quid ille loquatur,quantum eſt ex virtute loquutiõis
illius. Donum enim linguarum per ſe nõ inſtruit intellectũ. Sumitur nempe hoc loco,loqui linguis,pro
loquutione non perfecte intellecta, nec ſatis explanata, ſicut purus grãmaticus phyſicam legere poteſt
in latino,ſed non poteſt eam exponere:& aliquis ſimplex legit horas canonicas,quarum ſenſum nõ ca-
pit [SPIRITVS autem] prophetiæ.i.ſpiritus ſanctus per prophetas [LOQVITVR,myſteria].i.diui-
na ſecreta. Dat enim prophetis intellectũ eorum,vt poſsint ſcripturarũ ſententias euidenter cognoſce- Pſal.67
re,& alijs prædicare,quod eſt eccleſiam ædificare.Propterea ſubditur.[Nam qui prophetat].i.ſcriptu-
ras exponit,& ſenſus latentes declarat [HOMINIBUS].i.ad profectũ hominũ[LOQVITVR (.ſ.ad ædi-

ficationem]incipientium [ET exhortationem]proficientium [ET cõſolationem]mœſtorum. [QVI E
loquitur lingua[ſecundum ſenſum expoſitum[SEMETIPSVM ędificat].i.ſibimet ſolum proficit, ſeq;
in bono actu exercet,proferendo verba diuina,& deum orando,quauis ſenſum non capiat.[QVI aũt
Ambroſ. prophetat,eccleſiam dei ędificat]ſicut nunc dictum eſt.Propbetare autem(vt patuit, & vt ait Ambro-
ſius)ſumitur iam pro eo quod eſt viſiões diuinas ſibi vel aliis factas,ſeu ſacras ſcripturas diuinitos reue
latas,per intellectuale lumen menti communicatum,exponere. ¶ Ne autẽ apoſtolus videatur donum
linguarum omnino contemoere,addit.[VOLO autem]quantũ in me eſt[VOS oẽs loqui linguis]diuer
ſis ex dono ſpiritus.ſ.cum ſit quoddam donũ[MAOIS autem]volo vos[PRophetare.Nam maior]ſpi-
tualiter.i.perfectior[EST]cæteris paribus [QVI prophetat]reſerando abdita ſcripturarum [QVAM
qui loquitur lioguis,niſi forte interpretetur].i.ea quę loquitur clare exponere poſsit:ſic enim maior eſ-
Thomas. ſet quia ſic haberet vtrunq; donũ, videlicet prophetiam & linguas.Nam interpretatio ſermonũ ad do
num prophetiæ reducitur. ¶ Deniq; S.Thomas io ſecunda ſecundæ ponit tres rationes,cur donũ pro-
phetiæ dignius eſt dono linguarum.Prima eſt,quoniam donũ prophetię conſiſtit io interiori illumina-
tione mentis:doaum vero linguarũ refertur ad diuerſas voces proferendas,quę ſunt ſigna intelligibilis
veritatis.Secunda,quoniam donum prophetiæ ordinatur ad notitiam rerum,donum vero linguarũ ad
notitiam vocum.Tertia,quia prophetiæ doaum vtilius eſt,eo quod valeat ad ędificationẽ eccleſiæ, ſi-
cut declarauit Apoſtolus.Vnde per ſuiipſius exemplom oſtendit,quod donũ linguarum nõ proſit aliis F
per ſe,oiſi adiuncta interpretatiooe ſermooum.ait enim,[NVNC antem]ô[FRATRES,ſi venero ad vos
linguis loquens].i.diuerſa idiomata proferẽs[QVID vobis prodero]ita loquẽdo[NISI vobis loquar-
aot in reuelatione].i.exponendo reuelationem diuinitos factam.quæ eſt,quum quędam myſteria per fi
guras oſtenduntur ſicot io Apocal.[AVT in ſcientia].i.exponcodo ea quę ad ſcientiam ſpectant, & fi
dem illuminant[AVT in prophetia].i.exponendo dicta prophetica[AVT in doctrina?] morali,expo-
nendo ea,quæ morum informationem concernunt. ¶ Pręterea introducit exemplum Apoſtolus de re-
bus inanimatis,ad oſtendendum quod linguę ſine interpretatione inutiles ſunt.[TAMEN quę ſine ani
ma ſunt].i.inanimata[VOCEM dantia].i.ſonantia,ſumit enim ſonum pro voce,nã vox proprie eſt ani
matorum[SIVE].i.inanimatum,ſit [Tibia,ſiue cithara,niſi diſtinctiooem ſonorum dederint].i.diſtin-
ctos ſonos reddiderint[QVOMODO ſcietur].i.diſcernetur [QVOD canitor,aut quod citharizator?]
q.d.Quis poterit aliter iudicare modos & conſonantias carminis?[ETENIM ſi incertã vocẽ].i.inde-
terminatum ſonum[DEDERIT tuba]qua clangitur tempore prælij[QVIS parabit ſe ab bellũ?] nul
Hier.6 lus vtiq;.Inſtitutus eſt enim certus modus clangendi tempore pręparationis ad pugnã. ¶ Deinde apo-
48. ſtolus applicat ſimilitudinem iſtam ad propoſitum.[ITA & vos per linguam].i.linguis loquendo[NI-
Ioſue.6 SI manifeſtum ſermonem dederitis].i.verba veſtra planè atq; faciliter expoſueritis[QVOMODO ſcie G
tur]hoc eſt ab auditoribus intelligetur[ID quod dicitur?].i.prædicatur à vobis? Nõ vtiq; intelligetur.
[ERITIS enim in aere loquentes] .i.inanem ſonum verborum in aere formantes,& corporum aures,
non animorum intelligentias percutieotes.[TAM multa]idiomata.ſ.[GENERA linguarũ ſunt in hoc
mundo]videlicet ſeptuagintaduo [ET nihil ſine voce eſt].i.vnaquęque plebs vtitur propria voce.Vel
quęlibet res habet vocem qua ſignificatur.[SI ergo neſciero virtutem].i.ſignificationẽ[VOCIS]quam
loquor vel audio[ERO ei cui loquor].i.quem docere præſumo[BARBARVS]id eſt,oon intelligibi-
lis.Barbarum enim vocamus quod oon intelligimus.[ET qui loquitur mihi]lingua extranea vel obſcu
Mat.25 ra,erit mihi [BARBARVS]id eſt,non intellectus. [SIC & vos, quoniam æmulatores eſtis ſpirituũ]
Marc.16 hoc eſt,appetitores ſpiritualium munerum ſpiritus ſancti[AD ædificationem eccleſię quęrite vt abun
detis]id eſt,ad hoc laborate ſpiritualibus donis impleri,vt aliorũ ſaluti cooperemini, quod eſt ædifica-
re eccleſiam.[ET ideo qui loqoitur lingua]id eſt,loquendo vtitur dono linguarum [ORET] deũ [VT
interpretetur]id eſt,vt deus conferat ſibi gratiam interpretatioois ſermonũ,vt quæ loquitur,plane in-
Rom.8. telligat,& aliis euidenter proponat. [Nam ſi orem lingua] .i.verba orationis ſine intellectu pronuncio H
1.Cor.6. [SPIRITVS meus].i.volũtas[ORAT].i.ad deũ afficitur,quia ei per charitatẽ vnitur,& cupit adipiſci
Mat.15 quod verba orationis ſignificant,licet ſenſum in ſpeciali anima noo cognoſcat.Significatur vero volũ
1.Cor.6 tas per ſpiritum,quoniam ſpiritus vim impulſiuã ſeu motiuam importat.Impulſio autẽ ſeu motio reſpi
cit voluntatem,cuios eſt ferri atque impellere amantem in amatum[MENS autem mea]. i.intellectus,
[SINE fructu eſt]hoe eſt,ſine contemplatione & delectatione, quæ conſiſtunt io diſtincta & propria
cognitione eorum quæ per orationem deſignantur.[QVID ergo] eſt mihi agendum? [ORABO ſpi-
ritu]id eſt,affectu[ORABO & mente].i.orando deum toto corde,ita vt diligeoter attendam,atq; ar-
denter optabo quod oro:Simili modo [PSALLAM] id eſt,deum laudabo [SPIRITV,pſallam & men
te,]Ex his patet donum prophetiæ dignius eſſe dono linguarum,quia per doaum prophetiæ orat quis
Leuit. 19 mente & ſpiritu,intelligit enim quæ dicit:ſed per donum linguarũ non orat homo oiſi in ſpiritu.[CAE
terũ ſi benedixeris].i.alij bona dixeris,ſeu benedictionẽ cõtuleris,ſicut facit epiſcopus & ſacerdos[SPI
RITV]hoc eſt,non verbis quæ ab aliis intelliguntur,ſed ſolum liogua[QVI ſupplet locũ idiotæ] id eſt,
dato quod nemo tunc adſit niſi illiteratus & rudis [QVO modo dicet Amen ſuper benedictionem?]
hoc eſt,qoomodo tibi reſpondebit,& conſenſus ac deſiderij verbum tuę benedictioni adiiciet?Non po
Mat.5 teſt hoc facere cum attentione.[QVONIAM quid dicas neſcit].i.ſcoſum tuæ benedictionis nõ perci
pit.[NAM tu quidẽ bene gratias agis deo]ipſum laudando in ſpiritu.i.cum affectu] Sed alter non ædifi
catur].i.non proficit,non accenditur,nec inſtruitur in verbis tuis quę oon intelligit,eo quod nõ loque
ris interpretãdo ſeu exponendo ſermonem.[GRATIAS ago deo meo quod omnium veſtrum lingua
Act.2 loquor.]Data eſt enim apoſtolis per donum linguarum,vniuerſarum linguarũ ſciẽtia, quatenus vniuer
Mat.16 ſis gentibus prædicarent[SED in eccleſia]materiali,& inter fideles [VOLO] potius [QVINQVE]

A hoc est, pauca [VERBA loqui sensu meo] id est, cum intellectu perfecto, vt meipsum intelligam, &
ab aliis intelligar, [VT & alios instruam,] sicut pertinet ad prædicatorem, [QVAM decem milia ver-
borum] loqui, id est, quantuncunque verborum multitudinem. Ponit enim determinatum pro indeter-
minato, quemadmodum in Daniele legitur, Milia milium ministrabant ei, &c. [IN lingua] dunta- Dan.7
xat, id est, sine intellectu, & aliorum instructione. [FRATRES (mei) nolite pueri effici sensibus] id est, Heb.6
pueris nolite conformari, quantum ad imperfectam eorum cognitionem, ne more puerorum erretis dis
cernendo inter bonum & malum, verum & falsum. Scriptum est enim, Puer centum annorum maledi- Esaiæ.65
cetur, [SED malitia paruuli estote,] hoc est, puerorum innocentiam sectemini, sicut & Christus mo- Matt.18
net, Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Et Psalmi- Psal.18
sta, Testimonium (inquit) domini fidele, sapientiam præstans paruulis. [SENSIBVS autem] id est,
interioribus actibus intellectus, [PERFECTI sitis,] vt habeatis sensus exercitatos ad discretionem
boni & mali. Quis autem sit sensus perfectus, innuitur per sapientem, qui dicit, Cogitare de sapientia,
sensus est consummatus. [IN lege enim,] prout lex omnes scripturas veteris testamenti includit. Sap.6
[SCRIPTVM est] in Esaia. [QVONIAM in aliis linguis, & aliis labiis] id est, non solum in He- Esa.28
bræo, sed in diuersis linguarum generibus, & insolito modo loquendi, [LOQVAR] per apostolos,
[POPVLO huic] Iudæorum, [ET nec sic] id est, non propter tam euidens signum, [EXAVDIENT
me] id est, sermonibus meis acquiescent [DICIT dominus.] Hoc contigisse patet in actibus, vbi in- Act.2
ducitur quemadmodum apostoli spiritu sancto recepto, loquebantur Iudæis variis linguis, Iudæi ta- Marc.16
B men pro maiori parte permanserunt increduli. Hoc allegat apostolus, vt ostendat Corinthiis, cur non
debeant tam inhianter quærere donum linguarum, quod ipsi ex quadam curiositate magis quærebant
quàm gratiam prophetiæ, ob hoc quòd linguæ in signum sunt infidelibus, ipsi vero iam erant fideles.
Vnde concludit, [ITAQVE linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus] id est, non propter Heb.11
necessitatem vel conuersionem credentium, qui sciunt deum omnia posse, nec indigent tali miraculo.
Infidelibus vero necessaria fuit nouitas huius miraculi, vt vel sic admouerentur conuerti ad dominum.
[PROPHETIAE autem in signum sunt non infidelibus, sed fidelibus,] quia non proponitur infide-
libus, ne margaritæ proiiciantur ante porcos, vel sanctum canibus detur. ¶ Adhuc autem probat Apo-
stolus, quòd donum linguarum non sit adeo appetendum, vt donum prophetiæ. [SI ergo vniuersa Matth.7
ecclesia,] hoc est societas fidelium [CONVENIAT in vnum] mente & corpore, [ET omnes] fide
les, [LINGVIS loquantur] diuersis & inelucidatis, [INTRENT autem idiotæ aut infideles,] & Act.2
audiant vos sic loquentes [NONNE dicent quòd insanitis?] tanquam obsessi, vel arreptitii: cum enim
fuerit inter vos tantus tumultus & confusio linguarum, nec vnus intellexerit alium, videmini similes
phreneticis, illusis atque amentibus. [SI autem omnes fideles prophetent] id est, abdita scripturarum
exponant, & intellectualiter de secretis conferant, vel diuinitus reuelata dei aliis publice dicant, [IN-
TRET autem quis infidelis aut idiota conuincitur ab omnibus] prophetantibus, quod fit in aliquo
C errore, [DIIVDICATVR] id est, damnabilis demonstratur [AB omnibus. Occulta enim cordis
eius] videlicet peccata latentia, seu cogitationes iniustæ, [MANIFESTA fiunt] per prophetias illo-
rum. [ET ita cadens in faciem] id est, se peccatorem agnoscens, pœnitens, & in terra prosternens se,
[ADORABIT deum] pro indulgentia & misericordia, [PRONVNTIANS quòd vere deus in vo-
bis sit] per gratiam specialem. ¶ Deinde pandit Apostolus, quomodo vtendum sit donis linguarum ac
prophetiæ, [QVID ergo est fratres?] id est, cum prædicta ita se habeant, quid est agendum? [CVM
conuenitis in ecclesiam vnusquisque vestrum] id est, aliquis de omni genere congregationis vestræ. Vel,
vnusquisque vestrum in se, vel in alio sibi per charitatem coniuncto, [PSALMVM habet] id est, lau- Matth.9
dem dei cum cantico, [DOCTRINAM habet] moralem, ad alios imbuendos, [APOCALYPSIM
(id est, reuelationem) habet, linguam habet] id est, donum linguarum, [INTERpretationem habet,]
hoc est, facultatem exponendi scripturas aut linguas. [OMNIA] autem hæc [AD ædificationem fiant]
ecclesiæ,] id est, ordinate & charitatiue, secundum quòd congruit congregationi fidelium. [SIVE lin-
gua quis loquitur] id est, si aliquis loquendo vtitur dono linguarum, [Secundum duos] fiat talis lo-
quutio, [AVT vt multum] fit, fiat secundum [TRES] id est, non nisi duo, vel ad maius tres, ita loquan-
D tur, ne tempus expendatur in tali occupatione minus fructuosa in se. Fiat quoque loquutio ista, [ET
per partes] id est, successiue, quantum ad tempus, vt vnus loquatur post alium. Vel diuisim, quantum
ad partes populi. Vel inuicem, vt post vnam partem loquutionis, sequatur eius expositio, & post aliam
partem similiter. Sicut fit quando prædicator prædicat hominibus ignotæ linguæ per interpretem. Id-
eo subditur, [ET vnus interpretetur] id est, aliquis sit qui exponat populo quæ dicuntur. [SI autem
non fuerit] præsens aliquis [Interpres (id est, expositor) taceat in ecclesia,] qui loquitur lingua, quia Neem.8
nullum ædificat, nisi ipsemet interpretetur, [SIBI autem] id est, ad suam propriam vtilitatem, [LO-
QVATVR] orando [ET deo] id est, ad gloriam dei in secreto, vt nullum impediat. [PROPHE-
TAE] id est, scripturarum expositores siue doctores, [DVO vel tres dicant] id est, in ecclesia prædicent
ordinate & sigillatim (tot enim sufficiunt) [ET cæteri diiudicent] id est, diligenter discernant, ne for-
te aliquid falsitatis commisceatur. [QVOD si aliquid] melius & ignotum ac necessarium [REVE- Iob.6
LATVM fuerit] per spiritum sanctum, [Sedenti] id est, alicui auditori, [PRIOR] prophetans [TA-
ceat] dans locum loquendi huic illuminato. [Potestis enim omnes per singulos] id est, sigillatim, sci-
licet vnus post alium, [Prophetare] id est, scripturas sacras disserere, eiusque mysteria declarare, [VT
omnes discant,] etiam superiores ab inferioribus, quia non omnia omnibus reuelantur, sed aliqua vni,
aliqua alteri, [ET omnes exhortentur] id est, verbum exhortationis proponant, quilibet suo loco ac
tempore, ne fiat turbatio. [ET spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.] Hoc multi exponunt

de spiritu sancto, qui pluraliter dicitur spiritus, propter diuersitatem donorum suorũ. Vel propter plu E
ralitatem prophetarũ quos implet. Dicitur autem prophetis subiectus, quia non cogit eos tacere vel
2.Par.36. loqui, Ideo vnus potest alteri cedere. Apti⁹ vero videtur posse intelligi de spiritu rationali, creato vi-
Matth.7. delicet. Vt spũs, id est, animæ, seu ratio & voluntas prophetarũ dicuntur eis subiecta, quia prophetæ
non sunt loquuti sicut amẽtes & insensati, vt voluerunt hæretici, sed sponte & libere loquebantur, ita
quòd sibiipsi poterant imperare & obedire. [NON enim est dissensionis] id est, discordiæ [DEVS]
1.Tim.2. autor vel approbator, [SED pacis.] Ideo vult vt vnus alteri cedat, [SICVT in omnibus ecclesiis
sanctorum doceo] per meipsum & discipulos meos, & per epistolas meas. ¶ Et quia iam dixit Aposto-
lus, Potestis omnes prophetare, ne hoc de vtroque sexu intelligatur, subiecit. [MVLIERES in eccle-
siis taceant] id est, nec prophetare, id est, docere, nec loqui linguis præsumant. [NON enim permitti-
tur eis] aliqua authoritate, [LOQVI] in ecclesia, nisi secrete orando, [SED] præcipitur eis [SVB-
Gen.3. IECTAS esse viris, sicut & lex dicit] in Genesi. Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. [SI
quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent,] vt instruantur, non in ecclesia, [TVRPE est
enim] id est, inhonestum ac indecens, [MVLIEREM loqui in ecclesia.] Primo, quoniam mulieri-
bus conuenit verecundia ac subiectio: docere autem pertinet ad eminentiorem. Secundo quoniam ra-
Eccl.9. tio naturaliter debilior est in fœmina, quàm in viro. Tertio, ne ex sermocinatione mulieris concitetur
libido virorum. Colloquium enim illius quasi ignis exardescit. ¶ Insuper increpantur Corinthiorum F
rebelles, qui in aliquibus præsumpserunt mutare ordinationes apostoli. Ne ergo & huic ordinationi de
silentio mulierum resistere audeant, dicitur eis, [AN à vobis verbum dei processit?] id est, non vtique
à vobis ortum sumpsit prædicatio euangelica, sed à nobis. Idcirco tenemini acquiescere nostris statu
tis. [AN in vos solos peruenit?] hoc est, non vobis tantum, sed aliis multis annuntiata & infusa est
Christi doctrina. Ideo conformetis vos aliis, & implete quod dico, [SI quis videtur propheta esse, aut
spiritualis] id est, qui verè prophetat, exponendo spirituarum mysteria, vel prædicando futura, [CO-
GNOSCAT] id est, spiritualiter penset, [QVAE scribo vobis, quoniam domini sunt mandata] id est,
ex diuina inspiratione à me prolata, non ex proprio corde conficta. [SI quis autem ignorat] ista quæ
scire tenetur, [IGNORABITVR] id est, à deo non cognoscetur notitia approbationis: sicut et illi
Luc.13. quibus dicitur, Nescio vos vnde sitis. [ITAQVE fratres, æmulamini] id est, desiderate, [PROPHE-
TARE] secundum sensum iam sæpe præhabitum, [ET loqui linguis] id est, vti dono linguarum.
[NOLITE prohibere] eos qui possunt sic loqui, quamuis melius sit prophetare. [OMNIA autem]
Dionys. quæ fiunt inter vos, [HONESTE] hoc est, virtuose, [ET secundum ordinem] id est ordinate, [FIANT
in vobis] vt nihil reprehensibile in actibus vestris appareat, & cum debitis circumstantiis cuncta agan-
tur. Optimum enim in rebus est ordo. Et peccatum non est nisi recessus ab ordine. G

CAP.XV. [NOTVM autem vobis facio fratres Euangelium.]

ARTICVLVS XV.

COmpleto tractatu de sacramentis & gratiis, nunc agit de resurrectione mortuo-
rum. De qua primo recte instructi fuerunt Corinthii ab ipso Apostolo, postmodum
vero cum recessisset Apostolus, à peruersis infecta est fides illorum de resurrectio-
1.Tim.4. ne futura. Itaque ait, [NOTVM autem vobis facio fratres] id est ad memoriam re-
reuoco, clariusque expono, [EVANGELIVM quod prædicaui vobis] id est bo-
nam annuntiationem de Christo. quod euangelium, [ET accepistis] adhibendo fi-
dem euangelicæ prædicationi, [IN quo & statis] habendo intellectum erectum ad
deum in veritate euangelicæ legis, voluntatem quoque à ruina peccati eleuatam, [PER quod & sal-
uamini] credendo testimoniis euangelii, eiusque obediendo præceptis. Et hoc vtique sic est, [QVA
ratione prædicauerim vobis, si tenetis] id est si diligenter recolitis, [QVA ratione] hoc est, quo fine, H
qua spe, seu quo argumento [PRAEDICAVERIM vobis] euangelium Christi. Prædicaui enim vo-
bis ad hunc finem, id est propter hanc spem, vt consequamini vitam æternam. Argumentum quoq;
quo probaui resurrectionem futuram, fuit resurrectio Christi. Hæc autem retinetis, & per euange-
lium istud saluamini, [NISI] id est si non [FRVSTRA] & inaniter [CREDIDISTIS. Tradidi
enim] hoc est, prædicaui, [VOBIS in primis] id est inter præcipua puncta, quæ docui, prædicaui
(inquam) testimonium fidei, [QVOD & accepi] id est per diuinam reuelationem cognoui (non exco-
gitaui) [QVONIAM Christus mortuus] id est occisus [EST pro peccatis nostris] tollendis
Thren.6. [SECVNDVM scripturas [Scriptum est enim in Threnis, Spiritus oris nostri Christus dominus,
Esa.35. captus est in peccatis nostris. Et in Esaia, Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras &c.
Esa.11. [ET quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas,] De sepultura, quippe
Esa.53. Esaias prædixit, Et erit sepulchrum eius gloriosum. Item, Dabit impios pro sepultura, & diuites
Osee.6. pro morte sua. De resurrectione quoque ait Oseas, Viuificabit nos post duos dies, in die tertia
Soph.3. suscitabit nos. Et Sophonias, Expecta me dicit dominus, in die resurrectionis meæ in futurum.
[ET quia visus est Cæphæ] id est Petro. Quamuis locus huius apparitionis ignoretur, creditur tamen
Iohan.20 facta, quando Petrus à monumento recessit in die resurrectionis, quando videlicet Maria Magdalena
dixit se Christum vidisse. [ET post hæc] visus est [vndecim] Apostolis in conclaui Thoma præsen-
te [DEINDE visus est plus quàm quingentis fratribus] id est discipulis, [SIMVL, ex quibus multi ma-
nent] hoc est in corpore viuunt [VSQVE adhuc, quidam autem dormierunt] somno beatæ mortis
in domino. De hac visione nullus Euangelistarum scribit. [DEINDE visus est] seorsum [IACOBO] mi-
Apoc.14. nori fratri domini, primo Hierosolymorum episcopo. De hac apparitione non loquitur euangelium.

A [Deinde visus est apostolis omnibus] in die ascensionis. [Nouissime autem omnium] Prædictorum, Act.9
videlicet post ascensionem & spiritus sancti missionem, [TANQVAM abortiuo, visus est mihi] proficiscenti Damascum. Abortiuum autem vocatur proles quæ erat extra debitum congruum tempus nascitur, vel cum violentia de ventre educitur, vel ad debitam quantitatem non peruenit. Ideo propter tria comparat se Apostolus abortiuo. Primo, quoniam alij Apostoli ante missionem paracleti sunt renati, ipse postea ab Anania. Secundo, quia cum quadam coactione conuersus est scilicet per errorem & minas. Tertio, quia alijs Apostolis minor fuit, consideratione vitæ præteritæ, quando persecutus est Christianos. Ideo subdit, [EGO enim sum minimus Apostolorum.] Non simpliciter, sed quantum ad aliquid, vt potè quia vltime ad apostolatum vocatus est. Hoc modo Iacobus Alphæi frater domini, dictus est minor, respectu Iacobi filij Zebedæi, non sanctitate aut dignitate, sed quia vocatione posterior. Iterum, minimus sum Apostolorum, ratione præteritorum malorum. [QVI non sum dignus vocari Apostolus] per respectum ad merita mea præcedentia, [QVONIAM persecutus sum ecclesiam dei] viros ac mulieres ad iudicium pertrahens, quod alij Apostoli nunquam fecerunt. [GRATIA autem Ibidem.
dei] gratum faciente, & gratis data, non propriis viribus aut meritis, [SVM id quod sum] in esse supernaturali & spirituali: per gratiam enim gratum facientem habeo esse deiforme, & deo acceptum quoad vltimum finem. Per gratiam vero gratis datam, sum Apostolus, propheta, doctor, interpres, signorum patrator, [ET gratia eius in me vacua] hoc est, infructuosa, [NON fuit] sed abundantius illis omnibus laboraui] id est, cunctis Apostolis, scilicet quolibet eorum seorsum, non plus omnibus simul acceptis.
B Nullus enim Apostolorum tanta spatia percurrisse, tot populis prædicasse, tot persecutiones legitur pertulisse vt Paulus, nec aliquis eorum sic propriis manibus victum quæsiuit, vt ipse.

¶ Sed ne ista videatur iactanter dixisse, subiecit. [NON autem ego] sic laboraui propria potestate, vel 1.Cor.11
tanquam principalis causa operum bonorum, [SED gratia dei mecum] scilicet cooperata & auxiliata est mihi, fuitque principalior causa bonorum, quàm ego seu mea natura. Gratia enim se habet ad liberum arbitrium, vt sessor ad equum. [SIVE enim ego, siue illi] id est tam ego quàm & cæteri apostoli, [SIC prædicauimus] videlicet Christum resurrexisse, vel nos per eius gratiam operari [ET sic credidistis] sicut euangelizauimus vobis. ¶ Præterea, ex resurrectione Christi capitis nostri ostendit Apostolus generalem resurrectionem futuram. [SI autem] id est, quia [CHRISTVS prædicatur] à viris Apostolis, [QVONIAM resurrexit à mortuis, quomodo quidam] hæretici [DICVNT in vobis] id est, inter vos, [QVONIAM resurrectio mortuorum] corporalis & vniuersalis, [NON est?] credendo videlicet futura. [SI autem resurrectio mortuorum non est] futura, sequitur quod [NEQVE Christus resurrexit] Eadem quippe ratio est de capite, & de membris. [SI autem Christus non resurrexit] veraciter, sed phantastice, sicut dixerunt hæretici scilicet Marciani & Marcionitæ, qui Christi incarnationem dixerunt fuisse phantasticam, quos sequutus est immundissimus Manichæus, [INANIS est] ergo, id est, infructuosa, vana & falsa est, [PRAEDICATIO nostra] quæ asserit Christum resurrexisse.
C Simili ratione, [INANIS est & fides vestra] catholica [INVENIMVR autem] id est, si ita est, vt dicunt hæretici, nos Apostoli esse probamus, ET] sumus [FALSI testes dei] hoc est, mendaciter te- Matt. 22
stantes de deo. [QVoniam testimonium diximus aduersus deum] id est, contra veritatem, & volunta- Marc. 12
tem, dei, videlicet, [QVOD suscitauerit Christum] à morte [QVEM non suscitauit] id est, quem sequitur non esse suscitatũ à deo, [SI mortui non resurgent. Nã si mortui non resurgent, neq; Christus resurrexit] qui ad hoc incarnatus & passus est, ideoq; surrexit, vt nos ad immortalem vitam educeret. [QVOD si Christus non resurrexit, vana est fides vestra] quia non potest vos ad vltimũ finẽ, seu veram felicitatem perducere. [ADHVC enim] scilicet post baptismi, ac fidei receptionẽ, [ESTIS in peccatis vestris] præteritis, sicut & ante, secundũ eos qui Christi resurrectionẽ non profitentur. Fides etenim va- Rom.6
na, & baptismus falsum repræsentans, non tollunt peccata. Baptismus autẽ Christi sepulturã, ac resurrectionẽ repræsentat, vt dictũ est ad Romanos. Si ergo Christus non resurrexit, fides vestra inanis est, & baptismus falsa significat. non ergo tollũtur vestra peccata per fidẽ aeq; baptismũ. [ERGO & qui dormiunt in Christo] id est, in fide Christi defuncti sunt, [Perierunt] id est, dãnati sunt, eo quod in fide inani & pristinis vitiis sint defuncti. ¶ Deinde ponit aliã rationẽ resurrectionis futuræ. [SI in hac vita tã-
D tũ in Christo sperãtes sumus] id est, si solũ confidimus per Christũ consequi bona in hac vita præsenti, & non potius vitam æternã in anima & corpore. [MISERABILIORES] id est, infeliciores, [Sumus omnibus hominibus] (non Christianis) qui in hac vita præsenti suis fruuntur delitiis. Nos vero nec in præsenti, nec in futuro gaudebimus, imò tanto miserabiliores essemus, quanto grauiora plura propter fi- EPIST.
dem & Christũ sustineremus. [Nunc aũt] id est, ne prædicta incõuenientia concedantur, veritas ita se habet, videlicet quod [Christus resurrexit à mortuis] qui est, [Primitiæ] id est, primitiuus vel primus, [Dormientiũ] hoc est, mortuorũ. Qui dormiẽtes dicũtur, quoniam Christo iubente faciliter & integrè quasi de somno reducentur ad vitã. Horũ dicitur Christus primitiæ, quoniã primus tẽpore, & propria
virtute surrexit, loquẽdo de dormiẽtibus in fine seculi suscitãdis. Aliqui tamẽ pauci ante Christũ surre- Mat.9
xerunt, quorũ ipsemet tres suscitauit. Vnde de Christo legitur in Apocalypsi, Qui est testis fidelis, pri- Luc.7
mogenitus mortuorũ [Quandoquidẽ per hominẽ] scilicet Adã primũ nostrũ parentem, [MORS] natu- Iohan. 11
ræ & culpæ ingressa est genus humanũ, propter originale peccatum illius, [ET per hominẽ] id est, Chri- Apoc.1
stum, hoc est, merito passionis eius erit, [Resurrectio mortuorũ] qui immutabũtur. Potentior est enim Gen.3
Christus ad reparandum, quàm Adam ad destruendum. [ET sicut in Adam] id est, in præuaricatione Adæ, Sap.11
[Omnes moriũtur] incurrẽdo originale peccatũ, & moriẽdi necessitatẽ, eo quod peccatũ illius traducatur Iohan.5
in posteros. [ITA & in Christo] id est, in virtute & merito Christi, [OMNES viuificabuntur] in resurrectione futura, & vitã gloriæ cõsequentur omnes electi, imò meritũ Christi omnino in se sufficiens est,

vt omnes simpliciter per ipsum beatã resurrectionẽ sortiãtur. ¶Porrò, quod impij resurgẽt, nõ erit me E
Iohan.12 rito Christi, sed diuina eius virtute. Apostolus autẽ nunc loqui videtur de omnibus electis, qui merito
Dan.7 Christi beatã immortalitatẽ adipiscẽtur, de quibus & Christus dixit, Omnia trahã ad meipsum. Daniel
propheta quoq;, Omnes (inquit) populi, tribus & linguæ seruiẽt ei. [Vnusquisq; autẽ in suo ordine] i.
in suo gradu & dignitate secundũ exigentiã meritorũ suorũ resurget, vt Apostolus in ordine Apostolo-
rum, martyr in ordine martyrum. ¶Deinde exponit hũc ordinẽ. [Primitię Christus] hoc est, omniũ re
surgentiũ in finali iudicio primus tẽpore, & summus dignitate est Christ⁹, qui prior surrexit, vt fidẽ &
spem faceret, formãq; præberet credẽtibus. [Deinde] in fine seculi suscitabũtur, [Hi qui sunt Christi]
1. The.4. hoc est, fideles, electi, vt pote [Qui in aduentũ eius crediderunt] id est, in Christum venturũ ad faciẽdã
vniuersalẽ remunerationẽ. Isti resurgent Christo posteriores tẽpore, & inferiores dignitate. Resurgent
Apo.20 etiã ante eos qui non sunt Christi, id est, ante infideles & reprobos, nõ ordine tẽporis, sed dignitatis. Re
surrectio enim erit in momento. [Deinde] id est, resurrectione cõpleta, erit [FINIS] huius mũdi, quia
tunc species generaliũ esse cessabũt, & status mundi mutabitur. Erit quoq; tũc finis, id est, cõsummatio
seu plena perfectio electorum, qui tunc in anima & corpore glorificabuntur, [Cum] Christus homo
[Tradiderit] hoc est, obtulerit, seu præsentauerit. [Regnum,] militantis ecclesiæ, id est, electos, fideles,
in quibus Christus interim regnat per fidem, regens eos per gratiam. Hoc regnum offeret & pręsentabit
Saluator, [Deo & patri] id est, patri æterno, tanq̃ elegantissimã prædam de antiqui hostis manu excus F
sam, atq; de vinculis mortis æternæ suo preciosissimo sanguine liberatã. Dicitur autẽ Christus hoc re-
gnũ patri sic præsentare, quia adducit electos ad summi cœli palatiũ, in quo habitat de⁹ pater: ponetq;
Psalm.41 eos illic in conspectu patris, nõ vt pater incipiat eos inspicere, sed vt ipsi eum per speciẽ contẽplari inci
Psalm.22 piant. Iuxta quẽ modũ ait Psalmista, Quãdo veniã & apparebo ante cõspectũ dei? Vel sic, Cũ Christus
tradiderit, id est, dederit regnũ prædictũ patri, videlicet vt pater in electis regnet, eosq; regat guberna-
tione cõpleta, puta per gloriosam fruitionẽ, & confirmationẽ eorũ in bono, quos modo regit guberna-
tione incõpleta per gratiã viæ amissibilẽ, quę tamen imperfectio est ex parte nostri, qui sæpe peccamus,
non recte tendentes ad vltimũ finẽ. Viatores enim reguntur à deo per hoc quod dirigantur in vltimũ fi
nẽ, sed hæc gubernatio non excludit omne malũ. Cõprehensores uero reguntur à deo per hoc, quod in
ipso vltimo fine immobiliter conseruantur. Vt ergo pater hoc modo regnet in ipsis fidelibus, Christus
Psal.2 dat eos patri. ¶Deniq; dat eos patri, non quasi nõ sint patris, imò à patre dati sunt Christo, iuxta illud
Iohan.6 in Psalmo, Postula à me, & dabo tibi gentes. Et alibi ipse Christus, Omne (inquit) quod dat mihi pater,
Iohan.17 ad me veniet. Alibi quoq; apertius loquitur patri, Tui (inquiẽs) erãt, & tu mihi eos dedisti. Quomodo
Eccl.9 ergo dat Christus eos patri, nisi secundũ manifestationem? Nunc enim ignoratur, qui amore sint digni:
Mat.25 sed tunc Christus manifestabit qui ad patrẽ pertineant, dicens electis, Venite benedicti patris mei. Hoc G
1.Par.29 modo & nos damus aliqua deo, prout Dauid testatur, Tua domine sunt omnia, & quæ de manu tua ac-
cipimus, dedimus tibi. Per hoc autẽ, quod Christus dicitur tradere regnũ deo patris, non est intelligen-
dũ quod tollat, vel adimat illud sibi, aut sancto spiritui. Vna nanq; diuina persona expressa, singulæ dan
tur intelligi, vbi nõ obuiat relatiua distinctio. Itaq; finis erit. [Cum euacuauerit] id est, cessare fecerit
Christus, [Omnem principatũ, & potestatem & virtutẽ] hoc est, vniuersos gradus prælationum, ange-
lorũ, dæmonũ vt hominũ. quia (vt dicit glossa) q̃diu durat hic mundus, angeli angelis, dæmones dæmo
nibus, & homines hominibus præsunt, ad vtilitatẽ. vel deceptionẽ viuentium. sed omnibus electis, iam
omnis cessabit prælatio, quoniã vltra nõ erit necessaria. Ideò hanc prælationẽ dicitur Christus euacua
re, quia omnis suos exaltabit in regno, tanto vnũquẽq; sublimius, quanto iam amplius humiliatur. Vel,
Cũ euacuauerit omnem principatũ, hoc est, manifestauerit nullã creaturarũ habuisse aliquid horũ nisi
à deo. ¶Sed cũ ordo angelorũ in prælatione cõsistat, & inter cæteros ordines hi tres cõputẽtur, videli-
Thomas cet principatus, potestates, virtutes, quæri potest, quomodo angelorũ euacuẽtur prælatio, principatus,
potestas, & virtus. Et respondendum secundum Thomam in prima parte, quod in ordinibus angelorũ H
duo pensantur, videlicet, distinctio seu gradus perfectionum secundum differentiam naturæ & gratiæ,
& quantum ad hoc ordines angelorum nunquam cessabunt, quia natura eorum non corrũpetur, nec
gratia auferetur. Secundo, consideratur in ordinibus angelorum exequutio officiorum. Hæc autẽ exe-
quutio post diem cessabit, secundum quod ordinatur ad reductionem hominum ad suum principium
creatiuũ. Manebit vero prout consistit in consequutione vltimi finis seu adoptione beatificæ fruitio-
nis, nã actiones hierarchiæ manebunt post diẽ iudicij in beatis, non propter nouam influentiã, sed pro-
pter conseruationem perfectionis influxæ. Sicut enim inferiores angeli à superioribus illustrantur, sic
inferiorum cognitio talis à superiorũ illuminatione dependet, nõ solũ quantũ ad receptionẽ, sed etiam
quantum ad conseruationem. Homines quoq; qui angelorum ministerio ad beatitudinem perducun-
tur, aliquam illuminationem habebunt per angelorum officia. Hæc est responsio sancti Thomæ, quæ li
cet probabilis sit, authoritatẽ tamen non habet secundũ aliquos, saltẽ in multis. ¶Porrò de dæmonib⁹
aliqui dicunt, quòd post diem iudicij non cruciabunt homines, sed omnes simul tam dæmones q̃ homi
nes reprobi, vno igne, non tamen æqualiter punientur. Quamuis autem communiter dicant exposito-
res aliqui, per principatus designati maiores: per potestates vero medios, & per virtutes inferiores, tam
in angelis quàm in hominibus, & suo modo in dæmonibus, ita quod Apostolus enumerando incipit à
Dionysi⁹. superioribus: documentis tamen diuini & magni Dionysij potius consonare videtur, vt dicamus op-
posito modo, ita quòd enumeratio Apostoli incepit ab inferiori videlicet à principatib⁹, per quos in-
telliguntur inferiores: per potestates, medij per virtutes autem, superiores. Dionysius enim in libro de
principatu angelico ponit virtutes ante potestates & principatus. Nã principatus ponit in summo or-
dine infimæ hierarchię: potestates vero in infimo ordine secundę hierarchię virtutes: autem in medio

A ordine huius hierarchię.[OPORTET autem]vt impleantur scripturæ,[ILLVM]videlicet Christum
[REGNARE] iam per fidem in ecclesia militante. Iuxta illud, Dabit illi dominus deus sedem Dauid Luc.1
patris eius,& regnabit in domo Iacob in æternum,[DONEC ponat]ipse Christus diuina sua virtute
[OMNES inimicos]id est,aduersarios suos incredulos & peruersos,[SVB pedibus eius]id est, sub suæ
potestatis plenaria subiectione,quod erit in die iudicij,quando implebitur illud propheticum, Ad eum Esa.43
venient & cōfundentur omnes qui repugnāt ei.Interim ergo durabit status ecclesiæ,& regimen Chri-
sti in ea.Hęc dictio,Donec,sumitur hic inclusiue non exclusiue.Nō enim Christus regnare cessabit,cū
fuerint sibi omnes subiecti sed si interim regnat,certius est quod postmodū regnabit. Simili modo su-
mitur in Psalmo,cū dicitur,Deus ne derelinquas me,donec annunciē brachiū tuum [NOVISSIME au Psalm.70
tem]quādo videlicet in die nouissimo mortale hoc induerit immortalitatem, [INIMICA destruetur
mors]id est,mors quā naturaliter abhorremus,& quæ nostræ vitæ aduersatur. ¶Quod autē Christus
ponet inimicos omnes sub pedibus,hinc constat,[OMNIA enim]cœlestia, terrestria, & infernalia. Psalm.8
[SVBIECIT] pater [SVB pedibus eius] scilicet Christi. Vnde ipse ait, Data est mihi omnis potestas Hebr.2
in cœlo & in terra.[CVM autē dicat]scriptura [OMNIA subiecta sunt ei] scilicet à Christo patre,in- Mat.28
telligendum est hoc,[SINE dubio præter eum]id est,præter patrem,[QVI subiecit ei omnia] scilicet
Christo.[CVM autem subiecta fuerint illi]id est,Christo, [OMNIA] quando videlicet omnes aduersa Psal. 84
rij eius fuerint ei plene subiecti,& cūctis fidelibus & infidelibus manifestatū fuerit Christū dominum Deut.19
B esse vniuersorū,quādo peruersi per experientiā suę dānationis scient Christum esse dominum omniū.
[TVNC ipse fili⁹ subiectus erit ei].i.patri,[QVI sibi].i.filio,[SVBIECIT oīa]creata. Erit aūt Christ⁹
secūdū formā serui patri subiectus:nō ꝙ modo nō sit subiect⁹,sed quia tūc corpore suo mystico mani
festabitur,subditus patri corā vniuersis electis,[VT sit deus]pater,vel Christus secūdū diuinā naturā,
[OMNIA]causaliter,obiectiue seu fruitiue,[IN omnibus]comprehensoribus. Quicquid enim amari
possit vel appeti,habēt in deo,& deus est causa totius beatitudinis electorū,qui nihil quærunt aut dili-
gūt nisi deū,& alia in deo propter deū,& secundū deū. Deus quippe est vnū illud,quod solū necessariū Luc.10
est,in quo est omniū honorū ac pulchrorū ac desiderabiliū plenitudo immēsa.qui solus quietat rationa Rom.5
lis creaturæ affectū. ¶Pręterea,redit Apostolus ad probādū generalē resurrectionē futurā. [ALIOQVIN]
.i.si mortui non resurgent,[QVID facient qui baptizātur]hoc est,lachrymis pœnitentię seu aquis affli-
ctionū perfundūtur,[PRO mortuis].i.pro remissione peccatorū mortuis impēdēda,[SI omnino mor-
tui nō resurgūt?]Q.d. inanis esset labor eorū,sicut habetur de Iuda,Quod nisi eos qui ceciderāt resur 2.Mac.12
recturos speraret,superfluū videretur,& vanū orare ꝓ mortuis. ¶Sed posset quis instare & dicere, quod
licet corpora suscitāda nō essent,animæ tamē præmio donarētur,sicut & nūc ante resurrectionē. Pium
ergo & vtile esset pro defunctis,hoc modo baptizari ac deprecari propter animas liberādas de pœnis,
quis corpora nunq̄ resurgerēt. Et respōdendū ꝙ tunc nō esset tā vtile sicuti modo.[VT quid baptizā
C tur]viui,iuxta sensum prędictū[PRO illis?]defunctis?Est ergo baptismus afflictionis,de qua in Euan-
gelio dicit Saluator,Ego baptismo habeo baptizari. Vel sic, Quid facient qui baptizantur, pro mor-
tuis?id est,pro peccatis suis delendis,vel seipsis spiritualiter mortificandis,ad similitudinem mortis do Luc.12
mini Saluatoris?Q.d.Inaniter baptizantur cum non sint vitam habituri.[VT quid]id est,quo fructu,
[ET nos]Apostoli,prædicatores & martyres Christi[PERICLITAMVR] id est,pericula patimur,
imò & mortificamur,vel ad supplicia ducimur,[OMNI hora?id est,assidue?[QVOTIDIE enim mo Rom.8
rior]id est,grauibus tribulationibus afficio,& hoc verū esse iuro, [PER gloriā vestrā fratres]id est,per
beatitudinem vobis paratam in cœlo. Vel,propter gloriam vestram,id est,ad hoc vt vos gloriā merea
mini sempiternam.[QVAM habeo]per certissimam expectationem,& propinquam potentiam. [IN
Christo Iesu domino nostro]id est,virtute & gratia,ac merito Christi,vel per cōtemplationem ipsius.

PROSEQVVTIO huius cap. ab eo loco, [SI SECVNDVM hominem ad bestias pugnaui Ephesi.] ARTIC. XVI.

RVrsus ostēdit Apostolus resurrectionē futurā,quoniā aliàs infructuosa fuisset disputatio sua cō
tra infideles. ait enim,[SI secundū hominē].i.secundū rationis processum, [AD bestias].i. cōtra
D homines bestiales,resurrectionē negantes,[PVGNAVI].i.acriter disputaui.[EPHESI].i in ci-
uitate Ephesina,(Sumitur aūt,si pro quia) [QVID mihi prodest?]disputatio illa, [SI mortui nō
resurgunt?] Imò si mortui nō resurgunt,[MANDVCEMVS & bibamus].i. gulæ & voluptatibus insi
stamus,[CRAS enim]hoc est,in breui,[MORIEMVR]& nulla erit retributio alia. Hoc de Esaia sum- Esa.22
ptum est, quod illic dicitur in persona desperātiū Iudęorum,& cōuenit in hos qui non putāt vitā post
hāc vitā,propter quod voluptatibus se exponūt vt pecora. In quorū persona dicit Sapiēs, Vmbrę trāsi
tus est tēpus nostrū,& post hoc erimus tanq̄ nō fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt. Sed Sap.2
ne talibus credamus monet Apostolus,[NOLITE seduci]id est,nō permittatis vos ab aliquo decipi.
[CORRVMPVNT enim mores bonos]hoc est,actus morales seu habitus virtuosos, [COLLOQVIA
mala]maxime hæreticorum atq; carnalium. [EVIGILATE iusti]à summo pigritiæ. & estote soliciti, Eph.5
[ET nolite peccare. Ignorantiā enim dei quidā habet,]hoc est,diuina scientia, puta notitia fidei diui-
nitus reuelat a aliqui carent. Illi scilicet negant resurrectionē futurā.[AD reuerentiam] id est,verecun-
diam, [VOBIS loquor]vt erubescatis de hoc quod inter vos est error de resurrectione mortuorum.
Nam & error atque defectus inferiorum redundat,& cedit in confusionem superiorum. Vnde verecū-
dum est iustis & doctis,præsertim prælatis,quod inferiorum errores & vitia non exstirpant. ¶Deinde
ostenditur resurrectio mortuorum possibilis per exempla naturæ,ponitque verba perfidorum,subiun-
gens. [SED dicit] infideliter interrogando, [ALIQVIS] ignorans deum.[QVOMODO id est,
quo ordine,qua virtute,quo modo & specie,[RESVRGVNT mortui,quali autem corpore venient?]

id est ,si resurgent,quale corpus habebunt,redeundo ad vitam corpoream , scilicet mortale an immor- E
tale?Huic respondet Apostolus , [INSIPIENS] qui diuinam virtutem & opera naturæ non pensas,
[VT quod seminas,non viuificatur]id est,granum quod mittis in terram non vegetatur seu crescit.
[NISI prius moriatur]id est,resoluatur & putrefiat . Vnde asserit Christus,Nisi granum frumenti ca-
Iohan.12 dens in terram mortuum fuerit,ipsum solum manet.[ET quod seminas, non corpus quod futurũ est]
id est,quod exurget de terra,[SEMINAS]id est,non herbam,stipulam,paleam.vel tam multiplex gra-
num,sicut de terra nascerur.[SED] seminas[NVDVM]id est,purum ac solum [GRANVM] veputa tri-
tici,[AVT alicuius cæterorum]seminum.[DEVS autem dat]per influentiam causarum secundarum,
[ILLI]grano seminato,seu nascituro,[CORPVS] cum arista & palea,[SICVT vult]id est,liberè in-
stituit.Opus enim naturæ ac intelligentiæ est opus causæ primæ [ET vnicuique seminum]dat deus,
[PROPRIVM corpus]hoc est,corpus suæ speciei conueniens . Quemadmodum ergo nudum granũ
seminatur,deiquenutu vestitum ac multiplicatũ resurgit:sic mortuus diuina virtute poterit viuere,at
que in corpore meliorato resurgere. ¶Deinde Apostus manifestat differentiã corporum resurgentiũ,
quantum ad dignitatem & gloriã,secundum exigentiã meritorum. [NON omnis caro eadem caro] id
est,non omnia animalia habent corpus eiusdem rationis,dignitatis,ac dispositionis, sed iuxta diuersita
tem formarum substantialium requiritur diuersitas materiarũ:forma nanq; est finis materiæ , sed iuxta
diuersitatem finium,diuersificantur & media.Ideo subditur,[SED alia]id est,alterius dispositionis est, F
[CARO hominum,alia pecorum,alia volucrum,alia autem piscium]Sumitur vero caro hoc loco com
muniter,pro corpore animato,sensitiuo.Strictius vero eã sumendo dicuntur Carthusien.(quorum &
ego vnus sum,vtinam digne)non comedere carnes, [ET] quædam sunt[CORPORA cœlestia] vt or-
bes ac sydera, [ET] sunt[CORPORA terrestria]vt saxa & arbores. ¶ Subditur autem de differentia
corporum,postq̃ dictum est de differentia carnium,quoniam corpus communiꝰ est q̃ caro. [SED alia
quidem]. i. [COELESTIVM] corporum [GLORIA] id est, perfectio,ornatus seu pulchritudo.
[ALIA autẽ terrestrium]Nec solũ hęc corpora inter se distãt, sed corpora quoq; cœlestia inter se dif
ferunt,nam[ALIA] scilicet maior [EST claritas solis,alia claritas lunæ]videlicet minor quàm illa,
[ET alia claritas stellarum]Hoc videmus ad oculum.[STELLA enim]alia [DIFFERT in claritatę]
quoniam maior est lux vnius q̃ alterius.[SIC & resurrectio mortuorum] distincta erit, quantũ ad glo
riam corporũ suscitandorum,non quantũ ad veritatẽ naturę eorum.Omnia erunt enim eiusdẽ naturę
seu speciei,sicuti & modo,sed dignitas præmiorũ erit diuersa.¶Porrò exemplũ Apostoli magis conso
nat opinioni dicentium materiã primã in omnibus corporibus esse eiusdem rationis,q̃ eorum qui po-
nunt eam distinguendam specifice.¶Deinde ponuntur dotes corporum glorificãdorum . [SEMINA-
tur in corruptione]id est,corpus humanũ cõcipitur,generatur,& more seminis sub terra humatur cor- G
ruptibile seu corruptum,[SVRGET in corruptione]id est,in resurrectione erit incorruptibile per do-
tem impassibilitatis.Simili modo iam.[SEMINATVR in ignobilitate]id est,vile atq; obscurũ,[SVR-
Sap.9 GET in gloria]id est,resurgendo recipiet claritatẽ,vt sit gloriosum ac nobile, [Seminatur in infirmi-
tate]id est,fragilitate & infirmitate ad motum habens.corpus enim quod corrũpitur , aggrauat animã,
[SVRGET in virtute]id est,surgendo habebit facillimã mobilitatem iuxta animę voluntatem,per do-
tem agilitatis.[Seminatur corpus animale].i.grossum & alimoniis indigens , atq; corporibus aliorum
animalium simile.[SVRGET spirituale]corpus,i.subtile ac spiritui simile,quantum ad aliquas proprie
tates,nõ tamen ita subtile vt exeat limites suæ naturæ. Erit enim palpabile atq; visibile carnem habens
Lucæ.24 & ossa,sicut & Christus in semetipso ostendisse scribitur.Hæ ergo sunt quatuor dotes corporum beato
rum,quæ erunt in corporibus quodãmodo ex redundãtia beatitudinis animæ ad corpus,sicut in episto
August. la ad Dioscorũ tãgit Augustinus.Ex hoc enim quod anima fruitiue deo vnitur,quatuor bona consequi
tur,videlicet internæ lucis splendidissimã claritatẽ,& ex hoc redũdat in corpus claritas copiosa , tãto
abundãtior,quãto maior est gloria animæ.Fulgebũt enim iusti sicut sol.Secũdo,consequitur anima o- H
Mat.13 mniũ desideriorũ suorũ plenãquietationẽ.Ex quo redũdat in corpus agilitas,seu mobilitatis velocitas.
Iã enim corpus infirmũ est,quoniã desiderio animæ satisfacere nequit in executiõe motus & operatio
nis,tũc vero mouebitur iuxta desideriũ ac imperiũ animæ,nõ tamẽ in instãti,Propterea scriptũ est,Ful
Sap.3 gebũt iusti,& tanq̃ scintillę in arũdineto discurrẽt.Tertio,cõsequitur anima omnis mali remotionẽ,&
ex hoc redũdat in corpus impassibilitas.Quarto cõsequitur anima maximã deiformitatẽ. Iuxta illud
1.Iohã.3 Iohãnis,Similes ei erimus,quia videbimus eũ sicuti est.Et ex hoc redũdat in corpus spiritualitas seu sub
tilitas. ¶Deniq; sicut maior erit beatitudo aĩarum,q̃ esset naturalis felicitas angelorũ,sicut erit maior
perfectio corporũ glorificatorũ,q̃ sit perfectio cœlestiũ corporũ:ita ꝙ claritas , agilitas, impassibilitas,
atque subtilitas maior,seu dignior futura erit in illis,q̃ in cœlestibus corporibus.In præsenti quoq; vita
habet corpus ab anima quatuor proportionabiliter ad prædicta,videlicet existentiam, pulchritudinem,
conseruationem, & motum.¶Quod autem corpus resurget spirituale, probat Apostolus, [SI est]id
est quia iã est [CORPVS animale]secundum sensum prędictum, [EST] hoc est,aliquãdo erit in nobis,
& iã in aliquibus est,[ET] corpus[SPIRITVALE] secundum intellectũ expressum.corpus enim dici
Gene. 2 tur animale,ad differẽtiã corporis spiritualis.¶Quod vero sit corpus animale,probat authoritate scri
pturæ.[SICVT scriptum est]in Genesi,[FACTVS est primus homo]scilicet[ADAM, in animã vi-
uentem]hoc est,in sui formatione adeptus est animã dãtem corpori vitã animalẽ,sustentatione ciborũ
indigentem:propter quã vitã corpus vocatũ est animale,[NOVISSIMVS Adã]id est Christus factus
est,[IN spiritũ viuificãtem]id est,in sua resurrectione recepit spiritũ rationalẽ,seu animã dãtẽ corpori
suo vitã spiritualẽ,cibis & potibus nõ indigentẽ,sed insolubilẽ atq; perpetuã Christus enim posuit ani
Rom.5 mam suam, & iterum sumpsit eam,sed non talem resumpsit,qualem posuit . Posuit nanque passibilem,

A impaſsibilem vero recepit. Dicitur autem Chriſtus Adam. Primo, quoniam de eadem materia habuit Geneſ.2
corpus. Secundo, quoniã ſicut ex Adam omnes naſcuntur, ſic ex Chriſto renaſcũtur. Tertio, nã ſicut
de latere Adæ formata eſt Eua, ita ex latere Chriſti formata eſt eccleſia. Dicitur quoque nouiſsimus
Adam, quoniã nemo ei ſuccedet, qui ſit caput & author fideliũ. [SED non prius quod ſpirituale] hoc
eſt, nec Chriſtus habuit, nec alij habet, primo corpus ſpirituale, ſecũdum proprietatem vt dictum eſt,
[SED quod animale] .i. primo oportet habere corpus animale, [DEINDE] habetur corpus, [QVOD ſpiri-
tuale] eſt. Chriſtus equidẽ ante paſsionẽ habuit corpus animale .i. cibo vtens ac diſſolubile. Poſt reſur
rectionẽ vero habuit corpus ſpũale. Ita erit & nobis: iam enim habemus corpora animalia. Poſt reſur
rectionẽ vero habebimus corpus ſpũale. ¶ Sciendum, quod duplex eſt ordo, videlicet generationis & na
turæ. Secundũ ordinem generationis imperfectũ præcedit perfectũ, vt pueritia iuuentutẽ. Et hoc mo-
do animale præcedit ſpũale. Secundũ ordinem vero naturæ, perfectũ præcedit imperfectum. Imperfe
cta enim à perfectis procedunt. ¶ Deinde oſtẽdit Apoſtolus vnde ſimus animales, & vnde erimus ſpi- Geneſ.1
rituales. [PRIMVS homo] .ſ. Adam, materialiter habẽs originẽ, [DE terra] quia de limo terræ forma-
tus fuit, [TERRENVS] .i. naturaliter animalis atque paſsibilis. Maximè tamen terrenus effectus eſt, Geneſ.3
tranſgrediendo diuinũ præceptum: [SECVNDVS homo,] hoc eſt Chriſtus. Qui dicitur ſecũdus ho Lucæ.1
mo, quoniã inter eum & Adam nullus eſt medius, qui ſit caput & principium hominũ ſicut ipſe. Hic
B ergo deſcendens, [DE cœlo] & oriens ex alto eſt [COELESTIS.] Primo, quia de cœlis deſcendit, nõ Ioan.3
diuinitatem amittendo, vel locum mutando, aut corpus de cœlo ſecum portãdo, ſed corpus humanũ Ioan.16
aſſumendo, atq; in mundo viſibiliter apparendo. Propter quod ipſe ait, Nemo aſcendit in cœlũ, niſi Lucæ.1.
qui deſcendit de cœlo. Et alibi, Exiui à patre, & veni in mundũ. Secundo, quia cœleſti virtute conce
ptus ac natus. Tertio, quia cœliformiter (.i. abſque macula) in terra cõuerſatus. [QVALIS terrenus]
id eſt, qualis fuit Adam, [TALES & terreni,] hoc eſt, tales modo ſumus, quia animales, mortales &
fragiles, imò originali peccato infecti. [ET qualis cœleſtis] .i. qualis in reſurrectione factus eſt Chri-
ſtus, videlicet corpus glorificatum fortitus, [TALES & cœleſtes] .i. tales erunt electi in reſurrectione Philip.3
futura, quando reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratũ corpori claritatis ſuæ, vt [ERGO]
cœleſtes effici valeamus, ſtudendũ eſt nobis, vt [SICVT portauimus imaginem terreni] .i. ſicut aſsi-
milati ſumus primo parenti, ſequendo eius veſtigia, inobediendo, & originale peccatũ ab ipſo cõtra-
hendo, [SIC portemus & imaginẽ cœleſtis,] hoc eſt, Chriſto nos cõformemus per charitatẽ, obedien
tiam, humilitatem, & omniũ tribulationum patientiſsimam ſuſtinentiam. Non enim aliter poſſumus
fieri cœleſtes ſiue felices. Ideo ſubditur, [HOC autem dico fratres, quia caro & ſanguis] .i. homines car
nales affectibus vitioſis ſubiecti, ſeu opera carnis, [Regnum dei poſsidere non poſſunt] In cœlo enim
C non nubent, neq; nubentur. [NEQVE corruptio incorruptelã poſsidebit,] hoc eſt, qui ſeruit corru- Matt.22.
ptioni peccati, non ſortietur beatam immortalitatem. Peccatum enim mentem inficit corrũpit, & in Lucæ.20
nihilum redigit. Virtus vero conſolidat animũ, & ſtabilit eum in deo. idcirco impaſsibilitatẽ, quæ eſt
perfecta incorruptela, meretur & poſsidebit. Vnde ſcriptum eſt, Incorruptio facit eſſe proximũ deo. Sapien.6
¶ Inſuper manifeſtat Apoſtolus reſurgẽdi modũ ac ordinem [ECCE] (Cum dicitur, Ecce, inſinua-
tur notabile eſſe quod dicitur) [MYSTERIUM] .i. occultũ aliquid de materia futuræ reſurrectionis, [VO- EPIST.
BIS dico] videlicet, [OMNES quidem] generaliter, [RESVRGEMVS] boni & mali in fine ſeculi,
qui interim non ſurrexerunt reſurrectione cõſummata, quomodo certum eſt reſurrexiſſe virginẽ glo-
rioſam. Nã & viui qui tunc inuenti fuerint, in igne cõflagrationis moriẽtur, vt ſoluant debitũ carnis, Malac.3.
protinuſq; cũ aliis ſurgent. Reſurrectio nanq; non cõuenit, niſi ei quod cecidit, [SED nõ omnes im-
mutabimur,] hoc eſt, nõ oẽs in melius reformabimur, quoniam ſoli electi glorificabuntur, reprobi vero re-
ſurgent in peius. habebũt enim corpora ipſo aſpectu horribiliſsima .ſ. obſcura, grauiſsima, groſſa, & paſ
ſibilia. Reſurgemus autem [IN momento, in ictu oculi] .i. in breuiſsimo temporis ſpacio, hoc eſt, quo ci-
ro oculus aperitur, aut clauditur. Diuina enim virtus immenſa eſt. Nõ tamen fiet repente, quia colle
ctio cinerũ fiet ab angelo, nõ ſine motu locali. Surgemus quoq;, [IN nouiſsima tuba] Hæc tuba tripli
citer intelligi poteſt. Primo per tubam intelligitur imperium dei, cuius nutu reſurrectio fiet. Vnde ad
D Theſſalonicenſes ab ipſo inducitur, Quoniã ipſe dñs in iuſſu & in voce archãgeli, & in tuba dei de- 1.Tim.4
ſcendet de cœlo. Secundo, per tubã intelligitur vox Chriſti, qui ait, Veniet hora in qua oẽs qui in mo- Ioan.5.
numentis ſunt, audient vocẽ filij dei. Tertio, per tubã accipi poteſt ad literã vox alicuius archangeli,
cui cõmiſſa fuerit talis prolatio. Vnde in Euãgelio dicitur, Media nocte clamor factus eſt, ecce ſpon- Matth.25
ſus venit, exite obuiam ei. [CANET enim tuba] quælibet iã præfata .i. terribiliter imperabit reſurrectio-
nem mortuorum. Et, vt dicit Hieronymus ſic canet, quod totus mundus tinniet, [ET mortui reſurgent Hierony.
incorrupti] .i. cum corpore integro. Quia diuina virtus ſupplebit, quod aliquibus defuit, vt claudis,
monſtris & pueris. Omnes etiã ſurgent in pfecta ætate & cõuenienti quantitate, [ET nos electi] IM-
mutabimur] .i. immortalitatis gloriam conſequemur. [OPORTET enim] quatenus diuina impleatur
promiſsio: & iuſta fiat remuneratio, [MORtale hoc] corpus [INDVERE immortalitatem] .i. perpetuã
ſubſiſtentiam, [ET oportet [CORruptibile hoc] corpus [INDVERE incorruptionem] .i. indiſſolu-
bilitatem, vt reſolui non poſſit. Hoc proprie refertur ad corpora electorum, quamuis & corpora re-
proborum futura ſint immortalia & incorruptibilia, ſed immortalitas illa erit tantis miſeriis plena,
vt potius eſſe videatur mors continua, quàm immortalitas vera. [CVM autem mortale hoc] corpus Iob.9
[Induerit immortalitatem] .ſ. in die nouiſsimo, quando idem numero corpus reſurget, prout apertiſ-
ſime ait beatus Iob, Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſum, &
rurſum circundabor pelle mea, &c. [TVNC fiet] .i. implebitur [SERMO] propheticus, [QVI ſcriptus
eſt] in Oſea, ſecundũ tranſlationẽ .70. interpretum, [ABSORPTA] .i. victa eſt mors, ſiue diabolus Oſee.13.

[IN victoria] i. per victoriosam passionem ac resurrectionē Christi, qui mortē nostrā moriendo destru- E
Osee.13 xit, sicut & per Oseā loquitur, Ero mors tua ó mors, &c. Quod etiā iam allegatū est secundū translatio-
nem.70.interpretū. Abstulit enim à nobis mortē culpæ atq; gehennæ, & in fine seculi tribuet immorta
litatem cōpletam. ¶ Præterea apostolus de beneficio tanto exultans, & in psona feliciter resurgentium lo
Psal.88. quens ex ꝓpheta eodē, adiecit. [VBI est ó mors victoria tua?] qua oēs occidisti: sicut scriptum est, Quis
est homo qui viuet & non videbit mortē? [VBI est mors stimulus tuus?] i. peccatū quod morte induxit,
sicuti stimulus læsionē infigit? l deo subditur. [STIMVLVS autē mortis] i. mortem inducēs [PECCATUM
est] actuale vel originale. Mors enim est pœna peccati, q.d. Ista victoria mortis, ac stimulus eius ab ele-
ctis ablata sunt. Vnde in Esaia legitur, Præcipitabit dñs mortem in sempiternū, & opprobriū populi sui
Esaię.25 auferet. Item in Psalm. Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. ¶ Ne autem putetur culpa per legem
Psal.123 deleta, subiungitur. [VIRTVS vero] i. incentiuum seu augmentum [PECCATI] est [LEX] Mosi, non
directe, sed ex occasione, ex humana peruersitate, quæ nititur (testāte poeta) in vetitum semper, cupitq;
Ouidius. negatum. De hoc autem in epistola ad Rom. plenissime dictum est. [DEO autem gratias qui dedit nobis
victoriam] iam in spe, & partim in re, postea autē dabit perfecte in re. Victoriam inquā peccati & mor-
tis non nostris meritis, sed [PER dominū nostrū Iesum Christum] i. virtute ac merito Christi. ¶ Postre
mo ponit Apostolus admonitionē saluberrimā & consolatoriam. [ITAQVE] cum omnia hæc ita se ha
beant, ó [FRATRES mei dilectissimi stabiles estote] in fide [ET immobiles] in charitate [ABVNDĀTES in o-
pere domini semper] i. actibus virtuosis incessanter intenti, [SCIENTES ꝙ labor vester] ex charitate proce F
dens, [NON est inanis] i. sine mercede [IN domino.] Imò vt apud Sapiē. legitur, bonorum gloriosus est
Sapien.3. fructus. Hoc totum breui versiculo comprehēdit Psalmista, dicens, Expecta dominū, viriliter age, & con
Psal.26 fortetur cor tuum, & sustine dominum. Magna est itaque perfectio, cordis stabilitas in domino, ne homo
moueatur impetu passionum, delectationibus temporalium rerum: vel minis, aut huiusmodi aliquo pec-
Eccles.5 cato. Idcirco scriptum est, Non te ventiles in omnem ventum, sed esto firmus in via domini, & in verita-
Eccle.27 te sensus tui. Et iterum scriptura dicit, Sapiens permanet vt sol, stultus autem mutatur vt luna.

CAP. XVI. [DE collectis autem quæ fiunt in sanctos.] ARTIC. XVII.

EXPEDITIS determinationibus principalium materiarum, in quibus instruendi erant Co
rinthii, iam agit Apostolus de quibusdam ordinationibus particularibus. Primo de eleemosy
E nis, quas gentiles conuersi faciebant Iudæis conuersis, qui in Hierusalem erant. Ait enim
[DE collectis autem] i. donis seu eleemosynis, [QVAE] congregantur, & [FIVNT in san-
Act.2. ctos] i. in sustētationem sanctorum in Hierusalē habitantiū, qui omnia sua vendiderunt, &
ante apostolorum pedes posuerunt, quibus cōsumptis, & fame orta in Iudæa, in magna penuria fuerunt, G
propter quod ordinauerunt apostoli vt cōuersi ex gentibus mitterent eis subsidia vitæ, [SICVT ordina-
ui in ecclesiis Galatiæ] i. congregationibus fidelium in Galatia (quæ est pars Græciæ) habitantiū, s. Ga
latis [ITA & vos facite per vnam sabbati] i. vna die septimanæ. [VNVSQVISQVE vestrū apud se re-
ponat] i. in propria domo ponat in loco securo, ne forte si alii commiserit, defraudetur. Ponat ergo apud
se [RECONDENS] munus [QVOD ei bene placuerit] id est, tantum quantum libenter dat, ne grauetur,
[VT non cum venero,] id est, apud vos fuero, [TVNC collectæ fiant,] id est, eleemosynæ cōgregentur,
quia tunc alia habebimus expedire: grauaret quoque vos si totum simul daretis. [CVM autem præsens
fuero apud vos, quos probaueritis] i. approbaueritis, seu aptos iudicaueritis, per epistolas, hos mittam] id
est, istos destinabo cum literis commendatoriis meis ac vestris, [PERFERRE gratiam vestram,] id est,
gratiosam eleemosynam [IN Hierusalem] ad primitiuam ecclesiam sub Iacobo militantem. [QVOD si
dignum fuerit] i. rationabilis causa occurrerit, [VT & ego eam] in Hierusalem cum eleemosynis istis.
[MECVM ibunt] quos probaueritis. [VENIAM autem ad vos, cum Macedoniam,] quæ est pars Græciæ,
[PERTRANSIERO] visitando illic, & in locis vicinis discipulos. [NAM Macedoniam] prouinciā illā
[PERtransibo] non diu ibi morando, cum non sit necesse. [APVD vos autem forsitan] s. si deus præstite-
rit, [PERMANEBO] multis diebus, [VEL etiam hyemabo,] quia multa sunt corrigenda in vobis, ideo
diuturna medici spiritualis præsentia vobis necessaria est. [VT vos me ducatis quocunque iero] cū à vo-
bis recessero. Illa tamen non fuit principalis causa huius mansionis, sed hoc dicit apostolus ad inflāman- H
dum charitatem eorum ad se, vel ad familiaritatem ostendēdam. [NOLO enim vos modo in transitu vi-
dere] i. tempore modico. [PERMANEBO autem Ephesi] vnde & istam epistolam vobis transmisi,
[VSQVE pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnū & euidens] i. vehemens ratio mihi occur
rit illic manendi, eo ꝙ corda multorū parata sint recipere verbum dei, [ET aduersarii multi] sunt ibi qui
euangelio contradicunt, cōtra quos oportet me armare fideles, vel illis quoq; aperte resistere. [SI autem
1.Tim.4 venerit Timotheus] ad vos [VIDETE] i. studete ad hoc [vt sine timore sit apud vos] i. secure, ita vt nullus
ei molestus sit. [OPVS enim domini operatur] prædicando euangelium Christi, [SICVT & ego. Ne
Act.18 quis ergo illum spernat] eo ꝙ iuuenis sit. Vnde alibi dicit, Nemo adolescentiam tuam contēnat, [DEDV-
cite autem illum in pace] egrediendo & ambulando cum eo pacifice per aliquod spatium, [VT veniat ad
me] Ephesum [EXPECTO enim illum cum fratribus] cum eo venturis. [DE Apollo autem fratre] qui erat
vir potens in scripturis & eloquens, quem apostolus ordinauit Corinthiis in episcopum sicut & ipsi ro-
gauerunt. [NOTVM vobis facio quoniam multum rogaui eum] non præcepi, [VT veniret ad vos cum
fratribus] secum agentibus. Recesserat quippe à Corinthiis propter dissensionem eorum quam sedare
non potuit, propter quod rediit Ephesum ad apostolum. [ET vtique non fuit voluntas eius vt nunc ve-
niret] ad vos, quandiu estis in ista discordia. [VENIET autem quum ei vacuum] id est, opportunum,
[FVERIT] quando videlicet perceperit vos emendandos. [VIGILATE,] id est, diligentes & soliciti
estote, ne torpor pigritiæ irruat super vos, [STATE,] id est, firmiter perseuerate, [IN fide, viriliter agite]

A Maledictus enim qui facit opus dei negligenter, [confortamini] proficiendo semper in gratia dei, [ET Hier.48.
omnia vestra] opera,[IN charitate fiant].i.charitatiue atque concorditer : aliter enim nō essent merito-
ria.[obsecro autē vos fratres,nostis domum Stephanæ].i.familiā illius matronæ.vnde supra dixi, Bapti- 1.Cor.1.
zaui autem & Stephanæ domū.Nostis etiam [ET] domū,[Fortunati & Achaici].i.horum virorum qui
mecū fuerunt cum vobis prædicaui,[QVoniam sunt primitiæ Achaiæ].i.primum in Achaia crediderūt,
[ET in ministerium sanctorū ordinauerūt seipsos].i.sponte se obtulerunt ad ministrandū fidelibus. Hoc
itaque obsecro.[VT & vos subditi sitis] per humilē obedientiā,[EIVSmodi].i.istis & talibus psonis, [ET
omni cooperanti] mihi [ET laboranti] in vobis.i.ad vestram salutē. [GAVdeo autē in præsentia. Stepha-
næ & Fortunati & Achaici].i.de hoc lætor,ꝙ tales personæ vobiscum sunt [QVoniam illud quod vobis
deerat] quantū ad salutarē doctrinā,[IPSI suppleuerunt] docēdo vos plenius. [REfecerunt enim].i.spi
ritualiter nutriunt seu impleuerunt, [ET meū spiritum].i.animā meam iucunditate, eo ꝙ instruant vos,
[ET vestrum] spiritum,refecerunt veritatis notitia. Vel sic, Gaudeo autē in præsentia Stephanæ, &c.i.de
hoc ꝙ venerunt ad me,quoniā illud quod vobis deerat.i.quod vos minus debito mihi fecistis,ipsi supple
uerunt.Refecerunt enim.i.consolati sunt,vel pauerunt & meū spiritum, & vestrū, quia mihi benefacien-
do,benefecerunt & vobis quibus apostolū seruauerunt.[cognoscite ergo].i.diligenter attēdite & honora-
te,[QVI eiusmodi sunt].i.tales personas. [SAlutant vos].i.salutē vobis cupiunt atq; annuntiant, [OMNES
B ecclesiæ Asiæ] minoris,cuius metropolis est Ephesus,vbi cōscripta est præsens epistola. [SAlutant vos in
dño multum].i.cū ingenti affectu,[PRIscilla] mulier [ET Aquila] vir eius [CVM domestica sua ecclesia]
.i.cū societate fideliū cōmorante in domo eorū,[APVD quos & hospitor] Horū duorū frequenter apo-
stolus meminit,quia in primitiua ecclesia notabiles erant,:& bene instructi in fide. [SAlutant vos fratres
omnes] in Epheso existentes.[SAlutate inuicē in osculo sanctō].i.in spūali & puro etiā corporali, sicut in
primitiua ecclesia fuerat cōsuetudo.[SAlutatio mea manu Pauli].i.propria manu subscripta.Scripsit enim
apostolus propria manu in fine epistolarū suarū salutationē,ne deciperentur fideles, recipiendo epistolas
pseudoapostolorū pro epistolis Pauli. [SI quis non dominū nostrū Iesum Christū,sit anathema].i.sepa-
ratus à cōsortio fideliū,& condēnatus à deo,[MAranatha].i.in aduentu domini,vel donec dominus.Ma-
ranatha quippe interpretatur dominus venit.Dicitq; Lyra,ꝙ sint duæ dictiōes. Augustinus vero,cui po August.
tius creditur,ait ꝙ sit vnū nomen cōpositum ex græco & syro:& potius est syrum q̄ hebræum.Hæc autē
imprecatio mali non est intelligēda dicta de zelo vltionis seu inuidiæ,sed affectu iustitiæ,vel modo prę-
nuntiationis propheticæ.[GRATIA domini nostri Iesu Christi] quę est formale ac habituale principiū
totius vitæ meritoriæ,sed [ET charitas mea] .i.talis dilectio,qualē ego habeo, sit [CVM omnibus vobis
in Christo Iesu].i.finaliter propter Christum.[AMEN] Christus enim est finis noster, sicut in Apoc.te- Apoca.1
C statur, Ego sum alpha & ω,principium & finis.Cui semper sit omnis honor, virtus, beatitudo & gloria, 1.Timo.1.
quoniam ipse cum patre & spiritu sancto est super omnia deus sublimis & benedictus.Amen.

IN SECVNDAM AD CORINTHIOS.
EPISTOLAM PROOEMIVM.

Vdi fili disciplinam patris tui,vt addatur gratia capiti tuo.Cum prælatis ecclesiæ di Prou.1.
cat saluator, Qui vos audit, me audit:& qui vos spernit, me spernit: constat quòd
pari audientia accipienda sunt verba prælatorum & Christi. Quidam itaque Co- Luc.10.
A rinthiorum hoc attendentes ex priori epistola Pauli correcti fuerunt,obediētes prę-
ceptis apostoli,tanquam Christi. Quidam vero eorum in suo perstiterunt errore,
præferentes Paulo pseudoapostolos.Propter hoc scribit Apostolus Corinthiis hanc
secundam epistolam, in qua se verum Christi probat Apostolum, atque fallaciam
Apostolorum, vanitatem ac falsitatem demonstrat, errantes Corinhios reducit ad viam iustitiæ : bo-
nos vero incitat ad meliora, præsertim ad obseruationem patientiæ, proponens seipsum illis in exemplū.
Non ergo cessandum est bono prælato à spirituali cura infirmi subiecti, si statim non emendetur sed con
D tinuanda est admonitio,increpatio,exercitatio,quandiu spes est de reparatione errantis.

CAP. I secundæ ad Corinthios epistolæ. ARTIC. I.

Q VONIAM Corinthiorum nonnulli minus digne de Paulo senserunt, atque ob hoc
propriam salutem neglexerunt,paruipendentes verba Pauli,& pseudoapostolis cre-
dentes,idcirco in exordio huius epistolæ,in qua more solito præmittitur salutatio,cū
dixisset,Paulus:statim adiecit,Apostolus Iesu Christi per voluntatem dei,non vt se-
ipsum magnificaret,sed vt illorum prouideret saluti.Potest enim, & dum ratio po-
stulat,debet prælatus authoritatem suam ostendere, ne sui cōtemptus impediat sub-
ditorum salutem. ¶[Ponens ergo Apostolus personas scribentes seu salutantes, ait,
[PAVLVS apostolus Iesu Christi per voluntatem dei,] id est,à deo seu diuina voluntate ad gratiam a-
postolatus assumptus:non à seipso,vel ab hominibus intrusus inordinate,[ET Timotheus] Ephesiorum
episcopus [FRATER] noster spiritualis. Hunc sibi adiungit Apostolus,ne Corinthii aliquid sinistrum
suspicentur de eo,quasi eos accusauerit apud apostolum ex rancore.Priorem enim epistolam tulit Corin
thiis,rediensq; nuntiauit apostolo facta & verba Corinthiorum. Quanuis autem Apostolus solus istam
epistolam dictauerit, vterque tamen mandat & mittit eam Corinthiis,ne forte quia Paulus multa scribit
ex Timothei relatu.Itaque Paulus & Timothæus mandant [ECCLESIAE dei,] id est, congregationi
fidelium,[QVAE est Corinthi,] id est,in ciuitate sic dicta,metropolitanæ Achaiæ,[CVM sanctis omni-
bus,] id est,& sanctis omnibus, vtpote cunctis veraciter Christianis, qui vtique sancti & virtuosi sunt,

[E T qui sunt,] id est, demorantur.[I N vniuersa Achaia,]id est,quocunque loco prouinciæ sic voca- E
tæ,quæ erat pars Græciæ.[G R A T I A,] quæ est supernaturalis habitus,principium omnis meritoriæ
Lucæ.2 operationis,essentiam animæ immediate perficiés,[V O B I S] præstetur [E T pax].i.tranquillitas men
tis,de qua angeli cecinerunt,Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, [A deo patre nostro] per
Matth.6 gratiam adoptionis,id est,à tota superbenedicta trinitate, quæ est vnus deus creator & pater noster:
cui quotidie dicimus,Pater noster qui es in cœlis,[E T domino nostro Iesu Christo].i. per Christum
mediatorem dei ac hominum,per quem omnis gloria nobis cõfertur. Christus enim vt deus est idem
1. Tim. 2 collator principalis cũ patre & spiritu sancto,sed secundum naturã assumptam est dator gratiæ me-
diatus ac instrumentalis,quia per ipsum tanquã per causam meritoriam ac mediatricẽ dantur nobis
charismata spiritus sancti.¶ Deinceps procedit Apostolus ad narrationem, captatq; beneuolentiam
Corinthiorum & à gratiarũ actione incipiens,affatur perfectos.[B E N E D I C T V S deus].i.ab omni-
bus benedicatur & exaltetur,semperq; sit benedictus deus trinitas,[E T pater dñi nostri Iesu Christi]
.i.persona patris æterni,qui est genitor Christi secundũ eius diuinam naturam.Hunc patrem Aposto
Ioan 8. lus specialiter exprimit exemplo Christi, qui per totũ Euangeliũ omnia refert specialiter ad gloriã
patris,quemadmodũ ait,Honorifica patrem meũ.Non quod pater maior sit filio aut spiritu sancto, sed
quia authoritas est in patre,atq; fontalis origo,respectu filii & spiritus sancti,quorũ vterq; suscepit à
patre quicquid habet & est. Vel sic,Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi.i.persona pa-
Ioan. 20 tris,qui est deus Christi secundũ naturam humanam,& pater ipsius secundũ naturam diuinam.Vnde F
in Euangelio Christus testatur,Ascendo ad patrẽ meũ & patrẽ vestrũ,deum meũ & deũ vestrum. Vel
deus ratione essentiæ & emanationis ad extra:pater vero ratione proprietatis relatiuæ, & emanatiõis
ad intra.Porrò quod subditur,simili sensu accipi potest,tã de persona patris,quàm de tota trinitate,patre
nostro ratione creationis,gubernatiõis & adoptionis,[P A T E R misericordiarũ] .i.causa paterna pio-
rum affectuũ ex diuina benignitate manantiũ. Vel,pater misericordiarũ intransitiue.i.pater multum
misericors seu misericordia plenus.Et dicitur pater misericordiarũ, quamuis misericordia dei sit vna
Psal. 88 ac simplex propter diuersos effectus pietatis diuinæ.Vnde etiam ait Psalmiste,Misericordias domini
in æternũ cantabo, [E T deus totius cõsolationis].i.dator atq; benignus infusor omnis veræ, perfectæ
ac spũalis cõsolationis siue lætitiæ,[Q V I cõsolatur nos,in omni tribulatione nostra.]quas propter iusti-
Iaco.1. tiã patimur à mundo,carne aut diabolo.Cõsolatur autẽ nos,vel à tribulationibus liberando,vel in tri
bulationibus patientiã dando,ita vt omne gaudiũ æstimemus,cũ diuersas inciderimus tentatiões. Vel
in ipso corde copiosam exultationẽ cõcitando ex contẽplatione diuinorũ,sic vt tribulationis acerbi-
Iob.6 tas vix sentiatur.Hinc scriptũ est in Iob,Ipse vulnerat & medetur, percutit & manus eius sanabũt. Et G
Abacuc. 3 Abacuc propheta orat,Cũ iratus fueris,misericordiæ recordaberis.[V T possimus & ipsi cõsolari eos]
.i.tam copiose & ad hoc cõsolatur deus nos,apostolos,virosq; perfectos,vt ex plenitudine,gustu,& ex-
periẽtia cõsolatione nobis infusæ,valeamus & nos cõsolari eos,[Q V I in omni pressura sunt]in qua-
cunq; afflictione proponẽdo nos eis in exemplũ.Possimus,inquam,cõsolari eos. [P E R exhortationẽ,
qua exhortamur & ipsi à deo].i.admonẽdo eos taliter per prædicationẽ vocalem, sicut admonemur
à domino per inspirationẽ seu alloqutionẽ internam, videlicet cõmemorando præmia sempiterna pro
præsentibus,breuibusq; tribulationibus rependẽda,proponẽdo etiã persequutiones,passiones Christi &
Iudith.8. aliorũ electorũ pro exẽplo,quemadmodũ retulit Iudith,Memores,inquiẽs,esse debent,quomõ pater
noster Abrahã tentatus est,& oẽs qui placuerunt deo,per multas tribulatiões transierunt fideles. Eluce-
scit autẽ ex his,quia alios spũaliter cõsolari aptus nõ est,qui diuinã consolationem expertus non est.
Eccle.34 Ideo per sapientẽ quendã dicitur,Vir in multis expertus cogitabit multa. Verũtamen aliqui ad deũ cõ
Iob. 34 uersi tribulãtur,tentãtur & angustiãtur:nullã tamen cõsolationẽ experiũtur,quibus cœlũ est æneũ,ter-
raq; ferrea,qui cũ beato Iob domino dicere possunt,Sto & nõ respicit me, clamo & non exaudies me:
mutatus es mihi in crudelẽ.Sed isti nõ desperẽt,nõ frangãtur,nec pusillanimes fiant,sed manũ domi-
Iob.13 ni lõganimiter præstolentur,sciẽtes quod deus nõ deserat sperãtes in se,dicentesq; cũ Iob, Etiã si occiderit
me,in sperabo.Interim vero carnalẽ consolationẽ despiciãt,quatenus in dei contẽplatione refloreãt.
Psal.76 Iuxta illud psal.Renuit cõsolari anima mea,memor fui dei,& delectatus sum. Deniq; quod cõsolemur à H
deo,aliosq; cõsolari possimus,patet ex hoc.[Q VONIAM sicut abundãt passiones Christi].i. persequutio-
2.Thes.1. nes,quæ in Christo capite nostro præcesserunt, & propter eũ fidelibus infliguntur, eius quoq; amore
Ioan. 15 æquanimiter tolerãtur,[I N nobis] famulis Christi:quibus ipse ait,Si me persequuti sunt, & vos perse-
Ioan.13 quentur,quia non est seruus maior domino suo,[I T A & per Christũ] .i.per gratiã & misericordiam
Roma.8 Christi,[A B V ndat cõsolatio nostra] Qui enim cõpatitur, & cõglorificabitur.Propterea dicit propheta,
Psalm.93 ta,Secundũ multitudinẽ dolorũ meorũ in corde meo,cõsolationes tuæ lætificauerunt animã meam.
2.Mac.5. Alibi quoq; dicit scriptura,Qui derelictus est in ira dei omnipotentis,iterũ in magna recõciliatione
cũ summa gloria exaltabitur.[S I V E autẽ tribulamur] tribulatio ista accidit nobis pro vestra exhorta
tione & salute].i.vtilis est ad exhortandũ vos salubriter,scilicet vt vos exẽplo nostri tribulationes su-
stineatis libẽter,[S I V E cõsolamur] à deo,hoc fit,[P R O vestra cõsolatione].i.vtile est ad cõsolandum
vos.quoniam eadem mercedes nobis & vobis promittitur, [S I V E exhortamur].i.diuinitus admonemur o-
mnia fortiter perpeti,hoc fit [P R O vestra exhortatione & salute] quia per hoc idonei efficimur, ad-
monere vos ad vestrã salutem,sicut & ipsi à deo monemur, [Q V I A] exhortatio [O P E R A tur in vobis
tolerantiã earundem passionum].i.inducit & prouocat vos ad tolerandũ pro Christo persequutio-
nes & aduersitates,[Q V Ã S & nos patimur,vt et spes nostra] .i. fiducia qua speramus vos beatitudi-
nem adepturos,[F I R M A,] id est,constans & efficax,[S I T pro vobis,] id est,ad commodũ vestrum.
Dum enim prælati cõspiciunt subditos suos in virtutibus agiles,secure & firmiter sperãt bona æterna

A eis fore parata. Vnde & Salomon, Filius sapiens lætificat patrem, [SCIENTES] certitudine reuela- Prou.10
tionis diuinæ & experientiæ, non ratiocinationis humanæ. De qua scientia ait Iob, Scio quòd redẽptor Iob.19.
meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sim, [QVONSAM] .i. quòd [SICVT socii] partici-
pes & consortes estis, [PASSIONVM] i. tribulationum pro Christo, imitando eius vestigia: [SIC eritis 1.Cor.4
&] socii, [CONSOLATIONIS] diuinæ per gratiam Christi, in præsenti inchoatiue & imperfecte, in
futuro autem plene ac iugiter. Si enim sustinemus, & conregnabimus. Ideo scriptum est, Communican- 2.Tim.2.
tes Christi passionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. ¶ Præterea narrat apostolus 1. Petri.4
magnitudinem persequutionum suarum in speciali. Primo, vt alii exemplo sui ad patientiam animen-
tur. Secundo, vt discipulis insinuet quanta pro eorũ patiatur salute. Tertio, vt nos aduertentes quàm mo
dicum patiamur comparatione apostoli, ab inordinato mœrore cessemus. Itaque ait, [NOLO enim vos
ignorare fratres] Raro apostolus discipulos suos nominat filios: sæpe autem fratres. In quo percutitur
quorundam superiorum superbia, qui nimium proni sunt vocare subditos suos filios, nõ tam ex paterna
dilectione, quàm ex quadam animositate. Idcirco ait scriptura, Rectorẽ te posuerunt, noli extolli: esto in Eccle. 32
illis quasi vnus ex ipsis. Nolo ergo vos ignorare [DE tribulatione nostra quæ facta est] .i. nobis illata est,
[IN Asia] id est, in Epheso vrbe Asiæ, ab Alexandro argentario, qui fecit ædes Dianæ: de qua tribulatio- Act.19.
ne multa scripta sunt in Actis. [QVONIAM supra modum] solitum, [GRAVATI sumus, & supra virtutẽ]
B naturalem atq; humanam, non tamen vltra virtutem nobis per gratiam communicatam: quia supra di- 1.Cor. 10
ctum est, Fidelis deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, [ITA vt tæderet nos etiam vi-
uere] secundum inferiorẽ partem animæ .s. secũdum sensualitatem, vel sensitiuũ appetitum, quemadmo-
dum scriptũ est de Christo, Cœpit Iesus pauere & tædere, non tamen secundũ rationem fide & spe ador- Marc. 14
natã, quia hoc esset contra patientiæ perfectionẽ. ¶ Posset præterea sciscitari quis hoc loco, an liceat ho-
mini mortẽ optare propter aduersitatum acerbitatem. Et primo apparet quòd sic, authoritate apostoli loco
præsenti. Secundo, quoniam Helias persequutionẽ Iezabel fugiẽs dixit, Sufficit mihi domine, tolle animã meã. 3.Reg. 19
Tobias quoq; excæcatus orauit, Præcipe dñe in pace recipi spiritum meum. Simili modo Iob ait, Elegit Tobiæ.3.
suspendium anima mea, & mortẽ ossa mea. Et respondendũ, quòd nõ licet propter persequutiones vitandas Iob.7.
optare mortẽ absolute, sicut terminũ vitæ: licet tamen sub conditione videlicet diuina voluntate suppo-
sita, & mortem cõsiderando tanquam ingressum vitæ futuræ: sic tamen, vt quanuis persequutio sit occa
sio huius desiderii, charitas sit præcipiens atque eliciens actum hunc. [SED & ipsi] i. ego, & adhærentes
mihi, [IN nobis responsum mortis habuimus] .i. ex persequutionis illius cõsideratione animus noster no
bis respondit, & certe putauimus, quòd mors nobis instaret, non enim arbitrabamur nos posse euadere.
Quod ideo deus permisit, [VT non simus fidẽtes in nobis] id est, ne in propria potestate superemus: Ma
C ledictus enim (inquit Hieremias) qui confidit in homine, [SED in deo.] Vnde per Esaiam quoq; dici- Hiere. 17.
tur, Quis ambulat in tenebris & nõ est ei lumen? speret in nomine domini, & innitatur super deũ suum. Esa.10.
Et Hieremias iterum, Benedictus vir qui confidit in domino, [QVI suscitat mortuos] corporaliter animã Hiere.17.
iterum corpori vniendo, & spiritualiter charitatẽ & gratiam peccatoribus cõferendo. De talibus spiritua- Matth. 8.
liter mortuis Christus in Euãgelio loquitur, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, [QVI de tantis pe-
riculis] vitæ corporalis [ERIPVIT nos] in Epheso, [ET eruit] incessanter, cum tribulamur, [IN quem spe
ramus] .i. de cuius bonitate cõfidimus, [QVONIAM & adhuc eripiet] in futuro à similibus periculis. Non quòd Philip.1
Apostolus à tribulationibus erui cõcupiuit, quasi mortem pro Christo pati imparatus, sed quia in carne
manere necessarium fuit propter discipulos. Eripiet ergo nos, [ADIVVANTIBVS & vobis in oratiõe]
fusa [PRO nobis] .i. vestra oratione nobis succurrente, & istam orationem nobis promerente seu impe-
trante ad hunc finem, [VT EX multarum personis facierum] .i. à personis diuersarum dispositionũ, æta-
tum, virtutũ, meritorũ atq; respectuum .s. à cũctis gradibus fidelium, qui sunt [EIVS quæ in nobis est do
nationis] .i. gratię nobis diuinitus distributæ [PARTICIPES, per multos] .i. ab his diuersis, pluribusq; fidelibus
[GRATIAE agantur] deo [PRO nobis] .i. pro nostri ereptione, videlicet vt oẽs fideles gratias referãt deo
pro cõseruatione vitæ meæ ad profectum eorũ. Et merito hoc agere debent, dignumq; est sic fieri. [NAM
gloria nostra] .i. causa atq; materia nostræ spiritualis exultationis in deo [HAEC est, testimoniũ cõscien-
D tiæ nostrę] .i. fiducialis testificatio cõscientiæ proprię. Secura enim mens, quasi iuge cõuiuiũ. Semper vero Prou.15
pręsumit sæua cõscientia perturbata. Deinde ponit quid sibi perhibeat atq; testetur cõscientia sua, videlicet Sapiẽ.17.
[QVOD in simplicitate] bona quæ duplicitatis plicam excludit, [ET synceritate] .i. munda intentione ac
pura veritate [DEI, & non in sapientia carnali] aut seculari, quæ docet sensibilia bona exquirere, de qua Iaco.3
dicitur, Non est ista sapientia desursum, sed terrena, animalis & diabolica [SED in gratia dei] .i. secundum
instinctum & opera gratię nobis à deo infusæ, [CONVERSATI sumus in hoc mundo] à tempore cõuersionis
nostræ ad Christum, [ABVNDANTIVS autem] .i. gratiosius cõuersati sumus [AD vos] .i. vobiscum, à quibus
nihil recepimus. De hac laudabili simplicitate, qua homo corde, ore, & opere vniformi modo se habet, o-
mnem vitans simulationem hypocritarum, scriptum est in Prouerbiis, Recti habitabunt in terra, & sim- Prouer.3.
plices permanebunt in ea. Et iterum, Cum simplicibus sermocinatio dei. Ad hanc simplicitatẽ hortatur Ibidem.
Iacobus dicens, Purificate corda duplices animo. Porrò quòd ita habuerimus nos ad vos, patet [NON enim Iaco.4
alia] opposita [SCRIbimus vobis] in hac secunda epistola, [QVAM quæ legistis] in prima epistola vo-
bis à me missa, [ET cognouistis] ex lectione illius epistolæ, imò & per experiẽtiam operum meorum in-
ter vos. [SPERO autem quòd vsque in finem] .i. perseueranter ac firmiter [COGNOSCETIS] non in sim-
plicitate & synceritate conuersari, [SICVT & cognouistis nos ex parte] .i. quemadmodum partim iam
rectitudinẽ nostrã cõsiderastis, expertiq; estis [QVIA gloria vestra] .i. causa vestræ lętitiæ [NOS sumus.] Prou.17
Honestus enim & sapiens pater lætificat filios bonos, qui vtiq; in gratia patris sui cordialiter iucundãtur,
[SICVT & vos] estis gloria [NOSTRA.] Nam filius sapiens, gloria est patris, vt Salomon dicit, Ma- Prou.10

1.Ioan.3. xime enim gaudent boni patres de filiorum suorum profectu: sicut Ioannes in sua ait canonica, Maiorem E
1.Thes.3. horum gratiam non habens, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare. Vnde alio loco dicit apostolus, Nunc viuimus si vos statis in domino. Sic autẽ vnus nostrũ est gloria alterius, [IN die domini nostri Iesu Christi].i.ad hoc vt in die iudicii simul glorificemur. Vel, quòd vnus sit gloria alterius, euidẽtius apparebit in die prędicto, quando omnia aperta erunt ac nuda, propter quod tempus illud, dies vocatur.
Hebr.4 [ET hac confidentia,] qua ita syncere me circa vos habui, & quia vnus nostrum alterius est gloria, [VOLVI prius venire ad vos] q̃ ire in Macedoniam, sicut promisi me venturum ad vos, quamuis ita non feci
1.Cor.16 propter culpam vestram.s.propter vestram peruersitatem & litem, [VT secundã gratiam].i.alium profectum [HABERATIS] ex meo aduentu, qui infructuosus nõ est: hoc est, vt sicut in primo aduẽtu meo ad vos, instruxi vos circa credenda: sic modo docerem vos circa agẽda, [ET per vos].i.à vobis, & vestro ducatu [TRANSIRE in Macedoniam] prouinciam Græciæ, [ET à Macedonia] volui [VENIRE ad vos] vt tertiam gratiam.i.perfectam informationem haberetis, [ET à vobis deduci in Iudæam.] vt sanctis, qui ibi sunt, vestras eleemosynas ferrem. Sed quia Apostolus nõ venit sicut prædixit, quidam Corinthiorum, reprehenderunt ipsum de leuitate: falsitate & carnalitate, quasi propter corporale commodum venire distulerit. Ideo de his malis se excusans, adiecit, [CVM ergo hoc voluissem] .i.vos visitare optassem, sicut iam dixi, [NVNquid leuitate] aut instabilitate [VSVS sum?] mutando propositũ sine rationabili causa? [AVT quæ cogito] facere, [SECVNDVM carnem cogito?] .i.nunquid carnali sensu vtor, dum vos visitare propono, quod tamen nõ facio, tanquam propter carnis commoditatem hoc differam? [VT sit apud me est & non].i.affirmatio & negatio de eodem, puta mendacium. Non vtique, quoniã nihil dixi intentione fallendi, & hoc ipsum quod dixi intelligendum erat nisi rationabile impedimentum occurreret. Mendacium vero est falsa vocis significatio, cum intentione fallendi, [FIDELIS antẽ].i.verus in promissis [DEVS] est, idcirco non mittit nuntios falsos & infideles, cuius signũ vel ratio est, [QVIA sermo noster qui fuit apud vos].i.prædicatio nostra vobis proposita, [NON est in illo, est & nõ].i.affirmans & negans aliquid de eodem secundum idem. sic enim mendax esset, sed est in illo est].i. simpliciter affirmans esse in deo, vel in effectib⁹ eius quod in eis est.i.quod eis veraciter cõpetit. [DEI enim filius Christus Iesus, qui in vobis per nos prędicatus est].i.à nobis vobis euãgelizatus, videlicet [PER me] sicut per principalem, [ET Syluanum,] quem aliqui dicunt esse Sileam apostolum, [ET Timotheum] cooperatores, adiutoresque meos, [NON fuit in illo, est, & non est].i. contradictionem includens, seu falsitatem, [SED est in illo, fuit].i.sermo noster de Christo sic pronunciatus est, sicut vere in Christo impletum est. Vere enim natus, passus ac resuscitatus est sicut docuimus. [QVOTQVOT enim pmissiones dei sunt].i. vniuersæ promissiones patris factæ de Christo, [IN illo etiam] est.i.in Christo vere implentur. Vnde Io G
Ioan.1. an. dicit Gratia & veritas per Christũ facta est. Et Christus in cruce dicebat, Consummatum est. [IDEO
Ioan.19 dicimus & per ipsum] Christum [AMEN].i.verum est. [DEO] patri, quia per Christum fatemur verificata esse patris promissa, [AD gloriam nostram].i.ad nostram salutem, quæ consistit in hoc q̧ diuinam
Marc.8 veritatem agnoscimus atque fatemur: sicut ait saluator, Qui me confessus fuerit coram hominibus, con-
Luc.12. fitebor & ego eum coram patre meo. [QVI autem confirmat nos vobiscum] id est, nos & vos simul, [IN
Matt.10. Christo] id est, in fide & dilectione Christi, [ET qui vnxit nos] interna & spirituali vnctione, videlicet
1.Ioan.3 perfusione spiritus sancti, de qua & apostolus Ioannes, Vos vnctionem habetis à sancto: & vnctio eius docet vos de omnibus. Hæc vnctio primo confertur in baptismo. Qui ergo sic cõfirmauit & vnxit nos, est [DEVS, & signauit nos] id est, in libro vitæ conscripsit, ab aliis discreuit, & ad se pertinere monstrauit, [ET dedit pignus spiritus].i.arram spiritus sancti, videlicet dona diuina, quæ sunt pignus certificans
Gregor. nos de inhabitatione spiritus sancti, & futura beatitudine nobis prestanda. (Ex perceptione quippe presentium munerum certa fit expectatio futurorum.) Itaque qui dedit pignus istud, [IN cordibus nostris] in quibus dona spiritus sancti recipiuntur, est deus. Ideo omne bonũ ei ascribimus. ¶ Insuper pandit cur ad eos nõ venerit. [EGO autem testem inuoco deum] .i.per deum testor & iuro, & hoc [IN animã meam,] id est, contra bonum animæ meæ si mentior, [QVOD parcens vobis] id est, vestræ infirmitati con-
1.Cor.4 descendens ac prouidens, [NON veni vltra] id est, post primã vicem, vel à tempore vltimi recessus mei H
à vobis, [CORINTHVM] videlicet ne cogerer vehementer dure corripere vos, ideo malui vos scripto corrigere, vobisque aliquantum correctis venire, [NON quia dominamur fidei vestræ] id est, vobis fidelibus. Tanquam dicat, Non ideo assero me vobis pepercisse, quasi fides vestra nostro subiiciatur imperio
1.Petri.5. cum fides sit voluntatis, vel quasi vobis dominetur. Vnde Petrus, Pascite, inquit, qui in vobis est gregem, non vt dominãtes in cleris, sed forma gregis effecti, [SED adiutores] id est, cooperatores, [SVMVS gaudii vestri,] spiritualis, quod nunc habetis per fidem, & in futuro sortituri estis per speciem. hoc est, inducimus vos per exhortationẽ ad opera bona, ex quibus gloriamini in domino iam in isto exilio, & per
Matt.25 quæ futuram felicitatem meremini: de qua saluator, Intra, inquit, in gaudium domini tui. Adiutores, inquam, sumus gaudii vestri, idcirco, [NAM fide statis] id est, per fidem erecti estis ad deum in bonis operibus, ideo cooperamur vobis, inducendo vos ad perseuerantiam atque profectum.

CAP. II. [STATVI autem hoc, &c.] ARTIC. II.

DEnique plenius referans apostolus, cur ad Corinthios vltra nõ venerit, ait, [STATVI autem hoc apud me].i.in animo meo firmiter ordinaui atq; proposui [NE iterũ in tristitia] id est, cum cordis dolore, [VENIREM ad vos] dolendo propter vestrã discordiã. Vel, in tristitia.i.ne veniens vos tristes efficerẽ, corripiendo vos dure, doleo nanque de vestra imperfectione. Quod patet per hoc. [SI enim ego contristo vos] redarguendo vestra peccata, [ET quis] ex vobis, [EST qui me lętificet].i.tristitiam meam in lætitiam mutet, [NISI qui cõtristatur] id est, ad bonam tristitiam.i.poenitẽtiam salutarem mouetur, [EX me?].i.ex mea increpatione? Quem-

A admodum ergo de vestris culpis doleo, ita de pœnitentia vestra exulto. [ET hoc ipsum] videlicet quod nemo errantium in vobis me lætificat, nisi qui contristatur ex me, [SCRIPSI vobis] in ista epistola, [VT non cum venero] ad vos [TRISTITIAM] nouam [SVPER tristitiam] ante conceptá [HABEAM] id est, ne vehementer dolcam inueniendo vos in dissensionibus constitutos, [DE quibus] i. de quorú profectu atque salute, [OPORTVERAT] i. decens erat, [ME gaudere] in domino, eo quòd sum [CONFIDENS in omnibus vobis] i. de vestra correctione & obedientia præsumo & spero, [QVIA meum gaudium] spirituale, quo de vestri emendatione & gratia lætor, [OMNIVM vestrum est] i. in vos redundat, vobisque prodest atque cõmune est. Sicut enim ego de vestri correctione glorior, sic & vos de eadem gloriari debetis. Habui autem magnam tristitiam percepta vestra dissensione: cuius signum est, [NAM ex multa tribulatione] i. afflictione [ET angustia] i. pressura & solicitudine cordis, [SCRIPSI vobis] superiorẽ epistolam, [PER multas lachrymas] i. copiose lugẽdo ob vestros errores. Et hoc feci, vel me hoc fecisse iam recito. [NON] finaliter ad hoc, [VT cõtristemini] Tristitia nõ est finis vltimate intẽtus, sed gloria, [SED vt sciatis] per experientiam curæ meæ ad vos, [QVAM charitatem] i. quantam, quamque specialem dilectionem, [HABEAM abundantius] i. multum abundanter, [IN vobis] i. ad vestras personas, hocque scientes, libentius acquiescatis admonitionibus meis, certi quod ex charitate procedant. Nihil enim ita prouocat dilectionem, sicut dum vnus sentit se amari ab alio. Hinc etiam constat, quòd bonú ac vtile sit alij manifestare dilectionem quæ ad ipsum habetur, quia amãti facilius consentitur, per accidens tamen hoc
B malum est. Primo, si habeat speciem adulationis. Secundo, si alter per hoc moueatur ad gloriam vanam.
¶ Deinde agit apostolus de illo enormi & publico fornicatore, qui patris sui habebat vxorẽ, quem & a- 1. Cor. 5.
postolus tradidit satanæ, sicut in prima epistola patuit. [SI quis autem] i. aliquis vestrum, [ME contristauit] maxime fornicator prædictus [NON me contristauit] tristitia immoderata actum rationis impediẽte, quæ in sapientem non cadit secundum philosophum. De qua tristitia scriptum est, Non cõtristabit iu- Prouer. 12
stum quicquid ei acciderit. Itemque, Tristitiam longe expelle á te, multos enim occidit tristitia, & non est Eccles. 30
vtilitas in ea. Itaque non me cõtristauit omnino, [SED ex parte] i. aliquo modo, & moderate, prout charitas exigit tristari de peccato alterius. Vel, non me contristauit. i. solum, sed ex parte. i. etiã aliqui aliorum me contristarunt, & hoc dico [VT nõ onerem omnes vos] i. ne videar omnibus vobis grauem culpá imponere, & increpationem inducere. [SVFFICIT illi] i. satis grauis, & pro sufficienti pœna reputanda est, [QVI eiusmodi est] i. fornicatori præfato. [OBIVRGATIO hæc] i. increpatio & excommunicatio [QVAE fit] i. facta est illi, [A pluribus] i. ab omnibus vobis quibus collectis obiurgatus fuit. Magnú enim intra se fert tormentum, qui vitia sua cernit ab omnibus detestari. Et in tantum sufficit ei obiurgatio ista, [ITA vt econtrario] s. pro excommunicatione, [MAGIS donetis] ei. i. ignoscatis, [ET cõsolemini] eum verbis atque exemplis sacræ scripturæ ad diuinę misericordiæ commendationem spectãtibus: vt est illud
C in Ezechiele, Nolo mortem peccatoris. Et illud Zachariæ, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos, di- Ezec. 18.
cit dominus, [NE forte abundantiori tristitia absorbeatur] id est, inordinato mœrore, & excessiuo cordis Zacha. 1
dolore desperet & pereat, [QVI eiusmodi est] i. fornicator iam dictus. Quia vt Salomon ait, In mœrore Prouer. 15
animi, deijcitur spiritus. [PROPTER quod obsecro vos] ex humilitate, qui possem præcipere apostolica authoritate, [VT confirmetis] i. per opera charitatiua ac fortia ostendatis [IN illum] pœnitentẽ [CHARITATEM] fraternam, hortando, consolando, atque ad pristinam societatem & cõmunionem ipsum admittendo. [IDEO enim & scripsi vobis, vt cognoscam] i. videam, [EXperimentú vestrum] i. facta experimentalia per quæ experimentaliter constet, [AN in omnibus] præceptis & admonitionibus, [OBEDIENTES sitis] mihi, quatenus si ita non est, instruam vos plenius de obedientia generaliter obseruanda. Viris quippe heroicis, diuinis atque perfectis, quos certum est á spiritu sancto moueri, in omnibus obediendum videtur, etiam si supra vires & contra rationem naturalem videtur quod iubetur. Cur vero donare & parcere debeant prædicto pœnitenti, quem Apostolus non exprimit nominatim ne cõfundatur, subiungitur, [CVI autem aliquid donastis] i. ei cui vos ignouistis, [ET ego donaui.] Nam cum illi rogabant Apostolum pro indulgentia & reconciliatione alicuius iniusti, Apostolus consensit, ideo dignú est,
D vt & ipsi quoque ignoscant pro quo rogat apostolus, & vt donatio seu remissio apostoli agnoscatur rata & efficax. [NAM & ego donaui] i. ignoui & absolui pœnitẽtem, [SI quid donaui] Hoc addit Apostolus ad innuendum, quòd nõ passim aut indiscretè donauit, sicut & Timotheo transcripsit, Manus cito ne-
mini imposueris, [PROPTER vos] i. ad vestram instantiá, [HOC feci in persona Christi] i. vice & loco 1. Mim. 5
Christi, cuius vicarij sumus, quibus & ipse suam potestatem commisit, & soluendi itemque ligãdi virtutẽ Matt. 26.
largitus est, [VT non circumueniamur à satana] i. ne à diabolo decipiamur, habendo nos nimium rigoro 18
se, aut nimis remisse circa subiectos, quorum vtrunque prælato vitandum est. [NON enim ignoramus co Ioan. 16
gitationes eius] In communi. i. machinamenta. astutias atque suggestiones, quibus conatur fideles à medio virtutis retrahere. In speciali tamen nescit aliquis cogitationes dęmonum, sicut nec hominum, nisi ex speciali reuelatione. ¶ Præterea manifestat Apostolus, quòd occasione Corinthiorú impeditus sit Troade. [CVM autem venissem Troadem propter Euãgelium Christi] illic prædicandum, [ET ostium mihi apertum esset] hoc est, corda hominum aperta & præparata recipere verbum dei, [IN domino] i. in virtute & gratia dei. Vel, in domino. i. secundum placitum voluntatis diuinæ, [NON habui requiem spiritui meo] hoc est, mente quietus non fui, nec desiderio meo satisfacere potui, [EO quòd non inuenerim] ibi [TITVM fratem meum] episcopum Cretensium, sicut condixeramus. Impeditus enim Titus & retardatus mãsit apud Corinthios. Vnde eo absente non potuit apostolus & aduersarijs resistere, & fideles satis instruere, [SED valefaciens eis] videlicet Troianis cõuersis, profectus sum in Macedoniam] ad quod forsitan illud pertinet Actuum, Cum autem pertransissent Misiam, descenderunt Troadem, & visio per
noctem Paulo ostensa est, Vir, Macedo quidam erat stans & deprecans eum, & dicens, Transiẽs in Ma- Act. 16

cedoniam, adiuua nos. ¶ Incipit insuper apostolus commẽdare seipsum, propter causas superius assigna E
1.Cor.9. tas. [DEO autem gratias] referimus, [QVI semper triumphat] triumphare [NOS] facit, [IN Cristo Ie-
su], i. in virtute & gratia Christi, [ET odorem notitiæ suæ] i. dulcem ac odoriferam suæ maiestatis sapiẽ-
tiam. i. sacræ scripturę doctrinam, quæ dulcis est, quia inflammat affectum. quod non facit naturalis sapiẽ
tia nisi debili modo, [MAnifestat per nos] i. per nostram prædicationem, [IN omni loco] Quemadmo-
Psal.18. dum scriptum est, In omnem terram exiuit sonus eorum. [QVIA Christi bonus odor sumus] i. per nos,
Rom.8. videlicet per nostræ prædicationis instantiam, operationem miraculosam, & cõuersationem exemplarẽ
Cantic.1 Christi bonitas, veritas, atq; dulcedo alijs innotescit ac sapit. De tali odore in Canticis legitur, Curremus
Cantic.7. in odorem vnguentorum tuorum. Itemque, Odor oris tui, sicut odor malorum punicorum. Sic ergo su-
mus bonus odor Christi, [DEO] i. ad gloriam sanctæ & superbeatissimæ trinitatis, cuius fides & gloria
mundo per nos reuelatur, [IN his qui salui fiunt, & in his qui pereunt] sed differenter, [ALIIS quidem]
videlicet reprobis, sumus [ODOR mortis] culpæ, [IN mortem] pœnæ æternę, per accidens tamẽ ratio-
ne peruersitatis eorum, quia ex nostra prædicatioue & bonitate ad inuidiam incitantur, grauiusque delin
quunt, [ALIIS autem] puta electis, sumus [ODOR vitæ gratiæ, tendẽtis in vitam] gloriæ. Quia ex no-
stra prædicatione diuino accenduntur amore, quo nihil est dulcius. [ET ad hæc] agenda, videlicet vt sit
aliquis bonus odor Christi secundum modum dictum) [QVIS] illorum pseudo apostolorum. [Tam ido F
neus?] est sicut nos apostoli? Nemo vtique. [NON enim sumus] sicut plurimi falsi doctores [Adulterãtes
verbum dei] i. peruerse interpretantes, & sine fructu debito faciẽtes diuinam scripturam, [SED ex syn-
ceritate] hoc est, pura intentione, & vero intellectu verba diuina prædicamus. [SICVT ex deo] edocti,
tanquam diuinitus informati, & loquentes [CORAM deo] hoc est, reuerenter & sancte, ac si deum cer-
neremus præsentem, cuius præsentiam oculo intellectuali attendimus [IN Christo] i. secũdum Christi
voluntatem & institutionem [LOQVIMVR.]

CAP. III [INCIPIMVS, &c.] ARTIC. III.

MANIFESTATVM erat Apostolo, quòd aliqui Corinthiorũ scandalizabãtur in
hoc quod toties cõmẽdauit seipsum, quasi inaniter moueretur, ꝓpriã magis quàm dei
Prou.27 gloriã quærẽs, quod est cõtra Salomonis doctrinã, dicẽtis, Laudet te alienus & nõ os
Ioan.8 tuũ: extraneus, & nõ labia tua. Vnde & Saluator, Si glorifico meipsum, gloria mea ni-
hil est. Ideo Apostolus in huius capitis exordio excludit malã suspitionẽ illorũ, dicẽdo,
[INCIPIMVS iterũ] in hac epistola, sicut in prima [commendare] i. laudare] NOS-
ipsos?] Videlicet, ꝓpter propriã gloriã nostrã, & nõ potius ꝓpter gloriã dei, ad vestri
instructionẽ vt agnita veritate nobis credatis, nõ pseudoapostolis? [AVT nũquid egemus, sicut quidam]
Fallaces, atq; hypocritæ [commendatitijs] i. laudatorijs [epistolis] mittendis [AD vos, aut ex vobis]
hoc est, à vobis ad alios transmittendis? quasi diceret, Nequaquã indigemus huiusmodi epistolis ex parte G
nostri, quẽ propria virtus satis cõmendat, tamen propter ignaros necessarium est ne fallãtur. Quod au-
tem non indigemus commẽdatitijs literis patet. [NAM epistola nostra] i. aliquid simile epistolæ nostræ,
videlicet conuersi ac instituti à nobis, [VOS estis] quia in vobis nostra virtus & sapientia declarantur,
quasi in libro. Epistola inquam, [SCRIPTA] i. vehemẽter impressa [IN cordibus nostris] quoniam in-
desinenter memoriam, solicitudinemque pro vestra salute habemus, [QVAE] epistola [SCITVR, & le-
gitur ab omnibus hominibus] i. cunctis fidelibus constat vos esse conuersos, & institutos à nobis. Legunt
quoque & discunt seu pensant in vobis, vel ex vestræ conuersationis intuitu quales nos simus, sicut ex cõ
sideratione discipuli innotescit prudentia perfectioque magistri, [MAnifestati] i. per fidem & opera bona
hoc alijs de vobis ostensum est, [QVoniam epistola estis Christi] hoc est, à Christo principaliter instituti
& scripti, cuius etiam virtus & gratia in vobis repræsentatur, [ministrata] i. nostro ministerio ad fidẽ de-
ducti, & Christo exhibiti estis. Epistola (inquam) scripta, [NON atramento] quomodo scripsit Baruch
Hiere.36 ex ore Hieremiæ: [SED spiritu dei viui] i. spiritu sancto, à quo instituti estis, & inter electos ascripti. Ipse
Lucæ.11 enim est digitus dei, quo diuina in nobis scribuntur, seu imprimuntur. De quo loquitur Christus, Si in di
Exod.34 gito dei eijcio dæmonia, &c. Scripti aũt [NON in tabulis lapideis] (quomodo scripta erat lex Moysi) hoc
est, nõ instituti in cordibus duris, nec huiusmodi cordibus impressi, [SED in tabulis cordis carnalibus i. H
Prou.7 cordibus pijs ac mollibus. Vel, in intellectu prudenti, voluntate benigna, memoria stabili. De quib⁹ tabu
lis legitur in Prouerbijs, Serua mandata & legem, quasi pupillam oculi tui, & in tabulis cordis tui scribe
ea. In talibus ergo tabulis fideles scripti dicuntur à spiritu sancto. Primo, quia per eius institutionẽ & gra
tiam corda habent huiusmodi lata. i. per charitatem: aperta, per obedientialẽ promptitudinem: plena ꝑ
mansuetudinem: mollia, per diuini verbi celerem receptionem & compunctionem. Vnde dominus per
Eze.36. Ezechielem promittit, Auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum
nouum ponam in medio vestri. Secũdo, quia pijs fidelibusque prælatis ac proximis impressit spũs san-
EPIST. ctus curam de salute aliorum. ¶ Prærerea, declarat Apostolus quod non proprie commendet seipsum,
sed deum, cum omne bonum ei asscribat. [FIDVTIAM autem talem] hoc est, audaciam, sic loquẽdi de
nostris præconijs, [HABEMVS per Christum] i. à Christo per gratiam eius [AD deum] trinitatẽ, corã
quo ista fiducialiter dicimus, [NON quod sufficientes simus cogitare] & per consequens nec dicere, nec
facere possumus [ALIQVID] meritorium à nobis] i. propria potestate [QVASI ex nobis] i. tãquam
ex prima & principali virtute. licet enim nos simus causa operis boni per liberum arbitriũ (quia nec ali-
ter mereremur) natura tamen nostra indiget gratia. nam liberum arbitrium indiget non solũ habitu gra-
tiæ supernaturalis, & diuinæ dilectionis: sed etiam actuali motione spiritus sancti nos excitantis. In quo
damnatur error Pelagij, asserentis quod inchoatio operum meritoriorum fit à nobis, consummatio vera
á deo. Inchoatio enim in nobis, est cogitatio, in qua operatur deus secundum Apostolum. Vnde alibi lo

A quitur, Deus operatur in nobis velle & pficere. Ideo subditur, [S E D sufficientia nostra] hoc est, virtus & Philip. 2
efficacia meritoriè cogitãdi, loquẽdi, ac operãdi, [E X deo est] .i. ex motione & gratia dei, à quo est omne Iaco. 1
donũ optimũ & datũ perfectum. Propter quod ait Saluator, Sine me nihil potestis facere. Et per prophe Ioan. 15
tam, Perditio tua Israel ex te, in me tantum modo auxiliũ tuũ, [Q V I & idoneos nos fecit ministros] .i. effi- Osee. 13
caces & dignos prædicatores [N O V I testamenti] .i. euãgelicæ legis, [N O N litera] .i. nõ instructione lite-
rali, [S E D spũ] .i. illustratione spũs sancti, à quo vitã & sapientiã nos ad tantũ officiũ dignificantẽ accepi-
mus. Nouũ quippe testamentũ nõ est datũ Apostolis p exteriorẽ scripturã, sed internã illustrationẽ. Ideo
vocatur lex spũs. Lex autem Mosaica appellatur lex literę. quia in libro ac tabulis scripta. Ad cuius distin- Exod. 34
ctionis insinuationẽ dñs ait per Hieremiã, Ecce dies veniunt, & feriã domui Israel, & domui Iuda pactũ Hiere. 13
nouũ, nõ tale quale pepigi cũ patribus eorũ, &c. Ratio autẽ cur deus nos fecit idoneos non litera sed spũ;
est, [L I T E R A enim] id est, lex scripta [occidit] ex occasione, quia nõ contulit gratiã, & auxit concupiscen
tiam, eo quod homo nitatur in vetitum, auxit quoq; generaliter culpã, quoniã post veritatis notitiã, gra-
uius est peccare q̃ ante, [S P I R I T U S autẽ] sanctus, qui p Apostolorũ ministrationẽ dabatur fidelibus, & nũc Act. 3. 5.
per sacramenta ecclesiæ datur hominibus, [V I V I F I C A T] vita gratiæ corda credẽtiũ. Vel sic, Litera .i. 9. 8.
sensus literalis, vel potius, qui literalis videtur, occidit. spũs autem .i. intellectus spiritualis ac mysticus viui
ficat. Proinde ostẽdit Apostolus dignitatẽ ministrorũ noui testamenti cõparatione ministrorum vet. test.
[Q V O D si] .i. quia ministratio mortis] .i. exhibitio instrumentalis veteris legis per occasionem occidẽtis 1. Cor. 15.
B animã transgressoris (vt dictũ est sæpius) Virtus enim peccati lex & etiã mortem corporalem facile infe
rentis, [L I T E R I S] visibilibus [D E formata] .i. scripta [I N lapidibus] .i. in lapideis tabulis [F V I T in glo-
ria] id est, gloriam habuit in suo ministro, seu mysteriali legislatore, [I T A V T non possent filij Israel intẽ Exod. 34
dere] .i. visum figere, [I N faciem Moysi propter gloriam] .i. claritatem [V V L T V S eius.] In quo appa-
ruerunt radij splendidi, angulariter ascendentes in similitudine cornuum repercutientes intuitum filiorũ
Israel. Vnde & facies eius dicitur fuisse cornuta, [Q V A E euacuatur] .i. quæ claritas Mosi vel quæ mini-
stratio finitur & cessat. Cito enim desijt claritas illa. Vetus quoque lex cessauit, noua lege promulgata,
[Q V O modo non magis ministratio spũs] .i. euangelicæ legis, gratiã sancti spũs ratione sacramentorũ cõti-
nẽtis. [E R I T in gloria?] .i. dignitatẽ & gloriã habebit in suis ministris (puta Apostolis) in præsentis atq;
futuro; etiã ampliorem q̃ ministratio mortis? q. d. imò habebit. Ideo subditur, [N A M si ministratio dãna Roma. 3
tionis] .i. veteris legis, damnationem accidenter ęternam augentis & inferentis, quoniã peccatum prohi Roma. 6.
bendo, nec tamen gratiam largiẽdo, auxit peccatũ, sicq; dãnationis fecit obnoxiũ. Sicut enim occidit, ita Roma. 7.
& damnauit. De cuius rei intellecta tractatum est plenius ad Romanos, Si ergo ministratio ista, [G L O- Roma. 8
R I A est] .i. honor & dignitas Moysi, [M V L T O magis abundat ministeriũ iustitiæ] .i. ministratio nouæ
legis veram perfectionem & gratiam iuste viuendi includentis, [I N gloria] id est, copiosiorem gloriam
C habet annexam. Ecce quomodo sanctus Apostolus seipsum, & coapostolos suos Moysi præfert, saltem
quantum ad gratias gratis datas. [N A M necdum glorificatum est] id est, gloriosum reputandum nõ est,
[Q V O D claruit in hac parte] .i. lumen vultus Moysi, [P R opter excellentem gloriam] .i. propter vehe-
mentem excessum dignitatis & gloriæ ministri noui testamenti concessum quæ tanta est vt cõparatione
eius, gloria vultus Mosi, quasi nihil sit. Vel sic, Nam nec glorificatũ est .i. hominibus perfecte reuelari nõ
potuit quod claruit in hac parte, id est, gloria ministris nouæ legis collata. Tanta enim est gloria & digni
tas apostolorum, vt viatores capere nequeant. ¶ Porrò quod subditur, vtrique consonat expositioni. [S I
enim quod euacuatur] .i. vetus testamentum quod cessauit, [P E R gloriam est] .i. per gloriæ claritatem
Mosi præstitum, datum ac receptum est, [M V L T O magis quod manet] .i. noua lex, cui alia non succe-
det danda à deo, [I N gloria est] .i. dignitatem gloriosam habet annexam. [H A bentes igitur talem spem]
videlicet quod tanta nobis collata est gratia, & tanta gloria præparata, [M V L ta fiducia vtimur] .i. cum in-
genti confidentia nostrum officium exercemus certi de gloria remunerationis, & non celamus mysteria
scripturarum, seu mysticos sensus, [E T non sicut Moses ponebat velamen] .i. pannum quendam seu ope Exod. 34
rimentum. [S V per faciem suam] cornutam, seu lucidã ex colloquio dei [V T non intenderent filij Israel
D in faciem eius] quia nec eã inspicere poterant præ splendore, nisi esset velo obducta. Per quod figuraba-
tur, quod spiritualis & verus intellectus veteris testamenti tegebatur obscuritatibus figurarum legalium,
[Q V O D] velamen, [E V A cuatur] .i. per doctrinã Apostolorũ atq; doctorũ aufertur, dum veteris testamẽ
ti scriptura verè elucidatur, [S E D obtusi] .i. excæcati, [S V N T sensus eorum hoc est, mentales oculi infi
delium Iudęorum. Iuxta illud. Obscurentur oculi eorum ne videant. [V S Q V E in hodiernum enim diem Psal. 68
idipsum velamen] .i. figuralis obscuritas legis, [I N lectione veteris testamenti] .i. dum legitur scriptura ve
teris testamenti, [I V D A E I S manet non reuelatum] .i. occulta, seu non intellecta, quia non aliter intelli-
gunt scripturas legis veteris modo quàm ante. Ideo velamẽ non est amotum à corde eorum, quãuis à re
ipsa amotum sit. Vnde subditur, [Q V O N I A M in Christo euacuatur] hoc est, per fidẽ & doctrinã Chri-
sti amouetur, & veritas scripturarum ostenditur. In cuius figura, tempore dominicæ passionis velũ tem- Matt. 27.
pli est scissum à summo vsque deorsum. Per Christi etenim passionem reuelantur legis ac prophetarũ sa- Marc. 13
cramenta. Velamen itaque appellatur opertio prophetiæ quæ in Christo impletur. [sed vsque in hodier Lucæ. 23.
num diem] .i. tempus gratiæ [C V M legitur Moses] Pentatheucum, videlicet scriptura quinque librorum
Mosi, [V E lamen] .i. cæcitas seu opertio ista, [E S T positum super eorum] .i. infideliũ Iudæorum, [C V M
autem conuersi fuerint ad dominum] recipiendo fidem catholicam, [A V feretur velamen] prædictum à
corde eorum, imò ista conuersio aliquid aliud non videtur, nisi velaminis huius ablatio. tunc enim illumi
nabuntur corda ipsorũ: iuxta illud propheticũ, Post hęc reuertentur filij Israel, & quærent dominum deũ
suum, & Dauid regẽ suum .i. Messiam, sicut Iudæi quoq; exponũt. ¶ Denique quod per spiritũ sanctum Osee. 3.
auferatur velamen, declarat, [D O M I N V S autem spiritus est,] Quanuis hoc de deo trinitate verũ sit,

Ioan.4 iuxta illud, Spiritus est deus. iam tamẽ de spiritu sancto asseritur, qui eù sit dominus, omnia agit quę vult, E
1.Cor.12. & quomodo vult, sicut superius dictũ est. Hæc omnia operatur vnus atq; idem spiritus, diuidés singulis,
Ioan.3 prout vult. Illuminat ergo quos vult, & derelinquit quos vult: sicut legitur, Spiritus vbi vult, spirat. [VBI
autem] est [SPIRITUS domini] .i. in mente quam per gratiam spiritus sanctus inhabitat, [IBI libertas] di-
lectionis, non coactio timoris, libera vocatio animi à iugo diaboli, & à seruitute peccati, ad contemplan-
dum, diligendum, ac operandum ea quæ dei sunt. Infidelibus itaque inest velamen. [NOS vero omnes] .i.
fideles, præsertim Apostoli & viri perfecti [REUELATA facie] interiori .i. intellectu à prædicto velamine li-
berato [GLORIAM dei] id est, maiestatem diuinam, seu dominum gloriosum, vel filium dei patris, de quo
Esaię.40. Esaias, Reuelabitur (inquit) gloria domini. Siquidem filius sapiens gloria patris est. [SPECULANTES] nũc
Prou.10 per fidem, & per speculum in ænigmate [IN eandem imaginem] id est, diuinæ maiestatis seu filij dei
1.Cor.13 quandam deiformem assimilationem [TRANSformamur,] quia cognitio fit per assimilationem cogno-
Ioan.3 scentis ad cognitum, secundum Boetium. Ideo contemplator diuinorum diuinus seu deiformis efficitur.
Boetius. Transformamur autem, id est, salubriter commutamur, [A claritate] luminis naturalis, [IN claritatem] lu
minis gratiæ, & à claritate viæ seu gratię, in claritatem patriæ & gloriæ. Vel sic, & melius, vt opinor. A cla
Psalm.83 ritate in claritatem .i. de gratia minori in gratiã ampliorẽ, proficiendo in bonis & proficiscendo de virtuti
bus in virtutes. Quanto enim diuinorum contemplationi magis insistimus, tanto exuberantiori lumine F
cœlestis gratiæ perfundimur atque implemur, & transformamur, id est, à forma seu modo propriæ subsi-
stentiæ transferimur ad diuinæ naturæ seu formæ modum ac imitationem. Imo vnum cum deo per chari
Roma.8 tatem efficimur. angelicam & diuinam in hoc exilio conuersationem inchoantes. ¶ Et omnia hęc no-
bis insunt & competunt non à nobis, sed [TANquam à domini spiritu] id est, virtute & gratia spirtus san
cti: sicut alibi dictum est, Spiritus adiuuat infirmitatem nostram.

CAP. IIII. [IDEO habentes hanc administrationem.] ARTIC. IIII.

1.Cor.3 AVDAVIT se sanctus Apostolus ad gloriam dei, & ad ędificationẽ audientiũ in
Ephes.4. precedenti capitulo ratione dignitatis ministerij sibi cõmissi, nũc idẽ facit ex debito
Roma.8 vsu obsequij sui, ostendens se fructuose & optimè vsum gratia sibi concessa. [IDEO]
L .i. quoniã tantam claritatẽ à spiritu sancto suscepimus [HABENTES hanc administratio
nẽ] nouæ legis, videlicet apostolatũ, seu ministeriũ tante dignitatis [IUXTA quod mi
sericordiã cõsequuti sumus] hoc est, secundũ mensurã diuinæ pietatẽ nobis ĩpensæ,
[NON deficimus,] in aduersis, nec ab executione nostri cessamus officij, [SED abdi-
camus] .i. abijcimus [occulta dedecoris] .i. vitia latentia, quæ nõ decent, sed deformãt & indecorãt, [NON
Iob.36 ambulãtes in astutia] .i. nõ dolose, aut simulatoriè cõuersantes sicut hypocritæ. Simulatores nãq; & calli
Prouer.4 di ꝓuocant irã dei. Astutia aũt quãdoq; in bono accipitur pro quadã circũspectione, sicut in Prouerbijs G
Prou.14 legitur, Astutus cõsiderat gressus suos. Nũc vero ꝓ versutia sumitur. Vnde Salomõ, Vir (inquit) versutus
odiosus est, [NEQUE adulterãtes] .i. peruersè interpretãtes, seu admiscẽtes falsitatib⁹, [VERBUM dei] vide-
licet Euangeliũ Christi, [SED in manifestatione veritatis] cõuersamur .i. ipsam veritatẽ publice prædica-
mus, & clare exponimus. [COMMENDÃTES] .i. cõmẽdabiles seu laude dignos faciẽtes, [NOSMETIPSOS] recte
1.Reg.16 docẽdo, & bene agendo, [AD omnẽ conscientiã hominũ] hoc est, testimonia cõscientiarũ, vel in cõsciẽ
tijs hominũ, ita vt nemo bona cõsciẽtia vituperare nos poterit. Et hoc facimus [coram deo] .i. diuinam
præsentiã cogitãdo, nosq; in dei cuncta cernẽtis cõspectu ponẽdo, cũ omni reuerẽtia atq; custodia cor-
dis. [QUOD si etiã opertũ est Euangeliũ nostrũ] hoc est, si prædicatio nostra de Christo aliquibus abscõ
ditur, ita vt eã nõ audiãt, vel auditã nõ capiãt, [IN his qui pereunt] hoc est, in cordibus reproborũ. [O-
Ioan.14 pertum est] .i. occultatũ est hoc modo, [IN quibus deus huius seculi] .i. diabolus dominus impiorum. De
1.Timo.1 quo ait Saluator, Venit ad me princeps huius mũdi, [EXCÆCAUIT] cooperatiue seu suggestiue [MENTES in-
Exod.7 fidelium] Vel, deus huius seculi .i. deus verus omnium seculorum, hominumque malorum creator, & de⁹
Exod.10 excæcauit mentes .i. intellectus infidelium permissiue. Quemadmodũ dicitur Pharaonis cor indurasse.
Exod.11 Vnde & Christus in Euangelio, In iudicium (inquit) ego in hunc mundũ veni, vt qui nõ vident, videãt: H
14. & qui vidẽt, cæci fiant. [UT nõ fulgeat] innotescat [EIS illuminatio Euangelij] .i. euangelica doctrina
Ioan.14 [GLORIAE] .i. maiestatis [CHRISTI, qui est imago dei] id est, à patre secundum rationem similitudi-
EPIST. nis genitus. Est enim à patre procedens, eique similis & æqualis per omnia. Propter quod ipse ait, Qui vi
det me, videt & patrem. ¶ Porrò quod Christus sit imago dei hinc liquet [NON enim nosmetipsos præ-
dicamus] quasi in nobis salus vestra cõsistat, [SED Iesum Christum dominũ nostrũ] prædicamus esse
omniũ saluatorem, [NOS autẽ seruos vestros] esse prædicamus, hoc est, nobis seruiẽtes in exhibitiõe spi-
ritualiũ alimẽtorũ, parãtes vobis mẽsam domini, spũalemq; escã proponẽtes, [PER Iesum] .i. ex commis
sione & per gratiã Christi qui nobis hoc iniunxit officiũ. [QUONIAM deus] trinus, simplex, atq; omnipo-
Gene.1 tens. [QUI dixit] .i. interiori verbo fecit, [DE tenebris] .i. post tenebras. Vel, de tenebris .i. de materia ob-
Esa.9.60. scura [LUCEM] sensibilem [SPLENDESCERE] .i. inchoatiue oriri. Vnde dicitur in Genesi, In prĩcipio creauit
Psal.96. deus cœli & terrã, & tenebrę erant super faciẽ abyssi: dixitq; deus, Fiat lux, & facta est lux, [ILLUXIT
131. in cordibus nostris] .i. lumen fidei, atque diuinæ sapientiæ, mentibus nostris infundit, [AD illuminationẽ
scientiæ claritatis dei] .i. ad hoc vt nos illuminemur ad cognoscendum claritatem .i. nobilitatẽ, seu excel-
lentiam dei. Vel, ad illuminationem, &c. .i. ad hoc vt alios doceamus de notitia claritatis dei .i. perfectionis
diuinæ. Illuminationem (inquam) scientiæ tendentis, [IN faciem Iesu Christi] .i. dirigentis nos ad verã
Christi notitiã, qua eum cognoscimus esse deum & hominem. Facies autem notitiam significat, quia per
faciem vnusquisq; potissimum cognoscitur. [HABEMUS autem thesaurum istum] hoc est, gratiam tan
Prouer.21 tæ illuminationis. Vnde & Salomon, Thesaurus, inquit, desiderabilis in ore sapiẽtis. Et rursus, Pretiosior

A est sapientia cunctis opibus, & omnia quæ desiderátur, huic non valent cõparari, [IN vasis fictilibus] i. Prouer.3
corporibus fragilibus, nõ quod corpus, quod est pars integralis hominis, sit huius thesauri subiectum im-
mediatum, sed anima. Quoniã tamẽ animæ subiectum est corpus, ideo nos in corpore peregrinãtes, di-
cimus thesaurũ istum habere in vasis fictilibus, [VT sublimitas] i. altitudo nostræ perfectionis in vita, in
signis, in documẽtis, [SIT virtutis dei] i. deo ascribatur, nõ nostræ fragilitati. Ideo additur, [ET nõ ex no
bis] i. nõ ex nostro naturali potestate oriri putetur. [IN omnibus] loco, causa, & tempore, saltem in gene
re, [TRIBULATIONEM patimur] propter iustitiam [SED non angustiamur] i. non opprimimur mente, quia
de dei auxilio certi sumus. [APORIAMUR] hoc est, temporalibus bonis priuamur, & pauperes sumus, [SED Matth.5
non destituimur] i. non caremus spiritualibus, verisque diuitijs. Imò in his tãto magis abundamus, quã-
to in illis pauperiores propter Christum sumus. Etenim, beati pauperes, quoniam ipsorum est regnũ cœ Matth.13
lorum, [PERSEQUUTIONEM] i. de loco ad locum fugationem [PATIMUR, sed non derelinquimur] à deo Lucæ.6
[DEIJCIMUR] i. conculcamur: [SED non perimus] quoniã liberamur semper à domino corporaliter aut
spiritualiter & interim vtroque modo. [SEMPER mortificationem Iesu] i. passionem dominicã, [IN Philip.1
corpore nostro circunferentes] per cruciformẽ imitationem, & corporis quotidianã flagellationem. Vn Galat.6
de alibi dicit apostolus, In omni fiducia magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per
mortem. Item, Ego stigmata domini Iesu in corpore meo porto, [VT & vita Iesu] i. conuersatio quã ha-
buit in hoc mundo [IN corporibus nostris manifestetur] i. Christi vestigia in agendo sectemur, Vel vita Philip.3
B Iesu, immortalis quam nunc habet, in corporibus nostris manifestetur in resurrectione futura, quãdo re-
formabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. [SEMPER enim] id est, in omni
differentia temporis, in genere [NOS] Apostoli, & alij successores nostri, [QUI viuimus] nunc in vita Ioan.16
naturæ & gratię, [IN mortem tradimur] hoc est, periculis mortis afficimur, [PROPTER Iesum] id est, eius Matth.10
amorẽ, & propter prædicationem euangelicę veritatis. Sicut & Christus prædixit, Venit hora vt omnis
qui interficit vos arbitretur obsequium se præstare deo. Et denuo, Eritis odio omnibus hominibus pro-
pter filium hominis, [VT & vita Iesu] quam habet iam immortalis, manifestetur in carne nostra morta 1.Cor.15
li] hoc est, gloria immortalitatis nostræ carnis præstetur, quãdo corruptibile hoc induet incorruptionẽ,
& mortale hoc immortalitatem. [ERGO mors] id est, passio Christi, [OPERATUR in nobis] id est, fructuo
sa est nobis, excitando nos ad sui imitationem. [VITA autem] naturæ seu culpæ operatur, [IN vobis,]
qui Christi vestigia imitari negligitis. Vel vita gratiæ. s. fides & charitas operatur in vobis opera merito- Psal.43
ria, quia per hoc quod nos taliter mortificamur vos ad deum cõuertimini, & viuitis coram illo. ¶ Dein-
ceps ostendit eandem fuisse fidem in populo vtriusque testamẽti, tractatque de diuersis effectibus, meri-
tis & actibus fidei. [HABENTES autem] nos noui testamenti ministri, [EUNDEM spiritum fidei] hoc est,
spiritum sanctum fidei datorem quem habuerunt sancti antiqui. Vel per spiritum fidei, intelligenda est
C ipsa fides, vel gratia seu motio fidei, quę vna & eadem est, in his qui ante Christi aduentum fuerunt, & in
posterioribus, quamuis sit modo magis explicita, [SICUT scriptum est,] in libro psalmorum à Dauid Psal.115
propheta. [CREDIDI] corde [PROPTER quod locutus sum] ore, verba fidelis confessionis. Con- Rom.10
fessio nanque ista est actus fidei. Vnde alibi dictum est, Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio
fit ad salutem, [ET nos credimus] ea quæ illi, [PROPTER quod & loquimur] fidem catholicã confi- Rom.8.
tendo ac prædicando, [SCIENTES] fide certissima, QUONIAM] deus pater seu trinitas. [QUI susci-
tauit Iesum] occisum à morte, [ET nos] electos, [CUM Iesu] hoc est, sicut & Iesum, vel ad hoc vt simus Matth.25
cum Iesu in regno, [SUSCITABIT] in die nouissimo, [ET constituet] nos [VOBISCUM] ad dexte-
ram in patria, vbi agni ponentur. [OMNIA enim propter vos] id est, vniuersa ministeria nostra ad ve-
stram ordinantur salutem, [VT gratia] dei [ABUNDANS per multos] id est, ab vno transfusa seu mini 1.Petri.4.
strata in alium; secundum quod Petrus hortatur, Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam
administrantes, [IN gratiarum actione abundet] id est, cum gratiarum actione copiose referatur & ordi
netur, seu refluat ad suum principium scilicet deum. [IN gloriam dei] quatenus omnes deo gratias refe-
rant, & omne charisma gratiæ illi tribuant. [PROPTER quod] prosequendum, videlicet vt deo gratiæ refe-
D rantur, [NON deficimus] in aduersis, nec fatigamur in opere bono, nec cessamus, quoniam sola perseue-
rantia coronatur. [SED licet is qui foris est noster homo] id est, caro nostra mortalis, in qua est humana Matth.10
effigies, qua homines esse cognoscimur, [CORRUMPATUR] quotidie tendendo ad mortem, & susti- 24.
nendo læsuras ac plagas, [TAMEN is qui intus est] id est, anima nostra in qua est summę trinitatis ima- Genes.1
go, [RENOUATUR] recipiendo noua lumina gratiarum, reflorendo in dei cognitione, ascendendo in diuino
amore, [DE die in diem] id est, assidue, dum spiritualiter crescimus atque proficimus. Hoc autem dicitur
nõ quasi in nobis sint duo homines, sed propter distinctionem essentialium partium hominis. [ID enim
quod in præsenti] exilio seu tempore, [EST momentaneum & leue tribulationis nostræ] id est, tribula- Roma.5
tio ista leuis atque breuissima, [COMPARATIONE futuræ iucunditatis ac æternitatis, quã patimur iam [SU-
pra modum] id est, vltra condignum & capacitatem nostri intellectus, [IN sublimitate] id est, in regno
cœlesti. Vel in liberalitate bonitatis diuinę, [AETERNUM gloriæ pondus] hoc est, perpetuam felicitatis mẽ
suram. De qua ait Saluator, Mensuram bonam & cõfertam & coagitatã dabunt in sinus vestros, [OPE- Lucæ.6
RATUR] id est, meretur & efficit [IN nobis] nunc per spem, postmodum vero in re. [NON contem-
plantibus nobis] id est, quia non principaliter aspicimus, nec finaliter intuemur, [QUÆ videntur] id est,
visibilia & terrena, [SED quæ non videntur] id est, bona super cœlestia, quæ oculus non vidit, nec auris Esa.64.
audiuit. [QUÆ enim videntur] id est, à nobis oculo corporali, [TEMPORALIA sunt] id est, transi- 1.Cor.2.
toria, & caduca, [QUÆ autem non videntur] hoc est, spiritualia bona nobis præparata in regno [AE-
TERNA sunt] essentialiter vel participatiue.

CAP. V [SCIMVS enim quoniam si terrestris domus nostra dissoluatur.[ARTIC. V. E

2.Cor.4. DIXIT Apostolus in fine præcedentis capituli, quod leuis ac momentanea tribulatio
præsentis exilij æternũ gloriæ pondus operetur in nobis. Huius autẽ nunc assignat ra
tionẽ [SCIMVS enim] per reuelationẽ diuinã [QVoniam si terrestris domus nostra]
id est, quod si caro nostra mortalis [HVius habitationis].i. præsentis mãsionis, qua ani
ma degit, ac hospitatur in corpore [DISsoluatur] per mortem, vel pro Christo occida
tur, [QVOD ædificationẽ].i. habitaculũ [EX deo] à diuina virtute [HAbemus] in spe, &
2.Cor.15 habebimus tandẽ in re, videlicet [DOmum nõ manufactã].i. carnẽ impassibilẽ, glorifi
1.Petri.5 catã, nõ humana potentia, sed diuina [AETERNAM in cœlis] hoc est, in cœlo perpetuo duraturã. Vel,
ab æterno prædestinatã. Sed quoniã hãc domũ nõ habebimus ante diem iudicij, Apostolus loqui videtur
de eo quod statim post dissolutionẽ corporis, animæ perfectorũ cõsequũtur. Ideo alij per domum istã nõ
manufactã intelligũt gloriã animæ, quæ dicitur domus propter excellẽtiã suã ad animæ capacitatẽ. Vn
Ioan.14 de restatur Christus, In domo patris mei mãsiones multæ sunt .i. distincti gradus præmiorũ. Alij vero p
domũ istã intelligũt cœlũ empyreũ, quod est locus atque palatiũ beatorũ. Et dicitur nõ manufactũ. Iuxta
illud ad Hebræos, Nõ in manufacta sancta Iesus introijt, sed in ipsum cœlũ. [NAM & in hoc ingemisci
Hebræ.9. mus].i. desiderio huius domus, & gloriæ suspiramus & flemus præ tedio dilationis. Spes enim quæ differ F
Prou.13 tur, affligit animã, [HAbitationem nostrã quę de cœlo est].i. hanc domũ non manufactã, cœleste, vel cœ
lesti virtute formatã, seu gloriæ cõsequutionẽ, [SVperindui] hoc est, ea operiri, circũdari, siue ornari, [CV
PIENTES] quod vtiq; desideriũ ortum habet à fide, nõ à lumine naturali. Sumus autẽ veraciter & effi
caciter ista cupiẽtes, [SI tamẽ vestiti] donis & gratijs spiritus sancti [NON nudi] à bonis operibus, [IN
1.Regu.6 ueniamur] à deo cũcta spectãte. [NAM & qui sumus in hoc tabernaculo] hoc est, in hoc passibili corpo
Sapien. 7 re degimus, [INgemiscimus] suspirando ad habitationẽ cœlestẽ, [GRAuati] põdere atq; miserijs corrupti
bilis carnis. Corpus nãq; quod corrũpitur, aggrauat animã, & deprimit terrena inhabitatio sensum mul
ta cogitantẽ. Ingemiscimus autẽ [EO quod nolumus expoliari] hoc est, à corporis vnione penitus atque
finaliter separari, cũ naturale sit animæ corpus informare, & sancti in patria cupiunt corporibus glorifi
candis coniungi, [SED superuestiri,] immortalitatem, & glorificationem corporis adipisci, [VT absor
beatur quod mortale est] id est, mortalitas, pœnalitas, & imperfectio auferantur à corpore, [A vita] id est,
ab impassibilitate, & gloria superueniente, prædictam imperfectionem excludente. [QVI autem effici
nos in hoc ipsum] hoc est, qui prædictam voluntatem inspirat, vel ad huius desiderij consummationem
2.Cor.2 perducit, est [DEVS] non causa naturalis [QVI dedit nobis pignus spiritus,] Hoc idem secundo capi
Psal.26. tulo huius epistolæ dictum est atque expositum. [AVDENTES igitur semper,] hoc est, incessanter
audemus ex magna in deum fiducia futuram habitationem appetere, atque in omnibus viriliter agere,
[ET scientes] auxilium gratiæ nobis collatum. Causa autẽ audaciæ subditur, [QVONIAM dum sumus] G
id est, viuimus, [IN corpore] isto mortali [PEregrinamur à domino] id est, patria separamur, atq; à deo
1.Ioan.3. distamus, conuersando in valle lachrymarum, in carcere mortis, in graui exilio. [PER fidem enim ambu
1.Cor.13 lamus] id est, per obscuram notitiam ad patriam tendimus, [ET non per speciem] hoc est, propriam &
adæquatam similitudinem, deum non cernimus. Non enim videmus eum, sicut est, id est, clarè, seu facie
ad faciem, sed per formas creatas, quæ à repræsentatione perfecta, ac faciali diuinæ essentiæ in infini
tum deficiunt, sicut in præcedenti epistola pertractatum est planius. [AVDEMVS autem] hoc est, fidu
cialiter quærimus, non metu mortis retracti aut aliqua difficultate victi [ET bonam voluntatem] id est,
Roma.8 rationabile desideriũ [HABEMVS magis peregrinari à corpore] id est, potius à corpore per mortem
Philip.1. separari, [ET præsentes esse ad dominum] id est, deo immediate vniri, eumq; coram & per speciem in
Psalm.55. tueri. Loquitur autem de præsentia glorię, non de præsentia gratię tantũ. Vnde ait Psalmographus, Ad
Psalm.45 implebis me lætitia cum vultu tuo. Item, Quando veniam & apparebo ante faciẽ dei? [ET ideo] scilicet,
vt deo feliciter vniamur. [CONtendimus].i. forti conatu studemus, [SIue absentes] hoc est, à domino per
egrinantes, & in hac vita manentes, [SIVE præsentes].i. diuino iudicio præsentati, [PLAcere illi] id est,
ne separemur ab eius conspectu. Nam & in diuino iudicio satagemus respondere pro nobis ad ea quæ
contra nos proponent diaboli. Merito autem contendimus deo placere. [OMNES enim nos].i. homines H
vniuersos, bonos ac malos [MANifestari] id est, publice præsentari, seu apparere, [OPORTET] vel in
iudicio particulari statim post mortem, vel in iudicio vniuersali in die nouissimo, vel potius in vtroque
[ANTE tribunal Christi].i. coram iudice Christo seu ante districtam iudiciariam eius potestatẽ, [VT re
ferat vnusquisque].i. reportet, [PRopria corporis] id est, debitã mercedem, videlicet pœnã vel gloriam,
Matth.3 pro actibus per corpus operatis, seu tempore corporalis vitæ exhibitis. [PROVT gessit, siue bonum] ges
sit, [SIVE malum.] Sub peccato autem commissionis includitur peccatũ omissionis, quia & arbor quæ
Micheę.6 non facit fructũ bonum, in ignem mittetur, etiam si malum non gessit. [SCIENTES ergo timorẽ do
Iob.31 mini].i. quàm timorate atq; solicite ambulãdũ sit coram deo sancto & metuendo de quo ait beatus Iob,
Iob.23 Semper quasi tumentes me fluctus timui deum. Et rursus, Cõsiderãs eum timore solicitor, [HOMINI
Eccle.1 BVS suademus].i. consilia, monitaq; salutis proponimus, quatenus deum præ omnibus timeant, non ser
uili, sed filiali, aut saltem initiali timore. Timor enim dei expellit peccatũ, [DEO autẽ manifesti].i. plenis
EPIST. sime cogniti, vel per approbationem noti [SVMVS. Spero autẽ & in conscientijs vestris manifestos nos
esse].i. confido q̃ cõscientiæ vestræ de nobis recte, vereq; sentiant, quia sic viximus inter vos, vt non pos
sitis rationabiliter cõtra nos moueri. [NON iterũ cõmendamus nos vobis].i. ad propriam laudem ista di
cimus, sicut nec ante, [SED occasionẽ].i. causam incidentalẽ atq; materiam [DAMVS vobis] per cõme
morationem istorum, [GLoriandi].i. spũaliter exultandi [PRO nobis].i. pro gratia nobis concessa, vel pro
defensione nostra contra æmulos & detractores nostros, qui conatur se nobis præferre, & vos à nobis

A auertere,[VT habeatis] rationabilem responsionem,& veram lætitiam [AD eos qui in facie,] id est,
de apparente & simulata iustitia [GLORIANTVR, & non in corde] .i.non ex conscientiæ purita- 1. Cor.1
te,neque de veris virtutibus. Quod autem non cõmendemus nosipsos inaniter,& quod vos pro no- 2.Cor.10
bis gloriari possitis,patet ex hoc.[SIVE enim mente excedimus] contemplando diuina,& supergre-
diendo terrena,[DEO] id est,hoc gratiæ dei ascribimus,atque ad gloriam eius referimus [SIVE so-
brij sumus] instruendo vos in moralibus,& condescendendo infirmitatibus vestris,[VOBIS,] id est,
ad vestram vtilitatem hoc facimus. Vel sic,Siue mente excedimus,id est, laudando nosipsos,insensati
esse videamur (quia stultorum est laudibus propriis inhærere) deo,id est,ad gloriã dei hoc agimus,vt
benedicatur deus in donis suis. Siue sobrii sumus,moderate loquendo de perfectionibus nostris,sicut
ad virtuosum,sapientemque pertinet, vt in his quæ propriam laudem concernunt,magis declinet ad
minus quàm ad maius,vobis,id est, pro vestri informatione & commódo hoc facimus. [CHARI-
TAS enim Christi] id est,dilectio qua Christum proximumque diligimus,[VRGAT] id est,incitat & Ephes.3
vehemẽter inclinat [NOS] ista efficere,quoniam Christi gloriam & proximorum salutem tanto am-
plius zelamus,quãto in vera charitate perfectiores fuerimus [AESTIMANTES].i. firmiter reputan
tes [HOC,quoniam si] pro quia, [VNVS,] vtpote solus Christus [PRO omnibus] hominibus libe-
randis [mortuus est,ergo omnes mortui sunt] id est,vitiis mortificati merito passionis Christi, quan Ioan. 3.
B tum est ex parte ipsius saluatoris,qui moriendo omnia ad se traxit. Vel,omnes mortui sunt.i.mortem
culpæ incurrerunt ex originali peccato,aliter non egerent saluatore, [AT pro omnibus mortuus est
Christus,vt & qui viuunt] vita naturæ seu gratiæ, [IAM non sibi viuant].i.non propriæ voluntati Rom.14.
deseruiant,videlicet ad honorem proprium vitam suam ordinent, [SED ei] viuant.i. ad eius hono- Galat.2
rem & gloriam omnia opera sua interiora,exterioraq; referant.[QVI pro ipsis mortuus est,& resur- 1. Petri.2.
rexit,] videlicet Christi. Sic viuere Christo,est vere abnegare atq; viuifice mortificare seipsum.[ITA-
que] id est,quia pro omnibus mortuus est Christus,[NOS] apostoli & viri perfecti, [EX hoc] id est, 1.Ioan.2
post hac [NEMINEM nouimus] notitia approbationis,id est,nullum viatorem laudamus [SECUNDUM
CARNEM] id est,carnaliter scilicet propter causas indignas. Vel,neminem nouimus secundum carnem, id
est,secundum ea quæ carnis conditionem respiciunt,talia enim non curamus, neque attendimus.[ET si
cognouimus secundum carnem Christum].i.quamuis mysteria Christi carnaliter & superficialiter intel-
lexerimus,& Christũ non nisi secundũ humanam naturam nouerimus sensu humano,[SED nunc iam]
spiritu sancto recepto [NON nouimus] eum hoc modo,sed spiritualiter ac supernaturaliter, tãquam deũ
& hominem.[SI qua ergo,] id est,quia aliqua [IN Christo] est [NOVA creatura,] id est,aliquis in Chri
sti baptismo renatus,[VETERA transierunt] id est,pristina vitia ab illo remota sunt , pœnalitates quo-
C que deletæ sunt,modo in spe,tandem delendæ in re, [ECCE facta sunt noua] id est, per infusionem spi
ritus sancti omnia spiritualiter renouata sunt,corpus,anima,cogitatio, verbum & opera. Vnde in Apo- Apoc.21.
caly.dicitur,Dixit qui sedebat in throno,ecce noua facio omnia.[OMNIA autem ex deo] patre vel san-
cta trinitate originaliter profluxerunt & condita sunt.[QVI reconciliauit nos sibi] id est, peccata nostra Roma.5
nobis ignouit, [PER Christum,] id est, incarnatione, passione seu merito Christi hominis , imò Chri-
stus vt deus reconciliauit nos sibi per seipsum,vt hominem talem, [ET dedit nobis ministerium recon-
ciliationis] id est,officium euangelicæ prædicationis,qua ista reconciliatio annuntiatur hominibus, com
misit nobis suis vicariis.[QVANDOQVIDEM deus] pater,vel verbum increatum,imò & spiritus san-
ctus,hoc est,deus trinitas,[ERAT in Christo] homine,[MVNDVM,] id est, electos [RECONCILIANS si-
bi,] vt dictum est,[NON reputans] id est,non iuste vlciscens,nec in æternum reseruans [ILLIS delicta Roma. 3.
ipsorum] originalia aut actualia. Christus nanque agnus dei omnia tulit peccata.[ET posuit in nobis ver Ioan.1
bum reconciliationis,] id est,prædicationem pacificationis inter deum & homines factæ. [PRO Chri-
sto] id est,pro Christi amore & gloria, [LEGATIONE] id est,missione [FVNGIMVR,] quia à deo
missi sumus annuntiare Euangelium Christi, [TANQVAM deo exhortante] corda audientium [PER
nos,] id est,per prædicationem nostram. Ipse enim loquitur per nos. [OBSECRAMVS pro Christo] Lucæ.21.
id est,vice,loco,vel amore Christi, [RECONCILIAMINI deo,] id est,peccata vestra deflete, vitam Rom.15
D corrigite,deo placere contendite, [EVM qui non nouerat peccatum] per approbationem vel experien Roma.8.
tiam scilicet Christum pater, [PRO nobis] id est,pro nostra redemptione [PECCATVM fecit] id est, Esaiæ.53.
hostiam pro peccato. Sumitur enim hic peccatum pro hostia peccati: sicut & apud Oseam , vbi dicitur,
Peccata populi mei comedent, Vel sic, Eum qui non nouerat peccatum , pro nobis peccatum, id est, Osee.4.
culpam fecit. Peccatum enim (præcipue originale) occasio fuit incarnationis , passionisque Christi,
sicque quodam modo fecit eum hominem, [VT NOS efficeremur iustitia dei,] id est, iustificati à deo, 1.Cor.1.
[IN ILLO,] id est,merito Christi.

CAP. VI [ADIVVANTES autem exhortamur.] ARTIC. VI.

E commendatis noui testamenti mysteriis,iam omnes ad perfectionem inuitantur,dicente
apostolo. [Adiuuantes autem] verbo,operatione, oratione, vestram imbecillitatem : Vel,
R adiuuantes,id est,Christo cooperantes in vestra conuersione,[EXHORTAMVR,ne in va EPIST.
cuum] id est,sine fructu & perseuerantia [GRATIAM dei] habitualem & gratũ facientẽ,
[RECIPIATIS] in baptismo,vel pœnitentiæ sacramento. Gratiæ enim finis est adeptio glo-
riæ. Idcirco gratiã dei in vacuũ recipit,qui per eã bene viuendo æternã beatitudinem non acquirit. Me-
lius est enim viam iustitiæ ignorasse,q̃ post agnitionem reuerti retrorsum. Simili modo,melius quodam- 2.Petri.2.
modo est gratiam non recepisse,q̃ receptam perdidisse . ¶ Quod autem deus paratus sit gratiam dare,
probatur.[AIT enim] dominus per Esaiam.[TEMPORE accepto].i.tempore opportuno & congruo, ma- Esaiæ. 48
xime nouæ legis & gratiæ, [EXAVDIVI te] instanter orantem pro quocunque negotio tibi salubri,

I

Rom.7 Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur, [ET in die salutis] i. tempo- E
Lucæ.11 re liberationis humanæ, factæ per Christum, [ADIVVI te] dando tibi supernaturale auxilium gra-
Marc.11 tiæ atque virtutum: sicut ait psalm. Auxilium meum à domino. Et, Nisi quia dominus adiuuit me, pau-
Psal. 120. lo minus habitasset in inferno anima mea. ¶ Denique præallegatam Esaiæ authoritatem quasi expo-
Psalm.93 nit, applicans eam ad tempus Christi. [ECCE nunc tempus acceptabile,] id est, gratum & aptum ad
Esaiç.49 gratiam promerendam, quia nunc maxime operatur meritum passionis dominicæ, [ECCE nunc dies
salutis,] id est, tempus saluationis à Christo exhibitæ. Vnde legitur in Actis, omnes prophetæ à Samuel
Act. 3. & deinceps annunciauerunt dies istos. [NEMINI dantes vllam offensionem,] id est, aliquod scanda-
lum verbo aut facto nostro minus recto. Vnde alio loco dictum est, Hoc iudicate, ne ponatis fratribus
Rom.14 offendiculum, hoc enim est charitatis [VT non vituperetur ministerium nostrum,] id est, obsequium
quo Christo seruimus docendo & operando. Si autem reprehensibiliter egerimus, seruitium nostrum vi-
tuperatur à subditis, & scandalizantur, minusque diligenter aduertunt ac implent quod eis proponitur.
[SED in omnibus] obseruantia mandatorum atque consiliorum, [EXHIBEAMVS nosmetipsos si-
cut dei ministros,] id est, prout decet veros famulos Christi, & primo [IN MVLTA PATIENTIA]
id est, copiosa & prompta tolerantia aduersitatum, ne passio tristitiæ regnet in nobis. In patiētia inquam
Luc.21 seruanda, [IN tribulationibus,] id est, afflictionibus à quocunque inflictis, [IN necessitatibus,] id est,
1.Tim.6 penuriis victus atque vestitus, [IN angustiis,] id est, cordis pressuris, [IN plagis, in carceribus] qui-
Act.16 bus læsi, captique fuimus, ne liberi & incolumes prædicemus vbique, [IN SEDITIONIBVS] con- F
1.Cor. 3 tra nos motis, [IN laboribus] manualibus pro alimonia corporis, [IN ieiuniis] pro carne domanda,
2. Thes.3 & gratia impetranda, [IN vigiliis] propter protractionem prædicationis & orationis, [IN castitate,
mentis & corporis, [IN scientia,] id est, notitia eorum quæ ad salutem exiguntur, [IN longanimita-
te,] id est, longa & certa expectatione futuræ beatitudinis, [IN suauitate,] id est, mentis dulcedine, &
blanda quadam applicatione ad proximum, [IN spiritu sancto,] id est, in omni directione spiritus san-
1.Ioan.3 cti, [IN charitate non ficta,] id est, non simulata aut falsa, qualem habent hypocritæ. Vnde dicit Ioan.
Ioan.14 Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate, [IN verbo veritatis,] id est, prædicatione Chri
sti, qui est via, veritas & vita, seu euangelicæ theoricæ, [IN VIRTVTE dei,] id est, diuinæ potestati sem
per innitendo, non propriis viribus. [PER ARMA iustitiæ,] id est, virtutes seu opera virtuosa animam
munientia per modum armorum, [A DEXTRIS,] id est, in prosperis, [ET A SINISTRIS] id est,
aduersis quatenus nec in prosperis erigamur, nec aduersis deiiciamur: sed animo roborato in gratia, re-
Galat.1. gia semper via tendamus ad patriam electorum. Exhibeamus insuper nos dei ministros, [PER GLO-
RIAM & ignobilitatem,] id est, honorationem & vilipensionem. Vt siue glorificemur ab hominibus, G
siue vilipendamur ab eis, in Christi seruitio firmiter stemus. [PER infamiam] quoque [ET bonam fa-
Psalm. 52 mam,] id est, siue diffamemur, siue celebre nomen habeamus coram hominibus, in Christo stabiliter
perseueremus, non curantes laudes aut vituperia hominum, [VT seductores] reputati à multis erran-
tibus, [ET VERACES] sumus verbo ac rebus, [SICVT qui ignoti] quasi à deo reprobati, secundum
opinionem illorum, [ET] tamen [COGNITI] sumus deo per approbationem, [QVASI morien-
tes] vitam naturalem perdendo. Quotidie enim putabant quidam aduersarii fidei, apostolos occiden-
dos, [ET ecce viuimus] deo nos conseruante in vita naturæ & gratiæ, [VT castigati,] id est, deo per-
mittente flagellati pro culpis nostris, vel aliorum, vel propter exemplum atque coronam. Deus enim fla-
Prou.3 gellat omnem filium quem recipit, vt Salomon loquitur, [ET NON mortificati,] id est, non occisi. Sæ-
Hebr.13 pe enim à morte corporali diuina virtute erepti sunt. Vnde fertur in psalmo, Castigans castigauit me do
Psal.117 minus, & morti non tradidit me, [QVASI TRISTES] propter aduersa [SEMPER autem gau-
Act.5. dentes] in domino, per veram patientiam & consolationem internam. Propter quod in actibus recoli-
tur, Ibant apostoli gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contu-
meliam pati. [SICVT egentes] temporalibus bonis secundum veritatem, vel spiritualibus donis se-
Hebr.11. cundum errantium suspitiones, [MVLTOS autem,] id est, omnes quos ad Christum conuertimus,
Matth.19 sumus [LOCVPLETANTES] spiritualibus bonis [TANQVAM nihil habentes,] quoniam omnia
Psalm. 33 dereliquimus propter Christum, [ET omnia possidentes,] quantum ad necessitatem vel vtilitatem. ti- H
Matth.6. mentibus quippe deum, nihil deest. Vnde dicit saluator, Primum quærite regnum dei & iustitiam eius,
Mat.10 & hæc omnia adiicientur vobis. Christus quoque subiecit apostolis animata & inanimata, dæmones &
Marc.3. homines, quorum peccata soluere & non soluere potuerunt. ¶ Deinde ostendit se ista loqui ex chari-
Luc.10. tatis feruore. [OS NOSTRVM patet ad vos,] id est, ad vestram informationem apertum est, [ô Corin-
Deut. 32. thii,] quoniam de ministerii mei dignitate, Euangelii veritate, propriæ quoque personæ commenda-
tione, iam loquutus sum vobis. [COR NOSTRVM dilatatum est] spiritualiter, latitudine charitatis,
id est, affectus noster interior extendit mentem nostram ad vos. [NON angustiamini in nobis,] id est,
ex parte nostri nolite angustias seu minorationes scientiæ atque virtutum incurrere, nos enim parati su-
mus omnia nostra vobis communicare, & cor vestrum dilatare ad diligendum cœlestia. [ANGVSTIA-
MINI autem,] id est, constringimini ac minoramini [IN CORDIBVS vestris] duris, quæ ob suam
malitiam non dilatantur per copiosam spiritualium receptionem bonorum, hoc est, paruitatem & pau-
pertatem vestræ scientiæ atque virtutis nolite ascribere nobis, sed propriis cordibus incapacibus & in-
Roma.8 dignis. [EANDEM AVTEM remunerationem] i. idem præmium [HABENTES] vos nunc in spe,
habituri illud tandem in re: quod nos habemus, habiturique sumus, videlicet visionem dei per speciem,
quæ est tota merces, [TANQVAM filiis] meis spiritualibus [DICO, dilatamini & vos] corde, quemad-
modum dilatatum est cor nostrum. [NOLITE iugum ducere,] id est, societatem aut familiaritatem ha-
bere [CVM infidelibus] & peruersis. Iugum enim à iungendo nomen sortitur. Sicut ergo dilectio est iu-

A gum Christi, per quod ei nectuntur, & ab eo dicuntur electi, sic iugum diaboli est peccatum. Idcirco Tit.3.
iniquis & perfidis iungi non debemus, id est, communicare eorum peccatis, imò & occasiones huius
communionis vitare oportet. videlicet societatem & familiaritatem. Huius ratio subditur. [QVAE
enim participatio] id est, mutua communio seu conuenientia [IVSTITIAE cum iniquitate?] nul- Psal.140.
la vtique, cum sint omnino contrariæ. Vos autem iusti estis per fidem formatam, illi vero iniqui, non
ergo iungi debetis. [AVT quæ societas luci ad tenebras?] nulla, videlicet naturalis ac fixa, sed lux Matth.3
tenebras pellit. Vos autem per dei cognitionem lux estis, illi vero tenebris ignorantię pleni. [QVAE
autem conuentio Christi ad Belial?] nulla plane. Belial autem interpretatur apostata, quo significa-
tur diabolus, sed his duobus dominis nemo potest seruire. Vos igitur Christiani cum filiis Belial no-
lite coniugi. [AVT quæ pars,] id est, communio [FIDELI cum infideli? Quis autem consensus
templo dei,] id est, personæ fideli, in qua per gratiam habitat deus. [CVM idolis?] id est, idololatris, Psal.134.
qui idola sunt per similitudinem: iuxta illud in psalmo, Similes illis fiant qui faciunt ea. Non ergo de-
betis illis sociari. [VOS enim,] in quorum cordibus habitat deus, [ESTIS templum] animatum Exod.29
ac mysticum [DEI viui, sicut dicit dominus] per Mosen, Ezechielem atque Ioannem in Apoca- Leuit.26
lypsi. [QVONIAM inhabitabo in illis,] id est, intima mentis electorum inhabitabo per charita- Ezec. 43
tem & gratiam, [ET inambulo,] id est, in corde eorum quasi in paradiso voluptatis conuersabor, Apoc.21.
quia delitiæ meæ, esse cum filiis hominum. Inambulabo autem, id est, eos faciam ambulare de virtute Prou.8
B in virtutem, & de via ad patriam, [ET ero illorum deus,] non solum generaliter, sicut omnium deus Psalm. 83
suus, propter vniuersalem creationem ac prouidentiam, sed singulariter valde, dirigendo, protegen- Act.3.
do, finaliterq; saluando, [ET ipsi erunt mihi] id est, ad honorē & gloriam nominis mei, [POPVLVS] 1. Petri.2.
colendo & diligendo me super omnia. Sicut in prima sua epistola asserit Petrus, Vos genus electum, Psal.149
gens sancta, populus acquisitionis. Et Psalmista, Beneplacitū est domino in populo suo. ¶Ex dictis
infert Apostolus admonitionem intentam. [PROPTER quod,] id est, quia non est societas inter
prædicta, [EXITE] spiritualiter, & si fieri potest & expedit, etiam corporaliter [DE medio eorum] Hiere.23
id est, de conuentu prauorum. Quid enim paleis ad triticum? Hoc est, nolite cordis similitudine eis
coniungi, sed fugite actus eorum, [ET separamini ab eis,] loco vel corde, [DICIT dominus, & im- Rom,1.
mundum ne tetigeritis] id est, peccato nolite consentire. Digni enim sunt morte, non solum qui fa-
ciunt, sed etiam qui consenserint. [ET ego recipiam vos,] id est, pie amplectar venientes ad me bra-
chiis pietatis. De quibus per prophetam loquor, Portaui vos in brachiis meis, [ET ero vobis in pa-
trem] id est, paterne vos fouebo ac diligam, [ET vos eritis mihi in filios,] quantum ad viros, [ET Osee.11.
filias,] quantum ad fœminas, [DICIT dominus deus omnipotens.] Porrò scriptura hic allegata,
quantum ad sensum in diuersis sacræ paginæ locis habetur. Pro eo enim quod hic dictum est, Inha-
C bitabo in illis: scriptum est in Leuitico, Ponam tabernaculum meū in medio vestri. Pro eo quod sub- Leuit.26
ditur, Et ambulabo, legitur in Deuteronomio, Dominus deus tuus ambulat in medio castrorum. To Deut. 23
tum tamen istud, & item quod subditur. Et ero illorum deus, & ipsi erunt mihi populus, &c. in Leui-
tico includitur, Ei quoque quod subinfertur, Exite de medio eorum, cōsonat quod Petrus disseruit, Act. 2
Separamini, inquiens, à generatione hac praua. Sed & in Apocaly. ait scriptura, Ecce tabernaculum Apoc.21.
dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse deus cum eis erit illorum
deus. Quæ vtique verba plena sunt omni dulcedine, charitate atque fiducia.

CAP. VII. [HAS igitur habentes promissiones.] ARTIC. VII.

X præinductis in fine præcedentis capituli infert apostolus admonitionem salubrem, &
ait, [HAS igitur habentes promissiones] ô [CHARISSIMI] fratres immediate ex- 2.Cor. 6.
E pressas, videlicet quòd deus habitabit & ambulabit in nobis, recipietque nos, & erit in
nobis, [MVNDEMVS nos] per veram confessionē (omnia enim in confessione lauan- 1.Petri.4
tur) per contritionem, per dominicæ passionis memoriam, præsertim per diuini amo-
D ris accensionem, quoniam charitas operit multitudinem peccatorum, [AB omni inquinamento car
nis & spiritus,] id est, ab vniuersis peccatis carnalibus, vt sunt gula, luxuria: & spiritualibus, vt sunt
inuidia, superbia, [PERFICIENTES sanctificationem,] id est, inchoatam in baptismo vel pœni-
tentia sanitatem ad Perfectionem ducentes, perseuerando ac proficiendo in bonis vsque in finem. Galat. 5
Et hoc [IN timore dei] casto ac filiali, de quo in Ecclesiastico dicitur, Qui sine timore est, iustifi-
cari non potest. Atque in psalmo, Timete dominum omnes sancti eius. [CAPITE nos,] id est, ver-
ba nostra sapienter pensate, & nosipsos in exemplum accipite, [NEMINEM læsimus] post nostram Eccles.1
conuersionem, id est, nullum ad peccatum induximus directe verbo vel opere, [NEMINEM cor- Psalm.33.
rupimus,] per falsam doctrinam, [NEMINEM circumuenimus,] id est, defraudando decepimus, FINIS.
[NON ad condemnationem vestram dico,] id est, non ideo ista commemoro, vt aggrauē vestra pec-
cata, vosque relinquam vt peccatis. [PRAEDIXIMVS enim] & supra iam scripsimus, [QVOD in
cordibus nostris estis] scripti per curam & charitatis affectum, ac iugem memoriam, [AD com- Philip.1.
moriendum & conuiuendum] id est, in tantum vos meo cordi impressi, vt pro vestra salute paratus 1.Cor.15
sim mori, aut manere in vita præsenti, vt instruam vos, [MVLTA mihi fiducia est apud vos] id est, de
vestra charitate & pietate multum confido & firmiter spero de felicitate vestra futura, [MVLTA mi
hi gloriatio] inest spiritualis in domino, [PRO vobis] id est, ex consideratione gratiæ vobis conces-
sæ, [REPLETVS sum consolatione] audita vestra emendatione [SVPERABVNDO gaudio] spi- Iacobi.1
rituali, propter beneficia dei vobis collata, [IN omni tribulatione nostra] quam ab aduersariis fidei Roma. 5.
patimur. [NAM & cum venissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra,] id est, Apoc.1.

nosipsi. Ponit enim partem pro toto. Nam supra dixit, Non habui requiem spiritui meo, [SED omnem] E
2. Cor. 2 id est, multiplicem seu perfectam. [TRIBVLATIONEM] videlicet esteriorem & interiorem [PASSI
sumus. Foris pugnæ,] id est, impugnationes à peruersis ac perfidis. [INTVS,] id est, in corde, fuerunt.
[TIMORES] paternæ solicitudinis pro ecclesiis dei ne subuerterentur. [SED qui consolatur humiles,
consolatus est nos deus in aduentu Titi] de cuius aduentu gauisi sumus, propter adiutorium quod no-
bis impendit. [NON SOLVM autem in aduentu eius] consolatus est nos deus, [SED etiam] à deo
principalitet consolati sumus, [IN CONSOLATIONE,] id est, per consolationem, [QVA consola-
tus est nos] Titus dei minister, [IN vobis,] id est, de vestra correctione, [REFERENS nobis vestrum
desiderium] pro gratia acquirenda, vel pro mea præsentia, [VESTRVM fletum] propter peccata prę-
terita, [VESTRAM æmulationem,] id est, bonum zelum, [PRO me,] id est, pro nostra defensione con-
tra detractores nostros & pseudoapostolos, quibus rarionabiliter indignati estis, [ITA VT magis gaude-
rem] de vestra prosperitate quàm dolui de mea aduersitate. Deniq; quòd consolatus sim, patet. [QVO-
NIAM etsi contristaui vos in epistola] superiori, in qua dure correpti estis [NON me pœnitet] hoc fecis-
Ephes. 4. se [ET si,] id est, licet [POENITARET] me vos cõtristasse, considerando tristitiam sub ratione tristi-
1. Petri. 1 tiæ tantum, secundum quem modum non habet rationem boni & appetibilis, tamen [VIDENS quòd
epistola illa, & si ad horam vos contristauit, nunc gaudeo] de vestra contristatione pœnitentiali [NON
quia contristati estis] in genere, seu qualitercunque (non enim omnis tristitia bona est) [SED quia con-
tristati estis ad pœnitentiam] salutarem ac sacramentalem, id est, vestra contristatio bonum finem sorti- F
ta est. Nam ad pœnitentiam vos induxit, quæ est dolor de malis præteritis. [CONTRISTATI enim estis secun
dum deum] id est, secundum beneplacitum dei, dolẽtes de peccatis vestris, quòd complacet deo, qui ait
Ezec. 36 per Ezechielem, Confundimini & erubescite super viis vestris. Et alibi, Pœnitentiam agite appropinqua
Matth. 4. bit enim regnum cœlorum, [VT in nullo] i. nec in blandis, nec in prosperis, [DETRIMENTVM] salutis, [PA
tiamini ex nobis] id est, ne nos aliquo modo simus vobis occasio detrimenti, sed totum quod pro vobis
agimus, vestræ prosit saluti. [QVAE enim secundum deum tristitia est] i. tristitia ordinata de peccato cõ
misso. [Pœnitentiam] i. cessationem à malo & satisfactionem tendẽtem, [IN salutem stabilem] i. veram
atque perpetuam beatitudinem promerentem, [OPERATVR] in genere causæ formalis. De hac bona
tristitia scriptum est, Cor sapientum, vbi tristitia: & cor stultorum, vbi lætitia. Et iterum, Per tristitiã vul-
Eccles. 7 tus corrigitur animus delinquentis. De prædicta quoque stabili salute alibi dicitur, Israel saluatus est in
Ibidem. domino salute æterna. [SECVLI autem tristitia] id est, dolor de amisione temporalium rerum, & manife-
Esaiç. 45 statione propriæ iniquitatis, [MORTEM] culpæ [OPERATVR] i. ad peccandum inducit, imò & mortẽ
naturæ consciscit, quoniam nulla passio animæ adeo corruptiua atque contraria vitæ est, sicut tristitia, G
prout in prima secundæ Thomas pulchre demonstrat. Propter quod Salomon loquitur, Spiritus tristis
Prou. 17 exiccat ossa. In Ecclesiastico quoque legitur, Multos occidit tristitia. ¶ Insuper quòd tristitia ista secundum
Eccl. 30 deum operatiua sit pœnitentiæ in salutem, ostendit Apostolus. [ECCE enim hoc ipsum secundũ deum
contristari vos] i. tristitia hæc domino placens, [QVANTVM in vobis operatur solicitudinem] placandi
deum, & cauendi à peccatis, [SED defensionem] i. resistentiam contra tentationes diaboli, & incentiua
peccati (Pœnitens enim munit & armat se contra causas peccandi) [SED indignationem] hoc est, hor-
rorem peccati, vel abominationem contra vosipsos, qui tam praue egistis, [SED timorem,] diuini iudi-
cii, infernalis tormenti, similisque peccati (pœnitens nempe formidat incidere manus dei viuentis, & ti
met ne denuo peccet) [SED desiderium] veniæ ac profectus, [SED æmulationem] i. bonorũ imitatio-
Apoc. 3 nem ac zelum. Vnde in Apoc. dicitur Aẽmulare ergo, & pœnitentiam age. Vel, æmulationem] i. zelum
contra falsos, qui vos ad vitia induxerunt, [SED vindictam] i. punitionem peccati. Qui enim veraciter
pœnitet, peccata sua in seipso vlciscitur, infligendo sibi pœnam secundum culpæ mensuram. Nam & sa-
tisfactio est pars pœnitentiæ, sicut contritio atque confessio. [IN omnibus] agendis [EXHIBVISTIS vos in
contaminatos esse] id est, inculpabiles [NEGOTIO] Christiano exercendo, id est, ita vos reformastis, vt
in omnibus Christianæ conuersationis officiis incontaminati sitis, saltem à mortali peccato. Potest quo-
1. Cor. 5 que specialiter accipi de negocio quod eis commisit Apostolus circa punitionem eius, qui vxorẽ habuit
sui patris: quod vtique negotium Corinthii fideliter expediuerunt. [IGITVR & si scripsi vobis] in prę- H
cedenti epistola, hoc feci [NON] solum [PROPTER eum qui fecit iniuriam] id est, propter correctionẽ
fornicatoris, qui rapuit patris sui vxorem, [NEC] solum [PROPTER eum qui passus est] iniuriam, id
est, patrem cui ablata & rapta est vxor à proprio filio, [SED ad manifestandam solicitudinem nostram,
quam pro vobis,] id est, pro vestra salute [HABEMVS coram deo,] id est, deo spectante, nostrumq; af-
fectum effundendo coram eo pro vobis cum humili prece. [IDEO consolati sumus] de vestri correctio-
Ephes. 5 ne. [IN consolatione autem nostra] iam sæpe prædicta i. vltra hanc consolationem [ABVNDANTIVS ma-
gis,] id est, abundantissime, vel plus quàm ante doluimus, [GAVISI sumus super (id est de) gaudio Ti-
ti.] Ita vt gaudium eius esset obiectum atque materia gaudii nostri, [QVIA refectus est,] id est, recrea-
tus & confortatus [SPIRITVS eius] paulo ante propter vestra peccata mœstus, [AB omnibus vobis]
de correctione, vel profectu, vel bono proposito cuiuslibet vestrum, qui enim nondum correcti sunt, se
emendare decreuerunt, & ita spes bona lætificat Titum. [ET si quid apud illum,] id est, quia de aliquo
apud Titum [DE vobis gloriatus sum] commendando vos de vestra emendatione spem bonam ei præ-
stando. [NON sum confusus] de hac gloriatione, cum non sim mendax inuentus, [SED sicut omnia] ad
vestram salutem pertinentia, [VOBIS in veritate loquuti sumus] prædicatione vocali, vel per episto-
las, [ITA & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum] de vobis, vt dictum est [VERITAS FACTA
est, id est, ad effectum perducta. Vel, sic esse innotuit Tito, sicut ei prædixi, quoniam estis correcti & lau-
de digni inuenti, [ET viscera eius] id est, intima charitas ac desiderium Titi, [ABVNDANTIVS] nunc

A [ABVNDANTIVS] nunc quàm ante, quia nunc videt vestram obedientiam, [IN vobis sunt,] id est,
in vos tendunt, atque figuntur. Amor enim tendit in amatum, & quiescit in ipso. Titi inquam [REMI-
NISCENTIS omnium vestrum obedientiam.] Retulit enim Titus Apostolo eum ingenti lætitia obe-
dientiam Corinthiorum, [QVOMODO cum timore] cordis [ET TREMORE] corporis [EXCE- Galat.4
PISTIS eum] cum debita reuerentia, sicut & vobis præcepi tales recipere tanquam meipsum, imò vt
Christum. [GAVDEO] de hoc, & ab hoc, [QVÒD in omnibus] rebus [CONFIDO in vobis] spe-
rans vos semper ad obediēdum paratos, sicut & nunc obedientiam vestram expertus sum. Vna equidem
actio virtuosa præstat fiduciam de alia, atque maiori.

CAP. VIII. [NOTAM autem facimus vobis fratres gratiam dei.] ARTIC. VIII.

RAEterea admonet Apostolus Corinthios ad faciendam atque mittendam eleemo-
synam pauperibus qui erant in Hierusalem sub regimine Iacobi, proponitque Corin-
thiis exemplum Macedonum, dicens, [NOTAM autem facimus vobis fratres gra- Iacob.1.
tiam dei, quæ data est in ecclesiis Macedoniæ,] id est, insinuamus vobis virtutem mi-
sericordiæ, quam deus largitus est Macedonibus (qui sunt Græci) ad fidem conuer-
sis. Ex qua virtute & gratia diuinitus inspirata, moti sunt eleemosynā dare Iudæis con
uersis, in Hierusalem morantibus, qui, facta fame in Iudæa, magnam habuerunt in-
B opiam. Hoc itaque notificamus vobis, [QVÒD in multo experimento tribulationis,] id est, in magna
tribulatione quam experti sunt [ABVNDANTIA gaudii ipsorum fuit,] id est, copiosa lætitia inerat
eis, quia de tribulatione sua propter Christum illata, vehementer gauisi sunt. Sicut dicit saluator, Gaude-
te in illa hora, quia merces vestra copiosa est in cœlis, [ET altissima,] id est, spontanea, multumque me-
ritoria [PAVPERTAS eorum,] puta Macedonum [ABVNDAVIT,] id est, abundantem effectum Lucæ.6
habuit vel ostendit [IN diuitias simplicitatis,] id est, in spiritualem opulentiam puræ intentionis & bo-
næ conscientiæ [EORVM,] quia cum pauperes essent, tamen modica simplici animo tribuendo, spi-
ritualiter ditiores effecti sunt. [QVIA secundum virtutem] iustitiæ, id est, vere ac iuste [TESTIMO-
NIVM illis reddo & supra virtutem,] id est, vltra suam possibilitatem [VOLVNTARII fuerunt] ad
dandum. Nam cum modica possiderent, multa dare optabant: tantaque dederunt, vt etiam ipsi postmo
dum egerent. [CVM multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerii,] id
est, vt consentiremus ipsis in hoc, quòd dare possent tantam eleemosynam, qua communicarent atque
participes essent ministerii, id est, obsequii pietatis, videlicet largitionis eleemosynarum [QVOD fit in san
ctos,] id est, pauperes in Hierusalem commorātes. Qui sancti vocantur, quoniam omnibus suis vendi- Act.4.
tis, precium ante apostolorum pedes posuerunt, egent, communiterque viuentes. Cum enim Macedones
pauperes essent, non videtur eis consensisse Apostolus, vt darent tam multum, sed ipsi charitate feruen-
C te rogabant Apostolum, vt liceret eis tanta conferre. [ET non sicut sperauimus,] id est, non tam mode-
rate se habuerunt in dando sicut putauimus [SED semetipsos dederunt,] id est, obtulerunt [PRIMVM]
id est, principaliter, & ante omnia, [DEO] seipsos, & omnia sua ad cultum & gloriam dei ordinantes. Rom.12.
[DEINDE] dederunt seipsos [NOBIS] per finalem obedientiam, & charitatiuam subiectionē, & hoc Luc.10
[PER voluntatem dei,] id est, causa dei, seu propter diuinę voluntatis beneplacitum & honorem. Quo- Rom.13
niam deus requirit, vt prælatis vicariis suis obediatur sicut & sibi [ITA vt rogaremus Titum, vt quem-
admodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam,] id est, ad tantam perfectionem, tamque
liberalem eleemosynæ distributionem vos conetur inducere, instruendo, hortando, & alios in exemplum
vobis imponendo, quemadmodum dudum iam facere incepit in vobis. [SED sicut in omnibus] gratia-
rum charismatibus [ABVNDATIS] videlicet [FIDE] qua certi estis de premio [ET sermone,] id est,
efficacia in loquendo, & scientia scripturarum [ET omni similitudine] in prouidendo vobis ac aliis, Ephes.3
præsertim in spiritualibus bonis, & item in temporalibus, prout ratio exigit, [INSVPER & charitate
vestra] tendente [IN nos] quoniam multum diligitis me tanquam magistrum veritatis, & patrem ve-
stræ spiritualis regenerationis, sic cupio [VT & in hac gratia] misericordiæ & liberalitatis [ABVNDE-
TIS, Non quasi impetrans dico,] id est, ad eleemosynam istam non obligo vos præcepto, ne efficiami- Rom.12
D ni transgressores mandati, [SED per aliorum] puta Macedonum [SOLICITVDINEM,] id est, imita 1.Cor.4
tione dignam, [ETIAM vestræ charitatis ingenium bonū] .i. vestræ dilectionis indolem seu industriā
[COMPROBANS] siue experiens, an scilicet sic agatis, sicut confidimus. ¶ Porrò ad hanc perfectio-
nem inuitat eos Apostolus exemplo Christi [SCITIS enim] per fidem [GRATIAM] id est, in benefi- Philip.2
cia vel charitatem [DOMINI nostri Iesu Christi] ad nos. [QVONIAM propter nos egenus factus est] Math. 8
in sua incarnatione & conuersatione in hoc mundo. Propter quod ait, Vulpes foueas habent, & volucres Lucæ.2.
cœli nidos: filius hominis non habet vbi caput reclinet. Natus quoque positus est in præsepio, quia non Zach.9
erat ei locus in diuersorio. Vnde scriptum est, Exulta filia Syon, ecce rex tuus venit tibi iustus, & saluator, Hiere.14
ipse pauper & ascendens super asinā. Hanc paupertatē vehemētissimè admiratus est Hieremias, clamās,
Quare quasi colonus venturus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? [CVM diues esset,]
in diuina natura habens omnium bonorum atque pulchrorum plenitudinem infinitam, simpliciterque
perfectam, [VT illius inopia] .i. merito paupertatis Christi, [VOS diuites essetis] .i. spiritualium bonorū
copiā consequeremini. Nam Christi incarnatio, nostra deificatio est: Christi conuersatio, nostra est per-
fectio: Christi penuria, nostra est opulentia. [ET consiliū in hoc do.] videlicet vt eleemosynam detis ex
hac consideratione. [HOC enim vobis vtile est] hoc est, meritoriū vitæ æternæ, [QVI non solum facere, 1. Tim.4
sed & velle] per charitatem [Cœpistis ab anno priore] id est, præterito. [NVNC vero & facto perficite]
id est, opere implete, [VT quemadmodum promptus] ad dandum [EST ANIMVS] .i. amorosus impe-

tus[VOLVNTATIS,ita sit & perficiendi] animus promptus in vobis, [EX eo quod habetis] .i.ex B
facultatibus seu substantiis vestris,quatenus opere ostendatis & exequamini in effectu,quod dum inchoastis & proposuistis,[SI enim voluntas prompta est] dare eleemosynam, [SECUNDUM id quod habet,accepta est] .i.dando quod sibi in promptu est & superest,seu superfluit,grata & placens est deo.
Lucæ.11 [NON secundum quod non habet] .i.non exigitur vt vltra vires vel sibi necessaria tribuat. Vnde in Euangelio ait Saluator,Quod superest,date eleemosynã,& omnia munda sunt vobis. [NON enim] hæc dicimus,aut volumus,[VT aliis] scilicet pauperibus in Hierusalem,quibus succurritis,[SIT remissio].i.vacantia & ociositas,viuendo de vestris eleemosynis ociose, [VOBIS autem] sit [TRIBVLATIO]id est,grauamen in dando vltra vires. [SED ex æqualitate] cum discretione & debita
Iud.2.
proportione,[IN præsenti tempore] velociter decurrente, [VESTRA abundantia] in temporali-
Luc.16. bus[ILLORVM inopiam] in eisdem temporalibus,vtpote indigentiam victus atque vestitus [SVPPLEAT,vt & illorum abundantia,id est,spiritualis opulentia in gratia & virtute [VESTRAE inopiæ] in eisdem spiritualibus bonis,seu meritis [SIT supplementum] hoc est,quatenus ipsi dum de vestris eleemosynis sustentantur,orent pro vobis,& impetrent quod ipsi meritis vestris impetrare non
1.Cor.19.
Matt.20. potestis,[VT fiat æqualitas] id est,commensuratio,seu proportio in datis & acceptis, dum pro temporalibus spiritualia rependuntur,secundum quandam decentiã æquitatis. Vel,fiat æqualitas remu-
Exod.16. nerationis æternæ saltẽ in genere,ita vt omnes simul præmium essentiale (quod est dei fruitio) aequi F
ratis,quod significatur per denarium diurnum,quem singuli operarii receperunt,[SICVT scriptum est] in figura huius æqualitatis de manna in Exodo, vbi sic legitur, Nec qui plus collegerat, habuit plus,nec qui minus collegerat,habuit minus. Quod nunc aliis verbis hic dicitur [QVI multum habuit] id est,quam mensuram Gomor de manna collegit, [NON abundauit] id est, non plus retinuit sibi quàm Gomor, [ET qui modicum] collegit de manna, [NON minorauit,] id est,minus non habuit quàm continet Gomor.Nec hoc miraculose fiebat,sed cum omnes collegissent, totum simul po
1.Thes.2. nebatur,mensurabaturque singulis de manna tantum,quantum continet Gomor.[GRATIAS au-
Roma.12 tem deo] agimus [QVI dedit eandem solicitudinem pro vobis] id est, pro vestri informatione [IN corde Titi] quam habeo ego pro vobis,[QVONIAM exhortationem quidem suscepit] id est, nostræ admonitioni vt iret ad vos,tandem acquieuit,[SED cum solicitior esset] pro vobis charitate vrgente [SVA voluntate,] id est,ꝓprio motu [PROFECTVS est ad vos] nõ tantum ob nostram exhortationem. [MISIMVS autem cum illo fratrem,] id est, Lucam Euangelistam, [CVIVS laus est in Euangelio] ab ipso gloriosissime conscripto, [PER omnes ecclesias] quæ eius euangelio vtuntur,eiusque sapientiam laudant. [NON solum autem] Est laus eius in euangelio, [SED & ordina- G
tus est ab ecclesiis] Iudeæ [COMES] id est,socius [PEREGRINATIONIS nostræ] qua tanquam peregrini ambulamus per mundum euangelizantes vbique.Comes (inquam) est nostræ peregrinationis. [IN hac gratia] id est,in prædicatione euangelica [QVAE ministratur,] id est, deo iubente annunciatur [A nobis ad domini gloriam] ad cuius gloriam ordinanda sunt omnia. Ordinatus est etiam co
Ephes.3 mes noster, [ET] ad [DESTINATAM voluntatem nostram] id est, ad complendum propositum nostræ voluntatis,est enim adiutor noster idoneus.[DEVITANTES hoc ne quis nos vituperet] id est, occasionẽ habeat obloquendi nobis,[IN hac plenitudine] prædicationis euangelicæ vel largitionis eleemosynæ,[QVAE ministratur à nobis] qui & aliis prædicamus,& eleemosynas gentium pauperibus in Iudæa mittimus vel portamus.Si enim Apostolus Titum & fratrem cũ illo nõ misisset Corinthiis pro collectione eleemosynarum,vel in suis prædicationibus immemor fuisset pauperũ prędictorum,aliqui dicere potuissent,bene quidem prædicat,sed negocium sibi commissum, de collectione eleemosy
Act.1. narum pro vsu pauperum negligit. ¶Præterea quidam per fratrem istum cum Tito missum intelligunt Barnabam apostolum,cuius laus est in Euangelio prędicatur per omnes ecclesias,quem constat fuisse comitem Pauli in prædicando,multis diebus.¶Itaque deuitamus vituperium istud.[PROVIDIMVS enim bona] id est,prouide facimus vt opera nostra bona sint,[NON solũ coram deo,] id est, diuino iudicio,[SED etiam coram hominibus] id est,irreprehensibilia sint,ne alii scandalizẽtur aut H
detrahant.Duæ etenim res sunt,conscientia & fama.Conscientia prodest tibi.Fama proximo. Qui ergo conscientiæ suæ confidens,negligit famam,crudelis est.Debemus nanque exemplares esse inuicem,sicut monet saluator,dicens,Sic luceat lux vestra coram hominibus. [MISIMVS autem cũ il-
Matth.5.
lis] videlicet cum Tito & Luca,seu Barnaba, [ET fratrem nostrum] Iste Apollo est Corinthiorum
1.Cor.3. episcopus,de quo in epistola superiori dictum est,Ego plantaui,Apollo rigauit. Qui propter discordiam Corinthiorum discesit ab eis rediens ad Apostolũ Ephesum,& rogatus à Paulo vt rediret Corinthum,non acquieuit,donec à Tito percepit emendationem Corinthiorum.Idcirco nunc ab apo-
Roma.12 stolo mittitur,[QVEM probauimus] id est,experti sumus,[IN multis sæpe solicitum esse] pro vestra salute,[NVNC autem] audita vestra emendatione,probauimus eum,[MVLTO solicitiorem confidentia multa in vos] id est,ex magna fiducia vestræ reformationis,[SIVE pro Tito] id est,solicitiorem eum inuenimus etiã propter ea quæ à Tito audiuit,qui multa ei bona narrauit de vobis [QVI]
Philip.3, Titus [EST socius meus] in opere Christi, [ET in vobis] hoc est, in vestra conuersione seu reformatione,(ADIVTOR?] deus,¶Porrò,epistola hæc intricata atq; truncata est, ideo necesse est supplere,sequitur enim, [SIVE fratres nostri apostoli ecclesiarum gloriæ Christi] id est, etiam alii quidam apostoli fratres nostri, fuerunt causa solicitudinis atque reuersionis Apollo ad vos, quia ab illis rogatus fuit. Qui sunt apostoli ecclesiarum gloriæ Christi.i. principes & doctores congregationum fidelium,in quibus maiestas & gloria Christi relucet, quia glorificatur, honoratur, & scitur ab eis.
Ioan.4. [Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ].i, signum vestræ dilectionis, seu charitatem vestram,

A quam alijs ostendistis. Exhibitio enim operis signum est dilectionis [ET ostensionem [GLORIAE no Gregor.
stræ pro vobis] hoc est, opus quo ostẽdistis glorificationẽ nostrã de vestro profectu habitã esse verã [IN Hebr.13
illos ostendite] recipiendo, atque tractando eos cum debita reuerentia [IN facie ecclesiarũ] hoc est, pu Matth.5
blice in conspectu fidelium, vt ædificentur in vobis, sciantq; vera esse, quæ de vobis patefecimus eis. 2.Petri. 5.

CAP. IX. [NAM de ministerio quod fit in sanctos.] ARTIC. IX.

ANIFESTAT autẽ apostolus præsenti capitulo modum faciendi eleemosynas
præmemoratas, ostendẽsq; superiora cõuenienter esse inducta, subiũgit, [NAM de mi
nisterio quod fit in sanctos [.i. de erogatione eleemosynarũ quæ dantur pauperibus in
Hierusalem cõsistentibus [EX abũdãtia] .i. quasi superfluũ [EST mihi scribere vobis]
vltra quã scripsi. Cuius ratio subditur [SCIO enim prõptũ animũ vestrũ] ad dandum
eas [pro quo de vobis glorior apud Macedones] ꝓponẽs vos eis in exẽplũ. [QVONIÃ &
Achaia] prouincia Græciæ cuius Achaiæ ciuitas metropolitana est Corinthus [PA-
RATA est] ad eleemosynarum harum contributionem [AB anno præterito, & vestra æmulatio] .i. amoro-
sa zelatio pro pauperibus [PROuocauit plurimos] ad imitandũ vos. Sicut in Prouerbijs dicitur, Ferrum Prou.17.
ferro acuitur, & homo exacuit faciẽ proximi sui. [MISIMUS autẽ fratres] prædictos nũcios valde spectabi
B les, videlicet Titum, Lucã seu Barnabã, & Apollo ad vos [NE quod gloriamur de vobis] .i. de vestra prõ-
ptitudine [EVACUETUR in hac parte] .i. sine fructu & opere sit. Misimus ergo fratres [VT quemadmodum
dixi] .i. vobis cõsului, & Macedonibus retuli [PARATI sitis] omnino ad dandũ. [NE cũ venerint mecũ Ma-
cedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos] tanquã spe nostra frustrati, & quasi mendaces
inuẽti, [VT nõ dicamus vos] .i. de vobis interim sileamus [IN hac substantia, hoc est, in ista eleemosyna-
rum donatione, cũ tamen certũ sit imparationem hanc magis erubescibilem esse vobis, quàm nobis. [NE-
cessarium ergo existimaui rogare fratres] præfatos [VT præueniant] id est, ante me veniant [AD vos, &
præparent repromissam benedictionem hanc] id est, sæpe promissam eleemosynarum collationem,
[PARATAM esse] id est, collectam atque seorsum repositam [SIC quasi benedictionem] id est, grate,
liberaliterque donatam, vt sit opus charitatis [Non quasi auaritiam] id est cupiditate extortam. [HOC
autem dico] id est, ista admoneo: nam [QVI parce seminat] id est, secundum mensuram facultatũ suarũ EPIST.
modicam eleemosynam tribuit [PARCE & metet] id est, paruam retributionem accipiet. Si autem quis
parum habeat, & de illo modicum largiatur, non parce, sed liberaliter seminat, sicut & Christus affirmat Lucæ.21
pauperem viduam duo minuta mittentem, plus omnibus præstitisse. Alij autem ex abundanti sibi mise-
runt, illa vero ex necessarijs. Hinc quoq; ad Galatas dicit apostolus, Quę seminauerit homo hæc & me- Galat.6
C tet. Et Ecclesiasticus, Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies eũ. Eccles.11.
Deus autem potius pensat, ac præmiat affectũ quàm opus. Ideo scriptũ est in Hieremia & Osea, Noua- Hiere.4
te vobis nouale, & nolite serere super spinas. Veruntamen seminatio & messio, quantũ ad aliquid cõtra- Oseę.10
rio modo fiunt. Iuxta illud Psalmistę, Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Hoc tamen in- Psal.125
telligi potest de opere pœnitentiali, quod lachrymose agendum est, eleemosyna vero lætanter fieri de-
bet. [ET qui seminat in benedictionibus] .i. liberaliter & charitatiue bona sua egenis communicat, [DE
benedictionibus & metet] id est, propter opera sua gratiose & abundanter, vel saltem animo prõpto col-
lata, copiosam mercedem recipiet. Ideo ait Psalmista, Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in Psal.40
die mala liberabit eum dominus. Quamuis autẽ vnusquisq; in patria de suo præmio contẽtetur, & vltra
condignum præmietur, dicitur tamen parce metere, quia parce seminat, respectiue, non absolute. Primo,
quoniam comparatione aliorum minus habet. Secundo, quoniam præmium correspondet merito.
[VNUSQUISQUE] det pauperi [PROVT destinauit in corde suo] id est, tantum quantum ratio sibi di
ctat, & ipse rationabiliter ordinauit, [Non ex tristitia] id est, non ex tædio quod patitur propter instantiã
postulantis. Nam vt Augustinus testatur, Qui dat vt careat tædio interpellantis, non vt reficiat viscera August.
D indigentis, & rem perdit & meritum. [AVT ex necessitate] id est, coactione, sed iucunde, ac sponte. [HI-
larẽ enim datorem] id est, eum qui animo affectuoso, corde fauorabili, lętaque mente donat donanda,
[DILIGIT deus] id est, approbat atque remunerat. Vnde in Ecclesiastico habetur, In omni dato hilarẽ Eccles.38
fac vultum tuum. Et in Paralipomenon libro Dauid ait, Ego, inquit, in simplicitate cordis mei lętus obtu 1.Par.29.
li omnia hæc. [POTENS autem est deus] cui non est impossibile, imò nec difficile omne verbum [OMNEM Lucæ.1
gratiam] id est, omnia dona spiritus sancti, omnem virtutem atque scientiam [ABVNDARE facere in
vobis] .i. in cordibus vestris abundãter infundere, [VT in omnibus] spiritualibus ac temporalibus. Vel in
omnibus ad salutem necessarijs, [SEMPER omnem sufficientiam habentes] secundum conditionem &
statum viatorum [ABVNDETIS in omne opus bonum] hoc est, opera meritoria ex interiori gratia co
piose agatis, [SICVT scriptum est] in Psalmo, [DISPERSIT] vir iustus .i. diuersis tribuit indigentibus Psal.111
non totum simul indiscrete effudit, [DEDIT pauperibus] eleemosynas corporales aut spirituales. Idcir-
co, [IVSTITIA eius] interior [MAnet in seculum seculi] .i. in via & in patria, quia æternam gloriã pro-
meretur, & ipsa nunquam extinguitur, quamuis in patria non maneat eleemosynarum largitio. [QVI au-
tem administrat semen] .i. deus qui confert materiam eleemosynarum, [SEMINANTI] .i. eleemosynas fa-
cienti. Deus enim omnium bonorum est dator, & quæ alijs damus de manu eius accepimus, [ET panẽ] Iacobi.1
id est, victualium sufficientiam, [AD manducandum præstabit] eleemosynarum factoribus. Beati enim Matth.5
misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, [ET multiplicabit semẽ vestrũ] id est, bona vn
de eleemosynæ fiunt. Tales enim personę cõmuniter plus abũdant in tẽporalibus, quàm auari & immi-
sericordes. Propter quod in Prouerbijs legitur, Misericordia & veritas non te deserant, & inuenies gratiã Prou.3

FINIS. coram deo & hominibus,[ET augebit incrementa frugum] id est, profectus operum seu meritorũ [IV- E
Psal.83 STITIAE vestræ] id est, quæ ex habituali & interiori vestra iustitia oriuntur, vt ambuletis de virtute in
Matth.25 virtutem. Habenti enim dabitur, hoc est, pio & grato, ei autem qui non habet, & quod videtur habere, au
Lucæ.19 feretur ab eo, [VT in omnibus] spiritualibus donis [LOcupletati abũdetis] id est, corde crescatis, [IN O-
mnem simplicitatem] bonam, de qua dictum est sæpe .i. in perfectam conscientiæ puritatem, & vitę in-
nocentiam [QVAE] simplicitas, [OPERATVR per vos] formaliter [GRAtiarum actionem deo] id est,
Iob.1. inducit vos ad hoc vt domino gratias referatis, cum in omnibus glorificãdo simplici corde. Sic enim Iob
simplex erat qui tanta perpessus sapientissime dixit, Dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino pla
cuit, ita factum est: sit nomen domini benedictum. Quod autem deo gratiæ referãtur, hinc liquet, [QVO
niam ministerium huius officij] id est, communicatio seu administratio eleemosynarum istarum, [Non
solum supplet ea quæ desunt sanctis] id est, non tantum succurrit pauperibus in Hierusalem, quantum ad
vitæ corporalis sustentationem, [SED etiam abundat per multos in gratiarum actione] id est, multos in-
Matth.5 ducit, & abundanter fructificat in eis ad agendas gratias, [IN domino] id est, ad gloriam dei, & secundũ
voluntatem ipsius, qui multi, [PER probationem ministerij huius] id est, per approbationem, & experi-
entiam largitionis eleemosynarum vestrarum, sunt [GLorificantes deum in obedientia confessionis ve-
stræ] id est, pro obedientia qua fidem vestram non solum verbis, sed etiam rebus profitemini succurren- F
do egenis, obediendoque nobis. Confessionis inquam tendẽtis, [IN euangelium Christi] vt præceptis
atque consilijs euangelicis obtemperetis, glorificantes etiam deum, [ET per simplicitatem cõmunicatio-
nis] vestræ [IN illos] id est, propter communicationem bonorum vestrorum simplici animo. s. solũ dei
respectu factam pauperibus in Iudæa, in omnes, id est, cæteris quoque pauperibus pie exhibitam, Glo-
rificantes insuper deum, [ET in ipsorum] pauperum [obsecratione] fusa [PRO vobis] Pauperum dico
[desiderãtium] id est, ardenter amantium, vel videre cupientiũ [VOS] in præsenti, siue in patria, [PRO-
pter eminentem gratiam dei] existentem [In vobis] id est, propter magnam virtutum perfectionem, vo-
bis diuinitus præstitam. [GRATIAS autem deo super inenarrabili dono eius] id est, de tã ineffabili pie-
tate, & gratia vobis concessa, cuius gratiæ magnitudo explicari non potest, si consideretur humana ingra
titudo, decliuitas atque fragilitas, diuina quoque celsitudo, misericordia, & iustitia.

CAP. X. [IPSE autem, &c.] ARTIC. X.

ACTA exhortatione ad bonos, iã sermo dirigitur ad incorrectos, qui adhuc pseu-
doapostolis adhęserũt, quia multa vitia imposuerũt Apostolo. De quibus se cõsequen
1.Cor.15. ter excusat, sicut patebit. Ait ergo, [IPSE autẽ ego Paulus obsecro] .i. per sacra rogo
Hiere.11 VOS] scilicet [PER mãsuetudinẽ] .i. mititatẽ (quæ iram refrenat). [ET modestiã] .i. G
moderamen seu discretionẽ [CHRISTI] Qui per Hieremiam ait, Ego quasi agnus
mansuetus, qui portatur ad victimã. Et iterũ, Discite à me quia mitis sum & humilis
corde [QVI in facie quidẽ] .i. in præsentia vestra, siue exterius, [HVMILIS] sum [Inter
vos] existẽs quasi blãdiẽs vobis sicut pseudoapostoli mihi imponũt. [ABsens autẽ] à vobis [Confido in
vobis] .i. fiducialiter, audacter, & dure redarguo vos, quia nõ timeo mihi mala inferri à vobis dum absens
sum, quẽadmodũ præsens. Imposuerũt aũt Apostolo, quod esset carnalis, quoniã morte carnalium, præ-
sens existẽs, dulcis & blandus esset in verbis quasi timens periculum si durius ageret, absens vero rigidus
foret. [ROGO autem vos] nec sic sentiatis de me, [Ne præsens] id est, apud vos existens, [AVDEAM]
id est, audacter me habeam, incorrectos durissime increpando, [PER eam confidentiam] .i. fiduciã illam
imperterritam, [QVA existimor] ab æmulis [AVDERE] id est, audacter inuehere, [In quosdam incor-
rectos à pseudoapostolis deceptos cum absens sum, [QVI] incorrecti, [ARbitrantur nos tanquam secun
dum carnẽ ambulemus], id est, taliter conuersari, & in temporalibus finem nos constituere existimant,
qui vtique errant. [In carne enim ambulantes] id est, in hac corruptibili carne viuentes & peregrinãtes.
Roma.8 [Non secundum carnem militamus] id est, nõ carnaliter exercemur ad prælium, contra aduersarios hu- H
Iob.7. manę salutis. Militia quipppe est vita hominis super terrã, sed militia nostra spiritualis est, & triumphum
intendit [Nam arma militiæ nostræ] quibus prędicando & conuersando contra dæmones & peruersos
homines dimicamus, videlicet virtutes & dona spiritus sancti [Non carnalia sunt] nec humana virtute
adepta [SED potentia deo] hoc est, dei virtute efficacia [AD destructionem munitionum] .i. virium qui-
bus dæmones, & impii homines contra fidei veritatem armantur [Consilia] impiorũ, [DEstruentes] no
stra prædicatione & miraculorum operatione, [ET omnem altitudinem] id est præsumptionem, ac p-
Act.17 funditatem mundanæ & naturalis sapientiæ [Extollentem se aduersum scientiam dei] id est, theologicæ
veritati, seu fidei assertionibus contradicentem destruentes seu reprobantes. Hoc fecit Apostolus Athe-
nis, disputando contra philosophos, [ET in captiuitatem redigentes] id est captiuantes, & nostræ doctri
næ ac fidei iugo subdentes, [OMNEM intellectum] id est, mentem quorundam de omni genere hominum.
[In obsequiũ Christi] .i. ad hoc vt Christo deseruiant, eiusque authoritati potius quàm humanę rationi
adhereant. Conuertit enim Apostolus quosdam doctos, & quosdam indoctos, sicque de cæteris generi-
bus hominum quosdam conuertit ad Christum, & sic quoque omnium intellectum subiecit fidei præce
1.Cor.5. ptisque Christi, quatenus incomprehensibilia credant, & deo in cunctis obediant [ET in prõptu habẽ-
tes] id est, expedite potentes [VLCISCI omnem inobedientiam] tradẽdo excommunicatos & impios
satanæ in interitum carnis, vel Christum inuocando possumus de eis vltionem acquirere [CVM impleta
fuerit vestra obedientia] id est, perfectam esse nouerimus vestram obedientiam, tunc enim & non ante,
decet nos contra rebelles insurgere, quoniã prius confirmãdi sunt boni, q̃ mali torquendi. Ad quod per-

A tinere potest illud Apocalypsis, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus quoadusque signemus ser
uos dei nostri in frontibus eorum.[QVAE secundum faciē suā videre] id est, si prædicta spiritualia, qui- Apoc.7
bus ostendit me esse verum Christi Apostolum, & falsis præferendum non vobis efficiunt, quæ secundū
faciem sunt, id est, manifeste apparent in illis, & in me, videte, id est, pensate. [SI quis] illorum pseudo-
apostolorū [CONFIDIT sibi] i. de propria perfectione præsumis [CHRISTI se esse] id est, ad Chri-
stum per gratiam se pertinere, [HOC cogitet iterum apud se] id est, diligenter consideret, atque reuoluat
ne se præferat nobis, [QVIA sicut ipse Christi est] id est, secundum opinionem suam fallacem [ITA &
nos] Christi sumus fideles ministri secūdū veritatē. [NAM & si amplius aliquid gloriatus fuero] in domi
no [DE potestate nostra] q̃ illi de sua gloriari possunt. i. quāuis illis nostrā potestatē prætulero [QVAM
dedit dominus nobis in ædificationem, & nō in destructionem] id est, ad hoc vt ea salubriter vtamur, nō
impie abutamur, videlicet vt vos verbis atque exemplis ædificemus in vita spirituali, & non inficiamus,
nec subuertamus quempiam vestrum [Non erubescam] quasi præsumptuose hoc agens, quia sic est. Ve
runtamen ministri Christi potestate sibi cōcessa abuti possunt, & sæpius abutuntur (vt patet de malis sa
cerdotibus) sed non sine grandi peccato. ¶ Denique ne isti erronei æstimarent Apostolum non esse fa-
cturum cum præsens adesset, quod absens minabatur, dicendo se potentem & promptum vlcisci omnē
inobedientiam. Ne igitur ita sentirēt, adiunxit. [VT autem nō existimer] ab incorrectis & falsis [TAN-
QVAM terrere vos per epistolas] id est, in epistolis meis ad vos missis verba minatoria miscere, quæ non
B audebo præsens implere (nam hoc mihi imponunt) [QVONIAM quidem epistolæ] meæ [inquiunt]
illi detractores [GRAVES sunt & fortes] id est, minaces, & intellectu difficiles atque verbosæ, [PRAE
sentia autem corporis infirma] id est, nos ipsi corporaliter præsentes impotentes & timidi sumus, nō au-
dentes exercere rigorem, sed adulantes [ET sermo] noster [contemptibilis] id est, non rhetoricus, nec
humanis argumentis firmatus, sed simplex & nudus nil probans. [HOC cogitet qui eiusmodi est] id est,
qui talia nobis imponit, quia quales sumus verbo per epistolas] id est, in epistolis, dum sumus, [ABSEN-
TES tales] erimus [ET in facto præsentes] id est, opere exequemur. quæcunque minamur, & nos factu-
ros prædicimus in epistolis vobis transmissis. [Non enim audemus] salua conscientia. [NOS inserere] i.
connumerare [AVT comparare] id est, vere pares asserere, [QVIBVSDAM qui semetipsos commen-
dant] ob propriam laudem & aliorum deceptionem, videlicet ambitiosis & pseudoapostolis, qui potesta
tem sibi vsurpant, & delinquentium vitia palpant. Si enim diceremus nos eis pares aut similes, mentire- I. Thess.2
mur [SED] nos [IPSI in nobis] id est, in consideratione & examine mentis nostrę sumus [NOSMET- Deute.10
IPSOS mentientes] seu mensurantes. i. nosipsos diligenter discutimus. gratiamque nobis collatā perpen Prou.22
dimus ne præfixos nobis terminos transgrediamur, & plus iusto nosipsos iactemus, [ET] sumus [com-
parantes nosmetipsos nobis] id est, moderate & sobrie de nobis sentimus propriamque mensurā pensa-
C mus. [Non autem non in immensum gloriamur] id est, vltra terminum nobis diuinitus præstitutum, ni-
hil præsumimus, sed gloriamur, & gloriando exercemus nostræ prędicationis officium, [SECUNDUM mē-
suram regulæ] id est, secundum extensionem ordinationis diuinæ, quæ omnium rerum prima regula est.
[QVAM] mensuram seu extensionem [MENsus est nobis deus] id est, perambulandam præfixit sapien-
tia dei, cuius nutu missi sunt singuli Apostolorum ad certas determinatasque gentes, de quarum conuer
sione gloriarentur in domino. Ideo subditur, [MEnsuram pertingendi vsque ad vos] quia ex diuina reue-
latione perrexit Apostolus Corinthum. [Non enim quasi non pertingentes ad vos] ad quorum cōuer-
sionem destinati sumus, [SVPEREXTENDIMUS nos] id est, vltra præscriptum à deo terminum non tēdimus, Philip.3
[VSQVE ad vos enim peruenimus in Euangelio Christi] id est, prædicatione euangelica, Nō tamē dū-
taxat vsque ad Corinthum venit, quippe qui ad Illyricum mare per circuitum euāgelium Christi reple-
uit [Non in immensum] id est, sine debito moderamine [GLORIANTES in alienis laboribus] id est, in prędi Roma.15
catione & conuersione aliorum, quasi illos labores nobis attribuamus. Vel, de conuersis per alios princi
paliter gloriemur: sed gloriamur de nostro labore in vestri conuersione, [SPEM autem habentes crescē-
tis fidei vestræ] id est, profectum sumus sperantes de fide vestra crescente & proficiēte de vno virtuoso
D actu in alium. Quis autem sit iste profectus speratus qui dicitur spes, sumendo spem pro bono sperato)
subiungitur, [In vobis magnificari] id est, in cordibus vestris tales esse, seu cognosci, quales veraciter su-
mus, ne post hac vilipendamur à vobis. Vel in vobis, id est per vos magnificari apud alios, quibus ex ve-
stri conuersione ac perfectione innotescit nos esse veros dei Apostolos. Magnificari autem [SECUNDUM Roma.1
regulam nostram] id est, secundum mensuram, proportionem seu modum gratiæ nobis collatæ, ne quis
nos altiores putet q̃ sumus [In abundantia autem] id est, in copiosa ac feruida promptitudine animi pa
rati sumus. [ETIAM in illa quæ vltra vos sunt] loca [EVAngelizare] id est, Gentibus valde distantibus
prædicare. [Non in aliena regula] id est, mensura seu plebe alijs commissa, videlicet [In his quæ præpa-
rata sunt] i. per prædicationem aliorum ad fidem conuersa [GLORIARI] inaniter. Non enim in illis
gloriabatur Apostolus (sicut nūc dictum est) sed de his qui suæ sorti contigerant. Vnde Romanis dixit, Rom.15
Sic autem prædicaui euāgelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienū fundamentū ædi-
ficarem. [QVI autem gloriatur in domino] i. secundum doctrinam & voluntatem domini [GLORIA- EPIST.
TVR] omnia bona ad deum deferendo finaliter. Vel, in domino. i. in contemplatione, ac dilectione diui- 1.Cor.1
na, imò in omni actu virtuoso lætandum est. Hoc modo gloriabatur virgo benedicta: dicendo, Exultauit Hiere.9
spiritus meus in deo salutari meo. Et abacuc, Ego (inquit) in domino gaudebo, & exultabo in deo Iesu Lucæ.1
meo. Debemus quoque gloriari in domino, congratulando totis præcordijs diuinæ beatitudini ac perfe- abacuc 3.
ctioni. [No enim qui seipsum cōmēdat] ob propriā laudē [ille probatus] iustus vel approbatus [EST]
corā deo, & discretis personis, sed reprobatus, quoniā Salomō ait, Laudet te alienus, & nō os tuū. [SED] Prou.17
probatus est [QVEM deus commēdat] i. laude dignū iudicat, seu cōmēdabilē facit per virtutes & signa.

CAP. XI. [VTINAM sustineretis modicum quid &c.] ARTIC. XII. E

2.Cor.10 OMPLETA excusatiōe Apostoli,qua se excusauit de malis sibi à pseudoapostolis impositis, nunc inuehitur contra illos, & primo petit se patienter audiri à suis. [VTINAM sustineretis modicū quid insipientiæ meæ[.i.vtinam æquanimiter audiretis paulatum verba mea , quibus laudo meipsum,quod esse videtur insipientis, & C

Prou.27. ab aliquibus fatuum reputatur:cum dicat scriptura,Laudet te alienus, & non ōs tuū. ¶Quocirca sciendum, quod moralia cum versentur circa particularia, mutabilia sunt, atque mutāda secundum diuersitatem locorum,causarum,temporum,& personarum.Idcirco de eis tam certæ regulæ dari non possint, quin sæpe patiantur instantiam propter rationabilem causam, quod viri eruditi attendunt, non autem indocti. Vnde cum aliquid fit à iusto vel sapiente quod contrariari videtur verbis regularum moralium, quanuis intentioni earum non repugnet, indiscreti ac stolidi iudicant illicitum . Quum ergo scriptura prohibeat laudare seipsum , insipientiæ est semper secundum opinionem stultorum, vt quisquam laudet seipsum . Ideo dicit Apostolus se optare vt sustineant modicum insipientiæ suæ secundum æstimationem indiscretorum, quod tamen secundū veritatem,erat magnum quid sapientiæ . Salomonis enim verbum intelligendum est, quando occultatio propriæ laudis non vergit in præiudicium veritatis, nec in detrimentum salutis proximorum , nec in

Eccles.11. honoris diuini dispendium,& ob has causas Paulus commendauit seipsum . Simili modo soluitur,quod Apostolus in suis epistolis toties suos laudat discipulos,cum tamen in Ecclesiastico scriptū sit,Ante mortem ne laudes hominem quenquam . [SED & supportate me] .i.patienter auscultate quæ dico , & ferte me sicut decet prælatum supportari à subditis suis.Et merito me supportare debetis.[AEMVLOR enim vos] hoc est,ardenter diligo,non qualitercunque seu carnali affectione,sed [DEI æmulatione].i.synce- F

Ezech.8. re ac deiforme amore,videlicet ad hunc finem,ad quem vos amat deus,vt consequamini vitam æternā.

Roma.13 ¶Denique æmulari,multis modis accipitur.Primo,pro indignatione.Iuxta illud Ezechielis,Erat idolū

1.Cor.12 zeli ad prouocandum æmulationem.Secundo pro rancore.Ad Romanos Paulus, Nō in cōtentione &

Cantic.8 æmulatione.Tertio pro desiderio boni nōdum adepti,sicut dictum est supra . AEmulamini charismata

Galat.4 meliora.Quarto,pro dilectione,vt ibi,Fortis est vt mors dilectio:dura sicut infernus æmulatio. Quinto,

Ibidem. pro inordinato amore.Vt est illud apostoli,AEmulātur vos non bene.Sexto,pro imitatione.Iuxta illud,

FINIS Bonum in bono æmulamini semper.Quod autem emulor vos,patet [DESPONDI enim] annulo fidei id est,spirituali matrimonio iunxi,[VOS]omnes fideles [VNI viro] videlicet Christo,[VIRGINEM castam exhibere Christo].i.ad hoc vt exhibeam vos Christo sponsam ac virginem illibatā.Omnes enim fideles charitate connexi,sunt vna sponsa Christi,vnaque virgo spiritualiter propter integre fidei vnita- G

Oseę.2 tem.Carnis nanque virginitas est integritas corporis à contagione carnali. Virginitas cordis est incorrupta.Vnde apud Oseam dominus loquitur,Sponsabo te mihi in fide.Ideo singulariter dixit virginē, propter vnitatem catholicæ fidei,solidæ spei atque amoris,diuinæ. Huius cōiunctionis internæ ac matrimonialis inter Christum & ecclesiam paranymphus erat Apostolus tanquam sponsi secretarius & amicus.

Esaiæ.27 ¶Deinceps præmonet Apostolus Corinthios contra futura pericula,sine recidiuent,vel tētationib⁹ im

Genes.3 pereantur.[TIMEO autem ne sicut serpens].i.diabolus.De quo in Esaia legitur, Visitabit dominus super Leuiatam serpentem tortuosum . [EVAM in paradiso, [Seduxit astutia] hoc est, calliditate [SVA] dicens,Nequaquam moriemini,sed eritis sicut dij [ITA corrumpantur sensus vestri].i.intellectus vestri mendaciter informentur à pseudo doctoribus & pestiferis, [ET excidant à simplicitate].i.à puta fide & simplici veritate,[QVAE est in Christo] sicut in causa atque magistro. Vel,est in Christo,quoniā est secundum beneplacitum eius,& complacet ei.Timeo ergo ne decipiamini à falsis doctoribus,sed non debetis eos aduertere. [NAM si is] fallax, [QVI venit].i.vos accedit gratia informandi,[[ALIVM Christum].i.excellentiorem saluatorem,[PRAEDICAT vobis quem non prædicauimus,] Quod esse non potest, cum Christum dicamus deum verum,[AVT alium spiritum] meliorem, [ACCIPITIS] per prædicationem falsam quem non accepistis ex prædicatione nostra,quod esse non potest , quis per nostram prædicationem vobis est datus spiritus sanctus verus deus,[AVT aliud] .i.salubrius [EVANGELIVM recipitis] ab illo fallaci,[QVOD non recepistis] quod esse nō valet, [RECTE pateremini] id est, H tunc merito sustineretis doctrinam illorum fallacium . Sed ita non est. [EXISTIMO enim nihil me minimus fecisse] docēdo,miracula operādo,gratiam spiritus sancti vobis impetrando,[A magnis].i ve-

Act.22 ris [APOSTOLIS.] Et per consequens præferendi mihi non sunt pseudoapostol.[NAM & si ego im-

2.Cor.12 peritus sum sermone].i.ignarus humanæ eloquentiæ,præsertim in lingua peregrina,[SED non scientia]

1.Cor.18 imperitus sum,cū sim in diuinis scripturis eruditus,nō solum humana instructione ad pedes Gamalielis,

Prou.26. sed multo copiosius ex illuminatione diuina in raptu meo vsq; ad tertiū cœlum.¶Sed videtur Apostolus agere contra id quod ipse alios docuit:dicens, Qui se existimat aliquid scire,nondum scit quemadmodum oporteat eum scire.Et Salomon ait,Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et respondendum, Quod hæc atque similia ideo dicuntur,quia nō debet aliquis sapiens esse in oculis proprijs ascribendo sibi quod habet,sed solum in domino. [IN omnibus autem] verbis & factis,

1.Cor.4 [MANIFESTATVS sum vobis].i.experimento didicistis qualis sim,& quātam à domino sortitus sim gratiam,in docendo,conuersando,& signa agendo.¶Deinde ostendit apostolus quod propter suam humilitatem non debeat vilipendi.[AVT nunquid peccatū feci meipsum humilians].i.inferioribus me cōformans.proprijs manibus laborando,& non tanquā prælatus de bonis vestris viuendo. [VT vos exaltemini?] id est, profectum sumatis in gratia ædificari meę humilitatis ac agilitatis exēplo?Humiliaui autem me , [QVONIAM gratis] id est,sine acceptione temporali commodi, [EVANGELIUM dei euangelizaui vobis . Alias autem ecclesias expoliaui] id est, à cæteris fidelium cœtibus multa accepi stipendia

A vitæ,[AD ministerium vestrum].i.ad hoc vt vobis liberius prædicare possem.[ET cum essem apud vos
& egerem] victu [NVLLI] vestrum [ONEROSVS fui] quid exigendo, vel recipiendo à vobis. [NAM
quod mihi deerat] pro sustentatione vitæ consumptis his quæ ab alijs ecclesijs cœpi [SVPPleuerunt] id
est, mihi dederunt [FRATRES qui venerunt[ad me [A Macedonia] à quibus tanquam à bene corre
ctis aliquid accepi, præsertim ne tristarentur, & fructu eleemosynæ priuarētur si nihil ab eis sumpsissem,
[ET in omnibus] diebus ac negotijs [SINE onere me vobis seruatri] à receptione stipendiorum ve-
strorum seu sumptuum abstinendo, [ET seruabo] in posterum. [EST veritas Christi in me [per veri-
tatem Christi in me existentem hoc assero, [QVONIAM hæc gloria [id est, ista perfectio & bona
gloriatio, scilicet quod prædicaui vobis sine grauamine vestro, [NON infringetur] id est, non tolletur
neque deficiet, [IN me, in regionibus] hoc est, ecclesijs, [ACHAIAE] cuius metropolis est Corin- Hebr.10
thus.[QVARE].i.cur hoc ago & agam? an ideo, [qnia non diligo vos? Deus scit] quod non facio ideo.
Vnde constat quod interdum ad dilectionem pertineat aliquid ab alio capere. Ad odiū vero, nil velle re-
cipere. [QVOD autem facio & faciam] seruando me vobis sine onere. Ideo facio, [VT amputem occa-
sionem eorum, qui volunt occasionem].i.studium pseudoapostolorum impediam, qui quærunt occasio
nem aliquid acquirendi à vobis meo exemplo. Vnde si viderent me vestris stipendijs sustentari, ipsi auda
ciam sumerent multa exigendi à vobis. Amputo ergo occasionem eorum, [VT in quo gloriantur].i.in
apostolatu, de quo se inaniter iactant, [Inueniantur sicut & nos] i.similes nobis sint, nil accipiendo à vo
B bis, sicut & nos nihil accipimus. Quod autem inaniter gloriantur de suo officio, patet. [Nam eiusmodi 2.Tim.3.
pseudoapostoli sunt operarij subdoli].i.fallaces ministri, [TRansfigurantes se] sunt. In Apostolos Chri-
sti].i.speciem religionis assumunt, sanctitatem simulant, & per exteriorem apparentiam ostentant se, ac
si essent veri Apostoli.[ET non mirum] est hoc, [IPSE enim satanas] princeps illorum [TRansfigurat
se in angelum lucis].i.in similitudine Christi angeli magni cōsilij, seu alterius cuiuscunque angelici spiri-
tus, se ostendit, quantum ad formam assumptam. Multa quoque vera & bona suggerit, quatenus creda- Esaiæ.9
tur missus à deo, & fallat. Ideo per alium apostolū dicitur, Nolite omni spiritui credere, sed probate spi- 1.Ioan.4.
ritus, si ex deo sunt.[Non ergo est magnum].i.multum mirandum, [SI ministri eius].i.homines sedu-
ctores [TRAnsfigurentur].i.sanctitatis speciem exterius induāt [VELVT] sint [MINistri iustitiæ. Quo-
rum] ministrorum tam Christi q̃ satanæ [FINIS].i.retributio finalis [ERIT secundum opera ipsorum.
Iterum dico] quod dixi superius (scilicet, supportate me. Et, Vtinam sustineretis modicum quid insipiē-
tiæ meæ.) [Ne quis me putet insipientem] dum de spiritualibus gratijs mihi collatis glorior, cum nō in-
aniter glorier, sed in domino ad ædificationem proximorum, [ALIoquin[.i.si non sustinetis me in spiri-
tualibus gloriantem [VElut insipientem accipite me] gloriantē in carnalibus, secundum modum dicen-
dum. quæ gloriatio videtur magis insipiens, quàm illa quæ de spiritualibus est, quāuis nulla earum in me
C fuit vana ac stulta, sed propter efficacem causam assumpta. Sic ergo accipite me, [VT & ego modicum
quid glorier] secundum carnem, seu de his quæ carnis generositatem concernunt, quę gloriatio modica
est.[QVOD loquor] de nobilitate nostra secundum carnem, [Non loqnor].i.loqui non videor [SEcun-
dum deum].i.sapienter & iuste, quia speciem iustitiæ habet laudare seipsum, [SED quasi in insipientia]
id est, per modum vanitatis atque stultitię loquor secundum apparentiam superficialem, quādo finis in-
terior non pensatur [In hac substantia].i.existentia seu materia [GLORIAE] huius.[Cur autem Apo
stolus voluerit secundum carnem gloriari, subiecit. [QVoniam multi] falsi atq; pestiferi [GLOriantur se-
cundum carnem].i.carnaliter, seu de his quæ carnis dignitatem respiciunt. Vt sunt nobilitas generis, cō-
ditionis libertas [ET ego gloriabor] de ijsdem, nō tamen eodem fine quo illi. Sed ne à vobis æstimer il-
lis inferior, sicque contempto me propriæ salutis patiamini detrimentum. Gloriabor ego hoc modo, nō EPIST.
obstante quod videatur inane & stultum.[Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes] Lo
cus iste dupliciter explanatur. Primo sic, Libenter.i.charitatiue, ac prōpte sine omni murmuratione suf-
fertis insipientes, hoc est, homines possionatos, vitiosos, ac indoctos, æquanimiter patiendo importunita
tem eorum in verbis & factis. Vnde Salomon loquitur, Ne respondeas stulto secundum stultitiam suam, Prou.26
D ne efficiaris ei similis. Et iterum alius, Non litiges cum homine linguato, nec communices homini indo Eccles.8
cto. Hos ergo libenter suffertis, [CVM sitis ipsi sapientes].i.virtutibus eruditi secundum Christi doctri-
nam, hoc enim ad veram sapientiam pertinet, vt insipientes tolerentur, nisi eorum peruersitas noceat
bono communi, aut propter excessum intolerabilis fiat. Veruntamen quidam non ex charitate & humi-
litate, sed ex superbia & vanitate sufferunt insipiētes, quia cum aliquid ab eis patiūtur, mox reputant eos
stultos ac miseros, & indignū iudicant, vt se tam vilibus opponant, vel eos respiciāt, aut assentur. Hi insi
pientores sunt his quos reputant insipientes. ¶ Porrò quod libenter sustineatis insipientes, hinc constat, Hebr.10
[SVstinetis enim] lætanter pro Christi amore, præmioque futuro [SI quis vos in seruitutē redigit] id est,
suo dominio subijcit, sicut frequenter in primitiua ecclesia infideles tyranni redegerunt fideles in seruos
& famulos. Sustinetis insuper, [SI quis deuorat].i.bona vestra consumit, [SI quis accipit] id est, vestra
rapit, vel vosipsos comprehendit. Quemadmodū de quibusdam dominus apud prophetā protestatur,
Comedunt carnem populi mei, & pellem desuper excoriauerunt, [SI quis extollitur] id est, vobis se præ- Micheę.3
fert, vel superba verba contra vos profert, [SI quis in faciem vos cædit] alapas dando, impletis enim il-
lud in Euangelio, Si quis te percusserit in vnam maxillam, præbe ei & alteram. [SEcundum ignobilitatē Matth.5
dico] vos hæc sustinere.i.hæc tanta sustinetis tāquam ignobiliores iniuriatoribus vestris de carnis nobi- Lucæ.6
litate lætātibus, [Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte].i.sic ista sustinetis ab illis, quasi nos illis igno-
biliores essemus, quod ita non est, sicut patebit. ¶ Secundo (& magis quidem ad literam) exponitur sic,
Libenter suffertis insipientes .i. pseudoapostolos inaniter se commendantes, quorū verba & opera suffer Galat.3
tis, cum sitis ipsi sapientes. Ironice loquitur, vt confundantur ad pœnitentiam, stulte quippe egerūt, susti-

nendo huiusmodi pestilentes. Sustinetis enim si quis pseudoapostolus vos in seruitutem redigit.i.à liber- E
tate ac dilectione euangelicæ legis, in obseruantias legis scriptæ vos transfert, prædicando oportere vtrā-
que legem omnino seruare, vt fallaces, si quis illorū falsorum deuorat, si quis accipit vestra. Sicut de pha-
Matth.12 risæis ait Saluator, quod deuorabant domos viduarum sub obtentu prolisæ orationis, si quis illorū extol-
Lucæ.10 litur cōtra vos, iactans se natum de semine patriarcharum, & esse circūcisum, vos vero fuisse idololatras
& incircūcisos iam esse. Quæ autem sequuntur, exponuntur, sicut iā patuit. ¶ Deniq; q falsi isti nō fue-
rint excellētiores Apostolo, etiā in carnalibus de quibus inaniter gloriabantur, ostenditur, [IN quo quis
audiet].i. in quo aliquis illorū pseudoapostolorū se laudare præsumit, [AVDEO & ego] me collaudare,
nō tamen eo fine quo illi, vt dictū est, [HEbræi sunt] lingua & natione [ET ego] similiter. [ISRAELI-
TAE sunt] id est, de tribu Iacob, qui alio nomine appellatus est Israel, [ET ego] Israelita sum. [SEMEN
Genes.32 Abrahæ sunt].i. carnales, non spirituales filij Abrahæ sunt, [ET ego] vtroque modo Abrahæ filius sum.
35. [MINISTRI Christi sunt] secūdum apparentē sanctitatem, & suam præsumptionem, non autem se-
1.Cor.4 cundum veritatem, [ET ego] verus Christi minister sum, [VT minus sapiens].i. per modum stultioris,
[DICO plus ego].i. perfectior sū ego Christi minister q̄ illi: quod tamē dicere, videtur ad insipiētiā per-
tinere. Ideo dico hoc vt minus sapiens. quamuis secundum veritatem sapiēter loquar, & salubriter agam,
ita me commendando, sicut iam dictum est sæpius. Sum ergo minister Christi plus illis. Primo. [IN la- F
boribus plurimis,] quia pro Christi amore & proximorū cōuersione plus pseudoapostolis laboraui, imò
1.Cor.15 & plus veris apostolis: iuxta illud, Plus omnibus laboraui, [IN carceribus abūdātius].i. frequētius & du-
rius q̄ illi fui incarceratus, [IN plagis].i. vulneribus flagellorū mihi inflictis, [SVpra modū humanæ virtu
Act.9. tis seu vltra mēsurā aliorū, [IN mortibus].i. grauissimis pœnis, seu mortis periculis fui. [FREquēter.] Pla
gas vero describit, adiungēs, [A iudæis] obstinatis ac perfidis [QVINquies].i. quinq; vicibus [QVAdrage-
Deute.25 nas] plagas seu percussiones [vno minus] vna persecutiōe subtracta [ACcepi].i. trigintanouem. Erat nē
pe, deo iubente, præceptum per Mosen, vt si quis aliquid dignum plagis committeret, prosterneretur, &
coram astantibus flagellaretur, ita vt pro mensura peccati esset & modus plagarum: sic tamen vt quadra
genarium numerum non excederet, ne fœde laceratus frater, ante aliorum conspectum iaceret. Ne ergo
Iudæi viderentur crudeles, dederunt Apostolo non quadraginta, sed trigintanouem plagas [TER virgis
cæsus sum] à gentibus, sicut in actibus apostolorum partim describitur, [SEMEL lapidatus sum] Licao
Act.19 niæ à Iudæis, quando me traxerunt extra ciuitatem, æstimantes me mortuum, prout in actibus legitur.
Act.14 [TER naufragium feci].i. sustinui, [Nocte ac die in profundo maris].i. in alto aquarum multarū [FVI]
Act.27 tempestate detentus, [In itineribus] pro Christo fui [SAEPE] in quibus tamē sunt multæ insidiæ. Mul-
ta enim spatia perambulauit Apostolus, disseminando verbum dei. Ostensus sum quoque seruus Christi
præ cæteris, [PERICVLIS] fluminum, periculis latronum].i. sustinendo pericula mortis in fluminibus,
& à latronibus, [PEriculis ex genere, periculis in ciuitate, periculis in solitudine] id est, sustinendo pericu- G
Galat.2 la à Iudæis, de genere meo existentibus: pericula etiam ciuium contra me insurgentium, atque pericu-
la à bestijs eremi quam perambulaui, [PEriculis in mari, periculis in falsis fratribus] id est, sufferendo dis
crimina mortis, non solum ex parte maris, sicut prædixi, sed etiam ab his qui versantur & insidiantur in
Hiere.9 mari, vt sunt pyratæ. patiendo item pericula varia à simulatis fidelibus, puta hæreticis, hypocritis & dolo
Philip.4 sis. De qualibus in Hieremia dicitur, Sagitta vulnerans lingua eorum, & in ore suo pacē cum amico suo
loquitur, & occulte ponit ei insidias. Insuper fui plus cæteris seruus Christi,] In labore manuum mearū,
de proprijs laboribus victum ac necessaria procurando, [ET ærumna].i. inopia seu languore, [IN vigi-
lijs multis. [Paucissimo enim tempore dormiuit Apostolus, sed die ac nocte insistebat diuinis, vltra oēm
facultatem humanam, [In fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate] omnia enim incōmoda
ista, afflictionesque corporis patiebatur Apostolus, nō quod penitus nudus incesserit (nisi forte ab aliqui
Collo.2 bus spoliatus) sed quia vestimentorum penuriam passus sit, quia etsi aliquid boni habuisset, dedisset illud
egenis. Hæc itaque passus sum, [PRAETER (.i. vltra) illa quæ extrinsecus sunt] .i. quæ ex parte aliorū
me cruciant, [Instantia mea quotidiana].i. quæ mihi assidue instant atque incurrunt ex consideratione
proximorum, quibus compatior, & pro quibus solicitor. Ideo subditur, [SOLICITVDO omniū eccle-
siarum] quia ex feruida charitate de omnium salute solicitor, sicut de propria: solicitudo autem mentem H
affligit. [QVIS infirmatur] in animo, titubando in fide, vel cæteris donis gratuitis, [ET ego non infir-
mor?].i. non affligor eius defectibus cordialiter cōpatiendo, sicut perfecta requirit dilectio? [QVIS scan
dalizatur].i. ad ruinam peccati inducitur ex verbo vel facto alterius inordinato, [ET ego non vror?].i.
flamma charitatis accendor in compassione illius, & desiderando reparationem ipsius? [SI gloriari opor
tet].i. quia necesse est me gloriari de bonis mihi concessis, ad vestri informationem ne me pseudoaposto
lis inferiorem putetis, [QVAE infirmitatis meæ sunt].i. de his quæ mihi conueniunt ex parte passibilita-
tis & humilitatis meæ, [GLORIABOR] in domino, vt puta de tribulationibus quas pro Christo susti-
nui, non de nobilitate prosapiæ aut sublimitate potentię, de quibus pseudo illi apostoli se iactant. ¶ De-
inceps tangit apostolus quandam (quam passus est) specialem persequutionem, de qua gloriatur in do-
1.Cor.3 mino, præmittitque iuramētum, vt firmius sibi credatur (loquebatur enim tardis ad credēdum) [DEVS
Rom.9 & pater domini nostri Iesu Christi].i. pater æternus, qui est deus Christi secundum naturam assumptā
2.Cor.1 & pater eius, secundum naturam diuinam, [SCIT] quem nihil latet, [QVI est benedictus in secula].i.
1.Petri.1 in sempiternum laudatus [QVOD non mentior] in his quæ dixi & dicam. Videlicet [DAMASCI præ-
positus gentis Arethe regis].i. præpositus ciuitatis Damascenæ, videlicet gentis Arethe regis.i. populi
subiecti Arethe regi, sub quo iste præpositus rexit Damascum. Sumit autem Apostolus vrbem pro habi-
tatoribus eius, puta damascum pro gente in Damasco morāte, se subdita regi Arethe. Hic ergo præposi-
tus [CVSTODIEBAT ciuitatem Damascenorum].i. ad instantiam & propter munera Iudæorum cu-

A ſtodiri fecit portas Damaſci ne exirem,[VT me comprehenderet]in ciuitate latentem,[ET per fene- Act.10
ſtram]domus muro adhærentis,[IN ſporta dimiſſus ſum]à diſcipulis[PER murum] ciuitatis, [ET ſic 1.Re.9.
effugi manus eius.] Hoc etiam modo Micol dimiſit Dauid,& Raab nuntios Ioſue.Patet ergo non eſſe Ioſue.2
contemnendum humanum auxilium,quandiu ordinate & congrue haberi poteſt,quãuis ſemper in do-
mino ſit ſperandum.præſertim cum & virtus humani auxilij à deo dependeat.Debet enim homo face-
re quod in ſe eſt,nec ante recurrendũ eſt ad ſolum dei ſuffragium,niſi cum deficit humanum. Imò non 4.Re.19
debet quiſquam expectare diuinum auxilium,dum habet quid agat, ne deũ tentare videatur.Sic Eze-
chias piiſsimus videns ſe regi Aſſyriorum præualere non poſſe,totum ſe contulit ad rogandũ dñm, vt
legitur in lib.Regũ.nihilominus fecit quod in ſe erat,imò quicquid ſibi poſsibile fuit,obſtruẽdo fontes,
faciendoq; machinas.Vnde Deus qui Paulum vſq; ad tertiũ cœlum rapuit,poterat eum aliter liberare 2.Cor.12
à prædicti manu præpoſiti,quàm per feneſtram & ſportam ſed ſic eripuit, vt inſtruamur non deſerere
humana præſidia,nec ſine neceſsitate ad cœlũ dei conuolare auxilium.Hãc perſequutionem eſt in Da-
maſco paſſus Paulus,ſtatim poſt ſui conuerſionem,vt patet in actibus apoſtolorum.

CAP. XII. [SI gloriari oportet,non expedit. ARTICVLVS XII.

DECLARAVIT Apoſtolus excellentiam ſuã in ſuperiori cap.per mala quę pertulit, 2.Cor.11
iam oſtendit eandem per ſpecialia bona ſibi cõceſſa: & ait,[SI gloriari oportet].i.quia ne-
ceſſe eſt vt gloriando commendem meipſum ad dei honorem,vt reprimam gloriam illorũ
B pſeudodoctorum,& fideles ædificationem recipiant,[NON expedit quidem] ſeipſum lau- Prou. 27
dando gloriari,ſecundum apparentiam & quorundã opinionẽ,vel ſecundum legem cõmu
nem(ſicut iam ſæpius dictum eſt)tamen propter rationabilem cauſam expediens eſt, [VENIAM aũt]
id eſt,deſcribendo procedam [AD viſiones & reuelationes domini].i.diuina ſecreta quæ vidi mente ac
intellexi.Viſio autem & reuelatio ſæpe pro eodem ſumuntur.Interdum vero diſtinguntur, vt viſio ap-
pelletur cum aliqua repræſentãtur viſione corporali,vel imaginaria,quorũ ſignificatio ignoratur,quẽ-
admodum Pharao vidit boues & ſpicas.Et Nabuchodonoſor ſtatuã,ſignificationes vero Danieli & Io
ſeph reuelatę fuerunt.Porrò reuelatio dicitur,quãdo ſignificatio oſtenſæ veritatis innoteſcit,inſtruẽte Gen.41
ſpiritu ſancto per ſeipſum vel angelum.Vnde cum reuelatione ſeu manifeſtatione diuinæ ſint duo,vi- Dan.2.
delicet ſignum & ſignatum,viſio refertur ad ſignum,reuelatio ad ſignatum. Viſio itaq; & reuelatio ſic
ſumpta,interdum ſeparantur,ſicut in Pharaone & Ioſeph,interdũ ſunt ſimul,ſicut in omnibus pene ꝓ-
phetis:intelligentia enim opus eſt in viſione [SCIO hominem in Chriſto] per fidem & charitatẽ ſta-
bilitum,videlicet meipſum.Cõſuetudo autẽ eſt viris ſanctis,cum aliquid magnificum de ſeipſis conſeri Dan.10
bunt aut aſſerunt,non exprimere propriũ nomẽ,ſed loqui de ſeipſis,velut de alijs. Scio itaq; hominem Tob.12
[ANTE annos quatuordecim]qui lapſi ſunt à tempore reuelationis vſq; ad horã enarrationis pręſen
tis.Vnde tenendũ videtur,ꝙ raptus(de quo iã ſermo eſt)fuit ſtatim in ipſa cõuerſione Pauli,cũ triduo
C erat cæcus,non manducans neq; bibẽs,[SIVE in corpore,ſiue extra corpus,neſcio]id eſt,an homo iſte Act.9
tempore huius reuelationis ſeu raptus,fuit viuens in corpore,anima exiſtente in corpore per ſuã eſſen
tiam,an anima eius fuit realiter à corpore ſeparata,& ſubſtantialiter in cœlum tertium ſubleuata,ac de
nuo corpori reunita,viſiõe ceſſante,hoc neſcio.[DEVS ſcit]quomodo fuerat. Vel,deus ſcit,ꝙ veraci-
ter dico me iſtud neſcire.Sciebat aũt Apoſtolus corpus ſuũ mãſiſſe in terra,ſed de aĩa ſua dubius fuit an
erat in cœlo ſolum per contẽplationem,an per eſſentiam tanquam à corpore ſeparata.Scio ergo[RA-
PTVM]in ſpiritu ſupernaturaliter atq; fortiſſime,[HVIVSMODI vſque ad tertiũ cœlũ].i.cœlum em
pyreum,quod eſt locus beatorũ. Et dicitur empyreũ,quaſi igneũ,non à calore,ſed ſplendore. Vocatur-
que tertiũ,reſpectu octauę ſphærę,quę dicitur firmamẽtũ,ſeu cœlũ ſydereũ,& cœli criſtallini ſeu aquei,
quod ſecũdũ philoſophos dicitur nona ſphera. Quidã exponũt hos cœlos ſpiritualiter,vt per primũ
cœlũ intelligatur viſio corporalis diuinitus facta,quo vnus videt quod alius aſtãs videre nõ poteſt,quẽ
admodũ Balthaſar vidit articulos manus in pariete ſcribentis.quę viſio dicitur cælũ,quia in ea vni ce- Dan.5
latur,quod alteri reuelatur.Secũdũ autem cœlũ eſt viſio imaginaria,quando in ſomno vel extaſi vidẽ-
D tur imagines corporales,nõ corpora,ſicut Petrus vigilãdo in extaſi vidit vas quoddam. Et Pharao dor Act.10
miens vidit boues.Tertium cœlũ eſt,viſio pure intellectualis,qua nec corpus,nec corporis ſpecies cer- Gen.41
nitur,ſed in contemplatione diuinorum anagogica,mens ipſa ſupernaturaliter figitur. Iuxta quem mo
dum Paulus in raptu vidit deum.vidit enim diuinam eſſentiam clare & immediate,ſeu facie ad faciem,
atq; per ſpeciem ſicut beati in patria,prout Auguſtinus teſtatur in libello de vidẽdo deum ad Paulinã. Auguſt.
Vnde certiſsimũ eſt ꝙ Paulus tunc nõ vixit ſicut homo,ſeu vita ſenſitiua naturali atque humana, eo ꝙ Exod.33.
dominus dicat ad Moyſen,Non videbit me homo & viuet.Nã etſi anima eius manſit in corpore,tamen
ſuſpenſa & abſtracta erat ab omni actione interiorum,exteriorumq; ſenſuum. Quidam inſuper per
primum cœlum intelligunt infimam hierarchiam,in qua ſunt angeli,archangeli,principatus.Per ſecun
dum cœlũ,mediã hierarchiã,in qua poteſtates,virtutes & dominationes. Per tertiũ,ſummam,in qua
ſunt throni,Cherubin & Seraphin.Dicunt ergo apoſtolum raptũ vſq; ad tertium cœlũ.i.vſq; ad ęqua
litatem cognitionis angelorum ſummę hierarchię,ita vt tam clare viderit deum quàm illi. Poſtremo
nonnulli per primum cœlum intelligunt cognitionem cœleſtium orbium. Per ſecundum, cognitionem
cœleſtium animorum.Per tertium,notitiam diuinarum perſonarum, ad quarum cõtemplationẽ raptus
eſt Paulus.nec dubium,quin alia quoque vidit in deo.[ET ſcio huiuſmodi hominem(ſiue in corpore,ſi
ue extra corpus neſcio,deus ſcit)quoniam raptus eſt in paradiſum]id eſt,in prædictum tertium cœlum
ſpiritale ſeu corporale,quod dicitur paradiſus ratione dulcedinis & tranquillitatis, quæ ibi ſentitur.
De qua paradiſo ſcriptum eſt in Apoc.Vincenti dabo edere de ligno vitę,quod eſt in paradiſo dei mei Apoc.2

A mine meo,dabit vobis,certum est Paulum istum non petiisse in nomine Iesu.i. secũdũ rationẽ verę sa- Luc.11
lutis.Homo enim comparatur ad deũ,sicut ægrotus ad medicum. Quemadmodum ergo pius ac sapiẽs
medicus non semper exaudit precem ægroti ad votum,quãuis eũ audiat eum ad cõmodum eius:sic deus
nõ semper exaudit electos & sanctos secundum votũ ipsorum,quia quod postulant,non simpliciter ex
pedit eis,exaudit tamen eos quantũ ad aliquid melius.[LIBENTER ergo gloriabor in infirmitatibus
meis].i.de hoc quod tribulationes istas sustineo,hoe enim ad perfectam obedientiã pertinet, quę dele- Rom.5
ctabiliter agit.Sicut & Iacobus dicit,Omne gaudiũ existimate fratres,cum in diuersas tentationes inci Iacob.1
deritis,[VT inhabitet in me virtus Christi].i.gratia Christi perficiatur in me.Christ⁹ enim testatur,In FINIS
patientia vestra possidebitis animas vestras.[PROPTER quod placeo mihi[.i.vehemẽter delector[IN Luc.21
infirmitatibus]corporis,[IN contumelijs]verborum ab aliis mihi illatis,[IN necessitatibus].i.indigen
tiis victualium,[IN persequutionibus]quibus de loco ad locũ expellor,[IN angustiis] animi pro Chri Mat.5
sto.In his nanq; gaudendum est,quæ homini prosunt ad promerẽdam vitam æternam,ad proficiendũ
in gratia,ad satisfaciendum pro culpa,ad imitandum vestigia Christi.Talia autem sunt omnia præindu
cta,ideo habenda in illis cõplacentia.Ad quam perfectionem nõ peruenit,nisi qui priuato extermina-
to amore,in diuina profecerit charitate.In prędictis ergo placeo mihi. [CVM enim infirmor].i affligor,
vel corpore langueo.[TVNC potens sum]in anima,per gratiam ferendo aduersa. [FACTVS sum in-
sipiens].i.similis stulto laudando meipsum,cum hoe sit opus ignaui,[VOS me coegistis]. i. ardens dile-
ctio,qua vestram quæro salutem,compulit me ad hoc.[EGO enim à vobis debui commendari]tanquã
B magister,pater,atq; apostolus vester,quod non fecistis,sed pseudoapostolis mihi detrahentibus,consen
sistis.Subditi ergo laudare debent bonos prelatos suos,[NIHIL enim minus feci]prędicando,miracu
la operando,& multipliciter laborãdo in ecclesia dei,pręsertim in vobis,[AB his]id est,quàm hi,[QVI
sunt supra modum]communem,id est,excellenter, [APOSTOLI] scilicet Petrus,Iacobus,& Iohãnes.
Vel sensus apostoli est,quod ipse non minus fecit conuersis à se, quàm illi conuersis ab ipsis. [TAmen Galat.1
etsi nihil sum]ex meipso,vel comparatione illorum sublimium apostolorum,vt aliqui opinantur, [SI-
gnatum apostolatus mei] id est,opera supernaturalia,per quæ probor verus dei apostolus, [FACTA
sunt super vos].i.in vobis [In omni] i.perfecta [PAtientia] quæ declaras veram esse doctrinam meam, Prou.9.
quia doctrina viri per patientiam noscitur,[In signis].i miraculis minoribus,vt sunt sanatio febris, illu
minatio cæci,[ET prodigiis].i.miraculis maioribus,vt sunt suscitatio mortui,cognitio secretorũ cor-
dis,& futurorum purè contingentium,[ET virtutibus]animæ vniuersis,vt sunt humilitas,claritas,&c.
Vel,virtutibus.i.cæteris quibscunque operibus diuina potestate peractis.Virtus enim vno modo est ge- Rom.1
nus ad signum & prodigium.Nam omne miraculũ dicitur virtus,quia diuina virtute peragitur.[QVID
est enim quod minus habuistis]à me[PRAE cęteris ecclesiis].i.q̃ alię ecclesiæ à suis apostolis,vel etiam
à me,[Nisi quod ego nõ grauaui vos?]stipendia seu sumptus vitę sumendo à vobis.quod certũ est non 1.Pet.3
pertinere ad minorem beneficentiã,sed maiorẽ.Vnde in hoc plus habuistis,q̃ ecclesię alię.Vnde ironi-
C cè subdit.[Donate mihi hanc iniuriam].i.si quid peccaui,non grauando vos,hoc mihi ignoscite.

CAP. VLT. [ECCE tertio hoc.] ARTIC. XIII.

QVIDAM incipiunt huius epistolæ capitulum vltimum hoc loco quo dicitur,Ec
ce tertio hoc paratus sum venire ad vos. Quidã vero infra,vbi scriptũ est,Ecce ter-
tio hoc venio ad vos,quæ forte diuersitas contingit propter coincidentiã verborũ
istorum,sed modica vis est quo loco incipiatur.Ostendens ergo beneuolentiã suam
Apostolus ad Corinthios,ait,[ECCE tertio hoc]tẽpore.i.hac tertia vice[PARA-
TVS sum]voluntate[VENIRE ad vos] Non quod ante bis venerit,sed semel, & alia vice
venire proposuis,nõ tamen venit. Nũc aũt tertio paratũ se dicit venire ad eos.[ET Phil.2
non ero grauis vobis]vestra recipiendo. Quod ideo dico,ne me putetis primo callide nihil sumpsisse, 1.Pet.5
vt modo abundantius capiam. [NON enim quæro quæ vestra sunt] id est, temporalia vestra, [SED
vos]id est,salutem animarum vestrarum. [NON enim debent filij parentibus thesaurizare,;sed paren- Rom.15
D res filiis.]Hoc de carnalibus parentibus verum est,quibus incumbit filios suos nutrire,eisque in tempo 2.Thes.3
ralibus;prouidere. In casu tamen iustum & condecens est,filios carnales parentibus thesaurizare, vel sal-
tem necessaria ministrare. Spirituales vero filios dignũ est necessaria vitę spiritualibus patribus ministra
re,dũmodo filij tales habeant propria.monachi enim a patribus suis prouisionẽ accipiũt.Apostolus ve
ro in tantũ se asserit nil velle accipere,vt legẽ patris carnalis,filiorũq; eius ad spũalem referat patrẽ,ac fi
lios spirituales,quod & suo modo verũ est.Nam filij spirituales non debẽt suis prelatis thesaurizare.i.di
uitias cõgregare,quãuis debeant eis necessaria ministrare,sed parentes spirituales filiis spiritualibus the
saurizare debẽt,præsertim spirituales diuitias vitę æternæ,imò & tẽporalia eis præbere,si eis adsit facul
tas,ipsiq; egeant,sicut & ego Paulus quodãmodo feci,alias ecclesias expoliando ad ministeriũ vestrum.
Deniq; nõ solũ mea,sed & meipsum paratus sum vobis cõmunicare.[EGO autem libentissime]. i.prõ-
ptissima charitate,[IMPENDAM]vobis spiritualia bona quæ habeo,& temporalia si quæ habuero.[&
superimpendar ipse] .i.vltra illa meipsum impendam [PRO animabus vestris]id est,pro salute earum,
tanquam paratus mori pro vobis.Hinc alibi loquitur scriptura : In hoc cognouimus charitatem dei, 1.Ioan.4
quoniam ille pro nobis animam suam posuit , & nos debemus pro fratribus animas ponere, [LICET Phil.2
plus vos diligens] quàm alios quosdam. Vel,quam pseudo illi apostoli vos diligant , [minus diligar]
a vobis quàm falsi illi : vel,quam ab aliis : & sic estis charitati meæ pro parte ingrati. Dilectio enim est
primum & maximum donum gratuitum,in quo cætera dona seu beneficia conferuntur. [SED esto]
id est,concedatur sic esse vt dixi,nuncque resumo,videlicet, [NON vos non grauaui,] vestra exigen-

Prou.26 do ant recipiẽdo,[SED]dici posset[CVM essem astutus].i.nequiter callidus,[DOLO vos cepi].i.frau- F
dulenter vestra obtinui,aliorum mediante auxilio.[NVNQVID per aliquem eorum, quos misi ad vos,
circũueni vos?].i.decepi?non vtiq;.Nam[ROGAVI Titum]ire ad suos [ET misi cum illo fratrẽ]cu-
2.Cor.8 ius laus est in Euangelio per omnes ecclesias,scilicet Lucam vel Barnabã. [NVNQVID Titus vos cir
cumuenit?Nonne eodẽ spiritu].i.ductu eiusdẽ spiritus sancti,vel pari voluntate,[AMBVLAVIMVS?]
inter vos?[NONNE eisdem vestigiis?].i.similibus actibus exterioribus?Qui vestigia appellãtur, quia
in eis relucet ac repręsentatur bonitas & malitia volũtatis:iuxta illud,A fructib⁹ eorũ cognoscetis eos.
2.Petr. 2. [OLIM putatis].i.iamdudũ,vel iam diu existimatis falsa suspitiõe,[QVOD excusemus nos apud vos,]
Matt.7 tanquam in aliquo rei quantũ ad vos:quod ita non est[CORAM deo].i.in diuinę præsentię conspectu
nosipsos constituendo,[IN Christo].i.secundum Christi voluntatem & sapientiam[LOQVIMVR]o-
mnia ista.[OMNIA autem]ista[CHARISSIMI operamur & loquimur laudando nosipsos,& vitupe
rando pseudoapostolos,[PROPTER vestam ædificationem] vt agnita veritate declinetis à malo,& bo
Psal.33 na agatis.[TIMEO enim ne forte cum venero] ad vos,[Non quales volo]vos esse, [Inueniam vos[vi-
delicet incorrectos atque discordes,[ET ego inueniar à vobis,qualem non vultis] vtpote durus corre
1.Cor.5 ptor,tradensque eos Satanę in interitum carnis,qui se non correxerunt.Timeo itaque[Ne forte contẽ
Rom.2 tiones].i.lites verborum,[AEMVLATIONES].i.inuidiæ, [ANIMOSITATES,dissensiones] id est, F
Ephes.6 discordiæ[DETRACTIONES,susurrationes].i.occulta semina discordiarum, [Inflationes] superiorum con-
tra subditos,[SEDITIONES]tumultus ad pugnã,seu perturbationes[sint inter vos]Timeo itaq; ista vitia
inueniri in vobis.[Ne iterum cum venero] ad vos, [HVMILIET me deus]id est,contristet atque af-
fligat,[APVD vos]quibus condolerem errantibus,[ET lugeam multos ex his qui ante]missionem pri-
mæ epistolæ [PECCAVERVNT] etiam post baptismum, [ET non egerunt pœnitentiam super im-
munditia]id est,de vitio contra naturam,vel incæstu [ET fornicatione] simplici, quæ est soluti cũ so
luta,[ET impudicitia]id est,virginum defloratione,[QVAM gesserunt.] Et debetis districtionem meã
timere.Nam[ECCE tertio hoc]quantum ad cordis propositum,[VENIO].i.breui veniam[AD vos] Se
mel enim venit,& secunda vice venire disponit:quod non fecit propter discordiam Corinthiorũ.Idcir
co dicit se nunc tertio aduenire.[In ore duorum vel trium testium]approbatorum accusantiũ vel atte
Deut.17 stantiũ.[STABIT omne verbum].i.firmiter recipietur,credetur & determinabitur,quicquid accusan
Matt.18 dum vel iudicandum occurrerit.Idem habetur in lege Mosaica.[PRAEDIXI enim]vobis,[ET prædi-
Iohan.8 co nunc vt præsens vobis],i.tanta certitudine,ac si corpore præsens essem.Vel,vt præsens spiritu [ET
Heb.10 nunc absens]corpore prædico [HIS,qui ante peccauerunt] secundum sensum iam dictum, [ET cæteris G
omnibus]qui illis in peccato communicauerunt,vel postea.i.post missionem primæ epistolę,inique ege
runt,[QVoniam si venero iterum,non parcam]eis.Sed duorum vel triũ testium testimonio credẽs con
uictos rigide tractabo.¶ Deinde ostendit apostolus omnia hęc verba & opera sua se exercere non pro-
pria potestate,sed Christi authoritate.[An experimentum eius quæritis].i.multis ne propter incredu
litatem vestram experiri iudiciariam potestatem ipsius,[QVI in me loquitur].i.cuius nutu & inspiratio
ne hæc loquor,qui est[CHRISTVS?]cuius authoritate facio vniuersa pro vestra salute?[QVI in vobis
non infirmatur,sed potens est in vobis].i.potestatem suam in vobis ostendit, magnalia inter vos operã
do.[Nam & si crucifixus est ex infirmitate].i.secundum naturam humanam passibilem, [SED viuit ex
virtute dei].i.diuina potestate surrexit,& immortaliter viuit.[Nam & nos]imitatores Christi[SVMVS
in illo].i.exemplo & amore Christi varias persequutiones,tribulationesq; patimur,quoniã non est ma
ior seruus domino suo:[SED viuimus]vita gratię[EX virtute dei]gratiã infundentis. Viuimus autem
Rom.1 [In nobis].i.in vestri conuersione,& sancta cõuersatione manifestatur vita gratiæ nobis concessa,quẽ-
Iohan.13 admodum causa relucet in suo effectu.Quoniã ergo potestatem puniẽdi habeo,& veniens non parcã.
[VOSMETIPSOS tentate].i.interiora & exteriora vestra prudenter discutite,[SI estis in fide catholi
Rom.13 ca,in omnibus recte credendo.Vel,si estis id fide formata per opera bona. i. si fide & opere Christiani
estis,uos probate,id est,examinate.Potest enim homo certo scire se habere fidem informem. Cõiectiue
Sap.8 vero & probabiliter scire potest an sit in fide formata,id est,charitati coniuncta.Quoniam ergo homo
seipsum hoc modo cognoscere valet,subditur, [An non cognoscitis vosmetipsos] quantum ad dona. H
& gratias spiritus sancti,videlicet an pertineatis ad deum per fidem & gratiam,vtpote[QVIA (id est,
quod) Iesus Christus in vobis est?]habitando in cordibus vestris per fidem & charitatem? [Nisi forte
reprobi sitis]id est,imò cognoscitis vosmetipsos hoc modo,vel aliquando saltẽ cognoscetis , si non estis
præsciti,atque damnandi. [SPERO autem quod cognoscetis] de nobis per opera nostra virtuosa at-
2.Petr.1 que miracula,[QVIA(id est,quod)nos non sumus reprobi]sed electi. Vnaquæque enim arbor à fru-
Mat.7 ctu suo cognoscitur.[ORAMVS autem deum,vt nihil mali]mortalis peccati præcipue , nec etiam ve-
nialis,quantum possibile est[FACIATIS] id est,vt detur vobis gratia immaculatæ vitæ,[Non vt nos
probati pareamus]id est,virtutibus exercitati,& laude digni videamur hominibus,habẽdo discipulos
tantæ perfectionis,Non enim quærimus gloriam nostram:sed dei honorem,vestramque salutem. Ideo
subditur. [SED vt vos quod bonũ].i.meritorium [EST faciatis]non solum actu exteriori, sed etiam
interiori:[Nos autem vt reprobi simus]. i.abiecti & impotentes esse putemur,non ostendẽtes authori
tatẽ nostram in vestri correctione.[Non enim possumus]licite agere [ALIQVID aduersus veritatẽ]
vitæ, iustitiæ & doctrinæ[Sed pro veritate]tuenda possumus aliquid,imò qui hoc potest quod sibi nõ
expedit,quanto id amplius potest,tanto impotentior est, Aliqui tamen abutuntur potestate sibi conces
sa,veritatem impugnant,& in quibusdam expugnant,sed tandem à veritate vincũtur. [GAVDEMVS
enim quando nos infirmi sumus] in corpore & afflicti, [VOS autem potentes estis] in anima gratia
dei supernaturaliter confirmata.[HOC & oramus]videlicet [VESTRAM consummationem] hoc

A est,perfectionis plenitudinem,deprecãtes dominum.vt omnium virtutum apicem attingatis adiutorio
gratiæ dei.[I G I T O hæc absens scribo]vobis,pręmonẽdo vos,quia monitio habet correctionẽ pręcede
re, [V T non præsens]corpore apud vos[D V R I V S agam]id est,multum dure vestra peccata vlciscar,
[S E C V N D V M potestatẽ] apostolicam & sacerdotalem,qua possum excommunicare,soluere & liga-
re,[Q V A M dominus dedit mihi in ædificationem]id est,ad profectum fidelium,[E T non in destru- Mat.16
ctionem]hoc est,non ad hoc vt corda eorum subuertam,& potestate abutar. [D E cætero fratres gau Psal.99
dete]in cultu diuino:iuxta illud.Seruite domino in lætitia,[P E R F E C T I estote] in virtute & gratia
secundum conditionem præsentis fragilis status,prout dicit Saluator,Estote & vos perfecti, sicut pater Mat.5
vester cælestis perfectus est,Ad hanc perfectionem exigitur indefessa custodia cordis.Nam sicut nauis
in flumine posita, continuo descendit per aquæ motum,nisi remigetur in contrariũ:sic anima ex car-
nis corruptione & pronitate in malum incessanter descendit à perfectione virtutis,nisi in contrariũ re
nitatur.Ideo Salomon,Omni(inquit)custodia custodi cor tuum, [E X H O R T A M I N I]mutuo verbis Prou.4
ardentibus,[I D E M sapite].i.in cognitione veritatis & gustu bonitatis conformes estote, [P A C E M] Rom.12
internam,id est,mentis tranquillitatem[H A B E T E]& quãrum fieri potest cum omnibus hominibus,
pacem,quæ ex charitate procedit habere satagite,[E T deus]amator ac largitor[P A C I S]spiritualis
[E T delectionis]synceræ[E R I T vobiscum]hoc est,in cordibus vestris per dona ista manebit.Quem-
admodum pollicetur,Ad eum(inquiens)veniemus & mansionem apud eum faciemus.Et iterum, Beati Iohan.14
B pacifici,quoniam filij dei vocabuntur,[S A L V T A T E inuicem in osculo sancto,] id est,charitatiuo & Mat.5
puro, quod est internæ vnionis(quam efficit charitas)signum.[S A L V T A N T VOS]id est,beatitudinem
optarat,& dicunt vobis [S A N C T I omnes] qui mecum sunt,quorum merita vobis communicantur
per desideria charitatiua,quæ habent de vestra salute. [G R A T I A domini nostri Iesu Christi] gratifi-
cans atque deificans,quam ipse,vt deus,nobis infundit,[E T charitas dei]patris, [E T cõmunicatio san
cti spiritus]hoc est,influxio septem donorũ spiritus sancti [S I T cum omnibus vobis.Amen.]Videtur
autem Apostolus gratiam appropriare filio,quia per eum reconciliati,gratiamque sortiti sumus.Chari
tatem vero patri,quia propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos,filium suum misit,& contulit
nobis.Communicationẽ vero spiritui sancto,cui conuenit bonitas,ad quam spectat suipsius liberalis Ephe.2
diffusio.In his insuper verbis superbenedicta trinitas,eiusque potentiæ vnitas commendatur, cum di-
uinæ personæ distinctis nominibus exprimuntur,& vni personæ ascribitur, quod certum est fieri ab 1.Ioan.3
alia,imò à tribus simul.Quæ est super omnia deus sublimis & benedictus.Amen.

IN EPIST. PAVLI AD GALATAS

PROOEMIVM.

C E STO firmus in via domini,& in veritate sensus tui.Perfectio creaturæ est,creato- Eccl.5
ri ordinate assimulari.Incommutabili autem æternoque deo assimulatur anima ra
tionalis per stabilitatem,firmitatem,seu fixionem suam in contemplatione ac dile-
ctione diuinorum. Ideirco scriptura instabiles multipliciter reprehendit : stabiles
quoque in bono ediuerso commendat. Vnde in epistola nunc exponenda, arguun-
tur præcipue ab Apostolo Galatæ de hoc, quod ita instabiles erant in euangelica Prou.11
veritate,quam primo ab apostolo didicerunt,& post eius recessum à pseudoaposto
lis multipliciter subuersi fuerunt,ita vt crederent euangelicam legem sine cærimonialibus veteris testa-
menti,nequaquam sufficere ad salutem.¶ Deniq; Galatæ Græci sunt. Nam Galli olim quandam Græ 2.Cor.12
ciæ ingredientes prouinciam,Græcis se miscuerunt.propter quod illa prouincia primo dicta est Gallo
græcia.Deinde Galata Habitatores quoque ipsius primo vocati sunt Gallogræci, postea Galatę, qui
etiam tardi & obtusi fuerunt ingenij,cũ tamen Gręci semper fuerunt ingeniosi.His igitur scribit Apo
stolus ab Epheso,reuocans eos ad euangelicæ veritatis integritatem,& Christianę fidei puritatem.Pro
ceditque in epistola more solito salutationem præmittendo,deinde ad narrationem veniendo.

D

CAP. I. [P A V L V S Apostolus,non ab hominibus,neque per hominem.]

¶ ARTICVLVS PRIMVS.

Q VONIAM improbaturus esset apostolus in præsentis epistolæ processu detra- 2.Cor.1
ctores sui pseudoapostolos,increpaturus Galatas, eo quod contra suam doctrinam
pseudoapostolis credidissent,idcirco in exordio huius epistolæ personam suam ip-
se magnifice laudat, sicut & id sæpius facit,non ex aliqua vanitate,neque ob pro-
priam laudem,sed ex vera charitate ad filiorum suorum spiritualem ædificationem,
sicut in expositione pręcedentis epistolæ plenissime patuit.Ait ergo [P A V L V S]
ordinatus seu factus & missus. [A P O S T O L V S, non ab hominibus]viatoribus,sci
licet Anania,aut cęteris apostolis, [N E Q V E per hominem]purum,qui fuerit mediator inter deum &
Paulum, [S E D per Iesum Christũ,& deum patrem]. i.à Christo dei filio,eius ęterno patre,imò à tota
superfelicissima trinitate vno simplici deo,cuiꝰ sicut essentia vna est,sic opera indiuisa sunt. Verũtamẽ
Paulus factus est Apostolus per Christũ ministerialiter,mediate & instrumentaliter,secundũ quod Chri
stus est homo,sic enim in via apparuit Paulo & Ananię in Damasco.Omnia quoq; gratiarũ charismata Act.9
per Christũ hominẽ,& merito eius cõferũtur hoĩbus,[Q V I]deus pater[S V S C I T A V I T eũ]videlicet Christũ Ephs.4
[A mortuis,& qui mecũ sunt]in Epheso[F R A T R E S oẽs]mãdant [E C C L E S I I S].i.congregationibus fidelium

[GALACIAE]prouinciæ sic vocatæ.[GRATIA]gratum faciens,quæ est habitus deiformis ac super- E
naturalis,animam ponens in esse diuino ac meritorio, [ET pax]id est , ordinata tanquillitas vobis pre
Mat.6 pręstetur [A deo patre nostro].i.sancta trinitate,cui dicimus.Pater noster qui es in cœlis,[ET domino
1. Tim.2. nostro Iesu Christo]dei ac hominum mediatore,per quem,seu merito cuius secundum quod homo est,
munera gratiarum nobis præstantur.Si autem per patrem nostrum,quis intelligere velit distinctam pa-
Iohan.5 tris personam;per dominum Christum designabitur persona filij secundum quod deus est,patri ęqua-
lis,& idem author pacis & gratię cum deo patre.Iuxta illud,Quæcunque facit pater hæc & filius simi
liter facit,[QVI] Christus [DEDIT].i.obtulit[SEMETIPSVM]tempore passionis in patibulo cru
cis[PRO peccatis nostris].i.pro remissione peccatorum nostrorum.Quemadmodum in Euangelio lo
Mat.20 quitur, Venit enim filius hominis dare animam suam in redēptionem pro multis.Et rursus,Ego sum pa-
Ioan.10 stor bonus, & animā meam pono pro ouibus meis.Hinc & Esaias,Ipse autē(inquit)vulneratus est pro-
Esaiæ. 53 pter iniquitates nostras,attritus est propter scelera nostra . Sic autē obtulit Christus seipsum pro nobis
ex ardentissima charitate,qua dei patris honorē,& nostram optabat salutem . Ex promptissima quoq;
obedientia,qua vt homo voluntati patris in oībus paruit.¶ Deniq; sicut pater dedit,seu tradidit Chri
stum hominem pro nobis,sic etiam verbum seu Christus,vt deus,dedit seipsum vt hominem ꝓ nobis. F
Philip.2 Quomodo autem pater tradidit Christum pro nobis,dictū est plenius ad Romanos,[ET eriperet nos
Rom.8 de præsenti seculo nequam].i.de mundo isto,qui totus in malo positus est. s. de conuersatione seculari,
1.Iohan.5 & malis quæ fiunt in seculo de conuentu malignantium,de consortio reproborū.Vel,de præsenti secu-
Psal.63 lo nequā.i.de hoc sensibili inferioriq; mundo transferet ad patriam beatorum.Hinc ait scriptura,Non
1.Pet.1 corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra cōuersatione,sed precioso sanguine agni
Psal.118. immaculati.Eramus quippe funibus peccatorum constricti,& variis vitiis irretiti,sed Christi passione
Esa.53 ac merito absoluti edoctiq; sumus.Propter quod Esaias ait,Omnes nos quasi oues errauimus,vnusquis
q; in viā suam declinauit.Et dominus posuit in eo iniquitatē omnium nostrū. Vere languores nostros
2.Cor.1 ipse tulit,& peccata nostra ipse portauit,[SECVNDVM voluntatem dei & patris nostri]id est,prout
Mat.26 deus pater noster Christo homini inspirauit,atq; per eius sacratissimam passionem genus humanum re
Iohan.8 parare decreuit atq; voluit.Ideo passione instante Christus dicebat,Pater si non potest hic calix trans-
Esa. 53 ire,quin bibam illum,fiat volūtas tua.Item & alibi testatur,Ego quę placita sunt ei facio semper. Hinc
rursus prędixit propheta,Dominus voluit eum conterere in infirmitate [CVI] deo & patri nostro, vi-
Phil. 2 delicet summę trinitate [EST gloria] id est,frequens fama cum laude,de hac redemptione. Vel, Cui.i.
Esa.53 Christo est gloria.Quoniam sua passione meruit præmium accidētale:sicut alibi Apostolus aperit,Hu G
miliauit semetipsum,factus obediens vsq; ad mortem.Propter quod & deus exaltauit illum,& dedit illi
nomen quod est super omne nomen.Propterea quoq; & propheta dixit,Si posuerit animam suam pro
peccato,videbit semen longæuum,& voluntas domini in manu eius dirigetur, [IN secula seculorum]
id est,in sempiternum [AMEN].i.sic fiat,vel verum est. ¶ Deinde procedit apostolus ad narrationem,
& primo de leuitate increpat Galatas.[MIROR] quasi causam ignorans,& inopinatam rem audiens.s.
[QVOD sic].i.hoc modo,seu vehementer[TAM cito]post meum recessum à vobis quos bene instru
xi,[TRANSFERIMINI].i.auertimini [AB eo qui vos vocauit] per inspirationem internā,& meā
prędicationem [IN gratiā Christi].i.ad fidem,& dona gratuita saluatoris.Id est à deo trinitate,qui est
Iohan.6 prima principalisq; causa conuersionis nostræ.Propter quod Christus ait, Nemo potest venire ad me,
Ibidem. nisi pater meus traxerit eū.Itē,Omnis(inquit)qui audiuit à patre & didicit,venit ad me,[IN aliud Euā
gelium].i.in falsam annunciationem & vanam doctrinam à pseudoapostolis excogitatam , qui asserunt
legalia simul cum Euangelio Christi esse seruanda,quam annunciationem pseudoapostolorū vos æsti-
matis fore euangeliū,cum tamen non sit veraciter euangelium,quoniā euangelium est bona annuncia-
1.Tim.6 tio.Ideo subditur,[QVOD non est aliud]Euangelium,cum non sit euangelicum,sed humana inuentio,
[NISI sunt aliqui] falsi [QVI conturbant vos].i.in dubitationem atq; errorē corda vestra inducunt.
Nisi ergo hi essent,istud aliud Euangeliū,nec esset,nec aliud esset vere vel apparenter[ET volunt con-
uertere].i.in aliud mutare[EVANGELIVM Christi].s.in carnales ac cærimoniales obseruātias legis.
Leuit. 26 quasi sine illis nō sufficiat ad salutē lex noua. Vel sic,Transferimini in aliud Euangeliū.i.in doctrinā le- H
gis Mosaicę,quod non est aliud,ab euāgelio Christi,secundū intentionē finalē,& intelligentiā spiritua
lem,nisi sunt aliqui qui cōturbant vos.i.pręter hoc quod aliqui interpretātur peruerse documenta lega
lia,admiscētes carnalia spiritualibus,& noua veteribus.Secundū externā ergo superficiē & carnalē sen-
sum differunt Euangelia ista.[SED licet nos]Apostoli[AVT angelus]sanctus descendēs[DE cœlo,euā-
gelizet vobis,præterquam quod euangelizauimus vobis].i.aliud prædicet nostræ prædicationi cōtra-
1.Iohā. 4 rium,[ANATHEMA sit.i.excommunicatus & maledictus habeatur talis assertor [SICVT prædixi]
iam immediatè,[ET nunc iterū dico].i.resumo,vt repetitio sit confirmationis indicium.[SI quis]qui
cunque sit ille,[VOBIS euangelizauerit præter id].i.contrarium ei, [QVOD accepistis]ex nostra præ
dicatione de Christo,[ANATHEMA sit]hoc est,diuisus ab aliis,ne eos sua falsitate inficiat. [MODO
enim hominibus suadeo]hoc est,nunquid hæc dico & comprobare laboro ad complacendum homini-
bus,[AN deo]id est,an non ad dei honorem vt ei placeam? [AN quæro hominibus placere?] ob pro-
priam laudem,& sicut finale bonum ?Non vtique.Nam [SI adhuc hominibus placerem, Christi ser-
uus non essem] Videtur huic contrarium, quod alibi dixit Apostolus, Ego per omnia omnibus pla-
1. Cor. 10 ceo . Et rursus , Vnusquisque proximo suo placeat in bonum . Sed hæc difficultas sæpe soluta est.
Rom.15 Nunc enim apostolus loquitur de homine , quantum ad id quod communiter in hominibus domi-
natur, quod est sensualitas & peccatum.Iuxta quem modum ad Corinthios ait,Cum sit inter vos ze-
1.Cor.1 lus & contentio, nonne carnales estis , & secundum hominem ambulatis? Est igitur sensus , Si adhuc

A hominibus placerem, faciendo ea quæ placent carnalibus & iniustis, prout ipsi sunt, Christi seruus non
essem, quoniam eius vestigia non imitarer. Ipse enim ait, Quia de mundo non estis, sed elegi vos de mũ Iohan. 15
do, propterea odit vos mundus. Simili quoque sensu dicit Psalmista, Quoniam deus dissipauit ossa eo-
rum, qui hominibus placent, confusi sunt quoniam deus spreuit eos. ¶ Interdum vero Apostolus lo Psal. 52
quitur de homine, quantum ad id quod conuenit ei secundum partem sui superiorem, id est, prout ra-
tione ornatur, & sanctę trinitatis imagine decoratur. Vt est illud, Si secũdũ hominem ab bestias pugna 1. Cor. 15
ui, id est, secundum rationis processum contra bestiales homines disputaui. Hoc modo de homine lo-
quendo debemus velle placere hominibus ad ædificationem eorum & gloriã dei. ¶ Deinceps ostendit
Apostolus doctrinam euangelicam à se prædicatam, esse authenticam, perfectam, atque diuinam seu su-
pernaturalem. [NOTVM enim vobis facio fratres euangelium] hoc est, de euangelio, [QVOD euan- EPIST.
gelizatum est à me, quia non est secundum hominem] id est, humanam, seu naturali ratione inuentum,
firmatum, aut diuulgatum, [NEQVE enim ego ab homine] puro [ACCEPI illud] vt illud aliis
prædicarem [NEQVE didici] illud ab homine puro, [SED per reuelationem Iesu Christi] id est, Ephe. 3
secretam, internam, subitaneam & supernaturalem instructionem filij dei, tempore raptus mei in ter- 2. Cor. 12.
tium cœlum. Quod patet, [AVDISTIS enim conuersionem meam] quam habui, [ALIQVAN-
DO] scilicet antequam Christianus fierem [IN Iudaismo] id est, lege & ritu Iudæorum, [QVO-
NIAM supra modum] id est, multum excessiue & plus aliis [PERSEQVEBAR ecclesiam dei] pri- Act. 7
B mitiuam, maxime in Hierusalem, [ET expugnabam illam,] quosdam occidendo, quosdam incarce-
rando, aliisque modis torquendo fideles, [ET proficiebam] id est, fortiter agebam [IN Iudaismo
supra multos coætaneos in genere meo] id est, præ multis adolescentibus mihi in ætate comparibus, at-
que de meo genere natis, puta Iudæis. Vel, per genus suum intelligit tribum Beniamin, [ABVNDAN-
TIVS] illis [AEMVLATOR] amator & imitator, [EXISTENS paternarum traditionum] id est,
ordinationum ac iussionum moralium, seu iudicialium à Moyse & prophetis datarum, vel ab aliis ad-
ditarum. [CVM autem placuit ei] videlicet deo omnipotenti, quia omnia libere agit [QVI me se-
gregauit ex vtero matris meæ] id est, de ventre materno eduxit, vel segregauit, id est, ab aliorum (puta
scribarum & pharisæorum) grege separauit, & ex vtero matris meæ, id est, de consortio seu medio sy-
nagogæ [VT reuelaret] id est, declararet [FILIVM suum in me] id est, in corde meo, dans mihi no-
titiam veram de Christo, [VT euangelizarem illum in gentibus] quia Gentilibus specialiter datus 1. Cor. 1
sum ac missus Apostolus [CONTINVO non acquieui carni & sanguini] id est, concupiscentiis car-
nis, neque Iudæis mihi carne propinquis, me que à Christo auertere desiderantibus. [NEQVE veni
Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos] id est, cæteros Apostolos, qui ante me ad gratiam a-
postolatus promoti fuerunt: (vnde patescit quod non fuit ab eis instructus) [SED abij] à Damasco 2. Cor. 11
[IN Arabiam] causa prædicandi. vbi tunc nullus Apostolorum prædicauit. ¶ Huic videtur dis-
C sonare, & etiam his que sequuntur, quod scriptum est in Actibus Apostolorum, vbi cum dictum est, Act. 9
quòd discipuli dimiserunt eum nocte in sporta à Damasco, mox subditur, Cum autem venisset in Hie-
rusalem, tentauit se iungere discipulis, & omnes fugerunt, non credentes quòd esset discipulus. Barna-
bas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos, & narrauit illis, quomodo in via vidisset dominum
&c. Ad hoc quidam respondent, quòd Apostolus post sui conuersionem, non statim venit in Hierusa-
lem, sed post longum tempus, forte post tres annos. Scriptura enim non seruat semper ordinem rerum
gestarum. Alij dicunt, quod licet venerit, non tamen reputatur venisse, quia mox abiit. [ET iterum]
ab Arabia [REVERSVS sum Damascum] vbi primo disputaui, prædicaui, & Iudæos confudi. 2. Cor. 11
[DEINDE post annos tres] A mei conuersione, cum iam tribus circiter annis prædicassem,
[VENI Hierosolymam videre Petrum] non propter informationem, sed dilectionem & reuerentiam Act. 9
eius, [ET mansi apud illum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem] hac vice.
[NISI Iacobum fratrem domini] id est, Iacobum primum Hierosolymorum fidelium episcopum,
qui propter singularem similitudinem suam cum Christo tam in corporis dispositione, quàm in animæ
sanctitate, dictus est frater domini. [QVAE autem scribo vobis, ecce coram deo, quia non mentior]
D Iurat Apostolus propter tarditatem Galatarum ad credendum. Iuratio enim cum debitis facta circum
stantiis suis, est actus virtutis quæ dicitur latria, sicut frequenter ostensum est. Cristus autem non abso- Rom. 9
lute prohibuit iurationem, sed iurationem incautam & non necessariam. [DEINDE] videlicet post-
quam in Hierusalem fui cum Petro [VENI in partes Syriæ & Ciliciæ] Vnde & natus eram, quia
à Tharso Ciliciæ fui oriundus. Huic cõcordat illud Actuum, Disputabat cum Græcis (videlicet in Hie Matth. 5
rusalem) Illi autem quærebant interficere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæ Act. 22
saream, & dimiserunt Tharsum. [ERAM autem ignotus facie] hoc est, aspectu [ECCLESIIS Iu- Act. 9
dææ] id est, Iudæis conuersis, eram tamen eis notus per famam, [QVAE erant in Christo per fidem
& charitatem coniunctæ [TANTVM autem auditum habebant] id est, hoc audiendo percepe-
runt de me, [QVONIAM] Paulum iste [QVI] persequebatur nos aliquando antequam conuersus
erat ad Christum, [NVNC euangelizat fidem quam aliquando expugnabat] id est, in cordibus Chri- 1. Cor. 1
stianorum extinguere nitebatur [ET in me clarificabant deum] id est, de gratia & beneficiis dei mi- Eph. 1
hi concessis gratias domino retulerunt ex charitate fraterna, & deum in famulo eius honorabant lau- FINIS
dando potentiam atque clementiam eius, qui me tam potenter, misericorditerque cõuertit, & tantam
gratiam contulit.

CAP. II. [DEINDE post annos quatuordecim &c.] ARTIC. II. E
DENDE]Explera prædicatione in Syria atque Cilicia [POST annos quatuordecim] à
Christi passione. In quibus includuntur tres anni prædicti à Pauli conuersione, post quos
Act.15 D prius venit Hierusalem [ASCENDI] à terris humilioribus [ITERVM Hierosoly-
mam] dum quæstio erat de legalium obseruatione, prout in Actibus plenius enarratur,
[CVM Barnaba] ex Iudæis conuerso [ASSVMPTO & Tito] ex gentilitate conuerso,
quatenus horum testimonio comprobarem falsam esse assertionem dicentium, me aliud Iudæis, aliud
Græcis prædicare. [ASCENDI autem] non meo decreto, sed [SECVNDVM reuelationem[Chri-
Act.13 sti mihi ostensam, ET contuli cum illis] Hierosolymitis [EVANGELIVM quod prædico in Gen
Act.15 tibus] id est, de prædicatione & doctrina euangelica quam annuntio Gentibus, habui tractatum cum
illis, generaliter tamen & quasi superficialiter, [SEORSVM autem] id est, in priuato ac separatim
contuli particulariter & profunde [CVM his qui videbantur] veraciter [ALIQVID esse] id est,
cæteris præstantiores ac doctiores. Per quos intelligit Petrum, Iacobum, & Iohannem, sicut patebit
post pauca. Ideo autem contuli, [NE forte inuacuum] id est, infructuose, quantum ad auditores,
[CVRREREM] prædicando Euangelium dei, [AVT cucurrissem] inaniter. Prædicatio nempe Apo F
Act.2 stoli Pauli multis erat suspecta, quia cum Christo in carne conuersatus non fuit, nec cum cæteris Apo-
stolis spiritum sanctum recepit, nec inter Apostolos fuerat diu conuersatus. Idcirco propter securos
reddendos alios, necessarium sibi fuit Hierosolymam ire, & cum Apostolis loqui, vt eorum authorita-
te sua prædicatio roboraretur. Vnde quod ait, Ne forte &c. non sic est intelligendum, quasi Apostolus
aliquo modo ambigeret de suæ prædicationis veritate; sed ad aliorum æstimationem refertur, quibus
prædicatio Pauli non profuisset, nisi cum aliis contulisset Apostolis. ¶ Ostenso quod doctrina Pauli
ab Apostolis commendata sit, ostenditur quod facta eius laudata sint. [SED neque Titus, qui mecum
erat] in Hierusalem. [CVM esset Gentilis] ex vtroque parente, nam Græcus erat, [COMPVL-
SVS est] à veris Apostolis, [CIRCVMCIDI] quamuis aliqui ex Iudæis conuersi, præcipue pha-
risæi niterentur ad hoc. Non enim idonea erant motiua eorum. Cur ergo vos Galatæ circumcisionem
recipitis? [SED propter subintroductos falsos fratres,] id est, propter quosdam simulatores Iudæos,
hæreticos, vel omnino in Iudaismo induratos, qui callide inducti fuerunt ad nostram societatem sub
2.Cor.11 specie religionis à pseudoapostolis, [QVI] fratres [SVBINTROIERVNT] nostrum conuentum
Rom.8 [EXPLORARE] id est, obseruare & experiri [LIBERTATEM nostram] id est, exonerationem
Iohan.8 ab obseruantiis cærimonialium legis [QVAM habemus in Christo Iesu] id est, uirtute & merito Chri- G
sti, qui nos ab onere tanto absoluit merito suæ dignissimæ passionis, in qua figuralia impleta sunt, & fi-
nem sumpserunt. Introierunt ergo non recta intentione, sed [VT nos in seruitutem] legis, id est, ad
Act.15 obseruantias legales [REDIGERENT] quod erat onus adeo graue, quod neque nos, neque patres,
Eccl. 40 nostri ferre potuimus. Propter hos ergo restituimus, secundum quod subditur, [QVIBVS neque ad
horam] id est, nullo temporis spatio, [CESSIMVS] hac vice in Hierusalem, [SVBIECTIONI]
id est, ad hoc vt nos suæ voluntati, aut legalium obseruationi subiicerent, [VT veritas euangelij] id
2.Tim. 2 est, doctrina nouæ legis, quæ docet cessasse legalia, [PERMANEAT apud vos] id est, in cordibus
vestris firma & fixa constet. Aduersariis nanque veritatis & fidei resistendum est rationabiliter, dum
fides, seu veritas periclitaretur: & talis resistentia non pertinet ad impatientiam, sed iustitiam. [AB
his autem] hoc est, præ falsis fratribus istis, [QVI videbantur esse aliquid] id est, maiorem sapientiam
Mat.16 & authoritatem possidere. videlicet veri Apostoli, Petrus, Iacobus, & Iohannes, [QVALES] id est,
quàm illiterati, pauperes, abiecti, & modici, [ALIQVANDO fuerint]; antequam à Christo vocati
erant, imò vsque post eius resurrectionem. Petrum nanque & Iohannem piscatores fuisse certissimum
Mat.4 est. Ideo [NIHIL mea interest] id est, ad me non pertinet de hoc magnam facere mentionem, ne vi-
Mat.16 dear eos contemnere, aut meipsum iactare, qui ante conuersionem mei doctus & diues, potens & no-
bilis eram, vt potè natus ciuis Romanus. Ideo etiam ad me non pertinet illud narrare, quia nec obest,
Act.22 nec prodest. Nam [DEVS personam hominis non accipit] id est, propter hæc naturaliter & acciden-
EPIST. talia exteriora, non præfert vnum alteri, sed propter dona diuina & merita. Vnde non obest illis quod H
tales fuerunt, nec ideo sunt spernendi. Hinc etiam in Actibus apostolorum astruit Petrus, In veritate
Act.10 (inquiens) comperi, quod non est personarum acceptor deus. Nullum enim ad se redeuntem conte-
mnit vel abiicit. Veruntamen ideo Paulus recitat ista, vt Galatæ sciant eum non esse ignarum lega-
lium, sed quantum ad humanam pertinet instructionem, prædictis Apostolis fuisse eruditiorem. Vnde
constat quod ab eis edoctus non sit. ¶ Deinceps demonstrato quod nihil in sua doctrina correxerunt,
nunc manifestat quod nihil in ea suppleuerunt. [MIHI autem qui videbantur esse aliquid] id est,
1.Cor.2 prædicti magni Apostoli, [NIHIL contulerunt] de sapientia. Nam quicquid ab illis audiui, an-
te cognoui ex reuelatione diuina. [SED econtra] id est, contra opinionem aduersariorum meo-
rum, [CVM vidissent] Apostoli isti [QVOD creditum est mihi euangelium præputij] id est, quod
1.Cor.1 mihi à Christo commissa esset prædicatio euangelica gentibus incircuncisis proponenda, [SICVT
Petro] creditum est Euangelium [CIRCVNCISIONIS] id est, prædicatio Iudęis inferenda. Non
Mat.16 quod euangelia ista sint diuersa aut alia, sed vnum euangelium diuerse nominatur, propter diuersita-
tem hominum quibus impenditur. [QVI enim operatus est Petro in apostolatum circuncisionis] id
est, Christus qui Petro commisit officium apostolatus sui exercere in populum Iudęorum, eos docen-
do & conuertendo [OPERATVS est & mihi inter gentes] id est, gentilium Apostolum me consti-
Act.9 tuit, & efficaciam inter eos mihi largitus est. Vnde dominus, Vas (inquam) electionis est mihi iste, vt
portet nomen meum coram gentibus. Et alibi ad Paulum, Veni, quia ad gentes longe mittam te. Hęc

A quoque non sunt intelligenda præcise, sed appropriate. Non enim sic dicitur Petrus Iudęis missus, quà
si non sit missus ad gentes, imò per eum primo conuersi sunt Cornelius Centurio, & qui cum eo erant Act.10
Gentiles. Nec sic Paulus dicitur missus ad gentes, quasi non sit missus ad Iudæos: sed sicut in Actibus Act.13
legitur, ipse & Barnabas longo tempore prædicauerunt solis Iudæis. Sed ideo ista dicuntur, quia præci
pue erat Petro commissa conuersio synagogę. Paulo autem gentilitatis conuersio. Iudæi quippe signa,
Græci autem sapientiam quærunt. Petrus ergo qui in signis præfulsit, ad Iudæos congrue missus est:
Paulus vero sapientia singularis missus est Græcis. Non tamen simpliciter præferenda videtur sapien- Iohan. 21
tia Pauli, sapientiæ archiapostoli. [ET cum cognouissent gratiam] id est, virtutem miraculorum, & 1.Cor.1
sapientiæ affluentiam, prædicationisque præstantiam atque aptitudinem, [QVAE data est mihi, Iaco 1. Tim.2.
bus] Alphæi, frater domini [ET Cœphas] hoc est Petrus [ET Iohannes] Euangelista [QVI vide- Ephe.3
bantur] id est, certò sciebantur & cernebantur [COLVMNAE esse] id est, sua perfectione aliorum im- Iohan. 1
becillitatem sustentare, ecclesiam stabilire, & omnibus præfulgere, [DEXTERAS dederunt mihi & Matth.17
Barnabæ societatis] id est, ad suam societatem nos receperunt atque in signum sodalitatis, & apostoli Marc.1
cæ communionis dexteras suas nostris dextris inseruerunt, [VT nos in gentibus] prædicaremus: Act.9
[IPSI autem in circuncisionem] id est, inter iudæos, [TANTVM] id est, hoc solum adiecerunt [VT Act.13
pauperum memores essemus] qui omnia sua vendentes precium posuerunt ante Apostolos, & postea
fame exorta in magna penuria fuerunt. Vnde Apostoli rogauerunt Paulum & Barnabam vt Gentes
conuersas hortarentur ad succurrendum istis pauperibus. [QVOD etiam solicitus fui hoc ipsum face- Act.4
B re] id est, hanc commissionem effectui commendare, inducendo gentiles ad mittendum eleemosynas Act.11
his egenis. Patet nanque in diuersis epistolis, quàm solicitus fuerit Paulus pro collectis. ¶ Sed circa prę FINIS
dicta quæri potest, Cum Iacobus fuerit primus fidelium Iudæorum episcopus, cur non potius ipse q̃ Pe
trus dicitur ordinatus Iudæorum Apostolus? Et respondendum, quòd licet primitiuam ecclesiam rexit
in Hierusalem, non tamen sic perambulauit Iudæã euangelizando vt Petrus. [CVM autẽ venisset Cœ-
phas] id est Petrus, [ANTIOCHIAM] vrbem gentilium [IN faciem] id est, manifeste [EI restiti]
quia in veritatis euangelicæ defensione par ei fui, [QVIA reprehensibilis erat] incautè agendo. Act.15
[PRIVS enim quàm venirent quidam] ex Iudæis conuersi, missi [A Iacobo] Antiochiam, [CVM Act.10
gentibus] conuersis [EDEBAT] non discernens inter cibos. [CVM autem venissent] prædicti fra-
tres à Iacobo æmulatores legis, qui Christum & legem æquo iure venerabantur, [SVBTRAHEBAT
& segregabat se] Petrus à cibo & consortio gentium [TIMENS] offendere aut scandalizare [EOS 1.Cor.8
qui ex circuncisione erant] id est, ex populo Iudæorum, nisi se hoc modo subtraxisset, & fratribus a Ia- Rom. 14
cobo missis adiunxisset, gentibus derelictis. [ET simulationi eius] videlicet Petri, qua se simulauit ser-
uare legalia, tanquam necessaria ad salutem, cum tamen ita non seruaret ea. Simulauit enim se idem Act.15
sentire cum fratribus a Iacobo missis, qui etiam errauerunt, putantes legalia de necessitate seruanda. Act.10
sed Petrus conformauit se eis, vt eos paulatim corrigeret. [CONSENSERVNT Iudæi cæteri] con-
C uersi ad Christum Antiochiæ demorantes, vitando cibos & comestionem gentilium, [ITA vt Bar-
nabas] qui mecum erat ordinatus gentium Apostolus, [DVCERETVR ab eis] hoc est, a Petro, & Act.13
Iudæis Antiochenis, [IN illam simulationem] cuius exemplum vidit in Petro. Nam licet Antioche-
ni isti, & Barnabas tanquam viri perfecti bene sentirent de legalium cessatione, eadem tamen intentio-
ne se gentibus subtraxerunt, & fratribus a Iacobo venientibus conformauerunt, qua & Petrus. Hęc au-
tem indiscreta simulatio Gentes scandalizauit, iudaizareque fecit, quoniam Gentes his visis arbitra-
bantur legalia necessario seruanda. Ideo subdit, [SED cum vidissem] Ego Paulus [Quod non rectè Act.15
ambularent] hoc est, non iustè nec vere conuersarentur, [AD veritatem Euangelij] id est, secundum
euangelicæ veritatis tenorem. Nam propter scandalum euitandum omiserunt veritatem doctrinæ no-
uæ legis, secundum quam legalia cessarunt post Christi passionem, quantum ad obligationem & me-
ritum, [DIXI Cœphæ] tanquam principali [CORAM omnibus] quoniam manifeste fecit id pro
quo corripi meruit, & vt eius correptione cæteri sanarentur, gentes quoque veritatem cognoscerent.
[SI] pro quia [TV] Petre [CVM Iudæus sis] natione [Gentiliter, & non Iudaice] id est, secundum
ritum & vsum gentium conuersaris, non Iudæorum [VIVIS] non discernendo cibos, nec vitando
D gentiles communiter, q̃uis ac vice aliter agas, [Quomodo] id est, qua ratione [Gentes] conuersas
[Cogis iudaizare?] id est, legales cærimonias obseruare? Cogis (inquam) tuæ conuersationis exemplo,
quamuis non cogas doctrinæ imperio. ¶ Dicit sanctus Hieronymus, Hunc locum nobis obiecit Por-
phyrius, arguens Petrum de vitioso errore, & Paulum de procaci increpatione, imò nos omnes deuicti Hieron.
dogmatis mendacio, dum inter se principes ecclesiarum discordant. Vnde ad satisfaciendum Porphy-
rio, & ad excusandum Petrum à culpa, Paulum quoque a præsumptione Hieronymus dixit, quòd Pe-
trus non vere neque ex animo post Christi passionem obseruauit legalia, sed solum quadam pia simu-
latione ac dispensatione ad vitandum scandalum Iudæorum. Sicque in prædicta subtractione & iudai- Lucæ. 14.
zatione Petri erat simulatio in facto & apparentia. Et idem dicit Hieronymus de alijs Apostolis, qui
post dominicam passionem legalia obseruasse leguntur. Asserit nanque beatus Hieronymus, quod le- Iosuę.8.
galia statim post Christi passionem omnibus erant mortifera, quibus gratia noui testamenti fuerat pu-
blicata, si ea veraciter obseruarent. ad quod multas authoritates & rationes adducit. ¶ Insuper dicit
Hieronymus, quòd Paulus non vere, sed dispensatoria simulatione reprehendit Petrum: quia nec Pe-
trus vere reprehensibilis fuit (vt dicit) ita quod Paulus & Petrus contradixerant sibi vt Petrus se hoc
modo a Gentibus subtraheret, & Iudæis misceret, atque ob id Paulus eum argueret, vt videntes tan- Eph.8
tum Apostolum repræhendi, cognoscerent non esse obseruanda legalia, nec ea seruarent. ¶ Porrò huic Act. 2
positioni Hieronymi, Augustinus contradicit, præsertim in tribus. Primo igitur ait, Quod Petrus & August.

alij Apostoli post Christi passionem interdum ex certa causa veraciter seruauerunt legalia, vt patet in E
Act.10 Actibus Apostolorum. Vnde simulatio Petri (de qua nunc factus est sermo) non est intelligenda quan-
tum ad opus exterius, seu exteriorem experientiam: sed quantum ad cordis intentionem, quoniã simu-
1.Cor.9. lauit se consentire Iudæis, vt expositum est. Secundo dicit Augustinus, Quod legalia ante Christi pas-
sionem viua atque salubria erant, post promulgationem vero euangelicæ legis fuerunt mortua atque
mortifera obseruantibus ea. Sed tempore intermedio mortua erant, ita quod nullũ obligabant, nec ali
quid profuerunt, non autem mortifera Iudæis conuersis, quia sine peccato poterant obseruare ad tem
Mat.rt pus, ex rationabili causa, ita tamen vt spem in eis non fugerẽt, quasi alicuius esseut virtutis, vel sine eo-
rum obseruatione non sufficeret gratia Christi ad veritatem salutis, sed à gentibus conuersis nullo mo
do erant seruanda. Lex quippe, vt ait Augustinus, non erat à Iudæis subito abijcienda, sicut à gentibus
idololatria, ne videretur non fuisse diuina. Eratque mater synagoga eum honore ad tumulum deducen
da, uon subito obruenda. ¶ Postremo, perhibet Augustinus Petrum à Paulo veraciter repræheusum,
ita quòd Petrus venialiter peccauit, indiscrete seruando legalia coram gentibus iu scandalum earun-
dem cogens eas iudaizare. Quod probat Augustinus per hoc quod Apostoli non debuerunt omittere
veritatem doctrinæ, propter vitandum scandalnm Iudæorum. Item, qnoniam non est verisimile, quòd
Paulus in epistola ad Galatas aliquid simulatorie scriberet. Rursus, si Petrus vere reprehensibilis non
fuit, Paulus nec verè, nec iustè scripsit, quod in faciem restitit ei, quia reprehensibilis erat, & qnod nou F
recte ambulauit ad veritatem Euangelij. Si enim in diuinis scripturis inueniatur vnum mendacium,
tota veritas eius nutabit. Hinc ergo Ecclesia magis consentit in hac parte dictis Augustini, quàm san-
cti Hieronymi. Ad blasphemias quoque Porphyrij facile est respondere, videlicet quòd non derogat
euangelicæ legis veritati, quod eius ministri quandoque venialiter peccauerint, aut in aliquo modico
(quod fidem directe uon respicit) errauerint: quia in his quæ fidem concernunt, summa concordia
est. Increpatio etiam Pauli procax uon fuit, sed ex iuxta libertate processit, quam & Petrus humiliter
pertulit: vt discant prælati non indignari, dum à subditis seu inferioribus iuste corripiuntur. Verum-
tamen beatus Hieronymus super Esaiam quodam loco positionem suam multum seriose, instanter, &
fortiter stabilire conatur. De hac vero materia in glossa plenius coutinetur. ¶ Deinde ostendit Apo-
stolus, quod post Christi aduentum, & Euangelij prædicationem, carnales obseruantiæ legis cessaue-
rint, eò quòd iustificatio sit ex fide, non autem ex lege. [NOS] Apostoli [NATVRA] id est, na-
turali origine [IVDAEI,] sumus ex semine patriarcharum prodeuntes. [ET non ex gentibus]
sumus, id est, de numero & sorte gentilium [PECCATORES] idololatræ vt illæ, quamuis non si-
1.Cor.1 mus ab omni peccato immunes. Alibi tamen dicit Apostolus, Venit Iesus peccatores saluos facere, quo-
rum ego primus sum: sed nunc dicit, Non ex gentibus peccatores, quoniam vitia gentilitatis nou con- G
traxerunt. [SCIENTES autem] ex reuelatione diuina, & scripturarum notitia, [QVOD non iu-
Ephe.2 stificatur homo] Iudæus aut quicunque alius coram deo, [EX operibus legis] duntaxat, id est per so-
Rom.3 la opera legis, præsertim cærimonialia, imò nec per opera legis moralia sine fide, charitate, & gratia
Christi. Ideo subditur, [NISI per fidem Christi Iesu] Fides enim est prima virtus, sine qua impos-
Heb.2 sibile est deo placere, nec sine ea vnquam aliquis saluatus est. Sicut enim nos saluamur per fidem qua
credimus Christum venisse, sic veteres saluabantur per fidem Christi venturi, imò illorum, & nostrum
vna est fides, quamuis sit modo magis expressa. Tres quippe virtutes theologicæ ad salutem requirun-
tur, & in omnibus electis fuerunt, sicut & gratia gratum faciens. Hinc ergo, [ET nos] Apostoli o-
mnesque Christiani, [IN Christo credimus] id est, de Christo fidem ei placentem atque formatam ha-
bemus, [VT iustificemur ex fide & non ex operibus legis] fide seclusa. Opera autem legis proprie ap-
Heb.7 pellantur carnales obseruantiæ sed facta cerimonialia, quia cum lege constituta terminata sunt.
[PROPTER quod] sequitur, qudd [EX operibus legis] secundum se sumptis [NON iustificatur
omnis caro] id est, nullus homo. Ponit enim partem pro toto, carnem, scilicet pro homine. [QVOD H
si] nosipsi [QVAERENTES] id est, cupientes [IVSTIFICARI in Christo] hoc est, in fide &
merito Christi, [INVENTI sumus & ipsi peccatores] id est, eoipso quod quærimus in Christo iusti
tiam adipisci, probati & declarati sumus esse peccatores. Aliter enim non quæreremus in alio iustifica-
ri, [NVNQVID Christus peccati minister est?] id est, nunquid Christus qui iussit nos lege relicta ad
se consurgere, est peccati causa, seu ministrator? quod vtique sequeretur, si lex sine fide & gratia Chri-
Mat.5 sti posset saluare. [ABSIT] vt Christus dicatur peccati minister hoc iubendo, quia nec ego peccaui
legem deserendo. [SI enim quæ destruxi hæc iterum reædifico] id est, si opera legis quæ omisi ac re-
probaui, rursus assumo & approbo, [PRAEVARICATIONEM me constituo] id est, deum offen-
Rom.8 do, hoc faciendo. [EGO enim per legem] Euangelicam [LEGI] Mosaicæ [MORTVVS sum]
id est, ab eius obseruantia liberatus ac mortificatus, [VT deo viuam] vita gratiæ in præsenti, & vita
Philip.3 gloriæ in futuro, custodiens legem Christi in omnibus sine querela. Lex etenim Christi virtute sacra-
mentorum suorum gratiam confert, sicque iustificat, non autem lex Moysi. Ea vero quæ hic dicuntur
de insufficientia legis scriptæ & efficacia legis nouæ in epistola ad Romanos plenius, subtiliusque con-
Rom.6 scripta atque tractata sunt. [CHRISTO confixus sum cruci] id est, clauis amoris, & piæ compas-
sionis, ac cruciformis imitationis, simul cum Christo confixus sum cruci seu propriæ mortificationis
Luc.9 labori, sequendo vestigia eius, prout ipse ait, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat cru
cem suam quotidie, & sequatur me. Vnde alibi Apostolus, Qui enim sunt Christi, carnem suam cruci-
Galat.5 fixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Qui autem Christo crucifixo seipsum conformat, cruci eius af-
figitur, & ardor peccati virtute dominicæ crucis in ipso extinguitur, habetque carnes diuino timore
confixas, ne membra sua ad vitia solita extendantur. [VIVO autem iam non ego] id est, postquam

A Christo confixus sum cruci, viuo, & non viuo. Viuo enim non solum vita naturæ, sed gratiæ: non vita
humana, sed diuina. non vita carnali mundana, & consueta, sed spirituali, cœlifotmi, ac noua. Ideo sub-
ditur, [VIVIT vero in me Christus] id est, non secundum meipsum viuo, seu ago, sed secundum Chri Psal.118
sti inspirationem, voluntatem, atque doctrinam. Christus ergo viuit in me, id est, regnat in anima mea Ephes.2
& possidet me, facitque me in se viuere. Viuere autem est actum vitalem habere. Amor vero transpo-
nit & mutat amãtem in amatum. Dum ergo homo in Christi amore succenditur, crescit, & perficitur,
moritur in semetipso, quia non agit secundum propriam voluntatem, secundum naturalem inclinatio-
nem, secundum priuatũ amorem, sed secundum diuinæ charitatis instinctum, & Christi iussionẽ atque
consilium. [QVOD autem nunc viuo] id est, bene & meritorie ago [IN carne] hac fragili [IN fide Abac.2
viuo filij dei] id est, per virtutem fidei Christi ago, non propria potestate, aut legis subsidio, Iustus enim Eccl.2t
ex fide viuit, qui vero incredulus est, infideliter agit. [QVI dilexit me] sicuti ipse protestatur, Sicut di- Iohan.15
lexit me pater, & ego dilexi vos. Rursusque per prophetam, In charitate perpetua dilexi te. [ET tradi- Hier.31
dit semetipsum pro me] prout dicit, Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro ouibus meis. Iohan.10
Hinc propheta, Tradidit (inquit) in mortem animam suam. Ecce quàm affectuosissima, prorsusq; dul Esa.53
cissima verba? quod enim generaliter pro omnibus factum est, Apostolus propter ardentissimã ad Chri
stum dilectionem, quasi pro se solo, vel singulariter factum æstimat. Nam vt ait Chrisostomus, Hic est af
fectus serui fidelis, vt quod pro omnibus communiter fecit & pertulit Christus quasi pro se tantum pu Chrysost.
tet illum fecisse & pertulisse. Et vtique merito hoc æstimare debemus, quoniam tanta est Christi mi-
B sericordia, bonitas, & dilectio ad vnunquenque nostrum, vt mallet pro quolibet sigillatim ac singula-
riter omnia facere & sustinere, quæ pro omnibus simul fecit & passus est, q̃ aliquem perire, quantum est
ex parte ipsius [NON abiicio gratiam dei] id est, charitatem & beneficia diuina mihi per Christum col
lata, non sperno nec desero, legi finaliter inhærendo. [SI enim per legem iustitia] id est, si virtute & a- Thren.4
ctibus legis homo iustificatur, remissionem peccati, & gratiæ infusionem adipiscendo, vt Iudæi confi- Eph.2
dunt, [ERGO Christus gratis] id est, sine causa necessaria, & quasi superflue [MORTVVS est] cum
non sit mortuus secundum scripturas, nisi propter hominis iustificationem: iuxta illud propheticũ, Spi-
ritu oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis nostris.

CAP. III. [O insensati Galatæ.] ARTICVLVS III.

O Stensa cessatione legalium ex perfectione euangelicæ legis, nunc idem ostenditur ex im- Matth.4
perfectione legis Mosaicæ. [O insensati] id est, stulti, insipientesque [GALATAE] Non Lucæ.24
ıncurrit Apostolus sententiam saluatoris dicentis, Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit ge
hennæ ignis: quia non ex contemptu aut malignitate, sed zelo æquitatis, & animo corri-
gendi insensatos eos appellat, Sic enim & Christus dixit discipulis, O stulti & corde ad cre
C dendum, [QVIS vos fascinauit] id est, more magorum ludificauit atque decepit, vel more inficien-
tium oculos falsitatis veneno immutauit & intoxicauit, [NON obedire veritati?] id est, veræ prædica-
tioni & iustis præceptis euangelicæ disciplinæ, per quam legalia excluduntur? [ANTE quorum ocu-
los] id est, in quorum notitia euidenti [CHRISTVS Iesus proscriptus est] id est, ad mortem damna-
tus, vel aperte descriptus. Hinc enim vobis certissime constat ꝙ Christus propter nostram salutem ad-
iudicatus est morti, ipseque Christus vobis clare notificatus, [ET in vobis] est [CRVCIFIXVS] id
est, crucifixio eius cordibus vestris innotuit. Vel, in vobis crucifixus. i. vestri amore mortem crucis susti
nuit. Vel, in vobis crucifixus. i. vestra infidelitate & culpa rursus quodammodo crucifixus videtur, quia Hebr.6
sic peccatis in eum, vti qui eum crucifixerunt. Vnde & alibi de quibusdam asseritur, Rursus crucifigen
tes sibimetipsis filiũ dei, & ostentui habentes. ¶ Sciendum ꝙ fascinatio diuersis modis accipitur, vide-
licet pro magica ludificatione, pro inuidia, pro immutatione alterius, quam Auicenna dixit fieri posse
sola imaginatione vnius in alium. Quod Egidius de Roma in libro contra errores philosophorum satis
redarguit. Fit tamen interdum per quandam materialem effluxionem humorum nocentium, aerẽ infi- Sap.4
D cientium, sicut quorundã vrentes, infectique oculi teneros lædunt pueros, in tantũ vt escam euomant
atq; fastidiant. Propter quod pueri tales fascinari dicuntur. Pro inuidentia quoque sumi videtur, cum in
libro Sapientiæ dicitur, Fascinatio malignitatis obscurat bona. Inuidus nanque non solum sibiipsi, sed Act.10
etiam his nocet in quibus aliqua bona esse incipiunt. [HOC solum] primo & præcipue [VOLO à vo- Ac.2,5,8
bis discere]. i. per modũ discentis audire. Loquitur autem Apostolus ironice, & quærit hoc non per mo
dum dubitantis, sed admirantis, vel potius ex obliquo apertissimum errorem ostendentis. [EX operi-
bus legis] id est, virtute & merito obseruantiarũ legalium, [SPIRITVM] sanctum [RECEPISTIS]
in signo visibili, sicut frequenter fiebat in primitiua ecclesia, quando baptizabantur fideles, & manus
apostolorum eis imponebantur. Vel si Galatæ non receperunt spiritum sanctũ in signo tali externo, ta
men tam copiosam gratiam perceperunt, vt certissime pateret eos recepisse spiritũ sanctum, [AN ex au
ditu fidei?] id est, ex fide, quæ per auditum acquiritur dispositiue, à deo autem efficienter. Et quoniam Rom.1,3
certũ est, ꝙ non receperunt spiritum ex operibus legis, quia gentiles erant, legẽ non habentes, nec ob-
seruantes, sed ex fide. Nam cum ad apostoli prædicationem crederent, & baptizarentur, descẽdit in eos
spiritus sanctus, idcirco in obseruatione legalium non consistit salus ipsorum, aut aliorum gentilium.
[SIC stulti estis] id est, diuinorum cognitione priuati. [VT cum spiritu] sancto operante in vobis.
[COEPERISTIS] spiritualiter viuere. Vel spiritu. i. à spirituali feruore, & interna deuotione. [NVNC
carne consummemini] id est, in carnalibus obseruãtiis legis, & exterioribus exercitiis perfectionẽ quæ-
ratis, imo carnales & frigidi efficiamini. Hoc modo multi à spiritu ordiuntur, & carnaliter terminant,

procedentes ordine retrogrado. Conueniens etenim ordo est, à carnalibus ad spiritualia scandere, non E
à spiritualibus ad carnalia cadere, sicut his accidit. [TANTA passi estis] id est, tam vehementer decepti, fascinatique estis à falsis. [SINE causa] id est, irrationabiliter. [SI tamen sine causa] quia fortassis propter peccata vestra meruistis sic ludificari. Vel deus propter aliquid melius illud permisit. Vel sic, Tanta passi estis, id est, multa iam aduersa passi estis pro Christo sine causa, id est, sine fructu & præmio. Nam legalia obseruando, & fallacibus credendo peccastis mortaliter, & omne meritum perdidistis, si tamen sine causa, id est, non absolute dico vos illa sine causa perpessos, quoniam pœnitere pote-
Esa.26 stis, sicque reuiuiscent opera meritoria, quæ ante viua fuerunt. [QVI ergo tribuit vobis spiritum] sanctum, videlicet deus pater. [ET operatur virtutes] id est, opera virtuosa seu signa [IN vobis] Omnia enim opera nostra operatus est in nobis. [EX operibus legis] hoc facit in vobis. [AN ex auditu fidei?]
Gen.15 Patet autem quòd non ex operibus legis (quæ nunquam perpetrastis) deus hoc faciat, sed ex auditu fidei,
Rom.4 secundum sensum inductum. Et ad hoc allegat scripturam, & exemplum Abrahæ patriarchæ. [SICVT Abrahã credidit deo.] Sicuti Geneseos testatur historia, Credidit enim in spẽ & contra spem, [ET reputatum est ei] secundum diuinæ pietatis acceptationem [AD iustitiam] id est, actu fidei suæ iustifica-
Rom.1 tus est. [COGNOSCITE ergo, quia qui ex fide sunt] id est, per fidem agunt, & vere fideles cõsistunt.
Gene.22. [HI sunt] spirituales [FILII Abrahæ] imitando fidem ac deuotionem ipsius. [PROVIDENS au-
Rom.4 tem] id est, prudenter pronuncians [SCRIPTVRA] seu deus in scripturis. [QVIA ex fide] sine cæ-
rimonialibus legis [IVSTIFICAT gentes] conuersas, [DEVS prænunciauit Abrahæ: quia benedicentur in te] id est, in fidei tuæ imitatione seu Christo ex te nascituro [OMNES gentes] id est, ali- F
Gen.22 qui de omni genere hominum. [IGITVR qui ex fide sunt] id est, qui per fidem in deo esse merito-
Iacob.1 rium habent. [BENEDICENTVR] id est, diuinarum gratiarum collationem recipient [CVM fideli Abraham] id est, sicut benedictus est Abraham merito fidei suæ. Quanuis & illud meritum fuerit dei donum, cuius est omne bonum. ¶ Quod autem ex operibus cærimonialibus legis nemo iustificetur, ostenditur, [QVICVNQVE enim ex operibus legis sunt] id est, virtute legalium se posse saluari cõfidunt. [SVB maledicto sunt] id est, transgressionis periculo subiacent, quam euadere nequeũt, quoniam Christi gratiam non requirunt. [SCRIPTVM est enim, Maledictus omnis] vel simpliciter co-
Deut. 27 ram deo: vel reprehensione aliqua dignus est [QVI non permanserit] per obedientiam. [IN omnibus] mandatis. [QVAE scripta sunt in libro legis] Moysi, id est, in Deuteronomio, vbi resumitur sub compendio precepta diuina, in aliis Moysi libris præscripta. [VT faciat ea] id est, opere impleat, quoad præcepta affirmatiua. Hoc autem sine fide & gratia Christi non potuit adimpleri, ideo lex mortem
Rom.4 atque damnationem ex occasione operabatur. Iussit enim, & tamen gratiam obediendi non contulit.
[QVONIAM autem in lege] scripta, id est, virtute & cærimoniis legis, seclusa fide & gratia Christi videlicet per solam legem, & actus eius exteriores [NEMO iustificabitur apud deum] qui cordis inspe- G
ctor est infallibilis. [MANIFESTVM est] authoritate Abacuc ꝓphetæ: qui ait, [QVIA iustus ex fide
Abac.2 viuit.] Sic enim scriptura dicit, Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus
Rom.1 autem in sua fide viuet. Christus quoque similia his loquitur sæpe: vt est illud, Qui credit in me habet
Hebr.10 vitam æternam. Et Fides tua te saluum fecit, &c. [LEX autem] quantum ad cærimonialia, de quibus
Abac.2 iam agitur hic. [NON est ex fide] id est, non principaliter innititur fidei, quum non sit de incompre-
Iohan.6 hensibilib9, quorum est fides. [SED qui fecerit ea] id est, cærimonialia iussa impleuerit, [VIVET in
Luc.7 illis] id est, corporalis mortis pœnas euadet, sed vitam gratiæ non consequetur, nisi opera illa opera-
Hebr.10 ta ex interna charitate & fide ducant originem. Insuper manifestat Apostolus, quòd à Christo deriuetur ad nos iustificatio & benedictio. [CHRISTVS nos redemit] id est, merito suæ dignissimæ passionis absoluit [DE maledicto legis] id est, de iugo, damnatione & pœna, quam lex transgressoribus infligebat. Absoluit enim nos (id est, Iudæos) ab obligatione seu debito seruandi legem, & per consequens à maledicto sequenti. [FACTVS pro nobis maledictum] id est, pro nostra salute maledictionem hominum passus. Quia & culpam ei ascripserunt, & pœnam tanquam impio inflixerunt, quod to- H
Psalm.68 tum ipse propter nos pati dignatus est: sicut per Psalmistam testatur, Quæ non rapui, tunc exoluebam.
Ibidem Et, Tu scis improperium meum, & confusionem meam. Hinc quoque Esaias dicit, Cum sceleratis re-
Esa. 53 putatus est. [QVIA scriptum est, Maledictus] maledictione culpæ, & merito reprobatus [OMNIS] ho-
Deut.21 mo [QVI pendet in ligno] pro suis sceleribus. Sed hoc in Christo locum nõ habuit. Quomodo ergo Apostolus applicat authoritatem istam ad Christum nisi tantum ad hoc ꝙ Christus, cum cæteris maledictis & impiis crucifixis reputatus est à reprobis, imò & assimilatus per pœnas? Propter quod ait ꝑ
Psal. 87 prophetam, AEstimatus sum cum descendentibus in lacum. Item, Ego autem sum vermis, & non ho-
Psalm. 21 mo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Itaque Christus nos Iudæos redemit de maledicto legis, [VT in gentibus] quæ non erant sub legis maledicto. [BENEDICTIO Abrahæ fieret] id est, gratia Abrahæ promissa diffunderetur. [IN Christo Iesu] id est, virtute ac merito Christi, seu per Chri-
1. Tim.2. stum, tanquam per mediatorem. [VT pollicitationẽ spiritus] id est, æternam felicitatem à spiritu san-
Rom.5 cto (qui nobis datus est in pignus & arram futuræ beatitudinis) repromissam. [ACCIPIAMVS]
2.Cor.5 post præsentis peregrinationis auxilium [PER fidem] non per opera legis, quibus lex ab Euangelio
Eph.1 distinguitur, puta per cærimonialia, seu iudicialia de operibus autem moralibus non est sermo. ¶ Preterea probat Apostolus per humanæ consuetudinis obseruantiam, quod iustitia & beatitudo, & spiritus sanctus debetur per fidem, non per opera legis. [FRATRES, secundum hominem dico] id est, per humanam consuetudinem probo quod dixi, [TAMEN hominis testamentum confirmatũ nemo spernit] id est, quanuis in rebus humanis sit magna instabilitas, tamen hominis cuiuscunque testamentum id est, ordinationẽ de successione hereditatis confirmatũ testibus, signis seu morte testatoris. Testamen-

A tum enim in mortuis confirmatum, imò & immobilitatum est, nemo spernit, tanquã inualidum, [AVT Hebr. 9
superordinat] id est, aliquid ei adiungit aut de rebus alio modo disponit, si tamen sit homo rationabiliter
agens, fueritq; testamentum rite peractum. Multo igitur fortius diuinæ dispositiones seu promissiones fir- Rom. 4
mæ erunt & inuariabiles, de quibus subiungitur. [ABRAHAE dictæ] id est, diuinitus factę [SVNT pro- EPIST.
missiones] diuersæ, vel vna frequenter, vt patet in diuersis cap. libri Geneseos. Facta est enim ei promis- Genes. 15
sio de possessione terræ sanctæ, per quam mystice designatur possessio terræ viuentium, seu patriæ bea-
torum. De innumerabili quoque multiplicatione seminis sui, præsertim spiritualis, id est, fideliũ qui per Gene. 22
fidem eius filii sunt. Et quòd in semine suo benedicerentur omnes gentes, [ET semini eius]. i. Christo fi
lio Abrahæ secundum naturam assumptam, factæ sunt promissiones, non ꝙ ad eum fiebant, sed quoniã
pertinebant ad eum, tanquã implendæ per ipsum. Per Christũ nanq; data est benedictio omnibus genti- Genes. 15
bus, quę erat principalis promissio Abrahæ facta. Ideo subditur. [NON dicit] scriptura Genesis [IN semi
nibus, quasi in multis] id est, promissionem factam semini Abrahæ scriptura nõ exprimit pluraliter, di-
cendo ad Abraham, In seminibus tuis benedicẽtur omnes gẽtes: quod faceret si de pluribus loqueretur.
[SED quasi in vno]. i. singulariter nominat semen istud, dicendo, [ET semini tuo qui est Christus] .i. in Gene. 22
Christo ex te nato benedicẽtur omnes gentes. Sic enim ad Abraham dictũ est, In semine tuo benedicen-
tur omnes gentes. [HOC autem dico] quod subditur. s. [TEstamentum cõfirmatum à deo] .i. promissio-
nem ad Abraham factam, per Christũ implendam, videlicet de omniũ gentiũ benedictione in Christo,
B [QVAE post quadringentos & triginta annos facta est lex] id est, lex scripta, quæ facta est. i. Mosi data in Exod. 19,
monte Sinai post quadringentos & triginta annos à tempore promissionis, quæ primo facta est Abrahæ 20, 34.
venienti de terra Chaldæorum [NON irritum facit] .i. promissionem prædictã diuino iuramẽto formatã Genes. 12.
non falcificat, [AD euacuandã promissionem] hanc suo effectu, videlicet impediẽdo impletionẽ ipsius, Act. 7.
quod tamen faceret, si per legem daretur benedictio illa quæ est hæreditas sempiterna. Hæc enim pro-
missio Abrahæ facta, & per semen eius (id est Christum) implenda, diu præcessit legis lationẽ. Si ergo
bonum per eam promissum (puta benedictio hæc) daretur per legem, Primo sequeretur, quòd non esset
ex promissione. Secundo, quòd frustra fieret mẽtio de semine Abrahæ, qui est Christus. Tertio, ꝙ Abra-
ham, Isaac, Iacob & cæteri sancti qui ante legem fuerunt, diuina benedictione caruissent neq; æternam
hæreditatem essent adepti. Vnde certissime liquet, quòd à principio mundi per fidẽ Christi futuri daba-
tur hominibus benedictio gratiæ & salutis. ¶ Sed queri potest, quomodo ei quod nũc dicit Apostolus, le
gem datam post annos quadringentos & triginta à promissione Abrahæ facta, concordet quod idẽ di-
cit Apostolus in Actibus, Sorte distribuit eis terram eorũ, quasi post quadringẽtos & quinquaginta an- Act. 13
nos. Lex enim data est primo anno egressionis ab AEgypto. Distributio vero terrę facta est post quadra
ginta annos ab egressione prędicta: & ita secundum ratiocinationem hic habitam, distributio terrę facta
esset post annos quadringetos & septuaginta, vel circiter. ¶ Queritur etiã, quomodo his cõcordet quod Exod. 12
C legitur in Exodo, Habitatio autem filiorum Israel qui manserunt in AEgypto, fuit quadringentorum tri-
ginta annorum, quibus expletis, eodẽ die egressi sunt. Si enim tandiu in AEgypto mãserunt, non pote-
runt anni, de quibus iam tractat Apostolus, cõputari à promissione Abrahæ facta, sed ab ingressu Iacob
in AEgyptum. Et respondendum, ꝙ anni de quibus Moses in Exodo loquitur, secundum doctores, com Genes. 15.
putantur à promissione primo facta Abrahæ vsque ad legislationẽ. Porrò ab exitu Abrahæ de Chaldęis
cum primo facta est ei diuina promissio, vsque ad descensum Iacob in terra AEgypti, fluxerunt anni du-
centi viginti. Deinde vsque ad mortem Ioseph anni septuaginta vnus. Inde vsque ad egressum de AEgy- Gen. 46.
pto CXLIIII. qui simul iuncti, prędictũ numerum constituunt. Anni vero de quibus in Actibus legitur
computantur ab alio exordio, scilicet à natiuitate Isaac (secundũ Bedam) quando & dictum est Abra- Act. 7
hæ, ꝙ semen suum accola esset in terra aliena annis quadringentis. Hæc secundum alios dicta sunt. Non Genes. 12
enim apposui cor meum hac vice ad considerandũ tẽpora ista attentius. ¶ Quod autem promissio eua
cuaretur, si ex lege esset benedictio, pãdit Apostolus. [NAM si ex lege] datur [HAEreditas] .i. benedictio
gratiæ seu vita, felicitasque æterna, [IAM non ex promissione] daretur, sed ex alia causa, videlicet lege,
& ita Abraham esset frustratus spe sua, quod dici non potest, sicut subiungitur, [ABRAHæ autẽ per repro
missionem] de Christo ei sæpius factam, seu per fidem Christi promissi [DONAVIT deus] hæredita-
D riam benedictionem cœlestem, de qua ad eum dicebat, Ego protector tuus, & merces tua magna nimis, Genes. 15
Sed quia ex dictis sequi videtur, ꝙ lex omnino erat inutilis, quęrit Apostolus, vt nostrę dubitatiõi respon
deat. [QVID igitur lex?] .i. cur data est, & quæ eius vtilitas? Et respondet. Propter trãsgręssiones] i. pec-
cata hominum reprimenda ac punienda [POSITA est,] quatenus homines saltem timore pœnarum
quæ determinantur in lege, retraherentur à vitiis, [DONEC veniret semen] .i. Christus per incarnationẽ
mundũ intraret, [CVI repromiserat] .i. de quo deus ꝓmisit, ꝙ ꝑ ipsum implerentur promissiones diuinæ.
Sicut ad Abraham dixit, In semine tuo benedicẽtur omnes gentes. Lex inquã [ORDINATA] .i. ordina- Genes. 12
te collata à deo [PER angelos] Moysi. Vnde Stephanus dicebat Iudæis, Accepistis legẽ in dispositione Act. 7
angelorũ [IN manu mediatoris] .i. lex posita est in potestate Christi, ita vt ipse eã posset mutare, & ei fi- Ioan. 12.
nem imponere, nec esset necessario ei subiectus. Propter quod aiebat, Dñs est filius hominis etiã sabbati.
Sic cõmuniter exponitur. Sed videtur hoc loco per mediatorẽ, Moses posse intelligi, per cuius manũ. s.
ministerium data est lex. Moses enim inter deũ & populum Israel fuerat mediator, sicut & ipse interdũ
testatur. Constat ergo ꝙ lex data sit Mosi, non solũ vnius ministerio angeli, sed multorũ, quamuis cõmu- Exod. 20
niter non fiat mẽtio in libris Mosi, nisi de angelo singulariter, qui etiam frequẽter dñs nominatur, cuius
persona apparuit ac loquebatur.] [DEVS autẽ vnius non est] duntaxat, sed duorum extremorum, inter
quæ mediat, & ea cõnectit, [DEVS autẽ vnus est] in essentia. Tanquã dicat, Licet Christus sit mediator 1. Timo. 2
dei & hominum, est tamen idem deus cum patre & spiritu sancto. [LEX ergo aduersus promissa dei?]

id est, cum lex propter transgressiones posita sit, nunquid ex hoc sequitur, legem esse contrariam ꝓmis- E
sioni diuinæ, ita vt irritam faciat eam, eo quòd ex ipsa lege detur hæreditas sempiterna, & non potius ex
promissione diuina, sicut promissionis forma continnit? quòd si esset, lex promissionem excluderet.
[ABSIT.] Vnde quòd non sit ita, subiungitur. [SI enim data esset] per Mosen [LEX, quæ posset vi-
uificare] vitam gratiæ conferendo, [VERE ex lege,] id est, obseruantia legis [ESSET iustitia] infusa
Rom.6. & meritoria, quæ efficit dignum vita æterna, & non ex promissione. [SED conclusit,] id est, esse osten-
Rom.7. dit, cóuicit, & accidēter fecit [SCRIPTVRA] id est, lex scripta [OMNIA] genera hominum, seu omnes
Rom.3 Iudæos [SVB peccato] non solum originali, sed etiam actuali. Per legem enim erat peccati cognitio di-
recte, & item peccati augmentatio indirecte. Primo, quia in vetitum nitimur. Secundo, quia post pro-
hibitionem peccare, grauius est quàm ante. [VT promissio] id est, promissa beatitudo & gratia [EX fi-
FINIS. de Iesu Christi daretur credentibus. [PER fidem enim Christi salutem consequimur. ¶ Ostenso quòd
lex retraxit à malo, iam declarat quod disponebat ad bonum. [PRIVS autem quàm veniret fides] Chri-
EPIST. stiana, id est, antequam catholica fides publicata fuisset [SVB lege custodiebamur,] id est, per legis ob-
seruationem ab aduersariis nostræ salutis protegebamur, [CONCLVSI,] id est, necessitate inducti, nos
Iudæi, de quibus ista dicuntur, [IN eam fidem quæ reuelanda erat] id est, in fidem catholicā, in qua pu-
blice credenda proponuntur, quæ in veteri testamento occultabantur. Non enim potuerunt Iudæi per le
Hebr.11 gem saluari, nisi habendo fidem de Christi aduentu, ita vt ad fidem confugere cogerentur. [ITAQVE F
lex pædagogus] id est, manuductor [NOSTER] scilicet Iudæorum [FVIT in Christo,] id est, secun-
dum Christi voluntatem ac dispositionem, qui ita instituit vt Iudæi per legem quasi manducerentur ac
Prou.19 dirigerentur ad saluatorem & fidem explicitam. Vel, in Christo Iesu, in obseruationibus mandatorum à
Christo datorum, sine quibus lex nullum ad vitam perduxit, [VT ex fide iustificemur] credendo in
Christum. Dicitur autem pædagogus proprie ductor puerorum, seu pueri. ἀπὸ τοῦ παιδὸς, quod est
puer, & ἀγωγῆ ductio. Quemadmodum ergo pædagogus puerum insolentem & imperfectum ad perfe-
ctionem perducit, vitia eius per pœnas & minas comprimendo: sic lex populum Israel carnalem ac ru-
dem præparauit ad Christum. Deinceps tangitur legis cessatio. [AT vbi,] id est, quando seu postquam
Rom.10 [VENIT fides] catholica, id est, cum promulgata est fides euangelica, [IAM non sumus sub pædago-
go] id est, ad legis custodiam non tenemur. [OMNES enim filii dei estis] adoptiui [PER fidem] forma
tam [IN Christo Iesu] id est, per fidem Christi, seu existentem in Christo sicut in obiecto. Vnde Ioan-
Ioan.1. nes Euangelista testatur, Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. [QVICVN-
QVE enim in Christo] id est, in nomine Christi, vel in forma à Christo præscripta: videlicet in nomine
Matt.28. patris & filii & spiritus sancti [BAPTIZATI estis, Christum] spiritualiter [INDVISTIS] id est, gra G
tia eius ornati, eiusque passioni ac morti conformati estis, habentes Christum in cordibus vestris moran
Rom.6. tem. De hac materia plenius dictum est supra ad Roma. [NON est Iudæus neque Græcus, non est ser-
uus neque liber, non est masculus neque fœmina,] id est, diuersitas generis, conditionis & sexus nil facit
quantum ad fidei statum & dignitatem. non enim propter ista est alius melior alio, sed propter dona infu
Act.10 sa & supernaturalia. [OMNES enim vos] baptizati, cuiuscunque sitis generis, conditionis aut sexus,
Ioan.17 [VNVM estis] per fidem & charitatem, & vnum mysticum corpus, [IN Christo Iesu.] Secundū quod
ipse orabat, Pater rogo vt omnes sint vnum sicut tu pater in me, & ego in te, vt sint vnum consummati
in vnum. [SI autem vos Christi] estis, id est, per fidem & gratiam ad Christum pertinetis, [ERGO se-
men Abrahæ estis,] id est, spirituales filii eius, sectando ipsius vestigia [SECVNDVM promissionem]
Abrahæ factam, [HAEREDES] vitæ æternæ, id est, futuræ beatitudinis possessores eritis, sicut promis-
Rom.4 sum est Abrahæ, si enim filii & hæredes. Eadem quoque ratione fideles vocari possunt filii Iacob, Isaac
Rom.8 atque similium prophetarum & patriarcharum. De cessatione autem legis præfata dicit saluator, Lex &
Lucæ.16. prophetæ vsque ad Ioannem Baptistam.

CAP. IIII [DICO autem, quanto tempore hæres paruulus est.] ARTIC. IIII.

ROBATA legis cessatione per exempla & rationes, nunc idē ostēditur per humanæ
EPIST. consuetudinis similitudinē. [DICO autem] quod subditur. ¶ [QVANTO tēpore] .i.
quandiu [HAERES paruulus est] .i. infra annos discretionis, [NIHIL differt à seruo] quan H
tum ad liberū vsum hæreditatis sibi relictę. sed cogitur disciplinari rigore, nec aliquid
facere, aut ꝓpria dispēsare ꝑmittitur, nisi iuxta voluntatē eorū qbus à parentibus est
cōmissus, [CVM sit dn̄s oīm] .i. quis tota hæreditas ad eum ꝑtineat, [SED sub tutori-
Genes.7 bus] .i. defensoribus, qui eū ab aduersariis ꝓtegant, [ET actoribus] .i. causatoribus seu
curatoribus, qui causas eius expediát, cumq; in moribus instruát, [VSQ; ad prefinitū] .i. determinatū
[TEMPUS à patre] eius, videlicet vsq; ad annos discretionis, vel amplius, prout patri placuerit. Solebāt enī
antiquitus patres morituri determinare, vt vsq; ad illud vel illud tēpus filii sub tutorū & actorū dominio
essent. [ITA & nos] Iudæi [CVM essemus paruuli] .i. virtutib⁹ imperfecti, & in diuinorū notitia modici,
[SVB elementis mūdi huius] .i. sub cærimonialibus legis ꝑceptis [ERAMUS seruiētes] domino deo, serui-
tute incōpleta & superficiali. Dicuntur autem præcepta cærimonialia elementa, quoniam erant quędam
primordiales institutiones ad fidem atq; iustitiam. Appellantur quoq; elementa mundi, quia terrena bo-
na habebant in præmium secundū legis promissa. Hæc autem legalia, sub quibus domino ministrabant
Genes.15 Iudæi, eis erant tutores, id est, cōtra dæmonū insidias, defensores & actores, quoniam causam eorum co-
ram deo agebant, qui per sacrificia placabatur. [AT vbi venit plenitudo temporis] id est, statim cū adim
pletum est tempus diuinitus prędinatum, vt in eo filius dei fieret homo, [MISIT deus] pater, paterna
authoritate .i. in mundo visibiliter apparere, conuersarique voluit, [FILIVM suum] vnigenitū sibi con-
substantialem, coæternum & coæqualem. Non itaque misit pater filium suum, quasi filius in sui missione

A locum mutauerit, cum sit immensus, & omnia implens, sicut & pater, sed & ideo missus dicitur, quoniã patre volente & operãte carnẽ assumpsit, atq; in mundo nouo modo apparuit, [FActum]. i. genitum, secundũ assumptam naturã, [EX muliere] inuiolata virgine benedcta, de qua Hieremias vaticinabatur, Nouũ creabit dñs super terram, mulier circundabit virum. Est autem Hebræi idiomatis consuetudo, vt quæcunque fœminei sexus persona, mulier nuncupetur, [FActum sub lege]. i. legis præceptis sponte subiectũ, in circuncisione, oblatione, & alijs multis, [VT eos qui sub lege erant]. i. Iudæos legalibus mandatis astrictos [REdimeret] merito suæ humilitatis ac passionis. Non solũ à morte peccati & gehennæ, sed etiam à legaliũ obseruatione, [VT adoptionem filiorum]. i. effectũ adoptionis diuinæ, qua adoptantur homines à deo, videlicet gratiam gratificantem in præsenti, & gloriã consummantem in cœlo [REciperemus,] Christi enim descensio, nostri est sublimatio, & eius incarnatio, nostrę vtiq; deificatio creditur. Hæc de visibili missione filii dei inducta sunt. Est autẽ & alia, videlicet inuisibilis, missio filij dei, qua ad animas sanctas atq; fideles increata dei sapiẽtia mittitur: iuxta illud Sapiẽtiæ, Mitte illã de cœlis tuis, vt mecũ sit, & mecũ laboret. ❡ Porrò quid ex diuina adoptione sequatur in nobis, pandit Apostolus. [QVoniam autẽ estis] ô Galatæ, cæteriq; fideles [FILII dei] adoptiui ab æterno electi, idcirco in signum filiationis istius [MISIT deus] pater [SPIritum filij sui]. i. spiritum sanctũ à patre, filioq; manantem tanquã ex vno principio, & eosdem nectentem [IN corda nostra]. i. dona spũs sancti vbiq; existentis, mentibus nostris infudit. Tunc enim spiritus sanctus dari & mitti asseritur, cum dona eius gratifica conferuntur, sicut plenius dictum est supra. [CLAmantem]. i.

Hiere. 21.
Matth. 5.
Lucæ. 9.
Lucæ. 2.
Sapien. 9

B nos fiducialiter clamare facientem ad deũ omnipotentem & trinum. O [ABBA pater.] Duo nomina ista idem significant. Abba autem est nomen Hebræum, quod nomine patris exponitur. Itaque spiritus sanctus probat nos esse filios dei. Nam vt probaremur adoptati à deo in filios, spiritum suũ tribuit nobis in signum & arram, vt ostendat affectũ patris in nos, detque fiduciam appellandi deum patrem. Ex his infert Apostolus. [ITAQVE]. i. quoniam spiritus sanctus facit nos clamare, Abba pater, [IAM] tempore euangelicæ legis [NON est] aliquis vere credentiũ [SERVVS] subiectus seruitio timoris. De quo seruo scriptum est, Seruus non manet in domo in æternũ. Et alibi, Iam non dicã vos seruos, sed amicos, [SED filius] est. [QVOD si filius] dei adoptiuus est homo credẽs, sequitur ꝙ [ET hæres] vitę æternæ erit [PER deum]. i. à deo, vel per misericordiã dei. Vnde dicitur, Filius manet in domo in æternũ. [SED tunc quidem]. i. tẽpore gentilitatis vestrę [IGNOrantes deũ] verum [HIS qui natura non sunt dij,] sed vana hominũ æstimatione. i. qui verã deitatem non habent, [SERuiebatis]. videlicet idolis & creaturis potius q̃ creatori. ❡ Insuper increpat ingratitudinẽ Galatarum. [NVNC autem cum] per meã prædicationẽ, & spũs sancti illustrationem [Cognoueritis deum] fide formata, quandiu stetistis in gratia [IMO cogniti estis à deo] per approbationẽ ad minus secundũ præsentem iustitiam quando in gratia statis, [QVomodo conuertimini iterũ]. i. à fide & cultu nouæ legis reditis

Roma. 8.
Ioan. 8
Ioan. 15
Ioan. 8.
Roma. 1

C [AD infirma & egena elementa?]. i. ꝑcepta legis cærimonialia? Quæ dicuntur elementa, ꝓpter rationem prędictã. Dicuntur quoq; infirma quoniã non sufficiunt ad salutem. Et egena, eo ꝙ gratiam nõ continebant nec iustificabant. ❡ Sed cũ Galatę ante sui conuersionẽ gentiles fuerint, nec vnquã seruauerint legẽ, quomodo dicit eis apostolus, Cõuertimini iterũ ad infirma & egena elemẽta, [QVibus denuo seruire vultis?] Respõdet Hieronymus, quia tẽpore nouę legis obseruãtia cærimonialiũ, idem, seu per peccatũ est cum idololatria. [DIES] videlicet sabbata, dies azymorum & expiationum [OBSERVATIS]. i. colitis atq; attenditis, more ac ritu Iudæorũ, [ET menses]. i. neomenias, & mensem primum ac septimũ, [ET tẽpora] egressionis ex AEgypto [ET annos]. i. annum septimũ remissionis, & quinquagesimũ iubilæum. Quidã exponunt hæc de reditu ad idololatriã, & de superstitiosa obseruatione temporũ, elementorũ, ac syderum: secundum quam aliqui dicunt, Tali tempore, die, seu anni initio nihil est inchoandũ, agẽdum, seu panendũ. Sed nõ videtur pertinere ad pręsens, nõ enim reprehendũtur Galatæ de reditu ad idololatriã, sed ꝙ pseudoapostolis crediderunt, qui vtiq; non idololatriã, sed legalia docuerunt. [TImeo vos]. i. de vobis, vt qui iam à deo deuiatis, [NE forte sine causa]. i. fructu & vtilitate [LAborauerim in vobis] ꝑdicando, & alia bona ad vestri cõuersionẽ spectãtia operando. timeo nanq; ne penitus pereatis. [ESTOTE sicut ego] legalia dimittendo, sicut ego ea dimisi;

Act. 15.
Hierony.
Act. 15

D [QVIA & ego] sum sine lege [Sicut & vos] sine ea fuistis, & nunc esse debetis. ❡ Præterea sanctus Apostolus more sapientissimi medici post asperã correptionẽ, adiungi dulcem & consolatoriam admonitionem, pristina quoq; Galatarum bona cõmendat, ne consideratione præteritorum malorum desperent. [FRAtres obsecro vos]. i. per sacra rogo, videlicet conuerti ad euangelicã veritatem. Et fiducialiter obsecro, nam [NIHIL me læsistis]. i. in nullo me offendistis directe quo ad personã meam: quamuis vehemẽtissime dolẽã de hoc, ꝙ deũ offendistis, propriamq; salutem negligitis [SCITIS autem quia per infirmitatem carnis]. i. cũ magna corporis afflictione & persequutione quã ab alijs passus fui antequã vobis pręedicare incepi, [EVANgelizaui vobis] fidem Christi [IAMpridem]. i. dudũ cũ apud vos eram. [ET tentationem vestram] vobis à dæmone infusam [IN carne mea]. i. de afflictionibus corporis me. Tẽtauit enim eos diabolus, ne ꝑsonę tam abiectæ, vt videbatur esse Apostolus, tamque afflictæ fidem adhiberent, [Non spreuistis, nec respuistis]. i. non inaduertenter eã admisistis, nec paruipendistis tentationem hanc dæmonis, sed digne restitistis, [SED sicut angelum dei excepistis me] id est, cum ingenti reuerentia personam meam tractastis, verba mea audistis, rationibus consensistis, imò [Sicut Christum Iesum] me suscepistis. i. tam charitatiue ac honorifice, velut si Christus in propria persona visibiliter venisset ad vos, qui & ipse est magni consilii angelus. [VBI est ergo beatitudo vestra?]. i. cum olim tam virtuose egeritis, vbi est nũc meritum vestrum? Tanquam dicat, Mirũ est ꝙ à tanta perfectione sic subito caditis. Quod autẽ tam reuerenter me suscepistis, iamq; in spe beati

Esaiæ. 9

fuiſtis,hinc patet.[TESTIMONIVM enim perhibeo vobis,quia ſi fieri potuiſſet,] id eſt,licuiſſet, opor- E
tuiſſet,vel mihi expediens fuiſſet [OCVLOS veſtros] qui ſunt membra chariſsima, [ERuiſſetis & dediſ-
ſetis mihi] ex animæ charitate. Eſt autē conſuetudo ſcripturæ,vt dicatur non poſſe fieri, quod nō fit in-
Eſa.93. ſte.[ERGO].i.cū hæc ita ſe habeant,ſequi videtur,ꝙ [INimicus vobis factus ſum,verum dicēs vobis?] .i.
ob hoc ꝙ vos iuſte atque veraciter increpo & informo?nā aliā cauſam inimicandi mihi non habetis,quia
in nullo offendi vos.[AEMVLANTVR].i.diligunt[VOS] falſi [NON bene] id eſt,nō ordinate,ſed car-
Prouer. 2 naliter & peruerſe,[SED excludere vos volunt] à mea dilectione,ab euangelica veritate,à regno cœle-
ſti,[VT iſtos æmulemini].i.ſectemini,& ametis prę nobis.[BONVM autem].i.actū virtuoſum ſeu homi
nem bonum [Aamulamini] & amate atque ſectamini [IN bono].i.bona intentione,& propter finē bo-
num,ſeu propter ipſum bonum honeſtum in ſe, non propter vtile aut delectabile , quoniam hæc eſt ſola
Matt. 10. vera ac ſyncera dilectio,quæ fundatur in bono honeſto.Hoc autem facite[SEMPER.] Quia qui pſe-
Marc.24 uerauerit vſq; in finem,ſaluus erit, [ET non tantum cum præſens ſum] corporaliter [APVD VOS,] ne
Matth.6 videamini bona agere potius mei timore ſiue intuitu,quàm diuino amore atq; reſpectu. Decet enim ſub-
ditos in abſentia ſui prælati diligentius cuſtodire ea quæ dei ſunt,& honeſtatē concernunt q̄ in eius præ-
ſentia,propter cauſam prædictam,& etiam quia tunc magis neceſſarium eſt , & eſt ſignum quod homo
Act.13. diuino ſtimuletur amore. ❡Denique declarata graui conditione exiſtentium ſub lege,per humanæ con
ſuetudinis exemplum,nunc idem declarat per legis diuinam authoritatem. [FILIoli mei] qui parui eſtis
in perfectione virtutum [QVOS iterum parturio].i.cum dolore & plāctu ſpiritualiter regenero transfe- F
rendo vos de non eſſe ſpirituali ad eſſe ſpirituale,per huius epiſtolæ documēta, [DONEC formetur].i.reci
piatur ac deſcribatur,[CHRISTVS in vobis].i.in cordibꝰ veſtris per fidem purā,jugem memoriam, &
dilectionem firmatam.[VELLEM autē apud vos eſſe modo] corporali præſentia,ſi negocia paterentur,
[ET mutare vocem meam] id eſt,aliter vobis proprio ore loqui quàm ſcribo, increpando vos durius, q̄
ſcribere volo,[QVONIAM confundor].i.apud alios erubeſco, [IN vobis,] id eſt,de veſtri ſeductione.
Act.15 ❡Deinceps oſtendit ceſſationem legalium per myſticam expoſitionem ſcripturæ legalis. [DICITE]
id eſt,reſpondete [MIHI qui ſub lege vultis eſſe] id eſt, cærimonialibus legis iuſsionibus obedire , [LE-
GEM non legiſtis?] id eſt,an libros veteris teſtamenti legiſtis. Tanquam dicat, Vel non legiſtis,vel ma-
EPIST. le intellexiſtis.Ideo autem quæro an legem legiſtis,an ſpiritualiter intellexiſtis. [SCRIPTVM eſt enim]
Geneſ.21. in libro Geneſeos[QVONIAM Abraham duos filios] principales ac famoſiores cæteris , vputa Iſaac
Gene. 25. & Iſmahelem[HABVIT.] Habuit quoque alios multos poſt obitum Saræ de Cethura.[VNVM,] vi-
Geneſ.16 delicet Iſmahelem,habuit [DE ancilla] AEgyptiaca,Agar, quæ tamen vxor erat antequam Abraham
Geneſ.18 eam cognouit,aliâs fuiſſet adulter.[ET vnum] ſcilicet Iſaac,habuit[DE libera] id eſt,de Sara,quæ nun- G
quam ancilla Abrahæ erat,quamuis eum ex humilitate dominum appellauerit,quoniam illa fuit charita-
tis,non ſeruitutis ſubiectio. [SED qui de ancilla] prodiit,id eſt,Iſmael, [SECVNDVM carnem,] id eſt,
naturalem carnis propagationem,fœcunditatem atque originem,ſine miraculo [NATVS eſt.] Poterat
enim Abraham ſenex de iuuencula naturaliter generare. [QVI autem de libera] genitus fuit, videlicet
Iſaac [PER repromiſsionem] id eſt,ex præuia ac repetita dei promiſsione,& miraculoſa operatione na
Geneſ.21 tus eſt.Nam Sara ſterilis fuit & nonagenaria,muliebribus carens. Vnde diuina virtute data eſt ei fœcū-
ditas,ſæpius etiam promiſſa fuit natiuitas Iſaac. [QVAE ſunt per allegoriam] id eſt,myſticam ſignifica-
tionem [DICTA,] id eſt, adhoc vt ex ſenſu literali detur intelligi quid ſit credendum Allegoria etenim
inſtruit quid ſit credendum,[HAEC enim,] quę de Sara & Agar,ſeu de libera & ancilla,earumq́ue filiis
dicta ſunt,[SVNT] per allegoricam ſignificationem .i.deſignant [DVO teſtamēta. Vnum quidem] .i.ve-
Exod. 20 tus teſtamentū [IN monte Sinai] datum,vt patet in Exodo. Vnde in Deuteronomio legitur, Dominus
Deut 33 de Sina venit.Sina autē & Sinai idē ſignificant, [In ſeruitutē generans].i. vetus teſtamentū Iudæos ſer-
uituti legalium ſubdidit,eoſq; timore pœnarum,& ꝓpter temporalia ꝓmiſſa fecit deo ſeruire.[QVAE]
ſeruitus legalis ſeu timoroſa [EST] figuratiue [AGAR,] hoc eſt,per Agar ancillam Abrahæ deſigna-
tur.[Sina enim mons eſt in Arabia] minori ſituatus,q (vt dicitur) ſua magnitudine diuerſas tāgit pro-
Deuter.6 uincias,& in ſua extremitate fertur terrę promiſsionis vicinus.[QVI] mons Sinai [Coniunctos eſt] non
loco,ſed allegorico intellectu,[EI quę nunc eſt Hieruſalem] .i.terrenę præſentiq; ſynagogæ, quę tēpore H
Exod.21 Pauli in Hieruſalem fuit.Significat enim hanc plebem eiuſq; ſeruitutem.Seruitus autē legis per mortem
Syna ſignata,tunc viguit in Hieruſalem,in qua legalia & ſacrificia ſeruabātor, [ET ſeruit cum filiis ſuis]
id eſt,in ſynagoga Iudæorū cū perſonis ſibi ſubiectis ſeruit dn̄o ſeruili timore,vt patuit. [ILLA autē quæ
ſurſum eſt Hieruſalē] hoc eſt,eccleſia militans,ex gētibus maximè cōgregata. Quæ dicitur ſurſum, quia
ꝑ contēplationē & ſpem,atq; diuinū amorē,ad diuina erigitur,tamq; per inchoationē angelicæ cōuerſa-
tionis in cœleſtibus demoratur [Libera eſt] à ſeruitute peccati,& conditione ſeruili,ſeu obſeruātia legis,
Epheſ.1 [QVAE] Eccleſia [EST mater noſtra] in baptiſmo enim ex ea & ſpiritu ſancto renaſcimur. ❡Denique
Eſaiæ.54 quod ſit mater noſtra oſtendit authoritate prophetica.[SCRIPTUM eſt enim] in Eſaia, [LAETARE] corde
in domino,O [Sterilis quæ non paris].i.tu collectio gentium,quæ tēpore teſtamenti veteris fueras in-
fœcunda,& idololatriæ dedita, [ERVMPE & clama].i.ex interioris lætitię magnitudine in exteriorem
exultationem,laudem vocalem,& gratiarū actionem prorumpe. Ex abundātia enim cordis os loquitur.
Matth.12 Propter quod ait Pſalmiſta,Cor meum & caro mea exultauerunt in deū viuum, [QVIA multi filii de-
Lucæ.6 ſertæ] hoc eſt,plures ſunt filij eccleſiæ ex Gentibus adunatæ,quæ olim erat à deo relicta, [QVAM eius
Pſalm.83 quæ habet virum,] id eſt, ſynagogæ quæ habuit ſponſum cœleſtem , videlicet deum , cui in legis ſuſce-
ptione fuerat deſponſata. Certum eſt enim eccleſiam numero & merito excedere ſynagogam. [NOS
autem] Chriſtifideles o [FRATRES ſecundum Iſaac].i.iuxta typum & ſimilitudinem Iſaac [PROMIſ-
Ioan.3. ſionis] .i.cœleſtis benedictionis, & ſpiritualis generationis, [FILII ſumus] quia ex aqua & ſpiritu ſan-

A ctō renaſcimur, gratiamq́; cœleſtis beatitudinis obtinemus. Sic ergo per Iſaac deſignatur Eccleſia Chri
ſti. [SED quomodo tunc] ſcilicet tempore Abrahæ, [QVI ſecundũ carnem natus fuerat] hoc eſt, natu-
rali virtute, videlicet Iſmael [PERſequebatur eum qui ſecundũ ſpiritum].i. per repromiſsionem fuerat na- Geneſ. 21
tus, vtputa ipſum Iſaac, vt in Geneſi dicitur, Iſmael luſit cũ Iſaac. Quem ludũ Hebræi intelligunt, quod
compulerit Iſmael fratrẽ ſuum Iſaac luteas adorare imagines. Alij vero exponunt quod ſub ſpecie ludi,
interim læſerit eum, [ITA & nunc].ſ. tempore Pauli Apoſtoli carnales Iudæi, pſeudoapoſtoli, tyranni,
atq; hæretici ſecundũ carnem ex ſanguinibus nati, perſequũtur fideles ex deo natos, in quibus permanet
ſemen dei, hoc eſt, verbũ ſeu gratia Chriſti. Omnes enim qui volunt piè viuere in Chriſto, perſequutio- 2. Tim. 3
nem patiuntur. ¶ Contra vero hanc perſequutionẽ iuſtorum ab impiis ponit Apoſtolus conſolationem Geneſ. 21
idoneam. [SED quid dicit ſcriptura?] Et reſpondet, [EIICE ancillã & filium eius. Non enim hęres erit
filius ancillæ cũ filio liberæ] Hæc Saræ ſunt verba ad Abraham, quę quum vidiſſet Iſmaelem cum Iſaac
doloſe ludentem, irata dixit marito, Eijce.i. de domo noſtra expelle ancillam, hanc Agar, & Iſmaelem fi-
lium eius. Non enim hæres erit Iſmael cũ Iſaac. Hoc ſic factũ eſt ad literam. Per quod ſpiritualiter figu-
rabatur, ꝙ ſynagoga atq; legalis obſeruantia eſſent tẽpore euangelicæ legis à populo Chriſtiano ſeparan
dæ cõuerſatione, loco, & merito, & poſtmodũ præmio. [ITAQVE fratres, non ſumus ancillæ].i. veteris
teſtamenti, ſynagogæ, ſeu legalis obſeruantiæ [FILII, ſed liberæ].i. militantis eccleſiæ & libertatis Chri Act. 13
ſtianæ, [QVA libertate].i. per cuius libertatis cõmunicationem, ſeu infuſionem, [CHRISTVS nos libe- FINIS.
B rauit] formaliter, ſicut per gratiam ſaluat. Liberauit (inquam) nos ab onere legis, à iugo peccati, & dæ- Ioan. 8
monis dominio. Vnde per Euangeliſtam Ioannem dominus dicit, Si filius vos liberauit, verè liberi eritis.
Hæc ergo libertas, ſecundum gloſſam, eſt peccatorũ remiſsio, & fidei per dilectionem operantis iuſtifi- Col. 5.
catio. Vel ſic, Sumus filij liberæ, i. eccleſiæ libertate dilectionis vt ſponte, hilariter, & charitatiue, non ſer-
uiliter, formidoloſe, & coacte obediamus eccleſiæ, & domino miniſtremus: qua libertate in anima Chri-
ſti exiſtente, liberauit nos Chriſtus efficienter propria paſsione Chriſtus enim mera charitate, atq; ſpon-
tanea libertate ad charitatem pertinente pro nobis mori dignatus eſt. Iuxta illud Eſaiæ, Oblatus eſt, quia
ipſe voluit. Vnde & paſsione inſtante dixit ad Petrum, An putas quia non poſſum rogare patrem, & ex- Eſa. 53
hibebit mihi modo plus quàm duodecim legiones angelorum? Matt. 26.

CAP. V. [STATE, & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri.] ARTIC. V.

DENIQVE poſt ſtrenuas increpationes annectit Apoſtolus exhortationẽ ſalubrem, & ſanũ
conſilium cõtra errores, propter quos Galatas increpauit. ait enim, [STATE].i. cor rectum
& ad deum erectũ habete in fidei veritate, [ET nolite iterũ iugo ſeruitutis].i. onere legis in Galat. 4
ſeruitutem redigentis, ſeu legalium iuſsione [CONTINERI].i. concludi ſeu comprehendi, ita vt
tanto vos iugo ſubdatis, de quo Petrus teſtabatur, Neque nos neque patres noſtri illud por- Act. 15
tare potuimus. [ECCE ego Paulus] cui tanquam Chriſti Apoſtolo ad tertium cœlũ rapto, ſecure & ab- 1. Cor. 12
C ſolute credendum eſt, [DICO vobis quoniam ſi circuncidamini] more Iudaico [CHRISTVS vobis ni-
hil proderit] hoc eſt, ex fide, paſsione & merito Chriſti, nullum conſequimini fructum propter veſtram
peruerſitatem. Quemadmodum medicus optimus nihil prodeſt rebelli infirmo. [TEſtificor autem].i. fir-
miter aſſero [OMNI homini] ſiue Iudęo, ſiue Gentili [CIRcuncidenti ſe,] quaſi circunciſio neceſſaria ſit Act. 12.
ad ſalutem [QVoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ].i. circunciſionem accipiẽdo obligat ſe ad vni-
uerſa quæ pręcipiuntur in lege, videlicet ad obſeruantiam præceptorum moralium cærimonialiũ ac iudi
cialiũ. Quemadmodũ enim baptiſmũ ſuſcipiens obligat ſe ad præcepta Euangelii, & circunciſionẽ acci- Ioan. 14.
piens, ad vniuerſa legis mandata tenetur, ita vt tantũ teneatur ad alia, ſicut ad circunciſionẽ, quãuis abſo- Iacob. 2.
lutè nec ad hanc, nec ad totam legem obſeruandam ſit obligatus. Sed circunciſionem accipiendo, oſten-
dit ipſo facto quod ſe ad omnia obliget. [EVACVATI eſtis à Chriſto] id eſt, à participatione virtutum
beneficiorumque Chriſti inanes effecti eſtis legalia recipiẽdo. [QVI in lege iuſtificamini].i. per obſerua-
tionem legis Moſaicæ iuſtificari optatis aut creditis [A gratia] id eſt, gratuita iuſtificatione per fidẽ Chri-
ſti, imò ab ipſo habitu gratiæ, [EXCIDISTIS] peccãdo tam grauiter. Quod autem hoc ita ſit, patet ex
contrario. [NOS enim] Apoſtoli, primitias ſpiritus habentes, & omnes veraciter Chriſtiani [SPIRITV]
id eſt, ſpiritus ſancti inſtinctu; ſeu ſpirituali intellectu, [EX fide] Chriſti [SPEM iuſtitiæ].i. ſperatã iuſti- Rom. 8.
D tiam, ſeu plenum iuſtitiæ præmiũ.ſ. vitam æternam [EXPECTAMVS] quia per fidem & gratiam ſine Epheſ. 2
operibus legis ſaluari ſperamus. Sæpe autẽ in ſcripturis ſumitur ſpes, pro re ſperata. Merito autem ſic ex- Act. 15.
pectamus [NAM in Chriſto Ieſu neque circuncilio aliquid valet] ad ſalutem, tẽpore Euangelii diuulga-
ti, [NEQVE præputium].i. ritus gentilitatis Vtrunque enim æqualiter reputatur inane tempore nouæ le- Epheſ. 2
gis, [SED fides quę per dilectionẽ operatur,] implendo diuina præcepta, aliquid valet, & ſufficit ad ſalu-
tem. ¶ Porrò, fides ſine charitate informis eſt, & ſine operibus mortua eſt, ſi tamẽ opportunitas operan Iacobi. 2
di occurrat. Ad minus tamen in adultis exigitur actus interior charitatis & fidei ad ſalutem, quoniam ar- Marci 3
bor quę non facit fructum bonum excidetur. [CVRrebatis bene] O Galatæ.i. feſtinanter, & recto itinere
proceſsiſtis de via ad patriam, de exilio iſto ad paradiſum cœleſtẽ, de mediis ad vltimũ finem. Ita vt di-
cere potuiſſetis illud Pſalmiſtæ, Viam mãdatorũ tuorum cucurri. Hic autem curſus eſt feruens deſiderij
mentis ad deum, efficax quoq; executio cœleſtiũ pręceptorũ. [QVIS vos impediuit] ab iſto curſu [VERI- Pſal. 118
tati non obedire?].i. vt noſtræ verę prædicationi, euangelicæq́; doctrinæ nõ obediatis? [NEMINI] vos
ab hac obedientiã impedienti [CONSENSERITIS. Perſuaſio enim].i. topica argumentatio illorũ qua
vos ad legalia obſeruanda nituntur inducere, [NON eſt] quantum ad ſuam falſitatem ac deformitatem;
[EX eo qui vocat vos] id eſt, ex deo, qui vos per inſpirationem internam, & noſtram prædicationem vo- Matth. 15
cat ad fidei ſynceritatem & vitam æternam. [MODICVM fermentum totam maſſam corrumpit.]
Hoc ad literam ita eſt, Quod in epiſtola ad Corinthios plenius eſt expoſitum. Quo ſignificatur quod 1. Cor. 5.

pauci pestiferi, fallaces, & indurati totam fidelium congregationem inficiunt, ideo sunt vitãdi. [ERGO E
autem confido in vobis].i. de vobis, [IN domino] id est, quoniam ante virtutibus fuistis tam insignes,
spero nũc quòd resipiscetis à vestro errore. Ita [QVOD nihil aliud sapietis] perlecta hac epistola, nisi
quod ego vos docui. [QVI conturbat vos] id est, pacem & quietem mentis vestræ, quam in euange-
lica veritate habuistis, solicitat & subuertit, [PORTABIT iudicium] reprobationis, id est, debitam
pœnam sustinebit, nisi pœniteat, [QVICVNQVE sit ille] siue sit magnus, siue mediocris. Deus enim
Matth.13 nil mali impunitum relinquit. Iuxta illud Iob, Deus inultum abire non patitur. [EGO antem fratres
Iob.24 si circuncisionẽ adhuc prædico] obseruandam, vt mihi à pseudoapostolis illis imponitur. Qui, vt fa-
cilius Galatas ad legalium obseruationes inducerẽt, asseruerunt Paulum apud alios adhuc circuncisio-
nem prædicare. Si ergo hoc ago, [QVID].i. qua ratione, [ADHVC persecutionem patior?] à Iudæis.
Tanquam dicat, nulla. Ob hoc quippe præcipuè indignabantur, & pœnas intulerunt Iudæi aposto-
lo, quia cessationem circuncisionis ac sabbati docuit. Vnde si circuncisionẽ adhuc prædicasset in gen
Act.13 tibus, cessassent Iudæi persequi ipsum. [ERGO] Hoc est, si circuncisionem doceo obseruandã, [Eua-
1.Cor.1. cuatum].i. ablatum [EST scandalum crucis].i. offendiculum passiuũ seu scandalizatio Iudæorũ quo
Ephes.2 irascuntur. Offenduntur seu scandalizantur de hoc quod gloriam crucis prędicamus, asserentes ad sa-
lutem sufficere fidem & gratiam dominicæ passionis, magisq; constare salutem in cruce, q̃ in circun-
cisione. Si itaque Paulus circuncisionem docuisset, vt falsi illi dixerunt, non fuissent Iudæi sic conci- F
tati aduersus eum. Et quoniam Galatis innotuit Iudæos persequi Paulum, & scandalizari in prędica-
tione ipsius, idcirco per hæc innuit eis apostolus falsum esse quod sibi imponebatur à peruersis. [VTI-
NAM & abscindantur].i. à societate fidelium, & vestro conuentu penitus remoueantur, imò & defi-
Eccl.10 stant, quantum ad culpam, [QVI vos conturbant] ingerendo auribus vestris falsam doctrinã, & in-
quietantes cor vestrum. [VOS enim in libertatem].i. exonerationem à seruitute legalium. Vel, in li-
Iaco.1 bertatẽ.i. euangelicã legẽ, quę a Iacobo vocatur lex pfectę libertatis, qm̃ a seruitute peccati ac dæmo
nũ saluat. Vel, in libertatẽ, charitatis, [Vocati estis] per gratiã Christi, qui nos à iugo legis absoluit, vt
Act.15. nõ timore, sed amore moueamur ad cultum diuinũ. Veruntamen qm̃ non est libertate hac abutendũ,
subiũgitur, [TANTVM].i. hoc solum vos precor ac moneo, [NE libertatem] vobis collatam, [IN oc-
2.Pet.2 casionem carnis detis].i. ad satisfaciendum carnalibus concupiscentiis expendatis. Libertas nempè
multis peccandi occasio est, quoniam pœnam non metuunt. Nam & hæretici quidam fuerũt, qui si-
bi per spiritus libertatem omnia licere asseruerunt, qui vtique omnium vitiorum miserrimæ serui-
tuti subiecti fuerunt, [SED per libertatem] diuinam atque fraternam [SERVITE in inuicem] hoc
est, ex dilectione interna, ac pura procedite ad charitatiua obsequia, mutuo succurrendo in spirituali- G
Ioan.13. bus ac temporalibus, prout perfecta charitas (quæ omnia facit cõmunia) exigit. [OMNIS enim lex]
id est, vniuersa legis præcepta [IN vno sermone impletur].i. per obseruationem vnius præcepti cu-
stodiuntur. De quo sermone præceptiuo subiungitur, [DILIGES proximum tuum sicut teipsum].i.
Leuit.19. spiritualiter, & propter deum, in deo, & in ordine ad vitam æternam. Licet enim duo sint charitatis
Mat.22 præcepta propter materialem distinctionem obiecti, (de quibus ait Saluator, In his duobus manda-
Marci.12 tis tota lex pendet & prophetæ) vna tamen est charitas, qua deus proximusque diligitur. Ideo hoc lo
Rom.13 co, & alibi sæpe vnum mandatum in alio includitur. Vnde cum in dilectione proximi dicitur lex
Iacobi.2. impleri, in dilectione proximi comprehẽditur dilectio dei. ¶ Porrò verbum hoc, Diliges proximum
Leuit.19. tuum sicut teipsum, in Leuitico habetur, [QVOD si inuicẽ mordetis] verbis pungitiuis & pessimis,
[ET comeditis].i. fraudatis & deuoratis temporalia vel spiritualia bona vestra mutuoq; corrumpẽdo,
1.Tim.6 [Videte].i. attendite [NE ab inuicem consummamini].i. penitus pereatis in anima & corpore. Tan-
quam dicat, Nisi à morsu inuidiæ, & mutua corrosione ac nocumento abstinueritis, anima vestra &
corpus, & omne esse spirituale atque gratificum perdet in seculo isto, pœnasq; æternas sentiet in in-
EPIST. ferno. [DICO autem].i. admoneo vos [IN Christo].i. secundũ Christi doctrinã. [Spiritu ambulate].i.
Dionysi° secundum spũs sancti instinctum agite. Vel, per spiritum designatur ratio, cuius iudicium in omnibus
sequi debemus; quoniã optimum hominis est esse secundũ rationem, vt Dionysius protestatur, [ET H
Genes.8 desideria carnis non perficietis].i. carnales concupiscentias non deducetis ad effectũ, neq; præbebi-
tis eis consensum, qui corã deo pro opere reputatur. [CARO enim].i. appetitus sensitiuus, seu anima
Eccl.18 secundũ carnem, vel ipse homo ex parte sensualitatis, [CONcupiscit aduersus spiritum].i. ea desiderat
quæ directè sunt rationi cõtraria, videlicet delectationes sensibiles. De quibus scriptũ est, Post concu
piscentias tuas non eas, & a voluptate tua auertere, [SPIRITVS autem].i. appetitus intellectualis, seu ra
tio vel anima secundũ partem sui superiorẽ, cõcupiscit [ADuersus carnem].i. ea quę carni & sensuali-
tati laborem & tædiũ ingerunt, vtpote spiritualia bona, continentiã, sobrietatem, diuinorũ frequen-
tem ac stabilem vacationẽ, quibus caro castigatur, fatigatur, & attenuatur. [Hæc enim] videlicet ca-
ro & spũs, [SIBI inuicẽ aduersantur] appetendo contraria, vt dictũ est, Caro quippe cupit bona de-
lectabilia, & vtilia etiã inordinate, seu vltra necessitatẽ. spiritus autem bona honesta per respectum ad
deum, [VT non quæcunq; vultis] secundũ rationis iudicium [FACiatis] propter sensualitatis rebel-
Rom.7 lionem. Quemadmodũ alibi dicit Apostolus, Non quod volo bonũ, hoc facio. Vel sic, sibi hæc aduer-
Prou.27. santur, vt non quæcunque vultis, i. non omnia ad quæ inclinationem habetis, faciatis. Sed per ratio-
nem vitia carnis refrenetis. Sicq; dilectio illa, vt tenetur concomitanter, quia ex illa mutua aduersa-
tione sequitur, vt nõ liceat nobis omnia operari quę volumus. Hinc etiã testatur Petrus, Charissimi
1.Petri.2. (inquiens) obsecro vos abstinere a carnalibus desideriis. quę militãt aduersus animã. [QVOD si spiritu
ducimini].i. à spiritu sancto [NON estis sub lege].i. legalibus obseruantiis non subiicitis vosmetipsos,
2.1 Tanquam dicat, In hoc constat vos esse deceptos quod legis iugo subditi estis. ¶ Sciendũ autẽ quòd

A ſpiritus multis modis accipitur in ſcripturis. Primo, pro intellectuali & ſeparata ſubſtantia, ſicq; deus, & Ioan.4
angeli ſpiritus appellantur. Vnde & illud, Spiritus eſt deus. Et in Actibus, Sadducęi dicunt, nec ſpiritum, Act.23.
nec reſurrectionem eſſe. Vbi per ſpiritum angelus deſignatur. Secundo, pro ſubſtantia animæ, vt dũ Ste-
phanus ait, Domine, accipe ſpiritum meum. Tertio, pro ſuperiori parte rationis, ſicut hoc loco. Quarto,
pro virtute imaginatiua, vt ibi, Fui in ſpiritu dominica die, Quinto, pro ſubtili humore, per quem anima Act.7.
operationes vitales exercet in corpore. Sapiens, Spiritus diffundetur tanquam mollis aer. Sexto, pro aere Apoca.1
vel vento. De quo quidem exponũt illud Geneſeos, Spiritus domini ferebatur ſuper aquas. Item & illud, Sapien.3.
Spiritus vbi vult ſpirat. ¶ Deinde de operibus carnis, quibus ſpiritus reluctatur, tractat Apoſtolus, Ope- Geneſ.1.
ra enim carnis proprie nominãtur ad ea quæ caro inclinat. Vt ſunt gula, & luxuria, germinaque eorum. Ioan.3
De quibus ſubditur, [MANIFESTA autem] i. apertam malitiam habent, & naturali ratione opponun Roma.8
tur, [SVNT opera carnis. Quæ ſunt fornicatio] i. coitus ſoluti cum ſoluta, [IMMVNDITIA] i. vitium contra Epheſ.4.
naturam [IMPVDICITIA] quantum ad geſtus prouocantes libidinem. in aſpectu, tactu, & oſculis, [LVXVRIA] 3.Reg.11.
Quæ eſt nomen commune, quo cæterę ſpecies luxuriæ iam non expreſſæ deſignantur. [IDOLORVM ſerui
tus] i. idololatria, quæ interdum ex luxuria generatur, vt patet in Salomone, [VENEFICIA] id eſt, ſortilegia,
[INIMICITIÆ] quæ ex carnali generantur amore, [CONTENTIONES] verborum [AEMVLATIONES] i. inuidẽtiæ
eorum quæ idem appetunt, ſed vnus per alium impeditur, ſicut plures ad prælationem aſpirant, [IRAE]
id eſt, appetitus vindictæ [RIXAE] i. lites verboſæ, [DISSENSIONES] animorum, quantũ ad partialitates,
B [SECTAE] i. ſeparatiões diſſentiẽtium iam firmatæ, [INVIDIÆ, homicidia, ebrietates, comeſſationes] i.
aſsidue comeſtiones, [ET his ſimilia, quæ prædico vobis,] vitanda, antequam morte præoccupemini, Roma.8
[SICVT prædixi. Quoniam qui talia agunt] ſ. aliquod horum ſecundum ſuam perfectam rationẽ, [RE 1.Ioan.5
GNVM dei non conſequentur.] Ex quo duo ſequuntur Primũ, quod omnia hæc ſint peccata mortalia.
Alterum quod damnati nunquam liberabuntur aut ſaluabuntur. ¶ Inſuper enũmerantur opera ſpiritus,
id eſt, quæ à ſpiritu ſancto in nobis fiunt, & ſpiritui noſtro rationali inſunt atque cõueniunt. Dicũtur au-
tem hæc opera, fructus, ad ſimilitudinem fructus materialis. Sic enim huiuſmodi fructus ex terra aut ar-
bore oritur, & cum quadam dulcedine deguſtatur: ſic opera iſta à ſpiritu ſancto principaliter atque à no
ſtro ſpiritu diuinitus confortato naſcuntur, animamque delectãt. Ait ergo, [FRVCTVS autem ſpiritus]
ſancti, ſeu noſtri, [EST charitas] id eſt, actus dilectionis per modum ignis ad cœleſtia ſcãdens ac eleuãs.
[GAVDIVM] hoc eſt, diffuſio animi in cõceptione boni honeſti. Quod alio loco vocatur gaudium in Rom.14.
ſpũ ſancto, nec competit reprobis. Eſt tamen & aliud gaudium ſeculare, vanum, & falſum. De quo dici-
tur in Ioanne, Mundus gaudebit. Et apud Iob, Gaudium hypocritæ ad inſtar puncti, [PAX] i. tranquil- Ioan.16.
litas mentis ſeu quietatio eius in bono, [PATIENTIA] in aduerſis. i. æquanimis perpeſsio contrariorũ, [LON- Iob.20.
ganimitas] ſpei, in præſtolando bona diuinitus promiſſa, [BONITAS] i. beneuolentia, [BENIGNITAS] i. bene-
C uolentiæ executio, ſed largitio facultatum, [MANſuetudo] i. tractabilitas, iram repellens, [FIDES] i. fidei
certitudo, ſiue fidelitas, [MODESTIA] i. moderatio in verbis & actibus, [CONTINẽTIA] id eſt, refrenatio volu-
ptatis laborioſa, [CASTITAS] id eſt repreſsio venereorum & concupiſcentię ſine impugnatione atque
labore. Continentia enim & caſtitas quãuis circa idẽ verſentur, nihilominus tamen diſtinguntur. Quo-
niã continens ſuſtinet concupiſcentias fortes, ſed non vincitur. Caſtus vero nec ſuſtinet eas, vnde nec ſu
peratur. ¶ Denique horum duodecim fructuũ ſpiritus (ad quos alij fructus reducuntur) diſtinctionem
ac ſufficientiam ſanctus Thomas in prima ſecundæ ponit, hoc modo, Fructus diſtinguntur ſecundũ va- Thomas.
rium proceſſum ſpiritus ſancti in nobis. Primo enim mens ordinatur in ſeipſa per amorem, qui eſt radix
omnium affectionum. Ideo primus fructus eſt charitas, ſine qua nihil rationem fructus ſortitur, & in qua
ſpũs ſanctus ſpecialiter datur. Secundo ponitur gaudium, quod ex charitate producitur, quoniam amãs
habendo amatum in ſe gaudet de eius præſentia, quam efficit charitas. Iuxta illud Euãgeliſtæ, Qui ma-
net in charitate, in deo manet, & deus in eo. Tertius fructus eſt pax, quæ eſt perfectio gaudij. Primo, pro- 1.Ioan.4.
pter quietem ab exteriori perturbatione. Aliter nanque non eſſet gaudium perfectum. Secundo, propter
interioris ac fluctuantis deſiderij ſedationem. Vnde per hæc tria bene ſe habet anima in bonis. In malis
D quoque bene ſe habet dupliciter. Primo, ne ex imminenti malo turbetur, quod fit per patientiam, quę eſt
quartus fructus. Secundo, ne ex dilatione boni ſperati frãgatur, quod fit per longanimitatis, quæ eſt quin
tus fructus. Secundo, bene diſponitur homo ad id quod eſt iuxta ſe. ſ. ad ſuum proximum. Primo, per vo-
luntatem benefaciendi, quod pertinet ad bonitatem, quæ eſt ſextus fructus. Secundo, per voluntatis iſtius
executionem, quod fit per benignitatem, quæ eſt ſeptimus fructus. Tertio, æquanimiter tolerando mala
illata, quod fit per manſuetudinem, quæ eſt fructus octauus. Quarto, ne proximis fraude aut dolo nocea
mus, quod fit per fidem pro fidelitate acceptam. Si vero fides ſumatur pro certitudine fidei, quę eſt virt'
theologica, ſic per eam bene diſponitur homo ad id quod ſupra ſe eſt, hoc eſt ad deum, ſubdẽdo ei pro-
prium intellectum. Tertio inſuper rectè diſponitur ad id quod infra ſe eſt. Primo, quantum ad verba &
actus, quod eſt per modeſtiam, quę ponitur decimus fructus. Secundo, quãtum ad interiorem paſsionem
ſeu concupiſcentiam. Et ita ponuntur alij duo fructus, videlicet continentia & caſtitas, quorum differen
tia poſita eſt. Quoniam vero iuxta præhabita, fructus nominat operationem. Charitas, patientia, mãſue
tudo, &c. prout fructus ponuntur, nõ accipiũtur pro ipſis habitibus, ſed habituum actibus. Sciendũ quo-
que quod fructus vocãtur non ſolum actus virtutum delectabiles, ſed etiam delectationes actibus vir-
tuoſis annexæ. Idcirco prædicta omnia accipi poſſunt tam pro actibus virtuoſis quàm pro delectationi
bus mundis. ¶ Iterum aduertẽdũ, quod virtutes & dona conueniunt in hoc quod ſunt habitus. Sed vir-
tutes perficiũt potentias animæ. Dona vero perficiũt ipſas virtutes. Simili modo beatitudines & fructus
conueniũt in hoc, quod ſunt actus virtutum ſeu donorum. Sed beatitudo ſuperaddit ad rationem fructus
excellentiam quãdam. Beatitudines nanque ſunt actus præcipuarum virtutum. Propter quod potius at-

tribuuntur donis quàm virtutibus. Omnes ergo beatitudines fructus dici possunt, non autem econtrario E
[ADVERSVS huiusmodi] fructus spiritus [NON est lex] prohibens eos, sed pro eis est lex. [QVI au-
tem sunt Christi] per fidem & charitatem perfectam. i. imitatores crucifixi [CARNEM suã crucifixerũt]
FINIS id est, spiritualiter mortificauerunt eam macerando, affligendo, domando [CVM vitijs] exterioribus [ET
EPIST. concupiscentijs] interioribus, tam vitia quàm concupiscentias persequendo & occidendo. ¶ Deinde
Apostolus exhortationem conuertit ad Galatas, [SI (pro quia) spiritu] id est, rationis iudicio, vel spiritꝰ
Matth.5 sancti operatione, [VIVIMVS] intra nos vita gratiæ [ET spiritu ambulemus] id est, rationis iudicium
seu spiritus sancti instinctum sequamur in conuersatione exteriori & vita alij exemplari, vt luceat lux no
stra coram hominibus, quatenus videntes opera vestra bona ædificentur, & deum glorificent. Veruntа-
men ne in hoc aliquo modo propriam gloriam intendamus, subiungitur, [NON efficiamur inanis glo-
riæ cupidi] id est, non appetamus ab hominibus æstimari aut honorari [INVICEM prouocantes] ver-
1.Ioan.3 bis vel signis [INVICEM inuidentes.] Inuidia enim quum directè aduersetur charitati, quæ est animæ
Ioan.13 vita, maximè perhibetur mors esse animæ. Hinc est illud Ioãnis, Qui nõ diligit, manet in morte. Omnis
qui odit fratrem suum, homicida est. Propterea dicit Saluator, In hoc cognoscent omnes, quia discipuli
mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.

CAP. VI. [FRATRES, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.] ARTIC. VI. F

HORTATVR demum Apostolus in huius capituli exordio prælatos & perfectiores, vt
imperfectis & subditis pie condescendant atque subueniant. Ait enim, [FRATRES &
si præoccupatus] i. quãuis præuẽtus seu cõprehensus [FVERIT homo] ex subito mo
tu passionis, infirmitate seu ignorãtia, [IN aliquo delicto] ex huiusmodi causa exorto,
[VOS qui spũales estis] hoc est, virtutibus exercitati [HVIVSMODI] hominẽ [INSTRVITE]
id est, ad vitã veritatis inducite atque corrigite [IN spiritu lenitatis] .i. animo mansue-
to ac dulci, nõ impetuoso, aut grauiter indignãti [CONSIDERANS teipsum. i. propriæ cõdi
Lucæ.6. tionis fragilitatẽ attendẽs [NE & tu tẽteris] .i. simili modo delinquas. Hoc est, Estote alijs misericordes &
Prou.11. cõpatientes, vt & vos misericordiã cõsequamini, si culpã incideritis. Etenim beati misericordes, quoniam
Eccle.38 ipsi misericordiã cõsequẽtur. Et benefacit animæ suæ homo misericors. Propterea quoq; & alibi dicitur,
Memẽto iudicij mei: sic enim erit & tuũ. Mihi heri, & tibi hodie. Mutat autẽ hoc loco Apostolus nume
rum, sicut frequẽter fit in scripturis. [ALTER alterius onera portate] .i. defectus vestros, & infirmitates,
Ephe.4 atq; peccata mutuo patiẽter sufferte, orãdo ꝓ alterutro, mutuo succurrẽdo verbis ac rebus. Vnde & alibi
ait, Supportãtes inuicẽ in charitate. Hoc verbo redarguũtur cõplures, qui in aliorũ defectibus mox inflã-
Ioan.13 mantur. & rigide quasi sub specie iustitiæ afficiũtur. Propria vero vitia nõ corrigũt, neq; ab alijs durè in-
crepari dignãtur. [ET sic adimpletis legem Christi] id est, charitatis præceptum. De quo ait Christus, G
Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos. Hæc itaque agite, & nolite in delicto
1.Cor.4 præoccupatum durè corripere, quamuis ex deliberatione seu certa malitia peccans sit durè corripiendus.
[NAM si quis existimat se aliquid esse] à seipso, vel spiritualiter, seu comparatione sanctorum. [CVM ni-
hil sit] à seipso. & quãtum ad esse gratuitum spirituale ac meritorium, seu cõparatione sanctorum. Nam
Psalm.38 & si aliquid esset per gratiam, tamen reputando se tumide, perdit quod habuit. Iuxta quod dicitur, Sola
Eccle.10 superbia destruit omnia si comitetur. Hinc ait Psalmista, Substantia mea tanquam nihilum ante te. Item
1.Cor.11. Ecclesiasticus, Quid superbis (inquit) terra & cinis? [IPSE se seducit] id est, in falsitatẽ præcipitat, &
2.Cor.10. damnationem incurrit. [OPVS autem suum probet vnusquisque] id est, totam vitam suam prudenter
2.Cor.1. examinet, [ET sic in semetipso tantam gloriam habebit] id est, de proprijs bonis, seu conscientiæ suæ te-
1.Cor.2. stimonio exultabit si fuerit virtuosus. Non tamen finaliter aut principaliter in se, sed in domino. Iuxta il-
lud, Qui gloriatur, in domino glorietur. Vnde & dictum est, Gloria nostra hæc est testimonium conscẽ
tiæ nostræ, [ET non in altero] id est, de factis & meritis aliorum non præsumet, neque aliorum laude &
adulatione lætabitur. Quis enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis? [VNVSQVISQVE
enim onus suum] causam quam cum districto iudice habet expedire, seu conscientiæ suæ grauamen, vel
Apoc.4 vitiorum suorum vltionem, vel actionum suarum manipulum, [PORTABIT.] Opera enim illorum se- H
quuntur illos. ¶ Porrò, prædicta iam verba Apostoli non secundum superficiem literalem, sed sapienter
intelligenda sunt. Aliàs enim inuicem secum pugnarent. Dixi nanque, Alter alterius onera portate. Nũc
Roma.4. vero adiunxit, Vnusquisque onus suum portabit. Quasi vnus non sit portaturus onus alterius. Item alibi
1.Cor.1. dicit, Nemo glorietur in hominibus. Et, Qui gloriatur, in domino glorietur. Nunc autem testatus est, In
semetipso tantum gloriam habebit. Sed si sane intelligantur, & modus, ac ordo, atque intentio, quibus in-
troducuntur, pensentur, nulla erit discordia [COMMVNICET autem] id est, se cõformet, vel subueniat
1.Cor.9 [IS qui catechizatur] hoc est, instruitur [VERBO] sapientiæ salutaris [EI qui se catechizat] id est, suo
instructori [IN omnibus] .i. operibus, non autem in vitijs. Vel, in omnibus bonis, id est, diuitijs seu facul-
1.Cor.3. tatibus, vt ei in temporalibus administret, à quo spiritualia bona suscipit. [NOLITE errare] à luce verita
tis, & via iustitiæ, excusando vos à prædicta communicatione, vel aliorum præceptorum executione.
[DEVS non irridetur] id est, non fallitur. Ideo scit, an excusatio sit cõdigna & verax. Quod autem deus
Psal.48 non irridetur, hinc constat. [QVAE autem seminauerit homo] id est, opera quæ in hoc vita effecerit, quę
Apoc.22 ad futura præmia comparantur, sicut semen ad fructum, [HAEC & metet] id est, horũ fructum, seu mer
cedem recipiet. Iuxta illud, Anima eius in vita ipsius benedicetur. Item & illud, Ecce venio cito, & mer-
ces mea mecum est, dare vnicuique iuxta opera sua, [QVONIAM qui seminat in carne] id est, carna-
liter viuit, impetum passionum sequendo, [DE carne] id est, pro vitijs carnis [METET] id est, recipiet
[CORRVPTIONEM] peccati ac mortis æternæ. [QVI autem seminat in spiritu] id est, spũaliter

A conuerſatur, rationis ſententiam, & charitatis inſtinctum ſemper ſequendo. [DE ſpiritu] i. pro operibus
ſpiritualibus, vel de ſpiritu ſancto, tanquam à remuneratore, [MATAT vitam æternam] hoc eſt, cœleſtẽ
beatitudinem conſequetur in præmium. [BONUM autẽ. i. opus virtutis, [FACientes non deficiamus] i. ne-
quaquá ceſſemus, nec tepeſcamus. Non enim coronatur, niſi qui legitimè certauerit. Et qui perſeuraue- 2.Tim.2.
rit in finem ſaluus erit. [TEMpore enim ſuo] i. hora diuinæ retributionis, videlicet cum ab omni culpa & Matth.10
pœna fuerimus abſoluti, ſiue in hac vita, ſiue in purgatorio [METEMVS,] id eſt, æternam glóriam reci- &.24.
piemus [NON deficientes] i. finem non habituri præmij tanti, nec plus appetituri, quàm dabitur, [ERGO
dũ tẽpus] promerendi [HABemus] i. quãdiu durat vita hæc præſens [OPAremur bonũ ad omnes] id eſt,
omnibus quantum poſsibile eſt, benefaciamus (ſicut generalis exigit charitas) corporalia ſeu ſpiritualia FINIS.
bona noſtra eis communicando, [MAXimè autem] operemur bonum [AD domeſticos fidei] i. eccleſiæ Epheſ.2
filios veros Chriſtianos, quibus alibi dicit Apoſtolus, Iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſã
ctorum & domeſtici dei. Qui ergo nobis magis coniuncti ſunt, his magis benefacere obligamur. Chari-
tas nanque eſt ordinata. Propter quod rurſus alibi ait Apoſtolus, Si quis (inquiens) ſuorũ, & maximè do 1.Tim.8
meſticorum, curam non habet, fidem negauit, & eſt infideli deterior. [VIdete qualibus literis ſcripſi vo-
bis mea manu] i. conſiderate quali ſermone ego præſentem epiſtolam dictaui, & manu propria ſcripſi,
ne quis vos decipiat, dicendo epiſtolá hanc non eſſe miſſam à me, vel ſimili ſtylo vobis ſcribẽdo [QVI- Collo.3
CVNQVE enim volunt placere] id eſt, ſibijpſis [IN carne] veſtra, id eſt, præputij veſtri circunciſione
B Vel, qui volunt placere Iudæis incredulis in carne. i. in carnalibus obſeruantijs, [HI cogunt] id eſt, vehe-
menter & importunè quęrunt & excitant, [VOS circuncidi] id eſt, in corpore [TANtum] i. pręſertim ad
hoc [VT perſecutionem crucis Chriſti] i. perſecutionem pro fide & paſsione ſaluatoris, [Non patiãtur]
à Iudæis qui eos perſequebantur, qui ceſſationem legalium docuerũt. Pſeudo enim apoſtoli legalia ſimul Act.15.
cum Euangelio prædicauerunt, ne à Iudæis infidelibus paterentur moleſtias. [NEque enim qui circunci
duntur] Carnaliter [LEgem cuſtodiunt] ſpiritualiter, neq; præceptis legis moralibus verè obtemperãt,
[SED volunt vos circũcidi, vt in carne veſtra] i. de veſtra circũciſione carnali [GLoriẽtur] inaniter quaſi
volũtatis ſuę effectũ in vobis adepti. [Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti]
id eſt, in contemplatione filij dei crucifixi, & beneficiorũ ipſius, videlicet in conſideratione paſsiõis, cha
ritatis, & obedientię Chriſti. Per hoc tamen non excluditur gloriatio in diuinitate, & excellentia ſaluato-
ris, quoniam gloriatio crucis ordinatur ad illam ſicut ad vltimum finem. Vnde & illa datur in iſta intelli-
genda. Abſit itaque à me gloriari in circunciſione, in cęrimonialibus legis, in rebus caducis & vanis. Sed
hæc ſit gloriatio mea, in Chriſti paſsione occupari, eius beneficia meditari, ipſius veſtigia ſequi. [PER Roma.1
quem] Chriſtum. i. per cuius gratiam paſsionem, & imitationẽ, [MIHI mũdus crucifixus eſt,] hoc eſt,
mortuus. Vt puta tam homines ſeculares, quàm concupiſcẽtię atque diuitię ſeculi huius, ita vt talia mihi
non ſapiant, nõ delectent, non vniant, nec me ſibi coniungant inordinato affectu [ET ego mundo] per
C Chriſtum crucifixus, id eſt, mortuus ſum, ita vt mundo non placeam, non viuam, neque communicem.
Iuxta illud, Quoniam propter te mortificamur tota die. ¶ Denique ideo abſit mihi gloriari niſi in cru- Pſal.43
ce Chriſti. [IN Chriſto enim Ieſu neque circunciſio aliquid valet,] Ad veram ſalutem, [NEQVE prę-
putium] id eſt, ritus gentilitatis, [SED noua creatura] id eſt ſpiritualis regeneratio ex aqua & ſpiritu, ſeu
vita recens per gratiæ quotidianam innouationem. [ET quicunque hanc regulam] id eſt, gloriatiõis hu 1.Ioan.3
ius rectitudinem atque menſuram, [SEcuti fuerint, pax] interna, id eſt, tranquillitas cordis ſit [SVPER il
los & miſericordia] id eſt, peccatorum remiſsio [ET ſuper Iſrael dei] id eſt, ſuper electos Iudæos lega- Ioan.14
lia ſucceſsiue deſerentes, & fidem catholicam amplectentes, ſit pax iſta & miſericordia. [DE cætero ne-
mo mihi moleſtus ſit] docendo, aut mihi imponendo obſeruationem legalium. Vel ad delectamẽta prę-
ſentis vitæ me exhortando. [EGO enim ſtigmata Ieſu] id eſt, ſigna vulnerum, & ſimilitudinẽ pœnarum Matth.16
Chriſti, [In corpore meo porto] baiulando crucem meam indeſinenter, & Chriſtum ſequendo, eiuſque Lucæ.9.
paſsioni me pro viribus conformando. [GRATIA domini noſtri Ieſu Chriſti] Sit [CVM ſpiritu ve-
ſtro] id eſt, in anima veſtra. O [FRATRES, Amen.] Hæc eſt gratia gratum faciens quæ à tota trinitate
D infunditur, quamuis interim etiam vnicuique diuinæ perſonę attribuatur. Tota enim ſuperbeatiſsima tri-
nitas inſeparabiliter operatur ad externa. Quæ eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus, Amen.

IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS
PROOEMIVM.

OMNIS qui audit verba dei, & facit ea, aſsimilabitur vero ſapienti qui ædificauit do- Marci.7
mum ſuam ſupra petram. Merito diuina ſcriptura multipliciter eos commendat, qui Pſal.128
in ſemitis mandatorum cœleſtium ſtabiliter atque ardenter perſiſtunt, tentationibus
efficaciter reſiſtentes, cunctaſque perſecutiones pro amore iuſtitiæ fortiter ſuſtinen-
tes. Non enim minoris laboris ac laudis eſt in bono cœpto perſeuerare quàm illud in
choare. De horum numero fuerunt Epheſij (ab Aſia minori Aſiani vocati) quibus
iam nunc declarandum ſcribit epiſtolam. Scribit autem ex Roma in carcere poſitus
per Tychicum diaconum. ¶ Porrò Epheſij non à Paulo conuerſi ad fidem, ſed in bonis ab ipſo confir-
mati fuerunt. Et quia in fide & in ſanctis operibus permãſerũt ſtabiliter, falſisq; doctoribus ſpretis euã-
gelicæ ſapientiæ adhęſerunt, ideo non increpatoriam, ſed commendatoriam ac conſolatoriam eis ſcribit
epiſtolam, prouocans eos ad meliora, & ad gratias domino referendas eos inducens, præcipuè docens o-
mnem virtutem perfectionemque noſtram diuinæ pietati ac gratiæ aſcribendam. Et in ipſo epiſtolæ ex-
ordio ſolito more procedit.

Roma. 1 P A V L V S Apostolus Christi Iesu per voluntatem dei].i.à diuina voluntate ad aposto-
Galat.1. latum efficienter promotus scribit[S A N C T I S omnibus].i.firmis & dignis Christifi-
1.Cor.1. delibus[Q V I sunt Ephesi].i.in vrbe sic dicta commorantur,[E T]pro.i. [Fidelibus[qui
P sunt]I N Iesu Christo[per fidem & charitatem, sicut mẽbra in capite. Vel per sanctos,
intelligit prælatos & perfectiores. Per fideles vero imperfectiores ac subditos.[G R Atia
EPIST. vobis]detur,[E T pax à deo patre nostro,& domino Iesu Christo] ¶[Salutatione pre-
Psal.66 missa,à gratiarũ actione orditur, & ait.[B E nedictus deus & pater domini nostri Iesu
Galat.1. Christi]Omnia hæc in prædicta verba in præcedentium exordijs epistolarum scripta atque exposita
Ephes.1. sunt.Idcirco hæc prætermitto,[Q V I] deus & pater noster[B E N E dixit nos[.i.benedictos, & gratiosos
nos fecit,dando nobis munera cœlestium gratiarum. sicut subiũgitur, [I N omni benedictione spirituali]
id est,in omni dono gratiæ liberaliter dato,nostroque cordi infuso, ita vt benedictio ista sit causa forma-
1.Reg.25. lis,per quam à deo effectiue benedicti sumus. Frequẽter autem accipitur in scripturis benedictio pro do
no liberali.Sicut enim Abigail ait ad Dauid, Accipe benedictionẽ quã attulit famula tua. Benedixit ita-
Philip.3 que nos in omni benedictione saltẽ in genere. Et hoc[I N cœlestibus]bonis seu gratijs. Vel ad hoc,vt ad F
cœlestia regna perueniamus. Vel omni benedictione habẽda perfecte in cœlestibus mãsionibus,[I N Chri
sto Iesu,] hoc est merito Christi,siue per Christũ tanquam per mediatorẽ,[S I cut elegit nos,[id est,præ
alijs multis seu reprobis ad ęternam beatitudinẽ præordinauit,[I N ipso]id est,in Christo, seu per Chri-
Ioan.13 stum.Ita vt pater & Christus(seu filius)imò & cũ eis spiritus sanctus sint vnus elector,sicut vnus crea-
Ioan.15 tor.Vnde Christus testatur,Ego scio quos elegerim.Et rursus,Nõ vos me elegistis,sed ego elegi vos.Ele
git ergo nos in ipso,[A N T E mundi cõstitutionẽ,] hoc est ab æterno,quæ electio ex dilectione processit.
Potest quoque sic accipi,vt pariter dicatur nos elegisse in Christo ante mũdi constitutionẽ, quoniam ab
æterno disposuit per Christi incarnationẽ ac passionẽ impẽdere nobis suæ æternæ electionis effectũ, id
est,veram salutẽ[V T essemus sancti]id est, puri in anima,[E T immaculati] in opere[I N cõspectu eius,]
hoc est coram deo,videlicet vere,seu diuino iudicio, non tantum humano, [In charitate,]quæ est vita
decorque animæ,id est,per actum charitatis interiorẽ,sine quo nihil est meritorium. Vnde per charitatẽ
efficimur sancti in affectu,& immaculati in effectu.[Q V I] pater [P R A E destinauit,]hoc est ad vitã æter-
nam in sua dispositione præmisit seu præordinauit,[Nos in adoptionem filiorum].i.ad hoc vt bona gra
tiæ quæ filijs adoptiuis præstãtur,nobis donentur. Quod aũt subiũgitur,[P E R Iesum Christum,] referri
potest vel ad verbum prædestinauit,vel ad nomen filiorum,quia per filium dicimur prædestinati sicut
Roma.8 electi.Per filium quoque adoptio filialis nobis confertur.Dedit enim nobis potestatem filios dei fieri.Sic
autem prædestinauit nos[In ipsum,] id est,ad imitationem filiationis naturalis, quæ conuenit Christo, G
Ioan.1. cuius similitudo est filiatio adoptiua. Vel,in ipsum,hoc est vt veniamus ad gloriam Christi, & eius efficia
mur cohæredes.Prædestinauit insuper, [S E C V N D V M propositum] id est, æternum decretum , [V O-
Roma.1 L V N T A T I S suæ,] qua omnia liberrime agit, id est,secundum voluntatem suam diuinam , omnia iuste
Iacobi.1 agentem ac proponentem,quæ vtique est prima causa prædestinationis.[In laudem gloriæ gratiæ suæ]
id est,vt laudemus magnificentiam gratiæ suę gratum facientis,per quam adoptio filiorum dei nunc in-
choatur,quæ in patria per lumen gloriæ consummatur,[In qua] gratia gratum faciente,id est, per quam
formaliter , [G R A T I F I C A V I T,] hoc est sibi acceptos ac gratos, [Nos] fecit [In dilecto filio suo]
id est,per Christũ mediatorem dei & hominũ.i.merito Christi,& per omnia quę Christus pro nostra sa-
lute assumpsit,fecit ac pertulit,[In quo] filio dei dilecto, [H A bemus redemptionem] à iure & iugo dia-
boli,[P E R sanguinem eius,] hoc est merito effusionis sui pretiosissimi sanguinis. Iuxta illud , Qui dile-
xit nos,& lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo . Ideo subditur, [R E M I S S I O N E M peccatorum]
1.Ioan.3 id est,redemptio ista est vitiorum nostrorum solutio. Quę facta est [S E C V N D V M diuitias,] hoc est ple
1.Tim.2 nitudinem [G R A T I A E eius,[videlicet Christi,qui gratiose & pie nos liberauit. Vnde per Euãgelistã
Ioannem dicitur,Gratia & veritas per Iesum Christũ facta est. Et de plenitudine eius accepim⁹ omnes, H
Apoca.1 gratiam pro gratia. [Q V A E gratia [S V perabundauit in nobis] apostolis,id est,copiosissime nobis in-
fusa est,quippe qui primitias spiritus sancti accepimus,[In omni sapiẽtia] id est,diuinorũ notitia: omni,
quantum ad sacram spectat scripturam,quam plene cognoscimus,[E T prudentia].i.temporalium & hu
manarum rerũ agnitione.Hæc enim nobis per gratiã spiritus sancti collata sunt, vt notum faceret nobis
sacramentum].i.secretum [Voluntatis suæ,seu voluntatem suã secretam,alijs occultatã, vel incarnatio-
nis Christi mysterium,seu diuinæ mentis consilium circa humani generis redemptionem,[S E cundũ bo
num placitum eius].i.secundum quod sibi pie complacuit , [Q V O D proposuit in eo,] hoc est cuius pla-
citi executionem constituit & impleuit in Christo. Quid autem,& quando factum sit,hoc subditur, [In
dispensationem plenitudinis temporum] id est,adueniente tempore diuinitus præordinato & dispensa
Galat.4 to,videlicet tempore gratiæ. De quo alibi dictum est,Ecce iam venit plenitudo temporis , [I N S T A V-
R A R E omnia in Christo].i.per Christi mysteria reformare,[Q V AE in cœlis,] hoc est ordines angelo-
rum supplendo ruinas eorum, [E T quæ in terra sunt] .i.genus humanum,]In ipso].i.eos qui in Christo
Collo.3. electi sunt soli effectum diuinę liberationis finaliter sortiuntur.[In quo] id est,per quem Christum,[E T
nos] apostoli,sicut & cæteri electi,[S O R T E].i.diuina electione [V O C A T I sumus] ad fidem & gratiã
salutarem. Dicitur autem sors,diuina electio,quia vtrunque est dei,nõ hominis,& sicut electio nos acci-
pit personam,ita nec sors. Propter quod ait scriptura, Sortes mittuntur in sinum,& à domino temperã-
Prou.16 tur,[P R A E D E S T I N A T I] id est,ad æternã beatitudinem pręordinati,[secundum propositum eius].
id est,secundũ ęternam incommutabilit eius decreti dispositionem, [Q V I omnia operatur] per seipsũ

A vel causas secundas,[SECVNDVM consilium voluntatis suæ] hoc est secundum certissimam rationem
suæ voluntati consonam atque placentem. Nil enim operatur ad extra de necessitate aut casu, sed sapien-
ter ac libere vniuersa producit: Iuxta illud, Omnia in sapientia fecisti. Et, Omnia quæcunque voluit do- Psal.103
minus fecit,[VT simus in laudem gloriæ eius] id est, in nobis deus glorificetur, qui tantam gratiam no- Psal.134.
bis sine meritis nostris ineffabili pietate largitus est, ex cuius beneficij consideratione nosipsi alijque fi-
deles in laudem & gloriam dei erumpere debemus:[NOS qui ante sperauimus in Christo] id est, nos
apostoli, qui ante eos qui per nostram prædicationem conuersi sunt, Christo per fidem & spem inhæ-
simus[IN quo] Christo, hoc est, cuius ordinatione & adiutorio, [ET vos] Ephesij, [CVM audissetis]
non solum auribus corporis, sed etiam cordis, [VERBVM veritatis] scilicet, [EVANGELIVM salu-
tis vestræ,] id est, doctrinam Christi annuntiantem hominum liberationē, in cuius doctrinæ obseruatio-
ne salus vestra consistit, [IN quo & credentes] id est, cui euangelio fidem adhibentes, [SIGNATI
estis] id est, inter electos computati, & à peruersis distincti, certis diuinæ prædestinationis indicijs, quo-
rum vnum est illud, Qui ex deo est, verba dei audit. Et, Beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt il- Ioan.8
lud, [SPIRITV promissionis sancto] id est, virtute & operatione spiritus sancti electis promissa, iuxta Lucæ.11
illud in Luca, Ego mittā promissum patris mei in vos. Vel, Spiritus sanctus dicitur spiritus promissionis, Lucæ.24
quia promittit vitam æternam,[QVI] spiritus sanctus [EST pignus hæreditatis nostræ] hoc est, arra Roma.8
futuræ felicitatis. Quia per eius inhabitationem, inspirationem, consolationem, ac cætera dona certifi-
B camur de beatitudine subsequente. Ex perceptione quippe præsentium munerum, certa fit expecta-
tio futurorum. Dicitur ergo spiritus sanctus pignus hereditatis quam habituri sumus in patria, quia per
modum pignoris interim nobis confertur. Pignus enim est loco rei non habitæ, estque eiusdem valoris Grego.
cum ea. Deus autem est nostra felicitas atque hæreditas obiectalis, quamuis fruitio dei sit hæreditas no-
stra, felicitasque formalis. Hanc autem hæreditatem nondum habemus in re, sed spiritus sanctus quem Ioan.17
interim habemus per suam gratiosam inhabitationem, est eiusdem valoris cum ea: imò ipse realiter idem
cum ea est, sed diuerso habetur modo in via & in patria, ideo modo vocatur pignus, in patria autem
vocatur hæreditas. Veruntamen (vt in glossa quoque Augustini testantur citata verba) conuenientius August.
dicitur spiritus sanctus arra, quàm pignus, quoniam pignus aufertur cum promissum vel debitū soluitur.
Arra vero cum sit pars pretij non aufertur, sed completur cum solutio agitur. Quoniam ergo in per-
ceptione futuræ atque cœlestis hęreditatis spiritus sanctus non aufertur electis sed plenius datur, idcirco
aptius nuncupatur arra quàm pignus. Nihilominus quoniam spiritus sanctus dicitur nobis dari per do-
na sua, id est, propter hoc quod dona sua nobis præstantur, & aliqua dona sua propter imperfectionem
inclusam non manent in patria, vt fides & spes, ideo quantum ad hæc dona spiritus sanctus rationem
pignoris habet. Sic enim aufertur quantum ad modum, venientibus dotibus quę fidei & spei succedunt.
Quantum vero ad dona quæ manent & perficiuntur in patria, qualia sunt charitas, sapientia, timor fi- 1.Cor.13.
C lialis, spiritus sanctus proprie dictus est arra [IN redemptionem acquisitionis] hoc est, in liberationem
saluificam, per quam adipiscimur vitam æternam, videlicet vt iugo peccati, dæmonumque per gratiam
spiritus sancti erepti, salutem acquiramus perpetuam. De qua ait Petrus, Vos genus electum, genus san- 1.Petri.2.
ctū, populus acquisitionis, In laudem gloriæ eius] id est, ad præconium diuinæ beatitudinis ac maiesta-
tis, puta ad hoc, vt diuine naturæ beatitudinem ac maiestatem grata mente laudemus. Omnia enim
propter seipsum operatus est dominus. Denique litera ista quantum ad tenorem verborum nōnihil trū- Prou.16.
cata est, vnde supplere oportet. Vt cum dicitur, In quo & credentes, fiat puncti distinctio, sicque faci-
le elicitur sensus perfectus. ¶ Et quia bonus prælatus, imò & quilibet proximus de salute alterius ex ve-
ra charitate lætari, & domino gratias agere debet, subiecit apostolus, [PROPTEREA & ego audiens]
à narrātibus, vel etiam ab interna loqutione spiritus sancti, [FIDEM vestram quæ est in Christo Iesu] Ioan.13.
puram, sanctam, christianam atque catholicam, [ET dilectionem] habitualem & actualem, quam osten
ditis, [In omnes sanctos] hoc est, in vniuersos veraciter christianos, quibus in spiritualibus ac tempora-
libus benefacitis, prout casus occurrit, facultasque suppetit, [NON cesso] congruentibus horis, [ORA-
TIAS agens deo pro vobis] id est, propter beneficia vobis impensa, [MEMORIAM vestri faciens] id
D est, vestri recordans, [In orationibus meis] quibus pro vestro profectu oro, [VT deus domini nostri
Iesu Christi] id est, verus deus, qui est deus Christi prout homo. Sic enim quælibet diuina persona, to-
taque simul superbeatissima trinitas deus est Christi. Qui deus est, [PATER gloriæ] id est, fons &
origo omnis sanctæ lætitiæ. Vel, pater gloriæ, id est, maiestatis altissimę, [DET vobis spiritum] hoc est Hebræ.1
donum, [SApientiæ] quę est vnum ad summum septē donorū spiritus sancti. Vel, spiritū sapiētiæ, i. spi- Esaiæ.11
ritū sanctum datorem sapientiæ habitualis. [ET reuelationis] actualis, i. illuminationis ex habitu sapien-
tiæ & motione spiritus sancti procedentis. Non enim sufficit nobis gratia aut sapientia habitualis, sed re-
quiritur insuper actualis motio spiritus sancti excitantis habitum ipsum in actum, cuius motione efficitur
anima cito capax per habitualia septem dona spiritus sancti, quemadmodum capax est motionis pro-
priæ rationis per habitus virtutum, Det itaque vobis spiritum sapientiæ, [IN agnitione eius] id est, ad
contemplandum deum, quod est, [ILLVMINATOS habere oculos cordis vestri] id est, habere intel-
lectum speculatiuum ac practicum diuinitus illustratum, [VT sciatis] & sciendo iuste viuatis. Sciatis in- Roma.8
quam, [QVAE sit spes vocationis vestræ] hoc est, bonum speratum siue felicitas ad quam diuinitus in-
uitamur, [ET quæ diuitiæ] id est, spirituales opulentiæ seu plenitudines copiosæ, [GLORIAE hære-
ditatis eius] id est gloriosæ felicitatis dei, quam exhibet, [IN sanctis, in patria. Beatitudo enim est sta-
tus omnium bonorum aggregatione perfectus, iuxta Boetium. Vnde quamuis beatitudo dei in seipso sit 1.Cor.4
simplicissima, beatitudo quoque quam electis infundit, secundum essentiam simplex sit, scilicet visio Boetius.
dei, quæ est tota merces: dicimus tamen secundum nostræ intelligentiæ modum, quod in deo sit omniū

bonorum copiosissima opulētia atq; ditissima plenitudo. Beatitudini autem creatæ quæ communicatur E
beatis, multa iūgūtur perfectio eā, videlicet dilectin, delectatio, &c. quæ dicūtur diuitiæ gloriosæ hæredi
tatis seu beatitudinis nobis promissæ. Orat ergo Apostolus vt beatitudinis huius diuitias magis perfecte
cognoscāt. Sciatis præterea [ET quæ sit supereminēs magnitudo,] hoc est incōparabilis sui immēsa,sūm
maq; gratia, [VIRTVTIS eius in nos] .i. diuinæ potestatis gratiā tantā cordibus nostris infundētis, [QVI cre
Rom.8. didimus] in Christū, atq; primitias spūs sancti recipimus, [SECVNDVM operationē potētię virtutis eius,]
Philip.3 hoc est secundum efficacia eius diuinæ potētiæ, quæ virtus vocatur, cū sit potestas cōsummata atq; per-
fecta. Realiter tamen idē sunt, præsertim in deo, potētia actiua & virtus, quanuis potentia secundū quos-
dam, dicat potentiā absolute: virtus aūt cōplementū potentiæ, [QVAM] virtutem [OPERATVS] .i. operan
Roma.4. do mōstrauit. [IN Christo,] mortuo ac sepulto, [suscitans illum à mortuis] tertio die, [ET constituens]
1.Cor.6. hoc est firmiter ponens eum [AD dexteram suam] id est, in potioribus bonis suis, videlicet in summo ho-
Galat.1. nore, dignitate & gloria, [IN cœlestibus] id est, in cœlo empyreo, [SVPRA omnem principatum,]
Collo.2 id est, angelos de summo, seu tertio choro infimæ hierarchiæ, [ET potestatem,] hoc est angelos de in-
1.Thess.1. fimo choro secundæ hierarchiæ, [ET virtutem] id est, angelos de medio choro eiusdem hierarchiæ,
[ET dominationem] id est, angelos de summo ordine hierarchiæ secundæ. In hac authoritate fundat se
Dionysi°. beatissimus theologorum princeps Dionysius, ponens principatus in infima hierarchia. Cōstituit quo- F
que eum in die ascensionis, quo ad naturam assumptam, [ET] supra [OMNE nomen,] id est, vltra o-
mne ens nominatum aut nominabile, [QVOD nominatur] id est, exprimitur, scitur, vel esse perhibe-
tur, [NON solum in hoc seculo] variabili, [SED etiam in futuro] id est, in patria nominabitur aut scie-
tur, id est, vltra omnem creaturam terrestrem & cœlestem, corporalem ac spiritualem, sublimauit Chri-
Psalm.8 stum, quo ad humanitatem assumptam: imò sola humanitas Christi propter vnionem suam personalē
Hebr.2. cum verbo, præstantior est toto vniuerso simul accepto. [ET omnia subiecit sub pedibus eius] id est,
Matth.28 vniuersa creata Christi potestati atque imperio, imò & inferiori eius naturæ (quæ nomine pedum intel-
Collo.2 ligi potest) deus pater plenissime subdidit. Vnde ipse ait, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in ter-
ra, [ET ipsum] Christum, deus pater [DEDIT] id est, constituit [CAPVT] id est, principalem,
[SVPER omnem ecclesiam] militantem ac triumphantem, [QVAE est corpus ipsius] Christi mysti-
cum, quoniam vnitur ei vt capiti per communionem naturæ, participationemque gratiæ. Est quoque
ecclesia [PLENITVDO eius] videlicet Christi, vel quia ab ipso donis gratiæ adimpletur, vel quia fa-
cit ad hoc vt Christus omnia mēbra sua mystica habere dicatur. [QVI] existens secūdū diuinitatis natu-
ram, [OMNIA in omnibus] non essentialiter aut formaliter, sed causaliter ac supereminenter, vt di-
ctum est plenius, [ADIMPLETVR] quantum ad mysticum corpus suum, quanuis in seipso non per-
ficiatur nec crescat. ¶ Aduertendum præterea, quòd Christus dicitur caput ecclesiæ, ad similitudinem
capitis naturalis. Sicut enim in capite naturali sunt tria, videlicet ordo, quoniam caput est prima atque G
superior pars hominis. Perfectio, quia in capite vigent omnes sensus. Virtus, quoniam motus & gu-
bernatio omnium membrorum dependent à vi sensitiua ac motiua, quę dominatur in capite. Sic Chri-
stus prior & altior est alijs propter gratiæ suæ eminentiam, & in ipso sunt omnes sensus spirituales. Ipse
quoque in omnibus influere potest spiritualem sensum & gratiæ motum. Est autem Christus secundum
vtranque suam naturam caput totius ecclesiæ, sed secundum diuinam naturam influit authoritatiue, est-
que caput iure creationis atque excellentissimę gubernationis. Secundum humanitatem vero influit in-
1.Cor.11 strumentaliter: secundum quam etiam deus est caput Christi. Nec hominum tantum, sed & angelorum
Hebr.1.2 quoque Christus, vt homo, caput censetur. Quemadmodum enim angelorum & hominum vnus est vl
timus finis atque felicitas, scilicet visio dei per speciem, sic vna est eorum ecclesia. Multitudo nanque ele
ctorum actibus, officijsque distincta, mysticum Christi corpus vocatur. Quoniam igitur Christus etiā
Dionysi°. vt homo propinquitatem suam ad verbum, influentiam habet in summos ordines angelorum, & cęteros
vniuersos, eos purgando, illuminando & perficiendo (secundum magni Dionysij documenta) constat
Collo.2 quòd sit eorum caput Christus. Iam enim inductum est, quòd deus constituit eum super omnem prin-
cipatum & potestatem, &c. Alibi quoque ab eodē Apostolo de ipso asseritur, quòd est caput omnis prin- H
cipatus & potestatis. ¶ Postremo sciendum, quòd Christus est caput omnium, non æqualiter, sed ordi-
ne quodam. Primo enim & principaliter est caput beatorum qui ei vniuntur per gloriam fruitionis. Se-
cundo eorum qui vniuntur ei per charitatem viæ. Tertio autem illorum qui sola fide ei iunguntur. Quar
to vero qui vniuntur ei per potentiam ad actum reducēdam. Quinto (& maxime improprie) eorum qui
vniuntur ei per potentiam nunquam ad actum reducendam. Damnatorum vero Christus caput non
est, sed existentium in purgatorio caput veraciter appellatur.

CAP. II. [ET vos cum essetis mortui in delictis & peccatis.] ARTIC. II.

I Ntendens autem apostolus ad Ephesios ad gratiarum actionem inducere, & gratiā dei cō
mendare, cōmemorat quales .i. quàm vitiosi ac miseri, ex semetipsis fuerunt, & quales per
misericordiam & gratiam Christi effecti sint. [ET vos] Ephesij [CVM essetis mortui] spi
ritu, [IN delictis] omissionis, [ET peccatis] commissionis. De sic mortuis ait in euangelio
dominus, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, [IN quibus] vitijs, [ALIQVANDO]
Matth.8 scilicet dum nondum credidistis in Christum, [AMBVLASTIS] iniuste viuendo, [SECVNDŪ seculū] .i.
Lucæ.9 conuersationem seu vitia, [MVNDI huius] qui totus in maligno positus est .i. hominum mundanorum.
Hiere.2. Nec solum secundum seculum, sed & [SECVNDVM principem potestatis aeris huius] hoc est, secundum
1.Ioan.5 suggestiones diaboli, qui potestatem suam exercet, & habitat in aere caliginoso, qui princeps hominum

A impiorum est, [SPIRITVS] malignus, [QVI nunc operatur in filios diffidentiæ,] id est, desperan-
tes, incredulos, & induratos seducit ac possidet: Sequuntur enim pene in omnibus diabolicum instinctũ,
[IN quibus] delictis atque peccatis (quantum ad genus eorum [ET nos omnes] Iudæi, sicut & Gen-
tes, [ALIQVANDO conuersati sumus] antequam gratiam Christi susciperemus, [IN desideriis car- Roma.8
nis nostræ] i. carnalibus concupiscentiis consentiendo, [FACIENTES] id est, actu implentes, [Voluntatem
carnis & cogitationum] id est, inclinationes sensualitatis, & cogitationum prauarum, seu ea in quibus ca
ro delectatur, vel cogitatio inaniter occupatur & gloriatur. [ET eramus natura,] hoc est, naturali pro-
pagatione ab Adam traducta: secundum illud, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, [FILII Psalm.50
iræ,] id est, digni vindicta & pœna, propter originale peccatum, cui debebatur pœna damni, non pœ- Roma.5
na sensus, in posteris, [SICVT & cæteri] impij sunt. [DEVS autem qui diues,] id est, copiosus.
[EST in misericordia] Nam in seipso immensam habet clementiam, & effectus diuinæ pietatis in-
effabiles sunt. Iuxta illud, Miserationes eius super omnia opera eius [PROPTER nimiam charitatem Psal.144
suam,] hoc est, vehementem dilectionem, [QVA dilexit nos] De qua dilectione legitur apud Iohan-
nem, Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, [CVM essemus mortui peccato] ori-
ginali ac personali seu actuali, [CONVIVIFICAVIT nos Christo,] id est, simul cum Christo, imò Ioan.3.
& per Christi incarnationem ac passionem viuificauit nos liberando à morte culpæ, & influendo vi-
tam gratiæ, daturus demum vitam gloriæ, [CVIVS gratia,] id est, gratuita pietate, dono ac merito,
B [ESTIS] saluati non propriis meritis. [ET conresuscitauit,] id est, cum Christo & per Christi resu-
scitationem resuscitauit nos à morte, nunc in spe, quod in die iudicij fiet in re. Capitis enim præcessio, Roma.8
spes membrorum est, [ET consedere fecit in cœlestibus, in Christo Iesu,] id est, per fidem, gratiam &
meritum Christi iam præparauit nobis locum beatæ quietis in cœlestibus mansionibus: nunc enim con-
sedere nos fecit in spe. Vnde & Christus ait, Ego dispono vobis locum, vt edatis & bibatis super men-
sam meam, & sedeatis super thronos. Et rursus alibi, Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo. Lucæ.22
[VT OSTENDERET in seculis superuenientibus] hoc est, in futuris generationibus vel in die iudicij, Apoc.3.
[ABVNDANTES diuitias gratiæ suæ,] id est, copiosa munera cœlestiarum gratiarum, seu gratiæ ha- Psal.144
bitualis, ex qua omnia alia dona gratifica aliquo modo dependent. Hæ autem diuitiæ non sunt nisi sub- Ioan.10
limia dona spiritus sancti nobis collata, [IN bonitate] dei extenta, [SVPER NOS,] id est, ex diuina
pietate nos misericorditer aspiciente, [IN Christo Iesu,] hoc est, per Christum, & eius sacra myste-
ria. [GRATIA enim,] id est, gratuita dei pietate, qui omnes homines vult saluos fieri. Vel, gratia ha-
bituali omne meritum vestrum præueniente. Vel gratia, id est, gratioso merito Christi, [ESTIS sal- 1.Cor.15
uati] à potestate diaboli, & seruitute peccati, cæterisque animarum periculis (quantum est ex parte dei 1.Tim.2.
saluantis) [PER FIDEM] Sine qua impossibile est deo placere, & sine qua nulla actio meritoria est,
per quam etiam meritum Christi nobis applicatur. [ET hoc non ex vobis,] id est, non propria virtu- Hebr.11
C te estis saluati. [DEI enim donum est] saluatio vestri, seu fides. Et hoc, [NON ex operibus,] id est,
non vestris meritis saluationem aut fidem meruistis, sed deus misericorditer vos præuenit, [VT NE
quis glorietur,] id est, ne aliquis se propriis viribus iactet saluatum, sicque in seipso, non in domino glo-
rietur. Et merito nemo in se gloriari debet. [IPSIVS enim] dei [SVMVS factura,] id est, creati à
deo, quantum ad esse naturale, [CREATI] (quantum ad esse gratiæ) recreati ac regenerati, [IN
Christo Iesu,] id est, in sacramentis & fide Christi. Sacramenta enim Christi gratiam conferunt, & Hiere.9
spiritualiter creant. De qua creatione ait Psalmista, Cor mundum crea in me deus. Creati inquam, 1.Cor.4
[IN OPERIBVS bonis,] id est, per opera bona virtuosa ac meritoria ad perfectam regenerationem, & Psalm.91
spiritualem existentiam ducti. Quamuis enim per fidem & gratiam renascamur & iustificemur, opor- Psalm.50
tet tamen vt tempore opportuno fides per dilectionem operetur, quoniam fides sine operibus mortua
est, [QVAE] opera bona, [PRAEPARAVIT deus,] id est, in sua prædestinatione nobis dare dispo
suit. Omnia enim opera nostra operatur in nobis [VT IN ILLIS ambulemus,] id est, conuersemur,
procedendo de via ad patriam per semitam mandatorum. [PROPTER quod] hoc est, quoniam tan- Galat.5
tam misericordiam consecuti estis, idcirco vt gratiores sitis domino deo, [MEMORES estote, quod ali- Iacobi.2
quando antequam conuerteremini ad Christum, [VOS gentes eratis,] id est, gentiliter & infideliter Esa.26.
D conuersantes [IN carne,] id est, in peccatis carnalibus. Sic etiam accipitur caro ad Romanos, vbi di- Psal.118
citur, Vos autem in carne non estis, [QVI dicebamini præputium,] id est, immundi & incircumcisi
vocabamini, tanquam habentes præputium, [AB ea quæ dicitur circuncisio,] id est, à populo Iudæo-
rum circuncisio. Vel distincti à populo isto. Circuncisio enim est signum distinguens Iudæos à gentibus
[IN carne manufacta,] id est, circuncisio ista in membro corporis, ministerio manuum fiebat, [QVI Roma.8
eratis in tempore illo sine Christo] id est, sine fide, charitate & gratia Christi, quamuis sine Christo, pro- Coloss.2.
ut deus est, nihil possit in momento subsistere, [ALIENATI à conuersatione Israel,] id est, a cultu di-
uino, qui tunc in solo Israelitico populo viguit, [ET hospites testamentorum,] id est, extranei à veteri te- Hiere.23
stamento. Quod pluraliter testamenta vocatur propter diuersitatem promissorum suorum, [SPEM
promissionis] id est, æternæ felicitatis nobis promissæ, [NON habentes & sine deo] vero, id est, sine gra- Deuter.7
tia atque notitia dei [IN hoc mundo Nunc autem, id est, hoc tempore vestræ conuersionis, seu euangel-
licæ legis [IN Christo Iesu] hoc est, per dominum saluatorem. [VOS qui aliquando eratis longe] à deo,
non loco sed dissimilitudine, quam efficit culpa. Iuxta illud prophetæ, Iniquitates vestræ diuisionem in- Esaiæ.59
ter deum vestrum & vos. Et, Peccata vestra abscõderunt faciem eius à vobis, [FACTI estis prope,] hoc
est deo per charitatem vniti estis. [IN sanguine eius,] id est, per preciosi sanguinis Christi effusionem.
[IPSE enim] Christus [EST pax nostra] effectiue non formaliter, id est, pacificator noster. Nam pa- Hiere.31.

cem fecit inter deum & homines. Homines quoque per diuersas leges diuisos pacificauit, imò homines E
& angelos optime pacificasse cognoscitur, [QVI fecit vtraque] id est, duos populos scilicet Iudæos &
Ioan.17 gentiles, [VNVM] in fide ac dilectione. Hinc est quod ait ipse, Pater sancte serua eos in nomine tuo
Psal.117 quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos. Christus quippe est lapis angularis, in quo duo populi con
Zacha 6. currerunt & adunati sunt. Ita vt ex Iudæis Gentibusque conuersis constet vna ecclesia. Propter quod
aiebat propheta, Consilium pacis erit inter duos illos. [ET medium parietē macerię] i. obstaculum ac-
cedendi ad deum, [SOLVENS,] id est, per suam passionem & gratiam auferens. Abstulit enim à
Iudæis obseruantiam legalium, à gentibus autem idololatriam, & pro omnibus satisfecit. De tali pa-
Psalm.17 riete ait Psalmista. In deo meo transgrediar murum. Dicitur autem hic paries maceriæ propter suam
infirmitatem. Maceria nanque est congeries lapidum sine cæmento. Vocaturque medius, quoniam
diuisit populos istos ab inuicem, & à deo. Non enim sibi concordabant inuicem, neque cum deo
Esa.53 stante pariete isto: sed erant omnes quasi oues errantes, vnusquisque in viam suam declinauit. Gra-
tia vero dei parietem istum destruxit facile, consumendo peccata, & vnitatem charitatis præstando,
[INIMICITIAS] Iudæorum & Gentium in alterutrum, & in deum, [IN CARNE SVA,] id
est, per corporis sui mysteria, scilicet passionem & mortem [SOLVENS] ipse est enim agnus qui
Ioan.1. abstulit peccata mundi. Quibus ablatis amicitia redit, & habitare facit vnius moris in domo. Insuper
Psal.67 Christus est, [LEGEM MANDATORVM,] hoc est, legem Mosaicam, plenam mandatis triplicibus,
scilicet moralibus, iudicialibus & cærimonialibus [DECRETIS,] hoc est, euangelicis præceptis, F
Matth.22 [EVACVANS,] id est, cessare faciens, quantum ad cærimonialia. De quibus decretis legem euacuan-
Rabbi tibus dicit Saluator, In his duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Fertur autem Rabbi Mo-
Moses. sen dicere, Tot esse mandata in lege, quot sunt ossa in humano corpore, hoc est, sexcenta & tredecim,
[VT duos] populos, à se olim fide & cultu diuisos (puta Iudæos & Gentes) [CONDAT] hoc est, con-
stituat [IN SEMETIPSO] tanquam in saluatore ac capite, iungens eos sibi per fidem & charitatem,
[IN VNO NOVO homine,] hoc est, in semetipso deo humanato, nouo ordine genito, & omnia inno-
uante, [FACIENS PACEM] inter populos istos adinuicem, & quo ad deum & angelos, [ET re-
Rom.12 conciliet ambos deos in vno corpore,] id est, in proprii corporis passione. Vel, in vno corpore, hoc est,
ad hoc vt sint vnum mysticum corpus ecclesiæ, quod est ipsa ecclesia, quæ est mysticum corpus Chri-
sti, [PER CRVCEM,] id est, crucis passionem, [INTERFICIENS,] hoc est, penitus tollens seu
Sap.14 auferens, quantum in se est, [INIMICITIAS,] id est, peccata quæ inimicitiam induxerunt. Odio
Esa.53. enim sunt deo impius & impietas eius [IN SEMETIPSO,] hoc est, propria morte ac merito. Iuxta
1.Petri. 4 illud Esaiæ vaticinium, Pro nobis volens vulneratus est. Item & illud Petri, Ipse peccata nostra tulit in G
Baruc.3 corpore suo super lignum. [ET VENIENS CHRISTVS] id est, in natura assumpta nouus apparés
Esaiæ.33. in terris, & cum hominibus conuersatus ac ambulans, [EVANGELIZAVIT,] hoc est, dandam
Ioan.10 prædicauit, & per apostolos datam annunciauit, [PACEM] prædictam [VOBIS] gentibus, [QVI
Matth.8 longe fuistis,] hoc est, multum à deo auersi. Vnde in Euangelio, Alias (inquit) oues habeo, quæ non
sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Et rursus, Multi ab oriente & occidente venient, & re-
Matt.15. cumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum. Euangelizauit [ET PACEM HIS qui
prope,] hoc est, Iudæis vnum verum deum colentibus. De quibus ipse ait, Non sum missus nisi ad oues
Esa.57 quæ perierunt, domus Israel. Hoc verbum Apostoli sumptum videtur ex eo quod per Esaiam domi-
nus protestatur, Creaui fructum labiorum eius, pacem ei qui longe, & pacem ei qui prope, [QVO-
NIAM per ipsum] Christum tanquam per optimum mediatorem, reconciliatorem & aduocatum [HA
1.Tim.2 BEMVS ACCESSVM,] hoc est, causam atque fiduciam accedendi corde syncero, [AMBO,] id est,
1.Ioan.1 nos Iudæi & gentes, [IN VNO SPIRITV] id est, instinctu & operatione eiusdem spiritus sancti. Vel,
in vno spiritu, id est, pari affectu seu anima vna per charitatem. Sicut multitudinis credentium erat cor
vnum & anima vna, [AD PATREM] æternum, cum laudando, & operibus venerando. Vnde di-
cit alibi Apostolus, Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur.
Act.4 [ERGO,] id est, quoniam per Christum reconciliati, & prope facti estis, habentes per ipsum acces-
Hiere.4 sum ad patrem: sicut & ipse ait, Nemo venit ad patrem, nisi per me, [IAM] tempore gratiæ & no- H
uæ legis, cum estis ad Christum conuersi, [NON ESTIS hospites,] id est, aduentitii, & cito abeun-
Ioan.14 tes à deo & ecclesia [ET aduenæ,] id est, à deo & electis extranei. Per fidem enim & charitatem, & cæ
EPIST. tera dona spiritus sancti firmiter stabiliti estis in deo, atque in ecclesiastica vnitate. Ideo subditur, [SED
estis ciues sanctorum,] id est, de numero electorum, tanquam eiusdem iuris ac dignitatis cum illis in do-
mo militantis ecclesiæ, [ET domestici dei,] id est, deo familiariter copulati, & in domo eius (scilicet ec-
clesia) recepti, semperque mansuri, [SVPERAEDIFICATI,] id est, mente fortiter innixi, radicati
atque fundati siue instructi, [SVPER fundamentum apostolorum & prophetarum,] id est, super Chri-
stum, qui est primum fundamentum, in quo apostoli & prophetæ fuerunt per fidem & gratiam singula-
1.Cor.3. rem. Potest quoque per fundamentum intelligi sacra scriptura noui ac veteris testamenti, in qua fidelium
corda fideliter constabiliuntur. Aedificati itaque estis hoc modo, [IPSO summo angulari lapide] exi-
stente, [CHRISTO Iesu] id est, ita vt Christus in ædificio isto ecclesiæ spirituali sit lapis summus & an-
Dani.12 gularis. Lapis quidem, quoniam firmiter sustinet & conseruat credentes in se. Summus, quoniam perficit
eos. Angularis, quia in ipso, sicut in capite vniuntur duo populi, Iudæi videlicet & gentiles ad construen
dam vnam ecclesiam, quemadmodum duo parietes in lapide materiali in angulo posito concurrunt at-
Psal.117 que cohærent. De hoc lapide ait Psalmista, Lapidē quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in ca
Matth.21 put anguli. Quod Christus de se prędictū testatur, dicens Iudęis, Nunquid legistis? Lapidē quē reproba-

A uerunt ædificantes &c. [IN quo] Christo,id est,in cuius doctrina,fide & gratia, [Omnis ædificatio]
id est, domus, videlicet fidelis quilibet,seu multitudo fidelium, [constructa] id est,spiritualiter erecta
& confirmata, [Crescit] id est,proficiendo procedit de bono in melius, [IN templum sanctum]id est,
ad hoc vt sit templum purum à vitiis,in quo deus per gratiam habitare dignetur: iuxta illud,Templum
dei sanctum est,quod estis vos, [IN domino] id est,adiutorio dei, vel secundum voluntatem ipsius. 1.Cor.3
[IN quo] domino,id est,cuius subsidio, [ET vos coædificamini] id est,simul cum aliis fidelibus ædifi-
camini,intus in anima,virtutibus,donis atque scientiis, [IN habitaculum dei] id est,vt sitis templum
inhabitationis diuinæ, [IN spiritu sancto] id est, virtute spiritus sancti,qui huius ædificationis artifex
est,& sine quo nullum acceptum est opus. ¶ Quæritur circa prædicta,quomodo ei (quod dictum est,
Iam non estis hospites & aduenæ) consonet,quod de sanctis scriptum est alibi,Confitentes quia peregri- Hebr.11
ni & hospites sunt super terram. Item quod ait Petrus, Obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos. Et 1.Pet.2
illud denique Dauidicum, Ne sileas, quoniam aduena ego sum apud te & peregrinus, sicut omnes pa-
tres mei. Et respondendum,quòd sancti peregrini & aduenæ quantum ad seculum istud, in quo peregri Psal. 38
nantur à domino,suspirantes ad patriam supercœlestem. Mūdus enim carcer est atque exilium electorū.
Non autem sunt hospites,peregrini aut aduenæ quoad regnum & domum seu ciuitatem militantes ec-
clesiæ,imò & triumphantis ecclesiæ ciues & domestici sunt in spe.

CAP. III. [HVIVS rei gratia ego Paulus vinctus Iesu Christi,] ARTIC. III.

B

ORans præterea sanctus Apostolus pro Ephesiis,ait, [HVIVS rei gratia]id est, pro hac
causa mihi grata, & vobis gratiosa, videlicet vt ædificemini in habitaculum dei in spiritu
sancto,secundum intellectum iam expressum, [EGO Paulus vinctus Iesu Christi]id est,
propter Christum Romæ incarceratus,& vinculis strictus, [PRO vobis gentibus]id est,
ob hoc quod vobis gentibus euangelizo. Et hoc vobis constare potest sic esse, [SI tamen
audistis dispensationem gratiæ dei quæ data est mihi] id est, gratiam mihi ex diuina dispensatione seu Infra.4
dispositione collatam,videlicet apostolatum, & cætera dona gratis data atque gratifica, mihi impensa,
[IN vobis] id est,ad vestram salutem & instructionem, [QVONIAM secundum reuelationem] id 2.Cor.5
est,ex supernaturali & clara illuminatione Christi, [NOTVM mihi factum est sacramentum] id est,
humanæ redemptionis mysterium seu occultum dei consilium ac saluatione hominum, [SICVT su-
pra] videlicet in præcedenti capitulo, [SCRIPSI in breui] sermone, dicendo de Christo. Ipse est
pax nostra, qui fecit vtraque vnum, [PROVT potestis legentes] verba illa, [INTELLIGERE,
prudentiam] id est,sapientiam, [MEAM in mysterio Christi] cognoscendum,id est,in descriptione, Supra.2
prædicatione, seu cognitione huius diuini secreti, seu summæ mentis consilij, vtputa quòd gentes per
Christum saluandæ sint, [QVOD] mysterium [ALIIS]id est, præteritis, [GENERATIONI-
C BVS non est agnitum] hoc est,reuelatum,scilicet [FILIIS hominum]qui fuerunt, [SICVT nunc] Matt.11
id est,tam plene,tam vulgate, & tam perfecte quàm modo. [REVELATVM autem sanctis aposto- Luc.10
lis eius & prophetis] noui testamenti,quorum multi nominantur in Actibus Apostolorum. Nam & o-
mnes apostoli fuerunt prophetæ. His ergo reuelatum est, [IN spiritu] ip est, per spiritum sanctum. Act.13
Vel,in spiritu,id est, spirituali mentis excessu seu eleuatione ad percipiendam reuelationem diuinam,
[ESSE gentes] id est, electos gentiles, [COHÆREDES] quoad felicitatem futuram, [ET con-
corporales] hoc est,ad idem mysticum corpus pertinentes, [ET comparticipes promissionis] id est,
consortes cœlestium promissionum cum nobis Apostolis, cæterisque electis Iudæis. Ita vt eadem sit
beatitudo omnium nostrum in patria,& nunc vnum corpus sumus Christi. Quod totum factum est,
[IN Christo Iesu] id est,virtute & gratia, seu per incarnationem, passionem & merita Christi. Item
[PER euangelium] hoc est, euangelicæ legis prædicationem, per quam gentes ad fidem conuersæ
sunt, & Christi gratiam susceperunt, [CVIVS] euangelij, [FACTVS sum ego minister] id est, 2.Petr.1
obsequiosus annunciator, [SECVNDVM donum gratiæ dei quæ data est mihi] hoc est, secundum Ioan.1
apostolatum & sapientiam mihi diuinitus distributa, [SECVNDVM operationem virtutis eius] id
est,secundum influxum diuinæ potentiæ ad tantam me gratiam promouentis. [MIHI enim] Pau-
lo, [OMNIVM sanctorum minimo] non simpliciter,sed secundum aliquam considerationem,vide- 1.Cor.15
D licet quantum ad id quod sum ex meipso, & quod feci aduersus ecclesiam. Etenim secundum diuer-
sas considerationes suiipsius, potest homo diuerso de sese iudicare modo sine mendacio. Sicque ma-
ior ac perfectior potest se vere humiliare sub inferioribus. Nunquam enim debet aliquis propter hu-
militatem à veritate recedere, [DATA est gratia hæc] id est, authoritas & sapientia, [IN gentibus
euangelizare] hoc est,gentibus prædicare, [INVESTIGABILES diuitias] id est,imperscrutabi- 1.Cor.1
lia & copiosissima dona & beneficia, [CHRISTI] hominibus præstita vel promissa, [ET illumi- Sup.ca.2
nare] instrumentaliter,id est, prædicando docere, [OMNES] gentes, id est, quasdam de omni ge- Rom.2
nere gentium, [QVÆ sit dispensatio] id est, executio, seu dispensatiua adimpletio, [SACRA-
MENTI absconditi à seculis in deo] id est, humanæ redemptionis secreto consilio factæ, seu incar-
nationis filij dei. Quod sacramentum absconditum, seu celatum fuit in deo, id est, in diuinæ men-
tis notitia à seculis, id est, ab omnium generationum exordiis, vtpote ab origine mundi, ita vt nul-
li creaturæ angelicæ vel humanæ, fuerit plene manifestatum. [QVI] deus, [OMNIA crea-
uit, vt innotescat principibus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiam multiformis sapientia dei
secundum præfinitionem seculorum, quam fecit deus in Christo Iesu domino nostro] In horum ex-
positione verborum maximam difficultatem habentium, sanctus Hieronimus & sanctus Augusti- Hierony.

nus nonnihil dissonare videtur. Secũdum Hieronymum enim exponitur sic, Mihi data est gratia, euãge- E
lizare in gentibus inuestigabiles diuitias Christi, vt innotescat, id est, ita vt notificetur principibus & po
testatibus, id est, angelorum ordinibus, qui sunt in cœlestibus mansionibus per ecclesiã, hoc est, per apo-
stolorum in ecclesia prædicationem, seu ex prædicatione Apostolorum ecclesiis facta, multiformis sa-
pientia dei, id est, diuinæ mentis sapientialis dispositio de humani generis liberatione. Quæ vtiq; cogni-
tio, vel sapientia dei, quamuis in se vna & simplicissima sit, tamen propter diuersa quæ includit, cõcernit
& efficit, multiformis vocatur. Est enim de omnibus mysteriis Christi. Quod autem subiungitur, secun
dum præfinitionem seculorũ &c. referri potest ad verbum innotescat, eritq; sensus. Vt innotescat prin-
Matt. 16 cipibus & potestatibus per apostolorum prædicationem multiformis sapientia dei, secundum pręfinitio-
nem seculorum, id est, secundum prædicationem dominicam ab exordio temporum præconceptã, quam
pręordinationem fecit, id est, effectui mancipauit, in Christo Iesu domino nostro, hoc est, per Christi prę
dicationem inchoatiue, & per missionem ac illuminationem qua ipse apostolos docuit, & ad prædicatio
nem emisit. Secundo, refertur ad nomen multiformis. Tanquam dicat, Multiformis sapientia dei, non in
se multiformis, sed simplex. Multiformis vero, secundum præfinitionem seculorum, id est, secundum or-
Ioan. 1 dinationem eorum quæ in seculo fiunt. Vel secundum hæc ipsa ex diuina præordinatione procedentia:
Ioan. 15 quam præfinitionem fecit, id est, impleuit, vel implere disposuit deus pater, in Christo Iesu domino no- F
August. stro, id est, per vnigenitum filium suum, per quem facta sunt omnia. Qui testatur, Pater meus vsque
modo operatur, & ego operor. ¶ Secundo exponitur iuxta Augustinum, hoc modo, Data est mihi gra-
tia illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti à seculis in deo absconditi, vt innotescat, id est, sic ta
men vt innotuerit principibus & potestatibus, id est, angelis vniuersis: per ecclesiam, hoc est, in eccle-
S. Thomas. sia, multiformis sapientia dei. Ponit ergo Augustinus super Genesim, quòd omnes angeli à principio se-
culi præcognouerunt mysterium regni cœlestis, id est, vnigeniti filij dei incarnationem. Quod etiam
Hiere. 1 Thomas in prima parte affirmat, rationem adiiciẽs. Quoniam incarnatio verbi est finis ad quam omnia
angelorum ministeria ordinantur. Omnes autẽ sunt aliquo modo administratorij spiritus. Omnes ergo
sacramentum hoc cognouerunt, quantum ad substantiam eius in generali, non autem quantum ad singu-
Hierony. las circunstantias, seu particulares conditiones ipsius. Et quantum ad hoc, profecerunt in cognitione
Esaiæ. 63 multiformis sapientiæ dei, mysteriorumque Christi tempore Ascensionis & prædicationis Apostolo-
rum. Porrò beatus Hieronymus videtur sentire oppositum hoc loco, & Esaiæ exponens illud, Quis est
Hierony. iste qui venit de Edom. Ait itaque, quòd angeli mysterium incarnationis, passionis Christi ignora-
uerunt donec impleretur. A Christo quoque ascendente illud addiscerent, atque ex prædicatione Apo- G
stolorum in eius agnitione proficerent. Veruntamen si dicta Hieronymi diligenter inspiciantur, non
videntur prædictis penitus dissonare. Nam asserit quòd angelicæ dignitates non ad purum intellexe-
Diony. runt præmemoratum mysterium, donec completa est passio Christi, & Apostolorum prædicatio in
gentes promulgata. Certum est autem dici non posse, quod angeli absolute nescierunt mysteria Chri-
sti, donec rebus essent expleta. Propheticæ autem reuelationes (secundum Dionysium) angelorum
Esa. 63 ministerio fiunt. quod ergo de Christo præcognouerunt prophetæ, angeli prius, certiusque nouerunt.
De hac vero materia plenius dixi in Esaia, exponendo caput illud, cuius exordium est, Quis est iste
Ioan. 11 qui venit de Edom? Videtur quoque expositio gloriosi Hieronymi hoc loco magis concordare literæ,
quàm expositio Augustini vt constat inspicienti. [IN quo] Christo, id est, cuius gratia & merito,
EPIST. [HABEMVS fiduciam] futuræ felicitatis, [ET accessum] ad deum, [IN confidentia] hoc est,
confidendo de bonitate dei, meritis Christi, & actibus propriis; [PER fidem eius] quia in fide Chri-
sti omnia bona nostra fundantur. Vnde & confidentia ista ex fide procedit. ¶ Deinde admonet Ephe-
sios ad patientiam atque constantiam. [PROPTER quod obsecro] hoc est, per sacra vos rogo, [NE
deficiatis] hoc est, ne frangamini per impatientiam, pusillanimitatem, aut tædium animi, nec à fide,
bonoque opere desistatis, [IN tribulationibus meis] id est, ex consideratione persequutionum, & aduer-
sitatum quas patior, [PRO vobis] hoc est, ad vestri ædificationem ac probationem, [QVAE] con-
stantia, scilicet non deficere. [EST gloria vestra] id est, gloriosum meritum vestrum. Solent autem
Abac. 1 pusilli scandalizari, frangi, deficere, dum conspiciunt iustos ab impiis opprimi aut occidi. In quorum H
Act. 14 persona scriptum est ab Abacuc, Quare domine non respicis contemplatores, & taces conculcante im-
Rom. 8 pio iustiorem se? Propter hoc lacerata est lex. Exercitati autem in via & lege diuina, qui sciunt quòd per
Matt. 5 multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœleste, & quod pœnæ iustorum in hac vita non
sunt nisi medicinæ atque remedia, non mouentur ex hoc: quin potius dicunt illud Saluatoris, Beati qui
persequutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. [HVIVS rei
gratia] puta ne deficiatis à bono propter aduersa. [FLECTO genua mea] id est, corpus in oratione
humiliando ad insinuandam vel excitandam cordis mei humiliationem, [AD patrem domini nostri
Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur] id est, de cuius verissima pater-
nitate deriuatur, & nomen paternitatis sortitur, omnis paternitas angelorum & hominum. Ita quod pa-
ternitas primo & proprie conuenit deo patri qui genuit filium non solum in natura similem, sed etiam
1. Cor. 4 sibi consubstantialem. Cæteris vero conuenit paternitas per quandam imitationem paternitatis diui-
næ, [VT det vobis secundum diuitias gloriæ suæ] id est, secundum plenitudinem suæ perfectionis
increatæ & opulentissimæ, [VIRTVTEM] id est, cordis constantiam, [CORROBORARI] hoc
est, confirmemini, [PER spiritum eius] id est, per inspirationem & opem spiritus sancti, [IN interio-
ri homine] hoc est, in anima. Quod est [HABITARE Christum per fidem] formatam, [IN cordibus
vestris] id est, mensionem quietam, ac iugem præsidentiam habere in interioribus vestris. Sitis quoque
[IN charitate] dei ac proximi, [RADICATI] hoc est, radicitus fixi, seu firmiter inhærentes, quemad-

A modum radix terræ fortiter inest, [ET fundati] id est, per firmas rationes diuini amoris stabiliti, videli-
cet ex consideratione diuinæ bonitatis in se, & charitatis eius super nos, ex consideratione etiam benefi- 1.Cor.9
ciorum, promissionumque Christi, [VT possitis comprehendere] id est, syncere cognoscere, [CVM o-
mnibus sanctis] hoc est, sicut sancti in via deo reuelante cognoscunt, [QVAE sit latitudo] spiritualis
charitatis, [ET longitudo, & sublimitas, & profundum] eius. Hæ dimensiones attribuuntur charitati, per
similitudinem corporalium dimensionum. Vnde latitudo charitatis est, quod ad omnes extēditur, etiam
inimicos. Longitudo eius est quod tendit in longum atque futurum, videlicet vsque in vltimum finem,
seu vitam æternam, nec frangitur propter dilationem. Vnde secundum Augustinum, Longitudo est per- August.
seuerandi lōganimitas. Sublimitas vero charitatis est, quòd immediate vnit nos deo, imò in deum trans-
format, eique inseparabiliter colligat, quod maxime in patria adimpletur. Profundum autem charitatis
est condescensus ad proximum. Vel humiliationis decliuitas ex consideratione terribilium iudiciorū dei.
¶ Possunt quoque hæc quatuor metaphorice ad diuinam referri naturam. Vt latitudo pertineat ad diui- Iacob.1
næ naturæ communicabilitatem, qua deus dat omnibus affluenter, nec aliquid expers est à diuinæ boni- Sap.8
tatis participatione. Longitudo vero pertineat ad æternitatē, qua attingit à fine vsque ad finem, imò vni-
uersa præcedit, & omnia sequitur. Vel ad longanimem expectationem, qua impiorum præstolatur emen
dationem. Sublimitas autem ad maiestatis diuinæ incircunscriptibilem excellentiam. Vel ad promissorum
supernaturalem dignitatem. Profundum quoque ad incomprehensibilia diuinæ naturæ, eiusque iudicio-
rum. De quibus dicit scriptura, Iudicia tua abyssus multa. Item alibi, Excelsior cœlo est. Et quid facies? Psal.35
B Profundior inferno, Et vnde cognosces? Longior terra mensura eius, & latior mari. Possitis [SCIRE Iob,11
etiam] scientia practica, hoc est, sciendo imitari, & iuste agere, [Supereminentem scientiæ charitatem
Christi] id est, dilectionem illam præcipuam, qua Christus secundum suam scientiam nos dilexit. Dile-
ctio enim ex cognitione procedit. Vel sic, Possitis scire charitatem Christi supereminentem scientiæ, id
est, nostram notitiam sua magnitudine excedentem, [VT impleamini] id est, diuinarum gratiarum re- Eccl.24
cipiendo influxum tendatis ac perducamini, [IN omnē plenitudinem dei] id est, ad omnia dona perfe-
cta quæ conferuntur à deo. Quatenus nunc obtineatis plenitudinem meritorum: postmodum vero ple 1.Tim.1
nitudinem præmiorum. [EI autem] scilicet deo omnipotenti, [QVI potens est omnia] sibi pla- FINIS.
centia, & nobis salubria, [FACERE] id est, implere [Superabundanter quàm petimus aut intelligi- Damasc.
mus] id est, copiosius quàm orare aut nosse valeamus, qui tamen plus intelligimus, quàm orare præsu-
mamus, [SECVNDVM virtutem] id est, omnipotentiam suam, [QVAE operatur in vobis] vt cau
sa prima ac principalis, nobisque virtutem & gratiam operandi largitur, [IPSI] sit [Gloria] id est,
clara cum laude notitia, [IN ecclesia] id est, in cordibus fidelium, qui deum glorificant, [ET in Chri-
sto Iesu] id est, propter ea quæ nobis per Christum donauit. Gloria inquam, duratura, [IN omnes ge-
nerationes] id est, per vniuersa generationum interualla, seu tempora [Seculi] id est, præsentis vitæ con
C tentinæ, [Seculorum] id est, includentis in se secula vniuersa, id est, singulas mundi ætates. ¶ Porrò, secun
dum Damascenum, seculum multa significat. Primo, vniuscuiusque rei vitam. Secundo, tempus mille an
norum. Tertio, totam vitam seu durationem (vt ita loquar) præsentem. Quarto, vitam futuram in pa-
tria post resurrectionem nouissimam. Quinto, mensuram æternorum. Sexto, mensuram perpetuorum.
Septimo, singulas septem mundi ætates.

CAP. IIII. [Obsecro itaque vos ego vinctus in domino.] ARTIC. IIII.

DOcuit sanctus Apostolus omnia bona nostra diuinæ pietati ac gratiæ esse ascribenda, in-
duxit quoque Ephesios ad gratiarum actionem, & fudit pro eis precem deuotam. Iam in EPIST.
moralibus instruit eos dicendo. [OBSECRO itaque vos ego vinctus] id est, Romæ in- Eph.3
carceratus atque ligatus, [IN domino] hoc est, propter deum & fidei prædicationem,
[VT digne ambuletis] quotidie in virtutibus proficiendo. Digne inquam, [VOCATIO-
NE qua vocati estis] ad Christianam religionem atque euangelicam legem me foris per prædicatio-
nem meam vocante, deo autem interius operante, & per inspirationem internam vocante, hoc est, sic
viuite vt conuenit Christianis, & sicut lex iubet quam assumpsistis, [CVM omni humilitate] interio-
ri & exteriori in verbis & factis, ita vt latentem superbiam & manifestam præsumptionem ac pompam Mat.11
D abiiciatis, [ET mansuetudine] id est, mititate iram refrenante. Hoc & Christus admonet, Discite, in- Tobiæ.4
quiens, à me, quia mitis sum & humilis corde. Vnde & Tobias præcepit filio suo, Superbiam nunquam
in tuo sensu, aut in verbo tuo dominari permittas. In ipsa enim sumpsit initium omnis perditio. Et in Eccl.10
Ecclesiastico scriptum est, Odibilis coram deo & hominibus est superbia. De commendatione vero Eccl.3
mansuetudinis scriptum est, Fili, in mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam dilige-
ris, [CVM patientia] quæ passionem tristitiæ aufert, id est, cum equanimi tolerantia aduersorum, Heb.10
[Subportantes inuicem] mutuos defectus atque labores, compatiendo peccantibus, & laborantibus suc- 1.Cor.13
currendo: sicut alibi dictum est, Alter alterius onera portate, [IN charitate] id est, syncero affectu non Galat.6
simulatione, aut pro commodo temporali, [SOLICITI seruare] id est, studiosi ac diligentes ad conser
uandum, [Vnitatem spiritus] id est, spiritualem vnionem & conformitatē animorum, vt sit nobis anima Ioan.17
vna per charitatis affectum. vel vnitatē spiritus i. vnitatē ecclesiæ quam facit spiritus sanctus, [IN vincu
lo pacis] hoc est, in pace seu tranquillitate animi, quæ est spiritualæ vinculū vnitatis præfatæ, quoniam
nutrit eam atque conseruat. [Vnum corpus] Christi mysticum estis, [ET vnus spiritus] cum deo ei fide
liter adhærendo. Vel, vnus spiritus cum spiritu Christi per charitatē, eadem volēdo ac nolendo cum eo, Rom.12
quemadmodū per Hieremiā dominus loquitur, Dabo eis cor vnū, & animam vnam, [Sicut vocati estis Hiere.32

1.Pet.5 in vnam spem]id est,ad eandem beatitudinem sperandã. [VOCAtionis vestræ]id est,ad quã vestra voca E
tio ordinatur. Merito insuper obseruanda est vnitas ista interna ac spiritualis. Nam [Vnus dominus]scili
Hester. 13 cet deus trinitas. De quo in libro Hester quidam aiebat, Domine rex omnipotens in ditione tua cuncta
Rom.3 sunt posita. [VNA fides] in specie ex parte obiecti, quod est veritas prima, sed ex parte subiectorum fides
numeraliter diuersificatur. Quanuis enim multa sint credenda,& multi articuli fidei, vna tamen est for-
malis,& propria ratio obiectalis, propter quam omnibus creditur,& cui fides innititur scilicet veritas in-
creata. [VNVM baptisma] in specie, quia materia vna est, vtpote aqua, & forma baptismi eadem est.
Vel dicitur baptisma vnum, ex parte interioris Baptistæ, videlicet Christi, qui solus lauat & mundat in-
terius. Vel ideo vnum vocatur, quia iterari non potest, estque eiusdem valoris à quocunque ministre-
tur, quoniam non consistit in merito dantis, sed in virtute dominicæ passionis. [VNVS deus & pater
omnium] hoc est, deus trinitas. Qui deus dicitur propter creationem : pater, propter benignam guber-
nationem. [QVI]est [SVPER omnes] id est, incomparabili dignitate cunctis præstantior. [ET per
omnia]spiritualiter extentus siue diffusus, cunctaque penetrans & includens. Propter quod ipse per Hie
Hier.23 remiam contestatur, Nunquid non cœlum & terram ego impleo? [ET in omnibus nobis] credenti-
FINIS. bus atque electis est per fidem, charitatem & gratiam. Sed ne ex hoc quod dixit, nos esse vnum corpus,
EPIST. vnumque spiritum, æstimetur in omnibus esse par gratia, subditur, [VNICVIQVE autem nostrum F
Ioan.1 data est gratia] gratum faciens, vel gratis data, seu vtraque simul. [SECVNDVM mensuram dona-
tionis Christi] hoc est, iuxta quantitatem mensuratam à Christo: vel secundum quod Christus dator
mensurat, qui dat singulis secundum propriam capacitatem siue virtutem. [PROPTER quod dicit]
Psal. 67 Psalmista, [ASCENDENS] Christus [IN altum] id est, in cœlum empyreum in die Ascensionis.
[CAPTIVAM duxit captiuitatem] hoc est, à diabolo captos eripuit, cepit,& secum deduxit, videli-
cet sanctos de lymbo, omnesque omnino purgatos. [DEDIT dona hominibus] maxime in die san-
Act.2 cto Pentecostes, quando discipulis mittens spiritum sanctum, impleuit corda eorum diuersis charisma-
tibus spiritus sancti, vt patet in Actibus. Allegat autem Apostolus potius sensum quàm verba Psalmi-
stæ. Sic enim continet nostra translatio, Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in ho-
minibus. [QVOD autem] Christus [ASCENDIT, quid est] hoc est, quomodo verum est [NISI
quia & descendit primum]id est, ante, videlicet in die resurrectionis seu mortis suæ. [IN inferiores par-
tes terræ?]id est, ad lymbum patrum, qui est secus infernum situm in medio terræ. Inde enim captiuam
duxit captiuitatem. ¶ Porrò Christus in puncto mortis suæ descendit in lymbum, quantum ad animã.
Zach.9 In die vero resurrectionis rediit illuc cum corpore & anima secundum quosdam. Vel sic, Descendit pri
mum in inferiores partes terræ, hoc est, ad hunc mundum inferiorem, humanam naturam assumendo,
atque in mundo visibiliter operando. Vnde ipse ait, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœ-
Ioan.3 lo. [QVI descendit] modis præfatis, [IPSE est & qui ascendit] in die Ascensionis secundum cor- G
Marc.16 pus & animam, [SVPER omnes cœlos] materiales & habitationes eorum. Ascendit autem loco &
Act.1 dignitate, vel potius dignitatis suæ manifestatione super omnes creaturas corporales ac spirituales.
Sunt autem septem cœli planetarum: octauum cœlum est firmamentum quod appellatur sydereum.
Estque partim diaphonum,& partim lucidum. Nonum est cœlum cristallinum, seu aqueum, omnino
diaphonum, quod philosophi nominant nonam sphæram. Vltra quam aliqui ponunt decimam sphæ-
ram seu decimum cœlum, quod nominant primum mobile. Vltra hos cœlos, est cœlum empyreum
maximè vniforme ac simplex atque immobile, quod est mansio beatorum. ¶ Denique præter hos cœ-
los superiores, & secundum substantiam prorsus incorruptibiles sunt cœli elementares, videlicet cœ-
lum aereum, æthereum, olympium,& igneum. Sic ergo ascendit [VT adimpleret omnia] quæ in le-
ge, prophetis, ac psalmis de ipso prænunciata fuerunt. Vnde in cruce dicebat, Consummatum est. Vel,
Luc.24 impleret omnia genera hominum, id est, quosdam de vniuersis generibus hominum donis & gratiis
Ioan.19 spiritus sancti. De quibus omnibus dixit apud Iohannem, Omnia traham ad meipsum. Quomodo au-
Ioan.10 tem & quibus gradibus hoc fecerit: subditur, [ET ipse] Christus [DEDIT] hoc est, gratis consti-
tuit, [QVOSDAM quidem Apostolos] de quibus in Luca habetur, Hos duodecim eligit, quos &
Apostolos nominauit. [QVOSDAM autem prophetas] id est, futurorum prænunciatores, vt erant, H
Luc.6 Agabus & Dionysius, qui Iohanni Euangelistæ prophetauit de sua reductione à Pathmo. Secundum
Act.11 Ambrosium per prophetas potius intelliguntur scripturarum expositores, quoniam in nouo testamen-
to scripturarum explanatores appellantur porphetæ. [ALIOS vero Euangelistas] vel quia Euan-
Ambro. gelium conscripserunt, ut Lucas & Marcus: vel quia euangelium prædicauerunt, vt septem diaconi &
successores eorum. Euangelistæ namque vocantur, qui quanuis sacerdotes non sint, tamen euangeli-
Act.6 zare ex officio possunt] ALIOS autem] dedit [PASTORES & doctores] puta episcopos, qui ver-
Luc.1 bo & opere gregem suum pascere habent. De quibus dominus loquitur per Hieremiam, Dabo vobis
Marc.1 pastores iuxta cor meum,& pascent vos scientia & doctrina. Loquitur autem Apostolus de distinctio-
ne istorum formaliter. Materialiter namque frequenter coincidunt, eo quòd eidem personæ diuersæ
gratiæ conferantur. Nam ipsi Apostoli vtique & prophetæ & Euangelistæ, pastores atque doctores
Hier.3 fuerunt. Hos itaq; dedit deus [AD consummationem sanctorũ]id est, vt feliciter finiantur seu consumẽ
tur, qui nunc sancti & perfecti consistunt, qui & à prædictis diriguntur [IN opus ministerij]id est ope-
rosum obsequium, puta ad hoc vt singuli sua officia ordinatè & expedite valeant exequi. [IN ædifica-
Hebr.6 tionem corporis Christi]id est, propter ædificationẽ spiritualem ecclesiæ,& vt infideles per fidẽ ei incor
porentur, quæ est mysticum corpus Christi. ¶ Porro prælatio ordinationis prædictæ durabit, [DONEC
Matt.25 occurramus omnes] hoc est, in die iudicij nobis inuicem & Christo obuiemus, iuxta illud in Euangelio,
1.Thes.4 Ecce sponsus venit, surgite obuiam ei. Et alibi, Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo. [In

A vnitatem fidei] hoc eſt,idem credentes quantum ad electos fideles, qui nōdum deum per ſpeciem vide-
re meruerunt,[ET agnitionis].id eſt,contēplationis,[FILII dei] Hoc refertur ad beatos qui ante futu-
rum iudicium deo perfruuntur. Vel ſic,Occurramus omnes,qui iam ſumus & viuimus,in vnitate fidei.i.
in vna fide catholica,& agnitione fideli Chriſti filij dei,[IN virū perfectum] hoc eſt,in ſtatu,perfecto,
habentes videlicet pērfectionē virtutum,& fortitudinem animorum, ſicque appareat nos eſſe viros non
ratione ſexus,ſed perfectionis.Non ergo ideo ait,in virum perfectum,quaſi poſt reſurrectionem defectu Galat.4
rus ſit ſexus muliebris,ſed quia electi feliciter immutabuntur [IN menſuram ætatis plenitudinis Chriſti] FINIS.
hoc eſt,in ea ętate occurremus & reſurgemus,qua Chriſtus conſummatus atque occiſus eſt,ſcilicet,in an
no trigeſimotertio.Non ait in menſuram corporis veſtaturæ, quoniam vnuſquiſq; proprij corporis mē
ſuram recipiet,quam vel in iuuentute habuit,licet ſenuerit,vel fuerat habiturus niſi prius obijſſet.Nō au-
tem ſatis eſt dicere ſecundū Auguſtinum,quod in reſurrectione detur corpori magnitudo quam nō ha- Auguſt.
buit,nec naturaliter habuiſſet,vel quod corpora maiora ad dominici corporis quantitatem redigātur: ſic
enim multum periret de illis: cum tamen ne vnus quidem periturus ſit capillus eorum. Hæc vero tā prę Lucæ.21
clara largitus ſiue daturus eſt deus beneficia nobis.[VT iam] poſt receptionem baptiſmi,& conuerſionē
noſtrom,[NON ſimus paruuli].i.diſcretione ac ſenſibus minorati ſeu modici, [FLVCTVANTES].i.
inſtabiles,[ET circunferamur].i.vndique à deo & rectitudine ſanctæ cōuerſationis abſtrahamur ac eua
gemur,[OMNI vento doctrinæ].i.inani,verboſa,& turbulenta inſtructione hominum peruerſorum,ne
B deputemur cum illis,de quibus dicit Pſalm.In circuitu impij ambulant.Et,Deus meus pone illos vt ro-
tam,& ſicut ſtipulam ante faciem venti.quæ circunferentia ſeu vana inſtructio fit,[IN nequitia homi- Pſal.11
num].i.à nequam hominibus,[IN aſtutia] hoc eſt,cum fraude & ſimulatione, [AD circumuentionē er- Pſal.82
roris].i.ad hoc vt alios fallant mittendo eos in diuerſos errores ſub prætextu iuſtitiæ & ſpecie veritatis.
[VERITATEM autem iuſtitiæ] hoc eſt,opera iuſta [FACIENTES] Vel veritatem doctrinę facien-
tes,id eſt,actibus virtuoſis exequentes [IN charitate] hoc eſt,ex charitatis impulſu atque imperio nō fi-
cte,coacte aut formidoloſe, [CRESCAMVS] in gratia gratificante,[IN illo per omnia] virtutum ex-
ercitia,[QVI eſt caput] noſtrum,videlicet, [CHRISTVS].i.auxilio Chriſti,ſecundum eius conſilia ad
gloriam eius.[EX quo].i.cuius virtute & operatione, [TOTVM corpus] myſticum,quod eſt vniuerſa
eccleſia,[COMPACTVM] hoc eſt,per fidem & opera firmiter iunctum, [ET connexū] coagulo cha- 1.Petri.2
ritatis,[PER omnem iuncturam ſubminiſtrationis].i.per ſingula membra,ſiue ſuppoſita myſticum cor 1Cor.12
pus integrantia, & ſibi inuicem charitatiue miniſtrantia. [SECVNDVM operationem] id eſt,realem
& actualem ſubuentionem ſeu ſeruitutem [IN menſuram vniuſcuiuſq; membri] id eſt, iuxta faculta-
tem,proportionem ,ſeu modum cuilibet perſonæ eccleſiaſticæ cōuenientem,videlicet ſecundū quod gra
tia dei in ea maior aut minor eſt.Hoc itaque corpus ita compactum,[AVGMENTVM corporis facit]
hoc eſt,ſeipſum auget ac perficit numero & merito Chriſti virtutem,[IN ædificationem ſui] hoc eſt,ad 1.Cor.3
C hoc vt plures conuertantur ad fidem,corrigantur in moribus vel perficiamur virtutibus, [IN charitate]
in qua tota ſpiritualis fundatur & conſummatur conſtructio. Si ergo in corpus eccleſiæ iunctum eſt , vt
ſingula membra eius ſibi inuicem per dilectionē cohæreant atq; miniſtrēt. ¶ Deinde inſtruūtur Ephe
ſij in moribus,primoque admonentur declinare à malo.[HOC igitur].i.quoniam tanta vobis collata eſt
gratia,[DICO & teſtificor in domino].i.deo teſtante,vel ſub teſtimonio domini iubeo, deum teſtē ad-
hibendo,[VT iam] tempore gratiæ,[NON ambuletis ſicut & gentes ambulant].i.non viuatis ſicut gen- Rom.1
tiles, [IN vanitate ſenſus ſui] hoc eſt,diuerſis erroribus humana vanitate conceptis. [TENEBRIS] Prou.3
id eſt,perfidia,varijſque falſitatibus.[OBSCVRATVM habentes intellectum , alienati à via dei] id eſt,
à fide & lege diuina,[PER ignorantiam quæ eſt in illis] quæ eſt priuatio veritatis,ideirco alienat & ſe-
parat intellectum à via dei,quæ pulchra eſt atque pacifica,[PROPTER cæcitatem].i.habitudinē & du
ritiam [CORDIS ipſorum] per quam prædicationi veritatis claudunt oculos mentis.In maleuolā enim Sapien.1.
animā nō introibit ſapiētia.[QVI deſperantes[hoc eſt,futuræ vitæ ac remunerationis fiduciam non ha Hebr.18
bentes,[SEMETIPSOS tradiderunt impudicitiæ] id eſt,turpitudini,luxuriæ,procedētes ex cōcupiſcē-
tia,[IN operationem immunditię omnis].i.in opera totius fœditatis,nullum genus carnalium volupta- Hebr.13
tum omittentes,[IN auaritiam].i.ex peccato luxuriæ etiam in auaritiam lapſi deſiderantes temporalia, Sapiē.2
ſine quorum vſu, libidini vacare non poſſunt.De talibus ſcriptum per Sapientem, Dixerunt impij apud
ſe. Non eſt qui agnitus ſit, reuerſus ab inferis, quia ex nihilo nati ſumus, & poſt hæc erimus tanquam
D nō fuerimus. Veni te ergo & fruamur bonis quæ ſunt,& vtamur creatura tāquam in iuuentute celeriter.
Nullum pratum, ſit , quod non pertrāſeat luxuria noſtra . [VOS autem non ita] ſcilicet vt impudice
viuatis, & vitijs gentilitatis vacetis,[DIDICISTIS Chriſtum] hoc eſt,Chriſti doctrinam , que docet
oppoſitum,[SI tamen illum].i.Chriſti documenta, [AVDISTIS] auribus mentis,id eſt,intellexiſtis,
[ET in Chriſto] hoc eſt,ſecundum eius vitam,mores & theoriam,[EDOCTI eſtis] a ſpiritu ſancto per
Chriſti miniſtros,[SICVT eſt veritas in Ieſu] id eſt, ſi ſic informati eſtis vt dici poſsitis edocti in Chri-
ſto,hoc eſt,ſi vere ſapientes eſtis,vitā & mores conformando ſcientiæ exemplo Chriſti,qui cœpit facere
& docere, Vnde ſubiungit quid ſit in Chriſto edoctum eſſe,[DEPONERE vos ſecundum priſtinam cōuer- Act.1
ſationem] id eſt,per abnegationem præcedentiū vitiorum,[VETEREM hominem] hoc eſt, voſipſos
relinquere,quantum ad id quo primo parenti præuaricatori ſimiles eſtis per inobedientiæ eius imitatio-
nem.Hinc enim dicit ſaluator, Qui vult venire poſt me,abneget ſemetipſum.Et Salomō loquitur, Vet Lucæ.9
te impios, & non erunt,[QVI] vetus homo,[CORRVMPITVR] id eſt, ſpiritualiter annihilatur omne Prouer.12
eſſe gratię gratificantis perdendo,[SECVNDVM deſideria erroris] hoc eſt,conſentiendo deſiderijs prauis,
vel ea mancipando effectui. Quę dicūtur deſideria erroris,quia ex errore ſeu defectu cognitionis aliquo
modo procedunt. (Omnis enim peccans,eſt ignorans ſecundum philoſophum) & ad errorem pecca

ti actualis deducunt. Per veterem autem hominem designatur quilibet nostrum per comparationem ad E
pristina vitia, quibus anima vetusta efficitur. ¶ Deinde Apostolus exhortatur Ephesios ad operationē
boni, [RENOVAMINI autem spiritu] id est, affectu, [MENTIS] id est, animæ [VESTRAE] Vel spi
Roma.13 ritu mentis vestrę, id est, spū qui est mens vestra. Quid autem sit taliter renouari, additur, [ET induite no
uū hominem] i. similitudinē Christi vel cuiuscunque hominis spūalis in Christo renati ac renouati assu-
mite, eius sequendo vestigia, sicut superius dictū est, Induimini dominū Iesum, hoc est, esse virtutū & gra
tiæ adipisci & curate, vt quotidie in charitate & gratia proficiētes, indesinēter recētes & vigorosi imò in-
dies magis recentiores fiatis. [QVI] nouus homo, [SECVNDVM deum] i. à deo seu operatione diui-
na, vel secundū beneplacitum dei, [CREATVS] id est, formatus seu reformatus, [EST in iustitia & san-
ctitate & veritatis] id est, puritate vera nō simulata. Has enim virtutes Christus, secūdū quod homo, ac-
Ioan.14 cepit: quādo in vtero virginis creata est anima eius, & corpori suo vnita. Alij vero in baptismo, & pœni-
tētia eas recipiūt. [PROPTER quod deponentes mendacium.] Quod veritati & per consequens deo,
qui veritas est, aduersatur. Deponentes (inquam) omne mendaciū. i. officiosum, iocosum, & maxime p-
Sapiē.1 niciosum: de quo in libro Sapiētiæ habetur, Os quod mentitur, occidit animam. Et in Psalmo, Perdes o-
Psalm.5 mnes qui loquuntur mendacium, [LOQVIMINI veritatē] id est, verum sermonem, Vnusquisque cum
Malac.2 proximo suo, hoc est, quolibet homine, qui secundum naturam tibi frater & proximus est. Nam & pater
Roma.12 vnus omnium nostrum, & deus vnus creauit nos, [QVONIAM sumus inuicem membra] id est, per modum F
membrorum vniti, ad idem corpus ecclesiæ pertinentes, atque ad mutuam subuentionem obligati. Hinc
Zacha.8. per prophetam dicitur, Veritatem tantū & pacem diligite. [IRASCIMINI & nolite peccare] Hoc ex
Psalm.4 Psalmo quodam acceptum est. Potestq; satis multipliciter explanari, prout ira diuersis modis accipitur.
Si enim sumatur pro motu primū primo, id est, purè naturali, sic nō est peccatum, & ita permissiue dici-
tur, Irascimini. Additur tamen, Et nolite peccare, quoniā ira talis facillimè redditur vitiosa. Secūdo acci
pitur ira pro motu subito ex humana infirmitate & pœna peccati prodeūte, qui est veniale peccatū. Pro-
cedit enim ex aliqua apprehensione, nec rationis iudicium præstolatur. Et ita quod dicitur, Irascimini,
non est exhortatio irascēdi, sed consilium atque remedium iram vincendi. Nam sequitur, & nolite pec-
care. Tanquam dicat, Si motio talis orta in vobis fuerit, non ei cōsentiat ratio, sed reprimat eam. Tertio,
sumitur ira pro motu quodam rationem sequente, quo contra propria vel aliena peccata mouemur, ap-
petendo vindictam secundum rationis dictamen. Et hæc est ira per zelum quę est laudabilis, faciens actū
1.Reg.19 rationis efficacius fieri, quam virtuosi frequēter sponte assumūt. De qua dicit Gregorius, Tunc robostius
Grego. ratio contra peccata erigitur, dum ira subita rationi famulatur. De hac itaque ira admonendo iam dici-
tur, Irascimini. s. contra vestra & aliorum peccata. Veruntamen quoniam ira hæc magno moderamine
Ibidem. eget, ne excessiue accendatur vel maiorem expetat vltionem quam culpa meretur, ideo subditur, Et no-
lite peccare, hoc est, ne permittatis irę cōmotionē sic crescere vt ratio cōturbetur, vel iustitia omittatur. G
Propter quod ait Gregorius, Cauēdum summopere est, ne ira, quæ vt instrumentū veritatis assumitur, ra-
tioni dominetur, ne vt domina præeat, sed velut ancilla ad obsequium parata, à rationis tergo nunquā re
cedat. Si ergo vindicta quæratur propter correctionem culpæ & obseruationem iustitiæ, erit ira per ze-
lum, aliàs esset ira per vitium. ¶ Denique ira dupliciter metas rationis excedit. Primo nimium feruescē-
do, quando videlicet, ipsa commotio in se excessiua consistit, rationis actum impediendo. Secūdo, maio-
rem vindictam q̃ oportet expetendo, quod est grauius primo, est enim contra charitatē atque iustitiam.
Vnde ex suo genere est mortale [SOL] iste visibilis [Non occidat] ad occasum tendēdo, [SVPER ira-
Iob.5. cundiam vestram] hoc est, ira vestra durante. Tanquam dicat, Si motus iræ exurgat, non maneat. Vel sol
iustitiæ, id est, Christus aut certe sol intelligentiæ, hoc est, iudicium rationis non occidat super iracūdiam
vestram, id est, à vobis non elongetur, nec separetur propter iracundiæ vestræ excessum. [Nolite locum]
hoc est, ingressum ad possidendum animā vestram, [DARE diabolo] admittendo suggestiones eius ne-
Iacobi.4 pharias, vel redeundo ad pristinas iniquitates. Vnde scriptum est, Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Ali-
Matth.12 ter vobis cōtinget quod Christus in Euangelio loquitur, Cum immūdus spiritus exierit ab homine, per-
ambulat arentia loca, quærens requiem, & non inuenit: Tunc dicit, Reuertar in domum meam vnde exi
ui. Et cum venerit, reperit eam vacantem, & scopis purgatam atque ornatam. Tunc abit, & adiungit sibi
septē alios spiritus sceleratiores se, & ingressus inhabitat illic, & fiūt postrema hominis illius peiora prio- H
2.Thes.3. ribus, [QVI furabatur] ante conuersionem seu pœnitentiam, [IAM non furetur] aliena tollendo, quod
ex suo genere est mortale, quoniam contrarium est Iustitiæ. Interdum tamen est veniale, propter paruis-
tatem nocumenti, vel actus imperfectionem, [MAGIS autem laboret operādo in manibus suis quod bo
Act.20 num est] id est, licita opera exteriora atque mechanica pro pretio faciat, [VT habeat aliquod temporale
bonum, [Vnde tribuat necessitatem patienti] hoc est, egenis eleemosynam conferat de labore manuum
Matth.12 suarum. Hinc in actibus idem iste ait apostolus, Omnia ostendi vobis, quia sic laborātes oportet suscipe-
1.Cor.15 re infirmos, meminisse verbi domini Iesu, quia beatius est magis dare quàm accipere. [OMNIS sermo
malus ex ore vestro non procedat] quamuis animo fuerit præconceptus, sed reprimatur, præsertim cum
Eccle.14 de omni verbo otioso reddenda sit ratio in die iudicij. Corrumpunt nanque mores bonos colloquia pra
ua. Propter quod in ecclesiastico scribitur, Beatus vir qui non est lapsus in verbo ex ore suo, [SED qui bo
nus est ad ædificationem fidei] hoc est, sermo vtilis ad ædificandum fidem in alio proferatur à vobis, nō
qualitercunque, sed cum debitis circunstantijs. s. [VT det gratiam audientibus] i. proficiat eorum saluti
sicque per occasionem præstet seu augeat gratiam dei in eis. [ET nolite contristare spiritū sanctum dei]
hoc est, non ita per inobedientiam vestram offendatis spiritum sanctum, vt per modum contristati se ha
beat, vel alios bonos propter vestram peruersitatem ad contristandum seu cōdolendum inducat, Quan-
uis enim spiritus sanctus sit verus & incommutabilis deus, ei tamē ascribitur quod ipse in hominibus ope

A ratur, iuxta quem sensum fertur pro nobis orare gemitibus inenarrabilibus. Per modum quoque contri- Roma.8
stati se habet, dum à nostris cordibus per peccata fugatur: iuxta illud Sapientiæ, Spiritus sanctus discipli- Sapiẽ.r.
nę effugiet fictum, ꝙ auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu. Penes hunc sensum & in Esaia Esaiæ.63
scribitur, Afflixerunt spiritum sancti eius. Translatio septuaginta interpretum habet, Afflixerunt spiritũ
sanctum eius, [IN quo signati].i. cuius virtute & gratia à reprobis separati, distinctique estis [IN die re-
demptionis].i. conuersionis, vel baptismatis vestri. Vel, in die redẽptionis, id est, dominicę passionis, quia Act.1
tunc facta est signatio ista quantum ad meritum eius ex parte Christi, qui tunc omnibus sufficienter, ele-
ctis vero efficienter promeruit gratiã veræ salutis. [OMNIS amaritudo] cordis, sermonis & operis, [ET
ira] per vitium, [ET indignatio] procedens ex ira atque superbia, [ET clamor] i. sermo impetuosus, vel Esaię.5
irrationabilis eleuatio vocis, [ET blasphemia] contra deum & sanctos [TOLLATVR à vobis] vel per Roma.9
anticipationem, vel per correctionem, gratia dei vestris studijs ac precibus auxiliante. Non est enim vo-
lentis neq; currentis sed dei miserentis, [CVM omni malitia].i. cum cæteris vitijs, vt habeatis cor mun
dum. Nam si quis totam legem impleuerit, offendat autem in vno, factus est omniũ reus. Nempe (vt ait Iacob.2
Ambrosius) in seruo dei omnia debent bona videri, ne puritas eius ex aliqua parte maculetur. Hæc ergo Ambros.
vitanda sunt vitia. Vnde de amaritudinis euitatione scriptum est. Non sit inter vos radix germinãs fel &
B amaritudinem. Et alibi iterum, Non est sensus vbi abundat amaritudo. De ira vero scriptũ est apud Ec- Deut.29
clesiasten, ne sis velox ad irascendum, quoniam ira in sinu stulti requiescit. Cui cõsonat illud Iob, Virum Eccles.21
stultum interficit iracundia. Et alibi legitur, Ira non habet misericordiam, nec erumpẽs furor. Spiritũ au Eccle.7
tem ad irascendum facilẽ, quis poterit sustinere? De indignatione quoq; Salomon ait, Qui ad indigna Iob.5
tionem facilis est, erit ad peccata procliuior. [ESTOTE autem inuicem benigni] mutuo subueniendo Prou.27
[MISERICORDES] cordialiter compatiendo. Beati enim misericordes, quoniã ipsi misericordiã cõ Prou.29
sequentur. Et in Prou. scribitur, Per misericordiam & fidem purgantur peccata, [DONANTES inuicẽ Matth.5
id est, mutuas offensas penitus remittentes, [SICVT & deus] pater vel trinitas [In Christo] id est, meri Prou.15
to Christi [Donauit nobis] id est, piè indulsit. Propterea ipse ait Saluator, Si non dimiseritis, nec pater Matth.15
vester qui in cœlis est dimittet vobis peccata vestra.

CAP. V. [ESTOTE ergo imitatores dei.] ❨ARTICVLVS V.

ROSEQVITVR demum Apostolus in præcedẽti cap. cœptã instructionẽ EPIST.
moralẽ: & ait [ESTOTE ergo].i. quoniã de⁹ in Christo nobis donauit, idcirco esto-
C te [IMITATORES dei].i. diuinę pietati cõformate vosipsos, offensoribus vestris parcẽdo,
benefaciẽdo, omnesq; diligẽdo, [SICVT filij] mei spũales, vel filij dei adoptiui, [CHA
rissimi].i. valde dilecti, pro quibus pater vnigenitũ suũ misit & dedit, filius mortẽ susti
nuit, spũs sanctus seipsum copiosissime infudit. Hoc est quod in Euãgelio docet, prę- Matth.5
cipitque Saluator, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderũt vos, vt sitis filii Lucæ.6
patris vestri qui in cœlis est, qui solem suũ oriri facit super bonos & malos. Assimilari autẽ creatori, est
est summa perfectio creaturę, si tamẽ assimilatio fuerit ordinata, nõ vsurpata [ET ambulate in dilectio- Ioan.15
ne] dei ac proximi, charitatiue viuẽdo: iuxta illud, Hoc est præceptũ meũ, vt diligatis inuicẽ, sicut & dile-
xi vos, Vnde iam subditur, [SICVT & Chistus dilexit nos].i. taliter vtputa pure ac spũaliter, quãuis non
æqualiter & tradidit semetipsum ꝓ nobis oblationem] pacificã, [ET hostiã pro peccato in ara crucis,
[DEO] patri vel trinitati.i. ad gloriã eius, & vt ei ꝓ nobis satisfaceret [IN odorẽ suauitatis].i. in suauem
odorẽ, videlicet in holocaustũ acceptissimũ atq; gratissimũ deo. Maxime enim placuit deo oblatio Chri-
sti ex parte patiẽtis, nõ ex parte inferẽtis. Nã ex parte patientis, mors illa erat pijssima, & ex summa cha-
ritate assumpta: sed ex parte inferẽtis, crudelissima erat, sacrilega & displicẽtissima deo. [FORNICATIO aũt]
simplex, [ET omnis immũditia].i. alia quęlibet luxuriæ species, [AVT auaritia] .i. inordinatus tẽporaliũ Hebr.13
appetitus, [Nec nominetur].i. nõ solũ nõ fit, sed nec exprimatur [In vobis].i. à vobis, seu inter vos sicut
decet sanctos] esse sine taliũ nominatione, [AVT turpitudo].i. indecẽtia in osculis & ãplexibus, [AVT
D stultiloquiũ] sicut est adulatio, [AVT scurrilitas].i. iocularitas risum cõcitans, [QVAE ad rem non per-
tinet] id est, saluti non proficit. Horũ nullũ nominetur aut fit in vobis, [SED magis gratiarũ actio] à vo
bis domino persoluatur. Per hoc docet Apostolus, q̃ longe debeant esse magna peccata ab his qui studẽt
perfectioni. [HOC enim scitote intelligentes] id est, sacrã scripturã sapienter pensantes, [QVOD omnis 1.Ioan.3
fornicator].i. cum soluta concumbens, [AVT immundus].i. aliud aliquod luxuriæ genus exercens, vt est
stuprum, incæstus, adulterium, [AVT auarus, quod est idolorũ seruitus].i. cuius iniquitas idololatrię cõ-
paratur, eo quod sicut idololatra idola colit magis q̃ deum verum: ita auarus potius adhæret argento & Eccle.10.
auro q̃ deo, magisque confidit in eis quàm in domino. Propter quod in Ecclesiastico legitur, Auaro ni-
hil est scelestius, & nihil iniquius q̃ amare pecuniam, [Non habet hęreditatem].i. beatam possessionẽ seu
paratam felicitatem [In regno dei & Christi] quod est vnum regnum, quia nec modo pertinet ad filios
ecclesiæ militantis per gratiã gratificantẽ, nec postmodũ pertinebit ad ciues ecclesiæ triũphantis ꝑ glo-
riã. Non enim intrabit in illam aliquid coinquinatũ, nisi qui scripti fuerint in libro vitę & agni. Et Esaias Apoc.21
ait, Tollatur impius, ne videat gloriam dei. [Nemo vos seducat inanibus verbis] i. coloratis sermonibus. Esaiæ.26
apparentibus argumentis, friuolis promissionibus, prouidentiam dei negãdo, vel impunitatem ex diuina
misericordia promittendo, seu longam vitam spondendo. [PROPTER hæc enim].i. propter horũ ina-
nium verborum prolationem seductionem seu crudelitatem [VENIT ira].i. vltio [DEI in filios diffiden- Sap.4
tiæ].i. in homines desperantes de vita futura seu pręmiatione diuina. [Nolite ergo effici participes eorũ]
sic diffidentium.i. nec effectu, nec opere, neque auxilio conformemini eis. Digni quippe sunt morte, non Roma.1

Eccle.3 solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt. Nam & qui tetigerit picem, inquinatur ab ea. [ERATIS E
enim aliquando] dum mūdo & concupiscentijs inhæsistis. [TENEBRAE] id est, tanta vitiorum caligi
ne, cordis cæcitate, & ignorantiæ tenebris innoluti: vt non solum tenebrosi, sed etiam tenebræ fuisse dica
Philip.2. mini, [NVNC autem] quando ad deū conuersi estis, facti estis [LVX] id est, spiritualiter illuminati [IN
domino] id est, in veritate & gratia dei. Ideirco [VT filij lucis ambulate] i. pure, honeste, ac religiose cō
Ioan.11 uersemini, sicut ad filios lucis pertinet, i. ad filios dei, qui est lux ęterna & increata: iuxta illud Ioānis, Erat
lux vera, Vel per lucem intelligitur splendor seu claritas gratię, cuius filij sunt omnes qui gratiā habent,
Ioan.12 Vnde ait Saluator, Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Merito autem sic debetis ambu
lare. [FRVCTVS enim lucis] i. operatio gratiæ, vel opus placitū luci æternę [EST] viuere [IN omni
bonitate] i. interna virtute ac pietate, quo ad seipsum, [ET iustitia] i. in iusta actione, quantum ad pro-
FINIS. ximum, [ET veritate] quantū ad deū ei veraciter ministrando, [PROBANTES] id est, prudenter inue
Galat.6 stigantes, vel rationabiliter discernentes, [QVID sit beneplacitū deo] vt illud semper agatis, & quæ dis-
Hier.15 plicēt deo, vitetis. Vnde apud Hieremiā domin' protestatur, Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meū
eris. [ET nolite communicare] consentiendo vel cooperādo [OPERIBVS infructuosis] i. vacuis à fru-
ctu spūali [TENEBRARVM] i. malorum habituum seu hominum mentibus obscuratorum, [MA-
gis autem redarguite] i. iterum atque iterum corripite, si sit spes de emendatione, & maxime si ad vestrā
pertineant curam qui peccant. Omnes tamen ad correctionem fraternam iure charitatis aliquo modo te F
Augusi. nentur. His ergo duobus modis secundum Augustinum, non te maculat malus, si non consentis, & si re-
darguis. Quoniam enim parum est non consentire, iungit Apostolus quod maius est, magis autē redar-
Matt.18 guere. Propter quod ait Saluator, Si peccauerit in te frater tuus, i. te sciēte, vade & corrige eum inter te
& ipsum solum, &c. Deinceps ostēdit, quare non debeamus communicare operibus impiorū. Quę enim
in occulto] i. in locis absconditis [FIVNT ab eis] prædictis excæcatis hominibus, humanū potius q̄ di-
Prou.18 uinum conspectum timentibus [TVRPE est dicere:] quanto magis facere? [OMNIA autem quę arguū
tur] i. opera quæ reprehenduntur [A lumine manifestantur] i. per veram loquutionem, splendidamque
doctrinam increpantis, innotescunt esse digna reprobatione, nec vltra valent latere, quemadmodum ad
2.Tim.3 Timotheum ipse ait. Insipientia illorum omnibus manifesta erit. [OMNE enim quod manifestatur] hoc
modo per increpationem vel humilem peccantis confessionem, [LVMEN est] id est, clarum, certum ac
notum. Vel, lumen est i. spirituali luce perfunditur, dum in publicū ducitur. His consonat verbum Chri-
Ioan.3 sti, Omnis qui male agit, odit lucem & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius: Qui autem fa-
cit veritatem, venit ad lucē, vt manifestentur opera eius, quia in deo sunt facta. [PROPTER quod] vi
delicet quoniā lumen est quod manifestatur [DICIT] spiritus sanctus per me. [SVRGE] à vitijs per
pœnitentiā [QVI dormis] i. in ignauia tua quiescis, [ET exurge] per opera pœnitentialia [A mortuis]
id est, de societate impœnitentium spiritualiter mortuorum, [ET illuminabit te] i. radium sapiētiæ & lu-
Esaię.58 men discretionis tribuet tibi [CHRISTVS] iuxta illud Esaiæ, Requiem dabit tibi dominus semper, & G
implebit splendoribus animam tuam, si glorificaueris dominum, dum nō facis vias tuas. Vnde Micheas
Micheę.8 ait, Cum sedero in tenebris, dominus lux mea est, & deducet me dominus in lucē, & videbo iustitiā eius.
EPIST. [Videte itaque fratres] i. oculo intellectuali pensate, [QVOMODO caute ambuletis] i. vigilanter & cu-
Matth.7 stodite viuatis, occasiones peccati vitādo, atque in arcta via, quę ducit ad vitam, cū omni circunspectio-
Prouer.4 ne progrediendo: vt impleatis quod à sapiente dicitur, Omni custodia custodi cor tuum. Et quod rursus
Prou.23 idem ait, In timore domini esto tota die, & habebis spem in nouissimo, [NON quasi insipientes] i. sola tē
1Cor.10 poralia atque præsentia bona seu mala considerantes, [SED vt sapientes] in cognitione diuinorū, id est,
discreti ac prouidi, cælestibus bonis semper intenti, [REDIMENTES] i. ab infructuosis occupationi-
bus expedientes, [TEMPVS] vitæ præsentis, i. certas horas ad vacandum deo aptantes. Vel, redimentes
tempus, id est, tempora, quæ infructuose expendistis reparantes per infructuosissimam occupationem tē
poris præsentis atque restantis, quatenus priores negligentias & impietates recompensetis per ardentissi
Psal.54 mam conuersationem temporis nondum lapsi quo eis victuri, ne inter impios numeremini, de quib' ca-
nit Psalmographus, Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos, [QVONIAM dies mali sunt]
id est, aduersitatibus, periculis atque malitijs pleni. Non quod dies in se mali sunt, sed quia hæc mala in-
1.Mac.12 sunt hominibus in diebus seculi huius viuentibus. Scriptura enim tempori ea ascribit quæ fiunt in tēpo- H
Matth.6 re, quemadmodum primo Machabęorum inducitur, Vidēs Ionathas quia tempus cum iuuat. Hinc enim
Gene.47 Saluator, Sufficit (inquit) diei malitia sua. Et in Genesi Iacob asserit, Dies peregrinationis meę mali &
parui. [PROPTER EA fieri imprudentes] sola sensibilia & temporal a ponderando, [SED intelligen-
tes quæ sit voluntas dei] i. hoc diligentissime inquiratis, quid placeat deo, vt illud semper agatis. [ET no-
Hierony. lite inebriari vino, in quo est luxuria] causaliter, quia calorem auget, atque libidinem concitat. Venter
Prou.20 enim vino æstuans, cito spumat in libidinem, iuxta Hieron. Vnde Sapiens dicit, Luxuriosa res vinum, &
Eccle.31 tumultuosa ebrietas: qui his delectatur, non erit sapiens, Rursusque scriptura, Quàm sufficiēs est homini
erudito vinum exiguum, [SED implemini spiritu sancto] i. ita viuatis & corda vestra sic occupetis, vt in
gratia spiritus sancti proficiatis quotidie. Deus enim vnicuique influit, secundum quod se disponit aut ca
pax efficitur, [LOQVENTES vobismetipsis] i. mutuo exhortātes vosipsos [IN psalmis] ad bene ope-
Psal.64 randum hortantibus, [ET hymnis] ad dei laudem spectantibus, [ET canticis spiritualibus] quæ de gau-
dijs futuris commemorant, [CANTANTES & psallentes in cordibus vestris] i. silenter in anima. Vel
in cordibus vestris i. cum cordiali intētione & ex mentali affectu, [DOMINO] deo altissimo, quē decet
hymnus, laus, honor, & gloria, [GRATIAS agentes semper] i. qualibet hora cōuenienti ac debita [PRO
Rom.5 omnibus beneficijs dei. Vel, pro omnibus hominibus beneficia diuina sortitis, omnium saluti congratulā
do [IN Domine] nominato [DOMINI nostri Iesu Christi] i. in ipso Christo, videlicet ad laudē & glo-

A riam eius. Vel certe per eũ,[DEO & patri] .i. patri æterno, qui est deus ratione creationis, paterq; Chri- FINIS.
sti naturalis & pater noster adoptiuus, [SVBIECTI inuicem] ex debito obedientiæ vel ex condecen-
tia humilitatis & charitatis [IN timore dei] casto ac filiali. Prælati enim per humilitatem & charitatem
subdunt se inferioribus, subditi vero ex debito obedientiæ subijciũtur prælatis. Cæteri omnes communi-
ter se inuicem honorare, præferreque habent: iuxta illud quod alibi dictum est, Honore inuicem præue-
nientes. Propter quod Christus testatur, Qui maior est vestrũ, sit vester minister. Et iterũ legitur, Quã Roma.12
to maior es, humilia te in omnibus. Preterea generalibus exhortationibus positis, descendit Apostolus ad Matt.20.
particulares personas, dicendo. [MVLIERES viris suis subditæ sint] in licitis & honestis [SICVT domino] Eccle.3
id est, sicut domino subditur seruus, [QVONIAM vir caput] id est superior [EST mulieris] id est, perfectior 1.Cor.11.
atque discretior ea communiter. Et dominus prætulit virum fœminæ: dicens ad eam, Sub viri potestate Collo.3
eris, & ipse dominabitur tui. [SICVT & Christus caput] id est, rector ac princeps [EST ecclesiæ. Ipse] Genes.3
Christus existens [SALUATOR corporis eius] id est, ecclesiæ, quæ est mysticum corpus Christi. [SED sicut
ecclesia] id est, fideliũ sancta collectio [SVBIECTA est Christo] fide & opere, [ITA & mulieres viris suis, Matth.19
in omnibus] bonis sint subditæ. ¶ Sciendum tamen quod subiectio mulieris sub viro non est in omnib' Genes.2
similis subiectioni ancillæ aut serui, cum ipsa sit socia viri, & vna caro cum eo, facta non capite aut pedi- 1.Petri.3
bus, sed de latere viri, quasi similis ei, & iuxta latus eius ponenda. [VIRI, diligite vxores vestras] non car
nali & fœdo, sed ordinato ac spirituali amore, [SICVT & Christus dilexit ecclesiã, & seipsum tradidit]

B in mortem [PRO ea] id est, pro eius salute, [VT illam sanctificaret] id est, virtutibus adornaret, [MVN-
dans eam] primo .i. à vitijs purgãs [LAVACRO aquæ] id est, intinctione seu lotione in aqua baptisma-
tis. Lauacro inquam sancto [IN verbo vitæ .i. sub debita forma verborum, quibus hoc sacramẽtũ ex Chri
sti institutione perficitur. Accedit quippe verbum ad elementum: & fit sacramentũ, in quo, verbũ est for
male ac principale, elementũ vero est materiale, [VT exhiberet] id est, repræsentaret vel faceret [IPSE]
Christus sponsus cœlestis [SIBI] .i. ad suum honorem, secundũ quod deus est, in præsenti seculo inchoa
tiue, in futuro autem completiue [GLORIOSAM ecclesiam] .i. claritate scientiæ atque virtutum splen-
doribus refulgentem, [Non habentem maculam] .i. peccatum mortale apertum, [AVT rugam] id est,
peccatũ mortale occultum, sed mundã ac simplicẽ [AVT aliud huiusmodi] criminale habentem, [SED
vt sit sancta] in interioribus [ET immaculata] in exterioribus. [ITA viri debent diligere vxores suas vt
corpora sua] quia sunt vna caro. Si autem sumatur corpus pro parte hominis materiali, sic viri magis Genes.2
tenentur diligere vxores suas, q̃ corpora propria. Si vero sumatur corpus pro toto composito, minus dili
gendæ sunt vxores. Ideo similitudo est quantum ad aliquid, non absolute in omnibus. Porro de hac Chri-
sti gloriosa & illibata ecclesia scriptum est in Apocalypsi. Vidi ciuitatem sanctam Hierusalem descendẽ Apoc.21
tem de cœlo à deo paratam quasi sponsam ornatam viro suo. Et rursus, Quia venerunt nuptiæ agni, & Apoc.19

C vxor eius præparauit se. Itemque, Signum magnum apparuit in cœlo, mulier amicta sole, & luna sub pe- Apoc.12.
dibus eius, in capite eius coronæ stellarum duodecim. De qua etiam intelligendum est illud Esaiæ. Surge, Esaiæ.60
illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria domini super te orta est. [QVI suam vxorẽ di-
ligit, seipsum diligit] tanta est vnitas vtriusque. Sunt namque duo in carne vna. Merito itaque debet ho- Genes.2
mo vxorem suam diligere. [NEMO enim] id est, nullus rationabiliter & humane se habens. [Vnquã car
nem suam odio habuit] Vel simpliciter. Nemo vnquam carnem suam odio habuit, quia vel dilectione
naturali vel amore carnali vel charitate infusa ad eam afficitur. Nam & qui seipsos occidunt, carnem
suam amasse probantur, quam ideo perimunt, vt breui tormento longa euadent præsentis vitæ suppli-
cia. [SED nutrit] victu [ET fouet eam] vestitu [SICVT & Christus ecclesiam] nutrit sacramento alta- 1.Tim.6
ris & fouet eam vestimento salutis, [QVIA membra sumus] nos Christiani [CORPORIS eius] id est,
ecclesiæ quæ est mysticum corpus Christi. Sumus itaque membra [DE carne eius & ossibus eius] id est, Matt.26.
eiusdem naturæ existentes, cum Christo homine. Vel hoc ideo dicitur, quia fidelium qui à Christo institu Marci.14
ti sunt quidam, puta infirmi, dicuntur de carne Christi quæ ante passionem erat infirma, quoniam indi-
gent à fortibus sustentari, quemadmodum caro sustentatur ab ossibus. Alij scilicet fortes ac perfecti, di-

D cuntur de ossibus Christi propter constantiam, & dominicæ passionis ac patientiæ imitationem. [PRO
pter hoc] id est, ad designandum dilectionem ac vnitatem Christi atque ecclesiæ, scriptum est in Genesi, Genes.2
[RELINQUET homo] .i. maritus [PATREM suum & matrem suam] .i. carnales parentes quantum ad co- Matth.19
habitationem localem, [ET adhærebit vxori suæ] habitando, conuescendo & dormiendo cum ea [ET 1.Cor.7
erunt duo supposita, scilicet maritus & coniunx, [In carne vna] .i. in vno carnali commercio per semi-
nis propagationem. Vel dicuntur duo in carne vna, quoniam nullus eorum propriæ carnis habet potesta Matth.19
tem, & propter communionem præcipuam vna caro reputantur. Vnde dicit Saluator, Itaque iam non
sunt duo, sed vna caro. Deinde ponit Apostolus mysticum sensum scripturæ de matrimonio allegatæ.
[SACRAMENTUM hoc] id est, sacrum signum istud in coniugium pronuntiatum [MAGNUM est] id est, ma
gnæ rei significatiuum. [EGO autem dico] id est, signum istud expono, impletumque assero [In Chri-
sto & in ecclesia] .i. in spirituali dispensatione inter Christum & ecclesiam facta, quando videlicet verbũ
caro factum est, & nostram naturam assumens, ostendit quantum dilexerit nos, cum quibus idẽ fieri vo
luit. Matrimonium ergo seu coniugium, magnum est sacramentum, propter significationem coniunctio Ioan.1
nis Christi & ecclesiæ, in qua etiam Christus quodammodo patrem relinquisse videtur, non simplici- Ibipem.
ter, cum æternaliter sit in sinu, imò in corde patris, sed secundum apparentiam quandam ratione in-
carnationis. Sic enim de nouo apparuit mundo ad coniungendum sibi ecclesiam tanquam sponsam. Pro Ioan.10
pter quod ait, Exiui à patre, & veni in mundum. Et Psalmista, Ipse (inquit) tanquã sponsus procedẽs de Psalm.18
thalamo suo. A summo cœlo egressio eius. Matrem quoque suam .i. synagogam Christus reliquit, & ad-
hæsit vxori suæ .i. gentilitati conuersæ, quam ipse spiritualiter visitat & fœcundat. [VERUNTAMEN] .i. quã-

uis prædicta de coniugio mystice intelligātur de Christo, nihilominus [ET vos singuli] hoc est vnusquis E
que vestram coniugem habens, [SVAM vxorem sicut seipsum diligat. Vxor autem timeat virum] id est,
in reuerentia habeat eum, & casto timore formidet, ne eum offendat.

¶CAP. VI. [FILII obedite parentibus vestris.] ARTIC. VI.

Collo.3. POST informationē cōuersationis habēdæ inter virū & cōiugē, ponitur informatio
cōuersationis debitę inter parētes & filios. [FILII obedite parētibus vestris] carna-
libus [IN domino] i. secundū voluntatē diuinā, videlicet in licitis & honestis, atque
ex animo. s. prōpte reuerēter & amorose. [HOC enim iustū est] iure naturali, diuino
humano, imò magistris, dijs & parētib⁹, nō potest reddi æquiualēs, iuxta philosophū.
Malac.1 [HONORA patrē tuū & matrē] tuā. Vnde apud Malachiā habetur, Filius honorat pa-
trem suū, & seruus timet dominū suum. Honorare ergo debemus parentes, reuerētiā
Eccles.30 impendēdo: & necessaria si indigeāt, ministrādo. sunt enim principiū nostrum. Propter quod in Eccle-
siastico legitur, Quā malæ famæ est, qui relinquit patrē: & maledictus à deo, qui exasperat matrē. [quod
Exod.20. est mandatū] diuinū in Exodo scriptū, [PRIMVM in promissione] i. primū cui mercedis additur pro- F
missio. Decalogus aūt præceptorū ad duo præcepta pertinet charitatis. Tria enim in prima tabula scri-
pta, respiciūt præceptū charitatis dei. Alia septem in secūda tabula scripta, cōcernūt præceptū charitatis
ꝓximi. Inter quæ præceptū de honoratione parentū præcedit, cui annectitur merces quæ subditur, [VT
bene sit tibi] in spiritualibus ac tēporalibus, [VT sis lōgæuus super terrā]. i. æternaliter habites in terra vi-
uētiū. Ad literā tamen hoc dictū videtur de ꝓlongatiōe vitæ præsentis in terra peregrinationis istius, seu
in terra ꝓmissionis, quantū ad populū Israel pro tempore illo. Hoc enim meretur præter præmiū spūa-
le obseruatio huius mandati secundū communem iustitiæ legem, quamuis interdum ex diuinæ dispensa-
Collo.3 tionis moderamine, aliter accidat. [ET patres] carnales, [NOLITE ad iracundiam prouocare filios ve-
stros] aut filias, nimis rigorose & aspere procedendo cum illis, [SED educate illos] i. fouete & necessaria
prouidete non solum carnaliter, sed [IN disciplina] morali [ET correptione domini] i. iusta correctio-
Prou.13. ne: quemadmodum scriptum est, Qui parcit virgæ, odit filium suū: qui autem diligit illum, instāter eru-
Prou.22 dit. Rursusque Salomon, Stultitia (inquit) colligata in corde pueri, & virga disciplinę fugabit eam. Hinc
Eccles.30 etiam in Ecclesiastico legitur, Qui diligit filium suum assiduat illi flagella. Certum est autem hæc quoq;
ad spirituales patres ac filios pertinere. Patet vero ex his, quod parentes tenentur filijs in tribus, quæ sunt
necessariorum prouisio, instructio & correctio. ¶Deinceps introducitur exhortatio conuersationis in-
Roma.6 ter seruum & dominum. [SERVI obedite dominis carnalibus] id est, temporalibus, & sensualitatem se-
ctantibus. Et per consequens multo plus obediendum est dominis spiritualibus & honestis, [CVM timo G
re] animæ [ET tremore] corporis, [IN simplicitate cordis vestri] id est, sine simulatione [SICVT Chri
Psalm.2 sto] seruiendum est: iuxta illud in Psalm. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Seruitus
enim hæc propter peccatum ex diuina ordinatione inflicta est in pœnam peccati, idcirco patienter ferē
Collo.3 da est tanquam purgatorium vitiorum, exercitiumque virtutum. [Non ad oculum seruientes] id est, solū
in præsentia hominum, [QVASI hominibus placentes] id est, humanum fauorem duntaxat optantes,
1.Petri.2. [SED VT serui Christi, facientes voluntatem dei] id est, diuinis mandatis obtemperantes [EX animo] id
est, prompto affectu, sic sitis [CVM bona volūtate] videlicet conformādo vestrum affectum dispositio-
ni diuinæ, [SERuientes] dominis carnalibus [SICVT domino] deo altissimo, [ET non] sicut [HOmini
bus] tantum, id est, cum reuerētia & tremore ac cordis simplicitate [scientes, quoniam vnusquisq; quod
Galat.3 fecerit bonum, hoc recipiet à domino] id est, pro illo præmium iustum habebit à deo, qui nullum bonum
deserit irremuneratum, [SIVE] sit [SERVVS, siue liber.] Seruitutis enim conditio seu libertas non tol-
Eccles.33 lunt præmiationem diuinæ iustitiæ, [ET vos domini eadem facite illis] id est, tam benigni estote seruis
vestris, quàm fideles fuerint vobis: iuxta illud Ecclesiastici, Seruus fidelis sit tibi quasi anima tua, & quasi
Eccle.7 fratrem tracta illum. [REMITTENTES minas] id est, pœnas comminatas non inferētes, si tamē serui pœ- H
Eccle.33. niteant, vel raro seu parum offenderint. Vnde iterum in Eccles. scribitur. Ne lædas seruū in veritate ope-
Ibidem. rantem. Porro si serui rebelles aut duri consistant, agendū est quod rursus in Eccle. fertur, Cibaria & vir-
Matth.7 ga & onus asino, panis & disciplina & opus seruo. Itemque, Seruū inclinent operationes assiduę. [Sciē-
Tob.4 tes] vos domini, [QVIA illorum] & vestrum [ET vester dominus est in cœlis, & personarū acceptio nō
est apud deum.] Idcirco timete, quoniam eadem mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis. Qualem
EPIST. ergo vultis vobis esse cœlestem dominum, iudicemque æternum, tales exhibete vosipsos seruis ac subdi-
1.Petri.5 tis vestris ¶Post specialia iussa & certarum exhortationem personarum redit Apostolus ad instructionē
communem cunctorum fidelium. [DE cætero] id est, insuper & tempore adhuc restante, [FRATRES
confortamini in domino] id est, spirituale robur à deo adipisci studete, & contra impugnationes mūdi,
carnis atque diaboli roboretur cor vestrum, in domino, id est, gratia eius, & in certa fiducia diuini auxilij,
[ET in potentia virtutis eius] id est, in potenti potestate dei, innitendo semper diuinæ potentiæ, nō pro-
prijs viribus. Vel, in potentia virtutis eius, id est, in efficaci fortitudine à deo infusa, quæ animum roborat
Iosue.1 in aduersis. Ad hanc confortationem monet dominus vnumquenque nostrum in lib. Iosue, Cōfortare &
Prou.17 esto robustus valde. Noli metuere, quoniam tecum est dominus deus tuus. Sic autem confortantur, qui
toto corde sperant in domino: iuxta illud Sapientis, Turris fortissima nomen domini, ad ipsum currit
iustus & exaltabitur. [Induite vos armaturā dei]. i. virtutibus interiora vestra vestite, videlicet intellectū
prudētia, voluntatem iustitia, sensitiuum appetitum cæteris virtutibus moralibus. Hæc enim sunt arma
2.Cor.11. spiritualia à deo fabricata ac data, quibus anima contra omnia nocumenta munitur, [VT possitis stare]

A in est, fortiter dimicare ac præualere, [ADVERSVS insidias] i. occultas machinationes [DIABOLI]
qui se frequenter transfigurat in angelum lucis, sub specie boni multa mala proponens. Deniq; (vt Leo Leo papa
papa testatur) omnium discutit mores, ventilat curas, scrutatur affectus, & vbi quærat causas nocēdi vbi
quenquā viderit studiosius occupari. [QVONIAM nō est nobis colluctatio] principalis aut sola [AD-
VERSVS carnem & sanguinem] .i. homines carnales ac fragiles, seu vitia carnis. Vnde dominus in Ge-
nesi ait, Non permanebit spiritus meus in homine in æternū quia caro est. Et in Euangelio, Caro & san Gen. 6.
guis non reuelauit tibi. Veruntamen graue bellum habemus contra carnem & sanguinem .i. mundum & Mat. 16
concupiscentias carnis. Bellum vero quod contra hostes inuisibiles habemus, periculosissimum est atq;
grauissimum. De quibus subiungitur, [SED aduersus principes & potestates] id est, angelos apostatas
seu dæmones, qui erant ante lapsum suum de ordinibus principatuum & potestatum. De omnibus enim
angelorum ordinibus quidā cecidisse creduntur, qui omnes iam per principatus & potestates designā
tur, ita quod nomine principatuū designātur dęmones inferiores: nomine aūt potestatū superiores, qui
bus inferiores obediūt homines impugnādo. Est enim in dęmonibus prelatio quędam eo quod omnes
cōcordes sint in desiderio nocēdi hominibus, [ADVERSVS mundi rectores] .i. cōtra predictos inuisi-
biles hostes hominū secularium directores ac principes. Homines enim iniqui dæmoniū voluntati obe-
diunt, & ab ipsis captiui tenentur, ac vndiq; circunferūtur sicut serui à dominis. Et ne quis per mūdū 2. Tim. 2
putaret significari machinā mundialē, quasi diabolus creator & rector esse mundi sensibilis, sicut Ma-
B nichæi dixerunt, ob id seipsum exponens Apostolus, subdidit, [TENEBRARVM harum] .i. hominum
obtenebratorum. Vnde paulo ante inductū est, Fuistis aliquando tenebræ. Hoc modo mundus frequen Sap. 5
ter accipitur in scripturis, sicut cum dicitur, Mundus eum non cognouit. Et, Mūdus in maligno positus Iohan. 1
est. Et, Non estis de mundo, [CONTRA spiritualia nequitiæ] id est, agmina dæmonum nequitiis pla- 1. Ioan. 5
na, habitantia [IN cœlestibus] id est, in aere caliginoso, in quo dæmones complures vsque ad diem iu- Iohan. 15
dicij volitant. Aer autem sępius cœlum vocatur. Hinc nanque dicuntur volucres cœli, qui asserūtur vo Psal. 8
lare in cœlo, id est, in aere. Vnde & dęmones significantur per volucres cœli, vbi ait saluator. Semen ce Mat. 13
cidit secus viam, & volucres cœli comederunt illud. [PROPTEREA] id est, quia tam arduum præ- Lucæ. 8
lium imminet vobis, [ACCIPITE armaturam dei] id est, virtutes & opera virtuosa, quibus dæmo-
nes repelluntur. De quibus armis Iob ait, Iustitia indutus sum, & vestiui me ea sicut vestimento, & dia Iob. 29
demate iudicio meo, [VT possitis resistere] diabolo, qui tanquam leo rugiens circuit, quærens quē de- 1. Petr. 5
uoret, [IN die malo] id est, tempore tentationis & aduersitatis, [ET in omnibus] prosperis & aduersis
[PERFECTI state] ruinam vitando peccati, ita vt nec prospera vos extollant, neque aduersa deiici-
ant: sed regia semp via incedatis vtentes vtraq; manu pro dextera, quatenus omnia cooperentur vobis
in bonū. [STATE ergo] in virtutibus fixi, [SVCCINCTI] cingulo castitatis [LVMBOS vestros] in
quibus viget luxuria .i. carnis concupiscentias refrenate, continenter viuendo, prout monet Saluator, Iudi. 3
C Sint lumbi vestri pręcincti. Hos lumbos pręcinxit Iob, Pepigi, inquiens, fœdus cum oculis meis, ne cogi Rom. 8
tarem quidem de virgine. Sic autem accingite lumbos [IN veritate] id est, veraciter coram deo, non si- Luc. 12
mulatorie coram hominibus, sicut hypocritæ, [ET induti loricam iustitiæ] id est, virtute iustitiæ inte- Iob. 31
riora vestra munite, sicut lorica corpus tegitur ac munitur. Vnde apud Esaiam dicitur, Indumento iusti
tiæ circundedit me dominus, [ET calceati pedes] id est, pedes corporales & etiam spirituales, id est ani- Esa. 61
mi vestri affectiones habere munitos & expeditos, [IN præparatione Euangelij pacis] id est, ad hoc vt
sitis parati annunciare vel adimplere euangelicā doctrinam, in qua pacificatio nostra cum deo describi-
tur, & per cuius obseruantiā veram pacem sortimur, iuxta illud in Psalm. Pax multa diligentibus legem
tuā, [IN omnibus] spiritualibus pugnis seu tentamentis, [SVMENTES scutum fidei] .i. ipsam fidē pro Psal. 118.
scuto arripite, virtutē & actum fidei opponentes suggestionibus dęmonis, puta futura tormēta inferni,
sempiterna gaudia cœli, metuendū iudiciū dei, quæ omnia cadunt sub fide. Per quorum vtiq; cōsidera
tionē omnia tentamenta vincuntur. Ideo subditur, [IN quo] scuto [POSSITIS omnia tela nequissimi
ignea] .i. impugnationes acres ac feruidas pessimi tentatoris [EXTINGVERE] .i. reprimere. Propter
quod Petrus ait, Aduersarius vester diabolus circuit, quęrens quē deuoret, cui resistite fortes in fide.
D [ET galeam salutis assumite] .i. per spem futuræ felicitatis seu charitatem menti vestrę superponite, vt
cōtra præsentium bonorū blandimenta, spe futurorum atq; diuino amore armemini, [ET gladiū spiri- 1. Pet. 5
tus] .i. à spiritu sancto datum spiritui vestro, [QVOD est verbū dei] .i. sermo sacræ scripturæ, qui pene
trat intima animę, & vitia resecat, atq; à mūdo animā diuidit, sicut materialis gladius penetrat corpus.
De hoc gladio spirituali dicit Saluator, Non veni pacem mittere, sed gladium. Et Psalmista, Accingere FINIS
gladio tuo super fœmur tuū potentissime. Sed quia hęc omnia ex diuino auxilio manant, atq; per gra- Heb. 4
tiā conferūtur deuote orantibus: ideo subditur, [PER omnē orationem] .i. prædicta implete deum inuo Mat. 10
cando per omnem .i. perfectam orationem. Est autem oratio, simplex petitio: obsecratio vero est petitio Psal. 44
cum adiuratione seu cōmemoratione rei sacrę, sicut cum dicimus, Per incarnationem tuā libera nos do
mine. De qua nunc sequitur, [ET obsecrationem] quæ etiam proprie est respectu difficilium [ORAN-
TES omni tempore] id est, singulis horis deputatis & debitis vel congruis ad orandum, quemadmo-
dum in Ecclesiastico habetur, Non impediaris semper orare. Vnde & Saluator, Oportet (inquit) sem-
per orare, & non deficere, [IN spiritu] id est, cum deuotionis affectu, seu attentione mentali. Spiritus Eccl. 18
enim est deus: & eos qui adorant, in spiritu & veritate oportet adorare. [IN ipso vigilantes] id est, so- Luc. 18
liciti atque feruentes [IN omni instantia] .i. conamine quo actibus virtuosis insistitur, [ET obsecra- Iohan. 4
tione] fusa [PRO omnibus sanctis] viatoribus, vt perseuerent, proficiantque in bonis, [ET pro me, vt
detur mihi sermo in apertione oris mei] id est, quatenus spiritus sanctus mentem illuminet, ita vt mox
dum os meum ad loquendum aperio, infundatur mihi à deo, quid loqui expediat, sicut & deus promisit

Psal.80 in psal. Dilata os tuũ, & implebo illud. Et item in Euangelio, Ego dabo vobis os & sapientiá. [CVM fidu- E
Luc.12 cia] i. secure ac libere [NOTVM facere mysterium Euangelij] i. sacrũ secretum euangelicæ legis, videlicet
Christi incarnationem & cætera eius mysteria. Ponitur enim singulare pro plurali [PRO quo] Euangelio
prædicando [LEGATIONE fungor] id est, à Christo destinatus sum nunc Romæ existens [IN catena]
id est, in vinculis [ITA] legatione fungor & vinculis stringor, [VT] nihilominus [IN ipso] id est, per gratiã
Act.28 Christi [AVDEAM] fiducialiter [PROVT oportet me] id est, sicut cõmissum est mihi [LOQVI euágeli
ca mysteria prædicando. ¶ Deinceps ostendit Apostolus dilectionem suã ad Ephesios insinuando eis sta-
tum suum, quẽadmodum pertinet ad familiares amicos, [VT autẽ & vos sciatis quæ circa me sunt] i. quæ
mihi contingunt [QVID agam] in tot persequutionibus, [OMNIA] hæc [NOTA vobis faciet]. i. ore te-
nus referabit [Tychicus] diaconus lator præsentis epistolæ, [CHARISSIMVS frater] noster spiritua-
lis, [ET fidelis minister in domino] i. secundum voluntatem & gratiã dei. Vel, in domino. i. in his quæ dei
sunt, [QVEM misi ad vos in hoc ipsum] id est propter hãc causam, [VT cognoscatis] ex eius veridica rela
tione, [QVAE circa nos sunt] i. prospera & aduersa quæ accidunt nobis, [ET cõsoletur corda vestra] de
mei captione & catenatione dolentia. Porro vt finis epistolæ concordet principio, addit. [PAX] sit [FRA-
tribus] i. fidelibus. Quo nomine sorores quoq; intelliguntur, [ET charitas cũ fide] id est, charitas & fides
detur vobis [A deo patre nostro] id est, patre æterno, [ET domino Iesu Christo] filio patris, quibus expressis F
intelligitur spiritus sanctus. [GRATIA] dei, gratificans & finalis, sit [CVM omnibus qui diligunt domi-
num nostrum Iesum Christum.] Quod vero subiungitur, [IN incorruptione referri potest ad nomen gra
tiæ. Eritque sensus, Gratia sit cum eis in incorruptione. i. in vita æterna. Vel ad verbũ, diligunt, vt sit sensus
Rom.2 Qui diligunt Christum in corruptione, id est, in cordis ac fidei integritate, seu inconcussa mentis constan
Act.13 tia. Sic enim amandus est deus sublimis & benedictus. Amen.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES

PROOEMIVM

QVASI tempestas transiens, non erit impius. Iustus autem quasi fundamentum æter
Prou.10 num. In hoc ab impio iustus distinguitur, quoniam iustus stabili fundamento innititur,
vtpote rectæ rationi atque diuinæ veritati, ideo non commouetur neque turbatur:
iuxta illud Iob, Si iniquitatem quæ est in manu tua obtuleris, eris stabilis. Impius au-
Iob,10 tem in nullo stabili radicatur. Sequitur enim rationem errantem, voluntatem peruer- G
sam, sensualitatem corruptam. Porrò euangelica doctrina tendit ad hoc, vt homo sta-
biliatur directe ac immediate in deo, quod primo & maxime fit per actus virtutum
theologicarum, deinde per septem dona spiritus sancti. Quoniam ergo nec minoris præconij est in assum-
pta perfectione fortiter perdurare, nec tentationibus cedere, quàm viam virtutum assumere, intrare, siue
Psal.118 incipere, ideo viri sancti & iusti prælati eos præsertim commendant ac diligunt, qui animo inconcusso per
sistunt in seminis mandatorum cœlestium, neque tepescunt in actibus consiliorum, inter quos Philippen-
ses, quibus nunc exponenda epistola scribitur, extiterunt. ¶ Denique Philippenses sunt Macedones, qui
verbum veritatis ab Apostolo audierunt & acceperunt, & in eo stabiles permanserunt, non recipientes fal-
sos Apostolos. Hos laudat Apostolus scribens eis à Roma de carcere per Ephaphroditum, cum quo Phi-
lippenses aliqui suæ substantiæ trasmiserunt Apostolo. Armat itaque & præmunit Philippenses Apostolus
in præsenti epistola contra duplex bellum, videlicet persecutorum & fallacium prædicatorum. Præcedit
autem Apostolus more consueto, salutationem præmittendo, deinde gratias agendo, postea pro eis orando,
eosque ad perfectionem hortando, sicut patebit.

¶ CAP. I. [PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi.] ¶ ARTIC. I.

Infra. c.2 PERSONAS salutátes tangit Apostolus in exordio huius epistolæ: dicens, [PAV- H
LVS & Timotheus serui Iesu Christi] non seruitute timorosa, & pure seruili, sed amo-
rosa ac libera. Non addit Paulus hoc loco nomen gloriæ suæ ac summæ dignitatis, di-
cendo, Paulus Apostolus &c. quoniam Philippenses nihil indignum de ipso senserũt.
Coniungit quoque Apostolus sibi Timotheum, quamuis ipse solus epistolam dictaue-
rit, quia missurus erat eum ad Philippenses. Vnde vt reuerentius eum susciperent, di-
ligentiusq; audirent, exprimit eũ in forma salutationis. Hi ergo mandant, [OMNIBVS
sanctis] id est, vere fidelibus, [IN Christo Iesu] id est, per fidem, charitatem, & gratiam Christi, [QVI sunt]
hoc est, commorantibus [Philippis] id est, in vrbe Macedoniæ quæ est pars Grętiæ, quam vrbem construxit
Philippus pater Alexandri magni putatiuus, vocans eam ex nomine suo, Philippus, [CVM episcopis &
diaconibus] id est, etiam episcopis atque diaconis mandant. Hi enim tanquam principales post generalem
Haymo. omnium designationem exprimuntur, ¶ Porrò (vt Hyamo asserit) per episcopos intelliguntur presbyte-
ri. Non enim in vna vrbe plures episcopi præsidebãt, nec ab episcopis ad diaconos descẽderet prętermissis
presbyteris, nisi per epõs intelligeret sacerdotes. Vnde dici solet, q in primitiua ecclesia epĩ nõ distingue
bantur à sacerdotibus. Epũs nanq; dicitur, quasi supra intentus, ab ἐπὶ quod est supra & σκοπός intentio. sed
hoc epis. conuenit atq; presbyteri. Vnde hoc loco per epõs presbyteri, & summus eorũ, videlicet pontifex
Philippensiũ, intelliguntur, [Gratia] gratificans detur & sit [VOBIS & pax] interior, quę est tranquillitas
mẽtis atque exterior quę est quies ab extrinseco impugnante] A deo patre nostro] i. persona patris æterni-

A [ET domino Iesu Christo[Quibus expresſis intelligitur ſpiritus ſanctus amor & nexus ambnrum, qui Iacob.1
omnes ſunt vna fontalis & effectiua origo totius bonitatis creatæ.[GRATIAS ago deo meo] id eſt, ſu Ioan.1.
perbeatiſsimæ trinitati, ſimpliciſsimo deo, qui eſt omnium deus generaliter & deus meus ſpecialiter, pro
pter ſpecialem pietatem, gratiam & prouidētiam eius in me,& item propter ſingularem dilectionem &
cultum, quibus ei ſoli principaliter finaliterque inhæreo. Hoc dicere non competit niſi perfectis. Propter
quod diuinus & magnus Dionyſius hoc dicere vix præſumens interdū ſic ait, Deus (& ſi fas eſt dicere) Dionyſi⁹
meus[IN omni memoria veſtri ſemper].i., toties, quoties veſtri memor ſum, [IN cunctis orationibus
meis]fuſis[PRO omnibus vobis] Dum enim memor ſum veſtri, occurrit mihi conſideratio gratię exi-
ſtentis in vobis. De qua grates refero,& oro vt gratia ampliori mereamini adimpleri, [CVM gaudio] ſpi
rituali[DEPRECATIONEM faciens]id eſt, deum pro vobis exorans. Gaudeo (inquam) concepto
ſeu habito[SVPER communicatione veſtra]id eſt, de beneficio vobis conceſſo, videlicet mihi commu
nicaſtis ſeu conformati eſtis fide, charitate,& opere,[IN Euangelio Chriſti]id eſt, in prædicatione, ex- Hiere. 17
hortatione, ſeu obſeruatione euangelicæ legis, [A primo die] conuerſionis veſtrę[VSQVE nunc, confi- Ioan.15
dens hoc ipſum, id eſt, ex conſideratione gratiæ vobis hucuſque conceſſæ confido de gratia pleniori vi-
delicet [QVIA] id eſt, quod [QVI cœpit in vobis opus bonum]id eſt, deus per gratiam gratum facien-
tem,& ſpiritus ſancti motionem actualem inchoauit in vobis opus meritorium,[PERFICIET]illud
in vobis,[VSQVE in diem Ieſu Chriſti]incluſiue, id eſt, vſque in diem mortis veſtrę, qua à Chriſto viſi 1.Cor.1
B tabimini,& particulare iudicium ſuſtinebitis. A deo enim eſt inchoatio. continuato,& cōſummatio ope-
ris boni,[SICVT eſt mihi iuſtum hoc ſentire pro omnibus vobis]id eſt, tam ex parte diuinę bonitatis q̄
ex parte veſtræ ſtabilitatis iuſtum eſt vt ita confidam de,& pro vobis, videlicet quod deus perficiet in vo
bis opus bonum à ſe inchoatum,[EO quod habeam vos in corde] id eſt, cordiali affectu hoc optem &
ſperem: quod ſubditur,[ET in vinculis meis,& in defenſione,& confirmatione Euangelij, ſocios gaudij
mei omnes vos eſſe]id eſt, vt tam in præſenti quàm in futuro ſitis participes conſolationis meæ internæ
quam habeo in vinculis meis, quibus propter Euangelij prædicationē ligatus ſum. Et in defenſione euā
gelij, qua euangelicam veritatem defendo contra aduerſarios eius: & confirmatione Euangelij qua illud
confirmo, inſtanter & imperterrite prædicando, miracula faciendo, ſcripturarum teſtimonia allegando,
irreprehenſibiliter conuerſando. Quam etiam conſolationem multo copioſius habebo, in patria pro vin
culis atque laboribus iſtis. Vel, ideo hæc dicit Apoſtolus, quoniam Philippenſes ſocij fuerunt gaudij eius
in vinculis &c. ita quod ipſi quoque pro Chriſto vincula pertulerunt,& euangelium defenderunt atque
conſtanter prædicauerunt ſiue profeſſi ſunt. [TESTIS enim mihi eſt deus, quomodo]id eſt, quàm affe
ctuoſe, ſpiritualiter,& ſyncerè,]CVPIAM omnes vos]id eſt, omnium veſtrum ſalutem & communio-
nem cum gaudio meo deſiderem. Et hoc[IN viſceribus Ieſu Chriſti]id eſt, Chriſti amore, non huma-
no affectu. Vel, quomodo cupiam vos eſſe in viſceribus Ieſu Chriſti, id eſt, Chriſto intimè vniri, atq; ab
C eo cordialiter diligi.[ET hoc oro]deum[VT charitas veſtra] vobis à deo infuſa qua deum proximum- Rom.5
que meritoriè diligitis,[MAGIS ac magis aubundet]id eſt, inceſſanter proficiat, [In ſcientia] .i.diſcre-
tione, vt omnia diſcrete agatis, ſicque rationabile obſequium veſtrum. Vel in ſcientia, id eſt, quatenus di- Rom. 12
ligendo mereamini illuminari à deo in cognitione diuinorum ac aliorum. Vel, in ſcientia illa quę eſt vnū Eſa.11
de ſeptem donis ſpiritus ſancti, de qua ait ſcriptura, Dedit illi ſcientiam ſanctorum, Per quam habet ho- Sap. 10
mo rectum iudicium de rebus creatis, videlicet, quod eis non ſit finaliter inhærēdum, eo quod ex ſe va- 2.Cor. 11
næ ſint atque caducæ,[ET in omni ſenſu].i.intellectuali notitia vel potius experimentali guſtu eorum, Matt 5
quæ ad ſalutem exiguntur[VT probetis]id eſt, approbando ſequamini [POTIORA] id eſt, opera per-
fectiora indies magis proficiendo, [VT ſitis ſynceres]id eſt, mundi corde. Beati enim mūdo corde, quo- Prou. 22
niam ipſi deum videbunt. Vnde in Prouerbiis habetur, Qui diligit cordis munditiam, habebit amicū re
gem,[ET ſine offenſa]id eſt, ſine opere malo, præſertim mortali,& ne perſeueretis in aliquo vitio, qua-
tenus nec deum, nec proximum offendatis, quantum fieri poteſt, [In diem Chriſti] id eſt, perſeueran-
ter vſque ad mortem, [REPLETI fructu]id eſt, actu & delectatione, [IVSTITIA] quæ eſt præ-
clariſsima virtus,& nec lucifer, nec heſperus eſt ita admirabilis, teſte Philoſopho, Repleti (inquam) non Ariſtot.
propriis viribus, ſed[PER Ieſum Chriſtum]id eſt, ex virtute & merito Chriſti [In gloriam & laudem
D dei]id eſt, propter hoc vt deus glorificetur atque laudetur à vobis, aliiſque electis in præſenti & in futu-
ro. ¶ Deinceps Apoſtolus efficit Philippenſes beneuolos, ſtatum ſuum eis inſinuans tanquam familia
ribus & amicis præcipuis. [SCIRE autem vos volo fratres, quia quæ circa me ſunt] id eſt, tribulatio-
nes, incarcerationes,& vincula quæ mihi acciderunt,[MAGIS ad profectum] id eſt, publicationem, cō
firmationem, ac venerationem[EVANgelij venerunt]quàm ad detrimentum ipſius,& hoc contra inten-
tionem perſecutorum meorum, qui ideo me vinxerunt. vt Euangelium offuſcaretur, [ITA vt vincula
mea manifeſta fuerunt]id eſt, captiuitas mea & fructus vinculorum meorum diuulgaretur,[In Chriſto]
id eſt, ſecundum voluntatem ac diſpoſitionem Chriſti. Vel ad gloriam eius, [In omni prætorio]iudi-
cū, quo maiores conueniunt, non ſolum Romæ, ſed in prætoriis quoque vrbium aliarum,[ET in cæ-
teris omnibus]locis iudicialibus quo minores concurrunt. Vt enim Hyamo dicit, cum Apoſtolus retru-
ſus eſſet in carcerem in domo Imperatoris, multa fecit prodigia,& in carcere vinctus, & aliis aduentan Haymo.
tibus cōſtantiſsime prædicauit, ſicq;, cōuertit q̄ plurimos, ita vt & de palatio Imperatoris, faceret eccleſiā
redēptoris. Cū vero in prætoriū duceretur, efficaciſsime,& cum ſumma ſecuritate reſpondit. Quoniam
ergo Roma caput extitit mundi, fideles qui Romam confluxerunt & exierunt, vbique retulerunt ſigna,
fructū, atque conſtantiam Pauli. Quo audito complures animati fuerunt ad euangelizādum, ſicut ad-
iungitur, [VT plures e fratribus in domino confidentes]non in ſeipſis [Vinculis meis] hoc eſt, occa-
ſione ſeu intuitu vinculorum meorū, hoc eſt, exemplo meo. [Abundantius]quàm ante [AVDERENT

p ij

Matt.10. sine timore]eorum qui corpus occidunt,[Verbum dei loqui].i.Christi euangelium prædicare: dicentes F
Luc.12. Si magister noster in vinculis,in carcere,in prætorio,prædicat sine pauore,cur nos libere euntes,à prędi
catione cessamus?[QVIDAM quidem].i.nonnulli à prædictis diuersi,[ET propter inuidiam & contẽ-
tionem].i.ex inuidia,qua inuident gloriæ apostolatus mei,eumque habere contendunt.[QVIDAM au-
1.Tim.3. tem & propter bonam voluntatem].i.recta intẽtione & ex dilectione dei ac proximi ,[CHRISTVM
prædicant]vt proximi consequantur salutem,& Christi honor augeatur:[QVIDAM autem]boni[EX
charitate]speciali ad me hoc faciuns,vicem meam supplentes,[SCIENTES]hoc.s.[QVONIAM].i.ꝙ
[IN defensione euãgelij].i.in defendendum,euangelicæ veritatis prædicationem [POSITVS sum]in
gradu & gratia apostolatus à deo. Vel in.i.pro defensione euangelij positus sum in carcere, [QVIDAM
2.Cor.1. autẽ ex contentione Christum annuncians]id est,qui mecũ cõtenderũt,atq; à me confutati,& prędica-
tionis officio indigni iudicati sunt, [NON syncere].i.non pura hoc agunt intentione [EXISTIMAN-
tes pressuram se suscitare].i.tribulationis augmentum procurare [VINCVLIS meis].i.mihi vincto cõ-
citando alios cõtra me,quasi contra principalem doctorẽ huius legis,videlicet vt si quis velit eos afflige
re,propter prædicationẽ euãgelij concitent eũ aduersum me,velut contra præcipuã causam prædicatio-
nis huiusmodi. Vel,existimantes pressurã à se suscitare vinculis meis.i.me victũ contristare , ac tribulare
eo ꝙ prædicent nõ obstante ꝙ ego reprobauerim eos.[QVID enim].i.quid interest,vel quid mihi curã F
dũ est de tanta diuersitate prædicantiũ?[DVM omnimodo].i.omnibus modis,[SIVE per occasionẽ].i.
incidentaliter.s.ex inuidia seu cõtentione,[SIVE per veritatem].i.ex vera & recta intentione, [CHRI-
stus annuntietur.Et in hoc gaudeo]ꝙ sic est, [SED & gaudebo]inde de cætero. Vel gaudeo,in via,&
gaudebo in patria. [SCIO enim quia hoc[videlicet ꝙ Christus omnimodo annũciatur occasione mei,
[MIHI proueniet in salutem] æternam,hoc est, causa maioris gloriæ erit mihi in patria , non duntaxat
Rom.8. meritis meis,sed &[PER vestram orationem]fusam pro me,[ET subministrationem].i.sustentationem
Hebr.1. & opem,[SPIRITVS Iesu Christi].i.spiritus sancti à Christo procedentis,qui spiritus adiuuat nostrã
Psal.60. infirmitatem,nosque in bono ne ruamus,sustentat,sicut colũna fulcit structuram. *Si autem subministra*
tio videatur non competere sancto spiritui,poterit per spiritum Christi intelligi spiritus angelicus missus
à Christo,qui vtique nostræ cooperatur saluti cum simus eius custodiæ deputati.*Sic autem* ꝓueniet mi
hi[SECVNDVM expectationẽ] actualem, [ET spem meam] habitualem.i.quemadmodũ spero,
Rom.5. vel tam copiose sicut confido, [QVIA in nullo] loco,tempore, seu euentu, [Confundar] ita sperando.
Psal.24. Spes enim non confundit.Iuxta illud in Psal. Vniuersi qui sustinent te non cõfundentur. In Ecclesiasti-
Eccl.2. co,quoque,Scitote quia nullus sperauit in domino,& confusus est, [SED in omni fiducia] hoc est,cũ in- G
1.Cor.6. genti confidentia cordis mei in deo, [SICVT semper] ab exordio conuersionis meæ magnificatus est,
ita [ET nunc] vltra,q̃,diu subsisto in carne, [MAGNIFICABITVR] i.honorabitur [CHRISTVS in corpore
meo[.i.in actionibus & passionibus corporis mei,[SIVE per vitam,siue per mortem].i.in vita ac mor-
te. Quia si vixero,honorabo Christum prædicando, si occidor aut morior exemplum deserendo. [MI-
hi enim viuere] in corpore isto [CHRISTVS est] finaliter & meritorie, id est,ad Christum ordino vi-
tam meam,eique vniri viuendo promereor.Ipse quoque est vita viuificans me effectiue,conseruando &
dando vitam naturæ ac gratiæ. Vnde in Euangelio, Ego (inquit)sum via, veritas & vita. Et in Deutero-
Ioan.4. nomio aiebat Moyses,Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum,[ET mori]est mihi[LVCRVM]id est,
Deut.10. ęternæ vitæ meritorium seu beatitudinis ostium. [QVOD si viuere in carne] .i.in corpore isto manere
ac prædicare,[HIC mihi fructus operis est]id est,tã pretiosus & vtilis fructus est conuersationis in car-
Roma.6. ne,vt dixi,videlicet quod semper magnificabitur Christus ĩ corpore meo,& mihi viuere Christus sit.*Si*
(inquam)hoc sic est.imò quia sic est, [ET quid eligam] tanquam vtilius,scilicet viuere an mori [Igno-
ro]alias tamen indubitanter eligerem mori, vt possem esse cum Christo. [COARTOR enim ẽ duobus
id est,duo coartans me.s.desiderium dissoluendi,& necessitas in carne manẽdi.Inter hæc duo angustor,
& ex cõsideratione ipsorum quasi in arcto constituor,utrunque desiderans,cum tamen simul haberi nõ
queant, & quid electurus sim, nesciens. Deinde tangit hæc duo, [DESIDERIVM habens dissolui]à
corpore [ET esse cum Christo] principaliter per gloriam fruitionis, [Multo enim magis] hoc est me-
lius quàm detineri in hac carne mortali. [Permanere autem in carne] hoc est,me diutius viuere in secu- H
lo isto. [Necessarium] id est , multum expediens est [PROPTER vos] id est, ad vestram pleniorem
instructionem, confirmationem, atque salutem. [ET hoc confidens] scilicet, quod necessarium est me
in carne manere propter vos, confidens sic esse,[SCIO] ex reuelatione diuina seu magna fiducia,
[QVIA manebo & permanebo] in vita præsenti [Omnibus vobis ad profectum vestrum] spiritua-
lem, [ET gaudium fidei] id est, propter consolationem vestram, procedentem ex fide, [VT gratulatio
vestra] id est, interna exultatio [ABVNDET in Christo Iesu] tanquam in obiecto & causa. Vel,in consi-
deratione beneficiorum ipsius [In me] per me, videlicet per liberationem mei de carcere,& prolonga-
tionem vitæ meæ ad vestrum profectum, [PER meum aduentum iterum ad vos] quia tunc coram re-
Ephes.4. feram ipse vobis plenius , quæ iam breuiter scribo.[TANTUM digne Euangelio Christi conuersamini].i.
hoc solum admoneo, vt tam sancte ac religiose viuatis euangelica doctrina cui credidistis,quatenus, si-
cut alibi dictum est, digne ambuletis vocatione qua vocati estis , [VT siue cum venero & videro vos,
siue absens] existẽs à vobis [AVDIAM de vobis] à veridicis quod sequitur [QVIA statis] corde ere-
Act.4. cto per fidem & charitatem, In vno spiritu vnanimes]id est, in spiritu sancto concordes. Vel,in vno spi-
ritu creato,habentes cor vnum,& animam vnam per charitatem, [COLLABORANTES fidei Euan-
gelij]id est,simul conantes implere fidei documenta ,[ET in nullo] euentu [Terreamini ab aduersarijs]
.i.inuisibilibus,seu visibilibus hostibus,[QVAE]perterritio seu molestia hostium,[EST illis causa perdi-
tionis].i.meritum condemnationis cum sit mortale peccatum,[VOBIS autem] est causa [SALVTIS]

A quoniam eam patienter ferendo meremini vitam eternam. Hinc quoque Saluator ait; No
qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Et rursus alibi, Nolite timere Matt. 10.
quia complacuit patri dare vobis regnum. Hoc est, quod per Esaiam inducitur, Nolite time Luc. 12.
hominum & blasphemias eorum. Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, [illegible] fœ- Esa. 51.
num arescit? [ET hoc à deo] id est, nō terreri, & æquanimiter pati dei donum est per grat[illegible] vo-
bis collatum. [QVIA vobis] gratiosè [DONATVM est à deo] trino ac vno [PRO Chr[illegible] est,
propter meritum Christi, [NON solum vt in eū credatis] id est, non sola fides eiusque actus interior.
[SED vt etiam pro illo patiamini] hoc est, virtus patientiæ, & ipsa sustinentia seu perpessio aduersitatū
vobis à deo concessa sunt, ita vt hæc inter munera dei sint cōputanda. Vobis (inquam) data sunt hæc
qui estis [IDEM certamen] hoc est, similem pugnā [HABENTES] contra aduersarios fidei, [QVA-
LE & vidistis in me] quando in Philippis cæsus sum, nudus atque incarceratus, eo quod spiritū mali-
gnum de muliere Phitonissa exclusserim, vt in Actis legitur, [ET nunc] cū Romæ ligatus sum [AVDI- Act. 16.
STIS de me.] ¶ Porro de prædicto desiderio dissolutionis à corpore quod non solum Apostolo,
sed viris perfectis inest, & conuenit, dicta sunt multa ad Romanos, super illud, Infelix ego homo quis Rom. 7.
me liberabit de corpore mortis huius? quæ illic requirantur.

CAP. II. [SI qua ergo consolatio in Christo.] ¶ ARTIC. II.

B ENIQVE in moralibus instruens Apostolus Philippenses: adiecit, [SI qua ergo] .i. cum Phi. 1.
ita sit sicut iam dixi in fine præcedētis capituli, Si igitur qua .i. aliqua [CONSOLATIO] est 2. Cor. 1.
D mihi à vobis [IN Christo] .i. secundū volūtatem & gratiam Christi. Vel, in Christo .i. in cul-
tu ipsius, [SI quod] .i. aliquod [SOLATIVM charitatis] ex vera dilectione procedens, est
inter me & vos, [SI qua societas spiritus] .i. aliqua vnio mentis inter vos est, [SI quę viscera
miserationis] vobis insunt .i. si internæ pietatis affectibus mouemini, [IMPLETE] .i. perficite [GAV-
DIVM meū] quod de vestri conuersione & profectu concepi, festinantes ad veram perfectionem, [VT
idem sapiatis] in omnibus, quæ ad salutem requiruntur .i. eadem intellectualiter sentiatis in hisquę fidem
concernunt, [EANDEM] hoc est, parem, [CHARITATEM habentes] .i. charitatem infusam spiri-
tualem ac generalē [VNANIMES] in affectu ac moribus [IDIPSVM sentientes] hoc est, intellectuali- Rom. 13.
ter concordantes, seu mala vestra mutuo supportantes. [NIHIL] in vobis fiat [PER contentionem.]
Vbi enim zelus & contentio, ibi inconstantia, & omne opus prauum, iuxta beati Iacobi sententiā [NE- Iacob. 3.
QVE inanem gloriam] hoc est, ex gloria vana, seu propter famam, honorem, aut gloriam secularem, si-
cut alibi dictum est, Non efficiamini inanis gloriæ cupidi. Hæc vitia in ambitiosis regnare, & ex superbia
nasci solent. ¶ Porro quàm graue peccatum sit gloria vana, patet per id quod ait Saluator, Quomodo Galat. 5.
potestis credere qui gloriā ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo deo est, nō quæritis? [SED in hu- Ioan. 5.
C militate superiores sibi ab inuicem arbitrantes] .i. ex humilitate vnusquisque putet se alio viliorem, pro-
pria potius q̄ aliena peccata pensando, vel se secundū quod in se & ex se est, cōsiderādo. Quamuis enim Rom. 12.
vnus sit alio, absolute loquendo, melior atque superior, vnusquisque tamen veraciter potest se sub alio hu
miliare, atque indigniorem iudicare, secundum aliquā considerationem sui atque alterius. Ideo subditur,
[NON quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorum] .i. vnusquisque vestrum, si cōtentionem va-
namque gloriam vitare desiderat, & alios arbitrari meliores seipso, non proprias virtutes & excellentias
solum penset, nec propria commoda tantum requirat, sed bona consideret, commodaque requirat alio-
rum. Charitas eīm non quærit quæ sua sunt. Potest tamen & debet homo interim pensare dona sibi diui
nitus præstita, vt gratus sit deo. Iuxta illud, Nos non spiritum huius mūdi accepimus, sed spiritum qui ex 1. Cor. 13.
deo est, vt sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Vnde & virgo deifera profitetur, Quia fecit mihi ma- 1. Cor. 2.
gna qui potens est. ¶ Insuper hortatur Apostolus ad harum imitationem virtutum exemplo Christi. Luc. 1.
[HOC enim sentite in vobis] illud in cordibus vestris versetur, hocq; sentiat anima vestra in se, [QVOD
& in Christo Iesu] fuit .i. quod Christus vt homo intra se sensit, quatenus sicut Christus quæsiuit, nō quæ EPIST.
sua erant, sed quæ aliorum. Et sicut intra se humillimus ac patientissimus fuit, secundū quod ipse ait disci
pulis, Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat: ita & vos aliorū commoda requiratis, atq; in cor- Ioan. 8.
D dibus vestris vere patientes & humiles sitis, nō simulatoriè sicut hypocritæ. Est enim qui nequiter se hu Luc. 12.
miliat, & interiora eius plena sunt dolo. [QVI] Christus [CVM in forma dei esset] id est, veram dei- Eccl. 19.
tatem haberet, seu vnius cum patre essentiæ esset, secundum quod ait, Ego & pater vnum sumus, [NON
rapinam arbitratus est esse se æqualem deo] id est, sentiendo ac asserendo, se esse æqualē deo, non vsur- Ioan. 10.
pauit neque ascripsit sibiipsi quod suum nō erat, quia verè sic fuit sicut arbitratus est. Ideo non commisit
rapinam vocando se verum deum, quia nil à se alienum sibiipsi ascripsit, quemadmodum Lucifer, dicēs, Esa. 14.
similis ero altissimo, conatus est facere rapinam. Christo igitur non rapina, sed natura est esse deo æqua-
lem, coæternum & consubstantialem. Propter quod ipse ait, Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Ioan. 16.
Et alibi, Pater quod dedit mihi, maius omnibus est. Hoc est diuina essentia, quam totam pater transfudit Ioan. 10.
in filium, [SED semetipsum exinaniuit] id est, vehementer se humiliauit, [FORMAM serui accipiēs]
id est, naturam humanam atque seruilem in vnitate personali assumens, ita quod natura assumpta vnita
est verbo immediate atque in ipso supposita, seu esse personali verbi immediate coniuncta, sicut caro cō
iungitur animæ [IN similitudinem hominū factus] id est, cæteris hominibus assimilatus seu similis fa-
ctus, assumendo indetrahibiles defectus, videlicet pœnalitates, non vitia. Fuit eīm mortalis atque passibi
lis. Vnde ad Hebræos dicit Apostolus, Debuit p omnia fratribus assimilari, [ET habitu] .i. conuersatio- Hebr. 2.
nis suæ habitudine [INVENTVS est] .i. vere innotuit, [VT homo] Bibit enim, comedit, sedit, dormiuit
vt cæteri. Per quæ patuit quod vere fuerit homo. Propterea scriptū est per Prophetā Baruch, Post hæc in Baruch. 3

[illegible] ,& cum hominibus conuersatus est. Et per Esaiam, Butyrum & mel comedet. Vel sic, habi E
[illegible] humana per modum habitus seu vestimenti assumpta, inuentus est vt homo, non appare-
Ioan.1. cer[illegible] sicut Iohannes testatur, Vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à patre. ¶ Denique
natura [illegible] se habet ad verbum, sicut vestis ad hominem. Nam sicut vestis induitur atque exuitur si
ne mu[illegible] substantialis esse hominis vestiti: ita quod homo est homo & subsistit, & siue induatur, siue
non: sic [illegible] humanam naturam assumpsit sine omni mutatione sui esse diuini: possetque esse sine hu
Matt. 11 mana natura, sine qua nos esse non possumus. [HVMILIAVIT seipsum] non solum in incarnatione,
Leo papa sed in tota conuersatione sua in sæculo isto à principio vsque ad finē, prout Leo papa testatur, Tota Chri
stianæ sapientiæ disciplina, non in abundantia verbi, non in astutia disputādi, neq; in appetitu laudis &
gloriæ, sed in vera & voluntaria humilitate consistit: quam dominus Iesus ab vtero matris vsque ad sup
plicium crucis pro omni fortitudine, & elegit, & docuit. Rursusque, Tota (inquit) victoria saluatoris, quę
& diabolum superauit & mundum, humilitate est concepta, humilitate confecta, [FACTVS obediens]
patri [VSQVE ad mortem] non qualemcunque, sed turpissimam, horribilissimam, ac amarissimā, sicut
Matt. 27 subiungitur, [MORTEM autem crucis] Mors enim crucifixorum grauissima est, quia in locis neruosis
Psal. 21 transfiguntur. Christus autē inter latrones suspensus est, & toto corpore, violentissima expansione distē-
Ioan. 14 tus in tantum vt dicat, Dinumerauerunt omnia ossa mea. De obedientia hac ait Saluator, Sicut mandatū F
Anselm' dedit mihi pater, sic facio. Obediuit autem patri vsque ad mortem inclusiue, non quod pater exegit ab eo
mortem, tanquam aliquod debitum (secundum Anselmum) cum mors sit pœna culpæ, quæ est in Chri
sto non fuit, sed quia patre iubente iustitiam obseruauit verbo & opere increpando Iudæos, ex quo orta
est Iudæorum inuidia contra Christum, ex qua insuper inuidia secuta est Christi occisio. Itē per hoc pa
tri vsq; ad mortem crucis obediuit, quoniam sicut pater decreuit mundum per Christi passionem redi-
mere, sic Christus promptissime executus est. Propter quod ait ipse, Opus consummaui quod dedisti mi
Ioan. 17 hi vt facerem. Et alibi, Pater, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. [PRO-
Matt. 26 PTER quod] i. merito passionis & obedientiæ huius, [ET deus] pater seu trinitas [EXALTAVIT il-
lum] i. Christum sublimauit variis multisque modis, videlicet in resurrectione, dando ei corpus glorifi-
Ephes. 1. catum, quale ante passionem non habuit. In ascensione constituendo eū ad dexteram suam, vbi ante se-
cundum humanam naturā non sedit. In prædicatione quoq; euangelij per totum mundum, per quam
Christus in cordibus hominum fidem recipientium exaltatus est. Sic quoq; secūdum naturam diuinam
exaltatus est, quantum ad manifestationem hominibus factam, Per miracula etiam deus exaltauit Chri-
Act. 3 stum, prout in Actis Petrus dixit nato claudo sanato, Deus patrum nostrorum glorificauit filiū suum Ie
Iohan. 16 sum. Pro hac exaltatione Christus orauit passione instante, Pater (inquiēs) venit hora clarifica filiū tuū. G
Omnia autem quæ ad glorificationē corporis Christi & accidentale premiū eius pertinēt, ipse sua humi
litate, obedientia & passione promeruit, quamuis etiā ex aliis causis hæc sibi deberentur, videlicet quia à
primo instāti incarnationis, gloriosus & felix fuit in anima. quæ beatitudo redūdasset in corpus, nisi diui
na dispensatione dilatum fuisset. Et item, quia secūdū corpus & animam vnitus erat verbo hypostatica
vnione ratione cuius debebatur ei exaltatio vltra omnē creaturam. Itaque deus exaltauit Christum pro-
pter passionē & obedientiam, [ET donauit illi nomen quod est super omne nomen] i. nomen dei Chri
sto imposuit. Per gratiam quippe vnionis, datum est Christo homini esse & dici verū deum, quod vtique
Act. 4 est nomen superexaltatum & infinitæ dignitatis vocabulum. Hoc autem nomen datū est Christo à prin
cipio suæ incarnationis, sed post resurrectionem dicitur datum, quia tunc manifestabatur datum fuisse.
Iuxta quem sensum ait dominus post resurrectionem, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.
Mat. 28 Quæ vtiq; potestas data fuerat ei ab incarnationis exordio, [VT in nomine Iesu] i. ad reuerentiā Chri-
sti tanto nomine sublimati [OMNE genu flectatur]. i. omnis potestas inclinetur ac subijciatur [COELE-
STIVM] i. angelorum, [TERRESTRIVM] hominum, [ET infernorum] i. dęmonū. Christus enim
Esa. 55 cœlum impleuit, mundū redemit, infernum spoliauit. [ET omnis lingua] corporalis & spiritualis homi-
Iacob. 2 num spiritualis quoque lingua angelorum ac dæmonum [CONFITEATVR] sponte vel coacte. Nam
FINIS. & dæmones credunt & contremiscunt [QVIA dominus Iesus Christus in gloria est] id est, beatitudine
[DEI patris] Secundū deitatem enim Christi, vna est gloria patris & filij, quæ est diuina essentia. Secū-
Marci. 16 dū humanitatē vero Christus dicitur in gloria patris. i. in potioribus bonis eius. Iuxta illud, Dominus Ie H
sus assumptus est in cœlum, & sedet ad dexteram dei [ITAQVE charissimi mei sicut semper] à vestræ
conuersionis exordio aptis tēporibus, [OBEDISTIS] deo & mihi, sic hortor vos nunc obedire [NON
vt in præsentia mea tantum] hoc est, quatenus non solum me præsente, & inspiciente, bona agatis,
[SED multo magis nunc in absentia mea, cum metu] filiali, quantum ad perfectos, [ET timore] initia-
li quantum ad proficientes, [ET tremore] corporis, ex interiore timore progenito, [VESTRAM sa-
lutem] hoc est, opus virtuosum [OPERAMINI] Vel vestram salutem operamini, hoc est, æter-
nam beatitudinem bonis operibus procurate, Cum ingenti ergo timore seruiendum est deo sublimi, &
Psalm. 2 benedicto: prout ait Psalmista, Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Vnde alibi scri-
Esa. 8 ptum est, Dominum exercituum glorificate. Ipse pauor vester, & ipse terror vester. Et Hieremias ait,
Hiere. 10 Magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te ô rex gentium? Ideo de-
nique tam timorate operari debetis vestram salutem. [DEVS est enim qui operatur in vobis] per
gratiam & internum instinctum, [ET velle] bonum meritorium [ET perficere] id est, exequi, &
implere opus bonum quod vultis, [PRO bona voluntate] id est, ex sua voluntate benigna, non propter
1. Cor. 3 merita vestra. Non enim sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis. De hoc in episto-
Rom. 9 lam ad Romanos inducta sunt multa. [OMNIA autem] opera vestra [FACITE sine murmuratio-
nibus] contra deum & proximum, [ET hæsitationibus] i. dubitationibus de diuina exauditione ac ope

A prout ait scriptura, Postulet in fide nihil hæsitans. Qui autem hæsitat similis est fluctui maris. Non er- Iacobi.1
go existimet homo ille quod aliquid accipiat à domino. Certum est enim quòd ex parte pietatis diui-
næ, non erit exauditionis defectus, & quantum ad hoc certi esse debemus de exauditione & ope dei dum
ei placuerit, sed ex parte nostræ indignitatis & culpę potest esse defectus, [VT sitis sine querela] ita Lucæ.11.
vt nec vos de alijs conqueramini, nec ipsi iustam querelam contra vos habeant. [ET simplices] hoc Eccle.2.
est, synceri & recti, non dolosi, bilingues, ac duplices animo [FILII dei] per gratiam adoptionis & Prou.3.
opera imitationis. Cum talibus simplicibus sermocinatur deus. ¶ [Porro vir duplex animo, inconstans Iacobi.1
est in omnibus vijs suis [SINE reprehensione[id est, sine vitio reprehensionem promerente conuer-
santes, [IN medio nationis prauæ & peruersæ] id est, hominum impiorum, quorum interiora peruersa
sunt, & exteriora opera praua, [INTER quos lucetis] scientia, virtutibus & exemplis, [SICVT lu-
minaria in mundo] conuersantium illuminatores. Vel, sicut luminaria cœli, videlicet planetæ ac sy-
dera fulgent in mundo isto sensibili, [Verbum vitæ] id est sacram scripturam euangelicamque doctri-
nam [CONTINENTES] memoriter ac efficienter: iuxta illud, In corde meo abscondi eloquia tua.
vt non peccem tibi [AD gloriam meam] id est, ad beatitudinis meæ augmentum quod habebo [IN Psal.118.
B die Christi] id est, cum Christus iustam mercedem mihi tribuerit scilicet in die particularis ac vniuer-
salis iudicij. Opera enim meritoria subditorum ac discipulorum cedunt ad gloriam prælatorum & ma-
gistrorum bonorum, [QVIA non inuacuum cucurri] id est, non infructuose inter vos dixi, docendo
& bene agendo, [NEQVE inuacuum laboraui] orando pro vobis continue & indesinenter insistendo
vestræ conuersioni. Multos enim ex vobis conuerti, & copiosam mercedem repositam habeo. Ad hanc
exemplarem & irreprehensibilem conuersationem hortatur nos & archiapostolus, Conuersationem 2.Tim.4
(inquiens) vestram inter gentes habentes bonam, vt in eo quod detractant de vobis tanquam de malefa- 1.Petri.2
ctoribus, ex bonis odoribus vos considerantes, glorificent deum in die visitationis. [SED & si immo-
lor, id est, pro fide atque iustitia gratuiter punior, vel occidor (quod est deo offerri) [SVPRA sacrifi-
cium & obsequium fidei vestræ] id est, vltra oblationem vestram, & opera fidei vestræ quæ iam oblata
sunt deo à vobis & à me, [GAVDEO] in me, [ET gratulor in omnibus vobis] id est, de vestri con-
uersione: nihilominus glorior, quamuis propter eam martyrium paterer, [IDIPSVM] id est propter Matth.5
eandem causam, videlicet si pro fide patimini [ET vos gaudete] certi de vestra mercede, [ET con-
gratulamini mihi] de vestri cõuersione & passione gaudenti, qui in fide vos docui, propter persecutio-
nem nolite dolere neque tristari aduersus me, quasi qui ad tantam calamitatem vos induxi conuerten-
do vos ad eam fidem pro qua tanta patimini. [SPERO autem in domino Iesu] sine cuius dispositio-
C ne & causalitate nil agere volo aut valeo. [TIMOTHEVM me cito mittere ad vos, vt & ego bono
animo sim, cognitis quæ circa vos sunt] id est, cum statum vestrum percepero à Timotheo à vobis ad
me redeunte. De vestro autem statu multum solicitor, ideo cupio scire quæ circa vos sunt, id est, cuncta
quæ vobis contingunt. Ideo quoque mittam ad vos Timotheum. [NEMINEM enim habeo tam vna-
nimẽ] id est, desiderio mentis meæ ita conformem in his, quæ vestram concernunt salutẽ. Vnde subiũ
gitur, [QVI syncera affectione] id est, pura ac spirituali dilectione. [PRO vobis solicitus sit. Omnes Hiere.6
enim] mecum existentes hac vice, id est, tam multi eorum vt alij comparatione eorum pene nulli vi-
deantur. Tales autem locutiones hyperbolicæ sunt, in quibus dicitur aliquid per excessum. Omnes er-
go [QVAE sua sunt] id est propria lucra, [QVAERVNT] potius quàm proximorum salutem,
[NON quæ Iesu Christi] id est, dei honorem & gloriam non requirunt principaliter atque finaliter.
Multi enim mercenarij erant cum Paulo hoc tempore. [EXPERIMENTVM autem eius cognosci-
te] id est per experientiam vitæ & prædicationis probate verum esse quod de laudibus Timothei dis-
serui, quod veraciter dixi, vosque experiri poteritis [QVONIAM sicut patri filius] seruit, sic [ME-
CVM seruiuit] deo [IN Euangelio] id est, in prædicatione, defensione, & confirmatione, cæterisque
actibus euangelicæ legis. [HVNC igitur] tam idoneum nuncium, [SPERO me mittere ad vos mox
cum videro quæ circa me sunt] id est cum expertus fuerim, seu alio modo cognouerim quem exitum
sortientur ea quæ mihi iam acciderunt. Interim nempe carere non possum præsentia Timothei. [Con-
D fido autem in domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito] quia de carcere isto liberari, in Græciam-
que reuerti confido. [Necessarium autem] id est vestræ saluti multum expediens [EXISTIMAVI
Epaphroditum] diaconum pręsentis epistolæ portitorem, [Fratrem] religione [ET cooperatorem] Infr.c.4
in Euangelij prædicatione, ac obseruatione, [ET commilitonem meum] in persecutione & luctatio-
ne pro fide, [VESTRVM autem Apostolum] id est instructorem præcipuum, [Et ministrum neces-
sitatis meæ] id est seruitorem meum præbentem mihi necessaria in hac mei incarceratione, quoniam
munera vestra detulit mihi, quibus eo ministrante sustentatus sum, [Mittere ad vos] cum hac episto-
la ante missionem Timothei. Et merito, [QVONIAM quidem omnes vos desiderabat] videre & cõ
solari, [ET mœstus erat, propterea] id est de hoc, [QVÒD audieratis illum infirmatum] sicut & fuit.
Doluit autem quòd ipsi perceperũt, sciens eos sibi compati, & de eius morte angustiari. Vnde eorũ cõ-
passioni & curæ condoluit. [NAM & infirmatus est vsque ad mortem] exclusiue [SED deus miser-
tus est eius] ipsum clementer sanando. Vnde patet vitam animæ in corpore non penitus esse innatura-
lem, & velut in carcere, vt quidam dixerunt, [NON solum autem eius] misertus est deus, [Verumetiam
& mei] misertus est liberando me ab interiori dolore, [NE tristitiam] de morte Epaphroditi [Su-
per tristitiam,] de vestri desolatione [HABEREM] Quamuis enim tristitia hæc in se bona non fuisset,
eo quòd inordinata tristitia in Apostolo locum non habuit. Iuxta illud Sapientiæ, Non contristabit iu-
stum quicquid ei acciderit: Deus tamen conuertit eam in melius, sicut Saluator promisit, Tristitia ve- Prou.12
stra vertetur in gaudium. [Festinantius ergo] id est, multum festinanter [MISI illum] ad vos [VT Ioan.16

viſo eo] ſano ac læto, [ITERVM gaudeatis] gratias domino referentes de ſanatione ac reditu tam di- E
lecti doctoris, & patris atque Apoſtoli veſtri, [ET ego ſine triſtitia ſim] cum ſciero vos cõſolatos, quo-
rum deſolationi condolui. [EXCIPITE itaque illum cum omni gaudio] ſpirituali deum laudando,
[ET eiuſmodi] hoc eſt, virum talem ac tantum [CVM honore habetote] id eſt, reuerenter tractate.
1.Tim.6 Qui enim bene præſunt duplici honore condigni ſunt, [QVONIAM propter opus Chriſti] .i. ad fa-
ciendum ea quæ dei ſunt [VSQVE ad mortem acceſſit] id eſt, mortis periculo ſe expoſuit, [TRADENS
animam ſuam] i. vitam ſuam morti exponẽs propter iuſtitiam, [VT impleret id quod ex vobis deerat]
.i. actualem adminiſtrationem ſubſtantiæ mihi à vobis tranſmiſſæ, quam nullus veſtrum corã mihi di-
ſtribuit, ipſe impenderet [ERGA meum obſequium,] mihi perſonaliter miniſtrando.

CAP. III. [DE cætero fratres mei gaudete in domino. ARTIC. III.

PRæterea monet ac munit Apoſtolus Philippenſes cõtra pſeudoſpoſtolorum falla-
cias qui eos ad legalium obſeruantiam nitebãtur inducere: [DE cætero] id eſt, poſt
exhortationes præhabitas hortor reliquò tempore, ô [FRATRES mei, gaudete in
domino] nõ in cærimonialibus legis. [EADEM vobis ſcribere] In præſenti epiſto F
la quæ præſens dixeram vobis, videlicet nõ eſſe gaudendũ, niſi in fide, & gratia dei,
atq; legalia omitti debere, [MIHI quidẽ] vos amanti, [NON] eſt [PIGRVM]
.i. moleſtũ aut tardũ. Feruido enim amatori delectabile eſt operari quicquid dilecto
ſalubre eſt; [VOBIS autẽ neceſſariũ] eſt hæc ſcribi propter imminẽtia mala fallaciũ. [Videte canes] id
eſt pſeudohæreticos, more canum rabido ore contra veritatem latrantes, [Videte malos operarios] id
eſt, peſtiferos aliorũ corruptores, [Videte conciſionẽ] .i. illos à Chriſto exciſos, qui alios quoq; à Chri-
ſto diuidere ſatagunt. Hos ergo attendite & cauete. [Nos enim] Chriſtifideles [SVMVS circunciſio] i.
vere ac ſpiritualiter circũciſi à vitiis, [QVI ſpiritu dei] id eſt, ſpiritu ſancto mouẽte, [Deo] trinitati [SER-
Galat.5. VIMVS] ſeruitute latriç, quç ſoli deo debetur, [Et gloriamur in Chriſto Ieſu] .i. in virtute & gratia ac me-
rito Chriſti, [Et nõ in carne fiduciam habentes] .i. non in carnalibus obſeruantiis legis ſpẽ ſalutis conſti-
tuentes, [Quanquã & ego habeam confidentiã in carne] id eſt confidentiã talem haberẽ ſi eſſet haben-
Leuiti.12. da. Vel habeo eã non ita vt in carnalibus ſiſtam, ſed ea ad Chriſti honorẽ omittam, ſicq; prçmium conſe-
quar de hoc, ꝙ aliquando legalia obſeruaui quãdo meritorie ſeruabantur. [SI quis alius] deceptor [VI-
DETVR confidere in carne] id eſt, carnali cuſtodia legis & Iſraeliticæ ſtirpis dignitate, [EGO magis] cõ-
fidere poſſum, ſecundum ſenſum prætactum, videlicet cũ ſim [Circunciſus octauo die] vt lex Moyſi iu-
Act.24 bet, natus [EX genere Iſrael] id eſt, genere Iacob [De tribu Bẽiamin] filii Iacob, [Hebræus] natione [EX
Act.8. Hæbreis] parentibus ortus, non proſelytus, [Secundum legẽ] .i. religioſam legis obſeruantiam [Phari- G
ſæus] .i. vnus de præcipuis inter Iudæos. Phariſæi enim dicebantur quaſi contemptibili plebi nõ admix-
1.Cor.15. ti, ſed à communibus ſeparati. Sicut egregii quaſi à grege diuiſi dicuntur. Eratq; ſecta Phariſæorum con-
Act.22 formior legi quàm Sadducæorum, qui nec ſpiritum, nec reſurrectionẽ ponebant. Et Eſſæorum, qui au-
ſterrimæ vitæ fuerunt, ſed idiotæ, [Secundum æmulationẽ] id eſt, inordinatum affectum, videlicet ſecũ-
dum zelum non adiunctum ſcientiæ. [PERſequens eccleſiam dei] primitiuã, vt patet in Actibus Apo-
ſtolorum, [Secundum iuſtitiam quæ in lege eſt conuerſatus ſine querela] .i. ſine reprehenſione cuſto-
diendo mandata legalia. [Sed quæ mihi fuerunt lucra] .i. quæ commoda mihi erant tempore Iudaiſmi,
videlicet cærimonialia legis, [HAEC] poſt conuerſionem meam [ARbitratus ſum propter Chriſtum]
.i. propter Chriſti amorem, doctrinam ac iuſsionem, [Detrimenta] .i. nociua. Non enim ſeruanda ſunt
cærimonialia legis poſt diuulgationem euãgelicæ veritatis, præſertim vt ſalus aliqua in illis eſſe credatur.
Erant enim figuratiua Chriſti, vnde veritate impleta ceſſare debuerant. [Veruntamen exiſtimo omnia]
Eſaiæ.11 temporalia & caduca [DETRIMENTVM eſſe] .i. deſerenda, [PROPTER eminentem] .i. ſuperna-
turalem & præcellentem [SCIENTIAM domini noſtri Ieſu Chri] .i. quam Chriſtus nobis infundit
Sapiẽ.7 per ſpiritus ſancti illuſtrationẽ. Quod intelligi poteſt de ſcientia illa quç eſt vnum ſeptem donorum ſpi-
ritus ſancti. Vel de cognitione Chriſti beatifica, quæ datur electis in patria. Vel de quotidiana illuſtra- H
Tit.3 tione æternæ ſapientiæ, quæ in animas ſanctas ſe transfert, riuos ac radios veræ ſapientiæ ſtudioſis ac
pijs cordibus liberaliter influens. Ob hanc ſcientiam adipiſcendam, ſobrie viuere, cunctaque ſenſibilia
aſpernari debemus, [PROPTER quem] Chriſtum .i. ob cuius amorem ac gloriam obtinendam, [O-
Sapiẽ.7 MNIA] iam præfata [DETRIMENTVM feci] id eſt, contemnenda monſtraui, contempſi ac deſpi-
ci feci, [ET arbitror] ea [VT ſtercora] .i. pro nihilo reputaui, [VT Chriſtum lucrificiam] id eſt, eum pro
Roma.8 præmio adipiſcar. Simile eſt quod à ſapiente dicitur, Diuitias nihil eſſe dixi in comparatione illius [ET
inueniar in illo] .i. Chriſto incorporer, eiuſque membrum ſim, [NON habens meam iuſtitiam quç ex le-
ge eſt] id eſt, iuſtitiam quæ cõſiſtit in literali obſeruatione cærimonialium legis, quæ tempore nouæ legis
non eſt vera iuſtitia, [SED illam] iuſtitiam [QVAE ex fide eſt Ieſu Chriſti] .i. quantum ad actum ſuum
ex fide procedit, & in ea fundatur, non in operibus legis, [QVAE] iuſtitia [EX DEO eſt] per crea-
tionem. Hæc enim eſt iuſtitia infuſa quantum ad habitum, ſimulque cum fide infunditur, quanuis ſecun
dum ordinem naturæ eam præſupponat, quoniam fides baſis ſeu fundamentum eſt vniuerſarum virtu-
tum. Ideo ſubditur. [IVSTITIA in fide] id eſt, iuſtitia iſta in fide conſiſtit, quæ fides vtilis eſt [AD co-
gnoſcendum illum] videlicet Chriſtum in prçſenti per donum ſapientiæ, in patria autem per ſpeciem.
ad cognoſcendum etiam [ET virtutem reſurrectionis eius] id eſt, poteſtatem reſurrectionis Chriſti, cu-
ius reſurrectionis tanta eſt virtus, vt ſit cauſa exemplaris reſurrectionis omnium electorum. Valet etiam
fides, [ET] ad cognoſcendum [SOCIETATEM illius] id eſt, vt ſciamus quomodo crucem noſtram

A post Christum portemus, eiusque passionibus communicemus ac sociemur. Inueniar ergo in Christo Lucæ.9.
[COMFIGVRATVS morti eius] id est, Christo compassus vel propter illum occisus, aut propter iu- Rom.6.
stitiam tribulatus. Vel per opera pœnitentiæ quotidie mortificatus [SI quo modo] .i. ad hoc, vt ali-
quo modo licet difficili [OCCVRRAM] in die iudicii Christo & sanctis pertingendo [AD resurre-
ctionem, quæ est ex mortuis] .i. ad resurrectionē beatam, qua electi feliciter immutabuntur. Omnes 1.Cor.15.
nanq; resurgemus sed nō omnes immutabimur. Per resurrectionē ergo ex mortuis, hoc loco intelligitur
resurrectio gloriosa qua electi à reprobis discernentur, & cs eorū loco qui terra est, in aera erigētur. Ra- 1.Thes.4.
pientur nanq; in nubibus obuiā Christo in aera: sicut alibi dixit Apostolus, [NON quod iam acceperim]
.i. non ideo dixi tanta de mea perfectione, qua omnia propter Christum vt stercora reputo, quasi iam
plenam perfectionē adeptus sim, vel futurā felicitatē nūc actualiter habeam. Ideo subditur, [AVT iam
perfectus sim] in tantum vt vltra proficere nequeam. Aliquo tamē modo perfectus fuit Apostolus, quia
post pauca adiecit. Quicunq; ergo perfecti sumus [Sequor autē] .i. ad perfectionē tendo affectibus cor-
dis & bonis operibus potius quàm gressibus corporis, [SI quo modo] .i. vt tandē aliquādo [COMPRE Ioan.14.
hendam] Christū comprehensione beatificæ visionis, de qua ipse ait, Manifestabo ei meipsum videlicet
B secundum diuinam naturam [IN quo] .i. eo modo cognitionis seu tali claritate notitiæ [ET cōprehen- 1.Cor.13.
sus sum] .i. perfecte cognitus à Christo Iesu. Vnde alibi dicit Apostolus, Videmus nunc per speculum in
ænigmate, tunc autē facie ad faciem. Et nūc, inquit, cognosco ex parte, tūc autē cognoscā sicut & cogni-
tus sum. Nulla tamen creatura pura potest deū cōprehendere plene & absolute, sed comprehensio sumi-
tur tūc pro clara notitia alicuius secūdū suā essentiā, sicq; beati in patria cōprehēsores vocātur. Propter 1.Ioan.3
quod ait Iohan. Similes ei erimus, quia videbimus eū sicuti est [FRATRES, ego me non arbitror com-
prehendisse] arcē virtutū, perfectionisq; apicem, præsertim cum dicat Saluator, Cū feceritis omnia quę
præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Et iterū alibi, Omnē qui
fert fructū purgabit pater, vt fructū plus afferat. Nondū igitur cōprehendit, sed proficit. Hæc dicit de se Luc.17.
ipso Apostolus, ne aliquis nostrū quātūcūq; laudetur, vana elatione infletur, sed conetur proficere exem- Ioan.15.
plo tāti Apostoli, nec vnquā dicere audeat, sufficit mihi, cū nō proficere sit deficere. Nemo etiā erubescat
imperfectum suū fateri, cū audiat apostolū ista dicētē. Et quasi sciscitaremur, quid ergo facis ô Paule, &
quid nobis agendū tuo exēplo demonstras? Subiecit [VNVM autē] dico agendum, illudque facio, puta
[QVAE quidē retro sunt, obliuiscēs] .i. præcedētia merita mea paruipēdēs nec pēsans, sed memorię dei
cōmendans, [AD ea vero quæ sunt priora] .i. ad opera perfectiora atq; futura quæ nondum attigi, sed
oculis meis proposui, [EXTENDENS meipsum] .i. vires meas applicans per incessantē profectū. Vel
C sic, Quæ retro sunt .i. terrena sensibilia præsertim carnalia, obliuiscens ac deserēs. Iuxta illud, Obliuiscere Psal.44.
populum tuū, & domū patris tui: ad ea vero quæ sunt priora .i. ad obtinēda, amanda, & contēplāda bona
cœlestia ac diuina, extendens meipsum ardenti affectu & digno effectu, [AD destinatū] .i. finale bonum
à me intentū, atq; à deo mihi paratū, [PROSEQVOR] .i. perfecte sequor, vt ipsum acquiram, sicut & Psal.33.
scriptū est, Inquire pacē & persequere eā. De quo destinato adiicitur, [AD brauiū supernæ vocationis
dei] .i. præmiū vitæ cœlestis à deo propositū ac promissum, [IN Christo Iesu] in quo & per quē voca-
ti sumus ad brauiū istud, per cuius etiā gratiā illud acquirimus. Brauium autē est quoddā prmiū victoribus
datū. Debemus autē semper ad hoc brauiū tēdere, ita vt omne quod agimus vel patimur, ad æternę ado
ptionē beatitudinis ordinemus. [Quicunq; ergo perfecti sumus] .i. secūdū exigētiā & possibilitatē hu- 1.Cor.13.
ius fragilis vitæ ad charitatis atq; virtutū synceritatē venerimus passionibus reformatis & inimicis vere
dilectis, prout Saluator hortatur, Estote perfecti sicut & pater vester cœlestis perfectus est, [HOC sen- Matth.5.
tiamus] quod ego iam dixi, videlicet quod nondū apprehendimus perfectionē cōpletā, eamq; adipisci co-
nemur. [ET si quid aliter sapitis] .i. si sic sapiendū seu sentiēdū esse nō æstimatis vt dixi, nolentes vos pe-
nitus humiliare, [ET hoc vobis deus reuelabit] esse erroneū, vel nūc per diuinæ illustrationis gratiam,
vel in futuro per pœnarū experientiā. Vel sic, Si quid aliter sapitis .i. si alios modos proficiendi noueri-
tis, & hoc vobis deus reuelabit .i. hanc notitiā deus dabit, eamque perficiet. [Veruntamen ad quod per-
uenimus [.i. gradū perfectionis, quē bene viuendo attigimus, stemus & proficiamus [VT idem sapiamus]
D in his quæ ad salutē exiguntur, & fidē cōcernunt, [VT in eadē permaneamus regula] .i. in pari rectitu- EPIST.
dine vitæ, seu in eadē lege & gratia nos regulāte. [IMITATORES mei estote] In superioribus apo-
stolus proposuit se in exemplū, nunc admonet ad se imitādū dicēdo, Imitatores mei estote, ô [FRAtres]
.i. cōformate vos mihi in prædnctis virtutibus, atq; in omni opere virtuoso, [ET obseruate] .i. soler-
ter attendite, & sequi curate [EOS qui ita ambulāt sicut habetis formā nostram] .i. virtuosos qui taliter Matth.7.
cōuersantur, sicut ego vobis verbo & opere manifestaui esse viuendū. Alios autem cauete. A fructibus
enim eorum cognoscetis, an iuxta formā vitæ nostræ cōuersentur, & imitatione sint condigni. [MVL- Prou.4.
ti enim ambulāt] per vitiorū abrupta, & vias peruersas: de quibus Salomon, Via, inquit, impiorū tene- Sap.5.
brosa, nesciūt vbi corruūt. Qui & in die iudicii dicēt illud Sap. Lassati sumus in via iniquitatis & perdi-
tionis, & ambulauimus vias difficiles. De quibus ait Christus, Lata & spatiosa est via quę ducit ad mor-
tē, & multi vadūt per eā, [QVOS sæpe dicebā vobis] dū erā vobiscū, [NVNC & flens] ex compassio-
ne eorū & dolore, quia tot fallūt [DICO] .i. nomino eos [INIMICOS crucis Christi] .i. Christi cru-
cifixi, quoniā cōtra eius doctrinā & iussa legalia prædicāt, & vitiis subiacent. [Quorum finis] .i. mors erit
[INTERITVS] .i. ingressus seu via æternæ damnationis, quā statim cū moriuntur, incurrūt, [QVO-
rum deus venter est] .i. delectationibus gulæ ita insistūt, quasi in repletione vētris salus cōsisteret. Vnde
ventrē suū plus colūt quàm deū. Quod autē quis maxime colit, hoc deus eius asseritur. De quibus Iudas in Iudas apostolus.
sua testatur canonica, Hi sunt in epulis conuiuantes sine timore, semetipsos pascētes, quibus procella te-
nebrarū cōseruata est vsq; in æternū, [ET gloria] horum vana, qua in vitiis istis, vel in cærimonialibus

Osee.4 legis exultăr,erit [IN confusione ipsorum] i.confusibilis erit eis & inhonesta corā diuino iudicio. Vnde E
per prophetā dominus protestatur, Gloriam eorū in ignominiā commutabo,[QVI terrena sapiūt] id est
in carnalibus potius quàm in spiritualibus delectātur.[NOSTRA autē cōuersatio in cœlis est] per contē
platione & desideriū bonorū cœlestiū. Nunc enim nostra cōuersatio in cœlis est per spem, iugē intētio-
Augusti. nē,& ratione obiecti seu termini motus, quod est in cœlo, videlicet deus & æterna felicitas. Anima nāque
Matth.6 (secundū Augustinū) verius est vbi amat quàm vbi animat. Deniq; vbi thesaurus tuus, ibi & cor tuū. Eo
Lucæ.10 rū itaq; cōuersatio est in cœlis, qui omnia temporalia atq; carnalia trāscendētes cœliformē & angelicam
vitā ducunt in terra, illi vni quod solū necessariū est, tota mēte intenti,[VNDE etiā saluatorem expecta-
mus] cum magna securitate, videlicet [Dominum nostrū Iesum Christū] venturū ad vniuersale iudiciū.
Qui enim in cœlis cōuersationē iā habet, quāuis adhuc viatores sint, secure præstolātur Christi aduētum,
Genes.3 [QVI reformabit] i. ad pristinā formā reducet ac suscitabit in die iudicij,[CORPVS humilitatis nostrę]
id est, corpus istud passibile, in quo deiectionē tribulationēque patimur, quod etiam nobis occasio est ad
humiliandum nosipsos. pēsantes ꝙ puluis sumus, Sic aūt reformabit illud, ꝙ erit [configuratum corpori
claritatis suæ] id est, simile erit corpori Christi glorificato. In tali etenim corpore sancti resurgent. Sic igi
tur faciet Christus.[SEcundum operationem] id est virtutē operatiuā,[QVA potest etiam subijcere sibi
Sapiē.12. omnia] i. de singulis ordinare & facere quod sibi placuerit, hoc est, secundū diuinā potētiā, per quam re- F
formatio ista complebitur. Subest enim deo, cum posse voluerit, vt dicit Sapiens.

¶ CAP. IIII. [Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi.[ARTIC. IIII.

DEinceps post exhortationes præhabitas cōsolatur apostolus Philippēses.[Itaq;] i. quoniam
tantā beatitudinem expectamus, & sortituri sumus ô [FRAtres mei charissimi] secundum
appetitū superiorē seu intellectualē. i. valde dilecti quo ad futurā felicitatē in patria,[ET de
sideratissimi] secūdū appetitū inferiorē ac sensituū, ordinatū & ratiōi subiectū. i, valde à me
1.Cor.10 desiderati, quo ad mutuū cōspectū in hac vita. Propono enim venire ad vos,[gaudiū meū]
materialiter. i. de quorū ꝓfectu & gratia gaudeo,[ET corona mea] i. augmentū gloriæ meæ in patria
quoniā omniū meritorū vestrorū sum particeps tāq̄ institutor vester ac doctor,[SIC state in dn̄o cha-
rissimi] i. cōstātes atq; immobiles estote in deo, adhęrēdo iustitię sicut & ego. vt dicere valeatis illud Iob,
Iustificationē quā cœpi tenere, nō deserā.[Evodiam rogo & Synthicen deprecor idipsum sapere] i. idē
Iob.27 sentire cū alijs sanctis [IN domino.] Has duas deuotas matronas exprimit nominatim, quia spectabi-
lis erāt vitæ, & fidelibus necessaria ministrauerunt. [Etiam rogo & te Germane cōpar] i. adiutor & so
cius meus. Est autē Germanus nomē propriū viri, qui inter Philippēses egregi⁹ fuit.[ADiuua illas[id est,
præfatas fœminas cōforta in bono,[QVAE mecū laborauerūt in Euāgelio] i. in prædicatione euāgelicę
veritatis, nō vtiq; prædicādo, quoniā mulierē docere nō permitto, sed mihi euāgelizāti necessaria mini- G
1.Tim.2. strando[,CVM Clemente] id est, etiam Clementi [ET cæteris adiutoribus meis] collaborauerunt mi-
nistrando necessaria eis sicut & mihi,[QVorum nomina] scripta [SVNT in libro vitæ] i. qui ad æternā
beatitudinē præordinati sunt, vt cōfido, vel vt ex diuina reuelatione certo scio. Porro secundū Thomam
FINIS. in prima parte, liber vitę in deo metaphorice dicitur. Quēadmodum enim homo eos cōscibit qui ad se
specialiter pertinent, sic dicitur deus scripsisse electos qui ad eum finaliter spectant. Vnde ipsa electorum
cōscriptio in mēte diuina seu firma eorū notitia in intellectu diuino liber vitæ vocatur. Quǽ aliud pror
sus nō est, nisi prędestinatio dei. Cū autem dicitur liber vitæ, intelligēdū est de vita gloriæ. De hoc libro
ait Saluator, Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in libro vitę. Quod vero prædicti scripti fuerint
Lucæ.10. in libro vitæ, Paulus certo scire non potuit nisi per reuelationem diuinam. ¶ Præterea admonet Apo-
stolus Philippen. ad spiritualē ac iugem lætitiam.[GAVdete in domino semper] i. in deo tanquam in ob-
iecto, videlicet in contemplatione & dilectione dei, beneficiorumque eius, imò in omni eo, quod domi-
EPIST. no placeat, spiritualiter exultate, diuinæ perfectioni, maiestati ac beatitudini cordialiter cōgaudendo, de
beneficijs quoq; eius nobis collatis siue promissis lætādo, & in omni actu virtuoso, quo deus honoratur
& colitur delectando. Signū nāque virtutis est delectatio operis, secundū philosophū. Semper autē gau- H
dendū est hoc modo, actu, vel habitu, seu debitis horis, vel in prosperis & aduersis: sicut alibi dicit apo-
stolus, Quasi tristes, semper autem gaudētes. Sed gaudiū istud durantē præsentis peregrinationis exilio
2.Cor.6 non excludit admixtionē omnis tristitiæ. Hoc gaudiū fuit in virgine gloriosa, quæ cecinit, Exultauit spiri
tus meus in deo salutari meo. Non ergo in creaturis gaudendum est, nisi per relationē ad deū, inquātum
Lucæ.1 earum vsus, amor, possessio, vel notitia manuducit ad deum.[ITERVM dico] ad excitādū vestræ deuo
tionis affectum, & meæ exhortationis veritatem confirmandam,[GAudete in domino, modo præfatō,
ferueentes et hilariter, imò cum iubilo cordis.[MODESTIA vestra] in verbis & factis, id est, conuersa-
tionis vestræ moderatio, discretio, ordinatusque modus,[NOTA fit omnibus hominibus] i. talis ac tan-
Matth.5 ta sit, vt omnibus innotescat per visum vel famam ad gloriam creatoris, & proximorū ædificationē, si-
Prou.8. cuti n euangelio dominus loquitur, Sic luceat lux vestra coram hominibus &c.[DOMINVS prope est]
Apoc.3 id est, paratus ad succurrendū, imò per pietatē & gratiā suā in vobis habitāt. Vnde & ipse testatur, Delitię
Act.17. meæ esse cum filijs hominū. Et rursus, Ego sto ad ostium & pulso, Si quis aperuerit mihi ianuā, intrabo
Psal.144 & cœnabo cū eo. In omnibus quoque est deus per essentiæ, pręsentiā atque potentiā. In ipso etiam viui-
Psalm.90 mus, mouemur & sumus. Denique, prope est deus orantibus & afflictis iuxta illud, Prope est dominus
1.Ioan.4 omnibus inuocātibus eum. Et, Cū ipso sum in tribulatione. Intus est diligentibus, sicut ait Ioannes, Qui
Prou.15 manet in charitate, in deo manet & deus in eo: qui longe est ab impijs, prout in Prouerb. legitur. Propter
Hiere.15. quod per Hieremiā dicit, Nō est anima mea ad populū istū.[NIHIL solliciti sitis] i. cum dominus pro-
pe sit, de nulla re angustiari, seu inordinatam curam habere debetis: sed primo quærite regnum dei, &

A omnia necessaria adijcientur vobis, Vnde & Petrus, Omnem, inquit, solicitudinem vestram, proijcien- Matth.6
tes in deum, quoniã ipsi cura est de vobis. Et Christus, Nolite solicitι esse in crastinum. Omnia hæc de 1.Petri.v
inordinata atque superflua cura, quæ ad diffidentiã quodã modo pertinet, asseruntur. De qua Salomon Matt.6.
dicit, Spes solicitorũ peribit. Verũtamen (sicut frequenter præhabitũ est) est quædã solicitudo spiritua-
lis ac ordinata, quæ est diligẽs animi vigilãtia circa bona honesta aut necessaria, quã sæpe cõmendat, præ- Prouer.1
cipitque scriptura, vt est illud, Custodi temetipsum & animam tuam solicite. Item, Soliciti seruate vni-
tatem spiritus in vinculo pacis, [SED in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitio- Deute.4
nes vestræ innotescant apud deum.[Hic ponuntur quatuor partes orationis vel species, quarum distin- Ephe.4
ctio est. Oratio enim est simplex precatio, quæ est de facilioribus impetrandis. Obsecratio est inuoca-
tio dei cum commemoratione sacrorum seu diuinorũ, quorũ virtute aut merito aliquid impetrare opta-
mus: sicut cum dicimus, Per passionem tuam, vel propter bonitatem tuam exaudi nos, Estque obsecra-
tio pro difficilioribus obtinendis, vt est iustificatio impij. Petitio vero est inuocatio dei pro bonis gratiæ,
quæ ordinantur ad bona gloriæ. Alibi quoque ponit Apostolus aliud genus orationis, quod dicitur po- 1.Tim.2
stulatio, quæ est pro bonis patriæ. Sæpius tamen vnum istorum pro alio sumitur. Hortatur ergo aposto-
lus vt petitiones nostræ factæ in omnia.i.quacunq; oratione & obsecratione & gratiarũ actiõe ex tanta
puritate, attentione, & feruore mentis procedant, quatenus apud deum innotescãt.i. à deo attendãtur &
per acceptationẽ noscãtur, atq; ab angelis sanctis ei præsententur, quẽadmodũ in Actis angelus ait Cor-
nelio, Orationes tuæ & eleemosynæ ascenderunt in memoriam in conspectu dei. Et in Paralypomenon Act.10
B libro scriptum est, quod Esaias & Ezechias vociferati sunt vsque in cœlum cõtra Sennacherib, peruenitque 2.Par.23
oratio eorum ad habitaculũ sanctũ dei.]ET pax dei] increata, immẽsa æterna.i.deus pacificus, [QVAE]
pax exuperat omnem sensum] id est, omnem intellectum, creatum, angelicum & humanum, omnemq;
gustum & experientiam eius in infinitum excedit, [CVstodiat] effectiue, [CORda vestra] id est, volunta-
tes ab omni praua affectione, [ET intelligentias vestras].i.intellectum speculatiuum & practicũ, omniũ
vestrum ab omni errore, [IN Christo Iesu].i.per gratiã & meritum Christi. Vel, in Christo Iesu.i. vt iu-
giter maneatis in ipso. Vel sic, Pax dei, creata, videlicet tranquillitas mentis à deo infusa quæ exuperat
omnem sensum quo ad fontalem plenitudinem seu plenam perfectionem. Vel, exuperat omnem sen- FINIS
sum viatorum secundum quod in patria habetur ac degustatur custodiat formaliter, corda vestra & in-
telligentias à perturbatione & inquietudine, pax ista in vobis permaneat, & vitia sibi proposita ab inte-
rioribus vestris excludat. [DE cætero fratres quæcunque sunt vera] veritate doctrinæ, vitæ aut iusti-
tiæ, [QVAECVNQVE pudica] id est, verba & facta casta, lasciuiam excludentia, [QVAECVNQVE]
sunt [IVSTA quo ad proximum, [Quæcunque sancta] quantum ad cultum diuinũ. [Quæcũq; ama-
bilia].i.quæ inducunt ad mutuã amicitiã, [QVAEcunque bonæ famæ].i.quæ bonam famam pariunt &
conseruant, [SI qua virtus].i.quia est aliqua virtus moralis intellectualis, & theologicalis vobis necessa-
ria, [SI qua laus disciplinæ].i. quia est aliqua disciplina morum, laudabilis.s.compositio morum ac sen-
C suum exteriorum, [Hæc cogitate] assidue non solum vt sciatis, sed vt ea agendo seu obtinendo virtuosi
saluique sitis, [QVAE & didicistis] ex mea prædicatione, [ET accepistis] per cognitionem intellectiuã,
[ET audistis].i.ab alijs percepistis ea esse, [IN me, & vidistis] per experientiam hoc verum esse. [Hæc]
opera virtuosa, [AGITE, & deus] dator, amator & conseruator, [PACIS] internæ, [ERIT vobis-
cum] quotidie per gratiam ampliorẽ. ¶ Insuper cõgratulatur apostolus liberalitati Philippẽsiũ, nõ prin-
cipaliter ob propriũ emolumentũ, sed propter illorũ charitatem ac meritum. [GAuisus sum autem in do-
mino vehemẽter, quoniã tandẽ aliquãdo].i. post tẽpora longa, [REfloruistis].i. more arboris iterum flo-
ruistis seu fructuose viguistis & cõualuistis, [PRO me sentire] & meæ inopiæ compati atque succurrere,
[SICVT &] ante [Sentiebatis] pro me. [Occupati autem eratis] negotijs alijs, idcirco excusabiles
estis de tanta dilationis refloritionis istius. [Non quasi propter penuriam dico].i.non ex necessitudine
paupertatis meæ hæc assero, vt sustẽtetur à vobis. [EGO enim didici] per gratiã dei & cõsuetudinẽ exer
citij mei [IN quibus sum sufficiens esse].i.quid mihi sufficiat. Natura quippe paucis, minimisque contẽ-
ta est. [SCIO & humiliari] id est, actum æumilitatis, tribulationis, seu paupertatis prompte & discrete
exequi, [SCIO & abundare] id est, in abundantia temporalium non excedere. [Vbique & in omnibus]
D exercitijs virtutum [INstitutus] id est bene instructus [IVM] sciens videlicet [ET satiari] sine immo-
derantia, [ET esurire] sine impatientia, [ET abundare] non tamen cor rebus caducis apponere, [ET Roma.12
penuriam pati] in victu ac vestibus sine tristitia. [Omnia] hæc [Possum] non proprijs viribus, sed [IN
eo qui me confortat].i. per adiutoriũ Christi. [Verũtamen bene fecistis].i. quanuis donis vestris possem
carere, tamen bene & charitatiue egistis, [Communicantes].i.eleemosynã vestram impartientes, [Tri-
bulationi meæ].i.mihi incarcerato atque afflictio. ¶ Præterea præfert apostolus Philippenses alijs quãtũ
ad aliquid, quatenus laudibus suis auditis prouocentur ad meliora. Virtus enim laudata augetur in bo-
nis. [Scitis autẽ & vos Philippenses, quod in principio euãgelij].i. illo tempore prædicationis meæ euãgelicæ, 1.Cor.9
[QVANDO profectus sum].i.recessi, [A Macedonia] verbo prædicationis illic disseminato, [Nulla mi-
hi ecclesia communicauit].i.temporalia dedit, [IN ratione dati & accepti].i.in rationabili recompen-
satione temporalium, pro exhibitione spiritualiũ quæ vobis cõmunicaui. Rationis enim censura hoc di- Roma.15
ctat, vt spiritualia bona præstanti seu dispensanti, tẽporalia ministrẽtur [NISI vos soli] in quo declara-
uit gratitudo ac liberalitas vestra, [QVIA & Thessalonicam].i.ad vrbẽ sic dictam. [SEMEL & bis] id
est, tribus vicibus, vel semel & iterum, [IN vsum].i.ad vtendum, [MIHI misistis] temporalia vestra, vt
necessaria vitæ ex eis acciperem, [Non quia quæro datum].i.non ideo vos commendo, quia munera ve
stra requiro, [SED requiro fructum abundantem].i.meritũ copiosum, [IN ratione vestra] iam dicta, vi- Matth.15
delicet in rationabili recompensatione, qua mihi temporalia pro spiritualibus communicatis. Habeo au-

tem omnia]quæ misistis[ET abundo]in eis,ita vt aliis indigentibus ea cõmunicẽ.[REPLETVS sum E
gaudio mentis & copia rerum,[ACCEPCIS ab Epaphrodito]his[QVAE misistis] mihi[ODOREM sua-
uitatis].i.quæ sic placent deo,vt odor suauissimus. Eleemosyna nanq; est hostia deo gratissima . Ideo se-
quitur,[HOSTIAM acceptam,deo placentem]Vnde ad Hebræos ait,Beneficẽtiæ & cõmunionis no-
Hebr.13 lite obliuisci. Talibus enim hostiis placatur deus.[DEVS autem meus impleat].i.exaudiat & operi man-
Roma.1 cipiet,[OMNE desiderium vestrum]rationabile & syncerum, [SECVNDVM diuitias suas in gloria]
id est,pie,gratiose ac copiose,secundũ quod ipse in se diues est,in gloria.i.in beatitudine sua. Vel,'impleat
Rom.10 desiderium vestrum in gloria,dando videlicet vobis gloriã sempiternam.[IN Christo Iesu]. i.per domi-
2.Cor.8 num saluatorem & per gratiã,seu meritũ eius.[Deo autẽ]per creationem,[ET patri nostro] per guber-
Ephe.2 nationem,videlicet summæ ac incommutabili trinitati,sit [GLORIA in secula seculorum. Amen.[Sa-
lutate]id est,salutẽ optate ac dicite,[OMNES sanctos] ad vestram societatem spectantes, [IN Christo
Iesu]id est,secundum Christi doctrinam. vel vt in Christo permaneant. [SALVTANT vos qui mecũ
sunt fratres]id est,cooperatores ac socij mei.[SALVTANT vos omnes sancti]in vrbe morantes,[MA-
xime autem qui de domo Cæsaris sunt].i.ministri Neronis quos conuerti,qui & specialem dilectionem
ad vos gerunt.[Gratia domini nostri Iesu Christi]sit [CVM spiritu vestro,hoc est in anima vestra per- F
ficiendo eius essentiam[AMEN]id est,sic fiat atq; præstetur vobis à deo sublimi & benedicto.

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES

PROOEMIVM.

Prou.8. QVI corripit hominem,postea gratiam inueniet apud eũ , magis q̃ ille qui per blan-
dimenta decipit. Quemadmodum inuidus correctionẽ eius non optat,quẽ odit,sed
naturæ eius cupit malum simpliciter: sic verus dilector, eius quem diligit vitia dis-
Eccl.19 simulare non valet,sed corripit,si tamen habeatur correctionis fiducia. Hinc itaque
sanctus apostolus diuini amoris calore,atq; fraternæ salutis zelo repletus, filios su-
os & filiorum suorum filios ad veritatis lineam reuocare nititur incessanter. Vnde
in præsenti epistola Colossensibus destinatur,vacillantes confirmat. Denique; Co-
lossenses ab vrbe Colossis nomine sic vocati,sicut Asiani,quos ipse Paulus non accessit, neque instru-
xit,sed eius discipuli Archippus Colossensium episcopus,& Epaphras,ex Colossis oriũdus. Prædicante
ergo Archippo,& Epaphra (quem Palus edocuit)superueniente,atque Archippi prædicationem con G
firmante,aduenerunt pseudoapostoli asserentes legalia simul cum Euangelio obseruanda. Dubitantibus
Act.15 ergo Colossensibus veri partium potius esset credendum,Apostolus tanquam mediator idoneus, scribit
quid oporteat fieri. Scribit autem ab Ephesio per Tychicum diaconum,Onesimum acolytum. Modus
procedendi huius epistolæ similis est aliarum epistolarum processui. Nam salutationem præmittit. De
profectu & gratia Colossensium grates domino refert,ad perfectiora hortatur,atque pro eis suppliciter
deprecatur.

CAP. I. [Paulus apostolus Iesu Christi,per voluntatem dei.] ARTIC. I.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem dei].i.diuina voluntate constitutus
apostolus,[ET Timotheus frater] quem propter suam authoritatem connectit sibi
Matth.5 apostolus. Erat enim Ephesiorũ episcopus. Hi itaq; scribunt [HIS qui sunt Colossis
hoc est in ciuitate sic dicta,[SANCTIS & fidelibus fratribus].i.veraciter Christia-
nis,qui implere conantur illud Saluatoris , Estote perfecti , sicut pater vester cœle-
Ioan.5 stis perfectus est,[IN Christo Iesu].i.in doctrina & fide Christi . Illas enim seruan-
do & operando sancti & fideles fuerunt. [GRATIA]gratum faciens [VOBIS &
pax] hoc est tranquillitas mentis præstetur & conseruetur [A deo patre nostro].i.in cælis patre æterno,
[ET] à [Domino Iesu Christo] qui secundum diuinam naturam est causa gratiæ effectiua ac princi-
palis:quæcũq; enim facit pater,hæc & filius similiter facit . Secundum humanã vero naturam est causa
gratiæ meritoria instrumentalis ac mediata. [GRATIAS agimus deo & patri domini nostri Iesu Chri- H
sti].i.patri æterno,qui est deus Christi,vt homo est: pater vero secundũ diuinam naturam quam habet à
patre,[SEMPER]id est congruis horis,[PRO vobis orantes,audientes fidem vestram] fundatam ac fixam
[IN Christo Iesu,& dilectionem].i.habitũ,actum interiorem,& opera charitatiua , [QVAM habetis]
extentam,[IN omnes sanctos].i.vniuersos veraciter Christianos , quibus pro loco & tempore , secun-
dum vestram possibilitatem,benefacitis,spiritualia vel corporalia beneficia impendendo, [PROPTER
spem].i.beatitudinem separatam,[QVAE reposita] id est,parata [EST vobis in cœlis, quam audistis] .i.
quæ vobis prædicata est , [IN verbo veritatis].i.in vero sermone [Euangelij quod peruenit ad vos] id
est vobis annunciatum est,[SICVT & in vniuerso mundo est] id est,cunctis gentibus euãgelizatum est,
Marci.16 sicut & vobis, sic tamen vt sit distributio,non pro singulis generum sed pro generibus singulorum. Vn-
Psalm.18 de & apostolis aiebat Saluator,Euntes in mundum vniuersum,prædicate Euangelium omni creaturæ.
Et Psalmista,In omnem (inquit) terram exiuit sonus eorum,[ET fructificat,& crescit] id est euangelij
doctrina in credentibus est causa fructificationis & spiritualis incrementi , videlicet bonorum operum,
& quotidiani profectus in gratia. Crescit quoque per hoc quod pluribus annunciatur à quibus & de-
Act.2 uote recipitur, [SICVT in vobis] fructificauit & creuit, [EX ea die,qua audistis & cognouistis gra-
tiam dei] id est,beneficia gratiæ vobis à Christo exhibita , [IN veritate] hoc est veraciter. Vel, in ve-
ritate , euangelicæ legis, [SICVT DIDICistis ab Ephara] confirmante prædicationem Archippi,
[CHARISSIMO conseruo nostro , qui est fidelis pro vobis] id est, pro vestra salute procuranda.

A [MINISTER Iesu Christi,] eius doctrinam vobis annunciando, ipsumq; pro vobis iugiter exorãdo,
[QVI etiam manifestauit,] hoc est, clare retulit, [NOBIS dilectionem vestram] existentem [IN spiri-
tu,] quia à spiritu sancto infunditur, conseruatur, & secundũ eum operatur. Est quoq; in spiritu ve-
stro. i. in superiori parte animæ vestrę, vt in subiecto. [IDEO & nos ex qua die audiuimus tanta] bona
de vobis, [NON cessamus] opportuno tẽpore, [Orantes] cordiali affectu, [ET postulantes] prece vo
cali, [VT impleamini agnitione volũtatis eius]. i. diuinitus copiose illustremini ad cognoscendũ quid
velit deus vt sciatis & attendatis eius mandata atq; consilia. Quid vero sit ita impleri, & quomodo Sapien. 9
fiat, subiungitur, [IN omni sapientia] sacræ scripturæ. i. quam scriptura diuinitus inspirata proponit 2. Tim. 3.
ac docet, [ET intellectu spirituali]. i. interna vera, seu mystica intelligentię scripturarum, quatenus li 2. Cor. 6.
teram occidentem spũaliter intelligatis, spũs quippe viuificat, [VT ambuletis] in semitis preceptorũ,
[DIGNE deo]. i. tam reuerenter, sancte & perfecte, q̃ decet tanto principi deseruire, atq; vt eum pro Ioan. 3
pręmio mereamini possidere. Maledict⁹ enim q facit opus dei negligẽter. [PER omnia]. i. in interio- Hier. 48.
ribus & exterioribus, [PLACẽtes] dño deo. Nam si quis totã legem impleuerit, offendat autem in vno, Iacobi. 2.
factus est omnium reus. Cui & illud quoq; consonat Sapientiæ, Qui in vno peccauerit, multa bona Eccles. 9.
perdet, [IN omni opere bono fructificantes] proficiendo in mentis, [ET crescentes in scientia dei]. i.
in notitia diuinorum. De qua ait per prophetam, Scientiam dei volui magis q̃ holocausta. Itidem & Oseę. 6
Sapiens, Vani sunt, inquit, omnes homines, quibus non subest scientia dei. Deniq; hæc est vita æter- Sapiẽ. 13.
B na, vt cognoscamus deum verum. ¶ Possunt quoq; per prædictam sapientiam, intellectus, atq; scien Ioan. 17.
tiam intelligi tria dona spiritus sancti. De quibus apud Esaiam legitur, Requiescit super eum spũs sa- Esaiæ. 11.
pientiæ & intellectus, &c. Sicq; sapiẽtia appellatur habitualis notitia supernaturalis, à spũ sancto in-
fusa, ac saporosa, per quam anima sortitur rectũ iudicium de diuinis, habendo connaturalitatẽ quan-
dam cum eis per gustum ac dilectionem. Intellectus vero est donũ spũs sancti, per quod anima ea quę
fidei sunt penetrat, clare cognoscit, & firmiter eis inhæret, cernendo aliquã rationem, propter quam
assentiendũ est articulis seu testimoniis fidei. Porrò, scientia est donũ quo anima recte iudicat de reb⁹
creatis. Hæc autẽ, prout dona, non inueniuntur nisi in habentibus charitatem & gratiã, sicut nec cæ
tera dona spũs sancti. Et iuxta hunc modum litera sic exponetur. In omni. i. perfectã sapientia, quæ est Sapien. 1.
præstantissimum donum spũs sancti: & intellectu spirituali. i. dono intellectus à spiritu sancto infuso.
[IN omni virtute] theologica, intellectuali ac morali, [Confirmati] Optimũ enim est, gratia stabiliri Hebrę. 13
cor, [Secundũ potentiam claritatis eius] i. secundũ quod deus idoneus est ad confortandum vos per
claritatẽ gratiæ suæ, [IN omni patientia] in aduersis seruata, [ET longanimitate] æquanimiter præ-
stolando diuina promissa, [CVM gaudio] mentis, ex actu virtuoso manante, [GRATIAS agẽtes deo pa-
tri qui dignos vos fecit] per merita Christi, gratiã baptismi & cætera opera meritoria, quę ipse in no
bis producit [IN partem]. i. ad habendã participationem, [SORTIS sanctorum]. i. hæreditatis electo-
C rum, videlicet vitæ æternæ, quæ habetur, [IN lumine]. i. per lumen gloriæ, vel in claritate visionis di Psalm. 15.
uinæ. De qua sorte ait Psal. Dñs pars hæreditatis meæ. Qui etiam de lumine isto testatur, In lumine Psalm. 35
tuo, inquiens, videbimus lumen. Hæc autẽ hæreditas dicta est sors, quia diuinæ voluntatis electione,
nõ humana prouisione distribuitur, quemadmodũ sortes dicuntur tẽperari atq; disponi à deo. [QVI e
ruit nos] per incarnationẽ, conuersationẽ ac passionẽ vnigeniti filii sui, [DE potestate tenebrarũ]. i. à
dominio dæmonũ, à iugo peccati, & tenebris ignorantiæ, [ET transtulit in regnum]. i. in societatẽ ec-
clesiæ militãtis, seu numeri electorum. Quæ ecclesia dicitur regnum Christi, qui in corde fideliũ re-
gnat per fidẽ & gratiã. De quo regno aiebat angelus, Regnabit in domo Iacob in æternũ. Et Esaias, Lucæ. 1.
Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit. Nunc quoq; translati sumus in regnũ cœlorum in Esaiæ. 9.
spe, transferendi illuc tandẽ in re. Transtulit itaq; nos deus pater in regnum, [FILII dilectionis suę]
id est, filii sui dilecti: de quo ait, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Ex hoc elucescit, ꝙ dilectio Marci. 9
in diuinis, non solũ notionaliter seu relatiue, sed etiam absolute dicatur. Aliàs filius dei à spũ sancto di
ceretur procedere. De prædicta autem ereptione & translatione generis humani, pater ait per ꝓphe-
tam ad filium, Dedi te in fœdus populi, in lucẽ gentium, vt educeres de conclusione vinctũ, de domo Esaię. 42
carceris sedentes in tenebris [IN quo] Christo. i. per cuius sanguinis pretiũ, mortisq; meritũ, [HABE-
D mus redemptionẽ,] à iure & dominatione diaboli, [ET remissionẽ peccatorum] prout testatur sanctus Ioannes in Apoc. Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. [QVI est imago Apoca. 1
dei] patris [INVISIBILIS] visione corporali ac intellectuali]. i. omnino incomprehensibilis comprehen
sione perfecta, sicut & pater. Nemo enim nouit filiũ nisi pater, nec patrẽ quis nouit nisi filius. In pa- Matt. 11
tria tamen videtur per speciem, sed non perfecte ac plene cõprehenditur. Dicitur autẽ Christus ima-
go patris perfecta, non imitatiua: naturalis, nõ artificialis: plena, nõ participatiua. i. per omnia similis Ion. 14.
patri. Propter quod ipse ait, Qui videt me, videt & patrẽ. Ad rationẽ autẽ imaginis duo requirũtur,
videlicet similitudo in specie, vel saltẽ in signo speciei. Quod maxime est figura in rebus corporeis &
processio Oportet enim vt imago alicuius sit ab eo cuius est imago, filius autẽ in diuinis generatur à
patre, in nullo distans ab eo. ¶ Dupliciter quoq; dicitur esse imago alicuius in alio. Primo sicut in re
eiusdẽ naturæ saltẽ secundũ speciẽ, sicut imago regis est in filio eius. Et ita filius dei vocatur imago pa
tris. Secundo tanquã in re alterius generis, sicut imago Herculis est in lapide, & imago imperatoris in
nummo. Sicq; vocatur homo imago dei, qui potius dicendus est factus ad imaginẽ dei, q̃ eius imago,
[PRIMOGENITUS omnis creaturę]. i. ante omnia creata æternaliter genitus, quemadmodũ per quẽdam Mat. 22
Sapientẽ testatur, Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturã, [QVIA in ipso]
id est, per ipsum. [Condita sunt vniuersa] omnia enim p ipsum facta sunt, ait Euãgelista. Vel, in ipso, Eccl. 24.
tanquam in exemplari principio condita, hoc est, creari disposita sunt vniuersa. Filius quippe est ars Ioan. 1.

rationibus plena, omnisq; creaturæ exemplar. Propter quod omnia in ipso exēplariter præexistūt, æter- E
naliterq; à patre preordinata atq; preuisa sunt. Comparantur nanque creaturæ ad ipsum, sicut artificiata
Sapien. 7 ad artificem: iuxta illud sapientiæ, Omniū est enim artifex, omnē habens scientiam. Omnia ergo in ipso
sunt condita, [IN cœlis & in terra] videlicet, [Visibilia] vt corpora cœlestia, elementa passiua & mixta,
[ET inuisibilia] De quibus adiectum est, [SIVE throni] i. angeli de infimo choro primæ & summæ hie
rarchiæ angelicę. Qui throni i. sedes vocantur, quoniam propter magnam suam propinquitatē ad deū,
ipse in eis sedere, quiescere, præsidere, & per eos sua iudicia exercere asseritur, [SIVE dominationes, siue
Ephes. 1. principatus, siue potestates] Hos tres ordines angelorum nominauit apostolus ad Ephesios, de quibus
Gregor. ibi satis dictum videtur. [ET quia hoc loco præponit apostolus principatus potestatibus, Grægorius &
Bernard. Bernardus opinati sunt principatus ad secundam, potestates vero ad infimam pertinere hierarchiam.
[OMNIA per ipsum] sicut per causam efficientem, [ET in ipso] tanquam in exemplari principio,
[CREATA sunt] iuxta intellectum iam dictum. [ET ipse] vnigenitus dei, [EST ante omnes,] id est,
Apoc. 22 persistente æternitatis æuo, atque incomparabili dignitate. Propter quod in Apoca. testatur, Ego sum al-
Ioan. 1. pha & ω, primus & nouissimus, principium & finis, [ET omnia in ipso constant] id est, idealiter & cau-
saliter in eo sunt. Iuxta illud, Quod factum est, in ipso vita erat. Vel, in ipso constant, id est, ipsius diuina
Hebr. 1. potestate subsistunt, sustentantur, fulciuntur, tunctaq; permanent. Prout Hebręis loquitur apostolus, Por-
Ephes. 1. tans omnia verbo virtutis suæ. [ET ipse] Christus [EST caput corporis ecclesiæ] id est, corporis mysti- F
ci, quod est ecclesia. Quomodo autem intelligendū sit hoc difficile, tractatum atq; expositum est. [QVI
Ioan. 8. est principium] omnium rerum. i. creator vniuersorū. Vnde cum ei dixissent Iudæi, Tu quis es? Respon-
dit, Principium, & qui loquor vobis, [Primogenitus ex mortuis] i. inter mortuos primus ad immortalem
vitam resurgens. Nam qui ante eū suscitati fuerunt, rursus defuncti sunt. Ideo enim ait scriptura, Qui est
Apoc. 1. testis fidelis, primogenitus mortuorum. Vel, Primogenitus ex mortuis. i. inter mortuos suscitatos primus
dignitate. [VT sit in omnibus] angelis & hominibus. Vel, in omnibus. i. præteritis, præsentibus ac futuris
generationibus, [PRIMATVM tenens]. i. vniuersorū princeps & caput existens, sicut per quendam Sa
pientem asserit, In omni gente, & in omni populo primatū tenui. Habet enim in vestimēto, & in fœmo-
Eccl. 24. re tuo scriptum, Rex regum, & dn̄s dominantium. Et hoc merito, [QVIA in ipso] Christo, prout est ho
Apoc. 19. mo, [Complacuit] deo trinitati, [OMNEM plenitudinem]. i. plenam perfectionem scientiæ ac virtutum
[Inhabitare] i. stabiliter permanere. Non enim ad mensuram dat deus spiritū homini Christo. Et vidi-
Ioan. 3. mus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Vel, omnem plenitudinem
Ioan. 1. diuinitatis. i. veram atq; perfectam diuinitatem, quemadmodū alio loco affirmat apostolus, In ipso, in-
quiens, inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Placuit quoq; deo, [ET per eum]. i. per Chri G
Infr. ca. 2. sti veneranda mysteria, [Reconciliare sibi] ipsi [Omnia] genera hominum, [IN ipsum]. i. ad hoc vt fi-
naliter ad deum conuertantur, sicut ad beatitudinis fontē, ac vltimum finem. Vnde alibi dictū est, Deus
2. Cor. 5 erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Et in Esaia, Disciplina pacis nostrę super eū, & liuore eius sa-
Esa. 53. nati sumus. [PAcificans] Christus, vel trinitas per Christū, videlicet, [PER sanguinē crucis eius]. i. pre-
tiosissimo sanguine Christi effuso. [SIVE quę in cœlis sunt, siue quę in terris]. i. cœlestia & terrestria, vt-
puta viatores, & cōprehensores de terra saluatos. Vel hoc ideo dicitur, quoniam angelos concordauit ho-
minibus. Ipse siquidem est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Propter quod à propheta vocatur pater
futuri seculi, & princeps pacis. Et rursus per alium de Christo prędictum est, Loquetur pacem gentibus.
Ephes. 2 [ET vos] ô Colossenses, [CVM essetis aliquādo]. i. tēpore gentilitatis vestræ, [Alienati à deo] per ido-
Esaiæ. 9 lolatriam, [ET inimici sensu] i. intellectu, videlicet male sentiendo de deo, per varios errores falsitatum
Zacha. 9. fluctuando. Vel sensu. i. sensualiter (. i. iuxta sensuum ductum) conuersando, [IN operibus malis]. i. vitiis
carnis. [NVNC autē tempore gratiæ, Christus reconciliauit] vos deo, [IN corpore carnis eius]. i. per ea
quæ pertulit in corpore suo, quod erat caro mortalis. Ideo subditur, [PER mortē]. i. per eius beatissimā
passionem, qua viuificatus est mundus [Exhibere]. i. ad hoc vt ipse exhibeat, quantum in se est. Vel certe
Roma. 8 vt ipsi exhibeatis, [VOS sanctos] in anima, [ET immaculatos] à vitiis cunctis, [ET irreprehēsibiles co-
ram ipso]. i. pure & reuerenter viuendo in cōspectu diuino. Quemadmodū ait Psalmista, Seruaui man
Psal. 138 data tua & testimonia tua, quia omnes vitę meę in conspectu tuo. Tales autem eritis coram deo, Christo H
vos præsentante patri æterno, vel per propriorum operum ac meritorum vestrorum exhibitionem, quæ
August. requiruntur ad obtinendum salutem. Qui enim creauit te sine te, (. i. sine tua cooperatione) nō iustifica-
bit te sine te, [SI tamen permanetis in fide fundati] firmiter, integreque credendo, [ET stabiles] in ea
per opera bona, [ET immobiles à spe euangelii quod audistis,] hoc est, ab expectatione futuræ beatitu-
dinis promissæ in euangelio, [QVOD prædicatum est] in auribus vestris, per nos apostolos, aliosq; disci
pulos, [IN vniuersa creatura quæ sub cœlo est]. i. cunctis hominibus in terra degentibus. De quibus aie-
Marci. 16 bat, Prædicate euangelium omni creaturæ. [CVIVS factus sum] deo authore, [EGO Paulus minister]
1. Cor. 4 id est, prędicator, [QVI nunc] in Epheso incarceratus, [GAVDEO in passionibus]. i. in tribulationibus,
quas patior, [PRO vobis]. i. pro vestri confirmatione, [ET adimpleo ea quæ desunt passionū Christi in
carne mea] Non est per hoc intelligendum, quod pœnæ quas Christus pro nobis sustinuit incompletæ
vel insufficientes fuerint ad mundi saluationem, ita vt Paulus, aut quisquam sanctorū eas cōpleuerit. Est
igitur sensus, Et adimpleo. i. longas & duras psequutiones referendo, perficio ea quæ desunt. i. merita im-
Act. 9 perfecta, passionū Christi. i. propriarū afflictionū, quas in carne mea sustineo. Quę ꝓpter veritatē Chri
Zacha. 2. sti, & membrorū eius dicūtur passiones Christi, iuxta quod ipse dicebat, Saule Saule, qd me persequeris?
Iuxta quem modum ait rursus per Prophetam deus, Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Hæc
ergo sustineo siue adimpleo, [PRO corpore eius] id est, pro mystico corpore Christi, [QVOD est eccle-
sia] videlicet vt fideles erudiam atq; ædificem, eosq; merito & numero augeā. Considerandum est enim

A quod meritum passionis dominicæ,& aliorum sanctorū, imò & cetera opera supererogationis ipsorum,
sunt velut res publica,ac thesaurus ecclesię,de quo tam largæ indulgentiæ fiunt his qui per charitatē con
iuncti & incorporati sunt Christo,ac sanctis.Hic autem thesaurus vsq, in finem mundi perficitur,ponē-
tibus singulis quibusq; sanctorum partes suas in eo.Sicq; Apostolus adimpleuit ea quæ deerāt passionū
suarū,quoniā addidit quotidie aliquid huic thesauro.Vel sic(quod redit tamen in idē)Adimpleo ea quæ
desunt passionū Christi.i.passionum quas Christi amore,exemplo,iussione,seu ordinatione sustineo. De
quibus in Actis dicebat saluator,Ego ostendā illi quāta oporteat eū ꝓ nomine meo pati,[Cuius]Christi Act.9.
vel Ecclesiæ[FACTVS sum ego minister]prędicando,& sacramenta erogando,[SECVNDVM dispensa- Ephes.4.
tionem dei].i.diuinam ordinationem seu apostolatum mihi diuinitus dispensatum.[QVAE] dispensatio
[DATA est mihi in vobis].i.ad hoc vt vobis euangelicam veritatem annunciem,[VT impleam].i.prędi
cando ad effectum perducam,[VERBVM dei].i.diuinam promissionē,qua deus patriarchis,vatibusq;
promisit euangelium dei esse gentibus annuntiandum , & eas fore saluandas per fidem & gratiam dei.
Quemadmodum per Esaiam loquitur,Mittam ex eis qui saluati fuerint ad Gentes in mare, in Africam Esaię.66
& Lydiam,tenentes sagittam,in Italiam & Græciam ad insulas longè,& annuntiabunt gloriam meam
Gentibus.Eequia dispositio,promissio,seu verbum illud multum mirabile fuit,atque occultum,ideo sub
ditur, [Mysteriū]hoc est, sacrum secretum,videlicet verbum prætactum,[QVOD absconditum fuit]id
est,hominibus ignotum,[A seculis] id est,à principio seculorum,[AT à generationibus]præcedentibus,
B non enim nisi paucis innotuit,& hoc incomplete.De pleniori autē intellectu huius scripturę multa sunt
ad Ephesios dicta:vbi quoque legitur,Mysterium Christi,quod aliis generationibus non est agnitum fi-
liis hominum,sed nunc reuelatum est sanctis Apostolis,&c.Vnde iam subditur,[Nunc autem]videlicet Eph.3
tempore gratiæ,[Manifestatum est] mysterium illud per Christi prædicationem , & spiritus sancti illu- Epb.6
strationem,[SANCTIS eius]id est,Apostolis,& cæteris primitiuæ ecclesiæ filiis,per quorū prędicatio
nem manifestatū est cęteris populis,[QVIBVS voluit deus notas facere diuitias gloriæ] i.abundantię glo
riam,[SACRAMENTI huius].i.prædicti mysterij prędicati[IN Gentibus].i.inter Gentes. In quo mysterio
plurima spiritualia contenta sunt dona,quæ appellantur diuitiæ gloriæ,vtpute fides,indulgentia,recōci-
liatio,iustitia,dona spiritus sancti,beatitudo futura,[QVOD]sacramentū,[EST Christus] materialiter.i.
Christus materia seu obiectum est sacramēti istius,quia de ipso tractat & loquitur,qui est,[IN vobis spes 1.Cor.10
gloriæ].i.causa & ratio sperandi glorificationem beatam,[QVEM nos annuntiamus].i.Gentibus prędi
camus.[CORRIPIENTES omnem hominem]præsentem & futurum,ad quem scripta nostra peruenerint.i.
quosdam de omni genere hominum. Vel,omnem hominem,veritati fidei repugnantem,[ET docentes
omnem hominem].i.quosdā de omnibus,[IN omni sapientia]scripturarū sanctarum, ad salutem neces-
saria,[VT exhibeamus omnem hominem perfectū in Christo Iesu].i.fide,charitate,& obsequio Chri-
sti,secundum exigentiam status præsentis.In quo nullus est perfectus simpliciter, vel ita vt vltra profice
C re aut perfici nequeat,sed sic,vt sine mortali viuat peccato,& passiones habeat reformatas,atque in vir-
tutibus stabiliatur,[IN quo]Christo.i.cuius amore.Vel,in quo negotio consummando,videlicet vt exhi-
beam omnem hominem in Christo perfectum[ET laboro] die ac nocte [CERTANDO] contra inuisibiles
ac visibiles hostes,[SECVNDVM operationem].i.conformationem & influētiam,[EIVS]videlicet Christi,
[QVAM operatur in me]dando mihi auxilium gratię suæ ad efficaciter operandum.Vel,secundum ope
rationem eius in me,hoc est,secundum operationem à me procedentem,quæ potius ascribenda est Chri Esaię.26
sto,quàm mihi.Iuxta illud propheticum,Omnia opera nostra operatus es in nobis,quam operatur Chri
stus in me[IN virtute]id est,potenter seu propria sua diuinaque potestate.

CAP. II [VOLO enim vos scire, qualem solicitudinem habeam pro vobis.] ARTIC. II

OEPTAM in præcedenti capitulo exhortationē de vitādis cærimonialibus legis Col.1
prosequitur Apostolus in isto capitulo,admonens Colossenses, vt falsos ac simula-
tos vitent doctores.Et vt sibi acquiescant facilius,manifestat quantū de eorū salute Roma.12
C solicitetur,[VOLO enim vos scire[vt amanti credatis,[Qualem solicitudinem ha-
beam pro vobis.& pro his qui sunt Laodiciæ] (quæ est ciuitas Asiæ) .i.pro vestra,
Laodicensiumquę salute,ne ab impostoribus fallamini , à quibus præuenti iam estis
D [ET quicunque non viderunt faciem meam in carne].i.pro cæteris vniuersis fide-
libus,quibus ipse in propria persona non prædicaui, neque apparui , [VT consolentur corda ipsorum]
id est,ob hoc solicitus sum,quatenus corda ipsorum consolationem recipiant ex allocutione mea per epi
stolas quæ consolata non sunt ex præsentia & immediata prædicatione mea. Et sitis [Instructi] id
est,prudenter exercitati.[In charitate] hoc est,in áctibus dilectionis dei & proximi. Vel,instructi in cha
ritate.i.de charitate Christi ad nos,vt sciatis & consideretis,quantum Christus dilexerit nos,qui ait,Ma
iorem hac dilectionē nemo habet,vt animā suam ponat quis pro amicis suis.Sitis quoq; instructi,seu ꝑ
charitatis instructionem tendentes,[ET in omnes diuitias plenitudinis intellectus]id est,perfectissimos Ioan.15
habitus intellectuales,vt impleamini donis sapientiæ & intellectus,consilij atque sciētiæ,[IN agnitionē Esa.11
mysterij].i.ad hoc vt actualiter consideretis mysterium.i.sacrum secretum[DEI patris,& domini nostri
Iesu Christi]per quod intelligi potest vnitas patris,& filij in essentia,& distinctio in persona.Vel ipsa in-
carnatio,quæ est mysteriū patris,tanquam authoris,& Christi,tāquam assumptoris vel executoris,[IN
quo]Christo[Sunt omnes thesauri].i.copiosissima plenitudo,[Sapiētię]diuinorum[ET scientiæ]crea-
turarum, [ABSCONDITI].i.incomprehensibiliter existentes.Christus nanque secundum diuinitatē est ipsa
æterna atq; immēsa sapientia,cuius non est numerus: estq; increata scientia,cui conuenit illud,O altitu
do diuitiarū sapientię & scientię dei.Secundū humanitatē quoq; assumptam,repletus est sapiētia in con Psal.144
tēplatione diuinorū,& scientia in speculatione creaturarum,præsertim cum anima Christi pręvniuersis Rom.11

Esa.11 beatis, diuinitatem ac trinitatem ab exordio suæ creationis clarius vidit & omnia illa cognoscit, quæ co- E
gnoscit & verbum, scientia visionis. i. cuncta quæ vnquam fuerunt, sunt, aut erunt. [HOC autem dico, vt
nemo vos decipiat] id est, fidei vestræ simplicitatem inficiat, [IN sublimitate sermonis]. i. per verba pro
1.Cor.2 funda secundum apparentiam, & fucata, seu subtilia argumenta. Denique ista admoneo [NAM & si cor
pore absens sum] id est, à vobis distans loco, ac corporali separatione, [SED spiritu] id est, mentis consi-
deratione, [VOBISCVM sum] tum, quia de vobis sæpius cogito: tum, quia in spiritu prophetico quasi
4.Reg.5 præsens inspicio quid agatis. Quemadmodum Helisæus præsens fuit quando Giezi accepit munera
1.Cor.14 Naaman, [GAVDENS] in domino de vestro profectu. [ET videns]. i. cognoscens, [ORDINEM ve-
strum]. i. vitæ vestræ ordinationem quomodo omnia honeste & secundum ordinem fiunt in vobis, [ET
firmamentum eius quæ in Christo est fidei vestræ]. i. stabilitatem seu robor fidei vestræ quam in Christo
habetis. ¶ Deinde hortatur eos ad perseuerātiam ac profectum in bonis. [SICVT ergo accepistis Chri
stum Iesum dominum nostrum]. i. sicut credendo cœpistis cōuersari in Christo, [IN ipso ambulate]. i.
Rom.12 sic exinde in eo procedite, proficiendo semper in melius per imitationem vestigorū saluatoris. Sola nan-
Matt.10 que perseuerantia coronatur, [RADICATI]. i. firmiter fixi, per modum radicis terræ inhærentis, [ET
superædificati in ipso]. i. in doctrina & gratia Christi, ita vt sitis domus seu habitaculum dei, cuius funda
Esa.11. mentū sit Christus seu doctrina & gratia eius. Vnde Ephesiis dictum est, Superædificati super fundamē F
Ephe.2 tum apostolorum & prophetarū, [ET cōfirmati in fide] vt nec philosophicis rationibus, nec sensuum ap
parentiis, nec persecutionibus recedatis à fidei synceritate, [SICVT & didicistis] ab Archippo ambu-
landum esse, & standum in fide: qua nutante, tota virtutū structura vacillat, [Abūdantes in illo gratiarū
actione]. i. deo copiose grates referendo. ¶ Aduertendum autem, quod triplici via conabantur peruersi,
hos Colossenses subuertere, scilicet per philosophiam, per legis allegationem, per simulatā sanctitatem.
Hos processus apostolus reprobat, [VIDETE ne quis vos decipiat per philosophiam]. i. scientiā natu-
ralem, studio philosophorum inuentam, [ET inanem fallaciam]. i. per argumēta sophistica quę videtur
aliquid probare, sed non probant veraciter. Philosophiam in quā procedentem ac iudicantem, [SEcundū
Marci.7 traditionem hominum]. i. humanæ rationis discursum, [secundū elementa huius mundi]. i. iuxta ea quę
naturaliter apparent in rebus, videlicet secundum causas naturales & elementales, & solitum cursum re-
rum, [ET non secundū Christum]. i. deceptores isti atq; philosophi non secundū Christi doctrinā pro-
cedunt, considerando diuinæ virtutis illimitatem potentiā, non determinatam ad naturalem ac solitum
cursum seu ordinem rerum, sed supernaturalia, & nobis incomprehensibilia operari valentē. In quo decla
ratur philosophorum fatuitas, asserentium deū non posse aliquid agere pręter naturalem ordinē rerū, &
vltra humanæ rationis capacitatē. Propter quod negabant quicquid ratione excedit, videlicet deū incar- G
natum, virginem peperisse, &c. ¶ Cur aūt his qui non procedunt secundum Christū debeat contradici,
subiūgitur. [QVIA in ipso]. i. in Christi humana natura quasi in tēplo, [Habitat omnis plenitudo diuini
Ioan.1 tatis]. i. perfecta, veraq; diuinitas cum omni sua perfectione. Personaliter enim in Christo vnitę sunt na-
tura diuina & humana. Habitat autem in ea, [CORporaliter]. i. corpori eius vere ac immediate cōiuncta
est, sicut & animę eius, non quod ipsa sit corpus. Porrò, diuinitas dicitur sic vnita, quoniā persona verbi,
quæ est diuinitas, humanitati coniuncta est. ¶ Deinceps ostendit apostolus vanam esse rationem eorū,
qui per legis allegationem nitebantur Colossenses subuertere, inducendo eos ad cærimonialia legis. [ET
estis in illo]. i. à Christo, prout deus est. & per ipsum, prout est homo, dei ac hominū mediator, [Repleti]
1.Tim.2 gratia & donis spiritus sancti, ita vt nequaquā indigeatis legaliū obsequantia. Propterea scriptum est, De
Ioan.1 plenitudine eius accepimus omnes, gratiam per gratia. Ipse quoq; propter nos egenus factus est, vt eius
2.Cor.8 inopia diuites essemus, [QVI] Christus, etiam secundum naturā assumptam, [EST caput]. i. capitularis
Dionysi⁹ influxor [OMNIS principatus est potestatis]. i. angelorū sanctorū, qui omnes à Christo homine purgā
tur, illuminantur ac perficiuntur secundū theologū [IN quo]. i. cuius virtute, operatione & gratia, [CIR
cuncisi estis circūcisione nō manufacta]. i. nō carnali, legali ac literali, [IN expoliatione corporis carnis]
Gene.17 i. amittendo particulā corporis quod est caro, videlicet pellē pręputij, quæ in illa circūcisione aufertur,
[SED in circuncisione Iesu Christi] hoc est, spirituali atq; à Christo facta circūcisione circūcisi estis per
expurgationem superfluitatis vitiorum ac passionum vestrarum. De qua circuncisione scriptum est, Cir
cuncidimini, & auferte pręputia cordiū vestrorū. Et iterū alibi, Circuncidite præputium cordis vestri, & H
Hiere.4 ceruicem vestram ne induretis amplius, [consepulti ei] videlicet Christo [In baptismo]. i. in susceptione
Deut.10. baptismatis omnino vitiis mortificati, sicut & Christi corpus in sepulchro mortuum erat naturali vita.
Vel hoc ideo dicitur, quoniam baptizati ter tinguntur in aqua, quēadmodū Christus triduo erat in mo-
numento. Et sicut Christus de sepulchro ad immortalem vitam surrexit, sic baptizati de sepulchro à vi
Act.15 tiorum corruptione ac vetustate liberati ascendunt: ideo subditur, [In quo] Christo [ET resurrexistis] à
ruina peccati, [PER fidem operationis dei]. i. per fidem quā deus operatur seu creat in vobis. Sine fide
enim nemo spiritualiter surgit, [QVI] deus pater vel trinitas [Suscitauit illum] à mortuis tertia die. [ET
vos cum mortui essetis] spūaliter, carentes vita gratiæ, [In delictis]. i. propter peccata vestra, quibus natu
ralē legē reliquistis, [ET pręputio carnis vestræ]. i. ꝓpter carnalia vitia, vel ꝓpter originale peccatū quod
per pręputiū traducitur, [conuiuificauit cū illo]. i. ad vitam gratię suscitauit, quēadmodū Christū ad vi-
tā naturalē humanā reduxit, suscitando eū à mortuis. Vel cōuiuificauit cū illo, id est, immortalitatē vobis
Rom.8 iam dedit in spe, quam Christo dedit in re, Capitis nāq; processio, spes membrorū, [Donans] id est, gra
tis, & sine merito vestro dimittēs, [VOBIS omnia delicta] vestra merito Christi. Dummodo tamē me-
ritum illud vobis applicetur per fidē, vel sacramenta ecclesię, [DELENS] ipse Christus merito passionis
suę, [QVOD aduersum nos erat chirographū decreti] id est, memoriale seu literā humanę trāgressionis,
Gene.3 qua homo protoplastus pręuaricatus est in paradiso decretū, id est, dei pręceptū. Huius enī trāgressionis

A memor fuit deus ad puniendum, dæmon ad accusandum. Habuitque diabolus quasi literam testimonia
lem reatus, quem homo incurrit transgrediendo diuinum præceptum, imò & tota posteritas primi parē 1. Cor. 15
tis. Christus vero satisfaciendo pro peccatis nostris actualibus ac originalibus, eripuit totum genus hu-
manum ab isto reatu seu debito pœnæ pro peccato infligendæ. Et ita deleuit prædictum chirographum
quod contra nos erat, quoniam erat testimonium faciens nos damnationi obnoxios. Cum vero peccatū
dimittitur, dicimus deum obliuisci illius. Dæmon quoque non potest de illo peccato accusationē effica-
cem obtendere, [QVOD] chirographum [ERAT contrariū nobis] sicut iam dictū est. [ET ipsum tulit
de medio] i. ab vniuersis hominibus abstulit illud chirographum, [AFFIGENS illud cruci]. i. in sua paſ
sione illud occidens, seu destruens, quantū in se erat. Eripuit enī nos de pœna pro peccato originali post
hanc vitam infligenda, dummodo ei, vt capiti, vniamur per fidem & charitate, quatenus virtus suæ paſ-
sionis redundet in nos, tanquam in mēbra ipsius, [EXPOLIANS principatus & potestates] id est, dæmones
superiores ac inferiores priuans præda quā ceperant, puta animabus seu hoibus quos suo domino sub-
diderant, inducendo eos ad culpam. De hac expoliatione ait ipse saluator, Nunc princeps huius mūdi eiī Iohan. 12
cietur. Et itē, Ego (inquit) si exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum. Christus namq; est qui domum Ibidem
aduersarij nostri ingressus est, fortemq; armatū alligauit, ac vasa eius diripuit. Propter quod iubetur per Mat. 12
Prophetā Christus vocari, Accelera, spolia, detrahe, festina, prędare. [TRADVXIT cōfidenter]. i. prę Luc. 11.
dam hanc dæmoni ablatam Christus securissimè transtulit in regnum suum, pręsidens eis quibus præsi- Esa. 8
B debat diabolus. Nunc enim ponit eos in regno ecclesię militantis, postea autē ponet eos (sicut iam pluri-
mos posuit) in regno ecclesiæ triumphantis, [PALAM triumphans] i. euidenter vincens, [ILLOS]. i. dia-
bolos, [IN semetipso]. i. in proprij corporis crucifixione. Vel, in semetipso. i. in propria persona ad inferos
descendendo, & sanctos educendo, implens illud propheticum, De manu mortis liberabo eos, de morte Osee. 13.
redimam eos, Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne. ¶ Ex his cōcludit Apostol⁹ principale in-
tentum, videlicet q non teneantur fideles ad obseruationem legalium post Christi passionē. [NEMO Rom. 14
ergo] id est, cū prędicta se ita habeant. Nemo [VOS iudicet]. i. damnabiles asserat, [IN cibo & potu]. i. in
vsu victus. s. ob id quod nō discernatis inter cibos more Iudaico, [AVT in parte diei festi] ex parte omiſ-
sionis Iudaicarū celebritatū, videlicet [AVT Neomenię] id est, festi occurrentis in nouilunio, [AVT sab- Hebr. 10
baturum] id est, vltimorū dierū hebdomadę. [QVAE] omnia [SVNT vmbra futurorū] id est, obscura si-
gna eorū quę in nouo testamēto geruntur. Prout alibi dicit Apostolus, Vmbrā habens lex futurorū bono Ioan. 19.
rum, non ipsam imaginē rerū [CORpus autē Christi] id est, veritas per illa significata per Christū imple- Matt. 27
tur, ad eūq; ptinet. Ideo Christi mysteriis cōsummatis, quando in cruce dicebat, Cōsummatū est, quādo
& velū templi scissum est, legalia cessauerunt, sicut figura cessat, adueniente re figurata. ¶ Præterea agit
Apostolus contra eos qui per simulatā sanctitatē nitebātur subuertere Colossenses. [NEMO vos seducat,
volēs] id est, suadere cōtendēs, [IN humilitate & religione angelorū] id est, per fictā humiliationē, & ap
C parentē religionē, quibus angelis similis videtur, tanquā verus nūtius dei, sicut & angelus, [QVAE nō vi 1. Tim. 1.
dit] id est, obseruatiōes legaliū quę nō intellexit secundū spiritualē & mysticā rationē, videlicet prout sunt
signa futuri. Hoc est cupiēs pbare hac circūuentione legalia esse seruāda, qui est [AMBVLĀS frustra] id est,
infructuose laborās, [INFlatus sensu carnis suę] id est, tumidus & superbus intellectu carnali, carnaliter in-
telligēte legalia, & sensualitatē ac imaginationē potius q̄ spiritualē rationē sequente, sapiēs in oculis pro-
prijs [ET nō tenens caput] hoc est, Christo nō inhęrens. [EX quo totū corpus] id est, vniuersa ecclesia, Esa. 25
[PER nexus] fidei [ET cōiunctiones] sanctę dilectionis [SVBministratū] id est, exhibitū, vel sibiinuicem
subseruiens [ET constructū] id est, in vnū redactum. Hoc est spiritualiter copulatū per fidē, spē, Charita- Rom. 12
tem, & opera atq; obsequia pia, quibus vniuntur, vt vnū mysticū corpus, efficiūturq; fideles, Quod cor-
pus (hoc modo compactum) [CRESCIT in augmentum dei] id est, in imaginem spiritualē, videlicet in
incrementū virtutū per gratiā & efficientiam dei. [SI ergo mortui estis cū Christo] id est, à vitiis mortifi
cati ac purificati, sicut & Christus semper à vitiis immunissimus fuit. Mortui inquam, [AB elemētis hu-
ius mundi] id est, ab inordinato effectu & cultu sensibiliū ac seculariū rerū. Vel mortui cū Christo, id est, Galat. 3
si Christo adhęrētes separati estis, ab elemētis huius mūdi, id est, à lege, eiusq; cęrimonialib⁹ pręceptis, in
D quibus est institutio puerorum mundana quęrentiū. In lege namq; quasi in elementis alphabeti, est litera
lis ac puerilis institutio [QVID adhuc] id est, vsq; in pręsens, videlicet euangelica veritate iam patefacta,
[TANquā viuētes in mūdo] id est, quasi secularē vitā ducentes, nō deo viuentes, [DEcernitis?] id est, deter
minatis legalia esse seruāda? dicentes ad inuicem, [NEque tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrecta
ueritis] ea quę lex prohibet tangi, gustari aut contrectari, [QVAE sunt omnia in interitu]. i. ista decerne-
re, seu legalia obseruare, mortem spiritualē inducunt, [IPSO vsu]. i. per hoc q Iudaico ritu seruātur, [SE Matt. 15
cundū pręcepta & doctrinas hominū]. i. prout à pharisęis & scribis iubentur q persuadentur seruari post
Christi pasionē. Quamuis enim pręcepta cærimonialia fuerint diuinitus data, & suo tēpore obseruāda, Exod. 34
tamen vt obseruētur tēpore nouę legis nō est secundū pręceptū, doctrinamq; dei, sed hominū Iudęorū.
[QVAE] pręcepta, tēpore gratiæ, [SVNT rationē quidē habentia sapiētię]. i. speciē sapientię habent, non
essentiā. Habentq; apparentiā seu speciē hanc, [IN supstitione]. i. quia videntur ad superexcedentē religio
nē pertinere. [ET humilitate] simulata quoniā obseruatores eorū humilitatē cōfingunt, & deo obedire se
simulant. Et quia sunt, [Non ad parcendū corpori] quoniam obseruatio legaliū laboriosissima est. Sicq;
videtur pertinere ad rigorem iustitiæ, non ad carnalitatem. Ideo etiam quia sunt, [Nō in honore aliquo]
hoc est, humanum honorē non quærunt obseruatores eorū, permittentes carnem præputij sui circūcidi.
& quia non sunt, [AD saturitatem carnis] id est, etiā ideo speciem sapientiæ habent legalia hæc, quoniā
multa delectabilia subtrahunt corpori, vt carnes porcinas. Vnde videntur ad sobrietatem & abstinen- Matt. 11
tiam pertinere. Propter quod obseruatores eorum, iudicant non obseruantes esse gulosos.

CAP. III [IGITVR si consurrexistis cũ Christo, quæ sursum sunt quærite.] ARTIC. III E

EPIST. XPLETA informatione apostoli de vitandis legalibus & naturalibus versutiis, iã induc
tur moralis instructio. [IGITVR]. i. quia legalia cessauerunt, & vos cum Christo mortui
E estis, [SI consurrexistis] à lapsu peccati, [CVM Christo]. i. sicut Christus surrexit à tumu
Esa. 67 lo. Peccator enim iacet prostratus in vitiis, iustus vero stat in virtutibus erectus. Cum autẽ
1. Co. 2 peccator poenitentiam agit & confitetur, resurgit per gratiã à propriis malis. [QVAE sur-
sum sunt quærite]. i. cœlestia præmia desiderate, & summum bonum semper intendite. illa vtiq; quę ocu
lus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, [VBI]. i. in quo loco superiori. [Chri-
Marci. 16 stus est in dextera dei] id est, ad dexterã patris, [SEDENS] tanquã omnium iudex ac dominus: iuxta il-
lud, Dominus Iesus assumptus est in cœlum, & sedet à dextris. Denique Christus secundum suam diui-
nitatẽ sedet, id est, consistit ad dexterã patris, id est, in ęqualitate maiestatis paternę. Secundũ humanitatẽ
vero assumptã sedet, hoc est, corporaliter manet ad dexterã dei, id est, in bonis potioribus patris. Omnia
Hebr. 2. enim creata Christo homini sunt subiecta. [QVAE sursum sunt sapite]. i. spiritualia mentis affectu gusta-
Esaiæ. 26 te, & corde syncero perpendite, [NON quę super terrã] id est, non carnalia & terrena, vt dicere valeatis
cum Esaia. Nomen tuum & memoriale tuum domine in desiderio animæ meæ. Anima mea desiderauit
Psalm. 30 te in nocte, sed & spiritus meus in præcordiis meis. Et cum Psalmista, Quàm magna multitudo dulcedi F
Cantic. 1 nis tuæ domine. Itemque cum sponsa, Indica mihi quẽ diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meri-
die. [MORTVI enim estis] rebus mundanis ac vanis. i. in talibus occupari non debetis. Vel mortui estis,
id est, in baptismo configurati morti Christi, [ET vita vestra] quam habituri estis in patria, [ABSCON-
dita est] id est, reposita & latenter consistens, [CVM Christo in deo] id est, in deo patre, in cuius corde &
Matt. 11 sinu Christus incomprehensibiliter conquiescit. Quoniam nemo nouit filium, nisi pater. Hæc autẽ vita
Ioan. 17 æterna, est nostra felicitas in deo obiectaliter sita, de qua dicit saluator ad patrem, Hæc est vita æterna vt
Eccl. 9 cognoscant te solum verum deum, &c. Vel sic, Vita vestra. i. vita gratiæ & gloriæ, abscondita. i. ignota est
omnibus viatoribus in deo, qui eam cognoscit atque causaliter continet. Nemo enim nouit an dignus sit
amore vel odio. [CVM autem Christus apparuerit]. i. euidenter innotuerit esse. [VITA vestra] obiecti-
ue, hoc est, viuificator & beatificator vester. Quod maxime erit in die extremi iudicij, quãdo in conspectu
FINIS vniuersorum Christus electorũ suorum vita monstrabitur, [TVNC & vos apparebitis cũ ipso in gloria]
id est, anima & corpore gloriosi eritis, atque cum Christo alta cœlorum penetrabitis, ibi cum eo in cœle-
EPIST. sti gloria sine fine mansuri. ¶ Præterea docet apostolus, quomodo ad hanc beatitudinem valeamus per-
tingere. [MORTIFICATE] id est, destruite, [ERGO] videlicet vt vitam hãc sempiternam mereamini G
adipisci, [MEMBRA vestra quæ sunt super terrã] id est, vitia corporis quæ per membra explẽtur. Vnde
Ephes. 5 quasi exponens quid dixerit membra, adiecit. [FORNICATIONEM] id est, cõcubitũ, soluti cum solu
ta, [IMMVNDITIAM] id est, peccata contra naturã, [LIBIDINEM] id est, ardorẽ quemlibet in his
Rom. 7 quæ ad turpitudinem pertinent, [CONCVPISCENTIÃ malam] id est, interiorum inclinationẽ ad vitia carnis,
[ET auaritiam, quæ est idolorum seruitus] id est, idolatriæ comparatur. Nam sicut idolatra potius seruit
idola quàm vero deo, ita auarus magis colit, curat, & cogitat suam pecuniam, quàm creatorem [PRO-
pter quæ] vitia [Venit ira dei] id est, diuinę iustitię vltio, [SVper filios incredulitatis] id est, in homines infi
deles ac reprobos. [IN quibus] peccatis [ET vos] Colossenses, [AMBVLASTIS] hoc est, conuersati
estis, [Aliquando] eundo de malo in peius, [CVM viueretis in illis] quando videlicet nondum conuersi
fuistis ad Christum. [Nunc autem deponite & vos omnia] quæ sequuntur, videlicet [IRAM] quæ inordi
natus appetitus est vindictæ propter paruipensionem, [INdignationem] quæ ex superbia & ira procedit,
[MALITIAM] id est, machinationem mali in alium, corde conceptam, [BLASphemiam] contra deũ &
sanctos, [TVRPEM] id est, impudicum [SERmonem] deponite, [DE ore vestro. Nolite mentiri inuicem]
Os enim quod mentitur, occidit animam, vt dicitur in libro Sapienti: [Expoliantes vos,] hoc est, exuen-
Sap. 1 tes, [VETEREM hominem] id est, pristinum statum, vel vosmetipsos quo ad id quod fuistis per culpã
[CVM actibus suis] vitiosis [ET induentes nouũ] id est, per opera bona, ac sacramenta, & gratiã, induite
hominem spiritualiter reformatum. i. vosipsos innouate interius, [QVI] nouus homo [RENOUATUR] & cre
scit quotidie, [IN agnitionem dei] id est, contemplando diuina. Renouatur autem hoc modo, [SECUNDŨ H
imaginem eius] id est, quantũ ad partem intellectiuã, in qua est imago eius, [QVI fecit eũ] id est, summi
creatoris, cuius imago resplẽdet, in superiori parte animę rationalis, quę pars potestatiua renouatur quo
tidie recipiendo à deo gratię incrementa, ornamenta virtutũ, & sapientiæ claritatem [VBI] id est, in quo
homine interiori ac nouo videlicet in parte animę intellectiua, [Non est masculus neq; fœmina]. i. discre
Roma. 2 tio sexus quę attenditur secundum corpus non animam, nec est ibi [Gentilis & Iudæus] hoc est, discretio
generis, quoniam omnes quantum ad animam immediatè à deo creantur, [CIRcuncisio & præputium]
id est, differẽtia obseruationis seu ritus. [BARbarus & Scytha] id est, differentia linguarum, [SERuus & li-
ber] id est, distinctio cõditionis. Est itaq; sensus quòd propter ista, nõ est vnus dignior vel indignior corã
deo. Nam quãtum ad hominem interiorem nulla diuersitas exterior sexuum, nationum, obseruationum,
1. Cor. 15 linguarum, aut conditionum præiudicat alteri, [SED omnia & in omnibus Christus] id est, Christus est
EPIST. omnia causaliter omnibus generibus atq; temporibus hominum dans existentiam ac permanẽtiam. Ipse
quoq; in omnibus est per gratiam vel prouidentiã. [Induite ergo vos, sicut electi dei] id est, à deo præde
stinati, vt speramus vel deo reuelãte cognoscimus, [SANCTI] id est, à vitiis emundati per sacramenta eccle
siæ [ET dilecti à deo] recipiendo beneficia eius, [VISCERA misericordiæ]. i. inter nos pietatis affectus,
[BEnignitatem] hoc est, animi præparationem ad benefaciendum proximis vel ipsum misericordiæ opus
[HVMIlitatem, modestiã,] id est, moderamen in verbis ac factis, [PAtientiam, supportantes inuicem] sicut
Galat. 6 Galatis dictum est, Alter alterius onera portate. Et item Romanis, Debemus nos firmiores imbecillitates

A infirmorum sustinere, [DONANTES vobismetipsis] i. mutuo ignoscentes, [SI quis aduersus aliquem Roma.15
habet querelam] i. si vnus vestrum ab alio est offensus, seu iniuriam passus, [SICVT & dominus] Chri Matth.18
stus seu trinitas, [DONAVIT] i. indulsit, purè, gratis, & festinanter [VOBIS:] ita & vos vestris debito-
ribus indulgete. Vnde dicit Saluator, Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos facia- Ioan.13
tis. Alibi quoque, Si non dimiseritis de cordibus vestris, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Matth.6
¶ Denique quàm enorme sit ita agere, constat per ea quæ in Ecclesiastico scribuntur, Homo homini Eccle.28
seruat iram, & à deo quærit medelam. In hominem sibi similem non habet misericordiam, & de pecca-
tis suis deprecatur altissimum. Quis exorabit pro peccatis illius? [SVPER omnia autem hæc charitatem
habete] i. hoc præ cęteris omnibus hortor, & summè necessarium, vtilissimumque est, vt charitatem dei
& proximi habeatis. Propter quod ait Saluator, Mandatũ nouũ dedi vobis, vt diligatis inuicẽ [QVOD] Ioan.13
hoc est, quam charitatem habere, [EST vinculum perfectionis] i. aliarum virtutum conseruatio, cõsum- 1.Tim.1
matio, nexus ac ligamentum Charitas enim est præstantissima virtus, omnes virtutes mouens, perficiens
& meritoria reddens: qua subtracta, nulla virtus meritoria permanet. Propterea beatissimus archiaposto 1.Cor.13.
lus in prima sua Canonica, Ante omnia (inquit) mutuam in vobis charitatem cõtinuam habẽtes, quo- 1.Petri.4.
B niã charitas operit multitudinem peccatorũ. [ET pax Christi] i. interna & vera pax. s. tranquillitas cor-
dis, seu quies mentis in deo, [EXVLTET] i. redundantem lætitiam pariat, [In cordibus vestris,] Pace
enim quid dulcius, quidve iucundius esse potest? [In qua] pace [ET vos vocati estis in vno corpore]
mystico, hoc est, per pacem positi estis inter membra Christi, imò ad hoc vocati estis in vnam ecclesiã,
vt sempiternã sortiamini pacem. Vnde dictum est alibi, In pace vocauit nos dominus, [ET grati estote] 1.Cor.7
deo pro vniuersis beneficijs eius. Qui enim gratias agit, donis potioribus meretur impleri. Iuxta illud in
Euangelio, Omni habẽti dabitur. i. grato. [VERBVM Christi] i. euangelica doctrina ex ore Christi pro- Matth.25
lata, [HABITET] i. stabiliter maneat, [In vobis] hoc est, in mentibus vestris per iugem memoriam & ve-
ram obedientiam: iuxta illud in Psalmo, In corde meo abscondi eloquia tua, vt nõ peccẽ tibi. [IN omni Psal.118
sapientia] id est, intellectu sapientiali totius scripturæ sacræ, quatenus verba Christi sapiẽter intelligatis,
[DOCENTES & commonentes] i. exhortantes, [VOSMETIPSOS] ad opera perfectiora, [In psal-
mis] qui ad bonam operationem hortantur, [ET hymnis] in quibus diuina laus continetur, [ET canticis Ephes.3
spiritualibus] quæ de cœlestibus bonis, futurisque gaudijs agunt, [In gratia] gratificante, sine qua nihil
est meritorium. Vel, in gratia. i. cum gratiarum actione. Vel, in gratia. i. consideratione gratuitorum bene-
ficiorum dei, [Cantantes] i. laudem dicentes, [In cordibus vestris] hoc est cordiali affectu & cum men-
sali attẽtione, [DEO] quemadmodum scriptum est, Laudabit vsque ad mortem anima mea dominum. Eccles.51.
C Et in psal. Cantabo domino in vita mea, psallam deo meo quàm diu sum. Hoc dicitur cõtra eos qui non Psal.103
corde, sed labijs deum glorificant. De quibus per Esaiam dominus contestatur, Appropinquat populus Esaiæ.29
iste ore suo, & labijs glorificat me, cor autem eius longe est à me. [OMNE quodcunque facitis in verbo] EPIST.
id est, prædicando, docendo, hortando, orando, cantãdo, [AVT in opere] exteriori [OMNIA in nomi-
ne domini nostri Christi] i. ad gloriam Christi, & cũ inuocatione nominis eius [FACITE, gratias agen
tes deo & patri] i. sanctæ trinitati, cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cœlis, [PER ipsum] i. ex cõ Matth.6
sideratione beneficiorum, quæ trinitas nobis largita est per mediatorem nostrum hominem Christum. 1.Tim.2.
¶ Præterea descendit Apostolus ad moralem particulatium personarum instructionem. [MVLIERES
subditæ estote viris] i. maritis vestris [SICVT oportet in domino] i. sicut deus instituit, dicens mulieri,
Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Vel, sicut oportet in domino. i. in licitis & honestis quę cõ Genes.3
placens deo. [VIRI, diligite vxores vestra] non solum maritali & naturali affectu, sed spirituali dilectio-
ne, [ET nolite amari esse ad illas,] sed secundum scientiam cohabitate illis tãquã infirmioribus vasculis 1.Petri.3
impartientes honorem. Vnde in Ecclesiastico habetur, Noli esse sicut leo in domo tua, euertẽs domesti- Eccles.4.
cos tuos, & opprimẽs tibi subiectos. [FILII, obedite parẽtibus per omnia,] quæ sunt apta materia obe- Exodi.20
dientiæ. i. in cũctis bonis ac licitis, & maius bonum non impedientibus. [HOC enim placitum est domi-
no.] Nam deus hoc iussit, [PATRES, nolite ad indignationem prouocare filios vestros,] habendo vos
indiscrete, & non paterne ad eos, [VT non pusillo animo fiãt] i. ne per pusillanimitatem frangantur, &
D obedire desistant, non valentes ferre duritiam vestram. Omnia hęc ad spirituales patres, eorumque filios
maxime pertinent. [SERVI, obedite per omnia] i. in omnibus bonis [DOMINIS carnalibus] i. tempo
ralibus, in corporalibus dominationem exercentibus, [NON ad oculum seruientes] i. non solo seruili ti-
more & in dominorum vestrorum præsenti, [QVASI hominibus placentes] id est, tanquam hoc solum
optantes & intendentes, vt hominibus placeatis, & non potius deo, [SED in simplicitate cordis] i. synce
ra intentione seruite dominis illis carnalibus, etiã discolis, [TIMENTES deum] casto ac filiali timore, cuius 1.Petri.2.
præsentiam seu conspectum non potestis effugere. [QVODCVNQVE facitis] in obsequio dominorum ve-
strorum [EX animo] id est, cũ promptitudine voluntatis [OPERAMINI,] vtpote amore iustitiæ, atque intui Roma.13
tu mercedis diuinæ, non timore pœnæ, & solo intuitu remunerationis humanæ. Talem enim animã ap-
probat deus, [SICVT domino] deo principaliter seruientes, [ET non hominibus] tantum, quia & si ho-
minibus deseruitis, hoc tamen propter deum libenter facere debetis, quasi sustinentes hãc seruitutẽ ex or
dinatione diuina pro pœna peccati, cui obnoxij estis. Seruitus nempe ob culpam inducta est. [SCIEN- FINIS
TES] fide certissima, [QVOD à domino accipietis retributionem hæreditatis] i. præmium vitæ ęternæ,
quæ est hæreditas electorum. Retributio autem hæreditatis aliud non est nisi ipsa hæreditas quę dona-
tur. Hanc hæreditatem habebitis, si præfato modo seruientes fueritis. [DOMINO Iesu Christo seruite]
summe atque finaliter, imò & latriæ seruitute, quæ soli deo debetur. [QVI enim iniuriam facit] alteri, in-
fideliter seruiendo, aut alio modo [RECIPIET id quod inique gessit] i. pro suæ iniustitia debitã pœnam ex- 2.Cor.5
soluet: iuxta illud Psalmistæ, Qui custodit veritatem in seculum, facit iudiciũ iniuriã patiẽtibus. Et alibi; Psal.145.

Deute.32 Mihi vindictam & ego retribuam, dicit dominus. [ET non est personarum acceptio apud deum.] Hoc E
Roma.2 iam vbertim dictum atque expositum est. Deus enim neminem ad se venientem, vel quod in se est, faciē
Iob.24 tem repellit, nullius etiam peccata inulta dimittit. Vnde ipse dominus in Ioan. testatur, Eū qui venit ad
Ioan.6. me, non eijciam foras. Et alibi ait scriptura, Deus opus hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum resti
Iob 34 tuet. Itemque, Si direxerit homo ad deū cor suum, spiritum illius & flatum ad se trahet. Ex his tamen nō
Ibidem. sequitur, quin deus iustus ac sapiens ab æterno elegerit vnum præ alio, etiam absque omni merito ho-
Ephes.6 minum. [DOMINI quod iustum est] ratione obsequij vobis exhibiti, [ET equum] propter cōformita-
tatem naturæ in vobis ac seruis, [SERVIS] vestris [PRAESTATE,] videlicet dignam mercedem, &
piam subuentionem ac miserationem, [SCIENTES quoniam & vos dominum] iustum ac infallibi-
Lucæ.6. lem iudicem [HABETIS in cœlo.] qui eadem mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis. Sic enim
Matth.7. facit homini, quemadmodum homo proximo suo.

CAP. IIII. [ORATIONI instate vigilantes in ea.] ARTIC. IIII.

Lucæ.6. REDIT Apostolus ad generalem exhortationē, seque discipulorū suorū precibus cō-
mendat. [ORATIONI] pro vobis ac alijs fusæ [INSTATE] i. instanter seu dili- F
Lucæ.18. genter ac perseueranter intendite, [vigilantes] i. vigili mente durantes, imò & per-
Eccle.18 noctantes [IN ea] exēplo Christi, de quo scriptū est in Euangelio, Erat Iesus per-
Ibidem. noctans in oratione dei. Indesinenter ergo vigilanter & affectuose orandū est. Pro-
Chrysost. pter quod ait saluator, Oportet semper orare, & nō deficere. In Eccles. quoque scri-
ptū legitur, Nō impediare semper orare. Et, Ante orationem præpara animā tuam.
Denique libēter vacare nos cōuenit orationi, pensantes illud Chrysostomi, Considera quāta tibi conces-
sa est felicitas, quanta gloria attributa, orationibus fabulari cū deo, cū Christo miscere colloquia, optare
quod velis, quod desideras postulare. Dicit quoque Chrysostomus, quòd orans in cōuentu vel in publi-
co, nil noui facere debet quod aspiciant alij, vel clamādo, vel pectus percutiēdo, vel manus extendendo.
Sic ergo orationi instate, vigilantes in ea, [IN gratiarū actione] i. orationis gratiarū actionem de præte-
ritis bonis miscere, quia hoc plurimum confert ad obtinendū quod petitur. Nam & dilectionem accen-
dit, beneuolentiam captat, & ad potiora disponit. [ORANTES simul & pro nobis, vt deus aperiat no-
ostium sermonis] id est, os meum seu labia vnde verba egrediuntur, velut ex ianua, ipse aperiat, sicut ait
Psalm.15. Psalmista, Domine labia mea aperies, hoc est, vt deus gratiam menti meæ infundat, per quam ad lo-
2.Reg.23 quendum diuinitus mouear, & non tam ego loquar, quàm spiritus sanctus per me prout in libr. Regum
2.Thes.3. Dauid aiebat, Spiritus domini loquutus est per me, & sermo eius per linguam meam, [AD loquendum
1.Cor.14 mysterium Christi] id est, ad prædicandum diuina secreta de Christo, videlicet incarnationem, passio- G
nem, ascensionē, &c. Ex his constat, quòd nemo nostrum adeo perfectus seu virtuosus esse debet in ocu-
lis suis, vt nō curet orationis suffragium etiam ab inferioribus flagitare, cum videat sacratissimum istum,
diuinissimumque Apostolū tam frequenter atque humiliter pro se orari, efflagitare. [PROPTER quod]
prædicationis officium [ETIAM vinctus sum] iam apud Ephesum. Vnde patet Apostolum hanc scri-
psisse epistolam de carcere Ephesi. Aperiat, inquam, mihi dominus ostium sermonis, [VT manifestem
illud] id est, prædictum Christi mysterium clare enuntiem & exponem, vt consequar præmium sempi-
ternum quemadmodum sapientia ipsa loquitur, Qui elucidant me, vitam ęternam habebunt, [ITA] id
Eccle.24 est, tam efficaciter & constanter, [VT oportet me loqui] .i. alijs intimare mysteria Christi propter gratiā
apostolatus mihi concessam. ¶ Deinde admonet eos ad conuersationem exemplarem. In sapientia am-
bulate ad eos] i. prudenter & exemplariter viuite coram illis, [QVI foris sunt] qui ad Christi gregem &
ecclesiæ vnitatem non pertinent, vel coram quibuscunque extraneis & ignotis ne scandalizentur. Vnde
alio loco docet Apostolus, Honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. Et Christus in Euangelio, Luceat lux
1.Thes.4 vestra coram hominibus. Patet ergo ꝙ secundum Apostolum curandum est nobis de fama honesta, nō
Matth.5. ob propriam laudem, sed ad dei honorem, & proximorum salutem. Propter quod apud Ecclesiasten le-
Eccle.7 gitur, Melius est nomen bonum, quàm vnguēta pretiosa. Et alibi, Curā habe de bono nomine: hoc enim H
Eccles.41 magis proderit tibi q̄ mille thesauri. Hinc etiam de inuerecundo & inhonesto nomine nō curante, dictū
est per Hieremiam, Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere, [TEMPVS redimentes]
Hiere.3. id est, fructuose expendentes, [SERMO vester in gratia .i. per gratiam dei [SALE sit conditus] .i. sapien-
tiali discretione temperatus. Sermo enim opportunus optimus est, teste scriptura. Porrò per sal sapiētia
Prouer.15 seu discretio designatur. Nam sicut sal est condimentum ciborum: ita discretio est condimentū verborū,
operumque bonorum. Propter quod in Leuitico iubetur, In omni sacrificio offeres sal. Apostolis quoque
Leuiti.2 dicitur, Vos estis sal terræ. Et iterū præcepit Christus, Habete in vobis sal. [VT sciatis quomodo] id est,
Matt.5. quàm diuersimode, quando, quo fine, vbi, quātum & qualiter [VOS oporteat vnicuique] .i. omnibus in-
Marci.9 terrogātibus [RESpondere] aliter .s. docto, aliter indocto, aliter fideli, aliter infideli. In Prouer. enim scri-
Prouer.15 ptum est. Respōsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem. Hinc Petrus in prima sua canoni
1.Petri.3 ca ait, Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est fide & spe.
[QVAE circa me sunt] .i. statum meum & aduersa quæ patior, [OMNIA vobis] proprio ore [NOTA fa
ciet Tychicus] lator huius epistolę [charissimus frater] noster [ET fidelis minister] Christi in prędicā
do, [ET cōseruus] noster [IN domino, quem misi ad vos in hoc ipsum] .i. propter hanc causam. Et etiā
[VT cognoscat quæ circa vos sunt] .i. statum vestrum, [ET cōsoletur corda vestra] verbis benignis indu
cendo vos ad patientiam, commemorādo quoque ęterna futuraque gaudia vobis parata, instruendo etiā
non esse seruāda cærimonialia legis Mosaicæ. Misi inquam cum [ONESimo charissimo & fideli fratre]

A nostro spirituali,[QVI est ex vobis] oriundus. Erat autem seruus Philemonis, ciuis Colossesi. sicut pate-
bit plenius in epistola ad Philemonem,[QVI] Tychicus atque Onesimus [OMNIA quæ hic] in Ephe
so [AGVNTVR, nota facient vobis.] Cùm his duobus misit apostolus præsentem epistolam, propter
maiorem Colossensium certificationem, vt scirent epistolam vere ab Apostolo missam. [SALVTAT Act. 4
vos Aristarchus concaptiuus meus] id est, mecum captus, [ET Marcus] qui alio nomine dicebatur Io-
hannes,[CONSOBRINVS Barnabæ] apostoli. Erant enim filii sororum. [DE quo] Marco [ACCE- Act.15
PISTIS] materialiter [MANDATA] à me, vel ab alio quodam magno efficienter, ita quòd mādauim"
vobis non recipiendum esse à vobis hunc Marcum, eo quòd orta tribulatiōe discessisset à me, rediēs Hie-
rusalem, vt in Actis legitur. [SI venerit] iam vel postea Marcus iste [AD vos, excipite illum.] Rediit
enim ad me, & reconciliatus est mihi. Salutat præterea vos [ET Iesus, qui dicitur iustus, qui sunt ex cir-
cumcisione] id est, natione Iudæi, qui sua salutatione attestantur veritati huius epistolæ. Ideo certi sitis le
galia non esse seruanda. [HI soli] quo ad Iudæos conuersos [SVNT adiutores mei] euangelizando [IN Matth. 13
regno dei] id est, in ecclesia militante seu cœtu fidelium, de quo regno ait dominus in Euange. Simile est Ibidem.
regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti. Itemque. Mittet filius
B hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, [QVI mihi fuerunt solatio] fideliter
assistendo, & fortiter laborando. [SALUTAT vos Epaphras qui ex vobis est] id est, natione Collossensis,
[SERVVS Christi Iesu, semper solicitus pro vobis, in orationibus] quas fecit pro vestra salute, [VT stetis
perfecti & pleni in omni voluntate dei] id est, perfecti ac integri sitis in exequutione omnium præcepto-
rum aut consiliorum dei. [TESTIMONIVM enim illi] Epaphræ [PERHIBEO, quòd habet mul-
tum laborem pro vobis] orādo, & me solicitando ad scribendum. Hic enim est Epaphras, de quo in ex- Sapiē.1.
ordio huius epistolę dictum est, quòd prædicationem Archippi cōfirmauerat, [ET pro his qui sunt Lao-
diciæ & qui hierapoli] id est, etiam pro Laodicensibus ac hieropolitanis plurimū solicitatur, timens ne à
pseudoapostolis fallantur. [SALVTAT vos Lucas medicus charissimus] id est, Lucas Euangelista, qui
artis medicæ erat, animarum tamen magis quàm corporum medicus fuit. [SALVTATE] ex parte no-
stra [FRATRES qui sunt Laodiciæ,] hoc est in vrbe illa vestræ ciuitati vicina, [ET Nympham] mu-
lierem deuotam, prædicantium hospitatricem atque altricem, [ET quæ in domo eius est ecclesiam] id
est, fidelem eius familiam. [ET cū lecta fuerit apud vos] id est, in vestro conuentu, [EPISTOLA] ista,
[FACITE vt in Laodicensium ecclesia legatur.] Eisdē enim informationibus indigent, quibus & vos,
cum sint à pseudoapostolis præuenti, & quoniam vobis vicini, familiaresque sunt, [ET ea quæ Laodicen
sium est] epistolam illis à me missam [VOS legatis,] VT mutuo proficiatis. Hæc autem epistola Laodi-
C censium non est reseruata in canone scripturarum, neque in numero epistolarum Pauli, sicut nec prima
trium epistolarum missarum Corinthijs, quemadmodum dictum est alio loco. Insuper monet Apostolus 1.Cor.5.
Colossenses, vt pastorem suum hortentur ad diligentem officij sui exequutionem. [ET dicite Archippo]
episcopo vestro. [VIDE ministerrium tuum] id est, officium curæ pastoralis perpende intētius, [QVOD 2.Tim.6.
accepisti in domino] id est, quod tibi à deo commissum est [VT illud impleas,] gregem tibi commissum 1.Petri.5
verbo & exemplis pascendo, atque in omnibus te habendo vt decet pastorem, Christi vicarium. Ex quo
elucescit, quòd subditi licite possint prælatos suos excitare, hortari, & animare, humiliter tamen & mode
ste. [SALVTATIO mea] quæ subditur, scripta est [MANV Pauli] id est, propria manu verba salutatio-
nis meæ hæc scripsi, vt sciatis epistolam missam a me, non a falsis, qui interdum sub nomine verorum
apostolorum fallaces miserunt epistolas vt magis deciperent. Quidam dicunt totam epistolam hāc ma
nu apostoli scriptam propter certificationem prædictam. [MEMORES estote vinculorum meorum] id
est, attendite cur ista sustineo, vt & vos similia pati sitis parati, & prò me oretis vel necessaria ministrare
curetis. Deinde salutatio ponitur. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sit [VOBISCVM] id est, cor
dibus vestris. Ipse est enim creator vester atque saluator vnigenitus patris, super omnia deus sublimis & Ioan.13.
benedictus. [AMEN.]

IN PRIMAM AD THESSALONICENSES EPISTOLAM PROOEMIVM.

D DA sapienti occasionem & addetur ei sapientia, doce iustum & festinabit accipere. Prou.9.
Quemadmodum vani ac simulatores ex laudibus sibi impensis deteriores fiunt: sic
virtuosi dum laudantur multipliciter meliores. Nam & seipsos laude indignos opi-
nantur, quod pertinet ad humilitatem: deo grates referunt de eo quod habent, quod
pertinet ad iustitiam: ad meliora prouocantur, quod ad prudentiam spectat. Hinc
ergo Apostolus frequenter suos commendat discipulos. Vide & in præsenti nunc
elucidanda epistola (quæ Thessalonicensibus missa & scripta est) ecclesiam Thes-
salonicensium vehementer commendat, quia in fide firmissime perstiterunt, pseudoapostolos abiecerūt, Act.13
persequutiones æquanimiter pertulerūt. Quosdam tamen eorum de otiositate, curiositate & fornicatio-
ne redarguit. Porrò Thessalonica (a qua Thessalonicenses nomen sortiti sunt) est metropolis Macedo-
niæ, quæ est pars Græciæ. Thessalonicēses ergo sunt Macedones, qui ad pdicationē apostoli cito ac fa-
cile crediderūt. Quorum præconiū Lucas testatur in actibus apostolorum, quòd verbum dei cū omni
auiditate receperūt, quotidie scrutando scripturas. Scripsit autem eis Apostolus ab Athenis, mittens epi
stolam per Tychicum diaconum & Onesimum acolytum, proceditque in hac epistola more solito, salu-
tationem præmittendo, de profectu & perfectione discipulorum gratias agēdo. Deinde peccatores à vi-
tijs reuocando, quæ omnia in processu clarius innotescent.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus] mãdant [ECCLESIÆ Thessalonicensium] id est,
fidelibus in Thessalonica congregatis, & per fidem atque dilectionem vnitis. [IN deo
patre nostro & domino nostro Iesu Christo] id est, ad gloriam patris & Christi filij
eius, vel secundum voluntatem dei patris & Christi. Non apponit nomen gloriæ suę,
dicẽdo, Paulus apostolus, quoniã Thessalonicẽ. nihil indignũ de ipso senserũt. Vnde
Haymo. nõ eguerũt de excellẽtia eius amplius informari. Syluanus aũt iste, quẽ sibi adiũgit A-
Act.16 postolus, secundũ Haymonẽ & alios quosdã, est Sileas, de quo in actibus multa ma-
Act.15. gnifica recitantur. Nã tantæ perfectionis extiterat, vt vnus de primis seu summis fratribus primitiuæ ec-
clesię in Hierusalẽ cõgregatę, & propheta fuisse scribatur à Luca. Sed & Apostolus appellatur. Et quoniã
Syluanus ac Timotheus cooperati fuerũt Apostolo in Thessalonicensiũ conuersione, idcirco eos sibi in
salutatione annectit. Solus tamẽ Paulus dictauit epistolã, imò spiritus sanctus per eum. [GRATIA vo-
bis & pax] diuinitus infundatur, cõseruetur & perficiatur. ¶ Narrationẽ insuper orditur Apostolus à gra
tiarum actione. [GRATIAS agimus deo] ex charitate diuina atque fraterna, qua dei honorẽ optamus,
& vestro profectui congaudemus [SEMPER] .i. omni hora conuenienti [PRO omnibus vobis] id est, F
vice vestri, vel de vobis, videlicet pro beneficijs dei vobis collatis, [MEMORIAM vestri facientes in o-
rationibus nostris, quas deo [SINE intermissione] offerimus, id est, omni tempore opportuno, [Memo-
res operis fidei vestræ] id est, laudabilis conuersationis ex fide nascentis. Vel, opus fidei vocatur oris con
fessio, [ET laboris,] quem in cultu diuino habuistis, [ET charitatis] id est, actualis dilectionis vestræ in
deũ & proximũ, [ET sustinentię spei] id est, tolerantiæ aduersitatũ, quæ procedit ex spe [DOMINI no-
1. Petri. 1 stri Iesu Christi] id est, ex spe futuræ beatitudinis, quam spem Christus vt deus, creando imprimit nobis,
Grego. Consideratio enim præmij minuit vim flagelli. Sic ergo memoriam vestri facimus, [ANTE deum &
patrem nostrũ] .i. in conspectu sanctę trinitatis, quá pro vestro profectu iugiter imploramus. [SCIEN-
TES] id est, nos qui vobis hæc scribimus agnoscentes ò [FRATRES dilecti à deo] coniectiue inquam
vel certo scientes ex reuelatione [Electionem vestram] id est, prædestinationem, videlicet quod præor-
dinati estis ad vitam æternam. Vel, vos ò fratres dilecti, eam scientes per quædam signa prædestinatio-
nis. De quibus subiungitur, [QVIA Euangelium nostrũ] id est, euangelica prædicatio, [Non fuit ad vos
in sermone tantum] id est, non nudis verbis firmata est, [SED & in virtute] miraculorũ, id est, per mi-
Act.10. racula roboratur, [ET spiritu sancto] id est, per manifesta dona spiritus sancti prædicatio nostra fulta
est, [ET in plenitudine multa, id est, in magna abundantia diuinorum charismatum prædicauimus vo-
bis. Per impositionem namque manuũ mearũ datus est vobis spiritus sanctus in baptismo, etiam in signo
Hebr. 2. visibili. Simile huic est quod ad Hebr. dicit Apostolus, Quomodo effugiemus si tantam neglexerimus sa G
lutem? quæ in nos cõfirmata est, contestante deo signis, & portentis & virtutibus, & spiritus sancti di-
Marci. 16 stributionibus. Vnde apud Marcũ legimus, Illi profecti prædicauerũt vbique domino cooperãte, & ser-
monẽ cõfirmãte, sequentibus signis. Vnde per hæc magna miracula Thessalonicenses facile crediderũt,
[SICVT scitis] per experientiã, quæ est magistra veritatis, [QVALES fuerimus] verbo & opere [In vo-
Philip. 3 bis] .i. inter vos, & hoc [PROPTER vos] id est, propter conuersionẽ atque salutẽ. [ET VOS] ò fratres [IMI
TATORES] nostri facti estis] .i. nostra vestigia estis sequuti, multa aduersa propter iustitiam patiendo,
[ET domini.] .i. etiam Christũ imitati estis, confirmãdo vos passionibus eius, quia vt ille à populo suo
dura perpessus est, ita & vos à ciuibus vestris [Excipientes verbum] .i. prædicationi nostræ consentiẽtes
[IN tribulatione multa] .i. cũ magna persequutione vobis à peruersis illata propter fidei receptionẽ. Ex-
cipiẽtes inquam [CVM gaudio spiritus sancti] .i. cum interna cõsolatione à spiritu sancto infusa, ita ꝙ li-
cet exterius tribularemini, intus tamen à spiritu sancto lætificabamini, prout Apostolus idem alibi ait, Si-
2. Cor. 1 cut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christũ abundat cõsolatio nostra, [ITA vt facti sitis for
ma] .i. perfectionis, fideique exemplar imitatione dignissimum [OMNIBVS credẽtibus in Macedonia
& Achaia] quæ sunt prouinciæ Græcię. [A vobis enim diffamatus] .i. diuulgatus [EST] materialiter
[SERMO domini] .i. à vobis propter perfectionẽ vestram sumpserunt alij occasionem loquendi, laudandi H
ac prędicãdi verbũ dei, tanquam accẽsi vestro exemplo. Et [Non solum in Macedonia & Achaia, sed in
omni loco] Christianorum ad quos fama vestra peruenit, [FIDES vestra quę est ad deum] .i. qua ipsi in
deũ tenditis [PERFECTA est] .i. plena & inclyta reputatur. [ITA vt non sit nobis necesse quicquam loqui]
de ampliori præconio vestri, vel pro informatione vestri, vel de vobis ad alios incitandos. [IPSI enim]
quibus nota est fides & conuersatio vestra, [DE vobis annunciant] .i. laudem vestri testantur, [QVALEM
introitũ habuerimus ad vos] .i. q̃ fructuosus, felix & expeditus fuit ingressus noster ad vos, quorũ tantam
multitudinem tam perfecte conuertimus, [ET quomodo] .i. q̃ perfecte [Conuersi estis ad deũ à simula-
chris] .i. idololatriam deserendo, [Seruire] .i. ad seruiendum [DEO viuo & vero.] Per quem hoc loco in-
telligitur persona patris. Nam subditur, [ET expectare] quotidie, vt sitis semper parati ad mortem, [FI-
lium eius] venturum [DE cœlis] manifeste in die iudicij qui quotidie expectandus est, vt simus iugiter
Lucę. 12 præparati visitari ab eo per mortem, prout ipse apud Lucã loquitur, Et vos similes hominibus expectan-
Matt. 24 tibus dominũ suũ quando reuertatur à nuptijs. Et denuo alibi, Estote parati, quia qua hora nõ putatis fi
lius hominis veniet [Quem] pater [Suscitauit ex mortuis] tertia die, videlicet [IESVM, qui] sua passiõe
[Eripuit nos ab ira ventura] .i. à pœna æterna seu damnationis sententia, quæ in die iudicij cõtra impios
proferetur. Nũc enim eripuit nos quantum in ipso est, à peccatis, propter quę ira illa infligitur. Effectum
1. Cor. 15. vero redemptionis istius per sacramenta cõsequimur, & tandẽ ab omni pœnalitate & imperfectione car
nis ac animæ, merito dominicæ passionis eripiemur, quando mortale hoc induet immortalitatem.

A CAP. II. [NAM & ipsi scitis fratres introitum nostrum. ARTIC. II.

N superiori cap. gratias egit Apostolus deo pro beneficijs Thessalonicensibus im- 1.Thess.1
partitis, bona quoq; Thessalonicensium commendauit, nũc suæ prædicationis ve-
ritatem ostendit ex synceritate conuersationis quam habuit inter Thessalonicenses,
1 Quẽadmodũ enim secundũ philosophos, operatio arguit formã, sic cõuersatio mõ-
strat legis ac fidei qualitatẽ. Nã & vnumquodq; iudicandũ est secundũ maximũ in
quod potest, iuxta philosophũ. Lex igitur Christiana iudicãda est secundũ suũ prin-
cipale, finale, ac summũ, ad quod suũ obseruatorem perducit. Hoc autẽ est priuati a- Lucæ.9.
moris plena extinctio, atque diuini amoris pura, ardensque affectio. ad quam perfectionẽ perducit lex
Christi per ordinatissima atq; honestissima media, quæ sunt euãgelica consilia ac præcepta, quibus hu-
militas, patiẽtia, paupertas, castitas, mãsuetudo, obedientia, similesque virtutes iubentur aut consuluntur.
Omnis vero carnalitas falsitas, simulatio, dæmonũ pactio, prohabitarum artiũ vsus penitus cõdemnatur
& extirpatur ab ea, quæ omnia tanto certius innotescent hominibus, quãto euãgelicã legem custodierint
plenius. Vnde internis ac deuotissimis famulis Christi ipsa fides. Christianæque legis mũditia, quasi ex- Ioan.7.
perientia constant, quia vere à deo fluxerunt. Propter quod ait saluator, Si quis voluerit voluntatem dei
facere, cognoscet de doctrina, an ex deo sit. Nec ignoramus quanta faciat deus pro his qui euangelicã le- Psalm.4.
B gem perfecte custodiunt, quanta pro eis agat miracula, quomodo eos in vita, in morte, & post mortem
mirificet, quàm ineffabiliter eos sæpe consoletur, accendat, deificet, rapiat atque absorbeat. Quod qui ex
peritur, de nullo adeo certus est, sicut de fidei veritate, Christianæque legis sanctitate. Ait ergo beatus a-
postolus. [NAM & ipsi scitis fratres] id est, ideo dixi prædicta, videlicet quòd alij annuntiant qualem in-
troitum habuerimus ad vos. Nam & vosipsi ô fratres scitis [INTROITVM nostrum] id est, qualitatem
aduentus nostri, [AD VOS] conuertendo, [QVI non inanis fuit] id est, non infructuosus, non leuis, non
sine debito, [SED ANTE] accessum istum ad vos, [PASSI] diuersa tormenta [ET contumelijs affe-
cti, sicut scitis] aliorum relatu, vel proprio visu [IN Philippis] vrbe Macedoniæ vobis propinqua at- Act.16.
que subiecta. Ibi enim Paulus & Sileas virgis cæsi & incarcerati, imò durissime vincti fuerunt occasione
puellæ quam Paulus à spiritu Phitonico liberauit, [FIDVCIAM habuimus in deo nostro] innitendo Act.16.
eius auxilio, non proprijs viribus [LOQVI] id est, ad non inaniter loquendum, [AD VOS Euangelium
dei in multa solicitudine] id est, cum ingenti cura ac diligentia, [EXHORTATIO enim nostra] i. præ-
dicatio qua admonuimus vos, processit [NON de errore] i. ex interiori falsitate aut infidelitate sicut ex-
hortatio hæreticorum, [NEQVE de immunditia] i. ex lasciuo affectu aut praua intentione, [NEQVE
in dolo] vobis proposita est, quia (vt beatus Iob loquitur) non indiget deus nostro mendacio, vt pro illo Iob.13.
C dolos loquamur, [SED sicut probati] id est, approbati vel electi [SVMVS à deo, vt crederetur nobis
Euangelium] id est, prædicatio euangelicæ legis nobis committeretur, [SIC loquimur] sicut diuinitus
instituti sumus, non quasi hominibus placentes] i. finaliter placere quærẽtes, quoniam deus dissipauit ossa
eorum, qui hominibus placent, [SED deo qui probat] i. per prospera & aduersa examinat, tentat & appro
bat [CORDA nostra,] alijsq; probata ostendit: iuxta illud Sapientiæ, Tanquam aurũ in fornace proba- Psalm.52.
uit electos dominus, & quasi holocausti hostiam accepit illos [NEque enim aliquãdo fuimus in sermone Sapien.3.
adulationis] i. nunquã vobis adulanter loquuti sumus, [SICVT scitis,] vnde in Prouer. Salomon docet,
Nõ lactes quenpiã labijs tuis, Et Psalmographus, Oleum peccatoris non impinguet caput meum, [Ne- Prou.24.
que in occasione auaritiæ] i. temporale commodum, nec directe, nec indirecte quæsiuimus, [DEVS testis Psal.140.
est,] qui apud Hiere. dicit, Ego sum iudex & testis, [NEC quærentes ab hominibus gloriam] i. laudem,
famæ clarificationem aut venerationẽ, videlicet [NEque à vobis, neque ab alijs, cum] id est, licet [POS- Hiere.29
semus vobis oneri esse] id est, debitam, imò & magnã venerationẽ à vobis exigere, [VT Christi apostoli]
id est, inquãtũ summi saluatoris vicarij, nõ tamẽ referẽdo honorẽ ad nos. sed ad Christũ finaliter. Vel sic,
cum possemus vobis oneri esse, id est, grauamen quoddã vobis inducere, requirẽdo à vobis stipẽdia vitæ,
D vt Christi apostoli, qui spiritualia seminando merẽtur vestra tẽporalia metere. i. de vestris tẽporalibus su- 1.Cor.2.
stentari ac viuere, [SED facti sumus paruuli] i. humiles [IN medio vestrũ] exemplo Christi dicẽtis, Ego Lucæ.22.
in medio vestrum sum sicut qui ministrat, [TANQVAM si nutrix foueat filios suos] proprio lacte in
gremio suo, [ITA] id est, affectuose, pie atque solicite [DEsiderantes vos cupide] id est, non bona ve-
stra exteriora, aut temporalia emolumenta optantes feruenter, sed vestram salutem [VOlebamus trade-
re vobis, non solum Euangelium dei, sed etiam animas nostras] i. nosipsos, vel vitam nostram, quasi
parati mori pro vestro profectu & vestro obsequio nos exponẽtes, [QVONIAM charissimi nobis facti
estis] fidem excipiendo, tenendo & optime conseruando. Ex his liquet bonum ac licitum esse, interdum Prou.24.
alijs demonstrare dilectionis affectum, qui ad ipsos habetur. Hoc tamen interdum per accidẽs malũ est,
videlicet quoniã habet speciem adulationis, vel quoniam generat alteri gloriam vanam. ¶ Denique ve-
ritatem horum probat Apostolus per agnitionem eorum, quibus hæc mãdat. [MEMORES enim estis
fratres laboris nostri & fatigationis,] nõ solum in prædicando & cætera diuini cultus officia prosequẽ-
do, sed etiam manualiter laborando. [NOCTE ac die laborantes manibus nostris] pro necessarijs vitæ,
[NE quem] id est, aliquem [VESTRVM grauaremus] viuendo de sumptibus vestris, [PRædicauimus in
vobis] id est, inter vos [EVANgelium dei. Vos enim testes estis & deus,] de quo in Iob dicitur, Ecce in
cælo est testis meus, & conscius meus in excelsis, [QVAM sancte & iuste, & sine querela] id est, sine of- Iob.25
fensa ac reprehensione, [VOBIS qui credidistis, fuimus conuersando inter vos multum iuste sancte at-
que perfecte, [SICVT scitis qualiter vnumquenque vestrum sigillatim, vel omnes cum particulari de-
scensione, [TANquam pater filios suos deprecantes vos & consolantes] i. tam charitatiue ac diligenter

deprecantes vos ad faciendum quę bona sunt, & consolantes vos contra aduersa, sicut pater propios fi- E
Psalm. 8 lios consolatur & instruit,[TESTIFICATI sumus].i.cum allegatione testimoniorum sacræ scripturæ
admonuimus,vel sub testimonio sanctorum adiurauimus,[VT ambularetis].i.de virtute in virtutem ꝓ-
cederetis [DIGNE deo].i.tam reuerenter,vt decet summo deo seruire. Et vt digni sitis beatificari ab eo,
[QVI vos vocauit] per suam inspirationem internam & nostram prędicationem,[IN suum regnum].i.
ad militantis ecclesiæ (quam deus núc regit) societatem. Vel,in regnum suum cœleste, ad quod iam vo
cati estis, [ET gloriam] .i.ad beatitudinem sempiternam. [IDEO & nos gratias agimus deo] propter
beneficia vobis collata [SINE intermissione].i.omni tempore apto.[QVONIAM cum accepistis à no
Esaiæ.52. bis verbum auditus dei].i.euangelicam prædicationem quam nos à deo audiuimus atque didicimus. De
quo verbo scriptum est in Esaia, Domine, quis credidit auditui nostro.i.verbis quæ à te audiuimus?[ACCEPISTIS illud,non vt verbũ hominum].i.non cum mediocri attentione,vel consueta hominibus re-
Ioan.7 uerentia,[SED sicut est vere verbum dei].i.cum summa deuotione & pleno affectu. Si enim Christus de
sua prædicatione testatur, Mea doctrina non est mea,sed eius qui misit me: multo magis apostoli dicere
potuerunt,nostrum verbum non est nostrum aut humanum,sed dei atque diuinum,[QVI]deus[OPERATVR in vobis qui credidistis].i.in vobis credentibus. Operatur autem non solum præstãdo habitum
gratiæ & virtutum, sed etiam intus mouendo & excitando ad bonum. Insuper laudat patientiam atque F
constantiam Thessalonicensium.[VOS enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum dei quæ sunt in Iudęa].i.Christifidelũ Iudæorũ,qui [IN Christo Iesu] fundati sunt. Primitiua enim ecclesia in Iudęa col-
lecta, perfectissimæ cõuersationis fuit. Ideo aliarũ ecclesiarũ erat exẽplar seu forma viuendi. In quo autẽ
illas imitati sunt adiecit, [QVIA eadem] in specie.i. similia mala [PASSI estis & vos contribubus] i.
Act.18. cum ciuibus [vestris, sicut & ipsi à Iudæis] infidelibus, id est,qualia fideles Iudæi à Iudæis infidelibus.
Quemadmodum enim legitur in actis, Stephano occiso facta est persequutio magna in ecclesia Hiero-
Hebr.10 solymitana,& infideles Iudæi rapuerũt bona fideliũ. De qua persequutione ad Heb. scribitur, Rememo-
Matt. 27. ramini autem pristinos dies,in quibus magnum sustinuistis certamen passionum. Nam & vinctis cõpas-
Matth.15 si estis,& rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. His ergo similia Thessalonicenses per-
pessi sunt à ciuibus suis,[QVI] infideles Iudæi [Et dominum occiderunt Iesum,] quoniam mortem eius
procurauerunt à præside,[ET prophetas] quosdam noui testamenti,multos quoque veteris test. ꝓphe
tas occiderunt. Nõ tamen iidem numero occiderũt Christum & illos prophetas. Sed loquitur de Iudęis
Matt. 23 communiter,prout omnes peruersi sunt vna generatiò. Iuxta quem modum ait saluator in Euãg. ad Iu-
Act.6 dæos, Veniet super vos omnis sanguis iustus,&c. Et sequitur, Zachariæ, quẽ occidistis inter templum &
altare. Hinc etiam in Actis apostolorũ Stephanus lõquens Iudęis, Patres vestri occiderũt eos qui annũ-
Ioã.12. ciauerunt de aduentu iusti,cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis.[ET nos apostolos ac primitiuam ecclesiã [PERSEQVVTI sunt,] vt patet in Actis, vnde dixit Christus apostolis, Si me persequuti sunt, G
Hebr.11.
Hiere.22. & vos persequentur, [ET deo non placent.] Impossibile quippe est sine fide placere deo. Vnde apud
Oseę. 9. Hiere. Christus testatur, Facta est mihi hęreditas mea quasi leo in sylua, dedit contra me vocem suã ideo
odiui eam. Et in Osea, Exosos habui eos propter malitiam adinuentionum ipsorũ: non addam vt diligã
eos,[ET omnibus hominibus aduersantur] id est,omniũ salutẽ impedire conãtur [PROHIBENTES nos gentibus loqui] verbũ Christi [VT saluę fiant] credendo in filiũ dei,[VT impleant] prædicti Iudæi [PECCATA sua semper] id est, incessanter peccatis peccata adijciant, donec in illis miserabiliter consumentur.
Danie.9 [PERuenit enim ira dei] id est, vltio diuinæ iustitiæ suæ, excæcatio & obstinatio cordis eorum, captiuitas
Psal.68 quoq; per Romanos inflicta,[SVPER eos vsque in finem] seculi duratura: iuxta illud Danielis, Ciuitatem
& sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo,& finis eius vastitas, & vsque in finem perseuerabit
Esaię.43 desolatio. Hoc quoque regius Psaltes apertissime cecinit, Obscurentur (inquiẽs) oculi eorum nõ videãt,
& dorsum eorum semper incurua. Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos, Vn-
de in Esaia ait saluator, Calcaui eos in furore meo,& conculcaui eos in ira mea,[NOS autem] ò [FRATRES desolati à vobis] id est, vestræ præsentiæ consolatione priuati [AD tempus.] Priuati inquam vestra
præsentia,[ORE, aspectu].i.quantum ad vocalem colloquutionem & corporalem aspectũ, [NON corde] id est, non quantum ad copulam charitatis, nam & spiritu præsens sum vobis & dilectione intimus, H
[ABVNDANTIVS] solito [FEstinauimus faciem vestram videre].i.vobis corporaliter pręsentes adesse [CVM multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos,].quia audiuimus vos in tot persequutionibus constitutos, propter quod optauimus vos roborare in domino.[EGO quidẽ Paulus & semel & iterum] id est, bis, ex quo recessi à vobis, tentaui reuerti ad vos,[SED impediuit nos Satanas,] deo permittente.i. aliquam nobis occupationem procurauit, per quam impediti sumus venire ad vos. Nec mirum
quod volumus venire ad vos.[QVAE enim spes nostra] id est, materia nostræ fiduciæ qua confidimus
fructuosam esse nostram prædicationem in merito ac præmio,[AVT gaudium] id est, materia nostræ
Marci.10. consolationis in præsenti,[AVT corona gloriæ?] id est, ornamentum felicitatis nostræ futuræ? [Nonne
vos] discipuli nostri præclari, ex quorum sancta conuersatione speramus fructuosum esse nostrum laborem, de quorum profectu gaudemus, de quorum etiam beatificatione gloriaturi, copiosiusque glorificandi sumus? Vos itaque estis hæc omnia nobis [ANTE dominum Iesum].i. coram Christo, quod maxime
apparebit [In aduentu eius] in die iudicij?[VOS enim estis gloria nostra] quemadmodum scriptum est,
Prou.17 Filius sapiens est gloria patris. Nam de vestra fide ac perfectione gloriamur apud alias ecclesias, proponentes vos eis in exemplum. Estis quoque [ET gaudium] nostrum, id est, materia nostræ consolationis
Ambros. in via, & augmentum iucunditatis nostræ in patria. Vnde ait Ambrosius, Manifestum est quod pfectio
discipulorum gaudium & corona est magistrorum. Fructus namque magistri obedientia est discipuli, cuius bona conuersatio coronam Christo iudice dat magistro.

A CAP. III. [PROPTER quod non sustinentes amplius.] ARTIC. III
Ocis diuinæ scripturæ facilibus immorandum non teor, nisi forte vberem moralitatem
contineant. Nunc ergo in locis epistolarum historicis atque facilibus celerius transibo.
L [PROPTER quod]videlicet, quoniam tātum diligimus vos, [NON sustinentes amplius,
id est, diutius non differentes nostræ charitatis affectum vobis ostendere, [PLACVIT
nobis]id est, mihi & Syluano, [REMANERE Athenis]gratia prædicationis, [SOLIS]
id est, mihi & Syluano, vt dictum est, aliis discipulis ad diuersa loca destinatis. [ET misimus Timotheū
fratrem nostrum]& ministrum dei in Euangelio Christi prædicando, [AD confirmandos vos]in perse-
quutionibus constitutos, [ET exhortandos]vos [PRO fide vestra]firmanda, id est, quatenus roboremi
ni semper in fide, cuius firmitas omnium virtutum actus confortat, [VT nemo] vestrum [MOVEA- Rom.8
TVR]per impatientiam aut pusillanimitatem [IN tribulationibus istis]præsentibus & transitoriis, quæ 2.Cor.4
non sunt condignæ ad futuram gloriam. Nam supra modum æternum gloriæ pondus operantur in no- Psal.12
bis. Hinc ait Psalmista, Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero. Et Petrus ait in canonica sua pri- 1.Petri.4
ma, Communicantes Christi passionibus gaudete; vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. [IPSI
enim scitis quod in hoc]id est, ad sustinendum aduersa, [POSITI sumus]in isto exilio, quia per multas
tribulationes oportet nos intrare regnum cœlorum. Propterea scriptum est, Hæc est gratia, si propter Act.14
conscientiam dei sustinet quis tristitias, patiens iniuste, in hoc enim vocati estis. [Nam & cum apud vos 1.Petri.2
B essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes]ab hominibus impiis propter iustitiam,
[SICVT & factum est.]Et scitis verum esse quod diximus, iamque impletum est. [PROPTEREA]
scilicet ne moueamini in tribulationibus istis, [ET ego amplius non sustinens]id est, diutius differre nō
valens vestrum statum percipere propter ardentem amorem, qui facit solicitum ipsum amantem de pr
cauendis amati periculis. [MISI] Timotheum ad vos dudum antequam scripsi. Vel, misi præsentem e-
pistolam, [AD cognoscendum fidem vestram]id est, vt ab eo redeunte percipiam fidei vestræ stabilita-
tem, de qua certificari anxius cupio, [NE forte tentauerit] id est, impugnauerit siue deceperit [VOS, is
qui tentat,]id est, diabolus, cuius officium est tentare [ET inanis fiat labor noster] id est, prædicatio no-
stra infructuosa fiat, quantum ad vos, quamuis nobis infructuosa esse non poterit. [NVNC autem]cum
præsentem dicto aut mitto epistolam [VENIENTE Timotheo]quem dudum ante editionem episto-
læ huius ad vos misi, [AD nos à vobis, & annunciante nobis fidem & charitatem vestram]id est, per-
fectionem & opera fidei charitatisque vestræ [ET quia memoriam nostri habetis bonam]id est, synce-
ram ac nobis perutilem [SEMPER desiderantes nos videre] oculo corporali [SICVT nos quoque
vos]videre optamus. [IDEO consolati sumus fratres in vobis] id est, in consideratione perfectionis &
gratiæ vestræ vestroque profectui ex animo congaudemus [IN omni necessitate] id est, penuria [ET
tribulatione nostra] Consolati inquam [PER fidem vestram]id est, de fidei vestræ stabilitate[QVONIAM
C nunc viuimus]delectabiliter & iucunde, [SI vos statis in domino] firmiter adhærentes deo per fidem,
dilectionem & fortitudinem cordis. Et merito consolati sumus. [QVAM enim gratiarum actionē pos-
sumus deo retribuere pro vobis]nos constituti [IN omni gaudio] spirituali [QVO gaudemus propter
vos]id est, propter beneficia vobis collata gaudemus autem [ANTE dominum nostrum.].i.in conspe-
ctu diuino, videlicet iuste & religiose & in diuinę præsentię luce constituendo nosipsos. Q.d. Dignas &
sufficientes repēdere gratiarū actiones non possumus, quia de vestris sicut de propriis gloriamur profe-
ctibus [NOCTE ac die].i.certis horis diei noctisq; [Abundantius]plus solito[ORANTES]deum, [VT Iacob.2
videamus facies vestras].i.vt dirigat deus viā nostrā ad vos[ET cōpleamus ea quæ desunt fidei vestrę]
id est, notitiā scripturarū, qua fides perficitur plenius vobis iā imprimamus, quoniā capaciores nunc estis
q̄ olim. [Ipse autē deus & pater].i.pater æternus[ET dominus Iesus Christus]qui sunt vnus director
[DIRIGAT viā nostram].i.gressum pedū nostrorū [AD vos. Vos autem deus multiplicet]merito &
numero, [ET abūdare faciat charitate in inuicē & in oēs].i.hoc tribuat vobis vt feruenter diligatis mu-
tuo & cæteros oēs[Quemadmodū]deus fecit [ET nos]charitate abūdare, [IN vos ad cōfirmanda].i.
vt charitatiue confirmemus [CORDA vestra]vt sint[SINE querela in sanctitate].i.irreprehensibiliter
sancta[ANTE deū & patrē nostrū]nō solū corā hominibus qui decipi possunt. Et vt talia inueniantur Esa.3
D [IN aduentu domini nostri Iesu Christi cū omnibus sanctis eius].i.in die iudicij quando saluator vētu- Zach.14
rus est cū omnibus cœli ciuibus ad finale iudiciū. Sicut in Esaia legitur, Dominus ad iudiciū veniet cum Iudas apo
senioribus populi sui, & principibus eius. Et in Zach. Veniet dominus deus meus, oēsq; sancti eius cū eo, stolus.
Vnde & Iudas in sua ait canonica, Ecce veniet dominus in sanctis milibus suis, facere iudiciū, & arguere
oēs impios. ¶[CAP. IIII.]De cętero fratres rogamus vos & obsecramus in domino Iesu.] ART. IIII.
Omni commendatione perfectorum inducta, descendit Apostolus ad specialem instructio
nē imperfectorū. Quāuis enim ecclesia Thessalonicensium pro maiori parte fuerit
virtutibus probata, quidam tamen eorū certis vitiis seruierūt, quos pręsenti capitulo
C Apostolus corrigit & informat. Primo fornicarios: Gentiles quippe fornicationem
simplicem reputauerunt licitā. Propter quod quidā eorum etiā post cōuersionē pro-
ni erant ex pristina cōsuetudine ad fornicationē. ¶Ait ergo sanctus apostolus, [DE
cætero ergo fratres].i.quoniā tantas pro vobis domino gratiarū actiones, & preces
obtulimus: proinde rogamus vos & obsecramus]id est, per sacrorum cōmemorationem precamur [IN Galat.6
domino Iesu].i.secundum voluntatē & institutionem Christi, [VT quēadmodū accepistis] id est, didici EPIST.
stis[A nobis]sermone & opere[Quomodo vos oporteat ambulare].i. q̄ timorate & reuerenter necesse
est vobis deo seruire, ambulando per arctam viam, quæ ducit ad vitam, [ET placere deo] per quoti- Matt.7
dianum profectū, hoc est, totaliter ambuletis coram domino, seruiendo ei in sanctitate atq; iustitia cūctis Luc.1.

diebus, [SICVT & ambulatis]per vias,obseruationes,seu operationes mandatorum cœlestium, [VT E
abundetis mag s]in spūalibus diuitiis,quæ sunt splendor gratiæ,virtutes,atq; scientiæ. ¶Denique ideo
obsecro hæc, [SCITIS enim quæ præcepta dederim vobis]cum apud vos essem, [PER dominum
Iesum].i.Christo loquente ac præcipiente per me.[HAEC est enim voluntas dei]id est,res placēs deo
vel mādatum signum existens voluntatis diuinæ antecedentis vel consequentis, [Sanctificatio vestra]
s.Petr.4 .i.purgatio à peccatis.Prout à beato Petro inducitur.Patienter agit dominus propter vos,nolēs aliquem
perire,sed omnes ad pœnitentiam reuerti, [VT abstineatis vos à fornicatione]quæ est mortale pecca-
1.Cor.6 tum.Nam & qui fornicatur,peccat in propriū corpus, [VT sciat]scientia efficaci & virtuosa [VNVS-
quisque vestrum vas suum].i.proprium corpus [POSSIDERE]ipsum per rationem regendo, ne pos-
sideamur ab eo,sensualitate rationi præualente.Possidere inquam, IN sanctificatione] id est, virtutum
& castitatis munditia, [ET honore]id est,in statu honesto,carnalium vitiorum turpitudinem fugien-
do. [NON in passione desiderij]id est , non in carnali concupiscentia,ei consentiendo,vel eam opere
exequendo, [SICVT & Gentes quæ ignorant deum]loquendo de cognitione formata atque distin-
Titum.1 cta.Nam & si dicant se nosse deum,tamen opere negant.Vnde Galatis dictū est, Qui enim sunt Chri
Galat.5 sti,carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.Apud Ecclesiasticū quoq; orat vir Sapiēs,
Eccl.23 Aufer à me ventris concupiscentias,& concubitus concupiscentia non apprehendat me. [ET ne quis F
supergrediatur] hoc est, alium violenter suppeditet,siue impie opprimat , [NEQVE circumueniat,]
hoc est, decipiat, [IN negotio]aliquo [FRATREM]id est, proximum [SVVM , quoniam vin-
dex]iustus vltor[EST dominus de his omnibus] vitiis [SICVT prædiximus vobis , & testificati su-
Leu.19 mus].i.firmiter asseruimus.Scriptum est enim in Leuitico,Non facies calūniam proximo tuo,nec vi op-
Iacob.2 primes eum.Et sicut Iacobus asserit,Iudiciū sine misericordia fiet ei,qui non fecerit misericordiā. Quā
s.Petr.2 to magis ei qui fecerit fraudem aut violentiā? [NON enim vocauit nos deus in immunditiam]id est, ad
FINIS. hoc vt sordibus peccatorū contaminemur [SED in sanctificationem]Iuxta illud Zachariæ,Seruiamus
Luc.1 illi in sanctitate & iustitia.Ideo in Deuteronimio Moyses loquitur, Perfectus & absq; macula eris cū do
Deut.18. mino deo tuo.Similitudo quippe est causa amoris.Propterea sanctus dominus deus noster,sanctos requi
rit ministros,secundū quod ait in Leuitico,Nolite contaminare animas vestras.Ego sum dominus deus
Leu.12 vester.Sancti estote,quoniam ego sanctus sum. Vult ergo clementissimus deus, pater piissimus, vt ei in
virtutibus assimilemur.[Itaque qui hæc] præcepta [SPERNIT, non hominem spernit] id est,non so
lum me vel alium dei ministrum,ex parte dei ista iubentem contemnit seu vilipendit non satagens obe-
dire, [SED deum] principaliter spernit,seu in honorat. Cui consonat quod apud Lucam ait Saluator, G
Luc.10. Qui vos audit,me audit:& qui vos spernit,me spernit. Vnde & moyses filiis Israel loquens , Non con-
Exod.16 tra nos(inquit)est vestrum murmur,sed contra deum.Christi ergo vicariis tanquam Christo reueren-
ter ac prompte obedire debemus, [QVI etiam]pater vel filius [DEDIT spiritum sanctum suum in no
bis] hoc est,cordibus nostris illum infudit,conferendo nobis dona ipsius , vt dictum aliis locis est ple-
nius. Vnde apud Romanos testatur, Charitas dei diffusa est in cordibus nostris , per spiritum sanctum
qui datus est nobis. Et apud Iohannem Christus loquebatur discipulis, Ego rogabo patrem, & alium pa
Rom.5 racletum dabit vobis,spiritum veritatis. [DE charitate autem fraternitatis] id est, dilectione fraterna
Ioan.14 & opere eius, [NON necesse habuimus scribere vobis] perfectioribus. [IPSI enim vos à deo] per
spiritus sancti illustrationem [Didicistis.]Vt ait Iohannes,Non necesse habetis , vt aliquid vos doceat,
sed vnctio eius docet vos de omnibus.Itaque didicistis à deo,à quo qui eruditur, beatus est, [VT dili-
1.Ioan.2 gatis inuicem.]Vnde & magister dominus noster.In hoc (inquit) cognoscent , quia discipuli mei estis,
Psal.93 si dilectionem habueritis adinuicem. [ETENIM facitis illud in omnes fratres] id est, charitatis fra-
Ioan.15. ternæ affectum,& opus fratribus cunctis impenditis, [IN vniuersa Macedonia] cuius vrbs vestra Me-
tropolis est. [ROGAMVS autem vos fratres vt abundetis magis]in dilectione cæterisque virtutibus,
[ET operam detis]id est,diligentiam,& conamē adhibeatis,[VT quieti sitis] curiositatem & loquacita
tem,ac euagationes seu discursus vitando.Ait enim deus sublimis apud Esaiam, Super quē requiescet spi
Esa.66 ritus meus,nisi super quietum & humilem?Rursusq; alibi apud eundē,Si reuertamini & quiescatis , sal-
Esa.30 ui eritis.In silentio & spe erit fortitudo vestra ¶Deniq; bonū est cū silentio prestolari salutare dei.Ani-
Thren.3 ma quoq; secundū Aristotelem quiescendo fit prudens,[ET vt vestrū negocium agatis].i.quisque faciat H
Aristot. quod ad se pertinet,nec cum alienis & impertinentibus causis se occupet , vt sit vobis charitas ordinata,
[ET operamini manibus vestris]opera vtilia,ocia enim dant vitia.Iuxta illud Ecclesiast. Multam mali-
tiam docuit ociositas.Hinc nanq; de impiis canit Psalmista,In labore hominum non sunt,& cum homi
Eccl.33 nibus non flagellabūtur.Ideo tenuit eos superbia,operti sunt iniquitate & impietate sua.Nec mirū, quia
Psal.72 vt dicit Iob.Homo ad laborem nascitur, & auis ad volandum. Vnde in Ezechiele legitur, Hæc fuit ini-
quitas Sodomę,superbia,saturitas panis,abundantia,& ocium eius.Itaque operamini [SICVT præce-
pimus vobis,& vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt] id est , coram extraneis exemplariter,irre-
Iob.5 prehensibiliterque viuatis, [ET nullius aliquid desideretis]sine rationabili causa.Vnde hoc verbo aua-
Eccl.19 ritia prohibetur.Quemadmodum etiam in exodo dicit.Non concupisces rem proximi tui . His itaque
verbis curiosi,inquieti, seu vagabundi , & cupidi notantur ac corriguntur. ¶Deinde docet Aposto-
lus eos qui de futura resurrectione minus plene sperabant , atque ab hoc de amicorum suorum morte
Exod.20 immoderate dolebant,ac si omnino perissent , Itaque ait, [NOLO autem vos ignorare fratres] fidei
veritatem [DE dormientibus] id est,defunctis,qui per comparationem ad diuinam virtutem dormi-
EPIST. re cēsentur,quia facilius à deo suscitabuntur,quàm dormiens ab homine excitetur . Vnde apud Danie-
Dani.12 lem Gabriel,Multi(inquit)de his qui dormiunt in puluere terræ euigilabunt.Hinc etiam Christus apud
Ioan.11 Iohannem loquitur,Lazarus amicus noster dormit,sed vado vt à somno suscitem illum.Loquitur autem

A ſcriptura de quadruplici dormitione ſeu ſomno, videlicet de ſomno naturę, quotidiano ac ſolito. De quo
in Marco legimus, Erat Ieſus in puppi ſuper ceruical dormiens. De ſomno culpæ. De quo ad Rom. Tem
pus iam nos de ſomno ſurgere. De ſomno mortis, ſicut in libris Regum de vnoquoque pene habetur, Marci. 4
Dormiuit cum patribus ſuis. De ſomno item cōtemplationis, de quo in Gen. Miſit dominus ſoporem in Rom.13
Adam. Et in Cant. Somnus meus dulcis gutturi meo, [V T non contriſtemini] de morte propinquorum Gene. 2
& charorum veſtrorum inordinate, ac ſi illi penitus eſſe deſinerent, & nunquam eis reuniri poſſetis, [S I- Cantic. 2
C V T & cæteri] triſtantur, [Q V I ſpem] futuræ reſurrectionis [N O N habent] Non enim pereunt nobis
proximi noſtri per mortē. Vnde dicitur de beato ſancto Iob ola reddidiſſe dupla, q̃uis nō habuerit plures filios
ac filias poſt, q̃ ante. Nā & defuncti remanſerunt denuo viuificandi. Poſſumus ergo & aliquando debe- Iob.42
mus de morte proximorū triſtari ac flere. Primo, propter naturalis pietatis affectū. Secundo, propter mon
ſtrandum dilectionis iudiciū. Tertio ad cōſolationē aliorum. Quarto propter damnū quod incurrit eccle
ſia ex morte iuſtorum. Sic Ambroſius plāxit deuotos ſacerdotes. [S I enim credimus] quod vtiq; neceſſe
eſt credere, [Q V O D Ieſus mortuus eſt] in die paraſceues [E T reſurrexit] tertio die, [I T A] credendum Ambro.
eſt, quod [E T deus trinitas [E O S qui dormierunt]. i. defuncti ſunt [P E R Ieſum] id eſt, in fide & gra- Act.7
tia Chriſti, qui obdormierunt in domino. Sicut de Stephano ſcriptum eſt in Actis apoſtolicis, [A D D V-
cet] ad regnum cœleſte beatificatos in anima & corpore [C V M eo] id eſt, cum Chriſto, qui peracto iu-
dicio cum electis aſcendet ad cœlos. Ideo apud Ioannē ait, Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ſum ego, Ioan.17
B & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam. Vel, adducet cum eo, quia electi qui interim moriuntur,
glorificantur ſimul cum Chriſto, & in eius ducatu ad iudicium venient. ¶ Inſuper ponit Apoſtolus mo-
dum ac ordinem reſurrectionis futuræ. [H O C enim vobis dicimus in verbo domini] id eſt, in doctrina
Chriſti videlicet ſicut à deo didicimus, nec ſermone proprio vtimur, [Q V I A nos qui viuimus qui reſi-
dui ſumus] id eſt, illi ex noſtris, qui in die iudicij fuerint viui inuenti atque ſuperſtites, itaque nec ab Anti-
chriſto, nec aliunde occiſi ſunt [I N aduentu domini] id eſt, in Chriſto ad iudiciū deſcendente [N O N præ
ueniemus eos] id eſt, non reſurgemus ante eos, [Q V I dormierunt] i. qui longo tēpore ante defuncti fu-
erūt, omnes enim ſimul reſurgent, quoniam reſurrectio erit in inſtāti, aut certe breuiſsimo tempore, ſicut
prædixit Apoſtolus. In momento, in ictu oculi. Connumerat autem ſe Apoſtolus illis qui tunc erunt, 1.Co.15
propter vnitatem myſtici corporis Chriſti. quod prima facie non intelligentes Theſſalonicenſes putabāt
iudicium generale tempore Apoſtoli conſummandum. Et hac occaſione ſcripſit eis ſecundam epiſtolā.
Quod autem non præueniemus illos ſecundū hunc ſenſum, hinc conſtat, [Q V O N I A M ipſe dominus]
Chriſtus [I N iuſſu] id eſt, actuali imperio, quo mortuorum reſurrectionē iubebit, [E T in voce archan- Eſa. 9
geli] id eſt, facta à ſeipſo, qui eſt magni cōſilij angelus angelorumq; princeps, de qua ait apud Ioannem, Ioan.6
Veniet hora, in qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocē filij dei. Vel, in voce archangeli. i. Mi- Dan.12
chaelis, qui eſt princeps & cuſtos eccleſiæ. qui deo iubente dicturus eſt, Surgite mortui, venite ad iudiciū,
C Multi autem angelorum miniſterium exhibebunt circa mortuorum reſurrectionem, cineres colligendo,
ſuſcitando, ad locum iudicij deferendo, magnum quoque terrorem terribili voce impijs incutiendo. Pro- Matt.24
pter quod in Matthæo legimus, Mittet angelos ſuos cum tuba. Vnde iam ſubditur, [E T in tuba dei] id
eſt, cum prædicta voce archangeli vel imperio Chriſti, quæ nomine tubæ deſignantur, quoniam alte &
clare ſonabunt. Vel, propter ſimilitudinem tubæ corporeæ veteris teſtamenti, per quam Iudæi congrega-
bantur ad conſilium, commouebantur ad prælium, vocabantur ad feſtum. Simili modo hac tuba reſur- Sap.5
gentes congregabuntur ad concilium iudicij, ad prælium, orbis quoque terrarum pugnabit contra in-
ſenſatos, & ad ſolennitatem æternam, [D E S C E N D E T] in propria perſona atque viſibili forma [D E
cœlo] empyreo. Iuxta illud Apocalypſis. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui Apoc.1.
eum pupugerunt. [E T mortui qui in Chriſto ſunt] id eſt, qui interim in Chriſto per mortem quieue-
runt, [R E S V R G E N T primi. Deinde nos qui viuimus] id eſt, qui tunc viui inuenientur, [Q V I relin-
quimur] id eſt, qui vſq; ad diem illum in vita dimittentur, & ſicut iam dictū eſt, reſidui erunt, [S I M V L]
id eſt, pariter & eodem momento [R A P I E M V R] ab angelis, [C V M illis] qui ante nos quieuerunt, Act.1
[I N nubibus] quæ nos ſuſcipient, ſicut Chriſtum aſcendentem nubes ſuſcepit, [Obuiam Chriſto in Mat.22
aera] quia & nos in aerem transferemur, ſiue leuabimur, & Chriſtus deſcendet in aerem ſuper vallem Iohel.3
D Ioſaphat. Propter quod apud Matthæum inducitur, Media nocte clamor factus eſt, Ecce ſponſus venit,
exite obuiam ei. Vnde in Iohele deus loquitur, Conſurgant & aſcendant Gentes in vallem Ioſaphat, FINIS
quia ibi ſedebo vt iudicem omnes Gentes in circuitu. [E T ſic ſemper] id eſt, æternaliter [C V M do- Matt.25
mino erimus] in patria: prolata illa ſententia, Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vo-
bis paratum eſt ab origine mundi. ¶ Propterea, magna eſt difficultas, quomodo intelligēdus ſit iſte prio-
rum huiuſmodi ac poſteriorum ordo, de quibus dicit Apoſtolus, Mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent: 1.Cor.15
deinde nos qui viuimus, qui relinquimur. nunc enim prædictum eſt quod omnes mortui ſimul reſur-
gent etiam in momento ictuq; oculi. inſtantanea quippe erit reſurrectio, quo ad id quod fiet à deo, vi-
delicet quantum ad ipſam animæ & corporis reaſſociationem. Virtus enim diuina, cum ſit infinita, ope-
ratur in inſtanti. Quantum vero ad id quod fiet miniſterio angelorum ſcilicet quo ad cinerum colle-
ctionem, erit in breuiſsimo, & vt communiter dicitur, imperceptibili tempore. Non ergo intelligi poteſt
de prioritate ac poſterioritate temporali, ſed nec de prioritate & poſterioritate dignitatis intelligi poteſt,
præſertim cū aliqui perfectiſsimi homines tunc viui inuenientur, qui nequaquam inferiores erunt omni
bus, qui ante eos in Chriſto quieuerunt. Quidam igitur reſpōderunt quod quidā reſurgent ante alios tē-
pore. Et ad verba apoſtoli dicunt, ꝙ licet ſinguli reſurgent in momento, non tamen oēs eodem momen
to. Lyra autem exponit alio modo. Cuius expoſitio quanuis ſit vera, tamen in textu elici nō poteſt; tam
& multa verba ſubintelligit, vnde nec commemoranda videtur. Mihi vero (meliori ſaluo iudicio)

apparet quod ista prioritas ac posterioritas referendæ sint ad ordinem quo incipit reparatio, vbi desit de E
structio. De viuis autem qui in die iudicij inuenientur in terra, aliqui dicunt, quod in raptu quo rapientur
in aera, morientur, & incinerabuntur, simulque cum aliis suscitabuntur. Secundum primam responsio-
nem hanc dici potest, quod prædicta prioritas & posterioritas resurrectionis erit temporalis, alij nanque
ante hanc raptum resurgent, communius tamen tenetur quod in igne conflagrationis morientur.

CAP. V. [DE temporibus autem & momentis, non indigetis vt scribamus vobis. ARTIC. V.

1.Thc. 4 Locutus in præcedenti capitulo Apostolus de resurrectione futura & die iudicij: nunc red
dit discipulos cautos circa expectationē illorum, ponitque doctrinas saluberrimas, compen
L diosas, moralitate repletas, quas qui impleuerit, futurū illud iudiciū secure expectat. Itaque
ait [DE temporibus autem] secūdi aduentus Christi seu resurrectionis cōmunis, videlicet
Matt. 24 quod anni restent anteq̄ cōpleatur, [ET momentis] i. determinata hora qua venturus est
Christus: [NON indigetis vt scribamus vobis] quia quod sciri potest de hoc vobis iā cōstat. Sicut subdi
gitur, [IPSI enim diligenter scitis] i. cum magna aduertentia cognoscitis, [QVIA dies domini] i. ho-
ra finali iudicij. Quæ dicitur dies non solū propter solis illustrationē, sed & propter omniū operū homi
1.Cor.4 num manifestationem. Tunc enim illuminabit dominus abscōdita tenebrarū, [SICVT fur in nocte ita F
veniet] i. latenter, improuise, & subito accidet, sicut fur tēpore noctis domū ingreditur. Vel, sicut fur, im
prouise in nocte, ita veniet i. latenter adueniet, ad similitudinē furis. Vnde in Mattheo legimus, Media no
Matt. 22 cte clamor factus est, ecce sponsus venit. [CVM enim dixerint] impij [PAX] nobis est, id est, quies à malis
præsentibus, [ET securitas] à futuris periculis [TVNC repetētinus eis superueniet interitus] id est, subita
nea perditio diei iudicij, [SICVT dolor in vtero habētis] i. tam pœnalis q̄ est cruciatus mulieris partu-
rientis, [ET non effugient] mortem, & iudicis manū. Istud ergo scitur de tēpore & momento futuri iudi
cij, quod improuise veniet, atque celerrime finietur. Sicut apud Mattheum legimus, Sicut fulgur exit ab
Matt. 24 oriente, & apparet vsque ad occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Quod vero de tempore & mo-
mento scire non potestis, videlicet determinatam horam eius, & quantum distet, nec mihi Paulo aposto
Act.10 lo innotescit. Propter quod ait Saluator in actis Apostolorum, Non est vestrum nosse tempora & mo-
Mat. 24 menta, quæ pater posuit in sua potestate. Et alibi, De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli cœlo
rum. [VOS autem fratres non estis in tenebris] ignorantiæ & peccati, [VT vos dies illa tāquam fur ap-
prehendat] hoc est, in die illa improuise comprehendamini atque damnemini à Christo iudice metuen-
do. Occasione huius verbi apparet quibusdam, quod in isto capitulo loquatur Apostolus potius de die
particularis iudicij, qua quilibet visitatur per mortem, & iudicatur à Christo. Sciebat nanque Aposto- G
1.Thes.4 lus diem finalis iudicij multum distare. Idcirco de die illa non dixisset hominibus sui tēporis. Vos autem
in tenebris non estis, & cætera: quasi si in tenebris essent ab illa die comprehendi potuissent. Sed istud fa
cile soluitur. Sicut enim in præcedenti capitulo dixit Apostolus de longe futuris eis videlicet qui erunt
viuentes circa diem iudicij in sua persona. Nos qui viuimus qui residui sumus &c. Ita hoc loco per præ-
sentes designat futuros electos propter vnitatem mystici corporis Christi. Veruntamen omnia iam in-
ducta exponi possunt de die particularis iudicij. Vt sit sensus, De temporibus autem & momentis, id est,
qua die & qua hora quilibet vestrum moriturus & iudicandus sit à Christo, non indigetis vt scribamus
vobis. Nam ita incertum est tempus & momentum huius iudicij sicut illius, nec spectat ad vos talia sci-
re. Vnde ait Saluator, Vigilate itaque quia nescitis diem neque horam. Quod autem sciri de hoc potest,
scitis. Ipse enim diligenter scitis, quia dies homini, hoc est, dies particularis iudicij. Quæ dicitur dies do-
Mat.24 mini, quia in ea facit dominus cum moriente particulare iudicium tanquam fur in nocte, id est, impro-
uise & subito veniet. Iuxta illud, Qua hora non putatis, filius hominis veniet. Et Esaias, Veniet super te
Luc.12 malum atque calamitas, & nescies ortum eorum, veniet super te miseria repente. Cum enim dixerint ho-
Esa.7. mines carnales pax & securitas, arbitrantes diu in delicijs viuere. Prout apud Lucam quidam eorum ef-
fatur. Anima, habes multa bona, reposita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare, tunc re-
Luc.12. pentinus eis superueniet interitus, id est, mors improuisa ac subita. Sicut prædictis verbis euangelicis
additur. Dixit autem illi deus, Stulte hac nocte animam tuam repetent à te. ¶ Denique super hæc
verba, Cum dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, dixit glossa. Ministri An- H
tichristi eo occiso in diebus sequentibus gaudebunt, ducentes vxores, conuiuia celebrantes, & ioca diuer-
si generis exercentes, ac dicentes, Licet princeps noster mortuus sit, nos tamen pacem habemus & se-
curitatem. Et cum talia dixerint, repentinus eis superueniet interitus. Hanc glossam reprobat quidam
hoc loco, sic dicens, Illud non videtur conuenienter dictum. glossa enim præmittit, quod Antichri-
stus fulminabitur, & maxima pars sui exercitus cum ipso peribit. Non ergo est verisimile quod rema-
nentes erunt in tanta securitate, sed potius in timore. Et ita glossa sibimetipsi repugnare videtur.
Item est contra commune dictum sanctorum & doctorum, qui communiter asserunt omnes ad Chri-
stum conuertendos Antichristo occiso, & eius falsitate detecta. ¶ Porro ad saluandum veritatem
glossæ & harum obiectionum solutionem, huiusque dicti confutationem. Primo inducenda est scriptu-
ra canonica. Ait nanque Saluator, Sicut fuit in diebus Noe, ita erit aduentus filij hominis. Sicut enim
Mat. 24 erant (inquit) in diebus Noe comedentes & bibentes, nubentesque & nuptui tradentes vsque in eum
Gen. 6,7 diem in quo introiuit in arcam Noe, & non cognouerunt, donec venit diluuium & tulit omnes, ita
erit aduentus filij hominis. Ex verbis his euidentissime constat, quod aliqui impij erunt in mundo
prædicto, intenti operibus vsque ad ipsum Christi aduentum seu diem iudicij. ¶ Præterea, verba Apo-
Luc.21 stoli quibus dixit, Dum dixerint pax & securitas, Augustinus exponit de carnalibus, qui non arescent
August. præ timore & expectatione futuri iudicij. Non ergo simpliciter omnes boni erunt. Quod ergo pri-
mo arguitur non esse verisimile quod post occisionem Antichristi, ministri eius gaudebunt in malis, di-

A co cum Salomone,quia quem deus ſpernit,nullus corrigere poteſt.Ideo reprobi illi non corrigentur,vi- Eccl.7
ſis tot ſignis,quibus merito corrigerentur. Et hoc vtique veriſimile eſt. Legitur enim in libro Numero- Num.16.
rum, quòd poſtquam terra deglutiuit Dathan & Abyron & Chore in conſpectu filiorum Iſrael, ignis
quoque deuorauit ducentos quinquaginta viros fautores eorum,nihilominus filij Iſrael die ſequenti in-
ſurrexerunt contra Moyſen & Aaron. ¶ Denique Pharao rex AEgypti quantas dei plagas & ſigna vi- Exod.7
dit ac paſſus eſt,non tamen ſe correxit. Gregorius quoque recitat de quibuſdam qui viſis pœnis futuris Gregor.
redierunt ad corpus,& tamen in vitiis permanſerunt. ¶ Præterea,quòd quidam aſſerit gloſſam eſſe cõ-
tra commune dictum ſanctorum & doctorum, nequaquam putandum eſt. Nam & gloſſa illa non eſt
verbum gloſſatoris,videlicet Petri Lombardi, ſed expoſitio Haymonis.Et idem dicunt Beda, Gorra, Haymo.
multique alij.Verum eſt tamen,quòd ſancti affirmant totum mundum conuertendum ad Chriſtũ An- Matt. 20
tichriſto occiſo.Quod non eſt intelligendum tam abſolute,quòd ſinguli conuertentur,ſed quia tam mul
ti conuertendi ſunt, vt comparatione eorũ alij erunt pauciſſimi.Nunc quippe ſunt multi vocati &,pau-
ci electi in terra vel in ſeculo iſto,tunc autem erit oppoſito modo. ¶ Cur vero Theſſalonicenſes non ſint Ioan.8
in tenebris,ſubdit Apoſtolus, [OMNES enim vos filij lucis] increatæ,videlicet Chriſti [ESTIS] qui Ioan.5
ait,Ego ſum lux mundi.De quo refert Euangeliſta, Erat lux vera, quæ illuminat omnẽ hominem. Vel, Ioan.12
filij lucis,id eſt,gratiæ & fidei.Vnde ait Saluator,Dum lucem habetis,credite in lucem,vt filij lucis ſitis,
[ET filij dei] hoc eſt,temporis gratiæ ſeu noui teſtamenti atque virtutum. Vnde apud Romanos di- Rom. 13
ctum eſt,Nox præceſsit,dies autem appropinquauit.Et Zacharias ait, Applicabuntur gentes multæ ad Zacha.2.
B dominum in die illa.Chriſtus quoque per diem intelligi poteſt,ſicut in hymno cantatur,Chriſte qui lux
es & dies,&c. [ET non eſtis noctis] id eſt,temporum iuſtæ vltionis.De quibus in Actibus Apoſtolo- Act.7.
rum legimus,Tempora prioris ignorantiæ diſpiciens deus. [NEQVE] eſtis [TENEBRARVM] id
eſt,vitiorum ac diuerſorum errorum.Hoc eſt,non pertinetis ad tempora reprobationis & iræ, nec vitiis
deſeruitis,ſed eſtis in tempore gratiæ,& ſtatu ſalutis. [IGITVR non dormiamus] ſomno culpæ, tor-
pendo in vitiis,ſicut & cæteri ignaui,negligentes & intimorati, [SED vigilemus] id eſt,vigili mente in-
ſiſtamus diuinis.Non enim dormientibus,ſed vigilantibus prouenit regnum dei, [ET ſobrij ſimus] tem
perantiam obſeruando. [QVI enim dormiunt] iacendo in vitiis [NOCTE dormiunt] id eſt, tempore August.
ſuæ internæ cæcitatis ſeu ignorantiæ hoc faciunt. Omnis enim peccans & ignorans ſecundum Diony-
ſium & Ariſtotelem. [ET qui ebrij ſunt] guloſe viuendo, [NOCTE ebrij ſunt] hoc eſt,in mentis ca-
ligine tales conſtituti ſunt,ita vt rationis & gratiæ lumine ſint priuati [NOS autem qui diei ſumus] id Dionyſi.
eſt,claritati virtutum intendimus, [SOBRII ſimus] quatenus habentes victum & veſtitum contenti 1.Tim.6
ſimus.Vnde & Sapiens orat,Tantum victui meo tribue neceſſaria, [INDVTI loricam fidei & cha- Prou. 39
ritatis] id eſt, ſic interiora noſtra armantes ſeu munientes fide, quantum ad intellectum. Et charitate,
quantum ad voluntatem, quemadmodum armatur corpus materiali lorica, [ET galeam ſpem ſalutis]
id eſt, ſpe futuræ beatitudinis muniamus animam noſtram,ſicut defenditur corpus galea corporali.
C Nam & ſpe ſalui facti ſumus. Et omnes qui ſperant in domino non infirmantur. [QVIA non poſuit Tis.3. 25
nos deus] in hoc mundo,vel in ſtatu fidei Chriſtianæ [IN iram] id eſt, ad hoc vt pereamus, [SED in Pſalm.
acquiſitionem ſalutis] id eſt,ad hoc vt æternam felicitatem mereamur, [PER dominum noſtrum Ie-
ſum Chriſtum] id eſt,virtute & gratia eius, [QVI mortuus eſt pro nobis] ſaluandis [VT ſiue vigilemus]
hoc eſt,in hac carne viuamus,ſeu exterioribus ſenſibus & ratione vtamur, [SIVE dormiamus] dormi
tioni ſomni naturalis vel mortis corporalis, [SIMVL cum illo viuamus] id eſt,in Chriſto vitam gra-
tiæ,vel gloriæ habeamus. [PROPTER quod conſolamini inuicem] id eſt,vnus alium conſoletur ſi in-
diget.Iuxta illud Eccleſiaſtici,Ne deſis plorantibus in conſolatione, [ET ædificate alterutrum] id eſt,
mutuo exemplares eſtote in verbis & actibus,ne quis ponat offendiculum proximo, [SICVT & facitis]
Deinde Apoſtolus inſtruit ſubditos, [ROGAMVS autem vos fratres vt noueritis] per effectum, id eſt, Eccl.7
noſſe vos demonſtretis, [EOS qui laborant inter vos & præſunt vobis in domino] id eſt,officiales ſuperio Rom. 14
reſque veſtros,qui in ſpiritualibus & temporalibus prouident vobis,& de veſtra ſalute ſoliciti ſunt,
[VT habeatis illos abundantius] ſolito & magis quàm cæteros [IN charitate] diligendo eos feruenter
tanquam patres ſpirituales ac paſtores. Quos tanto feruentius amare debetis, quanto maiora ab eis ſor-
D timini bona. Et hunc amorem opere declarate,reuerenter obediendo,atque in neceſſariis miniſtrando
[Propter opus illorum] id eſt,propter exigentiam iuris ex parte adminiſtrationis quã vobis impendunt,
[Pacem habete cum eis] nunquam murmurando,contendendo,aut rebellando. Qui enim bene pręſunt 1. Tim.5
presbyteri,duplici honore digni ſunt. Et qui poteſtati reſiſtit,dei ordinationi reſiſtit,damnationemq; ac- Roma.13
quirit. [ROGAMVS autem vos fratres,corripite inquietos] id eſt, mente aut corpore inſtabiles,gyroua- EPIST.
gos,curioſos,& contentioſos, [Conſolamini puſillanimes] ne aduerſis frangantur, ſed firmiter ſperent
in deo. [Suſcipite infirmos] corde aut corpore,languorem eorum interiorem aut corporalem pro poſſe Prou. 14
ſanando,eosq; fouendo,ac ſupportando, [Patientes eſtote ad omnes] quia qui patiens eſt,multa guber- Rom.12
natur prudentia,& in patientia cõſiſtit poſſeſsio animæ. [Videte ne quis malum pro malo alicui red- Pſal 7
dat] quoniam & alibi dictum eſt,Noli vinci à malo,ſed vince in bono malum. Et Pſalmiſta,Si reddidi Prou. 20
(inquiens) retribuentibus mihi mala,decidam merito ab inimicis meis inanis. Vnde & Salomon Pro- Eccl.28
uerbiis,Ne dicas quomodo fecit mihi,ſic faciam ei: expecta dominum,& liberabit te.Apud Eccl.quoq;
ait ſcriptura,Relinque proximo tuo nocenti te,& tunc deprecanti tibi peccata ſoluentur, [SED ſemper
quod bonum eſt ſectamini] id eſt,exequamini vel imitemini, [IN inuicem] vt vnus imitetur bonum al
terius,& alter alteri bona impendat, [ET in omnes] extraneos,ſectamini bonũ his modis. Virtutes igi-
tur aliorũ conſideremus & imitemur,non vitia [Semper gaudete] in domino,vtputa omni tempore op Luc.18.
portuno tam in aduerſis q̃ proſperis. Simili, [Sine intermiſsione orate] nullam debitam orationis horã

Esa.63 omittendo [IN omnibus] quæ accidunt vobis. Et in prosperitatibus aliorum, [GRATIAS agite] deo: E
quemadmodum Esaias fecit, cum dixit, Miserationum domini recordabor, laudem domini super omni-
bus bonis, quæ reddidit nobis. [HAEC est enim voluntas dei] i. horum executio placet deo [IN Christo
Iesu] id est, prout Christus edocuit, & sicut ipsi in Christo hęc placuerunt [IN omnibus vobis] quia vult
deus vt vos omnes ista agatis, [SPIRITVM] i. spiritus sancti donum, videlicet gratiam deuotionis, &
sancti feruoris [NOLITE extinguere] in vobis. vel aliis, aperiendo cordis vestri ianuã dæmoni seu pec-
cato mortali, [PROPHETIAS] i. expositiones scripturarũ, eloquia prophetarum, seu reuelationes quę
interdum simplicibus fiunt, [NOLITE spernere] sed reuerenter audite ac discite. [OMNIA autem
Hiere. 15 probate] id est, vniuersa quæ probatione digna sunt, per rationem discutite, separando preciosum à vili.
Galat.7 Quæ vero manifeste mala sunt atque prohibita, discussione non indigent [QVOD bonum est] rectæ ra
tionis iudicio, vel scripture testimonio [TENETE] memoriter & operanter, inhærendo iugiter actibus
Eccl.32 virtuosis. [AB omni specie mala abstinete vos] id est, non solum veraciter, sed & apparenter mala vita-
te, ne quis scandalizetur. ¶ Præterea orat Apostolus pro Thessalonicensibus, quatenus deo operante
exhortationes seu iussiones præmemoratas adimpleant. [DEVS autem pacis] dator & custos [SAN-
CTIFICET vos per omnia] id est, vniuersis virtutibus mundet, ornet, atque perficiat vos, [VT inte-
Sap.6 ger] id est, à corruptione vitiorum immunis [SPIRITVS vester] id est, mens seu superior pars animæ F
[ET anima] quantum ad vires suas inferiores, integra à læsione peccati. Incorruptio enim facit proxi-
mum esse deo, [ET corpus] vestrum integrum, id est, inuiolatum [SINE querela] id est, irreprehensibi-
liter [IN aduentu domini nostri Iesu Christi] id est, vsque ad terminum vitæ præsentis, [SERVE-
Matt. 20 TVR] per gratiam custodientem. Vel, in aduentu Christi, id est, ad hoc vt in secundo Christi aduẽtu ap
paretis coram eo cum anima & corpore glorioso. Hęc autem fidenter oro. [FIDELIS enim est] deus
Psal.144 id est, verus in sermonibus suis, [QVI vocauit vos] ad statum salutis, [QVI etiam faciet] id est, preces ve
Matt.7 stras exaudiet, sicut promisit de eo diuinus Psaltes, Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem
Luc.11 eorum exaudiet. Omnis enim qui petit, accipit, & qui quærit inuenit. Quis nanq; inuocauit eum, & de-
Eccl.2 spexit eum? Sed agendum est, quòd rursus hortatur Psalmographus, Lætetur cor quęrentium dominum,
Psal. 104 quærite faciem eius semper. Qui sic inuocat, procul dubio sortietur felicem effectum. [FRATRES ora-
Col.4 te pro nobis] Ecce verbum eximiæ humilitatis quo tantus Apostolus discipulorum suorum quærit suf-
fragium. [SALVTATE fratres omnes] vobis opportune occurrentes [IN osculo sancto] non carna-
li aut simulato. [ADIVRO vos per dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus] id est,
Origenes veraciter Christianis. ¶ Circa hoc quæri posset quomodo adiuratio sit licita, et si liceat hominem adiu- G
rare. Et videtur quòd non. Ait enim Origenes super Matthæum, Non oportet vt vir qui vult secundum
Euangelium viuere, adiuret alium: si enim iurare non licet, nec adiurare. In oppositum est ipse apostolus
Thomas. adiurans hoc loco discipulos suos. Et respondendum est secundum Thomam, quòd adiurare non est aliũ
ad iurandum inducere, sed per similitudinem iuramenti à se inducti, alium ad aliquid agendum prouoca
re. Dicitur enim adiurare quasi ad aliquid iurare, videlicet vt aliquid fiat ab alio: Sic autem potest homo
adiurare superiores suos per modum deprecationis: Subditos verò per modum iussionis, quos etiam per
adiurationem constringere potest propter necessariam causam. Cum vero aliquis vult ab alio quippiam
obtinere per adiurationem sine impositione necessitatis, talia adiuratio omnibus licet. Origenes autem
Matt. 26 loquitur de adiuratione, qua quis vult alium cogere vt sibimetipsi iuret, quemadmodum princeps sacer-
dotum adiurauit Christum. Horum determinatio plenius continetur secunda secundæ quæstione 89.
Ioan.15 [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sine qua nullo momento esse potestis in statu salutis, sit semper
[VOBISCVM] Ipse enim ad supernaturalem finem nos condidit, ad quem perduci non possumus, nisi
Iudith. 6 per supernaturalia media. Ideo nunq̃ de nobis pręsumere, nunquam inaniter gloriari debemus: sed pieta
ti benignissimi creatoris indesinenter inniti, qui est super omnia deus sublimis & benedictus. [AMEN.]

IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONICENSES PROOEMIVM.

H
Sap.6 CLAra est, & nunquam marcescit sapientia, & facile inuenitur ab his qui diligunt, &
Eccl.6 quærunt eam. Quoniam veraciter scriptum est, Auris bona cum omni concupiscen
tia audiet sapientiam. Thessalonicenses tanquam boni discipuli doctrinam pręcedẽ
1.Tim. 4 tis epistolæ cum ingenti diligentia aduerterunt. In qua cum scriptum conspicerẽt,
Nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis &c. opinati sunt Chri-
stum fuisse ad iudicium finale venturum in diebus suis. Præsertim & cum tribulatio-
nes eorum pene quotidie augerentur. Quo cognito scripsit eis apostolus ab Athe-
nis hanc secundam epistolam per Tychicum & Onesimum, qui & priorem detulerunt epistolam, & ver
ba Thessalonicensium retulerunt apostolo. Hortatur ergo eos apostolus ad patientiam, & diem iudicij
nondum instare testatur, inquietosque dure redarguit.

CAP. I. [PAVLVS & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicen.] ARTIC. I.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium in deo patre
nostro & Domino Iesu Christo.] Omnia verba hæc in exordio epistolæ præce-
dentis exposita sunt. Nam & verbo & sensu idem est vtriusque epistolæ princi-
pium. [GRATIAS agere debemus deo semper] id est, omni tempore congruen-
ti [PRO vobis] id est, propter beneficia vobis diuinitus præstita, o [FRATRES] ad hoc
enim tenemur tanq̃ pastores vestri. Charitas quoq; qua de vestra salute gaudemus, & dei honorẽ cõcupi

A mus ad hanc nos gratiarum actionem constringit,[ITA vt dignum est].i.multum affectuose atque hu-
militer,sicut pro tantis beneficijs,tanto benefactori à tantillis gratias agi decet,[QVONIAM supercre- Col.3.
scit].i.plurimum proficit[FIDES vestra] nam per illuminationem spiritus sancti fit clarior atque per
opera bona viuacior, [ET abundauit charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem].i. vnusquisq; vestrum
alium amat feruenter spirituali & sancta dilectione, [ITA vt nosipsi in vobis].i. de vestra perfectione,
in perfectionis vestræ consideratione [GLORIEMVR in ecclesijs dei] coram congregationibus Chri
stianorum,ad quorum ædificationem lætanter referimus vestras virtutes. Gloriamur inquam [PRO].i.
de[PATIENTIA vestra & fide] quæ fortiter cõseruastis[IN omnibus persecutionibus vestris] quæ
extrinsecus infliguntur,[ET tribulationibus] alijs,[QVAS sustinetis in exemplum] id est,in declaratio- 2.Cor.5.
nem[IVSTI iudicij dei] futuri in morte cuiuslibet,vel in die nouissimo. Tribulationes quippe quas su-
stinetis,testantur & manifestant quod deus post hanc vitam iudicat patientes & inferentes, reddens sin
gulis quod merentur,videlicet patientibus gloriam.Qui enim humiliatus fuerit,erit in gloria. Cum nan Iob.22
que cernamus in hac vita impios prosperari,& iustos opprimere, iustos autem aduersitatibus fatigari &
opprimi etiam vsque ad mortem,oportet concedere quod iustus & sapiens deus post hanc vitam omnia
B recte disponat,iuste iudicet,& optime ordinet. Quod non fit nisi per iustam damnationẽ malorum, & Act.14.
beatificationem iustorum, [VT digni]id est,gloriosi[HABEAMINI,]Vel,digni habeamini,id est,digni
sitis per opera sancta[IN regno dei]id est,in ecclesia triumphãte ac throno cœlesti, [PRO quo] videli-
cet vt sic digni habeamini,[ET patimini] tanta aduersa,pensantes illud Euangelij, Gaudete in illa hora Luc.6.
& exultate, ecce enim merces vestra copiosa est in cœlis.Si enim compatimur, & conregnabimus, [SI Rom.8.
tamen].i.quia[IVSTVM est apud deum].i. in mente diuina hoc iustum censetur, [RETRIBVERE
tribulationẽ his qui vos tribulant] id est,persequutoribus vestris debitas reddere pœnas pro pœnis quas
vobis infligunt.Quod vtique iustum est,& cõtinget,sicut & Psalm.testatur, Qui custodit veritatem in Psal.145.
seculum,facit iudicium iniuriam patientibus.Vnde in Iob habetur,Deus inultum abire non patitur.Iu- Iob.24.
stum quoque est apud deum[ET vos qui tribulamini] propter iustitiam,[Requiem dare]æternam[NO-
BISCVM] in patria.Ideo nanque in lib.Sapientiæ legimus,Deus tentauit illos,& inuenit illos dignos se. Sap.3.
Ideoque accipient regnum decoris,& diadema speciei de manu domini.Et in Apoc.Isti sunt qui vene-
runt de tribulatione magna,ideo sunt ante thronum dei. Hæc autem retributio plenarie fiet, & iustũ est Apoc.7.
apud deum eam cõpleri,[IN reuelatione] id est,manifesta apparitione[DOMINI Iesu] venientis[DE
cœlo] in die nouissimo [CVM angelis virtutis eius].i.angelis sanctis suæ diuinæ potestati,imò & suę hu
manitati subiectis,[IN flamma ignis dantis vindictam] .i.in reuelatione Iesu dantis in flãma ignis,id est, Tit.1.
C per ignem flammantem vindictam.i.iustam vltionem,[HIS qui non nouerunt deum] scientia formata,
quæ facit quod nouit agendum,id est,iniustis,qui & si dicant se nosse deum,factis negant. De hac enim
scientia ait Ioannes in prima sua canonica, Qui dicit se non nosse deum, & mandata eius non custodit,
mendax est. Vel,per ignorantes deum,intelliguntur idololatræ, [ET] his [QVI non obediunt Euange- 1.Ioan.2.
lio] id est,euangelicæ doctrinæ [Domini nostri Iesu Christi.] De hac Christi reuelatione & flãma ignis
Psaltes Dauid clarissime prophetauit,Deus manifeste veniet,deus noster,& non silebit.Ignis in conspe- Galat.4
ctu eius exardescet. [QVI]nescientes & inobedientes [Pœnas dabunt].i.persoluẽt & luent [IN interi- Psal.49.
tu æternas].i.æternaliter perdurantes,& quasi occidentes,non tamen extinguentes eos quos punient.
Vnde hæ pœnæ sunt mors secũda,æterna & amarissima.Has igitur pœnas dabunt.i.sustinebunt sibi in-
flictas,[A facie domini].i.à præsentia Christi,qui dicet,Ite maledicti in ignem æternũ, cuius facies re- Apoc.21
probis erit horrenda ac pœnalissima, vt dicant montibus & petris, Cadite super nos,& abscondite nos Matth.25
a facie sedentis super thronum,& ab ira ignis [ET à gloria virtutis eius].i. ab excellentia seu maiestate Apoc.6
potentiæ Christi,quia in suo imperio reprobos in pœnas inferni detrudet.Data nanque est ei omnis po Matt.28
testas in cœlo & in terra [CVM venerit] Christus [GLORIFICARI] hoc est, gloriosus atq; magnifi FINIS.
cus apparere [IN sanctis suis].i.in præmiatione seu glorificatione electorum suorum, [ET] cum vene-
rit [ADMIRABILIS fieri] in cordibus omnium intuentium, [IN omnibus qui crediderunt] id est,in
iusta retributione seu præmio vniuersorum fidelium,bonos saluando,impiosq; damnando. Ex quo effe
D ctu cunctis patebit q̃ admirabilis sit dominus Iesus,quemadmodum scriptum est, Mirabilis deus in san-
ctis suis.Signum vero quod omnia ista sic fient,est, [QVIA creditum est testimonium nostrum] id est, Psal.67
attestatio seu prædicatio nostra de iusto iudicio dei credita est[SVPER vos]id est,à vobis vel in cordibus Esa.48.
vestris.Hoc etiam sensit Esaias qui habet,Spiritus domini super me.i.in me creditum est [IN die illo].i.
sieque complebitur in die nouissimo,quando omnes simul remunerabuntur. Vel,in die illo.i.de die illo,
quia de die iudicij credidistis quæ prædicauimus vobis. [IN quo] negotio seu testimonio prædicationis
nostræ[ETIAM oramus semper pro vobis,vt dignetur].i.dignos efficiat[VOS vocatione sua].i. bea-
titudine ad quam vocati estis,[DEVS noster impleat omnem voluntatẽ bonitatis suæ].i. quicquid suæ
pietati placitum est,ad affectum perducat in vobis,quatenus faciat vos suis præceptis atque cõsilijs mi-
sericorditer datis obedire in omnibus.Impleat quoq; [ET opus fidei] .i.opera virtuosa ex fide nascentia
(sine quibus fides mortua est in seipsa.) Vel,opus fidei proprie intelligitur oris confessio,qua quis fidem Iacobi.2
profitetur.Corde enim creditur ad iustitiam,ore vero confessio fit ad salutẽ. Quæ confessio summe ne- Roma.10
cessaria fuit martyribus tempore apostolorum. Et postmodum diu [IN virtute] constãtiæ seu animi fir-
mitate,vel fortiter stetis,atque in finem perseueretis[VT clarificetur nomen domini nostri Iesu Christi]
id est,ipse Christus clarificetur,[IN vobis] dupliciter. Primo, vt eum syncere cognoscatis, & digne ho-
noretis. Sic enim clarificatur.i.clare habetur,scitur,& honoratur in cordibus vestris. De tali clarificatio- Ioan.17
ne ait Saluator, Pater, venit hora,clarifica filium tuum.Secundo, vt diuina perfectio Christi in vobis ap
pareat,& ita Christus in vobis per suum pręclarum effectum innotescat seu declaretur,[ET vos in illo] 1.Cor.13.

id est, in Christo clarificemini, videndo eum in patria facie ad faciem. Non ergo eodem modo clarifica- E
tur Christus in nobis, & nos in illo. Per hoc enim, quod ipse clarificatur in nobis, nihil perfectionis aut
gloriæ ei accrescit. Per hoc autem, quod nos clarificamur in Christo, summe perficimur. Sic igitur clari-
ficemini in illo, [SECVNDVM gratiam dei nostri] id est iuxta mensuram gratiæ vobis à sancta trini-
tate exhibitæ, [ET domini nostri Iesu Christi] id est secundum eandem gratiam, quæ nobis per Chri-
stum tanquam per mediatorem & causam meritoriam datur. Hoc dicit Apostolus, ne quis proprijs me-
ritis principaliter innitatur.

¶ CAP. II. [ROGAMVS autem vos fratres per aduentum domini.]
¶ ARTICVLVS SECVNDVS.

a. Thes. 1. COMPLETA gratiarũ actione & oratione pro Thessalonicẽsibus deo oblata in
præcedẽti capitulo, nũc corrigit errorẽ eorũ & instruit eos quid de die iudicij sit te-
EPIST. tiendũ, [ROGAMVS autẽ vos fratres per aduentũ domini nostri Iesu Christi] ad
C extremũ iudiciũ, [ET per aduentũ [Nostræ cõgregationis].i. per collectionẽ omniũ
fideliũ, [IN ipsum].i. ad Christũ ad quẽ omnes in die iudicij adducẽtur. Sic aũt ro- F
gare, est obsecrare, [VT nõ cito].i. nõ facile, neq; in breui hora, seu modico tẽpore,
[MOVEAMINI].i. recedatis, [A vestro sensu].i. à vero intellectu scripturæ quẽ
Matth. 22 didicistis. Qui enim cito credit, leuis est corde. Vel, non moueamini ad instabilitatẽ atq; errores à vestro
Ecclес. 19 sensu.i. propria sensualitate & naturali ratione, proprijs adinuẽtionibus ac imaginationibus potius q̃ scri
pturæ authoritati innitendo, [NEque terreamini] vano terrore arbitrantes instare diem iudicij, & perse-
quutiones grauissimas, quæ ipsum præcedẽt, [NEQVE per spiritum] q̃uis diabolus se in angelum lucis
transfigurãs asserat instare diẽ nouissimũ, [NEque per sermonem] cuiuscunq; prædicatoris, [NEQVE
2. Cor. 11 per epistolam tanquam per nos missam] id est q̃uis aliquis pseudoapostolus miserit vobis epistolam no-
stro nomine intitulatam, sicut interdum fecerunt pseudoapostoli causa fallendi, [QVASI instet] id est,
in proximo venturus sit, [DIES domini] id est tempus finalis iudicij. [NE quis vos seducat] ad hoc æsti-
mandũ, [VLLO modo.] error enim & falsitas semper vitanda sunt. [QVONIAM nisi venerit discesio
primum].i. dies domini non erit in actu, nec Christus generale iudiciũ faciet, nisi primum.i. ante vene-
rit discesio gentiũ à Romano imperio, quæ iam pro magna parte impleta est. Vel, discesio particula-
riũ ecclesiarum ab obedientia Romanæ ecclesiæ. Vel vt alijs amplius placet, Nisi venerit discesio Chri
Matt. 24 stianorum à fide catholica. nõ quod omnes à fide recedent, sed multi. Dicit enim saluator, Quod tunc
1. Tim. 4. abundabit iniquitas, & refrigescet charitas, sicq́ue fides vera in multis deficiet. Propter quod Apostolus
1. Petri. 3 dicit prima Tim. Spiritus manifeste dicit, quia in nouissimis diebus discedent quidam à fide. Et Petrus, G
in secũda epistola. Venient in nouissimis diebus illusores iuxta proprias concupiscentias ambulãtes, &
dicentes, Vbi est promisio aut aduẽtus eius? Non dicit apostolus, quod mox venturus sit Christus ad iu-
diciũ, discesione ista cõpleta, sed quod non veniet nisi ista præcedat, Tamẽ ista discesione facta, præpa
rata erit via Antichristo, vt recipiatur pene ab omnibus. Idcirco verisimile est, quod post discesionem
statim veniet Antichristus, vel nascendo, vel publice prædicãdo, vt aliqui asserunt. Ideo de aduentu An
tichristi, qui est secundũ quod præcedet diẽ iudicij, subditur, [ET reuelatus fuerit].i. manifestatus mun-
do, imò seipsum hominibus manifestauerit, [HOMO peccati, filius perditionis] id est Antichristus, per
excellentiã homo peccati vocatus, tanq̃ omnibus vitijs præ cunctis hominibus plenus, & cæteris quasi
fons & origo peccandi existens ad æternam damnationem seu perditionem immoderatissime tendens,
[QVI aduersatur].i. Christo aduersabitur ac toti ecclesiæ. [ET extollitur] id est, per superbiam erigetur,
1. Cor. 8 [SVPRA omne quod dicitur deus].i. vniuersis creaturis (quæ vel singulari perfectione, vel vna homi-
num opinione dij vocãtur) se præferet, [AVT quod colitur].i. etiã per tumorẽ elationis grauissime supra
verum deum extolletur. Non quod dicturus sit se deo maiorem, sed quoniam deum nil prorsus timebit,
atq; diuinæ voluntati suam in omnibus præferet, diuinum cultum exterminans, & suum inducens. Cu-
Iudith. 3 ius figura fuit quod de Nabuchodonosore scribitur, Qui Holoferni præcepit omnes deos terræ exter- H
minari, vt ipse solus à suis subditis, imò ab omnibus coleretur vt deus, & deus vocaretur, [ITA VT] An-
tichristus [IN tẽplo dei sedeat, ostẽdens se] suis cultoribus, [TANQ̃ sit deus] Nã & deum & dei filium
se vocauit. Per templũ vero, in quo sessurus est, intelligitur templum quod ipse cũ Iudæis sibi adhæren-
tibus (vt fertur) in Hierusalẽ ædificabit. [NON retinetis] memoriter, QVOD cum adhuc essem apud
vos] corporali præsentia in vestri conuersione, [HAEC] quæ nunc scribo de discesione & Antichristo
ac die iudicij, [DICEBAM vobis?] proprio ore? [ET nũc quid detineat].i. Antichristi aduentũ diffe
rat, [SCITIS] videlicet quia discesio nondũ completa est, nec tempus diuinitus præstitutũ seu præ-
ordinatũ aduentui Antichristi aduenit. Hoc igitur detinet, sic tamen, vt [REVELETVR] homo pec-
cati [IN suo tempore].i. diuinitus prædisposito. Reuelabitur enim aliquãdo. quod patet ex hoc, [NAM
1. Ioan. 2 mysteriũ iam operatur].i. diabolus per Neronẽ & alios tyrannos tempore isto facit peccata præfigurati
ua malitiæ Antichristi. Persequutio quippe Neronis & aliorum similiũ occidẽntiũ Christianos præfi-
gurauit persequutionem ab Antichristo fidelibus infligendam. Et sicut Nero occidit Petrũ & Paulum,
sic Antichristus occidet Enoch & Heliam. Denique sicut Abel, Ioseph, Dauid, Sampson & alii multi
Christi figuræ fuerunt: sic Nero, Simon magus, Antiochus illustris, Diocletianus Antichristi erant figu-
ræ. Vel sic, & redit quasi in idem, Nam mysteriũ iniquitatis.i. iniquitas mysterialis occulta & figuratiua
iniquitatis in Antichristo futuræ iam operatur in Nerone, cæterisque prædictis qui nunc talia operãtur
Hierony. contra Christũ & sanctos, qualia tũc operabitur Antichristus. Hoc loco ait beatus Hieronymus, quod

A Apostolus dixerit sciri à Thessalonicensibus, hoc loco non exponit aperte. Ideo nos qui nescimus quod
illi sciebant, peruenire cum labore ad id quod sentit Apostolus, cupimus, nec valemus, præsertim quoniã
verba sequentia hunc sensum faciunt obscuriorẽ. Quid enim est quod subditur? [TANTVM vt qui te-
net, nunc teneat, donec de medio fiat.] Denique circa hæc verba Augustinus fatetur, Ego prorsus igno- August.
ro quid dixerit. Glossa tamẽ exponit hunc locum varijs modis, quorum vnus, Mysterium iniquitatis iã
operatur secũdum sensus indoctos, tantum hoc restat implẽdum, antequam filius perditionis appareat,
vt qui tenet nũc. i. homo iam tenẽs Romanum imperium, teneat illud. i. qui imperat imperet, donec ipsa
Romani imperij potestas de medio fiat. i. penitus deleatur. Nam ante aduentum Antichristi ecclabit, vt
dicitur. Vel sic, vt qui tenet fidem teneat eam, donec ipsa fides de medio fiat. i. tollatur quantum ad pluri
mos, sicut expositum est. [ET tunc]. i. discessione hac triplici cõsummata, [REVELABITVR] id est,
seipsum ostendet, & regnare incipiet, [ILLE iniquus quẽ dominus Iesus interficiet spiritu oris sui] id est]
suo præcepto iubens eum occidi à Michaele, vel per seipsum eum occidens suo aspectu. Vnde apud Da-
nielem de Antichristo scriptum est, Sine manu conteretur. Quidam etiam dicũt quod fulminabitur, Danie. 8
& in Esaia legitur, Spiritu labiorum suorum interficiet impium. Quidam per spiritum oris Christi intel Esaie. 11
B ligunt spiritum sanctũ, cuius virtute occidendus est Antichristus, [ET destruet illustratione aduẽtus sui PENSA.
eũ] id est, dominus Iesus conteret & damnabit Antichristum cũ suis, suo claro aduẽtu ad iudiciũ, quã-
do dicturus est, Ite maledicti in ignem ęternum. [CVIVS est aduentus secundum operationẽ Satanæ] Matth. 25
Duplex ponitur Antichristi aduentus. Primus, occultus, qui pertinet ad eius generationem. Alter, mani-
festus, pertinens ad eius prædicationem. De quo iam tractat Apostolus, aduẽtus ergo. i. manifestatio An-
tichristi, qua se hominibus ostendet tãquam verum Christũ ad filium dei, est. i. erit. Loquitur enim Apo
stolus more prophetico de futuro per modũ præsentis. secundũ operationem Satanæ, id est, dæmone co-
operante, [IN omni virtute] potestatis humanę. Maximam enim habebit multitudinem ministrorum, &
omnibus diuitijs abundabit, nec erit qui ei poterit humana virtute resistere, [ET signis] quãtum ad mi-
racula minora, [ET prodigijs] quantum ad maiora [MENDACIBVS]. i. apparentibus vel ad fallen-
dum ordinatis. ¶ Solet autem quæri, an Antichristus & eius ministri vera miracula facient. Et respondẽ-
dum, quod si de miraculis proprijssime loquamur, videlicet tanquam de effectibus totam naturalem fa-
cultatem ac ordinem rerum transcendentibus, tunc non faciet miracula vere, sed solum apparenter, & in
præstigijs illudendo sensus humanos. Nempe talia fieri nequeunt nisi virtute diuina. De quibus ait Psal Psalm. 71
mographus, Benedictus dominus deus Israel, qui facit mirabilia solus. Talia fecit Christ^9: sicut ait, Si ope Ioan. 15
ra non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum nõ haberẽt. Si autem loquamur de miraculis magis cõ-
C muniter, velut de affectibus inconsuetis, & præter solitũ cursum, naturalemque modum productis sic fa
ciẽt vera miracula adiuuante diabolo. Vnde in Apoc. legitur, Dedit illi draco virtutem & potestatẽ ma-
gnam. Et rursus, Fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cœlo descendere in conspectu hominum: Apoc. 13
& seducet habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi. Hoc & Christus in Euãgelio testatur, Sur-
gent (inquiens) Pseudochristi, & dabunt signa magna, ita vt in errorem ducantur, si fieri potest, etiã ele-
cti. Dicuntur tamen miracula ista mendacia, non formaliter, sed finaliter, quia ad fallendum seu falsitatũ Marci. 13
confirmationem ordinabuntur. Aliqua autem erunt omnino mendacia siue phantasmata ad illudẽdum
hominibus, [ET in omni seductione iniquitatis]. i. in omni genere deceptionis iniustę ad iniquitatem tra
hentis, [HIS qui pereunt]. i. ad damnationem reproborum. Varijs autem modis Antichristus decipiet
mundum, videlicet simulatione sanctitatis, scripturarũ allegationibus, sapientia & ornatu sermonis, emi-
nentia miraculorum, promissione diuitiarum, terrore minarum, potestate, prosperitate, ac multitudine mi
nistrorum suorum. Sic ergo veniet reprobis, [EO quod charitatem veritatis]. i. verã dilectionẽ seu Chri Ioan. 14
sti, qui veritas est, amorẽ [NON receperunt] perseuerando in ea vt salui fierent, à promerẽdo vitã æter- Matt. 24
nam, ad quam sola perseuerantia ducit. [IDEO]. i. in pœnã huius peccati [MITTET] permissiue [IL-
LIS deus operationem erroris]. i. fallacias Antichristi, [VT credant mendacio]. i. falsæ doctrinæ Anti-
christi. Tenetur autem hic dictio, vt, consecutiue, non causaliter, [VT iudicentur]. i. ab electis discernan- Marci. 16
tur, ad sinistram ponantur, & condẽnentur, [OMNES qui non crediderũt] fide formata ac stabili [VE-
D RITATI] euangelicæ legis, [SED cõsenserunt iniquitati] doctrinæ & operum Antichristi, [NOS au-
tem] pastores vestri, [DEBEMVS] debito condescentiæ vel charitate exigente, [GRATIAS agere deo
semper pro vobis]. i. vice vestra, vel pro beneficijs vobis collatis, ô [FRATRES dilecti à deo] Quibus
conuenit illud Iohannis, Nos ergo diligamus deo, quoniam ipse prior dilexit nos, [QVOD elegerit vos 1. Ioan. 4
deus] id est, ab ęterno prædestinauerit, [PRIMITIAS]. i. ad hoc vt essetis primi de Christifidelibus, [IN sa
lutem] id est, ad obtinendum felicitatem æternã. Erãt enim Thessalonicenses de primitiua ecclesia, [IN
sanctificatione spũs] id est, in infusione gratiæ spiritus sancti, seu baptismo vbi spiritus sanctus datur, &
homo sanctificatur ad obtinendã salutẽ, [ET fide veritatis]. i. fide catholica data à Christo, qui est veri-
tas prima. Nam per sanctificationem istã & fidem acquiritur salus æterna, ad quam pertinet diuina ele- Ioan. 14
ctio. [IN quam] id est, ad quam verã fidem, [ET vocauit vos] deus vocatione suæ inspirationis internę,
[PER euangeliũ nostrum] id est per prędicationẽ sancti euangelij à nobis exhibitam, qua admoniti estis
ad fidei susceptionem, quam & deus vobis infundit, [IN acquisitionem gloriæ] id est, adipiscendã beati-
tudinem, [DOMINI nostri Iesu Christi] qui ait, Qui credit in me, habet vitam æternã. Itemque, Beati
qui non viderunt & crediderũt. [ITAQVE fratres state] in gratia, non ruentes in vitia, [ET tenete tra- Ioan. 6
ditiones] id est, morales instructiões seu iussiones implete, [QVAS didicistis siue per sermonẽ] vocalẽ Ioan. 20
oris nostri, [SIVE per epistolam nostram] præsentem seu pręcedentem, [IPSE autem dominus noster
Iesus Christus & deus pater noster]. i. trinitas vel persona patris, qui est deus creatione, & pater guber-
natione ac dilectione, [QVI dilexit nos] ab æterno, quemadmodum beneficia testantur. Nã & propter Ephes. 2

nimiam charitatem suam qua dilexit nos, filium suum misit in similitudinem carnis peccati, [ET dedit] E
nobis, [CONSOLATIONEM æternam] nunc in spe, & per quandam inchoationem frequenter nos
lætificando, nostram redemptionem annunciando, futura præmia proponẽdo ac promittẽdo, imò & in
Ioan.16 omni tribulatione nostra nos consolando. Hanc consolationem ęternam daturus est tandem in re, & per
felicem consummationem. Propter quod ait Christus discipulis suis, Iterum videbo vos: & gaudium ve-
strum nemo tollet à vobis. Ideo subditur, [ET spem bonam in gratia] .i. per gratiam suam præstitit vo-
Ibidem. bis certam ac piam fiduciam adipiscendi consolationem prędictam. Sicuti Christus loquitur, Petite & ac
cipietis, vt gaudium vestrum sit plenum, [EXHORTETVR] id est, gratiose excitet [CORDA vestra,
& confirmet ea in omni opere & sermone bono] id est, merit orio.

¶CAP. III. [DE cætero fratres orate pro nobis.] ARTIC. III.

Marci.10. P OSTQVAM pro filijs suis orauit Apostolus, iam postulat vt & ipsi vicissim pro se
precẽtur. Ipsos quoq; plenius instruit in pertinẽtibus ad salutẽ. Et ait, [DE cætero fra-
tres orate ꝓ nobis] .i. pro adimpletione corũ quæ nos desideramus, videlicet, [VT sermo
dei currat] .i. euangeliũ Christi vndiq; seminetur, & velociter diuulgetur, [ET clarifice-
tur] .i. clare innotescat hominibus, & per miracula cõfirmetur, vt sciatur à deo esse, [SI- F
cut & apud vos] clarificatus est, [ET vt liberemur ab importunis] .i. inquietis, molestis. [ET malis homi-
Psal.112 nibus] Hoc dicit Apostolus nõ quasi persequutiones pati abhorrens, sed ne prædicatio sua impediretur,
& aliorum cõuersio. Possumus etiã idẽ rogare ad hunc sensum, ne per impatientiã superemur, quẽadmo-
Roma.10 dum orat diuinus Psaltes, Redime me à calũnijs hominũ, vt custodiã mandata tua. [NON enim omnium
Act.13. est fides] .i. ideo liberari ab illis desidero, quoniã fides nondũ prædicata est omnibus, quibus predicanda
est. Vel sic, Non enim &c. Ideo illos importunos, malosque dixi, quia non omnes obediunt fidei, credẽ-
do vel operãdo. Propter quod in actibus Apostolorũ legitur, Crediderũt quotquot præordinati erant in
vitam ęternam, [FIdelis autẽ dominus est] qui nec fallit nec variatur, sed implet quod pollicetur, [QVI
confirmabit vos] in bono [ET custodiet à malo. Confidimus autem de vobis in domino] tanquã in tam
principali causa, & spei obiecto finali, non in viribus vestris, [QVONIAM quæ præcepimus] vobis ex
parte dei, vel præter mandata à Christo assignata, [ET facitis & facietis] vsque in finem vitæ præsentis.
[DOMINVS autem dirigat corda vestra in charitate dei & patientia Christi] vt charitatiue & patienter
viuatis. [DENVNCIAMVS autem vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi] .i. authoritate
Christi qua fungimur, præcipimus, [VT subtrahatis vos] loco & voto, si commode fieri potest, vel sal-
1.Cor.14 tem voto, [AB omni fratre] .i. quolibet proximo, [AMBVLANTE inordinate] .i. indisciplinate & irra-
tionabiliter conuersante, [ET non secundum traditionem] id est, doctrinam [QVAM acceperunt fratres
[A nobis] qui diximus alio loco, omnia honeste & secũdum ordinẽ fiant in vobis, qui in his duabus epi- G
Ioan.13 stolis scripsi quomodo sit ordinate viuendum. [IPSI enim] tanquam erudití discipuli, [SCITIS quẽ-
Lucæ.6. admodum oporteat vos imitari nos] in sanctis operibus tanquam prelatos vestros atque magistros. Nõ
enim est discipulus super magistrũ. Perfectus vero erit si sit sicut magister eius, quoniã nõ inquieti fuimꝰ
inter vos, neque gratis panẽ mãducauimus ab aliquo] .i. nullius cibis vsi sumus sine ꝓprio labore & pre-
cio. [SED in labore & fatigatione nocte & die] .i. certis horis diei, noctisq; [OPERANTES] proprijs mani-
1.cor.9. bus, [NE quẽ vestrũ grauaremus] viuendo de substantia eius. Hoc autẽ fecimus. [NON quasi nõ habue-
Lucæ.10. rimus potestatem] .i. authoritatem & licentiã viuendi de facultatibus vestris. Quia enim vobis spiritua-
lia seminauimus, magnum non est, si vestra carnalia metamus, pręsertim cũ Christus loquutus sit, In ea-
dem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt, [SED vt nosmetipsos formam] vitæ, [DA-
2.Cor.12 remus vobis ad imitandũ nos] otiositatẽ vitãdo. Duas itaque causas assignat Apostolus cur corporaliter
apud Thessalonicenses laborauerit. Primam, ne eos grauaret. Secundam, vt eis præberet exemplum. In-
ter Corinthios vero ob alias causas sic laborauit, videlicet ne scandalizarentur, si eorum sumptibus viue-
ret, & vt pseudoapostolis occasionem auaritiæ amputaret. [Nam & cum essemus apud vos, hoc denun-
ciabamus vobis, quoniam si quis] vestrum [Non vult operari corporaliter ad otia vitanda, ad suijpsius
vel aliorum pauperum sustentationem, [Nec manducet] .i. manducatione indignum se nouerit. Quam H
quia vitare non potest, non designat operari. Porro cur tam arduum eis pręceptum dederit, manifestat.
[AVDIVIMVS enim inter vos quosdã ambulare inquiete] videlicet [Nihil operantes, sed curiose agẽ
tes] .i. alienis & impertinentibus atq; superfluis negotijs se occupantes, [HIS autẽ qui eiusmodi sunt, de-
nunciamus & obsecramus] eos [In domino Iesu, vt cum silentio operantes suum panem] .i. necessariũ,
Lucæ.9. non voluptuosum cibum [MAnducent] congrua hora. [VOS autem fratres, nolite deficere benefacien-
Psal.17 tes.] Qui enim ponit manum suam ad aratrum, & retro respicit, non est aptus regno coelesti. [QVOD si
quis vestrum non obedierit verbo nostro] .i. nostris præceptis [PER epistolam, hunc notate] .i. mihi hoc
FINIS. scribite, vt durius eum redarguam, [ET non commisceamini cum illo] ne enim peruerso peruertamini:
Lucæ.2 id est, familiaritatem, societatem illius vitate quantum potestis, [VT confundatur] de suo peccato at-
que pœniteat. [ET nolite] eum [QVASI inimicũ existimare] id est, non personam eius, sed culpam odi-
te, [SED corripite eum] charitatiue [VT fratrem. Ipse autẽ dominus pacis] id est, deus omnipotens to-
tius pacis liberrimus princeps, [DET vobis pacem sempiternam] .i. pacem internam, quæ nũc inchoa-
tur, & in patria perpetuatur, [In omni loco] vbicũq; & apud quoscunq; fueritis. [SALVTATIO mea]
quę subditur [Manu Pauli] .i. propria manu scripta est. [QVOD signũ] videlicet proprię manus scriptu-
rã, in fine epistolę positã, [In omni epistola] mea [ITA scribo] quasi sigillũ, vt sciatur quod vere à me
mittatur epistola. Deinde salutatio ponitur, [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sit [CVM omnibus
vobis] qui cum patre & spirito vnus est deus super omnia sublimimis & benedictus. [AMEN.]

A **IN EPISTOLAM I. AD TIMOTHEVM**

PROOEMIVM.

V D I fili disciplinam patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Habet hoc ordo sapiē- Prouer.1
tiæ increatæ, vt creaturæ inferiores à superioribus gubernentur, & minus crudiri à sa
pientioribus instruantur. Vnde & dominus tam in angelica quàm in ecclesiastica
A hierarchia diuersos instituit ordines, in quibus diuina sancitum est lege, vt inferiores
à superioribus purgentur & illustrentur, ac perficiētur. Hinc ergo sanctus atque diui
nus Apostolus in iam elucidanda epistola filium suum spiritualem singulariter dile-
ctum, sanctum Timotheum affectuosissime & excellentissime edocet, scribēs eis à
Laodicia. Docet igitur Timotheum & ordinatione episcopatus ac diaconij, imò totius ecclesiasticæ di-
sciplinæ, quales videlicet presbyteros atque diaconos ordinet & quomodo ecclesiam regat, qualem se-
ipsum exhibeat, quomodo aduersarios veritatis cōfutet. Denique Timotheus Ephesiorum episcopus ab
Apostolo ordinatus, & tam diuinis scripturis quàm liberalibus artibus eruditus fuit, natus ex patre gen- Act.16.
tili & matre fideli atque Hebræa. In hac autem epistola solito more procedit, salutationem præmittens,
B deinde notationem subiungens.

CAP. I. [PAVLVS apostolus Christi Iesu, secundum imperium volun-
tatis dei.[ARTICVLVS PRIMVS.

AVLVS Apostolus Christi Iesu, secundum imperiū] id est, ab imperio [VOLVN
TATIS dei saluatoris nostri] videlicet dei patris, qui est saluator per authoritatē &
principalem efficientiam, quoniam gratiam influit, & per filium suum redemit, [ET
Christi Iesu spei nostræ] id est, ab imperio Christi factus apostolus, qui Christus est
obiectū & causa spei nostræ. Volūtas autē patris & Christi, atque imperiū vtriusque
vnum sunt penitus, sicut & vtriusque est vna essentia, vna potentia, indiuisa actio fo-
ris transiens. Loquendo de Christo, inquantum est deus, patre autem & filio eius vo-
lente ac præcipiente, factus est Paulus Apostolus, qui scribit [TIMOTHEO dilecto filio in fide Chri-
stiana, quoniam hanc didicit & recepit Timotheus à Paulo dispositiue seu instrumentaliter. Sicque apo Ioan.4
stolus genuit eū quantū ad esse Christianitatis quod fundatur in fide. Et quia inter cætera episcopi offi-
cium est, falsam doctrinam extirpare, seu falsis doctoribus obuiare. Ideo primo de hoc tractat Apostol⁹.
C [SICVT rogaui te] ex charitate & humilitate, cui præcipere potui apostolica authoritate, [VT rema-
neres Ephesi] id est, in vrbe Ephesina metropoli Asię minoris, quæ est pars Græciæ, [CVM irem in Ma
cedoniam] cuius metropolis est Thessalonica ad Græciam pertinens. Cur autem rogauerit eū, adiecit,
[VT denunciares quibusdam] videlicet separatis ab ecclesiastica vnitate hominibus, vt puta pseudoapo
stolis & eorū auditoribus, [Ne aliter docerent] id est, ne aliquid nostræ prædicationi contrariū affirma-
rent, [Neque intenderent fabulis] id est, fictis, & friuolis narrationibus Iudæorū, quę nec sacrę scripturę
veteris testamēti, nec ratiōi cōcordát, [ET genealogijs interminatis] id est, infinitis quodámodo & in-
explicabilibus generationibus, quas isti confingunt, de quibus in Talmuth eorum plurima conscribūtur,
quæ sunt inexplicanda mendacia .s. quod Adam duas habuit coniuges, de quibus plures genuit filios. Ex
quibus excæcati Iudæi deducunt, conscribunt, & computant interminabiles pene progenies, [QVAE fa
bulæ ac genealogiæ, [QVAESTIONES] litigiosas, vanas ac steriles, [PRÆSTANT] per occasionem, quia
ad eas inducunt [MAGIS quàm ædificationem dei] i. informationem diuinā seu spiritualem, [QVAE]
ædificatio, [EST in fide] tanquam fundamento, & in his quæ fidem concernunt ad recte intelligēdum
testimonia fidei, & bene exequendum seu operandum præcepta fidei atque consilia, [Finis autem] .i. fi- Roma.10
nalis perfectio seu cōsummatio vltimata, [PRAECEPTI] id est, legis diuinæ, veteris & nouæ, imò &
omnium præceptorum, [EST charitas] id est, actus interior charitatis, qua deus, proximusque diligitur,
procedens [DE corde puro] id est, appetitu intellectiuo seu voluntate à passionibus & vitijs expurga-
ta. [ET conscientia bona] quantum ad intellectū, cuius actus est conscientia quæ est applicatio scientiæ
D ad particulare agibile. Cum vero recte applicabitur, vocatur conscientia bona. De tali itaque conscientia
actualis dilectio oritur, quādo videlicet intellectus applicat suam notitiam ad id quod vere amabile est,
[ET fide nō ficta] id est, syncera, nō simulata. Procedit autē dilectio ex voluntate elicitiue, ex actu intel-
lectus ostensiue siue directiue. Intellectus nanque voluntati ostēdit quid amet, & cognitio via est ad di-
lectionem: ex fide vero sicut ex quadam fundamentali radice actum dilectionis ad supernaturalem finē
dirigente. Charitas itaque est finis præcepti, sicut & alio loco testatur Apostolus, Plenitudo legis est dile Hebr.11
ctio. Vnde saluator in mādatis charitatis, legem atque prophetas censet pendere. Tria quippe pręcepta Roma.13.
primæ tabulæ ordināutur ad dilectionem dei. Septem vero præcepta tabulæ secundæ ordinantur ad dile Matt.22.
ctionem proximi, quam certum est ordinari ad dilectionem dei, quæ finis & vertex est totius perfectio- Exod.20.
nis. Sed non potest dilectio dei esse perfecta & pura nisi passionibus reformatis. [A quibus] videlicet à 2.Tim.2.
puro corde, conscientia bona, & fida non ficta, [QVIDAM] hæretici, [ABER rantes conuersi sunt in Ephe.5
vaniloquiū] id est, ad vanas & falsas assertiones de obseruatione legalium tempore nouę legis, [Volētes Esaię.5
esse legis doctores] eo quod sint in proprijs oculis nimium sapientes, [Non intelligentes neque quæ lo
quūtur] id est, propria verba. Cum enim asserunt cærimonialia legis nunc obseruanda, nequaquā intel-
ligūt propriam vocem, cum cærimonialia ex sua natura fuerint figuratiua: vnde veritate patefacta, cessa
re debuerant, [Neque de quibus affirmant] testimonia scripturarum veteris testamenti quibus suū pro- Roma.7
positum probare nituntur. [SCIMVS autem, quia bona est lex] Mosaica, non solum in se tanquam di-

uinitus data, sed etiam per comparationẽ ad homines [SI quis ea legitime [.i.iuste & vere, [VTATVR] E
intelligendo & obseruando eã secundum intentionem legislatoris principalis, videlicet dei, Et instrumẽ-
Hebr.10 talis, vtputa angeli seu Mosi. Hoc est vt spiritualiter intelligatur, ad Christi mysteria ordinetur, & quan-
tum ad præcepta moralia, semper seruetur: quãtum vero ad cærimonialia, pro tempore legis scriptæ cu-
stodienda fuisse noscatur. [SCIENTES hoc quia iusto].i.bonis hominibus, [NON, est lex posita].i.im-
Psal.24 posita, diuinitusque collata, [SED iniustis.] Videtur huic contrarium quod ait Psalmista, Quis est homo
Psal.118 qui timet dominum? legem statuit ei in via quam elegit. Vnde in persona iusti loquens, Bonum (inquit)
Baruch.3 mihi lex oris tui, super milia auri & argẽti. Baruch quoque ait, Deus inuenit omnem viã disciplinę, dedit
illam Iacob puero suo, & Israel dilecto sibi. Puer autem & dilectus dei, est iustus. Ad Iosue etiã dominus
Iosue.1 loquitur, Custodi omnem legem quam tibi præcepit Moses. Iosue autem iustus fuit. Et respondendum
ꝙ intentio legis est homines ad debitum finem dirigere. Ideo primus actus legis est homines facere bo-
nos seu regulare actus humanos. Quantum ad hoc omnibus data & posita est lex diuina, & alia quęlibet
recta. Denique lex datur per modũ præcepti quo applicatur ad actus. Actus vero sunt triplices, boni, ma
li & indifferẽtes. Vnde & triplex est actus legis, videlicet præcipere, quoad actus bonos: prohibere quoad
actus malos: & permittere, quoad actus indifferentes. Sunt autem & alij actus legis, videlicet cogere no-
lentes, punire præuaricantes, terrere seu pœnas minari. Quantum ad hos actus non est iustis lex posita, F
nec proprie quantum ad actum prohibitionis. Actus tamẽ qui vocatur præcipere, cadit super iustos, qui
subiecti sunt legi, non coacte, sed sponte, non terrore pœnæ, sed amore iustitiæ, non subiectione seruili, sed
libera. Quantum ergo ad hos actus posteriores, non est posita lex iustis, sed iniustis, [ET non subditis]
id est, peruersis & deo rebellibus. De quibus particularius subditur, [IMPIIS] qui contra deum pec-
cant directe, [ET peccatoribus] qui peccant in proximum, [SCELERATIS] in seipsos, [ET con-
taminatis] consentiendo vel cooperando alienis peccatis, [PATRICIDIS & matricidis].i.parentum
carnalium vel spiritualium interfectoribus, [FORNICARIIS].i.fornicationem naturalem commit-
tentibus, [MASCVLORVM concubitoribus] quod est peccatum cõtra naturam, [PLAGIARIIS]
id est, qui alios lædunt [MENDACIBVS, periuris, & si] pro quia [QVID aliud] vitium à prædi-
1.Cor.4 ctis, [SANAE doctrinæ].i.veræ atque morali scientiæ [ADVERSATVR] Huic lex posita est. prout
Romanis iam dixit Apostolus, Lex propter transgreßiones posita est, quæ sana doctrina est tradita. [SE-
CVNDVM euangelium] id est, in euãgelio, vel secundũ euangelium, quoniam consonat euangelicæ do-
ctrinæ. Euangelium dico, [GLORIAE].i.quod annũciat & promittit gloriam, [BEATI dei] quam
1.Cor.9. deus gloriosus in se habet, suisque electis, communicat, [QVOD] euangelium, [CREDITVM].i.com-
missum seu datum [EST mihi] vt dispensatori, quatenus alijs ipsum annunciem. [GRATIAS ago ei]
Infra.2 videlicet deo patri, [QVI me confortauit] in anima ad credendum, sperãdum, amandum diuina, & ad
omnia bona agenda, ac mala toleranda, [IN Christo Iesu domino nostro] id est, per Christũ mediatorẽ G
dei ac hominum. Per cuius gratiam & meritum confortatus sum, [QVI fidelem me existimauit].i.præ-
Act.9 uidit seu existimando effecit. [PONENS in ministerio].i.in apostolatus officio ad docendum ac prædi-
Act.7.8 candum. [QVI prius] id est, antequã inter Hierusalem & Damascum Christum vidi & credidi, [FVI
blasphemus] Christum negando, [ET persecutor] primitiuæ ecclesiæ, [ET contumeliosus] id est, iniu
rias cõtumaciter inferẽs sanctis. [SED ideo misericordiã].i indulgentiã, gratiã & apostolatum [CON-
secutus sum] accidenter, non directe, [QVIA ignorans feci in incredulitate] id est, ignoranter peccaui
per infidelitatẽ, sicq; peccatum meũ excusabile fuit. Non tamen ignorantia hæc causa fuit meritoria gra
tiæ mihi concessæ, sed quædam occasio. [SVPERABVNDAVIT autẽ gratia domini nostri Iesu Chri
sti] sicut in causali obiecto, mihi abundanter infusæ sunt, sicut & alibi dixi, Vbi abundauit iniquitas, su-
Rom.5. perabundauit & gratia. ❡ Deinde ponit rationem cur gratia dei abundauit in se, imò in omnibus iniquis
conuersis. [FIDELIS [id est, verax, fideliterque credẽdus [SERMO, & omni acceptione dignus] id est,
maxime acceptabilis, gratus & amplectẽdus, qui sequitur, [QVIA] id est, quod [CHRISTVS Iesus ve-
Baruc.3 nit] per humanæ naturæ assumptionẽ, [In hũc mundũ,] Iuxta illud Baruch, Post hæc in terra visus est]
Ioan.1. & cum hominibus cõuersatus est. Verbum enim caro factũ est & habitauit in nobis, [PECCATORES
Ioan.3 saluos facere] id est, ad saluandum & liberandũ iniquos. Iuxta illud Ioannis, Non misit deus filium suum H
Lucę.16 vt iudicet mundum, sed vt saluetur mũdus per ipsum. Vnde & ipse testatur, Venit filius hominis quære-
Matth.9 re & saluum facere quod perierat. Itemque, Non veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitẽtiã, [QVO-
Marci.2 RVM ego primus] id est, præcipuus [SVM] propter magnitudinem peccatorũ meorũ Non tamen sim-
pliciter primus seu maximus, sed secundum aliquam considerationem, videlicet, inquãtum peccata mea
certius scio, & grauius pondero quàm aliorum. [SED ideo misericordiam cõsecutus sum vt in me] hoc
est, in mei pijssima conuersione & saluatione, [PRIMVM] id est, principaliter, [Ostenderet Christus
Iesus omnem] hoc est, perfectam, [Patientiam] id est, longanimitatem & mansuetudinem suã, [AD in-
formationem eorũ, qui credituri sunt illi in vitam æternam] id est, vt omnes futuri fideles propter ęternã
vitam credituri, discant in me diuinæ pietatis abyssum, quatenus nunquam desperent, considerantes me
maximum peccatorem. in apostolum prælectum. Hæc est alia & maior ac verior causa propter quam
deus misertus est Pauli, videlicet vt poneret eum exemplum spei cunctis credentibus. ❡ Pro tantis legitur
beneficijs gratias ago & dico, [REGI autem seculorum] id est, deo vni ac trino, omniũ generationũ &
Iacobi.1 temporum principi, omnia gubernãti, [IMMORTALI].i.penitus inuariabili, sicut & Iacobus loqui-
tur, Apud quem non est transmutatio, nec vicißitudinis obumbratio, [Inuisibili] quia nec oculo corpo-
Ioan.1 rali, nec intellectuali perfecte & comprehensiue videtur, hoc est, omnino incõprehẽsibili. Sicut apud Io-
1.Tim.4 annem habetur, Deum nemo vidit vnquam. Quæ enim sunt dei, nemo nouit nisi spiritus eius, [SOLI
deo] hoc est regi huic, qui solus est deus, sit [Honor] latriæ.i.summæ exhibitio reuerentiæ, [ET glo-

A tia].i.beatitudo in seipso. Vel,gloria,hoc est,nominis sui clarificatio in cordibus hominũ cum debita lau 1.Co.1
de,[IN secula seculorum].i.sine fine. [AMEN]Post diuinorum beneficiorum recordationem,& humi-
litatis propriæ professionem ac deuotissimam gratiarũ actionem,docet Apostolus Timotheum quomo
do in regimine gregis sui se habeat. [HOC præceptum] quod subiungo [COMMENDO tibi fili Ti-
mothee]implendum,[SECVNDVM præcedentes in te prophetias].i. secundum reuelationes prophe-
ticas mihi de te factas,antequam à me episcopus creareris,hoc est,sic impleas istud pręceptum,quemad
modum mihi spiritus sanctus reuelauit de te,priusquam te ordinatem episcopum.Præceptum autem est
hoc,[VT milites] id est,pugnando exerceas, [IN illis] prophetijs adimplendis, [BONAM militiam]
id est fructuosam exercitationem,resistendo falsis doctoribus,& veritatem prædicando,ac populũ tuum
regendo,sicut reuelatum est mihi te operaturum,[HABENS fidem] plenam, [ET bonam conscien-
tiam]de nullo vitio sibi consciam. [QVAM conscientiam bonam,[QVIDAM repellentes].i.peccan-
do perdentes,[CIRCA fidẽ naufragauerunt].i.in his quæ fidei sunt,errauerunt,& in profundum erro 1.Cor.15
ris submersi sunt. [EX quibus].i.de quorum numero,[EST Hymenæus]& Alexander,quos tradidi sa
tanæ].i.excommunicaui,& excommunicatos exposui potestati diaboli,vt eos corporaliter vexes, donec
resipiscant, [ET discant] per experientiam pœnarum suarum. [Non blasphemare] quemadmodum Esa. 28
scriptum est,Sola vexatio dabit intellectum auditui.Sicque traditio ista finaliter intendebat in emenda
tionem ipsorum. Tantæ demum potestatis,vt dictum est,erat Apostolus,vt recedentes à fide,solo verbo
B daret diabolo,qui nil potest nisi à deo,& sanctis permissus. Vnde traditio hæc fuit prolatio sententiæ ab
ore apostoli contra eos,qua dæmon præcepta mox traditos apprehendit,& tribulauit per interualla,imò
interim etiam occidit corrigi non volentes.

CAP. II. [OBSECRO igitur primo omnium fieri obsecrationes.] ARTIC. II.

SEcundum doctores catholicos in exordio huius capituli non solum Timotheo,sed vni-
uersæ ecclesiæ præscribit Apostolus formam celebrandi,atque pro omnibus supplican-
di.Primo igitur glossa exponit hunc locum quantum ad missæ officium, vt sit sensus,
[OBSECRO igitur primo omnium] id est, ante cætera [FIERI obsecrationes , ora-
tiones,postulationes,gratiarum actiones]Obsecrationes dicitur quæ in missa ante con-
secrationem proferuntur.Orationes quæ dicuntur in consecratione.Postulationes vero quæ post conse
crationem(vt est episcopalis benedictio)vel dum aliquid ex debito petitur. Gratiarum actiones autem,
quæ dicuntur post sumptionem in fine officij.Secundo exponit,quantum ad officium orandi communi
ter,sicque obsecrationes vocantur quę pro rebus difficilibus domino offeruntur,vt est iustificatio impij
suscitatio mortui,quamuis cuncta sint deo æquè facilia,cui non est difficile omne verbum,vt dicitur apud
Hieremiam, Orationes dicuntur dum conuersis petuntur virtutes. Postulationes vero dum iustis gloria
C sempiterna imprecatur.Gratiarũ actiones sunt hymni deo oblati pro beneficiis eius. Quidam distin- Luc.5
guunt hæc quatuor ita.Nam ad dictum precationis tria exiguntur.Primum est accessus precãtis ad deũ, Hiere.32
quod fit per orationem,quæ secundum Damascenum est ascensus mentis ad deum. Et quantum ad hoc
dicit Apostolus,Obsecro fieri orationes.Secundum,est proponere coram deo quod petitur,quod fit du-
pliciter.s.in communi,sicut cum dicimus, Domine,assis mihi,vel adiuua me. Et in speciali,vt cum dici- Damasc.
mus,Domine,da mihi charitatis feruorem.Primo modo vocatur petitio,secundo postulatio . Tertium ,
quod ad actum precationis exigitur,est id per quod fit exaudibilis,quod est duplex.Vnum enim ex par- Psal.37
te dei,videlicet sanctitas eius,vel aliquid sanctificatum ab eo : sicut cum dicimus,per tuam bonitatẽ,vel Psal.37
tuam incarnationem libera nos.Aliud est ex parte orantis,videlicet gratitudo seu gratiarum actio de bo-
nis collatis,per quam dignificatur homo,ad percipiẽda dona maiora. Ad quarum primũ pertinent ob-
secrationes : ad secundum gratiarum actiones.Has igitur orationes species obsecro fieri,id est,fidelibus,
præsertim à sacerdotibus deo offerri, [PRO omnibus hominibus] fidelibus & infidelibus, amicis & ini
micis,notis & ignotis,præcipuè tamen [PRO omnibus regibus,& omnibus qui in sublimitate sunt cõ- Mat. 5
stituti] id est,prælatis atque principibus,ex quorum bono regimine,aliorum salus pro magna parte de- Eccl.10
pendet:iuxta illud,Secundum iudicem populi,sic & ministri eius,& qualis est rector ciuitatis,tales habi- Osee.4
D tantes in ea. His etiam maius onus incumbit,maiusque periculum imminet,quia iudicium grauissimum Sap.6
fiet in his qui præsunt.Subditi quoque specialiter obligantur orare pro eis, VT quietam] ab exteriori-
bus perturbationibus, [ET tranquillam] id est, intus pacificam [VITAM agamus in omni pietate]
animæ, [ET castitate] corporis,sumendo castitatem pro continentia. Vel,in omni pietate , quãtum ad
alios : & castitate,id est,temperantia,quantum ad nosipsos.[HOC enim] id est,sic orare pro omnibus
[BONVM est & acceptum] id est,virtuosum,meritorium,& placitum , [CORAM Saluatore nostro
deo,qui omnes vult saluos fieri,& ad cognitionem veritatis venire]Hoc idem alibi sæpe testatur scriptu-
ra : Scriptura est nanque,Non est voluntas ante patrem vestrum,vt pereat vnus ex pusillis istis . Et ite-
rum,Patienter agit dominus propter vos,nolens aliquem perire,sed omnes ad pœnitentiam reuerti . Et
rursus per prophetam: Nunquid voluntatis meæ est mors impij,dicit dominus:& non vt conuertatur à Mat.18
viis suis & viuat?Imo intantum vult & quasi desidarat deus nostram salutem , vt per alium Prophetam 2.Petr.3
populo impio dicat,Vtinam attendisses mandata mea.Sed difficultas est,quomodo sint hæc intelligen- Ezech.18
da propter authoritates scripturæ quæ videntur oppositum velle. Nam alibi dicit Apostolus, Volunta- Esa.48
ti eius qui resistit ? Et per Esaiam dominus perhibet , Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea Rom.9
fiet . Et Psalmista, Omnia (inquit) quæcunque voluit dominus fecit . Si ergo vult omnes saluari, ergo Esa. 46
omnes saluarentur. Ad hoc multipliciter respondetur,Primo,quod deus vult omnes saluari quantum in Psal. 134
se est,ita vt ex parte eius non sit defectus,neminemq; ad se venientem repellat,& singulis gratiã dare pa

Ioan.6. ratus sit si fecerint quod in se est. Secundo intelligitur cum distributione accommoda seu impletione, vt E
sit sensus, Vult omnes saluos fieri.i.omnes qui saluantur, vult saluos fieri. Nemo enim saluatur, nisi deo
volente. Tertio intelligitur cum distributione pro generibus singulorum, non pro singulis generum. De
Matt. 18 omni enim statu & genere hominum vult quosdam saluari. Hæc tamen respõsio nõ videtur satisfacere
authoritati qua dictum est, quod nõ sit voluntas patris, vt pereat vnus ex pusillis istis. Quarto intelligi
tur de voluntate signi. Nam deus consulit, hortatur, & iubet, vt omnes bene se habeant. Quinta respon-
Damasce. sio, quæ melior est, & à Damasceno assignatur, est quod deus vult omnes saluari voluntate antecedente
non autem voluntate consequente: quæ duplex voluntas in deo sola ratione distinguitur. Dicitur enim
voluntas antecedens, qua quis aliquid vult secundum considerationem communem & absolutã rei quã
vult. Consequens vero qua vult aliquid consideratis particularibus circunstantiis atq; cõditionibus ei9.
Primo modo vult rex omnes suos subiectos viuere, inquantum videlicet considerat eos vt ciues, & mem-
bra regni sui. Secundo modo vult quosdam eorum perire, inquantum sunt bono communi contrarij, vel
Genes.1 enormiter scelerati. Simili modo vult deus omnes homines saluari, voluntate antecedente, videlicet cõsi
deratis eis vt sunt rationalis naturæ, ad dei imaginem factæ, beatitudinisque capaces. Sed considerando
nonnullos secundum actus & circunstantias suas particulares non vult eos saluari, sed dãnari, quod per
Thomas tinet ad voluntatem consequentem. Verum (vt ait Thomas) voluntas fertur in rem, secundum quod res F
in se realiter existit. Ideo quod aliquis vult volũtate antecedente non vult simpliciter, sed secũdum quid.
Quod vero vult voluntate consequente, vult simpliciter & perfecte. Ideo omnes saluantur quos vult
deus saluari, loquendo de voluntate dei æterna, simpliciter dicta. Quod ergo vult deus omnes saluari his
modis declarat Apostolus, [VNVS enim deus est] vtpote in essentia simplex, & in personis trinus, qui
est trinitas superbenedicta, vnus verus, simplicissimus deus. [VNVS est & mediator] id est, reconciliator
& sequester [DEI] trinitatis [ET hominum homo Christus Iesus] cum vtroque extremo conueniens,
cum deo secundum naturam diuinam, & cum hominibus, secundum assumptam humanitatem. Estque
Ephe.2. mediator dei ac hominum, proprie loquendo, nec vt deus neque vt homo, sed vt deus homo, seu deus
Coloss.1 incarnatus. Sic quippe competit ei & satisfacere seu reconciliare, & idoneitas vel efficacia reconciliandi.
Quorum primum conuenit ei ratione assumptæ naturæ: secundum vero ratione deitatis vnitæ, ex qua
opera & pœnæ Christi hominis infinitam quodammodo dignitatem & efficaciam sortiuntur, in tantũ
vt minima gutta sanguinis eius fuisset sufficientissima ad totius humani generis liberationem, [QVI]
Christus [DEDIT] id est, sponte & charitatiue obtulit, [REDEMPTIONEM] id est, in causam &
pretium nostræ redemptionis, [SEMETIPSVM pro omnibus] tanquam ad sufficientiam. [CVIVS
testimonium] id est, assertio seu prædicatio, vtpote testimonium, quod vel prophetę prębuerũt de Chri G
sto venturo vel Apostoli de ipso iam passo & glorificato, [SVIS temporibus] id est, diebus à deo præ-
ordinatis, [CONFIRMATVM est] id est, impletum, & verificatum atque per signa diuina probatum,
videlicet in die sancto Pentecostes adueniente spiritu sancto, & Apostolis Christi resurrectionem prędi
cantibus, ac diuersa miracula operantibus. Vnde scriptum est, Illi profecti prædicauerunt vbique domi-
Act.2 no cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. [In quo] id est, ad cuius testimonij perhi
Marci.16. bitionem seu prædicationem, [POSITVS] id est, diuinitus institutus & factus, [Sum ego prædicator
& apostolus. Veritatem dico in Christo, & non mentior] ista dicendo qui sum [DOCTOR gentium in
fide] catholica, [ET veritate] euangelicę legis. ¶ Insuper docet Apostolus modum orandi in specia-
Act.9 li primo quantum ad viros. [VOLO ergo] id est, quoniam doctor sum gentium, volo [VIROS orare]
Galat.1 id est, decentia petere à deo, [In omni loco] opportunitate adepta, & non solum in ecclesia materiali,
[LEVANTES puras manus] i. sancta desideria cum corporalium manuum extensione ad deũ pro deuotio-
ne ardentiori excitanda: si tamen fieri possit secretè. Coram aliis nanque singularitas est vitanda. Multũ
autem confert corporalium manuum eleuatio ad superna pro interiori eleuatione prouocanda. Propter
quod per prophetam dicitur, Leuem9 corda nostra cum manibus ad dominum in cœlos. Et rursus apud
alium, In nomine tuo leuabo manus meas. Itemq;, Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum,
[Sine ira] in proximum.i. appetitu vindictæ, & animæ cõmotione. Vnde in ecclesiastico legitur, Homo
homini seruat iram, & à deo quærit medelam. Quis exorabit pro peccatis illius? [ET disceptatione] id H
Thren.3 est, hęsitatione quantum ad deum, non dubitantes de exauditione. Dummodo orent sicut oportet, vide-
Psal. 62 licet salubriter, perseueranter, & pro seipsis. Cum plena ergo fiducia est orandum. Quis enim inuoca-
Psal. 140 uit deum, & despexit eum? Ideo per Iacobum dicitur, Postulet in fide nihil hæsitas. [SIMILITER
Eccl.28 & mulieres] volo vos orare, sicut de viris prædixi cum manuum purarum leuatione, sine ira & disce-
Eccl.2 ptatione existentes, [In habitu ornato] id est, veste decente non curiosa, [CVM verecundia] quæ est
passio laudabilis, cum sit timor de re turpi secundum Damascenum. Hinc scriptum est, Gratia super gra
Iacob.1 tiam mulier sancta & pudorata & tacita. Et rursus, Fallax gratia, & vana est pulchritudo. Mulier timens
dominum ipsa laudabitur. [ET sobrietate] ne sint gulosæ, [ORNANTES se non intortis] hoc est, crispa-
tis [CRINIBVS, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod docet mulieres] illo ornentur, il
ludque faciant, [PROMITTENTES] hoc est, firmiter proponentes, vel deo vouentes, vel foris veraciter osten
Damasce. dentes, [PIETATEM] i. religiosam benignitatem, seu Christianã religionem, [ET misericordiam per opera
Prou. 10 bona] i. virtuose viuẽdo. Hoc & Petrus in prima sua docet canonica, Mulierum sit non extrinsecus capil
Prou. 31 latura, aut circundatio auri, aut indumenti, vestimentorum cultus, sed qui absconditus cordis est homo in
incorruptibilitate quieti & modesti spiritus. [MVLIER in silentio discat] hoc est, silenter instruen-
tem seu prædicantem aduertat, præsertim in ecclesia, [CVM omni subiectione] interiori ac exterio-
1. Petri.3 ri, id est, cum perfecta humiliatione. [DOCERE autem] viros in publico seu in ecclesia, [MVLIE-
RI non permitto] quia communiter ratio debilis est in fœminis, suntque nimis loquaces, & ad va-

A ditatem procliues.sermo quoque earum luxuriam potius incitat sæpe,quàm deuotionē.Iuxta illud,Colloquium mulieris quasi ignis exardescit. Veruntamen mulieres in suis conuentibus seu domibus docere possunt personas sibi subiectas,[NEQVE] permitto mulieri,[DOMINARI in virum] hoc est, proprium maritū,[SED esse in silentio]eum sint pronæ ad vitia locutionis.Ideo debet esse viro subiecta. Eccl.9
[ADAM enim primus formatus est]id est,à deo ante mulierem creatus,[DEINDE Eua]de latere viri. Gen.1
[Et Adam non est seductus] à serpente,credendo vera esse quæ dixerat serpens, videlicet. Quacunque die comederitis,eritis sicut dij [MVLIER autem seducta in præuaricatione fuit]id est,decepta promissio ne serpentis dicentis, Nequaquam moriemini,sed eritis sicut dij.In tantum vt de prohibito fructu comederit.Vnde Adam interrogatus à deo.non dixit,Mulier seduxit me,sed dedit mihi,& comedi. Illa vero, Serpens,inquit,decepit me,& comedi.Adam enim multo sapientior atq; perfectior erat vxore,vnde nequaquam putauit verba dei esse mendosa.Seductus tamen fuit in hoc quod propter amorē coniugis mā ducauit de vetito fructu,nec putauit transgreßionem suam tam grauiter puniendam,[SALVABITVR autem].i.salutis augmentum merebitur & sortietur mulier, [PER filiorum generationem] corporalem vel spiritualem. Nam actus matrimonij meritorius est,si eum debitis circūstātijs exerceatur, videlicet propter prolem diuino cultui deputandam. Spiritualis quoque generatio quæ est instructio,correctio & educatio in virtutibus,multum meritoria est matri, [SI permanserit in fide]catholica[ET dilectione spirituali,ne amor carnalis in ea præualeat, [ET sanctificatione]id est,sancta conuersatione,præsertim vitando alterius viri pollutionem[CVM sobrietate]temperanter viuendo . Immoderatio enim cibi ac potus plurima vitia parit in fœminis. Gene.2 Gen.3 Ibidem.

B

CAP. III. [FIDELIS sermo,Si quis episcopatum desiderat,opus bonum desiderat.]

ARTICVLVS TERTIVS.

EINCEPS Apostolus instruit Timotheum de ordinatione ministrorum ecclesiæ[FIDELIS]hoc est,verus & gratus est,[SERMO]qui subditur.f. [SI quis episcopatum desiderat] i.Episcopus fieri cupit,]OPVS bonum].i.sanctum officium[DESIDERAT]sed non bene desiderat.Nō enim licere videtur ad episcopatum anhelare, nisi forte ex speciali inspiratione spiritus sancti. Quanuis enim episcopatus sit dignitas magna , habet tamen summum laborem,& maximam solicitudinem sibi annexam,ita vt potius appelletur opus ꝙ dignitas.Et si quis episcopatū licite cupit,nō propter dignitatē,sed propter administrationem eum cupit, optās prodesse non præesse.¶Denique nomē episcopi proprie sumptū significat opus,nō dignitatē. Dicitur enim ab ἐπὶ quod est supra,σκοπὸς intentio,quasi saluti gregis superintendens. Quidam probabiliter asserunt hoc loco per episcopatum intelligi sacerdotium. Nam de diaconis statim subiungitur. Non autem apparet,quod Apostolus de sacerdotio conticuisset,tantumque ordinem transiluisset,nisi in nomine episcopatus includeretur.Ne autem quispiam pronus sit ad episcopatum desiderandum,declarat Apostolus, qualem oporteat esse episcopum,quatenus episcopatū nemo affectet,nisi virtutibus honestis ornetur.Oportet ergo,si res digne & fructuose agatur,[EPISCOPVM]iam creatum,vel eum qui ad episcopatum promouetur,[SINE crimine esse]. i.sine magno perseueranti seu notabili vitio:ne increpanti dicatur, Medice cura teipsum. [VNIVS vxoris virū]Circa hoc Hieronymus & Augustinus dissentiūt.Hieronymus enim affirmat,ꝙ oportet eū nō habuisse,nisi vnā vxorē post baptismū,ita ꝙ nō obest,si ante baptismum aliā habuit,eo ꝙ baptismus irregularitatē tollat. Augustinus tenet oppositum , quia baptismus non sacramēta relaxat,sed crimina,[SOBRIVM]in victu,ne grauetur cor eius crapula vel ebrietate. Vnde in Leuitico dominus ait ministris synagogæ, Aaron.f.& filiis eius, Vinū & omne quod inebriare potest nō bibes tu,& filij tui,quando intrabitis in tabernaculū testimonij,vt habeatis scientiā discernēdi inter sanctū & pollutum[PRVDENTEM]in agendis & dandis cōsilijs:[PVDICVM]in exteriori apparatu: [HONESTVM,ornatum]probitate morum:[HOSPITALEM]alios,maximè pauperes clementer hospitādo:[DOCTOREM]id est,eruditum & agilē ad docendū:[NON vinolentum]ne corpus eius ad libidinē concitetur, [NON percussorē].i.bellicosum,vel ex impatiētia verberantē.[SED modestum]hoc est, in omnibus ordinatū:[NON litigiosum ne verbis cōtendat. Honor enim est homini, qui separat se à lite. Et vbi zelus & cōtentio,ibi incōstātia & omne opus prauū:[Nō cupidū] ne propter munera peruertat iudiciū,vel acceptor sit personarū:[Suæ domui præpositū].i.propriā familiā digne regentē. Virt⁹ nāq; & vitiū familiæ,redūdāt in patrēfamilias. Quales enim rector tales & subditi[FILIOS habētē subditos] sibi & deo[In omni castitate].i.cōtinētia quæ omni Christiano necessaria est.[SI quis aūt domui suæ] .i.domesticis proprijs[Nescit preesse,quomodo ecclesię dei diligentiam habebit?].i.qualiter toti congregationi fideliū eum debita solicitudine prouidebit? Q d. Nequaquam, cum istud sit maius & laboriosius illo[Non neophytum].i.nouiter conuersum,]Ne in superbiam elatis]id est,tumore elationis inflatus ex subita promotione se reputans aliis perfectiorem,& ecclesiæ prænecessarium [In iudicium]. i. reprobationem seu pœnam[Incidat diaboli]qui ob suam elationem dānatus est. [OPORTET autem & testimonium habere bonum,& ab his qui foris sunt].i.infidelibus & mundanis hominibus,hoc est, tanta vir tutum excellentia necesse est eum fulgere,vt etiam à peruersis laudetur, ita vt nemo valeat reprehendere eum,sicq; facilius extranei à fide seu vita laudabili eius prædicationi cōsentiāt, [VT non in opprobriū incidat].i.contēptum,videlicet ne quis eum despiciat[ET in[LAQVEVM diaboli]. i . aliud quodcunque peccatū,quo dæmō capit atq; illaqueat animā peccatricē.¶Insuper de statu & qualitate diaconorū subdit Apostolus,[Diaconos similiter]oportet esse[PVDICOS,nō bilingues]id est,duabus loquelis vtētes,videlicet aliter in præsentia,atq; aliter in absentia loquētes.quales sunt adulatores,simulatores, & seminatores discordię. Vnde in Ecclesiastico legitur,Susurro & bilinguis maledictus,multos enim turbauit pacē habentes.Talibus dicit Iacobus,Purificate corda duplices animo,[Non multo vino deditos]id est, Matt. 20 Tit.1 Luc.4 Hierony. August. Luc.21 Leuit.10 Tit.1 Prou.20 Iacob.3 Eccl.10 Esa.14 Ephe.4 Eccl.28 Iacob.4

C D

Prou.20 non vinolētos & ebriosos, ne sint mēte obtusi,indiscreti,ac lubrici,quoniam scriptum est,Luxuriosa res E
est vinum,& tumultuosa ebrietas:qui his delectatur,non erit sapiens,[NON turpe lucrum]hoc est,tem
porale commodum[SECTANTES]vel non vilius ementes & carius vendentes. Turpe est enim huic
professioni quæstubus studere,[HABENTES mysterium fidei].i.secreta fidei cognoscentes[IN con-
scientia pura]videlicet ne de sua scientia extollantur,vel secreta fidei curiose scrutentur.[ET hi aūt]hoc
est,diaconi & episcopi[PROHIBENTVR primum]hoc est,antequam promoueantur , examinantur,
si idonei sint,[ET sic] probati & approbati [MINISTRENT] in suis officiis [NVLLVM crimen]
Supra.2 hoc est,mortale peccatum [HABENTES.Mulieres similiter] oportet esse [PVDICAS] hoc est, ve-
recundas,honestas,foris compositas,[NON detrahentes,sobrias] Ebrietas enim pręcipue obest eis,cum
sint debiles in rationis iudicio,[FIDELES in omnibus] articulis fidei, vel in omnibus dictis & factis.
[DIACONI sint vnius vxoris viri].i.vltra vnam vxorem non habeant propter sacramentū.Sunt enim qua
si vicarij sponsi cœlestis,cuius sponsa,puta ecclesia,vna est.Tēpore autem apostoli licuit episcopis,pres-
byteris atque diaconis vnam habere mulierem,qua defuncta ad castitatem tenebantur. Nunc vero ex
ordinatione summi pontificis ad perpetuam castitatem tenentur. [QVI] diaconi, [FILIIS suis bene
præsint & suis domibus].i.familiis tā in spiritualibus q̄ in temporalibus.Qui enim bene ministrauerint]
In minoribus officiis atque ordinibus,[GRADVM sibi bonum acquirent].i.ad altiorem statum & ordi F
nem promouebuntur ad propriam & aliorum salutem,[ET multam fiduciā].i.spem magnam de futura
beatitudine.Fiduciam inquam,[In fide]fundatam, [QVAE]fides est,[In Christo Iesu] sicut in datore
confirmatore & præmiatore.[HAEC tibi scribo sperans me venire ad te cito] à Laodicia ad Ephesum.
[SI autem tardauero]tunc scribo,[VT scias]interim ex doctrina huius epistolæ,[QVOMODO opor
teat te in domo dei].i.in grege fidelium tibi cōmisso, [Conuersari] omnibus & singulis salubriter præsi-
dendo,exemplariter te habendo,& vnicuique proportionatam doctrinam imprimendo, [QVAE] do-
1.Petr.2 mus, [EST ecclesia dei viui] congregatio Christianorum,ecclesia vtique non ex vilibus saxis,sed viuis
constructa lapidibus.Estque[Columna & firmamentum veritatis].i.veritatem euangelicam fortiter por
tat infirmosque sustinet,& vacillantes confirmat,tanquam firmamentum seu fulcimentum nutantiū in
fide aut moribus.[ET manifeste magnum est]in ecclesia[PIETATIS sacramentum]idest,verbum dei
Infra.6 incarnatum in cordibus fidelium habitans.Quod dicitur sacramētum.i.sacrum secretum seu res occul-
Esa.45 ta,quia secūdum diuinam naturam inaccessibilem habitat lucem.De quo Esaias,Vere,inquit, tu es deus
Ioan.1 absconditus.Dicitur etiam sacramentum pietatis,tanquam origo & fons totius misericordiæ,sanctæ re-
Esa.52 ligionis & cultus diuini, [QVOD]sacramentum, [MANIFESTATVM est]. i.visibiliter apparuit hominibus,
Ibidem. [In carne]assumpta.Verbum enim caro factū est,& habitauit in nobis.Vnde apud Esaiā testatur,Sciet G
Psal.23 populus meus nomen meum in die illa : quia ego ipse qui loquebar,ecce assum.Et iterum,Simul lauda-
Esaiæ.63 bunt,quia oculo ad oculum videbunt,cum conuerterit dominus Sion,[IVSTIFICATVM est]id est,iu
stum ostensum quantum ad deitatem,vel iustum effectum secūdum humanitatem,[In spiritu] hoc est,
per operationem spiritus sancti,testimonium perhibentis de Christo,& animā eius omni sanctitate im-
plentis,[APPARVIT angelis]præsertim in ascensione,quando dixerunt, Quis est iste rex gloriæ? Et,
Psal.18 Quis est iste qui venit de Edom?[PRAEDICATVM est]per apostolos[Gētibus]vniuersis.In omnē
Esa.52 enim terram exiuit sonus eorū.Vnde propheta,Parauit, inquit,dominus brachium sanctū suum in ocu-
lis omnium gentium, [CREDITVM est mundo].i.homines per fidem receperunt hoc sacramentum,
Psal.97 credēdo in Christū.Iuxta illud in Psalmo,Viderunt omnes termini terræ salutare dei nostri, [ASSVM-
Marci.16 PTVM est in gloria]hoc est,in ascensione ad patris dexteram eleuatum atq; collocatum est,prout apud
Marcum legitur,Dominus Iesus assumptus est ab eis,& sedet ad dexteram patris.

CAP. IIII. [SPIRITVS autem manifeste dicit,quia in nouissimis temporibus
discedent quidam à fide.]

ARTICVLVS IIII.

Gregor. QVONIAM iacula præuisa minus feriunt,prænunciat Apostolus mala ecclesiæ
euentura,vt cū venerint minus turbētur fideles:[SPIRITVS aūt manifeste dicit]
.i.spiritus sanctus nobis euidēter reuelat, [QVIA in nouissimis tēporibus] maximè
circa aduentū Antichristi,[Discedent quidā]etiam famosi & magni,[A fide catho H
lica.]A qua nō corpore,sed corde disceditur,sicut & corde creditur,[Attēdentes spi
Rom.10 ritibus erroris].i.animabus hominū errantium,seu dæmonibus ad errorem ducenti
bus,qui in veritate non steterunt,[ET doctrinis dæmoniorū] quas dęmones per se
Ioan.8 ingerunt cordibus peruersorum,vel per hæreticos proponunt eas simplicibus, [In hypocrisi]id est,in si
mulata sanctitate[Loquentium mendaciū]dæmonia enim,id est, dæmone informati loquuntur falsa cū
simulata sanctitate vt sibi credatur. De quibus dicit in Euangelio Christus, Attendite à falsis prophetis
Mat.7 qui veniunt ad vos in vestimentis ouiū,intrinsecus autē sunt lupi rapaces, [CAVTERIATAM]id est,
læsam seu vitiose corruptam,[Habentium suā conscientiā,prohibentiū nubere]quasi matrimoniū nō es-
set sacramentū atq; diuinitus institutum.Iubentiū etiam[Abstinere à cibis quos deus creauit] quo ad pri
mordialem materiā,[AD percipiendum eos]id est,ad vescendū,[CVM gratiarū actione]Creauit inquā
Rom.14 eos,fidelibus & his qui cognouerunt veritatē]id est,ad sustentationē credentiū,[QVIA omnis creatu-
1.Cor.6 ra dei bona est]in sua natura,[ET nihil reiiciendum]à manducāte,[QVOD cum gratiarum actione per
cipitur]id est,nullus cibus spernendus est,tāquam in sua natura nociuus,qui comedi potest aut soler,cū
gratiarum actione. Nā licet fideles à certis cibis & potibus interim abstineāt, hoc tamen non faciunt ea
ratione qua fiebat in veteri testamento,sed ob corporis castigationem. [Sanctificatur enim per verbum
dei]id est,verbo seu filio dei cibus benedicitur ne fit nociuus sed vtilis. Christus quoq; seu verbū dei suo
aduentu cibos in lege prohibitos fecit licitos,sicque sanctificauit eos. [ET orationem] id est , per ora-

A tionem hominũ instrumentaliter, qui sua prece obtinent à filio dei sanctificationem ciborũ. [HAEC] documenta, [PROPONENS fratribus] per modũ exhortationis seu iussionis, [Bonus eris minister] .i. fructuosus prælatus, laudabilisque vicarius [CHRISTI Iesu] populum eius efficaciter instruẽdo, [Enutritus] id est, spiritualiter educatus ac fotus, [VERBIS fidei & sanæ doctrinæ]. i. verbis sacræ scripturæ pertinentibus ad fidem sacrã, euangelicãque doctrinã. Hęc verba animã nutriũt. Iuxta illud, Nõ in solo pane Deut. 8
viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore dei [QVAM] doctrinã, [ASSECVTVS] id est, adeptus [ES] per illuminationem diuinam & meã instructionem. [Ineptas autem] hoc est, inconuenientes, Mat. 4
quibus nec fides nec virtus ædificatur, [ET aniles fabulas] quales solent recitari à vetulis [DEVITA] Tit. 1
Vnde apud Petrũ quoq; habetur, Nõ indoctas fabulas secuti, notã vobis fecim⁹ domini nostri Iesu Christi virtutẽ [EXERCE aũt teipsum ad pietatẽ] .i. ad interiorẽ cultũ latriæ & religionẽ internã veri dei, ad cõpassionẽ fraternam, & benignitatẽ cordialẽ. [NAM corporalis exercitatio ad modicũ vtilis est] id est, exteriora ista exercitia ac instrumẽta virtutũ, videlicet abstinẽtię ieiunia, vigilię, disciplinę per se parũ proficiunt, nisi in interioribus anima verè virtuosa ac pia reddatur. Vnde nõnulli in his corporalibus exercitiis se fatigãtes, in charitate & pietate, ac interiori perfectione parũ proficiunt: quia nõ ordinãt prudẽter & indesinenter media ista ad puritatẽ internã. [Pietas autẽ] præfata [AD omnia] id est, ad omnẽ gratiã promerendã, & ad propriã ac aliorũ salutẽ procurandam, [VTILIS est promissionẽ] id est, promissam mercedẽ [HABENS vitæ quæ nunc est] .i. vitæ præsentis. Nũc enim pietati promittitur sufficiẽtia tẽporaliũ, & abũdantia spiritualiũ gratiarũ, [ET futuræ] vitę in patria, in qua merces pietatis est vita seu bea 2. Petr. 1

B titudo æterna, quẽadmodũ ait Saluator, Centuplũ accipiet, & vitã æternã possidebit. [FIdelis sermo & Mat. 19
omni acceptione dignus] est, quẽ de laude pietatis iã intuli. [In hoc enim] sermonẽ, id est, propter huius sermonis veritatem, [Laboramus] in interioribus & exterioribus exercitiis pietatis, [ET maledicimur] à peruersis quasi iniquè agentes. Sed ideo constanter laboramus, & omnia æquanimiter toleramus,
[Quia speramus in deũ viuum] id est, sperãdo in deũ tendimus, expectãdo futurã felicitatẽ ab eo, quę tãta est, vt non sint cõdignæ passiones huius tẽporis ad eã, [Qui est saluator omniũ hominũ, maximè fide Roma. 8
lium] trinitas quippe supergloriosa est saluator principalis, quæ per Christi mysteria nos redemit. [ET si- Act. 10
cut Christus vocatur dominus omniũ quoad sufficientiã, electorũ vero quantũ ad efficiẽtiã: sic deus trinitas est saluator omniũ per sufficientiã, fideliũ vero fide & opere est saluator per efficientiã, quos ad salutẽ perducit cœlestẽ. [Præcipe hæc] quæ de fabularũ inaniũ vitatione, & pietatis exercitatione tibi iam iussi, subditis suis [ET doce] eos, si qui eorũ hæc nesciant. ¶ Deinde docet prælatum à suis subditis honorandum. [Nemo adolescentiã tuã] id est, te adolescentẽ [Contẽnat] paruipendẽdo verba tua ac iussa ꝓpter adolescentiã tuã, quasi inexpertus sis & imperfectus. Et vt hoc alij diligentes obseruent, oportet vt vita & moribus annos tuos excedas, habẽdo te mature in omnibus. Ideo subditur, [Sed esto exemplum Ioan. 13
fideliũ in verbo, in cõuersatione, in charitate, in fide, in castitate] id est, in his omnibus habe te exẽplariter & syncere, quatenus loquendo, operãdo, diligendo, credendo, seu opera charitatis ac fidei ostendendo, &

C caste viuendo, alios ædifices, & similes tui efficias. [Dum venio] ad te videlicet interim, & tunc [ATTENDE lectioni] sacræ scripturæ, in qua spiritus sanctus cum homine loquitur, & homo quasi in speculo conspicit quid agere debeat, [Exhortationi] proximorũ [Doctrinæ] .i. informationi ignorantium, faciendo hos actus successiue ac ordinate videlicet cõgruo loco & tẽpore studendo, postmodũ exhortãdo siue docendo. ¶ Deinde hortatur Timotheũ ad diligentẽ sui officij executionem. [Noli negligere] id est, per pigritiã perdere vel dissimulare, & ab operibus bonis suspendere [Gratiã] gratũ facientẽ, seu gratis datam, id est, supernaturale donũ spiritus sancti, seu ordinẽ episcopatus, [Quæ data est tibi] à deo [Per Prophetam] id est, propheticã reuelationẽ mihi de te factã, qua mihi ostẽsum est te vtiliter executurũ episcopale Act. 19.
officiũ. Quæ etiã gratia data est tibi, [CVM impositione] .i. per impositionẽ [Manuũ presbyterij] id est, manuũ mearũ, qui te ordinaui episcopũ, per quã impositionẽ presbyteriũ seu sacerdotiũ tibi collatũ est cũ gratia sacramẽtali quæ confertur in sacramentis euangelicæ legis. Vel, ponit abstractũ pro cõcreto, videlicet, presbyteriũ pro presbytero. ¶ Deinceps admonet Timotheũ ad seriosam obedientiam eorũ, quæ Prou. 7.
ipse scribit & mandat ei. [Hæc] quæ tibi præcepi [Meditare] quemadmodũ apud Sapientem dicitur, Serua mandata, & legem quasi pupillam oculi tui. Liga eam in digitis tuis, & in tabulis cordis tui scribe

D eam, [In his esto] occupatus per obedientiam, [VT profectus tuus] in sancta conuersatione, [Manifestus sit omnibus] ad ædificationem eorum & gloriam dei, non ad tuum præconium. [Attende tibi] Eccl. 14
primum, vt viuas sicut decet episcopum, [Et doctrinæ] id est, deinde intende instructioni gregis tui. Luc. 9
Qui enim sibi ipsi nequam est, cui bonus est? Et quid proficit homo si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat? Hoc etiam in Actibus ait Apostolus, Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo posuit Act. 20.
vos spiritus sanctus episcopos. [Insta in illis] diligenter vacando tibi & aliis. [Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies] hoc est, beatitudinem promereberis, [Et eos qui te audiunt] non solum auribus corporis, sed etiam cordis, saluos facies accidenter cooperatiue ac instrumentaliter.

CAP. V. [Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.] ARTIC. V.

P RAETEREA docet Apostolus modũ docẽdi in speciali, quatenus vnusquisq; instruatur secundum status sui decentiam. [SENIOREM] ætate & moribus [NE increpaueris] arguẽdo eũ duris sermonibus, ne ad indignationem concitetur, & quia non decet nisi forte ad exercitandum, vel ad aliorum ædificationem, sicut frequẽter viri sancti sanctissimos seniores dure increpasse leguntur, [SED obsecra vt patrem] id est, humiliter atq; simpliciter admone eũ, vt indecẽtia corrigat in seipso, vel aliis. Tamen (vt ait Gregorius) seniores leues & vitiosi durissime arguendi sunt. Vn-

Sap. 4 piente ait, Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata, sed ætas senectutis E
Leuit. 19 vita immaculata. De tali sene in Leuitico legitur, Coram cano capite consurge, & honora personam senis, [IVVENES] obsecra ad proficiendum in bonis, & abstinendum à malis, [VT fratres] vt tua humilitate & charitate molliti atq; compuncti citius acquiescant, [ANVS] id est, vetulas obsecra hoc modo [VT matres] tuas spirituales, vel sicut decet matres rogari à filiis, [IVVENCVLAS] obsecra, [VT sorores in omni castitate] ita vt nullo modo habeas te ad eas petulanter, impudice siue carnaliter. [VIDVAS honora] ministrando eis necessaria vitæ, si pauperes sint, vel reuerentiam solam exhibēdo, si fuerint diuites. Quod intelligo de his, [QVAE vere viduæ sunt] id est, vitam suo statui conuenientem ducunt tanquam separatæ à solatio amoreque seculi, sicut destitutæ sunt à solatio viri. Denique de diuitibus viduis subditur. [SI qua autem] id est, aliqua, [FILIOS aut nepotes habet] eius educatione & instructione egentes, [DISCAT primum] id est, antequam alienis præficiatur, [DOMVM suam] hoc est propriam familiam, bene [REGERE & mutuam vicem reddere parentibus] suis, si viuant, quatenus, sicut ab eis nutrita est, sic nutriat eos: si fuerit opportunum. [QVAE autem vere vidua est] secundum sensum prætactum, [ET desolata] id est, pauper & sola, non habens familiā, [SPERET in deo] i. totam suam fiduciam in deo constituat, certa quod ecclesia sibi de necessariis prouidebit, [INSTET obsecrationibus & orationibus nocte & die] id est, competentibus horis diurnis atq; nocturnis, totaliter occupādo se in diuinis, orādo pro seipsa ac aliis quorum eleemosynis sustētatur, vt sic vacet diuinis. Si ergo agendum est viduæ, [NAM quæ in deliciis est] id est, vidua carnaliter viuens & mundi delitias quærens, [VIVENS] vita naturæ [MORTVA est] vita gratiæ carendo, propter peccatum mortale. De qua morte F

1. Cor. 7

Matt. 8 ait in Euangelio Christus, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, [ET hoc præcipe] viduis, [VT irreprehensibiles sint] delicias corporales & magna ac notabilia peccata vitando. Quod autem vidua diues vel valens, propriam domum regere debeat, patet ex hoc. [SI quis autem suorum] propinquorum [ET maxime domesticorum] vt sunt parentes & filij, [CVRAM non habet] eos regendo seu nutriendo, [FIDEM negauit] bona fidei omittendo, quamuis ore non exprimat: sicut de quibusdam testatur

Tit. 1 scriptura, Dicunt se nosse deum, factis autem negant. [ET est infideli] qui nondum veritatem fidei audiuit, [DETERIOR] saltem quantum ad aliquid, vel cæteris paribus. Agit enim contra Christum qui

Ioan. 19. in cruce suspensus, de matre sua solicitus fuit, commendans eam discipulo. Propter quod etiam Petrus,

2. Petri. 2 Melius est (inquit) viam iustitiæ non cognoscere, quàm post agnitionem conuerti retrorsum. ¶ Deinde docet, quales viduæ sint eleemosynis ecclesiæ sustendandæ. [VIDVA eligatur] id est, talis vidua suscipiatur ab ecclesia sustentanda, [NON minus sexaginta annorū] id est, quę ad minus sexagenaria sit. Talis nanque caret signo suspitionis, eo quod in tanta ætate extinctus sit feruor libidinis, idcirco secure nutritur à ministris ecclesiæ, [QVAE fuerit vnius viri vxor] duntaxat, quod est signum continentiæ. Debet enim vnius tantum viri vxor fuisse propter sacramētum copulæ Christi & ecclesiæ, quæ est vnius cū vna, videlicet Christi cum sponsa sua ecclesia, [IN operibus bonis] id est, de laudabili sua pręterita cōuersatione [TESTIMONIVM habēs] à fide dignis. De quibus operibus subditur, [SI filios] suos [EDVCAVIT] in cibis ac moribus, [SI hospitio recepit] peregrinos ac pauperes, [SI sanctorum pedes lauit] præsertim prædicatorum vndique discurrentium, quos in primitiua ecclesia periculosum erat recipere, [SI tribulationem patientibus] hoc est, afflictis, captiuis, oppressis, atque similibus, [SVBMINISTRAVIT] necessaria tribuendo, vel obsequium impendendo, [SI omne opus bonum] ad se pertinens, [SVBSECVTA] per operationem assiduam. [ADOLESCENTIORES autē viduas] quæ nondum sexaginta annos sortitæ sunt, [DEVITA] id est, non eas suscipias ecclesię eleemosynis sustentandas, nec votū continentiæ vsqueadeo ab eis requiras, propter vitanda pericula. Talium enim sanguis feruet, nec lubricæ ætati facile est credendum. Ideo autem vitandæ sunt [CVM enim luxuriatæ fuerint] luxuriose, gulo- G

2. Cor. 11 se, seu delitiose viuendo post continentiæ votum, [In Christo] id est, quasi honeste ac licite, [Nubere volunt] non arbitrantes hoc esse culpabile, eo quod excæcata sit ratio earum concupiscentiis carnis, [HABENTES damnationem] id est, causam damnationis ęternę. videlicet mortale peccatum, [QVIA primā fidem] hoc est, continentiæ promissionē, [IRRITAM fecerunt] id est, violauerūt. Promittentibus nanq; castitatem non solum nubere, sed & velle nubere, est damnabile. [SIMVL autem] id est, vnà cū peccatis H
iam memoratis [ET otiosæ] existentes [DISCVNT circumire domos] aliorum, hinc inde vagando [Nō solum otiosæ] quoniam otiositas non est diu sola, sed parit alia vitia, [SED & verbosæ & curiosæ.] Verbositas enim & curiositas ex otiositate nascuntur, [Loquentes quæ non oportet] id est, illicita & nociua. Minus dicit, & maius significat. [VOLO ergo] per modū consulentis, [Iuniores] viduas, quæ castitatem nō promiserunt, [Nubere, filios procreare, matresfamiliâs esse] id est, domum propriam regere, [Nullam occasionem dare aduersario] id est, infideli seu impio, [MALEDICTI gratia] hoc est, ad maledicendū seu detrahendum, cui gratum & iucundum est, habere aliquid contra fideles, vt possit obloqui eis. Idcirco autem hæc consulo. [IAM enim quædam] viduæ adolescentiores post voti emissionem [CONVERSAE sunt retro satanam] id est, à proposito castitatis ceciderunt rursus nubentes, & dæmonis prauitatem sequentes. [SI quis fideles habet viduas] adolescentes in domo sua, [SVBMINISTRET illis] necessaria vitæ, [ET non grauetur ecclesia dei] eas alendo, [VT his quæ vere viduæ sunt] & annosæ, de quibus iam dictum est, [SVFFICIAT] quod habet ecclesia, scilicet vt valeat eas sustentare.

¶ Insuper agit Apostolus de presbyterorum honore. [QVI bene præsunt presbyteri] id est, qui gregem suū digne custodiunt, [DVPLICI honore digni habeantur] i. præ cæteris copiosius honorent. Potest autem per duplicem honorem intelligi obedientia & substentatio. Nam subditi presbyteris obedire, & stipendia vitę prębere tenentur. In patria quoque duplici honore digni habentur, videlicet aureæ atq; aureolæ [Maxime qui laborant in verbo & doctrina] id est, illi presbyteri potissimum digni sunt dupli-

A ei honore, qui instant verbo exhortationis quãtũ ad scientes, & doctrinæ, id est, instructioni ignorantium. Quòd autẽ à subditis sint alendi, probat Apostolus authoritate scripturæ. [DICIT enim scriptura, Nõ infrenabis os boui triturãti] .i. prædicatori nõ subtrahes necessaria vitæ. [ET, Dignus est operarius mercede sua.] Hoc est quoq; superius dictũ atq; expositũ. Nõ ligabis os boui triturãti. [ADuersus presbyterũ noli accusationẽ recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus] fide dignis. Presbyteri enim cũ habeãt alios corripere, facile aduersarios acquirũt. Veritas enim parit odiũ. Et vt Salomõ profitetur, Nõ amat pestilens eũ qui se corripit. Ideo nõ est accusatio cõtra presbyterũ admittenda, nisi sub duobus testibus vt minimũ, vel tribus. Et etiã propter dignitatẽ sui gradus seu ordinis, cũ sit Christi vicarius. [PECCANTES autẽ] testimonio testiũ cõuictos, vel aperte excedẽtes, [CORAM omnibus argue.] Publica nãq; peccata, publice arguẽda sunt, [VT & cæteri] superiores ac inferiores [TIMOREM habeãt] .i. argui & peccare formident. Si vero peccatũ sit occultum, primo occulte arguendus est reus: iuxta illud, Si peccauerit in te frater tuus, corripe eũ inter te & ipsum solũ. [Testor] id est sub testimonio dico, teq; adiuro [CORAM deo] patre, [ET Christo Iesu] filio eius [ET electis] id est, sanctis [ANGELIS, vt hæc] dicta atq; dicenda [CVSTODIAS] non solũ memoriter, sed etiã efficienter, [SINE præiudicio] id est, prædiscussione seu præcedẽti discretionis iudicio, [NIHIL] notabile [FACIENS in aliã partẽ declinãdo] id est, à via institiæ recedendo ad partẽ contrariã. Vnde in Ecclesiastico legimus, Fili, sine cõsilio nihil facias, & post factum non pœnitebis. Iob quoq;, Causam, inquit, quam ignorabã, diligentissime inuestigabã. [MANVS nemini cito imposueris] aliquẽ facile ordinando, sed prius examina eũ, [NEQVE communicaueris] per consensum [PECCATIS alienis. Teipsum castum custodi] cõtinẽter viuendo, quod maxime decet prælatũ ecclesiæ. [NOLI adhuc aquã bibere] sicut diu fecisti, [SED vino modico vtere propter stomachũ tuũ] vini calore indigentẽ. In quo stomacho est sedes ægritudinis, & principiũ digestionis, [ET frequẽtes tuas infirmitates] quæ per aquæ potationẽ augentur. ¶ Deinde ostendit Apostolus in quibus necessariũ sit præiudiciũ, seu præuiũ rationis examen. [QVORVNDAM hominũ peccata manifesta sunt] .i. euidẽter mala, quia nõ possunt bono animo fieri, sicut sunt stupra, furta, blasphemiæ, [PRæcedentia ad iudiciũ] id est, nota antequã veniãt ad rationis examinationẽ ac dijudicationẽ. Vel, præcedentia ad iudiciũ, diuinũ, generale seu particulare, quorũ vtrũq; fit post vitã præsentẽ. Talia ergo non oportet examinari, nec in talibus præiudiciũ exigitur, sed subito dijudicari possunt. Vnde iudiciũ quod ea sequitur, nõ est temerarium. [Quorundam autem] peccata [ET subsequuntur] id est, peccata aliquorum occulta seu quadam apparenti iustitia fucata sunt, ita vt non appareant mala, nisi post discussionem, ideo in eis præiudicium est necessarium vt examinentur. Vnde nec ea iudicare debemus, sed prælatorum & iudicũ est ea discutere. Vel, subsequuntur diuinum iudicium: quia non deducentur in publicum, nisi in die iudicij: quando illuminabuntur abscondita tenebrarum [Similiter & facta bona manifesta sunt] id est, aliqua opera bona, sunt aperte bona, saltem quantum ad genus operis, quanuis non ad intentionem agentis. Talia ergo examinatione non indigent, [ET quæ aliter se habent] id est, bona de quibus mox certum nõ est, an sit veraciter bona, [ABSCONDI non possunt] id est, suo tempore clare patebũt, quando à recta ratione examinantur, vel à deo iudicantur. Propter quod in Euangelio veritas loquitur. Nihil opertum, quod non reueletur: neque occultum, quod non manifestetur.

Deute.25
Lucæ.10
1.Cor.9
Terent.
Prou.13
Matt.18
B
Eccle.32.
Iob.29.
Marci.4
1.Cor.4
C
Matt.10.
Lucę.8

CAP. VI. [Quicunque sunt sub iugo serui.] ARTIC. VI.

D Escendit demũ Apostolus ad instructionẽ particulariũ personarũ. [QVICVNQVE sunt sub iugo serui] .i. qualescũq; sint serui, videlicet sapientes fideles, vel alia gratia adornati, tamẽ cũ sint subditi imperio dominorũ suorũ, [DOMINOS suos] tam bonos quàm discolos, seu infideles, [OMNI honore] duliæ, quĩ carnalibus dominis impẽdi solet ac debet, [DIGNOS arbitrẽtur] nõ inquantũ infideles & impij, cũ scriptum sit de viro iusto, Ad nihilũ deductus est in cõspectu eius malignus. Sciendũ, quod quidã docebãt libertatem omnibus Christianis esse communẽ, intendẽtes seruitutẽ reprobare, eo quod dicat Saluator, Si filius vos liberauit, vere liberi eritis: Et alibi, Ergo liberi sunt filij. Sed hæc de spirituali libertate, nõ de carnali intelligẽda sunt. Ideo cõtra hos fatur Apostolus, Ideo autem serui hoc faciant, [NE nomen domini & doctrina] hoc est, ne Christus & eius prædicatio [BLASPHEMETVR] ab impijs, tanquã sit contra leges, & dominis auferat debitã seruitutẽ. [QVI autem fideles habent dominos] id est, serui Christianis dominis seruientes, [NON contemnant] dominos tales, [QVIA fratres sunt] hoc est ob hoc quia in Christo sunt pares, quantum ad spiritualia, [SED magis seruiant] dominis suis cum debita reuerentia, [QVIA] domini [FIDELES sunt & dilecti deo, quia beneficij participes sunt] id est domini eadem beneficia gratiæ à deo receperunt atq; recipient, quæ & serui. [HAEC doce] seruos, [exhortare] eos, vt sic agat. [SI quis aliter docet,] quam ego iam docui, & [NON acquiescit sanis] hoc est veris [SERMONIBVS domini nostri Iesu Christi] quos loquitur per me, qui etiam proprio ore dixit, Redde quæ sunt Cæsaris Cæsari, [ET ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ] euangelicæ, quæ ad pietatem inducit, & lites odiumque extirpat. Talis est [SVPERBVS, nihil sciens] scientia salutari & formata: de qua dicitur à Sapiente, Dedit illi scientiam sanctorum. Vnde & Salomon, Vbi (inquit) humilitas, ibi sapientia. Et rursus, Superbus & arrogans vocabitur indoctus [SED languens] id est, cum infirmitate sui intellectus inaniter occupatus, [CIRCA quæstiones & pugnas] id est, disputationes litigiosas [Verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ] vnius in alium, [Contentiones, blasphemiæ] aduersariorũ fidei contra deum, dum audiunt aliqua rationi naturali contraria, Suspitiones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum] id est, infectam voluntat-

1.Petri.2
Psal.14
Ioan.8
Matth.17
Matth.22
Marci.12.
Lucæ.20.
Sapiẽ.10
Prou.
Ps.

Oseę.10 habentium, aduersorum à summo & incommutabili bono. De quibus propheta inquit, Diuisum est cor E
eorum, nunc interibunt, [ET qui veritate priuati sunt] id est, spiritualiter excæcati. Hominum inquam
[EXISTIMANTIVM quæstum esse pietatem] id est, opus pietatis, videlicet prædicationem ordinan-
Mich.3 dam esse ad lucrum temporale. Nam ideo prædicant, vt temporale commodum consequantur, quem-
admodum apud Michæam prophetam de quibusdam inducitur, Sacerdotes eius in mercede docebant,
& prophetæ eius in pecunia diuinabant. [EST autem quæstus magnus, pietas cũ sufficientia] id est quan-
uis pietas non sit quæstus carnalis ac temporalis, vt illi existimant, est tamen magnus quæstus, videli-
cet fructuosus, spiritualis atque æternus, quia æternam vitam meretur, estque acquisitiua omnium spiri-
1.Tim.4. tualium diuitiarum pietas ista, id est, cultus dei cum sufficientia victus ac vestium, sicut iam dictum est.
Pietas ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est & futuræ, cum qua sufficientia de-
Iob.1. bemus esse contenti. [NIHIL enim] temporalium diuitiarum [Intulimus in hunc mundum] nascendo
sicut Iob ait, Nudus egressus sum de vtero matris meæ [HAVD] id est non [DVBIVM] est, sed cer-
Psal.48 tum, [QVIA nec auferre] è mundo [QVID] talium rerum [POSSVMVS] moriendo, sicut ait Psal-
Iob. 27. mista, Homo cum dormierit, non sumet omnia. Et Iob, Diues cum dormierit, nihil secum auferet: ap-
prehendet eum quasi aqua inopia. [HABENTES autem alimenta, &] indumenta [QVIBVS tega-
mur] id est, victualium & vestimentorum competentiam, [HIS contenti simus] quantum ad appeti- F
tum temporalium rerum. Qui enim vltra procedit, inordinate se habet, & superflue agit, quoniam cor-
poralia ad spiritualia ordinantur, sicut media ad finem, ideo nõ sunt appetenda nisi ad necessitatem: vi-
delicet in tantum, quantum conferunt vel requiruntur ad spiritualem mentis profectum, quem super-
Prou.30 fluitas temporalium rerum non prouehit, sed impedit. Ideo Sapiens orabat, Diuitias ne dederis mihi,
tribue tantum victui meo necessaria. [NAM qui volunt] id est, volendo satagunt, [DIVITES fieri, inci-
dunt in tentationem] id est, diabolicam impugnationem, [ET laqueum diaboli] id est, in peccati con-
sensum, quo anima à diabolo capitur, quasi in laqueo. Tales enim cum sint auari, aliorum bona deside-
rant, alienis prosperitatibus inuident, & per vitiosa media conantur temporalia congregare, mentiendo,
Eccle.10 fallendo, &c. Ideo enim in Ecclesiastico scriptum est, Auaro nihil est scelestius, & nihil est iniquius,
Matt.19 quàm amare pecuniam. Christus quoque in Euangelio, Facilius (inquit) est camelum per foramen
Marci.10 acus transire, quàm diuitem, id est, diuitiarum amatorem intrare in regnum cœlorum. Incidunt quo-
Lucæ.18. que [ET in desideria multa] inordinata, de quibus & Iohannes, Omne (inquit) quod est in mũdo aut
1.Ioan.2 est concupiscentia oculorum, aut concupiscentia carnis, aut superbia vitæ, [ET inutilia & nociua.]
Hæc enim desideria sunt inutilia, quia non prosunt ad adipiscẽdam veram salutem. Et nociua, quoniam
gratiam dei extingunt, [QVAE mergunt] id est per modum aquarum occidunt [HOMINES] aua-
ros [IN interitum] id est, gratiæ amissionem, quæ est mors animæ, [ET perditionem] gloriæ sem-
piternæ, quæ est mors secũda ac infernalis. Hæc enim mala inferunt desideria ista. [RADIX enim o- G
Apoc.21. mnium malorum est cupiditas] plus habendi quàm expedit. Nec obstat ꝙ superbia dicitur omnis pec-
cati initium, vel etiam amor priuatus, cui maxime conuenit esse omnium vitiorum originem. Nam si-
Eccle.10 cut nullum est genus peccati quod non oriatur (vt plurimum) ex superbia: sic nullum est genus pecca-
ti quod non interdum nascatur ex cupiditate, præsertim cum ipsa quoque superbia aliquando oriatur
ex cupiditate, & econtrario. Sunt enim qui non amarent superflua, nisi per possessionem illorum puta-
rent se excellentiores esse futuros. Et sunt qui non amarent excellentiam, nisi per eam putarent se di-
tiores fieri posse. Amor autem priuatus est radix omnium horum malorum, imò simpliciter vniuerso-
rum vitiorum, [QVAM] id est, cuius cupiditatis materiam [QVIDAM appetentes errauerunt à fi-
de] vel eam negando, ne diuitijs spoliarentur, vel infideliter operando, fidei directionem non sequen-
Lucæ.8 tes [ET inseruerunt se doloribus multis] id est, varijs curis & pœnalibus solicitudinibus vitæ præsen-
tis. Nam & diuitiæ cum labore acquiruntur, cum timore possidentur, cum dolore amittuntur. Propter-
Eccle. 21. ea comparat eas Christus spinis. Pungunt enim & lacerant animam possidentis. [TU autem ô homo
Ambro. dei] id est, diuino cultui totus mancipatus, [HAEC] vitia [FVGE] iuxta illud Ecclesiastici, Quasi
à facie colubri fuge peccata. Vnde Ambrosius, Nihil tam asperum, tamq; perniciosum, quàm si vir Ec-
clesiasticus (maxime qui sublimem tenet locum) diuitijs huius seculi studeat, quod non solum sibi, sed H
etiam aliis obest, quibus contrariam dat formam, [SECTARE vero] id est, præcedentium sanctorũ
vestigia imitando operare seu tene [IVSTITIAM] reddendo vnicuiq; quod ei debetur à te, [PIE-
1.Tim.4 TATEM] quæ secundum prædicta ad omnia vtilis est, [FIDEM] catholicam, [CHARITATEM
dei & proximi, [PATIENTIAM] non tristando propter aduersa, [Mansuetudinem] non appe-
tendo vindictam propter illatas iniurias. [CERTA bonum certamen fidei] id est efficaciter milita
Iob.7 Christo, pugna pro fide, labora aduersus peccata. Militia est enim vita hominis super terram: nec coro-
2.Tim.2. natur, nisi qui legitime certauerit. [Apprehende] hoc est, adipisci conare, & toto affectu amplectere,
[VITAM æternam] id est, felicitatem cœlestem tanquam brauium tui certaminis, aliud præmium non
quærendo, [IN qua] i. ad quam, vel propter cuius adeptionem, [Vocatus es] à deo ad fidem fideique
Rom.10 certamen, [ET confessus es bonam confessionem] hoc est, fidei veritatem seu promissionem. Ore enim
confessio fit ad salutem, [CORAM multis testibus] non solum deo & angelis, sed etiam coram bonis
hominibus in tua ordinatione ac prædicatione. Hoc est, etiam propter hanc confessionem apprehende
vitam æternam, vt actio confessioni respondeat. [Præcipio tibi coram deo] id est, deo patre testáte, vel
authoritate diuina mihi commissa, [QVI] deus [Viuificat omnia] viua vitæ naturæ, gratiæ seu gloriæ,
[oa]c.7 [ET] coram [CHRISTO Iesu] qui est testis fidelis. [QVI testimonium] veritati [REDDIDIT, sub
Pontio Pilato] dicens, Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam
veritati, videlicet [BONAM CONFESSIONEM] qua dixit, Rex sum ego. Et, Regnũ meũ non est de

A hoc mundo.Hoc ergo præcipio, [VT ſerues] id eſt,impleas [MANDATVM] id eſt,mandata diuina & mea,quæ vtique à deo ſunt, [SINE macula] id eſt,pure, [Irreprehenſibile] id eſt, ſic ea obſerues vt reprehendi non poſsint quaſi iniuſta, [VSQVE in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti] id eſt, perſeueranter vſque ad mortem,quando à Chriſto viſitaberis,& ei occurres, [QVEM] Chriſtum in forma humana, [SVIS] id eſt,congruis,& à deo præordinatis [TEMPORIBVS] ſcilicet in die iudicii particularis vel vniuerſalis,vel in die æternitatis,quæ omne tempus comprehendit.Nam & in patria erit poſt diem iudicii tempus diſcretum , vt Thomas & alii multi teſtantur, [OSTENDET] hominibus bonis & malis in die iudicii,ſed ſolis electis in die æternitatis, [BEATVS & ſolus potens,] id eſt, deus trinitas ſubſtantialiter felix,in quo eſt omnium bonorum, pulchrorum ac deſiderabilium infinita plenitudo, qui ſolus eſſentialiter potens eſt, & ipſa ſua potentia . De quo in Iob ſcriptum eſt, Deus potentes non abiicit,cum ipſe ſit potens [REX REGVM & dominus dominantium.] Omnia nanque quantumcunque potentia atque ſublimia comparantur ad deum , ſicut inſtrumenta ad artificem , ſicut media ad finem,& ſicut ſubiecti ad principem.Vnde ait Pſalmiſta , Quoniam deus magnus dominus , & rex magnus ſuper omnes deos, [QVI SOLVS] per naturam [HABET immortalitatem] id eſt, omnimodam & ſuperpleniſsimam inuariabilitatem,ſicut per Malachiam loquitur,Ego dominus, & non mutor.Omne autem creatum aliquo modo mutabile eſt,& in omni ente mutabili inuenitur quædam mortalitas,ſecundum Auguſtinum,videlicet alicuius deſinentia,& recens diſpoſitio, [ET LVCEM habitat inacceſsibilem] id eſt,nullo loco vel termino clauditur,nec in aliqua creatura per circunſcriptionem moratur,ſed habitat in ſeipſo,per quietiſsimam ſubſiſtentiam, qui eſt lux ſubſtantialis, vera & infinita. Quæ inacceſsibilis dicitur,quia à nullo intellectu creato comprehendi poteſt. Vnde & dicitur tenebras ponere latibulum ſuum.Poteſt tamen homo ad eam accedere in via per fidem & gratiã , & in patria per claram viſionem . Propter quod ait Pſalmiſta , Accedite ad eum & illuminamini . Et ad Hebræos dicit Apoſtolus , Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, [QVEM vidit nullus hominum] exiſtens homo purus , & ſenſitiuarum virium operationibus vtens, [SED nec videre poteſt] in hac vita viſione clara per ſpeciem , qua cognoſcitur de re quid eſt . Poteſt tamen videri per fidem & ſpeciem creatam, qua cognoſcitur quia eſt.Propter quod ſcriptum eſt in Iob,Omnes homines vident deum : vnuſquiſque intuetur procul . Prædictis vero verbis Apoſtoli conſonat & illud Ioannis,Deum nemo vidit vnquam. Et quod Moyſi dominus dicebat, Non videbit me homo & viuet . His ergo non obuiat , quòd non ſolum Chriſtus , ſed Moyſes quoque & Paulus deum per ſpeciem in hac vita viderunt, ſecundum Auguſtinum . Pro tunc enim non vixerunt vita humana & ſenſitiua , [CVI] deo trino ac ſimplici [EST honor] latriæ , [ET imperium ſempiternum . Amen] Iuxta illud Danielis, Poteſtas eius poteſtas ſempiterna,& regnum eius in generatione & generationem. ¶ Superius dixit Apoſtolus quid contingat volentibus ditari : nunc docet quid oporteat diuites facere . [DIVITIBVS huius ſeculi] id eſt, temporales & ſeculares diuitias habentibus , [PRAECIPE] quod & ſcriptura diuina præcipit , [NON ſublime ſapere] id eſt, de diuitijs non extolli , nec alios aſpernari, [NEQVE ſperare in incerto diuitiarum] id eſt in iſtis amiſsibilibus diuitijs , quæ ſunt bona fortunæ.Propter quod ait Pſalmiſta,Diuitiæ ſi affluant,nolite cor apponere.Et Iob , Si putaui (inquit) aurum robur meum : & obrizo dixi,fiducia mea . Quàm autem difficile & rarum ſit hoc,patet per illud Eccleſiaſtici, Beatus diues, qui inuentus eſt ſine macula, qui poſt aurum non abiit , nec ſperauit in pecuniæ theſauris . Quis eſt hic , & laudabimus eum ? fecit enim mirabilia in vita ſua . Hinc & Chriſtus in Euangelio aſſerit, Quàm difficile qui habent pecunias intrabunt in regnum cœlorum , [SED in deo viuo] omnis vitæ fontano principio . De quo ait propheta , Domine virtutum beatus homo qui ſperat in te, [QVI præſtat nobis omnia] corporalia ac ſpiritualia quæ habemus, [ABVNDE] hoc eſt copioſe:iuxta illud Iacobi,Qui dat omnibus affluenter,& non improperat , [AD fruendum] id eſt, ad vtendum temporalibus , vt ſic vtamur præſentibus , quatenus bonis futuris nobis promiſsis , quæ oculus non vidit , nec auris audiuit, tandem fruamur . Præcipe inſuper diuitibus,] Bene agere, diuites fieri in operibus bonis] id eſt ſpirituales diuitias congregare , videlicet cumulum meritorum , & incrementa gratiæ atque virtutum . Prout ait Saluator , Theſaurizate vobis

D theſaurum in cœlo, [FACILE tribuere] eleemoſynas. Quemadmodum Chriſtus hortatur, Omni petenti te tribue . Et , Beatius eſt magis dare quàm accipere, [Communicare] id eſt,communia reputare, vel facere bona exteriora , [Theſaurizare ſibi fundamentum bonum] hoc eſt ſtabilem cordis adhæſionem cum deo,ſeu opus meritorium, [IN futurum] id eſt , ad hoc vt digni ſint bonis ſeculi futuri , [VT apprehendant veram vitam] id eſt æternam vitam ſeu beatitudinem (quæ non eſt fallax & labilis) conſequantur . [O Timothee depoſitum cuſtodi] id eſt epiſcopale officium tibi diuinitus commendatum ſeu creditum diligenter exerce , & gratiam tibi conceſſam , creditaque talenta, ſuo tempore cum vſuris repetenda ſolicite conſerua , expende, diſpenſa, [DEVITANS prophanas vocum nouitates] id eſt , noua vocabula religioni ſanctæ contraria , quæ ſua obſcuritate vel vanitate introducunt errorem. Ponit autem gloſſa exemplum de nomine iſto hypoſtaſis . Sed hoc intelligendum eſt pro certo tempore . Hypoſtaſis nanque ſignificat eſſentiam & perſonam . Vnde hæretici per vſum huius nominis volebant catholicos inducere ad confitendum tres eſſentias in diuinis,ſicut & tres perſonas . Idcirco non licuit nomine iſto vti ante determinationem ſuæ ſignificationis . Nunc vero quoniam vſu doctorum determinatum eſt ad ſignificandum perſonam , licitum eſt ipſo vti,imò doctores (vt plurimum) ipſo vtuntur . Hinc Dionyſius , & eum ſequens Damaſcenus , affirmant , non eſſe audendum aliud de ſuperſubſtantiali deitate aſſerere , præter ea quæ nobis in ſacris eloquiis tradita ſunt . Et Hieronymus dicit , Ex ſola inordinata prolatione verborum incurritur hæreſis . Deuitans etiam [ET oppoſitiones] id eſt , inſtantias ſeu contradictiones contra fidem , [FALSI nominis ſcientiæ] id eſt , vanæ ſcientiæ,

Marginal references: Marci.13. Boetius. Iob.36 Apoc.19. Pſal.49. Auguſt. 1.Ioan.1 Pſal.17. Pſalm.33. Heb.10 Iob.36 Ioan.1. Exod.33. Auguſt. Daniel.4 Pſal.61 Iob.31. Eccle.13 Marc.10 Pſal.83 Iacobi.1. Eſa.64. 1.Cor.1. Matth.6. Lucæ.6. Act.20. Matt.25 Diony. Damaſc. Hiero.

Rom. 10. quæ mendaciter scientia appellatur, vt est omnis scientia, quę se extollit contra scientiam dei seu fidei ve- E
ritatem, [QVAM] falsam scientiam, [QVIDAM promittentes] id est, se habere & diligere profitentes,
[CIRCA fidem exciderunt] id est, à fide catholica corruerunt, sequentes naturalem rationem, & pro-
priam imaginationem, imò stultitiam potius quàm diuinam authoritatem. [Gratia tecum] quæ non in-
funditur nisi ab omnipotente, qui est super omnia deus sublimis & benedictus. [Amen.]

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM SECVNDAM PROOEMIVM.

Prou. 15 QVI abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationi-
Iacobi. 3 bus, possessor est cordis. Quia in multis offendimus omnes, septiesque in die corruit
Prou. 24. iustus, necessaria nobis est disciplina verborum ac verberum, quatenus verbis icti-
Psal. 10 busque correcti, abstrahamur à vitijs & decoremur virtutibus. quemadmodum er-
go qui diligit iniquitatem odit animam suam: sic qui abiicit disciplinam, despicit
Sap. 3. animam propriam. Ideo sanctus Apostolus in hac secunda ad Timotheum episto-
la erudit eum & corripit. Præcedenti quippe epistola recepta & lecta, Timotheus F
tandem anima fatigatus & circa officij sui exequutionem fuit tepidior factus propter continuas aduersi-
tates, infirmitates & persequutiones circunstantes. Hortatur ergo eum Apostolus ad palmam martyrij,
atque idoneam sui ministerij exequutionem, proponens seipsum ei in exemplum, scribitque ei à Roma
de carcere, vel à Loadicia, vt asserunt quidam. Procedit autem modo consueto, salutationem præmitten-
do, sicut patebit.

CAP. I. [Paulus apostolus Christi Iesu per voluntatem dei.] ARTIC. I.

1. Cor. 15 PAVLVS apostolus Christi Iesu per voluntatē dei] id est, deo agente, [SECVNDVM
1. Cor. 9 promissionem vitæ] id est, propter præmium, vel ad obtinendam remunerationem
vitæ, [QVAE est in Christo Iesu] id est, vitæ æternæ, quæ à Christo confertur, & in
Act. 16 Christo consistit sicut in obiecto, quæ vita est præmium propter quod factus sum
Galat. 6. apostolus, non ab homine, sed à deo. Mandat & scribit [TIMOTHEO charissimo fi-
1. Thes. 2. lio] suo spirituali, [GRATIA] gratum faciens, [Misericordia] id est peccatorum re-
missio, [ET pax] id est tranquillitas mentis sit tibi [A deo patre & Iesu Christo filio
eius [DOMINO nostro. Gratias ago deo, cui seruio à progenitoribus meis] id est, exemplo antiquorum
patrum meorum, videlicet Abrahæ, Isaac & Iacob, quorum vestigia imitor, vnum verum deum colendo
[IN conscientia pura] id est sine remorsu alicuius peccati, inde autem gratias ago, [QVÒD sine inter-
missione] id est, omni congruo tempore, [HABEAM tui memoriam in orationibus meis] fusis pro te G
Hier. 14 & alijs, [NOCTE ac die desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum] quas deduxerunt oculi tui,
quando recessi à te; qui libentissime mecum transisses ac permansisses. [VT gaudio implear] id est, vt te
1. Tim. 1. in bonis confirmem, & accendam ad martyrij palmam. quo facto de tuo profectu plene exultem, [RE-
CORDATIONEM accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta] id est, tuæ veræ fidei reminiscens, quæ
non est simulata, sed pura & efficax, [QVAE] fides [ET habitauit] id est, firmiter fuit, [IN auia tua Loi-
Act. 16 de] id est, matre matris tuæ sic dicta. Habitauit quoque [ET in matre tua Eunice.] Parentum fidem cō-
memorat, vt fidem filij roboret. Tacet vero de patre Timothei, quoniam gentilis erat, & infidelis, vt di-
citur. [CERTVS sum autē quòd & in te] habitet fides ista. [PROPTER quam causam] videlicet, quia
tam bonas genitrices habuisti, & fidelis diu fuisti, [ADMONEO te] paterne, [VT resuscites] id est, re-
formes, perficere studeas, & ad pristinos actus extendas [GRATIAM dei, quæ est in te [id est, gratiam
episcopalem & sacramentalem tibi diuinitus datam in tui ordinatione vel confirmatione, [PER impo-
sitionem manuum mearum] quæ impositio fuit causa gratiæ dispositiua & instrumentalis. Vel potest
Act. 8. intelligi absolute de gratia gratificante, quia per impositionem manuum apostolorum dabatur spiri-
Apoc. 2. tus sanctus. Ex his patet, quòd gratia in corde Timothei erat, quasi sopita & debilitata, ideo admonet
Ibidem. eum vt reparet gratiam pristinam, proficiendo in ea. Vnde etiam quod in Apoc. angelo ecclesiæ Ephesi H
dicitur, Scio opera tua, & laborem, & patientiam. Et post pauca, Sed habeo aduersum te, quòd charita-
tem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.
Quidam exponunt de Timotheo, quem constat fuisse Ephesiorum angelum, id est episcopum. NON
Matt. 10 enim dedit nobis deus spiritum] hoc est donum [TIMORIS] pure seruilis. Vel, spiritum timoris, id est,
Esa. 11. animam inordinate timentem temporalia mala, videlicet eos qui corpus occidunt, [SED dedit nobis
Rom. 8. spiritum] id est, donum & gratiam [VIRTVTIS] id est, fortitudinis contra aduersa, quæ est vnum de
EPIST. septē donis spiritus sancti, [ET dilectionis] dei ac proximi, [ET sobrietatis] id est, temperantiæ vel discre-
tionis. Verba hæc plenius exposita sunt ad Romanos, vbi legitur, Non accepistis spiritum seruitutis in
timore. [NOLI itaque erubescere] id est, quoniam dedit nobis deus spiritum dilectionis, non erubescas
Matt. 10. [Testimonium domini nostri [Iesu Christi, id est protestationem, prædicationem seu cōfessionem Chri
Lucæ 9. sti: sed sine rubore & confusione testare corā hominibus, quòd Christus sit deus & homo, qui ex sua pas-
sione vniuersum mundum redemit, resurrexit, cœlos ascendit. Vnde ait saluator in Euang. Qui me con-
fessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo. Et rursus, Qui me erubuerit &
meos sermones, hunc filius hominis erubescet, [NEC] erubescas [ME vinctum eius] id est, me Paulum
pro fide tuēc captū atq; ligatū, [SED collabora Euangelio] .i. cū me & cæteris euangelizantibus, labora
ad promulgationem ac venerationem euangelicæ legis, fortiter prædicando, iuste viuendo, & pro fidei
veritate mortem sustinendo, [SECVNDVM virtutem dei] .i. secundum virtutē & gratiam tibi diuinitus

A datam,[QVI nos liberauit] per propriam passionem à iugo diaboli & pœna inferni,[ET vocauit] ad Apoc.3
fidem,ac vitam æternam] Vocatione sua sancta].i.inspiratione interna,de qua in Apoc. Ego sto ad ostiū Matt.10
& pulso. Vel prædicatione euangelica quam fecit per nos:non enim nos sumus qui loquimur,sed spiritus
patris nostri qui loquitur in nobis. Vocauit inquam nos,[NON secundum opera nostra].i.propria meri-
ta quæ vocationem hanc nequaq̄ præcesserunt, sed secundum propositum suum] .i.voluntatis suæ de-
cretum seu voluntariam præordinationem,[ET gratiam] nobis clementer infusam,quæ est effectus hu-
ius propositi, per quem ad omnia opera meritoria promouemur atq; perducimur,[QVAE data] .i.dari Rom.16
præordinata,[EST nobis in Christo Iesu] .i. per Christum, vtputa per eius incarnationem, virtutem &
meritum [ANTE tēpora secularia] i.ab æterno.[Manifestata est autem].i.publice prædicata & nota vel 2.Cor.4
euidenter impleta est, [NVNC] tempore gratiæ[PER illuminationem].i.prædicationem & doctrinam
[SALVATORIS nostri Iesu Christi]quam proprio ore, vel per apostolos mundo proposuit,aut certe per il- Act.2
luminationem factam in die Pentecostes, quando in igneis linguis spiritus sanctus apparens, illuminauit
apostolos ad cognoscendum & prædicandum hanc gratiam. quæ illuminatio dicitur Christi, quoniam Ioan.16
ipse misit spiritum sanctum.[QVI]Christus sua passione [DESTRVXIT].i.hominibus abstulit[MOR
B tem]culpæ atque gehennæ,& corporis immortalitatem promeruit eis,quam & nunc præstat in spe,da- 1.Cor.15
turus eam in re,quando corruptibile hoc induet incorruptionem. Hoc est quod apud Oseam loquitur, Osee.13
De morte redimam eos. Ero mors tua ô mors &c. [Illuminauit autem] id est, notam fecit [VITAM]
æternam,quæ est merces nostri laboris,& finis huius peregrinationis [ET incorruptionem] .i.perpetuā
immortalitatem,quam habebunt electi in anima & corpore post diem iudicii,[PER Euangelium]id est Ioan.10
Euangelij prædicationem,videlicet per seipsum & discipulos suos,dicendo, Cognosco oues meas,& vi- Ioan.11
tam æternam do eis. Et alibi, Qui credit in me,non morietur in æternum.[IN quo]euangelio prædicā-
do,videlicet vt id annunciem omnibus, [POSITVS sum ego].i.à deo ordinatus & constitutus [Prædi-
cator & apostolus & magister gentium, ob quam causam] videlicet propter euangelij prædicationem,
[HAEC] id est,incarcerationem, ligationem & alia plurima [PATIOR, sed non confundor]in meipso 2.Tim.2
quasi turpe aliquid operans,imò glorior in aduersis. Verbum equidem crucis pereuntibus stultitia est: his
vero qui salui fiunt.i.nobis virtus dei est.[SCIO enim cui credidi].s.deo omnipotenti,qui est via,veritas 2.Cor.11
& vita, [ET certus sum quia potēs est depositum meum].i.beatitudinem mihi paratam quam merui & 1.Cor.1
apud ipsum reposui[SERVARE in illum diem].i.vsque ad diem remunerationis meæ, hoc est, vsq; diē Ioan.14
mortis,quantum ad glorificationem animæ,& vsque in diem extremi iudicij, quantum ad glorificatio-
nem corporis mei. Insuper admonet Timotheum. [Formam habēs sanorum verborum].i.tu Timothee
C habens seriem sanctarum prædicationum,seu formam euangelicorum verborum,quæ verba[A me]præ-
dicante[Audisti.]Habens inquam hæc verba[IN fide]id est,cum fidei obseruatione [ET dilectione in
Christo Iesu].i.per gratiam Christi & ad gloriam eius, vel secundum voluntatem ipsius,[BONVM de- FINIS.
positum custodi].i.gratiam tibi concessam conserua, & officium tibi commissum digne prosequere. Vel Hebr.11
sic, Bonum depositum, de quo nunc dixi,id est,præmium tibi apud deum repositum pro tuo labore cu-
stodi,ne illud per negligentiam perdas[PER spiritum] id est,nō tuis viribus,sed adiutorio spiritus sancti
hoc age,[QVI habitat in nobis]per charitatem & gratiam,quoniam sumus tēplum dei. Dominus enim
in tēplo sancto suo.[SCIS enim hoc]id est,iam plane ignoscis, vel scire debes, [QVOD auersi sunt à me
omnes qui in Asia sunt] id est, quòd vniuersi qui nunc recesserunt à me cum perfido corde sunt in Asia 1.Cor.3.
minori,[EX quibus]id est,de quorum numero[SVNT Phygelus & Hermogenes.]Hi(vt legitur)fraudu Psal.10
lenter accesserunt apostolum vt discerent eius mysteria,quatenus materiam calumniandi haberent:qui
cum se manifestatos conspicerent,abierūt. [DET misericordiam dominus Onesiferi domui]id est,fideli
familiæ Onesiferi Asiani,[QVIA sæpe me refrigerauit]id est consolatus est & refocillauit necessaria mi Ephe.6
nistrando,[ET catenam meam]id est,me catenis vinctum, [NON erubuit]verecundando de tali magi-
stro.[SED cum Romam venisset:solicite me quæsiuit & inuenit. Det illi dominus]pater[Inuenire mi-
sericordiam]id est,gratiam adipisci & vitam æternam,[A domino] filio cui pater dedit omne iudicium:
iuxta illud, Deus iudicium tuum regi da,[IN die illa] id est,in die mortis atque iudicij. Talis modus lo- Ioan.5
D quendi in veteri testamento visitatior est, vt ibi, Pluit dominus super Sodomam ignem & sulphur à do- Psal.61
mino.[ET quanta]beneficia[Ephesi]id est,in Epheso,[Ministrauerit mihi]Onesiforus iste[TV melius Gen.19
nosti]qui præsens fuisti,quàm ea quæ Romæ mihi ministrauerit.

CAP.° II. [TV ergo fili mi confortare in gratia.] ARTIC. II.

TV ERGO fili mi confortare in gratia] Gratum faciente quæ est omnium operum
meritoriorum principium, sicut natura est principium operationum naturalium,
[QVAE gratia [EST in Christo Iesu] sicut in fonte & capite,quia ab ipso deriuatur Ioan.1
in nos. De plenitudine quippe eius omnes accepimus,[ET quæ audisti à me[id est,
euangelica documenta quæ tibi proposui [PER multos testes] id est per allegatio-
nes prophetarum quorum testimonio cōfirmaui quæ docui. Vel per multos testes,id est,multis præsen-
tibus qui testimonium ferre possent.[HAEC cōmenda fidelibus hominibus]vt prædicent alijs:non qui-
buscunque fidelibus, sed [QVI idonei erunt & alios docere]id est, qui morum probitate,scientia,atque Esa.5.
facundia pollēt.[LABORA]in agro dominico & vinea domini Sabaoth, [SICVT bonus miles Chri-
sti Iesu] spinas vitiorum & tribulos passionum de cordibus subditorum euellendo, vita & labijs prædi-
cando,& tuum officium digne continuando. [NEMO militans deo]id est, ad dei honorem & gloriam,
aduersariis veritatis repugnans , contra propria vitia luctans , & diuinis exercitijs se immergens , [IM- Lucæ.1
PLICAT]id est,inuoluit,[SECVLARIBVS negotiis] id est,causis & rebus, diuitiisq; mūdanis. Per hoc Matth.6

enim distraheretur mens eius ab illo vno quod solum necessarium est. Ideo so licitudo de crastino pro- E
hibetur à Christo. nam & si interim oporteat seruum & militem Christi secularia tractare negotia, non
Psalm.72 tamen se implicat illis, sed moderate & interdum se applicat talibus cupiens expediri & deo vniri [VT
Psal.26 ei] videlicet deo [PLACEAT cui se probauit] id est, probabilem exhibuit seu deuouit, dicens cum Psal-
mo, Mihi adhærere deo bonum est. Et, Vnam petij à domino, requiram hanc. Idcircó autem labora, vt
miles Christi. [NAM qui certat in agone] id est cum alio contendit in huiusceemodi bellico exercitio,
quod & agonizantes quaodoque nudi exereuerunt [NON coronabitur [quasi victor [NSSI legitime] id
1.Cor.9 est, efficaciter, & sicut lex agonis requirit, [CERTAVERIT] omnia impedimenta pugnandi abijcien-
do, quemadmodum dictum est alibi, Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. [LABO-
RANTEM agricolam oportet primum de fructibus percipere [id est quemadmodum agricola diligeos
Matth.10 primo fruges suæ terræ degustat, & de eis necessaria sumit & edit, sic prædecator & pastor qui cordia
Lucæ.10 audientium vomere prædicationis aperit, vertit, & excolit, semenque verbi cœlestis infundit, debet de
s.Tim.5 sumptibus aliorum & gregis proprijs sustentari. Dignus est enim operarius sua mercede. Hoc dicit Apo-
1.Cor.4, stolus, quia superius dixit, quòd militans deo non implicat se secularibus negotiis. Vt ergo ostendat vnde
prædicator & prælatus viuere debeat, adiecit similitudinem de agricola. [INTELLIGE] id est, discre-
2.Cor.12 te perpende, [QVAE dico] ne tibi videtur contrarietas in verbis & actibus meis, eo quòd ego noo acci- F
1.Thes.2 piam sumptum ab aliis cuius oppositum te doceo. Ego enim non accipio interdum propter rationabi-
2.Thes.3. les causas, vt amputem occasionem peruersis. Te vero accipere volo propter rationabiles caosas, cum sis
infirmus, & vt deo liberius vaces. [DABIT enim tibi dominus in omoibus] quæ scribo aut facio [IN-
TELLECTVM] i. veram ac circunspectam notitiam. ¶ Denique quatenus legitime certes considera-
tione futuræ coronationis. [MAMOR esto] per actualem considerationem [NOMINVM nostrum Ie-
sum Christum resurrexisse à mortuis] natum [AX semine Dauid secundum euangelium meum] i. secun-
Roma,1 dum euangelicam annunciationem à me administratam. [IN quo i. in cuius euangelij prædicatione, [LA-
Ephes.3 BORO vsque ad vincula] ioclusiue quibus iam vinctus in carcere iaceo, [QVASI male operans] i. tan-
quam falsa prædicans, & homines fallens. [Sed verbnm dei non est alligatum] i. prædicatio mea seu do-
ctrina nõ est impedita: oam verbo præsentes in carcere doceo. Scriptis vero & item per discipulos meos
absentes informo. [Omnia autem] aduersa [SVSTINEO] patienter, [Propter electos, vt & ipsi salutem
cõseqnantur] non à me, sed per ministeriũ meũ, videlicet vt cooperer eorum saluti, [QVAE est in Christo
Iesu] sicut in obiecto, datore, & causa meritoria. In eius enim visione consistit, ab ipso donatur, ipse quo-
que oobis promeruit eam, [CVM gloria cœlesti] salutem consequuntur. i. cum omni beatitudine præmij
accidentalis adiuncta præmio essentiali, quæ per salutem exprimitur. Vel, per salutem intelligitur felicitas
viæ, per gloriam cœlestem felicitas patriæ. [Fidelis sermo] quod dixi & dicam. [Nam si commortui su-
Col.3. mus] i. Christi passionibus cõformamur, mundo & vitijs moriẽdo, eiusque vestigia digne sequendo, [AT G
Rom.8 conuiuemus] cum Christo vita gratiæ in præsenti, & vita gloriæ in futuro, [SI sustinemus] aduersa pro
Christo, [ET conregnabimus] cum eo in regno cœlorum. [Si negauerimus] cum verbis, vel impiis factis,
[ET ille negabit nos] pertinere ad ipsum. Sicut in euangelio ait quibusdam, Nescio vos vnde sitis. Disce-
Luc.12 dite à me operarij iniquitatis. propter quod rursus loquitur, Qui negauerit me coram hominibus, dene-
gabitur coram angelis dei. [Si nõ credimus] ea quæ fidei sunt, [ILLE] scilicet deus seu Christus [FIDE-
Matt.10 lis] id est verus [Permanet, negare seipsum non potest] eũ ipse sit veritas. Et hoc nõ posse, non ad impo-
tentiam pertinet, sed ad veram ac summam potentiam. Sicut posse peccare non ad verã potentiam, sed
ad impotentiam spectat. Qui enim potest quod sibi non expedit, quanto id magis potest, tanto impotẽ-
Rom.14. tior est & infelicior. Quemadmodum Dionysius recitat, hunc locum Elimas magus obiecit Apostolo,
quasi derogaret omnipotentiæ dei, quòd seipsum oegare non potest. [Hæc commone] id est ad horum
Dionysi⁹. fidem & obseruantiam alios exhortare, [Testificans coram deo] i. deum testem inuocans, vel per eum
auditores tuos adiurans & obsecrans. [NOLI verbis contendere] cum alijs disputando seu conferendo,
[Ad nihil enim vtile est] directe, & ex sua natura talis verbosa contentio, [Nisi ad subuersionem audiẽ-
tium] qui scandalizantur per hoc. Ideo dicit glossa, quòd non sit securum cum hæreticis disputare in pu-
blico. Non sic autem intelligendum est verbum Apostoli, quasi ad subuersionem audientium vtile esse H
sit vera vtilitas: sed taotum vult dicere quòd contentio ad nihil valet nisi ad subuersionem. Ideo pror-
1.Cor.11 sus inutilis est & nociua ac fugienda. Vnde Corinthijs dictum est, Si quis videtur contentiosus esse, nos
Ambros. talem consuetudinem non habemus, nec ecclesia dei. Ideo dicit Ambrosius, Collatio non altercatio esse
2.Tim.4. debet inter famulos dei, [Solicite cura teipsum probabilem] i. laudabilem & acceptum, [EXHIBERE
deo] opus dei reuerenter agendo, & in puritate conscientiæ coram altisimo conuersando, [Operarium
confusibilem] i executorem virtutum irreprehensibilem, vt non metuas venire ad lucem, quatenus ma-
1.Ioan.3 nifestentur opera tua [RECTE tractantem] i. discrete proponentẽ, [Verbũ veritatis] vnũquẽq; docen-
do prout capere potest, vel indiget. [PROPHANA autem] i. verba sanctæ religioni cõtraria, [ET vanilo
quia deuita] audire vel loqui: iuxta illud, Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguã iniquam: Et ori tuo
Eccl.28 facito ostia & seras, [MVLTVM enim proficiũt] i. valde cooperantur [AD impietatẽ] quoniã cultum dei
impediũt, & errores graues inducũt huiusmodi verba. Sumit autẽ verbũ, proficiũt improprie [ET sermo
corum] videlicet prophanorum, hæreticorũ, & vana loquentium, [VT cancer serpit] i. ad similitudinem
morbi illius paulatim crescit, & tendit à paruo errore ad magnũ. [EX quibus] i. de quorum hæreticorum
infelici collegio, [EST Hymenæus & Philetus, qui à veritate [fidei in qua olim steterunt [Exciderunt]
cadendo in hæresim, [DICENTES resurrectionem iam factam] id est ea quæ scriptura testatur de ge-
nerali resurrectione corporum asserentes intelligenda esse de spirituali resurrectione animarum à vitiis,
Iob.19. quæ in baptismo iam facta est, quotidieq; impletur. Contra quos S. Iob apertissime profitetur, Credo

A quòd redemptor meus viuit,& in nouissimo die de terra surrecturus sum , & rursum circundabor pelle
mea,&c. [ET subuerterunt]sua fallaci expositione, [QVORVNDAM] simplicium [FIDEM.Sed fir-
mum]i.quanuis illi sic perierunt,non tamen de subuersione omnium est timendum,sed firmum[FVNDA
mentum dei]id est, Ecclesia in deo fundata(quæ in præcedenti epistola dicta est fundamentum atq; co 1.Tim.3
lumna veritatis) [STAT]firmiter in fide[HABENS signaculum hoc].i.hoc quod subditur, habẽs pro
sigillo & signo certissimo,qnod ipsa non peribit. [COGNOVIT dominus qui sunt eius] hoc est,deus Rom.8
prædestinatos suos æternaliter cognoscit : scriptos in libro vitæ, eosque conseruat & approbat. Habens
quoq; signaculum hoc secundum quod sequitur.[ET discedat ab iniquitate]i.peccata deuitet[Omnis 1.Cor.1
qui nominat]cum mẽte fideli ac munda,[NOMEN domini]De qua nominatione dicit Apostolus,Ne
mo potest dicere dominum Iesum nisi in spiritu sancto.Hæc autem discessio signum est prędestinationis
& saluationis ecclesiæ.¶Et quasi aliquis quęreret,cur deus permittat sic quosdã perire.Respondet Apo Rom. 6
stolus ponens exemplum de grandi palatio.[IN magna autem domo non solum sunt vasa aurea & ar-
gentea]pretiosa & pro vsibus nobilibus facta,quæ in mensam patrisfamilias apportentur, [SED & li-
gnea & fictilia].i.etiã vasa vilia sunt io domo huiusmodi.[AT quædã quidem].i.aurea & argentea vasa
facta sunt, [IN honorem]hoc est,ad vsus pręclaros, [QVAEDAM autẽ]id est,vasa lignea & fictilia fa- Rom.3
cta sunt,[IN contumeliam]id est,ad vsus immundos.Per hoc insinuatur qudd in ecclesia (quę est ma-
gna domns dei)nõ solum sunt electi & boni,qui per vasa aurea & argentea designantur, sed etiã reprobi,
qui per vilia vasa notantur.Electi autem facti sunt in honorem,id est,ad gloriam sempiternam in quibus
B impletur id Psalmistæ,Gloriam & magnum decorem impones super eum.Reprobi vero sunt in contu- Psal.20
meliam,id est,ad æternam confusionem ac pœnam.Et hoc totum cedit ad gloriam creatoris.nam sicut
in illis resplendit misericordia,sic in istis manifestatur diuina iustitia.Vnumquodque oppositorum ex cõ
sideratione sui oppositi clarius elucescit.[SI quis ergo emundauerit se ab istis] id est, à vitiis reprobrorũ
qui sunt in contumeliam, [ERIT vas in honorem sanctificatum] id est,per gratiam sanctificabitur , ita
vt finaliter sempiternum consequatur honorem,audiens illud à Christo,Intra in gaudium domini tui, Matt. 25
[ET vtile domino]id est,ad gloriam dei proficuum.Aliis [AD omne opus bonum paratum] à deo di-
spositum & formatum ad facienda opera virtuosa [IVVENILIA autem desideria]id est,pueriles con
cupiscentias, [FVGE,]videlicet consolationes carnales ac leuitates. [SECTARE vero]per iugem ope Aristotel.
rationem, [IVSTITIAM] quæ est præclarissima virtus.Et nec est hesperus nec lucifer ita admirabi-
lis,quantum ad virtutes morales,in appetitiua potentia existentes, [FIDEM,charitatem] dei & proxi-
mi, [PACEM]internam & concordiam cum aliis, [CVM his qui inuocant dominum de corde puro]
Tales nempe has virtutes sectantur. [STVLTAS autem & sine disciplina questiones] id est, vanas & Tit.3
ineruditas, [DEVITA,sciens qnia generant lites] noo ædificationem in fide & moribus. [SERVVM
autem domini non oportet]imò nec licet,[LITIGARE]sicut iam dictum est,Noli verbis contendere,
[SED mansuetum esse ad omnes]iram frenando.Vnde ait quidam Sapiens,In mansuetudine opera tua 1.Tim.6
C fac,& super hominum gloriam diligeris [DOCILEM] vt possit facile instrui nec sit pertinax in pro- Eccl.3
prio sensu,quemadmodum Christus io euangelio loquitur, Erunt omoes dociles dei. Et iacobus, Cum Ioan.6
mansuetudine(inquit) suscipite insitum verbum, [PATIENTEM] in aduersis [CVM modestia] id Iacob.1
est,cum discretione ac moderamine sine perturbatinne & impetu, [CORRIPIENTEM eos qui resi-
stunt]hoc est,rebelles deo atque iustitiæ,de quibus Iob ait,Ipsi fuerunt rebelles lumini, [NE quando] Iob,24
id est,vt tandem aliquando, [DET illis]inobedientibus [DEVS pœnitentiam]id est,gratiam pœnitẽ-
di de pristinis malis, AD cognoscendam veritatem]fidei & doctrinæ . Purgati enim à vitiis per pœni-
tentiam,apti sunt illuminationi diuinæ,eamque recipiunt,cum aliud nihil diuidat mentem rationalem à
deo,nisi peccatum : propter quod Esaias ait,Hic est omnis fructus, vt deleatur iniquitas . Et rursus, Ini- Esa. 27
quitates vestræ diuiserunt inter deum vestrum & vos.Hieremias quoque testatur, Peccata vestra prohi- Esa.59
buerunt bonum à vobis, [ET resipiscant à diaboli laqueis] id est,peccatis atque erroribus, quibus ani- Hiere.5
mæ à dæmone capiuntur : prout scriptura dicit,Iniquitates suæ capient impium,& funibus peccatorum
suorum constringetur, [A quo] diabolo [CAPTIVI tenentur]id est, dominationi & iugo dæmonis Prou.5
ac peccati subiecti[AD ipsius]diaboli[VOLVNTATEM]hoc est,sicunt diabolo placet & ad exequẽ-
dam voluntatem ipsius.

D CAP. III. [HOC antem scito,ꝙ in nouissimis diebus instabunt tẽpora periculosa.] ARTIC. III.

RAETEREA docet Apostolus Timotheum debere solicitum esse propter futura pe Mat. 24
ricula.[HOC autẽ scito,quod in nouissimis diebus]circa Antichristi aduentũ, [INSTA
bunt tempora periculosa] Erit enim tunc tribulatio talis, qualis non fuit ab exordio
mundi:tunc nanque ecclesia persecutionem sustinebit à tribus grauissimis hostibus si
mul,à quibus ante successiuè afflicta est,vtpute à tyrannis,ab hęreticis,falsisq; fratri-
bus,[ET erunt homines seipsos amantes]amore carnali,priuato,& passiuo, quæren
tes solum bona delectabilia & vtilia,non honesta, [CVPIDI] id est,auari, [ELA-
TI] id est,ambitiosi, [Superbi]quantum ad appetitum excellentiæ in temporalibus , [BLASPHEMI] in
deum & sanctos,[PARENTibus non obedientes,ingrati] deo,magistris & parentibus,quibus non potest Aristotel.
reddi æquiualens, [SCELESTI] id est,magnis peccatis obnoxii [SINE affectione] hoc est , corde
frigidi,à calore amoris diuini, [SINE pace]interiori & exteriori,id est, turbulenti, [CRIMINATO-
RES] alios inordinate accusando,videntes aliorum festucas non propriis trabes,[Incontinentes]id est, Matt. 7
luxuriosi,[Immites]hoc est,iracundi,[SINE benignitate].i.fraterna compassione.[PRODITORES] Luc.6
iustorum,[Tumidi]contra deum,sicut Iob ait,Vir vanus in superbiam erigetur,[PROTERVI] id est,
crudeles. Iuxta illud, Viscera impiorum crudelia,[VOLVPTATVM]carnalium,scilicet gulæ & luxuriæ Iob,11

Prou.12 [AMATORES magis q̃ dei] præponentes carnalia spiritualibus ac diuinis, [HAbentes speciem quidem E
pietatis] i. simulatã sanctitatẽ & apparentiam verę religionis assumentes, venientes videlicet in vestimẽ
tis ouium, [VIRtutem autem eius abnegantes] id est, vigorem seu existentiam pietatis abiicientes, cum sint
Matt.7 hypocritę, & intus lupi rapaces [ET hos] id est, typos & prædecessores istorum qui prædictis vitiis pol-
luuntur, [DEuita. Ex his enim] id est de horum catalogo, [Sunt qui penetrant domos] hoc est, secretio-
ra loca domorum ingrediuntur, vt in occulto suos errores disseminent. Nam omnis qui malè agit, odit lu
Ioan.3 cem, [ET captiuas ducunt mulierculas] id est, suis erroribus inuoluunt fœminas in domibus residentes,
[Oneratas peccatis] i. peccatrices, & ideo decipi dignas, [Quæ ducuntur variis desideriis] i. diuersis cõ
cupiscentiis & curiositatibus agitantur, propter rationis debilitatẽ & animi instabilitatem [Semper discẽ
tes] aliquid noui vel scripturas, [ET nunquam scientiam] id est, notitiam salutarem, veritatis [PERUe-
nientes] quoniam inordinate se habent in addiscendo, & curiosa ac friuola magis q̃ fructuosa ac necessa
ria discunt. [QVEMadmodum autem Iamnes & Mambres] qui erant duo fratres & Magi Pharaonis, quo
rum nomina secundum glossam, sumpsit Apostolus ex libris apocryphis, sed hoc certum arbitror, quod
authoritati apocryphorum non innitebatur Apostolus: Sicut nec iudas apostolus in sua Canonica, alle-
Iudas apostolus. gans verba Enoch, quæ in apocryphis scripta sunt. Sed vterque eorum aliunde, vel ex reuelatione diui-
na certificatus erat de veritate verborum quæ introduxerunt. quemadmodũ ergo hi [REstiterunt Moy- F
Exod.7 si] facientes signa coram Pharaone, sicut & Moyses, vsque ad tertium signum, in quo omnis puluis ter-
Exod. 8 ræ AEgypti versus est in Cyniphes. Vbi deficientes hi magi dixerunt, Digitus dei est hoc, [ITA & hi]
1.Tim. 4 seductores, domorum penetralia introeuntes, [REsistunt veritati] fidei Christianæ, [Homines corrupti
mente] id est, intellectu deprauati. [REprobi circa fidem] id est, à fide errantes, [SED vltra non profi-
cient] hoc est, non diu alios fallent. [Insipientia enim] id est, perfidia. [Eorum manifesta erit omnibus]
catholicis [SICVT & illorum] Magorum fallacia manifestata est, quando à Moyse victi sunt, & plagas
Exod.8 dei senserunt. Loquitur autem Apostolus præcipuè contra hæreticos Asiæ, quos præuidit à beatissimo
Euangelista Ioãne confutandos. Et tamen de aliis hæreticis accipi potest, qui frequenter à catholicis su-
perati, & eradicati leguntur magis diuina virtute quàm potestate humana. [TV autẽ] ô Timothee [AS-
sequutus es] hoc est, discendo adeptus, vel operando imitatus es, [Meam doctrinam] id est, scientiam scri
pturarum sanctarum [INSTITUtionem] quantum ad mores laudabiles, [PROpositum] id est, intentionem,
[Fidem, longanimitatem] in expectatione cœlestium promissorum [Dilectionem, patientiam, perse-
quutiones] foris illatas, [Passiones] ab intra exortas, [QVAlia] tormenta, [MIHI facta] id est, inflicta,
Act.14 [Sunt Antiochiæ, Iconio, Listris] per has tres vrbes, alia loca in quibus persequutionem pertulit, intelli- G
guntur, [QVAles persequutiones] videlicet multas & magnas [Sustinui. Ex omnibus eripuit me domi-
nus] præseruando à morte corporis, & ab impatientia animæ, ita vt dicere valeam cum Psalmista, Quã
Psal.70 tas ostendisti mihi tribulationes multas & malas? & conuersus viuificasti me, & de abyssis terrę iterum
reduxisti me. [ET omnes qui volunt] voluntate efficaci [PIE] id est, religiose & sancte [Viuere in Chri
sto] id est, secundum doctrinam & voluntatem Christi [PERsecutionem patientes] à mundo, carne vel
dæmone. Per multas enim tribulationes oportet nos intrare regnum cœlorum. Vnde Iudith ait, Omnes
Act.14 qui placuerunt deo, per multas tribulationes transierunt fideles. [MALI autem homines & seductores]
Iudith. 8 qui sedent in cathedra pestilentiæ. [PRoficient] id est, tendent [IN peius] quemadmodum scriptum est,
Psal.2 Peccator adiiciet in peccatum ad peccandum. De minoribus quippe peccatis procedsit ad grauiora, quo
Eccl.3 niam vnum peccatum disponit ad aliud, estque peccatum & pœna peccati, [Errantes] à via veritatis at-
que iustitiæ, [ET in errorem mittentes] alios quos peruertunt. [TV vero permane] vsque in finem fide
& opere [IN his quæ didicisti] id est, in documentis quæ tibi proposui, [ET credita.] id est, commissa
Mat.25 [Sunt tibi] exigenda à te cum spirituali vsura, [Sciens] id est, diligenter aduertens, [A quo didiceris] puta
à me Christi Apostolo, cuius doctrina tibi ambigua esse non debet, permanere quoq; debes in his. [ET
quia ab infantia] id est, adolescentia, [Sacras literas] id est, scripturas legis & prophetarum, [Nosti] per
studium [Quæ te possunt instruere] formaliter in his quæ pertinent [AD salutem per fidem] id est, me-
diante & cooperante fide, [Quæ est in Christo Iesu] id est, quæ de Christo habetur, sine qua fide nemo
Hebr.11 ad salutem perducitur. ¶ Porro q̃ sacræ literæ erudire te valeant patet, nam [Omnis scriptura diuinitus H
inspirata] id est, tota scriptura canonica spiritu sancto infusa non humanitus adinuenta, [Vtilis est ad do-
cendũ] ignaros [AD arguendum] hoc est, probandum ea quæ fidem concernunt, [AD corripiendũ] in-
iustos seu negligentes, [AD erudiendum] proficientes, [IN iustitia] id est, ad obtinendam perfectionem
iustitiæ, [VT perfectus sit] secundum modum viatorum, & prout ad salutem requiritur: vel in operibus
supererogationis, seruando consilia scripturæ noui testamenti, [Homo dei] hoc est, cultor deuotus, [AD
omne opus bonum] prosequendum [Instructus] per scripturas.

CAP. IIII. [Testificor coram deo Christo Iesu] ARTIC. IIII.

Apoc.11 H ORTATVR Apostolus in hoc capitulo ad indesinentẽ ac diligentissimã euan
1.Thes.4 gelicæ veritatis prędicationẽ [TEstificor coram deo & Christo Iesu]. i. sub testimo
EPIST. nio dei patris & filij eius te doceo atq; admoneo. [QVI] Christus [Iudicaturus est]
in fine seculi, [Viuos & mortuos] i. homines vniuersos videlicet tã illos qui ante tẽ-
pus iudicij moriuntur q̃ illos, qui tũc viui inuenientur, & in igne conflagrationis mo
rietur. testificor quoq; [PER aduentũ eius] in carnem vel ad finale iudiciũ, [ET regnũ eius] quod in ec-
clesia militans ac triũphans. i. per cõgregationẽ omniũ electorũ [Prædica verbũ] regni cœlestis quod est
euangelica doctrina, [Insta] prædicationis officio, [OPPORtune] quantum ad auditores beneuolos,
[IMPORTVNE] quantum ad acediosos, qui stimulatione & impulsione indigent, quibus molestũ est
verbum dei audire. Vnde & eis importunus videris. Sed verè opportune discreteque agis [ARGVE]

A negligeotes,[OBSECRA]seniôres & digniores,[INCREPA]iuduratos,[IN omni patiêtia & doctrina]
cum perfecta patientia & sapiêtia cordis tui,quatenus sermo oris tui ex sapientia animæ tuæ procce- Prou.19
dar,& patientia adornetur.Nã & doctrina viri per patientiã noscitur,sermoq; eruditus proficit mul
tis.Vel omnia verba hęc ad eosdē referũtur.Quoniã vnus & idē interdũ arguẽdus,interim obsecran
dus,aliquãdo increpãdus.i.asperè redarguẽdus est.Ideo autē instandũ est verbo ꝓdicantis hoc modo.
[ERIT enim tēpus cũ]homines[SANAM].i.animarũ languores sanantē[doctrinã non sustinebũt].i.
patienter nõ audient[SED ad sua desideria].i.vt ea audiãt & faciãt quę desiderãt vitioso affectu [coa
ceruabũt].i.cõgregabunt[SIBI magistros]pro eorũ beneplacito,docẽtes & operãtes[PRURIẼTES au-
ribus].i.tã magistri isti q̃ eorũ discipuli interiorũ auriũ patiẽtur pruritũ desiderio legẽdi,proponẽdi
vel audiẽdi curiosa & laudes humanas.[ET à veritate quidē auditũ auertēt]discipuli isti,& itē eorũ
magistri[AD fabulas autē] audiẽdas vel prędicãdas[CONUERTẼTUR] de talib⁹ scriptũ est,Dixerũt deo, Iob.21.
recede à nobis,scientiã viarũ tuarũ nolumus.Et in Esaia,Dicũt aspiciẽtibus, nolite aspicere nobis ea Esa.30.
quæ recta sunt.Loquimioi oobis placẽtia,videte nobis errores.[TV vero vigila].i. diligẽs atq; solici
tus esto,quoniã grande habes expedire negotiũ,[IN omnibus]ad tuã tuiq; gregis salutē pertinẽtib⁹
[LABORA]sicut bonus miles Christi,nõ parcẽdo tibi nec corporalē qnietē quęrẽdo.Homo enim nasci- 2.Tim. 2
tur ad laborē,sicut auis ad volatũ,[OPVS fac euangelistę].i.sic viue vt decet annũtiatorē euangelicę Iob.5.
B legis,[MINISTERIŨ tuũ imple].i.episcopale officiũ digne prosequere,quatenus orando, docẽdo & con
seruãdo cõmissos tibi saluos facias,[Sobrius esto]in victu.Et hęc tibi necessaria sunt nũc magis q̃ an
te.[EGO enim iã delibor].i.dño offeror,seu pro deo mori incipio tanq̃ hostia grata,[ET tēpus meæ 1.Pet.5.
resolutionis].i.mortis[INSTAT].i.propinquũ est.[BONVM certamen certaui]cõtra aduersarios Rom.8.
veritatis & fidei,fortiter resistẽdo inimicis humanę salutis [cursum cõsummaui].i. peregrinatiooē
meã in ꝓsenti esilio ad salutarē finē perduxi,ꝑseuerãdo semper & proficiendo in bonis[FIDEM]ca
tholicã incõcussam[SERUAUI in reliquo].i.posthac seu in futuro [REposita].i.apud deũ locata ac prę FINIS.
parata[EST mihi corona iustitię].i.pręmiũ iustæ cõuersatiõis,videlicet gloria sempiterna [quã red-
det mihi dñs]quantũ ad animã[IN illa die] resolutiõis meę,quantũ vero ad corp⁹ in die iudicii,[IV Psalm.7
stus iudex] De quo ait Psalmista,Dñs iustus index,fortis & patiẽs, [NON solũ autē mihi] reddet hãc
gloriã,[SED & his q̃ diligunt aduentũ eius].i.cũ bona cõscientia futurũ Christi aduentũ ad iudiciũ
desiderant,vel primũ eius aduentũ videlicet incarnatiooē affectnose & mente gratissima amplectun
tur.Qui etiã quotidie spiritualē Christi aduentũ, quo anima per gratiã visitatur , affectant:de quo
ait saluator,Ad eũ veniemua & mansionē apud eũ faciemus.[FESTINA venire ad me cito] eo ꝙ ci Ioan.14.
ro moriturus sim,& quos habui,modo oõ habeo.[DEMAS enim]De quo ad Coloss.dicitur,Salutat Col.2.
C vos Lucas medicus charissimus,& Demas,[ME reliquit] tẽpore tribulatiõis,] Diligẽs hoc seculũ] i.
ea quę muodi sunt,[ET abiit Thessalonicã] quę est Metropolitana vrbs Macedonię[Crescẽs]abiit,
missus à me,[IN Galatiã,Titus in Dalmatiã.Lucas autē] Euangelista [EST mecum solus,Marcum]
cõsobrinum Barnabæ vt dicitur,[Assume & adduc tecũ:est enim mihi vtilis in ministeriũ].i.ad ꝓdi-
cationis officiũ [TYCHICŨ autē misi Ephesum] vbi tu resides quaten⁹ te veniẽte ad me,suppleat vicē
tuam [PENULAM quã reliqui Troiade apud Carpũ veniens affer tecũ] Penula, secundũ Hieronymũ Hierony.
appellatur legis volumē.Secundũ Haymonē vero est vestis cõsnlaris,qua induebãtur cõsules Roma- Haymo.
ni curiã ingrediẽtes . Quã legati Romanorũ venientes Tarsum Ciliciæ dederũt patri Pauli in signũ
amicitiæ,quãdo receperũt eũ in amicũ & ciuē Rom.eò ꝙ reuerẽter eis occurrisset: & eos lętãter re-
cepisset.Quã vestē retinuit sibi Paulus ob recordationē,vnde in Actis Paulus dicit se natũ ciuē Ro
manũ.Ciuilitas quippe Romana patri Pauli collata erat pro seipso ac filiis eius propter magnũ obse- Act.22.
quium & honorē quæ impendebat Romanis.[ET libros] quos illic dimisi,[MAXIME autē mẽbra-
nas].i.materias illas nõ scriptas affer tecũ,vt in mẽbranis scribãtur epistolę meæ ad memoriã futuro-
rum.[ALEXANDER ærarius].i.faber in ære,vel custos ærarij qui fecit sedes argenteas Dianę quē supra 1.Timo.1.
dixi circa fidē naufragasse[MVLTA mala mihi ostẽdit].i.graues ꝑsecutiones ꝓcurauit mihi.[RED- Act.4.
det illi deus secundũ opera sna].i.pœnas cõdignas pro tantis peccatis.Hoc dicit Apostolns pręnun-
D tiando,nõ imprecaodo,[QVEM & tu deuita]tanquã excõmnnicatũ & perfidũ,[VALDE enim restí
tit verbis nostris] per seipsum & alios,qnos cõtra me incitauit. [IN prima mea defensione] quando
videlicet primo aggressus sum Alexandrũ hunc,respõdẽdo eius obiectis, & fidē defendẽdo cõtra eũ,
[NEMO] fideliũ [MIHI affuit]manifestè assistẽdo,[SED omnes me dereliquerũt] terrore concussi.
[Non illis imputetur] hæc culpa á deo,sed indulgeatur.Nã ex humana fragilitate,nõ ex certa mali-
tia orta est.[DOMINUS autē mihi astitit]vel internã cõsolationē ꝓstando,vel ꝑ visionē apparẽdo,[ET
cõfortauit me]gratia fortitudinis,[VT ꝑ me prędicatio īpleatur].i.euãgeliũ plenius diuulgetur.[ET
audiant oẽs gentes ad fidē conuersæ,[QVIA & liberatus sum de ore leonis].i. ab occisione crudelis
Neronis.[LIBERAUIT autē me dñs ab omni opere malo]vel pręseruãdo à vitiis,vel prętertia mala rela
xando,[ET saluũ me faciet] deducẽdo me [IN regnũ suũ cœleste.Cui est gloria in secula seculorum,
Amen.]Sciebat enim apostolut(deo reuelãte) se esse de numero electorũ.[Saluta Priscã & Aquilã]
virũ ipsius [ET Onesiphori domũ].i.familiã qui oẽs morabantur io Epheso[Erastus remansit Co-
rinthi.Trophimũ autē reliqui infirmũ Mileti].i.in illo loco. [Festina ãte hyemē venire] videlicet in
autumno,quãdo aptius tẽpus est ambulãdi vel nauigãdi. [Salutant te Eubolus & Pudens & Linus.]
Quem aliqui dicunt fuisse discipulũ Petri,successoremq; eius in cura pontificali [CLAUDIA & fratres
omnes]qui mecũ sunt.Per hoc prouocat Timotheũ ad citius atq; libentius veniendum, eò ꝙ dili-
gebatur & salutetur à tantis ac talibus.[DOMINVS Iesus Christus] sit [CVM spiritu tuo].i. in ani-
ma tua habitare dignetur.[GRATIA vobiscum].i.tecum & cum populo tibi commisso. [Amen.]

IN EPISTOLAM AD TITVM E

PROOEMIVM.

Prou.6. MAndatum lucerna est, & lex lux: & via vitæ, increpatio disciplinæ Qui ergo tene-
bras vitiorum quærit effugere, mandatis obediat. Ad hoc ordinatur doctrina Aposto
li, qui in præsenti nunc elucidanda epistola (quam scripsit Tito Cretensium episco-
po à Nicopoli) admonet Titum ad strenuam sui officii executionẽ, & de ordinatio-
ne presbyteru, de vitandis quoq; hæreticis, & de exemplari conuersatione ad episco-
pum pertinente. Erat quippe hic Titus nonnihil mollis & laxus in increpatione pec
1.Tim. 4. cantium. Ideo monet eum Apostolus cum omni imper o agere. Timotheũ verò qui
2.Ti.2.3. satis rigorosus acerque fuit, monuit in præcedentibus epistolis ad pietatem ac patiẽtiam. In hac autem
epistola procedit Apostolus solito more, sicut patebit.

CAP. I. [PAVLVS dei, Apostolus autem Iesu Christi.] ARTIC. I.

P AVLVS seruus dei] patris [APOSTOLVS autem Iesu Christi] imò etiam Apo-
Coll.1. stolus dei, patris, & seruus Christi. Sed Christi se vocat Apostolum, quoniam imme
diatè ab eo missus est euãgelizare. Seruus (inquã) & Apostolus, [SECUNDŨ fidẽ] i.
in fide vel obseruando fidem, [ELECTORUM dei] .i. hominum prædestinatorum, qui
per fidem saluantur, [ET] secundum [AGNITIONEM veritatis] .i. actualem notitiam F
procedentem ex fide qua notitia veritas Christiana cognoscitur, [QVAE] etiã co-
gnitio [SECUNDUM pietatem est] hoc est, secundum Christi religionem, cui concor
Ioan.c.4 dat, & ad cultum diuinum ordinatur, [IN spem vitæ æternæ] .i. ad obtinendam speratam fœlicitatem,
Num. 23. videlicet vitam æternam. [QVAM] vitam [PROMISIT] hominibus, [QVI non mentitur deus] cum ipse
sit veritas. De quo scriptura, Non est deus quasi homo, vt mentiatur: neq; vt filius hominis, vt mutetur.
Promisit autem deus hanc vitam .i. promittere statuit, seu ex promissione dare præordinauit [ANTE tem
pora secularia] .i. ab æterno. Tempora enim secularia sunt dies & horæ quibus omnia temporalia men-
Ioan.c.10 surantur quæ ab initio mundi fuerunt. [MANIFESTAUIT autẽ] .i. hominibus reuelauit, [TEMPORIBUS suis] .i. cõ
gruis & ab eo dispositis horis, videlicet tempore gratiæ, [VERBVM suum] .i. prædictam promissionẽ,
vel verbum suum incarnatum, videlicet vnigenitum filium suum [IN prædicatione] .i. per prędicationẽ.
[QVAE credita] .i. cõmendata [EST mihi secundũ præceptum saluatoris nostri dei] .i. à diuino imperio
seu deo iubente, qui mihi prædicationis iniunxit officium Paulus itaque scribit, [TITO dilecto filio] suo
spirituali. Ideo subditur, [SECUNDUM communem] .i. vniuersalem seu catholicam, [FIDEM] Quasi di-
cat, Filio, non secundum carnem, sed secundũ spiritualem generationem, qua Christo te genui, fidem tibi
annuntians, eamque tibi exponens [GRATIA & pax] tibi detur & conseruetur, [A deo patre & Christo Ie G
su saluatore nostro] qui sunt vnũ principium gratiæ & omnis boni creati. [HVIVS rei gratia] .i. propter
id quod subditur, [RELIQUI te Crete] quando inde abscessi, [VT ea quæ desunt corrigas] .i. vitiosa emen-
des, & quod deest ecclesiæ perficias, [ET constituas per ciuitates presbyteros] .i. in vnaquaq; ciuitate fi-
delium ordines vnũ presbyterũ .i. episcopũ. Quòd enim nomine presbyterorum intelligantur episcopi,
Infra eod. constat ex eo quod paulopost subditur, Oportet enim episcopum sine crimine esse. Et vt alij probabiliter
asserunt, nomine presbyterorũ intelliguntur sacerdotes atq; episcopi, & econtrario. Sicque in vna ciuitate
poterant esse plures presbyteri, non plures episcopi. Episcopatus itaque non est alius ordo à presbytera-
tu, sed est nomen superadiunctæ dignitatis. Ordinauit autẽ Apostolus Titum in archiepiscopum Creten
sium. Ideo pertinebat ad eũ cõstitutio episcoporũ per singulas ciuitates, suo regimini subditas. [SICVT &
ego tibi disposui] .i. tales constituas, quales tibi descripsi, vel ordinatione dignos edocui, vt puta, [SI quis
sine crimine est] .i. sine notabili, grauiq; vitio, ne sit infamis, sed famæ laudabilis. Quod significatum est,
Leuit.21 vbi Aaron dicitur, Homo de semine tuo, qui habuerit maculã, non offeret panes deo suo. [VNIVS vxo-
ris vir] .i. qui non habuit coniugem nisi vnam post baptismũ, secundũ Hieronymũ. Vel nunquã secũdũ
Hierony. Augustinum, vt dictum est plenius ad Timotheum, [FILIOS habens fideles] in credendo & operan-
August. do, si tamen habeat filios, & si filii non sint incorrigibiles. Oportet nanque vt sit domui suæ bene præpo
1.Tim.3. situs. Habeat (inquam) filios, [NON in accusatione luxuriæ] .i. non incontinentes, & accusatione pecca-
ti luxuriæ dignos, [AVT non subditos] hoc est, non rebelles. [OPORTET enim episcopum] Ecce quòd H
nomine presbyteri episcopus designetur. Oportet ergo episcopum .i. sacerdotem & pontificem, maximè
tamen pontificem, [SINE crimine] .i. irreprehensibilẽ [ESSE] quo ad magna peccata Non quod sit de
necessitate gradus vel ordinis, sed dignæ executionis atque salutis, [SICVT dei dispensatorem] hoc est,
spiritualium bonorum dei, videlicet sacramentorum & verborum cœlestium erogatorẽ. Ad quod requi-
Ecclesi.3. ritur maxima sanctitas [NON superbum] quoniam scriptum est, Quanto maior es, humilia te in omni-
Ecclesi.32 bus. Itemque, Rectorem te posuerunt, noli extolli, Esto in illis quasi vnus ex eis, [NON iracundum] quo-
Ecclesi.7. niam ira in sinu stulti quiescit. Et Iacobus ait, Sit omnis homo tardus ad loquendum, & tardus ad iram,
Iacob.c. [NON vinolentũ] sed sobrium [NON percussorẽ] .i. bellicosum & violentum, [NON turpis lucri cupidũ,
sed hospitalẽ, benignum, sobrium, sanctum, continentem, amplectentem] .i. cordiali affectu suscipiẽtem,
ac aliis proponentem [EVM, qui secundum doctrinam est fidelem sermonem] .i. verã prædicationẽ ve-
ræ doctrinæ seu Christianæ sapientiæ consonantem, [VT potens sit] id est, virtuosus & eruditus, [EX-
HORTARI] subiectos [IN doctrina sana] id est, euangelica disciplina vitiorum sanatiua, [EOS qui cõ
tradicunt] fidei verbo vel opere [ARGVERE] .i. reprobare. Vel, eos qui contradicunt arguere, hoc est,
inobedientes efficaciter increpare. Ideo subditur, [SVNT enim multi inobedientes & vaniloqui & sedu-
1.Timo.1 ctores, maximè qui de circuncisione sunt] .i. Iudæi cõuersi, scilicet hæretici, asserentes legalia cum euan-
Act.15. gelio esse obseruanda, [QVOS oportet redargui] à te, aliisque prælatis ecclesiæ, ne seducant alios, ipsique

A ſeducant alios,ipſiq; pereant,[QVI vniuerſas domos]hoc eſt,omnes familias Chriſti, ſeu cũctos fideles
incautos,[SVBuertunt]quantum in ipſis eſt.Quia nititur ad hoc[Docentes quæ non oportet]id eſt,il-
licita,ſcilicet,obſeruationem legalium,[TVRpis lucri gratia]id eſt,commodi temporalis intuitu,quatenus
ab his quos decipiunt tẽporalia bona acquirant.[Dixit quidam ex illis]vaniloquus,qui tamen aliqua ve
ra loquutus eſt,[PROprius ipſorum propheta]id eſt prædictorum ſeductorum atq; Cretenſium proprie-
tates optimè nouerat.Vnde Propheta ipſorũ vocatur,quia de eis vera in futurum conĳcere potuit.Non
autem erat propheta dei,nec homo ſanctus,ſed poeta,videlicet Epimenides,in cuius libris verba ſequen Epimeni-
tia inueniuntur.[CRETenſes ſemper mendaces]ſunt contra deum & proximum [Malæ beſtiæ]id eſt,cru des.
deles,humanumque ſanguinem ſitientes, [VENtres pigri] id eſt,guloſi,& accedioſi. [TEſtimonium hoc
verum eſt]quamuis verba huius poetæ non habeant authoritatem . Commemorat vero Apoſtolus hunc
poetam,vt Cretenſes proprĳ authoris teſtimonio redarguti,plus erubeſcant & corrigantur.[Quam ob
cauſam increpa illos] Cretenſes [DVRE] cum ſint duri,non molliter,ſicut hucuſque feciſti, [VT ſani] 1.Tim.1
id eſt,integri & ſynceri,[Sint in fide] catholica [Non intendentes Iudaicis fabulis] id eſt,falſis narratio- Mat. 5
nibus Iudæorum de obſeruatione cærimonialium legis,& genealogĳs interminatis,[ET mãdatis]id eſt,
ſuperſtitioſis traditionibus [Hominum,aduerſantium ſe à veritate] id eſt,à vero intellectu ſcripturæ re-
cedentium.Et quoniam iſti Iudæi,hæretici inter cibos diſcernebant tẽpore gratiæ,quemadmodum tem
pore legis:ideo contra eos dicit Apoſtolus.[Omnia munda mundis]id eſt,cuncta humanis viſibus con- Rom.14
ceſſa vel apta,ſunt munda mundis,id eſt,fidelibus qui ea pura intentione, rectaque fide in vſum neceſſita
B tis recipiunt.Non enim inquinantur ex perceptione ciborũ prohibitorum in lege ea ratione qua illic pro
hibebantur.[Coinquinatis autẽ]id eſt,vitioſis, [Nihil eſt mundum]per comparationem ad eos.Omnia
enim cooperantur eis in malum:nam & ipſi abutuntur rebus mũdis ac ſanctis,[SED inquinatę ſunt eo-
rum mens & conſcientia]id eſt,anima ſeu ratio & actus,qui conſcientia nuncupatur. Denique videtur
hic locus generalius poſſe intelligi,vt omnia dicantur munda mundis,quantum ad contemplationem ip
ſorum.Homines enim puri & eruditi res immundas mundo oculo ſpeculantur.Immundi vero etiã mun
da deformiter contemplantur [CONfitentur ſe noſſe deum,factis autem negant,]quia tam impie viuunt,
ac ſi deus non eſſet.Operibus ergo loquuntur deum non eſſe, dum eum non ſicut deum honorant , nec 1.Ioan. 2
eius iuſtitiam penſant.Vnde Ioannes, Qui ſe dicit (inquit) noſſe deum,& mandata eius non cuſtodit;
mendax eſt.Veruntamen aliquo modo deum cognoſcunt,videlicet informi notitia, quoniam dictum eſt Rom. 1
ad Romanos,Cum cognouiſſent deum,non ſicut deum honorauerunt. Ideo non cognoſcunt deum co- Sap.1
gnitione veræ & ſalutaris ſapientiæ,De qua ſcriptum eſt,In maliuolam animam non introibit ſapientia, Pſalm.52
[CVM ſint abominati]id eſt,abominalibus peccatis polluti,& à deo iuſte contempti,[ET incredibiles,]
quia nec eis credendum eſt,nec ipſi veraciter credunt,[AD omne opus bonum reprobi]id eſt,ad omnẽ
actum meritorium indiſpoſiti & peruerſi.

CAP. II. TV autem loquere quæ decent.] ARTIC. II.

C P OSQVAM Apoſtolus Titum edocuit circa ordinationẽ epiſcoporũ ſeu preſ-
byterorum,iam inſtruit eum circa diligentem gubernationem ſubditorũ ſuorum,[TV
autem]id eſt,illis ita errantibus,tu aliorum antiſtes ac prædicator [Loquere]verba ſa
lubria,[QVAE decent ſanam doctrinam]id eſt,quæ Chriſtianę ſapientię congruũt,
quatenus dignitas & honeſtas tui ſermonis oſtendat veram eſſe legem quam prædi Sup.1
cas.Nec aliquid dicas quod veræ doctrinæ non conſonet. [SENES] hortare [VT 1.Tim.5
ſobrĳ ſint,pudici,prudentes,ſani in fide,in dilectione]dei & proximi[ET patiẽtia.]
Hæc eſt ſaluatoris doctrina. [Anus ſimiliter]hortare eſſe [In habitu ſancto]id eſt, veſtibus religioſis,
[Non criminatrices] id eſt, aliorum accuſatrices,præſertim adoleſcentularum, quibus ex leui ſuſpitione
crimina imponere conſueuerunt. [Non multo vino ſeruientes]ne ſint guloſæ aut vinolentę, [BENE do 1 Cor.14
centes ſuam familiam,[VT prudentiam doceant] id eſt,veram vtilemque doctrinam,non incarnatio- 1.Tim.2
nes vel ſortilegia.Non tamen debent coram viro docere publice in eccleſia,quia docere hoc modo mu-
lieri non permitto. [ADoleſcentulas] maritatas admone,[VT viros ſuos ament] ſyncero affectu,non
ſolum carnali aut naturali , ne alium quenquam reſpicient, [FILIOS diligant]naturali & ſpirituali
D amore , quærendo eis bona honeſta magis quàm delectabilia ſiue vtilia . Diligere nanque eſt alicui bo-
num velle . Hortare etiam eas eſſe [PRVDENTES] ne ſicut luna & ſtultus mutentur & fluctuent, Eccl.27
[CASTAS] ne ſe prorſus exponant libidini , vt cum pudore debitum viris reddant magis quàm exi-
gant, [SOBRIAS] benignas,id eſt,miſericordes, [DOMVS curam habentes]id eſt,propriæ familiæ
ſolicite prouidentes, [SVBDITAS viris ſuis.] Mulier nanque ſi primatum habeat , contraria eſt viro Eccl.25
ſuo. Omnia iſta à ſenibus & anibus ſeu vetulis & adoleſcentulis obſeruanda ſunt, [VT non blaſpheme-
tur verbum dei] id eſt,ne propter vitioſam eorum conuerſationem Chriſtus vel eius doctrina ab infide
libus & peruerſis,perfidiſq;, adoleſcentularum maritis blaſphemiam patiatur.[IVVENES ſimiliter hor
tare vt ſobrĳ ſint,] quod eis potiſſimum neceſſarium eſt,eo quod propter calorem & multum humorẽ na- 1.Tim.4.
turæ,ad vitium incontinentiæ ſint procliues.Et quia exhortatio ſine virtuoſa conuerſatione inefficax eſt
atque deſpecta,idcirco Apoſtolus admonet Titum. [In omnibus] ad ſalutem pertinentibus,& in cun-
ctis quæ doces, [TEipſum præbe exemplum bonorum operum] copioſius agendo quæ doces . Nec ſo-
lum in opere exteriori præbeas te in exemplum fidelium,ſed & [In doctrina]id eſt,vera ſermocinando
[In integritate]mentis & corporis fideliter & continenter viuendo [In grauitate] id eſt,probitate mo-
rum,ne ſis leuis aut diſſolutus.[VERbum] tuum ſit[SAnum] id eſt,verum & ſine læſione peccati,vt non
delinquas in lingua tua, & [IRreprehẽſibile,vt his qui ex aduerſo eſt] id eſt , aduerſarius noſter videns Pſal.38
apertam ſanctitatem noſtrę conuerſationis [VEreatur] i.timeat nobis reſiſtere, [Nil habens malum di-

1. Petr. 2 cere de nobis]id est, non inueniens culpam quam nobis obiiciat. Vnde petrus, Hæc est (inquit) voluntas B
dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. [SERVOS] hortare
Col. 3 [DOMINIS suis]temporalibus, etiã discolis [SVBDITOS esse, in omnibus]licitis [PLACENTES]
1. Tim. 6 eisdem, [Non contradicentes]verbis dominorum suorum, [Non fraudãtes]aliquid de rebus dominorũ
2. Petri. 3 subtrahentes nec minus debito eis seruientes, [SED in omnibus] suis obsequiis [Fidem bonam] id est,
veram fidelitatem[Ostendentes, vt doctrinam saluatoris nostri ornent]id est, commendabilem faciant,
sanctam ostendant atque decorent [IN omnibus]operibus suis. ¶ Sed igitur alios exhortari, & teipsum
EPIST. regere debes. [Apparuit enim gratia]id est, misericordia & pia largitio ac gratiosa instructio [Dei saluato
ris nostri]id est, Christi qui est saluator & deus noster, [Omnibus hominibus]id est, omnibus generibus
hominũ & ad omnium vtilitatem. Sic autem apparuit in carne pro nobis à verbo assumpto, quia per as-
Ioan. 20 sumptã humanitatẽ manifestata & data est hominibus gratia saluatoris, & ipse Christus proprio ore nos
docuit, spiritum sanctum apostolis insufflauit, suamq; gratiam hominibus euidenter exhibuit. Apparuit
ergo hæc gratia & doctrina Christi, [ERVDIENS nos, vt abnegantes]id est, detestantes & fugientes [IMPIE
tatem]id est, peccata contra deũ, vt sunt idololatria, blasphemia, [ET secularia desideria]id est, inclinatio
nes inordinatas tendentes ad bona huius seculi. i. ad diuitias, honores, delitias, dominationes, &c. [Sobrie
& iuste & pie viuamus in hoc seculo, expectantes]longanimiter ac fiducialiter[Beatam spem]id est, feli- F
cem remunerationem separatam, videlicet gloriam sempiternam[ET aduentum gloriæ]id est, gloriosum
2. Tim. 4 aduentum seu manifestationem excellentiæ[MAGNI dei,]cuius magnitudinis nõ est finis, [ET]pro id est
Psal. 144 [SALVATORIS nostri Iesu Christi,]cuius primus aduentus fuit in humilitate, vt iudicaretur: secũdus erit in
potestate & gloria, vt iudicet. Cuius aduentum prestolamur, quatenus in die iudicij suscitemur, & corpus
Luc. 21 glorificatum sortiamur, [QVI]Christus [DEDIT]id est, gratis, sponte & charitatiue obtulit, [SEMETIPSUM
Phi. 2. pro nobis]in ara crucis, factus obediens patri vsq; ad mortem. Oblatus est enim, quia ipse voluit. Vnde
Esa. 53 apud Ioã. loquimur, Ego sum pastor bonus, & animã meam pono pro ouibus meis, [VT nos redimeret]
Ioan. 10 sua pretiosissima passione, [AB omni iniquitate]originali & actuali, siue personali, [ET mũdaret]id est,
mundum efficeret, [Sibi]id est, ad gloriã suam, [Populum]fidelem, quẽ in baptismo purgat ab omni pec
cato[ACCEPTABILEM]id est, sibi placentem & gratum, [SECTATORẼ bonorum operum].i. bona opera iugi-
Infra. 3 ter sequentem seu operantem. hoc est, ideo Christus nos redemit, vt mũdaret nos in baptismo, quatenus
simus ei populus acceptabilis, sectator iustitię, &c. [Hæc]quę dixi de modo informãdi & gratia Christi,
[LOQVERE] .i. populo pręedica, [ET exhortare]eũ, vt informationi acquiescat & Christi beneficiis grat⁹ sit,
[ET argue]negligentes, [CVM omni imperio]id est, in virtute obedientię & põtificali authoritate. Hoc
FINIS. dicit apostolus, quoniam Titus, plus quàm populo suo expediebat, mollis fuit atque remissus , secundum G
glossam. [NEMO te contẽnat]quasi nobilior, sapientior, senior aut alio modo excellentior quàm tu. Chri
sti enim vicarius es, ideo amore & vice Christi es honorandus, pręsertim cum Christus dixerit, Qui vos
Luc. 10 spernit, me spernit.

CAP. III [ADMONE illos principibus & potestatibus subditos esse.] ARTIC. III.

DMONE illos]id est, Cretenses tibi subiectos, [PRINCIPATIBVS & po-
testatibus subditos esse]id est, spiritualibus & temporalibus dominis , seu maioribus
atque minoribus præsidentibus obedire. Qui enim potestati resistit, dei ordinationi
Rom. 13 A resistit. Et qui resistunt, damnationem sibi requirunt, [DICTO]id est, sermoni su-
periorum, [OBEDIRE, ad omne opus bonum] à superioribus iussum [PARA-
TOS esse.]In malis enim obediendum non est, [NEMINEM blasphemare] pro-
pter aduersa ab ipso irrogata, [NON litigiosos esse, sed modestos] id est, discretos &
moderatos, [OSTENDENTES mansuetudinem] id est, mitiser se habentes, [AD omnes homines.
Eramus enim & nos aliquando] dum non credebamus in Christum, [INSIPIENTES] id est, sine notitia di
Psal. 118 uinorum salubri , [ET increduli, errantes] per deuia vitiorum sicut ouis quæ periit. Vnde scriptum est,
Esa. 53 Omnes nos quasi oues errantes, vnusquisque in viam suam declinauit, [SERVIENTES] .i. per modum seruo
rum consentientes, [DESIDERIIS & voluptatibus variis].i. carnalibus ac spiritualibus concupiscentiis atque
Sap. 14 delitiis, [IN malitia & inuidia agentes]id est, malitiose & inuide operãtes, [ODIBILES]deo & sanctis H
Psal. 5 quantum ad esse culpæ: iuxta illud Sapientis, Odio sunt deo impius & impietas eius. Et in psal. Odisti o-
EPIST. mnes qui operantur iniquitatem [ODIENTES inuicem. Cum autẽ benignitas & humanitas apparuit
Galat. 4 saluatoris dei nostri].i. hoc tempore gratiæ, quando aduenit temporis plenitudo, in qua statuit deus suc-
Luc. 1 currere mundo, sicut loquutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt, prophetarum eius, apparuit mũdo
Ioan. 22 per Christi visibilem ac corporalem pręsentiam. Vel posterioribus. s. nobis per fidem. De quibus dictum
est, Beati qui non viderunt & crediderunt, benignitas. i. clementia & humanitas à verbo assumpta, salua-
Baruc. 3 toris nostri dei. i. Christi, qui est deus & saluator noster. Hæc apparuerunt visibiliter Christo in terris cũ
Act. 10 hominibus conuersante, quando circuiuit benefaciendo & sanando omnes oppressos à diabolo, [Non
ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos] id est, non propter merita nostra, quæ nulla fuerunt, quia prædi-
ctis eramus peccatis obnoxij, [SED secundum suam misericordiam saluos nos fecit] à potestate diaboli
& à reatu æterni tormẽti merito suę conuersationis & passionis, [PER lauacrum regenerationis] .i. per
Ioan. 3 baptismum, qui est lotio qua ex aqua & spiritu sancto renascimur, [ET renouatiõis spiritus sancti]id est,
per interiorem lotionem seu infusionem gratię spiritus sancti, per quam anima spiritualiter renouatur: iu
xta illud, Renouamini spiritu mentis vestrę. Et, Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Quæ etiam lotio
Eph. 4 interior non solũ confertur in baptismo, sed & in sacramento pœnitentiæ, & cæteris sacramentis . Hæc
Psal. 102 ideo dicit apostolus, quoniam licet Christus nos in cruce redemit sufficienter , oportet tamen vt meritũ
suæ passionis nobis per sacramenta applicetur, & primo per baptismum, qui est ianua sacramentorum,

A [QVEM] spiritum sanctum, id est, cuius dona & gratiam, [EFFVDIT] deus pater, [IN nos abunde]
id est, clementer & copiose in baptismo, & postea [PER Iesum Christum saluatorem nostrum] id est, Ioan. 1
merito Christi, de cuius plenitudine accepimus omnes, per quem omnia dona gratiæ deriuantur ad nos,
[VT iustificati] id est, à nostris iniustitijs & peccatis abluti, [GRATIA ipsius] id est, merito christi, &
per infusionem gratiæ suæ, [HAEREDES simus] dei, cohæredesque Christi, id est, filii adoptiui, [SE- Roma. 8
CVNDVM spem vitæ æternæ] id est, vitam æternam sperando. Vel, hæredes simus vitæ eternæ secun- FINIS.
dum spem, id est, iam in spe, adepturi eam aliquando in re. [FIDELIS sermo] est quem dixi, atque di- 1. Tit. 1. 3
cturus sum. [ET de his] iam dictis, videlicet de gratia & beneficijs Christi, [VOLO te confirmare] id 2. Tim. 2
est, volo vt in cognitione & dilectione istorum confirmeris à me, & gregem tibi commissum predican-
do confirmes, [VT curent bonis operibus præesse] id est, exemplariter se habere, vel in virtutibus præce-
dere, vel non solum dignitate, & nomine, sed vita & moribus præesse subiectis, [QVI credunt deo] id
est, fideles, præsertim in prælationibus constituti. [HAEC] documenta [SVNT bona] id est, vera in se,
[ET vtilia hominibus. Stultas autem] id est, superfluas & infructuosas [QVAESTIONES & genea- 1. Tim. 1.
logias] hoc est, generationum enumerationes à Iudæis confictas, quæ non habentur in scriptura canoni
ca, sicut quòd Adam habuit duas vxores, de quarum qualibet plurimos generauit, [ET contentiones]
B de obseruatione legalium tempore noui testamenti, [ET pugnas legis] id est, verbosas litigationes, quæ
oriuntur ex locis scripturarum quæ sibi contraria videntur, [DEVITA. Sunt enim inutiles & vanę. Hæ Rom. 10.
reticum hominem post vnam & secundam correptionem] id est, cum bis correptus fuerit, semel in pri-
uato, deinde in publico, & emendari noluerit, [DEVITA, sciens quia subuersus, id est, incorrigibiliter
errans, & perditus [EST, qui huiusmodi est, & delinquit] id est, peccat [PROPRIO iudicio conde-
mnatus] id est, propria electione & determinatione causam damnationis assumens, quoniam falsitatem
pertinaciter seruat, veritatem repellens. [CVM misero ad te Artemam aut Tychicum] vt vnus eorum Act. 18.
pro te Cretẽsibus præsit, ne populus Christi sit sicut oues sine pastore [FESTINA ad me venire Nico- Act. 19
polim. Ibi enim statui] id est, in illa vrbe proposui [HYEMARE. Zenam legisperitum] qui huius pro-
fessionis erat in synagoga, [ET Apollo] qui non erat imperitior illo, quamuis non vocetur legisperitus,
quoniam huius professionis non fuit. Fuit autem in scripturis potens [PRAEMITTE] ad me, sic ta-
men [VT nihil] de victualibus & necessarijs [ILLIS desit] in via. [DISCANT autem] id est, per ope-
rationem scire studeant, [ET nostri] id est, Christiani inter Cretenses, [BONIS operibus præesse] sibi-
ipsis, id est, bene operando seipsos gubernare [AD vsus necessarios] id est, ad hoc vt prædicatoribus euã 1. Cor. 9
gelij necessaria præbeant, [VT non sint infructuosi] id est, sine merito, eo quòd non dent carnalia his, à
C quibus recipiunt spiritualia. Hoc dicit Apostolus vt ostendat Tito vnde possit Zenę & Apollo de neces
sarijs præuidere. Tanquam dicat, à subditis tuis, quibus & illi prædicauerunt, recipere debes. Salutant te
qui mecum sunt omnes] fideles, quos gratia breuitatis nominatim non exprimo. [SALVTA eos qui nos
amant in fide] id est, eo quòd fideles sumus. Vel, in fide, id est, fideli affectu, non ficte. [GRATIA dei]
sit semper [CVM omnibus vobis] id est, tecum & cum adiutoribus ac subditis tuis. Qui omnes incessa-
biliter indigetis gratia creatoris. qui est super omnia deus sublimis & benedictus. [AMEN.]

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM

PROOEMIVM.

QVI pronus est ad misericordiam, benedicetur. Volens ergo Apostolus ad misericor Prou. 22
diam inclinare discipulum quendam virum magnum, ciuem Colossensem Christia-
num, nomine Philemonem, qui non erat prædicator neque in sacris, sed fidelium
sustentator, scribit ei præsentem epistolam à Roma de carcere, mittens eã per One-
simum acolytum. rogans pro reconciliatione Onesimi, qui fuit seruus Philemonis
prædicti, & aliquid de rebus domini sui subtraxit ac fugit, veniensque Romam ad
apostolum ab eo conuersus est. Misit ergo eum apostolus ad dominum suum Phile-
D monem cum præsenti epistola, in qua procedit more consueto.

CAP. I. & vnicum. [PAVLVS vinctus Iesu Christi & Timotheus frater.] ARTIC. I.

AVLVS vinctus Iesu Christi] id est, pro Christo Romæ ligatus ac incarceratus.
Non adiecit apostolus, quod est nomen dignitatis, quoniam deprecatoriã scribit epi-
stolam, in qua humilitas conuenientius suffragatur ad impetrandũ quod petitur, [ET
Timotheus frater.] Quem sibi adiungit apostolus, quoniã dilectus fuerat Philemo-
ni. Idcirco eius nomine audito amplius mouebatur ad exauditionem, scribũt vel man
dant, [PHILEMONI dilecto] & [ADIVTORI nostro] in opere dei, [ET Ap-
piæ] coniugi eius [SORORI] nostræ spirituali [CHARISSIMAE, & Archippo
commilitoni nostro] id est, nobiscum pro Christo militanti atque pugnanti contra aduersarios veritatis.
Hic Archippus fuit filius Philemonis, Colossensiumque episcop', de quo ad Colossenses dicitur. Archip Collo. 4
po dicite, Vide ministerium tuum, &c. [ET ecclesiæ] id est, congregationi fidelium, [QVAE in domo
tua est] Omnes hos nominat, vt orent Philemonẽ pro causa hac, videlicet vt ignoscat Onesimo. [GRA
TIA vobis & pax] detur, augeatur & conseruetur, [A deo patre nostro] id est, patre æterno. [ET do- Io. 1. 5. 10.
mino Iesu Christo] filio, per quem omnia efficit pater. [GRATIAS ago deo meo semper] id est, omni- 1. Cor. 13.
tempore opportuno, [MEMORIAM tui] ô Philemon [FACIENS] id est, tui reminiscens, [IN ora- Galat. 4

tion ibus meis] quas fundo pro te, cæterisq; fidelibus [AVDIENS] à narrantibus, [CHARITATEM E
tuam & fidem quam habes in domino Iesu] id est, ad gloriam eius, vel virtute ipsius, vel in ipso sicut in
obiecto, amando & credendo in eum, [ET in omnes sanctos] .i. per opera bona extendis ac manifestas
charitatem tuam & fidem in omnes Christianos tecum existentes seu tibi occurrentes, quos diligis, fo-
ues, eisque credis & fideliter subuenis, [VT communicatio fidei tuæ] id est, operatio tua fidelis, siue lar-
gitio, qua bona tua ex fide communicas alijs, [EVIDENS fiat] id est, deo per approbationem innote-
scat, [IN agnitione omnis boni] id est, in notitia mentis diuinæ, cui omnia bona clarissime illucescunt.
Euidẽs, inquam, fiat [IN Christo Iesu] id est, per Christum, cuius auxilio ad hoc peruenitur. Vel in agni
tione omnis boni] id est, in attestatione omnium operum bonorum, qua Christus in die iudicij attestabi
Matt.25 tur operibus iustorum, dicendo, Nudus fui, & cooperuistis me, &c. Ad hoc itaq; bene agis, vt Christus in
die iudicij opera tua approbet & declaret iusta fuisse. [GAudium enim] spirituale, [MAgnum habui & cõ-
Prou.10 solationem] in aduersis meis, [IN charitate tua] .i. ex consideratione operum tuæ dilectionis. Sic quippe
patrem suum filius sapiens lætificat, [QVIA viscera sanctorum] .i. interiores affectus, & etiam interiora
corporis fidelium, dolore vel fame, aut simili passione afflicti, [REquieuerunt per te frater] .i. à te refocil-
lata, consolataq; sunt, dum fideles pie recepisti ac sustentasti. [PRopter quod] videlicet quia tam charita-
tiue te habes, ego [Multam fiduciam habens in Christo Iesu] .i. per gratiam Christi, vel secundum volũ- F
tatem ipsius, [IMperandi tibi] cum sim apostolus, [QVOD ad rem pertinet] .i. quod tuam salutẽ concer-
nit & petitione condignum est, [PRopter charitatem] nostram ad inuicem, [MAgis obsecro] quod im-
perare valebam, [CVM sis talis vt Paulus senex] .i. cũ mihi sis similis vita & senio, [NVNC autem] Pau-
lus est, & vinctus Iesu Christi] .i. pro Christo. ¶ Post hæc forma petitionis inducitur. [OBSECRO te
pro meo filio] spirituali, [QVEM genui] quantum ad esse spirituale, perducendo eum ad fidem & gra-
1. Cor. 4 tiam, ego existens, [IN vinculis] Romæ, vbi & eum baptizaui. Filio inquam [ONEsimo qui tibi aliquan
do inutilis fuit] quando bona tua subtraxit, [Nunc autem] conuersus à me, [TIBI & mihi vtilis] est.
Pro te enim orat, & mihi ministrat, [QVEM remisi ad te] vt tibi reconcilietur & satisfaciat. [TV autem
illum .i. viscera mea] id est, filiũ meũ mihi intime, cordialiterque dilectum, [SVSCIPE] pie & charitati-
ue, [QVEM ego volueram] quadã vice, [MECVM detinere, vt pro te] id est, loco & vice tuæ personæ,
[MIHI ministraret in vinculis euangelij] id est, mihi vincto propter euangelij prædicationem. [SINE
tuo autem consilio] præuio [NIHIL volui facere] in hoc negotio voluntate perfecta, quamuis ante vo-
lueram eum detinere [VTI non velut ex necessitate bonum tuum esset] id est, vt seruitus quam Onesi-
mus mihi pro te impenderet non esset tibi displicens atque molesta, [SED voluntarium] id est, ex tuo
consensu procederet, sicque tibi meritoria fieret. Debes ergo eum recipere. [FORSITAN enim ideo]
saltem per occasionẽ & indirecte, [DISCESSIT ad horam] id est, per tempus aliquantulum [A te, vt
Gene.45 æternũ] id est, sine fine tibi sociandũ, scilicet in præsenti & in futuro, [ILLVM reciperes] Hæc fuit vna G
causa fugæ eius indirecta, id est, nõ intenta ab Onesimo, sed deus propter eã permisit eũ discedere, sicut
permisit Ioseph vendi propter salutem multorum [IAM non vt seruum] vt ante [SED pro seruo] qua-
lis fuit [CHArissimum fratrem] in fide & charitate, [MAXIME mihi] qui eum conuerti, [QVANTO
magis tibi] charissimus esse debet, [ET in carne] id est, quia seruus tuus, [ET in domino;] id est, propter
gratiam dei existentem in eo? Quanto enim tibi vicinior, tanto & charior esse debet. [SI ergo habes me
socium] .i. si ita me diligis, vt socius socium, [SVSCIPE illum] affectuose & reuerenter, [SICVT me]
susciperes si venirem ad te. [SI autem] id est, quia [ALIQVID nocuit tibi aut debet] ad restitutionem
ablati, [HOC mihi imputa] id est, rationẽ & satisfactionem exige à me. Ego pro illo me offero. Per hoc
omnem excusationem Philemoni aufert Apostolus. Et vt certus sit Philemon de authoritate præsentis
epistolæ, subditur. [EGO Paulus scripsi mea manu] epistolã [EGO reddam] pro Onesimo debitum, vel
spiritualem compensationem, maxime si exigeris. Quod ideo dico, [VT non dicam] quod tamen vera-
citer dicere possem, videlicet [QVOD & teipsum debes mihi] ad seruiendum & ad obediendũ, eo quod
sis à me conuersus ad fidem, & ideo non indigeo te tantum obsecrare pro causa hac, quia minus, peto
quàm debes. [ITA frater] id est, sic est vt dico. Vel sic, age vt postulo. Quod si feceris, [EGO te fruar]
id est, vtar [IN domino] id est, de tuo merito seu opere bono gaudebo, & tibi congratulabor spirituali- H
ter in domino, in præsenti atque futuro. Quod vt impleatur, [REFICE] id est, consolare & foue, [VI-
SCERA mea] id est filium meũ Onesimum: vel, cordis mei affectum [IN Christo. Confidens de obe-
dientia tua, tibi scripsi, sciens] id est, confidenter præsumens & probabiliter æstimans, [QVONIAM &
super id quod dico] id est, plus quàm deprecor, [FACIES] Hac blanda commendatione, quæ tamen
veritati innititur, prouocat eum ad meliora. Fit enim frequenter, vt qui videt bene sentiri de se, meliorem
se præbeat. [SIMVL autem & para mihi hospitium] id est, teipsum para ad recipiendũ me, vt inueniam
1.Tim.5 te qualem desidero. Quid enim necessarium fuit parare hospitium pauperi homini, qui pane & aqua cõ
tentus erat? [NAM spero per orationes vestras] .i. merito precum vestrarũ quas pro mei liberatione do-
mino iugiter funditis. [Donari me vobis] à deo, ita quòd liberatus de carcere, reuertar ad vos. [SALV-
TAT te] .i. salutem tibi dicit & optat, [EPAPHRAS] qui erat Colossensis, sicut & Philemon, [Con-
captiuus meus in Christo Iesu] id est, pro Christo [MARCVS] euangelista, vel consobrinus Barnabæ,
1.Tim.4. [Aristarchus, Demas] In epistola ad Timotheum dixit apostolus Demam reuersum ad seculum. Si er-
go ista epistola scripta fuit post illã, probatur Demas pœnituisse seque rediisse ad Paulũ, si tamen de eo-
dem sit sermo. [ET Lucas] Euangelista mihi inseparabiliter, fidelissimeque adhærẽs, qui licet vltimo no
minetur, minor tamen non fuit. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sit [CVM spiritu vestro.] In
principio & in fine epistolæ loquitur apostolus pluribus. In processu vero Philemoni duntaxat, quia ad
eum principaliter sermo dirigitur.

A IN EPISTOLAM AD HEBREOS

PROEMIVM.

LEx à me exiet,& iudicium meũ in lucem populorum requiescet,ait dominus. Frequenter Esa.50.
per prophetas,præsertim per Esaiã,loquutus est deus de noua quadã lege dãda per Chri
stum,non vni duntaxat nationi seu populo,sicut lex Moysi data est solis Iudæis per Moy Eccl.24
sen,sed omnibus gẽtibus.Propter quod per Esaiam pater testatur de Christo, Ecce testẽ
populis dedi eum,ducem ac præceptorem gentibus.Et in eodẽ ait Christus,Glorificatus Esaiæ.55.
sum in oculis domini,& dixit ad me,Parum est vt sis mihi ad suscitandas tribus Iacob,& fæces Israel cõ
uertendas.Dedi te in lucem gentium,vt sis salus mea vsque ad extremũ terræ. De huius nouæ ac euan- Esaię.49.
gelicæ legis prædicatione prædictum est etiam ab Esaia, De Sion exibit lex, & verbũ domini de Hieru- Esa.12
salem.Huius legis perfectionem,perpetuamq; duratione, & sufficientiam seu efficaciam ad saluandum
itemque Mosaicæ legis imperfectionem,insufficientiam & cessationem, Christi quoque excellentiam,
secundum vtranque suam naturam,declarat apostolus in præsenti epistola,cuius ratio fuit. Iudæi enim
conuersi,æmulationem legis suæ habentes,sed non secundum scientiam contendebãt legalia simul cum Rom.10.
euangelio esse de necessitate seruanda.Ex quo Nazareorum hæresis emanauit,qui etiam quosdam gen
tilium conuersos ad hunc induxerũt errorem.Paulus igitur ardentissimus fraternæ salutis zelator, vtris-
B que consulere cupiens,hanc destinauit Hebræis epistolam, quam postea Lucas in græcum transposuit. Act.15.
In qua multipliciter reprobat opinionem illam hęreticam,ostendens fidem & gratiam Christi cum ob-
seruatione euangelicæ disciplinæ ad salutem sufficere.Legalia vero non solũ mortua, sed & mortifera es-
se post Euangelij diuulgationem.Porrò nonnulli opinati sunt epistolam hanc non esse Pauli, sed Lucæ,
vel Clementis papæ apostolorum discipuli,vel Bernabæ,vel Tertulliani,qui erat propinquus apostolo-
rum temporibus.Quorum motiuum duplex fuit.Primum quoniam in aliarum epistolarũ exordiis po-
nit Apostolus nomen suum,non autem in ista epistola.Secundum,quoniam stylus huius epistolæ mul-
to venustior est,quàm stylus cæterarum.Sed ad hæc facile est respondere. Apostolus quippe suspectus Act.9.
& odiosus erat Iudæis,tanquam legis destructor,ideo nnmen suum subticuit,ne eo audito vel lecto,ab- Act.13.
horrerent epistolam eamque legere aspernarentur. Ad secundum dicitur, mirum non esse si Paulus in
proprio idiomate,puta Hebræo (quo scripta est præsens epistola) eloquentior fuit, quàm in peregrino,
videlicet græco,quo cæteras scripsit.Nec obstat quod à spiritu sancto accepit donum linguarum.Acce-
pit enim hoc donum quantum ad sufficientem prædicandi facultatem, non eloquentiæ venustatem, ne
fides putaretur humanæ inniti facundiæ.Denique gratia perficit naturam, secundum suam dispositio-
nem & capacitatem.Ideo non est mirandum,quòd per gratiam doni linguarum potentior fuit in lingua
C propria quàm aliena.Firmiter ergo tenendum est hanc esse Pauli epistolam maximę propter determi-
nationem ecclesiæ.Et etiam quia beatus Dionysius in suis libris passim allegat scripturam huius episto Diony.
læ,Paulo magistro suo eam ascribens.

CAP. I.[MVLTIFARIE multisque modis olim deus loquens patribus in prophetis.] ARTIC. I.

POstquam ergo Apostolus ecclesiam Latinorum,puta Romanos:ecclesiam quoq; Græ
corum,videlicet Corinthios,Galatas,Thessalonicẽses,&c. scripto edocuit nouissime ec
clesiam Hebræorum,per epistolam instruit,ostendensque Christi excellentiam, & noui EPIST.
testamenti prę veteris dignitatem,ita exorsus est.[multifarie].i.frequenter repetitisq; vi-
cibus,seu diuersis sermonibus,figuratiuis,obscuris & mysticis,[multisq; modis] .i.distin
ctis visionum generibus seu variis modis loquendi,videlicet interdum per visionem imaginariã.Quem
admodum Esaias vidit dominum sedentem super solium excelsum.Et Hieremias vidit ollam succẽsam, Esaiæ.6
& virgam vigilantem.Interdum per visionem exteriorem,sicut Daniel vidit Gabrielem. Et Iacob an- Hier.1.
gelum secum luctantem.Interdum per inspirationem anagogicam seu pure intellectualem,vt in Dauid. Daniel.8.
Quandoque in somno,quandoq; in vigilia [Olim].i.præteritis,diuq; lapsis temporibus [Loquens deus Genes.32
patribus].i.præcessoribus nostris, patriarchis, & cæteris bonis hominibus, de quibus ait virgo benedi- 2.Reg.23
cta,Sicut loquutus est ad patres nostros,Abraham & semini eius,[IN prophetis].i. per prophetas,quib9 Lucæ.1.
D per angelos loquebatur.Sed & inferioribus angelis loquitur per superiores. Vnde apud Lucam habetur, Ibidem.
Sicut loquutus est per os sanctorũ,qui à sęculo sunt,prophetarũ eius Hinc quoque per prophetam domi- Osee.12
nus loquitur,Ego visiones multiplicaui,& in manibus prophetarũ assimilatus sum,[Nouissime] id est, in 1.Ioan.2
hac vltima mundi ætate,de qua dicit Ioannes,Charissimi, nouissima hora est. Nos enim sumus in quos 1.Cor.10.
fines seculorum deuenerunt,[Diebus istis].i.tempore gratiæ. Vnde scriptum est,Erit in nouissimis diebus Esa.2.
præparatus mons,domus domini, [Loquutus est nobis in filio].i.per vnigenitum suum incarnatum, qui Ioan.7.
in Euãgelio asserit,Mea doctrina,nõ est mea doctrina,sed eius qui me misit patris.Rursusq;,Verba quæ Ioan.14
ego loquor,à meipso non loquor,[Quem cõstituit]deus pater [Hæredem vniuersorum].i.possessorem ac
dominum omniũ rerũ creatarum,loquendo de Christo secundum naturã assumptam.Sic enim cõstitu- Act.10.
tus est omniũ dominus.Nam eo ipso,quo Christi humanitas à verbo assumpta est,ad esse increatũ, con-
uenit ei toti creaturæ præferri ac dominari.Propter quod ipse ait, Data est mihi omnis potestas in cœlo Matt,26
& in terra.Et iterum,Pater diligit filium,& omnia dedit in manu eius.Hoc & in psalmo cantatur,Postu-
la à me,& dabo tibi gentes hęreditatẽ tuam,[PER quem fecit & secula].i.tẽporalia omnia.Omnia enim Ioan.5.
per ipsum facta sunt,& sine ipso factum est nihil.Hoc conuenit Christo secundum diuinam naturam. Psalm.2
Non enim per filium facta sunt,quasi per ministrum vel instrumẽtum,sed sicut per principalem agẽtem Ioan.1.
qui cum patre idem est factor,quemadmodũ ipse affirmat, Quæcũque facit pater, hæc & filius similiter
facit.Hoc tamen quod dicitur,per ipsum,proprie spectat ad filium,cui conuenit causalitas causæ exem- Ioan.5.

Sapien. 7 plaris, cum sit exemplar omniũ rerum & ars rationibus plena. [QVI cũ sit splendor glorię] .i. radius sa E
pientiæ patris ingenitæ, seu candor lucis æternæ, & fulgor maiestatis paternæ, in quo plene resplẽdet to
ta perfectio patris. Est nanq; filius mẽtis paternæ verbũ æternũ, intelligibilis dictio, & sapiẽtiæ eius ple
Ioan. 10 na expresio. Dicitur ergo filius splẽdor gloriæ seu excellẽtiæ dei patris, quoniã quicquid patris est, splen
det ac lucet in filio. Et in hoc insinuatur coæternitas filii cũ patre. Splẽdor enim est igni seu soli coæuus.
Et si sol ab æterno fuisset, splẽdor fuisset ei consempiternus, [ET figura] i. imago vel character. (In græ
co quippe habetur, χαρακτὴρ) [SVBSTÃNÆ eius] .i. ipsius patris, qui est substãtia seu diuina essentia. Græ
ci vero vtũtur nomine substãtiæ indifferẽter pro essentia & persona. Dicit autẽ apostolus figura, quãuis
1. Cor. 5 figura proprie locũ non habeat, nisi in corporalibus rebus. Per figurã enim res maxime cognoscitur, &
in ea similitudo attẽditur vnius cũ alio. Quoniã ergo filius patri per omnia similis, imò simillimus est,
Ioan. 14 non distinctus ab eo, nisi quia ab eo & patrẽ reprę̃sentat, eumq; notificauit, in tantũ vt ipse dixerit, Qui
videt me, videt & patrẽ. Ideirco filius appellatur figura substãtiæ patris, in quo designatur cõsubstãtia-
litas patris & filii. Filius equidẽ est imago naturalis & essentialis, non imitatiua & artificialis dei patris,
quẽadmodũ filius regis est imago patris regnantis. In tali autem imagine inuenitur natura eius, cuius est
Ioan. 10. imago. Cũ ergo diuina essentia sit simplex ac indiuisibilis, cõstat ꝙ eadem numero sit in patre ac filio.
Ioan. 16 Propter quod ait, Ego & pater vnũ sumus. Et, Quæcunq; habet pater, mea sunt, [PORTANSQ;] filius .i. sustẽ
tans, cõseruans & moderãs [omnia] creata, visibilia & inuisibilia, [VERBO virtutis suæ] .i. suę potestatis im F
Ioan. 1. perio seu influxu. Quemadmodũ enim omnia per ipsum facta sunt, sic sine eius cõtinua conseruatione
redigerentur in nihilũ, quia plus depẽdet creatura à creatore, q̃ radius à sole. In hoc autẽ notatur ęquali-
tas filii cũ patre in potestate, quæ etiã vna & eadẽ est in tribus personis. Deniq; his quę dicta sunt de si-
Sapien. 7 militudine filii cũ patre, cõsonat quod de increata & ingenita sapientia scribitur, in lib. Sapiẽtiæ, Vapor
est virtutis dei, & emanatio quędã claritatis omnipotentis dei syncera. Candor est enim lucis æternæ, &
speculũ sine macula dei maiestatis, & imago bonitatis illius. De sempiternitate vero filius ait per quendã
altum sapientẽ, Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturã. ¶ Sed obiici potest, cũ
Eccl. 24. filius sit verbum patris, si filius omnia portat verbo virtutis suæ, ergo verbi est verbum. Et respondendũ
quòd verbum in tali loquutione æquiuocè sumitur. Verbi autẽ non est verbum, sumendo verbũ vniuo-
Psal. 148 ce. Cũ vero dicitur, portans omnia verbo virtutis suæ, accipitur verbũ pro imperio, sicut in Psalmo, vbi
Psal. 147 dicitur, Ignis, grãdo, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbũ eius. Et alibi, Emittet verbum
suũ, & liquefaciet ea, [PVRGATIONẼ peccatorum faciẽs] .i. peccatores emundans, seu peccata originalia &
Esa. 53. actualia merito suæ sanctissimæ passionis delens: iuxta illud propheticum, Ipse autẽ vulneratus est pro-
pter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Et Ioannes ait, Ecce agnus dei qui tollit pecca
Ioan. 1. ta mundi. [SEDET] in throno gloriæ .i. tanquã omnium iudex ac dominus quiescit, & residet, [AD de- G
Act. 10. xteram maiestatis] .i. ad æqualitatẽ summi & gloriosi dei patris secundũ suam deitatẽ. Sic enim æqualis
est patri imò patris & filii est vna maiestas ac dignitas. Si vero referatur ad Christum secundũ assumptã
humanitatẽ, tunc dicitur sedere ad dexteram maiestatis paternæ .i. in potioribus bonis dei patris quibus
& copiosissime fruitur [IN excelsis] .i. in cœlestibus, scilicet in cœlo empyreo, loco & dignitate omni-
Apoc. 3. bus altior. Vnde ipse ait, Ego vici, & sedi cũ patre meo in throno eius. Hæc autem sessio Christi, nõ op-
Act. 7. ponitur stationi. Ideo interdũ dicitur stare, prout Stephanus dicebat, Video cœlos apertos, & filium ho
Esa. 3. minis stantem à dextris virtutis dei. Et Esaias, Stat ad iudicandũ dominus. Stat enim quasi paratus ad
operandum. Sedet vero tanquã stabiliter permanens vbi est. [TANTO melior] .i. per gratiam vnionis vel
habitualem dignior, [ANGELIS effectus] secundum humanam naturam, secundum quam accepit gratiam
Ioan. 3. spũs sancti non ad mensurã. Angeli vero ad mensurã sortiti sunt eam. [QVANTO differẽtius] .i. sublimio-
ri modo. Vel, differentius .i. excellentius, [PRÆ illis nomẽ hæreditauit] .i. iure æterno à patre accepit, fir-
Philip. 2 miterque possedit. De quo nomine Philippensibus dictum est supra, Deus exultauit illum, & dedit illi,
nomen quod est super omne nomẽ, videlicet vt ille homo vocetur verus deus, atq; vnigenitus dei filius,
non per adoptionẽ, sed per naturã, quẽadmodũ ait scriptura, Simus in vero filio eius Iesu Christo: Hic
1. Ioan. 5. est verus deus & vita æterna. Tale autẽ nomen non cõpetit angelis. Verũtamen in psal. dicitur Christus
Psalm. 8 paulò minus minoratus ab angelis. Sed hoc intelligitur de Christo, quantũ ad assumptæ naturæ passibi
litatẽ & mortẽ, ac sepulturã. In resurrectione vero & ascẽsione prę angelis glorificatus est, etiã in huma H
Act. 10. na natura. ¶ Sciendũ vero ꝙ Christus, inquantũ homo, à primo instãti suæ cõceptionis in virgine, ab-
Ioan. 17 solute loquẽdo, prælatus est angelis, & omniũ creaturarũ dominus cõstitutus propter personalẽ cũ ver-
bo vnionẽ & gratiæ plenitudinẽ singularẽ. Sed ista pręlatio post resurrectionẽ manifestata est. Vnde &
Psalm. 2 Christus dixit, Pater, clarifica filiũ tuum. Porrò humanitas Christi cũ sit eiusdẽ speciei cũ aliis, non est
melior natura angelica, secũdũ sua essentialia, sed per dona gratiæ melior ea effecta est. ¶ Hãc excellentiã
Christi cõsequenter probat apostolus. [CVI enim dixit] pater [ALIQUANDO] ab exordio creationis, [AN-
gelorum] q. d. Nulli angelo vnquam dixit pater, quod subditur, [FILIUS meus es tu, ego hodie] .i. in æter-
nitate, in qua semper est hodie .i. instans, inuariabile, non habens præteritũ vel futurum, [GENVI te?]
generatione vera ac intellectuali .i. de mea substantia produxi te, communicando tibi essentiam meam?
Iob. 38. Hoc certum est dici non posse de aliquo angelo. Nam licet angeli appellantur filii dei, non tamen sunt
filii eiusdem naturæ cum creatore, nec proprie geniti sunt, sed creati, non hodie, sed in exordio mundi.
Dicit ergo pater ad filium: genui, per modum præteriti, ne generatio eius noua, vel modo inchoata pu-
Esaiæ. 26 tetur. Dicit quoque, hodie, ne pręterita ęstimetur. Vt ergo generatio filii agnoscatur inuariabilis & æter
na, dicit: hodie genui, copulando præsens præterito. In æternitate quippe nihil præteritũ est, quasi defie
rit: nihil futurum, quasi nondum sit: sed quicquid æternum est, semper est. Hanc authoritatem sumpsit
Psalm. 2 apostolus ex psalmo, quem ad literã scriptum esse de Christo frequenter testatur liber Actuum aposto-

A lorum. Idcirco recentiores Iudæorum doctores qui psalmum illum ad literam exponunt de Dauid, plu
rimum errant, & ab antiquis Hebræorum doctoribus discrepant. ¶ Deinceps inducit apostolus aliud te Act.13
stimonium ad idem probandũ, [ET rursus] deus pater ait, [EGO ero illi in patrem] id est, pater Christi 3.Reg.7.
ero, quia æternaliter pater ipsius sum. AEternitas autem omnis temporis differentiam comprehendit:
ideo per quodlibet tempus designatur. Simili modo ait saluator de spiritu sancto. Quæcunque audiet lo- Ioan.16
quetur, & ille de meo accipiet. Si autem intelligatur dictum per modum præteriti, referendum est ad
tempus incarnationis & manifestationis Christi. Nam qui æternaliter pater Christi fuit, secundũ quod
deus, futurus fuit pater Christi hominis de virgine tunc nascituri, iam nati. Et hoc ipsum manifestatum
est mundo post aduentum spiritus sancti per prædicationem Apostolorum, [ET ipse erit mihi in filium]
id est, filius erit atque vocabitur, prout prædixerat angelus, Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur.
Vnde Christo baptizato, & transfigurato, vox patris audita est, dicens, Hic est filius meus dilectus, in Lucæ.1.
quo mihi complacui. Ideo archiapostolus in secunda sua canonica, Accepit, inquit, à deo patre honorem Matth.3
& gloriam voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria, Hic est filius meus, &c. Secundum Marci.1
glossam (& est glossa Chrysostomi) hoc testimonium Apostoli nunc allegatum, ex Esaia assumptum Lucæ.3
est, quod tamen nostra non habet translatio, quantum ad formam verborum. Sed quantum ad sensum di Matth.17.
B cere possumus, quod sumptum sit ex eo quòd ibi habetur secundum allegationem Matthæi Euãgelistę, Marci.9
Ecce puer meus electus quem elegi, &c. Probabilius vero apparet quòd sumptum sit ex secũdo Regum 2.Petri.1
& primo Paral. vbi hæc verba impropria forma continentur. Sed nũc dubitatio oritur, quomodo efficax Esaiæ.42
sit probatio Apostoli ex verbis prædictis, quæ ad literam de Salomone prædicta sunt, qui & vocatus est Matth.12
amabilis domino, vt patet intuenti seriem textus illius. Probatio autem fidei per authoritatem scripturæ 2.Reg.17
non valet nisi ex sensu literali, secundum Augustinum in locis diuersis. Et respondendũ quòd verba hæc 1.Par.17
dicta sunt de Salomone, inquantum erat figura Christi, ideo principaliter intelliguntur de Christo. 2.Reg.12
¶ Insuper ponit Apostolus aliam authoritatem ad idem, videlicet quòd Christus maior sit angelis. [ET August.
cum iterum introducit] id est, cum deus pater introducendum seu venturum rursus in Psalmo prænun-
tiat, [PRIMOGENITVM] suum, id est, filium suum ante omnia genitum, qui in prouerbijs testatur,
Dominus possedit me initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio, [IN orbẽ terrę, di-
cit] per Prophetam in Psalmo. [ET adorent eum] videlicet filium [OMNES angeli dei] Adoratio an- Prou.8
tem non conuenit nisi deo. Hac ergo authoritate ostenditur Christus verus deus, quem deus pater vult
ab angelis adorari. Quoniam vero Apostolus dicit, Et cum iterum introducit, &c. quidam volũt solum Psalm.96
de secundo Christi aduentu hanc scripturam intelligi, sed hoc non est necessarium. Primo, quoniam sen
C sus est, Cum iterum introducit, id est, rursus introducendum prænuntiat. (Hoc enim frequenter prædi-
xit) Secundo, nam ante aduentum Christi in carnem, seu ante incarnationem introductus fuit in orbem
terræ, id est, in corda hominum, per inuisibilem missionem seu spiritualem aduentum. Ideo in sua incar-
natione iterum introductus asseritur. [ET ad angelos quidem dicit] id est, de conditione & existentia
angelorum dominus loquitur per Prophetam in Psalmo, [QVI] deus pater seu filius secundum quod Psal.103
deus [FACIT angelos suos spiritus] id est, spirituales & intellectuales substãtias facit suos legatos, dũ
eos ad aliqua nuntianda seu operanda emittit. Angelus enim est nomen officij, spiritus nomen naturæ:
quemadmodum miles est nomen officij, homo nomen naturæ. Quemadmodũ ergo homo fit miles, nõ
econtrario. sic deus spirituales illas substantias, qui ex creatione sunt spiritus, efficit angelos, id est, nun-
tios, iniungendo eis obsequium, [ET ministros suos flammam ignis] i. angelos de ordine Seraphin, qui Danie.7.
ob diuini amoris feruorẽ, flamma ignis, ignisque vrens vocantur, facit deus ministros suos, ita quòd ipsi Exod.2.
quoque ministri sunt, non filij per naturam, nec veri dij. Vel per flammam ignis, omnes angeli designan-
tur propter suæ naturæ agilitatem, suiq; motus velocitatem, & quia diuinæ charitatis calore succẽsi sunt.
De quibus exponi potest illud Danielis, Thronus eius (videlicet dei) flammæ ignis, rotæ eius ignis ac- Daniel. 7.
census. ¶ Porrò quod dictum est, Adorent eum, &c. nostra translatio sic habet, Adorate eum omnes an-
geli eius. Similiter quod subditur, Qui facit angelos suos, &c. sic continet, Qui facit angelos suos spiri- Psal.96.
tus, & ministros suos ignem vrentem. Christus enim atque Apostoli sæpe allegãt scripturas potius quã- Psal.103
D tum ad sensum, quàm secundum formam verborum. [AD filium autem] dominus ait per Prophetam,
[THRONVS tuus] id est, regia dignitas, iudiciaria potestas, & sedes qua resides ad dexteram patris ô Psal.44.
[DEVS] fili [IN seculum seculi] id est, æternaliter permanet, hoc de Christo secundum vtranq; na-
turam intelligi potest. Nam pater omne iudicium dedit filio, deditque ei potestatem & iudicium facere, Ioan.5
quia filius hominis est, & omnia ei subiecit. Secundum diuinitatem vero conuenit Christo iudiciaria po Psalm.8
testas, & regia dignitas, per authoritatem, quamuis receperit ea à patre, imò vna numero est potestas, di-
gnitasque amborum, [ET virga æquitatis.] hoc est, regula iusta, & æqua disciplina est virga regni tui,
id est, gubernatio & disciplina, qua ecclesiam regis & instruis, malosque percutis, & iustos exaltas. Po-
test quoque per virgam hanc accipi doctrina & lex Christiana, per quam regnum Christi, id est, eccle-
sia militans regitur, edocetur atque corrigitur. De hac virga ait & Psalmista, Reges eos in virga ferrea.
Et Esaias, Percutiet, inquit, terram virga oris sui [DILEXISTI iustitiam] id est, omnem virtutem & Psalm.2
omne bonum. Iustitia enim est omnis virtus [ET odisti iniquitatem. Propterea] id est, merito huius, vi- Esaiæ.11
delicet quoniam sic fecisti [VNXIT te] ô Christe [DEVS] omnium qui est [DEVS tuus] speciali-
ter, secundum quod homo es. Tamen secundum Augustinum in græco est manifesta distinctio casuum
διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς, ὁ θεός σου, vt primum quod dicitur deus, sit vocatiui casus, aliud nominati-
ui. eritque sensus. Propterea vnxit te (ô deus) fili, deus tuus, id est, deus pater. Vnxit itaque te secundum
humanam naturam, [OLEO exultationis] id est, præmio accidentali, videlicet corporis glorificatiõe,
ascensione, & plena lætitia partis sensitiuę, quæ vsque ad horam mortis tuæ passibilis fuit, [PRAE par-

Ioan.1 ticipibus tuis] id est, præ cūctis electis, qui membra tua sunt, & de plenitudine tua accipiunt, vel vnà te- E
cum à supersancta trinitate gratiam & gloriam sortiuntur, Vel sic, Propterea, id est, vt iustitiam diligeres,
& iniquitatem odires vnxit te deus, deus tuus oleo exultationis, id est, lenitate ac plenitudine gratiæ ani-
Esaię.61 mam exhilarantis in sacerdotem, pontificem, regem, prophetam, ac pugilem. Vnde per Esaiam Christ⁹
Psal.101. testatur. Spiritus domini super me, eò quòd vnxerit me. ❡ Deinde probat Apostolus filium patri coæ-
Ioan.8 ternum. [ET, Tu in principio] temporis, id est, simul cum tempore [DOMINE] fili, vel tu domine pa
ter, in principio, id est, in filio, seu p filiū, per quem omnia agis, qui ait, Ego principium, qui loquor vo-
bis, [TERRAM fundasti] .i. creasti, & firmiter collocasti in medio vniuersi, [ET opera manuū tuarū sunt
cœli] omnes. Manus autē dei, dicuntur intellectus eius practicus & volūtas quibus omnia producitur.
[IPSI] .i. cœli [PERIBVNT] quantū ad esse accidentale, non quantū ad substantiā. Motus nanque &
& influentia & qualitas eorū cessabunt, [TV autē permanebis] .i. incommutabiliter in teipso subsistes a-
Iacobi.1 pud quē non est permutatio, nec vicissitudinis obūbratio, qui asseris, Ego dominus, & non mutor, [ET
Malac.3 omnes] cœli [VT vestimentū veterascent] quantū ad modū essendi quē nunc habent. Præterit quippe
Matt.24. figura huius mūdi. Et Christus in Euangelio, Cœlum (ait) & terra trāsibūt. [ET velut amictū] .i. vestē.
Roma.8 [MVTABIS eos] .i. à solito cursu, & influxu cessare facies, [ET mutabūtur] à pristina qualitate, atq; in
Apoc.21. melius cōmutabuntur, quemadmodū dictum est plenius ad Romanos. Vnde in Apocalypsi habetur, Vi
Esaię.65 di cœlum nouū & terram nouā. Primū enim cœlum & prima terra abijt. Et per Esaiam dominus, Ecce F
FINIS. (inquit) ego creo cœlos nouos & terram nouā, & non erūt in memoria priora. [TV autē idem ipse es] .i.
incommutabilis es. [ET anni tui nō deficient] .i. æternitas tua, omne tempus comprehendens, & tuū es-
Psal.109. se mensurans, non finietur. Rursus authoritate Psalmistæ probatur excellentia Christi præ angelis. [AD
quē autem angelorum dixit deus] pater [ALIQVANDO, Sede à dextris meis?] secūdum sensum iā ex-
plicatū [QVoadusque ponam inimicos tuos, scabellū pedum tuorum] .i. plenè eos tibi subijciam? Tāquā
dicat, Nulli angelorū dictū est hoc, quod tamē pater ait ad filium. Cui dixit pater in ascēsione, vt sedeat
secum vsq; ad diem iudicij, in quo omnes inimici Christi (videlicet reprobi) Christo perfectissimè subij
cientur quantum ad suæ damnationis executionem, quamuis & nunc ei subiecti sint, quantum ad suæ po
testatis authoritatē. Per hoc autem quod dicitur quoadusque vel donec, non datur intelligi ꝙ postea non
sedebit. [Nonne omnes] angeli [SVNT administratorij spiritus] .i. diuino imperio seruientes. In mini-
sterium] .i. ad obsequium seu adiutorium electorum [Missi] à deo, missione interiori vel exteriori [PRO-
pter eos] .i. eorum profectum, [QVI hæreditatē capiūt salutis] id est, cœlestem atque beatam hæreditatē
patriæ .s. beatificam dei visionem adispiscuntur? ❡ Quæri hic potest, an omnes angeli foras mittātur. Et
Esaiæ.6 videtur ꝙ sic, authoritate Apostoli loco præsenti. Item ex eo quod ab Esaia dicitur, Volauit ad me vnus
de Seraphin. Multi quoq; sanctorum videntur hoc dicere. Hanc quæstionem Gregorius non præsumit,
nec audet determinare. Quidam vero dixerunt, ꝙ secundum communē legem, & vt plurimum atq; ex
proprio officio, soli inferiores mittūtur ad extra. Superiores tamen interdū ex speciali ratione, & diuina G
Thomas. dispensatione mittuntur. Sed hanc responsionem improbat sanctus Thomas in prima parte. Nam ordo
angelorum attenditur secundum dona gratiarum, ordo autem gratiæ summus est. Idcirco non habet or-
dinem superiorem propter quē omittatur. Quemadmodū ordo naturæ prætermittitur, propter ordinē
gratiæ, quatenus gratia declaretur seu fides cōfirmetur, vt patet in suscitatione defuncti. Ad fidei autem
confirmationem nō proficeret omissio gratiæ, cum non percipiatur à nobis. ❡ Deniq; nullū ministeriū
Grego. adeò magnū est, quod per inferiores expleri non valeat, quia secundū Gregorium archāgeli appellantur.
Lucæ.1 qui summa annunciant ❡ Insuper nulla persona viatoris pręstantior est Maria, nullum quoque ministe-
rium maius est annuntiatione filij dei, & tamen ad beatissimā virginem pro hoc summo negotio missus
est angelus Gabriel, qui est de secūdo ordine infimæ hierarchiæ. Ex his cōcludit sanctus doctor, ꝙ ange-
li superiores nunquam ad exterius ministerium distinentur. Et hoc verius reor, præsertim propter hoc,
Dionysi⁹. quoniam dictis D. Dionysii potius consonat. Dicit quoque B. Dionysius quòd angelus missus ad Esaiā
Esaiæ,6 non erat de ordine Seraphin, sed vnus de inferioribus. Dicitur vero vnus de Seraphin, vel quoniam mis-
sus ab vno de ordine Seraphin, vel ratione sui effectus, quia labia Prophetæ incendendo purgauit. Dicit
Thomas etiam Thomas, quòd sicut diuinis personis, videlicet filio & spiritui sancto, attribuitur duplex missio, vt-
puta inuisibilis, propter gratiæ infusionē, atq; visibilis propter creaturā corporalem assumptam vel ma- H
nifestatam, sic angelis cōuenit duplex missio .s. interior secundum operationes intellectuales, prout vnus
illuminat alium. Sicque superiores mittuntur, medios & inferiores illustrādo, & ad exteriora officia diri-
gendo ordine hierarchico. Alia est eorum exterior missio secundum actus transeuntes circa corpoream
creaturam, sic soli inferiores mittuntur. Omnes ergo sunt administratorij spiritus in ministeriū missione
interiori vel exteriori. Quatuor autem superiores ordines non mittuntur ad extra secundum Thomam,
sed quandoque inferiores, videlicet, angeli, archangeli, principatus, potestates, virtutes.

CAP. II. [PROPTEREA abundātius oportet obseruare nos, &c.] ARTIC. II.

Eclarata excellentia Christi, cōsequēter ostēditur cū quāta diligētia obseruāda sit doctrina
& lex tāti magistri. [Propterea] .i. cū tāta sit dignitas Christi legislatoris nostri, [Abundan-
tius] .i. multū reuerēter & timoratè, vel copiosius atq; perfectius, q̄ à Iudæis obseruata fuit
lex Moysi [Oportet] .i. ad salutē necessariū est [Obseruare nos] sæpius recolēdo, & forti-
ter adimplēdo [EA quæ audiuimus] à Christo mediate vel immediate, qui & quotidie lo-
1 Ioan.1 quitur nobis p euangeliū. [Ne forte pereffluamus] .i. penitus pereamus, & in æternū dānemur. Fluimus
quippe per peccata venialia & mortalis naturę quotidiana tormēta, sicut Iob ait, Homo natus de mulie-
re breui viuens tēpore repletur multis miserijs, & nunquā in eodē statu permanet. Propter quod ait scri-

A ptura, Omnes morimur & quasi aquæ dilabimur in terrá, quę non reuertẽtur. Effluimus autem per pec-
cata mortalia. Sed pereffluimus, id est, perfecte effluimus incidendo æterna cruciamenta. Quód ergo tã
diligenter seruanda sint verba Christi probat apostolus per locum à minori. [S I enim qui per angelos
dictus est sermo] i. quia doctrina dei ministerio angelorum tradita Moysi, prout Stephanus dixit, Acce- Act.7
pistis legem in dispositione angelorũ [Factus est firmus] i. ratè seuereq; iniuncta ac firmiter seruata est, Marci.16
& multipliciter confirmata miraculis, minis, pœnis atq; promissis, [E T omnis præuaricatio] id est, legis Ezech.18
transgressio, mala cõmittendo [A T inobedientia] i. incustodia præceptorũ, bona omittẽdo. Quorũ pri-
mum est cõtra præcepta negatiua, secundũ cõtra præcepta affirmatiua [Accepit iustam mercedis retri- Deut.25
butionẽ] i. debitã pœnam, tẽpore veteris testamẽti in populo Iudæorũ quemadmodũ Moses scripsit, pro
mensura peccati, erit in plagarum modus. Cum ergo sit ita [Quomodo nos] Christiani [Effugiemus] vl-
tionem diuinæ iustitiæ [S I tantam neglexerimus salutem?] i. tã salutarẽ Christi doctrinã, tam copiosam
eius gratiam, tantam beatitudinem nobis ab eo promissam paruipenderimus & obliti fuerimus? [Quæ]
salus [C V M initiũ accepisset enarrari per dominũ] i. cũ à Christo cœpta est prædicari [A B eis qui au- Matt.9
dierunt] i. ab ore Apostolorum qui cũ Christo corporaliter conuersati sunt, eiusq; sermonibus interfue- Act.5
rant quibus & dictum est, Vobis datum est nosse mysterium regni dei. Et, Beati oculi qui vident quę vos Matt.13
videtis [I N nos confirmata est] i. nobis firmiter annunciata atq; ingesta est. Hoc dicit apostolus in per- Ibidem.
sona fidelium, non sui. Ipse enim à Christo immediate eductus fuit in raptu. Vnde ad Gal, loquitur, Mi- 2.Cor.12
hi, qui videbantur esse aliquid (videlicet Petrus, Iacobus & Ioannes) nihil contulerunt. Confirmata est Galat.2
B ergo hæc salus in nos [Cõtestante] id est, prædicationi apostolorũ testimonium perhibente, [D E O] qui
neminem fallit, [Signis] id est, per minora miracula. Quæ, quantũ ad substantiã facti, fieri possunt per na
turam, nõ tamen quo ad modũ fiendi, sicut est quarundã infirmitatũ depulsio, quæ fieri potest à medicis
[E T portentis] i. per maiora miracula, quæ sunt omnino supra naturã, vt est suscitatio mortui, [E T va- Act.4
riis virtutibus] i. potentissimis dei affectibus, que non solum naturalẽ cursum, sed etiã rationẽ humanam
excedunt, vt est penetratio dimensionum. Vel, variis virtutibus i. habitibus vel virtuosis atq; infusis, vide
licet, spe, charitate, donisq; spiritus sancti, [A T spiritus sancti distributionibus] id est, gratiis gratis datis à
spiritu, de quibus dictum Corinthiis id est, Alij datur per spiritũ sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij 1.Cor.12
genera linguarum, alij discretio spirituũ. Quę primo datę sunt sanctis apostolis in die Pẽtecostes, & per
eos datæ sunt aliis multis, vt legitur in actibus Apostolorum, Quę omnia facta & data sunt, [Secundum Act. 2,8,
suam voluntatem] id est, ex beneplacito dei, qui omnia operatur secundũ propositum voluntatis suę, non 13,17
secundum merita hominũ. Alioquin gratia iam nõ esset gratia. Hæc sunt Christianæ fidei argumẽta. In- Ephes.1
cõprehensibilis nãq; supernaturalisq; veritas supernaturalibus atq; diuinis eguit argumentis. Vnde & in Rom. 11
euãgelio scribitur, Illi profecti prædicauerũt vbique, domino cooperãte, & sermonẽ cõfirmante sequen- Marci.16
tibus signis, Hinc in Ioannis epistola scriptũ est, Qui nõ credit in filiũ, mendacẽ facit patrẽ: quoniã non 1.Ioan.5
C credit in testimoniũ, quod testificatus est deus de filio suo. De quo testimonio ait & filius, Opera quę de
dit mihi pater, testimoniũ perhibent de me. Quod aũt non effugiemus vltionẽ diuinã si tantã neglexeris Ioan.10
rimus salutẽ, probat apostolus per hoc ꝙ Christus sublimior est atq; potẽtior angelis. [N on enim ãgelis
subiecit deus orbẽ terræ futurũ] id est, orbẽ terrę, seu mundũ secundũ statũ quẽ habebit post diem iudicis,
quis interim aliquo modo subiectus sit, quoniã mouent cælestia corpora, quorũ motu & influentia trãs-
mutantur hæc inferiora. [De quo] orbe terræ futuro, [Loquimur] De orbe enim terræ quantum ad sta-
tum futurũ intendit Apostolus loqui. Oportet ergo aduertere, ꝙ cũ omnia corporalia & terrena ordinẽ-
tur ad hominem, sicut duplex est status seu perfectio hominis, vna secundũ suam institutionẽ in via hu-
ius exilij, alia secundum suã glorificationem in patria cœlesti, sic duplex est status orbis terræ seu mundi:
vnus secundum successionẽ generationis & corruptionis, donec cõpleatur numerus electorũ, qui dicitur Mat.24
status præsens, durãs vsq; ad diẽ iudicij: alius secundũ futurę renouationis stabilitatem, quæ fiet in die no
uissimo. Quãuis autem mũdus seu orbis terræ in vtroq; statu sit substantialiter idẽ, tamen propter diffe-
rentiã statuum dicitur orbis terræ præsens, & orbis terræ futurus. Quẽadmodum aũt homines, quantũ
ad statum præsentẽ, subiecti sunt angelis, quia regũtur, purgãtur, illuminantur ac perficiũtur ab eis, secun Dionys.
dum Dionysiũ, quę tamen prelatio in futuro statu cessabit, quantũ ad nouã influentiã. Sic orbis terrę, se-
D cundũ præsentem statũ, angelis est subiectus, iuxta modũ prædictum. Sed secundum statũ futurũ, eis non
erit subiectus. Tunc enim alterationes & generationes cessabunt. Hæc expositio videtur mihi textui ma
gis conformis, Glossa tamen aliis modis exponit hunc locum: quam inspicere potest, qui alium sensum
requirit. ¶ Porrò quód Christo orbis futurus subiiciatur, probat apostolus authoritate Psalmistæ. [T A- Psal.8
status est autem in quodam loco, quis] id est, quidam famosus, puta Dauid propheta præclarus [Dicens,
Quid est homo] quicunque sit ille [Quod memor es eius] ô domine deus omnipotens. Tanquam di- Sap.6
cat, Vilis & modicus est comparatione tuæ maiestatis, cũ sit corporalis, mortalis ac fragilis: propter quod
mirũ est, quód tã benigne digneris eũ respicere, adiuuare & sublimare, præsertim assumendo eius naturã
[A V T] quid est [Filius hominis] id est, Christus, secundum naturam assumptam, [Quoniam visitas
eum?] vniendo tuæ increatæ personalitati eius humanitatem, & habitando in ea, quasi in templo. Qua-
si dicat, Hoc humanitati Christi ex sua naturali dignitate seu meritis non conuenit. [M I N V S T I cum
paulominus ab angelis] id est quatenus Christum secundum humanitatem sic visitaueris atque sublima-
ueris, tamen, quantum ad aliquid, fecisti eum angelis inferiorem, videlicet quo ad corporis sui pas-
sibilitatem ac mortem, quæ angelis non conueniunt propter naturæ ipsorum excellentiam, cum sint
immaterialis essentiæ, [G L O R I A & honore coronasti eum.] Gloria est clara cum laude noti-
tia. Honor vero est exhibitio reuerentiæ in signum virtutis. Deus ergo pater seu trinitas coronauit, id
est, vndique & multipliciter decorauit Christum hominem gloria, infundendo cordibus hominum Ioan.1

claram cognitionem excellentiæ Chriſti: & honore, inducendo fideles ad veri rationem & cultum ip- E
ſius. Vel gloria, id eſt, beatitudine animę, vel corporis glorificatione, in reſurrectione. Et honore, id eſt, ele
natione ad dexteram tuam in aſcenſione coronaſti eũ [ET conſtituiſti eum ſuper opera manuũ tuarũ]
hoc eſt, omnibus creaturis eum præpoſuiſti, faciens eum regem regum & dominum dominantium.
Apoc.19, Quod poſt reſurrectionem factum eſt, quantum ad manifeſtationem. [OMNIA] viſibilia & inuiſibi-
lia, ſuprema, media, & infima, [Subiecisti ſub pedibus eius] id eſt, ei perfectè ſubdidiſti, quantum ad po
Matt. 28 teſtatis collationem etiam ab exordio incarnationis. Tunc enim data eſt homini Chriſto poteſtas atque
prælatio ſuper vniuerſa creata, [IN eo autem quòd] deus [EI] videlicet Chriſto, [OMNIA ſubie-
cit, nihil dimiſit non ſubiectum ei] id eſt, vniuerſaliter ſine exceptione cuncta ei ſubiecit. Veruntamen
quoniam nondum ſubiecta ſunt ei omnia quantum ad poteſtatis executionem, & plenam manifeſtatio-
nem ſubiungitur: [NVNC autem] id eſt, tempore iſto vſque ad diem iudicij, [NECDVM videmus
omnia ſubiecta ei] quantum ad executionem, & plenam manifeſtationem, quod tamen fiet in die nouiſ
Eſa.45 ſimo, quando iuxta Eſaiæ oraculum, Ad eum venient & confundentur omnes qui repugnant ei. Nunc
enim multi Chriſto reſiſtunt, & nullam ſentiunt pœnam, cum blaſphemant vel inhonorant, & nullum
experiuntur ſupplicium. Sed poſt diem iudicij ita non erit. Extunc enim coactè erunt ei ſubiecti pœnas
luendo, qui nunc libere repugnant illi impie conuerſando. Ideo conuenienter prædictum eſt futurum or- F
bem Chriſto ſubiiciendum. [EVM autẽ qui modico, q̃ angeli minoratus eſt] hoc eſt, qui in paruo mi-
nor factus eſt angelis, ſcilicet quantum ad corporis paſsibilitatem [VIDEMVS] oculo fidei [IESVM]
ſcilicet minoratum [PROPTER paſsionem mortis] id eſt, merito ſuæ paſsionis letalis mortem ſibi
Phil.1 inferentis, [GLORIA & honore coronatum] ſicut expoſitum eſt. Vnde dictum eſt alibi, Factus eſt o-
Pſal.109 bediens vſque ad mortem. Propter quod & deus exaltauit illum. Et in Pſalmo. De torrente in via bibet,
propterea exaltabit caput. Ideo autem modico quàm angeli minoratus eſt, id eſt, mortalis effectus aſſu-
mendo naturam paſsibilem, [VT gratia dei] id eſt, non humanis meritis, ſed gratuita dei voluntate &
pia liberalitate [PRO omnibus guſtaret mortem] id eſt, pro vniuerſorum ſalute, quantum in ſe eſt, mortis
Eſa.53 amaritudinem experiretur. Vnde & Propheta, Dominus (inquit) poſuit in eo iniquitatem omnium no-
Matt.20 ſtrum. Pro ſolis tamen electis paſſus eſt Chriſtus quãtum ad efficaciam, prout ait, Venit filius hominis
Marc.16 dare animam ſuam redemptionem pro multis. [Decebat enim eum propter quem omnia & per quem
Prou.16 omnia] id eſt, conueniens erat deo patri propter quem omnia facta ſunt ab ipſo, ſicut propter cauſam fi
nalem. Omnia enim propter ſeipſum operatus eſt dominus: & per quem omnia, id eſt, à quo omnia fa-
cta ſunt, ſicut ex cauſa efficiente. Vel, per quem ſicut per cauſam exemplarem, [QVI multos filios] adop
tiuos, videlicet homines electos, [IN gloriam adduxerat] id eſt, ad æternam beatitudinẽ perducere prę- G
Eph.1 ordinauit in ſua prædeſtinatione æterna [Authorem ſalutis eorũ] hoc eſt, Chriſtum electorum ſaluato-
rem, qui eis ſalutem promeruit ſua paſsione digniſsimam, [Per paſsionem conſummare] id eſt, per mortẽ
crucis ab hac vita tollere, exponendo, videlicet imò tradendo eum morti crucis pro noſtra redemptione.
Vel, per paſsionem conſummare. i. ad finem ſeu conſummationẽ noſtrę liberationis, merito paſsionis ad-
ducere. Conuenientiſsimus quippe modus humanę redẽptionis fuit, ꝙ pater vnigenitum ſuũ humana na
tura veſtiuit, & morti pro hominũ ſaluatione expoſuit. Quia per hoc maxime cõmendatur bonitas & mi
ſericordia eius, qua miſeris & aliunde ſeductis tã clementer ſubuenit. Iuſtitia quoq;, quoniã peccata homĩ
Iob.24 num nõ reliquit inulta. Nulla etiã pura creatura digna erat pro hominibus ſatisfacere, tanta eſt enormitas
culpæ per cõparationem ad deum, & dignitas vitæ æternę conſiſtentis in deo, ſicut in immediato obie-
cto. Decuit etiã eandem naturã pati in ſaluatore, quæ erat in ſaluandis reparãda. Quod vero decuit Chri
ſtum pati oſtendit Apoſtolus, Quoniã decet ſanctificatorẽ & ſanctificatos eſſe eiuſdẽ naturæ, quatenus
ſatiſfaciat quod offendit. i. eadẽ natura patiendo reformet, quæ male agẽdo peccauit. Natura ergo huma
Gen.3 na in primo parente, poſteriſq; infecta, per Chriſti humanitatẽ fuerat reparãdo. Dicit igitur, [Qui enim
ſanctificat] i. Chriſtus qui peccatores à vitiis purgat, [ET qui ſanctificãtur] i. electi qui merito ſuæ paſ-
ſionis mundantur, [EX vno omnes] id eſt, ex eodem patre atq; principio profluxerunt. Chriſtus nẽpe ſe
cundum aſſumptã humanitatem deſcendit de Adam, ſicut & nos excepta infectione originalis peccati,
& ꝙ immediate de virgine natus eſt. Secundũ diuinam vero naturam, & natus eſt ex patre ęterno, de quo H
Luc.2 & nos nati ſumus: difformiter tamen, quoniã ipſe eſt filius naturalis & vnicus: nos autem adoptiui & plu
rimi. [Propter quam cauſam] videlicet quoniam Chriſtus & membra eius (puta fideles) vnum paternũ
principium habent, & natura cõmunicant. Vnde & ait in Ioanne, Aſcendo ad patrẽ meum & patrẽ ve-
Ioan.21 ſtrum, [NON confunditur fratres eos vocare] non obſtante ꝙ ipſe ſit deus verus, & homo à peccato im
1.Petr.2 munis: Illi vero propter peccatum degeneres, [DICENS,] ad patrem in Pſalmo, [Nuntiabo nomen
Pſalm.21 tuum fratribus meis] id eſt, teipſum & gloriam tuam ô pater prædicabo Apoſtolis, aliiſque diſcipulis. De
Mat.28 his enim dixit Mariæ Magdalenę, Vade & dic fratribus meis, [IN medio eccleſiæ] primitiuæ, videlicet
Ioan.20 inter fideles primo conuerſos, [Laudabo te] Stetit enim Ieſus in medio diſcipulorum ſuorum, quibus &
Act.1 ſæpe apparuit per dies quadraginta intrans & exiens, & quadam vice plus quàm quingentis fratribus ap
1 Cor.15 parens. Hæc fecit ſaluator ante paſsionem quando ſeorſum diſcipulis ſuis diſſeruit omnia. Poteſt quoque
Marc.4 generaliter de omnibus fidelibus accipi quibus Chriſtus per apoſtolos & ſucceſſores eorum nomen pa-
tris æterni prædicauit, atque in medio eccleſiæ, id eſt, vbique in omni congregatione fidelium, cum lau-
dauit, imò & laudat & prædicat. [ET iterum] Chriſtus ait per Eſaiam, quantũ ad ſenſum, quanuis ver-
ba non habeantur in noſtra tranſlatione, ſecundum hanc formam. [EGO ero fidens in eum] id eſt ego
Chriſtus, ſecundum quod homo paſsibilis, ſperabo in deum, non per ſpem quæ eſt virtus theologica,
quam non habuit: ſed per quandam fiduciam, qua reſurrectionem & corporis glorificationem ab eo
certiſsime expectaui. Hoc autem Chriſto non competeret, niſi verus homo fuiſſet, ideo non con-

funditur homines vocare fratres. [ET iterum] Christus ait, [ECCE ego & pueri mei] id est discipuli Esa. 8
A & spirituales filij mei, quibus & dixit, Pueri, nunquid pulmentarium habetis? [QVOS dedit mihi domi- Ioan.21
nus] id est, per charitatem & gratiam mihi tanquam capiti copulauit, eosque per me saluare decreuit.
De talibus dicit in euangelio, Tui erant, & mihi eos dedisti. Itemque: Pater manifestaui nomen tuũ ho- Ioan.17
minibus, quos dedisti mihi de mũdo. Ex hoc testimonio patet, quòd tam ipsi quàm Christus sint ex vno Ibidem.
principio scilicet deo. Hanc authoritatem Esaię intelligit Lira melius hoc loco, quàm super Esaiam. Hic
nanque dicit eam ad literam de discipulis Christi debere intelligi: ibi vero exponit eam literaliter de di-
scipulis Esaiæ. ¶ Deinde ostenditur ꝙ decuit Christum incarnari & pati, ex parte saluandorum. [Quia
ergo pueri] id est, fideles electi [COMMVNICAVERVNT carni & sanguini] id est, ex corpore & ani
ma facti sunt, & homines mortales fuerunt, [ET ipse] Christus [Participauit eisdem] id est, carnem ve
ram & animam rationalem assumpsit, factus mortalis, [VT per mortem] id est, propriæ passionis me-
rita, [DEstrueret] id est, superaret & foras eiiceret, [EVM qui habebat mortis imperium] id est, diabo-
lum mortis authorem, qui homines ad mortem culpæ induxit. Ex qua secuta est mors naturæ, & mors
secunda, videlicet mors gehennæ, Deus enim mortẽ non fecit, sed inuidia diaboli mors introiuit in orbem Apoc. 25
terrarum. Habuit autẽ diabolus mortis imperium, quoniã ante Christi aduentum omnes quodãmodo Sap.1
in morte detinuit. In libro tamen Sapientiæ dicitur, deus habere imperiũ vitę & mortis. Et in Apoc. ait Sap.16
Saluator, Habeo claues mortis & inferni. Sed deus dicitur habere mortis imperiũ, quia quos vult in mor Apoc.1
te relinquit, & quos vult à morte reducit. Non autem inducit mortem culpæ. Christus vero habet cla-
ues mortis, hoc est, potestatem relaxandi peccata. [ET liberaret] Christus sua passione, [EOS qui ti-
B more mortis] corporalis, [PER totam vitam obnoxij] id est, rei & subditi, [ERANT seruituti] cul-
pæ ac dæmonis, id est, homines vniuersos, qui maluerunt peccare, q̃ corporalem mortem incurrere, ma-
gis timentes eos qui corpus occidunt q̃ qui corpus & animam perdere potest in gehennam. Tales erant Matt.10
homines vt plurimum ante Christi passionem. Sed ipse sua passione præstitit nobis exemplum morien-
di pro iustitia, & abstulit suis hunc inordinatum timorem. Secundo exponitur specialiter de Iudæis, Vt
liberaret eos, puta Iudæos, ab oneribus legis, per gratiam & meritum suę passionis, qui timore mortis cor
poralis, quam lex inflixit, transgressoribus suis, vel gehennalis, quam lex minabatur per totam vitam prę
sentem, obnoxij, id est, subiecti erant seruituti legis. Nam timore pœnarum potius quàm amore iustitiæ Ephe.2
legem seruabant. Christus enim sua passione legem, quantum ad cærimonialia, euacuauit. Qua euacuata,
fecit Iudæos liberos, vt per fidem & gratiam saluarentur, sine obseruantia cærimonialium, ministrarent-
que deo amore potius quàm timore. ¶ Denique quòd Christus pueris communicauit in carne & san-
guine, hominesque redemit, ostendit apostolus, [Nusquàm enim angelos apprehendit] id est, nunquam
legitur angelos apostatas ad gratiam reduxisse, aut angelicam naturam assumpsisse, [SED semen Abra Matt.1
hæ apprehendit] id est, carnem humanam ex semine Abrahæ sibi vniuit, & populum Iudæorum specia Matt 15
liter reuocauit. De quibus locutus est, Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. [Vnde]
C id est, propter hanc causam, videlicet, quia semen Abrahæ apprehendit, [DEBVIT] debito condecen-
tiæ, non obligationis, [PER omnia] id est, in omnibus naturalibus proprietatibus atque defectibus in-
detrahibilibus, [Fratribus] id est, cæteris hominibus [Similari] non autem in defectibus detrahibilibus,
scilicet in culpa & defectu necessariorum. Non enim debuit esse claudus, cæcus aut languidus, quanuis Marc.14
tempore passionis clanguit. Fuit ergo aliis similis, quia mortalis, vberibus lactatus, creuit, esuriit, mandu- Luc.22
cauit, mortem perpessus est, [VT misericors fieret] id est, misericordiam impartiret. Vel, misericors fie- Mat. 4
ret actu & habitu in natura humana, qui æternaliter misericors est in natura diuina, [ET fidelis ponti- Matt.
fex] id est, verus mediator atque sacerdos pro nobis, [AD deum] patrem vel trinitatem immolando se- Eph.5
ipsum deo in cruce hostiam immaculatam in odorem suauitatis, [VT repropitiaret] id est, deum placan
do, deleret [Delicta populi] id est, totius generis humani, sicut dicit Ioannes, Ipse est propitiatio pro pec
catis nostris. De hoc pontifice ait quoque Petrus, Conuersi estis ad pastorem & episcopum animarum 1.Ioan.2
vestrarum. [IN eo enim in quo] id est, in natura humana assumpta, in qua [Passus est ipse] Christus à 1.Pet.2.
præside & eius ministris, [ET tentatus] à dæmone in deserto, atque Iudæis, quibus & loquitur, Quid Matt.4
me tentatis hypocritæ? [Potens est & eis qui tentantur auxiliari] ne superentur. Sua enim passione & Matt.22
tentatione promeruit nobis gratiam omnibus tentationibus efficaciter reluctandi, & non solum vt deus, Luc. 10
sed etiam vt homo de plenitudine sua influit nobis, quemadmodum caput membris. Ioan.1

CAP. III. [VNDE fratres sancti vocationis cœlestis participes, &c. ARTIC. .III.

OSTENsa excellentia Christi per comparationem eius ad angelos & prophetas generali-
ter: nunc idem ostenditur specialiter per comparationem ad Moysen, Per quod etiam de-
claratur eminentia noui testamenti præ veteri. [VNDE fratres sancti] id est, quia sic po-
tens est Christus auxiliari tentatis, idcirco ô fratres sancti, per regenerationem baptisma-
tis & munditiam religiosæ conuersationis [VOCATIONIS cælestis participes] id est,
prædicationis & inspirationis ad cœlestem beatitudinem inuitantis, seu gratiæ ad illam perducentis, 2.Petr.1
consortes. Hæc enim vobis exhibita sunt, [CONSIDERATE] causa imitationis [APOSTOLVM] id
est, nuntium diuinitus missum [ET pontificem] id est, qui viam seu pontem veniendi ad deum nobis PINIS.
ostendit ac fecit dando exemplum, [CONFESSIONIS nostræ] id est, potificem quem confitemur esse verum
filium dei, saluatoremq; mundi [Iesum, qui fidelis est] secundum naturã assumptam [EI qui fecit illum]
id est, deo patri, à quo secundum humanitatẽ creatus est. Dicitur aũt Christus fidelis, non à fide, quæ est
virtus theologica, quã ipse non habuit, quoniam non fuerat verus comprehensor, sed à fidelitate quã ef-
ficaciter adimpleuit, quicquid complacuit patri. Propter quod ipse ait, Quæ placita sunt ei facio Ioan.8
semper. Et, Non quæro gloriam meam, sed honorifico patrem meum, [SICVT & Moyses in omni Ibidem.

domo eius]id est,in tota synagoga seu Iudæorũ congregatione quę est domus dei. Vnde dominus prote E
Num.12 statur Aharon & Mariæ,Seruus meus moyses in omni domo mea fidelissimus est. ¶ Insuper ostendi-
tur Christus excellentior Moyse.[Amplioris autem gloriæ]id est,maioris dignitatis[ISTE] Iesus [Præ
Moyse]id est,supra Moysen seu plus q̃ Moyses[Dignus habitus est]à deo & fidelibus hominibus[Quã
to ampliorem honorem habet domus]id est,de domo,vt scilicet domus sit genitiui casus,ille,[QVI fabri
cauit illam]id est,fabricator domus,q̃ eius inhabitator seu dispensator.Quod intelligendum est de prin-
cipali fabricatore,qui alios ad fabricandum inducit & ministeriali inhabitatore. [Omnis namq; domus]
tam materialis ex lignis atq; lapidibus constans,quàm spiritualis ex diuersis fidelibus congregata,[FA-
BRICATVR ab aliquo] artifice,diuersas partes ad inuicẽ copulante.Per se enim nõ fit sed sicut partes
Sap.1 materialis domus copulantur cæmento & clauis,sic personæ fideles vtuntur per fidem & charitatem.
Ioan.4 [QVI autem omnia creauit deus]est.Ergo & ipse domum ecclesiæ fabricauit. Christus aũt est deus.Er
go & ipse ædificauit ecclesiam,cuius membrũ est Moyses,Christus vero est dominus eius,ideo habet am
Num.12 pliorem honorem q̃ Moyses.[ET Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius]id est,in omni synago-
Luc.4 ga Iudæorum,quæ fuit domus dei, [Tanq̃ famulus in testimoniũ eorũ].i.ad proferendũ cum attestatio
ne diuina,ea [QVAE dicenda erant]id est,quæ deus iussit per eũ dici ad populũ, [Christũ vero tanq̃ fi-
lius]dei naturalis & vnicus,fidelis est [IN domo sua]id est,in ecclesia[QVAE domus sumus nos[Chri F
1.Cor.6 stiani per charitatem & fidem vniti.Templum enim dei sanctum est,quod estis vos[SI fiduciam]id est,
actualem confidentiam scilicet expectationem felicitatis futurę,& adiutorij gratiæ ad felicitatem obti-
Mat.7 nendam necessarij,[ET gloriam spei]id est,iucunditatem cœlestem,ad quã spes tendit,[Vsq; in finem]
vitæ præsentis inclusiue [Firmam retineamus]stabiliter ac perseueranter sperando, atq; futurã beatitu-
Col.s dinem desiderando.Hoc dicit Apostolus,quia sicut ad domum materialem requiritur stabile fundamen
tum,ita ad domum spiritualem scilicet vt fideles sint domus dei,exigitur firmitas spei ac fidei: aliter deus
Psal. 94 non habitaret in eis per gratiam consummatam. ¶Ex prædictis de excellentia Christi admonet conse-
quenter apostolus diligenter obedire sermoni Christi. [Quapropter]id est,cum tanta sit eminẽtia Chri
sti præ Moyse, [SICVT dicit spiritus sanctus]in Psalmo,quod subditur : [HODIE] id est,tempore
euangelicæ prædicationis & gratiæ [SI vocem eius]id est,verba Christi [Audieritis]vel ab ore eius,vel
ab eius ministris.Hoc est,quia ea audietis [NOLITE obdurare,id est,verbis dei claudere [CORDA ve
stra] ne sitis rebelles atque increduli.Hęc ad literam dicuntur ad Iudæos,qui tempore Christi & postea
fuerunt, [SICVT in exacerbatione]id est,quemadmodũ contigit, & à patribus vestris factũ est in pro-
Psal.77 uocatione,seu dei offensione [Secundũ diem]id est,in die[Tentationis[factę [IN deserto]quãdo ex in-
fidelitate voluistis experiri potentiam meam : sicut ait Psalmista,Et tentauerunt deum in cordibus suis, G
vt peterent escas animabus suis, VBI]id est,in quo deserto,[Tentauerunt me patres vestri]frequenter.
Num. 14 Vnde dominus ait ad Moysem in numeris,Tentauerunt me iam per decem vices [PRobauerunt]id est,
Exo.7,8, experti sunt quid agere possem, [ET viderunt opera mea] mirabilia in AEgypto, in mari rubro,in de-
10 serto,[Quadraginta annis] Tanto enim tempore in deserto fuerunt vel circiter, [PROPTER quod]
Exod. 12 id est,ob tantam peruersitatem istorum [OFFENSVS]id est,iratus [FVI generationi huic] hoc est,
Exod. 14 hominibus istis incredulis, [ET dixi] per angelum seu Moysen,[SEMPER hi errant corde]id est,in-
tellectum excæcatum habent, & ex malitia peccant. [IPSI vero non cognouerunt]id est,spirituali-
ter non intellexerunt[VIAS meas]id est,opera mea miraculosa ac iusta. Quæ viæ vocantur,quia per-
Deut. 29 ducunt ad dei notitiam. Vnde in Deuteronomio Moyses loquitur, Vos(inquit)vidistis vniuersa magna
lia,quæ coram nobis dominus fecit,& non dedit vobis dominus cor intelligens,& oculos vidẽtes vsque
in præsentem diem, [QVIBVS iuraui] id est,firmiter dixi per Moysen [IN ira mea]id est,in zelo iu
stitiæ meæ,quo eorum peccata vindicare proposui, [SI introibũt] id est,non intrabunt [IN requiem
Exod . 33 meam] id est,terram promissionis,in qua eis,si non peccassent,mansionem quietã dedissem. Hoc deus
Num .14 iurauit quando filij Israel murmurauerunt contra dominum,auditis sermonibus nuntiorum,qui explora
uerunt terram Chanaan. Tunc enim iurauit quòd nemo eorum,qui murmurauerunt, ingrederetur hãc
Rom.7 terram præter Caleph & Iosue. ¶Ex præallegata scriptura infert Apostolus salutarem doctrinã. [VI-
1.Tim. 4 DETE fratres ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis]hoc est,mẽs vitiosa perfidię sub-
dita [Discedendi]id est,paratum discedere seu auerti [A deo viuo]à quo disceditur per inobedientiam, H
Osee.4 non per localem distantiam: iuxta illud Osee, Dereliquerunt dominum in non custodiendo [SED ad-
Esa.46 hortamini vosmetipsos per singulos dies]id est,quotidie admonete vos inuicem,seu quilibet semetipsum
2.Cor.6 verbis sacræ scripturæ [Donec hodie cognominatur]id est,q̃diu tẽpus gratiæ durat,& esse asseritur. De
Zacha.2. quo alibi dicitur. Ecce nunc tẽpus acceptabile,ecce nũc dies salutis. De hoc quoq; scriptũ est per Zacha
1.Cor.6 riam,Applicabũtur gentes multę ad dominũ in die illo,[VT ne obduretur quis ex vobis].i.ne aliquis ve-
strum obstinatus fiat,seu habituatus in malo,[Fallacia peccati].i.delectatione alliciente & rationẽ excę-
cante,quæ est in peccato. Peccatum namq; delectat,vnde & tristitiã promeretur. [Participes enim Chri
Ioan.s sti effecti].i.Christo incorporati.[Sumus] vt membra capiti,& de plenitudine eius accepimus,eius quo-
Ephes.1 que hæreditatis cõsortes erimus,[Si tamẽ initiũ substãtiæ eius] i.si fidẽ formatã,per quã primũ deo cõ-
Ephe.3 iungimur,& eius possessio efficimur [Vsq; in finẽ].i.perseuerãter [Firmum retineamus]id est,stabiles &
efficaces in fide mãserimus,[DVM dicitur]id est,q̃diu dicitur[Nobis,Hodie si vocem eius audieritis,no
lite obdurare corda vestra quemadmodum in illa exacerbatione.]Quidam enim Iudæorum in deserto
[Audiens]verba dei [Exacerbauerunt]id est,non credendo,& impie operando deum grauiter offende
Sap.12 runt seu prouocauerunt.Non quòd inuariabilis deus veraciter irritetur,vel exacerbetur : de quo legitur,
Tu autẽ dominator dominũ cum trãquillitate iudicas,& cũ magna reuerentia disponis nos,sed quia per
Hiere.7 modũ exacerbati se habet,dũ nostra peccata districte vlciscitur,ideo apud Hier. dicitur,Nunquid me ad

A iracundiā prouocāt,dicit dominus?Nōne semetipsos in cōfusione vultus sui?[SED non vniuersi qui pro
fecti sunt ab AEgypto per Moisen] id est,nō omnes deũ exacerbauerunt, qui per Moysi ducatũ exierunt
AEgyptum. Caleb enim & Iosue nō offenderunt tā grauiter. [QVIBUS autem offensus]id est,iratus [EST Num.14
deus]in deserto [Quadraginta annis?]quibus filij Israel in deserto ambulauerũt, non ꝙ quotidie pecca- Deut.29
uerunt ita enormiter,sed quia frequenter sic peccauerunt. [NONNE illis qui peccauerũt]enormiter dis
credendo,deũ tentando seu murmurando,[Quorum cadauera prostrata]id est,deiecta & bestiis tradita
[Sunt in deserto?Quibus autem iurauit non introire in requiē ipsius]id est,in terrā promissionis,[Nisi Deut.18
illis qui increduli fuerunt?]verbis Caleb & Iosue,qui cũ aliis nuntiis redeuntes,dixerunt: Nolite rebelles
esse contra dominũ,neq; timeatis populum terræ huius,quia sicut panē,ita possumus eos deuorare.Do- Num. 14
minus nobiscum est,nolite timere.Quid autem fecerunt increduli? Voluerunt vtique lapidibus opprime
re eos.[ET videmus]oculo fidei,testimonio scripturarum, [QVIA non potuerunt introire] in requiē Rom.11
ipsius terram hanc deo eos prohibente, [Propter incredulitatem]ipsorum.

CAP. IIII. [Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatione &c. ARTIC. IIII.

Denique ex præinducta authoritate scripturæ hortatur Apostolus ad debitam solicitudinē
[Timeamus ergo]i.quoniā illi Iudæi propter suam incredulitatē & murmurationē prohi
biti sunt introire terrā promissionis,idcirco formidemus [NE forte relicta pollicitatione] Ezech.18
id est,oblita seu spreta promissione diuina nobis facta[Introeũdi].i.de ingressu nostro post
hanc vitā [IN requiē eius]cœlestem.i.felicitatē æternā, [Existimetur aliquis ex vobis dees
B se]id est,aliquis nostrum inueniatur à cōsecutione huius promissæ quietis deficere propter negligentiam
suam.Nam inexcusabiles sumus,si eam non optineamus.Cuius ratio subinfertur. [Etenim & nobis an-
nuntiatum est]id est,à Christo in Euangelio prædicatum de requie cœlesti, [Quemadmodum & illis] Matt. 5
Iudæis per Moysen annunciatum est de requie terrena.Ait enim saluator, Beati pauperes spiritu , quo- Matt. 22
niam ipsorum est regnum cœlorũ.Et alibi,In futura resurrectione nec nubent neque nubentur,sed erunt Ioan.17
sicut angeli dei.Et rursus,Pater quos dedisti mihi,volo vt vbi sum ego,& illi sint mecum, vt videant cla-
ritatem meam, [SED non profuit illis]Iudæis [Sermo auditus] id est,quem à Moyse audierunt de pos
sessione terræ promissę , [NON admixtus fidei] id est,non receptus fideliter. Fidei inquam habendæ Esa.26
[EX his] id est,de his [QVAE audierunt] de bonis sibi promissis.Et hoc patet ex opposito.[INGRE-
diemur enim in requiem] sempiternam [QVI credimus] verbis auditis de promissione illius quietis Ioan. 11
fide formata,de qua ait Christus, Omnis qui viuit & credit in me,non morietur in æternum, [Quem
admodum dixit] id est,sicut spiritus sanctus ex opposito de incredulis protestatus est in psalmo dicens, Psal.94
[SICVT iuraui in ira mea,si introibunt]id est,non intrabunt[IN requiem meam].i.terram promissio- Heb.3
nis,sicut in pręcedenti arti.explanatum est plenius.[ET quidē operibus ab institutione mũdi perfectis.]
Iam in superioribus mentionem fecit apostolus de temporali requie Iudæis promissa, atque ex hoc intu- Matt.11
C lit de promissione æternæ quietis nobis in cœlis promissa. In quibus verbis supponitur quòd tempora-
lis illa requies fuit figura requiei cœlestis.Et hoc nunc probat Apostolus,simulq; ostendit,quando annũ
tiatum est de requie sempiterna.Et quidem, Tanq̃ dicat.Nuntiatum est nobis de requie illa,quod vtique
factum est,operibus,id est,creaturis,ab institutione mundi,id est, quæ à principio creationis fieri cœpe- Gen. 1
runt,perfectis,id est,distinctis atq; ornatis vsq; ad sextũ diem,in quo creatus est homo. In illis nanq; sex
diebus perfectæ sunt species rerũ.Post consummationem itaq; operum sex dierum,statim facta est men
tio in scripturis de requie quadam,non temporali,sed sempiterna. [DIXIT enim] scriptura seu spiritus Gene. 2
sanctus, [QVODAM loco de die septimo]id est,sabbato [SIC]sicut subiungitur, Dies quippe dominica
erat prima,ergo & sabbatum septima, [ET requieuit deus]id est,operari cessauit, & in semetipso quieuit,
[DIE septimo ab omnibus operibus suis caute productis,id est,nouis rerum speciebus creandis,quia ex
tunc non creauit opera noua secundum speciem siue materiam. Nihilominus de materia tunc facta , &
ad similitudinem tunc factorum nunc vsque operatur,animas rationales creando , & totum vniuersum Ioan.5
administrando,atque per causas secundas plurima producenda . Propter quod ait saluator , Pater meus
vsque modo operatur,& ego operor. Virtus ergo rationis & intellectus huius scripturæ consistit in hoc. Matt.11
Cum ab exordio describitur productio mundi,fit mentio de quadam requie qua deus quieuit . Hæc au-
tem requies est cœlestis non temporalis,sed per temporalem designatur Requies enim dei in seipso com
municatio electis in patria,vt & ipsi in deo immediate quiescant,qui in nullo possunt alio contenti red- Gen.2
D di seu quieti.Non enim sufficit rationali creaturæ,nisi bonum immensum. Ergo de requie nobis in cœ-
lis parata fit mentio ante legem in qua & figurata est requies vera,cœlestis & sempiterna. ¶Deinceps
ostenditur,quòd etiam post legislationem fit sermo de requie sempiterna sub figura temporalis quietis.
[ET in isto rursum] id est,in psalmo iam dicto,iterum dicit spiritus sanctus,[SI introibunt in requiem Psal.94
meam] id est,increduli illi tempore Moysi existentes non ingredientur terram promissionis , Per quod
designatur,quòd impij cœlestem requiem non intrabunt. [Quoniam ergo superest]id est,restat [Quos
dam] electos[INTROIRE in illam]requiem beatam ac figuratā, [ET hi quibus prioribus]id est,Iu-
dæis,quibus ante nos [Annuntiatum est] per Moysen de ingressu terræ promissionis seu requiei tem-
poralis [NON introierunt]eam [Propter incredulitatem] suam. [Iterum terminat] id est,scriptura sa-
cra determinat seu inducit [Diem quendam hodie]id est,tempus gratiæ,quod vocatum est hodie,quo-
niam quotidianum est,& durat vsq; in finem seculi:de quo dictum est Romanis,Nox præcessit dies au-
tem appropinquauit.Et in Esaia,In illa die erit germē domini,id est, Christus filius dei,de quo alibi legi Rom.13
tur,Suscitabo Dauid germen iustum,in magnificentia & gloria, [IN Dauid]id est,in Psalmo à Dauid Esaię. 4
composito . [Dicendo post tantum temporis] id est,post tam longum spatium, ex quo illa dicta sunt Hiere.23
patribus in deserto per Moysen.Dauid enim propheta longo tempore post Moysen fuit,[SICVT su- Heb.3

pra dictum est]de die isto cap.præcedēti,iamq; repetitur.[HODIE si vocē eius audieritis,nolite obdura E
Psal.64 re corda vestra,]quæ verba satis iam declarata sunt. Ex his palam est,quod David loquatur de alia terra
& requie quàm illa,quam Moyses promisit,& ad quam Iosue introduxit.Illa enim ante tempora David
Iosue.14 possessa fuit à filiis Israel.Dum ergo David admonet eos, qui terram promissionis possederunt, vt cum
1.Reg.7 audierint vocem dei non obdurēt corda sua,significat eos ad aliam requiem scilicet cœlestē patriā ingres
sūros,si obedierint deo. Quod figuratum fuit in eis qui terram promissionis ingressi sunt. Ideo sequitur.
[NAM si eis] videlicet filiis Israel [IESVS] Christus,qui (vt Iudas dicit) populum saluās de AEgy-
pto,eos qui non crediderunt perdidit. Quod conuenit Iesu,secundum suam diuinam naturam,secun-
Iudas apo dum quam vere æternus est, [REQVIEM] veram atque finalem [PRAESTITISSET] in terra promissio-
stolus. nis,vel per Iesum intelligitur Iosue,qui dictus est Osee, & Iesus,qui minister fuit donationis terræ istius,
2.Pet.3 [NVNQVAM] spiritus sanctus per David [DE alia loqueretur post hac die] id est,in nullo tēpore post
diem seu requiem illam loqueretur de alia requie hac die,id est,quę nobis annunciatur atque proponitur
hodie,vtpote tempore gratiæ.[ITAque relinquitur] id est,paratur & conseruatur [SABBATISMVS]
Nume.13 id est,plena quies in cœlo significata per sabbatum & terræ promissionis quietem [POPVLO dei]id est,
Eccl.46 electis fidelibus,qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt. [QVI enim ingressus est in requiem eius]
Act.7 id est,qui cœlestem quietem adeptus est, [ETIAM ipse requieuit ab operibus suis] id est, à laboriosis F
exercitiis vitæ præsentis, [SICVT & à suis,] operibus [DEVS] quieuit septimo die, Vnde & legimus,
Apoc.19 Beati mortui qui in domino moriuntur. Amodo iam dicit spiritus,vt requiescant à laboribus suis. Nec ob
stat id quod in Apoca.asseritur, Requiem non habebant die ac nocte dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus,
Gen.2 &c.quia requies sumitur ibi improprie,pro cessatione ab actu. Sancti autem in patria indesinenter ali-
Apoc.14 quid agunt,deum laudando, amando,videndo. Proprie autem requies sumitur pro cessatione à labore
Apoc.4 aut motu. [FESTINEMVS ergo ingredi] feruenter amando & efficaciter operando [IN illam re-
Esa.6 quiem sempiternam,[VT ne in idipsum incidat quis incredulitatis exemplum]id est,ne aliquis nostrum
incidat in eandem pœnam quam infideles Iudæi inciderunt propter incredulitatem, quæ pœna nobis
in exemplum proponitur,quatenus eam considerando vitemus peccata,propter quæ infligitur. Cur au-
EPIST. tem festinandum sit,subditur. [VIVVS est enim sermo] id est,verbum seu vnigenitus filius[DEI,]Si-
cut enim pater habet vitam in semetipso.sic dedit & filio vitam habere in semetipso, [ET efficax]id est,
omnipotens,prout Sapiens ait,Dum medium silentium tenerent omnia, omnipotens sermo tuus domi-
ne à regalibus sedibus veniens. Et rursus idem, Omnium enim est artifex, omnem habens virtutem,o-
Ioan.5 mnia prospiciens, [ET penetrabilior]id est,acutior [Omni gladio ancipiti] id est, ex vtraque parte
acuto. Non enim potest gladius tam intime corpori imprimi, quàm intime filius dei illabitur omnibus re G
Sap.8 rum essentiis. Cum nanque sit verus deus,omnia penetrat, implet & continet, estque intimior omni rei
Sap.7 quàm ipsa aut pars eius sibi, [ET pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus]id est,tam intimus
homini,vt inter sensualitatem & rationem discernat. Vel per animā & spiritum eadem hominis forma
signatur,quæ dicitur anima quantum ad vires sensitiuas:& spiritus,quantum ad vires intellectiuas. Tan
ta est autem perspicacitas verbi dei,vt distinguat animam secundum partem sensitiuam, à seipsa secundū
1.Cor.2 partem intellectiuam,[COMPAGVM quoque & medullarum]id est,subtilissima quæque corporis in-
teriora perspicit & distinguit. Compages autem sunt iūcturæ corporis neruis colligatæ. Medullę vero in-
tra ossa inclusæ sunt [ET] hic sermo,verbum seu filius dei est[DISCRETOR]id est, diiudicator & co
gnitor [Cogitationum]non solum earum, quæ sunt in virtute cogitatiua organica,sed & earum quę sunt
in potentia intellectiua inorganica. [ET intentionum cordis]id est,ordinationum finalium. Deus quip
pe non solum inspicit cogitationes, sed cernit ad quem finem quælibet cogitatio ordinetur à cogitante.
Iob.42 Vnde Iob dicit, Scio quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Et iterum scriptura, Homo videt quæ
1.Reg.16. patent, deus autem intuetur cor. [ET non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius] id est,omnia
Rom.1 sine exceptione manifesta seu nota sunt conspectui filij dei. Pater enim diligit filium, & omnia demon-
Ioan.5 strat ei quæ ipse fecit. [OMNIA autem nuda] id est,intime certa & sine velamine patula. [ET aper-
Matt 10 ta sunt oculis eius] id est, menti eius diuinæ, imò & animæ Christi omnia creata sunt cognita. Ideo
Eccl.23 scriptum est, Oculi domini multo plus lucidiores super solem, circunspicientes omnes vias hominum.
Rom.14 Domino enim deo antequam crearentur, omnia sunt cognita, [AD quem] increatum dei sermo- H
2.Cor.5 nem seu filium [EST nobis sermo] id est,ei tanquam iudici nos astare, & rationem reddere oporte-
bit. Ideo cum tanta sit potestas, sapientia & eminentia,iudicis nostri, merito festinare debemus ingre-
2.Petr.2 di requiem eius,ne tanquam ingrati & acediosi condemnemur ab ipso. Propterea hortatur Apostolus,
Act.1 [HABENTES ergo pontificem magnum]id est, summum sacerdotem atque episcopum,qui seipsum
immolauit pro nobis, [QVI penetrauit cœlos] in sua ascensione super omnes cœlos ascendit cum pe-
Psal.94 85 netratione dimensionum, [Iesum filium dei] naturalem,non adoptiuum [Teneamus] id est, firmiter
120,137, obseruemus & exerceamus [Confessionem] duplicem,scilicet,laudis diuinæ,& propriæ culpæ,dicen-
tes cum propheta, Confitebor tibi domine in toto corde meo. Hoc est, Christum laudemus semper, &
Ma.4,22 nostra vitia accusemus. Sic aūt fiducialiter agere debemus. [Non enim habemus pontificem, qui nō pos
Luc.4.20 sit compati] id est,condescendere atque clementer succurrere[Infirmitatibus nostris,tentatum autē] id
Marci.1 est,sed habemus pontificem tentatum à dęmone & Iudæis[PER omnia]principalia genera tentationis,
Phi.2. [Pro similitudine] id est,propter similitudinem quam cum aliis hominibus habuit. Ideo enim dæmon
& eius ministri ausi fuerūt Christū tentare,quoniā eum mortalē viderūt. Habitu enim inuētus est vt ho
mo. Vel,pro similitudine.i.pro exēplo, videlicet vt omnibus nobis forma vincēdi tētationis proponeret,
Psal.33 [Absq; peccato]id est, tentatio ista nequaq̄ induxit Christū ad aliquam culpam, nec ipse peccando me-
Matt.11 ruit sic tentari. Ideo sua tentatione meruit nobis gratiam triumphandi aduersus quaslibet tentationes.
[Adeamus ergo] spirituali accessu,de quo ait Psalmista, Accedite ad eum & illuminamini. Et salua-

A tor, Venite ad me omnes qui laboratis, id est, cũ fide deuota & charitatis affectu accedamus [CVM fi- Matth.1
ducia] nihil hæsitãtes, quemadmodũ apud Marcum dicitur, Omnia quæcunque orantes petitis, credite Iacobi.1
quia accipietis, & euenient vobis [AD thronũ gratiæ] id est, ad Christũ, in quo habitat gratię plenitudo, Marci. 11
[VT misericordiã] id est, peccatorum remissionem [CONSEQVAMVR, & gratiã inueniamus] id est,
quæsitam gratiam sortiamur à Christo, [IN auxilio opportuno] id est, ad habendũ auxilium nobis salu- FINIS.
bre, quatenus deus per gratiam, nostram infirmitatem semper corroboret: iuxta illud Hierm. Dominus Hier.20
mecum est quasi bellator fortis. Ideirco qui me persequuntur, cadent & infirmi erunt. Postremo, si cõtẽ- Lucæ.9
plemur, quantum à Christo dilecti sumus, quanta ipse pro nostra salute assumpsit, egit ac pertulit, quanta
misericordia, plenitudo, liberalitas eius, quanta etiam est miseria ac intelligentia nostra, cũ omni vtiq; de-
uotione atque fiducia ad thronum gratiæ eius pergemus, dicẽtes cum sancto Iob, Etiã si occiderit me, Iob. 13.
in ipso sperabo. Hinc enim dicit Psalmographus, Lætetur cor quærentium dominum, quærite dominũ Psal.104
& confirmamini, quærite faciem eius semper.

CAP. V. [OMNIS nanque pontifex ex hominibus assumptus est, &c.]
ARTICVLVS QVINTVS.

B

MANIFESTATA in superioribus excellẽtia Christi prę angelis & prophetis ac Hebr.1
Moyse, & ex hoc ostensa eminẽtia noui testamẽti præ veteri: nũc declarat Apostolus 2.3
excellentiã Christi ratione sacerdotij sui. Et quia in fine pręcedẽtis cap. dixit nos posse Hebr.4
per Christũ misericordiã & gratiã cõsequi, ideo in huius cap. exordio probat hoc per 1.Petr.2
locũ à minori. [OMNIS nanq; pontifex] fidelis, prę sertim legalis, vnde nũc agitur, [EX EPIST.
hominibus assumptus]. i. de numero hominũ ad altiora promotus, [PRO hominibus]
id est, ad subueniendũ gregi sibi cõmisso, [CONstituitur] id est, episcopus ordinatur [IN
his quę sunt ad deũ]. i. in spũalibus. s. vt quę diuina sunt exequatur, & sacramẽta dei dispẽset hominibus.
Est enim mediator & sequester dei ac populi sui. Nã ea quę populi sunt, offert deo, & ea quę dei sunt (pu 1.Reg.3
ta virtutes & gratiã) impetrat hominibus, quibus & erogat sacramẽta diuina. Ideo subditur, [VT offerat Leuit.6
dona] id est, oblationes spõtaneas populi immolet deo [ET sacrificia pro peccatis] id est, ꝓ indulgentia
peccatorũ, [QVI] põtifex [CONDOLERE possit] id est, cõpati & misericorditer auxiliari [HIS qui
ignorant & errãt] id est, subditis suis indoctis & male agẽtibus, [QVONIAM & ipse circũdatus est infirmi
tate] id est, mente & corpore fragilis est, & ad peccata procliuis. Caro quippe cõcupiscit aduersus spiritũ
& ratio atq; volũtas vulneratę sunt ꝓpter originale peccatũ. Ex cõsideratione igitur propriæ infirmita- Galat.5
C tis moueri debet ad cõdolendũ, succurrendumque alijs, [ET propterea] scilicet, quia circũdatꝰ est infir- Gene.7
mitate, [DEBET quẽadmodũ & pro populo] sibi cõmisso, [ITA etiã pro semetipso offerre] hostiã placa Roma.8
tionis domino [PRO peccatis] suis expiãdis, sicut offert pro peccatis suę plebis. Hotum nullũ conuenit
Christo põtifici nostro Nõ enim subiacuit infirmitati peccati, nec eguit pro seipso offerre. [NEC quisquã 1.Petri.2
sumit sibi] id est, vsurpare debet [HONOREM] põtificatus, [SED qui vocatur à deo] id est, per diuinam re-
uelationẽ, siue legitimã electionẽ instituitur, ille honore condignus est, & recte fit põtifex. Vocatur autẽ 2.Cor.10
à deo, qui iuste eligitur, [TANQVAM Aaron] qui deo iubente & per virgę floritionem ostendente, or- Num.17.
dinatus & confirmatus est pontifex. His verbis notantur ambitiosi, qui non vocati ingerunt semetipsos. Ioan.5
[SIC & Christus] prout homo [NON semetipsum clarificauit] id est, exaltauit, [VT põtifex fieret.] Vn- Ioan.8
de ait, Claritatem ab hominibus non accipio. Et rursus, Ego non quæro gloriam meam, [SED qui lo- Psalm.2
quutus est ad eum] id est, pater, qui ait ad eum, [FILIVS meus] naturalis & vnicus [ES tu, ego ho- Hebr.1
die] id est, in æternitate [GENVI te] secundum diuinam naturam. Ille clarificauit eum, prout ait, Et cla Ioan.12
rificaui, & iterum clarificabo. Sic & clarificauit Christum in baptismo & trãsfiguratione. ¶ De sacerdo Mat.3.19
tio itaque Christi inducit Apostolus aliam authoritatem ad ostendendum, quod Christus à patre factus Marci.9
sit pontifex. [QVEMADMODVM & in alio loco dicit] pater ad Christum. [Tu es sacerdos] secun- Psal.109
dum quod homo, mediando inter deum & homines, & offerendo teipsum pro ipsis [IN æternũ] à par-
D te posteriori. Non ad tempus duntaxat, vt Aaron, cuius sacerdotium erat temporale ac typicum, Christi 1.Tim.2
autem sacerdotium est verum ac æternum. Nam & ipse semper viuit ad interpellandum pro nobis, osten
dens patri latus ac vulnera, introducitq; nos in beatitudinem patrię, in qua offert nos deo hostiã sempi- Roma.8
ternam, perfectam, atque gratissimam. Propter quod per Zachariam de Christo dicitur, Ipse portabit Zacha.6
gloriam, & sedebit, & erit sacerdos super solio suo. Ideo subditur, [SECVNDVM ordinem Melchisedec] FINIS.
id est. secundum modum, dignitatem ac ritum sacerdotij, quo functus est Melchisedec sacerdos dei altis- Gene.14
simi. Hoc infra diffuse tractabitur. [QVI] Christus [IN diebus carnis suæ] i. tempore mortalitatis suæ Ioan.17
in hoc mundo, præsertim passione iam imminente, [PRECES] pro seipso, videlicet vt à passione li- Lucę.23
beraretur si fieri posset, & vt statim passionẽ clarificaretur, resuscitaretur & glorificaretur in corpore. Di- Marci.14
xit enim, Pater saluifica me ex hac hora. Et alio loco, Pater veni clarifica filium tuum. Itemq;, Si fieri po Ioã. 2.17
test, trãsfer a me calicem istum. [SVPPLICATIONESQVE] pro corpore suo mystico, puta pro suis Matt.26
electis dicens, Pater sancte serua nos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnũ sicut & nos. Et ad Pe- Ioan.17
trum, Ego (inquit) pro te rogaui, vt non deficiat fides tua [AD eum] videlicet, ad deum patrem, [QVI Lucę.22
posset saluum illum à morte facere]. i. qui Christum potuit à morte eripere, ita vt non moreretur. quem-
admodum Christus testatur, An putas quia nõ possum rogare patrem, & exhibebit mihi modo plusquã Matt.26
duodecim legiones angelorum? Vel, posset saluum illum à morte facere. i. a morte resuscitare, quod & fe-
cit tertio die. Pro qua saluatione Christus frequenter precatur in psalmis. sicut cũ ait, Erue a framea deus Psalm.21
animam meam, & de manu canis vnicam meam, [CVM clamore valido] vel oris, vel cordis. i. alta voce Lucæ.23

Psal.87 & feruida intentione,[ET lachrymis] oculorum [OFFERENS] sicut in psalmo,Oculi mei languerũt E
Psal.34 prę inopia.Et rursus,Quasi lugeos & contristatus sic humiliabar.Hoc accidit,quando factus in agonia,
Lucæ.22 prolixius orabat.Et quando in cruce suspensus,omniũ pereuntium damnationẽ,ingratitudinemque de-
Ioan.21 planxit.Quãuis enim in Euangelio nõ legatur hoc ipsum, propter authoritatẽ tamen Apostoli certissi-
me est tenendũ,quoniã multa fecit Iesus quæ nõ sunt scripta.[EXAUDITUS est] quantũ ad id,quod secun-
dum deliberatã rationem optauit,[PRO sua reuerẽtia].i.propter suæ personæ dignitatem, & operũ suo-
rum sanctitatem,quibus patrẽ in omnibus honorauit.Propter quod ait,Gratias ago tibi pater, quoniam
Ioan.11 audisti me.Ego autẽ sciebam,quoniã semper me audis.❡Sed videtur obuiare quod in psalmo ait,Deus
Psal.21 meus clamabo per diem,& non exaudies,& nocte,& nõ ad insipientiã mihi. Et respõdẽdũ, quod omnis
oratio Christi absolute loquẽdo exaudita fuit,omnis videlicet quæ ex deliberata ratione seu integra volũ
tate processit. Aliqua tamen oratio eius,secũdũ quid accepta, videlicet in ordine ad appetitũ naturalem,
quo mortẽ abhorruit,exaudita nõ fuit.Talis quippe oratio erat interpres naturalis desiderij, ad demon-
strãdã veritatẽ assumptæ naturæ,sicut cũ dixit,Pater aufer à me calicem istũ.Sed quia adiecit.Nõ quod
Lucæ.22 ego volo,sed quod tu,cõstat quod oratio eius,simpliciter loquẽdo,prout ex ratione processit,fuerit exau-
Matt.26 dita.Ideo Martha professa est,Scio quia quæcũq; popósceris à deo,dabit tibi deus. [ET quidem cum].i.
Ioan.11 quamuis [ESSET filius] dei vnigenitus [DIDICIT] notitia experimẽtali,nõ habituali,in qua nũquã F
Ioan.1 profecit,nisi forte ponamus in Christo scientiã acquisitam,à sciẽtia infusa distinctã, [EX his quæ passus
est,obedientiã Virtutẽ enim obediẽtiæ quã habitualiter sciuit,expertus est patiẽdo, [ET cõsummatus].i.
Philip.2 occisus,quãdo & dixit,Consummatũ est. Vel,consummatus.i.perfecte glorificatus in anima & corpore,
Ioan.19 in resurrectione & ascensione,[FACTUS est omnibus obtemperãtibus] id est,obediẽtibus [SIBI causa
salutis æternæ,quã salutem virtute sacramentorũ consequimur,per quæ meritũ dominicæ passionis no-
bis applicatur,[APPELLATUS à deo pontifex secundũ ordinem Melchisedec.] Sic enim ait pater ad
Psal.109 Christum,Tu es sacerdos in æternũ secũdũ ordinẽ Melchisedec. Christus nanq; nõ obtulit bruta, sicut
Ioan.6 sacerdos legalis.sed corpus suũ & sanguinẽ sub speciebus panis & vini,quod significatũ fuit per sacrificiũ
Gen.14 Melchisedec,qui obtulit panẽ & vinũ.[DE quo põtifice nostro] Christo filio dei [GRANDIS] id est,
profundus & magnus [NOBIS sermo est,& in interpretabilis ad dicendũ] i.difficulter interpretabilis
seu exponibilis, & pene exponi nõ valens propter materiæ altitudinẽ, & item ob vestrã incapacitatem.
Propter quod subditur,[QUONIAM imbecilles].i.infirmi mente [FACTI estis, ad audiendum] aure
cordis tã profunda mysteria. Aliqui textus habẽt,& interpretabilis.i.interpretatione indigẽs, quia ob suã
difficultatem indiget expositione ingẽti.Merito autem dixi vos imbecilles.[ETENIM cũ deberetis ma-
gistri] id est,multũ eruditi & spũaliter exercitati [ESSE propter tempus].i.eo quod diu ad fidẽ conuersi
estis,& ante in lege atq; ꝓphetis instructi fuistis,[RURSUS indigetis] sicut & ante indiguistis,[UT vos
doceamini quę sint elemẽta].i.principia prima [EXORDII] id est,simplicis doctrinę,seu symboli fidei G
[SERMONUM dei] id est,sacræ scripturæ,in qua doctrina & symbolũ fidei cõtinentur ac describũtur.
Per elemẽta itaque exordij sermonis dei intelligũtur prima & communia in fide,puta articuli fidei, quos
quilibet scire debet. Quẽadmodũ in naturalibus elementa dicuntur prima atq; cõmunia principalia,ex
quibus mixta componũtur.Et in grãmatica literæ alphabeti,quas primo pueri discũt,ex quibus syllabæ
cõponũtur elementa vocãtur,Non est autem putandũ,quod Hebræi conuersi tã rudes fuerunt, quod fi-
dei articulos nescierũt,sed instrui indigebãt circa intellectũ eorum,[ET facti estis] id est,ad tantã imper-
fectionẽ redacti,[QUIBUS lacte opus sit] id est,qui facili doctrina,& mediocri sermone indigetis mo-
re infantium,qui lacte alũtur propter naturę mollitiem,[Nõ solido cibo] id est,perfecta atq; sublimi do-
ctrina instrui non potestis [OMNIS enim qui lactis est particeps] id est,cuius cibus & pars est tenera,ru-
1Cor.3 dis & imperfecta instructio.[Expers est sermonis iustitiæ] id est eruditione cõuenientẽ,perfectis (quæ &
Esaiæ.28 perfectionẽ inducit) priuatus est.[PARVULUS enim] id est,imperfect⁹ & puero similis [EST.] Vnde
Corinthijs dixit Apostolus,Tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi,nõ escam. Et Esaias,Quẽ do-
cebit dominus scientiã,& quem intelligere faciet auditũ? Ablactatos à lacte,auulsos ab vrbe. Verũtamen
1.Petri.2 nomine lactis interdum significatur puritas seu dulcedo,vel simplicitas mentis.Sicque admonet Petrus,
Quasi modo geniti lac concupiscite [PERFECTORUM autem] id est.spiritualium,virtuosorum,& contem- H
platiuorum hominũ [EST solidus cibus] spiritualis,id est,mystica sapiẽtia,subtilis doctrina,iuxta quod
alibi dictum est,Sapientiam loquimur inter perfectos [EORUM qui pro consuetudine] id est, ex vsu &
habitu lectionis & informationis,sanctęque cõuersationis,quæ maximæ promeretur sapientię infusionẽ,
[EXERCITATOS habent sensus] id est,eruditos,expertos & validos intellectus [AD discretionẽ boni ac ma-
Hiere.15 li] id est,ad distinguendũ & separandũ verũ à falso,& bonũ à malo,prout dominus per Hieremiã ait, Si
1.Ioan.5 separaueris preciosum à vili,quasi os meum eris.Denique in scripturis frequenter ponitur sensus pro in-
Lucæ.24 tellectu,vt est illud Ioannis,Scimus quia filius dei venit & dedit nobis sensum,vt cognoscamus deũ ve-
rum.Et Lucas quoque ait,Tunc aperuit illis sensum,vt intelligerent scripturas.

CAP. VI. [QUAPROPTER intermittentes inchoationis Christi sermonem.]

❡ARTICULUS SEXTUS.

POSITA increpatione Hebræorum,subiungitur blanda exhortatio eorundẽ [QUA-
Math.5 PROPTER] videlicet quoniã perfectorũ est solidus cibus, [Intermittentes inchoa-
tionis Christi sermonem] id est,primã atque cõmunia Christianę doctrinę principia,
sunt articuli fidei [AD perfectionem] id est,ad verã sapientiã & sanctam conuersatio
nem [Feramur] id est,moueamur,deo per gratiã nos intus excitante,& ꝓximo adiu-

A uante, vel anima ſeipſam hortante. ¶ Deinde oſtendit Apoſtolus quæ ſunt, quæ velit iam prætermittere Iohan.15.
eo quod ſpectent ad inchoationẽ ſermonis Chriſti, tanquam fidei rudimenta, quibus nouelli in fide in- 1. Cor.3.
ſtrui habent. Sunt autẽ, ſex ſicut patebit. [NON rurſum iacientes fundamentũ pœnitentiæ] i. non ite- Matth.3.
rum tractantes de ſacramento pœnitentię, quæ eſt primũ fundamentum, quantum ad peccatores adul- Eze.18.
tos, baptizatos, gratiam adipiſci conantes. quæ pœnitentia eſt [AB operibus mortuis] id eſt, receſſus ac Hebr.11
dolor de peccatis, quæ interficiũt animam. Nec rurſus iacientes fundamentũ [FIDEI ad deum] i. non
iterum de ipſa fide (quę eſt fundamentum virtutum) loquẽtes, videlicet de nuda ac ſimplici fide. Infra ta
men fit ſermo prolixus de fide idonea atque perfecta, [BAPTISMATVM doctrinæ] i. non denuo de
terminantes de baptiſmo Chriſtianę legis. Dicit autem pluraliter, baptiſmatũ, propter triplex baptiſma,
videlicet fluminis, flaminis, & ſanguinis, [IMPOSITIONIS quoque manuum] i. non iterũ tractantes
de ſacramento confirmationis, in quo datur ſpiritus ſanctus ad robur animæ per impoſitionem manuũ Iohan.5.
[AC reſurrectionis mortuorum] id eſt, nõ de generali mortuorum reſurrectione rurſus agẽtes, [ET iudi-
cij æterni] i. non de finali iudicio denuo pertractantes. Quod ideo appellatur æternũ, quia effectus ſen- Apoc.22.
tentiæ iudicis, ſ. merces reddenda æternaliter durat. [ET hoc faciemus] i. prędicto modo procedemus,
faciliora prætermittendo, & ad perfectionem tendendo, [SI quidem permiſerit deus] i. ſi tempus viuen-
B di, gratiamque adimplendi præſtiterit. [IMPOSSIBILE eſt enim eos &c.] Hoc tribus modis expo-
nitur. Primo ſic, ad perfectionem feramur, nec opinemur nos poſſe per baptiſmum ſæpius emũdari. Im
poſſibile eſt enim eos [QVI ſemel ſunt illuminati] id eſt, fidem & gratiã primo receperunt in fonte ba- Eſa.11.
ptiſmatis, [ET guſtauerunt donum cœleſte] i. diuinæ pietatis affectum, videlicet peccatorum remiſſio-
nem & conſolationem internam experti ſunt, [ET participes facti ſunt ſpiritus ſancti] i. ſeptẽ dona ſpi-
ritus ſancti ſortiti ſunt. quę omnia ſimul cum gratia gratum faciente infunduntur, & ſimul cum ea habẽ
tur atque perduntur. [GVSTAVERVNT nihilominus bonum dei verbum] i. Chriſti dulcedinem ſe- Pſal.44.
cundum eius diuinitatem contemplando ac diligendo ſenſerunt. De quo verbo pater teſtatur, Eructauit Pſal.118.
cor meum verbum bonum. Vel, bonum dei verbum. i. euangelicę doctrinæ ſermonẽ: ita vt dicere valeãt, Hier.20.
Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua. Illud quoque Hierem. Factus eſt ſermo domini in cordę meo
quaſi ignis exæſtuans, clauſuſque oſſibus meis: & defeci, ferre non ſuſtinens. [VIRTVTESQVE ſecu-
li venturi] id eſt, cœleſtes perfectiones, ſeu animæ & corporis dotes in patria habendas iam guſtauerunt
per ſpem ſeu aliquam prælibationem ac inchoationem, [ET prolapſi ſunt] id eſt, poſt tanta beneficia
in vitia corruerunt [Renouari rurſus] id eſt, ſpiritualiter regenerari [AD pœnitentiam] i. ad gratiam pœ
nitendi, videlicet vt gratiam reparent per baptiſmum, [RVRSVM crucifigentes ſibimetipſis filium dei]
id eſt, iſti qui per baptiſmi iterationem reſurgere putent à culpis. iterum quantum in ipſis eſt, & ad pro-
C priam damnationem crucifigunt Chriſtum, [ET oſtentui habentes] id eſt, eum irrident. Nam & cruci
fixoribus & irriſoribus Chriſti conſimiles ſunt. Cum enim in baptiſmo configurẽtur Chriſto paſſo atq; Rom.6.
ſepulto, iuxta quod dictum eſt ad Rom. Quicunq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius ba-
ptizati ſumus. Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum &c. Dũ ergo aſſerunt baptiſmum itera-
ri poſſe, paſſionem quoque ipſius iterabilem fore proteſtari videntur. ¶ Secundo exponitur de quocun
que recidiuante, qui poſt prædicta beneficia in magna peccata prolabitur, & in his quodammodo habi
tuatur. Non enim homo prædictas gratias experitur, niſi ſit valde perfectus. Talis vero non ſubitò eua-
cuatur, ſed paulatim, donec penitus obtenebretur. Tales ergo ad pœnitentiam renouari. ſ. iterum emen-
dari & pœnitere impoſſibile eſt. i. difficile ſecundum quem modum peccata in ſpiritum ſanctum dicun- Matt.12.
tur irremiſſibilia. Et Chriſtus Iudæis dixit, Quomodo poteſtis loqui bona, cum ſitis mali. Sic enim apud Hier.12.
prophetam legitur, Si mutare poteſt AEthiops pellem ſuã, & vos poteritis benefacere. Huiuſmodi quoq;
iterũ crucifigunt ſibi filiũ dei, quoniam quantum in ipſis eſt, cauſam ſuę crucifixionis reiterant. ¶ Tertio Iohan.9.
exponitur pro ſtatu futuri ſeculi, vt ſit ſenſus, quod prędicti renouari nõ poſſunt ad pœnitẽtiam poſt hãc
vitam, ſecundum quod ſcriptum eſt. Venit nox quando nemo poteſt operari. Primus autem intellectus
conuenientior eſt. Apoſtolus enim loquitur Hebræis, amputans eis occaſionem errãdi circa baptiſmũ.
videlicet ne ſic arbitrarentur repeti poſſe baptiſmatis ſacramentũ, quẽadmodũ ablutiones & baptiſmata Error No
D legis Moyſi iterabantur. Denique ex præinductis verbis Apoſtoli Nouatius Romanæ eccleſiæ diaconus uatij dia-
ſumpſit occaſionem hæreticæ impietatis, affirmans ſacramentum pœnitentiæ iterari nõ poſſe. Ad cuius coni.
erroris confirmationem aliqui adduxerũt quod ſcriptũ eſt in Iob, Ecce hæc tribus vicibus operatur deus Iob.33.
per ſingulos. Et in libro Regum, Si peccauerit vir in virum placari ei poteſt deus. Si autem in deum pec 1.Reg.2.
cauerit, quis exorabit pro eo? Et multa ſimilia in ſcripturis habentur: vt cum ait Iohannes, Eſt peccatum 1.Iohan.5
ad mortem. Non dico vt pro illo quis oret. Quę omnia prudenti indigent intellectu, ne verba vitę & ve
ritatis fiant pabula mortis & falſitatis. ¶ Præterea quod prædicto modo recidiuantes, vel rebaptizari vo
lentes, non renouentur ad pœnitentiam ſecundũ expoſitiones prætactas, oſtendit per ſimile. [TERRA
enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem] i. humorem ſeu pluuiam ſibi deſuper incidentem conſu
mens [ET generans herbam opportunam] i. fructum conuenientem [ILLIS à quibus colitur] me-
diate vel immediate. i. agricolis, ſeu poſſeſſoribus, qui eã faciunt arari & exerceri, [ACCIPIT benedi-
ctionem à deo] i. deo eam fœcundante à ſuis cultoribus cõmendatur, tanquã fructifera. Vel, accipit
benedictionem. i. fœcunditatem à deo tanquam à prima principalique cauſa. [PROFERENS autẽ ſpi-
nas & tribulos] i. infructuoſa exiſtens, [REPROBA eſt & maledicto proxima] id eſt, reprobatur &
tanquam ſterilis maledicitur. [CVIVS conſummatio] id eſt fructificatio. ſ. ſpinarum ac tribulorum pro-
ductio, [ERIT in combuſtionem] id eſt, igni tradetur. Spiritualiter terra iſta eſt homo, cuius anima ac
cipit imbrem ſuper ſe venientem, id eſt, cœleſtis gratiæ vel ſapiẽtiæ ſalutaris profluuium. Cum autẽ pro Lucę.8
ducit herbam opportunã. i. opera virtuoſa, conuenientia illis à quibus colitur. i. angelis, cuſtodibus & prę

Matt.25 latis,ac prædicatoribus accipit benedictionē.i.gratię incrementum à deo.Habēti enim dabitur,& abun- E
dabit. Proferens autem spinas & tribulos.i.paßiones acutas ac opera praua,reproba est : cuius consum-
Ioan.15 matio.i.finis,erit in combustionem ignis æterni,prout saluator ait,Si quis in me nō māserit, mittetur fo-
ras sicut palmes:& colligent eum,& in ignem mittent. Sed ne propter præinductę increpationis rigorē
exasperentur, vel pusillanimes fierent adiungit blandam consolationem. [CONFIDIMVS autem de
nobis dilectißimi meliora & viciniora saluti].i.perfectiora opera, & beatitudinis magis meritoria, vobis
inesse speramus,q̄ superius insinuasse videmur,vel quàm sint spinę ac tribuli, quæ suffocāt verbum dei,
[TAMETSI ita loquimur] id est,quamuis tam dure vos increpauimus, & rationabiliter ita confidim⁹.
[NON enim iniustus est deus] cuius virtus iustitiæ initium est,[VT obliuiscatur operis vestri] id est, per
modum obliuiscentis se habeat,non attendendo nec remunerando vestra opera bona, [ET dilectionis]
dei ac proximi.[QVAM] intus latentem,[OSTENDISTIS] foris per actus charitatiuos. Nam exhi-
Ioan.14 bitio operis probatio est charitatis,Ideo dicit quoque saluator,Si quis diligit me,sermones meos seruabit.
[IN nomine ipsius].i.peropter amorem dei,& gloriā eius,[QVIA ministratis].i.necessaria vitæ præ-
buistis & obsequia congrua impendistis [SANCTIS] .i.fide & opere Christianis , [ET ministratis] eis
Galat. 5. perseuerādo in opere incboato,sicut & Galatis iam dictū est,Per charitatem seruire inuicem . [CVPI-
MVS autem] zelo vestræ salutis accensi [VNVMQVEMQVE vestrum eandem ostentare solicitudinē] F.
id est,præmemoratam solicitam ministrationem frequenter ostendere, [AD expletionem spei] id est,
ad adipiscendum bonum æternum,præmiumque cœleste speratum,videlicet propter consequutionē ve
Matt.24. ræ felicitatis,quæ est expletio.i.actuatio spei. Ostentare inquam [VSQVE in finē] vitæ præsentis. Qui
Apoc.2 enim perseuerarit vsque in finem,saluus erit,[VT non segnes] id est, pigri ac tepidi, [EFFICIAMINI
Apoc.3 prout in Apoc.cuidam improperatur.Habeatur aduersum te quod charitatem tuam primam reliquisti.
Et in eodem libro, Vtinam calidus esses aut frigidus,[VERVM] id est, sed [IMITATORES eorum]
Esaię.64 efficiamini, [QVI fide & patientia] id est,merito seu actibus fidei atque patientiæ, [HAEREDITA-
1.Cor.2 BVNT promißiones] id est, promissa cœlestia hæreditariè poßidebunt,quæ nec oculus vidit,nec auris
Gene.12 audiuit,nec cor capere valet.Quod autem factæ sint hominibus promißiones diuinæ deinceps ostendi
Gene.22. tur.[ABRAHAE nanque promittens deus] bona terrena atque cœlestia. s.poßeßionem terræ Chanaā
Galat.3 dandam semini suo, & omnes gentes benedicendas esse in semine suo,videlicet benedictione salutis æter
næ, [QVONIAM neminem] id est,nullum [HABVIT per quem iuraret maiorem] Nil enim maius
seu dignius deo est,per quod poßit deus iurare, [IVRAVIT per semetipsum dicens,Nisi benedicēs be
nedicam te] id est,in spiritualibus ac temporalibus bonis copiam tibi præstabo:quod si non fecero,non
Gene. 22 mihi credatur, nec æstimer deus, [ET multiplicans multiplicabo te] id est, multos ex te filios procrea
bo.De hoc legitur in Genesi,quemadmodum deus iurauerit Abrahæ,quod semen eius esset,sicut stellæ
cœli,& sicut arena maris,[ET sic] Abraham [LONGANIMITER ferens] id est, diu patienter ex- G
pectans [Adeptus est repromißionem] id est, bona promissa, videlicet vitam æternam,& reliqua iam
expressa.Cur autem deus iurauit, subiungitur,scilicet ad condescendēdū infirmitati humanę.[Homines
enim per maiorem sui] id est,per aliquem vere vel opinatiue digniorē,[IVRANT] Confirmatio nan-
que non fit,nisi per aliquid certius atque stabilius.Idololatræ vero iurant per idola,quibus ipsi digniores
sunt.Ipsi tamen idola sua deos esse putantes arbitrantur se idolis inferiores, [ET omnis cōtrouersiæ eo-
rum finis] id est,terminatio totius altercationis hominum,[EST iuramentū] valens ad cōfirmationem
eius quod dicitur, cui aliter non crederetur,nisi iuramento firmaretur, [IN quo] hoc est, per quod iu-
ramentum Abrahæ factum,] Abundantius volens deus ostendere pollicitationis] suæ [HAEREDI-
BVS] id est,electis diuinas promißiones ęternaliter poßessuris,videlicet Abrahæ & semini eius,[Immo
bilitatem consilij sui] id est,inuariabile propositum sapientiæ suæ,seu consilium suū immobile de saluā-
Esaię. 46 dis.Consilium enim dei immobile est.Et quamuis deus mutet sententiā,non tamen consilium.Dum er-
Hier.32 go consilium dei iuramento firmatur,multum abundanter ostēditur hominibus immobilitas diuini cō-
Gene.22 silij.Ideo subditur,[Interposuit iusiurandum] id est,sermoni quem habuit ad Abraham miscuit iuramē-
tum,[VT per duas res immobiles] id est per immobilitatem diuini consilij & infallibilitatem diuini iu-
ramenti,[QVIBVS impoßibile est mentiri deum] qui est prima totius veritatis mensura,& veritas ipsa, H
[FORTISSIMVM solatium] id est,iucundam atque præcipuam securitatem siue fiduciam, [Habea-
Psal. 89 mus de adoptione promißorum bonorum, [QVI confugimus] ad deum:dicentes, Domine refugium
Galat.5 factus es nobis , [AD tenendam propositam spem,] id est,ad firmiter conseruandam futuræ beatitudi-
nis expectationem . [QVAM] spem [SICVT ancoram habemus animæ tutam ac firmam].i. quem-
admodū ancora corporalis tenet nauim in fluctibus fixam,ne mergatur aut defluat, sic spes est spiritua-
2.Mac.2 lis ancora animæ tuta & firma.i.secura & fortis,quoniam tenet animam inter prospera & aduersa in do
Psalm.9 mino fixam atque illęsam. Vnde in libro Machabęorum habetur,Omnes qui sperant in domino,nō in-
Roma.1 firmantur.Et in Psalmo,Sperent in te,qui nouerunt nomen tuum,quoniā non dereliquisti quærentes te
domine, [ET incedentem] id est,tendentem & nos introducentem, [VSQVE ad interiora velaminis]
id est,vsque ad patriam beatorum,quam modo non cernimus nisi fide,de cuius ratione est quadam ob-
scuritas seu veritatis velamē.Interiora ergo velaminis sunt secreta cœlestia seu beatitudo futura iā nobis
Psalm.18. velata.Inter ecclesiam quippe militantem,ac triumphantem interpositum est velamen,[QVI] hoc est,
Psal.109 quæ secreta patriæ, [Præcursor pro nobis] id est,ad nostram vtilitatem, [INTROIIT] in ascensione,
videlicet, [IESVS] qui exultauit vt gygas ad currendam viam, &c. & ante nos festinauit ad patriam,
[SECVNDVM ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum.] Hæc verba iam dicta sunt atque
exposita.

A · CAP. VII. [HIC enim Melchisedec, rex Salē, sacerdos dei summi, &c.] ARTIC. VII.

S VPERIVS dixit apostolus grandē sibi esse sermonem ad dicendū de Christo. Hebr. 5
Hūc ergo sermonē nunc prosequi incipit, manifestās excellentiā sacerdotij Christi,
cōparatione sacerdotij Leuitici seu legalis. Iam quippe plenius docet, quemadmodū
Christus sit sacerdos secundū ordinē Melchisedec, nō secundū ordinē Aaron. Itaq; Psal. 109
rationē assignans cur dixerit Christū esse pontificē in æternū secundū ordinē Mel-
chisedec: ait, [HIC enim Melchisedec rex Salem] Secundū Hebræos Melchisedec
fuit primogenitus Noe, alio nomine dictus Sem, quem dicūt habuisse tempore nati Gene. 14
uitatis Abrahæ trecētos & nonaginta annos, vixisseq; eū vsque ad tempora Isaac: imò & Iacob. Quod Gene. 25.
enim in Genesi legitur Rebeccā transisse ad consulendū dominū super filijs, quos in vtero habuit, dicūt Gene. 14.
quod ad Melchisedec pro consilio iuerit. ¶ Denique per Salem Isidorus intelligit Hierusalem, quæ alio
nomine dicta est Salem. Quam asserit à Melchisedec primo ædificatam, regnasseq; eum in illa. Probabi
lius tamen est dictum sancti Hieronymi asserentis Salem fuisse oppidū terræ seu regionis Sychem, quod Hierony.
nunc vsque Salem vocatur. Vbi ex magnitudine ruinarum palatiū Melchisedec demonstratur. Vnde le-
B gimus de Ioanne Baptista, Erat Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salem. [SACERDOS dei summi] Ioan. 3
non idolorum, quorum tunc viguit cultus. Tempore enim legis naturæ primogeniti fuerant sacerdotes,
[QVI obuiauit] id est, occurrit [ABRAHAE] sibi propinquo [REGRESSO] id est, redeunti, [A cæ-
de] i. percussione [REGVM] legitur enim in Genesi, quomodo quatuor reges impugnauerunt quinque Gene. 14
reges, sub quorum vno, videlicet sub rege Sodomæ habitauit Loth, qui à quatuor regibus captiuus abdu-
ctus est quinque regibus superatis. Quo audito, Abrahā collectis trecentis & octodecim vernaculis suis,
insecutus est quatuor reges, quibus deuictis & preda excussa reduxit nepotem suum Loth [ET benedi-
xit] Melchisedec [EI] videlicet Abrahæ: dicēs, Benedictus Abraham deo excelso, [CVI & decimas] Gene. 14.
id est, decimam partem [OMNIVM] spoliorum quæ de regibus sumpta fuerunt [DIVISIT Abra-
ham] tanquam maiori ac sacerdoti præcipuo. Et quoniam Melchisedec præstitit Abrahæ spiritualia
eum benedicendo, ideo Abraham reddidit ei temporalia bona. ¶ Deinde ostenditur quod Melchisedec Psal. 109
recte figurauerit Christum. [PRIMVM quidem] hoc dico de Melchisedec, [QVI interpretatur] id est,
cuius nomē imponitur, [REX iustitiæ] Dicitur enim à Melchos, quod est rex, & Sedec. i. iustitia, quasi
rex iustitiæ. [DEINDE autem] vocatus est [REX Salem quod est] interpretatum, [REX pacis]
propter vtrunque istorum significat Christum, de quo ait psalm. Orietur in diebus eius iustitia, & abun Psal. 71
C dantia pacis. Iustitia nanque & pax se concomitantur: iuxta illud Esaiæ, Erit opus iustitiæ pax, Melchise- Esaiæ. 32.
dec inquam existens [SINE patre, sine matre] non quia non habuit, sed quia scriptura non exprimit,
in figura Christi, qui fuit sine matre in cœlo, secundum naturam diuinam: & sine patre in terra, secūdū
naturam humanam, [SINE genealogia] id est, generatione seu prole, vel quia non habuit, vel quia scri-
ptura hoc subticet, [NEQVE initium dierum, neque finem vitæ habens] secundum sensum prętactum,
videlicet quia non describitur ortus vel occasus vitæ eius. Et hoc in figura Christi, quia per diuinā naturā
æternus est. Ex his videtur stare non passe dictum Iudęorum, quod Melchisedec fuit Sem. Parentes enim
& genealogia atque initium dierum Sem describuntur in Genesi. Nisi forte dicatur, quod scriptura nō Gene. 10
dicit hæc de eo sub nomine Melchisedec. Apparet præterea ꝙ aliter dicit, vt dicatur Melchisedec fuisse
de patre & matre. Quia ob nimiam eius senectutem nemo tempore senectutis Melchisedec, notitiā seu
memoriam habuit parentum eius. Et simili modo dicitur sine initio & fine dierum sicut de re vltra solitū
cursum durante dicimus, quod nunquā cessabit. Sed tunc latius obijci posset, quod simili ratione illi qui
ante diluuium erant, & multo diutius isto Melchisedec vixerunt. possent dici sine patre & matre, &c.
Ad quod facile respondetur, quod tunc consuetum erat homines tam diu viuere, nō autem post diluuiū.
Vnde & dominus dixit, quod anni humanæ vitæ essent exinde centum viginti. [Assimilatus autē] Mel- Gene. 9
chisedec iste in omnibus iam prædictis est, vt tactum est, [FILIO dei manet sacerdos in perpetuū] hoc
de sacerdotio Melchisedec dicitur, quoniam finis eius in scriptura non enarratur, nec aliquis ipsi Melchi-
D sedec successisse describitur, quod totum fit in figura Christi, ac sacerdotij eius. ¶ Adhuc autem ostendit
Apostolus dignitatem ipsius Melchisedec, excellētiamque sacerdotij eius vltra sacerdotium Leuiticum. Gene. 14.
[Intuemini autem] id est, solerter pensate, [QVANTVS] id est, quàm dignus [SIT iste] Melchise-
dec [CVI & decimas dedit de præcipuis] id est, de melioribus rebus. Vel de pręcipuis, i. vnus pręcipuorū
dignissimorum hominum. s. [ABRAHAM patriarcha] id est, princeps patrum, qui decimas dando co Exod. 29
gnouit se inferiorem ei cui decimas dedit. ¶ Insuper prefert ipsum Melchisedec Leuitis. [ET quidē de
filijs Leui sacerdotiū accipientes] id est, filij Aaron nati ex filijs Leui fungētes sacerdotio secūdū legem,
[Mandatum habent] in lege [DECIMAS sumere à populo] id est, ab inferioribus, non ab excellen- Num. 18
tioribus. Et hoc [Secundum legem, id est, à fratribus suis puta Iudæis, & etiam ab inferioribus Leuitis.
Inferiores enim Leuitæ sacerdotibus decimas dabant, in signum suæ subiectionis. Hæc autē decima vo-
cabatur decima decimę, quia de decimis sibi datis decimas persoluerunt, [Quanquam & ipsi] fratres
sacerdotum (puta Iudæi) omnes ferè & inferiores quoque Leuitæ [Exierunt de lūbis Abrahæ] i. de se-
mine eius nati sunt, quemadmodū sacerdotes. Quasi dicat, Sacerdotes alijs pares sunt genere, sed maio-
res sunt sacerdotij authoritate, Non ergo Iudæi dedissent sacerdotibus decimas, nisi propter excellentiā Malac. 3
sacerdotū, quā ex diuina ordinatione habebāt. Ergo Abrahā decimas non dedisset Melchisedec, nisi ma
ior ꝗd fuisset. Et quoniam iste Melchisedec à tam excellēti patriarcha, sine legis mandato quasi propria
authoritate, decimas sumpsit, constat quod eius sacerdotiū excellentius sit sacerdotio Leuitico. [CVIVS
autem generatio non annumeratur in eis] id est, Melchisedec, cuius generationem scriptura nō recitat,

qui etiam non fuit de semine Abrahæ, sicut Iudæi, à quibus Leuitæ decimas acceperunt [DECIMAS E
Num.18 sumpsit ab Abraham] tanquam ab inferiori. Ergo maior fuit eo & posteris eius. Cuius aliam rationem
Genes.22 subdit Apostolus, [ET hunc] Abraham patriarcham [QVI habebat repromissiones] id est, cui deus
Gene.14 multa promisit, videlicet, quod in nomine eius benedicerētur omnes gētes, & ipse in bona senectute moreretur, [BENEDIXIT] ipse Melchisedec dicens, Benedictus Abraham deo excelso. [SINE vlla
autem contradictione] id est, nullo negante [QVOD minus est] id est, inferius [A meliore] id est, à
sublimiori [BENEDICITVR] Benedicens enim inter deū & eum qui benedicitur medius est. Quod
intelligendū est de benedictione consecrationis. Ergo Melchisedec maior fuit q̃ Abraham. Tertiā quoque rationem ad idem subdit Apostolus, [ET hic quidem] in sacerdotio Leuitico [HOMINES mo-
Gene.14 rientes] id est, sacerdotes mortales, per mortem sibi inuicem succedentes [DECIMAS accipiūt] à Iu-
Psal.109 dæis [IBI autem] id est, in ipso Melchisedec [Contestatur] scriptura [QVIA viuit] ipse Melchisedec. Quoniam nil dicit de morte ipsius, quasi sit sine fine dierū. Quod fit in figura Christi pontificis nostri, cuius sacerdotium discernitur à sacerdotio Leuitico per Melchisedec. Hæc verba quidam male intelligentes, dixerunt Melchisedec immortalem fuisse. Patet ergo quod sacerdotium Melchisedec, dignius
erat sacerdotiō Leuitico. [ET vt ita dictum sit] id est, sic loquendo, videlicet per figuram, quæ appella-
Gene.14. tur Synedoche [PER Abraham] dantem decimas ipsi Melchisedec [ET LEVI] id est, ordo sacerdo- F
tum Leuiticorum [QVI decimas accepit] secundum legem à populo Israel [DECIMATVS EST]
id est, decimas dedit sacerdoti Melchisedec. Et recte dixi quod Leui per Abraham seu in Abraham, non
per seipsum decimas dedit, quoniam nondum erat. [ADHVC enim in lumbis patris] sui, videlicet Abrahæ [ERAT] Leui [QVANDO obuiauit ei] scilicet Abrabæ, ipse [Melchisedec] Per lumbos autem signi
Gene.3 ficat Apostolus membra, in quibus est semen, id est, virtus generatiua. Quemadmodū ergo Adam pec-
Num.18 cante omnes peccauimus, qui eramus in lūbis eius: sic Abraham dante decimas, Leui & cæteri existētes
in lumbis eius, decimas præstiterunt. Ideo inferiores fuerunt ipso Melchisedec, quia dans decimas inferiör est recipiente. Non tamen Christus in Abraham decimatus est, sicut nec in Adam peccauit, quan
tis fuerit in lumbis amborum. Fuit nēpe in lumbis Adæ ac Abrahæ, alio modo quàm cæteri, vt puta tan
tum secundum corporum substantiam, non secundum rationem seminalem, quia non fuit cōceptus na-
Lucæ.1. turali virtute seminis, sed supernaturali potentia sancti spiritus. Sacerdotium ergo Melchisedec dignius
sacerdotio fuerat Leuitico, non autem sacerdotio Christi aut Christiano. ¶ Deinde probat Apostolus, q̃
sacerdotium Christi præstantius sit sacerdotio Leuitico, ipsumque euacuet, & per consequens legem veterem cessare faciat. [SI ergo consummatio] id est, hominum perfectio [PER sacerdotium Leuiticum
erat] id est, si sacerdotium illud legale in se perfectum, aliosque perficiēs fuit. [POPVLVS enim Israel]
Exo.14 [SVB ipso] sacerdotio [LEGEM accepit] in monte Sinai. Vetus enim lex ministrata est populo Israel
per sacerdotes Leuitici generis. Quoniam ergo populus sub illo sacerdotio legem accepit, indiguit perfi- G
ci illo sacerdotio. Ideo recte quęsiui an cōsummatio per sacerdotiū Leuiticū erat. Si ergo sic fuit [QVID
adhuc necessariū fuit secundū ordinē Melchisedec aliū] ritu ac tribu [SVRGERE sacerdotem] videli
cet Christū, qui nō est sacerdos ex tribu Leui descendēs, nec ritū legaliū sacerdotū obseruās, [AT non secundū ordinē Aaron dici?] .i. Christū nō appellari sacerdotē secūdū ordinē Aarō, sicut vocatus est sacer
dos secundum ordinē Melchisedec? q. d. Apostolus, Si per sacerdotium Leuiticum potuissent homines à
Psal.109. peccato purgari, & gratia perfici, nō prædixisset scriptura alium sacerdotem surrecturum non secūdum
ordinē Aaron, sed Melchisedec. Aliàs nanque sacerdotiū huius superfluū esset. Cum ergo scriptura prænuntiauerit Christum fore sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, constat quod sacerdotium Le
uiticū fuerat imperfectum ac figuratiuum. Propter quod adueniente sacerdotio Christi cessare debebat,
quēadmodū figura & imperfectū cessant adueniēte re figurata atq; perfecta. ¶ Porrò, quod frustra alius
sacerdos surgeret, si sacerdotium Leuiticum consummaret, declarat Apostolus [Translato enim sacerdotio necesse est vt legis translatio fiat] Lex nanque & sacerdotium simul sunt, & se concomitantur, nec
vnum prodest sine officio alterius. Ideo quod de vno dicitur, de alio intelligitur: vnde vno mutato, aliud
quoque mutatur. Quoniā ergo teste scriptura, surgit alius sacerdos, à sacerdotibus legalibus. s. Christus,
Psal.109 de quo scriptum est, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec, liquet quod lex vetus H
Act.15 per Christum cessauerit. ¶ Cessationem vero legalis seu Leuitici sacerdotij adhuc probat Apostolus, eò
quod Christus non sit de tribu Leui. [In quo enim hæc dicuntur] id est, Christus de cuius persona ista,
de sacerdotio secundum ordinem Melchisedec recitantur. [DE alia tribu] quàm sit tribus Leui [EST]
scilicet de tribu Iuda [DE qua nullus altario præsto fuit] id est, nemo ad ministerium altaris accessit.
Gen.49. Quod autem de alia tribu sit Christus, ostenditur. [Manifestatum est enim quod ex Iuda] patriarcha
Lucæ.1 [ORTVS sit dominus noster] Iesus Christus, Virgo enim Maria (sicut & Ioseph) de tribu Iuda proces
Matth.1 sit. Vndę in Apocalypsi habetur, Vicit leo de tribu Iuda. [In qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses lo
Apoc.5. quutus est] .s. vt aliquis de tribu Iuda esset sacerdos legalis. [ET amplius] id est alia ratione [ADHVC
manifestum est] quod in præcedente ratione ostensum est. s. q̃ sacerdotium Leuiticum sit trāslatū, [SI]
1.Cor.15 pro quia [SECVNDVM similitudinem] hoc est, ritum & ordinem [Melchisedec exurget alius sacerdos] vi
Ioan.6 delicet Christus, sicut scriptura prædixit, qui suā speciebus panis & vini corpus suum & sanguinem dedit
Gene.14. discipulis, sicut Melchisedec panem & vinum obtulit, [QVI] Christus [Non secundum legem mandati
carnalis] .i. non secundum institutionem legis Mosaice carnalia præcipientis [FACTVS est] sacerdos
Non enim fuit de tribu Leui, nec legalia sacrificia immolauit, [SED secundum virtutem vitæ insolubi-
Ioan.10 lis] .i. potestate diuina qua dat suis electis vitam insolubilem seu æternam. Diuina enim virtute ac ordi-
natione factus est Christus sacerdos. ¶ Quod autem Christus sit sacerdos secundum similitudinē Mel-
chisedec probat. [Contestatur enim] Dauid in psalm. [Quoniam tu] Christe [ES sacerdos in æternum

A secundum ordinē Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedētis mandati].i.nūc tēpore gratiæ vetus Psal. 109
lex reprobatur, seu euacuata docetur, ita vt nō liceat eā seruari [Propter infirmitatē]id est propter imper-
fectionem quā habuit quando stetit. Non enim plene iustificauit, nec ad beatitudinem introduxit, eo q̄ Act. 15
non continuit gratiam, [ET]etiā propter [Inutilitatem eius]pro tēpore gratiæ. Iam enim eius obseruan-
tia nil confert, nec ad gratiam præparat, sed potius obest. [NIhil enim ad perfectionem adduxit lex] id Rom. 3
est, propria virtute nullum ad perfectionem perduxit: imò nihil operabatur ad perfectionē internā, quia
non continuit gratiā. Non enim sacramenta eius gratiā continebant, quemadmodū sacramenta nouæ le
gis, quæ ratione suorum sacramentorū dicitur gratiam continere atq; præstare. Quāuis ergo lex perfe-
ctionem præcepit per mādata moralia, non tamen virtutē implendi donauit. Idcirco sua virtute nullum
perfecit. Et quāuis multi in veteri lege erāt perfecti, hoc tamen non fuit per legē, sed fidem & gratiā Chri
sti tunc vēturi Elucescit itaq; q̄ lex etiā quo ad pręcepta moralia nō adduxit ad perfectionem sua virtute.
Propter quod dictū est ad Galatas, Si data esset lex, quę posset iustificare, vere ex lege esset iustitia. [Intro Galat. 3
ductio vero melioris spei]id est, exhibitio spei nobis à Christo proposita, qua nō terrena sed cœlestia bona
expectamus, est[Per quā]id est, cuius virtute[Proximamus ad deū]id est, ad deum accedimus, acquiren 1. Petr. 1
do perfectionē gratię in pręsenti, & perfectionem gloriæ in futuro. Hæc enim est vera atq; formata spes, Ioan. 1
quę non cōfundit, sed saluat. ¶Insuper probat Apostolus sacerdotiū Christi firmius ac dignius esse sacer Rom. 3
dotio Leuitico, quoniā Christus institut⁹ est sacerdos à deo cū iureiurādo. Sacerdotes vero legales sine iu Psal. 109
reiurando, seu iuramento diuino. [ET quantum est]id est, illud quod de sacerdotio Christi perhibetur,
B [Non sine iureiurādo]factum est nec intelligendum sine eo. [Alij quidē]puta leuitici sacerdotes non in
perpetuū duraturi, [SIne iureiurando]id est, sine confirmatione diuini iuramenti [FActi sunt sacerdotes]
Vnde in Exod. vbi de ordinatione sacerdotū legaliū agitur, nullū interponitur iuramentū. Sic quippe do Exod. 28
minus ait ad Moysen Applica fratrē tuum cū filiis suis de medio filiorū Israel, vt sacerdotio fungātur mi
hi. [Hic aūt]videlicet Christus sacerdos effectus est secundū assumptā naturā cum[Iureiurando]per eū
id est, ab eo, puta à deo patre[Qui dixit ad illū]in psal. [Iurauit dominus]primo haud dubium, quin per
seipsum[ET non pœnitebit eū]iurasse. nunquā enim pœnitet de eo quod semel decretū est in suo æter-
no cōsilio, quamuis interdū pœniteat, id est, per modū pœnitentis se habeat, mutando factū, seu variando
sententiā. Vnde in libro Regū legitur, Porro triumphator in Israel nō parcet, & pœnitudine nō flectetur. 1. Reg. 15
Neq; enim homo est, vt agat pœnitentiā. [TV es sacerdos in æternū]in quo patet inuariabilitas sacerdo Dan. 2
tij Christi. [Intātum]id est, tam multū sicut sacerdotiū Christi pręfulget sacerdotio legali. videlicet q̄ est
æternum & iuramento firmatum [MElioris testamenti]id est, perfectioris legis[SPONsor] id est, assertor
[FACTVS est Iesus]Docuit enim euangelicam legem seu nouum testamentum, quod veteri testamen
to vehementer pręfertur. Promittit nanque bona æterna, gratiam continet, & ad felicitatem, quę finis est
legis, introducit. Vel sic, Melioris testamenti, id est, pręstantiorū bonorū puta cœlestium, sponsor & pro-
C missor factus est Iesus. Qui in exordio suæ prædicationis, pœnitētiā (inquit) agite, appropinquabit enim
regnum cœlorum. Nomine autem testamenti interdum exprimitur bonum, quod per testamentum prę- Mat. 4
statur. Vetus vero testamentū spondebat terrena. ¶Pręterea agit Apostolus de vnitate sacerdotij Chri- EPIST.
sti. [ET alij quidem]Leuitici generis[PLVRES facti sunt sacerdotes] summi sibiinuicem succedentes
[Secundum legem]quæ præcepit filiū succedere patri in sacerdotio [Idcirco q̄ morte] id est per mor- Num. 20
tem[Prohiberentur permanere]id est, iugiter viuere, [Hic aūt]Christus [EO q̄ maneat in æternū] non
solum secundum diuinitatē, sed & secundum humanā naturā post resurrectionē. Vnde Iudæi dixerunt,
Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum[Sempiternum habet sacerdotium]Ex his eli- Ioan. 12
cit Apostolus efficaciā sacerdotij Christi, [Vnde]id est, propter sempiternitatē sacerdotij sui, [Et saluare
id est, salutem conferre[In perpetuum potest]videlicet quandiu est aliquis saluandus. Vel saluare in per-
petuum, id est, perpetuā beatitudinē dare, [Accedēs]spirituali accessu [Per seipsum]id est, in propria per
sona, secundū quod homo, nō per aliquē mediatorē seu aliam hostiā, AD deum patrē, tanq̄ aduocatus no Apoc. 1
ster ac mediator[Sēper viuens]id est, vigorosus ac viuax existens. Resurgens enim ex mortuis, iam non Rom. 6
moritur[AD interpellandū pro nobis]Quomodo aūt cōueniat Christo interpellare, id est, orare pro no
bis diligēter tractatū est ad Romanos, vbi hæc eadē verba ponit Apostolus. Quod vero Christus sit ido Rom. 8
neus ad interpellādum pro nobis, deinde ostenditur. [TAlis enim]sicut subscribitur, [Decebat vt nobis]
id est, ad nostram salutem procurandā, [Esset pontifex]vtpote [Sanctus]in anima per omnis culpæ ca- Esa. 53
D rentiam [Innocens] quantum ad alios, quia non est inuentus dolus in ore eius [IMPollutus] corpore
[Segregatus à peccatoribus]id est, à grege iniquiorū remotus nunc, loco, & opere. Verūtamen Christus
in hac vita non erat corporaliter à peccatoribus segregatus, nec eos vitauit. Nam cum pharisæi dixissent
discipulis, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester? Christus respon-
dit, Non indigent qui sani sunt medico, sed qui male habent. Venit enim filius hominis quærere & sal- Mat. 9
uum facere quod perierat. Opere tamen & consensu separatus fuit ab eis, [ET excelsior cælis factus] Eph. 4
Ascendit enim super omnes cœlos, & vniuersis creaturis cœlestibus dignior est, quoniam pater omnia Psal. 8
subiecit sub pedibus eius. [QVI] Christus [NON habet quotidie necessitatem, quemadmodum sacer-
dos] legalis necessitatem habebat [PRIVS] pro suis delictis hostias offerre. Deinde pro populo] id
est, populi delicto expiando. Hoc nanque erat imperfectionis in sacerdotibus veteris testamenti, quod
prius pro reconciliatione hostias immolabant. Sed Christus qui peccatum non fecit, talis non fuit nec Esa. 53
indiget quotidie offerre pro populo hostiam. [Hoc enim fecit semel] hoc est, vna vice obtulit hostiam FINIS
pro populo [SEIPSVM offerendo] deo patri in ara crucis pro nobis. Quæ hostia tantæ est di-
gnitatis, vt pro omnium peccatis sufficientissima fuerit, ideo non indiget iterari. Sed sacrificia legis
propter insufficientiam suam iterabantur quotidie. Ideo sequitur, [LEX enim]Mosaica[Homines]de

ſemine Aaron[Conſtituit ſacerdotes infirmitatem]peccandi ac moriendi, [HAbentes] qui & peccabant E
Exod. 24 ſicut & cæteri,ideo pro ſeipſis indigebant offerre. [SERmo autē iuriſiurandi]id eſt,ſermo dei iuramento
Pſal. 109 firmatus,ſeu iuſiurandū ſermone prolatū, [QVE] ſermo [Poſt legem]id eſt,legiſlationē in monte Sinai
Ioan.1 factam[EST]dictus per Dauid in Pſal.vbi dicitur, Iurauit dominus & non pœnitebit eū[FIlium]dei incarnatū conſtituit ſacerdotē [Perfectū]id eſt,plenum gratię & veritatis,[IN ęternū]Chriſtus enim ſecū
Ioan.3 dū diuinā naturā eſt ſimpliciter perfectus,quēadmodū pater. Secundū naturā vero humanā tantę extitit perfectionis, quantā capere poteſt natura creata, quia non ad menſurā dat deus ſpiritū homini Chriſto.

CAP. VIII [CAPitulum autem ſuper ea quæ dicuntur. ARTIC. VIII.

VLtis iam de dignitate ſacerdotij Chriſti pręmemoratis: nunc ſummariè breuiterq; perſtingit apoſtolus ea quę materiā iſtā concernūt, oſtēdens etiā eminētiā ſacerdotij Chriſti,ratione ſacerdotalis officij.[Capitulū autem]id eſt,breuis multorū cōple-
M tio. Capitulū nāq; à capite nomē ſortitur,quoniā ſicut in capite omnes ſenſus vigēt
Pſal.8 & cōtinētur,ſic capitulū totā ſummā breuiter cōprehendit. ¶ Itaq, capitulū [SVPER ea]id eſt,de his[Quæ dicuntur]de ſacerdotio Chriſti, eſt hoc quod immediate ſubiūgitur,vbi & capitulū incipit,[TAlem habemus pontificē qui cōcedit].i. ſimul cū patre F
Hebr.1 ſedit ab hora aſcēſionis ſecundū humanitatē,ſecundū diuinitatē vero à principio,[IN dextera ſedis]id eſt, throni vel potius ſedētis [Magnitudinis]id eſt, paternę maieſtatis,ſeu dei patris [In cœlis]id eſt,in cœlo empyreo,cœliq; ciuibus. Quomodo aūt conueniat Chriſtū ſecundū vtrāq; natura ſedere ad dexterā pa
Luc.22 tris,in expoſitione primi capituli huius epiſtolę dictū eſt plenius [Sanctorū miniſter] id eſt,ſacrorum dei
Luc.12 donorū,videlicet gratiæ in pręſenti,& gloriæ in futuro,miniſtrator ſeu dator inſtrumētalis,ſecundū quod
Heb.1 homo. Ipſis etiā ſanctis diſcipulis ſuis Chriſtus miniſtrauit in terra. Iuxta illud , Ego in medio veſtri ſum,
Apoc.21 ſicut qui miniſtrat. Sanctis quoq; in patria miniſtrat vitā æternam: ſecundum quod ſcriptum eſt, Pręcinget ſe,& tranſiens miniſtrabit eis. Hęc eſt ſeruitus dignationis,non ſubiectionis,qua & angeli miniſtrant
Pſal.14 hominibus, [ET tabernaculi veri]id eſt,eccleſiæ militātis ſeu triūphantis, de qua legitur in Apocalypſi,
Matt. 29 Ecce tabernaculum dei cum hominibus,& habitabit cū eis. Itē in Pſal. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Quod aliud nihil eſt,niſi electi & ſancti , quorum Chriſtus miniſter eſt ſecundum ſenſum iam tactum. Venit enim filius hominis miniſtrare non miniſtrari,[Quod fixit]id eſt,gratia itaq; virtutibus ſtabiliuit [DEVS]qui ſolus hoc poteſt,videlicet mentes electorum per gratiā figere [ET non homo] purus. Quod autē Chriſtus ſit ſanctorum miniſter hinc patet.[OMNIS enim pontifex]legalis ſiue catho
Infra.9 licus[AD offerenda munera]ſpiritualia ac corporalia tuiipſius ac proprij gregis[ET hoſtias]laudis pro G
1.Ioan.2 ſeipſo ac ſubditis[Conſtituitur]id eſt,pontifex ordinatur. Hoc eſt enim officiū eius, cum ſit inter deū & populum medius. Vnde quæ populi ſunt,offert deo,& quæ dei ſunt,impetrat populo. [VNde neceſſe eſt & hunc ſacerdotem videlicet Chriſtum[HAbere aliquid quod offerat]non pro ſe,ſed pro ſuis,vtpote carnem,quam propter nos immolauit,quam & neceſſabiliter pro nobis patris conſpectui præſentat cū deſiderio noſtræ ſalutis. [SI ergo eſſet ſuper terram] ſacrificium à Chriſto offerendum eſſet terrenū,lega-
Pſal.109 le aut tranſitorium,[NEC eſſet ſacerdos]id eſt,tunc ipſe Chriſtus non eſſet ſacerdos ſecundum ordinem (vt dictum eſt) Melchiſedec. Nam ſacerdotium eius ſuperfluum eſſet, eo quod ſacrificium eius offerri poſſet à ſacerdotibus veteris legis,ſecundum quod ſubditur,[Cum eſſent]id eſt,ex quo forent ſacerdotes legales,[QVI offerrent ſecundum legem]ſcriptam [MVnera]terrena & ſacrificia huiuſmodi ſimilia huiuſcemodi ſacrificio Chriſti,[QVI]ſacerdotes legis [EXEMplari & vmbræ deſeruiunt cœleſtiū] id eſt, circa figuras,& ſacramenta legalia occupantur. Quæ ſunt exemplar cœleſtium, quoniam ad eorum co
Exod. 25 & 26 gnitionem aliquo modo inducunt. Quia tamen hoc faciunt multum obſcure ac imperfecte vmbra cœleſtium appellantur. Vmbra enim inter euidentem imaginem,& rem ipſa eſt media. Sunt ergo exempla cœleſtium,id eſt,à cœleſtibus exemplata, [SICVT reſponſum eſt Moyſi]dominum conſulenti[CVM] Moyſes [CONſummaret] id eſt,compleret [TABERNaculum] per manum Beſeliel. ¶ Deinde ponitur diuina reſponſio. [VIDE inquit]dominus [OMNIA]ad tabernaculum pertinentia [FAcito]id eſt, fieri præcipe [SEcundum exemplar quod tibi oſtenſum eſt in monte] id eſt,ſecundum formam tibi ab angelo demonſtratam in monte Sinai. Angelus enim docuit Moyſen de omnibus conſtruendis & offerendis H
in tabernaculo. Differunt autem exemplum & exemplar. Quia exemplum eſt quod fit ad imitationem alterius,eſtque poſterius illo. Exemplar vero vocatur ad cuius imitationem aliquid fit, vel producitur, & eſt prius illo. Ea itaque in quibus ſacerdotes legis deſeruiebant, abſolute loquendo,erant exempla, reſpectu exemplaris in monte monſtrati,poſterioraque illo : ſed per comparationem ad nos dici poſſunt exemplaria,prout noſtra cognitio tendit ex illis ad cognitionem cœleſtium. [Nunc autem melius ſortitus eſt miniſteriū] id eſt,Chriſtus dignius ſacerdotium officiumque ſuſcepit,quàm fuit obſequium ſacerdotum legalium, [Quanto & melioris teſtamenti]id eſt,perfectioris legis,videlicet euangelicæ, quæ præ-
1.Tim.2 fertur legi Moſaicæ,[MEdiator]medians dator [EST.]Nam inter deum & homines mediat,& ex parte dei legem nouam hominibus contulit,[QVOD]teſtamentum nouū[In melioribus repromiſsionibus]
2. Cor. 4 hoc eſt,diuinis atque æternis promiſsis, [SANCitum]id eſt,confirmatum [EST] Vetus quippe teſtamentum promittebat abundantiam temporalium: nouum autem affluentiam bonorum cœleſtium. Sacramēta etiam nouam legem confirmantia multo præſtantiora cenſentur ſacramentis legis antiquæ. [Nam ſi illud prius] id eſt, vetus teſtamentum [A culpa vacaſſet] id eſt,culpam perfecte deleuiſſet,ſuosque ſeruatores perfecte mundaſſet, [Non vtique ſecundi]id eſt,noui teſtamenti [LOcus inquireretur]hoc eſt,neceſſaria non eſſet,nec exigeretur lex noua,imò ſuperflua eſſet. ¶ Quod autem nouū teſtamentū neceſſarium ſit,probat authoritate ſcripturę,quę habetur apud Hieremiā,quam apoſtolus hic allegat ſecundū tranſlationem ſeptuaginta interpretum.[Vituperans enim eos]id eſt, Iudæos tāquam per legem perfici

A non potentes,[DICIT] Hieremias,[ECCE dies] gratiæ & euangelicæ legis[Veniunt,dicit dominus, Hiere.31
& consummabo super domum Israel,& super domum Iudæ]id est,completiue dabo populo Iudæorum
in duo regna,& duodecim tribus diuiso,[Testamentum nouum]Hoc enim Christus in propria persona 2.Reg.12
Iudæis proposuit in sermone facto in monte,& in cœna,de quibus & dixit,Non sum missus nisi ad oues
quæ perierunt domus Israel,[NON secundũ testamentum quod feci patribus eorũ]id est,non tale testa Matt.15
mentum,puta in terrenis promissis & cærimonialibus iussis cõsistens,dabo istis quale,dedit per Moysen
patribus eorũ [IN die qua apprehendi manum illorum] id est,cum eos sic ducerem atq; præcederem,si
cut pater ducit paruulum filium , per se ire non valentem,& viæ ignarum, [VT educerem illos de terra
AEgypti] quod & feci. [QVoniam ipsi non permanserunt] per obedientiam cordis, [IN testamento
meo]id est,in lege à me data,vnum verum deum colendo,sicut lex iubet:sed statim fecerunt vitulum au-
reum cõflatilem,& adorauerunt eũ,[ET ego neglexi]id est,obliuioni tradidi [EOS,dicit dominus]pie- Exod. 38
tatis meæ respectum eis subtrahendo,& multos eorum occidendo.Quomodo aũt deus dicatur recor- Mat. 20
dari vel negligere.dictũ est sępius. [Quia hoc testamentum] nouum[QVOD disponam]id est,ordinate &.28
proponã[Domui Israel]id est,electis præsertim Iudæis,quibus primo prædicatum est euãgelium regni, Act.11
deinde omnibus gentibus deum per fidem speculantibus dispositum est per apostolos hoc testamentum
[Post dies illos]id est,post tempus diuinitus præordinatũ,videlicet consummato cursu veteris testamẽti,
quãdo aduenit temporis plenitudo.Disponam itaque testamentum hoc eis,[Dando leges meas in men- Galat . 4
te eorum]id est,intellectibus eorum imprimã euangelica mandata, [ET in corde]id est,voluntate [Eo-
B rum superscribã eas]id est,promptum effectũ obediendi legibus meis dabo eis. Hoc modo mandatũ est
primitiuæ ecclesiæ nouum testamentũ à Christo,pręsertim in die sancto Pentecostes quãdo spiritus san Act. 2
ctus per inspirationem,& supernaturalem illustrationem impressit cordibus discipulorum euangelicã le-
gem.[ET ero eis in deum]id est,pie & gratiose agam cũ eis,[ET ipsi erunt mihi in populum]hoc est,de-
uote & religiose me colent.[ET non docebit vnusquisque proximum suum,& vnusquisque fratrẽ suum,
dicens,Cognosce dominum.]Secundum Augustinum,& alios plerosque intelligenda sunt pro statu pa- August.
triæ,in qua vnus non docebit alium,quantum ad cognitionẽ dei,& in quibus beatitudo consistit, quãuis
superiores doceant inferiores,quantũ ad quosdã effectus diuinę prouidentię: Omnes nanq; beati deum
immediatè cõspiciunt.Ideo subditur, [Quoniã omnes scient me à minore vsq; ad maiorẽ]& ideo scient
me in patria[Quia]nunc in via[Propitius ero iniquitatibus eorũ]dando eis gratiã pœnitendi,[ET pec-
catorum illorũ iam nõ memorabor]ad puniendũ ea in igne gehẽnæ. Alij exponũt hæc specialiter de pri
mitiua ecclesia maxime de apostolis,qui omnes immediate edocti fuerunt à spiritu sancto. Videtur autẽ Act.2.4
generaliter posse intelligi de ipsa ecclesia militãte,sic tamẽ vt sit distributio pro generibus singulorum &
locutio cõparatiua.Nõ enim loquitur dominus de quacũq; doctrina seu scientia,sed specialiter de cogni-
tione sui.Quoniã omnes sciẽt me, inquit.Cũ ergo per orbẽ terrarũ in ecclesia militãte extirpata sit idolo
latria,omnes sciẽt me esse vnũ duntaxat verũ deũ.Tãta quoq; est misericordia dei hoc tẽpore,vt dicatur
C tẽpus gratiæ.Vel dicũtur hęc cooperatiue.Intantũ quippe abundat cognitio dei in mũdo tẽpore euange
licæ legis magis q̃ ante.vt iã penè omnes videãtur cognoscere deũ.Et iuxta hunc sensum scriptũ est, Re- Esa.11
pleta est terra sciẽtia domini,sicut aquæ maris operiẽtes.In omnẽ terrã exiuit sonus Apostolorũ. ¶De- Psal.18
inde pãdit Apostolus cessationẽ veteris testamẽti.[Dicendo aũt]dominus per Hieremiã[Nouum]id est, Hiere . 31
testamentum Christi nouũ vocando[Veterauit]id est,vetus esse declarauit, [Prius] testamẽtum datum
per Moysen.[QVOD autẽ antiquatur,& senescit prope interitum est]id est,cito corrũpetur. Ideo testa-
mentum illud euacuatur adueniente testamento Christi,quod vsque in finem seculi perseuerabit.

CAP. IX. [HAbuit quidẽ & prius iustificationes culturæ,& sanctũ seculare.] ART. IX.

ENIQVE excellentiam sacerdotij Christi consequenter ostendit apostolus,ex ritu &
schemate tabernaculi. [HAbuit quidẽ & prius]id est,præcedens & vetus testamentum[IV-
stificationes culturæ] id est, obseruantias auferentes impedimenta quædam diuini cultus.
Quẽadmodum enim sacramenta nouæ legis virtute gratiæ in eis contentæ purgãt à vitiis
interioribus,quibus fit homo simpliciter ineptus ad cultũ diuinũ: sic sacramenta veteris le
gis gratiã non continentia emundabãt à corporalibus immũditiis & irregularitatibus , propter quas pro Luc.5
hibebãtur Iudæi à cultu diuino.sãb accessu tẽpli & cœtus fideliũ,sicut erant cõtactus mortui vel immun
di.Hæ ergo obseruationes per quas talia impedimenta tollebantur,dicuntur iustificationes culturæ.Ha-
D buit quoq;[ET sanctum seculare]id est,exteriorẽ quandam immunditiã hominibus apparentẽ. Quidã
per sanctum seculare,intelligunt templum materiale,quod Iudæi sanctum putabãt,& aliquo modo erat,
quia ad cultũ dei fuerat ordinatũ.Cui expositioni cõsonat litera sequẽs[Tabernaculũ enim factum est pri EPIST.
mum]id est,primũ tabernaculũ humano artificio fabricatũ est.Per primũ antẽ tabernaculũ, designatur Exod.7.
exterior pars tabernaculi à Moyse facti,à qua erat ingressus.Per secũdũ vero tabernaculum, significatur
interior pars eiusdẽ tabernaculi.Tabernaculũ enim Moysi habẽs 30 cubitos in lõgitudine,10 vero in la
titudine,& 10 in altitudine,quantum ad longitudinem,diuisum erat in duas partes per cortinam seu ve-
lum intermedium,quarũ exterior habuit 20 cubitos in longitudine.Et propter suam venerationẽ & si- Exod.40
gnificationẽ,qua significauit ecclesiam militantem,dicebatur vel sanctum vel sancta:Interior vero pars Exod. 25
tabernaculi post cortinã,dicta est sancta,vel sanctum sanctorum propter pręcipuã suam venerationẽ,& Exod. 26
quoniã figurauit ecclesiam triumphantẽ. [IN quo]primo tabernaculo,[Erant candelabra] vnum can Ibidem.
delabrũ aureũ,quod hic pluraliter cãdelabra dicitur,quia habebat septẽ lucernas . Hoc fuit in parte me-
ridionali, [ET mensa]propositionis quadrata,facta de lignis Sethim,atque purissimo auro vestita. Hęc
fuit in parte aquilonari[ET propositio panum].i.12.panes qui quolibet sabbato ponebantur super men
sam recentes.Erat quoque in hac parte tabernaculi altare incensi,de quo tacet Apostolus, [Quod] pri

mum tabernaculum [DICITUR sancta] sicut iam patuit. [POST velamentum autem] id est, retro velum E
seu post cortinam intermedium, erat [Secundum tabernaculum] id est, secunda pars totius tabernaculi.
[Quod] secundum [DICITUR sancta sanctorum] propter rationem prędictã [AVREUM habens thuribulũ]
de hoc non legitur in veteri testamento. Propter quod quidam per thuribulum intelligunt incẽsorium, in
quo summus sacerdos sanctum sanctorum ingrediens, ponebat incensum, vt fumus inde cõsurgẽs impe
diret eos, qui erant alia patre tabernaculi, ne aspicierent ea quę fuerant in secunda parte tabernaculi. Alij
opinantur, ꝙ tempore Dauid vel Salomonis, dum auctus est cultus diuinus, factum, & illic locatum sit
thuribulum aureum [ET arcam testamenti circũamictam ex omni parte, auro] Erat nanq; de imputri-
Exod. 25 bilibus lignis Sethim intus & extra aureis laminis cooperta. [IN QVA] arca [Erat vrna aurea habens
mãna] ad mensurã Gomor, in cõmemoratione miraculi, quo deus pauit filios Israel mãna annis 40, in
Exod. 16 deserto, [ET virga Aaron quę frondaerat] intra vnam noctẽ, in signum ꝙ Aaron diuinitus electus esset
Num. 17 in sacerdotem [ET tabulæ testamẽti] id est, duę tabulę in quibus lex scripta fuit, puta decalogus, superque
Exod. 25 eam, id est, super arcã erant duo [Cherubin glorię] id est, gloriose ac splẽdide facta instar angelorũ. Vel,
glorię dei figuratiua [Obumbrantia] id est, alis suis extensis, inuicemque connexis tegentia [Propitiato-
rium] tabulam auream quæ erat super arcam, quæ ideo dicta est propitiatorium, quoniã inde dedit deus
responsum Moysi pro multitudine exoranti. [DE quibus modus non est dicendum per singula] Paucio F
ra nanque sufficiunt. Apostolus autem prosequitur hæc breuiter, & allegoricè tantum. [HIS vero ita cõ
positis] id est, duabus partibus tabernaculi prędicto modo dispositis [IN priori quidẽ] tabernaculo (quod
dicitur sancta) [SEMPER] id est, quotidie bis [Intrabant sacerdotes] videlicet hora sacrificij matutini ac
Num. 28 vespertini. Vtraq; enim hæc hora immolabatur agnus, [Sacrificiorũ officia cõsummantes] id est, cõplẽ-
tes ea quæ ad ritũ sacrificiorũ spectabant. Immolatio enim sacrificiorũ fiebat extra tabernaculũ sub diuo
Leu. 16 in atrio in altari holocaustorum, vbi accenso igne sumpsit sacerdos in thuribulo prunas, sicque procede-
bat ad altare incẽsi intra tabernaculũ primum situm, positoq; in thuribulo thure, dimisit super altare in-
censi, & ita sacrificium consummabatur. [In secundo autem] tabernaculo, videlicet in sancta sanctorum
[SEMEL in anno solus pontifex] introiuit, videlicet in festo expiationis, [Non sine sanguine] Tulit enim
Leuit. 4 secum de sanguine hostiæ immolatæ ad offerendum illum coram propitiatorio. Ideo sequitur, [Quem]
Psal. 14 sanguinem [OFFERRET pro sua & populi ignorantia] id est, pro repromissione propriorum ac populi sui
peccatorum ex ignorantia cõmissorum. Secundum glossam, pontifex sæpe intrabat sancta sanctorũ sine
sanguine, sed non nisi semel cum sanguine. ¶ Deinde ostendit apostolus mysticam significationẽ istorũ.
[HOC significante] figuraliter [SPIRITU sancto] per dispositionem tabernaculi Moysi [Nondum propa-
2. Pet. 1 latam esse sanctorum viam] id est, nõdum patefactum esse ingressum regni cœlestis, vt ipsum Christum, G
Ioan. 14 qui est via qua itur ad patriam, [Adhuc priore tabernaculo] id est, prima parte tabernaculi, quæ dicitur
sancta, [Habente statũ] id est, prohibitionẽ ingrediendi secundum tabernaculum. i. sancta sanctorũ. Per
Exod. 26 velum nanque inter partes tabernaculi positum significabatur clausam esse viam regni cœlestis, quod si
gnificabatur per sancta sanctorũ. [QVAE] res, videlicet dispositio cultus & ritus tabernaculi, [Parabola
id est, similitudo vel figura [Est tẽpus instãtis] scilicet tẽporis gratię, id est, eorũ quę in nouo test. gerũtur
sub tẽpore gratię. Omnia enim in figura contingebant eis. Et vetus test. erat figura noui, [Iuxta quã] para-
1. Cor. 10 bolam, id est, legalẽ & figuratiuam obseruantiã, [Hostiæ de carnibus animalium, [ET munera] de rebus
Ezech. 2 animatis [Offeruntur] à sacerdotibus Leuiticæ stirpis pro tẽpore veteris test. [QVAE] hostiæ & mune-
ra [Non possunt iuxta conscientiã] id est, secundum dictamen rectę conscientię, vel intus in conscientia,
[Perfectum] id est, à vitiis purũ & gratia decoratũ [Facere seruientẽ] id est, eum qui seruit deo, [Solũmo-
do in cibis & potibus], id est, in esu & abstinentia quorundã alimentorum secundum legis pręcepta, quæ
quosdã cibos prohibuit, [ET variis baptismatibus] i. lotionibus corporis seu mẽbri alicuius in aqua pro-
pter cõtactum mortui seu leprosi, [ET iustitiis carnis] id est, obseruantiis coprorale immunditiã seu irre
Leui. 6 gularitatem tollentibus, [Vsque ad tẽpus correctionis impositis] id est, iussis atq; durãtibus vsq; ad tem-
13. 15 pus euangelicæ legis, quæ legem Mosaicem perficit & obseruatorum illius vitia corrigit & emendat. Ex
diuino enim imperio seruanda erant vsque ad euangelij publicationem. ¶ Deinde ostendit apostolus,
quid figurabatur per hoc, ꝙ summus sacerdos seu pontifex in lege, introiuit in sancta sanctorum cum san H
guine semel in anno, ad deprecandum pro se & pro aliis. Per pontificem enim figuratus est Christus, per
EPIST. sancta sanctorum, cœlum. Itaque præinducta legalia poterant perfectum facere seruientem. [CHRI-
Rom. 8 STVS autem assistens] deo patri ad interpellandum pro nobis, assistens quoque seu paratus succurrere
nobis, [PONTIFEX] id est, summus ac sacerdotalis minister, prout homo. Vel, pontifex, id est, in suo pontifi
Psal. 26 catu collator [FVTVRORUM] id est, cœlestium [Bonorum] de quibus legitur in Psal. Credo videre bona
domini, in terra viuentium, [PER amplius] id est, multo maius atq; capacius [ET perfectius tabernacu
lum] vtputa cœlũ [Non manufactum] id est, nõ hominum manibus fabricatũ, [ID est nõ huius creatio
nis] hoc est, nõ humanę industrię. Vel, non huius creationis, id est, nõ existens de natura inferiorũ creatu
rarum, quæ corruptibiles sunt. Illud enim incorruptibile est, [Neque per sanguinem hircorum & vitu-
Exod. 25 lorum] vt pontifex legalis, [Sed per proprium sanguinem] id est, cũ præuia proprij sanguinis effusione
[INTROIVIT semel] videlicet in die ascensionis, [IN sancta] id est, in cœleste tabernaculum præfi-
Act. 11 guratum per sancta sanctorũ [AETERNA redemptione inuenta] id est, vera beatitudine nobis recupe
rata atque à nobis comperta. Quod aũt sanguis Christi idoneus fuerit ad saluandũ, demonstrat Aposto-
lus. [SI enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ] combustę mixtus aqua [Aspersus] cum
aqua super immundos [Inquinatos] macula exterioris hominis [Sanctificat] id est, purgat à macula
tali, [AD emendationẽ carnis] id est, ad acquirendam munditiam corporalẽ. Talia enim peccata aufer-
re nõ poterant, sed ab exteriori impuritate mundabãt, [Quãto magis sanguis Christi, qui per spiritũ san

A ctum] id eſt, cooperante ac inſpirante ſpiritu ſancto, [ſemetipſum] ratione naturæ aſſumptæ [OB-
tulit] in cruce [IMMACulatum deo] patri pro nobis [Emundabit conſcientiam noſtram] in baptiſmo, Deut. 23
vel pœnitentia, ſeu aliis ſacramentis, per quæ virtus ſeu meritum eius nobis applicatur, [AB operibus
mortuis] id eſt, peccatis [AD ſeruiendum] id eſt, vt à peccatis mundati ſeruiamus [DEO viuenti?] o- Act. 18
mnis vitæ fontali principio in ſanctitate & iuſtitia iugiter coram ipſo? [ET ideo] id eſt, quoniam Chri- Luc. 1
ſtus obtulit ſe pro nobis, idcirco [NOVI teſtamenti mediator] id eſt, medius dator [EST] inter deum & 1. Tim. 2
homines medians, & nouam legem proponẽs, [VT morte intercedente] id eſt, merito paſsionis Chriſti
pro nobis interueniente, [IN redemptionem earum præuaricationum] id eſt, ad obtinendam indulgen-
tiam tranſgreſsionum, [Quæ erant ſub priori teſtamento] id eſt, tempore veteris teſtamenti vigebant,
nec per legem auferri valebant, [Repromiſsionem accipiant] id eſt, bonum promiſſum conſequantur,
[QVI vocati ſunt] vocatione æternæ prędeſtinationis. De qua ad Romanos dicitur, Quos prędeſtina Rom. 3
uit, hos & vocauit [AETERNæ hęreditatis] hoc eſt, ipſam æternam hæreditatẽ ſeu felicitatem hominibus Rom. 8
promiſſam. Chriſti enim morte aperta eſt ianua patriæ, & merito paſsionis dominicæ omnes electi ſal-
uantur. Porro vocatio duplex eſt. ſ. æternæ prædeſtinationis. Sicque vocati ſunt electi. Alia eſt voca-
tio præſentis iuſtificationis, de qua in Euangelio legitur, Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Quod autẽ Mat. 20
teſtamentum nouum confirmatum ſit per Chriſti paſsionem, probat apoſtolus primo per conſuetudinẽ 22
humanam. [VBI enim teſtamentum] eſt, [Mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris] id eſt, ad valorem ac
robur teſtamenti hominis requiritur, vt mors teſtatoris interueniat ſeu mediet inter teſtamẽti diſpoſitio-
B nem & eius confirmationẽ, [Teſtamentum enim in mortuis] id eſt, per mortem teſtatorum cõfir- Infra. 12
matum eſt, [ALIoqui non valet] id eſt, nondum efficaciã habet teſtamentum, [DVM viuit qui teſtatus
eſt] id eſt, qui teſtamentum cõdidit. Hoc ita eſt ſecundum leges ciuiles atq; canonicas. Nã ante mortem
poteſt mutari, cum ſit vltima voluntas teſtatoris. Simili modo nouum teſt. quod eſt promiſsio vitę æter-
næ, euangelicaq; doctrina in morte Chriſti firmatũ. Vnde in cruce dicebat, Conſummatum eſt. In aſſer- Iob. 19
tionem enim promiſsionis doctrinæ ſuę mori voluit Chriſtus. ¶ Deinde probat Apoſtolus idem autho
ritate diuina. [VNde nec primum quidem] id eſt, in principio legis datæ. Vel, primum, id eſt, vetus teſta.
[Sine ſanguine dedicatum] id eſt, roboratũ [EST ad figurandum, quod nouum teſt. Chriſti ſanguine fir Exod. 24
maretur. [LEcto enim omni mandato legis] morali, cærimoniali, ac iudiciali. [A Moyſe vniuerſo popu- Leui. 16
lo] Iſrael [ACCIpiens] Moyſes [SANguinem hircorum & vitulorum] oblatorum [CVM aqua] id eſt, Num. 19
aqua admixtum, quod præfigurauit mundationem, quæ fit in aqua baptiſmi virtute ſanguinis Chriſti, de Ioan. 19
cuius latere exiuit ſanguis & aqua, quorum virtute omnia ſacramenta efficaciam ſortiuntur, [ET lana Exod. 29
coccinea & hyſopo] De his duobus fecit aſperſorium ad ſanguinem aſpergendum. Veruntamen in Ex-
odo non fit mentio, niſi de ſanguine vitulorum, ſed credendum eſt apoſtolo, quod alia nunc expreſſa tũc
aderant, [Ipſum quoque librum legit, & omnem populum] cui lex conferebatur, [Aſperſit] Fortaſsis
ponit partem pro toto. Non enim videntur tot milia ſanguine à Moyſe aſperſa. Aſperſit ergo eos [Di-
C cens, Hic ſanguis teſtamenti eſt] id eſt, roboratiuus teſtamenti, [QVOD mandauit ad vos deus] id eſt,
per me vobis miſit ac iuſsit [Etiam tabernaculum & omnia vaſa miniſterij] id eſt, quibus miniſtrabãt
Leuitæ ac ſacerdotes in tabernaculo Moyſi, [Sanguine ſimiliter aſperſit] non tunc quando librum a-
ſperſit & populum. (Nondum enim factum erat tabernaculum & vaſa ipſius) ſed iſta aſperſio facta eſt
in die cõſecrationis tabernaculi atq; vaſorum. [ET omnia pene in ſanguine] id eſt, ſanguinis aſperſione Num. 31
ſeu effuſione, [Mundantur] ab exteriori immũditia, vel ineptitudine, [Secundũ legem] Dicit pene, quo- Leui. 4
niam aliqua mundabãtur per ignem, videlicet quę ignẽ poterãt ſuſtinere: & aliqua vaſa mundabãtur per Nume. 13
aquã, [ET ſine ſanguinis effuſione] facta in aliquo ſacrificio, [Nõ fit remiſsio] id eſt, nõ fiebat expiatio
culpæ, niſi neceſsitas impediret oblationẽ. Tunc enim ſufficiebat bonũ propoſitũ. Hoc fuit figura, ꝙ per 1. Ioan. 2
effuſionẽ ſanguinis Chriſti fit remiſsio peccatorũ. In nobis quippe nihil mũdatur internus, ſine ſanguine
Chriſti, [Neceſſe eſt ergo exẽplaria quidem] id eſt, figuras [Cœleſtiũ] id eſt, eccleſię militantis, cuius con
uerſatio eſt in cœlis. [HIS mundari] videlicet ſanguine ſacrificiorum. Exemplaria dicit ea quæ erant in Phil. 3
veteri teſt. & figurabant ea quæ in eccleſia fiunt, [Ipſa autem cœleſtia] id eſt, perſonas eccleſiaſticas ad
cœlum tendentes neceſſe eſt mundari, [Melioribus iſtis] legalibus, vtputa corpore & ſanguine Chriſti,
Aliter nõ ingrederentur regnum cœleſte, ſed ingrediuntur poſt mortem in illud, ſequendo caput ſuum Eph. 1
videlicet Chriſtum, ideo ſubditur. [Non enim in manufacta ſancta] id eſt, in tabernacula terrena homi- Col. 3
num artificio fabricata, vt erat tabernaculum Moyſi, [INtroiuit Ieſus] finaliter, ſcilicet in aſcenſione, Luc. 19.
D quamuis ante paſsionem ingreſſus ſit templum & ſynagogas, [Exemplaria] id eſt, figuras [VERorum] Marci. 16
id eſt, cœleſtium. Sunt enim æterna tabernacula, de quibus in Euangelio legitur, quorum figurę ſunt ma- Act. 1
nufacta ſancta vitæ præſentis, [Sed in ipſum cœlum] empyreum introiuit Ieſus in aſcenſione, [VT ap
pareat nunc vultui dei pro nobis] id eſt, patri ſeipſum præſentet ad interpellandum pro nobis. Hæc eſt
vna cauſa aſcẽſionis Chriſti. [Neq; vt ſæpe offerat ſemetipſum] id eſt, non ideo Chriſtus intrauit in cœ
lum, & patri pro nobis apparet, vt frequenter pro noſtra ſalute patiatur, [Quemadmodum pontifex] le
gis [Intrat] id eſt, intrauit, ſub veteri teſt. [In ſancta] ſanctorum [Per ſingulos annos] id eſt, vnoquoq; an
no ſemel, [In ſanguine alieno] id eſt, cũ ſanguine hircorum ac vitulorũ quem offert. Propter inſufficien
tiam enim hoſtiarũ legaliũ, neceſſe erat eas ſæpius iterari. Nec pontifex ingreditur ſancta ſanctorũ per
proprium ſanguinem. Hoſtia vero quam obtulit Chriſtus ob ſuæ dignitatis efficaciam, ſufficiẽtiſsima eſt Luc. 16
omnium auferre peccata, ideo non oportet eam reiterari, ſeu Chriſtũ denuo pati. [Alioquin] id eſt, ſi ita
non eſſet, ſed oporteret eam iterari, ſequitur quod [Oportebat eum] videlicet Chriſtum [Frequenter pa-
ti ab origine mundi] vſque in præſens. imò & vſq; in finẽ ſeculi huius. Ab origine nanq; mũdi vſq; ad fi
nem continuãtur, multiplicantur, & vigent ſcelera hominum. Veruntamen Iohannes in Apoc. Agnus Apoc. 13

(inquit) qui occisus est ab origine mūdi. Sed hoc intelligendum est, quod passio Christi profuit fu tura, si- E
cut & facta. [Nunc aūt] id est, in principio tēporis gratiæ, [SEMEL] puta in die parasceues [IN cōsumma
1.Cor. 10 tione seculorū] id est, in fine seu vltima mundi ætate. Nos enim sumus in quos fines seculorum deuene-
1.Ioan.2 runt. Vnde Ioan. testatur, Nouissima hora est, [AD destructionem peccati] id est, propter tollenda pec
cata, [Per hostiam suam apparuit] id est, per suipsius oblationem omnibus in cruce præsentatus est. Pręterea probat apostolus quod Christus non debuit nisi semel pro hominibus pati, per simile seu exemplū.
Rom.6 [ET quemadmodum statutum] id est, à diuina sapientia ac iustitia determinatum seu profixum, [EST
hominibus semel mori] in pœnā originalis peccati, [Post hoc autem] id est, post mortem fit eis, [IVDI-
cium] particulare sigillatim statim dum moriuntur, & vniuersale in fine mundi, [SIC & Christus semel
Esa.53 oblatus est] in cruce [AD multorum exhaurienda] id est, extrahēda ac dirimenda, [Peccata] Ad omniū
Rom.8 enim exhaurienda peccata oblatus est secundum sufficientiam, sed ad electorum tollenda peccata obla-
Esa.50 tus duntaxat est secundum efficientiam. Hoc quoque iam dictum est sæpius. [SECUNDO autem] id est, post
Phil.3 hæc, nempe in secundo suo aduentu, [Sine peccato apparebit] id est, sine similitudine peccati videbitur.
Non in carne passibili, quæ est similitudo carnis peccati: sed in glorioso corpore, cuius puritas erat homi
nibus conspicua, [Expectantibus se] longanimiter. Apparebit autem eis, [IN salutem] id est, ad æternā
felicitatem eis tunc largiendam. F

CAP. X [VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, &c.]

ARTICVLVS DECIMVS.

Hebr.9 QVONIAM in præcedenti cap. dictum est, quod per sacrificia legis non auferebantur peccata, sed quod Christus vnica suipsius oblatione absterſit omnium vitia, quā
Coloss.2 tum in ipso est. Ideo nūc declarat Apostolus hoc ipsum lucidius. [Vmbram enim]
id est, obscuram & remotam similitudinem [HAbens lex] Moysi [Bonorum futurorum] id est, cœlestium præmiorum, [NON ipsam imaginem rerum] id est, non expressam & propinquam similitudinem eorundem. Vt enim Dionysius protestatur,
Dionysi⁹. status euāgelicæ legis, medius est inter statū synagogæ seu veteris test. ac patriæ: ideo
sacramenta & cęrimonialia nouę legis habent imaginē, id est, perfectā similitudinem bonorum cœlestiū.
Aperte enim ea promittunt, significant, & ad ea immediate introducunt. Sacramēta vero & cærimonię
veteris legis vmbram eorum habuerunt. Non enim promittebant nec figurabāt bona ista futura in lege,
nisi sub vela mine & confuse, [Per singulos annos eiusdē ipsis hostiis] id est, eiusdē sacrificiis, [Quas of-
Sup.7 ferunt] sacerdotes [Indesinenter] videlicet bis omni die in sancta, & semel in anno pontifex in sancta san
Mat.9 ctorum, [Nunquam potest accedentes] id est, lex per hostias istas nunquā valet populum pro quo offer G
tur vel sacerdotem qui hostiam offert, [PERfectos facere] id est, à vitiis expurgare, & gratia decorare
[ALIOquin] id est, si possent perficere sacerdotes, [Cessassent] hostiæ istæ deo [Offerri, ideo quòd
non haberent vltra] videlicet post hostiam immolatam [Conscientiam peccati cultores] id est, legis
Hiere, 11 obseruatores, [SEmel mundati] intus à vitiis propter hostiæ oblationem semel factam, [SED in ipsis]
hostiarum oblationibus [Commemoratio peccatorum per singulos annos fit] quoties hostia pro peccato iteratur. Non ergo erant ablata peccata omnia per hostiam primam. [Impossibile est enim sanguine hircorum & vitulorum] vel similium holocaustorum [AVFERRI peccata] quia nec virtute propria habent vim purgatiuā peccati, (cum sit quid corporeum, non attingens, nec agens in animā) nec ex
Luc.1.4 influxu diuinæ virtutis, quemadmodum sacramenta nouæ legis, quanuis sint corporalia. Multoties tamē
6 Moyses dicit, quod qui obtulerit illud vel illud pro peccato tali vel tali, dimittetur ei. Sed illa remissio non
Psal.39 fiebat virtute sacrificij, sed fide & deuotione offerentis, & propter orationem sacerdotis. [Ideo] Christus filius dei [Ingrediens mundum] id est, humanam naturam assumens, [DICIT] in Psalm. ad patrem.
[Hostiam] de rebus animatis [Et oblationē] de inanimitatis [Noluisti] ô pater, id est, non acceptasti qua
si per se idonea ad auferenda peccata, & gratiæ tempore nullo modo ea acceptas, [CORPVS autem
aptasti mihi] id est, corpus conueniens ad redimendum genus humanum animę meæ seu diuinitati vnisti, videlicet corpus passibile & immaculatum, atque per omnia rationi obedientissimum. Nostra transla
Hier.6 tio habet, aures autem perfecisti mihi. Et redit in idem, quoniam sensus est, Aures obedientes ad sustinen H
Osee.6 dum crucis tormentū mihi donasti. [Holocaustomata] id est, sacrificia quę totaliter incendebantur ad diuinæ maiestatis honorem, & erant cæteris digniora, [ET pro peccato] id est, sacrificia pro remissione
peccati oblata, [NON tibi placuerunt] per se seu propria efficacia, sed ex deuotione offerētis. Non enim
poterant iustificare. Tempore autem nouæ legis nullatenus placent deo. Ideo scriptum est apud prophe
Mich.6 tam, Quid dignum offeram domino? Nunquid offeram ei holocaustomata? Nūquid placari potest deus
Hier.11 in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Et apud alium, Nunquid carnes san-
Psal.49 ctæ auferent à te malitias tuas? Et dominus quoque ait in psalmo, Non accipeam de domo tua vitulos,
neque de gregibus tuis hircos. [TVNC] quando videlicet vidi tibi omnia illa displicere, & mihi corpus aptum adesse, [DIXI,] Ecce venio] paratus ad passionem, vt meipsum tibi pro hominibus offe-
Psal.1 ram. [IN capite libri] id est, in principio totius sacræ scripturæ. Vel, in capite libri, id est, in primo psalmo, qui est caput libri psalmorum, In quo psalmo habetur, In lege domini voluntas eius. Vel, in capite libri, id est, in notitia prædestinationis æternæ, quę potissimum meam humanitatem concernit, per quam
omnes electi saluātur. Ideo dicitur in capite, quasi in principali huius notitia, [SCRIPTVM est de me,
vt faciam voluntatem tuam] ô [DEVS] pater. ¶ Insuper præinductam scripturam ad propositum applicans, & quasi exponens Apostolus, subdit. [Superius] id est, paulo ante, [Dicens] Christus ad patrem, [QVIA hostias & oblationes & holocaustomata & pro peccato noluisti] quæ iam exposita sunt,
[NEC placita sunt tibi] sacrificia exteriora, [QVAE secundum legem offeruntur] iuxta intellectum

præmemoratum. Hoc tamen supra dictum non est formaliter, sed virtualiter, quia ex dictis infertur,
[TVNC dixi, Ecce venio, vt faciam deus voluntatem tuam] hoc iam dictum est atq; expositum. [AV-
FERT primum] id est, legale sacrificium, & per consequens vetus testamentum tanquam inutile, [VT
sequens statuat] id est, nouæ legis sacrificium, scilicet Christi sacramentum stabiliat, iugiterque frequen- Daniel.9
tandum affirmet. Vnde per Danielem inducitur, In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium. Esaiç.1
De hoc in Esaia multa habentur, [IN qua voluntate] dei, id est, deo clementer volente, seu volunta-
te eius, qua voluit Christum pati, [SANCTIFICATI sumus] effectiue ac principaliter, suscipien-
do remissionem culpæ, infusionemque gratiæ, [PER oblationem corporis Christi semel] factam in Ephe.5
crucis patibulo, tanquam per causam meritoriam ac instrumentalem. ¶ Ex his infert apostolus diffe- 1.Petri.3
rentiam inter sacerdotem legalem, & Christum sacerdotem nostrum. [ET omnis quidem sacerdos]
legalis, [PRAESTO est] id est, paratus. Loquitur autem Paulus in istis capitulis de præterito per mo-
dum præsentis, [QVOTIDIE ministrans] in prima parte tabernaculi, [ET EASDEM] specie,
[SAEPE offerens hostias] id est, frequenter immolans agnum vel aliud simile, [QVAE nunquam
possunt auferre peccata] vt dictum est sæpius. Quotidie nanque fiebat iuge sacrificium, id est, duorum
agnorum oblatio, vnius de mane, alteriusque de vespere in prima parte tabernaculi. [HIC autem] Exod. 29
B Christus [VNAM pro peccatis] omnibus [OFFERENS hostiam] vtique semetipsum [IN sempi-
ternum sedet] id est, sine fine iam requiescit, [IN dextera dei patris] id est in potioribus bonis, seu ad
æqualitatem ipsius, [DE cætero] id est, pro tempore restante, [EXPECTANS] impletionem or- Psal.109
dinationis diuinæ, & hominum iusta præmiatione, [DONEC ponantur inimici eius] id est, peruersi
ac reprobi, [SCABELLVM pedum eius] id est, suæ potestati perfecte subijciantur, quantum ad exe-
quutionem & manifestationem, vt sæpius dictum recordor. Hoc est vsque in diem iudicij, in quo ve- Esaiç.41
nient ad eum, & confundentur omnes qui repugnant ei. [VNA enim oblatione] id est, merito suæ vni-
cæ passionis, seu immolationis in cruce, [CONSVMMAVIT] id est, plene redemit, & quantum in
se est, ad perfectionem adduxit, [IN sempiternum sanctificatos] id est electos, seu omnes qui in hoc
seculo per gratiam sanctificantur. Aeternam enim beatitudinem eis promeruit, imo gratiam in præ- Psalm.83
senti, & gloriam in futuro. Præterea hanc efficientiam oblationis seu passionis Christi semel factæ pro-
bat Apostolus authoritate Hieremiæ superius allegata. [CONTESTATVR autem & nos] id est, te-
stimonium nostræ assertioni, seu omnibus nobis exhibet & affirmat, [SPIRITVS sanctus] per Hie- Hiere.31
rem. [POSTQVAM enim dixit] hoc loco spiritus sanctus. [HOC autem testamentum, quod testa-
bor ad illos post dies illos, dicit dominus] Christus, in cuius persona hæc propriæ asseruntur, [DABO
leges meas in cordibus eorum, & in mente eorum superscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eo- Supra.8
C rum iam non recordabor amplius.] Hæc Hieremiæ authoritas superius iam inducta est & explanata,
idcirco hoc ipsum prætereo. ¶ Deinde concludit intentum suum Apostolus. [VBI AVTEM horum
remissio] id est, in populo dei, cui peccata remissa sunt merito Christi [IAM non] requiritur, [OB-
LATIO pro peccato] id est, iterata Christi Passio, seu legalis oblatio pro remissione peccati. Vna nan-
que Christi oblatio facta in cruce, sufficiens est. Propter quod omnia sacrificia legis cessare debent.
¶ Deinceps ponit Apostolus instructionem moralem. [HABENTES itaque] scilicet quia per vnam
oblationem Christi redempti sumus, ô [FRATRES] idcirco habentes, [FIDVTIAM in introitu Ephe.3
sanctorum] id est, de ingressu cœlestium mansionum, seu patriæ quam sancti introeunt, [IN sangui- Psal.121
ne Christi] id est, virtute & in merito dominicæ passionis, quia per sanguinem Christi aperta est ia-
nua vitæ, [QVI] Christus, [INITIAVIT] id est, primo parauit ac demonstrauit, [NOBIS viam
nouam & viuentem,] id est, ingressum ad patriam. Qui dicitur via noua, quoniam primo à Christo in- Esaiç.63
uenta. Et viuens, quia ad vitam ducit æternam. Initiauit autem seu inchoauit nobis Christus hanc viam 1.Tim.3
[PER velamen, id est, carnem suam] id est, per corporis sui occisionem & ascensionem. Quod appel- Esaiç.63
latur velamen, quoniam erat diuinæ naturæ seu verbi vestimentum atque latibulum. De quo apud 1.Petr.5
Esaiam angeli dicunt, Quare ergo rubrum est indumentum tuum? Habentes quoque [ET sacerdo-
tem magnum super domum dei] id est, Iesum principem pastorum, & summum pontificem toti ec-
clesiæ militanti ac triumphanti præsidentem, [ACCEDAMVS] ad deum orando, laudando, con-
D templando, bene viuendo. Non cum corporis motu, sed [CVM corde vero] id est, recto & iusto, non Iacobi 1.
ficto, [IN plenitudine fidei] id est, fide plenissima, nihil hæsitantes, [ASPERSI corda] id est, quan-
tum ad animas, seu intus in mentibus nostris spiritualiter perfusi gratia eruente nos [A conscientia
mala] id est, à remorsu peccati, vt nihil nobis conscij simus, [ET abluti corpus] id est, corpore loti ac Esaiç.30
emundati, [AQVA MVNDA] id est, vnda baptismatis. Tales itaque Christo operante effecti, [TE-
NEAMVS] perseueranter inter prospera & aduersa, [SPEI nostræ confessionem] id est, confessio-
nem eorum quæ speramus à deo obtinere, quæ confessio procedit ex spe nobis infusa, [INDECLI-
NABILEM] id est, regia via ad cœlos tendentem, ita vt nec ad dexteram neque ad sinistram declinat. Deute.32
[FIDELIS est enim] deus [QVI repromisit] id est, frequenter promisit nobis futura bona in patria. 1.Ioan.3
[ET consideremus inuicem] id est, nos mutuo aspiciamus, pensando quid singuli quique habeant dignũ
imitatione vel increpatione, [IN prouocatione charitatis & bonorum operum] id est, ad hunc finem
vt in charitate dei ac proximi accendamur, atque in bonis operibus excitemur dum quisque bonum
alterius imitatur, eiusque defectum charitatiue redarguit. Quæ omnia sunt charitatis effectus, eamque
accendunt. Non tamen esse debemus curiosi scrutatores vel obseruatores aliorum, sed moderate, pro-
ut charitas postulat, vnusquisque alium admonere debet siue corripere, [NON deserentes collecti o-
nem nostram] id est, congregationem fratrum seu cœtum fidelium, inter quos habitamus, [SICVT
est consuetudinis quibusdam] qui tempore persecutionis, vel ex præsumptione, leuitate aut impatien-

Prou.17 tis recedere quærunt. Vnde Sapiens, Sicut auis (inquit) transmigrans de nido suo, sic vir qui relinquit E
locum suum. [SAN consolantes] collectionem, id est fratres nostros, animando eos ad patientiam,
& inseparabilem vnionem, [ET tanto magis] hoc facite [QVANTO amplius videritis] oculo cor-
dis [APPROPINQVANTEM diem] mortis atque iudicij particularis. Qui dies, quia quotidie ap-
propinquat, debemus quotidie magis ac magis inuite collectionem nostram deserere. Scriptū est enim.
Psal.132 Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum. Hæc ergo bona agenda & vitanda
sunt. [VOLVNARIE enim] id est, ex habitu, electione, certa malitia seu deliberatione, [PECCANTI-
BVS nobis post acceptam notitiam veritatis] id est, post cognitionem Christianæ doctrinæ, in qua pœ-
næ impiorum, gaudiaque iustorum describuntur [IAM non relinquitur pro peccatis hostia] id est tali-
bus non restat sacrificium pro peccatis eorum immolandum aliud à sacrificio seu hostia quam pro no-
Roma.6 bis obtulit Christus. Et per consequens nulla hostia pro peccatis relinquitur eis, sicut in lege. Christus
enim non rursus offeretur pro eis in cruce, imò passio eius eis non proderit, cum perseuerent in malis.
Prou.6 [TERRIBILIS est autem quædam expectatio iudicii] id est, metuendum est ipsum dei iudicium, &
Psalm 96 solicite espectandum, [ET SONIS æmulatio] id est, pœna seu infestatio ignis gehennalis, seu eius qui
Iob.14 præcedet faciem iudicis. De quo legitur, Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimi-
Matth.28 cos eius, [QVAE] pœna seu æmulatio [CONSVMPTVRA] non annihilatura seu corruptura, sed F
æternaliter afflictura, & quantum ad bene esse consumptura, [EST aduersarios] veritatis, hoc est, æ-
mulos Christi seu reprobos. Quod ostenditur per locum à minori. [SRRITAM enim] id est vacuā,
[QVIS faciens] hoc est, transgrediens quis [LEOEM Moysi, sine vlla miseratione] iudicis, [NVO-
BVS vel tribus testibus moritur] id est, ad testimonium tot testium occiditur, secundum legis præce-
ptum, si tamen peccati magnitudo id exigat, [QVANTO magis putatis deteriora] id est, grauiora,
[MERBRI supplicia, eum, qui filium dei conculcauerit] eum inhonorando, eiusque mandata sper-
nendo, [ET sanguinem testamenti pollutum duxerit] id est, sanguinem Christi quo confirmatum est
nouum testamentum paruipenderit, & quasi insufficientem putauerit ad auferenda peccata, ob hoc
asserens legalia simul cum euangelio obseruanda, [IN QVO] sanguine, id est cuius effusione [SAN-
CTIFICATVS est] id est, à vitijs expurgatus & gratia decoratus, primum in baptismo, deinde in pœ-
nitentia, [ET spiritui gratiæ contumeliam fecerit?] id est, gratiam spiritus sancti contempserit, seu spi-
ritum sanctum, omnis gratiæ collatorem à se repulerit, eiusque effectum, videlicet peccatorum remis-
sionem, non ei sed obseruantiis legis ascripserit? Talis grauiter punietur. [SCIMVS enim qui dixit,]
id est, veracem esse cognoscimus deum, qui ait, [MIHI] reseruare, [VINDICTAM] id est, mihi vel
Deute.31 vicarijs meis, puta iudicibus, [ET ego retribuam] iustam vltionem per me vel meos ministros. Hoc
Ezec.9 dominus quantum ad sensum loquitur in Deuteronomio, Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempo
Psal.134 re. Secundum quosdam habetur in propria forma apud Ezechielem, secundum translationem septua- G
ginta interpretum. [ET iterum] dicit scriptura [QVIA iudicabit dominus populum suum] bonos ab
impijs liberando. [HORRENDVM EST incidere in manus [id est, in iudiciariam potestatem & iu-
stum rigorem, [DEI viuentis] præsertim post vitam præsentem. Tamen in hac vita melius est inci-
Danie.13 dere in manus dei quàm hominum. Propter quod Daniel ait, Melius est mihi incidere in manus do-
2.Re.24 mini, (Multæ enim sunt miserationes eius) quàm in manus hominum. Melius itaque nobis est in hac
EPIST. vita a superioribus nostris ac fratribus increpari & corrigi, quàm in futuro a deo redargui. ¶ Deinde
Apostolus instruit eos commemorando præterita bona eorum, vt sic prouocentur ad meliora. [RE-
MEMORAMINI autem pristinos dies] id est, ad memoriam reuocate conuersationem vestram quam
in principio conuersionis vestri habuistis, [IN quibus] diebus [ILLVMINATI] a spiritu sancto,
[MAGNVM certamen sustinuistis passionum,] id est, validum impugnationem persecutionum. [ET
in altero quidem] id est, in vno genere impugnationis, [OPPROBRIIS & tribulationibus] id est,
conuicia & tribulationes patiendo in propria persona, [SPECTACVLVM] hominum [FACTI
Roma.13 qui vos cum admiratione inspexerunt propter magnitudinem calamitatis, afflictionisque vestræ. [IN
altero autem] id est, alio genere tribulationis, [SOCII taliter conuersantium] id est, aduersa patien-
tium estis, [EFFECTI] condolendo afflictus, eorum miseriam quasi propriam æstimantes. Ideo subdi-
tur, [NAM & vinctis compassi estis] corde & opere eis subuenistis, [ET rapinam bonorum vestrorum H
cum gaudio suscepistis,] id est, hilari animo tolerastis, quòd vestra vobis violenter ablata sunt. Infideles
nanq; Iudæi rapuerunt bona primitiuæ ecclesiæ in Hierusalem & Iudæa collecta. Ideo autem fecistis
Esaiæ.64 ista ac sustinuistis, quia eratis [Cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam] id est cæ-
lestes diuitias, quas nec oculus vidit, nec auris audiuit. Hæc modo habetur in spe, & si propter eam tem-
poralia contemnantur, acquiretur cito in re. [NOLITE itaque amittere confidentiam vestram] id
est, non cesseris in deo confidere, in quo hucusque confisi estis inter tot diuersa & aspera, [QVAE confi-
dentia [MAGNAM habet] id est meretur, [REMVNERATIONEM] gratiæ & cōsolationis in præ
senti, & gloriæ in futuro. Vnde Esaias testatur, Deus iudicii dominus. Beati omnes qui expectant eum.
Esaiæ.50, [PATIENTIA enim] quæ est virtus moralis passionem tristitiæ reprimens, estque æquanimis tolerantia
Lucæ21 aduersitatum, [VOBIS necessaria est] Hæc virtus præcipuè necessaria est Christiano, volenti pa-
Iudith.8 cem cordis habere, & deo tranquilla mente seruire: Ideo dicit saluator, In patientia vestra possidebi-
Prouer.4 tis animas vestras. Et Iudith, Illi qui tentationes non susceperunt in timore domini & in patientia sua,
Prou.10 exterminati sunt. Denique vt Salomon profitetur, Qui impatiens est, operatur stultitiam. Et, Melior
est patiens viro forti, [VT voluntatem dei] id est, diuina præcepta, [FACIENTES] non cessando à bo-
nis operibus propter quæcunque aduersa [REPORTETIS] id est, pro vestro labore recipiatis ac refe
ratis in futuro, cū dimissi fueritis á tribunali Christi, [Promissionem] id est, promissam felicitatem, iuxta

A illud, Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Vnde dicit Petrus, Viden- Psalm.15
tes Iesum exultabitis lætitia inenaarrabili, reportâtes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum. 1.Petri.1
¶Merito autem seruanda est patientia. [ADHVC enim modicum aliquantulum] id est, valde bre-
ue restat spatium, [ET qui venturus est] Christus [VENIET] vel in die finalis iudicij per localem
descensum à cœlo super vallem Iosaphat, vel in morte cuiuslibet, per iudicij exhibitionem. Dicitur
enim deus ad aliquem venire, quando visitat eum per pœnam vel gloriam, prout ipse loquitur, Si non
vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, [ET NON tardabit] Vita enim nostra breuissima est. Et Apoe.3
quanuis tempus præsens vsque ad diem iudicij longum videatur, tamen comparatione æternitatis se-
quentis breuissimum est: sicut ait Psalm. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hester- Psal.89
na quæ præterijt. Hinc scriptum est, Patientes estote vsque ad aduentum domini, & confirmate corda Iacobi.5
vestra, quoniam aduentus domini appropinquabit. Ecce iudex ante ianuam assistit. [IVSTVS au- Abacuc.2
tem meus] id est homo iustus mihi acceptos atque electus, [AX FIDE] hoc est, per fidem & meritum Roma.1
eius, tanquam per fundamentum virtutum, [VIVIT,] vita gratiæ, loquendo de fide formata, de qua FINIS.
ait Ioannes, Hæc est victoria nostra quæ vincit mundum, fides nostra. Qui enim incredulus est, infi- 1.Ioan.5
deliter agit, [QVOD si subtraxerit se] id est, à fide & æquitate recesserit, [NON placebit animæ meæ] 21.
B id est voluntati meæ. Anima enim non conuenit deo secundum diuinitatis naturam, nisi metaphorice.
Sine fide autem impossibile est deo placere, vt infra habetur. Hæc verba habentur apud prophetam
Abacuc secundum translationem septuaginta interpretum. Nostra vero trâslatio talis est, Ecce qui
incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem ex sua fide viuet. [NOS AVTEM
non sumus subtractionis] id est, auersionis à deo [FILII] id est, huic vitio non sumus subiecti, vel de-
diti, sicut patri subijcitur filius [IN PERDITIONEM] id est, ad acquirendam damnationem æter-
nam quam meretur ista subtractio, [SED] sumus filij [FIDEI] dei adoptiui per fidem formatam.
[IN acquisitionem] id est, ad obtinendum saluationem [ANIMAE] nostræ, quia per fidem venitur
ad beatificam dei visionem.

CAP. XI. [EST autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.] ARTICVLVS XI.

QVONIAM in fine præcedentis capituli dicit Apostolus spiritualem vitam iu- Hebr.10
sti dependere ex fide tanquam ex fundamento, idcirco iam pandit præconia fidei:
C primo causam definiens, deinde efficaciam eius per diuersa exempla ponens. Sic
ergo eam definit, [EST AVTEM fides sperandarum substantia rerum] id est] ha-
bitus de rebus sperandis, videlicet de bonis futuris in patria. [ARGVMENTVM]
id est, adhæsio [NON apparentium] id est, supernaturalium veritatum, quæ per ra- 2.Cor.10
tionem comprehendi nequiuit vel videri. Sumitur itaque hoc loco substantia non
prout condistinguitur accidenti, sed pro quacunque entitate, Et argumentum accipitur pro affectu ar-
gumenti, scilicet pro adhæsione. Fides ergo vocatur substantia rerum sperandarum, id est, prima in-
choatio per quam res sperandę nobis insunt. Apostolus vero non ponit definitionem fidei in propria
forma, sed sic rediguntur verba eius in definitionem fidei. Fides est habitus intellectus, quo inchoatur
vita æterna in nobis, per quem consentit ratio non apparentibus, seu supernaturalibus veritatibus. Cui
definitioni concordat descriptio fidei quam septimo capitulo de diuinis nominibus Dionysius tradit, di- Dionysi.
cendo, Fides est manens credentium fundamentum, collocans eos in veritate, & veritatem in ipsis. Au- Augusti.
gustinus quoque, Fides (inquit) est virtus qua creduntur quæ nun videntur. Et Damascenus, Fides est Damasc.
non inquisitus consensus. ¶Denique quòd fides sit substantia, id est inchoatio, per quam insunt nobis
speranda, id est, beatitudo æterna, & ea per quæ ad eam pertingimus, quæ iam in nobis sunt per quandã
inchoationem, declarat Apostolus, [IN HAC ENIM] fide formata (quæ est virtus theologi-
ca) id est, per fidem vel potius per interiorem & exteriorem actum eius [TESTIMONIVM] id est,
D attestationem iustitiæ à deo [CONSECVTI sunt senes] id est, patres antiqui. Perhibuit nanque eis te-
stimonium deus, quòd iusti essent propter fidem ipsorum. [FIDE] quæ supernaturale lumen mentis
[Intelligimus aptata] id est, ordinate producta, ac sapienter disposita [ESSE secula] id est, entia vni- Ioan.1
uersi [Verbo dei] id est, per filium de quo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt. Vel, verbo dei, id est di- Psalm.32
uino præcepto. Iuxta illud, Ipse mandauit & creata sunt, [VT ex inuisibilibus] id est, informibus ele- Gene.1
mentis. Vnde in Genesi vbi habemus, Terra erat inanis & vacua, translatio qua vtitur Origenes, sic ha- Origenes
bet: Terra erat inuisibilis, [VISIBILIA] id est, mixta vel ipsa elementa formata, & visu perceptibilia.
[FIERET] ex inuisibilibus, id est, post creationem spiritualium substantiarũ visibilia fierent, non poste-
rioritate temporis, sed dignitatis. Vel, ex inuisibilibus, id est, æternis idæis in mente diuina splendenti-
bus quasi ex formis exemplaribus, visibilia fierent. Omnia enim condidit deus secundum idæas seu ex- Boetius
emplares suæ sapientiæ rationes, quemadmodum ait Boetius, O qui perpetua mundum ratione guber- Gene.4
nas. Et post pauca, Tu cuncta superna, Ducis ab exemplo pulchrum pulcherrimus ipse. Mundum men-
te gerens, simili quoque imagine formans. [FIDE] id est, ex fide diuinæ prouidentiæ ac remuneratio-
nis futuræ, [PLVRIMAM] id est pretiosiorẽ [HOSTIAM Abel quàm Cain] frater eius [OBTVLIT
deo.] Obtulit enim Cain de fructibus terræ. Abel vero de primogenitis gregis sui, & de adipibus eo-
rum [PER quam] fidem, seu plurimam hostiam [Testimonium consecutus est] à deo [ESSE iustus]
id est, deus testatus est eum esse iustum. Ideo subditur, [Testimonium perhibente muneribus eius deo]
Testimonium nempe perhibuit deus muneribus seu hostijs Abel, quod sibi accepta essent tam verbo Ibidem.

quàm facto. Verbo, cum dixit per Moysen: Respexit deus ad Abel, & ad munera eius. Facto, quoniam E
ignis de cœlo descendens super hostiam, eam consumpsit. Vnde translatio Theodotionis sic habet, In-
flammauit dominus super Abel, & super munera eius. [ET per illam] fidem atque fidelem oblationem.
Gen. 4 [DEFVNCTVS,] hoc est, à fratre occisus [ADHVC loquitur] id est, merito suæ iustitiæ iustam vindi
ctam exquirit de innocenti sua occisione, prout dominus aiebat ad Cain, Vox sanguinis fratris tui cla-
mat ad me de terra. Vel, defunctus adhuc loquitur, id est, loquendi materiā nobis ministrat. Nā fides &
opus eius reddunt eū tam cōmendabilem ac imitabilē, vt semper cōmemoranda sint nobis, nec deficiat
Iudith. 13 laus eius de ore hominū vsq; in æuum. [FIDE] id est merito fidei. [ENOCH translatus est] in paradi-
Gene. 5 sum terrestrē angelico obsequio [NE videret] i. ne experiretur [MORTEM] naturalem & corporalē in
seipso, tamen in fine mundi morietur, sicut Helias. Occidentur enim in Antichristo. Vel, ne videret mor
tem aliorū, præsertim tempore diluuij, quam videre miserabile erat, [ET nō inueniebatur] ab hominibus
Ibidem. eū quærentibus, [QVIA transtulit illum deus] in paradisum terrestrem. Hoc est, quod legitur in Genesi,
Eccl. 44 Enoch ambulauit cū deo, & nō apparuit, quia transtulit illum dominus. [ANTE translationem eius te-
stimonium habebat placuisse deo] quoniā deus testabatur ad aliquos, quòd Enoch sibi placeret, & mul-
ti iusti testimoniū perhibebant iustitiæ eius antequam transferretur in paradisum. De hoc Enoch scri-
Sapiē. 4 ptum est per Sapientem, Placens deo factus dilectus, & viuens inter peccatores translatus est. Raptus F
est ne malitia mutaret intellectum eius. [SINE fide enim impossibile est placere deo] Oportet nanque
habere habitum fidei, & interiorem actum eius ad hoc vt opus sit meritoriū, quoniā fides dirigit intelle-
Roma. 3 ctum ad finem supernaturalem. Vnde Romanis dixit Apostolus, Quicquid non est ex fide, peccatum
est. [CREDERE enim oportet accedentem ad deum] id est, colentem seu exorantem ipsum deum.
Rom. 14. [QVIA est] hoc est, quòd deus vere sit vnus verus deus, cui maxime conuenit esse. Hoc tamen per na-
Psalm. 32 turalem rationem cognosci potest, & multis philosophis ex proprii ingenij studio patuit. Nihilomi-
nus credendum proponitur, quia communitas hominum cui prouidet deus, non vacat huiusmodi na-
turalibus considerationibus de deo. Credere quoque oportet quòd [ET inquirentibus se remunerator
Psal. 104 sit] id est, quòd deus cultoribus suis mercedem impendat. Sine horum duorum fide nemo adultus vn-
Esaię. 40 quam saluari potuit. Nec sufficit fides ista, sed alia multa credere est necesse. Forsitan tamen suffecit an-
te legem scriptam, & item sub lege, quantum ad Gentiles, quibus sola lex naturalis data erat, nec ob-
ligabantur ad legem Mosaicam, dummodo implicitam habuerint fidem de aduentu, incarnationeque
Christi. Qui enim credit quòd deus remunerator est, credit prouidentiam dei. Et per consequens cre-
dit modum humanæ saluationis saltem implicite. Nunquam vero potuit aliquis saluari ex puris natu-
ralibus cum & fides sit supernaturale donum, & gratia dei vita æterna. [FIDE NOE responso acce-
Roma. 6 pto] diuinitus [DE HIS quæ adhuc non videbantur] id est, de futuro diluuio, & hominum generali in-
teritu, de quibus ei oranti pro hominum emendatione, deus respondit, Finis vniuersæ carnis venit co- G
ram me, &c. [METVENS aptauit] id est, conuenienter fecit & distinxit, [ARCAM] de lignis læui-
Gene. 6 gatis pro receptione animalium, [IN salutem domus suæ] id est, ad præseruandum se ipsum & filios
suos, suam'que ac filiorum vxores à morte diluuii. [PER QVAM] arcam seu fidem, [DAMNAVIT
Gene. 7 mundum] id est, homines ostendit damnabiles. qui sibi arcam fabricanti credere noluerunt de futuro
1. Petr. 3 diluuio, neque pœnitentiam agere, sicut & Petrus in sua testatur epistola, Qui increduli fuerunt ali-
quando, sicut in diebus Noe cum fabricaretur arca. [ET iustitiæ, quæ per fidem est] id est, quæ ex fi-
de procedit, [HAERES] id est, perpetuus possessor seu patrum suorum dignus successor, [EST in-
stitutus] per gratiam dei. Cæteris enim pereuntibus, in eo & domo sua duntaxat fides permansit. ¶In-
super ponit Apostolus exempla de patribus Iudæorum, ostēdens quòd per fidem iustificati sunt. [FI-
Gene. 17 DE qui vocatur Abraham] quod interpretatur pater multarum gentium, qui ante vocatus est Abram,
id est, pater excelsus, [OBEDIVIT] deo iubenti, Egredere de terra tua & de cognatione tua, Obedi-
Gene. 12 uit ergo, [IN locum exire] videlicet in terram Chanaan, [QVEM accepturus erat] à deo [IN hæ-
Act. 7 reditatem] non vtique in se, nec pro se, sed pro semine suo longo post tempore. Ait enim Stephanus
in Actibus, Non dedit dominus ei in ea hæreditatem, nec passum pedis, [ET exijt] de terra propria
[NESCIENS quo iret] donec deus ei viam & terram monstrauit. Vnde fuerat quasi vagabundus, H
[FIDE moratus est in terra repromissionis tanquam aliena] quia in ea hæreditatem non habuit,
[IN casulis] id est, paruis tabernaculis seu tentorijs de loco ad locum portabilibus, [HABITANDO
cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem] quibus promissa est terra hæc, sicut & A-
brahæ. Dicit glossa hoc loco quòd non eodem tempore inhabitauerunt in terra hac. Veruntamen si li-
tera Genesis diligentius attendatur, inuenimus Abraham vixisse post natiuitatem Iacob. Quod etiam
Lira satis declarat, idcirco dimitto. Eodem ergo tempore habitauerunt in terra præfata, vt alij dicunt,
Gene. 17. Ideo vero morari non horruit in terra aliena. [EXPECTABAT enim fundamenta habentem ci-
uitatem] id est, firmiter sperauit tandem ingredi cœlestem patriam in æternum fundatam, seu immo-
biliter stabilitam, [CVIVS artifex & conditor] est [DEVS] non homo. [FIDE] id est, merito
fidei Abrahę, vel propria fide. [ET ipsa Sara sterilis per naturam, [VIRTVTEM] id est, fœcundita-
tem, [IN conceptionem seminis] id est, ad concipiendum ex semine viri, [ACCEPIT, etiam prę-
ter tempus ætatis] quoniam nonagenaria erat, desierantque ei fieri muliebria, [QVONIAM fidelem]
id est, in promissis veracem, [CREDIDIT esse eum qui repromiserat] quòd Isaac nasceretur ex Sa-
ra. Dicunt quidam, hoc non posse exponi de Sara, quia ex infidelitate risit, propter quod angelus eam
redarguit. Sed de Abraham, qui licet riserit, non tamen ex dubitatione seu admiratione & gaudio. Alii
vero exponunt de Sara, dicentes eam post increpationem, iteratæ promissioni angeli credidisse. [PRO-
pter quod] id est, propter hanc fidem Abrahæ vel Saræ, [ET ab vno] patriarcha Abraham [ORTI

A ſunt] Iudæi [ET hoc emortuo] id eſt ab ipſo Abraham vetuſtate confecto ac infœcundo, quantum
ad Saram ſeu quamlibet vetulam. Vnde ad Rom. dictum eſt, quòd non conſiderauit corpus ſuū emor- Roma. 4
tuum. Poſtmodum tamen plurimos generauit filios de Cethura fœmina iuniore. Senex nanque de iu- Geneſ. 25
uencula generare poteſt, Vel, ab vno, vtero Sare, & hoc emortuo, id eſt naturali calore deſtituto. Orti
ergo ſunt denuo filij, [TANQVAM ſydera cœli, in multitudinem, & ſicut arena quæ eſt ad oram]
id eſt ad littus [MARIS innumerabilis.] Propter multitudinem enim comparati ſunt ſtellis cœli, & Gene. 15
arenæ maris, ſecundum quod dominus locutus eſt Abrahæ. Suſpice cœlum & numera ſtellas ſi potes,
Sic erit ſemen tuum. Quoniam tamen in populo iſto ex Abraham & Sara nato, fuerunt quidam ele-
cti, & alij reprobi, per ſtellas intelligi poſſunt electi, per arenam innumerabilem, reprobi: [IVXTA fi-
dem] id eſt, in fide ſeu fidei adhærendo, [DEFVNCTI ſunt omnes iſti] qui poſt diluuium fuerunt,
vel omnes præter Enoch translatum, [NON acceptis repromiſsionibus] id eſt, non adeptis cœleſti-
bus bonis eis promiſsis, [SED à longe] id eſt, de terra & valle hac lachrymarum, ſeu fidei obſcurita-
te, [EAS aſpicientes] oculo fidei, Contemplabantur enim promiſſa cœleſtia, [ET ſalutantes] id eſt Ioan. 8
affectuoſe ad eas ſuſpirantes hilariter eis applaudentes, quemadmodum nautæ ciuitatem ad quam na-
uigant intuentes ſalutant tandem [ET confitentes, quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram] Hic
B enim quaſi in exilio habitauerunt. Iuxta illud in Pſalmo, Ne ſileas quoniam aduena ego ſum apud te, Pſalm. 36
& peregrinus, ſicut omnes patres mei, [QVI ENIM hæc dicunt] id eſt qui ſe in hac vita hoſpites &
peregrinos eſſe veraciter aſſerunt, [SIGNIFICANT] id eſt, verbo & facto oſtendunt, [ET patriam
inquirere] non terrenam, ſed cœleſtem. Sicut ſubiungitur, [ET ſi quidem illius] patriæ [MEMINIS-
SENT] id eſt, ſi Chaldææ ac Meſopotamiæ recordati fuiſſent cum affectu redeundi, [HABEBANT
vtique tempus reuertendi] ad patriam illam. [NVNC autem meliorem appetunt] id eſt modo ſic eſt, Gene. 27
quòd ſuo tempore meliorē patriam optauerunt [ID eſt cœleſtem] reſpectu cuius peregrinos ſe eſſe pro-
feſsi ſunt. Iacob tamen rediijt in Meſopotamiam, ſed non ad perſeuerandum in ea. [IDEO non con- Act. 10
funditur] id eſt, indignum vel indecens non arbitratur [DEVS] omnipotens, qui eſt omnium deus,
[VOCARI deus eorum] ſpecialiter eò quòd ei ſpecialiter adhæreant, eumque honorent in omnibus, & Exod. 3
ipſe ſingulariter prouidet eis. Propter quod dominus ait ad Moyſen, Hæc dices filijs Iſrael, Deus patrum
veſtrorum, deus Abraham, deus Iſaac, & deus Iacob miſit me ad vos, Hoc nomen mihi eſt in æternum
& hoc eſt memoriale meum in generationem & generatione. [FIDE obtulit] id eſt, offerre para-
tus fuit [ABRAHAM Iſaac] filium ſuum [CVM tentaretur, ipſe Abraham à deo, qui tentat, non vt Gene. 22
fallat, aut ſciat, ſed vt occaſionem promerendi miniſtret, & alios ſcire quid faciat, [ET vnigenitum of- 1. Mac. 2
ferebat] Non quòd ſolum Iſaac pro tunc habebat in filium. Habuit nanque & alios multos de Cethura, Deute. 8
C ſed ſolus Iſaac fuit hæres, & natus de libera. [QVI] Abraham [SVSCEPERAT repromiſsiones] id Geneſ. 25
eſt, iteratas promiſsiones implendas per Iſaac ſcilicet quòd multos filios procrearet, & terram Chanaan Gene. 21
poſsideret in ſemine Iſaac, [AD QVEM] Abraham [DICTVM eſt] à deo. [QVIA in Iſaac vocabi- Galat. 3
tur tibi ſemen] id eſt, nati ex Iſaac vocabuntur filij tui, & bona tibi promiſſa conſequentur. Huic au- Rom 9
tem promiſsioni repugnare videbatur oblatio Iſaac, qui tempore illo nondum genuit prolem, ſed A-
braham non dubitauit de veritate promiſsionis diuinæ. Cuius ratio ſubditur, [ARBITRANS ſcili- 1. Reg. 2
cet Abraham [QVIA & à mortuis ſuſcitare potens eſt deus] non ſolum Iſaac filium ſuum, ſed omnem
defunctum. Non enim videbatur alius modus, quo poſſet impleri diuina promiſsio de multiplicatione
filiorum ab Iſaac, ſi Iſaac oblatus fuiſſet, niſi reſuſcitaretur. Et quoniam Abraham ſciuit deum hoc
poſſe, non dubitauit in fide, [VNDE &] Abraham [EVM] videlicet Iſaac [IN parabolam] id eſt, Gene. 22
typicam ſignificationem [ACCEPIT] Intellexit nanque per Iſaac ſignificari Chriſtum, & per im-
molationem Iſaac Chriſti paſsionem. Per hoc tamen quòd non Iſaac, ſed aries immolatus eſt, præfigu-
rabatur, quòd Chriſtus ſecundum diuinitatem ſuam impaſsibilis fuit, ſecundum humanitatem vero occi-
ſus eſt. [FIDE & de futuris] id eſt, de futurorum bonorum collatione [BENEDIXIT Iſaac] patriar- Gene. 27
cha [IACOB & Eſau] filiis ſuis. Benedictio nanque eorum fuit de bonis futuris, quia impleta non
fuit in illis duobus filiis Iſaac. (Non enim Eſau ſeruiuit Iacob) ſed impleta fuit in populis natis ex il-
lis. Nam tempore Dauid & Salomonis, Idumæi orti ex Eſau ſeruierunt Iudæis filiis Iacob. Per hoc au- 1. Reg. 8.
D tem quòd Iacob ante, Iſaac benedictionē ſortitus eſt, myſticè ſignabatur, quod populus Chriſtianus iu-
nior conſequeretur benedictionem Iudæorum. [FIDE Iacob moriens] id eſt, morti propinquans [SIN- Gene. 48
GVLOS filiorum Ioſeph benedixit] videlicet Effraim & Manaſſen, præponens Effraim iuniorem Ma-
naſſe ſeniori. Quoniam deo reuelante præuidit regnum decem tribuum transferendum ad filios Ef-
fraim, quod in Hieroboam cœpit impleri, & quoniam noui tribum Effraim maiorem futuram, [ET 1. Reg. 14
adorauit faſtigium virgæ eius] id eſt, ipſe Iacob poſt benedictionem filiorum Ioſeph, & iuramentum Gen. 49.
quo Ioſeph iurauit, quod ſepeliret patrem ſuum in terra Chanaan, in ſpelunca duplici, tunc ipſe Ia-
cob adorauit deum innixus, erectus vel incumbens ſuper faſtigium, id eſt cacumen virgæ eius, id eſt ba-
culi ſui, quem propter ſenectutem tenebat in manibus eius. Vel, virgæ eius, id eſt, ſceptri quod Ioſeph
portauit in ſignum traditæ ſibi poteſtatis ſuper AEgyptum: quod Iacob accepit in manibus ſuis, quā-
do Ioſeph iurauit. Quo iuramento completo, Iacob innitens ſceptri faſtigio adorauit, conuerſus ad ca-
put lectuli, vt noſtra habet translatio. Loco cuius translatio ſeptuaginta interpretum continet. Adora-
uit faſtigium virgæ eius, ſicut hic allegatur. [FIDE Ioſeph moriens de profectione filiorum Iſrael me-
moratus eſt] id eſt, egreſſum eorum ex AEgypto prædixit, [ET de oſsibus ſuis mandauit] hoc eſt filiis Gen. 40.
Iſrael præcepit, vt tollerent ſecum oſſa ſua, ſepelirentque ea in ſpelunca duplici (ſecundum quod dici-
tur] in qua ſepulti ſunt Adam & Eua, Abraham & Sara, Iſaac, Iacob, & Lya. Vnde dixit Ioſeph, Deus

Gene.25 visitabit vos, efferte ossa mea vobiscum. In hac quippe terra sepeliri volebant sancti patriachæ secun- E
Gene.35 dum Hieronymum, quia nouerant in ea Christum nasciturum atque passurum, vt simul cum eo resur-
Gen.49 gerent cum quo scimus multorum sanctorum qui dormierant corpora resurrexisse. [FIDE Moyses
Gene.50 natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis] ex fide parentum. Diutius autem eum cælare
Hierony. non poterant. Occultauerunt vero eum, [EO quod vidissent elegantem infantem] id est præter soli
Matt.27 tum venustate & gratia magis decoratum. Propter quod sperauerunt deum aliquid magni operaturum
Exod.2 per illum infantem [ET non timuerunt] timore completo, quamuis aliqualiter timuerint [REGIS
Eccle.43 edictum] id est Pharaonis præceptum, qui iussit omnes masculos Hebræorum necari, & in flumen ie-
Exod.1 ctari. [FIDE Moyses grandis factus] mente & corpore, id est virtuosus, atque adultus, [NEGAVIT]
Exod.2 operibus, quamuis non verbis, videlicet occidendo AEgyptium, & fugiendo regis palatium [SE esse
Exod.1 filium] adoptiuum [FILIAE Pharaonis] quæ eum adoptauit in filium [MAGIS eligens affligi cum
populo dei] id est cum filijs Israel, qui tunc vehementer ab AEgyptijs opprimebantur, [QVAM tem-
poralis peccati habere iucunditatem] id est, quàm esse in regis palatio, atq; corporalibus transitorijsque
frui delitijs, [MAIORES diuitias æstimans thesauro AEgyptiorum, improperium Christi] id est, pse-
cutionem & tribulationem figuratiuam passionis Christi, vtiliorem & fructuosiorem iudicans vniuersis
AEgypti delitijs. [ASPICIEBAT enim in remunerationem] id est iustum dei iudicium, & vniuer- F
2.Cor.4 sorum debitam retributionem pensauit. Quàm scilicet momentaneum, & breue tribulationis præsen-
Psal.118. tis, æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vnde Psalmist, Inclinaui (inquit) cor meum ad facien-
das iustificationes tuas in æternum, propter retributionem. Veruntamen magis conuertendus est ocu-
lus mentis ad dei honorem, q̃ ad propriam mercedem, potiusque induci debemus ab bene agendum ac
Ioan.10 patiendum ex diuino amore quàm remunerationis desiderio: aliter essemus mercennarij, non serui fi-
Exod.2 deles neque amici. [FIDE reliquit AEgyptum non veritus animositatem regis] id est superbiam Pha-
Chrysost. raonis. Hoc quidam intelligunt de fuga Moysi ab AEgypto statim percusso AEgyptio. Vnde Chry-
sost. dicit, quòd Moyses primo fugit in terram Madian, non fuit metus, sed fides, quia credebat se libe-
rari à deo. Noluit in AEgypto manere, ne esset causa iactantiæ si se in apertum præcipitaret pericu-
lum. Veruntamen in Exodo manifeste habetur, quòd Moyses timuit, cum audisset patefactum esse ho-
Exod,2 micidium quo occidit AEgyptium, & fugit à facie Pharaonis. Ideo alij exponunt hęc de egresso Moy-
Act.2 se ex AEgypto simul cum filijs Israel. Quibus obuiare videtur quod subditur de celebratione Paschę,
quæ præcessit egressum prædictum, nisi dicatur, quòd non seruatur hoc loco ordo rei gestæ. [INVISI-
Exod.12 BILEM enim] deum [TANQVAM videns sustinuit] id est, tam fiducialiter expectauit, & in eius au-
xilio confidebat ac si eum vidisset. [FIDE celebrauit] Moyses [PASCHA,] id est agni paschalis im-
molationem esum ac ritum, credens populum hoc modo saluandum. [ET sanguinis agni] illius [EF-
fusionem] celebrauit, liniendo postes & superliminaria domorum sanguine agni secundum imperi- G
um domini, [NE qui vastabat primitiua] id est ne angelus occidens primogenita hominum & iumen-
Exod.10 torum in tota AEgypto, [TANGERET eos] id est Hebræos vastaret. Iusserat enim dominus Moysi,
Exod.12 vt filij Israel sanguine agni postes & superliminaria domorum suarum linirent, quatenus angelus cernēs
domos ita linitas transiliret, nec tangeret habitatores. Quo figurabatur, quòd signati sanguine Christi,
Exod.14 non opprimuntur à vastatore. [FIDE] filij Israel [Transierunt mare rubrum] id est per alueum exicca-
tum, in quo Paulo ante aqua maris fluebat, [TANQVAM per aridam terram] aqua maris diuina vir-
tute diuisa, & existente ea filijs Israel pro muro a dextris & a sinistris, [QVOD] iter [Experti] id est,
attestantes [AEgyptij] sequentes filios Israel per viam maris rubri [DEVORATI sunt] hoc est, submer
Iosue.6 si, occurrentibus eis aquis, & domino eos inuoluente in medijs fluctibus. [FIDE] id est merito fidei
Iosue.2 Israelitarum credentium deo, [MVRI Hierico corruerunt] miraculose virtute diuina, [CIRCVITV
dierum septem] id est completo circuitu qui per septem dies factus est semel vnoquoque die a toto po-
pulo Israel. [FIDE] id est propter fidem [RAAB meretrix non perijt] id est occisa non est [CVM
incredulis] Chananæis, quoniam credidit deum esse verum ac omnipotentem, ita vt daret filijs Israel
terram Chanaan, sicut promisit, [Excipiens exploratores] duos viros missos à Iosue [CVM pace]
Nam occultauit eos atque pacificè dimisit eosdem, [ET quid adhuc dicam?] id est totum quod præ- H
sentem concernit materiam explicare non possum. [Deficiet enim me tempus enarrantem] id est spa-
Iud.6 tium vitæ vel conscriptionis huius epistolæ mihi nimis breue erit ad eloquendum [De Gedeon] cui an
Iud.45 gelus dixit, Dominus tecum virorum fortissime. Qui cum viris trecentis debellauit numerosissimũ exer
citum Madianitarum. [Barach.] filio Abinoem, qui cum decem millibus pugnatorum occidit centum
Iud.16 millia aduersariorum. [SAMPSON] id est, de Sampsone filio Manue ex tribu Dan, qui Philistæos op-
Iud.12 pressit. [IEPTE] Galadite, qui filios Amon deiecit. [Dauid] rege, qui adbuc adolescens, leonem, vr-
1.Reg.17 sum, atque gigantem extinxit. [SAMVEL] filio Elchanæ, qui post Heli iudicauit Israelem, [ET alijs
1.Reg.9 prophetis, veteris testamenti. [Ex ijs constat, quòd omnes iam nominati sancti fuerunt, qui in sancto-
Iud.8 rum ponuntur catalogo. Vnde si aliqua illicita commiserũt, pœnitentiam fecisse creduntur. Vt Gedeon
Iud.11. de hoc quòd contra legem fecit sibi Ephot, seu vestem sacerdotalem. Et Iepte, de hoc quòd propriam
Iud.16 obtulit filiam. Nisi dicatur hoc fecisse ex occulto spiritus sancti instinctu. Ex quo motus est & Sampson
EPIST. ad occidendum seipsum cum hostibus suis. Ideo de sanctitate Sampsonis dubitandum non est.
[QVI] iam præfati [PER fidem vicerunt regna] Madian, Ammonitarm, Philistinorum, Syro-
Abacuc.2 rum &c. quæ omnia in libr. Iudicum plenius continẽtur, [OPERATI sunt iustitiam] Iustus enim
Rom.4 ex fide viuit, & prædicti iudices iusta exercuerunt iudicia [Adepti sunt repromissiones] id est bona eius
promissa. Aliqua enim promissa in præsenti sortiti sunt vita, puta victorias, principatum & pa-
cem. Aliqua vero post vitam hanc, maximè post Christi aduentum, videlicet bona cœlestia. Quod

A autem supra dictum est. Iuxta fidē hi omnes defuncti sunt, non acceptis promissionibus, intelligitur de
promissionibus patrię. [OBTVRAVERVNT]. i. occidendo, vel à deuoratione prohibēdo clauserunt. 1.Reg.17
[ORA leonum] vt Dauid, Sampson & Daniel [Extinxerunt impetum ignis] vt Aaron, vt tres pueri in Iudi.14.
camino [EFFVGAVERVNT]. i. in fugā verterūt [ACIEM gladii]. i. exercitum gladiis cinctum, sicut Danie.6.
in lib. Iudicum, Regnum, & Parali, sæpissime recitatur, [Conualuerunt] miraculose [DE infirmitate] lera Daniel.3.
li, vt Ezechias & Iob. [FORTES facti sunt in bello] corporali contra hostes visibiles, & spirituali cōtra 4.Re.20
hostes inuisibilis, vt patet de Dauid, & Machabæo, & fratribus eius, [CASTRA verterunt]. i. destruxe Iob.42.
runt [Exterorum]. i. alienigenarum [ACCEPERVNT mulieres] videlicet mulier Sunamitis & vidua 1.Marc.3.
Sydona [DE resurrectione]. i. mediante resurrectione, sed per resuscitationem ex mortuis [MORTVOS 4.Re.42
suos]. i. filios suos defunctos. Helias nanque resuscitauit filium viduæ Sydonæ, Helisæus filiū mulieris 3.Re.17.
Sunamitis. [ALII autem] sanctorum [pro fide distenti sunt]. i. in tormentis extēti, vt legitur de septem
fratribus Machabæis & aliis quibusdam, [NON suscipientes redemptionem]. i. præsentiū pœnarū eua- 2.Mac.7.
sionem. [VT meliorem inuenirent resurrectionem] in die nouissimo: quam inuenturi nō erāt, si pręsen-
tes pœnas curassent euadere. Hoc est, quatenus beatam immutationem, atque felicē suscitationē in die
iudicii consequi mererentur, de qua. 2. Mach. vnus fratrum illorum dicebat, Rex mūdi deus, defunctos Ibidem.
nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. [ALII vero ludibria]. i. irrisiones, cōtume
liásque verborum, [ET verba experti, insuper & vincula & carceres]. i. incarcerationes. In eo ꝙ ait, in-
B super, notat hæc in eisdem facta personis, videlicet in Heremia, Sampsone, Michea. [LAPIDATI
sunt] vt Hieremias in AEgypto, Zacharias filius Ioiadæ pontificis inter templum & altare, [SECTI Hiere.36
sunt] vt Esaias à manasse, [TENTATI sunt] aduersitatibus, vt Tobias. Vel blandis promissionibus, vt Iudicū.16
auerterentur à deo: vt Mathatias & Eleazarus, [IN occisione gladii] id est, gladio facta, [MORTVI 2.Re.22.
sunt,] Nam & Manasses impleuit Hierusalem sanguine innocentum vsque ad os. [CIRCVIERVNT] 2.Par.24
varia mundi loca, [IN melotis] id est, vestibus factis de pilis camelorum, sicut Iohan. Bapti. Vel melota, Tobiæ.2.
est pellis hispida animalis quod dicitur melus, [IN pellibus caprinis] vt Helias [EGENTES] victu 1.Mach.2
atque amictu, [ANGVSTIATI] id est, diuersis animi afflictionibus pressi, [AFFLICTI] in corpore 2.Mac.6.
[QVIBVS dignus non erat mundus] id est mundanorum hominum cœtus: quia & ipsi ea quæ mundi 4.Re.21.
sunt vilipenderunt, & mundus propter suam impietatem dignus non fuit cōuersatione ipsorum. [IN Matth.2.
solitudinibus] id est, locis desertis, [ERRANTES] per deuia, vt Dauid cum suis tempore Saulis. Et Matth.11
Mathatias cum suis tempore Antiochi illustris, [In montibus, & in speluncis, & in cauernis terrę] com 4.Reg.1.
morantes, vt legitur de Helia, & filiis prophetarum, quos abscondit Abdias tempore Iezabel. Vnde & Iohan.15.
Dauid, Ecce, inquit, elongaui fugiens, & mansi in solitudine. Fugerunt enim hominum aspectus ac stre 1.Reg.26
pitus, vt deo vacarent liberius. [ET hi omnes testimonio fidei] id est, actione procedēte ex fide, vel pas 1.Mach.1
sione propter fidem suscepta, dante testimonium eis quòd vere fideles fuerunt, [PROBATI] id est, di 3.Reg.18
C uinitus approbati, commendabilésque effecti. [Non acceperunt repromissionem] id est, cœlestem hæ- Psal.34.
reditatem promissam ante Christū passionem, [DEO aliquid melius pro nobis,] id est, ꝓ nostra vtilita 2.Cor.10
te [Prouidente] videlicet, [VT non sine nobis consummarentur,] id est, ne ante ministros noui testamē Sapien.3.
ti æterna beatitudine perfruerentur. Detinebantur enim in lymbo vsque ad Christi passionem, ante FINIS.
quam decollatus est iohannes Bap. noui testamenti minister & pręco. Sicque ꝓpter maius gaudiū pro-
curandum simul beatificati sunt sancti antiqui, & aliqui qui erant tempore Christi. Vel sic, non accepe- Matt.14.
runt repromissionem, id est, corporis stolam seu glorificationem, deo pro nobis aliquid melius prouidē Marci.6.
te, vt non sine nobis consummarentur. i. ne ante diē iudicii hanc gloriam consequerentur: sed tunc oēs
simul suscitemur & conglorificemur, atque de beatitudine tanta mutuo congratulemur.

CAP. XII [IDEOQVE & nos tantam habentes impositam nubem testium, &c.]

ARTICVLVS XII.

ACTA in præcedēti cap. exhortatione ad fidei stabilitatem: nunc introducitur Heb.12
admonitio ad pacem ac patientiam. [IDEOQVE] videlicet propter rationes in
superiori cap. tactas [ET nos tantam] id est, tam copiosam seu numerosam, [HA-
F bentes impositam] id est, exemplariter propositam nobis, [NVBEM testium] id
D est, multitudinem sanctorum. Qui ad similitudinem nubium alti sunt contempla-
tione, splendidi cordis puritate, spiritualiter pluentes, influendo, stillicida sapien- Esaiæ.60
tiæ & refrigeria concupiscentiæ: de quibus propheta, Qui sunt isti qui vt nubes
volant? Hi quoque sunt testes dei, quoniam verbo & facto ostendunt vera esse diuina eloquia, dum
ipsum deum in cunctis glorificant [DEPONENTES omne pondus] id est, inclinationem ad vitia pertra-
hentem, quemadmodum grauitas trahit deorsum. Quod enim in corporalibus facit pondus, hoc in spi
ritualibus efficit amor. Trahit etiam quēque sua voluptas. [ET circunstans] id est, ex omni parte im-
minens & impugnās, [NOS peccatum] quia in prosperis impugnat vana gloria, in aduersis inordina-
ta tristitia, [PER patientiam] id est, omnia obstacula atque aduersa fortiter transiliendo & sustinendo,
nec propterea à bonis cessando, [CVRRAMVS] animo prompto, & corde spontaneo, & si opus est,
etiam motu corporeo, [AD propositum nobis certamen] id est, ad pręlium nobis iniunctum contrā dia Eccles.4
bolum, carnem ac mundum, vel ad martyrium seu iustitię defensionem. Vnde in Ecclesiastico legitur,
Pro iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa, ꝓ iustitia, & deus expugnabit pro te.
[ASPICIENTES] id est, oculum mentis proiicientes, [In authorem fidei, & consummatorē Iesum]
id est, in dominum saluatorem. Qui dicitur author fidei, quia vt deus eam infundit, atque vt homo, eā

Matt.25 latis, ac prædicatoribus accipit benedictionē.i.gratię incrementum à deo. Habēti enim dabitur, & abun- E
dabit. Proferens autem spinas & tribulos.i.passiones acutas ac opera praua, reproba est: cuius consum-
Ioan.15 matio.i.finis, erit in combustionem ignis æterni, prout saluator ait, Si quis in me nó mãserit, mittetur fo-
ras sicut palmes: & colligent eum, & in ignem mittent. Sed ne propter præinductę increpationis rigorē
exasperentur, vel pusillanimes fierent adiungit blandam consolationem. [CONFIDIMVS autem de
nobis dilectissimi meliora & viciniora saluti].i.perfectiora opera, & beatitudinis magis meritoria, vobis
inesse speramus, q̄ superius insinuasse videmur, vel quàm sint spinę ac tribuli, quæ suffocãt verbum dei,
[TAMETSI ita loquimur] id est, quamuis tam dure vos increpauimus, & rationabiliter ita confidim⁹.
[NON enim iniustus est deus] cuius virtus iustitiæ initium est, [VT obliuiscatur operis vestri] id est, per
modum obliuiscentis se habeat, non attendendo nec remunerando vestra opera bona, [ET dilectionis]
dei ac proximi.[QVAM] intus latentem, [OSTENDISTIS] foris per actus charitatiuos. Nam exhi-
Ioan.14 bitio operis probatio est charitatis, Ideo dicit quoque saluator, Si quis diligit me, sermones meos seruabit.
[IN nomine ipsius].i.propter amorem dei, & gloriã eius, [QVIA ministratis].i.necessaria vitæ præ-
buistis & obsequia congrua impendistis [SANCTIS].i.fide & opere Christianis, [ET ministratis] eis
Galat. 5. perseuerãdo in opere inchoato, sicut & Galatis iam dictū est, Per charitatem seruire inuicem. [CVPI-
MVS autem] zelo vestræ salutis accensi [VNVMQVENQVE vestrum eandem ostentare solicitudinē] F
id est, præmemoratam solicitam ministrationem frequenter ostendere, [AD expletionem spei] id est,
ad adipiscendum bonum æternum, præmiumque cœleste speratum, videlicet propter consequutionē ve
Matt.24. ræ felicitatis, quæ est expletio.i.actuatio spei. Ostentare inquam [VSQVE in finē] vitæ præsentis. Qui
Apoc.2 enim perseuerarit vsque in finem, saluus erit, [VT non segnes] id est, pigri ac tepidi, [EFFICIAMINI
Apoc.3 prout in Apoc. cuidam improperatur. Habeatur aduersum te quod charitatem tuam primam reliquisti.
Et in eodem libro, Vtinam calidus esses aut frigidus, [VERVM] id est, sed [IMITATORES eorum]
Esaię.64 efficiamini, [QVI fide & patientia] id est, merito seu actibus fidei atque patientiæ, [HAEREDITA-
1.Cor.2 BVNT promissiones] id est, promissa cœlestia hæreditarię possidebunt, quæ nec oculus vidit, nec auris
Gene.12 audiuit, nec cor capere valet. Quod autem factæ sint hominibus promissiones diuinæ deinceps ostendi
Gene.22. tur. [ABRAHAE nanque promittens deus] bona terrena atque cœlestia. s.possessionem terræ Chanaã
Galat.3 dandam semini suo, & omnes gentes benedicendas esse in semine suo, videlicet benedictione salutis æter
næ, [QVONIAM neminem] id est, nullum [HABVIT per quem iuraret maiorem] Nil enim maius
seu dignius deo est, per quod possit deus iurare, [IVRAVIT per semetipsum dicens, Nisi benedicēs be
nedicam te] id est, in spiritualibus ac temporalibus bonis copiam tibi præstabo: quod si non fecero, non
Gene. 22 mihi credatur, nec æstimer deus, [ET multiplicans multiplicabo te] id est, multos ex te filios procrea
bo. De hoc legitur in Genesi, quemadmodum deus iurauerit Abrahæ, quod semen eius esset, sicut stellæ
cœli, & sicut arena maris, [ET sic] Abraham [LONGANIMITER ferens] id est, diu patienter ex- G
pectans [Adeptus est repromissionem] id est, bona promissa, videlicet vitam æternam, & reliqua iam
expressa. Cur autem deus iurauit, subiungitur, scilicet ad condescendēdū infirmitati humanę. [Homines
enim per maiorem sui] id est, per aliquem vere vel opinatiue digniorē, [IVRANT] Confirmatio nan-
que non fit, nisi per aliquid certius atque stabilius. Idololatræ vero iurant per idola, quibus ipsi digniores
sunt. Ipsi tamen idola sua deos esse putantes arbitrantur se idolis inferiores, [ET omnis cõtrouersiæ co-
rum finis] id est, terminatio totius altercationis hominum, [EST iuramentū] valens ad cōfirmationem
eius quod dicitur, cui aliter non crederetur, nisi iuramento firmaretur, [IN quo] hoc est, per quod iu-
ramentum Abrahæ factum,] Abundantius volens deus ostendere pollicitationis] suæ [HAEREDI-
BVS] id est, electis diuinas promissiones ęternaliter possessuris, videlicet Abrahæ & semini eius, [Immo
bilitatem consilij sui] id est, inuariabile propositum sapientiæ suæ, seu consilium suū immobile de saluã-
Esaię. 46 dis. Consilium enim dei immobile est. Et quamuis deus mutet sententiã, non tamen consilium. Dum er-
Hier.32 go consilium dei iuramento firmatur, multum abundanter ostēditur hominibus immobilitas diuini cō-
Gene.22 silij. Ideo subditur, [Interposuit iusiurandum] id est, sermoni quem habuit ad Abraham miscuit iuramē-
tum, [VT per duas res immobiles] id est per immobilitatem diuini consilij & infallibilitatem diuini iu-
ramenti, [QVIBVS impossibile est mentiri deum] qui est prima totius veritatis mensura, & veritas ipsa, H
[FORTISSIMVM solatium] id est, iucundam atque præcipuam securitatem siue fiduciam, [Habea-
Psal. 89 mus de adoptione promissorum bonorum, [QVI confugimus] ad deum: dicentes, Domine refugium
Galat.5 factus es nobis, [AD tenendam propositam spem,] id est, ad firmiter conseruandam futuræ beatitudi-
nis expectationem. [QVAM] spem [SICVT ancoram habemus animæ tutam ac firmam].i. quem-
admodū ancora corporalis tenet nauim in fluctibus fixam, ne mergatur aut defluat, sic spes est spiritua-
2.Mac.2 lis ancora animæ tuta & firma.i.secura & fortis, quoniam tenet animam inter prospera & aduersa in do
Psalm.9 mino fixam atque illęsam. Vnde in libro Machabęorum habetur, Omnes qui sperant in domino, nō in-
Roma.1 firmantur. Et in Psalmo, Sperent in te, qui nouerunt nomen tuum, quoniã non dereliquisti quærentes te
domine, [ET incedentem] id est, tendentem & nos introducentem, [VSQVE ad interiora velaminis]
id est, vsque ad patriam beatorum, quam modo non cernimus nisi fide, de cuius ratione est quadam ob-
scuritas seu veritatis velamē. Interiora ergo velaminis sunt secreta cœlestia seu beatitudo futura iã nobis
Psalm.18. velata. Inter ecclesiam quippe militantem, ac triumphantem interpositum est velamen, [QVI] hoc est,
Psal.109 quæ secreta patriæ, [Præcursor pro nobis] id est, ad nostram vtilitatem, [INTROIIT] in ascensione,
videlicet, [IESVS] qui exultauit vt gygas ad currendam viam, &c. & ante nos festinauit ad patriam,
[SECVNDVM ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum.] Hæc verba iam dicta sunt atque
exposita.

A CAP. VII. [HIC enim Melchisedec, rex Salē, sacerdos dei summi, &c.] ARTIC. VII.

SVPERIVS dixit apostolus grandē sibi esse sermonem ad dicendū de Christo. Hebr.5
Hūc ergo sermonē nunc prosequi incipit, manifestās excellentiā sacerdotij Christi,
cōparatione sacerdotij Leuitici seu legalis. Iam quippe plenius docet, quemadmodū
Christus sit sacerdos secundū ordinē Melchisedec, nō secundū ordinē Aaron. Itaq; Psal.109
rationē assignans cur dixerit Christū esse pontificē in æternū secundū ordinē Mel-
chisedec: ait, [HIC enim Melchisedec rex Salem] Secundū Hebræos Melchisedec
fuit primogenitus Noe, alio nomine dictus Sem, quem dicūt habuisse tempore nati Gene.14
uitatis Abrahæ trecētos & nonaginta annos, vixisseq; eū vsque ad tempora Isaac: imo & Iacob. Quod Gene.25.
enim in Genesi legitur Rebeccā transisse ad consulendū dominū super filijs, quos in vtero habuit, dicūt Gene.14.
quod ad Melchisedec pro consilio iuerit. ¶ Denique per Salem Isidorus intelligit Hierusalem, quæ alio
nomine dicta est Salem. Quam asserit à Melchisedec primo ædificatam, regnasseq; eum in illa. Probabi
lius tamen est dictum sancti Hieronymi asserentis Salem fuisse oppidū terræ seu regionis Sychem, quod Hierony.
nunc vsque Salem vocatur. Vbi ex magnitudine ruinarum palatiū Melchisedec demonstratur. Vnde le-
B gimus de Ioanne Baptista, Erat Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salem. [SACERDOS dei summi] Ioan.3
non idolorum, quorum tunc viguit cultus. Tempore enim legis naturæ primogeniti fuerant sacerdotes,
[QVI obuiauit] id est, occurrit [ABRAHAE] sibi propinquo [REGRESSO] id est, redeunti, [A cæ-
de] i. percussione [REGVM] legitur enim in Genesi, quomodo quatuor reges impugnauerunt quinque Gene.14
reges, sub quorum vno, videlicet sub rege Sodomæ habitauit Loth, qui à quatuor regibus captiuus abdu-
ctus est quinque regibus superatis. Quo audito, Abrahā collectis trecentis & octodecim vernaculis suis,
insecutus est quatuor reges, quibus deuictis & preda excussa reduxit nepotem suum Loth [ET benedi-
xit] Melchisedec [EI] videlicet Abrahæ: dicēs, Benedictus Abraham deo excelso, [CVI & decimas] Gene.14.
id est, decimam partem [OMNIVM] spoliorum quæ de regibus sumpta fuerunt [DIVISIT Abra-
ham] tanquam maiori ac sacerdoti præcipuo. Et quoniam Melchisedec præstitit Abrahæ spiritualia
eum benedicendo, ideo Abraham reddidit ei temporalia bona. ¶ Deinde ostenditur quod Melchisedec Psal.109
recte figurauerit Christum. [PRIMVM quidem] hoc dico de Melchisedec, [QVI interpretatur] id est,
cuius nomē imponitur, [REX iustitiæ] Dicitur enim à Melchos, quod est rex, & Sedec. i. iustitia, quasi
rex iustitiæ. [DEINDE autem] vocatus est [REX Salem quod est] interpretatum, [REX pacis]
propter vtrunque istorum significat Christum, de quo ait psalm. Orietur in diebus eius iustitia, & abun Psal.71.
C dantia pacis. Iustitia nanque & pax se concomitantur: iuxta illud Esaiæ, Erit opus iustitiæ pax, Melchise- Esaiæ.32.
dec inquam existens [SINE patre, sine matre] non quia non habuit, sed quia scriptura non exprimit,
in figura Christi, qui fuit sine matre in cœlo, secundum naturam diuinam: & sine patre in terra, secūdū
naturam humanam, [SINE genealogia] id est, generatione seu prole, vel quia non habuit, vel quia scri-
ptura hoc subticet, [NEQVE initium dierum, neque finem vitæ habens] secundum sensum prętactum,
videlicet quia non describitur ortus vel occasus vitæ eius. Et hoc in figura Christi, quia per diuinā naturā
æternus est. Ex his videtur stare non posse dictum Iudęorum, quod Melchisedec fuit Sem. Parentes enim
& genealogia atque initium dierum Sem describuntur in Genesi. Nisi forte dicatur, quod scriptura nō Gene.10
dicit hæc de eo sub nomine Melchisedec. Apparet præterea ꝙ aliter dicit, vt dicatur Melchisedec fuisse
de patre & matre. Quia ob nimiam eius senectutem nemo tempore senectutis Melchisedec, notitiā seu
memoriam habuit parentum eius. Et simili modo dicitur sine initio & fine dierum sicut de re vltra solitū
cursum durante dicimus, quod nunquā cessabit. Sed tunc latius obijci posset, quod simili ratione illi qui
ante diluuium erant, & multo diutius isto Melchisedec vixerunt, possent dici sine patre & matre, &c.
Ad quod facile respondetur, quod tunc consuetum erat homines tam diu viuere, nō autem post diluuiū.
Vnde & dominus dixit, quod anni humanæ vitæ essent exinde centum viginti. [Assimilatus autē] Mel- Gene.9
chisedec iste in omnibus iam prædictis est, vt tactum est, [FILIO dei manet sacerdos in perpetuū] hoc
de sacerdotio Melchisedec dicitur, quoniam finis eius in scriptura non enarratur, nec aliquis ipsi Melchi-
D sedec successisse describitur, quod totum fit in figura Christi, ac sacerdotij eius. ¶ Adhuc autem ostendit
Apostolus dignitatem ipsius Melchisedec, excellētiamque sacerdotij eius vltra sacerdotium Leuiticum. Gene.14.
[Intuemini autem] id est, solerter pensate, [QVANTVS] id est, quàm dignus [SIT iste] Melchise-
dec [CVI & decimas dedit de præcipuis] id est, de melioribus rebus. Vel de pręcipuis, i. vnus pręcipuorū
dignissimorum hominum. s. [ABRAHAM patriarcha] id est, princeps patrum, qui decimas dando co- Exod.29
gnouit se inferiorem ei cui decimas dedit. ¶ Insuper pręfert ipsum Melchisedec Leuitis. [ET quidē de
filijs Leui sacerdotiū accipientes] id est, filij Aaron nati ex filijs Leui fungētes sacerdotio secūdū legem,
[Mandatum habent] in lege [DECIMAS sumere à populo] id est, ab inferioribus, non ab excellen- Num.18
tioribus. Et hoc [Secundum legem, id est, à fratribus suis puta Iudæis, & etiam ab inferioribus Leuitis.
Inferiores enim Leuitæ sacerdotibus decimas dabant, in signum suæ subiectionis. Hæc autē decima vo-
cabatur decima decimę, quia de decimis sibi datis decimas persoluerunt, [Quanquam & ipsi] fratres
sacerdotum (puta Iudæi) omnes ferè & inferiores quoque Leuitæ [Exierunt de lūbis Abrahæ] i. de se-
mine eius nati sunt, quemadmodū sacerdotes. Quasi dicat, Sacerdotes alijs pares sunt genere, sed maio-
res sunt sacerdotij authoritate, Non ergo Iudæi dedissent sacerdotibus decimas, nisi propter excellentiā Malac.3
sacerdotū, quā ex diuina ordinatione habebāt. Ergo Abrahā decimas non dedisset Melchisedec, nisi ma
ior eo fuisset. Et quoniam iste Melchisedec à tam excellēti patriarcha, sine legis mandato quasi propria
authoritate, decimas sumpsit, constat quod eius sacerdotiū excellentius sit sacerdotio Leuitico. [CVIVS
autem generatio non annumeratur in eis] id est, Melchisedec, cuius generationem scriptura nō recitat,

qui etiam non fuit de semine Abrahæ, sicut Iudæi, à quibus Leuitæ decimas acceperunt [DECIMAS E
Num.18 sumpsit ab Abraham] tanquam ab inferiori. Ergo maior fuit eo & posteris eius. Cuius aliam rationem
Genes.22 subdit Apostolus, [AT hunc] Abraham patriarcham [QVI habebat repromissiones] id est, cui deus
Gene.14 multa promisit, videlicet, quod in nomine eius benedicerẽtur omnes gẽtes, & ipse in bona senectute moreretur, [BENEDIXIT] ipse Melchisedec dicens, Benedictus Abraham deo excelso. [SINE vlla
autem contradictione] id est, nullo negante [QVOD minus est] id est, inferius [A meliore] id est, à
sublimiori [BENEDICITVR] Benedicens enim inter deū & eum qui benedicitur medius est. Quod
intelligendū est de benedictione consecrationis. Ergo Melchisedec maior fuit q̃ Abraham. Tertiā quoque rationem ad idem subdit Apostolus, [ET hic quidem] in sacerdotio Leuitico [HOMINES mo-
Gene.14 rientes] id est, sacerdotes mortales, per mortem sibi inuicem succedentes [DECIMAS accipiūt] à Iu-
Psal.109 dæis [IBI autem] id est, in ipso Melchisedec [Contestatur] scriptura [QVIA viuit] ipse Melchisedec. Quoniam nil dicit de morte ipsius, quasi sit sine fine dierū. Quod fit in figura Christi pontificis nostri, cuius sacerdotium discernitur à sacerdotio Leuitico per Melchisedec. Hæc verba quidam male intelligentes, dixerunt Melchisedec immortalem fuisse. Patet ergo quod sacerdotium Melchisedec, dignius
erat sacerdotio Leuitico. [ET vt ita dictum sit] id est, sic loquendo, videlicet per figuram, quæ appella-
Gene.14. tur Synedoche [PER Abraham] dantem decimas ipsi Melchisedec [ET LEVI] id est, ordo sacerdo- F
tum Leuiticorum [QVI decimas accepit] secundum legem à populo Israel [DECIMATVS EST]
id est, decimas dedit sacerdoti Melchisedec. Et recte dixi quod Leui per Abraham seu in Abraham, non
per seipsum decimas dedit, quoniam nondum erat. [ADHVC enim in lumbis patris] sui, videlicet Abrahæ [ERAT] Leui [QVANDO obuiauit ei] scilicet Abrahæ, ipse [Melchisedec] Per lumbos autem signi
Gene.3 ficat Apostolus membra, in quibus est semen, id est, virtus generatiua. Quemadmodū ergo Adam pec-
Num.18 cante omnes peccauimus, qui eramus in lūbis eius: sic Abraham dante decimas, Leui & cæteri existẽtes
in lumbis eius, decimas præstiterunt. Ideo inferiores fuerunt ipso Melchisedec, quia dans decimas inferior est recipiente. Non tamen Christus in Abraham decimatus est, sicut nec in Adam peccauit, quantis fuerit in lumbis amborum. Fuit nẽpe in lumbis Adæ ac Abrahæ, alio modo quàm cæteri, vtputa tantum secundum corporum substantiam, non secundum rationem seminalem, quia non fuit cõceptus na-
Lucæ.1. turali virtute seminis, sed supernaturali potentia sancti spiritus. Sacerdotium ergo Melchisedec dignius
sacerdotio fuerat Leuitico, non autem sacerdotio Christi aut Christiano. ¶ Deinde probat Apostolus, q̃
sacerdotium Christi præstantius sit sacerdotio Leuitico, ipsumque euacuet, & per consequens legem veterem cessare faciat. [SI ergo consummatio] id est, hominum perfectio [PER sacerdotium Leuiticum
erat] id est, si sacerdotium illud legale in se perfectum, aliosque perficiẽs fuit. [POPVLVS enim Israel]
Exo.14 [SVB ipso] sacerdotio [LEGEM accepit] in monte Sinai. Vetus enim lex ministrata est populo Israel
per sacerdotes Leuitici generis. Quoniam ergo populus sub illo sacerdotio legem accepit, indiguit perfi- G
ci illo sacerdotio. Ideo recte quęsiui an cõsummatio per sacerdotiū Leuiticū erat. Si ergo sic fuit [QVID
adhuc necessariū fuit secundū ordinẽ Melchisedec aliū] ritu ac tribu [SVRGERE sacerdotem] videlicet Christū, qui nõ est sacerdos ex tribu Leui descendẽs, nec ritū legaliū sacerdotū obseruās, [ET non secundū ordinẽ Aaron dicit?] i. Christū nõ appellari sacerdotẽ secūdū ordinẽ Aarõ, sicut vocatus est sacerdos secundum ordinẽ Melchisedec? q. d. Apostolus, Si per sacerdotium Leuiticum potuissent homines à
Psal.109. peccato purgari, & gratia perfici, nõ prædixisset scriptura alium sacerdotem surrecturum non secūdum
ordinẽ Aaron, sed Melchisedec. Aliàs nanque sacerdotiū huius superfluū esset. Cum ergo scriptura prænuntiauerit Christum fore sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, constat quod sacerdotium Leuiticū fuerat imperfectum ac figuratiuum. Propter quod adueniente sacerdotio Christi cessare debebat,
quẽadmodū figura & imperfectū cessant aduenięte re figurata atq; perfecta. ¶ Porrò, quod frustra alius
sacerdos suggeret, si sacerdotium Leuiticum consummaret. declarat Apostolus [Translato enim sacerdotio necesse est vt legis translatio fiat] Lex nanque & sacerdotium simul sunt, & se concomitantur, nec
vnum prodest sine officio alterius. Ideo quod de vno dicitur, de alio intelligitur: vnde vno mutato, aliud
quoque mutatur. Quoniā ergo teste scriptura, surgit alius sacerdos, à sacerdotibus legalibus. s. Christus,
Psal.109 de quo scriptum est, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec, liquet quod lex vetus H
Act.15 per Christum cessauerit. ¶ Cessationem vero legalis seu Leuitici sacerdotij adhuc probat Apostolus, eò
quod Christus non sit de tribu Leui. [In quo enim hæc dicuntur] id est, Christus de cuius persona ista,
de sacerdotio secundum ordinem Melchisedec recitantur. [DE alia tribu] quàm sit tribus Leui [EST]
scilicet de tribu Iuda [DE qua nullus altario præsto fuit] id est, nemo ad ministerium altaris accessit.
Gen.49. Quod autem de alia tribu sit Christus, ostenditur. [Manifestatum est enim quod ex Iuda] patriarcha
Lucæ.1 [ORTVS sit dominus noster] Iesus Christus, Virgo enim Maria (sicut & Ioseph) de tribu Iuda proces-
Matth.1 sit. Vndę in Apocalypsi habetur, Vicit leo de tribu Iuda. [In qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses lo-
Apoc.5. quutus est] s. vt aliquis de tribu Iuda esset sacerdos legalis. [ET amplius] id est alia ratione [ADHVC
manifestum est] quod in præcedente ratione ostensum est. s. q̃ sacerdotium Leuiticum sit trāslatū, [SI]
1.Cor.11 pro quia [SECUNDUM similitudinem] hoc est, ritum & ordinem [Melchisedec exurget alius sacerdos] vi-
Ioan.6 delicet Christus, sicut scriptura prædixit, qui suā speciebus panis & vini corpus suum & sanguinem dedit
Gene.14. discipulis, sicut Melchisedec panem & vinum obtulit, [QVI] Christus [Non secundum legem mandati
carnalis] i. non secundum institutionem legis Mosaicę carnalia præcipientis [FACTVS est] sacerdos
Non enim fuit de tribu Leui, nec legalia sacrificia immolauit, [SED secundum virtutem vitæ insolubi-
Ioan.10 lis] i. potestate diuina qua dat suis electis vitam insolubilem seu æternam. Diuina enim virtute ac ordinatione factus est Christus sacerdos. ¶ Quod autem Christus sit sacerdos secundum similitudinẽ Melchisedec probat. [Contestatur enim] Dauid in psalm. [Quoniam tu] Christe [ES sacerdos in æternum

A secundum ordinē Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedētis mandati].i.nūc tēpore gratiæ vetus Psal. 109
lex reprobatur, seu euacuata docetur, ita vt nō liceat eā seruari [Propter infirmitatē] id est propter imper-
fectionem quā habuit quando stetit. Non enim plene iustificauit, nec ad beatitudinem introduxit, eo ꝙ Act. 15
non continuit gratiam, [E T] etiā propter [Inutilitatem eius] pro tēpore gratiæ. Iam enim eius obseruan-
tia nil confert, nec ad gratiam præparat, sed potius obest. [N I hil enim ad perfectionem adduxit lex] id Rom. 3
est, propria virtute nullum ad perfectionem perduxit: imò nihil operabatur ad perfectionē internā, quia
non continuit gratiā. Non enim sacramenta eius gratiā continebant, quemadmodū sacramenta nouæ le
gis, quæ ratione suorum sacramentorū dicitur gratiam continere atq; præstare. Quāuis ergo lex perfe-
ctionem præcepit per mādata moralia, non tamen virtutē implendi donauit. Idcirco sua virtute nullum
perfecit. Et quāuis multi in veteri lege erāt perfecti, hoc tamen non fuit per legē, sed fidem & gratiā Chri
sti tunc vēturi. Elucescit itaq; ꝙ lex etiā quo ad pręcepta moralia nō adduxit ad perfectionem sua virtute.
Propter quod dictū est ad Galatas, Si data esset lex, quę posset iustificare, vere ex lege esset iustitia. [Intro Galat. 3
ductio vero melioris spei] id est, exhibitio spei nobis à Christo proposita, qua nō terrena sed cœlestia bona
expectamus, est [Per quā] id est, cuius virtute [Proximamus ad deū] id est, ad deum accedimus, acquiren 1.Petr. 1
do perfectionē gratię in pręsenti, & perfectionem gloriæ in futuro. Hæc enim est vera atq; formata spes, Ioan. 5
quę non cōfundit, sed saluat. ¶ Insuper probat Apostolus sacerdotiū Christi firmius ac dignius esse sacer Rom. 3
dotio Leuitico, quoniā Christus institutꝰ est sacerdos à deo cū iureiurādo. Sacerdotes vero legales sine iu Psal. 109
reiurando, seu iuramento diuino. [E T quantum est] id est, illud quod de sacerdotio Christi perhibetur,
B [Non sine iureiurādo] factum est nec intelligendum sine eo. [Alij quidē] puta leuitici sacerdotes non in
perpetuū duraturi, [S I ne iureiurando] id est, sine confirmatione diuini iuramenti [F A cti sunt sacerdotes]
Vnde in Exod. vbi de ordinatione sacerdotū legaliū agitur, nullū interponitur iuramentū. Sic quippe do Exod. 28
minus ait ad Moysen Applica fratrē tuum cū filiis suis de medio filiorū Israel, vt sacerdotio fungātur mi
hi. [Hic aūt] videlicet Christus sacerdos effectus est secundū assumptā naturā cum [Iureiurando] per eū
id est, ab eo, puta à deo patre [Qui dixit ad illū] in psal. [Iurauit dominus] primo haud dubium, quin per
seipsum [E T non pœnitebit eū] iurasse. nunquā enim pœnitet de eo quod semel decretū est in suo æter-
no cōsilio, quanuis interdū pœniteat, id est, per modū pœnitentis se habeat, mutando factū, seu variando
sententiā. Vnde in libro Regū legitur, Porro triumphator in Israel nō parcet, & pœnitudine nō flectetur. 1. Reg. 15
Neq; enim homo est, vt agat pœnitentiā. [T V es sacerdos in æternū] in quo patet inuariabilitas sacerdo Dan. 2
tij Christi. [Intātum] id est, tam multū sicut sacerdotiū Christi pręfulget sacerdotio legali. videlicet ꝙ est
æternum & iuramento firmatum [M E lioris testamenti] id est, perfectioris legis [S P O N sor] id est, assertor
[F A C T V S est Iesus] Docuit enim euangelicam legem seu nouum testamentum, quod veteri testamen
to vehementer pręfertur. Promittit nanque bona æterna, gratiam continet, & ad felicitatem, quę finis est
legis, introducit. Vel sic, Melioris testamenti, id est, pręstantiorū bonorū puta cœlestium, sponsor & pro-
C missor factus est Iesus. Qui in exordio suæ prædicationis, pœnitētiā (inquit) agite, appropinquabit enim
regnum cœlorum. Nomine autem testamenti interdum exprimitur bonum, quod per testamentum pre- Mat. 4
statur. Vetus vero testamentū spondebat terrena. ¶ Pręterea agit Apostolus de vnitate sacerdotij Chri- EPIST.
sti. [E T alij quidem] Leuitici generis [P L V R E S facti sunt sacerdotes] summi sibiinuicem succedentes
[Secundum legem] quæ præcepit filiū succedere patri in sacerdotio [I D circo ꝙ morte] id est per mor- Num. 20
tem [Prohiberentur permanere] id est, iugiter viuere, [Hic aūt] Christus [E O ꝙ maneat in æternū] non
solum secundum diuinitatē, sed & secundum humanā naturā post resurrectionē. Vnde Iudæi dixerunt,
Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum [Sempiternum habet sacerdotium] Ex his eli- Ioan. 12
cit Apostolus efficaciā sacerdotij Christi, [Vnde] id est, propter sempiternitatē sacerdotij sui, [Et saluare
id est, salutem conferre [In perpetuum potest] videlicet quandiu est aliquis saluandus. Vel saluare in per-
petuum, id est, perpetuā beatitudinē dare, [Accedēs] spirituali accessu [Per seipsum] id est, in propria per
sona, secundū quod homo, nō per aliquē mediatorē seu aliam hostiā, A D deum patrē, tanq̄ aduocatus no Apoc. 1
ster ac mediator [Sēper viuens] id est, vigorosus ac viuax existens. Resurgens enim ex mortuis, iam non Rom. 6
moritur [A D interpellandū pro nobis] Quomodo aūt cōueniat Christo interpellare, id est, orare pro no
bis diligēter tractatū est ad Romanos, vbi hæc eadē verba ponit Apostolus. Quod vero Christus sit ido Rom. 8
neus ad interpellādum pro nobis, deinde ostenditur. [T Alis enim] sicut subscribitur, [Decebat vt nobis]
id est, ad nostram salutem procurandā, [Esset pontifex] vtpote [Sanctus] in anima per omnis culpæ ca- Esa. 53
D rentiam [Innocens] quantum ad alios, quia non est inuentus dolus in ore eius [I M P ollutus] corpore
[Segregatus à peccatoribus] id est, à grege iniquiorū remotus nunc, loco, & opere. Verūtamen Christus
in hac vita non erat corporaliter à peccatoribus segregatus, nec eos vitauit. Nam cum pharisæi dixissent
discipulis, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester? Christus respon-
dit, Non indigent qui sani sunt medico, sed qui male habent. Venit enim filius hominis quærere & sal- Mat. 9
uum facere quod perierat. Opere tamen & consensu separatus fuit ab eis, [E T excelsior cælis factus] Eph. 4
Ascendit enim super omnes cœlos, & vniuersis creaturis cœlestibus dignior est, quoniam pater omnia Psal. 8
subiecit sub pedibus eius. [Q V I] Christus [N O N habet quotidie necessitatem, quemadmodum sacer-
dos] legalis necessitatem habebat [P R I V S] pro suis delictis hostias offerre. Deinde pro populo] id
est, populi delicto expiando. Hoc nanque erat imperfectionis in sacerdotibus veteris testamenti, quod
prius pro reconciliatione hostias immolabant. Sed Christus qui peccatum non fecit, talis non fuit nec Esa. 53
indiget quotidie offerre pro populo hostiam. [Hoc enim fecit semel] hoc est, vna vice obtulit hostiam FINIS
pro populo [S E I P S V M offerendo] deo patri in ara crucis pro nobis. Quæ hostia tantæ est di-
gnitatis, vt pro omnium peccatis sufficientissima fuerit, ideo non indiget iterari. Sed sacrificia legis
propter insufficientiam suam iterabantur quotidie. Ideo sequitur, [L E X enim] Mosaica [Homines] de

semine Aaron[Constituit sacerdot s infirmitatem]peccandi ac moriendi,[HAbentes] qui & peccabant E
Exod.24 sicut & cæteri,ideo pro seipsis indigebant offerre.[SERMO autẽ iurisiurandi]id est,sermo dei iuramento
Psal. 109 firmatus,seu iusiurandũ sermone prolatũ,[QVI] sermo[Post legem]id est,legislationẽ in monte Sinai
Ioan.1 factam[EST]dictus per Dauid in Psal.vbi dicitur,Iurauit dominus & non pœnitebit eũ[FIlium]dei in-
Ioan.3 carnatũ constituit sacerdotẽ[Perfectũ]id est,plenum gratię & veritatis,[IN ęternũ]Christus enim secũ
dũ diuinã naturã est simpliciter perfectus,quẽadmodũ pater.Secundũ naturã vero humanã tantę extitit
perfectionis, quantã capere potest natura creata, quia non ad mensurã dat deus spiritũ homini Christo.

CAP. VIII [CAPitulum autem super ea quæ dicuntur. ARTIC. VIII.

VLtis iam de dignitate sacerdotij Christi pręmemoratis: nunc summariè breuiterq́;
perstingit apostolus ea quę materiã istã concernũt, ostẽdens etiã eminẽtiã sacerdo-
tij Christi,ratione sacerdotalis officij.[Capitulũ autem]id est,breuis multorũ cõple-
M xio.Capitulũ nãq; à capite nomẽ sortitur,quoniã sicut in capite omnes sensus vigẽt
Psal.8 & cõtinẽtur,sic capitulũ totã summã breuiter cõprehendit.❡Itaq; capitulũ[SVper
ea]id est,de his[Quæ dicuntur]de sacerdotio Christi, est hoc ꝙ immediate subiũgi
tur,vbi & capitulũ incipit,[TAlem habemus pontificẽ qui cõcedit].i. simul cũ patre
Hebr.1 sedit ab hora ascẽsionis secundũ humanitatẽ,secundũ diuinitatẽ vero à principio,[IN dextera sedis]id est, F
throni vel potius sedẽtis[Magnitudinis]id est,paternę maiestatis,seu dei patris[In cœlis]id est,in cœlo
empyreo,cœliq; ciuibus.Quomodo aũt conueniat Christũ secundũ vtrãq; natura sedere ad dexterã pa
Luc.22 tris,in expositione primi capituli huius epistolę dictũ est plenius[Sanctorũ minister]id est,sacrorum dei
Luc.12 donorũ,videlicet gratiæ in pręsenti,& gloriæ in futuro,ministrator seu dator instrumẽtalis,secundũ quod
Heb.1 homo.Ipsis etiã sanctis discipulis suis Christus ministrauit in terra.Iuxta illud , Ego in medio vestri sum,
Apoc.21 sicut qui ministrat.Sanctis quoq; in patria ministrat vitã æternam:secundum quod scriptum est,Pręcin
Psal.14 get se,& transiens ministrabit eis.Hęc est seruitus dignationis,non subiectionis,qua & angeli ministrant
Matt. 20 hominibus,[ET tabernaculi veri]id est,ecclesiæ militãtis seu triũphantis, de qua legitur in Apocalypsi,
Ecce tabernaculum dei cum hominibus,& habitabit cũ eis.Itẽ in Psal.Domine quis habitabit in taberna
culo tuo?Quod aliud nihil est,nisi electi & sancti , quorum Christus minister est secundum sensum iam
tactum.Venit enim filius hominis ministrare non ministrari,[Quod fixit]id est,gratia itaq; virtutibus
stabiliuit[DEVS]qui solus hoc potest,videlicet mentes electorum per gratiã figere[ET non homo] pu-
rus.Quod autẽ Christus sit sanctorum minister hinc patet.[OMNIS enim pontifex]legalis siue catho
Infra.9 licus[AD offerenda munera]spiritualia ac corporalia suiipsius ac proprij gregis[ET hostias]laudis pro G
1.Ioan.2 seipso ac subditis[Constituitur]id est,pontifex ordinatur.Hoc est enim officiũ eius, cum sit inter deũ &
populum medius. Vnde quæ populi sunt,offert deo,& quæ dei sunt,impetrat populo.[VNde necesse est
& hunc sacerdotem videlicet Christum[HAbere aliquid quod offerat]non pro se,sed pro suis,vtpote car
nem,quam propter nos immolauit,quam & necessabiliter pro nobis patris conspectui præsentat cũ de-
siderio nostræ salutis.[SI ergo esset super terram] sacrificium à Christo offerendum esset terrenũ,lega-
Psal.109 le sui transitorium,[NEC esset sacerdos]id est,tunc ipse Christus non esset sacerdos secundum ordinem
(vt dictum est) Melchisedec. Nam sacerdotium eius superfluum esset. eo quod sacrificium eius offerri
posset à sacerdotibus veteris legis,secundum quod subditur,[Cum essent]id est,ex quo forent sacerdotes
legales,[QVI offerrent secundum legem]scriptam[MVnera]terrena & sacrificia huiusmodi similia hu
iuscemodi sacrificio Christi,[QVI] sacerdotes legis [EXEMplari & vmbræ deseruiunt cœlestiũ] id est,
circa figuras,& sacramenta legalia occupantur.Quæ sunt exemplar cœlestium, quoniam ad eorum co
Exod. 25 gnitionem aliquo modo inducunt.Quia tamen hoc faciunt multum obscure ac imperfecte vmbra cœ-
& 26 lestium appellantur. Vmbra enim inter euidentem imaginem,& rem ipsa est media. Sunt ergo exempla
cœlestium,id est,à cœlestibus exemplata,[SICVT responsum est Moysi]dominum consulenti[CVM]
Moyses[CONsummaret] id est,compleret [TABERnaculum] per manum Beselel. ❡Deinde ponitur
diuina responsio.[VIDE inquit]dominus[OMNIA]ad tabernaculum pertinentia[FAcito]id est,fieri
præcipe[SEcundum exemplar quod tibi ostensum est in monte] id est,secundum formam tibi ab ange-
lo demonstratam in monte Sinai. Angelus enim docuit Moysen de omnibus construendis & offerendis H
in tabernaculo. Differunt autem exemplum & exemplar. Quia exemplum est quod fit ad imitationem
alterius,estque posterius illo. Exemplar vero vocatur ad cuius imitationem aliquid fit, vel producitur, &
est prius illo. Ea itaque in quibus sacerdotes legis deseruiebant, absolute loquendo,erant exempla, respe-
ctu exemplaris in monte monstrati,posterioraque illo : sed per comparationem ad nos dici possunt ex-
emplaria,prout nostra cognitio tendit ex illis ad cognitionem cœlestium.[Nunc autem melius sortitus
est ministeriũ] id est,Christus dignius sacerdotium officiumque suscepit,quàm fuit obsequium sacerdo
tum legalium,[Quanto & melioris testamenti]id est,perfectioris legis,videlicet euangelicæ, quæ præ-
1.Tim.2 fertur legi Mosaicæ,[MEdiator]medians dator [EST.]Nam inter deum & homines mediat,& ex par-
te dei legem nouam hominibus contulit,[QVOD]testamentum nouũ[In melioribus repromissionibus]
2.Cor. 4 hoc est,diuinis atque æternis promissis,[SANCitum]id est,confirmatum [EST] Vetus quippe testamen
tum promittebat abundantiam temporalium:nouum autem affluentiam bonorum cœlestium.Sacramẽ
ta etiam nouam legem confirmantia multo præstantiora censentur sacramentis legis antiquæ. [Nam si
illud prius] id est,vetus testamentum [A culpa vacasset] id est,culpam perfecte deleuisset,suosque serua-
tores perfecte mundasset, [Non vtique secundi]id est,noui testamenti [LOcus inquireretur]hoc est,ne-
cessaria non esset,nec exigeretur lex noua,imò superflua esset. ❡Quod autem nouũ testamentũ neces-
sarium sit,probat authoritate scripturę,quę habetur apud Hieremiã,quam apostolus hic allegat secundũ
translationem septuaginta interpretum.[Vituperans enim eos]id est, Iudæos tãquam per legem perfici

A non potentes,[DICIT] Hieremias,[ECCE dies] gratiæ & euangelicæ legis[Veniunt,dicit dominus, Hiere.31
& conſummabo ſuper domum Iſrael,& ſuper domum Iudæ]id eſt,completiue dabo populo Iudæorum
in duo regna,& duodecim tribus diuiſo,[Teſtamentum nouum]Hoc enim Chriſtus in propria perſona 2.Reg.12
Iudæis propoſuit in ſermone facto in monte,& in cœna,de quibus & dixit,Non ſum miſſus niſi ad oues
quæ perierunt domus Iſrael,[NON ſecundũ teſtamentum quod feci patribus eorũ]id eſt,non tale teſta Matt.15
mentum,pura in terrenis promiſsis & cærimonialibus iuſsis cõſiſtens,dabo iſtis quale,dedit per Moyſen
patribus eorũ [IN die qua apprehendi manum illorum] id eſt,cum eos ſic ducerem atq; præcederem,ſi
cut pater ducit paruulum filium, per ſe ire non valentem,& viæ ignarum, [VT educerem illos de terra
AEgypti] quod & feci.[QVoniam ipſi non permanſerunt]per obedientiam cordis, [IN teſtamento
meo]id eſt,in lege à me data,vnum verum deum colendo,ſicut lex iubet:ſed ſtatim fecerunt vitulum au-
reum cõflatilem,& adorauerunt eũ,[ET ego neglexi]id eſt,obliuioni tradidi [EOS,dicit dominus]pie- Exod.38
tatis meæ reſpectum eis ſubtrahendo,& multos eorum occidendo.Quomodo aũt deus dicatur recor- Mat.20
dari vel negligere.dictũ eſt ſępius.[Quia hoc teſtamentum] nouum [QVOD diſponam]id eſt,ordinate &.28
proponã[Domui Iſrael]id eſt,electis præſertim Iudæis,quibus primo prædicatum eſt euãgelium regni, Act.11
deinde omnibus gentibus deum per fidem ſpeculantibus diſpoſitum eſt per apoſtolos hoc teſtamentum
[Poſt dies illos]id eſt,poſt tempus diuinitus præordinatũ,videlicet conſummato curſu veteris teſtamẽti,
quãdo aduenit temporis plenitudo.Diſponam itaque teſtamentum hoc eis,[Dando leges meas in men- Galat.4
te eorum]id eſt,intellectibus eorum imprimã euangelica mandata, [ET in corde]id eſt,voluntate [Eo-
B rum ſuperſcribã eas]id eſt,promptum effectũ obediendi legibus meis dabo eis. Hoc modo mandatũ eſt
primitiuæ eccleſiæ nouum teſtamentũ à Chriſto,pręſertim in die ſancto Pentecoſtes quãdo ſpiritus ſan Act.2
ctus per inſpirationem,& ſupernaturalem illuſtrationem impreſsit cordibus diſcipulorum euangelicã le-
gem.[ET ero eis in deum]id eſt,pie & gratioſe agam cũ eis,[ET ipſi erunt mihi in populum]hoc eſt,de-
uote & religioſe me colent.[ET non docebit vnuſquiſque proximum ſuum,& vnuſquiſque fratrẽ ſuum,
dicens,Cognoſce dominum.]Secundum Auguſtinum,& alios pleroſque intelligenda ſunt pro ſtatu pa- Auguſt.
triæ,in qua vnus non docebit alium,quantum ad cognitionẽ dei,& in quibus beatitudo conſiſtit, quãuis
ſuperiores doceant inferiores,quantũ ad quoſdã effectus diuinę prouidentię: Omnes nanq; beati deum
immediatè cõſpiciunt.Ideo ſubditur, [Quoniã omnes ſcient me à minore vſq; ad maiorẽ]& ideo ſcient
me in patria[Quia]nunc in via[Propitius ero iniquitatibus eorũ]dando eis gratiã pœnitendi,[ET pec-
catorum illorũ iam nõ memorabor]ad puniendũ ea in igne gehẽnæ.Alij exponũt hæc ſpecialiter de pri
mitiua eccleſia maxime de apoſtolis,qui omnes immediate edocti fuerunt à ſpiritu ſancto. Videtur autẽ Act.2.4
generaliter poſſe intelligi de ipſa eccleſia militãte,ſic tamẽ vt ſit diſtributio pro generibus ſingulorum &
locutio cõparatiua.Nõ enim loquitur dominus de quacũq; doctrina ſeu ſcientia,ſed ſpecialiter de cogni-
tione ſui.Quoniã omnes ſciẽt me, inquit.Cũ ergo per orbẽ terrarũ in eccleſia militãte extirpata ſit idolo
latria,omnes ſciẽt me eſſe vnũ duntaxat verũ deũ.Tãta quoq; eſt miſericordia dei hoc tẽpore,vt dicatur
C tẽpus gratiæ.Vel dicũtur hęc cooperatiue.Intantũ quippe abundat cognitio dei in mũdo tẽpore euange
licæ legis magis q̃ ante.vt iã penè omnes videãtur cognoſcere deũ.Et iuxta hunc ſenſum ſcriptũ eſt, Re- Eſa.11
pleta eſt terra ſciẽtia domini,ſicut aquæ maris operiẽtes.In omnẽ terrã exiuit ſonus Apoſtolorũ. ¶ De- Pſal.18
inde pãdit Apoſtolus ceſſationẽ veteris teſtamẽti.[Dicendo aũt]dominus per Hieremiã[Nouum]id eſt, Hiere.31
teſtamentum Chriſti nouũ vocando[Veterauit]id eſt,vetus eſſe declarauit, [Prius] teſtamẽtum datum
per Moyſen.[QVOD autẽ antiquatur,& ſeneſcit prope interitum eſt]id eſt,cito corrũpetur. Ideo teſta-
mentum illud euacuatur adueniente teſtamento Chriſti,quod vſque in finem ſeculi perſeuerabit.

CAP. IX. [HAbuit quidẽ & prius iuſtificationes culturæ,& ſanctũ ſeculare.] ART. IX.

DENIQVE excellentiam ſacerdotij Chriſti conſequenter oſtendit apoſtolus,ex ritu &
ſchemate tabernaculi. [HAbuit quidẽ & prius]id eſt,præcedens & vetus teſtamentum[IV-
ſtificationes culturæ] id eſt, obſeruantias auferentes impedimenta quædam diuini cultus.
Quẽadmodum enim ſacramenta nouæ legis virtute gratiæ in eis contentæ purgãt à vitiis
interioribus,quibus fit homo ſimpliciter ineptus ad cultũ diuinũ: ſic ſacramenta veteris le
gis gratiã non continentia emundabãt à corporalibus immũditiis & irregularitatibus , propter quas pro Luc.5
hibebãtur Iudæi à cultu diuino.ſ.ab acceſſu tẽpli & cœtus fideliũ,ſicut erant cõtactus mortui vel immun
di.Hæ ergo obſeruationes per quas talia impedimenta tollebantur,dicuntur iuſtificationes culturæ. Ha-
buit quoq;[ET ſanctum ſeculare]id eſt,exteriorẽ quandam immunditiã hominibus apparentẽ. Quidã
D per ſanctum ſeculare,intelligunt templum materiale,quod Iudæi ſanctum putabãt,& aliquo modo erat,
quia ad cultũ dei fuerat ordinatũ.Cui expoſitioni cõſonat litera ſequẽs[Tabernaculũ enim factum eſt pri EPIST.
mum]id eſt,primũ tabernaculũ humano artificio fabricatũ eſt.Per primũ autẽ tabernaculũ, deſignatur Exod.7
exterior pars tabernaculi à Moyſe facti,à qua erat ingreſſus.Per ſecũdũ vero tabernaculum, ſignificatur
interior pars eiuſdẽ tabernaculi.Tabernaculũ enim Moyſi habẽs 30 cubitos in lõgitudine,10 vero in la
titudine,& 10 in altitudine,quantum ad longitudinem,diuiſum erat in duas partes per cortinam ſeu ve-
lum intermedium,quarũ exterior habuit 20 cubitos in longitudine.Et propter ſuam venerationẽ & ſi- Exod.40
gnificationẽ,qua ſignificauit eccleſiam militantem,dicebatur vel ſanctum vel ſancta:Interior vero pars Exod.25
tabernaculi poſt cortinã,dicta eſt ſancta,vel ſanctum ſanctorum propter pręcipuã ſuam venerationẽ,& Exod.26
quoniã figurauit eccleſiam triumphantẽ.[IN quo]primo tabernaculo,[Erant candelabra] vnum can Ibidem.
delabrũ aureũ,quod hic pluraliter cãdelabra dicitur,quia habebat ſeptẽ lucernas . Hoc fuit in parte me-
ridionali, [ET menſa]propoſitionis quadrata,facta de lignis Sethim,atque puriſsimo auro veſtita. Hęc
fuit in parte aquilonari[ET propoſitio panum].i.12.panes qui quolibet ſabbato ponebantur ſuper men
ſam recentes.Erat quoque in hac parte tabernaculi altare incenſi,de quo tacet Apoſtolus, [Quod] pri

mum tabernaculum [DICItur sancta]sicut iam patuit.[POST velamentum autem]id est,retro velum E
seu post cortinam intermedium,erat [Secundum tabernaculum] id est,secunda pars totius tabernaculi.
[Quod]secundum [DICItur sancta sanctorum]propter rationem prędictā [AVreum habens thuribulū]
de hoc non legitur in veteri testamento.Propter quod quidam per thuribulum intelligunt incēsorium,in
quo summus sacerdos sanctum sanctorum ingrediens,ponebat incensum,vt fumus inde cōsurgēs impe
diret eos,qui erant alia patre tabernaculi,ne aspicierent ea quę fuerant in secunda parte tabernaculi.Alij
opinantur,ꝙ tempore Dauid vel Salomonis,dum auctus est cultus diuinus , factum , & illic locatum sit
thuribulum aureum [ET arcam testamenti circūamictam ex omni parte,auro]Erat nanq; de imputri-
Exod. 25 bilibus lignis Sethim intus & extra aureis laminis cooperta. [IN QVA] arca [Erat vrna aurea habens
mānā]ad mensurā Gomor,in cōmemoratione miraculi,quo deus pauit filios Israel māna annis 40, in
Exod. 16 deserto,[ET virga Aaron quę fronduerat]intra vnam noctē,in signum ꝙ Aaron diuinitus electus esset
Num. 17 in sacerdotem[ET tabulæ testamēti]id est,duę tabulę in quibus lex scripta fuit,puta decalogus,superque
Exod. 25 eam,id est,super arcā erant duo [Cherubin glorię]id est,gloriose ac splēdide facta instar angelorū. Vel,
glorię dei figuratiua[Obumbrantia]id est,alis suis extensis,inuicemque connexis tegentia: [Propitiato-
rium] tabulam auream quæ erat super arcam,quæ ideo dicta est propitiatorium,quoniā inde dedit deus
responsum Moysi pro multitudine exoranti.[DE quibus modus non est dicendum per singula]Paucio F
ra nanque sufficiunt.Apostolus autem prosequitur hæc breuiter,& allegoricè tantum.[HIS vero ita cō
positis]id est,duabus partibus tabernaculi prędicto modo dispositis [IN priori quidē]tabernaculo(quod
dicitur sancta) [SEMPER] id est,quotidie bis [Intrabant sacerdotes] videlicet hora sacrificij matutini ac
Num. 28 vespertini. Vtraq; enim hæc hora immolabatur agnus, [Sacrificiorū officia cōsummantes]id est,cōplē-
tes ea quæ ad ritū sacrificiorū spectabant.Immolatio enim sacrificiorū fiebat extra tabernaculū sub diuo
Leu. 16 in atrio in altari holocaustorum,vbi accenso igne sumpsit sacerdos in thuribulo prunas,sicque procede-
bat ad altare incēsi intra tabernaculū primum situm,positoq; in thuribulo thure, dimisit super altare in-
censi,& ita sacrificium consummabatur. [In secundo autem]tabernaculo,videlicet in sancta sanctorum
[SEmel in anno solus.pontifex] introiuit,videlicet in festo expiationis, [Non sine sanguine]Tulit enim
Leuit. 4 secum de sanguine hostiæ immolatæ ad offerendum illum coram propitiatorio. Ideo seqnitur,]Quem]
Psal. 14 sanguinem [OFFERret pro sua & populi ignorantia] id est,pro repromissione propriorum ac populi sui
peccatorum ex ignorantia cōmissorum.Secundum glossam,pontifex sæpe intrabat sancta sanctorū sine
sanguine,sed non nisi semel cum sanguine. ¶ Deinde ostendit apostolus mysticam significationē istorū.
[HOC significante]figuraliter [SPIritu sancto]per dispositionem tabernaculi Moysi [Nondum propa-
2. Pet. 1 latam esse sanctorum viam]id est,nōdum patefactum esse ingressum regni cœlestis,vt ipsum Christum, G
Ioan. 14 qui est via qua itur ad patriam, [Adhuc priore tabernaculo]id est,prima parte tabernaculi,quæ dicitur
sancta, [Habente statū]id est,prohibitionē ingrediendi secundum tabernaculum.i.sancta sanctorū. Per
Exod. 26 velum nanque inter partes tabernaculi positum significabatur clausam esse viam regni cœlestis,quod si
gnificabatur per sancta sanctorū. [QVAE]res,videlicet dispositio cultus & ritus tabernaculi, [Parabola
id est,similitudo vel figura [Est tēpus instātis]scilicet tēporis gratię,id est,eorū quę in nouo test.gerūtur
sub tēpore gratię. Omnia enim in figura contingebant eis. Et vetus test.erat figura noui,[Iuxta quā]para-
1. Cor. 10 bolam,id est,legalē & figuratiuam obseruantiā, [Hostiæ de carnibus animalium,[ET munera]de rebus
Ezech. 2 animatis [Offeruntur]à sacerdotibus Leuiticæ stirpis pro tēpore veteris test.[QVAE] hostiæ & mune-
ra [Non possunt iuxta conscientiā]id est,secundum dictamen rectę conscientię, vel intus in conscientia,
[Perfectum]id est,à vitiis purū & gratia decoratū[Facere seruientē]id est,eum qui seruit deo,[Solūmo-
do in cibis & potibus]id est,in esu & abstinentia quorundā alimentorum secundum legis pręcepta,quæ
quosdā cibos prohibuit,[ET variis baptismatibus]i.lotionibus corporis seu mēbri alicuius in aqua pro-
pter cōtactum mortui seu leprosi, [ET iustitiis carnis]id est,obseruantiis coprorale immunditiā seu irre
Leui. 6 gularitatem tollentibus, [Vsque ad tēpus correctionis impositis]id est,iussis atq; durātibus vsq; ad tem-
13. 15 pus euangelicæ legis,quæ legem Mosaicem perficit & obseruatorum illius vitia corrigit & emendat. Ex
diuino enim imperio seruanda erant vsque ad euangelij publicationem. ¶ Deinde ostendit apostolus,
quid figurabatur per hoc,ꝙ summus sacerdos seu pontifex in lege,introiuit in sancta sanctorum cum san H
guine semel in anno,ad deprecandum pro se & pro aliis. Per pontificem enim figuratus est Christus,per
EPIST. sancta sanctorum,cœlum. Itaque præinducta legalia poterant perfectum facere seruientem. [CHRI-
Rom. 8 STVS autem assistens] deo patri ad interpellandum pro nobis , assistens quoque seu paratus succurrere
nobis, [PONtifex]id est,summus ac sacerdotalis minister,prout homo. Vel,pontifex, id est,in suo pontifi
Psal. 26 catu collator [FVTVrorum]id est,cœlestium [Bonorum] de quibus legitur in Psal. Credo videre bona
domini,in terra viuentium, [PER amplius] id est,multo maius atq; capacius[ET perfectius tabernacu
lum]vtputa cœlū [Non manufactum] id est,nō hominum manibus fabricatū,[ID est nō huius creatio
nis]hoc est,nō humanę industrię. Vel,non huius creationis,id est, nō existens de natura inferiorū creatu
rarum,quæ corruptibiles sunt. Illud enim incorruptibile est, [Neque per sanguinem hircorum & vitu-
Exod. 25 lorum]vt pontifex legalis, [Sed per proprium sanguinem]id est,cū præuia proprij sanguinis effusione
[INTROIVIT semel] videlicet in die ascensionis, [IN sancta]id est,in cœleste tabernaculum,pręfi-
Act. 1 guratum per sancta sanctorū [AETERNA redemptione inuenta]id est,vera beatitudine nobis recupe
rata atque à nobis comperta. Quod aūt sanguis Christi idoneus fuerit ad saluandū,demonstrat Aposto-
lus.[SI enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ]combuste mixtus aqua [Aspersus]cum
aqua super immundos [Inquinatos] macula exterioris hominis [Sanctificat]id est,purgat à macula
tali,[AD emendationē carnis]id est,ad acquirendam munditiam corporalē. Talia enim peccata aufer-
re nō poterant,sed ab exteriori impuritate mundabāt, [Quāto magis sanguis Christi,qui per spiritū san

A ctum] id eſt, cooperante ac inſpirante ſpiritu ſancto, [SEmetipſum] ratione naturæ aſſumptæ [OB-
tulit] in cruce [IMMACULATUM deo] patri pro nobis [Emundabit conſcientiam noſtram] in baptiſmo, Deut. 23
vel pœnitentia, ſeu aliis ſacramentis, per quæ virtus ſeu meritum eius nobis applicatur, [AB operibus
mortuis] id eſt, peccatis [AD ſeruiendum] id eſt, vt à peccatis mundati ſeruiamus [DEO viuenti] o- Act.18
mnis vitæ fontali principio in ſanctitate & iuſtitia iugiter coram ipſo? [ET ideo] id eſt, quoniam Chri- Luc. 1
ſtus obtulit ſe pro nobis, idcirco [NOVI teſtamenti mediator] id eſt, medius dator [EST]inter deum & 1.Tim.2
homines medians, & nouam legem proponẽs, [VT morte intercedente] id eſt, merito paſsionis Chriſti
pro nobis interueniente, [IN redemptionem earum præuaricationum]id eſt, ad obtinendam indulgen-
tiam tranſgreſsionum, [Quæ erant ſub priori teſtamento] id eſt, tempore veteris teſtamenti vigẽte,
nec per legem auferri valebant, [Repromiſsionem accipiant] id eſt, bonum promiſſum conſequantur,
[QVI vocati ſunt] vocatione æternæ prędeſtinationis. De qua ad Romanos dicitur, Quos prędeſtina Rom.3
uit, hos & vocauit [AETERNæ hęreditatis]hoc eſt, ipſam æternam hæreditatẽ ſeu felicitatem hominibus Rom.8
promiſſam. Chriſti enim morte aperta eſt ianua patriæ, & merito paſsionis dominicæ omnes electi ſal-
uantur. Porro vocatio duplex eſt. ſ. æternæ prædeſtinationis. Sicque vocati ſunt electi. Alia eſt voca-
tio præſentis iuſtificationis, de qua in Euangelio legitur, Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Quod autẽ Mat.20
teſtamentum nouum confirmatum ſit per Chriſti paſsionem, probat apoſtolus primo per conſuetudinẽ 22
humanam. [VBI enim teſtamentum] eſt, [Mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris] id eſt, ad valorem ac
robur teſtamenti hominis requiritur, vt mors teſtatoris interueniat ſeu mediet inter teſtamẽti diſpoſitio-
B nem & eius confirmationẽ, [Teſtamentum enim in mortuis] id eſt, per mortem teſtatoris eum cõfir- Infra.12
matum eſt, [ALIOqui non valet] id eſt, nondum efficaciá habet teſtamentum, [DVM viuit qui teſtatus
eſt]id eſt, qui teſtamentum cõdidit. Hoc ita eſt ſecundum leges ciuiles atq; canonicas. Nã ante mortem
poteſt mutari, cum ſit vltima voluntas teſtatoris. Simili modo nouum teſt. quod eſt promiſsio vitę æter-
næ, euangelicaq; doctrina in morte Chriſti firmatũ. Vnde in cruce dicebat, Conſummatum eſt. In aſſer- Iob.19
tionem enim promiſsionis doctrinæ ſuę mori voluit Chriſtus. ¶ Deinde probat Apoſtolus idem autho
ritate diuina. [VNde nec primum quidem] id eſt, in principio legis datæ. Vel, primum, id eſt, vetus teſta.
[Sine ſanguine dedicatum] id eſt, roboratũ [EST ad figurandum, quod nouum teſt. Chriſti ſanguine fir Exod.24
maretur. [LECto enim omni mandato legis]morali, cærimoniali, ac iudiciali. [A Moyſe vniuerſo popu- Leui 16
lo] Iſrael [ACCIpiens] Moyſes [SANguinem hircorum & vitulorum] oblatorum [CVM aqua]id eſt, Num.19
aqua admixtum, quod præfigurauit mundationem, quæ fit in aqua baptiſmi virtute ſanguinis Chriſti, de Ioan 19
cuius latere exiuit ſanguis & aqua, quorum virtute omnia ſacramenta efficaciam ſortiuntur, [ET lana Exod.29
coccinea & hyſopo] De his duobus fecit aſperſorium ad ſanguinem aſpergendum. Veruntamen in Ex-
odo non fit mentio, niſi de ſanguine vitulorum, ſed credendum eſt apoſtolo, quod alia nunc expreſſa tũc
aderant, [Ipſum quoque librum legit, & omnem populum] cui lex conferebatur, [Aſperſit] Fortaſsis
ponit partem pro toto. Non enim videntur tot milia ſanguine à Moyſe aſperſa. Aſperſit ergo eos [Di-
C cens, Hic ſanguis teſtamenti eſt] id eſt, roboratiuus teſtamenti, [QVOD mandauit ad vos deus] id eſt,
per me vobis miſit ac iuſsit [Etiam tabernaculum & omnia vaſa miniſterij] id eſt, quibus miniſtrabãt
Leuitæ ac ſacerdotes in tabernaculo Moyſi, [Sanguine ſimiliter aſperſit] non tunc quando librum a-
ſperſit & populum. (Nondum enim factum erat tabernaculum & vaſa ipſius) ſed iſta aſperſio facta eſt
in die cõſecrationis tabernaculi atq; vaſorum. [ET omnia pene in ſanguine] id eſt, ſanguinis aſperſione Num.31
ſeu effuſione, [Mundantur] ab exteriori immũditia, vel ineptitudine, [Secundũ legem] Dicit pene, quo- Leui.4
niam aliqua mundabãtur per ignem, videlicet quę ignẽ poterãt ſuſtinere: & aliqua vaſa mundabãtur per Num.13
aquã, [ET ſine ſanguinis effuſione] facta in aliquo ſacrificio, [Nõ fit remiſsio]id eſt, nõ fiebat expiatio
culpæ, niſi neceſsitas impediret oblationẽ. Tunc enim ſufficiebat bonũ propoſitũ. Hoc fuit figura, ꝙ per 1.Ioan.2
effuſionẽ ſanguinis Chriſti fit remiſsio peccatorũ. In nobis quippe nihil mũdatur interius, ſine ſanguine
Chriſti, [Neceſſe eſt ergo exẽplaria quidem]id eſt, figuras [Cœleſtiũ]id eſt, eccleſię militantis, cuius con
uerſatio eſt in cœlis. [HIS mundari] videlicet ſanguine ſacrificiorum. Exemplaria dicit ea quæ erant in Phil.3
veteri teſt. & figurabant ea quæ in eccleſia fiunt, [Ipſa autem cœleſtia] id eſt, perſonas eccleſiaſticas ad
cœlum tendentes neceſſe eſt mundari, [Melioribus iſtis] legalibus, vtputa corpore & ſanguine Chriſti.
Aliter nõ ingrederentur regnum cœleſte, ſed ingrediuntur poſt mortem in illud, ſequendo caput ſuum Eph.1
videlicet Chriſtum, ideo ſubditur. [Non enim in manufacta ſancta] id eſt, in tabernacula terrena homi- Col.3
num artificio fabricata, vt erat tabernaculum Moyſi, [INtroiuit Ieſus] finaliter, ſcilicet in aſcenſione, Luc.19.
D quamuis ante paſsionem ingreſſus ſit templum & ſynagogas, [Exemplaria] id eſt, figuras [VERorum] Marci.16
id eſt, cœleſtium. Sunt enim æterna tabernacula, de quibus in Euangelio legitur, quorum figurę ſunt ma- Act.1
nufacta ſancta vitæ præſentis, [Sed in ipſum cœlum] empyreum introiuit Ieſus in aſcenſione, [VT ap
pareat nunc vultui dei pro nobis] id eſt, patri ſeipſum præſentet ad interpellandum pro nobis. Hæc eſt
vna cauſa aſcẽſionis Chriſti. [Neq; vt ſæpe offerat ſemetipſum]id eſt, non ideo Chriſtus intrauit in cœ
lum, & patri pro nobis apparet, vt frequenter pro noſtra ſalute patiatur, [Quemadmodum pontifex]le
gis [Intrat]id eſt, intrauit, ſub veteri teſt. [In ſancta]ſanctorum [Per ſingulos annos]id eſt, vnoquoq; an
no ſemel, [In ſanguine alieno]id eſt, cũ ſanguine hircorum ac vitulorũ quem offert. Propter inſufficien
tiam enim hoſtiarũ legaliũ, neceſſe erat eas ſæpius iterari. Nec pontifex ingreditur ſancta ſanctoorũ per
proprium ſanguinem. Hoſtia vero quam obtulit Chriſtus ob ſuæ dignitatis efficaciam, ſufficiẽtiſsima eſt Luc.16
omnium auferre peccata, ideo non oportet eam reiterari, ſeu Chriſtũ denuo pati. [Alioquin]id eſt, ſi ita
non eſſet, ſed oporteret eam iterari, ſequitur quod [Oportebat eum]videlicet Chriſtum [Frequenter pa-
ti ab origine mundi]vſque in præſens. imò & vſq, in finẽ ſeculi huius. Ab origine nanq; mũdi vſq; ad fi
nem continuãtur, multiplicantur, & vigent ſcelera hominum. Veruntamen Iohannes in Apoc. Agnus Apoc.13

(inquit) qui occisus est ab origine mũdi. Sed hoc intelligendum est, quod passio Christi profuit fu tura, si- E
cut & facta. [Nunc aũt] id est, in principio tẽporis gratiæ, [semel] puta in die parasceues: [IN cõsumma
1.Cor. 10 tione seculorũ] id est, in fine seu vltima mundi ætate. Nos enim sumus in quos fines seculorum deuene-
1.Ioan.2 runt. Vnde Ioan. testatur, Nouissima hora est, [AD destructionem peccati] id est, propter tollenda pec
cata, [Per hostiam suam apparuit] id est, per suipsius oblationem omnibus in cruce præsentatus est. Prę
terea probat apostolus quod Christus non debuit nisi semel pro hominibus pati, per simile seu exemplũ.
Rom.6 [ET quemadmodum statutum] id est, à diuina sapientia ac iustitia determinatum seu profixum, [EST
hominibus semel mori] in pœnã originalis peccati, [Post hoc autem] id est, post mortem fit eis, [IVDI-
cium] particulare sigillatim statim dum moriuntur, & vniuersale in fine mundi, [SIC & Christus semel
Esa.53 oblatus est] in cruce [AD multorum exhaurienda] id est, extrahẽda ac dirimenda, [Peccata] Ad omniũ
Rom.8 enim exhaurienda peccata oblatus est secundum sufficientiam, sed ad electorum tollenda peccata obla-
Esa.50 tus duntaxat est secundum efficientiam. Hoc quoque iam dictum est sæpius. [SECUNDO autem] id est, post
Phil.3 hæc, nempe in secundo suo aduentu, [Sine peccato apparebit] id est, fine similitudine peccati videbitur.
Non in carne passibili, quæ est similitudo carnis peccati: sed in glorioso corpore, cuius puritas erat homi
nibus conspicua, [Expectantibus se] longanimiter. Apparebit autem eis, [IN salutem] id est, ad æternã
felicitatem eis tunc largiendam. F

CAP. X [VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, &c.]

ARTICVLVS DECIMVS.

Hebr.9 QVONIAM in præcedenti cap. dictum est, ꝙ per sacrificia legis non auferebantur peccata, sed quod Christus vnica suipsius oblatione abstersit omnium vitia, quã
Coloss.2 tum in ipso est. Ideo nũc declarat Apostolus hoc ipsum lucidius. [Vmbram enim]
id est, obscuram & remotam similitudinem [HAbens lex] Moysi [Bonorum futuro-
rum] id est, cœlestium præmiorum, [NON ipsam imaginem rerum] id est, non ex-
pressam & propinquam similitudinem eorundem. Vt enim Dionysius protestatur,
Dionysi°. status euãgelicæ legis, medius est inter statũ synagogæ seu veteris test. ac patriæ: ideo
sacramenta & cęrimonialia nouę legis habent imaginẽ, id est, perfectã similitudinem bonotum cœlestiũ.
Aperte enim ea promittunt, significant, & ad ea immediate introducunt. Sacramẽta vero & cærimonię
veteris legis vmbram eorum habuerunt. Non enim promittebant nec figurabãt bona ista futura in lege,
nisi sub velamine & confuse, [Per singulos annos eiusdẽ ipsis hostiis] id est, eiusdẽ sacrificiis, [Quas of-
Sup.7 ferunt] sacerdotes [Indesinenter] videlicet bis omni die in sancta, & semel in anno pontifex in sancta san G
Mat.9 ctorum, [Nunquam potest accedentes] id est, lex per hostias istas nunquã valet populum pro quo offer
tur vel sacerdotem qui hostiam offert, [PERfectos facere] id est, à vitiis expurgare, & gratia decorare
[ALIOquin] id est, si possent perficere sacerdotes, [Cessanssent] hostiæ istæ deo [Offerri, ideo quòd
non haberent vltra] videlicet post hostiam immolatam [Conscientiam peccati cultores] id est, legis
Hiere, 11 obseruatores, [SEmel mnndati] intus à vitiis propter hostiæ oblationem semel factam, [SED in ipsis]
hostiarum oblationibus [Commemoratio peccatorum per singulos annos fit] quoties hostia pro pec-
cato iteratur. Non ergo erant ablata peccata omnia per hostiam primam. [Impossibile est enim sangui-
ne hircorum & vitulorum] vel similium holocaustorum [AVFERRI peccata] quia nec virtute pro-
pria habent vim purgatiuã peccati, (cum sit quid corporeum, non attingens, nec agens in animã) nec ex
Luc.1.4 influxu diuinæ virtutis, quemadmodum sacramenta nouæ legis, quanuis sint corporalia. Multoties tamẽ
6 Moyses dicit, quod qui obtulerit illud vel illud pro peccato tali vel tali, dimittetur ei. Sed illa remissio non
Psal.39 fiebat virtute sacrificij, sed fide & deuotione offerentis, & propter orationem sacerdotis. [Ideo] Chri-
stus filius dei [Ingrediens mundum] id est, humanam naturam assumens, [DICIT] in Psalm. ad patrem.
[Hostiam] de rebus animatis [Et oblationẽ] de inanimitatis [Noluisti] ô pater, id est, non acceptasti qua
si per se idonea ad auferenda peccata, & gratiæ tempore nullo modo ea acceptas, [CORPVS autem
aptasti mihi] id est, corpus conueniens ad redimendum genus humanum animę meæ seu diuinitati vni-
sti, videlicet corpus passibile & immaculatum, atque per omnia rationi obedientissimum. Nostra transla
Hier.6 tio babet, aures autem perfecisti mihi. Et redit in idem, qnoniam sensus est, Aures obedientes ad sustinen H
Osee.6 dum crucis tormentũ mihi donasti. [Holocaustomata] id est, sacrificia quę totaliter incendebantur ad di
uinæ maiestatis honorem, & erant cæteris digniora, [ET pro peccato] id est, sacrificia pro remissione
peccati oblata, [NON tibi placuerunt] per se seu propria efficacia, sed ex deuotione offerẽtis. Non enim
poterant iustificare. Tempore autem nouæ legis nullatenus placent deo. Ideo scriptum est apud prophe
Mich.6 tam, Quid dignum offeram domino? Nunquid offeram ei holocaustomata? Núquid placari potest deus
Hier.11 in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Et apud alium, Nunquid carnes san-
Psal.49 ctæ auferent à te malitias tuas? Et dominus quoque ait in psalmo, Non accipeam de domo tua vitulos,
neque de gregibus tuis hircos. [TVNC] quando videlicet vidi tibi omnia illa displicere, & mihi cor-
pus aptum adesse, [DIXI,] Ecce venio] paratus ad passionem, vt meipsum tibi pro hominibus offe-
Psal.1 ram. [IN capite libri] id est, in principio totius sacræ scripturæ. Vel, in capite libri, id est, in primo psal-
mo, qui est caput libri psalmorum, In quo psalmo habetur, In lege domini voluntas eius. Vel, in capite li
bri, id est, in notitia prædestinationis æternæ, quę potissimum meam humanitatem concernit, per quam
omnes electi saluãtur. Ideo dicitur in capite, quasi in principali huius notitia, [SCRIPTVM est de me,
vt faciam volnntatem tuam] ô [DEVS] pater. ¶ Insuper præindnctam scriptnram ad propositum ap-
plicans, & quasi exponens Apostolus, subdit. [Superius] id est, paulo ante, [Dicens] Christus ad pa-
trem, [QVIA hostias & oblationes & holocaustomata & pro peccato noluisti] quæ iam exposita sunt,
[NEC placita sunt tibi] sacrificia exteriora, [QVAE secundum legem offeruntur] iuxta intellectum

præmemoratum. Hoc tamen supra dictum non est formaliter, sed virtualiter, quia ex dictis infertur,
[TVNC dixi, Ecce venio, vt faciam deus voluntatem tuam] hoc iam dictum est atq; expositum. [AV-
FERT primum] id est, legale sacrificium, & per consequens vetus testamentum tanquam inutile, [VT
sequens statuat] id est, nouæ legis sacrificium, scilicet Christi sacramentum stabiliat, iugiterque frequen- Daniel.9
tandum affirmet. Vnde per Danielem inducitur, In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium. Esaiç.1
De hoc in Esaia multa habentur, [IN qua voluntate] dei, id est, deo clementer volente, seu volunta-
te eius, qua voluit Christum pati, [SANCTIFICATI sumus] effectiue ac principaliter, suscipien-
do remissionem culpæ, infusionemque gratiæ, [PER oblationem corporis Christi semel] factam in Ephe.5
crucis patibulo, tanquam per causam meritoriam ac instrumentalem. ¶ Ex his infert apostolus diffe- 1.Petri.3
rentiam inter sacerdotem legalem, & Christum sacerdotem nostrum. [ET omnis quidem sacerdos]
legalis, [PRAESTO est] id est, paratus. Loquitur autem Paulus in istis capitulis de præterito per mo-
dum præsentis, [QVOTIDIE ministrans] in prima parte tabernaculi, [ET EASDEM] specie,
[SAEPE offerens hostias] id est, frequenter immolans agnum vel aliud simile, [QVAE nunquam
possunt auferre peccata] vt dictum est sæpius. Quotidie nanque fiebat iuge sacrificium, id est, duorum
agnorum oblatio, vnius de mane, alteriusque de vespere in prima parte tabernaculi. [HIC autem] Exod.29
B Christus [VNAM pro peccatis] omnibus [OFFERENS hostiam] vtique semetipsum [IN sempi-
ternum sedet] id est, sine fine iam requiescit, [IN dextera dei patris] id est in potioribus bonis, seu ad
æqualitatem ipsius, [DE cætero] id est, pro tempore restante, [EXPECTANS] impletionem or- Psal.109
dinationis diuinæ, de hominum iusta præmiatione, [DONEC ponantur inimici eius] id est, peruersi
ac reprobi, [SCABELLVM pedum eius] id est, suæ potestati perfecte subijciantur, quantum ad exe-
quutionem & manifestationem, vt sæpius dictum recordor. Hoc est vsque in diem iudicij, in quo ve- Esaiç.41
nient ad eum, & confundentur omnes qui repugnant ei. [VNA enim oblatione] id est, merito suæ vni-
cæ passionis, seu immolationis in cruce, [CONSVMMAVIT] id est, plene redemit, & quantum in
se est, ad perfectionem adduxit, [IN sempiternum sanctificatos] id est electos, scit omnes qui in hoc
seculo per gratiam sanctificantur. Aeternam enim beatitudinem eis promeruit, imò gratiam in præ- Psalm.83
senti, & gloriam in futuro. Præterea hanc efficientiam oblationis seu passionis Christi semel factæ pro-
bat Apostolus authoritate Hieremiæ superius allegata. [CONTESTATVR autem & nos] id est, te-
stimonium nostræ assertioni, seu omnibus nobis exhibet & affirmat, [SPIRITVS sanctus] per Hie Hiere.31
rem. [POSTQVAM enim dixit] hoc loco spiritus sanctus. [HOC autem testamentum, quod testa-
bor ad illos post dies illos, dicit dominus] Christus, in cuius persona hæc propriæ asseruntur, [DABO Supra.8
leges meas in cordibus eorum, & in mente eorum superscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eo-
C rum iam non recordabor amplius.] Hæc Hieremiæ authoritas superius iam inducta est & explanata,
idcirco hoc ipsum prætereo. ¶ Deinde concludit intentum suum Apostolus. [VBI AVTEM horum
remissio] id est, in populo dei, cui peccata remissa sunt merito Christi [IAM non] requiritur, [OB-
LATIO pro peccato] id est, iterata Christi Passio, seu legalis oblatio pro remissione peccati. Vna nan-
que Christi oblatio facta in cruce, sufficiens est. Propter quod omnia sacrificia legis cessare debent.
¶ Deinceps ponit Apostolus instructionem moralem. [HABENTES itaque] scilicet quia per vnam
oblationem Christi redempti sumus, ô [FRATRES] idcirco habentes, [FIDVTIAM in introitu Ephe.3
sanctorum] id est, de ingressu coelestium mansionum, seu patriæ quam sancti introeunt, [IN sangui- Psal.121
ne Christi] id est, virtute & in merito dominicæ passionis, quia per sanguinem Christi aperta est ia-
nua vitæ, [QVI] Christus, [INITIAVIT] id est, primo parauit ac demonstrauit, [NOBIS viam
nouam & viuentem,] id est, ingressum ad patriam. Qui dicitur via noua, quoniam primo à Christo in- Esaiç.63
uenta. Et viuens, quia ad vitam ducit æternam. Initiauit autem seu inchoauit nobis Christus hanc viam 1.Tim.3
[PER velamen, id est, carnem suam] id est, per corporis sui occisionem & ascensionem. Quod appel- Esaiç.63
latur velamen, quoniam erat diuinæ naturæ seu verbi vestimentum atque latibulum. De quo apud 1.Petr.5
Esaiam angeli dicunt, Quare ergo rubrum est indumentum tuum? Habentes quoque [ET sacerdo-
tem magnum super domum dei] id est, Iesum principem pastorum, & summum pontificem toti ec-
clesiæ militanti ac triumphanti præsidentem, [ACCEDAMVS] ad deum orando, laudando, con-
D templando, bene viuendo. Non cum corporis motu, sed [CVM corde vero] id est, recto & iusto, non Iacobi.1
ficto, [IN plenitudine fidei] id est, fide plenissima, nihil hæsitantes, [ASPERSI corda] id est, quan-
tum ad animas, seu intus in mentibus nostris spiritualiter perfusi gratia eruente nos [A conscientia
mala] id est, à remorsu peccati, vt nihil nobis conscij simus, [ET abluti corpus] id est, corpore loti ac Esaiç.30
emundati, [AQVA MVNDA] id est, vnda baptismatis. Tales itaque Christo operante effecti, [TE-
NEAMVS] perseueranter inter prospera & aduersa, [SPEI nostræ confessionem] id est, confessio-
nem eorum quæ speramus à deo obtinere, quæ confessio procedit ex spe nobis infusa, [INDECLI-
NABILEM] id est, regia via ad coelos tendentem, ita vt nec ad dexteram neque ad sinistram declinat. Deute.32
[FIDELIS est enim] deus [QVI repromisit] id est, frequenter promisit nobis futura bona in patria. 1.Ioan.3
[ET consideremus inuicem] id est, nos mutuo aspiciamus, pensando quid singuli quique habeant dignũ
imitatione vel increpatione, [IN prouocatione charitatis & bonorum operum] id est, ad hunc finem
vt in charitate dei ac proximi accendamur, atque in bonis operibus excitemur dum quisque bonum
alterius imitatur, eiusque defectum charitatiue redarguit. Quæ omnia sunt charitatis effectus, eamque
accendunt. Non tamen esse debemus curiosi scrutatores vel obseruatores aliorum, sed moderate, pro-
ut charitas postulat, vnusquisque alium admonere debet siue corripere, [NON deserentes collecti o-
nem nostram] id est, congregationem fratrum seu coetum fidelium, inter quos habitamus, [SICVT
est consuetudinis quibusdam] qui tempore persecutionis, vel ex præsumptione, leuitate aut impatien-

Prou.17 tia recedere quærunt. Vnde Sapiens, Sicut auis (inquit) transmigrans de nido suo, sic vir qui relinquit E
locum suum. [SED consolantes] collectionem, id est fratres nostros, animando eos ad patientiam,
& inseparabilem vnionem, [ET tanto magis] hoc facite [QVANTO amplius videritis] oculo cor-
dis [APPROPINQVANTEM diem] mortis atque iudicij particularis. Qui dies, quia quotidie ap-
propinquat, debemus quotidie magis ac magis inuite collectionem nostram deserere. Scriptú est enim.
Psal.132 Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum. Hæc ergo bona agenda & vitanda
sunt. [VOLVNTARIE enim] id est, ex habitu, electione, certa malitia seu deliberatione, [PECCANTI-
BVS nobis post acceptam notitiam veritatis] id est, post cognitionem Christianæ doctrinæ, in qua pœ-
næ impiorum, gaudiaque iustorum describuntur [IAM non relinquitur pro peccatis hostia] id est tali-
bus non restat sacrificium pro peccatis eorum immolandum aliud à sacrificio seu hostia quam pro no-
Roma.6 bis obtulit Christus. Et per consequens nulla hostia pro peccatis relinquitur eis, sicut in lege. Christus
enim non rursus offeretur pro eis in cruce, imò passio eius eis non proderit, cum perseuerent in malis.
Prou.6 [TERRIBILIS est autem quædam expectatio iudicii] id est, metuendum est ipsum dei iudicium, &
Psalm 96 solicite expectandum, [ET IGNIS æmulatio] id est, pœna seu infestatio ignis gehennalis, seu eius qui
Iob.14 præcedet faciem iudicis. De quo legitur, Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimi-
Matth.28 cos eius, [QVAE] pœna seu æmulatio [CONSVMPTVRA] non annihilatura seu corruptura, sed F
æternaliter afflictura, & quantum ad bene esse consumptura, [EST aduersarios] veritatis, hoc est, æ-
mulos Christi seu reprobos. Quod ostenditur per locum à minori. [IRRITAM enim] id est vacuá,
[QVIS faciens] hoc est, transgrediens quis [LEGEM Moysi, sine vlla miseratione] iudicis, [DVO-
BVS vel tribus testibus moritur] id est, ad testimonium tot testium occiditur, secundum legis præce-
ptum, si tamen peccati magnitudo id exigat, [QVANTO magis putatis deteriora] id est, grauiora,
[MERERI supplicia, eum, qui filium dei conculcauerit] eum inhonorando, eiusque mandata sper-
nendo, [ET sanguinem testamenti pollutum duxerit] id est, sanguinem Christi quo confirmatum est
nouum testamentum paruipenderit, & quasi insufficientem putauerit ad auferenda peccata, ob hoc
asserens legalia simul cum euangelio obseruanda, [IN QVO] sanguine, id est cuius effusione [SAN-
CTIFICATVS est] id est, á vitijs expurgatus & gratia decoratus, primum in baptismo, deinde in pœ
nitentia, [ET spiritui gratiæ contumeliam fecerit?] id est, gratiam spiritus sancti contempserit, seu spi-
ritum sanctum, omnis gratiæ collatorem à se repulerit, eiusque effectum, videlicet peccatorum remis-
sionem, non ei sed obseruantiis legis ascripserit? Talis grauiter punietur. [SCIMVS enim qui dixit,]
id est, veracem esse cognoscimus deum, qui ait, [MIHI] reseruate, [VINDICTAM] id est, mihi vel
Deute.32 vicarijs meis, puta iudicibus, [ET ego retribuam] iustam vltionem per me vel meos ministros. Hoc
Ezec.9 dominus quantum ad sensum loquitur in Deuteronomio, Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempo
Psal.134 re. Secundum quosdam habetur in propria forma apud Ezechielem, secundum translationem septua- G
ginta interpretum. [ET iterum] dicit scriptura [QVIA iudicabit dominus populum suum] bonos ab
impijs liberando. [HORRENDVM EST incidere in manus] id est, in iudiciariam potestatem & iu
stum rigorem, [DEI viuentis] præsertim post vitam præsentem. Tamen in hac vita melius est inci-
Danie.13 dere in manus dei quàm hominum. Propter quod Daniel ait, Melius est mihi incidere in manus do-
2.Re.24 mini, (Multæ enim sunt miserationes eius) quàm in manus hominum. Melius itaque nobis est in hac
EPIST. vita a superioribus nostris ac fratribus increpari & corrigi, quàm in futuro a deo redargui. ¶ Deinde
Apostolus instruit eos commemorando præterita bona eorum, vt sic prouocentur ad meliora. [RE-
MEMORAMINI autem pristinos dies] id est, ad memoriam reuocate conuersationem vestram quam
in principio conuersionis vestri habuistis, [IN quibus] diebus [ILLVMINATI] a spiritu sancto,
[MAGNVM certamen sustinuistis passionum,] id est, validum impugnationem persecutionum. [ET
in altero quidem] id est, in vno genere impugnationis, [OPPROBRIIS & tribulationibus] id est,
conuicia & tribulationes patiendo in propria persona, [SPECTACVLVM] hominum [FACTI
Roma.13 qui vos cum admiratione inspexerunt propter magnitudinem calamitatis, afflictionisque vestræ. [IN
altero autem] id est, alio genere tribulationis, [SOCII taliter conuersantium] id est, aduersa patien-
tium estis, [AFFECTI] condolendo afflictis, eorum miseriam quasi propriam æstimantes. Ideo subdi-
tur, [NAM & vinctis compassi estis] corde & opere eis subuenistis, [ET rapinam bonorum vestrorum H
cum gaudio suscepistis,] id est, hilari animo tolerastis, quòd vestra vobis violenter ablata sunt. Infideles
nanq; Iudæi rapuerunt bona primitiuæ ecclesiæ in Hierusalem & Iudæa collecta. Ideo autem fecistis
Esaię.64 ista ac sustinuistis, quia eratis [Cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam] id est cę-
lestes diuitias, quas nec oculus vidit, nec auris audiuit. Hæc modo habetur in spe, & si propter eam tem-
poralia contemnantur, acquiretur cito in re. [NOLITE itaque amittere confidentiam vestram] id
est, non cesseitis in deo confidere, in quo hucusque confisi estis inter tot diuersa & aspera, [QVAE confi-
dentia [MAGNAM habet] id est meretur, [REMVNERATIONEM] gratiæ & cósolationis in præ
senti, & gloriæ in futuro. Vnde Esaias testatur, Deus iudicii dominus. Beati omnes qui expectant eum.
Esaiæ.30, [PAtientia enim] quæ est virtus moralis passionem tristitiæ reprimens, estque æquanimis tolerantia
Lucæ.21 aduersitatum, [VOBIS necessaria est] Hæc virtus præcipue necessaria est Christiano, volenti pa-
Iudith.8 cem cordis habere, & deo tranquilla mente seruire: Ideo dicit saluator, In patientia vestra possidebi-
Prouer.4 tis animas vestras. Et Iudith, Illi qui tentationes non susceperunt in timore domini & in patientia sua,
Prou.10 exterminati sunt. Denique vt Salomon profitetur, Qui impatiens est, operatur stultitiam. Et, Melior
est patiens viro forti, [VT voluntatem dei] id est, diuina præcepta, [FACIENTES] non cessando à bo-
nis operibus propter quæcunque aduersa [REPORTETIS] id est, pro vestro labore recipiatis ac refe
ratis in futuro, cú dimissi fueritis á tribunali Christi, [Promissionem] id est, promissam felicitatem, iuxta

A illud, Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Vnde dicit Petrus, Viden- Psalm.15
tes Iesum exultabitis lætitia inenaarrabili, reportátes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum. 1.Petri.1
¶ Merito autem seruanda est patientia. [ADHVC enim modicum aliquantulum] id est, valde bre-
ue restat spatium, [ET qui venturus est] Christus [VENIET] vel in die finalis iudicij per localem
descensum à cœlo super vallem Iosaphat, vel in morte cuiuslibet, per iudicij exhibitionem. Dicitur
enim deus ad aliquem venire, quando visitat eum per pœnam vel gloriam, prout ipse loquitur, Si non
vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, [ET NON tardabit] Vita enim nostra breuissima est. Et Apoc.3
quamuis tempus præsens vsque ad diem iudicij longum videatur, tamen comparatione æternitatis se-
quentis breuissimum est: sicut ait Psalm. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hester- Psal.89
na quæ præterijt. Hinc scriptum est, Patientes estote vsque ad aduentum domini, & confirmate corda Iacobi.5
vestra, quoniam aduentus domini appropinquabit. Ecce iudex ante ianuam assistit. [IVSTVS au- Abacuc.2
tem meus] id est, homo iustus mihi acceptus atque electus, [EX FIDE] hoc est, per fidem & meritum Roma.1
eius, tanquam per fundamentum virtutum, [VIVIT,] vita gratiæ, loquendo de fide formata, de qua FINIS.
ait Ioannes, Hæc est victoria nostra quæ vincit mundum, fides nostra. Qui enim incredulus est, infi- 1.Ioan.5
deliter agit, [QVOD si subtraxerit se] id est, à fide & æquitate recesserit, [NON placebit animæ meæ] 21.
B id est voluntati meæ. Anima enim non conuenit deo secundum diuinitatis naturam, nisi metaphoricè.
Sine fide autem impossibile est deo placere, vt infra habetur. Hæc verba habentur apud prophetam
Abacuc secundum translationem septuaginta interpretum. Nostra vero trãslatio talis est, Ecce qui
incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem ex sua fide viuet. [NOS AVTEM
non sumus subtractionis] id est, auersionis à deo [FILII] id est, huic vitio non sumus subiecti, vel de-
diti, sicut patri subijcitur filius [IN PERDITIONEM] id est, ad acquirendam damnationem æter-
nam quam meretur ista subtractio, [SED] sumus filij [FIDEI] dei adoptiui per fidem formatam.
[IN acquisitionem] id est, ad obtinendum saluationem [ANIMAE] nostræ, quia per fidem venitur
ad beatificam dei visionem.

CAP. XI. [EST autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum
non apparentium.] ARTICVLVS XI.

QVONIAM in fine præcedentis capituli dicit Apostolus spiritualem vitam iu- Hebr.10
sti dependere ex fide tanquam ex fundamento, idcirco iam pandit præconia fidei:
C primo causam definiens, deinde efficaciam eius per diuersa exempla ponens. Sic
ergo eam definit, [EST AVTEM fides sperandarum substantia rerum] id est] ha-
bitus de rebus sperandis, videlicet de bonis futuris in patria. [ARGVMENTVM]
id est, adhæsio [NON apparentium] id est, supernaturalium veritatum, quæ per ra- 2.Cor.10
tionem comprehendi nequiuit vel videri. Sumitur itaque hoc loco substantia non
prout condistinguitur accidenti, sed pro quacunque entitate, Et argumentum accipitur pro affectu ar-
gumenti, scilicet pro adhæsione. Fides ergo vocatur substantia rerum sperandarum, id est, prima in-
choatio per quam res sperandę nobis insunt. Apostolus vero non ponit definitionem fidei in propria
forma, sed sic rediguntur verba eius in definitionem fidei. Fides est habitus intellectus, quo inchoatur
vita æterna in nobis, per quem consentit ratio non apparentibus, seu supernaturalibus veritatibus. Cui
definitioni concordat descriptio fidei quam septimo capitulo de diuinis nominibus Dionysius tradit, di- Dionysi.
cendo, Fides est manens credentium fundamentum, collocans eos in veritate, & veritatem in ipsis. Au- Augusti.
gustinus quoque, Fides (inquit) est virtus qua creduntur quæ non videntur. Et Damascenus, Fides est Damasc.
non inquisitus consensus. ¶ Denique quòd fides sit substantia, id est inchoatio, per quam insunt nobis
speranda, id est, beatitudo æterna, & ea per quæ ad eam pertingimus, quæ iam in nobis sunt per quandã
inchoationem, declarat Apostolus, [IN HAC ENIM] fide formata (quæ est virtus theologi-
ca) id est, per fidem vel potius per interiorem & exteriorem actum eius [TESTIMONIVM] id est,
D attestationem iustitiæ à deo [CONSECVTI sunt senes] id est, patres antiqui. Perhibuit nanque eis te-
stimonium deus, quòd iusti essent propter fidem ipsorum. [FIDE] quæ supernaturale lumen mentis
[Intelligimus aptata] id est, ordinate producta, ac sapienter disposita [ESSE secula] id est, entia vni- Ioan.1
uersi [Verbo dei] id est, per filium de quo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt. Vel, verbo dei, id est di- Psalm.32
uino præcepto. Iuxta illud, Ipse mandauit & creata sunt, [VT ex inuisibilibus] id est, informibus ele- Gene.1
mentis. Vnde in Genesi vbi habemus, Terra erat inanis & vacua, translatio qua vtitur Origenes, sic ha Origenes
bet: Terra erat inuisibilis, [VISIBILIA] id est, mixta vel ipsa elementa formata, & visu perceptibilia.
[FIERENT] ex inuisibilibus, id est, post creationem spiritualium substantiarũ visibilia fierent, non poste
rioritate temporis, sed dignitatis. Vel, ex inuisibilibus, id est, æternis idæis in mente diuina splendenti-
bus quasi ex formis exemplaribus, visibilia fierent. Omnia enim condidit deus secundum idæas seu ex- Boetius
emplares suæ sapientiæ rationes, quemadmodum ait Boetius, O qui perpetua mundum ratione guber- Gene.4
nas. Et post pauca, Tu cuncta superna, Ducis ab exemplo pulchrum pulcherrimus ipse. Mundum men-
te gerens, simili quoque imagine formans. [FIDE] id est, ex fide diuinæ prouidentiæ ac remunerario-
nis futuræ, [PLVRIMAM] id est pretiosiorẽ [HOSTIAM Abel quàm Cain] frater eius [OBTVLIT
deo.] Obtulit enim Cain de fructibus terræ. Abel vero de primogenitis gregis sui, & de adipibus eo-
rum [PER quam] fidem, seu plurimam hostiam [Testimonium consecutus est] à deo [ESSE iustus]
id est, deus testatus est eum esse iustum. Ideo subditur, [Testimonium perhibente muneribus eius deo]
Testimonium nempe perhibuit deus muneribus seu hostijs Abel, quod sibi accepta essent tam verbo Ibidem.

quàm facto. Verbo, cum dixit per Moysen: Respexit deus ad Abel, & ad munera eius. Facto, quoniam E
ignis de cœlo descendens super hostiam, eam consumpsit. Vnde translatio Theodotionis sic habet, In-
flammauit dominus super Abel, & super munera eius. [ET per illam] fidem atque fidelem oblationem.
Gen. 4 [DEFVNCTVS,] hoc est, à fratre occisus [ADHVC loquitur] id est, merito suæ iustitiæ iustam vindi
ctam exquirit de innocenti sua occisione, prout dominus aiebat ad Cain, Vox sanguinis fratris tui cla-
mat ad me de terra. Vel, defunctus adhuc loquitur, id est, loquendi materiã nobis ministrat. Nã fides &
opus eius reddunt eũ tam cõmendabilem ac imitabilẽ, vt semper cõmemoranda sint nobis, nec deficiat
Iudith. 13 laus eius de ore hominũ vsq; in æuum. [FIDE] id est merito fidei. [ENOCH translatus est] in paradi-
Gene. 5 sum terrestrẽ angelico obsequio [NE videret] i. ne experiretur [MORTEM] naturalem & corporalẽ in
seipso, tamen in fine mundi morietur, sicut Helias. Occidentur enim in Antichristo. Vel, ne videret mor
tem aliorũ, præsertim tempore diluuij, quam videre miserabile erat, [ET nõ inueniebatur] ab hominibus
Ibidem. eũ quærentibus, [QVIA transtulit illum deus] in paradisum terrestrem. Hoc est, quod legitur in Genesi,
Eccl. 44 Enoch ambulauit cũ deo, & nõ apparuit, quia transtulit illum dominus. [ANTE translationem eius te-
stimonium habebat placuisse deo] quoniã deus testabatur ad aliquos, quòd Enoch sibi placeret, & mul-
ti iusti testimoniũ perhibebant iustitiæ eius antequam transferretur in paradisum. De hoc Enoch scri-
Sapiẽ. 4 ptum est per Sapientem, Placens deo factus dilectus, & viuens inter peccatores translatus est. Rapens F
est ne malitia mutaret intellectum eius. [SINE fide enim impossibile est placere deo] Oportet nanque
Roma. 3 habere habitum fidei, & interiorem actum eius ad hoc vt opus sit meritoriũ, quoniã fides dirigit intelle-
ctum ad finem supernaturalem. Vnde Romanis dixit Apostolus, Quicquid non est ex fide, peccatum
Rom. 14. est. [CREDERE enim oportet accedentem ad deum] id est, colentem seu exorantem ipsum deum.
Psalm. 32 [QVIA est] hoc est, quòd deus vere sit vnus verus deus, cui maxime conuenit esse. Hoc tamen per na-
turalem rationem cognosci potest, & multis philosophis ex proprii ingenij studio patuit. Nihilomi-
nus credendum proponitur, quia communitas hominum cui prouidet deus, non vacat huiusmodi na-
turalibus considerationibus de deo. Credere quoque oportet quòd [ET inquirentibus se remunerator
Psal. 104 sit] id est, quòd deus cultoribus suis mercedem impendat. Sine horum duorum fide nemo adultus vn-
Esaię. 40 quam saluari potuit. Nec sufficit fides ista, sed alia multa credere est necesse. Forsitan tamen suffecit an-
te legem scriptam, & item sub lege, quantum ad Gentiles, quibus sola lex naturalis data erat, nec ob-
ligabantur ad legem Mosaicam, dummodo implicitam habuerint fidem de aduentu, incarnationeque
Christi. Qui enim credit quòd deus remunerator est, credit prouidentiam dei. Et per consequens cre-
dit modum humanæ saluationis saltem implicite. Nunquam vero potuit aliquis saluari ex puris natu-
ralibus cum & fides sit supernaturale donum, & gratia dei vita æterna. [FIDE NOE responso acce-
Roma. 6 pto] diuinitus [DE HIS quæ adhuc non videbantur] id est, de futuro diluuio, & hominum generali in-
teritu, de quibus ei oranti pro hominum emendatione, deus respondit, Finis vniuersæ carnis venit co- G
ram me, &c. [METVENS aptauit] id est, conuenienter fecit & distinxit, [ARCAM] de lignis læui-
Gene. 6 gatis pro receptione animalium, [IN salutem domus suæ] id est, ad præseruandum se ipsum & filios
suos, suamque ac filiorum vxores à morte diluuii. [PER QVAM] arcam seu fidem, [DAMNAVIT
Gene. 7 mundum] id est, homines ostendit damnabiles. qui sibi arcam fabricanti credere noluerunt de futuro
1. Petr. 3 diluuio, neque pœnitentiam agere, sicut & Petrus in sua testatur epistola, Qui increduli fuerunt ali-
quando, sicut in diebus Noe cum fabricaretur arca. [ET iustitiæ, quæ per fidem est] id est, quæ ex fi-
de procedit, [HAERES] id est, perpetuus possessor seu patrum suorum dignus successor, [EST in-
stitutus] per gratiam dei. Cæteris enim pereuntibus, in eo & domo sua duntaxat fides permansit. ¶ In-
super ponit Apostolus exempla de patribus Iudæorum, ostẽdens quòd per fidem iustificati sunt. [FI-
Gene. 17 DE qui vocatur Abraham] quod interpretatur pater multarum gentium, qui ante vocatus est Abram,
id est, pater excelsus, [OBEDIVIT] deo iubenti, Egredere de terra tua & de cognatione tua, Obedi-
Gene. 12 uit ergo, [IN locum exire] videlicet in terram Chanaan, [QVEM accepturus erat] à deo [IN hæ-
Act. 7 reditatem] non vtique in se, nec pro se, sed pro semine suo longo post tempore. Ait enim Stephanus
in Actibus, Non dedit dominus ei in ea hæreditatem, nec passum pedis, [ET exijt] de terra propria
[NESCIENS quo iret] donec deus ei viam & terram monstrauit. Vnde fuerat quasi vagabundus, H
[FIDE moratus est in terra repromissionis tanquam aliena] quia in ea hæreditatem non habuit,
[IN casulis] id est, paruis tabernaculis seu tentorijs de loco ad locum portabilibus, [HABITANDO
cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem] quibus promissa est terra hæc, sicut & A-
brahæ. Dicit glossa hoc loco quòd non eodem tempore inhabitauerunt in terra hac. Veruntamen si li-
tera Genesis diligentius attendatur, inuenimus Abraham vixisse post natiuitatem Iacob. Quod etiam
Lira satis declarat, idcirco dimitto. Eodem ergo tempore habitauerunt in terra præfata, vt alij dicunt,
Gene. 17. Ideo vero morari non horruit in terra aliena. [EXPECTABAT enim fundamenta habentem ci-
uitatem] id est, firmiter sperauit tandem ingredi cœlestem patriam in æternum fundatam, seu immo-
biliter stabilitam, [CVIVS artifex & conditor] est [DEVS] non homo. [FIDE] id est, merito
fidei Abrahę, vel propria fide. [ET ipsa Sara sterilis per naturam, [VIRTVTEM] id est, fœcundita-
tem, [IN conceptionem seminis] id est, ad concipiendum ex semine viri, [ACCEPIT, etiam prę-
ter tempus ætatis] quoniam nonagenaria erat, desierantque ei fieri muliebria, [QVONIAM fidelem]
id est, in promissis veracem, [CREDIDIT esse eum qui repromiserat] quòd Isaac nasceretur ex Sa-
ra. Dicunt quidam, hoc non posse exponi de Sara, quia ex infidelitate risit, propter quod angelus eam
redarguit. Sed de Abraham, qui licet riserit, non tamen ex dubitatione seu admiratione & gaudio. Alii
vero exponunt de Sara, dicentes eam post increpationem, iteratæ promissioni angeli credidisse. [PRO-
pter quod] id est, propter hanc fidem Abrahæ vel Saræ, [ET ab vno] patriarcha Abraham [ORTI

A sunt] Iudæi [ET hoc emortuo] id est ab ipso Abraham vetustate confecto ac infœcundo, quantum
ad Saram seu quamlibet vetulam. Vnde ad Rom. dictum est, quòd non considerauit corpus suũ emor- Roma. 4
tuum. Postmodum tamen plurimos generauit filios de Cethura fœmina iuniore. Senex nanque de iu- Genes.25
uencula generare potest, Vel, ab vno, vtero Saræ, & hoc emortuo, id est naturali calore destituto. Orti
ergo sunt denuo filij, [TANQVAM sydera cœli, in multitudinem, & sicut arena quæ est ad oram]
id est ad litus [MARIS innumerabilis.] Propter multitudinem enim comparati sunt stellis cœli, & Gene.15
arenæ maris, secundum quod dominus locutus est Abrahæ. Suspice cœlum & numera stellas si potes,
Sic erit semen tuum. Quoniam tamen in populo isto ex Abraham & Sara nato, fuerunt quidam ele-
cti, & alij reprobi, per stellas intelligi possunt electi, per arenam innumerabilem, reprobi: [IVXTA fi-
dem] id est, in fide seu fidei adhærendo, [DEFVNCTI sunt omnes isti] qui post diluuium fuerunt,
vel omnes præter Enoch translatum, [NON acceptis repromissionibus] id est, non adeptis cœlesti-
bus bonis eis promissis, [SED à longe] id est, de terra & valle hac lachrymarum, seu fidei obscurita-
te, [EAS aspicientes] oculo fidei, Contemplabantur enim promissa cœlestia, [ET salutantes] id est Ioan.8
affectuose ad eas suspirantes hilariter eis applaudentes, quemadmodum nautæ ciuitatem ad quam na-
uigant intuentes salutant tandem [ET confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram] Hic
B enim quasi in exilio habitauerunt. Iuxta illud in Psalmo, Ne sileas quoniam aduena ego sum apud te, Psalm.36
& peregrinus, sicut omnes patres mei, [QVI ENIM hæc dicunt] id est qui se in hac vita hospites &
peregrinos esse veraciter asserunt, [SIGNIFICANT] id est, verbo & facto ostendunt, [ET patriam
inquirere] non terrenam, sed cœlestem. Sicut subiungitur, [ET si quidem illius] patriæ [MEMINIS-
SENT] id est, si Chaldææ ac Mesopotamiæ recordati fuissent cum affectu redeundi, [HABEBANT
vtique tempus reuertendi] ad patriam illam. [NVNC autem meliorem appetunt] id est modo sic est, Gene.27
quòd suo tempore meliorẽ patriam optauerunt [ID est cœlestem] respectu cuius peregrinos se esse pro-
fessi sunt. Iacob tamen redijt in Mesopotamiam, sed non ad perseuerandum in ea. [IDEO non con- Act.10
funditur] id est, indignum vel indecens non arbitratur [DEVS] omnipotens, qui est omnium deus,
[VOCARI deus eorum] specialiter eo quòd ei specialiter adhæreant, eumque honorent in omnibus, & Exod.3
ipse singulariter prouidet eis. Propter quod dominus ait ad Moysen, Hæc dices filijs Israel, Deus patrum
vestrorum, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob misit me ad vos, Hoc nomen mihi est in æternum
& hoc est memoriale meum in generationem & generatione. [FIDE obtulit] id est, offerre para-
tus fuit [ABRAHAM Isaac] filium suum [CVM tentaretur, ipse Abraham à deo, qui tentat, non vt Gene. 22
fallat, aut sciat, sed vt occasionem promerendi ministret, & alios scire quid faciat, [ET vnigenitum of- 1.Mac.2
ferebat] Non quòd solum Isaac pro tunc habebat in filium. Habuit nanque & alios multos de Cethura, Deute.8
C sed solus Isaac fuit hæres, & natus de libera. [QVI] Abraham [SVSCEPERAT repromissiones] id Genes.25
est, iteratas promissiones implendas per Isaac scilicet quòd multos filios procrearet, & terram Chanaan Gene.21
possideret in semine Isaac, [AD QVEM] Abraham [DICTVM est] à deo. [QVIA in Isaac vocabi- Galat.3
tur tibi semen] id est, nati ex Isaac vocabuntur filij tui, & bona tibi promissa consequentur. Huic au- Rom 9
tem promissioni repugnare videbatur oblatio Isaac, qui tempore illo nondum genuit prolem, sed A-
braham non dubitauit de veritate promissionis diuinæ. Cuius ratio subditur, [ARBITRANS scili- 1.Reg.2
cet Abraham [QVIA & à mortuis suscitare potens est deus] non solum Isaac filium suum, sed omnem
defunctum. Non enim videbatur alius modus, quo posset impleri diuina promissio de multiplicatione
filiorum ab Isaac, si Isaac oblatus fuisset, nisi resuscitaretur. Et quoniam Abraham sciuit deum hoc
posse, non dubitauit in fide, [VNDE &] Abraham [EVM] videlicet Isaac [IN parabolam] id est, Gene. 22
typicam significationem [ACCEPIT] Intellexit nanque per Isaac significari Christum, & per im-
molationem Isaac Christi passionem. Per hoc tamen quòd non Isaac, sed aries immolatus est, præfigu-
rabatur, quòd Christus secundum diuinitatem suam impassibilis fuit, secundum humanitatem vero occi
sus est. [FIDE & de futuris] id est, de futurorum bonorum collatione [BENEDIXIT Isaac] patriar- Gene. 27
cha [IACOB & Esau] filiis suis. Benedictio nanque eorum fuit de bonis futuris, quia impleta non
fuit in illis duobus filiis Isaac. (Non enim Esau seruiuit Iacob) sed impleta fuit in populis natis ex il-
lis. Nam tempore Dauid & Salomonis, Idumæi orti ex Esau seruierunt Iudæis filiis Iacob. Per hoc au- 1.Reg.8.
D tem quòd Iacob ante, Isaac benedictionẽ sortitus est, mysticè signabatur, quod populus Christianus iu-
nior consequeretur benedictionem Iudęorum. [FIDE Iacob moriens] id est, morti propinquans [SIN-
GVLOS filiorum Ioseph benedixit] videlicet Effraim & Manassen, præponens Effraim iuniorem Ma- Gene.48
nasse seniori. Quoniam deo reuelante præuidit regnum decem tribuum transferendum ad filios Ef-
fraim, quod in Hieroboam cœpit impleri, & quoniam noui tribum Effraim maiorem futuram, [ET 1.Reg.14
adorauit fastigium virgæ eius] id est, ipse Iacob post benedictionem filiorum ioseph, & iuramentum Gen.49.
quo Ioseph iurauit, quod sepeliret patrem suum in terra Chanaan, in spelunca duplici, tunc ipse Ia-
cob adorauit deum innixus, erectus vel incumbens super fastigium, id est cacumen virgæ eius, id est ba
culi sui, quem propter senectutem tenebat in manibus eius. Vel, virgæ eius, id est, sceptri quod Ioseph
portauit in signum traditæ sibi potestatis super AEgyptum: quod Iacob accepit in manibus suis, quã-
do Ioseph iurauit. Quo iuramento completo, Iacob innitens sceptri fastigio adorauit, conuersus ad ca-
put lectuli, vt nostra habet translatio. Loco cuius translatio septuaginta interpretum continet. Adora-
uit fastigium virgæ eius, sicut hic allegatur. [FIDE Ioseph moriens de profectione filiorum Israel me-
moratus est] id est, egressum eorum ex AEgypto prædixit, [ET de ossibus suis mandauit] hoc est filus Gen.40.
Israel præcepit, vt tollerent secum ossa sua, sepelirentque ea in spelunca duplici (secundum quod dici-
tur] in qua sepulti sunt Adam & Eua, Abraham & Sara, Isaac, Iacob, & Lya. Vnde dixit Ioseph, Deus

A autem ſupra dictum eſt. Iuxta fidē hi omnes def un cti ſunt, non acceptis promiſsionibus, intelligitur de
promiſsionibus patriæ. [O ETVRAVERVNT]. i. occidendo, vel à deuoratione prohibēdo clauſerunt. 1.Reg.17
[OR A leonum] vt Dauid, Sampſon & Daniel [Extinxerunt impetum ignis] vt Aaron, vt tres pueri in Iudi.14.
camino [EFFVGAVERVNT]. i. in fugā verterūt [ACIEM gladii]. i. exercitum gladiis cinctum, ſicut Danie.6.
in lib. Iudicum, Regum, & Parali, ſæpiſsime ricitatur, [Conualuerunt] miraculoſe [DE infirmitate] leta Daniel.3.
li, vt Ezechias & Iob. [FORTES facti ſunt in bello] corporali contra hoſtes viſibiles, & ſpirituali cōtra 4.Re.20
hoſtes inuiſibilis, vt patet de Dauid, & Machabæo, & fratribus eius, [CASTRA verterunt]. i. deſtruxe Iob.42.
runt [Exterorum]. i. alienigenarum [ACCEPERVNT mulieres] videlicet mulier Sunamitis & vidua 1.Marc.3.
Sydona [DE reſurrectione]. i. mediante reſurrectione, ſed per reſuſcitationem ex mortuis [MORTVOS 4.Re.42
ſuos]. i. filios ſuos defunctos. Helias nanque reſuſcitauit filium viduæ Sydonæ, Heliſæus filiū mulieris 3.Re.17.
Sunamitis. [ALII autem] ſanctorum [pro fide diſtenti ſunt]. i. in tormentis extēti, vt legitur de ſeptem
fratribus Machabæis & aliis quibuſdam, [NON ſuſcipientes redemptionem]. i. præſentiū pœnarū eua- 2.Mac.7.
ſionem. [VT meliorem inuenirent reſurrectionem] in die nouiſsimo: quam inuenturi nō erāt, ſi præſen-
tes pœnas curaſſent euadere. Hoc eſt, quatenus beatam immutationem, atque felicē ſuſcitationē in die
iudicii conſequi mererentur, de qua. 2. Mach. vnus fratrum illorum dicebat, Rex mūdi deus, defunctos Ibidem.
nos pro ſuis legibus in æternæ vitæ reſurrectione ſuſcitabit. [ALII vero ludibria]. i. irriſiones, cōtume
liáſque verborum, [ET verba experti, inſuper & vincula & carceres]. i. incarcerationes. In eo ꝙ ait, in-
B ſuper, notat hæc in eiſdem facta perſonis, videlicet in Heremia, Sampſone, Michea. [LAPIDATI Hiere.36
ſunt] vt Hieremias in AEgypto, Zacharias filius Ioiadæ pontificis inter templum & altare, [SECTI Iudicū.16
ſunt] vt Eſaias à manaſſe, [TENTATI ſunt] aduerſitatibus, vt Tobias. Vel blandis promiſsionibus, vt 2.Re.22.
auerterentur à deo: vt Mathatias & Eleazarus, [IN occiſione gladii] id eſt, gladio facta, [MORTVI 2.Par.24
ſunt,] Nam & Manaſſes impleuit Hieruſalem ſanguine innocentum vſque ad os. [CIRCVIERVNT] Tobiæ.2.
varia mundi loca, [IN melotis] id eſt, veſtibus factis de pilis camelorum, ſicut Iohan. Bapti. Vel melota, 1.Mach.2
eſt pellis hiſpida animalis quod dicitur melus, [IN pellibus caprinis] vt Helias [EGENTES] victu 2.Mac.6.
atque amictu, [ANGVSTIATI] id eſt, diuerſis animi afflictionibus preſsi, [AFFLICTI] in corpore 4.Re.21.
[QVIBVS dignus non erat mundus] id eſt mundanorum hominum cœtus: quia & ipſi ea quæ mundi Matth.2.
ſunt vilipenderunt, & mundus propter ſuam impietatem dignus non fuit cōuerſatione ipſorum. [IN Matth.11
ſolitudinibus] id eſt, locis deſertis, [ERRANTES] per deuia, vt Dauid cum ſuis tempore Saulis. Et 4.Reg.1.
Mathatias cum ſuis tempore Antiochi illuſtris, [In montibus, & in ſpeluncis, & in cauernis terræ] com Iohan.15.
morantes, vt legitur de Helia, & filiis prophetarum, quos abſcondit Abdias tempore Iezabel. Vnde & 1.Reg.26
Dauid, Ecce, inquit, elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine. Fugerunt enim hominum aſpectus ac ſtre 1.Mach.1
pitus, vt deo vacarent liberius. [ET hi omnes teſtimonio fidei] id eſt, actione procedēte ex fide, vel paſ 3.Reg.18
ſione propter fidem ſuſcepta, dante teſtimonium eis quod vere fideles fuerunt, [PROBATI] id eſt, di Pſal.34.
C uinitus approbati, commendabileſque effecti. [Non acceperunt repromiſsionem] id eſt, cœleſtem hæ- 2.Cor.10
reditatem promiſſam ante Chriſti paſsionem, [DEO aliquid melius pro nobis,] id eſt, ꝓ noſtra vtilita Sapien.3.
te [Prouidente] videlicet, [VT non ſine nobis conſummarentur,] id eſt, ne ante miniſtros noui teſtamē FINIS.
ti æterna beatitudine perfruerentur. Detinebantur enim in lymbo vſque ad Chriſti paſsionem, ante
quam decollatus eſt iohannes Bap. noui teſtamenti miniſter & præco. Sicque ꝓpter maius gaudiū pro- Matt.14.
curandum ſimul beatificati ſunt ſancti antiqui, & aliqui qui erant tempore Chriſti. Vel ſic, non accepe- Marci.6.
runt repromiſsionem, id eſt, corporis ſtolam ſeu glorificationem, deo pro nobis aliquid melius prouidē
te, vt non ſine nobis conſummarentur. i. ne ante diē iudicii hanc gloriam conſequerentur: ſed tunc oēs
ſimul ſuſcitemur & conglorificemur, atque de beatitudine tanta mutuo congratulemur.

CAP. XII [IDEOQVE & nos tantam habentes impoſitam nubem teſtium, &c.] ARTICVLVS XII.

ACTA in præcedēti cap. exhortatione ad fidei ſtabilitatem: nunc introducitur Heb.11
admonitio ad pacem ac patientiam. [IDEOQVE] videlicet propter rationes in
ſuperiori cap. tactas [ET nos tantam] id eſt, tam copioſam ſeu numeroſam, [HA-
F bentes impoſitam] id eſt, exemplariter propoſitam nobis, [NVBEM teſtium] id
D eſt, multitudinem ſanctorum. Qui ad ſimilitudinem nubium alti ſunt contempla- Eſaiæ.60
tione, ſplendidi cordis puritate, ſpiritualiter pluentes, influendo, ſtillicida ſapien-
tiæ & refrigeria concupiſcentiæ, de quibus propheta, Qui ſunt iſti qui vt nubes
volant? Hi quoque ſunt teſtes dei, quoniam verbo & facto oſtendunt vera eſſe diuina eloquia, dum
ipſum deum in cunctis glorificant [DEPONENTES omne pondus] id eſt, inclinationem ad vitia pertra-
hentem, quemadmodum grauitas trahit deorſum. Quod enim in corporalibus facit pondus, hoc in ſpi
ritualibus efficit amor. Trahit etiam quēque ſua voluptas. [ET circunſtans] id eſt, ex omni parte im-
minens & impugnās, [NOS peccatum] quia in proſperis impugnat vana gloria, in aduerſis inordina-
ta triſtitia, [PER patientiam] id eſt, omnia obſtacula atque aduerſa fortiter tranſiliendo & ſuſtinendo,
nec propterea à bonis ceſſando, [CVRRAMVS] animo prompto, & corde ſpontaneo, & ſi opus eſt,
etiam motu corporeo, [AD propoſitum nobis certamen] id eſt, ad prælium nobis iniunctum contrā dia Eccleſ.4
bolum, carnem ac mundum, vel ad martyrium ſeu iuſtitiæ defenſionem. Vnde in Eccleſiaſtico legitur,
Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa, ꝓ iuſtitia, & deus expugnabit pro te.
[ASPICIENTES] id eſt, oculum mentis proiicientes, [In authorem fidei, & conſummatorē Ieſum]
id eſt, in dominum ſaluatorem. Qui dicitur author fidei, quia vt deus eam infundit, atque vt homo, eā

potissimum prędicauit ac docuit. Dicitur quoque fidei consummator, quoniam eã miraculis cõfirma- E
uit, & fideles à fide transfert ad speciem faciens fidei succedere beatificam visionẽ, quæ est consumma-
tio siue perfectio fidei, [QVI proposito sibi gaudio] id est, gloria regni sibi oblata, quãdo Iudæi volue-
Ioan.6 runt eum constituere regem, & in die palmarũ honorifice eum persequebantur. Vel proposito sibi gau
Matt.20. dio, id est, pręmio accidẽtali, ad quod patiendo peruenit. Vel, proposito sibi gaudio, quia in superiori par
te animæ plenus semper erat gaudio semper beatę fruitionis, [SVSTINVIT crucẽ] id est, crucifixionẽ
Esaiæ. 53 sponte ex ardentissima charitate. Oblatus est enim quia voluit, [CONFVSIONE contempta] hoc est
Sap.2. tam ignominiosam passionem non reputans fugiendam, sed suam confusionem pro nihilo reputãs, seu
æquanimiter sustinens, dummodo nos per eam ad cœlestis paradisi honorem reduceret, [ATQVE in
dextera sedis dei sedet] id est, ad æqualitatem dei patris in throno gloriæ residentis requiescit. [RE-
COGITATE eum] id est, repetitis vicibus, seu frequenter memores estote eius, videlicet Christi,
EPS SIT. [QVI talem sustinuit a peccatoribus] peruersis Iudæis, [ADVERSVS semetipsum contradictionem]
id est, blasphemiam, negationem, & impiissimam impugnationem in verbis & factis. Dixerunt nanque
Ioan.9. euangelistis testantibus, Non est hic homo à deo. Et, Nos scimus quia hic homo peccator est. Et, Nunc
Ioan.8. scimus, quia dęmonium habes. In passione quoque dixerunt, Hunc inuenimus subuertentem gentem
Luc.23 nostram, [VT non fatigemini] propter tribulationes & labores vitæ præsentis, [ANIMIS] id est, cor-
dibus seu spiritibus, vestris deficientes] id est à bono cessantes, & aduersitatibus seu tentationibus suc-
cumbentes. Christus enim omnibus nobis in exemplum proponitur, sempérque à nobis aspiciendus F
est, quatenus eius vestigia imitemur. Idcirco exemplo Christi cuncta aduersa læto animo sustinere de-
bemus, quoniam non est seruus maior domino suo. Merito denique non debetis deficere, [NONDVM
Ioan.13. enim vsque ad sanguinem] id est sanguinis effusionem seu martyriũ, [RESTITISTIS] aduersariis ve
ritatis, [ADVERSVS peccatum repugnantes] id est, infidelitati & cæteris vitiis reluctantes.
¶ Deinceps increpat apostolus eos quòd non attenderunt sacram scripturam ad patientiam inuictissi
mam dulciter excitantem, [ET obliti estis consolationis] id est, scripturæ consolatoriæ, [QVAE vo-
bis tanquam filiis] dei adoptiuis [LOQVITVR, dicens] in persona sapientis. [FILI mi, noli negli-
Prouer. 3 gere] id est, despicere, non aduertere seu refutare, [DISCIPLINAM domini] id est, pœnam vel tri-
bulationem à deo inflictam, [NEQVE fatigeris] per impatientiam aut pusillanimitatem, [DVM ab
eo argueris] per iustam increpationem verborum seu verberum, mediate vel immediate. Ideo legitur
apud Iob, Beatus homo qui corripitur à domino. Increpationem ergo domini ne reprobes. Et Hiere-
Iob.5. mias precatur, Corripe me domine, veruntamen in iudicio, & non furore. [QVEM enim diligit] id
Hiere. 10 est, cui bonum gratiæ in præsenti & bonum gloriæ in futuro vult, [DOMINVS castigat] id est, pater
ne corrigit in præsenti, ne postea durius crucietur [FLAGELLAT autem omnem filium quẽ recipit]
Rom.8. numerum beatorum, & quem habet acceptum. Nam & proprio, naturalique filio nõ pepercit. Hoc G
est quod in Apocal. protestatur, Ego quos amo, arguo & castigo. Imò periculosissimum est, & maxi-
Apoca.3 mum diuini odii, reprobationisque signum, non castigari nec argui à deo in seculo isto: prout per Eze
Ezech.16 chielem dominus ait populo reprobo, Zelus meus recessit à te, non irascar tibi amplius. Itemque in
Psal.80. Psalm. Dimisit eos secundum desideria cordis eorũ, ibunt in adinuentionibus suis. Ex præinducta insu
per authoritate infert apostolus instructionem moralem, [In disciplina] id est, correctione iuste illata,
Iob.33 [PERSEVERATE] vsque in finem eam æquanimiter sustinendo, dicẽtes singuli illud Iob. Peccaui &
Prou.13 vere deliqui, & vt eram dignus, non recepi. Hinc enim scriptum est, Egestas & ignominia ei qui de-
Prou.15 serit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. Alio quoque loco Salo. loquitur, Qui
abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis.
¶ Cur autem in disciplina perseuerandum sit, subditur [TANQVAM filiis offert se vobis deus] id est,
tam clemẽter & prouidentialiter se habet ad vos, sicut decet patrem se habere ad filios, ideo corripit.
Prou.13 [QVIS enim filius, quem non corripit pater?] si peccauerit. tanquam dicat: nullus. Scriptum est enim,
Eccle. 30 Qui parcit virgæ, odit filium suum. Qui autem diligit, illum instanter erudit. Et alibi, Qui diligit fi-
Iob.30 lium suum, assiduat illi flagella, vt lætetur in nouissimo. [QVOD si extra disciplinam estis] ita quòd H
virga dei non est super vos, sicut de impiis legitur, [CVIVS] disciplinæ [PARTICIPES facti sunt
Ioan.8 omnes] filii & electi, eam experiendo, [ERGO adulteri] id est, non spiritualiter à deo geniti, sed filii
adulterini: filii vtique huius seculi atque diaboli [ESTIS prout apud Ioannem scribitur de quibus-
dam, Vos ex patre diabolo estis. ¶ Deinde probat apostolus per locum à maiori, & per exemplum in
naturalibus, quòd obediendum sit deo, recipiendo disciplinam patienter ab eo [DEINDE] id est, ex
sequentibus idem patescit, [PATRES quidem carnis nostræ] id est, patres nostros carnales, à quibus
corpus, non animam sortiti sumus, [HABVIMVS eruditores] præsertim tempore nostræ iuuentutis.
Pater enim debet filio nutrimentum ac documentum, [ET reuerebamur eos] id est, honorem cum ti-
FINIS more eis impendebamus. [Non multo magis obtemperabimus] id obediemus, [PATRI spirituum]
id est, deo creatori animarum, [ET viuemus?] vita gratię? Q.d. Hoc multo rationabilius est sicut & ani
ma corpore est nobilior, Quanto enim plura ac potiora à deo bona suscepimus, tanto amplius ei pare-
re tenemur. [ET illi quidem] patres nostri carnales, [In tempore paucorum dierum] videlicet duran-
te adolescentia nostra, [SECVNDVM voluntatem suam erudiebant nos] id est, in his quæ eis bona ap-
paruerunt, videlicet in honestate humana, & traditionibus secularibus. [HIC autem] pater spirituum
1.Thes. 4 erudit nos per inspirationem internam & sacrę scripturæ lectionem seu prædicationem, [AD id quod
vtile est] id est, ad bona gratiæ, & beatitudinem gloriæ, vt ea assequamur, [In recipiendo sanctifica-
tionem eius] id est, cordis expurgationem à vitiis, & puritatem diuinæ illustrationis. Hæc est enim vo-
luntas dei, sanctificatio nostra. Præterea admonet in disciplina persistendum propter copiosissimũ fru-

A ctum ex ea sequentem. Omnis autem disciplina] i. correptio pro peccatis inflicta, [IN præsenti quidē]
sæculo. Vel in præsenti i. ea durante, [VIDETVR non esse gaudij, sed mœroris]. i. non delectabilis, sed
molesta. Talis enim videtur carnalibus, quāuis spirituales eam delectabiliter patiantur propter vtilitatē
ipsius, quemadmodū æger libenter recipit potionem amaram propter spem sanitatis. Vere tamen disci- Esaiæ. 24
plina ista est in se molesta, cum sit quædam pœna. Disciplina vero (quæ à discendo nomen accepit, quę
& sciētia dicitur) in sua natura iucūda & dulcis est, [POSTEA autē]. i. in vita futura [FRVCTVM pa
catissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ] id est, in patria reddet. i. dari faciet, per modū causę me-
ritorię, fructum pacatissimum iustitiæ. i. quietissimam mercedem, seu beatitudinem desideriū quietan-
tem. Qui fructus ex iustitia oritur, & iuste confertur, exercitatis. i. in actibus virtuosis habituatis, per eā
disciplinam. Ideo dictum est alio loco, Non sunt condignę passiones huius temporis ad futuram gloriā Rom. 8
quę reuelabitur in nobis. Et rursus, Id quod in pręsenti est momentaneum & leue tribulationis nostrę, 2. Cor. 4
supra modū ęternum glorię pondus operatur in nobis. [PROPTER quod remissas manus]. i. pigras &
tepidas affectiones, [ET soluta genua]. i. fortitudinem qua ante stetistis, nunc debilitatam, [ERIGI-
TE] ad deum. i. perficite vt charitatis affectus in vobis flammescant, & ad cœlos vos subleuent. Fortitu
do quoque animę corroboretur in vobis. Corporis etiam manus ac genua debemus ad deū leuare, stā-
do erecti ad eum in oratione ac cōtemplatione: iuxta illud, Leuemus corda nostra cum manibus ad deū Tren. 3.
in cœlos, [ET gressus rectos]. i. opera iusta, [FACITE pedibus vestris] id est, ex interioribus virtutibus
B animæ, quibus itur ad deū, videlicet ex fide, spe & charitate, sine quibus nulla actio meritoria est, [VT
non claudicans] id est, instabilis, vagus & in via domini nutans, [QVIS] vestrum [ERRET ab vlti-
mo fine, [MAGIS autem sanetur] à vulneribus animæ, id est, peccatis. [PACEM] id est, tranquilli-
tatem, siue concordiam [SEQVIMINI] id est, seruare curate [CVM omnibus] proximis amicis &
ęmulis. Quod intelligendum est de vera spiritualique pace, propter quod & Romanis dictum est, Si fie
ri potest, cum omnibus hominibus pacē habentes, [ET sanctimoniam] id est, cordis mundiciam, iuxta Rom. 12
illud, Omni custodia custodi cor tuum, [SINE qua] pace & sanctimonia [NEMO videbit deum] in Prou. 4
patria. Beati enim pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. Beati quoque mundo corde, quoniā ipsi deū Mat. 5
videbunt, [CONTEMPLANTES] id est, solicite præcauentes, NE quis desit gratiæ dei] id est, ne ali- Ibidem
quis vestrum elongetur, ac separetur à gratia dei, quæ omnibus præsto est, dummodo fecerint quod in
se est. Vel, ne quis desit gratię dei, id est, ne gratia dei in vobis imperfecta sit propter negligentiā vestrā.
Sed potius in ea proficite, [NE qua radix amaritudinis] id est, ne aliqua passio vitiosa, pœnalis, seu pœ-
nam promerens, [SVRSVM germinans] id est, in consensum vel opus prorumpens, [IMPEDIAT] Osee. 12
gratiam & salutem, [ET per illam] amaritudinem [INQVINENTVR] id est, scandalizentur seu per-
turbentur, [MVLTI] ex impatientia. Vnde in lege pręcipitur, Non sit inter vos radix germinās fel & Deut. 29
amaritudinem. Et quidā sapiens, Non est sensus, vbi abundat amaritudo. [NE quis] sit [Fornicator] spi Eccles. 21
C ritualis, recedendo à fide. Est enim spiritualis fornicatio, quia deus relinquitur. De qua ꝓpheta, Fornica Osee. 4
ti sunt à deo. Et in psalmo, Fornicati sunt in adinuentionibus suis. Vel, ne qs sit fornicator corporalis, Psal. 105
illicitum concubitum committendo, [AVT prophanus] id est, penitus irreligiosus, tanquā ꝓcul à pha- Rom. 16
no, id est, remotus à templo, seruiens suo ventri magis quàm deo, vt gulosi, [VT Esau, qui propter vnā Gen. 25
escam] puta lenticulam à Iacob paratam, [Vēdidit] ipsi Iacob [PRIMITIVA sua] id est, primogeni-
ta. s. dignitatem primogenitorum, hoc est honorē sacerdotij, prout in Genesi narratur. Primogeniti au
tem in lege naturæ erant sacerdotes, & speciales vestes habebant, quibus tēpore sacerdotij vtebātur ha
bebantque duplicem portionem in hęreditate. Ius autē primogenituræ, & dignitas sacerdotij, spiritua
le sunt bonum. Ideo Esau in vendendo, incidit in symoniā: non tamen Iacob, quoniā proprie nō emit
ea, sed sui vexationem redemit, quoniam ex ordinatione diuina ei debebantur primogenita. Itaque nō
D aliquis vestrum fornicator aut prophanus, vt Esau. [SCITOTE enim quoniam est postea] reuersus
de agro, & Iacob iā benedicto, [Cupiens] Esau [Hęreditare]. i. hæreditarie possidere vel sumere [BE-
nedictionem] Isaac, [REPROBATVS est] à deo, & ab imperratione benedictionis prohibitus. Verū-
tamē in Genesi legitur Isaac benedixisse Esau filio suo, sed non benedictione primogenitutę, quā Esau Gen. 27
primo & principaliter postulauit, [Non enim inuenit pœnitentiæ locum] ad recuperandā admissam be
nedictionem, [QVANQVAM cum lachrymis inquisisset eam]. i. pœnitentię veniam seu benedictionē.
Non enim ex amore iustitiæ, vel vera contritione profluxerunt lachrymę illę, sed ex temporalis damni
mœrore, vel indignatione siue rancore. Simili modo de Antiocho scribitur, Orabat scelestus dominū, à 2. Mac. 9
quo non esset misericordiā consequuturus. Neminē tamen deus repellit, si recta intentione cōnetatur Eccl. 29.
ad eū. Quis enim inuocauit deū, & despexit eū? ¶ Deinde assignat Apostolus rationē, cur nullus deesse
debet gratiæ dei, eo ꝙ noua lex sit lex pietatis, amoris, & gratię. Vetus autē lex, erat lex timoris, rigoris
& mortis. [Non enim accessistis ad tractabilem]. i. palpabilem [ET accessibilē] motu corporeo, [Ignē]
qualis fuit ignis ardens in monte Sinai tēpore dationis legis antiquę. Nec accessistis, [ET] ad [TVRBI
NEM] id est, ventum vehementem, qui fit cum grandine & pluuia, [ET caliginem] id est, ignis tenebro Exod. 20
sitatem, & [PROCELLAM]. i. ingentem tempestatem, [ET tubæ sonitum] qualis audiebatur in mon-
te Sinai, [ET vocem verborum] id est, vocem angeli loquentis cum Mose. De his nanque legitur, Cœ-
perunt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densissima operuit montem: clangor quoque buc- Exod. 19
cinæ vehemētius perstrepebat, totúsque mons Sinai fumigabat. In his quippe terribilibus data est lex,
ad significandum eius rigorem, [QVAM] procellam & vocem [QVI audierunt] videlicet filij Israel Act. 15.
perterriti, [EXCVSAVERVNT se] suam infirmitatem allegando [NE eis fieret verbum]
immediate ab angelo, loquente in persona dei, sed à Mose, dicentes, Loquere tu nobis & Exod. 20

audiemus. Non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur. Quid enim est omnis caro, vt audiat vocē B
dei loquentis de medio ignis? Ideo subditur. [Non enim portabant] id est, sustinere & audire non po-
terant [QVOD dicebatur] id est, verbum angeli cum Moyse terribiliter loquentis. [ET si bestia tetige-
rit montem, lapidabitur] id est, hoc quoque dictum fuit à deo per angelum, & per Moysen ad popu-
lum, quòd si bestia tetigerit montem Sinai, transeundo vltra terminum præfixum, lapidibus obruere-
Exod.19. tur. Hoc dictum fuit etiam de hominibus. [ET ita terribile erat quod videbatur] in monte Sina. [MOY
SES dixit, Exterritus sum] corde [ET tremebundus] in corpore. Multo magis alij formidabant. Hoc
Moyses non legitur dixisse, in datione legis, sed in visione rubi ardentis ostendit se territum, abscon-
dendo faciem suam, quoniam non audebat respicere contra dominum. ¶ Per ista ostendit Apostolus
Exod. 3 quòd non sumus sub lege timoris, sed amoris & gratiæ: ideo gratia nobis parata est. Vnde subiungitur,
[SED accessistis] per baptismatis susceptionē, [AD Sion montem] id est, ecclesiam militantem, deum
in alio contemplantem. Sion enim interpretatur speculatio. Ecclesia vero mons dicitur propter vitæ &
gratiæ eminentiam. Accessistis quoque per spem, [ET] ad [CIVITATEM dei viuentis, Hierusalem
cœlestem] id est, ecclesiam triumphantem, [ET multorum milium angelorum frequentiam] id est, fre-
quentem multitudinem. Nunc enim speratis pertingere ad societatem angelorū, qui pene innumerabi
Daniel.7 les sunt iuxta illud, Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistabant ei. Et Iob,
Iob.25 Nunquid est numerus militum eius, & super quem non surgit lumen ipsius, [ET ad ecclesiam primi- F
tiuorum] id est, congregationem & societatem Apostolorum, & aliorū qui primo crediderunt in Chri
stum, [QVI conscripti sunt in cœlis] id est, in libro vitæ, quatenus ad cœlestem gloriam perducantur.
Quemadmodum dixit eis saluator, Gaudete & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. Ac-
cessistis quoque per fidem & charitatem, [ET] ad [IVDICEM omnium deum] id est, ad deum patrē,
cui ex propria authoritate primarie competit iudicare. Vnde ait saluator, Ego nō iudico quenquā: est
qui quęrat & iudicet. Tamen prosecutio iudicij collata est Christo homini, & spiritum iustorum perfe
ctorum] id est, ad spiritum sanctum, qui facit atque inhabitat iustos & perfectos, tanquā familiaris cū
eis, [ET testamenti noui mediatorem Iesum] id est, ad Christum filium dei qui est medius dator euan-
gelicæ legis, inter deum trinitatem & hominis medians, pacemque faciens, [ET sanguinis aspersionem]
hoc est, ad participationem efficacię, seu fructus ac meriti sanguinis Christi, per quem mūdamur à pœ-
Luc.13 na & culpa in baptismo, in quo aspergimur merito sanguinis Christi, id est, infusione gratię. Aspersionē
inquam [MELIVS loquentem quàm] loquitur effusio sanguinis [ABEL] Sanguis enim Christi cla-
mat & efficit pacem ac veniam. Sanguis vero Abel vindictam & damnationem. [VIDETE ne recuse-
tis loquentem] id est, ne Christum in Euangelio vos exhortantē audire spernatis. [SI enim] id est, quia
[ILLI] rebelles Iudæi [NON effugerunt] debitam pœnam [RECVSANTES] id est, audire conte-
mnentes. [EVM qui super terrā loquebatur] eis, id est, Moysen vel angelum loquentem in mōte Sinai,
[MVLTO magis nos qui de cœlis loquentem nobis] id est, Christum in cœlo iam residentem, & nobis
in Euang. loquentem, AVERTIMVS id est, per inobedientiam à cordibus nostris repellimus, [Non
Exod. 20 euademus [pœnas condignas, [CVIVS] Christi [VOX] id est, potestas & sermo [MOVIT terram] id
est, montem Sinai, qui tremere videbatur [TVNC] cum lex dabatur. Vox enim angeli mouentis tunc
terram, dicitur vox Christi, quoniam in persona dei, & per consequens in persona Christi loquebatur,
Ioan.14 cū ipse sit verus deus. Vnde & ipse ait, Creditis in deū, & in me credite, [Nunc autem] id est, pro tēpo-
re noui testamenti, Christus [REPROMITTIT, dicens, Adhuc semel] præter id scilicet quod ante fe
Aggæi. 2. ci in mōte Sinai, hoc est, in primo meo aduentu, [ET ego mouebo non solū terram] quę mota est tem-
Mat.27 pore passionis, [SED & cœlum] aereum. Quod insolito more motum est, angelis tempore natiuitatis
Lucæ.2. Christi apparētibus, & nouo sydere radiante de cœlo. Christo quoq; cum sanctis innumerabilibus ascē
Act. 1. dente in cœlum. Quemadmodum autem per motum terræ intelligi potest motio & admiratio homi-
num, sic per motum cœli intelligi potest ascensus atque descensus, & admiratio angelorū, qui in primo
Esaiæ. 59 Christi aduentu freqnēter apparuerunt, & vehementer mirati sunt de mysteriis Christi, dicētes in ascē H
Psal.23. sione. Quis est iste qui venit de Edom? Et, Quis est iste rex gloriæ? ¶ Deinde exponit quædam verba
Aggæi.2. authoritatis inductæ. [QVOD autem adhuc semel dicit] id est, per hoc quòd Propheta hæc duo conne
ctit, adhuc, & semel [DECLARAT mobilium] id est, variabilium rerum, scilicet elementorum & orbiū,
[TRANSLATIONEM] hoc est, corruptionem, quantū ad statum, & formas quasdam accidētales seu
transmutationem in meliorem statum, [TANQVAM factorum] id est, à deo creatorum. Idcirco cum
Psam.10 sunt à deo creata possunt ab eo transferri in alium statum. Quod erit in die iudicij, [VT maneāt ea quę
sunt immobilia] id est, hæc eadem in melius transmutata, in æternum perseuerent, Quia post diem iudi
cij cessabit generatio & corruptio in rebus corporeis. Vel sic, Quod autē adhuc semel, dicit, id est, per
quod de tempore gratiæ loquitur declarat mobilium translationem, id est, cęrimonialium veteris legis
cessationem tanquam factorum, id est, quasi ad tempus institutorum à deo, non vt semper durarent, vt
maneant ea quæ sunt immobilia, id est status, ritus, & sacramenta nouæ legis vsque ad finem seculi pse
EPIST. uerent. [ITAQVE regnum immobile] id est, cœleste [SVSCIPIENTES] modo in spe, suscepturi il-
lud in re [HABEMVS gratiam] gratum facientem. [PER quam seruiamus] obseruando præcepta,
[PLACENTES deo] id est, opera meritoria perpetrantes. Seruiamus, inquam [CVM metu] inquantū
est dominus, [ET reuerentia] id est, veneratione amorosa, inquantum est pater noster. Vnde conqueri-
tur apud Malachiam, Filius honorat patrem, & seruus timet dominum suū. Si ergo pater ego sum, vbi
Malach.1. est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus? Sic ergo seruire debem'. Cuius ratio subin
fertur, [ETENIM deus vester ignis consumens est] similis igni deuoranti. Deus enim peccatores cō-
sumit & cruciat. Electos vero calore amoris incendit, atque à fecibus criminū purgat. Hoc est, quod in

A Deuteronomio inducitur, Caue ne obliuiscaris pacti domini dei tui, quoniam domin° deus tuus ignis Deut.4
cõsumẽs est, deus emulator. Ex quo innotescit, quod ad literam loquitur de consumptione impiorum
per pœnas. Quemadmodum in propheta Esaia scribitur, Ardens furor eius, & grauis ad portandum. Esa.10

CAP. XIII [CHARITAS fraternitatis maneat in vobis.] ARTICVLVS XIII.

X hoc loco vsque ad finem epistolæ ponit Apostolus moralia documenta, [CHARITAS fraternitatis]id est, fraterna seu proximorum dilectio [MANEAT in vobis.] Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Vnde & Petrus iubet, Ante o- Rom.13
E mnia mutuam charitatem in vobis continuo habentes, quoniã charitas operit mul 1.Pet.4
titudinem peccatorum[ET hospitalitatem nolite obliuisci]sed eam pro viribus ex
erce●. Sicut & Petrus hortatur, Hospitales inuicẽ sine murmuratione, ne Christus Ibidem
in die iudicij vobis improperet, Hospes fui, & non collegistis me.[PER hanc enim]
hospitalitatem, quæ est actus charitatis & misericordiæ, [PLACVERVNT] deo [QVIDAM]videli- Mat.25
cet Abraham & Loth, [ANGELIS hospitio receptis,]vt fertur in Genesi, Angeli nauque in specie ho Genes.19
minum eis apparnerunt, vnde & primo putabãt eos homines esse. Quod patet, quoniam corporalẽ re Genes.23
fectionem parauerant eis. Ex quibusdam tamen indiciis videbantur eis esse homines sancti, in quibus
deus honoraretur. Propter quod adorauerunt eos. Postmodum vero cognouerunt, quòd angeli essent.
[MEMENTOTE vinctorum]id est, captis succurrite, necessaria ministrando, auxilium impendendo
B [TANQVAM simul vincti]id est, in carcere corporis huius detenti. Vel tãquam simul vincti, id est, sic
ac si essetis vincti cum eis, & sicut vobis fieri velletis, sic vincti essetis. Mementote quoque[ET laboran
tium]id est, pauperum & infirmorũ, infirmitatibus & laboribus fatigatorum, vt eos repausetis [TANQVAM & ipsi in corpore morantes] .i. corporales necessitates quotidie sentientes. Per quod experti
estis quid illis necessariũ sit.[HONORABILE connubium].i. honestum matrimoniũ sit[IN omnibus]
vobis coniugatis, vt tria bona matrimonij inueniantur in vobis, videlicet fides & sacramentũ, [ET thorus immaculatus]id est, non nisi legitimè copulari condormiant, [FORNICATORES enim] simplici fornicatio[ET adulteros] nisi pœniteant, [IVDICABIT deus] iudicio reprobationis æternæ. Sapien.3
Ex quibus constat, quòd actus matrimonialis possit esse sine peccato. Et quòd fornicatio simplex sit
peccatum mortale.[SINT mores]id est, actus & vita vestra[SINE auaritia] Auaro enim nihil est scelestius. Et radix omnium malorum est cupiditas, [CONTENTI præsentibus] id est, bonis iam habi-
tis, vt non studeatis ęmulare superflua: sed habentes victum, & quibus tegamur, contenti simus.[IPSE Eccle.10
enim]dominus[DIXIT] in lib. Iosuæ, Quod ad literam dicitur ipsi Iosuę, moraliter autem vnicuiq; 1.Timo.6
in deo speranti.[NON te deseram]quin tibi necessaria tribuam, [NEQVE derelinquã id aduersis. Hoc Ibidem
& Christus in Euang. ait, Scit pater vester, quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Iosue.1.
dei, & hęc omnia adiicientur vobis[ITA vt cõfidenter dicamus]singuli illud Psal. [DOMINVS mihi
C adiutor est non timebo quid faciat mihi homo]quamuis rapiat mea. Si enim deus pro nobis, quis cõtra Matt.6.
nos? Nam etsi permittat nos tribulari, expoliari, siue occidi, hoc facit propter maius commodũ nostrũ Psal.117
& gloriam ampliorẽ. Idcirco debemus nos eius dispositioni confidenter committere.[MEMENTOTE Rom.8.
præpositorum vestrorum]apostolorum & discipulorum, seu successorum eorũ.[QVI vobis locuti sunt
verbum dei quorum intuentes].i. considerantes[EXITVM cõuersationis].i. finem & passionẽ quę vitam hanc terminauerunt. Vel exitum conuersationis.i. conuersationem ad alios, [IMITAMINI fidẽ]
vt sitis parati mori pro fide, tanquam fideliter agatis vt ipsi. Sic autẽ in Christo sperandũ est. Nam[IESVS Christus heri & hodie, ipse & in sęcula]id est, Christus qui fuit adiutor pręcedentium sanctorũ est
adiutor & posterorum, omniumq; qui vsque ad finem mundi in ipso sperabunt. Vel per has differẽtias
temporis designatur ęternitas Christi secundum diuinitatem. Quemadmodum & alibi dicitur, Gratia FINIS
vobis ab eo qui est, & qui erat, & qui vẽturus est. ❡ Deinde docet vitare magistros fallaces, in cathedra
D pestilentiæ sedẽtes[DOCTRINIS variis].i à sacra scriptura diuersis ac dissonis[ET peregrinis].i. extraneis,]NOLITE abduci]à fide catholica. Ne quis vos decipiat per inanem philosophiam, aut falsam Apoc.1.
scripturarum interpretationẽ, vel simili modo.[OPTIMVM est enim gratia].i. per gratiam gratificã Psalm.1
tem[STABILIRE cor].i. animam confirmari in deo. Quoniam gratia ista est omnium operum meri Col.2
toriorum principium. sicut natura principium est operationum naturalium. Idcirco per gratiã vitãtur
errores ac hęreses. Et tanto perfectius bona aguntur ac mala vitantur, quanto amplius cor in gratia stabilitur. Optimum ergo est gratia stabiliri cor, [NON escis].i. non superfluitate ciborum, vel non discretione escarum secundum legem, quoniam escæ secundum legem licitæ non magis conferunt gratiam q̃
illicitæ. Ideo subditur, [QVAE]escæ[NON profuerunt] spiritualiter[AMBVLANTIBVS in eis] id
est, gulosis vel obseruatoribus legis. quantum ad esum quarundam escarum, & aliarum euitationem. Talia enim cærimonialia tempore noui testamenti mortifera sunt, nec propria virtute gratiã conferebant
etiam tempore veteris legis.[HABEMVS enim altare de quo edere non habent potestatem qui taberna Rom.14
culo deseruiũt]Altare istud intelligi potest corpus Christi, vel crux in qua Christus oblatus est, vel materiale altare ecclesiæ. De corpore autẽ Christi, vel de altari & cruce, i, de sacrificio oblato in altari ma
teriali, in quo Christus quotidie immolatur. Vel in cruce, in qua oblatus est semel, non habẽt potestatẽ Apoc.8
id est, licentiã manducandi, qui tabernaculo deseruiunt, id est, cultui veteris testamẽti seu obseruationi Rom.3
bus legalibus, quæ fiebant in tabernaculo, dediti sunt, volentes obseruare legalia simul cũ euangelio. Tales enim censerunt hæretici, ideo sacramentum corporis Christi manducare nõ possunt. Vnde cõstat,
quòd escæ legales non prosunt, sed optimum sit gratia stabiliri cor, quod fit in participatione corporis
Christi. ❡ Quod deinde probat Apostolus per allegoriam veteris testa. seu figuram huius rei significatiuã. [QVORVM enim animalium]scilicet hirci & vituli, qui in die expiationis offerebantur solẽniter Leui.16

Ipse enim operatur in nobis,& velle & perficere.Et omnia opera nostra operatur in nobis,faciatq; hoc Phil.2.
[PER Christũ Iesum].i.merito Christi,per quẽ oĩa diuina nobis charismata cõferuntur.[CVI est glo Esa.26.
ria in secula seculorum]id est,sine fine.[AMEN. Rogo autem vos fratres vt sufferatis].i.vt gratanter
ac patienter audiatis[VERBVM solatii].i.epistolam hanc solatiosam & consolatoriam [ETENIM
perpaucis]id est,valde breui sermone[SCRIPSI vobis]respectu sententiarum quæ in hac continen-
tur epistola,[COGNOSCITE fratrem nostrum Timotheum dimissum]à carcere,in quo dudum vin
ctus iacebat,[CVM quo si celerius]id est,festinanter[VENERIT] ad me [VIDEBO VOS] visitan-
do vos cum eo,si deus sic dederit[SALVTATE omnes præpositos]id est, prælatos [VESTROS, Roma. 5.
& omnes sanctos]id est,viros perfectos inter vos existẽtes.Ex hoc elicitur,quod præsentem epi- Act.16.
stolam scripsit communitati,seu inferioribus,nõ rectoribus,quia fortassis non indigebant.
[SALVTANT vos]id est,beatitudinem vobis dicunt & optãt omnes [FRATRES]
id est,Christiani,[DE Italia]cuius metropolis est Roma.Ex quo patet, ex Ro-
ma hanc scriptam esse epistolam.[GRATIA] gratum faciens finalis
& consummata,sit [CVM omnibus vobis,Amen.] Ipsa enim est
donum supernaturale,ad supernaturalem finem per
ducens,quam solus creator infundit. Qui est
super omnia deus sublimis & be-
nedictus,Amen.

FINIS.

PARISIIS
EXCVDEBAT IOANNES LODOICVS TILETANVS.
M. D. XL.

D. DIONYSII Carthusiani in vij epistolas CANONICAS,

IACOBI I.
PETRI II.
IOANNIS III.
IVDAE I.

EIVSDEM

IN ACTA APOSTOLORVM,
APOCALYPSIM,
HYMNOS ECCLESIASTICOS.

PIAE AC ERVDITAE ENARRATIONES.

PARISIIS
Apud Carolam Guillard, via ad D. Iacobum sub Sole Aureo.

M. D. XL, MENSE MAIO.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO NICOLAO VVESTE EPISCOPO ELIENSI IN Anglia, ac Carthusiensis ordinis fautori præcipuo, F. Theodericus Loër à Stratis, Carthusiæ Colonien. & monachus & vicarius S. D.

Q VVM tanta hodie vndique penè terrarum versetur apud homines malitia, præsul ornatissime idemq; reuerendissime, vt nullus proborũ virorũ in libris edendis conatus & zelus (quantumuis pius, quantũuis sanctus) reperiatur, qui non ab aliquibus persecutionẽ patiatur: inoleuit iam non pœnitẽda consuetudo, vt nihil nouũ recensve literarum in lucem edatur, maxime typis excusum, quod non prius alicui viro heroico dedicetur, qui authorem à maleuolo malignorum incursu strenue vindicet, ac ora obstruat, loquentiũ iniqua. Hinc ego iampridem elucidationem illam præclarã Dionysij nostri in Euãgelia cum dare cœpissem in mediũ, mox illi (quod hodie solet fieri) meditabar patronum, Serenissimũ videlicet dñm, Angliæ regem. Neque enim illo magis congruũ, neq; dare potuimus potentiorem. Quippe cum in euãgelio quidẽ catholice elucubrato nemo alius debuit patrocinari, q̃ germane euãgelicus, cuiusmodi rex Angliæ creditur: qui vel à summo põtifice, vel à cardineo patrũ cœtu dignus fuit merito suo vocari fidei defensor. Scripsit nanque in Lutherũ pro sacramentorũ assertione tam diserte, tamq; efficaciter, vt nescias vtrũ plus armis an literis rex ille vtrobiq; potẽtissimus valeat. Speciosior tamen est victoria multoq; gloriosior, si rex magis philosophando q̃ pugnãdo superauerit: nec tam est rarũ armis, q̃ literis atq; virtute regẽ præstare. Itaq; cũ maiestati eius regiæ longiori epistola librũ nuncupare statuissem, atq; præ manibus abunde adfuissent hæc aliaq; præstantiora laudũ argumenta, vnũ hoc nos impediuit, quod chalcographus absoluere nimiũ festinauit opus. Vnde præueniens nos id egit, ne quod volebamus, cum rege longius fas esset loqui. Arbitror (tametsi tãto regi parũ loqui meã exiguitatẽ deceat) pro fauore tamen quẽ semper in pectore habeo, tum erga regẽ, tum erga Angliã illam nobilissimã, & liberior fortasse fuissem in epistola & ꝓlixior. Verum quicqd quod iũ dici potuit aut debuit, est neglectũ, id regis nomine, tua nunc reuerendissima paternitas accipiat. Gaudeo nanq; occasionẽ mihi datã per tuã humanitatẽ, qua vltro occurrentẽ ꝓuocasti, vt ad tuã amplitudinem ausim scribere liberius, nec metuã quod grauate id feras, q etiam beneficijs me impellas. Scio equidẽ me indignũ, qui tam docto, tã seni, tã maturo, tã pio, tamq; reuerendo Antistiti iuuenis ego indoctus monachusq; scribã. Verũ ꝑfecto dignissimus es tu, quẽ nemo taceat, quẽ certatim laudent oẽs: quippe quẽ modestia, integritas, ætas, scientia, humanitas atq; in studiosos fauor munificẽtiaq; tã faciunt cũctis celebrẽ, q̃ vulgatũ. nec minor tibi ab omnib⁹ pro virtute exhibetur, q̃ pro dignitate reuerẽtia. Porrò liberalitas nemini te nõ reddit amabilẽ. Nã quis reuerẽdissime pater est studiosorũ, q tui fauoris, tuæ fuerit beneficẽtiæ expers? Libros, studia, virtutẽ, & quicqd pietatẽ redolet, amas, foues, promoues. Nihil luxui, nihil voluptati, nihil ostẽtationi, nihil deniq; das vanitati, sed Christo à quo habes repẽdis omnia. Quæ expertus sum loquor. Ioãnes Hoghton Londonien. Carthusiæ prior, vir admodum venerabilis, cum tuas mihi scripsisset & virtutes & laudes, q̃ iucũda tibi pariter Dionysij nostri foret lectio, addidit. Porro q̃ gratuletur paternitas tua labori ac operæ, quã pro huius editione nauamus, quãque sit iuuare parata, subindicat haud vulgare illud subsidiũ, quod huic negotio ꝓmouendo iamdudũ vltro misisti. Tuæ id gratiæ, tuæ beneuolẽtiæ acceptũ refero amplissime pater, nõ meis meritis: atq; ideo tui candoris argumẽta hinc sentiẽs, si vni inquã Dionysio Reuerẽdus hic pater tantũ impẽdit, si in me hactenus ignotũ tãta cõfert beneficia, qd in pauperes, qd in orphanos, quid in viduas, qd deniq; in afflictos oẽs suæ gẽtis facit? Hæc tacitus ipse mecũ cogitans, quod è patria tua ab oĩbus clamatur, nõ taceo. Quis æque xenodochia cõsolatur? Quis monasteria sic amat? Quis miseris consolationẽ, patrociniũ, stipemq; quotidianã perinde largitur? Damnũ reuera graue æstimas, si te ꝑtereat nudus abs te nõ vestiẽdus. Si quispiã pietatis tibi præripiat officiũ, nõ leuẽ iacturã arbitraris. Imò quẽadmodũ sibi ipsis inuidẽt auari, si aliena viderint augeri lucra: ita religiosa tu afficeris tristitia, si pietate te putes à quoquam superatũ. Doles vehemẽter, si quopiã humanitate te cõspexeris inferiorẽ. Hęc munera sunt episcoporũ: iis ornamentis fulgeat ecclesia. Oportet inqt Apost. episcopũ sine crimine esse, sicut dei dispensatorẽ. Quis pater, quęso, amplissime ad seniũ vsque, atq; tu, tanta viuit innocẽtia? Quis (ne te ꝑtereã quod Apost. nõ tacet) dei sic agit dispensatorẽ, vt bona sua in egenos, in pios, in doctos, imò in Christũ eroget? Amant religiosi, amãt pauperes. Monasteria te cũcta venerãtur patrẽ. Et cũ in oẽs sis piissimus, in religionẽ tamen Carthusianam q̃ præcipuus sis benefactor, sentiũt quotquot sunt in Anglia nostri ordinis, potissime Lõdoniarũ domus. Videbor iã superfluus, videbor onerosus, si quæ enumerat Apost. reliqua in te voluero cõmendare. Scit enim vniuersa Anglia, virũ te esse virtutis, vtpote q non solũ in teipso, verũ in oĩbus quoq; virtutẽ colis, deuotionis pariter & sanctimoniæ obseruãtissimus. Heu reuerẽdissime pater, quãtis est gemendũ lachrymis, quod huiusmodi nõ sunt omnes Epi. Heu quãto est mœrore plangẽda illorũ deformitas, q neq; scientia, neq; virtute instructi, externis se duntaxat implicãt actionibus? Principes se magis gloriãtur vocari q̃ Episcopos. Siquidẽ quicquid negotiorũ est tẽporaliũ tractant: reliqua propter quę sola sunt Episcopi, vicariis cõmittunt. Pręterea quod nõnulli cũ sint ecclesiastici, quos ecclesia à cunabulis aluerit, imò q à parẽtibus ꝓpemodũ nihil, ab ecclesia habeãt & honores, & diuitias, hostes tamẽ sunt ecclesiæ, impia hæreticorũ dogmata cõniuentibus oculis admittẽres. Quid agitur de ouibus pater, si lupi sunt pastores? Cæterũ quãtas Lutheri aliorũve hæreticorũ dogmata calamitates pariant, quãta hinc reipublicę eueniant pericula (nã animarũ quæ grauiora sunt dãna atq; exitia taceo) vniuersa hic Germania, quanuis cæca, sentit. Ciuitates certe quæ ab initio dogmati pestifero restiterunt, pace gaudẽt haud vulgari. At quæ in tẽpla, in diuorum imagines, in monachos debacchatæ sunt (hoc seculo insignes, ꝙ in eos q se aut nõ potuerũt, aut noluerũt defendere, audaces pugnarint) quãtos ꝓpterea rerũ tumultus, quãtas factiones, rebellionẽ, timorẽ, ꝑfidiã, ærũnas sibi cõsciuerint, nulli nõ est manifestũ. Nulla ibi fides, nulla amicitia, nullus honor parentũ, nulla in paupes misericordia, nulla in ꝓximũ iustitia, nullũ fœdus, nulla virtus, nulla pietas: ad extremũ nihil manet apud eos sanctũ, nihil non inquinatũ: sed furor, egestas, libido simul oĩa miscent. Eapropter nunq̃ satis laudari potest optimi sapiẽtissimique

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN VII EPISTOLAS CANONICAS PROOEMIVM.

C OMEDITE AMICI, ET BIBITE, ET INebriamini. Canticorum quinto. Deus omnipotens & æternus, qui ciues supercælestis Hierusalem, suiipsius clara per speciem cognitione alit & satiat: ciues huius in terra peregrinãtis Hierusalem, militantis ecclesiæ non relinquit impastos: imò multiplici cibo ac potu nos recreat & confortat, atque interim etiam gratiose inebriat in præsenti: nempe sacramentali corporis & sanguinis Christi refectione, cibo bonæ operationis, pane lachrymarum, pane, vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris. Denique inter spiritales cibos & potus, quibus cælitus pascimur in hac vita, locum habet sublimem sacra scriptura: quæ hoc facit in anima, quod materialis cibus & potus agunt in corpore. Corporalis etenim cibus & potus primo cõseruant hominem in esse naturæ: ne per consumptionem humidi radicalis, à calore naturali, protinus moriatur. Sic sacra scriptura sui lectione, auditione, meditatione, informatione cõseruat hominem in esse gratiæ ac virtutum: ne per consumptionem roris supernaturalis, videlicet sanctæ ac meritoriæ compunctionis, lachrymosæ deuotionis, charitatiuæ & piæ affectionis (de quo rore loquitur Esaias, Ros tuus deus, ros dulcis) à calore concupiscentiæ sensualis & passionum feruore, anima spiritaliter moriatur, peccatis succumbens. Hinc quippe beati, qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. Quia non superantur impetu passionum, nec vitiorum deiiciuntur impulsu. Idcirco in spe, inchoatione, & merito sunt beati. Iustitia nãque eleuat gentem, miseros verò populos facit peccatũ. Secundo, materiales cibi ac potus perducũt hominem ad debitam quantitatem in longum, latum, atque profundum: Sic diuina scriptura facit hominem spiritaliter in altum crescere, per contemplationem diuinorum, & spem cælestium præmiorum. Et in latum, per charitatis affectum: quæ vndique se extẽdit, & vsque ad inimicorũ amplexum diffunditur. Propter quod deo dixit propheta, Latum mandatum tuum nimis. Et Apostolus, Cor, inquit, nostrum dilatatum est. Dilatatur siquidem cor humanum, dum charitatis feruore profunditur, omniumque cupit salutem. Et tunc virtutum insistit operibus mente promptissima: sicut hoc ipsum expertus dixit vir sanctus, Viã mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Facit quoque scriptura animam crescere in profundum: quia ad spiritalem soliditatem eam perducit ita, vt constans fiat, stabilis, ac matura in moribus, omniumq; vanitatũ ac simulationum vacuitatem ac leuitatem detestans. Quemadmodum Paulus hortatur, Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper. Hinc impii sunt tanquam puluis ante faciem venti: quoniam omni tentationum, passionum, vitiorũ agitatione hinc inde mouentur: nec mente in deo quiescunt: sed inquieti sunt iugiter. Iustus verò quasi fundamentum æternum. Porrò cum homo hoc modo per eruditionem scripturæ in spiritalem altitudinem, charitatiuam latitudinẽ, virtuosam profunditatẽ excreuit: perfectus censetur, & spiritaliter plenus ac solidus est. Quod considerauit Ambrosius: Plenitudinem, inquiens, vita iusti habet: inanes verò sunt dies impiorum. Idcirco nil vanæ gloriæ, nihil sinistræ intentionis, nihil detestandæ hypocrisis in corde resideat Christiani: sed recti & synceri simus in omnibus. Tertio materiales cibus & potus ad naturalem ac debitã qualitatem, puta corpoream fortitudinem perducunt ac prouehunt hominem: sic pagina sancta animam in deo confortat, spiritaliter armat, victoriosamque efficit, in tãtum vt vitiorum deiiciat aciem, & dæmonum turbam prosternat: imò & pro creatore, pro fide, pro iustitia parata sit mori. Et hæc omnia facit scriptura, nunc cælestia præmia pollicendo: vt dum ait saluator, Gaudete in illa hora, (Quando videlicet aduersa multa ac magna patimini) & exultate, quoniã merces vestra copiosa est in cælo: nunc infernalia supplicia comminando: sicut dum rursus loquitur Christus, Nolite timere eos,

qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: Sed eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehennam: Nũc animam in dei amore inflammando: ita vt dicat, Quis nos separabit à charitate Christi? Nunc Christum & cæteros sanctos in exemplum hominibus proponendo: sicut dum ait, Qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Item Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Nunc ad aliarum virtutum exercitia inducendo, atque ad spiritalia prælia animando: sicut dum ait, Non coronatur, nisi qui legitime certauerit. Et denuo. Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Denique vt ait Apostolus, Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad corripiendum, ad arguendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo, ad omne opus bonum paratus. Insuper materiales cibus ac potus alios habent diuersos effectus in corpore. Nam vires reparant, tristitiam pellunt iucunditatem adducunt, floridam faciunt dispositionem in vultu ac membris. Sic plane scriptura virtutes per negligentiam debilitatas ad pristinum reducit vigorem, mœrorẽ inordinatum ac tædium fugat, mentem exhilarat, & renouationem facit internam: vt renouetur quasi aquilæ iuuentus animæ. Propterea ait Hieronymus, Pinguissimus est sermo diuinus, omnes in se habet delitias, quicquid volueris ex diuino sermone nascitur: quẽadmodum manna secundum vnicuiusque sapuit volũtatem. Et Beatus Gregorius quoque testatur, Scriptura, inquit, sacra aliquando nobis cibus est, aliquando potus. Cibus est enim in locis obscurioribus, in quibus per expositionem quodammododo frangitur, vt masticãda diglutiatur. Potus verò est, in locis apertioribus, quia ibi sorbetur vt inuenitur. Sed & Hugo de sancto Victore disseruit, Nihil, inquiens, in hac vita dulcius sentitur, nihil anidius sumitur. nihil mentẽ à mundi amore sic separat, nihil sic animam contra tentationes confortat, nihil hominem ad omne opus bonum & sanctum laborem sic excitat & inflammat, vt studium sacræ scripturæ. Hinc in scripturis libentissime exerceri debemus, & eius intellectui est diligẽtissime insistendum. Præterea vniuersos effectus prætactos, scriptura seu liber septem Epistolarum Canonicarum, iam exponendarum, sublimiter parit in anima. Sũt enim epistolæ istæ mirabiliter sententiosæ, compẽdiosæ, & inflammatiuæ: à quarum digno præconio deficit mẽs humana. Vnde in prologo totius scripturæ sanctus fatetur Hieronymus, Iacobus, Petrus, Ioannes, & Iudas septem epistolas ediderunt mysticas, & succinctas, breues simul & longas: breues in verbis, longas sententiis: vt rarus sit, qui in earum non cæcutiat lectione, hoc est, à claro & pleno earum intellectu non deficiat & succumbat. Sic & sanctus Dionysius in libro de mystica theologia allegat beatissimum Bartholomæum Apostolum (quem ibidem vocat diuinũ) dixisse, Quod euãgelium correptum sit & productum. Quod tamen gloriosus Dionysius ibi valde alte exponit. Præterea istæ septem epistolæ merito appellantur Canonicæ, tanquam ad scripturam canonicam veraciter pertinentes: & propter dignitatem authorum earum, qui omnes fuerunt sancti, ac dinini apostoli. Qui in suis scriptis à spiritu sancto infallibiliter dirigebantur, propter quod eorum scripta ad canonicam spectant scripturam. Dicũtur quoque Canonicæ, id est regulares: quia in eis reuera sunt saluberrimæ atque certissimæ regulæ credendorũ & agendorum. Et quanuis propter has rationes etiã Pauli apostoli epistolæ possent dici canonicæ, conuenientius tamẽ nomen istud reseruatum est istis epistolis: eo. quòd à diuersis authoribus sint conscriptæ: & ita ab vno eorum commune nomen sortiri nequibant. Idcirco cõmune aliquod nomen fuit eis attribuendum. Nomen vtique venerabile & condignum. Epistolæ autem Pauli ab vno suo authore & conscriptore rite denominãtur. Harum itaque septem epistolarum expositioni nunc intendendum est diligenter, quantum spiritus veritatis, supersuauissimus, & adorandus paracletus præstare dignabitur.

regia Angliæ cōsiliū, q dū ab impietate Lutherana suū tutatur regnū, à seditiōibus, à tumultu, à rebellione quoq; interim illud seruat immune. Quomodo enim populū haberet subiectū, si deo, si ecclesiæ hūc repugnare sinat? Nā si dei aut ecclesię semel excusserit iugū, ridiculū est expectare vt regis imperata seruet plebs seditiosa. Quocirca si plebē voluerit sibi rex habere subiectā, cōpellat hanc necesse est vt deo primū, deinde ecclesiæ obediat. Deflenda esset proh dolor riuis lachrymarū angelica illa Anglia, si (quod deus auertat) à fidei synceritate, si ab ecclesiæ obedientia semel desciuerit. Nā cū oīa secunda, oīa serena, oīa fortunata atq; iucunda istuc nō aliter atq; in aceruū cōgesta sint, q̄ dolendū foret, si cūcta hæc simul obnubilaret Lutherana tēpestas? Nā si iis q laudarunt, est credendū, reuera est Anglia, angelica terra atq; paradisus altera: cuius si ꝑdicare voluero vbertatē, si amœnitatē vrbiū, si hominū ciuilitatē, excedā necesse est epistolę modū. Hoc igitur loco haudquaquā recēsebo, quę hanc gentē antiquitas ꝓduxerit, qbus sit illustrata maioribus, quorū fuerit armis aucta & ꝓpagata, aut q mores, quæ leges hanc gentem venustauerint, sed nec quo sit tēpore fidei salutē assecuta. Hæc enim oīa grandi vix possent volumine disseri. Agnosco ꝑterea ad hoc ingenij mei tenuitatē haudquaquā sufficere: quare pro horū maiestate quęcunque dicerē, non satis digna offerrē. Quapropter Angliæ excellētia me superatū satius est fatear, q̄ vt minora atq; par est de illa prædicē. Habuit hæc olim qbus sit laudata, authores: nec hodie desunt, q q̄ augustū sit regnū, quod nulli cedat, nulla sit laude inferius: quod deniq;, cū quauis alia ꝓuincia queat de excellentia certare, possint ostēdere. Nemo certe habere Angliā ibit infitias, cur vel opulentissima eidē inuideant regna: nec latet qbus olim gentibus, quibus ve imperauerit regnis, non parum superbis scilicet. Verū ea de re tacere pręstat. Huius te decet esse gētis Episcopum, & Angliæ ornamentū & decus. Huic nanq; regno licet (quod dixi) opes, fortuna, fruges, pascua, cæteraq; id genus varia exuberent, pręclarius tamē est, fide, virtutibus, disciplinis, sciētia, dexteritate ab initio quo Christo inauthorata est, præstantissimā hanc semper floruisse. Nā reges, Episcopos, Abbates sanctissimos atq; miraculis claros, quibus Anglia est nobilis, quis enumeret? quandoquidē tot legitur referta sanctis viris, vt cæteris quoq; tū gentibus tum regnis exteris nō paucos miserit & pontifices & apostolos. Quid igitur mirandū, si etiā nunc clara sit doctissimis iuxta ac pientissimis viris? Quis episcopū Roffēn. qui fere primus impiū est aggressus Lutherū, satis pręGdicet? Hic, vt in vno reliquos oēs cōmendē, adeo est doctus, vt quicqd arguerit, quicqd confutarit, nullus audeat hæreticorū refellere. Hic adeo est scripturis potens, adeo rōne armatus, vt nemo queat refragari. Hic adeo est integer, vt vel inimicissimus quisq; illū nō audeat calūniari. Quāto pie deus ille cū nr̄o Fabro, cū Eckio, cum Ioāne Cochleo, cū Iudoco Clicthtoueo, atq; cū reliqs id genus doctis admirādisq; viris, sudauit labores? qbus affecit se vigiliis, ne nō castā oībus integrāq; tutaretur fidē? Hi viri, hi heroes cū aliquot aliis multis & piis & doctis nisi fuissent, nisi ꝓ dei domo murū se obiecissent, prorsus de tota Europa actū esse nullus ambigeret. Adeo enī crescit, adeo grassatur hęreticorū pestiferū hoc virus, vt haud parū sit formidādū, id quod Romanę atq; occidētali ecclesię p diuā Brigittā dn̄s interminatus est, futurū aliqn̄ (quod iā videtur instare) vt quēadmodū olim à Iudęis, & nūc à Christianorū cordibus eiectus est, ita à nobis ad nouā & hactenus incognitā gētem & fidē & ecclesiā suā trāsferat. Satis superq; satis ꝓfecto eò nunc cōfluūt oīa, q̄ fides à Germania explodatur: tāta est vbiq; & scribēdi & sentiēdi licētia, tā ꝑtinax furor hæreticorū, tāta piorū ac vere Christianorū oppressio, tanta deniq; superiorū, præsertim eorū q resistere debēt, dormitātia. Vnde nō multū abest, quin Christi euāgeliū Christiq; virtus in sactis miraculis diuina negetur. Atqui librū huius impietatis plenū, totumq; execrabilē, iā nuper vidimus. Verū qd hoc (quęso) aliud est, q̄ Mahumetanæ ꝑfidię initiū? qd (inquā) aliud est q̄ fidē Christianā abrogare, radicitusq; exterminare, dū impune impiissima quæq; vel ex Hebraicis, Arabicis, siue Chaldaicis superstitionibus euulgātur. Eam ob rem nos è diuerso pro euulgādis Dionysij operibus feruētiores insistimus, quo clauū clauo retundamus. Nihil ea in re intermittemus, quod possit à nobis desiderari. De tua haud secus cōfidimus integritate, Reuerendissime pater, tuo cōfidimus zelo, qui primus ex Anglia nobis aduersus hæreticorū castra suppetias misisti. Non inferiora de reliquis doctissimis viris expectamus, quo oēs vno agmine, vno impetu, adunatis copiis auxiliisq; cōportatis, impia dogmata deturbemus. In euāgelia iam pridē (quod dixi) quæ nr̄ scripserat Dionysius, Angliæ regi potentissimo dedicauimus: nūc quæ in Ep̄las canonicas, Acta apostolorū & Apocalypsim & Hymnos aliquot veterū ecclesiasticorū è pręlo veniūt eius lucubrationes, tuæ R. P. debētur. Sic enim cōgruū maxime duximus, apostolicā eruditionē ep̄o (vtpote q in apostolorū locū successit) eiq; docto, & apostolicā vitā imitanti dedicare. Suscipias igitur clemēti pietate amplissimeq; ꝑsul, virtutū ac literarū antistes, D. Dionisij tui, mei, nr̄i, imò Christi (& quia Christi, ideo plus nr̄i) opus noī tuo dicatū, patronūq; te sentiat candidū, cōtra sibi hostes insurgētes, qui illā eius phrasim humilē plane ac piā in calumniā trahere nō verētur, quasi nil ꝑter eloquentiā & sermonē phaleratis flosculis ornatū in legentiū cordibus iā fructificet: quū tn̄ (ꝙ Christiana doctorū oīm pace dixerim) postq̄ sancta mater ecclesia huiusmodi viris facūdia & eloquētibus, scriptaq; sua coloratis curiosisq; sententiis ornātibus multiplicata fuerit, nō tā virtutibus ac meritis creuisse, q̄ vitiis decreuisse cernatur vndiq;, imò vtinā cō cerneretur. Non ꝙ eloquētia illa & sermonis facundia in causa fuerint, sed ꝙ paucissimi hodie reperiātur (heu miseros nos) q quū præclara sciētia cęteris pręemineant, inflationē, quæ ex ea veluti è pāno tinea nasci solet, deprimere & extinguere strenue conētur. Hos pręcipue veluti digito mōstrasse videtur D. Paulus dicēs, Scientia inflat. Horū pingue iudicium & sentētia pręposterа nō accipiatur: sed illi interrogētur, qui Christi nō tā verbia q̄ moribus imitātur vestigia, qui pro voluptate habēt ieiunia, orationes pro delitiis, qbus crux Christi delicata est refectio, qui paupertatē pro summis apud se cōputant diuitiis, quorū mentes occulta suauitate pietas penetrat, qui terrā pedibus calcant, quorumq; cū apostolo cōuersatio in cælis est: hi (inquā) interrogētur, hi testimoniū ꝑhibeant, qd de sacratissimi D. Dionysij Carthusiani operibus sentiāt. Nā horū testimoniū nō potest nō esse verissimū. Denique, postquā celsitudinē tuā hoc opus nomini tuo dicatū, solita tua benignitate amplexā agnouero, nō ambigo, qn & me pauperculū, cuius in reliquis eiusdē pij patris operibus corrigēdis & calcographorū typis tradendis, nocte dieq; versatur studiū, inter clientulos tuos asciscere quoq; dignaberis. Bene vale in Christo Iesu, pręsul ornatissime, quē ille instaurādę pietati ac bonis literis ꝓuehendis quādiutissime seruet incolumē. Ex ædibus nostris Carthusianis in Agrippina Colonia ferijs diui Georgij gloriosissimi militis & martyris, Anno à Christo nato, M. D. XXXIII.

INDEX RERVM

magis insignium, Ea cõmentariis in Epistolas Canonicas, Acta Apostolorum, Apocalypsim, & Hymnos.

A

B

C

D

FINIS.

A EXPOSITIO PRIMI CAP. EPISTOLAE SANCTI IACOBI APOSTOLI. ARTICVLVS PRIMVS.

IACOBVS DEI ET DOMINI NOSTRI
Iesu Christi seruus] Iste est IACOBVS, respectu alterius Iacobi apostoli, MINOR
vocatus. Minor inquã vocatione ad apostolatũ, nõ sanctitate & perfectione virtu
I tum. De huius enim Iacobi miranda atq; pręcipua sanctitate, in eius legẽda multa
leguntur: & de eo in Actibus apostolorum frequenter fit mentio. Erat siquidẽ pri- Act. 12.
mus Hierosolymitarum Christianorum episcopus: eratque excellentiæ tantæ, vt 15.
Paulus dicat apostolus, Iacobus, Cephas (qui & Petrus) & Ioannes, qui videban-
tur columnæ esse, dexteras dederunt mihi, & Barnabę societatis: vt nos in gentibus, ipsi autẽ in circũ- Galat. 2.
cisione euangelizarent. Itaq; Iacobus iste sanctissimus, Iudæorum cõuersioni ac gubernationi specia- Iacobus
liter deputatus, hanc Iudæis scripsit epistolam. Et in hac, sua patet profunda humilitas, ꝙ. s. cum esset Christi
famosissimę æstimationis, & cõsanguineus Christi (vtpote qui filius erat sororis virginis Mariæ Chri consan-
stiferæ: & primus, vt dictũ est, Hierosolymitarũ præsul) non tamen Christi Apostolum se appellat, guineus.
sed SERVVM. Seruũ vtiq;, nõ seruitute seruilis, sed filialis timoris. Cui seruo in euãgelio dicitur, Eu- Mat. 25
B ge serue bone & fidelis, &c. Sic quippe & Christus, quẽ repremit spũs timoris dñi, seruus dei secundũ Luc. 19.
assumptam naturam vocatur, iuxta illud Esa. In scientia sua iustificabit ipse seruus meus plurimos, & Esa. 53.
peccatum eorum portabit. Denique Iacobus opportune vocat se seruũ Christi, non apostolum: quo-
niam scripsit Iudæis, qui ad superbiã proni erant, & contempserunt gentiles, atq; ex gentilitate con-
uersis se pręferebãt, vt in Actib. & in epistolis Pauli, plurib⁹ patet locis. Illos ergo volẽs suo exemplo Act. 6.
ad humilitatem inducere, Christi se nominat seruũ potius, quàm Apostolum. Sic & excellentissima Marię ad
atque humillima virgo Maria in suis ad sanctum Ignatium epistolis, non genitricem seu matrem, sed Ignatium
ancillam Christi se nuncupat. Quibus exemplis percutitur & damnatur superbia nostra. Quia si ali epistolæ.
quid sublimitatis cõpetit nobis, hoc proni sumus manifestare directe, aut indirecte: explicite, siue im-
plicite. Quod vero imperfectionis, vitij, aut vilitatis nostræ est, subticemus. ¶ Porro ꝙ ait, [DEI &
dñi nostri Iesu Christi] potest exponi dupliciter. s. transitiue & intrãsitiue. Potest enim ad eandẽ re-
ferri personam, vt sit sensus, Iacobus seruus Iesu Christi, qui est deus & dominus noster. De quo apud
Ioan. legitur, Hic est verus deus & vita ęterna. Et alibi, Vocabitur nomen eius admirabilis, cõsiliarius, 1. Ioã. vlt.
deus, fortis. Potest quoq; ad distinctas personas referri. eritque sensus, Iacobus seruus Christi domini Esa. 9.
nostri, & dei. i. patris æterni: cuius Christus est filius, cuius & Christus in scripturis vocatur, prout
homo, in quantũ plenitudine gratiæ vnctus est ab eo. Iuxta illud, in Psalmo, Vnxit te deus, deus tuus Psal. 44.
C oleo lætitiæ. Vnde & in Actibus ait sacratissimus princeps apostolorũ, Iesum vnxit deus spiritu san- Act. 10.
cto & virtute. Et apud Lucam habetur, Responsum accepit Simeon à spiritu sancto non visurum se Luc. 2.
mortẽ, nisi prius videret Christum dñi. Et rursus apud Luc. vbi recitatur Christus interrogasse Apo- Luc. 10.
stolos, Quem me dicunt homines esse? Petrus legitur respondisse, Christum dei. Insuper non solum à
patre vnctus est Christus, vt homo, sed & item à spiritu sancto: secundum quod ipsemet protestatur, Esa. 61.
Spiritus domini super me, eo quod vnxerit me. Imo cũ opera superbenedictæ trinitatis ad extra sint
indiuisa, Christus homo à seipso, prout deus est, vnctus est. Idcirco dñi ipse vocatur Christus dei, no-
mine dei intelligi potest, non solum persona patris, sed & deus trinitas, ac qualibet increata persona.
Quãuis vsitatius & magis proprie dicatur Christus patris, quàm personæ alterius. Si exponatur pri-
mo modo, tunc per verba ista destruitur hæresis impiissimi Arrij, deitatem Christi negantis. Si secun
do modo, per ea destruitur perfidia condẽnati Sabellij, qui patris & filij vnã dixit esse personã. Itaq;
Iacobus Christus seruus, non seruitute, vt tactũ est, seruilis timoris. De cuiusmodi seruo ait Saluator,
Seruus non manet in domo in æternum. ¶ Hic Iacobus scribit ac mãdat, imprecatur, & optat [DVO- Ioan. 8.
DECIM tribubus, quæ sunt in dispersione, Salutem.] Ante Babylonicam captiuitatem, captæ erant
decem tribus Israel ab Assyriis, nec interim sunt reductæ. Post captiuitatem autem Babylonicam, tri- 4. Re. 25
bus Iudæ ac Beniamin redierunt in propria, & cum eis tribus Leuitica, vt patet in Esdra. Quomodo 1. Esdrę. 1.
ergo Iacobus scribere potuit duodecim tribubus Israel dispersis, cum aliquæ earũ essent reductæ? cer-
D tumque est quod non scripsit decem tribubus remote à Iudæ translatis, incredulis, & vltra montes
Caspios constitutis? Et respondendum quod ex decem tribubus aliqui remanserunt in Iudæa, & cre
diderunt in Christum. Similiter ex tribu Iuda & Leui ac Beniamin multa milia fuerunt ad Christum Act. 2.
conuersa, vt patet in Actibus, vbi & Lucas euangelista testatur, quod etiam multa sacerdotum turba 6, 8.
obediebat fidei. & quod erant in Hierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi, ex omni natione quę sub
cælo est. Ex quibus plurimi sunt conuersi. Qui & paulo post Stephano protomartyre lapidato, sunt
ab obstinatis incredulisq; Iudæis à Hierusalem pulsi, & per regiones Iudææ atque Samariæ, & per a-
lia loca diuersa dispersi. Ex qua dispersione non minorata, sed aucta fuit euangelica fides, quia dispersi
vndique prædicabant. Hinc & illud habetur, Facta est autem in illa die persecutio magna in ecclesia, Act. 8.
quæ erat Hierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos. Et
qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes verbũ dei. Ex præinductis constat ineptam esse expo
sitionem dicentis, Quod Iacobus scripsit dispersis extra terminum Iudææ, ita vt eis nõ scripserit qui
intra Iudæam erant dispersi, eo ꝙ illos potuit verbo docere. Imo dicendum, ꝙ non potuit illos verbo
docere, qui per tam diuersas vrbes, regiones, & distantias dispersi fuerũt. Nec Iacobus iste legitur pas-
sim extra Hierusalem iuisse ad prædicandum. Nec sequitur, Potuit eos verbo informare, ergo non do
cuit eos scripto. Quoniã etsi informatio per verba vocalia efficacior sit, quàm p verba scripta: tamen

instructio per scripta perseuerantior perhibetur', atqne ad posteriorum quoque magis manet memo- E
riã. Vnde Paulus apostolus multos instruxit per epistolas, quos & ante & postea doeuit verbis. Ioan-
nes qnoque apostolus ab exilio Patmos reuersus, scripsit eusngelium ijs quos & quotidianis instruxit
Act.1. sermonibus. Sic & Lucas in exordio Actuum apostolorũ insinuat se ei actus apostolorũ euangeliumq;
scripsisse, puta Theophilo, quem & verbis edocuit. Insuper Marcus scripsit euãgelium suum Romæ,
rogatus à fidelibus ibi: qui non solnm à Marco, sed etiam à principe apostolorum Petro quotidie edo
cebantur vocaliter. Matthæus eriam Nubianos verbo instruxit ac scripto. Itaque dispersis tribubus
mandauit Iacobus iste [SALVTEM] videlicet, beatitudinẽ viæ ac patriæ. Hoc est, meritũ & profe-
ctum gratiæ ac virtutum, & gloriam patriæ. Et quia in dispersione & tribulatione fuerũt, informatio-
nem eorum à patientia incipit. Dispersi nanque & afflicti tali instructione consolationeq; indigent.
[OMNE gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis] Ecce quàm charitati-
ua & sapientialis consolatio, quàm dulcis & pia, q̃ compendiosa efficaxq; instructio. Spiritales filios
suos ac subditos vocat humiliter fratres suos. Par quod quorundam in oculis suis magnorũ, animosi-
tas reprobatur: qui subditos suos, aut inferiores, aut certe æqnales, nesciunt quasi fratres apprehẽdere,
Eccle. 33 & humili appellatione exprimere, illud Ecclesiastici non aduertentes, Rectorem te posuerunt, noli
Deut.17. extolli, esto in illis quasi vnus ex eis. Curam illorũ habe, & sic cõsidera. Hinc in Deuteron. dens præ-
cepit de rege, Non eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos. Si igitur regibus & prælatis tam F
prohibitum est atque damnabile, se super subiectos suos extollere, quãto est iniquius damnabiliusque,
si quis se eleuet super eos quibus nõ præest, aut super æquales, & potissimũ super maiores superioresq;
suos? quod prorsus diabolicum est. Itaque fratres mei. Fratres vtique conformitate naturæ specificæ,
ac identitate originalis propagationis humanæ. Fratres quoq; fide & religione, & quia eiusdẽ patris
cælestis filij adoptiui, atq; ad eandem hæreditatem supernam vocati. Propter quod quotidie dicimus,
Matth.6. Pater noster qui es in cælis, adueniat regnũ tuum: hoc est, ad cælestis regni participationem nos pro-
Psal.50 uehe, vt ædificentur ex nobis muri cælestis ac triumphantis Hierusalem, & regnũ impleatur cæleste.
Malac.2. Fraterne ergo nos inuicem diligamus: nec vnus alium aspernetur. Hinc enim scriptũ est in Malachia.
Nunquid non pater vnns omnium nostrum? Nunquid nõ deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit
vnusquisq; fratrem suum? Sic ergo ô fratres omne gaudium existimate .i. perfectam iucunditatem iu-
dicate cõsistere in hoc, cum in diuersas tentationes incideritis .i. in multas & magnas tribulationes &
aduersitates veneritis. Quoniam quãuis tribulatio in seipsa amara sit, & pœnalis: tamen multipliciter
Tribula- vtilis est, & fructuosa quàmmaxime. Idcirco cum gaudio spiritali est acceptãda, & sustinẽda. Si enim
tionis vti dei intuitu & amore æquanimiter toleretur, purgat à vitiis, disponit ad gratiam: eamque auget, & vir-
litas mul tutes augmentat, & Christo propter nos passo patientem conformat. Est quoq; signũ probabile prę-
ta. destinationis æternæ, & filiationis adoptiuę, ac dilectiõis dei ad hominẽ, deo testante, Ego quos amo, G
Apoc.3 arguo & castigo. Sed & per eam à futuris eripimur pœnis, & ad beatitudinem pleniorem cõpendio-
sius peruenimus. Cnm ergo quàm fructuosissimum ac saluberrimum sit, in præsenti paterne castigari,
multipliciter tribulari, aduersitatibus exerceri, corripi, & tentari, dnmmodo patienter feratur: nonne
insipientiæ & nimiæ imperfectionis, imò insaniæ est indiciũ, ꝙ nolumns aduersitates, correptiones,
tẽtationes, correctiones, libẽter sufferre? Sed statim irascimur, indignamur, turbamur, deijcimur: imò
vix pro peccatis & excessibus nostris corripi ac corrigi volumus: cum tamẽ princeps Apostolorũ in
1.Petr. 2. prima sua dicat canonica. Hęc est gratia, si ꝓpter conscientiã dei sustinet qnis tristitias, patiẽs ininste.
Quæ enim est gratia, si peccãtes & colaphizati suffertis? Si autem benefacientes sustinetis, hęc est gra-
tia apud deũ. In hoc enim vocati estis. Hæc est Christianæ sapientiæ altitudo, hæc Christi doctrina,
Matth. 5. In aduersis, sicut in omnibus diuitiis, gloriari: sicque Sslnatoris sectari vestigia, qui ait in euang Beati
estis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malũ aduersum vos
Lucæ.6 mentientes propter me, Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis.
Sic igitur omne gaudiũ existimate .i. omni gsudio dignũ arbitramini, in diuersas tentationes incidere,
& eas æquanimiter sustinere: quia per hoc spiritalem consolationem in via, & plenã felicitatem in pa-
tria promeretur ac obtinet homo: imò, teste Apostolo, Nõ sunt condignæ passiones huius tẽporis, ad
Rom. 8 futuram gloriã. Etenim futuræ mercedis ac gloriæ comparatione, omnis tribulatio in hac vita est mo
2.Cor.2. dicissima reputanda. iuxta illud Apostoli, Id quod in pręsenti est momentaneum, & leue, tribulatio- H
nis nostræ, supra modum in sublimitate æternum glorię pondus operatur in nobis. Cum ergo infirmi
patiantur se vri, secari, incidi pro transitoria sanitate: quid est ꝙ aduersa perpeti dedignamur ꝓ ęter-
na salute? Recte itaq; disseruit Salomõ, Qui impatiẽs est, operatur stultitiã. Deniq; in tribulationibus
Psal.90 maxime pronus est deus misereri & parcere. Quemadmodũ ait, Cum ipso sum in tribulatione, eripiã
eũ, & glorificabo eum. ¶ Deinde subiungitur ratio cur tẽtationes seu tribulationes pro deo, pro fide,
pro iustitia sint cũ gaudio perferẽdæ. [SCIENTES quod probatio fidei vestræ] .i. ipsa vestri persecu-
tio, tribnlatio, siue tentatio pro causis prætactis, per quam fides vestra probatur, examinatur, & exer-
cetur: vt pateat an vere & firmiter insit vobis: & vosipsi ꝓbamini, an vere in fide sitis cõstãtes, & deo
fideliter adhærẽtes. Quod probatur, inquiritur, & declaratur per hoc, quod nec propter aduersa fidẽ
Sapien. 3 eius relinquitis, neque ab eo vos separatis. Hinc scriptum est, Tanquam aurum in fornace probauit
electos deus. Dicitur autem deus electos & fidem eorum probare & examinare per aduersa, non vt ei
innotescant, sed vt electi cognoscant seipsos, eorumque virtus & fides aliis ad eorum ædificationem,
Zach.13. & dei honorẽ patescant. Propter quod loquitur deus, Ducam eos per ignem, & vram eos, sicut vritur
argẽtum. & probabo eos, sicut ꝓbatur aurũ. Porro p tribulatiunẽ ęquanimiter toleratã fides & virtus
hominis ꝓbantur. Hoc est, à summo iudice approbãtur, atq; hominibus demõstrãtur, vt eas sectẽtur.

A Sic ergo probatio fidei vestræ [PATIENTIAM operatur] id est, ad habitualem & firmã patiẽtiam vos inducit. Quia ex actibus sæpe reiteratis habitus generatur. Et ex frequẽtibus patiẽtiis in aduersis, seu patientibus aduersitatũ tolerationibus frequẽtatis, generatur in homine patiẽtiæ virtus, seu patientia firma & habitualis. Per quã homo faciie ac hilariter patitur, quod ante cũ difficultate & renitẽtia patiebatur. ¶ Quocirca sciendũ, quod duplex est patientia, puta, infusa, & acquisita. Et eadem distinctio in aliis virtutibus assignatur. Estq; quæstio nõ minima, an virtus infusa & acquisita circa idẽ obiectum versantes, specifice distinguãtur. Patiẽtia autem infusa inest omni homini in charitate & gratia existenti. Sed patiẽtia ista nõ statim in principio sui aufert ab homine difficultatẽ sustinendi aduersa. Quia virtutes infusæ non statim tollunt reliquias vitiorũ præteritorũ, nisi forsan in magna abundantia & excellentia infundantur. Patientia vero acquisita tollit difficultatẽ sufferendi aduersa: quia virtutes acquisitę vitiorũ tollunt reliquias. Vnde huiusmodi virtus à Tullio definitur, quod sit habitus rationi cõsentaneus, in modũ naturæ operãs. Atq; vt ait Philosophus, signũ huiusmodi virtutis est, delectatio fiens in opere, i. delectatio operationi suæ annexa. Veruntamen virtutes infusæ etiã paulatim crescunt, & pficiuntur. Et tunc excellentius tollunt reliquias vitiorũ, videlicet pronitatẽ ad malũ, inclinationẽ ad culpã, & debilitatẽ resistendi peccatis, q̃ virtutes acquisitæ. Gratia nanq; superior est q̃ natura. Tunc quoq; maiorẽ delectationẽ sibi annexã habet virtus infusa, q̃ acquisita. Sed præinducto

Patientia duplex.

Tullius.

B verbo apostoli Iacobi, asserentis quod ꝓbatio patientiã operatur, contrariũ videtur, quod ad Romanos habetur, vbi dicitur, Tribulatio patientiã operatur, patientia autẽ ꝓbationẽ, ꝓbatio vero spem. Si ergo patiẽtia operatur probationẽ, quomodo probatio operatur patientiã? Sequeretur enim quod esset circulatio in causis & causatis, & idem esset causa suiipsius: qm̃ quod est causa causæ, est causa causati. Et respondendũ, q̃ in causis & causatis nõ est circulatio in eodẽ genere causæ, sed vnũ potest esse causa alterius, & econuerso, in diuerso genere causę. Quemadmodũ ambulatio est causa sanitatis in genere causæ efficiẽtis: sanitas vero causa est ambulationis, in genere causæ finalis. Sic in ꝓposito patientia operatur probationẽ efficiẽter: probatio autẽ formaliter sumpta, operatur patientiã in genere causæ finalis: quia patientia ordinatur ad fidei probationẽ. Hinc ait Beda, Ideo homo tẽtatur aduersis, vt patientiã discat, & per eã ostendere possit atque probare q̃ firmam fidẽ futuræ retributionis gestet in corde. Patientia autẽ operatur probationẽ, quia cuius patiẽtia vinci nõ potest, ille perfectus esse probatur. Vnde hoc loco subiungitur. [PATIENTIA autẽ opus perfectũ habet.] Porro probatio fidei patientiã operatur, quia hac ratione fideles per patientiã exercentur, vt per eã fides eorum q̃ sit perfecta, probetur. Sed cũ multæ sint virtutes patientia digniores & perfectiores, videlicet virtutes theologicæ, iustitia quoq; & fortitudo, latria atq; prudentia: cur dicitur opus perfectũ habere? Respõdetur, quod multiplici ratione patientia dicitur opus habere perfectũ. Prima & potissima ratio est, quia per

Roma. 5.

Beda.

C integram & constantẽ patientiã in aduersis, præcipue declaratur extirpatio priuati amoris, & aliarũ virtutũ firmiter radicata synceritas. Quod enim homo propter aduersa impatiens redditur & tristatur, hinc accidit, qm̃ amat se in se, & nondũ spiritaliter mortuus est sibimetipsi, seu propriæ volũtati, & naturali inclinationi: sed adhuc amat honores & cõmoda sua. Similiter si homo sit veraciter humilis, mitis, timoratus, & fractus, per patientiã maxime declaratur & inuestigatur. Nẽpe, si quis sit ficte seu apparẽter mitis, humilis, fractus: & in camino aduersitatis ponatur, seu tribulationibus exerceatur, protinus interiorem suã imperfectionẽ ostendit, & per impatientiæ suæ impetũ ebullit, suamque elationẽ, iram, instabilitatẽ demõstrat. Quemadmodũ si mala olla ponatur in igne, mox crepat & exilit. Qui vero inuincibiliter patiẽs inuenitur, à præfatis vitiis immunis probatur, & vere virtuosus esse cognoscitur, viuẽs deo nõ sibiipsi. Secunda ratio huius est, Quia, vt scribit hoc loco Albertus Magnus, patientia habet opera sex suo modo perfecta. Primũ est, probatio hominis ac virtutũ ipsius: quia, vt dictum est, Patientia operatur probationẽ. Hinc religiosi à superioribus suis, & à seniorĩbus, per quædam aduersa exerceri cõsueuerunt, vt quales sint cõprobetur ac innotescat. Secundũ est, gaudium spiritale, expectatioq; lætitiæ: propter quod in Ecclesi. scriptũ est, Vsque ad tẽpus sustinebit patiens, & postea erit ei redditio iucunditatis. Et Apost. quoque, Gloriamur, inquit, in tribulationibus. Per patientiam nanq; meretur homo etiã in præsenti diuinitus consolari. Quemadmodũ Paulus fatetur, Benedictus

Patientiæ commendatio.

2.Cor. 5.

Albertus.

Eccles. 1.

Roma. 5.

2.Cor. 5.

D deus, qui cõsolatur nos in omni tribulatione nostra. Et iterũ, Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christũ abundat consolatio nostra. Hoc est, quod ait Psalmista, Secundũ multitudinẽ dolorum meorũ in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animã meã. Sed hanc cõsolationẽ quidam per impatientiã & murmurationẽ suam auferunt sibi. Idcirco in Iob scribitur, Nunquid grande est, vt cõsoletur te deus? Sed verba tua praua hoc prohibẽt. Tertiũ opus est, iræ ac rancoris extinctio. Iuxta illud Sapientis, Vir iracundus prouocat rixas: qui autẽ patiens est, mitigat suscitatas. Quartum est, passionum subiectio, & suiipsius salubris possessio: propter quod ait Saluator, In patientia vestra possidebitis animas vestras. Impatiens quippe seipsum nõ possidet, sed à sua impatiẽtia, ira, tristitia, turbulentia possidetur. Patiens autẽ se possidet, quoniã inferiores vires, & passiones subiicit rationi. Quintũ est, suiipsius gubernatio circunspecta. Vnde in ꝓuerb. Qui patiẽs est, multa gubernatur prudentia: qui autẽ impatiens est, exaltat stultitiã suã. Sextũ est, vitæ æternæ adeptio: prout ad Hebr. legitur, Patientia vobis necessaria est, vt voluntatẽ dei facientes, reportetis ꝓmissionẽ. Hinc scriptura patientiã valde cõmendat. Et patientiã semper amplecti & obseruare debemus: cũ Salomon dicat, Melior est patiens viro forti: & qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium. Tertia ratio huius est, quoniã patientia refrenat tristitiã. Qua refrenata, refrenatur & ira ac odiũ. Patiẽtia nanq; circa passionẽ tristitię refrenandã versatur. In tribulationibus autẽ & persecutionibus passio quæ prima occurrit sustinenti, est tristitia. Ex qua protinus nascitur ira: quę est appetitus vltionis de persequẽte, iniuriã

Eodem.

Psal. 93.

Iob. 15.

Prou. 15

Lucæ. 21.

Prou. 14

Hebr. 10.

Prou. 16

riam irrogãte, seu offendẽte. Deinde oritur odiũ. Qui igitur per patientiã refrenat tristitiã, amputat B
iram ac odiũ. Vnde q de tribulatione sibi inflicta nõ cõtristatur: contra tribulantẽ nequaquã irascitur,
nec odit eundẽ. Sicq; quantũ ad hæc, patientia habet opus perfectũ. Ideo subditur. [VT sitis perfecti]
in omni virtute [ET integri] in recta intentione, & tota mente deo adhærere, ac cõplacere intẽdatis,
Ps. 9, 80, atq; conemini. Et ita cũ propheta cantare possitis, Confitebor tibi dñe in toto corde meo, vtputa in-
110, 36. tellectu & affectu, ratione & voluntate, actu & intentione. Ista est spiritalis interiorque integritas, qua
quis tota mẽte deo intentus est, non partim deo, & partim mundo: vt hi qui deo & mundo cupiũt de-
Matth. 6. seruire ac cõplacere. Contra quos loquitur Christus, Nemo potest duobus dñis seruire. Et rursus, Nõ
Lucæ. 16 potestis deo seruire & mammonæ. De quibus Propheta, Diuisum est cor eorũ, nunc interibunt. Sit er-
Osee. 10. go semper tota nostra intẽtio, & omnis affectio ad deũ, & in deo, videlicet reducta, simplificata, fixa,
& adunata in eo [IN nullo deficiẽtes] ab executione operũ bonorũ, nec tẽtationibus succũbentes, sed
2. Cor. 9. perseuerãtes vsq; in finẽ. Quemadmodũ monet Apost. In omnibus semper omnẽ sufficientiã haben-
Esa. 64 tes, abũdetis in omne opus bonũ. Sed cũ omnes iustitiæ nostræ, Esaia testante, sint quasi pannus men
struatæ, quomodo possumus in vita hac in nullo esse deficiẽtes? Et respondendũ, quod in his quę sunt
de necessitate salutis, & secundum statũ præsentis peregrinationis, homines virtuosi dicũtur in nullo
Psal. 33. deficere. Quemadmodũ loquitur & propheta, Nihil deest timentibus deũ. Corinthiis quoque scribit
1. Cor. 1. apost. In omnibus diuites facti estis in Christo, ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. Deniq; sitis pfecti F
in interiori dispositiõe, in omni cogitatu & affectiõe integri, & veraces in verbis, nõ deficiẽtes in virtu
tũ operibus. Rursus sitis pfecti in fide, habẽdo fidẽ cũ rationibus credendorũ, & purificatæ mẽtis in-
Rom. 13. telligẽtia, integri in spe, nõ deficientes in charitate. Plenitudo enim legis dilectio. Insuper istud cõple-
xũ, vt sitis pfecti & integri, & cætera, ad totã præinductã exhortationẽ est referendũ. Propterea nan-
que debemus omne gaudiũ æstimare, cũ in varias inciderimus tẽtationes: vt simus perfecti & integri,
in nullo deficiẽtes. ¶ Et quia ad intelligendũ, q̃ fructuosa sit homini varia tribulatio in præsenti: atq;
ad discernendũ inter bonũ & malũ, inter verum & falsum, indiget homo illuminatione diuina, subinn
gitur [SI] pro quia [QVIS] imo quicunque [VESTRVM indiget sapientia] .i. discretione & intelli
gentia pertinentiũ ad salutẽ, ac notitia scripturarũ seu dono sapientię, quo per gustũ internũ bene sen
tit ac iudicat homo de deo. Hac multiplici sapientia omnes iugiter indigemus: pręsertim in dubiis, ar-
duis, & obscuris, in quibus quid postulemus, sicut oportet, nescimus. Propter quod scriptũ est, Cogita-
Sapien. 9 tiones mortaliũ timidæ, & incertæ prouidẽtiæ nostræ. In Iob quoq; fertur, Nos quippe inuoluimur
Iob. 37 tenebris. [POSTVLET à deo.] Omnis enim sapientia à dño deo est, ad quẽ tanquã ad benignissimũ
Eccles. 1. patrem, infallibilẽ directorem, omnipotentẽ adiutorẽ, in omni necessitate debemus confugere. Quia
Psal. 90 non deest nec deficit confugientibus ad se. Iuxta quod in Ecclesiast. asseritur. Nullus enim sperauit in
Eccles. 1. dño, & confusus est. Aut quis inuocauit illũ & despexit eum? Cũ enim teste philosopho, natura non G
deficiat in necessariis: multominus creator, naturæ author, in necessariis deficit. [QVI dat omnibus
affluenter] .i. liberaliter & abunde. Ipse etenim abundantia suæ pietatis merita supplicũ excedit & vo
ta. & sicut infinita est bonitas ac opulentia dei: sic infinita est munificentia eius. Qui (vt diuinus Dio-
Dionysi' nysius docet) per omnem naturæ vultũ sua dona diffundit, nec aliquid existentium suæ bonitatis cõ-
municatione expers relinquit, & vnicuique secundũ suam capacitatẽ dispositionemq; influit. Omni-
bus quippe dat dona naturæ, necessaria vitæ: atque ad danda dona gratiæ semper exhibet se paratum:
dũmodo quod in se est, faciat homo. Imo quosdam gratiosissime præuenit, & omnẽ gratiæ obicem ac
cordis duritiã tollit ab eis, gratiamque largitur eisdem: non solũ supra eorum merita, sed & cõtra eo-
rum demerita. ¶ Sed obiici potest, quod multi sunt pauperes: & in naturalibus etiam defectuosi, & o-
mni gratiarũ carentes charismate. Quomodo ergo dat omnibus affluenter: præsertim cum aliqui mo-
riantur ex fame? Et respondendũ, quod deus non dat omnibus æque affluenter. Et quod vnicuiq; dat
quælibet munera abundanter: sed vni hoc, alteri illud. Et tamen omnibus tribuit dona aliqua affluen-
Psal. 144 ter in proprio genere, suoque tẽpore. Quemadmodũ scriptum est, Aperis tu manum tuam, & imples
omne animal benedictione. Suo etiã tẽpore ex rationabili causa subtrahit dona sua. Sicut ait Psalmi-
Psal. 103. sta, Omnia à te expectant, vt des illis escam in tẽpore. Dante te illis colligent, aperiente te manũ tuã,
omnia implebuntur bonitate. Auertente autẽ te faciem, turbabuntur: auferes spiritum eorum, & defi-
cient, & in puluerẽ suum reuertentur [ET non improperat.] Nonne deus per Mosen & prophetas fi- H
liis Israel sæpissime improperauit beneficia quę eis impendit? Nonne etiã deus ingratitudinem homi
num grauiter punit, & quotidie per se & suos ministros reprehendit eos de ingratitudine sua? Vnde
Num. 14 per Mosen ait de filiis Israel, Vsquequo multitudo hæc pessima nõ credet mihi in omnibus mirabili-
Esaiæ. 1. bus meis, quæ feci coram eis? Et alibi, Filios, inquit, enutriui & exaltaui, ipsi autẽ spreuerunt me. Sic &
2. Reg. 12 in libris Regũ impiis regibus Israelis legitur improperasse, quod eleuauit eos de puluere: & reges con
stituit populi sui: ipsi vero nequiter egerunt. Imo & per Nathan improperauit regi Dauid beneficia
sua, cum adulteriũ homicidiumq; fecisset. Quomodo ergo deus nõ improperat muneratis à se, benefi
cia eis collata? Et respondendũ, quod deus quantũ est ex parte suę bonitatis, inuariabilitatis, ac sapien
tiæ, non improperat eis: sed propter eorũ abusiones atque demerita facit hoc exigente sua iustitia. In-
Mat. 13. gratis ergo improperat, gratis vero maiora largitur, prout Christus disseruit, Habenti dabitur: ei etiã
qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo [ET dabitur ei] sapientia à deo, si fideliter ac
Lucæ. 19 perseueranter petierit. Ideo subditur, [POSTVLET autẽ in fide nihil hæsitans.] Quod ait in fide, re-
ferri potest ad verbũ, postulet, & ad participiũ, hæsitans. Si referatur ad postulationem, sensus est, vt
Fides ne- deũ roget fideliter, secundũ veræ fidei directionẽ. Cum enim fides sit totius spiritalis ædificij funda-
cessaria. mẽtũ: oportet in primis vt simus firmi in fide, & certi de veritate ipsius. Fides vero est interior oculus

A mentis,finē vltimū,ad quem ordinanda sunt cætera,et ostendens, ipsamq; dirigens in petendis. Imò
oēs actus nostri ex fide procedere debent,& ad supernaturalē beatitudinem, quā fides docet ac mon-
strat,referri. Præsertim cū ad Romanos scribat Apost. Omne quod nō est ex fide,peccatū est. Sic ergo Rom.14.
in fide postulet deum,nihil hæsitans.i.de misericordia dei & gratiosa eius exauditione nihil ambigēs
nec diffidens. Porro si referatur ad hæsitationē:sensus est,vt postulet deū,nihil dubitans de fidei veri-
tate,sed firmus & certus in ea. Habet siquidē fides certitudinem adhærentiæ, quamuis non euidentiæ.
Habet quoq; certitudinē ex parte obiecti,videlicet æternæ & infallibilis veritatis,cui innititur: quan
uis non omnifarie ex parte subiecti,puta intellectus humani, cuius capacitatē excedunt fidei veritates
in vita præsenti. Quotidie ergo,imo omni hora,deū deuotissime deprecemur, vt mentem nostrā iu- Psalm.17
giter illuminare,dirigere,roborare dignetur:cū propheta orātes,Deus meus illumina tenebras meas. Psal. 118.
Et,Gressus meos dirige secundū eloquium tuū,& non dominetur mei omnis iniustitia. Itemque,Illu Psal.30.
stra faciem tuā super seruum tuum. Beatus etenim homo quem tu erudieris domine, & de lege tua do Psal.93
cueris eum. Atq; vt Salomon vbertim testatur,dei est mentē docere. Vnde & in Prouerb habetur,Do Prou.2.
minus dat sapientiā:& ex ore eius sapientia & prudentia. Nullus itaque de sua præsumat peritia, sed
summæ sapientiæ innitatur directioni. Cū scriptum sit, Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo, Prou.3.
& ne innitaris prudentiæ tuæ. Denique illuminationē diuinā inuocare oportet cum omni auiditate,
B diligentia,atq; instantia. Prout Salomon loquitur, Si sapientiam inuocaueris , & quæsieris eam quasi Prou.7.
pecuniam,& quasi thesauros effoderis eam, tunc scientiā dei inuenies. Veruntamen non sic debemus
pro sapientia deū adorare,vt negligamus à proximis,& prælatis, se doctoribus informationē expete-
re:sed & angelū sui custodē vnusquisque debet quotidie inuocare,vt se illustrare,dirigere, ac tueri di- Angelus
gnetur. ¶ Præterea quæri potest,quomodo debeamus deū orare in fide, nihil hæsitantes de auditione proprius in
eius benigna,cū ignoremus an simus in charitate & digni amore. Imo præsumptuosum videtur, vt quis uocādus.
præsupponat se exaudiendū à deo,quem tam grauiter,totiesque offendit. Et respondendū,quod quę- Eccles.9.
stio ista inquirit,qualiter spes nostra ad deū certitudinem sortiatur, & qualiter nō. Spes quippe dici-
tur certa expectatio futuræ beatitudinis. Ad quod Thomas respōdet, quod spes certitudinē habet ex
parte misericordię & omnipotētię dei,cui innititur,& ex qua nō erit defectus nostrę salutis. Sed ex cō
sideratione propriæ fragilitatis & dispositionis,habet timorē & incertitudinē quandā. Vnde spes & ti
mor dicūtur duę molæ,inter quas quotidie spiritaliter moli debemus. Vt ex cōsideratiōe diuinę pieta
tis cōfidamus de meliori:& ex cōsideratione propriæ imperfectionis labilitatisque vereamur iugiter de
peiori,ac de periculo simus suspecti. Vt sit spes mola superior,& timor mola inferior. Sic in proposito
quādo oramus,debemus sine hæsitatiōe orare ex cōsideratiōe veritatis,ac pietatis altissimi:q frequen- 1.Thes.4
ter in scripturis se promittit exauditurū orātes,dūmodo.s.orent,sicut oportet:q & oīpotēs, piissimus,
C liberalissimus,atq; ditissimus est ad dandū. Sed ex cōsideratiōe propriæ dispositiōis, insufficiētiæ,im-
perfectiōis,aut culpæ,bonū est formidare,& cū timore ac tremore orare. Hinc Beda circa verba pręha Beda.
bita,postulet in fide nihil hæsitās,ait,Hoc est,talē se exhibeat bene viuendo,vt dignus sit exaudiri,dū
postulat. Qui enim meminit se non obtēperasse dei præceptis,merito hæsitat. Quoniā scriptū est,Qui Prou.28.
obturat aurē suā ne audiat legē,oratio eius erit execrabilis. Hinc de qbusdā loquitur deus, Tunc inuo Pro.1.
cabunt me,& non exaudiā. Atq; in libro Iob legitur,Nūquid deus exaudiet vocē hypocritę,cū vene- Iob.13.
rit sup eū angustia?[QVI enim hęsitat] de fidei veritate,aut de misericordia dei[SIMILIS est fluctui
maris,qui] fluctus[A VENTO mouetur & circūfertur].i.mēte omnino instabilis est, nō fixus in deo.
Errores nanque,vitia,& impetus passionū,instabilē reddunt mentē,& exauditione indignā:cum nec
syncere nec fixe cohæreat deo. Maxime autē prætacta hæsitatio de fidei veritate ac pietate diuina, est
euitanda. Hinc scriptū est,Impij quasi mare feruēs,quod quiescere nō potest. In Iob quoq;,Si iniqui- Esa.57.
tatē,quę est in manu tua,abstuleris,tunc leuare poteris faciē tuā absq; macula:& eris stabilis,& nō ti- Iob.11.
mebis. Et in Psalmo,Non sic impij,nō sic:sed tanquā puluis,quē proiicit ventus à facie terræ. Et de- Psalm.1.
nuo,In circuitu impij ambulant. Siquidē vndiq; euagantur. [NON ergo æstimet homo ille] sic hæsi- Psalm.15.
tans[QVOD accipiat aliqd].i.aliquod donū gratiæ gratumfaciētis[A DOMINO]q naturalia & tē-
poralia bona,ac dona gratiæ gratis datæ tribuit bonis & malis,reprobis & electis. Talis ergo quādiu
D permanet talis,non exauditur,quantū ad dona pertinentia ad salutē. Iuxta illud, Scimus qm̄ deus pecca- Ioan.6.
tores non audit. Qui.s.in peccandi manent proposito. Vnde & in Treñ. dicitur deo, Nos inique egi- Treno.3.
mus,& te ad iracundiā prouocauimus:idcirco tu inexorabilis es. Verūtamē si talis pœniteat seq; dispo
nat ad gratiā,faciēs quod in se est,deus clemēter eū exaudit. Propter quod rursus ibidem fertur,Seru Treno.3.
temur vias nr̄as,& quęramus, & reuertamur ad dñm. Leuemus corda nostra cum manibus ad dñm in
cælos:quia nō repellet in sempiternū dñs:quia etsi abiecit,miserebitur secundū multitudinē misericor
diæ suę. Vt ergo mereamur desup exaudiri,studeamus in veritatis cognitiōe & bonitatis amore cōsta-
biliri,in fide,spe,& charitate firmari:in salutari sapiētia radicari, ne passionibus exagitetur cor nr̄m:
nec seducamur erroribus,sed in omni euentu perseueremus fixi in deo: quemadmodū hortatur Apost. Ephes. 4
Iam nō simus paruuli fluctuantes,nec circumueniamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominū,in
astutia,ad circumuentionē erroris. Vnde in Eccles.pręcipitur,Non ventiles te in omnē ventū.esto fir- Eccles. 5.
mus in via dñi,& in veritate sensus tui. Hinc Christus cōparat obedientē diuinis præceptis, viro sapien Mat.7.
ti,q ædificauit domū suā supra petram:cuius domū nec venti,nec flumina potuerunt euertere. Inobe
dientē autē cōparat viro stulto,qui ædificauit domū suā super arenam:ideo ventis atq; fluminibus in
eam irruentibus cecidit.[VIR duplex animo] qualis est hæsitās[INCONSTANS est in omnib9 viis Duplex
suis].i.in cunctis quæ agit,in prosperis & aduersis,in verbis & factis. Imo & in interiori intētione & animo qs
affectione. Porro duplex animo appellatur omnis hypocrita,& cuius intentio non est recta,qui plica Mat.10.

dolositatis se operit. Cui cōtrariū iubet Saluator, Estote, inquiens, prudētes, sicut serpentes: & simpli- B
ces, sicut colūbæ. Est enim bona simplicitas, colūbina, videlicet ꝑ exclusionē doli & simulationis vo-
Matth. 6 cata. Quæ est pura & recta intētio. De qua ait Saluator, Si fuerit oculus tu⁹ simplex, totū corpus tuū
lucidū erit. Huic bonæ simplicitati est cōtraria duplicitas ista vulpina, quæ est praua & duplicata in-
Ibidem. tentio. De qua itē loqtur Christus, Si oculus tuus nequā fuerit, totū corpus tuū tenebrosum erit. Qui
taliter duplex est animo (vt puta simulator & callidus, foris bona ex genere operans, & se iustū osten-
dere volens, quāuis vero hominibus placere desiderans) incōstans est in omnib⁹ viis suis. Quoniā &
aduersis deiicitur, & ꝓsperis vane erigitur. Est quoq; mēdax & dolosus in verbis. Et talis interdū ad
borulā vult deo placere, atq; post vitā hanc cū Christo regnare: & paulopost cupit placere homini-
bus, & gaudere cū seculo. Ideo nusquā virtuti ac synceritati iustitiæ manet cohærēs: sed leui occasio-
Eccles. 1 ne ꝑ diuersa rapitur vitia. Hinc scriptū est, Ne accesseris ad deū duplici corde, & ne fueris hypocrita
Eccles. 2 in cōspectu hominū. Itemq;, Væ duplici corde, & labiis scelestis. Merito igitur ait scriptura alia, Simu
Iob. 36. latores & callidi ꝓuocāt irā dei. Et Salomō ait, Vir versutus, odibilis est. Et rursus scriptura restatur,
Prou. 12. Væ pctōri ingredieti terrā duab⁹ viis. Duabus siquidē viis pctōr terrā ingreditur, quādo foris opera-
tur quod bonū videtur, & intus ad ꝓpriā laudē temporaleq; cōmodū intuetur. Cū ergo tā detestāda
sit ista duplicitas, eā prorsus abiiciamus, & colūbina simplicitate corā deo resplēdere conemur, ei sup
Prou. 3. oīa, & cęteris nō nisi in ipso, placere optātes. Nēpe vt iterū Salomon ait, Abominatio est dño oīs illu F
Prou. 2. sor, & cū simplicibus sermocinatio eius. Et idem alibi, Qui recti sunt, habitabūt in terra, & simplices
Ibidem. ꝑmanebunt in ea. Itemque, Sapiētes ꝓteget gradientes simpliciter. Sic sanctus Iob fuit vir simplex &
Iob. 1. rectus. Cuius vestigia imitemur: quia qui ambulat simpliciter, ambulat cōfidenter. Veruntamen est &
Prou. 10 asinina simplicitas, per exclusionē sapientiæ ac discretionis, sic dicta. quam vitare oportet, cum dicat
Apost. Nolite pueri effici sensibus. Vt ergo à simplicissimo deo iugiter diligamur, colūbina simplici-
tate semper ornemur. [GLORIETVR autē frater humilis]. i. corde simplex, seipsum spōte humiliās,
atq; ab hominibus spretus, oppressus, iniuria lacessitus. [IN exaltatione sua]. i. ex cōsideratione & spe
1. Co. 14 suæ futurę felicitatis: quia tanto sublimior erit in regno cœlesti, quāto profundius seipsum modo hu-
Lu. 14. 18 miliarit, & plura aduersa propter Christū patiēter ptulerit. Nā vt ait vnigenitus dei, Qui se humiliat
Iob. 22. exaltabitur. In Iob quoq; habetur, Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. Et in Prouerb. scribitur, Glo-
Prou. 15 riam præcedet humilitas. Ideo princeps Apostolorū hortatur, Humiliamini sub potenti manu dei: vt
1. Pet. 5. vos exaltet in tēpore visitationis. [DIVES autem] glorietur [IN humilitate sua] Hoc secundū Bedā
& glosam ironice dicitur. Vt sit sensus, Diues sciat se cito humiliandū, & vilipendēdum, atq; dānan-
Lucæ. 18 dum. Iuxta illud, Qui se exaltat humiliabitur. Quod intelligendū est de diuite terrena inordinate a-
Mat. 19 mante, seu cupido. De cuiusmodi in euāgelio loquitur dñs, Possibilius est camelum per foramen acus
Iob. 27. transire, q̄ diuitē intrare in regnū cælorū. De quo & Iob loquitur, Diues, cū dormierit, nihil secū aufe G
Psal. 75. ret. apprehēdet eū quasi aqua inopia. Et itē in Psal. Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarū in manibus
suis. Hinc subditur [QVONIAM sicut flos fœni transibit]. i. cito de huius vitæ ꝓsperitate ac opulen
Psal. 36 tia sufferetur. Sicut de impiis fertur in Psal. Quoniā tanquā fœnū, velociter arescēt: & quēadmodū ho
lera herbarū, cito decidēt. Deinde exponit similitudinē istā [EXORTVS est enim sol cū ardore] quē
efficit radiorū suorū repercussione in terra: ꝑsertim qñ ascendit in altū [ET arefecit fœnū]. s. gramina
terræ [ET flos eius]. s. fœni [DECIDIT] ex caloris adustione [ET decor vultus eius]. i. pulchritudo
viriditatis sup̄ficiei fœni [DEPERIIT: ita & diues in itineribus suis marcescet]. i. in actibus suis vi-
tiosis peribit. Et dū foris tēporali floret prosperitate, carnali voluptate, potētia, atq; diuitiis, intus spi
ritualiter magis ac magis putrescit, corrūpitur, & fœdatur, imò ab omni gratiæ ac virtutū floriditate ta
Psal. 52 bescit. Iuxta illud, Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniqtatib⁹. Hāc eādē sententiā scriptura
Iob. 4. in multis cōtinet locis. Scriptū est enim in Iob, Vidi iniquos dño flāte perisse. Itemque, Laus impiorū
Iob. 20 breuis est, & gaudiū hypocritæ instar puncti. Si ascēderit vsq; ad cælū suꝑbia eius, & caput eius nubes
tetigerit: quasi sterquiliniū in fine ꝑdetur, velut somniū auolans nō inuenietur. transiet quasi visio no
Psal. 72 cturna. Et in Psalm. Deiecisti eos dū alleuarētur. Quomodo facti sunt in desolationē? Subito defece-
Esa. 40 runt, perierūt propter iniquitatē suā. Hoc est quod loquitur Esa. Et quidē neq; satus neq; radicatus in
Sapien. 5 terra truncus eorū: repēte flauit in eos, & perierunt. Hinc iniqui fatētur, Quid profuit nobis suꝑbia,
aut qd diuitiarū iactantia cōtulit nobis? Transierunt omnia illa tanquā vmbra, & tanquā nūcius prę- H
currens, & tanquā nauis pertransiens fluctuantē aquam. Porro præinducto Apostoli Iacobi verbo cō
Esa. 40 sonat illud, Omnis caro fœnū, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatū est fœnū, & cecidit flos,
&c. Veruntamen his obiici potest, quia videmus ad oculū multos iniquos vsq; ad decrepitā senectutē
Iob. 21. viuere, prosperari, & quantum naturaliter fieri potest, vigere. Vnde Iob, Impij viuunt, subleuati sunt,
cōfortatiq; diuitijs: semen eorū permanet coram eis, propinquorū turba & nepotū in cōspectu eorū.
Hiere. 12. Domus eorū securæ sunt & pacatæ: & nō est virga dei super illos. Hiere. quoq; ait, Quare via impio-
rum prosperatur, & bene est omnibus qui præuaricātur & inique agunt? Plātasti eos, & ꝓficiunt. At-
Psal. 143 que in psal. Quorū filij sicut nouellæ plātationes in iuuentute sua. Non est ruina maceriæ, neq; tran-
situs, neq; clamor in plateis eorū. Verū hæc omnia facile cōcordantur, quoniā omnis tēporalis ꝓspe-
ritas, quantūcunq; longa appareat, tamen futuræ retributionis respectu est breuissima. Multi quoque
Iob. 22. ob scelera sua ante tēpus suū de medio subtrahuntur. Quemadmodū ait scriptura, Semitam sæculorū
calcauerunt viri iniqui, qui ante tempus suum sublati sunt. Præterea spiritualiter exortus est sol cum
ardore. i. Christus sol iustitiæ, iudex cœlestis rigore suæ sententiæ: arefecitque fœnum, quoniam ini-
Lucæ. 6. quorum prosperitatem dissipat & condemnat. Vnde Lucas, Væ vobis diuitibus, qui habetis consola-
tionem vestram. Despiciamus ergo temporalem prosperitatem, & omnem delectationem illicitam.

A ¶Prosecutio huius Cap. ab eo loco, [BEATVS vir qui suffert tentationem.] ARTIC. II.
Onsequenter sanctus Apost. Iacobus docet, tribulationes vitę pręsentis æquanimiter su
stinēdas, propter earū perpetuā remunerationē [BEATUS vir] .i. felix homo est iā in spe
C & in merito [QVI suffert tentationē] .i. impugnationē, tribulationem, afflictionē, siue
ab inuisibili, siue à visibili hoste inflictā, aut ea fomite seu sensualitatis infectione exortā,
æquanimiter tolerat, eamq; superat: non ruendo ad impatientiā, iniquum cōsensum, aut
aliam culpā. Et pręsertim beatus est, qui ꝓ fide atq; iustitia persecutionē patitur, nec superatur [QVO-
NIAM cū probatus fuerit .i. per aduersitatū & impugnationū victoriam approbatus, & deo acceptus fa
ctus, seu sufficiēter examinatus & expurgatus [ACCIPIET coronā vitæ] .i. præmiū essentiale, quod aurea
appellatur. Præmiū quoque accidentale ac speciale, in signum pręmiumq; victoriæ, quod nūcupatur
aureola, si pro iustitia pertulerit mortē. De hac corona fertur in Psal. Posuisti in capite eius coronā de Psal. 20.
lapide precioso. Deniq; istud est quod spopondit Christus, Esto fidelis vsq; ad mortē, & dabo tibi co Apoc. 2.
ronā vitæ. Sic ergo omnipotēs deus quos ad modicū tempus probat, affligit, exercet, in æternū copio-
se remunerat. Propter quod Sap. lib. dicitur, In paucis vexati, in multis bene disponētur. Quoniā de° Sapien. 3.
tentauit illos, & inuenit illos dignos se. Hinc sanctus Iob, Probauit me, inquit, tanq̃ aurum, quod per Iob. 23.
ignē transit. Et Tobiæ angelus dixit, Quia acceptus eras deo, necesse fuit vt tētatio probaret te. Acci-
B piet ergo post vitā præsentem, cū fuerit plene purgatus, coronā vitæ [QVAM repromisit deus diligen Matth. 5.
tibus se] Quia per angelos sanctos, per Apost. & ꝓphetas promisit hoc. Imò Christus dei filius, deus
vere incarnatus ꝓprio ore eā promisit in euangelio palam ac sępe. Porrò per hoc quod ait, quā repro-
misit deus diligentib. se, duo innuūtur. Primum est, ꝙ nulla actio nullaq; passio, sine charitate, sit me-
ritoria. Tentationes autē, & tribulationes, meritoriæ sunt vitæ æternę, inquantū ex charitate æquani-
miter tolerantur, acceptātur, atque vincuntur. Ideò ait Apost. Si tradidero corpus meū ita vt ardeam, 1. Cor. 13.
charitatem autē non habuero, nihil mihi prodest. Secundū est, quòd deus ijs quos amplius diligit, fre-
quēter plures & grauiores tribulationes immittit. Idcirco in aduersis & tentationibus nequaq̃ franga-
mur, nec pusillanimes efficiamur, nec fatigemur animis nostris. Imò eas tanq̃ probabile argumentū di
uinæ dilectionis ad nos, suscipiamus ac superemus, correptiones & correctiones amemus, illud Iudith Iudith. 8.
pensantes, Memores esse debemus, quomodo pater noster Abrahā tentatus est, & per multas tribula-
tiones ꝓbatus amicus dei effectus. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moses, & omnes qui placuerūt deo, per mul
tas tribulationes transierūt fideles. Qui autē tentationes nō susceperūt in timore domini, in impatien
tia sua exterminati sunt [NEMO cū tentatur, dicat, quia à deo tētatur] Postq̃ Apost. Iacobus locutus est
de tentationibus, quas exterius causa ꝓbationis patimur: nūc agit de tentationibus quas intus suadēte
diabolo, aut infectione naturæ nostrę mouēte, causa deceptiōis toleramus. Vnde Beda hic ait, Duplex Tentatio
C est genus tentationis. Vnū, quod decipit. Aliud, quod probat. Loquēdo de tentatione quæ decipit, seu duplex.
intētione fallendi inducitur, deus neminē tentat. Sed loquendo de tentatione quę ꝓbat, tentauit Abra Gen. 22.
ham deus. De qua & ait propheta, Proba me dñe, & tenta me. Deniq; secundū Albertū, per verba prę- Psal. 25.
tacta Apost. Iacobus remouet quandā dubitationē. Dixit enim superius, in tentationibus esse gauden-
dum. Ex quo aliquis posset opinari, vniuersas tentationes nobis immitti à deo. Quod non est verum:
quia, secundū glosam, exteriorē tentationem immittit deus ad suorū probationem fideliū. Interiorem
verò, qua cōcupiscitur quod lege diuina prohibetur, deus nō immittit. Porrò secundū Bedam, per ver- Beda.
ba iam tacta Iacobus illorū destruit errorem, qui sicut bonas tētationes, ita & malas dixerūt nobis diui
nitus inspirari. Est autē secundū glosam duplex tētatio. Vna exterior, sicut paupertas, infirmitas, incar-
ceratio, & alia quæuis exterior tribulatio. cuius deus nō est solū permissor, sed etiā author. Tales nan-
que afflictiones sępe immittit fidelibus ꝓ bono eorū. Alia est tentatio interior: vt praua suggestio, pra-
ua cogitatio, qua furtū seu aliud peccatū concipitur. cuius deus ꝑmissor est, non immissor seu author.
¶Pro clariori huius intelligētia quęritur, Cuius sit tētare: an. s. à solo tentemur diabolo, an etiā tentet Gen. 22.
nos deus. Et videtur ꝙ tentemur à deo, iuxta illud, Tētauit deus Abrahā. In Deut. quoq; habetur, Re- Deuter. 8.
cordaberis cūcti itineris, ꝑ quod adduxit te dñs deus tuus, vt affligeret atq; tētaret. Et sapiēs, Deus ten- Sapien. 3.
tauit iustos, & inuenit illos dignos se. Atq; apud Ioā. Hoc dixit Iesus tētans eū (puta Philippū.) In op- Ioan. 6.
positū est authoritas Iacobi in pręsenti. Pręterea super illud Pauli, Ne forte tentet vos is qui tētat: dicit Thess. 4.
D glosa, id est, diabolus, cuius solius officiū est tentare. Ad istud Thomas super secundū Sententiarū re-
spondet, Ad perfectā rationem tentationis tria concurrunt. Primū est, vt per tentationē alicuius dubij
accipiatur cognitio. Secundū, vt hoc sit à tentante intentū. Tertium, vt ipsemet tentans cognitionem
illius rei accipere velit. Et isto modo deus nō tentat, sed homo tentatur ab homine, & etiam à diabolo.
Dicitur autē deus tētare, quantū ad duo. Primo, vt. s. alicuius ignoti cognitio manifestetur, nō sibi, sed
alijs. Quod & deus intendit, vt patuit in tentatione Abrahę: quem deus tentauit, vt eius fides & obe- Gen. 22.
dientia alijs, ad eorū ædificationem, insinuarentur. Mūdus verò & caro dicūtur tentare, solū quantum
ad primum trium illorum, ad perfectam tentationis rationem cōcurrentium. Quia ex impugnatione
carnis & mundi, manifestatur virtus aut imperfectio mentis: quāuis nec mundus, nec caro intendant
hoc. Ipsa ergo impugnatio animæ, seu eius virtutis, tentatio dicitur. Hæc autem impugnatio vel est à
principio intrinseco, puta à carnis corruptione: & hæc vocatur tētatio carnis. Vel à principio extrin-
seco. & hoc dupliciter. Quia illud extrinsecū aut impugnat per modū obiecti: & sic est tētatio à mun
do, cuius rebus corda hominū ad peccandum alliciuntur. Vel per modum agentis ipsum trahit ad pec
candum, persuadendo, terrendo, aut blādiendo. & sic est tentatio à diabolo & à membris ipsius. Dici-
tur autem diabolus solus tentare, nō quod ipse semper sit immediatus tentator: sed quia primo tentauit
hominem. Ex qua tentatione cōsecutæ sunt aliæ tentationes. Tamen vt asserit Origenes, quamuis non Origenes

esset diabolus, adhuc homines tentarẽtur concupiscentia venereorũ, & alimentorũ. Vel dicitur diabolus solus tentare: quoniã ei & membris suis duntaxat conuenit tẽtare, cum intẽtione trahendi ad vitiũ. E
Vel quia vtitur carne, & rebus mundi tanq̃ instrumentis, ad tentandũ hominem. Insup in prima parte Sũmæ suæ loquitur Thomas, Tentare est proprie experimentũ de aliquo sumere, vt. s. aliquid circa ipsum, vel de ipso sciatur. Ideo proximus finis tentãtis est cognitio. Ex cognitione autẽ potest vlterius alius finis intendi, aut bonus aut malus. Diabolus verò talẽ cognitionem semp refert ad malũ, puta vt fallat, & noceat. Sicq; propriũ diabolo est tẽtare, quia etsi homo sic tẽtet, hoc tamen facit vt seruus diaboli. Dicitur quoq; deus tẽtare, non vt sciat, sed vt aliqd faciat scire. Mundus autẽ & caro non nisi instrumẽtaliter ac materialiter tentãt, prębendo occasionẽ peccandi. Sed homo tentat aliquẽ & bene & male. Bene, dũ quęrit eũ cognoscere vt prosit. Male, dũ quęrit eũ cognoscere vt noceat. Verũtamen per tentationẽ mundi quandoq; intelligitur tẽtatio quę infertur à mundanis & prauis hominibus. Quandoque illa, quę infertur (vt tactũ est) à rebus seculi huius: puta à diuitijs, delitijs, atq; hononorib⁹ eius. His pręmissis pręsens textus facile intelligetur. Nemo eũ tentatur, tentatione interiori ad fallendũ tendente, & inclinãte ad vitiũ [DICAT quoniã à deo tentatur.] Ita vt deus inclinet, aut cogat eum ad culpam. [DEVS intẽtator malorũ est]. i. malorũ tentamentorũ non est suggestor, aut author: nec est tentator malorũ seu vitiorũ. i. tentatiua causa eorũ [IPSE enim neminẽ tentat] tẽtatione ad malũ ordinata.

Tentatio actiua & passiua.

¶ Sed obijci potest, quia tẽtatio tam actiua q̃ passiua, sunt quidã actus, & aliquid positiuũ: ergo à deo sunt, à quo omnis entitas deriuatur: & in quẽ omnes effectus (id est, actus) tanq̃ in primũ effectiuũ principiũ reducũtur. Et respondendũ, quod omnis effectus & actus, in quantũ est ens & aliquid positiuũ, à Deo sunt tanq̃ à prima causa. Sed in quantũ habẽt deformitatẽ & obliquitatem peccati, nihil sunt & sola priuatio: nec habẽt causam efficientẽ, sed deficientẽ, videlicet voluntatẽ creatam vt defectiuã, quẽadmodũ claudicatio, in quantũ est ambulatio quędã, est à virtute motiua & pgressiua. Deformitas autem huiusmodi ambulationis est à tibię indispositione. [VNVSquisque verò tẽtatur à cõcupiscentia sua] F

1. Tim. 6.
August.

id est, ab inordinata cupiditate seu priuato amore. Nã radix omniũ malorum est cupiditas. i. improbus amor sui: pro quo cõcupiscentia hoc loco accipitur. De quo amore asserit Augustinus, q̃ sit omniũ vitiorũ origo. Quemadmodũ amor dei est omnis boni principium, omnis. s. meritorij actus. Vnde amor sui crescens vsq; ad contemptũ dei, ciuitatẽ efficit Babylonis: quæ est ecclesia malignantiũ, & regnum diaboli. Quemadmodũ amor dei crescens vsq; ad contemptũ sui, constituit ciuitatẽ Hierusalẽ: quæ est ecclesia dei viuẽtis, & regnum Christi. Ab hac ergo cõcupiscentia tentatur. i. radicaliter impugnatur, quicũque tentatur: quia ab ea inclinatur & mouetur ad diuersa peccata. Non tamen per verba hæc excludit Apostolus Iacobus tentationẽ diaboli: quia frequẽter diabolus actuat, seu excitat cõcupiscentiã istam in homine, & per eã tentat eundẽ. Tentatur ergo vnusquisq; à cõcupiscentia [ABSTRACTUS]. i. à recto salutis itinere, & verò rationis iudicio [ET illectus]. i. ad culpã attractus. [DEinde cõcupiscentia cũ cõceperit]. i. ad consensum perduxerit [PARIT peccatũ]. i. reũ facit. Tunc enim est mortale peccatũ interius, cũ plenus adest cõsensus de aliquo cõcupito contra pręceptũ. [PECCATUM verò cũ consummatũ fuerit]. i. foris ad effectũ perductũ, ita q̃ ex consensu itur in opus [GENERAT mortẽ] quia inducit ad consuetudinẽ vitiosam & obstinationẽ. Deinde ad damnationẽ ęternam, quæ est mors secũda grauissima. G

Apoc. 21.

Vnde quod ait, Generat mortẽ: non est sic intelligendũ, quasi in solo exteriori opere cõsistat peccatum mortale: cũ in interiori cogitatione & affectione deliberatę rationis cõsensum habente, sit culpa mortalis.

Ratio meriti & demeriti.

Imò ratio meriti atque demeriti in opere exteriori, dependet ab interiori. Sed ideo dicit sic, quia in ope exteriori magis apparet deformitas vitij, & culpa augetur, ac praua cõsuetudo incurritur. Itaq; in verbis pręhabitis insinuatur pcessus humanę tentationis. Nã primo concupiscentia oritur, per quã incipit homo abstrahi à vero & bono. Deinde cõcupiscentię delectatio quędã coniungitur, per quam homo in malũ illicitur: tunc tamen stat adhuc in terminis peccati venialis. Deinde concupiscentiæ & delectationi cõsensus deliberatus adijcitur: & tũc est peccatũ mortale, ex quo ad opus pceditur, & reiteratio frequẽs seu cõsuetudo inde consequitur. Hinc loquitur Beda, Tribus modis tẽtatio agitur: Suggestione, delectatione, consensu. Suggestione hostis, delectatione aut etiã consensu nostræ fragilitatis, consensu cordis. Quod si hoste suggerẽte nec delectamur, nec cõsentimus: tẽtatio nobis ad victoriam prouenit. Si verò ad hostis suggestionẽ paulatim à recta intentione abstrahi, atq; in vitium incipimus illici, delectãdo offendimus: sed nondũ lapsum mortis incurrimus. Quod si peccati in corde concepti delectationẽ sequatur partus prauæ actionis, aut certe consensus, mortis rei efficimur. Hoc quoq; pensandum, quia vt dicũt doctores, non solũ plenus consensus in opus, sed & consensus in delectationem prohibitam, est mortalis. [NOLITE itaque errare fratres mei dilectissimi] per vitiorũ abrupta, per errorũ H

Beda.

Prou. 4.
Sapien. 5.

& falsitatũ ac perfidiarum obscura (via enim impiorũ tenebrosa, nesciunt vbi corruũt) ne sero pœnitentes, dicatis illud Sapiẽtiæ, Errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumẽ non luxit nobis, & sol intelligentiæ nõ est ortus nobis. ¶ Circa pręhabita quæritur, an tentatio sit appetẽda? Respondet Albertus,

An tẽtatio sit appetenda.

Quędã in sua ratione circũuolutã habent malitiã, vt furtum. quę nequaquã sunt appetenda. Alia sunt quę nominata, statim habent circũuolutam bonitatem: vt esse sapientẽ, & virtute præditum. quæ simpliciter, & absque additione sunt appetenda. Alia sunt, quæ de se non sunt appetibilia, cum sint quædã mala pœnalia: tamen per cõparationem ad finem sunt appetẽda, vt potio amara. Cũ ergo tentationes per se ordinentur ab hoste ad hominis deceptionem, per accidẽs verò ordinentur ad tentati salutem, ex hoc q̃ dei gratia auxiliante vincuntur: idcirco tentari non est simpliciter cupiendum, sed tentari & vincere simul sumptum. Verum quia considerata nostra fragilitate victoria est incerta, tentatio securius fugitur, quam optatur. ¶ Et si obijciatur, quia, vt Iacobus ait apostolus, omne gaudiũ existimare debemus, cum in diuersas inciderimus tentationes: ergo sunt appetendæ. Pręsertim quia (vt dictũ est)

A sunt valde multipliciter fructuosæ. Respondetur, ꝙ Iacobus loquitur de tentatione tribulationum, sed
quarū patientiā exhortatur, quia nō nisi per patientiā eas possumus superare. Ideo gaudiū & fructuo-
sitas nō sunt de talibus tribulationibus & tẽtationibus, secundū se: sed magis de patiẽtia, qua vincũtur.
Præterea huic rationi cõcordat responsio Thomæ super secundū Sententiarū, dicentis, Cum bonū sit
obiectum voluntatis ac desiderij, eo modo aliquid est volendum, quo bonū. Inter bona autem aliquid
inuenitur, quod est bonū simpliciter & per se: sicut sunt bona honesta, puta virtutes. Quæ tanquam fi-
nes aliorum, sui gratia appetuntur: quãuis in aliud ducãt. Quia in omnibus honestis vtilitas honesta-
ti coincidit, nisi in vltimo, quod est finis finium: quod propter se tantum est appetendum. Aliquid ve-
rò est, quod in se bonitatẽ non habet vnde appetatur, si absolute consideretur: sed secundum ordinem
ad finem, bonitatem quãdam sortitur, quæ vtilitas nominatur. Et sunt propter aliud appetenda, vt se-
ctio mẽbri propter sanitatem. Porrò ad finem cõsequendum contingit aliquid dupliciter ordinari, per
se scilicet, & per accidens. Per se dico, quod quantum in se est, in finem debitum est ductiuū. Per acci-
dens autem, quod quantum in se est, in aliud duceret: sed ex concursu alterius causæ, ducit in debitum
finem. Sicut qui comedit venenum, vt moriatur, & contingit ex hoc sanitas. Cum ergo causa per acci-
dens non sit proportionata ad effectum, sed solum causa per se: idcirco ex ordine ad finem qui est per
accidens, non est aliquid bonū, aut appetibile, simpliciter acceptū: sed solum concurrentibus omnibus
B quæ ad hunc finem determinant. Dico igitur, quod tẽtatio per se ordinata est ad hominis perditionẽ, Determi-
ad salutẽ verò non ordinatur nisi per accidens, scilicet ex hoc, ꝙ homo eam vincit auxilio gratiæ dei. nant.i.di-
Ideo tentari nõ est simpliciter appetendū, sed tentari & vincere simul acceptū. Sed quoniã propter no- rigunt ad
stram fragilitatẽ victoria valde est dubia, securius fugienda est tentatio, q̃ optanda. Insuper istis respon- terminū.
sionibus aliquid videtur esse addendū. Quia vt tactū est, duplex est genus tẽtationis: vnum quod pro-
bat, aliud quod fallit. Quorum primū est à deo, & ad hominis ordinatur salutem. Aliud à diabolo &
membris ipsius, ordinaturq; ad tentati seductionem. Rursus sicut præhabitū est, duplex est tẽtatio, pu- Duplex
ta exterior, vt est corporalis afflictio: cuius deus non solū est permissor, sed etiã actor. Est quoq; tenta- tentatio.
tio interior, ad culpã inclinans, seu ordinata: cuius deus permissor est, nõ immissor. Constat itaq; præ-
inductas responsiones nõ esse prolatas, nisi de tentatione hostis ad fallendū tendente. Remanet igitur
quæstio, an tentatio quæ est ex vel à deo, atq; exterior, tendens ad probationẽ & salutem, sit appetẽda?
Ad quod respondendū, quòd appetẽda est eo modo, quo medicina amara & afflictiua appetitur pro- An tẽta-
pter sanitatẽ & delectationẽ. Estque appetenda cū duplici circũspectione. vtpote, considerata propria tio sit ap-
fragilitate & defectuositate, ne homo in virib⁹ suis cõfidat. Et præsupposito adiutorio gratiæ dei: in quo petenda.
spes tota figatur. Et hoc modo, etiã tentationes hostiles appeti possunt. Verũtamen obseruandū quod
aliquid est appetibile vni, quod nõ est appetibile alteri: ꝓpter diuersam eorū dispositionẽ. Perfecti er-
C go, & etiã digne proficiẽtes, securius possunt tentationes appetere, cum circũspectionibus memoratis,
quàm incipiẽtes & imperfecti. Et de hoc in Vitis patrū multa habentur exempla. Amplius quæritur,
an tentatio quæ est ab hoste, sit peccatum: an etiam tentatio quæ est à mundo: & item, an omnis tenta-
tio à carne seu carnis, peccatum sit? Ad hæc Thomas super secundum respondet, Peccatum vnius non
consistit in actu alterius, sed in proprio actu. Propter quod in Ezechiele legitur, Anima quæ peccaue-
rit, ipsa morietur. In tentatione autem carnis ipse appetitus illicitus, secundum quem tentari quis di- Ezec. 18.
citur, est actus eius qui tentatur. Non enim sola caro concupiscit, sed coniunctū, videlicet homo. Ideo
talis tentatio est peccatum in eo qui tentatur. Siquidem motus concupiscibilis, in illicitū tendens, ten
tatio carnis est. Tẽtatio autem quæ est à mundo, vel ab hoste, est à principio extrinseco: vnde actus nõ
pertinet ad tentatū, sed passio tantum. Propter hoc non est peccatum in tali tentatione, nisi per dele-
ctationem siue consensum: quia tunc tentatus incipit cooperari tentanti. Præterea, iuxta Thomã, dia-
bolus potest imprimere vim imaginatiuã dupliciter. Vtpote aliqua sensibilis exterius repræsentando,
& ipsam vim imaginatiuã intus turbando ac alterando. Idcirco secundū modum quo imprimit in nos, Imagina-
tentare nos dicitur. Hæc tamẽ impressio nõ habet rationẽ peccati: cū non sit in appetitu, sed in appre- tiua vis bi
hensione dũtaxat. Et tamẽ tendens in culpam, quantū est de intentione tẽtantis. Hoc quoq; pensandū, fariam im
quia, vt Thomas adiungit, motus cõcupiscibilis potest dupliciter in nobis insurgere. Primo ex quali- primitur.
tate organi, sicut corpore calefacto, insurgit motus libidinis, absq; aliqua imaginatione. Et iste motus
D est purè naturalis, nec rationẽ peccati habẽs. Et hũc motū potest diabol⁹ ex sua potestate in nobis cau-
sare, nisi diuina cohibeatur virtute. Secũdo ex apprehẽsione alicuius delectabilis. Et ex parte illa appe
titus habet aliquã libertatẽ in homine, secundū quod potest obedire imperio rationis: sicque in cõcu-
piscibili potest esse peccatū. Sed hunc motū diabolus extorquere non potest. Hæc dicta sunt ꝓ plenô
huius loci intellectu: quia materia practica est, & salubris. At verò sicut nõnulli errauerũt, dicẽdo, in-
teriores tẽtationes ad vitia inclinãtes, esse à deo: sic alij, vt Pelagiani hæretici, errabãt, dicentes, Opera
meritoria esse à nosipsis, ita, quod sine gratia posset homo esse virtute præditus, & deo acceptus, ac vi
tam promereri æternam. Dicebant enim, A deo habemus quod sumus, à nobisipsis quod iusti sumus.
Contra hos subdit apostolus Iacobus. ¶ [OMNE datū optimum, & omne donum perfectū desursum DOMIN.
est, descendens à patre luminum] Certū est apud philosophos, omne quod citra deū est, à deo fluxisse, 4. post pa
mediate, vel immediate, Aristotele protestãte, Ab hoc ante omnibus cõmunicatū est esse & viuere. atq; scha Epi-
author libri de causis, Omnis causa primaria plus influit quàm quæcunq; causa secunda. Veruntamen stola.
aliter dicunt sancti Theologi, virtutes & actiones meritorias esse à deo, quàm philosophi. Quia phi- Aristotel.
losophi dixerunt hominem naturali potestate & propria ratione posse virtutes acquirere, & felicita-
tem mereri. Quod quamuis verum sit aliquo modo de virtutibus naturalibus, politicis, in beatitudi-
ne naturali, Theologi tamen affirmant hominem (quia ad supernaturalem beatitudinem est creatus)

indigere gratia gratumfaciẽte, virtutibusq; infusis supenaturalibus, ac Theologicis. Et insuper actuali E
motione spũs sancti in omni meritorio actu: vt sic media correspõdeant fini. Quãuis itaq; p datũ opti-
mũ, possunt intelligi naturalia dona suprema, in intellectualib⁹ creaturis, vt sunt memoria, intellectus,
volũtas, in qbus supgloriosissimę trinitatis imago relucet in homine: per donũ verò perfectũ, dona su
pernaturalia, gratuita, & infusa, ac meritoria opa, quę omnia immediate descendũt, causantur, depẽdẽt
à deo: possunt tamẽ per datũ optimũ intelligi dona supnaturalia, & infusa, gratię gratis datæ, bonis &
1.Cor.12 malis cõmunia: vt sunt gratia ppheticę, genera linguarũ, sermo sapiẽtię, sermo sciẽtię, &c. De qbus Co
rinthijs scribit Apost. Per dona verò pfecta, dona gratię gratũ faciẽtis, virtutes infusæ, dona & fructus
spũs, ac beatitudinis viæ. Nihilominus omnia ista intelligi possunt p data optima: & per dona pfecta,
intelligẽda erũt dona glorię, dotes animę & corporis glorificati, & quicqd ad cœlestis beatitudinis ple
Esa.64. nitudinẽ spectat: quę vere est status omniũ bonorũ aggregatione pfectus. De quibus Esa. & Paulus fa-
1. Cor. 2. tentur, Oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderũt, quę pręparauit deus diligen
tibus se. Porrò per patrẽ luminũ intelligi potest pater ęternus, à quo lumẽ sibi coęternũ, vnigenitus fi-
lius eius, inuariabiliter oritur. A patre quoq;, & filio tanq̃ ab vno fonte, ac ęternali principio oritur spi
ritus sanctus, patri filioq; æqualis. Nec tamẽ filius & spũs sanctus sunt duo lumina, imò tota superdi-
gnissima, superessentialis & incõprehensibilis trinitas, vnũ est lumen, sicut & vna essentia. Ideo pater
ęternus dicitur pater luminũ, quippe q sit increati luminis, & omnis lucis creatę, principiũ. Aptius ta F
Matth.6. mẽ hoc loco p patrẽ luminũ intelligitur deus trinitas, vniuersorũ creator, cui quotidie dicimus, Pater
Deut.32. noster q es in cęlis. De quo in Deut. habetur, Nõne ipse est pater tuus, q possedit te, & fecit, & creauit
te? De quo Esa. Et nũc pater noster es tu, nos verò lutũ. Cui & Helui Iob 34. locutus est, Pater mi ne
Esa.64. desinas ab homine iniqtatis, qui addit sup peccata sua blasphemiã. Deniq; huic verbo apost. Iacobi cõ
sonat illud Ioã. 3. Nõ potest homo accipe qcq̃, nisi fuerit ei datũ de cælo. Et quod loqtur Paul. Quid
habes, quod nõ accepisti? [Apud quẽ nõ est trãsmutatio] Quia omnimoda incõmutabilitas, quę est ple
na immortalitas, cõpetit deo: cũ sit purus actus, in quo nec est potẽtia limitãs, nec differẽtia cõtrahẽs,
neq; materia vsquã coartãs, vt in Metaphysica sua sapiẽtissime docet Philosophus. Et Proclus Plato-
Malac.2. nicus in Elemẽtatione sua theologica subtilissime pbat hoc. Vnde Mal. cõtestatur, Ego dñs & nõ mu
Num.23. tor. Quod Balaã quoq; astruit inquẽs, Nõ est deus quasi homo, vt mẽtiatur: nec vt fili⁹ hominis, vt mu
tetur. Et sicut cõtingentia, variabilia, corporalia, inuariabiliter intelligit: ita & immutabilis permanẽs,
Boetius. omnia opatur. Sicut ait Boetius, O qui ppetua mundũ ratiõe gubernãs, Tẽpus ab ęuo ire iubes, stabi-
Ioan.5. lisq; manẽs, das cũcta moueri. Quod & primo Timęi disseruit Plato. Propter quod asserit veritas, Pa
ter meus vsq; modo opatur, & ego operor. [NEC vicissitudinis obũbratio] Id est, alicuius successionis
obscuratio. Quia in supsimplicissimo deo sunt penitus idẽ, essentia, potestas, & actio: seu esse, posse, &
agere. Et ipse vnico, simplicissimo, & æterno actu intelligit, & vult ac disponit vniuersa, & singula in G
seipso. Vnde & eius mẽsura est ęternitas, quę est interminabilis vita, tota simul pfecta possessio. [volun
tarie genuit nos verbo veritatis.] Hoc multipliciter potest exponi. Primo, quod pater p vnigenitũ suũ
Ioan.1. nos cõdidit: iuxta illud Ioãnis, Omnia p ipsum facta sunt. Vnde Apost. Ex ipso, inquit, & p ipsum, &
Rom.11. in ipso sunt omnia. Generatio autẽ in scripturis interdũ p creatione accipitur. Vt vbi legitur, Istę sunt
Gene.2. generationes cęli & terrę in die quãdo creatę sunt. Secũdo, quod deus trinitas spiritualiter regenerauit
nos. i. ab erroribus & peccatis, ad esse gratię ac virtutũ, deduxit nos verbo veritatis, hoc est, p doctrinã
1.Cor.4. euãgelicę prędicatiõis, quod fecit p Christi discipulos, quemadmodũ Paulus scribit Corinth. In Chri
Galat.4. sto p euãgeliũ ego vos genui. Atq; ad Galat. Filioli, ait, mei quos iterũ parturio, donec formetur Chri
stus in vobis. Tertio, q deus per sacramentũ baptismi sub debita forma verborũ, spiritualiter nos rege-
Ioan.3. nerauit. Accedit siquidẽ verbũ ad elemẽtũ, & fit sacramentũ. Hinc Christus, Nisi quis renatus fuerit ex
Ephes.5. aqua & spũ sancto, nõ potest introire in regnũ dei. Ad Ephes. quoq; ait Apost. Christus dilexit eccle-
siam, mũdans illã lauacro aquę in verbo vitæ. Deniq; cum sacramentũ pœnitẽtię sit secũda post nau-
fragiũ tabula regenerãs: ita fit etiã quotidie in pœnitẽtiæ sacramẽto. Et quoniã Christus verbũ patris
incarnatũ instituit sacramẽta euãgelicę legis, intelligi potest, q pater verbo veritatis. i. per verbũ suum
ęternũ & increatũ quod est veritas ipsa, pręfatis nos modis regenerauit. Hæc autẽ fecit deus volũtarie H
nõ coacte, aut necessitate naturæ, sicut per Osee testatur, Diligã eos spõtaneè. Et teste Apostolo, Deus
Osee.13. opatur omnia secundũ consiliũ volũtatis suę. Per quod refutatur error quorundã philosophorũ, & hę-
Ephe.1. reticorũ, qui asseruerũt processionẽ creaturarũ à creatore, esse naturalẽ emicationẽ ac emanationẽ nõ
Plato. liberã. Contra quos etiã Plato ait in primo Timęi, Optimus erat deus. Porrò ab optimo lõge relegata
est omnis inuidia. Voluit ergo deus omnia suę bonitatis, aut beatitudinis esse participia: quã quidẽ dei
voluntatẽ, si quis rerũ principiũ dixerit, recte eũ putare cõsentiam. Sic ergo nos genuit [VT simus ini-
tium aliquod creaturę eius]. i. inter corporales ipsius creaturas habeamus primatũ, quibus nõ solum p
Genes.1. dona gratię, imò & per dona naturę pręferimur. Propter quod dixit deus, Faciamus hominẽ ad imagi-
nem & similitudinẽ nostrã: & pręsit piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestijs terrę, vniuersæq; crea
Deute.4. turę. Moses quoq;, Solem & lunã & omnia astra creauit deus in ministeriũ cunctis gẽtibus. Porrò per
dona gratiæ Christiani cæteris omnibus mũdi hominibus incõparabiliter pręferũtur: cũ sint adoptiui
Roma.8. filij dei, & eius hæredes, & Christi mẽbra ac cohæredes. Et ipsi soli sunt in statu salutis, cæteri omnes
in statu dãnationis: suntq; membra, filij, ac ministri diaboli: Propter quod loquitur Moses de excellen-
Deute.4. tia populi Israelitici, ad deũ tunc pertinentis, dicendo, Non est alia natio tam grandis. Itemque, Quæ
Ibidem. est gens vna in terra sic inclyta, &c. Nunc multo præclarius dici potest de populo veraciter Chri-
1.Petr.2. stiano, de quo princeps apostolorum testatur, Vos genus electum, regale sacerdotiũ, gens sancta, po-
Psal.48. pulus acquisitionis. Sed proh dolor, homo cũ in honore esset, non intellexit: & multi Christianorum

A gentilibus deterius viuunt. Postremo ꝓ eo, quod hic dicitur, Vt simus initiũ aliquod creaturę eius: alia
litera cõtinet, Vt simus primitię creaturarũ eius. Primitias nãque frugũ & animaliũ iussit lex dñõ cõ-
secrari. i. optima quæque in frugibus ac animãtibus. Ita & deus verbo veritatis nos genuit, vt inter oẽs
homines simus optimus populus eius. [SCITIS fratres mei dilectissimi] i. notum vobis est vniuersa quæ
scribo esse verissima, quia scitis apostolos primitias accepisse spiritus sancti. Verũtamen nõ sufficit vo
bis hoc scire. Ideo subditur, [SIT autẽ omnis homo velox ad audiendũ] verba salutis. Beati enim q au Lucæ. 11.
diunt verbũ dei, & custodiũt illud. Et, Qui ex deo est, verba dei audit. Idcirco vt in Eccle. dicitur, An- Ioan. 8.
ris bona cũ omni cõcupiscentia audiet sapientiã [TARDUS autem ad loquendũ] Quia hoc sapientiæ si- Eccle. 3.
gnum est, eo ꝙ Salomone testãte, In multiloquio non deerit peccatũ. Atque idẽ alibi, Totũ spiritũ suũ Prou. 10.
profert stultus, sapiẽs differt & reseruat in posterum. Et deinde, Vidisti aliquẽ velocem ad loquendũ? Prou. 29.
stultitia magis speranda est, quàm illius correctio. In Ecclesiast. quoq; legitur, Qui multis vtitur ver- Ibidem.
bis, lędit animam suã. Veruntamen in omnibus istis necessaria valde est discretio, vt sit homo quantum Eccl. 20.
in se est, velox ad audiendũ, & tardus ad loquendũ: quod tamẽ ad iuniores ac subditos, & indoctos po-
tissime pertinet. Nihilominus causa rationabili exigẽte, sit homo velox ad loquendum: præsertim qui
pręest, dũ fraterna correptio, aut iusta correctio, sunt delinquẽtibus impendendę. Dũ etiam proximus
indiget informatione, aut reuocatione à culpa, atq; periculis quibus appropinquat. Ideo Salomon di- Eccle. 2.
B xit, Tẽpus loquendi, & tempus tacẽdi est. Atq; in Ecclesiast. dicitur, Est tacẽs, qui inuenitur sapiẽs: est Eccl. 20.
antẽ tacens, non habens sensum loquelę: & est tacens, sciens tempus aptũ. Homo sapiens tacebit vsque Prouer. 11
ad tẽpus: Lasciuus & imprudẽs non seruabit tempus. Sic & iuniores, ac subditi, & indocti, dũ ex igno
rantia sibi periculũ vident instare, mox seniores, sapiẽtiores & superiores suos debent interrogare, &
eos cũ omni reuerentia, ac auiditate audire: iuxta illud, In multitudine presbyterorũ prudentiũ sta, & Eccl. 64.
sapientię illorũ ex corde cõiungere. Hinc alibi dicitur, Nõ te prętereat narratio seniorũ. Denique q̃ sa- Eccle. 8.
lubre est verba salutis audire, tã periculosum est, verba audire vana, scurrilia, detractoria, & iniqua: quę
mentẽ maculant audiẽtis, si ea libẽter audierit, aut eis cõsenserit. A talibus ergo verbis auertatur audi-
tus, si fieri potest, atq; ad minus ratio ea detestetur. Ideo ait scriptura, Sepi aures tuas spinis, & noli au Eccl. 28.
dire linguam. Propheta quoq; locutus est deo, Narrauerũt mihi iniqui fabulationes, sed nõ vt lex tua. Psal. 118.
Circa hunc locũ loquitur Beda, Qui sapientiã diligit, primo postulet eã à deo: deinde magistrũ veri- Beda.
tatis humiliter audiat, & inter agendũ suam cautissime coerceat linguã. Tutius enim veritas auditur, q̃
prędicetur. Hinc Pythagorici naturalis sciẽtiæ magisterio præditi, auditores suos per quinquennium Treno. 3.
iusserunt silere, & postmodũ loqui, ac docere permiserũt. Vnde & Hieremias propheta, bene instructi
adolescẽtis vitã describens, modestiã taciturnitatis inter prima virtutũ studia cõputat. Bonum est, in-
quiens, viro cũ portauerit iugũ ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit. Itaq; per prædicta re-
C prehendũtur, qui ad fabulandũ, ad docendũ, ad prędicandũ, sunt promptuli: cũ nondum in virtutibus
exercitati, nondũ sufficienter edocti, nõdum à vanitatũ vitijs expurgati sint. Verũtamen, cui ex officio
incũbit docendi aut prædicãdi necessitas, studeat se ad exercendũ hos actus exhibere idoneũ, in virtu-
tibus ac sapiẽtia proficiendo quotidie: & interim quod per seipsum facere nequit, per alios idoneos fa
ciat. Sit quoq; omnis homo, & [TARDUS ad irã] Ira est appetitus vindictæ, propter illatã iniuriam. Et
ista est duplex. Vna, quę rationẽ pręuenit & excęcat, quę vocatur ira per vitiũ, quæ ratione nõ regitur,
nec secundũ ordinem iuris tẽdit in vltionẽ. Ad hanc sic tardi esse debemus, vt eam nunq̃ admittamus:
vel si oriri cœperit, statim per rationis censurã, mansuetudinisq; virtutem frenetur, & extinguatur: vel
saltem sic cohibeatur, ne per verba aut signa erũpat, neque per inhonestos apparatus pandatur, sicque
paulatim suffocetur in semetipsa. Alia est ira per zelũ, quæ rationẽ sequens sponte assumitur, vt actus
virtutis robustius exerceatur. Et ista est bona, quia per eam secundũ rationis iudicium fit vindicta. Nõ
tamen est passim, atq; faciliter admittẽda, quia & ipsa rationẽ aliqualiter turbat, secundũ Greg. Ideir-
co ad eam tardi esse debemus, & tunc eam assumere quando aliter actus iustitię tam cõuenienter exer-
ceri nõ valet: vt si quis durus, incorrigibilisq; existat. Et hæc ira fuit in Christo. Iuxta illud, Cõtrista-
tus est Iesus sup cęcitate cordis eorũ, circũspiciens eos cũ ira. Hinc loquitur Beda, Tardos ad iram nos Marc. 3.
esse præcepit, vt nõ ob quaslibet causas, serenitatẽ nostri cordis ac vultus, in austeritatẽ vertamus: sed
certa existente ratione. Verbi gratia, Si aliter corrigi proximos, maxime eos qui nobis cõmissi sunt, nõ Num. 25.
D posse cõspicimus, seueritatẽ verbi, aut districtionẽ iudicij erga eos exhibeamus: manente tamẽ, quan- 1. Reg. 8.
tum humana natura patitur, statu nostrę mẽtis sereno. Sic Phinees, Samuel, Helias, & Petrus, tardi fue 32.
runt ad irã, qui tamen peccãtes gladio peremerũt, aut verbo. Sic & Moses, cũ esset vir mitissimus, exi- 3. Reg. 18
uit à Pharaone iratus nimis, cõminatus ei pœnã, quam & opere perpetrauit, qui etiã vituli aurei adora Matt. 26.
tores districte puniuit. Hinc teste Gregorio, Ira nõ debet rationẽ quasi domina præcedere, sed tanquã Exod. 12.
ancilla sequi. Porrò ira per vitium dupliciter fit mortalis. Primo propter cõmotionis immoderãtiam Exod. 32.
nimis immoderatã, rationemq; penitus offuscantẽ. Secundo propter vltionis excessum, vt si quis pro Ira dupli
illata sibi iniuria, exercere cupiat siue exerceat vltionem tam grandem, vt directe contrarietur iustitiæ. citer fit
Deniq; iram scriptura valde vituperat, & condẽnat: stultitiam vocat, & iracundũ stulto assimilat. Ait mortalis.
nanq; Saluator, Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Salomon quoq;, Spiritũ ad irascendũ Matth. 5.
facilem quis poterit sustinere? Et iterũ loquitur, Ne sis velox ad irascendũ, quoniam ira in sinu stulti re Prou. 28.
quiescit. Et Iob, Virum stultũ interficit iracundia. Hinc ait Hieron. Quid iracũdo furor suus confert,
quem sæuissimis exagitat stimulis? Sicque ab omni mentis consilio alienat, vt dũ irascitur, insanire cre-
datur. Idcirco abbas Agatho dixit, Iracũdus homo etiam si mortuos suscitet, deo nõ placet. Imò q̃ no-
ciua sit ira, pandit Gregorius, dicens, Per iram iustitia relinquitur, gratia vitæ socialis amittitur, man-
suetudo aufertur, lux veritatis repellitur. Hinc Iacob' subdit [IRA enim viri iustitiã deo nõ operatur]

Sobrie loquitur sanctus ille Apostolus. Siquidem minus dicitur, & maius significatur: vt sit sensus, Ira B
enim viri.i.ira per vitiū cuiuscunq; hominis, iustitiā Dei.i.opus vere iustū, & deo acceptū non opera-
tur: sed opus deo displicens atq; damnabile facit. quia à rationis tramite abducit, & cōtra iustitiā agit.
Grego. Iracūdo quippe bonū & iustū videtur, quicquid ab ira suggeritur. Atq;, vt ait Greg. mēti furore ebriæ
quicquid rectè dicitur, puersum videtur. Et rursus, Per irā, inquit, sapiētia perditur: vt quid, quóue or-
Iob.11. dine quid agendū sit, nesciatur. Hinc Iob, Nō te ira superet, vt aliquē opprimas. Et Salomon, Ira non
habet misericordiā, nec erumpens furor. Et, Impetū concitati spiritus ferre quis poterit? Irascamur er
go proprijs vitijs, & ea vlciscamur discrete in nobis. Irascere tibi, quia ad iram irrationabiliter motus
es, & cessa irasci. Et maxime qui vel ex vsu maligno, aut ex naturali dispositione ad irā procliues sunt,
contra irā iugiter debēt pugnare, & pro eius extirpatione studere, ac deū infatigabiliter deprecari. Ad-
Matth. 5. uertamus ergo quod ait Saluator, Beati mites. Et discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Super-
Matth. 11. bi siquidē ad iram sunt proniores, humiles verò mitescunt, & patiētes consistunt. Deniq; si ira subito
Eccle. 28 oriatur, nequaquā perseueret in corde, cū in Ecclesiast. dicatur, Homo homini seruat irā, & à deo quę-
rit medelā. Quis exorabit pro delictis illius? Insup locus iste etiā de ira per zelū potest exponi. Quo-
niā etsi ira hęc cōmendetur, tamen per eā iudicans aut vlciscens, à diuinæ perfectionis trāquillitate, &
Sapiē. 18. summi iudicis serenitate occūbit. Scriptum est enim de deo, Tu dominator domine cū tranquillitate iu
Hiere. 7. dicas. Et alibi, Nūquid ad iracundiā me prouocant? Ait dominus. Nōne semetipsos in cōfusione vul- F
tus sui? Hinc asserit Beda, Iudex homo, qui amissa mētis tranquillitate iudicat delinquentē, etiam si iu-
ste iudicet, iustitiā tamen diuini examinis, in quā perturbatio cadere nequit, imitari nō valet. [PROPTER
quod abijcientes omnem immunditiā] id est, pœnitēdo seu pręcauendo, de vobis expellite carnalia, ac
2. Cor. 7. spiritualia vitia cōsueta. Quemadmodū monet Apostolus, Mūdemus nos ab omni inquinamēto carnis
& spiritus, perficiētes sanctificationē in timore [ET abundantiā malitię].i. grauiora facinora, vt quę ex
cōsuetudine praua, ex deliberato proposito, & pertinaci intētione nascūtur, [IN māsuetudine suscipi-
te].i. mansuete, & patiēter audite, firmiterq; tenete [INsitum verbū].i. euangelicæ legis doctrinā vobis
à prędicatoribus insinuatā, impressam, infusam. Maturitas enim sapiētię, seu verbū salutaris doctrinę,
nō nisi māsueta, & trāquilla mēte percipitur: à cuius salubri susceptione impedit ira. Idcirco in Eccle.
Eccle. 5. docetur, Esto māsuetus ad audiendū verbum dei, vt intelligas. Nā vt communiter dicitur, Ira impedit
animū ne possit cernere verū. Mansuetudo autē est quędā tractabilitas mētis, eā disponēs ad susceptio-
nē verbi salutis. Quēadmodū tractabilitas cerę, dispositio est ad impressionē sigilli [QVOD potest sal-
uare animas vestras.] Nam verbū dei instruit hominē de necessarijs ad salutē: & ita instrumētaliter, seu
Lucæ. 11. dispositiue, saluare dicitur hominē si obseruetur & impleatur. Ideo dictū est, Beati qui audiūt verbum
Psal. 118. dei, & custodiūt illud. Et Psal. Lucerna, inquit, pedib9 meis verbū tuum dñe, & lumē semitis meis. Ali-
Sapiē. 16. bi quoq; fertur, Nō natiuitatis fructus pascūt homines, sed sermo tuus eos, q in te credūt conseruat. Cū G
omni ergo reuerētia, ac diligētia audiāt subditi verbū dei à supioribus, ac sapiētioribus. Hęc autē pur-
Sapien. 1. gatio mētis necessaria est. Quia oportet in primis à malo recedere. In maliuolā enim animā nō intra-
bit sapiētia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Itaq; puritas mētis maxime est appetēda, iugi-
Matt. 5. ter exquirēda, diligētissime conseruāda. Quia, vt ait Saluator, Beati mūdo corde, quoniā ipsi deū vi-
Prou. 22. debūt. Salomon quoq;, Qui diligit cordis munditiē, habebit amicū regem. Ideo cū Psalm. incessanter
Psal. 50. oremus, Cor mundum crea in me deus. ¶ELVCIDATIO residui huius CAP. ARTIC. III.

Iam sanctus Apostolus Iacobus admonuit, vt omni immunditia atq; malitia eradicatis
suscipiamus in māsuetudine insitū verbum dei. Sed ne putemus nobis sufficere verbum
DOMINICA. 5. post pascha. Epist. I dei audire, nūc subdit, [ESTOTE autē factores verbi, & non auditores tantū]. i. eloquia
pręceptorū dei & ecclesię non solū audite, sed & ope implete. Sic & Paul. disseruit, Non
auditores legis iusti sunt ante deū, sed factores legis iustificabūtur. Et propheta, Intelle-
ctus bonus omnibus faciētibus eum. Sciētia enim moralis ordinatur ad opus. Propter quod dixit Phi-
losophus, Quid est virtus scrutamur, nō vt sciamus, sed vt boni efficiamur. Et rursus primo Ethic. te-
statur, quod intēti instructioni morali, & eā non exequētes in ope, similes sunt ęgris, medicos diligen-
ter audiētibus, sed eorū doctrinam non obseruātibus. Sic ergo estote factores verbi, nō auditores tantū. H
[FALlentes vosmetipsos] q a sibi sola auditione cōtenti sunt, seipsos decipiūt, vel formaliter, & directè,
vt si putēt ad salutē sibi sufficere solū audire, & scire: vel cōcomitāter seu ęquiualēter aut materialiter,
Prou. 14. secūdū quod omnis q peccat se decipit. Iuxta illud, Stultus illudit peccatū. Et rursus Salomō loqtur,
Prou. 12. Via stulti recta in oculis eius. Hinc omnis peccans dicitur esse ignorās, quia erronee iudicat, saltem in
Abacuc. 2 particulari. Vnde & in Abacuc habetur, Quomodo vinū potantē decipit, sic erit vir superbus. Et lu-
xurioso presbytero Daniel dixit [QVIA si quis auditor est verbi, & nō factor: hic comparabitur viro
consideranti vultum natiuitatis suæ] id est, faciem suam corporalem, cum qua natus est [IN speculo
considerauit enim se] id est, dispositionem vultus sui [ET abijt, & statim oblitus est qualis fuerit] id est,
distinctam suæ dispositionis notitiam mox amisit, nec perfectam suæ physiognomiæ seruauit memo-
riam: cuius ratio assignatur, Quia imago in speculo habet debile esse, & intentionali potius quàm rea-
le, vt dicitur: ideo debilem facit impressionem. Quia modus agendi sequitur modum essendi. Et quia
debilem facit impressionem in oculo, ex tali impressione sequitur labilis in mente cognitio. Confor-
miter, qui verba dei audit, nec implet: imperfectam & informem habet eorum memoriam, aut peni-
tus nullam. [QVI autem perspexerit] id est, perspicaciter considerauit [IN lege] perfecta, seu vt alij
legunt [PERFECTAE libertatis] ea quæ scribuntur, docentur, & præcipiuntur in ea, puta in euan-
gelio. Denique siue legatur perfecta, siue perfectę, verus est sensus. Lex enim Euangelica, respectu legis
Mosi, est perfecta, & excellentias multas sortitur, prout in prologo super Lucam diffuse ostensum est,

A & ipsa cæteras vniuersas in perfectione superat leges. Dicitur quoq; lex euangelica, lex libertatis per Liber hic
fectę. Primo, quia per eã exoneramur ab obligatione obseruantiæ veteris legis. Propter quod sacratissi scriptus à
mua apostolici ordinis princeps gloriosissimus Petrus ait, Quid tentatis deũ, imponere iugum super Diony-
ceruices discipulorũ, quod neq; patres nostri, neq; nos portare potuimus. Sed per gratiã domini no- sio post
stri Iesu Christi credimus saluari. Et Paulus Apostolus, Lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me Euãgelia
à lege peccati, & mortis. Et rursus clarius loquẽs, Nunc sine lege iustitia dei manifesta est, per fidẽ Ie- Act. 12.
su Christi in omnes & super oẽs, qui credũt in eũ. Secundo, quia lex euãgelica est lex charitatis & gra Rom. 7.
tiæ. Lex vetus fuit lex timoris, & pœnæ. Idcirco secundũ August. breuis differẽtia euangelij & legis est Rom. 35.
amor & timor. Lex quippe euãgelica dicitur lex amoris, & gratiæ: in quantũ continet salutifera sacra- Legis &
menta gratiæ cõtentiua. & quia in Euangelio pręclarissime describuntur amor & pietas dei ad homi- Euãgelij
nes, & beneficia ac ꝓmissa ipsius, inducit quoq; lex ista ad sui obseruantiã potius per amorẽ, & prę- differẽtia
mij pollicitationẽ, q̃ per terrorẽ & cõminationem pœnarũ. Porro lex vetus dicitur lex timoris. Quia amor &
nec gratiã continebat, & trãsgressoribus suis etiã temporalem mortẽ mox infligi pręcepit. Et ita quasi timor.
quadã coactione, atq; formidine, ad sui obseruationẽ induxit. Propter quod ad Hebræos fertur, Irritã Hebr. 10.
quis faciens legẽ Moysi, absq; vlla contradictione duobus aut tribus testibus moritur. Lex autẽ Euan- Hebr. 7.
gelica transgressoribus pœnitentiã consulit, veniamq; promittit. Hinc dicit Apost. Nihil ad perfectũ
B adduxit lex, quia videlicet eius sacramenta non erant gratiæ cõtentiua. Itemq;, Non dedit nobis deus 2. Tim. a
spiritum timoris, sed spiritum virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Tertio, quia per Euangelicæ legis
obseruationẽ liberamur ab omni iugo diaboli, & seruitute peccati, quemadmodum Paulus, Per Iesum Act. 13.
remissio vobis peccatorũ annũciatur, ab omnibus à quibus nõ potuistis in lege Mosi iustificari. Quar
to, quia per Euangelicæ legis impletionem, ad æternã felicitatem, in qua est cælestis ac plena libertas,
indilate perducimur, quod per Mosaicæ legis obseruantiã non fiebat. Hinc vnigenitus patris ait, Si fi Iohan. 8.
lius vos liberauit, vere liberi eritis. Huic autẽ libertati nõ repugnat seruitꝰ charitatis, cũ deo seruire sit
regnare. Atq; vt amãtissima Agatha dixit, Summa ingenuitas est, in qua Christi seruitus cõprobatur.
Ideo Paulus disseruit, Vbi spiritus dñi, ibi libertas. Itaq; qui in hac lege ꝓspexerit [E T permãserit in 2. Cor. 3.
ea] fide, & opere stabilis. Quoniã sola perseuerantia coronatur, Christo dicente, Qui perseuerauerit Mat. 24.
vsq; in finẽ, hic saluus erit [N O N auditor obliuiosus factus]. i. verba salutis obliuioni non tradẽs [S E D
factor operis]. i. executor operũ, quę deus pręcepit [H I C beatus in facto suo erit]. i. per opera sua bea-
titudinẽ obtinebit: sicut in Euangelio dñs contestatur, Si vis intrare ad vitã, serua mandata. Et denuo,
Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. Etenim omnis arbor, quæ non fecerit fructũ bonum, excidetur Mat. 19.
& in ignẽ mittetur. Præterea dupliciter dicitur homo diuinorũ obliuisci verborũ. Primo, ea à sua me- Ioan. 13
moria penitus amittendo. Secundo, ea nõ adimplẽdo. Nam & inuariabilis deus dicitur obliuisci eorũ, Matth. 3.
C quos iusto iudicio perire permittit, eo quod per modũ obliuiscẽtis circa illos se habeat. Vnde Trenorũ
vltimo dicitur, Quare in perpetuũ obliuisceris nostri? ℂ Postquã Apostolus Iacobus docuit, nõ suffi
cere ad salutẽ verba dei audire, sed oportere ea operibus exercere: nunc ostẽdit nec hoc sufficere, nisi &
peccata locutionis vitentur. Hinc subdit, [S I quis autẽ putat se religiosum esse]. i. verũ Christianæ fi-
dei professorẽ, ac latriæ seruatorẽ, atq; deuotum [N O N refrenans linguã suam] à multiloquio, detra-
ctione, mẽdacio, ac cęteris verbis prohibitis [S E D seducens cor suũ]. i. à recto salutis itinere illud auer
sos, & ꝑ incustoditã negligentiã, errores, & vitia, seipsum fallens, atq; obtenebrans. Quẽadmodũ per Ozee. 7.
Ozee dñs ait, Effraim quasi colũba seducta nõ habens cor [H V I V S vana est religio]. i. frustra se Chri- Ozee. 8
stianũ esse fatetur, nec est in eo veraciter latria, siue deuotio: sed ficte, aut apparenter duntaxat. De ta-
libus fertur in Ozee, Ventũ seminabunt, & turbinẽ metent. Cũ ergo illa sit vana religio, docet quid sit
vera religio [R E L I G I O munda, & immaculata]. i. intus & foris syncera, corã deo & hominibꝰ, appro
bata in seipsa & in suis operibus pura [A P V D deũ & patrẽ] i. corã deo, qui est omnium deus & pater,
Vel coram deo filio, & patre æterno, qui cum spiritu sancto sunt vnus omnium deus, vnus creator &
vnus finis [H A E C est, visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorũ]. i. opera misericordiæ ꝓximis
impartire. Præsertim miserabilibus personis, humano solatio destitutis (vt sunt pupilli & orphani, vi
duæ, peregrini, tẽtati, infirmi, captiui, mẽdici, pauperesq; domestici) subuenire, & eos corporaliter vi
D sitare, ac consolari. Beati enim misericordes, quoniã ipsi misericordiã cõsequentur. Et Christus in die Matth 5.
iudicij dicet, Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Hinc in Ecclesiast. dicitur, Nõ desis plo Matt. 25.
rãtib. in cõsolatione, & nõ te pigeat visitare infirmũ. Ex iis enim in dilectione firmaberis. Iob quoq;, Eccles. 7.
Visitans speciem tuã non peccabis. i. proximos & egenos, qui eiusdem tecũ sunt speciei. De quibus ait
Esaias, Frange esuriẽti panẽ tuum, & egenos vagosq; indue in domũ tuam. Cũ videris nudũ, operi eũ Esa. 58.
[E T immaculatum se custodire ab hoc sęculo]. i. vanitates, & impietates, atq; illicitas voluptates mun Rom. 12.
danorum hominum deuitare. Iuxta illud, Nolite conformari huic sæculo. sed renouamini in nouitate 1. Cor. 7.
sensus vestri. Vnde alibi ait Apost. Qui vtuntur hoc mundo, sint tanquã non vtentes. Nam vt Ioan 1. Ioan. 2
nes ait Apostolus, Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorũ, &
superbia vitæ. ℂ Circa ꝓhabita, quærẽda sunt aliqua. Primo, quid sit religio, & de actibus eius: qui etiã
sint vere religiosi. Deinde de refrenatione linguæ, pręsertim quantũ ad claustrales. Postremo, quid sit
se immaculatũ ab hoc sęculo custodire. De horũ primo dicit hoc loco Albertus, Religiosos idem desi- Religio-
gnat, quod religatus. Sed religatio ista potest attendi tripliciter. Primo, penes obseruationẽ pręcepto- sus quid.
rũ articulorumq; fidei: sicq; omnes veraciter Christiani, sunt religiosi. Secundo, penes obseruationem
euangelicorũ consiliorum. & sic cœnobitæ religiosi vocãtur. Tertio, penes custodiam oris, & sic qui Cœnobi
linguã suam ab illicitis cohibet verbis, dicitur ꝓprie religiosus. Verum de ista materia multo plenius tæ Reli-
scribit Thomas, in Secunda secundæ dicẽdo, Religio dicitur à relegendo. quoniã quę ad diuinũ per- gio quid?

Eccles.3. tinent cultũ, sæpe sunt relegēda, ac reuoluenda. Iuxta illud, Quæ præcepit tibi deus, illa cogita semp. E
Vel dicitur religio à religendo, quoniá deum quẽ peccando amisimus, & cui vana prætulimus, per eá
pœnitentes religimus. Vel à religãdo, quia ab exterioribus, & carnalibus hominẽ separat, ac deo con
Actus religionis interni & externi. iungit. Itaq; religio est virtus moralis, quæ alio nomine latria appellatur, per quã deo cultum ceremo
niamq; impẽdimus. Nec est theologica virtus, sed pars subiectiua iustitię, circa actiões immediate ver
sans, habetq; aliquos actus interiores, vt sunt deuotio interna, oratio: & quosdã actus exteriores, vt sunt
deo genua flectere, sacrificare, decimas immolare. Vocalis quoq; oratio, psalmodia, laudatio dei, ꝑdi-
care verbũ salutis, sunt actus religionis: quasi medio modo se habẽtes. Et omnia ista sunt actus religio
nis directe & elicitiue, quia ab ea elicitiue ꝓcedunt. Actus vero quarundã virtutũ religione inferiorũ,
Linguę refrenatio. qbus religio imperat, dicuntur actus eius imperatiue, quia imperat eis. Sicq; pręfata misericordię ope
ra religioni attribuũtur, quę tamen à pietate, seu misericordia eliciũtur. Pręterea refrenatio linguæ ad
Mat.12. omnẽ ptinet Christianũ, cũ in euangelio Christus testetur, De omni verbo otioso quod locuti fuerint
Eodem. homines, reddẽt de eo rationẽ in die iudicii. Itẽque, Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condẽnabe
Matth.15 ris. Et iterũ, Quæ ꝓcedunt de ore coinquinãt hominẽ. Deniq; q̃ necessaria sit omni homini refrena-
Marci.7. tio linguæ cõstat ex eo, quod ait iudex summus, Qui dixerit fratri suo, racha, reus erit cõsilio. Qui au
Matth.5. tem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Præterea claustrales antonomatice religiosi dicũtur, vtpote
deo in holocaustũ oblati, eiusq; cultui totaliter mãcipati: hinc ad eos refrenatio linguę potissime pti- F
net. Propter quod sancti patres inter regulares obseruantias obseruationẽ silentij, vnã de ꝑcipuis, post
substãtialia statuerũt, & eius fractionẽ per culpæ publicationẽ, ꝓclamationẽ, ac disciplinã vindicari,
seu corrigi ꝑceperunt. Hinc oĩs oratio intelligibilẽ ex se habens sensum, sine licẽtia ꝓlata, nisi necessi
Psal.139. tas sit excusans, est silẽtii fractio. vt si dicatur, Quis est iste? Attendãt hęc religiosi remissi, intimorati,
Iob.11. leues, incustoditi, & garruli. Attendant q̃ sit vana eorũ quam pretendunt, religio. Aduertant quod ait
Eccles. 5. Psalmista, Vir linguosus nõ dirigetur in terra. Et quod rursus ait scriptura, Nunqd vir verbosus iusti-
ficabitur? Imo iuxta scripturã verba sapientis statera ponderabuntur. Non ergo verbis percffluamus,
quia odibilis est, q procax est ad loquendũ. Hinc Ecclesiast. Ne temere qd loquaris, neq; cor tuũ sit ve
Act. 12. lox ad proferendũ sermonem coram deo. Deus enim in cælo, & tu super terram. Idcirco sint pauci ser
mones tui. In multis nanq; sermonibus inuenitur stultitia. ¶ Verũtamen circa hoc queritur, quomodo
Matth.5. in verbis sit paucitas obseruanda, cũ in Actibus Apostolorũ legatur Paulus ꝓtraxisse sermonẽ vsq; ad
6.7. mediã noctẽ, & exhortatus discipulos multo sermone. Christus quoq; in monte fecit longũ sermonẽ.
Matth.6. Ecclesia etiã facit orationes ꝓlixas, cũ tamen etiam dicat saluator, Orantes, nolite multũ loqui. Et re-
Luc.22. spondendũ, quod scripturæ intẽtio est, vt non sine rationabili causa verba multiplicentur ꝓpter peri
Lucæ. 6. culũ incidendi peccata, quod in verbis multis sine gratia vix cauetur. Christus vero nõ ꝓhibuit abso-
Matth.6. lute vti multis verbis in oratione, cũ & ipse passione instante ꝓlixius orasse legatur. Et quod erat per- G
Prou. 21. noctans in oratione dei. Sed dixit, orantes, nolite multũ loqui, sicut Ethnici faciunt. Putãt enim, quod
in multiloquio suo exaudiãtur. Sit ergo religiosus in obseruatione silẽtij rigorosus. Qui enim custodit
os suũ, custodit ab angustiis animã suã: qui vero incõsideratus est ad loquendũ, sentiet mala. Postremo
immaculatũ se ab hoc sęculo custodire, est ad nullã rem creatã affici inordinate, diuitias, delitias, & ho
nores mundi, intuitu & amore dei paruipẽdere, aut omnino relinquere, nec aliqd citra deũ nisi in deo
Deus omniũ actionum finis esse debet amare, hoc est, in quantũ deus id pręcepit, seu vtile necessariũ ve existit ad cõplacendum seruiẽdumq;
deo, atq; ad obtinendũ beatificam fruitionẽ ipsius. Cum enim deus gloriosus & adorandus sit omniũ
finis, & media iuxta exigentiã finis sint disponẽda, certũ est, quod nulla res creata sit appetẽda, aman-
da, seruãda, tractanda, aut quocunq; modo in vsu habẽda, nisi secundũ quod expedit homini ad vnien
dum se deo, atq; ad obtinendũ ipsius visionẽ felicẽ, seu ad seruiendũ ei, & ad proficiendum in cultu, ac
honorificẽtia eius, quod totũ ad religiosos maxime spectat, quos oportet esse huic sæculo mortuos, &
soli deo viuentes, vt cum Apostolo dicere queant, viuo autem iam nõ ego, viuit vero in me Christus.

EXPOSITIO CAP. II. ARTICVLVS IIII.

Dixit Apostolus Iacobus in fine ꝑcedẽtis capitis opa misericordiæ viduis & pupillis esse
impartiẽda, at ĩpietates & vanitates mũdanas Christianis vere religiosis, seu deuotis esse
Galat. 2. vitãdas. Nunc ostẽdit, pauperes nõ esse despiciẽdos, sed potius honorãdos tanquã à deo G
electos, & Christi mẽbra atq; ministros. Itaq; ait, [FRATRES mei nolite in personarum
acceptione habere fidẽ dñi nostri Iesu Christi gloriæ.] Ordo verborũ hic esse potest, No
lite habere fidẽ gloriæ dñi nostri Iesu Christi in acceptione personarũ, hoc est, nõ credatis quod acci-
Mat.23 piendo psonas, valeatis acquirere pręmiũ gloriæ Christi. Quia acceptio personarũ peccatũ est, ab ade
ptione felicitatis, & glorię Christi impediẽs. Contraria nanq; est acceptio ista iustitię. Solis autẽ iustis
paratũ est regnũ Christi. Vel iste est ordo verborum, Nolite habere fidẽ dñi nostri Iesu Christi, qui est
Psal.25. rex glorię dominusq; virtutũ inquantũ est deus: iuxta illud, Attollite portas prĩcipes vestras, & introi
bit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dñs virtutũ, ipse est rex gloriæ. Itaq; nolite habere fidẽ Christi
in psonarũ acceptione. Hoc est Christi fidẽ habẽdo, nõ sit in vobis vitiũ acceptionis psonarũ. Vel sic,
Nolite putare vos vere esse fideles habẽdo peccatũ acceptionis psonarũ, quia talis acceptio psonarũ
Acceptio personarũ mala. nõ stat cũ fide formata. Ex quo patet, quod Iacobus loquitur de huiusmodi acceptione, secundũ quod
est mortale peccatũ. Porro acceptio personarũ est, qua aliquid alicui impenditur, seu confertur, qui ad
illud est indignus, seu improportionat⁹, & alteri digno subtrahitur, aut negatur. Vt si ꝑlatus aliquẽ ꝓ-
moueat ad Canonicatũ, nõ quia literatus & virtuosus, sed quia cognat⁹ suus est, aut pecuniosus, aut ser
nus: Literato autẽ, & bono, seu sufficienti deneget tale donũ. Cũ ergo sit duplex iustitia, vtpote cõmu
tatiua quę in emptionibus vẽditionibusq; seruatur: & distributiua, qua aliqua diuersis cõferũtur, secũ-

A dum mensurã dignitatis eorũ ad illa: acceptio psonarũ iustitiæ distributiuę cõtrariatur, dũ aliquid ali
cui exhibet, nõ pter causam, qua ad illud idoneus est, sed intuitu suæ psonæ, aut causæ, ex qua nõ est
illud ad suscipiendũ cõdignus, seu aptus [ETENIM si introierit in cõuentu vestro]. i. corã vobis con-
gregatis, seu ad vos adunatos [VIR aureũ annulũ habens, & in veste candida]. i. pulchre ornatus atq;
vestitus [INTRAVERIT autẽ & pauper in sordido habitu, & intendatis in eũ qui indutus est veste
pclara, & dixeritis ei, tu sede hic bene: pauperi autẽ dicatis, tu sta ibi, aut sede sub scabello pedũ meorũ,
nõne iudicatis apud vosmetipsos]. i. temere, & secundũ propriũ placitũ iudicatis: nec à deo, sed à pro-
pria adinuẽtione tale iudiciũ sumitis, iudicãdo diuitẽ pauperi pferendũ honore, dignitate, & loco, qa
diues est: pauperẽ vero esse despiciendũ: qm̃ pauper est? Ideo subditur, [ET facti estis iudices cogitatio
nũ iniquarũ]. i. cogitatiõibus erroneis, ac iniquis cõsensistis, easq; approbastis. Nõ enim diues phono
rãdus est pauperi ob suas diuitias, nec pauper ob suã inopiã est spernẽdus. Ideo vitiosum est taliter iu-
dicare, ac facere. Estq; contrariũ diuino iudicio, sicut subiungitur. [AVDITE fratres mei dilectissimi,
Nõne deus elegit pauperes in hoc mũdo?] Tales enim deus solet gratiosius inuisere, & saluare: iuxta il Psal. 9.
lud in Psalmo, Tibi derelictus est pauper. Et in Esa. Cõfitebor tibi dñe, quia factus es fortitudo paupe Esa. 22.
ri, & egeno, in tribulatiõe sua. Hinc ad Corinth. hortatur Apost. Videte vocationẽ vestrã fratres, quia 1. Cor. 1.
nõ multi sapientes secundũ carnẽ, non multi potentes, non multi nobiles sunt inter vos: sed quę stulta
B sunt mũdi elegit deus, & infirma & contemptibilia, & quæ nõ sunt. Ideo dicit Greg. Hos elegit deus, Gregor.
quos despicit mũdus. Deus enim naturaliter bonus & pius specialẽ habet occasionẽ miserẽdi & suc-
currendi pauperibus, miserabilibusq; psonis. Idcirco in Deuter. scriptũ est, Dñs facit iudiciũ pupillo, Deut. 10.
& viduæ, amatq; peregrinũ. Atq; in psalmo, Facit iudiciũ iniuriã patientibus. Dñs custodit aduenas, Psal. 145
pupillũ & viduã suscipiet. Hinc Christus in exordio suæ pdicationis pauperes piscatores, ad discipu- Matth. 4
latũ suũ vocauit, Qui & in Luca testatur, Beati pauperes, quoniã vestrũ est regnũ dei. Pauperibus nan- Lucæ. 6
que ipsa eorũ paupertas quotidianũ purgatoriũ inuenitur. Elegit itaq; deus pauperes, quos ab æterno
elegit, & suo tẽpore per gratiã suã vocauit. Vnde subiungitur, [DIVITES in fide.] Nõ quod ante ele
ctionẽ, & vocationẽ fuerint spiritaliter diuites in fide, sed ex sua electiõe & pietate fecit eos spiritaliter
opulẽtos per fidẽ, & cætera gratiarum charismata fidei annexa. Verę quippe diuitiæ sunt, virtutes, ac
meritoria opera. Vnde prima ad Timotheũ scribit Apost. Diuitibus huius sęculi pręcipe diuites fieri 1. Tim. 6
in operibus bonis. Et quia tales electi sunt ad futurã beatitudinẽ prædestinati, de eis subiũgitur [HAE Roma. 8.
REDES regni, quod pmisit deus diligẽtibus se.] De quibus ait Apost. Scimus, quoniam diligentibus
deũ omnia cooperantur in bonũ, his qui secundũ propositũ vocati sunt sancti. Quidã enim diligunt
deum ad tẽpus, sed non perseuerant in charitate finaliter, quos cõstat prædestinatos nõ esse. Hinc lo-
quitur Christus, Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorũ est regnũ cælorũ. Pauperes ergo propter cha- Matth. 5.
C rismata gratiæ eis collata sunt honorandi: & maxime, quia frequentius sunt à deo electi. Diuites vero, Pauperes
pter suarũ abusus diuitiarũ, & cætera scelera sua, sunt zelo iustitiæ despiciendi, in quantũ sunt tales. honorãdi
Sicut de iusto fertur in psalmo, Ad nihilũ deductus est in cõspectu eius malignus: timẽtes autem dñm & quare.
glorificat. Vnde & Salomon loquitur, Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quàm diues Psal. 14
torquens labia sua. Et rursus, Melius est modicũ cum timore domini, q̃ thesauri multi. Propterea sub- Prou. 19.
ditur. [NONNE diuites per potentiã opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia?]. i. iudicibus vos Prou. 15
præsentãt tanq̃ reos, eo quod estis Christiani? [NONNE ipsi blasphemãt bonum nomen] nominatum
[QVOD inuocatũ est super vos] i. nomen Christi seu Christũ, quem negãt esse verũ Messiam in lege
pmissum. Hæc in primitiua ecclesia passim fecerunt diuites infideles, tã Iudæi q̃ gẽtiles Christianis,
qui Christũ iugiter inuocabant, & quẽ pro se inuicẽ exorabãt [SI tamen legẽ perficitis regalẽ]. i. legẽ
diuinã, à rege altissimo datã, regia via incedentẽ, eo quod neq; ad dexterã neq; ad sinistrã diuertat, nec
aliqd obliquitatis cõtineat. De qua in Esaia legitur, Hæc via, ambulate in ea, & neq; ad dexterã neq; Esa. 30.
ad sinistrã. Atq; in Psal. Lex domini immaculata. De qua & in Prouerbiis asseritur, Lex lux est. Si iu- Psal. 17.
quã hanc legẽ perficitis. i. perfecte impletis [SECVNDVM scripturas]. i. prout in scripturis sanctis dn Prou. 6.
cetur, ac cõtinetur. Deinde exprimit legẽ istã in speciali, seu quantũ ad mãdatum eius præcipuũ, post Leuit. 19.
primũ ac summũ legis pręceptũ. [DILIGES proximũ tuum sicut teipsum]. i. spiritaliter desiderãdo Deuter. 6
E ei dona gratiæ, ac virtutũ in via, donaq; gloriæ in patria: imo & cooperando ei ad ista pro posse. Cæ- Matth. 5.
tera quoq; misericordiæ opera, tam corporalia q̃ spiritualia, ei impartiendo pro viribus, tẽpore oppor
tuno, exigente rationabili causa [BENEFACITIS] quasi dicat Apost. Non ita dico diuites pauperi
bus nõ esse pręferendos, quasi sint odiẽdi, aut simpliciter contẽnendi, cũ ex diuino præcepto sint dili-
gendi: sed eorũ dilectio ordinate est exhibenda eisdẽ, saluo ordine æquitatis, vt nõ derogetur iustitiæ
in pauperũ depsione [SI autẽ psonas accipitis,] iuxta sensum phabitũ [PECCATVM operamini] fa-
ciendo contra præceptũ dei. Propter quod subditur [REDARGVTI à lege, quasi transgressores] di
uini præcepti. Et ita hæc dictio, quasi, dicit hic veritatẽ non similitudinẽ tantũ. Quẽadmodũ & Ioan Ioan. 1.
nes inquit, Vidimus gloriã eius, gloriã quasi vnigeniti à pře. Ista quippe personarũ acceptio in lege Mo Leuiti. 19
saica, atq; Euangelica phibetur. Quoniã in Leuit. dominus ait, Iustè iudicabis, nec consideres perso- Deuter. 1
nam pauperis, neq; honores vultũ potentis. In Deuteronomio quoq; Moses ait principibus & iudici Ioan. 7
bus Israel, Audite illos, & quod iustũ est iudicate: siue ciuis sit ille, siue peregrinus, nulla erit distãtia. Iob. 32.
Ita paruũ audieris vt magnũ, nec accipietis cuiusquã personã. Christus etiã iubet, Nolite iudicare se- Persona-
cundũ faciẽ, sed iustũ iudiciũ iudicate. Hinc in libro Iob Heliu cõtestatur, Nõ accipiã psonã viri. De- rum acce
bemus ergo nõ psonas, sed causas accipere, ¶ Circa pdicta, vt clarius intelligãtur, aliqua sunt quęren- ptio quã-
da. Primo, an personarũ acceptio sit peccatũ mortale. Secũdo, in quibus cõmittatur hoc vitiũ. Tertio, do pctm̃
an deo conueniat personarum acceptio. Quantum ad primum, videtur ex præinductis Iacobi verbis, & quale.

cæterisq; authoritatibus allegatis, quod personarũ acceptio sit mortale peccatũ, quod etiã aliunde ꝓ- E
batur. Quia sicut illud est ex suo genere culpa mortalis, quod est cõtra charitatẽ: ita & istud, quod est
cõtra iustitiam. Sed personarũ acceptio directe cõtrariatur distributiuæ iustitiæ. Veruntamen videtur
oppositũ: quia si diuitẽ plus honorare q̃ pauperẽ est mortale peccatũ, omnes periclitamur, & in statu
esse dãnationis videmur. Quis enim nõ facit hoc? Quis ponit pauperẽ ad mẽsam suã vt diuitẽ? Quis
Albertus ita salutat egenũ vt locupletẽ? Ad hæc respõdet Albertus, Quod si diues magis honoretur q̃ pauper,
per respectũ & promotionẽ ad ecclesiasticas dignitatea, ad quas fuerit indignus, mortale est vitiũ. Ve
si diues, sapiẽtia & virtutibus carẽs, ad ecclesiasticos ꝓmoueatur honores: pauper vero abiiciatur, q sa
August. pientia, vita, & moribus ꝓmotione tali est dignus. Hinc Beda allegat Aug. dicentẽ, Si hanc distãtiam
sedẽdi & standi, de qua Iacobus loquitur, ad honores ecclesiasticos referamus: nõ est putandũ esse leue
peccatũ, in personarũ acceptione habere fidẽ domini nostri Iesu Christi. Quis enim ferat eligi diuitẽ
ad sedẽ honoris ecclesię, contẽpto paupere instructiore, ac sanctiore? Quocirca pẽsandũ, qa & in 2.2.
Dignitatis ꝑsonæ cõsideratio duplex. asserit Thomas, Dignitas ꝑsonę cõsiderari potest dupliciter. Primo, simpliciter & in se: & ita q sapien
tior virtuosiorq; cõsistit, absolute est melior. Secundo, per cõparationẽ ad bonũ cõmune: & sic potest
cõtingere, vt qui absolute loquẽdo minus bonus est, vt pote minus virtuosus & doctus, sit bono cõmu
ni vtilior ratione potẽtiæ, siue industriæ, aut alicuius huiusmodi. Cũ igitur dispẽsationes spiritualiũ ad
cõmunem vtilitatẽ potissime ordinentur: idcirco interdũ minus boni melioribus præferuntur in tali- F
bus absq; personarũ acceptione. Porro secundũ iura, ad valorem electionis sufficit eligere bonũ, atque
idoneum. Nec oportet eligere meliorẽ, secundum forum iudiciale: aliàs electio posset quasi semper ca
lumniari. Sed quo ad eligentis conscientiã, oportet eligere meliorẽ, vel simpliciter, vel per cõparatio-
Albertus nem ad bonũ cõmune. Insuper dicit Albertus, Quod si quis honoret diuitẽ magis q̃ pauperem pro-
pter lucra, & cõmoda propria, quæ per hoc à diuite consequi præstolatur, nõ potest esse sine peccato,
si pauper propter suã paupertatem spernatur, & diues ei præhonoretur. Quia ex hoc pauper scanda
lizatur, & datur ei occasio pusillanimitatis, aut desperatiõis ex sua inopia. Dicendũ ergo ad obiectio-
nes. Quod si diues pauperi ꝓponatur & præhonoretur, nõ quia diues, sed ex aliqua rationabili cau-
sa: videlicet, quia virtuosior, aut quia in potestate est cõstitut⁹, aut quia sapiẽtior, aut senior, vtilior, seu
beneficẽtior, vel vt vitetur turbatio: nõ est personarũ acceptio, nec peccatũ, sed cõmendabile opus. Si
autẽ ob solas diuitias fiat hoc, & paup (quia pauper est) postponatur, aut vilipẽdatur, vitiosum est: q̃-
uis ꝓpter actus modicitatẽ possit interdũ à mortali excusari. Interdũ quoq; videtur sufficere, vt pau-
per mentaliter honoretur. Ad secũdum dicendum, ꝙ personarum acceptio tam in corporalibus q̃ in
spiritualibus bonis cõmittitur. Imo cũ bona spiritualia sint corporalibus potiora, personarũ acceptio
in eis tanto vitiosior cõprobatur, quãto huiusmodi bona sunt digniora. Amplius, personarũ acceptio
1. Tim. 1. locũ habet in exhibitiõe honoris. Cumq; deus altissimus sit primũ & summũ honorabile, cui debetur O
honor ratione suæ virtutis & sanctitatis, sapiẽtiæ, & causalitatis, beneficẽtiæ, & dñationis, primęuita-
tis, ac dignitatis, atq; iudiciariæ potestatis: cõstat quod rationalis creatura tãto est honorabilior, quã-
Honorandi quinã sint. to in his magis deo assimilatur, seu plus inde participat. Idcirco virtutibus ꝓditi, & sapiẽtes, sunt ho-
norandi. Similiter iudices & prælati quamuis iniqui, senes quoq; & parentes, & homines vniuersi, in-
quantũ ad superdignissimæ trinitatis imaginẽ similitudinemq; creati, Christi sanguine liberati, ad su-
Exod. 20 pernaturalẽ beatitudinẽ ordinati, angelica custodia insigniti, & maxime qui à verbo æterno humana
Gregor. natura in vnitate personæ est assumpta. Idcirco in Homilia ait Greg. quod retũditur superbia nostra,
quæ nescit in hominibus considerare dignitatẽ naturæ, qua ad dei imaginẽ facti sunt. Sed cũ deus sic
Rom. 10. diues, sicut & potens, dicẽte Apost. Diues est in omnes, & super omnes qui inuocant eũ, videtur quod
diuites sint honorandi secundũ quod diuites, & per suas diuitias deo assimilãtur. Et respõdendũ quia
August. vt ait Aug. primo de ciuit. dei, Deus diues est: non pecunia, sed omnipotẽtia. Deniq; diues est spiritali
opulentia, videlicet, pfectione, sanctitate, & beatitudine penitus infinita. Ideo homo ꝓpter spiritales
diuitias, scilicet gratiã, & virtutes honorandus existit. ¶ Postremo videndũ, an deo conueniat persona
rum acceptio. Et videtur quod imò, quia quibusdã eodem modo dispositis, vni dat gratiam & accipit
Datio duplex. eum: aliũ vero relinquit: imò frequẽter grauiores pręuenit, & cõuertit, saluatq; pctores. Ad hoc Tho.
respõdet, ꝙ duplex est datio. Vna est actus iustitię, qua aliquid alicui datur secundũ dignitatẽ, & meri G
tum eius: & circa illã attenditur acceptio personarũ. Alia est actus liberalitatis, qua alicui aliquid gra-
tis datur, quod ei non debetur: & talis est collatio beneficiorũ dei, qui nulli est obligatus: & circa hanc
non est personarũ acceptio, quoniã vnusquisque potest propria dare cui vult, & quantum vult, nisi in
casu. Tamen deus hoc maxime, & irreprehẽsibiliter potest. Ideo apud eũ locũ non habet acceptio ꝑso
2. Par. 19 narũ, iuxta illud Paralip. Non est apud dominũ deũ nostrũ iniquitas, nec personarũ acceptio, nec ac-
ceptio munerũ. Et in hoc ipsum imitari debemus. Nihilomin⁹ adhuc ꝓpter duas causas dicitur apud
deũ non esse acceptio ꝑsonarũ. Prima, quoniã nullum bonũ relinquit irremuneratũ, nec aliquem vere
Act. 10. virtuosum refutat. Et hoc innuit princeps Apo. In veritate, inquiens, cõperi, quoniã nõ est ꝑsonarum
acceptor deus, sed in omni gẽte qui timet deum & operatur iustitiã, acceptus est illi. Secunda est, qm̃
Hier. 30. nulli quod in se est faciẽti de⁹ denegat gratiã. Idcirco apud Hiere. ait, Quis est iste q applicet cor suũ,
Iob. 34. vt appropinquet mihi? Et in Iob asseritur, Si direxerit homo ad deũ cor suum, spiritũ illius & flatum
ad se trahet. Et quia hæc duo ab hominibus cõmuniter nõ seruãtur, merito ad discernendũ inter pfe-
Deut. 10 ctionẽ diuinę iustitię, & imperfectionẽ fragilitatis humanæ, ait frequẽter scriptura, quod apud deũ nõ
2. Par. 19 est ꝑsonarũ acceptio. Insuper q̃ periculosa sit personarũ acceptio, imò quodcunque peccatũ, declarat
Iob. 24 Apo. Iac. subdens, [QVICVNQVE autẽ totã legẽ seruauerit]. i. vniuersa legis euangelicæ pcepta im-
Eccle. 35 pleuerit [OFFENDAT autẽ in vno]. i. post tantã iustitiã trãsgrediatur vnũ pręceptũ dei, siue Eccle-

A ſiæ, ſeu vnũ incurrat peccatũ mortale, per cõmiſsionẽ, quæ eſt cõtra ꝓceptũ negatiuũ: vel omiſsionẽ, Mat. 22
quæ eſt cõtra ꝓceptũ affirmatiuũ [FACTVS eſt omniũ reus] verbũ hoc intricatũ eſt valde: ex eo ſiqui Lucæ. 20
dẽ ſequi videtur, ꝙ q diuitẽ pauperi ꝓfert, aut furtũ cõmittit, reus ſit hæreticæ prauitatis, atq; blaſphe Rom. 2
miæ, homicidij, adulterij, cęterorũq; criminũ: & quod tãta erit dãnatio eius, qui vnũ ſolũ cõmiſit mor Galat. 2.
sale, ſicut eius qui mille. Aug. ergo & Beda exponũt dicendo, ꝙ quia plenitudo legis eſt charitas, ideo Coloſſ. 3
oĩs qui peccat, agit cõtra charitatẽ. Nec dicitur peccare niſi cõtra charitatẽ dei, aut ꝓximi, operando, Act. 10.
aut negligẽter ſe habẽdo, ꝓſertim quia in charitate ꝓcepta oĩa includũtur. Qui ergo offendit in vno. i. Auguſt.
cõtra charitatẽ agit, ſiue omittit id ad quod obligatur, factus eſt oĩm reus: qm̃ agit cõtra charitatem, in Rom. 13
qua oĩa pendẽt, tota videlicet lex & ꝓphetæ. Iſta tamẽ ſolutio nõ eſt omnifarie plana. Quãuis enim
qui vnũ cõmittit mortale, violat charitatẽ: non tamẽ eſt reus oĩm vitiorũ, quæ ſunt cõtra charitatem. Mat. 22.
Porro Albertus exponit dicẽdo, quod in pctõ duo cõſiderãtur. Vnũ formale, quod eſt à ſummo bono Albertus
auerſio. Aliud materiale, qđ eſt cõuerſio inordinata ad bonũ cõmutabile, & caducũ. Cũ ergo oĩa pctã
ſint ab vno ſummo auerſiua, ex parte huius auerſionis, & ex parte boni ſummi, à quo auertunt, habent
quandã cõnexionẽ & vnitatẽ. Itaq; q offendit in vno, dicitur oĩm reus fieri, quia fit reus in tali auer-
ſione à deo, ꝑ cuius auerſionẽ oĩa pctã habẽt formaliter, vt ſint pctã, & quodãmõ vnũ pctm̃ ſunt, quẽ
admodũ iuxta Greg. oĩa ꝓcepta vnũ dicũtur in radice charitatis. Sed his obſtat, quia ſecundũ doctores Gregor.
B cõcorditer, quãuis virtutes cõnexæ ſint, nõ tñ pctã. Alii ergo exponũt dicẽtes (ſed magiſter Nicolaus
de Lira ſpecialiter) quod offendẽs in vno fit oĩm reus, quantũ ad pœnã dãni, quę eſt diuinæ carẽtia vi
ſionis. quã bõ meretur, atq; incurrit ꝑ vnã trãſgreſsionẽ diuinę legis: ſed pœnã incurrit maiorẽ, q plu
res trãſgreſsiones diuinę legis cõmiſit. Huic expoſitioni obiici poteſt, ꝙ etiã ꝑ vnãquanq; diuinę legis
trãſgreſsionẽ, homo incurrit pœnã ſenſus, quẽadmodum pœnã dãni. Aliter dici poteſt, quod in vno
offendẽs fit oĩm reus, nõ formaliter, ſed quodãmodo æquiualenter in genere, in quantũ ꝑ vnũ mortale
ꝑduntur chariſmata gratiæ in ꝓſenti, & dona gloriæ in futuro. Pœna qq; dãni & pœna ſenſus in infer
no infliguntur, ſicut ꝑ multa ſeu oĩa. Poteſt quoq; clarius ſic exponi, Qui offendit in vno, ſit omnium
reus. i. omniũ præteritorũ operũ ſuorũ virtuoſorũ merito mox priuatur: quẽadmodũ per Ezechielem Ezec. 18.
dñs proteſtatur, Si auerterit ſe iuſtus & fecerit iniquitatẽ, omnes iuſtitiæ quas fecerit non recordabun Exod. 20
tur. In præuaricatione ſua morietur. Hinc ſubditur. [QVI enim dixit, nõ mœchaberis: dixit, &, nõ oc- Matth. 5
cides]. i. qui fornicationẽ prohibuit, prohibuit & homicidiũ. [QVOD ſi non mœchaberis, occides au-
tem]. i. contra præceptũ de mœchatione vitanda nõ feceris, ſed præceptũ de homicidio fugiendo in-
fregeris, [FACTVS es tranſgreſſor legis] diuinæ, eius violãdo præceptũ. Ideirco ſpiritaliter mortuus
es, & opera tua præterita meritoria, ſunt mortificata: esq; priuatus omni chariſmate gratię ac virtutũ,
ac ſi omnia violaſſes præcepta, quãuis non ſis tam enormis trãſgreſſor, nec ita induratus, neq; tã dif-
C ficulter curabilis, ſed nec tãtæ dãnationi obnoxius: vt ille, qui plura, aut omnia violauit ꝓcepta. Cum
ergo tã ardua ſit via ſalutis, rite ſubiũgitur. [SIC loquimini, & ſic facite]. i. tam diſcreti, tam virtuoſi,
ac feruidi ſitis, in verbis & factis [SICVT per legem libertatis]. i. per legem euangelicã. Quæ cur lex li
bertatis dicatur, expoſitũ eſt [INCIPIENTES iudicari]. i. ac ſi ſtatim eſſetis iudicandi à deo ꝑ Euan
gelicam legẽ, hoc eſt, iuxta tenorem, & obligationẽ Euangelicæ legis: quæ quanto cæteris legibus eſt
perfectior, tanto ad virtuoſiorẽ vitam ſuos obligat profeſſores. Cum iuxta doctrinã Apoſtoli, debeat Epheſ. 4
vnuſquiſque digne conuerſari vocatione, qua vocatus eſt. Quemadmodũ ergo profeſſores legis Moſi
tenebantur perfectius viuere, q̃ ſolã naturalem legẽ habẽtes: ſic Chriſtiani ad perfectiorẽ aſtricti ſunt
vitam, quàm in veteri lege tenebantur Iudæi. Præſertim quia & ampliora, ac eminẽtiora beneficia de-
ſuper exhibita ſunt populo Chriſtiano, quàm Iudęis in veteri teſtamento, aut gentilibus in lege natu-
ræ. Ideo Chriſtiani deo ſubiectiores, deuotiores, & gratiores eſſe tenẽtur: dicente Gregorio, Cũ augen Gregor.
tur dona, rationes creſcunt donorũ. Alioquin Chriſtiani grauius iudicabuntur per legem libertatis, q̃
Iudæi per legẽ ſcriptã, aut gentes per legẽ naturalẽ. Nam teſte Apoſtolo, quicunq; in lege peccauerũt, Roma. 2.
per legẽ iudicabuntur. Hinc ad Hebræ. inducitur, Abundantius oportet nos obſeruare ea, quę audiui- Hebr. 2.
mus, ne forte pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis ꝑua-
ricatio & inobedientia accepit iuſtã mercedis retributionẽ, quõ effugiemus, ſi tantã neglexerimus ſa-
D lutem? Hinc ait & Chriſtus, Cui plus datũ eſt, plus requiretur ab eo. Præterea quod Iacobus ait Apo- Luc. 12.
ſtolus, ſicut per legẽ libertatis incipiẽtes iudicari, poteſt & exponi de iudicio approbationis, ſeu repro
bationis, ac diſcretionis, quo deus indeſinenter in ſeipſo approbat eos, qui bene viuunt: & deteſtatur
inique agentes, atq; inter iuſtos & iniuſtos diſcernit. Futuræ etiam retributionis quendã prægustum
iam quoq; interdũ ſuis præſtat electis. Hinc apud Hieremiam habetur, Dñe deus fortiſsime, magnus Hier. 32.
conſilio, & incõprehẽſibilis cogitatu, cuius oculi aperti ſunt ſuper omnes filios Adam, vt reddas vni-
cuique ſecundũ vias ſuas. Et Pſalmiſta, Oculi, inquit, domini ſup iuſtos, & aures eius in preces eorũ. Pſal. 33
Vultus autẽ domini ſuper facientes mala. In Eccleſ. quoq; legitur, Oculi domini multo plus lucidio- Eccl. 23.
res ſuper ſolẽ, circunſpicientes omnes vias hominũ. Ideo ſanctus Iob dixit, Nonne deus cõſiderat viã Iob. 31.
meam, & omnes greſſus meos dinumerat? Poſtremo, fideles incipiunt in hac vita per legẽ Euangelicã
iudicari à ſuis ſuperioribus ac prælatis: & qui eorũ correptionẽ ac correctionẽ patienter ac obediẽter
ſuſcipiunt, diuini iudicii euadent rigorem: cum & Apoſtolus fateatur, Si nosipſos diiudicaremus, nõ 1. Cor. 11.
vtiq; iudicaremur. Et quia lex euangelica opera miſericordię pręſertim cõmendat ac ꝓcipit, Chriſtia-
ni in verbis & factis debẽt eſſe miſericordes: ꝓpter quod ſubditur, [IVDICIVM enim ſine miſericor-
dia] fiet à deo [ILLI] homini [QVI nõ fecerit miſericordiam] ꝓximis ſuis in vita præſenti, antequã
tribunali præſentetur diuino. Quemadmodũ enim beati miſericordes, quoniã miſericordiã cõſequen
tur: ſic infelices ſunt immiſericordes, qm̃ miſericordiam nõ obtinebunt, ſed iuſte ac terribiliter dãna- Matth. 5.

Luc.16. buntur. Quemadmodũ diues epulo qui miſereri noluit Lazaro. Hinc loquitur iudex ſummus, Nolite B
Matth.7. iudicare, & non iudicabimini. Nolite condẽnare, & non condẽnabimini. Dimittite, & dimittemini.
Luc.6. Qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. Et iterũ, Si non dimiſeritis, nec pater meus cœleſtis di
Marci.11. mittet vobis peccata veſtra. Vnde & ſeruo, qui ſuo conſeruo non fuit miſericors, dñs ait, Serue nequã,
Mat.18 omne debitũ dimiſi tibi, quoniã rogaſti me: nõne ergo oportuit & te miſereri cõſerui tui, ſicut & ego
tui miſertus ſum? Iratusq; dñs tradidit ſeruũ illũ tortoribus, quoadusq; redderet debitum vniuerſum.
Vnde quãto vnicuiq; maior miſericordia à deo impenſa eſt, tanto proximis ſuis miſericordior eſſe de
Pſal.24 bet. ¶ Sed his obiici poteſt, quia vt ait propheta, Vniuerſæ viæ dñi miſericordia & veritas. Quocirca
dicunt doctores, & ſuper quartũ Sententiarũ declarant, quod in omni opere dei miſericordia & iuſti-
tia cõmiſcentur: ita, quod etiam reprobi citra condignũ in infernis puniuntur. Et reſpondendũ, quod
immiſericordibus dicitur fieri iudiciũ ſine miſericordia: non ꝙ nulla eis miſeratio fiat, ſed quia ſingu-
laris rigor iudicialis fit eis, & ipſa iuſtitia in eorũ diiudicatione ac punitione æternaliter cum ſpeciali
euidentia ꝑdominans erit, ſecundũ quod homo ſua crudelitate ſpecialiter meruerit. Ex his innoteſcit,
quã pronus ac feruidus eſſe debeat vnuſquiſq; pro viribus ſuis ad corporalia ac ſpiritalia miſericordię
Prou.22. opa: quia vt ait ſcriptura, Qui ꝓnus eſt ad miſericordiã, benedicetur. Et Chriſtus in Euãgelio loqui-
Luc.6. tur, Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter cœleſtis miſericors eſt. Et denuo ꝓteſtatur, reprobos in
Mat.25. die iudicij ideo condẽnandos, quia miſericordiæ opera non fecerunt. [SVPEREXALTAT autẽ mia F
iudicium,] vel vt alij legunt [IVDICIO]. i. plus placet deo charitatiua miſeratio, q̃ iudicialis diſtri-
ctio: niſi forte in certo caſu, propter bonũ cõmune, & conſeruationẽ iuſtitiæ, oporteat diſtrictionẽ iu-
dicii exercere: quod tamen cum interna pietate atque ex charitate agendũ eſt. Hinc & iura ſunt pia, &
ad miſericordiã magis prona, magisq; ſtant iuramento accuſati, q̃ accuſantis. Atque in dubiis caſibus
ad miſericordiæ partẽ eſt declinandũ. Poteſt & ita exponi. Superexaltat miſericordia iudiciũ. i. trãſcen
dit & magis apparet in operibus dei miſericordia eius q̃ rigor iudicij, ꝓſertim in vita hac: iuxta id Pſal
Pſal.144 miſtæ, Suauis dñs vniuerſis: & miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Vnde per Ezech. ait, Nun-
Ezec.18. quid voluntatis meæ eſt mors impij, & nõ magis vt cõuertatur & viuat? Imo, vt loqtur Eſaias, Vlciſci
Eſa.28. & punire eſt peregrinũ, & alienũ ab eo, cuiꝰ natura eſt bonitas, cuius ꝓprietas pietas. Superexaltat de-
mũ miſericordia iudiciũ, quia miſericordia dei relucet in electis & ſaluatis in cælo, Iudiciũ vero in re-
probis ac dãnatis in tartaro. Cõſequenter docet apoſtolus fidẽ informẽ non ſufficere ad ſalutem. Et di
citur fides informis, quę nõ eſt charitate formata, ac bonis operibus decorata, in adultis & tẽpore op-
Fides in- portuno. [QVID ꝓderit fratres mei ſi fidẽ quis dicat ſe habere, opera autẽ nõ habeat]. i. per fidẽ non
formis q̃. bene viuat implẽdo pręcepta, & fidẽ decorãdo per meritoria geſta. [NVNQVID poterit fides ſalua-
Lucæ.12. re eũ]. i. inſtrumẽtaliter ad ſalutẽ perducere? q. d. nequaquã. Imo reddit eũ magis dãnabilem. Quoniã
ſeruus ſciens voluntatẽ dñi ſui, & nõ faciens, plagis vapulabit multis. Ideo malus Chriſtianus grauius G
condẽnatur, q̃ infidelis, cæteris paribus. Deinde oſtendit per ſimile, fidem talẽ neminem poſſe perdu
cere ad ſalutem. [SI autẽ frater, aut ſoror] i. proximi cuiuſcunque ſint ſexus [NVDI ſint & indigeant
victu quotidiano: dicat autẽ aliquis de vobis illis, Ite in pace, calefiamini & ſaturamini]. i. bene tracte-
mini, [NON dederitis autẽ eis quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit?] vtiq; nihil. Quia pulchra
verba abſq; reali ſubuẽtione non ſufficiunt indigẽti. Tamẽ ſi aliqs habeat deſideriũ ſuccurrẽdi egeno,
ſed nõ habeat facultatẽ, & tunc det cõſolatoriũ ac informatoriũ verbũ, laudabile eſt atq; proficuum,
Eccl.18 iuxta illud Eccleſiaſt. Nonne ardorẽ refrigerabit ros? Sic & verbũ, melius q̃ datum. Nonne ecce verbũ
Eccl.4. ſuper datũ bonũ? Et iterum ſcriptũ eſt, Congregationi pauperũ te affabilẽ facito [SIC & fides ſi non
habet opera]. i. executionẽ pręceptorũ, loco & tẽpore opportuno [MORTVA eſt in ſemetipſa.] Por-
ro per opera in hoc loco, nõ ſolũ intelligẽda ſunt opera exteriora, ſed indifferẽter quęq; actus virtuoſi
ex virtute eliciti aut Iperati: ſiue ſunt interiores, ſiue exteriores. Nã & in Euãgelio ſumit opus ꝓ ope-
Ioan.6. re interiori, cũ dicitur, Hoc eſt opus dei, vt credatis in eũ quẽ miſit ille. In Iob autẽ ꝓ interiori exterio
Iob.34 riq; opere ſumitur, cũ dicitur, Opus hominis reddet ei deus. Staret enim in caſu, quod alicui ſufficerẽt
ad ſalutẽ interiores fidei actus, vt credere in deũ. Itaq; ſicut in exterioribus dicitur aliqd mortuũ, quod
caret ſenſu & motu: ſic fides ſenſu carẽs interno, ſeu charitatis ſenſificatione, qua homini ſapit deus, &
veritas prima cui innititur fides, dulceſcit: & quę bonę ac meritorię actionis motũ nõ habet, recte mor
Galat.5. tua ꝓhibetur, nõ viuificãs ſpiritaliter ſuũ ſubiectũ, nec excitãs illud ad actũ. Et hęc vocatur fides infor G
Mar.16. mis vtpote charitate nõ decorata. Fides autẽ ꝑ dilectionẽ operãs viua vocatur. Tamẽ quantũ ad ſub-
ſtantiã, vtraq; fides eadẽ ꝓhibetur. Nã ꝑ mortale peccatũ ſuã, quã habuit à charitate, amittit forma-
tionẽ, decorationẽ, & viuificationẽ: ſed charitate ꝑ pœnitentiã redeunte, rurſus formatur & viuifica-
tur. Vnde quod in Marco legitur, Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit, de fide formata acci
pitur. [SED dicet quis]. i. aliquis fidẽ & opera fidei habens, dicere poteſt ad ꝓximũ. [TV fidẽ habes]
ſine operibus [ET ego opera habeo] ſimul cũ fide [OSTENDE mihi fidẽ tuã ſine operibus] quaſi im-
properatorie dicat, Hoc facere nequis, ideo fides tua huiuſmodi nõ ſufficit tibi [ET ego oſtendã tibi fi-
dem meã ex operibus]. i. ꝑ opera fidei, quæ exerceo, ꝓbabiliter tibi oſtendã, me fidẽ habere. Verunta-
men nõ ſine reuelatione certitudinaliter ſcire quis poteſt ſe fidẽ formatã habere ex ſuis operibus: q̃uis
ſcire poſſet ſe eſſe in fide, eo ꝙ fidei formatæ charitas ſit annexa. [TV credis qm̃ vnus eſt deus]. i. vnum
eſſe deũ tu credis. Quod tamen ꝑ naturalẽ rationẽ ſciri poteſt ac demõſtrari, q̃uis eo modo, quo vnũ
eſſe deũ fides tenet catholica, nõ ſit naturali rõne tã certũ atq; ꝓbabile. vtpote, vnũ verũ deũ eſſe, oĩm
ꝓuiſorẽ, gubernatorẽ, vniuerſa & ſingula diſtinctiſsime cognoſcẽtẽ, ac iudicãtẽ. [BENE facis] ita cre
dẽdo. Quãuis illud credere nõ ſit meritoriũ, qa ex charitate nõ oritur, ſed ex fide informi: eſt tñ q̃ddã
bonũ ex gñe, ſicut eleemoſynã dare. Sumitur autẽ facere hoc loco ꝓ actu interiori, qa credere vnũ eſſe

A deum,est actus interior. Communiter vero accipitur facere pro actione extramanante,seu in exterio-
rem tendente materiam. Agere autem pro actione immanente [ET dæmones credunt, & contremi-
scunt] Idcirco non sufficit nuda fides,nec quæcunque fidei opera: cum dæmones non solùm credant,
sed etiam timeant seruili timore.Nec solum credunt vnum esse deum, sed eundem etiam credunt tri-
num consistere in personis,& quicquid ad catholicã pertinet fidẽ.Legitur enim in Luc. dæmon dixis- Luc.4.
se,Quid nobis & tibi Iesu Nazaræne?Scio te ꝙ sis filius dei.Et ibidem legitur,Exibãt dæmonia mul- Ibidem.
ta,clamantia & dicentia,Quia tu es filius dei.Ait hoc loco venerabilis Beda,Qui deum non credũt, Beda.
aut creditũ non verentur,profecto dæmonibus tardiores,ac proteruiores sunt æstimandi.Sed nec deũ
credere & contremiscere,magnum est:si non & in eum credatur:hoc est, per fidem charitate formatã
in eum tendatur,& eius in corde amor seruetur.Quæritur an dæmones habeãt fidem.Respondet Al-
bert.Fides proprie est de non visis,& de his,ad quorũ inuestigationẽ humana ratio nõ pertingit. Ad Dęmones
quæ credenda potest aliquis moueri dupliciter.Primo,ex habitu fidei diuinitus sibi infuso:& ita nõ est quo crede
in dæmonibus fides.Secundo,ex aliquibus euidentibus signis atq; miraculis,quæ cũ soli deo sint pos- re dicant
sibilia, & ad fidei confirmationem copiose sint facta, dæmones naturali acumine intellectuali vigen-
tes inde cognoscunt fidei veritatem, Imò credere compelluntur ex euidentia talium argumentorum,
secundum ꝙ intellectus dicitur cogi.Sicque dęmonum fides non est virtus infusa,nec ex voluntatis li-
B bertate,ac charitate:sed potius ex violentia rationis.Hanc autem quæstionem Thomas in secunda se-
cundæ. q. quarta plenius tractat: & consonat eius responsio responsioni inductæ [VIS autem scire ô
homo inanis]id est,vanus & spiritualiter vacuus,vtpote fidei opera & charitatem non habens,& per
consequens ad vltimi finis adeptionem indispositus & ineptus?Dicitur enim inane, quod non conse- Inane qd
quitur debitum finẽ[QVONIAM fides sine operibus mortua est?Abraham pater noster] qui omnium
fidelium pater spiritualiter vocatur,per fidei & virtutum imitationem.Et fidelium Iudæorũ spirita-
lis atque carnalis extitit pater,infideliũ autẽ Iudæorũ solũ carnalis pater fuit.Vnde dicitur ad Galat. Galat.3.
Qui ex fide sunt,hi sunt filij Abrahæ.Et in Ioan.ait Saluator,Si filij Abrahę estis,Abrahę opa facite. Ioan.8.
[NONNE ex operibus iustificatus est?].i.iustior factus,atq; à deo sublimiter cõmendatus ac approba- Gen.22.
tus?[OFFERENS].i.ad offerendum paratum se exhibens,ac disponens Isaac filium suum.Colligauit
enim eum, & posuit super struem lignorũ.[VIDES] id est, ex his intelligere debes [QVONIAM fi-
des cooperabatur operibus illius.] Fides enim est oculus rationis,dirigens in agendis,& opera ad vl- 1.Cor.13.
timum referens finem:qui sola fide,non clare per speciem in hac vita conspicitur [ET ex operibus fi-
des consummata est] id est,fides Abrahæ per obedientiam eius,& ea quæ circa Isaac deo iubente exer
cuit,actuationem & complementum accepit.Habitus nanq; & actus ipsius se mutuò ornant,ac robo-
rant. Qui ex habitu actus procedit, & habitum actus eius stabilit & conseruat, ac perficit [ET sup-
C pleta] id est, verificata ac alijs manifeste probata [EST scriptura] Geneseos [DICENS, Credidit Gen.17.
Abraham deo] dicenti ad eum,Suspice cælum,& numera stellas eius,si potes. Sic erit semen tuũ [ET
reputatum est illi ad iustitiã,] id est,actus ille credenti fuit deo acceptus,& per eũ Abraham à deo iu-
dicatus est iustus:præsertim prout iustitia virtus generalis. sicque credendo meruit iustitiæ incremen-
tum,omniúmq; virtutũ profectũ.Oportet scire,quod verba ex Genesi nũc introducta dicta sunt Abra
hæ,antequam deus ei præcepit,vt sibi filium suũ Isaac in holocaustum offerret:imò & anteq̃ ei præce Gene.22
ptum circũcisionis donauit.Sed fidei magnitudo,qua tunc Abraham credidit deo,postmodũ est sup-
pleta seu approbata à deo,ac alijs declarata,per hoc quod filiũ suum paratus fuit offerre, & circa hoc
multa exercuit.Vnde deus tunc dixit ad eum,Nunc cognoui,id est, per hęc opera tua alios cognosce-
re faciam, quod timeas deum [ET amicus dei appellatus est] Abraham non in Genesi, sed in Esaia,
vbi legitur deus dixisse,Semen Abraham amici mei.In libro Iudith quoq; legitur, Abraham per mul Iudith.8.
tas tribulationes probatus,amicus dei effectus est. Meruit ergo amicus dei esse,& appellari. deo in tã Gene.17
arduis consentiendo,atq; promptissime obediendo,aduersa quoq; patientissime tolerando.Nempe in & 21.
Isaac immolatione resplenduit magna perfectio Abrahæ in fide & obedientia.In fide,quia vnicum fi Roma.9.
lium suũ ex Sara coniuge sua,paratus fuit offerre:cũ tamen ei deus iam ante promiserit, quod ex Isaac Hebr.11.
nasceretur ei semen electum & innumerabilis populus.Credidit enim Abraham,quod deus posset fi-
D lium immolatum suscitare à mortuis, vt Apost.dicit.In eodem resplenduit obedientia maxima, quod
chariss.filium promptissimus fuit offerre ,propria manu occidere, & occisum incendere: cum tamen
hoc esset opus insolitum,durum,& nusquam auditum.Sed prædictis obuiare videntur multa,quæ ad
Rom.scribit Apost. Arbitramur,inquiens,hominem sine operibus iustificari. Et rursus,Si Abrahã ex Roma.3.
operibus legis iustificatus est,habet gloriam:sed non apud deum.Et prolixe probat ibi Apost.ꝙ fides
ibi reputata est Abrahæ ad iustitiam,non opera.Vnde ait ibidem Apostolus, Ex operibus legis nõ iu-
stificabitur omnis caro.Idem etiam ad Galatas docet Apostolus inter cætera,dicẽs,Qui ex fide sunt,
benedicentur cum fideli Abraham.Iustus enim ex fide viuit. Sed & in Actibus legitur, Fide purificãs Act.17.
deus corda eorum.Ad ista est duplex respõsio.Prima,quod Paulus apostolus vult probare opera prę-
ceptorum cæremonialium legis non esse necessaria ad salutem,quoniam sine eis Abrahã placuit deo,
etiam nondum circũcisus.Iacobus vero hic loquitur de operibus præceptorũ moraliũ, quæ in vtraq; Gene.22
lege iubẽtur.De his item operibus,quæ à deo alicui specialiter iniunguntur, quale fuit quòd Abrahæ Roma.3.
iussit Isaac immolare.Secunda respõsio est,quod Apostolus Paulus probare intendit,Nulla opera le- Ephe.5.
gis alicui ad salutem suffecisse,sine explicita vel implicita fide Christi,qui omnium electorũ caput est, Coloss.1.
& saluator.Idcirco fides de eius aduẽtu ab exordio necessaria fuit. Hinc Iacobus infert,[VIDETIS]
oculo interiori ex probatis [QVONIAM ex operibus iustificatur homo,& non ex fide tantũ] vtrunq;
enim est necessarium ad salutem.Imò potissime charitas:sine qua, nec fides, nec operatio quæcunque

A bi illiciti, seu taciturnitate verbi proferendi essentialiter consistat perfectio hominis: alioqui totaliter
muti essent perfecti: sed quia non excessisse in verbo, signum est magnæ custodiæ cordis, magnæ sapiē
tiæ mentis, magnæ perfectionis interioris. Siquidem ea quæ sunt in voce, sunt earum quæ sunt in ani-
ma conceptionum, affectionúmque notæ Idcirco linguam perfecte reprimere, signum ac opus est af-
fectionis, ac grandis illuminationis mētalis, & supra vires humanas. Propter quod in Prouerb. fertur, Prou. 16.
Hominis est animum præparare, & domini gubernare linguam. In Eccle. quoque dicitur, Beatus vir, Eccle. 14
qui non est lapsus in verbo ex ore suo. Et denuo ait scriptura, Quis est homo qui non est lapsus ex lin- Eccle. 25
gua sua? [POTEST etiam freno circunducere totum corpus] id est, vir perfectus qui non offendit in
verbo, potest totū corpus suum domare, & cætera membra sua, quę facilius refrenantur quàm lingua,
compescere. Quia qui potest quod maius est, potest & id quod minus est. Hoc facit qui implet illud
Aposto. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. Neque exhibeatis membra vestra arma ini-
quitatis peccato, sed arma iustitiæ deo. Et qui exteriores sensus suos custodit, ne peccet per eos (quem-
admodum in Eccle. orat vir sapiens, Domine pater & dominator vitæ meæ extollentiā oculorū meo- Eccle. 23
rum ne dederis mihi, & omne desiderium prauum auerte à me. Aufer à me ventris cōcupiscentiā) po-
test custodire sua interiora. Hinc orauit Psal. Confige timore tuo carnes meas. Itemque, Auerte oculos Psal. 118.
meos, ne videant vanitatem. Vnde frenum, quo totum corpus circumducitur, atque ad dei seruitutem Ibidem.
B mouetur, in perfectis est amor diuinus, seu timor filialis: In incipientibus timor seruilis, aut aliqualiter
initialis: In proficientibus timor initialis, ad filialem timorem propinquus. Potius tamen istud diuer-
sis est adscribendum virtutibus, vtpote castitati, æquitati ac latriæ. ¶ Cōsequēter Apost. varijs modis
refrenationem linguæ persuadet, ac docet. [SI autem equorum frena in ore mittimus ad consentien-
dum nobis] id est, quia equis ponimus frena in ore, vt dirigamus eos quo volumus [ET omne corpus
illorum circūferimus] id est, totum corpus equorū freno hinc inde ad libitū mouemus, subaudi, mul-
to plus debemus proprij oris claustra frenare, linguam compescere, labia moderari ad consentiendum
deo, ac rationi. Quia vt Salomon ait, Qui moderatur labia sua, prudētiss. est. Et propheta testatur, Di Prou. 10.
xi custodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam. [ET ecce naues Psal. 38.
cum magnæ sint, & à ventis validis minentur] id est, in anteriora appellantur [CIRCVNFERVN-
TVR tamen à modico gubernaculo, vbi impetus dirigētis voluerit] id est, à gubernatore nauigij diri-
guntur per gubernaculum suū, quo vult: ita & lingua gubernaculo rationis est dirigēda, ne declinet in
verba illicita. Hinc subditur. [ITA & lingua modicum quidem membrum est] id est in substātia par-
uum. propterea turpe est nobis, si eam non coartamus, cum magnas circunferamus per rationis indu-
striam naues. Est quoq; periculosum, idcirco subiungitur [ET magna exaltat] id est, verba iactantiæ
profert, lites cōcitat: & multa producit pericula, nisi compescatur. Propterea in Eccl. dicitur, Odibi- Eccle. 20
C lis est, qui procax est ad loquēdum. Et rursus, Susurro & bilinguis maledictus. Multos enim turbauit Eccle. 28
pacem habentes. Salomon quoque, Os, inquit, fatuorum ebullit stultitiam. [ECCE quantus,] id est, Prou. 15.
quàm paruus, [IGNIS, quàm magnam syluam incendit?] vtique valde magnam. Nam ignis nun- Prou. 30.
quam dicit, sufficit. Et inter elementa summe actiuus est, & fot malis, formam suam in alia celeriter in-
troducens [ET lingua ignis est] id est, similis igni. Quoniam sicut ignis comburit ligna syluarum: sic
lingua inordinate, superflue, vitiose loquendo, actus virtutum mortificat, & animam diuersis exponit
flagitijs. Propter quod in Prouerb. inducitur, Sicut vrbs patēs, & absque murorum ambitu, ita vir qui Prou. 27
non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Hinc ait Apost. Corrumpūt bonos mores colloquia 1. Cor. 15
mala. In Ecclesiastico quoq; legitur, Apertio oris illius (qui scilicet multis vtitur verbis) inflammatio Eccle. 20
est. [VNIVERSITAS iniquitatis lingua] id est, per linguam & eius loquacitatem, ac incustodiam,
[CONSTITVSTVR in membris nostris.] Nam vniuersa peccata ex irrefrenatione linguæ nascun-
tur, cum & ex verbis inordinate prolatis hæresis incurrat. Detractiones etiam, mendacia, contentio-
nes, susurrationes, & quicquid iniquitatis est, ex linguæ in custodia nascuntur. Idcirco in lib. Prouerb. Prou. 13.
fertur, Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sen-
tiet mala. Porro, iniquitas dicitur in membris constitui, in quantum exercetur per ea. Ideo sequitur,
[QVAE maculat totum corpus] quia in illud vitia cordis redundant. Carnalia quoque peccata, quæ
D ex vitijs linguæ, ex verbis procatorijs, ex mulierum alloquio oriuntur, directe inquināt corpus, & eius
inquinamēta vocantur. Quoniam teste Apost. Qui fornicatur, in proprium corpus peccat [ET in- 1. Cor. 6.
flammat rotam natiuitatis nostræ] id est, totum vitæ nostræ circuitum, incessabilemque decursum ab
infantia vsque decrepitā senectutem. Quia per omnes ætates, imò per singulos dies ad inordinate lo
quendum infeliciter inflammamur, & vitijs linguæ spiritualiter deuoramus: iuxta illud Iob, Etiā si lo
cutus fuerit homo, deuorabitur. Hinc ait scriptura, Os quod mentitur, occidit animam. Hoc ergo in- Iob. 37
strumentaliter facit lingua, male mota ab anima, & ab homine ipso. Lingua inquam [INFLAMMA- Sap. 1.
TA à gehenna] id est, diabolo habitatore, & ciue inferni. Sicut enim per terram designantur habitan-
tes in ea, & per ciuitatem ciues, atque per cælum angeli: sic per gehennam diaboli. Diabolus ergo di-
citur linguam inflammare, in quantum ad verba vitiosa incitat hominem. Hoc loco scribit venerabi-
lis Beda, Diaboli vbicunq; volitent, in aere aut in terris, vel sub terris vagentur, aut detineātur, suarū Beda.
semper secū ferunt tormenta flammarum: instar febricitantis, qui & si in lectis ponatur eburneis, ar- Apoc. 21
dorem aut frigus insiti sui languoris vitare non potest. Sic dæmones quamuis in templis colantur au-
ratis, aut per aera discurrant, igne semper ardent gehennali, atque ex pœnis suis commoniti, fomitem
vitiorum hominibus suggerunt. Econtra sancta dei ciuitas noua Hierusalem, puta Ecclesia militans,
de cælo descendere dicitur, quoniam quicquid meritoriū & cæleste in terra gerimus, hoc munere cæ-
lesti accepimus. Deinde ostendit, quam difficile sit linguam domare. [OMNIS enim natura bestiarū

A tum totam massam corrumpit. Et rursus ait scriptura, Non est speciosa laus in ore peccatoris. Iam au- Eccle. 15.
diuimus quàm vehementissime sanctissimus iste Apostolus irrefrenationem linguæ vituperet, quan-
ta mala dicat de lingua, & quanta vitia oriantur ex ea. Ideo custoditi simus in verbis, præmeditantes
quid, & qualiter sit loquendum: vt sermo noster, iuxta doctrinam Pauli, semper in gratia sale discretio
nis sit conditus. Et deum pro virtute & gratia moderandi loquelam in omnibus feruide deprecemur, Colos. 4
cum Propheta dicentes, Pone domine custodiam ori meo, & ostium circunstãtiæ labijs meis. Hinc ait
Hugo de S. Victore, Lingua dicitur, quoniam lingit adulando, mordet detrahendo, occidit mẽtiendo:
ligat, & ligari non potest. Labilis est, & teneri non valet: sed labitur & fallit. Labitur vt anguilla, pene
trat vt sagitta, tollit amicos, multiplicat inimicos, mouet rixas, seminat discordias, vno ictu percutit
occiditq; plurimos, blanda est & subdola, lata & parata ad exhaurienda bona, ac mala miscenda. Mors Prou. 18.
& vita in potestate linguæ est. Ait quoque sanctus Bernardus, Leuis sermo leuiter volat, sed non leui-
ter vulnerat: leuiter transit, sed grauiter vrit: leuiter penetrat animam, sed non leuiter exit eum: leuiter
profertur, sed non leuiter reuocatur. Facile volat, ideo facile charitatem violat. Cum ergo tot vitia pa
riat lingua non refrenata, merito sapiens quidam exclamat, Quis dabit ori meo custodiã, & super la- Eccle. 22
bia mea signaculum certum: vt non cadam ab ipsis, & lingua mea me perdat? Hinc sancti patres con-
sultissime statuerunt sacra silentia à religiosis seruari. Et certe religiosi qui linguam suam refrenant, si- Religiosi
B lentiumq; stricte obseruant, varias euadunt tentationes, inquietudines & ruinas: atque facile possunt tas silẽtij
valde proficere. Qui autem incontinentis sunt linguæ, frequenter turbantur, & turbant: peccant, & instituti à
alios peccandum inducunt: potiúsque deficiunt, quàm proficiunt. ¶ Præterea quia apostolus patribus.
Iacobus iam instruxit nos, quantæ insipientiæ sit linguam non coartare: consequenter docet, quid ad Dionysij
verum pertineat sapientem. [QVIS SAPIENS] in cognitione dei & contemplationibus diuinorum, Gen. 46
[ET disciplinatus] id est, moralibus virtutibus institutus, moribúsque compositus, seu debitis obseruã Num 12.
tijs exercitatus, vel in scripturis bene instructus [OSTANDAT EX bona conuersatione operationẽ 1. Re. 24.
suam] id est, virtuose conuersando, non inaniter se iactando, demonstret se opera sancta iuxta euãge- Matt. 11.
licæ legis doctrinam habere. Et hoc ostendat, virtuoséque viuat, [IN mansuetudine sapientiæ] id est, Psal. 149
cum mansuetudine & sapientia progrediente omnia faciendo: iuxta illud Ecclesi. Fili in mansuetudi- Iudith. 9
ne opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris Mansuetudo nanque facit hominem deo ac Eccle. 7.
proximis specialiter esse amabilem. Vnde in epistola ad Demophilum monachum diuinus Dionysius
protestatur, quòd Ioseph, Moses & Dauid maximam apud deum gratiam inuenerunt: quoniam man
sueti fuerũt. Ideo Christus, Discite (inquit) à me, quia mitis sum & humilis corde. Vnde Psalmista ait
de deo, Exaltabit mansuetos in salutem. Et Iudith ait, Humilium & mansuetorum semper tibi placuit Eccle. 3.
deprecatio domine. Denique sicut ira in sinu stulti, sic mansuetudo in sinu sapientis requiescit. Et sa-
C pientia mansuetudinem in suis actibus dirigit. Itaque nemo se putet vere sapiẽtem & disciplinatũ, ni-
si inueniat se reformatum, fractum & mitem, diuina præcepta implentem, virtutibus præditũ & exem
plarem. Quia vt ait scriptura, In maliuolam animã non introibit sapientia. Atque vt Iob asserit, Non Sap. 1.
inuenitur sapientia in terra suauiter viuentium, id est, in cordibus carnalium hominum, oblectamen- Iob. 28
ta carnis quærentium. Propter quod loquitur Esaias, Quem docebit dominus scientiam: & quem in-
telligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vbere. Et Sapiens ait, Qui amat vinum & pin
guia non erit sapiens. Hæc autem de sapientia quæ est donum, præsertim intelliguntur. Hinc & Leo Esa. 28.
papa fatetur, Christianæ, inquiens, sapientiæ altitudo, non in abundantia verbi, non in astutia dispu- Prou. 21.
tandi, sed vera humilitate consistit. [QVOD si zelum amarum] id est, indiscretum siue liuorem, & ir-
rationabilem mentis amaricationem contra vos inuicem [HABETIS, & contentiones sunt in cor-
dibus vestris: nolite gloriari] sed potius flete propter tantos excessus. Quid enim gloriaris in malitia?
[ET mendaces esse aduersus veritatem] existimando aut asserendo, quod talia placeant deo, vt per ea Psal. 51.
salutẽ consequi valeatis. Qui enim amaro zelo afficiũtur contra aliũ, & cõtra eũ cõtendũt, solẽt iusti-
ficare seipsos, & suam partẽ insipienter defendere, proprijs vitijs excæcati. [NON est illa sapientia de-
sursum descendens] id est, talis opinio, ac falsa sapientia non datur à deo: sed error est ab homine ad-
D inuentus, atq; à dæmone persuasus. Ideo sequitur [SED terrena] id est, temporalia ac transitoria quæ-
rens [ANIMALIS] id est sensuales delitias cupiens [ET diabolica] quia à diabolo inspirata: & quasi
honoris ac prælationis est auida. Vel dicitur terrena, prout oritur ex concupiscentia oculorũ. Anima-
lis, in quantum procedit ex concupiscentia carnis: Diabolica, in quantũ nascitur ex superbia vitæ. De
hac sapientia falsa (per quam homo statuit sibi finem in diuitijs, delitijs, & honoribus mundi, & me-
dia sua astute disponit ad obtinenda talia) scriptũ est ad Romanos, Prudentia carnis mors est. Et rur-
sus, Prudentia carnis inimica est deo. Legi enim dei nõ est subiecta. De his sapiẽtiæ filijs loquitur Hie Roma. 8.
remias, Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. Et Christus in Euang. Filij hu- Hiere. 4.
ius seculi prudẽtiores filijs lucis in generatione sua sunt. Vnde & Baruch ait propheta, Filij Agar qui Luc. 16.
exquirunt prudentiam quæ de terra est, viam sapientiæ nescierunt [VBI enim zelus] id est, amaritu Baruc. 3.
do, indignatio seu liuor [ET contentio, ibi inconstantia] id est, fluctuatio cordis, & agitatio passionũ,
perturbatio, auersio, multiplexque corrosio ac distractio mentis. Animus enim inordinatus sibiipsi est
grauis. Atque vt asserit Esaias, Impij sunt quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Optimũ er-
go est, iuxta apostolũ, gratia stabilire cor: & virtutibus illud firmare in deo, ne per errores & vitia dis- Esa 57.
trahatur. Specialiter vero vitia ista, videlicet, zelus & cõtentio, sunt inquietudinis causa & animæ af- Hebr. 13.
flictiua: quia putredo ossium, inuidia, & contentiosus turbat seipsum. Nec solum est ibi incõstantia, sed Prou. 4
[ET omne opus prauum.] Non quod omnia opera mala sint actualiter ac inseparabiliter zelo & con
tentioni annexa, sed quia ex eis procedere possunt ac solẽt, imò plerũq; diuersa vitia sunt eis coniun-

ctâ. Porro contentio proprie dicta, quam apostolus inter mortalia peccata annumerat, & de qua nunc E
loquitur Iacobus, est impugnatio veritatis cum cõfidentia clamoris, secundũ Ambrosium. Contentio
autem quæ est impugnatio falsitatis cũ moderata acrimonia vocis, est laudabilis. Quòd si modus ex-
cedatur, erit culpabilis. Contentio autem quæ nõ est cum intentione impugnandi veritatem, sed dum
quisq; defendit quod sibi verũ aut bonũ apparet, nõ est perfecta cõtentio, nec mortale peccatũ. ¶ Cõ-
2. Tim. 2 tentio vero, de qua nũc sermo, in scripturis valde vituperatur. Ait enim ad Timotheũ apostolus, No-
1. Cor. 3 li verbis cõtendere. Ad nihil vtile est, nisi ad subuersionẽ audientium. Et rursus ad Corinthios scribit,
Eccle. 28 Cum sit, inquiens, inter vos zelus & contẽtio, nonne carnales estis? In Ecclesiast. quoq; iubetur, Absti
ne te à lite. Et in Iob, Respondete absque contentione. Est quoque inhonestum, & aliorum scandaliza
tiuum, contendere. Propter quod ait scriptura, Honor est homini cũ separat se à contẽtione. ¶ Postre
Prou. 13 mo contentio ex superbia aut vana gloria generatur. Propter quod Salomon protestatur, Inter super-
bos sunt semper iurgia. Vitemus ergo hæc vitia, & dulci charitatis affectu in alterutrum afficiamur.
Sed & discretum habeamus zelum iustitiæ absque animi perturbatione. Accendamur quoque zelo di-
Eccle. 21 uini honoris: & zelum amarum penitus à corde nostro repellamus. Cum in Ecclesiast. dicatur, Non
Deu. 24 est sensus, vbi abundat amaritudo. Et in Deuteron. Non sit inter vos radix germinans fel & amaritu- F
Hebr. 12 dinem. Hinc ad Hebræos dicitur, Pacem sequimini cum omnibus, contemplantes ne qua radix ama-
Galat. 5. ritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Et rursus ait Apost. Si inuicem
mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. ¶ Consequenter describit apostolus ve-
ram sapientiam: illam præcipue, quæ est vnum & primum inter septem dona spiritus sancti. Illam er-
go describit per proprietates & operationes ipsius, subdendo, [QVAE autem de sursum est sapientia]
puta sapientia spiritalis, supernaturalis, infusa, per quam homo contemplatur deum per gustũ inter-
num: & bene sentit ac iudicat de eo, per cõnaturalitatem & conformitatem affectus ad eum, videlicet
quod ei soli sit finaliter adhærendum, tanquam summo & incomparabili bono, finique vltimo [PRI-
MVM quidem pudica est] id est, peccati fœditatem, turpitudinemq; detestans ac erubescens. Et ita sa-
pientia ista facit à malo recedere, seu peccata vitare. Nempe per hoc, quod summæ veritatis, ac primæ
lucis puritatem ac pulchritudinem contemplatur, parit in mente castum pudorem, quo homo erube-
scit se in diuinæ maiestatis præsentia & aspectu viliter turpiterque habere cogitatione, affectione, ver-
bo, actu, aut omissione peccando. Iste est sapientialis ac optimus pudor: de quo scriptum est, Est con-
Eccle. 4 fusio adducens gratiam & gloriam. Facit quoque sapientia ista hominem habere de præteritis culpis
suis salubrem pudorem. Qui ad deletionem peccati etiam quo ad pœnam non mediocriter confert.
Rursus sapientia ista dicitur esse pudica, quia ad cõtemplationem dei reuerenter accedit, nõ præsum-
ptuose, impudenter, aut temerarie ingerens se ad diuinorum ac incomprehensibilium perscrutatio-
nem. Est demum & vituperabilis pudor, quo homo sua peccata fateri, & pro eis corripi ac corrigi eru- G
Ibidem. bescit. De quo dictum est, Est confusio adducens peccatum. Et rursus, Non confundaris confiteri pec
cata tua [DEINDE pacifica] id est, tranquillitatem seu pacem internam gignens in sapiente. Quia
Sap. 8. per hanc sapientiam quiescit, tranquillatur & figitur mens in deo. Iuxta illud Sapiẽtiæ, Intrans in do-
mum meam conquiescam cum illa. Non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædiũ con-
uictus illius, sed gaudium & lætitiam. Pax autem idem est, quod gaudium imperturbatũ. Ideo ait scri-
Eccle. 37 ptura, Vir sapiens suauis est animæ suæ. Et ad Romanos habetur, Prudentia spiritus vita & pax. Dici
Roma. 8. tur quoque sapientia ista pacifica, quia per eam fideles concordant in bonis, nec per elationem se ab
inuicem diuidunt. Quemadmodum per humanam & naturalem sapientiam sæpe contingit, quia in
ea inuenitur opinionum diuersitas, nec est tanta in ea certitudo, sicut in ista: & parit elationem. Hæc
Prou. 11. vero humiliationem spontaneam, Salomone attestante, Vbi sapientia, ibi humilitas. Est quoq; sapien
tia ista [MODESTA] id est, moderamen seruans in omnibus: cum sapientis sit ordinare, secundũ phi
losophum. Facitq; hominem circunspectum, nõ impetuosum. Ideo monet Apostolus, In sapiẽtia am
bulate ad eos, qui foris sunt. Et Sapiens, Est enim in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, vnicus, & mo-
destus, [SVADIBILIS,] id est, docilis ac dirigibilis. Quemadmodum & iuxta philosophos, pri-
ma pars prudentiæ est docilitas. Qui ergo in suo sensu sunt pertinaces, sapientiæ sunt expertes [BO- H
NIS consentiens] id est, rationalibus verbis præbens assensum. Non enim, qui veraciter est sapiens,
proprium iudicium aliorum iudicio immansiue præponit. Hinc princeps apostolorum, increpationi,
Galat. 2. informationi quoque Pauli humiliter acquieuit. Propter quod in Prouerbijs asseritur, Argue sapien-
Prouer. 9 tem, & diliget te: doce iustum, & festinabit accipere. Propterea iterum Salomon loquitur, Non sis sa-
Prouer. 3 piens apud temetipsum. Et ad Romanos fertur, Nolite esse prudentes apud vosmetipsos [PLENA
Rom. 12. misericordia & fructibus bonis.] Hæc enim sapientia facit hominem compassiuum atque beneficum
Gene. 8. alijs, quoniam intuetur quod deo sit proprium misereri ac subuenire quod etiam omnis homo ex se-
ipso sit fragilis, atque in magno periculo constitutus. Idcirco condolet alijs, ac subuenit eis pro posse,
Sapien. 1. ne tanta beatitudine, ad quam conditi sunt, priuentur. [IVDICANS sine simulatione] id est, synce-
Matt. 20. re se habens in iudicando, nec vitia sub colore virtutum exercens. Quemadmodum qui ex odio, ira,
Mar. 6. 7 aut impatientia corripiunt proximos, ex charitate & zelo iustitiæ id se facere confingẽtes. Idcirco Sa-
15. 23. piens ait, Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictũ. Hinc Christus docuit, Vt simus simplices sicut co
Luc. 6. 12 lumbæ. Qui hypocrisim in Euangelio specialissime reprobat & condemnat [FRVCTVS autem iu-
13. stitiæ in pace seminatur] Fructus iustitiæ interdum vocatur operatio virtuosa, ex iustitia manans. Et
Rom. 6. huius fructus, merces, ac finis est vera felicitas. Iuxta illud Apostoli, Habetis fructum vestrũ in sancti-
Ioan. 15 ficatione, finem vero vitam æternam. Vnde in Ioanne ait Saluator discipulis, Posui vos, vt eatis &
Matt. 3. fructum afferatis. Ioannes quoque Baptista, Omnis, inquit, arbor, quæ non facit fructum bonum. &

A cidetur. Hic itaq; fructus seminatur in pace, id est, exercetur cum pace pectoris, sine qua nemo deo pla
cere potest. Quis oportet mentẽ concordare cum deo in obseruantia preceptorũ, & charitatis teno-
re. Cuius effectus est pax: quemadmodũ scriptum est, Pax multa diligẽtibus legem tuam. Hinc in libro Psal. 118
Iob docetur, Acquiesce deo, & habeto pacẽ: & per hæc habebis fructus optimos. Seminatur itaq; fru Iob. 22.
ctus iustitiæ in pace [FACIENTIBVS pacem]. i. ad meritum, præmiumque eorum. Vel facientibus, Matth. 5.
id est, à facientibus pacem, puta à pacificis: de qbus dicitur, Beati pacifici, quoniã filij dei vocabũtur.
¶ Deniq; vnusquisq; facere debet pacem in primis sibiipsi cum deo, cum sibi per pœnitentiam recon
ciliando, atq; per contemplationẽ & dilectionem cor suum in ipso figendo ac tranquillando. Propter
quod ait Apost. ad Romanos, Iustificati ex fide, pacem habeamus ad deũ. Et iterum, Obsecramus pro Rom. 5.
Christo reconciliamini deo. ¶ Secundo debet vnusquisque sibi pacem facere, & seruare pro posse, cũ 2. Cor. 5.
proximo suo: sicut in Euangelio præcipit dominus, Vade recõciliare fratri tuo. Et Paulus, Si fieri po- Matth. 5.
test, quod in vobis est, cũ omnibus hominibus pacẽ habete. Deinde debemus ex charitate fraterna, pro- Rom. 12.
ximis nostris pace carentibus, pacẽ cum deo & hominibus procurare orando, hortando, cõfœderãdo,
ac aliis viis. ¶ Insuper fructus iustitiæ nominatur interim æterna felicitas: iuxta illud Sapiẽtiæ, Bono
rum laborũ gloriosus est fructus. Porro operatio vitæ præsentis est seminatio respectu futuræ remune- Sapien. 3
rationis, dicente apostolo, Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Vnde in Osee legitur, Seminate vo
bis in iustitia, & metite in ore misericordiæ. Huius seminationis fructus est beatitudo cœlestis: iuxta il- Galat. 6
B lud apostoli, Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitã æternã. Hic igitur [FRVCTVS] qui est bea Ozee. 10.
tifica dei fruitio [SEMINATVR in pace]. i. per opera virtuosa in pace spiritali peracta, promeretur 2. Cor. 9.
ac obtinetur. Vel seminatur in pace. i. in pacificatione mentis cũ deo in vita hac virtualiter cõtinetur:
atq; ex ea tanquã ex causa meritoria deriuatur se cõdonatur in patria. Nã sicut fructus potẽtialiter ac
radicaliter cõtinetur in semine: ita pax æternitatis in pace pectoris, pax patriæ in pace viæ, plena tran-
quillatio beatorum in deo, in tranquillatione inchoata viatorum in eo. Hinc paci internæ semper stu Psal. 75
dere debemus, quia in pace est locus omnipotentis. Non enim est deus dissensionis, sed pacis. 1. Cor. 14

EXPOSITIO IIII CAPITIS [VNDE BELLA ET LITES.] ARTIC. VI.

Oc capitulo hortatur apostolus, ne inordinati sint nr̃i affectus. Et ne ex eis ad ea
quæ aliis nociua sunt, procedamus. [VNDE bella & lites in vobis?]. i. ex qua radice
oriuntur pugnę reales atq; verbales, qbus vos inuicẽ impugnatis [NONNE ex cõ
H cupiscẽtiis vestris?]. i. terrenis, inordinatis, mundanis, & sensualibus affectiõibus
[QVAE militant in mẽbris vestris]. i. ministerio mẽbrorũ ducuntur ad opus ini-
quum, sic militant seu dominãtur in mẽbris: quia iuxta concupiscentiarũ inclina-
tionẽ ac impetũ, membra mouẽtur in actũ, q̃uis cõcupiscentiæ sint subiectiue in
C appetitiuis potentiis. Sumitur ergo nomen cõcupiscentiæ, hoc loco generaliter pro quouis inordinato
affectu diuitiarũ, delitiarũ, siue honorũ. Hinc ad Rom. hortatur apost. Sicut exhibuistis mẽbra vestra Roma. 6.
seruire ĩmunditiæ & iniqtati ad iniqtatẽ: ita nũc exhibete mẽbra vestra seruire iustitiæ in sanctificatio-
nem. Certũ est autẽ, quod mali effectus ex prauis procedant affectibus: & quicqd culpæ in verbis aut fa-
ctis cõsistit, ex interiori inordinatione dependet ac profluit. Propter quod princeps apostolorũ horta 1. Petri. 2
tur, Obsecro vos abstinere à carnalib⁹ desideriis, quę militant aduersus animã [CONCVPISCITIS]
carnalia & mundana [ET nõ habetis] ea. Et sic solo inordinato affectu fœdamini. Et nõ habituri effe-
ctum operis, pcipitatis vos in vitia impiæ voluntatis: quia volũtas inordinata deliberata, reputatur pro
opere. Sic multi cũ in egestate viuant, voluntariæ paupertatis priuantur mercede: & cũ diuitibus volu-
ptariis, superbis, atq; auaris dãnantur, quia terrenã abundãtiam, delectationẽ sensualem, ac mundanũ
præoptant honorẽ. Isti sunt miseri in præsenti sæculo & futuro. Quia nec hic nec ibi obtinẽt quæ affe Prou. 13
ctãt. Ideo scriptũ est, Est diues, cũ nihil habeat: & est pauper, cũ in diuitiis multis sit. [OCCIDITIS]
vel corporaliter alios, vel spiritualiter vosmetipsos. Quia ex vitiosis desideriis, qbus homo in primis
spiritaliter necat seipsum, interdum corporale homicidiũ oritur [ET zelatis]. i. aliis inuidetis. Quod
enim quis sibimet cupit, hoc inuidere aliis solet [ET nõ potestis adipisci] quod vitiose appetitis. Quia
multi consequi nequeunt, nec valẽt implere, quod dãnabiliter quærunt & cupiũt. Idcirco in libro Iob Iob. 5.
D asseritur, Deus consiliũ prauorum dissipat. Qui dissipat cogitationes malignorũ, ne possint implere
manus eorũ quod cœperãt. Vnde in Esaia legitur, Dat scrutatores secretorũ quasi non sint, & cõsilia- Esa. 40
rios in stultũ finem adducit. Istud tamen frequẽter misericorditer accidit: quia non expedit prauis ho
minibus obtinere, quod optãt illicite. Idcirco per Oseam dñs loquitur, Ecce ego sepiã viã tuam spinis Ozee. 2.
[LITIGATIS] verbis [ET belligeratis] in opere, cõtra proximos pro terrenis [ET non habetis] ea
scilicet necessaria vitæ [PROPTER quod non postulastis]. i. deũ humiliter atq; ordinate pro eis ha-
bendis non rogastis, primo ac principaliter exorando pro spiritualibus, dei honorem ac animarum sa
lutem cõcernentibus. Deinde pro corporalibus prout ad spiritualia necessaria sunt siue accommoda.
Sicut Christus in euangelio docet, Primum, inquiẽs, quærite regnũ dei & iustitiã eius: & hęc oĩa adii- Matth. 6
cientur vobis [PETITIS & non accipitis]. i. inordinate deũ rogatis: idcirco non audit vos [EO q̧ ma
le petatis] non obediendo in primis dei preceptis. Qui enim declinat aurẽ suã, ne audiat legẽ, oratio Prou. 28.
eius erit execrabilis. Tẽporalia quoq; magis q̃ spiritualia postulatis. Vnde apud Ioannẽ ait Christus di Ioan. 6.
scipulis adhuc carnalibus, Vsq; modo nõ petistis quicquã in nomine meo. i. pertinentia ad salutẽ [VT
in cõcupiscentiis vestris insumatis]. i. tẽporalia quę petitis nõ ordinatis ad debitũ finẽ, scilicet, ad mo
deratã & necessariam corporis sustẽtationem: sed ad superfluitatem ac voluptatem: vt ea insumatis. i.
intra vos accipiatis & cõsumatis, in cõcupiscẽtiis vestris, scilicet iuxta impetũ concupiscentiarũ, non

Rom.13. secundũ rationis iudiciũ. Cõtra quod Paul. hortatur, Curã carnis ne feceritis in desideriis. Itemq;, Ha E
1.Tim. 6. bentes victũ & qbus tegamur, his cõtenti simus. Christus quoque, Attẽdite, inquit, vobis ne grauẽtur
Lucæ.21. corda vestra crapula & ebrietate, & curis hui⁹ vitę [ADVLTERI]. i. mente à deo auersi, Quę auersio
Psal. 72 spiritalis fornicatio est. Iuxta illud Psalmographi, Qui elõgant se à te, peribunt, ꝑdidisti oẽs q fornicãtur
Ozee.4. abs te. Et illud Ozee, Fornicati sunt à deo. Omnis etenim anima, aut est dei sponsa, aut diaboli
Ozee.1. adultera. Dei equidẽ sponsa est, quæ ei fide & charitate cõiungitur. Vnde p Oseã effatur, Sponsabo te
Ozee.2. mihi in fide. Talis anima deũ spiritali amore amplectitur, atq; ab ipso cœlesti semine (quod est verbũ
dei) ac lumine gratiæ fœcundatur. Porro diaboli ꝓhibetur adultera, quæ ei ꝑuersa voluntatis miscetur
Sapien.8 cõsensu. Spiritalis quoq; sapiẽtia (presertim æterna & increata) spõsa est hoĩs iusti. Iuxta illud sapiẽtiæ.
Hanc amaui & exquisiui: & quęsiui eã sponsam mihi assumere: & amator factus sum formæ illius.
Qui ergo hãc ipsã sponsam relinquit, & ei terrena ꝓponit, atq; carnalia amplexatur, recte adulter vocatur.
Hiere.5 Iudęi etiã ad corporalia adulteria erant ꝓcliues, sicut p Hieremiã loquitur deus, Vnusquisq; ad vxorẽ
ꝓximi sui hinniebat [NESCITIS quia amicitia huius mũdi]. i. amor carnalis, ac mũdanus, inordinatus,
& sensualis affectio ad cõplacendũ hoĩbus, nõ in deo: atq; ad obtinendũ mũdi honores, voluptates
& opes [INIMICA est deo?]. i. diuinæ legi contraria, ac displicens deo, & charitati repugnans?
[QVICVNQVE ergo voluerit esse amicus huius seculi]. i. hoĩm mundanorũ, secundũ qđ tales sunt
[INIMICVS dei cõstituetur]. i. deo cõtrarius, & ab eo auersus. De q̃ ait ꝓpheta, Odisti oẽs q operãtur F
Psalm.5 iniquitatẽ. Vnde Sapiẽs, Odio sunt deo impius & ĩpietas eius. Itaq; qcunq; se mũdanis cõformat
Sapiẽ.14 hoĩbus, & eis cõsentit, ac placere quęrit in rebus illicitis, eo ipso quo talis est & ita se habet, dei inimi
1. Ioan.2. cus efficitur. Hoc est quod sanctus Ioannes docet, Nolite diligere mundũ, neq; ea quæ in mundo sunt.
Rom. 12. Quia si qs diligit mundũ, nõ est charitas pr̃is in eo. Hinc loquitur & Paulus, Nolite conformari huic
Galat.1. sæculo. Itemq;, An quęro hoĩbus placere? Si hoĩbus placerẽ, Christi seruus non essem. Hoc est qđ ter-
Psalm. 12 ribiliter ait ꝓpheta regius, Q̃m dissipauit deus ossa eorũ, q hoĩbus placẽt: confusi sunt, q̃m deus spreuit
Marci. 5. eos. Veruntamen debemus mũdanos homines spiritali amore diligere, (sicut & inimicos) & orare
Rom.15. ꝓ eis: eis quoq; in bonis velle placere, eo mõ quo ait Apost. Vnusquisq; ꝓximo suo placeat in bonũ,
ad ædificationẽ. Cũ etiã iubeat dñs, Sic luceat lux vestra corã hominibus, vt videãt bona facta vestra,
& glorificẽt patrem vestrũ, q in cælis est [AN putatis quia inaniter scriptura dicat?]. i. nequaquã hoc
æstimare debetis: cũ verba scripturæ, verba sint spũssancti [AD inuidiã cõcupiscit spũs, qui habitat in
Ephes. 4 vobis] Hoc tripliciter potest intelligi. Primo, de spũ sancto. Sicq; legendũ est interrogatiue & nega-
tiue. vt sit sensus, Spũs sanctus corda vestra gratiose inhabitans, nequaquã concupiscit. i. cõcupiscere
vos nõ facit ad inuidiã. Hoc est, nõ mouet vos ad inuidendũ alicui. Cum sacra scriptura vbiq; doceat,
Sapien.1. spiritũ sanctũ esse spiritum puræ dilectionis: de quo in lib. Sapiẽtiæ habetur, Benignus est spũs sapien
Psal.142 tiæ. Et in psalmo, Spiritus sanctus tuus bonus deducet me in terrã rectam. Secũdo exponitur assertiue G
de spiritu hominis. i. anima rationali habitante in corpore suo. Quæ ad inuidiã prona est, & aliis inui
Genes. 8. det quod affectat. Sicq; scriptura ista accipitur ex eo quod in Genesi habetur, Sensus & cogitatio cor
dis humani proni sunt in malũ ab adolescentia sua. Tertio exponitur de spũ sancto assertiue. Et est sen
sus, Spiritus sanctus in vobis per fidem & gratiã habitans, cõcupiscit, mouet & cõcupiscere facit vos
ad inuidiã extirpandã. Quia ad hoc instigat spũssanctus secundũ scripturas, vt inuidiam eradicemus.
Psalm.8. Iuxta hunc modũ loquendi fertur in Psalmo, Ex ore infantium & lactẽtium perfecisti laudẽ propter
inimicos tuos, scilicet destruendos ac reprobãdos. ¶ Si autẽ quęratur, quomodo in his habitauit spiritussanctus,
quos paulo ante vocauit adulteros, litigiosos, cupidos, ac male petẽtes? Respõdendũ, quod
in Iudæis qbus scripsit, erant carnales & spiritales, boni ac mali: quẽadmodũ & inter Corinth. quib.
1.Cor.1. scripsit inter cætera Paul. Nihil vobis deest in vlla gratia. Et post pauca, Non potui vobis loqui spiri
1.Cor.3. tualib. sed quasi carnalibus. Sicq; diuersa ad diuersos sunt referenda. ¶ Prȩterea viri sancti parua pctã
quasi magna in suis subditis reprehẽdunt, vt eos magis humiliẽt, exerceãt, & accendant. Prima demũ
expositio horũ verborũ literalior esse videtur, quia subiungitur, [MAIOREM autẽ dat gratiã]. s. spũs
qui habitat in vobis: puta spũssanctus, qui dat gratiã maiorem q̃ mundus, vel amicitia eius. Dat enim
Prou.3. dona supernaturalia atq; gratuita [PROPTER quod dicit scriptura] in Prouerbiis secundũ trãslatio-
1. Petri.5. nem.70. interpretũ [DEVS superbis resistit, humilibus autẽ dat gratiã] Sic enim septuaginta trãstu-
lerunt: vbi Hierony. transtulit, Illusores deus deludet, mãsuetis autẽ dabit gratiã. Vel sumitur ista scri H
Prou.15 ptura ex eo, quod alio loco in Prouerbiis habetur, Superbũ sequitur humilitas (quia videlicet humi-
liatur atq; deiicitur à iudice deo) & humilẽ spiritu suscipiet gloria. Prȩterea valde pensandũ, quod in
verbis istis apostolus Iacobus insinuat spm̃ sanctũ esse deũ. Cum enim de eo dixisset, maiorẽ autẽ dat
1.Petri.5. gratiã, mox ad ꝓbandũ hoc ipsum allegat scripturã canonicã asserentem, Deus superbis resistit. Quæ
ꝓbatio nõ valeret, nisi in illa authoritate allegata per deũ intelligeretur spũssanctus seu trinitas deus:
Superbis & per consequens quælibet diuina, æterna, increata, adoranda persona. ¶ Sed cũ deus omnẽ vitiosum
cur deus detestetur, dãnet, & puniat: cur specialiter superbis resistere perhibetur? Et respondendũ, quod quia su
resistat perbi specialiter se extollunt, seq; deo opponunt: & quod deo debetur (videlicet gloriã & honorem)
poti⁹ quã sibi vsurpant, & quia superbia oĩm vitiorũ regina & mater est: idcirco deus eis specialiter resistere fer
aliis vi- tur, eos deiicere, humiliare, cõprimere. Et hoc sibi propriũ esse testatur loquens ad Iob, Si habes bra-
tiosis. chiũ sicut deus, & simili voce tonas: disperge supbos in furore tuo: & respiciẽs omnẽ arrogantẽ humi
Tob.4. lia. Respice cũctos supbos, & cõfunde eos, & cõtere impios in loco suo. Absc̃õde eos in puluere simul,
Iob.40 & facies eorũ demerge in foueã. Et ego confitebor, q saluare te possit dextera tua. Absit ergo à nobis
Iob.2. omnis elatio, quę tã est odibilis deo, & cui resistit oĩpotẽs. Nõ cõueniat alicui nostrũ id quod in libro
Iob.15. Iob scribitur, Quid tumet cõtra deũ spũs tuus? Nec illud, Cucurrit impius aduersus deũ erecto collo,

A Porro humilibus deus dat gratiã. Quia & pctõribus seipsos ex corde accusantibus, ac deo subiicientibus, veniamq; petẽtibus, deus pctã remittit, & gratiarum charismata elargitur vt pater in publicano. Iob.15. Luc.18.
Humilibus vero iam in charitate existentibus dat gratiarũ augmenta. Et quanto se deo pfundius subdunt, humiliusq; substernunt ac supplicãt, tanto gratiæ opulẽtioribus charismatibus pfunduntur. Semper igitur simus viles ac imperfecti in ppriis oculis, & corã altissimo in omni timore ac humilitate iugiter ambulemus [SVBDITI igitur estote deo] per verã ac pfundam humilitatẽ, ac diuinorũ præceptorũ executionem. Quemadmodũ enim quicqd habemus & sumus, à deo accepimus: sic totum ei subiicere, & eius obsequio mancipare debemus. Sicut & Psalmista hortatur, Subditus esto dño, & ora eum. Siquidẽ quis restitit ei, & habuit pacem? [RESISTITE autẽ diabolo] .i. eius suggestionibus nõ consentiatis, sed eas despicite. ¶ Porro diabolo debemus resistere. Primo, totã spem nostrã in dei adiutorio collocando: nihil de ppriis viribus præsumendo. Secundo, nosipsos in omnibus humiliando, & ppriam infirmitatẽ, imperfectionem, vitiositatẽ, humiliter recognoscendo. Tertio, diuinæ pietatis subsidiũ iugiter inuocando. Quarto, dñicam passionẽ cordialiter ac frequenter reminiscendo. Quinto, quatuor nouissima diligenter atq; assidue aspiciendo. Sexto tanto feruẽtius deuotis insistẽdo exercitiis, quanto acrius diabolicis impugnamur tẽtationibus. Sunt & alij modi resistẽdi q̃ plurimi. Debemus quippe rite perpendere quantis periculis simus expositi, quantis laqueis circundati, quãta atrocitate, inuidentiaq; infatigabiliter à dæmonibus impugnemur: quãta felicitate nos priuare, ad quantã 1.Cor.4. Psal.36 Iob.9 Diabolo resistẽdũ quomodo.
B miseriã nos pertrahere conẽtur. Ex quorũ omniũ viuaci cõsideratione debemus semp esse soliciti, custoditi, timorati: ac fortiter tanquã dei milites contra aciem vitiorũ ac dæmonũ præliantes: cum (teste Apostolo) non coronetur, nisi q legitime certauerit [ET fugiet à vobis] videns vos sibi tam viriliter ac pseueranter resistere. Qui enim modis prætactis resistit diabolo, suis resistẽtiis tam virtuosis ac fernidis ineffabiliter illũ tam contumacẽ ac peruersum affligit, incendit, exagitat. Ideo fugit. ¶ Quocirca quæri potest, An postmodũ ad tentandũ eundẽ hominẽ, redeat. Et videtur quod non. Quia cõmuniter dicitur, quod diabolus ab aliquo victus nunquam redeat ad tentandũ eundem, saltẽ de eodẽ peccato. Ad hanc insuper quæstionẽ Thomas respondet in prima partæ summæ suæ dicendo, Aliqui dicunt, quod dæmon semel victus ab aliquo, nũquã postea tentet nec illũ nec aliũ: nec de eodẽ peccato, nec de alio. Sed huic nõ cõsonat, quod in Matthæo de diabolo scriptũ est, Reuertar in domũ meã vnde exiui. Alij dicunt, quod diabolus superatus, posset tentare aliũ: sed non eundẽ. Quod pbabilius dicitur, si tamen intelligitur, quantũ ad certũ tẽpus: quia de Christo habetur, Consummata omni tẽtatione diabolus recessit ab eo, ad tẽpus. Quod autẽ ad tẽpus à tentatione desistat, congruit diuinæ clementię, quæ in hoc infirmati cõscendit humanę, ne nimiũ infestetur. Cõgruit quoq; dæmonis astutiæ. Quia secundũ Ambros. super Lucã, Dæmon formidat instare, quia formidat succũbere. Hęc est sancti Miche.6. 1.Tim.2. Mat.12. Lucæ.4. Ambros.
C Thomæ responsio. Porro quod diabolus ab aliquo victus, redeat ad tentandũ eundem de eodẽ peccato, videtur multipliciter posse pbari. Primo, quia de btõ Iob habetur, quod diabolus à sctõ Iob in prima impugnatione deuictus est, quod diabolus nequit eũ ad impatientiã aut maledictionẽ dei, seu verborũ excessum inducere. Deinde de eodẽ habetur: q Satan semel sic victus, secundo tentauit sanctum Iob acrius. Rursusque victus tentauit eum per suã vxorẽ, deinde per amicos & alios. Et omnes istę tentationes ad idem peccatũ tendebant. Ad idem posset adduci, quod sanctus Athanasius scribit de beato Antonio, qualiter sæpe à dæmonibus cæsus est, & semp præualuit. Et satis innititur in illa legenda, quod vtriq; ab eisdem. Simile refert beatus Hierony. de sancto Hilarione. Multa quoq; similia de aliis sanctis leguntur. Papa sanctus Gregor. dicit in Homilia, quod diabolus contra duos bellũ mouet, vnũ incitans, vt iniurias inferat: alium, vt iniuriis acceptis, cõtumelias reddat. Quem dũ in primo conflictu superare nequiuit, interim ab aperto certamine cessans, post modicũ redit, & illum eundẽ acrius q̃ ante impugnat, etiã de eodem peccato, pura, de impatientia & vindicta. Cassiodorus quoq; ait, Bellũ graue contra diabolũ, quia occultum, quia cum fortiore, quia hostis insidiæ non videntur: aduersarius nec labore deficit, nec victus aliquando discedit (videlicet omnino) sed tãto acrior redit, quanto per gratiã dei debellatus fortius fuit. ¶ Postremo creditur, quod sicut vnusquisque habet angelum bonum pro sui custodia in tota hac vita, ita & angelũ malum pro sua exercitatione, & pbatione. Qui durante hac vita, quantumcunq; vincatur, nõ recedit in toto. Istud ergo verius reor. Idcirco post vnã victo- Diabolũ victũ nõ recedere. Iob.2. Iob.4. Iob.8 Hierony. Gregor.
D riam non simus securi, sed ad acriorem conflictũ accincti. Militia enim (vel vt alia habet trãslatio) tentatio est vita hominis super terrã. Propter quod August. Persevera vsq; in finem, quia tentatio perseuerat vsque in finẽ [APPROPINQVATE deo, & appropinquabit vobis] Huic simile est, quod per Zachariã loquitur deus, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. ¶ Ex qbus sequi videtur, quod gratia dei insit hominibus ex eorũ primo merito, principiumq; merendi sit à libero arbitrio, & nõ à deo: cũ tamen dicat Saluator, Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eũ. Et alibi, Sine me nihil potestis facere. Atq; apost. ait, Quid habes, quod non accepisti? Ad istud Thomas, Petrus de Tarento, Richardus de media villa, & alij dicunt, Quod sicut deus cõmuni influxu, vniuersa cõuertit ad se, tanquã ad finẽ vltimatũ secundũ esse eorũ naturale: sic rationalẽ creaturã cõuertit ad se speciali influxu, tanquã ad finẽ supernaturalẽ. Nec iste influxus est aliqua gratia habitualis, sed diuina motio & instinctus, quo ad dona gratiæ mouet hominẽ, atq; ad meritoriũ bonum. Et oĩbus offertur, ac vicissim influitur iste instinctus. Cui quidã cõsentiunt, & per hoc ad gratiã habitualẽ de cõgruo disponuntur, quibus tunc gratia mox cõfertur. Et de ista dispositione potest intelligi verbũ istud apostoli, vt sit sensus, Appropinquate deo, ad eius gratiã vos aptando, & eius instinctui acquiescẽdo. Aliqui vero huic instinctui resistũt. Nihilominus dispositionẽ istã de cõgruo pcedit diuin⁹ instinctus, vt patuit. Ideoq; principiũ meriti simpliciter est à deo. ¶ Sed aduertendum, q verba hæc dupliciter possunt exponi. Iob.7. August. Zacha.1. Ioan.6. Ioan.15. 1.Cor.4.

Primo, quantũ ad eos q nondũ in charitate & gratia sunt, qui à deo auersi sunt, & elongãtur ab eo dis- E
similitudine culpæ. Ideo dicitur eis, Appropinquate deo, pœnitẽdo, cõfitẽdo, satisfaciẽdo: sicq; quod
in vobis est faciendo: & appropinquabit vobis. i. gratiose applicabit se vobis, dona grẽ infundẽdo. Se-
cundo potest exponi de existẽtibus in gratia & charitate. Qui licet à deo nõ distẽt dissimilitudine cul
pæ saltẽ mortalis, distant tamen ab eo minoratione pfectionis, ad quã in hac vita ptingere valẽt. Ideo
dicitur eis vt deo ꝓpinquent. i. similiores fiant, eũ ardentius diligendo, quotidie ꝓficiendo, & ei se o-
mni hora intimius siue deuotius vniendo. Veruntamen ꝓpinquatio siue cõuersio veraq; fit ex prçuio
Treno.5 quodã dei instinctu ac munere. Ad quod insinuandũ in Trenis scriptũ est, Conuerte nos dñe ad te, &
Hiere.31. cõuertemur. Et rursus Hieremias loquitur, Conuerte nos dñe, & conuertar, quia tu es dñs deus meus.
Postquàm enim conuertisti me, egi pœnitentiam: & postquàm ostẽdisti mihi, percussi fœmur meum.
Istis deo sic appropinquãtibus, deus ꝓpinquat per gratiæ incrementa, & eis se clarius ostendendo, at-
que intimius vniendo per donũ sapientiæ, & charitatis augmentũ, diuinorumq; gustũ & interiorem
Hiere.23 amplexum. Insuper deus (qui per Hiere. iterũ cõtestatur, Nunqd non cœlũ & terrã ego impleo) distat
à creatura rationali, nõ loco sed pfectione, & culpa distat ab eo illa. Propterea in Prouerb. fertur, Lon
Prou.15 ge est dñs ab impiis. Et Hier. fatetur, Longe dñs apparuit mihi. Si autẽ de similitudine, seu de defectu
Hiere.31. pfectionis sit sermo, certũ est, quod oĩs creatura distet in infinitũ à creatore. Qui per Esaiã sciscitatur,
Esa.40 Cui me similẽ fecistis & adæquastis, dicit sanctus? A cuius contẽplatione in tantũ deficimus, vt apud F
Iob.36. Iob dicatur, Vnusquisq; intuetur eũ ꝓcul. [EMVNDATE manus] ô [PECCATORES.] Per manũ,
quæ est organũ organorũ, potestas & operatio designãtur. Manus ergo. i. opera nostra, emundare de-
Esa.1. bemus, vt ex syncera intẽtione ꝓcedant, nec vitiis misceãtur: ne illud Esaiç nobis cõueniat, Manus ve
Psal.23. stræ sanguine plenæ sunt. Sed quod in psalmo dicitur, Innocens manibus & mũdo corde, hic accipiet
Iob.22. benedictionẽ à dño. Vnde & in Iob habetur, Saluabitur innocens. Saluabitur autẽ munditia manuum
Iacob.1. suarũ [ET purificate corda vestra] per pœnitentiã ab omni simulatione, duplicitate, puersitate, cæte-
Matth.5. risq; peccatis: qui [DVPLICES animo] fuistis, aut estis. De hac duplicitate dictũ est copiose iã ante,
Prou.22. super illud, Vir duplex animo, incõstans est in oĩbus viis suis, &c. ¶ Hçc autẽ depuratio cordis est ma
Malach.1 xime appetenda. Siquidẽ beati mundo corde, quoniã deum videbunt. Atq; vt in lib. Prouerbiorũ in-
Esa.27. ducitur, Qui diligit cordis munditiã, habebit amicũ regẽ. Illum vtiq; regẽ, q apud Malachiã testatur,
Rex magnus ego sum. ¶ Denique ꝓpter huius mũditiæ cordis appetibilitatẽ loquitur Esaias, Hic est
omnis fructus, vt auferatur iniqtas. Quod maxime verũ est, prout iniqtatis oblatio charitatis & gratiç
Prou.14. infusionẽ includit, sine qua fieri nequit [MISERI estote] Duplex est miseria. Vna culpç, de qua legi-
Psal.31. tur, Iustitia eleuat gentẽ, miseros facit populos pctm̃. Altera est miseria pœnæ: de qua ait ꝓpheta, Cõ
Roma.8. uersus sum in ærũna mea, dũ cõfigitur spina. Et Apost. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpo-
Bernar. re mortis huius? Vnde sanctus Bernardus ait de Christo, Misericordiæ dñi multæ, sed & miseriæ dñi G
Iob.14. multæ. De vtrisq; autẽ his miseriis, verificatur illud Iob, Homo natus de muliere, breui viuẽs tẽpore,
repletur multis miseriis. Hortatur ergo Apost. vt miseri simus miseria pœnæ, corporales afflictiones,
tribulationes, inopiã, famẽ, sitim, & opera satisfactoria, laboriosa, sponte ac patienter ꝓ nostris susti-
nẽdo excessibus, & ꝓ gratia ampliori adipiscenda, qua deinceps videmus pctã: atq; vt Christo ꝓpter
nos passo aliq̃ modo cõformemur, & futura euadamus supplicia, [ET lugete] pro vestris ac ꝓximorũ
piaculis, ꝓ desiderio regni cœlestis, & ex aliis piis causis. [RISVS vester] inordinat⁹, ex mẽtis dissolu
tione & irrationabilibus causis ꝓueniẽs [IN luctũ] salubrẽ [CONVERTATVR] quẽadmodũ p Ioe-
Ioel.2. lem dñs monet, Cõuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & plãctu [ET gaudiũ ve-
strũ] carnale, sçculare, inordinatũ [VERTATVR in mœrorẽ] pœnitentialẽ. Vt cõtrariis curẽtur con
traria: & p quç qs peccauit, p hçc puniat & castiget seipsum. Est itaq; risus illicitus, de q̃ ait Saluator,
Lucæ. 18 Væ vobis q ridetis nũc, qa plorabitis & flebitis. De quo itidẽ in Ecclesiaste legit, Sicut sonitus spina-
Eccles.7. rũ ardentiũ sub olla, sic risus stulti. Idcirco verũ est vulgare illud ꝓuerbiũ, Per multũ risum possis co-
Eccle.19. gnoscere stultũ. Hinc in Eccles. scriptũ est, Amictus corporis, & risus dentiũ, & incessus hoĩs, annun-
ciãt de eo. Quia videlicet p hæc tria exteriora conuincitur qualis sit homo interius. Vitãdus est risus
Eccle. 21 immoderatus: cũ rursus in Eccles. dicatur, Fatuus in risu exaltat vocẽ suã. vir autẽ sapiẽs vix tacite ri-
debit. Imò secundũ Sanctum Basiliũ, à risu & omni irrefrenata lætitia nos cohibere debemus: cũ quo-
Eccles.9. tidie tot pctã fiant in mundo, & deus tã grauiter inhonoretur ac offendatur, & tot animæ æternaliter H
cõdẽnentur: & qlibet nostrũ toties tamq; enormiter peccet: atq; in valle hac lachrymarũ, in graui exi-
lio, variisq; pіculis positi simus, & ignorem⁹ an amore digni simus, an odio, & vtrũ æternaliter simus
Iob.29 dãnandi. Veruntamen est aliquis moderatus ac licitus risus. De quo San. Iob ait, Si quando ridebã ad
eos, nõ credebant mihi. Qui risus ex laudabili causa oritur, ex gaudio spiritali, ex zelo iustitiæ, aut cau
Phil. 4. sa penitus naturali, vt ex admiratione. ob quã homini naturale & propriũ est, esse risibilẽ. ¶ Denique
Psal. 31. gaudiũ est spiritale & sanctũ in actu virtutis consistens, de creatore aut de creaturis in deo cõceptum.
De quo ait Apost. Gaudete in domino semper. Et propheta, Lætamini in dño & exultate iusti. Iaco-
Prou.2. bus vero loquitur de illicito gaudio, actioni vitiosæ annexo. De quo ait scriptura, Lætãtur cũ male fe
Ioan.16 cerint, & exultãt in rebus pessimis. Et Christus quoq;, Mũdus, inqt, gaudebit. Prçterea his Iacobi ver-
Eccles.7. bis cõsonat, quod in Ecclesiaste fertur, Melius est ire ad domũ luctus, q̃ ad domũ cõuiuiĳ. In illa enim
finis cunctorũ admonetur hoĩm, & viuens cogitat quid futurum sit. Et rursus, Cor sapiẽtis vbi tristi-
Eodem. tia: & cor stultorũ vbi lætitia. Hinc Salomon denuo ait, Risum reputaui errorẽ. Et gaudio dixi, quid
Eccles.2. frustra deciperis? [HVMILIAMINI in cõspectu dñi]. i. corã deo vnusquisq; se deprimat, vitia sua in-
spiciat, defectus naturæ & culpç quos habet in se intueatur: q̃ imperfecte seruiat deo, ꝓpendat. Ex his
aliis multis rite cõsideratis, vnusquisq; vilipẽdat se valde: & oĩ cõfusione, correptione, & castigatione

A dignum se arbitretur, eaq; æquanimiter patiatur [ET exaltabit vos] in vita psenti p sublimia gratię do
na, & in futuro per pcipua gloriæ munera. Ideo enim loqtur Christus, Beati pauperes spiritu.i.humi
les (iuxta vnā expositionem) qm̄ ipsorum est regnum cælorū. Et denuo, Qui se humiliat exaltabitur. Matth. 5.
Hinc in Ecclesiastico scribitur, Nolite extolli in faciendo opere tuo. Et iterum, Sapientia humiliati Lucæ.18.
exaltabit caput ipsius. [NOLITE detrahere alterū fratres].i. vnus alteri non obloquatur, cū hoc sit cō Eccl.10.
tra charitatē atq; iustitiam, & ex suo genere peccatū valde mortale, multoq; grauius furto, secundum Eccl.11.
doctores. Peccata nanq; in pximū tanto sunt grauiora, quanto maius nocumentū inferunt ei. Cū ergo Detracti-
per detractionē vnus auferat alteri bonū nomen, & lædat eū in fama, faciatq; eū aliis cōtemptibilem onē gra-
aut despectum: ideo magis peccat q̄ fur, qui exteriorem tollit substātiam, qua bona fama est præstan- uius fur-
tior. Iuxta illud Ecclesiastæ, Melius est nomen bonū, q̄ vnguēta pretiosa. ¶ Hinc scriptura detractio- to quid
nem vehemētissime ac sæpissime prohibet, reprobat, & condēnat. Scriptū est enim in Prouerb. Labia esse.
detrahentia procul sint à te. Et in Ecclesiaste, Si mordeat serpens in occulto: nihil minus eo habet qui Eccles. 7
detrahit. Sed & Sapiēs ait, Custodite vos à murmuratione, & à detractione parcite linguæ: qm̄ sermo Prou. 4.
obscurus nō ibit in vacuū. Deniq; sanctus Clemēs papa, martyr, & doctor refert, ꝙ beatissimus prin Eccle. 10
ceps apostolorū dixit esse tria homicidii gñа. Vnū corporale. Aliud dixit esse odiū. Tertiū detractio- Sapien.1.
nem. Per quam is cui detrahitur, occiditur in corde audientis detractionē, quantū ad esse bonæ reputa
tionis, quod in eo habebat. Præterea de ista materia dicit Thomas in.2.2. Sicut vnus dupliciter nocet
B alteri facto (puta aperte, vt in rapina: & occulte, vt in furto, & pcussione dolosa) ita dupliciter nocet
vnus alteri verbis. Primo aperte, vt in cōtumelia: & secrete, vt in detractione. Quę est denigratio alie-
næ famæ p verba occulta. Dicitur autē homo detrahere, nō quia semper de veritate diminuat, sed quia
quantū in se est, alterius famā ex intētione corrūpit, & bonū nomen eius diminuit. Quod fit pluribus
modis. Primo, falsum alteri imponendo. Secundo, pctm̄ alterius exaggerando. Tertio, pctm̄ eius oc-
cultū inordinate pdendo. Quarto, dum bonū dicit quis mala intētione esse peractū. Quinto, dū bo-
na alterius negat, malitioséue reticet, qn̄do rationabilis causa exigit ea manifestari. ¶ Insuper susurra
tio in hoc cōuenit cū detractione, ꝙ occulte malū dicit de proximo. Propter quod vnū frequēter pro
alio sumitur. Proprie tamen differunt. Quoniā susurrator intendit pximorū mutuam dilectionē cor-
rumpere, seminando discordias. Idcirco susurratio est grauius crimen, q̄ detractio: quia amicitia maius
bonum est, q̄ fama. Iuxta illud in Eccles. Amico fideli nulla est comparatio. Et sicut rapina est grauior Eccles.6.
furto: sic contumelia detractione. Atque, vt ait Gregor. Sicut contumelia oritur ex ira, sic detractio ex Gregor.
odio. Detractio quoq; mentem detrahentis excæcat, ita, vt detrahens proprio vitio obtenebratus, in-
cipiat verū putare quod dicit de alio, quamuis sit falsum. Denique detractor grauissime peccat. Quia
non solū occidit propriam animam: sed & animā audientis, quantū in se est, præbendo ei venenū mor Roma. 1.
C tiferum, & consentiendi occasionē. Si enim audiens detractioni consentiat, mortaliter peccat: cum di
cat Apost. Non solum morte digni sunt qui faciunt mala, sed etiā qui consentiunt facientibus ea. Imò
detractor quantū in se est, illum quoq; cui detrahit, spiritaliter perimit. Quia si ille percipiat qualiter
ei detractum sit, oritur ei occasio odiendi detractorē, & obloquendi eidem. Audiēs ergo detractionem
increpet detrahentem, & vultū auertat, si congrue potest. Quod si conuenienter non potest, increpet
cum aliquo signo, videlicet tristem faciē ostendendo. Quia vt in Eccles. legitur, Per tristitiam vultus, Eccles. 7
corrigitur animus delinquentis. In Prouerb quoq; asseritur, Ventus Aquilo dissipat pluuias, & facies Prou.25.
tristis linguam detrahentem. Abhorreamus ergo iugiterq; vitemus hæc vitia, maledicta.s. verba con-
tumeliosa, detractoria, susurratoria, & peccata ex eis nascentia. Et vt docet Isidorus, peccāti non oblo
quamur, sed cōpatiamur: formidātes ne & nos in eadē, aut similia, vel maiora labamur. Qui enim p-
ximis peccantibus mox indignantur, irascuntur, ac detrahunt, merētur à deo relinqui, & in eadē aut
maiora incidere. [QVI enim detrahit fratri, aut q iudicat fratrē suum].i. proximū iudicio inordinato,
temerario, suspitioso aut vsurpato [DETRAHIT legi] diuinæ, quę phibet detractionē, & inordina-
ta iudicia [ET iudicat legē].i. reprobat eam. Non ꝙ directe detrahat legi aut reprobet eā: sed qm̄ con Leuit.19.
tra legē faciendo, ita se habet ac si sentiat eā esse iniquā, & quasi despiciat eā. Ait enim lex vetus, Non Eodem.
eris criminator, nec susurro in populo. Et rursus, Nolite facere iniquū aliquid in iudicio, in regula, in
D pōdere, in mensura. [SI autē iudicas legē, nō es factor legis].i. eā non imples, eius pceptis obediendo.
[SED iudex] quasi superiorē te facis lege diuina, eā trāsgrediēdo, & iuxta modū prætactū iudicando.
Quod prorsus iniquū est. Propter quod subditur. [VNVS est enim legislator & iudex] scilicet deus, q
est supremus dator legis diuinæ. Moses vero fuit legislator materialis. Deus autē legē quā contulit ha Exo. 34.
bet interpretari, & dispensare in ea, tanquā superior ipsa. Eiusdē nanq; est, legē condere atq; expone-
re. Hinc Esaias dicit, Dñs iudex noster, dñs legifer noster, dominus rex noster. Iob quoque, Ecce deus Esa.33.
excelsus in fortitudine, & nullus ei similis in legislatoribus [QVI potest pdere].i. iuste dānare. [ET li Iob. 36.
berare].i. misericorditer à peccato purgare, & ad salutē perducere. Qui in Deute. testatur, Ego occi- Deut. 32
dam, & ego viuere faciā. In Exodo quoque, Miserebor, cui voluero: & clemēs ero, in quē mihi placue
rit. De quo ait Apost. Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. [TV autē quis es].i. cuius authorita Exo.33
tis [QVI iudicas pximum tuū?] inordinato iudicio. Sic ad Rom. loquitur Paulus, Tu quis es qui iudi Roma.9.
cas alienū seruum? Suo dño stat, aut cadit. Itemque, Tu quid iudicas fratrem tuū? Omnes enim stabi- Rom. 14
mus ante tribunal Christi. Itaq; vnusquisque pro se rationē reddet deo. Non ergo amplius inuicē iudi Eodem.
cemus. Veruntamen ista non sunt intelligēda, quasi nō liceat prælatis, principibus, & iudicib⁹ iudica-
re subditos suos. Nec sic quasi de his quę manifeste sunt mala, nec bono animo fieri valent, non liceat
vnicuiq; bene disposito iudicare: sed ne de incertis & dubiis qs psumat temerarie iudicare affirmādo
seu definiēdo aut puniēdo. Aliud ꝗq; est iudicare psonā, aliud actū. Sit ergo vnusqsq; diligēs sui ipsius

esaminator, diiudicator, & castigator, atq; in primis emẽdet seipsum. Sicq; charitatiue, discrete, & ti- E
morate, loco & tẽpore opportuno, erigẽteq; causa iudicet & corripiat aliũ, prout hoc sibi incũbit aut
licet. Qui enim in eisdẽ aut maiorib⁹ culpis est, indignus est aliũ iudicare atq; corripere de huiusmodi
culpis, in qbus ipsemet iacet. Quidã veru pessima cõsuetudine sunt infecti, q alios iudicare sunt ꝓni,
& negligũt semetipsos. ❡Cõsequẽter sapiẽtissimus Iacobus iste reꝑhendit incautã locutionẽ multo-
rũ. [A C C E nunc]. i. errorẽ vestrũ modo aduertite, vos [Q V I dicitis hodie aut crastino ibimus in illam
ciuitatẽ, & faciemus qdẽ ibi annũ]. i. vno anno stabimus ibi [A V T mercabimur, & lucrũ faciemus]. i.
vendẽdo & emendo lucrabimur [Q V I ignoratis, qd sit vobis in crastinũ]. i. quid cras vobis eueniet,
Mat.25 & an viuetis per diẽ, quia nescitis diẽ neq; horã. Idcirco in Prouerb. scriptũ est, Ne glorieris in crasti-
Prou.27. nũ, ignorãs qd superuẽtura pariat dies [Q V AE est enim vita vestra]. i. vita hæc corporalis ac tẽpora-
lis. Et respõdet, [V A P O R est ad modicũ parens]. i. similis est vapori, seu fumo, breui horula apparẽti,
ac protinus deficiẽti. Ideo subditur [D E I N C E P S exterminabitur]. i. deficiet talis vapor, seu vita hæc
præsens, quæ à natiuitatis exordio est quasi cõtinuus atq; celerrimus cursus ad mortẽ. Propter qđ san
Iob.7. ctus Iob dixit, Parce mihi dñe, nihil enim sunt dies mei. Et rursus, Dies mei veloci⁹ trãsierũt, q̃ à texẽ
Eodem. te tela succiditur. Dauid quoque in Paralipom. Dies nostri quasi vmbra super terrã, & nulla est mora.
1.Par. 29 Et in psal. Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut vmbra prætereunt. ❡Consequenter docet
Psal. 143 Apost. sapientẽ, timoratũ ac sobriũ modũ loquẽdi [P R O eo vt dicatis]. i. tam insipientẽ modũ loquen F.
di habetis, pro eo quod merito diceretis, Vel ita supplendũ est, Hæc doceo vos pro eo, vt dicatis post-
hac [S I dñs voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc aut illud.] Sic enim loquẽdo memores estis ꝓpriæ
fragilitatis atq; incertitudinis vitæ ꝑsentis: & insinuatis ac ꝓsupponitis totũ vitæ vestræ cursum, euen
tum, & actũ ab omnipotẽtia & voluntate dei indesinẽter pendere. Obseruemus ergo & nos hunc salu-
brem modũ loquendi, quẽ proh dolor multi non cõsiderant, neque obseruant: sed ita de futuris sibi &
faciendis à se loquuntur, quasi certi essent se tam diu victuros: vel à seipsis vitam haberent, nec cõser-
uatione indigerent diuina, nec ꝓuidentiæ creatoris cuncta subessent. Idcirco merẽtur improuise tolli
de medio, & interdũ sic accidit eis. [N V N C autẽ exultatis in superbiis vestris]. i. superbis loquutioni-
Prou. 15. bus & verbis præsumptuosis. Quia vt in Prouerb. dicitur, Lætatur homo in sentẽtia oris sui. [O M N I S
exultatio talis maligna est]. i. vitiosa, & malæ libidinis igne accensa [S C I E N T I igitur bonũ facere, &
nõ facienti]. i. q scit ad quæ obligetur, qd facere, quid vitare iam debeat, nec tamen iuxta suã peritiam
laudabiliter cõuersanti, [P E C C A T V M est illi]. i. sua scientia est sibi maioris culpę ac pœnę occasio, &
Luc.12. culpabilior est atq; dãnabilior. Quẽadmodũ ait Saluator, Seruus q scit voluntatẽ dñi sui & nõ facit,
Eodem. plagis vapulabit multis. Et rursus, Cui plus datũ est, plus reqretur ab eo. Hinc literati specialiter obli
gantur esse corã altissimo iusti ac recti, & corã ꝓximis exẽplares. Propter quod gloriosissimus archi-
1. Petri.2 apostolus cõtestatur, Melius est nõ cognoscere viã iustitiæ, q̃ post agnitionẽ retrorsum reuerti. Circa G
quę verba inferius exponẽda, plenior erit (si deus concesserit) de horũ intellectu verborum tractatus.

ELVCIDATIO V. CAPITIS [AGITE NVNC DIVITES.] ARTIC. VII.

SAnctus Apost. Iacobus suprà hortatus est eos quibus scripsit, ad patientiã in ad-
uersis, ad paupertatis amorẽ, ad humilitatem in omnibus, inordinatum ad terre-
na reprehendit affectum. Nunc idem facit ostendendo calamitatẽ ac periculosis-
simum statum diuitum huius sæculi. Quorum fallacẽ prosperitatem acriter ar-
guit, quatenus fideles pauperes in sua sint inopia patientiores. Quibusdã equidẽ
nondum perfectis sua aduersitas & paupertas molestę sunt, dum iniquorum pro-
speritatem vident, nec vilipendunt, sed aliquanti æstimant. In quorum imperfe-
Psal.72 ctorum persona ait Psal. Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei. Quia zelaui su
Psal.36. per iniquos, pacẽ peccatorum videns. Vnde rursus hortatur, Noli æmulari in malignantibus ait, &c.
Lucæ. 13. Ait ergo Apost. [A G I T E nunc diuites] i. vitã corrigite, pœnitentiã facite: cũ dicat Saluator, Nisi pœ
nitentiã egeritis, omnes simul peribitis. Et Paulus, Dũ tẽpus (inquit) habemus, operemur bonum ad
omnes. Quidã exponunt sic, Agite nunc diuites. i. voluntates vestras iniquas implete. vt sit loquutio
Apoc.22 ironica: quę à cõtrario intelligẽda est sensu. Iuxta quod in Apoc. scribitur, Qui in sordibus est, sorde- H
scat adhuc: & q nocet, noceat adhuc. Sed prima expositio melior existimatur. Cũ enim in generali di
xisset Apost. Agite nunc diuites, mox adiecit, qd agere debeant [P L O R A T E vlulantes]. i. vehemẽter
Mich.2 dolete, & ex interioris cõtritionis vehementia in intensum eiulatũ erumpite. Iuxta illud Michææ, Fa-
ciam planctũ quasi draconũ, & luctũ quasi struthionũ [I N miseriis quæ aduenient vobis]. i. ex consi-
deratione atq; formidine metuẽdi iudicij dei, ęternalium q; pœnarũ Iminẽtiũ vobis, nisi interim dignũ
pœnitẽtię fructũ feceritis. Deinde subditur horũ causa [D I V I T I A E vestrę] naturales, videlicet frumẽ
ta, vina & cõsimilia [P V T R E F A C T A E sunt] ex diuturna & auara retẽtione, qm̃ tẽpore apto nõ cõ-
Lucæ. 11. municastis eas egenis: prout in Euang. pręcipit Christus, Quod superest date eleemosynã. Ex eadem
quoq; causa [V E S T I M E N T A vestra à tineis comesta sunt, aurũ & argentũ vestrũ æruginauit]. i. ex
vetustate & cupida reseruatione contraxit æruginẽ. Vestimenta autem aurũ, & argentũ ad artificiales
Ambros. spectant diuitias [E T ærugo eorum] similiter & naturalium diuitiarũ putrefactio [E R I T in testimo
nium vobis]. i. materialiter testimoniũ perhibebit aduersus vos. Quia à iudice summo assumetur in
argumentũ & signum vestræ cupiditatis, ac iustæ dãnationis. Qui enim diuitias suas taliter retinent,
furtum & rapinã, imò nonnunquã etiam & homicidiũ perpetrant. Quia sancti patres Ambrosius Ba-
siliusque testantur, Non minoris criminis est habẽti tollere, q̃ cũ possis & habeas, indigentibus dene-
gare. Esurientium panis est, quem tu detines: nudorũ indumentũ, quod includis: miserorũ redemptio,

A pecunia quam absconditis:tantorũ te scias bona inuadere,quãtis possis nec vis prestare. Imo vt ait Hie
ronymus.Eorum qui ea fame aut frigore obierũt,mortis reus reneris. Itaq; Iacobus non diuitias, sed eorũ Hierony.
abusum & tenacitatem condemnat.Hinc super illud psal. Diuitiæ si affluant,nolite cor apponere, lo- Psalm.16
quitur August. Qui non habet diuitias,nõ ambiat eas:qui autẽ habet, non de eis superbiat. Nec dicit August.
propheta,Nolite eas habere,sed nolite cor apponere. Non enim dãnat diuitias(per quas mereri possu
mus regnũ cœlorũ)sed cor appositũ: quod eas misericorditer non expendit, sed auare recondit. Hine
quoq; in Prouer.dicitur,Qui abscõdunt frumẽtũ in tẽpore,maledicẽtur: benedictio autẽ super caput Prou.11.
vendentiũ[ET mãducabit carnes vestras sicut ignis].i.causa erit infernalis incẽdij, quod corpora ve-
stra in inferno post diẽ iudicij patiẽtur.Nõ quærugo erit causa directa ac meritoria cõdẽnationis(cum
nõ sit peccatũ)sed naturalis affectus:sed culpa,quã incurristis auare retinẽdo diuitias,ea quarũ recõdi
tione æruginationẽ passæ sunt,meritoria erit vestræ afflictionis causa.De talibus scriptũ est, Dñs om- Iudith.16
nipotẽs vindicabit in eis,in die iudicij visitabit illos. Dabit ignẽ & vermes,& carnes eorũ vt vrantur,
& sentiãt in sempiternũ.Hinc in Ecclesi.fertur,Humilia valde spiritũ tuũ, quoniã vindicta carnis im- Eccle.7.
pij ignis & vermis.[THEZAVRISASTIS vobis irã in nouiss.diebus] .i.p tantã auaritiã vestrã ac-
cumulastis vobis causam copiosissimã reprobatiõis ac cõdẽnationis, quas in die iudicij & deinceps su
stinebitis in æternũ.Iuxta quẽ sensum dicit ad Ro. Secũdũ duritiã tuã & impœnitẽs cor tuũ, thesauri Rom.2.
B zas tibi irã in die iræ, & reuelationis iusti iudicij dei. Nẽpe in Eccle.legitur, Auaro nihil est scelestius, Eccle. 10
nihil est iniquius q̃ amare pecuniã. Auarus enim animã suã habet venalẽ.Ideirco ait Saluator, Nolite Matth. 6
thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur. Hinc Timoth.scribit Apost. Diui 1Tim. 6
tibus huius sæculi præcipe,nõ sublime sapere,nec sperare in incerto diuitiarũ: sed diuites fieri in ope- Psal,9.
ribus bonis, facile tribuere, cõmunicare. ¶ Cõsequẽter describit Apost.quoddã crimen enorme: quod
ex auaritia oritur, quod est subtractio iustæ mercedis operariorũ [ECCE merces operariorũ vestrorum
qui messuerũt regiones vestras].i. terrænascẽtia agrorũ, q̃s in vestris regionibus possidetis, deposuerũt
[QVAE fraudata est à vobis].i.quã mercedẽ illis iniuste atq; fallaciter subtraxistis[CLAMAT].i. ma-
terialiter vos accusat, & vltionẽ cõtra vos expetit[ET clamor eorũ].s.premiorũ,quę operarijs vestris
tenemini:seu clamor operariorũ dolentiũ, & conquerentiũ de tanta iniustitia eis facta [IN aures domini
Sabaoth introiuit] ab omnipotente deo iudicatus est iustus. talium enim operariorũ querelam deus re
putat esse iustissimã, atq; iniuriam eis illatam iudicat esse grauissimam. Dicitur autem deus dominus
sabaoth.i.exercituũ siue omnipotens. Quod verbũ magnificum apposuit Iacobus ad perterrendũ ini
quos:qui ita se habent circa egenos, quasi nõ habeant protectorẽ ac iudicẽ. Cum tamen deus omnipo-
tens,angelicorũ exercituũ dominus,sit illorũ specialis pater, exauditor, tutor & index:secundũ illud in
psal. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Deniq; vt ex scripturis elicitur, quatuor sunt Peccata
C peccata quæ propter suã enormitatem, dicuntur clamare ad deum. Primũ est homicidium: iuxta illud quatuor
Gen. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Secundum est, oppressio miserabiliũ personarũ: clamãtia
quemadmodũ in Exodo loquitur dominus, Clamor filiorũ Israel venit ad me, vidiq; afflictionẽ eorũ. ad deũ ob
Tertium est vitium contra naturã. Vnde in Gen.loquitur dñs, Clamor Sodomorũ & Gomorræorum suã enor-
multiplicatus est. Quartũ est defraudatio mercedis operariorũ, vt patet hoc loco, Estq; peccatũ istud mitatem.
tam graue, vt in Ecclesiast. dicatur, Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres Gene. 4.
sunt. Hinc scriptura peccatũ hoc multipliciter prohibet:quia in Exodo ait deus per Mosen, Nõ mora- Exod.3.
bitur merces operariorũ apud te vsq; mane. Et Tobias ait, Quicunq; tibi aliquid operatus fuerit, sta Gene.10
tim mercedẽ ei restitue: & merces operarij tui apud te omnino non remaneat. Hinc sanctus Iob ait, Si Eccl.34.
aduersum me terra mea clamat, si fructus eius comedi absq; pecunia, & animam agricolarũ eius afflixi, Leuit. 19
pro frumẽto oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina. ¶ Insuper ex tẽporalium affluentia solent oriri Tob. 4.
carnalia vitia. Quia, vt ait Valerius, diues currit ad libitũ, corruit ad illicitũ: & dum abundat diuitijs, Iob.13.
abũdat & carnalibus vitijs. Idcirco subdũgit[EPVLATI estis sup terrã].i.delicate & gulose vos re-
fecistis[ET in luxurijs enutristis corda vestra].i. desiderijs carnalib⁹ vestri cordis, sensitiuo appetitui
cõsentientes, satis fecistis, incõtinenter viuẽdo absq; freno. Tales sunt, qui nõ solũ ea passione, seu in-
firmitate, sed ex proposito & habitu vitioso viuũt turpissime:qui teste philosopho, sunt brutis incõpa
D rabiliter viliores atq; peiores. In taliũ persona ait Salomon in Ecclesi. Non prohibui cor meum, quin Eccle.2.
frueretur omni voluptate. Istis eueniet, quod de diuite epulone in Euãgelio legitur, cui in infernali in- Luc.16.
cẽdio cõstituto, negata est vna aquæ gutta: & quod in Apoc. ait index cælestis, Quãtũ glorificauit se, Apoc.18
& in delitijs fuit: tantũ date ei tormẽtum, & luctum. Horum carnalium iam innumerabiles sunt imita
tores, quibus in Euãgelio ait saluator, Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationẽ vestram. Væ vobis
qui saturati estis. Quibus & per prophetã Amos loquitur dominus, Væ q dormitis in lectis eburneis, Amos.6.
& lasciuitis in stratris vestris. Vnde & Iudas asserit, Hi sunt in epulis suis cõuiuãtes, sine timore, semet Iudas.
ipsos pascentes. Cõtra quod loquitur Paulus, Nõ in cõmessationibus & ebrietatibus, nõ in cubilibus Rom.13.
& impudicitijs. Deniq; cõgruo ordine præmisit Apost. epulati estis: protinusq; subiũxit, & in luxurijs
enutristis corda vestra: quoniã gulam sequi solet luxuria, præbetq; ei incẽtiuũ: dicente Hierony. Ven Hierony.
ter æstuans vino, cito spumat in libidinẽ. Ideo testatur scriptura, Qui amat vinũ & pinguia, nõ erit sa Prou. 21.
piens, sed lasciuus. Et quia Iudæi ex suis carnalibus, & ambitionibus moti fuerũt ad Christi inuidiã,
deinde ad eius occisionẽ: iuxta illud Sapientiæ, Dixerunt impij, circũueniamus iustũ, quoniã cõtrarius Sapien.2
est operibus nostris. Promittit se scientiã dei habere, & filiũ dei se nominat: morte turpissima condẽ-
nemus eũ. Hine subditur [IN die occisionis].i.in die parasceues[ADDVXISTIS] ad tribunal Pilati.
[ET occidistis].i.occidi procurastis[IVSTVM]videlicet Christũ, qui est sanctus sanctorũ, q antono-
matice iustus vocatur, quia secũdũ quod deus, est essentialiter sanctus & iustus: atq; vt homo omnibus

iustior fuit per cõereatã sibi iustitiam, qua tota suæ humanitatis capacitas fuit repleta: de quo in Act. E
Actu.6. Stephanus ait, Patres vestri occiderũt eos, qui de aduẽtu iusti annũciauerũt, cuius vos nũc proditores &
Esa.53. homicidæ fuistis [ET nõ restitit vobis] sed vt ab Esaia est prædictũ, Sicut ouis ad occisionẽ ductus est,
Ioan.8. & tanq̃ agnus corã tondente obmutuit. De istis Christus ante suã passionẽ locutus est apud Ioannẽ.
Actu.6. Cum exaltaueritis filium hominis, tunc scietis quia ego sum. Imò sicut ex Actis apostolorũ probatur, multa turba sacerdotum & pharisæorũ crediderunt in Christum: qui tamen eius occisionẽ specialiter procurasse leguntur. Quidam exponunt bene locum de iustis cõmuniter, intelligendo per iustum in-stos pluraliter: vt ponatur singulare pro plurali. Nã in primitiuæ ecclesiæ exordio iusti ab impijs pas-
Esa.52. sim ad iudicia trahebãtur, & absq; sua remissione occidebãtur. iuxta quẽ modũ Esaias ait, Iustus perit, & nõ est qui recogitet: & viri misericordiæ tolluntur, & nõ est qui intelligat. Consequẽter Apostolus vertit sermonẽ ad bonorũ consolationem [PATIENTES ergo estote fratres] Potest tamen istud ad præfatos diuites iam cõuersos referri: vt sit sensus, Quoniã ante cõuersionẽ vestrã ad Christũ tot scele ra cõmisistis, ideo quicquid aduersitatis vobis nũc accidit, patiẽtissime ferre debetis. Siquidem culpæ
Esa.10. debetur pœna. Et deus in vita hac per reprobos purgat electos, quẽadmodũ per Esaiã contestatur, væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse est. Itaq; patiẽtes estote [VSQVE ad aduentũ domini] .i. vsq; F ad horã iudicij vestri particularis, statim post mortẽ: vel vniuersalis iudicij, quãdo iusta retributio fiet.
Apoc.6. Nam & sanctis qui sub ara dei clamabãt, Vsquequo domine nõ vindicas sanguinẽ nostrum de his qui habitant super terrã: responsum est, vt requiescant tẽpus adhuc modicum, donec impleatur numerus conseruorũ eorum, & fratrum, qui interficiẽdi sunt sicut & ipsi. Insuper terreno exemplo inducit eos ad patientiã istam. [ECCE agricola expectat preciosum fructum terræ patienter ferens] dilationem fructum sui laboris [DONEC accipiat temporaneum] id est, primi temporis fructum [ET serotinum] id est, vltimi tẽporis terrænascẽtia. Terra quippe promissionis (vt fertur) & de qua nunc loquitur, bis in anno fructificat, videlicet, in Aprili atq; Septembri. Sic sancti accipiunt fructum tẽporaneum. Statim quippe post corporis resolutionem, eorum animæ coronãtur in cælis, & fructũ serotinum sortien tur in die iudicij, in corporũ suorum glorificatione. Cũ ergo fructus æternæ salutis sit omni fructu ter reno incõparabiliter dulcior, præstantior, iucundior, plenior, diuturnior, patientissime ferre debemus
Roma.2. omnẽ præsentis vitæ afflictionem, propter æternam remunerationẽ. Nec enim condignę sunt passiones huius tẽporis ad gloriam illam. Hinc subditur [PATIENTES estote & vos, & confirmate corda vestra] .i. virtuosis operibus roborate, & per futuræ beatitudinis fiduciam, per diuinæ iustitiæ cõtemplationem, per considerationẽ ęternalis supplicij reproborum, per quotidianũ profectum virtutum,
Ephes.6. per fortitudinẽ mentis, constabilite atq; in deo defigite ac firmate animas vestras: iuxta illud ad Ephesios, Confortamini in dño, & in potentia virtutis eius, induite armaturã dei, vt possitis stare aduersus
Iosue.1. insidias diaboli. Vnde Iosue loquebatur domin⁹, Cõfortare & esto robustus valde, vt custodias omnẽ G legem [QVIA aduentus domini appropinquabit] imò indesinenter appropinquat. Propter quod in
Apoc.22 Apocalypsi ait, Ecce venio cito, & merces mea mecũ est dare vnicuiq; iuxta opera sua. Abacuc quo-
Abac.2. que propheta inducit, Apparebit in finẽ, & non mentietur: si moram fecerit, expecta eum: quia veniẽs veniet & nõ tardabit. Porro deus venire dicitur in morte singulorũ, per iudicij exhibitionem & retri-
Marc.13. butionẽ mercedis. Vnde apud Marcum legitur, Vigilate, nescitis enim quãdo dominus veniat, sero an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cum venerit repente, inueniat vos dormientes. [NOLITE in-
Galat.6. gemiscere fratres in alterutrũ] .i. vnus ex zelo amaro, ac displicentia passionata cõtra aliũ, nullatenus ingemiscat: sed alter alterius onera portate: & inuicẽ charitatiue ac dulciter supportate. Vel nolite in alterutrũ ingemiscere .i. mutuo gemere & dolere propter aduersa quę sustinetis, quasi iniustus sit deus, qui fidelibus tot aduersa largitur: impios vero in hoc sæculo prosperari permittit. Imò vnus aliũ ad pa
Hebr.12. tientiam prouocet, & consoletur in domino: quẽadmoũ ad Hebræos scribitur, Adhortamini vosmet-
Hebr.10 ipsos p singulos dies, vt nõ obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Et alibi, Consideremus inuicẽ in
2.Mal.7 prouocatione charitatis & bonorũ operum. Ita fecerunt septem fratres Machabæi cum matre, qui semutuo ad martyriũ hortabantur, prout secundo Machab. plenius cõtinetur. Conformiter & nos debe mus nos inuicem animare, accendere, roborare, tanquã eiusdem regis cõmilitones, eiusdem viæ ambu- H
Hebr.12. latores, eisdem hostibus circũuallati, & ad eandem patriã gradiẽtes, quemadmodum ad Hebr. monet Apost. Deponentes omne peccatum, per patientiã curramus ad propositũ nobis certamen, aspicientes in Iesum: qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucẽ. Recogitate eum, qui talem sustinuit aduersus se
Gregor. metipsum à peccatoribus cõtradictionẽ: vt nõ fatigemini animis vestris. Nẽpe vt ait Gregorius, Nihil est quod nõ æquanimiter toleretur, si Christi passio ad memoriam reuocetur. Nolite igitur tam infideliter & inique in alterutrũ ingemiscere [VT non iudicemini] iudicio reprobationis, id est, ne con-
Ioan.5. demnemini. De quo iudicio ait Saluator, Qui verbum meũ audit, & credit ei qui misit me, habet vitã
1.Cor.11 æternã: & in iudiciũ non venit. Apostolus quoq;, Si nosipsos diiudicaremus, nõ vtique iudicaremur. [ECCE iudex ante ianuam assistit] .i. proximus adest, & adiuuare, iudicare, & remunerare paratus est.
Apoc.3. Vnde in Apocalypsi loquitur, Ego sto ad ostium & pulso. Veruntamen, quia sancti patres non solum verbo, sed & exemplo nos docuerũt, Iacobus exemplo illorum hortatur nos ad patientiam indesinen tem. [EXEMPLVM accipite fratres exitus mali] .i. mortis quæ est malum pœnale [AT longanimitatis] .i. longæ dilationis, seu expectationis cælestis retributionis [LABORIS] qui in exercitijs virtuosis solet consistere. Propter quod ait vir sanctus, Propter verba labiorũ tuorũ ego custodiui vias duras.
Psalm.16 Atq; Apostolus, Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu, [ET patientiæ] .i. æquanimis toleran-
2.Tim.2. tiæ in aduersis [PROPHETAS qui loquuti sunt in nomine domini] .i. ex diuino instinctu vere prophetauerũt hominibus: qui vtiq; prophetæ quãuis essent viri tã sancti & præelecti, nihilominus exitũ

A malum.i.violentam per martyrium mortem,multiplicemq; sustinuerunt laborem,& erant valde patiẽtes atq; lõganimes, vt patet de Abraham, Noe, Dauid, Esaia, Hieremia, ac alijs. Vnde ad Hebræos st.ait Apostolus,Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti,non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes & salutantes & confitentes,quia hospites & peregrini sunt super terrã. Iudith quoq; asseruit, Sic Isaac,sic Iacob,Moses,& omnes qui deo placuerũt, per multas tribulationes transierũt fide- Iudith.8.
les.[ECCE beatificamus eos qui sustinuerunt] aduersa patienter:sicut etiam asserit Christus,Beati qui Matth.5.
persequutionem patiuntur propter iustitiam,quoniã ipsorum est regnum cælorũ, de quibus scriptum Sapien.3
est in lib.Sapientiæ,Sapientiã sanctorum laudant populi,& laudem eorũ nunciat ecclesia:corpora eorum in pace sepulta sunt, & nomina eorum viuent in generationẽ & generationem. In paucis vexati, in multis bene disponentur. Et Iob ait, Beatus homo,qui corripitur à dño. [SVFFERENTIAM Iob Iob.5.
audistis] .i.mirabilem patientiam eius: qui quamuis omnium sit exemplar virtutum, præsertim tamen patientiæ forma est. Vnde de Tobia habetur, Hanc tentationẽ permisit dominus euenire ei(puta To- Tob.2.
biæ) vt posteris daretur exẽplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob [ET finem domini vidistis] .i.quàm gratiose deus finaliter egit cum Iob,non solum post vitam præsentem,sed etiam in sæculo isto eum remunerãdo. Vidistis per fidem.i.ex sacra libri eius historia credidistis. De qua visione Apost. Videmus, 1.Cor.13
inquit,nunc per speculum in ænigmate. Veruntamen quod dictum est,finem domini vidis, communiter de Christo exponitur:vt sit sensus,Finem domini.i.mortem Christi in cruce vidistis ,quia astantes
B suæ cruci fuistis tunc adhuc increduli, [QVONIAM misericors est dominus] in sua natura,id est,naturaliter bonus & pius,nõ tamen cõpassionis affectum in deitatis suæ natura habens: imò quo ad hoc misericors appellatur quantum ad similitudinẽ effectus, non quoad veritatem affectus[ET miserator] Esdras in
in effectu. Hoc Iacobus dicit, Primo, quia electis suis deus in tribulationibus misericordissime affuit, cõfeßiõe.
eos quoq; eripuit, & gloriosissime coronauit. Secũdo, quoniã summa misericordia dei fuit, quòd, priũ filium suũ pro nostra pati voluit salute[ANTE omnia autẽ fratres mei nolite iurare, neq; per cælum, neque per terram, neque aliud quodcunq; iuramentũ. Sit ergo sermo vester, est,est: non,non: vt non sub iudicio decidatis]His cõsonat quod in Matth.loquitur Christus, Ego dico vobis,nõ iurare omni- Matth.5.
no:neq; per cælum,neq; per terrã. Sit autẽ sermo vester, est,est:non,non. ¶Sed quomodo intelligenda sunt ista, cum in Deuteronomio dicatur, Dominum deũ timebis, & per nomen eius iurabis? Et in Deute.6.
Psal. Laudabuntur omnes, qui iurant in eo. Itemque, Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. Se- Psal.48.
cundo quoq; Paralipomenon, In omni corde suo iurauerũt domino, & inuenerunt eũ. Helias quoque Psal.11.
& Helizeus in libris Regũ iurasse legũtur, dicẽdo, Viuit dominus in cuius cõspectu sto hodie. Et Pau 2.Para.2
lus in suis epistolis, Testis, inquiens, est mihi deus. Sed omniũ horum solutio atq; concordia patent ex 3.Ret.7.
eo quod scriptum est in Exodo, Non assumes nomen domini dei tui in vanũ. Nõ enim habebit inson- 3.Re.3.
C tem dominus eũ, qui assumpserit nomen dei sui frustra. Christus igitur & eius apostolus Iacobus non Rom.1.
absolute prohibuerunt iurationẽ, sed iurationem indiscretam iniustam & falsam, & ne assuescamus iu 2.Cor.1.
rare. Et rursus, quia frequentatio iurandi periculosa est cũ periurationi approximet. ¶Præterea super Philip.1.
illud Hiere. Iurabis, viuit dñs, in veritate, & iudicio, & iustitia, scribit Hierony. quòd tres sunt comites 1.Tim.5.
iuramẽti, videlicet veritas, iudiciũ seu discretio, & iustitia. i. iusta & rationabilis causa. Quia hæc tria Hiero.4
requiruntur ad hoc vt iuramentũ sit licitum: & quodcunq; eorũ defuerit, erit illicitum iuramentum. Hieroy.
Si enim veritas desit, est falsa iuratio: si discretio, est temeraria & incauta. Si desit iustitia, iuratio est iniqua, inutilis & leuis atq; vana: quia nõ subest ad iurandũ rationabilis causa. Per creaturas vero secundũ se consideratas nõ licet iurare, sed inquantũ diuina veritas aut potestas relucet in eis. Si itaq; ipsa iuratio debitis virtutum circũstantijs vestiatur, vt scilicet fiat loco & tẽpore opportunis, causa rationabili exigente, debito fine: tunc est actus virtutis, quę latria appellatur, per quã cultus deo impenditur. Nam qui sic iurat, deum honorat: quoniã præsupponit ei esse infallibilem veritatem, ac omnium rerum habere certissimã cognitionẽ, prouidentiamq; infallibilem. Qui vero aliter iurat, nõ excusatur à culpa, quamuis quod iurat, sit verum. Cedit namq; ad irreuerentiã omnipotentis & superdignissimi dei, eum sine rationabili causa & discretione, in testem veritatis verborũ propriorũ assumere. Cum ergo ita iurare sit contra diuinum præceptum, & per consequẽs ex suo genere peccatum mortale, constat, quàm
D enormiter peccent, qui consuetudinẽ habent iurandi, & qui iurãt mendose, aut nõ implent quod iura uerunt, dummodo iurauerint licite. Verũtamen supergrauissime peccãt, & quasi blasphemi sunt repu- Eccle.23
tandi, qui per mẽbra Christi, & intestina ipsius sceleratissime iurãt. Idcirco in Ecclesiastico scribitur, Iurationi non assuescat os tuum. Multi enim casus in ea. Vir multũ iurans replebitur iniquitate, & nõ deficiet de domo illius plaga. Vnde cũ Iacobus prohibuisset iurare, adiecit, Vt non sub iudicio decidatis.i.ne condemnationis iudiciũ incurratis. ¶Hinc dicit Albertus, Cum iurare non sit aliud, q̃ deum testẽ inuocare: idcirco primo ex parte rei, quæ iuramento firmatur, requiritur veritas. Secũdo, ex parte causæ, pro qua iuratur, debet esse necessitas. Iuramentũ quippe nõ debet fieri nisi pro iusta & legitima causa. Tertio, ex parte iurantis debet esse discretionis maturitas. Quia ne homo incurrat periuriũ, debet magnã cautelam ac maturitatẽ in iurando seruare: ne linguæ lubricitate contingat eum aliquãdo inordinate, aut false iurare. Sit igitur omnis homo verax ad iurandũ tardissimus, atq; tã verax sem per in verbis suis, vt suo simplici verbo quasi iuramẽto credatur: quod sibi extat salubre, & alijs exemplare[TRISTATVR aliquis vestrum, oret æquo animo & psallat] De duplici tristitia loquitur sacra scriptura, videlicet de inordinata & sæculari ac carnali tristitia, quæ est immoderata mœstitia de tẽporali damno, aut corporali incõmodo seu exteriori aduersitate, de qua in Ecclesi. legitur, Tristitiã lõge Eccle.30
expelle à te. Multos enim occidit tristitia, nõ est vtilitas in ea. In prouer. quoq;, Sicut tinea vestimẽto, Prou.23.
ita tristitia nocet cordi. Alia est tristitia spiritualis bona & ordinata, qua homo de proprijs aut primo-

rũ dolet peccatis, præsertim de inhooooratione & offensa summi ac sancti dei, vel de propria imperfe- E
Eccle.7. ctiooe, aut dilatione felicitatis perpetoæ. De qua Salomon ait, Cor sapiẽtum vbi tristitia. Et Psal. To-
Psal.37. ta die cõtristatus ingrediebar. Atq; apostolus ad Rom. Tristitia mihi magna est, & dolor cõtinuus cor
Roma.9. di meo, videlicet propter excæcationẽ Iudæorum. Et rursus apostolus vtraoq; tristitiã istam tangit,
2.Cor.7. dicẽdo, Quæ secundum deum est tristitia, pœoiteotiã in salute stabilem operatur: sæculi antem tristi-
tia mortẽ operatur. Qui ergo tristatur tristitia inordinata, oret deũ vt auferatur ab eo, & psallat, qua-
teous psallẽdo incipiat spiritaliter delectari, & à praua releuari mœstitia, quę oõ solũ animę, sed & cor
Prou.17. pori pręcipue oocet, naturam lædit, & vitã abbreoiat: iuxta illud io Prouerbijs, Spiritus tristis exiccat
ossa, aoimus aotẽ gaudeos ætatẽ floridam facit. Porro qui tristatur bona & virtuosa tristitia, oret deũ,
vt cõseruetur io ea, & psallat ac spiritaliter iucuodetur ex coosideratione dei, cælestisq; præmij, & be
neficiorũ ac operum Christi: qoia & illa tristitia, quaouis sit bona, est tamen quaodoq; interrumpenda
per gaudiũ spiritale: ne homo se nimis deijciat, aut affligat. ¶ Quidam hoc loco per tristitiã intelligũe
acediã, quę est torpor & mœror de exercitio virtuoso, seu de dei obsequio. Idcirco orare deũ debet qui
acediæ vitio taogitor, vt ab ea protitinos liberetur, & feruẽs alacerq; reddatur. Itaq; oratio & psalmo-
dia remedia suot cõtra tristitiam & acediã. Est enim admirabilis virtus psalmorũ, & orationum, & ex F
sua natura habeot mentẽ orantis ac psallentis dulcedine quadã perfundere. Nam in psalmis & oratio-
nibos homo attendit dei omnipotentiã, pietatem, liberalitatẽ, & perfectionem, propriã quoq; imper-
fectionẽ, & Christi mysteria: quorum cõsideratio est iucunda, io quantum veritas naturaliter est dele-
Psalm.17 ctans. Per gratiã vero hæc dulcius sapiuot. ¶ Aogeli etiã sancti orantibus psallentibúsque assistuot, &
Grego. eos exhilaraot. Hinc ait Psal. Esultabunt labia mea cum cãtauero tibi. Et Gregorius, Dũ vox psalmo-
diæ per intentiooẽ cordis agitur, tunc aut prophetica mysteria reuelãtur, aut cõpunctionis gratia io-
spiratur. Itaq; qui tristatur, nõ se ad carnales, vilesq; consolatiooes effundat, nõ murmoret, nec loqua
citatibus vacet, nec posillaoimis efficiatur, neq; à honis cesset operibos: sed faciat quod est io se, & oret
Tobiæ.3 ac psallat: quãuis in hoc spiritualem nõ experiatur saporẽ. Imò deum pro spiritali coosolatione stabi-
liter deprecetur, & eã longaoimiter præstoletur: sicq; eam citios obtioebit, secundũ quod apod Tobiã
dicitur deo, Non delectaris in perditionibus oostris. Quia post tẽpestatẽ tranquillũ facis, & post fle-
tum exultationẽ infundis. Consequẽter Apostolus Iacobus cõsulit grauiter ægrotanti. [INFIRMA-
TVR quis in vobis]. i. si aliquis vestrũ grauiter infirmatur, ita, vt probabiliter existimetur cito moritu-
rus [INOVCAT presbyteros ecclesiæ]. i. sacerdotes faciat sibi adduci: si plures sint ibi presbyteri, &
cõueniẽter posiiot haberi: vt multorũ oratione infirmos copiosius adiuuet. Sufficit tamẽ vous sacer-
dos ad vogendũ, imò quãuis plures adducãtur & assint, tamẽ ab vno fit vnctio. ¶ Istud aotẽ sacramẽ-
tum extremæ voctionis est exeuntiũ [ET orẽt super eũ]. i. omnes inuocẽt misericordiã dei super infir-
mum [VNOENTES eum oleo] cõsecrato, ex debita materia confecto: ita tamen quod vnus faciat vo- G
ctionẽ realiter, & alij suo modo cooperẽtur [IN nomine domini] hoc refertur ad vogẽtes. vnctio enim
fieri debet sub certa & congrua forma verborũ, & nunc cõmuniter fit cũ inuocatione nominis dei seu
pietatis diuioæ, per modum oratioois, cum dicitur, Per istam vnctionẽ, & suam pijssimã misericordiã
iodulgeat tibi deus, quicquid peccasti per visum, &c. [ET oratio fidei]. i. oratio vngeotis facta io fide
catholica, atq; ex fide procedeos [SALVABIT iofirmũ]. i. ad salutẽ cooperabitur ei, præsertim virtu-
Sacramẽta euangelicæ legis quid pręstent. te sacramenti. Quoniã sacrameota euangelicæ legis suot medicinalia vasa, gratiæ cootentiua, & effe-
ctiua salutis: quia efficioot quod designãt [ET alleuiabit eũ dominus] à corporis infirmitate, illã tollẽ-
do, aut minuẽdo [ET si in peccatis sit, dimittẽtur ei] quia virtute huius sacramẽti venialia dimittũtur,
cõtra qoæ creditur institutũ, & etiã cætera, de quibus nõ recordatur. ¶ Itaq; ad sacramẽtum extremæ
vnctionis, quinq; de necessitate cõcurruot. Primum, quod vnctiooẽ faciens, sit sacerdos. Secũdum est
Vnctiõis extremæ necessaria intentio eius. Tertium materia, vtpote oleum infirmorũ. Quartum est forma verborum. Quintom lo-
cus inungendi. Potest & sextum addi, quoniam à solis episcopis potest hoc oleum cõsecrari seu cõfici.
Nec datur sacramẽtũ hoc nisi adultis, qui venialia habere videtor. ¶ Porro effectus hui9 sacramẽti est
multiplex: vtpote duplex sanitas, scilicet spiritualis, quæ est liberatio à spirituali iofirmitate, cõtracta
ex mortalibus venialibúsq; peccatis: estq; iofirmitas illa quædã debilitas ad actũ virtutis. Hinc dicitur H.
sacramẽtum hoc institutũ contra reliquias peccatorũ. Sanat quoq; à venialibus: quæ inueoit in eo, qui
vngitur. Secũda est sanitas corporalis, quã causat in parte aut toto, si expediat ad salutẽ, nec obex po-
natur. Causat etiam sacramẽtum hoc spiritualẽ lætitiã, & valet ad continuandam deuotionẽ, atque ad
celeriorem iogressum in patriã. Et quia ad remissionem peccatorum actualium mortalium requiritur
sacramẽtalis confessio, in facto vel proposito, sine qua oõ est quis aptus sacramẽtum extremæ vnctio-
Epist. nis suscipere, subditur. [CONFITEMINI ergo alterutrũ peccata vestra]. i. vnus alteri propria pec-
cata cõfiteantur. ¶ Veruntamen sacramẽtalis cõfessio soli faciẽda est sacerdoti, tamen in casu oecessita
tis, potest nõ sacerdoti cõfessio fieri, de quibuscunq; peccatis: quæ tamen coofessio nõ est perfecte sa-
cramentalis, estq; reiteranda seu sacerdoti postmodũ facienda, si ad hoc detur facultas. Veoialiũ vero
confessio potest alterutrũ, nõ sacerdotibus fieri, cum sit de necessitate salutis. Quæ omoia super quar-
tum Seoteotiarũ doctores declarant. Hinc Beda hic scribit, Qootidiana leuiaq; peccata alterutrũ co-
æqualibus confiteamur: grauiorẽ vero lepram. i. mortalia sacerdoti pandamus. Nec hoc sic intelligeo-
dum est, quasi non debeamus venialia sacerdotibus confiteri: sed quia nõ ita necessariũ est ea sacerdo-
tibus cõfiteri, sicut mortalia. [ET orate pro iouicẽ vt saluemini.] Hoc nanq; exigit charitas, qua pro-
Matth.6. ximorũ tenemor desiderare ac procurare salutẽ, quẽadmodom propriã. ¶ Oratio quippe desiderij est
interpres. Hinc Christos oratiooem quam docuit, io plurali formauit, iosinuãs vt pro proximis sicut
pro nobisipsis oremus: ita, vt interdũ eadem oratio pro se alijsq; fundatur: interdũ vero oret quis, oũc

A pro alijs: & pręsertim pro cõmuni bono ecclesię, pro reformatione eius in omnibus, ꝓ parẽtibus, pro-
pinquis, cõmissis & benefactoribus, pro cũctis fidelibus defunctis, pro viuis ac mortuis, pro vniuerso-
rũ salute, & infideliũ cõuersione. Qui enim pro omnibus orat, particeps est omniũ bonorũ quę fiunt:
& bonum quanto cõmunius, tanto diuinius perhibetur. Hinc debet vnusquisq; orationes aliorũ humi
liter ac feruenter appetere, & eos vt pro se orẽt rogare. Quo enim alios humilius atq; feruẽtius vt pro
nobis orent rogamus, eo capaciores efficimus fructus orationis illorũ. Potissime tamen hominum de-
uotorũ & notabiliter virtuosorum est appetenda oratio. Propter quod subditur, [MVLTVM enim va-
let deprecatio iusti assidua] Iustus nanq; est dei amicus eiusque filius adoptiuus, & ei consimilis atque
amabilis. Siquidem iustus dñs, & iustitias dilexit. Amicorũ autẽ est eadem velle & nolle. Idcirco scri-
ptũ est, Oratio iusti penetrat cælos. Itemq;, Voluntatẽ timentiũ se faciet, &c. Et bene ait Apost. quod Psal.10.
assidua iusti oratio valeat multũ, seu magni vigoris ac meriti seu præcipuæ exaudibilitatis sit apud de- Eccle.35
um: quia vna cõditio ad orationis exaudibilitatẽ requisita est, vt sit perseuerãs. Propter quod ait Salua- Psal.144
tor, Oportet semper orare, & nõ deficere. ¶ Porro orationes ministrorũ ecclesiæ, quãuis iniustorũ, ta- Luc.18.
men in persona ecclesiæ fusæ quandam efficaciã sortiuntur pro plebe. Quod autẽ multum valeat iu-
storũ oratio, probat exemplo [HELIAS homo erat, similis nobis, passibilis] .i. mortalis, qui & timore 3.Re.19
mortis fugit à facie Iezebel, [ET oratione orauit] ista est proprietas idiomatis Hebræorũ per talem in
B geminationem effari: sicut in Esaia, Dissipatione dissipabitur terra, agitatione agitabitur terra, cõfra-
ctione confringetur terra. Vel ideo ait, oratione orauit: quoniã vna oratione impetrauit, quod subdi-
tur: vt Beda hic loquitur. Itaq; oratione orauit [VT non plueret super terrã] decẽ tribuũ Israel, pro-
pter eorũ facinora, videlicet idololatrias regis eorum, & ipsorũ. Hoc enim orauit Helias zelo iustitiæ,
vt per aduersa traherentur à vitijs vexatione edocti [ET non pluit annos tres & mẽses sex] Ista histo- 3.Reg.7.
ria tertio Regum diffuse describitur. [ET rursus orauit, & cælum dedit pluuiã.] Cũ enim vidisset eos
humiliatos & nimis afflictos, condoluit eis, orans deum vt pluuiã condonaret [DANITQVA cælum
pluuias] .i. sua virtute influentiali concurrit ad hoc. [FRATRES mei, si quis ex vobis errauerit à veri-
tate] .i. aliquis vestrum à fidei rectitudine, aut à veritate doctrinæ, vitæ, siue iustitiæ declinauerit [ET
conuerterit quis eum] per verã informationẽ, charitatiuã exhortationem, iustam increpationẽ, frater-
nam correptionẽ [SCIRE debet, quoniã qui cõuerti fecerit peccatorẽ ab errore viæ suæ] .i. à via per-
ditionis, ad viã salutis, seu obseruãtiam præceptorũ, reduxerit, [SALVABIT animã eius à morte] .i. à
cõdemnatione gehennæ, quæ est mors æternę miseriæ, animã peccatoris cõuersi præseruabit ac eruet.
Reuocando enim eum à culpa eruit eũ à pœna perpetua, [ET operit multitudinem peccatorũ] .i. pec
cata peccatoris conuersi facit sic regi, vt à iudice summo nõ videantur ad condemnandum. Nẽpe per
hoc, quod peccatorẽ ad contritionem & emendationẽ inducit, cooperatur ad remissionem culparum
C illius: quæ remissio est peccatorũ opertio siue tectio, vel deletio: iuxta illud, Beati quorũ remissæ sunt
iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata. Aliqui textus habent, Saluabit animã suam à morte. Quia qui Psal.31.
alium ex charitate admonet, corripit & cõuertit, sibiipsi maximum præmiũ promeretur: & charitatis
suæ feruore quotidiana & propria sua incendit peccata, dimittunturq; ei. Imò & præteritorum suorũ
excessuum obtinet remissionẽ quantum ad pœnã, omnino aut partim, secundum quod charitatis fer-
uor fuerit in eo maior aut minor. Idcirco in Prouerbijs scribitur, Vniuersa delicta operit charitas. Et Prou.10.
princeps Apostolorũ, Charitas (inquit) operit multitudinẽ peccatorũ. Idcirco de beatissima Magda- 1.Petr.4.
lena locutus est dominus, Dimissa sunt ei peccata multa, quoniã dilexit multum. Veruntamen si quis Lucæ.7.
impie viuens, non agens quod docet, prædicare præsumpserit, & prædicando quosdam quasi conuer
tens, sua peccata sibi indulgeri non promeretur. Imò grauius peccat, & suas transgressiones multipli-
cat, prædicationis officiũ indigne exercens. ¶ Ex præinductis demũ sancti apostoli Iacobi verbis do
cemur, quàm salubre & magnũ sit apud deum, peccãtes fraterne corripere, pie instruere, charitatiue cõuer
tere. Nam vt Diuinus Dionysius fassus est, Omnium diuinorũ diuinissimum est deo cooperari in con Diony.
uersione iniquorũ ad eum. Atque vt asserit August. Ille in charitate dei est perfectior, qui ad eius amo- August.
rem plures cõuertit. Gratissimũmque deo sacrificium zelus est animarũ. Et sicut Christus grauiorem Grego.
pati nõ potest persecutionẽ, quàm vt quis verbo aut exemplo, animas suo sanguine liberatas, ab ipso auer-
D tat: sic ampliorem honorationem ei impendere non valemus, quàm animas deuiantes conuertendo ad
ipsum. Fraternam ergo correptionem ad quã omnes tenentur, inquantum est charitatis effectus, effica
citer ac discrete cũ omni feruore & humilitate exerceamus, errãtes & lapsos erigamus ꝓ posse & in-
formemus. Taliterq; viuamus, & tam timorate, ac fructuose iugiter conuersemur, vt alios corripere,
informare, conuertere simus idonei. Nec verbis duntaxat, sed oratione quoq; & exemplo, pro aliorum
cõuersione conemur. Imò pro illis oremus instantius, quos incorrigibiliores conspicimus. Deficiente
quippe humana virtute, ad omnipotentis auxilium seriosius est confugiẽdum. ¶ Postremo, vt in Ec- Eccle.17
clesiastico scriptum est, Vnicuiq; deus mandauit de proximo suo, vt eripiat eum ab omni iniquo. Er-
rori quoque cui non resistitur, consentitur. Zelo ergo diuini honoris ac fraternæ salutis simus semper
accensi. Cúmq; anima sit incomparabiliter corpore præstantior, & ęterna felicitas omni temporali sa
nitate inæstimabiliter desiderabilior, infernalisq; mors omni corporali præsentis vitæ languore for-
midabilior: propterea incomparabiliter solicitiores operosioresq; simus pro cõuersione & salute ani-
marum errantium proximorum, quàm pro curatiõe corporum aut releuamine corporaliũ incommo
dorum illorum: vt sit in omnibus nostra charitas ordinata. Nec dubium, quin omnia ista ad prælatos
ac præsidentes potissime spectent. Omni igitur modo possibili pro propria ac proximorũ laboremus
salute. Ad laudem & gloriã omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus, Amen.

D. DIONYSII CARTHVSIANI. IN I. EPISTOLAM B. PETRI APOST. ENARRATIO. E

CAP. I. [PETRVS APOSTOLVS IESV CHRISTI.] ARTIC. I.

PETRVS APOSTOLVS IESV CHRISTI)
Quamuis princeps pastorũ vnigenitus dei Iesus Christus, increata & ęterna sa-
pientia dei patris, gloriosissimũ Petrum toti & vniuersali prætulerit militãti ec
clesiæ, plenũ, summũ ac generalem suũ vicariũ constituens eum in terra, dicen-
Ioan. 21. do, Pasce oues meas: nihilominus dicitur sacratissimus Petrus specialiter Iudęo
Galat. 2. rũ fuisse apostolus. Iuxta illud ad Galatas, Qui operatus est Petro in apostola-
tũ circũcisionis, operatus est & mihi inter gẽtes. Quemadmodũ enim Iacobus F
cõstitutus est Hierosolymitanorũ Christianorũ primus episcopus: sic Petrus omniũ in Iudæa, Sama-
ria, Galilæa, ac alibi Iudæorũ instructioni, cõuersioni, gubernationi fuit specialiter desuper deputatus
atq; intentus. Hinc, vt apostolatus sui officiũ digne prosequeretur, duas cõuersis Iudæis scripsit episto
las. Itaq; in primæ suę epistolæ ait exordio, Petrus apost. Iesu Christi. Porro in exordio secũdę suæ epi
stolæ ait, Symon Petrus. Cur ergo nõ exprimit nomen suũ vtrunq; in principio huius epistolæ, quem
admodũ in illius? Et cur in vtriusq; initio vocat se Petrum, magis quàm Symonẽ? An forsan quia hoc
nomen Petrus dulcius sapuit sibi, & magis gloriabatur de illo in domino, eo quod dñs Christus illud
Marc. 3. proprio sibi imposuerit ore, Tu es (inquiens) Petrus. Tamen vt in Marco legitur, hoc nomen impo-
suit ei Christus in monte, quãdo ordinauit duodecim apostolos. Deniq; cum Petrus princeps aposto-
lorũ esset, hoc humilitatis fuit, quod se simpliciter nominauit apostolũ. Itaq; Petrus Christi apost. scri
bit, [ELECTIS aduenis] secundũ Bedã, Aduenæ latine græce dicũtur proselyti, quo nomine appellã
bant Iudæi eos, q ex gẽtilitate ad iudaismũ erant cõuersi: sicut iam nuncupãtur neophyti, qui infideli-
tate relicta, ad Christianismũ conuertuntur. De illorũ autẽ aduenarũ seu proselytorũ numero, fuerunt
nõnulli qui in die sacratissimo Pẽtecostes, Petro prædicãte, crediderũt in Christũ. Iuxta illud Actuũ,
Iudæi quoq; & proselyti. His ergo secundũ Bedã, scripsit Petrus ambas suas epistolas, qđ etiã Glossa
ac alij protestãtur. Veruntamẽ verius reor, quod nõ eis duntaxat, sed vniuersis Iudæis ad Christũ cõ-
uersis scripsit: quẽadmodũ Iacobus: siue ante susceptionẽ iudaismi fuerunt gẽtiles, siue nõ. Omniũ nãq; G
gñaliter habuit curã, charitatẽ, & prælationẽ. Indiguerũtq; oẽs exhortatione, instructione, & cõsola-
1. Par. 29 tione summi Apostoli. ¶ Deniq; aduenæ nõ solũ dicuntur proselyti, cũ 1. Paralipomenon sanctus Da
Psal. 38. uid loquatur ad dñm, Peregrini sumus corã te & aduenæ, sicut oẽs patres nostri. Et Psalmista, Ne sile-
as (inquit) quoniã aduena ego sum apud te. Omnes etenim Christiani viatores & aduenę vocãtur, quia
ad verã & cælestem atq; perpetuã patriã tendũt, & in sæculo isto tanq̃ in exilio, in terra aliena, in via
Hebr. 11. lachrymarũmq; valle degunt. Prout ad Hebręos loquitur Paulus de veteribus sanctis, Iuxta fidem de-
functi sunt omnes, nõ acceptis repromissionibus: sed eas à longe aspiciẽtes & salutantes & cõfitentes,
quia peregrini & hospites sunt super terrã: qui enim hæc dicunt, significant se patriã inquirere. Igitur
iuxta hanc aduenæ significationẽ, sanctissimus princeps apostolici ordinis, vniuersos ex Iudaismo ad
Christũ conuersos vocat aduenas. i. in sęculo isto pegrinos, viatores & exules. Iuxta illud ad Hebręos,
Hebr. 13. Nõ habemus hic pmanentẽ ciuitatẽ, sed futurã inqrimus. Et recte sic nominat eos, vt implicite cõmo
neat eos, nõ iuxta cõsuetudinẽ legis Mosaicæ, terrena bona, sed cælestia præmia expectare, appetere,
atq; accedere. ¶ Vocat quoq; eos electos aduenas, quia præ cæteris ad Euãgelicę legis fidẽ & gratiam
Esa. 10. erãt diuinitus præordinati, vocati, perducti. Erãt siquidẽ de electis illis reliquijs de qbus Esaias præ-
Roma. 9. dixit, Si fuerit numerus filiorũ Israel quasi arena maris, reliquiæ ex eis saluæ fient. De quibus ad Rom. H
Rom. 11. inter cætera dicitur, Reliquię secundũ electionẽ gratiæ dei saluæ factę sunt. Itaq; electis aduenis [DI-
SPERSIONIS Põti, Galatiæ, Cappadociæ, Asię, & Bithinię]. i. disgregatiõis factę p regiones hic no
minatas, quæ pertinebãt ad Græciam secundũ Bedam & Glossam. Iudæi quippe extra fines propriæ
terrę erãt per totũ mundum dispersi, quorũ multi in præfatis prouincijs, scilicet Põto, Galatia, & cæ-
teris, habitabãt, & quidam eorũ ad tẽpus in Hierusalẽ morabantur. Cúmq; credidissent, tandem à Iu
Act. 7. dæis incredulis sunt expulsi. Stephano lapidato, vt legitur in Actis. ¶ Porro quod sequitur, secũdum
præsentiã dei patris, refertur ad illud, electis aduenis: quia electi fuerũt secũdũ præscientiã. i. prædesti-
Deut. 32. nationẽ dei patris, vtpote omnipotẽtis ac sapiẽtissimi creatoris, qui est deus vnus ac trinus. de quo in
Deute. habetur, Nũquid nõ ipse est pater tuus q possedit te, & fecit, & creauit te? Itaq; electis aduenis,
secundũ præscientiã dei, hoc est, secundũ qđ à deo prædestinati fuerũt, seu præordinati ad vitã gratiæ
in pręsenti, & ad vitã glorię in futuro, q etiã vnũ ad maiorẽ beatitudinẽ præordinauit, q̃ aliũ. Sumitur
Rom. 8. ergo hoc loco electio, p prędestinatione, quẽadmodũ etiã ad Rom. vbi dicitur, Quos pściuit, & pde-
stinauit cõformes fieri imaginis filij sui. In generali autẽ modo loqñdi, pscię̃tia refertur ad reprobos,
qui idcirco vocantur pręsciti, hoc est, ad dãnationẽ seu damnari præcogniti. Pręcognitio enim electo-
rum ad gloriã proprie prædestinatio appellatur. Propterea nomẽ præsciẽtiæ reprobis depntatur [IN
sanctificationẽ spũs] vel, vt aliqui textus habent, in sanctificatione spiritus, [IN OBEDIENTIAM
& aspersionẽ sanguinis Iesu Christi] & cõdepẽdent hęc omnia sibĩ inuicẽ & ad superiora, vt sit sensus,

A Electis aduenis secundũ pręscientiam dei patris tendentem in sanctificationem spiritus, id est, ad hoc
vt electi per gratiam spiritus sancti purgentur ab omni peccato, atque virtutibus decorentur, quod pri
mo fit in baptismo. Ista autem sanctificatio est prædestinationis effectus, & appropriatur spiritui san
cto, eo quod proprie opus sit charitatis, pietatis, & liberalitatis, quæ spiritui sancto appropriantur.
Tamen quod dicitur, spiritus, posset referri ad spiritum creatum, vtpote animam rationalem, quæ in
baptismo sanctificatur, & proprie est gratiæ ac virtutis subiectũ. Si vero legatur in sanctificatione spi-
ritus, sensus est, quod præscientia dei circa electos in præfata baptismali sanctificatione, tanquam per
suum effectum est declarata. Vel sensus est iste, quod præfati aduenæ fuerunt electi secundũ præscien-
tiam dei in sanctificatione spiritus, id est, per hoc quod à spiritu sancto sanctificati sunt in baptismo,
manifestata est à deo eorũ electio. Et quia sanctificatio baptismalis ordinatur ad hoc, vt baptizati de
cætero viuant iuxta euangelium Christi, obediendo eius præceptis: hinc additur, in obedientiam Iesu
Christi. Interponitur tamen hoc verbum, & aspersionem sanguinis: quia baptismus, sicut & cætera sa
cramenta, à Christi passione suam sortitur virtutem: & ita fideles suscipiendo baptismũ aut cætera sa-
cramenta, sanguine Christi spiritaliter asperguntur ac perfunduntur, per hoc quod meriti passionis
Christi fiunt participes, cuius meriti effectus est sanctificatio iam præfata. Vnde per sacramenta eccle
siæ meritum passionis Christi dicitur hominibus applicari, hoc est, diuinitus communicari seu imper
tiri. Propter quod in Apocalypsi asseritur, Christus dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in san-
B guine suo. Sicque quod Apostolus ait in aspersionem, dicit iuxta consuetudinem veteris testamẽti: in Apoc. 1.
quo quæ sanctificanda erant, hostiarum sanguine aspergebantur. Denique quod ait, in aspersionẽ san-
guinis Christi, sic potest intelligi, Quoniam Christus præcepit vt fideles suum in sacramento acci- Exod. 12
piant sanguinem. Ait enim, Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ, non
habebitis vitam in vobis. [GRATIA vobis & pax multiplicetur.] Duplex ponitur gratia, scilicet gra Ioan. 6.
tumfaciens, & gratia gratis data. Gratia gratum faciens, est habitus supernaturalis, infusus, essentiam
rationalis animæ immediate perficiens, & eam in esse supernaturali, deo accepto, atque ad promeren- Gratiam
dum vitam æternam idoneo, ponens. Quemadmodum enim ad operationes naturales exercendas, fit duplicẽ
homo idoneus per formam substantialem ac naturalem, seu animam rationalem: ita ad actiones meri- esse.
torias deo acceptas, fit homo potens, dignus & aptus per formam hanc supernaturalem, videlicet gra
tiam gratumfacientem. Et sicut necesse est, vt antequam homo operetur naturales operationes, con-
stituatur in esse naturali specifico: sic antequam faciat actiones meritorias, oportet, vt in quodam su-
pernaturali esse ponatur: quod directe ac primo per gratiam gratumfaciẽtem efficitur. Est autem hæc
diuinæ essentiæ quædam supernaturalis similitudo, & luminis gloriæ inchoatio, ac omnium merito-
riarum actionum fontana origo, ramificans in habitus virtutum atque donorum. Quidam vero pu-
C tant, hanc gratiam realiter idem esse, quod virtutem infusam, potissime charitatem: sed prætacta po-
sitio verior subtiliorque censetur, imo & diuini Dionysij documentis conformior, prout Thomas in-
ducit. Indigemus ergo in primis hac gratia, quoniam actiones nostræ deo acceptæ & meritoriæ ne-
queunt esse, nisi primo nos ipsi simus deo accepti, quod per gratiæ huius infusionem consequimur: per
quam & deo supernaturaliter assimilamur atque amabiles reddimur. Idcirco scriptum est, Respexit
deus ad Abel, & ad munera eius. ℂ In quibus verbis pensandum est, quod primo dicitur deus respe- Gen. 4.
xisse ad Abel, deinde ad munera eius. ℂ Porro gratia gratis data, proprie dicitur supernaturale do-
num, pro aliorum vtilitate alicui desuper datum, dicente Apostolo Paulo, Vnicuiq; datur manifesta- 1. Cor. 12
tio spiritus ad vtilitatem. Veruntamen gratia gratumfaciens & gratia gratis data frequenter extẽsius,
quàm nunc dictum est, accipiũtur: ita, vt omnis habitus virtuosus, omnis virtus infusa, omne donum
spiritus sancti, loquendo de septem donis, omnisque actus meritorius, gratia gratumfaciens appelle-
tur, & quicquid ad gratiam sic acceptam atque ad salutem disponit & confert, gratia gratis data vo-
cetur. Orat ergo princeps apostolorum, vt gratia nobis multiplicetur, quod est multipliciter infunda-
tur, augeatur, & conseruetur: quatenus in vtraque gratia concrescamus, ac perficiamur à domino: cu-
ius directione, ope, & excitatione, assistentia, & conseruatione, incessabiliter indigemus. Non enim
sufficientes sumus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis: sed deus est, qui operatur in nobis & velle 2. Cor. 3
D & perficere. Cui loquitur Esa. Omnia opera nostra operatus es in nobis. Siquidem in omni actione Esa. 26
meritoria exequenda, seu producenda, egemus actuali motione spiritus sancti: quæ etiam motio, exci-
tatio, siue vibratio nomine gratiæ hoc loco potest intelligi. ℂ Preterea orat archiapostolus, vt pax no Pax du-
bis multiplicetur, id est, abundanter ac multipliciter diuinitus detur, & conseruetur, videlicet pax pe- plex.
ctoris, quæ est tranquillitas mentis in deo: pax temporis, quæ est quies ab exterioribus impugnationi-
bus: & pax æternitatis, quæ est tranquillissima quies beatorum in patria, imperturbatumque gaudium
eorum in deo. Quantumcunque autem forinsecus impugnemur aut corporaliter molestemur, semper
tamen pro posse conemur pacem pectoris conseruare, vt tranquilletur in deo cor nostrum, & spirita-
liter gaudeat in aduersis. De qua pace ait Psalmista, Pax multa diligentibus legem tuam. Qui enim di Psal. 118.
uinæ legis præcepta amorose custodiunt, mentis inquietudinem vincunt in omni euentu, in prospe-
ris scilicet & aduersis in deo se figunt, ac bene agendo gloriantur in domino: estque in eis corpus sub-
ditum animæ, sensualitas rationi, ratio deo: ex qua optima ordinatione consurgit, & manet in eis pax
pectoris: quæ ab Augustino vocatur tranquillitas ordinis. De qua Esaias prophetauit, Erit opus [illegible] Esa. 32.
stitiæ pax. Ad quam hortatur nos Paulus ad Romanos dicendo, Iustificati ex fide, pacem habeamus Roma. 5.
ad deum. ℂ Consequenter beatissimus Petrus incipit epistolæ suæ narrationem siue tractatum [BE- Epistola.
NEDICTVS deus, & pater domini nostri Iesu Christi] Deus altissimus & æternus dicitur bñdictus,
quoniam in seipso verissime sanctus, gloriosus, atque perfectus est, omni laude, & honorificentia su-

perdignissimus, totiusque benedictionis, hoc est, omnis gratiæ omnisque boni collator & conserua- E
tor. Itaque benedictus deus, id est, in seipso æternaliter sanctus est: & benedicatur, laudetur, ac hono-
Daniel. 1. rificetur ab vniuersis. De quo in Daniele legitur, Benedictus es domine deus patrum nostrorum, &
Eccl. 41. laudabilis & superexaltatus in sæcula. in Ecclesiastico quoque, Benedicentes dominum, exaltate eum
quantum potestis. Maior est enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis. Non
enim peruenietis. Præterea quod ait, benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, ad eandem
potest referri personam: vt pater æternus dicatur deus Christi secundum suam humanitatem, & pa-
Ioan. 20. ter ipsius secundum ipsius deitatem, & generationem æternam. Vnde & Christus post resurrectio-
nem suam locutus est, Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum: deum meum, & deum ve-
strum. Rursus quod ait benedictus deus, ad totam superbenedictam potest trinitatem referri: quæ est
vnus omnium deus, creator, ac dominus [QVI secundum magnam misericordiam suam] quæ vere
immensa est & naturalis proprietas eius: cui proprium est misereri semper & parcere [REGENE-
RAVIT nos in spem viuam] id est, spem æternæ salutis formatam, seu charitate ornatam nobis infu-
dit, quando nos spiritaliter regenerauit in fonte baptismatis, seu in conuersione nostræ mentis ad eũ,
Ioan. 3. & infusione gratię spiritalis. De qua regeneratione ait Christus, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spi
ritu sancto, non potest introire in regnum dei. Vel sic, Regenerauit nos in spem viuam, id est, per in-
fusionem gratiæ nos spiritaliter regenerando, infudit & contulit nobis efficacem felicitatis æternæ fi- F
duciam. Fides enim, spes, & charitas, infusioni gratiæ seu spiritali regenerationi inseparabiliter sunt
connexæ [PER resurrectionem Iesu Christi ex mortuis] id est, per fidem & manifestationem resurre-
ctionis Christi, quia resurrexit de loco & numero mortuorum. Nempe per hoc quod deus pater susci
tauit Christum à morte, & suæ resurrectionis fidem, ac declarationẽ nobis donauit, & largitus est cun
ctis fidelibus spem plenæ glorificationis in anima & corpore. Quoniam caput membra sequuntur, &
dominum serui. Per resurrectionem etiam Christi recuperata fuit fides in eius discipulis, quam in sua
perdiderant passione. Hinc ait Alber. Christus est caput nostrum, de ratione autem capitis est influe-
Ephes. 5. re sensum ac motũ in mẽbra. Cum ergo Christus resurrexerit, oportet nos suæ resurrectionis esse par
ticipes. Cum enim eiusdem naturæ sint caput & membra, oportet quod sicut Adam peccante omnes
cecidimus, quoniam ipse fuit principium totius nostræ corporalis originis: sic Christo resurgente o-
mnes resurgamus, cum ipse sit caput atque principium totius nostræ spiritualis regenerationis. Hinc
1. Cor. 15 ad Corinthios scribit Apostolus, Quoniamquidem per hominem mors, & per hominem resurrectio
mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. De hac etiã
loquitur Thomas in tertia parte Summæ suæ. In omni genere primum est causa secundorum in eo-
dem genere, sicut primum lucidum est causa lucis in aliis. Cum ergo sit Christus primitiæ resurgen-
tium, & primus propria virtute resurgens ex mortuis: constat, quod eius resurrectio causa sit nostræ G
resurrectionis: causa inquam secundaria, instrumentalis, & exemplaris. Passio quoque Christi est causa
meritoria nostræ resurrectionis, sed omnipotentia suæ diuinitatis est causa prima principalis & essen-
Roma. 4 tialis resurrectionis nostræ, tam spiritalis quàm corporalis. Hinc dicitur ad Rom. Mortuus est ꝓpter
delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, vt scilicet conuerteremur & crederemus
in eum: quod nisi ipse resurrexisset, non fecissemus. Regenerauit itaque nos in spem viuam, per Chri-
sti resurrectionem, [IN hæreditatem incorruptibilem] id est, ad hoc, vt per fidem & spem viuam ob-
tineamus post vitam præsentem hæreditatem cœlestem, quæ est beatitudo æterna, in quam tẽdit spes
tanquam in obiectum. hæreditatem inquam incorruptibilem, quia perpetua est, vtpote beatifica visio
dei, ac plena eius fruitio, quæ indesinenter permanet vna & eadem numero. Nam quantum ad illam,
non erit in beatis cogitationum seu cognitionum aut appetitionum successio, nec volubiles erunt ap-
Psal. 126 prehensiones nostræ quãrum ad id quod est de essentia felicitatis. De qua ait Psalmista, Cum dederit
Esa. 64 dilectis suis somnum, ecce hæreditas domini. De qua Esaias & Paulus fatentur, Quod oculus non vi-
1. Cor. 2. dit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligẽtibus se. Cũm enim
per Christi incarnationem, & cætera eius mysteria simus effecti filii dei adoptiui, competit nobis ex
Rom. 5. gratia dei ius aliquod in participatione hæreditatis supernæ, iuxta illud ad Roma. Si autem filij &
1. Cor. 15 hæredes, hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi. Vnde ad Corinthios scribit Aposto. Opor-
tet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. [ET inconta- H
minatam] quoniam nulla impuritas culpæ, pręfatæ felicitati miscetur: nec potest quis cœleste ingre-
Apoc. 21. di regnum, nisi plenarie expurgatus, siue in sęculo isto, siue in purgatorio. Propter quod in Apoc. asse
ritur, Non intrabit in illam, videlicet ciuitatem cœlestem, aliquid coinquinatũ. In participatione au-
tem terrenæ hæreditatis iniustitia sæpe contingit. Sic vero in participatione cœlestis hæreditatis non
erit, quia non datur nisi purgatis ac dignis [ET immarcessibilem] nunquam enim inueteratur, aut
sui decoris minorationem illabitur, imò iugiter æque pulcherrima ac splendidissima perseuerat: de
Sapien. 6 qua illud Sapien. verificatur, Clara est, & quæ nunquam marcescit sapientia [CONSERVATAM in
cœlis] id est, in cœlesti paradiso paratam [IN VOBIS] id est, ad vestram remunerationem, vt vobis
pro præmio meritorum vestrorum communicetur. De qua in Ioan. ait Saluator, Pater quos dedisti
mihi, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam quam dedisti mihi. In Apo
Ioan. 17. calypsi quoque, Qui vicerit, dabo ei sedere mecum, in throno meo: sicut & ego vici, & sedi cum patre
Apoc. 3 meo in throno eius. Hinc loquitur Paulus, Reposita est mihi corona iustitiæ. In Genesi quoque domi
2. Tim. 4 nus ait ad Abraham, Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. De qua rursus in euangel. do-
Gen. 15 minus contestatur, Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veniens sequere me. Et habebis the
Mat. 19 saurum in cælo, [QVI in virtute dei] id est, ab omnipotentia creatoris [CVSTODIMINI] id est,

A ab aduersatiis vestræ salutis protegimini, atque in bonis conseruamini, vt perseueretis vsque in finem.
Custodimini autem [PER fidem] quæ est fundamentum virtutum, ac totius spiritualis ædificij, ac
promerendi principium. Idcirco per eam tanquam per suæ omnipotentiæ effectum, ac donum & in-
strumentum custodit nos Deus, ita, quod Deus est nostræ conseruationis atque protectionis causa ef-
ficiens principalis: fides autem causa formalis ac instrumentalis. Nam iustus ex fide viuit, & sine ea Abac. 2
impossibile est placere deo. Fides quoque, (vt Ioannes ait Apostolus) est victoria nostra, quæ vincit Hebr. 10.
mundum. Custodimini ergo per fidem [IN salutem] adipiscendam, id est, ad hoc vt salutem conse- Hebr. 11
quamini sempiternam: sicut ait Apostolus Paulus, Quia qui cœpit bonum in vobis, perficiet illud 1. Ioan. 3.
vsque in diem Christi. Et propheta, Custodit, inquit, Deus omnia ossa eorum, [PARATAM reuela- Philip. 1.
ri] id est, nobisipsis manifestari, ac aliis propalari: de qua ad Romanos profertur, Nō sunt condignæ Psalm. 33
passiones, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis [IN nouissimo tempore] id est, in die finalis Roma. 8.
iudicii, quando electi glorificabuntur plenarie, & coram omnibus gloriosi apparebunt in anima &
corpore, eorumque gloria reprobis innotescet, vt videntes quid perdiderunt, acrius affligantur. Tunc
enim euidentissime apparebit, quid intersit inter iustos & impios: & qualiter Deus discernat inter ele
ctos ac reprobos. Hinc per Malachiam dominus apertissime loquitur, Conuertimini, & videbitis qd Malac. 4
sit inter iustum, & impium: & inter seruientem Deo, & non seruientem ei. Ecce enim dies veniet suc-
censa quasi caminus, & omnes superbi & omnes facientes impietatem stipula. Et inflammabit eos
B dies veniens: & orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & erit sanitas in pennis vestris. Et
salietis quasi vituli de armento, & calcabitis impios. ¶ Præterea per hoc quod beatissimus Petrus
ait, Qui in virtute dei custodimini, innuit, quod nemo propriis ac naturalibus viribus possit saluari,
custodiri, præualere, proficere aut mereri. Propter quod ait Psalmographus, Nisi dominus ædificaue- Psal. 126
rit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem, &c. Itém- Psal. 114.
que, Custodiens paruulos dominus. De quo iterum scriptum est, Quoniam dextera sua teget eos, bra Sapien. 3
chio suo defendet eos. Vnde in Esaia fatetur, Ego dominus deus tuus, docens te vtilia, gubernans te Esa. 48
in via qua ambulas. Hinc omni hora cum propheta toto corde oremus, A resistentibus dexteræ tuæ cu Psalm. 16
stodi me vt pupillam oculi: sub vmbra alarum tuarum protege me, à facie impiorum qui me afflixe-
runt. Nēpe vt loquitur Hieremias, Non est in homine via eius, nec viri est vt ambulet, & dirigat gres- Rom. 9
sus suos. Hoc est etiam quod asserit Paulus, Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei [IN Hiere. 10
QVO NVNC] nouissimo [EXVLTABITIS] id est, tam cordialiter gaudebitis quod interna iucundi-
tas redundabit copiose in corpora vestra. Vnde per Esaiam loquitur Deus, Ecce ego declino in eos vt Esa. 66.
flumen pacis: & vt torrens inundans gloriæ gentium. Et videbitis & gaudebitis & lætabitur cor ve-
strum [MODICVM NVNC, si oportet, contristari] id est, quamuis interim in hac vita oporteat pa-
C rum affligi, & causas tristitiarum pati [IN VARIIS tentationibus] id est, in persecutionibus, infe
stationibus, impugnationibus: quas ab inuisibilibus ac visibilibus hostibus patiuntur electi. Per mul- Act. 14.
tas enim tribulationes oportet nos intrare in regnum cælorum. Atque vt iterum Paulus ait Aposto- 2. Tim. 2
lus, Si sustinemus, & conregnabimus. Vnde in Ioanne ait Saluator apostolis, Et vos quidem nunc Ioan. 16
tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum: & gaudium vestrum nemo tol-
let à vobis. ¶ Sed cum in tribulationibus sit gaudendum, iuxta quod Iacobus dixit Apostolus,
Omne gaudium existimate, cum in tentationes varias incideritis, Salomon quoque qui dicit, Non con Iacob. 1.
tristabit iustum, quicquid ei acciderit: quomodo nunc ait sacratissimus apostolici agminis signifer, Prou. 12
Modicum nunc si oportet contristari? Et respondendum, quod contristari accipit pro affligi, non
pro inordinato mœrore, aut interiori dolore: sed potius pro corporali molestatione, aut etiam inter-
no contra tentamenta conflictu. ¶ Rursus cum multæ sint tribulationes iustorum: atque (vt factum
est) per multas tribulationes regnum nos oporteat intrare cæleste, cur ait, modicum contristari, præ- Psal. 33.
sertim cum in primitiua ecclesia grauissimæ fuerint Christianorum persecutiones? Respōdemus quod Act. 14
triplici ratione hoc agit. Primo, quia respectu futuri supplicij reproborum, modica est omnis affli-
ctio vitæ præsentis, quæ etiam comparatione pœnarum purgatorij parua est. Secundo, quoniam æter
næ felicitatis respectu, permodica est tribulatio præsens, iuxta illud secundæ Corinthiorum, Id quod 2. Cor. 4
in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ glo-
D riæ pondus operatur in nobis. Propter quod & Sapiens dicit, Iusti in paucis vexati, in multis bene Sapien. 3
disponentur. Tertio, quoniam quicquid in hac vita patimur, modicum reputare debemus, respectu
multitudinis, magnitudinisque culparum nostrarum, si pro eis secundum diuinæ rigorem iustitiæ pu
niamur. Propter quod apud Iob de homine castigato, & desuper illustrato inducitur. Dicet, Peccaui,
& vere deliqui: & vt eram dignus, non recepi. Et rursus in eodem, Multo minora exigeris, quàm me- Iob. 33.
retur iniquitas tua. Hinc in omni aduersitate patientissimi esse debemus, & deo pro paterna castiga- Iob. 11.
tione gratias agere: iuxta illud Iudith, Non vlciscamur nos pro his quæ patimur, sed reputantes hæc Iudith. 8.
ipsa supplicia peccatis nostris esse minora, flagella domini: quasi serui qui corripimur, ad emendatio-
nem, & non ad perditionem nostram, euenisse credamus. Denique quàm fructuosa sit ista aduersita-
tum æquanimis longanimisque perpessio, subditur [VT PROBATIO fidei vestræ] id est, fides ve-
stra aduersitatibus exercitata, & per eas probata, firma & constans inuenta. Vel, probatio fidei ve-
stræ, id est patientia quam habetis in tribulationibus, per quas fides vestra probatur seu examinatur,
an maneat stabilis [MVLTO PRECIOSIOR auro, quod per ignem probatur] an verum sit au-
rum [INVENIATVR] à summo iudice [IN laudem, & gloriam, & honorem] ita quod cedat vobis
ad laudem & gloriam, ac honorem [IN reuelatione Iesu Christi] id est, in die iudicii, quo Christus o- Lucæ. 8
mnibus apparebit, & qualis vnusquisq; fuerit declarabit: quemadmodū ipse testatur, Nō est occultū, 1. Cor. 4.

quod non manifestetur: nec absconditum, quod non cognoscatur. Ideo ait Apostolus, Nolite aute tē- E
pus iudicare, quoadusque veniat dominus, qui reuelabit abscondita tenebrarum, & manifestabit con-
silia cordium. Sed quoniam omne bonum quod agimus, ad dei laudem & gloriam ordinare debemus,
1.Co. 10. dicente Apostolo, Omne quodcunque facitis in verbo aut opere, in dei gloriam facite. Sic quippe de-
bemus proprium intendere ac quærere præmium, vt nos ipsos & quicquid boni spectat ad nos, aut
conuenit nobis, ad dei gloriam & honorem finaliter ac principaliter referamus: cum ipse creator o-
mnipotens sit vniuersorum vltimus finis, omnisque boni principium dator & conseruator & finis.
Idcirco passus iste sic potest exponi, Probatio fidei vestræ multo preciosior auro inueniatur in laudē,
& gloriam & honorem dei: qui de omni bono, quod procedit ab eo & agitur in hoc mundo, principa-
liter est laudādus, glorificandus & honorandus. Laudandus, verbis: Glorificādus, admirationibus &
magnificentiis cordis: Honorandus, operibus, & diuinorū præceptorū executionibus virtuosis. Deus
Lucæ. 6 quoque omnipotens laudem, gloriam, & honorem fidelibus suis pro eorum patientia, fide, meritisque
Matth. 8 rependit. Cum in euangelio Christus testetur, Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor
Lucæ. 12 & ego eum coram patre meo. Itemque, Si quis mihi ministrat, honorificabit eum pater meus, qui est
Ioan. 12 in cælis. In Apoc. quoque, Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. In die vero iudi-
Apoc. 2 cii dicet, Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum. Fructuoso quoque seruo dictu
Mat. 23 rum se perhibet, Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, F
Lucæ. 19 intra in gaudium domini tui. Simus itaque in omni tentatione & tribulatione constantes: & instar au
Sapien. 3 ri ex aduersitate inueniamur in omni sapientia ac virtute splendidiores. Quia vt Sapiens ait, Tanquā
Psal. 65. aurum in fornace, probauit electos dominus: & quasi holocausti hostiam, accepit eos. Ideo fatentur in
psalmo, Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. ¶ Præterea secundum glo-
sam ex verbis Bedæ acceptam, patientia electorum & probatio fidei eorum, recte auro comparatur.
Primo, ob eius preciositatem. Nam sicut in metallis auro nihil inuenitur prǽstantius: sic patientia ele-
ctorum deo est longe gratissima, & est omni laude apud eum dignissima. Siquidē patientia opus per-
Iacob. 1. fectum habet. ¶ Secundo, propter auri claritatem. Sicut enim aurum rubigine obfuscatum vile habe-
tur, in ignem autem proiectum & inde eductum fulget, & preciosum censetur: ita bonorum constan-
tia inter pressuras iniquorū contemptibilis reputatur, sed adueniente hora iudicii præclarissima osten
Matth. 5. detur: iudice ipso testante, Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est
regnum cælorum. ¶ Tertio, propter auri expurgationem ac probationem, Quia quod facit lima gla-
Prou. 17. dio, baculus blado, ignis auro: hoc confert tribulatio homini iusto. Idcirco in Prouerb. scriptum est,
Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat dominus. Etenim quos in tribula-
tionis igne fideles probauerit, hos in beatæ remunerationis iucunditate, tanquam placentissimam sibi
oblationem, assumit. G

☞ PROSEQVVTIO huius capitis ab eo loco, [QVEM cum non videritis, diligitis.] ARTIC. II.

Consequenter prosequitur gloriosissimus Christianæ religiōis vexillifer, sanctissimus Petrus,
C charismata gratiæ, fidelibus in præsenti collata, dona quoque gloriæ eis in futuro præstanda.
[QVEM] scilicet Iesum Christum [CVM non videritis] oculo corporali in hoc sæculo con-
uersantem. Vel si aliqui horum, quibus hæc scripsit, Christum corporaliter conspexerunt: non tamen
ipsius deitatē clare viderunt [DILIGITIS] amore infuso, qui charitas appellatur. ¶ Diligibilis est
enim incomparabiliter (imo & infinite) secundū quod deus. Deinde potissime, in quantum Saluator
& maximus benefactor. Christus namq; secundū quod deus, sicut infinitę est bonitatis, ita & infinitæ
amabilitatis. Et sicut secundū suam assumptam humanitatē, est præ vniuersis creaturis præclarissimæ
sanctitatis, & perfectionis: sic in quantum huiusmodi est, post suā deitatem præ omnibus eximiæ dili-
gibilitatis. Deinde summe amādus est nobis, propter sua beneficia ac promissa. Veruntamen nihil po
test amari, nisi aliquo modo sit cognitum: cum intellectiui appetitus obiectum sit bonum intellectum,
id est, per vim intellectiuam apprehensum, & aliquo modo notum. Vnde & isti per fidem & scriptu-
ras nouerant Christum, & beneficia ac promissa ipsius [IN quem nunc quoq; non videntes] eius hu-
manitatem oculo corporali, nec eius deitatem clare per speciem oculo interiori [CREDITIS] fide H
formata, quæ per dilectionem operatur [CREDENTES autem] Vel (vt alii, & vt videtur, melius ha
Galat. 5. bent) videntes exultabitis. Credentes quippe exultabunt, quia manendo in fide formata ad beatificā
iucunditatem merebuntur pertingere. Qua iucunditate adueniente ac data excidet fides ac desinet,
cum ei succedat visio clara. Videntes vero Christum, suam deitatem clare per speciem contemplan-
do, electi exultabunt [LAETITIA inænarrabili] id est, tam ingenti, vt in vita hac comprehendi ne-
queat aut effari [ET glorificata] id est, consumata, quæ desiderium electorum plenarie contentabit:
Psalm. 15. iuxta illud Psalm. Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Et, Satiabor, cū apparuerit gloria tua [RE-
Psalm. 16 PORTANTES] id est, adipiscentes, & pro laborum vestrorum mercede vobiscum ferentes [FINEM
fidei vestræ] vtpote [SALVTEM animarum vestrarum] id est, felicitatem æternam, quæ est catholi-
cæ fidei finis. Quia idcirco incomprehensibilia de deo iam credimus, vt ea in patria clare intueamur.
1.Cor. 13 Sicut etiā ait Apost. Paulus, Videmus nūc per speculū in ænigmate: tunc autē facie ad faciē. Quæ vi-
Ioan. 17 sio, tota merces vocatur, & beatitudo cōpleta: prout dicit Saluator, Hęc est vita ęterna, vt cognoscant
te verū deū. ¶ Deniq; deū essentialiter & incircūscriptibiliter bonū clare ac fruitiue videre, ineffabi-
liter est iucundū. Primo, ꝓpter ipsius pulchritudinē penitus infinitā. Nā quo aliqd pulchrius fuerit,
eo ipsm videre naturaliter magis est iucūdū. Scdo, ꝓpter ipsi⁹ cōuenietiā incōparabilē. Creator quip-

A pe omni menti creatæ bene dispositæ incomparabiliter amœnus conueoieusque consistit. ❡Tertio,
propter immensam ipsins amabilitatem, virtuositatem, honestatem, sanctitatem & perfectionem. Ho
uestum uauq; & sanctum propria vi allicit appetitum, lætificatque eernentem. Imo ex sola fama vehe
mēter diligimus, & videre optamns eos, quos sublimiter virtuosos probos & sanctos esse percepimus.
Incomparabiliter ergo desiderabilius ac delectabilius est, ereatorē substātialiter sanctum, virtuosum,
probū, honestum, perfectum, clare inspicere. ❡Qnarto, propter ipsius dilectionem, qua à beatis ama
tur. Quo enim aliquid amatur ardētius, eo videtur iucundius, si prospere ei succedat. Quemadmodū
ergo beati inæstimabili charitatis ardore diligunt deum in semetipso infinite felicem: ita eom indici-
bili gaudio intuentur eundem, & eius beatitudini vehemeutissime congratulantur. Et sicut eum incō
parabiliter amplius diligunt, quam seipsos: ita de eius increata felicitate incomparabiliter plus, quàm
de collata eis beatitudine gloriantur. Imò mallent seipsos & totum vniuersum non esse, atque in ni-
hilum redigi, quàm deum per vnum momentum beatitudine sua carere siue destitui. ❡Quinto, pro-
pter ipsius sapientiā infinitam. Naturaliter siquidem cupiunt homines eos videre, qui mirabili sapien
tia præeminēt: quanto magis iucondissimum est illum conspicere in seipso, cuius sapientiæ non est fi-
nis? ❡Iuxta hunc modum possent & aliæ plurimæ rationes induci, cur inenarrabiliter delitiosum sit, Psal.144.
deum clare per speciem intueri. Vtpote, propter omnimodam & immensam eius excelleotiam, in o-
mnipotentia, opulentia, omnique admirabilitate, dignitate, nobilitate, fama & gloria. Mūdemus ergo
B animas nostras, & ad tantā beatitudinem eas infatigabiliter præparemus. Beati etenim mundo corde, Matth. 5.
quoniam ipsi deum videbunt [DE qua] animarum vestrarum [SALVTE exquisierunt atque scruta-
ti sunt prophetæ] Sancti enim prophetæ ex diuina reuelatione nouerunt genus humanum per Chri-
sti incarnationem ac passionem esse saluandū: idcirco diligentissime exquisierunt, & inuestigauerunt
de ista salute & redemptione tunc fienda, nunc facta per Christum, quo loco, & tempore, quo modo
& ordine Christus liberaret genus humanum, & animabus fideliū conferret salutem. ❡Exquisierunt
autem & inuestigauerunt de his multipliciter. Primo, rogando deum vt eis reuelaret aliquid de Chri-
sti mysteriis. Secundo, quæsierunt illuminationem de his ab angelis sanctis. Tertio, posteriores pro-
phetæ, vel minus illuminati, quæsierunt de his in libris præcedētium prophetarum, vel ab ore vatum
magis illuminatorum. Hinc etenim Daniel ait, In anno primo Darij, ego Daniel intellexi in libris nu Daniel.9
merum annorum, de quo factus est sermo dei ad Hieremiam prophetam, &c. Vnde & Simeon iustus,
qui & prophetiæ spiritu splenduit, responsum à spiritu sancto legitur accepisse: quia videlicet quoti- Lucæ.2
die exorauit de Christi aduentu, & tempore eius, certificari. Idcirco responsum est ei, quod ipso adhuc
viuente Christus nasceretur, atque ab ipso corporaliter videretur. Sic igitur sancti prophetæ de Chri
sti mysteriis, & salute facta per ipsum exquęsierunt ac prophetauerūt, prout diuersis diuersa à deo per
C angelos reuelata fuerūt. Esaias nāq; de Christi incarnatiōe, deitate, & suæ matris virginitate: de Chri- Esa. 7.9.
sti quoque miraculis, & passione ipsius, de Iudæorū excæcatione, gentium illuminatione, Euangelicæ 11,35,28
legis per totum mundum diffusione, apertissime ac copiosissime prophetauit. Dauid quoq; de his o- 66.
mnibus in psalmis inclyte vaticinatus probatur. De quibus & Hieremias multa prædixit. Daniel ve- Psal.18,
ro tempus aduentus Christi præ omnibus clarius determinauit ac comparauit. Micheas vero, de loco 21.45.
natiuitatis Christi plenius est locutus pluribus [QVÆ de futura in vobis gratia prophetauerunt]. i. de Dan.9.
magnitudine gratiæ per Christū cōcessæ fidelibus. Vnde apud Ioānem habetur, Gratia & veritas per Hier. 25,
Iesum Christum facta est. Propter quod tempus Christi ac Euangelicæ legis, tempus gratiæ appella- 31.
tur. Hinc ait idem iste archiapostolus, Omnes prophetæ à Samuel & deinceps, annunciauerunt dies Mich.3
istos. Et sicut idem sanctus Petrus allegat, Iohel propheta de eminentia gratiæ spiritus sancti per Chri Ioan.1.
stum donata, prophetauit [SCRVTANTES] non ratione humana, sed illuminatione diuina [IN Act.3.
quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi] id est, quo aut quali tēpore spiritus sanctus Act.2.
reuelaret eis aduentum Christi esse complendum: an scilicet tempus illud adhuc longe distaret, & an Iohel. 2
deberet illud tempus esse tempus pacis, an præliorū. ❡Dicitur autem spiritus sanctus, spiritus Chri-
sti, nō solum quia quiescit in eo, sed quoniam vere æternaliterq; ab ipso procedit. Quidam tamen per
spiritum Christi intelligunt hic spiritum angelicum, seu angelum bonum. Per angelos enim reuela-
D tiones propheticæ factæ sunt, vt diuinus Dionysius docet. Melius tamen per spiritum Christi spiritus Dionys.
sanctus accipitur, qui est principalis & primus reuelationum prophetalium inspirator, doctor, & da-
tor. ☞ Porro de isto tempore Christi multa in prophetis leguntur, vt per Aggæum loquitur Deus, Agg.2.
Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cælum & terram, & veniet desideratus cunctis gentibus. Per
Malachiam quoque, Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam, & statim Malac. 3.
veniet ad templum suum dominator, quem vultis. Abacuc quoque ait, Apparebit in finē, & non men
tietur: si moram fecerit, expecta eum, &c. Daniel autem clarissime describit, Septuaginta hebdoma-
des abbreuiatæ sunt super populum tuum, &c. Quod vero tempore maximæ pacis Christus nascere-
tur, per Esaiam & Michæam iisdem pene verbis est prophetatum, Conflabunt (inquit) gladios suos
in vomeres. Non leuabit gens contra gentem gladium. Vnde & in Hiere. habetur. In diebus illis sal-
uabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter. Quod vero deficiente Iudæis rege, ac principe propriæ
plebis, Christus veniet, Iacob patriarcha in Gen. prędixit. Non auferetur, inquiēs, sceptrū de Iuda, &
dux de fœmore eius, donec veniat q mittēdus est. Et ipse erit expectatio gētiū. [PRAENVNCIANS
eas quæ in Christo sunt passiones] id est, spiritus sanctus fuit prophetis prædicēs, quæ & quanta pro
hominibus pertulit Christus. Cuius passiones seu pœnæ, quas tolerauit, in Esaia atque in Psalmis luce
clarius descriptæ sunt. Prænūciauit etiam spiritus sanctus passiones, quæ sunt in Christo, id est, perse- Esa.52.
cutiones & pœnas quas Christus in suis sustinet membris, hoc est, quas pro ipso sustinent sui fideles Psal.21.

[AT posteriores glorias] id est, spiritus sanctus etiam fuit prædicens glorificationes Christi, & suorum E
membrorũ, quæ gloriæ passionem Christi secutę sunt. Nam Christus suæ passionis virtute promeruit
sibiipsi præmium magnum & multiplex accidentale, suis quoq; fidelibus meruit glorificationem ani-
Philip.2. marum & corporum. Propter quod ait Apostolus, Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem.
Propter quod & deus exaltauit illum, & dedit illi nomẽ, quod est super omne nomen. Denique poste
Act.2. riores glorię Christi, sunt eius à morte resurrectio, in cælũ ascensio, suæ maiestatis per totum mundum
prædicatio: quæ in die Pentecostes fieri cœpit, misso desuper spiritu sancto, eius quoq; in die finalis iu
dicij corã omnibus gloriosissima manifestatio. De quibus omnibus prophetauerunt q̃ plurima, san-
cti prophetę, vt facile esset monstrare. Sed breuitati studendum est. Prę sertim cum de his alibi copiosa
testimonia sint inducta [QVIBVS] puta prophetis [REVELATVM est] ab omnipotente [QVIA]
non sibiipsis [VOBIS autẽ] id est, sed vobis [MINISTRABANT] id est, ministerialiter atque pro-
phetice prędicebãt [EA quę nunc annũciata sunt nobis] videlicet mysteria Christi. Hoc est, tempus,
locum, & modũ suæ incarnationis, natiuitatis, passionis, &c. Hæc enim non sunt eorũ, sed vestris tem
poribus adimpleta. Nec pro sua, sed pro vestra ad Christũ cõuersione, hæc eis diuinitus sunt ostensa.
Gratia quoque prophetiæ, cũ sit donũ gratiæ gratis datę, ad aliorum ordinatur vtilitatem, sicut & cæ
tera huiusmodi dona. Per hoc enim q̃ ea quę de Christo prędicauerunt apostoli, prænunciauerũt pro-
Act.2. phetæ, patet veritas fidei Christianæ, & multi ad Christũ cõuersi sunt. Hinc in Actis dixit beatus Pe- F
trus Iudęis, quibus principaliter prędicauit, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrũ, &
accipietis donũ spiritus sancti. Vobis enim repromissio hęc, & filiis vestris, & omnib⁹ quoscũq; adno
Act.3 cauerit dominus deus noster. Et rursus, Vos (inquit) estis filii prophetarũ & testamenti, quod dispo-
suit ad patres vestros deus. Itaque ista annunciata sunt vobis annunciatione certissima [PER eos qui
euangelizauerunt vobis] videlicet per me, cæterosque apostolos, ac primos Christi discipulos [SPI-
Act.2. RITV sancto misso de cælo] i. eis in die Pentecostes infuso in visibili signo, ita quod non sensu huma
no, sed spiritus sancti instinctu infallibiliter prędicauerũt [IN quem] scilicet spiritum sanctũ [DESI-
DERANT angeli prospicere] per quod spũs sancti deitas vera insinuatur, quia in eum tanquã in feli-
citatis suę obiectum, cupiunt angeli intueri. Sed cũ desiderium sit appetitus boni futuri nondũ adepti,
quomodo angeli qui deo sedulo sunt intenti, & eo p̃sentialissime perfruuntur ac vniũtur, dicuntur spi
ritus sancti aspectũ desiderare? Et respõdendũ, quod in desiderio solent duo intelligi. Primũ est, appe
titio boni futuri. Secundũ est, fastidium huiusmodi boni iam diu possessi, vel vsq; ad saturitatẽ obtẽti.
Dicuntur ergo beati dei præsentiam, aspectũ incessabilem desiderare, non in quantum desideriũ futu-
ri boni appetitũ includit, sed prout fastidium omne excludit amor adepti iam boni. Vt enim ait Gre-
Gregor. gorius, Corporales delitię cum non habentur, graue in se desiderium accendunt: cũ autem habentur,
protinus per satietatem in fastidium vertunt. Spiritales vero delitiæ cum non habentur, in fastidium G
sunt: cum vero habentur, in desiderium. Sicque in eis appetitus saturitatem, atque saturitas appetitum
parit. Augent nanque spiritales delitiæ desiderium in mẽte dum satiant. Porro, quod dicitur, in quem
desiderant angeli prospicere, Beda & glossa exponunt de Christo secundum suam humanitatem, cu-
ius humanitatis tanta est gloria, vt angeli sancti non solum immortalem deitatis essentiam, sed & as-
sumptam verbi æterni humanitatem gaudeant intueri. Melius tamen istud de spiritu sancto exponi-
tur: ita, vt summus Apostolus de spiritu sancto dicens, In quẽ desiderant angeli p̃spicere, denotet im-
mensitatem pietatis diuinæ super nos, eo quod deus pater spiritum sanctum, cuius tanta est maiestas vt
Ephe.5. eum sancti angeli cupiant intueri, misit in terram propter generis humani salutem. ☞ Circa pręhabi
ta scribit Albertus, Omnes prophetę de Christo sunt vaticinati. Christus autem consideratur duplici-
ter. Primo, secundum se, vt est caput totius ecclesiæ. Secundo, quantum ad eius ecclesiam, quæ dicitur
mysticum corpus ipsius. Vaticinium ergo maiorum prophetarum totum fuit de Christo, vt caput est
nostrum. Nam vaticinium Esaiæ fuit de eius incarnatione: vaticinium Hieremiæ, de eius passione: va
ticinium Ezechielis, de eius resurrectione. vaticiniũ Danielis, de ipsius ascensione. Prophetę vero mi-
Carpit nores vaticinati sunt de corpore eius mystico, quod est ecclesia. Ideo dicti sunt p̃phetę minores, quia
hic Alber de mystico corpore Christi, & non de Christo capite prophetauerunt. Sed miror quod tantus doctor,
tum mag. tamque subtilis repositor dicit hæc, quæ stare non valent, nisi forsitan valde pie extenuẽtur. In primis
ergo quod ait, quod totum vaticiniũ maiorum prophetarũ fuit de Christo, vt est caput nostrũ, dupli- H
cem habet instantiam. Priorem, quia de Iudæorũ, Chaldeorum, Philisteorum, Moabitarũ, Ammoni-
tarũ, Aegyptiorum, aliarumq; gentiũ diuersarũ excessibus, punitionibus, reparationibus multa præ-
dixerunt prophetę. Posteriorem, quia de mystico Christi corpore, vtpote ecclesia, copiose propheta-
Hierony. runt. Vnde secundum Hieronymum vniuersa Christi atque ecclesiæ mysteria, tam diffuse Esaias de-
Rom.9. scripsit, vt non tam propheta, quàm euangelista dicendus sit. Apostolus quoque Paulus in epistola ad
10,11,12. Romanos multa allegat ex Esaia de ecclesia ex gentilitate collecta. Insuper ad Galat. allegat ex Esaia
Esa.54. de ipsa ecclesia, Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis. Quæ verba apud
Esaiam secundũ antiquam translationem habentur. ¶ Præterea vltimam visionem Ezechielis de tem
plo difficillimam atq; longissimam Hieron. Gregor. aliique doctores communiter exponũt de Chri-
sti ecclesia. Quod autẽ secundo ait Alber. vaticiniũ Esaiæ esse de incarnatione, Hieremiæ de eius pas-
sione, Ezechielis de eius resurrectione, Danielis de eius ascensione, nec pręcise nec appropriate vide-
Esaiæ. 53 tur posse saluari, quoniam Esaias multo diffusius vaticinatus est de Christi passione q̃ Hieremias, vt
Ezec. 37 patet in locis multis Esaiæ. Et quod Albertus ex Ezechiele allegat de Christi resurrectione, videlicet
de accessione ossium ad ossa, de Christi resurrectione nequaquã ad literam dictum est, nec verificatur
Act.2. de ea: quoniam corpus Christi non fuit dissolutum, nec caro eius vidit corruptionem, vt in Actibus

A docet ac probat princeps Apostolorum. Multa huiusmodi possent contra hæc verba Alberti induci.
¶ Quod demum tertio ait, minores prophetas non prophetasse de corpore Christi vero, seu capite Matth.2.
Christi, sed solum de corpore mystico, prorsus nil valet, nec canonicis concordat scripturis? cum & Mich.5.
Matthæus euangelista alleget ad literã illud Micheæ, Et tu Bethleẽ terra Iuda, &c. Eodem quoq; ca- Oseæ.11.
pitulo allegat sanctus Matth. illud Oseæ, Ex Aegypto vocaui filium meum. ¶ Amplius per Zacha- Zacha.9
riam de Christo ad literam, apertissime est prædictum, Exulta satis filia Sion, ecce rex tuus venit tibi, Matt.21.
&c. quod in Matth. & Ioanne allegatur de Christo. ¶ Iterum de Christi resurrectione prædictũ est Ioan.12.
per Sophoniam & Oseam. Paulus quoq; apostolus ad Rom. de ecclesia inducit illud Oseæ, Et erit in Soph.3.
loco vbi dicitur eis, non populus meus vos: dicetur eis, filij dei viuentis. Et rursus illud Oseæ, Vocabo Oseæ.6.
non plebem meam, plebem meã. Adhuc etiam de Christi aduentu, & repræsentatione eius in templo, Roma.9.
apud Aggeum & Malachiam euidenter legitur prophetatum. ¶ Postremo, Cur duodecim prophetæ Oseæ.1.
dicantur minores prophetę, dictum est alio loco. Nec enim illa est ratio, quã assignat Albertus. Imò si Malac.3.
rite pensetur, Zacharias de prophetis minoribus vnus, diffusius ac euidentius ad literã vaticinatur de
Christo, quã Ezechiel prophetarum vnus maiorum. ¶ Consequẽter princeps Apost. hortatur fideles,
ne gratiã sibi diuinitus oblatã paruipendãt aut negligãt, sed ea se dignos exhibeãt [PROPTER quod]
id est, quia prophetæ non sibi, sed vobis annunciauerũt de Christo [SVCCINCTI lumbos mẽtis ve
B stræ] lumbi carnis, in quibus viget luxuria, partes sunt corporis. Lumbi mentis sunt intellectus, qui ge
nerat verbũ: & voluntas, quæ parit amorẽ. Lumbos ergo mẽtis accingere, est intellectum à vanarũ co-
gitationũ fluxu, à distractionibus, erroribúsq; reprimere, & eum in captiuitatẽ redigere in Christi ob- 2.Co.10
sequium, vt subiectus sit fidei. Voluntatem quoq; ab inordinatis desiderijs coartare. Lumbos autẽ car-
nis accingere, est carnalia desideria, & eorũ carnales fœditates domare. Hinc ait & Christus, Sint lum
bi vestri præcincti. Et Paulus ad Ephes. State (inquit) succincti lũbos vestros in veritate. Itaq; succincti
lumbos mẽtis vestræ, i. rationẽ & volũtatem reformatas habẽtes, quatenus iuxta Pauli doctrinam non
simus paruuli, fluctuãtes, nec circũueniamur omni vento doctrinæ [SOBRII] moderantiam in cibo
& potu seruantes. Quẽadmodum iubet Saluator, Attendite vobis, ne grauẽtur corda vestra crapula,
vel ebrietate. [ET perfecti] non solum amicos in deo, sed & inimicos propter deũ syncere diligendo,
eisq; bona pro malis reddẽdo: prout in Matth. loquitur Christus, Estote perfecti, sicut & pater vester
cælestis perfectus est. Vel perfecti nõ solum præcepta, sed euangelica quoq; cõsilia adimplendo: iuxta
quod & veritas ait, Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere
me. Multi autẽ sunt gradus perfectionis. [SPERATE in eam quæ offertur vobis gratiam] id est, dona
gratiæ, quæ Christus in vita hac offert vobis, omnes ad pœnitentiã, & profectũ hortando. Dona quo-
que gloriæ, quæ est gratia consumata, iuxta illud Apost. Pauli, Gratia dei vita æterna. Constanter con
C fidite adipisci, eaq; obtinere satagite. Vnde & Paulus disserit, Hortamur vos, ne in vacuum gratiã dei 1.Cor.13
recipiatis. Et rursus, Quomodo effugiemus, si tantã neglexerimus salutẽ? Porro spes cum sit theologi-
ca virtus, directe & immediate habet Deũ pro obiecto, secundario vero respicit ea per quæ ad summũ
bonum perducimur & iuuamur. Sperate ergo in gratiã istam, & eam adipisci confidite [IN reuelatio-
ne Iesu Christi]. i. in manifesta ipsius declaratione, cum se vobis ostenderit intuẽdum sicuti est. In qua
ostensione gratia consumata, seu salus vestra, consistit. Vnde apud Ioannem Christus hanc sui mani- Ioan.14.
festationem promittit pro præmio, dicẽs, Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum,
& manifestabo ei meipsum. Denique, quia plenaria salus in corpore, & anima in die iudicij tribuetur,
potest quod dictũ est, in reuelatione Iesu Christi, referri ad natiuitatẽ, itẽ manifestã apparitionẽ Chri-
sti in die iudicij: quando illud Esaiæ implebitur, Replebitur gloria dñi, & videbit omnis caro salutare Esa.40.
dei nostri [QVASI filij obedientiæ]. i. deo & vestris prælatis humiliter subditi. Obedientia quippe
omnẽ Christi fidelem maxime decet, cum ipsemet Christus testatur, Descendi de cælo, non vt faciam Ioan.5.
voluntatem meã, sed voluntatem eius, qui misit me. Itemque, Sicut mãdatum dedit mihi pater, sic fa- Ioan.14.
cio. Imò factus est obediẽs patri vsque ad mortẽ. Idcirco inobedientię filij nõ Christi, sed diaboli sunt Philip.2.
ministri. Porro hæc dictio, quasi, notat hic veritatẽ, non similitudinem tantũ [NON configurati prio-
ribus ignorantiæ vestræ desiderijs]. i. non rursus conformantes vosipsos vitiosis atque carnalibus af-
D fectibus, in quibus tẽpore vestræ infidelitatis fuistis. Omnes autẽ inordinati & praui affectus dici pos-
sunt desideria ignorantiæ, quia ex ignorantia quadã nascũtur: eo modo, quo iuxta philosophũ, omnis
peccans est ignorans, quoniã male iudicat saltem in particulari, quãuis in generali veritatẽ agnoscat.
Cum enim, diuino Dionysio protestãte, nullus respiciẽs ad malum operetur, quia videlicet malũ sub
ratione mali nõ appetitur, cum bonũ sit appetitus obiectum, constat quod omnis qui peccat, malũ sub
ratione boni apparentis apprehendat siue admittat: sicq; ignorans & cæcus est, atque ex rationis igno
rantia, inaduertẽtia, defectu aut errore cõtingit quod peccat, quod affectionẽ suã non rectificat, quod
inordinationẽ & carnalitatẽ non reprimit. Idcirco in Prouer. dicitur, Via stulti recta in oculis eius. Et Prouer.12
denuo Salomon loquitur, Stultis illudit peccatũ. Et iterum dictũ est, Qui peccat insipiẽs est, & indo- Prou.14
ctus [SED secundum eum qui vocauit vos sanctũ, & ipsi sancti in omni conuersatione sitis]. i. quẽad- Prou.10.
modum deus, qui per gratiã suam ad Euangelicæ legis veritatem perduxit vos, in seipso purus & vir-
tuosus consistit, atq; in omni operatione sua recte & sapiẽter se habet: ita & vos pro modulo vestro,
mundi & virtuosi sitis in tota vita vestra [SCRIPTVM est enim] in Leuitico [SANCTI eritis, quo- Leuit.12.
niam ego sanctus sum] Sic nanq; in Leuitico loquitur deus, Nolite contaminare animas vestras. Ego
enim sum dominus deus vester. Sancti estote quoniã ego sanctus sum. Denique aliqua in scripturis tra
duntur nõ per modũ præcepti, & tamen præcepta sunt: vt cũ deus ait per Mosen, Non adorabis deos
alienos, nec seruies eis. Et tale est istud quod dicitur hic, Sancti eritis, loquẽdo de sanctitate secũdũ ali- Exod.20

quem gradum. Sanctū quippe in vna significatione, est idem quod firmum: & vnusquisque fidelis te- E
netur esse in fide, spe, & charitate tam firmus, vt postponat pro nulla re mūdi se à deo mortale peccatū
Eccle.5. auertere, aut contra fidem spem charitatēve agere. Idcirco in Ecclesiast. præcipitur, Esto firmus in via
1.Cor. 15 domini, & in veritate sensus tui. Paulus quoq; Corinth. scribens, Stabiles (inquit) estote & immobiles
abundantes in opere domini semper. Rursus, sanctum est idem quod purum, & vnusquisq; tenetur ab
Psal. 85. omni mortali peccato esse immunis. Sicq; orauit propheta, Custodi animā meā, quoniā sanctus sum.
Proprie autē & cōmuni modo loquēdi, sanctus vocatur, qui in charitate & omni virtute perfectus est,
vtpote, vir heroicus & diuinus, ad plenā passionum reformationē prouectus: & ita non tenetur quili
Leuit.19. bet esse sanctus. Præcepit ergo pijssimus deus, vt sicut ipse est sanctus, sic serui sui sint sancti. Nam san
cti sapientesq; dñi seruos volunt habere honestos, probos, prudētes, prout corū excellentiā decet. De-
niq; ad hoc filius dei venit in mundum, vt sine timore de manu inimicorū nostrorum liberati, seruia-
Luc.1. mus illi in sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris, vt apud Lucā asseritur. Iterū, quia
Gene.1. ad imaginē & similitudinem suā nos cōdidit deus, requirit vt ei virtutibus assimilemur, præsertim cū
Malac.1. ipse velit à nobis pater vocari: pater autē vult, vt filij sui suas sequātur virtutes. Et hęc est ingēs ac prę-
clarissima dignitas rationalis creaturæ, suo creatori sic conformari. Propter quod væ eis, qui per viam F
suā carnalem bestijs conformātur. Et grauius væ eis, qui per malitiā, crudelitatē, nequitiam, ac impiā
Ephe.5. conuersationē assimilantur dæmonibus. Deo igitur in pietate, charitate, iustitia & sanctitate pro viri-
Matth.5. bus assimilari conemur. Sicut & Paulus hortatur, Imitatores dei estote, sicut filij charissimi. Vnde &
Christus, Estote (ait) misericordes, sicut & pater vester misericors est. Itemq;, Estote perfecti, sicut pa
ter cælestis. Hinc & in Deut. locutus est Moses, Perfectus eris, & absque macula cum domino deo tuo.
Esa. 64. ¶Præterea quæri potest quomodo intelligēda sint, aut fieri possint ista; cū apud Esa. dicatur, Facti su-
Esa.14. mus vt immūdi omnes nos, quasi pannus mēstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Primúsque ille apostata
Iaco.3. cecidit, quia dixit, Similis ero altissimo. Et respondendū, quod cōparatione diuinæ iustitiæ, dicuntur
nostræ iustitiæ similes pāno menstriuatæ. Quia in multis offendimus omnes, & multæ defectuositates
ac culpæ nostris bonis actibus admiscentur. Imò respectu puritatis & perfectionis, ac sapientiæ creato
ris æterni, omnis puritas, perfectio, sapiētia nostra nullius momenti est, & tanquā immunditia, imper-
Hiere.10 fectio, & insipiētia reputatur: quēadmodū in Hiere. legitur, Stultus fact⁹ est omnis homo à sciētia sua.
Iob.15. Vnde & in lib. Iob fertur, Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere? Ec-
Iob.9. ce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in cospectu eius. Et rursus sanctus Iob
Psal.142 protestatur, Non iustificatur homo cōpositus deo. Ideo orat propheta, Non intres in iudiciū cum ser
uo tuo dñe, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Postremo sanctitas nostra differt ac
deficit à sanctitate dei in multis, & infinite, cum deus sit essentialiter, independēter, inuariabiliter, in-
Mich.6. circūscriptibiliter sanctus. Vt autē iusta intentionē scripturæ sancti simus in omni cōuersatione, non G
Eccle.17 solum requiritur, vt mortalia declinemus peccata, sed venialia etiā cū diligentia vitare oportet, & sem
per corā deo timoratū ac custoditū consistere. Cum in Ecclesiast. scriptum sit, Si nō in timore domini
Proue.4. tenueris te instanter, cito subuertetur domus tua. Et in Prouerb. Omni custodia custodi cor tuum.

¶Elucidatio residuæ partis huius Capitis, ab eo loco quo dicitur, [ET SI PATREM inuocatis eum.] ARTICVLVS III.

Prou. 14 QVoniam Salomone testante, timor dei est fons vitæ, consequēter hortatur gloriosissimus apo
stolici chori hierarcha, sanctissimus Petrus, vt deum filialiter timeamus. [ET si] pro quia [PA
TREM innocatis] .i. orando patrē nominatis [EVM, qui sine personarum acceptione, iudicat
secundum vniuscuiusq; opus] .i. quemlibet iudicat secundum opera sua intelligendo per opera etiam
Iob.14. actus interiores & locutiōes, debitorúmq; actuum omissiones. Vnde apud Iob inducitur, Absit à deo
Hiere.32 impietas, & ab omnipotente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum resti-
tuet. Et Hiere. ait, Domine deus fortissime, cuius oculi aperti sunt super omnes filios Adam, vt red-
das vnicuique secundum vias suas. Qualiter autem personarū acceptio non competat deo, & quid sit
personarum acceptio, & de peccato ipsius, dictum est supra in expositione secundi capitis epistolæ Ia H
cobi [IN timore incolatus vestri tempore cōuersamini] .i. tempore quo in hoc sæculo subsistitis, viuite
in timore filiali, ne tanto patre sitis indigni, & ne in sui iudicij incidiatis rigorem propter vestrā igna
Eccle.1. uiam ac periculosam securitatē: ne iudicem districtū aliquādo sentiatis, quē nunc pium patrē contemni-
Matt.10. tis, & timere ac honorare recusatis. Qui enim sine timore est, iustificari non potest. Et Christus in
Euangelio iubet, Eum timete, qui habet potestatē & corpus & animā perdere in gehennā. ¶Sed in-
Malach.1 stare quis potest, quia non videtur adaptatio ista Petri apostoli cōuenire adaptationi qua apud Mala-
chiam loquitur deus, Filius honorat patrē, & seruus timet dominum suum. Si ergo pater ego sum, vbi
est honor meus? & si dominus ego sum, vbi est timor meus? Ex quibus verbis elicitur: quod deo debe-
tur timor, inquantū est dominus: & honor, inquantū est pater. Quomodo ergo ait nunc Apost. Si pa-
trem inuocatis deum, in timore conuersamini? Videtur enim debuisse dixisse, si dominū inuocatis, &c.
Et respondendū, quod deo debetur timor castus, sanctus & filialis, inquantū est pater, quia hic timor
ex magnitudine oritur charitatis: Timor vero seruilis ant initialis impēditur deo, vt domino. Est autē
timor filialis, quo vitatur malum culpæ, ne deus pater offendatur aut inhonoretur. Sicq; timor filialis
Eccle. 25 realiter est fuga, seu abominatio culpę. De quo in Ecclesiast. multa scribūtur, videlicet, Timor domini
super omnia se superposuit. Beatus, cui datū est habere timorē dei. Timor domini sicut paradisus be-
Eccl. 40 nedictionis. Est autē timor dei omni Christiano præcipue necessarius, quia præseruat à vitijs, custodit
Eccle.9. in bonis, & solicitū facit timentem, ne cadat in laqueum inimici. Item semper corā deo soliciti esse de-

A bemus ac pauidi, quia nescimus an digni simus amore vel odio. Hoc est, an scimus in charitate, & gra-
tia, ao nũ. Et rursus, quoniã ignoram' quid finaliter erit nobis, an scilicet sempiterna dãnatio, an salus
perpetua. Et quia ad omne malum sumus tam proni, atq; in laqueorũ medio ambulamus. Præterea ad
cõuersandũ tam timorate ac virtuose nos debet inducere, quod vnigenitus dei verus deus tãta pro no
stra salure assumpsit, fecit ac pertulit, ideo subditur [SCIENTES] per fidem, nõ per naturalem ratio-
nẽ. De qua scientia dixit Iob, Scio quod redẽptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus Iob.19.
sum. Martha quoq;, Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die [QVOD non corruptibilibus Ioan.11.
auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis] .i. originalis infe-
ctionis, seu vitiosæ informationis: quia parentes istorũ quibus hæc scripta sunt, filios suos pessime do-
cuerunt, vt scilicet idola colerent, quantũ ad eos qui ex gentibus nati erãt. Sacerdotes quoque & scri- Matth.15
bæ Iudęorũ tradiderunt filijs suis ac subditis quædã diuinæ legi contraria: quibus in euangelio loqui-
tur Christus, Irritũ fecistis mãdatum dei propter traditionem vestram [SED precioso sanguine, quasi
agni incontaminati & immaculati, Iesu Christi] .i. passione & morte filij dei, qui est quasi agnus, quo-
niã innocẽtissimo agno assimilatur. de quo ait Ioãnes Baptista, Ecce agnus dei, qui tollit peccata mũ- Ioan.1.
di. Qui & per Hiere. contestatur, Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimã. ¶ Estq; quasi Hiere.11.
agnus incontaminatus & immaculatus, propter immunitatẽ suam ab omni peccato, tam originali, quã
B personali, tam mortali quã veniali. Christus quippe quamuis pro originalis peccati deletione speciali-
ter passus dicatur, sua tamen passione sanctissima, pro cunctis totius humani generis peccatis, quantũ
in ipso est, satisfecit: iuxta illud Esaiæ, Dominus posuit in eo iniquitatẽ omniũ nostrũ. Propter quod Esa.53.
angelus dixit ad Ioseph, Vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluũ faciet populum suum à peccatis Matt.1.
eorũ. Christi inquã [PRAECOGNITI quidem ante constitutionẽ mundi] .i. ab æterno ad hoc præ-
ordinati ac præuisi à deo patre, secundum naturã assumptã, vt per eum redimeretur genus humanum.
Deus nanq; ab æterno decreuit per Christi passionem redimere mundum [MANIFESTATI autem
in nouissimis temporibus propter vos] .i. propter vestram salutem: Christus in vltima mundi ætate
per incarnationis mysteriũ apparuit in hoc mundo, iuxta illud Baru. Post hæc in terris visus est, & cũ Baruch.3
hominibus cõuersatus est. Hoc est quod ait Ioannes, Verbũ caro factũ est, & habitauit in nobis. Hinc Ioan.1.
ad Ephes. loquitur Paulus dicendo, Deus elegit in Christo, ante mundi constitutionem, in quo habe- Ephes.1.
mus redemptionem per sanguinẽ eius. De his demum diebus nouissimis loquitur Paulus, Nos sumus
in quos fines sæculorum deuenerunt [QVI per ipsum fideles estis in deo] .i. virtute & merito passio- 1.Cor.10
nis Christi, gratiã conuersionis ac fidei cõsecuti estis à deo, & hucusq; fideles mansistis in eo. ¶ Meri-
tum etenim Christi in sacramẽto baptismi ac pœnitẽtiæ applicatur hominibus, & quicquid virtutis &
gratiæ eis cõfertur à domino, per Christum & eius passionẽ ac meritum ipsis donatur, in quãtum per
C Christi mysteria deus proposuit sibi reconciliare atq; saluare genus humanũ. Propter quod ad Ephe- Ephes.1.
sios habetur, Deus prædestinauit nos in adoptionẽ filiorum per Iesum Christũ in laudẽ gloriæ gratiæ
suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. Vel, per ipsum fideles estis in deo, quoniã Christus suos Matt.16.
misit discipulos ad aliorum cõuersionem vbiq;, & per apostolos dedit hominibus legẽ salutis: quem-
admodum apud Esaiam ait, Lex à me exiet, & iudicium meũ in lucem populorum requiescet. Idcirco Esa.50.
ait apost. Paulus, In Christo, qui eratis lõge, facti estis prope [QVI suscitauit eũ à mortuis tertia die] Ephes.2.
quæ suscitatio toti superbenedictę trinitati, cuius opera ad extra sunt indiuisa, ascribitur. Potest tamẽ pa
tri appropriari, qa diuina virtute effecta est. Virtus autẽ seu potẽtia patri appropriatur: imò Christus
secundũ quod est deus, suscitauit seipsum, vt homo est. Propter quod dixit, Soluite tẽplũ hoc, & in tri Ioan.2.
bus diebus excitabo illud [ET dedit ei gloriam sempiternam] .i. perpetuam corporis glorificationem
accidentaleq; pręmium, & iudiciariã potestatẽ, in resurrectione, & ascensione. Nam in beatifica dei vi-
sione, anima Christi fuit ab exordio suę creationis & vnionis cũ verbo, perfecta. Hinc Christus passio
ne sua instante, orauit illud Ioann. Pater venit hora, clarifica filium tuum. Et ad Hebr. habetur, Vide- Ioan.17.
mus Iesum propter passionẽ mortis gloria & honore coronatum. In Esaia quoq; legitur, Pro eo quod Heb.2.
laborauit anima eius, videbit & saturabitur [VT fides vestra & spes esset in domino] .i. firmiter crede Esai.53.
retis in deum & speraretis in eo. Ex hoc enim quod deus Christum ita glorificauit per resurrectionem,
D ascensionẽ, & sancti spiritus missionẽ, inducti sunt homines ad christianæ fidei ac spei susceptionem,
credentes & sperantes se tandem merito Christi resuscitandos, & plene glorificãdos. [ANIMAS ve-
stras castificantes] .i. cælesti sponso castas & puras exhibentes [IN obedientia charitatis] .i. obediendo
diuinis præceptis ex charitate, sine qua nulla est actio meritoria, deoque grata. Omnis siquidem actus
meritorius est à charitate elicitiue, vt actus qui immediate & directe procedunt ex charitate: aut impe
ratiue, vt actus aliarũ virtutum quibus præcipit charitas [IN fraternitatis amore] id est, etiam in proxi
morũ spirituali dilectione, sine qua nemo potest saluari: ideo subditur [SIMPLICI ex corde] omni du
plicitate & fictione exclusa [INVICEM diligite attentius] id est, valde attente: cum dicat saluator, In Ioan.13.
hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionẽ habueritis ad inuicẽ. Atq; vt asserit Paul. Roma.13
Qui diligit proximũ, legẽ impleuit. Porro de cordis simplicitate & duplicitate dicta sunt multa super
canonicã Iacobi. ¶ Omnis autẽ anima rationalis, aut est spõsa dei per fidẽ & charitatẽ, aut certe adul
tera diaboli per infidelitatem, seu quamcunq; culpam mortalẽ. Ideo animas nostras castificare debe-
mus modo prætacto, & omni virtute ornare, sanctis actibus decorare, incessabiliterq;, fructuose, timo
rate ac feruide conuersari: præsertim quoniam tanti æstimauit nos dñs deus noster, quod propter no-
stram recuperandam salutẽ, nostrã in vnitate personæ assumpsit naturã, & in ea pro nobis tot & tan
ta fecit ac passus est. ¶ Nonne ex dignitate legati magnitudo causæ pensatur? Cũ ergo vnigenitũ suũ
miserit deus pater legatum ad pacificandũ nos sibi, quis magnitudinẽ causæ, quã cum deo habemus,

excellētiamq; beatitudinis ad quā sumus creati, cōcipere valeat aut effari? Hinc & aliā causam, ob quā E
timorate viuere debeamus, dignissimus apostolici chori vertex subiungit [RENATI non ex semine
corruptibili].i.deum timere inuicemq; attētius amare debetis, qui renati estis seu spiritaliter generati
per emundationē à culpa, & susceptionē gratiæ ac virtutū, nō ex materiali impuroq; semine [SED in-
corruptili] .i.virtute cælesti in sacramēto baptismatis operante, seu gratia spiritali & gratum faciente:
quæ confert homini esse spiritale, supernaturale, deiforme, idoneū ad promerendum [PER verbū dei
Ioan.1. viui & permanentis in æternū].i. per Christū: de quo Ioannes ait, Omnia per ipsum facta sunt. Nam
Christus est qui principaliter, interiùsq; baptizat, purgat, regenerat. Ipse quoq; baptismū instituit, &
omnibus dari præcepit, & ipse est verbū increatū, æternum, vnigenitū dei viui & permanentis in æter
Matt.16. nū, videlicet patris æterni: quēadmodum Petrus disseruit, Tu es Christus filius dei viui. Vel per verbū
dei viui, intelligit formā verborum sacramētalium, operantiū in baptismo, per quæ dispositiue & suo
modo, causaliter fit regeneratio spiritalis. Quoniā accedente verbo ad elemētum, fit sacramentū. Vn-
Ephe.5. de Paulus testatur, Quod Christus dilexit ecclesiā, mundans eam lauacro aquæ, in verbo vitæ. De hac
Iaco.1. regeneratione dicta sunt plura super illud Iacobi, Voluntarie genuit nos verbo veritatis. Vnde Ioānes
Ioan.1. ait, Dedit eis potestatē filios dei fieri, his, qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neq; ex F
voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt [QVIA omnis caro fœnum] tanquā di-
Ephe. 4. cat, Regeneratio spiritalis ex carnali & corruptibili semine esse nequit. Quoniā caro, carnalé ve semē,
Eccle.14 fœno assimilatur, idcirco ad spiritale & supernaturale esse nō potest perducere, nec talis generationis
Iaco.1. semen existere. Vnde ait Saluator, Quod natū est ex carne, caro est: & quod natū est ex spiritu, spiritus
Ioan.3. est.[ET omnis gloria eius].i. viror, vigor, voluptasq; carnis [QVASI flos fœni] cito pertransit & de-
ficit sicut flos graminis [EXARVIT fœnum] id est, gramen postquam viruerit & creuerit, mox are-
scit, [AT flos eius decidit] sic caro in pueritia habet virorem, in adolescentia decorem, in iuuentute ro
bur & florem, in senectute desiccationem, in morte corruptionem [VERBVM autem domini manet
Ioan.1. in æternū] Quod primo verū est de verbo increato patris æterni. De quo scriptum est, In principio
Psal. 118. erat verbum. De quo Damascenus intelligit illud in Psalmo, In æternum domine verbum tuū perma-
net in cælo. Secundo verificatur de verbo creato.i. diuinæ virtutis præcepto, effectu, seu lege qua cun-
Psal. 142 cta subsistunt. De quo verbo cantatur, Ignis grando, nix, glacies, spiritus procellarū, quæ faciūt verbū
Ibidem. eius. Et rursus, Præceptū posuit, & non præteribit. Tertio, de verbo sacræ scripturæ, quod dicitur non
transire, sed in æternū manere. Nam inuiolabilis atq; perpetua est veritas scripturarum, quanuis ver-
ba vocalia sonando transeant, ac desinant esse, vtpote de numero successiuorū, quibus idem est esse, &
Matt. 24 fieri. Ideo loquitur Christus, Cælū & terra transibunt, verba autē mea non transibūt. Quarto de ver-
bo sacramētali, quod manet in suo effectu. Nā character, qui in baptismo imprimitur, indelebilis per-
hibetur. Et gratia quæ ibi infunditur, ex se nō habet vt corrūpatur, quanuis per accidēs desinat esse in G
transgressore. Quæ etiam gratia arra vitæ æternæ vocatur. Denique locus hic ex Esaia assumptus est,
Esa.40. vbi habetur, Omnis caro fœnū, & omnis gloria eius, quasi flos agri, &c.[HOC autem est verbum, quod
euangelizatum est in vobis] id est, inter vos prædicatum est per Christi apostolos, cæterosq; discipu
2.Cor. 4 los. Qui Paulo testante, nō prædicauerūt seipsos, sed Iesum Christum, qui est verbum æternū, & eius
doctrinam, præcepta, ac sacramenta.

EXPOSITIO II CAP. [DEPONENTES igitur omnem dolum.]
ARTICVLVS XXII.

1. Petr. 1. IAm circa finem præcedentis capituli docuit princeps apostolorum, quàm preciosi sint fide-
les per Christum redempti, quamq; sublimiter regenerati, idcirco nunc plenius instruit eos,
quàm virtuose debeant cōuersari, ne tantis beneficijs sint ingrati: quia cui plus datū est, plus
Luc.12. requiretur ab eo. Itaque ait, [DEPONENTES igitur] .i. cum sitis taliter liberati atque renati, idcirco
Epistola. per contritionem seu anticipationem, remouentes à cordibus vestris [OMNEM malitiam] id est, ex-
cogitatam, ac deliberatam prauitatem, seu omnem habitum vitiosum, consuetudinemque peruersam
Psal.5. [ET omnē dolum] in verbis & factis. Siquidem virum sanguinum & dolosum abominabitur dñs. Do
Prou. 14 lus namq; charitati & iustitiæ atq; prudentiæ veræ cōtrariatur. Ideo Salomon ꝓtestatur, Vir versutus H
Iob.36. odiosus est [ET simulationes] simulatores enim & callidi prouocant irā dei, &[INVIDIAS].i. ran-
cores seu tristitias de prosperitatibus ꝓximorū [ET omnes detractiones] quę sunt peccata mortifera.
Quid autē sit detractio, & quot modis contingat, q̄ etiā enorme peccatū sit, & quomodo à detrahen
Iaco.4. te sit fugiēdum, dictū est supra circa illud Iaco. Nolite detrahere alterutrū fratres mei [SICVT modo
geniti infantes].i. instar paruulorū infantium statim natorū, quantum ad innocentiā, non quantū ad
nescientiā: ideo subditur [RATIONABILES].i. discreti, & iudiciū rectæ rationis sequētes. ¶ Debe-
mus enim infantibus assimilari, quantum ad bonas eorum proprietates, quæ sunt nulli nocere, nō con
Matt.18. cupiscere, nō irasci, cito placari, nō superbire. Propter quod ait Saluator, Nisi conuersi fueritis, & effi
ciamini sicut paruuli, nō intrabitis in regnū cælorū. Non autē debemus infantulis conformari discre
tione carēdo, instabiliter nos habēdo, poma, pira, rebus preciosissimis pręferēdo. Propter quod loqui
Ephes.4 tur Paul. Nō simus paruuli fluctuātes. Et denuo, Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli esto-
1.Cor.14 te. Et in Prouerb. habetur, Vsquequo paruuli diligitis infantiā? Est ergo bona & virtuosa infantia, quę
Prouer.1. vocatur infantia christianæ simplicitatis, quæ est innocētia atq; synceritas mētis. Ad quā beatiss. Pe-
trus hoc loco redire nos admonet, ne alicui simus nocini, imò cūctis pro posse proficui. Est quoq; vi-
tuperāda infantia, quæ est asinina simplicitas, & imperitia periculosa. Vnde apud Esa. asseritur, Puer
Esa.65. centum annorum morietur. Quid enim est puer centum annorū, nisi senex puerilis, insipiens, & in-
constās? Talis morietur morte æternalis miseriæ, sicut iam mortuus est morte culpę. Itaq; rationabiles

A [SINE dolo] Maledictus enim dolosus, vt in Malachia scriptum est [LAC concupiscite] .i. faciliora Malac.1.
fidei documēta cū auiditate à doctoribus & prælatis vestris suscipite, vt paulatim proficiatis. Nā neo-
phytis & nouiter baptizatis, incipiētibus & imperfectis sunt primo faciliora fidei pabula exhibenda,
quia difficiliorū mysteriorū nondū capaces sunt. Talibus quippe loquitur Paulus ad Hebr. Indigetis Hebr.5.
vt doceamini quę sunt elemēta exordij sermonis dei, & facti estis quibus lacte opus est, nō solido cibo. 1.Cor.3.
Et alibi, Tanq̄ paruulis in Christo, lac vobis potū dedi, non escā. Non enim poteratis accipere [VT in
eo crescatis in salutē] .i. per lactis huius spiritale eduliū, pertingatis ad charismata meliora: ad vicinio-
ra saluti, ad contemplationē cælestium, atque purissimū diuinitatis amorem, vt de eorū sitis catalogo,
de quibus loquitur Paulus, Sapientiā loquimur inter perfectos. Et item, perfectorū est solidus cibus, 1.Cor.2.
eorū qui pro consuetudine exercitatos habent sensus. Ideo vas electionis hortatur, Aemulamini chari Hebr.5.
smata meliora. Cum etenim in via dei nō proficere sit deficere, debemus quotidie in gratia dei, virtuti- 1.Cor.12
búsq; proficere, bonis bona adijcere, & omne tēpus vitæ præsentis fructuose expendere: queādmodū Bernar.
ad Ephes. docet Apost. Charitas vestra semper magis ac magis abundet in sciētia, vt pbetis potiora, & Ephes.1.
sitis synceri & sine offensione [SI tam gustatis quàm dulcis est dominus] .i. tunc præfata documenta
poteritis adimplere, si diuinę bonitatis suauitatē interiori gustatis palato. ¶ Queādmodū enim homo
diu esse non potest sine dilectione, ita nec sine delectatione, quia delectationē naturaliter appetit. Ideo
B sicut qui spiritalis amoris expertes sunt, carnalibus affectibus detinētur: ita qui in deo non delectātur,
eius dulcedinē degustādo, carnales, viles & exteriores delectatiōes, delitias, cōsolationes requirūt. Nec
potest carnalia vitia superare, spiritalibus inhærere, qui nihil diuinæ cōsolationis ac interioris dulce-
dinis experitur. ¶ Porro quā dulcis est deus, aliqualiter in hac vita gustamus, ipsum per donū sapiētię, Psal.76.
& fidem formatā cognoscēdo seu contemplando, eúmq; synceriter diligendo. In eo nanq; quod ma- Psal.36.
gis diligimus, magis delectari solemus. Ideo ait Psal. Memor fui dei, & delectatus sum. Et rursus, De- Psal.33.
lectare in domino. Itemq;, Gustate & videte quoniā suauis est dn̄s. ¶ Sed posset quis interrogare, qua-
liter poterimus ad diuinæ suauitatis gustū interdum pertingere? Et respōdendum, q̄ oportet successi- Mich.6.
ue proficere, coram deo solicite ambulare, carnalia oblectamēta despicere, operibus insistere virtuosis,
& deo ex charitate prompto corde seruire, atq; in omnibus dei honorē optare, & zelum habere iusti-
tiæ, charitatis quoq; & pietatis redundare visceribus, sicq; ad copiosissimū ac frequētissimum diuinæ
suauitatis pertingemus saporē, & dei amici & ei familiares efficiemur: ita, quod cum propheta ex sen-
tentia proferemus, Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ dn̄e. Præterea quoniā vnusquisq; in cha- Psal.30.
ritate existens, habet donū sapientiæ secundum aliquē gradum: potest quilibet talis aliqualiter degu-
stare, q̄ dulcis est deus in suis orationibus, meditationibus, affectionibúsque ad eū, in bonis quoq; ope-
ribus delectando: iuxta illud, Seruite dn̄o in lætitia. Deus etiā ex sua pietate immensa, frequenter gra- Psal.99.
C tiose præuenit homines, etiā imperfectos & insipiētes: infundendo eis suæ bonitatis dulcem saporem,
consolationē internam, iucundæ alacritatis perfusionem: sicq; allicit eos sibi, & à terrenis carnalibúsque auertit. Quia gustato spiritu desipit omnis caro. Conemur ergo ad prętactū diuinæ dulcedinis sa- Grego.
porem pertingere, vt carnalia cordialius atq; facilius contemnamus, & spiritalibus ac diuinis stabilius
immoremur, imò pro gratia ista obtinenda deū precemur. Propter quod subditur [AD quem acceden
tes lapidem viuū] .i. dominū Iesum Christū, qui est viuus lapis, spiritaliter accedentes, credendo & desi
derādo gratiosam assistentiā, & eius illuminationē simpliciter postulādo, iuxta illud in psal. Accedite Psal.33.
ad eū & illuminamini. Et ad Heb. Adeamus cum fiducia ad thronū gratiæ eius, vt misericordiam con Hebr.4.
sequamur. Ad deum quippe vbiq; præsentē, non passibus pedum, sed desiderijs cordiū, actibus virtu-
tū, accedimus. ¶ Dicitur autē Christus lapis, ratione firmitatis & fundationis. Est etiā lapis viuus, quia
secundum deitatē suam, est essentialiter viuens & vita: quemadmodum ait, Ego sum via, veritas, & vi- Ioh.14.
ta. Itemq;, Sicut pater habet vitā in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. ¶ Porro se Ioan.5.
cundum naturā assumptā, viuens est, vita naturæ humanæ in optimo gradu, vita gratiæ in summo sta
tu, vita gloriæ in excellētiæ termino, possibili mēti creatæ. Omnis quoq; vita procedit ab ipso. Acce-
dentes ergo ad lapidē istum [AB omnibus quidē reprobatū] primo videlicet à Iudæis incredulis, qui Ioan.10.
multas blasphemias euomuerūt in Christū, dicendo, Dæmonium habet, & insanit, homo vorax, pota- Matth.11
D tor vini. In Beelzebub principe dæmoniorū eijcit dæmonia. Atq; in passione quādo dixerunt, Hunc Matt.12.
inuenimus subuertentē gentem nostrā, &c. Deinde reprobatus est à philosophis, & tyrannis, ac alijs Luc.23.
perfidis [A deo autē electum] secundum naturam assumptam, vt per eum saluaretur genus humanum.
De quo per Esa. loquitur dn̄s, Ecce seruus meus, suscipiā eum, electus meus, cōplacuit sibi in illo ani- Eccl.24.
ma mea. Imò Christus antonomatice vocatur dei electus, vtpote omniū electorum saluator & caput. Ioan.3.
Qui spiritū non ad mensuram accepit, cuius merito alij electionis consequuntur effectum [ET hono-
rificatum] Christū enim deus pater multipliciter honorificauit .i. honore dignū effecit ac demonstra-
uit: dicendo ad eū, Tu es filius meus dilectus: eúmq; omnibus præferendo, eius quoque excellentiam Mat.3.7.
per prophetas atq; apostolos, & per miracula insinuando: in die quoq; ascensionis eum super omnes Matt.1.2
cælos ad suam dexteram collocando, [ET ipsi] id est, vos ipsi fideles [TANQVAM lapides viui] id Luc.3.6.
est, per fidem & charitatem spiritaliter viuentes ac infirmi, qui tēpore fidelitatis & impietatis fuistis
tanq̄ lapides duri ac mortui. Propter quod dominus dixit per Ezechielē, Auferā à vobis cor lapideū, Ezech.11
& dabo vobis cor carneū [SVPERAEDIFICAMINI domos spirituales] .i. super Christū q̄ est verū 1.Cor.3.
ecclesiæ fundamētū, ædificamini in domos spirituales, ita vt sitis domus seu habitacula Christi, q̄ per
dona gratiæ suæ demoretur in vobis. Christus nāq; per fidē (vt loquitur Paulus) habitat in vobis. Hoc
est, ita habere vos, vt deus per gratiarū suarum charismata, faciat vos domos seu habitacula sua: & vos
ipsi bene viuēdo facite vos habitacula saluatoris. Imò proficiēdo in omni bono magis, ac magis sitis ha Ephes.3.

hitacnla dei. Chriſtus enim eſt fundamentum eccleſię, ſnper quod vnnſqniſq; ædificare, fundarc, & ſta E
bilite ſe hahet, per fidem, ſpem, charitatem, aliaſq; virrutes & actns ac profectus carum. Propter quod
1.Cor.3. 1. ad Corinthios ſcriptũ eſt, Vnuſquiſq; videat, quomodo ſnperædificet. Fndamentũ enim alind nemo poteſt ponere, præter id quod poſitũ eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Quemadmodnm autē ſnnt multæ particulares eccleſiæ, quæ omnes ſunr vna vniuerſalis eccleſia, militãs, in ſæculo pegrinãs ex oībus populis cõſtãs: ita ſunt multæ particulares ſpiritualeſq; domus, quæ omnes ſunt vna generalis domus
Hebr.3. ac ciuitas dei. Vnde ad Heb. legitur, Moſes fidelis erat in tota domo dei, tanquã famnlus. Chriſtus vero
1.Tim.3. ro tanquã filius in domo ſua, quæ domus ſumus nos. Atq; ad Timotheum loquitur Paul. Scias quomodo oporteat te connerſari in domo dei, quę eſt eccleſia dei viui. Superædificamini quoq; modo prætacto [SASEROOTIVM ſanctnm] id eſt, in ſacerdotes ſanctos dei, ita, vt ſitis ſpiritaliter dei ſacerdotes [OFFERRE] id eſt, ad offerendnm [SPIRITALES hoſtias] id eſt, orationes & ſanctas affectiones eleemoſynas, bonaque opera, non ſacrificia legis carnalia [ACCEPTABILES deo] .i. ei placentes & meritorias vitæ æternæ, quia ex charitate procedunr. Acceptabiles inquam [PER Ieſum Chriſtum] cuius virtute, gratia & metito ſuperædificamnr modo præhabito, & opera deo placita operamur. Pro
Ioan.15. pter quod aſſerit Chriſtus, Sicut palmes nõ poteſt ferre fructũ à ſemetipſo, niſi mãſerit in vite: ſic nec F
Ibidem. vos niſi in me mãſeritis. Et rurſus ibidem, Sine me (inquit) nihil poteſtis facere. Idcirco in fine oblationum & orationũ eccleſiæ cõmuniter dicitur, Per dñm noſtrũ Ieſum Chriſtum, &c. quia per ipſum noſtræ oblationes & orationes ſnnt deo gratæ ſiue acceptæ, & per ipſius perfectionem ac meritum ſupplentur imperfectũ noſtrũ, dummodo illud humiliter recognoſcamus, & actus noſtros merito actuũ paſsioniſq; Chriſti, capitis noſtri, per fidem & charitatē ſapientialiter vniamus, rogãdo deum, vt virtute ac meriio cõuerſationis paſsioniſq; Chriſti in ſęculo iſto, pie ſuſcipiat actus noſtros, & imperfe-
Hebr.7. cto noſtro indulgeat. ¶ Deniq; ſicut Chriſtus (ſecundum ꝙ homo) eſt tēplum dei, & pontifex ſeu ſa-
Colo.1. cerdos ac hoſtia, tēplnm, quia in eo habitat omnis plenitudo diuinitatis, ſecnndũ Paulum: ſacerdos an-
Hebr.9. tem, quia vt dicitur ad Hebr. ipſe per ſpiritũ ſanctum obtnlit ſemetipſum immaculatũ deo: Ita fideles ſunt domus, templum & habitaculum dei, in quantũ per gratism habitat in eiſdem. Propter quod ad
1.Cor.3. Corinth. dicitur, Neſcitis, qnia tēplnm dei eſtis, & ſpiritus dei habitat in vohis? Sũt etiã ſacerdotes &
Roma.12 hoſtia dei, inquantũ ſeipſos offerunt deo. Vnde ad Rom. ſcriptũ eſt, Exhibeatis corpora veſtra hoſtiã ſanctam, viuentē, deo placentem. Idcirco quod dictum eſt, Sacerdotiũ ſanctum, ad vniuerſos refertur fideles, in charitate exiſtentes, nõ ad eos duntaxat, qui ſacramēto ordinis ſacri ſunt inſigniti, vt quidã
Deut.13. exponunt. Propter quod ait venerahilis Beda, Omnē eccleſiã ſaneerdotium ſanctũ appellat: quod nomen & officiũ ſola domus Aaron in lege Moſi hahuit. Quoniã omnes ſummi capitis membra ſumus, & oleo ſancto in haptiſmo vncti conſiſtimus [PROPTER quod continet ſcriptura] .i. oh hoc qudd
Eſa.28. Chriſtus eſt lapis viuus. & quia ad ipſum debetis accedere, deus per Eſa. teſtat, [ECCE ponã in Sion] G
Heb.12. id eſt, in eccleſia ſpecnlãte cæleſtia. Siõ enim ſpeculatio interpretatur. Vnde ad Heb. ſcribitur, Acceſſiſtis ad montem Sion, & ciuitatē dei viuentis [LAPIDEM ſummum] Nam inter eos, qui ratione ſoliditatis ſiue conſtãtiæ lapides appellãtur, eſt Chriſtus altiſsimns, qui eſt omniũ rex ſanctorũ. De quo
Danie.2. in Daniele habetur, Quod lapis qui abſciſſus eſt de mõte ſine manibus, factns eſt mons magnns & impleuit vniuerſam ſuperficiem terræ [ANGVLAREM] Chriſtus vocatur lapis sngularis, quia ſicut in lapide angnlari dno cõcurrunt & connectũtur parietes: ſic in Chriſto duo populi cõuenerũt, vnitiq;
Epheſ.2. ſunt, & vnus populus per fidem & charitatē effectus. Propter quod loqnitur Paul. Chriſtus eſt pax no-
Zach.6. ſtra, qui fecit vtraq; vnũ, vt duos condat in ſemetipſo. Hinc in Zacharia de Chriſto prædictũ eſt, Ecce vir oriens nomen eius, & ædificabit tēplum domino, & cõſilium pacis erit inter duos illos [ELE-
Cant.5. CTVM] ſecundnm naturam aſſnmptã, in omniũ redemptorem. De quo & in Canticis ſponſa fatetur, Dilectus meus candidus, & rubicũdns, electus ex milibus [PRECIOSVM] imò digniſsimnm, quoniã Chriſtus ſecũdnm quod deus, eſt dignitatis prorſns incõparahilis & immenſæ. Secundũ aſſnmptã ve-
Matt.20 ro hnmanitatē, vt verbo æterno vnitã, & omni gratiarũ plenitudine perornatã, dignior eſt toto vniuerſo [ET qui crediderit in eum] fide formata, & perſeuerauerit vſque in finem [NON confundetur] cum fuerit diuino tribnnali oblatus. i. non reprohabitur à iudice ſummo, qnanuis in ſæculo iſto à pra- H
Pſal.43. uis hominibus confundatur, vituperetur, diiudicetur: quemadmodum iuſti fatētur in Pſal. Poſuiſti nos in ſimilitndinem gentibns, cõmotionem capitis in populis. Tota die vereeundia mea cõtra me eſt, &
Pſal.33. confuſio faciei meæ cooperuit me. Hinc in alio fertnr pſalmo, Accedite ad eum & illuminamini, & fa-
Ioan.6. cies veſtrę non confundentur. Hoc eſt, quod de ſeipſo ait Saluator, Omnis q videt filiũ & credit in eũ,
1.Ioan.2. non morietur in æternũ. Vnde Ioannes Apoſtolns in ſua hortatnr canonica, Manete in eo, vt cũ apparuerit, habeamus fiduciã, & nõ confundamnr ah eo in aduentu eius. [VOBIS igitur honor credentibus] quia in Chriſtum credendo meremini ad cæleſtem gloriã promoueri, atque à deo in cæleſtibus
Ioan.12. honorari, videlicet angelis ſociari. Propteres aſſerit Chriſtus, Si quis mihi miniſtrauerit, honorifica-
Sapien.5. hit eũ pater meus. Nã honor debetur virtuti. Hinc perfidi, reprohi, & iniqui dicēt in die iudicij, Nos inſenſati vitã illorũ ęſtimahamus inſaniã, quomodo ergo cõputati ſunt inter filios dei, & inter ſanctos ſors illorũ eſt? [NON credentibus autem] .i. cæteris in incredulitate ſua durantibus, eiſque nolentibus ſeu inuitis [LAPIS quē reprobauerunt ædificantes] id eſt, Chriſtus, qnem doctores & ſacerdotes Iudæorum plebem cõmnnē inſtruentes, & eam per hoc ſpiritaliter ædificantes, verbis & factis perſeqne-
Hiere.5. bantur, iuxta illud Hieremiæ, Negauerunt dominũ & dixerũt, Non eſt ipſe [HIC factus eſt in caput anguli] id eſt, principium angulare, in quo duo populi cõuenerunt, ſicut expoſitum eſt [ET lapis offenſionis & petra ſcandali] factus eſt Chriſtus, non directe, neq; ex culpa ſua, ſed occaſionaliter [HIS qui offendunt verbo] .i. obſtinatis Iudæis, & cunctis incrednlis, blaſphemantibus Chriſtũ [NEC cre-

A dunt in quo positi sunt].i.scripturis legis & prophetarũ, secundum verũ earum intellectũ nõ credũt,
cum tamen facti essent & positi ad credẽdum. Quia scriptura legis & ꝓphetarum fuit dispositiua ad
Christum,& data vt per eã Iudæi pręparẽtur ad Christi fidẽ ac legẽ. Propter quod dicitur ad Galat. Galat.1.
Lex pędagogus noster fuit in Christo. His excæcatis Iudęis Christus in euãgelio ait, Si crederetis Mo Ioan.8.
si, crederetis forsitan & mihi. de me enim ille scripsit. Et rursus, Scrutamini scripturas, qa illę sunt quę Ioan.5.
testimoniũ ꝑhibent de me. De qbus & per Danielẽ prędictũ est, Nõ erit eius(.i. Christi) populus, qui Daniel.9
eum negaturus est. Per Esa. quoque, Quis cæcus, nisi seruus meus? & quis surdus, nisi ad quẽ nuncios Esa.42
meos misi? His itaq; fuit Christus occasionaliter lapis offensionis, petraq; scãdali. Nã ex sua puer- Mat.15.
sitate offenderunt & impegerunt in Christũ: atq; ex eius beneficiis, informationibus, increpationibus Lucæ.7.
deteriores & damnabiliores effecti sunt. Hinc sępe in Euãgelio leguntur scandalizati in Christo. Et in Ioan.15.
Ioan. loquitur Christus, Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatũ non haberent: nunc autẽ excu
sationem nõ habent de peccato suo. ❡ Denique scandalũ actiue directe & proprie dictum, est semper
peccatũ, cum sit dictum vel factum minus rectum, alteri prębens occasionẽ ruinæ. Et sic Christus non
fuit lapis offensionis, petrãve scandali. Scandalũ vero occasionaliter & indirecte, & quasi passiue di-
ctum, nõ est peccatũ. Sic enim scandalũ est aliquod verbũ aut opus bonũ, ex quo ex propria abusione
& deordinatione aliqui sumunt occasionem ruinæ & peccati: sicque Christus fuit lapis offensionis & 1.Cor.1.
petra scandali. Propter quod loquitur Paulus, Nos autem prædicamus Christum, Iudæis quidẽ scan- Sapien.2.
B dalum, gentibus autẽ stultitiam. Vnde & in lib. Sapien. dicunt iniqui, Grauis est nobis, etiam ad viden
dum, quia dissimilis est aliis vita illius. ❡ Postremo, quod dictũ est, lapis offensionis & petra scandali,
sumptum est ex Esaia, vbi habetur, Dominũ sanctificate, & erit vobis in sanctificationẽ. In lapidem au Esaia.8.
tem offensionis, & petram scandali, duabus domibus Israel. ❡ Reprobatis itaque Iudæis incredulis,
ponit princeps apostolorum, fidelium Iudæorumque in Christum credentium, sublime præconium,
[VOS autem] ad Christum conuersi, estis [GENVS electum] id est, ad specialem gratiam præ cæte-
ris à deo præordinatum, vt pote ad fidem catholicam, cæterasque virtutes, & ecclesiastica sacramenta,
vocatum atque perductum. Non enim omnium est fides. Et dici potest de vobis illud ex Psalmo, Nõ
fecit taliter omni nationi [REGALE sacerdotium] id est, sacerdotes regij seu regales, videlicet Chri 2.Thes.3
sto summo regi ac sacerdoti assimilati & incorporati, ac pertinentes ad eum. Siquidem vt dictum est, Psal.147
quemadmodum Christus homo, est templum dei, sacerdos ac hostia: sic christianus fidelis est templũ,
sacerdos ac hostia dei. Et quoniam summi regis sacerdos est, & sacerdotiũ eius ad regnum ordinatur
cœleste, merito regalis sacerdos vocatur. ❡ Denique omnes fideles, reges dicuntur, seipsos per rationẽ
regendo, passiones ac vitia superando. Sacerdotes quoque dicuntur, hostiam laudis, sacrificium ora-
tionis, munera eleemosynarum, & cætera spiritualia exercitia, virtuosaque opera domino offerendo.
C Propterea in Apocal. fatentur, Christus fecit nos regnum, & sacerdotes deo & patri suo. [GENS san Apoc.1.
cta] diuino cultui deputata, in baptismo mundata, virtutibus decorata. Quemadmodũ autẽ lex Chri
sti, est lex totius perfectionis: sic veri Christiani, Christi legẽ splendide obseruantes, recte præ cunctis Rom.12.
populis sancta gens appellantur. Et tales pręcipue erant Christiani in primitiua ecclesia, quos Paulus 1.Co. 37
in suis epistolis tam frequenter nominat sanctos [POPVLVS acquisitionis].i. Christi sanguine de ma 2.Tim.1.
nu inimicorum humanæ salutis ereptus, liberatus, adeptus. Venit enim filius hominis quærere, & sal-
uare quod perierat, vt ipsemet in Euangelio protestatur: quia iterum ait, Congratulamini mihi, quia
inueni ouem quam perdideram. Vnde in Actib. loquitur Paulus, Attendite vobis & vniuerso gregi, in
quo vos posuit spũs sanctus episcopos, regere ecclesiã dei, quam acquisiuit sanguine suo. Et ad Hebr.
Non sumus subtractionis filij in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ. Inductum autẽ præ-
conium ait Moses ad populũ Iudæorum. Quod multo excellentius competit plebi Christianorũ, cui
maiora gratiarum charismata sunt collata. Quidã exponunt hæc specialiter de sacerdotibus Euange-
licæ legis. Qui dicuntur genus electum, id est, ad consecrationem corporis & sanguinis Christi, præ
cæteris consecrati & assumpti: qbus valde singularis dignitas, supernaturalis potestas, admirabilis or-
do collata sunt: ad quos ecclesiasticorum sacramentorũ confectio, & administratio pertinẽt. Cũ enim
in Numer. Moses dicat Leuitis, Num parum vobis est, quod separauit vos dominus à populo & iun-
D xit sibi, vt seruiretis ei, in cultu tabernaculi? Multo magis istud sacerdotibus Christi poterit dici. Sacer
dotibus quoque & leuitis veteris testamenti Ezechias rex ait 2. Paralipomenon. 29. Nolite negligere,
vos elegit dominus, vt stetis coram eo, & ministretis ei: colatis eum, & cremetis ei incensum. Multo er-
go sublimius constituti in sacris ordinibus Euangelicæ legis dici possunt genus electum, qui etiã sunt
regale sacerdotium, id est, sacerdotes Christi regis altissimi. Et gens sancta, quia ad eos pręcipue perti
net vita perfecta, conuersatio exemplaris. Quod autem sequitur, ad vtranq; expositionẽ congrue ap-
plicatur [VT virtutes annuncietis eius] id est, dei omnipotentis charitatem, pietatem, sapientiã, iusti-
tiam, potestatem laudetis ac prędicetis, seu inuicem enarretis [QVI de tenebris vos vocauit in admi- 1.Tim. 6
rabile lumen suum] id est, de caligine ignorantiæ & peccati atque perfidiæ, ad splendorẽ fidei lucẽm- Ioan.17
que gratię ac virtutũ vos transtulit, imo ad lumẽ gloriæ & ad increati luminis sui (quod ipse est, qui lu Ioan.14
men habitat inaccessibilem) beatificã visionẽ inuitauit. Hãc enim Christus suis ꝓmittit fidelibus, qui
ad patrẽ suum ait, Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecũ, & videant claritatem
meã. Et alibi, Manifestabo ei meipsum [QVI aliquando non populus, nunc autem populus dei].i. an-
te conuersionem vestri ad fidei veritatem, fuistis non populus dei, secundum præsentem iustitiã: quia
non pertinuistis ad deum per charitatem & gratiam ac debitam subiectionem, sed auersi fuistis ab eo,
& ratione peccati attinebatis diabolo, cuius membra ac ministri fuistis. ❡ Veruntamen per prædesti-
nationem æternam omnes electi, quantumcunque ad tempus iniqui sunt, semper sunt populus dei.

Sed & reprobi, omnesq; cōmuniter homines sunt populus dei, per creationem ac prouidētiam. Nam E
& de talibus loquitur deus apud Esaiā, Populus meus non intellexit. In Actis quoq; Paulus de bonis
& malis cōmuniter ꝑtestatur, Genus dei sumus. Fideles autē & iusti sunt specialiter popul⁹ dei: iuxta
illud Psalmi, Nos autē populus eius, & oues pascuæ eius. Quia per charitatem & gratiam deo coniun
Esa.1. cti & subditi sunt [QVI non misericordiam consecuti].i. ante conuersionem vestri nondū fuistis ade-
Act.17. pti misericordiā hanc magnam, qua facti estis membra & milites Christi. Nullus tamen in sæculo isto
Psal.78 expers est penitus misericordię dei. Nā & infideles ac impij misericorditer tolerātur, & expectantur à
deo, vt conuertantur, atq; per angelos eorū custodes retrahuntur à diuersis periculis & peccatis, quo-
Lucæ.6 tidianis quoq; beneficiis dei vtuntur. Propter quod saluator ait, Altissimus benignus est sup ingratos
Matth.5. & malos. Et alibi, Solem suū oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Dānati
etiam in inferno aliquid misericordię sortiuntur, quia citra condignū torquentur. Imo in omni opere
dei misericordia & iustitia eius relucent: iuxta quod scriptū est, Vniuersæ viæ domini misericordia, &
Psal. 24. veritas. Electi tamen specialiter dicūtur misericordiā consequi, vnde & vasa misericordię appellātur,
Rom. 9 nō autē iniqui & reprobi, qui vasa irę vocātur. Ideo subditur, [NVNC autē misericordiā consecuti].i.
Rom.5. gratiose à deo vocati & conuersi. Donū enim dei est, non ex operibus. Istud ex Osea sumptū est, vbi
Oseæ.2. dn̄s ait, Vocabo non plebem meā, plebem meam: & non misericordiā consecutam, misericordiā conse
Rom. 9 cutam. Quod & Paulus ad Rom. de gentiliū conuersione allegat, quia de ea ad literam loquitur Oseas F
propheta. Inter eos vero, quibus beatiss. princeps apostolorū hanc scripsit epistolam, aliqui erant ex
gentilitate cōuersi, ad quos istud specialiter applicatur. ¶ Præterea quoniam tāto spiritalior debet esse
Christi fideliū vita, quanto præclariora gratiarū charismata eis sunt condonata, ideo recte subiūgit &
Epistola hortatur nos summus apostolus [CHARISSIMI obsecro vos] hoc suæ fuit ꝓfundiss. humilitatis, ꝙ
Ad Phile eos tam affectuose rogauit, quod cū authoritate præcipere potuit. Sic & Paulus Philemoni scribēs, Fi-
monem. duciam, inquit, habens imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatē magis obsecro. Multi
onanq; facilius vincuntur, flectuntur, alliciūtur, humilitate & pietate, q̄ rigore & seueritate. ¶ Obsecro
quoq; est potissima species orationis. Est enim Obsecratio, per sacra rogatio. Fitque interdū per sacrū
increatū, vt cum ait propheta, Secundum misericordiā tuam memento mei tu, propter bonitatē tuam
Psal. 24. domine. Et Paulus ad Rom. Obsecro vos fratres per misericordiā dei. Interdum per sacrum creatum,
Rom.12. vt cum dicimus, Per passionē & crucem tuā libera nos domine. Et fieri potest pariter per vtrūque, vt
si dicamus, Propter infinitam pietatem tuam miserere mei deus, per omne meritum Christi. Fit autē
per sacrum increatum, tanquam per principale & superdignissimum inductiuum: per sacrum autem
creatum, tanquam per inductiuum & medium secundariū instrumentale ac meritorium. Et quando fit
per sacrum vtrunq; simul, tunc est efficacissima prorsus oratio. Itaque obsecro vos [TANQVAM ad-
uenas & peregrinos] fideles dicuntur aduenæ, inquantum degunt in terra nō sua. Sunt enim in mun G
do isto quasi in exilio & peregrini, quia ad cœlestem patriā gradiuntur, prout in exordio expositionis
huius epistolæ dictū est [ABSTINETE vos à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam]
id est, à concupiscentiis prauis animā impugnantibus. Quia inclināt ad illicita, quę sunt animarū salu
si contraria: iuxta illud ad Gal. Caro cōcupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnē Hæc enim
sibi inuicē aduersantur. Vnde quo lex Christi diuinior spiritaliorq; consistit, eo carnalia desideria, eo-
rumq; opera magis dedecent Christianos. Quia brutis assimilant hominem, rationē prorsus obtene-
brāt, & turpitudo maxima est in eis. Pariūt quoq; fastidiū diuinorū, & spiritalia bona faciunt homini
Eccl.19 esse insipida. Idcirco in Ecclesiastico legitur, Vinū & mulieres apostatare faciunt etiā sapientes. Et in
Oseæ.4 Osea habetur, Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor. ¶ Sed posset quis dicere, Si à carnalibus
desideriis abstinere oportet, ergo à desiderio ciborū & potuū erit cauendū, nec licebit cōiugatis sein-
uicē cognoscere, cū hoc sine carnalibus desideriis fieri nequeat. Et respondendū, ꝙ carnalia desideria
proprie nominantur concupiscentię inordinatæ, seu irrefrenatæ appetitiones sensualitatis. Desideria
vero gustus & tactus sub rationis ordine posita, licita sunt, & quodāmodo spiritualia, vtpote modera
Rom.13. ta atq; ad debitū spiritualemq; finem relata. Ideo hortatur Paulus, Curam carnis ne feceritis in deside
Roma.8. riis. Et denuo, Debitores, inquit, sumus non carnis, vt secundū carnem viuamus. Si enim secundū car
nem vixeritis, moriemini: si autē spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Carnales igitur affectus,
& eorū effectus, oscula & amplexus, ludos, iocos, cachinnos, voluptates, vanitates, vilesq; cōsolatiōes H
despiciamus: neq; in rebus sęculi huius mentē figamus, sed ad patriā felicitatis ęteroę totis ꝓperemus
pręcordiis. Quēadmodū peregrini nō quęrūt in via morari aut delitiari, sed ad patriā ꝓperāt & aspi
Lucæ.6 rant. Istud ad omnē ptinet Christianū, cū dicat Saluator, Væ vobis diuitibus, q habetis cōsolationem
Galat.5 vestrā. Væ vobis q saturati estis, quia esurietis. Væ vobis q ridetis nunc, quia plorabitis. Vnde ad Gal.
inducitur, Qui autē sunt Christi, carnē suam crucifixerunt cū vitiis & concupiscentiis. Itaq; in cibo,
potu, somno, vestitu, & cæteris ad corpus spectātibus, non superfluitatē aut voluptatē, sed necessitatē
1. Tim.6 quæramus: quemadmodum vas electionis hortatur, Habentes alimenta & quibus tegamur, cōtenti si-
Prou.30. mus. Propter quod Sapiens deprecatur, Tribue tantū victu meo necessaria. Cum igitur regali ac sacer
dotali simus nomine insigniti, vitiorū iugo subiici dedignemur, ne à cōdonata gratiæ nobilitate, pro-
Beda. missæq; gloriæ sublimitate degeneremus. Nēpe, vt asserit Beda, hoc in vita hac inter electos & repro
bos solet distare, ꝙ electi tanto minus gaudiis delectātur caducis, quanto plus perpetua gaudia præ-
stolantur: reprobi vero hic patriam habent, quia terrenis & carnalibus magis q̄ spiritalibus inhiant.
Ideo post hanc vitam in perpetuum relegantur exiliū [CONVERSATIONEM vestram inter gētes]
sitis [HABENTES bonam].i. virtuosam & exemplarē [VT in eo ꝙ detractāt de vobis tanquā de ma
lefactoribus] Carnales enim & impii vituperant iustos, & detrahunt eis quorū virtutes assequi nolūt,

A quemadmodũ in Prouerb legitur, Ambulans recto itinere & timens deũ, despicitur ab eo qui infami
gradiiur via. Et rursus Salomon cõtestatur, Viri sanguinũ oderunt simpliceẽ. Iob quoq; ait, Deridetur
iusti simplicitas. Et in Eccl. scriptũ est, Abominatio superbo humilitas [EX bonis operibus vos cõside
rantes]. i. opera vestra euidẽter excellenterq; virtuosa pensantes, & ex eis ipsa veritate cõuicti, bonos Prou. 14.
vos esse recognoscẽtes [GLORIFICENT deũ in die visitationis]. i. deũ in suis seruis collaudent, at- Prou. 30.
que ex puritate & eminentia vitæ seruorũ, sanctitatẽ domini pensent ac fateantur, in die visitationis, Iob. 12.
cũ corda eorũ irradiauerit ac visitauerit gratia spũs sancti, dum. s. ex prędicta cõsideratione cõpuncti Eccl. 13
fuerint & conuersi. Vel in die iudicii, cũ viderint remunerationẽ iustorum, & velint nolint, fateantur
sanctitatẽ atq; iustitiam dei. Hoc est, quod Christus docet ac iubet, Sic luceat lux vestra corã homini-
bus, vt videãt bona facta vestra, & glorificent patrẽ vestrũ qui in cælis est. ¶ Proximis enim debemus Matth. 5.
bonum exemplum, & deo consciẽtiam mundam: quia tenemur proximos spiritaliter semper diligere, Mat. 22
idcirco tenemur eorum scandalizationẽ vitare, & ipsos ædificare. Deum quoq; tenemur pro viribus Eodem.
honorare in nobisipsis ac aliis. Ideo debemus alios pro posse ad dei venerationẽ verbis & factis indu
cere. quod agendo, ipsum sanctificare, magnificareque dicimur. Qui vero alios scandalizant, & impie
conuersantur, deum, quantum in ipsis est, vilificare & maculare feruntur. Propter quod deus per Eze-
chielem ait Iudæis, Commaculastis nomen sanctum meum. Et iterum, Polluistis nomen meũ in gen-
tibus. Denique omnia, videlicet à carnalibus desideriis abstinere, exemplariter conuersari, deum in se Ezec. 28
B ac aliis honorare, ad prælatos & sacerdotes, ad religiosos & prædicatores potissime pertinent. Psal. 3.

☞ Explanatio residui huius capitis. [SVBIECTI ergo estote.] ARTIC. V. Ezec. 39. Eodem.

HVcusq; introduxit sacratissimus Petrus documẽta, ad vniuersos fideles spectãtia, nunc certis
psonis ac diuersis suppositis, speciales tradit doctrinas ac iussiones, quatenus vnusquisq; secũ-
dum suæ exigentiã vocationis ambulet digne deo. Diuersi namq; ad diuersa sunt obligati, se- Collo. 1.
cundum varias conditiones & proprietates, quæ eis conueniunt. Itaq; ait, [SVBIECTI estote omni
humanæ creaturæ ꝓpter deum] hoc dupliciter explanatur. Primo, per omnẽ humanã creaturam in-
telligendo omnẽ hominẽ. Nã omnis homo, inquantũ ad dei imaginẽ factus est, ad æternã felicitatem Genes. 1.
creatus, & Christi passione redẽptus, aliquo modo est honorãdus. Præsertim, quia humana natura in
dei vnigenito ad esse * supersubstantiale verbi æterni assumpta est in vnitatẽ personæ. Quilibet etiã, * Perso-
secundũ aliquam sui considerationẽ, potest se alio quolibet, secundũ aliquã illius considerationẽ, repu nale
tare inferiorẽ. Sicque alteri cuilibet se potest ex humilitate aliquo modo subiicere, & hoc ꝓpter deũ,
& propter ipsius honorẽ, & quia hoc cõplacet ei, & qm̃ eius imago resplẽdet in homine. Hinc loqui- Rom. 12.
tur Paul. Honore inuicẽ præuenientes. Et rursus, Per charitatẽ seruite inuicem. Ad Phil. quoque, Nihil Galat. 5
C (inquit) agatis per cõtentionẽ, neq; per inanẽ gloriã, sed per humilitatem superiores sibi inuicẽ arbi Philip. 2.
trantes. Hinc & Christus ait, Si ego laui pedes vestros dñs & magister, & vos debetis alter alterius la Ioan. 12.
uare pedes. Et alibi, Qui maior est vestrũ, sit vester minister. Propterea quoque in Eccl. scriptum est, Matth. 1.
Quanto magnus es, humilia te in omnibus, & corã deo inuenies gratiã. ¶ Secundo, exponunt intelli- Eccles. 3.
gendo per omnẽ humanã creaturã, omnẽ præsidentẽ, sicq; Beda exponit, dicẽdo, omni humanæ crea
turæ, dicit omni hominũ dignitati, omni principatui. quam expositionẽ sequitur Glossa. Illis ergo de-
bet se omnis inferior subdere propter deũ, in quantum eius repræsentant personã seu eius vicarii sunt
in terra, & quoniã deus id exigit, atque vt bonum æternũ consequamur finaliter pro beatitudine obie-
ctali, hoc est, propter deum fruitiue ac æternaliter possidendum, & item propter eum nunc honoran
dum, vt scilicet, eũ in suis veneremur ministris, quibus locutus est, Qui vos audit, me audit: & qui vos Lucæ. 10.
spernit, me spernit. Ideo ad Rom. dicitur, Omnis aĩa potestatibus sublimioribus subdita sit. Nõ enim Rom. 13.
est potestas nisi à deo. Itaq; qui resistit potestati, dei ordinationi resistit: q autẽ resistunt, ipsi sibi dãna-
tionem acquirunt [SIVE Regi quasi præcellenti]. i. regi tanquã eminenti principi debent se subditi
eius subiicere, eiq; obedire in his, quæ cathedram suã concernunt, seu suum respiciunt principatũ: quę
vtique non sunt contra dei honorẽ, nec cõtra bonum iustitiæ [SIVE Ducibus tanquam à deo missis]
id est, inferioribus principibus officiatisq; regum debet se homo subiicere, & eis parere in his quæ eis
D rite cõmissa sunt, nec eorũ potestatem seu iurisdictionem excedunt: idcirco subiungitur [AD vindictã
malefactorum, laudem vero bonorum]. i. ad hoc à rege directis vt prauorũ vitia vlciscantur, iustisque
laudem ac dignã mercedem rependant. Ad hoc enim mittendi sunt, quamuis frequẽter ad alia dirigan
tur agenda. Quia multoties reges potestate abuntũtur collata: quæ tamen eis collata est, vt malos per
pœnas coerceant, peccata extirpent, subditos ad virtutes inducant, & bonũ conseruent cõmune. Pro-
pter quod ad Rom. fertur, Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere po- Rom. 13.
testatem, fac bonũ, & habebis laudem ex illa: dei enim minister est, tibi in bonum. Si male egeris, time.
Nõ enim sine causa gladium portat: dei enim minister est, vindex in iram ei, qui male agit [QVIA sic
est voluntas]. i. doctrina ac iussio [DEI, vt benefacientes]. i. præfato modo obedientes [OBMVTE-
SCERE faciatis imprudentium hominum ignorãtiam] id est, peruersos ac perfidos seu impios præ-
sidentes per vestrã obedientiam virtuosamq; vitam reprimatis à detractione ac cæteris vitiis: quæ in-
ciderent, si vos inobedientes terrenæ potestati conspicerent. Vnde bene agendo subtrahitis eis oblo-
quendi materiam, & vestra bonitate ac sapientia eorum improbitatẽ insipientiamq; cõuincitis, quan-
tum in vobis est, ita ꝙ rationabiliter contradicere nequeunt. Quamobrem ad Tit. loquitur Paulus, In Titum. 2
omnibus temetipsum præbe exemplũ bonorum operũ, verbum sanum sit & irreprehensibile, vt is qui
ex aduerso est, vereatur, nihil mali habẽs loqui de nobis. Ad Ephesios quoque, Sitis (inquit) sine que- Ephes. 2.
rela, simplices filij dei, in medio nationis prauæ atq; peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria mun-

2 Cor.6. di,verbum vitæ continentes. Et alibi, Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministe- E
rium nostrum [QVASI liberi] id est, ea quæ dicta sunt adimplere, quasi vere liberi libertate spiritua-
li, quæ est immunitas à iugo diaboli & seruiture peccati, à quibus per Christi gratiam estis erepti. Pro-
Ioan.8. pter quod ipsemet Christus de seipso fatetur, Si filius vos liberauerit, vere liberi eritis [ET non quasi
velamen habentes malitiæ libertatem] ordo verborum & sensus sunt, Non quasi habentes libertatem,
velamen malitiæ, hoc est, libertatem præfatam nõ veritatis, nec assumatis in velamen seu excusationẽ,
aut palliationem erroris aut prauitatis: putando quod ideo non debeatis esse subiecti terrenis aut infi
delibus dominis, quia à Christo cõstituti estis in libertate. Hæc enim libertas prędictæ subiectioni nõ
derogat, sed seruituti peccati atq; diaboli. ¶ Quidã vero dixerunt se nõ obligatos dare tributum aut
perfidis terrenisve principibus subiacere, qm̃ filii dei & liberi facti fuerunt ꝑ Christi baptismũ. Quod
fuit erroneũ, cum dicat Saluator, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quę sunt dei deo. ¶ De hac li-
bertate dicta sunt multa super illud Iacobi, Qui antẽ perspexerit in lege perfectæ libertatis, & cętera.
Mat.22 [SED sicut serui dei]. i. sicut deo veraciter subditi Deus nanq; requirit, vt potestati ab ipso collatę re-
Iacobi.1. cte obediatur. ¶ Denique libertatem suã in velamen assumunt malitiæ, qui tanto irrefrenatius peccãt,
Sapien.6 quo minus humanæ potestati subduntur, vt praui prælati, principesque iniqui faciunt, in quibus non
est timor dei: nec pensant illud Sapientię, Altissimus cito & horrende apparebit vobis: quia iudicium
durissimũ in his qui præsunt, fiet. Qui autẽ vere sapientes & timorati sunt, tanto virtuosius cõuersan- F
tur, quo minus se vidẽt hominib⁹ subditos, ac magis diuino iudicio reseruatos, quo etiã pluribus pręsi
Galat.5. dent, atq; pro pluribus daturi sunt rationẽ. Hinc loquitur Paulus, Vos in libertatẽ vocati estis fratres,
tantum ne libertatẽ in occasionem carnis detis [OMNES honorate] in quantum ad dei imaginẽ sunt
Genes.1. creati, & propter alias rationes iã tactas. Impij tamen, secũdum quod tales, sunt contẽnendi, sicut de
Psal.14. iusto, ait ꝓpheta, Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus. Et in Prouerb. habetur, Abomi
Prou.19 nantur iusti virũ impium. Veruntamen iudicãdo de aliis, an sint tales, necesse est grandi vti discretio-
ne, atq; custodia [FRATERNITATEM diligite]. i. fratres seu proximos, pręsertim Christi fideles ac
Ioan.15. virtuosos: cũ asserat Christus, Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicẽ, sicut dilexi vos. [DEVM
timete] filiali timore, ne eum offendatis, inhonoreris, & ne ab eo separemini, cum ipse sit summum, &
Matt.10. incõparabile bonum. Propter quod ait Saluator, Eum timete qui habet potestatẽ corpus & animam
Esaiæ.8 perdere in gehennam. Et apud Esaiam inducitur, Dñm exercituum sanctificate, ipse pauor vester, &
ipse terror vester. Hoc sanctus Iob eminenter impleuit, qui fassus est, Deus solus est, & cogitationem
Iob.23 eius nemo auertere potest. Idcirco considerans eũ timore solicitor. Et rursus, Semper (inquit) quasi tu
Iob.31. mentes super me fluctus timui deum. Et certe si consideremus q̃ terribilis sit deus in consiliis super fi-
Psal.65 lios hominum, q̃ incompręhensibilia sint iudicia eius, quàm horrendum sit incidere in manus eius, ti-
Rom.11. mebimus eũ timore ingenti, incomparabili, incessanti [REGEM]. i. terrenum principem [HONORI- G
Hebr.14 FICATE] ei obediendo in his quæ sui sunt officij. Quemadmodũ autem deus honorandus est cultu
latriæ, sic homines honorificentia duliæ. Hæc autem iam dicta ab exordio huius articuli, secundũ Be-
dam intelliguntur de Christianis liberis seruos sub se trahentibus, tamen principi terreno & ducibus
subiectis. Quę autẽ sequuntur, exponenda sunt de seruis dũtaxat [SERVI] ô vos ministri cõducticij
siue emptitij [SVBDITI estote in omni timore]. i. perfecta & filiali formidine [DOMINIS] tẽpora-
libus [NON tantũ bonis]. i. virtuosis interius [ET modestis]. i. ordinatis & exemplaribus foris [SED
etiã dyscolis]. i. indisciplinatis & iniquis, quandiu non iubent vltra q̃ se extendit eorũ iurisdictio, siue
dñium. Vnicuiq; nanq; obediendũ est in his, quę pręsidentiæ suæ respiciũt cathedrã. ¶ Sed his obij-
Prou.29 ci potest illud Prou. Qui timet hominẽ, cito corruet. Et quod rursus Salo. fatetur, Fili honora deũ, &
Prou.7. valebis: pręter eũ vero ne timueris alienũ. Ex quibus sequi videtur, quod nõ sit hominib⁹ eũ timore obe
diendũ aut seruiendũ. Et respondendũ, ꝙ timere hominẽ secundũ se, nõ per respectũ ad deũ, & secun
dum ordinẽ æquitatis, vituperabile existit, & diuersorũ occasio vitiorũ. Homines vero timere in deo,
secundũ deũ, & ꝓpter deũ, in quantũ sunt eius vicarii, aut aliqd diuinę ꝓprietatis participãtes, est lau
dandũ. Sicq; intẽdit princeps apostolorũ vt dominis tẽporalibus obediatur cũ timore dei filiali & ca
sto, nõ cũ timore carnali humano. Illud enim meritoriũ est, nõ istud. Omnia quippe cũ huiusmodi timo
Ephes.6. re dei agẽda sunt, ne. s. eũ in aliquo offendamus. Vnde hanc ipsam sententiã Paul. ad Ephes. clarius ex- H
primit dicẽs, Serui obedite dominis carnalibus, cũ timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, si-
cut Christo, nõ ad oculũ seruientes quasi hominibus placẽtes, sed vt serui Christi, faciẽtes volontatẽ
dei, ex animo, cũ bona volũtate: seruientes sicut dño, & non quasi hominibus: sciẽtes qm̃ vnusquisque
quod fecerit bonũ, hoc percipiet à dño, siue seruus, siue liber. Ex quibus ostenditur, quod tẽporalibus do
minis obediẽdum ac seruiendũ est, principaliter atq; finaliter ꝓpter cœlestẽ felicitatẽ & dei honorẽ,
ex charitate cũ diuino timore. Deinde subditur ratio, cur etiã sit dyscolis dominis ꝓpter deũ formido
lose obediendũ. [HAEC est enim gratia]. i. res deo grata, accepta & gratiosa [SI ꝓpter cõscientiã dei]
id est, ꝓpter bonã coram deo cõscientiã habendã [SVSTINET quis tristitias]. i. ꝑsecutiones, pœnas,
iniurias, quæ solent inferre tristitias patiẽti [PATIENS iniuste]. i. eas æquanimiter tolerãs, absq; suis
demeritis. [QVAE est enim gratia]. i. quod meritum vobis debetur, vel quid deo acceptum peragitis
[SI peccantes & colaphizati suffertis?]. i. si correctionem pro vestris peccatis patimini à dominis ve-
Deute.15 stris? q. d. nihil. Quia de iure pœna debetur culpæ [SED si benefacientes patienter sustinetis] tribula-
tiones vobis iniuste inflictas [HAEC est gratia]. i. res valde accepta [APVD deũ] talis nanq; sustinen-
tia satisfactoria est ꝓ peccatis in deũ cõmissis, & meritoria gratię amplioris in via, ac glorię plenioris
in patria. Per eam quoq; cõformantur homines Christo iniustissime passo. Ideo subditur, [IN hoc enim
vocati estis] id est, ad fidem & legẽ euangelii gratiose adducti, vt sitis in aduersitatibus iniuste inflictis

A patientes, ꝑpter quod Christus ait discipulis, Si me persecuti sunt, & vos persequētur. Quiá non est Ioan.15
seruus maior dn̄o suo. Et denuo ꝓtestatur, Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Tanquā dicat, Si-
cut à patre diligor, & nihilominus aduersis in sæculo isto affligor: ita vos diligo, & tamē tribulationi- Ioan.15
bus vos expono. Hinc Paul. fatetur, Omnes q volūt pie viuere in Christo, ꝑsecutionē patiētur. ¶ Sed Timot. 5
præinductis obiici potest, qa ꝓ peccatis ꝓpriis in hac vita puniri, meritoriū esse videtur, cū nō puniat
deus bis in idipsum, vt secūdum antiquā trāslationē habetur apud Naum prophetā, vbi nostra habet
translatio, Nō consurget duplex tribulatio. Alioquin pœnitētia, seu emēdatio in cōfessione iuncta, nō
esset satisfactoria, ac meritoria, cū tamen omne quod ex charitate quis agit ac sustinet, meritoriū asse-
ratur. Respōdetur, ꝙ secundū rigorē iustitiæ pati debitā pœnā pro ꝓpria culpa, nō est meritoriū, ha-
bendo respectū ad cohabitudinē pœnæ & culpæ inter se. Veruntamē in quantū quis pœnā illā ꝓ suis
culpis, sponte ex charitate cū cōtritione acceperat, ac suffert ad dei honorē, in illatæ ei iniuriæ recō-
pensam, meritoriū ꝓhibetur. Cū itaq; tam acceptū sit deo iniurias absque propria culpa æquanimiter
ferre, merito obediendū est etiā discolis dominis, cum timore, quamuis nonnunquā molesti & iniurio-
si sint suis ministris. ¶ Denique triplex est patiētiæ gradus. Primus, pro ꝓpriis culpis correptiones &
correctiones patiēter sufferre. Sicut religiosi interdū à suis patribus corripiuntur, vt probentur, exer-
ceantur, perfectiq; fiant. Secundus, absq; propria culpa pati libenter aduersa: non tamen pro iustitia.
Tertius, absq; propria culpa pro iustitia ea æquanimiter tolerare. Primus, gradus est bonus, secundus
B melior, tertius optimus & ꝑfectus. Cōsequenter exēplo Christi docet beatissimus Petrus patientiam
plenā, & beneficia Christi cōmemorat [QVIA & Christus passus est pro nobis]. i. ꝓ nostra salute ꝓ
nostris peccatis delēdis, pro gratia multiplici nobis ꝓmerenda, pro gloria nobis impartiēda. Propter Ioan.10
quod ait apud Ioannē, Animā meam pono ꝓ ouibus meis. Et per Esaiā loquitur deus pater, Propter Esa.53
scelus populi mei percussi eum [VOBIS relinquēs exemplū, vt sequamini vestigia eius]. i. eius intui-
tu & amore sustineatis libēter aduersa, qm̄ serui & mēbra suo capiti ac dn̄o debent se cōformare. Pro- Lucæ.6
pter quod ipsemet ait, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucē suam quotidie, &
sequatur me. Et rursus, Qui non baiulat crucē suam & sequitur me, nō est me dignus. Hinc ait Ioan- 1.Ioan.2
nes Apost. Qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Cum dixisset
sanctus Petrus, Christus passus est pro nobis, cur adiecit vobis, & nō potius nobis nisi forsitan vt ex-
hortatio sua cordibus eorū quibus scripsit, fortius inculcaretur. [QVI peccatū non fecit, nec inuētus Esa.53
est dolus in ore eius] Hoc idem apud Esa. scriptū est. Fuit enim deus & homo omniumq; saluator. Id-
circo nequaquā decuit, culpā esse in eo. Fuitq; eius humanitas ab incarnationis exordio perfectissime
confirmata in bono. [QVI cum malediceretur] à Iudæis dicētibus, Blasphemauit, reus est mortis: &, Lucæ.23
Crucifigatur [NON maledicebat eis, cū pateretur, non cōminabatur] imo pro crucifixuribus suis ora-
C uit, & tanquā agnus coram tondente obmutuit [TRADEBAT autē iudicanti se iniuste]. i. Pilato, qui
ipsum iniuste adiudicauit morti dirissimæ, permisit se tradi à Iudæis. Imò & sponte ac libētissime iuit
ad ipsum ex ardētissima charitate & obedientia summa, qua pro nobis pati optauit, prout deus pater
disposuit. Ideo loquitur Esaias, Tradidit in mortē animam suā. Et ipsemet loquitur, Nemo tollit ani- Esa.53
mam meā à me, sed ego pono eam [QVI peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum]. i. Ioan.10
pœnā amarissimā pro nostris peccatis in cruce sustinuit, in proprio corpore immaculatissimo, tenerri
mo ac nobilissime cōplexionato, ideoq; maxime perceptiuo doloris & summe passiuo. Hoc est quod Esa.53
loquitur Esaias, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: & de⁹ posuit in eo
iniquitatē omnium nostrū [VT peccatis mortui]. i. à vitiis expurgati [IVSTITIAE viuamus]. i. vir-
tuosis actibus simus intenti ac subditi. Et Christo, qui est iustitia vera, in omnibus obsequamur. Ipse 1.Cor.1
enim factus est nobis à deo iustitia, & sanctificatio & redēptio, vt asserit Paul. De quo & per Esaiā lo- Esa.56
quitur dn̄s, Prope est iustitia mea vt reueletur [CVIVS liuore sanati sumus] à vitiis, quæ sunt anima-
rum infirmitates. [ERATIS enim aliquando sicut oues errantes]. s. ante cōuersionem vestrā ad Chri- Esa.53
stum. Omnia autem verba ista quasi ex Esaia sumpta sunt, vbi & legitur, Omnes nos quasi oues erraui- Psal.118
mus, vnusquisque in viam suā declinauit. Psalmista quoq;, Erraui (inquit) sicut ouis quæ periit [SED
conuersi estis nunc ad pastorē & episcopum animarū vestrarum]. i. ad Christū qui multiplici alimen-
D to animas vestras alit ac roborat, videlicet proprio corpore & sanguine, pane bonæ operationis, pane
lachrymarū & cōpunctionis, refectione contēplationis, dulcedine internæ consolationis. Qui etiam
episcopus animarū vocatur. i. earū saluti intentus, seu superintentor salutis eorum. Episcopus quippe Luc.1
superintendens interpretatur. ab epi, quod est supra, & scopos intentio. Alia litera habet ad pastorem Roma.7
& visitatorē animarum vestrarum. Nam Christus visitauit nos oriens ex alto. Qui & quotidie visitat Hebr.4
animas electorū luce gratiæ ac miserationum suarum. Ipse quoq; Saluator est rex & pontifex noster,
aduocatus interpellans pro nobis. De quo ad Hebr. fertur, Christus eo quod maneat inæternum, sem
piternum habet sacerdotiū. Vnde & saluare potest in perpetuum, accedens per semetipsum ad deum,
semper viuens ad interpellandum pro nobis.

EXPOSITIO III CAP. [SIMILITER & mulieres subditæ sint viris suis.] ARTIC. VI. 1.Cor.8

POST instructionem dominorum, & seruorum, iam informātur cōiungati [SIMILITER & mulieres subditæ sint viris suis] Vir enim (vt asserit Paulus) caput est mulieris. Idcirco spectat ad virum regere mulierē. In rebus domesticis, & in regimine domus, ac dispēsatione possessionū est vir prīcipalis. Nā & naturaliter, atq; vt plurimū, viri sunt mulieribus prudētiores, constātiores & fortiores in ratione. Mulieres autē plerūq; molles sunt & mēte instabiles, ac inopes in consu lēdo. In Genesi dictū est mulieri, Sub viri potestate eris, & ipse dn̄abitur tui. Ve- Genes.3

runtamen ſubiectio vxoris ſub marito nõ eſt penitus talis, qualis ſerui ſub dño ſuo, ſed inter talẽ ſubiectionẽ & æqualitatẽ medio modo ſe habet, vt etiã docet Philoſophus. In qbuſdã nanq; æquales ſunt, E
Geneſ.2 præſertim ad debiti petitionẽ & redditionẽ. Propter quod deus in exordio fecit mulierẽ nõ de capite aut pede viri, ſed de latere eius, vt eã habeat pro ſocia, & iuxta ſe collocaret in lecto & menſa. Hinc fœminæ ſine virorũ conſenſu nõ poſſunt magnas eleemoſynas facere, aut multũ abſtinere & vouere vel peregrinari. Debẽt ergo viris ſuis eſſe ſubiectę in licitis & honeſtis, prout ius matrimonij exigit, quantum ad ea in quibus ſuperioritas viri ſuper ſuam coniugẽ ſe extendit, puta in pertinẽtibus ad regimen domus. ❡ Denique ſubditur ratio huius ſubiectionis, vtputa fructus inde proueniens. [VT ſi qui non credunt verbo] .i. ſi aliqui viri verbo euangelicæ prædicationis non credunt, nec per prædicationem conuerti poſſunt [PER mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant] .i. per virtuoſam ſuarũ vxorum vitam, ſine prædicatione, cõuertantur ad Chriſtũ [CONSIDERANTES in timore ſanctã conuerſationẽ veſtram] .i. viri pẽſantes ſanctã vitam veſtrã, quam in dei timore filiali habetis, ô mulieres.
Simile de fide. Sicq; ex cõſideratione virtuoſæ cõuerſationis perpendant veritatẽ fidei Chriſtianæ, ac puritatẽ euangelicæ legis. Quoniã ſicut operatio arguit formã, ſic cõuerſatio fidẽ ac legem. Poſſent hic aliqua introduci de cohabitatione coniugatorũ diſparis cultus, an licita ſit. Ad quod ex dictis doctorũ eſt reſpondendũ, ꝙ diſpar cultus impedit matrimoniũ, ita quod impedit contrahendũ, dirimitq; cõtractũ. Qui autẽ in infidelitate pariter cõtraxerunt, ita quod tẽpore contractus coniugalis ambo infideles fuerũt, F
in eccleſia primitiua ſimul habitare permittebãtur, quamuis alter eorũ, vir aut mulier, cõuertebatur ad Chriſtum. Et hoc ea ſpe alliciẽdi cõparẽ ad fidei veritatẽ, dũmodo infidelis cõpar ſeu cõiunx ſine blaſphemia Chriſti voluit cõmanere. Tamen fidelis cõiuna nõ fuit præcepto aſtricta ad cõmanendũ: ſed fuit conſiliũ, pręſertim q̃diu fuit ſpes de cõparis cõuerſione. Si vero infidelis aſſeruit ſe velle cõuerti, nõ licuit fideli coniugi contoralem infidelẽ relinquere intra tempus determinatũ. Nunc autẽ obduratis Iudæis atq; gentilibus, ſacri canones prohibent cohabitationẽ coniugũ diſparis cultus, præſertim dũ non eſt certitudo nec ſpes multũ probabilis de infidelis contoralis cõuerſione. Si autem eſſet certitudo aut ſpes multũ probabilis, poſſent ſuſtineri ſimul ad aliquantulũ tẽpus. De hac re ſcribit ad Cor.
1.Cor.7 Paulus multa, inter cætera dicens, Si quis frater (id eſt, Chriſtianus) vxorẽ habet infidelẽ, & hęc conſentit habitare cũ illo, nõ dimittat illam. Et ſi quę mulier (ſupple fidelis) virum habet infidelem, & hic conſentit habitare cũ illa, non dimittat. Sanctificatus eſt enim (id eſt, ad fidem conuerſus) vir infidelis per mulierẽ fidelẽ. Et ſanctificata eſt mulier infidelis (id eſt, conuerſa) per virũ fidelẽ [QVARVM ſit non extrinſecus capillatura] .i. crinium cõpoſitio, ſeu conuolutio aut circũligatio foris apparẽs ad oculum. Cum hoc ſit pompæ & curioſitatis indicium, ac libidinis prouocatiuũ [AVT circũdatio auri] id eſt, decoratio ex auro, argẽto, aut margaritis. Quæ humilitati & ſimplicitati Chriſtianę religionis non cõſonat. Quia vt ſanctus ait Baſilius, Quicquid in talibus ad neceſsitatẽ vel vtilitatẽ non attinet, vanum ſuperfluumq; cenſetur. Ideo ſubdit [AVT indumenti veſtimentorum cultus] .i. mulieres non habeant cultum, hoc eſt, immoderatum ornatum indumenti, id eſt, tegumenti veſtimentorũ quæ G
Cyprianus. induunt. ❡ Circa hoc venerabilis Beda allegat verba ſancti Cypriani dicẽtis, Serico & purpura indutæ, Chriſtũ induere non poſſunt. Auro & margaritis & monilibus decoratæ, ornamenta cordis & pectoris perdiderunt. Quod ſi beatus Petrus mulieres admonet coercendas, atq; ad eccleſiaſticam diſciplinã religioſa obſeruatione moderandas, quę excuſare cultus ſuos ſolent per ſuos maritos, quãto plus id obſeruare virginẽ fas eſt, cui nulla ornatus ſui competit venia, nec deriuari in alterũ poſsit mẽdacium culpæ, ſed ſola ipſa remaneat in crimine? [SED qui abſcõditus eſt cordis homo] id eſt, homo in
2.Cor.4 terior, videlicet anima rationalis. Vnde & Paulus fatetur, Licet is qui foris eſt, noſter homo corrũpatur: tamen is qui intus eſt, renouatur de die in diem. Hic inquam homo interior, ornetur [IN incorruptibilitate quieti & modeſti ſpũs] .i. in parte ſua ſuperiori, videlicet intellectuali, quæ incorruptibilis eſt atq; perpetua: ita vt mens ſpiritaliter pura & integra ſit, atq; per fidem, ſpem, & charitatẽ virgo & ſponſa ſit Chriſti. Virginitas ſiquidẽ mentis poteſt quotidie recuperari: vt quæ adultera fuit diaboli ꝑ peccata, ſponſa fiat dei per virtutes & dona, quę faciunt animã ſpiritalẽ incorruptã, virginalẽ & inte-
Sapien.6 gram. De qua incorruptione ſcriptũ eſt, Incorruptio facit proximum eſſe deo [QVI] ſpiritus rationalis [in conſpectu dei eſt locuples] .i. vere & ſpiritaliter diues, quãdo prætacto modo virtutibus earumq; actibus perornatur. Verę nanq; diuitiæ hominis ſunt, gratia, ſapiẽtia, virtutes, dona & actus co H
1.Cor.1 pioſi procedentes ex illis. Quæ diuitiæ homini inuito auferri nõ valent. Vnde Corinth. loquitur Paulus, In omnibus diuites facti eſtis in Chriſto, & in omni verbo, & in omni ſapientia. Hinc aliter diuiti
Apoca.2 (puta homini virtuoſo) dicitur in Apoca. Scio tribulationẽ & paupertatem tuã, ſed diues es. Similiter
2.Cor.1 ad Corinth. habetur, Altiſsima paupertas eorũ abũdauit in diuitias ſimplicitatis eorũ. Ecõtrario ho-
Apoc.3. mini defectuoſo rurſus in Apoca. dicitur, Dicis quia diues ſum, & nullius egeo: & neſcis, quia tu es miſer & miſerabilis, pauper, cæcus, & nudus. ¶ Porro ſpũs hominis rationalis, ſeu animus, eſt qetus, quando tumultu caret paſsionũ ac ſtrepitu vitiorũ, vtpote virtutibus moralibus decoratus ac reformatus. Dicitur quoq; quietus, in quantũ eſt diuinorũ contẽplatiuus, atq; in deo fixus ac ſtabilis. Nã vita contẽplatiua vocatur vita quieta & ſecreta. ❡ Dicitur itẽ modeſtus, quãdo in actibus ſuis diſcretionẽ ob-
1.Cor.4. ſeruat, & moderate ſe habet, quẽadmodũ admonet Paulus, Omnia (inquiens) decẽter, & ſecundũ or-
Philip.4. dinẽ fiant in vobis. Qui iterũ exhortatur, Modeſtia veſtra nota ſit omnibus. Deniq; hanc ipſam prin
1.Tim.2 cipis Apoſtolorum doctrinam ponit & vas electionis, cum ait ad Timotheum, Volo mulieres eſſe in habitu ordinato (id eſt, humili & decenti) cũ verecundia & ſobrietate: ornantes ſe, nõ in tortis crinibus aut auro aut margaritis, vel veſte precioſa: ſed quod decet mulieres, promittẽtes pietatẽ per ope-
Pythago. ra bona. Hinc & Pythagoras philoſophus dixit, Vera matronarum ornamenta pudicitiam eſſe, non

A vestes. Præterea quàm detestanda sine prætacta fœminarum ac virginum decoramenta, constat ex eo
quod apud Esaiam legitur, In die illa auferet deus ornamenta calceamẽtorum, & lunulas, & torques, Esaiæ. 3.
& monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & in-
aures, & anulos, & gẽmas, in fronte pendentes, & mutatoria, & palliola, & specula, & teristra. Et erit
pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispãte crine caluitiũ, & pro fascia pectorali ci-
liciũ. ¶ Circa præhabita quæritur, an mulieres mortaliter peccẽt in ornamẽtis præfatis & preciosis cu
riosisque vestibus? Ad hoc respondet Albertus. Quædam mulieres se ornant exterius atq; interius, &
excusantur quatuor modis. Primo, si ornent se quatenus viros suos ab adulterio retrahant. Secundo, si
ornent se quatenus viris suis præcise complaceant. Tertio, si ornent se propter decentiam status mari
torum suorum, ne viri sui reputentur viliores. Quarto, si ornent se propter commune bonum, sicut or
nauit se Iudith, quatenus populum Israeliticum de manibus erueret Holofernis. Quędam vero mulie Iudith. 10.
res se ornant interius, quarum magna est virtus & laus. Quædam autem se ornant solum exterius, quę
in præfatis ornamentis & vestimentis non excusantur à culpa. Quoniam negligunt ad quæ tenentur,
nec ad debitum finem referunt suos ornatus, atq; carnaliter complacere, & alios prouocare intẽdunt.
¶ Insuper secundum Albertũ, in prædictis contingit peccare quinq; modis. Primo, in nimia precio-
sitate, dicente Gregorio, Nemo putet in studio preciosarum vestium deesse peccatũ. Secundo, in mol- Greg.
litie & suauitate, eo quod vita hominis debeat esse in pœnitentia & ploratu. Hinc veritas protestatur,
B Ecce qui mollibus vestiũtur, in domibus Regum sunt. Tertio, in nimia speciositate. Quarto, in nimia Matth. 11
curiositate. Propter quod in Eccle. inducitur, Auerte faciẽ tuam à muliere compta. Quinto, in super- Eccle. 9.
fluitate. Propter quod ait beatissimus Ioannes Baptista, Qui habet duas tunicas, det non habenti. Po- Lucæ. 3.
test autem addi & sextus modus, puta in exquisita nouitate, cũ per Sophon. dominus dicat, Visitabo Sophõ. 1.
super omnes, qui induti sunt veste peregrina. Imò sunt & alij modi diuersi, quib⁹ peccatur in vestibus,
puta in nimia longitudine, similiter in nimia breuitate. Item in amplitudine immoderata, atq; in con
strictione valde arta: sed & in coloribus exquisitis aut mistis seu varijs, & in laciniis, alijsque scissuris
seu fissuris. ¶ Nec putãdũ, quod solis fœminis ista prohibeãtur, imò prohibẽtur & viris ac iuuenibus,
etiam magis quàm fœminis, quoniam in eis magis peccant, quàm mulieres aut virgines, quemadmo-
dum in cæteris: cum sint fortiores in ratione quàm fœminæ: & plura à deo sortiti sint dona, quàm fœ-
minæ: teneantúrque fœminis esse in omnibus exemplares, tanquam caput earũ. Idcirco ve ait Grego Greg.
rius, Pensate, quæ culpa sit hoc viros appetere, à quo pastor ecclesiæ curauit fœminas prohibere. Imò
vniuersaliter omnibus Christianis, vtriusq; sexus, vitandę sunt omnes immoderatę curiositates, pom-
positates, preciositates, superfluitates in ornamentis ac vestibus: cum dicat Hieron. Si vir aut mulier se Hierony.
ornauerit, & vultus hominũ in se prouocauerit, quãuis nullum malum inde sequatur: tamen æternum
supplicium patietur. Quia venenum propinauit si fuisset qui biberet. Ex quo innotescit, quàd sit mor
C tale peccatum. Nam & talis discrimini se committit, nec veretur quod ait Saluator, Væ homini, per
quem scandalum venit. Non ergo quærat Christianos vestibus complacere, sed moribus. Cum in
Ecclesiast. scriptum sit, In vestitu ne glorieris vnquam. Qui autem se ornant aut liniunt, intentione Matth. 18
ac desiderio complacendi hominibus, aut quempiam prouocandi, animas suas diabolo offerunt. Spi- Eccles. 11
ritaliter ergo ornent se fœminæ decore virtutum. Nam subditur [SIC enim aliquando] vtpote tem-
pore legis naturæ [ET sanctæ mulieres, sperantes in domino] non in ornatu vanissimo, aut diuitia-
rum incerto [ORNABANT] virtuosis operibus [SVBIECTAE proprijs viris,] iuxta sensum ex-
positionis in[illegible]æ [SICVT Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans] dicens, Postquam con- Gene. 18
senui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? [CVIVS estis filiæ] per imitationem vir-
tutum: ideo sequitur [BENEFACIENTES, & non timentes vllam perturbationem] id est, per vos
orituram in domibus vestris, eo quod pacifice, virtuose & discrete, instar Saræ, habeatis vos cum ma-
ritis vestris ac cæteris. Vel, non immoderate formidantes perturbationes, quæ ab alijs poterunt conci
tari. Nec tribulationes quæ vobis possunt inferri: cum multæ sint tribulationes iustorum: & omnes
in Christo pie viuentes patiantur interdum persecutiones. Contra quas debemus clypeo patiẽtię sem
per esse armati. Si ergo in lege naturæ tam virtuose habebant se fœminæ, multo magis in lege gratiæ
ita habere se debent. Legitur quoque secundo Regum: quod filiæ Dauid regis vestibus vtebantur tala 2. Reg. 3.
D ribus. Consequenter docet princeps apostolorum maritos, qualiter ad suas se habeant coniuges [VI-
RI similiter] id est, virtuose [COHABITANTES secundum scientiam] id est, cum vxoribus demo-
rantes discrete & circunspecte, ne eos scandalizetis: quia ad malũ procliues sunt [QVASI infirmiori
vasculo muliebri] id est, mulieribus vestris, tanquã vasculis naturaliter fragilioribus, & imperfectio-
ribus in donis naturæ, quàm sunt viri. Nam & corpore sunt communiter viris debiliores propter mol
litiem complexionis [IMPARTIENTES honorem] nõ solum quia eiusdem secum sunt speciei, vt-
pote ad dei imaginem similitudinemq; productæ: sed etiam [TANQVAM cohæredibus gratiæ vitæ] Gen. 2.
id est, participibus gratiæ vobis collatæ, & ad eandem beatitudinẽ ordinatis. ¶ Ad eandem namq; fe-
licitatem creati sunt viri & fœminæ, eademque gratiarũ charismata vtrisque sunt præstita. Sed & ho-
norãdæ sunt fœminæ intuitu & amore virginis gloriosæ, ex qua deus verus incarnari dignatus est. Sũt
itaque cohæredes gratiæ vitæ, id est, gratiæ, per quam vere spiritaliter viuitur atque ad vitam gloriæ
peruenitur. Quanto itaque sexus fœmineus fragilior verecundiórque consistit, tanto à viris magis
sunt fœminæ honorandæ: saluo tamen ordine disciplinæ, & charitatiua correptione seruata. Quia à
viris sunt instruendę, & dum excedunt corripiendæ: à fœmineis quoque leuitatibus, & loquacitatibus
compescendæ. Istud sacratissimus Petrus inducit, docet, & præcipit: quoniam viri fœminas suas tem-
pore procedente faciliter solent cõtemnere, dure affari, & quasi ancillas tractare, quod pessimum est,

Debent etiam viri vxoribus suis honorem impendere, eis moderate vtendo, & eas reuerenter, solo ma E
ritali affectu, ex causa rationabili accedendo, nec impudice eas tangeudo, aut cum eis turpiter lasciniē
do: quæ omnia nbseruando, merentur frequenter copiosam bonamque sobolem ex coninge procrea-
re. Veruntamen non debet marius coniugi suæ nimiam contribuere libertatem, cum in Ecclesiastico
Eccle. 25 scriptum sit, Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo. Sic ergo ô coniugati vos simul habere
debetis, tam decenter, charitatiue, atque concorditer [VT non impediantut orationes vestræ] id est,
ne à deo iuste despiciantur, & sno priuentur effectu. Nam qui impie connersantur, exandiri indigni
Ioan. 9. sunt: iuxta illud, Peccatores deus non audit. Sed si quis cultor est dei, & voluntatem eius facit, hūc ex-
Pruue. 18 audit. Salomon qnoque fatetur, Qui declinat aures snas ne andiat legem, oratio eius erit execrabilis.
Luc. 18. Vel, non impediantur orationes, id est, ne ab actu orandi impediamini. Quia vt ait Saluator, Oportee
semper orare, & non deficere. Ab oratione autem frequenti, continna & deuota, impedit hominē car-
nalium vocatio volnptatum: nō solum tempore commixtinnis, sed & postmodum vsque ad tempus:
1. Cor. 7. eo qnod obtusum, & grauem efficiat sensum. Propter quod scribit Corinthiis Paulus, Nolite franda-
re inniccem, nisi forte ex consensu ad tempns, vt vacetis orationi. Iam post specialia documenta ad spe-
ciales personas spectātia, introducit sanctissimus Petrus generales doctrinas, ad vniuersos fideles per-
Epistola. tinentes [IN fide autem omnes vnanimes] id est, in his quæ sunt fidei Christianæ estote concordes,
acquiescentes sacræ scripturæ, secundnm expositionem ecclesiæ. Fides nanq; est totins spiritalis stru- F
cturæ ac vitæ fundamentum. Idcirco necesse est, vt fideles sint in fide valde vnanimes, & constantes:
ne modicus error in principio paulatim inualescat, & grauis fiat in fine. Ideo ad Romanos loquitur
Rom. 12 Paulus, Deus det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnanimes vno
2. Cor. 1. ore honorificetis Deum. Et ad Corinthios, Idipsum dicatis omnes, & nnn sint in vobis schismata.
Qudd vero in aliquibus libris hic additur, In oratione estote: nnn est de textu. [COMPATIENTES]
Iob. 30. id est, mntuo condolentes, prout charitas exigit. Vnde sanctus Iob protestatur, Flebam super eo qui
2. Cor. 11 afflictus erat: & compatiebatur anima mea pauperi. Paulus quoque, Alter, inquit, alterius onera por-
tate. Et rursus, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Erranti-
bus ergo & lapsis cordialiter compatiamnr, orantes pro eis. Similiter in quacunq; tribnlatione & an-
gustia constitutis, tentatis, afflictis, oppressis, intime condoleamus. Et sicut incōparabiliter mains ma
lum est culpa, quàm pœna: sic multo plus compatiamur proximis peccato deiectis, quàm tēporali pœ
na afflictis. Denique, sicut corporale graue pondus ferens releuatur, si alter secum onus supportat: sic
afflictus & miser releuamen sortitur, si alterum sibi conspicit condolere. Cúmqne, iuxta Pauli doctri-
Ephe. 4. nam, fideles sint vnnm mysticnm corpus, cuius caput est Christns, ita, quod snmus inuicem membra,
idcirco debemus inuicem compati, sicut in corpore naturali vno membro patiente, alia compatiun-
tur [FRATERNITATIS amatores] id est, proximorum, seu boni communis, socialisque vitæ dile- G
ctores synceri [MISERICORDES] id est, tam corporalia, quàm spiritalia misericordiæ opera pro
Prou. 21. viribus exequentes. Quia, vt Salomon ait, Qui pronns est ad misericordiam, benedicetur. Et Chri-
Marci. 5. stus, Beati (inquit) misericordes: quoniam ipsi misericnrdiam consequentur. Et denuo, Estote miseri-
Luc. 6. cordes, sicut & pater vester cælestis misericors est. Non igitur in alterius lapsu quis rideat, nec de alio-
Prou. 17. rum dissensione quis gratuletur. Quia, vt ait scriptnra, Qui in ruina lętatur alterius, non erit impuni-
Col. 4. tus [MONESTI] id est, disciplinati, exemplares, discreti, prout admonet Paulus, Honeste & in sapiē-
tia ambulate ad eos, qui foris sunt [HVMILES] vt sitis parui & viles in oculis vestris. Non enim su-
perborum, sed mansuetorum & humilium, vita, mens, oratio, placet deo. Et Christus in Euāgelio in-
bet, Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. [NON reddentes malnm pro malo] id est, ininriæ
Iudith. 9 opus pro illata iniuria [NEC maledictum pro maledicto] id est, verbum maledictorium pro verbo
Matt. 15. maledico. Hoc est, non vindicetis vosipsos inordinate. Quanuis interdum secundnm processum & or
dinem iuris fit inferēda vindicta ex charitate & zelo iustitiæ, propter bonum commune, atque vt im-
pij refrenentur, & ne supplantetur iustitia. Sed hoc non est reddere malū pro malo, sed potius bonum
pro malo. Quandoq; tamen laudabilius est pœnam & culpam propter deum dimittere, qnando vide
licet hoc non cedit in derogationem iustitiæ, nec aduersatur paci cōmuni, & malefactor ex hoc non fie H
ad peccandum procliuior. [SED econtrario] sitis [BENEDICENTES] maledicentibus vobis, id est,
Matt. 16 bonū eis cupientes & deprecantes. Sicut dominus loquitur, Diligite inimicos vestros, benefacite his,
Luc. 6. qui oderunt vos: & orate pro persequentibus & calumniantibus vobis, Et alio loco, Benedicite male
Prou. 10. dicentibns. Hinc in Prouerb. scriptum est, Ne dicas, reddam malum pro malo: expecta dominum, & li
Prou. 24 berabit te. Et denno Salomon loquitur, Ne dicas quomodo fecit mihi, sic faciam ei. Sed & in Leuiti.
Leuit. 19 præcipitur, Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorom. Propterea Dauid dixit, Si
Psal. 7. reddidi retribuentibus mihi mala, decidam meriro ab inimicis meis inanis. Itaq; non inferre iniuriam
alteri, bonum est: illatam æquanimiter pati, melius: pro iniuria reddere gratiam, optimū. Ad quod nos
Rom. 12. Paulus hortans, Noli (inquit) vinci à malo: sed vince in bono malum. Quid ad ad hæc dicent, qui nec
vnum verbum durum volunt propter deum sufferre, nec pro suis excessibus corripi, nec contenti sunt
pro malo malum rependere: sed pro modica forsitan iniuria, magnam retribuunt, aut retribuere cupi-
unt vltionem? Aduertant miseri isti, quàm longe distent à doctrina Christi, seque emendent [QVIA
in hoc vocati estis] id est, idcirco ad legem & fidem Christi estis perducti, quatenns ista adimpleatis.
Quæ nisi impleueritis, infidelibus damnabilinres eritis. Ideo antē ad hæc implenda estis vocati [VT
benedictionem hæreditate possideatis] id est, à deo benedicamini in ęternum, percipiendo ab eo do-
na gratiæ in præsenti, & munera gloriæ in futuro. Benedictio etenim Dei est collatio munerum
Ephe. 1. eius, & multiplicatio eorūdem. Vnde & ad Ephesios Paulus fatetur, Deus benedixit nos omni bene-

diſtione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto Ieſu. Deinde confirmat iſta archiapoſt. teſtimonio prophe
A tali. Ait quippe Pſalmiſta quantum ad ſenſum, [QVI enim vult vitam diligere] id eſt, qui voluntate Pſal.31.
imperatiua & efficaci diligit vitam gratiæ in hoc mundo, cupitque vitam beatam obtinere in cælo
[ET videre dies bonos] id eſt, æternitatis gloriam experiri. ¶ Dies nanque dicuntur boni aut mali, ſi-
cut & tempus propter ea quæ ſunt aut fiunt in eis. Ideo dies huius vitæ dicuntur mali & tempus ma-
lum vocatur, propter mala culpę & pœnæ, quibus repletur hæc vita. Interdum tamen tempus bonum
aſſerit (iuxta illud, Ecce nunc tempus acceptabile) propter dona gratiæ dei in eo. Dies vero æternita 2.Cor.6.
tis in patria ſimpliciter boni & optimi ſunt: quia in eis nulla vnquam inuenitur admixtio pœnæ aut
culpæ [COERCEAT linguam ſuam à malo] id eſt, ab omni verbo illicito, præſertim in verbis do-
loſis, quæ non ſolum loquenti, ſed alijs quoq; nociua ſunt [ET labia eius ne loquantur dolum] id eſt,
labia ſua à doloſis reprimat verbis. Quia vt in Eſaia habetur, Fraudulēti vaſa peſsima ſunt. Et Pſalmi
ſta, Virum, inquit, ſanguinū & doloſum abominabitur dominus. Vitanda ſunt ergo omnia verba ini-
qua, detractoria, mēdoſa, pungitiua, deriſoria, vana, ſcurrilia, nociua, fraudulenta, iuramēta, periuria,
falſa teſtimonia, imò & verba otioſa. De quibus reddenda eſt ratio in die nouiſsimo. Quāto igitur ma Matt.12.
gis de verbis præfatis, iniquis, mortalibus? Vnde loquitur Auguſt. Quomodo iraſceris alteri, quando Auguſt.
de te male loquitur: ita iraſcere tibi, quando de altero male loqueris. Itemq;, Non aliud cor tegat, &
aliud lingua proferat. Neceſſaria igitur ad ſalutem eſt refrenatio linguæ, Salomone dicente, Qui cu-
B ſtodit os ſuum & linguam, cuſtodit ab anguſtijs animam ſuam. Qui autem incōſideratus eſt ad lo-
quendum, ſentiet mala [DECLINET autem à malo] id eſt, peccata in opere vitet [ET faciat bo-
num] implendo præcepta. Et iſtæ ſunt duę quaſi integrales partes iuſtitiæ. Nam primo oportet à ma
lo recedere, deinde bonum accedere [INQVIRAT pacem] id eſt, pacem pectoris nunc cum deo,
& pacem temporis cū proximo habere conetur [ET perſequatur eam] id eſt, eam perfecte ſequatur
& conſeruet: quatenus per pacem pectoris ac temporis pertingat ad pacem æternitatis. Hinc loqui-
tur Paulus, Obſecramus pro Chriſto, reconciliamini deo. Et rurſus, Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, 2. Cor.5.
cum omnibus hominibus pacē habentes. Denique cum pax pectoris ſit tranquillitas ordinis, & quies Rom.118
mentis in deo: non poteſt quis hanc pacem habere, niſi in primis declinet à vitijs. Quia vt loquitur
Eſaias, Non eſt pax impijs. Secundo oportet bona peragere ex dilectione, cum promptitudine & de- Eſa.48.
lectatione. Propter quod ait Pſal. Pax multa diligentibus legem tuā. Hæc etenim pax, realiter eſt gau- Pſal.12.
dium imperturbatum operationi virtuoſæ annexum. Tertio neceſſe eſt, vt in homine ſit debita ſubie-
ctio carnis ſub anima, ſenſualitatis ſub ratione & voluntate, rationis quoq; & voluntatis ſub deo, per
obedientiam & obſeruantiam legis diuinæ. Hinc mali pacem iſtam non habent, quoniam ſaluti pro-
priæ aduerſantur, & diſsident, diſſentiūtque à ſeipſis, atque inordinatum cor habēt. Quia ergo pax
iſta difficulter acquiritur, faciliterque amittitur: neceſſe eſt eam inquirere, & adeptā diligētiſsime cu-
ſtodire. [QVIA oculi domini ſuper iuſtos] ideo aduerſa æquanimiter ſuſtinere, & dona ſtrenue de-
C bent implere, quia à ſummo iudice indeſinenter aſpiciuntur, qui iuſtum eis aget iudiciū. Et recte ocu-
li dei ſuper iuſtos eſſe dicuntur: quia vbi amor, ibi oculus. Idcirco ad rem dilectam dirigitur viſus. Iu
ſtos autem deus ſpecialiter diligit, cum ſimilitudo amoris ſit ratio. Propter quod ait ſcriptura, Iuſtus
dominus, & iuſtitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Hinc ſanctus Iob cōteſtatur, Nonne deus cō Pſal.10.
ſiderat viam meam, & omnes greſſus meos dinumerat? Et iuſto deus ait in Pſalm. In via hac gradie- Iob.31.
ris, firmabo ſuper te oculos meos. Porro oculi domini ſunt intellectus & ſapiētia eius, [ET aures eius Pſal.31.
in preces eorum] id eſt, ad exaudiendum preces iuſtorum paratę ſunt, dum orant ſalubriter & inſtan-
ter. Idcirco in Eccleſi. ſcriptum eſt, Oratio iuſti penetrat cælos. In Prouerb. quoq;, Longe eſt deus ab Eccl.35.
impijs, & orationes iuſtorum exaudiet. Iuſti etenim ſunt amici dei. Amicorum autem eſt, eadem velle
& nolle [VVLTVS autem domini] id eſt, reſpectus diuinæ iuſtitiæ eſt [SVPER facientes mala] & Prou.13.
ſimiliter ſuper omittentes bona fieri iuſſa: quia eorum peccata vlciſci paratus eſt, niſi pœniteant. Vn-
de fertur in Pſalmo, Pones eos vt clibanū ignis in tempore vultus tui. Et alio in Pſalmo, vbi præalle-
gata verba conſcripta ſunt, ſemiuerſiculo huic adijcitur, Vt perdat de terra memoriam eorum. Memo Pſal.20.
ria enim iuſti cum laudibus, nomen vero impiorum putreſcet. Poſtremo præinductis conſonat illud Pſal.33.
Deuteronomij, Dominus deus tuus, eſt deus fortis & fidelis, cuſtodiens pactum & miſericordiam dili Proue.10
D gentibus ſe, & iis qui cuſtodiunt præcepta eius, & reddens odientibus ſe ſtatim, ita vt diſperdat eos & Deut.7.
vltra non differat, protinus eis reſtituens quod merentur.

¶ Proſecutio expoſitionis huius Cap. ab eo loco [ET quis eſt qui vobis noceat.

ARTICVLVS VII.

ABundauit in primitiua eccleſia Chriſtianorum perſecutio copioſa, ferox, aſsidua: idcirco con-
uerſi ad fidem indigebant confortatione & informatione ad patientiā. Et hoc nunc agit apo-
ſtolorum dignisſimus vertex. [ET quis eſt qui vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? Tan-
quam dicat, Nullus vobis poteſt nocere, ſi æmulatores, hoc eſt, amatores ſeu imitatores eſtis boni, hoc
eſt, dei ſeu Chriſti eſſentialiter boni. Vel boni. i. virtutis. Nam qui huiuſmodi boni eſt æmulator, non
deijcitur per aduerſa, ſed deo firmiter eſt inhærēs. Idcirco tribulatio cooperatur ei in meritorū aug-
mētū: & ſi lędatur in corpore, ſi ſpolietur ſubſtātia, ſi diffametur, nō ei hæc nocēt: ſed mirabiliter pro-
ſunt, ſi ea æquanimiter ferat. Quēadmodū ægro non nocet amara potio, ſectio, ſiue aduſtio. Ideo di-
ctū eſt, Nulla nocebit aduerſitas, ſi nulla dominetur iniquitas. Eis vero qui inferūt iſta iuſtis, maxime
nocet horū illatio, cum peccent mortaliter. Vniuſcuiuſq; ſiquidem malum in proprium redundat au-
thorē. Et cui hæc nocēt, ex propria impatientia, ira, ſeu alia culpa nocent. Ideo Eccleſiaſt. 10. dicitur.
Qui fodit foueā, incidet in eam: & qui diſsipat ſepē, mordebit eum coluber. ¶ Sed his obijci poteſt,

Quoniá,vt videtur,impiiſtimi bæreſiarchæ valde nocnerunt multis bonis catholicis, quorum fidem E
peſtiferis perſuaſionibus euerterunt. Noone ſacrilegus & dánatiſsimus Arrius totum pene orbē infe-
Beda. cit? Vnde & Beda bic ait, Conſtat plurimos boni æmulatores læſos eſſe ab aliis, dú in veritatis, quam
diligunt, cognitione male inſtructi ſunt. Quanros enim io deum catholicè credere & rectè in ecclefia
viuere cupientes Arrii veſania, quantos Sabellii aliorúmve hærericorum nequitia neſcientes ſeduxit?
Lege Ioannis Chryſoſtomi librum, quem ſcripſit de eo videlicet, Neminem poſſe lædi ab alio, niſi à
ſemetipſo. Hæc Beda. Verum de iſto longa poſſet diſputatio induci. Sed breuiiati ſtudendum eſt &
breuiter reſpondeodum. Quod ſicut diabolus teotaodo inclinat, non compellit homines ad pecca-
ta, ipſi vero libere conſentiendo tentanti, ſeipſos præcipitant: ſic bæreſiarchæ potuerunt inclinare,
non cogere ad errores: oec perſecutores, abſolute loquendo, compolerunt fideles ad ſacrificandum:
ſed qni ſacrificauerunt ex pœnis inducti, ex propria infirmitate, & imperfectione, ceſſerunt & perie-
runt. Hinc ſubditur. [SED & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati] eſtis nunc in merito, & ſpe:
Matth. 5. beati futuri in præmio, & re:ſicut ait Saluator, Beati, qui perſecutionem patiūtor propter ioſtitiam,
Ibidem. quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Et rurſus loquēs diffuſius, & iuſtos pleniſsime recreans ac cō
ſolans, ait ibidem, Beati eſtis, cum maledixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, & dixerint
omne malū aduerſum vos, mentienres propter me. Gandete in illa hora, & exultate, quoniam merces
veſtra copioſa eſt in cælis. Patiendo nanq; æquanimiter aſpera propter iuſtitiam, purgamnr à culpis, F
implemur potioribus gratiæ donis, Chriſto aſsimilamur, à futuris eripimur pœnis, propinquamus ad
regnum, & gloriæ promeremnr augmentum. Denique qui correptionem & correctionē pro ſuis pec-
catis gratanter ſuſcipiunt, vt in vita præſenti purgentur, ac deo complaceant, quanuis pro ſuis patian
tur demeritis: tamen aliquo modo, puta finaliter, propter iuſtitiam pati dicuntnr, & reputatur eis hoc
ipſum ad meritum, ſuntque beati. Miſeri vero ſunt, & miſeri vehementer, qui corripi ac corrigi dedi-
gnantur. [TIMOREM autem] id eſt, cauſam timoris, videlicet crudelitatem & perſecutionem [EO-
RVM] qui aduerſa infligunt [NE timueritis] immoderato timore, à virtútum conſtaotia retrahente.
Ideo ſubditur [VT non conturbemini] id eſt, ne ordinationem rationis, tranqoillitatemque mentis
Matt. 10. perdatis, & ita aliorum pranitate viocamini. Hinc iubet Saluator, Nolite timere eos, qui corpus occi-
Proue. 18 dunt Et in Prone. habetur, Iuſtus quaſi leo cōfidens abſq; terrore erit. Et in Eſaia, Quis tu, vt timeas
Eſa. 51. ab bomine mortali, & à filio hominis, qui qnaſi fœnū areſcit? ¶ Verūtamen timor adnerſitatū & mor-
Matt. 26 tis, naturalis duntaxat, excuſatur à culpa, cum & Cbriſtus timuerit mortē, ex præuio rationis iudicio.
Aliqui vero riment, ſe formidaturos tribulatione inſtante, qui quod euadere cupiunt, ante tēpus aſſū-
mnnt: quibus cōſnlitur, vt dominū deprecētur, quatenus eos ob omni inordinato expurget pauore, cū
Pſalmiſta orantes, A timore inimici eripe aoimam meam. Non vt me nō occidat inimicus, ſed vt non
timeā occidentem inimicum. ¶ Cōſiderent etiam, quàm ſalubre ſit pati aduerſa, qnamq; proficuū, & G
quàm breuis ſit omnis tribulatio vitæ præſentis, & quanta ſuſtinuerunt Chriſtus & ſancti. Ex quorū
omniū intuitione conſtantes ac fortes, imo & læti ſint in tribulationibus & tormentis. [DOMINVM
autem Chriſtum ſanctificate] id eſt, magnifice bonorate, firmiterque tenete, & ſanctom eſſe ſentite.
[IN cordibus veſtris] videlicet, in intellectu & voluntate, eum ſynceriter conremplando, feruide di-
Matth. 6 ligendo, & totis viribus hoooràdo. Iuxta hunc ſenſum oramus aſsidue, Pater noſter qui es in cælis, ſan
Pſal. 33. ctificetur nomen tuum. Et propheta hortatur, Magnificate dominum mecum. Per Ezechielem quoq;
Ezec. 29 dominus fatetur, Cum ſanctificatus fuero in vobis. Et Eſaias ait, Dominum exercituum ſanctificate.
Eſai. 8. PARATI ſemper ad ſanctificationem omni poſcenti vos rationem de ea quę in vobis eſt, fide & ſpe]
id eſt, tam inſtructi & ſapientes in euangelica lege ſitis, vt iugiter prompti ſitis ad daodam rationabilē
reſponſionem, & cauſam vniuerſis à vobis quærentibus rationes fidei veſtræ ac ſpei. Cur ſcilicet tam
ioeomprehēſibilia credatis, tamq; ſupernaturalem beatitudinē, & ſecreta ac ionſibilia bona adipiſci
ſperetis? ¶ Poteſt autē quis rationē fidei ac ſpei interrogare à Chriſtiano dupliciter. Primo fideliter.
Secundo infideliter. Qui fideliter quærit, charitatiue informandus eſt, & poteſt facliiter cootentari.
Qui vero infideliter ſciſcitaror, non ita faciliter contentatur: ſed opponit, & arguit, qoonſq; vincatur.
Vtriſq; tamen eædem rationes fidei ac ſpei ſunt aſsignādæ. Quòd ſcilicet ita credimus & ſperamus, H
quoniam deus altiſsimus, omnipotens, verax, qui nec fallere poteſt nec falli, huic ooſtræ fidei & ſpei
teſtimonium perhibuit. Primo per Chriſtum. Deinde per ſanctos apoſtolos, cæteroſque Chriſti diſci
pulos & viros ſanctos. Imò per vtriuſque ſexos perſonas innumerabiles, vſq; in præſens, per innome-
ra & præclara miracula ſoli omnipotētiæ ſuæ poſsibilia. Quæ partim in ſcripturis canonicis ſunt de-
ſcripta, partim in chronicis, aliiſque hiſtoriis & legendis authenticis. Secuodo, quoniam quicqnid de
Chriſto credimus & ſperamus in euangelicæ legis ſcripturis, in veteris teſtamenti ſcripturis per Mo-
ſen, & beatos propbetas copioſe legimus prophetatum. Tertio, qoia lex Cbriſti eſt lex totios ſanctita-
tis, & honeſtatis, ac perfectionis. Quarto, per finalem iſtam Iudæorum relictionē probamus Chriſtū
veniſſe. Quinto, oſtenditur veritas fidei per hoc, quod quāto aduerſarii & tyrāni attrocius oitebātur
fidem Chriſtianā prorſus extinguere, tanto plns creuit atq; inualuit. ¶ Ex quibus omnibus, moltiſq;
aliis rationibus, ſufficiēter & certo probatur, quòd fidei noſtræ ac ſpei deus ſit author ac teſtis: qoan-
uis per ea fidei veritates ſuperoaturales ita probari oon queant, vt cōprehendaotur per rationem, cer
titudinemque euidētiæ habeāt. Verūtamen fidem contra aduerſariorum diſputationem defendere, &
eam diuerſis argumenrationibus rationabiliter perſuadere ac declarare, non eſt omoium, ſed ſpeciali-
ter eruditorum. Nec eſt præceptum, vt vouſquiſque fidelis paratus ſit ad ſatisfaciendum quærētibus
rationem fidei ac ſpei, cum mulri ſint idiotæ, & penitus ſimplices: ſed iſtud eſt magis cooſilium. Pręla-
ti tameo, & ſuperiores, atque doctores, ſeo prædicatores teoeotur aliquo oıodo eſſe parati ad ſatisfa-

A ctionem huiusmodi. Cum apud Malac. dicatur, Labia sacerdotis custodiunt scientiā, & legē requirent Malac. 2.
de ore eius, quia angelus domini exercituum est. In primitiua quoq; Ecclesia, præparatio & eruditio
ista ad satisfactionē talem magis necessaria fuit, quàm nunc: quia tunc fideles, inter perfidos vndique
morabantur, & sæpe inde interrogabantur, etiam à tyrannis. Fuitque eis necesse fidem contra aduer-
sarios eius defendere [SED cū modestia & timore] id est, postulantibus à vobis rationem fidei vestræ
ac spei respondete modeste. i. timorate, humiliter & decenter: ne interrogatores scandalizentur in vo-
bis: & se despici arbitrantes, contra fidem & eius professores grauius accendantur. Hinc ad Rom. lo- Rom. 14.
quitur Paulus, Infirmum in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Timot. quoque scri- 2. Tim. 2.
bens, Noli (inquit) verbis contendere. Ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionē audientium. Itemq;, Ibidem.
Seruum domini non oportet litigare: sed patientem esse, & cum modestia corripientem eos qui resi-
stunt. Denique cum ea quæ fidei sunt, sint tam sublimia, incomprehensibilissima, ac profunda: non ni-
si cum casto dei timore de eis loqui, & disputare debemus, ne forsitan dominū offendamus, irreueren Prou. 25
ter, & præsumptuose loquendo de ipso, & mysterijs eius. Quia, vt in Prouerb. asseritur, sicut qui mel
comedit multū, nō est ei bonū: sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Propter quod &
diuinus Dionysius, & Damascenus affirmant, Non est audendū aliquid dicere de superessentiali dei- Diony.
tate præter ea, quæ nobis sunt in sacris eloquijs tradita [CONSCIENTIAM habentes bonam] ita,
B vt vobis non sitis conscij de aliqua simulatione, nequitia, aut culpa occulta. Quemadmodum ad Co- 2. Cor. 1.
rinth. asserit Paulus, Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, q̄ in simplicitate & syn-
ceritate dei, non in sapientia carnali, conuersati sumus in hoc mundo. [VT in eo quòd detrahūt de vo-
bis confundantur, qui calumniantur vestram bonam conuersationem] id est, detractores vestri, vobis
sineaute obloquētes, ex vestra rationabili responsione, quam eis assignatis de fide & spe vestra, atque
ex sancta vita vestra, confundantur, ipsa euidentia veritatis ac virtutis conuicti. Aut etiā tandem con-
uersi. Vel, confundantur in die iudicij: quando iusti stabunt in magna constantia aduersus persecuto- Sapien. 5.
res, irrisores, detractoresque suos. Vnde per Hiere. ait vir iustus, Confundantur, qui persequuntur me: Hiere. 17
& non cōfundar ego. Paueant illi, & non paueam ego. Indue super eos diem afflictionis. Hinc ad Ti- Titum. 2
tum habetur, Verbum sanum sit & irreprehensibile, vt is qui ex aduerso est, vereatur, nihil mali habēs
loqui de nobis. Hæc igitur agite cum bona conscientia, nec ex timore persecutionū omittite ea. [MELIVS est enim] id est, magis laudabile, magisque meritorium [BENEFACIENTES (si velit vo-
luntas dei) pati] aduersa [QVAM malefacientes] hoc est, virtuosius fuerit, vt absque demerito ve-
stro, vtpote bene viuentes, sustineatis aduersa, quàm vt ea pro vestris demeritis sustineatis, vtpote ma
le viuentes. ¶ Quemadmodū Iob & Tobias amplius cōmendantur pro eo, q̄ tanta perpessi sunt, nū Iob. 42.
pro suis excessibus, sed pro sua exercitatione, & coronatione gloriosiori, atq; vt alijs in exemplum pa- Iob. 11.
tientiæ ponerentur, quàm Elimas magus & Ioram, qui pro suis criminibus sunt plagati. ¶ Hac quoq; Act. 13.
C authoritate, secundum Bedam, reprehenditur eorum stultitia, qui æquanimiter ferunt correptionem 3. Re. 22.
& correctionem, quando culpabiles sunt: si vero absq; culpa sua patiantur aduersa aut arguūtur, ægre
accipiunt: & qui hactenus videbantur innoxij, per propriam iram, impatientiam, murmurationē se Epistola.
noxios reddunt. Porrò q̄ virtuosius sit absque proprio demerito pati, probat exēplo Christi. [QVIA
& Christus semel pro peccatis nostris mortuus est] sicut ait in psalmo, Quæ non rapui, tunc exolue- Psal. 85.
bam. Et Hieremias in Tren. testatur, Spiritus oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis no-
stris. Mortuus ergo est pro peccatis nostris tollendis, sicut prędixit sanctissimus Ioā. Bap. Ecce agnus
dei, ecce qui tollit peccata mundi. Crucifixus est enim, vt merito suæ acerbissimæ passionis, in quantū
illam ex feruentissima charitate atq; plenissima obedientia acceptauit ac pertulit, pro nostris satisfa-
ceret culpis, & copiosissimā nobis gratiam plenamq; beatitudinē promereretur: iuxta illud ad Hebr. Hebr. 9.
Sāguis Christi, qui semetipsum per spūm san. obtulit immaculatū deo, emūdabit cōsciētiam nostrā ab Ibidem.
operibus mortuis, ad seruiēdum deo viuēti. Et rursus, Semel oblatus est ad multorū exhauriēda pecca Roma. 6.
ta. Rectéq; additur semel. Quia vt Paulus fatetur, Christus resurgēs ex mortuis, iam nō moritur, mors
illi vltra non dn̄abitur. q̄ enim mortuus est, peccato mortuus est semel. Itaque mortuus est pro nobis.
[IVSTVS pro iniustis] videlicet ipse sanctus & innocens pro nobis transgressoribus [VT nos offerret Ioan. 14.
deo]. i. ei recōciliaret, & ad cęlestē introduceret patriā. Quēadmodū ipse dixit, passione instāte, Vado Matt. 32.
D parare vobis locū: vt vbi sum ego, & vos sitis. Christus quippe est, qui fortē armatū puta diabolū liga- Marc. 3.
uit, & spolia eius distribuit, auferēs ei quos ille decepit, & ad deum eos reducēs. Atq; in altū ascendēs Psal. 97.
captiuā duxit captiuitatē. Propter quod per Esa. deus pater ait de homine Christo, In scientia sua iu- Esa. 53.
stificabit ipse seruus meus multos, & iniquitates eorū ipse portabit. Ideo dispertiā ei plurimos, & for-
tium diuidet spolia. Etenim spolia fortis erant peccatores, à dæmonibus victi & capti: quorū multos,
omnes. s. electos Christus sua passione, non solum sufficienter, sed & efficienter saluauit. Hinc scri-
ptum est ad Ephesios quinto, Christus dilexit Ecclesiā, & tradidit semetipsum per ea, vt exhiberet si-
bi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam. Offerret inquam nos deo [MORTIFICATOS quidem carne] id est, à carnalibus desiderijs, & inquinamentis abstractos, & spiritaliter
mortuos [VIVIFICATOS autem spiritu] id est, mente, viuentes in charitate & gratia. vel, viuifica-
tos spiritu, id est, à spiritu sancto, per dona gratiæ eius spiritaliter viuos effectos. ¶ Hanc enim mortifi
cationem viuificam merito passionis Christi à deo consequimur, nec sine ea finalem fructū dominicæ
passionis, videlicet æternam salutem, adipiscemur. Qui enim sunt Christi, carnem suam cum vitijs &
concupiscentijs crucifigunt, vt loquitur Paulus ad Gala. Qui denuo ad Corinth. fatetur, Pro omni-
bus mortuus est Christus, vt qui viuunt, iam non sibi viuant: sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resur- Galat. 5.
rexit. Itaq; q̄ tribulationes & persecutiones absq; suis demeritis sibi illatas æquanimiter ferūt, Christo 2. Cor. 5.

assimilantur. Qui vero eas pro suis peccatis tolerant patienter, cõformãtur latroni ad dexteram Chri E
Luc.23. sti suspenso: qui dixit, Digna factis recepimus. qui & cum Christo paradisum de cruce introiuit. Qui vero nec pro suis excessibus corripi corrigique dignãtur, latroni ad sinistrã Saluatoris suspẽso æquãtur. ¶ Cõsequenter cõmemorat princeps apostolorũ antiquiũ opus misericordiæ Christi, quod tempore Noe fecit: per quod præfigurauit effectũ pietatis, quem post suam incarnationem, in mundo hoc viuens, per seipsum ac suos discipulos, impẽdit hominibus. Est autẽ locus hic intricatus, & satis obscurus, ac varijs modis translatus. Nam Beda ponit hunc textum, In quo & eis, qui in carne cõclusi erãt, spiritu veniens prædicauit. Quem textum sequitur & exponit Albertus. Alia vero trãslatio, teste Beda, sic habet, In quo spiritu & eis, qui in carne erant, prædicauit, &c. Communiter vero ita habemus, In quo & his, qui in carcere erant, spiritu adueniẽs, vel, spiritualiter aduenieus, prædicauit. Exponendo ergo hanc literam, primo iste est sensus, in quo, id est, ad hoc, vt homines à se conuersis deo offerret. Vel in quo. i. in spiritu sancto, de quo secundum vnam expositionẽ, immediate præmisit, viuificatos spiritu. Itaque in quo & his qui in carcere erant spiritu veniens. i. Christus verus deus per spiritus sancti immissionem seu inspirationem, adueniens, eis qui erant in carcere. s. in profundo vitiorum & ignorantiarum, & consuetudine vitiosa erant ligati, proprijsque iniquitatibus quasi custodia carcera-
Proue.5. li detenti, prout in Prouerb. habetur, Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum F
2.Tim.2 constringentur. Vnde & Paulus loquẽs de impijs, Resipiscant, inquit, à laqueis diaboli, à quo captiui tenẽtur. His ergo Christus per suæ miserationis effectum spiritualiter veniens, & spiritu sancto operante adueniens prædicauit per Noe, vt infra innuitur. Quem Noe Christus per inspirationem spiritus sancti instigauit ad prædicandum verbis & factis, futurum esse diluuium propter scelera hominum,
Gen.6. quia tunc omnis caro corruperat viam suam, vt dicitur in Gene. [QVI increduli fuerant aliquando] scilicet tempore Noe, cuius prædicationi non crediderunt, nec à suis cessauerũt criminibus [QVANDO expectabat dei patientia]. i. deus diu & patienter expectauit pœnitentiam, emendationemque hominum: quia per centum annos & amplius deus prænunciauit diluuium esse futurum. Nam & Noe centum annis occupatus fuit cum suis in arcæ fabricatione, sicut ex Gen. trahitur. Hinc subditur [IN
Ibidem. diebus Noe cum fabricaretur arca] deo dicente ad Noe, Fac tibi arcam de lignis læuigatis. Quidam textus habent, quando expectabant dei patientiam: quia iniqui illi distulerũt & neglexerunt se emendare, videntes comminationem dei de aduentu diluuij tam diu differri. Sicque expectabant patiẽtiam dei, non desiderando gratiam emendationis, sed diu manendo in suis peccatis, putantes, quod pius & patiens deus nõ esset eis diluuium inducturus. Sicque vnicuique eorum dici poterat illud ad Romanos. Existimas, quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis dei & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras, quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autẽ tuam, & impœnitens cor tuum, thesaurizas tibi iram in die iusti iudicij dei tui. ¶ Porro prætacta litera, qua G
vtitur Beda, sic intelligitur, Eis qui in carne erãt conclusi. i. carnalibus concupiscentijs deuincti, ac vincti. Qui enim carnalibus magis, quam deo & spiritualibus rebus inhæret, rectè in carne dicitur esse cõclusus, quia non leuat se supra se. De quibus ad Romanos asseritur, Qui in carne sunt, deo placere nõ possunt. Virtuosis autem hominibus ibi mox additur, Vos in carne non estis, sed in spiritu. Cætera exponuntur, vt habitum est. Vult itaque princeps apostolorum asserere, quod Christus qui nostris temporibus carne indutus veniens prædicauit hominibus iter salutis, ipse etiam & ante diluuium eis, qui tunc increduli erant, spiritu veniens prædicauit. Ipse nanque per spiritum sanctum erat in Noe, & alijs sanctis qui tunc erant, per quos tunc prædicauit iniquis illius temporis, vt conuerterentur. Sicque beatissimus Petrus in verbis istis apertissime innuit Christi diuinitatem, & vtriusque naturæ vnam esse personam in ipso. Quamuis enim tunc nondum fuerit incarnatus, tamen vere tunc, imò & æternaliter fuit & est. Quia suppositum est æternum. Et Christus supponit personam æternam & increatam. Propter quod ait Ioannis 8. Antequam Abraham fieret, ego sum. Ad quod insinuandum, Iudas apostolus in sua ait Canonica, Iesus populum saluans de terra Aegypti, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. Ad Hebræos 13 quoq; fertur, Iesus Christus heri & hodie, ipse & in sæcula. Insuper quidam per carcerẽ intelligunt limbum patrum: vt sit sensus, In quo, vt scilicet plures deo offerret H
ipse Christus veniens spiritu. i. secundum animã suam in carcerem, id est, in limbum vbi sancti patres detinebãtur, in quem Christus vt spiritum tradidit secundum animam mox descendit: prædicauit his qui detinebantur ibidem, id est, mysterium suæ incarnationis & passionis impletum esse annunciauit. Qui increduli erant aliquando, quando expectabat dei patientia in diebus Noe, cum fabricaretur arca, &c. quia vt pie speratur, quidam qui ante diluuium increduli erant verbis Noe, veniente ipso diluuio suæ perfidiæ cognouerunt errorẽ, & pœnituerunt ac saluabantur, ita, quod in purgatorio plene purgati venerunt in limbum patrum, sicque eis cum cæteris ibi manentibus Christus, vt dictum est, prædicauit. ¶ Quidã vero incaute, imò & insipiẽter dixerũt, quod Christus in infernũ descendens, prædicauit ibi detentis pœnitentiam & viam salutis, seque mundi saluatorem consistere, & quod tũc credentes in eum saluabantur: inter quos quidam dixerunt Platonem fuisse primum credentium. Istud inter apocryphorum computandum est somnium. Et sanctus Cyrillus atque Chrysostomus huic contradicunt assertioni. ¶ Tempus quippe & status merendi ac demerendi finem accipit in cuiuslibet hominis morte. Propter quod asserit Damascenus, quòd angelis est ruina, hoc hominibus mors. Et in Ecclesiastico legitur, Si ceciderit lignum ad Austrum, aut Aquilonem: in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Idcirco de lege communi post vitam præsentem nõ est reditus ad pœnitentiã salutarem. Sed deus omni lege sublimior est. Et quibusdam, vt vult, priuilegium facit. [IN qua] area [PAVCI, id est, octo animæ] sumẽdo partem pro toto, id est, octo homines, vtpote Noe & vxor ipsius, tres quoq;

A filii Noe, & tres eorũ vxorea [SALVAE factæ sunt].i. à periculo diluuii, scilicet submersione & mor-
te [PER aquam].i. per hoc q aqua diluuii eleuauit arcam in altum ne mergerentur. Sumitur autẽ in
scripturis multoties pars pro toto. Sicut in Psalmo, Ad te omnis caro veniet. Et in Actis, Eramus o- Act.27
mnes animæ in naui ducentæ sexaginta sex [QVOD & vos nunc similis formæ saluos facit baptisma]
Ordo verborũ in constructione hic est, Quod, supple, dico, quia baptisma similis formę. i. sacramẽtũ
baptismatis Christi existens similis formæ.i. comparis modi cum aqua diluuii. Nam sicut per aquam
diluuii salui facti sunt valde pauci, cõparatione eorũ qui perierunt diluuio: ita electi qui per baptismũ
saluantur perpauci sunt, cõparatione fidelium reproborum, & aliorũ incredulorum. Propterea ait Sal
uator, Arcta est via quę ducit ad vitã, & pauci inueniũt eã. Et rursus, Nolite, inqt, timere pusill⁹ grex, Lucæ.12.
quia cõplacuit patri dare vobis regnũ. Rursus, sicut aqua diluuii eleuando arcam, saluauit existentes
in ea: sic aqua baptismi saluat leuando ad cælum. Itaque baptisma similis formæ saluos vos facit.i. pur
gat à vitiis, atque ad alia sacramenta deducit. Est enim primum inter sacramenta ianua ad alia. [NON
carnis depositio sordium] id est, corporalium fœditatum seu immunditiarũ depositio non vos saluat,
sed spiritalis interiorq; ablutio. Ideo subditur [SED conscientiæ bonæ interrogatio in deũ].i. interro
gatio quę fit à baptizãdo adulto. Interrogatio, inquam, bonæ cõscientiæ in deũ.i. inquisitio an habeat
conscientiã bonam in deo: ita vt non fictus accedat, sed catholice credens, & boni ꝓpositi: hæc inter-
rogatio saluat.i. per eã fit baptizandi saluatio. Aliter enim non consequitur quis baptismi effectum, si
B adultus existat. Tunc enim ab ipso fit interrogatio, personaliterq; respondet. Si autẽ sit infans, patri-
nus respondet pro eo [PER resurrectionem Iesu Christi].i. an habeat conscientiam bonam in deo per
resurrectionem Iesu Christi.i. per viuam & formatam fidem resurrectionis Iesu Christi, recte creden-
do in eum. Qui enim credit Christũ resurrexisse à mortuis, alia eius mysteria facilius credere potest:
sicq; resurrectio Christi valde specialem habet difficultatem credendi. Ideo scriptum est Actuũ quar-
to, Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri [QVI
est ad dexteram dei patris.] Iuxta illud Marci.16. Dominus Iesus, postquam locut⁹ est eis, assumptus
est in cælum, & sedet à dextris dei. ¶ Dicitur autem Christus ad dei patris dexteram esse dupliciter.
Primo, inquantum est deus, sedet & regnat deo patri æqualis: sed inquantum homo, dicitur ad patris
dexteram residere.i. in potioribus eius bonis consistere: quia præ vniuersis electis fruitur deitate subli
mius, & omni felicitate impletus est, quantũ capere potest natura creata [DEGLVTIENS mortem]
quia in primis sua benedicta passione sibiipsi plenam corporis immortalitatẽ promeruit: deinde genus
humanum à morte culpæ redemit, imò & à morte æternæ dãnationis saluauit. Plenam quoq; animæ 1.Cor.15
& corporis beatitudinem, quę omnem mortalitatẽ excludit, promeruit nobis: quam virtute & merito
Christi tandẽ sortientur electi, puta in die iudicii: quãdo mortale hoc induerit immortalitatẽ, & tunc
C quod loquitur Paulus implebitur sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria. Hinc subditur Eodem.
[VT vitæ æternæ hæredes efficeremur] id est, æternam salutem hæreditate consequamur. Vnde per
Oseam prophetam decimotertio capitulo ait Saluator, De manu mortis liberabo eos, de morte redi-
mam eos. Ero mors tua ô mors, ero morsus tuus inferne. [PROFECTVS in cælum] in die ascensio-
nis. Per quod nobis dedit fiduciam, præbuitq; exemplum beatificæ ascensionis in cælum cũ corpore Mat. 25.
glorificato & anima obtinendę in die iudicii: quando dicet, Venite benedicti patris mei, percipite re-
gnum. [SVBIECTIS sibi angelis, potestatibus, & virtutibus.] Quia super omnium angelicorum or
dinum dignitatem, hierarchiam, & excellentiam eleuatus est Christus in ascensione, secundum natu-
ram assumptam. ¶ Quocirca sciendum, quod eo ipso quo Christi humanitas in incarnatione verbi
æterni vnita est verbo hypostatica vnione, videlicet ad personale & increatum esse verbi assumpta in
vnitate personæ, prælata est omni creaturæ, & toto vniuerso dignior sublimiorq; effecta. Tamen in-
quantum mortalitati & passibilitati fuit subiecta, erat quodammodo angelis sanctis inferior. Sed quia
ad immortalem vitam surrexit, & super omnes cælos vsque ad dexterã patris ascẽdit, idcirco in ascen
sione dicuntur angeli & cęteri chori cœlestes ei subiecti. Et exprimũtur hic tres chori angelici, seu tres
ordines angelorum, per quos cæteri dantur intelligi. ¶ Quocirca pensandũ quod gloriosissimus apo
stolici agminis vertex paulatim ascendẽdo, primo exprimit angelos, deinde potestates, & tertio loco
D virtutes. Ex quo sumitur argumentũ, quod virtutes pertineant, ad secundã hierarchiam angelicam, &
supra potestates existant, prout diuinus Dionysius à Paulo apostolo informatus edocuit. Quanquam
Gregorius & Bernardus ponunt virtutes in infima hierarchia chorum supremum.

¶ EXPOSITIO IIII CAP. [CHRISTO IGITVR PASSO IN CARNE.] ARTIC. VIII.

CVM in imitatione conuersationis passionisq; Christi tota nostra cõsistat perfe-
ctio, vbertim princeps Apostolorũ ad dominicæ passionis imitationẽ nos admo
net, per aduersitatum & tribulationũ tolerãtiam virtuosam. Idcirco nunc loqui-
tur [CHRISTO igitur passo in carne].i. quia Christus in carne propria passus
est, non in deitate sua, quæ fuit impassibilis prorsus. Nec solũ in carne sua patie-
batur saluator, sed in anima quoq;. Habuitque corporales & spiritales, exteriores
& interiores dolores, ita, quod in omnibus exterioribus & interioribus suis sensi
bus affligebatur: atq; in appetitu sensitiuo tam concupiscibili q̃ irascibili. Nam & timorem & tristitiã
habuit. Cœpit quippe contristari, & pauere, & tædere: dixitque, Tristis est anima mea vsq; ad mortẽ. Lucæ.22
Nec solum in prædictis organicis viribus, sed in potẽtiis quoq; superioribus intellectiuis grauiter pa Mat.14
tiebatur, videlicet intellectu & voluntate. Quamuis enim anima eius, quãtum ad superiores has vires, Mat. 26
fuerat tempore passionis in gaudio beatificæ fruitionis, ita, quod non patiebatur in potentiis istis ad

increatũ obiectum relatis:tamen in quantũ potentiæ illæ erant fundatæ in essentia animæ, & respectũ B
habebant ad obiectũ creatum afflictiuum, sic erat in grandi afflictione, prout Thomas in prima parte
Summæ suæ hæc plenius docet. Imo, vt Bonauẽtura & alii bene deducunt, in Christo tẽpore passio-
nis dolor cõpassionis excessit passionis dolorẽ:sicq; tota Christi humanitas vehementissime patieba
tur, & tota natura humana in ipso fuit in dolore summo ac maximo:quia tenerrimæ erat cõplexionis,
& summe perceptiua doloris: & erat maxime recens, viuax, nobilis, ac robusta. Nec fuit tunc in ea à su
perioribus viribus in inferiores redundantia, cõsolatoria, doloris releuatiua. Merito ergo debemus cõ-
pati Christo, tantũ & tanta ꝓpter nos passo, & eius passioni nos conformare. Propter quod subditur
[ET vos eadem cogitatione armamini].i. meditatione dominicæ passionis armate vos contra impu-
gnationem delitiarũ, seu cõcupiscentiarũ & vitiorum, & clypeo pœnitẽtiæ vos munite: passionemq;
Galat. 3 Christi sequi proponite, carnem vestrã cum vitiis & concupiscẽtiis crucifigendo [QVIA q passus est
in carne, desiit à peccatis.] Si desinere accipiatur ꝓ cessare ab actu ꝑterito seu incœpto, certũ est, istud
de Christo nõ posse exponi, eo quod nunquã peccauerit. Si autẽ desinere accipiatur pro abstinere, po
test de Christo intelligi. Nã ipse Christus in carne ꝓpter nos passus abstinuit semper à culpis. Cõmu
niter vero exponitur istud de imitatoribus dñicæ passionis, vt sit sensus, Quia q passus est in carne.i.
tribulationes corporales patiẽter sustinuit, & carnẽ suã affligẽdo p abstinẽtias, ieiunia, disciplinas, vi-
1. Cor. 9. gilias, eã in animæ seruitutẽ redegit: iuxta illud, Castigo corpus meũ, & in seruitutẽ redigo: desiit à pec F
catis.i. à præteritis vitiis pœnituit, & se emẽdauit, nec carnalibus inquinamẽtis se fœdat. Vnde sponsa
Cantic. 3 in Canticis, Laui (inquit) pedes meos: quomodo inquinabo illos [VT iam non hominũ desideriis] .i.
de cætero nõ carnalibus & humanis inordinatis affectibus [SED voluntati dei].i. obseruationi diuino
rũ præceptorũ ad gloriã creatoris [QVOD reliquũ est in carne viuat tẽporis].i. residuũ temporis vitæ
præsentis in hac carne mortali viuat & obediat, hoc est, vosipsi de cætero per omne tẽpus vitæ vestræ
Matth. 6. seruiatis obediatisque deo. Tempus quippe dicitur agere vel pati, quod existẽtes in tẽpore agunt aut
1. Mach. patiuntur: sicut in euangelio ait Saluator, Crastinus dies sibiipsi erit solicitus. Et primo Machabeorũ
12. habetur, Videns Ionathas, quia tẽpus eum iuuat [SVFFICIT enim præteritũ tẽpus ad voluntatẽ gen
tium cõsumandã].i. satis & plusquã satis est, quod elapsis tẽporibus vixistis carnaliter, & irrationabi-
lium hominũ voluntatibus acquieuistis. Idcirco de reliquo nõ solũ à cõsuetis peccatis cessetis, sed præ
teritorũ quoq; temporũ negligentias recuperetis, & vitia deploretis, semperq; fructuose viuatis [QVI
Esa. 5. ambulauerũt] ad interitũ [IN luxuriis, desideriis] irrefrenatis [VINOLENTIIS].i. assiduis & super-
fluis vini potationibus. quæ non solũ animæ sed & corpori maxime nocent: qbus dicitur apud Esaiã,
Væ qui consurgitis mane ad ebrietatẽ sectandam, & potandũ vsq; ad vesperã [COMESSATIONI-
BVS, potationibus] quantũ ad aliorũ poculorũ sumptionem immoderatã [ET illicitis idolorum cul-
tibus].i. idololatriis maxime vitiosis. Hæc nanq; & cõsimilia scelera in gentibus regnauerũt. Prout in G
Sapiẽ. 4. lib. Sapientiæ diffuse conscriptũ est: vbi inter cætera fertur, Omnia cõmixta sunt, sanguis, homicidiũ,
furtum & fictio, corruptio, infidelitas, turbatio, periuriũ, tumultus, bonorum dñi immemoratio, ani-
marũ inquinatio, inordinatio mœchiæ & impudicitiæ [IN quibus nunc admirãtur non cõcurrẽtibus
vobis in eandẽ luxuriæ confusionem].i. dum vitia ista exercent, mirantur quod vos qui olim fuistis so
Sapien. 2 cii eorũ in talibus, nũc abstrahitis vos ab eis [BLASPHEMANTES] Christũ & fidem quam accepi-
stis. Non enim cognoscunt viã iustitiæ, ideo iustos reputãt fatuos. De talibus scriptũ est per Sapientẽ,
Dixerunt impii, cogitantes nõ recte, Venite, fruamur bonis quæ sunt: & vtamur creatura tanquã in iu
uentute celeriter, vino pretioso & vnguẽtis impleamus nos. Nullũ pratũ sit, quod nõ ptranseat luxu-
ria nostra. Deniq; multi sunt Christiani ita carnales & excæcati, vt mirentur si quis ad vitã claustralem
& pœnitentialẽ confugiat, & ipsorũ vitet consortia. Admiratio quippe consurgit ex hoc, quod inso-
litus effectus cõspicitur, cuius causa ignoratur. Hi autẽ obtenebrati praui non sciunt nec pensant, quid
1. Cor. 2 moueat iustos, & qualiter inspirentur à deo. Propter quod ad Corinth. habetur, Animalis homo non
percipit ea, quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi, & nõ potest intelligere [QVI reddẽt].i. reddere
exigentur [RATIONEM ei q paratus est iudicare viuos & mortuos] vtpote Christo de quo scriptũ
Act. 10. est, Ipse est, qui cõstitutus est à deo iudex viuorũ, & mortuorũ. Siquidem pater omne iudiciũ dedit fi- H
Ioan. 5. lio. Salomon quoq; protestatur, Cuncta quæ fiunt adducet deus in iudiciũ pro omni errato, siue bonũ
Eccles. 12 sit siue malũ [PROPTER hoc enim & mortuis euangelizatũ est].i. existẽtibus in peccatis & perfidiis
Matth. 8. prædicata est lex Christi ab eius discipulis. De taliter mortuis ait in euangelio Christus, Dimitte mor
Lucæ. 9 tuos sepelire mortuos suos. Et Paul. Vidua, inquit, quæ in delitiis viuit, viuẽs mortua est. Et rursus, Sur
1. Tim. 5 ge qui dormis, & exurge à mortuis [VT iudicentur quidẽ secũdum homines in carne].i. ipsi mortui seu
Ephes. 5. iniqui iam ad Christũ conuersi, & impiorũ consortia deuitantes, diiudicentur & reprobentur ab ipsis
carnalibus & excæcatis hominibus, secundũ hominũ huius sæculi sensum iudicantibus, quorũ iudicia
sunt peruersa. Ista tamen diiudicatio conuersorũ ab impiis est præter intentionẽ prædicantium, & ex
eorum prædicatione occasionaliter sequitur, sicq; quod ait, vt, tenetur concomitanter, non causaliter.
Psal. 50 Sicut in Psalmo, Tibi soli peccaui, &c. vt iustificeris in sermonibus tuis, &c. [VIVANT autem secun-
dum deum].i. in obseruantia præceptorũ [IN spiritu].i. recta mentis intentione, & ex charitatis affe-
Galat. 5. ctione, ad quod prædicatio directe ordinabatur. Vnde ad Galatas fertur, Spiritu ambulate, & desideria
carnis nõ perficietis. Et merito sic viuendũ est [OMNIVM enim finis appropinquabit].i. dies iudicii
incessabiliter appropinquat. Vel, omniũ hominum finis.i. mors indesinenter propinquat. Cum tota
hæc vita sit quasi cursus ad mortem. [ESTOTE itaque prudentes].i. discreti, circunspecti, & prouidi.
Hebr. 10. Quia horrendũ est, incidere in manus dei viuẽtis. Atq; in medio laqueorum & inuisibilium hostium
omni ferocitate, calliditate, inuidia repletorum ambulatis: qui tam fortitudine, q experientia & astutia

A nos valde excedũt, nec aliud machinantur, nisi vt æterna felicitate, quã perdiderũt, nos spolient, infer
nalibusq; nos secũ inuoluans suppliciis. Idcirco oportet nos iugiter esse maxime circũspectos, timora
sos, custoditos, solicitos, prout in Deutero. S. Moses exhortatur, Custodi temetipsum & animã tuam Deute. 4
solicite, ne obliuiscaris verborũ dñi: & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ. Sed quia non
sufficit diligentia nostra sine cõtinua diuinæ subuentionis assistentia, recte subiungitur [E T vigilate in
orationibus.] Quod dupliciter potest intelligi, & debet impleri. Primo, vt orãdo vigilemus, i. cũ cor-
dia vigili attẽtione oremus. Nõ enim corde hinc inde vagante inuocãdus est deus, sed animo recolle-
cto, aduertẽte & custodito, cũ omni reuerentia, humilitate, & sancto timore. Propter quod in Eccles. Eccles. 18
scriptũ est, Ante orationẽ præpara animam tuam, & noli esse quasi homo tentans deum. Secundo, vt
protrahamus vigilias in orando, non solũ in die, sed nocturnis quoq; tẽporibus orationibus insisten-
do. Iuxta illud in Psalmo, Media nocte surgebã ad cõfitendum tibi. Et rursus, In die tribulationis meæ Psal. 118
deũ exquisiui manibus meis nocte contra eũ. Huius siquidem rei Christus (cuius omnis actio nostra Psal. 76
est instructio) nobis dedit exemplũ, de quo scriptũ est, Exiit Iesus in montẽ solus orare, & erat pernoc Luc. 6.
tans in oratione dei. Hanc doctrinã etiam Christus expressit apud Marcũ loquens, Vigilate, nescitis Marc. 13
enim quando dñs veniat, sero, an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cũ venerit repente, inueniat
vos dormientes. Videte, vigilate, & orate. Sed quoniã absque charitate nihil est meritorium, subditur
B [A N T E omnia autem]. i. potissime & in primis ante exercitia cuncta, [M V T V A M in vobismetipsis Ioan. 15
charitatẽ continuam habentes]. i. charitatẽ fraternam indesinẽtem, & quantũ possibile est, etiã actua- Matt. 22.
lem, vt tam in interiores q̃ exteriores charitatis actus assidue procedamus: cũ signum charitatis sit exe-
cutio actus. Vnde & dñs ait, Hoc est præceptum meũ, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Sed cum
primum maximumq; præceptũ sit, vt deus toto corde ametur, quid est quod princeps apostolorũ hor
tatur, vt ante omnia mutuo diligamus? Et respondendũ, quod eadem est charitas habitualis, qua deum
proximumq; diligimus, eo quod deus sit ratio proximos diligendi. Sicq; dilectio dei & proximi se mu
tuo cõplectuntur. Idcirco in eo quod ante omnia ad mutuam charitatem monemur, datur intelligi, vt
super omnia & ante omnia deũ amemus, sicq; ad fraternã charitatem ante omnia nos hortatur scriptu
ra, in quantũ ista dilectio fraterna charitatẽ dei includit, ac præsupponit [Q V I A charitas operit mul
titudinem peccatorum]. i. vniuersa peccata ignis sanctæ dilectionis consumit & delet, non solũ quan-
tum ad culpam, sed etiam quantũ ad pœnam, in toto aut in parte, secundũ quod feruor amoris inten-
sior fuerit siue remissior. Propter quod Christus dixit de beatissima Maria Magdalena, Dimissa sunt ei
peccata multa, quoniã dilexit multũ. In Prouerb. quoq; Salomon ait, Vniuersa delicta operit charitas. Lucæ. 7
De huius autẽ verbi expositione dicta sunt plura sup illud Iacobi, Qui cõuerti fecerit peccatorẽ ab er Prou. 10.
rore viæ suæ, saluabit animã eius à morte, & operit multitudinẽ peccatorũ [H O S P I T A L E S inuicem] Iacobi. 5.
estote [S I N E murmuratione]. i. patiẽter, & gaudiose, gratis & charitatiue vnus hospitet aliũ, & bene
C tractet eundẽ. Præsertim autẽ religiosi peregrini & pauperes sunt hospitãdi & taliter repulsandi. Istud
nanq; est vnũ de operibus misericordiæ, quæ ad Christianos præcipue ptinent, & ad quæ charitas mutua
specialiter obligat, vt. s. vnusquisq; faciat alteri, prout vult fieri sibi. Vnde istud nõ obseruãtibus Chri Matth. 7
stus in die iudicii est dicturus, Hospes fui, & nõ collegistis me. Hinc ad Hebr. dicitur, Charitas frater- Mat. 25
nitatis maneat vobiscũ, & hospitalitatẽ nolite obliuisci. Et Esaias; Egenos, inqt, vagosq; induc in do Hebr. 13.
mũ tuã. Quod sanctus Iob implesse se pandit. Foris (inquiens) nõ mãsit peregrinus. Ostiũ meũ via- Esa. 58.
tori patuit. Nec solũ hospitalitatẽ debet qlibet exercere, sed cætera quoq; beneficia, sibi à deo collata, Iob. 31
pximis cõmunicare pro posse. Ideo sequitur [V N V S Q V I S Q V E sicut accepit gratiã, in alterutrũ illã
administrãtes]. i. qlibet vestrũ dona sibi desup præstita pximis suis pie & charitatiue diffundat, impẽ-
dat, cõmunicet: vt p ea fructificet deo, impleatq; quod dñs ait, Negociamini dũ venio. Et sic talenta
sibi tradita virtuose multiplicet, & ita se habeat circa pximũ, quẽadmodũ deus se habuit circa ipsum.
Hoc totũ est, vt opera misericordiæ, tam spiritalia q̃ corporalia, pximis impendat vnusquisq; p pos- Lucæ. 19.
se. Cui ergo à deo collata est maior sapientia, aut maior gratia exhortãdi, aut maior virtutũ perfectio
libẽter informet ac moneat alios, & eos conetur cõuertere. Propter quod ait scriptura, Sapiẽtia abscõ- Eccl. 20.
dita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisq;? Vnde ad Colossenses dicitur, Docẽtes & cõmonen Collos. 3
tes vosmetipsos in hymnis & psalmis. In Apocal. quoq; scriptũ est, Qui audit dicat, Veni. Hæc itaq; Apo. 22.
D agite [S I C V T boni dispẽsatores multiformis gratiæ dei]. i. amorosi erogatores & cõmunicatores mul- 1. Cor. 12.
tipliciũ charismatũ aut donorum spũs sancti: quo vni datur sermo sapientiæ, alteri sermo scientiæ, alij
gratia sanitatũ, alii discretio spirituũ, &c. prout ad Corin dicitur. Propter quod denuo loquitur Pau- 1. Cor. 7
lus, Vnusquisq; propriũ donum habet à deo. Ad hanc cõmunicationẽ hortatur nos Salomon dicens, Prou. 5.
Diriuentur fontes tui foras. Et Christus, Luceat (inquit) lux vestra corã hominibus. Est itaq; dei gra Matth. 5.
tia multiformis. i. varia ac diuersa multipliciterq; distincta. Et potest p gratiã dei hic intelligi, omne
donũ gratis à deo impensum, per quod vnus potest alteri aliquo modo pdesse. Specialiter tamẽ po-
test hic locus exponi de donis gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorũ dãtur vtilitatẽ. Specialiter quoq; admi
nistratio seu cõmunicatio ista ad prelatos, prædicatores, doctoresq; pertinet: vt cũ Psalmista dicere va
leant deo, Iustitiam tuã non abscondi in corde meo. Veritatem tuam & salutare tuũ dixi. Et illud Sa- Psal. 39
pientiæ, Nõ abscondã à vobis sacramenta dei, neq; cũ inuidia tabescente iter habebo: sed dona dei cõ- Sapien. 7
munico vobis. [S I quis loquitur quasi sermones dei]. i. nõ nisi de deo loquatur, ita, vt ad minus verba
sua ad dei referat gloriã & honorẽ, sintq; vtilia: iuxta illud ad Ephes. Omnis sermo malus ex ore ve- Ephes. 4
stro non procedat, sed qui vtilis est ad ædificationẽ, vt det gratiam audiẽti. Vel, quasi sermones dei, id
est, Non aliud quis loquatur aut doceat q̃ consonũ est scripturis vel cõtinetur in eis. Propter quod Ti 1. Tim. 6.
motheo scripsit apost. Paulus, Prophanas vocum nouitates deuita. Vel, quasi sermones dei, id est, deo

ascribat, quicqd boni aut salubriter dixerit. Non enim sufficiētes sumus cogitare aliqd ex nobis, quasi E
ex nobis: sed sufficientia nostra ex deo est. Hinc scriptū, In manu dei sumus, & nos & sermones nostri
[S I quis ministrat].i. bonū quodcunq; alteri exhibet, seu impendit [TANQVAM ex virtute, quā administrat deus].i. nō ꝓpria virtute, sed virtute sibi à deo collata id se facere arbitretur: & omne bonū
quod habet, aut aliis impartitur, deo tanquā supdignissimo fonti liberalissimoq; datori grata ac humi
Ioan.15 li mēte attribuat. Cū dicat Saluator, Sine me nihil potestis facere. Et Paul. Quid habes quod non ac-
1.Cor.4. cepisti? [VT in omnib⁹ honorificetur].i. debito modo à vobis ac aliis honoretur [DEVS trinitas [PER
Iesum Christum] dei & hominū mediatorem, hominē verum, [DOMINVM nostrū] cuius virtute &
merito gratiarū charismata nobis desuper infundūtur: hoc est, quod ait Saluator, Videāt opera vestra
bona, & glorificent patrē vestrum, qui in cælis est. Vas quoq; electionis Corinthiis scribens, Omnia
(inquit) in gloriā dei facite. Et ad Colossenses, Omne quodcunq; facitis, in verbo aut in opere, omnia
in nomine dñi agite, gratias agentes deo. [CVI est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.]
Hester.13 De quo ait Apost. Paulus, Regi sæculorū immortali, inuisibili, soli deo honor & gloria. Ipse est enim
rex omnipotens, in cuius ditione cuncta sunt posita. Est autē deo gloria.i. infinita lætitia, clara quoq;
cū laude notitia, & immensa maiestas. Præterea denuo redit archiapostolus ad exhortandū fideles, vt
habeant insuperabilem patientiā in aduersis [CHARISSIMI nolite peregrinari].i. à fide fieri alieni,
aut à deo alienatos & exteros vos putare [IN feruore].i. persecutionū impetu vehementi, seu furioso. F
Roma.8. [QVI ad tentationē vobis fit].i. vobis ab incredulis ac puersis, deo permittēte, infligitur ad vestri ꝓ-
Iacobi.1. bationē & coronationē: quamuis impii alia intentione vos persequantur. Sed deo disponēte, omnia co
operantur electis in bonū. De hoc dicta sunt multa super illud Iacobi, Beatus vir q sustinet tētationē:
Iudith.8. quoniā cum ꝓbatus fuerit, &c. Itaq; ex hac re nolite peregrinari. Vel (vt alia litera, qua vtitur Beda,
Sapiē.4 habet) nolite mirari [QVASI noui aliqd vobis cōtingat] Istud enim nouū nō est, sed vt dixit Iudith,
Psal.33. Omnes qui deo placuerunt per multas tribulationes transierūt fideles. Et Sapiens, Tanquam aurū in
Prou.7. fornace, probauit electos dñs. Psalmista quoque, Multæ, inquit, tribulationes iustorum. Hoc est, quod
Beda. in Prouerbiis scribitur, Sicut igne probatur argentū, & aurum in camino: ita corda probat dominus.
Act.14 Hinc ait venerabilis Beda, In ecclesia à protomartyre Abel, vsq; ad vltimū, q in fine mundi nascetur
1. Cor.5. electum, nunquā persecutio deest. Imo vt electionis vas protestatur, per multas tribulationes oportet
nos intrare in regnum dei ❡ Sed cū secunda ad Corinth. dicatur, Dum sumus in corpore peregrinamur à domino, quid est quod princeps nūc ait apostolorū, nolite peregrinari in feruore, &c. cū feruor
iste non nisi in corpore isto mortali eueniat? Ad hoc respōdetur ex verbis Alberti, quod aliquis dicitur peregrinari quatuor modis. Primo, propter distantiā loci. Et isto modo in sæculo dicimur peregrinari, quoniā multum distamus à cælo empyreo, quod est locus & patria electorum. Hinc ait prophe-
Psal.119. ta, Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Secundo propter corporis huius corruptibilitatē, G
1.Cor.5 & statum mortalē ac corpulentum. Sicque loquitur Paulus, Dum sumus in corpore, peregrinamur à
domino. Verius tamen intelligitur peregrinatio ista propter spiritalem distantiam cognitionis huius
imperfectæ à perfecta notitia dei, quam habent beati. Propter quod præallegatis verbis ꝓtinus addit
Apost. Per fidem enim ambulamus, non per speciem. Tertio, propter temporis elōgationē. Propter
Gen.47. quod in Genesi ait Iacob patriarcha, Dies peregrinationis meæ super terrā, centū triginta anni sunt.
Quarto, propter carentiā gratiæ ac ꝓuidētię dei. Et sic nullus fidelis debet se reputare peregrinari à
deo propter tribulationes quas patitur, quasi ob hoc sit à deo relictus, & quasi deus ꝓuidentiā actnū
non habeat humanorū, quoniam iustos ab impiis tribulari permittit. Imo hoc ipsum est præcipuū si-
Zach.12. gnum suæ prouidentiæ, ac prædestinationis circa electos. Cum per Zachariā protestetur, Ducam eos
per ignem, & vram eos sicut vritur argentū: & probabo eos, sicut probatur aurum. Quidam hunc locum ita exponūt, Nolite peregrinari.i. ad alia loca vos transferre, in feruore, &c. id est, ex timore per-
Mat.20. secutionum. Nam quamuis interdum liceat fugere, Christo dicente, Cum persecuti vos fuerint in vna
ciuitate, fugite in aliā: tamen perfectius est manere, nisi sit persecutio certæ personæ, cuius fuga vtilior
est Ecclesiæ, q̄ eius festinatum martyriū: & propter maius bonum Ecclesiæ, nō ex mortis timore ineat
2.Cor.11 fugam: sicut Paulus de Damasco clam fugit. Sequitur [SED cōmunicantes Christi passionibus gaudete].i. imitatione, intuitu, & amore Christi propter vos passi, patiēdo aduersa gaudete in domino, pro-
pter multiplicē fructum vobis inde prouenientē. Imo potissime, quia hoc complacet deo in vobis, & H
quia hoc dignū & iustum est, vt suo capiti membra assimilentur. Propter quod ait ipse, Gaudete in il-
Matth.5. la hora & exultate, quoniā merces vestra copiosa est in cælo. Et Iacobus, Omne (inquit) gaudiū existi
Iacobi.1 mate, cum in diuersas tentationes incideritis [VT in reuelatione glorię eius]. i. in aperta visione excellentiæ Christi [GAVDEATIS exultantes].i. tā vehementer gaudētes interius, vt redundet illud gau
Psalm.16 diū internum in corpus post resurrectionē futuram. Propter quod ait Psalmista, Satiabor, cū apparuerit gloria tua. ❡ Præterea Christi passionibus, quas pro nobis sustinuit, debemus variis modis cōmunicare. Primo, eas in nostro corpore per imitationē assidue deferendo. Corpus propriū in operibus pœ
2. Cor.5. nitentiæ affligendo, seu aliis tribulationibus propter deum viriliter exponendo. Vnde. 2. ad Corinth.
fassus est Paulus, In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur. Semper mortificationem
Ephes.1 Iesu in corpore nostro circūferētes, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Et ad Ephes.
In omni (ait) fiducia magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitā, siue per mortē. Secundo,
de eis gaudendo propter summos & multiplices fructus earum: quia per eas placatus est deus, & liberatū est genus humanū à morte æterna, purgatū quoq; à morte peccati: & particeps factus est homo
Galat.6 gratiæ in ꝓsenti, & gloriæ in futuro. Spiritusq; maligni sunt victi. Idcirco ad Galat. locutus est Paul.
Mihi absit gloriari, nisi in cruce dñi mei Iesu Christi. Tertio, de imitatione cruciformi earū lætando.

A Sicut apostoli ibant gaudentes à cõspectu concilij, quoniã digni habiti sunt pro nomine Iesu cõtume
liã pati, vt scribitur in Act. Quarto, de merito passionis Christi & imitatione eiusdem beatitudinẽ ex- Act.5
pectando, quẽadmodũ secunda ad Corinth. inducitur, Scitote quoniã sicut socij passionũ estis, sic eri 2.Cor.1.
tis & cõsolationis. Secunda quoq; ad Timot. Si cõmortui sumus & cõuiuemus. Si sustinemus, & con- 2.Tim.2
regnabimus. Quinto, dñicã passionẽ quotidie cũ pia & intima cõpassione reminiscendo: secundũ il-
lud ad Hebr. Recogitate eũ, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum cõtradictionem. Hebr.12.
Et in Trenis scriptũ est, Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea. Sexto, pro Christo marty Treno.3.
riũ sustinẽdo: qui tamen modus cõprehendi potest sub primo. Cum ergo nõ sit seruus maior domino Ioan.13
suo, nõ renuamus exẽplo Christi, & ei⁹ intuitu ac amore, tribulationibus exerceri, aduersa pati, castiga
ri ac corripi. Imò gaudeamus in talibus, sicut in omnibus diuitijs. vt cum Paulo dicere valeamus, Ego
stigmata dñi Iesu in corpore meo porto. Et item, Christo cõfixus sum cruci [SED etsi exprobramini]
.i. per verba cõtumeliosa & iniuriosa vituperamini à perfidis & iniquis hominibus [IN nomine Chri-
sti] ideirco quia in Christũ creditis, aut secundum eius doctrinã præceptaq; viuitis [BEATI eritis]
.nũc in spe & merito, deinde in re & præmio: dũmodo æquanimiter ex charitate sustineatis, & vsq; in
finẽ in bonis perseueretis. Hoc est quod Christus affirmat, Beati eritis, cũ vos oderint homines, & cũ Lucæ.6
separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrũ tanquã malum, propter filiũ hominis.
Gaudete in illa hora. ecce enim merces vestra multa est in cælo. Hinc loquitur August. Socij cõtume-
B liæ, erũt & socij gloriæ. Idcirco nũc subditur, [QVONIAM quod est honoris gloriæ & virtutis dei]. i.
honor quẽ deus retribuit iustis pro eorum actibus virtuosis. Nam honor debetur virtuti: & gloria seu
beatitudo, quæ eorũ meritis correspõdet, inquantũ ex charitate procedũt: & virtus seu constantia aut
fortitudo, qua deus suos in aduersis cõfortat [ET qui est spiritus eius] i. spiritus sanctus, qui est spiritus
Christi, sicut & patris: quoniã à patre & filio, tanquã ex vno fonte, atque eodem principio, est proce-
dens: quẽadmodũ filius ait de spiritu sancto, Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. Paulus quoq; fa
tetur, Si quis spiritũ Christi nõ habet, hic non est eius [SVPER vos requiescit] .i. in cordibus vestris
est vnumquodq; istorũ. Nam honor & gloria, quæ in patria præstabũtur electis fidelibus, sunt modo Ioan.16
in eis per inchoationẽ & spem ac meritũ, & radicaliter atq; causaliter. Est itẽ in eis formaliter virtus Rom.8.
à deo infusa, & dei cõfortatio gratiosa. Sed & spiritus sanctus in omni virtuoso humili & quieto quie-
scere perhibetur, prout apud Esaiã loquitur deus, Super quẽ requiescet spiritus meus, nisi super quie- Esa.66.
tũ & humilẽ? ¶ Potest & ita intelligi, quod est honoris glorię & virtutis. i. quod deus reputat honora-
bile, gloriosum & virtuosum, seu triũphale, videlicet si inuicta patiẽtia in aduersis requiescit in vobis.
¶ Requiescit etiã spiritus sanctus super electos & iustos, tanquã pius sessor & ductor eorũ, dirigẽs eos
quomodo vult. Iuxta illud, Iustũ deduxit dñs per vias rectas. Propter quod loquitur Pau. Quicũq; spi Sapiẽ.16
C ritu dei aguntur, hi filij sunt dei [NEMO autẽ vestrum patiatur vt homicida, aut fur, aut maledicus]. i. Rom.8
cõuiciosa verba in alium proferẽs, seu maledicens [AVT alienorũ appetitor]. i. res aliorũ auferre desi-
derans. Hoc est, Nolite hæc & cõsimilia vitia perpetrare, nec per ea tẽporalẽ afflictionẽ & mortẽ me-
reri. Præsertim quia in primitiua ecclesia hoc fuisset valde derogatiuũ iustorum fideliũ, & causa deri-
sionis fidei Christianę à perfidis, blasphemationisq; Christi. Si tamẽ (quod absit) quis vitia ista cõmi-
serit, debet debitã punitionẽ pro eis patiẽter sufferre, vt in futuro misericordiã consequatur [SI autẽ vt
Christianus]. i. si patiatur quia in Christũ credit, & ei obedit [NON erubescat] cũ nõ sit inhonestũ, seu
erubescibile: sed iustũ & honore dignissimũ taliter pati. Ideo subditur [GLORIFICET autem deum
in isto nomine]. i. deum collaudet, & ei regratietur, quòd concessit hanc gratiam, vt scilicet pro iusti-
tia patiatur, & Christo sic conformetur. Nam in Christum credere, & bona agere, ac pro iustitia pati,
dona sunt dei. Prout ad Philippenses asseritur, Vobis donatũ est pro Christo, non solũ vt credatis in Philip.1.
eum, sed etiã vt pro illo patiamini [QVONIAM tempus est vt incipiat iudiciũ à domo dei]. i. in sæ-
culo isto electi & iusti, qui sunt vera & viua membra domus dei, puta ecclesiæ militãtis, varijs modis
exercẽtur aduersis, secundum ordinationẽ occulti iudicij dei, qui interdum per angelos sanctos casti-
gat electos, interdũ permittit eos à prauis hominibus atq; dæmonibus flagellari, siue occidi. In primi-
tiua quoq; Ecclesia tẽpus fuit persecutionis grauissimæ Christianorum, qui ab impijs morti adiudica
D bãtur quotidie & trucidabãtur. Propter quod ait Saluator, Venit hora, vt omnis qui interficit vos, ar- Ioan.16
bitretur obsequiũ se præstare deo. Et alibi, Ego (inquit) quos amo arguo & castigo. Per Ezechielẽ etiã Apoca.3
loquitur dominus, A sanctuario meo incipite percutere [SI autẽ primum à nobis]. i. si iusti fideles ele-
cti in primis ita quotidie patiuntur aduersa & diiudicantur ab impijs [QVIS finis eorum qui non cre
dunt dei Euãgelio?] .i. qualis & quanta erit incredulorum & reproborum damnatio, super quos non Iob.21
est virga dei in vita præsenti, sed eorũ vita est impunita nequitia, & lætantur cũ malefecerint. Quasi Prou.2.
dicat, Valde dura erit illorum punitio in futuro: & quanto nunc diutius tolerantur, tanto tunc gra- Ioan.3.
uius damnabuntur. Vnde in Ioanne legitur, Qui non credit, iam iudicatus est, quia non credit in no- 1.Thess.1
mine vnigeniti filij dei. Hinc secunda ad Thessalo. habetur, Gloriamur pro patiẽtia vestra in omni-
bus persecutionibus, quas sustinetis in exẽplum iusti iudicij dei. Si tamẽ iustum est apud deũ, retribue-
re tribulationẽ his qui vos tribulant, in reuelatione domini Iesu Christi de cęlo, cũ angelis, in flamma
ignis dantis vindictã his qui nõ obediunt Euangelio, qui poenas dabunt in interitu ęternas à facie dñi
& à gloria virtutis eius, cũ venerit glorificari in sanctis suis. Deniq; ex his sumitur euidens argumẽtũ
veritatis fidei Christianę. Videmus enim homines pessimos sanitate & prosperitate vsq; ad senectutẽ
potiri: homines vero timoratos, iustos ac deuotissimos omni tẽpore tribulationibus & aduersitatibus
exerceri. Si ergo nõ est vita post præsentẽ alia, in qua fiat retributio iusta, vbi est iustitia dei aut proui
dentia eius? Hanc rationẽ tãgit Salomõ in Eccl, vbi ait, Peccator ex eo quòd cẽties peccat, & p patien- Ecclef.8

tiam sustentatur. Ego cognoui, quod erit boonm timentibus deum, qni quæruot faciem eius. De qua re E
Psal.72. subtilissime fatur, dispuratq; psalmista dicendo, Dixerunt, quomodo seit deus, & si est sciētia in excel-
so? Ecce ipsi peccatores & abūdātes io sæculo. Deinde subdit in persona viri iusti fidelis, Et dixi, ergo
sine causa iustificaui cor meū, & laui inter ioooceṫes manns meas. Tanquā dicat, Si ioiqui sic prospera
būtur nec iudicabūtur à deo, ergo ioaniter iuste īnocēterq; vixi. Quod q̄ absurdū sit dicere, Innit sub-
dens, Si dicebā, narrabo sic: ecce nationē filiorū tuorū reprobaui, &c. Et alia multa profuoda addit de
Matth.7. isto ibidem [ET si iustus vix saluabitur]. i. difficulter ad salutē pertinget finaliter: cū arcta sit via salutis
Actn. 14 atq; p multas tribulationes pporteat oos saluari: difficile quoq; sit perseuerare vsq; in finē, hostiúmq;
Matt. 20 euadere laqueos, & vincere tētationes, & io extremis acrius sæuiūt [IMPIVS]. i. iofidelis [ET pecca-
tor]. i. malus Christianns, [VBI parebunt]. i. quo modo à vultu dei & à rigore sui iudicij se abscōdere
Matt.25. poterūt? Parebūt vtiq; in iudicio à sinistris, sed io malum ipsorū: & mallent nō apparere. Et statim in
lacū proijcientur tartareū, vbi manebūt io æternū absconditi. ¶ Porro, vt asserit Beda, haoc sententiā
Prou.11. prioceps apostolorū ex pronerbijs Salomoois, secundum antiqnā translationem, accepit. Pro quo san
ctus Hierooy. transtulit, Si iustus in terra recipit, quanto magis impins & peccator? Hoc est si iustus in
præsenti vita affligitur, quaoto magis iniqui, qui hic nō castigantur oec emendantur, post vitam hanc
damnabūtur. ¶ Veruntamē certū est iustos vsq; in finē perseuerātes saluari. Idcirco quod ait, si iustus
vix saluabitnr, accipi potest per modum hyperbolicæ locutionis, qna aliquid dicitur per excessum, ad F
Prou.21. designandū magnitudinē rei insolitam. Sicq; per verba ista iosinuatur, q̄ difficile sit hominē mortalem
saluari: nō ex parte omnipotentis dei, in cuins manu sunt omniū corda: & quocunq; voluerit, vertit ea
absq; omni difficultate ex parte sua, cū iofinitæ eius virtuti omnia fiot æque facilia: sed ex humana fra-
gilitate, & mnltitudine, ac magnitudine impugnationū atq; tentationnm oritur difficultas. Et quāuis
deus in hominis saluatiooe præsupponit liberum arbitriū, quod nō cogitur: oon tamen ex parte dei est
difficultas, vt aliqui somniāt. Quoniā deus omnipotēs superfacile, quando vult, infundit gratiā quā-
dam, quæ omoē cordis duritiā, obicemq; repellit ac tollit, vt sanctus loquitnr Augusti. & Thomas in
Sūma contra gentiles allegat. Cū igitur iustus vix saluetur ob rigorē diuini iudicij, in quo quæ homini
iusta videntur, sæpe iniusta reperinntur, coogrue subditur [ITAQVE & hi, qui patiuntur secundū vo
luntatē dei]. i. pro iustitia patiūtur aduersa pie, æquanimiter, & constanter, secundum quod complacet
deo. Vel etiā correptiones & correctiones pro suis peccatis modo libēter suscipiūt [FIDELI creatori
cōmendant animas suas]. i. seipsos deo humiliter fiducialiterque cōmittunt, non præsumendo de pro-
prijs virib⁹ aut meritis, sed deo omoe booū attribuētes, cuius dona sunt merita nostra. Idcirco subiun
gitur [IN benefactis]. i. in virtuosis suis operibus, quæ cupiūt pie acceptari à deo, in quo totā suam fi-
1. Cor.10 gunt fiduciam, eius subuentioni, conseruationi, protectioni iugiter inhærētes. De quo ad Corinth. lo-
quitnr Paulus, Fidelis deus, qui nō patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet cū tentatione G
prouentū. ¶ Dicitur autem deus fidelis à fidelitate, quę est pars iustitiæ, quia fidelibus suis seruat fide-
litatē, prout in scripturis testatur. Propter quod ait propheta, Fidelis deus in omnibus verbis suis. De
Psal.144 quo in Deuter. scribitur, Deus fidelis & fortis, custodiens pactū & misericordiam diligētibus se. Non
Deut. 7. autem vocatur fidelis à fide, quæ est theologica virtus: quæ ei noo conueoit.

EXPLANATIO V. CAPITIS [SENIORES ergo qui io vobis sunt. ARTIC. IX.

INtrodnctis documentis ac iussionibus ad quosdam specialiter pertinētibus. s. ad cōiūgatos ac
seruos: nūc specialiter instruit prælatos, ac subditos [SENIORES ergo qui in vobis sunt]. i.
maiores, videlicet prælatos & aliorū instructores siue presbyteros, qui in primitiua Ecclesia
cōmuniter etiam corporali ætate fuerāt seniores [OBSECRO] qnia officio & senio * consors [ET te-
* Conse- stis Christi passionum]. i. testificator suppliciorū quæ pro oobis sustinnit Christus: quæ partim pro-
nior. prijs oculis vidi, idcirco de eis possum testari. Hinc ait Christus apostolis, Vos testimoniū phibebitis,
Ioan. 16. quia ab initio mecū estis [ET eius, quæ in futuro reuelanda est, gloriæ cōmunicator]. i. annunciator seu
prædicator felicitatis ac gloriæ sempiternæ, in futuro sæculo electis propalandæ & dandæ: quam in-
strumentaliter vobis cōmunico, ad eius adoptiooem vobis cooperando meis prædicationibus, oratio-
nibus, meritis, & exēplis. Vel dicitur sanctissimus Petrus cōmunicator gl'iç Christi, quia in mōte Tha H
Matt.17. bor ioterfuit transfigurationi ipsius: in qua vultus Christi instar solis resplenduit, & qualis nūc est in
cælo empyreo, qualis etiam apparebit io iudicio, demoostrauit. Vidit quoque Christum post resurre-
ctionem, & ascendentē in cælum conspexit [PASCITE qui in vobis est gregem dei]. i. vnusquisq; ve-
Mar.9. strum plebem sibi cōmissam diligenter spiritalibus alimonijs nutriat, vt pote sapieotia, quæ est cogni-
tio diuinorum: & scientia, quæ est rerum notitia creatarū: vel morali peritia. Pascenda est quoq; plebs
virtutum exemplis, fama landabili, oratiooe assidua, prædicatiooe continna, ecclesiasticis sacramētis.
Luc.9. De talibus pastoribus loquitur dominus per Hieremiā, Dabo vobis pastores iuxta cor meū, & pascēt
vos scientia & doctrina. Paulus quoque in actis episcopis loquitnr, Attendite vobis, & vniuerso gregi,
in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiā. Præterea dulce fuit in ore sanctissimi Pe-
Matt.16. tri verbnm hoc pascite, quoniā Christus dixerat ei, Pasce agnos meos. Et sicut Christus præfecit Pe-
trum vniuersali Ecclesiæ & populo vniuerso: sic Petrus fuit solicitus pro totius salute Ecclesiæ, hortā
do tum inferiores, tum prælatos, vt vnusquisq; digne exequatur suum officium [PROVIDENTES]
. i. salubria procurantes subditis vestris, & prouide vos habentes ad illos, futura pericula præcaueodo
pro posse [NON coacte sed spontanee]. i. charitatiue & libere, nō ex necessitate, aut sola indigentia rei
terrenæ. Coacte enim hæc agit, qui aliunde nō habens quo sustentetur, propter temporale cōmodum
dūtaxat populo prædicat, ac spiritalia alimēta impēdit. Hinc loquitur Paulus, Si volēs hoc ago, mer-

A cedem habeo, Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Prouidendũ est ergo spontanee [SECVN
DVM deum]. i. recta intẽtione ad dei honorẽ, vestram ac subditorũ salutem [NEQVE turpis lucri gra
tia] non intuitu ꝓprii quęstus [SED voluntarie] ꝓpter cõmodum spirituale [NEQVE vt dominãtes
in clero]. i. nõ ex fastu superbiæ sed ex humilitate. Nempe prælati qui ex cõsideratione suæ dignitatis,
seu præsidentiæ extolluntur, & põpatice iubent, atq; faciliter indignãtur, ac subditos sperount, hi ta-
les sunt vt dominantes in clero, qui magis ꝓprium q̃ dei honorẽ respiciunt, nec curant de dei inhono
ratione, dũmodo ipsi à subditis honorentur. Non enim habẽt syncerum zelum iustitiæ, sed ad seipsos
vitiose reflexi sunt. Et istud prohibuit Christus in cœna nouissima. Quia vt apud Lucã habetur, Cũ Lucæ. 22
facta fuisset inter discipulos contẽtio, quis eorũ videretur maior: respõdit saluator, Reges gentiũ do-
minantur eorũ; vos autẽ non sic. Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior. Et qui præcessor est, sicut
ministrator. ¶ Deniq; duplex est dominiũ. Vnum ordinatũ, videlicet dignitas principatus, siue pręla
tio ad inferiorũ ꝓfectum relata Et istud dominiũ cõpetit præsidentibus, sicq; dñi possunt vocari. Vn
de & Iosue dixit, Domine mi Moses prohibe eos. Et Aaron ad Mosen, Ne indignetur (inquit) domi Num. 11.
nus meus. Cui & tribus Ruben & Gad loquebãtur, Serui tui sumus. Sic sanctus Clemens vocauit bea
tissimum Petrum dominũ suum, vt in itinerario Clementis habetur. Et filij Israel dixerunt ad Gedeo
nem, Dominare tu nostri. In Actibus quoq; apostolorũ custos carceris dixit Paulo atq; Silex, Domi- Act. 16
ni qd me oportet facere, vt saluus fiam? Sic & Anselmus in epistola de incarnatione verbi scribit Ro
B mano pontifici, Dño & patri vniuersæ Ecclesiæ peregrinantis in terra. Aliud est dominiũ inordina-
tum, vtpote præsidentia ad propriũ cõmodũ ex fastu relata, quæ prælatis atq; principibus ꝓhibetur.
Cum in Deutero. dominus dicat de rege, Non eleuetur cor eius in superbiã super fratres suos, neque
declinet in partẽ dexteram, vel sinistram. In Ecclesiast. quoq; habetur, Rectorẽ te ꝑposuerunt, noli ex-
tolli. Esto in illis quasi vnus ex eis. Curã illorum habe, & ita cõsidera. De hac re multa scribit Bernar-
dus in libro de cõsideratione. ¶ Per hanc quoq; distinctionẽ multa verba sanctorum adinuicẽ concor
dantur, quæ inter se repugnantiam quandã habere videntur. ¶ Præterea quia ordinatũ dominium, &
recta prælatio, non ad propriũ cõmodum seu honorem, sed ad subditorũ vtilitatem refertur: ideirco
prælationes & dignitates ecclesiasticæ seruitutes vocãtur. Et ipsi q pręsunt, seruos se veraciter reputãt
eorũ, qui suæ gubernationi cõmissi sunt. Vnde & Pontifex summus appellat se seruũ seruorũ dei. Pro-
pterea prælati & principes debẽt tanto humiliores, timoratiores, & custoditiores, consistere: quanto
pluribus præsident, vtpote districtius iudicãdi, atq; pro pluribus rationẽ daturi [SED forma facti gre
gis]. i. gregi vobis credito exemplares effecti. Nempe cũ vnusquisque debeat proximorũ scandala de-
uitare, eosque ædificare, dicente Apostolo, Quæ ædificationis sunt in inuicẽ custodiamus. Et itẽ, Hoc Rom. 14
iudicate, ne ponatis fratri offendiculum, vel scandalũ: multo magis ista ad prælatos superioresq; per- Eodem.
C tinent, q ex officio specialiter obligantur subditos à vitiis expurgare, & ad virtutes inducere. Propter
quod Timotheo antistiti pręcipit Paulus, Esto exemplũ fidelium in verbo, in conuersatione, in chari 1. Ti. 4
tate. Et rursus, Sollicite cura teipsum probabilẽ exhibere deo, operariũ inconfusibilem, recte tractantẽ 2. Tim. 2
verbum veritatis. Tito quoq; archiepiscopo scribens, In omnibus, inquit, te ipsum prębe exemplũ bo Tito. 2.
norum operũ, in doctrina, in integritate, in grauitate. Teste quippe Greg. cũ pastor per abrupta grã- Gregor.
ditur, grex eius in pręcipitiũ labitur. Et cuius vita despicitur, restat vt eius prædicatio contẽnatur. Ex
virtuosa siquidẽ & exemplari conuersatione, ac informatione superiorũ, in tantum dependent profe-
ctus & salus inferiorũ, vt per Hiere. dñs protestetur, Quoniam stulte egerunt pastores, & dominũ nõ Hiere. 10.
exquisierunt, propterea omnis grex eorũ dissipatus est. In Eccl. etiam dicitur, Secundũ iudicem popu Eccl. 10.
li, sic & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis, tales & inhabitãtes in ea. Væ ergo, & væ æternũ at-
que grauissimũ præsidentibus, vitam carnalẽ, negligentem, scandalosam ducentibus: quoniã vniuersa
subditorũ peccata in eos redundant [ET ex animo]. i. integro corde, prompto effectu, recta intentio-
ne, firmo proposito, pastorale officiũ adimplete, cum omni diligentia & feruore. Cum hi vobis com-
missi sint, pro quibus sanguinẽ suum dei filius fudit: qui his (quorũ negligẽtiis & vitiis tam preciosis-
sime à se redẽptos amisit) implacabiliter & supergrauissime irascetur. Iuxta illud Sapien. Cito & hor- Sapien. 6
rende apparebit vobis altissimus, q interrogabit opera vestra, & cogitationes vestras scrutabitur [VT
D cum apparuerit princeps pastorum] videlicet Christus, qui est princeps pastorũ supremus, & princi
palis. Romanus vero põtifex est princeps pastorũ, & totius vniuersalis militantis Ecclesiæ ꝑlatus, ac
præsul vicarialis [PERCIPIETIS immarcessibilẽ gloriæ coronã]. i. ęternã & indeficientẽ felicita-
tis remunerationẽ, beatitudinis brauium, salutis triumphũ. Apparebit autem Christus non solũ in fi-
nali iudicio, sed in particulari iudicio quoq; singulorũ, quos suo sisti pręcipit tribunali. Propter quod Mat. 25
ait, Vigilate, quia nescitis diem neq; horam. ¶ Quemadmodũ autem grauissima est negligentiũ, car-
naliumq; pastorũ damnatio: sic fidelium diligentium, exemplariumq; pręsidentium copiosissima erit
felicitas, & præmium inæstimabiliter gloriosum. Quia non solũ pro suis actibus virtuosis, sed ꝓ sub-
ditorum etiam meritis coronabuntur. Propter quod ad Thessalo. loquitur Paulus, Quæ est enim spes
nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ, nonne vos ante dominũ nostrum Iesum Christũ, in aduentu
eius? [SIMILITER adolescentes subditi estote senioribus]. i. superioribus vestris obedite, quomodo
eis pręcepi vobis præesse. Videlicet non coacte, sed spontanee, secundũ deum, syncera intentione &
ex animo: quemadmodũ ad Hebr. dicitur, Obedite prępositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim perui-
gilant, quasi rationẽ reddituri pro animabus vestris: vt cũ gaudio hoc faciant, & nõ gemẽtes. Subdi-
ti itaq; circa suos superiores habere se debent reuerẽter, obediẽter, pacifice & amorose. Hinc ad Thes.
loquitur Paul. Rogamus vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in dño,
& monent vos, vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorũ, & pacem habere cũ eis.

Etenim q̃ salubre sit superioribus obedire, q̃ item damnabile sit eis nõ obedire, Christus breuiter pan E
dit, dicendo suis vicariis vtpote his qui pręsunt, Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me sper-
nit. ¶ Nec solũ senioribus pręsidẽtibus, sed & omnibus senioribus aliqs bonor debetur. Propter quod
in Leuitico scriptũ est, Coram cano capite cõsurge, & honora personã senis. Et in Eccles. habetur, In
multitudine presbyterorũ prudentium sta, & sapientiæ illorũ ex corde coniungere. In antiquis nanq;
est sapientia, & in multo tẽpore prudentia, vt in libro Iob fertur. [O M N E S autem inuicem humilitatẽ
insinuate]. i. vnusquisque circa alterum se gerat humiliter. ¶ Nec subditi tantũ humiliter pareant, sed
prælati quoq; humiliter præsint. Nec solum verbis, sed & exemplis in humilitate instruant sibi com
missos. Cum in Eccles. scriptum sit, Quãto magnus es humilia te in omnibus, & coram deo inuenies
gratiam, quoniã ab humilibus honoratur. Et Christus testatur, Nisi conuersi fueritis & efficiamini si-
cut paruuli, (id est humiles) non intrabitis in regnũ cælorum. Subditi ergo circa superiores suos, tan
quam circa dei vicarios, suos patres, iudices ac dominos, humilitatẽ demonstrent. Superiores vero cir
ca inferiores, tanquã circa Christi mẽbra, adoptionisq; dei filios, Christi sanguine liberatos, summæ
trinitatis imagine insignitos, se humiliter habeãt. ¶ Deniq; quãuis prælatus sit maior ecclesiastica di
gnitate, pie tamen putare habet, q̃ subditi sui, vel saltẽ quidam eorũ, maiores sint eo charitate & gratia
ac pfectione virtutũ: quod multo salubrius est. Ideo circa eos se humiliter gerat, & se eis viliorẽ arbi-
Rom. 12. tretur: saluo tamẽ disciplinæ vigore, ac strenua pastoralis officij executione. Hinc loquitur Paul. Ho F
nore inuicẽ pręuenientes. Et denuo, Per humilitatẽ sibi inuicem superiores arbitrantes [Q V I A deus su
Philip. 2. perbis resistit, humilibus autẽ dat gratiam] quod super Iacobi Canonicã expositum est. Et est verbũ
hoc omnibus nobis semper valde pensandũ. cum tanti sit ponderis, vt tam princeps apostolorũ, q̃ fra
Iacobi. 4 ter dñi Iacobus, illud in suis allegent epistolis. Quod cum ita sit, merito subditur, [H V M I L I A M I N I
EPIST. igitur sub potẽti manu dei]. i. sub oĩpotẽte deo, cui nullus valet resistere, humiliter incedite, defectuo-
Hester. 13 sitates vestras ppendite, in eo confidite, eius misericordiã ingiter implorate, ei in omni humilitate ser-
uite, omnẽ arrogantiæ tumorem ingiter abhorrẽtes [V T vos exaltet]. i. in regno æternæ beatitudinis
collocet [I N tẽpore visitationis]. i. in hora iudicii vestri particularis quantũ ad animã: in hora quoq;
vniuersalis iudicii quo ad corpus & animã. Sicq; exaltatio ista loco & dignitate, statu & gradu excel-
lentior est: cũ fiat de terra super cęlos, de imperfectione ad perfectionẽ, de mortalitate ad immortali-
tatem, de peregrinatione & exilio ad felicitatẽ ac patriam. Hinc ait saluator, Qui se humiliat exaltabi
Lu. 14. 18 tur: & q se exaltat, humiliabitur. Quod etiã in Prouerbiis expressit Salomon loquens, Superbũ loqui-
Prou. 29 tur humilitas, & humilẽ spiritu suscipiet gloria. Vnde & rursus in Prouerb. cõtestatur, Gloriã pcedit
Prou. 15 humilitas. In Iob quoq; asseritur, Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. [O M N E M solicitudinẽ vestrã
Iob. 22. proiicientes in eum]. i. deo cõmittẽtes [Q V O N I A M ipsi cura] i. pvidẽtia [E S T de vobis] hoc sumptũ
Psal. 54 videtur ex illo psalmistæ versiculo, Iacta super dñm curam tuam, & ipse te enutriet. Hoc est quod ait G
Matth. 5 Saluator, Nolite soliciti esse, dicẽtes, Quid manducabimus, aut qd bibemus, aut quo operiemur? Scit
enim pater vester cœlestis quia his omnibus indigetis, Quærite ergo primũ regnũ dei, & iustitiã eius:
Philip. 3 & hęc omnia adiicientur vobis. Vnde & Paulus, Nihil, ait, soliciti sitis. ☙ Veruntamen ita nõ sunt hæc
intelligẽda, quasi homo debeat negligere siue omittere, qd in se est, cũ hoc esset deum tentare: sed ideo
dicta sunt, vt in deo quasi in piissimo ac sapientissimo patre ac dño confidamus, atque per eius opem
ac prouidentiã necessaria vitæ consequi nos speremus: non immoderatã, sed moderatã curam, cona
tum ac diligentiã apponentes. Quæ cura dicitur moderata, quando nõ est mẽtis perturbatiua, angu-
stiatiua, ac impeditiua deuotionis. Immoderata vero ex opposito phibetur. Immoderata enim solici-
tudo diffidentiæ filia est, quoniã venit ex hoc quòd homo non satis confidit in deo, nec pvidẽtię eius
innititur. ☙ Deniq; duplex est solicitudo, Videlicet spiritalis, quę est p vitiis repellendis virtutibusq;
Deut. 4 adipiscendis, quę cõmendatur. Iuxta illud Deut. Custodi temetipsum & animã tuam solicite. Et illud
Micb. 6 Michee, Indicabo tibi quid sit bonũ, vtiq; solicitũ ambulare cum deo tuo. Alia est solicitudo tẽpora-
lis, quæ est circa terrena acquirenda, aut conseruanda, seu dispensanda. Et ista est duplex, vt tactũ est.
Galat. 2. Vtpote moderata, de qua loquitur Paul. Solicitus fui hoc ipsum facere, puta eleemosynas congregare
Prou. 11. pro sanctis pauperibus, qui in Hierusalẽ erant. Et immoderata, de qua in Prouerb legitur, Expectatio H
Psal. 72 solicitorũ peribit. Est demũ specialiter deo cura seu pvidẽtia de hominibus pręsertim fidelibus, & ma
xime de electis: quorũ quilibet dicere potest deo, Tenuisti manũ dexteram meam, & in voluntate tua
deduxisti me. [S O B R I I estote] in cibo, potu, somno & cęteris corpori necessariis moderamen seruan
tes. Sicut ait Saluator, Non grauentur corda vestra crapula, vel ebrietate, aut curis sęculi. Qui iterum
Augusti. ait, Væ vobis qui saturati estis [E T vigilate]. i. virtuosis operibus diligẽter intenti sitis. Nõ enim dor-
Hier. 48 mientibus, & otio desidiaq; torpẽtibus, prouenit regnũ cælorum: sed solicite ambulantibus corã deo.
Imo maledictus qui facit opus dei negligẽter. Vigilandũ est quoque, vt quantũ rationabiliter fieri po
Prou. 19. test, abstrahamus nobis de somno, & paucas horas dormitioni indulgeamus: quatenus plus de tẽpore
Prou. 26 in virtuosis operibus expẽdamus: cũ in Prouerb. Salomon dicat, Pigredo immittit soporẽ. Et rursus,
Prou. 6. Sicut ostiũ vertitur in cardine suo, sic piger in lectulo. Itemque, Vsquequo piger dormies? In Eccles.
Eccles. 31 quoq; habetur, Vigilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitat⁹ illius auferet somnũ. Et certe vehemẽ
Iob. 1. tissima ac copiosissima ratio nobis est spiritaliter vigilãdi. Nã subditur [Q V I A aduersarius vester diabo-
Ephes. 6. lus] qui est atrocissimus, implacabilis, & infatigabilis hostis noster [T A N Q V A M leo rugiẽs]. i. crudea
liter [C I R C V I T] homines: prout ait in lib. Iob, Circuiui terrã, & pambulaui eã [Q V A E R E N S quẽ
deuoret]. i. spiritaliter necet, & sibi incorporet, atque infernali ergastulo ingerat absorbendum. Dum
enim ad mortale vitium pertrahit hominem, spiritaliter perimit eum, facitq; eum membrũ ac vernam
1. Ioan. 5. suum. [C V I resistite fortes in fide] Fides nanq; est propugnaculũ Christianorũ contra vniuersas in-

A sidias dęmonũ. Propter quod ad Ephes. fertur, In omnibus sumentes scutũ fidei, in quo possitis omnia Ephes. 6.
tela nequissimi ignea extinguere. Et in sancti Ioan. Canonica legitur, Hæc est victoria, quę vincit mũ- 1. Ioan. 3.
dum, fides nostra. Fides namq; est fundamentum virtutum, præcipuiq; vigoris, ac magni meriti apud
deum. Propter quod in Euãgelio loquitur Christus, Secundum fidē vestrã fiat vobis. Et, Omnia pos- Matth. 9.
sibilia sunt credenti. Et, Fides tua te saluũ fecit. Quæ de fide formata sunt accipiẽda. ¶ Insuper diabo Marc. 9.
lo resistere semper debemus, nosipsos in omnibus humiliãdo, in deo plenarie cõfidendo, & gratiosam Mar. 5. 10
assistentiã indefesse rogãdo, dominicã passionem intime atq; assidue reuoluendo, considerando quoq; Luc. 7. 8.
quatuor nouissima, & inuocando virginē gloriosam, angelos sanctos: & sanctos ad quos maiorē habe & 18.
mus deuotionē: quilibet etiã angelum sui custodem [SCIENTES eãdem passionē quæ in mundo est
vestræ fraternitati fieri].i. hoc cognoscētes, ꝙ passio, tribulatio siue tētatio quæ vobis infligitur ab in-
uisibilibus seu visibilibus hostibus, etiã vbiq; terrarũ infligitur Christianis seu toti Ecclesiæ. Quoniã 2. Tim. 3
omnes, qui volũt pie viuere in Christo, persecutionē patiuntur. Ideo nõ putetis vobis aliqd insolitũ
euenire: imò erubescite, si præ cæteris tētationibus tribulationibúsq; victi fueritis. ¶ Circa verba in-
ducta scribit doctor, pręsul, & martyr gloriosus. S. Cypria. q in decreto inter doctores catholicos pri
mus exprimitur: Circuit diabolus nos singulos, & tanq̄ hostis clausos obsidens muros, explorat & ten Laus Cy
tat, an sit pars aliqua mēbrorũ minus stabilis & minus fida, cuiꝰ aditu ad interiora penetretur. Offert priani an
oculis formas illicitas, & faciles voluptates, vt visu destruat castitatē. Aures per canora musica tentat, tistitis.
B vt in soni dulcissimi auditu soluat & emolliat Christianũ rigorē. Linguã cõuicio prouocat. Manũ iniu
rijs lacessentibus, ad petulantiã cædis instigat. Vt fraudulatorē faciat, lucra opponit. Vt animam pecu
nia capiat, ingerit perniciosa cõpēdia. Honores terrenos ꝓmittit, vt cælestes adimat. Ostētat falsa, vt
vera subripiat. Et eũ latenter nõ potest fallere, aperte minatur: terrorē turbine persecutionis intentãs.
Ad debellãdos dei seruos, semper inquietus, & semper infestus. In pace subdolus, in persecutione vio-
lentus. Quãobrē cõtra omnes diaboli vel fallaces insidias, vel apertas minas, stare semper debet instru
ctus animus armatus, tã paratus semper ad repugnãdum, q̄ paratus est semper inimicus ad impugnã-
dum. Cõsequēter princeps apostolorũ animat, firmat, & consolatur eos quibus scripsit, ex spe atq; in-
tuitu pietatis diuinæ [DEVS autē omnis gratiæ].i. à quo gratia omnis ꝓcedit [QVI] per inspirationē
internã, & prædicationē externã, atq; miracula [VOCAVIT vos in æternã gloriã suam].i. ad per-
petuã felicitatē vos inuitauit, virtuosaq́ue opera, qbus illam promeruistis, vobis largitus est. Iuxta il-
lud Esaiæ, Omnia opera nostra operatus es in nobis [IN Christo Iesu modicũ passos].i. propter Chri Esa. 26.
stũ & secundũ eius doctrinã pauca ꝑpessos: quia nõ sunt condignæ passiones huius tēporis ad futurã Rom. 8.
gloriã, quæ reuelabitur in nobis. Vnde & Paul. Id, inquit, quod in præsenti est momētaneũ & leue tri 2. Cor. 4
bulationis nostræ. Siquidē quæcunq; & quantũcunq; quis patiatur in sæculo isto pro Christo, nullius
quasi momēti est, respectu eorũ quæ pro nobis passus est filius dei. Pro quo si quotidie millies morere
C mur, adhuc permodicũ esset, propter incõparabilem dignitatē ipsius passionisque eius. Quia vt Cli-
machus loquitur, aliud est sanguis dei, aliud est sanguis seruorum. Permodicum quoque est compara-
tione æternæ felicitatis: quæ talis ac tanta est, vt pro ea vno die obtinenda mille annorum labores nõ
essent cõdigni [IPSE perficiet] in vobis quod incepit [CONFIRMABIT] in via per gratiã [SOLI-
DABITQVE] in patria ꝑ gloriã. Vel ipse perficiet intellectũ vestrũ rationibus credendorũ, & puri-
ficatæ mētis intelligētia. Cõfirmabit voluntatē per charitatis feruorē, vt neq; mors neq; vita poterit
vos separare à deo. Solidabitq; memoriã, vt fixa & stabilis sit in deo, nec vndiq; euagetur [IPSI glo-
ria & imperiũ in sæcula sæculorũ] sicut in præcedenti capit. est expositũ. Deinde archiaposto. certifi- Rom. 8.
cat eos, quibꝰ scripsit hãc epistolã, vere ab ipso editã ac trãsmissam. In primitiua nãq; Ecclesia pseud-
apostoli interim sub persona & nomine verorũ apostolorũ aliqua cõscripserunt & dixerunt. Propter
quod ad Thess. loquitur Paul. Nemo vos seducat, neq; ꝑ epistolã, tanq̄ per nos missam. In fine quoq; 1. Pet. 4.
ad Thess. epistolæ, dicitur, Salutatio mea manu Pauli, quod signũ in omni epistola ita scribo. Subditur
ergo [PER Siluanũ fidelem fratrē vobis, vt arbitror].i. quē pro vestra salute solicitũ iudico, seu confi-
do. [BREVITER scripsi vobis].i. cõpendiosam istam vobis direxi epistolã: quæ breuis est verbis, sen
tētijs vero diffusa, mirabiliterq; ꝑclara. Quis fuerit iste Siluanus, nec Beda, nec Albertus, nec alius q̃s-
piã expositorũ, quos legi, exprimit in hoc loco. Porro Paulus aposto. in ambabus ad Thessal. epistolis 2. Thes. 2
D exprimit & annumerat sibi in salutatione Siluanũ. Et ibi dicũt expositores, ꝙ ille Siluanus fuerit Si-
leas, de cuius excellētia atq; virtutibus multa in Actis apost. legũtur: quia inter cætera dicitur, Quod Actu. 17.
ipse & Iudas, qui cũ Paulo & Barnaba ab apostolis à Hierusalem Antiochiã missi sunt, fuerũt viri pri
mi in fratribus, & prophetæ. Deinde ꝙ Paulus secũ assumpsit Sileã, qui cum Paulo varias persequu-
tiones ꝑpessus est, & fortiter prædicauit. Propter quod meruit apostolus appellari. Itaq; an iste Silua-
nus fuerit idem ille Siluanus, certũ nõ habeo: præsertim quia (vt asserit Beda, & paulo post tangetur)
ista epistola scripta & missa est tēpore Claudij imperatoris, quo tēpore Sileam Romæ fuisse nõ con-
stat. Imò tũc potius videtur fuisse eum Paulo: nisi dicatur ad tēpus Romã profectus. Certũ est tamen,
hunc Siluanũ sanctum virũ fuisse. Itaq; per hunc scripsi [OBSECRANS].i. ad obseruãda quę scripsi,
per sacra vos rogans, magis q̄ iubens. Vnde superius, Obsecro, inquit, vos tanquã peregrinos & adue-
nas [ET contestans hanc esse verã gratiã dei in qua statis].i. mente ad deum erecti estis, ita, quod estis 1. Pet. 2.
vere in charitate & gratia gratũ faciente, atq; in fide catholica: quod deo reuelante, princeps aposto-
lorũ cognouit certitudinaliter, aut aliunde per euidentia signa sciuit hoc multũ probabiliter: vel co-
gnouit illud de eis in generali, quãuis nõ ita in particulari. Hinc & Paulus eos quibus scripsit sæpe ap 1. Cor. 3.
pellauit sanctos [SALVTAT vos Ecclesia].i. plebs Christana salutē vobis optat, orat, & dicit. [QVAE
est in Babylone].i. in Roma secũdum expositores concorditer. Romam quippe nominat Babylonem

Primo, propter nominis interpretationẽ: quoniã Babylon interpretatur cõfusio, & in Roma fuit vitio E
rũ omniumq; idololatriarũ ingẽs cõfusio. Omniũ enim deorũ colebãt Romani portẽta. Atq;, vt asse-
rit Leo papa, magnã sibi Roma videbatur assumpsisse religionẽ, quia nullã respuerat falsitatem. Secũ-
do, propter cõformitatẽ eius cũ Babylonę. Quẽadmodũ enim Babylon illa Chaldaica fuit suo tẽpo-
re vrbs posſidẽs monarchiã, & magna valde, ac idolis plena, in qua panca cõgregatio fuit Israeliticæ
plebis, illuc trãslatę: sic Roma tẽpore cõscriptionis huius epistolę fuit metropolis mũdi, ciuitasq; mo-
narchica idololatrijs plena, in qua adhuc modica fuit Ecclesia, de qua subiũgitur [COLLECTA] Vel,
vt aliqui textus habent, collecta. Fuit enim instar aliarũ ecclesiarũ particularium, simul cum eis deo ele
cta: quæ & per fidem ac charitatẽ fuit collecta, vnúmq; in deo effecta [ET Marcus filius meus] iste est
Marcus Euangelista baptizatus à beatiss. Petro, & instructus ab eo. Ex hoc loco elicit Beda, quod ar-
Rom.16 chiapostolus hanc scripsit epistolã antequã misit Marcũ ad Alexandriã, tẽpore Claudio imperante:
1.Cor.16 sub cuius ĩperio beatissimus Petrus & Marcus Romã venerũt. [SALVTATE inuicẽ in osculo sancto]
2.Cor.13 Hoc in suis epistolis sæpe scripsit & Paulus. Fuit siquidẽ in primitiua Ecclesia, charitate adhuc abun-
1.Thess.5 dante ac superfluente, consuetudo, quod fideles se inuicem cũ osculo receperũt ac salutauerũt. Quia &
Christus suos discipulos sic osculari solitus fuit. Vnde & proditor, Quẽcunq;, inquit, osculatus fuero,
Matt. 26 ipse est. Itaq; salutate in osculo sancto, spirituali, charitatiuo, pacifico: nõ carnali, blando, facili, iniquo:
Matt. 26 quẽadmodũ Ioab osculatus est Amasam, proditor Saluatorẽ, Salomon alienigenas mulieres. Quidam F
3.Reg.11 vero sub specie osculi spiritualis suã palliant carnalitatẽ, & osculo vtũtur carnali: quod prorsus cauẽdũ
est [GRATIA omnibus vobis] sit [QVI estis in Christo Iesu]. i. ei per fidẽ & charitatẽ estis vniti, &
incorporati, quemadmodũ ipse Ioannes fatetur cap. 17. Omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego
in te: vt & ipsi in nobis vnum sint. Sed cum isti essent in gratia, sicut iam paulo superius dixit, conte-
stans hanc esse veram gratiam in qua statis: cur eis nunc gratiã imprecatur? Sed respondendum, quod
gratiam communicantem & consumantem eis exoptat, atq; assiduum diuinorum charismatum incre-
mentum. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN SECVNDAM PETRI EPISTOLAM, ENARRATIO.

CAP. I. [SYMON PETRVS APOSTOLVS IESV CHRISTI.] ARTIC. I.

PRIMITIVAM ECCLESIAM IMPVGNA- G
bãt tyrãni gladio materiali, persequutionibúsq; diuersis: hæretici autẽ doctrinis
pestiferis. Quẽadmodũ ergo in prima epist. excellẽtissimus apostolici chori ver
tex hortatus est fideles ad patiẽtiã in aduersis, ne persequutionibus cederent: ita
in hac eos hortatur epist. ne hæreticorũ decipiãtur figmẽtis. Itaq; ait, [SYMON
Ioan.8. Petr⁹ seruus] seruitute filialis, nõ seruilis timoris. Quẽadmodũ enim duplex est
timor, ita duplex est seruitus. Puta seruilis, & filialis. De seruo seruitute seruilis
Ioan. 5. timoris fertur in Ioã. Seruus nõ manet in domo in æternũ. Et alibi, Iã nõ dicã vos seruos. Seruo autẽ
Matt.5. seruitute filialis timoris dicitur apud Matth. Euge serue bone & fidelis, intra in gaudium dñi tui [ET
Ioan.5. apost. Iesu Christi] quẽ Christus ascẽsurus ad patrẽ, reliqt sui amoris & suæ authoritatis vicariũ, dans
ei plenitudinẽ ecclesiasticæ potestatis super vniuersalẽ ecclesiã [HIS QVI æqualẽ nobiscũ sortiti sunt fi-
dem]. i. eandem à deo per infusionẽ acceperũt fidem, quã & nos à deo suscepimus. Quia vt dicitur ad
Ephes. 4. Vnus dñs, vna fides, vnũ baptisma. Dicitur autem fides vna vnitate specifica, à suo obiecto:
sed ex parte subiectorũ numeraliter multiplicatur. Deniq; princeps apostolorũ de se, & alijs ad fidem
cõuersis in generali iam loquitur. Nã ipsi gloriosi Apostoli habuerũt fidẽ perfectiorẽ: seu magis illumi
Rom.10. natã, & feruẽtiore dilectione formatã ac firmiorẽ, q̃ cæteri Christiani. Quia primitias spiritus accepe
rũt, atq; in omni virtute mirabiliter præfulgebãt. Nihilominus multi eorũ, quibus hæc scripsit, habue H
rũt fidẽ valde illuminatã, & æqualẽ in perfectione fidei plurimorũ, q cũ beatissimo erãt Petro [IN iu
stitia dei & saluatoris nostri Iesu Christi]. i. cũ iustitia nobis p creationẽ à deo saluatore infusa. Quia
non fidẽ dũtaxat, sed & alias quoq; virtutes deus infudit fidelibus. Et possunt cæteræ virtutes illæ in-
fusæ sub iustitiæ appellatione intelligi, prout iustitia est virtus cõmunis, & omnis virtus quædã iusti-
tia est, quia per eã habet se homo recte atq; vt debet. Porro quod ait, dei & saluatoris nostri, quõ refer-
ri possit ad eandẽ increatã personã, & quõ ad distinctas personas, dictũ est in expositione pręcedentis
epistolæ. Vel quod ait in iustitia dei, exponendũ est de increata iustitia dei. vt sit sensus, His, qui ęqualẽ
nobiscũ sortiti sunt fidẽ in iustitia dei, ita qđ iusto dei iudicio fides illorũ reputata est æqualis fidei no
stræ. Sicq; quod ait, in iustitia, determinat quod dixerat, coæqualẽ. Potest etiã indeterminare partici-
piũ istud sortiti sunt, ita, quod sensus est, Quod iusto iudicio data est eis fides talis ac tanta. Quanuis
Matth.5. enim ex mĩa dei principaliter data sit eis fides tãta, tamẽ inquãtũ se præpararũt ad eã, faciẽdo quod in
ipsis fuit, iustum quodãmodo fuit seu decẽs & cõgruũ, vt deus q dat vnicuiq; secundũ propriã virtu-
tem, dispositionẽ seu capacitatẽ, infunderet eis fidem tam magnã. [GRATIA vobis & pax adimplea
tur]. i. perfectam gratiam, plenamq; pacem deus vobis largiri dignetur: vt quantum possibile est, ha-
beatis in vita ista pacẽ perfectam, loquendo de pace mẽtis. Sicut enim quis dicitur in vita hac esse ali-
quo modo perfectus in contẽplatione, sapientia, charitate, ita & in pace interna. Nõ tamen potest pax

A vitæ præsentis esse indesinenter, actualiterq; cōtinua. Ideo optat sanctissimus Petrus, vt gratia & pax
nobis adimpleatur: quatenus p gratiā & pacē viæ ad gloriā patriæ, quæ est gratia consummata: atque
ad pacē Christi, quæ exuperat omnē sensum, quæ est pax continua nunquā finienda: post vitam hanc Philip. 4.
perducamur. Adimpleatur inquā [IN cognitione domini nostri Iesu] id est, in contēplatione ipsius.
Pax enim (quæ est gaudium imperturbatum) in contēplatione fundatur, & ex ea causatur: sicut & gau
dium mediāte tamē dilectione: cuius gaudiū & pax immediati affectus & fructus dicūtur. Siquidē deū
contēplando, nō in eo gaudemus, nec in ipso mente quiescimus: nisi eū synceriter diligamus. Vel, gra-
tia & pax adimpleatur in cognitione. i. per cognitionē [CHRISTI] vt per eam, tanquā per medium
directiuū, ad pacē patriæ pertingatis. Iuxta illud Lucæ, Illuminare his. i. eos illumina qui in tenebris
& in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes. i. affectus nostros in viā pacis. Scripsit autem beatissi- Quibus
mus Petrus istā epistolā eis, quibus & præcedentē. Nā infra ait, Hanc vobis charissimi secundā scribo scripseris
epistolā. Insuper quæ sequūtur ad verba iam habita cōdepēdent: vt sit sensus, Pax vobis in Christi co- hāc Epi-
gnitione adimpleatur, ita, vt Christo vos illustrante, etiā cognoscatis [QVOMODO omnia vobis diui- stolam Pe
næ virtutis suæ] supple dona siue gratiarū charismata [QVAE ad vitā] gratiæ iā habendā, & vitā glo- trus.
riç in futuro obtinendā [ET pietatē]. i. dei cultum, seu benignitatē, vel misericordiā (de qua loquitur 2. Pet. 3.
Paul. Pietas ad omnia vtilis est) supple necessaria sunt [DONATA sunt.] Hoc est cognoscatis, quali-
ter, q̃ gratiose, q̃ liberaliter deus vobis donauit omnia dona gratiç ac virtutū, quç sunt dona ipsius di- 1. Tim. 4
B uinæ virtutis. i. omnipotētiæ eius, qua ea per creationē infundit ac tribuit, quç requirūtur & nobis suf-
ficiūt ad bene viuendū in sæculo isto, atq; ad vitā beatam adipiscendā in cælo, & ad pietatē in omni-
bus exercendā. Iuxta illud, Exerce teipsum ad pietatē. Donata sunt antē [PER cognitionē Christi]. i.
per fidem ipsius, & per fidelem ipsius notitiā. Quia per fidem creuerūt ad tantā perfectionē & Chri-
stū cognoscendo ac inuocando, adepti sunt charismata meliora. Vel quod ait per cognitionē eius, re-
fertur ad id quod dixerat, quæ ad vitam & pietatē supple sufficiunt, aut necessaria sunt. Quia non nisi
per Christi fidelem cognitionem dona illa sufficiūt ad salutem. Oportet nanq; in primis fidei verita-
tem, & Christū per fidem cognoscere: sicq; ex vera notitia ad actus virtuosos procedere [QVI voca-
uit vos] id est, ad statum salutis, apicemq; virtutū perduxit [PROPRIA gloria & virtute]. i. sui ipsius
excellentissima maiestate & omnipotētia, seu in propria persona gloriosa ac omnipotente. Siquidē non Titum. 3
legatū, non angelum, ad redimēdum nos misit: sed ipsemet venit, & saluos nos fecit. Et hoc per assum
ptam humanitatē quæ saluādi efficaciā habuit à virtute increata diuina: cui totū est principaliter ad-
scribendum. Iuxta illud Esaiæ. 33. Dominus iudex noster, dominus legifer noster: ipse veniet, & salua-
bit nos. De quo loquitur euāgelicus Zacharias, Benedictus dominus deus Israel, quia visitauit & fecit
redemptionē plebis suæ. [PER quē]. s. Iesum Christum. Vel (vt alij habent) per quam, videlicet Chri Luc. 1.
C sti fidelē cognitionē [MAXIMA & preciosa nobis promissa donauit] . i. excellentissima dona spiritus
sancti & munera præclarissima, tam gratiæ gratis datæ quam gratiæ gratumfacientis. Præsertim in die Actuū. 2.
Pentecostes, quando in visibili signo copiosissime datus est spiritussanctus per infusionē munerū eius: Ioan. 14.
quæ Christus tam in veteri testamento per prophetas, q̃ per seipsum in sermone quē fecit post cœnā, 15. 16.
danda prænūciauit atq; spopondit. Prædixit quippe per Iohelē, Effundam de spiritu meo super om- Iohel, 2.
nem carnē, & prophetabūt filij vestri & filiæ vestræ. Et in Psal. Dominus dabit verbū euangelizanti- Psal. 67.
bus virtute multa. Accepisti dona in hominibus. Deus Israel ipse dabit virtutē & fortitudinem plebi
suæ. Christus quoq; ait, Paracletus spiritus sanctus, quē mittet pater in nomine meo, ipse vos docebit Ioan. 14.
& suggeret vobis omnia, quæcunq; dixero vobis. Ascensurus autē ad cælū dixit eis, Sedete in ciuitate, Luc. 24.
quoadusq; induamini virtute ex alto, & ego mittam promissum patris in vos [VT per hæc efficiamini
diuinæ cōsortes naturæ] i. per hæc supernaturalia gratiæ dona deo supernaturaliter cōformamini, &
tandem ad plenā cū deo assimilationē pertingatis in patria. Cum enim sit homo ad summæ trinitatis
imaginē similitudinemq; productus, & per cōsequens per dona naturæ aliqualiter cōsors diuinæ na-
turæ, seu particeps perfectionis ac bonitatis proprij creatoris, certū est, ꝙ per dona gratiæ altiori per-
fectioni q̃ modo deo assimiletur. Quia dona naturç perficiūtur à donis gratiæ. Et quo dona gratiç fue
rint eminētiora, eo sublimius dicuntur hominē deo cōformare, eúmq; deificare seu diuinum ac deifor
D mē efficere. Nō quod esse creatū amittat, & inducat esse increatū: sed quia per dona virtutes ac habitus
supernaturales, eminētes, perfectos, eorumq; actus assiduos & prçclaros valde supernaturaliter, mira-
biliter ac gratiosissime creatori reddatur conformis. Et istud fit maxime per charitatē ardentē & sa-
piētiç donū, & actus ex eis procedētes. Deinde per alia dona ac virtutes eorúmq; actus, secundū quod
insunt viris heroicis & perfectis. Vnūquodq; siquidē dicitur ei potissime cōformari atq; cū illo quasi
societatē & cōmunionem habere, cuius opera magis exequitur, & cui in actibus suis amplius assimila-
tur. Propter quod homines carnales dicūtur brutales: & luxuriosi dicūtur porcini. Merito igitur qui
actibus virtuosis insistunt, qui in actionibus intellectualiū virium (in quibus summæ trinitatis imago re-
splendet) intenti sunt, qui contēplando feruēter amando, pietatē & iustitiā exercēdo se deo cōformāt,
& spiritalē, internā, cælestemq; vitā ducūnt in terra: dicūtur diuinæ naturæ consortes, siue participes
effici, dei quoq; amici ac filij fieri. Filiorū nanq; est suo patri assimilari. Et amicitia in quadam cōmu-
nione fundatur. Et isti cōmunionē, consortiū, seu societatē quandam habent cū domino, cui familia-
res effecti sunt. Habent inquā societatē cum deo, quia hoc agūt quod ipse veritatē amando, ac cōtem-
plando, aliosq; actus diuinos ac deo placitos exercendo, & ei intenti sunt, eiúsq; perfectionē & beati-
tudinē aliquo modo participāt, per quæ omnia deo assimilantur. Hæc vero cōmunio, assimilatio, atq;
cōiunctio, consortiū seu societatē efficiunt. Propter quod in Eccl. dicitur, Omnis homo simili sibi as- Eccle. 13.
sociabitur. Et prima Ioann. habetur, Societas vestra sit cum patre, & filio eius Iesu Christo. Et quia 1. Ioan. 3.

communio assimilatio & vnio iam præfatæ cũ deo, multo perfectius habẽtur in patria, quàm in via: id E
1 Ioan.3. circo electi & sancti dicuntur deo in cælo perfecte assimilari, & cõsociari. Propter quod in prima sua ca
Ioan.1. nonica scribit Ioannes, Similes ei erimus, quia videbimus eũ sicuti est. Et alio loco idem Ioan. asserit,
Quotquot receperũt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri. Quod exponitur de filiatione perfecta, quę
habetur per similitudinẽ gloriæ, per quã electi fiunt præcipue cõsortes diuinæ naturę, & societatẽ sor-
tiũtur cũ deo eius beatitudinẽ vsq; ad societatẽ participantes, & ipsomet deo beatifice perfruẽtes: quo
& nũc per dona gratiæ aliqualiter fruimur, et propter se inhærẽdo, atq; ad eũ alia cũcta finaliter refe-
rendo. Sic ergo efficiamini diuinæ cõsortes naturæ. Deniq; præinductã hãc beatissimi Petri sententiã
Ephes.1. de maximis & preciosis donis desuper nobis collatis, & cognitione, ponit & Paul. ad Ephes. dicẽs, Pa
ter glorię det vobis spiritũ sapiẽtiæ, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ glorię hære-
ditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminẽs magnitudo virtutis eius in nos q̃ credidimus [F V O I E N
T A S eius, quæ in mũdo est, cõcupiscẽtiæ corruptionẽ]. i. vitiositatẽ & infectionẽ mũdanæ ac carnalis
cõcupiscẽtiæ, cupiditatis, libidinis, & omnis inordinatæ affectionis, quæ spiritaliter corrũpit, ac de-
struit hominẽ. Sed & cætera peccata mortalia, quoniã omni spiritali esse gratiæ ac virtutũ spoliãt eũ,
huius cõcupiscentiæ corruptionẽ fugimus, cõcupiscentiæ nõ consentiendo, sed eã frenãdo ac repel-
Eccle. 21 lendo. Iuxta illud Eccl. Quasi à facie colubri fuge peccata. Nã sicut fugimus serpẽtes inficere nos vo-
lentes: sic fugere nos oportet cõcupiscentias corrũpentes: imò eo plus, quo deterior est spiritalis, q̃ cor F
poralis interius. Hęc corruptio opponitur sanitati interiori, seu integritati virtutũ: qua homo tota mẽ-
te deo adhæret absq; diuisione, ita quod nõ partim mũdo. Præterea recte ait, eius quæ in mũdo est cõ
cupiscẽtiæ corruptionẽ. Est enim & alia cõcupiscẽtia spiritalis & mũda, videlicet desideriũ dei & sa-
Ioan.15. pientiæ ac virtutũ: quę nõ est in mundo. i. mundanis hominibus, sed in virtuosis. De quibus ait Salua-
Eccles.3. tor, De mundo nõ estis. De qua concupiscẽtia in Ecclesiastico scriptũ est, Auris bona cũ omni concu
Psal.83. piscentia audiet sapientiã. Et Psal. Concupiscit & deficit anima mea in atria dñi. Et Sapien, Concu-
Sapien.6 piscentia, inquit, sapientiæ deducet ad regnũ perpetuũ. Hæc concupiscentia parit incorruptionẽ, de-
qua fertur ibidem, Incorruptio facit esse proximũ deo. Sed quia in vita præsenti oportet semper pro-
Ibidem. ficere, ociositatẽ vitare, tẽpus omne fructuose expendere, recte subiungitur [V O S autem curã omnem
subinferentes], i. omnẽ spiritalem solicitudinẽ, seu diligẽtiã apponẽtes, & ab intimo corde introducẽ
tes, ac assumẽtes ad virtuose viuendũ [M I N I S T R A T E]. i. ministerialiter exercete. Deus enim est au
Philip.2. thor principalis, omnis operis boni: homo autẽ tanq̃ dei minister & instrumentũ agit siue exequitur
Ibidem. id, ad quod à deo monetur. Propter quod loquitur Paulus, Deus operatur in vobis velle & perficere.
Itemq;, Dei cooperatores sumus. Quia tamen libere facimus istud, reputatur nobis in meritũ: quãuis
sit dei donũ. Itaq; ministrate & facite [I N fide vestra virtutẽ]. i. opera virtuosa. Quoniã fides sine ope
ribus mortua est in seipsa. Et istud cũ omni agendũ est cura. Quoniã Salomone testante, Qui mollis G
Proue. 18 & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipãtis. Apud Hiere. quoq; inducitur, Maledictus,
Hier.48. q facit opus dei negligẽter. Ideo admonet Paul. Seruiamus deo cũ metu & reuerẽtia. Et rursus, Cũ ti-
Hebr.12. more (inquit) & tremore vestrã salutẽ operemini. [I N virtute autẽ sciẽtiã]. i. discretionẽ, quæ est dire-
Philip.2. ctrix & auriga virtutũ, docẽs obseruare moderamen, congruũ locum tẽpusq; aptũ; vt omnia ordina-
te agantur, & regia via tendamus: vt sit rationabile obsequiũ nostrũ. Ideo dicitur in Esaia, Discite be-
Rom.12. ne agere. [I N scientia autẽ] habete, ministrate, seu exercete [A B S T I N E N T I A M] à carnalibus volu-
Esa.1. ptatibus vos reprimẽdo. Præsertim à delectabilibus gustus & tactus, & vitia gulę atq; luxurię fugiatis.
Iuxta illud prima ad Thessal. 4. Hæc est voluntas dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à forni-
catione: vt sciat vnusquisq; vestrũ suũ vas. i. propriũ corpus, possidere in sanctificatione, & honore: nõ
in passione desiderij: sicut & gentes, quæ ignorant deum [I N abstinentia autẽ patientiam] quæ castis
& sobrijs suumq; corpus castigantibus valde est necessaria. ne ex corporali afflictione ad impatientiã,
Matth.6. siue tristitiam moueantur. Propter quod ait Saluator, Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tri-
Hebr.10. stes. Tu autẽ cum ieiunas, vnge caput tuũ, & faciẽ tuã laua. Hinc ad Hebræos fertur, Patientia vobis
necessaria est, vt voluntatẽ dei faciẽtes reportetis promissionẽ [I N patientia autem pietatem] ne sitis
circa alios nimiũ rigidi, sed cõdescẽdẽtes. Solẽt enim nõnulli, qui sibiipsis rigorosi sunt, etiã alijs duri H
esse, nõ satis cõpassiui & succurrẽtes. Rursus, non sufficit aduersa illata ab alijs patiẽter sufferre, nisi &
Matth.5. illis charitatis ac pietatis impẽdam⁹ affectũ, & oremus pro ipsis. Cũ dicat Saluator, Benefacite his, qui
oderũt vos: & orate pro persequẽtibus, & calũniãtibus vos [I N pietate autem amorẽ fraternitatis]. i.
fraternã dilectionẽ habete, quatenus opera pietatis ex vera & fraternali exhibeatis dilectiõe [I N amo-
re autẽ fraternitatis charitatẽ]. i. dei dilectionẽ habeatis synceram. Quoniã charitas dei, cæterarũ vir-
tutum vita & forma, vertex & finis, regina & motrix est. Et amor fraternus dei amore est condiendus,
formandus, ac perficiẽdus, atq; ad dei actualem dilectionẽ finaliter referendus. Propter quod ad Co-
Coloss.3 lossenses dicitur, Super omnia charitatẽ habete, quod est vinculũ pfectionis. His octo virtutibus, tan-
quam per octo gradus ad felicitatem & cælestem Hierusalẽ ascenditur ac peruenitur. Ad quod præsi-
Ezec.40 gnandũ in visione Ezechielis de tẽplo asseritur, Quod per octo gradus ascendebatur ad eã. Et Psalmi
Psal.83. sta loquitur deo de homine virtuoso, Beatus vir cuius est auxiliũ abs te, ascẽsiones in corde suo dispo
suit. Et subditur ibi, Ibũt de virtute in virtutẽ: videbitur deus deorũ in Sion. [H A E C enim]. i. hæ præ-
fatæ octo virtutes [S I vobiscũ adsint]. i. cordibus vestris semper inhæreant [E T superent]. i. vitia si-
bi opposita vincant. Vel superent. i. inualescant atq; abundẽt [N O N vacuos nec sine fructu vos cõsti-
tuẽt in dñi nostri Iesu Christi cognitione] Minus dicit & maius significat: vt sit sensus, Prædictæ vir-
Ioan.17. tutes plenos meritorijs actibus vos efficiẽt, & in regno cælesti vos exaltabũt, in aperta ac beatifica di-
Ioan.14. uinitatis Christi visione. De qua idem ait, Hęc est vita æterna, vt cognoscãt te verũ deũ, & quẽ misisti

A Iesum Christũ. Et alibi, Manifestabo ei meipsum [CVI enim non præsto sunt hæc] id est, cui præfa-
tæ virtutes præsentes non sunt [CAECVS est] id est, mente obtenebratus, vtpote infidelis & indiscre-
tus [ET manu tentans] id est, quo eat ignorans, nec qualiter ad beatitudinem progredi debeat, sciens.
Ideo similis est cæco, qui manu extenta tentat, & scire conatur quo tendere debeat. Idcirco mox ca-
dit in præceps & peccat, ac perit. Propterea teste Ambrosio, Ignorantia est maximum vitiorum: non Ambros.
vtique magnitudine enormitatis, sed periculositatis: cum in primis scire oporteat, qualiter sit viuen-
dum. Propter quod ait & Paul. Qui ignorat, ignorabitur. Et apud Baruch scriptũ est, Disce vbi sit sa- 1.Cor.14
pientia, vbi sit virtus, vbi sit intellectus: vt scias vbi sit longitnrnitas vitæ, vbi sit lumen oculorum & Baruch.3
pax [OBLIVIONEM accipiens purgationis veterum suorum delictorum]. i. peccata sua pristina &
antiqua purgare & emendare obliuiscitur, negligit, seu omittit: & si baptizatus est, per negligentiam
suam, ostẽdit se esse oblitum purgationis, quam in baptismo accepit: quoniam tantum dei beneficium
non attendit, nec gratias agit deo. [QVAPROPTER ô fratres magis satagite]. i. diligentius insistite
& studete. [VT per opera bona certam vestrã vocationem & electionẽ faciatis]. i. vosipsos in primis,
& quodammodo alios certificetis, vos esse à deo ad statum gratiæ ac salutis vocatos, deductos atq; ab
ipso electos, seu æternaliter prædestinatos. ¶ Hoc enim suo modo agnoscitur, si quis creatori seruiat
diligẽter, peccata abhorreat, deo semper intendat, desideret, & conetur, ac perseueret in bonis. Posset
hic quæri, An quis in vita hac certitudinaliter scire valeat, se esse in charitate & gratia, seu esse electũ.
B Et possent pro vtraq; parte multæ ex scripturis authoritates, & ex verbis sanctorũ allegari: sed pro-
lixitatem vitando (quia hæc quæstio alibi copiose inuenitur discussa) in hoc stat vis responsionis, se-
cundum doctores præcipuos. Quod tanta est conformitas amoris naturalis acquisiti, & amoris infu-
si, cæterarumq; virtutum infusarum & acquisitarum, inter se & in actibus suis: quod nemo absque di-
uina reuelationẽ certitudinaliter scire potest, ex quibuscunq; actibus suis se esse in charitate & gratia:
quamuis coniecturaliter posset hoc scire, & probabiliter valde. Alioquin periculose agerẽt sacerdotes
deuoti assidue celebrando, & quanto quis in virtutibus amplius proficit, tanto probabilius potest co-
gnoscere se esse in charitate. Sed & spiritussanctus testimonium perhibet spiritui nostro, quod filii dei
sumus. Quod tamen testimoniũ diuersimode potest intelligi, & multipliciter perhiberi. ¶ Nec verũ
est quod quidã scribit hoc loco, dicens, Eo ipso ꝙ aliquis est in gratia, oportet, quod sit vocatus & ele-
ctus: si de electo sit proprie sermo. Secundũ quod ait Sal. Multi vocati, pauci electi. Multi etenim re-
probi & præsciti sunt ad tempus in gratia. Vnde quod princeps apost. hic ait, per bona opera certã fa
ciatis vocationem vestrã & electionem, valde pẽsandum est. Quia videtur innuere, ꝙ per bona ope-
ra posset quis certificare se, ꝙ sit electus. ¶ Quocirca sciendũ, quod eo modo quo ꝑ quotidiana opera
bona certi efficimur, quod sumus de facto vel impræsentiarũ in gratia: ita perseuerãdo in eis certifica-
mur de nostra electione. Sed vtraq; certificatio intelligenda est, non de certitudine absoluta qualis ha
C betur in mathematicis, sed de certitudine verisimili, cõiecturali, probabili, quæ habetur in moralibus.
Vnde Aristoteles Boethiusq; affirmant, ꝙ sensati ac disciplinati viri est, in omni materia certitudinẽ Boethius
quęrere, prout materia sustinet, & natura rei admittit. Idcirco & sapiẽtissimus archiapostolus loqui-
tur modo de certitudine huiusmodi, quę in genere seu proposito isto, atque materia hac potest haberi.
[HAEC enim faciẽtes]. i. per opera virtuosa certã vestram vocationem, electionemq; facientes [NON
peccabitis aliquando,] hoc tripliciter potest intelligi. Primo, quia sic cõuersando ad æternã beatitudi
nem pertingetis, in qua nunꝙ peccabitis. Secũdo, quia manẽdo in gratia, nõ peccabitis: cũ peccatũ cõ
tingat, gratiã amittendo vel ab eius perfectione deficiẽdo. Sicq; in Ioan. fertur, Qui manet in eo, non 1.Ioan.3.
peccat. Tertio, quia hęc faciẽdo homo meditatur nouissima sua, quorũ meditatio frequẽs expellit pec
cata: secundũ illud Eccl. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternũ non pecca- Eccles.7.
bis. Itaq; non peccabitis, loquendo de peccatis mortalibus. Nam venialia prorsus vitare nõ potest ho
mo in vita hac fragili. Quorũ etsi singula, nõ tamẽ omnia queũt vitari. Eo quod cũ homo intentus est
vitare vnũ, subito ex fragilitate & instabilitate ꝓpriæ mẽtis, incidat in aliud. Propter quod 3. Reg ha 3.Reg.8.
betur, Non est homo super terram qui faciat bonum, & non peccet. Quoniã ipsis bonis operibus ve-
nialia se commiscent. Deinde subiungitur alia ratio, cur sic agere debeamus. [SIC enim abundãter mi
nistrabitur vobis introitus]. i. prõpte & copiose ꝓstabitur vobis à iudice summo facultas intrandi [IN
D æternũ regnũ dei & saluatoris nostri Iesu Christi] cuius regni nõ erit finis. De quo in Daniele scribi- Lucæ.1.
tur, Potestas eius potestas æterna, quæ nõ auferetur, & regnũ eius quod non corrũpetur. Atq; in Psal. Danie. 7
Regnũ tuum regnũ omniũ sæculorũ. Vel, ministrabitur vobis abundanter introitus in regnũ Christi: Psal.144
quia sic faciendo proficietis quotidie in omni gratia ac virtute, & abũdabitis meritis, per quæ habebi-
tis causam intrandi regnũ cœleste. Quemadmodũ enim vnũ peccatũ trahit ad aliud: sic vna actio
virtuosa disponit, & trahit ad aliã. Et quanto quis diligẽtius ac frequẽtius bonis insistit operibus, tan-
to fit ei facilius & delectabilius talibus immorari [PROPTER quod incipiam vos semper commone-
re de his] id est, quia tam fructuosum est & salubre, taliter conuersari: idcirco indesinenter exhorta-
bor vos, vt ita agatis. Quamuis enim beatissimus Petrus corporaliter præsens non fuerit eis, qbus hęc
scripsit: tamen per hæc sua scripta & per discipulos suos, assidue eos de his adimplẽdis admonuit. Re
ctéque ait, incipiam semper, quia quotidie desiderauit eos ista perpendere, & quasi de nouo cum recen
ti feruore implere. Ipse quoque affectuosissimus ac feruentissimus Petrus tam feruẽter hæc egit, qua-
si iugiter in facti huius principio fuisset. Siquidem principium feruet. Vnde in Ecclesiast. legitur, Cũ Eccl.18
consummauerit homo, tunc incipiet. Propter quod sanctus Franciscus dicere consueuit, Fratres inci-
piamus deo seruire [ET quidem scientes & confirmatos in præsenti veritate] id est, incipiam vos hor
tari qui estis scientes ea quæ sunt legis diuinæ, & estis iam radicati per exercitia diuturna in hac ipsa

Roma.7. fidei veritate quam doceo & tenetis. Sic & Paulus, Scientibus (inquit) legem loquor. Et Ioannes in E
1. Ioan. 1. prima sua canonica, Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam. Sed si
ista nouerunt & habituati erant in bonis, cur indesinenter voluit eos hortari de istis: nisi vt ea quæ no
uerunt factis exequerentur, & fortius accenderētur, copiosius quoq; illuminarentur, actualiter consi-
derando quæ habitualiter cognoscebant, & ne à bonis torperent aut labere͞tur? Hinc enim in Prouer-
Prou.1. biis inducitur, Audiens sapiens sapientior erit. Et rursus Salomon ait, Da sapienti occasionem, & ad-
Prou.2. detur ei sapientia. Si igitur præsidenti molestū non est salubria sæpe repetere, non pigeat subditos ea
frequenter audire. Siquidem beati, qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud [IVSTVM autē arbi-
tror quandiu sum in hoc tabernaculo]. i. in mortali hoc corpore dego [SVSCITARE vos in commo-
nitione]. i. per exhortationem vos prouocare ad opera virtuosa. Ad hoc quippe electissimus Petrus ra
Ioan. 25. tione pastoralis tenebatur officii. Et quia Christus præceperat ei, Pasce oues meas. Et alibi, Tu aliquā-
Lucæ. 22 do conuersus confirma fratres tuos. Quod etiam ea feruidissima dilectione strenuissime adimpleuit.
Nam (vt sanctus Clemens testatur) immensa charitate erat repletus: Vnusquisque quoque proximū
Eccle. 17 suum loco & tempore opportuno debet hortari, corripere, informare, pro posse. Iusta illud Eccles.
Tob.4. Vnicuique mandauit deus de proximo suo, Vt vtique facias ei, sicut velit sibi fieri [CERTVS ꝙ velox
Matth.7. est depositio tabernaculi mei] id est, ꝙ cito recedam à corpore isto ingressurus regnum cœleste [SE-
CVNDVM quod dominus noster Iesus Christus significauit mihi] per reuelationem, siue per angelū, F
Beda. siue immediate per seipsum. ¶Circa hunc locum scribit venerabilis Beda, Tabernaculo solent ho-
mines in itinere aut in prælio vti: ideirco fideles, quandiu sunt in corpore & peregrinātur à domino,
ac contra veritatis aduersarios certant, in tabernaculis se esse rite testantur. Pulcherrime quoque san-
ctus Petrus obitum suum non mortem, sed depositionem tabernaculi sui dicit. Quoniam sic est perfe-
ctis dei famulis mortalem carnem cauere, sicut viatoribus completo itinere, propriam domum pro ta
bernaculi habitatione adire, & sicut bellatoribus hoste prostrato, ad patriam regredi: quia non nisi in
cælis, reputant sibi esse domum ac patriam. [DABO autem operam]. i. diligentiam, efficaciamque im-
pendam [ET frequenter vos habere post obitum meum]. i. vt ita vos habeatis post recessum meum à
corpore [VT horum memoriam faciatis] id est, ea quæ scribo, doceo, ac iubeo, memoriter teneatis, &
1.Petr.5 opere compleatis. Siquidem felicissimus Petrus tam virtuosissime in sua se habuit vita, tam constātis-
sime in passione, tam feruēter in prędicādo, tā sapienter in scribēdo, tā potēter in miraculis quę in vi-
ta, in morte, & post martyrij palmā peregit, ꝙ omni memoria & imitatione fuit dignissimus. ¶Præ-
terea (sicut in fine expositionis præcedentis epistolæ tactum est) gloriosissimus Petrus primā scripsit
epistolam Claudio imperante, antequam sanctum Marcū euangelistam misit Alexandriam. Hāc vero
(vt ipse iam innuit) scripsisse videtur passioni propinquus: sicque longum fuit tēporis interuallū in-
Epistola. ter harum conscriptionem epistolarum. ¶Consequenter tangit Christianæ fidei fundamenta, seu ar- G
gumenta: & quàm digna sit eius doctrina omni memoria [NON enim indoctas] id est, falsas & imperi
tas [FABVLAS sequuti, notam vobis fecimus domini nostri Iesu Christi virtutem] id est, omnipoten
tiam & deitatem [ET præscientiam] id est, æternam eius scientiam, qua inuariabiliter ac æternaliter
vniuersa intuetur, præterita, præsentia & futura: imo & infinita quæ nec fuerunt, nec sunt, nec erunt.
¶Christus quoque secundū assumptam humanitatem, omnia ab incarnationis exordio nouit, quę scit
secundū quod deus scientia visionis, vtpote vniuersa quę fuerunt, sunt, aut erunt. Hæc autem summus
apostolus notificauit fidelibus prædicādo, miracula faciendo, scripturas allegādo, & ea quę vidit atq;
audiuit narrando. Pagani autem indoctas poetarum fabulas sequentes, varia deorum portenta finxe-
runt. Similiter Manichei, & alij quidam hæretici, diuersas, inanissimas & mendacissimas fabulas sunt
sequuti. [SED speculatores facti illius magnitudinis]. i. nos effecti contemplatores maiestatis & excel
lentiæ Christi, notificamus virtutem & præscientiā eius. Vnde in Ioanne habetur, Vidimus gloriam
Ioan.1. eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Viderunt sancti apostoli oculo corporali Christi humanitatem,
atque miracula: interioriq; oculo per fidem illuminatam & sapientię donum, conspexerunt eius diui-
næ excellentiam maiestatis. Similiter post resurrectionem viderunt eminentiā Christi in multis, quo-
Ioan.10 modo ianuis clausis ad eos ingressus est, & spiritum sanctū per insufflationē contulit eis. Ipsis quoque
Act.1. vidētibus ascēdit in cælū: deinde in signo visibili, & abundantissima gratiæ copia misit eis spiritū san-
Act.2 ctum. Hinc in Actis præstantissimus loquitur Petrus, Nō possumus ea quę audiuimus & vidimus, nō H
Act.3 loqui [ACCEPIT enim à patre honorem & gloriam] i. honorificam & gloriosam attestationem, seu
testimoniū honorabilitatis & gloriæ [VOCE delapsa]. i. desuper veniente [AB eā à magnifica gloria]
id est, magnificentia & excellentia dei patris. Et quę fuerit illa vox. i. cōplexio vocū, subiungitur [HIC
est filius meus dilectus] id est, naturalis & vnicus, consubstantialis, coæqualis, coæternus, non adopti-
Mat.3.17 uus: quem, secundum quod deus est, diligo nō minus quàm meipsum, vtpote dilectione intensiua, im-
Matth. 1. mensa: cum infinitæ sit bonitatis, & mihi vere æqualis. Porro inquantū est homo, prout eius humani-
Lucę.3,9 tas vnita est hypostatica vnione verbo æterno, diligo eum magis quàm totū vniuersum. Sic enim pa-
Ioan.1. ter contulit Christi humanitati in eodem esse personali subsistere, in quo consistit verbum æternum.
Quod subsistere reliquum omne bonum creatum excedit [IN quo mihi complacui,] id est, benepla-
citum fuit mihi. Si enim beneplacitum est domino in populo suo, & lętatur dominus in operibus suis:
quanto magis in vnigenito filio suo, in quo vtique pater habet complacentiam penitus infinitam? In
seipso quoque pater complacentiam habet prorsus immensam. Et complacet sibi in filio suo, id est, de
hoc pater sibiipsi complacet infinite, quod talem ac tantum genuit filium, & quod in seipso tantæ bo
nitatis ac fœcunditatis consistit, vt consubstātialem sibi pepererit natum, & sibi omnino simillimum,
in nullo à se discordem: cum eiusdem secum sit voluntatis, quemadmodū & vnius essentiæ. Fertur au-

A tem hæc vox ministerio prolata angelico, in dei patris persona [IPSVM audite] auribus cordis & cor
poris, & credite obeditéque ei. Vnde ipse Christus testatur, Omnis qui est ex veritate, audit vocẽ meã
[ET hanc vocem nos audiuimus de cælo allatam] id est, cœlesti virtute formatam atque in cælo aereo
factam [CVM essemus cum ipso in monte sancto] hęc enim vox facta est in Christi transfiguratione,
in monte Thabor: qui propter transfigurationem Christi, in eo peractam, vocatur mons sanctus. Cui
transfigurationi interfuerũt apostoli præclari Petrus, Iacobus & Ioannes filij Zebedei. De qua trans-
figuratione & apparitione super Matthæum & Lucam diffusius scripsi: idcirco nunc transeo. ¶ Con- Mat. 17.
sequẽter Christi diuinitatem probat testimonio prophetali irrefragabili [ET habemus firmiorem] id Lucæ. 19.
est, valde firmum [SERMONEM propheticum] .i. testimonium Dauid regis de Christi diuinitate in
psalm. vbi loquitur filius, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Imo in pluribus Psalm. 2.
psalmis loquitur Dauid inde, vt est illud, Ex vtero ante luciferum genui te. Et, Eructauit cor meũ ver Psal. 109.
bum bonum. Quamuis autem testimonio principis apostolorum de Christo non sit, absolute loquen- Psal. 44.
do, firmius ac magis authenticũ testimonium Dauid prophetæ, aut cuiuslibet in veteri testamento, sed
magis econtra (quoniam gloriosi apostoli magis illuminati fuerũt de Christo q̃ prophetæ veteris te-
stamenti, & maiori gratia erant repleti: Christi quoq; mysteria clarius conspexerunt, multiplicius q̃
nouerunt q̃ vates Mosaicæ legis. Propter quod præferuntur prophetis in sapientia, virtute, fructuosi-
tate, sanctitate, miraculis, gratia & gloria) nihilominus quantum ad aliquos firmius fuit testimonium
B Dauid de Christo, quàm testimonium beatissimi Petri, quantum ad Iudæos & cauillatores qui dice-
re potuerunt, quòd Petrus magistrum suum zelo immoderato præferre conatus est. Et ea quæ narrat,
vel ficta sunt, vel in secreto audita: ideo minus credibilia quàm Dauid prophetę oracula. Cum tamen
sanctissimus Petrus per plura & eminentiora miracula ostenderit, se esse loquutum ex spiritu sancto,
quàm Dauid [CVI benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco] Ordo verbo-
rum est, Cui sermoni prophetico tanquam lucernæ lucenti in tenebroso loco attendẽtes & fidem ad-
hibentes benefacitis, quia hoc bonum ac meritorium est. Locus autem tenebrosus est mundus iste, seu
genus humanum, ignorantiarum & vitiorum tenebris obfuscatum. Est autem attendendum sermoni
prophetico [DONEC dies illucescat] id est, dies ęternitatis vobis resplendeat, atque ad claram ac bea
tificam dei visionem perueniatis. De quo scriptum est in Zacha. In die illa erit dominus vnus, & no- Zach. 14
men eius vnum [ET lucifer] id est, Christus [ORIATVR in cordibus vestris] id est, per speciem se
vobis facie ad faciem manifestet. Vel lucifer, id est, lumen gloriæ vobis infundatur, & cognoscatis 1. Cor. 13.
deum sicut & cogniti estis ab eo. Dicitur autem Christus Lucifer, cum ipse sit ortus lucis æternæ can Sapien. 7
dor, & splendor gloriæ, sapientia patris, cui lux, sapientia, ars, idæa, species, pulchritudo, approprian
tur. [HOC primum intelligentes] id est, in primis agnoscentes [QVOD omnis prophetiæ scriptura]
C id est, omnis scriptura prophetica. Vel vt alii textus habent, omnis prophetia scripturæ, id est, omnis
prophetia in sacra scriptura contenta [PROPRIA interpretatione non fit] id est, humana adinuen-
tione non patuit, nec sensu proprio prophetarũ inuenta est. [NON enim voluntate humana allata est
aliquando prophetia] id est, prophetæ ex propria sua libertate & potestate non habuerunt notitiam
ac gratiam prophetalem, vel quòd spiritus sanctus eorum tangeret corda, Quis futurorum pure con-
tingentium certa præcognitio, eorum quoque soli deo patescunt, & ex eius libertate dependent, noti-
tia ipsi omnipotenti supersapientissimo creatori est propria: nec aliis nisi eo reuelante patescit. Pro-
pter quod per Esaiam scriptum est, Quę ventura sunt annunciate nobis: & sciemus, quia dij estis vos, 1. Cor. 12.
[SED spiritu sancto inspirati] id est, instincti & illuminati [LOQVVTI sunt sancti dei homines] id Iob. 32.
est, sancti prophetæ vaticinati. Propter quod loquitur & Paulus, Alij per spiritum datur gratia pro-
phetiæ. In libro Iob quoq; habetur, Inspiratio omnipotentis dat intelligentiã. Dicunt item doctores,
ꝙ gratia prophetiæ dicit actũ non habitum. Idcirco in potestate prophetarũ non est vaticinari ad li-
bitũ, aut de quibuscunque, sed tunc quãdo à spiritu sancto tangũtur, & de quibus ab ipso illuminantur.

¶ EXPLANATIO II CAP. [FVERVNT vero & pseudoprophetæ, &c.]
ARTICVLVS II.

D P Ostquam precedenti capitulo gloriosus apostolici ordinis vertex moralia documenta indu-
xit, & dei beneficia commemorauit: nunc contra hæreticorũ errores pestiferos armat & præ-
munit fideles. Nam ait [FVERVNT vero & pseudoprophetę in populo] veteris testamẽti.
De quibus in Hieremia, Ezechiele, Michea, aliisq; locis scripturarũ veteris testamenti, frequenter fit Hier. 23,
mentio. Et parũ ante Christi prędicationẽ fuerunt Theudas & Iudas galileus. De quibus in Actis scri- 27.
bitur [SICVT & in vobis erunt magistri mendaces] puta Hęresiarchę [QVI introducẽt sectas] .i. spe Ezec. 14
ciales & falsas doctrinas, hæreticas prauitates, erroneas collectiones, ad æternã damnationẽ tenden- Mich. 3.
tes [ET eũ qui emit eos, dominũ] .i. Christum, qui non corruptibilibus auro vel argento, sed proprio Act. 4.
sanguine eos redemit. De quo ait vas electiõis, Empti estis precio magno [NEGABVNT] id est, pra-
ue de ipso sentient, & non credent, nec prædicabunt eum, sicut in veritate consistit: sed talem, qualem 1. Petr. 1.
eum esse confingent [SVPERDVCENTES sibi celerem perditionem] id est, festinatam damnatio- 1. Cor. 6
nem, seu damnationis causam, sibi ipsis accumulantes. De talibus ait & Christus, Attendite à falsis pro-
phetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Et Paulus in Marci. 7
Actis, Scio, inquit, quia post discessionem meam intrabunt in vos lupi graues, non parcentes gregi: &
ex vobisipsis surgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se [ET multi sequentur eo- Act. 20.
rum luxurias] id est, tam corporales quàm spiritales eorum fornicationes. Nam multi illorum hære-
siarcharum quatenus plures sibi allicerent, concupiscentiis frena laxabant, qui etiam spiritaliter for-

nleando cor fuum auerterunt à deo, & animas fuas dæmonum fecernnt adnlteras, verbumque dei E
adulterauerunt falſe exponendo ſcripturas: in quibus omnibus innumerabiles ſibi attraxerunt perdi-
Ioan.14 tionis diſcipulos. [PER quos via veritatis] id eſt, Chriſtus: qui ait, Ego ſum via, veritas, & vita. Vel
Matth.7. via veritatis eſt fides catholica, ſana doctrina, conuerſatio veraciter Chriſtiana. De qua loquitur do-
Eſa.30. minus, Arcta eſt via quæ ducit ad vitam. Vnde & Eſaias ait, Hæc via, ambulate in ea: & non decline-
tis, neq; ad dexteram neque ad ſiniſtram [BLASPHEMABITVR] quia & ipſi eam blaſphemarunt,
hæreſes & ſchiſmata inducēdo, & ſuos infelices diſcipulos ad idem alliciendo. Infidelibus quoq; dan
do occaſionem blaſphemandi Chriſtum, eiusque legem ac fidem. Videntes nanque infideles turpem
vitam & varias abuſiones hæreticorum, putauerūt Chriſtum talia docuiſſe, & omnes Chriſtianos hu
iuſmodi eſſe. Ideo Chriſtum & eius cultores, fidem catholicam, legemque Euangelicam blaſphema-
uerunt [ET in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur] id eſt, ex cupiditate per callida & adu-
latoria verba vos fallent, & quaſi contractum quendam de vobis efficient, temporalia bona veſtra à
Rom.16. vobis fallaciter auferendo, non violenter, ſed fraudulenter. Quia, vt aſſerit Paulus, Per benedictiones
Lucæ.20 & dulces ſermones decipiunt innocentium corda. Et Chriſtus, Hi ſunt, qui deuorant domos viduarū.
Rom.16 Itemque, Huiuſmodi operarii ſubdoli non ſeruiunt Chriſto, ſed ſuo ventri. [QVIBVS iudicium iam
olim non ceſſat] id eſt, reprobationis iudicium dudum de eis prænunciatum in ſanctis ſcripturis, nō
eſt reuocatum, neque finitum: quoniam pœna eis inſtans ac debita eſt æterna, & in perpetuum repro- F
bati manebunt [ET perditio eorum non dormitat,] quia eorum damnatio non quieſcit, & nunc in
vita hac perditi ſunt per demerita propria. De his peruerſis hæreticiſque magiſtris multa in beati Pau
Galat.6 li leguntur epiſtolis: vt cum ait ad Galatas, Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circun
2.Tim.3 cidi. De quibus & ſecunda ad Timotheum multa effatur. ¶ Deniq; tempore apoſtolorum cœperunt
Hæretico exurgere, vt Paulus teſtatur. Inter quos fuerūt Ebion & Cherintus, qui Chriſti deitatem negabant. Et
rum ali- Marcion qui eum phantaſticum corpus aſſeruit aſſumpſiſſe: cuius perfidiam poſtmodum auxit ſacri-
quot no- legus Manichæus Arrius quoque & Fotinus atque Neſtorius negabant Chriſtum eſſe verum deū. Sa-
mina re- bellius vero mentitus eſt eandem perſonam eſſe patrem & filium ac ſpiritum ſanctum. Apollinaris ru
cēſentur. diſſimus negabat Chriſtum animam habuiſſe rationalem. Itaque iſti & eis conſimiles, Chriſtum &
eius fidem atque doctrinam blaſphemarunt. Inſuper per exempla oſtendit hos eſſe acriter puniendos.
Iob.4 [SI] pro quia [DEVS angelis peccantibus non pepercit] de quibus in libro Iob habetur, In angelis
ſuis reperit prauitatem [SED rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit in iudicium crucian-
dos reſeruari] litera hæc intricata, ſic ordinanda eſt, & exponenda. Sed ipſos angelos qui peccauerūt
Prou.5. detractos rudentibus inferni, id eſt, infernalibus funibus ſeu vinculis, quæ ſunt eorum peccata: iuxta
quod in Prouerbiis aſſeritur, Iniquitates ſuæ capient impium, & funibus peccatorum ſuorum cōſtrin
getur: His, inquam, funibus angelos detractos, id eſt, deorſum proiectos & tractos à rigore diuinæ iu- G
ſtitiæ in tartarum. vtpote in aerem caliginoſum, qui quibuſdā illorum pro carcere infernali eſt depu-
tatus ad exercitium hominum. Vel in tartarum, id eſt, infernum inferiorem ſub terra ſitum, in quem
multi proiecti ſunt. Illuc ergo detractos tradidit, id eſt, præcepit ſiue diſpoſuit vel dedit eos reſeruari
cruciandos, quia ignem ſuum ſecum ferunt vbique. In iudicium, id eſt, vſque in diem iudicii. Quia tā
diu reſeruantur hinc inde in aere ſiue infernis, & in die iudicij grauiter affligentur, ad iudicis deducti
præſentiam, qui tunc eos inferno inferiori ſine fine adiiciet. Tuncque augebitur pœna eorū acciden-
talis ex infelicium ſocietate, & condemnatione quos deceperunt: quemadmodum accidentale præmiū
angelorum ſanctorum tunc creſcet ex eorum conſortio quos cuſtodierunt. Quemadmodum ergo an-
gelis peccantibus dominus non pepercit, ita nec hæreticis parcet: quamuis omnes citra condignū tor-
queantur. Tametſi enim angeli boni & mali ſint in termino, nec mereantur quantum ad eſſentialem
felicitatem ſiue calamitatem: tamen quantum ad accidentale præmium ſeu tormentum, poſſunt inte-
rim mereri, aut demereri. Deinde inducit ſecundum exemplum, in quo euidenter terribiliterque appa
ruit rigor diuinæ iuſtitiæ, [ET originali mundo] id eſt, generi humano, quod fuit in prima mundi
ætate, puta hominibus, qui ante diluuium extiterūt, [NON pepercit, ſed octauum Noe præconem iu-
Iudas. ſtitiæ cuſtodiuit,] In canonica ſancti Iudæ apoſtoli ſic ſcriptum eſt, Prophetauit ſeptimus ab Adam H
Enoch. Poſſet itaque aliquis forſitan opinari, quod ſicut Enoch fuit in ordine genealogiæ ſeptimus
ab Adam: ſic Noe vocetur octauus, quaſi ab Adam octauus in ordine habeatur: quod dici non poteſt.
Gen.5. quia decimus fuit ab Adā. Siquidem in Gen. fertur, quod Enoch genuit Matuſale, de quo natus eſt La
mech pater iſtius Noe. Dicitur ergo Noe octauus, quia inter eos q. erant in arca, fuit octauus, incipiē-
do numerationē ab inferiori vſq; ad ſupremum, videlicet ipſum Noe. Fuerunt nanq; in arca tres filij
eius cum tribus vxoribus, vxor quoq; Noe & ipſe. ¶ Vocatur quoq; pco iuſtitię, qa iuſtitiā dei & pœ
nitentiam, veritatiſque viam hominibus illius temporis denunciauit. Sicut in expoſitione præcedētis
1.Petr.3 epiſtolæ patuit. Cuſtodiuit vero deus Noe, quia à ſubuerſione diluuii eū eripuit, [DILVVIVM mun-
do impiorū inducens] i. hominibus impiis tunc in mūdo morātibus, qui viā ſuam corruperūt. Quo-
Geneſ.5. rum tanta fuit malitia, vt in Gene. dicatur, Videns deus quia multa malitia hominum eſſet in terra, &
cuncta cogitatio cordis humani intenta eſſet ad malum omni tempore, pœnituit eū quod feciſſet ho-
minem in terra, & præcauens in futurum, tactus dolore cordis intrinſecus, Delebo, inquit, hominem
Gen.19 quem creaui, à facie terræ. Quemadmodum ergo illis deus non pepercit, ita nec hæreticis parcet. De-
inceps exemplum tertium ſubditur [ET ciuitates Sodomorum & Gomorreorum in cinerē redigens]
id eſt, Sodomam & Gomorrā redegit in puluerem: quoniā ignē & ſulphur abūdantiſsime pluit ſuper
Deut.29 eas & habitatores, imo ſuper totam pentapolim, cuius ciuitates in Deuteronomio exprimuntur, vide-
licet, Sodoma & Gomorra, Adama & Semboiim, quinta vrbs fuit Segor. Quibus in puluerē ex ſul-

A phureo igne redactis cum adiacentibus terris,operuit terrã illam mari mortuo,in quo nihil viuere po
test. Suntque ibi arbores poma apparatu pulcherrima deferentes:quæ poma si manu tractentur,in ci-
nerem resoluuntur,& fumum emittunt quasi adhuc essent ardentia. Vnde in Sapiẽ. libro legitur, Hęc Sapiẽ. 10
iustũ à pereũtibus impiis liberauit fugiẽtẽ,desceẽdente igne in Pẽtapolim,cuius in testimoniũ nequitię
fumigabũda constat deserta terra,& in certo tẽpore fructus habentes arbores [EVERSIONE dãna-
uit,] id est, præfatas vrbes,ita euertens seu destruens, habitatores eius sic puniuit, & condemnauit,
[EXEMPLVM eorum qui impie acturi sunt ponens] id est, per illam combustionem & euersionem
exemplariter pandens, qualiter igne æternali sint puniendi iniqui, præsertim hæretici [ET iustum
Loth]cuius iustitiam innuit Paulus ad Hebr. Hospitalitatem,inquiens, nolite obliuisci: per hanc enim Hebr. 13.
placuerunt quidam (videlicet Abraham & Loth) angelis hospitio susceptis, vt patet in Gene. [A DE- Gen. 18
fandorum iniuria] id est,violentia [ET luxuriosa conuersatione eripuit,] id est, à turpissimis Sodo- Gen. 19
mitarum inquinamentis præseruauit,atque per angelos ex Sodoma duxit. Et recte Sodomitæ (qui vi-
tiis contra naturam sordebant) vocãtur nefandi, tanquam penitus detestabiles & inhumani, qui ver-
bis & factis iniuriam intulerunt beato Loth. Iuxta illud Genesis, Ingressus es, inquiunt, vt aduena, nun Eodem.
quid vt iudices? Te ipsum ergo magis quàm hos affligemus. Vimque faciebant Loth vehemẽtissime.
[ASPECTV enim & auditu iustus erat] quod dupliciter potest intelligi. Primo, quod Loth tã custo-
dite se habuit quod nec visis, nec ex auditis Sodomitarum flagitiis à sua puritate & ęquitate collapsus Psal. 17
B est. Cum tamen dicat scriptura, Cum peruerso peruerteris. Secũdo, quod tam virtuose vixit, quod im Iudith. 8.
pii illi nihil iniquum viderunt in eo, nec perceperunt de ipso. Sicut de Iudith vidua fertur, Metuebat
dominum valde, nec erat qui loqueretur de ea verbum malum. De beatissimi quoque Ioannis Bapti- Lucæ. 1.
stæ parentibus venerandis ac sanctis scriptum est, Incedebãt in omnibus iustificationibus domini si- Iob. 26.
ne querela. Sic & S. Iob de seipso fatetur, Auris audiens beatificabat me, & oculus vidẽs testimonium
perhibuit mihi. Denique istud arduum fuit & magnæ perfectionis indicium in Loth, quoniam (teste
Gregorio) inter imperfectos perfecte cõuersari, & inter iniquos iuste se habere, est valde laudabile. Et Gregor.
quoniam iustis graue est iniustitiam cernere, subdatur [HABITANS apud eos] id est, Loth habitans
inter Sodomitas [QVI de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant,] id est, quotidie
ipsum Loth suis prauissimis affixerunt sceleribus. ¶ Iustus nanque tam ex dei amore, quàm ex proxi
morum dilectione atque ex zelo suæ iustitiæ, de impiorum vitiis contristatur : præsertim cum ea emen
dare non potest, & dicere potest domino cũ propheta, Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt
verba tua inimici mei. Ex quibus concludit archiapostolus, [NOVIT deus pios de tentatione eripe-
re] i. de omni tribulatione eruere: cum dicat in psalmo, Cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum & Psal. 118.
glorificabo eum. ¶ Eripit autem eos loco, modo, & tempore sibi placente, & prout saluti expedit ele-
C ctorum. Idcirco in tribulationibus & tentationibus constituti, patienter & longanimiter ferre debent:
& dominum exorare, vt eos indesinenter roboret & conseruet, atque cum ei placuerit ipsisque expe-
dit, finem tribulationi dignetur imponere. Vnde cũ Ozias princeps Iudæorum dixisset, quòd nisi in-
fra quinque dies veniret eis à deo auxilium, vrbem traderet in manus Assyriorum: virtuosa ac sapiens
Iudith dixit, Qui estis vos, qui tentatis deum? Posuistis vos tempus miserationi domini, & in arbitrio
vestro diẽ constituistis ei? [INIQVOS vero in diẽ iudicii cruciãdos reseruare] Non est hoc ita intel-
ligendum, quasi iniqui ante diem generalis iudicii non sint damnandi & cruciandi : sed quia tunc in
corpore & anima damnabuntur. Qui interim in die particularis sui iudicii condemnantur in anima.
Grauissime vero punientur hæresiarchæ, sicut subiungitur [MAGIS autem eos] reseruat in iudicio
cruciandos [QVI post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant] id est, carnales & fœdas eõ
cupiscentias assequuntur [DOMINATIONEMQVE contemnunt] .i. tam Christo omnium domi-
natori, quàm eius vicariis sanctis apostolis, imo & summo antistiti renuunt obedire [AVDACES] .i.
temerarii, ac præsumptuosi, confingendo dogmata noua [SIBI placentes] id est, magni & sapientes
in oculis suis. Quo cõtra ad Rom. dicitur, Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustine-
re: & non nobis placere. Vnusquisque proximo suo placeat in bonum, ad ædificationẽ. Etenim Chri- Rom. 15
stus sibi non placuit. Et apud Esaiam ait scriptura, Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & corã vo- Esa. 5.
D bismetipsis prudẽtes. Ideirco in Prouerbiis Salomon loquitur, Ne sis sapiens apud temetipsum, & ne Prou. 5.
innitaris prudentiæ tuæ, [SECTAS non metuũt introducere] id est, hæreticas prauitates & schisma-
ta inuenire, ac spargere: quia scripturas secundum proprium ingenium præsumũt exponere, & de sua
subtilitate atque peritia stulte impiissimeque confidũt: cum scripturæ eo spiritu sint intelligendæ, quo
& primum sunt reuelatæ [BLASPHEMANTES] (vt dictum est) Christũ & eius doctrinam [VBI]
id est, in eo quod dominationem contemnunt, & audaces sibimet placent [ANGELI] scilicet mali
[FORTITVDINE] naturæ [ET virtute] potentiæ [CVM sint maiores] hominibus. i. naturaliter al-
tiores. Sunt enim speciei eminentioris quàm homo, & per consequens naturaliter fortioris naturæ, vt
pote incorruptibiliores & in naturalib⁹ viribus vigorosiores, puta in intellectu & volũtate: p̃sertim
cũ (diuino Dionysio teste) naturalia in dęmonibus mãserint integra [NON portãt] id est, sufferre vix Dionys.
valent [ADVERSVS se execrabile iudiciũ] id est, districtum dei iudicium, cõtra eos iam datum: quod
quãuis sit in seipso iustum & sanctum, tamen patientibus durum est & execrandum videtur. Similiter
supplicium eis inflictum execrabile eis est. Si ergo angelis tam potẽtibus, ac potentioribus ipsis homi
nibus, tam intolerabilia sunt inflicta tormenta : sequitur quod intolerabiliora erunt impiis, hæreti-
cisque hominibus, maxime hæresiarchis, de quibus ad literam agitur. ¶ Itaque ex prædictis sequi ap-
paret, quod maior damnatio sit hæresiarcharum, quàm eorum qui perierunt diluuio & Sodomita-
rum, imo & dæmonum saltem quorundam. Nam & ipse Christus in Euangelio protestatur, quod in Mat. 11.

Lucæ. 10 dic iudicij remiſsius erit terræ Sodomorum, quàm ciuitatibus quæ prædicationem eius non recepe- E
Ezec.16. runt, nec per eius miracula ſunt conuerſi. Per Ezechielem dominus quoque teſtatur, quod Sodoma
non peccauit dimidium peccatorum quæ perpetrauerunt Iudæi. Dæmones etiam non ſunt omnes
æquę iniqui, cum de ſingulis ordinibus aliqui credantur ruiſſe. Et ſicut homines electi ad ſingulos an-
gelorum ordines aſſumuntur, & eis parificãtur in gloria: ſic probabiliter creditur, quod diuerſi repro-
bi ſecundum ſuorum diuerſitatẽ ac gradum demeritorum, ſingulorum chororum dæmonibus coęqua
bũtur in pœnis. ❡ Præterea loquẽdo in genere, peccata ſpiritalia grauiora ſunt peccatis carnalibus. &
Gen.9. peccata in deum, peccatis in proximũ. Peccata autem hæreſiarcharum ſunt inter ſpiritalia vitia & in-
19. ter facinora in deum grauiſsima, præſertim quia & tot homines inuoluunt erroribus, quorum omnia
peccata & tormenta redundant in hæreſiarchas. ☞ Peccata autem Sodomitarum & diluuio euerſorũ
fuerunt carnalia atque in proximum. Interim dæmones vna transgreſsione poſiti fuerunt in termino,
nec interim demeruerunt. Sicut nec angeli poſt primam ad deum conuerſionem (qua poſiti fuerunt in
termino) promeruerunt, loquendo de merito ac demerito quantum ad præmium eſſentiale, ſeu cala-
mitatem peincipalem. Hæreſiarchæ vero plurimis & quaſi innumeris transgreſtionibus demeruerũt,
& ad ſui curſus terminum peruenerunt. [HI vero] hæreſiarchæ qui ſectas inducunt [VELVT irra-
tionabilia pecora naturaliter in captionem & in perniciem,] id eſt, ſicut bruta naturaliter omni ratio-
ne carentia faciliter ſeducuntur, ita quod cadunt in locum quo capiuntur & occiduntur: ſic & hæreti- F
ci [IN his quæ ignorant blaſphemantes] id eſt, in his quæ fidei ſunt, quæ non intelligunt, committunt
blaſphemias, Chriſti diuinitatem, ſeu alias fidei veritates, negando [IN corruptione ſua peribunt,]
id eſt, propter ſuos errores & exceſſus (per quos eorum intellectus & voluntas ſpiritaliter corrũpun-
tur, inficiuntur, necantur) condẽnabuntur [PERCIPIENTES mercedem iniuſtitiæ,] id eſt, debi-
tam punitionem ſuæ peruerſitatis [VOLVPTATEM exiſtimãtes diei delitias, coinquinationis, & ma-
culæ,] id eſt, hæretici iſti in tantum obtenebrantur, ꝙ delitias coinquinationis & maculæ, id eſt, de-
lectationes carnales, fœdas, venereas (præſertim ad tactum & guſtum pertinentes) reputant eſſe volu
ptatem diei. i. tam licitas & honeſtas, quaſi alia & melior voluptas haberi nõ poſsit in die. ❡ Sicq; per
voluptatem diei deſignatur voluptas licita & ſyncera. Quemadmodum enim duplex eſt concupiſcen
tia, vtpote carnalis & inordinata, & ſpiritalis ac ordinata (vt dictũ eſt) ſic duplex eſt voluptas, vel de-
lectatio ſequens eã. Voluptas bona & licita, eſt delectatio actui virtuoſo annexa. Quælibet etenim vir
tus propriam habet delectationem operationi ſuæ coniunctam, quemadmodum Prouerb. viceſimo-
primo ſcriptum eſt, Gaudium eſt iuſto facere iuſtitiam. Et Ariſtoteles ait, Signũ virtutis eſt delecta-
Pſal.91. tio contingens in opere. De hac voluptate ait propheta, Delectaſti me domine in factura tua. Et, Tor
Pſal.14 rẽte voluptatis tuæ potabit eos. ❡ Voluptas praua & vitioſa eſt, omnis delectatio actui illicito iuncta.
Eccl.12 De qua in Eccleſiaſte aſſeritur, Adoleſcẽtia & voluptas vana ſunt. Et in Eccleſiaſt. Poſt concupiſcen G
Eccl.10 tias tuas non eas, & à voluptate tua auertere. Cum ergo paſsiones & vitia, præſertim perfidiæ & dele
ctationes venereæ, mentem obtenebrent: quidam his vitiis ſic excæcantur, vt de ſua turpitudine non
verecundentur: ſed potius glorientur, & quaſi licitas & honeſtas reputent delectationes impuras ac
Prou.2. ſordidas. De quibus ſcriptum eſt, Exultant in rebus peſsimis. Et in Eſaia, Peccatum ſuum quaſi Sodo-
Eſa.3. ma prædicauerunt. ☞ Itaque per voluptatem diei intelligitur lucis voluptas. Lux enim ſignificatur
Theſſ.5. appellatione diei, vt cum aſſerit Paulus, Nos qui diei ſumus, ſobrii ſimus. Nam (vt ait Saluator) Qui
Ioan.3. facit veritatem, venit ad lucem [DELITIIS] carnalibus & vitiuſis [AFFLVENTES] Tales nan-
que non ſolum in venereis, ſed in ſuis quoque perfidis documẽtis, adinuentionibusque vaniſsimis de-
lectantur [IN conuiuiis ſuis luxuriantes vobiſcum] iuxta vos corporaliter commorando, aut praue
agendo, aut vos ad eadem attrahendo pro poſſe [OCVLOS habentes plenos adulterij, & inceſſabilis
delicti] id eſt, ſignis & incitamentis adulterationis. Quia in oculis laſciuia, mentis pręſertim apparet:
& per corporalẽ intuitum prouocatur libido. ☞ Quæ inceſſabilis dicitur, quia quo amplius peruaga
tur ſeu exercetur, eo plus incitatur & infrenis ac vaga efficitur. Hinc impudicus oculus impudicę men
Eccleſ.9. tis eſt nuncius. Et in Eccleſiaſtico habetur, Virginẽ ne cõſpicias, ne ſcandalizeris in decore eius. No-
li circunſpicere in vicis ciuitatis. Auerte faciem tuam à muliere compta. Propter ſpeciem mulieris
Iob.31. multi perierunt. Idcirco timoratus & ſanctus Iob dixit, Pepigi fœdus cum oculis meis, ne cogitarem H
quidem de virgine [PELLICIENTES animas inſtabiles] ſecundum Bedam pellices dicuntur me-
retrices, ſumpto vocabulo à pollutione, vel à pellis ſuæ formoſitate, qua incautos alliciunt. Pelliciunt
ergo animas inſtabiles, qui homines in fidei veritate & virtutum conſtantia nõ bene fundatos peſti-
Epheſ. 4 fere inſtruunt, ac ſeducunt. Quo contra loquitur Paulus, Non circunferamur omni vento doctrinæ.
Eccleſ.5. Et in Eccleſiaſtico pręcipitur, Eſto firmus in via domini, & in veritate ſenſus tui. Et in Prou. Fili mi
Prou.1. ſi te lactauerint peccatores, ne acquieſcas illis. [COR exercitatum] id eſt, habituatum [IN auaritia ha
Eccl.10 bentes] quia aſsidue cogitant, qualiter temporalia ſibi accumulent. Quo cõtra in Eccleſiaſtico fertur,
Nihil iniquius, quàm amare pecuniam. Et auaro nihil eſt ſceleſtius. Hic enim animã ſuam habet væ-
1.Reg.26 nalem [MALEDICTIONIS filij] id eſt, maledictione digni, quemadmodũ primo Regum Dauid
ait ad Abner, Filij mortis eſtis vos, qui non cuſtoditis dominum veſtrum regem, id eſt, morte digni.
[DERELINQVENTES rectam viam] id eſt, diuina præcepta, ſcripturarum documenta, fidẽ & le-
gem Chriſti, exercitia virtuoſa, per quæ omnia itur ad deum, & recto tramite pertingitur ad ſalutem.
[ERRAVERVNT] per vitiorum abrupta, iuxta illud Prouerb. 2. Relinquunt iter rectum, & ambu-
Prou.2. lant per vias tenebroſas. De quibus vas electionis fatetur, Impij ꝓficient in peius, errantes, & in erro
2.Tim.3. rem mittẽtes [SEQVVTI viam] i. iniquitatẽ [BALAAM ex Boſor] i. ex vrbe ſic dicta venientem, vt
tangit Beda. [QVI mercedem iniquitatis amauit] quoniam propter munera dedit regis Balach con-

A filium decipiendi filios Israel. Iuxta illud Numerorum, Pergēs ad populum meū, daho cōsilium, quod Nūe. 24.
populus tuus faciat populo huic [CORREPTIONEM vero habuit suæ vesaniæ] id est, pro sua insi-
pientissima impietate est debite punitus. Fuit enim occisus à filijs Israel. Correptus quoq; fuit ab ange- Num. 32
lo, atq; ab asina, vt subditur [SVBIVGALE mutū animal] cui scilicet asina insidebat, loquendi facul-
tatem ex natura sua non habēs [VOCE hominis loquens prohibuit prophetæ insipientiā] Asina quip
pe virtute diuina insipientiam ipsius Balaam (qui fuit propheta aliqua ex diuina reuelatione prænun-
tiando) redarguit, & eū à cœpto itinere quantū in se erat compescuit, dicēs, Cur percutis me ecce iam
tertio. quę omnia in Numerorū lib. plenius sunt descripta. ¶ Creditur autē, quod angelus dei per os asi Num. 22
næ verba illa formauit, nec asina verba illa intellexit: cū & numerare opus sit rationis, & in verbis illis
numeratio fuit, cū dixit, tertio. Vnde asserit Auicenna, Gallina numerum pullorum suorū non noscit,
sed multitudinē percipit. Dicitur tamen asina reprehendisse Balaam, quoniā verba reprehēsoria pro-
tulit. [HI sunt fontes sine aqua] .i. doctores ficti carentes vera doctrina, quia doctores se esse pręsumūt
& iactant, cum deceptores existant, sicq; assimilantur fonti siccato [ET nebulæ turbinibus agitatæ, id
est, similes nebulis à ventis hinc inde commotis, quoniam dæmonum suggestionibus & vitiorum im-
pulsibus circunferuntur [QVIBVS caligo tenebrarum reseruatur] quia, vt ait Saluator, proijciētur in
tenebras exteriores, vt de tenebris vitiorum præcipitentur in tenebras tormentorum. Et recte obscuri
tas infernalis caligo tenebrarū, quasi caligo caliginum, appellatur, cum sit vehemētissima: quemadmo
B dum rosa flos florum vocatur [SVPERBA enim vanitatis loquentes] .i. verba falsitaria, pomposa. Vel
vt alij legunt, superbia vanitatis, id est, ex arrogantia propriæ vanitatis loquentes [PELLICIVNT Propriæ
in desiderijs carnis luxuriæ] id est, per concessionem & approbationem cōcupiscentiarum carnalium vanitates
fallunt [EOS qui paululū effugiunt] id est, imperfectos, qui aliqualiter se ab erroribus ac peccatis cœ-
perunt abstrahere [QVI] deceptores [IN errore conuersati] .i. assuefacti [LIBERTATEM illis pro-
mittunt] id est, deceptis à se affirmant, quod libere sine peccato possint carnalia desideria adimplere.
Per quod illos ad talia pronos faciliter fallunt [CVM ipsi] hæretici & iniqui [SERVI sint corruptio-
nis] id est, falsitati ac impietati subiecti [A quo enim quis superatus est, huius & seruus est] ipsi autem 2. Tim. 2.
à vitijs & à diabolo victi sunt, idcirco vitiorū ac dæmonū serui censentur. Propter quod loquitur Pau Ioan. 8.
lus, Resipiscāt à laqueis diaboli, à quo captiui tenētur. Et apud Ioan. asserit Christus, Omnis qui facit
peccatū, seruus est peccati. [SI enim refugientes coinquinationes mundi] id est, mundana & carnalia
vitia euitantes [IN cognitione] id est, per veram fidem & fidelem notitiam [DOMINI nostri Iesu
Christi his rursus implicati superantur] id est, recidiuando pristinis vitijs inuoluuntur [FACTA sunt
eis posteriora deteriora prioribus] id est, peccata, quæ recidiuando & post recidiuum cōmiserunt aut
inciderunt, enormiora sunt peccatis ante recidiuum cōmissis, aut per omissionē contractis. Nam vul
C nera repetita sunt magis periculosa. Et recidiuatio ista propter ingratitudinē sibi annexā, qua quis de
priore remissione, illuminatione & gratia, deo ingratus est, & propter pręhabitā veritatis notitiā, val-
de auget & grauat peccata sequentia. Propterea subditur [MELIVS enim] .i. minus malum siue cul-
pabile [ERAT eis non cognoscere viam iustitiæ] .i. diuina præcepta, & ea quæ necessaria sunt saluti
[QVAM post agnitionem retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato] .i. ab ob-
seruantia legis, ac fidei Christianæ diuertere. Nēpe quo quis plura à deo beneficia est sortitus, eo plus
obligatus est deo gratus esse, ac deseruire. Idcirco doctus grauius peccat quā indoctus, cæteris paribus:
præsertim quia qui viā agnoscit iustitiæ, nec tamen obseruat, plus videtur deū contemnere, quàm iusti
tiæ viam ignorans. Propter quod Christus disseruit, Seruus qui cognouit voluntatē domini sui, & nō Lucæ. 12
fecit, plagis vapulabit multis. Qui autē nō cognouit & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Hinc di-
ctum est per Iacobum, Scienti bonū facere, & non facienti, peccatū est illi. Imò quàm enorme sit istud Iaco. 4.
cōstat ex eo quod ad Hebræos legitur, Voluntarie peccātibus post acceptam notitiā veritatis, iam nō Hebr. 10.
relinquitur pro peccatis hostia. Et rursus ad Heb. terribiliter loquitur Paul. Impossibile est eos, qui se- Hebr. 6.
mel sunt illuminati, gustauerūt etiā donū cæleste, & participes facti sunt spiritus sancti, & prolapsi sunt,
rursus renouari ad pœnitentiā, rursus crucifigētes sibimetipsis filiū dei, & ostentui habētes. Hinc etiā Ioan. 10.
veritas cōtestatur, Si cæci essetis, non haberetis peccatū: nunc autem dicitis quia videmus, peccatum
D vestrū manet. ¶ Sed si ista ita se habent, videtur ignorantia hominē excusare. Imò apparet quod cū ho
mo sit fragilis, tutius sit non discere neq; agnoscere viam iustitiæ, quàm eam cognoscere: ne forte post
eius cognitionē contingat peccare, & grauiorem reatum incurrere. Respondetur, quod ignorātia iu-
ris, quod quis scire tenetur, nō excusat à culpa, nec ignorātia crassa, seu affectata: sed ignorātia facti ad-
hibita diligentia bona, ignorātia quoq; inuincibilis, prorsus excusant. ¶ Et quāuis grauius sit post ve
ritatis notitiā cadere, ipsa tamē notitia in se bona est & optāda, & frequēter à varijs malis præseruat,
& cōfert ad hoc vt homo resurgat celerius. Porro qui viā nescit iustitiæ, sine retinaculo errat, nec surgit.
Cur autē enormius sit post iustitię agnitionem peccare, subiungitur [CONTINGIT enim illis] .s. re-
cidiuātibus [ID veri prouerbij] Idcirco ait veri prouerbij, quia quod sequitur ex libro prouerbiorum
Salomonis acceptum est [CANIS reuersus ad vomitum suum.] Sic siquidem Salomon in Prouerbijs
loquitur, Sicut canis qui reuertitur ad vomitū suum, ita stultus qui iterat stultitiā suam. Nam sicut id Prou. 26.
quod per vomitū est eiectū resumere, est valde abominabile, fœtēs, ac turpe: sic peccata pœnitendo de-
leta reiterare. Quod vero adiungitur [ET sus lota in volutabro luti] princeps apostolorū de suo appo
suit, valdeque apte. Nam sicut ex tali lotione efficitur porca sordidior, quàm fuerat ante: ita ex recidi-
uo grauius homo coinquinatur. Itaq; sicut vomens superfluam eijcit materiam qua premebatur, sic pec
cator confitendo ostendit mentis venenū, quod animā pressit: dum vero post pœnitentiam recidiuat,
instar canis redit ad vomitum .i. quod salubriter euomuit, damnabiliter repetit. Postremo in scripturis

per stultum designatur quicunq; in mortali est vitio, & per stultitiã omnis mortalis intelligitur cul E
Eccl.12. pa. Sic in Ecclesiaste asseritur. Stultorum infinitus est numerus.

EXPOSITIO CAP. III, [HANC ecce vobis charissimi secundam scribo epistolam.] ARTICVLVS III.

OC vltimo capitulo gloriosissim⁹ apostolici chori hierarcha plenius destruit hæreticas prauitates, & fideles in fide cõfortat [HANC ecce vobis charissimi secũdã scribo epistolã, in quibus] prima & secũda epistolis [VESTRAM excito in cõmonitione] id est, per hanc charitatiuã exhortationem [SYNCERAM mentem] à vitijs expurgatã [VT memores sitis] memoria virtuosis actionibus iũcta [EORVM quę prędixi verborum prophetarũ, & apostolorum sanctorum] id est, verborum à sanctis prophetis apostolisq; prolatorum, videlicet documẽtorũ & mãdatorũ quæ tradiderũt. Aliqui textus habẽt verborũ à prophetis, & redit in idẽ. Nã sensus est, Verborũ dictorũ à prophetis. Memores quoq; estote [PRAECEPTORVM Domini & Saluatoris nostri] id est, pceptorũ quę Christus Dominus & Saluator in Euãgelio dedit. qui decẽ pręceptis aliqua addidit. Hęc memoria ad executionẽ operis est ordinãda. Iuxta illud in psal. Memores sunt mãdatorũ ipsi⁹
Psal. 102 ad faciendũ ea [HOC primũ scientes] inter ea quę iam sciẽda commemoro [QVOD venient in nouissimis diebus] præsertim circa Antichristi aduentũ [IN deceptionem] id est, ad introducẽdũ de- F
ceptionẽ [ILLVSORES] scripturarum ac fidei Christianę atq; fidelium [IVXTA proprias concupiscẽtias ambulantes] id est, vitiose carnaliterq; viuentes [ET dicẽtes, Vbi est promissio, aut aduẽtus eius?] id est, vbi manent, aut quãdo apparebunt & implebuntur, quę Iesus Nazarenus promisit suis cultoribus? Et quãdo ad iudiciũ veniet ipse, prout prędixit? tãquã dicãt, Omnia vana sunt & conficta, nec erit iudicium, nec resurrectio mortuorum. [EX quo enim patres] nostri [DORMIERVNT, omnia sic perseuerant ab initio] id est, ab exordio seculi, & generationis humanę, & à temporibus antiquissimis, in quibus obierũt progenitores nostri primęui, mũdus iuxta solitũ cursũ naturę processit, durauit, nec notabiliter est mutatus: ergo nec in futuro mutabitur, nec generationũ
2. Thes. 2 cessabit successio. Quẽadmodũ ergo Paulus secũda ad Thessalonicẽses redarguit eos, qui tũc secundũ aduẽtũ Christi de proximo imminere asseruerũt. Nõ terreamini, inquiẽs, quasi instet dies domini: sic princeps apostolorũ nũc eos cõdẽnat, qui de nimia dilatione secũdi aduẽtus domini causabã-
2. Tim. 3 tur. Pręinductis demũ sanctissimi Petri verbis cõsonãt, quę 2 ad Timotheũ scripta sunt. Vbi vas electionis fatetur, In nouissimis dieb⁹ instabũt tẽpora periculosa, & erũt homines amãtes seipsos, &c. Cõsequẽter probat summus apostolus falsum esse quod illi dicẽt, omnia à principio creaturę sic pseuerare [LATET enim eos hoc volẽtes] id est, qui illud dicturi sunt nesciũt [QVOD cœli erãt prius, & terra de aqua, & per aquã cõsistens dei verbo, per quę ille tunc mundus inundatus perijt] O- G
portet aduertere, quod beatissimus Petrus nõ loquitur hic de superioribus cęlis, supra sphærã actionis & passionis subsistẽtibus, qui ex natura sua sunt incorruptibiles, quãtũ ad suum esse substãtiale:
Hiere. 8. sed loquitur de cælis aeris, id est, partibus aereis superiori & inferiori. Vnde per Hieremiã dominus lo-
1. Reg. 2. quitur, Miluus in cælo cognouit tẽpus suũ. Et quarto Regum asseritur, Ascendit Helias per turbinem in cælum. Hinc & aues cæli vocãtur, quia in aere volant. ¶ Porro quod de his cælis solũmodo iam lo-
Gene. 7. quatur sacratissimus Petrus, hinc cõstat, quia intendit probare quod mundus semel per diluuiũ perijt, & rursus in fine igne peribit. Idcirco nõ loquitur nisi de cælis quos attigit aqua, & ignis attinget. Certúmq; est, quod aqua sphærã lunæ nõ attigit, nec ignis conflagrationis creditur altius ascensurus, q̃ illa ascenderat aqua. Et istud Thomas super quartũ affirmat Sententiarũ Beda quoq;, Albertus, & alij expositores concordant in isto. Est igitur sensus, Cæli erant prius. i. ab exordio ante diluuium fuerunt cæli aerei, quantum ad suã substãtiam, vtpote inferior pars aeris & pars eius superior, quæ est supra cacumina montium. Quam superiorem aeris partem aqua diluuij partim occupauit, quoniam quinde-
Ibidem. cim cubitis altior fuit altissimis mõtibus terrę, vt scribitur in Gen. Et terra etiã prius scilicet ante dilu
Gene. 1. uium fuit. De aqua. i. per separationẽ aquarum à superficie terræ apparuit terra. Iuxta illud Gen. Congregentur aquæ in locũ vnum, & appareat arida: & factum est ita. Et hæc eadem terra est per aquam H
consistens dei verbo. i. ex omnipotẽtis dei decreto siue præcepto terra subsistit, & permanet in esse per hoc, quod partibus eius vndiq; supra superficiẽ eius & intra viscera eius aqua miscetur, vt partes terræ sibi cohæreant, aliter redigerẽtur in puluerem. Propter quod asserit Auicenna, Ex terra pura non fit lapis, quia requiritur aqua, per quam fit cõtinuatio partiũ terræ. Hinc loquitur Beda, Diuina dispositione venis aquarũ terra tota intrinsecus plena est, quẽadmodum corpus animalium sanguinis venis repletur, ne ariditate terra deficiat, si aquarũ cesset rigatio. Videmus nanq; æstatis calore terras consumpto eorum humore flaccentes, atq; in puluerẽ quem proijcit vẽtus, esse redactas. Per quæ, hoc est, per cælos præfatos aereos & per terram, ille tunc mundus inundatus, id est, inferior regio mundialis aquis perfusa operta & occupata perijt, quantum ad viua contenta in terra & aere, pręter ea quæ erãt in arca. Nã omnia mortua tunc fuerũt. ¶ Perijt etiã ille mundus, videlicet terra aqua & aer, scilicet regio illa elementaris, quantũ ad multa. Nam pristinum fructificandi vigorẽ perdidit terra, atque in varijs locis ac partibus aliam dispositionẽ accepit. Sed & magna pars aeris corrũpebatur & vertebatur
Gene. 7. in aquas. Tunc quoq; rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, puta Oceani [CAELI autem qui nunc sunt, id est, prætacti cæli aerei [ET terra] quæ nũc est. i. iam in rerũ natura subsistunt [EODEM verbo repositi sunt] id est, ex diuino præcepto ad conuenientem naturalemque formam & statum, quos nunc habent, reducta sunt: per hoc quod aquæ diluuij cessauerũt, & terra & ignis ad pristinũ statũ ac modum, quantum ad multa, tunc redierunt [IGNI reseruati in diem iudicij & perditionis iniquorum

A hominum].i.igne conflagrationis sunt exurendi atque purgandi in die iudicij, qui est dies perditionis Iob. 21.
seu coodemnationis hominum iniquorum. De quo die scriptum est, In diem perditionis seruatur ma- Prou.16.
lus, & ad diem furoris ducetur, & de furore omnipotētis bibet. Io Prouerbijs qnoque, Omnia propter
seipsum operatus est dominus, impiū quoq; ad diem malum. ¶ Consequēter princeps apostolorū bre-
uiter probat, quod propter dilationē futuri iudicij æstimare neqnsquā debemus, futurum non esse in-
diciū illud, eum omnis dilatio ista sit modica in dei conspectu, & cōparatione perpetuæ durationis eā
sequentis. Nam subditur, [VNVM vero hoc non lateat vos clarissimi,] & quid sit hoc vnum, subiūgit. Epistola.
[QVIA vnus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sient dies vnus].i.spatium, quod de-
us comparatione suæ æternitatis atq; futuræ retributionis reputat quasi vnum diem, est sicut mille an-
ni, id est, spatium multo longissimū secundum nostram computationē ac apparentiam: & mille anni
apud nos, id est, spatia temporū qnantumlibet diuturna, sunt coram deo quasi dies vnus, quia suę æter-
nitatis respectu quasi momētum est. Propter quod ait Psalmista, Qnoniā mille anni ante oculos tuos, Psal.89.
tanquā dies hesterna quæ præterijt. Vel sensus verborū istorum esse potest, quod super sapiētissimus
deus conspiciens omnia in sua æternitate nunc seu momento ita contēplatur vnum diem, vt mille an-
nos, & mille annos, vt diem vnū: quoniā cuncta præterita, præsentia, & futura simul inuariabiliter in-
tuetur. ¶ Porro (vt Beda refert) quidā prætacta verba sic intelligēda putarūt, quasi dies iudicij per mil
le aonos sit duraturus: nō attendentes, quod nō simpliciter ait, erit vnus dies mille anni: sed, vnus dies
B apud dominū vt mille anni. Si autē dicere vellet, quod iudicij mille annorū spatio tēderetur, nō opus
fuisset ponere apud dominū, quoniam dies ills etiā apud homines tantæ longitudinis esset. Vult ergo
beatissimus Petrus insinuare, quod omniū dierum & annorū finem certissime noscat deus, certissime
quoque prænouerit qnando aduētus sit adimplendus, & quando præmissa præmia sint sanctis redden
da. Ideirco subiungitur [NON tardat dominus promissum] id est, promissa sua implere non differt vl-
tra tēpus præfixum ac debitum. Sic & in Abacuc habetur, Apparebit dominus in finem, & non men- Abac.2.
tietur: si moram fecerit, especta eum, quia veniens veniet, & non tardabit [SED patienter agit] id est,
longanimiter præstolatur, & differt iudicium [PROPTER vos] id est, propter melius vestrum [NO-
LENS aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiā reuerti.] Sic & Christus testatur, Nō est volūtas an- Matt.18.
te patrē, vt pereat vnus ex his pusillis. Et ad Timoth. asseritur, Deus omnes homines vult saluos fieri, 1.Tim.2.
& ad agnitionē veritatis venire. In Ezechiele quoq; habetur, Nunquid volūtatis meæ est mors impij, Ezech.18
dicit dn̄s, & nō vt conuertatur à vijs suis, & viuat? ¶ Sed quomodo possunt hæc stare, cū per Esaiam Esa.46.
deus testetur, Consilium meum stabit, & omnis volūtas mea fiet. Cum enim dei voluntas omnipotens
sit, vtiq; adimplebitur. Propter quod in lib. Hester legitur, Domine rex omnipotēs, in ditione tua cū- Hest.13.
cta sunt posita, & nō est qui tuæ resistere possit voluntati. Deniq; si tanta est felicitas ciuium superno-
C rū, vt quicquid velint præsto sit eis, quāto magis superbeatissimi dei infinita exigit beatitudo, vt nil di-
uinæ voluntati contrariū possit accidere? Ad hæc duplex est responsio. Prima, quod deus quantū in se
est, non vult quenquā perire, sed omnes saluari. Nam omnes ad pœnitentiam ac salutem hortatur, &
pœnitentibus semper paratus est indulgere, nec alicui quod in se est facienti, denegat gratiam: imò per
angelos sanctos custodit ac dirigit homines, nec ex parte dei est defectus salutis cuiuscunq; pereuntis:
cum deus varijs modis homines ad meliora inuitet. Secunda responsio est, quod deus nō vult quēquā
perire, sed omnes saluari, loquendo de voluntate antecedente, hoc est, cōsiderando homines secundū
quod homines sunt, vtpote rationalis naturæ felicitatis capaces: nō autē loquendo de volūtate conse-
quente, vtpote cōsiderando eos, vt tales aut tales. Quēadmodū rex terrenus vult omnes subditos suos
prosperari ac viuere, inquantū sunt subditi sui: non autem, inquantum quidam eorum malefici sunt, &
rebelles, fures, homicidæ, latrones. ¶ Insuper (vt recitat Beda) qui dixerūt diē iudicij per mille annos
duraturū, ideo hoc dixerūt, quia putabāt necesse, vt electi qui in fine mūdi in peccatis aliquibus moriē
tur, intra spaciū tantum purgētur: nō attendentes quantæ sit impudentiæ dicere, quod cæteri vniuer-
si electi & iusti suis corporibus in oculi ictu resumptis, per tot annos in terra aut aere præstolabuntur
finem iudicij, atq; à præparata ac debita eis beatitudine differentur. Quod cū ita sit, liq̄ sacrilegum &
mendosum est, quod sceleratissimus asserit Machometus in scripturis suis, diem iudicij per quingenta
D miliū annorū spatium duraturū. Itaq; deus differt iudicij diē, vt interim cōpleatur numerus electorū,
& homines per pœnitentiā se expurgent. Quemadmodum ad Hebręos scribitur, Iuxta fidem defun- Hebr. 11.
cti sunt omnes isti, nō acceptis repromissionibus, deo melius aliquid prouidēte de nobis, vt nō sine no-
bis cōsumarētur. Vnde vt in Apoc. inducitur, animabus martyrū diem vltionis optātibus, respōdetur Apoc.6.
diuinitus, vt requiescant tēpus adhuc modicum, donec cōpleatur numerus conseruorū eorū est. [AD-
VENIET autē dies domini].i.dies iudicij, qui specialiter dicitur dies dn̄i, seu Christi iudicis summi:
qui est dominus sabbati & temporis vniuersi. Dies inquā, iudicij specialiter dicitur dies domini, quia Matt.12.
in eo ipse præcipue suam omnipotētiam, sapiētiā, iustitiam, declarabit: suā operationem efficiet, suam
voluntatem complebit [TANQVAM fur].i.repente & improuise: Paulo testante, Cum dixerint pax
& securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Et rursus, Dies domini, tanquā fur in nocte, ita 1.Thes.5.
veniet. Ideo ait Saluator, De die illa & hora nemo scit. Et in Actis, Non est vestrū nosse tempora vel
momenta, quæ pater posuit in sua potestate [IN quo cæli magno impetu transibunt] .i. cæli aerei, de Matt.24
quibus iam locutus est, grandi impulsu per ignem conflagrationis alterabuntur, atq; à statu quē nunc Act.1.
habent deficient. Aliquæ etiam partes aeris illo igne tunc corrūpentur. Deniq; aer terræ proximus in
scripturis interdū vocatur cælum. Cum in Iob dicatur, Amici Iob sparserūt puluerē super capita sua Iob.2.
in cælū [ELEMENTA vero calore] ignis, quo conflagrabitur & purgabitur mundus inferior [SOL-
VENTVR] eo modo, quo cæli tūc transibunt. Elementa nanq; transibūt & soluentur. Primo, quo ad

cessationẽ motus & nperationis eorũ:quia nõ mouebuntur vt modn,nec erit in eis generatio siue cor- E
ruptio. Secũdo,quantũ ad mutuã transmutationẽ,quia per qualitates suas cõtrarias nõ alterabũt se in-
uicẽ,nec in se mutuo agẽt vt nũc. Quia cessante primi mobilis motu,cessabũt ista in inferioribus. Ter
tio,quantũ ad innouationẽ,quia tunc transferẽtur ad dispositionẽ nobiliorem, & claritatem mirificã
sortientur. Quia,vt creditur,terra splendebit vt aurũ,aqua sicut crystallus,aer vt cælũ,ignis vt astra.
[T A R R A autẽ & quæ in ipsa sunt opera, exurentur] quia non solum terra igne purgabitur, partimq́;
caloris vehemẽtia consumetur:sed & plantæ,ac bruta,ac cætera mixta,secundum se tota corruptibilia
penitus corrumpentur. Elementa vero,quia secondum se tota corruptibilia non sunt,secundum sub-
stantiã & modo præfato manebunt,præsertim cum sint de integritate consistentiæ,ac ordinis,vniner
si. Quanuis Beda videatur aliter hic sentire. Nam ait, Quatuor sunt elemẽta,quibus mundus iste con
sistit,ignis,aer,aqua,& terra: quæ cuncta ignis maximus ille absumet. Nec cuncta in tantũ consumet,
vt funditus nõ sint,sed duo in totũ cõsumet,duo vero in meliorẽ restituet faciem. Duo autẽ, quæ dicit
August. penitus cõsumenda,sunt ignis & aqua. August.quoq́; in lib. de ciuitate relinquit sub dubio de aqua,cũ
Apoc. 17 in Apocal. legatur, Mare iam nõ est. Sed doctores scholastici,asserũt,elemẽta omnia secundũ substan-
Matt. 24 tiã permãsura,præsertim cũ ignis & aqua nobiliora sint terra. Porro quod dicitur,mare iam nõ est,in-
Marc. 13. telligitur: sicut & illud, Cælũ & terra transibũt [C V M ergo hæc omnia] iam prædicta [S O L V A N D A
Luc. 21. sint].i.corrumpenda seu alteranda,vel immutanda,iuxta sensum præhabitum [Q V A L E S].i.quàm di F
ligentes,assiduos,& constantes [O P O R T E T nos esse in sanctis conuersationibus?] id est, virtuosis ope
Matt. 5. ribus Præsertim in operibus misericordiæ,tam corporalibus q̃ spiritualibus. De quibus specialiter fiet
iudicium,vt in Matthæo habetur. Ideo additur, [E T pietatibus] quod etiam potest exponi de duplici
Gen. 1. pietate. Vtpote de ea,quæ est virtus moralis,& subuenit proximo inquantũ est indigens: & ea quæ est
vnũ de septẽ donis spiritus sancti,& subuenit proximo inquantũ ad dei imaginem & similitudinẽ est
creatus: vt quidã distingunt [E X P E C T A N T E S] districtũ dei iudiciũ [E T properantes in aduẽtum]
.i.celeriter ac feruenter vos præparãtes ad secondum aduentũ,qui erit in fine. Aduentum inquã [D O-
M I N I nostri Iesu Christi,per quem] .i.cuius imperio ac virtute [C A E L I ardentes] .i. cæli ærei igne
qualificati [S O L V E N T V R] secundũ sensum inductũ [E T elementa] videlicet aqua & terra [I G N I S
ardore tabescent].i.à suo statu & modo deficiẽt,partimq́; desinẽt,sicut expositum est. Quasi diceret,
Valde virtuosos,timoratos,exẽplares oportet vos esse: cõsideratione rigoris diuini iudicij. Si enim tã
horribilia signa illud præcedent, & si tantã horribilitatẽ ac districtionẽ omnipotẽs,iustus,metuendus
creator in rebus inanimatis monstrabit: certũ est,quod illud iudiciũ in seipso incõparabiliter ineffabi-
literq́; durissimũ erit. Et in ipsis hominibus impijs ineffabilem deus ostendet seueritatem: tanto certe
Iob. 14. maiorẽ,quanto nunc clementius diuturniusq́; expectat. Propter quod sanctus Iob inquitur, Quis mi-
hi tribuat,vt in inferno protegas me, & abscõdas me,donec pertrãseat furor tuus, & cõstituas mihi tẽ- G
Psal. 96. pus in quo recorderis mei? Et psal. Nubes & caligo in circuitu eius, iustitia & iudiciũ correctio sedis
Esa. 30. eius. Ignis ante ipsum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos eius. Apud Esaiam quoq́; fertur,
Ecce nomen domini venit de longinquo,ardens furor eius, & grauis ad portandum. Labia eius reple-
ta sunt indignatione. Spiritus eius velut torrens inundans ad perdendas gẽtes [N O V O S vero cælos, &
Esa. 64. nouã terrã,& promissa ipsius expectamus] Nõ ait alios cælos & aliã terrã,sed nouos.i. quantũ ad mo
1. Cor. 2. dum & proprietates innouatos ac meliores effectos,& similiter terrã nouam & meliorẽ effectã. Cæte-
ra quoq́; dei promissa,quæ nec oculus vidit,nec auris audiuit,nec in cor hominis ascenderũt, dotesq́;
Rom. 8. corporũ glorificatorũ,& animarum feliciũ præstolamur. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute
Esa. 65. corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ dei,vt dicitur ad Rom. Hinc apud Esaiã dominus cõtestatur,
Apoc. 21 Ecce ego creo cælos nouos,& terrã nouam. In Apoc. quoq́; ait Ioan. apost. Vidi cælum & terram no
uam, & dixit qui sedebat in throno, Ecce noua facio omnia [I N quibus iustitia habitat] .i. habitat, vt
fit sermo propheticus,de futuro per modum præsentis,propter certitudinẽ prophetiæ,loquẽs. Tunc
enim in corporeis illis cælis,ac terra,diuina præclarissime relucebit iustitia,vniuersis tũc tribuẽs quod
Ibidem. promeruerũt,& electorũ gloriam augẽs in cælorũ ac elemẽtorum innouatione,in quorum inspectione
gaudebũt. Habitabit etiam in illis iustitia. Quia vt in Apoc. habetur, Non intrabit in ciuitatẽ cælestẽ
ac patriã beatorum aliquid coinquinatũ: sed soli iusti,in quibus nunquam iniustitia locũ poterit obti- H
nere. Quia confirmati erũt in bono, & erunt tunc omnia ad iustitiæ æqualitatẽ plene redacta. Ex qui
bus infertur salubris monitio, dum subditur, [P R O P T E R quod charissimi hæc expectantes satagite
immacolati & inuiolati].i.mente & corpore purificati,fide & opere integri,à mortalibus, & veniali-
bus vitijs emundati [E I inueniri] .i. ad dei honorem ac gloriam veraciter apparere. Tanta enim feli-
Matth. 5. citas omni diligentia & labore est dignissima,nec deus cernetur nisi à purgatissimis mẽtibus. Propter
Heb. 12. quod loquitur Iudæis, Beati mundo corde,quoniam ipsi deum videbunt. Et ad Hebræos dicitur, Pa-
2. Cor. 6. cem sequimini & sanctimoniam,sine qua nemo deum videbit. Hanc sententiã introduxit vas electio-
Psal. 118. nis secunda ad Corinth. Has,inquiens,habentes promissiones mundemus nos ab omni inquinamen-
Psal. 31. to carnis & spiritus, perficiẽtes sanctificationem in timore domini. Itaq́; beati immacolati in via, qui
Luc. 12. ambulant in lege domini. Beatus vir,cui non imputauit dominus peccatũ. Hinc ait Saluator, Beati ser
ui illi quos cũ venerit dominus,inuenerit vigilantes [E T domini nostri Iesu Christi longanimitatem]
id est,diuturnã seu piam præstolationem,ac dilationem suæ remunerationis [S A L V T E M arbitrami-
ni].i. salutarẽ esse vobis sentite. quia confert vobis ad gloriæ incrementũ,vt & interim quotidie pro-
ficiatis, & plures saluẽtur [S I C V T & charissimus frater noster Paulus secundum datã sibi sapiẽtiam]
.i. ei infusam in raptu suo vsq́; ad tertiũ cælum,quando vidit deũ per speciẽ secundum Augusti. & au-
2. Cor. 12 diuit verba arcana, quæ nõ licet homini loqui [S C R I P S I T vobis] quod enim scripsit vni Ecclesiæ

A omnibus ſcripſit. Quẽadmodum Chriſtus in Euangelio ait, Quod vobis vel vni dico, omnibus dico. Marc.13.
Et quia beatiſsimus Petrus ambas ſuas ſcripſit epiſtolas electis aduenis diſperſionis Ponti, Galatię, A- 1.Petr.1.
ſiæ, &c. videtur, quod eiſdem ſcripſit & Paulus, qui Galatis Aſianiſq; ſcripſit: vt certũ eſt, quod & ver
ba ſequẽtia videntur prætendere. Nam ſubditur, [SICVT & in omnibus epiſtolis] .i. cæteris vniuer-
ſis [LOQVENS in eis de his] de quibus ego iam ſcripſi vobis, vtpote primo & ſecũdo Chriſti aduen-
tu, innouationeq; mundi, moralibus documẽtis, ſalutaribus præceptis, & de vitandis hæreticis, de pa-
tientia quoq; & conſtantia ad martyriũ [IN quibus] Pauli epiſtolis [SVNT quædam difficilia intel-
lectu] .i. ad intelligẽdum. Quia in ſingulis eius epiſtolis ſunt talia multa, ea quę Philemoni ſcripta eſt,
excẽpta. Præſertim in epiſtola ad Rom. aliquot locos reperias quouis labyrintho magis extricatu diffi-
ciles [QVAE indocti & inſtabiles] præſertim hæretici [DEPRAVANT] .i. falſe exponunt, male intel
ligunt, peruertunt, corrũpunt: addendo, ſubtrahendo, ſeu alijs modis [SICVT & cæteras ſcripturas,
ad ſuam ipſorũ perditionem] .i. ad propriã cõdemnationẽ grauiſsimam. Quia non Paulo, ſed ſibiipſis
enormiter occurerunt, ſic faciendo. Qui recte indocti vocantur, quoniã veris atq; catholicis caruerunt
doctrinis. Et erant inſtabiles, quoniam ſuis erroribus, vitijs & paſsionibus vndiq; fluctuabant, nec in Pſal.11.
deo, nec in ratione, nec in virtutibus fixi. De quibus ait propheta, In circuitu impij ambulant. Et, Im- Pſal.1.
pij tanquã puluis ante faciem venti. Vnde in prouerb. fertur, Quaſi tempeſtas tranſiens impius non Prou.10.
erit, Iuſtus autẽ quaſi fundamentũ æternum. ❡ Deniq; beatiſsimus & ſapientiſsimus princeps apoſto
B lorum epiſtolas Pauli ſpecialiter cõmendat & approbat: tum, quia tam Iudæi obſtinati q̃ hæretici ſpe-
cialiter detraxerunt Paulo, & epiſtolis eius. Secundo, quoniam Paulus diffuſius ac difficilius ſcripſit:
idcirco de ſuarum deprauatione epiſtolarũ maius fuit periculũ. Præterea in his reſplendet profundiſ-
ſima archiapoſtuli Petri humilitas, qui Paulũ tam excellenter collaudat, cũ Paulus in ſua ad Galatas
epiſtola reprehenderit Petrũ, quod eum nõ latuit. Sancti etenim viri nõ proprias quærũt, aut diligunt Pſal.118.
laudes, ſed veritatis præconia, virtutũ ſublimia, iuſtitiæ zelũ, dei honorẽ, animarũ ſalutem, propriam
quoq; reprehenſionẽ beneficium arbitrantur præcipuũ. Non enim ad ſeipſos reflectuntur inordinate,
ſed in deum firmiter ſunt cõuerſi. Deinde finalis exhortatio ſubinfertur. [VOS ergo fratres pręſciẽtes]
Chriſtũ iudicem eſſe venturũ, hæreticos quoq; diuerſa falſitatũ portenta eſſe docturos [CVSTODI-
TE] .i. ea quæ ſcripſi memoriter retinete, & opere adimplete. Iuxta illud pſalmi, In corde meo abſcon
di eloquia tua, vt non peccem tibi. Quod autẽ aliqui libri habent, voſmetipſos, non eſt de eſſentia ve Galat.2.
ri textus, ſed additum [NE inſipientiũ errore traducti] .i. hæreticorũ aut aliorum prauis doctrinis in-
fecti, atq; extra veritatis limites ad falſa tranſlati [EXCIDATIS à propria firmitate] i. à fidei ac vir-
tutum conſtantia deficiatis. Hinc ad Theſſal. loquitur Paulus, Ne quis vos ſeducat vllo modo. Itemq; 2.Theſ.2.
Stabiles, inquit, & immobiles eſtote, abundãtes in opere domini ſemper. Vnde & Chriſtus hortatur, 1.Cor.15.
Videte ne quis vos ſeducat. Surgẽt enim pſeudoprophetæ & pſeudochriſti, & dabũt ſigna magna & pro- Matt.24
digia, ita, vt in errorem ducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi [CRESCITE vero in gratia] bene agen-
C do, viriliter laborando, mentẽ aſsidue cuſtodiendo, proficite in omni virtute ac dono ſpiritus ſancti:
pręſertim cum nõ creſcere ſit decreſcere. [ET cognitione dñi noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti] .i. in for
mata ipſius notitia, & in contẽplatione ſuę diuinitatis ſyncera, in intelligentia myſteriorũ ipſius, & in
omnibus quæ ſacra ſcriptura docet de eo. In quorũ cognitione proficit homo legendo, ab alijs audiẽ-
do, per ſe diligenter conſiderando, præſertim diuinam illuminationẽ ſuſcipiendo, in dono ſapientiæ,
donoq; intellectus proficiendo, angelicam inſtructionem ſumendo. Hinc ad Coloſſenſes loquitur ſan
ctus Paulus, Poſtulamus vt impleamini agnitione voluntatis dei, in omni ſapientia & intellectu ſpiri- Coloſ.1.
tuali, per omnia creſcentes in ſcientia dei. Ad Philippenſes quoque, Exiſtimo omnia detrimẽtum eſſe Philip.3.
propter eminentem ſcientiam domini noſtri Ieſu Chriſti. Per Oſeam quoque ait deus, Scientiam dei Oſeæ.6.
volo plus q̃ holocauſta. Siquidem hæc eſt vita æterna, vt cognoſcamus patrẽ verum deum, & quem Ioan.17.
miſit Ieſum Chriſtum [IPSI gloria] .i. maieſtas, beatitudo, lætitia, & clara cum laude fama [NVNC
& in die æternitatis] .i. in militanti & triumphãti eccleſia, in præſenti & in futuro, in via ac patria: qui
cum patre & ſpiritu ſancto vnus eſt deus ſuper omnia ſublimis & benedictus, Amen.

D D. DIONYSII CARTHVSIANI IN PRIMAM S. IOANNIS APOSTOLI EPISTOLAM ENARRATIO.

CAP. I. [QVOD FVIT AB INITIO.] ARTICVLVS I.

SVBLIMIS EVANGELISTA IOANNES
multis & magnis à Chriſto priuilegijs decoratus, atq; per aquilam volantẽ de- Ezech.1.
ſignatus, præ cęteris de Chriſti diuinitate ſcripſit profundius. Et ſicut in princi Ioan.1.
pio Euang. ſui deſtruit Ebionis ac Cherinti Chriſtũ purum hominẽ eſſe dicen
tiũ hæreſim, Marcionis quoq; Chriſtum verũ corpus aſſumpſiſſe negãtis per-
fidiam: ſic & in huius ſuæ epiſtolæ primæ initio eorundẽ perditiſsimorũ hære-
ſiarcharũ proſternit veſanias, dicens, [QVOD fuit ab initio] .i. verbũ æternũ in-
creatum ac genitum: de quo alibi habetur, In principio erat verbum. Pater enim, cuius ſapientiæ non Ibidem.
eſt finis, ſeipſum intuendo ac intelligendo quod de ſe & in ſe videt atq; intelligit, hoc intra ſe intelle- Pſal.144

ꝗualiter profert ac gignit, vtpote suiipsius conceptũ ac verbum, quod est vnigenitus filius eius, in quo E
Sapien.7 quicquid patris est, plenissime splẽdet. Estq; verbũ hoc patri æquale, cum sit naturalis & perfecta eius
imago. Ex quo cõsequẽs est, quod tota deitatis plenitudo in ipso cõsistit, ideirco consubstãtiale est pa
tri. Hoc verbũ est æterna ac genita sapiẽtia patris, quæ in Prouerbijs de sua intellectuali æternali gene-
Prou.8. ratione apertissime protestatur, Dominus possedit me initio viarũ suarum: antequam quicquam face-
ret à principio, ab æterno ordinata sum [QVOD audiuimus] Dupliciter audierũt homines verbũ hoc
dei æternum. Primo percipiendo auribus sermocinationẽ, loquẽtẽ de verbo ipso: & ita qui nõ vide-
Rom.10. runt Christũ in carne, audierũt eum. De quibus loquitur Paulus, Nunquid non audierunt? Et rursus,
Fides (inquit) est ex auditu. Secundo, audiendo verba immediate ex ore Christi. Sicq; Ioannes iste, cæ-
teri quoq; apostoli cum Christo in terris conuersati, audierunt hoc verbum, nõ in deitatis suæ natura,
sed in humanitate assumpta. Ex cuius ore verba cælestia audiendo, verbum æternũ audierunt, propter
Ioan.1. vnitatem personæ in Christo, quæ in duabus subsistit naturis, diuina scilicet & humana [QVOD vidi-
mus oculis nostris] corporalibus per assumptã naturã. Siquidem verbum hoc caro factũ, inter aposto
Baruch.3 los visibiliter habitauit, & conuersatũ est. Iuxta illud Baruch, In terris visus est, & cũ hominibus con-
Esa.52. uersatus est. Vnde per Esaiã testatur, Propter hoc sciet populus meus nomen meũ in die illa, quia ego
Zacha. 2 ipse qui loquebar, ecce assum. Apud Zachariã quoq; ait, Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego ve-
Ioan.1. nio & habitabo in medio tui [QVOD perspeximus] id est, clare inspeximus, quia vidimus gloriam eius F
gloriã quasi vnigeniti à patre [ET manus nostræ contrectauerunt, de verbo vitæ] id est, ipsum verbũ
æternũ, quod est verbum vitæ, à quo omnis vita naturæ & gratiæ ac gloriæ profluit. Est etiã verbum
Ioan.14. vitæ. i. patris viuentis. Vel verbum vitæ. i. verbum quod est vita. Nam ait, Ego sum via veritas, & vita.
Hoc verbum incarnatũ apostoli tractauerunt, quia sensibiliter ipsum tetigerunt, palpauerunt, & oscu
Luc. 24. lati sunt. Quibus & post passionem suam ac resurrectionem locutũ est, Palpate & videte, quia spiritus
Ioan.13. carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Ioannes quoque in cœna recubuit in sinu Iesu, & su
Ioan.21. per pectus ipsius. Ex quibus verbis vera diuinitas Christi, & vera incarnatio eius euidentissime com-
probatur. Atq; hæreticæ prauitates, Ebionis, Cherinthi, Fotini, Nestorij, Marcionis, Manichei, Valẽ
tini, Apellis, atq; similiũ hæreticorũ penitus confutantur [ET vita manifestata est]. i. verbũ istud æter-
num, quod est vera vita, quę secundum suam deitatem incõprehensibilis fuit & latuit homines, & non
nisi perpaucis per explicitam fidem innotuit. Hæc vita per naturam (quam assumpsit) humanã mani-
festauit seipsam, docẽdo, miracula faciendo, suos discipulos per totũ mundũ ad prædicandum mitten
Matt.10. do. De qua scriptũ habetur, Vita erat lux hominũ, & lux in tenebris lucet. De qua etiam alio loco asse-
Luc.10. ritur, Hoc fecit initium signorũ Iesus, & manifestauit gloriam suam. De quo ab Esaia prædictum est,
Ioan.1. Simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt. Itemq;, Parauit dominus brachiũ sanctum suum, in
Ioan.2. oculis omniũ gentiũ, & videbunt omnes fines terræ salutare dei nostri. Et rursus loquitur Esa. Reuela G
Esa.52. bitur gloria domini. Atq; psalmista, Notum fecit dominus salutare suũ. Et denuo, In sole (inquit) po-
Esa. 40. suit tabernaculũ suum, & ipse tanquã sponsus procedens de thalamo suo [ET vidimus] verbum hoc
Psal.97. interiori exterioriq; oculo [ET testamur] de eo quæ vidimus & cognouimus. Vnde passione instante
Psal.18. disseruit nobis, Vos testimoniũ perhibebitis, quia ab initio mecũ estis [ET annunciamus vobis vitam
Ioan.5. æternam]. i. Christum vobis prædicamus: qui, Ego sum, ait, resurrectio & vita. Est enim essentialiter
viuẽs & vita, vtpote sapiẽtia ipsa increata immensa. Propter quod ipsemet ait, Sicut habet pater vitã
in semetipso, sic dedit & filio vitã habere in semetipso [QVAE erat apud patrem] id est, secundum di
uinitatẽ suam fuit æternaliter in patre & cum ipso, quia personaliter à patre distinguitur: immanẽter
ab ipso egreditur, substantialiter idem cum ipso cẽsetur. De quo in Ioan. habetur, Verbum erat apud
Ioan.1. deum. Vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Et in psal. Apud te est fons vitæ [ET ap-
Psal.35. paruit nobis] visibiliter per corpus assumptũ. Post resurrectionem quoque apostolis frequenter ap-
Matt.28. paruit [QVOD vidimus & audiuimus annunciamus vobis] sicut expositum est. Frequẽter autẽ & eui-
Luc.24. denter hæc repetit, vt nullum hæreticis locum latendi aut effugiendi relinquat [VT vos societatẽ ha-
Actu.1. beatis nobiscum]. i. communionem in fide, spe, & charitate, & sacramẽtis ecclesiæ [ET societas vestra
sit cum patre & filio eius Iesu Christo]. i. etiam cum patre & filio, vnionem & assimilationẽ superna
turalem habeatis per charitatem & gratiã, cæteraq; charismata spiritus sancti, qui nominato patre &
filio dantur intelligi, cum sit amor & nexus amborũ, inseparabilis ab eisdem: & vere patri ac filio con H
Ioan. 17. substantialis, æqualis, & sempiternus. Pro qua societate Christus post cœnam orauit: iuxta illud, Pater
sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnũ, sicut & nos. Et rursus, Nõ pro his, puta
apostolis rogo, tantũ: sed pro eis, qui credituri sunt per verbum eorũ in me, vt omnes vnũ sint sicut tu
pater in me, & ego in te: vt & ipsi in nobis vnũ sint. ¶ Ex præinductis patet certitudo veritatis fidei
christianæ, de qua hoc loco scribit Albertus, Vna cognitio redditur certior alia, ex quatuor. Primo, ex
parte sensus per quẽ accipitur. Cũ enim cognitio intellectiua ex notitia sensitiua depẽdeat, illa cogni-
tio fit certior, quæ euidentius ex sensu aut ex pluribus sensibus habetur. Ea autẽ quæ apostoli prædi-
cauerũt de Christo, per visum, auditũ, & tactũ, nouerũt. Secũdo, ex parte obiecti. Cũ teste philosopho
secũdo primę philosophiæ, Vnũquodq; se habeat ad veritatẽ sicut & entitatẽ, cõstat, quod sicut deus
est purissima essentia, & perfectissimũ esse: sic est purissima veritas, & natura rei de ipso veritas habe-
tur certissima. Tertio, ex parte luminis cui innititur. Cũmq; veritas fidei increato, infallibili, & super-
naturali lumini innitatur, certior est omni sciẽtia alia quę creato innitit lumini. Quarto, ex parte do-
centis. Cũ ergo apostoli cũ Christo fint cõuersati, tãta sanctitate & sapiẽtia perornati, tã supernatuli-
rer à spiritu sancto edocti, tam præclara miracula, soli omnipotẽti deo possibilia, in attestationẽ fidei
Ioan. 21. operati, palam quod eorũ doctrinæ credendũ sit. Propter quod in fine Euãgelij sui sanctus ait Ioanes

A de semetipso. Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, & scripsit hęc: & scimus quia verum
est testimonium eius. Paulus quoque ad Galatas fatetur, Licet angelus de cælo euangelizet vobis prę- Galat. 1.
terquam euangelizauimus, anathema sit. Porro quod de fidei certitudine dixi, intelligendũ est de cer-
titudine adhærentiæ magis quàm de certitudine euidentiæ. Et quia societas viæ, inchoatio ac prępa-
ratio est ad societatē felicitatis & glorię, rite subiungitur [E T hæc scribimus vobis, vt gaudeatis] in do
mino gaudio spiritali, de quo loquitur Paulus, Gaudere in domino semper. Et, Qui gloriatur, in do- Philip. 4
mino glorietur. Vnde & apud Hieremiam dominus ait, De hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse 1. Cor. 1.
me. Est autem & gaudium inordinatum carnale & seculare, quo quis gloriatur in actu illicito, & de re 2. Cor. 10
prohibita aut non licita eo modo quo de ea gaudetur. de quo in Eccles. fertur, Cor stultorum, vbi læ- Hiere. 9
titia. Porro homo naturaliter appetit gaudium: sed ne gaudeat inordinate, diligentia magna est adhi- Eccles. 7.
benda. Omnis autem delectatio actui annexa illicito, est inordinata. Similiter si quis de actu in se bo-
no vanam concipiat gloriam, in seipso non in domino gloriando, aut de tali actu gaudendo inquantũ
est aut esse putatur seu potest causa siue occasio propriæ laudis, proprij cōmodi, seu honoris. Deniq; 2. Co. 10
omne gaudiũ inordinatum, vt pote actui virtuoso annexum, dici potest spiritale, & haberi in domino.
quia aut est de deo, & in deo, tanquā de immediato obiecto: aut est de obiecto creato, ad deũ finaliter
relato. Sicque dupliciter gaudemus in deo. Primo, tanquā in obiecto immediato, vt quando in eius cō
B templatione seu dilectione gaudemus. Secundo, tanquā in fine omnis boni actus, & mediato obiecto.
Hoc est, quando gaudemus in actu virtutis circa creatũ obiectum versante, secũdum beneplacitũ dei,
& per reuelationē ad ipsum: sicut qui gloriatur eleemosynam dando, aut caste & sobrie se habēdo, in-
quantum deo hoc placet, seu ab ipso præceptũ est. Vt ergo sic gaudeamus in vita præsenti, hęc scripsit
Ioannes. Hoc est, vt virtuose viuamus, & virtuose viuendo spiritaliter iucundemur. Sed quoniam vi-
tæ præsentis gaudium nec plenum esse potest, neque continuum, imò multis tribulationibus, mœro-
ribus, interpolationibusque miscetur & obfuscatur, idcirco subiungitur [E T gaudium vestrum sit ple
num] id est, ad cœlestem iucunditatem, æternamque gloriam plenarie cōtentantem & quietantem o-
mnis creatæ mentis desiderium, pertingatis: iuxta illud Psalmistæ, Adimplebis me lætitia cum vultu Psal. 15.
tuo. Et, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & Christus fatetur, Petite & accipietis, vt gaudiũ ve- Psal. 16.
strum sit plenum. Sed cum omnia ad beatitudinem sint ordinãda, & beatitudo essentialiter sita sit, nō Ioan. 16.
in gaudio, sed in actu perfecto cui adiungitur gaudium (puta in contemplatione, sicut ait Saluator,
Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum] cur Christus & eius apostolus hortantur nos ad Ioan. 17
opera bona, vt plene gaudeamus, & non potius vt beatifice contemplemur, seu bene fruamur? Et re-
spondendum, quod loquuntur de gaudio pleno secundum quod optimam operationem cui vnitur in-
cludit. Sicque loquuntur, quatenus ab inordinatis delectationibus nos auertant, ad bene agendum ac-
cendant, atq; vt in vitæ pręsentis afflictionibus consolemur, audiendo quod ad plenũ gaudium perduce-
C mur. Præterea cũ gaudium sit diffusio animi in conceptu boni, & oriatur ex vnione potentiæ cũ obie-
cto cōuenienti, tunc gaudiũ intellectualis creaturæ est plenum, dum summo bono clare & immediate
vnitur, & eo ad libitum fruitur, ipsumque secure & inamissibiliter possidet. Et ita gaudium ciuium su-
pernorum est plenum, quoniã deum in seipso clare per speciem contemplantur, eo ad ad libitum per-
fruuntur, ac tute possident ipsum. Sicq; eorũ capacitas est repleta, auiditas satiata, affectio cōtentata,
& potētialitas ad actum reducta, quod totũ in sanctis animabus post resurrectionē glorificatis resum-
ptis corporibus, perfecte erit impletum, quando non solũ in essentiali, sed in accidentali quoque præ-
mio erunt perfectæ. Idcirco erit in eis tunc omnis potentialitas ad actũ perfecte reducta, [E T hæc est
annunciatio] i. prædicatio [Q V A M audiuimus ab eo] puta à Christo [Q V O N I A M deus] trinitas, &
vnaquæque diuina ac increata persona [L V X est] lux vtique spiritalis, & pulchritudo immensa. Deus Ioan. 1.
nanque est ipsa sapientia, ipsa veritas, ipsa puritas simplicissima, sanctitas infinita. Sapientia autem & 1. Cor. 1.
veritas lux est mentis: & sicut solus deus essentialiter sapiens, & ipsa sapiētia sua: sic ipse solus substan- Ioan. 14.
tialiter lucens est, & lux sua. Denique si in corporalibus lux vocatur, quod alia immediate manifestat Ioan. 8.
atq; clarificat, quanto magis deus lux est, qui cuncta illuminat, & abscōdita manifestat? Hinc alio loco
ait idem Ioannes de Christo, Erat lux vera, quæ illuminat omnē hominem venientē in hunc mundũ. Ioan. 1.
Hanc autē prędicationem apostoli audierunt à Christo frequenter cũ ait, Ego sum lux mundi. Et rur- Ioan. 8.
D sus, Quamdiu in mundo sum, lux sum mũdi. Deus ergo est lux superessentialis, pura, & infinita, viua, Ioan. 9.
sapientialis, munificentissima, & superpulcherrima, ideo subditur [E T tenebræ in eo non sunt vllæ]
Si per tenebras, errores, & ignorãtiæ ac vitia intelligantur, quis nesciat nullas in deo tenebras esse? De
quo ait Psalmista, Quoniã rectus dñs deus noster, & non est iniquitas in eo. De quo & Iob. 34. Heliu Psal. 146
contestatur, Absit à deo impietas, & ab omnipotente iniquitas. Imò hoc modo in beatis tenebræ non
sunt vllæ, nisi quis quandã nescientiam in eis esse affirmet, quia non omnia sciunt quæ deus, cuius sa-
pientiæ non est numerus, loquendo de sciētia intelligētiæ simplicis, qua deus scit penitus infinita, quę
nunquã fuerunt, nec sunt, nec erunt. Veruntamen potest illud subtilius explanari, vt per tenebras intel
ligatur quęcunq; defectuositas seu defectibilitas, aut imperfectio à qua nulla creatura inuenitur immu
nis. Propter quod in Eccles. asseritur, Vanitas vanitatũ, & omnia vanitas. In omni etenim creatura est Eccles. 4
dependentia, qua indesinēter dependet à creatore, eiusque conseruatione tam incessabiliter eget, quod
nec ad momentum sine illius manutenētia queat subsistere aut durare, sed protinus redigeretur in ni-
hilum, si relinqueretur à deo altissimo per momentũ. Hæc itaq; dependētia est defectuositas quædã.
Est item in omni creatura imperfectio aliqua, quia cum sit finita, vtpute in numero, pondere, & men
sura constituta, ibi incipit eius imperfectio, vbi finitur eius perfectio. Hinc quoque in ea est vanitas. i. Sapien. 1.
quædã cōmutabilitas & defectibilitas, atq; distantia à vero, pleno & incōmutabili esse, quod deo est

proprium. Iuxta hanc expositionem deo ꝓprium perhibetur, tenebras in se nullas habere. [S I dixeri- E
mus quia societatem habemus cum illo] puta cum deo [E T in tenebris ambulamus] id est, in peccato
quocũq; mortali, & ignorantia iuris quod scire tenemur, cõuersamur, & ad inferos gradimur, [M E N-
T I M V R] qui enim societatem habet cum deo, charitatem habet & gratiam, quibus caret qui in præfa
tis ambulat tenebris [E T non facimus veritatem] vitæ & diuina præcepta non adimplemus. De qua
Esa 61. veritate loquitur dominus per Esaiam, Dabo opus eorum in veritate. Et Apostolus, Diuitibus huius
1.Tim.6. seculi præcipe non sublime sapere. diuites fieri in operibus bonis, vt apprehendant veram vitam. [S I
autem in luce ambulamus] id est, virtuose sapienterq; viuimus, perseuerando in fide & gratia virtuo-
saque vita, [S I C V T & ipse est in luce] id est, in suiipsius supersplẽdidiss. veritate atq; iustitia inuaria-
biliter manet. Ei etenim cõpetit in luce incõmutabiliter esse ac permanere, qui in se ipso immobiliter
est consistens, & in seipso prorsus perfectus existens, non potest, imo potius non eget, proficere. De
Psal. 101. quo ait propheta, Tu autem idem ipse es. Et Apost. ad Timotheum contestatur, Qui solus habet im-
1.Tim.6. mortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Boni vero fideles in luce ambulant, q̄bus incumbit de
virtute in virtutem ꝓcedere, in gratiarum donis proficere, meliora & viciniora saluti exquirere. qui-
Hebr.6 bus ait & Paulus, Vt filij lucis ambulate [S O C I E T A T E M habemus ad inuicem] id est, charitate con-
Ephes. 5. nectimur atque per fidem & charitatem concorditer conuersamur, in sacramentis ecclesiæ, & virtutũ
operibus communicamus. Sicque per hæc socialiter inuicẽ viuimus, & deo vniformiter assimilamur, F
sumusq; ciues ciuitatis dei, vtpote militantis ecclesię. Quanuis autem hæc de qualibet diuina intelligi
possint persona, tamen hoc loco de persona patris æterni introducuntur. Nam subditur [E T sanguis
Iesu Christi filij eius, emundat nos ab omni peccato]. i. dominicæ passionis fructum consequitur, ita
quod virtus & meritum passionis Christi operatur in nobis. ¶ Siquidem virtute & merito passionis
Christi dantur hominibus charismata gratiæ, per sacramenta ecclesiæ realiter aut effectualiter, seu in
voto accepta, per quæ meritũ passionis Christi applicatur hominibus, tãquam per medicinalia vasa.
Apoc.1. Vnde in Apoc. habetur, Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et in Actibus
Act.13. Iudæis loquitur Paul. Per Iesum remissio peccatorũ vobis annunciatur ab omnibus, à quibus non po-
tuistis in lege Mosi iustificari. Ad Hebr. quoq; habetur, Si sanguis hircorum & vitulorum inquinatos
sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum obtulit
semetipsum immaculatum deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiẽdum
deo viuenti? At vero qualiter fidelibus virtuosis conueniat societatem habere cum deo, atque consor-
tes esse diuinæ naturæ, diligenter & diffuse expositum est in elucidatione. 2. canonicæ beatissimi Pe-
2. Petr.1. tri, super illud, Maxima & preciosa nobis ꝓmissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes na
turæ, &c. Nihilominus de hac ipsa materia, quia subtilis est, ac deuota, nunc aliqua addam. Et quia ex
creaturis ad creatoris cognitionem ascendimus, saltem in multis, pensemus quid ad societatem perti- G
neat in rationalibus creaturis, vt sic clarius innotescat, qualiter cum deo societatẽ habeat Christianus
deuotus. ¶ Socii appellantur, qui libenter sunt simul & familiariter colloquuntur, separationis quoq;
sunt impatientes, atque ad specialem vnionem aspirant: qui & secreta sua sibi inuicem pandunt, fide-
litatem simul conseruant, de mutua iucundantur præsentia, & in actibus suis communicant: quoniam
eadem libenter efficiunt, imo sibi inuicẽ cooperantur, & mutuo opem impẽdunt, & vnus prosperita-
tem cupit alterius. Ita reuera verus & deuotus Christianus libentissime est cũ deo, cũ Psalmista prote-
Psal.2 stans, Mihi adhærere deo bonũ est. Et item, Adhæsit anima mea post te. Et inter deum ac talem Chri
Psal.61. stifidelem est familiare assiduumque colloquium. Ipse siquidem vbertim affatur deũ orando ac medi-
tando salubria: sciens Christum dixisse, Oportet semper orare, & non deficere. Atq; apostolorũ Pau-
Luc.18. lum, Sine intermissione orate. Deus quoq; alloquitur eum, per diuinos instinctus, per illuminationes;
1.Thes.5 & vnctiones internas, per sacras scripturas, & per inspirationes angelicas. Talis demum Christifide-
lis separationis à deo est impatiens. Mallet nanque totum mundũ amittere & occidi, q̃ per peccatum à
domino separari. Quia incomparabiliter super omnia toto corde diligit deum. Imo dum gratiosam
dei præsentiam, dum alloquutionem internam & diuinæ familiaritatis signa nõ experitur, ingemiscit
& animo consternatur, ne forte deum offenderit & ab ipso relictus sit. Idcirco ad vnionem cum deo
aspirat, & ei semper vicinius vniri molitur. Deus quoque multis modis allicit eum sibi. Insuper beni-
gnissimus deus & deuotus Christifidelis secretissima sibi inuicẽ manifestant. Christianus nanq;, iuxta H
Treno.3. Hieremiæ oraculum, Effundit sicut aquam cor suum in conspectu domini dei sui, & deus per vnctio-
1.Ioan.2. nem suam de omnibus edocet eum, se sæpe incerta & occulta sapiẽtiæ suæ ei reuelat: cum & Christus
Psal. 50 discipulis dixerit, Omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Talis quoque Christifidelis
Ioan.15 deo fidelitatem conseruat, cum Apostolo Paulo exclamans, Quis me separabit à charitate dei? Vitat
Roma.8. enim carnales & mundanas affectiones, & animam suam custodit, ne per mortale peccatũ prostitua-
tur diabolo, & eius fiat adultera, sed cœlestis sponsi permaneat sponsa ac socia. Deus vero eum nequa-
quam relinquit, nisi prius relinquatur ab eo. Deus item & talis Christifidelis de mutua gloriãtur præ-
Prou.8. sentia. Siquidẽ deliciæ dei sunt, esse cum tali hominis filio, qui & ipse delectatur in domino, & renuit
Psal.76 consolari anima eius nisi in illo. Insuper agẽdo cõmunicant, id est, libenter eadem agunt. Quemad-
modum enim deus seipsum incessabiliter intuetur ac diligit, iustitiam amat, pietatem exercet, bonitatẽ
suam communicat aliis, vniuersos ad salutem hortatur, inimicis beneficia multa largitur: sic talis Chri
stifidelis summæ & increatę veritatis contemplationi, & infinitæ bonitatis dilectioni libẽter intentus
est, iustitiamq; zelatur, pius ac liberalis cõsistit, dona gratiæ sibi collata aliis munificẽter impartit, oĩm
cupit salutem, aduersarios diligit, & bona repẽdit pro malis. Amplius, deus & talis Christifidelis sibi
inuicem cooperantur. Nam deus operatur per eũ, opem ei impẽdit, & eum tuetur. Ipse quoq; est deo

A cooperãs dupliciter. Primo, in seipso, quia diuinæ aspirationi acquiescẽs iuxta eius viuit directionem. Philip. 2.
Secũdo in aliis, eos ad cõsentiendũ obediẽdumq; deo exhortãs. Propter quod asserit Paul. Dei coope-
tores sumus. Postremo deus huiusmodi Christifideli cupit verã prosperitatẽ beatitudinemq; ꝑpetuã.
Ipse etiã deum ab omnibus honorari atq; glorificari totis optat præcordiis. Ecce quanta est dignitas
charitatis infusæ, q̃ admirabiles excellẽtissimosq; effectus causat in anima. Nec mirũ, cũ ipsa sit super-
naturalis similitudo increati amoris, videlicet spũs sancti. O quanta est rationalis creaturæ ista nobili-
tas, habere cũ diuina natura cõsortiũ, atq; cũ ꝓprio creatore societatẽ sortiri ac possidere. Sed heu ho Psal. 48
mo cũ in honore esset, nõ intellexit, cõparatus est iumentis insipiẽtibus, & per spiritalia atq; carnalia
vitia plurimi se dæmonibus bestiisq; associãt & cõformãt. Quorũ vanitatẽ vilitatẽ & peruersitatem
vitãtes, studeamus modis ꝑfectis societatẽ habere cũ deo. Qui sicut in Genesi legitur, dixit ad Iacob, Gene. 33
Ego socius itineris tui. Cæterũ ne quis incaute præsumat se societatẽ habere cum deo, subiũgitur [SI
dixerimus, qm̃ peccatũ non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est] Hoc cõmuniter
de venialibus culpis exponitur, sine qbus ꝑsens vita nõ agitur, cũ in Prouerb. dicatur, Iustus septies in Prou. 24
die cadit. Et iterũ Salomon cõtestatur, Nõ est homo sup terrã, q faciat bonũ, & nõ peccet. Vnde & Ia 2. Reg. 8.
cobus ait apostolus, In multis offendimus oẽs. August. quoq; de venialibus exponit hunc locũ. Aliqui Iaco. 3.
vero exponunt de mortali peccato, quia & si quis iustus existat, tamen sine reuelatione diuina non va
let certitudinaliter scire se esse absq; mortali. Idcirco si asserat se illo carere, peccatũ incurrit superbiæ
B atq; iactãtiæ, imo & falsitatis, si se asserat scire mortale se vitiũ nõ habere. Sed huic expositioni cõtra-
riari videtur, quod loquitur August. Excepta virgine gloriosa, si oẽs sancti & sanctæ essent collecti, & August.
quæreretur an pc̃m̃ haberent, qd responderent, nisi quod ait Ioan. Si dixerimus quia pc̃m̃ non habe-
mus, &c. Hoc autẽ de mortali nõ videtur posse intelligi, cũ multi sanctorũ ex reuelatione agnouerint,
se mortali nõ subiacere. Insuper sanctus Ioan. apostolus per hæc verba intendit insinuare, ꝙ oẽs habe
mus peccatũ. Propter quod post verba hæc ꝓtinus subdit, Si cõfiteamur peccata nostra, &c. Non au
tem oẽs habent mortale peccatũ, cum in Ecclesia dei semper sint aliqui virtuosi. Itẽ sanctus Ioan. tam
generaliter loquitur, secundũ sanctos doctores, vt seipsum quoq; sub ista cõprehendat sententia. Et ta
men ipse se nouerat esse in charitate. Postremo, si is q in charitate est dicat simpliciter absq; temeraria
assertione, cũ probabili cõfidentia, se esse sine mortali, nõ mentitur. Itaq; qui dicit se esse sine peccato
omnimode, fallit se, nec veritas est in eo, quantũ ad hoc quod id dicit, q̃uis quo ad alia multa in eo sit
veritas, quia adhuc potest esse in vera fide informi, & multa veraciter noscere. Deinde inducitur con-
tra quotidiana, imo & cõtra vniuersa peccata remediũ [SI cõfiteamur peccata nostra] In nouo enim
testamẽto necesse est, si assit facultas, cõfiteri peccata cõfessione sacramentali sacerdoti iurisdictionem
habẽti. Nec sufficit cõtritio aut cõfessio deo facta, nisi cũ desiderio atq; ꝓposito sacramẽtaliter confi-
C tendi, si possibilitas suppetat. Porro in lege naturæ & lege scripta sufficiebat cõtritio & confessio deo
facta. Si ergo peccata nostra rite confessi fuerimus deo, & eius vicario sacerdoti [FIDELIS & iustus
est] deus [VT remittat nobis peccata nostra] i. in hoc se ostẽdet fidelem & iustum, ꝙ peccatis nostris
ignoscet. Hoc enim prædixit atq; promisit, ꝙ confitentibus indulgebit. Idcirco sic faciet, iuxta illud in
psalmo, Fidelis dñs in omnibus verbis suis. Et iustũ est, vt sic agat, cum promissum aliquo modo cadat Psal. 144
in debitum [ET emundet nos ab omni iniquitate] per sacramentũ pœnitentiæ, quod est secunda post
naufragium tabula. Omnia enim in confessione lauantur, nec vnum mortale dimittitur sine aliis, si
assint. Non enim dimittitur mortale nec ab illo quis emũdatur, nisi per charitatis & gratiæ infusionẽ,
sine qua nullus fit deo acceptus. Charitas autẽ cum mortali non potest stare peccato. Ideo dicitur, lar
ga dei pietas veniã non dimidiabit. Aut nihil, aut totũ te lachrymante dabit. Hæc itaq; Christus de- Matth. 4
nunciauit dicendo, Pœnitentiã agite, appropinquabit enim regnũ cęlorũ. ¶ Pœnitentia autem sacra-
mentalis tres partes habet, quæ sunt cõtritio cordis, cõfessio oris, satisfactio operis. Vnusquisque ergo
coram deo quotidie humiliter se accuset, castiget, despiciat, opportunoq; tẽpore confiteatur. Et dum
quis à ꝓximo suo fraterne corripitur, aut à superiori suo charitatiue increpatur, nequaquam ægre sed
gratanter accipiat, & corã deo se culpabilem fateatur, vt misericordiã cõsequatur. Iuxta illud in Psal-
mo, Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti iniquitatem peccati mei. Psal. 31.
D Propter quod in Prouerbiis asseritur, Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui antẽ confessus fue Prou. 28.
rit & reliquerit ea, misericordiã consequetur. Hinc sanctus Iob, Vias meas in conspectu eius arguam, Iob. 12.
& ipse erit saluator meus. Denique q̃ periculosum, superbum, & stultum sit se indebite excusare, con-
stat ex eo quod subditur [SI dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum] id est, cõ
tradicimus deo, qui in scripturis testatur oppositum: & sic quantum in nobis est. facimus deum in ver
bis suis mendosum. Vnde cũ propheta dixisset, Dixi confitebor aduersum me iniustitiam domino: ad- Psal. 31.
didit, Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tẽpore opportuno. Et in Iob habetur, Si voluerit homo Iob. 15
cũ deo contendere, non poterit respondere vnum pro mille. Esaias quoq; inducit, Facti sumus vt im- Iob. 9
mundi omnes nos, quasi pannus mẽstruatę vniuersæ iustitiæ nostræ. Et rursus, Omnes nos quasi oues Esa. 64
errauimus, vnusquisq; in viam suam declinauit. Itemque, Dominus posuit in eo iniquitatẽ omniũ no- Esa. 53.
strum. Ergo oẽs peccato sumus obnoxii. Quod etiam Esdras in sua oratione & confessione testatur.
¶ Quidã vero allegãt ad istud Iob, Quid est homo vt ĩmaculatus sit, & iustus appareat natus de mu
liere? Vbi antiqua trãslatio habet, Nemo mũdus à sorde, neq; infans cuius est vnius diei vita sup terrã.
Sed hanc allegationẽ reprobat quidam, eo ꝙ verbũ non est verbum dei, nec verbũ beati Iob: sed Ele-
phat Themanitis qui falsam conclusionem intendit. Idcirco verbũ eius non videtur deo attribuẽdũ.
Cui obiectioni multa obiici possunt. Primo, quoniã sancti doctores, Aug. Greg. & alii verba ista tan-
quã authẽtica & diuina allegant, Secundo, qm̃ teste Ambrosio, Omne verum à quocunq; proferatur Ambros.

Iob.18. à deo est, & deo attribuendum est. Tertio, quoniã Helui Buzites etiam falsam cõtra Iob conclusionẽ E
intendebat, nihilominus deus verba ipsius Helui sententiosa esse testabatur, dicendo, Quis est iste qui
Philip.3 inuoluit sententias sermonibus imperitis? Simili ratione, in quibus deus seu scriptura aliorũ trium cũ
Iob disputantium verba non reprobat, ea intelligitur approbasse. Quarto, quoniã de philosophis ait
apostolus Paulus, Deus illis reuelauit. Non minus ergo & Elephat suo modo est reuelatũ à deo, quic-
quid veraciter protulit. Itaq; si dixerimus, quia non peccauimus, mẽdacem facimus deũ [E T verbum
eius nõ est in nobis]. i. sacram scripturã non vere intelligimus, nec sermo dei effectũ salubrem sortitur
1.Petr 5. in nobis, nec increatum dei verbũ per charitatem & gratiã corda nostra inhabitat. Necesse est ergo vt
semper nos humiliemus, accusemus, discutiamus, & emendemus. Si tamen alicui culpa notabilis obii-
ciatur, de qua sibi cõscius non est, potest se humiliter excusare, præsertim ne alij scandalizẽtur in eo.
Iob.27 Sed præinductis obiici potest illud beati Iob, Neq; reprehẽdit me cor meũ in omni vita mea. Et quod
in fine secundi paralipomenon in oratione Manasses habetur, Tu dñe nõ posuisti pœnitentiã iustis,
Abraham, Isaac, & Iacob, his qui tibi non peccauerunt. Deniq; aliqui ita perfecti sunt, vt euolent. i. à
corpore sine pœna post hanc vitã sequente beatitudinẽ intrent. Ad quod respondendũ, quod sanctus
Iob.14. Iob non intẽdit se à venialib⁹ penitus excusare, cũ ipsemet deo loquatur, Signasti quasi in sacculo deli
Iob.7 cta mea. Et rursus, Peccaui Itemq;, Tu quidẽ gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. Item
Iob.14. dicendũ ad verba illa Manasses, q.s. non intendit patriarchas à venialibus immunes asserere. Ad vlti- F
mum respõdetur, q licet viri sancti quotidie venialiter peccẽt, tamen pro eisdẽ quotidie satisfaciũt, &
cũ hoc in virtutibus valde crescunt, in omni puritate & pfectione miro modo pficiunt: ita q non so-
lum non desinunt esse sancti, sed & sanctiores redduntur, atque ad horulã possunt omni culpa carere.

¶EXPOSITIO II CAP. [FILIOLI MEI. ARTIC. II.

Q Vanuis in vita hac fragili sine quotidianis & venialibus culpis esse non valeamus, saltẽ
per tempus notabile: nihilominus diligentiam omnem adhibere debemus, vt auxiliante
Epistola. domino peccata mortalia ac venialia, quãtum fragilitati nostræ possibile est, euitemus.
Esa.27. Nam etsi venialia omnia vitare nequimus, tamen singularia possumus. Idcirco sanctus
Ioannes nunc ait, [FILIOLI hæc scribo vobis vt non peccetis]. i. peccata cum diligen
tia omni vitetis. Nam, vt asserit Esa. propheta, Hic est omnis fructus, vt auferatur peccatum. Porro
quod ait, filioli, non ex suiipsius magnificatione, & discipulorum paruipensione, sed ex charitatis ma-
gnitudine, atque dulcissima affectione processit. Ob quam causam etiam nos interdũ diminutiuis no
minibus vtimur. ¶Hoc quoq; sciẽdum, q non peccare non solũ dicit cessationem ab actu illicito seu
culpabili omissione, sed etiam exequutionẽ operum debitorum seu obseruantiam præceptorum, quæ
sine peccato omitti nõ valent. Quid ergo est dicere, hæc scribo vobis vt non peccetis, nisi hæc scribo G
vobis, vt virtuose viuatis? Quatenus nec omitenda committatis, nec cõmittenda omittatis. Hoc est,
Psal.36 quod ait Psal. Declina à malo, & fac bonũ. Declinare quippe à malo, est omittenda seu illicita non cõ
mittere: & facere bonũ, est cõmittenda non omittere [SED & si quis peccauerit] non tamen desperet
[ADVOCATVM habemus]. i. patronũ & oratorẽ [APVD patrem]. i. æterni patris personã. Vel apud
patrem. i. deũ trinitatẽ seu deum vnũ ac trinũ: cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cælis. Chri-
stus, secundũ q homo, aduocatus & orator noster est etiã apud semetipsum, inquantũ est deus. Quo-
Matth. 6 niã tota superbenedicta trinitas, cuius indiuisa sunt opera, est vnus deus q inuocatur, qui exaudit, in-
dulget, cõfortat, & saluat [IESVM Christũ iustum] qui secundũ vtranque naturã suã iustus est. Quia
vt deus, essentialiter iustus est: secundum assumptã quoque humanitatẽ, antonomatice iustus vocatur.
Esa 53 De quo apud Esa. fertur, Peccatũ nõ fecit, nec inuẽtus est dolus in ore eius. Imo tãta fuit in eo iustitia,
q natura creata maioris iustitiæ nõ est capax [ET ipse est ppitiatio pro peccatis nostris] secundũ Be
dã, Christus, q per humanitatẽ aduocatus noster est interpellans patrẽ p nobis, ipse secundũ diuinita
tem ppitiator est peccatorũ nostrorũ, quia propitiatur seu ignoscit nobis cũ patre. Et hoc dicit Beda
Augustinũ sequẽdo, qui vtitur litera ista, Ipse est ppitiator peccatorũ nostrorũ. ¶Sed qm textus no-
ster habet, ipse est ppitiatio pro peccatis nostris, nõ potest de Christo exponi secundũ diuinitatis na
turã, sed secundũ naturam humanã, secundũ quã est propitiatio pro peccatis nostris, in quantũ obtu-
lit semetipsum pro nostra expiatione, & genus humanũ deo recõciliauit suæ passionis virtute ac meri H
to. Iuxta illud Esa. Cuius liuore sanati sumus. Est itaq; ppitiatio p peccatis nostris. i. causa remissio-
nis vitiorũ nostrorũ. Causa vtiq; meritoria & instrumẽtalis, inquantũ homo redẽptor, dei ac hominũ
1.Tim.2. mediator. Iuxta quẽ sensum loquitur Paulus ad Cor. Christus factus est nobis à deo sapiẽtia, & iusti-
1.Cor.2 tia, sanctificatio, & redemptio. Alibi quoque, Deus erat in Christo mundũ reconcilians sibi: inquan-
2.Cor.5. tum videlicet per Christũ hominem fecit hanc reconciliationẽ [NON pro nostris autẽ tantum]. i. nõ
solum Christus ppitiatio est pro peccatis eorũ, quibus hæc primo scripsit sanctus Ioannes [SED &
pro totius mũdi] peccatis. i. pro culpis totius Ecclesiæ, toto orbe terrarũ diffusæ. Imo p vitiis vniuer-
si generis humani sufficienter, quamuis pro solis electis efficienter. Humanitas etenim Christi ex vnita
sibi deitate habuit idoneitatẽ satisfaciendi quodãmodo infinitã. Ex eminentia quoq; virtutũ quas ha
buit, ineffabilẽ habuit efficaciã promerendi ac reconciliandi. ¶Circa verbũ illud prehabitum, Iesum
Christum iustum, ait quidam. Quasi diceret, non interpellat pro quibuscunq; peccatoribus, sed solũ
pro vere pœnitentibus Christus vt homo veraciter interpellat. Et tales merito Christi, suæ interpella
tionis virtute, & efficacia cõuersionis gratiam consequuntur. Albertus etiam dicit hic, q filius dei est
aduocatus noster interpellando pro perfectorum conseruatione, & pro offendentiũ reconciliatione.
¶Aliqui quoq; affirmãt, q Christus orat p nobis miseratione, non voce: cũ tamen ad Hebr. scriptũ

A sit, Christus sempiternũ habet sacerdotiũ. Vnde & saluare potest in perpetuũ, accedens p semetipsum
ad deũ, semper ad interpellandũ pro nobis. Vere igitur interpellat pro nobis, siue hoc facere asseratur
voce mẽtali duntaxat, siue etiã voce oris. ¶ Deniq; Christus electorũ salutẽ desiderat etiã pro omni-
bus sanctis. Oratio antẽ est desiderij expresio, & voluntatis interpres, ac nuncius. Vere igitur orat &
pro eis. Pręsertim cũ teste Bernardo, Sicut mater ostendit filio pectus & vbera, sic filius patri latus & Bernard.
vulnera. Hinc etiã ad Rom. habetur, ꝙ Christus interpellat ꝓ nobis. Cũ ergo tot bñficia nobis largi- Rom. 8.
eus sit Christus, propter quod oẽs Christiani gloriantur se Christũ cognoscere, cõsequenter ostendit
sanctus Apost. quis vere atq; salubriter eũ agnoscat. Nam subditur. [ET in hoc scimus quoniam eum
cognoscimus] Vel, vt aliqui textus habent, cognouimus eum [SI mandata eius obseruamus.] Duplex
est cognitio dei, vna informis & nuda seu speculatiua duntaxat, quæ nec charitati, nec virtuosæ cõuer
sationi cõiuncta est. Et ita iniqui deũ cognoscunt. Quemadmodũ ad Rom. de talibus dicitur, Cũ co- Rom. 1.
gnouissent deum, non sicut deũ glorificauerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis. Alia est cogni-
tio dei formata seu affectiua approbatiuaq; boni, vtpote charitate ornata, de qua nunc fatur Ioan. Et
hæc dei cognitio actus est doni sapiẽtiæ. De qua sapiens, In maliuolam animã non intrabit sapientia. Sapien. 1.
Talis ergo cognitio malis non inest, cũ apud Micheã scriptum sit, Nunquid vestrũ est scire iudicium Mich. 3.
qui odio habetis bonum? ¶ Sed cũ ista cognitio dei & charitas sint connexæ, videtur ꝙ aliquis scire
B posit se esse in charitate, quemadmodũ scire potest se deũ cognoscere ista cognitione. Quoniã scire Mat. 19
potest se dei præcepta seruare: sicut in Euãgelio adolescens loquitur saluatori, Hæc omnia obseruaui à
iuuentute mea. Ad hoc quidã respondent, ꝙ beatus Ioan. hic loquitur de scientia probabilis coniectu-
ræ, non de scientia certitudinis absolutæ. ¶ Potest autẽ & aliter respõderi. Solent enim doctores quę-
stionẽ mouere, An homo posit pręcepta decalogi ex naturalibus suis implere, videlicet absque auxi-
lio gratiæ gratificãtis. Et videtur ꝙ imo, quia præcepta decalogi sunt de naturalis dictamine rationis,
ergo per naturalem rationẽ possunt seruari. Oppositũ videtur ex eo quod dñs loquitur, Si vis intrare Eodem.
ad vitam, serua mãdata. Ergo mandatorũ obseruantia sufficit ad salutẽ. Si ergo ex naturalibus queunt
viribus obseruari mandata, consequens erit vt absq; supernaturalibus donis gratiæ ac virtutum posie
quis adipisci salutem, quod est hæresis condẽnati, sacrilegi, & præsumptuosi Pelagi. Ad hoc cõmu-
niter respondetur, ꝙ præcepta decalogi quantũ ad substantiã facti seu operis, possunt ex naturalibus
viribus adimpleri, non autẽ quantũ ad intentionẽ legislatoris. i. nõ eo modo quo deus summus pręce-
ptor ac legislator iusit ea adimpleri, & eorũ obseruationẽ requirit. Intẽtio etenim dei ꝑcipientis fuit
& est, vt ꝑcepta decalogi impleantur ex vera & spiritali dilectione, ad dei honorẽ, & ꝓpter æternam
salutẽ: cũ nihil sit meritoriũ nisi taliter fiat, certumq; est ea ita nõ posse absq; charitate & gratia adim-
pleri. Idcirco dicendũ, ꝙ ex præinductis sancti Ioannis verbis probari nõ potest, scire nos posse absq;
C reuelatione, ꝙ scimus in charitate, cũ sine reuelatione scire non valemus, ꝙ dei seruemus præcepta, eo
modo quo deus ea iusit seruari [QVI dicit se nosse deum] cognitione formata, vt tactũ est [ET man
data eius nõ custodit] memoria & effectu, iuxta illud, Memores sunt mandatorũ ipsius, ad faciendum Psal. 104
ea. [MENDAX est,] hoc ipsum dicendo, & non est in eo veritas vitæ, sed vanitas atq; mendaciũ ve-
ritati vitæ contrarium [ET veritas in eo non est]. i. quantũ ad hoc quod sic loquitur mentitur, nec in-
creata veritas (quæ deus est) per gratiã eum inhabitat. Quamuis in eo sit veritas entis, seu naturæ, ve-
ritas quoq; scientiarũ ac propositionum, quantũ ad alia multa, quæ vere potest cognoscere, quamuis in
isto sit mendax. De hac dei formata notitia ipse ait in Psalmo, Protegã eum, quoniã cognouit nomen Psal. 66
meum. [QVI autem seruat verbũ eius]. i. verba dei custodit & implet, credẽdo & operando quę præ-
cepit deus credi ac fieri, per se & suos vicarios, [VERE, in hoc charitas dei perfecta est]. i. talis deum
perfecte ac spiritaliter diligit. ¶ Ex quo sequi videtur, quod quicunque implet præcepta, perfectã ha-
beat charitatem. Ergo superfluum est euangelica obseruare consilia, quatenus per eorũ obseruantiam
ad charitatem pertingatur perfectam. Et respondẽdum, ꝙ deum perfecte diligere, est eum toto corde Deut. 6.
amare: ad quod omnes tenentur secundũ aliquem gradum. Idcirco secundũ aliquem gradum, quicun- Mat. 22
que seruat præcepta, perfecte diligit deum. ¶ Sed aduertendũ, quod charitas dei perhibetur perfecta
dupliciter. Vno modo ex parte obiecti, vtpote dei, & sic perfectã habet charitatem, qui tantum diligit
D deum quantũ ex propria bonitate est amabilis. Sicque solus deus perfecte se diligit, & vnaquæque in-
creata diuina persona perfectã seu infinitam habet charitatem ad aliã, & etiam ad seipsam. Et ita vni-
uersæ mentis creatæ charitas distat in infinitũ à perfectione charitatis dei, cuius amabilitas est prorsus
immẽsa. Secundo, charitas appellatur ꝑfecta ex parte subiecti, scilicet diligẽtis. ¶ Et huius perfectio-
nis triplex est gradus. Primus, dũ quis tantũ diligit deũ quantũ tenetur. Et sic quicunque seruat pręce-
pta, perfectã habet ad deum dilectionẽ, quia præ vniuersis & singulis, seu super omnia incõparabili-
ter diligit eũ, saltẽ appreciatiue, quãuis non intensiue. Si enim infusa dilectione diligit deũ, oportet vt
plus diligat eum, q̃ totum mundũ. Propter quod asserit August. quod charitas minima est maior, q̃ cu- August.
piditas maxima. Secundus gradus perfectionis charitatis est, dum in tantũ diligitur deus, quod etiam
illa quæ solent dilectionẽ dei minuere, relinquuntur, vt in charitate proficiatur. Sicque euangelica cõ
silia obseruantes dicuntur in charitate perfecti, quanquam ex speciali auxilio gratię aliqui non obser-
uantes consilia illa posint perfectiores esse in charitate, quã eadem obseruãtes. Tertius gradus est, dũ
quis totis præcordiis, secundũ extremum virium suarum posse, actualiter & indesinẽter fertur in deũ.
Et ita beati in patria charitatem habent perfectã. Veruntamen gradus charitatis aliter posint distin-
gui secundum tres status, vtpote incipientium, proficientium, perfectorũ, vt infra forsan dicitur [IN
hoc scimus quoniã in ipso sumus] quibus verbis in aliquibus libris additur, si in ipso perfecti fuerimus:
quod tamen (vt dicitur) non est de textu. Veruntamen Augustinus vtitur litera verbũ hoc continẽte.

Sed siue sit de textu siue non est, tamen quasi expositio eius, quod ait, In hoc scimus quoniã in ipso su- E
mus. Iã quippe præmisit, Qui seruat verbũ eius, vere in hoc charitas dei pfecta est. Protinusq; subiun
xit, Et in hoc scimus. i. si charitas dei in nobis pfecta est, quod nõ est aliud q̃ si in ipso scilicet deo per-
fecti fuerimus, per hoc cognoscimus quod in deo sumus, quia p charitatẽ in deo esse asserimur, prout
infra habetur, Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Sed ex isto rursus sequi videtur, q
habens charitatẽ præfato modo perfectã sciat se esse in deo, & per cõsequens in charitate. Ad quod cõ
muniter respondetur, quod sanctus Ioannes nunc loquitur de sciẽtia verisimilis atq; pbabilis conie-
cturæ, seu pbabilitatis præcipue. ¶ Insuper cõtemplandũ, quod creatura multipliciter dicitur esse in
deo. Primo, sicut in causa prima efficiẽte. Secundo, sicut in causa exẽplari ac ideali. Tertio, sicut in cau
Rom.11 sa finali. Propter qđ loquitur Paul. Apost. Ex ipso & p ipsum & in ipso sunt omnia. Quarto, sicut in
Sapiẽ.11. causa cõseruante, quẽadmodũ in libro Sapient. legitur, Quomodo posset aliquid pmanere, nisi tu dñe
voluisses: aut quod à te vocatũ non esset, cõseruaretur? Quinto, sicut in obiecto fidei, spei, & charita-
tis, seu contẽplationis & dilectionis. Sicq; boni fideles in deo sunt, quia ad ipsum sunt mẽte conuersi,
& ei inhærent. Impij vero ab ipso auersi sunt. Vnde iuxta hunc modũ extra ipsum, & longe ab eo esse
Prou.15. dicuntur. Propter quod in Prouerb. fertur, Longe est dñs ab impiis. Consequẽter docet apost. quid ad
omnẽ pertineat Christianum [QVI se dicit in Christo manere]. i. Christianũ existere, & Christo per
fidẽ adhærere [DEBET sicut ille ambulauit, & ipse ambulare]. i. Christi vestigia sequi, eius virtutes F
sectari, eius legẽ implere. Alioqui inaniter à Christo nomẽ sortitur, atq; ad grauiorẽ suã damnationẽ
Ioan.13 Christianus vocatur. Hinc ipse Saluator ait, Si quis mihi ministrat, me sequatur. Et alibi, Quid voca-
Matth. 7 tis me dñe domine, & non facitis quæ dico? Itemq;, Exemplũ dedi vobis, vt quẽadmodũ ego feci, ita
Lucæ.6. & vos faciatis. Itaq; qui se dicit in Christo manere, qui gloriatur Christianũ se esse, discet à Christo,
Ioan.13 qm̃ mitis est & humilis corde: Christi charitatẽ sectetur, vt aduersarios etiã amet, & pro ipsis cordiali
Mat.11. ter deprecetur, iniurias & aduersa æquanimiter ferat, corpus suũ castiget, carnẽ suã cũ vitiis & cõcupi
Matth.5. scentiis crucifigat. Cũ Christus testetur, Qui nõ baiulat crucẽ suã & venit post me, nõ est me dignus.
Galat. 5 Opera quoq; misericordiæ, tã corporalia q̃ spũalia, toties exerceat virib⁹: in patiẽtia sua possideat ani
Lucæ.14. mam suã. Et per arctã incedens viã salutis, dei & ecclesiæ seruans præcepta, perseueret vsq; in finem.
Matth.7. [CHARISSIMI non mandatũ nouũ scribo vobis] nõ est hoc intelligẽdum, quasi in euangelica lege
Mat.20 non sint à Christo & ab eius apostolis aliqua noua pcepta fidelibus tradita: cũ præcepta de susceptio-
Matth.3. ne baptismi, & de facienda cõfessione, ac cõmunione sacra, de multis quoq; festis ieiuniisq; seruandis,
Marc.8. sint à Christo seu eius discipulis nouiter instituta. Sed sanctus Ioan. iam loquitur de principali præce-
Ioan.6. pto, in quo cætera virtualiter cõtinẽtur, & ad qđ finaliter ordinãtur, vtpote de pcepto charitatis. Ideo
Matth 6. subditur [SED mandatũ vetus, quod habuistis ab initio]. i. ab exordio quo Christiani estis effecti. Chri
Mat.22 stus enim iussit, Diliges dñm deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut teipsum. In his G
duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Præceptũ autẽ dilectionis Christi, certũ est ordinari
ad dilectionẽ dei. Istud quoq; mãdatũ geminæ charitatis, est de naturalis dictamine ratiõis: & ita fuit
à principio generis humani naturaliter cordibus insitũ. Fuit etiã in lege scripta renouatum, vtpote in
Deut.6 Deuteron. vbi legitur, Diliges dñm deum tuum ex toto corde tuo, &c. Naturalis quoque dictat ratio,
Eccl.13 vt homo proximũ diligat: cum similitudo sit causa amoris: & omne animal diligat simile sibi. [MAN-
DATVM vetus est, verbum quod audistis] id est, antiquum præceptũ charitatis est verbũ quod euan-
gelizauimus vobis. Quia hoc verbum, diliges dominũ deum, &c. prædicauimus vobis primo ac maxi
me obseruandũ [ITERVM mandatum nouum scribo vobis] Videtur in verbis his contradictio esse.
Siquidem iam præmisit, non mandatũ nouũ scribo vobis: nunc vero mandatum (inquit) nouum scri
bo vobis. Respondetur, quod idem mandatũ est vetus propter causam præhabitam: & nouum, quia in
lege Euangelica renouatũ & clarius explanatum, spiritalisq; innouationis introductiuũ. De qua etiã
Ephes. 4 ad Ephesios præcipitur, Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominẽ qui secundum
Ioan.13. deum creatus est. Hinc loquitur & Christus, Mandatũ nouũ do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dile-
Matth.5. xi vos. Exponit quoq; Christus præceptũ istud apud Matthæum dicendo, Audistis, quia dictũ est an-
tiquis, Diliges amicum tuũ, & odio habebis inimicũ tuum: Ego nunc dico vobis, Diligite inimicos ve
stros, &c. Itaq; mandatũ nouum scribo vobis [QVOD verum est]. i. vere iustum veraciterq; impletum
est [ET in ipso] Christo, qui præceptum charitatis perfectissime adimpleuit, quemadmodũ protesta- H
Ioan.15. tur, Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animã suam ponat quis p amicis suis. Et rursus, Sicut
Ioan.14 mandatum dedit mihi pater, sic facio [ET in vobis]. i. vos quoque præceptum hoc charitatis veraciter
adimplestis, deum totis amando præcordiis, & proximos vt vosipsos. Vel quod ait, quod verum est &
in ipso & in vobis, refertur ad illud quod præmisit, mandatũ nouum: vt sit sensus, Mandatum hoc no-
uum est vere, tam in Christo q̃ in vobis. Quoniã Christus illud inaudita & incõparabili nouitate, ac
recentissimo modo impleuit, tam ex dei patris ardentissima dilectione, q̃ ex humani generis admirabi-
li atq; profunda charitate, amarissimam mortem ferendo, non solummodo pro amicis, imo etiam pro
Rom. 4 inimicis. Iuxta illud ad Rom. Cõmendat autem charitatem suam in nobis deus, quoniam cum adhuc
inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est. Vos quoq; insolita & noua perfectione implestis idẽ
præceptum, multa pro deo & fide catholica sustinẽdo: aut etiã Euãgelica obseruãdo cõsilia ex chari-
tate, desiderio obtinẽdi charitatẽ perfectã. Sicq; implestis illud, Ambulate in dilectione, sicut & Chri
Ephes. 5. stus dilexit nos. Hinc subditur [QVONIAM tenebræ transierunt]. i. infidelitatis ignorantia & vitio-
Eodem. rum caligo in vobis multisq; aliis sunt extinctæ. Quemadmodum quibusdam scripsit Paulus, Fuistis
aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino [ET verum lumen iam lucet]. i. Christus, qui secun-
Ioan.1. dum diuinitatem suam essentialiter lux est & veritas ipsa. Iuxta illud Ioannis, Erat lux vera. Christus

A inquam in mentibus vestris nunc fulget, corda vestra illuminat, & per apostolorũ ac aliorũ discipulorum prędicationem, homines hinc inde innumerabiles docet, cõuertit, illustrat. Iuxta illud Actuum, Tempora prioris ignorantiæ despiciens deus, nunc annũciat hominibus, vt vbique pœnitentiã agant Act.17.
Vnde per Esaiam pater loquitur Christo, Dedi te in fœdus populi in lucẽ gentiũ, vt aperires oculos Esa.42.
cæcorũ. Et rursus ab Esaia prædictũ est, Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnã. Atque in Esa.9.
Psal. Exortũ est in tenebris lumen rectis. Vel sic, tenebræ transierunt, obscuritas figurarũ veteris testa- Psal.111.
menti, vmbra legis, inuolutio prophetalium visionum finem nunc acceperunt. Et lumen iam lucet, id est, Euangelica veritas publice iam prædicatur, in qua omnia illa exponuntur & esse impleta docentur. Propter quod fertur in Ioã. Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christũ facta est. Ioan.1.
Paulus quoq; Apostolus ad Romanos, Nox (inquit) præcessit, dies autẽ appropinquauit. Hinc Chri- Rom.13.
stus in cruce morti iam proximus dixit, Consummatũ est. Cúmq; inclinato capite spiritũ tradidisset Ioan.19.
velum tẽpli scissum est. Ideo rursus vas air electionis, Quãdiu legitur Moses, velũ super cor eorũ po- Matt.27
sitũ est (id est, obscuritas seu occultatio veritatis in mentibus perfidorum permanet Iudæorum) quod 2.Cor.3.
non euacuatur, quia in Christo reuelatur. i. elucidatur [QVI se dicit in luce esse] id est, in splendore gratiæ gratũfacientis consistere, in fide formata & veritate euangelicæ legis manere ac viuere [ET fratrem suum] .i. proximum quemcunq;, siue amicum siue inimicum [ODIT, in tenebris est vsq; ad huc]
B est enim in falsitatis caligine, quia mẽtitur & errat circa notitiam veritatis, ac mortali subiacet culpæ: cum odium sit mortale peccatum. Propter quod cum charitate & gratia stare non potest. Idcirco qui vnum hominẽ odit, nec deum neq; seipsum, nec aliquem alium, veraciter diligit. Sed impletur in eo quod scriptum est, Qui diligit iniquitatem, odit animam suam [QVI diligit fratrem suum] .i. proximũ Psal.10.
spiritali charitatis affectu, [IN lumine manet] id est, in Christo ac gratia eius: secundum quod ipse monet, Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis [ET scandalum in eo non est] .i. nec alios Ioan.11.
scandalizat, quantum ad hoc quod diligit, luminique inhæret: cum Scandalum sit, dictum aut factum minus rectũ alteri præbens occasiunẽ ruinæ. Nec scandalizatur ab alijs secundum quod talis, sed con Ephe.4.
stans manet in rectitudine & virtute, estq; solicitus seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis: & im- Psal.118.
pletur in eo illud Psalmographi, Pax multa diligentibus legem tuã, & nõ est illis scandalum. Hinc as- Rom.14
serit Paulus ad Romanos, Si propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatẽ ambulas. Veruntamen nõ est sic intelligendũ, quod omnis homo in charitate existens sit tantæ perfectionis, vt nec actiuum neq; passiuum scandalum in eo habeat locum, aut quod omnis in quo scandalum est careat charitate, nisi agatur de scandalo illo quod est mortale peccatum: sed ideo dicta sunt hęc, vt sciamus quid cõpetat homini, inquãtũ charitati virtutibúsq; adhæret: quid item, inquantum inde deficit, aut aliqualiter elongatur, quia secundum hoc scandalizat & scandalizatur. Quocirca tangẽdum,
C quia vt in secunda secundæ Thomas declarat, Scandalum passiuũ interdum est veniale peccatum, vt dum quis ex alterius dicto vel facto ad venialis peccati motũ impingitur. Quãdoq; mortale, vt si inde ad culpam ruat mortalem. Similiter scandalum actiuum per accidens est veniale peccatum, quando quis actum venialis peccati, vel qui solum habet speciem mali, cõmittit. Quandoque vero est mortale peccatum, vel quia mortale peccatum committit, aut quoniam proximi salutem contemnit, nolens propter eam omittere quod complacet sibi, & sine periculo potest dimittere. Porro scandalum actiuũ per se ex intensione agentis tunc exiat mortale, quando quis alium ad peccandũ mortaliter conatur inducere. Si vero ad veniale velit inducere, erit veniale peccatũ. [QVI autem odit fratrem suum,] iuxta sensum præhabitum [IN tenebris est] omne enim peccatũ est tenebræ, similiter omnis error & ignorantia: cum sint recessus lumine sapientiæ ac puritate virtutum. ¶ Deniq; in scripturis per tenebras 2.Cor.6.
designantur interdum errores & vitia, sicut hoc loco & secunda ad Corinth. Quæ est societas luci ad Psal.34.
tenebras? Atque in Psalmo, Fiat via illorum tenebræ & lubricum. Interdum per tenebras significatur tẽporalis aduersitas, seu corporalis afflictio, seu quæuis tribulatio magna. Vt eũ Esaias loquitur de se- Esa.21.
ipso, Tenebræ obstupefecerũt me. Et Sophronias, Dies iræ dies illa, dies tenebrarũ & caliginis. Quã- Sopho.1.
doque homines vitiosi, sicut in Ioanne, Tenebræ eam non comprehenderunt. Et ad Ephesios, Non Ioan.1.
est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus rectores mundi tenebrarum harum. Ephe.6.
D Aliquando dæmones. Et sic accipi potest illud Matthæi vbi ait Saluator, Hæc est hora vestra & pote Matt.26
stas tenebrarũ. Nonnunquam infernus, vt cum de impijs dicitur, Proijcientur in tenebras exteriores. Matt.22
Interdum tenebrę accipiũtur in bono, puta pro superabundanti & inuisibili abundantia lucis diuinæ. Psal.17.
Iuxta illud Psal. Posuit tenebras latibulum suum. Moses quoq; in Exodo legitur intrasse caliginem, in Exod.20
qua erat deus. Similiter secũdo Paralipomenon loquutus est Salomon, Dominus dixit, vt habitaret in 2.Par.6.
caligine. Frequentius antẽ tenebrę accipiũtur in malo, videlicet pro erroribus & peccatis. De quibus subiungitur [ET in tenebris ambulat] id est, vitiose viuit, & per errores ac vitia pergit ad inferni supplicia. Nec tamen rite aduertit hoc ipsum, secundum quod subditur [ET nescit quo eat] id est, quantã damnationem mereatur non pensat, & quantũ propinquet gehennæ nõ intuetur [QVONIAM tenebræ obcæcauerunt oculos eius] .i. intellectum eius atque memoriam errores & vitia impleuerunt, ita, quod nihil salubriter videt. Sicut de talibus loquitur Hieremias. 4. Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. De quibus & Sapientiæ 2. asseritur, Excæcauit eos malitia eorum. Et ad Romanos primo, Obscuratum est insipiẽs cor eorum. Hinc prouerbiorum 4. habetur, Via impiorum Prou.4.
tenebrosa nesciunt vbi corruunt. ¶ Et si obijciatur, quod quidã ex certa scientia peccant, qui peccãdo sciunt se cadere in foueam perditionis. Respondetur, quod quamuis in generali atq; informiter sciant hoc, non tamen cognitione formata. Propter quod omnis peccans fertur ignorãs. Et in Prouer. indu- Prou.21.
citur, Omnis via viri recta sibi videtur. Non enim malum nisi sub specie boni expetitur, cum bonũ sit

A odit patrem suum & matrem,& vxorem & filios,ille nō potest meus esse discipulus.Insuper nō di
ligamus ea quæ in mūdo sunt,id est,vanitates & vitiositates mūdanas.De quibus paulo post subdi-
tur,Omne quod est in mūdo,cōcupiscentia carnis est,&c.Certum est autem,quod si quis prętacto
modo dilexerit mundū,nō esse charitatē dei patris in eo.Sic enim diligere mūdum,est carnalis,sen-
sualis,vitiosa dilectio.De qua ad Tim.loquitur Paulus,Erūt homines amantes seipsos,elati,cupidi, 2.Tim.1.
quæ cum spirituali dilectione simul stare nō valet.Sicut per Esa.asserit spiritus sanctus,Coangusta
sum est stratū,ita vt alter decidat,& duos capere simul nō possit.Hoc etenim stratum est fūdus cor Esa. 28.
dis humani,in quo pariter quiescere nequeūt amor mūdi & amor dei,carnalis affectio & spiritua-
lis dilectio:sed alter alterū pellit.Hinc vt supra iam patuit,Iacobus dixit apost.Amicitia huius mū- Iaco.4.
di inimica est deo.Quicunq; ergo voluerit amicus huius mūdi fieri,inimicus dei cōstituetur. Ideo Psal.52
cecinit & Psalmist.Deus dissipauit ossa eorum,qui hominibus placēt:cōfusi sunt,quoniā deus spre
uit eos.Paulus quoq;,Si hominibus(inquit)placerem, Christi seruus nō essem. Vnusquisque siqui- Galat.1.
dem,ei quem amat,cupit placere.Deniq; ratio,& quasi expositio prædictorum subiūgitur.[QVO-
NIAM omne quod est in mundo] id est,tota vitiorum cōgeries in carnalibus ac mūdanis existens
hominibus [CONCVPISCENTIA carnis est,& cōcupiscentia oculorū,& superbia vitæ] id est,
triplex hæc inordinata affectio essentialiter aut reductiue.Quia hæc tria sunt quędā generales vitio
B rum radices,ad quas vniuersa peccata quodammodo reducuntur. Vnde Beda hic scribit, His vitio
rum vocabulis omnia vitiorum genera cōprehendit.¶Cōcupiscentia namq; carnis,est omne quod
ad corporis voluptatem atq; delitias pertinet.In quibus præcipua sunt cibus,potus,cōcubitus. De
quibus Salomon ait,Sanguisugæ duæ sunt filiæ,dicētes,Affer,affer. ¶Concupiscentia oculorū est Prou. 30.
omnis curiositas,quę fit in discēdis nefariis artibus,in inspiciēdis spectaculis turpibus, aut in acci-
piēdis seu cōseruādis temporalibus rebus superfluis: aut obseruandis,cognoscēdis seu accusandis
vitiis proximorū.¶Superbia vitę est cum quis se iactat in honoribus.Per hæc tria homines tātū tē
rantur. Per hęc tria tētatus est Adam & victus.Per concupiscentiam scilicet carnis,cum hostis cibū
ligni vetitum ei monstrauit,cumq; ad consentiendum persuasit.Per concupiscentiam oculorum, cū
dixit,Scientes bonum & malum,& aperientur oculi vestri. Per superbiam vitæ, cū ait, Eritis sicut Genes. 3.
dii.¶Per hæc etiam tria Christus tentatus est,& vicit.Per concupiscentiam carnis,cum Satanas di
xit,Dic vt lapides isti panes fiant.Per concupiscentiam oculorum,id est,curiositatem,quando ho- Matth. 4
stis suggessit,Mitte te deorsum.Per superbiam vitæ,cum dicere ausus est,Hæc omnia (scilicet mun Lucæ.4
di regna) tibi daba,si cadens adoraueris me.Nempe,vt asserit Augustinus (ex cuius verbis præin- August.
ducta Bedæ verba sunt sumpta) curiositas aliquando dei famulos tentat,vt velint miracula facere,
& experiri,an deus exaudiat eos,Itaq; ad concupiscentiā carnis pertinent ioci,ludi,risus, dissolu-
C tiones,oscula,& amplexus,comessatiōes,potatiōes,lasciui cōtactus,& cætera vitia gustus ac tactus.
Ad concupiscētiam oculorū pertinent,cupiditas,auaritia,curiositas.Ad superbiam vitę,ambitio sę-
culi,desiderium prelationis,excellentię appetitus,famę,laudis,honoris inordinata affectio. Vt aūt Gregor.
Gregorius docet,quatuor sunt species superbiæ.Prima est,dum quis bona quæ habet,se à deo accepis-
se non recognoscit.Secūda,dum credit suis meritis ea sibi esse collata. Tertia,dū se iactat habere,quod
non habet.Quarta,quando despectis alijs singulariter vult videri.¶Insuper circa hūc locum scripsit
Albertus,Peccata distingui possunt tripliciter.Primo,ex parte subiectorum,in quibus sunt.Secundo,
ex parte obiectorum,circa quæ versantur.Tertio,ex parte actionum,quæ in eis concurrunt.Peccatum
nanque nil aliud est,quàm priuatio quædā aut actio quædam deformis.¶Quælibet autem actio po-
test tripliciter considerari.Primo,per respectum ad suum subiectum.Secūdo, per respectum ad suum
obiectum.Tertio,secundum se, vt est actio habens deformitatē. Ex parte igitur subiectorum, sunt tres
prædictæ radices vitiorum.Nam concupiscentia oculorū videtur esse in appetitu rationali: concupi-
scentia carnis in appetitu concupiscibili: superbia vitæ in irascibili. ¶Secundo peccata distinguūtur
ex parte obiectorum.Omnia enim peccata conueniunt in hoc,quòd auertunt nos à summo & incom
mutabili bono, & conuertunt nos ad bonum commutabile & caducum. Secundum huiusmodi autem
auersionem & conuersionē possunt peccata distingui dupliciter,scilicet generaliter,& specialiter.Ge
D neraliter sic,quia (vt tactum est) omnia peccata conueniunt in hoc,quod à deo auertūt & faciunt nos
eum contemnere.Et sic accipitur vnum vitium capitale,quod est superbia:quia initium omnis pecca- Eccl.10.
ti superbia est,vt dicitur in Ecclesiastico. Prout vero omnia peccata conueniunt in hoc quod conuer- Tob.4.
tūt nos ad temporalia & caduca,accipitur aliud vitium capitale quod est cupiditas. Iuxta illud prima
ad Timotheum,Radix omnium malorū est cupiditas.Sic superbia & auaritia accipiuntur,vt sunt ge- 1.Tim.6.
neralia peccata.Specialiter vero ex parte obiectorum,distinguūtur peccata hoc modo, Quia quicūq;
peccat,aut peccat commissione,aut omissione.Commissione potest quis peccare quatuor modis.Pri
mo,circa bonum honorabile,illud inordinate appetendo:& sic est inanis gloria.Secūdo circa bonum
vtile,& sic est auaritia.Tertio circa bonū delectabile, & hoc dupliciter. Quia vel delectabile spectat
ad gustum,& sic est gula:vel ad tactū,& sic est luxuria.Omissione peccatur tripliciter. Nam quilibet
Christianus tenetur ad tria,videlicet ad gratiarum actionē pro beneficijs à deo receptis: & cōtra hoc
peccat acedia.Secūdo ad ꝓximi dilectionē,& cōtra hanc peccat inuidia. Tertio ad iniuriæ relaxatio-
nem,cōtra quam peccat ira. Sic ergo accipitur distinctio septem peccatorum mortalium, quę & alio-
rum vitiorum radices vocātur.¶Tertio distinguuntur ex parte actionum,quæ in eis cōcurrūt. Qui-
cunq; etenim peccat,aut ideo peccat,quoniā timet amittere aliquid bonū, & propterea inordinate se
subijcit alijs:aut ideo peccat,quia desiderat consequi aliquid bonū quo caret, & inflammatur vt illud
obtineat.Hinc sup illud in psal.incēsa igne & suffossa,loquitur Augustinus, quod omnia nostra pec- Psal.79

A ma hora eſt, id eſt, tempus quod circa mundi finẽ venturũ eſt perſequutione Antichriſti durãte, nunc
eſt per ſimilitudinem ſeu conformitatem & æquiualentiam ac myſticam deſignationem. Iuxta quem Matt. 11.
modũ ait in Euangelio Chriſtus, Si vultis ſcire, Ioannes ipſe eſt Helias. In Gen. quoque, Catulus leo- Gen. 49
nis Iuda. Tempore nanque apoſtolicæ prædicationis, tanta fuit fidelium ab hæreticis & tyrannis affli
ctio, quod perſequutionem Antichriſti præfigurauit. Propter quod ad Theſſ. Paulus conſcripſit, My- 2. Theſſ.
ſteriũ iam operatur iniquitatis, [ET ſicut audiſtis quia Antichriſtus venit] Hoc tripliciter poteſt in-
telligi. Primo ſic, Sicut audiſti à veris Euangelicæ legis prædicatoribus, ꝙ Antichriſtus ſuo tempore
veniet. Habet nanque ſanctus Ioannes frequenter talem modum loquendi, hoc eſt, ponendi præſens
pro futuro. Vt cum in Euangelio ſuo ait, Colligent eum, & in ignem mittẽt, & ardet. Secundo ſic, Si- Ioan. 15.
cut audiſtis, ab aliquibus, quorum ad hoc male opinãtibus, quod Antichriſtus venit. Hoc nanque ob
cauſam prætactam aliqui tunc putabant: ſicut & interim hoc frequẽter putatum eſt. Tertio ſic, Audi-
ſtis veraciter quia venit Antichriſtus iam, non in propria perſona, ſed in figura. Hoc eſt, in aliquo im-
pio, eum præfigurante. Ac ſi dicat, Vere ſic eſt. Nam ſubditur, [NVNC Antichriſti multi facti ſunt]:
id eſt, propria libertate tam ſcelerati effecti ſunt, vt rite Antichriſti, id eſt, Chriſto valde contrarij ap
pellentur. Siquidem Antichriſtus dicitur ab anti, quod eſt contra, & Chriſtus. Tales fuerunt Ebi-
on & Cherintus ac Marcion impijſſimi hæreſiarchæ, qui adhuc viuente ſancto Ioanne Euangeliſta
B ſurrexerunt in Aſia. Sed & alij multi in diuerſis partibus mundi. Tales item fuerunt tyrãni. Beda quo-
que hic ait, Qui catholicam fidem, quam verbis confitentur, peruerſis commaculant actibus, Anti-
chriſti, id eſt, Chriſto contrarij nuncupantur. Et maxime qui alios ſcãdalizant, & trahunt ad vitia,
atque ſalutem impediunt proximorũ, Antichriſti merentur vocari. A quibus, teſte Bernardo, grauio- Bernard.
rem Chriſtus ſuſtinet perſequutionem, quàm ſuſtinuit à Iudæis [VNDE ſcimus] id eſt, ex iſto cogno-
ſcimus [QVIA nouiſſima hora eſt,] id eſt, tempus Antichriſti in fine mundi futurum, iam per ſi-
militudinem, æquiualentiã quandam, & myſterialiter aduenit, ſeu vltima mũdi præſens eſt ætas. Vn-
de prima ad Timotheum loquitur Paulus, In nouiſſimis diebus diſcedent quidã à fide attendentes ſpi 1. Tim. 4
ritibus erroris [EX nobis, id eſt, ex noſtra collectione [PRODIERVNT] quia ad tempus fuerunt no-
biſcum & fideles, vt videbatur, extiterãt [SED non erant ex nobis] id eſt, ad noſtram ſocietatem non
pertinebant ſecundum diuinam prædeſtinationem, nec ſecundum fidei veræ conſtantiã [NAM ſi fuiſ-
ſent ex nobis] modo præfato, vtpote veri & cõſtantes, ac ꝓdeſtinati catholici [PERMANSISSENT
vtique nobiſcum] in fide & eccleſiaſtica vnitate [SED vt manifeſti ſint, quia non ſunt omnes ex no-
bis] id eſt, ad hoc deo diſponente eorum error innotuit. Vel idcirco ego Ioannes hæc ſcribo, ſeu, ideo
exierunt, vt manifeſtentur & cognoſcantur eſſe hæretici, non vere catholici: ne latendo diutius plures
fallant catholicos. In præſenti etenim vita bonis mali miſcẽtur: ſicut in corpore animali mali humo-
C res bonis miſcentur humoribus. Et ſicut corpus naturale purgatur ac releuatur, dum mali ab eo expel-
luntur humores: ſic myſticum corpus Eccleſię, dum vitioſi & reprobi ſeparantur à veris & viuis mẽ- Matth. 13
bris ipſius. Hinc Chriſtus comparat Eccleſiam ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium con-
gregãti. In cœna quoque nouiſſima, proditore egreſſo & filijs lucis ſecum manentibus dixit, Nũc cla Ioan. 13.
rificatus eſt filius hominis. Introducto vituperio hæreticorũ, tangit ſanctus Apoſtolus præconiũ ca-
tholicorum: quatenus oppoſita iuxta ſe poſita clarius innoteſcant [SED vos] catholici & conſtantes
[VNCTIONEM habetis à ſancto] id eſt, illuminationem, conſolationem, inflammationem accepiſtis
à deo, ſeu ſpecialiter à ſpiritu paracleto eſſentialiter ſancto: qui varios effectus internos ac ſecretiſſi-
mos per fidem & charitatẽ ac ſapientiæ donũ, aliaq; gratiæ ſuæ chariſmata in ſuorum operatur cordi
bus electorum, per quæ eos in fidei veritate mirabiliter roborat, atq; per guſtum occultum, per ſuper-
naturales irradiationes, gratioſiſſimas viſitationes, inflammationes cæleſtes, admirabiles præuentio-
nes, per raptus & myſticas contemplationes, per exuberantiſſimas diuinorum munerum adimpletio-
nes, mẽtes electorum ſuorũ in fidei ſynceritate, in eccleſiaſtica vnitate, immobiles ac certiſſimas red-
dit, ita, vt per experientias ſupernaturales clariſſime ſciant, quod vera & ſancta ſit catholicæ militan-
tis Eccleſię fides. Propter quod loquitur Chriſtus, Spiritus ſanctus docebit vos omnia, & ſuggeret vo Ioan. 14.
bis omnia, quæcunque dixero vobis. Hinc ſubditur [ET noſtis omnia] non omnifarie omnia, ſed om-
D nem articulorum fidei veritatem, & cuncta neceſſaria ad ſalutem. Iuxta illud Ioannis 16. Cum vene-
xit ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnẽ veritatẽ. Vnde & rurſus Chriſtus dixit Apoſtolis, Omnia Ioan. 15.
quæcunq; audiui à patre meo annunciaui vobis. Porro vnuſquiſque ſecundum exigentiam ſui ſtatus
ſeu gradus ſiue officij debet eſſe inſtructus. Hinc Timotheo Paulus ſcribit apoſtolus, Dabit tibi domi 2. Tim. 2
nus de omnibus intellectum. Et Iacobus ait, Si quis indiget ſapientia, poſtulet à deo, qui dat omnibus Iacobi. 1.
affluenter: & dabitur ei. [NON ſcripſi vobis, quaſi ignorantibus veritatem,] ſcripturæ, & neceſſarium
ſaluti [SED quaſi ſcientibus eam] vt proficiatis in ea, & roboretur cor veſtrum magis ac magis in fi-
dei theoria. Quia vt in Prouerb. habetur, Audiens ſapiens, ſapiẽtior erit. Et rurſus Salomõ ait, Da ſa- Proue. 18
pienti occaſionẽ, & addetur ei ſapientia. Sic & Paulus apoſtolus, Sciẽtibus (inquit) legem loquor. Et Prouer. 9
denuo, Tanquam in memoriã vos reducens. Hoc quoque vobis ſciẽtibus [QVONIAM omne men- Roma. 7.
dacium ex veritate non eſt] id eſt, nulla falſitas à ſumma veritate proceſſit: ideo qui mentitur quantũ Rom. 15.
ad hoc, non eſt ex deo. Et qui fidei ac ſcripturis aut determinationi eccleſiæ contradicit, à deo auerſus
eſt, & falſitati ſubiectus, eiúſque filius: de quo ait Saluator, Diabolus in veritate nõ ſtetit, quia veritas Ioan. 8.
non eſt in eo. Cum loquitur mendacium, ex proprio loquitur: quia mendax eſt, & pater eius, id eſt, pa-
ter mendacij. Diabolus ergo eſt origo mẽdacij, qui & angelis in cælo & protoplaſtis hominibus in pa
radiſo impietatem & falſitatem ſuggeſſit. Quemadmodum autem voluntas creata, inquantum ex ni- Eſa. 4.
hilo & defectiua, eſt peccati origo: ſic intellectus creatus in quantũ defectiuus, & ex nihilo procrea- Gene. 3.

tus, falſitatis origo cenſetur. Veritas autem ſeu verum, ſecundum quod tale, nequaquam mendacij cauſa aut fons eſt: cum agens ſimile ſibi producat. [QVIS eſt mendax] mendacio ſuperſtitionis, & veræ religioni fideique contrario [NISI is qui negat quoniã Ieſus non eſt Chriſtus?] propoſitionem hanc negatiuam, Ieſus Nazarenus non eſt Chriſtus in lege & prophetis prænunciatus ac promiſſus, concedit, ſeu veram eſſe affirmat. Quod autẽ iſte ſit ſenſus, & quod ita hoc loco accipiatur verbum hoc, negat, ſequentia verba teſtantur [HIC eſt Antichriſtus] id eſt, infidelis, Chriſto contrarius [QVI negat patrem & filium] id eſt, qui negat in diuinis eſſe perſonam patris æterni, & perſonam vnigeniti filij eius. Hoc autem negat, qui negat Ieſum eſſe Chriſtum. Nam Ieſus in veritate eſt Chriſtus filius dei patris, prout ipſe per ſcripturas atque miracula demonſtrauit. Qui autẽ negat filium dei, negat & patrem ipſius: quoniam pater & filius correlatiua dicuntur. Relatiua autẽ ſunt ſimul natura. Nam vno poſito, ponit & alterum: & vno ablato, aufertur & alterum. ¶Pater quoque & filius ſubſtantialiter idem ſunt. Idcirco vno negato, negatur & alter. Iterũ, Chriſtus dicitur quaſi vnctus, ita quod in nomine Chriſti intelligitur perſona vngens, ſcilicet pater, perſona vncta, videlicet filius, ipſa quoq; vnctio quæ eſt ſpiritus ſanctus. Qui itaque negat Chriſtum vnctum, negat & patrem vngentem, qui nomine Chriſti datur intelligi. Hinc ſubditur [OMNIS qui negat filium, nec patrem habet] id eſt, deum eſſe patrem non admittit, nec vere deum habet quẽ colat, id eſt, deum non colit veraciter: ſed maxime de- F

Ioan. 3. rogat ei, cuius æternam generationem non credit. Idcirco loquitur Chriſtus, Qui nõ honorificabit fi-
Iohan 8. lium, nõ honorificabit patrem, qui miſit illum. Et iterum ait Iudæis incredulis, Eſt pater meus, quem vos dicitis quia deus noſter eſt, & non cognouiſtis eum [QVI confitetur filium, & patrem habet] id eſt, patrem etiam confitetur, cum filius referatur ad patrem, & talis colit ac fide cognoſcit patrẽ [vos autẽ ob quod initio audiſtis, in vobis permaneat] id eſt, fides & euãgelica doctrina, quam ab exordio veſtræ conuerſationis à me alijſque Chriſti prædicatoribus dediciſtis, perſeueret in cordibus veſtris. Beati enim, qui audiunt verbum dei, & cuſtodiũt illud. Vnde Paulus redarguit Galatas, eo ꝙ nõ per-
Lucæ. 11. ſeuerauerunt in euangelica veritate, quam docuit eos. Et addit, ꝙ licet angelus eis annũciaret oppoſi-
Gal. 1, 3. tum, tanquam anathema illud arbitrarentur. [SI in vobis permanſerit quod ab initio audiſtis] id eſt, euangelicam doctrinam memoria & effectu ſeruaueritis, credendo ac conuerſando iuxta Chriſti doctrinam & iuſsionem [VOS in filio & patre manebitis] id eſt, patri & filio per fidem & charitatem ac obedientiam ſtabiliter adhærebitis, & eritis patri filioque vniti, in via per gratiam, atque in patria per gloriam. Propter quod filius proteſtatur, Omnis qui audit verba mea & facit ea, aſsimilabitur viro ſapienti, qui ædificauit domum ſuam ſupra petram. Porro patre & filio nominatis, intelligitur ſuperdulciſsimus paracletus adorandus ſpiritus ſanctus: qui eſt patris ac filij nexus amor & oſculum, communeque germen, & coæternum profluuium, ſecundum Didymum in libro de Spiritu ſancto, G Quicunque enim manet in vna trium æternarũ ac ſuperuenerabilium perſonarum, manet in omnibus tribus: & qui diligit colitque vnãm, amat & colit omnes. Et quaſi interrogaremus, quo fructu, quo præmio in patre filioque manebimus, ſubdit [ET hæc eſt repromiſsio] id eſt, res promiſſa. [QVAM ipſe] filius [POLLICITVS eſt nobis, vitam æternam] id eſt, perpetuam felicitatem nobis pro mercede ſpopondit, dicens, Qui facit voluntatem patris mei, ipſe intrabit in regnum cœlorum. Et rurſus

Matth. 7. Hæc eſt voluntas patris mei, qui miſit me, vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitã æter-
Iohan. 6. nam. Sed & alibi clarius loquens, ait, Pater clarifica filium tuum, ſicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne quod dediſti ei, det eis vitam æternam. Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te verũ deum &c. [HAEC] quæ de Antichriſtis iam natis dixi [SCRIPSI vobis de his qui ſeducunt vos,] vt eos vitetis atque in fide & charitate ac conuerſatione integri maneatis. Seductores vero ſunt, non ſolum hæretici, ſed & omnes qui vitioſis exemplis, prauis ſuggeſtionibus, blandis promiſsionibus aut comminationibus, ſeu alio quouis modo proximos ſuos decipiunt: ſiue ad perfidiam, ſiue ad quancunque culpam, præſertim mortalem, eos trahendo. Quibus non ſufficit damnatio propria, ſed tanquam membra ſatellitesq; diaboli, alios ſecũ damnationi inuoluunt. De quibus loquitur Paulus, Impij pro-
2. Tim. 3 ficient in peius, errantes, & in errorem mittentes. Quibus timendum eſt quod ait Saluator, Væ homi-
Matt. 18. ni per quem ſcandalum venit. [ET vos vnctionem quam accepiſtis ab eo] id eſt, præfata vnctio ſpiritus ſancti, gratia vobis ab eo infuſa, charitas in cordibus veſtris per ſpiritum ſanctum diffuſa [MANEAT in vobis] id eſt, animas veſtras ſolicite cuſtodite, ne peccãdo excidatis à gratia. Propter quod H

Prou. 4. Salomon cohortatur, Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum. Et propheta Micheas nos admonet, vt cum
Mich. 6. deo ſolicite ambulemus. Paulus quoq;, Cum metu (inquit) & timore ac tremore veſtram ſalutem ope-
Philip. 2. remini. Nempe ſi fecerit homo quod in ſe eſt, deus gratiam ei infundit, infuſam cuſtodit, cuſtoditãque perficit. Nec ſuperpijſsimus deus quenquam relinquit, niſi relinquatur prius ab eo. Propter quod in libro Iob aſſeritur, Si direxerit homo ad deũ cor ſuum, ſpiritũ illius & flatum ad ſe trahet. Primoque Regum Samuel monet, Præparate corda veſtra domino. Salomon quoque, Hominis, inquit, eſt ani-
Iob. 34. mum præparare [ET non neceſſe habetis, vt aliquis doceat vos] id eſt, tam gratioſe deus vos præue-
1. Reg. 7. nit, tam copioſe illuminat, vt non ſit vobis neceſſaria inſtructio humana. Quod fuit in iſtis priuilegiũ
Prou. 16. ſpeciale. Vel ſi iſtud intelligatur de cunctis bonis fidelibus dictum, ſenſus eſt, Quod ſi fecerint quod in eis eſt, deus eos ſufficienter informabit, quamuis humana eis deſit inſtructio: quæ tamen ſi adſit, non eſt deſpicienda. Nam deus per angelos ſanctos ac homines inſtruit plebem. [SED ſicut vnctio eius docet vos de omnibus] pertinentibus ad ſalutem [ET verum eſt] quod docet vnctio illa, cum ſit directio optimi infallibiliſque magiſtri, videlicet ſpiritus ſancti [ET non eſt mendacium] in doctrina ipſius. Vnde doctrinæ ſacræ ſcripturæ nequaquam miſcetur mendacium, quemadmodum doctrinis philoſophorum [ET ſicut docuit vos] per ſeipſum, per angelicam inſpirationem, & per no-

A stram prædicationem [MANETE in eo] per fidem, charitatē, & opera sancta. Propter quod ad Hebr. Hebr. 13.
dicitur, Doctrinis variis & peregrinis, nolite abduci. Hoc est quod in Prouerb. scriptū est, Habe fidu- Prou. 3.
ciam in dño, ex toto corde tuo, & ne innitaris prudētiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illū, & ipse di
riget gressus tuos. Hinc apud Iob inducitur, Acquiesce deo & habeto pacē, & per hoc habebis fructus Iob. 22.
optimos. Hoc est, quod Tobias docet, Omnibus diebus vitæ tuæ deū in mente habeto: & caue ne ali- Iob. 4.
quando peccato cōsentias [ET nunc filioli manete in eo] constantes, vt nec prospera, nec aduersa, nec
mors, nec vita, nec dæmones, nec tyrāni, neq; carnales amici, siue ꝓpinqui, aut socij, à Christo vos se
parent [VT cū apparuerit] .i. suo tribunali fuerimus præsentati, siue in particulari siue in generali iu-
dicio [HABEAMVS fiduciam] .i. conscientiam bonam & confidentiam ex ea nascentem. Conscientia
etenim pura, salubrem gignit fiduciam: quemadmodū cōscientia praua formidinē. Iuxta quod in lib. Sap. 17.
Sapientiæ scribitur, Semper præsumit sæua perturbata cōscientia [ET non confundamur ab eo in ad-
uentu eius] .i. nō reprobemur à Christo iudice summo in suo, ad nos aduētu, per exequutionē iudicij:
siue in morte, cū particulariter iudicat quosque, atq; per hoc spiritaliter, seu ꝑ affectū suæ iustitiæ, ve-
nit ad eos: siue in die nouissimo, quando dicturus est reprobis, Ite maledicti in ignem æternum. Porro
qui deficit inter aduersa, aut transgreditur dei præcepta, q̄ aduersarios odit, aut seipsum vlciscitur: hūc Mat. 15
Christus in iudicio, tam particulari q̄ vniuersali, confundet. Quemadmodum in euangelio protesta-
tur, Qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua
B [...]i] pro qoia [SCITIS quia iustus est, scitote quoniā & omnis qui facit iustitiam] .i. actus infusæ iu Luc. 9.
stitiæ. Et potest hic sumi iustitia, prout est virtus cōmunis: vt iustitiam facere asseratur, qui condignos
pœnitentiæ fructus exercet, qui deū cum debita reuerentia colit, totoq; corde amat, & cætera dei ob-
seruat præcepta. Talis [EX ipso natus est] .i. per gratiā gratum facientē spiritaliter generatus. Vtpote
in esse supernaturali, ad promerendū vitam æternā idoneo, constitutus. ¶ Quotiescunq; etenim quis
peccat mortaliter, spiritaliter moritur, si fuit in gratia: quoniā spiritale esse gratiæ gratūfacientis amit-
tit. Et quotiescunq; per pœnitentiā ad statū salutis per gratiæ recuperationē reducitur, toties ex deo,
seu Christo renascitur. Veruntamen quoniā quidam præsciti ad tempus per gratiam operantur iusti-
tiam, tales quamuis non sint ex deo nati sunt per prædestinationem, sunt tamen ex eo nati secundum
præsentem iustitiam. Postremo iustitia hominum quantumlibet perfectorum, in vita præsenti est plu
rimum imperfecta, & sæpe interrupta, mollisq; defectuositatibus mixta, variis cul pis fuscata: & cōpa-
ratione honorificentię qua deus superdignissimus est, tam modica, imo magis tam nulla, vt Esaias te- Esa. 64
statur, Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. In beatis vero qui indesinenter totis viri-
bus deo intenti sunt honorificentiamq́ue impendunt, nec vlla culpa tanguntur, est suo modo perfe-
cta iustitia. Deus vero in infinitum honorabilior est, quamuis ab vniuersis valeat honorari.

C ¶ELVCIDATIO CAP. III. [VIDETE QVALEM. ARTIC. IIII.

S Anctus Ioannes præsenti capitulo dei beneficia ac promissa, atque moralia docu-
menta, diffusius recitat dicens, [VIDETE] id est, fideliter aduertite, acute pensate
[QVALEM charitatē dedit nobis pater, vt filii dei nominemur, & simus] hoc du-
pliciter potest exponi. Primo sic, Qualem charitatem dedit nobis pater .i. quam
magnam suam erga nos dilectionē nobis ostendit, seu quantū se diligere nos mon-
strauit, per hoc ꝙ contulit nobis gratiam istam talem ac tantam, vt adoptiui filii
eius vocemur & simus. ¶Est enim consuetudo scripturæ, vt aliquid dicatur fieri
seu donari, quando eius factio seu donatio innotescit seu manifestatur. Quemadmodum post resurre- Mat. 28
ctionē Christus disseruit, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra: quæ vtique potestas sibi ab
incarnationis exordio fuit collata. Sicque deus pater magnam charitatem nobis dedit per hoc quod Rom. 8.
eximiam suam dilectionem nobis per Christū monstrauit, in tantū quod per Christum eiusq; discipu Matth. 5
los protestatus est, nos esse adoptiuos filios suos per fidem & charitatē. Vnde Saluator in Euangelio Lucæ. 6
sæpius loquitur, Sitis filij patris vestri, quia in cælis est. Atq; ad Galatas fertur, Omnes filij dei estis ꝑ Galat. 3
fidem in Christo Iesu. Et alibi inducitur, Quotquot receperunt eū, dedit eis potestatē filios dei fieri. Ioan. 8.
Sicque per deum patrē hoc loco rite intelligitur trinitas deus, cui assidue dicimus, Pater noster qui es Matth. 6
D in cælis. Totius etenim superdignissimæ trinitatis, vna est erga nos dilectio, & vna charitatis ad extra
effusio: qm̄ operatio eius ad extra est indiuisa, cum triū superessentialium personarū sit vna essentia,
eademq; potestas. Secundo exponitur sic, Videte qualē charitatem dedit nobis deus .i. quàm sublimis,
digna, & efficax sit charitas ipsa infusa, virtus theologica, quam deus per creationē nobis largitus est:
cuius tanta est virtus, ac eminentia, vt ꝑ eā potissime adoptiui filij dei efficimur & vocamur. Propter
quod loquitur Paulus, Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est Roma. 5.
nobis. Et rursus, Non accepistis, inquit, spiritū seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritū ado- Rom. 8.
ptionis filiorum: in quo clamamus, Abba, pater. Hinc rursus hortatur, Imitatores dei estote, sicut filij Ephes. 5
charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. [PROPTER hoc mundus non no
uit nos] .i. quia adoptiui filij dei sumus per charitatē, per quam contemptis carnalibus ac terrenis diui-
na & æterna quærimus & amamus. Idcirco carnales mundaniq; homines per approbationē non no-
scunt nos: imo quam vere virtuosa deoq; placita sit cōuersatio nostra, prorsus ignorant. Nam Paulo 1. Cor. 2
teste, Animalis homo non percipit ea quæ sunt spūs dei. Stultitia enim illi: & non potest intelligere.
Hinc tales, praui & mundanis excæcati affectibus, peruerse iudicant de spiritalibus & deuotis homi-
nibus, eis præsertim quos vident abiecte vestitos, & eos derident ac fatuos arbitrantur. Quemadmodū
quarto Regū principes viso discipulo Helisęi dixerunt ad Ieho, Quid venit insan⁹ iste ad te? Vnde, vt 4. Reg. 9
Sapiens asserit, in fine dicturi sunt, Hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem Sapien. 5

improperii. Nos insensati vitã illorũ æstimabamus insaniam. Ideirco antẽ mundus iste nõ nouit nos, E
[QVIA non nouit eum]. i. deũ patrẽ cuius filii sumus. quẽ formata cognitione nõ noscit, iuxta quod
Ioan. 17. Christus contestatur, Pater iuste mundus te nõ cognouit, ego autẽ te cognoui. De talibus fertur ad Ti
Titum. 1. tum, Confitentur se nosse deũ, factis antẽ negant: cum sint abominati, & reprobi. Isti quoq; non consi
derant deum vt approbatorẽ eorum qui mundo despecti sunt, neq; vt datorem gratiæ ac virtutum in
presenti cœlestisq; glorię in futuro: sed carnalibus ac terrenis immersi sunt, & talia appreciantur. Vn
1. Cor. 1. de, quemadmodũ deus stultam fecit sapientiã huius mundi, ita & mundus stultam reputat sapientiam
dei. i. veram infusam ac salutarem sapientiã, qua homini solus deus dulcescit: cunctaque trãsitoria vi
1. Cor. 2. lescunt: sed nunc allegatum est inde verbũ Pauli ad Corinth. dicentis, Animalis homo non percipit
1. Cor. 1. ea quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi. Et iterũ fatetur, Verbũ crucis pereuntibus quidẽ stulti-
Prou. 18. tia est. Salomon quoque testatur, Non recipit stultus verba prudentiæ. Sed & in Eccles. scriptum est,
Eccl. 21. Cor fatui quasi vas confractũ, omnẽ sapientiã non tenebit. Porro in scripturis omnes iniqui vocantur
indocti & stulti. Est nanq; in eis vitiũ puerilitatis, quod est stultitia dono sapientiæ contraria: quoniã
ista carnalia & caduca summo & inuariabili bono donisq; gratiæ ac virtutũ præponunt, & veram sa-
Eccles. 6. pientiã detestantur. De quibus in Eccles. habetur, Quàm aspera nimis est indoctis hominibus sapien
Ephes. 1. tia. [CHARISSIMI nunc filij dei sumus] per similitudinẽ charitatis & gratiæ. Filij vtique adoptiui:
2. Cor. 6 iuxta illud ad Ephes. Deus prædestinauit nos in adoptionẽ filiorum per Iesum Christũ. Et denuo ad F
Corinth. Paulus scripturã allegat dicentẽ, immũdum ne tetigeritis, & ego recipiã vos, & ero vobis
Deut. 14 patrẽ, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit dñs omnipotens. In Deutero. quoq; dicitur, Filij esto-
Esa. 64 te domini dei vestri [ET nondũ apparuit, quod erimus]. i. excellentia quã in cœlesti beatitudine adi-
1. Cor. 2 piscemur, nondum innotuit aut manifestata est: quia nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor ho
minis ascenderunt, quæ præparauit deus suis electis [SCIMVS quoniam cum apparuerit] quod eri-
mus. i. cum deus manifeste per effectũ monstrauerit illam beatitudinẽ, eam nobis sanctis omnibus con
ferendo, nosque glorificatos monstrando. Vel cũ apparuerit. i. Christus in secundo aduentu se manife
stauerit [SIMILES ei erimus]. i. deo perfecte conformabimur per dona gloriæ, cui nunc aliqualiter
assimilamur per munera gratiæ. Tunc enim per plenũ ardentissimumq; amorem erimus in deum in-
effabiliter transformati, & quantũ fieri potest, in ipsum absorpti. Tamen & per beatificã visionẽ assi-
milatio illa peragitur formaliter & directe: propter quod subditur [QVIA videbimus eũ sicuti est]. i.
clare per speciem, ita ꝙ ipsam superadorandę deitatis supersubstantialẽ essentiã in seipsa, per seipsam,
clare, & immediate conspiciemus. Cognitio autẽ secundũ philosophos, fit per assimilationẽ cogno-
scentis ad cognitũ, inquantum similitudo seu species cogniti inest cognoscenti. Cumq; omnis forma
creata à clara & immediata repræsentatione diuinæ essentiæ deficiat infinite, constat ꝙ diuina essentia
à mente creata clare & immediate videri non valeat per formã speciemve creatam. Ideo ipsamet diui G
na essentia vnitur mentibus beatorũ loco speciei & intelligibilis formæ, ita ꝙ ipsa est quod, & quo. i.
quod videtur, & id quo fit visio, seu obiectũ & species: sicut & ipse deus videt se per se, sic quod in eius
æterna & increata suiipsius intuitione idẽ sunt obiectum & species. ¶ Per hanc ergo beatificam visio-
nem, clarã & penitus supernaturalem beati deo perfectissime assimilãtur: cum ipsa diuina essentia eis
1. Cor. 2 tam ineffabiliter, ac intime vniatur. Hinc ad Corinth. scriptum est, Ex parte cognoscimus: cum autẽ
venerit quod perfectũ est, euacuabitur quod ex parte est. Videmus nũc per speculum in ænigmate, tũc
autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Hęc est
admiranda, superpiissima, liberalissima cõmunicatio beatitudinis: qua superbonus deus beatitudinem
suam immensam electis suis cõmunicat, & vitam eorũ suę vitę cõformat, eosq; plenã societatem secũ
facit habere Quoniã sicut deus clare & incessabiliter, summe, & ardentissime contẽplatur & amat se-
Colos. 3. ipsum: ita & ipsi indefinenter, clare, feruẽtissime contẽplantur & diligunt eũ. Hinc ad Colossenses lo
quitur Paul. Vita vestra abscõdita est cũ Christo in deo. Cum autem apparuerit Christus vita vestra,
Psal. 88 tunc & vos apparebitis cũ ipso in gloria. Nec his obstat illud in Psalmo, Quis in nubibus æquabitur
domino, similis erit dño in filijs dei? Hoc & quædam similia verba scripturæ de similitudine æquali-
tatis intelliguntur, prout vnigenitus naturalisq; filius deo patri similis perhibetur. [ET omnis qui ha- H
bet hanc spem in eo]. i. qui auxilio gratiæ dei cõfidit se ad prætactã visionem dei beatificã peruenturũ
[SANCTIFICAT se]. i. à vitiis se expurgat, ac virtuosis actibus se perornat, sciens se absque interna
puritate ad tantã beatitudinem non posse pertingere: cũ dicat Saluator, Beati mũdo corde, quoniam
Matth. 5. ipsi deum videbunt. Propter quod ad Hebr. scribitur, Sanctimoniã sequimini: sine qua nemo deũ vi-
Hebr. 12. debit. Itaq; sanctificat se [SICVT & ille sanctus est]. i. diuinæ sanctitati se aliquo modo conformat, lu
Leuit. 20 ci sapientiæ & splendori virtutũ, sanctisq; actibus insistendo. Hinc in Leuitico loquitur deus, Nolite
contaminare animas vestras: ego enim sum dñs deus vester. Sancti estote, quoniã ego sanctus sum. Sed
prędictis obuiare videtur, ꝙ multi æternã sperant fœlicitatẽ acquirere, & tamen viuũt inique. Respõ-
August. detur ꝙ secundũ August. in Enchiridio, fides & spes possunt esse informes, non charitas. Idcirco san-
ctus Ioannes nunc loquitur de spe formata. De qua etiam datur diffinitio illa cõmunis, Spes est certa
expectatio futuræ fœlicitatis, ex gratia dei & meritis propriis ꝓueniens. In qua tamen diffinitione su-
mitur spes pro actu spei, non ꝓ habitu. Vnde & ipse interior actus spei formatæ est quædã sanctifica-
tio hominis. [OMNES qui facit peccatũ, & iniquitatẽ facit]. i. legem dei transgreditur, cũ peccatum sit
transgressio legis diuinæ, cœlestium inobedientia mandatorum: quod de mortali peccato est accipien
dum. Porro iniquitas, Beda attestãte, græce anomia appellatur, quod designat quasi contra legem vel
sine lege factum. Lex autem diuina est æquitas ipsa: sicq; mortale peccatum est iniquitas. i. non æqui-
Psal. 118 tas, vtpote violatio æquitatis. Propter quod ait Psalmista, Præuaricantes reputaui omnes peccatores

A terræ. Esaias quoq; loquitur de iniustis, Transgressi sunt pactũ, violauerũt ius, corruperũt fœdus sem Esa 24
piternũ. Hinc subditur [ET peccatũ iniquitas est. Et scitis] per fidem [QVONIAM ille] vtpote Chri
stus [APPARVIT]. i. per assumptã humanitatem venit in mundum [VT peccata tolleret]. i. suæ san-
ctissimę passionis merito, pro peccatis humani generis satisfaceret. ¶ Christus quoq; docẽdo atq; san
ctissime conuersando, tulit & tollit peccata, impediendo ne fiant, seu homines à vitiis retrahendo, &
formã viuendi monstrando, ac gratiam vitandi peccata nobis largissime promerẽdo. Per ecclesiastica
etiã sacramẽta à se instituta, quotidie nostra aufert peccata. Idcirco ait de Christo beatissimus eius ba- Iosn. 1.
ptista, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. De quo angelus dixit ad Ioseph, Vocabis nomen Matth. 1.
eius Iesum. Ipse enim saluũ faciet populũ suũ à peccatis eorũ. Vnde apud Esa. deus pater ait de homi Esa. 53.
ne Christo, In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorũ ipse portabit.
Dicit autẽ Beda hoc loco, Christus tollit peccata, dimittendo quæ facta sunt: & adiuuãdo ne fiant, ac
perducendo ad vitã beatam, vbi peccata nequaquã fieri possunt [ET peccatũ in eo nõ est] nec vnquã
fuit, nec potuit esse: quia secũdum quod deus, essentialiter sanctus est: secundũ naturã vero assumptã,
ab exordio incarnationis fuit excellentissime confirmatus in gratia: imò & cõprehensor pfectus, quan
tum ad superiorẽ suæ animæ portionẽ, ad increatum obiectũ relatam [OMNIS qui in eo manet] per
fidem formatã seu charitatem [NON peccat] quia in eo manendo non peccat, & inquantum in eo ma
B net, & quandiu in eo manet, nõ peccat. sed recedẽdo ab ipso, vtpote ab illo se libere auertẽdo. Peccatũ
enim mortale & charitas simul stare nõ queunt [ET omnis q peccat non videt eum, nec nouit eum]. i.
eo tẽpore seu momento, quo peccat per omissionem debiti vel cõmissionem illiciti, non videt deum
per fidẽ formatã: nec eũ per donum sapientiæ intuetur, nec noscit eũ formata ac salutari notitia. Hæc
enim simul in eodẽ esse non valent, quia cõtraria sunt. Nihilominus q in charitate est, potest peccare,
& peccãdo charitatẽ amittere. Similiter q nũc peccat, potest fuisse in charitate & gr̃a. Et ita nihil phi
bet eũ qui iam peccat, antequã peccat, deũ præfato modo vidisse ac cognouisse. Vt patet de Dauid, &
aliis iustis, qui post magnã perfectionẽ collapsi sunt. Moses quoq; qui (Augustino testante) deũ vidit 2. Re. 12.
per speciẽ in hac vita, sicut & Paul. postmodũ, ad aquas cõtradictionis peccauit nõ modice [FILIO- Exod. 33
LI, nemo vos seducat] suggestione pestifera, argumẽtatione philosophica, prauo exemplo, blandis ac 2. Co. 12
pspetis siue aduersis, vt aliqd fidei contrarium sentiatis, aut quicquã diuinæ legi repugnãs agatis. Si- Num. 20
cut & Paulus hortatur, Nemo vos seducat per inanẽ philosophiã. Et rursus, Nolite seduci, deus non Galat. 6
irridetur [QVI facit iustitiã]. i. opera iusta exercet [IVSTVS est] quia nõ sufficit ad salutẽ, solã fidem
aut iustitiæ habitũ solum habere: sed oportet in actum virtutũ procedere, si assit facultas. In actu enim Iacob. 2
consistunt meritũ, atq; demeritum: actuiq; virtutis correspondet & redditur præmium. Imò fides sine Matth. 3.
operibus mortua est seipsa. Propter quod sacratissimus Christi præcursor testatur, Omnis arbor, quę
C non facit fructũ bonum excidetur, & in ignem mittetur. Talis itaq; iustus est [SICVT & ille] videli-
cet Christus [IVSTVS est]. i. Christi iustitiã in aliquo imitatur, & Christi exẽplo obedit diuinis pce-
ptis. Et sumitur hic iustitia prout est virtus cõmunis, seu omnis virtus: quia per vnamquãque virtutẽ
homo se habet, sicut tenetur aut decet. [QVI facit peccatũ, ex diabolo est] iam supra dixit primo Capi
te, Si dixerimus quia peccatũ non habemus, nosipsos seducimus. Et Salo. loquitur, Nõ est homo, q fa 3. Reg. 8.
cit bonũ, & non peccet. Et rursus, Iustus septies cadit. Omnes ergo ex diabolo sumus, quia oẽs pecca- Prou. 24
mus quotidie. ☙ Deniq; multi electi ad tẽpus viuunt inique, qui tamen non videntur esse ex diabolo,
cum sint prędestinati à deo. Et respondendũ, quòd omnis qui peccat, loquẽdo de mortali peccato, ex
diabolo est: non corpus aut animã ab illo habendo, sed eius prauitatẽ sequendo, aut eius tẽtationi con
sentiendo: pertinendo quoq; ad eum tanquam membrum ipsius, atque mancipium. Propter quod Sa- Sapien. 2
piens asserit, Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarũ. Imitantur autẽ illum, qui sunt ex parte Ioan. 8.
illius. Christus quoq; obstinatis loquens Iudæis, Vos, inquit, ex patre diabolo estis. Itaq; qui facit pec
catũ, inquantũ huiusmodi, ex diabolo est per imitationẽ illicitã: & nihilominus, si de electorũ est nu-
mero, ex deo per prædestinationẽ æternam. Omnes autem ex deo sunt per creationem. Præsciti vero
qui ad tempus sunt iusti, quandiu in gratia sunt, ex deo sunt secundum præsentem iustitiam. Cur de-
mum peccans ex diabolo sit, subditur [QVONIAM ab initio diabolus peccat] quia à primo instãte,
D quo fuit diabolus. i. ex angelo in diabolũ propria iniquitate sponte mutatus, non cessauit peccare: sed
& à principio mundi, & à suæ creationis exordio, peccauit vsq; in psens: non quòd creatus sit malus,
aut in primo instante suæ pductionis effectus sit malus. Non enim peccauit in illo primo suæ creatio
nis instante. Dicitur tamen ab initio peccasse, quia pmodica fuit mora inter creationẽ eius & lapsum
seu culpã. Imo aliqui dicunt eũ statim post primum instans suę creationis peccasse. Vnde & Saluator Ioan 8.
apud Ioannẽ ait, Diabolus homicida erat ab initio. Quod exponitur, quoniã primos parẽtes seduxit, Genes. 3.
spiritaliterq; occidit: quod tamen sexto factũ est die. De hac materia multas vtiles quæstiones mouet
ac soluit Thomas in prima parte Sũmæ, quæstione sexagesima tertia. vtpote, An angelus in primo in-
stanti suę creationis potuit esse malus, An aliqua mora fuit inter creationẽ eius & lapsum, &c. Albert⁹
quoq; aliqua scribit inde hoc loco, & plenius sup sentẽtias: quę breuitati studẽs dimitto [IN hoc appa Ioan. 1.
ruit filius dei]. i. ideo factus est homo, & venit in mundũ [VT dissoluat opa diaboli]. i. vitia tollat, ab
operib⁹ tenebrarũ hoẽs reuocet, tentamenta diaboli auferat, pctõres secundũ quod tales dissipet. i. sa-
lubriter destruat, extinguẽdo in eis culpã, nõ naturã: vt iam de cætero nõ sint tales, quales extiterunt.
Iuxta illud Prouerb. Verte impios, & non erunt, [OMNIS qui natus est ex deo, peccatũ nõ facit] Alio Prou. 12
quoq; loco habetur, Quotquot receperũt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri, his, q credunt in nomi Ioan. 1.
ne eius. Qui non ex sanguinibus, neq; ex volũtate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt.
Omnes ergo in Christũ credentes, omnes regenerati ex aqua & spũ sancto, ex deo sunt nati: quoniam

Ioan.3. esse gratiæ gratum facietis ab ipso sortiti sunt. Ergo nullus eorum peccat, & ita qui habet charitatem, E
non potest eã amittere: quod stultũ est dicere. Quid est ergo quod ait, omnis qui natus est ex deo pec-
catum non facit? Dicendũ iuxta præhabita, quod sicut qui manet in deo nõ peccat, in quantũ in deo
manet: ita qui ex deo natus est non facit peccatum, inquantum talis. Et quod ista sit mens sancti Ioan
nis, sequentia verba testantur. Nam subditur [QVONIAM semen ipsius in eo manet] Semen etenim
dei est gratia ipsius seu charitas, ex qua tanquã ex semine omnis meritoria oritur actio. Charitas nanq;
cæteris virtutibus præcipit, ita quod omnis meritoria actio est à charitate, aut elicitiue, aut imperatiue.
Nã actus qui directe & immediate manant à charitate, dicũtur ab ea elicitiue procedere: cæterarũ ve-
ro actus virtutũ imperatiue. Iterũ, Sicut in semine tota moles fructus virtualiter cõtinetur, ita in cha-
Rom.13. ritate cæteræ virtutes virtualiter sunt contentę. Propter quod, Paulo testante, Plenitudo legis est dile-
ctio. Ex gratia quoq; virtutes, & dona, quantũ ad actus suos, pullulare dicũtur. Quia ergo hoc semen
manet in renato, idcirco nõ peccat vt talis, neq; semine hoc in eo manẽte: qa hoc semẽ & mortale pec
catũ non cõpatiuntur se mutuo. Hinc subditur [ET nõ potest peccare] iuxta sensum præhabitũ. Pro-
positio quippe de possibili potest poni in esse, inconueniente nullo sequẽte [QVONIAM ex deo natus
est]. i. charitatẽ & gratiã, per quã fit spiritalis regeneratio, habet in se. Iuxta quẽ sensum ait Saluator,
Matth.7. Non potest arbor bona fructus malos facere, neq; arbor mala fructus bonos facere. Iuxta hunc modũ,
currens nõ potest quiescere, nec contra. Hinc dialectici ꝓpositiones huiusmodi distingunt penes sen- F
sum cõpositum & diuisum, secundũ quod extrema propositionũ accipi possunt materialiter, atq; for-
maliter. Imo & iuxta hanc distinctionẽ necesse est multa in scripturis & in dictis sctõrũ exponi. Sicut
Lucæ 18. cũ dicitur, Iustus nõ potest dãnari. Et, Impius non potest saluari. Qui se humiliat exaltabitur: q se ex-
altat humiliabitur. Veruntamen ea quæ dicta sunt, qdã ita exponũt, Qui natus est ex deo, nõ peccat. i.
in peccatis nõ perseuerat. Et non potest peccare. i. in vitiis ꝑseuerare. Quæ vtiq; expositio esset valde
cõueniens, si soli prædestinati dicerẽtur in scripturis ex deo renati: quod tamen oĩno dici nõ posse, ver
ba pandũt sequẽtia: quibus inter filios dei, & filios diaboli distinctio assignatur [IN hoc]. i. in eo quod
sequitur [MANIFESTI sunt]. i. euidẽter inter se ab inuicẽ distinguntur [FILII dei, & filii diaboli]
id est, homines virtuosi, qui sunt adoptiui filii creatoris: & homines vitiosi, qui p imitationẽ prauitatis
filij sunt diaboli. [OMNIS qui non est iustus, nõ ex deo est]. [ET nõ diligit fratrẽ suũ]. i. quicunq; in-
iustus est: & quicunq; ꝓximos suos vniuersos spiritali amore nõ diligit, iste nõ est natus ex deo. ¶ Ex
quo innotescit, quod exsistẽtes in charitate sunt nati ex deo. Qui autẽ in mortali est vitio, pręsertim in
odio, non est natus ex deo nec filius dei, sed est ex diabolo natus, eiusq; filius. Et hoc intelligendũ est
de distinctione, inter hos data secundũ præsentem iustitiam, non secundũ prædestinationẽ diuinã, se-
cundũ quam multi reprobi iusti sunt, & multi ꝑdestinati iniusti ad tẽpus. Itaque secundũ ꝑsentem iu-
August. stitiam sola charitas inter filios dei filiosq; distinguit diaboli. Vnde secundũ August. duo amores duas G
constituunt ciuitates. Quoniã amor dei, crescens vsq; ad contemptũ sui, ciuitatẽ constituit dei: amor
vero sui, vtpote amor ad se reflexus reprobus & priuatus, ciuitatẽ efficit Babylonis, & regnũ diaboli.
Veruntamen durãte hac vita, fiunt quotidie de ciuibus Babylonis filiisq; diaboli ciues dei & filii eius,
& ecõuerso. Nullus vero ciuiũ filiorumq; dei secundũ prędestinationẽ, fit aut inuenitur finaliter ciuis
Babylonis filius ve diaboli. Si enim ꝑdestinatus est, ad tẽpus quidẽ errare potest, æternaliter vero peri-
re nõ valet. Interim tamẽ ista nõ sunt ita intelligẽda, quasi in vita ꝑsenti possimus absq; reuelatiõe di-
uina iter iustos infusa iustitia & iniustos, hoc est inter exsistẽtes in charitate & alios, certitudinaliter in
particulari discernere. Cũ enim qsq; de seipso incertus sit, an amore sit dignus an odio quãto magis de
Eccl.9. alijs? Præsertim cũ dicat apost. Paulus, Quid agatur in homine, nullus scit nisi spũs hoĩs. Sed in gñali
1.Cor.2 manifesta est ista distinctio, in speciali vero manifesta esse potest ꝓbabiliter siue cõiectualiter, tãtoq;
ꝓbabilius quãto verisimiliora charitatis ac virtutũ opera siue indicia apparẽt in aliquo, & quãto ꝓba
biliora in aliquo apparẽt indicia vitiorũ. Imo aliquẽ esse in mortali pctõ in multis casibus, tam ab eo q̃
ab aliis, certitudinaliter potest agnosci. Sed hoc manet sibi aliisq; ignotũ, an finaliter cõuertetur atq;
saluabitur, hoc est, an ꝑdestinatus exstat. Propter qđ charitas inter filios dei filiosq; secernat diaboli,
docet sctũs Ioannes dicendo [QVONIAM hæc est annũciatio]. i ꝑdicatio [QVAM audistis ab initio]
.i. quam à me & ab aliis ꝑdicatoribus Euãgelicæ legis ab exordio vestræ cõuersionis sumpsistis & per
pistis [VT diligatis alterutrũ]. i. inuicẽ per infusum diligatia amorẽ, vtpote pure ac spiritaliter: quate- H
nus vnus desideret salutẽ alterius, & cooperetur ei ad illã ꝓ posse: orãdo, hortãdo, corripiẽdo, & sub-
Ioan.15. ueniẽdo. Hinc enim iussit saluator, Hoc est præceptũ meũ, vt diligatis inuicẽ, sicut dilexi vos. Hinc ad
Rom.13. Rom. dicitur, Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximũ, legem
Exo.20 impleuit. Nã non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimoniũ dices: & si quod
est aliud mandatũ, in hoc verbo instruatur, Diliges proximũ tuũ sicut teipsum. Dilectio proximi malũ
nõ operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Porro vt verba hęc beatissimi Pauli apostoli clarius in-
telligantur, pensandũ, ꝙ inter decẽ præcepta decalogi tria prima pertinebant ad charitatẽ cultumq;
dei, videlicet vnũ crede ac cole deũ, nec vane aut inordinate iurare per ipsum, & dies celebrare festi-
uos. Et tria hæc in præcepto dilectionis dei specialiter cõtinebantur. Alia septem præcepta pertine-
bant ad proximũ, scilicet honorare parentes, non occidere, non furari, &c. Et ista specialiter cõtenta
Mat.22 erãt & includebantur in ꝑcepto dilectionis fraternæ. Hinc Christus disseruit, ꝙ in duobus charitatis
pręceptis tota lex pendet & ꝓphetę. Sed quia charitas dei & dilectio ꝓximi inseparabiliter sunt con
nexæ, sacra scriptura nũc in dilectione dei, nunc in dilectione ꝓximi, salutẽ nostrã & summã legis di
uinæ cõstituit. Nihilominus dilectio ꝓximi & cuncta pręcepta ad eũ spectãtia in dei dilectiõe virtua-
liter includũtur. Nẽpe qui diligit deum, eius obedit præceptis, & per consequens diligit proximos, &

A præcepta ad ꝓximi charitatē pertinētia implet:quia hoc deus præcepit. Ista ergo est præcipua annuo
ciatio seu doctrina,quã ab exordio instructionis ac cõuersionis vestræ audistis,vt diligatis alterutrum
[NON sicut Cain].i.non sitis,nec dolose diligatis,vt impius Cain,[QVI ex maligno erat].i.ex diabo
lo,quantũ ad imitationem iniquitatis.Nam sicut diabolus primos parētes spiritaliter interfecit ex in-
uidia,sic Cain fratrem suum iustum Abel ex inuidia trucidauit, sicut subiungitur [ET occidit fratrem
suum] sicut in Genesi describitur.[ET propter quid occidit eum?].i. quid mouit Cain ad fratricidiũ? Genes.3
[QVONIAM opera eius maligna erant, fratris autem iusta].i.opera Cain, & opera sancti Abel erant
cõtraria,prout hoc in Genesi plenius recitatur,vbi inter cætera legitur, Factũ est, vt offerret Cain mu
nera domino de fructibus terræ Abel quoq; obtulit de primogenitis gregis sui, & adipibus eorũ,&c.
Quidã dicunt expositores quod Cain obtulit de vilioribus suæ substãtiæ, Abel autem de melioribus.
Idcirco deus respexit ad Abel,& ad munera eius,quia eius oblationes habebat acceptas: nõ autē respe Ibidem.
xit ad Cain,eiusq; munera. Illum vero respectũ seu acceptationē deus,vt cõmuniter dicitur,per signũ
visibile demonstrauit:quoniam ipso Abel offerente,ignis de cælo descendens incendit atq; consum-
psit sacrificium eius. Sicut in libro Iudicum de sacrificiis Gedeonis ac Manue legitur , & tertio Regũ Iudic.6
de sacrificio Heliæ,atq; secundo Paralipomenon de sacrificio Salomonis,in Leuitico quoq; de sacrifi Iudic.13.
ciis Aaron. Vnde in Genesi vbi nostra habet trãslatio,respexit deus ad Abel,&c. Theodocion trãsta- 3. Re.18.
lit, Inflãmauit deus super Abel,super Cain vero nõ inflãmauit. Sacrificia demũ quæ in lege naturæ & 2. Para.6
B lege scripta offerebãtur, nõ erant ex seipsis deo accepta,sed ex virtutibus ac deuotione offerentiũ. Id- Leuit.9
circo præallegato Genesis loco asseritur, quod primo deus respexit ad Abel, deinde ad munera eius. Gen.4.
Quod autē ita non aspexit ad Cain,eiusq; munera, signũ fuit malitiæ Cain. Quod Cain perpendēs,
& prosperitati sui fratris infeliciter inuidens,ex rancore eũ in agro peremit. Quemadmodũ enim si-
militudo est,per se & directe loquēdo,causa seu ratio vnionis & cõplacentiæ,ac amoris:sic dissimili-
tudo causa & ratio est auersionis,displicētiæ ac rãcoris. Hinc sequitur [NOLITE mirari fratres si odit Epistola.
vos mundus].i.carnalium & mundanorũ hominum multitudo. Quia iustorum & talium mundano-
rum hominũ desideria & opera ex diametro inter se pugnant:quæ carnales homines maxime cupiũt,
spiritales homines aspernantur. Mundanorũ quoque hominum vitant cõsortia , & eorũ studia repre-
hendunt. Non itaq; mirũ,si odio habeantur à mundo. Hinc ait Saluator discipulis,& in eorũ persona Ioan.5.
cunctis vere Christifidelibus, Si mũdus vos odit, scitote quia me priorē vobis odio habuit. Si de mun
do essetis,mundus quod suũ erat diligeret. Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mun-
do, propterea odit vos mundus. In Eccles. quoque fertur Sicut cõmunicabit lupus cum agno aliquan Eccle.13
do,sic peccator iusto. Quæ communicatio homini sancto ad canem? Veruntamen his obiici potest,
quod quidã valde mundani videntur amare religiosos,humiles & abstractos. Nam & vitã eorum ex-
C tollunt,eos ad talis vitæ continuationē hortantur,atque eorũ orationibus se commendant. Et respon
dendũ,quod homines seculares carnales nõ sunt omnes æque in suis affectionibus iudiciisq; corrupti.
Nunc autē de carnalibus ac mundanis hominibus, secũdum quod tales sunt, sermo est:non secundum
quod aliquid spiritualitatis aut rectæ rationis participant. Quidã quoq; mundani, quãuis ꝓpinquos
suos religiosos aut virtuosos naturali ament sensuali affectu,vere tamen & spiritaliter oderunt eos:
quoniã vellent eos non esse tales,& pro posse à tali conuersatione ipsos auertunt. Porro nonnulli suis
vitiis ita sunt inuoluti,excæcati,& obstinati, vt religiosos & virtuosos absolute odiant, persequãtur, deri
deant,ac obloquendo dilanient,ac diffamēt:quod prorsus diabolicũ sceleratissimumq; cēsetur. [NOS
scimus, quoniã translati sumus de morte ad vitam].i.de statu dãnationis traducti sumus ad statũ salu-
tis,de morte culpæ ad vitã gratiæ, de filijs iræ facti sumus filij charitatis & pacis,[QVONIAM diligi
mus fratres].i.proximos vniuersos spiritali amore. De quo asserit dominus, In hoc cognoscent omnes Ioan.13.
quia discipuli mei estis, si dilectionē habueritis ad inuicē. Hæc nanq; dilectio cum mortali nõ potest
esse peccato.[QVI non diligit] deum & proximos spiritali dilectione,[MANET in morte].i. morta-
li subiacet culpæ, cũ careat charitate. quæ vita est animæ. De tali etenim morte ait Saluator in euange Matth.8.
lio, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. In Apoc. quoque, Nomen habes quod viuis:sed mortuus Apoca.3
es. ¶Ex his iã sequi videtur, quod virtuosi sciant se trãslatos de morte ad vitã, & per cõsequens quod
D in charitate existant. Respondetur, quod apostoli certitudinaliter nouerant se esse in charitate, ex diui
na reuelatione: & quantum ad illos, verbum istud exponitur de certa scientia: quantum vero ad alios,
de coniecturali probabiliq; notitia [OMNIS qui odit fratrē suum, homicida est].i. similis homicidæ.
Vel homicida est volũtate, si cupit eius mortem quem odit. Est etiam homicida dispositiue, quoniam
odium via est ad homicidium. Deniq; sanctus martyr doctor & põtifex summus beatus Clemens re-
fert, quemadmodũ beatissimus Petrus dixit esse homicidiũ triplex, Vnum corporale, quo esse natu- Homicidiũ trifariam dici.
ræ aufertur. Aliud dixit esse detractionē, quo esse bonæ famæ tollitur, & homo in corde aliorum quo-
dammodo moritur, dum de eo male sentitur. Tertium dixit odiũ esse. ¶Rursus dicitur aliquis homi-
cida quatuor modis. Primo prouocatione, vt qui alium ad iram rixasq; concitat, & per hoc ad homi-
cidium cadit. Secundo voluntate, vt qui mortem cupit alterius contra ordinem iuris. Tertio procura
tione, vt qui alterius machinatur occisionem. Quarto opere, vt qui realiter perimit per seipsum. Ite-
rum, Qui odit fratrē suum, homicida est, seipsum in primis spiritaliter occidendo. Nam prauitas pri-
mo omniũ proprium lædit perimitque subiectum [ET scitis quoniã omnis homicida nõ habet vitam
æternam in se manentē].i. nullus aliquo præfatorum modorum homicida habet vitam in se beatam,
imò miser & impius est, spiritaliter mortuus, vita gratiæ destitutus, & vita gloriæ prorsus indignus: nec
deum, qui est vita æterna increata, & supereßentialis, habet in se manentem per fidem formatam : sed
diabolum habet cor suum excæcantem, ac possidentem, atque in eo regnantem.

¶PROSECVTIO EIVS CAPITVLI AB ILLO LOCO, [IN HOC cognouimus charitatem dei. ARTIC. V. E

QVoniam (ficut prædictum est) tanta est odii grauitas: inducit sanctus Ioannes ad fraternam dile-
ctionem, per charitatis Christi cōmemorationem [IN hoc cognouimus charitatem dei, quoniā
ille] scilicet dei filius propter nos homo factus [PRO nobis animam suam posuit] id est, pro nostra sal
Esa.'53. uatione vitam suā corporalē morti ea posuit: iuxta illud Esa. Tradidit in mortē animam suā. Vnde &
Ioan.10 ipse ꝓtestatur, Ego sum pastor bonus, & animā meam pono ꝓ ouibus meis. Porro quod istud sit præ-
Ioan.15 cipuū charitatis opus atq; indicium, ipse Christus pandit, Maiorē (inquiens) hac dilectionem nemo
habet, vt animā suam ponat quis pro amicis suis [ET nos debemus ꝓ fratribus animas ponere] .i. pro
salute ꝓximi debet vnusquisq; suam corporalē vitam exponere morti. Et hoc est de necessitate præce
pti in certo casu, præsertim in necessitatis articulo: vt si quis cernat ꝓximū suum periclitari in anima,
nec aliunde sibi impendi auxiliū, tenetur eū pro posse à periculo peccati mortalis eripere, quāuis sibi
ex hoc mors corporalis certò immineat. Vt si qs videat quēpiā ab infidelibus ad fidei denegationē cō-
pelli, & illū se ad iniquū cōsensum disponere, obligatur illū ꝓ posse cōfortare in fide, martyriiq; cōstā
tia. Et ad hoc quilibet tenetur Christianus ꝓ virib⁹ suis ex ordine charitatis. Nā quilibet tenetur magis di
ligere ꝓximū, q̄ propriū corpus: ideo pro ꝓximi sui salute tenetur corpus suum dare in mortē in casu
præfato. Qui vero animarū curā habent, ad istud sublimius obligātur: vt.s. gregem suū custodiant, in- F
forment, ac tueātur vsq; ad mortē inclusiue, quandocunq; imminet credito eis gregi periculū culpæ
Deut.6. mortalis, seu corruptiōis in fide, aut morib⁹. Sed extra hos casus hæc facere, supererogationis esse cen
setur. ¶ Porro secundū August. quatuor sunt diligēda ex charitate, & hoc ordine quodā, ita quod pri
mo summe & incōparabiliter amandus est ex toto corde deus. Deinde diligere debet homo seipsum.
Tertio, animā ꝓximi. Quarto propriū corpus. Ideo pro salute animæ ꝓximi exponendū est propriū
corpus in mortē. Deinde substantia cōmunicanda est ꝓximo, sicut subiūgitur [QVI habuerit substan
tiā mundi huius, & viderit fratrem suū necesse habere] .i. proximū suum notabilē aut extremā indigen
tiam sustinere, [ET clauserit viscera sua ab eo] .i. charitatis & pietatis affectū non impendat ei eleemo
synam tribuendo. Sunt enim spiritalia animæ viscera, quæ sunt charitatis & pietatis affectus, de qbus
Philemo. Philemoni scribens Paul. Ego, inquit, te fruar in domino: refice viscera mea in Christo. Quæ viscera
Lucæ.1. etiam incōmutabili ac supersimplicissimo deo attribuuntur: iuxta illud, Per viscera misericordiæ dei
nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. [QVOMODO charitas dei manet in eo?] q.d. Non manet
in homine tam immisericordi. Ex quo patet, quod in tali casu eleemosynam non conferre, sit peccatū
Lucæ.6 mortale, & contra præceptū Christi, dicentis, Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis mise-
Lucæ.11. ricors est. Itemque, Quod superest, date eleemosynā. Quocirca quæri potest, Quomodo eleemosynā
dare sit de necessitate præcepti, & quomodo necessario sit eleemosyna faciēda? Ad quod Tho. in.2.2. G
respondet, In præcepto largitionis eleemosynæ est aliquid considerandū ex parte dantis, & aliquid ex
parte recipiētis. ¶ Ex parte dantis cōsiderandū est, vt id qđ in eleemosynā dandū est, sit ei superfluū:
non solū quo ad suā personā, sed etiā quantū ad sibi cōmissos. Ex parte vero recipientis pensandum,
vt necessitatē habeat. Veruntamen cū vnus subuenire non valeat omnibus necessitatē habentibus, nō
omnis necessitas obligat, sed extrema. Sic itaq; dare eleemosynā de superfluo ita accepto, est sub præ-
cepto: & dare ei qui est in extrema necessitate. Quanuis autem tēporalia bona sint possidentis, quan-
tum ad proprietatē: tamen quo ad vsum esse debent eorum, qui de eorū superfluo indigent sustentari.
Basilius. Propter quod ait Basilius, Si fateris ea tibi diuinitus ꝓuenisse, an iniustus est deus res inæqualiter no-
bis distribuens? Cur tu abūdas & ille mēdicat, nisi vt tu bonæ dispēsationis merita cōsequaris: ille autē
patientiæ brauiis decoretur? Famelici panis est quē tu detines, nudi tunica quā in cōclaui cōseruas, di-
scalceati calce⁹ q apud te marcescit, indigētis pecunia quā possides inhumanā. Quocirca tot iniuri-
as, quot ꝑ te dare valeres. Est autē grande periculū his q quotidie variis ac ꝑciosis ciborū se replent ge
neribus, & modica largiuntur pauperibus. Propter qđ subditur. [FILIOLI mei nō diligamus verbo,
neq; lingua] .i. nō verbis duntaxat pulchris, blandis, dolosis, ostēdamus nos diligere ꝓximos nostros.
Hiere.9 Quēadmodū à Hieremia quoq; dicitur de quibusdā, In ore suo pacē cū amico suo loquitur, & occulte H
Psal.27 ponit ei insidias. Et in Psal. Qui loquuntur pacē cum proximo suo, mala antē in cordibus eorū [SED
opere] .i. per actus virtuosos, pios, & charitatiuos demōstremus nos diligere ꝓximos nostros: vt opera
misericordiæ tam corporalia q̄ spiritalia eis impēdamus pro viribus. [ET veritate] .i. syncera & recta
intentione hoc faciamus: nō pro laude humana, aut cōmodo temporali, sed ad omnipotentis gloriā ac
Matth.6. honorē. Propter quod ait Saluator, Attendite, ne iustitiā vestrā faciatis corā hominibus, vt videami-
ni ab eis, alioquin mercedē nō habebitis apud patrē. Et rursus, Te, inquit, faciēte eleemosynā, nesciat
sinistra tua quid faciat dextera tua. Sit ergo in corde pura & recta intētio, non fraus aut vlla nequitia:
Eccles.6 cum in Eccles. scriptū sit, Anima nequā disperdit illum qui habet illā, & in gaudium inimici sui dat il
Prou.17. lum. Sit quoq; in ore syncera non fallax aut simulata locutio, cum in Prouerb. scriptum sit, Qui per-
uersi cordis est, non inueniet bona: & qui vertit linguā suam, incidet in malū. Sit item in opere fidelis
subuentio, cū ibidē Salomon contestatur, Omni tēpore diligit qui amicus est, & frater in angustiis cō
probatur. Quod si quis nō queat opere subuenire, debet animo cōdolere, & affectu supplere, quod nō
potest in effectu peragere. His itaq; verbis hortatur sanctus Ioannes fideles ad opera pietatis. Quia ve
Prou.21 rerū in Prouerb. habetur, Qui clauserit aures suas ad clamorē pauperū, clamabit, & non exaudietur.
Eccles.4 In Eccles. quoq; præcipitur, Eleemosynā pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne transuertas à pau
pere. cor inopis ne afflixeris, & ne protrahas datū angustianti. Rogationem cōtribulati ne abiicias, &
ne auertas faciē tuam ab vllo egeno. Hinc Salomon ait, Benefacit animæ suæ vir misericors. Et rursus

A Prouerbiorū decimoquinto ait, Per misericordiā & fidē purgantur peccata. Sed & dominus ait, Beati
misericordes, quoniam ipsi misericordiā consequentur. [I N hoc cognoscimus].i.per præfata charita-
tis pietatisq; opera probabiliter scimus [Q V O N I A M ex veritate sumus].i.ex deo essentialiter vero ac
veritate spiritaliter sumus renati, seu eius gratiā gratum facientem adepti. Operatio nanq; arguit for-
mam. Per eadē etiā opera scimus quod [E T in conspectu eius suademus corda nostra].i. mētes nostras
rationabiliter secundū doctrinā scripturę instruimus, intentionē dirigendo ad deū, & ea cogitando ac
mēte reuoluēdo, quę sunt placita deo. Sic enim debet vnusquisq; cor suū secūdum scripturæ doctrinā
corā deo suadere seu informare, vt vniuersa quę agit, ex rectę rationis procedāt iudicio, & taliter fiant
quod placeāt deo. De hac salubri suasiōe in Ecclesiastico inducitur, Fili sine cōsilio nihil facias, & post Eccle.32.
factū nō pœnitebis. Et Timotheo dicitur, Sine præiudicio (.i.preuio iudicio) nihil facias. Sic cor suum 1.Tim.5.
suadet, q in summi iudicis pręsentia se omnia agere, indesinenterq; esse perpēdit, cū beatissimo dicēs 3.Re.17.
Helia, Viuit dñs, in cuius cōspectu sto hodie. Et cū Psalmista, Meditatio cordis mei in cōspectu tuo sē- 18.
per. Quę suasio q̄ fructuosa est, pandit idē dicēdo, Seruaui mādata tua, & testimonia tua: quia omnes Psal.18.
vię meę in cōspectu tuo. Hoc cordi suo suasit sanctus Iob dicēs, Nonne deus cōsiderat viā meā, & om Psal.118.
nes gressus meos dinumerat? Cur autē debeamus corda nostra sic suadere, subiūgitur [Q V O N I A M si Ioh.31.
reprehēderit nos cor nostrum].i.à propria cōscientia redarguti fuerimus, eo quod nō recta intētione,
prout deus requirit, egerimus bona quę egimus [M A I O R est deus corde nostro].i.sapiētior, potētior,
B atq; in infinitū perfectior. In spiritualibus quippe idē est esse maiorē & meliorē, seu perfectiorē. Hinc
Heliu loquitur, Deū homini nō ęquabo. Et iterū, Respōdebo tibi, quod maior sit deus homine. Suspi- Ioh.32.
ce ęthera, quod altior te sit [E T nouit omnia] idcirco cordis nostri secreta eum non valent latere. Pro-
pter quod debemus corda nostra corā eo syncériter suadere, informare, dirigere, cū ipse per Hieremiā
loquatur, Ego sum testis & iudex. Cui Iob vir sanctus fatetur, Scio dñe, quia omnia potes, & nulla te Ioh.33.
latet cogitatio [C H A R I S S I M I, si cor nostrū non reprehēderit nos].i.de malo pręsertim mortali pec Hier.29.
cato sibi nō fuerit consciū post diligentē conscientię suę discussionē, ita quod nunquā peccauim⁹ mor- Ioh.4.
taliter, vel de pręteritis peccatis per verā contritionē, confessionē, & satisfactioē sumus purgati in-
star Pauli dicētis, Nihil mihi cōscius sum. Et denuo, Gloria nostra hęc est, testimoniū conscientiæ no- 1.Cor.4.
strę [F I D V C I A M habemus ad deū].i.digne & efficaciter in deo cōfidere possumus ac debemus, tanq̄ 2.Cor.1.
adoptiui filij ac fideles ministri ipsius. Taliū nāque Christianorū spes ad deū & in deū, est spes forma-
ta ac salutaris, ex gratia dei & bonis operibus prodiēs: de qua loquitur Esaias, Qui sperāt in dño, mu- Esa.40.
tabūt fortitudinē, assument pēnas, vt aquilę volabūt, & non deficient [E T quicquid petierimus ab eo,
accipiemus].i.quicquid ad salutē pertinens perseuerāter rogauerimus deū, accipiemus ab eo tempore
opportuno. Nēpe vt loquitur dominus, Oportet semper orare, & nō deficere. Et rursus ait, Si quid pe Lucæ.18.
C tieritis patrē in nomine meo, dabit vobis. ¶In nomine etenim saluatoris, videlicet Christi, precatur, Ioan.16.
qui pertinentia ad salutē, desuper obtinere conatur. Verūtamen deus interdū differt petitionis imple-
tionē: vt interim feruētius diutiusq; orando exuberantius exaudiamur tempore suo, & ne ex facilitate
exauditionis paruipendamus diuina charismata, eademq; perdamus: & per ingratitudinē ac recidiua-
tionē damnabiliores reddamur. Si ergo cupimus exaudiri, studeamus in primis vitā deo placentē ha-
bere: quia vt fertur in Ioāne, Peccatores deus nō audit, sed si quis cultor est dei, & volūtatē eius facit, Ioan.9.
hunc exaudit. In Prouerbiis quoq; asseritur, Qui declinat aures suas ne audiat legē, oratio eius erit ex- Prou.28.
ecrabilis. Hinc subditur [Q V O N I A M mādata eius custodimus, &] pro.i. [Q V A E sunt placita corā eo]
.i.opera deo placētia, [F A C I M V S.] Ratio igitur exauditionis est virtuositas cōuersationis, seu obser-
uātia pręceptorū. Ideo ait ꝓpheta, Oculi domini super iustos, & aures eius in preces eorū. Et Christ⁹ Psal.33.
loquitur, Si mānseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcunq; volueritis petetis, & fiet vo- Ioan.15.
bis. Et quasi quęreremus quę sint dei mādata, adiecit [E T hoc est mādatū eius] videlicet dei patris [V T
credamus in nomine filij eius Iesu Christi].i.in Christū vnigenitum patris. Vnde Christus ait Iudęis,
Hoc est opus dei, vt credatis in eū quē misit ille. Et rursus loquens discipulis, Creditis (inquit) in deū,
& in me credite. Cōsequens etenim est, vt qui credit in deū, credat in Christū, quoniā Christus est ve- Ioan.6.
rus deus. Imo tota superdignissima trinitas sicut est vna summa & incōmutabilis veritas, ita est vnum Ioan.14.
D fidei obiectū. Hinc alibi legitur, Qui nō credit, iam iudicatus est: quia nō credit in nomine vnigeniti Ioan.3.
filij dei [E T diligamus alterutrū] puro spiritali & infuso amore, qui charitas nūcupatur, quo de⁹ pro-
ximusq; meritorie ac syncere diligitur: deus propter propriā bonitatem, & proximus propter deū: vt- Gene.1.
pote quoniā deus hoc iussit, & quia ad dei imaginē est plasmatus, & ꝓpter adipiscendā beatitudinem
quę obiectaliter sumpta, deus est: formaliter vero cōsistit in deo: & quoniā Christi sanguine est redem- Matt.22.
ptus, [S I C V T dedit mandatū nobis] dicēdo, Diliga proximū tuum sicut teipsum. Et rursus Christus Ioan.15.
disseruit, Hoc est pręceptū meū, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos. [Q V I seruat mandata eius].i.cha-
ritatis impulsu omnia implet tempore cōgruo, quantū spectat ad ipsum, & sibi possibile est. Nēpe (vt Iacob.2.
Iacobus dixit) quicunq; totam legē impleuit, offendat autē in vno, factus est omniū reus. [I N illo ma-
net].i.deo per charitatē vnitus est, & in ipso tanq̄ in vltimo fine quiescit, atq; per obedientiā ei adhę-
ret [E T ipse in eo].i.deus etiā per fidē formatā & gratiā manet, habitat, & quiescit in homine tali tan-
quam in throno ac templo, dicente apostolo Paulo, Templum dei sanctum est, quod estis vos. Et ite- 1.Cor.3.
rum ait scriptura, Anima iusti sedes est sapientiæ. Iustus igitur & obediens manet in deo tanquam in Sapien.7.
adiutore & protectore: deus vero manet in eo sicut in adiuto & protecto, & velut in vase misericor-
diæ suæ. Deus ergo sit nobis domus, nosque simus domus dei: maneamus in eo, & maneat ipse in no-
bis: maneamus in eo, ne corruamus: maneat in nobis, vt nos conseruet. Turris nanque fortissima no- Prou.18.
men domini: ad ipsam currit iustus, & exaltabitur. Idcirco orauit ꝓpheta, Esto mihi in deū protecto- Psal.30.

rem,& in domũ refugii, vt saluũ me faciat[ET in hoc scimus, quoniã manet in nobis, de spiritu quem E
dedit nobis]id est, per condonationem & infusionem spiritus, quẽ deus pater nobis infudit ac dedit,
& per liberalem elargitationem donorum spiritus sancti, agnoscimus deum patrem, imò & totam su-
Actuũ.2. peraltissimam trinitatẽ, habitare in nobis: quod sancti apostoli & alii multi in primitiua Ecclesia cer-
titudinaliter cognouerunt, præsertim qui spiritum sanctum in signo visibili acceperunt, & simul cũ il-
lo genera linguarum, & alia diuersa ac copiosa sumpserũt charismata. Alii vero fideles virtuosi per di-
lectionem spiritalem, & præceptorum obseruantiam efficacem, probabiliter cognouerunt & noscunt,
Rom 5. quod in ipsis maneat deus: Quia, vt Paulus fatetur, charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spi-
Titũ.3. ritum sanctum, qui datus est nobis. Qui rursus ad Titum loquitur, Apparuit benignitas dei per reno
uationem spiritus sancti quem effudit in nobis abũde. Per hoc vtique copiosissime & plenissime inno-
tescit charitas increata dei ad nos, charitasque creata infusa, per quam corda nostra inhabitat deus.

¶EXPLANATIO IIII. CAP. [CHARISSIMI nolite omni spiritui.] ARTIC. VI.

Consequenter hortatur sanctus apostolus Ioãnes fideles, vt fidei cognitione sint cir
cunspecti, puri, ac stabiles: quia in primitiua Ecclesia abũdabant hæretici catholi-
corũ fidem euertere multipliciter laborãtes. [CHARISSIMI nolite omni spiritui
C credere]id est, cunctis hominibus, seu vniuersis spiritibus per eorum ora loquenti- F
bus, fidem præbere. Hoc enim periculosum, puerile, & fatuum est, quum multi sint
versipelles & callidi, maiorq; hominum pars sit iniqua, fallax ac reproba: per quos
etiã spiritus maligni frequẽter loquuntur, inspirando & instigando illos ad verba
Eccl.19. prauissima. Hinc in Ecclesiastico fertur, Qui cito credit, leuis est corde, & minorabitur. Et rursus, A fi
Eccl.32. liis tuis caue, & à domesticis tuis attẽde. In prouerbiis quoq; legitur, Innocẽs credit omni verbo, astu-
Prou.14. tus cõsiderat gressus suos[SED probate spiritus, si ex deo sunt]id est, verba & facta eorũ qui vobis lo-
quuntur sapiẽter discutite an rectę fidei consonent, virtutibusq; concordent: quatenus per hoc agno-
scatis an ea deo sint per imitationem veritatis atq; virtutum[QVONIAM multi pseudoprophetæ]id
est, hæretici & seductores[EXIERVNT in mundũ]id est, inter fideles se miscuerunt, & vndique sunt
Galat.1. diffusi, ac plurimos deceperunt. Propter quod Galatis scripsit Paulus, Miror quod tam cito transferi-
2.Cor.11. mini in aliud euangeliũ. Et iterũ Corinthiis, Timeo ne sicut serpẽs seduxit Euam astutia, ita corrũpan
Gene.3. tur sensus vestri, & excidãt à simplicitate quæ est in Christo Iesu. [IN hoc] quod subditur [COGNO-
SCITVR spiritus dei]id est, scitur quod spiritus loquẽs per hominem, sit spiritus fidelis, ac bonus ex
deo existens, modo prætacto[OMNIS spiritus qui cõfitetur]cõfessione fidei formatę[IESVM Christũ
in carne venisse]id est, verbũ patris æternũ esse veraciter incarnatũ, & in carne assumpta inter homi-
Ioan.1. nes visum, ac conuersatũ: iuxta illud, Verbũ caro factum est, & habitauit in nobis. Et Baruch. Post hęc G
Baruch.3 in terris visus est, & cũ hominibus conuersatus, [EX deo est]per fidei veritatẽ ac gratiam, ita quod est
vere fidelis, deoq; placitus: sicut & Paulus testatur, Corde creditur ad iustitiã, ore autem cõfessio fit ad
salutẽ. Propter quod in Euangelio loquitur Christus, Qui me cõfessus fuerit corã hominibus, confite
bor & ego eũ coram patre meo. Hæc quippe confessio includit charitatẽ, & alia necessessaria ad salu-
tem. Huius autem oppositũ docuit Marcion hęresiarcha, & postmodũ Manichæus, dicẽtes Christum
non esse veraciter, sed phãtastice incarnatũ[ET omnis spiritus qui soluit Iesum Christũ]id est, qui ali
quid dicit contrariũ verę fidei quæ habetur de Christo, vt Ebion & Cherinthus, Nestorius, qui Christi
deitatem negabant[EX deo non est]per imitationem veritatis, nec placet deo, nec ex inspiratione di-
uina est loquens. Schismatici quoque & impii Christiani, quantum in ipsis est, Christum soluunt: quo
niam eius iustitiæ vnitati seu ecclesiasticæ integritati & diuinis præceptis repugnant[ET hic est Anti-
christus]id est, talis hæreticus & peruersus Christo contrarius, Antichristiq; typus, dicitur Antichri-
stus per similitudinem & typicã præfigurationem, & quantũ ad nominis interpretationem [DE quo]
Antichristo[AVDISTIS, quoniã venit, & nunc iam in mũdo est]id est, Antichristũ venisse audistis,
& aliquo modo sic est. Illud supra secundo articulo præhabitũ est, pleniusq; expositum. [VOS ex deo
estis]per spiritalem regenerationem, & veritatis ac bonitatis imitationem atque amorẽ, vt frequenter H
expositum est[ET vicistis eum]videlicet Antichristum seu mundũ, id est, Antichristi erroribus mun-
dique vitiis per veram fidem & sanctam dilectionem hucusque deo vos adiuuãte præualuistis[QVO-
NIAM maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo]. i. deus seu spiritus sanctus per dona gratiæ suæ
in vestris cordibus habitans sapientior est atque potentior spiritu maligno, qui in mũdanis regnat ho
minibus, & hæreticorum possidet corda. [IPSI de mundo sunt]id est, hæretici ac scelerati & reprobi
sunt de numero hominum mundanorum atque carnalium[IDEO de mundo loquuntur]id est, de car
nalibus deliciis, mundanis diuitiis, temporali honore, ac proprio commodo. Sed & sapientum sæculi
huius, videlicet philosophorum & hæresiarcharum dicta & scripta reuoluunt, allegant, & per ea suos
probant errores. Delectabilia quoq; mundi & carnis concesserunt discipulis suis, vt plures per hoc si-
August. bi allicerent. Hinc Augustinus lib. de vtilitate credendi, Hæreticus, inquit, est qui alicuius commodi
temporalis intuitu, & maxime gloriæ principatus sui gratia, falsos, recentes, fideiq; contrarios errores
gignit, aut sequitur[ET mundus eos audit]. i. mundani homines libenter audiunt tales, quia loquuntur
2.Tim.2 eis placẽtia. De quibus ad Timotheũ loquitur Paulus, ꝙ ad sua desideria coacervabunt sibi magistros
prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem cõuertentur. Vnumquod-
Ioan.8. que enim applaudit simili sibi. Ideo sicuti qui ex deo est, verba dei audit: ita qui ex diabolo & de mun
Matt.12. do sunt, verba mundana atq; vaniloquos hilariter audiunt. Imo & verba huiusmodi vana, erronea, &
Lucæ.6. lasciua libenter frequenterq; proferunt: Quia, vt ait Saluator, Ex abũdantia cordis os loquitur. Iuxta

A hunc modum asserit dominus, Ego dedi eis (puta discipulis meis) sermonẽ tuum, & mundus eos odio Ioan. 17.
habuit: quia de mundo nõ sunt, sicut & ego non sum de mũdo. [NOS ex deo sumus] i. nos fide & opere
Christiani ex deo sumus per charitatem gratiamq; renati. De quibus princeps apostolorum loquutus 1. Pet. 2.
est, Vos genus electũ, regale sacerdotiũ, gẽs sancta, populus acquisitionis. [QVI nouit deum] agnitio-
ne formata per fidem viuá & sapientiæ donum [AVDIT nos]. i. Euãgelicę prædicationi intentus est,
& obedit. Est autẽ & quædam informis cognitio dei, quæ est actus fidei nudæ seu naturalis vel acquisi
tæ scientię. De qua veritas protestatur. Seruus qui cognouit voluntatẽ domini sui & nõ fecit, plagis va Lucæ. 12.
pulabit multis. Et Paulus ad Titum, Dicunt se nosse deum, factis autem negant [QVI non est ex deo] Titum. 1.
. i. qui nõ est per gratiam regeneratus ab eo, nec prædestinatus [NON audit nos]. i. prædicationi nostræ
nõ acquiescit finaliter, quamuis forsitan acquiescere videatur ad tẽpus. Vnde loquutus est Christus ad Ioan. 17.
patrem, Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi de mũdo. Et alibi, Qui intrat per ostiũ, Ioan. 10.
pastor est ouium, & oues vocem eius audiunt: alienũ autem non sequuntur, quia nõ nouerunt vocem
alienorũ. [IN hoc cognoscimus spiritũ veritatis, & spiritũ erroris] id est, per id quod dixi, scilicet per
audire nos, & per non audire nos, discernimus inter spiritũ vera docentem & inter spiritũ falsa docen
tem. Similiter inter discipulum seu auditorẽ veritatis, & inter discipulum seu auditorẽ falsitatis: quia
qui audit nos, bene docet, bene discit, & bene viuit. Idcirco in ipso est spiritus veritatis, siue per spiritũ
B veritatis intelligatur spiritus sanctus, siue anima rationalis veritati inhærẽs atq; obtẽperãs. Qui autẽ
nõ audit nos, nec bene docet, nec bene discit, nec bene viuit: ideoq; in eo est spiritus erroris, puta dia-
bolus ad errorẽ instigãs. De quo ad Corinth. cõscriptũ est. Deus huius sæculi excæcauit mẽtes infide- 2. Co. 4.
liũ, vt nõ fulgeat eis illuminatio Euangelij gloriæ Christi. Spiritus quoq; erroris accipi potest anima Matth. 7.
errori subiecta. Deniq; qui catholice credunt, nec tamen obediunt Christo iubẽti, vt diligãt inimicos
& odiẽtibus benefaciant, iniuriãtibusq; ignoscant, imò dicũt se hęc implere non posse: isti nõ audiunt
Christũ nec eius apostolos, estque in eis spiritus erroris, & ex diabolo sunt atque de mũdo, imo infide- Roma. 13
libus deteriores probãtur: quoniã dñi sui voluntatẽ scientes, eam non exequũtur. [CHARISSIMI di
ligamus inuicẽ] frequẽter repetit istud, quia qui proximũ diligit, legem impleuit. Et, [QVIA charitas
ex deo est,] est enim virtus theologica, virtutũ dignissima, à deo per creationẽ infusa, & supernatura-
lis similitudo increati amoris, qui per appropriationẽ dicitur spiritussanctus [ET omnis qui diligit]
deũ ac proximos [EX deo natus est] quia per gratiã gratum facientẽ in esse spiritali, deiformi, super-
naturali, ad promerendũ condigno, est cõstitutus. Charitas quoq; est spiritalis & supernaturalis vita
animę ac participatio admirãda diuinę increatęq; vitę [ET cognoscit deũ] per fidẽ formatã & sapien-
tię donũ, quę charitati in vita pręsenti inseparabiliter sunt cõnexa. Imo quicunq; habet charitatem, ha
bet septẽ dona spiritussancti secundũ aliquem gradũ: & quanto plus crescit in charitate, tãto plus cre
C scit in eis [QVI nõ diligit] spiritali amore [NON nouit deũ] agnitione formata, salutari, meritoria iam
pręfata [QVONIAM deus charitas est] Non pro eodẽ accipitur charitas modo & paulo ante, quando 1. Cor. 7.
dictũ est, Charitas ex deo est. Ibi enim accipitur pro charitate creata, infusa: hic vero pro charitate in-
creata, quæ deus est. qui dicitur charitas, sicut & sapientia. Nec credendum quod charitas, qua imme-
diate deũ & proximũ diligimus, sit charitas increata seu spiritussanct⁹: sicut Magister sententiarũ puta-
uit, in hoc ipso deceptus. Imo sicut de⁹ perficit intellectũ per habitũ fidei, hoc est per fidẽ habitualem: Baruch. 3
sic perficit volũtatẽ per habitũ charitatis, & per habitũ illũ mouet eã ad meritorios actus. [IN hoc ap
paruit charitas dei in nobis]. i. p beneficiũ istud inenarrabile de⁹ pater manifestauit increatã dilectio-
nem suã ad nos, seu q̃ vehemẽter dilexit nos. Deinde exprimitur beneficiũ istud [QVONIAM filiũ suũ
vnigenitũ misit in hunc mundũ]. i. incarnari & inter homines cõuersari voluit [VT viuamus per eũ]
. i. merito sanctissimę cõuersationis ac acerbissimę passionis Christi mundemur à vitijs, virtutibus im-
pleamur. Sicq; per gratiã in pręsẽti & per gloriã in futuro spiritaliter, feliciter, ęternaliterq; viuamus. Ioan. 10.
Propter quod asserit Christus, Ego veni vt vitã habeãt, & abundãtius habeant. Venit etiã Christus,
vt per eius salutarẽ doctrinã & exemplatissimã vitam viuamus, iuxta eas iugiter cõuersando [IN hoc
est charitas] id est, per hoc amor dei ad nos innotescit [NON quasi nos dilexerimus deũ] antequam nos
dilexit, quia tũc amor dei ad homines nõ videretur pure gratuit⁹. Imo cũ amor dei ęternus sit & causa
D omnis boni creati, nõ potuit amor hominis dei præuenire amorẽ aut causare eundẽ: sed cõtra æternus
dei amor pręuenit nos. Propter quod subditur [SED quoniã ipse prior dilexit nos] Diligere siquidem
est alicui bonũ velle. Cũ ergo omne bonũ naturę, omne donũ gratię, omne munus glorię à diuina fluat
volũtate libere operãte, constat ꝙ amor dei increatus sit causa effectiua totius boni creati [ET misit fi-
lium suũ propitiationẽ pro peccatis nostris]. i. satisfactorẽ pro eis & saluatorem humani generis. Hinc Ioan. 3.
alibi fertur, Sic deus dilexit mundũ, vt filiũ suũ vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in ipsum nõ per- Roma. 8.
eat, sed habeat vitã æternã. Et Paulus, Proprio, inquit, filio nõ pepercit. sed pro omnibus nobis tradi- Roma. 5
dit illũ. Hęc est misericordissima ac gratiosissima pręuentio dei. De qua ad Romanos inducitur, Com-
mẽdat charitatem suã in nobis deus, quoniã cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mor-
tuus est [CHARISSIMI si] pro quia [DEVS dilexit nos] tam eminenter, vt dictum est [ET nos debe-
mus alterutrum diligere]. i. mutuo charitatiue amare, conformando nos deo in hoc ipso pro posse. Et
quoniã deus id pręcepit, cuius pręcepto tanto promptius obedire debemus, quãto gratiosius nos pre-
dilexit, & quo amplius non pro suo commodo, sed nostra salute id iussit. Si vero prædictis obiiciatur,
quod Saluator testatur, Ipse, inquiens, pater amat vos quia vos me amatis. Respondetur ꝙ coniunctio Ioan. 16.
illa, quia, dicit ibi causam à posteriori seu signũ diuini amoris ad nos. [DEVM nemo vidit vnquam] Ioan. 1.
Hoc idẽ alio loco Ioãnes habet: cui illud Iob cõtrariari videtur, Omnes homines vidẽt deũ. Christus Iob. 36.
quoq; ait Philip. apostolo, Qui videt me, videt & patrẽ. Sed apostoli viderũt Christũ, ergo & patrẽ. Ioan. 14.

August. Præterea, secũdum August. super Genesim, & in lib. de videndo deum, Moses magister Iudæorum, & B
Exod.13. Paulus gentiũ doctor, viderunt deũ in hac vita per speciẽ. Respondetur, ꝙ multiplex est visio. Vtpote
2.Cor.12 corporalis, secundum quã deus nequaquã visibilis est in suę deitatis natura: quæ est superpurissima &
superſimplicissima in infinitũ præ omni mẽte creata. Secunda est visio imaginaria, qua sancti prophe-
tæ deũ vidisse leguntur: non vtiq, in suæ deitatis essentia, quæ omnem imaginẽ interioremque sensum
infinite transcẽdit: sed in subiecta creatura, forma seu specie, intelligẽdi sunt deũ vidisse. Nam & Iacob
Gene.32 patriarcha angelo viso dixit. Vidi dñm facie ad faciẽ. Tertia est visio intellectualis, & ista est multiplex.
Nam quędã est à posteriori, & cognitio rei quãtũ ad quia est. Sicq; deũ in vita ista intellectu videmus,
tam per fidẽ quo ad ea quæ naturalem rationẽ excedunt, vt est trinitas personarũ: q̃ per naturalẽ phi-
losophicamq; scientiã, quantum ad ea quæ per naturalem possunt rationẽ cognosci, vt ꝙ vnus est, ve
rus & summ⁹ deus, perfectus, æternus, omniũ causa, &c. Alia est visio intellectualis à priori, seu cogni
tio ac intuito rei in seipsa, & quantũ ad quid est. Et hæc rursus est duplex. Vna qua res tam perfecte co
gnoscitur, sicut ex sua natura cognoscibilis existit, quæ cognitio proprie cõprehensiua vocatur: sicq; à
nullo creato intellectu de⁹ videri potest, etiã nec ab anima Christi. Imò hoc modo sibi soli visibilis ac
cõprehensibilis est deus, cũ ipse sit infinitę actualitatis & intelligibilitatis. Propter qđ à solo intellectu
infinitæ capacitatis & perspicacitatis hoc modo visibilis cõprehensibilisq; consistit. Vnde hoc modo
vnaquæq; & diuina & increata persona, seipsam & aliã quãlibet videt & cõprehẽdit. Infinitũ autẽ à F
finito sic videri cõprehendiq; nequit: quia quod ita videtur, totũ ac totaliter intra videntis terminos
cõtinetur, nec eius capacitatẽ transcendit. Porro alia est visio intellectualis quãtũ ad quid est, qua licet
res in seipsa clare ac immediate cõspiciatur: nõ tamen plene cõprehẽditur, quia nõ tã perfecte cogno
scitur sicut ex sua natura cognoscibilis est. Sicq; beati in patria vident deũ: quę visio, extensiue loquen
do, cõprehensio appellatur: vnde beati, cõprehensores dicuntur. Sic autẽ nullus potest in hac vita deũ
Exod.33 videre, viuẽdo vita sensitiua humana Propter quod deus ait ad Mosen, Nõ videbit me homo & viuet.
¶ Idcirco hi, quibus in sęculo isto datũ est supernaturaliter per omnipotẽtiã creatoris deũ videre hoc
modo per speciẽ siue essentiam, pro illo tẽpore seu momento non erant viuentęs vita sensitiua huma-
na: sed intellectuali duntaxat, atq; diuina. Erant enim in maxima abstractione ab omni viriũ inferiorũ
actu, penitus mente suspensi ad deum. Nec potest deus ita videri per intelligibilem formã creatã, quo
niã omnis talis forma seu species à clara & immediata repræsentatione diuinæ essentiæ deficit infini-
te. Propterea in tali visione diuina essentia mẽti creatæ vnitur loco intelligibilis formæ: nõ tamen per
inhæsionẽ, sed cohæsionem & repræsentationẽ. Sic igitur deũ nemo vidit vnquam. Nihilominus [SI
diligimus inuicem] spiritali nõ carnali amore [DEVS in nobis manet] quia per fidem formatam, cha
1.Ioan.2 ritatẽ infusam, & gratiam gratumfacientẽ animas nostras inhabitat [ET charitas eius in nobis perfe-
cta est] quantũ ad ea quæ sunt de necessitate salutis, prout istud supra plenius fuit expositum [IN hoc G
intelligimus, quoniã in eo manemus & ipse in nobis, quoniã de spiritu sancto suo dedit nobis] hoc est,
1.Ioan.3. quod in fine præcedentis capituli dictũ est, atq; expositũ. Ibi etenim dictũ est, In hoc scimus, quoniã
manet in nobis de spiritu quem dedit nobis. ¶ Dicitur autẽ deus pater dedisse apostolis cæterisq; fide
libus de spiritu sancto, nõ quod partẽ spiritus sancti, qui simplex & indiuisibilis est, eis contulerit: sed
quia diuersa charismata de spiritu sancto manãtia, eis largitus est. Iuxta quem modũ deus dixit ad Mo
sen, Auferã de spiritu qui in te est, & dabo senioribus, &c. ¶ Præterea si probabiliter cognoscere cupi-
mus, an spiritũ sanctũ per gratiã habeamus, interiora nostra examinemus, an diuina impleamus præce
pta, an vniuersa vitemus peccata mortalia, an inimicos quoq; cordialiter diligamus, an corã deo timo
rate nos iugiter habemus: si charitatis accẽdamur affectibus, & zelo diuini honoris atq; cõmunis vni-
uersorum salutis, carnalia & terrena despiciẽtes. [ET nos vidimus & testificamur, quoniã pater misit
Num.11. filium suũ saluatorẽ mundi.] Gloriosi nanq; apostoli corporalibus oculis Christũ dei filium inter ho-
Matt.13. mines conuersantẽ viderunt, eiúsque deitatẽ per fidem aliquo modo nouerunt: sed & per miracula, &
Lucæ.10. varios supernaturales affectus. Quib⁹ loquutus est Christus, Beati oculi, q vidẽt quę vos videtis. Bea-
Ioan.19. tissimus quoq; Ioãnes Christi interfuit passioni, idcirco de omnibus istis potuit testimoniũ ferre. Vn-
Ioan.16. de Christus apostolis loquẽs, Et vos, inquit, testimoniũ perhibebitis, quia ab initio mecũ estis. Deni-
que Christo secundum vtranq; naturam, cõpetit esse mundi saluatorem. Quia secundum deitatẽ con
petit ei, tanquã efficienti & principali causæ salutis, qui solus efficienter & per creationem dona gra- H
Esa.45. tiæ in præsenti largitur, & dona glorię in patria impartitur. Idcirco apud Esaiam testatur, Deus iustus
Osee.13. & saluans non est præter me. In Osea quoque, Ego dñs deus tuus, & saluator non est præter me. Se-
cundum humanitatem vero assumptam cõuenit Christo esse humani generis saluatorem, tanquã me-
diatori & satisfactori, & tanquã instrumentali ac meritoriæ causæ: quoniam suæ sanctissimæ conuer-
sationis passionisq; merito pro peccatis omniũ satisfecit, deum placauit, ei genus reconciliauit huma-
Ioan.3. num, & gratiã ac salutem promeruit nobis. Propter quod scriptum est, Non misit deus filium suum, vt
iudicet mundũ: sed vt mundus saluetur per ipsum. [QVISQVIS confessus fuerit, quoniã Iesus est fi-
Matt.16 lius dei, de⁹ in eo manet, & ipse in deo] simile huic est, quod asserit Christ⁹, Qui crediderit & baptiza
tus fuerit, saluus erit. Et sicut illud de fide formata, sic istud de actu huiusmodi fidei est intelligẽdum.
Quemadmodũ enim duplex est fides, informis s. & formata: sic duplex est confessio fidei. ¶ Insuper
de triplici confessione fit mentio in scripturis. Vna est actus pœnitentiæ, & vocatur cõfessio propriæ
Iacob.5. culpæ. De qua Iacobus, Cõfitemini, inquit, alterutrũ peccata vestra. Secũda est actus latrię, & vocatur
cõfessio laudis diuinę. De qua Christus ait, Cõfitebor tibi pater dñe cęli & terrę. Tertia est actus fidei,
Rom.10. de qua agitur modo, & vocatur confessio credendorũ. De qua Paulus apost. ait Corde creditur ad iu-
Galat.5. stitiã, ore autẽ confessio fit ad salutẽ. Qui itaq; cõfessione fidei formatæ, seu per dilectionẽ operantis,

A cõfitetur quod Iesus est vnigenitus,naturalis,æternúsq; filius dei patris patri cõsubstãtialis & coæqua
lis,deus Trinitas manet in eo per gratiã,& ipse in deo per fidẽ & subiectionẽ salubrem. Vnde ad insi-
nuandũ inenarrabilitatẽ & æqualitatẽ filij dei ac patris sui æterni,Salomõ ait, Quod nomẽ eius,& quod Prou.10.
nomẽ filij eius,si nosti?[E T nos cognouimus] quod pater misit filiũ suũ saluatorẽ mundi. Ad quod præfi-
gurandũ Ioseph,qui fuit in multis euidens Christi figura,vocatus est à Pharaone Saluator mũdi, [E T Gen. 41.
credimus charitati,quã habet deus in nobis].i.verũ credimus quod deus pater tantã ad nos habeat chari
tatem,quod filiũ suum propter nos misit in mundũ,& tanta nobis per eũ beneficia est largitus, tamq; co
piose & multipliciter dilectionẽ suam nobis ostẽdit,per quẽ & adoptauit nos sibi in filios iuxta illud
ad Ephesios, Deus prædestinauit nos in adoptionẽ filiorum per Iesum Christũ,voluitq; vnigenitum Ephe. 1.
filium suũ pro adoptiuorũ filiorũ mori salute,quemadmodũ ad Hebr. habetur, Decebat eum propter Hebr.2.
quẽ omnia,& per quem omnia,qui multos filios in gloriã adduxerat,authorẽ salutis eorũ per passio-
nes consummari. Amplius, discipulus iste quẽ diligebat Iesus charitatis visceribus totus perefluẽs & Ioan.19.
succensus,charitatẽ in ista epistola non cessat repetitis vicibus cõmendare, atq; ad eam nos exhortari.
Vnde & consequenter eam in tantũ collaudat, vt dicat,[D E V S charitas est] quod paulo ante expositũ
est. Deniq;,teste Anselmo,quicquid absolute loquẽdo melius est in esse seu haberi quàm deesse, hoc cõ Epistola.
uenit deo & est ipsemet deus:omni tamen imperfectione,quã habet in rebus creatis,exclusa. Charitas
autẽ,virtus,sanctitas,sapientia,scientia,pulchritudo,dulcedo,felicitas,& consimilia sunt huiusmodi:
B ideo competunt deo,& prędicantur de eo:non autẽ fides,spes,opinio,&c. quia in sua ratione imper-
fectionẽ includũt. Deus est ergo charitas.i.pura & superessentialis dilectio. Diligit enim in primis se- Sapiẽ.11.
ipsum,deinde & alia in quantũ aliquid suæ bonitatis participãt. Cui Sapiẽs dicit, Diligis omnia quæ
sunt,& nihil odisti eorũ quę fecisti. Suntq; idem in deo,diligens,dilectio,& dilectum,& voluntas cui
dilectio cõpetit. Charitas quoq; secundum se est nomen absolutum & essentiale,toti supergloriosissi- 1.Cor.1.
mæ Trinitati & vnicuiq; increatę personæ conueniẽs,ita quod tota trinitas adoranda est vna charitas,
sicut & vna sapientia. Nihilominus sicut sapientia appropriatur filio, quia est emanatio intellectus.i.
verbum ab intellectu procedens. Propter quod ea quæ ad intellectũ pertinent, ei appropriantur aut
propria sunt,vtpote ars,sapientia,verbũ,exẽplar,idea,splendor,imago. Sic spiritui sancto appropria
tur charitas,quoniã spiritus sanctus est emanatio voluntatis.i. amor spiratus à voluntate patris filijq;
emanans. Propter quod ad voluntatẽ spectantia ei appropriantur aut propria nuncupantur,vt chari-
tas,nexus,pax,osculum,suauitas,donũ,cõmunio,gaudiũ. [E T qui manet in charitate,in deo manet]
hoc verũ est,siue de increata siue de creata charitate intelligatur. Cũ enim deus sit substãtialiter chari
tas,cõstat,quod qui manet in charitate increata ei finaliter adhærẽdo, manet in deo qui est charitas ipsa.
Similiter qui manet in charitate creata,quę est admirabilis & supernaturalis participatio increatæ cha
C ritatis,manet in deo:quia per eã coniungitur & cohæret ei,vt summo bono finiq; vltimato[E T deus]
manet[I N eo]deus enim est in omnibus per essentia,præsentia & potentia: atq; in Christo per hypo-
staticã vnionẽ quo ad personam filij,in iustis vero per charitatẽ & gratiam. Deinde ponit effectum &
signũ charitatis istius infusæ[I N hoc perfecta est charitas dei nobiscum].i.charitas dei existens in no
bis perfecta esse cognoscitur per hoc[V T fiduciã habeamus in die iudicij].i.diem iudicij tam vniuer-
salis quàm particularis,quo statim post mortẽ iudicandi sumus, fiducialiter seu bona conscientia expecte-
mus,confidentes quòd tunc beatitudinẽ consequamur. Charitas nanque contra terrorem iudicij con
fidentiã donat,quoniã amor aduentum amati facit optare, & de eius præsentia gloriari. Ideo loquens Luc.21.
Saluator de signis terribilibus iudiciũ præcessuris disseruit, His fieri incipientibus,leuate capita vestra,
quia appropinquabit redẽptio vestra. Veruntamen nullus quantumlibet iustus & feruẽs debet esse ni-
mis securus,cùm asserat Aug. Erũt tunc securi,qui modo non sunt securi: & iterum,tunc timebũt,qui August.
modo timere nolunt. Charitas autẽ immoderatũ & angustiantẽ timorẽ iudicij tanto plus tollit,quãto
ipsa plus crescit,synceriorq; efficitur[Q V I A sicut ille est,& nos sumus in hoc mũdo].i.per charitatẽ
sic tantũ deo assimilamur,quod sicut ipse est in cęlo ex sua charitate & pietate bonis & malis,gratis & in-
gratis,in sæculo isto bona multa impendẽs,videlicet necessaria victui,cõseruationẽ vitæ,angelorũ cu
stodiã,solis ac lunę obsequiũ,elemẽtorũ seruitutẽ & visum: ita & nos in sæculo per charitatẽ amicos ad
D uersariosq; diligimus, pro persequẽtibus deprecamur, & bona pro malis repẽdimus. Quod cũ nos experi
mur implere,possumus horã iudicij fiducialiter præstolari. Hinc monet Saluator, Diligite inimicos Matth. 5.
vestros,benefacite his qui oderũt vos,& eritis filij altissimi:quia ipse benignus est super ingratos & ma Lucæ.5.
los[T I M O R nõ est in charitate].i.timor seruilis,in quãtũ seruilis,nõ est charitati cõiunctus: nõ enim
stãt simul timor pure seruilis,& charitatis. Quia qui solũ seruiliter deũ timet,nõ amat eũ: nec habet iu-
stitiæ zelũ,sed quãtũ in se est habet voluntatẽ peccandi:& si à peccato retrahitur,hoc nõ est dei intuitu
& amore,nec zelo iustitiæ,sed formidine pœnę: quæ formido causatur ex priuato amore,ideo subditur
[S E D perfecta charitas foras mittit timorem].i.seruilem pauorẽ excludit. Quoniã vitat malũ,nõ vt nõ
puniatur,sed ne deũ offendat,aut inhonoret. Quælibet autẽ charitas excludit illum seruilem timorẽ
qui simul cum charitate stare non valet,& damnationem meretur. Nihilominus aliqui motus minuti
illius seruilis timoris cũ charitate imperfecta possunt misceri. Sicut & aliorũ passionũ mortaliúmque
culparũ primi motus veniales existentes,meritorijs actibus sæpe miscẽtur. Charitas vero perfecta ser-
uilem timorẽ habet omnino excludere. Et tãto integrius eũ excludit,quãto est perfectior. Imò in viris
perfectis non raro sic crescit,feruet,& inualescit, vt malit sua peccata puniri, quàm dei offensam manere
inultã. Idcirco subiungitur[Q V O N I A M timor pœnam habet].i.timor seruilis secundum quod talis
pœnã & condemnationẽ meretur,non in quantũ malum culpæ deuitat,sed quia non facit hoc ex dei
amore & zelo iustitiæ,sed dũtaxat punitionis horrore,ex infecta radice:quia videlicet amat malũ cul-

pæ. Omnia autē simili ordine diuini amoris ponere obligamur atq; ad dei referre honorem. Idcirco si E
1.Cor.1. quis ex solo seruili timore pateretur mortē pro fide, nihilominus dānaretur. Quod & Paulus aposto-
lus aperte insinuans, Si tradidero, inquit, corpus meū ita vt ardeam: charitatē autē non habuero, nihil
mihi prodest [QVI autē timet nō est perfectus in charitate] si hoc intelligatur de timore seruili aut car
nali seu mūdano, difficultatē non habet: cū illi sint timores culpabiles: & si sint prædominātes, cū cha-
ritate nō stant. Timor vero pure naturalis, qui & passione instāte fuit in Christo, est in se indifferēs: si-
Matth.16 cut & cæteræ affectiones pure naturales. ¶ Est autē adhuc duplex timor laudabilis, puta initialis & fi-
lialis. Timor initialis est quo culpa vitatur, partim timore pœnæ, partim amore dei & zelo iustitiæ: po
testq; timor ille esse cū charitate, nō autē in charitate perfecta vt tali: quia in quātū aliquid seruilitatis
sortitur, à perfecta charitate eijcitur. Idcirco qui timet initiali timore, nō est perfectus in charitate, in-
quantū initialiter timens. Porro timor filialis castus & sanctus est, quo malum culpæ vitatur solum eo
respectu, ne pijssimus & amantissimus pater cælestis offendatur, inhonoretur, eiúsq; gratia amittatur
aut elōgetur à metuente. Hunc sanctū timorē reuerentialem pudicū, perfecta charitas non solum non
eijcit: sed parit, nutrit, conseruat: imò quāto quis purius atq; ardentius diligit deū, eo amplius hoc ti-
Eccle.25 more metuit eū. De quo in lib. Sapien. multa conscripta sunt. Vt est illud, Timor domini super omnia
Eccle.1. se posuit. Timor domini corona iustitiæ. Beatus cui datum est habere timorē domini. Nihil dulcius q̄
Eccle. 25 timere deū. Sapiēs in omnibus meruit. Et Salomon, Timor domini fons vitæ, vt declinet à ruina mor F
Eccle. 23 tis [NOS ergo diligamus deū, quoniā ipse prior dilexit nos] hoc pauloante expositū est, & ostensum,
Eccle. 18 ꝙ amor dei ad nos est causa omnis boni in nobis. ¶ Vna itaq; ratio diligendi deū est, quoniā ipse pri-
Prou.14. mo amauit nos. Quēadmodū enim arduū est odientem diligere: sic præamantē non reamare, prorsus
improbū ingratissimumq; cōsistit. Est quoq; perfacile eū diligere à quo quis scit se diligi & in amore
esse præuentū. Idcirco quāto hoc facilius adimpletur, tanto iniquius negligitur. Alia atq; potissima ra
tio deū amandi, est pura & infinita bonitas eius. Tertia, est collatio beneficiorū eius. Quarta, promis-
sio ac præparatio futuræ felicitatis [SI quis dixerit, quia diligo deū, & fratrē suum] .i. proximū quem-
cunq; siue amicū siue aduersariū [ODERIT, mendax est] in verbis & factis, quoniā contra veritatē do
ctrinæ loquitur, & cōtra veritatē iustitiæ operatur. Iam enim frequenter præhabitū est quod amor dei
& proximi inseparabiliter cōnectūtur: præsertim cū eadem sit charitas habitualis qua deus proximúsq;
Matt.22. que diligitur. Iterū dictū est, quod nemo diligat deum, nisi qui eius obseruat mandata. Cum ergo deus
Rom. 13 præcipiat proximos diligi, qui non diligit proximū, non implet dei præceptum: ergo nec diligit eum.
Rursus proximus est via & mediū diligēdi dn̄m deum. Propter quod sequitur [QVI enim non diligit
proximū suum quē videt, deum quē nō videt, quomodo potest diligere?] q. d. nemo potest. ¶ Sed huic
obijci potest, quoniā deus ex seipso incōparabiliter amabilior est cunctis hominibus: ergo visio ꝓximi
nō est necessaria ad dei habendum amorē. Respōdetur quod multæ sunt causæ dilectionis. Vtpote bo G
nitas rei, quæ est ratio obiectalis amandi. Item similitudo quæ incitat ad amorē. Beneficētia quoq; atq;
cōmunio & itē ꝓpinquitas. Sed cognitio est causa dilectionis, tanquā via ad eā deducens. Cum igitur
proximus sit nobis notior, similior & propinquior q̄ deus, & quantū ad hæc, prius ad diligendū nobis
Matt.22. occurrat: Idcirco sanctus Ioannes prætacto vtitur argumēto: & quoniā quantū ad ista, facilius est pro
ximum amare q̄ deum. Non autē vult dicere, quod proximus sit amabilior deo [ET hoc mandatū ha-
bemus à deo, vt qui diligit deum, diligat & proximū suū] Vnde cum Christus dixisset, Diliges domi-
num deum tuū ex toto corde tuo, &c. statim adiecit, Diliges proximū tuum sicut teipsum: nō quidem
æternaliter, quia post deum debet homo præcipue amare seipsum: sed similiter vtpote spiritaliter &
propter æternā obtinendam salutem. Ecce sæpissime repetit gloriosissimus iste Christi discipulus fra
ternæ dilectionis præceptū. Idcirco illud tanto diligentius obseruemus, tanto perfectius impleamus
quanto frequentius ab ipso repetitur, & quanto nobis ab ipso seriosius inculcatur.

¶ Declaratio v. Cap. OMNIS qui credit. ARTICVLVS VII.

PArtes diuinæ legis duæ sunt, videlicet testimonia & mandata. Testimonia pertinēt ad credenda,
mandata ad agenda. Postquā ergo iam ante beatus Apostolus disseruit de mandatis, nūc speciali
ter loquitur de testimonijs seu credendis: quāuis aliqua inferat de præceptis, sicut & ante quædā H
inseruit de credendis [OMNIS qui credit] fide formata. i. charitate bonisque actibus decorata [QVO-
NIAM Iesus est Christus] .i. quod Iesus Nazarenus sit Christus in lege Mosi & prophetis promissus
[EX deo natus est] per regenerationem baptismalem, vt quidam exponunt. Quæ expositio non ha-
bet vniuersaliter veritatem, quoniā multi martyres sine baptismate decesserunt: nisi per regeneratiōnē
baptismalem intelligatur baptismus non solum fluminis, sed etiā flaminis ac sanguinis. Est itaq; tali-
ter credens ex deo natus per charitatis & gratiæ infusionē per veritatis imitationem, & virtutū amo-
rē. Deniq; Machometus infœlix in Alchorano suo frequenter fatetur, quod Iesus Nazarenus sit Chri
stus seu Messias in lege promissus, quod item Iudæi dispersi & capti sunt eo ꝙ Iesum pro Christo non
acceperunt: sed contra diuinitatem Christi blasphemias euomit multas [ET omnis qui diligit eū qui
genuit] .i. deum patrem [DILIGIT eum qui natus est ex eo] .i. vnigenitum filium eius, cum pater & fi-
lius sint vnum & idem summū & inuariabile bonum, nec vna persona diuina & increata sine alia infu
so amore diligi possit: cum sint vnus, verus, simplex, & omnipotēs deus. Vel sic, Omnis qui diligit eū
qui genuit. i. creatorē altissimum, qui homines spiritaliter regenerauit per sacramenta & verba cæle-
stia gratiarúmq; dona, iuxta quod scriptum est, Voluntarie genuit nos verbo veritatis. Diligit eū qui
Iacobi. 1. natus est ex eo. i. quēlibet christifidelē. Qui enim veraciter diligit deum, diligit & pertinētes ad eum
membra ministros ac milites Christi. Huic expositioni sequentia consonant verba [IN hoc cognosci-
mus, quoniā diligimus natos dei] id est, proximos nostros à deo regeneratos, eiúsque filios adoptiuos

A [CVM deum diligamus & mandata eius faciamus] quia (vt dictũ est sæpe) amor dei & proximorum
dilectio inuicē se includunt inseparabilesq́; cõsistunt, nec vere diligit deũ nisi qui ei & eius obedit vi
cariis. De quibus ait, Qui vos audit me audit, & qui vos spernit me spernit [HAEC est enim charitas Lucæ.10.
dei] id est, in hoc cõsistit, hoc exigit, per hoc quasi per effectum & signum manifestatur & innotescit
[VT mãdata eius custodiamus] qui enim syncere diligit deũ, honorat eũ, & voluntatem suam volun-
tati ipsius conformat ac subdit: eũ amicorũ sit eadē velle & nolle. Propter quod Christus loquitur, Si Ioan.14.
diligitis me, mandata mea seruate. Itemque, Si quis diligit me, sermonē meũ seruabit [ET mãdata eius Eodem.
grauia nõ sunt] videtur quod imò, cũ Christus protestetur, Quam angusta porta & arcta via quæ du Matth.7.
cit ad vitã, & pauci inuenient eam. Deniq; valde difficile est cõcupiscentias carnis, passiones, & vitia
superare. Difficillimũ quoq; videtur, intellectum in captiuitatem redigere ad credendum incõprehen 2. Co.10
sibilia illa, quæ in euangelica lege credi iubentur. Et respondendũ, ꝙ diuina præcepta non sunt grauia
duplici ratione. Primo, quia virtutes de quarũ actibus dantur pręcepta, sunt ex sua natura suaues & cõ
uenientes, habētq; delectationes synceras actibus suis annexas. Secũdo, ex adiutorio dei, qui per dona
gratiæ, præsertim per charitatē, hominē sic confortat inflãmat & cõsolatur, vt ei dulcescat via salutis
& obseruãtia pręceptorũ: imò eũ ingēti alacritate gaudio illa adimpleat Propter quod ait Propheta, Psal.118
In via testimoniorũ tuorũ delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Et, Viã mandatorum tuorum cu- Eodem.
B curri, cum dilatasti cor meũ. Iterumq́; hortatur, Seruite domino in lætitia. Tertio, ex inæstimabili ma Psal.99
gnitudine præmij desuper repromissi: cuius respectu omnis labor & omnis difficultas & pœna vitæ Gregor.
præsentis est tanquã momētum. Propter quod dicitur, Cõsideratio præmij minuit vim flagelli. Paul. 2. Cor.4
quoq; ad Cor. Id, inquit, quod in præsenti est momentaneũ & leue tribulationis nostræ, supra modũ Matth.11
in sublimitate æternũ gloriæ põdus operatur in nobis. Hinc ait Saluator, Venite ad me omnes qui la
boratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Iugum enim meum suaue est, & onus meũ leue. Quarto,
mandata euangelicæ legis leuia sunt ob suã paucitatē, comparatione præceptorũ Mosaicæ legis, quæ
multitudine sua erant onus tam graue: vt princeps dicat apostolorũ, Quid tentatis deũ, imponere iu- Act.15.
gum super ceruices discipulorũ, quod neq; patres nostri, neq; nos portare potuimus? Nempe vt Rabi
Moses scribit, tot erant in lege præcepta quot sunt dies in anno, & quot sunt ossa in homine, ita quod
horum par extitit multitudo. Porro difficultas implendi ꝓcepta consurgit ex nostra infectione, & ho
stium impugnatione, ac obiectorũ valida motione, aliisq́; causis diuersis. Consequenter subditur vna
causa, cur præcepta sint leuia [QVONIAM omne quod natum est ex deo] id est, omnis fidelis ex deo Epistola.
per charitatem & gratiam regeneratus [VINCIT mundum] id est, auxilio charitatis & gratiæ, imò
& fidei Christianæ (vt statim subiungitur) superat tentationes & impugnationes hominum munda-
norum, tyrannorum, & philosophorũ: qui Christianos variis modis à fide auertere sunt conati. Mun-
C dum etiam vincit, qui diuitias, delitias, vanitates, prauitates, honores mundi non affectat: sed omnia
talia aspernatur, cum apost. Paulo dicēs, Mihi absit gloriari nisi in cruce domini mei Iesu Christi. Et, Galat.6
Omnia arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam [ET hęc est victoria, quæ vincit mundum, fides Philip.3.
nostra] id est, fides catholica per dilectionem operans, est virtus per quam vincimus mundum: iuxta Galat.5
illud Hebr. Sancti per fidem vicerunt regna. Per fidem nanque cognoscimus imminentia nobis bella Hebr.11.
atque pericula, dei quoque præsidia nobis parata, & atrocitatē, fortitudinem, ac multitudinem ho-
stium nostræ salutis. Sicque fides nos dirigit in pugnando, in orando, ac resistendo. Nam & ipsa est
fundamentum virtutum & efficaciæ tantæ, vt asserat veritas, Omnia possibilia sunt credenti. Ideo Marc.9
princeps apost. locutus est, Diabolo resistite fortes in fide. Et ad Eph. habetur, Accipite armaturã dei,
vt possitis resistere in die malo, induti loricam iustitiæ: in omnibus sumentes scutũ fidei, in quo possi-
tis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam spem salutis, & gladium spiritus, quod est verbũ
dei, orationes omni tempore in spiritu [QVIS est autem qui vincit mundum, nisi qui credit] fide for
mata [QVONIAM Iesus est filius dei?] id est, naturalis, vnicus, consubstantialisque filius patris æter-
ni. Talis enim nec philosophicis argumētis, nec tyrannicis infestationibus cedit ac vincitur, nec mun
di blandimentis nec aduersis deiicitur, quandiu sic credit. Ait hoc loco Albertus, Quemadmodũ cor
poraliter pugnans, indiget quatuor armorum generibus, scilicet, gladio ad percutiendum, scuto ad se
D defendendum, forti societate ad præmuniendum, & veritate, id est, iusta causa ad præliandum: sic
Christianus contra mundum ac reliquos suæ salutis aduersarios pugnans, indiget primo pro ense ha-
bere charitatis feruorem. Secundo, pro scuto fidei confortationem. Tertio, pro societate diuinum an- Ioan.19.
gelicumque auxilium. Quarto, pro veritate seu causa, Christi veram confessionem. [HIC est qui ve- Matth.3.
nit per aquam & sanguinem Iesus Christus] id est, ad nostram redemptionem processit, & eam effe-
cit per aquam baptismatis, & sanguinem sui corporis quem in cruce fudit pro nobis. Christus nanque
sacramentum baptismi instituit, & baptismum à præcursore accipiens tactu suæ sanctissimæ carnis
vim regeneratiuam præstitit aquis: atque à merito suæ passionis omnia sacramenta suas sortiuntur vir
tutes. Hinc loquitur Paulus, Christus per sanguinem crucis suæ pacificauit, siue quæ in cælis sunt, si- Colos.1.
ue quæ in terra. Et rursus, Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea, mundans illam Ephes.5.
lauacro aquæ in verbo vitæ. In Apocalypsi quoque habetur, Christus dilexit nos, & lauit nos à pec- Apoc.1.
catis nostris in sanguine suo. Denique cum vnus militum lancea latus Christi aperuisset, continuò in- Ioan.19
de exiuit sanguis & aqua. Vnde de latere Christi sacramenta ecclesiæ dicuntur fluxisse, quia videlicet
vim sanctificandi inde suscipiunt, & ita quo ad hoc venit in aqua & sanguine. [NON in aqua solum,
sed in aqua & sanguine] hoc additur ad differentiam sancti Ioannis Baptistæ, qui venit in aqua so- Matth.3.
lum: qui baptizauit corpora aquis, sed sanguinem suum pro mundi non fudit peccatis, nec animas la- Lucæ.3.
uit à vitiis. Vel ideo additur hoc, quoniam Christus non solum dignatus est propter nos baptizari, Ioan.1.

vt suæ carnis attactu aquis vim regeneratiuam præstaret: sed & sanguinem suum pro nostra fudit salu E
te. Porro secundum Bernard. in serm. istud est additum ad differentiam Mosi, qui venit in aqua tantũ,
à qua nomẽ ei est impositũ [ET spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas] hoc enim
Exod.2 spũs. testatus est ante Christi passionem & post eam. Ante passionem. s. cum baptizatus fuisset à bea-
Lucæ.2. tissimo Ioan. Baptista. Iuxta illud, Factũ est Iesu baptizato & orante, apertum est cælũ, & descẽdit spi
ritus sanctus corporali specie, sicut columba in ipsum, & vox de cælo facta est, Tu es filius meus dile-
ctus. Porro Christ⁹ secundũ ꝙ deus, est vere substãtialiter verus & veritas. Propter quod ait, Ego sum
via, veritas, & vita. Et quia per modũ intellectualis emanationis ꝓcedit à patre, veritas ei appropria
Ioan.14. tur, vt dictũ est plenius paulo ante. Rursus post passionẽ, in die Pentecostes, & deinceps spiritus san-
ctus per apostolos testificabatur idipsum, & per tam supernaturalem apostolorum illuminationẽ, in-
Act.2. flammationem, roborationem, aliaque mirabilia quæ apparebant in eis & fiebãt per eos, luce clarius
demonstrauit quod Christus sit veritas, cuius vniuersa promissa tam verissime & supernaturaliter im
Ioan.15. plebantur. Hinc post cœnam dixit in sermone apostolis illud, Cum venerit paracletus, quẽ ego mit-
tam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre ꝓcedit, ille testimonium perhibebit de me. Nec solũ
spiritus sanctus id protestatur [QVONIAM tres sunt qui testimonium dant in cælo, pater, verbum,
& spiritus sanctus] id est, tota superessentialis & superdignissima Trinitas in cælo empyreo speciali-
ter habitans, præstat coram omni cœlesti militia testimonium, quod Christus sit veritas: quia declarat F
Trinitas adoranda cunctis cœlestibus ciuibus semetipsam, & qualiter verbũ procedit à patre & spiri
Psal.35 tus sanctus ab vtroque, iuxta illud in Psalmo, In lumine tuo videbimus lumen. De quo testimonio lo-
Ioan.17 quitur Christus patri, Clarifica me tu pater apud teipsum, claritate quam habui priusquam mundus
Eodem. esset. Et rursus, Pater quos dedisti mihi, volo vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi [ET hi
tres vnũ sunt] quoniam tres superbenedictæ & superuenerãdæ personæ sunt, vna essentia, vnus deus,
vnum vniuersorum principium, & vnus omnium vltimus finis: vnum summum bonum: vnum plenæ
felicitatis obiectum, quo solo fruendum est. Diuinitatis quippe natura nequaquam potest multiplica-
ri, sed est numero vna in tribus: & quicquid absolute competit deo, toti Trinitati, singulisq; personis
Ioan.10 commune est, & vnum in tribus. Propter quod loquitur Christus, Ego & pater vnum sumus. Super-
excellentissimæ quoque Trinitatis personalem distinctionem essentialemq; vnitatem Christus pan-
Mat.28 dit dicens, Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti [ET tres
sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis] id est, militanti ecclesia, spiritus vtpote
rationalis anima Christi, aqua quoque & sanguis quæ de eius latere profluxerunt in cruce, contestan-
tur quod Christus sit verus ac veritas in eo, quod dixit se esse non solum dei vnicum filium, sed etiam
Ioan.19 hominem verum, Palpate, inquiens, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me vide-
tis habere. Vel tres testimonium dant in terra, quia in sacramento baptismi est spiritus viuificans, a- G
qua abluens, & sanguis Christi virtualiter operans & emundans, per quæ patet veritas Christi. De
Luc.24 quo deus dixit Ioanni Baptistæ, Super quem videris spiritum descendentem & manẽtem super eum,
hic est qui baptizat in spiritu sancto [ET hi tres vnum sunt] id est, vnum habent effectum, & in eius-
dem veritatis manifestatione conueniunt. Deinde ostenditur irrefragabilis certitudo fidei Christia-
næ. [SI] proquia [TESTIMONIVM hominum accipimus,] hoc dupliciter potest intelligi. Pri-
mo, quod in rebus & causis humanis testimonium hominum efficax reputatur: quemadmodum scri-
Deut.17. ptum est, In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Secundo, quod testimonium sancto-
Mat.18. rum hominum, vtpote prophetarum de Christo prænunciatum, iudicatur idoneum [TESTIMO-
2.Cor.15 NIVM dei maius est] id est, testimonium dei patris de Christo prolatum præclarius est: sicut & Deus
pater omni homine consistit sublimior, cuius testimonio falsum subesse non potest [QVONIAM hoc
est testimonium, quod maius est] omni testimonio humano [QVIA testificatus est de filio suo] id est,
testimonium, quod pater perhibuit filio in baptismo & transfiguratione, dicens, Tu es filius meus di-
lectus in quo mihi bene complacuit, maius est testimonio hominum. De quo testimonio etiam dictum
est à Petro, Accepit (inquit) à deo patre honorẽ & gloriam, voce delapsa ad eũ huiuscemodi à magni
fica gloria, Hic est filius meus dilectus [QVI credit in filium dei, testimonium dei habet in se]. i. testi-
monio dei patris assentit, & operatur in eo testimonium illud salubrẽ credulitatem, dum modo iuxta
fidei exigentiam conuersetur. Credere autem in filium dei, est per fidem charitate formatam & actio- H
nes virtutum in Christum dei vnigenitum tendere [QVI vero non credit in filio, mẽdacem facit eũ]
Lucæ.3. id est, deum patrem, quantum in se est, facit seu esse ostendit, mendacem & testem fallacem [QVO-
Mat.17 NIAM non credit in testimonio, quod testificatus est deus de filio suo] dicens, Tu es filius meus dile-
ctus, &c. Nec possunt se excusare infideles dicẽdo, quod pater non dixit hoc: quia per infinita miracu
la soli omnipotenti deo possibilia, interim vberrime est ostensum, quod euangelica lex in qua hoc cõ-
tinetur, sit vere à deo, & ipsum euangelium recitans hoc sit omni veritate plenissimum. Testatus est
quoque deus pater de filio suo per sanctos prophetas, Dauid, Esaiam, Hieremiam, Micheam, Danie-
lem, ac alios. Deinde per sanctos apostolos & euangelistas, quorum doctrinã per copiosissima ac præ-
clarissima confirmauit miracula. Similiter per martyres gloriosos, quos in suis passionibus & ante ac
postea magnificis honorauit prodigiis. Deinde per alios innumerabiles sanctos, cõfessores, doctores,
prædicatores, prælatos: quorum doctrinam & sanctitatem per signa admiranda ac abundãtissima de-
clarauit & approbauit. Sed & per miracula ab ipsomet Christo peracta pater testimoniũ præbuit ei.
Ioan.5. Propter quod loquitur Christus, Opera quæ dedit mihi pater quę facio, testimoniũ perhibent de me.
Ioan.10 Et denuo, Si non facio opera dei, nolite credere: si autem facio, & si mihi non creditis, operibus credi
te. Ad hæc magnum gloriosum, & iucundum est, quod etiam istis diebus deus sublimis & benedictus

A tot & tanta operatur miracula ad sanctorum suorum promotionem, ad fidei roborationē, ad consola-
tionē Ecclesiæ, ad confusionē omnis plebis incredulæ, imò ad suiipsius gloriā & honorē. [HOC est te-
stimonium] .i. intentio, fructus & finis testimonij præinducti: quia ad hoc deus pater istud de filio suo
testatus est, quatenus hoc credendo vitā obtineamus beatā. ideo subditur, [QVONIAM vitam æternā
dedit nobis deus] .i. vitā gloriæ præstitit nobis modo in spe, in causa, præmio & radice, in inchoatio-
ne, prælibatiōe, ac arra seu pignore. Æternā enim beatitudinē nobis ꝓmisit: vitā gratiæ quæ pignus
est vitæ gloriæ, cōmunicauit: charitatem, quæ nunq̄ excidit, infudit. actus meritorios cōdonauit, futu- 1. Cor. 13
ræ suauitatis concessit prægustū. Hinc etenim contestatur, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorū est Matth. 5.
regnū cælorum. Et Paulus, Dedit (inquit) nobis pignus spiritus. Itemq;, Gratia dei vita ęterna. Et rur 2. Cor. 1.
sus loquitur Christus, Hæc est volūtas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filiū & credit in eū, Roma. 6.
habeat vitam ęternam. Vel sic, Hoc est testimoniū, quod scilicet nos apostoli perhibemus de Christo, Ioan. 6
quoniā vitam æternam dedit nobis deus per Christum, quia hanc Christus sua passione ꝓmeruit no-
bis [ET hæc vita] id est, æterna felicitas [IN filio eius est] i. per fidem & gratiam filij dei sequiritur, Ioan. 14.
quemadmodū ipse fassus est, Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad patrem nisi per me. Vnde in Act. 4.
Actibus princeps apostolorū fatetur, Non est nomen aliud sub cælo datum hominibus, in quo opor- Ioan. 11.
teat nos saluos fieri. Et rursus asserit filius dei, Omnis qui credit in me, non morietur in æternum. Vel
hæc vita in filio eius est, quia in visione diuinitatis filij dei vera beatitudo obiectiue cōsistit, prout ipse Ioan. 17
B ait, Hæc est vita æterna, vt cognoscāt te verum deum & quem misisti Iesum Christū. Hinc ipse vnige
nitus cultori suo ꝓ præmio pollicetur, Qui diligit me, manifestabo ei meipsum. Et pater in Psalmo, Ioan. 14.
Longitudine (inquit) dierū replebo eum, & ostendā illi salutare meū. Potest & ita exponi, Hęc vita in Psal. 90
filio eius est, quia æterna beatitudo in filio dei est secundū plenitudinē infinitam, inquantum est deus:
atq; secundum naturā assumptā fuit in eo participatiue præ omnibus sanctis ab exordio incarnatio-
nis. Quia extunc anima Christi fuit in plenissima fruitione diuinitatis. Hinc idem ait, Sicut pater ha
bet vitam in semetipso, sic dedit & filio vitā habere in semetipso. [QVI habet filiū dei] .i. is in quo fi- Ioan. 5.
lius dei per fidem & gratiā habitat, ita quòd habet filiū dei vnigenitū sui cordis habitatorē iuxta quod
Paulus apost. ait Deus pater det vobis secundū diuitias gloriæ suę habitare Christū per fidē in cordi- Ephes. 3.
bus vestris, [HABET vitā æternā] .i. beatitudinē sempiternā iam habet in spe, prout dictū est plenius.
Vnde fili⁹ loquitur patri, Sicut dedisti ei potestatē omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitā. Ioan. 17
Vel habet vitā æternā, quoniā ipsemet filius est essentialiter, secundū quod deus, vita æterna: sicut ꝓ-
fitetur, Ego sum resurrectio & vita [QVI non habet filiū] modo prætacto [NON habet vitam] quia Ioan. 11.
nec vitā gratię habet in pręsenti, nec vitā glorię habebit in futuro: nisi cōuertatur ad Christū, [HAEC
scribo vobis, vt sciatis] per fidē illuminatā certitudine adhærētiæ & experientia prælibationis futurę
C iucūditatis [QVONIAM vitā æternā habetis, qui creditis in nomine filij dei] .i. in Christū vnigenitū Ioan. 11.
patris æterni, qui ait, Qui credit in me, etiā si mortuus fuerit, viuet. Itaq; nomē filij dei sumitur hic ꝓ
nomine nominato, puta pro ipso dei vnico filio. Et de fide formata intelligenda sunt ista. Ex hac autē
fide oritur confidētia magna ad deū, ideo subiungitur [ET hæc est fiducia quā habemus ad eum, quia
quodcūq; petierimus] ab eo [SECVNDVM voluntatē eius] .i. secundū beneplacitū dei, vtpote pie &
salubriter ad ipsius honorē & nostram salutem [AVDIT nos] si perseueranter petamus, [ET scimus
quoniā audit nos, quicquid petierimus] maxime si pro nobisipsis oremus, quia non semper exaudiun
tur deuoti pro aliis. Hanc spem, imò certitudinē atq; scientiā exauditionis diuinæ, Christus in euange
lio nobis copiosissime inculcauit. Ait nanq;, Omnia quęcūq; orātes petitis, credite quia accipietis, & Marc. 11
uenient vobis. Alibi quoque, Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Matth. 7.
Omnis q petit accipit, & qui quęrit inuenit, & pulsanti aperietur. Et denuo ait, Si vos cū sitis mali, no Lucæ. 11.
stis bona data dare filiis vestris, quātomagis pater vester cœlestis dabit spiritū bonū petentibus se? Cū
enim ad supernaturalē beatitudinē creauerit nos, & præcepta cœlestia dederit nobis: quam beatitudi-
nem sine donis gratiæ eius promereri adipisciq; nō possumus, & quæ præcepta sine eisdē implere ne-
quaquam valemus: nullum relinquitur dubium, quin paratissimus sit, quantum in se est, gratiarū cha-
rismata nobis tā necessaria distribuere nobis. Dabitq; ea si rite petamus. Pręterea cū à nobis pater ap- Malac. 1.
D pellari dignetur, haud dubiū quin paterna pietate subuenire & exaudire paratus sit. Insuper ipse qui
ad orandum nos exhortatur, se exauditurum promittit: vtiq; libenter exaudiet, cum tā infinita sit pie-
tas, liberalitas, veritasq; ipsius. Postremo ipse superbenignissimus deus, qui etiam non exoratus tanta
beneficia nobis largitus est, qui tam charitatiue præuenit nos, qui ingratis ac perfidis tot bona largi-
tur: fidelibus & deuotis ipsum inuocantibus vt oportet, non deerit. Sed tantum regem ac dñm cum Deut. 4
omni humilitate, subiectione, & reuerentia exorare necesse est. Propter quod Moses protestatur, Cum
quæsieris dominū deum tuum, inuenies eum: si tamen toto corde quæsieris eum, & tota tribulatione
animæ tuæ. Et ipsemet Christus, Oportet (inquit) semper orare, & non deficere. Potissime vero exau Lucæ. 8
diri cupientes aduertant & impleant quod loquitur dominus, Cum stabitis ad orandum, dimittite si Marc. 11
quid habetis aduersus aliquem: quod si non dimiseritis, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.
[SCIMVS quoniam habemus postulationes quas postulamus ab eo] id est, certi sumus, quòd petitio-
num quas deo offerimus effectum seu exauditionem sortiemur ab eo, iuxta sensum prætactum. Vel sen
sus est, quòd orationes quas deo offerimus, nō ex proprio sensu, sed ex diuina instructione accepimus,
Quid enim & qualiter debeamus orare, Christus in euangelio docuit, & inter cætera dixit, Sic ergo
orabitis, Pater noster qui es in cælis, &c. Ideo loquitur Paulus, Quid oremus sicut oportet, nescimus: Matth. 6.
sed ipse spiritus orat pro nobis, id est, exorantes nos facit. Consequenter sanctus apostolus inter pec- Roma. 8.
cata distinguit, & qualiter circa diuersos peccatores diuersimode nos habere debeamus, exponit [QVI

ſcit fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem] &c. Locus iſte difficilis eſt, qui primo ſic poteſt E
intelligi. Qui ſcit proximum ſuum venialiter peccare, quod non inducit mortem animæ in præſenti,
nec mortem æternæ miſeriæ in futuro (P E T A T] id eſt, pro illo oret, [E T dabitur ei vita] id eſt, ad
eius inſtantiã dabitur remiſsio talis culpæ [P E C C A N T I non ad mortem] id eſt, venialiter peccanti.
Peccata venialia qbus medijs deleãtur. Quẽadmodum enim venialia difficulter vitantur, ſic faciliter dimittũtur: vtpote oratione dominica,
confeſsione mutua, correptione & correctione fraterna, pœnitentia aſsidua, aſperſione aquæ benedi-
ctæ, ingreſſu eccleſiæ, pectoria tunſione, charitatia feruore, remiſsione illatæ iniuriæ, exercitatiõe ope-
rum miſericordiæ. Secũdo exponitur ſic, Qui ſcit fratrẽ ſuũ peccare peccatũ non ad mortẽ, & nõ con
tinuare peccata vſq; ad mortẽ incluſiue: petat pro illo, & exaudietur. Nã talia vitam gratiæ obtinet, &
vitam gloriæ conſequitur, Quia nõ manet in vitiia vſq; in finem vitę pręſentis, in qua eſt tẽpus, locus,
ac ſtatua merendi ac demerendi. Non poteſt de aliquo certitudinaliter ſciri abſque reuelatione, an an-
te mortẽ vere pœniteat: alioquin ſciretur eſſe in charitate. Sed ideo ſanctus Ioãnes hęc dicit, vt agno-
ſcamus, quòd pro illo fruſtra oramus qui in vita præſenti non pœnitet: ſed abſque cõtritione decedit.
Tertio exponitur ſic, Qui ſcit fratrem ſuũ peccare peccatũ non ad mortem, id eſt, nõ facere irremiſ-
ſibile peccatũ: vt ſunt peccata in ſpiritum ſanctum, quæ irremiſsibilia aſſerũtur, quia difficulter & vix
dimittuntur, & finalis impœnitentia nunquam dimittitur: petat pro illo, & exaudietur: nõ quod ſem-
per oratio ſuia pro taliter peccante exaudiatur, ſed quia ſpes exauditionis eſt, & quãdoq; exauditio ſic F
pro illo [E S T peccatum vſque ad mortem, non pro illo dico vt roget quis] ſi hoc de finali impœ
nitentia, ſeu de quocunque mortali vſque ad mortem continuato, & per contritionem non deleto, in-
telligatur, certũ eſt quòd pro defuncto in tali facinore non ſit orãdum. Si autẽ de quolibet peccato in
ſpiritum ſanctũ intelligatur, ſenſus eſt, quòd valde difficulter quis exaudiatur pro ita peccãte. Ideo di-
citur pro illo non eſſe rogandũ, non vt nequaquam oretur, cũ de nullo ſit penitus deſperãdum: ſed ad
inſinuandũ quàm difficulter impetretur à deo venia talis peccati. Iuxta quẽ ſenſum Chriſtus in euan-
Mat.12. gelio loquitur, Si quis blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum, non habet remiſsionem in præſenti ſecu-
Marc. 3 lo neq; in futuro. Hinc ſubditur [O M N I S iniquitas peccatum eſt] id eſt, culpa mortalis, cũ ſit tranſ-
Lucę 12. greſsio legis diuinæ [E T eſt peccatũ ad mortem] quod tripliciter accipi poteſt, ſicut tactũ eſt. Qua-
ſi dicat, Non omnem culpam mortalem voco peccatum ad mortem. Vel ſic, Omnis iniquitas, id eſt,
omnis non æquitas, ſeu quantũlibet modicus ab æquitate receſſus peccatũ eſt, ad minus veniale: & eſt
peccatum ad mortem, id eſt, mortale peccatum ad infernalem trahens interitum [S C I M V S quia o-
mnis qui natus eſt ex deo, non peccat, ſed generatio dei conſeruat eum] hoc eſt, quod ſupra tertio hu-
ius epiſt. cap. dictum eſt, Omnis qui natus eſt ex deo, nõ peccat: quoniam ſemen ipſius in eo manet, &
nõ poteſt peccare: quoniam ex deo natus eſt. quod ibidem ſatis reor expoſitum. Et quod ibi dicitur ſe-
men, hic generatio nominatur. Generatio enim dei .i. ſpiritalis renouatio in baptiſmate ſeu pœniten- G
tia facta, ſeu gratia ibi infuſa, conſeruat eum in bono & præſeruat à vitio, quantum ex ſe eſt: ipſe tamen
ſe poteſt à deo propria libertate auertere. [E T malignus non tangit eum] inquantum ex deo natus
eſt, & gratia confortatus. Quia vt talem, non poteſt eum ad peccatum impellere: ſed vt defectibilẽ, fra
gilem, ac liberi arbitrii exiſtentem, poteſt eum tentare, ſuperare ſeu tangere [S C I M V S quoniam ex
deo ſumus] hoc ſupra expoſitum eſt. Apoſtoli quippe certitudinaliter ſe eſſe in charitate nouerũt, cæ-
teri vero catholici ac deuoti probabiliter ſciunt hoc [E T mundus totus in maligno poſitus eſt] id eſt,
mundani carnaleſq; homines diabolo ſunt ſubiecti, vitiis inuoluti, & malę libidinis igne ſucceſi: quia
Pſal.13. in talibus abundant peccata: de quibus ait propheta, Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt.
Vnde in Ozea habetur, Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & nõ eſt ſcientia dei in terra. Maledi-
Oſeę. 4. ctum, & homicidium, mendacium, & furtum, & adulterium inundauerunt. [E T ſcimus quoniam fi-
lius dei venit] .i. per incarnationis myſterium in inferiorem hunc mundũ ingreſſus eſt. Sicut ipſe ait,
Ioan.16. Exiui à patre & veni in mundum [E T dedit nobis ſenſum] id eſt, ſapientiam ſalutarem & euangeli-
cæ legis doctrinam [V T cognoſcamus verum deum] per quem hoc loco intelligitur pater æternus.
Nam ſubditur [E T ſimus] per fidem & charitatem [I N vero filio eius,] id eſt, in vnigenito natura-
li & coæterno ipſius filio Ieſu Chriſto, qui in vnitate perſonę eſt deus & homo. Venit itaq; filius dei,
vt cognoſcamus verũ deum per fidem viuam & illuminatã, & per ſapiẽtiæ donũ in vita præſenti, de- H
inde clare per ſpeciem in regno cœleſti. [H I C] verus filius dei, [E S T verus deus,] veritate naturæ,
ita quòd vera diuinitas eſt in eo non participatio quædam, ſicut in aliis qui in ſcripturis dii vocantur.
Ioan.14. [E T vita æterna] eſt enim eſſentialiter viuens, & vita, veritas, ſapiẽtia, ac diuina eſſentia. Porro patre
2.Cor. 1. filioque expreſsis, intelligitur ſuperbenedictus & adorandus ſpiritus ſanctus, patris ac filij amor, oſcu
lum & amplexus. O quanta fuit infeliciũ hæreticorum inſania: qui cõtra hanc luciďiſsimã proteſtatio-
nem tanti apoſtoli, diuinitatẽ Chriſti negare impiiſsime pręſumpſerunt. Quãta etiã fuit veſania Ma-
chometi, qui licet in Alcorano teſtetur Chriſtum fuiſſe ſummum ſapientiſsimumque prophetam, nõ
tamen admittit vt filius dei aut deus dicatur, ſed purum fuiſſe hominem reprobus ille mentitur [F I-
Coloſ. 3. L I O L I cuſtodite vos à ſimulacris] .i. idolis ac idololatris, atque ab omni auaritia, quæ idolorũ eſt ſer
uitus, ab hæreticorum quoq; figmentis, qui de deo patre & filio eius ac ſpiritu ſancto non id ſenſerũt
ac docuerũt quòd pater & filius & ſpiritus ſanctus ſunt: ſed quod ipſi maledicti eos eſſe finxerunt. Simu-
lacra quoq; ſunt vana phãtaſmata, cogitationes inutiles, phãtaſticę ac ſtolidę apprehẽſiones, ſomnio-
rumq; obſeruationes: A quibus omnibus nos cuſtodire debemus, & ſyncere atq; catholice de deo vno
ac trino ſentire, ſalubria cogitare, ſapientialibus meditationibus & conſiderationibus immorari, ac
dominum maieſtatis immenſæ totis præcordiis iugiter venerari. [A M E N] id eſt, ſic eſt, & ita fiat. Ad
laudem & gloriam creatoris omnipotentis, qui eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus.

A **D. DIONYSII CARTHVSIANI IN TERTIAM B. IOANNIS EPISTOLAM ENARRATIO.**

S ANCTVS IOANNES IN PRAEINDVCTA
epistola instruxit fideles in generali, nunc instruit quasdam personas in speciali.
Porro sensus huius compendiosæ epistolæ in præhabita sententiosa epistola pro
maxima parte est habitus: ideo immorari non congruit. [SENIOR Electæ domi-
næ] Vt recitat Beda, quidam dixerũt præsentem epistolam & sequentem non esse
Ioannis apostoli, sed alius presbyteri nomine Ioannis, vt infra plenius referetur.
Sed nunc ecclesia communiter tenet, quod sit Ioannis apostoli: quod etiam ex Contra
stylo, ac sensu, & simili sermonis charactere satis videtur. ¶ Vocat autem beatus Ioannes se senio- eos q du-
rem, quia iam erat prouectæ ætatis: & ratione sui officii, quoniã nomen senioris episcopis quoq; pro- as has epi
pter grauitatem sapientiæ maturitatisque congruit. Vnde tunc rectores ecclesiarum propter discre- stolas alte
tionem & morum maturitatem senes appellabantur. Propter quod vt ante iam patuit, princeps apo- rius dicũt
stolorum in prima sua canonica, pastoribus loquẽs, Seniores (inquit) qui in vobis sunt, obsecro. Itaq; Ioannis
B senior iste Ioannes apostolus omniũ, qui in Asia præerant Christianis, pręcipuus scribit [ELECTAE cuiusdam
dominæ] Hæc namque veneranda & sancta matrona, cui tam reuerenter scripsit tantus apostolus, vo presbyte
cabatur secundum expositores Electa. Quod nomen illi optime competebat, quoniam vtique valde ri.
electa erat à deo: quam in præsenti epistola sanctus Ioannes de moltis commendat, sicut patebit [ET
natis eius] id est, filiis eius non solum carnis propagatione, sed & virtutũ imitatione. Nam & proles
eius atque familia erant, & ita etiam spiritalem matrem se eis exhibuit, & quod parentes suis tenentur
impendere filiis, vtpote educationem, instructionem, correptionẽ & castigationẽ exhibuit eis [QVOS
ego diligo in veritate] id est, vero & spiritali amore. Sciebat siquidem tantus Apostolus se esse in cha 1. Ioã. 4
ritate, imò & in charitate perfecta. [ET non ego solus, sed & omnes qui cognouerũt veritatem] id est,
vniuersi fideles, qui Euãgelicæ legis ac fidei veritatẽ, Christum quoque qui summa est veritas agno-
uerunt, diligunt istos. Fuit namq; domina ista nobilis ac famosa cũ sobole sua, & hospitabat ac susten-
tabat credentes ac ministros ecclesiæ. Ideo omnes boni fideles, ad quos fama eius peruenit, eam ac so-
bolem eius amabant. Cur autem amabant eam & natos eius, subiungitur [PROPTER veritatem, quæ
permanet in vobis] id est, propter veram dei notitiam atq; iustitiæ æquitatem & vitæ synceritatem.
Fuit enim in istis veritas triplex, videlicet veritas vitæ, veritas doctrinæ, veritasq; iustitiæ [ET vobi-
scum erit in æternum] quia posthanc vitam fuit in eis veritas ista, & in æternum manebit in eis mul-
C to perfectius, quàm fuit in vita præsenti. Nempe quod hic nouerunt per fidem, in cælo contẽplantur
per speciem. In cælo quoque est perfecta iustitia ac veritas vitæ falsitate impermixta: quoniam sancti
secundum extremum posse suum deo intenti sunt, honorificentiamque impendunt, nec quippiam cul
pæ eorum vitæ miscetur. [SIT vobiscum gratia] gratificans, quæ est qualitas supernaturalis, essen-
tiam rationalis creaturæ immediate perficiens, & eam in esse deiformi ad promerendum idoneo po-
nens, vt magni describunt doctores [MISERICORDIA] id est, pia assistentia dei in omnibus, & re-
missio culpæ ac conseruatio gratiæ [ET pax] pectoris in præsenti, quæ pax est tranquillitas internæ
ordinationis, & quies mentis in deo. Pax quoque æternitatis in futuro, quæ est pax plena semper in
actu, & gaudium prorsus imperturbatum. Pax etiam temporis est optanda, vt cum omnibus habeatur
concordia bona, & quietã ac tranquillam vitã agamus in omni pietate [A DEO patre, & Iesu Chri- Ioan. 5.
sto filio patris] Pater enim & filius sunt vnũ effectiuũ principium gratiæ, & omnis boni creati. Pro-
pter quod ait filius, Quæcunque facit pater, hęc & filius similiter facit. Et ita per verba hęc, diuinitas
filij insinuatur: eo quod dona ista dicuntur esse à filio sicut à patre, & idem intelligẽdum est de spiritu
sancto. Totius etenim superpræstãtissimæ trinitatis est vna essentia, vna potestas, vna indiuisaq; actio
ad extra. Et tota trinitas est vnus deus, vnus creator & rector ac dominus vniuersorum. Sit itaque vo
bis pax à patre & filio [IN veritate & charitate] id est, per hoc quod estis & statis in veritate doctri-
D næ ac fidei Christianæ, atque in charitate dei ac proximorum, & vt proficiatis in istis. [GAVISVS
sum valde] gaudio spiritali in domino [QVONIAM inueni de filiis tuis] id est, aliquos filiorũ tuorũ
[AMBVLANTES in veritate] Vel inueni de filiis. i. hoc de eis cognoui, quod sunt ambulãtes in verita-
te, id est, in fide catholica, morum synceritate atque iustitia conuersantes ac proficientes, non in tene-
bris ignorantiæ ac peccatis, non in simulatione ac calliditate viuentes. De hoc autem est bonis pręla-
tis cõsolatio valde pręcipua, quod eorũ subditi virtuose fructuoseq; viuunt, cũ eos tamen spiritualiter
ament [SICVT mandatum accepimus à patre] id est, deo trinitate omnium creatore. [ET nunc ro-
go te domina, non quasi mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio] hoc inquam
rogo. & hoc est mandatum quod ab initio nostræ conuersionis ad Christum, seu euangelicę prædica-
tionis, à deo accepimus [VT diligamus alterutrum] id est, spiritaliter inuicem nos amemus [ET hæc
est charitas] id est, in hoc consistit ac innotescit. idque requirit [VT ambulemus secundum manda-
ta eius] id est, secundum dei præcepta viuamus, proficiamus, atq; ad cælestem patriam properemus.
[HOC est enim mandatum] dei, vt quemadmodũ audistis ab initio vestræ conuersionis [IN eo am-
buletis] id est, secundum dei beneplacitum in lege & fide Christi viuatis, perseueretis, & gratiose cre-
scatis: quod vobis nunc scribo, ac necessarium duco [QVONIAM multi seductores exierunt in mun-
dum] id est, diuersi hæresiarchæ & falsi magistri proruperunt in medium [QVI nõ confitentur Iesum
Christum venisse in carne] id est, dei filium non credunt veraciter incarnatum, & in carne assumpta

inter homines conuersatum. Hoc enim dixerunt Marcionitæ hæretici, asserentes Christum corpus ha B
buisse phantasticũ: quorũ hæresim sequutus est & auxit impius Manichæus [H E C est seductor & Antichristus] id est, quicunq; hoc asserit, fallit seipsum & alios. Est quoque Christo contrarius, & Antichristi præcursor ac typus. [V I D E T E vosmetipsos] id est, considerate & custodite vos [N E perdatis omnia quæ operati estis] id est, ne cadendo à fide catholica instaq; vita, priuemini merito & præmio omniũ actuum virtuosorum, quos peregistis. Quia dũ iustus mortaliter peccat, mortificatur præcedentia meritoria opera eius: quæ tamen rursus viuificantur, dũ pœnitet & resurgit. [S E D vt mercedem plenam accipiatis] id est, idcirco vos custodite, vt perseuerando in bonis beatam in cælo retribu
Marc.14 tionem plenarie quietantem ac contentantem obtineatis. Qui enim perseuerauerit vsque in finẽ, hic saluus erit. [S C I E N T E S ꝙ omnis qui recedit] vel vt alii legunt, præcedit. i. quicunque mente à veritate auertitur. Vel qui præcedit, id est, primo recte incessit, & bene viuere cœpit [E T non permanet in doctrina Christi] iuxta illam credendo, ac conuersando [D E V M non habet] per charitatem & gratiam, nec est eius seruus, sed dæmonis. [Q V I permanet in doctrina eius] id est, Euãgelicis Christi documẽtis obedit [H I C & filium & patrem habet] id est, pater & filius, imò & spiritus sanctus, sunt inhabitator & dominus ac possessor cordis illius. Quemadmodũ loquitur Christus, Si quis diligit me,
Ioan.14. sermonẽ meum seruabit: & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. [S I quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert] id est, hæreticam falsitatẽ catholicæ veritati contrariam docet [N O L I T E eum recipere in domo] id est, eum non hospitetis, nec habitatione iungamini ei [N E C Aue ei dixeritis] id est, non communicetis ei in verbo salutationis, nec vllam cum eo societatem aut familiaritatem habeatis. [Q V I enim dixerit ei Aue] communicando secum in verbis [C O M M V N I C A T operibus eius malignis] id est, periculum incidit, & quasi socium prauitatis illius se esse ostendit. Istud de hæreticis excommunicatis, præscitis præsertim accipitur: atq; in primitiua ecclesia seruabatur tam strictè, ne credentes nondum satis roborati & exercitati in Euangelica veritate, à talibus seducerentur. Vt etiã manifestarent quàm vitãdi sint aduersarii veritatis fidei Chri- F
Titum. 3 stianæ. Vnde & Paulus, Hæreticum (inquit) hominem, post vnam & secundam correptionem deuita. Et rursus, Si quis non obedierit sermoni nostro per epistolam hunc notate, & ne commisceamini cũ
2.Thes.3 illo. [E C C E prædixi vobis] id est, de periculo isto præmonui vos [V T in die domini nostri Iesu Christi] id est, in die quo iudicabimini à Christo [N O N cõfundamini] id est, ne interim peccando mereamini tunc ab eo confundi, reprobari, damnari. [P L V R A habens vobis scribere,] id est, quanuis alia multa salubria vobis scribere possem [N O L V I per cartham & atramentum] id est, literis scripto digestis nolui vobis ista insinuare. [S P E R O enim me venturum ad vos, & ore ad os loqui] id est, spero quod os meum loquetur coram ad os vestrum. Præsentia nanque doctoris, & viua vox eius specialem habent vigorem, & frequenter plus operantur in subditis [V T gaudium vestrum sit plenum] id G
est, spiritale gaudium vestrum ex mea præsentia & alloquutione perficiatur, atq; ad æternæ incundi-
Ioan.19 tatis plenitudinem pertingatis [S A L V T A N T te filii sororis tuæ Electæ] habuit ista sancta matrona sororem, quæ vt asserit glosa etiam vocabatur Electa sicut & ista, & filii eius erant Christiani, ac sancti Ioannis discipuli, & forsitan apud eum quando hæc scripsit. Porro quod in aliquibus subiungitur, Gratia tecum, Amen, non est, vt dicitur, in libris correctis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN TERTIAM B. IOANNIS EPISTOLAM ENARRATIO.

SENIOR CAIO CHARISSIMO, QVEM ego diligo in veritate.] Sicut refert Hieronymus libro de viris illustribus, quidam
Hierony. dixerunt istã ac præcedentẽ epistolam non esse sancti Ioannis apostoli, sed Ioannis presbyteri: quam Papias Hieropolitanus episcopus discipulus Ioannis apostoli in suis opusculis subinde allegat, seniorenque vocat: cuius etiam sepulcrũ in Ephesο monstrabatur. Sed quemadmodum tactum est, Ecclesia rationabiliter tenet ꝙ hæ duæ epistolæ sint Ioannis apostoli: qui cur Senior nũcupetur in præce- H
dentis expositione epistolæ est expressum. ¶ Porro Caius iste, cui scribit, creditur fuisse vir ille Corin
Roma.16 thius, de quo ad Romanos loquitur Paulus, Salutat vos Caius hospes meus. Et prima ad Corinthios,
1. Cor. 1. Neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum & Caium. Sustentauit siquidem & bene tractauit Euangelicæ legis prædicatores, virtuosusque fuit, ideo fuit amabilis. [C H A R I S S I M E de omnibus,] id est, pro cunctis ad salutem pertinentibus [O R A T I O N E M facio] vt scilicet in omnibus actibus meritoriis crescas: ideo subditur [P R O S P E R E te ingredi & valere] id est, vt feliciter conuerseris proficiendo semper in melius, & valeas mente ac corpore: quatenus opera misericordiæ copiosius & expeditius prosequaris [S I C V T prospere agit anima tua] id est, feliciter conuersatur in virtutibus crescens quotidie. Et ponitur hic pars pro toto [G A V I S V S sum valde] in domino gaudio spiritali [V E N I E N T I B V S fratribus] id est, Christianis peregrinis & cæteris [E T testimonium perhibentibus veritati tuæ] id est, conuersationi tuæ veraciter virtuosæ, quam nobis recitauerunt cũ certitudine coniecturali, fiduciali, probabili. [S I C V T tu in veritate ambulas] triplici veritate ornatus, vtpote veritate vitæ, doctrinæ, iustitiæ. Nec est in te hypocritica confessio, aut vulpina calliditas: quod sanctus Apostolus potuit, Deo reuelante, certitudinaliter scire [M A I O R E M horum gratiam non habeo,] id est, ni-

A hil mihi commodius vel acceptius reputo inter hæc foris occurrentia[QVAM vt audiam filios meos]
spiritales[IN veritate ambulare]id est, in vera & catholica fide in virtutũ synceritate, & iustitię ęqua-
litate deo seruire. Prælatus enim zelo salutis proximorũ potissime sibi commissurum deber esse omni-
no accensus, & de eorũ spiritali profectu ac cõuersione magis quàm de omnibus mundi bonis gaude-
re. Propter quod Paulus suis scribens discipulis, Tunc, inquit, viuimus si vos statis in domino.[CHA-
RISSIME fideliter facis].i. iuxta exigentiam fidei, quę requirit vt opera ei correspondentia fiant, con
uersaris, quoniam sine operibus virtuosis mortua iudicatur. Sic ergo fideliter facis[QVICQVID ope 1. Thes. 3.
raris in fratres]id est, omne opus misericordiæ quod fidelibus proximis impendis[ET hoc in peregri- Iaco. 2.
nos] quibus misericordiæ actus impartiri magis acceptũ est creatori. De quo in Deuteronomio legi- Deut. 10.
tur, Dominus facit iudiciũ pupillo, & viduæ: amatq; peregrinũ[QVI testimoniũ reddiderũt charitati
tuę in cõspectu Ecclesiæ].i. coram fideliũ multitudine fassi sunt & dixerũt, quod circa eos charitatiue
& pie te habuisti[QVOS benefaciẽs deduces digne deo].i. quibus de viatico seu necessarijs prouidẽs,
deduces seu dirigea tã charitatiue ac reuerẽter, vt Christi mẽbra ac seruos ad alia loca duci seu dirigi
decet. Quod agẽs eria benefaciens seu meritorie operãs. Quia, vt Salomõ ait, Benefacit animę suæ vir Prou. 11.
misericors. Christus quoq; in euangelio, Quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Vn- Matt. 25.
de & Paulus scripsit, Zenã legisperitum & Apollo solicite præmitte, vt nihil illis desit [PRO nomine
B eius profecti sunt].i. pro dei honore iter peregrinationis assumpserũt, seu ad prædicandũ egressi sunt.
Vel, vt quidã exponunt, pro fide Christi à suis cõciuibus sunt expulsi[NIHIL accipientes à gentibus]
id est, ab infidelibus sustentaculũ vitę nec acceperũt nec petierũt. Vel hoc ideo dicitur, quoniã infide-
les abstulerũt istis quę possederũt, quatenus isti paupertate coacti ad idololatriã reuerterẽtur.[NOS er
go debemus suscipere huiusmodi].i. tales bene tractare,[VT cooperatores simus veritatis].i. eis coope
remur ad exercenda opera fidei ac virtutum, siue ad prædicandum euangelicæ legis doctrinã. Hoc di-
cit sanctus Apostolus in persona habentium facultatem faciendi talia opera misericordiæ. Et quamuis
ipse ꝓpria nũ haberet, tamen vt summus Asiæ præsul dispẽsauit bona Ecclesiæ, pro pauperũ susten-
tatione collata.[SCRIPSISSEM forsitan Ecclesiæ]id est, congregationi fidelium. in tua ciuitate mo
ranti[SED IS qui amat primatũ gerere in eis Diotrephes nõ recipit nos]id est, nostris verbis aut scri-
ptis nõ acquiescit. Diotrephes iste fuit insolens & superbus, hæresiarcha quoq;, vt aliqui dicũt, & am-
bitiosus. Et fuit ibi prælatus, vel ad fratrum præsidentiã aspirauit. [PROPTER hoc si venero]ad vos
[COMMONEAM]seu, vt aliqui legunt, commonebo[EIVS opera quæ facit]id est, ea publice repre-
hendam, quoniã publice peccat, præsertim quia salutem impedit aliorum[VERBIS malignis garriẽs
in nos]id est, impudenter detrahens nobis, & nostris contradicens doctrinis. Quocirca loquitur Be-
da, Linguas detrahentiũ sicut nostro vitio excitare non debemus, ne pereant: ita ex sua malitia excita-
C tas debemus ęquanimiter tolerare, vt nobis meritũ crescat. Aliquando autem etiam compescere, ne dũ
de nobis mala disseminãt, innocentiũ corda, qui bona de nobis audire poterant, corrũpant. Hinc san-
ctus Ioãnes obtrectatoris sui linguã redarguit, ne alij à suæ prædicationis audiẽtia impedirentur. Hæc
Beda. Specialiter vero resistẽdum est detractori quempiã de hæreticæ prauitatis aut infidelitatis vitio
mendaciter diffamãti[ET quasi non ei ista sufficiant]id est, in tantorum criminum commissione non
contentatur. Sicque quod ait, quasi, dicit hic veritatẽ, non similitudinem tantũ[NEC ipse suscipit fra-
tres[id est, hospitalitatẽ non exhibet peregrinis, atq; pauperibus, ac prædicatoribus [ET eos qui susci
piũt illos, prohibet]à tam charitatiuis ac pijs operibus[ET de Ecclesia eijcit]nisi sibi obediãt in præ-
ceptis iã vitiosis. Ex quo sequi videtur quod fuit prælatus, & cõstat quod erat valde peruersus.[CHA- Psal. 11.
RISSIME noli imitari malũ].i. praua huius & consimiliũ sibi exempla[SED quod bonũ est]id est, Psal. 17.
aliorum opera virtuosa. Iuxta illud, Declina à malo, & fac bonum. Ne cũ peruerso peruertaris.[QVI Oseæ. 13.
bene facit ex deo est]quantum ad hoc ꝙ bene & meritorie agit, quia per dei gratiam nõ proprijs viri- Roma. 11.
bus taliter operatur: quemadmodum per Oseam dominus loquitur, Perditio tua ex te, in me tatũmo-
do auxiliũ tuum. Omnia autem ex deo sunt, quãtum ad id boni quod habent aut sunt, quemadmodum
Paulus fatetur, Ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Electi vero ex deo sunt secũdum prædesti-
nationem æternam. Prout ista superius plenius sunt expressa.[QVI male facit non videt deum]id est,
D deũ formata & charitatiua cognitione nõ noscit, nec eius præsentiam efficaciter pensat, neq; iustitiam
eius rite veretur, sed ꝓpria culpa cęcatur, quod de mortali potissime peccato accipit. [DEMETRIO
testimoniũ redditur ab omnibus]bonis hominibus eum agnoscentibus, ꝙ scilicet opera virtutum ex-
erceat, & hospitalitati intentus sit[ET ab ipsa veritate]id est à propria sua iustitia, quę materialiter te-
stimonium perhibet ei, atq; à veritate existente in alijs formaliter, quos veritas mouet ad perhibẽdum
testimoniũ ei. Itemq; à iudice summo, qui est veritas ipsa[ET nos]Ioãnes Apostolus[ET testimonium
perhibemus] qui deo reuelãte certitudinaliter, aut aliunde probabiliter scimus, iustũ esse hunc ipsum
Demetriũ]ET nosti, quoniã testimonium nostrum verũ est]quia à spiritu sancto mouemur. Et quic-
quid in scriptis redigimus atq; asserimus, canonicam habet authoritatẽ, & certam ac infallibilem ve-
ritatẽ, quia in his à spiritu sancto infallibiliter regimur.[MVLTA habui scribere tibi, sed nolui per
atramentum, & calamũ. Spero autem protinus te videre, & ore ad os loqui]hoc totũ in fine præceden
tis epistolæ habitum est atque expositum. Siquidem secundum vnam considerationem habuit sanctus Ioan. 2.
Ioannes scribere Caio isti: sed ex alia consideratione dimisit hoc, quia sperauit se in breui oretenus lo
quuturum cum illo.[PAX tibi]id est, tranquillitas mentis in deo iugiter tibi insit, etiam in aduersis: &
tandem in cælis, vbi nulla erit aduersitas.[SALVTANT te amici] tui & mei, qui mecum consistunt.
[SALVTA amicos nominatim] tuos & meos qui tecum sunt. ¶ Postremo quoniam in duabus istis
compendiosis epistolis frequenter nominata, & varijs modis accepta est veritas, pro eorundem cla-

riori intelligentia obtinenda sciendũ, quod in scripturis theologicis ac philosophicis dictis verũ & veritas multipliciter accipiũtur, ac distinguuntur. Primo, itaq; diuiditur veritas in veritatẽ increatã, & veritatem creatã. Veritas increata, est ipsemet deus, seu diuina essentia, quę dicitur vera & veritas. Dicitur etenim vera quoniã summe incommutabilis, vniformis, perfecta, diuino intellectui se clarissime repræsentãs, pura & omni alieno, omni vano & falso penitus impermixta, omnisq; creatę veritatis origo fontana, exẽplaris, æterna, infallibilis regula, inuariabilisq; mensura. Et quoniam simplicissima est, ideirco est veritas sua, vtpote, proprietas diuini & oĩno necessarij esse. Et quãuis veritas filio appropriatur, propter causam præhabitam: tamẽ absolute loquendo cuilibet diuinę personę verissime competit, totaq; trinitas adoranda, est veritas vna, quemadmodũ & vna essentia: præsertim cũ ens & verum conuertantur: atq; (vt ait philosophus) vnumquodq; sicut se habet ad esse, ita ad veritatẽ. ¶ Porro veritas creata est multiplex. Est enim in primis veritas rei, & veritas propositionis. Veritas rei, est veritas naturę seu entis, nõ superaddẽs reale aliquid enti siue essentię rei, sed proprietatẽ quãdam, ita ꝙ res creata dicitur vera duplici ratione. Primo enim, propter conformitatẽ suam ad rationem suã causalem scilicet idealem, quã habet in mente diuina: sicq; dicitur vera, quia sortita est esse prout deus per rationẽ idealem ei dare instituit, seu inquantũ imitatur suum esse exẽplare, quod habet in animo creatoris. Secundo, inquantũ apta est facere veram sui apprehensionẽ in anima intelligẽtis, seu manifestare se secundũ quod est. Veritas autem propositionis, est veritas cõplexa, quæ est in intellectu formaliter ac subiectiue, & dicitur adæquatio intellectus ad rem intellectã. Vnde secundũ philosophum, bonum & malum sunt in re, verum & falsum in intellectu. Communiter quoq; fertur, quod res dicitur vera per cõparationem ad intellectum, & bona in ordine ad voluntatem. In propositione autem est tãquam in signo. ¶ Iterum veritas creata ponitur triplex, videlicet veritas vitę, veritas doctrinę, & veritas iustitiæ. Veritas vitę est ipsa rationalis creaturę cõuersatio vitalisve actio secundũ diuinę legis rectitudinẽ regulata, dũ agit quę deo sunt placita & eius iussionib⁹ cõsona. De qua loquitur Christ⁹, Omnis qui facit veritatem, venit ad lucẽ, vt manifestentur opera eius, quia in deo sunt facta. Et Paulus ad Timotheũ, Diuitibus præcipe non sublime sapere, vt apprehendant veram vitam. Insuper veritas doctrinę est cõformitas seu consonantia instructionis mentis creatę cum sapientia mentis æternę. Imo hæc veritas est ipsa doctrina rei, de qua agit, concordãs. De qua asserit Christus, loquens ad patrem, Sermo tuus veritas est. Et Paul. ad Gal. Licet angelus de cælo euangelizet præter id quod euãgelizauimus vobis, anathema sit. At vero veritas iustitiæ dupliciter dicitur. Primo, secundum quod ipsa iustitia est quædã rectitudo, ac veritas increatæ iustitiæ syncerĩtatẽ & continentiam imitans. Secundo, prout aliquis ex iustitia veritatem fatetur, sicut in foro iudiciali. De qua veritate fertur in psalmo vicesimosecundo, Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. ¶ Denique de hac triplici veritate dixerunt aduersarij veritatis ad veritatem æternam, Magister, scimus quia verax es (in quo tangitur veritas vitæ) & viam dei in veritate doces (in quo tangitur veritas doctrinæ) & non est tibi cura de aliquo (in quo tangitur veritas iustitiæ.) Interdum quoque sumitur veritas pro virtute morali, per quam homo in verbis & factis correspondenter se habet, quod ad veritatem pertinet vitæ, & item aliquo modo ad veritatem iustitiæ.

Marginalia: E; F; Ioan.3.; 1.Tim.6.; Ioan.17.; Gal.1.; G

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN EPIST. BEATI IVDAE APOSTOLI ENARRATIO.

¶ CAP. I. [IVDAS IESV CHRISTI SERVVS.]

Matt.10. Marc.13. Prou.4.

IVDAS IESV CHRISTI SERVVS, frater autem Iacobi.] Iste est Iudas, quẽ euangelistę Matthęus & Marcus vocãt Thadæum: qui actuũ primo Iudas Iacobi appellatur: qui etiã, vt libro de viris illustribus refert Hieronymus, vocatus est Coreulus .i. proprij cordis custos, quia mentis suę diligentissimus custos fuit: iuxta illud Prouerbiorũ, Omni custodia custodi cor tuũ. Et quamuis fuerit etiã frater Simonis Zelotis apostoli, tamẽ fratrem Iacobi se appellat, quoniã Iacobus inter eos extitit principalis, & magis famosus, ac primus Hierosolymitarũ antistes. Ad dictionem quoq; Iudæ traditoris, vocat se Iacobi fratrẽ. Cuius humilitas innotescit, quod quãuis fuerit Christi cõsanguineus tam propinquus atq; apostolus, tamẽ seruum se vocat Christi, nõ apostolum. Fuitq; seruus Christi seruitute filialis timoris ac charitatis, non seruilis formidinis. Hic itaq; sanctus Iudas, de quo in Ioãne scriptum est, Dixit ei (scilicet Christo) Iudas, non ille Schariotes, Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & nõ mundo? Hic inquam beatus Iudas scribit [HIS qui sunt in deo patre dilectis] id est, fidelibus, qui per fidẽ & charitatem, sunt in patre æterno, & spiritaliter diliguntur à cęteris Christianis in eo [ET in Iesu Christo, conseruatis & vocatis] id est, qui à Christo sunt conseruati in gratia, & vocati ad fidem ac gratiarum charismata, gaudiaq; cælestia. [MISERICORDIA vobis & pax & charitas adimpleatur] id est, gratiosa assistentia dei, pax spiritalis, charitasque infusa, perseuerent & crescãt in vobis in vita præsenti, perficianturque in vobis in patria, quamuis gratiosa assistentia dei nõ ita habeat locũ in beatis, sicut in via-

Marginalia: H; I; Ioan.16.

A toribus. Nihilominus beati seu cōprehensores indigent indesinēter conseruari à deo in esse, & in bono
eis collato, quauis sint confirmati in bono. [CHARISSIMI omnem solicitudinem] id est, magnam
& perfectam curam seu diligentiam [FACIENS scribendi vobis de communi vestra salute] docendo
qualiter impedimenta salutis debeatis vitare, & veram beatitudinē promereri ac obtinere, NECESSE
habui scribere vobis] id est, ex parte mei fuit necessarium mihi scribere vobis, quatenus debitū officij
mei apostolatus circa vos adimplerē: quia ex iniuncto officio habeo vos docere. Fuit item necessarium
ex parte vestri, ne ab hæreticis & peruersis fallamini, vt infra dicetur [DEPRECANS supercertari]
hoc est, rogās vt strenue certetis seu præliemini [SEMEL traditæ sanctis fidei] id est, pro defensione ac
virtuosa peroratione fidei catholicę, quę semel tradita est sanctis, id est, à deo infusa electis & virtuo-
sis fidelibus. Vel vobis tradita est à sanctis apostolis semel, vtpote in vestra conuersione ad Christum.
Vult ergo apostolus, vt contra inuisibiles atq; visibiles hostes pugnēt Christiani pro fidei defensione.
Pugnent inquā tentationibus resistēdo, orando, lachrymando, sanctis operibus insistendo, martyrium
sustinendo. Porro brachio seculari in certis casibus licitū est, imò incūbit, materiali gladio pro fide pu
gnare, & perfidos expugnare. Hinc scriptū est in Eccle. Pro iustitia agonizare, pro anima tua, & vsque Eccle. 4.
ad mortē certa pro iustitia, & deus expugnabit pro te. Et Paulus Timotheum exhortās, Certa, inquit, 1. Tim. 6
bonū certamen fidei. Iterumq; de seipsū, Bonū, ait, certamen certaui. Consequenter tangit cur eis hæc 1. Tim. 6.
scripsit, videlicet ꝑpter deceptores & hęresiarchas, ne eorū peruersis dogmatibus deciperētur. [SVB-
B INTROIERVNT enim] id est, astute & sub specie religiositatis introierunt inter cōuersos, eis se cal-
lide admiscēdo [QVI olim prescripti sunt] id est, denunciati, & in scripturis prefigurati, vel ab æterno
præuisi, atq; præsciti à deo, [IMPII] contra verū dei cultum peccantes atque docentes. Prescripti, in-
quam [IN hoc iudiciū] id est, ad condemnationem istā, quam reprobis docet scriptura infligendā. Pre-
dixit enim & prefigurauit scriptura eos esse venturos, & ad damnationē perpetuam ituros. Loqui-
tur itaque hic de iudicio reprobationis & condemnationis, de quo ait Saluator, Qui verbum meum
audit, & credit ei qui misit me, habet vitā ęternam, & in iudicium non venit. Et denuo, Procedent qui
bona fecerunt in resurrectionē vitę: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Hi itaque subin-
troierunt [DEI nostri gratiā transferentes in luxuriam] id est, Christi pietate abutētes, & eius occasio-
ne ad vitia carnalia corruentes. Ex quo enim lex Christi est lex pietatis, sicut lex Mosi lex rigoris, quia Leui. 24.
Christus nō precepit transgressores suę legis statim in hac vita ita puniri, lapidari, incēdi, aut iugula-
ri: sicut lex Mosi, ideo isti tāto intimoratius atq; liberius peccauerunt, carnaliterq; vixerunt, quāto mi-
nus metuebāt se per hoc in hac vita taliter puniendos. Tales sunt omnes qui nō intuitu & amore dei,
seu timore diuini iudicij, retrahuntur à vitijs. Vel sic, Dei nostri gratiā transferentes in luxuriā, i. fidei
Christianę ac legi Euāgelicę admiscentes carnalia oblectamenta. Nā vt plures allicerent sibi discipu-
C los, carnalia opera, crapulosa, ac lubrica eis tanquā licita concesserunt, & frequenter talia exercuerūt.
De talibus ad Timotheū loquitur Paulus, Erunt homines amātes seipsos, voluptatum amatores magis 2. Tim. 3
quàm dei, habentes quidē speciem pietatis, virtutem autem eius abnegātes, & hos deuita. Alibi quoq;,
Quę in occulto, inquit, fiūt ab eis, turpe est dicere [ET solū dominatorem & dominū nostrum Iesum Ephes. 5.
Christum negantes] id est, de Christo impie sentientes, vel veram eius diuinitatē, aut veram humani-
tatem negantes, aut ipsum per reprobam fidem abnuentes, iuxta illud ad Titum, Confitentur se nosse Titum. 1.
deum, factis autem negant, cum sint abominati & reprobi. Dicitur autem Christus solus dominator &
dominus inquantum deus, non quod pater & consimiliter spiritus sanctus, non sint dominator & domi-
nus, sed quoniam pater & filius & spiritus sanctus, sunt vnus dominator & dominus: sicut sunt vnus
creator & vnus deus, propter vnitatem & identitatem naturæ in tribus personis. Vnde in tali propo-
sitione ista vox, solus, excludit aliud seu diuersum, non alterum seu alium. Pater autem & spiritus san-
ctus non sunt diuersum, aut aliud à filio, quamuis vnusquisque eorum sit à filio alter seu alius, alia scili-
cet persona. Præterea qualiter dictio exclusiua possit addi in diuinis ex parte subiecti, & quomodo ex
parte prædicati, & qualiter termino essentiali cū predicamento personali, qualiter etiā econuerso, primo
Sententiarū distinctione vicesimaprima discutitur. Per verba vero hęc preinducta sanctus Apostolus
Iudas Christi diuinitatē clare fatetur, quod iterum facit per verba textus sequētia. Hic Christus est do
D minator, de quo cātat ecclesia, Ecce aduenit dominator dominus, & regnum in manu eius, & potestas
& imperiū. De quo Daniel ait, Aspiciebam in visione noctis, & ecce in nubibus cæli quasi filius homi
nis veniebat, & vsque ad antiquū dierum peruenit, & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: &
omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. Potestas eius, potestas æterna, quæ nō auferetur: & regnum
eius, quod nō corrumpetur. In quibus verbis personalis distinctio patris & filij, & duplex Christi na-
tura, diuina scilicet & humana, vnitasq; personę euidenter tangūtur. De quo etiā ait Psalmista, Domi Psal. 71.
nabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terrarū. Et, Adorabunt eū omnes re-
ges, omnes gētes seruient ei. Sit nomē eius benedictum in secula, ante solem permanet nomen eius. In
quibus vtique verbis idem ostenditur. [COMMONERE autem vos volo, scientes semel omnia] id est,
ad eorum quæ scitis memoriam reuocare, & ad eorum fructuosam attētionem incitare vos volo, scien-
tes semel omnia, id est, qui ex primordiali vestra informatione scitis omnia quę sunt fidei, atq; necessa
ria sunt saluti. Ideirco non indigetis de hoc nouiter informari, sed plenius instrui, exhortari, atque ad
actualē recordationē eorum quę habitualiter scitis, reduci, sicut & Paulus ait, Tanquā in memoriā vos Rom. 15.
reducens [QVONIAM Iesus populum suum de terra AEgypti saluans] id est, filios Israel per Mosen
de terra & seruitute AEgyptiaca liberans, quod verificatur de Iesu secūdum suam diuinam naturā ac
omnipotētiam, & prout supponit increatam hypostasim, seu personam, secundum quā Iesus est deus
æternus vbique præsens, & omnia implēs. Qui ait, Antequā Abraham fieret, ego sum. Qui etiam Ni- Ioan. 8.

codemű corporaliter ac pręsentialiter alloquēs dixit, Nemo ascendit in cœlű, nisi qui descendit de cœ E
lo, filius hominis, qui est in cælo. Quāuis ergo tēpore Mosi Iesus nondum fuerat homo, tamē perso-
Num. 16 na Iesu tűc & ęternaliter fuit. Idcirco ad commendandā vnitatem personę vtriusq; naturæ in Christo
ista dicűtur [SECVNDO eos qui nō crediderunt, pdidit] .i. altera vice post illā eductionē incredulos
& rebelles filios Israel in deserto prostrauit, & varijs plagis peremit, vt patet in libris Exodi & Nu-
mero. Eos quoq; qui in sua percussione non pœnituerunt, in æternű damnauit. Nec obstat illud Naű,
Naum.1. Nō consurget duplex tribulatio. Vbi septuaginta transtulerűt, Non vindicabit dominus bis id ipsum.
Hoc enim intelligitur quādo vna tribulatio est pœna peccati sufficiens, & quando tribulatus suā co-
gnoscit culpā, ac pœnitet, prout in hoc Decreto plene exponitur. Porro de expositiōe verbi huius Iu-
dæ apostoli dictű est plenius super illud Petri, Nouit dominus pios de tētatione eripere. Quemadmo
Exo. 14. dum ergo Christus filios Israel, quos primo de AEgypto redemit, & per mare rubrű deduxit, cű cla-
massent ad eű, postea incredulos, & rebelles perdidit, ita & nűc eos quos regenerauit baptismate, si nō
permāserint in fidei synceritate & Euangelicæ legis obseruatione, debite puniet. Et hoc consequenter
probatur exēplo deiectionis angelorű peccantium. [ANGELOS vero, qui nō seruauerűt suum princi-
patum] .i. in choro seu ordine suo, quo conditi erant, & constituti, non manserunt stātes [SED dereli-
querűt suum domiciliű] .i. mansionem cœlestē seu cæli empyrij locű [IN iudicium magni dei vinculis
ęternis sub caligine reseruauit] ordo verborű est, Iesus angelos illos reseruauit sub caligine, id est in ae- F
re caliginoso in iudiciű magni dei. i. vsque ad diem generalis iudicij, in quo deus trinitas iudicabit per
principalē authoritatē. Christus vero secundű naturam assumptā faciet iudicij exequutionem per mi
nisterialem potestatē, quia per ipsum deus altissimus iudicabit, secundű illud Actuum, Deus iudicatu
rus est orbē in æquitate, in viro quē statuit. Porro quod ait, vinculis ęternis, referri potest ad verbű re-
Actu.17. seruauit in habitudine ablatiui casus, vt sit sensus, ꝙ reseruauit eos perpetua obligatione reatus vinctos
& cōpeditos. Iuxta illud Prouerbiorű, Iniquitates suę capient impiű, & funibus peccatorű suorum cō
Prou.5. stringetur. Potest quoq; referri ad verbű reseruauit in habitudine casus datiui, eritq; sensus, quod reser
uauit eos perpetuę reclusioni compedibusq; inferni. De quibus Christus in Euāgelio, Ligatis, inquit,
manibus, & pedibus, mittite eű in tenebras exteriores. Vnde in Esaia habetur, In illa die visitabit domi
Matt.22. nus sup militiā cæli, & cōgregabuntur in cōgregatione vnius fascis in lacű, & claudentur ibi in carce-
Esa.24. re. De hac re plenius dictű est super illud Petri, Si deus angelis peccantibus non pepercit. Vbi hæc ea-
2.Pet.2. dem continetur sententia. Deinde ponitur tertiű exemplum ad idem probandű. [SICVT Sodoma &
Gene.19 Gomorra & finitimæ] .i. eis propinquę [CIVITATES] videlicet Adama, Seboim, Phegor [SIMILI
modo fornicatæ] .i. easdē luxurias cum Sodomitis exercentes [ET abeűtes post carnem alterā] .i. vitiű
Roma.1. contra naturā sequentes, quod agebant cum carne altera q̃ natura requirit, & author naturæ instituit:
masculis in masculos, & fœminis in fœminas turpitudinem operantibus [FACTI sunt exemplű ignis G
æterni, pœnam sustinentes] id est, pręd1cti Sodomitæ, &c. sustinentes pœnā ignis & sulphuris in Ge-
nesi descriptam, facti sunt exemplum ignis æterni, id est, figura seu typus facti sunt perpetuæ damna-
tionis ac infernalis incendij, quæ per illorum punitionem sunt præsignata. Et istud in secűda Petri ha
2.Petr.2. betur, pleniusq; est elucidatum [SIMILITER & hi carnem quidem maculant] id est, præfati hæreti-
ci & seductores lasciui corpora sua diuersis luxuriæ fœditatibus inquinant, per quod Sodomitis assi-
milantur [DOMINATIONEM spernunt] id est, sanctis apostolis, summis Ecclesiæ prælatis, obedire
& consentire contemnunt. Propter quod conformantur apostatis angelis, deo subesse negligentibus,
quales sunt subditi impij, ac rebelles, suis superioribus recalcitrantes [MAIESTATEM autē blasphe-
mant] id est, Christi deitatem ac omnipotentiam negant, seu alijs modis enormiter inhonorāt. Quod
quàm graue sit scelus, consequenter probatur. [CVM Michael archangelus cum diabolo disputans al
tercaretur de Mosi corpore, nō est ausus iudiciű inferre blasphemiæ. sed dixit, Imperet tibi dominus.]
Circa hoc loquitur Beda, De quibus scripturis Iudas hoc testimonium assumpserit, nō facilè patet: &
rursus quando de Mosis corpore contentionē cum diabolo Michael habuerit, incertum est. Sed quic-
quid sit de hoc, ad credendum sic contigisse sufficit sancti apostoli huius authoritas, qui ex spiritu san-
cto hæc scripsit. Nec oportuit eum istud de scripturis assumere, quia omnia scripta sunt. Sicut & Pau- H
Acto.20. lus in Actibus ait, Oportet meminisse verbi domini Iesu, Beatius est dare quàm accipere. quod à nul-
lo euangelistarum scriptum est. Probabiliter ergo tenendum est, quod altercatio ista inter archāgelum
Michaelem & diabolum cōtigit Mose sepulto, cuius sepulchrum voluit deus esse & manere ignotum,
Nu.213. ne filij Israel ad idololatriā proni illud effoderēt, & diuinis honorarēt honoribus seu adorarēt. Quod
4.Re.18 eos facturos fuisse inde potest ostendi, quòd serpenti æneo à Mose facto adolebant incensum vsque ad
tempus Ezechiæ regis, qui serpentem illum confregit, vt quarto Regum habetur. Est igitur sensus, Cű
Michael archangelus cum diabolo disputans, id est, contra diabolum rationaliter loquens altercare-
tur, id est, dissentiret à diabolo de Mosi corpore, quoniam tanquam princeps synagogę voluit corpus
illud manere absconditum, ne plebs sibi commissa peccaret, diabolus vero non voluit illud manifesta-
re Iudæis, quatenus superstitiose ipsum venerarentur seu adorarent, nō est ausus, id est, non voluit, iu-
dicium inferre blasphemiæ, id est, indecentem aut derogatoriam diuino honori increpationem diabo-
lo facere, & hoc propter naturam diaboli bonam, in qua dei similitudo resplendet, propter quod se-
cundum se contemnenda non fuit: sed dixit diabolo, Imperet tibi dominus. modesto verbo coercuit
Dæmonem dicens, Iubeat tibi dominus, vt nec possis nec audeas corpus Mosi manifestare. Sic &
Zacharię angelus apud Zachariam legitur dixisse diabolo aduersanti Iesu sacerdoti filio Iosedech, Increpet do-
minus in te sathā, & increpet dominus in te. Ex quibus patet, quod Christo inferre blasphemiā, sit in-
cōparabiliter grauius, inquātum ipse est deus. ¶ Dicitur autē Michael archangelus non quia de cho-

A ro sit archãgelorũ qui chorus in infima hierarchia angelica est medius, quũ sit de ordine principatuũ, Dan.12.
vnde in Daniele vocatur princeps magnus, & nunc præest militanti Ecclesiæ, sicut tũc synagogæ, sed
archãgelus appellatur, quantũ ad nominis interpretationẽ communem, quasi princeps angelicus seu
inter angelos plurimos principalis. Nã sicut angeli vno modo dicũtur omnes angelici spũs, alio modo
soli spiritus de infimo choro: ita archangeli vno modo dicuntur omnes angeli ordinum superiorum,
alio modo soli spiritus de medio ordine infimæ angelicæ hierarchiæ. [HI autem quæcunq; ignorant,
blasphemant].i. præfati seductores hæretici incomprehensibilia fidei, quæ intelligere nequeunt, ne-
gant & inhonorant, vt quod deus est vnus & trinus, quod Christus est deus & homo. [QVAECVN-
QVE autem naturaliter, tanquam bruta animalia norunt].i. quę sensitiua cognitione brutis cõuenien
te agnoscunt, & sibi quasi delectabilia apprehendunt [IN his corrumpuntur].i. talibus male vtuntur,
& in eis damnabiliter delectantur, eisque inordinate, & magis quàm summo bono adhærent, quod to
tum est spiritalis corruptio, læsio, diuisio, imò interitio animæ. Iuxta illud in psal. Corrupti sunt, & Psal.52.
abominabiles facti sunt in iniquitatibus. Et illud Oseæ, Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Isti Oseæ.10.
sunt bestijs similes, quoniam instar brutorum temporalia, sensibilia, & terrena, sed spiritalia & diuina
non referunt, sed eis propter se inhærent, inquantũ aliquid habent delectabilitatis, vtilitatis, siue deco Sap.14.
ris: per quæ fiunt amabilia istis carnalibus ac peruersis hominibus. Vnde Sapiens scribit, Creaturæ
B factæ sunt in tentationem animæ hominum, & in muscipulam ac laqueum pedibus insipientium.

ELVCIDATIO II CAP. [VAE illis qui via Cain abierunt.] ARTIC. II.

Odem feruore quo beatissimi apostoli Petrus & Ioannes contra insurgentes hæresiar-
chas, ac deceptores carnales, & fictos scripserunt: etiã gloriosus iste apostolus Iudas con
E tra eosdẽ scripsit. Contra quos consequenter subinngit. [VAE] æternæ dãnationis debe- Genc. 4.
tur & imminet illis [QVI via Cain abierunt].i. inuidiã Cain sequentes recesserũt men-
te à deo [ET errore Balaam mercede effusi sunt].i. ex deceptione qua Balaam hariolus Num. 22
fuit deceptus, cupiditate ad vitia diuersa sunt fusi, seu corde extenti. Vel effusi sunt.i. gratiarum cha-
rismata perdiderunt euacuati corde ab illis. Hæc est vitiosa effusio. ¶ Est autẽ & virtuosa effusio, qua
homo cordis sui pia desideria offert deo, & anxietates ac gemit⁹ suos exponit & recitat corã eo. Iuxta Tren.3.
illud Trenorũ, Effunde sicut aquã cor tuum ante conspectum domini dei tui. Porro omne peccatum
voluntatis, venit ex errore aliquo intellectus, hoc est, ex aliqua inconsideratione, inaduertentia, falsa
opinione, hæretica prauitate, infidelitate similiue radice. Idcirco notanter ac subtiliter loquitur sctũs
Iudas, errore Balaam mercede effusi sunt. Error vero intellectus Balaã fuit incõsideratio districtionis Num.22
diuini iudicij, & vitiũ superstitionis. Nam fuit hariolus auguriisq; intentus, prout in Numeri habetur,
C Ex quibus erroribus ad vitiosum temporaliũ rerum amorem dilapsus est. Voluitq; maledicere popu-
lo dei. Et inde à deo prohibitus, dedit regi Balach consiliũ superprauissimum contra populum illum,
vt scilicet per mulieres Madianitas traheretur ad idololatrias ac adulteria. Væ etiã illis qui [ET con-
tradictione Chore perierunt] qui rebellionẽ ipsius Chore sequentes, ad ambitionẽ dilapsi sunt, iamq;
perierũt in anima, & ęterna dãnatione meruerũt perire. Omniũ horum scelera præfati hęretici sunt se-
quuti. Quia ex inuidia sanctos apostolos & eorũ coadiutores persequebãtur. Et propter carnalia com
moda induxerũt dogmata nona, quibus plurimos deceperũt. Desiderio quoq; primatus se contra apo
stolos erexerũt. Insuper viã Cain sequuntur inuidi, viã Balaam auari, viã Chore ambitiosi, inobedien
tes superbi, præsumptuosi. [HI sunt in epulis suis maculę].i. prædicti hæretici & peruersi in suis epula-
tionibus tam immoderate se habent, vt nõ solum maculati, sed & maculæ merito nũcupentur: præser-
tim quia non solũ seipsos contaminant, sed & alios quos ad vitia trahunt cõmaculant. Iuxta quẽ mo- Ephes.5.
dum Paulus scribit Ephesijs, Eratis aliquãdo tenebræ, nũc autem lux in domino [CONVIVANTES
sine timore].i. absque formidine offensionis diuinæ crapulose viuentes, ideoq; comedẽdo grauiter ex-
cedentes: quoniã timor domini retrahit hominẽ à peccato: quemadmodũ in Prouerb. legitur, Per timo Prou.15.
rem declinat omnis à malo. Et in Ecclesiastico, Timor domini expellit peccatũ. Idcirco qui sine timo Eccle.1.
re dei mãducat, aut aliud quippiã agit, multas incidit culpas. Specialiter quoq; indiget homo timore
D dei in comedẽdo, quia in comestione sunt variæ occasiones peccandi, quas absq; timore domini homo
nõ vitat. Ex quo duo eliciuntur. ¶ Primum est, vt cũ dei timore sumamus cibum & potũ: quemadmo- Tobię.6.
dum in libro Tobiæ asseritur, Cũ timore domini celebrauerunt nuptiarũ conuiuium. Secũdum est, vt
in omni, quod agimus, dei presentiam atq; iudicium perpendamus, sicque vniuersis actibus nostris ti- Eccle.1.
morẽ domini superponamus. Hinc timor dei vocatur corona iustitiæ. Et sanctus Iob ait, Verebar o- Ioh.9.
mnia opera mea, sciens q non parceres delinquẽti. In ecclesiastico quoq; scriptum est, Qui sine timo- Eccles.1.
re est, iustificari non potest. Et sapiens in omnibus metuit. [NVBES sine aquã].i. quemadmodũ virtuo Eccle.18.
si predicatores nubibus cõparantur, quoniam verba sapientiæ pluunt, virtutibus fulgent, ad sublimia
per contemplationẽ leuantur, & conuersationem habent in cœlis. (De quibus per Esaiam loquitur Spi Esa.60.
ritus sanctus, Qui sunt isti qui vt nubes volant? Et rursus, Mandabo, inquit, nubibus meis ne pluãt su- Esa.5.
per eam imbrem. Atq; in Psalmo, Veritas tua vsq; ad nubes.) Sic isti hęretici, & seductores, nubes sine Psal.35.
aqua sapiẽtiæ salutaris vocantur, quoniã audientiũ corda salubri doctrina non rigant [QVAE à ventis Eccle.15.
circunferuntur] quoniã instar leuium nubium à malignis spiritibus, & elationũ vanitatumq; moribus
impellũtur. Contra quod Paulus hortatur, Nõ circunferamini omni vento doctrinæ [ARBORES au
tumnales.] Nam sicut arbores in autumno folia habent non fructus, presertim in terra promissionis:
sic isti apparentiam tantum habent non existentiam virtutum, virtuosorumque actuum. Ideo subditur
[INFRVCTVOSAE] quoniam bona quæ exercere videntur, non sunt vere fructus virtutum [BIS

Msttb.3. mortuæ[quia propter peccata omissionis sunt mortui vno modo. Iuxta illud, Omnis arbor quę nō fa E
cit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Et propter peccata cōmissionis sunt mortui alio
s.Tim.1. mudo, cū dicat apostolus, Vidua quę in delitijs viuit, viuens mortua est. Fuerunt etiā semel mortui vi-
tijs ante bsptismū, & alrera vice recidiuando, atq; in hæresim ruendo post baptismum [ERADICA-
TAE]ab vnitate ecclesiæ ac indiuidua charitate. De quibus secundo regum loquitur Dauid, Pręuari-
catores quasi spinę euellētur. Et Psulus ad Rom. Propter infidelitatē excisi sunt. Ecōtra ait de iustis,
In ebsritate radicati & fundati [FLVCTVS feci maris] .i. similes fluctibus msris amari, & ferocis seu
turbulenti, quod dicitur ferox, nō quasi mala sit eius natura: sed propter suū effectum, quoniam multi
in eo mergūtur, aut tribulātur, ac spoliātur, suntq; diuersa ei⁹ pericula. Huiusmodi maris fluctibus isti
per suā inquietudinem amaritudinemq; consimiles sunt. Quoniā alios inquietsnt, & pacem turbant
Ecclesiæ, plurimosque amaricant. Hinc in Esa. legitur, Impij quasi mare feruens quod quiescere non
porest[DESPVMANTES suas cōfusiones]id est, confusibiles suos errores, ad infernalē confusionem
trshentes, per modū spumæ diffundentes & multiplicātes. Sicque beatus Iudas seruat metaphoram,
qnia msrini fluctus spumant[SYDERA errantis]sydera errantia dicūtur stellæ non fixę, vtpote septē
planetæ, que pręter motū orbium suorum proprios habent motus, atq; quotidie in slio loco q̄ pridie
oriuntur & occidunt: hsbentq; motus varios & incertos. Quibus cōparantur præfsti hæretici & ini-
qui, quoniā per errores & vitia fluctuāt, nec in vniformi stant regula veritatis, nec in Ecclesia quasi in F
orbe figūtur, sed proprios habēt motus erronei intellectus ac impiæ volūtatis, irrefrenatæq; sensuali-
tatis. Quibus cōpetit illud in psalmo, In circuitu impij ambulāt. Et iterum, Deus meus pone illos vt
rotā. Quod tiē fertur in Esaia, Deus miscuit in medio eius spiritum vertiginis[QVIBVS procella te-
nebrsrū]id est, tempestas infernalis caliginis[CONSERVATA est in æternū] Quia vt ait Saluator,
mittentur in tenebras exteriores. De quib⁹ Psalmista, Ignis, inquit, sulphur & spiritus procellarū pars
calicis eorū. Consequenter dicto prophetico probat quod dixit[PROPHETAVIT autem de his se-
ptimus ab Adam Enoch]qui septimus fuit ab Adam eis pariter cōputatis, vt patet in Genesi. Vnde
in exordio primi Paralipomenō legitur, Adam, Seth, Enos, Cainam, Dalaliel, Iareth, Enoch [ECCE
venit dominus in sanctis milibus suis facere iudiciū]id est, dei filius deus veraciter incarnatus in natu-
ra assumpta in fine mūdi venturus est inter omniū angelorum supernorumq; ciuium agmina facere iu
diciū. Iuxta illud Esaiæ, Dominus ad iudiciū veniet cū senibus populi sui, & principibus eius [CON-
TRA omnes]nō penitus contra omnes, sed cōtrs reprobos vniuersos. Propter quod expositoriè sub-
ditur[ET arguere omnes impios]qui non pœnituerūt, nec decesserunt in gratia sb hsc vita[DE om-
nibus tēporibus impietatis eorū, quibus impie egerunt]videlicet contra dei legē & cultū[ET de om-
nibus duris quę loquuti sunt contra deū]id est, contra dei præcepta seu monita, vel directe cōtra deū,
false loquēdo de eo, aut irreuerenter[PECCATORES impij]imo de omni verbo otioso reddēda est, G
in die iudicij ratio, atq; de omni cogitatiōe mala affectationeq; praus, & omissione culpabili: quoniā
immēsa dei iustitia nil indiscussum, nil irremuneratū relinquet. Circa hūc locum scripsit Beda, Scien-
dū, quod liber Enoch de quo verba hæc Iudas scripsit, ab ecclesia inter apocrypha reputatur: nō quia
dicta tanti patriarchæ abijcienda sint, sed quoniā liber ille non ab Enoch, sed ab alio sub nomine eius
scriptus videtur. Si enim scriptus esset ab Enoch, non contineret contrsria fidei sanę. Nunc autē quo-
nism multa incredibilia continet(ex quibus est illud, q̄ gigantes non habuerūt homines, sed angelos
patres)sapiētibus constat librum illum nō vere ab Enoch compositū. Propter quod ista Iudæ episto-
la, quia de libro apocrypho testimoniū sumpsit, primis tēporibus à plerisque reiiciebatur, nunc tamē
authoritate, vetustate, & vsu meruit inter sanctas cōputari scripturas, maxime quoniā tale testimoniū
de apocrypho Iudas assumpsit, quod non apocryphū, sed vera est luce perspicuū. Hæc Beda, Veruo-
tsmen si bene pēsemus, non videtur sanctus iste apostolus spiritu sancto repletus librum Enoch apo-
cryphū, sed verissima verba Enoch patriarchæ allegare. Quæ verba assumpsit, nō quia in libro cōti-
nētur apocrypho, sed quoniā deo reuelante sciuit ea ab Enoch esse prolata. Sicut & Moses aliqua ver
ba Abrahæ recitat, quę deo reuelāte nouerat ab Abrahā esse pronuntiata[HI]scilicet prędicti hæreti-
ci, seductores, carnales, & ficti[SVNT murmuratores]cōtra diuina iudicia, & contra veros prędicato-
res[QVERVLOSI]id est, impatiētes. Ideo quando nō prospere eis successit sed tāgebantur aduersis,
murmurabāt & conquerebantur, ac suas indigentias exposuerūt his quos decipiebant, vt ab eis tēpo- H
ralia extorquerēt[SECVNDVM desideria sua ambulātes]proprias affectiones sequēdo, carnaliterq;
Philip.3. viuendo. De quibus loquitur Paulus, Multi ambulāt, quos sæpe dicebā vobis, nunc autē & flens dico,
inimicos crucis Christi: quorū deus venter est, &c.[ET os illorū loquitur superbiam]quoniā iactant
Esa.5. & laudant seipsos cum sint magni in oculis suis. Quibus Esaias ait, Væ qui sapientes estis in oculis ve
stris]MIRANTES]id est, msgnifice extollentes, seu commendantes[PERSONAS]potissime diuites
ac potentes[QVAESTVS causa]id est, desiderio seu intentione proprij lucri seu cōmodi, quia ab hoc
diuitibus blandiebantur, vt plura ab eis acquirerēt. De quibus in Esaia scriptum est, Populus meus qui
Esaiæ.3. te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Tales erāt & pseudoprophe-
Hiere.14 tæ in veteri testamento. Contra quos in Hieremia, Michæa, aliisque prophetis multa scribuntur. Cō-
Micheę.3 tra quos Ezechiel vaticinatur, Væ qui cōsuunt puluillos sub omni cubito, &c. Quorum impietatem
Ezec.13. nunc vsq; multi auari, carnales, iniusti, sacerdotes, prælati, prædicatores, ac alij imitantur, non dei ho
norem nec animarū salutem, sed propria commoda vitiosissime exquirētes, in quibus regnat effectio
Philip.2. cōmodi non honesti, amorq; sui, non amor dei. De quibus Paulus, Omnes, ait, quæ sua sunt quærunt,
non quæ Iesu Christi. Deniq; tanto quis amplius murmurat atq; conqueritur de præsentibus vitiosæ
sæ vitę laboribus, quāto minus in se extinxit desideria carnis. Qui vero spiritalibus desiderija sunt ac

A cenſi,quanto diligẽtius ſola ſuperna deſiderãt,tanto libẽtius tranſitoria cuncta, aduerſa, paupertatẽ-
que tolerant. De prætactis vero quęſtus cauſa perſonas mirantibus loquitur Paul. ad Timotheũ,Ho- 1.Tim.6.
mines mente corrupti,qui veritate priuati ſunt,exiſtimãtes quæſtũ eſſe pietatẽ. Et ſicut ibidẽ ſubiun-
gitur,quæſtus magnus.i.ſpiritalis & verus,eſt pietas cum ſufficientia. [VOS autẽ charißimi memores
eſtote verborum , quæ prædicta ſunt ab apoſtolis domini noſtri Ieſu Chriſti.] Ecce quàm humiliter
loquitur ſanctus iſte apoſtolus,quaſi vnus apoſtolorum non extitiſſet [QVI dicebant vobis. Quo-
niam in nouißimis diebus] præſertim tempore Antichriſti [VENIENT illuſores,] id eſt,decepto-
res ſimplicium,per fictam religioſitatem ac aliis modis illudentes. De quibus in Prouerb.fertur, Illu- Prou.3.
ſores deus deludet [SECVNDVM deſideria ſua ambulantes impietatum] id eſt,iuxta propria vota vi
uentes,quę ſunt affectiones impietatum,à vero dei cultu impedientes. De quo iuxta antiquam tranſ-
lationem in Iob aſſeritur, Ecce cultus dei ipſa eſt pietas. Tales vero ab initio primitiuæ Eccleſiæ cœ- Iob.28.
perunt venire:ideo ſubditur.[HI ſunt qui ſegregant ſemetipſos] ab eccleſiaſtica vnitate, & deuotorum
fratrum communione. Cui contrarium ad Hebræos ſcribitur, Conſideremus inuicem in prouocatio- Hebr.10.
ne charitatis & bonorum operum,non deſerentes collectionem noſtram, ſicut eſt conſuetudinis qui-
buſdam[ANIMALES] id eſt,ſenſuales,carnalitatem ſectantes [SPIRITVM non habentes] id eſt,
charitatem & gratiã ſpiritus ſancti,per quam fideles vniuntur in myſtico corpore eccleſiæ,& in Chri
ſto eius capite:idcirco non ſapiunt quæ dei ſunt. Tales ſunt homines immanſueti, pertinaces,indoci-
B les in quibus vitium regnat ſingularitatis,qui plerunque ſe reputãt aliis ſpiritualiores, & nouitates in-
ducunt. Contra quod ad Philip.affectuoſiſsime vas electionis hortatur. Si quę conſolatio in Chriſto, Philip.2.
ſi quod ſolatium charitatis, implete gaudium meum: vt idem ſapiatis, vnanimes, idipſum ſentientes.
[VOS autem charißimi ſuperædificantes voſmetipſos ſanctißimæ fidei veſtræ] id eſt, voſipſos in fide
catholica per virtuoſa exercitia ſtabilite, & fidei fundamento iugiter inhærete. Dicitur autem fides
Chriſtiana ſanctißima,cum ſit ſupernaturalis,radius increatæ veritatis, de ſuperſanctißimo deo vno
ac trino,incarnationeque verbi mentem illuſtrans [IN ſpiritu ſancto orantes] id eſt,vere ſalubria, cũ
attentione feruida,prece aßidua poſtulantes ſecundum inſtinctum,directionem, & inflammationem
ſpiritus ſancti. Iuxta illud ad Corinthios, Orabo ſpiritu,orabo & mente. Idcirco ait Saluator, Veri a- 1.Cor.14
doratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate. Spiritus eſt deus, & eos qui adorant eum,in ſpiritu Ioan.4.
& veritate oportet adorare. Quo conſtat, quòd qui abſque attentione & diligentia orat, non proprie
orat,cum oratio ſit aſcenſus mentis in deum, vt aſſerit Damaſcenus. [VOSMETIPSOS in dilectione
dei ſeruate] id eſt, diuina præcepta implete,opera charitatis continuate,corda veſtra per ardentes af-
fectus ad deum frequenter erigite. Nempe per hæc charitas dei conſeruatur, nutritur, perficitur. Si au-
tem quis negligens ſit, & loco ac tempore opportuno actus charitatis non faciat,charitatem amittit.
C Multo plus meretur ea priuari, ſi aliquid charitati cõtrarium operetur . Hinc ad Coloſſenſes dicitur, Coloſſ.3
Super omnia charitatem habete [EXPECTANTES miſericordiam domini noſtri] id eſt, gratioſum
Chriſti auxilium,eius piißimam conſeruationem indeſinentem, & finem ſalubrem inceſſabiliter prę-
ſtolantes ac inuocantes [IN vitam æternam,] id eſt,per hoc perpetuam obtineatis felicitatem. [ET
hos quidem arguite iudicatos] id eſt, hæreticos,obſtinatos,qui ob ſuam infidelitatem iam iudicati di-
cuntur:ſecundum illud, Qui non credit iam iudicatus eſt. Hos inquam arguite, id eſt, redarguite,eo- Ioan.3.
rum oſtendendo errorẽ,ne decipiant alios. Vel eos pręſentialiter increpãdo ac informando, ſi aliqua
de eorum reductione ſpes habeatur:obſeruãdo tamen quod loquitur Paul. Hæreticum hominem poſt Titum.3
vnam & ſecundam correptionẽ deuita: ſciens quia ſubuerſus eſt qui huiuſmodi eſt, & delinquit pro-
prio iudicio condemnatus [ILLOS vero ſaluate] id eſt, peccatores nõ obſtinatos, hortãdo,exempla-
riter conuerſando,orando,ad viam ſalutis reducite [DE igne rapientes] id eſt, de feruore libidinis a-
liorumque vitiorum feruore eos auertentes, atque per hoc ab infernali incendio,quod meruerũt, eos
eripientes. Quia, vt dicit Iacobus, Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ,ſaluabit animã Iacobi.5.
ſuam à morte [ALIIS autem miſeremini] id eſt,quos conuertere non poteſtis,eis condolete, & ora-
te pro illis [IN timore] id eſt,cum dei timore hæc omnia agite , non præſumentes de viribus veſtris,
neque inaniter gloriantes,ſed de proprio periculo formidoloſi ac prouidi: iuxta illud ad Corinthios,
D Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. Atque ad Galatas, Si pręoccupatus fuerit homo in aliquo de- 1.Cor.10
licto, vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum ne & tu ten Galat.6
teris [ODIENTES eam, quæ carnalis eſt, maculatam tunicam] Per maculatam tunicam & carnalem,
intelligi poteſt cõuerſatio praua, qua peccator ſe operit. De qua ſponſa ait in Canticis, Exui tunicam Cant.3.
meam, quomodo induar illam? Hęc tunica abſolute eſt odienda,cum ſit malum culpæ. De quo loqui-
tur Paulus, Odientes malum. Poteſt quoque per tunicam iſtam intelligi corpus iſtud mortale, variis Rom.12.
culpis fœdatum,cum exhibitum fuit arma iniquitatis peccato , quod eſt quaſi quoddam animæ indu-
mentum, eſtque odiendum. Primo, quantum ad hoc quòd eſt maculatum, vt malum culpæ odio habea
tur & extinguatur in eo, ſecundum illud ad Romanos, Non regnet peccatum in veſtro mortali cor- Eodem.
pore. Secundo, vt corpus ſalubriter caſtigetur ac edometur, quaſi odio habeatur, quod tamen ex chari
tate procedit. Propter quod loquitur Paulus, Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutẽ redigo. Itemque, 1.Cor.9
Mortificate membra veſtra quæ ſunt ſuper terram . Sic quippe & animam noſtram debemus odire, Col.3.
Chriſto proteſtante, Qui odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam. Non eſt Ioan.12
autem corpus odiendum ſimpliciter, ſed ſpiritaliter diligendum , quatenus futuræ glorificationis ſit
particeps. Vnde ad Epheſios inducitur, Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit. [EI autem qui po Epheſ.5
tens eſt vos conſeruare ſine peccato] dum enim omnipotens poteſt nos à vitiis præſeruare , nec ſine

eius ope & gratia possumus euadere [ET constituere ante cōspectum gloriæ suæ] id est, coram glo E
riosa & adoranda præsentia sua, seu coram seipso [IMMACVLATOS in exultatione in aduentu do-
mini nostri Iesu Christi] id est, in die iudicii, ita quod tunc appareamus puri, & iucunditate repleti,
stantes inter sanctos à dextris iudicis summi. [SOLI deo saluatori nostro] Hoc potest exponi de patre
æterno, qui qualiter solus deus dicatur prætactum est, qui est saluator per principalem authoritatē &
efficientiam: qui gratiam in præsenti & gloriam in futuro, creando largitur. Potest quoque exponi &
melius, vt videtur, de tota superbenedicta trinitate, quæ est vnus, solus, verusque deus, & principalis
saluator. Huic igitur soli deo per Iesum Christum dominū nostrum: qui licet sit vna in trinitate perso
na, tamen secundum naturam assumptam per ipsum, quasi per mediatorem ministerialemq; causam,
honor & gloria deo attribuuntur: inquantum per Christum hominem deus trinitas, & ipsemet secun-
dum quod deus, tot bona nobis exhibuit seu cōcessit, & tot bona per eundem Christum peracta sunt.
Ideirco subiungitur [GLORIA] id est, clara cum laude notitia, sublimisque fama [MAGNIFICEN
Deut.33. TIA] id est, magna seu præclara efficientia. De qua in Deuteronomio fertur, Magnificentia eius
discurrunt nubes [IMPERIVM] id est, dominatio omnium rerum [ET potestas] id est, autho-
ritas, ac omnipotentia. Omnia, inquam, hæc per Christum deo attribuantur, seu conuenire
noscantur, qui per Christum nos illustrauit & docuit, & per eum magnifice egit no-
biscum. Per Christum ergo deo conuenire noscantur, quantum est ex parte virtu- F
tis dei [ANTE omnia secula, & nunc & in omnia secula seculorum, Amen]
id est, æternaliter, præsentialiter, & infinibiliter. Non, quod ante o-
mnia secula deus creaturis actualiter imperauit, aut noscebatur ab
eis, vel magnificentiā in ipsis exercuit: sed quoniam in-
erat ei virtus atque authoritas summa, ad omnia.
Vnde & dicitur æternus creator, non quòd
ab æterno creauit. Inuariabilis vero
in se, & prorsus omnipotens,
ipse est in seipso, qui est
super omnia deus
sublimis, & be-
nedictus.
Amen.

COMMENTARIORVM IN VII EPISTOLAS CANONICAS G
FINIS.

A D. DIONYSII CARTHVSIANI IN ACTA APOSTOLORVM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

EATVS HOMO QVI INVENIT SAPIEN
tiam, & qui affluit prudentia. Quadripartito existente genere librorũ veteris te-
stamenti, quadripartitũ quoque est genus librorũ noui testamenti, seu Euangelicæ
B legis. Librorum etenim veteris testamenti, alij sunt Legales, in quibus lex dei per
Mosen tradita, est digesta, vt Mosi Pentateuchũ. Alij sunt Historiales, vt lib. Iosue
& Iudicum, Regum & Paralipomenon. Alij vero sunt Prophetales, vt constat.
Alij autem Sapientiales, sicut Prouerbia. Pariformiter in nouo testamẽto libri Le
gales sunt, quatuor Euangelia, Sapientiales, Epistolæ apostolorum, Prophetalis est Apocalypsis, Hi
B storialis vero est liber Actuum Apostolorum, nunc deo agente elucidandus. Porro Euangelicã Chri-
sti doctrinam à sacratissimis Euangelistis descriptam omni sapientiæ præfulgere certissimum est fide-
li. Quanuis autem hæc ipsa sapientia in Euangeliis multum compendiose & clare inueniatur con-
scripta, nihilominus per cęteras noui testamenti scripturas clarius elucidatur & firma probatur. Et in
Epistolis quidem apostolorum, potissime Pauli, fit hoc per allegationes scripturarũ veteris testamen
ti, & per moralia documenta: in Actibus vero Apostolorũ fit hoc p miraculorũ recitationẽ, qbus chri
stianæ fidei veritas diuinitus data ostenditur: per allegationes quoque nonnunquã scripturarũ ac do-
cumenta moralia. Deniq; intuentibus processum libri Apocalypsis, clarissime liquet eodem spiritu lo
quutos veteris legis beatissimos vates & euãgelicæ legis prophetã sanctũ Euãgelistã Ioannem, qui in
Apo. sua, nõ sensibus tantũ, sed & verbis quoq; & modo loquẽdi & pcedendi veteris testamenti pro-
phetis inuenitur cõformis: pręsertim Esaiæ, Ezechieli & Zacharię, quẽadmodũ in expositione Apoca
lypsis propriis locis monstraui. ¶ Insuper sapientia libri huius nunc explanãdi multipliciter cõmẽda
tur. Primo ac gñaliter ratione obiecti, quia de deo. Secũdo à ratione authoris, quia à sacro sancto Luca
Euangelista est editus liber iste. Tertio ratione materiæ, quoniã apostolicos actus describit, imò in pri
mis capitulis cum materia Euangelicorũ lib. coincidit. Nam primo cap. de Christi ascẽsione, in secun
do de spiritu sancti missione loquitur. Quarto ratione formæ procedẽdi, quoniã euidenter, distinctè,
C cõpendiose, imo magistralissime est procedens: sed & stylus ipse venustus est, & græcam eloquẽtiam
resonat. Itaq; vtilissima prorsus est præsentis theoria voluminis, atq; historia eius: in quo exordiũ &
processus primitiuę ecclesiæ seriatim describitur, & itẽ catholica fides nõ mediocriter roboratur. Sed
liber ipse sentẽtiosus & iucũdus est valde. Propter quod pro illuminatione adorãdi paracleti spũs san
cti in eius expositione singulariter eiusdem almi pneumatis immensam clementiã ac supermunificen-
tissimam bonitatem exoro, dicens ex corde, Veni sancte spiritus, & emitte cœlitus lucis tuæ radium.

¶ ENARRATIO I CAP. [PRIMVM quidem sermonem feci de omnibus, ô Theo.]

ARTICVLVS I.

N exordio libri huius pandit se beatissimus Lucas esse præsentis conscriptorem volumĩ
nis, dum ad finem Euangelii à se descripti seipsum continuat, atq; eidem viro cui Euan-
I gelium scripsit, hunc quoq; codicem scribere manifestat, dicendo, [PRIMVM quidem]
videlicet in Euãgelio libro à me descripto [SERMONEM feci de omnibus ô Theophi-
le, quæ cœpit Iesus facere & docere] id est, de factis documẽtisq; Christi, nõ quod vni-
uersa gesta & dogmata saluatoris ipse aut alius aliquis Euangelista in particulari per singula sit cõple
xus: nam & quod in hoc ipso volumine sanctus Paul. Christũ protulisse cõmemorat, oportet, inquiẽs,
D memorem esse verbi domini Iesu, quia beatius est magis dare q̃ accipere: nullus in Euangelio suo reci
tat Euangelista. In Ioanne quoq; legitur, quia alia multa signa fecit Iesus, quæ si scribantur per singu- Inf. ca. 20
la, nec ipsum (ait) arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt libros. Deniq; quod innume Ioan. 21
rabilia particulariterq; indescriptibilia fuerint Christi miracula, ex Euãgelio certissime constat. Scri- Matth. 8.
ptũ est enim quod omnes male habentes curauit. Itemque, Circuibat Iesus oẽs ciuitates, curans omnẽ Matth. 9.
languorẽ & omnem infirmitatem. In Matth. quoq; scriptum est, quod cum venisset in terram Gene- Mat. 14
zar, viri loci illius miserunt in vniuersam regionẽ illam, & obtulerunt ei omnes male habẽtes, & roga
bant eũ, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quicunq; tetigerũt salui facti sunt. Similiter scri
ptũ est in Marco, Quocunq; introibat Iesus in vicos vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebãt Marc. 9.
infirmos, & quotquot tangebant eũ salui fiebant. Itaq; distributio ista qua dicitur, Sermonẽ feci de o- Beda.
mnibus, intelligenda est de generibus singulorum, non de singulis generũ. Siquidem de omnibus ali-
qua recitauit. Propter quod asserit Beda, De omnibus elegit vnde faceret sermonẽ, quæ iudicauit apta
& congrua sufficere officio dispensationis suæ. Pensandus quoq; est ordo verborũ in eo quod scriptum
est, Quæ cœpit Iesus facere & docere, ita quod primo exorsus est operari, deinde quod fecit, edocuit,
Quo multorũ præsumptio atq; audacia increpantur, qui proniores sunt docere q̃ discere, loqui q̃ au
dire: vel qui ea quæ prædicant, facto non exequuntur. in hoc enim ipso suis ipsi doctrinis detrahunt.
Neq; cũ aliis prælati sint, erubescunt vitiose, & inexemplariter conuersari coram his quibus præsunt

Iacob.1. aut verbũ dei annunciant. Quibus id intuẽdum quod legitur apud Iacobũ, Sit omnis homo velox ad B
Gregor. audiẽdum, tardus autẽ ad loquendum. Deniq; cuius vita despicitur, restat vt eius prædicatio contẽna
Eccl. 21. tur. Imo bona docere, & impie agere, quid aliud est q̃ se voce ꝓpria condẽnare? Iuxta illud Eccle. Dũ
Roma. 2 maledicit impius diabolũ, maledicit ipse animã suam. Et ad Rom. Inexcusabilis es ô homo q̃ iudicas.
In quo enim aliũ iudicas, teipsum cõdẽnas. eadẽ enim agis. Præterea pc̃tõri dixit deus, Quare tu enarras iustitias meas? Doctor ergo, prædicator, & pastor vnicũ istum sequens magistrũ, primo faciat quę alios docet, ne ꝓprio ore dãnetur. Postremo Theophilũ istum cui & Euangelium, pręsentẽ librũ Lucas conscripsit, quidã affirmant fuisse virũ potentẽ Achaię principẽ, alij Episcopũ quendã. Theophilus autẽ interpretatur dei amator, seu à deo amatus. Itaq; nõ solũ hic ꝑsonæ, sed & cũctis deũ amantibus, atq; ab eo secundũ prædestinationẽ æternã amatis, scriptus est liber iste, Euangelicũq; volumen. Itaq; scripsi de oĩbus quę cœpit Iesus facere & docere [VSQVE in diem qua ꝓcipiens Apostolis per spm̃ sanctũ quos elegit] .i. vsq; ad diẽ ascẽsionis quo iussit apostolis, euntes in mundũ vniuersum, prędicate Euangeliũ omni creaturæ. Et quod infra habetur, Eritis mihi testes in omni Iudæa & Galilæa & Samaria, & vsq; ad vltimũ terræ. Quod autẽ in Euangelio suo Lucas vsq; ad dicta factaq; Christi in die ascẽsionis narrationẽ protraxerit, atq; ibidẽ finiuerit, ex fine Euãgelij sui ostenditur quod ita finitur, Eduxit autẽ eos foras in Bethaniã, & eleuatis manibus suis benedixit illis. Et factũ est dũ benediceret eis, recessit ab eis & ferebatur in cælũ. Et ipsi adorãtes regressi sunt in Hierusalẽ cũ gaudio magno. Et erant semper in tẽplo laudãtes & benedicẽtes deũ. ¶ Quod autẽ Christus Apostolos ad gratiam apostolatus & prædicationis officiũ elegerit, Marcus sic refert, Ascendens in montẽ vocauit ad se quos voluit ipse, & fecit vt essent duodecim cũ illo, vt mitteret eos prędicare Euãgeliũ. Quibus & in Ioanne profatur, Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est? scilicet Iudas traditor, quẽ certũ est in die ascẽsionis defuisse, & loco eius affuisse Matthiã. Porro Christus secundũ quod homo in omnib⁹ dirigebatur à spiritu sancto imò à seipso vt deus, seu à tota superbeatissima trinitate. Hæc tamẽ directio spiritui sancto magis ascribitur, sicut & cętera opera benignitatis, qm̃ spiritui sancto bonitas, benignitas, dilectio, liberalitas, appropriatur. Propter quod ꝑ Esaiã loquitur Christus vt homo, Spiritus dñi super me, eo quod vnxerit me: ad annunciandũ mãsuetis misit me [ASSVMPTVS est] ipse Christus secundũ naturam assumptã, de terra in cælũ, iuxta id Marci, Et dominus quidem Iesus postquã locutus est eis, assumptus est in cœlũ, & sedet à dextris dei. Assumptus est autẽ, quia diuina virtute assumpsit, seu de terra in cælũ leuauit seipsum, quod & per dotẽ agilitatis facere potuit, ita quod corpus eius sua agilitate potuit se leuare. Assumptio quoq; hęc toti superbenedictę trinitati potest ascribi, quę in cunctis affectibus, potissime Christi, principaliter operatur: cuius & opa sunt indiuisa.
Psal. 23. Preterea assumptus est à nube pręstante dño suo obsequiũ, non ferente auxiliũ. Ab vniuersa quoq; cœlestis aulæ frequentia, cũ ingenti susceptus est gaudio: cũ diceretur ad eos, Attollite portas principes G
Hiere. 23 vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quod autẽ secundum diuinitatem illocalem, incõmutabilem, incircunscriptibilẽ, cuncta implentem, immensam, non cõpetat Christo locũ mutare, ascendere siue descendere, certum est: sed secundum formam serui duntaxat, per quam terram
Ioan. 16. corporali reliquit præsentia, quemadmodũ passione instante prædixit, Exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem. [QVIBVS & præbuit] .i. visibiliter, audibiliter,
Mat. 16 tangibiliter, monstrauit [SE IPSVM viuum] vita corporali humana [POST passionem suam] videlicet statim post resurrectionem. Siquidem surgens Iesus mane prima sabbati, eodem die cœpit apparere & loqui Apostolis, aliisque credentibus [IN multis argumentis] Argumentũ tripliciter sumitur. Primo, vt est ratio rei dubiæ faciens fidem, id est, certitudinem. Sic enim in hac definitione sumitur fides. Et hoc modo quæ cadunt sub fide, argumenta non habent, quoniã ex principiis per se notis probari nõ queunt. Secũdo accipitur argumentũ pro quocunq; signo sensibili ad veritatis declarationem inducto. Tertio pro effectu huiuscemodi argumentorũ, puta pro adhæsione qua mens veritati assen-
Hebr. 11. tit. Sicq; ad Hebræos sumitur dicẽte Apostolo, Fides est sperandarũ substantia rerũ, argumentũ non apparentiũ. Nunc autem argumentũ secundo modo accipitur, vt sit sensus, quod Iesus per multa sensibilia signa & gesta seu opera, probauit se vere resuscitatũ & resurrexisse [PER dies quadraginta appa H
1. Cor. 15 rens eis] & si non quotidie, tamen frequenter, & multo frequentius q̃ aliquis Euangelistarum, imò quàm omnes simul describunt, cũ Paulus multas referat factas eius ad discipulos veras atq; sensibiles apparitiones à nullo illorũ descriptas. Quomodo autẽ, & quoties, vbi, & quo ordine apparuerit eis, in Euangeliis & verbis Pauli Apostoli continetur [ET loquens de regno dei] .i. de statu ecclesiæ militantis ac triumphantis. De vtroque enim regno inter hos dies multa locutus est. Quomodo scilicet
Ioan. 14. diuulgandũ esset Euangelium per totum orbem terrarũ, & de miraculis per apostolos exhibendis, de felicitate etiam patriæ beatorum, quemadmodum Euangelistæ scribunt. [ET conuescens] id est, cum discipulis suis Saluator manducans [PRAECEPIT eis ab Hierosolymis ne discederent] Frequenter Christus post resurrectionem suam cum discipulis legitur manducasse. Primo, cum duobus in castello
Luce. 24 Emaus, iuxta illud Lucæ, Factum est dum recumberet cum illis, accepit panem, &c. Secundo cũ Apostolis & præfatis duobus in cœnaculo seu conclaui Hierusalẽ, sicut in dicto Lucæ capitulo scriptũ est,
Ioan. 21 & vtraq; manducatio hæc facta est in die pascę. Tertio, cũ septem discipulis iuxta mare Tyberiadis,
Marc. 16. vt habetur in Ioanne. Quarto, coram vndecim in die ascensionis, prout super Marcum dicunt expositores. Si ergo manducatio de qua nunc sermo, referatur ad eam quæ fuit in die ascẽsionis, sensus erit, quod die illo iussit Apostolis, ne gratia prædicãdi quoquã à Hierusalẽ proficiscerentur, donec spiritum sanctum iuxta promissum reciperent. Vnde apud Lucam ait eisdem, Vos autẽ sedete in ciuitate,
Luce. 24 quousq; induamini virtute ex alto. Si vero manducatio ista ad secundam seu tertiam referatur (ad pri-

A mã enim propric non refertur) poterit eſſe ſenſus, quod tunc præcepit eis de Hieruſalē timore Iudæo
rum nō diſcedere: aliàs ſicut veriſimile eſt, diſceſsiſſent, quia tam pauidi erant [SED expectarent pro- Ioan. 14.
miſsionem patris]. i. impletionē promiſsionis de miſsione paracleti, quē pater per os vnigeniti filii ſui 15. 16.
promiſit: ideo ſubditur [QVAM audiſtis (inquit) per os meū.] Nā paſsione inſtāte Chriſtus dixit Apo Ioan. 14.
ſtolis illud Ioānis, Paracletus autem ſpiritus ſanctus, quē mittet pater in nomine meo, ille vos docc-
bit omnia [QVIA Ioannes quidem baptizauit aqua]. i. corpora aquis abluebat, animas non purgauit: Matth. 3.
ita quod eius baptiſmus non contulit gratiam, nec fuit vnum ſeptem ſacramentorum, ſed quid ſacra- Marc. 1.
mentale diſpoſitiuum ad Chriſti baptiſma [vos autem baptizabimini ſpiritu ſancto non poſt multos Lucæ. 3.
hos dies]. i. infra paucos dies. Cum apud Ioannem dicatur, quod diſcipuli puta Apoſtoli Chriſti, ba- Ioan. 1.
ptizabant de mandato ipſius, credendum eſt, quod ipſi à Chriſto fuerint baptizati, baptiſmo Euāge- Ioan. 4.
licæ legis gratiam conferente. Illo enim & ipſi baptizabant. Nec mirū ſi ante paſsionē apoſtolos pro-
priis manibus baptizauit, qui tempore cœnæ pedes eorū lauare dignatus eſt, præſertim cū iamdiu an- Ioan. 13
te hanc cœnā dixerit Nicodemo, Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, non poteſt intrare Ioan. 3.
in regnū dei. Itaq; quod ait, vos autem baptizabimini ſpiritu ſancto: ſic intelligendū cenſetur, Spiritu
ſancto implebimini, qui & mētes veſtras plus q̃ ante ab omni ſorde lauabit. Sicque copioſa illa ſpiri-
tus ſancti infuſio per ſignum viſibile, baptizatio diſcipulorum vocatur, quoniam inſtar gurgitū inun
B dantis aquæ deſuper fluxit in eos. Vnde & ſpūs ſanctus, & gratia eius, per aquam exprimitur, quoniā
mentē purgat, refrigerat, reficit. Hinc in Ioanne loquitur Chriſtus, Qui credit in me (ſicut dicit ſcri- Ioan. 7.
ptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Quod Euangeliſta exponens adiecit, Hoc autem di-
cebat de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum. In Apocalypſi quoque ait Ioannes, Oſtendit Apoc. 22
mihi flumen aquæ ſplendidum tanquam cryſtallum: quod de ſpiritu ſancto exponitur. Sic ergo ſpiri-
tus ſancti illuſtratio vnctio appellatur, iuxta illud Ioannis, Vnctio eius docet vos de omnibus: ſic co- 1. Ioan. 2.
pioſa eius ſuſceptio, baptizatio mentis vocatur. Propterea ſecundum Rabanum in quibuſdā libris ſic
habetur, Vos autem vngemini ſpiritu ſancto. & iſtud infra decem dies, ſcilicet die Pentecoſtes fuit im Act. 2.
pletum. [IGITVR qui conuenerant interrogabant eum, dicentes] non euidenter apparet in quo lo-
co fuerit iſta diſcipulorū cōuentio & interrogatio, an ſcilicet in conclaui, vel in loco aſcēſionis: In die
enim aſcēſionis Chriſtus bis eis apparuit. Primo in cōclaui, deinde in mōte Oliueti vnde aſcēdit. Ve- Ioan. 21
runtamen ex verbis ſequentibus videtur fuiſſe cōuentio, & inquiſitio iſta circa locū aſcenſionis. Nam Lucæ. 24
paulo poſt, data ſibi reſponſione ſubiungitur, Cum hæc dixiſſet videntibus illis eleuatus eſt. [DOMI- Marc. 10.
NE ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael] id eſt, an ſtatim miſſo nobis ſpiritu ſancto, reparabis po
teſtatem, & regiam poteſtatē Iſraelitici regni ac populi Iudæorum, dando fidelibus tuis tēporale re-
gnum in ſeculo iſto, & temporaliter regnando in eis. Diſcipuli iſti nondū perfecte illuſtrati, putabant
C propheticas promiſsiones de regno Chriſti in plebe fidelium, corporaliter temporaliterque complen
das, quemadmodum excæcati Iudæi vſq; in præſens exiſtimant. Sic enim de matre filiorum Zebedæi
dicit Hieronymus, quod mulier illa, quia audiuit quod crucifigendus eſſet & reſurrecturus, putauit eū Hierony.
ilico regnaturum. Et Cleophas in Luca ait, Nos autem ſperabamus quod ipſe eſſet redēpturus Iſrael. Mat. 20
Videbant enim diſcipuli quod populo Iudæorum eſſet ablatum ſceptrum alienigena eis dominātē, &
quod ſubditi eſſent Romanis: idcirco quærebāt an Chriſtus recuperaturus eſſet & ſublimaturus mox
Iſrael, prout verba quædam prophetarum ſuperficie tenus ſonare videntur: an potius in futuro & diu
poſt, regnū populi ſui exaltaret. Et quoniā quæſtio iſta ex ignorātia & errore proceſsit, Chriſtus eam
refellit, vt ſubditur. [DIXIT autem eis, Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, quæ pater po-
ſuit in ſua poteſtate] id eſt, reſtitutio Iſraelitici regni ſpiritualiter intelligenda eſt, quantū ad bona glo
riæ in futuro. Et quo tēpore id continget, velle determinate prænoſcere, non eſt veſtræ paruitatis. Ple
narie enim non fiet niſi in die iudicij, quādo viri Iſraelitæ in anima & corpore glorificabūtur, & æter
naliter regnabunt cū Chriſto. Particulariter autē & partim fit in mortibus ſingulorum, quando ad pa Apoc. 22
triam regni cœleſtis perueniūt. ¶ Sed nec tēpus iudicij nec diē mortis vult deus præſciri, quaten⁹ mor Marc. 13.
tales tanto ſint de iudicis aduentu, mortiſq; hora ſolicitiores, quanto ſunt magis incerti: ſicq; quotidie
viuant, tanquā de die eodem aut alio mox ſequente ſint iudicandi. Itaq; tempora & momenta mortis
D atq; iudicij, vniuerſorum pater poſuit in ſua poteſtate, quoniā ſuæ notitiæ ea ſeruauit, & cū ei placue-
rit in eis quæ decreuit perficiet. Ab hac tamen poteſtate atque ſcientia, nec filius nec ſpiritus ſanctus
excluditur, cū trium perſonarū ſit vna poteſtas, eademq; ſcientia: idcirco quod de vna exprimitur, de
aliis eadē ratione intelligi datur. Interdū vero ex certa cauſa aliquibus hora mortis prænunciatur. Ve- Auguſt.
runtamen Auguſt. in ſermone quodā de aſcēſione, verba iſta aliter allegat, interpretatur, & tractat ſub
hac forma, Dñe ſi hoc tempore præſentaberis, & quando regnum Iſrael? & per præſentationē Chri-
ſti intelligit reuelationem eius apertā, qua in die iudicij ab vniuerſis videbitur, veniens in maieſtate &
gloria. Per regnum vero Iſrael, intelligit regnum cœleſte, quod quotidie nobis cōmunicari precamur
dicentes. Adueniat regnum tuum, vt ſcilicet ad ſocietatem in cælis regnantium perducamur, ſicque Matth. 6
iuxta Auguſtini intentionem, Apoſtoli quæſierunt agnoſcere tempus & horam iudicij, quorum cu-
rioſitatem reprimens Chriſtus reſpondit, Non eſt veſtrum ſcire tempora vel momenta quæ pater in
ſua poſuit poteſtate, &c. Per quæ verba ſicut in libro de ciuitate dei aſſerit Auguſtinus, Chriſtus redar Auguſt.
guit omnes qui de Antichriſti aduentu, & fine mundi tempus calculare præſumunt, cum omnium ho
rum determinatum tempus ex dei liberrima poteſtate dependeat. Idcirco nulli niſi quantum reuelaue
rit deus innoteſcere valet, quemadmodum determinatū tēpus creationis ſeu exordii mundi ex ſola dei
reuelatiōe innotuit. Quid vero ad diſcipulos, pſertim Apoſtolos ptinuerit ſubditur, [SED accipietis
virtutem ſuperuenientis ſpūs ſancti in vos]. i. ipſum omnipotentem ſpiritum ſanctū vobis in ſenſibili

Ioan.15 signo donatum. Vel, virtutem.i.fortem gratiam & præclara charismata spiritus sancti,qui cito desu- E
per descendet in vos. Dicitur autem spūs sanctus eis à patre & filio,imò & à seipso dari atq; infundi,
quibus dona eius ad gratiā gratumfacientem pertinentia dantur seu infunduntur. Vnde spiritus donū
dei vocatur. Nam à patre filioq; procedit tanquam donabilis,cum ipse sit amor, in quo prima ratio
doni relucet, & in quo cætera dona donantur. Descendit quoq; atq; superuenit spiritus sanctus in ho
mines non per loci mutationem (cum incircunscriptibilis,inuariabilisque consistat)sed per donorum
suorum infusionē [ET eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vsq; ad vlti-
mum terræ].i.in locis his,seu vbiq; terrarū prædicabitis me esse Christum, Et verbis, signis & sangui
nis vestri effusione,incarnationi,passioni,resurrectioni,ascensioni,& cæteris mysteriis ad me spectan
Psal.18. tibus testimoniū perhibebitis. Quib⁹ verbis Christus prędixit Euangeliū vbiq; p Apostolos diuulgā
Esa.24 dum:iuxta illud Psalmistæ, In omnē terrā exiuit sonus eorū. Et Esaiæ, A finibus terræ audiuimus lau-
Esa. 66 des,gloriā iusti. Rursusq; apud Esaiam Christus de hac re apertissime prænunciauit, Mittā ex eis qui
saluati fuerint,in mare,in Aphricā & Libyam,in Græciā & Italiam,ad insulas longe, & annunciabūt
gloriam meā gentibus. Vnde Thomas in India, Iacobus in Hispania, quæ sunt termini terrę habitabi
lis prædicasse leguntur. [ET cum hæc dixisset] non solū hæc vtique, sed & alia quædā quæ in Marco
Marc.c. referuntur [VIDENTIBVS illis] corporalibus oculis [ELEVATVS est].i.in cælum à terra assum-
ptus modo iam explanato [ET nubes suscepit eū ab oculis eorum] ita quod nube circūcinctum & in F
altiura condescendentem eū,amplius non viderunt. O quàm intenta acie prosequuti sunt ascenden-
tem, & q̃ ingenti lætitia hoc conspexerunt. Id quoq; intuendū,quēadmodum vbiq; creatura suo obe-
Lucæ.2. diat creatori. Nempe natum dñm mox angeli Iudæis, stella gentibus nunciarunt, in transfiguratione
Matth.2. quoq; nubes eum lucida obūbrauit: & eum esset in deserto cum bestiis,angeli ministrauerunt eidem.
Mat. 17 Deniq; patiente ipso obscuratus est sol, & immutatus est cursus lunæ. Ascendēti etiā nubes obsequiū
Matth. 4 non subsidiū præbuit. [CVMQVE intuerentur in cælū euntem illum] i. ad summum atq; empyreum
Matth.c cælum scandentem, auidissima,deuotissima ac iucundissima mente,corporeoq; prosequerētur intui-
Mat.27 tu [ECCE duo viri] i.angeli sancti in forma virili [ASTITERVNT].i.subito cōparuerūt [IVXTA
Matth. 9 illos,in vestibus albis] quarum albedo & candor puritatem naturæ angelicæ iucunditatemque huius
Ioan.7 negotij mūstrauit [QVI & dixerunt, Viri Galilæi] Quemadmodū enim Iesus, sic & Apostoli de Ga
lilæa fuerūt,vel omnes,vel pene omnes [QVID statis aspicientes in cælum?] Nam & cum dñs Iesus
nubē ingressus,atq; in alta progressus oculis illorū fuisset ablatus, nō cessauerūt sursum aspicere post
dilectū,vt moris est amantium atq; mirantiū. Ideo ad declarandā Christi maiestatem, & pro consola-
tione ac informatione discipulorū angeli apparuerunt dicētes, Quid statis aspicientes in cælū? Tan-
Lucæ.1. quam dicant, Cur eatenus miramini,quod dñs vniuersorum, creator cælorū, vnigenitus dei ad cæle-
Baruc.3 stia tendit? Non inde miremini,sed de hoc potius,quod ad terras descēdere,incarnari,inter vos cōuer G
Ioan.19 sari & crucifigi dignatus est, [HIC Iesus qui assumptus est à vobis in cælū,sic veniet quēadmodū vi-
distis eum euntē in cælum].i.sicut cum nube ascendit, & in vera humanitate glorificata, itemq; cum
multitudine angelorum ac sanctorū quos de limbo eduxit: ita in nube veniet iudicaturus mūdum, in
natura humana,cū multitudine ciuium supernorum:iuxta illud Esaiæ, Dñs ad iudicium veniet cū se-
Esa.3. nibus populi sui & principibus eius. [TVNC reuersi Hierosolymā] secundū quod Christus eis prçce
Luc.6. pit,vt dictū est [A mōte q vocatur Oliueti] de quo loco Christus ascēdit [QVI est iuxta Hierusalem]
vtpote per vnū miliare (quod est media leuca) distans ab ea. Ideo subditur [SABBATI habēs iter]
id est,per tantū spatium ab illa distans,quantum die sabbati licuit Iudæis secūdum legē ambulare seu
progredi à ꝓpria mansione videlicet per mille passus. Quæ ambulatio cum ad recreationē potius sit
quàm ad laborē,quieti sabbati non derogauit. Porro iuxta literalem intelligentiā, mons iste dictus est
Oliueti,quoniā oliuarum arboribus consitus fuit. Per oliuam vero pietas,misericordia, charitas,desi-
gnantur. In hunc ergo montē Christus discipulos conuenienter eduxit, & ab eo rite ascēdit vbi spiri-
tus sancti vnctionē & illustrationem eis spopōdit, & benignitatē copiosam impendit. Insuper qui cū
apostolis spiritus sancti donis cupit impleri sabbati iter ingrediatur.i. quieti intēdat mentali, pacisq;
Esa.66 locum introeat,qui per Hierusalē figuratur: vt iuxta Esaiam, Sit ei sabbatum ex sabbato, scilicet quies
patriæ,merito quietis viæ. Qua qui hic cessat ab inquietudine operum peruersorū, & vitiorum tumul
tu,illic in retributiōe & pace quiescet cœlesti. Quāuis autē secundū quosdā discipuli de Christi ascē- H
sione cōtristabantur inquantū eis auferebatur dilectus,potius tamē eos puto inde vehemēter gauisos
Luc.24 præsertim cū scriptum sit in Luca, Factum est dū benediceret eis, recessit ab eis, & ferebatur in cælū.
Matth.2. Et ipsi adorātes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno [ET cum introissent in cœnaculum]
Lucæ.22 in quo Christus cœnam celebrauit nouissimā, primamque missam [ASCENDERVNT] quod fuit
Ioan.13 in loco sublimi,puta in monte Sion ꝓpe templū [VBI manebāt Petrus & Ioannes, Iacobus & An-
Galat. 5 dreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi].i. Iacobus minor filius
Alphæi: qui Iacobus dictus est frater Christi,tanquā forma, vultu, gestu & modo cōuersandi ei præci
Mat.10 pue similis: & quia filius fuit sororis virginis sanctæ, genitricisque Christi [ET Simon Zelotes] qui in
Ioan.1. Matth. dicitur Simon Chananæus,quia de vico Galilææ nomine Chana (vbi Saluator aquā cōuertit
Ioan.2. in vinū) extitit oriūdus [ET Iudas Iacobi].s.frater Iacobi minoris,q Iudas in sua canonica fratrē Ia-
cobi se appellat. Isti itaq; cū cæteris qui sequūtur præfatū locū ingressi sunt,tū propter loci amorē &
Iudæ.1. sanctitatē,quē Christus sua sanctificauit præsentia, cœna, & Euāgelicę legis sacramēti institutione,tū
vt ibi in loco abstracto liberius orationi intenderent, & itē vt ibi latētes Iudæorū vitarent calumniās:
1.Ioan.4 nondū enim perfecta charitas exclusit ab eis timorē. Conuenienter quoque in altum conscenderant
locum, qui terrena spernentes ad spiritus sancti se præparabant aduentum. [HI omnes erant perseue-

A rantes vnanimiter in oratione] Iam nanque per charitatem fuerunt in domino adunati, id ipsum dicentes omnes, & schismata nescientes. Itaque & nos si spiritu sancto impleri optamus, concorditer & instanter orationi vacemus, vnanimes vno ore deum in omnibus honorantes [CVM mulieribus [vtique religiosis, videlicet, Maria Magdalene & cæteris quæ in Euangelio Christo ministrasse leguntur [ET Maria matre Iesu] Quæ & si post viros hos nominetur, omnibus tamen præstantior fuit, & sanctior vniuersis [ET fratribus eius] id est, cognatis: quia non tãtum quidam Apostolorum, sed & aliorũ discipulorum quidam erant consanguinei Saluatoris. Est autem cõsuetudo scripturæ vt qui de eadem cognatione sunt, fratres vocentur. Consequenter describitur substitutio Matthiæ loco Iudæ in apostolatum. [ET in diebus illis, exurgens Petrus in medio fratrum] Ecce hic omnes apostoli fratres vocantur [DIXIT] Iam enim & ante passionem designatus, & post passionem fuit à Christo princeps Apostolorum constitutus, ideo tanquam maior ac prior præ cæteris loquitur quæ sequuntur. Deniq; propter tanti collegij dignitatem, potissime propter matris Christi præsentiam humiliter surgit, reuerenter stat, sapienterque loquitur. Vnde & deuotorum ac religiosorũ conuentus est honorandus. [ERAT autem turba hominum simul fere centum viginti] quorũ quidam fuerunt viri, aliquæ fœminæ. ¶ Sed quomodo quasi dubitans ait, fere, cum per eum spiritus sanctus loquatur? Et respondendum, quod, fere, non ponitur hic dubitatiue, sed potius assertiue, ad innuendum quod à prædicto numero multitu- 1.Cor.1. Rom.15. Mar. 27. Mat.15. Lucæ.10. Matt.16.

B do illa parum distabat. In magno autem numero quod parum deficit seu superfluit, non reputatur seu computatur aliquando in scripturis, nec communi modo loquẽdi. Propter quod isti electissimi interdum asseruntur fuisse centum viginti. [VIRI fratres, oportet impleri scripturam quam prædixit spiritus sanctus per os Dauid.] Quæ autem sit ista scriptura paulo post subditur [DE Iuda qui fuit dux] id est, ductor [EORVM qui comprehenderunt Iesum] iuxta illud Lucæ, Iudas vnus de duodecim antecedebat eos [QVI connumeratus erat in nobis] id est, à Christo vnus Apostolorum ordinatus, sicque ab alijs appellatus [ET sortitus est sortem ministerij huius] id est, partem in officio & gratia apostolatus adeptus à Saluatore, ita quod fuit apostolus & prædicauit ac baptizauit, imò (vt asserit Augustinus) baptizauit Ioannes baptista, & baptizatum non fuit: baptizauit Iudas & baptizatum fuit. Quod ideo dicitur: quoniã in Ioannis baptismo gratia non dabatur, idcirco taliter baptizati post fidei Christi receptionem rebaptizabantur, non autẽ qui à Iuda fuerant baptizati. [ET hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis] quod tripliciter explanatur. Primo, quod per æternam sceleris ac nominis sui memoriam agrum hunc possedit in mentibus recordantium eius, & criminis eius. Vt enim in Matthæo legitur, Videns Iudas quod damnatus esset, desperatione fractus denarios, pro quibus vẽdidit Christum, restituens proiecit in templum, pro quibus principes sacerdotum agrum figuli emerunt pro sepultura peregrinorum. Cuius rei non obliuiscuntur fideles. Secundo à quibusdam exponitur, Lucæ.21. Matt.10. Lucæ.10. Ioan.1. August. Matt.17.

C quod Iudas ibi sepultus sit, ideoque corporis sui immoratione agrum istum possideat. Sed hoc certum non est. Ideo, Tertio exponitur, quod iuxta consuetudinem sacri eloquij Iudas hunc agrum possedit, id est possideri fecit. Nam argenteos restituendo causa fuit quod ager ille emptus fuit atque possessus ab emptoribus seu in eo sepultis: iuxta quem sensum sanctus Iob, Abominabuntur me (inquit) vestimenta mea, id est abominabilem intuentibus reddent [ET suspensus] vtique à seipso, nam laqueo se suspendit [CREPVIT medius,] qui dei & hominum mediatorem tam vili precio impijssime vendidit. [ET diffusa sunt omnia viscera eius] sic quod in horrenda illa intestinorum eius effusione turpissima, monstraretur, quàm enorme piaculum commisisset. Ita & Arius superbissimus, quoniam Christi diuinitatem ore blasphemauit sacrilego, viscerum deprehensus dolore ad naturæ requisita declinãs intestina sua turpissimus mox effudit. [ET notum factum est] scelus, seu genus mortis Iudæ [OMNIBVS habitantibus Hierusalem, ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Acheldemach, hoc est ager sanguinis] id est, emptus precio sanguinis Iesu. Deinde ponitur scriptura Dauid Iudam concernens. [SCRIPTVM est in libro Psalmorum, Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea. Episcopatum eius accipiat alter,] Sciendum quod Christus & Euangelistæ atque Apostoli allegando scripturas veteris testamenti interdum sensum magis quàm verba allegant: ita & Petrus iam agit. Induxit autem testimonium ex psalmis duobus: cuius testimonij prima pars quantum ad sensum eo Iob.9. Mat. 27. 1.Tim.2. Psal. 68. Psal.102.

D Psalmo habetur cuius exordium est, Saluum me fac deus: in quo Iudæ eradicatio prophetatur. Verum quod ibi de Iudæis Christi persecutoribus pluraliter dicitur, hic de Iuda singulariter allegatur. Sic enim in psalmo illo nostra habet translatio, Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Horum etenim vnus extitit proditor: quorum omnium ciuitates & domus, in vltionem sanguinis Christi per Romanos destructæ noscuntur. Secunda vero pars testimonij huius de trãslatione apostolatus Iudæ loquens, scripta est Psalmo qui incipit, Deus laudem meam ne tacueris. vbi sic legimus, Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiet alter. Apostolatus autem episcopatus vocatur, & apostolorum successores extãt episcopi. [OPORTET ergo ex his viris qui nobiscum sunt, congregati] id est, qui inter nos conuersati sunt, nuncque nobiscum collecti. Conuersati inquam [IN omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos dominus Iesus] iuxta id psalmi, Viderũt ingressus tuos deus, ingressus dei mei regis mei qui est in sancto. Esaiæ quoque quinquagesimo secundo, Simul laudabunt, quia oculo ad oculũ videbunt, cum conuerterit dominus Siõ [INCIPIENS] publice prædicare atque miracula facere [A baptismate Ioannis] id est, post baptismum quo fuit à Ioãne baptizatus seu lotus: vel post baptisma à Ioanne prædicatum & datum. Ioannes enim baptizando denunciauit quod Christus mox in spiritu sancto baptizaret, præsensque esset in carne: per hoc præparans viam Christo, qui ex tunc orsus est prędicare, & suam excellentiam declarare vsque ad diem ascensionis, secundũ quod subditur, [VSQVE in diẽ qua assumptus est à nobis] in ascẽsione [TESTEM resurrectionis eius Psal. 68. Psal. 108. Psal. 67. Matth.9. Matth. 1.

fieri nobiscum,]scilicet,cum vndecim Apostolis[VNVM ex istis,]Ideo autem resurrectionem specia- E
liter exprimit, quia amplius latuit,& de ea apostoli in die Pentecostes prædicationem suã exorsi sunt.
[ET statuerunt duos,]id est,Petrus & alij ei consentientes vnanimiter duos tanquam præ cæteris san
ctitate conspicuos, atq; ad gratiam Apostolatus magis (vt videbatur) idoneos, elegerunt ac ordinaue
runt[IOSAPH qui vocabatur Barsabas,qui cognominatus est iustus,] quia tam præclaræ & euiden-
tis fuit iustitiæ,quòd proprio nomine quasi amisso,iustus est appellatus,[ET Matthiam] Prudenti au
tem consilio Ioseph iste laudatur , ne ex sua culpa videatur ab apostolatu repulsus . Non autem Mat-
thias,nam ei pro omni præconio potest sufficere,quod alio tam iusto in hac parte relicto,ipse ad apo-
stolatus apicem est assumptus.In quo etiam facto diuinorum iudiciorum altitudo mõstratur, quod nõ
Psalm.7. is qui hominum ore plus laudabatur,in Apostolum à deo eligitur.[ET orantes dixerunt, Tu domine
Apoc.2. qui nosti corda hominum,ostẽde quem elegeris ex his duobus vnum, accipere locum] id est,authori-
tatem & gratiam[MINISTERII huius]id est,prædicationis[ET Apostolatus] qui est donum gra-
tiæ gratis datæ,sicut & prophetia[A quo præuaricatus est Iudas] id est,quem sua præuaricatione a-
misit,[VT abiret in locum suum]id est,vt vnus istorum in locum illius succederet seu succedat. Sicque
dictio,vt,tenetur hic concomitanter non causaliter.Non enim idcirco trangressus est Iudas,vt alter ei
succederet,sed ad transgressionem eius id consecutum est. Quemadmodũ fertur in Psalmo quinqua-
gesimo, Tibi soli peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis.[ET dederunt sortes eis, & cecidit sors su- F
per Matthiã: & annumeratus est cum vndecim Apostolis,]ita quod duodecimus fuit.Circa hoc quæ-
Dionys. ritur:quid hic nomine sortis intelligatur, & qualiter sortibus liceat vti. Quocirca sciendum,quod se-
cundum doctrinam beati Dionysij libro de Ecclesiastica hierarchia,sors ista nõ erat talis qualis in ve-
teri testamento,sed quidam splẽdor diuinus,seu radius diuinitus missus super Matthiam, ad ostenden
dum quòd ipse esset apostolus assumendus. Communius tamen refertur quod sortes his datæ fuerunt
Prou.16. tales quales illæ quarum in lege Mosi vsus fuit.De quibus in Prouerbijs dicitur,Sortes mittũtur in si-
Iosue.7. num,sed à domino temperantur.Quibus Iosue vsus est in deprehensione Achan. Veruntamen secun-
Hierony. dum Hieronymum hoc exemplo non est sortibus nunc vtendum,quoniam paucorum priuilegia com
munem legem non faciunt.Apostoli quoque ex occulto spiritus sancti instinctu vsi sunt eis, quod non
Beda. est in consequentiam passim trahendum . Insuper Beda hic ait , quod figuram obseruare licebat quo-
usque veritas veniret ac panderetur. Vera hostia in cruce immolata, sed in Pentecoste veniente super
Acto.1. apostolos spiritu sancto,consummata.Idcirco in electione Matthiæ sortibus vsi sunt, ne à lege discre-
Acto.6. parent.Post Pentecosten vero veritate iam propalata, septem diaconi non sorte,sed discipulorum ele
ctione Apostolorumque oratione, & manuum eorum super illos impositione sunt constituti. De hac
S.Tho- autem materia loquitur Thomas in secunda secundæ quæstione nonagesima quinta,inter cætera asse-
mas. rens quod sortes dicuntur dum aliqua fiunt ex quorum vario & incerto euentu occultum aliquid inno G
tescit,sicut in tractione longioris aut breuioris festucæ.Si ergo per sortes quęratur quid sit alicui exhi-
bendum de re possessa vel honore seu pœna,vocatur sors diuisoria. Si autem quæritur quid agendũ,di
citur sors consultoria.Quod si quæratur quid sit futurum,vocatur sors diuinatoria.Cum itaque actus
hominum qui requiruntur ad sortes non subduntur influxui cælestium corporum aut stellarum,si sor
tibus quis vtatur quasi actus humani ex cælestium corporum impressione dependeant,ita quod dispo-
sitio euentusque sortium ex stellarum influentia expectetur,superstitiosum & vanum est,neque occul-
to caret cum dæmonibus pacto: sed hac causa remota oportet sortium dispositionem expectare vt ex
aliqua causa spirituali ac directiua.Et si à fortuna (quod in sorte diuisoria tantummodo locum habet)
non est vitiosum,nisi ex causa procedat illicita scilicet cupiditate aut simili . Vt dũ aliqui nequeũt rem
concorditer diuidere,sorte vtuntur,exponentes fortunæ quis quam partem accipiat.Porro si sortium
euentus expectetur à causa spiritali mala scilicet dæmone,impium est:si autem à bona,puta immedia-
te à deo vel ab eo per angelos sanctos,talis sors non est secundum se illicita secundum Augustinum.
¶Quadrupliciter tamen potest id esse illicitum.Primo,si absque necessitate recurratur ad sortes, tũc
Beda. ad tentationẽ pertinet dei.Secundo,si sine debita reuerẽtia.Vnde Beda hic ait,Si qui necessitate com-
pulsi deum putant sortibus consulendum exemplo apostolorum, videant ipsos apostolos non nisi col
lecto fratrum cœtu & precibus ad deum fusis id egisse.Tertio,si diuina oracula ad terrena conuertan-
tur negotia.Quarto,si in ecclesiasticis electionibus quæ ex spiritus sancti inspiratione fieri debent,sor H
tibus quis vtatur.In temporalibus vero dignitatibus quæ ad terrena instituenda seu disponenda ordi-
nantur secus est,quia in illarum electione homines sortibus vti aliquando possunt.Itaque si necessitas
alia ab electione ecclesiastcę dignitatis incumbat,licet cum debita reuerentia diuinum iudicium sorti-
August. bus implorare. Cuius rei exempla Augustinus inducit: vt si inter seruos dei sit disceptatio quis eorum
tempore persecutionis fugere debeat aut manere . Vel si duo æque pauperes alicui obuiarent, qui ali-
quid dare haberet,quod dari non posset nisi vni.Postremo vt dicitur in legenda sancti Matthię Apo-
stoli,ipse Matthias & Ioseph dictus Barsabas fuerũt de numero 72.discipulorum,& Ioseph præfatus
fuit frater Iacobi minoris & consanguineus Christi , sicque per hoc quod Christus huic Ioseph Mat-
thiam in apostolatum præposuit, docuit quod ex consanguinitate aut carnali affectu non sunt homi-
nes ad ecclesiastica beneficia aut officia promouendi. Aliqui tamen dixerũt quod Ioseph iste fuit Bar-
nabas,qui etiam ante hoc nomen sibi ab Apostolis inditum vocatus est Ioseph.Sed hoc minus verum
censetur.Nam Barsabas interpretatur filius quietis secundũ Hieronymum. Barnabas autem filius con
solationis vt infra dicetur.

A EXPOSITIO CAP. II. [ET dum complerentur dies.]

ARTICVLVS II.

PRæcedenti capitulo ſcriptum eſt, quemadmodum Chriſtus diſcipulis ſpiritum ſanctum promiſit, nunc recitatur qualiter illa promiſsio ſit impleta [ET dum complerentur dies Pẽtecoſtes] id eſt, quinquageſimo die à Chriſti reſurrectione, ita quod illa die quinquaginta dies cõputabantur & implebantur à die reſurrectionis dominicæ. Pentecoſte autem dicitur à pente quod eſt quinque, & coſte quod eſt decẽ, quaſi quinquies decem, quæ faciũt quinquaginta [ERANT omnes diſcipuli pariter in eodem loco [ſcilicet in cœnaculo, in quod præcedenti capitulo aſcendiſſe ſcribuntur. Actu.1.
[ET factus eſt repente de cœlo ſonus, tanquam aduenientis ſpiritus vehementis,] id eſt, inſtar grandis tonitrui ſeu venti impetuoſi [ET repleuit totam domum, vbi erant ſedentes] id eſt, manẽtes ſeu quieſcentes Chriſti diſcipuli. Itaque fiebat tunc ſonitus grandis & vehemens, ad declarationem maieſtatis paracleti ſpiritus ſancti deſuper venientis, & vt per ſonitum illum corda diſcipulorum ad reuerentialem dei conuterentur timorem, ac profundiori humilitate ad ſpiritus ſancti diſponerẽtur influxum, ſic & Ezechiel in viſione quatuor animalium & throni ac dei reſidentis in eo, magnam ſe audiſſe commotionem teſtatur. Illa tamen imaginaria fuit, iſta realis, quam aliqui dicunt non ſolum à diſcipulis, ſed à tota Hieruſalem fuiſſe auditam. Porro quod ais, tanquam aduenientis ſpiritus vehementis, intel- Act.1. Ezech.1.
B ligi poteſt de ſpiritu ſancto: vt ſit ſenſus, Factus eſt ſonus repentinus de cœlo, tãquam aduenientis ſpiritus vehementis, id eſt, ſicut decuit ſpiritum ſanctum, vtpote talis, qualẽ fieri condecebat ad eius efficaciam maieſtatemque mõſtrandam. Iuxta quem modum ſcriptum eſt in Ezechiele, Audiebam ſonũ alarum, quaſi ſonum aquarum multarũ, quaſi ſonum ſublimis dei. Appellatur autem ſpiritus ſanctus, ſpiritus vehemens, quaſi væ adimens, & mentem à terrenis ad cæleſtia vehens. [ET apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis] id eſt, igneæ linguæ multipliciter diuiſæ atque diſtinctæ [SEDITQVE ſupra ſingulos eorum] id eſt, ſpiritus ſanctus in his linguis igneis ſuper vnumquenque diſcipulorum quieuit, quemadmodum ſuper Chriſtum in baptiſmo deſcendit ac manſit in forma columbæ. Præterea aduertendum quòd duplex eſt miſsio ſpiritus ſancti, vtpote ſpiritalis & inuiſibilis, qua mentibus puris aut purificãdis infunditur, de qua legitur, Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, ſed non ſcis vnde veniat, aut quo vadat. Alia eſt viſibilis, quando in aliquo ſigno ſenſibili demõſtratur ac datur, ad inſinuãdum quòd earum rerum in quarum ſpecie apparet, proprietatem operatur in cordibus quibus illabitur. Hinc nunc in duplici ſigno viſibili demõſtratus ac datus eſt, ſcilicet in igne & linguis: ſic tamen quod ignis ſpeciem linguæ habebant, & linguæ igneæ apparebant, ita quod æquiualenter fuit ſignum duplex ſenſibile. ¶ In linguarum ergo ſpecie apparebat, ad innuẽdum quod omnium Ezech.1. Math.3. Ioan.1. Ioan.3.
C linguarum notitiam, facultatem & vſum eis infudit. Secundo, quia cunctis gentibus prædicaturi erãt. Tertio, quoniam linguis prædicantium ſpiritus ſancti gratia præcipue neceſſaria extat. Hæ autem linguæ igneæ erant, ad deſignandum quod verba feruentia proferre, & igneam legem docere deberent. Itemq; intus igne diuini amoris ſuccẽderentur. Itaque deus per hoc quod foris exhibuit, oſtẽdit quid interius geſsit. Qui enim diſcipulos charitate ſuccẽſos, & verbo atque ſapientia eruditos intus conſtituit, foris igneas linguas monſtrauit. Denique conuenienter quinquageſimo die à Paſcha datus eſt ita ſpiritus ſanctus. Primo, ad exprimendam veritatis ac euangelicæ conſonantiam legis. Nam vetus lex per Moſen data eſt deſuper quinquageſimo die ab eſu agni paſchalis in AEgypto, & egreſsione filiorũ Iſrael inde, vt dicitur in Exodo. Vnde & quinquageſima dies à paſcha illo figuratiuo apud Iudęos celebris fuit, in memoriã lationis legis Moſaicę. ſic & à paſcha noſtro infuſum eſt donũ ſpiritus ſancti cordibus diſcipulorũ, per quod euangelica lex in eis illuminata, inflammata, confirmataq; fuit. Secundo, quoniã quinquageſimus numerus remiſsionem & quietem deſignat. Cũ ergo ſpiritus ſanctus peccata remittat, veramque tribuat pacem, & ad æternam perducat quietem, quinquageſimo die datus eſt congruenter. Ad literam quoque diſcipuli infra hos decẽ dies ab aſcenſione conuenienter ſe diſponere poterãt ad tam copioſiſsimam ſancti ſpiritus ſuſceptionem. Quo etiam numero myſtice figuratur, quod per obſeruationem decem pręceptorum ad incrementa charíſmatum ſpiritus ſancti pertingitur. Exo. 20. Leui. 25. Auguſt. Math.3. Lucæ.3. Ioan.1.
D Præterea quia in textu nũc dicitur, apparuerunt illis &c. quidã opinati ſunt, quod apparitio illa imaginaria fuit. Vnde & ſecundo de Trinitate cap. ſexto Auguſtinus affirmat, quod litera hæc quæſtionem habet, an igneæ linguæ viſæ ſunt corporaliter eis, an imaginarie tantum. Tenendum eſt tamẽ abſolute & communiter pene ab omnibus ſic tenetur, quod vere ab extra realiter apparebant, ſicut columba ſuper Chriſtum [ET repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto] Quemadmodum enim domus in qua reſidebant impleta fuit ſono & igneis linguis, ita & corda eorũ perfuſione, feruore & illuſtratione ſpiritus ſancti: & vtiq; ante horam hanc gratiã ſancti ſpiritus ſuſceperunt etiam in abundantia quadam, præſertim cum Chriſtus inſufflatione eis ſpiritum ſanctum infudit, ſed nunc in præexcellenti plenitudine ſpiritum ſanctum ſortiti ſunt. Sunt autem plures gradus plenitudinis, qua electi dei ſpiritu ſancto pleni aut repleti fuerunt, quum ab hac die vſque in finem vitæ ſuę in ſpiritus ſancti charíſmatibus ſumpſerunt incrementũ. ¶ Inſuper repleti modo dicũtur ſpiritu ſancto, non ſolũ quoad dona gratiæ gratũ facientis, ſed etiam quoad dona gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorum præſtantur profectum. Iam enim data ſunt eis gratia miraculorum magis quàm ante, ſpiritus prophetiæ, donũ linguarum, diſcretio ſpirituũ, ſermo ſapientiæ, & ſermo ſcientiæ. In tanta quoq; plenitudine ſpiritum ſanctum, quo ad dona gratiæ gratũ facientis ſuſceperunt, quod confirmati fuerunt in gratia, ita quod poſtea mortaliter non peccarũt [ET cœperũt loqui varijs linguis, prout ſpiritus ſanctus dabat eloqui illis] Omniũ enim gentiũ idioma proferre & intelligere potuerũt: imò quod mirabilius eſt, ſecundum gloſam & expoſi- Ioan.20. 1.Cor.12.

tores communiter, vno eorum aliquã proferente loquelam, omnes qui aderant quantumlibet idioma- E
tum consisterent diuersorum, loquelam illam tanquam propriũ idioma audierunt ac intellexerunt, di-
uina id agente potentia: vt sicut per superbiam & rebellionem filiorũ Adæ diuisæ sunt linguæ: ita per
Gene. 11. humilitatem & obedientiam discipulorũ Christi, operante spiritu sancto vnitæ sint[ERANT autem
in Hierusalem habitantes Iudæi viri religiosi]id est, diuino cultui dediti seu deuoti. Religio quippe est
virtus quæ alio nomine latria nuncupatur, per quam deo cultum ceremoniamque impẽdimus. Vnde
dupliciter religiosi dicuntur, Primo quia diuinis intenti sunt. Sicq; omnes fideles virtuosi, dicẽdi sunt
religiosi. Secũdo, quia singulariter diuinis se mancipãrũt seipsos deo totaliter offerentes, & seculo ab-
renunciantes per ordinis ingressum. Et sic claustrales religiosi vocantur[EX omni natione quæ sub cæ
lo est]Hoc per hyperbolen dictum est, quia ex diuersis & valde multis prouincijs quidam Iudæorum
ad Hierusalem ex deuotione confluxerunt, & illic manserunt. Qui erant ex his Iudæis quos aduersa-
rij eorum Assyrij, Chaldæi, ac Græci sub Antiocho rege per diuersa vendiderant & disperserant lo-
Hest. 3. ca. Vnde in libro Hester refertur, quemadmodum in diuersis prouincijs Assueri regis plurimi mora-
1. Esd. 1. bantur Iudęi. Et quamuis à Cyro rege Persarum habuerunt redeundi licentiam, multi tamen nõ redie-
runt[FACTA autem hac voce]id est, locutione Apostolorum tam mirabiliter resonante, quãdo cœ-
perunt varijs linguis effari. Continuo enim spiritu sancto accensi ingressi sunt templũ, quod fuit pro-
pe cœnaculũ[CONVENIT multitudo] hominum. Quidam vero per vocem hanc factam, intelligũt F
sonum præfatum, tanquam aduenientis spiritus vehementis, quem dicunt ab habitatoribus Hierusalẽ
circa templum auditum, propter quod illuc concurrerunt[ET mente cõfusa est]id est, plurimum ad-
mirata & conturbata[QVONIAM audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes] Ex quo elicitur
quod singuli vnam cuiuslibet apostolorum loquelam intellexerunt, quod fuit magnum & inauditum
miraculum, omnes illos in stuporem conuertens, quemadmodum subditur. [STVPEBANT autẽ o-
mnes]Stupor ex magna admiratione procedit[ET mirabantur adinuicem dicentes, Nonne ecce om-
nes isti qui loquũtur]puta Apostoli, [GALILAEI sunt?Et quomodo nos audiuimus vnusquisque lin-
guam nostram, in qua nati sumus?] Deinde audientium diuersitas ex parte locorum natalium, aperi-
tur.[PARTHI & Medi & Elamitæ]Elam est regio Persiæ cõtra quam Hieremias prophetabat[ET
Hie. 49. qui habitant Mesopotamiam, Iudæam]quæ hoc loco accipitur pro terra duarum tribuum, scilicet Iu-
dæ & Beniamin, ad distinctionem (vt ait Beda) Samariæ, Galileæ, Decapoleos, & aliarum in eadem
prouincia regionum. Quæ licet omnes vna loquerentur lingua Hebræa, domesticam tamen singulę di
cendi speciem habuerunt distinctam. Vnde Petrus in passione domini quod Galilæus sit propria pro-
Mat. 26. ditur lingua[ET Cappadociam, Pontum, & Asiam]Asia regio quę dicitur minor, ab oriẽtali parte qua
Marc. 14 ad Cappadociam, Syriamque progreditur, vndique circũdata est mari. Cuius prouinciæ sunt Phry-
gia, Pamphilia, Cilicia, Lycaonia, Galatia, & aliæ multæ: sed specialiter vbi Ephesus ciuitas est, Asia G
dicitur.[AEGYPTVM & partes Libyę quæ est circa Cyrenem]AEgypti regio à septentrione magnũ
mare, & sinum Arabicum ab oriente, seu rubrum mare, à meridie AEthiopiam, ab occasu Libyam ha
bet. Cuius inferiorem partem Nilus ad dexteram atque ad sinistram diuisus amplexu suo determinat.
Propterea quidam AEgyptum inter insulas computant.[ET aduenæ Romani,]qui de Italia ad Hie-
rusalem deuenerunt [IVDAEI quoque] natura [ET proselyti] sicut in nouo testamento vocan-
tur neophyti, qui de infidelitate ad euangelicam legem de nouo conuersi sunt: ita in veteri testamen-
to dicebantur proselyti, qui de gentilitate ad legem conuertebantur Mosaicam. [CRETES & Ara-
bes] Arabia regio inter sinum maris rubri qui Arabicus, & eum qui Persicus appellatur, plurimas ha-
bet gentes, videlicet Idumæos, Saracenos, Sabæos, & alias plures. Arabia autem sacra interpretatur,
eo quod sit regio in qua thura nascuntur, & producens odores. Hinc eam Græci Eudæmona, Latini
beatam vocauerunt [AVDIVIMVS eos loquentes nostris linguis] secundum modum prætactum
[MAGNALIA dei] videlicet Christi resurrectionem, ascensionem, parracleti missionem. Verum
vno apostolorum loquente, aliisque tacentibus vnus ille nõ nisi vnius idiomatis protulit voces: omni-
bus tamen videbatur, quod suæ loquelæ verba proferret, & virtualiter non formaliter ita fuit. Sicut &
manna cunctorum ciborum saporem continuit: iuxta illud Sapientiæ, Panem de cœlo præstitisti eis, H
omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suauitatem. Deseruiens enim vniuscuiusq; vo
luntati, ad quod quisque volebat conuertebatur. Hoc tamen in bonis Iudæis accidisse duntaxat aliqui
asserunt: mali enim dicebant, Anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo[STVPEBANT autem
Num. 21. omnes & mirabantur, dicentes, Quidnam vult hoc esse?] Ex ingenti admiratione inter se conferebãt,
& eadem sæpius proferebant, quia ex abundantia cordis os loquitur [ALII autem arridebant dicen-
Mat. 12. tes, quia musto pleni sunt isti]Isti erant omnino peruersi, qui tam euidens spiritus sancti miraculũ si-
Lucæ. 16. nistre interpretabantur: & charitate ac donis spiritus sancti tã exuberanter impletos, vt internus splen
dor ac mentis lætitia relucerent in vultibus eorundem, ebriosos dixerunt, quasi mustũ hoc facere pos-
set, quod omnem naturalem transcendit potentiã. Veruntamen spiritaliter ebrii erant hi sancti, intro-
ducti in cellam vinariam, & torrente voluptatis deificæ vsque ad plenũ potati. In quibus illud ex Can
Cant. 5. ticis fuit impletũ, Comedite amici & bibite & inebriamini charissimi. Etenim feruor amoris, sapien-
Psal. 35. tiæ sapor, gaudiorũ excessus, inebriauerat eos, biberantque vinum quod Christus sapientia patris mi-
Cant. 5. scuit eis.[STANS autẽ Petrus cum vndecim]Apostolis [ELEVAVIT vocem suã, & locutus est eis]
Prou. 9. Iam innotescere incipit quanta sit efficacia gratiæ spiritus sancti, & quantũ inter fragilitatem huma-
nam ac diuinã distet virtutẽ. Ecce qui paulo ante vnius vilis muliereulę voce cõterritus Christũ pri-
Mat. 29. mam summamq; veritatem negauit, nunc inter tot milia, præ cæteris apostolis imperterrito ac tubali
Matt. 14. eloquio testimonium perhibet veritati. Iam nempe in eo perfectus amor seruilem eiecit timorem[VI-

A RE Iudæi & qui habitatis Hierusalē vniuersi, hoc vobis notū sit, & auribus percipite verba mea[Ecce
q̄ authoritatiue & secure effatur, qui paulo ante inductus & rudis fuerat idiota [NON enim, sicut vos Actuū. 4
æstimatis, hi ebrij sunt,] Ebrij quidē sunt fateor, sed nō sicut vos existimatis, qui tanq̄ carnales, carna-
liter iudicatis, & similes estis Heli cęcutiēti, qui sanctā Annā perhibuit temulentā [CVM sit hora diei 1. Reg. 1.
tertia] Vnde tā mane nō solēt homines vino impleri. Porrò, spiritus sanctus qui est tertia in superbea-
tissima trinitate persona maiestatē & gloriam indiuiduæ adorandæq; trinitatis mūdo per Apostolos Act. 1.
prędicaturus tertia hora cōuenienter descēdit. Et quia, vt dictū est, discipuli erāt in oratione perseue-
rātes, rectè spiritū san. in hora orationis perceperūt, vt monstretur, q̄ spūs san. gratia nō facile impetra-
tur, nisi mens à carnalibus supernorū intentione leuetur. Tria autē tempora quibus Daniel genua fle-
ctere & adorare solebat, videlicet tertia, sexta, & nona hora ab ecclesia obseruātur. Nā & Christus spi- Dan. 6.
ritū san. hora tertia mittēs, & crucē sexta hora ascendens, nona spiritū tradens, easdē nobis horas inti- Ioan. 19.
mare & sanctificare dignatus est[SED hoc]quod cernitis[EST quod dictū].i. prophetice prænūciatū
[EST per prophetā Iohel]cuius verba subdūtur[ET erit in nouissimis diebus,].i. tempore euangelicę
legis cui lex alia diuinitus nō succedet. De quo tēpore sanctus Iacob disseruit, Cōgregamini, vt annun Gen. 49.
ciem vobis quę ventura sunt in nouissimis diebus. Et Esaias, Erit in nouissimis diebus pręparatus mons Esa. 2.
domus domini. Vnde hoc tempus vltima mundi ętas vocatur, sicut ait Apostolus, Non sumus in quos 1. Cor. 10.
fines sæculorū deuenerunt[DICIT dominus]scilicet, deus pater, vel pater & filius qui sunt vnus do-
B minus. Vnus quoq; spirator & dator spūs sanctus, sicut & tres personæ sunt vnus creator. [EFFVN-
DAM de spū meo super omnē carnē,].i. cunctis hominibus. s. Iudæis & Gētibus seu quibusdā de omni
genere hominū, vt sit distributio pro generibus singulorum. Itaq; omnibus his de donis & gratiis spūs
sancti infundā, sicque nomine partis intelligitur totū, videlicet homo per carnē, sicut cum ait Ioānes,
Verbū caro factū est. Et Psalmista, Ad te omnis caro veniet. Verūtamen sanctus Petrus hoc loco sen- Ioan. 1.
sum, non formā verborum induxit. Sic enim in Iohele scriptū est, Et erit post hæc, effundam spiritū Psal. 64.
meum super omnē carnem[ET prophetabunt]ò Iudęi[FILII vestri & filiæ vestrę,].i. discipuli & di- Iohel. 2.
scipulę Christi. Multi enim discipulorū & aliquę sanctæ fœminæ cū apostolis spiritum sanctū recepe-
runt, & gratiā prophetalē sortiti sunt [IVVENES vestri visiones videbunt,].i. reuelationes diuinas
atque propheticas vere intelligent. Intelligentia enim est opus in visione [ET seniores vestri somnia
somniabūt,].i. reuelationes desuper tēpore somni suscipient, quando propter quietem virtutis imagi- Dan. 10.
natiuæ, ac sensuum exteriorū, aptior est anima ad illuminationes supernas. Propter quod in lib. Iob le-
gitur, Per somnū in visione nocturna aperit deus aures virorū, & instruit disciplina. Quod antē apo- Iob. 33.
stolorum discipulorumq; Christi, alij seniores, alij fuerint iuniores, certum est cūctis. Porrò huiusce-
modi somnia non sunt vana & solita omnibus, sicut illa de quibus Ecclesiast. Somnia extollūt impru-
C dentes, & quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum, secūdum hoc visio somniorum[ET Eccl. 34.
quidē super seruos meos, & ancillas meas in diebus illis]scilicet in exordio euangelicæ legis[EFFVN-
DAM de spiritu meo, & prophetabunt] Quidam enim vtriusq; sexus in primitiua ecclesia propheta-
rūt, sicut & infra scribitur Philippus diaconus habuisse quatuor filias virgines prophetissas. In nomi-
ne verò effusionis ostenditur gratię copia seu munerum largitas. De qua effusione scriptum est, Effun-
dam spiritum meū super semen tuum, & benedictionem meā super stirpem tuā[ET dabo prodigia in Act. 21.
cælo sursum, & signa in terra deorsum.]Hoc & verba sequētia quidam exponunt de signis pręcessuris Esa. 44.
diem iudicij. Sed cū Petrus totam istam scripturā pro tempore suo, quasi tunc impletā alleget, aptius
ad præfatum tempus refertur. Dedit ergo deus in primo Christi aduentu, & circiter prodigia in cęlo,
quando eo nato cęlestis militiæ multitudo deū laudans apparuit, stella in aere radianit: & tēpore pas- Lucæ. 2.
sionis, dum luna tempore oppositionis supernaturaliter redijt, & se soli supposuit, totq; horis sub ipso Marc. 3.
permansit, ita q̄ sol stetit immotus. Similiter in ascensione angeli apparuerūt. Insuper dedit dominus Matt. 27
signa in terra, quando in ea Christus tot patrauit miracula, & quando eo patiente mota est terra, scissæ Act. 1.
sunt petræ, aperta sunt monumenta, & multa corpora sanctorum resurrexerunt à mortuis, & venien- Matt. 27.
tes in sanctam ciuitatem apparuerunt multis. Quod autem ista conuenienter ad tempus primi aduen-
tus Christi relata sint, innotescit ex eo quod dominus ait, Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cæ Agg. 2.
D lum & terram, mare & aridam: & veniet desideratus cunctis gentibus: quod omnes de primo Chri-
sti aduentu exponunt, de quo in Gene. loquitur Iacob, Et ipse erit expectatio gentium. Consequenter Gen. 46.
quædam prodigiorum istorum specialiter exprimuntur [SANGVINEM & ignem, & vaporem fu-
mi] Per sanguinem intelligitur sanguis qui de Christi latere fluxit, in cuius emanatione duo mirabi- Ioan. 1.
lia contigerunt. Primum, quia de mortuo corpore sanguinem viuaci riuo effluere, contra nostrorum
naturam est corporum. Secundum, quod simul cum sanguine aqua profluxit. Potest quoque per san-
guinem accipi sanguis quem pro Christo martyres cum mira effuderunt constantia. Per ignem, spi-
ritus sancti illustratio ac inflammatio designatur. In igne enim sunt splendor & calor. Per vaporem
fumi, excæcatio Iudæorum, vel compunctio & lachrymatio conuersorum, qui ad prædicationem Pe- Zach. 12.
tri compuncti sunt corde. De quorum pijssimo fletu Zacharias dicit, Plangent eum planctu, quasi su- Mat. 27.
per vnigenitum. [SOL conuertetur in tenebras.] Nam tempore passionis obscuratus est sol. [ET lu- Lucæ. 22.
na in sanguinem] id est, rubea apparebit. Non tamen planetæ fuerunt in seipsis taliter se habentes,
sed secundum apparentiam fuit sic. Solet autem luna cum eclypsim patitur, sanguinea apparere: sed
quando directe supponitur soli, nigra videtur. Vnde si suppositione illa durante rubea apparebat,
mirabiliter factum est: quod secundum Hieronymum credi potest, quamuis scriptum non sit. Non Hierony.
enim scripta sunt omnia [ANTEQVAM VENIAT DIES domini magnus. & manifestus.] Per Ioan. 21.
diem hunc sanctus Hieronymus super Iohelem intelligit diem dominicæ resurrectionis, in quo ma-

Pfal.t17. gna operatus eft deus. Et quē omnibus manifeftauit:de quo ait Pfalmifta, Hęc eft dies quā fecit domi- E
Iohel.2. nus. Qui dies per Iohelē appellatur horribilis, quia aereis poteftatibus impijsq; Iudæis pauendus. Po-
teft quoq; per diem iftū horribilem, magnū, & manifeftum, tempus illius grauifsimæ ac finalis capti-
uitatis Iudęorū per Romanos intelligi. De iftis hic tranfeo, quia fuper duodecim ꝓpheras fuo loco ea
Acto.10. plenius expofui. [ET omnis quicunque inuocauerit nomen domini,] id eft, deum intimo cordis affe-
Pfal.144 ctu cum fide fyncera orauerit[SALVVS erit]non enim eft perfonarū acceptor deus, fed prope eft do-
Eccle.2. minus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocātibus eum in veritate: iuxta id Ecclefiaft. Quis in-
uocauit illum & defpexit eum? Confequenter beatifsimus Petrus euidentius inftruit eos, factis & au-
thoritatibus Iefum effe Mefsiam declarans[VIRI Ifraelitæ]qui eftis Ifraelitæ carnis propagine, non
fidei imitatione,[AVDITE verba hæc. Iefum Nazarenū virum approbatū à deo,] à trinitate, & à fe-
ipfo fecundum quod deus eft[IN vobis]id eft, inter vos[VIRTVTIBVS]id eft, fanctis operibus[ET
prodigijs]quantum ad maiora eius miracula,[ET fignis]quantum ad minora,[QVAE fecit per illum
Ioan.t. deus in medio veftri]Verbum enim feu trinitas operabatur per Chrifti humanitatem, quæ fuit inftru-
Hebr.1. mentum feu organum immediatum, cōiunctum & proprium verbi, quemadmodum corpus noftrum
Dionyf. inftrumentum eft animæ noftræ in fuis operibus, fecundum Damafcenum. Vnde diuinus Dionyfius
Chrifti actionē appellat Theandricam, id eft, dei virilem. Et Chriftus homo diuina poteftate egit mi-
racula[SICVT vos fcitis,]quibus & Chriftus ante pafsionem dicebat. Multa bona opera oftendi vo- F
Ioan.10. bis ex patre meo, propter quod horum me lapidatis? [HVNC definito cōfilio & præfcientia dei tradi-
Matt.26. tum]quanuis enim Iudas impie eum tradiderit, deus tamen eum per prophetas tradendum prædixit,
Efaiæ.52 prædeterminauit, & in fua præfcientia fempiterna pro hominibus moriturum prædiffiniuit: quemad-
Roma.8. modum ait Apoftolus, Proprio filio fuo nō pepercit, fed pro omnibus nobis tradidit illū. Deus quo-
que pater, feu trinitas, animæ Chrifti voluntatem moriendi pro hominibus infpirauit. Rurfusque ei-
dem contulit tam iufte conuerfari & loqui, quòd Iudæi erant inuidia cōcitati, ex qua vltra ad Chrifti
occifionem progrefsi funt. Sicque traditio Chrifti, quantum ad caufam atque principium eius, fuit di
recte & effectiue à deo: loquendo tamen de caufa traditionis huius bona, puta iuftitia, fpontaneoque
Efa.53. principio, ratione cuius etiam feipfum tradidit Chriftus, iuxta illud Efaię, Tradidit in mortem animā
Lucæ.23. fuam[PER manus iniquorum]videlicet militū Pilati[AFFIGENTES]cruci[INTEREMISTES]
Marc.16. mortem ipfius procurando.[QVEM deus fufcitauit]à mortuis, imò & ipfe vt deus feipfum: ficut prę-
Ioan.20. dixit, Poteftatem habeo ponēdi animam meam, & iterum fumendi eam. Et item, Soluite templū hoc,
Ioan.10. & in tribus diebus excitabo illud. Hoc enim dixit de tēplo corporis fui, vt Euangelifta exponit [SO-
Ioan.2. LVTIS doloribus inferni]id eft, pœnis inferni à Chrifto fublatis, ita quòd eas nō fenfit, iuxta id Pfal.
Pfal.87. Factus fum ficut homn fine adiutorio inter mortuos liber. Ablatis quoque his pœnis à fanctis quos
Chriftus de limbo eduxit. Nam mox cum ad eos anima eius veniffet, beatifica dei vifione illuftrauit G
eofdē. iam enim caufam dilationis gloriæ, videlicet originalis peccati reatū fua pafsione amouit. San-
cti autem in limbo, & fi pœnam fenfus non habuerunt, nihilominus pœna damni fuit in eis, fitque di
Prou.13. latio gloriæ eos aliquo modo afflixit, iuxta id Prouerb. Spes quæ differtur affligit animam, lignum vi-
Zach.9. tæ defiderium veniens. Propter quod de iftis Zach. dicit Chrifto. Tu quoque in fanguine teftamenti
tui emififti vinctos tuos de lacu, in quo non eft aqua[IVXTA quod impofsibile erat teneri illum] fci-
licet Chriftum[AB eo]id eft, ab inferno, Cum enim omni caruerit culpa, nil poteftatis aut iuris habe-
Ioan.14. bat in eo diabolus feu infernus. Propter quod pafsione inftante differuit, Venit ad me princeps mun-
di huius, & in me non habet quicquam[DAVID enim dicit in eū]id eft, de Chrifto, ita quod verba fe-
quentia ad literam in Chrifti perfona dicūtur[PROVIDEBAM dominum coram me femper]id eft,
Pfal.15. ego vt homo, deum iugiter intuebar, atq; in omnibus prouide coram eo conuerfabar. Nā anima Chri
fti à primo fuę creationis inftāti, vidit deum per fpeciem tam clare ac inceffanter, vt modo[QVONI-
Efa.50. AM à dextris eft mihi]id eft, in omnibus gratiofe mihi affiftit, fecundum illud Efa. Dominus deus au-
xiliator meus[NE commouear]id eft, à via æquitatis & veritatis vfquam recedam: intantum enim af-
fuit naturæ affumptæ, quod peccare nequiuit[PROPTER hoc lætatum eft cor meum] videlicet de tā
incomparabili beneficio dei, & de indefinenti afpectu ipfius[ET exultauit lingua mea]id eft, in verba H
Ioan.tt. laudis diuinæ cum exultatione prorupit: dicendo, Gratias ago tibi pater. Et Honorifico patrē meum.
Ioan.8. Et rurfus dicitur, Exultauit Iefus fpiritu fancto[INSVPER & caro mea requiefcet in fpe]id eft, cor-
Lucę.10. pore meo ab anima feparato atque fepulto, de eius refufcitatione certus ero. [QVONIAM non dere-
linques animam meā in inferno]nifi quandiu ipfa voluerit, fcilicet vfque ad inftans refurrectionis. Et
infernus pro limbo patrum hic fumitur, ficut cum Iacob ait in Genefi, Defcendam lugens in infernū.
Gen.37. Atq; in fymbolo, Sepultus defcendit in infernū. Porro in morte Chrifti fuerūt corpus & anima eius
Pfal.t5. abinuicem feparata, vtrunque tamen manfit verbo vnitum. Ideo corpus eius refolui non potuit, pro-
pter quod fubditur[NEC dabis fanctū tuum videre corruptionem]id eft, corpus vnigeniti filij tui nō
permittes pati incinerationē feu diffolutionē. Nihilominus fumendo corruptionē pro occifione, fuit
vere corruptū feu mortuū.[NOTAS mihi fecifti vias vitę].i. femitas iuftitię, quibus ad vitā beatā trāfi-
tur, me docuifti, & per acceleratā refufcitationem, iter ad vitā glorię afcēdere me fecifti, ita quod tunc
per experientiā illud noui,[REPLEBIS me iucūditate cū facie tua].i. cum in cōfpectu tuo in cælefti
apparuero regno plenifsime glorificabor. Quanuis enim Chriftus ab exordio incaruationis, quātum
ad fuperiorem animę partē ad verbum relatā fuerit comprehenfor, & omni effentialis præmij gaudio
plenus, nihilominus quo ad inferiores animæ vires, imò & quantum ad fuperiores vires ad effentiam
animæ comparatas, & quantum ad carnem pafsibilem, fuit viator, & triftitiam aliquando habens
& dolores. In afcenfione autem plenifsimam glorificationem fortitus eft, imò & ab omni trifti-

A tia in puncto mortis extitit liberatus. Præterea quod verba inducta nō de seipso sed de Christo ꝓtulit Ioan. 11
Dauid, consequēter probatur. [VIRI fratres liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quo- Mat. 26
niā defunctus est & sepultus, & sepulcrum eius apud nos est vsq; in hodiernum diem] sicut 3. Regum Lucæ. 25.
describitur, ex quibus patet, quod corpus eius in sepulcro sit dissolutū: [PROPHETA ergo cū esset] 3. Reg. 2.
Nam præclarissimus fuit propheta Dauid [ET sciret quia iureiurādo iurasset illi deus, de fructu]. i. se-
mine [LVMBI eius, sedere super sedem eius]. i. post eum vere spiritaliterque regnare exteris cunctis
sublimius: iuxta illud in Psalmo, Iurauit dominus Dauid veritatem & non frustrabitur eum, de fructu Psal. 131.
ventris tui ponam super sedem tuā, scilicet, Christū de semine tuo nasciturū. De quo loquitur Esaias, Esa. 9
Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit [PROVIDENS]. i. in futurum procul præintuens
[LOCVTVS est de Christi resurrectione, quia neq; derelictus est in inferno, neq; caro eius sensit cor-
ruptionē] iuxta expositionē inductā [HVNC Iesum suscitauit deus, cuius nos oēs testes sumus] quod
vidimus protestātes, & prophetiæ prænunciatum nunc q; impletū mōstrantes. [DEXTERA ergo dei
exaltatus]. i. diuina virtute de limbo, de sepulcro, de terra ad cælos leuatus [ET promissione spiritus
sancti accepta à patre]. i. omni glorificatione, quā ei per spiritū sanctū pater in scripturis ꝓmisit, ade-
pta, [EFFVDIT hoc donū, quod vos videtis & auditis] i. magnā hanc gratiam, sapientiā, linguarum
notitiā, quam in nobis iā experimini, largitus est nobis. ¶ Promissionē autē spūs sancti accipere, cōpe
tit Christo secundū naturam humanā, sed spiritum sanctū dare, secundū naturā diuinā: quāuis in ipso
B secundum humanitatē sit gratia capitis, per quā suis influit membris, quod agit vt causa gratiæ instru
mentalis ac meritoria & coniuncta. Porro quod Christus dextera patris sit exaltatus, testimonio ꝓbat
Psalmistæ. [NON enim Dauid ascendit in cælū] quia quoad corpus, mansit in monumēto: & quātum Psal. 109
ad animā, in lymbo. [DICIT autem ipse] in psalmo, [DIXIT dominus domino meo]. i. pater filio
[SEDE à dextris meis]. i. in bonis potioribus secundū naturam assumptā, ita quod omni sis creaturæ
prælatus, plenariè glorificatus, & diuinitate præ cūctis abundantius fruēs. Istud dixit Christo homini
deus pater in ascēsione. Secundū diuinitatē vero pater ab æterno dixit filio, sede à dextris. i. mihi esto
æqualis, & in ea reside maiestate qua ego [DONEC ponā inimicos tuos, scabellum pedū tuorū]. i. oēs
reprobos tibi plene subiiciā, & subiectos ostendā. quod maxime erit in die iudicii. De expositione au Matth. 1
tem versuū istorū nunc pertranseo, cū in libro Psalmorū prolixe expositi sint. Quod autē hæc dictio,
donec, sumatur hic non finite, sed indefinite constat: sicut & apud Matthæū, Non cognouit eā donec
peperit filiū suum. [CERTISSIME ergo sciat] per fidei cognitionē, nō ꝑ rationē, aut scientiā natu-
ralem: iuxta quē modū sanctus Iob ait, Scio quod redēptor meus viuit, & in nouissimo die de terra sur Iob. 19.
recturus sum, [OMNIS domus Israel]. i. tota plebs Iudæorū seu duodecim tribuū [QVIA & dominū
cum & Christū fecit deus hunc Iesum]. i. pater seu Trinitas superdignissima Iesu Nazareno secundū
C naturam humanā contulit principatū vniuersorum & vnctionem gratiæ singularē ac summam: iuxta Psal. 44.
illud, Vnxit te deus oleo lętitiæ præ cōsortibus tuis. Et itē Christus fatetur in Psalmo ratione naturæ Psal. 2.
assumptę & gratię ei collatę, Ego autē cōstitutus sum rex ab eo sup Sion montem sanctū eius [QVEM Mat. 27
vos crucifixistis] non vestris, sed militū manibus: & magis peccastis quàm illi, quia primo causa plus Marc. 15
influit. [HIS auditis cōpuncti sunt corde] de suis dolēdo peccatis. Non oēs, sed multi: in quibus im- Lucæ. 25
pletū est, quod ante passionē Christus eis ꝓdixit, Cū exaltaueritis, inquiens, filiū hoīs, tunc cognosce Ioan. 19
tis quia ego sum. Tot itaq; scripturarū allegationibus & tantis ꝓdigiis sunt cōuicti [ET dixerunt ad Ioan. 7.
Petrū, & ad reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres? Petrus vero dixit ad illos, Pœnitentiam Matth. 3.
agite] nec paruā sed maximā quantū ad interiorem dolorem, vt magnitudini criminis correspondeat Deut. 25.
magnitudo doloris. Oportet enim secundū Hierony. vt dolor contritionis adæquet grauitatem pec- Hierony.
cati, quatenus de maioribus vitiis maior habeatur cōtritio [ET baptizetur vnusquisq; vestrū, in nomi
ne Iesu Christi, in remissionē peccatorū vestrorū] videlicet quilibet in remissionē peccatorū suorum.
Quamuis autē Christus formā baptismi docuerit dicens, Baptizantes in nomine patris & filij & spūs
sancti, Apostoli tamē & eorū discipuli in primitiua ecclesia sub alia forma baptizauerunt, ex familiari Mat. 28
consilio atq; instinctu spūs sancti vtentes hac forma verborū, Baptizo te in nomine Iesu Christi, vt. s.
nomen Christi amplius dilataretur, & honorabilius ac amabilius redderetur hominibus, quod à Iu-
D dæis incredulis blasphemabatur. Quo facto, cœpit ecclesia vti forma baptismi instituta à Christo. Ta Mar. 26
men quoniā in nomine Christi dabatur baptismus, forma à Christo præfixa implicite ac virtualiter Lucæ. 5.
seruabatur, quia in nomine Christi tota supersancta Trinitas intelligi datur. Nā Christus dicitur vn-
ctus, sicq; in nomine eius intelligitur pater vngēs, filius vnctus, spūs sanct⁹ vnctiōis causa, seu vnctio
effectiua, qui ꝑ prædicationē causalē vnctio appellatur [ET accipietis donū spūs sancti]. i. non solum
peccatorū remissionē, sed & donū sapientiæ & linguarū, quod in nobis miramini. Tunc namq; bapti-
zatis dabatur cōmuniter spūs sanctus in signo sensibili per impositionē manuum Apostolorū, sicut &
infra habetur. Vnde in Scholastica historia sic habetur. Accipietis donū spūs sancti, scilicet, vt loqua-
mini variis linguis sicut & nos. Et hoc erat signū familiare in primitiua ecclesia, quia omnes fere ascē
dentes de lauacro, loquebantur variis linguis. [VOBIS enim facta est repromissio & filiis vestris] id
est, præfata promissio de effusione spiritus sancti per Iohelem prænunciata, vos & filios vestros con- Iohel. 2.
cernit, ita quod in vobis implebitur. Nec solum in vobis Iudæis [SED & omnibus qui longe sunt] à
vobis seu loco, seu dispari cultu, & dissimili ritu, puta in gentibus [QVOSCVNQVE aduocauerit do
minus deus noster]. i. per Euangelicam prædicationem, seu inspirationem diuinā ad fidem & chari-
tatem seu ecclesiasticā vnitatem perduxerit, hoc est, in omnibus prædestinatis. Propter quod apud Io Ioan. 11.
annem scriptum est, Iesus moriturus erat pro gēte. & non solū pro gente, sed vt filios dei qui dispersi
erant, congregaret in vnū. Hinc gentibus scribens Apost. Vos (inquit) qui aliquādo lōge fuistis, nunc Ephes. 2.

Rom.15 prope facti estis in sanguine Christi. Quod etiã in Epistola ad Roma. ab Esaia prophetatũ declarat. B
Esa.tt. [ALIIS etiam verbis plurimis testificatus est, & hortabatur eos dicens, Saluamini à generatione ista
52. praua].i.ab incredulis istis Iudæis diuidamini corde, vt fidem & gratiã suscipientes, illis pereuntibus
vos saluemini.[QVI ergo receperũt sermones eius].i.verbis Petri acquieuerũt [BAPTIZATI sunt]
ab apostolis, alijsq; forsan discipulis [AT appositæ sunt] numero credentiũ [ANIMAE].i. homines
[CIRCITER tria milia] ad gloriã summę Trinitatis totius gratię supdiuisissimi fontis [IN illa die] vi
delicet Pentecostes [ERANT autẽ perseuerãtes in doctrina Apostolorũ] illã mansuete ac sedulo au-
Iacobi.1. diendo ac prompte implẽdo. Iuxta illud Iacobi, Abiicientes omnẽ immunditiã, in mãsuetudine susci-
pite insitũ verbum, quod potest saluare animas vestras. Sic & subditi in doctrina pasturũ suorũ debẽt
stabiles permanere [ET communicatione, fractionis panis].i. perceptione sacramenti, secũdum quod
1.Cor.10 Paulus ait, Panis quem frangimus, nonne participatio corporis dñi est? In primitiua autẽ ecclesia cre-
bro & multi quotidie cõmunicabant [ET orationibus] nec dubiũ quin & in laudibus dei, cũ & maius
atque diuinius sit, dei laudibus q̃ orationibus esse intẽtum. Nam deũ laudãdo magis simplificamur in
Eccl.15. ipsu, & minus ad nosipsos reflectimur. Sed cũ non sit speciosa laus in ore peccatoris, qui diuinę lauda
tioni cupit insistere, primo in oratiõibus pseueret, vt purificetur, & corde mũdato agat quod scriptũ
Psal.33. est, Benedicam dñm in omni tempore, semper laus eius in ore meo.[FIEBAT autem omni animæ ti
mor].i. vniuersis Iudæis & cæteris ista videntibus timor quidã incutiebatur ꝓpter rei nouitatẽ, totq; F
mirabiliũ eminentiam, ex prædicatione quoq; Apostolorũ qua incredulis damnationẽ cõminabãtur
æternã.[MVLTA quoq; prodigia & signa] i. miracula maiora & minora [PER Apostolos fiebant in
Hierusalem] quæ sanctus Lucas breuitati studens nõ recitat. [ET metus erat magnus in vniuersis] ꝓ-
pter causas prætactas. In quo diuina potentia euidẽter ostẽditur, quod scilicet discipuli ante paracleti
missionẽ trepidi, nunc erant intrepidi, & aduersarij eorũ tam pauidi. Tantus enim gratię fulgor, pote
statisq; vigor, ac diuinitatis operatio in eis splendebãt, quod æmuli veritatis formidare coacti sunt, quos
illus pauloante, non modo non metuebant, sed & occidere disponebant.[OMNES etiã qui credebãt,
erant pariter] mente & corpore [ET habebant omnia communia. Possessiones & substãtias vende-
bant].i. immobilia & mobilia bona [ET diuidebant illa omnibus, prout cuiq; opus erat.] Quo enim
spiritalibus diuitiis fuerũt pleniores, eo minus curauerunt opes carnales, & quo in dei ac ꝓximi dile-
1.Cor.13. ctione magis ardebãt, eo liberalius sua sibiinnicẽ cõmunicabãt. Charitas enim omnia facit esse cõmu
nia: non sua duntaxat, sed & seipsam impẽdit. Ex qbus elicitur tanto quẽque minus habere de diuino
amore, quo extat auarior. & quo amplius quærit terrena, eo animã habet pauperiorẽ. [QVOTIDIE
quoq; pdurantes vnanimiter in tẽplo, & frangẽtes circa domos] in reditu suo à templo [PANEM, su
mebant cibũ cum exultatione] spiritali non carnali [ET simplicitate cordis] tanquã ab omni simula-
tione & vanitate dolosa immunes. Tanta fuit in iis charitatis feruor & deuotionis instantia, quod in G
exteriori occupatione & necessaria corporis refectione, mãserunt mente ad deũ suspẽsi, & gloriantes
Psal.67 in contẽplatione ipsius. In qbus illud Psalmistæ impletũ est, Iusti epulẽtur, & exultẽt in cõspectu dei,
delectẽtur in lętitia. In quibus & aliæ multæ ꝓpheticæ promissiones, vere spiritaliterq; implerę sunt,
quas carnales & obstinati Iudęi nondũ putant impletas, & corporaliter ꝑstolãtur implẽdas [COLLAV
DANTES deũ & habẽtes gratiã ad omnẽ plebem] ita quod omnibus erãt accepti ac honorati ꝓpter
tam euidentissimã gratiæ affluentiã in ipsis splendentẽ. Quemadmodũ legitur de sancto Sebastiano,
Necesse erat, vt quẽ deus tanta perfuderat gratia, ab omnibus amaretur. [DOMINVS autẽ augebat q
salui fierent].i. quosdam conuertit, & fideliũ numero copulauit [QVOTIDIE in idipsum] collegiũ
Psal.101 credentium, vel in ipsomet deo incommutabili bono, in quod mẽte tendebãt & quiescebant. De quo
Psalm. 4 fertur in Psalmo, Tu autem idem ipse es. Et rursus, In pace in idipsum dormiam & requiescam.

¶ EXPOSITIO CAP. III [PETRVS autem & Ioannes ascendebant
in templum.] ARTICVLVS III.

C

Vm Euangelica doctrina sit supernaturalis, necesse fuit eam supernaturalibus argu
mentis probari. Hinc Christus & eius discipuli talia operabãtur miracula, quę so
la diuina virtute fieri queunt. Iccirco quàm certũ est deũ falsitatis non esse appro- H
batorem aut confirmatorem, tam certũ est fidem catholicã esse à deo. Nunc ergo
grãde narratur miraculum, quo fidei veritas roborabatur, & plurimi cõuerteban-
tur. [PETRVS autem & Ioannes ascendebant in templũ] videlicet ad quendam
locum eius, qui (vt dicitur) fuit atrium mundorũ, vbi Iudæi secundũ legem mun
di orabant [AD horam orationis nonam] quocirca aliqui dicunt, quod Iudæi ter orabant in die, sicut
Daniel.6 iam ante ex Daniele est allegatum. Veruntamen in Neemia habetur, quod quater in die & quater in
Neem.9 nocte confitebantur Iudæi, & adorabant dñm deum suum. Præterea hi duo apostoli, & apostolorum
eximij in multis associati leguntur, tanquã singulari familiaritate coniuncti quamuis vterq; eorũ car-
nalem fratrem haberet Apostolum. Nam in Christi ministris plus valet gratia quàm natura, seu amor
infusus q̃ naturalis. [ET quidam vir qui erat claudus, ex vtero matris suæ, baiulabatur] in lecto. Nam
secundũ glossam etiã paralyticus fuit [QVEM ponebant quotidie ad portã templi, quæ dicitur Spe-
4.Re.15. ciosa.] Secundum quod in Scholastica historia legitur, iccirco sic dicta est, quia Alexander Hyrcanus
2.Para. ornamentũ quoddã in ea apposuit, in qua & Herodes aureã posuit aquilã, fuitq; porta atrij mundo-
27. rũ. Palam est autẽ quod non fuit ea quam Ioatham rex Iuda ædificauit, quę sublimissima dicebatur, cũ
illa fuerit per Chaldæos destructa [VT peteret eleemosynam] forte non solũ pro se, sed & pro mini-
strãtibus sibi [AB introeuntibus in templũ. Is cum vidisset Petrum & Ioannem incipiẽtes introire in
templũ, rogabat vt eleemosynã acciperet. Intuẽs autem in eũ Petrus cũ Ioanne dixit, Respice in nos]

A quod Petrus ideo dixit, vt claudus iste & alij scirẽt à quibus reciperet, qđ mox fuerat suscepturus: qua-
tenus per hoc nõ ipsi Apostoli sed Christus glorificaretur, & ad eũ alij cõuerterentur. [AT ille intẽde-
bat in eos] oculis mẽtis & corporis tanquã eleemosynę auidus, & forte ex verbis Petri insolito modo
cõcussus [SPERANS se aliquid accepturũ ab eis] nec fefellit eũ fiducia, quĩ plus quàm sperauit acce-
pit. [PETRVS autẽ dixit, Argentũ & aurũ nõ est mihi] omnia enim ꝓpter Christũ reliquit, nec pecu Mat. 19
nias à conuersis ante Apostolorũ pedes positas in suũ vsum cõuertit, secumq; detulit: quia audierat à
Christo, Nihil tuleritis in via, neq; pecuniã. Et, Nolite possidere aurũ & argentũ [QVOD autẽ habeo] Lucę. 10
id est, sanitatis beneficiũ quod in mea est potestate instrumentaliter [HOC tibi do] tanquã instrumen Mat. 10
tum omnipotentiæ dei, à quo gratiã sanitatum & virtutẽ miraculorum sortitus sum. [IN nomine] .i.
virtute & gratia [IESV Christi Nazareni, surge] de lecto [ET ambula] quorũ nullũ potuisti hucus-
que, saltẽ expedite. [ET apprehensa manu eius dextera, alleuauit eum] Circa quod dicit Beda, Quem
verbo erigit, dextera cõfortat: quia sermo doctis in corde audientiũ minus valet, nisi propriæ actiõis
cõmendetur exemplis. [ET ꝓtinus cõsolidatę sunt basea eius & plantæ] .i. crura & pedes. [ET exiliẽs
stetit & ambulabat] in quo patet quod subito sit sanatus. Virtus enim diuina cũ sit infinita, agit in in-
stanti. Et in claudo hoc etiã illud Esaiæ impletũ est, Tunc saliet sicut ceruus, claudus. Quemadmodũ Esaiæ. 35
autẽ qui diu in lecto ægritudinis iacuerũt, cũ sanatos se sentiũt, prę gaudio (ambulare incipiẽtes) quasi
B exiliunt; sic fecit & iste, de sua sanatione ineffabiliter exhilaratus [ET intrauit cũ illis in tẽplũ] in testi
moniũ veritatis [AMBVLANS & exiliẽs, & laudans deũ] pro beneficio. [ET vidit omnis populus eũ
ambulantẽ & laudantẽ deũ. Cognoscebant autẽ illum] .i. vniuersi qui aderant, nouerunt hunc esse qui
paulo ante fuerat claudus, & [QVOD ipse erat, qui sedebat ad eleemosynã ad Speciosam portam tem
pli. Et impleti sunt stupore & extasi.] Extasis dicitur quasi positio extra seipsum seu alienatio mẽtis à
se, quod fit interdũ pauore, interdum admiratione, interdũ contẽplatione seu reuelatione. In istis au-
tem ex pauore & admiratione processit [IN eo quod contigerat illi. Cum tenerent autem Petrum &
Ioannem, cucurrit omnis populus ad eos] vel quia iam nouerant eos hoc fecisse prodigiũ, vel quia ex
fama & apparatu eorũ, id suspicabantur etiam antequam aliunde audirent [AD porticum quæ appel-
latur Salomonis] .i. in ea parte qua stabat Salomõ dũ oraret, vt in Scholastica explanatur historia, nõ
tamen fuit eadẽ numero, sicut nec idẽ tẽplũ. Vel ideo sic vocatur, quia cõstructa fuit in eodem loco, in 3. Reg. 8.
quo & illa quã in primo tẽplo Salomon ædificauit. [VIDENS autem Petrus] concursum [RESPON-
DIT ad populũ, Viri Israelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut
pietate fecerimus hunc ambulare?] Ad opus bonũ, præsertim ad beneficij impensionẽ & misericor-
diæ actũ, requiritur nõ solũ potestas, sed etiã pietas seu benigna volũtas, vel quędã cõpassio aut mise-
ricordia, quę nunc ꝑ pietatẽ exprimitur. Quamuis antẽ virtute & pietate Apostolorũ fuerit signũ hoc
C factũ instrumẽtaliter, nõ tñ principaliter. Et ipsi apostoli hanc virtutẽ & pietatẽ nõ à se sed diuinitus
susceperunt, ideo non sua virtute aut pietate dicũt se istud egisse. Itaq; Petrus non arguit eos, quod dę
tanto miraculo mirabantur: sed quia eorũ admiratio non fuit ordinata. Aspiciebant enim ad seruos &
ad instrumentum magis q̃ ad dñm ac principalem agentem. Ideo Petrus erigit eos ad principalis opi
ficis contẽplationẽ, & ad considerationẽ causæ finalis huius miraculi: quæ fuit vt per illud Iesus osten
deretur esse filius dei, & sic alij cõuerterentur ad ipsum. Hinc subditur. [DEVS Abrahã, & deus Isaac,
& deus Iacob] in hoc inæstimabilis dignatio, charitas, & misericordia dei ad homines designantur,
quod deus ille altissimus & immẽsus, deus vtiq; vniuersorũ, qui digne nominari non potest, dignatur
se hominũ deum vocare, quasi principalem habens dilectionẽ & curam ad eos. Hinc in Exodo ait ad Exod. 3
Mosen, Hæc dices ad filios Israël, Dñs deus patrum vestrorũ, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Ia
cob misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternũ, & hoc est memoriale meũ in generationem & ge
nerationem. Vnde quia Petrus loquebatur Iudæis, conformat se modo loquendi patrum veteris testa-
menti [DEVS patrum nostrorũ glorificauit filium suum] vnigenitũ, naturalem, æternum, non adopti
uum, scilicet [IESVM] .i. per hoc miraculũ ostendit veritatem & gloriã Iesu Christi. Hoc enim faciẽ-
do miraculũ in nomine Iesu, ostendit quod vera sit eius doctrina, & prędicatio nostra de ipso [QVEM
vos quidẽ tradidistis] iudici [ET negastis] esse regẽ vestrum aut filium dei [ANTE faciem Pilati] di Ioan. 19
D centes, Non habemus regẽ nisi Cæsarem. Et rursus, Tolle tolle, crucifige eum [IVDICANTE illo] Eodem.
puta Pilato [DIMITTI] hunc Iesum tãquam innocentẽ. Nam dixit, Nil causæ inuenio in eo. Et itẽ,
Corripiã illum & dimittã. Hoc tamen non protulit sententialiter & vltimate, sed interloquẽdo dimit Lucæ. 23
tendũ asseruit. [VOS autẽ iustũ & sanctũ negastis] videlicet Iesum, qui secundũ diuinitatẽ suã est essen Eodẽ. 27
tialiter sctũs & iustus: secundũ humanitatẽ vero, ꝑ virtutes & actus earũ iustior ac sanctior vniuersis,
[ET petistis virũ homicidã donari vobis] .i. ad vestrã instãtiam liberari à morte, videlicet Barrabã, q
fuit seditiosus & latro [AVTHOREM vero vitæ interfecistis,] vt pote vnigenitũ dei, q est totius vitæ Mat. 27
fontale principiũ secundũ naturam diuinã, à quo deriuatur vita naturæ, vita gratiæ, vitaq; gloriæ: qui Lucæ. 23
secundũ naturã assumptã, sua occisione vitã gratiæ & glorię instrumẽtaliter reparauit, imò & vitã na Ioan. 18
turę restituit his quos à morte corporea suscitauit [QVEM deus suscitauit à mortuis, cuius nos testes Lucæ. 23
sumus. Et in fide nominis eius] .s. Christi [HVNC quẽ vos videtis & nostis, cõfirmauit nomen eius] .i.
inuocatio nominis Christi facta in fide quam nos de ipso habemus, consolidauit crura & pedes istius,
qui fuerat natus claudus, [ET fides quæ ꝑ eũ est] .i. fides nostra, nobis à Christo collata, & de ipso ha-
bita [DEDIT] per modũ causæ instrumentalis meritoriæ [INTEGRAM sanitatẽ istam in cõspectu
omniũ vestrũ] Omnia enim possibilia sunt credẽti, & virtute ac merito fidei summa fiunt ꝓdigia: se- Marc. 9
cundũ quod Saluator testatus est, Si habueritis fidẽ sicut granum sinapis, diceris huic mõti, Iacta te in Mat. 17
mare, & obediet vobis. Itaq; merito fidei apostolorũ, non claudi huius, præstitit deus hanc sanitatem.

Sapiē.7 Miracula autē fiunt quandoq; fide faciētium ea, quandoq; fide eorū quibus fiunt. ¶ Ecce qualis arti- E
fex est spūs sanctus, qui huic pauperi piscatori infudit rantam constantiā, vt tot milibus hominū non
vereretur improperare tā incōprehēsibile scelus, videlicet occisionē iniustissimā vnigeniti filii dei, qđ
solo auditu horrendū est. Veruntamē qm̄ discretio exigit vt rigori pietas misceatur, quia & nostra pfe
ctio est deo assimilari, qui in omni effectu iustitiæ misericordiā miscet. Hinc Petros post asperā inue-
ctionē blanda verba inducit, & rertiios cōsolatur. [ET nunc fratres scio quod per ignorātiam fecistis,
sicut & principes vestri] i. pōtifices cæteriq; maiores: & hæc ignorantia excusauit crimen eorum ali-
qualiter, non totaliter, imò nec multum, præsertim quantū ad principes. Tanta enim miracula fecit
Luc.7. Iesus, & tot scripturarū authoritatibus demōstrauit se esse Messiam in lege promissum, quod meritò
Sapien.2 debuissent credidisse in eū. Sed excæcauit eus malitia sua. Quomodo autē pro tēpore aliquanto prin
cipes & alij quidā oouerunt Iesum esse Messiam, & quomodo non, qualiter etiā ad taotā cæcitatē io-
ducti sunt ex impatientia sua propter prædicationē Christi cootra eos, nunc omitto, quia super Mat-
thęum dixi hnc plenius: & si spūs sanctus cōcesserit, super Lucam aliquid inde dicturus sum, ex verbis
Augustini in lib. de ciuitate dei. [DEVS autē qui prænunciauit per os omniū prophetarū pati Christū
suum, impleuit sic] sicut prędixit, Quia diuina ordinatione passus est Christus, & eo modo deus illud
Esa 53 impleuit quo sensu ounc dictū est quod tradidit Christū. In tantū enim illud impleuit, vt per Esaiam
protestetur, Propter scelus populi mei pcussi eū. Noo tameo induxit Iudæos ad faciendū hoc scelus, F
sed Christo inspirauit promptissimū animū patiendi, & malis actibus impiorū vsus est deus ad bonū.
Ex hac autē authoritate elicitur, quod vniuersi prophetæ verbo vel scripto aut mystico facto Christū
Lucæ.1. prænunciauerunt passurū, sicut & Zacharias fatetur, Visitauit & fecit redemptionē plębis suæ. Sicut
locutus est per os sanctorū, qui à seculo sunt prophetarū eius. [POENITEMINI ergo] de vestris pec
catis, pręsertim de Christi occisione dolete [ET cōuertimini] ad dn̄m saluatorē [VT deleantur pecca
ta vestra, vt cū venerint tēpora refrigerij]. i. dies iudicii in quo electis plenaria quies pręstabitur. Vn-
Luc.21 de & iustis appetēdus est dies ille: secundū quod ait Saluator, His fieri incipientibus leuate capita ve-
stra, quia appropinquabit redemptio vestra [A conspectu dn̄i]. i. ab ipso deo, & clementissimo eius io
suos electos aspectu, ab ipso enim tēpus illud prueniet [ET miserit eum, qui prædicatus est vobis, Ie
Ioan.14. sum Christū] ad iudicandum de omnibus in forma humana, visibili, glorificata, secundū quam minor
est patre, & ab ipso mittetur [QVEM oportet quidem cælū suscipere]. i. susceptum interim tenere, ita
quod interim sedebit in cælo ad dexteram patris [VSQVE in tempora restitutionis omniū]. i. vsq; in
Apo.22. tēpus finalis iudicii, in quo vnicuiq; quod promeruit retribuetur, & quicquid inordinatū fuit per cul-
pam, ordinabitur per pœnā, ita quod singula debitis locis, ac præmiis cōstituentur [QVAE locutus est
deus per os sanctorū suorum à seculo prophetarum] quia de hac omnium restitutione pene à princi-
Iudas. pio mūdi locuti sunt vates sancti. Propter quod Iudas in sua Caoonica introducit testimoniū Enoch G
de futuro iudicio. Consequēter docet quod legislator Iudęorū Moses de Christo sit vaticinatus. [MO-
Deut.18 SES quidē dixit] in Deuteronomio, [QVONIAM prophetā suscitabit vobis dn̄s de⁹ vester de fratri-
bus vestris]. i. de semine Iudæorū Christū secundū carnē pducet, & gratia pphetię eminēter imple-
bit [TANQVAM meipsum] Tanquā, notat hic aliqualem multumq; defectiuā similitudinē, cū Chri
stus incōparabiliter maior sit Mose: sed in hoc est similitudo, ꝙ sicut Moses fuit lator legis scriptę, sic
Christus legis Euāgelicæ. Christo autē in quantum fuit aliquo modo viator, cōpetit nomen & ratio
prophetæ, quia vt sic, claræ visionis nō fuit vt cōprehensores. Verum sicut ipse est angelus, & dn̄s at-
Esaiæ. 9. que creator angelorū, sic ipse propheta & dominus ac impletor prophetarum [IPSVM audietis iuxta
omnia quæ locutus fuerit vobis.] Hoc Moses ait hortādo non affirmando, nā pro maiore parte Iudęi
Christū audire spreuerunt. Insuper, iuxta morē scripturæ Moses Iudæos sui tēporis in persona eorū,
qui tēpore Christi erant futuri, alloquebatur. De toto enim populo solet loqui scriptura, quasi de ali-
Ioan.14. quo vno. Idcirco ad vnā partem sub persona alterius partis sæpe dirigitur sermo. [ET erit omnis ani-
1.Ioan.5 ma quæ non audierit prophetam illum]. i. omnis homo tēpore Euangelicæ legis & prædicationis ac
promulgationis eius existens, qui io Christū non crediderit, nec verba eius ab ipso vel prędicatoribus
eius susceperit [EXTERMINABITVR de plebe]. i. de electis populi sui tolletur atq; damnabitur.
[ET omnes prophetæ à Samuel, & deinceps qui locuti sunt, annunciauerūt dies istos]. i. de tempore
Rom.10. primi aduentus Christi, & passionis resurrectionisq; eius prophetauerunt. Christus enim est finis le- H
gis & omniū opus prophetarū, ad quem omnia tunc ordinabantur, & de ipso ac eius mysteriis loqui,
fuit principalis prophetarū intentio. Hinc & Iudæorū magistri fatentur, ꝙ oēs prophetæ nō sunt lo-
quuti, nisi super dies Messiæ. Sed cū à principio mundi & tēpore patriarcharū non defuerit ppheria
Lucæ.1. de Christo, dicēte virgine gloriosa, Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in se-
Gen. 49 cula. cur de prophetis qui à tēpore Samuelis fuerunt, loquitur Petrus, præsertim cū in Genesi patriar
cha Iacob tam euidēter & copiose vaticinetur de Christo? Et respoodendū quod tēpore Samuelis cœ
pit rursus regnū in duodecim tribubus Israel, & ex tunc fuerunt prophetæ q manifeste scripserunt de
Christo. s. Dauid Esaias Osee, &c. Præcedentes autē tam euideoter locuti non sunt, saltē cōmuniter.
Vel prophetias suas nō cōscripserunt. [VOS estis filij prophetarū]. i. discipuli & sequaces seu posteri.
Et aliqui vestrū de illorū sunt semine nati [ET testamēti quod disposuit deus ad patres nostros] per
Mosen in deserto. i. veteris testamēti imitatores seu filij estis [DICENS ad Abraham] Genesis. 12. In
semine tuo. i. Christo à te secundū carnē nascituro [BENEDICENTVR]. i. dona gratiæ in præsenti,
& bona gloriæ in patria cōsequentur [OMNES familiæ terræ]. i. vniuersæ tribus, linguæ & gentes, vi-
delicet quædā de omnibus, iuxta id in Psalmo, Reminiscentur, & cōuertentur ad dominum vniuersi fi-
nes terræ. [VOBIS primum suscitans]. i. præponens, vel secundum naturam assumptam procreans

A [DEVS filiū suum] incarnatū: qui dixit, Non sum missus nisi ad oues quæ perierūt domus Israel [MIT SIT illū benedicentem].i.multa beneficia impendentē [VOBIS] inter quos visus & cōuersatus est. Psal.21
Vel suscitans eū à morte ad vestrā salutem, misit illū nunc vobis per nostram prædicationem, benedi Mat.25
centē vobis.i.dona gratiæ conferentē aliquibus vestrum, [VT conuertat se vnusquisq; à nequitia sua] Baruch.3
illam de cætero abhorrēdo, preteritamq; deflendo. ¶ Omne autē peccatum ex habitu vitioso, seu deliberatione ac certa scientia oriens, dici potest nequitia, non autē quod ex infirmitate aut ignorantia, causante prodit. Præterea iuxta mysticū intellectum per hunc claudū à natiuitate intelligitur populus Iudæorū à principio legis datæ rebellis, nec in via dei recte incedens, quē sancti patres ac prophetæ ante portam tēpli Speciosam.i. ad Christū deferebāt vt saluarentur per eum qui ait, Per me si quis introierit, saluabitur. Ab ingredientibus autē templū, puta à sanctis fidelibus populus iste salutis subsi Ioan.10
dia quęrere debet. Petrus vero.i.quicunq; firmus & fortis in fide, tales potest iuuare, & tēplo inducere, seu Christo incorporare. Similiter per claudū istum, signatur quilibet Christianus vitiis iugiter assuetus, quem deuoti ad Christi misericordiā ferre conantur, & ponunt ante portā clementiæ, hortantes vt ab vniuersis ingredientibus domum dei. i.terrena spernentibus amantibusq; diuina animæ suæ quærat cibaria. Cui dicunt deuoti, Respice in nos.i.conuersationē nostram sectare. Qui cum fuerit radio illustrationis supernæ perfusus, animoque à claudicatione sui obliqui incessus sanatus, mox exilit,
B stat, ambulat, atque cum illis ecclesiam intrat. Surgit à vitiis, exilit gratias referendo, quod de tenebris suis eductus lucē conspicit veritatis: in qua sapide intuetur q̄ aspernanda sunt omnia quibus mens impeditur à deo. Stat quoq; perseuerando in bono incœpto, ambulat ꝓficiendo, intrat ecclesiā, cœlestis regni beatitudinē contēplando: quibus visis, multi tantā mutationē dextræ excelsi vehemēter mirantur cōfluuntq; ad eū, per quem tanta est facta conuersio, qui admonet non se, sed dei laudare virtutē. Psal.70

¶ ELVCIDATIO CAP. IIII. [LOQVENTIBVS autem illis ad populum.] ARTIC. IIII.

N On cessat aduersarius veritatis, & æmulus æquitatis, veritati & æquitati resistere. Hinc à principio Euangelicæ legis inuisibiles atq; visibiles hostes aduersati sunt ecclesiæ sanctæ, sicut nunc recitari incipitur [LOQVENTIBVS autē illis] videlicet Petro & Ioanne [AD populum superuenerūt magistratus templi].i. iudices & doctores [ET Saducæi,] qui specialē sectam habebant, quia nec angelum nec spiritū, nec resurrectionem esse dicebant: animam quoq; humanā asserebant mortalem & quoniā omnium horū oppositum docebant apostoli, tristabantur de eorum prædicatione hi Saducæi. Ideo subditur [DOLENTES quod docerent populū, & annunciarent in Iesu resurrectionē ex mortuis].i.per Christi virtutem omnes mortuos suscitandos. Vel in Iesu.i.in
C eius doctrina ac fide [ET iniecerunt in eos manus] violētas, & sacrilegas, [ET posuerunt illos in custodiam vsq; in crastinum] Ideo tunc eos incarcerauerunt, nā vespera fuit, sicque hora iudicandi transierat. Hinc subditur [ERAT autē vespera. Multi autem eorum qui audierant verbum] dei, à Petro, sicut precedenti capitulo scriptū est [CREDIDERVNT, & factus est numerus virorū quinque milia] qui Actuū.3.
hoc die crediderūt, & baptizati sunt forsitan diebus sequentibus. Credibile quoq; est ꝙ multę mulieres & pueri pręsertim virorū istorum tunc conuersæ sint. Sed cōsuetudo scripturæ est, fœminarum & puerorū numerū non taxare. Pueri autē vocantur seu paruuli qui infra vicesimū annū sunt, viri qui il Num.1.
lum fortiti sunt. [FACTVM est autē in crastinū vt congregarentur principes eorū & seniores & scribæ in Hierusalē, & Annas princeps sacerdotum] Tempore autē passionis Cayphas fuit princeps sacerdotū, sed omni pene anno principatus sacerdotii transferebatur ad aliū [ET Cayphas & Ioānes, Iosn.11
& Alexāder, & quotquot erant de genere sacerdotali.] Itaq; cōglobati sunt, vt sua authoritate, multitudine & excellētia, apostolos tanquā idiotas & pauperes cōfutarēt, terrerēt, obruerent [ET statuētes eos in medio interrogabāt, In qua virtute, aut in quo nomine].i.p cuius inuocationē [FECISTIS hoc vos?].s.claudū à natiuitate optime ambulantē. Opera enim gratiæ, perfectiora sunt operibus naturæ. Vnde sicut vinū quod Christus fecit de aqua fuit ꝓualidū: ita & claudus iste Christi virtute sanatus, eminēter cōualuit [TVNC Petrus repletus spū sancto dixit ad eos, Principes populi & seniores Israel Ioan.2.
D audite, si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi].i.si nunc ad iudiciū trahimur, reprobamur, dānamur pro beneficio curationis huic collato, [IN quo] beneficio [ISTE saluus factus est] ab impedimentis ambulandi [NOTVM sit vobis omnibus, quia in nomine dñi nostri Iesu Christi Naza Mat.27
reni, quē vos crucifixistis] quia id procurastis [ISTE astat coram vobis saluus] .i.virtute & inuoca- Iosn.19
tione Iesu Christi curatus est. [HIC].s.Christus [EST lapis singularis qui reprobatus est à vobis ædifi Ephes.1.
cantibus] i.populū Iudæorū instruentibus [QVI factus est in caput anguli].i. à deo factus est cōiun- Psal.117
ctor & princeps populorū duorū. Nam sicut in lapide angulari cōcurrunt, cōnectūtur duo parietes: ita in Christo cōiuncti sunt electi ex Iudęis atq; gētib⁹, & ipse est caput illorū, vt duos cōdat in semet ipso, qui est pax nostra, vtraq; faciens vnū, vt ait apost. De quo per Esaiā dñs ait, Ponam in Syon la- Ephes.2.
pidem angularē summū, probatū [ET non est in alio aliquo salus,] Vera nanq; salus seu beatitudo nō Esaię.28
cōsistit nisi in Christo obiectaliter secundū suā diuinitatē, nec per hoc excluduntur pater & spūs sanctus, sed includuntur, cū tres supersanctæ personæ sint vnū veræ ac totius beatitudinis essentialis obiectum. Rursus in solo Christo secundū humanitatē est salus tanquā in mediatore, per quē facta est saluatio De quo apud Esaiam legitur, Dominus iudex noster, dñs legifer noster, dñs rex noster, ipse ve- Esaiæ.33
niet & saluabit nos. [NEC enim aliud nomen est].i.alia res nomine designata [SVB cælo] .i. in terra [DATVM hominibus] à patre seu Trinitate altissima [IN quo].i.cuius virtute fide & gratia [OPORTEAT nos saluos fieri.] Ideo oēs à principio mundi saluati, aliquo modo per Christi fidē & gratiam

sunt salusti. Nam & passio Christi id fecit futura, quod facit præterita, mediãtibus fide & sacramẽto, E
vt August. declarat [VIDENTES autẽ Petri constantiã & Ioannis] quod scilicet tanto oobiliũ & po
rentũ agmine cincti, steterunt intrepidi, & tam ordinate, sine timore Petrus respondit. [Iustus quippe
Prou.28. quasi leo cõfidens absq; terrore erit) [COMPERTO].i. certiue inuẽto & cognito [QVOD homines si-
ne literis essent].i. absq; sciẽtiis humano studio acquisitis, [ET idiotæ] ante missionẽ spũs sancti. Per
tales enim voluit deus euangelicã legẽ denunciari, ne eius diuulgatio humanę industriæ, sciẽtię aut elo
1.Cor.1. quentiæ ascriberetur. Nam Paulus asserit se prædicasse, non in sapiẽtia verbi, sed io ostẽsione signnrũ,
ne crux Christi euacuetur [ADMIRABANTVR] videntes effectũ insolitũ, & causam eius. s. spũssan
cti infusionẽ apostolis datã ignorantes. Cũ enim sapiẽtis sit vniformiter se habere, cõstantia sapientię
Eccl.27 signũ est: iusta illud Ecclesiastici, Homo sanctus in sapiẽtia manet vt sol: nam stultus mutatur vt luna
[ET cognoscebant eos, qm̃ cum Iesu fuerãt] ante ipsius passionẽ. Ioannes nempe se scribit notũ fuis-
Ioan.18 se pontifici. Frequenter quoq; Iudæi viderunt Apostolos ambulantes cũ Iesu, & secum in Hierusalem
existentes [HOMINEM quoq; videntes stantem cum eis]. s. Petro & Ioanne [QVI fuerat curatus, nil
poterant contradicere] verbis Petri, nec magicis artibus tantũ deputare miraculũ. Ex quo Porphyrij
inootescit insania, qui Petrũ adserit magũ fuisse, & signũ istud noo vere sed ludificatorie exhibuisse,
sicut in lib. de ciuit. dei plenius recitat Augustinus. [IVSSERVNT autẽ eos foras extra consiliũ sece-
dere] vt inter se quid acturi essent liberius pertractarent [ET conferebant adinuicẽ dicentes, Quid fa F
Ioan.12 ciemus hominibus istis? Quoniamquidẽ notũ signũ].i. famosum euidẽsq; miraculũ [FACTVM est] p
Sapien.2 eos. [OMNIBVS inhabitãtibus Hierusalem. Manifestũ est & nõ possumus negare] In quo declaratur
istorũ excæcatio maxima, quod tot visis ꝓdigiis cõuersi non sunt, excæcãte eos sua malitia. Corruptio
nanq; in affectu, parit corruptionẽ in intellectu seu rationis iudicio [SED ne amplius diuulgetur in
populũ] istud miraculũ [COMMINEMVR eis] sub graui pœna [NE vltra loquãtur in noĩe hoc].i. de
Tobia.12 Iesu Nazareno [VLLI homini] In hoc isti Iudæi egerũt cõtra id quod apud Tobiã Raphael ait: ope
ra dei reuelare, & cõfiteri honorificũ est [ET vocãtes eos denunciauerunt eis, ne omnino loquerẽtur
neq; docerent in nomine Iesu,] non enim audebant eos incarcerare aut occidere, ne cõcitarent cõtra
se populũ [PETRVS vero & Ioannes dixerunt, Si iustũ est in cõspectu dei vos potins audire] p obe-
dientiã [QVAM deũ, iudicate] quasi dicãt, certissimũ est, quod nõ. Creatori enim magis q̃ creaturę est
obediendũ, potissime cũ illa iubet, quę ꝓhibet ille: vel ꝓhibet, q̃ ille iubet. Vbi enim superior ꝓcipit
& inferior cõtradicit, non est audiẽdus inferior [NON enim possumus quæ audiuimus & vidimus]. s.
Ioan.1. Christi mysteria, passionẽ, suscitationẽ, asceosionẽ, paracleti missionẽ [NON loqui] cũ deus nobis ꝓce
pit hæc prędicare. Vnde apud Ioannẽ habetur, Verbũ caro factũ est & habitauit in nobis, & vidimus
gloriã eius. [AT illi cõminantes dimiserunt eos, nõ inuenientes quomodo punirẽt eos ꝓpter populũ]
qui magnificauit Apostolos in tanto miraculo [QVIA omnes clarificabãt id quod factum fuerat].i. G
prodigiũ istud præclarũ esse cõfessi sunt [ANNORVM enim erat homo amplius quadraginta, in quo
factum fuerat signũ istud sanitatis] Idcirco persona eius, & innata debilitas cunctis innotuit, nec fuit
tergiuersatio aduersus tam sensibilẽ veritatẽ [DIMISSI autem] Petrus & Ioannes [VENERVNT
ad suos] coapostolos & cõdiscipulos [ET annũciauerũt eis quãta ad eos principes sacerdotũ & senio-
res dixerunt] Hoc nanq; fuit eis vtile scire. Amici autẽ secreta sua & accidẽtia sibi, familiarib⁹ suis re-
uelant. Quod tamen cũ grãdi agendũ est discretione, ne audientis animus incidat culpã. [QVI cum
audissent, vnanimiter leuauerunt vocem ad dñm & dixerunt]. s. verba sequentia omnes pariter incœ
perunt, ita quod nemo eorũ alios ad proferenda hęc verba induxit primitus incipiendo, aut simili mo
do. Magnum fuit miraculum & euidens signum, quod à spiritu sancto omnes similiter inspirabantur.
[DOMINE qui fecisti cælũ & terrã, & mare & omnia quæ in eis sunt] Per dñm, hoc loco intelligitur
deus pater, sicut verba pandunt sequẽtia [QVI spiritu sancto per os patris nostri Dauid, pueri tui, di
Psalm.2 xisti] aliqui autem apostolorũ ac discipulorũ de semine Dauid orti fuerunt. Omnes tamen patriarchã
Mat.26 suũ spiritalẽ patrẽ esse professi sunt [QVARE fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania] gen-
Marc.15. tes contra Christũ fremẽtes fuerũt, crudelissimi serui Pilati & Herodis, à qbus illusus, flagellatus, spi
Lucæ.23 nis coronatus & crucifixus est dñs maiestatis. Populi vero qui contra filiũ dei meditabãtur inania, fue
Ioan.19 runt scribæ & pharisæi cũ aliis multis Iudæis, qui vana cõsilia contra Christum cogitauerunt, & fine
Ioan.11 optato frustrati sunt. Voluerunt enim occidere Iesum, ne locũ & gentẽ perderent, ne. s. à Romanis va- H
Hiere.11 starentur, & vt per tam turpẽ mortẽ memoriam Iesu extinguerent: iusta illud Hier. Super me cogita-
Sapien.2 uerunt consilia, dicentes, Venite mittamus lignũ in panem eius, & eradamus eum de terra viuentiũ, &
nomen eius non memoretur vltra. Rursus inaniter meditati sunt dicentes, Tanquã nugaces æstimati
sumus ab illo: & gloriatur se deũ patrẽ habere. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tẽtemus
Mat.27 quę ventura sunt illi. Si enim est verus filius dei, liberabit eũ de manibus cõtrariorũ. Hęc fuit infinita
cæcitas Iudæorũ Christũ in primo aduentu tẽporaliter regnatorũ putantium, quia intra se cogitaue-
runt, quod si vere esset filius dei, pater non pmitteret eũ occidi. Propter quod crucifixo insultauerunt
Marc.15. dicẽtes, Si rex Israel es. Vel si hic est Christus dei electus, descẽdat nunc de cruce, & credimus ei, quasi
Ioan.5. prophetæ nõ prædixissent Christũ pro mundi salute passurũ. Hinc euenit eis oppositũ. Nam quoniã
filiũ dei crucifixerũt, à Romanis vastati sunt, & Christus per suã passionẽ amplius glorificatus est, to
tiq; mũdo notificatus [ASTITERVNT reges terrę]. s. Herodes rex, & Pilatus iudex, q à regendo, nõ
à regia potestate dictus est rex [ET principes cõuenerunt in vnũ]. s. Annas & Caypbas [ADVER-
SVS dñm & aduersus Christũ eius].i. contra patrẽ & filiũ incarnatũ, totius gratiæ plenitudine vnctũ
secundũ naturam assumptã. Qui enim contra vnã diuinam agit personã, etiam contra alias duas pec
cat, quamuis aliqua peccata per appropriationẽ quandam dicantur contra patrem, aliqua cõtra filiũ,

aliqua contra ſpiritum ſanctũ. Hinc filius ait, Qui non honorificat filiũ, non honorificat patrẽ qui mi Ioan.5.
ſit illũ. Et alibi, Odio habuerunt me & patrem meũ gratis. In prima quoq; Canonica ſua ait Ioannes, Ioan.15.
Qui non credit in filiũ, mendacem facit patrẽ. Conſequenter ſancti iſti inductã authoritatem ad pro- Ioan.5.
poſitũ applicant & exponunt. [CONVENERVNT enim vere] veritate rei & etiã veritate ſermonis,
quantum ad hiſtoricã recitationem. Non autẽ conuenerunt vere, veritate iuſtitiæ, & veritate verborũ
inter ſe habitorum, ſed iniuſte atq; mendoſe [IN ciuitate iſta] Hieruſalẽ [ADVERSVS ſanctũ puerum
tuũ Ieſum]. ſ. vnigenitum filiũ [QVEM vnxiſti] vnctione ſpirituali, videlicet, omniũ gratiarum chariſ-
mate, quantũ ad animam à primo incarnationis momẽto: iuxta illud, Vnxit te deus deus tuus. Propter Pſal. 44.
quod Euãgeliſta dicit, Non ad menſurã dat deus ſpiritum. ſ. homini Chriſto. [HERODES & Pontius Iob.9.
Pilatus cũ gentibus, & populus Iſrael.] Herodes autẽ & Pilatus quantum ad hoc conuenerunt, quod in Actu.23.
Chriſti perſecutione vnanimes fuerũt, [FACERE]. i. Chriſtũ perſequi & occidere [QVAE manus tua
& conſilium tuũ]. i. potentia & ſapientia tua [DECREVERVNT fieri] Quid illi igitur peccauerũt,
cũ poteſtati dei nullus queat reſiſtere, & bonũ videtur id facere quod deus vult fieri? Sed deus non vo-
luit illud fieri eo modo quo impij hoc fecerũt, niſi pmiſsiue. Voluit verò id fieri eo modo, quo id paſ-
ſus eſt Chriſtus. Quomodo antẽ intelligendum ſit iſtud, in præcedentibus duobus capitulis dictũ eſt
plenius [ET nũc domine reſpice in minas eorũ] illas compeſcendo, ne aliorum ſalutem impediãt. Et
B hoc ex charitate & zelo iuſtitię orauerũt, [ET da ſeruis tuis cũ omni fiducia loqui verbum tuum, in eo
quod manum]. i. poteſtatem [TVAM extẽdas ad ſanitates & ſigna & prodigia fieri per nomẽ ſancti fi-
lij tui Ieſu]. i. per virtutem & inuocationẽ ipſius, per quod prædicantiũ fiducia augeatur & audiẽtium Matt.10.
corda fidẽ amplectantur [ET cũ oraſſent, motus eſt locus in quo erant cõgregati] Per hũc terrę ſuper-
naturalem motũ, ſignificauit deus quod ſua poteſtas eis in cũctis aſsiſteret, & quod eorũ oratio eſſet au
dita. Itemq; quod corda principũ terrenorum Chriſti virtute eſſent vincenda [ET repleti ſunt omnes
ſpiritu ſancto]. i. in gratia & feruore tũc vehemẽter creuerũt, mirabilemq; ſpiritus ſancti ſenſerunt cõ-
tactum, roborationẽ & exhilarationem [AT loquebantur verbũ dei cum fiducia] quia & ſe fructificatu-
ros in aliorũ conuerſione ſperabãt, & eos qui corpus occidũt non formidabant [MVLTITVDINIS Ioan.17.
autem credentiũ, erat cor vnũ & anima vna]. i. voluntatis concors affectio, & mens per charitatẽ exi-
miam coadunata. Quo enim pleniores fuerũt in gratia, charitate, & cæteris donis ſpũs ſancti, eo in o- Hier.32.
mnibus concordiores extiterũt. Quemadmodũ nanq; ex humanę mẽtis imperfectione generatur opi-
nionũ diuerſitas & affectionũ diſcordia, ita ex gratiæ & charitatis cõfortatione procedit aſſertionum
& deſideriorũ parilitas. Pro hac vnitate ſuorũ per charitatẽ (cuius eſt vnire) orauit ſaluator ante paſ- 1.Cor.13
ſionẽ, Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo quos dediſti mihi, vt ſint vnũ ſicut & nos: & ſint cõſuma-
ti in vnũ. In quibus impletũ eſt quod per Hieremiã dominus pollicetur, Doceboeis cor vnũ & animã
C vnam: & lętabor ſuper eis, cũ benefecero eis [NEC quiquã eorum quę poſsidebat, quicquã ſuum eſſe di
cebat, ſed erãt illis omnia cõmunia.] Charitas nempe quo perfectior, eo liberalius ſe cõmunicat & ef-
fundit, nec quæ ſua ſunt quęrit. Et quãto quis ſpiritalia dona, futuraque bona ſyncerius appetit, & ex-
quirit, eo minus curat terrena. In hac autẽ primitiuę eccleſię ſacratiſsima cõuerſatione, cœnobitarũ vi Prou.30.
ſa fundatur, quæ & vitã beatorũ in patria imitatur, in qua omnia ſunt cõmunia [AT virtute magna]. i.
forti & efficaci prędicatione atq; potenti miraculorũ operatione, [REDDEBANT apoſtoli teſtimo-
niũ reſurrectionis Ieſu Chriſti dñi noſtri] Idcirco de reſurrectione ſpecialẽ fecerunt mentionẽ, quia il-
la incredibilior videbatur, & in ea cętera includebãtur. ſ. paſsio & aſcẽſio, [ET gratia magna erat in o-
mnibus illis] tã in apoſtolis q̃ cęteris diſcipulis [NEQVE enim quiſq̃ egens erat inter illos] qa ſuffi- Hier.35.
cientiã, non ſuperfluitatẽ habebãt: iuxta illud Prouerb. Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi, tribue
tantũ victui meo neceſſaria [QVOTQVOT enim poſſeſſores agrorũ aut domorũ erant, vendentes af-
ferebant precia eorũ quę vendebãt, & ponebãt ante pedes apoſtolorũ] per quod mõſtrabant ſe deſpi- Eſa.32.
cere iſta terrena, atq; pleniſsima fide cæleſtia inquirere. [DIVIDEBATVR autẽ ſingulis, prout cuiq;
opus erat]. i. neceſſe, & vtile. Hu9 vitę figura in filijs Rechab pręceſsiſſe videtur, de qbus in Hieremia
habetur, quemadmodũ Ionadab filius Rechab pater Rechabitarũ præceperit filijs ſuis non bibere vi-
num, nec ædificare domum, nec ſerere agrum, nec plantare vineas, ſed habitare in tabernaculis. Deni-
D que in hac electiſsima plebe primitiuæ eccleſiæ, vere impletum eſt quod in Chriſti aduentu futurum
deus per Eſaiam prędixit, Sedebit populus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiducię, & in re-
quie opulenta. Sophonias quoque, Reliquiæ, inquit, Iſrael non facient iniquitatẽ, nec loquentur men- Deut.18.
daciũ. Quoniã ipſi paſcentur & accubabũt, & non erit qui exterreat. [IOSEPH autẽ qui cognomina-
tus eſt Barnabas ab apoſtolis (quod eſt interpretatũ, filius cõſolationis)] quẽ ita cognominauerunt ſan
cti apoſtoli, quia & ipſi, & cæteri credẽtes de cõfeſsione & maxima gratia huius Ioſeph, plurimũ con
ſolati fuerũt. Erat nanq; perſona notabilis, & ad aliorum inſtructionem bene diſpoſita. Ideo ſubditur Actuũ.1.
[LEVITES] quia de genere ſacerdotali, [CYPRIVS genere]. i. in inſula Cypro natus. Cuius parẽtes
per captiuitatem & diſperſionem ad illum deducti ſunt locũ [CVM haberet agrum] quamuis enim non
licuit Leuitis habere hæreditaria bona in propria terra, tamen in aliena id licuit eis. In propria nanq;
terra de ſacrificijs ſuſtentabantur [VENDIDIT eum, & attulit pretium, & poſuit ante pedes apoſto-
lorum] proprietati reſignans & apoſtolorum voluntati diſpenſationem commendans. Iſte eſt Barna-
bas comes Pauli, non ille qui ſupra dictus, cum Matthia ſtatutus. ¶ Poſtremo quod dictũ eſt, multitu
dinis credentiũ erat cor vnũ & anima vna, quamuis ab omnibus conſiderandũ, & imitandũ atque im-
plendũ ſit Chriſtianis, potiſsime tamẽ à religioſis, quia apoſtolicę perfectionis veſtigia ſectari profeſsi
ſunt. Cœnobia equidẽ (ſicut ait Hieronymus) ſi pacis cõcordia, charitatiſq; vnitas adſint, ſunt paradi-
ſus dei in terra: & habitãtes in eis, ſunt angeli. Si verò defuerint, ſunt infernus, & habitatores diaboli.

¶ELVCIDATIO CAP. V. [VIR autem quidam nomine Ananias.] ARTICVLVS V. E

Leuit.10. SICVT in veteri testamēto quidā in principio lationis legis Mosaicę ob eius trās
Num.16. gresſionē dire puniti leguntur, vt filij Aaron qui cōbusti sunt eo quod ignē alienū
Num. 15. offerrent, & alter qui ligna collegit sabbato: quatenus pręcipiētis authoritas mon-
strarettur, & alij ad obseruantiā diligentiorem inducerentur, pateretque, q̄ salubre
esset legi obtēperare diuinæ, q̄ impium & dānabile non parēre: ita & in euāgelica
accidit lege, quandoquidē euangelicę legis derogātes synceritati, terribiliter sunt
plagati: quod in principio huius capituli exēplo ostenditur, [VIR autem quidam
nomine Ananias, cū Saphira vxorē sua vendidit agrū, & fraudauit de precio agri] partem pecuniæ si-
bi fraudulēter seruādo, quam totā tenebatur in communē vsum proferre [CONSCIA vxore sua] nam
ea sciente & consentiēte factū est hoc, [ET afferens partem precij ad pedes apostolorum posuit. Dixit
autem Petrus] cui istud per reuelationē diuinam innotuit [ANANIA, cur tentauit]. i. in tentationē in-
dusit ac superauit [SATANAS cor tuū?] Vel tētauit. i. cur ita peccasti, quod deus sic te dereliquit vin-
ci. Exigētibus enim pręcedētibus nostris peccatis frequēter dure tentamur, & in tentatione à deo iuste
relinquimur [MENTIRI te spiritui sancto?]. i. nec fidelitatem nec veritatē ei seruare, sed ad eius men
tiri iniuriā? Sic omnis qui frangit votū, spiritui sancto mentitur. Qui autē societatem illius primitiuæ
ecclesiæ ingrediebantur, viuere in cōmuni vouebant [NONNE manens manebat tibi]. i. nonne ager, F
nondū venditus tuus erat, [ET venundatum erat in tua potestate?]. i. spatium seu hæreditarium bonū
agri istius post venditionē fuit in tua voluntate, quantum ad preciū venditi? Et hoc referendū ad tem-
pus pręcedens votū præfatum [QVARE posuisti in corde tuo hanc rem?] tam impiā per consensum.
[NON es mētitus hominibus, sed deo.] Ananias iste eo ipso quo partē precij ante apostolos posuit, fa-
cto asseruit agrū non nisi tanti venditum esse, sicq; mentiebatur hominibus. Probabile quoq; est, quod
vxori suæ (forte & emptori, & testibus) cōmisit vt dicerent idem. Verū consuetudo scripturæ est, vt cū
aliquid fit notabiliter in dignitate seu qualitate distinctis, à maiori tantū factū dicatur. Sicut & Moses
Exod.16. ait Iudęis, Non contra nos est murmuratio vestra, sed contra dominum. Itemq; apostolus, Non est no
Ephes.6. bis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates. Similiter Ananias
nunc dicitur non mentitus hominibus, sed deo, quia illis non solū, sed deo principaliter est mentitus.
Sed quomodo aliquis potest deo mentiri, quē nemo fallere potest? Et respondendum, quod deo men-
tiri, est ad suæ æternæ veritatis iniuriā, coram illo falsum proferre. Pręterea notandus est hic ordo ver-
borum. Primo enim locutus est Petrus, cur tentauit Satanas cor tuū, mentiri te spiritui sancto? Deinde
subiunxit, non es mentitus hominibus, sed deo: ex qua authoritate Thomas in summa contra gentiles
probat quod spiritus sanctus sit deus. [AVDIENS autem Ananias hæc verba cecidit & expirauit] nō
magica arte id fecit Petrus, vt fingit Porphyrius, sed ex spiritu sancto locutus est, & angelo dei trans- G
gressorem intus cædente extinctus est impius. Nec fuit hoc crudelitatis, sed ęquitatis ad aliorum emen
dationē: sicut & vnum membrum abscinditur, ne totū corpus inficiatur. Sperariq; potest quod Petrus
sua prece trāsgressori huic gratiam pœnitēdi obtinuit, quē foris tam districte correxit. Verūtamen in
Scholastica historia fertur, quod iustorum societatem intrauit, vt necessaria vitę haberet sine labore. &
sic aliūde malus & simulator fuisset [SVRGENTES autē iuuenes] q erāt Christiani [AMOVERVNT
eum]. i. cadauer defuncti [ET efferētes sepelierunt. Factū est autem quasi horarū trium spatiū, & vxor
eius nesciēs quod factū fuerat introijt. Respondit autē ei Petrus, Dic mihi mulier] Quomodo mulieri
huic respōdet, à qua interrogatus non fuit, imò quam ipse interrogauit? Sed respōdet ei ad opus, non
ad quæstionē. Respondet enim. i. correspondenter seu cōuenienter locutus est ei ad factū ipsius, prout
factū illud exegit [SI tanti agrū vendidistis?] Sicut est preciū ante apostolos positū [AT illa dixit, Etiā
tanti] pręcise [PETRVS autē ait ad eā, Quid vtiq; conuenit vobis tentare spiritū domini?]. i. spiritū
sanctū, seu ipsum dominū deum qui spiritus est? Hæc verò fraudatio fuit æquiualēter tentatio dei, qui
tam fraudulenter partē precij occultauerunt, tamq; audenter mētiti sunt, quasi de diuina prouidentia
4.Reg.5. & dei sciētia dubitassent [ECCE pedes eorū qui sepelierunt virum tuū, ad ostium sunt] Forte enim Pe
1.Cor.5. trus audiuit redeuntiū sonitum. Vel spiritu vidit, quemadmodū Helisęus vidit Giezi currentem post
Naamā. Quemadmodū etiā ait Apostolus, Et si corpore absens sum, tamen spiritu præsens sum, gau
dens & videns ordinē vestrum [ET efferēt te] quasi diceret, protinus morieris & ad sepulchrū duceris. H
[CONFESTIM cecidit ante pedes eius] percussa ab angelo [ET expirauit. Intrantes autē iuuenes, se-
pelierūt illam ad virum suū]. i. prope corpus viri defuncti. Fuit enim cōsuetudo Iudæis, viros & coniu
ges in eodē tumulo poni, vt cōiunctionē carnis sequeretur cōiunctio pulueris, & quia de costa viri fa-
Genes.2. cta est mulier [ET fact9 est timor magnus in vniuersa ecclesia, & in omnes qui audierūt hęc]. i. in omni-
bus. s. credētibus qui & extra Hierusalē erant. Perfectis autē incutiebatur timor reuerentialis ac filialis.
Omnes verò cognita dei vindicta, apostolicę cōuersationis synceritatē diligētius imitari conati sunt.
Nā & ideo deus fecit hāc vltionem, ne alij tale aliquid attentarent. Timor nanq; retrahit à peccato,
Prou.15. quemadmodū in Prou. scriptū est, Per timorem vnusquisq; declinat à malo. ¶ Deniq; sicut verorum
monachorū vita & institutio, à cōuersatione & paupertate primitiuę ecclesię sumpsit exordium, ita ex
Anania & Saphira, fictorū monachorum, qui dicti sunt Zarabaitæ, teterrimū genus (Cassiano testan-
te,) exortū est. Qui magnam coram hominibus deuotionem & paupertatem simulantes, inter se clam
Beda. delicate vixerunt. ¶ Postremo circa hunc locū scribit Beda, Nulla re hos duos pœnitētia curari pas-
sus est Petrus, sed ad timorem posteris incutiendum, noxium gramen radicitus amputare curauit. Ex
quo patet quàm detestabile ac horrendum sit vitiū proprietatis in religiosis, qui vtique Euangelicam
paupertatem professi sunt. [PER manus autem apostolorū, fiebant signa & prodigia multa in plebe.]

A Quod ait per manus Apostolorum, intelligi potest dupliciter. Primo, quod per impositionem manuũ
eorum sanabantur infirmi: iuxta illud, Super ægros manus imponẽt, & bene habebũt. Secũdo per ma- Marc.16.
nus. i. per potestatẽ & gratiam concessam apostolis, fiebãt in vulgo miracula multa. [E T erant vnani-
miter omnes in porticu Salomonis] ibi enim prędicabãt apostoli, & alij orationib⁹ insistebãt. De por-
ticu hac dictũ est supra. Hinc scriptũ est, Erãt semper in tẽplo laudantes & benedicẽtes deum. [C AE- Actuũ. 3.
T E R O R V M autẽ nemo audebat se coniungere illis] sictæ, ne quod Ananiæ & coniugi eius contigerat, Lucę. 24
eis quoq; accideret [S E D magnificabat eos populus] tanq̃ dei electos, in qbus diuina charismata præ-
clarissime emicabãt, & in vultu & in vita atq; miraculis, interior virt⁹ & gratia resplẽdebat. Ita & mul
ti vsq; in pręsens vere religiosos atq; deuotos cõmendãt, nihilominus in suis carnalitatibus & vanita-
tibus perseuerãt, vitiosis victi affectibus. Itaq; in illis primitiuę ecclesię personis, cõstat impletũ illud Esa.61.
Esaię, Omnes qui viderint eos cognoscent illos, qa isti sunt semẽ cui benedixit dñs [M A G I S autẽ auge-
batur in domino credentiũ multitudo virorũ ac mulierũ] Visis enim tantis prodigijs & tam euidenti-
bus indicijs sanctitatis ac gratiæ spiritussancti, multi quotidie vtriusq; sexus cõuertebãtur ad Christũ,
quorũ fidei magnitudo subiungitur [I T A vt in plateis eijcerẽt infirmos, & ponerent in lectulis & gra
batis] Grabata autẽ, sicut in Scholastica historia dicitur, proprie dicũtur lectisternia pauperũ, in qui-
bus nil corpori substernitur, sed tantum supponitur capiti substramentum [V T veniente Petro saltem
B vmbra illius obumbraret quenq̃ illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis] Mirabilis deus in san- Psal. 67.
ctis suis, qui dedit virtutẽ & fortitudinem tantá apostolis, potissime Petro, qui fuit in miraculis priui-
legiatus, quoniã princeps erat apostolici agminis, sicut Paulus in sapientię dono. Propter quod Petrus
ad prędicandũ Iudęis specialiter missus est, Paulus verò ad Gręcos. Nã Iudęi signa, Græci sapientiam
quęrũt. Vnde & Paulus testatur, Qui operatus est Petro in circuncisionẽ, operatus est mihi inter gen- 1. Cor. 1.
tes. Et vt dicũt expositores, Petrus maiora fecit miracula q̃ Christus: nec hoc derogat Christo, quia nõ Galat. 2.
sua, sed Christi virtute Petrus operatus est ea. Hinc passione instante dixerat Christus, Qui credit in Ioan. 14.
me, opera quę ego facio & ipse faciet, & maiora horũ faciet, quia ego ad patrẽ vado. Christus non eui- Matt. 14.
dẽter legitur sua vmbra curasse infirmos, sed vestimẽti sui cõtactu. Dicitur autẽ vnum miraculũ maius
alio, tã ex parte rei gestę, vt suscitatio mortui maius extat miraculũ q̃ illuminatio cęci: q̃ ex parte modi
agẽdi, & sic Petrus maiora fertur fecisse q̃ Christus miracula [C O N C V R R E B A T autẽ multitudo vi
cinarũ ciuitatum in Hierusalẽ, afferẽtes ægros & vexatos à spiritibus immũdis, qui curabãtur omnes]
Vnde certissimũ est innumerabilia fuisse apostolorũ miracula, & de pluribus non nisi paucissima esse
cõscripta. Nec hoc aliquis sic esse discredat, cũ & alijs quibusdã sanctis data sit tãta gratia operãdi mi-
racula, vt eorũ numerus describi non potuerit. Verũ quẽ deus spernit, nullus corrigere potest. Hinc re-
probi vnde corrigi deberẽt, deteriorãtur: quemadmodũ peruersi Iudęi ex apostolorũ operibus tã diui- Eccle. 7.
C nis, inuidia sunt succẽsi, secundũ quod subditur [E X V R G E N S autẽ princeps sacerdotũ, & omnes qui
cũ illo erãt [cõcordes in eadẽ persecutione iustorũ [Q V AE est hæresis Saduceorũ] i. qui cũ illo existen-
tes fuerũt heretici dicti Saducęi. sicut enim in noua lege vocãtur hæretici, qui nõ totam sacrã scriptu-
ram recipiũt, vt Manichęi & Mõtanistę vetus testamentũ negantes: ita in lege Mosi erãt quidã hęreti-
ci, quinq; libros Mosi tantũ recipientes non autẽ prophetarũ scripturas, qui Saducæi vocãtur, qui in-
terpretãtur iusti. Nã iustos se nominauerũt, quia in iudicãdo & puniẽdo fuerũt acerrimi. Sed quia nõ
iusti, sed valde iniusti fuerũt, dici possunt Saducęi, quasi seducti. Dicuntur tamẽ Saducęi, à Sedec ver-
bo Hebręo quod latine dicitur iustus. Vnde Melchisedec rex iustitię interpretatur. Vel Saducęi voca- 3. Reg. 1.
ti sunt à Sadoch sacerdote, de cuius semine se natos gloriabãtur. Porrò hęresis Gręce secundũ Bedã ab 1. Par. 24
electione vocatur, quia qsq; sibi, spretis aliorũ dictis, quod sequendũ putauerit eligit [R E P L E T I sunt
zelo] i. inuidia, nã veritas parit odiũ in cordibus incorrigibiliũ, quemadmodũ scriptũ est. Nõ amat pe Prou. 15.
stilẽs eũ, qui se corripit. Apostoli enim prædicabãt animã esse immortalẽ & resurrectionẽ futurã, esse
quoq; & angelos, atq; prophetas diuinitus inspiratos, quę omnia Saducæi negabãt [E T iniecerunt ma
nus in apostolos] vtiq; omnes, sicut ante in Petrũ & Ioannẽ duntaxat [E T posuerũt eos in custodia pu
publica] i. in carcere vbi & manifesti rei cõcludebantur, vt talibus similes putarẽtur. [A N G E L V S au
tem domini per noctẽ] i. proxima nocte [A P E R I E N S ianuas carceris, & educẽs eos dixit.] Beda eui
D dẽter hic asserit, quod apostoli ianuis clausis educti sunt. Vnde in Scholastica historia dicitur, Nõ est
intelligẽdũ quod angelus aperuit ianuas carceris, sed qđ ita eduxit apostolos, ac si ianuę fuissent aper-
tæ. Et quędã glossa hic asserit, quod angelus aperuit ianuas carceris non realiter, sed apparenter, quia
eduxit eos tã libere, per ostia clausa, ac si fuissent aperta, quod per omnipotentiã dei fieri potuit, nõ au
tem naturali virtute angelica, quę se ad hoc nõ extendit, quod duo corpora simul sint in eodẽ loco, per
penetrationẽ dimensionũ. Quod autẽ ianuę non fuerũt apertę realiter, verba paulo post subdita insi-
nuare videntur, sicut patebit. [I T E & stãtes in tẽplo loquimini plebi omnia verba vitę huius] i. Chri- Ioan. 14.
stianę cõuersationis, seu Christi, q ait, Ego sum via veritas & vita. [Q V I cũ audissent intrabãt dilucu
lo in templũ & docebãt. Aduenięs autẽ princeps sacerdotũ, & omnes qui cũ eo erãt cõuocauerũt con
ciliũ, & omnes seniores filiorũ Israel, & miserũt ad carcerẽ vt adducerẽtur] apostoli. Quia enim prin
ceps & põtifex cõsiderauit factum apostolorũ quotidie prosperari, & plurimos à Iudaismo ad nouam
legẽ conuerti, seriosissime intẽdebat quomodo vniuersos apostolos auferret de medio. Hinc magnũ &
celebrem fecit conuentũ, quasi rem magnã acturus. Verũ (vt Salomon ait) nõ est sapientia, nõ est scien
tia, non est consiliũ contra dominũ. Et quanto diuinæ pręordinationi cor humanũ impudentius prę- Prou. 21.
sumptuosiusq; resistere nititur, tanto omnipotẽs deus, quod decreuit gloriosius operatur. [C V M autẽ
venissent ministri, & aperto carcere] ab ipsis ministris seu custodibus. Non enim carcerem inuenerũt
apertũ, vt statim dicetur [N O N inuenissent illos, reuersi nunciauerunt dicentes, Carcerem quidem in-

uenimus elausum cum omni diligentia, & custodes carceris stātes ad iannas]quia enim vidchāt Iudæi B
increduli apostolos tot mirabilia operari, cautiſſ eos elauserūt, ne aliquo mō effugerēt[APERIENTES autē]carcerē[NEMINEM inius inuenim⁹]ex quo elicitur, quod elansis ianuis egresi fuerūt apostoli. Si enim angelus ianuas aperuiſſet, cur denuo eas elansiſſet? [VT autē audierunt hos sermones magistratus tēpli]videlicet, doctores legis & iudices [ET principes saeerdotū, ambigebāt de illis, quidnā fieret].i.dubirabāt, quem exitū res baberet, & quid de apostolis essent acturi. Circa hūc locū ait Beda,
Matt.28. Quid propbane Iudęe cęca stimularis insania? Furātibus Apostolis dicis Christū de monumēto subla
Matt.15. tū. Dic rogo eosdē apostnlns, de carcere tuo elauso cuius furto credis ablatos? Verū ingenita malitia,
Ioan.20. cor pfidū in signis manifestis obdurat.[ADVENIENS autē quidā]de Iudæis incrednlis[NVNTIAVIT illis, qa ecce viri qnos posuistis in carcere, sunt in tēplo stātes & docētes popnlū] Si apnstoli adnersarios timuiſſent, nō in tēplo stetiſſent[TVNC abijt magistratus cū ministris].i.multitndo supiorū cum subditis[ET adduxit illos]pnta apostolos[SINE VI]ad principē saeerdotū[TIMEBANT enim populū ne lapidarētur]si violentiā aliquā inferrēt apostolis quos vnlgus deuote audiuit.[ET cū adduxiſſent illos, statuerūt in cōcilio. Et interrogauit eos princeps saterdotū dicēs, Pręcipiēdo præcipimus vobis ne doeeretis in nomine isto]videlicet in nomine Iesu Nazareni, [ET ecce replestis Hierusalem doctrina vestra]qđ Iesus iste sit rex, Messias, filius dei, mūdi saluator, iudex vniuersorū[ET vultis inducere sup nos sanguinē bominis istius]Hoc duplieiter intelligi potest. Primn, vultis ostendere, qnod F
rei simus homicidij hominē innocentē perducēdo ad mortē. Secūdo, vultis inducere super nos vindictā sanguinis istius quē à nobis nocēter fusum asseritis. Primo modo Augnstinus intelligit, ita quod Iudęi volebāt quasi immunes videri à morte Christi, ideo obtulerūt eū iudici Pilato: atq; dixerūt, Nobis nō licet interficere quenquā. Sicq; princeps hic saeerdotū nūc quasi oblitus fuit, quod ad pontificū instigationē, totus populus Iudęorū clamauit, Sāguis eius super nos, & super filios nostros.[RESPON-
Ioan.18. DENS autē Petrus & apostoli dixerūt, Obedire oportet deo magis, q̃ hominibus] hoc supra expositū
Mat. 27. est. Porro vt ait hic glossa quædā & Seholastica historia, omnes apostoli verba ista vnanimiter profe-
Acto.4. rebāt, ex feruore & zelo, non patientes vnum pro omnibus loqui. Quibusdā tamen apparet, quod solus Petrus verba hęc protnlit, quib⁹ prolatis, alij verbis & signis annuerūt, alias videretur ibi fuiſſe vocum cōfusio. Verūtamen istud nō cogit, imò probabile est, quod Petro responsionē inchoante, & prosequēte, alij ex feruore aliqua verba miscebant eadē affirmando, quod & in iudicijs accidere solet: non
Marc.14 tamē inordinate, sed valde modeste id fecerūt. [DEVS patrum nostrorū suscitauit Iesum, quē vos interemistis suspendentes in ligno]manibus militū. O quā parati fuerunt isti nūc mori pro Iesn, qui tempore suę captionis omnes simul fugerunt ab eo. [HVNC deus principē & Saluatorem exaltauit]in resurrectione & ascēsione [DEXTERA sua].i.sua gratiosa potētia ac pia assistentia. Vel in dextera sua eū ponendo. Est antē Christus princeps totins militantis ac triūphantis ecclesię, de quo Esaias prędi- G
Esaiæ. 9. xit. Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, deus fortis, pater futuri sęculi, princeps pacis. De quo in Apocalypsi habetur, Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorū, & princeps regū terrę. Ita-
Apoca.1. que exaltauit illū, vt sit caput ecclesiæ [AD dandā pœnitentiam].i.locū, tempus, & gratiā pœnitendi, seu pœnitētiæ sacramentum atq; virtutem[ISRAEL].i.populo Israel, imò & cūctis hominibns[IN remisſionem peccatorū]quę per pœnitentiam impetratur. Propter qnod post resurrectionē Christus
Lucę.24 perbibuit, Oportebat pati Christum, & resurgere tertia die, & prędicari in nomine eius pœnitentiam in remisſionem peccatorū in omnes gētes.[ET nos testes sumus horum verborū].i.rerum significatarum per verba hec, scilicet resurrectionis, ascensionisq; Christi. Verbū antem quandoq; accipitur pro
Ioan.1. interiori mentis conceptu: sicut & ibi, In principio erat verbū. quandoque pro imaginaria similitudi-
4.Re.20 ne rei, interdū pro verbo vocali. Aliquando pro re verbis expressa, qnemadmodū. 4. Regum loquitur
Ioan.15. Ezechias, Non fuit verbū in domo mea, quod non ostēderim eis[ET spiritus sanctus]est testis horum
Actuū.2. per nos loquēdo, & mirabilia operando in testimoniū Euangelicę prędicationis. Propter quod Christus prædixit, Cū venerit paracletus qnem ego mittam vobis à patre, spiritū veritatis qui à patre pro-
Ioan.6. cedit, ille testimoniū perhibebit de me[QVEM dedit deus omnibus obedientibus sibi]scilicet nobis & condiscipulis nostris in signo visibili. Nullis tamen deo virtuose obedit nisi per pręuenientem gratiā spiritus sancti, sed obedientibus deo datur spiritussanctus per incrementa suorū charismatum.[HAEC cum audiſſent]præfati principes Iudæorum[DISSECABANTVR]vehementer frementes ac indi- H
Sapien.1. gnantes contra apostolos tam anthoritatiue & sine pauore loquentes[ET cogitabāt interficere illos.]
Amos. 5. In maliuolam quippe eorū animā non introierunt sapientiæ verba. Et contumaces sui reprehensione
Actu.23. non sustinent, sed odiunt corripientē.[SVRGENS autē quidā in consilio Pharisæus]eo modo quo &
Acto.22. Paulus infra testatur, Ego Pharisæus sum. Nam ambo antequā Christi fidem susciperēt, erant de secta hac quantum ad obseruātias eius[NOMINE Gamaliel]ad cuius pedes instructus est Paulus[LEGIS doctor, vir honorabilis vniuersæ plebi]quia iam dudnm honestæ fuit cōuersationis, & vita concordabat doctrinæ in ipso[IVSSIT foras ad breue homines fieri]id est, Apostolos iusſit ad modicū tempus
Ioan.3. egredi, & extra manere. Hoc eis pręcepit quāuis in corde suo sibi eos pręponeret, seque eorum seruum
7.19, ac discipulum reputaret. Verūtamen instar iubentis locutus est. De qno refert Clemens in quadā epistola, quod fuit apostolorū discipulus, sed occultus, sicut & Nicodemus, & de cōsilio apostolorū mansit inter Iudęos, vt eorū contra fideles mitigaret furorem.[DIXITQVE illis, Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis, qnid acturi sitis]id est, nolite præcipitare sentētiam, nec inconsulte istos opprimere, neq; ex passionis impetu quicquam peragere. Ad quod inducit duo exempla.[ANTE hos enim dies extitit Theodas dicens se esse aliquem].s.virum[MAGNVM]ac vatē[CVI consensit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occisus est, & omnes quicunq; credebant ei disſipati sunt,

A & redacti ad nihilum] nõ absolute ad nihilum, cum animę sint immortales, & prima materia incorru-
pribilis, sed ad nihilum sunt redacti, quantũ ad id quod attentarant, & de terra seu vita pręsenti subla-
ti sūt. Iste Theodas (sicut in Scholastica historia ex verbis Iosephi recitatur) dixit se esse prophetã, ad
cuius persuasionẽ multi Iudęorũ venditis omnibus suis, & sublatis ex vrbe, pręsertim Hierusalem, fa-
cultatibus venerunt ad ripas Iordanis, & promisit se post triduũ diuisurum Iordanẽ, vt transirent per
arentem alueũ sicco pede vt tempore Iosue, & infra hoc triduũ venientes milites missi à pręside Syrię
ipsum occiderũt & multos eorũ quos seduxit, caputq; eius tulerunt Hierusalem. Fuit autem Theodas
magus. [POST hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis]. i. generalis descriptionis, quando
imperante Augusto descriptus est orbis, ibantq; singuli vt profiterentur in sua ciuitate, subiectos se es-
se Romano imperio, & capitis soluerent censum, vt apud Lucã habetur [ET auertit populum post se. Lucæ. 2.
Nam docuit populũ Israel, quod cum esset populus dei nõ debere eũ subdi Romanis, nec eis dare tri-
buta, quia in templo decimas soluẽret atq; primitias: & quia in lege cõscriptum est, Dominum deum Deut. 6.
tuum adorabis, & illi soli seruies. Sed errauit, cũ hoc de seruitute latrię intelligatur, & spirituali liberta- Matth. 4
ti corporalis subiectio non repugnat, militantibus quoq; pro bono reipublicę stipendiũ seu tributum Matt. 22.
debetur. Propter quod dixit Saluator, Reddite quę sunt Cęsaris Cęsari, & quæ sunt Dei Deo [ET ipse Marc. 12.
perijt, & quotquot cõsenserant ei dispersi sunt] Nõ enim diuina virtute contra Romanos roborabantur,
tur, sed pro suo errore succubuerũt [ET nunc itaq; dico vobis, Discedite ab hominibus istis, & sinite il
B los. Quoniã si ex hominibus est consiliũ hoc aut opus, dissoluetur]. i. si negotium apostolorum huma
na calliditate confictũ est, & doctrina eorum mendosa est, magicisq; artibus innituntur, cito totũ peri-
bit, sicut illorum duorum, [SI vero ex deo est, nõ poteritis dissoluere illud. Abstinete ergo ab eis, ne &
deo repugnare videamini] Rationabilis prorsus fuit ista instructio, pręsertim cum probalia valde imò
& certa omnino signa apparerent, quod apostolorum opus esset à deo [CONSENSERVNT autem il
li]. s. Gamalieli non tamen in toto, quia in hoc consenserunt, quod dimiserunt apostolos: nõ autem in
hoc, quod eos flagellauerunt, & prædicare prohibuerunt [ET conuocantes apostolos, cæsis]. i. à se fla
gellatis [DENVNTIAVERVNT, ne loquerentur in nomine Iesu ad populum] aliqua laude digna
[ET dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniã digni habiti sunt pro
nomine Iesu contumeliam pati] reputantes persequutionem hanc esse præcipuum donum dei, quem-
admodum Paulus Thessalonicensibus scribit, Vobis datũ est pro Christo non solum vt credatis in eũ,
verum vt etiam patiamini pro illo. Sic ergo impleuerũt Apostoli quod audierunt à Christo, Gaudete Mat. 5.
in illa hora & exultate, quoniã merces vestra copiosa est in cęlis. Hinc in Iacobo habetur, Omne gau Lucæ. 6.
dium existimate cum in diuersas tentationes incideritis. ¶ Prætera cum quælibet virtus habeat pro- Iaco. 1.
prium gaudium sibi annexum, perfectã patientiam habens in aduersitatum perpessione secundum su
C periorem animæ partem lętatur: ita quod sicut gaudiũ est iusto iustitiam facere, & humili subdi, sic pa-
tienti gaudiũ est tribulari. Et vtiq; si Christũ pure diligimus, gaudere debemus quod ei per aduersita-
tum molestias conformamur, quia & per hoc à peccatis purgamur, ad gratiã abundantiorem disponi-
mur, ad regnum cælestè compendiosius peruenimus. Ideo scriptum est, Cõmunicãtes Christi passio- 1. Petr. 4.
nibus gaudete, vt in reuelatione glorię eius gaudeatis. In omni ergo aduersitate inordinatam tristitiam
repellamus, & Christi passionem ac multiplicem patientię fructum oculis cordis stabiliter proponamus,
mus, scientes quod omnes qui placuerunt deo per multas tribulationes transierũt fideles. Qui autem Iudith. 8.
tentationes non susceperunt in timore dei & in patientia sua, exterminati sunt [OMNI autem die non
cessabant in templo & circa domos docentes] publice & priuate [ET euangelizãtes Christum Iesum]
in quo patet maxima fortitudo fidei charitatisque feruor istorum, qui in regia põtificalique vrbe, nec
verbis nec ictibus poterant à dei opere cohiberi. Et vtique nisi diuina potestate totũ opus eorum fuis-
set fulsitum, mirum & incredibile videretur, quod principes Iudæorum vel vno die permisissent eos
in vita aut ciuitate sua metropolitana. sed vt dictum est, Non est consilium contra dominum.

¶ EXPLANATIO CAP. VI [IN diebus autem illis.] ARTICVLVS VI.

Q Via hoc libro sanctus Lucas primitiuæ statum ecclesiæ proposuit scribere, non so
D lum apostolorum facta & verba enarrat, sed & cęterorum fidelium post apostolos
præcipuorum. Et quoniam in ecclesia post sacerdotes constituuntur & sequuntur
diaconi, nunc de ordinatione septem primorum diaconorum texit historiam. [IN
diebus autem illis crescente numero discipulorum] eorũ videlicet qui per aposto-
los conuertebantur ad Christũ. Christiani verò tunc generaliter vocabantur disci-
puli, vt infra habetur. Quotidie autẽ plurimi conuertebantur [FACTVM est mur-
mur Græcorum aduersus Hebræos] per Græcos hic intelliguntur vel Iudæi in dispersione inter Græ
cos nati & educati, vel Græci & aduenæ ex gentilitate conuersi, & in Hierusalem commanentes [EO
quod despicerentur in ministerio quotidiano] scilicet, dispensatione seu administratione victua-
lium & temporalium [VIDVAE eorum] puta Græcorum. Quod tripliciter intelligi potest. Pri-
mo, quod Hebræi in ministerio quotidiano viduas suas tanquam eruditiores Græcorum viduis
præferebant, & sic Beda exponit. Secundo, quod viduæ Græcorum in ministerio isto nimium gra-
uabantur, sed ad viliora agenda deputabantur. Tertio, quod viduis Græcorum, non tam bene mini-
strabantur necessaria, vt viduis Hebræorum. Sed cum superius dictum sit quod multitudinis creden-
tium erat cor vnum & anima vna. & singulis ministrabatur sicut indiguerunt, quomodo in tam sancto
collegio inuenta est ista dissensio? Et respondendum, quod numero discipulorũ crescente orta est mur
muratio ista, non enim omnes ęque perfecti fuerũt, & in tanta multitudine fuisse aliquos imperfectos,

mirum non est, Imò vt Climachus refert, quidam illorum facti fuerunt hæretici[CONVOCANTES B
autem duodecim] scilicet Apostoli[MVLTITVDINEM discipulorum, dixerunt, Non est æquũ nos
relinquere verbum dei].i. à prędicatione cessare[ET ministrare mensis].i. victualium corporis admi-
nistratione occupari. Spiritalia enim in tantũ sunt temporalibus præponenda, quanto anima corpore
extat præstantior. & qui sunt ad sublimiora officia, diuinioresq; actus instituti, non debẽt immoderã-
ter sine necessitate, circa viliora intẽdere, ne à principalioribus impediãtur. Denique meliora sunt fer-
cula mentis q̃ ventris:& vt Rabanus ait, his verbis ostendũt apostoli Episcopos & doctores nõ debe-
2.Tim.2 re corporalibus implicari, dicẽte Apostolo, Nemo militans deo implicat se negotijs secularibus. Hinc
Exod.18. etiã Ietro consuluit Mosi, vt præesset populo in his quę sunt ad deũ, & maiora duntaxat iudicaret ne-
gotia, minora verò substitutis principibus iudicibusque committeret, prout in Exodo habetur[CON-
SIDERATE ergo fratres viros ex vobis].i. de vestro collegio[BONI testimonij][scilicet, famę honestę
[PLENOS spiritu sancto & sapiẽtia].i. euidẽter virtuosos, & sufficiẽter eruditos, quantũ humano mo
do cõijci potest aut sciri. Tunc enim fuerunt ibi quam plures tantis gratia decorati, quod certũ fuit eos
spiritu sancto impletos[SEPTEM]tot enim ad literã probabiliter videbantur ad opus administratio-
nis sufficere. Per quod mystice figuratur, quod in diaconatũ promouendi, debẽt septemplici dono spi-
ritus sancti ornari[QVOS constituamus super hoc opus]administrationis corporaliũ, vt ipsi ea mini-
strent, vel ministrãtibus pręsint.[NOS verò orationi & ministerio verbi insistẽtes erimus]per ministe- F
rium verbi, prædicatio designatur. O vtinã pręlati ista attẽderent, quorum iam plures, plusquã opor-
tet, decet, aut licet, circa tẽporalia occupantur, in exterioribusq; versantur: quia mẽte sunt frigidi, nec
in spiritalibus exercitijs habẽt saporem. Hinc offenduntur negligẽtes seipsos & sibi cõmissos[ET pla
cuit sermo corã omni multitudine]qui malũ murmurationis optabãt extingui, & vt boni filij patrum
suorũ consilio tã rationali celeriter acquieuerũt. Quod & cunctis subditis est pensandũ ac imitãdum.
Prǽterea in verbis pręfatis notatur ordo in electione seruãdus. ¶ Electio enim primo fieri debet cũ di-
scretione atq; concordia, quod notatur, cũ dicitur considerate. Secundo ex charitate: ideo subditur, fra-
tres. Tertio vnus de gremio ecclesię eligi debet: hinc sequitur, ex vobis. Quarto qui eligitur debet esse
bonæ famę, propter proximorũ ædificationẽ: idcirco subiũgitur, boni testimonij. Quinto, erit virtuo-
sæ conuersationis quo ad deum: ideo additur, plenos spiritu sancto. Sexto erit in scripturis instructus:
propter quod sequitur, & sapiẽtia. Postremo talis debet esse, vt magis cupiat ꝓdesse, q̃ præesse, perpen
dẽs se potius vocatũ ad onus q̃ ad honorẽ: idcirco annectitur, quos constituamus super hoc opus.[ET
elegerũt Steph. plenũ fide]quę est virtus theologica, seu fidelitate, quę ad iustitiã ptinet[ET spiritu san-
cto]per quod insinuatur cũctis fuisse plenus virtutibus. Sed in primitiua ecclesia fides fuit specialiter
cõmendanda tanq̃ fundamentũ virtutum, & quia tũc valde necessaria fuit fidei fortitudo ꝓpter per-
secutores, itemq; ob difficultatẽ subdẽdi intellectũ articulis fidei, quod est rationẽ in captiuitatẽ re- G
digere[ET Philippũ]de isto Philippo diacono infra scribũtur sublimia, vnde & ipse & cæteri qui se-
quuntur pleni fuerũt fide & spiritu sancto[ET Procorũ, & Nicanorem, & Timonẽ, & Parmenam, &
Nicolaũ aduenam Antiochenũ]qui vt fertur de gentilitate fuit cõuersus ad Iudaismũ. vel forte imme-
diate ad Christianismũ, & de Antiochia fuit, de quo occasionẽ erroris sumpserunt quidã, in Apocaly
psi Nicolaitæ vocati, asserentes, mulieres debere esse cõmunes, quod & Thomas in summa contra gen-
tiles affirmat hunc Nicolaũ dixisse. Alij tamen dicunt, quod ipse non dixit hoc: sed cum haberet mu-
lierem pulcherrimã, & accusaretur de immoderato amore ad eã, volens se excusare, ait corã apost. Ec-
ce coniunx mea, qui vult ea vtatur. Quod (vt isti asserũt) ipse non dixit ea mente qua sentiret vsum fœ
minarũ debere esse communẽ, sed vt per huiusmodi modũ loquendi se plenius excusaret. Verum qui-
dam peruersi ad mala procliues, eiusq; verba iuxta suam concupiscentiam interpretantes, sumpserũt
ex eis occasionẽ erroris[HOS statuerunt ante cõspectum apostolorum] puto autem quod & hi septem
electi etiam elegerunt, sicut in electionibus collegiorum ac cœnobiorum qui eliguntur & eligunt[ET
orantes]ipsi apostoli[IMPOSVERVNT manus]secundum Rabanum hic ordo seruandus est, vt sci-
licet populus eligat, episcopus ordinet. Et quia Apostoli cum oratione & manus impositione ordina-
uerunt istos diaconos, in ordinibus dandis fiunt orationes, & in quibusdam ecclesijs, manus tempore H
ordinationis imponuntur diaconis. In scholastica quoq; fertur historia, quod horum septem priorum
diaconorũ vicem gerunt archidiaconi, propterea instituti, vt portẽt pondus negotiorũ, quatenus prę-
dicationi ac doctrinæ liberius vacẽt episcopi[ET verbũ domini crescebat].i. prædicatio apostolorum
fructificabat[ET multiplicabatur numerus discipulorũ in Hierusalem valde]quia plurimi cõuerteban
tur.[MVLTA etiã turba sacerdotũ obediebat fidei]rationẽ suam subijciendo fidei, in quo elucescit in-
finita misericordia Christi, quod illos cõuertere dignatus est, à quibus tã importune atq; crudeliter fuit
Ioan.12. expetitus ad mortẽ, in quibus specialiter est impletũ, quod ante passionẽ Christus prędixit, Cum exal-
taueritis filiũ hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. ¶ Insuper aduertendũ, quod sicut in libro hoc
beatus Lucas duorum præcipuorum apostolorum actus & verba specialiter prosequitur ac describit:
videlicet Petri & Pauli, ita & prędictorũ septem diaconorũ duorum pręcipuorum verba actusq; pro-
sequitur, scilicet Stephani & Philippi, non enim scribere omnia potuit[STEPHANVS autẽ plenus
gratia & fortitudine]paulo ante dixit eũ plenũ fide & spiritu sancto, nũc gratia & fortitudine, vt mon
stretur sanctus Stephanus fuisse vir apostolicę perfectionis. & quia iam eius martyrium descripturus
est, apte præmittit quod fortitudine plenus fuit, tã illa quæ est virtus moralis & cordialis, cuius est in
periculis mortis esse constantem: q̃ illa quę est donũ, cuius est operibus perfectionis cõstanter insiste-
re[FACIEBAT signa & prodigia magna in populo]quæ sanctus Lucas breuitati studens non prose-
quitur.[SVRREXERVNT autem quidam de synagoga libertinorũ.]Isti Iudęi increduli dicti sunt li-

A bertini, quia manumissi. i. libertate donati fuerũt, cũ prius serui fuissent, sicq; conditionis fuerũt serui
lis qui fidei restiterunt [ET Cyrenẽsium] à Cyrene, quę est ciuitas Libyæ, secundũ Bedã [ET Alexan
drinorũ]. i. ab Alexãdria vrbe Aegypti [ET eorũ qui erãt à Cilicia, & Asia] quæ sunt regiones vicinæ
adinuicẽ [DISPVTANTES cum Stephano] volentes probare, quod Iesus non esset Christus in le-
ge promissus [ET non poterant resistere sapientiæ] Stephani [ET spiritui]. i. spiritui sancto [QVI lo
quebatur] per Stephanũ: sicut ait Saluator, Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris ve- Mat.10
stri qui loquitur in vobis. Vel spiritui. i. animæ Stephani qui loquebatur, sicq; implebatur in Stephano
illa Christi promissio. Ego dabo vobis os & sapientiã cui nõ poterunt resistere & cõtradicere omnes Lucæ.21.
aduersarii vestri [TVNC submiserunt viros], s. falsos testes [QVI dicerent se audiuisse eũ dicentẽ ver-
ba blasphemiæ, in Mosen & in deum] sicut fecerunt regi ita & militi. Nam & contra Christũ produ Mat.26
xerunt falsos testes Iudæi. Est autem propriũ peruersorũ, vt cum ratione præualere non valent, seque Marc.14
rationabiliter conuinci prospiciunt, ad calliditates & violẽtias cõuertantur. Sic egerunt & isti [COM Lucę.24
MOVERVNT itaq;]. i. ad irã & zelũ indiscretũ prouocauerunt [PLEBEM & seniores & scribas]. i.
iudices & doctores, [ET concurrentes rapuerunt eum] cũ impetu violento tanq̃ maleficum [ET ad-
duxerunt in conciliũ, & statuerunt falsos testes dicentes, Homo iste non cessat loqui aduersus locum
sanctũ & legem]. i. templo & legi Mosi per verba blasphemiæ detrahit [AVDIVIMVS enim eũ di-
centem, Quoniã Iesus Nazarenus hic destruet locum istũ & mutabit traditiones]. i. leges seu ordina-
B tiones & obseruantias [QVAS tradidit nobis Moses] Etiã si Stephanus hæc verba dixisset, nõ fuisset
blasphemia secundũ veritatem, sed secundũ Iudæorum istorum æstimationem. Romani enim Christi
potestate destruxerũt vrbem & tẽplum Hierusalẽ. Cerimonialia quoq; legis Christus mutauit in me-
lius, & alias dedit institutiones viuendi ac deum colendi q̃ Moses. Vere excæcati Iudæi putabãt cære
monialia & iudicialia legis pręcepta post Christi aduentũ semper seruãda sicut moralia. Nihilominus
testes isti mentiti sunt, vt Stephanus ista verba nõ dixit, vel ea non dixit eo sensu quo ipsi ea ꝓposue-
runt. Sic enim ea proposuerunt, quasi Iesus asseruisset se legalia mutaturũ, quasi simpliciter reprobans
ea, vel quasi omnia mutans: Christus vero ita non dixit nec Stephanus: imò Christus testatus est, Non Matth.5.
veni legem soluere sed adimplere. i. perficere. Cæremonialia enim figuratiua fuerunt, quæ in Christo
impleta sunt atq; in ecclesia. Præcepta quoq; moralia euangelicis perfecit cõsiliis [ET intuentes in eũ
omnes qui sedebant in cõcilio, viderunt faciẽ eius tanquã faciem angeli]. i. splendidissima claritate ac
miro decore perfusam, per quod internæ perfectionis magnitudo, puritas & innocentia mõstrabatur.
In quo Mosi parificatus est Stephanus. Nam & Mosi vultus præ splẽdore à Iudæis aspici nõ valebat.
In tali autẽ & tanta maiestate ostendit deus Iudæis Stephani vultũ vt conuerterentur ad veritatem si
vellent, aut si nollent, de sua obstinatione inexcusabiliores ac dãnabiliores redderentur. Porro in scri-
C pturis canonicis non legitur homo vultũ huiuscemodi habuisse in terra coram hominibus, nisi Chri-
stus in transfiguratione & Moses ac Stephanus, in quo magna valde Stephani excellẽtia innotescit.

ELVCIDATIO CAP. VII. [DIXIT autem.] ARTICVLVS VII.

DIXIT autẽ princeps sacerdotũ, si hæc ita se haberent] Quoniã accusato dandus est lo-
cus excusationis, & responsionis, princeps sacerdotum tanquã iudex sciscitatus est Ste-
phanũ, an in sibi obiectis esset culpabilis [QVI ait, Viri fratres & patres audite] sanctus
Stephanus respõsurus, verbis modestis ac blandis in exordio vsus est: quia vt scribitur in
Prouerb. Responsio mollis frangit iram. [DEVS gloriæ apparuit patri nostro Abraam]
Quatuor obiecta fuerunt Stephano. s. blasphemia in deũ, in Mosen, in legem, in templum. Ideo de his Act.6.
quatuor se excusat, & primo de blasphemia contra deũ, quem deum gloriæ nuncupat, quia in ipso est
beatitudo & gloria infinita, & ab ipso vita gloriæ profluit. Ipse quoq; est maiestatis immẽsæ. apparuit
autem Abraam per subiectam creaturam, scilicet angelum [CVM esset in Mesopotamia] quæ est re-
gio sic dicta, quia media inter aquas sita est, inter fluuios. s. Euphratem, & Tigrim [PRIVSQVAM
moraretur in Charran] quæ secundum Bedam est vrbs regionis Mesopotamiæ, & in Genesi dicitur Gen.12
Aran [ET dixit ad illum, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero
D tibi] scilicet in terrã Chanaan. Circa hoc dubia oriũtur. Abraam nanq; oriundus fuit de Chaldæa,
& inde venit in prouinciã Mesopotamiæ, deinde in ciuitatem illius, nomine Charran. Quomodo er-
go ei de terra sua iam egresso atq; in aliena posito, dicitur, exi de terra tua? Itẽ in Geneseos lib. legitur, Gen.11.
quod Abraam cum patre suo Thare habitauit in Aran quæ alio nomine dicitur Aharran, & mortuo
ibi ipso Thare patre Abrae, dominus illi pręcepit, egredere de terra tua, &c. Ad primum respõdetur
tripliciter. Primo, secundum Bedam & Scholasticã historiam, quod licet iam egressus fuerat de Chal
dęa corpore, non tamen mente, quia adhuc tenebatur spe ac desiderio redeundi. Idcirco præcipitur ei
vt etiam mente egrediatur de ea, vt scilicet non proponat in eam reuerti. Secundo, iuxta Augustinũ,
quod Mesopotamia est pars Chaldææ, & ita nõ fuit de tota Chaldęa egressus, sed de vna eius parte in-
troiit aliam, nũc ergo iubetur totam relinquere. Tertio, vt quod dicitur exi de terra tua, sic exponatur,
id est, longius discede ab ea. Ad aliud respõdetur, quod vel bis iussum est Abrae exire de terra cogna-
tioneq; sua, videlicet semel ante mortẽ patris sui, & tũc ex causa rationabili distulit, forte vt patri suo
tanq̃ seni pro solatio, & exhibẽdo obsequio maneret cõiunctus. Secũdo, post patris sui dormitionem,
vel vt aliqui dicunt hoc quod dicitur, exi de terra tua, per anticipationẽ est dictũ. Deniq; in hoc præ-
cepto Abrae facto, mysterialiter præfigurabatur, quod Christus postea per seipsum cõsuluit, vt. s. ꝓp-
ter ipsum omnia relinquãtur, etiã parentes, fratres, sorores, &c. [TVNC exiit de terra Chaldæorũ]
secundũ variũ sensum nunc tactũ. s. lõgius discedendo ab ea, vel partẽ eius deserendo [ET inde habi- Lucæ.14

Gen.11. tsuit in Charam. Et inde postquã mortuus est pater eius] Thare in Charã cum esset ducentorũ quin- E
que annorũ, vt dicitur in Gen.[TRANSTVLIT].i.ire præcepit [ILLVM in terrã istam, in qua nũc
vos habitatis] quæ dicitur terra ꝓmissionis [ET non dedit illi hæreditatẽ in ea, nec passum pedis] i.
Gan.23 nec minimã partẽ. Nec obest quod in Gen. scribitur Abraham emiisse speluncã cũ agro: nam hãc par-
tem habuit in titulo emptionis pro sepultura, nõ hæreditate possedit ad colendũ aut habitandũ [SED
Iosue.14 repromisit dare eam illi in possessionẽ, &]pro.i.[SEMINI eius] illis videlicet, qui cũ Iosue terrã istã
ingressi sunt [CVM non haberet filiũ].i. ante natiuitatẽ Isaac, imo & Ismaelis, & hoc quantũ ad pro-
missionẽ primo factam. Sæpius enim ei istud promisit, sed prima, vt scribitur in Gen. fuit longe ante
Gen.12 Ismaelis generationẽ. Vbicunq; antẽ in Gen. legitur deus promisse Abrahę, vel Isaac, aut Iacob, quod
eis hanc terrã daret, referendũ est ad posteritatem ipsorũ [LOCVTVS est autẽ ei deus] per angelum
[QVIA erit semen tuum accola].i. filij tui peregrini erunt & aduenæ [IN terra aliena].s. in regione
Chanaã, & Aegypti [ET seruituti eos subiicient, & male tractabunt annis quadringẽtis triginta] Vn
Gen.17 de legitur dñs locutus ad Abraham, Scio prænoscẽs, quod peregrinũ futurum sit semen tuum, & ser-
uituti eos subiicient, & affligent quadringentis annis. Porro hos quadringentos triginta annos cõpu-
tat Rabanus à die quo facta est ista promissio Abrahæ vsque ad exitum de Aegypto. Quadringẽtos
vero annos nonnulli incipiunt à natiuitate Isaac, vsque ad egressum Israel de Aegypto. Aliqui vero
quia dictum est Abrahę, In Isaac vocabitur tibi semen, computant istos quadringentos annos à nati- F
uitate Isaac vsque ad mortem Seon regis Amorreorum, & Og regis Basan. Præterea quamuis dictũ sit,
quod filij Israel aduenæ forent in terra aliena, & seruituti subiiciendi ac male tractãdi, non tamen sen
sus est, quod toto tempore fuerint in huiusmodi afflictione, sed pars pro toto est posita, aut econuerso.
Nam pro parte quadam huius temporis fuerunt afflicti in terra Aegypti [ET gentem cui seruierint]
puta Aegyptios [IVDICABO ego] iudicio punitionis & condemnationis [DICIT dominus] nam
submersit eos in mari rubro & statuit in inferno [ET post hæc exibunt] de Aegypto seu eremo [ET
deseruient mihi in loco isto] scilicet in Iudæa, quod tempore Iosue inceperunt [ET dedit illi] vide-
Iosue.13. licet Abrahæ [TESTAMENTVM] id est, pactum [CIRCVNCISIONIS] dicens, Hoc est pactum
Gen.17, meum quod obseruabitis. Circuncidetur ex vobis omne masculinum [ET sic genuit Isaac [cum esset
21. centum annorum, vt scribitur in Genesi. Erat autem nonagintanouem annorum cum pactum circun
cisionis accepit [ET circuncidit eum die octauo] sicut in Genesi habetur, [ET Isaac] genuit [IA-
Gen.37, COB, & Iacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ æmulantes] id est, inuidentes ipsi [IOSEPH]
38. quia à patre plus amabatur, & somnia quædam eis displicentia vidisse se eis narrauit [VENDIDE-
RVNT eum in Aegyptum] id est. Ismaelitis negociatoribus in Aegyptum pergentibus, secumque du
centibus atque ibidẽ vendentibus Ioseph. Non tamen omnes patriarchæ duodecim id fecerunt, quia
nec Beniamin adfuit neque Ruben [ET erat deus cum eo] per gratiam magnam, & prouidentiam sin G
gularem ac gratiosam [ERIPVIT eum ab omnibus tribulationibus suis] scilicet, de manibus fra-
trum, & Aegyptij qui eum incarcerauit, vnde in Sapientiæ libro legitur, Hæc, scilicet sapientia di-
uina, venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum [ET dedit ei gratiam & sa-
Sap.10. pientiam, in conspectu Pharaonis Aegypti)] nam ex diuina reuelatione exposuit somnia Pharaonis,
Gen.41 sicut Daniel somnia regis Babylonis [ET constituit eum præpositum super Aegyptum, & super o-
Daniel.2 mnem domum suam,] id est, super omnem suam familiam atque substantiam, dicens ad eum, Vno
Gen.41, tantum regni solio te præcedam. [VENIT autem fames in vniuersam Aegyptum & Chanaan, &
42. tribulatio magna] Nam has duas regiones fames illa maxime opprimebat: quæ omnia in Genesi ple
nius scripta sunt [ET non inuenerunt cibos patres nostri] in terra in qua habitabant. [CVM autem au-
disset Iacob frumentum esse in Aegypto, misit patres nostros,] id est, decem patriarchas, Beniamin
secum retento [PRIMVM,] id est, prima vice [ET secundo,] id est, secunda eorum missione in
Aegyptum pro victualibus emendis [COGNITVS est Ioseph à fratribus suis] quia tunc dixit eis,
Ego sum Ioseph [ET manifestatum est Pharaoni genus eius,] id est, cognatio. Tunc enim in aula re-
Gen.45, gis celebri dictum est sermone, Venerunt fratres Ioseph [MITTENS autem Ioseph] fratres suos,
46,47. cum plaustris & asinis, multisque diuitiis [ACCERSIVIT patrem suum] per istos denuncians vt H
veniret ad se [ET omnem cognationem suam in animabus,] id est, hominibus [SEPTVAGINTA
quinque] In Genesi habetur, Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Aegyptum, & egressæ
ex femore illius absque vxoribus filiorum, sexaginta sex. Et in Exodo, Erant omnes animę eorum qui
Exod.1. egressi sunt de femore Iacob, septuaginta. Sed Lucas sequens interpretationem Septuaginta, ponit
septuagintaquinque per anticipationem, connumerans quinque nepotes Ioseph. Quibus omnibus si
Gen.49 addantur ipsemet Iacob & filius eius Ioseph, cum duobus filiis eius Effraim & Manasse, habentur se-
ptuagintaquinque [ET defunctus est ipse] Iacob in Aegypto [ET patres nostri,] id est, duodecim
patriarchæ, ibidem [ET translati sunt in Sichem, & positi in sepulcro quod emit Abraham precio
Gen.31, argenti à filiis Emor filij Sichem] in Genesi scriptum est quòd Iacob emit partem agri à filijs Emor
23. patris Sichem centum agnis, fuitque ager iste iuxta Salem vrbem Sichemorum. Porro alio loco in
Genesi legitur, quomodo Abraham emit ab Ephrõ filio Seor Ethæo speluncam duplicem vnà cum
agro in quo fuit iuxta Hebron, quadringẽtis argenti siclis. Quomodo ergo nunc dicitur, ꝙ Abraham
emit sepulcrum à filijs Emor, & quomodo Emor vocatur hic filius Sichem, cum in Genesi appel-
letur pater ipsius Sichem? Itaque intuendum quòd Iacob, sicut in Genesi scribitur, fuit cito post mor
tem suam in spelunca duplici positus, Ioseph vero tempore Iosue in Sichem, & in eodem loco, se-
cundum sanctum Hieronymum, sepulti fuerunt alij patriarchæ, delatis eorum ossibus ex Aegy-
pto, quamuis in Genesi non legatur. Postea autem positi sunt in sepulcro quod emit Abraham. Vo-

A rum quod in litera dicitur, à filijs Emor filij Sychem, refertur ad verba præcedentia, scilicet, transla-
ti sunt in Sychem: vt sit sensus, ꝙ trãslati sunt in Sychem emptam à filijs Emor, à quibus Iacob emit
hunc agrũ Sychem. Quod autẽ Emor dicitur hic filius Sychem, & in Genesi, pater Sychem, concor
datur, quia frequẽter cõtingit ꝙ aliquis habeat patrem & filiũ eodẽ nomine appellatos. Hæc in Scho
lastica historia plenius scripta sunt. [CVM appropinquaret autẽ tẽpus repromissionis quã confessus]
id est, protestatus [FVIT deus Abrahæ]. i. proximante tẽpore quo implendũ fuit quod deus Abrahæ
prænunciauit de eductione posteritatis suæ ex Aegypto, & introductione in terrã ꝓmissionis [CRE-
VIT populus] Israel [ET multiplicatus est in Aegypto] iuxta id Exodi, Filij Israel creuerunt & quasi
germinantes multiplicati sunt & roborati nimis, impleuerunt terrã [QVOADVSQVE rex alius sur-
rexit in Aegypto, qui nõ sciebat Ioseph]. i. quanta bona Aegyptiorum regi populoq; pręstiterit. Rex
iste sub quo natus est Moses non fuit de semine regis Aegypti qui cõstituit Ioseph super Aegyptũ, vt
Iosephus scribit. Et vt aliqui dicunt, octauus fuit post illum [HIC circumueniens genus nostrum]. i.
populũ Israel callide opprimens, iuxta quod ait in Exodo, Venite sapiẽter opprimamus eũ [AFFLI-
XIT patres nostros] crudeli præcepto [VT exponerent infantes suos]. i. ab obstetricibus eos occidi
di permitterent, vel in flumen proijcerẽt, aut proijci sinerent [NE viuificarentur] id est, ne infantes isti
manerent viuentes, & per hoc populus Israel inualescerer. Primo quippe pcepit obstetricibus vt in-
B fantes masculos Hebræorũ necarent. Quibus id ex timore dei non exequentibus, iussit Pharao omni
populo suo, vt quicquid masculini sexus gignerent coniuges Hebræorũ, in flumen proijcerent, vt in
Exodi lib. habetur. Et quoniã sanctus Stephanus accusabatur quasi obloquens Mosi, consequenter ad Exod. 2
eius cõmendationem descendit [EODEM tẽpore natus est Moses] durante scilicet præcepto occiden
di paruulos Hebræorum [ET fuit gratus deo]. i. acceptus, non ex proprijs meritis, sed ex dei bonitate
tanquã æternaliter prædestinatus, atq; ad plurima opera bona agenda præordinatus [QVI nutritus Exod. 2
est in domo patris sui tribus mensibus] videntes enim parentes eius pulchrum & elegantem eum esse
infantem, miserti ipsius cum periculo contra regis edictum conseruauerunt eum in vita & absconde-
runt. [EXPOSITO autem illo] id est, in flumen proiecto & posito in vasculo quodam, iuxta id Exodi,
Cumq; iam celare non posset, scilicet mater eius eum, sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitu-
mine ac pice, posuitque intus infantulum, & posuit eum in carecto ripæ fluminis [SVSTVLIT eum
filia Pharaonis] visa enim fiscella iussit vni ancillarũ vt illam sibi afferret. Qua aperta & reperto in-
fantulo, miserta eius dixit, De infantibus Hebræorum hic est [ET enutriuit eum sibi in filium] Com-
misit enim matri Mosi vt eũ nutriret, & adultũ sibi scilicet filię Pharaonis referret: quo facto adopta-
uit eũ in filiũ. Hæc autem in Exodo plenius recitantur. [ET eruditus est Moses omni sapiẽtia Aegy-
ptiorum]. s. in naturali philosophia & Astronomia. Studiũ autẽ Philosophiæ primo viguit in Aegy-
C pto [ET erat potens in verbis, & in operibus suis]. i. sapiens in loquẽdo, & fortis in operãdo. Et quia Origenes
hic dicitur quod erat potẽs in verbis, Origenes asserit, quod eloquẽs fuit. Et quod in Exodo Moses im Exod. 4
peditioris linguę se esse testatur, soluit per hoc, quod tunc ineloquentem se dixit, eũ deũ audiuit sibi lo Exod. 2
quentem, cuius comparatione omnis rationalis creatura cõsistit ineloquens. Alij probabilius aiunt ꝙ
fuit linguæ impeditæ, tunc tamen potens in verbis fuisse asseritur, non ob promptitudinẽ expressiue
sed ob discretionem in disserendo, [CVM autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascen-
dit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israel] in terra Gessen, vt in molestissima seruitute positos
consolaretur. Condoluit enim eis tanquam piissimus [ET cum vidisset quendam Hebræum iniuriam
patientem] ab Aegyptio [FECIT vltionem ei qui iniuriam sustinebat, percusso Aegyptio] id est, in-
iuriam Hebræi vltus est, interficiendo iniuriantem Aegyptium. In quo facto aliqui dicunt eum pec-
casse. Alij vero affirmant quod non, quia iam deo reuelante cognouit quod liberaturus esset filios Is-
rael de Aegypto, sicque cognouit se constitutum à deo defensorem populi Israel, secũdum quod sub-
ditur [EXISTIMABAT autem intelligere fratres] puta Hebræos [QVOD deus per manum] id est,
ministerium & virtutem [IPSIVS daret salutem,] id est, liberationem de manibus Aegyptiorum
præstaturus esset [ILLIS] scilicet Hebræis [AT illi non intellexerunt] id est, non considerauerunt
hoc [SEQVENTI vero die] vel immediate post diem quo occidit Aegyptium [APPARVIT illis
D litigantibus] id est, duobus Hebræis inter se rixantibus [ET reconciliabat eos,] id est, pacificare co-
natus est eos [IN pace, dicens, Viri fratres estis] quia de eodem semine Abrahæ, Isaac, & Iacob [VT
quid nocetis alterutrum?] Quasi dicat, Cum fratres sitis, vnus alteri benefacere obligatur. Iniustum
est ergo quod vnus alium lædit. Hoc & Christianis quibuslibet pręsertim religiosis, & clericis inter se
contendentibus est dicendum [QVI autem iniuriam faciebat proximo suo] Hebræo [REPVLIT
eum, dicens, Quis te constituit principem aut iudicem super nos?] Tanquam dicat. Cur quod ad te Exod. 2
non spectat præsumis, atque indebitam tibi authoritatem vsurpas? Ecce quàm peruersus fuit hic ho-
mo, qui charitatiuam increpationem tam grauiter tulit, & pie arguentem redarguit impie: similis vti-
que Sodomitis, qui Loth eos leuiter increpanti locuti sunt, Ingressus es vt aduena, nunquid vt iudi-
ces? [NVNQVID interficere tu me vis quemadmodum heri interfecisti Aegyptium?] Huic pra-
uissimo homini assimilantur qui secreta alicuius propalant ex passione, cum admonentur, reprehen
duntur, seu iuste puniuntur ab eo [FVGIT autem Moses in verbo isto] id est, audito hoc verbo & co-
gnito quòd Pharao id percepisset, qui & voluit occidere Mosen, fugit [ET factus aduena in terra Ma
dian] habitans ibi cum Ietro sacerdote Madian, vbi generauit duos filios. s. Gersan & Eliezer de Se-
phora filia Ietro. Et expletis annis 40, à tempore fugæ præfatæ [APPARVIT illi in deserto mõtis
Sinai] quia in illa solitudine situs est mons Sinai. Cũ enim minasset Moses gregẽ quẽ pauit ad interio
ra deserti, & venisset ad montem dei Oreb (videlicet Sinai, Nam pes montis dicitur Oreb, summitas

vero Sina, & interdum vnũ pro alio ponitur) apparuit ei [ANGELVS] tamen in persona dei, & in B
eius persona loquens ad Mosen. Idcirco in Exod. scribitur, quod dominus ei apparuit [IN igne flam-
mæ rubi] quia de medio ignis quo rubus videbatur opertus, angelus Mosi loquebatur. Ideo quoque in
igne apparuit, quia (vt diuinus Dionysius edocet) ignis maximam habet conuenientiam cum spirita-
libus rebus: vnde suo splendore ac simplicitate, angelicæ naturæ puritatem & sapientiã signat. Et rur
sus ob id in igne splendente non nocente nec comburente rubum apparuit, ad insinuandum quod fi-
lij Israel in igne tribulationis, quem in Aegypto patiebãtur, purgarentur non cõsummarentur [MO-
SES autem videns] rubum igne opertum [ADMIRATVS est visum,] id est, rem visam, cur scilicet,
rubus igne non læderetur, qui faciliter inflãmatur [ET accedente illo vt consideraret, facta est ad eum
vox domini] per angelum loquẽtis, [DICENS. Ego sum deus patrũ tuorũ, deus Abrahã, deus Isaac,
& deus Iacob. Tremefactus autem Moses] ex allocutione insolita, tubali, angelica, & ex præsentia ma
iestatis diuinæ. Tales enim visiones & allocutiones maximam pariunt alterationem in mente & cor-
pore [NON audebat considerare,] id est, rubum seu ignem illum aspicere, tanquam stupidus factus.
Nam & tales alterationes primo impediunt vsum rationis, donec gratia confortetur, quemadmodum
Daniel.9 patet in Daniele, propter quod Ezechieli dominus ait, Sta supra pedes tuos & loquar tecũ [DIXIT
Ezech.2. autem illi deus, Solue] id est, exue & depone [CALCIAMENTA pedum tuorum] cuius ratio subdi-
Exod.3. tur, [LOCVS enim in quo stas sanctus est] .i. sanctificatus, seu ad aliquid sanctum deputatus propter F
præsentiam dei seu angeli. & quia in loco isto aliqua sanctissima opera erant paulopost diuinitus per-
agenda, quando scilicet in mõte Sina data est lex. Et vsque in præsens est ibi locus cultus diuini & re-
ligiosorũ cœnobium. Fuit autem vt dicitur antiquis & præsertim Hebræis cõsuetudo non ingredi lo-
ca sancta, nisi pedibus nudis, quod nuncusque Saraceni obseruare dicũtur. Insuper dominus ait [VI-
DENS vidi] oculo misericordiæ [AFFLICTIONEM populi mei qui est in Aegypto,] qui fuit po-
pulus dei non solum per creationem vt cæteri, sed & per electionem. Ista vero geminatio in loquendo
qua dicitur, Videns vidi, consueta & frequens est in scripturis veteris testamẽti [ET gemitum eorum
audiui] id est, cognoui [ET descendi liberare eos] angelus autẽ hæc proferẽs vere localiterq; descen
dit. Deo autem cum incircũscriptibilis inuariabilisq; consistat, non competit localiter descẽdere, nec
moueri secũdũ se, sed ratione sui effectus. hęc atq; similia ei attribuũtur. Nã quanuis vbiq; sit, ibi tamẽ
specialiter esse dicitur, vbi specialiter operatur [ET nunc veni] mẽtali accessu, per obediẽtiã te mihi
Exod.2. subdẽdo [MITTAM te in Aegyptũ] ad educẽdũ inde filios Israel. Hæc in Exodo plenius enarrãtur
[HVNC Mosen quẽ negauerũt dicẽtes, quis te cõstituit principẽ aut iudicẽ super nos?] Supra iam di-
xit quod vnus eum negauit: nunc vero pluraliter ait, quem negauerunt. aut ergo nunc ponitur singu-
laris numerus pro plurali, sicut frequenter fit in scripturis, aut vnus ille complices habuit & fautores,
qui idem cum ipso verbis signis seu factis dixerunt [HVNC deus principẽ] Israeliticæ plebis [ET re- G
demptorem] eorum de seruitute Aegypti [MISIT cum manu] .i. potestate & cooperatione [ANGE
LI qui apparuit illi in rubo] itaq; angelus ille in omnibus affuit Mosi, & forte fuit Michael, qui prin-
ceps extitit synagogæ, vel alius angelus eius repręsentãs personã [HIC] Moses [EDVXIT illos] vi-
delicet filios Israel de Aegypto [FACIENS signa & prodigia in terra Aegypti, in mari rubro & in
deserto annis quadraginta] quæ in libris Exodi, Leuitico, & Numerorum copiose conscripta sunt.
[HIC est Moses qui dixit filiis Israel, Prophetã vobis suscitabit de fratribus vestris, tanquã me, ipsum
Exod. 11. audietis] Hanc authoritatem supra cap.3 sanctus Petrus induxit. estque ibidem exposita [HIC] Mo
Exod.14 ses [EST qui fuit in ecclesia] id est, collectione populi Israel deum colentis. Quanuis autem commu-
15,26. niter ecclesia à synagoga distinguatur, ita vt Christianorum collectio nuncupetur ecclesia, vicissim ta
Leuit.19, men etiam Iudæorum congregatio appellatur ecclesia, vt tertio Regum, Benedixit Salomon omni
20. ecclesiæ Israel [IN solitudine] quam perambulauerunt filij Israel quadraginta annis [CVM angelo
Num.11, qui loquebatur ei in mõte Sina] tam ante eductionem Israel ex Aegypto, quàm postea in legislatio-
16, 21. ne [ET cum patribus nostris, qui accepit verba vitæ] .i. sacram scripturam [DARE nobis] vel ver-
Exo.24. ba vitæ sunt legis præcepta. Per obseruantiam autem verborum scripturæ ac præceptorum, vita gra-
Deut.8. tiæ continuatur & vita gloriæ obtinetur: iuxta illud Deutero. Non in solo pane viuit homo, sed in o-
Matth. 4 mni verbo quod egreditur de ore dei [CVI noluerunt obedire patres nostri] pro maiori parte eorum
ac temporis, nam pene omnes & frequenter rebelles fuerunt [SED repulerunt eum] verba eius sper- H
Num.14 nendo [ET auersi sunt cordibus suis] à deo & Mose [REDEVNTES] mente [IN Aegyptum] iuxta
illud in Numeris, Constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum [DICENTES ad Aa-
Exod.32 ron, Fac nobis deos qui pręcedant nos] Putabant nãq; in idolis esse aliquid vitale ac intellectuale, &
tamen q̃ stultum fuit hoc verbum. Si enim Aaron eis non sufficit pro duce, quomodo ipse potuit fa-
cere deos se ad ducendum efficaciores? Nunquid sua causa est effectus præstãtior? [MOSI enim huic
Eodem. qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid factum est ei] id est, quid sibi contigerit. Hoc dicebãt
quando Moses insolitam moram fecit in summitate montis Sinai cũ angelo, quãdo quadraginta die-
bus ieiunauit & legem suscepit [ET vitulum fecerunt in illis diebus] Nam ad importunam eorũ in-
stantiam & quasi coactionem, Aaron proiecit aurum in ignem, & opere fusorio egressa est vituli simi
litudo [ET obtulerunt hostiam simulacro] sicut in Exod. habetur, Surgentes mane obtulerunt holo-
causta & victimas pacificas [ET lætabantur in operibus manuum suarum,] id est, in idololatriis vel
sacrilegiis & præfato simulacro dicentes. Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.
4.Reg. vnde præallegato fertur cap. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere [CONVER-
20,21. TIT autem deus] id est, in malum verti permisit: quemadmodũ fertur in psalmo, Conuertit cor eorũ
2.Par.33 vt odirent populum eius [ET tradidit eos] permissiue [SERVIRE militiæ cæli] videlicet stellis &

A duodecim signis atq; planetis, quod quarto Reg. potissime sub rege Manasse fecisse legitur [SICVT
scriptum est] de Iudæorũ idololatria [IN libro prophetarum] scilicet Amos 5, cuius liber pertinet ad
totalem librum duodecim prophetarum, de quo Stephanus loquitur [NVNQVID victimas & ho-
stias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel? Circa hoc dicunt Hieronymus, Be-
da & glossa super Amos, quod ex eo tempore quo filij Israel adorauerunt vitulum aureum, vltra non
obtulerunt hostias deo sed idolis. Et quę deo obtulisse leguntur, non voluntate sed metu pœnarum ei
obtulerunt, idcirco deus voluntatem magis quàm opus aspiciens, non reputat illa sibi oblata. Alii di-
cunt, ꝙ imo vtiq; post id tempus aliqua deo deuote sacrificia obtulerũt, videlicet in dedicatiõe taber-
naculi, & consecratione Aaron filiorumq; eius: pauca tamen deo sacrificia (vt isti asserunt) obtulerũt,
quia super sacrificijs offerendis deus per Mosen dispensauit cũ eis, sicut & de circuncisionis dilatiõe,
propter incertum motum nubis. Et quia quod modicum est pro nihilo cõputatur, nunc dicuntur non
obtulisse deo victimas infra tẽpus, quo in deserto fuerunt. De his opinionibus plenius disi sup Amos
[ET suscepistis tabernaculũ Moloch]. i. fanum idoli nomine Moloch amplexati estis affectu, & illud
idolum coluistis, quod post ingressum terræ Canaan fecisse legũtur [ET sydus dei vestri Rempham]
id est, stellam matutinam puta luciferum coluistis pro deo, ita quod sydus nomine Rempham fuit à
vobis deus reputatus. Sicque sydus dei vestri sumitur hic intransitiue, vt idem designetur, sydus dei ve
stri, & sydus quod est deus vester. Hanc autem stellam multi idololatrarũ ob eius venustatẽ adorant, 3.Reg.12
B secundum Hieron. [FIGVRAS quas fecistis adorare eas] id est, deorum istorum vestrorum imagi-
nes suscepistis, quas vobis intentione adorandi eas fecistis [ET transferam vos] per captiuitatem in
vltionem tanti facinoris [TRANS Babylonem] quod fuit dum decem tribus ductæ sunt in terras As-
syriorum, & duę in terram Chaldæorum. quia vero ad illas terras ducti sunt, per seu circa Damascum Exod. 38
& Syriã, cui⁹ metropolis est Damascus: ideo Amos 5 scribitur, Trãsmigrare vos faciã trãs Damascũ.
Itaq; Stephanus quo ad hoc sensum magis ꝙ verba allegat. Itaq; in his verbis loqtur Stephanus, par-
tim de idololatria in deserto cõmissa, & partim de ea quæ facta est in terra ꝓmissionis. Cõsequenter
S. Stephanus tẽplũ volens laudare, à tabernaculo Mosi sumit exordiũ [TABERNACVLVM testimo
nij] qđ Moses p manus Beseel & Ooliab fecit, in quo veritatis testimonis & diuina suscepit oracula,
in quo fuit arca testamẽti, & ante cuius fores causæ sub testibus determinabãtur, propter quod merito
dictũ est tabernaculũ testimonij [FVIT cum patribus nostris in deserto] Nam illud secum tulerunt
postquam cõpletũ fuit & dedicatũ, sicut disposuit illis deus, iubẽs vt inter eos maneret, [LOQVENS
ad Mosen vt faceret illud]. i. fieri iuberet [SECVNDVM formam quã viderat] in monte Sinai iuxta
id Exod. Inspice & fac secundũ exemplar quod ibi in monte monstratũ est [QVOD induxerũt susci-
pientes patres nostri]. i. tabernaculũ istud secum sumentes [CVM Iesu] videlicet Iosue. qui dictus est
C Osee, Iosue, & Iesus, [IN possessionem gẽtium] id est, in terrã Chananæorum [QVAS expulit deus]
per occisionẽ & fugam, [A FACIE patrum nostrorũ,] tempore Iosue, [VSQVE in diebus Dauid] 2.Reg.6.
mansit & fuit tabernaculum istud in terra præfata. Dauid vero transtulit arcam in ciuitatem Hierusa 1.Reg.4.
lem. Ad tẽpus tamen fuit arca in terra Philistiim, sed hoc breue fuit [QVI inuenit gratiã ante deum]
quia deo acceptus fuit beatissimus Dauid [ET petiit vt inueniret tabernaculum deo Iacob]. i. deo Is-
rael templũ cõstituere posset, in quo arca dei poneretur, vt patet. 2. Reg. Vnde quod ait inueniret, in- 2. Reg.7
telligi potest inueniri faceret, vel licentiã ædificandi inueniret. [SALOMON autem ædificauit illi do 3.Reg.5,
mum]. i. templũ, à cuius ædificatione fuit Dauid à deo prohibitus, quoniam multum effuderat sangui 6,7.
nem. [SED nõ excelsus in manu factis habitat] i. deus sublimis, in ædificiis manu factis aut corporali-
bus non habitat: per aliquam circunscriptionẽ seu cõtinentiã corporalẽ, cum sit spũs simplicissimus,
& immẽsus habitat tamen ibi per misericordiæ suæ operationẽ, & suæ potẽtię ostensionẽ. In ecclesiis Ioan.4
vero materialibus Christus quantũ ad naturam assumptã veraciter continetur, [SICVT per prophe- 2.Par.6
tam dicit, scilicet Esaiam, [CAELVM mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum,] id est,
adeo magnus sum imo immensus, vt hac metaphorica locutione id manifestem, me nullo loco cõclu- Esa.66.
di [QVAM domum ædificatis mihi] id est, nullam dignam habitationem corporalem meæ maiestatis
contentiuam per circunscriptionem, mihi parare valetis [AVT quis locus requietionis meæ est?] id
D est, in nulla re extra me contineor, quiesco, & circunscribor. Etsi in aliis quiescere dicitur deus, hoc
est, per effectum, ipse vero in seipso quiescit, quia ipse sibi est finis: nulliusque eget, & in seipso plene
beatus est. Hoc & Salomon templo suo constructo professus est, dicens, Si cælũ (inquit) & cæli cæ- 2.Para.6
lorum te capere nequeunt, quanto magis domus hęc quam ædificaui? [NONNE manus] id est, omni-
potentia [MEA fecit hæc omnia?] Ideo omnibus extat sublimior, nec indiget loco, sicut nec ante o-
mnium creationem. Et nunc est vbi & tunc, quemadmodum tunc vbi & nunc, nec in se aliquo modo
est variata, sed prædicationũ diuersitas est ex parte effectuum. Consequenter zelo æquitatis inuehi-
tur contra iniquos, & legem fuisse diuinitus datam fatetur [DVRA ceruice] i. mente indurata, sicut
& Moses in Deutero. ait, Durissimæ ceruicis es populus. Et rursus, Ego scio contentionem tuam, & Deut.9
ceruicem tuã durissimam [ET incircuncisi corde à vitiis, ita quod vitiis pleni estis [ET auribus] à ver Deut.31.
bis perfidiæ. Propter quod Hieremias inquit, Omnes gentes habent præputium, omnis autẽ domus
Israel incircuncisi sunt corde. Itemq; Hieremias, Circuncidamini, & auferte prępntis cordiũ vestro- Hier.9.
rum [VOS semper restitistis spiritui sancto,] eius instinctũ non prosequendo, & verbis sanctorum ab Hiere.4
ipso vnctorũ contradicendo [SICVT & patres vestri] quorũ non solum carnis propagatione, sed &
prauitatis imitatione filij estis. [QVEM prophetarũ non sunt persecuti patres vestri?] q.d. omnes, vel
pene oẽs sunt persecuti [ET occiderũt eos ꝗ prænũciauerunt de aduentu iusti] videlicet Christi, qui 1.Petr.2.
per excellẽtiam iustus vocatur, quippe in quo nulla vnquam iniustitia fuit: quis peccatum non fecit,

nec inuentus est dolus in ore eius. Essentialiter quoque iustus fonsque iustitiæ, secundũ diuinam extat B
naturam. Omne autẽ peccatũ iniustitia quædã est, secundũ quod iniustitia opponitur iustitiæ, quę est
virtus cõmunis, & omnis virtus. Non tamen vniuersos prophetas interfecerunt, sed quosdã, vt Esaiã,
2. Pa. 24 Ezechielem, Hieremiã, Amos, Zachariam filium Barachiæ seu Ioiadæ [CVIVS vos nunc proditores & homicidę fuistis] quia cũ tradituri eius fraudulenter de eius morte turpissima tractastis, & per
Ioan. 19 manus militum fecistis crucifigi eundem. O quãta fuit huius sancti viri constantia, quanta fidei fortitudo, quantus ardor amoris, quanta promptitudo ad moriendum pro Christo, quantus zelus iustitię,
Exo. 34. quanta securitas atque tranquillitas mentis. Sed in his omnibus glorificetur artifex summus paracle-
Exod. 31. tus spiritus sanctus [QVI accepistis] per Mosen [LEGEM datam in Sinai [IN dispositione angelorum] id est, per eorum obsequium deo principaliter conferente [ET non custodistis] eam. Ex hoc elicitur quod in datione legis plures angeli visi & obseruati sunt, quãuis de vno tanquã de principali faciat Moses mentionem. Vnde ad Galatas ait Apostolus, Lex ordinata est per angelos in manu media-
Galat. 3 toris. [AVDIENTES autem hæc] verba iustæ increpationis, & rationabilis excusationis, victoriosæq; informationis [DISSECABANTVR cordibus suis] i. varijs modis secabantur, & intra se quasi diuidebãtur ac rũpebantur, quemadmodũ mala olla in igne posita crepat & exilit, quia superbi, im
Prou. 28. patientes, & incorrigibiles erãt. Quorũ peruersitatẽ atq; insaniã multi sequuntur, qui dura ceruice arguentẽ corripiunt, & quo rationabilius cõmonentur, eo plus irascũtur & indignãtur [ET stridebant F
dentibus in eum] ita quod instar rabidi canis mentis furorem forinsecus ostendebãt. [CVM autẽ esset Stephanus plenus spiritu sancto] in cuius donis & sancto feruore in toto isto cõflictu mirabiliter creuit, & gratiæ plenitudo in martyrio (qđ est actus charitatis) specialiter augmẽtatur [INTENDENS in cælum,] oculis mentis & corporis tanquam ad desideratissimam patriam quam fuit mox ingressurus [VIDIT gloriam dei] ita quod beatitudinem & mercedem sibi paratam deus sibi ostendit prægustareque fecit [ET Iesum stantem à dextris virtutis dei.] Verba ista pensando, videor mihi audire tonitruum. Quis enim huius beatissimi martyris excellentiam digne miretur? quis huius visionis magnificæ exprimat qualitatem? quis demũ in hac re diuinæ maiestatis pietatem satis collaudet? Itaque vidit gloriã dei, id est, deum gloriosum, seu felicitatem, maiestatem & excellẽtiam eius. Sed quomodo
Exod. 33. vidit? Per fidem, an per speciem? Et dicunt nonnulli quod pro morula illa vidit deũ per speciẽ seu di-
2. Cor. 10 uinam essentiam clare, sicut beati in patria. Quẽadmodũ datum est Mosi & Paulo videre deũ per speciem in hac vita, secundũ Augustinum. Verũ contra hoc alij satis apparenter obiiciunt, quod deus ait
Exod. 33 ad Mosen, Non videbit me homo & viuet. Circa quod dicũt doctores cõmuniter, quod nullus in vita præsenti viuens vita humana, vtpote sensibus vtens corporeis, possit videre deũ per speciẽ, sed ab omnium organicarũ viriũ operatione & vsu suspenditur. Stephanus autẽ hæc videns sensibus actua-
Esaiæ. 6 liter vtebatur loquens Iudæis. Hinc alij dicunt, quod gloriam dei vidit visione imaginaria, quẽadmo G
Ezech. 1. dũ Esaias, Ezechiel, & Michęas, Ioannes quoq; in Apocalypsi, & Daniel. In quorũ omniũ imagina-
Mich. 4 xia virtute fuit per angelũ effigies quædã formata, diuinæ maiestatis repræsentatiua. Cæteri dicũt, quod
Apoc. 7, effigies huiuscemodi corporalibus oculis sancti Stephani fuit obiecta, sicut Ioannes Baptista vidit spi-
15. ritum sanctũ in forma columbæ. Diuina autem virtute potuit tale quid extra formari, & in cælo con-
Daniel. 7 sistens visum Stephani immutare. Sed quoniam iuxta sancti & diuini Dionysij documenta, visio Dei
Ioan. 1. anagogica extat sublimior quàm symbolica: imaginaria autem visio ad symbolicam pertinet: potius
Diony. fertur quod visio Stephani fuit anagogica, pura, & intellectualis sine admixtiõe phãtasmatũ, quomodo etiam sanctus Dauid diuinas habuit visiones, secundum doctores. Visio quoque Stephani medio modo se habuit, inter visionem vię per fidem, & patriæ per speciẽ, eratque per splẽdidissimam quandam irradiationẽ increatæ æternæ lucis in superiori parte animæ eius, imo in apice intellectus: sicut in contemplatione mysticæ Theologiæ seu vnitiuæ sapientiæ fieri solet. Insuper qualiter Iesum in forma humana vidit? Dicunt quidam, quod visus Stephani diuina potẽtia sic fuit confortatus, quod sua acie cælos penetrãs vidit Iesum in cęlo empyreo. Sed cum visio fiat intus suscipiẽdo magis quàm extra mittendo, alij astruunt, quod corpus Christi visum Stephani immutauit. In potestate etenim Christi est vt corpus suum faciat videri à longe sicut de prope. Imo cum corpus glorificatũ plene subiectum sit H
animæ suæ, in potestate animæ gloriosæ est, vt ad libitũ eius corpus suũ aliorũ visum immutet, vel nõ
Matth. 3. immutet. Visus est autẽ Iesus stare à dextris virtutis dei, qui est sua virtus ac fortitudo, seu omnipoten
Lucæ. 3. tia. Et quia sedere est regnantis ac imperãtis, stare autẽ pugnantis & adiuuãtis, Marcus euãgelista scribit Christum à dextris dei sedentẽ, & Stephanus vidit hunc stantẽ. Nam Iesus pro milite suo pugnauit, eumque adiuuit [ET ait, Ecce video cælos apertos] Hoc intelligendum est eo modo quo in Christi baptismo cæli leguntur aperti, non vtique quod incorruptibilia illa corpora sint fracta siue diuisa, sed quoniam intuentis oculum ab aspectu habitantis in cælo non impediebant, & forsitan sancto Stephano aperti apparuerunt, ob lucis cuiusdã corporeæ emicationem desuper à corpore Christi radiantem, sicut in magnis coruscationibus cæli aperti videntur [ET filium hominis stantem à dextris virtutis dei] in quo omniũ martyrum animata & roborata sunt corda, omniumque fidelium fortificata est fides non parũ. [EXCLAMANTES autẽ voce magna, cõtinuerunt aures suas] ne verba sua æstimatione blasphema audirent, zelum dei se habere simulantes, eiusque iniuriam quasi perpeti non valentes: sed ipsi tanquam filij falsitatis obstruxerunt eas veritati tam sublimi ac sanctæ [AT impetum fecerunt vnanimiter in eum] id est, pari malitia. Non enim ex charitate, sed ex infidelitate vnanimitas illa processit [ET eiicientes eum extra ciuitatem lapidabant] in quo se legem seruare putabant, secundum quam blasphemi lapidandi erant extra castra [AT testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis qui vocabatur Saulus] Isti fuerũt testes mendosi, qui Stephanum de blasphemia ac-

A cusauerunt, & primi contra eum lapides iactauerũt. Nam per Mosen dominus iussit, vt manus testium prima esset super eum qui fuerat lapidandus. Denique vestes suas cauerunt ne tactu illius inquinarentur, & item, vt expeditiores essent ad fortiter proijciendum, atque celeriter occidendum. Adolescens Deut.17.
verò hic, postea dictus est Paulus, qui aliorum vestes custodiẽs quasi omnium manibus lapidabat.[ET Actu.13.
lapidabant Stephanum inuocantem & dicentem, Domine Iesu suscipe spiritum meum.] Sic & Chri Lucæ.23.
stus dicebat, Pater in manus tuas commendo spiritum meum.[POSITIS autem] id est, flexis[GENIBVS clamauit voce magna] quia ex magno & intimo charitatis affectu, & ex compassione errantium dixit, [DOMINE ne statuas] id est, ignosce [ILLIS hoc peccatum] Ecce pro se stans, pro interfectoribus suis, & interfectoribus tam crudelibus genua flectens orauit. In quo mira ipsius patientia & perfecta charitas declaratur, & quod superiora verba, non ex aliqua inordinata auersione, sed ex zelo iustitiæ atque amoris magnitudine protulit. Secutus est autem Stephanus documenta & opera Christi tam sublimiter quàm conformiter implens quod docuit Christus, Orate pro persequentibus & ca- Matt.25.
lumniantibus vos: & sequens quod egit in cruce, Pater, inquiens, ignosce illis. Sed nunquid tam san- Luce.23.
ctissima oratio Stephani poterat esse infructuosa? Nequaquam. Imò eius virtute Paulus creditur illustratus.[ET cum hoc dixisset obdormiuit in domino] Nam de corporis occisione, perrexit ad quietem dulcissimam patriæ, & feliciter prorsus obdormiuit in domino, qui eum in suæ immensæ claritatis assumpsit, demersit, absorbuitque abyssum[SAVLVS autem erat consentiens neci illius] tanquam per-
B secutor ecclesiæ: ideirco particeps culpæ, secundum quod ipse postea docuit, quia morte digni sunt, Roma.1.
non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

¶EXPLANATIO CAP. VIII. [FACTA est autem persequutio magna in ecclesia.]

ARTICVLVS VIII.

Acta est autem in illa die] qua lapidatus est Stephanus [PERSECVTIO magna in ecclesia quæ erat Hierosolymis.] Stephano nãque qui post Apostolos fuit vnus de primis in fratribus tanquam blasphemo extincto, succensus est furor perfidorũ
F Iudæorum contra conuersos ex Iudaismo, cœperũtque persequi eos atrociter [ET omnes discipuli, vel pene oẽs seu notabiliores & famosiores [DISPERSI sunt] egrediendo Hierusalem [PER regiones Iudææ] scilicet duarum tribuum[ET Samariæ] id est, decem tribuum[PRAETER Apostolos] qui tanquam dominici gregis arietes fuerunt constantiores, imò in hoc Christi doctrinam sunt imitati, dicentis, Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Denique dispersio ista occasio fuit salutis multorũ, dilatationisq; fidei inter eos ad quos peruenerũt dispersi: ꝓpter quod, vt Beda fatetur, Dei nutu id gereba- Matt.10.
tur: vt tribulationis occasio fieret Euangelij seminarium. Constat quoque quod ab exordio primitiuæ
C ecclesiæ fides persecutionibus non est minorata, sed aucta, ideo fidei veritatem tuente, monstrante & glorificante, aliàs millies fuisset extincta.[CVRAVERVNT] id est, cum diligentia & cura sepelierunt [AVTEM Stephanum viri timorati] qui fuerunt ex Iudaismo conuersi, filialem habentes timorem ad deum, & coram eo solicite & cũ metu & reuerentia ambulantes, quos imitari debemus, inter quos Gamaliel fertur fuisse. Vnde patescit quod nõ penitus omnes Christiani à Hierusalẽ tunc fugerunt præ-
ter apostolos[ET fecerunt planctum magnum super eum] non propter dãnum occisi (imò triumpho Hebr.12.
& glorificationi eius cõgratulari noscuntur) sed ex desiderio martyrizati, tam dulcis & optimi fratris desiderãtes habere pręsentiã, maxime quando primitiua ecclesia adhuc erat tam parua. Fuit quoq; consuetudo Iudæis, defunctos suos, pręsertim spectabiles, vehemẽter deplangere. Circa hunc locũ Scholastica habet historia. Tunc apostoli vidẽtes, quod ad gentes essent postmodũ transituri, ordinauerunt Iacobũ Alphęi filium episcopum Hierosolymorũ, & imposuerunt ei manus Petrus, Iacobus & Ioannes. Ideo nõ à paucioribus q̃ à tribus episcopis, episcopus hodie consecratur.[SAVLVS autem deuastabat ecclesiam]. i. Christianos persequebatur[PER domos] eorum[INTRANS] ad quęrendum eos [VIROS ac mulieres] fideles [TRAHENS, tradebat in custodiam]. i. in carcerem. In quo crudelitas
eius ostenditur, quod nec ætati pepercit nec sexui. Verũ ignorans in incredulitate fecit, paternarũ sua- Galat.1.
rum traditionum abundantius æmulator existens.[IGITVR qui dispersi erant pertransibant] per lo-
D ca Iudeæ atque Samariæ[EVANGELIZANTES] id est, prædicantes[VERBVM dei] Cõsequenter sanctus Lucas describit secundi diaconi inter septem prędicationem & opera.[PHILIPPVS autem]
qui supra legitur statim post Stephanum in diaconatum electus [DESCENDENS in ciuitatem Sa- Actuũ.7.
mariæ] Samaria nunc accipitur non pro tota regione decem tribuum, sed pro ciuitate eius metropoli [PRAEDICABAT illis Christũ: intendebant autem turbæ] habitantes Samariam [HIS quæ à Philippo dicebantur, vnanimiter audientes, & videntes signa quę faciebat] Ex hoc loco, & itẽ ex his quę apud Ioan. leguntur, monstratur quod Samaritani hi prompti fuerunt ad suscipiendam euangelicæ legis doctrinam. Nam ibi habetur quemadmodum rogauerunt Christum, vt apud eos maneret, & quod
multi eorum crediderunt in ipsum, dicentes: quia hic est vere Saluator mundi. [MVLTI enim eorum Ioan.4.
qui habebant spiritus immundos] puta obsessi [CLAMANTES voce magna exibant ab obsessis, diaboli inuite Christi potestate compulsi [MVLTI autem paralytici & claudi curati sunt] à Philippo. [FACTVM est ergo gaudium magnum in illa ciuitate] quia de sua illuminatione, conuersione, infirmorum curatione, cæterisque dei beneficijs magnifice sunt gauisi.[VIR autem quidam nomine Simon, qui ante fuerat in ciuitate] Samariæ [SEDVCENS gentem Samariæ dicens se esse aliquem magnum] scilicet aut vatem, seu filium dei, vel Christum[CVI auscultabant omnes à minimo] ratione vtente[VSQVE ad maximum, dicentes. Hic est virtus dei, quæ dicitur magna.] Nam propter mi-
ra quæ arte magica fecit, putabant quod esset filius dei, & virtus eius, quemadmodum de Christo 1.Cor.1.

sit Apoſtolus. Prædicamus Chriſtũ dei virtutem & dei ſapientiam:imò vt ſcribit Hieronymus, Simõ B
Hierony. bic in tantã prorupit ſuperbiã, vt diceret, Ego ſum ſermo dei, ego virt⁹ dei, ego omnipotẽs.[ATTEN-
DEBANT autem eũ propter quod multo tẽpore magicis ſuis demẽtaſſet] .i. mentis recto iudicio pri-
uaſſet[EOS] vt falſa pro veris ſuſciperent.[CVM antẽ credidiſſent Philippo]qui ante crediderant Si-
moni[ET in nomine Ieſu Chriſti baptizarẽtur viri ac mulieres, tũc Simon & ipſe credidit.] Aliqui di
cunt quod ad tẽpus vere credidit, ſed poſt ad vomitũ rediјt. In Scholaſtica verò hiſtoria fertur, quod
ficte credidit, & fictẽ baptiſma ſuſcepit, vt Philippo familiariter adhęrẽdo ab ipſo diſceret artẽ talia ſi-
gna agendi, qualia fecit Philippus. Vnde Beda hic ait, Vel beati Philippi verbis & virtute deuictus ve
raciter domino credidit, vel(quod magis credibile eſt) credere ſe quouſq; baptiſma ſuſciperet ſimula-
uit: vt quoniã laudis erat auidiſſimus, ita vt Chriſtũ ſe credi velit(vt narrãt hiſtorię) artes ab eo quibus
miracula faceret diſceret. Quod etiam ſuaſores eius fecerunt, qui authoris ſui malignis artibus inſtitu-
Hierony. ti, eccleſiã qualibet arte ingredi, & baptiſma furari ſoliti erant[ET cũ baptizatus eſſet, adhęrebat Phi-
lippo]modo prædicto. Eſt autem cõſuetudo ſcripturę rem geſtã narrare eo modo, quo cũ fieret, ab o-
mnibus fieri putabatur, vt ait Hieron.[VIDENS etiã ſigna & virtutes maximas] i. præclara valde mi
racula[FIERI]ꝑ Philippũ, qualia ipſe nunq̃ facere quiuit[STVPENS admirabatur] maiora fieri ve-
re, q̃ ipſe fecerat ficte[CVM autem audiſſent apoſtoli qui erant Hieroſolymis, quia recepiſſet Samaria
verbũ dei]hoc enim(vt dicitur)Philippus iſte eis inſinuauit, rogãs vt quidam eorũ venirẽt Samariam F
ad imponendũ manum baptizatis, quatenus in ſigno viſibili reciperẽt ſpiritum ſanctum. Nam manus
imponere baptizatis fuit officium apoſtolorum, ſicut & nũc epiſcoporũ, qui ſunt ſucceſſores illorum.
Ex quibus cõſtat, quod Philippus iſte non fuit apoſtolus[MISERVNT ad eos Petrũ & Ioannem] Si
alij apoſtoli miſerũt hos duos principales apoſtolos, cur Arrius finxit vnigenitũ dei filium, patre eſſe
minorem, quia à patre eſt miſſus.[QVI cum veniſſent, orauerũt pro ipſis vt acciperent ſpiritum ſan.]
cum ſigno ſenſibili, vt cũ dono linguarum.[NONDVM enim in quenq̃ illorum venerat] cũ ſigno viſi-
bili, inuiſibiliter tamẽ venit in eos, quia in baptiſmo receperũt remiſſionem & gratiã iuſtificantẽ, ſicut
nũc baptizati recipiũt[SED baptizati tantũ erãt in nomine domini Ieſu.] Quod ait, tantũ refertur ad
nomen, baptizati, vt ſit ſenſus, ꝙ ſic erant baptizati, quod nondũ cum ſigno ſenſibili ſpiritũ ſanctum
Actuũ.2. erant ſortiti. i. cum ſigno ſenſibiliter demõſtrante ſpiritus ſancti infuſionem. Quare autẽ & quo ſenſu
in primitiua eccleſia fiebat baptiſmus in nomine Ieſu Chriſti, dictũ eſt ſupra.[NVNC imponebãt ma-
nus ſuper illos, & accipiebant ſpiritũ ſan.]cum ſigno viſibili, ſicut nunc dictum eſt, & cũ plenitudine
gratiæ amplioris, ſecundũ quod maius aut minus, ad hoc per mẽtis deuotionem ſe diſpoſuerũt.[CVM
vidiſſet autẽ Simon, quia per impoſitionẽ manus apoſtolorũ daretur ſpiritusſan.]cũ huiuſmodi ſigno
viſibili[OBTVLIT EIS]videlicet Petro & Ioãni[PECVNIAM, dicens, Date & mihi hanc poteſtatẽ,
vt cuiq; impoſuero manus accipiat ſpiritum ſan.]In hoc multipliciter Simon peccauit. Nam & cupi- G
ditate lucri voluit hanc poteſtatẽ mercari, quatenus impie emptã poteſtatem, alij quoq; venundaret,
& propter lucrũ manus imponeret. Item quod pro temporali ſpiritale bonũ emere affectauit. Hinc à
Simone iſto Simoniaci nominãtur, qui pro tẽporali ſpiritale emunt & vendunt. Qui venditores, etiã
4. Re.5. dici poſſunt Giezitæ, à Giezi miniſtro Helizei, qui à Naaman Syro ſumpſit pecuniã pro beneficio cu
rationis à lepra[PETRVS autẽ dixit ad eũ]zelo iuſtitię, & vt futuris obuiaret periculis[PECVNIA
tua tecũ ſit in perditionẽ].i. eam nolo, ſed iuſtum eſt te cũ ea perire. Porro ſancti viri cum maledictiõis
ſententiã ꝓferunt, nõ affectu vltionis, ſed ęquitatis id agunt[QVONIAM donũ dei]ſpiritale, quod in
baptiſmo cõfertur[EXISTIMASTI pecunia poſſideri] quaſi eſſet tã vile, vt corporalibus cõparare-
Matt. 10. tur. Hinc ait Saluator, Gratis accepiſtis, gratis date.[NON eſt tibi pars, neque ſors] .i. ſalubris euentus
[IN ſermone iſto] vt ſcilicet ad manuũ tuarum impoſitionem detur ſpiritus ſan. Vel in ſermone iſto. i.
in poteſtate hac dandi ſpiritum ſanctum.[COR enim tuũ non eſt rectum coram deo]ſed peruerſum &
cupidũ: quod deo reuelante Petrus cognouit, & ex opere Simonis id penſauit.[Pœnitentiã itaque age
ab hac nequitia tua & roga Deũ, ſi forte remittatur tibi hęc cogitatio cordis tui,]quia cogitaſti cũ con
ſenſu, pecuniã ſic offerre. Quod ait Petrus, ſi forte: non ideo ait, quia peccatũ Simonis fuit irremiſſibi-
le, vel quia pœnitere nõ potuit: ſed ad innuendũ, quod grauiſſimum fuit. Vel vt aliqui dicunt, quia in H
ſpiritu vidit Simonem pœnitentiã non acturum. Admonuit tamen eũ ab hoc, ſicut officij fuit.[IN fel-
le enim amaritudinis] i. obliqua atq; nequiſſima intentione ad gehennalem amaritudinem deducente
[ET obligatione peccati].i. reatu dãnationis ſeu grauitate ad inferos obligãte[VIDEO].i. cõſidero te
Lucæ.3. eſſe. ¶ Hinc ſpiritus ſanctus in ſpecie colũbę deſcẽdit, vt eos qui ſe accipere volũt, ſimplices & ſuaues
Ioan.1. eſſe debere doceret. Nẽpe qui fel amaritudinis in corde reſeruat, quantũlibet baptizatus ſit, nõ eſt ini-
quitatis ſuę vinculis abſolutus: ſed quaſi ad punctũ hora baptizãdi purgatus, mox acriore dæmone ſe-
ptemplicìter eſt oppreſſus. Fruſtra igitur ſpiritus ſancti gratiam tentat acquirere, qui ſeſe mẽte corui-
Eccle. 21. na nõ curat exuere. Hinc ſcriptum eſt, Non eſt ſenſus, vbi abundat amaritudo. Et ad Hebręos Paulus,
Hebr. 13. Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.[RESPON-
DENS autem Simon, dixit, Precamini vos pro me ad dominum, vt nihil veniat ſuper me horum quę
dixiſtis] id eſt, ne peccata hæc mihi ad damnationem imputentur. Interdum impij verba humilita-
tem prætendentia, mente proferunt vitioſa, & pro ſe orari ac ſibi ignoſci precantur non dei amore
aut zelo iuſtitiæ, ſed timore pœnarum. Eſt enim qui nequiter ſe humiliat, & interiora eius plena ſunt
dolo. Sic Achaz dixit ad Eſa. Non tentabo dominum. Et Antiochus ſe Iudæum futurum ſpopon-
Eccle.19 dit.[ET illi quidem] videlicet, Petrus & Ioannes [TESTIFICATI] id eſt, verbis & miraculis ve-
Eſa.7 rum eſſe teſtati.[ET LOQVVTI verbum dei redibant Hieroſolymam, & multis ciuitatibus Samari-
2.Mac.9. tanorum euangelizabant prædicando in vrbibus per quas reuertębantur.]Angelus autem domini Io-

A quutus est ad Philippum] Diaconum [VRGENS,] An apparitio ista atque loquutio fuerit intus an fo
ria exhibita, certum non reor. [SVRGE, & vade contra meridianum] id est, versus plagam australem
[AD viam quæ descendit ab Hierusalem in Gazam: hæc] scilicet Gaza de qua loquor [EST deserta] id Sopho. 2.
est, destructa. Hoc dicitur ad differentiam alterius Gazæ, quæ fuit alio loco post prioris Gazę destru- Iudic. 16.
ctionem ædificata in terra Philistijm [ET surgēs abijt] prompte obediens, nec causam iussionis inqui-
rens. Quo informamur, vt subditi superioribus sine superflua inquisitione statim obediāt. Imò olim
sancti subditi patribus suis, etiam in his quę vel irrationabilia, vel inutilia videbantur, obedierunt cele-
riter. [ET ecce vir AEthiops eunuchus potens Cādacis reginę AEthiopum] Merito homo iste vir vo
catur, ab animi vigore, & virtute, qui tā studiosus in diuinis fuit codicibus, tantūque religionis diuinæ
amorē possedit, vt aula regali deaurata relicta, à finibus terræ ad templū Hierusalē properaret. Eunu-
chus quoq; vocatur, vel quia castratus, vel ob probitatē morum & castitatem. Quemadmodū ait Sal- Matt. 19.
uator, Sunt eunuchi qui se castrauerūt propter regnū dei. Fuit autē custos thesaurorū reginę AEthio-
pū, & (vt in Scholastica fertur historia) cōsuetudo fuit eunuchorū, custodire thesauros potentū. Beda
quoq; affirmat, quod moris fuit huic AEthiopū nationi, à fœminis gubernari, easq; Candaces vocari.
Ex his patet intellectus eius quod subditur [QVI erat super omnes gazas eius]. i. thesauros [VENE-
RAT] in curru [ADORARE in Hierusalē] Erat enim vnius veri dei cultor. & ad Iudaismum videtur
B fuisse cōuersus, quia, vt subditur, legit Esaiam prophetam. Vnde perpēditur, quod & alios libros legis
ac prophetarū habuerit. Iudæi autem per mundū dispersi, quosdam gentiliū hinc inde conuerterunt,
qui certis temporibus venerunt ad templū Hierusalem adorare deum, quemadmodum etiam in Ioan- Ioan. 7.
ne legitur, quod quidam gentiliū venerunt ad diem festum. Et secundo Machabęorum narratur, quod 2. Mac. 2.
templū Hierusalem fuit per totū orbem venerabile & famosum. [ET reuertebatur] de templo ad pro-
pria [SEDENS super currum suū, legensque Esaiam prophetā. Dixit autem spiritus Philippo] hoc de
locutione interna accipit Beda. Potestq; per spiritū hoc loco intelligi angelus, qui paulo ante loqu-
tus fuit Philippo, & itē spiritus sanctus, cuius instinctu agebatur Philippus. [ACCEDE, & adiunge te
ad currū istum, Accurrens autē Philippus audiuit eum legētem Esaiā prophetā, & dixit, Putas ne in-
telligis quæ legis? Et dixit, Quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi?] Quęritur qua lingua lo- Actuū. 2.
quebantur isti adinuicē. Et de Philippo nō dubium est quin donum linguarū acceperit sicut apostoli.
Idcirco potuit affari eunuchū in lingua illius. De eunucho autē incertum est, an sciuit linguā Hebręā,
& an textus Esaiæ quē legit fuit verbis Hebraicis scriptus an Gręcis. Nā eo tempore trāslatio septua-
ginta fuit famosa. Solēt autē officiales regum & reginarū diuersas discere linguas. [ROGAVITQVE
Philippū vt ascenderet & sederet secū.] Ex apparatu nempe Philippi, cōsiderauit quod vir esset reli-
giosus. [LOCVS autē scripturę quam legebat erat, Tanquā ouis ad occisionē ductus est: & sicut agnus
C corā tondente est sine voce, sic non aperuit os suū] Ista ad literā de Christo in Esaia scripta sunt. Chri
stus enim eū nāsuetudine summa, mititate, & taciturnitate ad locum iuit supplicij, quāuis paucissima
quædam verba in via ad mulieres protulerit. Ipse est agnus de quo dixit præcursor, Ecce agnus dei qui Esa. 52.
tollit peccata mūdi. Qui per Hieremiā profitetur, Ego quasi agnus innocēs, qui portatur ad victimā. Ioan. 1.
Atque in Psalmo, Quasi lugens & contristatus sic humiliabar. [IN humilitate iudiciū eius sublatū est] Hier. 11.
id est, Christus ob humilitatē, paupertatem & abiectionem, quam pro nobis accepit, cōtemptus est, & Psal. 34.
iniustus diiudicatus est, seu iusto iudicio spoliatus. Allegat autē Lucas scripturam hanc secundū trans-
lationē 70. Nostra verò translatio habet sic, De angustia & de iudicio sublatus est. i. de anxietate, pœ-
naque mortis, & de iudicio, quo ab impijs adiudicatus est mori. Vel de iudicio, quo cęteri sancti deti-
nebantur in limbo, liberatus est Christus à morte resurgens, & victor ascēdens ad patrē [GENERA- Roma. 6.
TIONEM eius quis enarrabit?] q.d. perfecte enarrari & cōprehendi nequit. Quod de generatiōe Chri
sti ęterna atq; diuina certissimū est. Incarnationis quoq; mysterium incomprehensibile extat, nec affa
ri quia potest plenarie, quomodo inuariabilis æternusq; deus, de nouo sit ex virgine natus. Quomodo
diuina & humana natura in Christo hypostatice sunt vnitæ, qualiter clauso prodije vtero. Insuper ge
neratio Christi spiritalis, videlicet multiplicatio fideliū per baptismi regenerationē, ac fidei susceptio- Lucæ. 2.
nem, mira est nimis. Maximum nanq; miraculum est cōuersio mundi ad tam arduam legem, & incom
D prehensibilem fidem, & quod illū mundus pro deo vero adorat, qui tam turpissima morte occisus est.
Hinc sequitur [QVONIAM tolletur de terra vita eius]. i. ipse occidetur, & de hominum in terra viuen Sapiē. 2.
tium consortio auferetur. Non casu, sed spiritu sancti dispositione hunc passum Esaię legit eunuchus,
vt hac occasione conuenientius atq; facilius induceretur ad fidem. [RESPONDENS autem eunuchus
Philippo, dixit, Obsecro te, de quo ꝓpheta dicit hoc, de se, an de alio aliquo?] Magna fuit studiositas
huius gētilis: & eius diligentia nostrā confundit pigritiā, qua sacras scripturas negligimus discere. [A-
PERIENS autē Philippus os suū] tanquā ordinate & de magno mysterio loquuturus [ET incipiēs à
scriptura ista, euangelizauit illi Iesum] quid de eo esset credendū. [ET dum irent per viam] non pede-
stres, quia in curru sedebant, sed ibant per viā, quia vehiculo illo processerūt in via [VENERVNT ad
quandam aquam. Et ait Eunuchus, Ecce aqua. Quia me prohibet baptizari?] q.d. rationabile impe-
dimentum non occurrit. [DIXIT autē ei Philip. Si credis ex toto corde] id est, intellectū tuum totali-
ter subijcis fidei, & nulla tibi inest dubitatio de fidei veritate [LICET] te baptizari. Hinc adulti dum
baptizandi sunt, fidem suam profitentur, pro infantibus autem respondent leuantes de fonte [ET re-
spondens ait, Credo dei filium esse Iesum. Et iussit stare currum. Et descenderūt vterque in aquam, &
batizauit eum.] Eunuchus vtique magnam secum familiam habuit, nec tamen coram illis se nudare,
ac lauari erubuit, dum coram deo de proprijs verecundabatur peccatis. Quo confunduntur qui ho-
minum magis quàm dei reuerentur aut verētur aspectum. [CVM autem ascendisset de aqua, spiritus

domini rapuit Philippum].i.de loco illo ad aliũ subito mirabiliter trãstulit. Et per spiritum domini, E
Hierony. Hieronymus angelum dei intelligit. Estque simile, quod in Daniele de Abacuch scribitur, qualiter an-
Dan.14. gelus de Iudæa in Babylonem tulerit eum pilo capitis sui. Quidam verò per spiritum domini, spiritũ sanctũ accipiunt. Sed primum est melius. Per subiectam quippe creaturã, fecit hoc omnipotentia spiritus sancti[ET amplius nõ vidit eum eunuchus]repente enim & celerrimo motu disparuit. Denique totum hoc ad cõfirmationem fidei in Eunucho peractum est, vt per tam mirabilem raptum sciret eunuchus, quod diuino nutu Philippus ad ipsum deuenerit: estq; credibile, quod Philippus dixit Eunucho iam credenti, quomodo angelo imperãte venisset.[IBAT autem per viam suam gaudens]id est, eunuchus cum ingenti recessit lætitia, quod tantam circa se prouidentiam dei, pietatem & gratiam esse expertus. Nec dubiũ quin spiritus sanctus singulari consolatione, perfectione & gratia, cor eius impleuerit. Et forte reuersus ad propria, quosdam suæ gratiæ fecit participes, eos conuertendo ad Christum.[PHILIPPVS autẽ inuentus est in Azoto] forte vsque illam Philistinorum vrbem transtulit eũ spiritus domini[ET pertransiens euãgelizauit ciuitatibus cunctis]quas habebat in via obuias sibi[DO
Actu.12. NEC veniret Cæsaream]scilicet Palestinæ, in qua habuit domum, quæ (vt asserit Beda) vsque hodie demõstratur. cubiculum quoque filiarum eius, virginum prophetissarum, de quibus infra habetur: sed demonstrationem illam, puto ad tempus præteritum referendam: an verò iam ita sit, nescio.

F

¶ELVCIDATIO CAP. IX [SAVLVS adhuc spirans minarum & cædis.]
ARTICVLVS NONVS.

Actuũ.8. CIRCA principiũ præcedentis capituli dixit Lucas, Saulus autem deuastabat ecclesiam. Nunc ad illud verba sua cõtinuans, prosequitur quod incœpit[SAVLVS adhuc spirans minarum, & cædis.] id est, minas & persecutiones ex intimis suis effundẽs[IN discipulos domini, accessit ad principem sacerdotum, & petijt ab eo epistolas] deferendas à se[IN Damascum, ad synagogas,] id est, Iudæorum congregationes ibi manentes [VT si quos inueniret huius vitæ]scilicet euangelicæ legis [VIROS ac mulieres, vinctos perduceret in Hierusalem] vt ibi iuxta decretũ pontificis punirentur.[ET cum iter ageret, contigit vt appropinquaret Damasco: & subito circunfulsit eũ lux de cælo] Fuitque lux illa sensibilis, quam viderunt gradientes cum Paulo, vt infra habetur, & per circunfulgentiam istam sensibilem, insinuabatur, quod intellectuali luce fuit intus mox perfundẽdus, cuius needum extitit capax[ET cadens in terram]præ pauore, stupore, & admiratione. Nesciuit enim quid ei acciderit, aut quid circunfulsio illa, tam repentina atque insolita, designaret[AVDIVIT vocem dicentem sibi, Saule Saule, quid me persequeris?]Tanta est dilectio & vnitas Christi ad suos fide-
Matt.25. les, qui & mysticum Christi corpus vocantur, vt quicquid boni aut mali fuerit illis irrogatum, sibi re- G
Eodem. putet factum. Quemadmodũ in Euangelio ait, Esurini, & non dedistis mihi manducare: nudus fui, &
Zach.2. non operuistis me. Et item, Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Sic & per Zachariã de-
1.Cor.8. nunciat. Qui tetigerit vos, tãget pupillam oculi mei. Itaq; Paulus Christũ in membris suis persequebatur. Similiter omnes qui alios ad vitia trahũt aut scãdalizant, Christũ persequuntur: nam illas eius tunt animas, pro quibus suũ sanguinem fudit Saluator. Propter quod ait Apostolus, Peccantes in fratres, & percutientes conscientiã eorum infirmam, in Christũ peccatis.[QVI dixit, Quis es domine?] qui me tam potenter ac subito prostrauisti, tã valde terruisti?[ET ille, Ego sum Iesus Nazarenus, quẽ tu persequeris]Nõ dixit ego sum deus, vnigenitus dei, sed ego sum Iesus Nazarenus, tanquam dicat, Humilitatem meã assume, & superbiæ tuæ squamas depone.[DVRVM est tibi contra stimulum calcitrare] Qui contra stimulum calcitrat, seipsum, non stimulum lædit. Et quo fortius feruentiusque recalcitrat, eo se grauius vulnerat. Similiter vniuersis qui se Christo opponunt contingit: sibi enim nocent, non illi. Et quo magis in illũ insaniunt, eo infelicius perire noscuntur. Itaq; durum est contra stimulum calcitrare, id est, potentiori resistere: cui qui resistit, nihil proficit, sed penitus deficit.[ET tremens]corpore[AC stupens]mẽte[DIXIT, Domine quid me vis facere?]Christi maiestate cognita & experta (quem paulo ante inter descendentes in lacũ æstimauit) miratus est vehementer, & de suo confusus errore: mentem quoque & carnem eius ingens horror concussit, moxque in verba perfectæ con-
Bernard. uersionis ac plenæ obedientiæ prorupit dicendo, Domine quid me vis facere? Tanquam dicat, Tuum H
Lucæ.18. est imperare, meum parere. Quicquid placuerit tibi, iniunge, ad omnia sum paratus. Sic subditi superioribus suis dicere debent. Verũ (vt ait Bernardus) plures sunt imbecilles, quibus cęci illius verba superiori dici oporteat Quid vis faciã tibi? Iam ergo Paulus cœpit intus radio veritatis perfundi[AT dominus ad eũ, Surge]adhuc enim iacebat prostratus in terrã. Surge etiã ab erroribus & peccatis, à cru-
Roma.13 delitate, à cœpto proposito vitioso[ET ingredere ciuitatem] Damascũ[ET dicetur tibi]ibi à quodam discipulo[QVID te oporteat facere.]His verbis socialis vita commendatur, & declaratur, quod quę à
Prou. 18. deo sunt, ordinata sunt, quodque voluntas dei sit, vt homo ab homine instruatur: & quod volentes saluari, deuotos ac religiosos debeant visitare, audire, & sequi eorum consilium ac doctrinam. Etenim (si-
Actu.22. cut Salomon ait) frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas munita.[VIRI autem qui comitabantur cũ eo, stabant stupefacti]de Pauli prostratione & humili loquutione, cęlestisque lucis diffusione[AVDIENTES quidem vocem]Pauli, non Christi, secundũ quod infra asserit Paulus, Viri qui mecum erant lumen viderunt, vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum[NEMINEM autem videntes]ad quẽ Paulus verba sua dirigeret, seipsos tamen & Paulum viderũt.[SVRREXIT autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat.]obfuscatus splẽdore lucis in quam oculos fixit, magis autem propter mẽtis raptum in deum: cuius in illo tãta fuit occupatio, quod exteriorum sensuum caruit vsu

A [AD manum autem illum trahentes, introduxerunt Damascum] in tantū fuit in Paulo corporalis natura suis viribus destituta ex alteratione timoris, stuporis, & contemplationis interius factæ, quod per se proficisci nō potuit. Sic enim & Daniel ait ad angelum, Domine in visione tua, dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit viriū. Dan. 12.
[ET erat tribus diebus non videns] oculo corporali [ET non manducauit neque bibit] Tanta fuit in eo eleuatio mentis ad deum, quod vires sensitiuæ ac vegetatiuę à suis actibus fuerunt suspensæ. Constat enim, quod quāto anima intentius occupatur circa operationem vnius potentiæ, tanto plus in aliarum actibus potentiarum remittitur. Nempe infra hoc triduum creditur raptus fuisse vsque ad tertium cælum, vidisseque deum per speciem, & audisse arcana verba, quæ non licet homini loqui, quemadmodum in secūda ad Corinth. protestatur epistola, In quo etiam 2. Cor. 12
triduo creditur à spiritu sancto Euangelium didicisse, prout ait ad Gal. Neq; ab homine, inquiens, ac- Galat. 1.
cepi illud, neque didici, sed per reuelationē Iesu Christi. [ERAT autem quidā discipulus Damasci nomine Ananias. Et dixit ad illum visu dominus] id est, in visione, forsitan tempore somni. [ANANIA. At ille ait, Ecce ego domine] Sic quoque deus frequenter (sicut in Genesi legitur) ad Iacob in somno Gene. 31.
per angelum dixit, Iacob Iacob. Qui respondit, Adsum. [ET dominus ad illum, Surge & vade in vicum, qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulū nomine Tharsensem] Forte hospes Pauli vocatus est Iudas. Paulus quoque appellatur Tharsensis, quia à ciuitate Tharso extitit oriundus [ECCE enim orat] Quasi dicat, Ne timeas, quia non crudelitati, sed deuotioni & orationi intentus est, muta-
B tus est in alium virū, factus est de lupo agnus: de Saulo superbo, humilis Paulus. Porrò cum Paulus à raptu præfato ad se ipsum redijsset, deo gratias agens cœpit orare [ET vidit] ipse Paulus in spiritali, ac imaginaria visione [VIRVM nomine Ananiam introeuntem ad se, & imponentē sibi manus, vt visum recipiat] Antequàm enim Ananias corporaliter ad Paulum veniret, deus eius aduentum Paulo in spiritu præmonstrauit, apparebatq; Paulo, quod Ananias manus sibi imponeret, vt reciperet visum, quod & paulo post realiter gestū est. [RESPONDIT Ananias] excusare se volens. [DOMINE audiui à multis de viro hoc, quāta mala] pœnalia [FECERIT sanctis tuis in Hierusalem. Et hic habet potestatem à principibus sacerdotum vinciendi omnes, qui inuocant nomē tuum. Et dominus ad eum, Vade] intrepidus [QVONIAM vas electionis mihi est iste] id est, valde electum gratiæ receptaculum. Est autē consuetudo linguæ Hebrææ, vt omne alicuius susceptiuum, vas appelletur [VT portet nomen meum] Sapiē. 3.
id est, prædicando insinuet [CORAM gentibus & regibus, & filijs Israel. Ego enim ostendam illi] per præuiam reuelationem [QVANTA oporteat eum pati pro nomine meo] scilicet pro meipso, vt per multas tribulationes probetur vas electum: & pœnas quas intulit sanctis, nūc demum patiatur cū sanctis [ET abijt Ananias, & imponēs ei manus dixit, Saule frater, dominus misit me Iesus, vt videas] corporaliter [ET implearis spiritu sancto] id est, gratia implearis abundātiori in susceptione baptismi, in
C quo gratia sacramentalis confertur. [ET confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squāmæ] id est, maculæ quædam albæ, similes lucētibus piscium squamis, quas quidam dicunt in oculis Pauli causatas ab excellissimo illo lumine ipsum cæcāre [ET visum] id est, vsum oculorum [RECEPIT. Et surgens, baptizatus est. Et cum accepisset cibum, confortatus est] corpore, quod propter contēplationis excessum, fuit valde debilitatum [FVIT autem cum discipulis] scilicet, Christianis [QVI erant Damasci] ductus ad eos per Ananiam [PER dies aliquot. Et continuo] scilicet statim post baptismum [INGRESSVS in synagogas, prædicabat Iesum, quoniam hic est filius dei] naturalis, consubstantialis, æternus, non adoptiuus. Per hoc (sicut Rabanus ait) dat Paulus exemplum non erubescēdi mutare sententas, vt pateat veritas. [STVPEBANT autē omnes qui eū audiebant, & dicebant, Nōne hic est qui expugnabat in Hierusalem eos qui inuocabant nomen istud: Et huc ad hoc venit, vt vinctos illos] id est, nomē istud in Damasco inuocantes [DVCERET ad principes sacerdotum. Saulus autem magis conualescebat] Operādo enim & loquendo quę dei sunt, profecit in gratia, & feruor sanctus in ipso præualuit. Nam sicut peccato gratia minoratur, sic actibus virtuosis augetur [ET confundebat Iudæos qui habitabant Damasci.] Nam per scripturas legis prophetarū, eis monstrauit venisse Messiam, nec quibant ei resistere [AFFIRMANS quoniā hic est Christus] mūdi Saluator. [CVM autē implerentur dies multi, consiliū fecerunt Iudęi] in Damasco manentes [VT eū interficerent] cui per rationē resistere non va-
D lebant. Solent enim duri & incorrigibiles persequi eos à quibus redarguūtur. [NOTÆ autē factæ sunt Saulo] vel per fratrū intimationem, vel per reuelationem diuinam [INSIDIÆ eorū. Custodiebāt autem portas] Damasci [DIE ac nocte] ministri præpositi Damasci [VT eum interficerent] non Iudęi sed ciues Damasci & præpositus Aretæ regis, ad Iudæorū instantiā, sicut ad Corint. scribit Apostolus, Da- 2. Cor. 11
masci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehēderet. [ACCIPIENTES autem eum discipuli nocte, dimiserunt eū per murum, submittentes in sporta] nō quòd Paulus timeret mori pro Christo, sed quia maiorem producere fructum in Ecclesia concupiuit. Ex quo etiam patet, quod interdum liceat humanę industrię vti subsidio, vt vitentur pericula. [CVM autē Eccle. 13.
venisset in Hierusalē, tentauit se iungere discipulis] Omnis enim caro ad sibi similem iungitur [ET omnes timebant eū, non credentes quod esset discipulus. Barnabas autē apprehensum eū duxit ad Apostolos, & narrauit illis, quomodo in via] versus Damascum [VIDISSET dominum] Iesum [ET quia loquutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu] eum cum grandi fiducia fideliter prædicando. Scriptura hæc loquitur quasi Paulus statim post suam in Damasco baptizationem ac prædicationē venisset Hierusalem, sed obuiat, quod ipsemet de se scribit ad Gal. Non veni, in- Galat. 1.
quiens, Hierosolymā ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterū reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrū, & māsi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobū fratrem domini. Ex quibus patescit quod

bis prædicauerit in Damasco, scilicet primo statim post suum baptismum, & rursus postquam ab Arabia esset ad eam reuersus antequam venit Hierusalem. Alij autem affirmant quòd cito post suam conuersionem venit Hierusalem. Si enim tam diu tardasset, discipuli in Hierusalem bene percepissent conuersionem & prædicationem ipsius, præsertim in Damasco factam, nec eum in primo suo ad eos accessu vitassent. Verùmtamen vt isti asserunt, non reputatur tunc venisse Hierusalē, quia mox abijt. Hinc quod dictum est de fuga Pauli à Damasco, quidam referunt ad tempus quo primo prædicauit ibidem, alij ad illud, quo secundo [ET erat cū illis] puta discipulis atque apostolis, saltem Petro & Iacobo Hierosolymitarum episcopo [INTRANS & exiens & fiducialiter agens in domino. Loquebatur quoque gentibus, qui venerunt Hierusalem adorare, vel quos alibi reperit [ET disputabat cum Græcis] id est, Iudæis ex Græcia natis omnibus his loquebatur de Christo [ILLI autem] videlicet Græci [QVAEREBANT occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum nocte Cęsareā] ciuitatem Palestinæ [ET dimiserunt Tharsum] vrbem, de qua fuerat natus [CONSIDERANTES enim fratres] scilicet Christiani inter quos fuit, quàm vtilis esset ecclesiæ propter sapientiam sibi datam, curauerunt eum à morte subtrahere [ECCLESIA quidem per totam Iudæam & Samariam & Galilæam habebat B
Act. 7.8. pacem] pectoris & temporis, ita quod fuit mente quieta in deo, & ab hominū persecutione quiescens.
Iudith. 8. Post persecutionem enim occisionem Stephani subsequentem, data est pax hęc Christianis à deo, qui
Psal. 83. post tempestatem tranquillum facit, & post fletum cōsolationem infundit, & ædificabatur in virtutibus, vno alium ad meliora prouocante, & spiritu sancto sibi in omnibus mansionem construente, ambulans de virtute in virtutē, de via ad patriā, de bono in melius [IN timore domini] filiali, sancto & casto [ET consolatione spiritus replebatur] quæ tunc valde necessaria fuit, quando deuotissimi Christiani omnes carnales consolationes spreuerunt. Cōsequenter ad enarranda principis apostolorum gesta & documenta, Lucas reuertitur [FACTVM est autem Petrum, dum pertrāsiret vniuersos] id est, fideles in Iudæa hinc inde celeriter visitaret, eos in fide & gratia roborādo, ac plurimos cōuertendo [VENIRE ad sanctos] id est, Christianos valde virtuosos [QVI habitant Liddæ] id est, in ciuitate sic dicta. [INVENIT autem ibi hominem nomine AEneam, ab annis octo iacentem in grabbato, qui erat paralyticus] ideo ambulare nō potuit, quia contractus [ET ait illi Petrus, AEnea, sanet te dominus Iesus Christus, Surge & sterne tibi. Et continuo surrexit. Et viderunt illū omnes qui erant Liddæ & Saronæ] id est, in vrbibus istis [QVI conuersi sunt ad dominum] nec hoc extitit leuitatis, quia infirmitas illa fuit incurabilis per naturam. Nec curatio eius fuit mirabilior quàm modus curandi, quod scilicet, ad vnius verbi prolationem tanta infirmitas, tam subito atque totaliter est repulsa. Petrus quoque sapientissime disseruit eis de Christo, & eius mysterijs atque miraculis, quibus auditis & visis crediderūt in Christum [IN Ioppe autem] ciuitate præantiqua [FVIT quædā discipula nomine Tabitha] in Hebræo [QVAE interpretata dicitur Dorcas] in Græco, in quo Lucas scripsit hūc librum, latine verò dicitur Damula, vel Caprea. [HAEC erat plena operibus bonis, & eleemosynis quas faciebat. Factū est autem in diebus illis, vt infirmata moreretur. Quam cum lauissent, posuerūt eam in cœnaculo] domus suæ. [CVM autem prope esset] id est, parum distaret. [LIDDA ad Ioppe, discipuli audientes quia Petrus esset in ea, duos viros miserunt ad eum, rogantes, ne pigriteris venire ad nos. Et cum venisset duxerunt eum in cœnaculum. Et circumsteterunt eum omnes viduæ, flentes, & ostēdentes tunicas & vestes, quas faciebat illis Dorcas] vt per hoc Petrum ad cōpassionem suam, & ad suscitationem defun- F
Matth. 9. ctæ inducerent [EIECTIS autem omnibus foras] vt Christū sequeretur, qui in suscitatione filiæ ar-
Marc. 5. chisynagogi pene omnes eiecit. Et item, vt in secreto liberius quietiusque oraret, & vt ostentationem doceret vitandā [PETRVS ponens] id est, in terra humiliter figens [GENVA, orauit] cuius verba Lucas non recitat. Orando autem intellexit se spiritu reuelante interius exauditum [ET conuersus ad corpus dixit, Tabitha surge] id est, tu corpus exanime denuo animare & viue, ac surge de mortis sopore. Pars ergo pro toto est posita [AT illa aperuit oculos suos, & viso Petro resedit] sicque sensu ac mo- G
3. Reg. 17 tu monstrauit se viuere. & in isto rursus miraculo, modus agendi præclarus est. Nec enim Helias nec
4. Re. 4. Helisæus tam faciliter, tamque celeriter mortuos suscitauerunt, vt Petrus hanc fœminam. [DANS autem illi manum, erexit eam. Et cum vocasset sanctos ac viduas, assignauit eam viuam] ostendens se eorum desiderio satisfecisse [NOTVM autem factum est per vniuersam Ioppen, & crediderunt multi in H
domino] Nam vera suscitatio mortuorum, sola dei omnipotentis fit potestate. Vnde ob aliorum conuersionem præsertim suscitata est fœmina ista, & etiam propter consolationem fidelium viduarum: alioquin tam sanctæ mulieri melius videretur non suscitari, quàm ad vitam hanc miseram reuocari: nisi forte propter maius meritum eius [FACTVM est autem vt dies multos moraretur in Ioppe, apud Simonem quendam coriariū] vel vt alij dicunt curiarium. Vel quia coria parauit, aut curialis fuit. Aliqui etiam sic vocantur sine proprietate per nomen significata. Porrò (secundum Bed.) per Tabitham hanc seu Damulam vel Capream, intelligūtur animæ virtutum studio altæ, quamuis hominum æstimatione viles. Damula quippe & Caprea animalia sunt in natura similima, sed magnitudine differentia: quæ in sublimibus montibus habitant, & de longinquo omnes qui veniunt vident. Vnde ab acumine visus Græce dorcades appellantur. Sic sancti meritis operum in excelsis habitantes, mentis contemplatione supernis intendunt, ibique summa semper & tanta circumspectione, inuigilant, & quid futurum sit, eisve accidere queat, vigilāter perpendunt. Huiusmodi animarum si quæ per fragilitatem, aut ignorantiam lapsa fuerit in peccatum, continuo à viris perfectis ad vitam gratiæ reducitur.

A ¶ ELVCIDATIO CAP. X. [VIR autem quidam erat in Cæſarea nomine Cornelius.] ARTICVLVS DECIMVS.

Stenſo quemadmodũ inter Iudæos prędicata ſit fides Chriſtiana, nunc declaratur qualiter inter gentiles cœperit publicari [VIR autem quidam erat in Cæſarea nomine Cor- Hierony.
nelius] Trea famoſæ vrbes fuerunt, nomine Cæſarea, quæ in ſacris literis memorantur. Mat.16.
Vna eſt, Cęſarea vrbs Paleſtinæ in littore maris ſita, quæ olim Pyrgos, id eſt, turris Stratonis vocabatur, quam Herodes maior nobilius extruens, in honore Cęſaris Auguſti, ſcilicet, Octauiani, nominauit Cæſaream, in qua habitauit iſte Cornelius. Alia appellatur Cæſarea Philippi, ad radices montis Libani ſita, vbi Iordanis oriens habet duos fontes, vnum nomine Ior, aliũ nomine Dan, quam Philippus præfati Herodis filius, in honore Tyberii Cæſaris Cæſareã cognomina- Act.15.
uit. Tertio quoq; extat Cæſarea, eſtq; metropolis Cappadociæ, de qua infra habetur. Hic ergo prælectus, beatiſſimusque Cornelius, mente & corpore fortis, in corporalium ac ſpiritalium armorũ exercitiis ſtrenuus fuit [CENTVRIO] id eſt, centum ſub ſe milites habens [COHORTE quæ dicitur Italica,] quia milites iſti cum ipſo fuerũt de Italia, imo ſicut in Scholaſtica fertur hiſtoria, Cornelius miſſus fuit à Roma ciuitate metropolitana Italiæ. Romani etenim Imperatores mittebãt milites ſuos per diuerſas ciuitates ad cuſtodiendas munitiones, terraſque Romanis ſubiectas tuendas [VIR reli-
B gioſus] id eſt, actibus religionis deditus: poteſtque religio accipi ſiue pro latria, per quam ſummo deo debitus cultus impenditur, ſiue pro pietate, tam illa quæ eſt donum, quàm illa quæ eſt virtus moralis, & miſericordia nuncupatur. Operibus ſiquidem pietatis & miſericordiæ fuit valde intentus [ET timens deum] non timore pure ſeruili, ſed caſto & reuerentiali. Timor autem ſeruilis, eſt fuga, abominatio ſeu deteſtatio mali pœnæ, qui in ſe nec virtuoſus eſt nec meritorius: timor vero caſtus ſeu filialis eſt fuga, & deteſtatio mali culpæ quo dei offenſam timemus. Porro timor initialis aliquid habet de vtroque [CVM omni domo] id eſt, familia [SVA] ita quod cuncti domeſtici eius fuerũt timorati, ad quod ipſe verbis & exemplis eos induxit, quod & oẽs patresfamilias aſſequi debent, ſuam ad virtutes dirigẽdo familiam, eamque de vitiis increpando, & per hoc quaſi epiſcopale officium in ſuis domibus exercendo [FACIENS eleemoſynas multas plebi] omnibus, ſcilicet, indigentibus atque petentibus ſine perſonarum acceptione [ET deprecans deum ſemper] omni ſcilicet tempore opportuno. Orauitque deum, pręſertim, vt eũ in viam ſalutis dirigeret. Vnde ſecundũ doctores quicunq; facit quod in ſe eſt, gratiam & illuminationem à deo conſequitur: ita quod ſi quis paganus ſeu infidelis ex naturali ratione ſe ad primum principium erigat, ipſumq; roget vt dirigat ſe in viam ſalutis, quatenus caueat à peccatis, deus ſibi de neceſſariis ad ſalutem miſericorditer prouidebit, reuelando ei per angelum ſeu doctorem quencunque de fide catholica quantum requiritur ad ſalutem. Hinc ſecundum diuinum Dio- Dionyſi.
C nyſium multi gentilium legem Moſi non habentes per angelos ad deum reducti & edocti [IS vidit] oculo corporali [IN viſu] exteriori [MANIFESTE] in plena vigilia, non in ſomno nec in imaginaria viſione, [QVASI hora diei nona angelum dei introeuntem ad ſe, & dicentem ſibi, Corneli. At ille intuens in eum timore correptus dixit] Certũ quod angelus in forma humana apparens voce magnifica & tubali loquutus eſt, atque cum ſplendore præclaro apparuit. Hinc admiratione & naturali timore impletus fuit Cornelius. Non enim tam venerandam, mirabilemque perſonam ante proſpexit. Hinc dixit ad eum [QVIS es domine?] q.d. Maior homine eſſe videris [DIXIT autem illi] angelus, [ORATIONES tuæ & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu domini] id eſt, deo acceptæ ſunt, & miſericorditer ab eo conſideratæ: idcirco me miſit ad te, qui & tua virtuoſa conuerſatione angelica viſitatione dignus effectus es. Angelus ad verba Corneli non legitur reſpondiſſe, ſed de ſua ſalute eum inſtruxit, vt doceamur vtilia & viciniora ſaluti, non curioſa ſiue ſuperflua ſciſcitari, quamuis interrogatio Cornelii non fuerit inordinata. Simili modo in veteri teſtamento quærenti Hebræ. 6
ſancto Iacob ab angelo quo nomine vocaretur, non datur reſpõſio, nec Manuę patri Sampſonis, quẽ- Gene.32
admodum etiam hoc loco orationes Cornelij leguntur coram domino aſcẽdiſſe, & angelus miſſus ad Iudic.13.
eum. Ita etiã ſcriptum eſt de orationibus Tobiæ & Saræ, deſtinationeque Raphaelis ad eos. Inſuper Tob.5.
de Cornelio dicunt doctores, ꝙ ante apparitionem hanc habuit fidem quæ eſt virtus theologica, ſine Hebr.11.
D qua impoſſibile eſt placere deo, habuitque fidem formatam ſeu charitate ornatam, habuit demum de Chriſto fidem ſaltem implicitã & indiſtinctam, ſecundum Tho.in.2.2. credit enim deũ habere prouidentiã vniuerſorum, & eſſe hominum ſaluatorẽ ſecũdum modum ſibi notum, & in ſanctis patribus reuelatum. In Scholaſt. tamen hiſtoria dicitur, quod fidem incarnationis habuerit, ſed de tẽpore fuit incertus, ignorans an iam eſſet incarnatus, an adhuc incarnandus. Beda quoq; hoc loco allegat Gre- Gregori.
gorij verba dicentis, Non virtutibus ad fidem, ſed fide pertingitur ad virtutes. Cornelius enim cuius orationes ante baptiſmum angelo teſte laudatæ ſunt, non operibus ad fidem, ſed fide ad opera venit. Sciebat igitur creatorem omniũ deum, ſed quod eius omnipotens filius incarnatus eſſet ignorauit. Bona autem operatione promeruit, vt deũ perfecte cognoſceret, & de vnigenito eius incarnationis myſteriũ crederet, quatenus ad ſacramentũ baptiſmatis perueniret. Per fidem ergo peruenit ad opera, ſed per opera ſolidatus eſt in fide. ¶ Poſtremo ſunt qui dicunt angelũ, qui Cornelio apparuit, fuiſſe illũ qui cuſtodiæ Cornelij fuerat deputatus [ET nunc mitte viros in Ioppen, & accerſi] per illos [SIMONEM qui cognominatur Petrus] Primo enim appellatus Simon, poſtea Petrus à Chriſto [HIC dicet Mat.18.
tibi, quid te oporteat facere] Quæ à deo ſunt, ordinata ſunt. Ideo diuina ordinatione ſuperiores infe- Ioan.1.
rioribus auxiliãtur ordine pulchro [HIC hoſpitatur apud quẽdam coriarium, cuius eſt domus iuxta Rom.13.
mare] quod Syriæ Palęſtinæ quæ Iudæa dicitur adiacet, vbi teſte Hieronymo in littore vſque hodie Hierony.
monſtrantur ſaxa, in quibus Andromeda religata, Perſei quondam fuit liberata præſidio [ET cum

discessisset angelus qui loquebatur illi] angelus enim in corpore assumpto apparuit, quod sicut sua po B
testate formauit vt appareret in eo, sic eadẽ illud dissoluit, nec amplius visus est. Et ex his Cornelius intellexit angelũ esse qui sibi apparuit [VOCAVIT duos domesticos suos, & militem metuentẽ deũ ex his qui illi] puta Cornelio [PAREBANT] id est, ex subditis suis. Iam dictum fuit, quod domestici Cornelij fuerant timorati, ideo non dicitur, quod hi duo domestici timuerunt deũ, sed de milite id dicitur quem vocauit, qui forte extra domum Cornelij in propria domo, suis vixit stipẽdijs [QVIBVS cũ narrasset omnia] audita, visa nunc scripta tãquam sibi charioribus, familiarioribus ac melioribus inter plures, [MISIT illos in Ioppen. Postera autẽ die] videlicet, immediate sequente [ITER illis faciẽtibus & appropinquantibus ciuitati] Ioppe [ASCENDIT Petrus in superiora] domus, [VT
Lucæ.9 oraret] in solario, vel cœnaculo, tanquam in loco secretiori, & ad contemplationẽ congruentiori: sicut & Christus ascendit in montẽ orare. Aliqui etiam solent in loco altiori orare deuotius [CIRCA horã sextam] quæ est hora refectionis, antequã volebat oratione se munire, dans nobis exemplum similiter faciendi, vt simus in comestione circunspectiores ne grauentur corda nostra vel crapula vel
Lucæ.21. ebrietate. [ET cũ esuriret, voluit gustare] i. parce & modeste comedere. Quod est contra eos qui instar canis famelici effundunt se super cibum, [PARANTIBVS autem] cibum [ILLIS] qui erant in suo hospitio [CECIDIT super eum mentis excessus] id est, tanta eleuatio mentis ad aliquod mysticum contemplandũ, quod deo operante passus est alienationem ab vsu sensuum exteriorũ [ET vidit cælum apertum] quia in visione imaginaria aperiri videbatur: ad innuendũ quod à domino cælis F
Ezech.1. præsidẽti aliquid speciale fieret circa Petrum, quemadmodũ Ezechiel scribit cælos apertos, in visione ei ostensa [ET descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis,] id est, angelis [SVBMITTI de cælo in terram] forte per funes in angulis alligatas, [IN quo erant omnia quadrupedia & serpentia terræ, & volatilia cæli] Erant autem ibi non realiter sed imaginarie, per similitudi-
Leuit. 11. nes rerum repræsentatiuas. Per vas magnum designatur ecclesia. Per animalia vero illa secundum legem immunda, gentiles, quos spernebant Iudæi nec vescebãtur cum eis. Specialiter per quadrupedia quæ terris adhærent, auari, per serpẽtes dolosi & virulenti, per volatilia autem elati [ET facta est vox ad eum, dicẽt.] Vocẽ hanc angelus formauit in interiori sensu Petri, qui angelus totã visionẽ hanc ministerialiter exhibebat, formando species rerũ istarum in vi imaginatiua Apostoli [SVRGE Petre, occide & manduca] Quod Petrus corporaliter intelligendũ putans respondit vt subditur [ABSIT domine, quia nunquam manducaui omne commune & immundum] i. cibos lege prohibitos nunquam accepi, in quo etiã constat magna iustitia beatissimi viri, qui antequã Christo adhæreret cæremonialia legis tam diligenter impleuit, nec dubiũ quin in obseruantiis præceptorũ maiorum diligentiã adhibuerit ampliorem. Porro secundũ morem Iudæorũ loquutus est Petrus, qui cibos lege phibitos vocabant immundos, itemq; cõmunes, quia à gentibus communiter edebantur. Prædicta autem ange G
li verba spiritaliter sunt intelligenda: vt sit sensus, Occide, id est, vitia in gentibus perime, & manduca, id est, Christo atq; ecclesiæ eas incorpora, quemadmodũ in substantiam aliti vertitur cibus. Hinc
1.Tim.2. seq. [ET vox iterum secũdo] ait [AD eum, Quod deus purificauit, tu cõmune ne dixeris] i. gentes à
Galat.3. deo electas ac prædestinatas, Christiq; sanguine liberatas, & iam in dei præscietia purificatas, & Chri
1.Petr.2. sti passione ablutas, per præfata immunda atq; cõmunia animalia designatas, non æstimes contẽnendas, neq; vitandas, sed cõfidenter vade ad eas. Potest quoq; de cibis aliquibus lege prohibitis accipi, quorum vsus in nouo testamento est licitus. Nam ceremonialia legis in Christi passione finem sortitã sunt, nec postea obligãt, vt infra dicetur [HOC autem factum est per ter] i. tribus vicibus visio ista fuit Petro exhibita ad confirmationẽ maiorem, ad intuendum, quod ad superbeatissimæ Trinitatis fidem & cultũ gentes essent mox conuertendæ, in eiusq; nomine baptizandæ [ET statim receptũ est vas in cælum] secundum imaginariã apparitionem, per quod insinuandum est, quod ecclesia gentium in regnum introducẽda esset cælorũ [ET dum intra se hæsitaret Petrus, quidnã esset visio quam vidisset] id est, quid significaret, in hac enim visione spũs sanctus Petrum non docuit subito & per seipsum cõplete, sed pedetentim & partim per homines, quia ad conseruandã mentis humanæ humilitatẽ, spiritus sanctus quandoque ex parte animum tangit & ex parte non tangit [ECCE viri missi à Cornelio, steterunt ad ianuam Et interrogabant, si Simon Petrus illic haberet hospitium. Petro autem] ad se reuerso & [COGITANTE de visione] præfata, quæ esset intelligentia eius [DIXIT spiritus ei] loquutione interna, videlicet, spiritus sanctus seu angelus [ECCE tres viri quærunt te. Surge itaque] ab oratione & meditatione [ET descende] de isto cœnaculo, seu contẽplationis excelso [ET vade cũ eis] ad prædicandum & cõmunicandum gentibus [NIHIL dubitans] quin bene agas in hoc [QVIA ego misi illos] i. mitti feci à Cornelio. Interdum ergo dom ratio & charitas postulant, ab actibus vitæ cõtemplatiuæ cessandum, atq; ad opera vitæ actiuæ est egrediendum. Virtutes etenim sibi inuicem cedunt, quãuis se inuicẽ nequaquam impediant. [DESCENDENS autem Petrus ad viros, dixit, Ecce ego sum quem quæritis. Quæ causa est propter quam venistis?] Adhuc non videtur Petrus plene significationem visionis sibi ostensæ nouisse [QVI dixerunt, Cornelius Centurio vir iustus & timens deum, & testimoniũ habens] virtutum [AB vniuersa gente Iudæorum] Charus enim acceptus & placitus fuit deo atque hominibus, tanta fuit pietate & gratia decoratus [RESPONSVM accepit ab angelo sancto accersiri te in domũ suam, & audire verba abs te] i. salutis consiliũ & doctrinam. Quibus auditis Petrus significationem visionis cœpit aduertere, quod scilicet, per animalia illa immunda, designarentur gentiles, & quod illis communicare deberet. Ideo subditur [INTRODVCENS ergo eos, recepit hospitio] in quo & ipse manebat: manseruntque apud eum illa nocte, & de tam gratioso rumore atque negotio gauisi sunt omnes qui aderant vehementer. [SEQVENTI autẽ die surgens, profe-

A ctus est cum illis, & quidã ex fratribus] scilicet, Christianis ex Iudaismo cõuersis [C O N I T A T E sunt
eum] id est, simul profecti, qui fuerant numero sex. in testimonium veritatis, & ob reuerentiam Petri.
[A L T E R A autem die introiuit Cæsaream] Palæstinæ, in qua morabatur Cornelius [C O R N E L I V S
vero expectabat illos] eum ingenti affectu videndi virum tam sanctũ, & audiẽdi verba dei per ipsum,
obtinendique gratiam sibi & suis, de quibus subiungitur [C O N V O C A T I S cognatis suis, & necessa-
riis amicis] quos omnes spiritualiter diligens secũ dei gratiam consequi & salutem optauit. Necessa-
rij autem amici vocantur, vt qui iure affinitatis coniuncti sunt, ꝙ nulla inter eos cessatio. i. separatio
sit, vel qui amicum in articulo necessitatis non deserunt. Vnde in Ecclesiast. habetur, Si possides ami Ecclesi. 6.
cum, in tentatione posside eum, & ne facile credas ei teipsum. Est enim amicus secundũ tempus suũ,
& non permanet in die tribulationis. Amicus si permãserit fixus, erit tibi coæqualis [E T factũ est cum
introisset Petrus] forsitan primã portam seu atrium domus Cornelij [O B V I V S ei venit Cornelius]
ob tanti aduenientis honorem. Ex dilectione autem, & humilitate hoc fecit Cornelius, quemadmodũ
Martha occurrit Christo. Itaq; doctori obuiauit auditor, vt corde intento verba eius casto susciperet Ioan. 11.
pectore, iuxta illud Eccles. Auris bona cũ omni concupiscentia audit sapientiam [E T procidens ad Eccles. 3.
pedes eius, adorauit eum] i. reuerentiam duliæ ei tanquam excellenti personæ spiritalique patri exhi-
buit, gestu corporis mentis deuotionẽ reuerentiamq; protestans. In quo magna illustris viri cõmenda
tur humilitas [P E T R V S vero eleuauit eum dicens, Surge, ego ipse homo sum] tibi similis in natura,
B ideirco in honorando me moderamen obserua, cum purus sit homo [E T loquens cum illo] puta Cor
nelio [I N V E N I T] in domo eius [M V L T O S qui conuenerant] causa audiendi verbum salutis [D I-
X I T Q V E ad illos, Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudæo] id est, quàm multum abominen
tur Iudæi [C O N I V N G I aut accedere ad alienigenam] id est, gẽtilibus, cõmunicando cũ eis in victu.
[S E D mihi ostendit deus] in præfata visione [N E M I N E M cõmunem & immundum dicere homi- Roma. 1.
nem]. i. nullum hominem, quamuis gentilem, esse spernendum aut vitandum seu repellendum à com
munione fideliũ, dummodo velit conuerti. Vel secundum quod homo est, & purificatus in præsciẽtia
dei, aut liberatus sanguine Christi [P R O P T E R quod sine dubio] tanquam certus de bonitate itine-
ris [V E N I accersitus. Interrogo ergo quam ob causam accersistis me? Et Cornelius ait, A nudiusquar
tana die vsq; in hanc horam] id est, quarta die ante hanc horam qua interrogas ista [O R A N S eram in
domo mea] die enim qua orauit & angelum vidit, misit tres viros, qui secundo die venerunt in Iop-
pen, & tertio redire cœperunt, quartoq; die venerunt Cæsaream [E T ecce vir]. s. angelus in forma vi-
ri [S T E T I T ante me in veste candida, & ait, Exaudita est oratio tua, &c. Nunc ergo omnes nos assu
mus in conspectu tuo audire omnia quæcunque præcepta sunt tibi à domino]. i. parati audire & obe-
dire [A P E R I E N S autem Petrus os suum, dixit, In veritate comperi] id est, vere & experimentaliter
C nunc cognoui [Q V I A non est personarum acceptor deus] id est, non vnum magis quàm alium ap-
probat aut reprobat, nisi ex causa iusta: nec inter Iudæos & gẽtiles discernit, quãtum ad consequendã
salutem, dummodo se disponant. Propter quod ait Apostolus ad Romanos, An Iudæorũ deus tantũ? Roma. 3.
Nonne & gẽtium? Et alibi, Omnes homines vult saluos fieri, & ad cognitionẽ veritatis venire. In Sa- 1. Tim. 2.
pientiæ quoq; libro legitur, Nec enim est alius deus quàm tu, cui cura est de omnibus. Et secundo Pa Sapien. 12
ralipomenon, Non est apud dñm deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, neque acceptio 2. Par. 19.
munerum. ¶ Sed videtur oppositũ, quia duorum hominũ vnius conditionis atq; in omnibus pariũ,
deus vnũ misericorditer accipit, alterũ iuste relinquit. Est respondẽdum quod personarum acceptio
opponitur iustitiæ distributiuæ, quæ diuersis personis tribuit secundum dignitatẽ ipsarum & merita.
Est itaq; personarum acceptio cum in eo cui aliquid datur, non attẽditur id propter quod id quod ei
datur sit sibi proportionatũ aut debitum: vt si prælatus det alicui beneficiũ, quia diues siue cognatus.
Veruntamen duplex est datio: vna, quę est actus iustitiæ, & circa hanc attenditur ac versatur persona-
rum acceptio. Alia vero, quæ est actus liberalitatis, qua alicui gratis confertur quod ei debetur: qualis
est collatio donorũ dei, qui nulli est obligatus, & circa huiusmodi non est personarũ acceptio, quoniã
vnusquisque potest propria dare cui vult, & quantũ vult. Hoc secundum Thomam dictum sit, quod
in. 2. 2. quæstione. 63. plenius continetur [S E D in omni gente] cuiuscunque sit nationis [Q V I timet
D eum] timore casto & filiali, vel saltem initiali [E T operatur iustitiam]. i. actus iustitiæ quæ est vir-
tus infusa, propter debitum rectumque finem, quod sine fide fieri nequit [A C C E P T V S est illi] ita ꝙ
in statu salutis ac promerendi. Sola autem naturalis virtus, & cognitio dei nemini sufficiunt ad salu-
tem: sed ad supernaturalis finis seu felicitatis adeptionem, supernaturalia media exiguntur, vt media
fini proportionentur [V E R B V M misit deus filijs Israel] nam pater verbum suum veraciter incarna- Mat. 15.
tum misit Iudæis, ipso verbo id protestante. Non sum missus nisi ad oues quæ perierũt domus Israel.
Misit quoque verbum. i. euangelicam doctrinam, [A N N V N C I A N S pacem]. i. humani generis recon
ciliationem cum deo [P E R Iesum Christum] dei & hominum mediatorem, qui in quantum media- 2. Cor. 5.
tor, pacificauit nos deo per sanguinem suum. Hinc ait Apostolus, Deus erat in Christo mundum re-
concilians sibi. Et Christus in propria persona hæc prædicauit, pacemq; pectoris annunciauit & de-
dit: secundum quod ait, Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Et rursus, Venit filius homi- Ioan. 14.
nis quærere & saluum facere quod perierat [H I C est omniũ deus] quia verus deus, rex regum, & do- Lucæ. 19.
minus dominorum. Nempe vt deus est dominus per propriam authoritatẽ, vt præsidens principalis: Apoc. 19
sed vt homo, omnibus præsidet vt instrumentalis [V O S scitis quod factum est verbum, per vniuer-
sam Iudæam]. i. prædicationem Iesu ibidem esse disseminatã. Miracula etenim Christi fecerunt eũ in
locis vicinis hinc inde famosum [I N C I P I E N S enim] Iesus prædicationem suam [A Galilæa] sicut
in passione Iudæi dixerunt, Commouet populũ, docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa Luc. 23.

vsque huc [POST baptismum quod prædicauit Ioannes Iesum à Nazareth] Ioannes enim baptista B
populum baptizando insinuauit eis Christum venisse, dicendo, Medius vestrum stetit quem vos ne-
Ioan.1. scitis. Vel sic, incipiens Iesus publicè prædicare post baptismum quo fuit à Ioanne baptizatus. Scitis
inquam quòd prædicauit Ioannes Iesum, tanquam eius præcursor. Prædicauit autem Ioannes bapti-
sta [QVOMODO vnxit eum] scilicet Iesum secundum naturam assumptam [DEVS] pater seu trinitas
spiritu sancto & virtute] id est, plenitudine gratiæ & sanctitatis, seu potestate in miraculis peragen-
Esa.48 dis. Nam & spiritus sanctus Christum vt hominem vnxit & misit: iuxta illud in Esaia, Et nunc domi
Ioan.3. nus misit me, & spiritus eius. Hinc de Christo dixit baptista, Non ad mensuram dat deus spiritum, sci
licet homini Christo: nam gratia eius quodammodo infinita consistit. Hæc vnctio spiritalis & inuisi-
Baruch.3 bilis data est animæ Christi in ipso suæ creationis primordio, quo simul cum carne vnita est verbo to
tius gratiæ fonti æterno [QVI pertransijt] inter homines, conuersando, ambulando, & prædicãdo,
Luc.6.7. [BENEFACIENDO] .i. multa beneficia dando hominibus, [ET sanando omnes oppressos à diabo
Matt.16 lo] multos quippe obsessos curauit. Spiritaliter quoque dæmonibus plenos, conuertit ad deum: sicut
de maria Magdalena eiecit septem dæmonia. Imò quantum in ipso fuit, sua benedicta passione vniuer
sos peccatores saluauit. Quicunque autem in mortali iacet peccato, à dæmonibus est oppressus, pro-
stratus, victus, & execæcatus. Verum quòd ait, omnes oppressos, accipi potest de generibus singulorum
potius quàm de singulis generum [QVONIAM deus erat cum illo] scilicet pater cum filio, quemad- F.
Ioan.8. modum in Euangelio loquitur, Non sum solus, sed ego & qui misit me pater. Veruntamen coniun-
ctionem hanc, quoniam, bene pensando, intelligendum est, quòd deus erat cum Christo secundum na
turam humanam. illa nanque habuit efficaciam sic agendi ex assistentia dei: sicque intelligi etiam po-
test, quod deus scilicet verbum æternũ, erat cum illo, id est, cum Iesu quo ad suam humanitatem, per
hypostaticam vnionem. quamuis expositio ista non sit propria secũdum Bedam, ne Christi personam
geminare videamur. [ET nos sumus testes omnium] mirabilium, [QVAE fecit in regione Iudæorum
& in Hierusalem: quem occiderunt suspendentes in ligno. Quem deus suscitauit tertia die.] Ista iam
sæpe exposita sunt [ET dedit eum manifestum fieri] post resurrectionem [NON omni populo] imme
diate, imò nec omnibus absolute [SED testibus præordinatis à deo, nobis qui manducauimus & bibi-
mus cum illo postquã resurrexit à mortuis.] Hoc enim opus ordinatissimus æternæ sapiẽtiæ dei pro-
cessus, vt supernaturalia non omnibus immediate reuelentur, sed primo quibusdam electis atq; maio
ribus, & per illos cæteris. Quod & in hierarchiis obseruatur angelicis, in quibus illuminationes diui-
Dionys. næ à superioribus deueniunt ad inferiores per medios angelicos spiritus, vt diuinus Dionysius edo-
cet. Præterea aduertendum, quod Petrus ait, Nobis qui manducauimus & bibimus, &c. Nam licet in
Luc.14 euangelio legatur Christus cũ discipulis post resurrectionem manducasse, non tamen ibidẽ exprimi-
tur cum eis bibisse, sed ex his verbis id scitur. [ET præcepit nobis prædicare populo, & testificari quia G
ipse est, qui constitutus est à deo] patre secundũ naturam humanã [IVDEX viuorũ ac mortuorum] .i.
vniuersorum qui vel ante finem mundi erunt defuncti, vel circa finem mundi inuenientur, & in igne
conflagrationis morituri dicuntur. Vel per viuos intelliguntur electi, qui viuunt per gratiam: per mor
tuos reprobi, qui mortui sunt per culpam. Porro in iudicio duo considerantur. Primum est authoritas
iudicandi, & illa tribus personis cõmunis & vna est. Secundũ est iudicij executio seu ꝓlatio senten
tiæ, quæ cõpetit Christo secundum naturã humanam, quam & sua humiliatione ac passione prome-
Ioan.5. ruit. Propter quod ait, Potestatem dedit ei & iudicium facere, quia filius hominis est. Itemque, Neque
Eodem. enim pater iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio [HVIC] .s. Christo [OMNES prophetæ
testimoniũ perhibent] vt domino serui [REMISSIONEM peccatorum accipere per nomen eius] .i.
per inuocationem & fidem ipsius, [OMNES qui credunt in eum] qui scilicet, fide & charitate Chri-
sto incorporantur. Prophetæ enim concorditer loquuntur de Christo, tanquam de omnium saluato-
re, ita quod credentes per gratiam eius iustificantur [ADHVC loquente Petro verba hæc, cecidit] id
est, subito venit, seu repente descendit [SPIRITVS sanctus] non per suam incircunscriptam, incom
mutabilemque substantiam, sed per pietatis suæ effectus & gratiæ dona [SVPER omnes qui audiebãt
verbum] videlicet, super Cornelium, & suos, quibus prædicatio ista fiebat. Descendit autem spiritus H
sanctus in signo visibili, siue sensibili, sed an in igneis linguis, an in alia specie, incertũ est, vt Schola-
stica ait historia [ET obstupuerunt ex circuncisione fideles] .i. ex Iudaismo conuersi [QVI venerant
cum Petro, quia & in nationes] .i. in gentiles [GRATIA spiritus sancti effusa est] cum abundãtia tan
ta. Iudęi equidem consueuerant gentiles pro nihilo reputare, nec simile huic rei vnquam fuerat factũ.
Ideo de effectu tam magno atque insolito, præ admirationis magnitudine velut stupidi reddebantur.
Fuit enim reuera grande miraculum, & maxima pietas dei [AVDIEBANT enim illos loquẽtes lin-
Act.2. guis] diuersis, sicut Apostoli loquebantur in die Pentecostes [ET magnificantes deum] gratias deuo-
tissime referendo, eiusq; bonitatẽ & beneficia totis præcordijs attollendo [TVNC respondit Petrus,
Nunquid aquam prohibere quis potest, vt non baptizentur hi qui spiritum sanctũ acceperũt, sicut &
Roma.8. nos? Apostoli. s. cum signo sensibili, & dono linguarũ, quamuis non in tanta plenitudine sicut Aposto
li, qui primitias spiritus acceperũt [ET iussit eos baptizari in nomine Iesu Christi] De hac forma ba
ptismi, & quare in ea dabatur baptismus in primitiua ecclesia, dictũ est supra. Apostoli autem consue-
Act.2. uerunt per discipulos suos baptizare conuersos, & ipsi verbo prędicationis insistebant, secundũ quod
1.Cor.1. Paulus testatur, Non misit me Christus baptizare, sed prædicare. Interdũ tamen aliquos baptizabant
[TVNC rogauerunt eum] scilicet Petrum [VT maneret apud eos aliquot diebus] pro eorum conso-
latione, & pleniore instructione, & præsertim ex dilectione quam ad tam felicem & gloriosum conce
perunt magistrum, patrem atque Apostolum: nec dubium quin eis consensit.

A ¶DECLARATIO CAP. XI. [AVDIERVNT autem apostoli.] ARTIC. XI.
Vid ex prima illa gentilium conuersione sequutum sit subditur [AVDIERVNT
autem apostoli qui erant in Iudæa] vbi prædicabāt hinc inde [ET fratres] id est,
cæteri discipuli [QVIA & gentes videlicet, Cornelius cū suis [RECEPERVNT Mat.10.
Q verbum dei. Cum autem ascendisset Petrus Hierosolymam] à Cæsarea rediens
[DISCEPTABANT aduersus illum qui erant ex circuncisione] .i. ex Iudaismo
conuersi, [DICENTES, Quare introisti ad viros præputium habentes, & mandu
casti cum illis?] quasi dicant, in hoc contra legem fecisti. [INCIPIENS autē Pe-
trus, exponebat illis per ordinem] id est, cur hoc fecisset eis ordinate exposuit, seque excusando reue-
lauit eis qualem habuisset visionem in Ioppe. Per quam deus sibi mōstrauit vt faceret ita, & quod an- Act.10.
gelus idipsum admonuisset. Litera autem plana est & præcedenti capitulo habita atque exposita vsq;
ad id. [RECORDATVS sum autem verbi domini, sicut dicebat, Ioannes quidē baptizauit aqua, vos
autem baptizabimini spiritu sancto] Hoc supra legitur Christus dixisse Apostolis, quod expositum est Act.1.
ibidem, & in præfatis gentilibus conuersis impletum, iuxta expositionē ibi introductam [SI] pro quia
[ERGO eandem gratiam dedit illis] puta Cornelio & sibi adiunctis [SICVT & nobis, qui credimus
in dominum Iesum Christum] vtrisque enim contulit deus dona gratiæ gratum facientis & gratis da
B tæ: tamen & dictum est, Apostoli in ampliore plenitudine perfectioriq; gradu sortiti sunt eam [EGO
quis eram qui possem prohibere deum?] à gentilium horum visitatione. Quasi dicat, Hoc paruitatis
meæ non fuit, quin potius charitas id requirit, vt de illorum gratia gratularer [HIS auditis tacuerūt,
& glorificauerunt deum] id est, gloriosum, mirabilem, liberalem, liberrimū esse in operibus suis pro-
fessi sunt [DICENTES, Ergo & pœnitentiam] id est, gratiam, locum, tempus, pœnitendi [DEDIT
deus gentibus] quas tam diu in suis reliquit erroribus [AD vitam] gratiæ obtinendam in seculo isto,
vitamque gloriæ in futuro. Recitatis gestis quorundam præcipuorum fidelium, scilicet apostolorum
& diaconorum, prosequitur quædam de factis inferiorum discipulorum. [ET illi quidem] discipuli
[QVI dispersi fuerant] de Hierusalem [A tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano] à Iudæis la- Act.7.
pidato, quam isti deo imperante fugerunt [PERAMBVLAVERVNT vsque ad Phœnicem] occi-
dentalem, videlicet quandam prouinciam Syriæ [ET Cyprum] insulam in Carpathio mari, ab ortu
Ciliciæ, occasu vero Syriæ obiectam [ET Antiochiam] Epidaphnem [NEMINI loquentes verbum
dei, nisi solis Iudæis] quibus primo annunciandum fuit Euangelium Christi, postea autem prædica-
uerunt & gentibus, agnito quod Petrus conuertisset gentiles. [ERANT autem quidā ex ipsis viri Cy
prij & Cyrenæi] id est, de Cypro, & Cyrene, ciuitate sic dicta, quos aliqui putant fuisse natione gen-
tiles, sed ad Christum conuersos, & primo ad Iudaismum, deinde ad Christum. Alij opinantur quod
C nati fuerunt ex Iudæis, per loca illa dispersis. [CVM autem introissent Antiochiam, loquebantur ad
gentes] id est, gentiles illic morantes [ANNVNCIANTES dominum Iesum] esse mundi saluatorē
[ET erat manus] id est, auxilium [DOMINI cum eis. Multusque numerus credentium] per prædi-
cationem eorum [CONVERSVS est ad dominum. Peruenit autem sermo ad aures ecclesiæ quæ erat
Hierosolymis super istis] negotijs & fidei incrementis. In Hierosolymitana nanque ecclesia antistes
fuit tunc Iacobus, & Apostoli communiter ibi erant: iccirco discipuli intimauerunt eis profectum fi-
dei in aliorum conuersione [ET miserunt Barnabam vsque ad Antiochiam] vt conuersos plenius in-
formaret, confortaret, consolaretur, ac regeret. [QVI cum venisset & vidisset gratiam dei] id est, vir
tuosam fidelium conuersationem & dona gratiarum in eis [GAVISVS] secundum quod charitas dei
& proximi exigit, vt de dei in veneratione, & proximorum salute quilibet glorietur [ET hortabatur
omnes in proposito cordis permanere in domino] vt essent in bono cœpto stabiles. Qui enim perse- Mat.14.
uerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. Hinc ad Colossen. monet Apostolus, Stabiles estote & immo- Coloss.1.
biles, abundantes in opere domini semper, scientes, quod labor vester nō est inanis in domino. Incon
stantia etenim mentis magna est imperfectio, muliebreque vitium, imo & quædam fatuitas. Stultus
enim mutatur vt luna. Propterea scriptum est, Esto firmus in via dñi, & in veritate sensus tui [QVIA
erat vir bonus] moraliter, imò heroicus & perfectus, ideo subditur [ET plenus spiritu sancto] id est, Eccl.27.
D donis virtutibusque infusis [ET fide] ita quod habuit fidem secundum statum perfectum, vtpote cum Eccles.5.
rationibus credendorum, & purificatæ mentis intelligentia. Vnde fides hic accipi potest, non vt est
virtus, sed fructus, videlicet, eminens quędam fidei certitudo. Sic quippe inter fructus spiritus ab Apo
stolo computatur [ET apposita] id est, mente applicata seu conuersa [EST turba multa domino] in
Antiochia per Barnabæ prædicationem, præter eos, de quorum conuersione prædictum est, [PRO-
FECTVS est autem] Barnabas [THARSVM, vt quæreret Saulum.] Ad hanc enim vrbem vt patuit,
Paulus à Hierosolymis venit, quem Barnabas inquisiuit, vt eius fultus auxilio plures conuerteret, &
conuersos efficaciter gubernaret. [QVEM cum inuenisset, perduxit Antiochiam. Et annum totum] Galat.5.
id est, per integrum annum [CONVERSATI sunt in ecclesia] id est, inter fideles [ET docuerūt tur
bam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani,] id est, conuersi ad
Christum, qui primo generali nomine dicebantur discipuli, ibidem propter eorum multitudinem, Act.9.
cœperunt Christiani à Christo capite suo atque magistro vocari, tuncque impletum est illud Esaiæ,
Seruos suos vocabit dominus nomine alio, in quo qui benedictus est super terrā, benedicetur in deo,
amen. Hic tamen non dicitur, an nominatio ista sit instituta à fidelibus ex Iudaismo conuersis, vel ex
gentilitate credentibus: an forte ab infidelibus, qui nouam sectam consurgere & augeri mirantes, à Esaiæ.65
Christo domino suo eos appellauerunt Christianos. In Scholastica vero historia dicitur, quod à gen
tibus cōuersis prodierit institutio appellationis istius, quibus visum est sequaces Christi, Christianos

debere vocari. Quemadmodũ in sectis philosophorũ discipuli à magistris nomen speciale accipiunt, B
Act.2. vt à Platone, Platonici. [IN his autem diebus superuenerunt à Hierosolymis ꝓphetæ Antiochiã] In
Iohelis. 2 primitiua nempe ecclesia multi spiritu fulserunt prophetico, sicut supra ex verbis Iohelis fuerat alle-
gatũ. In diebus illis, super seruos meos, & ancillas meas effundã de spiritu meo, & ꝓphetabunt [SVR-
GENS autem vnus ex eis nomine Agabus] qui propter tam sancti conuentus reuerentiam humiliter
assurrexit, stansq; loquutus est, [SIGNIFICABAT per spiritum]. i. reuelationẽ spiritus sancti præ-
dixit, [FAMEM magnam futuram in vniuerso orbe, quæ facta est sub Claudio] imperatore, scilicet
quarto anno imperij eius, & fuit hæc fames præcipue in Iudæa, vt fertur in Ecclesiastica historia.
[DISCIPVLI autem] existentes in Antiochia, [PROVT quisque habebat] vnusquisque iuxta suæ
modulum facultatis [PROPOSVERVNT singuli] non seorsum, sed omnes pariter [IN ministeriũ]
Act.4. id est, ad vsus corporis necessarios [MITTERE] victualia, seu precium ad emendum [HABITAN-
TIBVS in Iudæa fratribus]. i. Christianis ibidem, potissime in Hierusalem cõmanentibus, qui tanquã
inter cæteros perfectissimi Apostolicã vitam ducentes omnia sua in principio vendiderunt, & ante
1.Cor.16 apostolorũ pedes precijs positis in cõmuni vitam pauperem ducere sunt contenti. Postea vero ab infi
delibus Iudæis fuerant spoliati q aliquid adhuc habebant. Hinc Antiocheni fideles, & postea alij mul
ti fecerunt collectas, quas suis temporibus miserunt præfatis. De qua re in Epistolis Pauli multa legun
tur. Fuitq; iustum vt gentiles facti participes spiritualium bonorum fidelium Iudæorum, de corpora- F
1.Cor.9 libus suis substantijs recõpensam facerent eis tẽpore necessitatis: quod & Paul. pro minimo reputãs,
Si nos (inquit) vobis spiritalia seminauimus, magnũ est si carnalia vestra metamus? [QVOD & fece-
runt] bonũ propositum effectu celeriter mancipantes, & malũ inopiæ præuenientes [MITTENTES
ad seniores] qui in ecclesia illa Hierusalẽ cæteris præfuerunt ac prouiderũt [PER manus Barnabæ &
Sauli] qui erãt nuncij fide dignissimi. Miserunt itaque, & cõtulit quilibet iuxta quod habuit, implen
Tob.4. tes illud Tobiæ, Quomodo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue. Si
2.Cor.12 autem exiguum, etiam exiguum libenter impartiri stude. Itaque in articulo necessitatis etiam filij pa-
Matth.6. rentibus thesaurizare seu prouidere tenentur. Nec ista prouisio obuiauit verbo Christi dicẽtis, Nolite
Lucæ.12. soliciti esse de crastino, siquidẽ verbis illis immoderata cura, non ordinata prouidẽtia inhibetur. Nec
tentandus est deus, sed periculis humano modo quantum congrue fieri potest est occurrendum.

EXPOSITIO CAP. XII. [EODEM tempore misit.] ARTIC. XII.

Act.11. ODEM tempore] de quo in fine præcedentis capituli dictum est [MISIT Herodes
Lucæ.2. rex] filius Aristoboli filij Herodis Ascalonitæ, cuius tẽpore natus est Christus: qui Hero
Marc.6 E des etiam pater fuit Herodis Antipæ à quo Ioannes baptista occisus est, & Christus in
Ioan.18 passione illusus. Porro Herodes de quo nunc fit sermo, interfector Iacobi Apostoli à Io G
Act.25. sepho vocatur Agrippa. Habuitq; filium nomine Agrippam qui ei successit in regno, de
quo infra habetur [MANVS]. i. virtutem sui exercitus [VT affligeret quosdam de ecclesia] primitiua,
id est, quosdam Christianos. [OCCIDIT autem Iacobum fratrem Ioannis gladio] id est, occidi fe-
cit, ante dies azymorum. [VIDENS autem, quia placeret Iudæis] incredulis occisio Iacobi [APPO-
SVIT apprehendere & Petrum] tanquam capitaneum Christianorũ, vt amplius cõplaceret Iudæis.
Exod.12. [ERANT autem dies azymorum] id est, paschalis festiuitatis, quando Iudæi septẽ diebus azymis pa
nibus vescebantur, infra quos dies Iudæi non faciliter aliquẽ occiderunt. [QVEM cum apprehendis-
set, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militũ custodiendum] Sicut centurio appella-
tur qui centũ præest militibus, ita quaternio qui quatuor militibus præest. Sicq; sub his quatuor qua-
ternionibus erant sedecim milites, ac per hoc viginti simul fuerunt præter custodes carceris. Cõmisit
enim tam multis custodiam Petri, ne aliqua arte effugeret, quia Herodes non ignorauit multa mirabi-
Marc.14. lia facta fuisse à Petro, ideo caute fecit eũ seruari, sicut & Iudas de Iesu dixit Iudæis, Ducite eũ caute:
ne. s. vestris è manibus elabatur [VOLENS post pascha producere eum populo] Iudæorum, vt occi-
deretur ad voluntatem eorum. [ET Petrus quidem seruabatur in carcere, oratio autem fiebat sine in-
termissione ab ecclesia ad deũ, pro eo] quia magis necessarius fuit ecclesiæ tanquam princeps aposto-
lorum, & eminentior in operibus miraculorum. [CVM autem producturus eum esset Herodes] id est,
populo præsentaturus ad mortem [IN ipsa nocte] diem quo hoc facere voluit præcedente [ERAT H
Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus, & custodes ante ostiũ custodiebant carce
rem] Vnde constat eum sic custoditum, quod humana via siue industria nequiuit effugere. [ET ecce
angelus domini astitit, & lumen refulsit in habitaculo] angelus enim cum splendido vultu apparens
carcerẽ illustrauit, solus tamen Petrus lumen illud aspexit, miraculose deo id peragẽte, ne & alij illud
viderent. [PERCVSSOQVE] latere Petri, excitauit eũ dicens, Surge velociter. Et ceciderunt catenæ
de manibus eius] angelo eas dissoluente. [DIXIT autem angelus ad eum, Præcingere] .i. cinge te. Vt
enim Scholastica refert historia ex verbis Bedæ, Petrus deposuit cingulũ suũ ꝓpter molestiã carceris
vt tunica circa pedes demissa tẽperaret frigus noctis. Quo datur exemplũ deuotis, quod tẽpore cor-
poralis molestiæ, atq; angustiæ magnæ, liceat eis aliquid de propositi sui rigore laxare. Insuper secun-
dum Cassianũ, quoniam Helias & Petrus cingulis vsi leguntur, monachi in desertis cingulis vtebau-
tur [ET calcia te caligas tuas]. i. calciamenta tua indue. Dicunt aliqui quod caliga genus sit calciamen
ti non habẽtis corium super pedem, quod quidã sandalium vocant. Nunc autem caliga in alia signifi-
catione accipi solet. [ET fecit sic. Et dixit illi, Circunda tibi vestimentũ tuũ, & sequere me. Et exiens]
4.Reg.1. carcerem [SEQVEBATVR eum] scilicet angelum [ET nesciebat quia verum est] id est, aliquid reale
[QVOD per angelum fiebat] scilicet eductio eius de carcere, [EXISTIMABAT autem se visum vi-

A dere] id est, omnia ista putabat in imaginaria visione sibi monstrari, nō realiter exhiberi. Ex quo appa-
ret, quod nō plenarie vigilauit, sed imperfecte. Aliqui nanq; in somno surgunt & gradiūtur. [TRANS-
EVNTES autem primam ac secundam custodiam] id est, custodes per duo loca diuisos, seu duobus
partitos ordinibus, ex omni enim parte adhibuerant custodiam, ne aliqua industria Petrus euaderet.
Custodes autem somno fuerūt oppressi, aut tali cæcitate percussi, quali serui regis Syriæ sub Helisæo,
aut alio simili modo diuina virtute detinebantur, ne Petrum egredientem sentirent, aut prohiberent.
[VENERVNT ad portam ferream] quæ putatur fuisse in atrio carceris atq; exterior, [QVAE ducit
ad ciuitatē] Hierusalē. Ex quo elicitur, quod carcer extra vrbē fuit, aut in exteriore eius parte [QVAE
vltro aperta est eis] potestate diuina atque angelica. Nam & angelicis spiritibus materia corporalis o- 4.Reg.6.
bedit, quo ad motum localem. [ET exeuntes] per ferream portam [PROCESSERVNT vicum vnū
vrbem intrando [ET continuo discessit angelus ab eo] repente disparens. [ET Petrus ad se reuersus]
id est, compos mentis effectus, & ratione plenarie vtens [DIXIT, Nunc scio vere] & experimentali-
ter [QVIA misit dominus angelum suū, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione ple-
bis Iudæorum.] In omnibus vtitur Petrus stilo ornato & eleganti, & frequenter difficili, semperque
sententioso. [CONSIDERANSQVE] quomodo esset eductus, & vbi nūc esset, quove diuerteret [VE-
NIT ad domum Mariæ matris Ioannis qui cognominatus est Marcus] fuitque consobrinus Barnabę,
B non Marcus Euangelista [VBI erant multi congregati] mente & corpore, tanquam deuotissimi [ET
orantes] inter cætera pro Petri liberatione. [PVLSANTE autem eo, processit puella nomine Rho-
de. Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam] cupiens fœminea festinatione lętum
rumorem suis insinuare [SED intro currens, nunciauit Petrum stare ante ianuam. At illi dixerunt, In-
sanis] tanquam illusa & ratione priuata. Hoc dixerunt attendendo ad naturalem rerum potētiam, pro
quam impossibile videbatur quod dicebatur. [ILLA autem affirmabat sic se habere. Illi autem dixe-
runt, Angelus eius est] Ex hoc loco atque ex alijs multis probatur quemlibet hominem habere ange-
lum sanctum custodem, qui etiam crebro apparent in specie eorum quibus sunt deputati. [PETRVS
autem perseuerabat pulsans] more eorum qui educti clam de captiuitate, non libenter diu stant extra
domum. [CVM autem aperuissent ostium, viderunt eum, & obstupuerunt] viso tam miraculoso effe-
ctu, & causam nondum scientes. [ANNVENS autem eis manu, vt tacerent] ne eorum strepitu & cla-
more gaudioso Petri pręsentia perciperetur, & vt miraculum cū silentio modeste aduerterent [NAR-
RAVIT, quomodo dominus eduxisset eum de carcere] per angelum. [DIXITQVE, Nunciate Iaco-
bo] scilicet episcopo Christianorum in Hierusalem [ET fratribus hæc] vt sciant se exauditos, & deo
gratias agant atque lætentur in domino. [ET egressus] de Hierusalem eadem nocte [ABIIT in alium
locum. Facta autem die] quo Herodes decreuit Petrum producere populo. [ERAT non parua turba-
C tio inter milites quidnā factum esset de Petro] quomodo abisset. Timebant autē ne Herodes tali pœ-
na eos afficeret, quali Petrum afficere cogitauit. [HERODES autem cū requisisset eū,] scilicet Petrum
[ET non inuenisset] nam & portæ & ianuæ apertæ inuentæ fuerunt, vt creditur, cū hoc de porta fer-
rea aperta dicatur [INQVISITIONE facta de custodibus] id est, diligēter sciscitatus ab eis, quomo-
do Petrus euasisset [IVSSIT eos addici] id est, carceri mancipari: vel duci (vt aliqui textus habent)
id est, sibi præsentari ad puniendum eos de negligentia. Non tamen nocuit eis postea vt decreuit, do-
mino prouidente, ne Petri ereptio fieret alijs mortis occasio. Herodes enim morte fuit præuentus vt
subditur. [DESCENDENSQVE à Iudæa in Cæsaream] Palestinę, secūdum Bedam [IBI moratus
est] ad debellandum aduersarios suos, [ERAT autem iratus Tyrijs & Sydonijs. At illi vnanimes ve-
nerunt ad eum] vt ei reconciliarentur quasi resistere non valentes [ET persuaso,] id est, informato
[BLASTO qui erat super cubiculum regis] id est, cubicularius eius [POSTVLAVERVNT pacem]
per Blastum, qui loquebatur pro eis [EO quod alerentur regiones eorum ab illo] id est, de bonis terræ
Herodis, quia angustæ erant eorum prouinciæ, nec poterant tam vicini regis, Cæsari charissimi, ini-
micitias ferre. [STATVTO autem die] id est, ab Herode præfixo ad loquendum Tyrijs atque Sydo-
nijs [HERODES vestitus veste regali sedit pro tribunali] ad ferendum sententiam [ET concionaba-
tur ad eos] id est, blandis, ornatis, egregijs verbis loquutus est eis. [POPVLVS autem acclamauit] He-
D rodi [DEI voces & non hominis] quas audiuimus, sunt. Et sic diuinis præconijs non humanis eum
laudabant, ascribentes ei diuinitatem quandam & laudem deo solummodo debitam. [CONFESTIM
autem percussit eum angelus domini, id est, intus plagauit grauissimo ventris dolore [EO quod non
dedisset honorem deo:] præconia sibi blasphemanter ascripta spernendo, seque humiliando, & deo
vero talia ascribendo [ET consumptus à vermibus] qui intra eum oriebantur putrescentibus carnibus
eius [EXPIRAVIT] infra quinque dies secūdum Iosephum. [VERBVM autem domini crescebat &
& multiplicabatur] id est, Herode fidei persequutore occiso Euangelica prædicatio circunquaque dif
fundebatur, & plurimi conuertebantur. [BARNABAS autem & Paulus reuersi sunt] Antiochiam
[AB Hierosolymis, expleto ministerio] id est, allatis ibi eleemosynis seu collectis ab Antiochia mis-
sis, sicut in præcedenti capitulo est dictum [ASSVMPTO Ioanne, qui cognominatus est Marcus] de
quo iam dictum est.

¶ELVCIDATIO CAP. XIII. [ERANT autem in ecclesia quæ erat
Antiochiæ prophetæ & doctores.] ARTICVLVS XIII.

E Rant autem in ecclesia, quę erat Antiochię, prophetæ & doctores.] Quemadmodum scri-
bit Apostolus, in primitiua ecclesia fuerunt diuersa dona gratiarum, officiorum & sta-
tuum, iuxta illud ad Corinth. Quosdam posuit deus in ecclesia, primo apostolos, dein-
de prophetas, tertio doctores. Itaque prophetæ vocati sunt, propter reuelationem futurorum. Docto-

res propter scripturarũ interpretationẽ, populorum informationem, præteritorum enarrationem. Po E
test quoq; ad eosdem referri. Nam quidam eorũ prophetę erãt pariter & doctores[IN quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger] ad distinctionẽ Simonis Petri. Et dictus est niger, vel à colore, si niger sumatur latine. Vel quasi ascendens à virtute scilicet in virtutẽ, si niger sit nomẽ Hebræũ. Niger enim quandoq; Hebręum est, & interpretatur ascẽdens. Veruntamen aliqui sortiti sunt huiusmodi nomina absque inexistentia proprietatis actionis seu qualitatis designatę per ipsum, imò aliqui à contra-
Matt. 13. rio sensu nomina sortiuntur[ET Lucius Cyrenensis] à Cyrene ciuitate sic appellatus[ET Manahen,
Marc.6. qui erat Herodis tetrarchę] qui vocatus est Herodes Antipas, quem Christus nominat vulpem, & decollauit Ioannem[COLLACTANEVS] id est, eodem cum eo lacte educatus[ET Saulus. Ministrantibus autem illis domino] in actibus virtuosis, in obseruantiia præceptorum & consiliorum, in cõuersione aliorum[ET ieiunantibus] vt caro per omnia castigaretur, atque in seruitutem spiritus redigere-
Marc. 9. tur, mensque in spiritalibus ditaretur, & ad contemplanda erigeretur superna. Quanta nempe sit virtus ieiunii liquet ex eo, quod de durissimo malignorum spirituum genere ait Saluator, Hoc genus dęmoniorum in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. Denique (sicut in præfatione cantatur) deus corporali ieiunio vitia comprimit, mentem eleuat, virtutes largitur & præmia. Tobiæ quoq; Raphael angelus ꝓtestatur, Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna[DIXIT spiritus sanctus] vel per inspirationem internam, vel per aliquem prophetarum istorum, siue per angelum.[SEGREGÁTE F
mihi] id est, ad meum honorem à vestra societate, seu grege vestro corporaliter atque localiter separate. [BARNABAM & Saulum, in opus ad quod assumpsi eos, id est, ad prædicandum in gentibus ad
Roma.1. quod eos elegi, conuerti, & mihi per gratiam iunxi. Vnde ad Romanos Apostolus de se loquitur, Paulus segregatus in Euangelium.[TVNC ieiunantes & orantes, imponentesque illis manus, dimiserunt eos] vt irent euangelizare in Gentibus. Verum quia hic dicitur, quod imposuerunt eis manus, videlicet in modum ordinandorum in sacerdotium, dicũt nonnulli, & habetur in Scholastica historia, quod pręfati sancti in Antiochia, audito spiritus sancti consilio, orantes pro Paulo & Barnaba, miserunt eos Hierusalem ad Petrum, Iacobum, & Ioannem tunc existentes ibidem. Qui audito spiritus sancti mandato gauisi sunt, imposuerũtque eis manus, quoniam manuum impositio ad apostolos pertinebat. Sed quoniam litera non videtur hoc velle, alij opinantur, quod iam in Antiochena ecclesia fuerunt quidã episcopi ab apostolis ordinati ad regendam multitudinem fideliũ, qui tunc ibidem vehementer multiplicati fuerunt. Episcopi autem sunt apostolorum successores, ideirco ad eorum officium spectat impositio manuum, potueruntque Paulo & Barnabæ manus imponere. Verum autem pręter impositionem manuum aliam ordinationis solennitatem circa eos celebrauerint tres prædicti apostoli, siue alii quicunque episcopi, non est certum, vt Scholastica ait historia: quæ etiam perhibet quod nec de apostolorum ordinatione aliquid legitur, vel quod Christus eis manus imposuit. De Petro tamẽ certũ ha- G
betur, quod Antiochiæ celebrauerit missam. Sed potuit apostolis pro ordinatiõe sufficere: quia dictum
Matt.26. est eis à domino, Hoc facite in meam cõmemorationem. Et licet tunc non interfuerint Paulus & Bar-
Marc.14. nabas, tamen quia postea electi sunt ad apostolatum consilio, imò præcepto spiritus sancti, forsan in hoc cum aliis apostolis fuerunt priuilegiati, nec alia ordinationis solennitas circa eos celebrata est, & multi in primitiua ecclesia sine hac solennitate ordinationis, ad sacerdotium sunt promoti, etiam multi laici sine diaconio, & præcedentibus ordinibus, facti sunt sacerdotes. Insuper Beda hic ait, Videtur Saulus iuxta historię ordinem tertiodecimo post domini passionem anno apostolatum cum Barnaba, Paulique accepisse vocabulũ. Quartodecimo autem anno iuxta condictum Iacobi, Cephæ scilicet Petri, & Ioannis ad gentiũ magisterium fuisse profectũ, nec historia Ecclesiastica repugnat, dicens, apostolis pręceptũ fuisse, vt annis duodecim in Iudęa prędicarent, quia duodecimo anno non statim reliquerunt Iudæam, sed decimotertio exire cœperũt, & paulatim egressi sunt.[ET ipsi] scilicet Paulus & Barnabas[MISSI à spiritu sancto, abierunt Seleuciam] quæ est ciuitas Syrię maritima à Seleuco rege
2.Mach. Asiæ, de quo secũdo Machabæorum habetur, constructa, & nominata vt dicitur[ET inde nauigauerunt Cyprum] insulam supra memoratã[ET cũ venissent Salaminam] vrbem Cypri, in qua Barnabas natus & passus fertur, nunc Constantiam dictam secundũ Bedam, quæ & sita est in parte illius insulæ orientali respiciens Syriam[PRAEDICABANT verbum dei in Synagoga Iudæorum] quibus verbum dei fuerat primo denunciandum, secundum quod infra Paulus fatetur, Vobis oportebat pri- H
mum loqui verbum dei. Porrò secundum Bedam, vbicunque dicitur in Synagoga, insinuatur factũ in ciuitate quod legitur.[HABEBANT autem & Ioannem in ministerio] suæ prædicationis. Iste est Io-
Actu.13. annes cognominatus Marcus, de quo in præcedentibus iam dictum est.[ET cũ perambulassent vniuersam insulam] Cypri[VSQVE Paphum] occidentalem insulæ vrbem. Paphus secundum Bedam est ciuitas Cypri maritima iuxta insulam Veneris, quondam carminibus poetarum famosa, quæ frequen
Actuũ.11. ti terræ motu lapsa, nunc ruinarum vestigiis, quid olim fuerit ostendit[INVENERVNT quendã vi-
Actuũ.12 rum magum pseudoprophetam] qui opera magica arte facta, dixit diuina[IVDAEORVM, cui nomẽ erat Barien, qui erat cũ proconsule Sergio Paulo, viro prudente] qui fuit magnę dignitatis & proconsul, id est, secũdus à consule, cui causa quæstus, & ambitione honoris coniunxit se magus ad deceptionem ipsius.[HIC accersitis Barnaba & Paulo desiderabat audire verbũ dei. Resistebat autẽ illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomẽ eius) quęrens auertere proconsulẽ à fide] Christiana, per quã illius magicę artes confundebantur. Horũ duorum nominum, scilicet, Elymas & magus, vnum est interpretatio alterius. Elymas enim secundum Scholasticam historiam interpretatur magus, sicq; commune nomen maleficorum appropriatum est huic. Alii dicũt quod Elymas interpretatur dei mei mẽsura, vel sensus, sicq; iste fecerit se vocari, vt dei nuncius crederetur, & ita nomen Barien, præfato mo-

A do exponitur Elymas, hac de causa. [SAVLVS antem qui & Paulus repletus spiritu sancto, intuēs in eum dixit] Hoc loco Saulus, primo vocatur Paulus, estque hoc nomē sortitus secundum multos sanctorum doctorum à Paulo proconsule quem conuertit. Homines enim aliquando consueuerunt nomina ex aliquo notabili facto sortiri. Verùtamen secundum Origenem semper fuit binominis, vnde iam dicitur Saulus qui & Paulus. Quasi dicat, Vtroq; vocatus est nomine. Vel post suam ad Christū conuersionem, vocauit se Paulum, quasi humilem & modicū. [O plene omni dolo & omni fallacia] quia verbis & operibus fraudulentus. Virum autem sanguinū & dolosum abominabitur dominus. Et Esaia testante, Fraudulenti vasa sunt pessima [FILI diaboli] per imitationem doli & vitiorum: iuxta illud Sapientiæ, Imitantur illum qui sunt ex parte ipsius. Hinc ait Saluator Iudæis, Vos ex patre diabolo estis [INIMICE omnis iustitiæ] Legis naturalis, legis scriptæ, legisque Euangelicæ [NON desinis subuertere vias domini rectas] id est, diuina præcepta, documenta, consilia, quantum in te est conculcas, atq; ab aliis tollis, & praue exponis. Huius magi meminit in libro de diuinis nominibus (puto) diuinus Dionysius, asserens stultam fuisse obiectionem quam verbis Pauli obiecit, quibus Paulus affirmat ad Timotheum, deus seipsum negare non potest, & arguit Elymas, quod secundum hoc, deus nō esset omnipotens, quasi veritatem negare, mentiri, peccare, potentiæ, & non potius impotentiæ atque miseriæ esset. [ET nunc ecce manus domini super te] id est, diuina potestas te puniet [ET eris cæcus non videns solem] nec lumen eius [VSQVE ad tempus] vt per tuam corpoream cæcitatē, innotescat

Psalm. 5.
Esa. 32.
Sapiē. 2.
Ioan. 8.
Dionys.
2. Tim. 2

B spiritalis cęcitas tuæ mentis. Et vt intus priuatus es luce atque intuitu solis iustitiæ, scilicet Christi, sic foris priuaberis materialis solis aspectu. [ET confestim cecidit in eum caligo & tenebræ] scilicet, in instanti. Virtus enim dei cum sit infinita operatur in instāti. Quod item factum est ad declarandū quod excæcatio illa miraculosa fuit non naturalis [ET circuiēs quærebat, qui ei manum daret] Tertius enim fuit sentiens plagā dei, & instar cæcorum in gyro se vertit quærens ducatum & sustentationem ne laberetur in præceps. [TVNC proconsul cum vidisset factum] tam miraculosum [CREDIDIT, admirans super doctrina domini] id est, altitudinem sapiētiæ Christianæ, & virtutem miraculorum quibus confirmabatur. Nouerat enim tanquam vir prudens quod deus fons veritatis, non perhibeat testimonium falsitati: ideo cernens apostolorum istorum doctrinam huiusmodi miraculo confirmari, mox credidit, & magum abiecit. [ET cum à Papho nauigassent Paulus & qui cum illo erant] scilicet, Barnabas, Ioannes, & forsitan plures. Nam & id credi potest, quod aliqui de ministris proconsulis eius conuersione & instructione inducti, pariter sint conuersi [VENERVNT Pergen Pamphyliæ.] Perge est maritima ciuitas prouincię, Asiæ quæ prouincia vocatur Pamphylia iuxta Bedam. [IOANNES autē discedens ab eis, reuersus est Hierosolymam.] De causa suæ abscessionis infra dicetur. [ILLI verò] scilicet Paulus & Barnabas [PERTRANSEVNTES Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ.] Pisidia

C est prouincia Asiæ, & Antiochia sita in ea: alia est ab Antiochia Syriæ supra memorata, & in scripturis celebriori, quæ olim Reblatha, & Remath magna dicebatur. [ET ingressi Synagogam die sabbatorum, sederunt] quasi vere mansueti ad audiendum verbum dei, vt prompti ad prædicandum. [POST lectionem autem legis & prophetarum, miserunt principes Synagogæ] videlicet prælati inter Iudęos [AD eos dicentes, Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebē, dicite.] Ex ipso enim apparatu, probitate & grauitate Pauli & Barnabæ, considerauerunt eos esse viros religiosos ac sapientes. Siquidem sapientia hominis lucet in facie eius. [SVRGENS autem Paulus] principibus & toti cōgregationi honorem impendens [ET manu silentium indicens] vt attentius audiretur [AIT, Viri Israelitæ, & qui timetis deum audite.] His verbis beneuolentiam eorum captat, vt fructuosius audiatur. [DEVS plebis Israel elegit patres nostros] ab æterno, & tempore diuinitus præstituto effectus gratiosos huius electionis impertitus est eis [ET plebem] Israeliticam [EXALTAVIT, cum essent incolę in terra AEgypti] Nam tempore Ioseph & etiam tempore eductionis per Mosen, & paulo ante fuerunt ibidem honorifice sublimati [ET per quadraginta annorum tempus, sustinuit mores eorum in deserto] mores inquam peruersos, murmurationes & rebelliones: quandoque tamen satis acriter correxit quosdam eorum, sed totam gentem non deleuit [ET destruens] partim occidendo, partim fugando, partim in captiuitatem redigendo [IN terra Chanaam septem gentes] id est, totidem nationes filiorū

Actnū. tr.
4. Re. 25
Gen. 47.
Exod. 16.
Num. 22
Deut. 29

D Cham, vtpote Chananæos, Amorræos, Euæos, Iebusæos, Pherezęos, Ethæos & Gergezęos [SORTE] id est, per sortium missionem [DISTRIBVIT eis terram eorum] per manus Iosue, Eleazari, & principū tribuum filiorum Israel, sicut in Iosue legitur. Duabus tamen tribubus ac dimidiæ ante per Mosen fuit diuisa pars terræ trans Iordanem [QVASI post quadringentos & quinquaginta annos.] Computatio annorum istorum secundum Bedam atque Scholasticam historiam inchoatur à natiuitate Isaac, à qua vsque ad exitum Israel de AEgypto fluxerunt anni quadringenti & quinque, quibus iunguntur quadraginta anni quibus in solitudine erāt, & quinq; in terra Chanaā, post quos quieuit terra à præliis, tuncque diuisa est terra, sicut in libro Iosue legitur. [ET post hęc dedit iudices] quorū primus fuit Othoniel frater Caleph minor, vt scribitur in libro Iudicū [VSQVE ad Samuel prophetā] inclusiue, quia & ipse Iudex fuit Israeliticę plebis. [ET exinde postulauerunt regē] nam filii Samuelis iudices à patre suo constituti, post auaritiam declinauerūt, vt primo Reg. habetur [ET dedit eis Saul filiū Cis virū de tribu Beniamin] quo pro tūc nō erat inter filios Israel melior. [ET amoto illo] à regno propter sua peccata, quia in eo honores mutauerūt mores [SVSCITAVIT illis Dauid Regē, cui testimonium perhibēs dixit, Inueni Dauid filiū Iesse virū secundū cor meū] i. mihi placentē, seu meæ volūtati conformē, in donis naturę & gratię bene dispositū, [QVI faciet omnes volūtates meas] i. volita à me implebit, & mihi obediet. Nō talem deus istum improuise inuenit, sed vt talem eum inueniret, prius per gratiam talem fecit, imò ab ęterno prædestinauit se illum talem facturū, quo facto talem inuenit qua-

Esa. 123.
Iosu. 14.
Psal. 77.
Num. 35.
Iosu. ct. 12.
Iud. 3.
1. Reg. 7.
1. Reg. 8.
1. Reg. 10
1. Reg 16

Roma. 1. lem voluit & exegit. Et ista est præclarissima laus sancti Dauid. Quid enim nobilius voluntati creatæ, B
quàm inceræ dei sui voluntati esse conformem, cum & amicorum sit eadem velle & nolle? [HVIVS
deus ex semine] id est, ex semine Dauid [SECVNDVM promissionem] factam ipsi Dauid [EDVXIT]
per generationem ex virgine [ISRAEL] id est, ad salutem populi Israel [SALVATOREM Iesum] qui
Lucæ. 3. factus est ex semine Dauid secundum carnem, vt dicitur ad Romanos [PRAEDICANTE Ioāne an-
te faciem aduentus eius] id est, ante manifestam Christi prædicationem & apparitionem, qua per mira
Ioan. 1. cula se dei filiū declarauit [BAPTISMVM pœnitentiæ] id est, dispositiuū ad pœnitentiā, & in quo Iu
dæi sua confitebantur peccata, non confessione sacramentali, sed generali [OMNI populo Israel] venit
ad eum. [CVM autem impleret Ioannes cursum suum] id est, circa finē suæ prędicationis morti propin
Lucæ. 3. quans, [DIXIT] Iudęis. [QVEM me arbitramini esse non sum ego] id est, non sum Christus sicut pu-
Matth. 3. tatis. Hoc enim superiores & inferiores Iudæorum concorditer existimabant, propter sanctissimā con
Marc. 1. uersationem Ioannis. [SED ecce venit post me] ad prędicandum & baptizandum per suos discipulos.
Christus etiam natus est post Ioannem [CVIVS non sum dignus soluere calciamenta pedum eius] id
est, nec in minimo dignus sum ei exhibere obsequium, eo quod incomparabiliter sit maior me secundū
diuinam naturam, & secundum assumptam quoque, vt verbo immediate suppositaliterque vnitam,
& omni gratia secundum totam capacitatem mentis creatæ repleram quasi ineffabiliter maior est me,
quia toto vniuerso præstantior. Vnde ad Christi maiestatem habendo respectum non fuit Ioannes di- F
gnus ad id. Verumtamen considerando Ioannis obsequium, vt ex charitate, & actuali motione spiritus
sancti procedens, meritorium fuit vitæ æternę etiam de condigno secundum multos doctores. Et quo
ad id, dignus fuit dominū Iesum baptizare: imò sic deuotus sacerdos dignus est corpus eius & sangui-
nem consecrare, tractare, & sumere, ad quod nemo condignus est, si ad Christi dignitatem habeatur
duntaxat respectus. Postremo verbis his non datur intelligi, quod Christus vsus sit calceis, quem con-
stat nudis pedibus incessisse: sed est modus loquēdi Hebræorum. [VIRI fratres, filij generis] id est, tri-
bus [ABRAHAM, & qui in vobis timent deum] quod referri potest ad conuersos ad Iudaismum [VO-
BIS verbum] id est, prædicatio [SALVTIS huius missum est] vel verbum salutis huius, id est, verbum
dei incarnatum, humanæ author salutis missum primo specialiter ac principaliter, ita vt ipsemet Chri
stus testatus sit, Non sum missus, nisi ad oues domus Israel quæ perierunt. Discipulis quoque præce-
Matt. 16. pit, In viam gentium ne abieritis, sed ad oues perditas domus Israel. [QVI enim habitāt Hierusalem]
Matt. 10. puta vulgares [ET principes eius, hunc] Iesum [IGNORANTES] esse Messiam. Quod quomodo ve-
rum sit tactum est super id, Scio fratres, quia per ignorantiam peccastis, sicut & principes vestri [ET
voces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur] in Synagogis seu scholis eorum, quia verba
prophetarum de Christo non intellexerunt [IVDICANTES] quod morte esset cōdignus [IMPLE-
VERVNT] quæ de Christi passione prophetata fuerunt [ET nullā causam mortis inuenientes in eo] G
secundum veritatem [PETIERVNT à Pilato vt interficerent eum] id est, ex eius sententia per mi-
lites interfici facerent, quod & fecerunt. [CVMQVE consummassent omnia quæ de eo scripta erant]
Ioan. 19. videlicet quæ eius compræhensione, ligatione, consputione, passione, [DEPONENTES eum de
ligno posuerunt in monumento] non vtique ijdem numero interfecerunt & deposuerunt, ac sepe-
lierunt: sed illud impij, hoc iusti, videlicet Ioseph ab Arimathia, & Nicodemus. Verum scriptu-
ra more solito loquitur de diuersis quasi de eisdem: sicut in Psalmo, Cum occideret eos quærebāt eum.
Et iterum, Et non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua. [DEVS verò
Psal. 43. suscitauit eum à mortuis tertia die, qui visus est per dies multos, his qui simul ascenderant cum eo de
Galilæa in Hierusalem] scilicet viris ac fœminis præsertim Apostolis, prout dictum est ante scili-
Act. 1. cet: Post passionem autem suam per dies quadraginta apparens eis [QVI vsque nunc sunt testes eius
ad plebem] quod ipse sit Christus pro hominibus crucifixus & suscitatus. [ET nos vobis annuncia-
mus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est] de Christi aduentu, & saluatione generis huma-
ni per ipsum [QVONIAM hanc deus adimpleuit filijs nostris] id est, Iudæis qui nunc sunt scilicet ad
eorum salutem, qui si in Christum crediderint, immaculateque vixerint, nō habebunt necesse ad lim-
bum descendere vt patres eorum quantumlibet sancti, sed morientes mox euolabunt [RESVSCI- H
TANS Iesum. Sicut & in Psalmo secundo scriptum est] dicente patre ad Christum, [FILIVS meus
Psal. 2. es tu] non adoptiuus, sed naturalis [EGO hodie] id est, in æternitatis inuariabili, indiuisibilique mo-
Actuū. 4 mento [GENVI te] generatione immateriali, & intellectuali. Authoritas ista supra allegata est atque
exposita, quam hic inducit Apostolus, non ad probandum Christi resuscitationem, sed diuinitatem,
Roma. 9. de qua iam fuit locutus. De suscitatione verò subiungit. [QVOD autem suscitauit eum à mortuis, am-
plius non reuersurum in corruptionem] hoc est ad vitam immortalem & impassibilem [ITA dicit]
Esa. 55. per Esaiam, secundum translationem septuaginta interpretum [QVIA dabo vobis Dauid sancta fi-
delia] id est, quecunq; ipsi Dauid de Christo promisi, vel per ipsum de Christo loquutus sum, vobis fi
deliter adimplebo. Loco cuius nostra translatio habet, Feriam vobiscum pactum sempiternum, mise-
Esa. 35. ricordias Dauid fideles. [IDEOQVE & alibi dicit] puta in Psalmo, ipse Dauid ad patrem de Christi
Psal. 15. resurrectione vaticinans, [NON dabis sanctum tuum videre corruptionem, id est, corpus Christi, san-
Actuū. 2. cti sanctorum nō permittes in sepulchro resolui, aut incinerari. Istud iam ante plenius fuit expositum.
Porrò quod hoc de Christo, non de Dauid prędictū sit, probat Apostolus. [DAVID enim in sua ge-
neratione, cum administrasset voluntati dei] ei fideliter obediendo, atque secūdum ipsius voluntatem
populum Israel gubernādo [DORMIVIT, & appositus est ad patres suos] quia secundum corpus cum
eis sub terra defossus: &, quo ad animam, cum eorum spiritibus in limbo locatus [ET vidit corruptio-
nem] id est, corpus eius in pulueres est redactum. [QVEM verò Deus suscitauit à mortuis] tertia die,

A vt dictú est[NON vidit corruptioné].i. corpus eius post animę recessum nō est resolutū.[NOTVM er-
go vobis sit viri fratres, quia per hunc] tanq̄ per saluatorē, & mediatorem dei ac hominū Iesum Chri
stum[VOBIS remissio peccatorū annunciatur] ita quod eius passione, virtute, ac merito estis saluati, 1.Tim.2.
dummodo in ipsum credatis, & charitate iungamini, vt virtus & meritū passionis suę vobis per sacra-
menta Euangelicę legis applicetur[AB omnibus]scilicet peccatis purgatio[A quibus nō potuisti in le
ge Mosi iustificari].i.mundari per sacrificia legis, neque per ipsam legē, quia lex illa non continuit nec
contulit gratiā, sicut lex noua inquantū includit Euangelica sacramenta gratię significatiua, contenti-
ua, & effectiua. Efficiūt enim quod designāt. Hinc ad Hebræos multa scribit Apostol⁹, Nihil, inquiēs,
ad perfectū adduxit lex. Et, Impossibile est sanguine hircorū & vitulorū auferri peccata. Illa enim sa- Hebr.7.
crificia nō ex se erant accepta, sed ex offerentiū deuotione. In veteri quoq; testamento non fuit reme- Hebr.10.
dium contra reatū originalis peccati, quo ad patriæ ingressum, sed omnes electi illi descenderunt in
limbū. Electi quoq; qui tunc iustificabātur, non per legē, sed per fidē Christi futuri, tūc iustificati no
scitur. Hinc subditur,[IN hoc enim omnis qui credit iustificatur].i.omnis qui per fidē formatā Chri
sto vnitur seu incorporatur, virtutis & meriti suę salutiferę passionis cōsors particepsq; efficitur. Ipse Esa.53.
enim est in quo dominus posuit iniquitatē omnium nostrum, qui satis fecit pro nobis eū disciplina pa Apoca.1.
cis nostræ fuit super eū: cuius liuore sanati sumus, qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in san-
B guine suo. Sed caput mēbris non influit, nec ipsa viuificantur ab ipso nisi eidē connectantur: ita vitam
gratię, motumq; virtutum à Christo nō sortitur, qui ei per fidem & charitatē nō counitur.[VIDETE
ergo ne superueniat vobis, quod dictū est in prophetis].i.ne pœna prophetice prenunciata vos appre- Abac.1.
hendat. Quid verò sit dictū in prophetis, adiecit.[VIDETE cōtemptores & admiramini & disperdi-
mini: quia opus ego operor in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarrauerit vobis.] Istam
scripturā allegat Lucas secundum translationem septuaginta, qua suo tēpore vtebatur ecclesia, quæ &
apud Abacuc habetur. Nostra quoq; sic habet translatio, Aspicite in gentibus, & videte, & admirami
ni, & obstupescite: quia opus factū est in diebus vestris quod nemo credet cū enarrabitur. Loquitur au-
tem propheta ad literā de captiuitate & punitione Iudæorū per Chaldæos, quam sibi imminere cre-
dere noluerunt prenunciantibus id prophetis. Hortatur ergo Apostolus Iudęos, ne sicut illi Iudęi ob
suam incredulitatē & peruersitatē inciderūt maximā calamitatem, Chaldęorumq; rabiem: sic ipsi in-
cidant similem pœnā & manus Romanorū, vel potius dæmonum, qui per Chaldęos spiritaliter desi-
gnantur. Itaq; sensus est, Videte & præcauete o contemptores verborum dei & promissionis diuinæ,
& admiramini de magnitudine vestri periculi, & disperdimini per vitia & errores, itemq; per captiui
tatem hanc vltimā, qua vagi estis in nationibus, quia opus ego operor in dieb⁹ vestris, videlicet salua-
tionem generis humani per Christū, seu incarnationē, passionem, resurrectionē & ascēsionem ipsius,
C quod non credetis si quis enarrauerit vobis. Nā pro maiori parte manserunt increduli. Potest quoque
hoc opus intelligi pœna eis inflicta eo quod non susceperunt Christū,[EXEVNTIBVS autē illis] vi
delicet Paulo & Barnaba Synagogā[ROGABANT principes Synagogæ, vt sequenti sabbato loque-
rentur sibi hæc verba.] Quidam existimant quod malitiose id rogauerunt tanquam indignātes de hoc
quod Paul. dixit eos in lege Mosi non posse iustificari, idcirco volebant hoc rursus ab eo audire, vt ma
iorem contra eum occasionem haberent. Vnde & sequenti sabbato in euidentem proruperunt mali-
tiam. Forte tamen bono id animo precabantur, vt de tam nouo rumore ac magno negocio plenius in-
struerentur. Postea tamen subuersi fuerunt.[CVM autem dimissa esset Synagoga]id est, conuentus so-
lutus vnoquoque ad propria remeante[SECVTI sunt multi Iudæorum & colentium]deum[ADVE-
NARVM Paulum & Barnabam]vt eorum predicationibus certius imbuerentur. Aduenæ verò deum
colentes intelliguntur qui natione erant gentiles, sed religione Iudæi, seu ad Iudaismum conuersi, qui
proselyti dicebantur, vel Iudæi de dispersione venientes[QVI] puta Apostoli[LOQVENTES per-
suadebant eis, vt permanerent in gratia dei]id est, in fide Christi misericorditer iustificari exquirerent
non in obseruantiis legis. Dei quoque gratioso auxilio inniterentur, non legis iustitię. Aliqui autem di
cunt istos iam credidisse in Christum, ideoque moneri, vt in ea fide permaneant fixi.[SEQVENTI
verò sabbato pene vniuersa ciuitas cōuenit audire verbum dei]à Paulo & Barnaba, quorum infra hos
D dies inter medios percrebuit fama atque innotuit.[VIDENTES autem turbas] gentilium horum, Iu-
dæi repleti sunt zelo[INVIDIAE contra apostolos] & contradicebant his quę à Paulo dicebantur
de Christo[BLASPHEMANTES dicendo quod Iesus Nazarenus non esset verus Christus.[TVNC
constanter Paulus & Barnabas dixerunt, Vobis oportebat primum loqui verbum dei] id est, Euan- Matt.10.
gelicam prædicationem proponere, quia vt dictum est sæpe, Christus atq; apostoli primo directi sunt Matt.16.
ad Iudæorum conuersionem, quibus propheticæ promissiones tanquam populo peculiari presertim
factæ fuerunt[SED quoniam repulistis illud] obstinato animo veritati Euangelicæ contradicendo
[ET indignos vos iudicastis, id est, facto peruerso indignos monstrastis[VITAE æternæ]quę est bea-
titudo vera per Christum reparata[ECCE conuertimur ad gentes]instruendas & conuertendas. Itaq; Roma.11.
Iudęorum infidelitas, obstinatio, rebellio, fuit occasio instructionis, illuminationis saluationisque gen
tium. Propter quod ad Romanos scribit Apostolus, Delictum eorum salus est gentibus. Quod si deli-
ctum eorum diuitię sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quāto magis plenitudo eorum? Esa.49.
[SIC enim præcepit nobis dominus]vt Iudæis obstinatis relictis, procedamus ad gentes: ad quod au-
thoritatem Esaiæ allegat,[POSVI te in lumen gentibus] id est, ad gentilium illuminationem te or-
dinaui[VT sis in salutem] cunctis credentibus[VSQVE ad extremum terræ] id est, per omnes ter-
minos mundi. Vnde & Symeon loquens de Christo, confessus est deo patri, Viderunt oculi mei Lucæ.2.
salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationem gentium: Et

psalmista, Viderunt omnes fines terræ salutare dei nostri. Sed cum hæc verba sint literaliter dicta de E
Christo, quomodo Apostolica commemorát tanq̃ de ipsis prolata? Ad quod Beda respondet, Quod
Actuū.6. de Christo specialiter dictum est, hoc iam sibi dictum arbitrãtur Apostoli, membra, scilicet, illius esse
se recolẽtes, sicut etiam ipse propter eiusdem corporis vnionem dixit, Saule Saule, quid me persequeris? Tanta enim est vnio capitis & membrorum. Potest & aliter responderi, quod licet hæc verba de Christo pronuncientur ad literam, quoniam tamen exequutioni mancipata non sunt nisi per prędicationem Apostolorum, idcirco Apostoli congruenter ea de se dicta fatentur. Præterea vt ista authoritas clarius intelligatur, pensandum, quod prętacto Esaiæ capitulo, cum vaticinio illuminationis gen-
Esa.46. tium excæcatio Iudæorum in Christi aduentu apertissime prænunciatur. Sic nempe Christus ait ibidem, Et nunc hęc dicit dominus formans me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israel non cõgregabitur. Quid enim est Israel non cõgregabitur, nisi non cõuertetur, nec intra electorũ ecclesiam colligetur? Deinde loquitur Christus, Et glorificatus sum in oculis domini: & dixit, Parũ est, vt sis mihi ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentibus, vt sis salus mea vsq; ad extremum terræ. [AVDIENTES autem gentes] suam saluationem prophetice prę-
Ioan.1. nunciatam [GAVISAE sunt] deo gratias referentes [ET glorificauerũt] id est magnifice laudauerunt,
Eccle.1. reuerenterque audierunt [VERBVM domini] id est, Euangelicam prædicationem, seu Christũ, qui est
1.Cor.1. verbum, sermo, & veritas dei patris. [ET crediderũt quotquot erant præordinati ad vitam æternam] F
id est, omnes prædestinati. His enim quos deus omnipotens & sublimis ad vitam glorię ab æterno elegit, in seculo isto de donis gratiæ misericorditer prouidet, atque de omnibus medijs ad consequendam beatitudinem requisitis: inter quæ primum, ac fundamentũ est fides catholica, quæ est oculus mentis, vltimum finem ostendẽs, atque ad eius adeptionem omnia dirigens. [DISSEMINABATVR autem verbum domini per vniuersam regionem] id est, Euangelica prædicatio instar seminis per terram gentilium spargebatur in cordibus hominum. Semen nãque est verbum dei. [IVDAEI autem] potissime principes Synagogę [CONCITAVERVNT] id est, contra Apostolos prouocauerunt [MVLIERES religiosas & honestas, & primos] puta rectores & nobiliores [CIVITATIS & excitauerunt persecu-
Matt.13. tionem in Paulum & Barnabam.] Mulieres istæ atq; primarij vrbis videntur primo fauisse apostolis, sed per impiã informationem Iudęorum auersi [ET eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos venerunt Iconiũ] Hoc Christus in Euangelio docuit faciendũ in testimonium sui laboris, & inexcusabilitatis illorum, qui verbum dei recipere abnuerũt. Iconium autem secũdum Bedam
Matt.10. est ciuitas celeberrima Lycaoniæ, est quoque & alia in Cilicia. [DISCIPVLI quoq;] id est, credentes
Matt.9. in Christum [REPLEBANTVR gandio] spirituali, interno ex cõtemplatione amorosa bonitatis diuinæ, beneficiorumq; eius, imò in omni opere virtuoso gaudebant, quę bona sunt delectabiliter peragentes. Signum enim virtutis perfectæ inexistentis est delectatio operationi coniuncta. Insuper & in aduersis cordialiter lętabantur, videntes se Christi passionibus cõmunicare & conformari, in præsenti quo- G
que seculo aduersitatibus exerceri, vt moris est filiorum dei. [ET spiritu sancto]. i. charismatibus eius
Prou.3. in donis atque virtutibus quotidie proficiẽtes. Quanto autem in primitiua ecclesia tribulatio amplius abundauit, tanto huiusmodi gaudium magis necessarium fuit, ne imbecillitas mentis humanę sub onere ruens deficeret. Vnde & tunc munificentia spiritus sancti copiosius se diffudit.

¶ EXPOSITIO CAP. XIIII. [FACTVM est autem in Iconio.]
ARTICVLVS XIIII.

PRosequitur sanctus Lucas processum Apostolicę prędicationis in vrbe Iconio. [FACTVM est autẽ in Iconio vt simul introirẽt in Synagogam Iudæorũ & loquerẽtur] Paulus & Barnabas existẽtibus in Syngoga [ITA vt crederet Iudæorũ & Græcorũ] id est, gentiliũ quorũdam, forte proselytorũ, seu Iudæorum ex Græcia [COPIOSA multitudo] in quo fructus prędicationis huius ostẽditur, quę varijs miraculis diuinitus cõfirmabatur. [QVI verò increduli fuerũt Iudæi, suscitauerũt ad iracundiam animas gentiliũ aduersus fratres] id est, Christianos pręcipue cõtra Apostolos, asserendo quod nouã & falsam sectã inducerent, & agerẽt contra Romanos. [DOMINVS autẽ dedit cito pa- H
Prou.21. cem.] Ipse enim ad nutũ corda immutat, & quocunq; voluerit vertit. [MVLTO igitur tempore demorati sunt] in vrbe hac [FIDVCIALITER agẽtes in domino] id est, imperterrita mente euangelizantes [TESTIMONIVM perhibente verbo gratiæ suæ] id est, ipso domino attestante veritati Euangelicæ prędicationis, in qua gratia & misericordia dei maxime cõmendatur, docetur, & cõtinetur. Quomodo autem attestatus sit subditur [DANTE] deo [SIGNA & prodigia fieri per manus eorum] id est, per preces, virtutes, & ministeriũ Pauli & Barnabæ. Hæc tamen miracula Lucas breuitati studens nõ recitat. [DIVISA est autem multitudo ciuitatis] id est, discors effecta [ET quidam quidem erant cũ Iudæis] videlicet, infideles [QVIDAM verò cum Apostolis] scilicet conuersi ab eis. [CVM autem factus esset impetus] ex vehementia passionum, non ex ratione & æquitate procedens [GENTILIVM & Iudæorum] incredulorum [CVM principibus suis, & contumelijs afficerent & lapidarent eos] puta Apostolos [INTELLIGENTES] Apostoli quod imminebat [CONFVGERVNT ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben] non inordinate timendo, sed Christo obediendo hoc fecerunt. Nam di-
Matt.10. xit & Saluator, Cum persequnti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam [ET quidam vir in Lystris infirmus pedibus, sedebat claudus ex vtero matris suę, qui nunquam ambulauerat] nec potuit stare, sed portabatur, aut sustẽtaculis vtebatur. [HIC audiuit Paulum loquentem] id est, prædicationem intente aduertit. [QVI] Paulus [INTVITVS eum] oculo compassionis interno, & visu corporeo [ET vi-

A dens].i.spũ sancto reuelante ppendens [QVIA fidẽ haberet vt saluus fieret] i.quod verbis Pauli cre-
debat,& in nomine Christi se saluandũ speraret,aut etiã corporaliter reformãdũ, talẽ & tantã fidem
cõtulit ei spũs sanctus,q miraculũ facere iam decreuit [DIXIT voce magna] vt signũ mox futurũ ad
Christi gloriã audientiumq; salutẽ cunctis pateret.[SVRGE sup pedes tuos rectus] ita vt nulla prio-
ris defectuositatis in te signa remaneãt.Porro secundũ Bedam in Græco codice sic habetur, Tibi di-
co in nomine dñi nostri Iesu Christi,surge sup pedes tuos rectus. [ET exiliuit & ambulabat] .i. ptinua
sine omni obstaculo celerrime cõsurrexit & expedite incessit,quod fuit valde grande miraculũ soli di
uinitati possibile.[TVRBAE autẽ gentiles atq; idololatræ cũ vidissent quod fecerat Paul. leuauerunt
vocem suã Lycaonice dicentes].s.iuxta linguam maternã , quia Lystra ciuitas fuit prouinciæ Lycao-
niæ.[DII similes facti hominibus].i.in humana effigie apparentes [DESCENDERVNT ad nos de
cælo] quod est locus deorũ secundũ illorũ errores. Putabant quippe Paulũ ppria id potestate fecisse
[ET vocabant Barnabã Iouem] eo quod prior & senior videbatur . Iouem enim regem deorũ & pa-
trem putabant.[PAVLVM vero Mercuriũ,] qui secundũ vanitatẽ Iouem comitabatur [QVONIAM
ipse erat dux verbi].i.in loquẽdo & proponendo verbũ dei,habens primatũ:& quia Mercurius secun
dum eorũ perfidiã,eruditus & eloquens fuit in tantũ vt deus eloquẽtiæ diceretur, Paulũ eius nomine
exprimebant.[SACERDOS quoq; Iouis,qui erat ante ciuitatẽ] audito rumore miraculi [TAVROS]
ad immolandũ [ET coronas] ad imponendũ eas capitibus apostolorũ ad decorem eorum,vel ad tem
B plum ornandũ [AFFERENS ad ianuas] templi [CVM populis voluit sacrificare].i. hostias mactare
& immolare apostolis tanquã ĩmortalibus diis.[QVOD vbi audierunt Apostoli Paulus & Barnabas,
conscissis tunicis suis] more Iudæorũ,qui audita diuinę maiestatis blasphemia vestes scindere cõsueue
runt zelo dei,quasi eius iniuriam perpeti non valentes, & cordis sui dolorẽ monstrantes. [EXILIE-
RVNT in turbas,clamãtes,& dicentes, Viri quid hęc facitis?].i.cur nobis sacrificare disponitis? Quo
sancti apostoli humiliores fuerũt,eo pœnalius fuit eis hoc factũ,diuinæ maiestatis inhonoratiuũ.[ET
nos mortales sumus,similes vobis] in natura specifica [HOMINES annunciãtes vobis ab his vanis]
idolorũ culturis,in quibus nec veritas est,neq; vtilitas: & quæ à vera beatitudine seu vltimo hominis
fine colẽtes impediunt [CONVERTI ad deũ viuũ] qui solus est viuens,& vita pura ac plena per suã
essentiã. Dij autem quos colitis mortui sunt & dãnati: vt Iupiter,Mercurius,&c.qui homines scelera-
ti fuerũt.[QVI fecit cælũ & terrã,& omnia quę in eis sunt.] Cęlũ enim & terrã p se ipsum immedia-
te creauit,in qbus sunt multa quæ nõ sunt immediate à deo secundũ se tota creata, vt bruta, originali-
ter tamen principaliterq; à deo fluxerũt , & prima materia vniuersorũ ab illo est immediate pducta.
[QVI in preteritis generibus dimisit oẽs gentes ingredi vias suas] .i. vniuersos gẽtiles in suis adinuen
tionibus,erroribus & peccatis defluere ac perire. Nam vsq; ad Christi aduẽtum & prędicationẽ eius
C ac discipulorũ suorũ,gentes cõmuniter idolis seruiebãt,paucissimis interdũ exceptis, soliq; filij Israel
vias dei ambulauerunt, vnũ verũ deũ colendo [ET quidẽ non sine testimonio temetipsum reliquit].i.
bonitatẽ & diuinitatẽ suã manifestare,seq; deũ esse testari per varia beneficia nõ cessauit,benefaciens,
totũ vniuersum cõseruando inesse,& gubernando [DE cælo] aereo [DANS pluuias & tẽpora fructi-
fera] æstatem & ver [IMPLENS cibo & lætitia corda vestra] Omnia enim dona naturę,& bona for
tunæ,beneficia sunt summi dei,cuius vnitas,maiestas ac diuinitas per vniuersi gubernationẽ, tempo-
rum distinctionẽ,cœlestium motionẽ,inferiorũ moderationẽ ac prouisionẽ ipsis quoque philosophis
innotuerunt. Naturalis autẽ delectatio quæ ex cõiunctione potentiæ cum cõuenienti obiecto causa-
tur, à deo principaliter deriuatur,qui institutor est ordinis & cohabitudinis rerũ.Corda vero.i.men-
tes nõ implentur cibo corporeo,nisi quo ad desiderij actuationẽ [ET hæc dicẽtes vix sedauerunt tur
bas ne sibi immolarent] propter magnitudinẽ rei gestæ,& quia ad idololatriã pronæ fuerunt. Hoc de
sacerdote Iouis non specificatur,qui forte deũ suũ reprobari inuite & indignanter audiuit [ASVPER-
VENERVNT autẽ quidã ab Antiochia] Pisidiæ,quæ fuit huic vrbi vicinior q̃ Antiochia Syriæ [ET
Iconio Iudæi] increduli [ET persuasis turbis] ciuitatis Lystris [LAPIDANTESQVE Paulũ] Vnde
& ipse scribit, Semel lapidatus sum [TRAXERVNT extra ciuitatẽ] tanquã sepultura indignũ, & vt 2.Cor.11
vile cadauer [EXISTIMANTES eũ mortuũ esse] quia signa vitæ non apparebant in eo tam graui-
D ter vulneratus mortuusq; fuisset,nisi diuina fuisset potestate mirabiliter præseruatus [CIRCVNDAN
TIBVS autẽ eũ discipulis] quasi plangerẽt mortuũ,& ne à Iudęis viuere perciperetur [SVRGENS
intrauit ciuitatem] Lystris occulte,quia diuina virtute fuit sanatus seu cõfortatus,aliter proficisci nõ
potuisset,[ET postera die pfectus est cũ Barnaba in Derben] Lycaoniæ vrbem [CVMQVE euange-
lizassent illi ciuitati,& docuissent multos,reuersi sunt Lystram,& Iconiũ, & Antiochiã] Pisidiæ,vr-
bes,in qbus iam antea prędicauerũt [CONFIRMANTES animas discipulorũ] sermonibus optimis
[EXHORTANTESQVE,vt pmanerent in fide] tanquã in fundamẽto virtutũ spiritalisq; vitę.Quo
sublato tota corruit machina spiritalis in anima [ET qm per multas tribulationes] à mundo,à dæmo
nibus,à propria carne,& improba voluntate, [OPORTET nos intrare in regnum cælorũ] de exilio
enim nõ venitur ad patriã,nisi p diuersos labores. Quotidiana quoq; nostra peccata castigationẽ dei Galat.5.
paternã requirũt.Caro etiã aduersatur spũi:& quo magis pficere cupimus & conamur, eo inuisibiles Ioan.15.
hostes grauius nobis insistũt.Deniq; nõ est seru' maior dño suo.Si ergo oportuit Christũ pati, & ita Lucę.24
intrare in gloriã suã,quõ nos serui eius vilissimi,sine tribulationibus optamus saluari? Itaq; q se dicit 1.Ioan.1.
in Christo manere,debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare. Qui eñ nũc cõpatitur Christo,cõglo Roma.8.
rificabitur post cũ eo.Hinc ait Psal. Multæ tribulationes iustorũ.Et itẽ, Trãsiuimus p ignẽ & aquam. Psal.33.
Hinc arcta dicit via quę ducit ad vitã.Væ filijs sæculi,amatoribus huius mũdi,q cũcta quę carni mol Psal.65
lia sunt quęrunt,q nullã volunt ferre iniuriã,nil perpeti ppter Christũ, qui instar brutorũ passiones Matth.7.

Lucæ.9 concupiſcentiaſque ſequitur. Ideo dicit Saluator, Qui vult venire poſt me, tollat crucẽ ſuã quotidie, E
2.Tim.2 & ſequatur me. Et Apoſt. Non coronatur niſi qui legitime certauerit. Vbi ideo iam illi, qui tempus iu
uentutis ac ſanitatis in vitiis expendẽtes ſpem ſtultã ſibi cõfingunt, quod in ſenio ſeu languore, pœni
tentiã ſint acturi? [A T cũ conſtituiſſent illis] diſcipulis [P E R vniuerſas eccleſias presbyteros] .i. epi-
ſcopos ſecundũ quoſdam. In primitiua namq; eccleſia, non fuit inter iſtos diſtinctio, & frequenter eo-
dem nomine cenſebãtur, quod ex verbis ad Titũ habitis facile eſt penſare. Cum enim dixiſſet ad Ti-
tum, cõſtitues per ſingulas ciuitates presbyteros: & quales debeant eſſe presbyteri, ſubdens paulopoſt
Titum.1. ait, Oportet enim epiſcopũ ſine crimine eſſe. Similiter ad Timotheũ poſt epiſcopi deſcriptionẽ, mox
1.Tim.3. ad diaconos ſe conuertit. Similiter ad Philippẽſes in exordio, Cũ epiſcopis, inquit, & diaconibus [E T
Philip.1. oraſſent cũ ieiunationibus & orationibus, cõmendauerunt eos dño, in quem crediderunt] qui ſolus eſt
principalis conſeruator & cuſtos [T R A N S E V N T E S Q V E Piſidiam, venerunt Pamphyliam] pro-
uinciam Aſiæ [E T loquentes verbum dei in Pergen] ciuitatem Pamphylię [D E S C E N D E R V N T in
Attaliam] quæ ſecundũ Bedam eſt ciuitas Pamphyliæ maritima [E T inde nauigauerunt Antiochiã]
Syriæ [V N D E erant traditi gratiæ dei] .i. ab alijs ſanctis ibidem exhibitis operibus gratię ſpiritus ſan
cti [I N opus quod compleuerunt] .i. ad prædicationem & apoſtolatus officium, vt dictum eſt ſupra.
Act.13. [C V M autem veniſſet Antiochiam, & congregaſſent eccleſiam, narrauerunt quanta feciſſet deus cum
illis] .i. quantam dediſſet eis virtutem & gratiam in conuerſione gẽtilium & Iudæorum quorundam. F
[Q V I A aperuiſſet gentibus oſtium fidei] .i. fidem quæ eſt ianua ad cætera dona, gentibus infudiſſet.
[M O R A T I ſunt autem tempus non modicum cum diſcipulis] in Antiochia. Hæc autem ad dei glo-
riam, & audientium ſpiritalem exhilarationem eccleſiæ retulerunt.

¶ EXPOSITIO CAP. XV. [E T quidam deſcendentes de Iudæa.] ARTIC. XV.

Onſequenter ardua quædã quæſtio determinatur, quæ in primitiua eccleſia multos ſolli-
citauit [E T quidã deſcendẽtes de Iudæa] præſertim de Hieruſalẽ: erantque iſti Iudæi de
C ſecta Phariſæorum ad Chriſtũ cõuerſi, vt infra habetur [D O C E B A N T fratres] .i. Chri
ſtianos in Antiochia conſiſtentes de gentilitate conuerſos [Q V I A niſi circuncidamini
ſecundum legẽ Moſi, non poteſtis ſalui fieri] .i. obſeruatio legis euangelicę, ſine cuſtodia
legis Moſaicæ, & circuncitionis potiſsime, non ſufficit vobis ad ſalutem. Non enim ſolam circũciſio-
nem, ſed cętera quoq; legalia, voluerunt à cõuerſis gentilibus obſeruari, eademq; ratio eſt de circunci-
Galat.5. ſione & cęteris. Propter quod ad Galatas ait Apoſt. Teſtificor omni homini circuncidẽti ſe, quia debi
tor eſt vniuerſæ legis ſeruãdæ [F A C T A ergo ſeditione nõ minima Paulo & Barnabæ aduerſus illos.]
Paulus enim & Barnabas docuerunt oppoſitũ, nec gẽtes à ſe cõuerſas ad legalia induxerũt, niſi quo ad
præcepta moralia, & quæ à Chriſto iubẽtur, ſuntq; de naturalis dictamine rationis, propter quod ad
eorũ cuſtodiam oẽs tenentur [S T A T V E R V N T] .i. omnes ibi fideles concorditer ordinauerunt [V T G
aſcenderẽt Paulus & Barnabas, & quidã alij ex alijs] .i. aliq de parte aduerſa [A D apoſtolos & presby
teros] .i. ſacerdotes ſeu ſeniores [I N Hieruſalẽ ſuper hac quæſtione] ad ſolutionẽ ipſius habendã, & in
Deut.17. hoc iuſtes legis dogma ſapiẽter fecerũt. In Deutero. enim legitur, Si difficile & ambiguũ apud te iudi-
ciũ eſſe perſpexeris, venies ad ſacerdotes, & illi iudicabunt tibi iudicij veritatem. De hac re ſcribit ad
Galat.2 Galatas ſanctus Apoſt. Deinde poſt annos quatuordecim aſcẽdi Hieroſolymã cũ Barnaba, aſſumpto
& Tito. Et contuli cũ illis euangeliũ quod prædico in gẽtibus. Circa quod oritur quęſtio. Nã dictum
eſt ſupra, iuſſum fuiſſe Apoſtolis vt duodecim annis in Iudęa prędicarẽt, quomodo ergo quartodeci-
mo anno conuerſionis Pauli, quidã eorum in Hieruſalẽ ſunt inuenti? Ad quod reſpondet Scholaſtica
hiſtoria, quod tertiodecimo anno exire cœperunt, non ſtatim tamen in toto reliquerunt Iudæã. Beda
quoq; hic ait, Scimus Petrũ & Paulũ apoſtolos anno poſt dñi paſsionẽ. 38. id eſt, vltimo Neronis an-
no paſſos martyriũ: tamen in Scholaſtica hiſtoria fertur id. 39. anno peractũ. forte liber expoſitionis
Galat.2. Bedæ, quẽ vidi, non fuit correctus. Petrus autẽ. 25. annis in cathedra epiſcopali ſedit Romæ. Ex qui-
bus colligitur, quia eodẽ anno quo Paulus nunc ſcribitur aſcendiſſe Hieruſalẽ, Petrus quoq; aſcẽderit
Romã, quo pergẽs tranſiuit per Antiochiã, vt confirmaret ſubditos ſuos, quibus iam ante præfuit ſe-
ptẽ annis, quibus in Antiochena ſede reſedit: & in hoc trãſitu per Antiochiã reſtitit ei Paulus quoniã H
Eodem. diſcernebat cibos. Vnde ad Galatas loquitur Paul⁹, Cũ veniſſet Cephas Antiochiã, in faciẽ reſtitit ei.
[I L L I ergo] .ſ. Paulus & Barnabas [D E D V C T I ab eccleſia] Antiochena. Aliqui enim fideliũ loci il
lius ad ſpatiũ pergebant cũ eis [V E N E R V N T Phœnicem & Samariã] .i. ad has regiones terrę ſanctę
[N A R R A N T E S] ad gloriã dei [conuerſionẽ gentiũ: & faciebant gaudiũ magnũ omnibus fratribus]
qui tanquã veraciter charitatiui de ꝓximorum, ſicut de propria gloriabantur ſalute, præſertim quod
Chriſti paſsionẽ ſic fructificare cernebant. [C V M autẽ veniſſet Hieroſolymã, recepti ſunt ab eccleſia,
& ab apoſtolis, & ſenioribus] qui præfuerunt eccleſiæ illi, & maxime à Iacobo tunc ibi antiſtite. De-
Eodem. niq; ſicut ad Galatas habetur, Petrus, Iacobus & Ioannes tunc erãt ibidẽ [ANNUNCIANTES, quanta fe-
Act.14 ciſſet deus cũ illis] ſicut in fine præcedentis capituli dictũ eſt atq; expoſitum. Vnde cũ aliquis quendã
aut quoſdã conuertit, non ſuæ id aſcribat virtuti, ſed gratiæ dei: nec in ſe ſed in domino glorietur, quia
reuera grande eſt beneficiũ dei quod vnum hominẽ ſibi facit cooperatorem in conuerſione aut ſalua-
1.Cor.1 tione alterius. [S V R R E X E R V N T autẽ quidã de hæreſi Phariſæorũ, qui crediderãt] Iſti Phariſęi cre
dentes, dicũtur de hæreſi Phariſæorũ, vel quia de illorũ ſecta ante cõuerſionẽ fuerunt, ſicut & Paulus.
Act.23. Vel, quia legalia cũ Euãgelio pertinaciter obſeruãda dicentes, nõ catholici ſed hæretici extiterunt [D I-
C E N T E S, quia oportet circũcidi eos] .i. gẽtiles cõuerſos [PRæcipere quoq;] Apoſtolos & prædica-
tores, ſiue pręlatos, inferioribus iſtis, & cunctis ad Chriſtũ cõuerſis ſibi cõmiſsis [S E R V A R E legem
Moſi] nõ ſolũ quo ad ꝓcepta moralia, ſed etiã ceremonialia ac iudicialia. [C O N V E N E R V N T Q V E

A Apostoli & seniores videre] oculis mētis.i.cōsyderare & determinare[DE verbo hoc.Cū autē magna
inquisitio fieret] pro vtraq; parte variis argumētis adductis [SVRGENS Petrus dixit ad eos],ꝓpter
reuerentiā tam venerandi ac sancti cōuentus,prȩsertim Iacobi Apostoli atq; episcopi ibi tūc prȩsiden
tis,& itē vt meli⁹ inter tot audiretur,surrexit archiapostolus:in quo & humilitatis reliquit exemplū.
[VIRI fratres,vos scitis qm̄ ab antiqs diebus].i.ante multos annos,videlicet,nō diu post Christi ascē
sionē,atq; paracleti missionē[IN nobis elegit deus p os meū gentes audire verbū Euangelij & crede-
re].i.me primo deus destinauit ad ꝑdicandū Euangelicā legem gentibus,puta Cornelio centurioni & Act.10.
suis, quibus & per me,fidē gratiamq; infudit [ET qui corda nouit deus].i.deus infallibilis iudex,cor-
dium humanorū inspector [TEstimoniū perhibuit] illos sibi placere, & me secūdum eius beneplacitū
illis prȩdicare [DANS illis spm̄ sanctū] in signo visibili siue sensibili,etiā antequā baptizarentur.[SI-
CVT & nobis] dedit in die Pētecostes [ET nihil discreuit inter nos] circūcisos ex Iudaismo credētes Act.2.
[ET illos] ex gētilitate cōuersos [FIDE] formata quæ per dilectionē operatur [PVRIFICANS cor Galat.5.
da eorū] non obseruātiis legis,quia credēdo, non legē seruando meruerunt accipere spm̄ sanctū. Iu- Hebr.2.
stus enim ex fide viuit,& per fidē habitat Christus in nobis,qui in Euāgelio ait frequēter,Fides tua te Hebr.10.
saluū fecit.Nā fide,error & ignorantia intellectus repellitur,oculus mētis in vltimū finē dirigitur,vis Ephes.3
intellectiua in captiuitatē se redigit,& deo ꝑfecte se subiicit, assentiēdo seu adhȩrēdo his quȩ cōprehē Matth. 9
B dere nequit,ꝓpter authoritatē & reuerentiā primȩ & inuiolabilis veritatis. [NVNC ergo quid tenta- Marc.5.
tis deū?].i cur laboratis diuinæ dispositioni resistere,& aliter q̃ ipse iussit peragere,vt pote [IMponere Lucæ.7
iugum].i.onus obseruationis legaliū [SVPER ceruices].i.vires operatiuas [DIscipulorū] .i. Christia- 2.Cor.10
norū præsertim gentiliū conuersorū [QVOD neq; nos , neq; patres nostri portare potuimus] ꝓpter
multitudinē præceptorū legis & eorūdem rigorē.vt enim asserit Rabbi Moses,tot erant præcepta in
lege,quot ossa sunt in homine. Verū cum certum sit deū impossibile non iubere (dicente Hieronymo Hierony.
in expositione fidei catholicæ, Anathema sit qui dicit deū aliquid impossibile prȩcepisse) onus prȩce
ptorū legalium importabile fuisse Iudæis asseritur, non quia simpliciter obseruare non poterant, sed
quia difficillimū fuit vniuersa seruare,sicq; patres legis dicuntur ea nō potuisse implere ob difficulta-
tem,non ob absolutā impossibilitatē. Vnde nonnulli eorū ea seruasse noscuntur,sicut de Iosue scriptū Iosue.11
est,Nō præteriuit Iosue de vniuersis mādatis dn̄i, ne vnum quidē verbum,quæ præcepit Mosi.[SED
per gratiam dn̄i nostri Iesu Christi credimus saluari] Hoc verum est,siue gratia accipiatur pro habitu
gratiæ gratū facientis,siue pro quocunq; gratioso auxilio Christi,siue pro virtute & merito passionis
ipsius. Meritū enim, virtus & gratia Christi,passionisq; eius,nobis per sacramenta ecclesiȩ applican
tur,& quicquid virtutis,salutis aut meriti in nobis cōsistit,per meritū Christi nobis impēditur. Pro-
pter quod scriptū est, Lex ꝑ Mosen data est, gratia & veritas ꝑ Iesum Christū facta est. De quo apud Ioan.1.
C Esaiam fertur,Dn̄s posuit in eo iniquitatē omniū nostrum, cuius liuore sanati sumus. Hinc subditur Esa.53.
[QVEMadmodum illi].s.patres nostri,patres veteris testamenti,qui nēs per aduentū ac opem, passio-
nem,& meritū regis Messiæ saluari sperabant erantque ei per fidē,charitatē & spem coniuncti. Vnde &
Abraham ante circuncisionē placuit deo per fidem,nec tamen quisquā illorum sine Christi passione Genе.15.
& merito ab originalis peccati reatu quit saluari,aut patriā ingredi. Hinc in Genesi Iacob patriarcha Gen.47.
fatetur,Salutare tuū expectabo dn̄e.[TACVIT autē omnis multitudo.] Etenim in tam pōderoso tra
ctatu non decuit quempiā leuiter loqui,aut tanti Apostoli interrumpere verba,secundū quod in Ec- Eccl.32
cles.legitur, In medio seniorum ne adiicias loqui.Itemque, Audi tacens & pro reuerentia accedet tibi Eodem.
bona gratia.[ET audiebant Barnabam & Paulū narrantes,quanta fecisset deus signa & ꝓdigia in gēti-
bus per eos.] Per quæ verba argumētatio sancti Petri cōfirmabatur. Non enim inter gētiles deus mira
bilia illa fecisset,nisi & Apostolorū istorū prædicationē,& illorū conuersionem acceptasset. Conse-
quenter inducitur definitiua sentētia Iacobi Hierosolymitarū episcopi,qui pontificali authoritate ha
buit determinationē proferre.[ET postquā tacuerunt,respōdit Iacobus] vnde in tractatibus cōcilia-
tiuis,nullus debet præcipitanter quid loqui,aut iudiciū vsurpare.[VIRI fratres audite me] q̃ breue fa
cit præambulū,contra eos q tædiosa ꝓlixitate verba multiplicant. [SIMON narrauit, quemadmodū
deus primo visitauit].i.gratiose dignatus est[SVMERE ex gētibus populū nomini suo].i.ad suiipsius
D gloriā quosdā ex gentibus ad fidē conuertere.[ET huic concordant verba prophetarum] quorū mul-
ti de gentiū illuminatione vaticinati sciuntur,potissime Esaias, Oseas quoq; & Daniel [SICVT scri Oseæ.13.
ptū est.] per Amos [POST hȩc reuertar & ædificabo tabernaculū Dauid quod cecidit, & diruta eius Daniel.7
reædificabo & erigā illud,vt requirant cæteri hominū dn̄m,& omnes gentes super quas inuocatū est Amos.9.
nomen meū,dicit dn̄s faciens hæc.] Hanc autē scripturā allegat Lucas secūdum translationē septua-
ginta. Nostra vero translatio habet sic,In die illo suscitabo tabernaculū Dauid quod cecidit,& reædi
ficabo aperturas murorū eius,& ea quȩ corruerāt instaurabo. Et reædificabo sicut in diebus antiquis,
vt possideant reliquias Idumææ & oēs nationes,eo quod inuocatū sit nomen meū super eos,dicit dn̄s
faciens hæc.Itaq; sensus est,Post hæc.i.post Israeliticȩ plebis dispersionē per oēs gentes,seu legis Mo
saicæ cursum,reuertar,per multiplicis gratiæ meæ effectū, post vnigeniti filij mei missionem in mun
dum,& ædificabo,in fide,moribus,sacramentis,virtutibus, tabernaculū Dauid. i. ecclesiam Christi,
quod cecidit,per vitia & errores,præsertim per idololatriā ante legē & sub lege. Itaque per ecclesiam
Christi hoc loco,designatur vniuersitas fideliū à principio mundi vsq; ad finē ipsius,de qua in Euan Mat. 20.
gelio dicitur,Simile est regnū cælorū homini patrisfamilias,qui exiit primo mane cōducere operarios
in vineā suam. Vbi per primū mane,prima mundi ætas innuitur. Porro quod per Dauid intelligatur
Christus ad literā,patet in diuersis locis scripturæ,videlicet,Hieremia, Seruient dn̄o deo suo,& Da- Hiere.30
uid regi suo. Ezechiele,Ego ero eis in deū,& seruus meus Dauid princeps eorū,& diruta eius.i. per Ezech.4

transgresſionem legis naturalis & ſcriptę destructa atq; diuiſa, reædificabo, omnes gentes in eccleſia- B
ſtica vnitate colligẽdo, & erigam illud.i.ad cœleſtis eleuabo, & multis miraculis beneficijſq; præcla-
ris honorabo: vt requirant cæteri hominũ dñm.i. gentiles quoq; iſta cernentes conuertantur ad Chri
Eccl. 23. ſtum: & pro.i. omnes gentes ſuper quas inuocatũ eſt nomen meum, quę poſt conuerſionẽ ſuam me ſu
per ſe inuocauerunt, & pro quorũ conuerſione ſancti patres me orauerunt. [NOTVM eſt à ſeculo do-
mino opus eius].i. æternaliter ei innotuit quicqd in tempore facit, & quod de gentiũ conuerſione ope
rari decreuit: iuxta illud Eccleſ. Domino deo antequam crearentur, omnia ſunt cognita, [PROPTER
quod ego iudico] tanquã epiſcopus [NON inquietari eos qui ex gentibus cõuertuntur ad dominũ].i.
gentiles conuerſos, non eſſe turbãdos ſeu aggrauandos per obligationẽ, ad ſeruanda legalia [SED ſcri
bere eis, vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum].i à cultura deorũ qbus anima nõ mun-
Neom. 7 datur ſed maculatur. Vel cõtaminationes ſimulacrorũ vocantur comeſtiones idolothytorũ videlicet,
ſacrificiorũ idolis oblatorũ, quod fuit in lege prohibitum [ET fornicatione] quam gentiles reputabãt
opus naturale ac licitum [ET ſuffocato].i. eſu cuiuſcunq; animalis per ſuffocationem occiſi [ET ſan-
guine].i. ſanguinis effuſione, vel manducatione cũ ſanguine. Horũ quatuor, tria ſunt ad cæremonialia
legis ſpectantia.ſ. primum, tertium, quartum, quæ idcirco Apoſtoli gentibus præceperunt, quatenus
cũ Iudæis conuerſis cõcorditer coaleſcerent ac ſocialiter viuerent, ſicut frequenter in ſocietate pluri-
morũ ex diuerſis natiõibus collectorũ aliqua ordinãtur ꝓ pace cõmuni ad tẽpus. Poſtmodũ vero Euã F
Mat.15. gelicæ legis veritate plenius elucidata, ceſſauit obſeruatio horũ triũ, quia vt ait Saluator, non quod
Marc.7 intrat in os coinquinat hominẽ. Omnis quoq; creatura dei bona, nihilq; reijciẽdum quod cũ gratiarũ
1.Tim.4 actione ſumitur. Sãctificatur enim ꝑ verbũ dei & orationẽ [MOSES enim à tẽporibus antiquis habet
in ſingulis ciuitatibus, q eũ].i. ſcripturas & libros eius [PRædicent in Synagogis, vbi ꝑ omne ſabbatũ
legitur.] Hoc intelligendũ eſt de vrbibus Iudææ, & aliquarũ terrarũ in qbos diſperſi fuerunt Iudæi.
Vbi à tẽpore ſuæ diſperſionis libros legis habuerunt atq; legerunt, qui etiam ad Chriſtũ cõuerſi, non
ꝓtinus legalia omiſerũt in toto, ſed paulatim, quouſq; Euãgelio diuulgato determinaoit Eccleſia, le-
galia omittẽda. [NVNC placuit Apoſtolis & ſenioribus cũ omni Eccleſia] Hieroſolymitana [ELIGERE
viros ex eis, & mittere] eos [ANTIOCHIAM cũ Paulo & Barnaba] oẽs enim cõcorditer verbis Petri & Ia
cobi cõſenſerunt. Deinde viri illi electi exprimũtur [IVDAM qui cognominabatur Barſabas, & Sy-
leã, viros primos in fratribus].i. poſt Apoſtolos inter notabiliores ſeu eminẽtiores, in qb⁹ dona gratię
clarius emicabant. Supra quoq; dictũ eſt quod Ioſeph cũ Matthia cõſtitutus, vt vnus eorũ Apoſtolus
Act.1 fieret, cognominatus ſit Barſabas, quod interpretatur fili⁹ quietis. Et forte ob excellẽtia huius pfectio-
nis, ſeu gratiæ contẽplationis, ſic vocatus eſt Iudas iſte [SCRIBENTES].i. ſcriptã epiſtolã dirigẽtes
[PER manus eorũ].ſ. Iudæ atque Syleæ, non Pauli & Barnabæ qui in hac cauſa pars fuerunt. [APO-
STOLI & ſeniores fratres his q ſunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ fratribus, ex gẽtibus].i. de gẽti- G
litate conuerſis [SALVTEM].i. verã beatitudinẽ optant. Porro Syria quæ ab Hebræis Aran dicitur,
regio eſt inter Euphratẽ & mare mediterraneũ, vſq; ad Aegyptũ pertingẽs, & maximas habet ꝓuin-
Act.22 cias. Cilicia quoq; nomen eſt ꝓuinciæ Aſiæ. Nam & Paul. de Tharſo vrbe Ciliciæ fuit. [QVONIAM
audiuimus quod quidã ex nobis exeuntes].ſ. Phariſæi præfati credẽtes [TVRBAuerunt vos euertentes
Mat.18. animas veſtras] à tranquillitate & ſynceritate Euangelicę cõuerſationis [QVIBVS nõ mandauimus]
vt ita docerent legalia obſeruãda [PLACVIT nobis collectis in vnum] corporaliter ac ſpiritaliter,
quia de cõmuni ſenſu acta ſunt hæc, imo & de Chriſti inſpiratione qui ait, Vbi fuerint duo vel tres cõ
gregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorũ [ELIGERE viros].ſ. Iudã & Syleã [ET mittere ad vos cũ
chariſsimis noſtris Barnaba & Paulo, hominibus q tradiderũt aĩas ſuas].i. mortis periculis expoſuerũt,
diuerſis laboribus mãcipauerunt [PRO nomine dñi noſtri Ieſu Chriſti].i. ex eius amore ꝓ catholica
veritate ad ipſius honorẽ. [MIſimus ergo Iudã & Syleã, qui & ipſi vobis eadẽ verbis referẽt] quæ in
epiſtola cõtinẽtur, vt ſitis certiſsimi de nr̃a reſpõſione, verbis & ſcriptis inſtructi. [VISVM eſt enim]
Ioan.3. .i. bonũ apparuit, ſeu placuit [SPIRITVI ſancto] q infallibilis eſt magiſter, & arbiter ſuæ poteſtatis
1.Cor.12 exiſtens, vbi vult ſpirat, & ea quæ vult loqtur [ET nobis] ſpũs ſancti illuminatione edoctis nõ ſenſum
humanũ ſequẽtibus [NIhil vltra vobis imponere oneris].i. obſeruãtię legalis [QVAM hęc neceſſaria]
obſeruãda ꝓpter cauſas prætactas [VT abſtineatis ab immolatis ſimulacrorũ & ſanguine, & ſuffoca-
to] quæ verba iam expoſita ſunt [ET fornicatiõe] quod nõ ad cæremonialia, ſed moralia ſpectat pręH
cepta. Nec dubiũ quin Paulus & Barnabas de fornicatione idipſum docuerint, ab Apoſtolis tamẽ re-
petitur, vt à gẽtibus fortius obſeruetur [A qbus cuſtodiẽtes vos, bene agetis].i. meritorie, iuſte, & obe
diẽter viuetis, ſimul & alia à Chriſto tradita adimplẽtes. [ILLI ergo dimiſsi] ab eccleſia Hieroſoly-
tana [DEſcenderunt Antiochiã. Et congregata multitudine] conuerſorũ ibidẽ fidelium [TRAdiderunt
epiſtolã. quam cum legiſſent gauiſi ſunt] gentiles conuerſi [SVPER conſolatione].i. de conſolatoria
iſta epiſtola, per quã à legaliũ iugo exonerabantur. [IVDAS autẽ & Syleas & ipſi cũ eſſent ꝓphetę]
ſpiritu enim fulſerunt ꝓphetico, & Apoſtolicæ pfectionis viri fuerunt [VERBO plurimũ conſolati
ſunt fratres, & cõfirmauerunt] in fide atq; virtutibus. Saluberrima enim documenta, & ſcripturarum
allegationes, cũ finali remuneratione iuſtorũ ac impiorũ propoſuerunt, quibus auditis fratres cõuerſi
in bonis actibus roborantur.i. in mundi contẽptu & diuinitatis amore creuerunt. [FACTO autem ibi
aliquãto tẽpore dimiſsi ſunt cũ pace] ab Antiochia [A fratribus] illius vrbis [AD eos q miſerũt illos]
.ſ. qui in Hieruſalẽ erant. Hoc tamen de Sylea accipiendũ non eſt, quia cũ Paulo remãſit, nã ſequitur,
[VISVM eſt autẽ Sileæ ibi remanere] Iudas autẽ ſolus abiit Hieruſalẽ. [PAVLVS autem & Barnabas
Galat.2 demorabantur Antiochiæ] tuncq; impletũ fuit, quod ait Paulus, Cum veniſſet Cephas Antiochiam,
in faciem reſtiti ei [DOCENTES & euangelizantes cum alijs] pluribus viris ſanctis in Antiochia

A existentibus [VERBVM dei] Verũ quod dictũ est, Visum est autẽ Syleæ, vsq; ad id, Paulus & Barna-
bas, nõ est de textu, nec habetur in Græco, neq; in libris correctis, sed olim glossaliter additũ, insertũ
est textui. [POST aliquot autẽ dies, dixit ad Barnabã Paulus, Reuertẽtes visitemus fratres per vniuersas
ciuitates in quibus prædicauimus verbũ dñi, quõ se habeant] i. redeũtes ad eos, videamus qualiter stent in
fide, cæterisq; virtutib⁹. In quo patet quãta fuerit in Paulo oĩm solicitudo ecclesiarũ. [BARNABAS
autẽ volebat secũ assumere Ioannẽ q cognominatur Marcus] de quo dictũ est sæpe. [PAVLVS autẽ Act.4.12
rogabat eũ] s. Barnabã [VT quia Ioannes discessisset ab eis à Pãphylia] sicut supra iam dictũ est [ET Act.11.
non isset cũ eis in opus] i. opus dei viriliter aggressus nõ fuit, videlicet prædicationis officiũ, seu per-
sequutionis periculũ, siquidem timore imminentiũ periculorũ abscessisse videtur [NON debere reci-
pi eũ] in comitatu, ne rursus deficiens alios suo scandalizaret pauore. Prædicãtes etenim verbũ dei po-
tissime inter infideles stabiles esse debẽt, imperterriti, & pro fide seu æquitate mori parati [FACTA est 2.Mac.7
autem dissensio] inter Paulũ & Barnabã. Ista dissensio non fuit vitiosa, sed potius à spũ sancto, vt san-
cti viri ab inuicẽ separati, maiorẽ fructum prædicando producerent, dum in pluribus locis ac gẽtibus,
verbũ dei disseminarẽt. Vterq; etiã ex rationabili mouebatur motiuo, nec quicquã proprij cõmodi quis-
piam eorũ quærebat, sed bonũ cõmune: nec enim ex impatiẽtia aut simili passione, sed ratione dictan
te separabantur. Vnde secundũ doctores paci atq; concordiæ aliquando non repugnat quod aliqui in
duobus discordant, dũmodo in vno tertio sint cõcordes. Et sic fuit in isto. Nã & Paulus & Barnabas
B cõcordabant in hoc, vt id fieret, qđ fuit magis pro dei honore, & Euãgelicæ prædicationis profectu [ITA
vt discederent ab inuicẽ. Et Barnabas quidẽ assumpto Marco nauigaret Cyprũ] de qua fuerat natus.
Dicit autẽ hoc loco Scholastica historia. Ex eo quod Barnabas noluit Marcum dimittere, perpẽditur
fuisse eius cognatus, legũtur enim fuisse consobrini: iuxta illud ad Coloss. Salutat vos Aristarchus, & Coloss.4
Marcus cõsobrinus Barnabæ. [PAVLVS autem electo Sylea] in adiutorẽ & comitẽ [PROFECTVS
est] ab Antiochia [TRADITVS] i. oblatus seu cõmissus [GRATIAE dei] tanquã fortissimo adiuto
rio, sine quo nihil valebat [A fratribus] Antiochenis pro ipso deuotissime interueniẽtibus. [PERAM
BVLABAT autẽ Syriam & Ciliciã, confirmans ecclesiam] i. fideles, quoscunq; inuenit, præcipiẽs
eos custodire præcepta Apostolorum & seniorum qui in Hierusalem erant, & aliqua pro fideliũ salu-
te instituerunt seruanda, sicut in præsenti capitulo de quatuor prouctis inductum est.

¶ EXPOSITIO CAP. XVI. [PERVENIT autem in Derben & Lystram.] ARTIC. XVI.

A B hoc loco vsq; in finẽ voluminis prosequitur sanctus Lucas prędicatiões, actus,
atq; miracula Pauli Apostoli. [PERVENIT autẽ] Paulus cũ Sylea [IN Derben
& Lystram] ciuitates prouinciæ Lycaoniæ. [ET ecce discipulus quidã erat ibi] s. in
Lystris [NOMINE Timotheus] iam Christianus effectus [FILIVS mulieris vi-
C duæ] nam pater eius fuit tunc mortuus [FIDELIS] quia natione fuit Iudæa, re-
ligione vero Christiana, quemadmodũ ad eundẽ Timotheum scribit Apost. Re- 2.Tim.1.
cordationẽ inquiens accipiens fidei quæ est in te non fictæ, quæ & habitauit pri-
mum in auia tua Loyde, & matre tua Eunica [PATRE gentili] pater enim ipsius fuit gentilis. Iudæi
nanq; dispersi cũ alienigenis contraxerunt [HVIC] vtpote Timotheo [TESTIMONIUM bonũ perhibe
bant, qui in Lystris erant & Iconio fratres] i. in vrbibus illis. [HVNC voluit Paulus secum proficisci]
Vidit enim quod idoneus esset, & alijs præsidere ac prædicare, magnumq; secũ fructũ afferre. Veruntа-
men in Scholastica fertur historia, quod primo fecit eũ episcopũ fidelium in Lystris manentiũ, postea
duxerit eũ secum. [ET assumens circuncidit eũ, propter Iudæos q erant in illis locis] ne scandalizaren
tur, habendo episcopũ non circuncisum, seu intuendo quod Iudæus incircũcisus iret & prædicaret cum
Paulo. Illa autẽ circuncisio, quamuis nõ fuit necessaria, tamen licita fuit, ad remouendũ scandalũ pusil
lorum. Legalia enim tunc ad tẽpus poterant à Iudæis cõuersis seruari, dũmodo spem in illis nõ pone-
rent, paulatimq; nõ subito erant tollenda, & quasi cum honore mater Synagoga sepelienda [SCIE-
BANT enim oẽs, quod pater eius gentilis erat] ideo non permisit suũ filiũ circuncidi, quod & Iudæis
illis innotuit. [CVM autẽ pertransierunt ciuitates] Paulus, Syleas, & Timotheus [TRADebant eis] s.
Christianis, in vrbibus illis morantibus commiserunt [DOGMATA quæ erant decreta] seruari [AB
D Apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis] qui tanquã principalissimi, cæteris certa documẽta
seruanda sanxerũt ac insinuauerunt. [ET ecclesiæ quidẽ] particulares per diuersas prouincias [CONFIR-
mabantur in fide] quæ tunc pernecessaria fuit, imo & cũctis virtutibus principaliter a spũ sancto, mini
sterialiter vero ab Aplis, adiutoribusque ipsorũ [ET abundabãt numero quotidie] ita quod omni die
plures cõuertebãtur ad fidẽ. [TRANSEVNTES autẽ Phrygiã] prouinciã Asiæ [ET Galatię regionẽ]
etiã Asiæ: dicitq; Beda, Galatia prouincia Asiæ à Gallis vocabulũ trahẽs, q in auxiliũ à Rege Bithynię
euocati, regnũ cũ eo, facta victoria diuiserunt: & ita deinde Gręcis admixti, primo Gallogræci, postea
Galatæ sunt vocati [VETITI] i. prohibiti [SVNT à spũ sancto] per reuelationẽ internã seu alio modo
[LOQVI verbũ dei in Asia] Cur hoc? Forte quia spũs sanctus pręuidit Asianos tunc non credituros:
ideo ne grauius caderent, prohibuit eis prædicari. Vel quia alteri Apostolo puta Ioanni hanc instruen-
dam seruauit prouinciã. [CVM autẽ venissent Mysiam] quæ est prouincia Asiæ, & nunc Colis vocatur.
Est autẽ & altera eiusdẽ nominis in Europa, Mysia superior, quæ nũc Bosna vocatur: & inferior, quæ
Bulgaria, vbi Danubius Euxinum pontũ influit [TENTABANT ire Bithyniã] Bithynia est nomen
prouinciæ Asiæ minoris, & itẽ ciuitatis in ea [ET non permisit eos spũs Iesu] illuc ire ad prædicandũ,
eisdẽ rationibus, quæ de præcedẽti prohibitione sunt assignatæ. Nam & Lucas post in Bithynia prædica-
uit. ¶ Porro spũs Iesu, est spũs sanctus: de quo ait Apost. *Si quis spiritũ Christi non habet, hic non est* Roma.8.
eius. Appellaturq; demũ spiritus sanctus, spũs Iesu seu Christi, quia ab ipso secundũ suam diuinã na-

turam procedit, atq; in ipso secũdum naturam humanã plenissime requieuit ac requiescit: iuxta illud B
Esa. 61. Esaiæ, Spiritus dñi sup me, eo quod vnxit me. [CVM autẽ pertransissent Mysiam, descenderũt Troa-
Lucæ. 4. dem] ciuitatẽ Asiæ maritimã, quæ & Antigonia est vocata [ET viso per noctẽ Paulo ostensa est.] Ista
fuit imaginaria visio, & facta videtur in somno. Deinde visio ipsa describitur. [VIR quidã Macedo] .i.
effigies viri Macedonis, vel secundũ Bedam & Scholasticam historiã angelus gentis illius, in similitu-
dinem viri huiusmodi [ERAT stans, deprecans] .s. Paulũ [ET dicens, Transiens in Macedoniã adiu-
ua nos] ad consequendã salutem. Certum est quod imagines rerum istarum & verba interna, angelico
ministerio formabantur in vi imaginatiua sancti Pauli, sicut in propheticis visionibus fieri consueuit.
[VT autem visum vidit] spiritaliterque intellexit [STATIM] die facto [QVAESIVIMVS proficisci
in Macedoniã certi facti, quod vocasset nos dñs Euãgelizare eis.] Hoc loco Lucas primo connumerat
se sociis Pauli. Macedonia autẽ est ꝓuincia Græciæ nobilissima, & virtutibus Alexãdri magni nobi-
lior facta. [NAVIGANTES autẽ à Troade recto cursu venimus Samothraciã] quæ est Aegei maris
insula, in Pagaseo sinu [ET sequenti die Neapolim] Ciuitas est Cariæ, quę est ꝓuincia Asię [ET dein
de Philippis] quæ est ciuitas in prima parte Macedonię à Philippo rege patre Alexãdri magni nomẽ
Philip. 1 sortita, cuius fidelib[us] missa est ep[isto]la Pauli, quę ad Philippẽses intitulatur [QVAE est prima] pars [MA
CEDONIAE] quia primo occurrit intrãtibus Macedoniã ab ea parte, qua Paulus de mari egrediens,
eã ingressus est [ciuitas Colonia] Dicitur autẽ colonia ciuitas, quę defectu indigenarũ nouis imple- F
tur habitatorib[us] atq; cultoribus. Vnde à cultu agri, colonia dicta est. [ERAMUS autẽ in vrbe ac diebus
aliquot cõferẽtes] cũ ciuib[us] vrbis istius. [DIE autẽ sabbatorũ egressi sumus foras portã iuxta flumen,
vbi videbatur oratio esse] q[uia] ibidẽ quędã ꝑsonæ cõfluxerãt ad supplicandũ, siue loquendũ. Orare enĩ
vtrunq; significat. Locus quoq; ille videbatur aptus ad hæc. [ET sedẽtes loquebamur mulieribus quæ
cõuenerant. Et quædã mulier nomine Lydia purpuraria ciuitatis Thyathirenorũ] .i. hoĩm de vrbe no
Apoc. 2 mine Thyathira, quæ fuit vrbs Lydiæ prouincię Asiæ, de qua in Apocalypsi habetur, Angelo Thya-
thiræ ecclesiæ scribe. De qua vrbe fuit hæc Lydia oriunda, sed in Philippis manebat. Dicitur autẽ pur
puraria secundũ Bedã, quia venditrix purpuræ, vel secundũ alios, quia textrix illius [COLENS deũ]
verũ, qui vnus est. Iam enim fuit, vt legitur, de gentilitate ad Iudaismũ conuersa [AVDIVIT] verba
nostra [CVIVS dñs aperuit cor intẽdere his, quæ dicebãtur à Paulo.] Homo enim forinsecus mouet
Ioan. 6. auditũ, sed nisi deus intus mẽtẽ tangat atq; illuminet, inanis est strepitus. Ideo ait Saluator, Nemo ve-
nit ad me, nisi pater meus traxerit eũ. [CVM autẽ baptizata esset ipsa, & domus] .i. soboles seu familia
[EIVS, deprecata est dicẽs, Si iudicastis me fidelẽ esse dño] .i. veraciter Christianã [introite in domũ
meã, & manete] ibidẽ ad libitũ [ET coegit nos] ex quibus cõstat quod opulẽta fuit, grata & multum
deuota. [FACTVM est autẽ euntibus nobis ad orationẽ] .i. locũ ad hoc aptũ [PVELLAM quandã ha
bentẽ spiritũ pythonem obuiare nobis, quæ magnũ quæstũ pręstabat dominis suis diuinando] Apol- G
lo qui & Pytho, vel phyto inuentor fuit cuiusdã diuinationis, qua veritas à mortuis inuestigatur, per
suscitationẽ defuncti præstigialẽ: vel à viuis, qui reuelante diabolo secreta seu futura denũciant: & viri
hęc faciẽtes seu taliter diuinãtes Pythones, à Pythone Apolline, mulieres autẽ Pythonissę vocantur.
Et iuxta primũ modũ, dicitur mulier Pythonissa, de qua primo Regũ scribitur Saul petisse suffragiũ.
Sed iuxta secundũ modũ hęc puella Pythonissa asseritur, quę diuinãdo .i. futura aut secreta ex dæmo-
nis reuelatione pandẽdo, magnũ quæstũ .i. lucrũ cõtulit dñis quorũ ipsa fuit ancilla, quia ꝓ precio ad
interrogata respõdit. Pręterea sicut in Scholastica historia dicitur, dupliciter intelligi potest ista puel
1. Re. 28. la fuisse Pythonissa, primo q[uia] per spm̃ Pythonis operabatur arte magica, sicut mulier illa. 1. Reg. quę
1. Par. 10. per magicã artẽ fecit dæmonẽ apparere in similitudine alicuius defuncti ad dandũ de occultis respon
sum. Secũdo quia spũ Pythonico vexabatur, sicq; aliqui asserunt eã Pythonissam fuisse atq; obsessam:
nam dæmon habitauit in ea, dans p ipsam respõsa. Quęritur quõ puella ista habuit spm̃ Pythonẽ? Et
respondẽdum, quod per spm̃ Pythonẽ, intelligi potest diabolicus spũs, per artẽ à Pythone Apolline
1. Re. 28 inuentã euocatus, apparẽs siue cooperans atq; respõdens. Vnde. 1. Regũ scribitur Saul dixisse, Quæ-
rite mihi mulierẽ habentẽ Pythonẽ. De hac autẽ diuinatiõe loquitur Thomas in. 2. 2. quęst. 95. [HÆC
subsequuta Paulũ & nos, clamabat dicẽs, Isti homines serui dei excelsi sunt, q annunciãt vobis viã sa H
lutis] .s. Euangelicã legem, & diuinorũ præceptorũ custodiã, seu fidem catholicã, quæ omnia sunt via
Ioan. 14 ducens ad salutẽ æternã seu Christũ: qui ait, Ego sum via. Et, Nemo venit ad patrẽ nisi per me. [HOC
Eodem. autẽ faciebat multis diebus. Dolens autẽ Paulus] de periculo & infestatione puellę [conuersus] vultu
ad puellã retro se vociferantẽ [DIXIT spiritui. Pręcipio tibi in nomine Iesu Christi, exire ab ea] quia
indignũ fuit, vt verbũ Euangelij spũs nunciaret immũdus, ideo quoq; iussit eũ exire, ne qui eũ audie-
runt vera loquentẽ, crederẽt postea mẽdacia ꝓferenti. Veris enim falsa admiscere dæmones cõsueue-
Marc. 3. runt. Vnde hoc facto Paulus imitatus est Christũ qui dæmoni dicenti, Scio quia sis sanctus dei, dixit,
Obmutesce & exi de homine. ¶ Quęritur quo impellẽte loquutus est dæmon aduersarius humanę sa
lutis verba memorata, de Paulo eiusq; socijs. Et respondendũ secundũ quosdã, q bono naturę hęc di-
xit, quia naturæ consonũ est, verũ cognitũ confiteri. Alij dicunt, q᷑ cogente spũ sancto hæc protulit.
Ait nanq; circa hoc Beda, Non voluntatis ista cõfessio est, quã sequitur præmiũ cõfitendi: sed timo-
re spũs sancti cogente, vera spũs mendax loquitur, non susus luce præsente suas vltra celare virtutes.
Psal. 49. Peccatori autẽ dixit deus, Quare tu enarras iustitias meas? Verũ cõtra hoc obijciũr quidã, quod dictũ
est, Dolens Paulus .s. de illo clamore, nõ enim doluisset de eo, quod à spiritu sancto factum fuisset, nec
illud impediuisset. Sed illa instantia faciliter soluitur. Nẽpe quod dicitur, dolens autẽ Paulus, nõ opor
tet ad veritatis illius ꝓtestationẽ referre, sed ad calamitatẽ puellæ. Rursus etsi de ꝓtestatione verita-
tis per dæmonẽ facta dolebat, hoc nõ fuit inquantũ ibi fuit enunciatio veri, sed in quantũ id mala in-

A rentione fiebat, & ne veritati spiritus nequá inde falsa misceret[VSDENTES autẽ dñi eius]puta puel
læ[QVOD exijt spes quæstus corũ].i.amplius fiduciã non haberẽt solita lucra obtinẽdi per diuinatio-
nem suę ancillę[APPRAHENDENTES Paulũ & Syleã, perduxerũt in forũ ad principes]quorũ fuit
iudicare impios & punire[ET offerẽtes eos magistratibus, dixerũt, Hi homines cõturbant ciuitatẽ no-
strã].i.conciues[CVM sint Iudęi]qui cõtra Romanorũ consuetã, prohibent deorũ culturã[ET annun-
ciant morẽ].i.nouum ritũ colendi deũ Christum[QVEM non licet nobis suscipere, neq; facere, cũ si-
mus Romani].i.Romanis cõfœderati ac subditi. Iam enim ordinauerũt Romani ne sine approbatiõe
Senatus aliquis de nouo deus diceretur aut coleretur.[ET concurrit plebs aduersus eos & magistratus]
cito credẽtes omni spiritui[ET scissis tunicis eorũ]tanq̃ hominũ pessimorũ & viliũ [IVSSERVNT]
magistratus[VIRGIS eos cædi. Et cũ multas plagas eis imposuissent, miserũt eos in carcerẽ] In hac
punitione fecerũt contra Romanos, sicut infra dicetur[PRAECIPIENTES custodi, vt diligẽter eos
custodiret] tanq̃ valde dãnabiles.QVI cum tale præceptũ accepisset, misit eos in interiorem carcerẽ]
qui fuit forte profundior, pœnalior, & incõfringibilior[ET pedes eorũ strinxit in ligno]ne quoquam
modo effugerẽt.[MEDIA autẽ nocte Paulus & Syleas, adorãtes laudabant deũ] in tot aduersitatibus Psal. 118.
gratias cum gaudio referentes: iuxta quod legitur, Media nocte surgebam ad confitendum tibi[ET au-
diebant eos qui in custodia].i.in carcere[ERANT]quod tam alacriter deũ laudarent.[SVBITO ve-
rò terræmotus factus est magnus]non vbiq;, neque à causa naturali, sed vbi fuerũt detenti, & à virtu-
B te angelica ad demonstrandũ sanctitatem & virtutẽ orationis istorũ. Propter quod ait Beda, Deuotio
Apostolici pectoris, & virtus orationis exprimitur, dũ & illi hymnos in imo carceris cecinerũt, & eo-
rum laus terrã commouerit, carcerisq; fundamenta concusserit, & aperuerit ostia, atq; ipsas postremo
vinculatorũ catenas resoluerit. Hinc subditur[ITA vt mouerẽtur fundamẽta carceris. Et statim aper
ta sunt omnia ostia, & vniuersorũ]non Pauli & Sylę dũtaxat, sed omniũ qui erant in carcere, q meri-
torũ participes facti sunt apostolorũ sanctorũ[VINCVLA soluta sunt]potestate angelica ac diuina.[EX-
pergefactus autẽ custos carceris, & vidẽs ianuas carceris apertas, euaginato gladio volebat se interfice-
re]prę tristitia & dolore[AESTIMANS fugisse vinctos]& ob id morte substãtiaue puniendũ se reputans
[CLAMAVIT autẽ Paulus voce magna dicens, Nihil tibi feceris mali. Vniuersi enim hic sumus] Spiritu
reuelante, vidit in mente quid carceris custos inciperet, cuius damnationi compatiens, affectuosissime
clamauit[PETITOque lumine]à ministris suis[INGRESSVS est, & tremefactus] de affectibus tam miracu-
losis[PROCIDIT Paulo & Sylea ad pedes] sanctitatem & virtutem eorum admirans, honorans, imitari-
que cupiens[ET producens eos foras]scilicet extra carcerem. in quo patet, quod amor apostolorũ ab-
stulit ab eo timorem principum suorum, contra quorum edictũ eduxit apostolos: imò & amor verę sa
lutis ad hoc ipsum induxit, nã subditur[AIT, Domini, quid me oportet facere vt saluus fiã? At illi di Marc. 1.
C xerũt, Crede in dominum Iesum]deũ & hominem, in quem creditur secundum quod deus est. Propter
quod dixit apostolis, Creditis in deũ, & in me credite. Porro in Iesum credere est charitate & opere fi-
dem ornare[ET saluus eris tu & domus tua].i.domestici tui, tuũ sequendo exemplum[ET loquuti sunt Ioan. 14.
ei verbũ domini cum omnibus qui erant in domo eius. & tollens eos] id est, ad meliora domus suę lo-
ca introducens eos [IN illa hora noctis lauit plagas eorum] corporales, vt lauarentur ab eis suę plagę
spirituales[ET baptizatus est ipse, & omnis domus eius cõtinuo.]Non dubiũ quin ante baptizationem
hanc apostolus prędicauerit illis diffuse, de mysterijs fidei Christianæ[CVMque perduxisset eos in do-
mum suã apposuit eis mensam[AD corporalem refectionẽ, à quibus mente fuit refectus.]Nec indecẽs
fuit apostolis tam mane seu ante corã comedere, qui flagellis ac carcere fuerant extenuati. Necessitas
quippe impossibilitas, & infirmitas legẽ non habent[ET lętatus est cũ omni domo sua]de sua conuer Actu. 22.
sione, apostolorũ sanctitate, & quod se gladio nõ iuuasit. Similiter omnes domestici sui sunt gauisi.[ET
cũ factus esset dies miserũt magistratus lictores].s.nũcios ad custodẽ carceris[DICENTES, Dimitte homi-
nes illos]Cur hoc nunciauerũt in textu nõ dicitur, verũ in Ecclesiastica historia legitur, quod ideo ne
plures crederent, quia miraculũ prędictũ tam eis innotuit. Vel, vt alij dicunt, passionũ impetu, quo
iniuste punierũt apostolos iam sedato, aduerterũt se iniuste fecisse.[NVNCIAVIT autẽ custos carceris ver
ba hęc Paulo]tanq̃ principaliori[QVIA miserunt magistratus vt dimittamini] & inde gauisus est cu-
D stos cernens nullũ sibi instare periculũ, quod eduxisset illos de carcere.[NVNC ergo euntes, ite in pa-
ce. Paulus autẽ dixit, Cæsos nõ publice indẽnatos homines Romanos miserũt in carcerẽ] quasi dicat,
In hoc multipliciter excesserũt, quod homines innocẽtes quasi maleficos publice flagellari fecerũt, &
sine iusto iudicio incarcerauerũt, ex vehementia passionũ suarum, cũ simus Romani. Paulus enim fuit
ciuis Romanus, nõ quasi ibi natus, sed quia ciuilitas illa patri eius fuit collata pro seipso, suisq; filijs, vt
infra dicetur. Quomodo autẽ Syleas fuit Romanus, nõ est adeo certum, sed in Scholastica historia ita
habetur, Romanos.i.subiectionẽ professos Romano imperio, capitis cẽsu puta denario qui sup caput
ponebatur, ab his q se Romano imperatori ꝓfitebãtur subiectos, atq; Romana libertate donatos[ET
nũc occulte nos eijciunt?]in quo Romanę ciuilitati derogauerũt, & cõtra Romanorũ egerũt decretũ:
quo fuit sancitum, nullũ damnari nisi locũ excusationis acciperet.[NON ita, sed veniãt, & ipsi nos eij-
ciãt]Nõ ex impatiẽtia sed zelo iustitię dixit Paulus: & ne in ipso ac suis scãdalizarentur, atq; à fide su-
scipiẽda, impedirẽtur pusilli. Et itẽ, vt sicut fuit publica punitio, sic esset & manifesta ereptio, vt veri-
tas cũctis pateret.[NVNCIAVERUNT autẽ lictores magistratibus verba hęc: timueruntq;, audito quod Ro
mani essent]Formidabant enim de his apud Romanos accusari atque affligi [VENIENTESque depreca-
ti sunt eos]vt sibi ignoscerent, quia per ignorantiã hæc fecissent [ET educentes rogabant eos vt egre-
derentur]de vrbe, ne in ciuitate oriretur dissensio, propter eorum præsentiam & doctrinã.[EXEUNTES
autem de carcere introierunt ad Lydiam] primo tamen de carcere ingressi fuerant domum custodis

ipsius. Nam fœmina hæc de apostolorum iniusta persequutione fuit plurimum contristata, quod Pau- E
lus in seipso perpendens, accessit ad eam cum suis gratia consolationis, mirabilia dei quæ contigerunt
insinuans ei, ipsamque in fide confortans [ET VISIS fratribus] scilicet Christianis, qui iam in hac vr-
be fuerunt [CONSOLATI sunt eos, & profecti sunt.]

EXPOSITIO CAP. XVII. [CVM autem perambulassent Amphipolim.] ARTIC. XVII.

Vm autem perambulassent Amphipolim] vrbē. s. Macedoniæ sic vocatā [ET Apol-
loniā] quę & ipsa est ciuitas Macedonię: & est alia in Apbrica, quę vocatur Penta-
polis [PERVENERVNT Thessalonicā] Macedoniæ vrbē [VBI erat Synagoga
C Iudæorū.] Iudæi enim ibidē manentes, in vrbe illa domū, in qua ad colendū deum
cōfluebant, habebāt. Et sicut ecclesia interdū pro congregatione Christianorum,
interdū pro materiali tēplo accipitur, ita & Synagoga nūc pro collectione Iudæo-
rum; nūc pro materiali eorū suscipitur tēplo. Vnde apud Lucā dicunt Iudęi de cē-
turione ad Christū, Synagogā ipse ędificauit nobis. [SECVNDVM consuetudinē autem suam Paulus
introiuit ad eos] in Synagogā, volens omnibus loqui de Christo [ET per sabbata tria disserebat eis de
scripturis] Die enim sabbati magis cōfluxerunt Iudęi, & paulatim pręparauit corda illorū ad suscipiē-
dam fidem catholicā, comprobans ex scripturis, quæ de Christo mox proponere intēdebat. Hinc sub-
Lucę. 24 ditur [ADAPERIENS & insinuās, quia Christū oportuit pati, & resurgere tertia die à mortuis. Ho- F
Danie.6. rū vtrūque in prophetis de Christo copiose prędictū est, imò & tēpus suę occisionis in Daniele aper-
Esa.52. tissime prętaxatū ostēditur. Oportuit autē Christū pati nō necessitate absoluta, imò ipse seipsum tra-
didit morti, quēadmodū in Esaia habetur, Oblatus est, quia voluit: sed cōditionata, seu ex hypothesi,
quia videlicet diuinitus fuit præordinatū, atque prophetice prænunciatū, per voluntariā Christi pas-
sionem, saluandū esse genus humanū, & quod non aliter saluaretur [ET quia hic est Iesus Christus, quē
ego annuncio vobis.] Quicquid namq; de Christo vaticinatū fuit, in Iesu Nazareno impletū proba-
Danie.6. tur, videlicet quo ad locū, & tempus ac genus. Nam natus est tempore à Daniele prefixo, in ciuitate à
Michæa prædicta, itē de tribu Iuda, prout Iacob prædixit. Insup fecit miracula quemadmodū Esaias
Matt.28. prædixit. Vixit, docuit, sicut in ꝓphetis prædictū est. Sustinuit tale genus mortis, quale à Dauid & ab
Esaia fuit prænunciatū. Deinde surrexit, ascendit, spiritū sanctum misit. Per discipulos innumerabilia,
Actuū.1. maxima, soliq; deo possibilia egit miracula. [ET quidā ex eis] puta Iudęis istis [CREDIDERVNT] in
Actuū.2. Christū [ET adiuncti sunt] mēte & corpore [PAVLO & Sylę] vt plenius informarētur de Christo &
fide catholica [ET de colētibus]. s. gētilibus ad Iudaismū cōuersis vnū verum deū, qui appellātur pro-
selyti [GENTILIBVS] qui. s. vsq; tunc in gentili ritu permāserant [MVLTITVDO magna] cōuersa
est [ET mulieres nobiles nō paucæ] quę & si iam carnis propagine nobiles extiterūt, credēdo in Chri-
stum atq; cælestem regenerationē sumendo, multo nobiliores effectæ sunt mente, virtutū præclarissi- G
ma dignitate. [ZELANTES autē Iudæi]. i. increduli Iudæi honori & glorię Iesu Christi discipulorū-
que eius inuidētes, & legē Mosaicam inordinate zelātes, seu diligētes vel imitātes [ASSVMENTES-
QVE de vulgo viros quosdā malos] vt multitudine ac impetuoso & irrationabili strepitu pręualerent,
qui nullā pro se rationē habebant [TVRBA facta, cōcitauerunt ciuitatē]. i. habitatores Thessalonicæ,
verbis mēdacibus eos cōtra apostolos prouocādo [ET assistētes domui Iasonis] hospitis Pauli & Sy-
leę [QVAERABANT eos ꝓducere in populū]. i. ad publicū trahere, tanq̄ maleficos, vt eis visis, popu
lus cōtra eos insurgeret. [ET cū non inuenissent eos] q̄a iam alibi occupabātur [TRAHEBANT Iaso-
nem & quosdā fratres]. s. Christianos, ad principes ciuitatis. forte putabāt apostolos ab istis pręmoni-
tos aut occultatos [CLAMANTES, Quoniā hi sunt qui vrbē cōcitant]. i. discordiā inter ciues pariūt.
Semp malitia, specie aliqua bonitatis se palliat. Vnde & hi cū essent prauissimi, tamē reipublicę ama-
tores se cōfinxerunt, vt eis celerius crederetur: & quod ipsi fecerūt, apostolis & eorū imponebāt disci-
Apoc.6. pulis [ET hic] puta ad Thessalonicā [VENERVNT, quos Iason suscepit] hospitio. s. Paulus cum suis
[ET hi cōtra decreta Cæsaris faciūt, regem aliū dicentes esse Iesum.] Romanus etenim imperator, tūc
fuit monarcha, & sine sua licētia noluit aliquem regem vocari, præsertim qui nō fateretur se Romano
subiectū imperio. Paulus autē & Syleas prædicauerunt Iesum esse regem regū, sed per hoc tēporali do- H
minio imperatoris nō derogabāt. [CONCITAVERVNT autē plebem, & principes ciuitatis audien-
tes hęc] verba, & nō intelligentes quo sensu essent prolata. [ET accepta satisfactione à Iasone & fratri-
bus] cū enim veraciter fuerint innoxij, poterāt se rationabiliter excusare, & verba apostolorū ita inter-
pretari, quod nō derogabāt Romanis, eo quod Christi regnū spirituale cōsistat [DIMISERVNT eos.
Fratres verò confestim per noctē dimiserunt Paulū & Syleam in Berœā] Macedonię vrbē sic dictam:
nō Berœā, vt quidam scribunt. Opportuno etenim tempore fugiendū esse à facie persequentiū de lo-
Ioan.7. co ad locum Christus verbo docuit & exēplo. Nam & ipse in Euangelio scribitur sic operatus. [QVI
Matt.10. cū venissent] in Berœā [IN Synagogam Iudęorum introierunt] ineffabili enim & ardentissima chari-
tatis affectione sitiebat Paulus Iudæorum salutem: & quo eum durius persequebantur, eo cordialius eis
cōpatiebatur, nec aduersa in ipso charitatem tepere fecerunt, imò potius succenderunt. Hinc ab alijs
eiectus ad alios accedere non cessauit, cupiens saltem aliquem saluare ex eis. [HI autem]. s. Berœenses
[ERANT nobiliores] nobilitate animi & virtutū [EORVM qui sunt Thessalonicæ]. i. Thessalonicen-
sibus nobiliores, seu de nobiliorib᷒ illorū. Et cur hoc, subdidit [QVI susceperūt verbū] Euāgelice prę-
dicationis à Paulo [CVM omni auiditate]. i. perfecta mētis appetitione, qua veritatē appetierunt ac sa
lutem [QVOTIDIE scrutātes]. i. diligēter inuestigātes & cōsiderantes [SCRIPTVRAS] veteris te-
stamēti, in quibus de Christo fit mētio [SI hæc] quæ Paulus de Iesu prędicauit [ITA se haberēt] Non
enim leui, incircunspectaq; mēte fuit lex noua suscipiēda, aut aliquis Christus credēdus; sed scripturæ

A fuerant reuoluendę an noua veteribus consonarent. Verũ fide recepta non sunt scripturæ scrutãdæ ad
videndũ an hęc ita se habeãt, sed ad intuẽdũ clarius, ad prędicandũ, probandũque fortius, quod vti-
que ita se habẽt. Itaq; nobilitas mẽtis, est studio scripturarũ syncero fine insistere, sapiẽtiæ operã dare,
virtutibus aimã decorare. Et qui in his amplius occupatur, illustrior cõprobatur. [E T multi quidem
crediderũt ex eis, & gentiliũ mulierũ honestarũ] quę sua honestate ac probitate naturali ad fidei susce-
ptionẽ, & veritatis amplexũ magis erant dispositę [E T viri nõ pauci] sicque ex vtroq; populo, & sexu
vtroq; conuersi sunt plurimi. [C V M autẽ cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berœæ prędica
tũ est à Paulo verbũ dei, venerũt illuc, cõmouentes & turbãtes multitudinẽ] Berœensiũ. Impijs quip-
pe dãnatio non sufficit propria, sed aliorũ quoque impedire salutẽ nituntur, & pacificare eos sibi in vi
tijs [S T A T I M Q V E Paulũ tunc dimiserũt fratres, vt iret vsq; ad mare] & per illud ad loca alia naui-
garet ad prędicãdũ. Ipsum enim Iudęi magis persequebãtur, qa erat dux verbi. [S Y L E A S autẽ & Ti-
motheus remanserũt ibi] puta in Berœa, ad confirmationẽ & consolationẽ ibi credentiũ. [Q V I autem Actu.14.
deducebãt Paulũ] qui erãt credẽtes [P E R duxerunt eum vsq; ad Athenas] famosissimã Gręcię vrbẽ, &
philosophię studijs olim mancipatã. Nouerant hi Paulũ ducẽtes, quod Gręci sapientiã quęrerẽt, ideo
eum tanq̃ sapientissimũ ad vrbem studentiũ deduxerunt, [E T accepto mãdato ab eo]. s. Paulo [A D Sy 1. Cor.2.
leam & Timotheũ] quibus mãdauit [E T quã celeriter]. i. valde festinanter [V Enirent ad illũ, profecti
B sunt] ad eum, tanq̃ boni discipuli. Paulus enim intendebat in Athenis fortiter prędicare, idcirco illorũ
tam pręcipuorũ virorum volebat assistentiã habere atq; pręsentiam, quatenus & ipsi aliquibus loque-
rentur quę dei sunt. Siquidem frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas munita. [P A V L V S autem cũ
Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus eius in ipso]. s. anima eius intra se æstuauit dolore, cõpas-
sione desiderioq; conuersionis errantiũ [V I D E N S idololatrię deditã ciuitatem] tam inclytã. Vnde ze-
lo diuini honoris succẽsus est, & à spiritu sancto inflãmatus ad veræ diuinitatis cultũ denunciandum. Prou. 18.
[D isputabat ergo in synagoga cũ Iudęis & colentibus]. i. gentilibus ad Iudaicã legem cõuersis [E T in
foro per omnes dies] quibus ibi fuit, ex quo loqui exorsus est [A D eos qui audierũt] qui scilicet ibi præ-
sentes fuerũt. Veritas enim non quęrit angulũ, & omnis qui facit veritatem venit ad lucem [Q V I D A M
autem Epicurei & Stoici philosophi disserebant cum illo] contra eũ argumentando vt moris est ipsis
philosophis dum aliqua suis documentis cõtraria audiunt. De sectis verò & distinctionibus philoso- Ioan.3.
phorũ Augustinus in libro de ciuitate dei copiose pertractat. Epicurei autẽ philosophi à magistro &
principe suo Epicuro nomẽ sortiti sunt, beatitudinẽ hominis in corpis voluptatibus cõstituẽtes, quã-
quã iste Hierony. ipsemet Epicurus hoc docẽs continentissime vixerit, oleribus vtẽs exiguis. Stoici ve
rò in sola animi virtute felicitatẽ hominis posuerũt. Hi inter se discordãtes, cõtra Apostolũ concordi-
ter argumentabãtur. [E T alij dicebãt, Quid vult seminiuerbius hic dicere?]. i. qd iste fabulator, & inu-
C tiliũ prolator sermonũ prętẽdit. Verũtamen san. Apost. vere seminiuerbius. i. verbi seminator fuit. Se- Matt.13.
men enim verbũ dei. Et ipse ait, Nos vobis spũalia seminauim⁹. Seminator ergo erat verborũ, & mes- Lucæ.8.
sor morũ, de huiusmodi messione vberes fructus expectãs [A L I I verò dicebãt, Nouorũ dęmoniorum 1. Cor.9.
videtur annũciator esse [Varios dęmonũ ordines posuerũt gentiles, pręsertim Platonici. s. Calodęmo-
nes, & cacodęmones: quorũ quosdã dixerũt bonos, quosdã peruersos. Calodęmones asserebãt multum
virtuosos, & summo deo iugiter assistẽtes, qđ theologi de angelis supiorũ astruũt ordinũ. Agathodæ-
mones insuper appellabãt substãtias intellectuales bonas, hominũ custodię delegatas, atq; ad bona co
hortãtes, quod de angelis inferiorũ chororũ edocent sancti. Cacodęmones verò vocabãt malorũ per-
suasores ac punitores, quod nos dęmonibus cõuenire asserimus. Platonici tamen nomine dæmonis nõ 1. Petr. 5.
semper intellectũ peruersum intellexerũt, sed intellectualẽ substantiã, cum dęmõ dicatur à dęmon no-
mine gręco, quod latine interpretatũ est, intellectus, vel peritus. Pręfatas demum substãtias inter deos
cõputauerunt & coluerũt, potissime quę de primo secundoq; ordine sunt, imò & quidã etiã inferna-
libus dijs sacrificauerũt, quatenus amicorũ & propinquorũ suorum spiritibus in inferno detentis, mi-
tiores cõsisterent. De hac re in Phędone & Timęo loquitur Plato. Itaq; quibusdã Atheniensibus vide-
batur, quod sanctus Paulus ob nimiã doctrinę suę incompręhensibilitatẽ, inauditamq; altitudinẽ prę-
dicaret colẽda esse dęmonia, hactenus inaudita, siue de bonis siue de malis, siue de optimis secundum
D eorũ errores id intelligatur. Dęmones equidẽ dicebant animalia mente rationalia, animo passiua, cor-
pore aerea, tẽpore æterna, sicut ex Porphirij verbis & Apulæi innotescit. Nos autẽ Christiani dæmo-
nes dicimus quidẽ in cælo creatos, & de cælo eorũ exigente superbia partim in infima terræ deiectos,
partim in aere tanq̃ congruo sibi carcere dãnatos, nocendi semper cupidos, à iustitia alienos, superbia
tumidos, inuidẽtia liuidos, fallacia callidos. [E T apprehẽsum eũ, ad Ariopagum]. i. vicũ in quo Mars
colebatur [D uxerunt dicẽtes. Notandũ quod Athenienses singulos vicos, à dijs qui in eis colebantur
nominauerũt. Arios autem græce, latine Mars dicitur. Pagos verò vicus, seu villa, Inde Ariopagus. i.
vicus Martis. [P O S S V M V S scire quę est hęc noua, quæ à te dicitur doctrina? Noua enim quędã infers
auribus nostris.] Quasi dicãt, cum sint mira & inconsueta quæ doces, libenter audiremus explanatio-
nem eorũ & rationem. Huius interrogationis causam Lucas interponit, subdẽdo [A T H E N I E N S E S
enim à nihil aliud vacabãt, nisi aut discere aut audire aliquid noui.] Quod partim curiositatis partim
studiositatis fuisse videtur. Philosophi nanq; veritatis sunt auidi. Ciuitas autẽ Atheniẽsis studio philo
sophię vacabat vehemẽtissime, ideo omnium rerũ rationes scrutabantur & causas, & nouis adinuẽtio-
nibus gloriabantur. [S T A N S autem Paulus in medio Ariopagi, ait,] inter vicos Athenarum Ariopa-
gus erat pręclarior. Nam ibi erat curia magistratuum & schola liberalium artium. [V I R I Athenien-
ses, per omnia quasi superstitiosos vos video] quasi, non tantum similitudinem hic designat, sed etiam
veritatem. Veraciter enim fuerũt superstitiosi, quia idololatrę. Superstitio quippe est vitium religioni

seu latriæ oppositum secundum excessum, quoniam exhibet cultum diuinum cui non debet, vel eo mo B
do quo nõ debet. Quomodo autem in cultu dei posit esse superfluũ, & quid sit superstitio, de specie-
busque eius Thomas in secũda secundę quęstione. 62. inducit. [PRAETERIENS enim & videns si-
mulacra vestra] quæ ideo cõsyderaui, vt & eorũ culturam diligentius reprobarẽ [INVANI aram] .s.
altare [IN qua scriptũ erat, Ignoto deo] Et est sensus, Ara hęc cõsecrata est deo ignoto, quantũ ad par-
ticulares proprietates seu distinctã cognitionẽ ipsius. Athenienses enim singulis aris, singulos titulos
superponebãt, monstrantes quibus essent dedicatę. [QVOD ergo ignorãtes colitis, hoc ego annuncio
vobis] .i. deũ cui cõsecrata est hęc, vobis ignotũ, cui tamen sacrificatis, ego prędico adorandũ atque cõ
lendũ. [DEVS qui fecit hunc mũdũ & omnia quæ in eo sunt.] Mũdus tã à philosophis, q̃ à theologis,
varijs modis accipitur. Quandoq; pro elemento terrę, interdũ pro regione elemẽtari, aliquãdo pro to
ta machina mũdi sensibilis seu corporei, quantũ ad principales ipsius partes, videlicet pro regione ele
mentariũ atq; cælestiũ corporũ, & sic modo accipitur. [HIC cæli & terrę cũ sit dominus] propria au-
thoritate vniuersaliq; potestate, & perfecta prouidẽtia omnibus pręsidens, de quo in lib. Ioh habetur,
Iob.34. Quẽ cõstituit aliũ super terrã, aut quẽ posuit super orbẽ quem fabricatus est? [NON in manufactis tẽ-
plis habitat] per aliquã circunscriptionẽ, localemue determinationẽ, sicut Stephanus dixit supra, ibi-
Actuũ.7. demq; expositũ est [NEC manibus humanis colitur indigens aliquo] Quod ait deũ manibus humanis
nõ coli, sic accipi potest quod exterioribus & corporalibus actibus deus principaliter nõ honoretur. F
Principales nãq; & primarii actus religionis seu latrię, sunt actus interiores: actus verò exteriores sunt
secũdarii & minus principales, quib⁹ velut quibusdã signis, anima ad internos spiritualesq; actus latria
Roma.1. excitatur. Siquidẽ cũ inuisibilia dei, per visibilia cognoscãtur, ad hoc quod mens nostra deo vniatur,
sensibiliũ indiget manuductione. ¶ Pręterea deũ colimus & laudamus, nõ quod ipse indigeat, aut ali-
quid beatitudinis hinc ei accrescat, sed quoniã ipse dignus est summo honore, omniq; laude, & quoniã
Psal.15. tot bona nobis largitus est. Propter quod ait Psalm. Dixi dño, deus meus es tu, quoniã bonorũ meorũ
nõ eges. Ipse etenim in seipso vere & absolute pfectus est, sibi in se & p se prorsus sufficiẽs, infinitis di-
uitijs in seipso æternaliter opulẽtus, deus supergloriosus & superbenedictus in sempiternũ [CVM ipse
Ioan.1. det omnibus vitã.] Omnibus plane viuẽtibus vitã dat deus quocũq; genere vitę viuẽtes sint [ET inspi
rationẽ] qui p inspirationẽ conseruãtur in vita, [ET omnia] quę habẽt. nã omne esse, ab ipso primæuo
fonte essendi manauit. [FECITQVE ex vno homine] .s. ꝓtoplasto parẽte Adã [OMNE genus homi
Genes.2. nũ] .i. homines vniuersos [INHABITARE sup vniuersam superficiẽ terræ] ita quod Adã est principiũ to-
Malach.2. tius speciei humanę. Nã & prima mater nostra Eua de eius formata est costa. Hinc apud Malachiã scri
ptũ est, Nõne pater vnus omniũ nostrũ? [DEFINIENS statuta tẽpora] .i. tẽpora ab ipso instituta determi
nãt & distinguẽs, eisq; finẽ imponẽs, de quo cãtamus in hymnis quod tẽperet rerũ vices, & lucis diur
nę tẽpora successibus determinat. De quo etiã in libro Iob cõscribitur, Ab omnipotẽte nõ sunt abscõ- G
Iob.24. dita tẽpora. Et rursus in eodẽ, Tẽpus posuit tenebris & vniuersorũ finem ipse cõsyderat. In Danielis
28. quoq; volumine, Ipse mutat tẽpora & ętates [DEFINIENS] etiã & [TERMINOS habitationis eorũ] .i. certa
Danie.2. terrę loca hominibus pro habitatiõe cõcedens: nã partem terrę aquis opertã reliquit, partẽ siccauit, &
quousq; loca habitabilia tẽderentur pręfixit. Propter quod asserit scriptura, Quãdo diuidebat altissi-
Deut.32. mus gentes, quãdo separabat filios Adã, constituit terminos populorũ [QVĘRERE deũ] .i. ad hoc tẽpora
terminosq; distinxit, vt homines in tẽpore huius incolatus deũ creatorẽ mente quęrãt, colãt & diligãt
[SI forte attrectẽt] .i. mente attingãt [EVM aut inueniant.] Ideo additur forte, quoniã perfecte in vita
Ecle.15. hac attingi nequit, aut inueniri, & quia in hominũ libertate est facere ista. In creaturis aũt creatoris re
Sapiẽ.13. lucet maiestas: iuxta illud sapiẽtię, A magnitudine speciei creaturæ, poterit creator horũ cognoscibili-
ter videri [QVANVIS nõ longe sit ab vnoquoq; nostrũ,] imò in omnibus nobis est, atque in cunctis
Hier.23. creaturis, per essentiã, pręsentiã, atque potentiã, qui apud Hieremiã protestatur, Cælũ & terrã ego im
pleo. Sed parũ sibi hoc est, cũ magnitudinis eius nullus sit finis, cuius cõparatione totus mundus est
tanq̃ puluis exiguus. Cęterũ in bonis est deus per dona gratię, in beatis per dona glorię, in peruersis ꝑ
rigorẽ iustitiæ, in dãnatis per illationẽ vindictæ. Sic ergo quęrẽdus est deus nõ quasi loco distans à no
bis, sed incõparabili dignitate eminẽs vniuersis, à quo impii dissimilitudine distãt: iuxta illud Salomo-
Prou.15. nis, Lõge est dominus ab impijs. Quęrẽdus est ergo deus vt clarius agnoscatur, ardẽtius diligatur, fir-
mius cõseruetur, perfectius honoretur: vt ei per assimilationẽ propinquemus, eius bonitatẽ imitãdo, H
eiusq; dona participãdo, qui est ante omnia, nã solus potest omnia: nõ præuentus: in omnibus, nõ in-
clusus: extra omnia, nõ exclusus: suprà omnia, nõ elatus: infra omnia, nõ oppressus: manẽs æternaliter,
in sua superessentiali infinitaq; simplicitate ac luce incõmutabiliter habitãs ac subsistẽs. [IN ipso enim]
id est, diuina virtute, eiusque incessabili manutenẽtia [VIVIMVS, mouemur, & sumus] ita quod nec in
momẽto subsisteremus, nisi ab ipso cõseruaremur, quia indesinẽter dependemus ab ipso in esse & per-
manere, multo plus q̃ riuus à fonte, dies à sole, aut splẽdor à luce. His autẽ verbis ostendit Apostolus
Ioan.5. deũ in his quę creauit indesinenter operari, secundũ quod ait Saluator, Pater meus vsq; modo opera-
Sapiẽ.8. tur, & ego operor. In sapientiæ quoque libro legitur, Attingit sapientia à fine vsq; ad finem fortiter, &
disponit omnia suauiter. Deniq; his concordat quod in prima parte quæstione. 18. loquitur Thomas,
Res inquiẽs sunt in deo dupliciter. Vno modo sicut in cõseruante vel continente, sicq; res in se accе-
ptę seu cõsyderatæ, sunt in deo, sicut in virtute eas regẽte: & ita dicit Apostolus, In ipso viuimus, mo
uemur, & sumus. Alio modo sunt in ipso, sicut in exẽplari principio; & sic omnia sunt vita in deo, in
quo idealiter, vitaliterq; consistũt: iuxta illud Ioãnis, Quod factũ est, in ipsu vita erat [SICVT & qui-
dam vestrorũ poetarum dixerũt.] Hoc enim dixit Aratus poeta cũ suis sequacibus. Cõuenienter autem
Apostolus cõtra gentiles disputans, non scripturas noui ac veteris testamẽti, sed gentilis viri testimo-

A nium profert, quoniã contra diuersos fidei aduersarios, diuersis argumentandũ est modis ac vijs, vtpo
te contra Iudęos, per scripturas legis ac prophetarũ: contra hęreticos, etiã per noui testamenti scriptu
ras: cõtra gentiles, per naturalis rationis discursum. Oportet nanq; audientium considerare personas,
& eas allegare cuiq; scripturas, seu documenta, quę recipit. [IPSIVS enim]. s. dei [GENVS sumus]. i.
genitura seu factura ipsius, ad eius imaginẽ & similitudinẽ conditi, non quasi de eius substãtia, vel pars
suæ substantiæ existentes, sed ab eo in esse naturę producti, per dona gratię reformati, per dona glorię
beatificãdi. Vnde Beda fatetur, Genus dei sumus, nõ ex eius natura editi, sed ipsius spiritu voluntarie Genes. 9.
creati, & adoptiue recreati. Hinc Iacob⁹, Volũtarie (inquit) genuit nos verbo veritatis, vt simus initiũ
aliquod creaturę eius. Prædicta autẽ verba ipsius enim genus sumus, sunt verba ab Arato poeta prola-
ta. Quę Paulus cũ sciret de Ioue gentiliũ deo maximo errore dicta, subtiliter ad veri dei prædicationẽ Iacobi. 1.
assumit [GENVS ergo cũ simus dei] sicut supra expositũ est, [NON debemus ęstimare, auro, aut argẽto,
aut lapidi sculpturę artis]. i. in quo per artẽ est exarata sculptura [AVT cogitationi hominis diuinũ es-
se simile]. i. esse diuinũ seu deum nõ debemus putare similem fore metallis aut saxis seu idolis manu fa-
ctis, aut humana cõprehensibilem ratione. Si enim ita sentimus, summo, superexaltato, incircũscripti-
bili ac simplicissimo deo, iniuriã maximam irrogamus, & nosipsos viliter degeneramus. Idcirco tanq̃
nobiles creaturę, nobiliter digne & vere de deo nostro creatore debem⁹ sentire. His verbis Apostolus
idololatriã reprobat. [ET tempora quidẽ huius ignorantię despiciens deus]. i. tẽpus quo idololatria vi
B guit, imò potius ipsos idololatras, qui ante Euangelicã prędicationẽ fuerũt, deus iusto iudicio deserẽs
& contẽnens. Tẽpori quippe ascribitur, quod hominibus in tẽpore existẽtibus, competit seu cõtingit.
Vnde dies mali dicũtur. Et crastinus dies sibiipsi solicitus erit. Et tẽpus quoddã iuuare asseritur. Hinc 2. Tim. 3.
alibi dicit Apost. In pręteritis generationib⁹ dimisit deus gẽtes ingredi vias suas. [NVNC annũciat ho Matt. 6.
minibus] per prędicationẽ scilicet apostolorũ discipulorumq; Christi [ET omnes vbique pœnitẽtiam s. Mal. 12.
agant] se conuertendo ad Christũ per pœnitentiam salutarẽ [EO quod] deus [STATVIT diem in quo Eccle. 2.
iudicaturus est orbem]. i. homines vniuersos [IN ęquitate] vnumquẽque videlicet secundũ quod me- Hier. 18.
ruit secundũ diuinam procedendo iustitiã, in retributione mercedis [IN viro quem statuit]. i. Christũ, Math. 3.
quem secundũ naturam assumptam ordinauit atque cõstituit iudicem vniuersorũ, per iudicij exequu- Lucæ. 3.
tionem, atque sententię prolationẽ quę Christo secundũ quod homo est competit, quemadmodũ ait,
Dedit ei potestatem & iudicium facere, quia filius hominis est. Porro in finali iudicio deus trinitas per Ioan. 5.
authoritatẽ principaliter iudicabit. Christus autẽ vt homo, ministerialiter iudiciũ exhibebit [SVSCI-
TANS eũ à mortuis tertia die. Cũ audissent autem resurrectionem mortuorũ] futuram in omnibus an
te iudiciũ, & iam in Christo completam [QVIDAM quidem] incorrigibiles, quorũ corda non tetigit
spiritus sanctus [IRRIDEBANT eum] scilicet Paulum, tanq̃ irrationabilia ac impossibilia prędican
C tem, non enim ad dei omnipotentiã, sed ad naturalem rationem, potestatem, & ordinem aspiciebant.
[QVIDAM verò dicebant, Audiemus te de hoc iterũ] vt diligentius conferamus, & quod verũ est ap
probemus. [SIC Paulus exiuit de medio eorum. Quidam verò viri] vigore virtutum animęque decore
[ADHAERENTES ei crediderũt: in quibus & Dionysius Ariopagita] qui ab Ariopago, in quo ipse
principalis fuit philosophus magister & doctor pręclarus [ET mulier nomine Damaris] quam dicunt
fuisse coniugem eius [ET alij quidam cum eis.] Postremo dicendũ nunc esset, quare in Athenis cõsecra
ta fuit ara ignoto deo. Quod quia in legenda diuini & magni Dionysij diffusius cõtinetur, hic nõ nisi
breuiter est tangendum. Vidẽtes philosophi tẽpore passionis Christi mirabilem illã eclipsim, natura-
lem causam inuenire nequibant, imò per naturalẽ suam sapientiam agnoscebant illã eclipsim natura-
lem non esse, & multa supernaturalia in ea cõsistere: vehementissime mirabantur, cernentes cælestium
corporum solitũ cursum, naturalemq; legem ac ordinem variari. Hinc veluti in excessu quodãmodo
positi loquebantur, Aut deus naturæ patitur, aut machina mũdi peribit, aut sydera fallunt. Propterea
deo cuius virtute & causa mirabilia illa fiebant, aram cõstituerunt. Et quoniã dei illius determinatam
non habuerunt notitiã, pro titulo affixerũt, Ignoto deo, quem etiam genuflexionibus ac precibus, non
animaliũ oblationibus censebãt colendum. Cũ ergo Paulus Atheniensium altaria perlustrasset, & cau
sam, modũ, ac tempus dedicationis altaris ignoti dei nouisset, dixit philosophis, Quẽ ignorãtes coli-
D tis, ego annũtio vobis. Deinde specialiter principem philosophorũ illorum Dionysiũ est affatus. Qui
licet ad prędicationẽ Pauli faciliter crederet, non tamen nisi post acerrimã atque longissimã disputa-
tionem se credere fatebatur. Porrò quã mirabilis fuerit pręfata eclipsis, sanctus Dionysius in epistolis
ad Apollophanũ, & item ad Polycarpũ describit. Nam sicut ad Polycarpũ disseruit, quatuor mirabi-
lia in illa eclipsi cõsyderata fuerant. Primũ quia tũc fuit oppositio & pleniluniũ. Naturalis verò ecli-
psis fit tempore coniunctionis solis & lunæ. Secundũ, quia cum luna fuisset soli supposita circa horam
sextã in medio cęli, tamẽ in vesperis restituta fuit suo loco in oriẽte opposita soli. Vnde temporũ ordo
non fuit turbatus. Tertiũ, quia eclipsis naturaliter incipit ab occidẽte, & peruenit ad orientẽ, quoniã
motus lunę in proprio orbe velocior est motu solis in circulo proprio, sicq; pertransit solẽ ab occiden
te accedens, sed tunc luna pertransijt solẽ distans ab eo per circuli medietatẽ in oppositione existens:
idcirco oportuit, vt ab oriente reuerteretur ad solem & primo attingeret eum à parte orientali, illam-
que primitus eclipsaret. Quartũ, quia in naturali eclipsi illa pars solis primo apparet, quæ primo fue-
rat obscurata, tũc verò partem vltimo occupatã, primo reliquit. Pręterea Beda & Scholastica historiæ
referũt hunc esse Dionisiũ, qui à Paulo episcopus ordinatus Corinthiorũ, gloriose rexit ecclesiã, mul
taque ad vtilitatẽ ecclesię pertinentia, quę hactenus manẽt, ingenij sui reliquit volumina. Verũtamen
in eius legenda habetur, quod ab Apostolo Atheniensium fuerit ordinatus episcopus. Sed forsitan di-
ci potest, quod successiue in diuersis præfuerit locis. Hic est quem Gregorius vocat antiquũ & vene-

2.Co.12. rbilem patrem, Damascenus diuioissimũ, sacratissimũ, theologissimumq; appellat. Hugo theologũ B
per antonomasiam, & principem theologorũ affirmat. Postremo sicut in eius legenda asseritur, Paulus
ea quæ in tertiũ cælũ raptus vidit, & verba arcana quæ ibi audiuit, huic viro eximio creditur reuelasse.

¶EXPOSITIO CAP. XVIII. [POST hæc egressus ab Athenis. ARTICVLVS XVIII.

Ost hæc egressus] Paulus [AB Athenis venit Corinthũ. Et inueniẽs] ibi [QVENDAM Iudæum nomine Aquilã, Ponticũ genere].i. de Põto Asię prouincia oriundũ.
Vnde & suprà scriptũ est, Pontũ & Asiam. Est autẽ Pontus lata regio, cõplectẽs Col
chum, Cappadociã, Armeniã, & alias prouincias [QVI nuper venerat de Italia, &
vxorẽ eius Priscillã.] Horũ frequẽter in suis Apostolus epistolis meminit [EO quod
pręcepisset Claudius] imperator [DISCEDERE omnes Iudęos à Roma] Hoc Io-
sephus narrat nono anno imperij Claudij cõtigisse. Cuius ratio in Scholastica histo
ria fertur, quoniã vxor Claudij tantam cũ Iudæis familiaritatẽ cõtraxit, quod ad illorum ritum tracta
Actuũ.10 fuit & iudaizare iam cœpit [ACCESSIT ad eos. Et q̃a eiusdẽ erat artis, manebat apud eos, & opera-
batur] proprijs manibus victũ sibi procurans, ne quenq̃ grauaret. Vnde & infra profitetur, Ad ea quæ
mihi necessaria erant, ministrauerũt manus istę. [ERANT enim scenofactorię artis] quia videlicet, ten-
toria seu papiliones fecerũt, vel vela picta quibus aulę tegũtur diuitũ & nobiliũ, vt dicatur ars scenofa
ctoria, à scene græco, quod interpretatur habitatio vel tabernaculũ. [ET disputabat in synagoga] Pau- F
lus [PER omne sabbatũ].i. quolibet sabbato [INTERPONENS nomen domini Iesu] vt paulatim di-
sponerẽtur ad fidẽ [SVADEBATQVE Iudęis & Gręcis] ex gentilitate ad Iudaismũ cõuersis, vel etiã
adhuc in gẽtilitate manentibus, his rationabiliter suasit Euangelio credere. [CVM venissent autem de
Macedonia Sylas & Timotheus, instabat] verbo Euãgelicę prędicationis. [PAVLVS, testificãs] per
2.Cor.12. miracula & scripturas [IVDAEIS, esse Iesum Christũ].i. quod Iesus Nazarenus sit rex Messias. [CON
tradicentibus autẽ eis & blasphemãtibus].i. verba blasphema contra Christũ Iesum loquentibus [EX-
cutiens vestimẽta sua.] Quę excussio fiebat eisdẽ de causis, quibus & excussio puluerũ pedũ, de qua di
Actu. 13. ctum est suprà [DIXIT ad eos] zelo iustitię, non cõmotione impatientię. [SANGVIS vester, super ca
put vestrũ].i. iniquitas vestra redũdabit in vos, & inexcusabiles eritis, apprehendetq; vos debita ac di-
Dan.13. stricta dãnatio. Hic modus loquẽdi in Ezechiele potissime frequẽtatur. [MVNDVS ego ex hoc, ad gẽ
Ezec.33. tes vadã].i. ex tẽpore isto, ibo ad euangelizandũ gentibus, innocẽs de vestro periculo, quia quãtum in
me fuit sategi vos ad salutẽ reducere. Sed cũ sitis indurati, ego vltra causam nõ habeo. Vnde apud Eze
chielẽ dominus ait, Si dicente me ad impiũ, morte morieris, nõ annunciaueris ei, vt auertatur à via sua
impia, & viuat: ipse in iniquitate sua morietur, sanguinẽ autem eius de manu tua requirã. Si autem an-
nunciaueris impio, & ille nõ fuerit conuersus, ipse quidẽ in iniquitate sua morietur, tu autẽ animã tuã
liberasti. [ET migrãs inde, intrauit in domũ cuiusdam nomine Titi iusti, colentis deũ] fuit enim de gẽ- G
tilitate ad Iudaismũ conuersus, & in lege Mosi digne cõuersans [CVIVS domus erat cõiuncta synago
gę].s. ędificio illi materiali, quo cõgregabantur Iudęi in Corintho manẽtes. [CRISPVS autẽ archisy-
nagogus credidit domino cũ omni domo sua] Iste fuit inter Iudæos Corinth. principalis, atq; ad Chri
stum cum domesticis suis cõuersus [ET multi Corinthiorũ audientes] prędicationẽ Pauli [CREDE-
BANT & baptizabãtur. Dixit autẽ dominus nocte per visionẽ Paulo] Hoc deus in somno per mini-
sterium angeli in dei persona loquẽtis ac apparentis, imaginaria visione loquutus est Paulo. [NOLI ti-
mere] inordinato pauore eos qui corpus occidũt [SED loquere] prædicando [ET ne taceas] à verbis
Matt. 10. prędicationis [PROPTER quod ego sum tecũ].i. eo quod me habeas iugiter assistentẽ ac subuenientẽ.
Simili modo cõfortauit dominus Hieremiã, [ET nemo apponetur tibi, vt noceat te].i. me protegen-
Hier.1. te te, nullus occidentium, tibi inferet nocumentũ, lęsionem, seu mortẽ [QVONIAM populus est mi
hi multus in ciuitate hac].i. multi sunt ęternaliter prædestinati per te cõuertendi, & gratia mea saluã-
di: qui sunt populus meus, non creatione dũtaxat, sed etiam prædestinatione [SEDIT autem ibi].i. in
Corintho fuit & mansit, iuxta omnem modũ loquendi, quo dicimus, Ille sedit Romæ tot annis. Et in
Deuteronomio Moses filiis Israel loquẽs, Sedistis inquit in Cades Barne multo tempore. Itaque sedit
Deut.1. ibi [ANNVM & sex menses, docens apud eos verbum dei. Gallione autẽ proconsule].i. procuratore, & H
secundo à Consule [ACHAIAE] regionis in qua continetur Corinthus [INSVRREXERVNT vno
animo].i. in peccatis concordes [IVDAEI in Paulũ, & adduxerũt eũ ad tribunal] Gallionis [DICEN-
TES, quia contra legem] Mosi [HIC] Paulus [PERsuadet hominibus colere deum].i. nouam seruare le
gem, veteri derelicta. [INcipiente autẽ Paulo aperire os] ad satisfaciendum & exufflandũ, non veram,
sed apparentẽ lucem mendacij [DIXIT Gallio] vir gentilis [AD Iudęos, Si quidẽ esset iniquũ aliquid
aut facinus pessimũ ò viri Iudęi] in Paulo [Recte vos sustinerẽ].i. iuste vestrã accusationem admitterẽ,
& vestrã molestiã ferrem [SI verò sunt quęstiones de verbo & nominibus legis vestrę].i. sermonibus &
personis, de quibus in vestra lege fit sermo [VOSipsi videritis].i. inter vos discernite, quid de hoc vobis
incumbat agendũ. [IVDEX horum ego nolo esse] quia incerta sunt mihi, nec ad meũ pertinẽt forum.
[ET minauit].i. comminando recedere fecit [EOS à tribunali. Apprehẽdentes autem omnes] puta gen
tiles qui aderant infideles [Sostenem principẽ synagogę] Corinthi [PERcutiebant eum ante tribunal]
tanquã capitaneũ irrationabilis illius concursus: quod tanto audẽtius fecerant, quanto viderant pro-
consulem minus fouere partem Iudæorum. Ideo subditur [ET nihil eorum Gallioni curæ erat.] Pau-
lò ante iam dictum est quod Crispus fuit archisynagogus, quomodo ergo nũc Sostenes princeps syn-
agogæ illius vocatur? Ad quod puto dicendum, quod Iudæi increduli agnita Christi conuersione,
à principatu deposuerunt eundem. [PAVLVS autem cum sustinuisset adhuc dies multos] in Corin-
tho, vel circiter [FRATRIBVS] id est, Christianis qui erant ibidẽ [VALEfaciens nauigauit Syriam,

A & cum eo Priscilla & Aquila,qui] Paulus [S I B I totonderat caput] id est,pilos capitis sui abrasit [I N Cenchris] portu Corinthio,de quo loco fuit Phœbes,de qua ad Romanos scribit Apost. Commēdo vobis Phœben sororē nostrā,quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est Cenchris [H A B E B A T enim votum] quia fuit Nazaræus ex voto. Nazaræi quippe vsq; ad tēpus determinatū ex voto comā nutriebant:eōpletoq; tēpore voti,pilos radebant,atq; in sacrificij igne ponebāt. Hæc Paulus fecit,ne Iudæi cōuersi & adhuc pusilli,scandalizarētur. Fuit quoq; id licitū pro tunc,(legalia obseruare, Iudæis conuersis,vsq; Euangelij publicationē sufficientē. Sic tamen, vt in illorū obseruantiis non poneretur spes salutis,seu fides,quod scilicet sine eis fides & gratia Christi non sufficeret ad salutē [D E V E N I T Q; Ephesum,& illos] puta Aquilam & Priscillam [I B I reliquit. Ipse vero ingressus synagogā, disputabat cū Iudæis. Rogātibus autē eis,vt ampliori tempore apud eos maneret] pro pleniore informatione eorū [N O N consensit] omniū ardens amore,atq; intendens bonum cōmune vbique [S E D valefaciens] eis [E T dicens,Oportet me] id est,expedit mihi [D I E M solennem aduenientem] qui hic non specificatur [F A C E R E] id est,celebriter agere secundum spiritalem intelligentiam [H I E R O S O L Y M I S: & iterum reuertar ad vos] per quod eos consolabatur [D E O volente.] Quo instruit nos, vt dum aliqua in futurum nos acturos proferimus,sobrie & modeste loquamur. Quippe qui ignoramus,an crastino die viuemus. Iccirco addamus,deo volente,aut aliquid simile. Sic enim & Iacobus docet in sua canonica. Rom. 16

B [P R O F E C T U S est ab Epheso,& descendens Cæsaream.] Multæ in diuersis prouinciis constructæ vel instauratæ ciuitates in honorē Cæsarū diuersorū nosecuntur, & dictæ Cæsareæ, vnde hoc loco nō facile arbitror definiendū,quænam hæc fuerit Cæsarea ad quam Paulus ab Epheso deuenit, cū in textu distincte non sit posita, & plures in Asia sint huius nominis ciuitates. Ego tamen puto eam esse,quæ vocatur Diocæsarea, propter ea quæ in textu statim sequuntur [A S C E N D I T & salutauit ecclesiā] quæ ibi tunc fuit [E T descendit Antiochiam] Pisidiæ,ad quam per Diocæsareā ab Ephesō rectum est iter. [E T facto ibi aliquanto tēpore profectus est,perambulans ex ordine Galatiā regionem] que cōiuncta est Pisidiæ [E T Phrygiam, confirmans omnes discipulos. Iudæus autē quidam Apollo nomine Alexandrinus genere] quia in Alexandria natus [V I R eloquens, deuenit Ephesum, potens in scripturis] veteris testamenti. [H I C erat edoctus viam domini] id est Euangelicam Christi doctrinam [E T feruens spiritu] id est Christi flagrans amore, & zelo salutis proximorum [L O Q U E B A T U R & docebat diligenter,ea quæ sunt de Iesu] quod scilicet ipse esset Christus filius dei [S C I E N S tantum baptisma Ioannis] quo & baptizatus fuit,non autem baptismo Christi pro tunc sed postea. nondū quippe fuit plene instructus de sacramentis ecclesiæ,fideiq; mysterijs. [H I C ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga] fortiter prædicando Iudæis,quod Iesus esset Messias. [Q U E M cum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, & diligentius ea posuerunt ei viam domini] id est, de doctrina & sacramentis Christi distinctius docuerunt. Iac. 4 Matth. 3 Lucæ. 3 Ioan. 4

C [C U M autē vellet ire Achaiam] puta Corinthum vrbē Achaiæ [E X H O R T A T I fratres ab eo, vel eum, vt in bono cœpto persisteret [S C R I P S E R U N T discipulis] Corinthi [V T susciperent eum] tanquam fidelem, cum charitate & gaudio. [Q U I cum venisset] Corinthum [C O N T U L I T multum] id est, valde profuit [H I S qui crediderant] fidem eorum roborando. [V E H E M E N T E R enim Iudæos] incredulos [R E V I N C E B A T] id est, iterum & frequenter cōuicit [P U B L I C E ostendens per scripturas] propheticarum ac legis [E S S E Christum Iesum.] Ad hoc quoque eloquentia sua non parum deseruiuit eidem. Ioan. 4

¶ E X P L A N A T I O C A P. X I X. [F A C T U M est autem.] A R T I C. X I X.

A C T U M est autem, cum Apollo esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus regionibus] in quibus discipulos confortauit, plurimosque conuertit [V E N I R E T Ephesum] à qua præcedenti capitulo scribitur recessisse [E T inueniret quosdam discipulos,] id est, quosdam in breui Christianos factos, sed incomplete, dispositi vero fuerunt ad credendum perfecte [D I X I T Q U E ad eos, Si spiritum sanctum accepistis] in signo visibili per manuum impositionem [C R E D E N T E S?] plenarie [A T illi dixerunt, Sed neque si spiritus sanctus est audiuimus.] Asserunt quidam, quod isti iam audierunt & crediderunt, deum esse vnum & trinum, & per consequens spiritum sanctum, iccirco verba hæc ita exponunt. Sed neque si spiritus sanctus est, scilicet hoc modo datus seu dandus, audiuimus. Sed hoc textui non satis consonare videtur: & mirum, si audierunt quod deus sit vnus & trinus, quod non audierunt spiritum sanctum datū Apostolis in signo sensibili in die Pentecostes. Verius ergo putatur, quod non habuerunt adhuc distinctā de superbenedicta trinitate fidem, nec in articulis fidei fuerunt competenter instructi, sed Iesum esse Messiam credebant [I L L E vero ait, In quo ergo] id est, cuius baptismo [B A P T I Z A T I estis? At illi dixerunt, In Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus, Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum] quia ad agendam pœnitentiam ille ordinabatur baptismus, non autem deleuit peccata imo protestatio fuit agēdi pœnitentiam, ac præparandi se ad Christi baptismum [D I C E N S in eum qui venturus est post ipsum, vt crederent, hoc est in Iesum].i. Ioannes sub hac forma verborū baptizauit, Ego te baptizo in nomine venturi, videlicet Christi, qui iā tunc venit in carnē, sed nondū venit prædicādo, & miracula faciēdo in publicū. Sic ergo baptizauit Ioānes, vt baptizatos induceret ad credendum in Iesum. Nā dixit, Ego vos baptizo in aqua, ille vos baptizabit spiritu sancto Ideo eius baptismus non fuit plenarie sacramentum: sed eo suscepto, nihilominus suscipiēdus fuit Christi baptismus. [H I S auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu.] Cur & quomodo sub hac forma dabatur baptismus in primitiua ecclesia, dictū est ante. [E T cum imposuisset illis manum Paulus, venit spiritus sanctus super eos] id est, per sensibile signum, se gratiam illis infudisse mōstrauit, & dona sua sensibiliter

F Act. 18.
D Act. 2 Marc. 1 Matth. 3. Act. 2

super eos effudit. Hinc subditur [ET loquebantur linguis] id est, diuersis idiomatibus [ET propheta- B
bant] sicque duo hæc dona gratiæ gratis datæ, videlicet genus linguarum, & spiritus prophetiæ, per
suos actus sensibiliter innotuerunt. Et hæc reuera fuit magna & admirabilis gratia. [ERANT autem
omnes viri] tanta gratia locupletati [FERE duodecim] temperate loquitur Lucas. [INGRES-
SVS autem synagogam] Ephesi [CVM fiducia loquebatur per tres menses] opportunis scilicet ho-
ris. Videns enim viris illis tantum gratiæ munus collatum, exhilaratus est spiritu, & ingenti impletus
fiducia, quod & in aliis fructificaret [DISPVTANS & suadens de regno dei,] id est, de statu & gra-
tis ecclesiæ militantis, vel de felicitate & gloria ecclesiæ triumphantis, & quomodo per fidē & Chri-
sti mysteria ad illud regnum pertingitur. [CVM autem quidam] audientium, præsertim Iudæorum
Marc. 4. [INDVRARENTVR in sua malitia, & non crederent.] Sicut enim electi & boni ex auditu ver-
bi dei ad pœnitentiam emolliuntur, sic peruersi & reprobi obstinantur [MALEDICENTES viam
domini] id est, Euangelium Christi [CORAM multitudine] audientium prædicationem Pauli, vt sic
Matth. eam à Paulo auerterent [DISCEDENS ab eis] tanquam incorrigibilibus [SEGREGAVIT disci-
25, 13. pulos] separando credentes ab incredulis, sicut separantur agni ab hœdis, ne inficerentur boni, ex ver
2. Tim. 2 bis pessimorum blasphemis, quorum sermo vt cancer serpit [QVOTIDIE disputās in schola tyran-
ni cuiusdam] probabiliter dicitur, quod per tyrannū hoc loco intelligitur vir potens & nobilis, & for
te satis rigorosus & ferus, à quo Paulus domū conduxit, faciens scholam de ea, in qua discipulos quo- F
sidie instruebat de fide atque scripturis ac moribus, vt increduli formidarent eum in domo hac impe-
dire timore eius cui domus attinebat. Aliqui tamen putant, quod Tyrānus sit hic proprium nomen.
[HOC autem factum est per biennium, ita vt omnes qui habitabant in Asia audirent verbum dei] Iu-
dæi atque Gentiles. De Asia minori est sermo. Et distributio ista qua dicitur, omnes qui habitabant in
Asia, accipienda est pro generibus singulorum, ad innuendū quod ex omni genere indigenarum terræ
illius, valde multi confluxerunt ad Paulū, & conuertebantur non pauci. [VIRTVTESQVE nō mo-
dicas] i. opera miraculosa potentia non qualiacūque, nō parua, neq; cōmunia, qualia per minores san
2. Co. 12. ctos fieri solent [FACIEBAT deus per manum Pauli] ad confirmationem suæ doctrinæ, & conuer-
Act. 2 sionem populi audientis [ITA vt etiam super languidos deferrentur à corpore eius sudaria, vel semi-
cincta] id est, vestes medietatem corporis tegentes, à semis quod est medium, & cingo [ET recedebāt
ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur] ab obsessis per talium pannorum cōtactum. quod
fuit grande miraculum, & quodāmodo maius quàm quod de Christo legitur, quod omnes qui tange-
Matth. bant fimbriam vestimenti eius sanabantur. Quo enim huiusmodi accidentalia corpori, remotius amo
9. 14. uentur à corpore, eo præclarius est, si per ea fiunt miracula: quia per hoc virtus & sanctitas aīmę la-
Marc. 6 sius se extendit, & in distantiora operatur atque redundat. Vnde & Paulus in epistolis suis frequenter
Luc. 8. tangit quemadmodū prædicatio sua non fuit in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in osten G
2. Co. 12. sione signorum, virtutum, & prodigiorum, & in plenitudine multa. Et hoc scribit ad eos, quibus men
tiri non potuit, quippe in quorum cōspectu facta erant huiusmodi, vt & nos certissimi simus de veri-
tate. [TENTAVERVNT autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorcistis] id est, dęmonum adiurato-
ribus [INVOCARE super eos qui habebant spiritus malos] puta obsessos [NOMEN domini Iesu
Christi, dicentes, Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat.] Refert Iosephus Salomonem exco-
gitasse & docuisse populū suum modos exorcismi .i. adiurationis, quibus immundi spiritus expulsi ab
homine vlterius reuerti non sunt ausi. & vt asserit Beda, fit hoc interdum etiam per reprobos, ad con
demnationem eorum qui faciunt, vel ob vtilitatem eorū qui vident & audiunt, vt licet homines despi
ciant signa facientes, tamen deū honorent ad cuius inuocationē fiunt tanta miracula. Verū sicut Scho
lastica narrat historia, quamuis per exorcismos Salomonis eiicerent dæmones, non tamen absque mul
to labore: sed quibusdam herbis & gemmis adhibitis, vt tradidit Iosephus. Vt ergo facilius expellerēt
dæmones, adiurabant eos hoc modo, Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat, sicq; exibant dæ-
mones ab obsessis. [ERANT autem cuiusdam Scenæ] id est, viri sic dicti [IVDAEI principis sacer-
dotum] inter suos in Epheso [SEPTEM filij, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus nequam
dixit eis, Iesum noui] cognitione informi, quia non diligo eum [ET Paulum scio] id est, nomina, per-
sonas, virtutes, eorum agnosco. [VOS autem qui estis?] .q.d. Non tales vos nosco, vt deceat vos adiu-
rare per Iesum, quemadmodum Paulus, cum sitis increduli. [ET insiliens homo in eos, in quo erat dæ H
monium pessimum] id est crudelissimū & difficulter eiicibile [ET dominatus amborum] id est, duo-
rum filiorum præfati principis sacerdotum, inualuit contra eos, cæteris forte interim fugientibus, vel
non præsentibus, quia non semper omnes simul hoc faciebant [ITA vt nudi, & vulnerati effugerent
de domo illa. Hoc autem notū factū est omnibus Iudæis atq; gentilibus qui habitabant Ephesi: & ce-
cidit timor super omnes illos] agnita Christi potētia. Vnde amplius talia attētare nullus eorum præ-
sumpsit [ET magnificabitur nomen domini Iesu] .i. ipse Iesus ab omnibus illis magnificus cognosce
batur & prædicabatur, tanq̄ dæmonū omnipotens refrenator. [MVLTIQVE credentiū veniebant]
ad Paulum [confitentes & annunciantes actus suos] culpabiles: quia cōpuncti sunt corde, & ore con
fessi [MVLTI autem ex eis qui fuerant curiosa] videlicet magicas artes [SECTATI, contulerunt li-
bros] artium harū [ET combusserunt coram omnibus] in signum quod talia nunc cordialiter abhor-
rerent, nec amplius exercere intenderent [ET computatis precijs eorū] scilicet quantum valuisse pu
tabantur, seu quanti cōstitissent [INVENERVNT pecuniā denariorū quinquaginta milium] ꝙ scili
cet tanti precij erant. Ex quo patet, quod valde multi libri fuerunt ibi cōbusti, & ex ingēti deuotione,
quod etiam multi magis fuerunt ibidē conuersi. [ITA fortiter crescebat verbū dei] id est, fructificabat
Euangelica prædicatio Pauli, in conuersione audientium [ET multiplicabatur] numero meritoque

A credentium. [HIS autem expletis proposuit Paulus in spiritu,] id est, instinctu spiritus sancti non
propria excogitatione [TRANSITA Macedonia & Achaia,] id est, discipulis in illis prouinciis de-
morantibus visitatis & confortatis [IRE Hierosolymam] ob loci reuerentiam, sanctorumque loco-
rum, & primitiuæ ecclesiæ, præsertim sancti Iacobi visitationem [DICENS, quoniam postquam
venero ibi, oportet me & Romam videre] ad prædicandum ibidem, & quia à deo præordinatum est
hoc ad suiipsius honorem, meriti mei incrementum & aliorum conuersionem. [MITTANS autem
in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastum] quos iccirco præmisit, vt elee-
mosynam in Hierusalem sanctis fidelibus deferendam per Paulum colligerent, eamque Paulus adue-
niens inueniret paratam [IPSE remansit ad tempus in Asia] adhuc enim mansit in Epheso, vt ver-
ba pandunt sequentia. [FACTA est autem illa die turbatio non modica de via domini] id est, de fi-
de religioneque Christi in Epheso [DEMETRIVS enim quidam nomine argentarius,] id est, in
argenti materia artificialiter operans [FACIENS ædes argenteas Dianæ,] id est, imaginibus Dia-
næ, quæ in ædiculis illis speciosis ponebantur [PRAESTABAT artificibus non modicum quæ-
stum,] id est, magnum lucrum [QVOS conuocans, & eos qui eiusmodi erant opifices,] id est, simi-
les artifices [DIXIT, Viri scitis quia de hoc artificio acquisitio est nobis] quia ædes imaginesque for
mando, multa lucramur [ET videtis & auditis, quia non solum Ephesi, sed & totius pene Asiæ]
minoris [PAVLVS hic suadens] id est, varias persuasiones pro sua prædicatione adducens [AVER-
B TIT multam turbam] ab idolorum cultura [DICENS, Quoniam non sunt dij qui manibus fiunt] Esa.44.
Homo enim cum sit fragilis & mortalis, deum formare non valet: quemadmodum in Esaia, Hiere- Hiere.2
mia, & libro Sapientiæ demonstratur. [NON solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redar- Sap.13.
gutionem venire,] id est, non tantum periculose nobis opponetur quod non sint dij qui manibus 14.
fiunt humanis, & quod eis inaniter facimus ædes [SED & magnæ Dianæ templum in nihilum re-
putabitur,] id est, despicietur, omnibus ad Christum conuersis. Dicitur autem magna Diana, quia
inter dies gentilium fuerat præfamosa [SED & destrui incipiet maiestas eius,] id est, vilipendetur,
quæ hucusque reputata est magna [QVAM tota Asia colit & orbis.] Fuit enim cultus Dianæ vn-
dique dilatatus. [HIS auditis repleti sunt ira, & exclamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesio-
rum. Et repleta est ciuitas confusione,] id est, ciues Ephesij inordinatione & turbatione impleti sunt
[ET impetum fecerunt vno animo in theatrum.] Theatrum secundum Bedam est locus semicirculi
habens figuram, in quo stantes populi ludos scenicos intus aspiciebant. Vel vt alij dicunt, theatrum
fuit locus, in quo rei puniebantur, quoniam illuc etiam conuenerant ad speculanda reorum suppli-
cia. Nam theatrum Græce, Latine spectaculum significat. Forte vtrunque istorum fiebat in loco hu-
iusmodi [RAPTO Caio & Aristarcho Macedonibus,] id est, de Macedonia oriundis [COMITI-
C BVS,] id est, sociis [PAVLI] Hos enim violenter traxerunt ad theatrum, Paulum non inuenientes.
[PAVLO autem volente intrare in populum] vt falsitati resisteret, & quia pro veritate & æquitate
mori paratissimus fuit [NON permiserunt discipuli] propter commune bonum ecclesiæ, volentes
eum conseruare in vita, quemadmodum ipse scribit ad Philippenses, Manere in carne necessarium
propter vos. [QVIDAM autem & de Asiæ principibus] tunc in Ephesso consistentes [QVI erant
amici eius, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum] quia ex hoc aucta fuisset turbatio. Isti
fuerunt ad fidem conuersi. [ALII autem aliud clamabant,] id est, vnusquisque furentium secundum
passionis suæ impetum vociferabatur. [ERAT enim ecclesia] id est, collectio hominum illorũ [CON-
FVSA, & plures nesciebant qua ex causa conuenissent,] id est, cur congregatus fuisset hic cœtus.
[DE turba autem detraxerunt] aliqui [ALEXANDRVM] vt à tumultu abstractus redderet ratio-
nem, audientiamque haberet [PROPELLENTIBVS eum Iudæis] non enim faciliter egredi po-
tuit in tanta caterua. [ALEXANDER autem manu silentio postulato, volebat rationem reddere po-
pulo. Quem vt cognouerunt Iudæum esse] & per consequens idola reprobantem [VOX facta est
vna omnium, quasi per horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.] Videntes enim aduer-
sarios sui ritus, magis accensi sunt suæ religionis ac deæ amore ac laude. [ET cum sedasset scriba tur
bas] fuit enim magister & doctor inter gentiles [DIXIT, Viri Ephesij, quis nesciat Ephesiorum ci-
D uitatem cultricem esse magnæ Dianæ Iouisque prolis?] nam Iupiter fuit pater Dianæ. [CVM ergo
his contradici non possit] licite secundum nostram sectam [OPORTET vos sedatos esse, & nihil
temere agere. Adduxistis enim homines istos] Pauli discipulos [NEQVE sacrilegos, neque blasphe-
mantes deam vestram.] Quomodo verum est hoc? Nonne idololatriam reprobabãt? Et responden-
dum, quod vtique, sed modus forte latuit scribam, vel fauorabiliter loquebatur pro illis violenter ad-
ductis, vt seditionem sopiret [QVOD si Demetrius & qui cum eo sunt artifices habent aduersus ali-
quem] horum [CAVSAM, conuentus forenses aguntur] in foro & publico [ET Proconsules sunt]
loco consulum constituti [ACCVSENT inuicem. Si quid autem alterius rei quæritur] præter cau-
sam Demetrij [IN legitima ecclesia poterit absolui,] id est, in congregatione ordinate collecta pote-
rit à iudicibus ordinarijs terminari. [NAM & periclitamur argui seditionis hodiernæ] id est, pericu-
lum nobis imminet, quod forsitan à superioribus redarguemur, & puniemur ob seditionem præsen-
tem [CVM nullus obnoxius sit] de quo possimus reddere rationem [CONCVRSVS istius] id est,
nullus hic ita excessit, vt ob id excusari possit præsens concursus. [CVM autem dixisset hæc, dimisit
ecclesiam] scilicet vnumquenque in sua.

EXPOSITIO CAP. XX. [POSTQUAM autem cessauit tumultus, vocatis ad se Paulus discipulis.] E
ARTIC. XX.

OSTQUAM autem cessauit tumultus] capite præcedenti descriptus [CONVOCATIS Paulus discipulis, & exhortatus eos] vt vsq; in finem in fide & sanctitate perse
uerarent [VALEDIXIT & profectus est] ab Epheso [VT iret in Macedoniā] eau
sa admonendi ibidē discipulos. [CVM autem perambulasset partes illas.s. Macedo
niā & vicinas [ET exhortatus eos fuisset multo sermone, venit Græciā].s. quādam
Græciæ partem, & vt in Scholastica historia dicitur, venit Athenas. [VBI cū fecis-
set] i. fructuose expendisset [MENSES tres] aliorū cōuersioni & cōfortationi insi-
stens [FACTÆ sunt illi insidiæ à Iudæis] incredulis [NAVIGATVRO in Syriam] versus Hierusalem
[HABVITQVE consiliū vt reuerteretur per Macedoniā] ad euadēdū insidias, & ne spoliaretur elee
mosynis, seu collectis, quas detulit secū versus Hierusalē. An vero insidias illas agnouerit ab homine,
aut ea reuelatione superna, ambigitur. Consequenter exprimuntur in textu qui ambulauerunt cū Pau-
lo. [COMITATVS est autem eum Sosipater Berœensis] id est, de vrbe Berœa, &c. [HI cum præ-
cessissent] ex Pauli commissione [SVSTINVERVNT] id est, expectauerunt [NOS] scilicet Paulum
& existentes cum eo, quorum & vnus ego fui [TROADE] id est, in vrbe sic dicta, de qua dictum est
supra [NOS vero nauigantes post dies azymorum] id est, post solennitatem paschalem, in qua Iudæi F
Exod.12 azymis panibus vescebantur [a Philippis] ciuitate Macedoniæ [VENIMVS ad eos Troadem in die-
bus quinque: vbi morati sumus diebus septem] ad consolationem & informationem credentiū qui ibi
degebant. [VNA autem sabbati]. i. prima die post sabbatum, seu prima die hebdomadæ, puta die do-
minica, secūdum Bedā [CVM conuenissemus ad frangendum panem]. i. ad sacra mysteria celebranda,
secundum eundem. Vnde supra dictum est, quod perseuerabant in communicatione fractionis panis.
Vel ad frangendū panem, pro corporis refectione: & ita in Scholastica historia explanatur, cum dici-
tur, Vna sabbati cum cœnaremus [PAVLVS disputabat cum eis] de euangelica veritate conferendo
ac prædicando in Troade [PROFECTVRVS in crastinū] Ideo ante suum recessum voluit eos dili-
genter instruere [PROTRAXITQVE sermonē vsq; in mediā noctem] In quo feruor eius ostendi-
tur zelusq; animarū. [ERANT autem lampades copiosæ in cœnaculo vbi eramus congregati. Sedēs
autem quidā adolescēs nomine Euthycus super fenestram, cū mergeretur graui somno]. i. ab exterio-
ribus reduceretur ad intima sicut qui mergitur, & rationis iam vsu priuatur obdormiendo. [DISPV-
TANTE diu Paulo, ductus somno] cui non restitit, victus sopore [CECIDIT de tertio cœnaculo deorsum, &
sublatus, oblatus]. i. præsentatus [EST] omnibus [MORTVVS. Ad quem cum descendisset Paulus, incu-
3.Reg 17 buit super eum] sequens in hoc Heliam & Heliseum, quorum primus ter, secundus septies super de-
4.Re. 4. functum incubuit. Paulus vero semel dūtaxat, moxque impetrauit quod petiit, in quo eius excellentia G
declaratur [ET complexus] defunctum ex amore & compassione [DIXIT, Nolite turbari] iam
enim certus fuit Apostolus, se exaudiendum pro pueri suscitatione: ideo addit, [ANIMA enim ipsius
est in eo]. i. tam prope est vt suscitetur, vt per idem sit, quasi nunc viueret: sic de homine agonizante
mox morituro dicimus, Mortuus homo est. [ASCENDENS autem] ad cœnaculum tertium in quo ante
disputauit [FRANGENSQUE panem & gustans, satisq; alloquutus eos vsque ad lucem, profectus est. Ad-
duxerunt autem puerum viuentem, & consolati sunt nō minime.] Opportune deo disponente inter
verba prædicationis occurrit occasio curationis tam miraculosæ, vt ostensione prodigij, cōfirmaretur
prædicatio Pauli, arctiusque infigeretur mentibus discipulorū memoria boni magistri ab eis mox di-
scessuri. Innotescit quoq; ex his solicitudo & feruor Apostoli pro proximorū salute. Nam profectu-
rus in crastinū totam noctem duxit insomnem, prædicationi intendens, vsque ad mediam noctem, &
tunc iuuene suscitato, & modico cibo sumpto sermonē resumpsit ac cōtinuauit vsque ad aurorā, sicq;
recessit. [NOS autē ascendentes nauem, nauigauimus in Asson, inde suscepturi Paulū. Sic enim dispo-
suerat ipse, per terrā iter facturus.] Itaq; comites & discipulos suos præmisit in Asson, vt ibi præsto-
larentur eius aduentum, qui forte volebat in terris intermediis aliquibus loqui verbū dei. Porro Asson
est ciuitas Asiæ maritima. [CVM autem inuenisset nos in Asson, assumpto eo venimus Mitylenē] quæ H
vrbs est in Lesbo Aegæi maris insula [ET inde nauigantes sequenti die venimus contra Chium] quæ
item est insula Aegæi maris, habens ad orientē Lydiā Asiæ prouinciam [ET alia die applicuimus Sa
mum] Samos etiā est insula in Aegeo mari, in qua traduntur vasa fictilia primo inuenta, & vasa Sa-
Esa.45. mia appellata sunt. Vnde in Esaia habetur, Testa de Samo, &c. Est autē insula ipsa Ephesō apposi-
ta, & vicina Andro [ET sequēti die venimus Miletum] ciuitatē Asiæ maritimā. [PROPOSVERAT
enim Paulus transnauigare Ephesum]. i. non accedere eā quamuis prope eam nauigaret [NE qua illi
mora fieret in Asia] minori, cuius Ephesus vna metropolis erat, nempe Ioniæ Asiæ prouinciæ. Ideo si
accessisset ad eam non tam cito dimisissent eū discipuli Ephesij. [FESTINABAT enim, si possibile
Act. 2 sibi esset, vt diem Pentecosten faceret]. i. celebraret [HIEROSOLYMIS] potissime, quia in eo datus
1.Cor.16 fuit spūs sanctus. Illa quoq; celebritas solēnis fuit, propter legis dationē, cuius præcepta decalogi ma
nent in Euangelio Saluatoris. [A Mileto autē mittēs Ephesum, vocauit maiores natu ecclesiæ] Ephe-
sinæ [QVI cū venissent ad eū, & simul essent] in Mileto [DIXIT eis, Vos scitis à prima die qua in-
Ecclef. 3. gressus sum in Asiam] gratia prædicandi [QVALIS per omne tēpus vobiscū fuerim, seruiēs domino
cū omni humilitate] iuxta illud, Quāto maior es, humilia te in omnibus [ET māsuetudine] quæ tam
decet prælatos, quām indecens eis est ira [ET lachrymis multis] quibus vestra peccata deplanxi, gra-
tiā vobis postulaui, ad patriā aspiraui [ET tentationibus]. i. persequutionibus [QVÆ mihi acciderūt
ex insidiis Iudæorum, quomodo nihil subtraxerim vobis vtilium]. i. non omisi vobis cōmunicare ea,

A quæ animarum prosunt, expediuntque saluti. Nilq; de vestris substãtiis seu facultatibus ad boni vtilis speciem pertinẽtibus abstuli vobis, quacunq; industria mihi talia colligendo [QVO minus annunciarẽ vobis] quæ salutẽ vestrã concernunt [ET docere vos publice, & per domos] .i. in priuato [TESTIFICANS Iudæis atq; gentilibus in deũ pœnitentiam].i. agendã esse pœnitentiã perducentẽ ad deũ, seu per diuinã clementiã. Hæc aliqui prælatorum subtrahunt subditis ex auaritia palpando eorũ peccata, ne eis offensis temporale damnum incurrant, qui non sunt veri pastores, nec digni appellatione prælati [ET fidem in dñm nostrum Iesum Christum] .i. fidem catholicam tendẽtem in Christum, & Ioan.10
secundum eius doctrinam se habentem. [ET ecce nunc alligatus ego spiritu].i. spiritu sancto me ad id astringente ac impellente [VADO in Hierusalem, quæ in ea mihi ventura sunt ignorans, nisi quod spiritus sanctus per omnes ciuitates protestantur mihi].i. in congregationibus Christianis per varias vrbes diffusis, sunt aliqui spiritu prophetico ornati, per quos spiritus sanctus mihi insinuat [DICENS: quoniam vincula & tribulationes me manerent].i. expectãt in Hierosolymis, sicq; certus sum reuelatione illorum, quod ibidem ligabor, capturque tenebor ac tribulabor. Quibus verbis ostendit Apostolus, non sibiipsi immediate à spiritu sancto sed alijs fuisse reuelata, quæ in Hierusalẽ passurus fuit aduersa, quemadmodũ etiam deus per Nathan & Gad prophetas multa reuelauit sancto Dauid de pro- 2.Re.12
prio suo statu, cui immediate multa alia reuelauit, de mysteriis Christi, & statu ecclesię [SED nihil horum vereor].i. aduersa pro Christo pati non timeo, nec eos qui corpus occidunt formido, qui iam ad 2.Re.24 1.Para.21
B tantum patientiæ gradum culmenque deueni, vt in omni tribulatione læter ex animo, & inconcussus Matth.10
mente permaneo, [NEC facio animam meam].i. vitam corporalẽ ac sensitiuam [PRÆCIOSIOREM quam me] totum, seu quo ad id quod sum secundũ interiorem superioremq; hominem, puta supremam animæ partem, videlicet, intellectiuam. Intellectus enim dicitur homo, dicente philosopho, ꝙ homo maxime est suus intellectus, iuxta modum loquendi, quo totum à parte principaliori denominatur. Itaque vitam corporalẽ pro nihilo ducit, qui in futuro quærit vitã æternam. Ideo subditur. [DVMMODO consummẽ cursum meũ].i. peregrinationem & conuersationem meam ad finem felicem perducã [ET ministerium verbi,] id est, officium prædicandi [QVAE accepi à domino Iesu testificari,] id est, cum protestatione & maxima affirmatione pronunciare [EVANGELIVM gratiæ dei] quia in Euan- Roma.6.
gelio Christi gratia dei potissime commendatur, docetur, refulget, & ipsum ex diuina pietate ac gratia hominibus est collatum. Sed & lex Euangelica gratiam confert, secundum quod sacramẽta sua includit. [ET nunc ecce ego scio] inspiratione diuina [QVIA amplius non videbitis faciem meam] in præsenti vita [OMNES vos] Ephesij [PER quos transiui prædicans verbum dei.] Sciebat nanque Apostolus se ad illas partes amplius non venturum. [QVAPROPTER contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium vestrum,] id est, si quid periculi animæ incideritis, ego immu-
C nis sum. [NON enim subterfugi quo minus annunciarem vobis omne consilium dei,] id est, ea quæ diuina sapientia circa humani generis redemptionem instituit & effecit, præcepta quoque & documenta ipsius vobis notificaui, mysteria demum fidei Christianæ, qualiter æterno summæ trinitatis consilio seu decreto peractum est, vt per vnius diuinæ increatæ personæ puta per verbi incarnationem & passionem saluatum est genus humanum. Sed cum alibi scriptum sit, Quis consiliarius eius fuit? Sa- Esa.40
piens quoque dixerit, Quis hominum poterit scire consilium dei: quomodo potuit Paulus omne con Roma.11
silium dei annunciare hominibus? Et respondendũ, quod non simpliciter de omni consilio dei inten- Sapien.9
dit, sed de omni consilio dei, quantum ad humanam spectat salutem. Quemadmodum etiam ait Saluator, Omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis. Præterea cũ in ratione consilij includatur in- Ioan.15
quisitio, quæ nescientiam quandam supponit, certum quod consilium proprie sumptum non competit deo: sic enim est ignorantis naturæ, secundum Damascenum. Sed ideo deo ascribitur: quia nil agit improuide [ATTENDITE vobis & vniuerso gregi.] Primo, inquit, attendite vobis, id est, circũspe- Miche.6
cte in omnibus vos habete, coram deo sollicite ambulate, omni diligentia cor vestrum in puritate seruate, deinde similiter vestris subditis præestote ac prouidete. Charitas enim incipit à seipsa. Et qui sibi Prou.4
nequam est, cui bonus est? Qui autem seipsum in omnibus rationabiliter dirigit, alios quoq; guberna- Eccl.14
re poterit esse idoneus [IN quo vos spiritus sanctus posuit episcopos] si soli Christiani de vrbe Ephe
D so ibi fuerunt, non erant ibi multi Episcopi, nisi episcopi pro sacerdotibus accipiantur. Vnde aliqui dicunt cõuocasse Apostolũ omnes maiores natu de diœcesi Ephesina, & alijs fortassis. Nã id superioribus verbis innuitur vbi ait, Omnes vos, per quos transiui prædicans verbũ dei. Neq; enim pertransiuit solam Ephesinam diœcesim [REGERE].i. ad regendum [ECCLESIAM dei] id est, congregationem fidelium Christi. Nam hic nomine dei persona filij designatur, quia subiungitur [QVAM acquisiuit,] id est, de manu inimici eripuit & sibi incorporauit [SANGVINE suo] videlicet, suæ dignissimæ passionis virtute ac merito. Quo vtique testimonio diuinitas Christi euidenter probatur. [EGO scio quoniam intrabunt post discessionem meam] corporalem à vobis [LVPI rapaces in vos] hæresiarchæ, & falsi Apostoli, dona gratiæ à fidelium mentibus rapientes [NON parcentes gregi] sed spiritaliter eam, letaliterq; lædentes, diuersis erroribus & peccatis [ET ex vobisipsis exurgent viri loquentes peruersa] id est, aliqui vestrum seu eorum qui prodibunt ex vobis à fidei synceritate recedent, & contraria fidei atque iustitiæ affirmabunt [VT abducant] ab ecclesiastica vnitate [POST se,] id est, ad inhærendum eorum erroribus [DISCIPVLOS] Hæretici enim libidine dominandi, docendi 2.Petr.2.
& apparendi, suos confinxerunt errores. De talibus in prima sua canonica ait Ioannes, In nobis 1.Ioan.2.
erant, sed non erant ex nobis. [PROPTER quod vigilate,] id est, diligentes estote in custodiendo vosipsos ac subditos, iuxta illud Abacuc, Super custodiam meam stabo [MEMORIA retinentes, Abac.2.
quoniam per triennium] quo prædicaui in Asia, præsertim in Epheso [NOCTE ac die non cessaui]

tempore cōgruo [LACHRYMIS monens vnūquenq; vestrum] nunc in generali nunc in speciali, & B
Psal.126. vnūquenq; secundū capacitatem, vocationem & statum informans. [AT nunc commendo vos deo]
Etenim nisi dominus custodierit ciuitatem frustra vigilant, qui custodiunt eam. Diuinæ igitur prote-
ctioni ac pietati omnem quem diligimus iugiter cōmendemus [AT verbo gratiæ eius]. i. promissioni-
bus diuini eloquij, quibus misericordiam suam confugientibus ad ipsum promisit, vt illæ effectum sor
Ioan.6. tiātur in vobis. Vel, verbo, id est, effectui gratiæ eius. Sæpe equidem in scripturis, verbū pro facto ac-
cipitur [QVI potens est ædificare] id est, corda virtutibus confirmare & vnum per alium ad meliora
prouehere [ET dare hæreditatē]. i. dona gloriæ in futuro [IN sanctificatis omnibus] qui in baptismo,
Ezec.14. & in actibus virtuosis sanctificati sunt [ARGENTVM & aurum, aut vestem nullius cōcupiui, ipsi sci-
tis] Hoc contra pastores & prædicatores auaros, qui tēporalia spiritualibus præferunt, qui lana ouiū
operiuntur, & lacte earū reficiuntur, ipsas vero perire permittunt [QVONIAM ad ea quæ opus mihi
erant, & his qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ]. i. proprijs manibus necessaria corpori tam
2.Thes.3 mihi quam existentibus mecum procuraui, labori manuū insistendo ne quanquam grauarē. Vnde Co-
2.Cor.11 rinthijs scribit, In omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo. [OMNIA] ad perfectionem per-
tinentia [OSTENDI vobis] verbo & exemplo [QVONIAM sic laborantes, oportet suscipere infir-
mos] id est, corporaliter languidos, de labore propriarum manuum sustentare. Vel infirmos vtpo-
te imperfectos pusillos ad virtutes inducere. Istud est perfectionis non necessitatis nisi in casu [AC F
meminisse] mente & operis exhibitione [VERBI domini Iesu, quoniam ipse dixit, Beatius est ma-
gis dare quàm accipere.] Hoc verum est, secundum se, cæteris paribus, & iuxta intentionē Apostoli.
Etenim cæteris paribus amplioris est meriti eleemosynam dare, q̄ sumere, si sumens eiusdem sit facul
Matth. 4 tatis ad dandū vt ille à quo accipit. Propter quod Beda ait, Non illis qui relictis omnibus sequuti sunt
Lucæ. 4 dominum, diuites & eleemosynarios præfert: sed illos quam maxime glorificat, qui cunctis quæ pos-
sident semel renunciatis, nihilominus laborant operando manibus quod bonum est, vt habeant vnde
tribuant necessitatē patienti. Hinc tanquam hæretici reprobantur dicētes: quod maioris perfectionis
est, diuitias proprias in sæculo erogare, q̄ in religione mendicare. Propter quod libro de ecclesiasticis
dogmatibus dicitur, Bonum est cū dispensatione bona pauperibus erogare, sed melius est intentione
Ephes. 4 sequendi Christum, totū simul donare, & absolutū à solicitudine cum Christo egere. Præterea constat
ex his, multa esse dicta documentaq; Christi, quę nullus Euangelistarū descripsit: quia verbū nunc al-
legatum in Euangelio non habetur. [ET cū hæc dixisset, positis]. i. flexis [GENIBVS orauit cum o-
mnibus illis] vt deus vniuersos misericorditer cōseruaret. [MAGNVS autem fletus factus est omniū.
Et procumbentes super collum Pauli osculabantur eū, dolentes maxime in verbo quod dixerat: quo-
niam amplius faciē eius non essent visuri.] Et vtique ingens omnino fuit causa plorandi, & triste di-
uortium à tam dulci magistro, tam præclaro doctore, tam liberalissimo ac vtilissimo benefactore, tam G
charitatiuo & affectuosissimo patre sine reuisendi spe separati. [ET deducebant eum ad nauem] iuxta
quam valefecerunt sibi inuicem non sine grandi dolore, qui ex præcordiali processit amore.

¶EXPOSITIO CAP. XXI. [CVM autem factum esset vt nauigaremus] ARTIC. XXI.

C VM autem factum est vt nauigaremus, abstracti ab eis] i. ab Ephesijs illis separati
[RECTO cursu] nauis [VENIMVS Coum] insulā oppositam Asię [ET sequenti
die Rhodum] insulā claram in Carpathio mari oppositam Lyciæ [ET Pateram]
quæ est ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia, deinde Mirrheā. Istud nō est de textu, vt
dicitur, vnde nec Beda nomē huius loci exponit in libello, quē de expositione no-
minū locorū quæ in hoc libello exprimuntur cōpilauit. [CVM apparuissemus au-
tem Cypro, relinquentes eam ad sinistrā, nauigauimus in Syriam, & venimus Ty
rum. Ibi enim nauis expositura erat onus] ideo applicare oportuit. [INVENTIS autē discipulis]. i.
Christianis illic manētibus, quos diligēter tanq̄ fratres nostros quæsiuimus [MANSIMVS ibi diebus
septem] ad eorū consolationē, & nostrā refocillationē. [QVI Paulo dicebant per spiritū, ne ascende-
Act.20. ret Hierosolymā.] Capitulo præcedenti dixit se Paulus à spiritu sancto agi ad eundū Hierusalē: quo- H
modo ergo isti prophetæ, per spm̄ prophetiæ suaserūt oppositū? Nunquid spūs sanctus verbis ꝓpriis
contradicit? Ad quod respondendū, quod vnū & idē, secundum diuersas considerationes, suadetur &
dissuadetur. Aliqui quoq; respondent, quod isti per spiritū sanctum nouerunt & prædixerunt Paulū
si ascēderet Hierusalē ibi plura passurū. Quod vero suaserūt ne illuc ascēderet, ex suo spiritu, pia qua-
dam cōpassione protulerūt. [ET expletis diebus septem ibamus] à Tyro [DEDVCENTIBVS nos
omnibus] Tyrijs Christianis [CVM vxoribus & liberis]. i. filijs [SVIS, vsq; foras ciuitatē] in quo pa
Iacobi. 3. tet, quātus fuerit sanctæ dilectiōis ardor in primitiua ecclesia [ET positis genib⁹ in littore orauimus]
pro inuicē, pro oīm nostrū cōmuni salute, & vt deus omnia in melius ordinaret, nosq; spiritaliter adu
natos cōseruaret, & ad patriā tandē ꝑduceret. Et cū valefecissemus inuicē, ascēdimus nauem, illi antē
redierūt in sua. Et descēdimus Ptolomaidā.] Ptolomais ciuitas est terrę sanctę maritima, in tribu Aser,
Act.11. alio nomine Acon dicta. Est autē & altera Ptolomais in Pētapoli ꝓuincia Aphricæ [ET salutatis fra
tribus] Christianis ibidem [MANSIMVS die vna apud illos. Alia die profecti venimus Cæsaream
Palęstinæ] de qua dictū est sup. [ET intrantes domū Philippi Euangelistæ, qui erat vnus de septē dia
conis] ad insinuādū quod nō fuit Philippus Apost. Dicitur autē Euāgelista, nō quia Euāgelij descri-
ptor, sed fructuosus valde cōtinuus ac feruidus ꝑdicator, vt cōstat ex his q̄ supra de ipso contēta sunt.
[MANSIMVS apud eū] ad reuerentiā tanti patris, viri Apostolicæ ꝑfectionis ac potestatis insignis.
Act.8. [HVIC autē erant quatuor filię virgines prophetātes] quę sicut in Scholastica fertur historia, ꝑdixe-

A runt Paulo quod ei in Hierusalem erat venturum. [ET cum moraretur ibi per dies aliquot, superuenit
quidã à Iudęa nomine Agabus. Is cũ venisset ad nos tulit zonã Pauli, & alligans sibi pedes ac manus,
dixit] Quod ait, sibi, ad quem referatur, an scilicet ad ipsummet Agabũ, vel ad Paulum, incertũ vide-
tur, nisi quod Gregorius in quadã Homilia refert ad Paulum, quod & probabilius reor. [HAEC dicit
spiritus sanctus, Virũ cuius est zona hęc, sic alligabũt in Hierusalẽ Iudęi: & tradent in manus gentiũ,]
Agabus iste in modo loquẽdi & opere imitatus est veteris legis prophetas, q dicere consueuerũt, Hęc
dicit dominus. Interdũ verbis facta seu signa sensibilia ac visibilia adhibebãt, ad prænunciandũ quod
incũbebat. Quemadmodũ Ezechiel in caligine vasa sua efferens, parietemq; perfodiens, oculos quo-
que velauit [QVOD cũ audissemus rogabamus ne ascenderet Hierosolymã. Et dixit, Quid facitis flen Ezec. 12.
tes & affligẽtes cor meũ?] quod vestro dolori cõpatitur, & non sine afflictione audit verba quæ cõtra-
riantur instinctui spiritus sancti in me, quãuis vos pia moueamini ratione. [EGO enim nõ solũ alliga-
ri, sed & mori in Hierusalẽ paratus sum, pro nomine domini Iesu.] Ecce vere strenuus miles, ardens
amator, fortis pugnator, imperterritus præco. [POST dies autẽ istos, ascendebamus Hierusalẽ. Vene-
runt autẽ quidam & ex discipulis à Cæsarea nobiscũ, adducẽtes secũ apud quem hospitaremur Iasonẽ
quẽdam Cyprium genere, antiquũ discipulum] quia iam diu fuit fideliter fixus in Christianismo. Vbi
autẽ hospitauerit Paulũ & suos non dicitur. [AT cũ venissemus Hierosolymã, libenter exceperunt nos
fratres. Sequenti autẽ die introibat Paulus nobiscũ ad Iacobum] Hierosolymitanæ ecclesiæ primũ epi
B scopum, de quo dictũ est sæpe [OMNESQVE collecti sunt seniores] Christiani audito Pauli aduentu.
Et forte à Iacobo conuocabantur, [QVOS cũ salutasset Paulus, narrabat p singula, quanta fecisset deus
in gentibus per ministeriũ illius] quãta videlicet signa atque miracula, quantam gentiliũ conuersionẽ,
quanta gratiarũ charismata & immensæ suæ clementiæ opera. [AT illi cum audissent, magnificabant
deũ] gratias referendo pietati diuinæ [DIXERVNTQVE ei] scilicet Paulo. [VIDES frater quot mi-
lia sunt in Iudæis qui crediderunt deo?] fidem Christi suscipiendo [ET omnes æmulatores sunt legis]
id est, amatores & imitatores legis Mosaicę, ne illã subito spernere videãtur, tanq̃ non esset data à deo.
Veruntamen isti non posuerunt spem salutis in legalium obseruatione [AVDIERVNT autem de te, Actuũ. 15.
quod discessionem doceas à Mose, eorum qui per gentes sunt Iudæorum] .i. quod Iudæos inter genti-
les dispersos informes dimittere obseruantiam legis Mosaicę [DICENS non debere eos circuncidere
filios suos, neque secundum consuetudinem legis ingredi] .i. conuersari. Quidam infideles Iudęi Pau-
lum mendaciter accusauerunt quasi doceret legalia etiam pro tempore illo esse mortifera: quod falsum
fuit, quia vt patuit, ipsemet Timotheum circuncidit, & proprium caput totondit in Cenchris. Genti-
libus verò conuersis talia prohibebat, sed Iudæis ea concessit, vsque ad pleniorem Euangelij diuulga-
tionem, ob commendandam veteris legis autoritatem & sacramentorum illorum propheticam san- Actu. 16.
C ctitatem. Hæc autem superius tacta sunt sæpe. [QVID ergo est?] agendum [VTIQVE oportet conue- Actuũ. 18
nire multitudinem] Iudæorum in Hierusalem credentium de te sinistre informatam, vt veritate agnita
contententur. [AVDIERVNT enim te superuenisse] non hi tantum, sed & infideles Iudæi [HOC ergo
fac quod tibi dicimus. Sunt nobis] id est, inter nos [VIRI quatuor] Iudæi ad Christum conuersi [VO-
TVM habentes super se] quia aliquid deo vouerunt. [HIS assumptis sanctifica te cum illis] .i. secũdum
legem deo te exhibe sicut & illi [ET impende in illis oblationem seu exhortationem [VT radant capita
sua] secundũ legis traditionem [ET scient omnes quia quæ de te audierant] de legalium abolitione, fal-
sa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem] etiam quo ad ceremonialia, dum tempus, causa, & locus
id exigunt ad vitandum scandalum infirmorum, atque ob alias rationabiles causas frequenter præta-
ctas. [DE his autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus iudicantes, vt abstineant se ab idolis
immolato] id est, ne edant sacrificia illis oblata [ET sanguine & suffocato, & fornicatione.] Quomodo Actuũ. 15
factum & intelligẽdum sit hoc supra diffuse tractatum est. [TVNC Paulus assumptis viris, postera die
purificatis cum illis] secundum ritum legalem [INTRAVIT in templum, annuncians expletionem
dierum purificationis] obseruandę secundum legem circa tales, quales isti quibus iunxit se Paulus fue-
runt, [DONEC offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. Cũ autem septem dies consummarentur, vel
ab ingressu Pauli in Hierusalem, vt aliqui dicunt, vel potius secundum Bedam & glossam, nõdum in
D toto consummati erant hi septem dies, sed eorum cursus & cõsummatio agebatur. Vnde expressius in
Græco habetur, Cum autem incipiebant septem dies consummari, alioquin nõ potest stare quod Pau
lus post quinque dies aduentus sui in Cæsaream præsidi ait, Quia nõ sunt mihi plus quàm duodecim Actu. 24
dies ex quo ascendi adorare in Hierusalem. Si enim bis septem, & illis quinque diebus adijciantur dies Actu. 23.
consilij quo Paulus Pharisæos & Saducæos dissociauit, itemque dies quo se deuouerunt Iudæi Pau-
lum occisuros, quatuordecim erunt dies. [HI qui de Asia erãt Iudęi] in sua infidelitate obstinati [CVM
vidissent eum in templo, concitauerunt omnem populum] tunc præsentem [ET iniecerunt ei] scilicet
Paulo [MANVS: dicentes, Viri Israelitæ adiuuate. Hic est homo, qui aduersus populum] Iudæorum
[ET legem] Mosi [ET locum hunc] vtpote templum [OMNES docet] quasi populus Iudæorum
sit totaliter reprobus, lexque eorum abolita, & templum violandum [INSVPER & gentiles indu-
xit in templum, & violauit sanctum locum istum] quia à templi ingressu prohibet lex gentiles. Cur
autem de gentilium inductione in templum id dixerint, subditur. [VIDERANT enim Trophimum
Ephesium] discipulum Pauli [IN ciuitate] Hierusalem [CVM ipso, quem æstimauerunt, quoniam
in templum induxisset Paulus] sicque ex sola suspitione in certam sententiam proruperunt. Affectu
namque corrupto, ratio prorsus inficitur, & modica orta occasione turbatur. COMMOTAQVE est
omnis ciuitas] Hierusalem hoc rumore audito [ET FACTVS est concursus populi. Et apprehen-
dentes Paulum trahebant eum extra templum, & statim clausæ sunt ianuæ] templi, ne ab aliquo gen-

tilium amplius violaretur, & ne Paulus in illud refugeret.[QVAERENTIBVS autem eum occidere, B
nunciatum est tribuno cohortis]videlicet Claudio Lysiæ misso à Felice præside[QVIA tota confun-
ditur Hierusalem] i.vniuersus populus eius turbatur.]Qui statim assumptis militibus & centurioni-
bus] quorũ quilibet præfuit centũ militibus [OCCVRRIT ad illos] qui propria authoritate se vindi-
care vsurpauerũt.[CVM vidissent autẽ tribunum & milites, cessauerũt percutere Paulum. Tunc tribu-
nus apprehendit eũ]videlicet Paulum[ET iussit ligari catenis duabus]putans eum multũ fore fecisse,
contra quem tota plebs iudaica ita furebat[ET interrogabat eũ quis esset, & quid fecisset] vt si proprio
testimono cõuinceretur,non puniretur per alios ad extorquendam notitiam suorũ excessuum, sed per
tribunũ iudicaretur.[ET cũ non posset certum cognoscere pre tumultu,iussit eũ duci in castra]id est,
in turrim regiã qua ponebantur captiui. [ET cum venisset Paulus ad gradus]forte turris illius[CONTIGIT vt portaretur à militibus propter vim populi] volentis eum discerpere. [SEQVEBATVR
enim multitudo,clamãs tolle].i.aufer[EVM]à vita.[ET cũ cœpisset duci in castra,Paulus dicit tribu-
no.Si]id est,an[LICET mihi loqui ad te aliquid. Qui dixit, Græce nosti?]id est,scis græcum idioma?
Loquutus enim fuit Paulo tribunus grece,ne Iudęi intelligerent, vt Scholastica narrat historia. Cũque
eadẽ lingua respõderet Paulus, mirabatur tribunus quod linguã hanc nosceret. Idcirco adiecit [NONNE tu es AEgyptius, qui ante hos dies tumultũ concitasti: & duxisti in desertũ quatuor milia virorũ
Beda. sicariorũ?]Quemadmodũ Beda & Scholastica historia ex verbis Iosephi recitãt, AEgyptius quidam F
tempore Felicis præsidis de quo paulo post sermo est, magica arte prophetam se fecit putari, congre-
gatisque triginta milibus circiter Iudæorum, duxit eos per desertum vsque ad mõtem Oliueti, volens
super Hierusalem repente irruere vt caperet eam. Cui occurrens Felix præses cum multis militibus fu
gauit eum cum paucis, & alios interfecit, Nec obstat quod tribunus efficit mentionem de quatuor mi-
libus quia fortasse primo pauciores deinde plures fuerunt. Dicunturque viri sicarij, quoniam sicas, id
est, gladios breues manu gestabant, quibus populus clam letaliter vulnerauerunt, ita vt mors preueni-
ret querelam, & lateret percussor.[ET dixit ad eum Paulus, Ego quidem sum homo Iudæus] non à tri
Actuũ.9. bu Iuda, sed prout omnes Israelitę tunc Iudæi dicebantur[A Tharso]vrbe[CILICIAE]vt dictũ est:
[NON ignotæ].i.obscuræ [CIVITATIS municeps] id est, ciuis [ROGO autem te permitte me loqui
ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus innuit manu ad plebem] vt eum aduer-
teret[ET magno silentio facto]nõ ob reuerentiam Pauli, sed auiditate sciendi, quid excusationis præ-
tenderet[ALLOQVVTVS est eos Hebræa lingua dicens]Circa hunc locũ Scholastica ait historia, Distin-
Actuũ.1. gue quatuor synodos in primitiua ecclesia celebratas in Hierosolymis. Primam de substitutione Mat-
Actuũ.7. thiæ pro Iuda. Secundam de electione septem diaconorum. Tertiã quod gentilibus conuersis non es-
Actuũ.15 set imponendum onus legalium. Quartam de qua hic agitur, qua statutum est non prohiberi Iudęos à
legalibus obseruantijs, tempore primitiuæ ecclesiæ, dummodo spem non constituerent sibi in eis. Po- G
stremo quia in præinductis frequenter iam habitum est, legem Mosi, quantum ad aliqua, puta præce-
pta moralia in lege Euangelica obseruandam, non autem quo ad præcepta ceremonialia, vt illud ple-
nius innotescat, sciendum, quod sicut in prima secundæ Thomas edocuit, triplicia erant legis præce-
pta, videlicet moralia, ceremonialia, & iudicialia. Moralia sunt decem præcepta decalogi, quia ad bo-
nos pertinent mores, & immediate de virtutum actibus conferuntur. Lex enim diuina ad dei amorem
homines ordinare intendit, quod fieri nequit, nisi per actus virtutum. Diuinæ quoque legis intẽtio est
homines conuenienter disponere, tam ad seipsos, q̃ in ordine ad deum, & horum vtrunque in commu-
ni de naturali lege seu naturalis rationis dictamen, oportuit tamen vtrũque determinari in speciali, vi-
delicet quantum ad modum colendi deum, & item quo ad modum obseruandi iustitiam inter homi-
nes. Illa ergo præcepta, quę determinant præcepta moralia quo ad deum, assignando speciales modos
& ritus cultus diuini, ceremonialia nominantur: quę verò determinant præcepta moralia quantum ad
homines, assignando speciales modos seruandi iustitiam inter homines, iudicialia appellantur. Ad ce-
remonialia autem præcepta pertinebant oblationes & sacrificia legis. Cum autem præcepta moralia
sint immediate de actibus iustitię ad charitatem dei & proximi ordinatis, manent & obligant in Euan
gelica lege: præcepta verò ceremonialia quoniam figuratiua erant Christi & mysteriorũ ipsius ac cul- H
tus noui testamenti, in noua lege non obligant, nec Euangelio diuulgato fuerant obseruanda. Nam ve
ritate veniente ac patefacta cessat figura: & si adhuc obseruarẽtur, hoc esset ipso facto asserere Christũ
nondum venisse. Præcepta demum iudicialia nõ erant figuratiua, idcirco in lege noua possent serua-
ri, si ab aliquo cuius est leges condere instituerentur.

¶EXPOSITIO CAP. XXII. [VIRI fratres & patres.] ARTICVLVS XXII.

VIRI fratres & patres audite nũc, quam ad vos reddo rationem. Cum audissent autem
quia Hebræa lingua loqueretur, magis præstiterunt silentium. Et dixit, Ego quidem
Actu. 21. sum vir Iudæus natus in Tharso Ciliciæ, nutritus autem in ciuitate ista, secus pedes
Gamalielis, eruditus iuxta veritatem paternę legis]id est, legis Mosi, quam pater meus
& prædecessores mei seruauertur. Porro secundum Bedam, parentes Pauli de oppido
quodam Galilææ fuerunt, quo à Romanis capto per dispersionem venerunt, & habitauerũt Tharsum
Ciliciæ. Filium autem suum Paulum miserunt Hierosolymam ob studia legis. Qui à Gamaliele viro
1.Cor. 3. doctissimo ibidem instructus est [AEMVLATOR legis sicut vos omnes hodie]sicut, notat hic simili-
tudinem aliqualẽ non totalem, imò nec magnam. Siquidem ante cõuersionem suam Paulus dum per-
sequeretur credentes in Christũ, habuit æmulationem zelumque legis indiscretum & excæcatum, si-
cut & isti infideles Iudæi. sed quando hæc dixit, æmulator fuit legis secundum spiritalem ipsius intel-
Actuũ. 7 ligentiam, non secundum literam occidentem, iuxta quam isti æmulabantur eam [QVI hanc viam]

A scilicet euangelicam fidem ac legem[PERSECVTVS sum vsque ad mortem] quorũdam qui me procurante occisi fuerunt pro fide hac, quorum Stephanus fuit vnus[ALLIGANS & tradẽs in custodiã] .i. in carcerẽ[VIROS ac mulieres, sicut princeps sacerdotũ testimoniũ reddit mihi. Factũ est autem appropinquãte me Damasco, media die subito de cælo circunfulsit me lux copiosa, & decidẽs in terrã, audiui vocẽ dicẽtem mihi, Saule Saule, quid me persequeris? &c. Ista supra exposita sunt & descripta. Actuũ.9.
[ET qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem eius qui loquebatur mecum, nõ audierũt] Vnde quod 6. capitulo ait Paulus, vocem quidẽ audientes expositũ est ibi de voce Pauli, nõ Christi. Beda tamen hoc loco innuit vtrunque de voce Christi intelligendum, ita quod sonum cõfusum audierũt. Ideo supra dixit Paulus, Vocem quidẽ audientes, non autem vocis seu verborum distinctionẽ. Estque istud simile voci quæ legitur facta. Cum enim Christus in Euãgelio dixisset, Pater clarifica filium tuũ: venit vox dicens, Et clarificaui, & iterum clarificabo. Cuius sonum quidam cõfuse audiẽtes, dixerũt, tonitruum factum esse. Alij qui distinctius perceperunt, dixerunt (quod verum est) Angelus ei loquutus est.[ET cum non viderem præ claritate luminis illius] sicut qui soli intẽdit, impeditur in visu alterius rei[AD manus deductus, veni Damascum. Ananias autem, &c. dixit mihi, Deus patrum nostrorũ præordinauit te, vt agnosceres voluntatẽ eius] qua vult homines fidẽ Christi suscipe[ET videres iustũ] id est, Christũ inspiceres siue cognosceres, quando apparuit tibi in via, & maxime infra triduũ, quo in Damasco cęcus fuisti, nõ comedẽs neq; bibẽs. Tũc enim raptus fuit ad tertiũ cælũ[ET audires vocẽ ex ore eius: quia testis eris illius ad omnes homines eorũ quę vidisti & audisti, &c. Factũ est autẽ reuertẽti mihi in Hierusalẽ & orãti in tẽplo, fieri me in stupore mẽtis] .i. ecstasim quãdã incidere prę eleuatiõe mẽtis in deũ, sicut in ꝓpheticis visionibus fit alienatio à sensu exteriori. Istud cõtigit Paulo cũ à Damasco redisset in Hierusalẽ: de quo reditu dictũ est supra[ET videre illũ] .s. Christũ[DICENTẽ mihi] Visio ista fuit in spũ, & imaginaria erat, angelico famulatu exhibita, sicut & illa quã sibi in Apocalypsi factã describit sanctus Ioãnes[FESTINA & exi cito de Hierusalem, quoniam non recipiẽt] habitatores eius[TEstimonium tuum de me. Et dixi, Domine ipsi sciunt, quia ego erã concludẽs in carcerẽ & cędens] per manus aliorũ[PER synagogas eos qui credebant in te. Et cũ funderetur sanguis Stephani, ego astabã.] Quasi dicat, Ista possunt eis sufficere ad credendũ, quod nõ nisi à deo conuersus & missus sum.[ET dixit] Christus[AD me, Vade quoniã ego ad nationes longe mittã te. Audiebant autẽ] Iudæi[EVM] scilicet Paulũ vsque ad hoc verbũ, cum silentio, quo audito impatiẽtia superati, eo quod diceret se diuinitus missum ad gentilium conuersionẽ, reprobatis obstinatis & derelictis ipsis Iudæis, qui gentiles velut canes spernebant[ET leuauerunt vocem dicentes.] Feruor & impetus animi facit in magnam prorumpere vocem: nam causa aucta augetur effectus[TOLLE] ô tribune[DE terra] id est, de hominum communione[EIVSMODI] deceptorem. [NON enim fas est eum viuere.]

Ioan.12.

Actuũ.9.

2.Co.12.

Actuũ.9.

Apoca.1.

Actuũ.7.

C Isti incorrigibiles verba Pauli verificauerũt, quibus iam dixit sibi à Christo prenũciatũ, quod testimonium suum nequaquam reciperent.[vociferantibus autem eis, & projicientibus vestimẽta sua, & puluerem iactantibus in aerem] per quę omnia animorum suorum turbulentiam & furorem monstrarũt, [IVSSIT tribunus induci eum in castra, videlicet in turrim, de qua iam dictum est[ET flagellis cædi & torqueri eum, vt scirent propter quam causam sic acclamarẽt ei] Suspicabatur enim tribunus, quod non nisi ob grauem excessum, tam impetuose contra Paulum mouerentur[ET cum astrinxissent eũ loris] seu funibus vel extenti[DIXIT astanti sibi centurioni Paulus, Si hominem Romanum] vtpote ciuem vrbis illius[INDEMNATVM] id est de nullo excessu secundum processum & ordinẽ iuris conuictum[LICET vobis flagellare?] Quasi dicat nequaquã. Magnis enim priuilegijs gaudebãt vbique ciues Romani: inter quæ vnum fuit, ne ante iudiciariam culpæ ostensionem aliqua pœna afficerentur. [QVO audito cẽturio accessit ad tribunum dicens, Quid acturus es?] Quasi dicat, Magno te exposuisti periculo, quoniã Romani Imperatoris incides iram, si , quæ egisti, perceperit. hic enim homo ciuis Romanus est. Accedens autem tribunus dixit, Dic mihi, si ciuis Romanus es? At ille dixit, Etiam. Respondit Tribunus, Ego multa summa] pecuniæ[CIVILITATEM hanc assequutus sum] id est, cum magna eam emi pecunia.[ET ait Paulus, Ego autem & natus sum] Non quod Paulus natus sit Romę, sed quia pater eius Legatis Romanorum honorifice obuiauit tam reuerẽter se & sua eis exhibuit, quod Actu.21.
D ciuilitatem hanc sibi largiti sunt, pro ipso & pro filijs suis, antequam Paulus esset natus. Idque diuina factum est ordinatione pro commodo Pauli, qui hanc ciuilitatem allegauit, non quod pro Christo pati & mori paratus non fuerit: sed quia humana industria potuit vti ad excutiendum se de hostium manibus, vt amplius fructificaret in mundo. [PROTINVS ergo discesserunt ab illo, qui eum erant torturi. Tribunus quoque timuit, postquam resciuit] id est, vere cognouit, inquisitione diligentiore peracta[QVIA ciuis Romanus esset, & quia ligasset eum] timens de hoc apud Romanos accusari. [POSTERA autem die volens scire diligentius, qua ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eum, & iussit sacerdotes conuenire, & omne concilium Iudæorum, & producens Paulum, statuit inter illos.

¶ELVCIDATIO CAP. XXIII. [INTENDENS autem in concilium Paulus.] . ARTICVLVS XXIII.

INTENDENS autẽ in conciliũ Paulus] .i. Iudeorũ principes cõsulesq; aspiciẽs[AIT, Viri fratres ego omni cõscientia bona cõuersatus sum ante deũ, vsq; in hodiernũ diẽ.]
I Cõscientia secundũ Tho. nõ potẽtiã aut habitũ nominat, sed actũ: sicq; in vno homine est cõscientia vna in genere, sed multę in specie, secundũ ꝙ homo in varijs actibus virtuosis, diuersas in eis cõsciẽtias habet bonas. Itaq; ait sanctus apost. ꝙ à tẽpore quo ad Christũ conuersus est, nõ fuerit sibi conscius de aliquo mortali peccato, imo in omnibus cõscientiam bonã sortitus est: non tamẽ per hoc asserit se interim venialiter non peccasse, nec ista pręsumptuose si,

ne vane loquutus est, sed opportune ad gloriam dei, veritatisque ostensionem & aliorum ędificationē. B
1.Cor.4. Nam ait, Nihil mihi cōscius sum. Sic nanque & alij sancti iustitias suas professi legūtur, vt patet de Sa
1.Reg.12 mule, Dauid, & Ezech. in lib. Re. quia & Christus ait, Luceat lux vestra corā hominibus, vt videāt bo-
1.Reg.6. na facta vestra, & glorificent patrē vestrum qui in cælis est. [PRINCEPS autem sacerdotū Ananias prę-
4.Re.10. cepit astantibus sibi] subditis suis, [PERCUTERE os eius] tanquā organum, per quod verba prę̄sumptuo-
Matth.5. sa ac blasphema dixisset, & forsitan indignabatur occulte, quòd Paulus non exhibuisset sibi maiorē re-
uerentiam in loquendo: sed solum dixisset, viri fratres, &c. Spiritualiter enim superbi, libēter patres &
domini appellātur, & nomina quæ æqualitatem prætendunt abominantur. [TVNC Paulus dixit, Per-
cutiet te deus paries dealbate] Secundum Bedam & Rabanum, verbum istud prophetia est, non male-
dictio. Et in hoc August. sequi videntur. Etenim Beda ait, Non perturbatione animi Paulus cōmotus
hæc dixit, sed vtique prophetando loquutus est: qua figura pontificū illud legale quod erat in similitu-
dine parietis dealbati cōpositum percutiendum esset ac destruendū, cum iam verum sacerdotium apo
stolis Euangeliū Christi prędicantibus aduenisset. & inde est quod ait, percutiet te deus, non ait, per-
cutiat, indicatiuo modo, hoc ipsum futurū significans, non optatiuo maledicens. Vnde in Scholastica
historia dicitur, Forte prophetauit Paulus de abolitione sacerdotij Iudæorū, dicens, Percutiet te deus
Danie.10 paries dealbate: quasi dicat, Destruet sacerdotium tuū. ¶ Verum his obijci posset, ꝙ si Paulus prophe-
Ioan.11. tando hæc protulit, tunc vtiq; sensum verborum suorū intellexit. Intelligentia enim est opus in visio- F
ne: nisi omnino impropriè dicatur hæc prophetice retulisse, quomodo Cayphas prophetauit de Chri
sto, Quia expedit vnum hominem mori pro populo. Paulus autem in verbis his præfatū sensum pro-
pheticū non videtur intellexisse, non enim sciebat, ꝙ vir ille pontifex esset, sicut verba statim sequētia
cōtestantur. Quomodo ergo loquendo ad eū, percutiet te deus, intellexit aut insinuauit pontificiū Iu
deorum destruendum? Hoc tangendo nō reprobando sit dictum. Puto ergo beatum apostolum aposto
lica authoritate protulisse zelo iustitiæ, futuram punitionē illius reprobi nunciādo: tanq̄ dicat, Percu-
tiet te, id est, tuam impietatem vindicabit. Denique hoc modo Hieremias & alij sancti frequenter con
Hierm.11 tra aduersarios suos loquuti noscūtur, Videam (ait Hieremias) vltionem tuam ex eis. Vocando autem
pontificem parietem, notat eū fuisse hypocritam, quia & foris æquitatē prætendebat, & intus passio-
nibus pessimis erat plenus. Quomodo etiā Christus scribis pharisæisq; ait, Ve vobis qui similes estis
Num.35. sepulchris dealbatis, &c. [ET tu sedens] in cathedra quasi episcopus [IVDICAS me secundum legem] vt
Danie.13 dicis, quamuis ita non sit: cum lex dicat, innocentem non cædendum, [ET contra legem iubes me per-
Leui.24. cuti, cum in lege dicatur, Innocentem non condemnabis. Vel sensus est, secundū legem iudicas me esse
blasphemum, & tamen non iubes mihi pœnam infligi blasphemiæ: quia secundum legem, blasphemi
sunt extra castra ducendi ac lapidandi. [TVNC qui astabāt, dixerunt, Summum sacerdotem dei male-
dicis.] Quasi dicant, In hoc præsumptuosissime facis, & contra legē quam te perhibes ęmulari, & con G
tra propria verba quibus dixisti te in omni bona cōscientia cōuersatum. [DIXIT autem Paulus, Nescie-
Rom.13. bam fratres, quia princeps esset sacerdotum.] Quasi diceret, Si hoc sciuissem, ad vitādum scandalum
pusillorum moderatius essem loquutus, propter eū à quo est omnis potestas. Non tamen peccauit ver
ba prædicta loquendo, nam ęquitate instigante hæc dixit: & inquantum apostolus, altioris fuit episco
patus ac dignitatis, quàm antistes legalis. Apostoli nanque fuerunt primi pontifices euangelicę legis.
& sicut sacerdotium noui testamenti præferendum est sacerdotio veteris legis, & pontificium istud, il
Exod.22 li est pontificio anteponēdum. [SCRIPTUM est enim] in exodo, PRINCIPEM populi tui non maledices.]
Philip.3. Blande se excusauit apostolus, ne illi in vitia laberentur. Sed pontifex iste principatum non habuit su-
per Paulum, nec super quenquam credentium, qui Christi potestati subiecti à legali dominatione fue-
runt erepti. Porro his dictis cernens apostolus, ꝙ omnes isti de concilio concordes essent ad faciēdum
impetum contra eum, cum tamen plurimum inter se discordarēt, decreuit malam eorum concordiam
dissipare, & vtilem inter eos diuisionem conserere. Quemadmodū enim bonorum pax & vnio bona
est, & plurimū vtilis: sic impiorum concordia nocet, præsertim dū bono contrariantur cōmuni, aut v-
nus alteri cooperatur. Itaq; sequitur, [SCIENS autem Paulus, quia pars vna eorū esset] de secta & nu
mero [SADUCęORUM, & altera pharisęorum, exclamauit in cōcilio, Viri fratres ego pharisęus sum, filius H
pharisæorum.] Non mendose hoc dixit, nam ante conuersionem secundū pharisæorum religionē sine
querela est conuersatus. Conuersus verò ad Christum, adhuc conseruantias sectæ istius tenebat pro lo
Matt.22. co, causa, & tempore, quantū euangelica lex permisit, sicut iam patuit. [DE spe & resurrectiōe mortuo-
Lucæ.20 rum ego iudicor] id est, à vobis condēnor, quoniam resurrectionē ex mortuis prędico, & futuram bea-
titudinem credentibus euangelizo. Et hoc iterū verum est. allegauitq; causam suę diiudicationis in ge
nere, nō in singulari. Nō enim dixit, de resurrectiōe & glorificatione Christi iudicor, sed de spe & re-
surrectione mortuorū, quorum & Christus fuerat vnus, cuius resurrectionē prędicādo, Iudęorū incur
rit offensam. Ex quibus elicitur, quòd aliquando liceat vti honesta industria, & veritatem sapienter ve
Matt.22. lare, vt mala maiora vitentur. [ET cum hæc dixisset, facta est dissensio inter pharisæos & Sadducæos,
& soluta] .i. diuisa & disgregata [EST multitudo] concilij. [SADVCAEI enim dicunt non esse resur-
Matt.22. rectionem,] quia & animas hominum asserebant mortales, [NEQVE angelum, neque spiritū] .i. im-
materiales substantias, in quo eorum maxima ruditas innotescit, cum & in lib. Moysi toties fiat de an-
gelis mentio. [PHARISAEI autem vtrunq; confitentur, videlicet resurrectionē mortuorum, & au-
gelos. Erant autē inter Iudæos tres sectę, videlicet Sadducęi, qui libros Moysi tantūmodo receperunt:
& Pharisęi, qui etiā libros prophetarum susceperunt: & Essæi, qui fuerunt cæteris religiosiores ac me-
liores. Vnde nec Christum in Euangelio persequuti leguntur, [FACTVS est autem clamor magnus]
quibusdam vociferātibus contra Paulū, & alijs inter se contrixantibus, [ET exurgentes quidam phari-

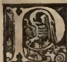
A risæorum, pugnabant]gladio oris sui pro Paulo cõtra Sadducæos.[DICENTES, Nihil mali inuenimus in homine isto.]Et hoc verum fuit, quanuis non eo modo quo ipsi putabant, [QVID si spiritus ei loquutus est, aut angelus?]quasi dicant, Non absurdum est hoc, spiritũ autem & angelum, vel pro eodem accipiunt, vel spiritũ pro anima defuncti vel pro spiritu dei, quanuis fidem trinitatis non habuerint vt paret. [ET cum magna dissensio facta esset, timens tribunus ne Paulus discerperetur ab eis, iussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra] puta in turrim custodiæ captiuorum, [sequenti autem nocte astans ei dominus]Christus qui post fletum cõsolationem infundit, [AIT, Constans esto,]qualis fuerit visio ista non dicitur, sed puto quòd imaginaria fuit atq; in somno, angelo in persona Christi apparente ac admonente[SICVT enim testificatus est de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari.] Hoc enim à diuina prouidentia est decretum, idcirco per comparationẽ ad eam necesse est adimpleri, quanuis in se contingens sit. Tibi quoque & alijs plurimis expediet testificatio seu prædicatio tua Romæ. Deinde Lucas describit quemadmodum 40 circiter Iudæi voto se astrinxerunt, quòd nec biberent neque comederent, donec occiderent Paulum. Ideo cõsuluerunt pontifici, vt faceret eum adduci ad se, ad inquirendum de veritate: & ipsi in via interficerent eum. Nec est difficultas in textu[QVOD cum audisset filius sororis Pauli]puta[INsidias]istas[VEnit & annunciauit Paulo,] qui per Centurionem direxit nepotem suum ad tribunum, vt hæc insinuaret eidem. Quo facto, tribunus cõmisit cognato Pauli ne alicui ꝓderet, quòd hæc sibi intimasset, [ET Tobiæ.3.

B nunc parati sunt] Iudæi, suscipere Paulum insidiose, [expectantes promissum tuum]quo eis dixisti, ꝙ Beda.
adhuc mitteres eis Paulum ad examinandum. Verum vt Beda hic ait, non est sapientia, non est prudẽ- Prou.21.
tia, non est consilium contra dominum. Nam & supra quanuis Paulus hostias obtulerit, caput raserit, nudipedalia exercuerit, & Iudæis factus sit, vincula tamen quæ prædicta fuerant, non euasit. Et isti Zach.8.
quanuis concilia cogitent, voueant, insidias tendant, seruatur tamen Paulus, quatenus Romæ (sicut dictum erat) Christo testimonium reddat. ¶Sciendum quoque, quòd sicut iuramentum seruandum non est, si desint comites eius, veritas, iustitia atque iudicium seu discretio: ita vt de voto rite tenendum. [TRIbunus ergo conuocatis duobus centurionibus, dixit eis, Parate milites ducentos, vt eant vsq; Cæsaream]forte pedestres, [AT equites septuaginta, & lancearios ducentos à tertia hora noctis]incipiendo, tribus scilicet horis iam euolutis, seu tertia hora post mediam noctem, vel sumitur horarum istarũ distinctio secundum diuersas vigilias noctis, [ET iumenta præparate,] videlicet equos seu alia bruta ad ferendos homines apta, [VT imponentes] milites[PAVLVM] iumento, forte socios ac discipulos eius alijs iumentis, [PAVLVM perducerent ad Felicem præsidem] tot quippe homines pugnatores misit tribunus cum Paulo, ne ei quid fieret à Iudæis. quod etiam nocte peregit, vt lateret, & seditio vitaretur, [SCRIbens(tribunus)ei epistolam]præsidi[HAEC verba continentem, [CLAVdius Ly-

C sias optimo præsidi Felici salutem.] Videtur tribunus iste binominis fuisse[VIRVM hũc] scilicet Paulum[compræhensum à Iudæis & interfici incipientem,]tam grauiter enim inceperunt eum affligere, quòd mors mox secutura videbatur, [ERIPVI, cognito quòd Romanus esset.] Quádo tribunus eripuit primo Paulum, nondum sciebat quòd esset Romanus, imò putauit quod esset AEgyptius. Verũtamen ita scribit, quasi tunc id nouisset, ad ornandum tenorem epistolæ, & vt videatur honorare Roman. apud quos timuit accusari, quòd Paulum ciuem Roma. indẽnatum ligasset ac flagellari iussisset, [volensque scire causam quam obijciebant illi]Iudæi[DEDVXI eum in concilium eorum. Quem inueni accusari de quæstionibus legis ipsorum] videlicet an legalia essent seruanda, an Messias venisset, & an Iesus Nazarenus esset Messias. [NIHIL verò dignum morte aut vinculis habentem criminis. Eecum mihi perlatum esset de insidijs quas parauerunt ei, misi eum ad te, denuncians & accusatoribus]eius Iudæis, [VT dicant apud te]ea quæ sibi obijciunt[VALE. Milites ergo per noctem duxerũt Paulum in Antipatridem.]Antipatris ciuitas est Palęstinæ nũc diruta, quam Herodes Ascolonita rex Iudææ ex patris sui nomine appellauit. [CVM venissent Cæsaream, & tradidissent epistolam pręsidi, statuerunt ante illum & Paulum. Cui] Præses [DIXIT, Audiam te cum accusatores tui venerint, iussitque in prætorium Herodis custodiri eum.]prætorium est domus maiorum, vbi ad tractandum conueniunt. Est enim domus prætorum, id est, præceptorum, secũdum Bedam. O Felix præses, quàm ve

D re felix fuisses, si agnouisses qualis & quãtus fuerat iste tibi directus, & manibus tuis ad tempus subie- Acto.10.
ctus: quàm humiliter eum suscepisses, quàm reuerenter tractasses, sicut Cor. centurio Petrum. Et nunc quia id non nouisti, neque per Paulum conuerti meruisti, quem tamen pro tua conuersione sæpe orasse non ambigo, miser potius quàm felix fuisti.

¶EXPOSITIO CAP. XXIIII. [POST quinque autem dies. ARTICVLVS XXIIII.

POst quinque autem dies descendens princeps sacerdotum Ananias cum senioribus] quibusdam Iudæis, [ET Tertullo quodam oratore]id est, viro eloquente seu rhetore, qui esset aduocatus, & verbis ornaret materiam, vt causa eorum rationabilior videretur. Eloquentia enim animum mollit, & ad consentiendum aures inclinat, nisi sapientia aduenientibus adsit atque iustitia, [QVI adierunt præsidẽ]Felicem, in Cæsarea[ADversus Paulũ. Et citato Paulo, cœpit accusare Tertullus, dicens, Cũ in multa pace agamus per te]id est, valde pacifice tuo viuamus regimine[ET multa corrigantur per tuam prouidentiam.]Præsidentis enim est bona conseruare, imò & in melius commutare, mala corrigere, & collapsa in pristinũ reformare, [SEMPER]id est, omni tempore quo nobis præfuisti, [ET vbique] in nostra prouincia [SVSCIPIMVS te optime Felix cum omni]id est, plena[GRATIARVM actione.] In primis rhetor iste iudicis beneuolentiam captat, eumque vehementer cõmendat, vt blãdis alliciatur sermonibus, nec ab eis dissentiat, quos suis beneficijs conspexerit adeo gratos.

[NE autē diutius protrahā te].i.ne lōgiori te procemio occupē, quāuis multo ampli⁹ sis laudādus, nē- B
pe cū iudex sis multa habes peragere, nec vacat tibi vacare prçludijs [ORO, breuiter audias me ꝑ tua
clemētia].i.propter tuā pietatem, si nō ob merita nostra. [INVENIMVS hūc hominem pestiferū].i.
Psal.2. animarū infectorem in cathedra pestilētię residentē [ET concitantē seditionē omnibus Iudæis in vni-
uerso orbe] auertendo quosdā eorum à lege patrum suorū ad nouam legē. Propter quod inter eos & a-
lios in pristina lege manētes seditio oritur [ET authorē seditionis sectę Nazarçorū.i.vnum de princi-
palibus prędicatoribus Euangelicę nouæq; legis, quam non arbitramur nisi seditionis originem, sectā
seu hæresim Nazarenorū.i.Christianorum, qui tunc à Iesu Nazaræno, Nazaræni à Iudęis quodā vo-
cabantur opprobrio. Postea verò in Iudęa hæresis cōsurrexit quorūdam, qui Iesum esse Christū & dei
filiū de virgine natū credentes, cum Euangelio simul legalia obseruatūt. Vnde cum Iudæi voluissent
esse & Christiani, nec Iudæi fuerunt nec Christiani. Et isti hæretici vocati sunt Nazareni [QVI etiam
templū violare conatus est] inducendo in illud gētiles. quod sibi mēdaciter imposuerūt, quanq̃ cōuersi
gentiles digniores fuerunt ingredi templū, quàm infideles Iudæi. [QVEM apprehensum].i.tentum &
captū à nobis [SECVNDVM legem nostrā iudicare voluimus] dānando eum, tanq̃ legis diuinæ viola-
torem atque blasphemū. [SVPERVENIENS autem Lysias tribunus cū magna vi eripuit eum de ma-
nib⁹ nostris, à quo] Lysia [POTERIS] tu [IPSE iudicās, de omnibus istis cognoscere veritatē.] Quasi
dicat, Ipse attestabitur verbis nostris [RESPONDENS autem Paulus annuente sibi præside dixit, Ex F
multis annis te esse iudicē genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam. Nō præmisit Apostolus
verba mulcentia sicut Tertullus, sed ipsa veritate fuit contentus. [NEque in tēplo inuenerunt me cum
aliquo disputantē, aut concursum facientem populi, neque in synagoga, neque in ciuitate.] Et quāuis
Actuū.3. ista fecisset Apostolus prędicando de Christo, non vtique offendisset, quia & alij Apostoli præsertim
Lucę.24 Petrus & Ioannes ante eum ista fecerunt, quibus & Christus præcepit, Eritis mihi testes in Hierusalē.
[CONFITEOR autem tibi, quod secundū sectam, id est, Euāgelicam legem, & fidem ab alijs diuisam
Actuū.2. [QVAM dicunt hæresim, sic deseruio deo patri meo] qui per gratiā singularem & deuotissimum cul-
Iob.19. tum est specialiter deus & pater meus [CREDENS omnibus quæ in lege & in prophetis scripta sunt]
tanquā verbis diuinitus reuelatis aut scriptis [SPEM habēs in deū, quam & hi ipsi expectant] videlicet
[RESVRRECTIONEM futurā] in die nouissimo [IVSTORVM & iniquorū.] Ex quo elicitur istos
de Pharisæorū secta fuisse, nō Sadducæorum, & quod Pharisæi instantius persequuti sunt Paulū quàm
Act.15. Sadducæi. [POST annos autem plures] à mea ad Christū conuersione [ELEEMOSYNĀ facturus in gen-
tem meam] id est, Christianis in Hierusalem habitantibus allaturus collectas, eis à gentibus conuersis
missas [VENI in Hierusalem, & oblationes & vota factutus] ibidem in templo, secundū quod Iaco-
bus & seniores Christiani cum ipso, mihi suaserunt [IN quibus inuenerūt me purificatum in templo]
Actu.21. quia in hoc legalia obseruaui, & dies purificationis prædicaui, vt dictum est supra. [ET apprehenderūt G
me] in templo [CLAMANTES] coram tribuno. [TOLLE inimicum nostrū. Quidam autem ex Asia
Iudęi, quos oportebat apud te præsto esse] si accusatio ista deberet reputari idonea. Quoniā accusator
& accusatus simul coram iudice debēt consistere. [AVT ipsi].i.Iudęi isti hic stātes [DICANT si quid
inuenerunt in me iniquitatis.] Nā quæ mihi obijciunt ex Asianorū habuerunt relatu [CVM starem in
concilio eorū] Hierusalem [NISI de vna hac solūmodo voce. Quoniā de resurrectiōe mortuorū ego
iudicor hodie à vobis. Distulit autē illos Felix] nō statim expediendo Iudæos [CERtissime sciēs de via
hac, quia iam nomē Christianorū sibi innotuit, & multos esse Christianos cognouit [DICENS, Cum Ly
sias tribunus descēderit audiā vos] ô Iudęi [IVSSITQVE cēturioni custodiri eū] videlicet Paulū [ET ha-
bere requiē] vt libere ingredi posset & ingredi [NEC quēquam ꝓhibere de suis] puta discipulis Pauli
[MINISTRARE ei. Post aliquot autē dies veniēs Felix cū Drusilla vxore sua, quæ erat Iudęa.] Fuit quoque
vt in Scholastica fertur historia, pulcherrima, & relicto viro priori, nupsit huic Felici. Et quoniā fuit
Iudęa, Paulū libēter audiuit [VOCAVIT Paulū & audiuit ab eo fidē quę est in Christū Iesum. Dispu-
tante autem Paulo de iustitia & castitate, & iudicio futuro, tremefactus Felix respōdit.] De his tribus
Paulus disseruit: quoniā contra iustitiā ex incontinētia Felix coniugē istam adeptus fuit. Quod & ipse
cognoscens nō immerito contremuit, audito ꝙ à deo esset iudicandus: sed non tetigit eum spiritus san
ctus cōplete, nec conuertebatur ad fidem, sed dixit, [QVOD nunc attinet loqui?] de his? Quasi dicat,
Non ideo te vocaui vt tractaremus de istis [VADE. Tempore enim opportuno accersam te. Simul & H
sperās quia pecunia daretur à Paulo] quē vidit tot spiritalium hominum patrē, à quibus putauit eum
plurima collegisse [PROPTER quod & frequenter accersens eū, loquebatur cum eo] vir cupidus & volu-
ptatibus deditus, atq; ob id ad Euangelicæ sapientiæ susceptionem indispositus & indignus. [BIEN-
NIO autē expleto accepit successorem Felix Porcium Festum] Hoc de biennio conuersationis Pauli
in Cæsarea non præsidentiæ Felicis Beda exponit: in Scholastica tamen historia dicitur, quod nondū
fluxerant duo anni ex quo Paulus venit Hierusalem, idcirco ibidem exponitur de biēnio ab accusatio-
ne, qua Iudæi accusauerunt Felicem apud Neronem imperatorem, & biennio ab accusatione ista ex-
pleto, amotus est à præsidatu, & substitutus est ei Festus. [VOLENS autem gratiam præstare Iudæis
Felix, reliquit Paulum vinctum] vt per hoc in fine præsidatus sui placeret Iudæis.

¶EXPOSITIO CAP. XXV. [FESTVS ergo.] ARTICVLVS XXV.

Festus ergo cum venisset in prouinciam] Iudææ, seu Syriæ Palæstinæ cui præses fuit
directus [POST triduum ascendit Hierosolymam] videre regiam vrbem atque me-
F tropolim Iudæorum, & forte ob alias causas [A Cæsarea] Palęstinæ de qua sæpe di-
ctum est [adieruntque eum principes sacerdotum &c. vt Paulum ad eos transmitteret,
volentes eum in via extinguere. [FESTVS autē respondit seruari Paulum in Cęsarea,

A se autẽ maturius ꝓfecturũ] i. tẽpore opportuno ad Cæsareã descensurum. Deinde [DESCENDIT
Cæsareã, & sedit pro tribunali, & iussit Paulum adduci.] Quo adducto [CIRCUMSTETERUNT eum Iudęi]
qui cum Festo contra eum à Hierusalem descenderunt [MULTAS & graues causas obiicientes, quas
non poterant probare. Paulo autẽ rationem reddente, dixit ei Festus, Vis Hierosolymam ascẽdere, &
ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto] quia & tribunal Festi fuit
imperatori subiectũ, & vt aliqui dicunt, Paulus stetit ad quandã sedem quam Herodes parauerat Cę-
sari, si quando eò veniret, vt resideret in ea, vel iudices mitteret [VBI] vtpote apud Cęsarem [OPOR-
TET me iudicari. Cæsarem appello] quod ideo fecit Apostolus, vt prædicationi Romæ insisteret, & Actuũ. 3.
quia id Christus sibi prænunciauit. [TUNC Festus cũ concilio locutus, respondit, Cæsarem appella- Act, 12.
sti, ad Cæsarem ibis. Et cum dies aliqui transacti essent, Agrippa rex] filius Herodis Agrippæ ab an-
gelo percussi, vt dictũ est [ET Beronice] quam Beda vocat sororem Agrippę, quod secundũ Hebręũ
idioma accipiendũ esse dicit Scholastica historia, quia fuit cognata Agrippæ, & aliqui asserunt quod
fuit vxor ipsius, vel quasi vxor, quia maxime diligebat eam, habuitq; nomen quod ea abuteretur [DE-
scenderunt Cæsaream ad salutandum Festum. qui indicauit regi de Paulo dicens, Adierunt me prin-
cipes sacerdotũ in Hierosolymis, postulantes aduersus illum damnationẽ. ad quos respondi, quia non
est Romanis consuetudo damnare aliquẽ hominem, priusquam is qui accusatur, pręsentes habeat ac-
B cusatores, locumq; defendendi accipiat ad abluenda crimina] quæ ei obiiciuntur. Lex ista valde ratio-
nabilis fuit & pia. non enim leuiter dãnandus est aliquis, nec omni credendũ spiritui: sed audienda est
altera pars, & causa vtriusq; diligenter tractanda, responsio quoq; partiũ aduertenda. [QUAESTIO-
NES quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum]. s. Paulum [ET de quodam Iesu defuncto, 1. Ioan. 4
quem Paulus affirmabat viuere.] Festus iste tanquã homo gentilis, legẽ seu ritum Iudęorum supersti-
tionẽ quandã putauit. [PAULO autẽ appellãte, vt seruaretur ad Augusti cognitionẽ]. i. vt viuus mit-
teretur ad imperatorẽ, & audiretur ab eo [IUSSIT seruari eum.] Romani autẽ imperatores ab Octa
uiano potentissimo imperatore, quia rem publicã maxime auxit, atq; ob id Augustus vocatus est, no-
men Augusti sortiti sunt. [AGRIPPA dixit, Volebam & ego hominem audire. Altera die cum venis-
set Agrippa, & Beronice cum multa ambitione]. i. cum grandi apparatu & fastu [IUBENTE Festo
adductus est Paulus.] &c. [DE quo] Paulo [QUID certum scribam] ego Festus [DOMINO impera-
tori] Neroni [NON habeo] &c. [SINE ratione enim]. i. irrationabile [MIHI esse videtur, mittere vin
ctum] ad iudicem [ET causam eius non significare] verbis aut scriptis.

EXPLANATIO CAP. XXVI. [AGRIPPA vero ad Paulũ ait.] ARTIC. XXVI.

Grippa vero ad Paulum ait, Permittitur tibi loqui pro temetipso]. i. damus tibi licẽtiam
te excusandi veridice. [TUNC Paulus extenta manu] more concionantium, & vt ver-
C A ba eius diligentius auscultarẽtur [COEPIT rationem reddere dicens, De omnibus qui-
bus accusor à Iudæis rex Agrippa, me æstimo beatum]. i. innocentem, vel beatitudinem
quandã adeptum [APUD te cum sim defensurus me hodie] Quia cũ sis notitiam legis
habens, coram te tanquã viro perito libentius respõdebo [MAXIME sciente te omnia] saltem in ge-
nere [QUAE apud Iudæos sunt cõsuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro patienter me au-
dias. Et quidẽ vitã meam] &c. qualiter à iuuentute inter Iudæos in Hierusalẽ vixi [SCIUNT Iudæi,
qm̃ secundũ certissimã sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.] Secta autẽ Pharisæorũ famosa atq;
notissima fuit. Connumerat quoq; Apost. se Iudæis, dicẽdo, nostræ religionis, videlicet, Iudaismi seu
veteris testamenti, loquens de se pro tẽpore iuuentutis suæ. [ET nunc in spe repromissionis] æternæ
hæreditatis, seu Christi, & beneficiorũ ipsius [QUAE ad patres nostros facta est à deo] q̃ ista patriar-
chis & prophetis reuelauit atq; promisit [IN qua duodecim tribus nostræ]. i. aliqui de duodecim tri-
bubus Israel [NOCTE ac die seruientes] deo [SPERANT deuenire] vt bona promissa obtineant.
Quod de conuersis Iudæis certũ est veritatẽ habere. De incredulis quoq; quodãmodo verũ est, quam
uis inordinate deseruiant, & in modo expectãdi bona promissa multipliciter errent. [DE qua spe ac-
cusor à Iudæis ô rex.] Nam mihi imponũt, quod mendaciter assero spem istã in Iesu Nazareno par-
tim impletã, pleniusq; cõplendam, quando electi per ipsum corporis & animæ glorificationẽ plena-
D riam consequentur. Gratia nanq; & veritas per Iesum Christũ facta est, & credentes in Christũ, hæ- Ioan. 3.
reditatẽ cœlestem suscipiunt, à reatu originalis peccati eruuntur, ac varia gratiæ dona nunc capiunt. Rom. 8.
[QUID incredibile iudicatur apud vos, si deus mortuos suscitat?] id est, inter eos qui Mosi legẽ susci-
piunt, non debet incredibilis reputari suscitatio mortuorũ, cũ quidam in lege potestate diuina id ege-
rint, vt Helias & Heliseus. Idcirco quod [EGO assero Iesum à deo resuscitatum, nõ debet incredibile 1. Reg. 12
iudicari. [ET ego quidẽ existimaui me] &c. Hic resumit Apostolus modum suæ conuersionis, patetq; 4. Re. 4.
litera ex prædictis. [ET per omnes synagogas puniens eos.] Non absolute per omnes, sed per o- Act. 7.
mnes, circa vel intra Hierusalem. [VIDI super splendorem solis circunfulsisse me lumen, & eos qui Act. 9.
simul mecũ erant] ita quod claritas illa cœlestis videbatur splendore solis lucidior, eo modo quo stel-
la Magis apparẽs, cæteris stellis fertur fuisse micantior: quia sic apparebat his, quorum visui fuit pro-
pinqua. Deniq; claritas illa desuper fusa, fuit splẽdidior claritate solis recepta in terrenis corporibus,
eisque subiectiue inhærente. Ex quo tamen non sequitur, quod fuit maior luce solis, quæ soli inhæret.
[OMNESQUE nos cum decidissemus in terram.] Superius dictum est, quod Paulus in terrã corrue-
rit: hic vero adiicitur, quod omnes comites eius in terrã collapsi sint, vtiq; præ timore & admiratiõe. Act. 9.
[AUDIVI vocẽ dicentem mihi Hebraica lingua.] Quod vocẽ audierit, supra iam dictũ est, non autẽ
quod fuit Hebraica. [SAULE Saule, quid me persequeris?] &c. [EXURGE & sta supra pedes tuos.]
Hoc quoq; dñs loquitur Ezechieli, Fili hominis, sta supra pedes tuos & loquar tecũ. Per quod desi- Ezech. 1.

gnatur, quud intellectu atq; affectu mentali erigi debet ad deũ, qui diuinarũ reuelationũ secreta perci- B
piet [AD hoc enim apparui tibi] ego Iesus Nazarenus [VT constituam te in ministrũ].i. euangeliza-
torem [ET testẽ eorũ quæ vidisti, & eorũ quibus].i. in quibus [APPAREBO tibi].i. ꝓcedente tẽpo-
re tibi reuelabo [ERIPIENS te de populis & gentibus].s. Iudęis atq; gentilibus [IN quos ego nunc
mitto te, aperire oculos].i. illuminare corda [EORVM, vt cõuertantur de tenebris] iguorãtię & pec-
Ioan.8. cati, præsertimque idolulatriæ [AD lucem] quæ Christus est, qui ait, Ego sum lux mundi. Ad lucem
quoque Euangelicæ veritatis [ET de potestate Satanæ] cuius serui fuerunt impie conuersando [AD
deum] Pœnitendo enim, & in Christũ credendo taliter conuertuntur [VT accipiant remissionẽ pec-
catorum & sortem].i. partem [INTER sanctos] videlicet dona gratiæ in præsenti, & dona gloriæ in
futuru [PER fidem quæ est in me].i. tendit & ducit ad me, & meã diuinitatem sub ratione primæ ve-
Ioan.8. ritatis habet pro obiecto. [VNDE non fui incredulus cœlesti visioni] putando eam phantasticã [SED
omnibus annunciabam vt pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad deum] contemptis bonit va-
riabilibus & caducis [DIGNA pœnitentiæ opera facientes] vt.s. tanto maiora ac strenuiora essent pœ
nitentiæ opera, atq; ex præcordialiori contritione ꝓdeuntia, quanto plura & enormiora fuissent pec-
cata. Sic & Ioannes baptista hortatur, facite (inquiens) dignos pœnitentiæ fructus [AVXILIO au-
Lucæ.3. tem dei adiutus sto] in culmine virtutum immobilis [VSQVE in hodiernum diem testificans minori
atque maiori] quod Iesus sit Christus, & sine conuersione ad ipsum, nulli sit salut [NIHIL extra di- F
cens, quàm ea quæ prophetæ sunt loquuti].i. in nullo ab illis discordans, imò ea dico impleta, quę ipsi
Ioan.6. prænnnciauerunt implẽda [SI] pro quia [PASSIBILIS Christus] fuit. Nam eum pro mundi salute
Tren.4. passurum dixerunt prophetæ [SI primus ex resurrectione mortuorũ].i. inter mortuos suscitatos pri-
Danie.9. mus non tempore, sed dignitate & causalitate, & quia propria virtute seipsum suscitauit, quamuis non
secundum idem conuenerit ei mori & suscitare à mortuis. Verbum istud superiori plenius fuit exposi
Ioan.1. tum capitulo [LVMEN annunciatus est populo] Iudæorum [ET gentibus] Hoc enim prænunciaue-
runt prophetæ, hoc prædicauerunt Apostoli: quod Christus sit lumen hominum vniuersorũ, lumen
vtique corda illuminans, Euangelicam sapientiam docens, ad felicitatẽ veram perducens. De quo Sy
meon iustus professus est, Viderunt oculi mei salutare tuum. Quod parasti ante faciem omniũ popu-
lorum. Lumen ad reuelationem gentiũ. Et Esaias, Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem ma
1.Cor.1. gnam. Itemque Ioannes, Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum
[HAEC loquente eo].s. Paulo [FESTVS voce magna dixit, Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniã
conuertunt.] Quemadmodũ stultam fecit deus sapientiam huius mundi, ita & filiis huius seculi stul-
titia videtur sapientia dei. Rursus irrationabilis excessus visus est Festo viro gẽtili, quod Paulus tot su
pernaturalia prædicauit, quod captiuitatis & vinculorum suorum quasi immemor factus, de puritate
conscientiæ suæ coram deo, de resurrectione mortuorum de communi hominum salute, fecit sermo- G
nem. [ET Paulus, Non insanio, inquit, optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor] Mirum
videri potest, quod sanctus veridicusque Apostolus, virum infidelem gentilem, optimum nominat.
Sed optimus.i. valde bonus erat, loquendo de bonitate morali, quantum ad virtutes acquisitas ac natu
rales: sicut & multi gentilium eminenter boni fuisse leguntur, vt Hector & Iulius. Vnde de Hectore
refert philusophus, quod potius videbatur filius dei q̃ hominis [SCIT enim de his rex, ad quem & cõ
stanter loquor] non pauens vt moris est aliquibus: qui si cum aliqua eminenti persona loqui debeant,
Ioan.18 contremiscunt. [LATERE enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quicquam horum
gestum est.] Non adulatorie, sed veraciter loquutus est ista Apost. quia Agrippa imbutus fuit lege &
& ritibus Iudæorũ. Rumor quoq; miraculorũ, documẽtorum, mysteriorumq; Christi & discipulorũ
ipsius ad eũ copiose peruenit. Et vt refert hic Beda, Agrippa rex in concione quadam ad Iudæos ha-
bita fertur dixisse, Si de religionis auxilio præsumitis, cũ vrbem iam Romanã discipuli Iesu repleue-
rint, haud sine nutu dei, putamus illã crescere religionem. [AGRIPPA autẽ dixit ad Paulum, In mo
dico].i. pro parte [ME suades fieri Christianum. Et Paulus, Opto apud deũ, & in modico & magno,
non tantũ te, sed & omnes qui audiunt, tales fieri qualis & ego].s. Christianos omnino. [EXCEPTIS
vinculis his].i. dempto quod non essent vinculati vt ego. ❡ Sed cum vinculatũ esse, vt fuerat Paulus,
fuerit maxime meritorium, quare id excepit apostolus? Est respondendũ, quod illud excepit, non quia
to se malum, aut quia non meritorium, sed sub ratione pœnæ duntaxat, vt scilicet, quid pœnale secun H
dum se, sic enim optandum non fuit, sed per relationem ad fructum multiplicem [AGRIPPA autẽ Fe-
sto dixit, Dimitti poterat homo iste, si non appellasset Cæsarem.

❡ EXPOSITIO CAP. XXVII. [VT autem adiudicatum est.] ARTIC. XXVII.

V T autem adiudicatum est].i. posteaquam Agrippa & Festus iudicauerunt [EVM scilicet
Paulum [NAVIGARE in Italiam] puta ad Romã & imperatorẽ [TRADIDIT Pau-
lum] Festus præses [CVM reliquis custodiis].i. cæteris captiuis [CENTVRIONI, no
mine Iulio, cohortis Augustæ] quia hic Iulius fuit magister atq; cẽturio super cohortem
seu turbã militũ, quos Imp. Rom. misit, qui etiã Augustus nominatus est, ratione præha
bita [ASCENDENTES autẽ Adrumetinã] Adrumes Adrumetis nomẽ est ciuitatis in Aphrica, inde
dicitur nauis Adrumetina, quasi de oppido illo [INCIPIẼTES nauigare, cũ Asiæ loca sustulimus, sequen
ti die venimus Sidonẽ] quę olim insignis fuit vrbs Phœnicię. [HVMANE autem].i. vrbane, charitati
ue, & pie [TRACTANS Iulius Paulũ] cuius sapientiã & virtutes fuerat sæpe expertus [PERMISIT
ad amicos] suos [IRE & curã sui agere] ad necessitatẽ, nõ ad voluptatẽ in his quę corpus reqrit [ET
inde] vtpote à Sidone [CVM sustulissemus, subnauigauimus Cyprũ] cõtra ꝓpositũ [PROPTEREA
quod essent vẽti cõtrarij] nostro optato ꝓcessui [ET pelagus Ciliciæ & Pãphyliæ] de qbus locis di-

A ctũ est supra [NAVIGANTES venimus Lystrã] ciuitatẽ [QVAE est] vrbs ꝓuinciȩ [LYCIæ, & ibi inueniẽs
cẽturio nauẽ Alexandrinã] de Alexãdria ciuitate Aegypti [NAVIGANTẼ in Italiã, trãsposuit nos in eã.
Et cũ multis diebus tarde nauigaremus, & vix venissemus cõtra Gnidũ] quæ ciuitas est, vel ꝓmon-
toriũ Doridis ꝓuinciæ minoris Asiæ Cretã respiciens [VENTO nos prohibẽte adnauigauimus Cre-
tæ] ciuitati, seu insulæ [IVXTA Salmonem] ciuitatẽ maritimã illius insulæ. [ET iuxta] Salmonem
[NAVIGANTES, venimus in locũ quendã, qui vocatur Boniportus, cui iuxta erat ciuitas Thessala. Multo
autẽ tẽpore ibi peracto, cũ iam nõ esset tuta nauigatio, eo quod ieiuniũ iã præterisset].i. fames magna
præterisset & fatigasset nautas in naui, reddens eos ad laborẽ infirmos, vt quidã exponunt: quod ta-
men nõ videtur cõpetere, quia vt infra habetur, in naui erat copia rerũ. Vnde quidã exponũt de quo-
dam ieiunio legis circa hyemem vel in hyeme. In hyeme autẽ non est tutũ nauigare [CONSOLABA-
TVR eos Paulus dicens, Viri video].i. ex signis tempestatem considero, seu deo reuelante cognosco.
[QVONIÃ cũ iniuria & multo dãno, non solũ oneris].i. rerũ quæ vehuntur in naui [ET nauis, sed etiam
animarũ nostrarũ, incipit esse nauigatio].i. cũ periculo vitȩ nostræ. Anima enim hic pro vita animali
sensitiua accipitur. Cẽturio autem gubernatori & nauclero].i. rectori & dño nauis [MAGIS credebat
quã Paulo] sequẽs in hoc sensum humanũ, quo vnicuiq; in sua arte experto amplius creditur. Quod
& ideo fecit, quia portus in quo erãt nõ fuit ad hyemandũ idoneus, ideo ad naucleri cõsilium contra
consiliũ Pauli transnauigauerũt. Ideo subditur. [ET cũ aptus portus nõ esset ad hyemandũ] q̃uis cõ-
B paratiue loquendo aptus fuisset, prout Paulus cõsuluit [STATUERUNT consiliũ nauigare inde, si quo mo
do possent deuenientes Phœnicen] aliũ quendã portũ Cretæ sic dictũ [HYEMARE, apud portũ Cretæ
respicientẽ ad Aphricum & ad Corum] ventos sic dictos. [ASPIRANTE autẽ austro].i. vento au-
strali [AESTIMANTES propositũ se tenere] i. portũ aptiorem attingere [CVM sustulissent de Asson] Su
perius dictũ est Thalassam vocari vrbẽ Cretæ, vbi centurio cũ nautis & captiuis multum tẽpus per-
egerunt, à quo loco non leguntur soluisse. Quomodo ergo hic dicitur, cũ sustulissent de Asson] cum
Asson superius cõmemorata sit esse ciuitas Asiȩ maritima? Ego opinor (saluo doctiorũ iudicio) eundẽ
locũ qui prius Thalassa dictus est, nũc dici Asson, quod forte scriptorũ vitio accidit. Aliàs viderẽtur
hic à Luca multa omissã, quod nõ patitur cõsequentia historiȩ [LEGEBANT Cretam] hoc est, littus illius
insulæ præternauigabant. [NON post multũ autem] .i. post breue tẽpus [MISIT se cõtra ipsam] Cre
tam seu nauem [VENTVS Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.] Dicitur ventus Typhonicus, qui
inflat & intumescere facit mare, maxime nauigantibus infestus, nõ solum antennas, sed etiam nauigia
ipsa confringens. Generatur autẽ hic ventus, dũ exhalatio terrestris, vnctuositatis nõ omnino expers,
in nube cõclusa per foramen egreditur, & pars egressa à terrena resiliens, ratione caloris reascendens
parti alteri descendẽtis circulariter inuoluitur. Arbores quãdoq; eradicat, tecta atq; ȩdificia alta deii-
C cit. Dicitur autẽ Typhonicus, à verbo Grȩco Typho.i. accendo [CVMQVE arrepta esset nauis] im-
pulsu venti istius [ET non posset conari in ventum].i. resistere ei [DATA naue] .i. pristina directione
cessante ab ea, & incerto euentui cõmendata [FLATIBVS ferebamur] .s. in incertum, quia colligere
vela cœperunt. [IN insulam autem quidam decurrentes, quæ vocatur Cauda] quam tamen occupare
non potuerunt [VIX potuimus obtinere].i. cõprehendere seu attrahere [SCAPHAM] quam de naue
deposuerunt in mare in adiutorium nauis. Scapha nanque impetu fluctuum pene rapta fuit. Et dicitur
scapha leuis nauicula, ex vna tantũ arbore excauata, vel nauis modica ex vimine facta, & crudo corio
tecta. Est autẽ nomen à Græcis sumptum, apud quos scapha alueus, concauitas, fossura dicitur. Defe
runtur huiusmodi nauiculæ in nauibus, & imminente naufragio, deponũtur in mare ad succurrendũ
naui, vt accingatur & in ꝓcinctu tẽpestatis armetur. Hinc subditur. [QVA sublata, adiutorijs vteban
tur accingentes nauem] ne vi ventorũ & fluctuũ læderetur. [TIMENTES autẽ ne in Syrtim inciderent,
submisso vase].i. aliquo ponderoso in aquã demisso ad retardãdum cursum nauis, [SIC ferebantur.]
Porro Syrtes vocantur arenosa loca in mari valde horrenda, in fine Aphricæ sita, quæ inaccessa red-
dit vadosum ac reciprocũ mare: suntq; periculosa valde propter æstus.i. motus inquietos, & arenȩ co
piam. [VALIDE autẽ tempestate nobis quassatis, sequenti die iactum fecerunt] vtensilia eiiciendo de
naui pro releuamine eius [ET tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerũt. Neq; sole autem]
D in die [NEQVE syderibus apparẽtibus per plures dies, & tẽpestate non exigua imminente, iam subla
ta erat spes salutis nostræ] corporalis videlicet euasionis de mari, ita quod desperauimus nos posse
mortẽ euadere. Et hoc verũ est quantũ ad illos gentiles, & quo ad naturalẽ potentiã ac spem. Paulus
tamen & eius discipuli diuina virtute crediderunt se euasuros, eo quod sæpius Paulo fuisset diuinitus
reuelatũ, quod Romæ foret prædicaturus [ET multa ieiunatio fuisset].i. cũ diu ieiunassemus, vel pro
euasione periculi, vel ex victualiũ inopia, vel ex desolatione qua cibus vertebatur in nauseam [TVNC
stans Paulus in medio eorũ dixit, Oportebat quidẽ ô viri, audito me non tollere à Creta].i. cõtra con
silium meũ nõ debuissetis à loco illo præfato nauigasse [LVCRIQVE facere iniuriã hanc & iacturã] .i. nõ
incurrere tantũ damnum rerũ vestrarũ. [ET nunc suadeo vobis bono animo esse. Amissio enim nul-
lius animæ].i. personæ seu vitæ [ERIT ex vobis] sæpe enim ponitur pars pro toto, præterquam na-
uis quæ destruetur. [ASTITIT enim mihi hac nocte angelus dei] vel in imaginaria visione tèmpore
somni, vel in vigilia manifeste [CVIVS] dei veri ac omnipotentis [SVM ego] non tantũ per creatio-
nem, sed & præcipuã dilectionẽ ac deuotionẽ prouidentiamq; specialẽ circa me [ET cui deseruio] in
actibus latriæ [DICENS, Ne timeas Paule. Cæsari te oportet assistere. Et ecce donauit tibi deus o-
mnes qui nauigant tecũ].i. meritis tuæ sanctitatis omnes illos ab imminenti præseruabit periculo tem
pestatis. [PROPTER quod bono animo estote viri. Credo enim deo meo] qui licet sit omnium deus Act.18.
creatione & gubernatione, ac remuneratione: specialiter tamen deus meus est, per singularẽ quam ad

ipsum habeo, charitatē & cultum [QVIA sic erit quēadmodū dictū est mihi. In insulā autē quandam B
oportet nos deuenire] Hoc eis prędicit quatenus id impleri cernētes, de veritate verborū Pauli nō du
bitent. Deniq; Paulus ista dicēdo, non seipsum iactabat, sed illos ad fidē prouocabat. Nā & ideo pela
gus turbari permissum est, vt & per id quod Paulus auditus nō est, & per id quod auditus est, specialis
eius gratia panderetur. [SED posteaq̄ quartadecima die nox superuenit, nauigantibus nobis in Adria
circa mediā noctem suspicabātur nautæ apparere sibi aliquā regionem. Et submittentes] .i. in aquā di-
mittentes [BOLIDEM] hoc est, pōdus plumbi aut similis rei, qua maris ꝓfunditas inuestigatur [INVENERVNT passus viginti] ꝓfunditatis maris vbi erant. [ET pusillū inde separati, inuenerunt pas-
sus quindecim] ita quod profunditas cœpit minor inueniri. [TIMENTES autē ne in aspera loca in-
cideremus] vbi nauis progredi nō valeret [DE puppi mittentes ancoras quatuor] in aquā ad nauem
figendā [OPTABANT diem fieri] vt cautius sibi ꝓuiderent. [NAVTIS vero quærentibus fugere de
naui] non enim credebāt verbis Pauli, qbus asseruit sibi diuinitus affirmatū quod meritis suis omnes
euaderent [CVM misissent scaphā in mare.] Quid sit scapha prædictū est [SVB obtentu quasi incipe-
rent à prora ancoras extēdere, dixit Paulus] intentionē nautarū deo reuelāte cognoscens [CENTURIONI & militibus. Nisi hi in naui manserint, vos salui fieri nō potestis] nō quod deus vnū illorū sine alio
non posset eripere, sed quia ab eo decretū fuit, vt oēs pariter de periculo pelagi saluarētur. Nec tamen
prouidentia sut præenunciatio dei imponit rebus absolutā necessitatē. [TVNC absciderunt milites fu F
nes scaphæ, & passi sunt eam excidere] .i. perire seu perdi [ET cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus
omnes cibum sumere dicens, Quartadecima die hodie expectantes, ieiuni permanetis, nihil accipien
tes.] Non est verisimile, quod infra quatuordecim dies nihil comederint, & quod parū est pro nihilo
cōputatur. Vel quartadecima die qua Paulus hæc dixit, nihil de cibo sumpserūt. [PROpter quod rogo
vos cibū accipere pro salute vestra] .i. corporis sanitate & cōfortatione, seu etiā animæ salute, ne inor
dinate ieiunando, seipsos interemisse iudicarentur [QVIA nullius vestrū capillus de capite peribit]
hac vice, pręsentiue tēpestate. [ET cū hæc dixisset, sumens panē gratias egit deo in conspectu omniū.
Et cū fregisset cœpit manducare. Animæquiores autem facti omnes, & ipsi sumpserunt cibū. Eramus
autem vniuersæ animæ] .i. homines [IN naui, ducenti septuaginta sex. Et satiati cibo, alleuiabant na-
uem iactantes triticum in mare] Iam enim & Paulus eis prędixit nauē periclitandā. Ponit autem hoc
Gen. 46 loco Lucas partē hominis, scilicet animā, pro toto homine: sicut in Genesi legitur Iacob in Aegyptū
descēdisse in animabus sexaginta sex. [CVM autem dies factus esset, terrā non cognoscebant, sinū ve-
ro] .i. portū seu alium locum consimilem [QVENDAM considerabant habentem littus, in quem cogi
tabant si possent eiicere nauem. Et cū ancoras sustulissent] quas paulo ante in aquam miserant [COMMITTEBANT se mari] sine conatu nauigij, videntes quod seipsos iuuare multum non possent [SIMVL laxantes iuncturas gubernaculorum nauis, & leuato artemone] .i. modico velo, directioni potius G
quàm celeritati nauis accōmodato [SECVNDVM auræ flatum, tendebant ad littus. Et cum incidisse-
mus in locum dithalassum] .i. concursum duorum marium, vel isthmum .i. linguam quandam terræ in
mare protensam mari vtrinq; circundatā [IMPEGERVNT nauem] quæ in hunc locū offendit. [ET
prora quidem fixa manebat immobilis] vtpote ipso æquoris fundo violenter infixa, & solo retenta
[PVPPIS vero soluebatur à vi maris] .i. maris impetu frāgebatur. Puppis autem est posterior pars na
uis [MILITVM autem consilium fuit vt custodias] .i. vinctos & captos [OCCIDERENT, ne quis
cū enatasset, effugeret. Centurio vero volens seruare Paulum, prohibuit fieri] quia & Paulus vnus fuit
vinctorum [IVSSITQVE qui possent natare, mittere se in mare primos, & euadere] vt eorū euasio-
ne conspecta, aliorum augeretur fiducia [ET alios in tabulis ferebant. Et sic factum est, vt omnes ani-
mæ] id est, homines [EVADERENT ad terram] vt Paulus veridicus monstraretur.

¶EXPOSITIO CAP. XXVIII. [ET cū euasissemus periculum] ARTIC. XXVIII.

E T cum euasissemus periculum] tempestatis marinæ [TVNC cognouimus] ab habitato-
ribus loci illius [QVIA Mitylene insula vocabatur] Naufragium tamen hoc vt qui-
Act. 27 busdam placet, in Adriatico mari accidisse videtur. Nam proxime præcedenti capitulo
scriptum est, nauigantibus nobis in Adria. Adria autem (vt dicunt) non solum vrbs est H
Italiæ ad mare quod vocatur ab ea Adriaticum vel Adriacum, sed ponitur etiā Adria
pro ipso mari Adriatico. Vnde hoc loco haud esse legendum, Mitylene insula vocabatur: sed legendū
eis apparet. Meligina insula vocabatur. Nam Meligina vel vt alij appellant Mitylene, est insula in
Adriatico mari, Dalmatiæ adiacens, non longe à Corsyra nigra distans, & Garganū Apuliæ mōtem
ex opposito conspectans. Sunt alij qui putant legendū esse, Melite insula vocabatur. Nāque Pachino
Siciliæ promontorio insula Melite versus meridiem adiacet. Ex hac insula post naufragiū esse nauiga
tum, hoc illis est argumento, quod post egressum de insula immediate in texto subditur, Et cū venis-
semus Syracusas. [BARBARI vero præstabāt non modicā humanitatē nobis] i. multum benigne se
habuerunt ad nos, cū tamen barbari soleant esse crudeles & inhumani, sed tunc ad misericordiā moti
sunt, cōsideratione grauissimæ tribulationis, quæ tā diu afflixerat istos. Porro præter Hebræos, Lati-
nos & Gręcos, cęteri, Barbari appellantur. [ACCENSA enim pyra] .i. lignorum strue [REFICIEBANT nos oēs ꝓpter hymbrē qui imminebat & frigus] vnde desiccatione vestiū, & corporis calefa
ctione indiguimus. [CVM cōgregasset autē Paulus sarmentorū aliquantulam multitudinē] .i. lignorū
fasciculū [ET imposuisset sup ignē] pro eius fomēto & incremento [VIPERA] occulte latens inter
sarmēta [A calore cū ꝓcessisset] .i. calorē fugiens erupisset [INVASIT manū eius. Vt ergo viderunt
Barbari pendentē bestiam de manu eius, ad inuicē dicebant, Vtique homicida est homo hic.] In hoc
non multū errabant, quod eum homicidam dicebant, licet manu ꝓpria nō interemerit quenq̄, quāuis

A in iudicãdo de causa errauerũt.Nõ em̃ iu peccati vltionẽ,ſed ad ſanctitatis ſuę oſtẽſionẽ,diuineq; poteſtatis declarationẽ iſta res cõtigit Vnde qđ ſubdũt verũ nõ eſt [QVIA cũ euaſerit de mari,vltio eũ non ſinit viuere.Et ille qdẽ excutiẽs beſtiã] venenoſam [IN ignẽ,nihil mali] pœnalis [PASSVS eſt]ab ea. [AT illi æſtimabãt eũ in tumorẽ cõuertẽdũ] iſtar eorũ q veneno īfecti ſunt [ET ſubito caſurũ & mori] & naturaliter ita fuiſſet,niſi ſupnaturalis virt⁹ actionẽ naturaliũ īpediuiſſet cauſarũ [diu aũt illis expectãtibus,& videtib⁹ nihil mali in eo fieri,cõuertẽtes ſe].i.mutuo ſe aſpicientes [dicebãt eũ eſſe deũ.] Et hoc aliqualiter verũ fuit,quis nõ eo mõ,vt illi putabãt. Fuit aũt deus qdẽ p gratiã excellentẽ mõ quo ſcriptũ eſt,Ego dixi dij eſtis. Et itẽ,Dij fortes terrę vehemẽter eleuati ſunt.Natura qđ operãtis quodãmodo trãsformatur in id cuius operationibus pcipue cõformatur,iugiterq; inſiſtit. Ideo ſicut carnalis hõ dicitur porcus,ſic ſpiritalis ac virtuoſus,ac cõtẽplatiuus,dicitur de⁹. Iudices qq; & plati in ſcripturis dij vocãtur,ſecũdũ qđ Moſes ait,Seruus applicabitur ad deos.Et rurſus,Ad deos cauſa præueniet. Itẽq;,Dijs nõ detrahes. Rurſus,pter eminentiã poteſtatis Pauli ad faciẽda miracula,deus quodãmodo fuit.Sic em̃ ad Moſen dñs ait,Cõſtitui te deũ Pharaonis.Iuxta hos modos,etiã ſecũdũ Philoſophos,hõ ſolus,dicitur deus vel beſtia. Præterea gẽtiliũ ſtulta cæcitas deũ putauit qẹqđ vltra cõmunẽ curſum aut ſeriẽ,magnũ atq; inſolitũ aliqđ peragebat.[IN locis autẽ illis erãt pdia inſulę principis noĩe Publij:q nos ſuſcipiẽs,triduo benigne exhibuit] Publius iſte poſtea factus eſt vir eximiæ pfectionis & ſanctitatis.contigit autẽ patrẽ Publij febribus & dyſenteria].i. pfluuio vẽtris [vexatũ iacere]

Pſal.8ṛ.

Pſal.46.

Exod.12

Exod.7

B & hoc ordinatiõe diuina,vt p eius curationẽ multi cõuerterẽtur ad Chriſtũ.[AD quẽ Paulus intrauit, & cũ oraſſet,& impoſuiſſet ei manus,ſaluauit eũ].i.ſanũ effecit,& deinceps cõuertit. [QVO facto & oẽs q in inſula habebãt infirmitates,accedebãt]vel p ſe,vel adducti p alios [ET curabãtur] in quo diuinæ ſapiẽtię diſpẽſatio eſt pẽſanda,queãdmodũ miracula ad aliorũ cõuerſionẽ ſeu admonitionẽ fiũt, & iniuſtis quãdoq; potius q̃ iuſtis impẽduntur. Vnde Paul.ad Timotheũ ſtomacho languidũ pce nõ curat,Trophimũ quoq; diſcipulũ ſuũ Mileti infirmũ reliquit, qui tamen gẽtibus cõuertẽdis tot ſigna exhibuit.[QVI etiã multis honorib⁹ nos honorauerũt,& nauigãtibus īpoſuerũt quę neceſſaria erãt.] Dignũ etenim fuit,vt Apoſtolo eiusq; diſcipulis atq; comitibus de corporalibus pụiderent,à quo tot ſpiritalia beneficia ſuſceperũt,& p quẽ ad fidẽ fuerunt cõuerſi.Vnde & in ipſum tanq̃ Apl̃m,ſpiritalemq; patrẽ venerabãtur,& ppter eũ & eius diſcipulos [POST mẽſes autẽ tres] infra quos Paul. pdicationi ibidẽ fuit intẽtus [NAVIgauimus in naui Alexãdrina quę in inſula hyemauerat.Cui inſulę erat inſigne caſtrorũ] quia adhuc apparebant vt dicitur in inſula antiquorũ caſtrorũ veſtigia. Vel cui naui erat inſigne caſtrorũ,quia in ea ſigna caſtrorũ erãt inſignita vel inrexta.Porro ſecũdũ Bedã verior trãſlatio habet,nõ caſtrorũ,ſed Caſtorũ,itã q vitio ſcriptorũ in ſecunda ſyllaba adiũcta eſt litera,r.quia videlicet Caſtor & Pollux gemini fratres fuerũt,quos gẽtiles pcipue in periculo maris inuocabãt,maxi

1.Tim.5.

C me autẽ à piratis mare inferi putabãtur. Vnde in littore maris eis tẽpla ſtruxerũt. Alia trãſlatio cõtinet cui erat inſigne filiorũ Iouis.Fabulãtur nanq; gẽtiles,pſertim poetæ, Caſtorẽ & Pollucẽ fuiſſe filios Iouis,ex Leda Theſei cõiuge,quã cõſtrupauerit Iupiter. [ET cũ veniſſemus Syracuſas] vrbẽ pulcherrimã Siciliæ,beatiſsimæ Luciæ virginis martyrio famoſam [MANſimus ibi triduo,& inde circũlegentes deuenimus Rhegyum] Rhegyũ in vltimo Italiæ ſeu Calabriæ (quo loco Sicilia ab Italia dirupta eſt) ſitũ eſt oppidũ,à quo Rhegyni habitatores vocãtur.Et Rhegynẽſis eccleſia diuum Brunonẽ Carthuſiani ordinis initiatorẽ in archiepiſcopũ dũ adhuc viueret elegit. Sed epiſcopatui eremiticã vitã pferẽs,in vltimo Calabriæ ſolitariã vitã læto fine terminauit.Illic in domo.ſ.Stephani à ſe cõſtructa ſepultus.[ET poſt vnũ diẽ afflante auſtro ſequẽti die venimus Puteolos]quę eſt ciuitas Colonia Cãpaniæ ſecundũ Bedã,tamen in Scholaſtica hiſtoria legitur,qđ nomẽ ſit inſulæ. Fertur quoq; in gloſſa,quod ſit locus vbi Virgilius inuenit balnea medicinalia [VBI inuẽtis fratribus].ſ. Chriſtianis, qui tunc ſe mutuo oẽs fratres vocabãt,dei & pximi charitate in oĩbus æſtuante cũ omni humilitate [ROgati ſumus]ab eis [MAnere apud eos diebus ſeptẽ] ad noſtrã refocillationẽ,& ipſorũ informationem ac cõſolationẽ.Iam enim fama Pauli apud vniuerſos Chriſtianos celeberrima fuit.[ET ſic venim⁹ Romã.Et inde] puta à Roma [CVM audiſſent fratres].i.Chriſtiani Romani nr̃m aduentũ ſiue ab homine ſiue ab angelo [occurrerunt nobis]ex charitate & reuerẽtia ſua ad nos,pſertim ad Paulũ[vſque ad

S. Bruno Carthuſianus Archiepus Rhegynẽſis electus

D Appij forũ, & tribus tabernis] Secũdũ quoſdã vnũ vocabulũ eſt Appij forũ, eſtq; nomẽ fori Romæ ab Appio quondã cõſule cõſtitutũ,à quo Appio & via Appia cognominata eſt.Præterea in Scholaſtica recitatur hiſtoria,q forũ hoc fuit ab Appio in maris littore conſtitutũ, vt de nocte applicãtes ibi inuenirẽt victualia.Ibidẽ quoq; cõſtituit Appius tres tabernas, vt pote tres domus in qbus cibi exponerẽtur venales.Vnde tribus tabernis eſt hic vnũ nomẽ indeclinabile ſignificãs locũ illũ, ſeu tres domos pfatas. [QVOS] fratres [CVM vidiſſet Paulus] nã ex habitu,occurſu & apparatu penſauit q eſſent fideles,timorati & iuſti [GRAtias agẽs deo] quod iã Romæ cõuerſi eſſent nõnulli ad Chriſtũ, & quod hĩ tã charitatiue ſibi occurrerẽt [accepit fiduciã] maiorẽ q̃ ante,ſeu fiduciæ incrementũ, quod aduẽtus ſuus ad Romã fieret fructuoſus.[CVM aũt veniſſemus Romã pmiſſum eſt Paulo pmanere ſibimet].i.ad ſuũ libitũ libere ãbulare in vrbe [CVM cuſtodiẽte ſe milite] ita q vnus miles fuit à cẽturione deputatus ad eius cuſtodiã,de cui⁹ fuga timẽdũ nõ fuit.Nẽpe cũ Romã veniſſent nõdũ fuit Nero in imperio cõfirmatus,nec innotuit eius crudelitas,audiẽsq; cõtrouerſiã eſſe de lege Chriſtianorũ ac Iudęorũ,paruipẽdit negotiũ,nec Paulũ recluſit.[POST tertiũ aũt diẽ cõuocauit Paulus primos Iudęorũ] q Romę manebãt ſ.principaliores.[CVMque veniſſent, dicebat eis,Ego viri fratres,nil aduerſus plebẽ faciẽs].i cõtra Iudæos,quorũ cõparatiõe gẽtiles increduli, durãte curſu legis, reputati ſunt canes,imò nõ Moſes rãrũ,ſed & Chriſtus ita eos appellat.Nõ eſt,inquiẽs, bonũ ſumere panẽ filiorũ, & mittere canibus [AVT morẽ paternũ].i. legis ritũ ſeu Iudaiſmũ [VINctus ab Hieroſolymis, tradi- Marc.7 Mat.15.

Marc.7 tus sum in manus Romanorũ] videlicet tribuni ac p̃sidis, cẽturionis ac militis [QVI cũ interrogatio- B
nẽ de me habuissent] causam meã inquirẽdo & discutiẽdo [voluerunt me dimittere, eo ꝙ nulla causa
mortis esset in me. Cõtradicẽtibus aũt Iudæis coactus sum appellare Cæsarẽ, nõ quasi gentẽ meã] Iu-
daicã, de cuius semine ego sum [HAbens aliqd accusare. Propter hãc ergo causam rogaui vos videre &
alloqui] ne forte cõtingat vos informari sinistre. [PRopter spem enim Israel] ꝓpter bonũ speratum,
Israeli ꝓmissum, videlicet ꝓpter testimoniũ seu p̃dicationẽ, qua dico hãc spem esse impletã, quãtũ ad
primũ Christi aduentũ, passionem ac resurrectionẽ [CAtena hac circũdatus sum.] Quo cõstat quod
Apost. vinctus seu catenatus incessit tẽpore tãto, cuius exẽplo patientiã addiscamus. [DIxerunt, Nos
neq; literas accepimus de te à Iudęa]. i. nulla nobis à Iudæis terræ ꝓmissiõis scripta est accusatio con
tra te [NEq; aduenĩes aliquis fratrũ] de populo Iudæorũ [Loquutus est qd de te malũ. Rogamus autẽ
audire à te quæ sentis] de Christi aduẽtu atq; mysterijs [NAM de secta hac]. i. Christianorũ lege [NO-
tum est nobis, quia vbiq; ei cõtradicitur] à multis tã gẽtilibus q̃ Iudæis, q & particulares p̃secutiones
cõtra Christianos mouerũt. [CVM cõstituissent aũt eis diẽ, cõuenerũt ad eũ in hospitiũ plures, qbus ex-
ponebat] testimonia Christi [TEstificãs regnũ dei]. i. statũ & regionẽ ecclesię militãtis, beatitudinẽq;
patriæ cælestis, cũ testificatiõe affirmãs nũc aduenisse Christũ [SVAdẽsq; de Iesu] qd esset verus Mes-
sias rex Israel [EX lege Mosi & ꝓphetis à mane vsque ad vesperã] in quo feruor Ap̃li innotescit. [ET
quidã Iudæorũ] illorũ [CREdebant his quæ à Paulo dicebãtur, & quidã nõ credebant. Cumq; inuicẽ F
nõ essent cõsentientes discedebãt, dicente Paulo vnũ verbum]. i. allegante vnũ testimoniũ propheticũ
Esa.6 [QVIA bene loquut⁹ est spũs sanctus p Esaiã ꝓphetã. Vade ad populũ istũ, & dic ad eos] ô tu Esaia.
[AVRE] corporali [AVdietis] ô Iudæi verba Christi, discipulorumq; eius [ET nõ intelligetis ea] vir-
tutẽ & veritatẽ eorũ p̃cipiendo ac intuendo, [ET videntes] visu carnali, [Videbitis] opera Christi ac
Ioan.10 Apostolorũ [ET nõ p̃spicietis] hoc est, ex hoc nõ penetrabitis acie mentis vim operũ horũ, quõ. s. nõ
nisi deo agẽte fieri queãt. & qualiter Euãgelicæ legis veritas p ea mõstratur: quẽadmodũ ait Saluator,
Deut. 32 Opera quę dedit mihi pater, testimoniũ p̃hibẽt de me. [INcrassatũ est enim cor populi huius]. i. mens
Iudæorũ obtusa, & obtenebrata est nebula propriæ p̃uersitatis, sicut & Moses ait, Incrassatus est dile-
ctus, & recalcitrauit. Crassitudo hæc cordis Iudæorũ fuit eorũ carnalitas, qua terrenis potissime inhæ
Ioan.10. serunt. Propter quod Christi documẽta ad omniũ terrenorũ cõtemptũ hortãtia aspernabãtur dicẽtes,
Insanit. Quid eũ auditis? ¶ Præterea, sicut crassitudo corporalis efficit corpus minus agile, minusq;
mobile: sic crassitudo cordis, reddit animã veritatũ cælestiũ incapacẽ, accidiosam ac tenebrosam. [ET
auribus] mẽtis & corporis [GRAuiter audierũt] quia & verba Christi indignãter, atq; inuite corpo-
raliter audierunt. ad cõsiderandã quoq; eorũ efficaciã fuerunt tardissimi: qbus dixit Saluator, Qui ex
deo est, verba dei audit. Propterea vos nõ auditis, quia ex deo nõ estis, [ET oculos suos] mẽtales [COM
presserunt] hoc est, ab intuitu euãgelicæ theoriæ spõtanee auerterunt, spiritui sancto obicẽ ponentes G
Ioan.8. [NE forte videãt oculis] interioribus, quæ sunt veræ salutis [ET aurib⁹ audiãt] diligẽter quę dei sunt.
[ET corde intelligãt] ea quæ fidei sunt, p donũ intellectus penetrãdo [ET cõuertantur] per corpora-
lem agnitę veritatis amorẽ ad deũ, [ET sanẽ eos] ab infidelitate ac cæteris vitijs, animarũ lãguoribus:
secundũ qd per Hieremiã dico, Cõuertimini ad me, & sanabo auersiones v̄ras. Hãc aũt scripturã alle-
Hiere.3. gat Lucas, secũdũ trãslationẽ septuaginta interpretũ. Hieron. autẽ quantũ ad tenorẽ seu formã verbo-
Esa.6. rũ, aliter trãstulit. sensus vero redit in idẽ. Quẽadmodũ super Esa. ostẽdi. Ioãnes quoq; Euãgelista al-
Ioan.12 legat hæc verba ꝓ tẽpore Christi p̃dicta atq; impleta. Vbi etiã quædã istorũ verborũ asserit in p̃sona
Esa.6. filij dei esse ad Esa. prolata, videlicet ne forte cõuertãtur & sanẽ eos. Paulus vero primũ horũ verbo-
Hierony. rũ dicit à spũ sancto prolatũ, sicut nũc patuit. ex quo Didymus (quẽ Beda hoc loco beatum appellat)
in lib. de spũ sancto, diuinitatẽ spũs sancti probauit. Quod enim nũc Paulus ait à spũ sancto dictũ, id
Esaias à dño dictũ perhibet. Et ibi per dñm intelligitur verus deus. Ex qbus oĩbus sanctus Hierony.
durissime increpat Originẽ, qui per dñm sedentẽ in solio eleuato, istaq; verba Esaiæ loquentẽ, intelli
git deũ patrẽ. Per seraphin vero filiũ & spm̃ sanctũ. Nunc enim ostẽsum est per dñm ibi significari spi
ritũ sanctũ, imò deũ absolute seu vnãquãq; diuinã personã. Ex quo liquido demõstratur vnam esse &
voluntatẽ & naturã dei & spũs sancti. Quod & Didymus subtilissime docet. [Notum ergo sit vobis,
qm̃ gẽtibus missum est hoc salutare dei] hoc est, Christus mũdi saluator, ad gentiliũ cõuersionẽ & glo
riã à patre per incarnationis mysteriũ missus est, & per Ap̃los deportatus, despiciẽtibus Christũ Iu- H
dæis, quẽadmodũ XIII cap. plenius dictũ est. [IPSI & audient] auribus mẽtis & corporis, prędicatio-
nem Euãgelij Christi: iuxta illud, Notũ fecit dñs salutare suũ, in cõspecto gentiũ reuelauit iustitiã suã.
[MANSIT autẽ biẽnio toto in suo cõductu] hoc est, in hospitio quod ipse sibi cõduxerat, [ET in cu-
stodia libera. & suscipiebat] hoc est, ad audientiã suæ prędicationis pie & charitatiue admisit, [OMNES
qui ingrediebãtur ad eũ] Iudæos ac Gentiles, [PRædicans regnũ dei] hoc est, statũ & gratiã Ecclesiæ
militãtis, quæ frequẽter à Christo regnũ cælorũ, & regnũ dei vocatur. Statũ quoq; & gloriã Ecclesiæ
triũphãtis, [ET docẽs quę sunt de dño Iesu Christo] vtpote pręcepta, cõsilia, documẽta & testimonia
saluatoris [CVM omni fiducia] assistentiæ dei cõuersionisq; plurimorũ, [SINE ꝓhibitione] Nã ante
aduentũ Pauli ad Romã, Nero annis regnauit duobus, nondũ tamen fuit cõfirmat⁹ in regno. Propter
quod dimisit Apostolũ toto bienio infra Romam in suo cõductu liberaq; custodia. Postea vero per
decenniũ. s. decẽ annis dimisit eũ in libertate maiori, vt etiã extra Romam in occidentalibus partibus
prędicaret. Postea XIIII anno Imperij Neronis, Paulus ab ipso, martyrio coronatur pro fide catholi-
ca, quæ radius est primę & inuiolabilis veritatis, omni admiratione, gratiarum actione, honore & glo
ria dignissimæ, cum ipsa sit super omnia deus sublimis & benedictus, Amen.

COMMENTARIORVM IN ACTA APOSTOLORVM FINIS.

A D. DIONYSII CARTHVSIANI IN B. IOANNIS APOSTOLI APOCALYPSIM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

CCE PVER MEVS ELECTVS, QVEM
elegi, dilectus meus, in quo bene placuit animę meæ: ponam spiritum meum su
per eum, & iudicium gentibus nunciabit. Verba hæc iuxta sensum ab Esaia, at- Esa.42.
E que à Matthæo in forma (quantum ad literam) de vnigenito dei vero, æterno, Matt.12.
naturaliq; filio domino nostro Iesu Christo conscripta sunt. De Ioanne tamen
Euangelista, iuxta mysticam intelligentiam congrue assumuntur. Ipse enim est
vnus puerorum illorum, quibus post resurrectionem suam loquutus est Chri-
B stus, Pueri nunquid pulmentarium habetis? De quibus per Esaiam dixit Saluator, Ecce ego & pue- Ioan.21.
ri mei, quos dedit mihi dominus. Ioanni itaque loquitur euangelistæ deus sublimis, Ecce puer meus. Esa.8.
PVER vtiq; ab innocentiæ puritate ac sanctimonia vitæ: quomodo Paulus hortatur, Nolite pueri ef- 1.Co.14
fici sensibus, sed malitia paruuli estote. Et Psalmista, Laudate pueri dominum. MEVS, plane per gra- Psal.112.
tiam adoptionis, per prouidentiam æternæ prædestinationis, per communionem præcipuæ familiari-
tatis, per eminentiam apostolatus. Quem elegi præ milibus, quem & ore proprio à naui ad discipu- Matt.4.
latum, deinde ad apostolatũ vocaui. DILECTVS MEVS, & tam singulariter prædilectus, vt ipse to- Mar.3.
ties de seipso loquens veraciter dicat, Discipulus quem diligebat Iesus. IN QVO bene placuit animæ, Ioan.13.
Christi, ita vt in cœna super pectus eius, & in sinu eius recumberet. Vel vt ad deum patrem seu totam 20.
Trinitatem referatur, quod dicitur, Bene placuit animæ meæ. Anima deo trino ac simplici metapho- Ioan.13.
rice adscribitur, voluntatem seu mentem intelligendo per animam, secundum quod per Hieremiã do- Hiere.5.
minus asserit, Nũquid in gente huiuscemodi nõ vlciscetur anima mea? Et in Amos propheta habetur, Amos.6.
Iurauit dominus per animam suam. Super hunc felicem Ioannem posuit deus spiritũ suum, vtique spi Actuũ.2.
ritum sanctum: præsertim in die Pẽtecostes, cum sedit spiritus sanctus super singulos discipulorũ. Nec
tantum posuit deus spiritum suum super eum, dãdo ei gratiam gratum facientem, & virtutes, ac dona
concomitantia illam: sed insuper dona gratiæ gratis datę accumulauit in eo, fecitque eum apostolum,
C Euangelistam, prophetam, doctorem, mirabiliũ operatorem, cælestium secretorum altissimum cõtem Hebr.5.
platorem, omniũ linguarum atq; totius diuinę scripturę tribuens ei notitiã. Hic Ioãnes, IVDICIVM
id est, diuinę equitatis effectus & vltiones, ęternę sapientię decreta ac instituta, discretionem quoq; in-
ter verũ & falsum, inter bonum & malum, itemque finale iudicium gentibus nunciauit. Per quem deus
omnem militantẽ Ecclesiam pręcipue illustrauit. Nam totius Asiæ minoris Ioannes fundauit texitq;
ecclesias. Cũque ad Domitiani Imperatoris pręceptũ Romam vsq; esset deductus, atq; in bulliẽtis olei
doliũ missus, nec lęderetur in eo, in Patmos insulã exul est relegatus. Vbi cũ solus soli deo vacaret, co-
gnouit per spiritũ, quanta mala in ecclesijs Asię pullularent. Super quo dolẽs ac dominum deprecans
raptus fuit, & non solũ quę fiebant in Asia: sed quę toto orbe in ecclesijs tũc fiebant, & principalia vs-
que ad finem mundi ventura vniuersali Ecclesiæ, angelo reuelante cognouit. Super quibus librũ istum
composuit, suis eũ mittens discipulis: nõ ad eorum dũtaxat, sed ad omnium Christianorũ profectum,
Pręterea quędã expositioni huius libri possent pręmitti, videlicet, quid sit prophetia, de gradibus, spe
ciebus, & ordine prophetiæ, de multiplici expositione sacrę scripturę, & de septem regulis intelligen-
tiæ scripturarum valde proficuis: de quibus nunc transeo, quia in exordio expositionis libri Psalmorũ
ea vtcunque induxi. Postremo quemadmodum librorum veteris testamenti, quidam dicuntur legales,
vt libri Mosi: alij historiales, vt libri regum & paralipomenon: alij sapientiales, vt libri Salomonis: alij
D prophetales: Ita in nouo testamẽto libri legales sunt quatuor Euãgelia, historialis liber est Actus Apo
stolorum: sapientiales libri, Epistolæ Pauli, & aliæ septem canonicæ: Prophetalis autem liber est Apo
calypsis. Nec ista intelligenda sunt per præcisionem, sed quandam appropriationem: cum certum sit,
in quolibet genere librorum istorum, aliqua de aliorum librorum contineri materia.

ELVCIDATIO I CAP. [APOCALYPSIS Iesu Christi quam dedit illi deus.]

ARTICVLVS I.

POCALYPSIS Iesu Christi, quã dedit illi deus palã facere seruis suis.] Apocalypsis 1.Co.14.
reuelatio dicitur. Vnde Corinthijs scribit Apostolus, Cum conuenitis vnusquisque ve
A strum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet. Itaque Apocalypsis Ie-
su Christi, id est, reuelatio facta Christo secũdum naturam assumptam à patre, vel to-
ta superbenedicta Trinitate, cuius indiuisa sunt opera. Deniq; omnium rerum cogni-
tio, vniuersorumque secretorum reuelatio facta est animæ Christi in primo incarnationis instanti; in
quo omnium præteritorum, præsentium, ac futurorum plena notitia Christo homini est infusa. Pro-
pter quod ait in Ioan. Pater diligit filiũ, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit. Et denuo protestatur, Ioan.5.
A meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater sic loquor. Vel Apocalypsis Iesu Christi .i. quã domi- Ioan.8.
nus Iesus per angelum reuelauit Ioanni, & per Ioannem toti ecclesiæ, quam dedit illi deus, scilicet fi-
lio secũdum qꝫ homo est, deus pater, palã facere, id est, manifestare seruis suis, omnibus Christianis se-

A tas significari solet: eo quòd septem dierum numero omne tempus comprehendatur, & septem diebus omne tempus euoluatur. Et propter septemplicem gratiam spiritus sancti, qua impletur ecclesia. Denique vniuersæ ecclesiæ, sunt vna ecclesia catholica: quæ per septem ecclesias explicatur, propter septem dona spiritus sancti, quibus illustrata in mundo refulget. [GRATIA vobis & pax] Gratia propriè sumpta, est habitus supernaturalis menti per creationem infusus, esse spiritale, deiforme, atq; idoneum ad promerendam vitam æternam, conferens ei. Hanc habet omnis qui est in statu salutis. Sed sicut charitas, ita & gratia ista perficiunt. Itaque gratiam nõ habentibus optat gratiam dari, habentibus verò appetit perfici. Potest tamẽ hoc loco per gratiam quodcunque spiritale donum, conferens ad salutem, intelligi. Pax autem est tranquillitas mentis, & quies eius in deo: quam maximè habere cõdecet Christianum. Nam & Christus sic suos salutauit discipulos, Pax vobis. Et ascensurus in cælum loquutus est eis, passioni iam proximus, Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Insuper hanc salutationis formam ipsis præfixit, In quancunque (inquit) domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui. Quàm verò desiderabile, deificum, ac beatum sit pacem habere, ostendit dicendo, Beati pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. Ideo monet Apostolus, Pax Christi exultet in cordibus vestris. Nullam itaque turbulentiam animi, nullam inquietudinem vitij, aut amaritudinem spiritus admittamus: sed tranquilla deo mente vacemus. Itaque gratia disponens ad pacem veram, spiritalem, internam, & pax consequens illam, insit, detur, & cõseruetur vobis [A BEO qui est, & qui erat, & qui venturus est] id est,

Gratia quid & quisnam eã habeat

Luc. 14. Ioan. 20. Ioan. 14. Luc. 10. Matt. 5. Coloss. 3.

B à deo patre æterno. Cuius æternitas quãuis sit inextensa, inuariabilis, totaque simplicissime simul: per temporum tamen differentias designatur: quoniã omne tempus ambit, includit, & tempori omni assistit: nec à nobis intelligitur, nisi ex tempore, & per comparationem ad tempus: eo modo, quo incorporalia atque simplicia, per corporalia & composita intelligere dicimur: puta per abnegationem, & etiã alijs modis. Itaque deus pater nunc incommutabiliter est, & ante omnia erat, & venturus est ad ecclesiam militantem ac triumphantem, per charitatem, gratiam, seu gloriam inhabitando: seque suis electis manifestando, ac noua & mira agendo, non locum mutando. Sic nempe ait Christus, Qui diligit me, sermonem meum seruabit: & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eũ faciemus. Venturus est itaque omnium electorum remunerator & corporum glorificator. Quanuis autem iuxta hunc sensum vnicuique diuinæ personæ conueniat esse, fuisse, venturumque esse: tamen hoc loco patri appropriatur, propter verba sequentia. Sequitur enim [ET à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.] Per septem spiritus multi expositorum accipiunt spiritũ sanctum, eo quòd in donis sit septiformis: quanuis sit simplex vnusque in natura. Cuius dona (quæ apud Esaiam spiritus nomine exprimuntur cum dicitur, Spiritus sapientiæ & intellectus &c.) sunt in conspectu throni eius, id est, in mente ac intelligentia animæ Christi, cuius humanitas thronus patris vocatur. Vel per septẽ

Ioan. 14.

Esa. 11.

C spiritus intelliguntur angeli sancti, ita vt per septem, vniuersitas angelorum insinuetur, eo modo quo Tobiæ Raphael loquitur, Ego sum vnus de septem, qui astamus ante deum. Vel certe per septem spiritus, specialiter denotantur illi septem angelici spiritus, qui septem ecclesijs Asiæ præfuerunt. Quidam etenim vni priuatæ personæ, quidam communitati sunt præsidentes. Omnes autem angeli sunt in conspectu throni dei, id est, ipsi deo omipotenti assistunt, tanquã obsequi pręparati. Thronus quoque dei vocatur vno modo ipsum tertium intellectualeque cælum, in quo residet Trinitas adoranda. Ad quod secundum vnam expositionem raptus est Paulus. Nec aliud est thronus iste, quàm ipsa residentis authoritas ac maiestas, qui in seipso esse & quiescere perhibetur. Obiter aduertendum quòd nõ eodem modo gratia & pax sunt à deo & angelis eius. A deo enim sunt effectiue, ac principaliter: ab angelis impetratiue, & instrumentaliter. Orant quippe pro nobis, & nostra obsequia offerunt deo. [ET à Iesu Christo] qui secundum diuinitatem est idem dator pacis & gratiæ cum patre & spiritu, & eodem modo cum illis hæc tribuit. Propter quod ait, Quæcunque facit pater, hæc & filius similiter facit. Etenim trium personarum est vna essentia, vna potestas: idcirco & actio ad extra indiuisa. Porro Christus secundũ quòd homo & mediator, est causa pacis & gratiæ meritoria, instrumentalis, secundaria: cum eius humanitas sit instrumentum proprium, coniunctum, animatum, immediatumque diuinitatis seu verbi: per quam humanitatem verbum incarnatum, seu Christus homo, promeruit nobis

Tobię. 12

Dan. 10. Danie. 12 2. Cor. 12

Tobię. 12 Acto. 10. Ioan. 15.

D dona gratię, imò & glorię. Et precamur virtute ac merito Christi dona spiritalia nobis pręstari [QVI est testis fidelis] id est, verax in verbis, factis, & promissis, in tantũ vt dicat, Cęlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Dedit autem testimonium fidele de patre, dicendo, Exiui à patre, & veni in mundum. Et alia multa sublimia, quæ in Euangelio Ioannis potissime sunt descripta. Verbis quoque & factis testimonium perhibuit de seipso, qui in die iudicij testimonium perhibebit contra reprobatos, & pro electis. Iuxta illud, Ego sum iudex & testis. Denique Euangelicæ legis doctrinam testatus est populo, de quo loquitur pater, Ecce testem populis dedi eum [PRIMOGENITVS mortuorum.] Cum innumerabiles mortales & mortui fuerint ante Christi aduentũ, quomodo dictus est primogenitus mortuorum? Ad quod Berengandus respondet, quod primogenitus hic pro primo accipitur: sicut primos eos in populo vocamus, non qui ætate, sed honore ac dignitate cæteros antecellunt. Et hoc verum est, siue per mortuos intelligamus corpore mortuos, siue spiritaliter atque salubriter mortificatos, quales fuerunt quibus scribit Apostolus, Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo. Primogenitus itaque mortuorum Christus est, quoniam est primus & caput omnium hominum electorum. Vel sic, Primogenitus mortuorum, id est inter resurgentes à morte, primus ad immortalem vitam resurgẽs. Primus etiam inter hos dignitate & causalitate. Qui autem ante Christum à morte suscitati legũtur, ad vitam mortalem rursus morituri resuscitabantur. Hinc ad Colossenses scribit de Christo Apostolus, Qui est primogenitus creaturæ, & primogenitus mortuorum.

Ioan. 14. Luc. 21. Ioan. 16.

Hiere. 14 Esa. 55.

1. Cor. 5. Ephes. 5. Coloss. 1. Hebr. x. Ioan. 17.

A ingratitudinem suam in Christum deflebunt. Non quòd & de ipsa culpa, secundum quòd culpa est, vel dei offensiua, vere dolebunt: sed inquantum est causa punitionis eorum. Iuxta quod scriptū est, Videntes turbabuntur timore horribili, gementes prę angustia spiritus, dicentes intra se pœnitentiam agentes, Nos insensati vitam illorū æstimabamus insaniam. Istud quoque testimonium ex pręallegata prophetia Zachariæ assumptum est. Quod & in Matthæo Christus commemorat vbi ait, Tune apparebit signū filij hominis in cælo, & plangent omnes tribus terræ. [ETIAM amen] reduplicatio ista designat, quòd ita certissime ac ineuitabiliter fiet. Etiam nāque & Amen idem significant. Deinde verba Christi inducit Ioannes. [EGO sum Alpha & ω] A est prima litera Græcorum, & ω vltima. Literis itaque istis se comparat seu exprimit Christus ad innuendum, quòd ipse sit vniuersorum primum principium, ac vltimus finis. Omnia enim propter seipsum operatus est dominus. Hinc quasi verba pręfata exponens addidit Christus [PRINCIPIUM & finis] est nempe principium effectiuum, quia creator: & beatificus finis, quia veræ felicitatis obiectum, & ipse beatitudo obiectalis est electorum, qui per Esaiam testatur, Ego primus, & ego nouissimus. Ad ipsum ergo nosipsos & omnia nostra iugiter ordinemus, ad eū semper syncceriter intēdamus: nec possumus esse beati aut bene dispositi, nisi ad ipsum stemus conuersi, à quo sumus exorti [DICIT dominus deus] qui solus est propria authoritate omniū dominus [QVI est] quoniam esse verum, plenum, perfectum, immensum, inuariabile possidet, sicut ad Mosen ait, Ego sum qui sum. Hæc dices, qui est misit me [ET qui erat] ab æterno [ET qui venturus est] ad iudicandum de omnibus [OMNIPOTENS] quia in iudicio omnipotentiā suam demonstrabit potissime, iuxta illud in Psalmo, Cognoscetur dominus iudicia faciens. Possunt quoque hæc verba absolute de deo, & de qualibet diuina exponi persona, dummodo vltima ista particula, qui venturus est omnipotens, exponatur, sicut iam paulo ante exposita est, de patre. Zach. 12. Matt. 24 Prou. 16. Esa. 44. Acto. 10. Exod. 3. Psalm. 9.

B

¶PROSEQVUTIO HVIVS CAP. ab eo loco, quo ait, [EGO IOANNES frater vester.]

ARTICVLVS II.

Prooemio, titulo, ac salutatione premissis, ponit narrationē, & materiam libri huius tangit sub quadā communitate. [EGO Ioannes frater vester] natura religione atque baptismatis regeneratione. Frater quoq;, quia de eisdem protoplastis parentibus secūdum carnem, & de eodē deo secundū animam, iuxta illud Malachiæ, Nunquid nō pater vnus omniū nostrum? Nunquid nō deus vnus creauit nos? Iterum frater, quia eiusdem matris puta Ecclesię filius, & ratiōe materię: iuxta illud in Iob, Ecce me sicut te fecit deus. Et de eodē luto formatus sum. Discipulos itaq; suos ac filios nominat tantus pater atq; Apostolus fratres, dans humilitatis exemplū, vt prælati in humilitate permaneāt, & se quasi vnū de grege existimēt. Iuxta illud Ecclesiastici, Rectorē te posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex ipsis [ET particeps in tribulatione] .i. in persequutionibus propter Christum illatis vobis cōformis. Tunc enim Domitiani persequutio totā infestauit ecclesiam [ET regno] .i. cælestis patriæ premio, vobis & mihi parato. Qui enim socij sunt tribulationis propter Christū, socij erunt consolationis in regno cęlesti cū Christo. Vel in regno militantis Ecclesię, cuius membrū sum ego, sicut & vos [ET patientia] sine qua tribulatio ad regnū non duceret nec prodesset. Patiētia inquam [IN Christo Iesu] .i. secundū voluntatem eius & ad honorē ipsius, à quo vera patientia datur: de quo ait Psalmista, Verūtamen deo subiecta esto anima mea, quoniā ab ipso patientia mea. Et, Quoniā tu es patientia mea domine. [FVI in insula, quę vocatur Patmos, propter verbū dei] .i. vnigenitum patris. vel propter prædicationis instantiā [ET testimonium Iesu] .i. propter testificationes, quibus quotidie testificabar Iesum esse regē Messiam, omniū creatorē, ac saluatorē. Hac nēpe de causa missus est in exiliū Patmos à Domitiano [FVI in spiritu] .i. mētis excessu seu ecstasi, vtpote ab exterioribus sensibus alienatus, & ad diuina vehemēter ac supernaturaliter eleuatus, quemadmodū in imaginariis simul & intellectualibus visionibus prophetarū fieri consueuit. Vnde Ezechiel, Statim, inquit, fui in spiritu [IN dominica die] qui est dies diuinorū occupationibus deputatus, plus quàm cęteri dies. Sicq; verbis prætactis tangitur cōgruentia reuelationis desuper factę sancto Ioāni ex parte loci ac temporis. Loci in eo quod ait, fui in insula Patmos. Locus enim ab aliorū habitatione semotus, quanto quietior, tanto cōtemplationi, reue lationi, orationiq; aptior. Temporis verò, dum addit, In dominico die. Deniq; cum liber iste fit de visionibus, quibus secundū Albertum Magnum virū subtilissimum atq; doctissimū, non est de facili credendum: sanctus Ioannes plura tangit, per quę verba sua credibilia fiunt. Propter quod etiā Beda disseruit, Personam, locū, tempus, causamque visionis insinuat, ne carnali phantasmate putaretur illusus. [ET audiui] interiori non corporali auditu [POST me vocem magnam tanquam tubę dicentis] id est, tubalem, angelicam, alta magna & mystica significantē. Per quod angeli loquentis idoneitas ad sui officij exequutionem innuitur. Simile huic est illud Ezechielis, Audiui post me vocem cōmotionis magnæ. Sed cur ait post me, & non potius intra me, quemadmodū Zacharias: Angelus, inquit, loquebatur in me: vel supra me? Respondet Berengaudus, Quasi post nos est quod ignoramus. Post se Iosue vocem audiuit, quia mysteria quæ tunc ei reuelata sunt, nondum perfecte cognouerat. Profecerunt enim apostoli & prophetæ in reuelationibus diuinorum. Quæ vox tubæ assimilatur. Nam sicut per tubam ad pugnam homines prouocantur, ita per verba libri huius fideles ad prælia contra peccata diabolum, ac persecutorum insaniam inuitantur ac animantur. Veruntamen aliqui dicunt, quòd ista per angelum reuelata, fuerunt Ioanni antea manifesta: quod intelligi potest quantum ad aliqua principalia, & in quodam communi. Propterea etiam ait, post me, quoniam angelus à contemplatione diuinorum, vocauit eum ad considerationem actuum humanorum. Nam & prælati ab apice contemplationis, quodammodo retrahuntur, dum ad subditorum curam & prouidentiam reuo- Malac. 2. Iob. 33. Psalm. 61 Psal. 70. Ezech. 1. Albertus. Psal. 92. Beda. Ezech.

C

D

A ex Christo spiritaliter geniti, in esse gratiæ ac virtutũ: qui sunt oues ad dexteram collocandæ, & Chri
sto eapiti proxime iuhærẽtes: qui Christi mundiciam ac sanctimouiã imitantur, & loti ab eo super ni-
uem dealbantur: qnibus Petrus in prima sua scribit Caoonica, Secũdum eum qui vocauit vos sanctũ, 1. Petr. 3
& vos sancti in omni cõuersatiõe sitis. At vero sicut lana est alba, mollis, & calefactiua: sic isti sunt al- Ezech. 11
bi per cordis mundiciã, molles per docilitatẽ ac mititatem, habentẽ cor carneum ad susceptionem de-
uotionis aptissimũ: calefactiunm propriæ mentis ac proximorum per infusum sibi diuinum amorem.
Nix vero est frigida, ita & ipsi cõcupiscentiæ carent feruore, & frigidi suot à mundi huius amore [ET
oculi eins tanquã flãma ignis] Nam visus Christi clarissimus, acutissimus, calidissimusq; cõsistit, di-
cente Apostolo, Omnia nuda & aperta sunt oculi eius. Mens etenim Christi plena est zelo æqnitatis Hebr. 4
ac sapiẽtia. Per hoc quoq; ostẽditur, ꝙ Christi aspectus valde terribilis erit iniustis. Vnde custodes se-
pulchri viso angelo, cuius aspectus erat vt fulgur, facti sunt velut amẽtes & mortui. Oculi insup Chri
sti vocantur septẽ dona spũs sancti, quę fuerunt & sunt in anima Christi: de quibus scriptũ est, Super
lapidẽ vnũ septẽ oculi sunt. lapis enim angularis est Christus. Oculi isti in anima Christi lucent & ar Zach. 3.
deot vt flãma. Quidã per oculos Christi iotelligũt Apostolos, prędicatores, doctores, quorũ est alio-
rũ corda illumioare ac inflãmare. [ET pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardẽti] Per quod
datur intelligi, ꝙ finis Christi in seculo isto per amarissimã passionẽ fuit, cuius & pedes clauis trãsfi-
g xi cõformati sunt aurichalco. Haymo autẽ & Beda p pedes intelligũt Christianos in fine seculi tẽpo-
re Antichristi: q erunt extremi & vltimi, sicut pedes sunt extremũ & vltimũ corporis. Isti similes erũt
aurichalco, quod est æs p ignẽ & plura medicamina perductũ ad auri colorẽ: sic illi per acerbissimas
persecutiones exercebũtur ac perducẽtur ad plenũ charitatis fulgorẽ: ideo subditur, sicut in camioo ar
denti. i. tribulatiõe ingẽti. Qui etiã aurichalco potius, quã auro assimilãtur. quia & si primus Ecclesiæ
sanctis similes sint futuri, in pfectione virtutũ: non tamen ita splẽdebit, nec innotescet eorũ pfectio p
miracula, sicut priorũ sanctorũ. [ET vox illius tanquã vox aquarũ multarũ] .i. eloquentia eius sonora
atq; magnifica fuit. Per quod loquentis authoritas designatur, sicut & supra per turbam. Sed quia per
aquas populi exprimuntur, ideo vox eins quasi aquarũ moltarũ auditur, quoniã gentes quamplurimę
fidem Christi amplexæ sunt. Vnde Berengandus, Per vocẽ aquarũ multarũ multitudo gentiũ, quę ad
fidẽ Christi cucurrit, signatur. Et Beda, Vox, inquit, cõfessionis, prædicationis, & laudis nõ in Iudæa
tantũ, sed in diuersis populis resonat. Iuxta illud in Esaia, A finib⁹ terrę laudes audiuimus gloriã iusti.
Quod autẽ huiusmodi vox deceat Christũ, patet p illud Ezechielis, Audiebã sonũ alarũ, quasi sonum
aquarũ moltarũ, quasi sonũ sublimis dei. Rursus vox Christi tanquã vox aqnarum multarũ asseritur:
quoniã ipse est fons opulentissimus, ex quo flumina gratiarũ procedunt, fluenta sapientiæ deriuãtur,
riui virtutũ nascuntur. [ET habebat in dextera sua stellas septem] Stellę hæ sunt episcopi, seu pastores Ioan. 9.
C præfatarũ Asiæ ecclesiarum: qni stellæ dicuntur, qnia illuminãt subditos, & io Christo (tanquã io fir-
mamento fixæ & altæ) sunt collocati. Magna etiã potestate ac influentia prędití. Vnde in Daniele le Danie. 12
gitur, Qui ad iustitiã erudiũt plurimus, quasi stellæ in ppetuas æternitates fulgebũt. Deniq; sicut can
dela ponitur sup candelabrũ, ita episcopus super ecclesiã: & vt stella orbẽ cœlestẽ, sic prælatus dignus
ornat ecclesiã. Stellę istę ad dexterã sunt Christi, quia eius gratioso auxilio iugiter innititur: sine quo
nil meritorie operãtur, secundũ quod ait, Sine me nihil potestis facere. Et quia in spiritalibus Christi Ioan. 15
bonis atq; internis cõsolationibus, quæ nomine dexteræ designãtur, quiescant. Itẽ quia in die iudicij Mat. 25
stabũt ad dexterã. Nunc quoq; in cælis sunt p amorẽ & vitę imitatiouẽ. Deniq; de ipsa Ecclesia dici- Psal. 4.
tur Christo, Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato. Episcopi autẽ, tanquã successores Aposto
lorũ, sunt principalis pars huius ecclesiæ. [ET de ore eius gladius ex vtraq; parte acutus exibat] .i. sen- Mat. 26
tentia iusti iudicij nimis durissima reprobis, & verbũ asperrimũ. s. Ite maledicti in ignẽ æternum. Vel
gladius iste est in Euangelica doctrina Christi, vitia resecans, partẽ carnalẽ occidens, homines mutuo
charissimos abinuicẽ ꝓpter deũ corporaliter diuidẽs. Vnde ait, Non veni pacẽ mittere, sed gladiũ. Et Mat. 10
Psalmista, Accingere gladio tuo, sup fœmur tuũ potẽtissime. In Esa. quoque loquitur Christus vt ho- Lucæ. 12
mo, Posuit dñs os meũ quasi gladiũ acutũ. Præterea aduertendũ: ꝙ angelus Ioanni apparens in specie Psal. 44
Christi, repręsentauit Christũ vt sacerdotẽ ac iudicẽ. Idcirco enim podere videbatur vestit⁹, & canos Esa. 49
D habens: quia ad sacerdotẽ ac iudicẽ canities atq; ætatis maturitas pertinent condecenter. Nempe, væ
terræ cuius princeps puer. Ad iudicẽ vero gladium certũ est pertinere. Verum in Canticis vbi Chri- Eccle. 10
stus describitur vt sponsus ad quẽ spectat iuuentus, capilli eius nigri dicũtur. Berengandus per gladiũ Canti. 5.
istum intelligit Christianos, qui in fine contra Antichristi errores prædicãdo pugnabunt, [ET facies
eius sicut sol lucet in virtute sua] Christus enim est lux mũdi, & clarior omni creatu. Qui & ante pas
sionẽ in transfiguratiõe visus est vultu radiare vt sol. Et cũ admirabili fulgore apparuit Ioanni. Qui- Ioan. 8.
dam autẽ per solem intelligunt Ecclesiam, quantum ad statum suæ glorificationis post generalem re- Mat. 17
surrectionem, quando (Christo testante) iusti fulgebunt vt sol in regno patris eorũ. Porro quod ait in Marc. 9.
virtute soa, potest referri ad Christũ, qui sua virtute ita splẽdebat: vel ad solẽ cui⁹ virtus illuminatiua Mat. 13
hora meridiana maxime demõstratur. Quemadmodũ autẽ à sole cuncta sydera ac reliqua corporalia
clarificãtur: sic à Christo, æterno sole iustitiæ ac sapiẽtiæ oẽs electi irradiantur: & signatũ est sup nos
lumen vultus eius. [ET cũ vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquã mortuus.] Totum istud in imagi Sapien. 5
naria visione fiebat. Est autẽ homini naturale, vt in talium insolitorũ aspectu ex sua fragilitate debili- Psalm. 4
tetur, resoluatur, & obstupescat. Quemadmodũ Daniel ait ad angelum, Domine in visione tua disso- Dani. 10
lutæ sunt cõpages meæ, & nihil in me remansit virũ. Sed & halitus meus intercluditur. Vnde ꝓphe- Ezech. 2.
tæ visis mirabilibus dei, cõmuniter se corruisse fatentur. Tres quoq; apostoli cum Christũ transfigu-
ratũ aspicerent, corruerunt in terram. Cecidit quoque Ioannes per humilitatem, & Christi maiestate

f

Mat.17. conspecta propriã paruitatẽ magis perpẽdit. Ex quo etiã casu innuitur, quod quanto quis diuinitatis E
Marc.9. sublimitatẽ clarius cernit in via, tanto plus videt se ab eius comprehẽsione deficere, nec posse se aciem
mentis in eius claritatem, secundũ quod in seipsa est figere: sicq; profundius seipsum humiliat, & deo
altissimo reuerentialius se prosternit. [ET posuit dexteram suã super me dicens] Sic enim in imagina
ria visione Ioanni apparuit. Per quod datur intelligi, quod spiritualiter eũ consolabatur, confortauit,
erexit. [NOLI timere] immoderanter ex maiestatis meæ metuendo & inconsueto aspectu. Iuxta hunc
Ezech. 2 modũ dictũ est Ezechieli, Fili hominis sta supra pedes tuos. Et ingressus est in me spũs, & dixit, Ne ti
Hiere. 1. meas. Et Hieremias ait, Misit dñs manũ suam, & tetigit os meũ, &c. Daniel quoq; similitudinẽ manus
Danie. 10 ad se perhibet missam, quæ se confortauit. [EGO sum primus & nouissimus] eo sensu quo iam dixit,
Ego sum Alpha & ω, principiũ & finis. Quælibet autẽ diuina persona dici potest prima atq; nouis-
sima: & omnes simul sunt vnus primus, & vnus nouissimus. Quia in hac superbeatissima Trinitate ni
hil est prius aut posterius, & ipsæ tres personæ sunt omniũ rerum vnũ primũ principium, & vnus vl-
timus finis: sicut sunt vnus Deus, vnus creator, vna natura [ET sum viuus] vita diuina & increata, vi-
Ioan. 14 ta quoq; creata humana [ET fui mortuus] secundũ naturam assumptam [ET ecce sum viuens in sæcu
Roma. 6. la sæculorũ] Christus enim resurgens ex mortuis, iam vltra non moritur. Quasi dicat, Cũ talis ac tan
tus sim, debes mihi congratulari tanquam charissimo dño, cui in passione condoluisti, non formida-
Ioan. 19 re. Ex his confunduntur omnes, qui Christũ puram creaturã esse mentiti sunt. Tunc enim primus nõ F
esset [ET habeo claues mortis & inferni.] Qui clauẽ domus habet, quem vult intromittit: quẽ vult,
ab ingressu repellit. Christus itaq; claues mortis & inferni habere se asserit, quia quẽ vult à morte pec
cati ac pœnis inferni misericorditer eripit, vel præseruat: & quem vult, iuste relinquit atq; condẽnat.
Vnde claues istæ sunt iudiciaria Christi potestas, virtus & sapientia. Si autẽ infernus pro loco, quo pa
Osee. 13 tres sancti detinebantur, accipiatur: sic Christus de inferno quosdam in resurrectione eduxit. Propter
Sapiẽ. 16. quod in Osea loquitur, Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Et Sapiens, Tu domine vitæ
1. Reg. 2. & mortis habes imperiũ. Itemq; alio loco, Dñs mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit.
Præfatã autẽ potestatẽ etiã Ecclesiæ suæ Christus ꝓportionabiliter cõmunicauit, cum spm̃ sanctũ in-
Ioan. 20. sufflando in Apostolos loquutus est, Quorũ dimiseritis peccata, remittentur eis, & quorũ retinueri-
tis retenta erunt. [SCRIBE ergo quæ vidisti] & quæ nunc tibi ostendi, & opera mea, quæ te cernente
Baruch. 3 egi, cum hominibus conuersando in terra [ET quæ sunt] .i. quæ nunc in Ecclesia peraguntur, & quæ
fideles quotidie patiuntur [ET quæ oportet fieri cito post hæc] præsentia quæ per decursum tempo-
rum fient in populo Christiano, potissime tempore Antichristi, videlicet, tribulationes iustorum ex
hoc vsque in finem seculi euenturas. Itaque scribe & expone [SACRAMENTVM septem stellarũ] i.
sacrum secretum, siue mysterium quod designant: vbi aliud videtur, aliudque intelligitur [QVAS vi-
disti in dextera mea, & septem candelabra aurea.] Porro quid stellæ istæ significent, angelus pandit G
[SEPTEM stellæ, angeli sunt] i. septem episcopos seu prælatos repræsentãt [SEPTEM ecclesiarum]
Asiæ, iuxta modum pręhabitum. Et quomodo illi septẽ ecclesiæ vniuersas designat ecclesias, ita hi se-
ptem angeli seu prælati cunctos ecclesiarũ pręlatos siue pontifices. Cum enim angelus nuncius inter-
pretetur, Episcopi, qui à deo sunt destinati ac ordinati vt voluntatem præceptaque dei nuncient, re-
Mala. 2. cte angeli sunt vocati. Imo cum in Mala. non tantum Episcopus, sed & sacerdos angelus noncupetur:
constat Episcopos qui sacerdotũ sunt principes, congruentius angelos dici. Sic enim scriptũ est illic,
Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius: quia angelus domini exercituũ
est. Denique (iuxta diuinum Dionysium) supremũ ordinis inferioris cum infimo ordinis superioris
præcipuam habet conuenientiã, & interdũ nomen vnius transit ad alium. Cum ergo angelus proprie
sit nomen cœlestium spirituũ infimi chori seu ordinis, Episcopus vero supremũ quid sit in Ecclesia-
stica hierarchia: conuenientiã magnam sortiti sunt, & vnum nomine alterius designatur. [ET septem
candelabra] s. aurea [SEPTEM ecclesiæ sunt] secundũ sensum & rationes pręhabitas. Nam & pręla-
ti subditorũ facultatibus sustentãtur, sicut candelæ à candelabro. Totus vero hic liber obscuritatibus,
& metaphoricis loquutionibus plenus est: sed quædã ab angelo exponũtur, vt p ea detur nobis introi
Matth. 5 tus ad intelligentiam aliorum. Quæ idcirco ab ipso non exponuntur, vt studiosis detur occasio bonæ
Iob, 12. exercitationis, & spiritus. s. illuminationẽ indesinenter efflagitent: & ne sanctũ canibus detur, ne. s. my
steria Ecclesiæ propalentur indignis. Etenim sacramentum regis abscondere bonum est. H

ℭ ENARRATIO CAP. II. [ET angelo Ephesi ecclesiæ scribe.] ARTIC. III.

Apoc. 1. PRæcedenti capitulo dixit angelus Ioanni, vt sibi ostẽsa ecclesijs Asię scriberet: nũc
ei insinuat, qd vnicuiq; ecclesiarũ illarũ scribere debeat [ET angelo] .i. præsuli &
pastori [EPHESI ecclesiæ] q. Ephesijs ꝓfuit [SCRIBE] Cui idcirco primo scri
bitur, qa in Asia minori Ephesus fuit metropolis. Sicq; episcop⁹ eius, tanq̃ metro
politanus, authoritate & dignitate extitit maior. Vnde sicut eius defectus alijs no
cuit, sic emẽdatio eius aliis ædificatoria fuit. Sacerdos autẽ & põtifex ꝓter ratio-
nes ꝓcedenti articulo introductas angelus nominatur, quia in terris angelicã vitã
Dani. 10 imitari tenetur, p mentis & corporis castitatẽ. In carne siquidẽ sine carne viuere, angelicũ ꝓbibetur.
Secũdo, per contẽplationis synceritatẽ. Tertio, per gregis sui vigilantẽ custodiã. Quarto, per eã qua
inter deũ & hominẽ sequester est mediationẽ. Nam sicut angeli nostra obsequia offerũt deo, orantq;
pro nobis, & dei munera gratiosa nobis referunt & ꝓcurant: ita sacerdos & põtifex gregis sui preces,
vota, hostias immolat deo, cuius gratiã impetat populo. Quinto, nã sicut angelus superior inferiorẽ
purgat, illuminat, perficit: sic prælatus sibi subiectos purgare, illuminare, perficere debet. [HAEC di-
Apoc. 1. cit qui tenet septem stellas in dextera sua] .i. Episcopos septem ecclesiarum Asiæ, gratiose conseruat

A se dirigit, sicut præcedẽti articulo plenius fuit expositũ [QVI ambulat in medio septẽ candelabrorum
aureorũ].i. ecclesiarũ. Dicitur autẽ Christus ambulare in medio fideliũ, nõ hinc inde localiter progre-
diendo: sed corda credentiũ visitãdo, variosq; in eis effectus agẽdo: & nũc ꝓsperis nũc aduersis exer
cẽdo. Vnde Moses ait, Dñs deus tuus ambulat in medio castrorũ. Et Apost. Vos estis templũ dei vi- Deut. 23.
ui, sicut dicit dñs, Quoniã inhabitabo in illis & inambulabo, & ero illorũ deus. Hoc modo deus vadit 2. Cor. 9.
cum suis, secundũ ꝙ Moses orat, Si non tuipse ambulaueris nobiscũ ne educas nos de loco isto. Iacob Exod. 33
quoq; in Genesi protestatur: quemadmodũ deus fuerit socius sui itineris. Iustum nanq; deduxit domi Gene. 33
nus per vias rectas. Imo in tantũ ducit deus clementissimus suos electos, corda eorũ in omnibus diri- Sapiẽ. 10
gendo, clarificando, tuendo, fouendo, vt dicat vir sanctus, Tenuisti manũ dexterã meã, & in voluntate Psal. 72
tua deduxisti me. Deniq; electos tenet Christus in dextera sua per prædestinationẽ, ambulatq; in eis
per donorũ infusionem [SCIO] per approbationẽ [OPERA tua] quæ ante fecisti, ex charitate fluxe-
runt: vel etiã quæ nunc agis. Si enim in bono non perseuerasset, bona præterita fuissent mortificata, &
omniũ iustitiarũ eius deus nõ fuisset memoratus Sicut per Ezechielẽ fatetur, Si iustus fecerit iniqui- Ezech 3.
tatẽ, omnes iustitias eius nõ recordabor. De hac approbationis sciẽtia loquitur Paulus, Si quis diligit 1. Cor. 8
deũ hic cognitus est ab eo. Et Mosi dñs loquẽs, Te, inquit, cognoui ex nomine [ET laborẽ tuũ] in mi 2. Tim. 2
nisterio dei, & cura atq; regimine subditorũ. De quo hortatur Apost. Labora sicut bonus miles Chri-
B sti. Laborẽ quoq; quẽ habuisti resistẽdo hæreticis ac peruersis, corporis etiã afflictionem omnemq; co
natũ pro vitiis extirpandis, atque virtutibus inserendis [ET patientiã tuam] actualẽ & habitualẽ, qua
aduersa æquanimiter sustines: non admittendo inordinatã tristitiam contra aliquẽ, nec ad teipsum. Pa
tientia nẽpe est virtus moralis, pasionẽ tristitiæ moderans ac refrenãs. Quæ virtus omni Christiano
potissime necessaria est, cũ per multas tribulationes oporteat nos saluari [ET quia nõ potes sustinere Act. 14
malos].i. vitia eorũ dissimulare, & palpare nõ vales. quis naturã, personamq; diligas. Nam & inimi- Matth. 5.
cos iubemur diligere, cibare, potare, imo bonũ pro malo reddere. Et Psalmista testatur, Cũ his qui ode Rom. 12.
runt pacẽ, eram pacificus. Itaq; huic verbo, quo laudatur iste Episc. quia malos sustinere nõ potuit, nõ Psal. 119
repugnat illud Gregorij, Qui malorũ prauitatem æquanimiter sustinere nõ potest, ipse sibi per impa
tientiã suam testis est, quia bonus non est. Illudque Augustini, Bonus nõ fuit qui malos sustinere non
potuit. Non enim ex aliorũ malitia siue molestia, frangi vel concuti debet patientia nostra. Nihilomi-
nus illorũ impietas per charitatẽ & zelum iustitiæ est increpanda ac puniẽda, potissime à prælato: &
quando est spes de correctione eorũ. Rursus quidã sunt mali, qui cõmune bonum Ecclesiæ conantur
corrumpere, & isti non sunt sustinẽdi, sicut hæretici, dicente Apost. Hæreticũ hominẽ post vnã & se-
cundã correptionẽ deuita. Alij sunt peccatores, qui bonũ cõmune corrũpere non intendũt: & isti sunt
sustinendi, dũ spectatur eorum correctio. Vnde circa hunc locũ loquitur Bereng. De hæreticis mihi di
C ctum videtur. Nã proximorũ mala aliquãdo reprehendẽdo corrigere debemus, tẽpore. s. opportuno:
aliquãdo tolerare, vt quos correctio non emẽdat, patiẽtia ad emendationẽ ꝓuocet. Sunt nanq; non-
nulli, qui reprehẽdere ꝓximos nesciũt, nisi ira accensi. Horũ aliquis si non solũ ꝓ magna, verumetiam
pro parua aliqua re, cõtra ꝓximũ cõmotus fuerit: tam diu irã in corde gestat, vsq; dũ in actibus proxi-
mi aliquid videat, quod reprehẽdere possit. Et tunc lætus efficitur, cũ reprehẽsionis vindictã intulerit
ꝓximo. Quod si alicui viderit displicuisse, dicit se zelo dei id fecisse. Ad te ergo loquor q talis es, Cur Psalm. 7.
quæris fallere deũ, qui cordiũ occulta considerat? Si zelus dei in te est, cur oculi tui per diuersa vagan
tur more diabolico, desiderans potius malũ videre q̃ bonũ? Desiderans in proximo videre malũ quod
reprehẽdas, non bonũ vnde ædificeris? Sunt etiã multi, qui eos à quibus aliquã iniuriã pertulerunt, etiã
prõ minimis culpis impatiẽter insectantur: eos vero quos diligunt, nõ solũ non reprehẽdunt, imo tota
virtute defendũt. O infelix amicitia, quę illũ quẽ diligit tacẽdo & defendẽdo diabolo tradit: illũ vero,
cui iratus est reprehẽdendo à diabolo abstrahit. Hæc ille [ET tẽtasti eos, q se dicunt apostolos esse, &
nõ sunt] Hos tẽtasti doctrinã eorũ sapiẽter pẽsando, cũ eis solicite cõferendo, opera eorũ cõsiderãdo.
Sic enim ait Saluator, A fructibus eorũ cognoscetis eos. De quibus Romanis scribit Apost. Huiusmo Matth. 7.
di pseudapostoli nõ Christo, sed suo vẽtri deseruiũt. Isti fuerunt hæretici, qui se à Christo missos dice Rom. 16.
bãt: vt Ebion, Marcion, & Cherinthus, qui tunc in Asia cõsurrexerũt [ET inuenisti eos mẽdaces] ver 2. Cor. 11
D bis & actibus [ET patientiã habes] vitiosam tristitiã, seu turbolentiã nõ admittẽdo. Sicq; non obuiat
huic verbo quod dictũ est, nõ potes sustinere malos [ET sustinuisti] infestatiões illorũ ac persecutio- Eccles. 2.
nes atq; laborẽ in gregis tui defensione ab illorũ infestatione [PROPTER nomen meũ].i. amore mei Galat. 6
& ꝓpter maiestatis meæ honorẽ, & nõ propter propriũ emolumentũ, seu bonũ priuatũ [ET non de-
fecisti] difficultate, quę est in aduersitatũ ꝑpessione succũbẽdo. Hinc in Eccl. scriptũ est, In humilita-
te tua patientiã habe. Et Apost. Benefaciẽtes (inquit) nolite deficere [SED habeo aduersum te pauca]
Cõmendatione pręmissa increpationẽ subiungit, quã tamen sobrie promit dicẽdo pauca. Nã in mul-
tis offendimus oẽs. Per quod informamur, vt si quẽ reprehendere volumus, primo bona eius cõmemo
rando, beneuolentiã eius captemus: & ne nimis aspere increpatio proponatur, sed magis in spũ boni-
tatis, nisi forte ratio aliud postulet, propter causas [QVOD charitatẽ tuam primã reliquisti] Secundũ
Haymonẽ non reprehenditur pręsul iste ratione sui, sed quorundã subditorũ ipsius malorũ. Idẽ vide-
tur Beda sentire. Porro Berengaudus hic ait, Multi sunt, q initio cõuersionis suæ in seruitio dei feruen
tes existunt: sed ꝓcessu tẽporis tepescunt. Quod ꝓsuli ecclesiæ Ephesi manifestũ est cõtigisse. Alij as-
serunt, increpationẽ istam dirigi ad episcopũ hunc non solũ pro se, sed & pro subditis suis. Sed literæ
magis consonare videtur, ꝙ Episcopus principaliter increpatur, nõ ꝙ charitatẽ absolute amiserit, in
mortale ruẽdo: sed ꝙ pristinũ charitatis ardorẽ, & quędã opa charitatis omiserit. Iam enim dixit dñs
approbare se opera eius, & ꝙ nõ defecerit: idcirco dicendum, ꝙ non defecit, & defecit. Defecit quidẽ

à præfato feruore, non penitus ab amore, & actibus charitatis. Refert Lyra, ꝙ expositores cōmuniter B
dicunt Episcopū istū fuisse Timotheū, quē Paulus Ephesijs præfecerat: ego tamen in nullo expositore
id legi. Reprobat etiam Lyra dictū illorū expositorū. Quia vt ipse affirmat, illi ex hoc mouētur, ꝙ cir
ca tēpora illa nullus excellentior Timotheo legitur Ephesiorū rexisse ecclesiā. Fateor quod istud mo
tiuū inualidū esset, veruntamen dicto istorū aliquid certius posset apparentiā facere. Siquidē in exor-
dio secundæ Epistolæ ad Timotheū scribit idē Apost. Admoneo te vt resuscites gratiā dei quæ est in
te. Noli erubescere testimoniū dñi nostri Iesu Christi. Vbi expositores concorditer astruunt, ꝙ Timo
theus abundantia tribulationū aliqualiter fractus fuit, ac remissius egit. Propter quod in Epistola illa
2.Tim.1. ad martyrium hortatur eum Apost. Sed quicquid de isto dicatur, incertū puto an Episcopus hic incre
patus fuerit Timotheus. [MEMOR esto itaq; vnde excideris] .i. de quali charitatis feruore, operumq;
instantia, tepescendo paulatim, & tuū circa subditos officiū remissius adimplendo [ET age pœniten
tiam] ꝙ in via dei non continue profecisti [ET prima opera fac] .i. tam feruenter ac abundāter ope-
rare quæ bona sunt, sicut tēpore primi tui feruoris. Sed quia remissi vicissim cōminatione magis quam
blanda admonitione corriguntur, subiungitur [SI autem] .i. si ita non feceris [VENIO tibi cito] infe
rendo vindictā celeriter [ET mouebo candelabrū tuū de loco suo, nisi pœnitentiā egeris] .i. ecclesiam
Esa.22. tuam tollam à te, ita ꝙ non præeris ei, nec quiescet in te sicut in patre & capite, secundū ꝙ per Esaiā
dñs indigno ait prælato, Expellā te de statiōe tua, & de ministerio tuo deponam te. Rursus ne Episco F
pus iste ex increpatione hac exasperetur, vel ab aliis contemnatur, à dño commendatur [SED hoc ha
August. bes] bonum [QVIA odisti facta Nicolaitarū, quæ & ego odi] Secundum August. libro de hæresibus,
Act.6. Nicolaus iste fuit vnus de septem Diaconis primis: qui cū culparetur, ꝙ vxorem suā quæ pulcherri-
ma erat nimis zelaret, volens se de hoc excusare, dixit, Non curo quid faciat: qui vult vtatur ea. Vnde
vt dicitur, transijt in vsum cōmunem. Quod factū imitati sunt aliqui. Thomas in summa cōtra gen-
tiles affirmat, ꝙ Nicolaus prędicauit, mulieres debere esse cōmunes, sicut & cętera bona exteriora, quę
in primitiua Ecclesia erant cōmunia. Porro in Scholastica historia dicitur, ꝙ Nicolaus iste vixit san-
cte & caste: sed volens se excusare de vitio zelotypiæ, dixit corā apostolis, Ecce vxor mea, q vult eam
accipiat. Non intendens per hoc eam cōmunicare, sed se excusare. Verū incontinentes verbū eius in
peius interpretantes, dixerunt vxores debere esse cōmunes: & id Nicolaum dixisse. Et isti vocati sunt
Nicolaitæ: contra quorū errorē & opera vitiosa prędicauit hic Ephesiorū antistes. [QVI habet aurē]
interiorē: puta mentē capacē [AVDIAT] auditu corporali, si eū habuerit, atq; mentali .i. diligēter ad-
uertat [QVID spūs dicat ecclesijs] .i. spūs sanctus de quo ait Saluator, Spūs blasphemia non remitte-
Mat.12. tur hominibus. Vel spiritus .i. deus trinus & vnus. Spiritus enim est deus. Et Apost. ait, Dñs spūs est.
Marci. 3. Hunc modum loquendi Christus in Euangelio habet, dicendo, Qui habet aures audiendi audiat. Et
ad Ezechielē dñs ait, Domus Israel aures habent ad audiendū, & non audiunt. [VINCENTI] cun- G
cta aduersa per patientiā, perseueranti vsq; in finem, dominanti animo suo, superanti mūdi vanitates,
carnales affectus, diabolica tentamēta [DABO edere de ligno vitę] .i. meiipsius beatifica fruitiōe refi-
ciam eū [QVOD est in padiso dei mei] .i. in patria beatorū, in loco voluptatis deificæ, in ecclesia triū-
phante. Christus autē secundū quod homo, deū suum nominat cœlestis paradisi dominatorem. Chri
stus vero lignū vitę vocatur, secundū quod de sapiētia Salo. loqtur, Lignū vitę est omnibus appreben
dentibus eā. Ipse siquidē est viride lignū, & fructuosissima arbor, à qua vita gratiæ vitaq; glorię ema-
nauit, qui suis electis immortalitatē concedit. Qui licet vbiq; sit per diuinitatis naturā, & in Ecclesia
militante per sacramentalē præsentiā: in regno tamen cœlesti proprie & aperte consistere dicitur, vbi
Psal.15. facie ad faciē cernitur. Cui ait Psalmista, Adimplebis me lætitia cū vultu tuo. Et, Satiabor cū apparue
Psal.16. rit gloria tua. Hoc pręmiū etiam Christus spondet, dicendo, Qui diligit me, diligetur à patre meo: &
Ioan.14. ego diligam eū, & manifestabo ei meipsum. His verbis vniuersi fideles ad patientiā atq; cōstantiā ani-
mantur. Patet quoq; ex his, ꝙ ea quæ vni Episcopo vel vni ecclesiæ, cūctis Episcopis ecclesiisque scri-
Matt.13. buntur. Sicut & Christus in Euāgelio ait, Quod vobis dico, omnib' dico. Vnde & supra iubetur Ioan
Apoc.1. ni, vt scribat & mittat ecclesijs: & tamen hic iubetur angelis ecclesiarū scribere: qa Episcopus est prin
cipalis pars suæ ecclesiæ, & quod ei dicitur, omni Christiano dicitur, qui eisdem defectibus subditur.
Hinc pręinductis verbis oēs Episcopi, prælati, & subditi, q à pristino charitatis feruore ꝓlapsi sunt,
admonentur pœnitentiā agere, & ad priorē feruorē ac agilitatem in sanctis operib' sine dilatione re- H
uerti. Quod tamen prælatis omnibus summe necessariū extat. Consequēter dirigitur sermo ad Smyr
neorū ecclesiæ ꝓsulē. [ET angelo Smyrnæ ecclesiæ scribe. Hęc dicit primus & nouissimus, q fuit mor
tuus & viuit] .i. Iesus Christus, de quo verba ista ante scripta sunt atq; exposita [SCIO] .i. attendo, ap
probo, remunerare dispono [TRIBVLATIONEM tuā] .i. molestias, quas ab hæreticis & tyrannis, à
rebellibus & peruersis, imo & ab inuisibilibus hostibus sustines: non solū in teipso, sed in populo tibi
cōmisso: quorum tribulatio tuam auget, quibus in prosperis congratularis, in aduersis cōpateris [ET
paupertatem tuam] in temporalibus rebus, quia & tua pauperibus erogasti, & infideles te ac tuos spo
liasse creduntur [SED diues es] .i. in spiritalibus opulentus, virtutibus, quæ sunt veræ diuitiæ animi,
Esa.31. plenus. Diuitiæ enim salutis sapientia & scientia. Et minimū bonum gratiæ ac virtutum, præstantius
est cunctis terrenis diuitijs. Denique, quanto quis dei amore perituras diuitias amplius spernit, eo in
anima exuberātius locupletatur: sicut in beato Frācisco ostensum est. Et quanto quis temporales diui
tias diligentius quærit, eo in anima extat pauperior [ET blasphemaris] .i. blasphemus vocaris, vitupe
raris, contēneris [AB his qui se dicunt Iudæos esse, & nō sunt, sed sunt synagoga Satanæ] .i. cōgrega-
tio ad diabolū pertinens. Isti fuerunt Iudæi secundū carnis propagationem, non secundum virtutum
imitationem, nec secundum nominis sui interpretationem. Iudæi enim confitentes interpretabantur,

A isti autē Christū negabant. De quibus ait Apost. Videte Israel secundū carnem. Hinc non fuerunt di-
gni Iudæi vocari, secundū ꝙ incredulis Iudęis ait Saluator, Si filij Abrahæ estis, opera Abrahę facite. 1.Co.19.
Quasi dicat, Cū eius virtutes nō imitemini, nō estis digni eius filij nuncupari. Ideo subdit, Vos ex pa Ioan.18
tre diabolo estis. [NIHIL horū timeas quæ passurus es]. i. corporales afflictiones, & varias impugna-
tiones. Sic enim hortatus est Christus, Nolite timere eos q corpus occidunt. Et alibi dicitur, Quis tu Mat.10.
vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, q quasi fœnū arescit? Porro q deū sibi assistere, æter- Esa.51.
numq; præmiū dare paratū considerat, potest dicere cū Psal. Dñs illuminatio mea & salus mea, quem Psal.26
timebo? Dñs ꝓtector vitæ meæ à quo trepidabo? Et, Nō timebo milia populi circundātis me [ECCE Psalm.3
missurus est diabolus ex vobis in carcerē]. i. suggerēte diabolo, aliqui de grege vestro ab infidelibus in-
carcerabuntur. Potestq; nomine carceris quælibet tribulatio designari [VT tentemini]. i. patientia ve-
stra ꝑ aduersa ꝓbetur, & aliis ad ędificationē innotescat. Iuxta illud, Tanquā aurū in fornace ꝓbauit
iustos dñs. Et, Vasa figuli ꝓbat fornax, homines autē iustos tentatio tribulationis [ET habebitis tri-
bulationē diebus decem] Per hoc intelligi potest, ꝙ tribulatio hæc diebus decem durius sæuiebat: sic
enim Berengandus exponit. Alij per decē dies intelligunt totū tempus vitæ præsentis, in quo in decē
præceptis exerceri debeamus. Et quia frequenter per numerū determinatū, indeterminatus exprimi-
tur, sicut in Psalmo, Memor fuit testamenti sui, verbi quod mandauit in mille generationes. Et in Iob,
En decies confunditis me [ESTO fidelis]. i. cōstans in fide atq; iustitia [VSQVE ad mortem] inclu-
B siue, sicut sanctus Iob ait, Donec deficiā, non recedā ab innocentia mea. Hinc in Eccles. dicitur, Pro iu
stitia agonizare pro anima tua, & vsq; ad mortē certa pro iustitia: & deus expugnabit pro te. Et rur-
sum, Esto firmus in via dñi, & in veritate sensus tui. Debemus autē deo fidelitatem immobiliter obser
uare [ET dabo tibi coronā vitæ]. i. præmium essentiale beatorū in patria, quod aurea dicitur, & men
tem coronat reginamq; efficit, ac omnē mortis occasum excludit. De quo fertur in Psalmo, Posuisti in Psal.20
capite eius coronā de lapide precioso. Et alibi, Accipiēt iusti regnū decoris, & diadema speciei de ma Sapien. 5
nu dñi. Huic verbo cōsonat illud Iacobi, Beatus vir qui suffert tentationē, quoniā cum probatus fue-
rit accipiet coronā vitæ, quam repromisit deus diligentibus se. Itaq; ꝑseueremus vsq; in finē: qui enim
in finē ꝑseuerauerit (Christo testāte) saluus erit. Qui ꝑfectus est, amore boni ꝑseuerat in bono. Occi- Mar.24.
di potest, flecti nō potest. Qui imperfectus, saltē amore pręmij ꝑseueret. Non enim sunt cōdignæ pas Gregor.
siones huius tēporis ad venturā gloriam. Hinc Hebræos monet Apost. dicens, Deponētes omne pon Rom.8.
dus & circūstans nos peccatū, per patientiā curramus ꝓpositū nobis certamen: aspicientes in autho- Hebr.12.
rem fidei Iesum, vt non fatigemur animis nostris. [QVI habet aures, audiat quid spūs dicat ecclesijs.]
Hoc nunc expositū. [QVI vicerit] ea quæ aduersantur saluti, ac displicent deo [NON lædetur à mor- Apo.21
te secunda]. i. à dānatione æterna seu pœna inferni, quæ infra mors secunda vocatur. Potest quoq; per Albertus
C mortem secundā intelligi culpa, quæ animam lædit ac perimit. Porro secundū Albertū, peccatum re-
cte mors dicitur. quoniā sicut mors corporalis separat animam à corpore, ab amicis, à diuitijs, à visu,
imo ab omni corporeo sensu: sic peccatū separat mentē à deo, ab angelis, cunctisq; sanctis, à spirituali-
bus diuitijs, à visu interno, ac cæteris spiritalibus sensibus. Rursus mors animæ puta peccatum morti
corporis assimilatur in multis. Nam primo corpus distemperatur, deinde infirmatur, postea moritur.
Hinc effertur, sepelitur, lapide operitur, nouissime à vermibus cōsumitur. Sic anima primo distēpera-
tur per malā affectionē, infirmatur per noxiā delectationē, moritur per cōsensum, effertur per opera,
sepelitur per consuetudinē malam, operitur lapide per obdurationē, ignibus vermibusq; gehēnæ tor-
quetur in finem. Præterea aduertendū, ꝙ memoratū Smyrnæ pontificē quidā affirmant fuisse beatum
Polycarpū: & Iudæos incredulos in vrbe illa morantes excitasse persequutionē contra Polycarpū &
eius discipulos, inflāmando gentiles contra hos Christianos: in qua persequutione multi Christiano-
rum fuerunt occisi, sanctusque Polycarpus in ignem proiectus. Vbi cū non læderetur, tandē gladio cæ
sus migrauit ad Christū. Consequenter ad præsulem Pergamensis ecclesiæ sermo dirigitur. [ET ange
lo ecclesiæ Pergami scribe, Hæc dicit, qui habet rhompheam ex vtraq; parte acutam]. i. Christus de
quo supra dicebatur, De ore eius procedebat gladius ex vtraq; parte acutus, quod ibidē expositū est.
Per quod vtiq; insinuatur rigor diuini iudicij, quámque horrendū sit incidere in manus dei viuentis.
D Quidā autem per rhompheā intelligunt sacrā scripturam, quæ vitia resecando, mentem ad cœlestia Apoc.1.
acuendo, intima cordis penetrando, animā à rebus secularibus, desideriisque carnalibus occidendo, Hebr.10
acuta vocatur. Et ex vtraque parte acuta, propter duo testamenta: quorū scripturæ hęc agunt. Hinc de
Christo dicitur, Ipse quasi ignis conflans, & quasi herba fullonū. [SCIO vbi habitas]. s. in quali oppi-
do atq; consortio. Quasi dicat, Hoc te laudabiliorē, amplioriq; pręmio efficit dignū, ꝙ inter tam pra Malac.3.
uos non relinquis iustitiā. Difficilius etenim est, inter peruersos iuste viuere, quā inter deuotos [VBI
sedes est Satanæ]. i. infideliū hominū multitudo, in quorū cordibus manet diabolus [ET tenes nomen
meum]. i. fortiter prædicas, confiteris, exaltas, & Christiano nomine dignū te exhibes, Christiformi-
ter conuersando [ET non negasti fidem meam] timore persequutorū, vel molestia impugnationum,
[ET in diebus illis] quibus inter illos moratus est. [ANTIPAS testis meus fidelis] fuit in vrbe hac
[QVI occisus est apud vos] ab infidelibus Pergami [VBI Satanas habitat] in vasis suis prauis homi-
nibus. Vnde in Euangelio ait Saluator, ꝙ immundi spūs ingressi hominē habitant ibi. Constat virum Luc.11.
istum, qui cæteris omissis tam solenniter à dño cōmemoratur & commendatur, singularis sanctitatis
atq; constantiæ extitisse: qui dicitur testis Christi, quoniā verbo, facto, & sanguinis sui effusione testi-
moniū perhibuit veritati fidei Christianæ. Martyr autē græce, latinè dicitur testis. [SED habeo aduer
sum te pauca] emendatione digna [QVIA habes illic]. s. inter tuos [TENENTES doctrinā Balaam]
qui cōsilio Balaam æquiualēter consentiunt [QVI docebat Balach] regem Moabitarū [MITTERE

scandalum].i.offendiculum oculorum & occasionē peccandi [CORAM filijs Israel] nam suggerente E
Balaam hariolo, Balach misit fœminas speciosas prope filios Israel: vt earū pulchritudine tracti in luxuriā ruerent, atq; de sacrificijs idolorū comederent. Ideo subditur [EDERE] de sacrificiis idolorum
Psal. 105. [ET fornicari.] De hoc in Psalmo, Et imitati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum
[ITA habes & tu tenentes doctrinā Nicolaitarum].i.hæreticos quosdā inter tuos esse permittis, nec eos expellis, seu idonee reprobas: qui instar Balaam, docent eū illegitimis cōmisceri, asserentes mulieres debere esse cōmunes: sicut dictū est plenius supra de erroribus Nicolaitarū. De talibus quoque in
Apoca. 2. Canonica Iudæ habetur, Væ illis qui via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effusi sunt. Hi sunt
Iudæ. 1. in epulis suis conuiuantes sine timore, semetipsos pascentes, arbores infructuosæ, bis mortuæ, despumantes suas confusiones: quibus procella tenebrarū conseruata est in æternū. [SIMILITER pœnitentiā age].i. sicut episcopo Ephesi iussi, sic iubeo tibi pœnitentiā agere. Vel similiter.i. sicut & isti decepti. Nam pari reatu tenetur, qui peccat: & qui peccantē cum potest & debet, non corripit, vel peccare permittit. [SI quo minus] feceris.i. nisi pœnitueris [VENIAM tibi cito].i. per castigationem districtā te visitabo, vel ante mortē vel in morte, seu in iudicio generali: quod cōparatione futuræ perpetuitatis mora erit [ET pugnabo cū illis] errantibus, quos reprimere negligis.i. contra illos disceptabo
[IN gladio oris mei].i. per sententiā damnationis, & per iudiciariā potestatem, eosque dānabiles esse enuntieam. Itaq; tu cū illis peribis, nisi pœnitentiam egeris. Quo patet, q̄ periculosa sit cura anima- F
rum, cū pastor damnetur, nisi oues errantes pro posse reduxerit, diligēter instruxerit, seriose arguerit, & quantū valet represserit. Vel pugnabo cū illis in gladio oris mei.i. te de statione tua amoto, meliorē in tuo loco substituam: per cuius verba aduersarios veritatis deiiciam, ac deceptos reducam. [QVI habet aurem, audiat quid spūs dicat ecclesijs] istud frequenter repetitur. Et quoties clausula hæc in hoc loco vel alibi in scripturis inseritur, signū est notabile, magnū aut mysticum, salubre, omni quoq; aduertentia dignū esse quod dicitur. [VINCENTI] passiones & vitia, tētatione, & cūcta aduersa [DABO māna absconditū].i. refectionē internā, consolationē occultā, panem cœlestem. De quo in Euangelio legitur, Beatus q manducabit panē in regno dei. Vel manna absconditū, est ipsemet dulcissimus dñs Iesus, cuius figura fuit manna filijs Israel præstitum. Vnde ait Iudæis, Non Moses dedit vobis panem, sed pater meus dat vobis panē verū. Ego sum panis vitæ. Hunc panē dat nobis deus, seu ipsemet Christus, in via per quendā dulcem prægustum, per contēplationem & spem, per quotidianā appropinquationē: in patria autem per plenariam cōmunicationē, ac beatificam refectionem. Deniq; Christus suo corpore & sanguine nos in præsenti exilio fouet, consolatur, ac reficit, tanquam per gratiæ instrumentū, gratiæ veraciter contentiuū: per diuinitatem vero nos alit, tanquā per principale obiectale beatificatiuū edulium. Manna insuper istud absconditū fertur, quia secūdum diuinitatem Christus
est incōprehensibilis. Iuxta illud Esaiæ, Vere tu es deus absconditus, deus Israel saluator. Et quia nunc G
per fidem ambulamus, atq; per speculū in ænigmate cognoscimus. In sacramento etiam non parum absconditur, nec à carnalibus eius sapor percipitur: sed deuotis, dicente ꝓpheta, Quā magna multitudo dulcedinis tuæ dñe, quā abscōdisti timentibus te. Similiter de sapientia scriptū est, Abscondita est ab oculis omniū viuentiū, nec inuenitur in terra suauiter viuentiū. Trahitur autem sapiētia de occultis. Vnde secundū Berengan. manna absconditū dicitur, quia sapientia dei superbis absconditur, humilibus reuelatur, Christo dicente, Confiteor tibi dñe pater, quia abscōdisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis [ET dabo ei calculū candidum].i. corpus incorruptionis gloria in futuro refulgens, secundū Bedam. Sicq; per manna potest intelligi præmiū essentiale, & per calculum præmiū accidentale. Sed & ipsemet Christus, qui est preciosissima margarita pro qua cuncta spernuntur, splendidissimusq; carbunculus in tenebris lucens, easq; fugans: candidus calculus appellatur, qui per humilitatē se paruū exhibuit, electorū vero corda suo splendore perfudit. Rursus, per calculū candidū intelligi potest aureola martyrū. Nā ad martyriū verbis his Christus suos milites animauit. Sicut enim per lapidē preciosum, præmiū essentiale, seu aurea: ita per calculū candidū puta carbunculum, præmiū accidentale atq; aureola intelligitur. [ET in calculo nomen nouū scriptū] quo beatus vo
cabitur, & filius dei per dona gloriæ cēsebitur. Recipiendo enim hunc calculū, sortietur & nomen no- H
uum, in calculo ipso relucēs: vt pfecte glorificatus & duplici stola indutus dicatur. [QVOD nemo scit] per notitiā experimentalē, plenariā, seu formatā [NISI q accipit] ipsum. Quid enim sit deo sic frui, ita beatificari, ita per similitudinē donorū gloriæ dei filius esse & appellari, nunc perfecte cognoscere non valemus: dicēte Apostolo, Oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderūt quæ præparauit deus diligētibus se. Vel per nomē istud intelligitur ipsemet Christus nomine designatus, vt sit sermo de nomine noīato: de quo legitur, Non est aliud nomen datū hominibus sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri. Christus autē, tanquā purissimus amator, ac liberalissimus dator, dādo dona gratiæ & gloriæ, simul cū illis pstat seipsum: quē nemo nouit, nisi qui per charitatē ipsum suscepit. loquendo de cognitione formata. Siquidē qui dicit se nosse deū, & mādata eius nō custodit, ab Apostolo Ioanne, imo à spū sancto, mendax vocatur. Berengandus per calculū candidū intelligit Euangeliū: & per nomen in eo scriptū, illud qđ legimus, In principio erat verbū, &c. Quidā Episcopū istū Pergami asserunt fuisse sanctū Carpū. Consequēter ad Episcopū ecclesiæ Thyatirensis dirigitur sermo. [ET angelo Thyatiræ ecclesiæ scribe, Hæc dicit filius dei, qui habet oculos tanquā flammā ignis, & pedes eius similes aurichalco] hoc totū semel expositū cōstat. [NOVI opera tua] virtuosa quæ approbo [ET fidem] viuā, formatam, rationibus credendorū ornatam, & purificatæ mētis intelligētia decorasam, quæ est fides secundū statum perfectū [ET charitatem] qui deū & proximum amas [ET ministerium].i. officij tui exequutionē in actibus Episcopatus ac sacerdotij [ET patientiā tuā] inter tot aspe-

A ra[E T opera tua nouissima plura prioribus]Ita,ꝙ in bonis actibus abũdanter creuisti[S E D habeo ad-
uersus te,quia permittis mulierē Hiezabel, quę se dicit prophetē, docere & seducere seruos meos,for-
nicari & mãducare de idolothytis.]Fuit itaq; in ecclesia huius antistitia mulier,quę vel proprio nomi
ne dicta est Hiezabel, vel propter parem impietatem cũ Hiezabel vxore quondã Ahab regis Israel, de
cuius prauitate.3.Regũ habetur,sic dicta fuit. Dicuntq; aliqui,ꝙ fuit vxor huius Episcopi.Vnde se- 3.Re.16.
cundũ Albertũ alia trãslatio habet, Habeo aduersus te,ꝙ sinis vxorē tuã Hiezabel. Et ita audacius di 18.
xit se esse ꝓphetissam,tanq̃ antistitis, & quidē tam sancti antistitis,cõiugē. Idcirco etiam dixit se pro-
phetissam,vt dũ crederetur inspirata diuinitus,facilius eius doctrina susciperetur.Docuit ergo fallaci-
ter,& docẽdo induxit fideles ad fornicationē carnalem,eo modo quo Nicolaitę:vel ad fornicationem
spiritalem,quę est cũ dęmonibus, dũ rebus caducis magis q̃ deo altissimo inhęretur.Nõ autem docuit
idololatriã corporalem,secundũ Bedam,quia tunc nõ potuisset se fingere prophetissam. Dicit quoq;
Albertus,ꝙ per mulierē hanc(scilicet eius imitatione siue exẽplo)introducta fuit perfidia Machome-
ti,qui etiã finxit se esse prophetã. Porro per idolothyta intelligũtur,quę Idolis immolata seu consecre- 1.Cor.9.
ta fuerũt:de quibus manducare licet,secundũ Apostolum, quando fit sine scandalo proximi, & nõ in
venerationem idolorũ:sed mulier ista docuit illud passim licere. ¶Sed mirũ videtur,ꝙ Episcopus iste
tantę perfectionis,tã grande malũ permisit.Ad quod Haymo respondens,Nulla,inquit,ratio permit- Haymo.
tit,vt iste hoc vitio notetur,quē dominus tãta laude prosequitur:sed à corpore electorũ conuertit ser-
B monem ad partem reproborũ:quę in doctoribus intelligitur,qui sua negligentia prędicta mala in Ec-
clesia esse sinunt.Alij tamen de Episcopo isto verba inducta exponũt. Et potuit fieri ꝙ Episcopus in
alijs occupatus, prauitatē fœminæ huius nõ satis aduertit.vel eius culpam nõ tam cito vel tam effica-
citer increpuit,vt debuit.[E T dedi illi tempus,vt pœnitentiam ageret]in quo misericordia dei osten- Eccle.5.
ditur.Omnipotens enim est patiens redditor,nec animas vult perire[E T nõ vult pœnitere à fornica-
tione sua]quam docet & facit:pręteritam deplorando,& futuram vitando. Vnde impletum est in mu Iob.34.
liere hac illud Iob,Deus dedit illi locũ pœnitentiæ,& ille abutitur eo in peccatum. Sed quia tanto di-
strictior est dei vindicta,quanto longanimior atq; clementior fuit expectatio sua,subiungitur,[E T ec- Lucę.16.
ce mitto eam in lectum].i.graui languore eam visitabo,& per mortē corporalem mittam eam ad mor
tem ac lectum infernale:vbi sepultus est diues. [E T qui mœchantur cum ea] .i.eius doctrinis ac vitijs
participant,vel ei miscentur[I N tribulatione maxima erunt] ita quod dira morte consumẽtur,deinde
æterna supplicia patiẽtur[N I S I pœnitentiã egerint ab operibus suis]imò & ab affectionibus suis,ver
bis,& cogitationibus:quæ omnia actus & opera hominis frequẽter in scriptura dicũtur.Hinc in Euan
gelio Christus ait,Nisi pœnitentiã egeritis,omnes simul peribitis.Et in Ecclesiastico habetur,Nisi pœ- Lucę.12.
nitentiã egerimus,incidemus in manus dei,& non in manus hominũ [E T filios eius].i.imitatores,qui Eccl.2.
C præ cæteris ei in vitijs conformãtur. Propter quod non solũ participes,sed & filij eius vocantur [I N-
T E R F I C I A M in morte]formaliter scilicet ipsa morte,id est,insanabili plaga, vel morte gehẽnę,quę
est mors secunda,damnatioq; perpetua.[E T scient omnes ecclesiæ] ex effectu meę iustitię[Q V I A ego Apoc.20.
sum scrutans corda & renes].i.intime cernens,diligenter discutiens,vsque ad vnguem diiudicans de- Psal. 7.
sideria & opera carnis,quę nomine renum signantur, & cogitatus affectionesq; cordis [E T dabo vni-
cuique vestrum secundum opera sua]ita quòd nullum bonum dimittam irremuneratum,nullumq; ma Iob.24.
lum impunitum. Hęc idem per Hieremiã dicit,Ego dominus,inquiens,scrutãs cor & probans renes, Hier.17.
qui do vnicuique iuxta vias suas, & iuxta fructũ adinuẽtionum suarum. Quod & in Psalmo cantatur, Psal.7.
Verũtamen nomine scrutationis quãdoque datur intelligi inquisitio quędã de re ignota,vel nota ali-
qualiter,vt noscatur certitudinaliter:sicque deo non cõpetit.& iuxta hoc scriptum est,Nunquid sicut
dies hominis,dies tui:vt quæras iniquitatem meã,& peccatum meum scruteris?Præterea cũ ratio me- Iob.10.
riti atque demeriti magis consistat in actibus interioribus, potissime volũtatis,quam exterioribus,qui
rationem virtutis aut vitij ab interioribus sortiuntur:cũ deus dicitur vnicuiq; redditurus secundũ ope
ra sua:per opera intelliguntur actus interiores & exteriores,ita vt & passiones sub nomine actus com Ioan.6.
prehendantur. Vnde ꝙ actus interior opus dicatur, patet ex eo quod in Euangelio loquitur Christus
Iudæis,Hoc est opus dei,vt credatis in eũ quē misit ille [V O B I S autem]fidelibus meis[D I C O & cę-
D teris qui Thyatiræ estis] .i.cunctis qui estis in domo episcopi , & in tota vrbe hac cõmorantes [Q V I-
C V N Q V E non habent doctrinam hanc]impiissimæ Hiezabel,id est,ei non acquieuerunt[E T qui nõ
cognouerunt]per approbationem[A L T I T V D I N E M Satanæ]id est,superbias atque astutias diabo-
li,filiumque eius hæresiarcharum, Ebionis, Cherinti, ac Martionis [Q V E M A D M O D V M dicunt,non
mittam super vos aliud pondus,] id est, ego non imponam vobis obseruationem legalium, quam Pe-
trus apostolus vocat importabile pondus:quemadmodũ hæretici iam præfati dixerunt, & me missurũ Actu.15.
asseruerunt. Docuerunt enim legalia cũ Euangelio obseruanda, ita ꝙ deus mitteret hoc pondus super
ceruices discipulorũ,vltra pondus Euangelicæ legis[T A M E N id quod habetis tenete].i.Euangelica
documẽta firmiter obseruate,quę iam dudũ accepistis[D O N E C veniã].i.vsque ad mortē,quando vos 2.Petr.3.
visitabo,& perseuerãtes de via ad patriam eleuabo.[E T qui vicerit]secundum sensum iam sæpe indu- Michęę.6.
ctum[E T qui custodierit vsq; in finem opera mea]id est,sine reprehensione & macula exhibuerit ope
ra mihi placita, & mea virtute peracta:in omnibus custodite,circũspecte,caute,solicite,timorate se ha 1.Cor.6.
bens[D A B O illi potestatem super gentes.] Sancti enim secundum Apostolum de hoc mundo iudica- Matt.19.
bunt, quibus & Christus promisit, Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. Vnde in Psalm.2.
libro Sapientiæ scriptũ est,Iudicabunt nationes & dominabuntur populis.[E T reget eas in virga fer-
rea] id est, in rigore iustitiæ. Vel cum damnationis sententia mittet seu diriget eas ad finem eis debi- Lucę.22.
tum, puta ad pœnas inferni. Nam simul cum Christo iudicabunt , & eius sententiam approbabunt.

[ET tanquam vas figuli confringentur] non eſſe, ſed omne bene eſſe, perdendo. Denique ſancti in pa- B
tria poteſtatem ſortiti ſunt ſubueniendi viatoribus, & gratiam boni regiminis eis procurandi, impioſ-
que torquendi. Vel, qui cuſtodierit vſque in finem opera mea, id eſt, in bonis actibus ſtabilis manſerit,
& vere ac efficaciter in bono perſeuerare decreuit: dabo illi poteſtatem ſuper gentes, id eſt, alijs eũ prę-
ficiam, tanquam dignum prælatum, alioſque docere idoneum. Et reget eos in virga ferrea, id eſt con-
ſtanti inflexibilique iuſtitia. Vel in euangelica lege ſeu rigore diſciplinæ. Et tanquã vas figuli confrin-
Prou. 12. gentur, à ſua duritia amittendo non eſſe naturæ, ſed propriæ peruerſitatis & libertatis irrefrenatæ. Se-
Luce 9. cundum quod Salomon ait, Verte impios, & non erunt. Hęc eſt ſalubris confractio, qua quis vincit ſe-
Galat. 2. ipſum, & frangit proprium animum, quod eſt abnegare ſeipſum. Quod qui fecerit, dicere poteſt illud
apoſtoli, Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. [SICVT & ego accepi à patre meo] po-
Ioan. 10. teſtatem præfatam acceptione æterna, ſecundum quod deus: & acceptione temporali, ſecundum quod
Ioan. 17. homo. Omnia enim filius habet à patre: iuxta illud, Omnia mea abs te ſunt. Et in ipſo incarnationis in-
Matt. 18. ſtanti, prælata eſt humanitas Chriſti omni creaturæ, & data eſt ei tũc omnis poteſtas in cælo & in ter-
ra: videlicet poteſtas iudiciaria, ſacerdotalis ac regia, miraculorumque operatiua, authoritas quoque iu-
Eodem. bendi angelis bonis ac malis, propter hypoſtaticam ſuam vnionem cum verbo: ſed quantum ad ma-
Pſalm. 9. nifeſtationem, dicitur iſta poteſtas Chriſto in reſurrectione collata. Vnde ipſe tunc dixit, Data eſt mi-
hi omnis poteſtas in cælo & in terra. Porro hæc verba in Pſalmo de Chriſto ad literã ſcripta ſunt, vbi F
pater ait ad filium ſecundũ formam ſeruilem, Poſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. quę
ſecundum hanc eorum introductionem, de membris ipſius exponuntur. [ET dabo illi ſtellam matuti-
nam] id eſt, meipſum ſecundum quod infra dicitur, Ego ſum radix Dauid, ſtella ſplendida & matuti-
na. Iterum, Dabo illi ſtellam matutinam, id eſt, angelũ ſanctum ſuæ vitæ cuſtodem, ſocium habebit in
Matt. 22. gloria, eritque ſicut angelus dei, atque in cęlo empyreo matutina ſtella figetur. Quod enim angeli ſan-
Iob. 34. cti ſtellæ ſint matutinæ, beato Iob dominus pandit dicendo, Vbi eras cum me laudarent aſtra matuti-
na & iubilarent omnes filij dei? Vel ſtella matutina, eſt lucidiſsima illa contemplatio diuinorum. De-
nique ſicut prædictum eſt: quicquid in iſtis capitulis ad præſules Aſiæ ſcribitur, cunctis prælatis, imò
& partim vniuerſis Chriſtianis denũciatur. Defectus itaque propter quos antiſtites illi reprehendun-
tur, omnis prælatus ſeu Chriſtianus in ſe & ſuis debet corrigere, ſi de eis ſibi conſcius fuerit. Virtutes
quoque, de quibus illi laudantur, exequi debet. Vnde ſi quis primæ charitatis feruorem, & priſtinę de-
uotionis alacritatem reliquerit, memor ſit vnde exciderit, & pœnitentiam agat: ne cũ ſpiritu cœperit,
Galat. 3. carne conſummetur & pereat. Cum enim in eodem ſtatu homo non maneat, qui non proficit, deficit:
Iob. 14. & qui negligit modica, paulatim penitus euacuatur, niſi ſolicite ſe emendet. Propter quod tali dicitur,
Eccl. 19. Si non in timore domini tenueris te inſtanter, cito ſubuertetur domus tua. Etenim timor filialis &
Eccl. 27. caſtus, qui eſt fuga mali culpæ, ab omni abſtrahit diuinitatis offenſa, à torpore atque ignauia. ſecun- G
Eccle. 7. dum illud dictum Salomonis, Qui timet deum, nihil negligit. Præterea ſi quis prælatus in grege ſibi
commiſſo percipiat aliquos eſſe peſtiferos, peruerſa docentes, & ſcandalizantes puſillos, trahentes ad
carnis inquinamenta vel ſpiritalia vitia, omnem mox diligentiam ac laborem apponat, vt tantum ma-
lum extirpet, animarum ſubuerſores corripiat, excludat, deuitet, ſi ſe emendare noluerint. Conſidere-
mus ſolerter, quanta ſit pietas dei, quantum noſtram optet ſalutem, quomodo nunc minando pœnas,
Philip. 2. nunc promittendo iucunda, ſatagat nos à vitijs reuocare, ad virtutes inflammare, ad beatitudinẽ ſubli-
mare. Non paruipendamus gratiam dei, nec prouidentiæ eius ſimus ingrati: alioquin omnia coopera-
buntur nobis in malum, & quanto maiora ac plura ſunt eius beneficia, tanto enormiora erunt noſtra
facinora, & duriora ſupplicia.

¶EXPLANATIO CAP. III. [ET ANGELO SARDIS ECCLESIAE SCRIBE.]

ARTICVLVS IIII.

Apitulo præcedenti ſcripta ſunt, quæ ad quatuor Epiſcopos quatuor eccleſiarum
Apoca. 2 Aſiæ pertinent: nũc quæ ad reliquos tres Epiſcopos eiuſdem prouinciæ ſpectant,
ſcribuntur. [ET angelo] id eſt, præſuli [ECCLESIAE] ſcilicet Chriſtianorum
C qui ſunt in ciuitate [SARDIS ſcribe, Hæc dicit qui habet ſeptem ſpiritus dei] id H
Eſa. 11. eſt, Chriſtus in quo ſeptem dona ſpiritus pleniſſime fuerunt & ſunt, qui & ſe-
ptem ſpirituum, id eſt omnium angelicorum ſpirituum dominus eſt: qui per ſe-
ptem ſpiritus deſignantur, vt dictum eſt ſuper illud, Et à ſeptem ſpiritibus qui in
conſpectu throni eius ſunt [ET ſeptem ſtellas] id eſt, ſeptem epiſcopos Eccleſiarum Aſiæ, per quos
Apoc. 1. vniuerſarum ſignificantur eccleſiarum Epiſcopi & prælati: quia omnes in manu ſunt ſaluatoris: vnde
Eodem. in fine primi capitis ſcribitur, Septem ſtellæ angeli (id eſt Epiſcopi) ſunt ſeptem eccleſiarum. [SCIO
opera tua] quę diſplicent mihi. Bona ſcit deus per approbationem, mala per ſimplicem cognitionem
& deteſtationem: iuxta illud, Cognoui multa ſcelera veſtra. Et illud, Dominus ſcit cogitationes homi-
num, quoniam vanæ ſunt. Nec obſtat quod Abacuk dicit, Mundi ſunt oculi tui domine, ne videas ma-
lum: & reſpicere ad iniquitatẽ non poteris. Hoc enim non aſſerendo, ſed conquerendo, & ex cõtrario
dicitur ſenſu [QVIA nõ habes, quod viuas] id eſt ab alijs per charitatem & gratiam viuere æſtimaris,
& famam bonam per hypocriſin tuam ſortitus es. Fama autem nomen vocatur, iuxta illud, Curã ha-
be de bono nomine. Et illud Machabæorum, Faciamus & ipſi nobis nomen [ET mortuus es] morte
peccati, de qua ait Saluator, Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Spiritalis ſiquidem vita animæ
eſt charitas, quam, qui mortaliter peccat, amittit, ſpiritaliterque moritur, nec aliquem actũ deo placen-
tem ac meritorium operatur: ſed eſt velut turpe fœtidumque cadauer coram ſuperſanctiſsimo deo.
[ESTO vigilans] id eſt, diligens in cuſtodia cordis tui ac ſubditorũ: & quo pluribus præes, tanto ſolli-

A citior & agibilior cõsistas. Omnem enim prorsus torporem abijcere debet prælatus, & omni metu, ti-
more atq; tremore suam ac gregis operari salutem. Vnde de indignis pastoribus dicitur, Speculatores Philip. 2.
cæci, videntes vana & dormientes. Hinc Romanos monet Apostolus, Qui præest in solicitudine, sup- Esa. 56.
ple præsit[ET cõfirma cætera, quæ moritura erant]id est, opera tua parua, quę facis & de genere bona Rom. 12.
sunt, maiore puritate exerce: vt ex charitate nascãtur, & meritoria comprobentur: quæ alias nihil tibi Galat. 6.
proficient ad salutem. Vel confirma cætera quę moritura erant, id est, infirmos seu imperfectos gregis
tui, orando, docendo, exemplariter conuersando ad virtutes erige. Sicut & Petro ait Saluator, Tu ali-
quando conuersus, cõfirma fratres tuos. Grex nẽpe cito in vitia labitur, & mortẽ culpæ mox patietur, Lucę. 22.
nisi à prælato iuuetur, cõfirmetur, & deducatur. Secundũ quod dominus per prophetam ait, Dispersæ Ezec. 34
sunt oues meę, eo quod nõ esset pastor. [NON enim inuenio opera tua plena] i. veraciter virtuosa[CO-
RAM deo meo]secundũ quod homo sum. Qui enim vana intentione quę bona sunt agit, mente est va
cuus, peccato exhaustus, vere pauperrimus. Tales sunt qui quærũt placere hominibus, qui apparentiã
magis quam existentiã sanctitatis assumunt: qui etsi corã hominibus aliquid videantur: deũ tamen fal-
lere nequeũt. Vnde & fatuarum virginum lampades extinguuntur. Et teste Ambrosio, plenitudinem Matt. 25.
vita iusti habet, inanes autem sunt dies malorum. [IN mente ergo habe]. i. diligenter considera[QVA- Ambro.
LITER acceperis]gratiã dei in baptismo, deinde sacerdotiũ, Episcopatusque gradum [ET audieris]
B à me cæterisque sanctis ea quæ ad Episcopũ pertinent, ac reliqua Euangelicę legis documenta, pręce-
pta, cõsilia [ET serua]hæc omnia memoriter recolẽdo, & efficaciter prosequẽdo. Vnde & Timotheũ
admonens Paulus, Noli, inquit, negligere gratiã quæ data est tibi cũ impositione manuũ presbyterij.
Et rursus, Cõfortare in gratia: & quæ audisti à me per multos testes, hæc cõmenda fidelibus[ET pœni-
tentiã age]de bonis omissis & malis cõmissis. [SI ergo non vigilaueris] .i. nisi officium tuum solerter
fueris exequutus, oculosq; direxeris ad cõsiderandos defectus tuos ac subditorũ[VENIAM ad te] per
potentiæ meæ effectũ, & æquitatis vindictam [TANQVAM fur] .i. improuise, iuxta illud Apostoli.
Dies domini tanquã fur in nocte ita veniet[ET nescies qua hora veniã ad te] nisi cum pœnam ipsam 1. Thes. 5
cœperis experiri. Nã hora mortis incerta est. Quapropter Christus hortatur, Vigilate, nescitis enim
qua hora dominus veniat, sero an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cũ venerit repente, inueniat Marc. 13.
vos dormiẽtes: videte, vigilate, & orate. Deniq; corporaliter dormit, qui oculos carnis tenet clausos,
nec vtitur ratione, nec quippiã facit aduertens: sic spiritaliter ac miserabiliter dormit, qui oculos men-
tis ad ea quæ dei sunt ac suæ salutis non aperit, qui rationẽ, quæ ad optima instigat nõ sequitur, qui nil
meritoriũ operatur. [SED habes pauca nomina in Sardis]. i. quosdam fideles in tua ecclesia[QVI non
inquinauerunt vestimenta sua]. i. vestem innocentiæ in baptismo collatam seruauerunt incontamina-
tam, postea mortaliter non peccando, & de venialibus quotidie satisfaciendo: imò in splendore gratiæ
C ac virtutũ creuerunt. Vestimenta quoque animæ sunt virtutes ac dona spiritus sancti: quibus mens de- Matt. 22.
coratur, & cõtra frigora vitiorum, atque ardores cõcupiscentiarum, ac tentamentorũ munitur. Vnde Canti. 4.
& charitas dicitur vestis nuptialis. Et de spõsa cantatur, Vidi speciosam, cuius inęstimabilis odor erat Esa. 61.
nimis in vestimentis eius, quibus se indutã gloriatur quę dicit, Gaudens gaudebo in domino, quia in-
duit me vestimẽto salutis, & indumento iustitiæ circũdedit me. Hæc vestimenta nõ fœdat, qui in mor
tale non ruit: & de venialibus omni hora se purgat, mentẽ frequenter eleuando ad deũ, bonisque acti-
bus iugiter insistendo. Iterũ vestimenta sunt opera. Vnde quę opera tenebrarũ abiecit, ait, Exui tunicã Canti. 5.
meam, quomodo induar illam? Qui itaq; satagit deo in puritate seruire, nemini (quantũ in se est) dans 1. Cor. 6.
vllam offensionem: iste vestimenta sua non inquinat. Ad quod Philippẽses hortatur Apostolus, Cha- Philip. 1.
ritas vestra magis ac magis abundet, vt sitis synceri & sine offensione. Sed quomodo potest quis vesti-
menta ista seruare nõ inquinata, cũ conqueratur propheta dicens, Facti sumus vt immũdi omnes nos:
quasi pannus mẽstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ? Et respondendũ, quod cõparatione lucis ac purita- Esa. 64.
tis diuinę id dicitur. Sic enim & cęli non sunt mundi. Hinc in libro Iob dicitur, Nõ iustificatur homo Iob. 15.
cõpositus deo. Et itẽ, Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere? Nihilo- Iob. 9.
minus ait Psalmista, Custodi animam meã, quoniam sanctus sum. Et Apostolus, Nihil mihi conscius Iob. 15.
sum. Propterea aduertẽdum, quod dupliciter dicitur quis vestimẽta pręfata non inquinasse. Primo, cũ Psal. 85.
D post primam iustificationem seu gratiæ infusionem nunquam peccauit mortaliter, quod paucissimis 1. Cor. 3.
competit. Secundo, cum actualiter in charitate & gratia est studens adeo in sanctitate & iustitia cunctis
diebus suis seruire: quod omnibus vere pœnitentibus, ac proficientibus certum est conuenire. Quæri-
tur quare potius ait dominus, habes pauca nomina, q̃ paucos homines, cũ de hominibus sermo sit? Et Lucæ. 1.
respondendũ quod ideo, vt innuat quod electos & bonos noscit per modũ specialem, per acceptionẽ
& directionẽ pręcipuã, dicente Apostolo, Quos prædestinauit, hos & vocauit. Et Mosi ait qui omnia Roma. 8.
nouit, Teipsum noui ex nomine. Vnde de seipso loquens Christus sub nomine boni pastoris ait, Pro- Exod. 33
prias oues vocat nominatim. In parabola quoq; purpurati diuitis, electũ pauperẽ exprimit nõiatim, Ioan. 10.
reprobũ diuitem appellatione communi. [ET ambulabunt mecum in albis]id est, mecum erunt in re- Lucę. 16.
gno cęlesti, stola glorię ac immortalitatis induti. In albis quoq;, id est, corporibus glorificatis ac splen
didissimis gloriæ donis. In ecclesia etiam militanti ambulabunt mecum, id est, coram me & vestigia
mea sequendo. Qui enim se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Sic
Dauid commendat scriptura, quod coram domino ambulauerit. Et Abrahæ dicitur, Ambula coram 1. Ioan. 2.
me, & esto perfectus. In albis, id est, innocentię indumentis, si gratiam baptismalem non perdiderunt. Ruth. 4.
Vel in bonis operibus, secundum Berengaudum. Vnde, vt Haymo asserit: non solum qui in innocen- 2. Reg. 3,
tia permanserunt, sed & hi qui per pœnitentiã surrexerunt, puta omnes electi, ambulabũt cum Chri- Gen. 17.
sto in albis: qui dicit, Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego & illi sint mecũ: vt videant claritatẽ

meam [QVONIAM digni sunt.] Ex quo sequi videtur, quod aliquis de condigno mereatur vitã æter- B
nam, cum tamen dicat Apostolus, Non sunt cõdignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam.
Et Saluator, Cum feceritis, inquit, omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod
debuimus facere fecimus. Sed dicendũ, quod homo existens in charitate meretur vitam ęternã de con
digno, in quantum spiritus sanctus charitatẽ mouet & excitat ad agendum, non inquantum procedit,
vel passio acceptatur à libero arbitrio etiam habitu charitatis adiuncto. Hæc est sancti Thomę respon
sio. [QVI vicerit] vanitates sæculi, desideria carnis, suggestiões diaboli [SIC vestietur vestimẽtis albis]
id est, præinductis bonis gratiæ ac gloriæ donis ornabitur [ET non delebo nomen eius de libro vitæ]
Minus dicit & plus significat, vt sit sensus, Ostendam eum scriptum esse in libro vitæ. Vbi quærẽdum
est, quomodo aliquis dicatur deleri de libro vitæ. Et respondendum, quòd liber vitæ in deo est electo-
rum conscriptio, tenax memoria seu firma notitia in mente diuina, qui liber est ipsa prędestinatio. Ita-
que secundum Thomam, aliquis dicitur scriptus in libro vitę dupliciter. Primo, secundum ordinatio-
nem prędestinationis, vt hi quos deus saluare decreuit: & sic nullus deletur. Secũdo quantum ad præ-
destinationis effectũ, scilicet charitatem & gratiã. quam qui habet, dignus est vita æterna. Ideo scriptus
dicitur in libro vitæ. Et cũ ea peccãdo admittit, deletur secundũ istum respectum, videlicet quo ad ef-
fectũ prędestinationis diuinę. In idẽ redit quod alij dicunt, aliquem scriptũ in libro vitę, per prę scien-
Esaiæ. 4. tiam æternã, & sic scriptus nunq̃ deletur, sicut nec dei præscientia fallitur. Propter quod scriptum est, F
Exod. 32 Sanctus vocabitur omnis, qui scriptus est in vita in Hierusalẽ. Secundo, per præsentem iustitiã: & sic
potest deleri. Vnde cũ Moses dixisset ad dominũ, Aut dimitte populo hanc noxam, aut dele me de li-
bro quem scripsisti, dominus mox respõdit, Qui peccauerit mihi, delebo eũ de libro meo. Porro qui
scriptus est in libro vitæ primo modo, dicitur simpliciter scriptus: qui secundo modo, scriptus dicitur
Lucę. 12. secundum quid. Ideo absolute loquendo, nullus proprie deletur de libro vitæ: sicut nec prædestinatus
damnatur. [ET confitebor nomen eius]. i. in hora iudicij eius particularis ac vniuersalis, ipsum ad me
pertinere testabor [CORAM patre meo, & corã angelis eius] quę confessio, est honor pręclarus, ob quẽ
contẽnendus est omnis honor terrenus. [QVI habet aures audiat, quid spirit⁹ dicat ecclesijs.] Ista ad-
monitio pollicitationi diuinę nũc pręponitur, nunc subiunguntur: ad innuendũ, quod verba dei ac di-
uina promissa diligẽter auscultare debemus, siue ad hoc præmonemur, siue nõ. Consequenter præsuli
Apoca. 2 Philadelphię ecclesię sermo dirigitur. [ET angelo Philadelphiæ ecclesię] .i. Episcopo congregationis
Christianæ in vrbe hac cõmorantis [SCRIBE, Hæc dicit sanctus verus] .i. Christus, qui secundũ di-
uinam naturam essentialiter sanctus & verus est, secundũ naturam quoq; assumptam sanctior vniuer-
Ioan. 14. sis, & verus in verbis atq; operibus: qui testatur, Ego sum via, veritas, & vita. De quo apud Danielem
dicitur, Vngatur sanctus sanctorũ [QVI habet clauem Dauid] Clauis est qua abdita reserantur, & clau
sa panduntur, ac ianua aperitur. Ita clauis hæc Dauid quam habet Christus, est virtus sua illuminatiua G
seu sapiẽtia, per quã aperit nobis mysteria scripturarũ, sicut & Apostolis aperuit sensum, vt intellige-
rent scripturas. Per hanc autẽ virtutem aperit nobis & ipsum Dauid, seu librũ Psalmorum, in quo se-
cundum diuinũ Dionysium, virtualiter continetur, quicquid in scripturis habetur. Vnde & clauis ista
vocata est clauis Dauid, qui præ cæteris de Christo prophetauit, cuius Psalmos Christus elucidauit.
Veruntamen secundũ Berengandum & Haymonem, per clauem Dauid intelligitur Christi humani-
tas, de semine Dauid assumpta, per quã reserata sunt omnia, & quæ Dauid de deo, & quæ deus ad Da
Roma. 1. uid loquutus est: per quã etiam ianua regni cęlestis est patefacta, & tota ecclesia illustrata [QVI aperit]
id est, scripturarũ notitiam menti infundit, corda ad gratiã, charitatem & fidẽ patula facit [ET nemo
claudit] ei cui Christus sic aperit: quoniã Christi operationẽ nullus prohibere, impedireve potest di-
recte, & dũ Christus noluerit: quanq̃ diabolus & homines praui nonnunq̃ dispositiue illuminatos ad
tenebras falsitatis ac vitiorũ declinent: sicut in Euãgelio ait saluator, Venit diabolus, & tollit verbum
Matt. 13. dei de corde ipsorum, ne salui fiant. Et denuo, Væ vobis scribæ & pharisæi, qui clauditis regnũ cęlorũ
ante homines: ipsi non intratis, nec alios intrare permittitis, scilicet quantũ in vobis est. [CLAVDIT]
id est, gratiam subtrahit, intellectum scripturarum salutarem non influit superbis ac reprobis [ET ne-
mo aperit] eis tanta bona. Ipse vtique clausit Iudęis & aperuit gentibus. Sicut in Euangelio loquitur,
Ioan. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vident cæci fiant. At verò
verba hæc scripta sunt in Esaia de Eliachim, secundum quod fuit Christi figura cũ dicitur, Dabo cla- H
Esa. 22. uem domus Dauid super humerum eius, & aperiet: & non est, qui claudat, &c. [SCIO opera tua] per
approbationem. [ECCE dedi coram te ostium apertum]. i. patefeci tibi ingressum ad intelligentiã scri
pturarum, mentem tuã claritate scientię salutaris illuminãdo, [QVOD nemo potest claudere] tibi cum
ego id aperuero, qui potens sum te in data diuinorũ notitia conseruare. Hoc etenim ostium est infusa
clarificatio animę per quã scripturas intelligit. Deniq; pręter ostium hoc loquitur scriptura adhuc de
multiplici hostio. Est enim prædicatio ostiũ, iuxta illud Pauli, Ostium mihi apertũ est magnũ & eui-
Actu. 14 dens, & aduersarij multi. Fides etiã dicitur ostium, vt in Actis, Retulerunt, quia aperuisset deus gẽti-
bus ostiũ fidei. Insuper pręparatio cordis ad ea, quę dei sunt, ostium appellatur, dicente Apostolo, Cũ
2. Co. 2. antẽ venissem Troadem, & ostiũ mihi apertum esset in domino. Christus nihilominus etiã ostium cæ
Ioan. 10. lestis patriæ nũcupatur, Ego, inquit, sum ostium [QVIA modicam habes virtutem.] Hoc multiplici-
ter exponitur. Quidã enim per modicam virtutem intelligunt humilitatem, per quam efficitur homo
diuinam illustrationem suscipere aptus: iuxta illud, Declaratio sermonum tuorum illuminat & intel-
Psal. 118 lectum dat paruulis. Alij dicunt quòd ideo fertur habere modicam virtutem, quia non habuit potesta-
tem seu gratiam faciendi miracula, sicut Episcopi communiter tunc habebant: idcirco deus in intelli-
gentia scripturarũ ei recompensauit, quod in illa ipsi gratia defuit. Berengãdus videtur istud subtilius

A elucidare,dicendo,Videtur mihi,quod iste angelus Philadelphię ecclesiæ in diuinis scripturis nõ satis
fuerit eruditus: & ideo dixit eũ modicam habere virtutẽ ad conuincendos fidei inimicos. Ideo dedi co
ram te ostium apertũ in diuinis scripturis, vt intelligas mysteria scripturarũ: quod nemo poterit claudere.i.sapientiæ quæ tibi dabitur,nullus poterit resistere inimicorũ. Potest quoque sic accipi. Modicã
habes virtutem.i.naturalis & propria virtus atque scientia tibi non sufficit, idcirco auxiliũ gratiæ tibi
impendo,[ET seruasti verbũ meum].i.sermonibus meis obediuisti[ET non negasti nomẽ meum] me- Lucæ. 12
ipsum:sed te esse Christianum,& me esse dei filium,libere es professus. [ET ecce dabo tibi de synago- Ioan.8.
ga satanæ.i. aliquos incredulorum Iudæorum per tuam prædicationem conuertam, & tibi subijciam Roma.2.
[QVI se dicunt Iudæos esse] vere ac proprie secundũ nominis proprietatem, & virtutẽ patrum suorũ
imitationem. Iudæi enim quasi confitentes dicuntur, & isti anteq̃ fidem Christi reciperent,iactabant
se deum fideliter colere & confiteri,patrumq; suorum fidem ac opera sequi:quod ita nõ fuit,ideo subditur[ET non sunt] hoc modo Iudæi [SED mentiuntur] quia secundum carnem tantum Iudæi sunt.
Christiani verò spiritaliter circuncisi,secundũ proprietatem spiritalem atque virtutem Iudæi vocantur confitendo Christum de semine Iudę exortum. Propter quod ait Apostolus, Non qui in manifesto
Iudæus est,neq; quę in manifesto in carne est circuncisio,sed qui in abscondito Iudæus est.& circuncisio cordis in spiritu non litera. Et iterũ, Qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ. [ECCE faciam illos] Galat. 3.
B tales per gratiam [VT veniant & adorent ante pedes tuos] id est, tibi humiliter se fide, suscepta, subijcient,teq; vt patrem honorabunt:deũ cultu latriæ,& te cultu duliæ venerãtes [ET scient,quia ego di Roma.8.
lexi te] quẽ ad tantam abundantiã gratiæ gratum facientis,ac gratię gratis datę promoui,ita illuminaui,Episcopũ ordinaui,aliorum pædagogum constitui. Cũ enim diligere sit alicui bonũ velle,hos dili- Lucæ.12.
git deus,quos ad bona gratię donaq; gloriæ præordinauit.[QVONIAM seruasti verbũ patiẽtię meę]
id est,documentũ meum,quod patientiã præcepi ac docui,quã & opere demonstraui[ET ego seruabo
te ab hora tentationis,quę ventura est in orbẽ vniuersum,tentare habitantes in terra.] Per hanc horã
tentationis quidã intelligunt tempus persequutionis Ecclesiæ ab Antichristo, qui vbique persequuturus est Christianos:alij diem iudicij. Potest autem magis ad literam ad huius Episcopi tẽpus referri,
& de persequutione Christianorũ à Romanis Imperatoribus eorumq; satellitibus accipi. Iam enim
quando Ioannes hæc scripsit,cœperunt hi ecclesiam generaliter persequi: & quidam post eos grauius
persecuti sunt eam. Promittitur ergo huic Episcopo, quod instãtibus grauissimis quibusq; tribulationibus,per virtutẽ & gratiam spiritus sancti seruabitur: nõ vt aduersa nõ patiatur,sed ne eis vincatur,
ne in tentationẽ ducatur.i.tẽtationibus obruatur,atq; consentiat. Vnde vt Haymo asserit,tentatio hic
pro deceptiõis lapsu accipitur. Nihilominus quælibet persequutio ac tribulatio dici potest tẽtatio:q̃a
per eã homo examinatur, & qualis sit noscitur. Sic enim deus tẽtat electos, quia per aduersa & aspera Sapien.3
C de eorũ perfectiõe accipit experimentũ,probationẽ,seu euidentiã:nõ vt ipse agnoscat, sed vt alijs ad Genes.2.
ędificationẽ patescat. Sic enim legitur,quod deus tẽtauerit Abrahã. Moses quoq; populo Israel loqui- Deute.8.
tur,Recordaberis cũcti itineris,per quod adduxit te dominus: vt affligeret te atq; tẽtaret, & nota fie- Sapien. 3
rẽt quę versabãtur in corde tuo:verũ custodires mãdata illius,an nõ. Vnde & in libro Sapiẽtiæ, Deus
probauit illos,& inuenit illos dignos se. Pręterea ex eo quod dominus ait:quia seruasti verbũ meũ,faciam vt veniãt & adorent ante pedes tuos,elicitur, quod dũ homo humilitatẽ patientiamq; obseruat,
aduersarij ei reconciliantur:quemadmodũ scriptũ est, Quũ placuerint domino vię hominis,inimicos
quoq; eius conuertet ad pacẽ. [ECCE venio cito] transferendo te de via ad patriã,de tribulatione ad
gloriã,de merito ad pręmiũ. Hoc verbo consolationẽ infundit,& ad patientiam excitat[TENE quod
habes] .i.in donis gratię perseuera [VT nemo accipiat coronã tuam] .i.ne pręmio disposito destituaris
per propriã culpam,& alius loco tui subrogetur. Quũ enim certus sit numerus saluandorũ, si vnus iu
stus ceciderit atq; perierit:alius in gradũ eius seu locũ succedit. Quãuis autem nec prędestinatus possit corona priuari,nec pręscitus eam sortiri in sensu cõposito, puta vt talis & per cõparationẽ ad prouidentiã dei: vterque tamen manet liberi arbitrij, & in sensu diuiso ille potest damnari, & iste saluari.
[QVI vicerit].i.peccata cõtempserit,nec alicui illicito consensum præbuerit. [FACIAM illum columnam].i.forte,fixũ ac eminentẽ[IN templo meo].i.in ecclesia,vt possit aliorũ imbecillitatẽ portare,
D & simpliciores docere. Vnde per columnã perfecti & prędicatores ac prȩlati signantur:quorũ est, cęteros per charitatẽ portare,roborare,constabilire: sic enim Paulus,Petrũ,Iacobum,& Ioannẽ colum-
nas appellat. [ET foras nõ egredietur amplius]ab ecclesiastica vnitate, ac indiuidua charitate recedẽ- Galat. 2.
do:imò vsq; in finem,me operante,in sanctis operibus perseuerabit [ET scribã super eum nomen dei
mei] .i.dei filium eũ faciam appellari, quandoquidẽ & virtuosi homines dij vocãtur: iuxta illud, Ego
dixi,dij estis.[ET nomẽ ciuitatis dei mei nouæ Hierusalẽ] i.nomẽ ecclesiæ militãtis imprimam ei, ita Psal. 81.
quòd catholicus,seu ecclesiasticus, ac fidelis per omnia asseretur. Ecclesia enim est ciuitas dei noua p
gratiam,quę Hierusalẽ nuncupatur: quia in ea est visio pacis inchoatio ac contẽplatio quietis cælestis
[QVAE descendit de cęlo à deo meo].i.à supernis à spiritu sancto profluxit,regenerata est,ordinatur
ac regitur. Omne enim bonum optimũ,& omne donũ perfectum desursum est,descendens à patre lu- Iaco.1.
minũ. Nihilominus ecclesia ascendit ad cælũ,ad bona gloriæ aspirando. Hęc loquitur Christus secun-
dum quod homo,dicẽs à deo meo[ET nomẽ meũ nouum]scribam super eum,vt à me Christo Chri- Actuũ.11.
stianus vocetur. Nã filius dei ex tẽpore cœpit Christus vocari. Sed quia nonnulli fideliũ,qui in ecclesia videbãtur colũnæ ceciderunt.& per prauam doctrinã foras egressi sunt,quorum vnũ dicit Berengaudus fuisse Origenem: hinc locũ hunc exponit de præmio atque ecclesia triumphante: vt sit sensus,
Qui vicerit,faciam illum columnam in templo dei mei, id est, in regno cælesti firmissima stabilitate
locabitur: nec beatitudinem illam amittet, hoc est,foras nõ egredietur amplius. Et scribam super eum

nomen dei mei. Nomeu dei est esse æternum, quod super vineeotes scribitor, eum eis æternitas cōmo E
Philip. 4 oieatur, ita quod sioe fine cū domino eommorantur. Et eiuitas dei mei nouę Hierusalem, id est, eccle-
siæ triumphautis: quæ Hierusalem dieitur, quia in ea inereata pax dei omnem sensum exuperaus, facie
ad faciem ceroitur. Huius ergo eiuitatis nouæ per dona glorię nomen scribitur super electos, quādo eā
ingressi, ciues ae filij eius vocātur. Quę deseēdit de cęlo, quia domino Iesu Chtisto de eælis ad oostrā
redemptionē descendente, simul ac sancti descenderunt: quia iam per prædestinationem illi eoniuncti
erant. Sie ille exponit. Cōsequenter ad Laodicēsis eeclesię presulem sermo dirigitur. [E T angelo Lao-
Ioan. 14. diciæ eeclesiæ scribe, Hæc dicit amen testis fidelis & verus] id est, Christus qui est verus & veritas, te-
stisq; dei patris, & actuum humanorum. Amen quandoque nominaliter sumitur, vt hic: & tūc signifi-
eat verum. Sicque eompetit Christo, qui est ipsum primū, summum, & exemplare verum. Quādoque
sumitur aduerbialiter, & runc significat vere [Q V I est prineipiū creaturę dei] id est, vniuersorum crea-
tor, per quē pater omuia fecit: iuxta illud, Omnia per ipsum facta snut. Propter quod ait Iudæis, Ego
Ioan. 1. prineipiū, qui & loquor vobis. Vel prineipiū creaturę dei. i. inter creata primus dignitate & gratia, se-
Ioan. 8. cundum naturam assumptā: quemsdmodom supra plenius dictū est [S C I O opera tua] simplici notitia
[Q V I A neq; frigidus es] per infidelitatē [N E Q V E calidus] per charitatē iufusam [V T I N A M frigi-
Apoc. 1. dus esses, aut calidus]. i. in altero extremorū, videlicet totaliter sine notitia dei & simulata iustitia, vel
Lucę. 12. feruens amore: tūc enim minus esset tuum peccatū, eo quòd seruus sciens voluntatē domini sui nec im- F
plēs, grauius peecet. Facilius quoq; tune conuerteteris ad feruorem amoris, quia audito dei verbo te
peccatorē apertū perpenderes: nec te aliquid reputares, sed accusares: sicq; vbi abundauit culpa, abū
daret & gratia. [S E D tepidus es]. i. piger, acediosus & negligēs, habēs fidem informē, & aliquid esse te
Roma. 5. reputans [E T nō frigidus, neq; calidus, incipiam te euomere de ore meo] id est, mea sentētia reproba-
re, à fideliū numero segregare, ab officio tuo deponere. Fideles autē & feruidi Christo sunt incorpo-
rati, à quo reiiciūtur dum in mortale labuntur. Quemadmodū autem aqua tepida, tanquā fastidiū ge-
nerans, eito euomitur: sic tepidi isti sunt deo specialiter detestabiles, atq; ingrati. Et videmus ad oculū
quod hi qui manifeste sunt vitiosi, ita, vt nec aliquid boni se egisse aut agere putēt, facilius conuertan-
tur, quam tepidi: seu illi qui volūt partim deo, partim sæculo cohærere, placere, seruire. Tepidū demū
hoc loco nō sumitur quasi mediū, de charitatis calore aliquid participās: sic enim melius est esse tepi-
dū, q̄ frigidū [Q V I A dicis] verbo mētali, siue vocali [Q V O D diues sum] per virtutes & dona spiritus
sancti [E T locupletatus] p opera meritoria copiosa [E T nullius egeo]. i. maior pfectus seu gratia, vel
aliorū oratio, seu doctrina mihi necessaria nō est ad salutē [E T nescis]. i. nō attēdis, vel scire nō vis: sic
q; habes ignorātiā affectatā, quæ inexcusabilis perhibetur: de qua fertur in Psal. Noluit intelligere, vt
Esa. 35. bene ageret [Q V I A tu es miser] p culpā: iuxta illud, Iustitia eleuat gētē, miseros facit populos pecca-
Prou. 14. tū [E T miserabilis] aliis, propter pœnā tibi imminērē ac debitā [E T pauper] donis gratię spoliatus G
[E T cæcus] sapientiā nō habēdo, & vitiis excęcatus [E T nudus] à bonis operibus, ac virtuosis habi-
tibus. [S V A D E O tibi emere à me] opolētissimo fōte omniū bonorū [A V R V M ignitū probatū]. i. cha
ritatē feruentē, diuinitus commendatā, aduersitatibus exercitatā, veram non fictā, ab omnibus vere sa
pientibus approbatā. Hæc charitas sic inter cęteras excedit virtutes, rubet, fulget, perornatq; thalamū
1. Cor. 13. mētis: quemadmodū aurum inter metella præstātius est, & corporalē structuram decorat. Charitas au
tem & gratia emi asseritur, nō quod aliquis in mortali esistēs eas de cōdigno mereatur, sed vtcunque
de cōgruo: quando se ad eas habilitat & disponit, faciēs quod in se est. Hinc enim ait Apostolus, Si au-
1. Rom. 11 tem gratia iam nō ex operibus. Alioquin gratia nō est gratia. Rursus per aurū intelligitur sapiētia, po-
tissime illa quæ est primū inter doua: quę est saporosa & affectuosa diuinorum cognitio. Idcirco ignita
vocatur atq; probata: quouiā eos, à quibus habetur, amorosos & deo acceptos constituit. Vnde & Sa-
lomon, Thesaurus, inqt, desiderabilis in ore sapientis. Quomodo autē charitas vel sapiētia emitur, cū
Proo. 21. sanctus Iob cōtestetur, Nō dabitur p ea aurū obrizū, & nescit homo p̄ciū eius. Sed & Salomon, Pre-
Ioh. 28. ciosior est, ait, sapiētia cunctis opibus: & omnia quę desiderātur, huic nō valent cōparari. Ad quę pro-
Prou. 3. pheticus sermo respōdet, Omnes sitiētes venite ad aquas, & qui nō habetis argētom, pperate, venite,
Esa. 55. emite absque argēto, & absque vlla cōmutatione vinū & lac. Itaq; non temporali re emitur, sed bonis
operibus, cōtinuis precibus, misericordię actibus, pœnitētię studijs, omniū terrenorum contēptu, po-
stremo charissimo nūmo puta seipso, seu proprię volūtatis abnegatione, spōtanea paupertate. Ideo lo H
quitur Christus, Si vis pfectus esse vēde omnia quę habes, & da pauperibus, & veniēs sequere me [E T
Hebr. 19. locuples fias] in spiritalibus bonis. Nempe qui charitatē, vel sapientiæ donū adeptus est, omnes habet
virtutes & omnia dona [E T vestimētis albis induaris]. i. mūdis operibus adorneris, sicut ait scriptura,
Omni tēpore vestimēta tua sint cādida. Passiones autē & vitia nigredini cōparātur [E T nō appareat
Eccle. 9. cōfusio nuditatis tuę]. i. ne corā deo & eius ministris tam inhonestus, ac spiritaliter turpis, menteq; va
cuus ac detestādus appareas. Si enim de corporis nuditate coram hominibus verecūdamur, potissime
propter inhonestiora corporis mēbra: incōparabiliter plus erubescere nos oportet corā deo & ange-
lis eius de animę nuditate, deformitate, sordidatione. Hęc est erubesciētia salutaris, qua diuinę purita-
tis aspectui erubescimus maculati & sordidi apparere. [E T collyrio inūge oculos tuos, vt videas.] Per
collyriū, quod de terra nascitur, quo oculus primo turbat, deinde à noxio humore purgatur, sicq; cla
rioris visus efficitur: cordis cōtritio, seu cōpunctio designatur: quę primo per dolorē de peccatis men-
tē amaricat: à vitiorū squalore emūdat, lachrymas elicit, illuminationē pcurat. Hoc collyrio oculi cor
dis vnguntur, dū in deo vere cōpungimur, sicq; videmus in lumine gratię, & defectus nostros cogno-
scimus, deū perpendimus: quicquid salus nostra requirit cōsideramus. Rursus collyriū dici potest sermo
diuinus, vel dominicæ passionis memoria, vel sciētia salutis. Vnde vt Beda disseruit, Collyrio oculos

A vngere, est boni operis executione scripturarum intelligentiam promereri. Sed quia increpatio prę inducta aspera satis videtur, clementissimus deus increpatum, ne plus induretur, dulcissime cōsolatur. Quo dat prælatis increpatoribusq; exemplum, vt verbis asperæ increpationis, charitatis dulcia iungant eloquia: instar boni Samaritani, qui vino oleum miscuit. [E G O quos amo] puta electos & bonos [A R G V O] per me & meos vicarios, verbis [E T castigo] verberibus seu aduersis, ne quid mali in eis remaneat. Cum ergo hos taliter tractem, quanto magis tu imperfectus debes hæc cum gratiarum actione gaudenter recipere, tanquam animæ medicinam? Hinc spiritus sanctus monet, Disciplinam domini fili mi ne abiicias, & ne deficias cum ab illo argueris. Quem enim diligit dominus, corripit: & quasi pater in filio complacet sibi. Et alibi, Beatus homo qui corripitur à domino. Hinc ait Apostolus, Si extra disciplinam estis, ergo adulteri, & non filij estis. Itaque grauissima dei ira ac vitio est, dum peccatorem prosperari atque ad libitum peccare impune permittit: quemadmodum de reprobis ait in Psalmo, Dimisi eos secundum desideria cordis eorum: ibunt in adinuentionibus suis [A E M V L A R E ergo] id est, bonos sequere: iuxta illud, Aemulamini bonum in bono semper. Et iterum, Aemulamini charismata meliora, [E T pœnitentiam age] quod hucusq; tam negligens extitisti. Nam & ego paratus sum tibi succurrere. Et ideo subditur [E C C E sto ad ostium] id est, ostio cordis, scilicet libero arbitrio, seu voluntati, assisto seu præsens sum: qui omnia impleo, & nullibi desum [E T pulso] per sacram scripturam hortando, per vicarios meos loquendo, per angelicam inspirationem, per motionem internam qua moueo mentem ad supernaturale bonum, per beneficiorum collationem, per aduersitatū exercitationem. His siquidem modis, deus omnipotens cordis nostri pulsat quotidie ianuam. Vnde & loquitur sponsæ seu animæ amorosæ, Aperi mihi soror mea, amica mea, colūba mea. Hine de increata sapientia legitur, Sapientia præoccupat eos qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat: qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit: assidentem enim illam foribus suis inueniet. Itaque Christus pulsat, sicut scriptum est, Vox dilecti mei pulsantis. Præterea contuendum, quod gratia interdum accipitur pro habitu essentiam rationalis creaturæ deo gratam faciente, interdum pro diuina motione qua deus animam mouet ad supernaturale bonum: quemadmodum motione naturali ac generali mouet omnia ad sibi connaturalia. Propter quod dicitur, Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Hic autem diuinus instinctus siue influxus, vel motio hæc communiter fit cunctis hominibus quandiu in vita præsenti subsistunt. Quem quidem influxū quidam sequuntur, per liberi conatum vel cooperationem arbitrii ad supernaturale bonum se disponentes. Alij non sequuntur, propter quod merentur sibiipsis relinqui, sicque ex sua defectibilitate de peccato in peccatum labuntur. [S I quis audierit vocē meam] id est, inspirationi diuinæ siue angelicæ, vel verbis sacræ scripturæ consenserit, atque paruerit [E T aperuerit mihi ianuam] cordis sui, id est, mentem cum affectu spiritaliter

C dilatauerit seu patefecerit ad me suscipiendum: secundum illud prophetæ, Pręparare in occursum dei tui [I N T R A B O ad illum] dona gratiæ infundendo, infusa augendo, misericorditer consolando, varios effectus in secretis animæ producendo [E T cœnabo cū illo] id est, eius saluti atque profectui congratulabor: sicut scriptum est, Beneplacitum est domino in populo suo. Et iterum, Gaudium domini est fortitudo vestra [E T ipse mecum] delectando in me per conscientiæ puritatem, & de cœlestis gloriæ promisso lætando per spem. Et in isto ineffabiliter commendatur nobis clementia, charitas atque dignatio dei nostri ad nos tantillos vermiculos. Hinc etenim contestatur dicens, Deliciæ meæ, esse cū filiis hominum. Et iterum, Lætabor super eis, cum benefecero eis. Tantum igitur pulsatorem non repellamus, cum tāto hospite cœnare quotidie properemus: quicquid eius introitum impedit, quicquid vultum ipsius offendit, vitemus. Porro ipse lux est, peccata & passiones sunt tenebræ: & scimus, quod non sit conuentio luci ad tenebras. Ab his ergo mētis cœnaculum emundare oportet. Sed cur potius ait cœnabo eum illo, quàm prandebo? Est respondendum, vt innuat scilicet, se velle pernoctare nobiscum, atq; in thalamo mentis quiescere: vt in pace in id ipsum dormiamus, & requiescamus. Sic cœnat cum Christo, atque in eius castis quiescit amplexibus, qui corde deuoto pergit ad stratū, & in meditationibus sanctis obdormit. Talis non timet à timore nocturno, sed de mentis securitate reficitur. Secura enim mens, quasi iuge conuiuium. [Q V I vicerit] impedimenta salutis suæ [D A B O ei sedere

D mecum in throno meo] id est, in regno cælesti in cælo empyreo. Teste enim propheta, Cælum mihi sedes est. Hinc in Euangelio ait, Vado parare vobis locum. Et, Iterum veniam & assumā vos ad meipsum: vt vbi ego sum, & vos sitis. Dabo quoque ei sedere mecum in throno meo, id est, potestatem iudicandi mecum in finali iudicio, secundum promissionem illam, Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel [S I C V T & ego vici] per patientiam cuncta aduersa: per passionem meam, diabolum: per aciem virtutum, aciem vitiorum: per inflexibilem æquitatem blanda & aspera mundi. Christus enim fortem armatum ligauit, vasa eius diripuit, mūdi gloriam strauit: sed & aduersarios suos induratos Iudæos deiecit. Hine ait militibus suis, In mundo pressuram habebitis. Sed confidite, ego vici mundum [E T sedi cum patre meo in throno eius] in cælesti palatio: iuxta illud Apostoli, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. De quo throno scriptum est, Mitte sapientiam à sede magnitudinis tuæ. Itemque, Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Qui thronus intelligi potest, vel ipsum cælum, vel iudiciaria regiaque potestas, dignitas siue authoritas dei, in seipso immutabiliter quiescentis. Vnde quod ait, sedi cum patre meo in throno eius, sic potest exponi, potestatem iudicandi à patre accepi. Pater enim omne iudicium dedit filio. Et Psalmista ait, Deus iudicium tuum regi da. Quamuis autem Christo secundum diuinitatem conueniat iudicare per authoritatem, tamen iudicij executionem meruit per suam humiliationem ac passionem: sicut & corporis glorificationem, & exaltationem super omnes cælos, per palmam præfatam meruit. Ideo loquens Christus

Lucæ.10. Prou.3. Iob.5. Heb.12. 2.Mac.6 Galat.4. Hiere.23 Cant.5. Cant.5. Sap.8. Amos.4 Psal.149 Nehem.8 Hiere.32 2.Cor.6 Psal.4. Prou.15 Ioan.14. Mat.19 Hebr.1.

de patre & seipso testatur, Potestatem dedit ei & iudicium facere, quia filius hominis [QVI habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesijs] Exhortatio ista iam septima vice repetitur, atque in epistola cuiuslibet ecclesiæ Asiæ ponitur: quatenus omnes Christiani ista perpendant, & quicquid Episcopis Asiæ scriptum est, ad suam informationem conuertant: quod tamen episcopis ac prælatis summe incumbit. Videamus itaque, vt opera nostra plena sint coram deo, & ne nomen sanctitatis habendo mortui simus coram altissimo: quod eis eueniet, qui laudes quærunt humanas, ac commodum temporale: insuper caueant pigri potissime religiosi remissi, quod dominus cuidam tunc improperauit, quia nec frigidus es, neque calidus, &c. Cum religiosi teneantur quotidie ad perfectionem, iuxta suæ professionis exigentiam tendere: hi qui peruigilem curam non adhibent per passionum suarum reformationem & ordinis obseruationem ac operum dei reuerentialem executionem, tepidi comprobantur, & non progrediendo in dei itinere, infeliciter retrogrediuntur. Postremo ex præinductis certissimum est, per angelos septem ecclesiarum Asiæ in istis duobus capitulis non intelligi spiritus supernos beatos, quibus præscripti defectus nullatenus competunt. B

ENARRATIO CAP. IIII. [POST hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo. ARTICVLVS QVINTVS.

Apo.1,2. POstquam in præcedentibus, beatus Ioannes septem ecclesias Asiæ, præsertim earum Episcopos informauit, & per eos vniuersam ecclesiam: nunc totius ecclesiæ statum, sublimitatem, decursum, generalius pleniusque prosequitur, seu describit. Est F autem totus hic liber mirabiliter difficilis & obscurus, etiam præ cūctis libris propheticis. Nam per imaginarias visiones ac species est descriptus, ita quod sensus li-

Difficultas libri huius intellectus. teralis ipsius est, qui per similitudines & res, non qui per voces signatur. Vnde & expositores varijs modis hunc librum exponūt, nec aliquis plene eum intelligit, ita quod expositiones huiusmodi pro magna parte sunt infra certitudinem, nec aliquid certum inueniuntur in his, nisi vt secundū fidem sint. Hinc & ego pusillus, nil noui introducere præsumens, ea quę ab alijs catholice dicta sunt, quantū deus præstiterit, breuiter tāgam & colligā. [POST hæc vidi, & ecce ostiū apertum in cælo] Quod ait, post hæc, ad ordinē visionis, non ad interualla seu vicissitudinē tempo-

Apoca.1. ris refertur, secūdum Haymonem & Glossam. Eodem enim die vidit omnes visiones in libro isto descriptas, sicut superius insinuauit, dicendo: fui in spiritu dominica die. ¶ Porro septē sunt visiones huius voluminis, quarum secunda hic incipit. Itaque post hæc, i. post reuelationē primam hucusque præsentam: vidi, visione imaginaria, ac intellectuali. Eadē quippe visio interior, imaginaria & intellectualis fuit. Imaginaria, quia per corporaliū rerum similitudines, seu materiales imagines, in interiori sensu angelico ministerio formatas fiebat. Intellectualis, quia per illuminationē supernam Ioannes, quid G illæ species designarent, veraciter intellexit: alias non fuisset propheta. Quia intelligentia est opus seu

Danic.10 principale in visione, prout in Daniele legitur. Veruntamen quod ait, post hæc, etiam ad temporis distinctionem videtur posse referri. Quamuis enim omnia ista intuitus sit vno die, & forte vna hora vel tempore breuiori, non tamen simul & semel, seu eodem tempore præcise, sed quælibet visio suam habuit morulam. Simul enim non intelliguntur visiones, nisi quæ per eandem speciem repræsentantur. Porro hæ diuisiones per diuersas ostensæ sunt species. Sed quia inter visionum istarum impressiones non fuit notabilis interstitio tēporis, imo vna alteri mox successit: dicunt expositores, non ad ordinē temporis, sed visionis referendum quod ait, post hæc, Et ecce ostium apertū in cælo. Per ostium istud cōmuniter expositores intelligunt Christum: qui ait, Ego sum ostiū ouium. Per me si quis introierit,

Ioan.10 saluabitur. Quod apertum asseritur, quoniam Christus notitiam sui aperuit mundo, & ore suo aperto per seipsum docuit homines. In passione quoque corpus eius multis vulneribus fuit apertum, quando

Ioan.19 & vnus militum lancea latus eius aperuit. Insuper Christus omnibus ad se venientibus gremium of-

Mat.11. fert clementiæ, & misericordiæ suæ aperuit ianuam: secūdum quod ait, Venite ad me omnes qui labo-

Ioan.6. ratis. Et idem, Eum qui venit ad me non eiiciam foras. Hoc ostium apertū est in cælo, i. in ecclesia militante, quam Christus in euangelio regnum cælorum appellat dicendo, Simile est regnum cælorum decem virginibus. Quarum vtique fatuæ quinque fuerunt, quod ecclesiæ triumphanti nullatenus cōpetit. Aliqui vero dicunt, quod Ioannes in isto capitulo describit maiestatem dei, qui vnus est in natura, trinus in personis, qui Christo homini Apocalypsim, seu visiones huius libri, per se immediate re- H uelauit seu indidit. Idcirco primo describitur eius maiestas, quantum ad eminentiam sui throni seu loci, quo residere cēsetur. Et ita per hoc quod dicitur, ecce ostium apertum in cælo, datur intelligi, quod Ioanni in visione imaginaria apparebat, quod ianua quædam aperiretur in cælo, vt dei omnipotentis maiestas ipsi ostenderetur sub corporaliū speciebus, atq; ad innuendū quod desuper ipsi reuelaretur status ecclesiæ. Iuxta quem modū Ezechiel dicit, Aperti sunt cæli, & vidi visiones Dei. Itemque,

Ezech.1 Thronus super firmamentū, & super similitudinē throni similitudo quasi aspectus hominis desuper. Per quod deus altissimus omnibus præsidens designatur: prout ibidē plenius dixi [ET vox prima, quā audiui, tanq̄ tubæ loquentis mecū dicēs, Ascende huc, & ostendā tibi, quę oportet fieri cito post hæc] Per vocē istā tubalē, quæ prima fuit in hac visione, quidā intelligunt vetus testamentū seu doctrinam propheticā, quam per illuminationem supernā audiuit interiori auditu Ioannes, quæ admonuit eum ascendere huc, i. ad Christū, spiritualemq; intellectum. Hæc autem expositio videtur nimium spiritalis, nec apparet quomodo ista vox dixerit Ioanni, ostendā tibi quæ oportet fieri cito post hæc, nisi forte formaliter. Denique in die sancto Pētecostes, veniēte super apostolos spū sancto, infusa fuit Ioanni excellens notitia legis & prophetarū. Alij ergo per vocē hanc intelligunt inspirationem diuinā. Sed

A quoniam deus non docuit hæc Ioannem immediate per seipsum, imò nec per Christum, sed per angelum in persona Christi apparentem: aptius, vt arbitror, posset per vocem hanc angelica alloquutio seu inspiratio accipi, vel ipsemet angelus Ioannē interius alloquens & informans. Cur autē vox angeli quasi vox tubæ dicatur, semel iam expositum est: cum de hac voce dicit Ioannes, Conuersus sum, vt viderem vocem quæ loquebatur mecum, intelligendo per vocem vocis prolatorem. Sed & Dionysio contestante, propheticæ reuelationes per angelos factæ sunt. Itaque ait vox prima, quasi dicat eadem quam iam ante audiui. Nam quod præcessit primum vocare solemus. Verùmtamen Berengadus per vocem primam intelligit Ioannem Baptistam, qui de seipso fatetur, Ego vox clamantis in deserto. De quo fuit prædictum, Tu puer propheta altissimi vocaberis. Ascende huc, id est, ad contemplationē te erige. De spirituali nanque non de corporali ascensu hoc dicitur, & ostendam tibi quę oportet fieri cito post hæc, id est, processum, statum, & tribulationes ecclesiæ: quæ ex hoc vsque in finem mundi protrahentur ac fient [E T statim fui in spiritu,] id est, alienatus ab omni exteriorum sensuum vsu, atque extasi mentis, per intentissimam eorum quæ mihi ostendebantur interius considerationem [E T ecce sedes posita fuit in cælo] Si per cælum intelligamus militantem ecclesiam, sedes in eo posita, est quæuis congregatio deuota, seu corda amore dei accensa, in quibus deus regnat, residet & quiescit: dicente Apostolo, Templum dei sanctum est quod estis vos. Nam & anima iusti sedes est sapientiæ. Vnde scriptura asserit, Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ. Quia videlicet, per iustitiæ exequutionem, atque iudicij discretionem, anima deo disponitur: vt in ea residere dignetur. Si vero per cælum

Apoca.1. Lucæ.1. Psal.88

B intelligatur patria beatorum, seu triumphans ecclesia, per sedem in ea positam intelliguntur angelicę potestates, omnesque mentes deo beatifice perfruentes, quibus deus sublimiter præsides, interius cuncta disponit. Rursus per sedem hanc authoritas & potestas dei ecclesiam gubernantis, exprimitur. Deus etenim nullibi verius, quàm in seipso esse & quiescere perhibetur. Postremo quia & ipsa ecclesia sedes est dei, sedes in cælo est posita, quia ecclesia militans, quamuis adhuc in carne versetur, mente tamen cælum inhabitat [E T supra sedem sedens] scilicet deus vnus & trinus omnibus dominans. De quo fertur in psalmo, Deus in cælo sedes eius. Et, Deus sedet super sedem sanctā suam. Quidam autem per sedētem specialiter intelligunt Christum, de quo scriptum est, Dominus quidem Iesus postquam loquutus est eis, assumptus est in cælum, & sedet à dextris dei [E T qui sedebat, similis erat aspectui lapidis iaspidis, & sardij] Per aspectum Iaspidis ac Sardij color eorum exprimitur. Iaspis autem viridis est coloris, qui color visum oblectat atque cōfortat. Sardius vero rubeum habet colorem. Hinc Berengandus & Haymo per Iaspidis viriditatem, intelligunt Christi diuinitatem, quæ interiorē visum summe oblectat, reficit, & confortat. Per Sardij rubedinem, eius humanitatem pro nobis sanguine sacro perfusam accipiunt. Iuxta illud, Quare ergo rubeum est indumentum tuum? Rursus, quo- Esa.37.

C niam Iaspis apparentiam aquæ habet, Sardius vero ignis, Christus omnium iudex secundum Bedam, his cōparatur, quia iam vnum iudicium per aquam exercuit, aliud per ignem exercebit. Albertus per Iaspidis virorem intelligit immarcessibilem felicitatis coronam, quam Christus electis donabit. Per Sardij ruborem, æterni ignis incendium, quod reprobis irrogabit. Alij qui per sedentem intelligunt deum vnum ac trinum: dicunt, Quod imaginariæ illæ propheticæ apparitiones, fiunt secundum congruentiam ad id, quod per imagines designatur, ac reuelatur. Deus autē apparuit, vt militantis Ecclesiæ gubernator, ad quam se habet vt dulcis consolator, & charitatis accensor: quorum primum designat viriditas Iaspidis, secundum Sardij rubor. Porro in visione Ezechielis, deus sedens in throno videtur in similitudine electri, velut aspectus ignis. Et ibidem per splēdorem electri (quod aurei igneiq; coloris est) prouidentia & sapientia dei designatur. Hinc ergo hoc loco per Sardij igniformem ruborem, diuina sapientia: per Iaspidis vero virorem, incommutabilitas, decor ac dignitas diuinæ naturæ, quæ æternaliter eiusdem vigoris est, vel etiam assumptæ humanitatis, quæ in resurrectione refloruit, intelligi potest [E T iris erat in circuitu sedis] sicut in Genes. legitur, Dominus dixit ad Noe, Arcum meum ponam in nubibus cæli, & erit signum fœderis inter me & inter terram. Itaque per irim seu arcum, clementia & fœdus amicitiæ dei ad ecclesiam insinuatur. Sic enim dilexit mundum, vt vnigenitum filium suum daret ei, & pro eo, Esa. testante, Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Itaq; iris erat in circuitu sedis, id est, Ecclesiæ seu electorum, qui thronus sunt dei, quoniam misericordia dei, &

Ezech.1. Genes.9.

D pactum amicitię eius circundat, munit, tuetur ecclesiam. Misericordia enim domini ab æterno & vsq; in æternum super timentes eum [S I M I L I S visioni smaragdinæ.] Smaragdinus est lapis viriditatis clarioris ac plenioris quàm Iaspis: est enim nimiæ, atque gratissimæ viriditatis, in tantum, vt videntium animos in admirationem conuertat. Quod ergo iris, in quo tripartitus color apparet, visioni seu colori smaragdi assimilatur, designat: quod misericordia, gratia, dilectio dei ad Ecclesiam sit electis admirabilis, summe accepta, euidentissime cognita, confortatiua, & consolatoria. Vnde per irim euangelica lex, quæ est lex amoris & gratiæ, potest intelligi. De quo Hieremiæ loquitur dominus, Feriam domui Israel & domui Iuda pactum nouum. Rursus, per arcum seu irim designatur, quod deus omnibus elementis, eorumque impressionibus, & alterationibus dominetur [E T in circuitu sedis sedilia vigintiquatuor, & super thronos vigintiquatuor seniores sedentes] Secundum Berengaudum, per viginti quatuor seniores in libro hoc, interdum patres veteris testamenti, interdum patres noui testamenti aliquando simul vtrique significantur. Nunc autem per eos secundum dictum Berengaudum, signantur patres veteris testamenti. Et per sedilia vigintiquatuor, insinuantur vigintiquatuor libri veteris testamenti: in quorum lectione ac meditatione, quasi in sedibus, veteres sancti à laboribus curisque seculi quiescebant. Sed cum secundum hunc expositorem per sedem intelligatur Ecclesia militans, cuius decursus & status hoc libro describitur: non videtur quod patres veteris testamenti tem-

Hiere. 31

pore huius reuelationis, dicti sint esse in circuitu ecclesiæ militantis, qui iam ad triumphantem eccle- B
siam in Christi ascensione erant translati: nisi forte dicantur esse in circuitu ecclesiæ, eam suis præsi-
dijs muniendo, non ad eius numerum pertinendo. Quod si dicatur, nondum apparet, quod tunc in
libris veteris testamenti, seu eorum lectione ac meditatione quiescebant: quando iam non per fidem
1.Cor.13 sed per speciem cognoscebant. Omnis enim scriptura noui ac veteris testamenti ad fidei obscuram
spectat notitiam, cum iuxta Apostolum per speculum in ænigmate cognoscamus. Quod si quis di-
xerit per ecclesiam iam signari vniuersos fideles à principio mundi vsque ad vltimum electorum,
qui nascetur in mundo: sicut Gregorius in parabola euangelica de vinea tangit, hoc rursus non ap-
probatur. Nunc enim describitur Ecclesiæ status, prout à synagoga distinguitur: vtpote prout à Chri
sti aduentu, & Euangelicę legis prędicatione, seu nouo testamento sumpsit exordiũ. Et quamuis illud
quis diceret, nihilominus tempore huius reuelationis patres veteris testamẽti, extra statũ & ordinem
militantis ecclesiæ fuerũt. Porrò si per sedem authoritas, & potestas trini ac simplicis dei intelligatur,
non inconuenienter patres veteris testamenti in circuitu sedis huius ac sedenti assedisse feruntur: qui
iam tempore huius prophetiæ ad patriam deuenerunt, & cum angelicis mentibus regi gloriæ assiste-
bant. Sed tunc in præfatis sedilibus non sederũt. Alij ergo per vigintiquatuor seniores veteris ac noui
testamenti sanctos patres intelligunt, vt Beda & Haymo: qui propter duodecim apostolos atq; duo-
decim patriarchas, à quibus spiritaliter siue corporaliter nati sunt, vigintiquatuor describuntur. Vnde F
sicut apud Matthæum per duodecim sedes, in quibus ad iudicandum sessuri dicuntur apostoli, vniuer
sitas sedium ac perfectorum qui in eis ad iudicandum sedebunt exprimitur: propter duodenarium nu-
merum apostolorum, eorumq; dignitatem, quorum filij vniuersi sunt Christiani: ita hoc loco per vi-
gintiquatuor sedes vniuersitas sanctorum vtriusque testamenti, quibus iudiciaria communicatur ali-
quo modo potestas, innuitur: sicque per numerũ determinatum, indeterminatus numerus denotatur.
Verum cõtra hoc videtur præinducta instantia, quantum ad patres veteris testamenti, procedere: nisi
forte quis dicat, quod Ioannes hoc loco more prophetico ponit tempus præsens pro præterito, quan
tum ad sanctos Mosaicæ legis. Alij ergo per vigintiquatuor sedes intelligunt vniuersas euangelicæ le-
gis cathedrales ecclesias: & per totidem seniores, earum episcopos: & hoc propter concordantiam no
1.Pa.24. ui testamenti ad vetus. Nam primo Paralipomenon scriptum est, quemadmodum Dauid diuinum cu
piens cultum augere, constituit vigintiquatuor sacerdotes successiue per hebdomadas in templo mini
strãtes. Et sic rursus per numerum determinatum indeterminatus exprimitur. Interdum siquidem se-
ptenario, quandoque denario, subinde centenario, aliquando millenario, nonnunquam & alijs nume-
rorum speciebus vniuersitas designatur, secundum varias cõsiderationes, numerorumque proprieta-
tes vel perfectiones. Sed quia pręfati vigintiquatuor sacerdotes à Dauid dispositi non erant põtifices,
imo sub pontifice, apparet quod per eos conuenĩẽtius vniuersitas sacerdotum euangelicæ legis expri G
meretur: per sedes autem eorũ potestas & gratia, seu virtus, & merita eis collata, in quibus velut in se-
dibus spiritualiter cõquiescunt. Dicuntur quoque ista sedilia & eorũ sessores esse in circuitu sedis, pu
ta Ecclesiæ: quia eorum est, alios ab antiquo hoste, cunctisq; veræ salutis aduersis tueri. Veruntamen
ista atque similia, solum probabiliter sentio, plenam certamque notitiam deo, & his quibus ipse reue-
lare dignatur, committens: nec aliorum atq; maiorum meorum, quorum comparatione nihil sum, di-
cta in aliquo reprehendens [CIRCVMAMICTI stolis albis] quia (ad literam) albis tempore sa-
crificij induuntur, castitate quoque corporis, & mentis puritate debent fulgere [ET in capitibus eo-
rum coronæ aureæ] sunt enim regale sacerdotium, & rectores fidelium. Porro in scripturis per caput
mens, per aurũ sapientia, exprimi solet. Aureas ergo in capitibus suis habẽt coronas, quia mentes eo-
rum dono sapiẽtiæ decorantur. Vel coronæ istæ sunt merita quibus futuræ beatitudinis ꝓmeruerunt
coronas [ET de throno,] id est, de ecclesia militante, quæ sedes est dei [PROCEDEBANT fulgu-
ra] puta miracula, quæ instar fulguris terrent atque illuminant: sicut scriptum est, Timebunt qui habi
Marc. 4. tant terminos terræ à signis tuis. Et in Euangelio sæpius legitur: quomodo turbę visis Christi prodi-
giis timuerunt. Fulgura etiam sunt comminationes futuri iudicij, & pœnarum inferni [ET voces] i.
prædicatio mediocris & simplex, sicut de seipso loquens commemorat Apostolus, Quasi paruulis in
Christo lac dedi, non solidum cibum. Vnicuique enim proponẽdum est verbum dei secundum suam
Marc.3. capacitatem [ET tonitrua] id est, prędicatio sublimis, sonora, profunda. Vnde in euangelio Christus H
quosdam apostolorum filios tonitrui nuncupauit. Et alibi sermo diuinus testatur, Ecce hæc ex parte
dicta sunt viarum dei. Et cum vix paruã stillam sermonũ eius audierimus, quis poterit tonitruum ma
Ioan.1. gnitudines eius intueri? Tonitrua sunt verba Ioãnis, In principio erat verbum, & verbum caro factũ
est. Et illud quod Paulus dicit, Audiui arcana verba, quæ non licet homini loqui. Itemque, Sapiẽtiam
loquimur inter perfectos [ET septem lampades ardentes ante thronum] id est, in conspectu ecclesiæ,
& ante oculos fidelium interiores, vel potius in mente ipsorum. Quid autem significent lampades ar
dentes, ipse subdendo exposuit [QVÆ sunt septem spiritus dei] id est, septẽ dona spiritus sancti, qui-
bus mens velut lampadibus illustratur, ac inflammatur. Vel septem spiritus dei, intelligendi sunt o-
mnes angeli sancti, quorum ministerio corda fidelium irradiantur, & accenduntur. Vnde & superius
Apoca.1. dicebatur, A septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt [ET in conspectu sedis] id est, eccle-
siæ militantis, quæ thronus est dei [QVASI mare vitreum,] id est, baptismatis sacramentum, in quo
submergitur exercitus vitiorũ, sicut in mari rubro exercitus Aegyptiorum, quod instar vitri pellucidũ
est, animasq; clarificat. Per quod velut per vitrũ splẽdor solis iustitiæ mentẽ subintrat [SIMILE cry
stallo] ratione sui effectus. Ab omni enim culpa ac pœna emũdat, omniũ virtutũ atq; donorũ specio-
sitatem inducit: ita vt euolet qui ipsum susceperit, nisi aliunde fœdetur. Rursus in crystallo, quod ex ni-

A mia cõgelatione non fluit, neq; resoluitur, assimilatur baptismus ob sui effectus soliditatẽ. Nam indelebilem characterem imprimit, vnde nec iteratur. Quidam per mare vitreum simile crystallo intelligunt pœnitẽtiæ sacramentũ, in quo esse debet fons lachrymarũ. Porro Berengandus per mare vitreũ simile crystallo, intelligit nouum testamẽtum. In hoc etenim mari tria insinuantur, videlicet mare, & vitrum, item crystallum. Per mare ergo historia, per vitrum moralis intelligẽtia, in qua velut in speculo, homo quicquid in se vitiosum est, perspicit: per crystallum, quod cunctis gemmis splẽdidius est radios; splendoris emittit, spiritalis intelligẽtia designatur, quæ obscura quæq; scripturarum elucidat, mentes spiritualiũ sensuum flãmis illuminat, & quodã dei ac cœlestis patriæ amore succendit. Denique, secundũ eundem venerabilẽ patrem, in templo Salomonis mare æneum fuisse legimus: in quo lauabantur sacerdotes, antequã accederent ad hostias offerendas. Aeris vero splẽdor quadam nigredine cito obnubilatur. Per mare itaq; æneum lex Mosi designatur, quæ fulgorẽ spiritualis intelligentiæ, literæ nigredine obscurat. Et sicut æs si lima teratur, splendor eius aperitur, ita & spiritualis intelligentia, quæ literæ superficie obscurãtur in lege: si à fidelibus viris diligenter discutiatur, per dei gratiã manifestatur. In hoc ergo mari sacerdotes lauabãtur, quia per sacrificia, & quasdã obseruationes legales, quædã peccata veteris populi delebãtur [ET in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante & retro] Hoc (vt asserit Berengandus) secundũ historiã stare non potest. Neq; enim tam paruus numerus ambitum sedis & medietatem eius potuit obtinere: sed spiritualiter intelligenda 2. Par. 4.
B sunt. Hæc quatuor ergo animalia in hoc libro, non semper quatuor euãgelistas, sed & omnes doctores ecclesiæ, qui eorum doctrinam sequuntur, designant. Huic assertioni etiam Beda & Albertus subscribunt. Ait enim Beda, per quatuor animalia in hoc libro non semper quatuor euangelistas intelligi: sed quandoq; ecclesias. Et Albertus ait, quod per quatuor animalia omnes prędicatores, & pręcipue quatuor Euangelistæ, signati sunt. Dicuntur autem prędicatores quatuor animalia, quia de quatuor euangeliis eorum prædicatio sumitur. Itaq; sensus est, Et in medio sedis. i. in sustentatione ecclesiæ, seu inter fideles, & in circuitu sedis, id est, in protectione atq; custodia Christianorum, quatuor animalia, id est, vniuersi doctores & prædicatores consistunt, quorum est gregem dominicum ab omni animarum munire dispendio, qui pleni sunt oculis ante & retro, id est, scripturarum sententiis, & consideratione præteritorum ac futurorum. Verũtamen quoniam, teste Gregorio super Ezechielem, & secundũ plurimorum doctorum consonam assertionem, per quatuor animalia quatuor Euangelistæ notantur, dicendum: quod ipsi suis prædicationibus ac doctrinis seu Euangelicis libris, vsque in præsens ecclesiã Christi sustẽtant, custodiunt, ac defendunt. Vnde & spiritaliter ambiunt eam. Nihilominus huic expositioni difficultatem facit, quod subditur [ET animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volan- Beda. Albertus. Gregor.
C ti] Qui enim animalia ista euangelistas interpretantur, per faciem hominis Matthæum accipiũt: qui primus est in ordine euangelistarum, & primus euangelium scripsit, secundum Hieronymum. Cũ ergo hoc loco animal habens faciem quasi hominis tertio loco ponatur, non videtur per ipsum significari Matthæus. Ista obiectio, quam aliqui ponderant, non videtur mihi alicuius momẽti. Primo, quoniam teste beato Gregorio, Hieronymo, multisq; sanctis doctoribus, quemadmodum apud Ezechielem, ita & hoc loco per præfata animalia euangelistæ signantur. Ezechiel autem faciem hominis ponit primo loco, & per eam ibidem significatur Matthæus. Similiter hic non obstat variatio ordinis: nam diuersis respectibus, idem alicui præponitur, vt postponitur. Hinc, vt Haymo ait, Ezechiel primo ponit hominem, secundo leonem, tertio vitulum, quarto aquilam: seruans historiæ ordinem, quoniam primo natus est Christus vt homo, secundo terribiliter prædicans vocem emisit vt leo, tertio in passione oblatus est vt vitulus, postremo ascendit in cælum vt aquila. Porro Ioannes primo ponit leonem, quoniam Christus iam surrexit à mortuis, cuius resurrectioni fides præsertim innititur: ideo Ioannes tanquam testis resurrectionis, primo expressit leonem. Quamuis autem prætacta Gregorii expositio, qua per hominem Matthæus, per vitulum Lucas, & cætera insinuantur, communis sit: aliqui tamen sanctorum aliam habuerunt considerationem. Nam sicut hic retulit Beda, beatus Augustinus per leonem intellexit Matthæum, quoniam regiam Christi prosapiam in exordio Euan- Hierony. Gregor. Matth. 5. Marc. 1. Matth. 5.
D gelij sui conscripsit. Per vitulum autem Lucam, quoniam sacerdotalem Christi originem scripsit, vt fertur, & Hilarius tangit. Per hominem Marcum, quoniam cæteris iam prætactis omissis, humanos Christi actus conscribit. Per aquilam vero omnes Ioannem intelligunt, ob sensuum sui Euangelij sublimitatem. Præterea (vt recitat Berengandus) quidam aliter moti per leonem (vt dictum est) Matthæum, per vitulum vero Marcum propter eloquii simplicitatem, & per hominem intellexerunt Lucam, quoniam humanam Christi generationem est plenius prosecutus. Videlicet quemadmodum angelo nunciante conceptus sit, qualiter natus, in præsepio collocatus, circuncisus, in templo oblatus, in eodem duodecim habens annos inuentus. Aliqui demum per quatuor animalia ista, quatuor patriarchales ecclesias intelligi volunt. Primam, videlicet Hierosolymitanam per leonem, propter constantiam apostolorum, ac primitiuæ illius ecclesiæ. Secundam, scilicet Antiochenam, per vitulum, propter obedientiam, qua primi illius ecclesiæ filij parati fuerunt apostolis obedire. Tertiam, vtpote Alexandriuam, per hominem, quia in ea à principio fuerunt doctissimi viri. Quartam, puta Constantinopolitanam, per aquilam, quia in ea fuerunt viri per contemplationem eleuati. Sed hoc Hierosolymitanæ ecclesiæ multo sublimius competit, quando in ea fuerunt apostoli, & primi Christi discipuli apostolicæ perfectionis viri, qui omnes in contemplationis gratia prorsus omnibus præfulserunt. Finaliter per quatuor animalia quatuor Euangelistas hic designatos opinor: quãquam per ea etiam Christus & membra eius, scilicet viri Christiani, queãt intelligi: sicut Gregorius elegan-

Gregor. tet edocuit. Fuit enim Christus homo in natiuitate, vitulus in passione ac obedientia, leo in prædica- E
sione ac resurrectione, aquila in contemplatione & ascensione. Sic & quilibet Christifidelis, homo est,
rationem sequendo, vitulus carnem cum vitiis & concupiscentiis crucifigendo: leo spiritaliter resur-
gendo, & hostibus suæ salutis fortiter ac magnanimiter reluctando: aquila cælestium contemplatio-
nibus insistendo, orationi, deuotioni, laudi diuinæ vacando [ET quatuor animalia singula eorum ha-
bebant alas senas] Alæ sanctorum sunt virtutes, quibus in alta conscendunt. Quoniam ergo senarius
numerus est perfectus, & per ipsum frequenter perfectio designatur: ideo quodlibet animal sex alas ha
bere asseritur. Quia in vniuscuiusque Euangelistæ libro omnium virtutum perfectio edocetur, ac no-
uæ legis doctrina perfectionaliter continetur. Rursus sex alæ sanctorum sunt, lex naturæ, lex Mosi, do
ctrina prophetica, lex euangelica, Apostolica documenta, & catholicorum patrum instructio seu ge-
neralium conciliorum statuta. His alis homines virtuosi per amorem & contemplationem ascēdunt,
& ad proximorum ædificationem descendunt. Volant quoque ad dexteram, gratias agendo in pro-
Esaiæ.6 speris, item ad sinistram, per patientiam in aduersis. Præterea seraphin quæ Esaiæ apparuerūt sex alas
habebant. Hinc & animalia ista, sex alis alata feruntur, quoniam per euangelistarum doctrinam ad an-
gelicam perfectionem, beatitudinemque pertingitur. Iterum per sex alas, sex species contemplationis
Ezech. 1. (secundum quod quidam eas assignant) intelligi possunt. Quæritur, cur hoc loco animalia sancta sex
alas habere scribantur, cum apud alium prophetam quatuor pennas habere commemorentur. Huic F
quæstioni respondere difficile arbitror, nisi quis contendat, mysterium animalium horum Ioanni eui-
dentius atque sublimius reuelatum fuisse quam illi [ET in circuitu] id est, per totum corpus suum, si-
cut & Ezechiel vidit. Vnde alia translatio habet, ante & retro [ET intus plena sunt oculis] id est, con
siderationibus sapientalibus & scripturarum sententiis, creatoris ac creaturarum notitiis. Quia in o-
mnibus circunspecte se habent, reuerenter ad deum, exemplariter ad proximum, discrete ad seipsos:
præterita recolunt, præsentia pensant, futura prouident: & ipsi Euangelistæ non sibi duntaxat, sed to
si ecclesiæ Christi viderunt. Nec fuit quicquam in congerie actionum eorum, quod oculo directionis
Matth.6. careret. Quod & sapientibus & virtuosis competit, secūdum quod ait Saluator, Si fuerit oculus tuus
simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Vnde & nos in omnibus oculati esse debemus, nec aliquid
sine prudenti consideratione peragere, prout Salomon loquitur, Palpebræ tuæ præcedant gressus tu-
os. Et apostolus, Sine præiudicio (id est, præuio iudicio) nihil facias. Et in Ecclesiastico, Fili sine con
silio nihil facias, & post factum non pœnitebis. [ET requiem non habebant] Sancti enim in hac vita
variis tribulationibus exercentur, nec modo corporalem pausationem libenter admittunt, vt in futuro
æternaliter conquiescant. Reprobi vero in hoc seculo pacem suam carnalem & requiem quærūt, qui-
bus æterna tribulatio imminet. Requiem quoque animalia non habebant, quoniā euangelistæ, & vni-
uersi qui eorum doctrinam sectantur, à dei laudibus, orationibus, ac bonis operibus non cessauerunt, G
Lucæ.18. neque desistunt. Oportet enim, Christo testante, semper orare & non deficere, iuxta Dauidicam pro-
fessionem, Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. Ideo subditur, [DIE
ac nocte,] id est, congruis horis dierum ac noctium, in prosperis & aduersis [CLAMANTIA, San-
ctus, sanctus, sanctus, dominus deus omnipotens, qui erat] ante omnia ab æterno [ET qui est] inua-
riabiliter in ipso æternitatis instanti atque momento [ET qui venturus est,] id est, æternaliter erit, &
in iudicio suam æquitatem ac potestatem monstrabit, venturusque est omnium iustissimus remune-
Apoca.1. rator. Istud supra plenius fuit expositum. Huic autem cantico simile est & illud angelicū, Clamabant
alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus exercituum. Itaq; ecclesia militans in laudi-
bus creatoris se triumphanti conformat, tanquam ventura ad illam, & sine fine deum cum ea feliciter
laudatura. Porro in eo quod ter sanctus profertur, superbeatissimæ trinitatis mysterium cōmendatur:
vnitas vero diuinitatis, per id quod singulariter subditur, dominus deus omnipotens. Est autem deus
gloriosus & summus essentialiter sanctus, tanquam in seipsius natura vere purissimus, supermundis-
simus, lux immensa, sapiētia infinita, virtus fontana: à quo omnis synceritas deriuatur, in quem solum
per naturam culpa cadere nequit: cum ipse sibi sit finis, & à nullo dependeat. Quo autē quis sanctior
est, eo fœditatem peccati plus detestatur. Cum autem deus adorandus ac benedictus sit sanctitatis o-
mnifarie infinitæ, constat, quod detestatione immensa abominatur turpitudinē culpæ. Si igitur ei pla
cere, vniri, conformari optamus, deformitatem peccati tota mente odiamus, vitemus, purgemus. Nō H
Psalm.5. enim habitabit iuxta eum malignus, nec permanebunt iniusti ante oculos eius. Adde, quod quantum-
cunque quis in sanctitate profecerit, si ad diuinæ mentis sanctitatem se conferre contenderit: obscu-
rum & maculatissimum se proclamabit [ET cum darent illa quatuor animalia gloriam, & hono-
rem, & benedictionem] id est, quatuor euangelistis verbis & scriptis per mūdum Christi mysteria &
euangelicam legem disseminantibus, per quod glorificabant, honorabāt, ac benedicebant [SEDEN-
TI super thronum] id est, deo præsidenti ecclesiæ, & propria authoritate omnibus dominanti [VIVENTI in secula seculorum] id est, æternaliter: cum ipse sit per essentiam viuens & vita, totiusq; vi-
tæ superopulentum principium [PROCIDEBANT vigintiquatuor seniores, ante sedentem in thro
1.Tim. 1. no] id est, vniuersi sacerdotes, prædicatores ac patres noui Testamēti deo se profunde humiliarūt, ac
paruerunt [ET adorabant viuentem in secula seculorum] scilicet deum verum, cui soli cultus latriæ
est impendendus, non idolis. Quo datur intelligi, per Euangelistarum prædicationem idololatriam
Zach.13. pro maxima parte destructam, secundum quod propheta vaticinatus est dicens, In die illa, dicit do-
minus, disperdam nomina idolorum de terra [ET mittebant coronas suas ante thronum,] id est, deo
altissimo humiliter gratissima mente adscripserunt, quicquid sapientiæ ac virtutum, quicquid vi-
ctoriæ de hostibus suæ salutis obtinuissent: non in se sed in domino gloriantes [DICENTES, Di-

A gnus es domine deus noster] omniũ vtique deus per creationem & præsidentiã omnipotentẽ, in cuius Hiere. 9.
ditione cuncta sunt posita. Specialiter autẽ deus noster, per singularia beneficia tua super nos, atq; per
nostram deuotionẽ ad re[ACCIPERE gloriam, & honorẽ, & virtutem].i. vt tibi à cunctis gloria, ho
nor, omnisq; virtus attribuatur seu impendatur, vel adscribatur, & omnia ad tuam gloriã ordinentur:
non proprius, sed tuus semper honor quæratur: tu solus virtuosus, omnipotens, per te sufficiẽs, omnis
quoq; virtutis collator ab omnibus prędiceris. Sicut Psalmista ait, Nõ nobis domine nõ nobis, sed no-
mini tuo da gloriam. Et Apostolus, Soli deo honor & gloria[QVIA tu creasti omnia] qui solus es ens
per essentiã, & alia vniuersa sunt entia per participationẽ. Creauit autẽ deus omnia, vel totaliter quan
tum ad id quod sunt, vel quo ad primordialẽ materiã, vel quantum ad eorũ primarias causas[ET pro-
pter voluntatem tuã erant] non anteq̃ crearentur, sed quod ex eo instanti ex quo creata sunt erant, &
vsque in præsens perseuerãt, tuæ est liberrimæ voluntatis. Propter quã, seu ex qua[ET secundũ quam
[CREATA sunt] libere, non per modum naturalis emanationis, vel de necessitate naturæ, sicut radius
procedit à sole. Imò poti⁹ eo modo, quo dona procedũt à dãte, & artificiata ab artifice. Propter quod
dicit Apostolus, Deus operatur omnia secundũ consilium volũtatis suæ. Et de increata sapientia dicit Ephes.1.
quidã, Omniũ est enim artifex, omnẽ habens virtutẽ. Vel sic, Propter voluntatẽ tuam erant. i. secundũ
voluntatẽ tuã per complacentiã fuerunt ęternaliter, quantũ ad esse ideale in increata sua arte ac dispo-
B sitiõe seu pręd estinatiõe: iuxta illud, Quod factũ est, in ipso vita erat. Et creata sunt, de esse ideali pro-
cedẽdo ad esse proprię speciei & existẽtię actualis: tũc & taliter, quãdo & qualiter tibi supergloriosissi-
mo creatori cõplacuit. Quemadmodũ vestis seu domus est in mẽte artificis anteq̃ in ope fiat. Propter
quod septimo primę philosophię Arist. ait, quod domus est à domo, & sanitas à sanitate. Domus vide-
licet materialis & sanitas corporalis, à domo & sanitate quę sunt in cõceptu artificis p ĩtelligibile esse.
Itaq; quoniã omnia ꝓfluxerũt à deo, omnia ad eũ sunt referẽda, vt vñ exeũt flumina, reuertãtur. Et de
omnib⁹ atq; in oĩbus exhibẽda sunt deo, honor, gloria, & virt⁹, tanq̃ principio & fini absolute pfecto.

EXPOSITIO CAP. V. [ET VIDI.] ARTICVLVS VI.

ET VIDI in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus & foris, signatum
sigillis septem] Quidam hunc librum in aliquibus locis tot modis exponunt, vt expo-
E sitionis multiplicitas cõfusionem, obscuritatem, atque fastidium parere videatur. Hinc
planius procedendo, & quantum deo agente potero, iuxta literam permanẽdo, id quod
ordini literæ magis cõuenire apparet, inducam. Iam autem satis præhabitum est, quod
in isto volumine decursus ac status Ecclesiæ à tempore Christi vel Apostolorum vsque in finem secu-
li describatur. Vidit ergo Ioannes imaginaria visione in dextera sedentis super thronum, id est, dei o-
mnipotentis toti Ecclesiæ præsidentis librum scriptum intus ac foris, & septem sigillis signatum. Sic
C nanque in imaginaria visione, apparebat Ioannì, quòd huiuscemodi librum videret, quemadmodum
etiam Ezechiel asserit, Vidi, inquiens, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber: & expan
dit illum coram me, qui erat scriptus intus & foris. Quemadmodum ergo in visione Ezechielis per li
brum imaginaria repræsentatione visum, scriptum, expositum, & comestum designatur eorum cogni-
tio, quæ deus Ezechieli per angelum reuelauit, quę & in Ezechielis libro conscripta sunt: ita hoc loco
per librum Ioanni ostensum intelligitur notitia vel scientia eorum, quæ Ioanni de ipso ecclesiæ statu
fuerant reuelanda. Quæ & nunc in hoc Apocalypsis volumine sunt descripta. Qui liber intus & fo-
ris scriptua apparuit, scilicet ab vtraque parte, vel in ambobus lateribus: ad innuendũ, quod valde mul
ta mysteria contineret, & sensibus redundaret. Item, quędã obscura, & aliqua clara haberet. Imò & ali-
qua de pręsenti militanti ecclesia, & aliqua de futura vita nondum nobis patente: sed quasi intus scri-
pta, siue inclusa seruaret. Porro quid septem designent sigilla, infra deo implente dicetur: nunc verò in
tantum tangatur, quod tot sigillorum signatio, difficultatem, obscuritatem, preciositatem sentẽtiarum
libri huius significat. [ET vidi angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus aperire li-
brum] id est, sententias huius libri exponere [ET soluere signacula eius] id est, causas difficultatis e-
ius amouere: vt quæ latent, patescant? Quidam hunc angelum dicunt fuisse Gabrielem, qui fortitu-
do dei interpretatur: potius tamen apparet, quod fuerit angelus Ioanni in Christi persona apparens,
D eumq̃ue de omnibus his informans, secundum quod superius dicebatur. Denique angelus iste tam tu-
baliter inquisiuit, quis librum hunc aperire: quatenus mentem Ioannis ad horum aduertentiam pro-
uocaret, atque sciendi hæc desiderio inflammaret. Non enim ex ignorantia interrogauit. Clamauit
quoque voce tam grandi, ad insinuandum quod magna prorsus existerent quæ erant scripta atq; pan-
debar. [ET nemo poterat in cælo] id est, nullus angelorum [NEQVE in terra] id est, nullus viato-
rum [NEQVE subtus terram] id est, nullus eorum qui sub terra sunt, scilicet mortuorum, vel dæ-
monum, vt quidam exponunt, quod tamen improprie (vt arbitror) sonat. Iccirco per eos qui sub ter-
ra sunt potius designati videntur defuncti saluandi, qui in locis purgatorijs sunt: vel angeli boni, qui
ad eorum consolationem descendunt [APERIRE librum] id est, horum scientiam elucidare [NE-
QVE respicere illum] id est, secreta eius comprehendere aut rimari. Quidam per librum istum vtri-
usque testamenti scripturam intelligunt: Per angelum verò fortem, patrea veteris testamenti. Sed hanc
scripturam sancti angeli intelligunt aperireque possunt, prophetæ quoque ea quæ de Christo prædi- Dan. 10.
xerunt, eiusque mysteria sibi ostensa, intellexerunt, cum intelligentia sit opus in visione. Insuper san- Actuũ. 2.
ctus iste Ioannes, quando in die Pentecostes spiritum sanctum suscepit, vtriusque testamẽti scripturas
atque mysteria eminẽter cognouit. Hinc per librũ istum potius arbitror designari horũ secretorũ no-
titiam, secundũ quod est in mente diuina: cuius scientiã incomprehensibilem esse cõstat. Vel certe hãc
ipsam notitiam, secundũ quod Christo homini fuit reuelata atq; infusa: quia in tanta plenitudine nul- Coloss. 2.

li alteri cõmunicatur. Sicque liber iste visus est in dextera dei, ad innuendũ, quod in pia ac gratiosa dei E
virtute constat, cui & quãtorũ velit alijs hęc secreta manifestare. [E T ego flebam multũ, quoniã nemo]
id est, nullus præfatorũ [D I G N V S inuentus est aperire librũ, nec videre illum] secundũ sensum præ-
tactum. Potuit tamen aliquo modo videri, cũ Ioannes dicat se eũ vidisse. Sed scientiã increatã, vel ani
mæ Christi infusam, nullus horũ potuit penetrare. In quibus vtiq; verbis pandit Ioannes, quanto fer-
uore optauit horum notitiam ac futurum ecclesię decursum & statũ agnoscere: ita quod vere cum Da-
Danie.10 niele & plus q̃ Daniel, vir desideriorum possit vocari. [E T vnus de senioribus dixit mihi] me cõsolan
Iob.3. do. Nempe tam sancto dolori ac fletui consolatio debebatur, quia post fletũ virtutis deus consolatio-
Matth.5. nem infundit, docente Christo, Beati qui lugent, quoniã ipsi consolabuntur. [N E fleueris] tam ama-
Lucæ.6. re, [E C C E vicit leo de tribu Iuda] .i. Christus, qui dictus est leo propter fortitudinem, regiã dignita-
Matth.1. tem, ac imperterritũ animum. Ortusque est de semine Iuda per Dauid, qui moriendo mortem destru-
Hebr.2. xit, atq; in resurrectione victor apparuit. Hic vicit diabolũ, eius vasa diripiendo, eiusque potentiã de-
Matth.2. bilitando. Vnde passioni iam proximus dixit, Nũc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego si ex-
Ioan.2. altatus fuero à terra, omnia trahã ad meipsum. Insuper spoliauit infernũ, captiuam duxit captiuitatẽ,
Psal. 67. & per patientiã omnia superauit aduersa, [R A D I X Dauid] quia de radice ipsius Dauid, secundũ na-
Esa.11. turam assumptam descendit, sicut prophetatũ fuerat, Egredietur virga de radice Iesse. Christus quoq;
secundũ suam diuinitatem, fuit origo, radix ac fundamentũ Dauid, & omniũ. Rursus, Christus est ra- F
dix Dauid .i. radix ad Dauid secundũ carnis propaginem pertinens: de qua radice fideles quasi virgul-
ta nascuntur. Imò & ipsa ecclesia tanq̃ oliua arbor ac vinea fructuosa est nata. [A P E R I R E librum &
soluere septem signacula eius] .i. Christus quoniã victor surrexit, potens est tibi libri huius mysteria re
uelare, & quicquid scire cupis ostẽdere: ita quod increata dei cognitio futurorũ ac secretorũ, per ipsum
tibi secundũ tuam capacitatem nunc patefiet. Christo quippe etiam secundum formam assumptam,
competit omnem mentẽ creatam purgare, illuminare, perficere ex plenitudine sibi collata. Notandũ,
quod per vnum seniorum, qui Ioãni ista loquutus est, quidã Matthæum apostolum, quidam Petrũ ar-
chiapostolum putant expressum, qui tempore huius reuelationis iam sub Nerone, per martyrium mi-
grauit ad dominum. Probabilius autem loqui videntur, qui omnia ista per eundem angelum Ioãni re-
uelata affirmant: qui tamen in vi imaginatiua Ioannis diuersarum personarum formauit effigiem. Sic-
que in illorum persona sermo dirigebatur interno affatu ad hunc sanctum. Cõsequenter prosequitur
quomodo Christus aperuerit librũ [E T vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animaliũ & seniorũ]
id est, in medio militantis Ecclesiæ, quæ sedes est Christi ad quã Euangelistæ, ac cæteri pertinent san-
cti. Nam & secundũ Berengaudum, per thronum & quatuor animalia ac seniores, vna Ecclesia cum
cunctis suis ordinibus designatur [S T A N T E M agnum] .i. Christũ, de quo ait præcursor Baptista, Ec-
Ioan.1. ce agnus dei. Et de quo item Hieremias, Ego quasi agnus mãsuetus qui portatur ad victimam. Agnus G
nanque propter innocentiã, mansuetudinẽ, obedientiã & immolationẽ vocatur. De quo & Esaias præ-
Esa.56. dixit, Sicut ouis ad occisionẽ ducetur: & quasi agnus corã tondente se obmutescet. Christus itaque in
medio Ecclesiæ visus est à Ioanne. Nam & hoc spopondit, Ecce, inquiẽs, vobiscũ sum cunctis diebus.
Matt.28. Pręterea Christus dicitur in medio fideliũ ambulare (in quãtũ dona sua eis distribuit) & in throno se-
dere vt omniũ princeps ac iudex: nũc verò dicitur stare, quasi paratus iuuare certantes [T A N Q V A M
occisum] quia reuera ante fuit occisus, & nũc quasi occisus apparuit cũ cicatricibus vulnerũ, cũ indu-
bitãter ad immortalem resurrexerit vitam [H A B E N T E M cornua septẽ] .i. omniũ regum atq; [illegible]morũ
Danie.7. potestates: iuxta illud, Omnes populi tribus & linguę seruiẽt ei. Potestas eius potestas ęterna, quę non
Psal.71. auferetur, & regnũ eius quod nõ corrũpetur. Itẽ in Psal. Adorabũt eũ omnes reges terræ, omnes gẽtes
seruient ei. Berengãdus per septẽ cornua omnes electos intelligit: qui regnũ dei vocantur, & per septẽ
mũdi ętates distinguũtur [E T oculos septẽ, qui sunt septẽ spiritus dei] Itaq; oculi isti sunt septem dona
Zach.3. spiritus sancti, quę spiritus .i. spiritales influxus appellãtur [M I S S I in omnem terrã] .i. per totã Eccle-
siam fideliũ animabus infusi. Istis donis plena est anima Christi, de quibus sermo propheticus loqui-
tur, Super lapidẽ vnũ oculi septẽ sunt. Sed quia p oculũ intellectus exprimitur, possunt p septẽ ocu-
los vniuersæ angelicæ mẽtes, quæ ꝓpter cognitionis eminentiã oculi nominãtur, intelligi: quę ad ec- H
Hebr.1. clesiã custodiendã, ac gubernandã mittuntur. Sicut Apost. astruit, Nonne omnes administratorij spi
Psal. 122. ritus sunt in ministeriũ missi, propter eos qui hæreditatẽ capiunt salutis? Qui oẽs sunt in manu Chri.
sti, sicut oculi seruorũ in manibus dominorũ suorũ. [E T venit & accepit de dextera sedẽtis in throno
librum.] Sic nẽpe in imaginaria visione apparebat Ioanni, quod Christus homo ad patrem in throno
Danie.7. sedentẽ accedens, librum præfatum de dextera eius acciperet. Simile & in Daniele scriptũ est, Aspi-
ciebam in visione noctis, & ecce quasi filius hominis veniebat, & ad antiquũ dierũ puenit. Per hoc igi-
tur quod vidit Ioannes figurabatur, quod Christus vt homo à patre, imò à tota superfelici Trinitate,
omnẽ suã scientiã, efficaciamq; aperiendi librũ sortitus sit: non tunc quando Ioannes hæc vidit, sed à
primo incarnationis momento. Sed nunc ista mõstrantur illi, vt videat se per Christũ, mediante ange
lo, edocendũ. [E T cũ aperuisset librum] diuina secreta, & statũ Ecclesiæ, ac scripturarũ mysteria re-
serando [Q V A T V O R animalia, & vigintiquatuor seniores] .i. primi doctores ac prælati & sacerdotes
Ecclesiæ, prout in pcẽdẽtibus plenius dictũ est [C E C I D E R U N T corã agno] ei humiliter gratias de tantæ
illuminationis beneficio referẽtes. Cũ enim fideles in Asia, deinde & cæteri, reuelationẽ hoc libro cõ
tentam à Christo per angelũ & Ioannẽ suscepissent, in dño sunt gauisi [H A B E N T E S singuli citha-
ras & phialas aureas] Per citharã, carnis mortificatio, quę in auribus dei benesonantem facit harmo-
niã, exprimitur. Porro per phialas aureas, quæ latæ ac lucidæ sunt, mẽtes deuotæ per charitatẽ dilata-
tæ, per sapientiã clarificatæ signãtur [P L E N A S odoramentorũ, quæ sunt oratiões sanctorũ] exponit

A hoc loco seipsum, vt per hoc in alijs ad expositionē mysticam manuducamur. Hæc itaq; odoramenta
sunt spiritalia, puta orationes sanctorū istorum, quas pro seipsis ac alijs fundunt, & sicut incēsum corā
deo ascendunt eiq; suauiter redolēt, & per eas bonus odor Christi deo efficimur, multo amplius quam 2.Cor.2.
per sacrificia legis, quorū odorē deus toties legitur odoratus, quod non est aliud nisi ꝙ ea propter de- Genes.8.
uotionem offerentiū acceptauit. [ET cantabant canticū nouum].i.ad Euangelicam pertinens legē, & Exo.29.
de humani generis innouatiōe tractãs, nouaq; gesta cōtinens [DICENTES, Dignus es domine deus] Leui.26.
Iesu Christe, qui in vna persona est verus deus verusque homo [ACCIPERE librū & soluere signacu Num.28
la eius].i.præfata mysteria fidelibus elucidare [QVONIAM occisus es, & redemisti nos deo].i.ad glo
riā dei, qui vnus ac trinus est [IN sanguine tuo] id est, preciosi tui sanguinis effusione. Ex quo sequi vi-
detur, ꝙ Christus sua passione libri huius acceptionē meruit, ac reuelationem: quem tamen, vt dictum
est, ab incarnationis exordio sumpsit, ac nouit. Itaq; aduertendum, quod secundū Damascenum huma
nitati Christi ratione suę hypostaticæ vnionis cum verbo, data est & competit ab incarnationis instāti Coloss.1.
plenitudo gratiæ ac sapientiæ: potestas quoq; atque prælatio super omnē creaturā ita, quod quicquid
deus scit scientia visionis, quæ est de existentibus secundum quācunque differentiam temporis, scit etiā
anima Christi á primo suę creationis momento. Nihilominus corporis sui glorificationē, exaltationē, Philip.2.
iudiciariam dignitatem, dicitur sua passione ac humiliatione promeruisse, quãuis hæc ratione præfatę
B vnionis ei cōpeterent. Vnde quod nunc dicitur agnus dignus accipere librū & soluere eius signacula,
quia occisus est: intelligendum est quātum ad manifestationem huius acceptionis. Sicut & agnus ipse
Christus dominus est post passionē cōtestatus, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Quia
tunc cœpit potestas hæc manifestari. Verūtamen aliqui dicunt quod solutionem signaculorum libri vi Matt.28.
delicet reuelationem mysteriorū, Christus sua passione promeruit, sicut & corporis sui glorificationē.
Itaque redemisti nos [EX omni tribu & lingua, & populo & natione.] Hoc dupliciter exponitur. Pri-
mo, quod ipsa ecclesia ex omnibus istis cōstet siue collecta sit, iuxta illud, Reminiscentur & conuertē-
tur ad dominū vniuersi fines terræ. Secūdo, quod fideles, præsertim electi, ex omni tribu, lingua, & po Psalm.21
pulo ita redempti sunt deo, quod alij multi eiusdem populi linguę ac tribus relicti & reprobi sunt. Se-
cundū quod Lucas ait, Crediderunt quotquot præordinati erant ad vitā. [ET fecisti nos deo nostro re-
gnum & sacerdotes] hoc ipsum supra scriptū est atque expositum [ET regnabimus super terram].i.cor Actuū.13
pori nostro dominabimur, eius carnalitatē ac passiones frenãdo. Iuxta quod ait Saluator, Beati mites,
quoniā ipsi possidebunt terrā. Denique Christo seruire regnare est, & ingenuitas summa, quemadmo- Apoca.1.
dū beatissima protestata est Agatha, Quid enim est Christo seruire, nisi diabolo, mūdo, carni ac pro-
priæ voluntati victorialiter dominari? Quemadmodū nāque vitiosi sunt serui diaboli: sic virtuosi sunt
domini eius. Vel, quia non dicunt regnabimus in terra, sed super terrā: exponi potest quod dicitur su-
C per terrā.i.in cælo. Sed & cęlum terra viuentiū appellatur. Imò cum sint verba quatuor animalium &
seniorū, per quos prælati, doctores, & sacerdotes intelligūtur: exponi potest de præsidētia, qua isti in-
feriores gubernāt. Pręterea quoniā angeli sancti humanū genus, tãquam sibi in intellectuali perfectio-
ne simile, diligūt, eiusq; salutem desiderant: & quoniā per hominū saluationem eorū instauratur rui-
na, præmiū quoque & gaudium accidētale augetur. Idcirco saluationi hominū congratulati sunt, sicut
subiungitur. [ET vidi].i.spiritaliter intuitus sum [ET audiui] interiori auditu [VOCEM angelorū mul-
torū in circuitu throni, & animaliū, & seniorum].i.per gyrum totius ecclesiæ, quam angeli sancti cir-
cueunt, custodiunt, protegunt, sicut & dæmones eandem circueunt ad deuorandum [ET erat numerus
eorum milia milium] id est, pene innumerabilia milia. Siquidem per hunc maximum numerum innu-
merabilis eorū multitudo exprimitur: quæ & si deo sit certa, viatoribus tamen innumerabilis est. Hinc
vox illa admirantis, Nunquid est numerus militum eius? Hic autem, secundum Berengādum & alios, Iob.21.
fit sermo de angelis ad hominum custodiam destinatis, quia de inferioribus consistunt ordinibus: nisi
quis dicat, omnium cęlestium ordinum spiritus ad externum mitti obsequium: quod sancto Dionysio
non concordat. Si ergo est tantus numerus angelorum Ecclesiam custodientium, quātus est numerus Dionys.
vniuersorum: præsertim cum iuxta diuinū Dionysium quanto in cælestibus hierarchijs chorus seu or-
do est altior: tanto plures in se angelicos cōtinet spiritus. Hinc asserit sanctus Thomas, quod sicut cæ-
D lestia corpora excedunt inferiora quasi incomparabiliter in magnitudine: ita angelici spiritus in mul-
titudine. Propter quod ait Daniel, Milia milium ministrabant ei, & decies milies cētena milia assiste- Danie.7.
bant ei [VOCE magna] id est, iucundissima & vehementer affectuosa [DICENTIVM, Dignus est
agnus, qui occisus est, accipere virtutem & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorē, &
gloriam, & benedictionem].i.rationabile est, iustum, & opportunū, vt omnia ista Christo adscriban-
tur, conuenire seu inesse dicantur, eique cōpetere manifestentur. Accipit ergo ista á nobis, quando lau
damus, & confitemur ei ista inesse, seu conuenire. Ipse quippe est virtus & sapientia patris, vnigenitus
dei, & verus deus. Fortitudo quoque creata ei maxima est collata, secundum quod homo. Benedicimus
autem Christo benedictione laudis, & benedicit nobis benedictione consecrationis, seu sanctificatio- 1.Cor.1.
nis, munera gratiæ infundendo. De qua benedictione ait Apostolus, sine vlla contradictione quod mi
nus est, á maiore benedicitur. [ET omnem creaturam quæ in cælo est] id est, vniuersos sanctos dignus Hebr.1.
est possidere, & subiectos habere, etiam secundū naturam assumptam [ET quæ in mari, & quæ sunt su
per terrā, & quę sub terra].i.homines viatores & dãnatos, imò & cuncta creata [ET quę sunt in aere]
id est, pisces & aues. Vnde ad Christū maxime pertinet illud Dauidicū, Omnia subiecisti sub pedibus
eius, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Volucres cæli & pisces maris. Hinc alius pro-
pheta testatur, quod antiquus dierum, videlicet pater æternus, dedit Christo potestatem, honorem, &
regnum. [OMNES] id est, angelos vniuersos & militantis ecclesię seniores, ac filios [AVDIVI dicen-

tes sedenti throno]id est, deo excelso vni ac trino[E T agno]id est, Christo secundum naturam assum- B
ptam.[B E N E D I C T I O]laudis & gratiarum actionis[E T honor]latriæ, seu hyperduliç quantum ad
Christi humanitatem[E T gloria & potestas in secula seculorum] Hæc competunt deo, & hæc ei ab
omnibus adscribi optare, & eius perfectioni ac beatitudini congaudere, debemus[E T quatuor anima-
lia dicebant amen]diuina præconia confirmando, & de laude ac excellentia dei cordialissime exultan
do. Quod & Euangelistis præcipue competit.[E T viginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas]
deo omnipotenti mente & corpore se humiliter prosternendo, quod & quotidie agunt electi fideles
Ioan.5. [E T adorabunt viuentem in secula seculorum]scilicet deum, qui essentialiter vita est: in quo idem sunt
viuens, vita, & viuere. Cuius vita tantæ est eminentiæ, vt eius respectu nullum aliorū viuens dicatur:
quia ab aliis vitę puritate, felicitate, ac plenitudine, distat in infinitum: iuxta quem modum solus deus
1.Tim.6. dicitur bonus, solus ens, solusque sapiens. Ab hoc viuente primo fontano, purissimo: cuius vita in se-
ipsa mundissima est, nobilissima, delitiosissima, inuariabilis, infinitis diuitijs plena: ꝓfluit omnis vita.
Vita vegetatiua, vita sensitiua, vita secundum locum motiua, & intellectiua. Vita naturæ, vita gratiæ,
vita gloriæ. Denique ex prædictis patet consensus militantis ac triumphantis Ecclesiæ in laudibus
dei: & quantum omnes sancti regratiati sunt Christo pro beneficijs eius: prę sertim quod suo nos san-
guine liberauit. Hinc ergo & nos debemus deum indesinenter cordialiter concorditerque lauda-
re, beneficia Christi, potissime eius salutiferam passionem, incessabiliter menti nostræ proponere, F
gratias agere, imitari ac obedire.

¶ E X P L A N A T I O C A P. V I. [E T vidi quod aperuisset agnus vnum de septem sigillis.
A R T I C V L V S V I I.

Ræcedenti capitulo dictum est, librum in dextera dei visum fuisse, septem sigillis si-
gnatum: nunc de reseratione sigillorum istorum, & quid cuiuslibet sigilli apertionē
sequutum sit, edocetur. [E T vidi quod aperuisset agnus vnum de septem sigillis] id
est, primum sigillum quo clausus fuit liber hic. Nunc incūbit ostendere quid ista si-
gilla designent. Qui ergo per librum intelligunt totā vtriusque Testamenti scriptu-
ram, per ista sigilla intelligunt inuolutiones seu obscuritates, quibus Christi atq; Ec
clesiæ mysteria in scripturis velantur. Sed quia probabilius visum est, vt per librum
istū intelligatur increata sciētia dei, qua deus ecclesiæ decursum & statum prænoscit: consequēter per
septem sigilla intelligēdæ sunt occultationes, quibus deus scientiā istā ab oculis omnis viatoris abscon
dit. Et hę occultationes in re aliud nō sunt, nisi ipsemet deus, secretum suū abscondens ac pandens pro
Esa.43. libito suo. Porro sigillorum apertio, est diuinę huius sciētię manifestatio. Vidi ergo Ioānes imaginaria
visione, quod Christus librū in dextera patris seu dei trini ac simplicis apparentem, in manū accepit,
primūq; eius sigillum aperuit. Ita, inquā, apparebat Ioāni in visione pręfata. Per quod intellectualiter G
designabatur, quod Christus pręscientiā dei de statu Ecclesiæ cœpit Ioāni per angelū communicare,
reuelare, seu aperire.[E T audiui]interiori auditu[V N V M de quatuor animalibus tanquā vocem toni-
trui] i. tubaliter, autoritatiue, ac terribiliter loquēs[D I C E N S, veni & vide] Cū per quatuor animalia
quatuor Euāgelistæ signentur, per animal vnū seu primum quidam intelligunt Marcum, qui per leo-
nem signatur. Leo autem in ordine quatuor animaliū primo exprimitur. Quidam autē per animal pri-
mum intelligunt Apostolum Iacobum minorem, alij Euangelistam Matthæū. Insuper aliqui asserūt,
quod sancti per quatuor animalia significati, qui in isto capitulo scribuntur affari Ioannem, fuerūt tem
pore huius reuelationis defuncti: & quod animę eorū in visione apparuerunt Ioanni, alloquentes eun
dem. Alijs magis apparet, quod non ipsi veraciter apparuerūt: sed aliqua effigies eos repręsentans, an-
gelico ministerio in vi imaginatiua sancti Ioānis formata: sicque angelus in eorum persona ipsum affa
tus est. Et iuxta hanc viam non oportet eos fuisse defunctos, qui hic loqui cum Ioanne scribuntur.
Nam infrà quartum animal, scilicet aquila, Ioannem designans inducitur ipsum affari. Similiter ani-
mal secundū, scilicet Lucas, qui post hanc reuelationem multis vixit diebus. Cur ergo animalia ista scri
buntur alloquuta Ioannem, vel angelus in persona eorum, nisi propter congruentiam quandam: ad
denotandū, quod tota Ecclesia (cuius vicem gerit, typū seruat, personamq; repręsentat Ioānes) à qua- H
tuor Euāgelistis informationē sortitur? Itaque primū animal dixit, Veni, spiritali appropinquatione,
desiderando & aduertendo diuina. Et vide. i. intellige ea. Iuxta quem modū ait Psalmista, Accedite ad
eū, & illuminamini. [E T vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super illū habebat arcū.] Sic imagi-
narie apparebat Ioanni. Cuius rei intelligentiā seu significatum ipse angelo instruēte cognouit, sed nō
expressit, ideo obscuritatē induxit, expositoribusq; laborem reliquit. Beda & eū sequentes, per equū al
bum intelligunt primitiuam ecclesiam in baptismo lotam, & super niuē dealbatum, vesteque innocē-
tię decoratam. Alij per equum album accipiunt cœtum seu chorum Apostolorum. Sed hoc cum prio-
ri expositione satis concordat, quia primitiuæ Ecclesiæ dignissima portio fuerūt Apostoli. Porro nō-
nulli per equum album, intelligunt cœtum primorum prædicatorum siue doctorū. Et hoc rursus redit
in idē. Hi enim fuerunt Apostoli. Hic itaque Apostolorū, seu primitiuę Ecclesię chorus, dicitur equus:
quoniam velox & agilis in prędicando, fortis in operando seu aspera sustinendo, audax in testificādo.
Albus verò per sanctitatis candorem. Sessor autem huius equi est Christus, qui in illorū cordibus tan-
quam magister, director, & ductor iugiter præsidebat. Qui habebat arcum in manu sua, id est, sacram
scripturam & prædicationis idoneitatem in propria potestate. Congrue quoque scriptura dicitur ar-
Abac.3. cus, quia ex ea procedunt veritatis eloquia, virtutumque documenta vt tela contra inuisibiles, atque vi
Esa.66. sibiles hostes Ecclesiæ, & contra aciem vitiorum. De quibus scriptum est, Mittam ex eis, qui salua-
ti fuerint, ad insulas longe tenentes sagittam[E T data est ei] videlicet Christo secundum quod ho-

A mo est, à deo seu à tota Trinitate [C O R O N A] id est, dignitas regia, potestas dominatiua, beatitudo cũ
pleta. Hæc quantum ad rem, data sunt ei in incarnatione: quantum verò ad manifestationem, in resur- Hebr. 2.
rectione & ascensione. Hinc testatur Apostolus, Videmus Iesum propter passionem mortis gloria &
honore coronatũ. Potest quoque per coronam intelligi fidelium multitudo: quæ eum velut corona eir
cundedit, ornauit, ipsi etiam tanquam capiti suo adhæsit. Hinc ait Esaias, Eris corona gloriæ in manu Esa. 61.
domini, & diadema regni in manu dei tui. Deniq; data est ei à Satanæ synagoga, spinea corona, quam Ioan. 19.
patienter ferendo, promeruit totius accidẽtalis mercedis coronam. Quidam per coronam intelligunt
Christi carnẽ. Nam sicut coronã baiulat caput, & corona vestit caput: sic diuinitas verbi portat Chri
sti carnẽ & caro Christi vestiuit diuinitatẽ. Et de hac corona intelligi potest illud Canticorũ, Egredi- Cantl. 3.
mini filiæ Sion, & videte regem Salomonem, in diademate quo coronauit eũ mater sua [E T exiuit] de
medio Hierusalem seu primitiuæ Ecclesiæ, quando post passionem, & spiritus sancti missionem, Apo
stolos misit per mundum: sicq; per potestatis suæ operationem exiuit cum eis. Item exiuit à patre, & ve
nit in mundũ. Exiuit itaque [V I N C E N S] diabolũ sua profundissima humilitate, mundũ sua pauper-
tate, carnẽ sua castimonia [V T vinceret.] Nã aduersarios suos suæ potestati subiecit, quosdã conuerten
do ad fidẽ & obedientiam, alios deserendo & adijciendo dãnationi per propriæ æquitatatis sententiã.
Propter quod ait propheta, Sagittæ tuæ acutæ (populi sub te cadent) in corde inimicorũ regis. Et item, Psal. 44.
B Dominare in medio inimicorum tuorum [E T cũ aperuisset sigillum secundum] id est diuinæ præscien- Psal. 109.
tiæ secretũ de futuro statu Ecclesiæ copiosius mihi Ioanni elucidasset [A V D I V I secundum animal di
cens, Veni & vide] Secundum animal, secundum ordinem quatuor animaliũ supra inductum, est vitu-
lus, per quẽ designatus est Lucas. Qui quomodo intelligendus sit affari Ioannẽ, iam tetigit. [E T exiuit Apoc. 4.
alius equus rufus, & qui sedebat super eũ, datum est illi vt sumeret pacẽ de terra] In isto capitulo ponit
sanctus Ioãnes apparuisse sibi quatuor equos: quorum primus fuit albus, secundus rufus, tertius niger,
quartus pallidus: ad quos pertinẽt prima quatuor sigilla libri. Vnde in cuiuslibet sigillorũ istorũ aper-
tione videtur egredi equus. Per quod datur intelligi, quod mox cũ Ioannes in visione imaginaria cer-
nebat ab agno aliquod horũ sigillorum aperiri, seu solui, intuitus est equũ imaginarie egredi. Per quod
ei imaginaria visione præsentabatur, & simul intellectuali reuelatione pãdebatur, quid in statu Eccle-
siæ esset venturũ seu inchoatum, pleniusq; implendum. Itaque secundũ Bedam & Albertũ, sequẽtes in
hoc Augustinũ, in primi sigilli apertione per equum albũ ostenditur status primitiuæ Ecclesiæ. In tri-
bus autem sigillis sequentibus triforme bellũ contra Ecclesiã. Ita quod in apertione secundi sigilli per
equum rufum ostenditur status Ecclesiæ tempore persequutorum ac martyrũ. In apertione verò tertij
sigilli, per equum nigrũ status Ecclesiæ tempore hæresiarcharum. In apertione autem quarti sigilli, per
equum pallidum status Ecclesiæ hypocritarũ, falsorumque fratrum. Porro in quinto sigillo ostenditur
C gloria triumphantiũ in hoc bello. In sexto autem sigillo, ea quæ fient in persequutione tempore Anti-
christi. In septimo quietis æternæ initiũ. Alij verò aliã considerationem assumunt, putantes omnia ista,
quæ in quinq; sigillorũ apertionibus visa sunt, ad Imperatores Romanos Ecclesiæ persequutores de-
bere referri, ita vt per equũ rufum & eius sessorem, intelligatur populus Romanus, & Nero Imperator
ei præsidens: qui propter sanguinem fideliũ, quem fuderunt, per equum rufum eiusq; sessorem, signan
tur. Insuper per equum nigrum & eius sessorem, intelligunt populũ Romanum & Titum Imperato-
rem: qui nigro equo signati sunt, quoniã Iudæos ad tantam calamitatẽ duxerunt, quod fame fuerãt de-
nigrati. Per equum pallidum & eius sessorem, accipiunt populũ Romanum & Domitianum Impera-
torem. Per apertionem quinti sigilli, dicunt manifestatũ statum ac persequutionẽ Ecclesiæ à Traiano.
Per apertionem sexti sigilli, persequutionem Ecclesiæ sub Diocletiano. Septimi verò apertionẽ sigilli
referunt ad tempus hæreticorũ. Verum contra hæc multa possent induci. Primũ, quod isti expositores
nituntur reuelationes sancti Ioannis exponere secundũ processum ac ordinem temporis: vt quæ pri-
mo sunt scripta, prius credantur impleta, nec eadem sæpius iterentur. Hoc autem omnino incertũ est,
præsertim cum liber iste propheticus sit, & instar prophetaliũ procedat voluminum: in quibus tempo
ris ordo non obseruatur, sicut in historialibus libris: & in quibus etiam sæpe eadem tractantur. Sicut in
Esaia, Hieremia, Ezechiele, clarissimum est videre. Quoties nempe de Sẽnacherib regis assyriorũ de- Esa. 37.
D iectione Esaias prophetat? quoties Hieremias atque Ezechiel de vastatione Hierusalem per Chaldæos 32.
vaticinantur? Præterea qua ratione per equũ rufum & eius sessorẽ populus Romanus ac Nero signan- Hiere. 21.
tur, alij quoq; Imperatores præfati significari dicerẽtur. Omnes tãtum in effusione sanguinis Christia 32. & 39
ni ruffi ac cruenti fuerunt, maxime Diocletianus. At verò quod dicunt de Tito, non videtur ad pro- Eze. 7. 17
positũ pertinere. Titus enim non fuit Ecclesiæ persecutor, sed infidelium Iudæorum: & anteq̃ obsedit &. 24.
Hierusalẽ ac Iudæã, Christiani qui morabãtur ibidem, ex angelica admonitione inde regressi fuerũt,
& regnũ Agrippæ (qui fuit confœderatus Romanis) inhabitauerunt, quemadmodum in Ecclesiastica
narrat historia Eusebius. Præterea ex præhabitis innotescit, ea potissime in horum sigillorum apertura
Ioanni ostensa, quæ ante latebãt, vel futura erant. Titus antẽ ante hanc reuelationẽ vastauit Iudæos, &
obijt. Nã Domitianus frater eius imperauit post eum. Postremo his, quæ hoc loco scribit Ioannes de
quatuor equis, similia pro magna parte sunt, quæ apud Zachariam leguntur. Scribit enim ibidem ille, Zach. 6.
quemadmodũ viderit quatuor quadrigas egredientes. In quarum prima fuerunt equi rubei, in secunda
equi nigri, in tertia albi, in quarta equi varij & fortes. Et secundũ Hieronymum & alios doctores, ibi- Hierony.
dem per quatuor quadrigas & earum equos, in colore quadriformiter variatos, intelliguntur quatuor
regna & reges eorum: sicut tamen vt per eosdem equos plures reges eiusdem regni signentur. Idcirco
& hoc loco probabile est, omnes Romanos imperatores cruentos Ecclesiæ persecutores, eiusdem scili-
cet regni reges aut imperij, per equum rufum significari. Itaque Augustinũ, Bedam, Albertum sequen-

do, aperto ſecundo ſigillo, exiuit alius equus rufus. Sic apparebat Ioanni in imaginaria viſione. Et eſt B
ſenſus, quod per illum equum ac eius ſeſſorem, ſibi tūc reuelabatur ſtatus Eccleſiæ tempore perſequutorum, qui à tempore Neronis cœperunt Eccleſiam generaliter perſequi. Vnde per equum rufum exprimitur multitudo miniſtrorū principum perſequutorum. Per cuius ſeſſorem, intelligitur multitudo dominorum illorum crudelium, qui per martyrū occiſionem ſanguinarij extiterunt. Huic multitudini
Ioan. 19. principāri data eſt poteſtas, qua abutitur in perſequutione iuſtorū. Sicut & Chriſtus dixit Pilato, Nō haberes aduerſum me poteſtatē vllam, niſi tibi deſuper datū eſſet. Datum itaque ſeu permiſſum eſt ei [SVMERE pacē de terra] i. fideles in terra peregrinantes terrere, turbare, inquietare, occidere: ſecun
Matt. 10. dum quod Chriſtus prędixit, Trademini à parētibus, & fratribus, & cognatis, & amicis: & eritis odio
Marc. 13. omnibus hominibus propter me. Hoc à tempore Neronis vſq; ad Conſtantini conuerſionē durauit.
Luc. 21. Abſtulit ergo electis pacē temporis, & exteriorem quietē: non pacem pectoris, aut æternitatis [ET vt ſe inuicem interficiāt] Fideles enim, vt dictū eſt, ab infidelibus etiam valde propinquis, familiaribus, & amicis occidebātur: quod in ſanctorū legendis & chronicis ſatis deſcribitur. Propter quod præmonuit Chriſtus, Tradet autē frater fratrem in mortē [ET datus eſt illi gladius magnus] i. grandis poteſtas occidendi fideles. Romanis enim Imperatoribus perſequētibus Chriſtianos data deſuper fuit monarchia, ſed abuſi ſunt ea, & ſibi ſubditos ac fauētes ſpiritaliter peremerunt, ad tot ſcelera ac ſacrilegia eos trahēdo [ET cum aperuiſſet ſigillum tertiū] i. vlteriorem, maiorem, & excelſiorem futurorū notitiam mihi reuelare cœpiſſet, librū increatæ ſcientiæ mihi plenius exponendo, ſeu aperiendo [AVDIVI tertium animal dicens, Veni & vide] Tertium animal habēs faciem quaſi hominis Matthæum ſignificat. Cuius anima vel effigies, ſeu angelus in eius perſona dixit Ioāni, Veni & vide [ET ecce equus niger] i. hæreticorū caterua vitijs denigrata, atq; à lumine veritatis maxime aliena, dęmonibus coæquata [ET qui ſedebat ſuper eū] videlicet hęreſiarcharū, qui errorum inuentores errantiumq; ſectores fuerunt, caterua ſeu multitudo: vt Arius, Manichęus, Fotinus [HABEBAT ſtateram in manu ſua] Per ſtateram, quā hęreticorum doctores in manu, operatione ſeu vſu habent, intelligi poteſt ſimulata eorū F
Matt. 7. iuſtitia: qua ſe alios poſſe ponderare, eorumq; opera menſurare, pręſumunt. Vnde Saluator, Attendite (inquit) vobis à falſis prophetis, qui veniunt in veſtimentis ouium. Rurſus ſtatera eſt ſacra ſcriptura, qua cognoſcitur quanti ponderis ſit ſpiritus: quemadmodū per ſtateram perpenditur, quāti ponderis ſit corpus. Hanc hęretici pro ſe allegāt, doloſe proponunt, falſe exponūt, doctores ſe iactant, ſecundū eam ſe viuere aſſerunt. Deniq; vt hi qui volunt aliquid emere in ſtatera ponderant illud, ſit ne dignum precio an non: ita hęreſiarchæ eos quos ſibi acquirere atque decipere intēdunt, prius per cōſiderationem acutā ponderant, an graues ſint an leues, docti vel ſimplices, virtuoſi an ad ruinā procliues [ET audiui tanq̄ vocem in medio quatuor animalium] i. angeli exiſtentis inter hæc animalia, ita quod vox
iſta de throno ſeu Eccleſia ſonat [BILIBRIS tritici denario vno, & tres bilibres ordei denario vno, G
& vinum & oleū ne lęſeris] Bilibris eſt menſura ſeu vas continens duas libras: per quā hoc loco ſignatur eccleſiaſtica cōgregatio, vtriuſq; Teſtamenti doctrinis imbuta, gemina charitate fundata, duobus ex populis adunata. Porro per triticum, quod eſt optimū granum, pręlati, perfecti ac prędicatores expreſſi ſunt: quorū eſt, alios ſpiritaliter ac ſaporoſe reficere. Itaq; bilibris tritici eſt collectio eminētium
1. Cor. 6. perſonarū Eccleſię. Hæc empta eſt denario vno, ſcilicet precio ſanguinis Chriſti: ſicut ait Apoſtolus,
Matt. 20. Empti eſtis precio magno. Vel denarius eſt vita, ſeu merces beata in patria: quę in Euāgelio per denarium ſignificatur diurnū. Hoc nummo digna cenſetur Eccleſia, & pro eo obtinendo redēpta eſt & renata in Chriſto. Inſuper nomine ordei inferiores, rudiores, & ſubditi exprimuntur. Tres verò bilibres ordei, ſunt tota hęc fideliū multitudo, in fide ſuperdigniſsimæ Trinitatis viuens: quæ licet inferior ſit gradu, dignitate, aut merito: eodē tamen precio eſt redempta, & ad eandem beatitudinē ordinata. Ideo cū tantę ęſtimationis ſint apud deū fideles, clamat angelus ne lędantur malo exemplo: vel ne corporalis afflictio eis ſpiritaliter noceat, videlicet ne ſuccumbant, imò per aduerſa proficiant & ſaluētur. Item ne corporaliter plus q̄ deus permittit, ab aliquo moleſtentur. Per vinum autem & oleum intelligūtur, qui quaſi medio modo inter iſtos ſe habent, vel medium ſtatum tenent: qui propter deuotionis feruorem, & mentis in deo iucunditatem, ſignificantur per vinum. Per oleum verò, propter pietatem & animi bonitatem. Tales præcipue ſunt religioſi, qui ſimiliter nō ſunt lædendi. Poteſt quoque verborū horum hic eſſe ſenſus, quod vox illa dei prædixerit fideles maiores atque minores in tantum à perſequu- H
Sapiē. 5. toribus eſſe vilipendendos, vt pro vno denario traderent multos, vixque alicuius valoris eos haberēt. Iuxta id quod in fine dicturi ſunt, Nos inſenſati vitam illorum ęſtimabamus inſaniam, & finē ſine honore. Quomodo ergo cōputati ſunt inter filios dei? & inter ſanctos ſors illorum eſt? Vnde cū precioſi ſint coram deo, per vinum & oleum deſignantur, & perſequutori omni præcipitur, ne eos lædat modis præſcriptis. [ET cum aperuiſſet ſigillum quartum] ſecundum ſenſum de aliorum ſigillorum apertione inductum [AVDIVI vocem quarti animalis] videlicet aquilæ per quam Ioannes ſignificatur: cuius vice loquutus eſt angelus ad eundem, perſonam Eccleſiæ repræſentantem [VENI & vide. Et ecce equus pallidus] id eſt, hypocritarum & fallacium fratrum cœtus [ET qui ſedebat ſuper eum] id eſt, quicunque principalis & ductor illorum [NOMEN illi mors] quia & ipſe in anima mortuus eſt, alio-
Matth. 6. rumque animas ſubuertendo occidit. Hic equus eſt pallidus, quoniam deſignati ſunt per eum, qui charitate & ſapientia quaſi aurum ſe fulgere fingunt: ſed ſimulatione palleſcunt: inſuper exterminant facies ſuas, vt pareant hominibus ieiunantes [ET infernus ſequebatur eum] id eſt, æterna pœna morientem talem mox comitatur. Sed & multi diaboli currunt poſt eum, & ſuæ doloſitatis ſunt comites & con-
2. Cor. 11. ſortes [ET data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ] quia in omni loco Eccleſię hypocritarum
Mich. 7. ac ſeductorum genus conſiſtit, eſtque vbiq; in falſis fratribus periculum. Nam vir fratrem ſuum vena-

A tur ad mortē. Atq; in omni angulo terræ inueniuntur, qui proximum à deo auertere, & ad vana con-
uertere moliuntur. Ideo subditur. [INTERFICERE gladio]. i. sermone venenato: nam gladius in la Psal. 58
biis eorum, [FAME]. i. subtractione alimoniæ verbi dei ac sacramentorū [ET bestiis terræ]. i. carnali- Matth. 4
bus & irrationabilibus concupiscentiarū vitiorumq; motibus: vel crudelibus prælatis atq; princi pi- Deuter. 8
bus, per quos multi spiritaliter corporaliterque necantur, [ET morte]. i. alio quouis modo nocendi ac
perimendi, in corpore siue in anima. [ET cū aperuisset sigillum quintum] iuxta sensum præhabitum
[VIDI subtus altare]. i. in secretario laudis æternæ, quod est sublime altare triumphantis ecclesię. Vel
subtus altare. i. sub Christi custodia & quiete. Christus enim vno modo altare vocatur, in quo & super
quod cuncta immolamus, offerre debemus, videlicet in fide & charitate ipsius [ANIMAS interfecto-
rum propter verbum dei, & testimonium quod habebāt]. i. animas martyrum qui occisi sunt eo quod
Christum prædicauerunt siue confessi sunt. Has animas earumque gloriam vidit Ioannes in spiritu,
eo modo quo vidit & angelum secum loquentem. Omnia enim hæc per quasdam effigies sibi præsen
tabantur. [ET clamabant voce magna]. i. plurimum affectuosa [VSQVEQVO domine sanctus & ve-
rus non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra?]. i. in persecutoribus nostris? Hæc
beatæ animæ diuinæ æquitati penitus conformatæ, zelo iustitiæ, non appetitu vltionis vndæ precan-
tur. Quod enim id liceat per id constat, quod Christus ait in Euangelio, Deus non faciet vindictam Luc. 11.
seruorum suorū, clamantium ad se die ac nocte? Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum. Hinc 18.
B subditur [ET datæ sunt illis singulæ stolæ albæ]. i. vnicuiq; præmiū essentiale, quod est gloria animæ
[ET dictum est illis]. i. à deo responsum [VT requiescerent tēpus adhuc modicū]. i. patienter præsto-
larentur, & interim corpora eorū in sepulchris quiescerent vsq; ad diem iudicij: quod modicum est,
comparatione durationis futuri sequentisque seculi [DONEC impleatur numerus conseruorum eo-
rum] qui nunc in militanti ecclesia deo ministrant: vel conciuium suorū, qui cū ipsis in cælis deo de-
seruiunt [ET fratrū eorū qui interficiēdi sunt, sicut & illi] pro fide occubuerunt. Multi enim sub An-
tichristo circa finē seculi occidentur. Et tam diu durabit huius mundi decursus, quousq; electorū nu-
merus cōpleatur. Vnde per fratres possunt intelligi martyres ꝓpter ampliorē mutuo similitudinem.
Per cōseruos vero cōfessores. Itaq; in huius sigilli apertione, plenius declarata est sancto Ioāni gloria
quiescentiū in Christo, & cōsolatio eorundē, futurumq; martyriū plurimorū in Ecclesia militāti. Sed
cū sancti in patria nil precētur nisi quod obtinent, animarū istarū oratio fuit à domino exaudita: quia
nec ipsi aliter appetierunt fieri vltionē, q̄ deo placeret. Ex his etiā ꝓbantur animæ ante futurā resur-
rectionē beatificari. Iterū innotescit ex his, q̄ stulta fuerit hæresis dicentiū, impios in die iudicij preci-
bus electorū saluandos: cū ex hoc loco ac Euāgelio pateat, quod sancti optāt postulantq; instā vindi-
ctam [ET vidi, cū aperuisset sigillū sextum] magis ac magis reuelando mihi diuinæ scientiæ de statu
C Ecclesiæ sacramentū [ECCE terræmotus factus est magnus] Ista de nouissima sub Antichristo perse
cutione acerrima exponitur. Loquitur autē Ioan. more prophetico de futuro quasi preterito, propter
certitudinē prophetiæ. Tunc igitur erit magnus terræmotus. i. maxima inquietudo, turbatio, motio,
habitantiū in terra. Erit enim tūc tribulatio qualis nō fuit à principio, vt proprio ore contestatus est
Christus: qui & per Danielē idipsum prędixit [ET sol factus est niger]. i. Christus sol iustitię tūc ma- Matth. 2
iestatē suā minus solito declarabit, nec coruscabit per seruos suos miraculis. Diffamabiturque nomen Dan. 7.
ipsius, & blasphemiis ipse inhonorabitur maximis vehemēter [TANQVAM saccus cilicinus] qui est
obscuri coloris, & vilis putatur. Quidā per solē intelligunt doctores Ecclesiæ, qui tunc per sapientiā
nō lucebūt vt ante, nec fulgebunt ꝓdigiis [ET luna facta est vt sanguis]. i. Ecclesia plus solito sangui-
nem fundet, atq; ab impiis sanguinolenta, seu peccatrix dicetur [ET stellæ cæli ceciderūt sup terrā]. i.
qui in ecclesia splendidi videbātur, timore & acerbitate persequutionis illius à fide recedent: quidam
veraciter, quidā simulate, seu apparēter. Aliqui quoq; simulata sanctitate & miraculis Antichristi fal-
lentur [SICVT ficus emittit grossos suos, cū vento magno mouetur] tunc enim grossi. i. primi tēpo-
ris fructus arboris fici ex vento impellente mox cadunt in terrā [ET cælum recessit]. i. Ecclesia tunc
prædicationem suā abscondet, nec publice more solito apparere, Christumq; colere & laudare aude-
bit: nisi aliqui valde pfecti seu deprehensi [SICVT liber inuolutus]. i. signatus & clausus. Nam sicut
D huiusmodi liber quid intus cōtineat, nō ostendit: sic Ecclesia tunc filiis suis, nō extraneis se manifesta-
bit. Vnde Beda hic ait, Sicut liber inuolutus mysteria quidē intus, sed foris nō apparentia cōtinet: sic Beda.
& tunc Ecclesia suis tantū cognita, persequutionē discrete vitans recedet: vt ab extraneis abdita, non
videatur [ET omnes mōtes & insulæ moti sunt de locis suis]. i. magni ac eis in insulis subditi, à facie
tyrānidis Antichristi vel corporaliter fugient, vel ab Ecclesiastica vnitate ac fide recedēt. Sic tamen,
vt sit distributio ꝓ generibus singulorū: quoniā quidā de oībus mouebūtur. [ET reges terræ, & prin-
cipes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in pe-
tris montiū. Et dicunt mōtibus & petris, Cadite super nos, & abscōdite nos à facie sedentis sup thro
num]. i. dei omnipotentis, q vnus est trinus [ET ab ira agni] videlicet Christi, secundū naturā assum-
ptam, in qua iudiciū exequetur. Totū istud vno modo exponitur de Christianis, q tunc ab Antichri-
sti ferocia se abscōdent diuersis ac secretis latibulis; & præ vehementi angustia, quasi per excessum lo-
quentes precātur, vt à mōtibus & petris operiātur & abscōdantur à facie sedētis super thronū. i. per-
sequutionis acerbitatē, quam deo permittente seu ordināte sciunt grassari in populo Christiano, effu
giant. Iuxta quem modū & in Euangelio scriptum est, Dicent mōtibus, cadite super nos: & collibus,
operite nos. Quod & Christus tempore passionis testatus est, peccatores esse dicturos. [QVONIAM Lucæ. 23
venit dies magnus iræ ipsorum]. s. sedentis in throno & agni. i. tempus grauissimæ persequutionis à
deo & Christo permissæ, quæ patientibus atque timentibus quasi ira dei videbitur: quamuis propriè

deo non cõpetat, qui electos ſuos & amore potius & pietate, q̃ ex ira in præſenti flagellat, vt emẽden B
tur aut perficiantur. Præterea per mõtes & petras, à quibus quærũt operiri & abſcondi, quidã intelli-
gunt maiores & perfectiores, quorũ cõſilio, auxilio, precibusq; inferiores & minus perfecti, quærẽt iu-
uari, defendi, ſaluari: nã Chriſto veniẽte ſint imparati, ſed fixi reperiãtur in fide. Pleriq; per mõtes &
petras intelligũt ſanctos in patria cõfirmatos in bono, inſtar petrarũ & quaſi montes præcelſos: quorũ
ſuffragia tunc iſti poſtulabũt. Secũdo hic locus exponitur de reprobis, q die iudicij imminẽte, ſe quæ-
rent abſcõdere, & iram dei euadere [ET quis poterit ſtare]. i. cõſtans in fide manere tẽpore tantæ pſe-
quutionis? Nullos vtiq; ꝓpria virtute. Erit enim tunc tẽtatio tanta, vt in errorẽ ducantur etiã, ſi fieri
poteſt, electi. Poſtremo quod dictũ eſt, ſol factus eſt niger, & luna vt ſanguis, & ſtellæ cæli ceciderũt,
& cælũ receſsit, & cætera, puto adhuc aliter poſſe intelligi. Siquidem ſanctus Ioannes volumine iſto
prophetali, ſequitur modũ loquendi prophetarũ. Eſt autem conſuetudo prophetis, vt grauem cũ ali-
quam hominibus vaſtitatẽ denunciant, luminaria cæli aſſerant immutari: quia videlicet hominibus in
mœrorẽ deiectis ad ſolatiũ non relucent, quibus omnia ſunt amara, & ipſa etiã lux cõſiſtit odibilis. Et
Iohe.2 iuxta hunc ſenſum verba hic poſita in prophetis quoq; inueniũtur conſcripta. Et primo (vt aliqua cõ
memorẽtur) apud Iohelem dicitur, Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxeront ſplendorẽ ſuũ.
Eſa.24 Itemque, Sol cõuertetur in tenebras, & luna in ſanguinẽ. Item apud Eſaiam, Cõplicabuntur ſicut li
Ezec.32. ber cæli. Sic & in Ezechiele, cum diuinus Pharaonis cladem prædiceret, Operiam (inquit) cũ extin- F
ctus fueris cælos, & nigreſcere faciam ſtellas. Omnia luminaria cæli mœrere faciam ſuper te.

EXPOSITIO CAP. VII. [POST hæc vidi quatuor angelos ſtantes.] ARTIC. VIII.

Apoc.6 QVoniam ea, quæ in fine præcedentis capituli ſub ſexti ſigilli reſeratione deſcripta
ſunt, ad Antichriſti perſequutiones ac tempora ſunt relata: conuenientius reor ex
ipſo textus tenore, connexione, & forma etiã quæ ſequuntur, ad prædicta referre.
Subditur enim [POST hæc vidi quatuor angelos, ſtantes ſuper quatuor angulos
terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent ſuper terrã.] Itaque quæ nunc di-
cuntur, oſtenſa ſunt ei poſt ea quæ præcedenti capitulo ſcripſit, tanquã implenda,
dum implebũtur quæ ſexti ſigilli apertionẽ concernunt. Nõdum enim de ſeptimi
ſigilli apertura diſſeruit. Denique tẽpore Antichriſti, ſatellites eius in principalibus mundi partibus,
plagis, ſeu regnis tenebunt dominium, nec Euangelicæ legis prædicatores permittent verbũ dei diſ-
ſeminare. Eſt itaq; ſenſus, Poſt hæc vidi quatuor angelos. i. quatuor dæmones ſecundũ Haymonẽ. De
1.Cor.6 quibus Paul. Neſcitis (inquit) quia & angelos iudicabimus? Et rurſus, Certus ſum, quia neque angeli,
Roma.8. neque principatus, neque virtutes poterũt nos ſeparare à charitate dei. Alij per quatuor angelos, in-
telligunt ſeculi principes, ſtantes ſuper quatuor angulos terræ in quatuor partibus mundi habentes G
dñium ſi de terrenis. i. principibus intelligatur. Si autẽ de ſpiritibus malis, ſenſus eſt, quod & ipſi in lo-
cis impiorũ cõſiſtunt. Quẽadmodũ autẽ regnis præſident angeli boni, ita apponũtur eis & angeli ma
li. Tenentes quatuor vẽtos terræ. i. vitæ ſpiraculũ auferentes credẽtibus, & ſuo dominatu omnia præ-
focantes: ne flarent ſuper terrã. i. ne fidelibus pacifice viuere cõcederetur. Per hãc metaphoricã loqu
tionẽ innuitur, quod ad tantã anguſtiã impij illi perducent Eccleſiam, vt reſpirare vix queat. Rurſus
venti terræ dicũtur prædicatores, qui audientiũ corda refrigerant, ſpiritalis vitæ flatũ infundunt, om-
bem obumbrãtis gratiæ afferũt. Itaque præfati angeli tenebunt quatuor ventos terræ. i. prædicatores
totius Eccleſiæ impedient, ne flent ſuper terram. i. ne verbum dei hominibus prædicent. De quo flatu
Cant.4. in Canticis dicitur, Veni auſter perfla hortum meum [NEQVE ſuper mare] id eſt, in inſulis maris, &
Mar.12. his qui occupantur in aquis multis [NEQVE in vllam arborem]. i. in eos qui habitãt in locis arbori-
bus conſitis. Vel arbores ſunt homines, ſecundũ quod ait Saluator, Aut facite arborem bonam, aut fa
cite arborem malam [ET vidi alterũ angelum aſcendentẽ ab ortu ſolis] i. ab oriente [HABENTEM
Eſaiæ.6 ſignum dei viui] Per hunc angelum quidam intelligunt Ieſum Chriſtum, qui eſt magni cõſilij ange-
Lucæ.7. lus, viſitauitq; nos oriens ex alto: & aſcendit. i. ſublimiter venit & glorioſe innotuit, ab ortu ſolis æter-
ni, ex corde patris altiſsimi, ex ſummo cælo vbi eſt nunquã deficiens. Vbi ſoli Intelligentiæ mentibus
Ioan.18 oritur beatorum. Hic habuit ſignũ dei viui. ſ. crucis vexillum. Habuit quoque ſignum quod vere miſ-
ſus eſſet à deo, & quod eſſet deus verus: ſecũdum quod ait, Opera quæ dedit mihi pater, teſtimonium H
perhibent de me. Veruntamen per angelũ iſtum potius arbitror intelligendum angelicum ſpiritũ di-
Hebræ.1. uinitus miſſum, prout infra in textu tangi videtur. Deus enim per angelos diſponit eccleſiã. Qui an-
gelus in viſione imaginaria videbatur Ioanni quaſi ab oriente cõſcendere, atq; in altiora volare: ſicq;
in ſublimi ſtans, ea quæ ſubſequuntur clamare. Habuit autẽ ſignum dei viui, quia in eo certũ videba-
tur indiciũ, quod eſſet de curia ſummi regis, & angelus ſanctus nõ malus, ſicut prædicti. Præterea an-
geli ſancti ſubinde cũ crucis vexillo apparuiſſe leguntur. Sed & ſignum iſtud intelligi poteſt poteſtas
refrenandi ac compeſcendi ferociam malignorum ſpirituum [ET clamauit voce magna] id eſt, grandi
authoritate præcepit [QVATVOR angelis, quibus datum]. i. permiſſum, vel etiam diuina iuſtitia
exigente conceſſum [EST, nocere terræ & mari]. i. perſecutionem inferre fidelibus, in prouinciis ac
inſulis hinc inde manẽtibus [DICENS, Nolite nocere terræ, & mari, neq; arboribus]. i. vltra nõ attẽ-
tetis vexare fideles (qui per terrã mare & arbores, ſicut expoſitũ eſt, deſignãtur) ſicut feciſtis [QVO-
ADVSQVE ſignemus ſeruos dei noſtri in frontibus eorum]. i. quoadusque ego & angeli ſancti, mihi
cooperãtes, crucis vexillo fideles ab infidelibus diſcernamus: vel prædeſtinatos ad fidem cõuertendos
notemus, eorumq; cõuerſioni cooperemur. Quibus verbis inſtruimur, quod licet deus ꝑmittit Anti-
chriſtũ ad tẽpus regnare, cito tamẽ malitiæ eius ſatellitumq; ipſius finẽ imponet, ita quod angeli ſan-

A ctí dæmonũ quoq; tunc compeſcent ſæuitiã, ne Chriſtianos omnino extinguant, nec electorũ cõuer-
ſionẽ ad Chriſtũ impediant. Quidã vero, vt Berengandus & Beda', exponunt hæc pro tẽpore primi
aduentus Chriſti, quando quatuor principalia regna mundi perfida erãt, & homines variis modis ve-
xabant, poſtea quoq; Euangelicæ legis prędicationẽ impedire conati ſunt. Quorũ prauitatem cõpe-
ſcuit Chriſtus, ſuosq; ꝓtexit, ne eorũ quis impediret ſalutẽ. Imo ante ſuã natiuitatẽ ex virgine voluit
pacem eſſe in mundo, cunctis ſubiectis romano imperio. Quanuis autẽ iſtud catholice dictum ſit, non
tamen videtur expoſitio iſta ad præcedentia atq; ſequentia eſſe connexa. Neq; enim in primo Chriſti
aduento impleta ſunt, quæ mox ſubduntur. Alij referunt iſtud ad tẽpora Conſtantini Imperatoris, cu
ius temporibus dicunt fuiſſe quatuor perſequutores pręcipuos in diuerſis prouinciis, quos dicunt hic
per quatuor angelos, tenentes quatuor ventos ſignari. Et per angelũ aſcendentẽ ab ortu ſolis æſtimãt
Conſtantinũ Imperatorẽ notari, cuius virtute prædicti perſequutores à Chriſtianorũ infeſtatione re-
preſsi ſint. Veruntamen eius tẽpore impletũ non eſt, quod de ſignatione ſeruorũ dei in frontibus ſuis
ſubiungitur, niſi ſecundũ ſpiritalem intelligentiã, ſecũdum nominũ interpretationem acceptã. Sequi-
tur enim de numero ſignandorũ, & iam in dei præſcientia ſignatorũ [ET audiui numerũ ſignatorum]
ſigno dei in fronte, vt dictum eſt [CENTVM quadraginta quatuor milia ex omni tribu filiorũ Iſrael]
ita quod omnes ſimul accepti, tot fuerunt, ſeu erunt. Ex qualibet enim tribu erunt duodecim milia.
Cumque duodecim tribus ſint, ſignati ex omnibus tribubus iſtis pariter ſumpti conſtituũt numerum
B memoratũ. Nam in fine, Antichriſti detecta perfidia, omnes tribus Iſrael cõuertentur ad prædicatio-
nem Heliæ. multo vtiq; plures q̃ hic taxantur. Vnde per numerũ iſtum determinatũ indeterminatus Pſal.58
exprimitur, ꝓpter perfectionẽ numeri huius: quemadmodũ expoſitores ſatis declarãt [EX tribu Iuda
duodecim milia ſignati]. i. duodecim milia hominũ ex hac tribu ſignabũtur ſigno crucis fide ſuſcepta
[EX tribu Ruben duodecim milia ſignati, &c.] Cõuenienter à tribu Iuda incepit, quia ex ea nati ſunt 1.Par. 28
reges. & quoniam Iudas inter fratres ſuos robuſtiſsimus fuit, vt primo Paralipomenon legitur. Potiſ- Matth.1.
ſime autem, quia de ſemine eius natus eſt Chriſtus. Omittit autem tribum Dan. quia de ea (vt dicitur)
Antichriſtus naſcetur. Duodecim tamen nomina tribuum ponit. Nam tribum Manaſſen & tribũ Io-
ſeph diſtinguit, cũ tamen Manaſſes filius fuerit Ioſeph. Similiter tribũ Effraim nõ expreſsit: cuius ſe- Gene.41
cundũ quoſdam eſt ratio, quia Hieroboam primus rex decẽ tribuum Effrateus, populũ Iſrael ad ido-
lolatriam traxit. Alij aſſerũt, per tribũ Ioſeph tribum Effraim deſignari. Qui autẽ hoc loco per duo-
decim tribus intelligunt vniuerſos fideles (qui patriarcharũ fidem & opera imitãdo, ſpiritaliter eorũ
filij nuncupantur, iuxta illud Apoſtoli, Si enim vos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis) myſticã intel Galat.5
ligentiam penes nominũ interpretationem accipiunt. Iudas enim interpretatur confeſsio. Ideirco per Gene.29
tribum Iuda omnes, qui Chriſtum veraciter confitentur, & ꝓpria quoq; mala confiteri non renuunt,
C intelligũtur. Porro Ruben interpretatur videns filiũ, vel vidẽs in medio, vel filius viſionis. Eius itaq; Eodem.
tribus ſunt, qui viſioni contemplationis inſiſtunt, & in medio laqueorũ ſe poſitos cernunt. [EX tribu
Gad, duodecim milia ſignati] Per Gad, q̃ interpretatur accinctus, intelliguntur qui virtutibus cõtra
peccata armãtur [EX tribu Aſer duodecim milia ſignati] Per Aſer, q̃ interpretatur beatus, ſignifican
tur qui Euangelicarũ beatitudinũ poſſeſſores ſunt & futurã prægustare beatitudinem nunc merẽtur.
[EX tribu Neptalim duodecim milia ſignati] Per Neptalim, qui latitudo interpretatur, hi q̃ charitate Gen. 42
extenduntur ad omnes, ſignificantur [EX tribu Manaſſe duodecim milia ſignati] Per Manaſſen, qui Gene. 30
obliuio interpretatur, ſignati ſunt qui inferiorũ ac volubiliũ obliuiſcentes, diuinorum meditatiõibus Gen. 49
ſuam ſemper replere & occupare nituntur memoriã. [EX tribu Symeon duodecim milia ſignati] Per Gene.41
Symeonem, qui audiens mœrorẽ interpretatur, ſunt intelligẽdi, qui ex paſsionis Chriſti memoria, ſa
lubri conficiuntur mœrore, etiã ex deſiderio patriæ, ex contẽptu propriæ culpæ, ex proximorũ rui- Gene.22
na, & ex proficiendi affectu [EX tribu Leui duodecim milia ſignati] Per Leui, qui additus dicitur, ex-
primuntur qui bona bonis accumulant, & obſeruãtiæ præceptorũ obſeruantiam conſiliorũ adiiciũt,
[EX tribu Iſachar duodecim milia ſignati] Per Iſachar, qui merces interpretatur, dantur intelligi qui
meritis abundare ſatagunt, ꝓmijq; intuitu fortiter agunt [EX tribu Zabulon duodecim milia ſignati] Gen. 49
per Zabulon, qui habitaculũ fortitudinis interpretatur, ſignati ſunt qui perſeuerãtes in bonis, in deo
D quaſi in firmiſsima terra, quieſcunt [EX tribu Ioſeph duodecim milia ſignati] Per Ioſeph, qui inter- Gene.30
pretatur augmentũ, expreſsi ſunt qui ſpiritalibus diuitiis quotidie augmentãtur [EX tribu Beniamin Gene. 25
duodecim milia ſignati] Per Beniamin, qui filius dexteræ interpretatur, figurati ſunt qui deũ ſibi gra-
tioſe ac pie aſsiſtentẽ ſortiti ſunt, atque in eius dextera collocabuntur. Sed quia poſt Antichriſti inte-
ritum, & generalem Iudæorum conuerſionẽ, mox beatitudo æterna pręſtatur, congruenter de triom-
phãte Eccleſia ſubditur [POST hæc vidi] in ſpiritu [TVRBAM magnã, quam dinumerare nemo]. i.
nullus homo viator [POTERAT] beatis vero in patria numerum electorum conciuium ſuorum con
ſtare, probabile eſt [EX omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis ſtantes ante thronum]. i.
coram maieſtate diuina, cuius thronus quandoque Eccleſia militans, quandoq; Eccleſia triomphãs,
interdũ Chriſti humanitas, interdum anima iuſti, interim cœlũ empyreũ, nonnunquã ipſamet dei au
thoritas ac poteſtas vocatur: ſicq; nũc potiſsime ſumitur. Dicũtur autem ſancti ſtare corã deo, & an- Eſaię. 61.
te eũ, nõ quaſi deus nõ ſit intra eos, q̃ omnia implet ac penetrat: ſed humano more loquũtur ſcriptu-
rę, morẽ gerentes infirmitati intelligẽtiæ noſtræ. Stant itaq; ante thronũ, tanquã vultui maieſtatis in-
tẽti, eiusq; obſequio cũ inæſtimabili reuerẽtia indeſinenter parati [IN conſpectu agni] quia de Chri-
ſti humanitate ſpeciali gaudio reficiuntur, cui etiã ſecũdum naturã aſſumptam reuerenter ſubduntur.
[AMICTI ſtolis albis]. i. cãdidiſsimis incõtaminatisq; gloriæ veſtimẽtis, puta duplicibꝰ ſtolis, beatitudi
ne animæ & corporis, pręmio eſſentiąli, & accidẽtali: ſicut ſcriptũ eſt, Propterea in terra ſua duplicia

possidebunt [ET palmæ] i.victoriæ suæ indicia [IN manibus eorũ. Et clamabãt voce magna]. i. amo B
rosa, iucũda, deuota [SALVS deo nostro, q sedet super thronũ]. i. vno trinoq; deo sit summa, æterna,
& infinita felicitas, omnisque gloria ei attribuatur: & quicquid salutis in nobis est, ab ipso profluxit.
Hoc congratulando dicunt, quia sic est, nõ orando: vt sit sicut eũ dicimus, Laudate eum omnes angeli
Psal.48 eius [ET agno]. i. Christo secundũ quod homo est. Aliter tamen cõpetit salus Christo vt homo, quam
supèrbenedictæ Trinitati. Siquidẽ secundum quod homo est, causa est nostræ salutis instrumẽtalis &
meritoria, habetq; felicitatẽ creatam finitã: sed maiorẽ, quã cæteri vniuersi simul accepti. [ET omnes
angeli stabant in circuitu throni & seniorũ & quatuor animaliũ]. i. hominũ beatorũ in cælo glorifica-
torũ. s. Euangelistarũ & præcipuorũ patrũ Ecclesię: qui, vt dictũ est, per quatuor animalia & seniores
expressi sunt. Loquitur autẽ Ioannes de istis, secundũ quod ipsi in visione apparuit, & pro statu futu-
ro in patria. [ET ceciderũt in conspectu throni in facies suas] sic in imaginaria visione apparebat Io-
anni. Quo significatur, quod angeli sancti deo spiritaliter atq; humiliter ꝓsternũtur, eiq; de hominũ
triũpho & gloria regratiantur [ET adorauerũt deũ, dicẽtes Amen]. i. sic sit. & vere sic est, sicut sancti
isti homines sunt loquuti, salus deo nostro, &c. Nã dicendo amen, hominũ laudem cõfirmauerunt, di
uinæq; maiestatis honorationi cõgratulari se monstrant. Deniq; addunt. [BENEDICTIO, & clari-
1. Ioan. 1. tas, & sapientia, & gratiarũ actio, honor, & virtus, & fortitudo deo nostro in secula seculorũ amen]. i.
ista omnia deo nostro cõueniunt seu debẽtur. Ipsi benedictio. i. laudatio impẽdatur, ab omnibus bene- F
dictus cognoscatur & cõmendetur. Ipsi claritas, pulchritudo, synceritas, nobilitas cõpetit, in quo nul
Sapiẽ.7 la est macula, nulla imperfectionis aut defectibilitatis admixtio. Deus enim lux est, & tenebræ nõ sunt
in eo vllæ, q in seipso immensa prorsus claritate venustus est. Ipse quoq; sapiẽtia est, & omnis virtutis
origo, cui oẽs mentes bene dispositę, intimo regratiantur affectu, & optare debemus, vt ei ab omnibus
Dan.9. sempiterna gratiarũ actio exhibeatur, cui soli honor latriæ debetur. Ipse est virtus virtutũ, sanctus san
Ephes.5. ctorũ, omni virtute sine mensura cõspicuus: cuius fortitudo seu omnipotẽtia finẽ non habet. Hoc an-
gelicũ canticum mente & ore deuotissime frequentemus, nuncq; pro viribus vitã inchoemus cælestẽ,
psallendo deo iugiter in cordibus nostris: semper gratias referentes eidẽ, & confitẽtes ex animo, quod
a digna ac plena gratiarum actione deficimus in immensum. [ET respondit]. i. ad animę meæ admira-
tionem seu dispositionem conuenienter loquutus est [VNVS de senioribus] mihi in visione apparen-
tibus [ET dixit mihi] nõ quasi ignorans, sed me instruere volens. [HI qui amicti sunt stolis albis qui
Zacha.4 sunt, & vnde venerũt? Et dixi illi, Domine, tu scis] qui iam vnus illorũ es, & regnas in patria. sicut Za
charias angelo, ita Ioannes seniori huic respõdit, quẽ aliqui putant Petrum fuisse apostolũ, qui tẽpo-
re huius reuelationis triumphauit cũ Christo. [ET dixit mihi, Hi sunt qui venerunt ex magna tribula
Act.14 tione] Per multas enim tribulationes oportet nos ingredi regnũ dei [ET lauerunt stolas suas, & deal-
bauerũt eas in sanguine agni]. i. opera interiora & exteriora, quæ sunt mentis & corporis spiritalia in- G
dumẽta. Vel stolæ sunt corpus, quo anima vestitur, & anima qua corpus ornatur. Has stolas ab inqui-
namento peccati mundauerunt in sanguine agni. i. in fide & imitatione, in virtute & merito passionis
Christi. Vnde non ait rubricauerunt, sed dealbauerunt: ad innuendum, quod de spiritali dealbatione
sit sermo: itemque, quod omni carent immunditia culpæ, quæ nigredini cõparatur. Præterea aliqui di
cunt hæc de solis martyribus dici. Beda vero & alij multi, exponũt de cunctis beatis hominibus. Nam
& aliqui confessorũ, longum, magnum, ac durum in mundo duxerunt martyriũ, sicut Hieronymus &
beatissimi eremitæ [IDEO sunt ante thronum dei]. i. deo facie ad faciem fruũtur [ET seruiunt ei] cul
tu latriæ, scilicet laudatione, adoratione, gratiarum actione [DIE ac nocte] id est, sine interruptione
in ipsa æternitate, omne tempus dierum ac noctium complectente [IN templo eius] pnta in patria ac
triumphanti ecclesia. Veruntamen infra dicit Ioannes templum non vidi in ea. s. in ciuitate cælesti:
quod quomodo intelligendum sit, ibidem deo implente dicetur. Hæc seruitus, quietissima atque dul-
cissima merces est seruitutis præsentis laboriosæ. [ET qui sedet super thronum] id est, deus omnipo-
tens, trinus & simplex [HABITAT super illos]. i. in eis per dona gloriæ indesinenter quiescit, & de-
super possidet eos, gubernatque immediate per seipsum; non dirigendo eos in finem adipiscendũ, sed
1. Petr. 1. conseruando immobiliter in fine adepto. [NON esurient neque sitient amplius] secundũ quod in esu-
Psal. 102 rie ac siti defectus atq; pœnalitas includuntur: iugiter tamen appetent eum, in quem & angeli deside-
rant prospicere. Satiatur ergo & omnino impletur in bonis desiderium cordis eorum, ita quod cõten H
tantur. [NEQVE cadet super illos sol] id est, feruor persequutionis [NEQVE vllus æstus] diræ ad-
uersitatis vel anxietatis [QVONIAM agnus, qui in medio throni est]. i. inter beatos, & omniũ corda
inhabitans [REGET eos] id est, cõfirmatos tenebit in bono, ita quod amplius errare, peccare, labi aut
pati non poterunt [ET deducet eos ad fontes vitæ aquarum] id est, plenitudine sapientiæ, exuberan-
Psal.38 tia gaudiorũ, inundantia æternaliũ diuitiarum, eos sine fine reficiet & potabit. Iuxta quod scriptũ est,
Inebriabũtur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuę potabis eos. Quoniã apud te est fons
vitę. Fontes enim aquarũ vitę sunt infinita ipsa sapientia dei, immẽsa eius opulẽtia, plenitudoq; iucun
ditatis ipsius. Quæ omnia q̃uis in deo sunt vnus simplicissimus fons, tamen ob diuersitatẽ effectuum
seu donorũ pluraliter nominatur. Sicut & misericordia dei in se vna est, quæ frequẽter plurali nume-
Psal.45 ro designatur. De hoc fonte ad plenũ potantur beati: iuxta illud, Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ
Esa.66. dei. In quibus impletur, quod dominus per prophetã dicit, Ecce ego declino in eos vt flumen pacis,
Esa.40. & vt torrens inundãs gloriæ gentiũ. Quod hic dictum est, apud Esaiam fere eisdem verbis exprimi-
tur, vbi habetur, Non esurient neque sitient amplius, & non percutiet eos æstus & sol: quia miserator
eorum reget eos, & ad fontes aquarũ potabit eos [ET absterget deus omnẽ lachrymam ab oculis eo-
rum.] Ecce quàm dulce verbum, quàm familiarem se exhibet deus in patria his, qui pie lachrymãtur,

A atq; salubriter cōpunguntur in via. Quàm felix lachryma, quam creatoris clemētissimi manus abster Matth. 5.
get. Ideo ait Saluator, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Hoc ipsum est, quod propheta Esa. 35.
prædixit, Præcipitabit (inquiens) dominus mortem in sempiternum, & auferet lachrymam ab omni
facie. Nonne stultissimi ac vanissimi probantur, qui propter huius breuissimæ vitæ ac immūdissimæ
carnis delitias, tanta se beatitudine priuant? Quibus loquitur & Christus, Væ vobis qui ridetis, quia
plorabitis & flebitis. Væ vobis diuitibus, quia nunc habetis consolationem vestram.

EXPLANATIO CAP. VIII. [ET cum aperuisset sigillum septimum.] ARTIC. IX.

O Ctauum capitulū quidam incipiunt in hoc verbo, Et cum aperuisset, quidā in eo quod
post pauca subiungitur, Et vidi septē angelos. Itaque [CVM] agnus habens clauē scien
tiæ, in quo sunt omnes sapiētiæ thesauri [APERVISSET sigillum septimū].i. seipsum
vltimumq; libri ostensi sigillum, secretū præscientiæ dei de statu Ecclesiæ plenius eno-
dasset, & quid in fine seculi Antichristo perempto futurū esset, insinuasset [FACTVM
est silentiū in cælo].i. quies & pax in ecclesia [QVASI media hora].i. modico tēpore. Per quod figu-
rabatur, quod Antichristo deleto ecclesia erit in pace, & libere prædicabit, quod tamen non diu dura-
bit, quoniā cito veniet ad iudicium Christus. Vnde Beda hic ait, post interitū Antichristi aliquantu-
B la requies futura creditur in ecclesia. De qua Daniel ita prædixit, Beatus qui expectat, & peruenit ad
dies mille trecentos triginta quinque. Quod exponens Hierony. Beatus (inquit) qui interfecto Anti-
christo supra mille ducētos nonaginta dies.i. tres semis annos dies quadraginta quinque præstolatur:
quibus dominus atq; Saluator in sua maiestate est venturus [ET vidi septē angelos] Hic secūdum Al-
bertum incipit tertia visio. Et de angelis istis infra singillatim tractatur. Per quos quidā intelligunt se-
ptem hæresiarchas, Arrium, Macedoniū, Pelagium, &c. Quibus quod subditur non videtur bene con Iob. 1.
gruere [STANTES in conspectu dei. & datæ sunt illis septem tubæ] nisi forte dicatur, quod etiā ali-
bi Sathan legitur affuisse inter filios dei, & corā eo stetisse. Hinc Berengaudus, Haymo, Beda, & alij
multi per septē angelos intelligunt prædicatores euangelicæ legis vniuersos: quia frequenter & maxime
in libro isto, per septenariū vniuersitas denotatur. Quibus diuinitus datæ sunt septem tubæ.i. cuilibet
data est efficacia prædicādi, & sermo idoneus, quæ tubę nomine exprimuntur: iuxta illud, Quasi tuba Esa. 58.
exalta vocē tuam. Et illud, In gutture tuo sit tuba [ET alius angelus venit & stetit ante altare] Quo- Oseæ. 8.
niam hic iam alia visio est ostensa Ioanni, dicunt doctores catholici, hoc loco statū & cursum ecclesię
plenius quasi à principio demonstrari atq; conscribi. Vnde per angelū istum intelligunt Christū, qui Esa. 9.
est magni consilij angelus, & per incarnationis mysterium venit in mundum, stetitq; ante altare.i. in
conspectu ecclesiæ: quæ secūdum Berengaudum & Bedam altare vocatur. Vel altare est ara crucis, in
C qua ipse summus sacerdos sacrificauit deo patri seipsum. Sed & mensa, in qua cœnauit & primā mis- Mat. 29.
sam celebrauit, corpus suū & sanguinē consecrando, atq; discipulis porrigendo, nonne altare rite vo Ioan. 13
catur? Vel stetit ante altare illud sublime in patria. Quia licet esset in terra visibiliter, in cælo tamen
erat veraciter, & per clarissimā contēplationem astitit patri [HABENS thuribulū aureū in manu sua]
Thuribulum aureū quidam exponunt corpus Christi immaculatū, ex quo deus odorem suauitatis ac-
cepit. Alij corda apostolorū, atq; credentium quæ erant in manu, dispositione, directioneque Christi.
Potest nihilominus per thuribulū istud intelligi sanctissima conuersatio, seu meritū Christi, splēdore
sapientiæ & charitatis ardore ornata: quæ thuribuli proprietates & actus impleuit, sicut paulo post di-
cetur. [ET data sunt ei incensa multa].i. spiritalia holocausta, videlicet, orationes sanctorum ignitæ,
quas fideles offerunt Christo mediatori, vt meritis suæ sacratissimæ in mūdo hoc cōuersationis perfi-
ciantur, atq; à deo patre seu Trinitate exaudiantur. Sicq; conuersatio seu meritū Christi sortitur ra-
tionem thuribuli. quia sicut in thuribulo ignis & thus simul ponuntur vt odor suauis erūpat, ita in cō
uersatione ac merito Christi preces fideliū actusq; fundantur, vt coram deo suauiter redolescant [VT
daret].i. patri offerret, tanquam aduocatus ac mediator, non vt verbū genitori æquale [DE orationi-
bus sanctorum] quia incensa ista sunt de numero orationum, quas deuoti per Christum immolāt deo.
Iuxta illud, Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo [SVPER altare aureum] id est, su- Psal. 140
D per conuersationis suæ meritum. Vel corpus suū ac corporis sui passionem, vt scilicet horū dignitate
atq; virtute orationes sanctorum sortirentur effectū. Denique, teste apostolo, Christus interpellat pro
nobis. Et Ioannes dicit, Aduocatū habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propi-
tiatio pro peccatis nostris [QVOD est ante thronum dei].i. in approbatione & beneplacito eius, sicut
ad filium loquutus est pater, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit [ET ascendit Mat. 5. 17.
fumus aromatum].i. odor seu grata acceptio [DE orationibus sanctorum] quæ sunt flagrantissima co
ram deo aromata [DE manu angeli].i. virtute, interpellatione, & merito Christi: qui preces suorū im
molat patri, cuius vultui nūc apparet pro nobis ostendens ei quā pro nobis assumpsit naturā, & quid
in ea pro nobis fecit ac pertulit. Ideo subditur [CORAM deo. Et accepit angelus].i. Christus [THVRI-
bulum aureum].i. corpus suum incontaminatum, vel conuersationem suam sanctissimam, eam pro no
bis patri allegando, ac offerendo, seu ostendendo [ET impleuit illud de igne altaris].i. donis, feruore,
& gratia spūs sancti: qui altaris.i. ecclesię ignis est. Nā & Christo homini dedit pater seu trinitas spiri
tū non ad mensurā. Et ipsemet Christus opera sua in summa charitate exhibuit & effecit [ET misit in
terrā] ignē istū seu gratiam & ardorē spūs sancti. Nam de plenitudine Christi accepimus oēs: qui ait,
Ignē veni mittere in terrā. Misit quoq; corpus suū in terrā.s. in sepulchrū, & derelinquens illud in sa-
cramēto ecclesiæ cūctis fidelibus ad refectionē salutis, ad charitatis indiciū, ad perpetuā rei memoriā.
Sed & conuersationē suam nobis in exemplum reliquit. Sicut scriptū est, Christus passus est pro nobis, 1. Petr. 2.

nobis relinquēs exēplū, vt sequamur vestigia eius [ET facta sunt tonitrua & voces]. i. sublimia ac me- B
diocria documēta [ET fulgura]. i. coruscātia signa, prout supra magis expositum est [ET terrę motus
magnus]. i. grādis admiratio habitatorū terræ, alijs pœnitētibus, alijs obstinatis & cōuersos vexātib°.
Quāuis autē expositio ista sit vera atq; catholica: aptius tamē videtur vt angelus iste intelligatur an-
Danie.2. gelicus spūs ecclesiæ pręsidens. s. Michael, quia nūc princeps extat Ecclesiæ, sicut olim synagogæ. Iste
ecclesiā visitat, & ante eius altare stat, habens thuribulū aureū. i. charitatē præcipuā ad fideles, per quā
eorū spiritalia sacrificia colligit, deoq; offert: cui dantur incensa multa, quando ecclesia eius suffragia
petit, suasq; preces per manus illius deo offerri precatur. Quod & ille diligenter exequitur, offerens
preces & actus fideliū super altare aureū illud cæleste in patria, super quod beati laudes & preces offe
runt dño. Insuper accipit angelus thuribulū suum aureū, quia charitatem suā extendit ad nos, eumq;
implet igne præfati altaris, seipsum ad nos amandos inflāmans: vel precibus suis ac nostris ardorē san
ctę charitatis nobis à deo obtinēs ac reportās. Ideo sequitur, Et misit in terrā. i. corda fideliū hoc igne
charitatis succēdit, quo facto fiebant tonitrua, voces & fulgura, quia tunc corda præceptorū, prælato-
rum siue doctorū confortata sunt atq; idonea facta ad prædicandū, & ad miraculose agendū [ET se-
ptem angeli qui habebant septē tubas.] Quid per angelos istos eorumque tubas signetur, pro viribus
dictum est [PRAEPARAVERVNT se, vt tuba canerent]. i. ad prosequendū prædicationis officium
sibi iniunctū se idoneos exhibuerunt, se humiliando, in dei ope sperando, iuste viuēdo, vt quod pdica F
Actuū. 1. turi erāt, primo implerent, exēplo Christi q cœpit facere & docere [ET primus angelus tuba cecinit]
Per primū angelum tuba canentē, primus pręδicatorū ecclesiæ ordo, videlicet apostolorū chorus, tu-
baliter prędicans designatur [ET facta est grando & ignis mixta sanguine] hoc accipi potest in bono,
quantū ad electos atq; cōuersos: & in malo, quantū ad infideles, duros & reprobos. Iuxta primū sen-
sum per grandinē quæ percutit verba apostolorū, quæ corda prauorū arguendo percutiebāt, & cōuer
tebant, intelligūtur. Per ignē amor & gratia spūs sancti. Per sanguinē cruor Christi pro hominibus fu
sus. Hi ergo verbo dei percussi, & spūs sancti igne inde succensi sunt, quæ grando & ignis mixta sunt
sanguine. i. virtute dñicæ passionis dabantur & operabantur. Porro iuxta sensum secundū, per aposto
lorum prædicationē reprobi maiorem damnationem promeruerunt verbis dei non obediēdo: sicque
facta sunt eis grando & ignis mixta sanguine. i. tempestas atq; incendium infernale pro sanguinolen-
tis & carnalibus eorū operibus. Verum enimuero Beda venerab. hunc assumit sensum, quod per apo-
stolorum prędicationē hæ pœnæ infernales innotuerunt hominibus, ita vt per grandinē intelligatur
frigus inferni, per ignē ardor ipsius. Ab aquis enim niuiū ad calorem nimiū transient, & vsq; ad infe-
Iob. 24. ros peccatū illorū. Vt Iob ait, Pręter hunc & alius nō incōueniens sensus accipi potest, q. s. ex aposto-
lorum prædicatione facta est grandis tēpestas & ignis æmulationis in mūdo, ad quæ cōsequuta est san
guinis copiosa effusio, quibusdā credētibus, alijs contradicentibus, & credētes necātibus [ET missum G
est in terram] Totum istud secundū Glossam. s. grando, ignis, & sanguis. i. hominibus ista denunciata
siue illata sunt, electis quidē salubriter secundū primam expositionē, reprobis vero damnabiliter. s. ad
damnationē eorum, iuxta expositionem secundum [ET tertia pars terræ & arborum combusta est, &
omne fœnum viride cōbustum est] Sacra scriptura multiplicem sensum habere asseritur, non idcirco
duntaxat, quoniam literaliter, tropolice, allegorice, & anagogice explanatur: sed ideo quoque, quia in
August. ea vicissim sensus literalis est multiplex, secundum Augustinū. Cuius ratio est, quia interdū sensus li-
teralis scripturę non est qui per verba, sed qui per res verbis designatas exprimitur. Res autē huiusmo
Matth. 3 di diuersas sortitæ sunt ꝓprietates & actus, ideo iuxta hoc sensus literalis multiplicatur. Sic antē est
in loco præsenti. Præterea quod per terrā habitātes in terra significentur, certissime cōstat, quod etiā
per arbores intelligātur homines, liquet ex eo quod ait Saluator, Omnis arbor quę nō facit fructū bo
Esa. 40 num excidetur & in ignē mittetur. Quod demū nomine fœni homines innuantur, pandit sermo pro-
1. Petr. 1. pheticus dicens, Vere fœnū est populus. Insuper per tertiā partem istorum. s. terræ, fœni, ac arborum,
intelligenda est pars valde magna eorū. Itaq; tertia pars terrę. i. hominū inferiorū ac subditorū, & ar-
borū. i. maiorū ac prælatorū, & omne fœnum viride. i. homines in quibus floret iuuētus & humor car
Prouer. 1 nalitatis ac mundi prosperitas, combusta sunt. i. consumpti. Quidam salubriter, esse culpæ amittēdo,
iuxta sapientis sententiā dicentis, Verte impios & non erunt. Quidā infeliciter, damnationem incur
rendo, prout grando, ignis, & sanguis dupliciter exponūtur. Quod autē grandinis nomine verbū dei H
Hiere. 23 possit intelligi, hinc constat, quod per Hieremiā dñs loquitur, Nunquid nō verba mea sunt quasi mal
leus cōterens petram? [ET secundus angelus tuba cecinit]. i. chorus ordo seu cœtus discipulorū, quos
apostoli à suis sedibus ad loca diuersa prædicandi gratia direxerunt, vel in certis vrbibus ordinauerūt
episcopos: quales fuerunt excellētissimi patres ac prędicatores Dionysius, Polycarpus, Ignatius [ET
Zacha. 4 ecce tanquā mons magnus igne ardens]. i. diabolus per superbiā eleuatus: cui dicitur, Quid tu mons
magne coram Zorobabel, in quo est ignis inuidiæ, feruor totius impietatis? Vnde secūdum Dionysiū
in diabolo est amens furor, [MISSVS est in mare]. i. in corda incredulorum amara & inquieta ingres-
sus est, vt per eos euangelicæ prędicationi resisteret. Nā (vt Dionysius scribit) audientes Græci crucē
prædicari & resurrectionem ex mortuis, lato ore riserunt, & tyranni exacerbati fuerunt [ET facta est
tertia pars maris sanguis]. i. valde magna pars gentilium fidem recipientium sunt occisi [ET mortua
est tertia pars creaturæ, quæ habebat animā in mari] Quia, vt dictū est, in hoc mari magno, quod est
seculū nequā, multi istorum sunt trucidati. Alij vero qui vel non crediderūt, vel credētes vexauerunt,
Marci. 16 spiritaliter mortui sunt. Itaq; nomine creaturæ intelligitur homo, testāte seruatore, Prędicate euange
Roma. 1. liū omni creaturę. Et Apostolo dicēte, Inuisibilia dei à creatura mūdi, per ea quæ facta sunt, intellecta
cōspiciuntur [ET tertia pars nauiū interiit]. i. rectorū & plατorū ecclesiæ, quorū est alios per hoc ma-

A re turbulentissimum ad salutis vehere portum. Tunc nãque episcopi, aliíque principales inter fideles,
primi trahebantur ad mortem [ET tertius angelus tuba cecinit] id est, ordo sanctorum doctorum qui
cessante persecutione ecclesię à tyrannis contra insurgentes hæreticos tubaliter prædicauit, & scriptu-
ras vere exposuit scilicet Hieronymus, Augustinus, Ambrosius [ET cecidit de cælo] id est, de ecclesia,
[STELLA magna] id est, quiuis hæresiarcha, vel hæresiarcharũ catena vel cœtus, qui ad scientię emi-
nentiam, sanctitatisque apparentiã, stellę vocantur. Nam & tales ab apostolo Iuda sidera errantia vo- Iudæ. 1.
cantur. Et quidam per stellam istam intelligunt Pelagiũ hęresiarcham, qui fuit valde literatus & mo-
nachus [ARDENS sicut facula] Hi enim flamma proprij sensus & igne ambitionis vehementer ac-
censi fuerunt. [ET cecidit in tertiam partem fluminum & in fontes aquarum] id est, corda multorum
etiam baptizatorum infecit ac perturbauit. Imo & fontes aquarum, doctores videlicet & prælatos, à
quibus riui scientię ad subditos profluunt, partim subuertit. Nã multi episcopi ac pręlati per hęresiar-
chas fuerunt corrupti, [ET nomen stellę dicitur absinthiũ] quia maxima amaritudo, tristitia, dolor ge-
nerabatur electis ex cuiuicunque hęresiarchę peruersissimis documentis [ET facta est tertia pars aqua-
rum absinthium] idque dupliciter. Nam qui consenserunt hęresiarchis facti sunt similes eis, & appel-
lantur absinthium, propter amaritudinem vitiorum, quibus contra catholicos sęuiebant. Cęteri autem
fideles propter hęreticorum impudentiam & errores, simpliciumque pereuntium seductionem amare
B planxerunt [ET multi homines mortui sunt de aquis] id est, de hęresiarcharum doctrinis, siue discipu-
lis [QVIA amarę factæ sunt aquæ] id est spiritus sancti dulcedinem perdiderunt, & felle falsitatis ac
prauitatis infectæ sunt. Vnde & quosdam catholicorum corporaliter occiderunt [ET quartus angelus
tuba cecinit] id est, ordo vel cœtus doctorum qui contra negligentiam, & peccata fidelium præsertim
pastorum loquuntur. Olim nanque quando vigebant hæretici, erant valde sancti episcopi, postea autẽ
reddita vndique pace cœperũt prælati negligentius agere, & quadam securitate torpere. Vnde & sub-
diti inferioresque delapsi sunt [PERCVSSA est tertia pars solis] id est, prælatorum qui debent instar
solis lucere, & calorem amoris diuini in aliorum corde producere. Quibus ait Saluator, Vos estis lux Dan. 2.
mundi. Isti verbis diuinis percussi, reprehensi, notati sunt [ET tertia pars lunæ] id est, congregationis Matt. 5.
ecclesiasticæ illis subiectæ à quibus est illustranda [ET tertia pars stellarum] id est, religiosorum ac infe
riorum prædicatorum, quibus ornatur ecclesia sicut cælum astris [ITA vt obscuraretur tertia pars eo-
rum] Nam ex prælatorum potissime episcoporũ ruina & impia vita, inferiores isti passi sunt magnã
diuinæ illustrationis & gratiæ minorationẽ, splendoremque sanctitatis, & famæ perdiderunt nitorem
[ET diei non luceret pars tertia noctis similiter] Per diem contemplatiui, per noctem actiui, & in pœ-
nitentiæ actibus constituti signantur. Horum grandis pars claritatem gratiæ amiserunt, ita quod sicut
tenetur, proximis suis non lucent exemplo, fama, doctrina, consilio atque auxilio: quandoquidem ma-
C ximum malum ecclesiæ, est negligentia superiorum, & consequens inde casus inferiorum, ac dissolutio
atque carnalitas religiosorum multorum. Iuxta hunc modũ sumendi diem & noctem fertur in Psalm.
Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam [ET vidi] in imaginaria visione [ET audiui] Psal. 18.
id est, angelo edocente percepi ac intellexi. Vnde istud videre & audire realiter idem sunt [VOCEM
vnius aquilæ volantis per medium cælum] Per aquilæ huius effigiẽ quam in interioribus sancti Ioan-
nis angelus sanctus formauit, ipsemet Ioannes horum scriptor ac denunciator figurabatur. Porro per
medium cælum, ecclesiæ protensio insinuatur [ET dicentis voce magna] .i. seriosa & affectuosa [VAE
væ væ habitantibus in terra] id est, viatoribus præsertim terrena amantibus. Dicitque ter væ, ad am-
pliorem exaggerationem, clarioremque mentis suę expressionem, conformans se cõsuetudini prophe-
tarum, qui instante magno periculo, vocẽ doloris significatiuam ter exprimere consueuerunt. Quem-
admodum Iohel, Hieremias, Ezechiel, in quorũ libris subinde sic scribitur, A, a, a, diei domini, vel ali- Iohel. 1.
quid tale. Et in Zacharia, O, bis repetitur [DE cæteris vocibus trium angelorum qui erant tuba cani- Hiere. 1.
turi] id est, toties dixit væ habitantibus, &c. propter acerbitatem tribulationum denunciandarum sub Ezech. 2.
vocibus trium angelorum sequentium. Iam enim quinque angelorum buccinatio est descripta, restat Zach. 4.
trium. Itaque si per væ intelligatur pœna damnationis æternæ vel malum culpæ, referenda erunt hęc
væ ad ipsos persequutores iustorum, seu reprobos. Si verò temporalem afflictionẽ designet, poterit ad
D electos, qui multipliciter affliguntur, referri. Vnde & ad inducendum triplex malum, dicit ter væ. Est
enim peccatum, temporalis vexatio, æterna dãnatio. Postremo quæ dicta sunt, ad nostram possent in-
formationem conuerti, vt scilicet discamus & studeamus continuis atque ardẽtibus orationibus insu-
dare: quum tanta sit orationis virtus & dignitas, vt angelicis manibus recipiatur, ac in cælũ nos defe- Tob. 12.
ratur, faciatque suauem coram deo odorem, & qualiter cętera nobis valeant coaptari, perfacile reor.

¶EXPLANATIO CAP. IX. [ET quintus angelus tuba cecinit.]

ARTICVLVS DECIMVS.

Quemadmodum statim post Christi ascensionem, & spiritus sancti missionem, cœ-
pta euangelicę legis prędicatione hęreses oriri cœperunt: sic secundum quosdã ca-
tholicos doctores & patres, Antichristi aduẽtum pręcursurę sunt hęreticę praui-
tates. Et inde quidam exponunt pręsens capitulum. Omnes autem de hęreticis ista
exponunt. Sed aliqui de illis hęreticis, qui in primitiua fuerunt ecclesia, aliqui de il
lis qui post Ariũ eruperũt. Beda verò, Albertus & alij multi, de illis qui Antichri-
sti pręcurrent aduentum. Sensus autem pro magna parte redit in idem. Vnde &
sic exponenda est litera, vt omnibus queat aptari [ET quintus angelus tuba cecinit] id est, quintus
ordo vel chorus prędicatorũ atque doctorum, ea quę Christi sunt fortiter prędicauit, quod tamen po-
tissime sumitur de his prædicatoribus, qui post præfatos erunt, aduenientibus memoratis hæreticis

Antichristi aduentum præcurrentibus [ET vidi stellam de cælo cecidisse in terram] id est, quempiam E
Marc.13. hæresiarcham, seu hæresiarcharum cateruam, qui ob scientiæ fulgorem stellæ vocantur. Et quia pleri-
que eorum, antequam laberentur in hæresim, quasi stellæ in ecclesia splenduerunt, secundũ Berengan-
Matt.25. dum. Labũtur ergo de cælo, id est, de ecclesia quæ regnum cęlorum vocatur. In terram, id est, ad vitam
terrenam & vitiosam: atque ad eos quorum affectio in terrenis versatur [ET data est illi clauis putei a-
bysi] id est, potestas siue industria aperiendi profunditatem, vel secretum fluctuantis amari hæretici
documenti. Aqua enim doctrinam significat: Abyssus verò mortifera ac submergentia hęreticorum fi-
gmenta. Hæresiarchæ itaque per apparentem ac fictam sanctitatẽ, per eloquentiæ venustatem, per na
turalem philosophiam, per scripturarum inordinatam allegationem, secreta suorum pandunt atque
proponunt errorum. Denique puteus abyssi dici potest intellectus hæresiarchæ, ex quo dogmata hau-
riuntur iniqua: & hunc puteum suum simulatores & callidi hæresiarchæ sub specie serenissimi fontis
aperiunt, felque sub colore mellis propinant. Hinc subditur [ET aperuit puteum abyssi] id est, cordis
sui versutias hæreticosque errores [ET ascendit fumus putei abyssi sicut fumus fornacis magnæ] id est,
hæreticæ impietatis tenebrosus error & falsitas nubilosa, longe lateq; dispersa sunt copiose, & fœtor
perfidiæ coram deo ascendit: sed & fama hæresiarchæ vulgata est. Quia vt facerent sibi nomen, noua
asserere præsumpserunt [ET obscuratus est sol & aer de fumo putei] Per solem sicut iam dictum est,
Apoc. 8. prælati atque doctores ac superiores quique seu eminentes (quorum est alios illustrare) signantur, & F
talium multi hæreticorum errore commaculantur: lumen rectæ fidei, ac virtutum perdentes splendo-
rem. Aeris verò nomine plebs ipsa seu grex significatur, qui à prælato suscipit scientiæ lumen, quem-
admodum à sole aer fulgorem. Plebs autem facilius etiam decipitur. Obscurantur quoque electi, dum
Matt.14. per hæreticos diffamantur & contristantur [ET de fumo putei exierunt locustæ super terram] id est,
hæretici hæresiarcharum filij siue discipuli, instar locustarum multi, & distorte incedentes per semitas
tenebrarum, animo leues ac petulantes. Hi nempe ab hæresiarchis spiritaliter generantur [ET. data est
illis potestas sicut habent potestatem scorpiones terræ] id est, deo permittente potestate sibi concessa
abutentur, & nocebunt ac animas lædent improuise, acute, blanditiose: sicut scorpio improuise dif-
fundit venenum. nam vultu blanditur, & percutit cauda [ET præceptum est illis] id est, deo agente
Esa.40. prohibiti sunt [NE læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: sed tantum
homines, qui non habent signum dei in frontibus suis] Per fœnum, inferiores, fragiles, & incipien-
tes: per viride mediocres & proficientes: per arbores, maiores atque perfecti sunt designati: quibus
Mat. 24. deo iubente hæretici non queunt nocere in anima, quando electi sunt: quoniam dei gratia conseruan-
tur. Homines verò signum dei in suis frontibus non habentes, sunt qui charitatem & opera fidei non
2.Thes.2 habent: qui iusto dei iudicio falli, ac disperire sinuntur. Quemadmodum ait Apostolus, Mittet illis
deus spiritum erroris, vt credant mendacio: eo quod veritatis charitatem non receperunt. Et Christus G
Matt. 24 testatur, Quoniam refrigescet charitas, abundabit iniquitas multorum [ET datum est illis] id est, hæ-
reticis à deo præordinatum [NE occiderent eos] puto præfatos fideles, morte perfidiæ vel naturæ.
Nam & si aliquos Christianos, non tamen vniuersos, occidere permittentur [SED vt cruciarent eos]
id est, corporaliter persequerentur [MENSIBVS quinque] id est, per omne tempus vitæ præsentis:
quæ propter quinque sensus in quibus agitur, & quinque ætates quibus extenditur (quæ sunt infantia,
Grego. pueritia, adolescentia, iuuentus & senectus) per quinque mẽses designatur. Beatus Gregorius facit sex
ætates in homine. Nam vltimam bipartitur, vocans posteriorem eius partem decrepitam, vt sex æta-
tes hominis sex ætatibus mundi conformet. Itaque permittit deus in seculo isto catholicos ab hæreti-
1.Cor.11. cis tribulari, sicut Apostolus loquitur, Oportet hęreses esse vt qui probati sunt, manifesti fiant [ET cru
ciatus eorum] id est, pœna à perfidis inflicta fidelibus erit [VT cruciatus scorpionum cum percutit ho
minem] id est, talis erit, qualis est pœna quam sustinet à scorpione percussus: quia vt tactum est, acute,
improuise, & venenate nocebunt. [ET in diebus illis] quibus hæretici sic vastabunt ecclesiam, & va-
rijs modis eam irreuerenter tractabunt, plurimosque decipient, [QVAERENT homines mortem]
Roma.7. corporalem dicentes cum Paulo, Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Vt sci-
Num.11. licet sint cum Christo, nec tantam enormitatem conspiciant. Sicut & Moses domino ait, Obsecro vt H
occidas me, ne tantis afficiar malis [ET non inuenient eam, & desiderabunt mori, & fugiet mors ab il-
lis] Quoniam deus pro ampliori eorũ profectu, atque propter inferiorum custodiam conseruabit eos
in vita. Itaque in tribulatione grauissima constitutus potest appetere mortem corporalem, vt viam ad
3.Re.19. vitam beatam, & cum cõditione saltem implicita, in quantum scilicet deo placuerit. Sic enim He-
Tobię.3. lias & Tobias animas suas tolli rogabant à corpore. Paulus quoque, Supra modum, inquit, grauati su
2.Cor.1. mus, ita vt tæderet nos viuere [ET SIMILITVDINES locustarum similes equis paratis in præ-
Dan.28. lium] Non ait locustę, sed similitudines locustarum, ad innuendum, quod omnia ista in imaginaria vi-
sione sibi ostensa sunt. Itaque similitudines locustarum, id est, hæretici, similes erant equis ad pugnam
paratis, id est, cum feruore & impetu procedẽtes, sine dei timore ac discretione. Et sicut equi non sua
ratione, sed sessoris impulsu aguntur in bellum: ita doctores pestiferi diabolico spiritu agitati feruntur
contra ecclesiam [ET super capita eorum tanquam coronæ similes auro] id est, signa victoriæ præfe-
rent. In mentibus quoque eorum, quæ spiritaliter capita nuncupantur, secularis sapientiæ fulgor, imo
& scripturarum quædam cognitio refulgebit. Veruntamen, quoniam vera & salutari sapientia carent,
Matt.27. nec ipsas scripturas recte intelligunt, sed subuertunt, non coronæ aureæ, sed tanquam coronæ auro si-
miles in eorum capitibus describuntur [ET facies eorum, sicut facies hominis] Hoc ideo dicitur, quia
hæresiarchæ & quidam eorum sequaces, frequenter sunt ingeniosi seu cautelosi. Per faciem equidem
ratio designatur. Ad insinuandum ergo quod rationabiles quodammodo esse videntur (nam & natu-

A ralis rationis argumentis se muniunt) dictum est, facies eorum sicut facies hominis. Et sicut in facie hominis sunt os, per quod eloquentia, nasus quo discretio, oculi quibus sapientia & mansuetudo seu modestia designãtur: ita hæresiarchæ eloquentes, prudentes, discreti inaniter apparebunt. [ET habebant capillos sicut capillos mulierum] Per capillos capitis, cogitationes, affectionesque cordis signantur. Quum ergo hęretici cogitatiõibus affectionibusq; carnalibus, mollibus, instabilibus, effœminatis repleti sint: recte instar fœminarum criniti feruntur. [ET dentes eorũ sicut dentes leonum] id est, quicquid simulationis & fictę pietatis assumpserint, tamen re ipsa sęuissimi erunt, & animas dilaniabũt, atque cõsumptas in diaboli corpus traijcient. Rursus, quemadmodũ dentes leonum fœtorem emittunt: Eccle. 21
sic isti per diffamiã fœtidi erunt, & vitijs coram deo fœtentes [ET habebant loricas sicut loricas ferreas]. i. indurata contra veritatẽ præcordia, & varia errorũ suorum munimenta, vndiq; contra catholicos se armãtes [ET vox alarũ]. i. insolẽtia verborũ, seu strepitus exercituũ, earum [SICVT vox equorum multorũ currentium in prælium] Quo datur intelligi, quod nullã habent in loquendo verecundiam garruli & procaces, quorũ sermo serpit vt cancer. Præterea, quod per alas significentur exerci- 2. Tim. 3
tus, patet per illud Esaię, Erit extensio alarũ eius, vtpote regis Assyriorũ, implens latitudinẽ terrę tuę ô Esa. 8.
Emanuel [ET habebãt caudas]. i. fautores & turmas post se currentes [SIMILES scorpionũ]. i. pungitiuas, crudeles, procaces. Qui enim aliũ sequitur adulando, iuuando, hortãdo, cauda vocatur: Esaia di-
B cente, Propheta docens mendaciũ cauda est [ET aculei]. i. industrię decipiendi, blasphemię, scandala, & tormenta quæ infligunt catholicis, [ERANT in caudis earum] quia his iaculis feriunt, & occidunt Esa. 9.
quamplurimos [ET potestas earũ nocere hominibus mensibus quinque] Permittuntur enim decipere reprobos, temporaliterque affligere iustos. Cur autem per mẽses quinque totum tempus præsentis vitæ exprimatur, iam patuit [ET habebant super se regem angelum abyssi] id est, diabolum qui in impijs regnat: iuxta illud Iob, Ipse est rex super omnes filios superbiæ. Impij autem, secundum quod Esaias Iob. 41.
profatur, sunt quasi mare feruens quod quiescere non potest. Quemadmodum autem quidam angeli- Esa. 57.
ci spiritus præsident singulis hominibus, scilicet, quilibet vni, & quidã eorum præsident regnis, vt hi Hebr. 1.
qui sunt de supremo ordine infimæ hierarchię: sic & quilibet homo vnũ habet exercentem diabolum, & regnis certi aduersantur diaboli. Nã & de quolibet ordine angelorum aliqui lapsi creduntur. [CVI nomen Hebraice abaddon] quod interpretatur exterminans, seu disperdẽs [GRAECE autẽ ἀπόλλων, Latine autẽ habet nomen exterminans] & hoc ab effectu suæ malitiæ. Nam per seipsum & suos ministros indesinẽter conatur fideles exterminare, hoc est, extra fines seu terminos ecclesię militantis ac triumphantis statuere, & vera beatitudine, quæ rationalis creaturę finis est, spoliare. Ponitur autẽ nomen 1. Petr. 5.
diaboli in tribus linguis pręcipuis, per quas cæteræ dãtur intelligi: quia hęc scripta sunt ad totius pro- Ephes. 6.
fectũ ecclesiæ, ex varijs linguis collectę, quatenus vniuersis diaboli innotescat proprietas: qui & in o- Sapien. 1.
C mni lingua multos exterminauit. De quibus Sapiens loquitur, Ab itinere iusto abierũt in exterminiũ. [VAE vnum abijt] id est, vna harum trium tribulationũ modo descripta est, & tempore suo finem habebit [ET ecce veniunt adhuc duo væ] id est, duæ prægraues tribulationes post illam sequentur sub tuba sexti & septimi angeli [ET sextus angelus tuba cecinit] id est, sextus ordo seu chorus prædicatorum valde prædicauit. Quod de prædicatoribus illis accipitur, qui instante Antichristi aduẽtu ecclesiæ filios præmunire studebunt, secũdum Haymonem, Bedam, Albertum [ET audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos dei.] Omnia ista in imaginaria visione ostendebantur Ioanni per angelum, qui verba, effigies, atque imagines in interiori sensu Ioannis formauit. Itaque per vocem istam, quam audiuit in spiritu designatur, concors totius ecclesiæ sensus, prædicatio, vel doctri- Apoca. 5.
na. Porro altare aureum appellatur ecclesia seu fides & charitas eius, secundum quod plenius dictũ est. Marc. 16.
Quatuor cornua sunt quatuor euãgelia, vel quatuor principales virtutes, vel vniuersi doctores ac prędicatores, ecclesiam in quatuor mundi partibus protegentes: ex quibus omnibus vnanimis prædicatio oritur, vt contra Antichristum & eius fallacias prædicetur. Est quoque altare hoc ante oculos dei, Psal. 30.
quia acceptum est cuncta cernenti. Oculi enim domini super iustos. Et beneplacitũ est domino in po- Psal. 149
pulo suo. Itaque audiui vocem, [DICENTEM sexto angelo, qui habebat tubam] id est, memorato ordini prædicatorum tempore suo fortiter prædicaturo [SOLVE quatuor angelos qui alligati sunt in
D flumine magno Euphrate] Per hos quatuor angelos quidam intelligunt dæmones. Alij principes seculi infideles, qui omnes dicti sunt quatuor, propter quatuor plagas terræ principales, in quibus demorantur & regnant. Insuper per Euphratem, seculum nequam procellosum ac fluctuans designatur in quo angeli isti ligati sunt, quoniam diuina virtute eorum refrenatur crudelitas, ne iuxta libitum suũ queant nocere. Hos igitur angelus iste soluet, id est, soluendos denunciabit, quia tunc plus solito desæuire, tentare & persequi permittentur [ET soluti sunt quatuor angeli] id est, aduersarij isti tempore suo ecclesiã impugnare sinentur. [QVI parati erant] id est, erunt. Loquitur enim de futuro quasi pręteri- Ioh. 3.
to, consuetudine prophetali, propter certitudinem veritatis [IN horam & diem & mensem & annũ] id est, indefesso animo parati erunt continuo seu omni temporis sui spatio, persequi iustos. Veruntamen Haymo per horam intelligit mediũ annum, per alia tria, tres annos, quibus Antichristi durabit tyrannis [VT OCCIDERENT tertiam partem hominum] id est, plurimos valde [ET tertia pars terræ combusta est] id est, multitudo habitatorum terræ igni impietatis seu duritia tribulationis consumpta. Multos enim spiritaliter perimẽt, quos à Christi fide & cultu auertent: quos autem auertere nequierint, corporaliter lædent [ET numerus equestris exercitus] istorum quatuor angelorum Satanæ est [VICIES milies dena milia] Hic rursus, sicut & supra frequenter, ponitur numerus determi- Mat. 24.
natus pro indeterminato, quasi innumerabilis multitudo tunc psequutura est Christianos. Vicies au- Apoc. 7.
tem est bis decies, hoc est viceses. Porro, vt ait Berengaudus, quemadmodum deus habet equos suos,

scilicet prædicatores, qui eum per vniuersum orbem deportauerunt. ita habet diabolus equos suos, id B
est, omnes impios super quos sedet, & ad perpetranda diuersa scelera impellit. Denique hæresiarcharũ
Hiere. 4. discipuli dicuntur eorum equi: omnes quoque ministri principum iniquorum, equi eorum vocantur,
Iohel. 2. dum eis ad mala agenda infeliciter obsequuntur [ET audiui numerum eorum] id est, angelo loquente
& edocente, percepi ac intellexi numerum huius equestris exercitus, & quid significaret [ET ita vidi e-
quos in visione] imaginaria atq; prophetica, quod scilicet isti veritatis aduersarij hæretici, fuerunt mi
hi ostensi tanquã diabolorum mancipia [ET qui sedebant super eos]. i. dæmones hæresiarchis ac hære-
ticis præsidẽtes. Vel hæresiarchę & principes persequutores suis discipulis ac ministris dominãtes [HA
BEBANT loricas igneas & hyacinthinas, & sulphureas] Per loricã hoc loco exprimitur quęcunque
armatura spiritalis contra fidei ac virtutũ synceritatem, seu cordis duritia. Vel proprie lorica est iniu-
Ephes. 6. stitia: sicut & lorica bonorũ extat iustitia, secundũ illud Pauli, induti loricam iustitiæ. Istæ loricæ sunt
igneæ, propter ardentẽ persequẽdi affectum, & propter ignem iræ atq; furoris persequutorũ. Et hya-
cinthinæ, id est, cęlestis cuiusdã apparentię erunt, quoniã magnam boni & veri speciem sibi assumenti
secundum quod diabolus trãsfigurat se in angelum lucis. Hyacinthus autem cælestem habet colorem.
Vel hyacinthinæ, id est, fumeæ, secundum Haymonem & Bedam: eo quod oculum mentis obtenebra-
bunt, quemadmodum fumus oculos corporales. Sulphureæ quoque scribũtur, quia per falsitatem, im-
pietatem, blasphemiam contra Christum procedent [ET capita equorum] id est, dæmones, hæresiar- F
chæ atque tyranni, impiorum istorum capitanei [ERANT vt capita leonum] id est, superbi erant, fe-
roces, & deuoratores fidelium [ET de ore ipsorum procedebat ignis] id est, sermo inuidiosus & ardi-
dus, seu sententia occisionis contra fideles [ET fumus] id est, verba ventosa, vanitatisque vapor insta-
bilis [ET sulphur] id est, blasphemiæ fœtor. Etenim sic loqui, imprudẽtibus, non sapientibus compe-
Iob. 13. tit: iuxta illud Iob, Nunquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens, & implebit ardore stoma-
chum suum? [ET ab his tribus plagis occisa est tertia pars] id est, magna multitudo [HOMINVM] vt-
pote [DA igne, fumo & sulphure] Nam & ipsi hæresiarchæ & hæretici suis erroribus & peccatis pri-
mo spiritaliter seipsos occident, deinde multos inficient: stabilitos verò in fide & gratia corporaliter
tribulabunt [POTESTAS enim equorum] id est, hominum impiorum istorum [IN ore ipsorum est]
id est, sermone iactãtię. Vel in ore. i. hęresiarcha eorum magistro, qui est tãquam os discipulorum suo-
rum, pro quibus effatur [ET in caudis eorum] id est, ministris os sequentibus. Vel in caudis, id est, offi-
2. Thes. 2 cio astutiisque eorum. Ideo subditur. [NAM caudę eorum similes sunt serpentibus] propter calliditatẽ,
& quia falsitatum venenis erunt repleti [HABENTES capita] id est, magistros ac principes menda-
ciorum ac vitiorum. [ET in his nocent] id est, authoritate, virtute, suggestione capitum horum vasta-
bunt catholicos. [ET cęteri homines, qui non sunt occisi in his plagis] id est, pagani atque idololatræ,
qui pro fide persequutionem passi non sunt [NEQVE egerunt pœnitentiam ab operibus manuũ sua- G
rum, vt non adorarent simulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea] id est, de idololatria sua se nõ
Lucæ. 13. emendauerunt [ET non egerunt pœnitentiam ab homicidijs suis neque à veneficijs] quibus occulte
læserunt [NEQVE à fornicatione neque à furtis] omnes, inquam, hi simul peribunt. Estque hic mo-
dus loquendi detruncatus seu decurtatus, in quo aliquid subintelligere & supplere oportet.

❡EXPOSITIO CAP. X. [ET vidi alium angelum fortem &c.]

ARTICVLVS XI.

Qvemadmodum tactum est, quidam conati sunt librum istum exponere de statu & tribulatione Ecclesiæ, secundum processum & ordinem temporũ sub euangelica lege, à tempore apostolorum seu primo Christi aduentu, vsq; ad persequutionẽ Antichristi, finemq; seculi. Talem quoq; expositionẽ ex historijs & chronicis extrahunt, & vsque ad tempus suum quo taliter hæc exposuerunt, protendunt. Denique quidam eorum satis subtiliter applicant historias huiusmodi ad huius libri tenorẽ. Et quod duobus præcedentibus capitibus de septẽ angelis tuba canentibus scriptũ
Apocaly. 8,9. est, de angelis Satanæ seu pessimis hominibus, scilicet hæresiarchis atque eorum sequacibus, interpre-
tantur, per primum horum angelorum intelligentes Arium, qui patrem & filium & spiritum sanctum H
persona & natura distingui mentius est. Pro cuius intolerabilis condẽnatione erroris, congregata fuit
sancta Synodus Nicæna trecentorum decem & octo episcoporum. Per secũdum intelligunt Macedo-
nium, qui patrem & filium vnius esse naturæ concedens spiritum sanctum creaturã esse affirmare prę-
sumpsit, sequens in hoc Lactantium, qui hoc ipsum asseruit, teste Hieronymo. Cõtra huius Macedonij
Hierony. perfidiã, collecta fuit Synodus Cõstantinopolitana centũ quinquaginta episcoporũ. Porro per tertiũ
angelum accipiunt Pelagiũ hęresiarcham, qui contra articulum fidei de gratia spiritus sancti, dixit ho-
minem propria potestate sine gratia, ex puris naturalibus, posse meritorie agere, nec peccatum prio-
rum parẽtum transfundi in posteros. Per quartum intelligunt Eutichen hæresiarcham Constantino-
politanũ, asserentem in Christo esse vnam dũtaxat naturam, ex vnione naturæ diuinæ & humanæ re-
sultantem. Per quintum angelum intelligunt Valentem imperatorem, qui de coniugis suæ consilio in
Arianam lapsus est hæresim. Per sextum autem Laurentium, qui ad papatum inordinate tendebat.
Apoc. 11. Sub his angelis impijs factæ sunt graues persequutiones fidelium, præsertim sub primo & eius fau-
toribus, scilicet Arianis. De septimo autem angelo dicetur postea. Veruntamen contra expositio-
nes has quędam superius breuiter sunt obiecta. Insuper quod præsenti nunc elucidando capitulo scri-
bitur [ET VIDI alium angelum fortem descendentem de cælo, amictum nube, & iris erat in capi-
te eius, & facies eius erat vt sol, & pedes eius tanquam columna ignis] exponunt de Iustino senio-
re Imperatore Constantinopolitano, qui fuit vir Christianissimus atque piissimus, & contra Aria-

A norum mendacia fidei zelo ſuccenſus. Hanc autem expoſitionem non proſequor, præſertim cum in
commento cuiuſdam nunc ſatis noti contenta ſit, & quia ſuperioribus non ſatis concordat, nec anti-
quis ac ſolidis expoſitoribus Auguſtino, Haymoni, Bedæ, Berengando, &c. conſonare videtur. Illos
ergo ſequendo dicendum, quod deſcriptis eccleſiæ perſequutionibus, nunc conſolatio ponitur ex de-
ſcriptione myſteriorum Chriſti. Nempe in libro iſto, ſicut in cæteris libris propheticis, ſæpius de eo-
dem fit, & repetitur ſermo, ſub alia ac alia forma & cum additione, maioreque explanatione. Itaque
per hunc angelum fortem deſcendentem de ſummo vtique cælo: iuxta illud, A ſummo cælo egreſsio Pſal. 18.
eius, haud dubium quin per incarnationis myſterium intelligitur Chriſtus magni conſilij angelus. Si-
cut ſuperius declaratum eſt plenius [AMICTVM nube] id eſt, carne aſſumpta, peccato non aggraua-
ta, per quam pluuiam gratiæ, ſapientiæ, & ſanguinis nobis diffudit. Vnde in Eſaiæ prophetia dicitur, Eſa. 10.
Ecce dominus aſcendet ſuper nubem leuem, & ingredietur AEgyptum [ET iris erat in capite eius]
id eſt, charitatis & reconciliationis indicium atque clementia in ipſo apparuit. Id namque iris deſi-
gnat: iuxta quod dominus ait, Arcum meum ponam in nubibus cæli, & erit ſignum fœderis inter Geneſ. 9.
me & terram [ET facies eius erat vt ſol] hoc ſupra tractatum eſt plenius, vbi habetur, Facies eius ſi-
cut ſol lucet in virtute ſua [ET pedes eius tanquam columna ignis] per pedes intelliguntur affectio-
nes. Sanctæ autem & feruidæ affectiones ſunt quaſi columna ignis, quoniam ardent in ſe, & alijs ex-
B emplariter lucent, quod Chriſto maxime competit. Certum eſt autem, quod ſicut corpus pedibus,
ſic ſpiritus moueatur affectibus. Ideo quoque Chriſti pedes quaſi columna ignis apparuerunt, quo-
niam ipſe in cunctis ſuis operibus immaculatus permanſit, nec terram calcando labem incurrit, imò
in extremis ac infimis actibus ſuis corporalibus, ſicut ſunt manducare, bibere, &c. in pleno charita-
tis feruore, ſapientiæ quoque ſplendore actualiter manſit ſtabilis indeſinenter. Præterea pedes Chri-
ſti ſunt prædicatores virtuoſi, præſertim apoſtoli, qui eius nomen vbique tulerunt, quemadmodum
de Paulo loquitur, Vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gentibus. Hi ergo ha-
bent pedes vt ignis columnam, charitate feruendo, & ſapientia illuſtrando, imò & alios inflamman- Actuū. 9.
do, & fideles charitatiue potando, prout Paulus commemorat, dicendo, Petrus, Iacobus & Ioan-
nes, qui videbantur columnæ eſſe [ET habebat in manu ſua libellum apertum] Sic enim in imagi-
naria viſione apparuit, & per libellum hunc ſignificabatur Euangelica Chriſti doctrina, verbis par- Eſa. 10.
ua, ſenſuum verò maieſtate maxima. Vnde & Eſaias prædixit, Verbum abbreuiatum faciet dominus
ſuper terram. Hunc libellum Chriſtus præſertim aperuit, quando per ſpiritus ſancti infuſionem in die Actuū. 2.
ſancto Pentecoſtes corda apoſtolorum de lege euangelica plene inſtruxit, quando item proprio ore
ſermocinatus eſt mundo. Præterea ante iam dixit Ioannes, Vidi in dextera ſedentis ſuper thronum li-
brum ſignatum ſigillis ſeptem, & vidi agnum, & venit, & accepit librum de dextera ſedentis ſuper
C thronum. Cúque aperuiſſet librum, &c. Itaque quod ibi per librum ſignatum eſt, hoc hic per librum
apertum, diuerſis reſpectibus inſinuatur, vtpote quia æterna dei præſcientia de ſtatu, decurſu, tribu-
latione eccleſiæ latuit homines, quouſque per Chriſtum eis eſt reſerata. Ideo quia iam de ſeptem ſigil-
lorum libri illius apertione præhabitum eſt, merito ſcribitur angelus iſte, libellum in manu apertū ha
bere. Sed cum liber iſte ſit æternæ atque immenſæ præſcientiæ dei deſignatiuus, cur modo libellus vo
catur? Reſpōdendum quia per comparationem ad plenitudinem præſcientiæ & notitiæ rerū in men-
te diuina permodicū eſt, quicquid hominibus reuelatur [ET poſuit pedem ſuum dextrum ſuper ma- Matt. 10.
re, ſiniſtrum autem ſuper terram] id eſt, tam habitantibus in inſulis maris, quam eis qui in arida com-
morantur. Chriſtus per diſcipulos euangelium prædicauit, imò & proprio ore aliqualiter id impleuit
ad mare Tyberiadis, & ciuitates maritimas prædicando, quando & ſubinde in nauicula ſtetit in mari.
Berengandus per pedem dextrum intelligit nouum teſtamētum, per ſiniſtrum vetus, per mare genti-
les in quibus erat profunditas ignorantiæ & errorum: per terram Iudæos, qui per legem & prophe-
tas erant exculti. Per hoc itaq;, quod in viſione iſta apparuit angelus Chriſtum repræſentans quaſi po
nens pedem dextrum ſuper mare, ſignatum eſt quod euangelicam legem propoſuit gentibus per Apo
ſtolos Chriſtus. Per hoc verò quod ſiniſtrum pedem poſuit ſuper terram ſignificabatur, quod Iudæis
vetus tradidit teſtamentum. Præterea quia, vt dictum eſt, per pedes Chriſti eius apoſtoli exprimuntur
D (dextrum vocamus quod iucundum ac proſperum eſt, ſiniſtrum quod aduerſum) tunc Chriſtus pedē,
dextrum poſuit ſuper mare, quando relictæ olim gentilitati per apoſtolos proſpera nunciauit, quod,
ſcilicet, ad bona gratiæ & gloriæ eſſet electa. Prout in actis Paulus teſtatur dicendo, Ecce conuertimur
ad gentes. Vbi mox ſubditur, Audientes autem gentes gauiſæ ſunt. Siniſtrum autem pedem poſuit ſu- Actu. 13.
per terrā, id eſt, ſuper carnales & induratos Iudæos, quando eiſdem per apoſtolos prænunciauit, quod
relinquendi eſſent ac perituri, ſecundum quod Paulus dicebat, Notum vobis ſit, quia gētibus miſſum Actu. 28.
eſt hoc ſalutare dei [ET clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit.] Chriſtus enim affe-
ctuoſiſsime ac ſerioſiſsime prædicauit, dæmones impioſque perterruit, & cum ſumma authoritate ac
efficacia eſt loquutus. Diffuſa eſt enim gratia in labijs eius. De quo & aduerſarij eius compulſi ſunt di-
cere, Nunquam ſic loquutus eſt homo, ſicut hic loquitur. Sed quomodo ſtare hæc poſſunt, cum apud Eſa. 42.
Eſaiam prophetam de Chriſto prædictum ſit (quod & Matthæus allegat) non clamabit, nec audietur Matt. 12.
foris vox eius? Et reſpondendum, quod per hoc non niſi irrationabilis paſsionatuſque clamor aufer-
tur à Chriſto. Sicut & Paulus hortatur, Omnis amaritudo, & indignatio, & clamor tollatur à vobis. Ephe. 4.
[ET cum clamaſſet] Euangelium prædicando [LOQVVTA ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas] id eſt,
vniuerſi prædicatores eius, præſertim apoſtoli atque eorū diſcipuli: qui ſeptenario exprimuntur pro-
pter illius numeri perfectionem & myſteria, & quoniam ſeptiformi gratia ſpiritus ſancti erant reple-
ti, ex Chriſti commiſsione, prædicationis voces effundere ſunt exorſi. Nam & ante paſsionem miſit

apostolos & septuaginta duos discipulos euangelizare, post passionẽ verò loquens apostolis, Euntes, B
inquit, in mundum vniuersum prædicate euangeliũ omni creaturæ. Prędicatores autem sancti propter
verborum suorum efficaciam & terrorem tonitrua appellantur. [ET cum loquuta fuissent septem to-
nitrua voces suas,] iuxta sensum præhabitum [SCRIPTVRVS eram] id est, putaui ac præparaui me
conscribere eas. Sicut supra ab angelo sancto audiui, Quod vides, scribe in libro [ET audiui vocem de
cælo dicentem] per inspirationem internam, quæ vox ab angelo est formata [SIGNA quæ loquuta
septem tonitrua, noli ea scribere] Quod ait signa, potest esse nomen & verbum. *Si* nomen, sensus est:
Signa, id est, voces præfatas quæ signa sunt rerum non scribas. *Si* autem sit verbum, quod magis appa
ret, sensus redit in idem. Signa, id est, absconde & sub secreto claude ea, quæ loquuta sunt septem toni-
Matth.7. trua, & noli ea scribere, seu omnibus pandere. Hoc ideo dicitur, quia non omnia omnibus competunt,
nec Christianæ fidei mysteria cunctis sunt passim pandenda: cum dicat Saluator, Nolite sanctum da-
2.Co.12. re canibus, neq; margaritas vestras proiiciatis ante porcos, ne cõculcent eas pedib⁹ suis. Propter quod
Paulus de se quasi de alio loquẽs, Audiui (inquit) arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et rursus,
Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Ista ergo secretiora Christianæ sapiẽtiæ
Dan. 12. documenta, nõ sunt sapientibus & perfectis, sed imperfectis & iniustis celanda, vt pateant probis, la-
teant improbos. Hinc Danieli loquutus est angelus, Signa librũ & claude sermonẽ vsq; ad tẽpus sta-
tutũ [ET angelus quẽ vidisti stantem super mare] cũ dextro pede. [ET super terram] cũ sinistro, vt di- F
ctum est [LEVAVIT manũ suam ad cælũ] gestum habitumq; iurantis assumens [ET iurauit per viuen
tem in secula seculorum]. s. per deum æternũ totius vitæ opulentissimũ & incommutabilem viuidissi-
mum fontem [QVI creauit cælum]. i. omnes orbes cęlestes [ET ea quę in eo sunt]. s. angelos, & beatos,
solem, & lunam, & astra, [ET terram, & ea quæ in ea sunt, quia tempus amplius nõ erit] Quomodo au
tem tempus amplius non erit subiungitur [SED in diebus vocis septimi angeli cũ cœperit tuba cane-
re] id est, fortiter prædicare [CONSVMMABITVR]. i. ad effectum ducetur seu perficietur [MYSTE-
RIVM]. i. secretum [DEI] quod in fine mundi præsignauit implendũ [SICVT euangelizauit per ser-
uos prophetas] qui tam in veteri, q̃ in euangelica lege fuerunt, atq; de Christi mysterijs, cõsummatio-
neque seculi, & retributione finali noscuntur loquuti. Omnes quippe Apostoli & cęteri quidam disci-
puli in nouo testamento spiritu fulserunt prophetico. Sicut & sanctus Dionys. qui huic beato Ioãni in
Patmos relegato misit epistolã, in qua & de eius reditu ad Ephesum prophetauit. Itaq; quod angelus
iste iurando asseruit, quia tempus vltra non erit, refertur ad seculi consummationẽ, quia peracto finali
iudicio cessabit motus primi mobilis, cuius motus mensura est tempus, cessabitq; tunc motus cælestiũ
corporũ, ac transmutatio elementorũ. Porro si tempus sumatur secundum quod dicitur mensura mo-
tus rerum mutabilium, manebit quantum ad reprobos in inferno: iuxta illud, Inimici domini mentiti
sunt ei, & erit tempus eorũ in secula. Vnde & Beda hic ait, Erit vtique, vt ait Psalmus, tempus impio- G
Esa.80. rum inæternum, sed mutabilis secularium temporũ varietas in nouissima tuba cessabit. Haymo quoq;
ait, quod in beatis tunc tẽpus nõ erit, sed in reprobis. Si verò obiiciatur, id quod diuinus sermo quodã
loco testatur dicendo, Erit mensis ex mense, & sabbatũ ex sabbato, dicendum quod verbis illis nõ tem
poralis vicissitudo, sed perpetuitas patriæ designatur. ¶ Ex his vacillare videtur expositio, exponen-
tis hæc de Iustino Imperatore, & quæ infra dicentur de septimo angelo de Iustino Imperatore filio fi
lij Iustini præfati. non enim tunc tempus cessabit. Nec Iustino illi seniori competit, quod hic de ange-
lo super mare stante asseritur, quod iurauit, quia tẽpus vltra non erit, &c. [ET vocem quam audiui ite-
rum loquentem mecum & dicentem] Per vocem hanc intelligitur interna alloquutio angeli qui iam
pauloante dixit Ioanni, Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua, noli ea scribere, &c. Per quem ange-
lum quidam intelligunt angelum, qui in persona Christi Ioanni ista ostendit ac dixit, secundum quod
supra dicebatur. [VADE accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare & super terrã] id
est, scripturarum nouę legis intelligentiam sume à Christo. Quidam putant hoc dictũ Ioanni in per-
sona apostolorum, ad innuẽdum quod omnes apostoli à Christo instructi sunt. Vel in persona futuro-
rum prædicatorum, qui docebuntur à Christo. Verius tamen reor, vt in persona propria Ioanni hoc
dictum credatur, vel vt scripturarum mysteria profundius contemplaretur, clariusque cognosceret: H
vel vt futura ecclesię aduersa, cursum, & statũ plenius nosceret: vel vt prædicationis officium ad Ephe
sum reuersus resumeret: vel certe ad insinuandum, quod post istam reuelationem in Asia euangelium
esset scripturus [ET abii ad angelum] stantem super mare & terram, puta ad Christum [ET dixi ei vt
daret mihi librum] id est horum notitiam mihi infunderet. Videbatur autem Ioanni in imaginaria vi-
sione, quod ista corporaliter agerentur: sed intellectualiter deo per angelum edocente cognouit, quid
Prou.22. significarent. Itaque mente studiosa veritatisque auida, animo obedienti ac prompto, spiritali appro-
ximatione accessit [ET dixit mihi, Accipe librum & deuora illum] id est, diuinorum ac futurorum no-
titiã diligenter assume, memoria retine, spiritaliter mastica, mentis visceribus imprime. Verbũ etenim
dei cibus est animæ, [ET faciet amaricari ventrem tuum.]. i. memoriam tuam seu mentem, quæ animæ
Ezech.2. venter est. Iuxta illud diuini eloquii, Fili accipe sapientiam quæ pulchra tibi erit, cũ in ventre tuo eam
acceperis. Et illud Ioãnis septimo, Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. In reuelatione enim præ-
fata cognouit Ioannes, quanta passura esset ecclesia: idcirco ei cõpassus est, & amaritudine bona reple-
tus. Amaricata quoq; est anima eius, quia tot Christianos vidit in hæreses & alia vitia ruituros. Quẽ-
admodum & Ezechiel cũ librum sibi oblatum, se deuorasse describeret, addidit, Abii amarus in indi-
gnatione spiritus mei, quę videlicet fuit indignatio virtuosa cõtra iniquorũ peccata: quam Apostolus
2. Cor.6. Corinthijs scribẽs connumerat bonis affectibus ex tristitia, quę secundũ deum est, cõsequentibus. Insu
per faciet amaricari ventrẽ tuum. i. inferiorem animę tuę portionem, & corporalem naturam: quando

A cognitionẽ libri huius cœperis effectui mancipare, pdicãdo & operando ac multipliciter in dei vinea
laborando [SED in ore tuo erit dulce sicut mel].i.in ipsa diuinorũ reuelatione, primo delectationẽ in
intellectu habebis. Veritatis nanq; cõsideratio dulcis est ex sua natura: nec delectationi, quę est in con
siderãdo, opponitur tristitia. Delectabile ergo est animę diuinitus illustrari, regi, doceri. Sed quia nõ-
nunquã in tali reuelatione seu cõsideratione mõstrantur dura & mala, ideirco in attendẽdo affectus q
cõsequuntur, amaritudo seu dolor mox generatur [ET accepi librũ de manu angeli, & deuoraui illũ:
& erat in ore meo tanquã mel dulce.] Istud totũ modo expositũ est. Vnde & Psalmista decantat Psal-
mo centesimo decimooctauo, Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. In visione
autẽ apparebat Ioanni, quod ista corporaliter fierent: sed corũ significationẽ intellexit [ET cũ deuo-
rassem eũ,] ruminando quæ mẽte cepi [AMARICATVS est venter meus] secundũ intellectũ nũc
introductũ. [ET dixit mihi, Oportet te iterũ prophetare].i.futura prænũciare ac euangelizare, & scri
pturas sacras interpretari, verbo vel scripto [POPVLIS & gẽtibus, & linguis, & regibus multis] His
verbis angelus pnunciauit Ioãni, quod de exilio esset Ephesum reuersurus, atq; ibidẽ ac locis circum-
iacẽtibus prædicaturus. Sed cũ reuersus nõ nisi in Asia prędicasse legatur, quomodo populis & gẽti-
bus & linguis, multisq; regibus prędicauit, seu prophetauit? Est respondendũ, quod verbo vel scripto
eis locutus est, mediate vel immediate. Et quoniã ea quę scripsit in libro isto & in Euãgelio post Apo-
calypsis huius descriptionẽ conscripto omnes Christianos cõcernunt. Dubiũ quoq; non est, quin di-
B uersarũ regionũ ac prouinciarũ Christiani ad Ephesum causa vidẽdi & audiendi tam sublimem apo-
stolũ copiose confluxerint, præsertim cũ post reditum à Patmo tot vixerit annis, vsq; ad Traiani Im-
peratoris tẽpora perseuerans. ¶ Postremo secundũ Berengandũ, præcipitur Ioanni vt librũ accipiat,
id est, Christi diuinitatẽ consideret, & Euangeliũ inde conscribat. Deuorauit antẽ hunc librum, cum
scientiam Euangelij à Christo suscepit. Præinductæ insuper reuelationi Ioannis de libro accipiendo
ac deuorando cõsonat illud quod in Ezechiel.3.capite dicitur, Fili hominis comede volumen istud.
Et aperuit os meum, & cibauit me volumine illo: & factũ est in ore meo quasi mel dulce. Hoc quoque
pensandum, quod cunctis deuotis verbũ dei in meditatione & auditione dulcescit: sed venter eorum Galat.5.
ac sensualitas amaricantur, & affliguntur: dum secundum verba dei operantur, & carnem suam cum
vitiis & concupiscentiis per abstinentias, vigilias, disciplinas, solitudines, lachrymas, crucifigunt.

EXPLANATIO CAP. XI. [ET datus est mihi calamus similis virgæ.] ARTIC. XII.

E T datus est mihi] Ioanni, haud dubium quin ab angelo, secundũ imaginariã apparitio-
nem [CALAMVS similis virgæ] Calamus plura significat. Interdũ enim accipitur pro
mensura sex cubitorum, vti apud Ezechielem: vbi angelus templũ mensurans, calamum
fertur habuisse in manu. Per calamũ autem ibidem scientia seu prouidentia dei omnipo Ezec.40
C tentis (qua cuncta in numero, pondere, & mensura cõstituit atq; vniuersa metitur, cun- Sapien.2
ctorũ actus meritaq; perpendens) signatur. Interdũ calamus pro instrumento scriptorio accipitur: si-
cut in Psalmo, Lingua mea calamus scribæ. Itaq; secundũ Berengandũ & Bed. hoc loco per calamum Psal.44.
intelligitur euangeliũ, quod scripsit beatus Iob. Vel, vt alij dicũt, sacræ scripturæ notitia: per quã vir-
tutes animo inseruntur, merita quoq; & demerita hominũ perpenduntur: sicut per calamum literæ in
membranis formantur. Estque calamus iste similis virgæ, quoniã corrigit vitia, Christi regnũ descri-
bit, bene agentibus regnũ cæleste promittit. Per eam quoq; prælati gregẽ domini dirigunt, peccanti-
bus cõminantur. [ET dictũ est mihi,] ab angelo [SVRGE].i.ad actum quem tibi iniungo procede, in
diuinorũ illuminationibus cresce, ad altiora & anteriora te erige. Hoc modo surgere debemus, quan- Philip.3.
sumlibet stemus. Sicut Apostolus profitetur, Ego non arbitror me apprehẽdisse, sed quæ priora sunt
oblitus, ad anteriora extendo meipsum [ET metire templũ, & altare, & adorantes in eo] Templũ est
ecclesia militans, seu fideliũ congregatio: cui ait Apost. Templũ dei sanctum est, quod estis vos. Altare 1.Cor.5.
vero sunt perfecti, & contẽplatiui: quorũ auxilio aliorum sacrificia innituntur. Adorãtes vero in tem
plo sunt reliqua credentiũ multitudo. Potest quoq; de templo & altari materialibus accipi inanima-
tisque. Sicq; adorantes in templo sunt vniuersi catholici. Si templũ & altare primo modo sumantur,
sensus est, Metire.i.singulorũ capacitatem, perfectionẽ, mensuram, considera: vt vnicuiq; secũdum suã
D capacitatẽ, & modum dei verbũ proponas. Alij enim & alij aliter sunt dicendi. Quod Paulus obser-
uans ait, Sapientiam loquimur inter perfectos. Et rursus, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus.
Itemque, Facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo. Si autem secundo modo sumantur, sensus 1.Cor.2.
est, Metire templũ & altare.i.quemadmodũ ecclesiæ atque altaria Christi, per totũ mundum sint con 1.Cor.3
struenda intende, ita, quod sicut in Malachia prædictum est, in omni loco offeretur deo oblatio mun- Hebræ.5.
da. Iuxta hunc modũ scriptum est apud Zacha. quemadmodũ angelus veniens mensurare. Hierusalẽ Malach.s
habebat in manu funiculum mensorum [ATRIVM autẽ, quod foris templũ est].i. peccatores impœ Zach.2.
nitentes, præsertim hæreticos: qui vel merito, vel fide, sunt extra ecclesiam: nec Christo per charitatẽ
sunt incorporati [PROIICE foras] per excõmunicationem & reprobationem, seu foris proiiciẽdum Mat.25.
denuncia. Quia in tenebras proiicientur tartareas [ET ne metiaris illud].i.ab illis auertere, nec desi-
gnes eos ad ecclesiã pertinere, aut in structura supernæ Hierusalem collocandos. Ita & Paul. loquitur
Tito, Hæreticum hominẽ post vnam & secundã correptionem deuita [QVONIAM datũ est genti- Titum.3
bus].i.inter paganos & perfidos hi cõputantur, atq; cũ eis inferni supplicia sortiẽtur. Quibus & Chri
stus dicturus est, Amen dico vobis, quia nescio vos. Porro Bereng. per atriũ istud intellexit populum
Iudæorũ, qui per infidelitatẽ extra ecclesiã fuerunt, & tamen in cordib. Apost. per amorẽ manserunt, Mat.25
desiderantiũ conuersionẽ eorũ. Quoniã vero indurati erant, iubetur Ioan. vt verbũ prędicationis eis
nõ inferat, qui gentibus cõparati sunt, & manibus traditi Romanorum [ET ciuitatem sanctam] puta Ephes.5.

ecclesiā dei, de qua Paul. testatur, quod Christus elegit sibi gloriosam ecclesiā, non habentē maculam, B
neq; rugā: cuius mysteria in decem vltimis Ezech. cap. iusto describuntur sermone [CALCABVNT
mensibus quadraginta duobus]. i. annis trib. cū dimidio. Tanto enim tēpore dicitur Antichristus re-
gnaturus, secundū ꝙ Dan. ait: per tēpus & tēpora, & dimidiū tēporis: per tēpus intelligens annū, per
tēpora duos annos, per dimidiū tēporis mediū annū, qb. Christiani atrocissime opprimentur [ET da
bo duob. testibus meis]. s. Enoch & Heliæ, copiosissima gratiæ dona, virtutē & constātiam cōtra An-
tichristū, sapientiā & eloquentiā cōuertendi Iudæos, fortitudinē patiendi martyriū [ET ꝓphetabūt]
cōtra Antichristi perfidiā fortiter ꝑdicando, eiusq; ruinā ꝓnunciādo [DIEBVS mille ducētis sexagin
ta]. i. tribus annis cū medio vel circiter. Aliqui enim dies deficiunt. Sed in talibus cōputationib⁹ scri-
ptura nō solet vim facere de modico [AMICTI saccis] pœnitentialib. asperis, abiectis, humilib⁹ indu
Mat.17 mentis: vt sicut verbis, ita & habitu pœnitentiā ꝑdicent. Deniq; quod horū testiū vnus fuerit Helias,
Malac. 4 Christus in euangelio ꝓtestatur. Et in Malachia dicitur, Ecce ego mittā vobis Heliā ꝓphetā antequā
Genes.3 veniat dies dñi magnus & horribilis, & cōuertet cor patrū ad filios, & cor filiorū ad patres. Quod ve
Eccl.44 ro Enoch sit alter, elicitur ex eo quod in Genesi legitur, videlicet quod tulit eum deus. Et in Eccles. ꝙ
translatus est in paradisum [HI sunt duæ oliuæ]. i. arbores fructuosæ, quæ oliuæ vocati sunt, quoniam
charitate ac pietate, vnctioneq; spiritussancti sunt pleni [ET duo candelabra]. i. fideliū luminaria, qui
donis sapientiæ, scientiæ, intellectus, cōsilij, intra se lucent, aliisq; per ea verbis & exemplia lucebunt. F
Ioan.1. Et sicut candelabrū super se positū geris lumen, & assistētes per illud illustrat: sic isti Christū qui ve-
ra lux in corde portabunt, & per eū plurimos illuminādo docebunt [IN conspectu dñi terræ stātes]. i.
3.Reg.17 deo placentes, eius imperio prōpte obedientes, & seipsos corā deo solicite custodientes. Sicut Helias
18. nondū translatus dicere consueuit, Viuit dñs in cuius cōspectu sto hodie. Huic autē verbo consonat,
Zach. 4 quod in Zacharia habetur, Cū enim Zacha. dixisset ad angelū qui sunt istæ duæ oliuæ? Respōsum est
ei, Isti sunt duo filij olei, siue splendoris (secundū quod Aquila trāstulit) qui assistunt dñatori vniuer
sæ terræ. Quod ibidē ad literā de Iesu sacerdote magno siue pōtifice, & Zorobabel principe Iudæorū
dicitur [ET si quis voluerit eis nocere]. i. à ꝑdicationis officio impedire, terrere, ligare [IGNIS]. i. vir
tus, gratia, sermo ignitus, verbū igneę ꝑdicationis [EXIET de ore eorū, & deuorabit inimicos eorū]
Luc. 21. id est, rationabiliter superabit, cōfundet, dānandos ostēdet. Dabit enim eis Christus os & sapientiam,
cui nō poterunt resistere aduersarij eorū oēs. Nā & id Heliæ ante trāslationē suam collatū est: iuxta il
Eccl. 48 lud Eccl. Surrexit Helias quasi ignis, & verbū illius quasi facula ardebat. [ET si quis voluerit eos læ-
dere] in corpore [SIC oportet] diuina iustitia exigente [EVM occidi] in anima. Omnis nēpe qui gla-
dium accipit, gladio perit: quoniā alium persequēdo impie, aut occidendo, animā suā peccando mor
Mat. 27 taliter perimit. Quod maxime euenit, dū quis iustos infestat. Vniuscuiusq; etenim culpa, malitia, cru-
delitas, in propriū recidiuat autorē, magisque, imo incōparabiliter amplius nocet sibi, ꝗ alteri: dū al- G
ter patientiā seruet, nec deū offendat. Ideo Salomon loquitur. In insidiis suis capiuntur iniqui. &, Qui
Prou.123. dissipat sepem, mordebit eū coluber [HI habent potestatē claudendi cælum, ne pluat diebus prophe
Eccl.20 tiæ eorū: & potestatē habent super aquas, cōuertendi eas in sanguinem: & percutere terram omni pla
3.Reg.17 ga, quotiescunq; voluerint] Circa hoc loquitur Berengandus, Legimus Heliā oratione clausisse cælū,
& iterū aperuisse: sed & Mosen aquas in sanguinē conuertisse. Non ergo putandū est Heliam minorē
virtutem habere, cū ad explendū suæ prædicationis officium venerit, ꝗ habuit eo tēpore quo inter ho
mines conuersatus est, sed potiorē. Ex quo sequi videtur, quod Helias & Enoch tunc miracula sint fa
cturi, quod & quidā concedunt. Alij asserunt, ꝙ Ecclesia durante rabie Antichristi non coruscabit mi
raculis, quod item Helias & Enoch tunc potestate hac non vtētur. Ideo ista spiritaliter interpretārur,
vt dicantur potestatē habere claudendi cælum ne pluat super terrā: quoniā tantæ virtutis & familia-
ritatis sunt apud deū, vt queant quibusdā pluuiam gratiæ, & rorē benedictionis cælestis orādo acqui-
rere: aliis autē iusto zelo punitionem cōdignā desuper imprecari. Rursus per cælū Ecclesia designa-
tur, quam poterunt claudere, ne documentorū fluenta influat habitatoribus terræ. Poterunt etiam a-
quas. i. riuos doctrinarū suarū in sanguinem. i. peccatū conuertere, reprobis prædicando, qui ex prædi
Prou. 9. catione audita dū eam non implent, grauius condēnantur. Vel aquæ sunt hæreticorū doctrinæ: iuxta
illud, Aquæ furtiuæ dulciores sunt. Quas conuertent in sanguinē, eorum errores reprobādo, & mor-
te æterna dignos monstrādo. Habent etiā potestatē percutere terrā omni plaga, quotiescunq; volue- H
rint. i. aduersa & vltiones habitatoribus terræ diuinitus ꝓcurare, verbū prędicationis indignis subtra
Exod.7 here. Sicut ad Mosen dñs dixit, Constitui te dñm Pharaonis. Deniq; Ecclesia virtute clauium potest
claudere cælū ne pluat, quoniā dona gratiæ non infunduntur his, quos Ecclesia iuste non absoluēdos
iudicat. Potestque terrā percutere omni plaga per excōmunicationis sententiā iuste prolatā. [ET cum
finierint testimoniū suum]. i. prędicationē, qua Iesum esse Christū contestabuntur [BESTIA]. i. An-
Danie.7. tichristus irrationabilissimus blasphemus & ferox. De qua in Daniele plura legūtur [QVAE ascēdet
de abysso]. i. de tenebroso suo latibulo, quo se bonū & iustū simulanis, vtpote de calliditate sua atque
hypocrisi: q & nascetur de excæcato populo Israel, & de hoc sæculo nequam mari magno ascēdet ad
apertā tyrannidē vsurpatumq; regnū. Sed & abundātia impietatis, ac diabolicę cooperationis caligo,
abyssus sunt, vnde hęc bestia scandet [FACIET aduersus eos bellū] verbis, factis, signis, corporalium
suppliciorū inflictionib⁹. Varijs enim modis Antichristus psuadebit, se verū Christū esse [ET vincet
illos] nō ratione, sed violētia: quia interimet eos, sicut subiungitur [ET occidet eos. Et corpora eorū
iacebunt in plateis ciuitatis magnæ]. i. irreuerēter insepulta manebunt ad terrorē fideliū [QVAE spiri
tualiter vocatur Sodoma & Aegyptus.] Per ciuitatem hanc magnā quidam intelligunt ipsam Hieru
salem, eo quod subditur [VBI & dominus illorū crucifixus est]. i. Christus, dominus Heliæ & Enoch

A ac omniū prophetarum. Sed contra hanc arguit Berengandus, Quia Hierusalē, in qua passus & cruci fixus est Christus, funditus sit destructa, & ea quę ꝑ illa cōstructa est, in alio sita est loco. Et quoniam tēpore Berengādi à Christianis ciuitas illa habitabatur, ideo nō diceretur Sodoma & Aegyptus. Itēq; quia in libro isto per ciuitatē magnā, intelligitur Babylon ciuitas diaboli, ex oībus reprobis constans, Hinc per ciuitatē hanc quidā intelligunt generaliter infideliū Antichristi satelliū collectionē, inter quos isti sunt occidendi: quæ congregatio ob vitiorū abominabilitatē, & mentis caliginē, Sodoma & Aegyptus spiritaliter appellatur. Quemadmodū Petrus in prima sua Canonica Romā nominat Ba bylonē. Aegyptus autē caligo seu tenebræ, Sodoma vero muta vel cæcitas interpretatur. Impij autē à dei laudibus obmutescunt, excæcatáq; mente ad inferos præcipiti ꝓperant gradu. Verūtamen de hac re nihil affirmo. Neq; enim certū habeo an sancti isti in Hierusalē occidētur. Argumēta quoq; Beren gandi faciliter soluerentur, ꝓsertim cū Hierusalē modo cōstructa sit vbi crucifixus est dñs, ita quod locum illū intra se continet: de qua ciuitate nunc agitur penes qualitatē eius pro tempore Antichristi. Si vero ciuitas magna intelligatur sæculū nequam, seu congregatio iniquorū, palàm quod in ea occisus sit Christus [ET videbunt de populis, & tribubus, & linguis, & gētibus] .i. multi ex omnibus istis [CORPORA eorū per tres dies & dimidiū] in plateis iacentia [ET corpora eorū non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram] .i. terreni ac vitiosi satellites Antichristi [GAVDEBVNT & in iucundabuntur] anima & corpore gloriando de illorū occisione [ET munera mittent inuicem] in signū 1.Petr.5 Galat.1.

B pacis & gaudij, [QVONIAM hi duo prophetæ cruciauerūt eos qui habitant super terram] .i. amatores terrenorū, contra eorū carnalia desideria prædicando, æternā damnationem eis minando, contra eorum magistrū Antichristi efficaciter edocendo [ET post tres dies & dimidiū spiritus vitæ à deo intrauit in eos] .i. deo ministrante animā suam quisq; eorū recepit, & resuscitatus est [ET steterūt supra pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos] iam suscitatos per diuinā potētiam. Increduli enim quo de eorū occisione magis gauisi sunt, eo de eorū suscitatione amplius doluerunt: formidantes ea omnia fore implenda, quæ illi fuerunt cōminati. [ET audierunt] Enoch & Helias iam suscitati [VOCEM magnam de cælo dicentem, Ascendite huc] hæc fuit vox angeli, in dei seu Christi persona loquentis [ET ascenderunt in cælū in nube] eos obumbrante, sicut & Christus ascendit. Loquitur autē de futuro per modū præteriti, more prophetico [ET viderunt illos inimici eorum] .i. infi deles. Quemadmodū inquitur Berengandus, an hæc secundū historiam implebūtur, hominibus quidem incognitū est: deo autē nota sunt omnia. Multi tamen doctores astruūt, hæc literaliter adimplenda. [ET in illa hora] quando ascendere visi sunt [FACTVS est terræmotus magnus] quia tunc vel circiter terra mouebitur, seu habitatores eius varijs affectionibus agitabuntur [ET decima pars ciuita tis cecidit] quia circa hoc tēpus multi de Antichristi ministris simul cū ipso peribunt. Ciuitas itaque Actuū. s.

C hæc est congregatio impiorū, quæ est ciuitas diaboli. [ET occisi sunt in terræmotu nomina hominum septem milia] per numerū istum determinatū exprimitur indeterminata multitudo seruorū Antichristi, qui in præfata tēpestate peribunt [ET reliqui] qui cū illis non perierunt [IN timore missi sunt] .i. diuinæ æquitatis iudiciū ex consideratione tantæ vltionis mox expauerunt [ET dederūt gloriam deo cæli] ei de sua euasione regratiantes, nec aliquid boni sibijpsis de cætero adscribentes. Multi enim ab Antichristo seducti, visa hac vltione conuertentur, & gratias agent immensas [VAE secundū abiit] .i. media de istis tribus grauioribus tribulationibus (de quibus supra dictum est, quæ ad trium vltimorū angelorū de septem præfatis angelis tubicinū pertinent) suo tēpore sub Antichristo celeriter finietur [ET ecce væ tertium veniet cito] .i. pressura atq; angustia hominum, ex consideratione finalis iudicij imminentis [ET septimus angelus tuba cecinit] .i. septimus ordo prędicatorum, qui Antichristo deiecto instanter idem iudicij imminentē insinuabit, & retributionem electorū nunc proximam esse [ET factæ sunt voces magnæ in cælo] .i. in Ecclesia militante, ac triumphante [DICENTES] cum ingenti gratiarum actione, & gaudio [FACTVM est regnum huius mundi dei nostri & Christi eius] .i. multitudo hominum, in quibus tempore Antichristi regnauit diabolus, & erant filij huius mundi: nunc Antichristo oppresso cū multis suorū ad deum patrem & Iesum Christū, ab eo secundū naturam assumptā spiritaliter vnctum, conuersa est, pertinetq; ad patrem & filiū, nec dubiū quin æque ad spiritū Apoca. 8

D sanctum [ET regnabit] in eis deus & Christus eius [IN sęcula sęculorū.] Tunc enim totus pene mundus ad Christū conuertetur, secundū doctores. Vnde angelus inquitur Danieli. Regnū autē & potestas quod est subter omne cælū, tradetur populo sanctorū: qui & obtinebunt illud vsque in sæculū sęculorum. [ET vigintiquatuor seniores], qui in cōspectu dei sedent in sedibus suis] per seniores hos intelligi possunt hoc loco tam pręcellentes in Ecclesia militanti, q̄ triumphāti: imo & omnes beati. De quibus senioribus & significatione eorū ac sedibus, dictū est plenius supra. Sedes autē, quas habent in patria, sunt quies & māsio illa cælestis. Sedēt beati in patria, in diuino cōspectu, i. suauissime requiescūt, creatoris faciē beatifice intuēdo, eiq; cū omni reuerentia assistendo [CECIDERVNT in facies suas] deo humillime se ꝓsternētes, eiusque superimmensam altitudinē admirantes [ET adorauerunt deum dicentes, Gratias agimus tibi dñe deus omnipotens] pro beneficio tantæ elemētiæ, quia homines de Antichristi erroribus eruisti & cōuertisti. Imo & pro vniuersis beneficiis tuis. i. donis naturæ, gratiæ, & glorię [QVI es, qui eras, & q venturus es] quomodo istud intelligendū sit, & de deo vno ac trino, itemq; specialiter de Christo accipi possit, diffuse tractatū est [QVI accepisti virtutem magnam] id est, inuariabili tua potestate, quam æternaliter habes, in reproborum damnatione, electorumq; saluatione, euidenter ac recenter nunc exercuisti, eamque plus solito nunc demonstrasti, in effectibus misericordiæ, atque iustitiæ tuæ [ET regnasti] in cordibus electorū, dæmonibus & peccatis depulsis: quæ corda electorum tuæ voluntati nunc subdidisti, humiliterque seruire fecisti. [ET iratæ sunt gentes] Danie 7. Apoc.4. Apoca.5.

scilicet reprobi, obstinati: qui nec Antichristo occiso pœnitentiam agent, & de principis sui delectio- B
ne dolebunt [QVIA aduenit ira tua]. i. hora iustæ tuæ vindictæ, qua & gentes in tantũ es cæcari per-
misisti, digna quoque pro tot malis tormenta infliges [ET tempus mortuos iudicari]. i. tempus adue-
nit, quo mortui iudicentur. tempus etiam aduenit [REDDERE mercedẽ seruis tuis prophetis, & san
ctis, & timentibus nomen tuum] filiali timore. i. vniuersis electis, siue qui gratia prophetali fulserunt,
Act. 10. siue qui sine ea virtuose vixerunt [PVSILLIS & magnis]. i. perfectis & minus perfectis, prælatis &
Sapien. 6 subditis, superioribus & inferioribus. Non enim est personarũ acceptor deus, de quo Sapiens ait, Pu-
sillum & magnum ipse fecit, & æqua est illi cura de omnibus. Iterum tempus aduenit [ADTERMI-
NANDI eos, qui corruperunt terram]. i. separandi iniquos à consortio electorum, vt sint extra fines
electæ Ecclesiæ: qui habitãtes in terra spiritualiter infecerunt, læserunt & peremerunt: puta seipsos &
proximos, impie cõuersando, scandalizando, falsa docendo, fallaciter consulendo. Itaque istud est tu-
bicinium septimi angeli, scilicet exterminatio reproborum in die iudicij. At vero quod dictũ est, gra-
tias agimus tibi domine deus omnipotens, specialiter accipi potest de Christo: qui virtutem suã, tem-
Abac. 3. pore passionis quasi deposuit, eam non demonstrando. Iuxta illud Abacuc. Ibi abscondita est fortitu
do eius. Sed in resurrectione, sanctorum de inferno eductione, ascensione, & spiritus sancti missione,
accepit eandem omnipotentiam suam, palàm ostẽdens: & regnauit per fidem, charitatem, & gratiam
Act. 15. in cordibus eorum, qui præordinati fuerunt ad vitam æternam. Hunc autem versiculum, etiam nos F
vbertim Christo grata mẽte cantemus, & de vniuersis beneficijs eius, gratias cum pura charitate ve-
raque obedientia referamus. Postremo pensandum, quòd illi, qui asserunt Heliam & Enoch ante alios
aliquos resurrecturos, dicunt quòd eorum resurrectio erit tunc gloriosa, & ea speciali priuilegio per
anticipationẽ præstanda est eis. Cum vero asseritur ꝙ omnes simul resurgent, dicunt hoc secundum
communem legem intelligẽdum. Quantum præterea in huius capituli expositione quidam à forma
textus recedat, dum ista secundum temporis cursum & ordinem exponere nititur, & per duos testes
præfatos, Siluerium papam & alium quendam dei seruum intelligendos putat, omni intuẽti satis reor
patere. Neque enim hi duo leguntur fuisse prophetę, nec ita occisi sunt quòd corpora eorum insepul-
ta iacere visa sunt, nec post tres dies & dimidium à morte sunt suscitati.

EXPOSITIO CAP. XII. [ET apertum est templum dei in cælo.] ARTIC. XIII.

SEcundum explanationem antiquorũ doctorum catholicorumque patrum, Augu-
stini, Bedę, Haymonis, Berengandi, & item eos sequentis Alberti, freqũẽter in isto
volumine sanctus Ioannes, cum persecutiones Ecclesię à tyrannis, ab hæreticis à
falsis fratribus, vel ab Antichristo eidẽ inferendas descripserit, ab exordio rursum
resumit: & Christi mysteria sub alijs verbis, plenius eminentiusque describit. Ve-
rum, vt sæpe nunc tetigi, quidam conati sunt librum istum de diuersis Ecclesiæ G
euentibus, secundũ temporis processum ac ordinem explanare: de quorũ exposi-
tione quid appareat, subinde prætactũ est: quantum etiam in huius capituli expositione videãtur hi à
textus tenore recedere, paulo post tangam. Solidorũ ergo illorũ sententijs inhærendo procedam [ET
apertum est templũ dei in cælo] Templum dei vno modo est Christus vt homo, seu corpus ipsius. Se-
Ioan. 2. cundũ quod ait, Soluite templũ hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dicebat de templo
corporis sui, vt euãgelista Ioannes exponit. Hoc templum apertũ est. i. manifestatũ, effusum, paratum
in cælo. i. Ecclesia militante: cui per euangelistarũ doctrinam, apostolorum prędicationem, miraculo-
rum operationem, ac cætera Christianæ fidei argumenta, innotuit Christus: qui & seipsum ei aperuit,
per largifluam gratiarũ suarum infusionem. cunctis quoq; apertum, seu paratum se exhibet, qui pœni
tenti ac humili mente, ad ipsum confugiunt. Rursus templum dei est Ecclesia, quæ aperta. i. diuinorũ
illustrationibus reserata, ablato velamine legalium figurarũ: aperta quoque, quia publice deum colit,
& Christum libere confitetur, cuius vsque cor apertũ est ad suscipienda charismata spiritus sancti. In
Hebr. 6. cælo. i. in conuersatione cælesti, sicut Apost. astruit, Nostra conuersatio in cælis est [ET visa est arca
testamenti eius in tẽplo eius] In arca Mosi, vt dicitur ad Hebræos, fuerunt tabulę Mosi, virga Aaron
quę fronduerat, & manna. Per arcam itaq; quidã intelligunt Christum, in quo est sapientia & doctri-
na per tabulam designata, virga correctionis & directionis ac potestas, quæ significabantur per virgã
Aaron: manna quoq; pietatis, consolationis, refectionisque nostræ. Est itaque sensus, ꝙ per oculũ fi- H
dei & gratiam contẽplationis, in templo Ecclesiæ militantis, Christus à fidelibus fit conspectus post
quàm seipsum eis aperuit. Diuersis itaque respectibus Christus vocatur templũ dei, & arca testamen
ti noui cuius ipse est institutor. Beda vero per arcã intelligit corpus Christi, in quo velut in auro man
do consistit diuinitas. Porro Berengaudus per templũ dei, intelligit Christiferam Mariam: in qua, ve-
lut in templo, Christus tot mensibus requieuit, atq; in mẽte ipsius semper gratiosissime habitauit: per
arcam vero Christum, qui ex ea carnem assumpsit. Dicitur autem virgo beata aperta, inquãtum ex ea
Christus visibiliter prodiit: quanuis vterus eius virgineus clausus permãserit. Postremo apertũ est tem
plum dei in cælo, quando in primitiua Ecclesia, testamentũ, lex, scriptura & status synagogę, spirita-
liter intellecta, clare cognita, veraciterque adimpleta fuerunt. Tunc quoq; arca testamẽti eius visa est
in templo eius, quando spiritu sancto edocente innotuit Christianis, ꝙ iuxta spiritalem intelligẽtiam
arca illa, scilicet Christus, seu euãgelica eius doctrina in tẽplo dei, vero viuo & rationabili, scilicet in
Ecclesiastica cõgregatione, maneret. [ET facta sunt fulgura]. i. præclara miracula, quæ instar fulgurũ
timorem incutiunt, ad virtutis splendorẽ deducunt, & causant stuporem [VOCES & tonitrua]. i. prę-
dicationes, laudationes, pœnarum commemorationes, magnæ & paruæ, altę & submissæ, difficiliores
Actu. 2. & minus difficiles [ET grãdo magna]. i. persequutionũ tempestas. Statim nempe misso desuper spiri-

A tu sancto, facta sunt ista in Christi Ecclesia quando apostoli orsi sunt prędicare, Christũ laudare, incre- Actuũ.2.
dulis pœnam æternã minari, miraculis coruscare. [ET signum magnũ apparuit in cælo].i. in Ecclesia,
scilicet mihi Ioanni, cui subscriptum signũ, seu imaginaria visio mõstrabatur. Secundũ Albertum, hic
incipit quarta visio huius libri. Vnde & multi asserunt, hic esse exordium duodecimi capituli: Conse-
quenter quod fuerit signũ istud, subiungitur [MVLIER amicta sole] In hac etenim quarta visione sta-
tus Ecclesiæ describitur, sub figura mulieris parientis: in qua labores atq; victorias Ecclesiæ aperit, &
præmia digna se rependere Christus demonstrat. Itaq; mulier amicta sole, est Ecclesia militans, quę in
baptismo induit Christum sapientię atq; iustitiæ solem, iuxta illud ad Galatas, Quicunq; in Christo Galat.3
baptizati estis, Christũ induistis. Deniq; in pœnitẽtiali emẽdatione, seu mentis cõuersione, induimus
Christum. Secundũ quod ad Colossenses hortatur Apostolus, Expoliantes vos veterẽ hominem cum Colo.3.
actibus suis, induite nouũ. Imo quanto plus in Christi imitatione proficimus, tanto plus eũ induimus. Roma.13
Ideo nanque ait Apostolus, Induimini dominũ Iesum. Quẽadmodum autem vestis corpus tegit, or-
nat, ab incõmodis protegit, & calefacit: sic Christus sol iustitiæ animã tegit, eius peccata per gratiam Galat.3.
sacramentorũ operiendo: ornat, virtutes & dona sancti spiritus infundẽdo: protegit, tentationes & vi-
tia repellendo: calefacit, dei & proximi charitatem præstando [ET luna sub pedibus eius] per lunam
ob suam continuam variationẽ, mundialium rerum instabilitas, seu terrena opulẽtia, vel mundus ipse
fallax & labilis, designatur. Cum ergo ecclesia terrena ista despiciat, calcet, transcẽdat, recte sub pedi-
B bus.i. affectibus eius, luna esse asseritur. Rursus per pedes Ecclesię, inferiores possunt intelligi. Cũ ergo
ad tales pertineat temporaliũ dispositio, luna.i. mutabilia ac defectiua sub Ecclesiæ pedibus ordinan-
tur. Propter quod ad Corinthios ait Apostolus, Sæcularia iudicia si habetis, contemptibiles qui sunt 1.Cor.6.
in Ecclesia, constituite ad iudicandũ. Circa hunc locum loquitur Berengaudus, Quia luna noctẽ illu-
minat, melius videtur vt per lunam, sacrã scripturam intelligamus, sine cuius lumine in nocte huius
sæculi per vias rectitudinis incedere non valemus. De hoc lumine Psalm. dicit, Lucerna pedibus meis Psal.118
verbũ tuũ domine, & lumen semitis meis. Mulier ergo lunã sub pedibus suis habuisse visa est, quia Ec
clesia gressus mentis suæ in præceptis diuinarũ scripturarũ figens, ad cælestia tendere nouit [ET in ca
pite eius corona stellarũ duodecim] siue per caput Ecclesiæ intelligatur Christus, de quo ait Aposto-
lus, Ipse est caput corporis Ecclesiæ: siue ipsa mens Christianorũ, eo modo quo principale alicuius rei
caput eius vocatur: siue primitiua Ecclesia, secundũ quod principiũ rei caput eius asseritur. per coro-
nam stellarũ duodecim intelliguntur duodecim apostoli, eorumq; doctrina & opera, qui Christo tam
proxime adhæserunt, vt capiti corona. Iuxta illud Ecclesiastici, Circa illũ corona fratrũ quasi planta- Eccle.50
tio cedri in libano. His sanctis apostolis, velut splendidissimis stellis, fulgorem sapiẽtiæ, ardoremque
charitatis mittentibus ornabatur Ecclesia: quorũ doctrina ac imitatione decorãtur animæ Christianę
C in mente. Nihilominus per coronam stellarũ duodecim intelligi potest ornamentum duodecim fru- Galat.5
ctuum spiritus, quos ad Galatas ponit Apostolus, duodecim quoq; virtutũ moralium. Quomodo au-
tem hæc verba (quę ad literã de Ecclesia militante dicuntur, sicut sequentia verba testantur) de beata
Christifera virgine possint exponi, Bernardus in quodã sermone pulcherrime docet. [ET in vtero ha
bens clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat.] Per ventrẽ seu vterum in nouo ac veteri Testamen- Psal.109
to, mens siue memoria, interdũ ad literam (sicut ostensum est) designatur. Nam & in Psalmo pater lo
quitur filio, Ex vtero ante luciferũ genui te. Ecclesia ergo habet in vtero .i. mente cõcepit & iugi me-
moria tractat conuersionem animarũ ad deum. Diligit etenim omnes, & quos amore cõplectitur, deo
vnire conatur. Clamat quoque parturiens, quia orando ac prædicando, & seipsam multipliciter affli- 1.Cor.4.
gẽdo filios spiritales producit, quos ad esse gratiæ, & dei amorem perducit. Sicut quibusdam scribit Galat.4.
Apostolus, Per euangeliũ in Christo Iesu ego vos genui. Itemque alibi, Filioli mei, quos iterũ partu-
rio donec formetur Christus in vobis. Et cruciatur.i. aliorum errori compatitur, de peccatorum per-
uersitate affligitur: seipsam vt pro eis exaudiatur, orationibus, vigiliis, ieiuniis, disciplinis exercet. Vt
pariat.i. ad deum quosdã conuertat, & de filiis sæculi atq; diaboli, filios dei efficiat. Hoc omnis prædi
cator, prælatus & pastor debet implere: vt subditos suos proximos semper in memoria habeat, pro eis
ad dominũ clamet, se quoq; præfatis modis affligat: quatenus eis gratiã desideratam queat à domino
D obtinere. Quod Apostolus se fecisse protestans ait, Tristitia mihi magna est; & dolor cõtinuus cor- Roma.9.
di meo, pro fratribus meis Iudæis. Et rursus ad gentes, Libenter impendã & impendar ipse pro anima- 2.Cor.12
bus vestris. In Actibus quoq; loquens Ephesiis, Per trienniũ, ait, non cessaui quotidie, cum lachrymis Act.20.
monens vnumquemq; vestrum. [ET visum est aliud signum in cælo] quod ipse Ioannes visione con-
sueta intuitus est, in cælo.i. in ecclesia, vbi inter fideles discurrit inquietissimus inimicus, qui vt leo ru 1.Petr.5.
giens circuit, quærens quem deuoret. Deinde ponitur signũ istud. [ET ecce draco magnus & rufus].i.
diabolus, qui alios inficiendo tentationũ veneno, callide circumueniendo, in seipso igne malignitatis
ardendo, dicitur draco: & magnus, non virtute, sed prauitate, vel etiã potestate. Non est enim potestas Iob.41.
super terram, quæ comparetur ei. Rufus vero, quia vt dicit Saluator, Ille homicida erat ab initio. Et Ioan.8.
inuidia eius mors introiuit in orbem terrarum. Nec aliud sitit nisi sanguinem animarum.i. vitã chari-
tatis & gratię eis auferre. [HABENS capita septem].i. septẽ spiritus nequam: iuxta illud, Tunc vadit Mat.12
& assumit septẽ spiritus nequiores se. Septẽ quoq; capitalia vitia, & septẽ spiritalia nocumenta, con- Luc.11.
traria septẽ donis spiritus sancti. Berengaudus per septẽ capita ista intelligit vniuersitatem reprobo-
rum, quibus ad aliorũ deceptionem diabolus vtitur. [ET cornua decem] per cornua quandoque reges
seu principes, interdum regna seu acies, designantur. Vnde in Daniele scriptũ est, Decem cornua quę
vidisti decem reges sunt. Et primo Machabęorum habetur, Bachides erat in dextero cornu. Vbi per
cornu, exercitus ad bellandũ expositus explicatur. Itaque per decem cornua, vniuersi reges, principes,

& acies huius exprimuntur draconis. Quemadmodũ enim septenario, ita & denario vniuersitas desi B
gnatur: eo quod septẽ diebus omne tẽpus euoluitur, & numeri qui sequũtur denariũ, sunt quędã repli
Ioan. 14 cationes ipsius, [ET in capitibus suis septẽ diademata.] Habuit enim draco septẽ capita, & in quolibet
19. vnũ diadema: quod est signũ regię potestatis, indiciumq; triũphi. Ipse quippe est princeps huius mun
di, & rex sup oẽs filios superbiæ. Itaq; ad innuendũ, ꝙ oĩbus his dicitur atq; ꝓualeat, septẽ diadema-
ta in suis visus est habere capitibus. [ET cauda eius trahebat tertiã partẽ stellarũ cœli,] potest per cau
dã diaboli, eius dolositas accipi, per quã innumerabilẽ multitudinẽ angelorũ hominumq; fefellit. Ita
exposuit Beda. Berengaudus autẽ per caudã, quæ finis est corporis, Antichristũ intelligit, q plurimos
in Ecclesia instar stellarũ fama atq; sciẽtia resplẽdentes decepturus nõ ignoratur. Iterũ p caudã diabo
li, intelliguntur spũs maligni, principẽ suũ sequẽtes, plurimosq; fallentes. Rursus qm animalia turpi-
tudinẽ suã cauda operiũt, potest p caudã diaboli multitudo hypocritarũ, falsorumque caprimi fratrũ,
per quos diabolus suã tegit & exercet malitiã. Quod autẽ p tertiã partẽ nõ illud semp quod pcise ter
tia pars est, sed magna quędã pluralitas insinuetur, ꝓbabitũ est: sicut & mediũ non semp vocamus quod
æqualiter distat ab extremis, sed illud quoq; quod mediat seu cõprehensum est inter extrema: quẽad-
modũ Tyrus scribitur in medio maris sita, [ET misit eas in terrã,] spiritaliter interfecit, terrenorũ a-
mori inuoluit, in pditionis foueã iecit, vel in aerẽ caliginosum, quantũ ad dæmones: q & frequẽter ad
homines tentãdi causa, à principe suo mittũtur. [ET draco stetit ante mulierẽ]. i. diabolus oĩbus mo- F
Genes. 3. dis aduersabatur ecclesiæ: iuxta illud, Inimicitias ponã inter te & mulierẽ. In Zacharia quoque Satan
stabat à dextris Iesu, vt aduersaretur ei, [QVAE paritura erat] .i. aliquos in Christo regeneratura seu
cõuersura. Nõ enim infructuosi sunt eius labores, qbus ꝓ aliorũ cõuersione desudat. [VT quũ peperis
set, filiũ eius deuoraret]. i. sibi per peccatũ incorporaret, gratia atq; virtutibꝰ spoliatũ. Hoc enim sum-
me conatur, intẽdit, desiderat: vt renatos & conuersos auertat, perimat, damnet. [ET peperit filiũ ma
Matth. 2. sculum,] quidã per fœminam, beatam Mariã, per filium masculum intelligunt Christum: cui mox na
to per Herodem insidiatus est dæmon. Sed quia, vt patuit, hoc loco per mulierẽ non intelligitur ad li-
teram sancta Maria, sed ecclesia, per filium masculũ intelligi puto cœtũ fortiũ, & virtuosorum Chri-
stianorum: vt per singulare intelligatur plurale, quod in isto volumine sæpius agitur, vt patet in his,
quæ de septẽ angelis sunt prędicta. Isti ob animi robur fideiq; constantiã, quibus diabolo præualent,
vir masculus nuncupantur, [QVI recturus erat gẽtes in virga ferrea]. i. in rigore disciplinæ, ac vigore
Apoc. 11 iustitiæ. Tales nanq; idonei sunt alios gubernare. Quomodo autẽ illud perfectis & electis conueniat,
dictũ est plenius. [ET raptus est filius eius ad deũ]. i. cœtus fideliũ perfectorum sub diuinæ protectio-
nis vmbra quieuit, & mente ad deũ erectus est. [ET mulier fugit in solitudinem] insidiãte dracone per
se, & angelos tenebrarũ, ac ministros peccati ecclesiæ Dei: illa hominũ vitauit tumultus, omnemque
inquietudinẽ terrenorũ & mentis, intrauit secretũ pœnitentię locum. Cum omni tẽpore persequutio- G
Psal. 54 num infestarent tyranni famulos Christi, frequenter ad loca solitaria cõfugerunt. Quod & postea in-
numerabiles eremitæ ac monachi fecisse noscũtur, implentes illud Psalmistæ, Ecce elõgaui fugiens, &
Osee. 11 mansi in solitudine, [VBI habebat locũ paratum à deo,] qui ait per Osee, Ducam eã in solitudinem,
& loquar ad cor eius. Illic enim specialiter visitat deus suos electos. Quia quo amplius ꝓpter deũ ab
humano consortio, alloquio, & tumultu fuerint separati: eo ad diuinã alloqutionẽ, illustrationẽ, tran
Marc. 6. quillitatẽ sunt aptiores. Vnde & Christus dixit Apostolis, Venite seorsum in desertũ locũ, & requie-
Psal. 70 scite pusillũ. Denique illic ipsemet deus est locus eorũ, quia in ipso quiescũt collocantur & cõmoran
Matth. 6 tur. Propter quod orat vir sanctus, Esto mihi in deũ protectorẽ, & in locũ munitum [VBI pascat il-
lam] orantẽ, Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie [DIEBVS mille ducẽtis sexaginta] per hos
dies (qui faciunt annos tres & mediũ,) secundũ Bedam, signatur totũ tẽpus Christianitatis, seu euan-
gelicæ legis: quoniã tanto tẽpore Christus prædicauit. Qui ecclesiã suam quotidie multiplici reficit
pane. s. sacramentali, pane lachrymarũ, confortationis, consolationis, pane bonæ operationis. Virtu-
tes quoq; & dona panes sunt animæ. Consequenter ostẽditur, quod angelica præsidia assint ecclesiæ.
4. Reg. 6 Plures enim nobiscũ sunt, q̃ contra nos. [ET factum est prælĩũ magnum in cælo]. i. in ecclesia militan
te, vbi iugiter virtuosi contra mundũ & carnem diabolumq; confligunt. [MICHAEL & angeli eius
Dan. 12 præliabãtur cũ dracone.] Michael (qui est princeps ecclesiæ) de supremo ordine infimæ hierarchiæ,
videlicet de choro principatuũ esse creditur. Itaq; angeli eius sunt angeli sancti eo inferiores, singulis H
hominibus prę sidẽtes, & in gubernatione ecclesiæ cooperantes eidem. Hi præliantur cum dracone. i.
contra diabolũ pro ecclesia & singulis filiis eius orando, mentẽ illustrando, salubria inspirando, à dia-
bolicis tentationibus eruendo, illorũ sæuitiam & potentiã reprimendo, [ET draco pugnabat & ange
li eius]. s. angeli tenebrarum, qui cum suo principe corruerunt. Imo secundũ Bedam, hoc loco angeli
eius non solũ spiritus maligni, sed & homines dæmonum laqueis irretiti intelliguntur: qui si aliorum
dãnationi seu transgressioni cooperentur, nõnne veraciter angeli satanæ sunt dicẽdi? Hi itaq; pugnãt
contra ecclesiã, i. re & nomine Christianos, vt eos à via æquitatis auertant. Estq; pręliũ istud adeo gra
Ephes. 6 ue, vt dicat Apost. Non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinem, sed aduersus principes &
potestates. Potissime autem bellũ istud incepit à tempore prędicationis euangelicæ legis, quia tunc de
innumerabiliũ hominum cordibus vbiq; terrarũ expellebatur diabolus. Secundũ quod Christus pas-
Ioan. 12 sione instante prędixit, Nunc iudiciũ est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. ¶ Deni-
que dæmones cõtra angelos sanctos pugnant, quia vt valent eis resistunt, semperq; impedire atq; de-
struere moliũtur, quod illi operãtur in nobis. Quidã præfatũ pręliũ in cęlo factũ, exponunt de dissen
sione angelorũ in exordio ante confirmationẽ bonorũ, quando aliqui lucifero cõsenserunt, alij dissen
serunt: tuncq; expulsi sunt impij, forte ministerio stantium, [ET non prǫualuerunt] draco cũ suis cõ-

A tra angelos sanctos & ecclesiã, angelorum ope protectã. Electos enim finaliter supplãtare non queũt,
& retinentibus eis, gentilitas ad fidẽ conuersa est. [NEque locus inuentus est eorũ amplius in cæio]. i.
in ecclesia quantũ ad eos, quorum conuersatio est in cælis, qui acquiescunt Paulo dicẽti, Nolite locum
dare diabolo, Et Iacobo admonẽti, Resistite diabolo, & fugiet à vobis. De cuius eiectione de cordibus Philip. 3.
electorũ subiungitur. [ET proiectus est]. i. spiritus sancti virtute, angelica ope, libero arbitrio cõcurren Ephe. 4.
te & cooperãte, per conuersionẽ suam ad deum, de credentiũ corde expulsus est, [DRAco iste magnus,] Iaco. 4.
cuius venter animarũ pereuntium dãnatione non satiatur, magnua prauitate; non bonitate, & magnus
propria æstimatione, quia superbus, [SERpens antiquus,] ob calliditatẽ sic dictus, & quia per serpentẽ Ioh. 41.
loquens hominẽ vicit, qui vocatur antiquus: nõ quod proprie esse eius tẽpore mensuretur, quũ sit in- Gene. c.
corporeus spiritus: Sed quoniã ab initio mundi fuit, & impius extitit, habẽs nocendi consuetudinem,
experientiã, artem [QVI vocatur diabolus] quasi deorsum fluens, & duo, videlicet corpus & animam
mordens. [ET Satanas,] qui interpretatur aduersans, quia nostrę incessabiliter inimicatur saluti, [QVI
seducit vniuersum orbem]. i. multos vbique terrarum. Multi enim sunt reprobi & terreni. Et quis est,
qui & si electus sit, non tamen aliquando seductus est, tentante diabolo? Verũ ante Christi aduentum,
totum pene orbem vehementer seduxit, omnibus ad idololatriã tractis: sed per Apostolorũ prædica-
tiones fallaciæ eius sunt reseratæ. [PROiectus est in terram]. i. in infernum, vel in reproborum corda ter
B rena, vel in terrã ad literam. Quum enim immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca ina-
quosa. Vnde ad dominum loquitur, Circuiui terram, & perambulaui eam. [ET angeli eius cũ eo missi Matt. 12.
sunt]. i. de electorũ corde depulsi atque in ima detrusi. De qua re omnes virtuosi in ecclesia triũphante
ac militante lætati sunt: & deo gratias cecinerunt, secundũ quod subditur. [ET audiui vocem magnam Iob. 1.
in cælo dicentem,] Ista fuit vox angeli sancti, qui ista demonstrauit Ioãni. Potestque per cælum intel-
ligi ecclesia militãs & triũphans. [NVNC facta est salus, & virtus, & regnũ dei nostri & potestas Chri
sti eius]. i. hominibus ad veritatem cõuersis, dæmonibusq; deiectis, facta est à deo in animabus creden-
tiũ, salus seu beatitudo in spe, & virtus infusa seu gratia ac fortitudo, cõtra aduersarias potestates, & re
gnum. i. regnatio dei patris, seu trinitatis in mentibus electorũ, in quib⁹ ante regnauit diabolus. Vel re-
gnum, id est, populus Christianus talis per gratiã est effectus, vt merito regnũ Dei vocetur, & deus al-
tissimus in ipso regnare ac habitare dignetur. Sed & potestas Christi eius nunc facta est. i. manifestata
in aduersariorũ prostratione, & prædestinatorum illuminatione. Rursus potestas eius, id est, potẽs at-
que magnificus eius effectus impletus est, puta mundi conuersio ad tam arduam legem, tamq; incom-
prehensibilem fidẽ: quod omni miraculo mirabilius est. Iuxta hunc sensum, & increata dei salus ac vir
tus facta nunc est, quantũ ad manifestationem: quoniã per prædicta, beatitudo & excellentia de mun-
do innotuit. [QVIA proiectus est accusator fratrũ nostrorũ] id est, diabolus semper intentus, quomo-
C do hominũ peccata coram deo allegando possit obtinere licentiã magis tentandi, nocendi, perimẽdi,
atque tartareas miserias inferendi. Ecce angelus sanctus homines vocat fratres, tanq̃ futuros cõciues,
& per dona gloriæ sibi conformandos, ac in natura intellectuali saltem quantum ad genus consortes,
itemque ab eodẽ creatore immediate manentes. [QVI accusabat illos ante conspectum Dei nostri die
ac nocte] id est, inexcusabiles. Quum enim sit plenus inuidia, semper paratus est mala commemorare,
& Dei iustitiam ad vltionem inducere, quantum in se est. Accusat quoque, & accusabiles facit, quando Sapen. 1.
ad vitia pertrahit, & ipsi vicerunt illum,] puta diabolũ accusatorem [PRopter sanguinem agni] id est,
virtute & merito passionis Christi, ob quã datur electis virtus, & gratia præualendi, [ET propter ver-
bum testimonij sui] id est, per confessionem & prædicationem nominis Christi, quibus ei coram ho-
minibus testimonium perhibuerant. Vel propter verbum testimonij sui, id est, per adimpletionẽ ver-
borum Christi, quibus testatus est nobis, quid credere, quid facere, quid vitare debemus. [ET non di-
lexerunt animas suas vsque ad mortẽ] id est, nec seipsos, nec animas suas carnaliter dilexerunt. Imo sa
lubriter oderunt, abstrahendo sibi delectabilia vitæ præsentis, & asperis, mortisque periculis, se pro
deo ac iustitia exponendo. Hoc est odium bonum, de quo ait Christus, Qui odit animam suam in hoc
mundo, in vitam æternam custodit eam. Imo sic odire, est vere diligere. Nempe cum diligere sit alicui
bonum velle, ille vere se diligit, qui summum & incommutabile bonum, scilicet deum desiderat: & o- Ioan. 12.
D mnia, quæ ad illius boni adeptionẽ necessaria, siue accommoda sunt, amat: quæ verò ab illo impediũt,
odit puta delitias carnis, homines, vanitates, & cuncta quę lege prohibentur diuina. Et quia huiusmo-
di quandoq; bona sunt apparenter, delectabilia, & iucũda, idcirco talia sibimet denegãdo, dicitur quo-
dãmodo se odire, quia vult sibi mala pœnalia, & non vult sibi bona carnalia. Istud tamẽ, vt dixi, est ve
re diligere: & qui carnali amore se diligũt, vere se odiũt. Ea etenim quęrunt & amãt, quę suę aduersan-
tur saluti: quibus animas suas grauissime lędũt, deum amittũt, & diabolo attinẽt. [PRopterea lętamini
cęli, & qui habitatis in eis] si per habitatores cęli intelligũtur beati, quomodo cęli dicũtur lętari? Qui-
dam ergo per cælos intelligũt angelos superiores: & per habitatores eorũ, angelos inferiores: qui in su
perioribus habitant, inquantũ ab eis illustrationes suscipiunt. Verũtamen & si orbes cælestes quis di-
xerit esse animatos, dicuntur tamẽ laudare, benedicere, lętari, materialiter saltem: inquantum intuẽti-
bus præbent lætandi, benedicendi, laudandi materiam. Sed quum beati habitent omnes in vno cælo,
puta empyreo, quomodo nunc pluraliter dicitur, qui habitatis in eis? Et respondendum, quòd in scri
pturis frequẽter ponitur numerus singularis pro plurali. Porro hoc loco p cęlos intelligi possunt Ec-
1 clesia militans & triumphans, omnes quoque particulares ecclesiæ & mansiones, ac chori cælestes: qui
inuitantur lætari, de electorum saluatione, & dæmonum superatione. Gaudium enim est angelis dei,
super vno peccatore pœnitentiam agente, [VAE terræ & mari] id est, habitatoribus prouinciarum ac Luc æ. 1.
insularũ obstinatione in malo duris, firmis, & aridis, vitiorũque fluxu instabilibus [QVIA descẽdit ad

vos diabolus]expulsus enim ab electis,atrocius supplantare conatus est cæteros[HABENS iram ma- B
gnam] scilicet grandem ac inflammatum appetitum nocendi, seu vindicandi se,de hoc quòd à pristi-
nis habitaculis suis expellitur,in quo superbissimus reputat sibi iniuriam fieri [SCIENS quòd modi-
cum tempus habet]nocendi. Vel quia omne tempus præsens respectu durationis futuræ,breuissimum
Iob.14. perhibetur:vel quia eorũ quos tentare molitur,breuis omnino est vita, & quia indesinẽter cernit pro-
pinquare diem iudicij. [ET postquam vidit draco,quòd proiectus est in terram] iuxta sensum nũc in-
troductum[PERsequutus est mulierem,quæ peperit masculum] id est,Ecclesiam,quæ mater est cœtus
Beda. fidelium robustorum. Non enim cessat diabolus persequi & tentare credentes,imo secundum Bedam,
Luc.4. execrabili astutia diabolus,quanto fortius ab Ecclesia deijcitur,tanto pertinacius eam persequitur.Nã
& de Christo scriptum est,Cõsummata omni tentatione,diabolus recessit ab eo vsque ad tempus.Est
autem Ecclesia,sponsa Christi per fidem & charitatẽ:mater,per prædicationem:soror,per naturæ cõ
formitatem:& vxor per bonorum operum inhæsionem.[ET datæ sunt]à spiritu sancto[MVLIERI]id est,
Ecclesiæ[OVAE aliæ aquilæ magnæ]id est,deuotio orationis & synceritas contẽplationis,quibus al-
tissime volat præ cunctis generationibus mundi,sicut & aquila cæteris auibus volat sublimius.Quidã
per duas alas duo testamenta,seu duo charitatis præcepta, vel actiuam contemplatiuãque vitam acci-
piunt.[VT volaret in desertum in locũ suum] id est,in solitudinem iam præfatam[VBI alatur per tem
Dan. 12. pus & tempora, & dimidiũ temporis]per tempus annum,per tẽpora duos annos,per dimidium tem- F
poris medium annum,hic & in Daniele significari iam patuit.Quomodo autem Ecclesia per tantum
temporis à Christo in solitudine nutriatur,in isto articulo dictum est.[A facie serpentis] .i.à venenata
tẽtatione callidissimi hostis,quẽ vincere nisi ad Christũ cõfugiẽs nequit. [ET misit serpẽs ex ore suo]
id est,ex corde suo nequissimo[AQVAM tanquã flumen post mulierẽ].i.impetum persequutionũ,abun
dantiam tentationũ,seu copiam persequẽtium populorũ,post ecclesiam.His nãque eam infestat,quã-
tumlibet ad secreta cõfugiat.Imo quo seriosius ad deũ se erigit,eo ille malignantius eã insequitur.[ET
audiuit terra mulierem] .i. perfectiores quique in terra morantes, vel angeli ad homines custodiendos
transmissi,pro Ecclesia fortiter orauerunt,eiusque hostibus per arma iustitiæ restiterunt . Terra quo-
que est sancta Maria,de qua loquitur Esaias,Aperiatur terra,& germinet saluatorem.Atq; psal. Ter-
ra nostra dabit fructũ suum.Ipsa autem est fidelissima Ecclesiæ aduocata.[ET aperuit terra os suũ]præ-
ces ad deũ fundendo.[ET absorbuit flumẽ,quod misit serpẽs ex ore suo].i.sua virtute ac prece machi-
nationes diaboli prorsus extinxit,gratiamq; patientiæ cõtra eas,Ecclesiæ ꝓcurauit.[ET iratus est dra-
co in mulierẽ].i.contra ecclesiam,ꝙ eam superare nequiuit[ET abijt facere præliũ cum reliquis de se-
mine eius].i.filios eius imperfectiores tentare. Dũ enim perfectos deijcere nequit,ad imperfectos ex-
pugnandos conuertitur [QVI custodiũt mandata dei] puta decalogũ.Vnde loquitur Christus. Si vis
ad vitam intrare,serua mandata [ET habent testimonium Iesu] id est,fide & opere testimonium per- G
hibent Christo,eius se famulos ostendendo. [ET stetit super arenam maris] id est,in hominibus vanis
& leuibus incompactis & infructuosis conquieuit,& principatum obtinuit,qui sunt tanquam puluis,
quem proijcit ventus à facie terræ.Postremo,quidam hunc librum secundum ipsum processum ac or-
dinem temporis exponentes,præscriptam tribulationem Ecclesiæ exponunt de persequutione Chri-
stianorum à Cosdroe rege persarum:quem dicunt hoc loco ad literam appellari draconem magnum,
Eze. 29. serpentem antiquum,atque diabolum.Quod prima facie non habet apparentiam magnam,cum in to
ta scriptura canonica alibi tale nil inueniatur: quanuis in Ezechiele Pharao draco magnus vocetur.
Nec Cosdroæ competit ꝓprie quod sequitur,qui seducit vniuersum orbem. Per masculum autẽ quem
mulier peperit, intelligunt heraclium Imperatorem,qui cõtra Cosdroam deo iuuante præualuit.Per
Michaelem quoque quidam ad literam intelligit imperatorẽ præfatum:quod qualem apparentiam ha
beat,diligẽti lectori committo. Multa autẽ possent huic expositioni opponi,sed melius arbitror per-
transire. Neque enim Apocalypsis in locis obscuris certitudinaliter intelligi potest,nisi per reuelatio-
nem diuinam.Legi etiam in cuiusdam commento,quòd secundum omnes expositores,per draconem
& angelos eius intelligatur Cosdroa, & suus exercitus. Hoc verbum indiget pio intellectu. Cum nec
Augustinus,nec Beda,nec Haymo,nec Berengaudus,nec Glosa,neque Albertus ita exponant. H

EXPOSITIO CAP. XIII. [ET vidi de mari bestiã ascendentem.] ARTICVLVS XIIII.

Actu. 12. PRæcedenti capitulo dictum est,qualiter draco,hoc est diabolus, persequitur Eccle-
siam:nunc denunciatur,quomodo corpus & familia eius id faciat. [ET vidi de ma-
ri bestiam ascendentem] bestia ista est Antichristus irrationabilissime se habiturus,
vel cœtus reproborum bestialiter agens . Quæ ascendit de mari , scilicet de sæculo
nequam, de pelago iniquitatis, de profundo vitiorum, de vitiosis principibus . Vel
mare designat inquietam, amaramque tribum, de qua antichristus nascetur. [HA-
BENTEM capita septẽ, & cornua decem: & super cornua eius decẽ diademata]per
septem capita Antichristi,vniuersitas capitaneorũ seu principum eius exprimitur. Porro per decẽ cor
nua,vniuersitas regnorum seu acierũ ipsius expressa est. Per diademata verò significatum est, quòd po
pulos sibi adhærẽtes regio coronabit honore,multiplicique triũpho[ET super capita]id est,principes
[EIVS,nomina blasphemiæ] id est,principes eius pleni erunt blasphemijs contra Christũ.[ET bestia
quam vidi,similis erat pardo] id est,varietate vitiorũ atque hypocrisi perfusa ac palliata. Antichristus
enim cum nequissimus sit futurus,sanctum tamen se multiformiter simulabit.Pardus autem animal est
Hiere.13. varijs respersum coloribus. Iuxta illud Hiere.Si mutare potest pardus varietates suas,& vos poteritis
bene facere.[ET pedes eius sicut pedes vrsi.] Secundũ Berengaudũ,vrsus est callidissimũ animal:per
quod Antichristi astutia qua homines fallet,exprimitur. Rursus ꝑ vrsum,animal pedibꝰ conculcãs ac

A devorans, innuitur quod Christianos auide conculcabit. [ET os eius sicut os leonis] quia in loquendo
erit fidelibus crudelis ac animosus. [ET dedit illi draco] puta diabolus [VIRTVTEM suã & potestatẽ
magnã] quod enim per seipsum facere nõ valebit, per Antichristũ implebit, qui erit velut vas & instru
mentũ diaboli. Iuxta illud in Esaia, Ego creaui fabrũ sufflantẽ prunas & proferentẽ vas in opus suum. Esa. 54.
¶ Sed cũ omnis potestas sit à deo, quomodo à diabolo erit Antichristi potestas? Et respondendum, ꝙ Rom. 13.
omnis potestas & virtus quantum ad suam essentiã, est à deo mediate vel immediate, non autẽ quo ad
suã abusionem. Ista siquidẽ est à voluntate creata peruersa ac defectiua. Potestas ergo diaboli est à deo.
Et cũ illa sit adeo magna, vt nõ sit potestas super terrã quæ comparetur ei, constat ꝙ hanc potestatem Iob. 41.
cõmunicando Antichristo, dabit ei potestatẽ magnam. Dabit enim ei scientiã naturalium rerũ, & po-
testatẽ faciẽdi miracula, secundũ Glossam. Quomodo autẽ facturus sit miracula, postea est tangendũ.
Rursus in omnib⁹ cooperabitur ei occulte. Verũ hac potestate eatenus ille impius abutetur, vt melius
à diabolo, q̃ à deo collata feratur. [ET vidi vnũ de capitibus eius quasi occisum in mortẽ] ipsemet An-
tichristus est vnus seu primus inter principes suos, qui secũdum Bedã, finget se occisum, & suscitatũ,
vt Christus verus credatur. Ideo subditur. [ET plaga mortis eius curata est] i. à morte hac simulata se Actuũ. 8.
resurrexisse magica arte mõstrabit. Cuius rei typus in Simone mago præcessisse asseritur. [ET admirata
est vniuersa terra post bestiã] .i. vniuersi terreni & seducti his visis, cũ admiratione sequuturi sunt An-
B tichristum, tanq̃ verum messiam, in quo prophetarũ eloquia sint cõpleta. [ET adorauerũt draconem]
id est, diabolũ. s. in Antichristo, quẽ adorando vt deũ, non deum, sed dæmonẽ impissimo vasculo pre-
sidentẽ adorabunt [QVI dedit potestatẽ bestiæ,] vtpote Antichristo, iuxta sensum nunc tactũ [ET ado
rauerunt bestiã] nam & Antichristum tanq̃ dei filium adorabunt [DICENTES, Quis similis bestiæ?] Pu-
tabunt enim, ꝙ nec in sanctitate, nec in sapientia, nec in potestate operandi miracula fuit aut sit simi-
lis ei [AVT quis poterit pugnare cũ ea?] Quasi dicerent. Non est, qui ei queat resistere. Vnde de Anti-
christo ait apstolus, Qui extollitur supra omne quod dicitur aut colitur deus, ita vt in templu dei se-
deat, ostendens se quasi sit deus. Verũtamen eius ministri verba præfata formaliter dicturi nõ sunt, sed
æquiualẽter. Ipsi etenim dicent, Quis similis Christo, aut quis poterit pugnare cũ eo? Verum (quoniã
iste, quẽ Christum putabãt, potius bestia q̃ homo aut Christus dicẽdus est) fertur ꝙ dicent, Quis simi
lis bestiæ, &c. [ET datũ est ei os loquẽs magna] .i. præsumptuose se verbis magnificabit. Os autem quo
loquetur habebit à deo, abusionẽ verò à semetipso & à diabolo, [ET blasphemias.] Nam Iesum Chri
stum dicet fuisse Antichristũ. [ET data est illi potestas facere mẽses quadraginta duos] qui faciunt an-
nos tres mediũ, tanto enim tempore blasphemare, regnare ac præualere diuinitus permittetur. [ET a-
peruit os suũ in blasphemias ad deum] .i. contra deũ blasphemãdo vnigenitum filiũ eius Iesum Chri-
stũ. Qui enim non credit in filiũ, mendacem facit patrẽ. Et qui nõ confitetur filium, nec patrem habet, 1. Ioan. 3.
C vt in prima Ioannis epistola legitur. Et ipsemet Christus testatur, Qui nõ honorificat filiũ, non hono 1. Ioan. 2.
rificat patrẽ, qui misit illum. Potest quoque hoc loco nomine dei, filius, qui est verus deus & vita æter- Ioan. 5.
na, intelligi. Aperiet itaque os suum in blasphemias cõtra deum [BLASPHEMARE nomen eius dicendo, ꝙ Ioã. 1. & 4.
Christus fuit seductor & mendax [ET tabernaculũ eius] .i. Ecclesiam. s. oẽs sanctos qui in Iesum Chri-
stum crediderũt; quos omnes dicet deceptos, atq; damnatos. Ideo subditur, [ET eos qui habitant in cæ
lis] .i. apostolos & martyres, quos dicet perisse. [ET datum] .i. à deo permissum, & à diabolo inspiratũ
[EST illi facere bellum cũ sanctis] .i. contra sanctos [ET vincere illos] nã Christianos constantes cor-
poraliter perimet. Vnde in Daniele legitur, Tradentur sancti in manus eius vsque ad tẽpus & tempo- Danie. 7.
ra & dimidiũ temporis. Plures etenim sub eius tyrannide martyrio coronabuntur. Quorũ triumphus
secundum Gregoriũ, gloriosissimus erit: quia non ipsi, sed persequutor eorũ miraculis coruscabit. [ET Grego.
data est illi potestas in omnem tribũ, & linguam, & gentẽ] Ex omni enim natione tribu ac populo ali-
qui, imò & plurimi ei subdẽtur: vt videatur impleri in eo, quod de Christo prædictũ est per Danielem,
Omnes populi, tribus, & linguæ seruiẽt ei. [ET adorauerunt eũ omnes, qui habitant in terra] .i. quidam
de omnibus, vel omnes terreni & reprobi. De quibus loquitur Hieremias, Recedentes à te domine in Hier. 17.
terra scribẽtur. Vel ideo ait omnes, quoniã tam multi eũ adoraturi sunt, vt eorũ comparatione alij vi-
deantur pauci aut nulli. Verũtamen multi solo timore eũ adorabunt exterius: non ex corde [QVORVM
D non sunt nomina scripta in libro vitæ agni] .i. qui prædestinati non sunt, nec scripti in libro vitæ glo-
riæ: quã agnus nobis promeruit, secundum ꝙ homo, & quã authoritatiue præstat vt deus. De hoc libro
supra dictum est plenius. [QVI occisus est ab origine mũdi] vel dispositiue, vel præfiguratiue. Quia in Apoc. 3.
Abel occisione, Christi fuit figurata occisio. Propter quod asserit Augustinus, quod Christus fuit in Gene. 4.
Abel occisus, & in prophetis exhonoratus. Rursus quoniam passio Christi hoc egit implenda seu fu- August.
tura, quod facit impleta atque præterita. Omnes enim qui in Christum ante eius aduentum credide-
runt, per eius fidem saluati sunt. Christus ab origine mundi, scilicet à tempore Adæ, occisus est virtua-
liter: quoniam virtute suæ passionis, & ipsi protoplasti parentes saluati sunt. Denique secundum Beren
gandum, quod dicitur ab origine mundi, referri potest ad illud quod dictum est, non sunt scripta. vt sit
sensus, ꝙ hi quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi, adoraturi sunt Antichristum. Iterum
ait circa hũc locum, Difficile videtur vt in tam breuissimo tempore, id est, in tribus annis & dimidio,
omnes gentes sibi subijcere, & ad suam culturã genus humanũ Antichristus possit, præter paucos ele-
ctos, perducere. Erunt enim multi electi, sed in comparatione infidelium paucissimi. Veruntamen po-
test fieri, vt primo omnes gentes suæ ditioni subijciat, postea verò in superbiã elatus, se pro deo coli in-
stituat. Nã sicut mihi videtur, in tribus annis & dimidio, persequutionis tempus tantũmodo compre-
henditur: in quo & per se & suos discipulos, & per ostensionẽ signorum, tota virtute laborabit vt cul-
turam deitatis omnes homines sibi impendant. Hæc Berengandus. Faciet autem bellũ contra sanctos,

blandiendo, terrēdo, scripturas allegādo, mirabilia operādo, vt probet se Christū. Pręterea multi quæ- E
runt, cur Deus talia fieri sinat, vt scilicet genus humanū Antichristus tam pessime fallat. Verum dua-
bus ex causis, Deus ista permittet. Nā sicut ipse dicit in Euāgelio, in illis diebus refrigescet charitas &
Mat. 24. abundabit iniquitas multorū, propter hoc digni erūt à Deo relinqui, & tā pessimo homini subijci. Se-
2. Thes. 2 cundū illud, ad Thessalonicēses, Reuelabitur ille iniquus, cuius est aduētus in omni seductione iniqui-
tatis, his qui pereūt: eo quod charitatē veritatis nō receperūt vt salui fierēt, ideo mittet illis Deus ope-
rationē erroris, vt credant mēdacio, vt iudicentur omnes, qui nō crediderunt veritati, sed cōsenserunt
Iob. 34. iniquitati. Vnde in Iob quoq; legitur, Deus regnare facit hominē hypocritā, propter peccata populi.
Sapiē. 3. Rursus permittet deus hęc fieri, propter ꝓbationē electorum suorū. Vt sicut aurū probatur per ignē,
Prou. 17. ita & illi in persequutione Antichristi probētur. Iuxta illud in Daniele, Eligentur & dealbabuntur, &
27. quasi aurū ꝓbabūtur plurimi. Pręterea si quæratur, an aliqui electorū ab Antichristo fallētur, dicendū
Dan. 12. quod Antichristo neciso, multi eorum, quos decepit efficaciter pœnitebūt: quos constat electos. Hinc
Mat. 24. quod ait Saluator, erit tribulatio magna ita vt in errorē ducantur, si possibile est, & electi, intelligendū
est, ꝙ non poterūt finaliter decipi[SI quis habet aures audiat]id est, ista diligenter aduertat. Vbicunq;
in scripturis hoc dicitur, signum est, ꝙ notabile vel obscurum diligenterque pēsandum sit, quod pro-
Prou. 6. fertur.[QVI in captiuitatē duxerit]id est, Antichristus & eius exercitus, qui Christianos corporaliter
Matt. 22. captiuabūt, & multos spiritualiter capient, eos suis erroribus implicando, & dæmonū captiuitati sub- F
ijciendo,[IN captiuitatem vadet] id est, dæmonum vinculis impietatisq; propriæ funibus irretietur.
Ligatis ergo manibus & pedibus in exteriores tenebras proijcietur. Quod & de omnibus violentis ca
ptiuatoribus accipi potest, in quibus illud Prouerbiorum completur, Iniquitates suę capient impium,
Matt. 26. & funibus peccatorum suorum cōstringetur.[QVI in gladio occidit, oportet eum in gladio occidi]si-
mile est quod ait Saluator, Omnis qui acceperit gladiū, gladio peribit. Siue enim materiali gladio aliū
corporaliter quis occidat iniuste, siue spirituali gladio pestiferæ persuasionis aut scādali animā eius ne
cauerit, gladio diuinæ sentētiæ est damādus, imo propria impietate quā gladio cōmittit: animā suam
mortaliter lædit ac perdit.[HIC est].i. in harū tribulationū æquamini perpessione cōsistit[PATIEN
TIA] cui⁹ est in aduersis inordinatā auferre tristitiā[ET fides] .i. credulitas[SANCTORVM]quorū
fides in hoc constās & integra cōprobatur, ꝙ nec aduersis cōcutitur: quod est cōtra eos, qui ad tempus
credūt, ac laudabiliter agūt: sed tēpore tētationis succūbunt, & deū relinquūt[ET vidi aliam bestiam
Lucæ. 8. ascendētem de terra]Hæc bestia est cœtus principaliū ministrorū, vtpote prædicatorum Antichristi.
Qui de terra. i. de vita terrena, & tēporalium rerū opulētia erigētur in altū elationis[ET habebat duo
cornua similia agni]Quia sicut in Christum crediderunt quidam ex Iudæis, & quidam ex gētibus: ita
& in Antichristum ex vtroque populo credituri sunt plurimi. Acies autem istorum cornua nuncupan
tur. Denique tam Antichristus quàm iste cœtus ipsius Christo similes apparebunt per simulatam san G
ctitatem, & miraculorum operationem[ET loquebatur sicut draco]verba blasphema, infestina, ac dia
bolica ꝓferēdo. Nā & diabolus p Antichristi prędicatores, sicut per ipsum, loquetur[ET omnē pote-
statē prioris bestię]. s. Antichristi[FACiebat in cōspectu]. i. in pręsentia, beneplacito, vel nomine[EIus]
mirabilia enim, quę ope diaboli faciet Antichristus, faciet & iste cœtus prędicatorū eius. Qui non oēs
erunt semper in corporali eius præsentia, sed vbiq; discurrētes, in eius nomine & virtute operari se fa-
tebūtur[ET fecit terrā &] pro. i.[INhabitantes in ea adorare bestiā primam]. s. Antichristum[CVius cu
rata est plaga mortis]. i. à morte simulate finget se suscitatū, vt patuit. Ad hoc nanq; prædicatores An-
tichristi tendēt, vt vniuersos inducant ad credendum, ꝙ ipse sit filius dei.[ET fecit signa magna, ita vt
etiam ignem faceret de cælo descendere] quod dupliciter explanatur. Primo, ꝙ sicut diabolus per se-
ipsum deo permittente fecit ignem materialē descendere, qui oues sancti Iob puerosque cōsumpsit: ita
Iob. 1. in fine Antichristus & eius ministri ope diaboli facient ignē corporalem de cælo aereo cadere. Quē
vtiq; ignem diabolus naturali virtute atq; industria facile producere poterit. Secundo, ꝙ sicut Chri-
Actuū. 2. stus discipulis in specie ignis spiritum sanctū misit: ita & Antichristus, prædicatorésve eius, igne desu
per veniente, dicēt spiritum dei super credētes in ipsum descendere[IN terrā in conspectu hominum.
Et seducet habitantes in terra propter] .i. per[SIGNA quę data sunt illi facere in cōspectu bestiæ] id H
est, quæ in nomine vel præsentia Antichristi facta est, cooperante diabolo. Sicut & magi Pharaonis
eo præsente arte magica non parua mirabilia operati leguntur. Vnde Christus prædixit, Surgēt pseu-
Exod. 7. doapostoli, & dabunt signa magna[DICens]scilicet ista bestia secūda seu chorus, ordo, & cœtus prædi
cantium Antichristum habitantibus in terra[VT faciant imaginem bestiæ] id est, Antichristo se con-
forment, vel eum depingant, atque in imaginibus suis adorent. Sicut Christiani habent in ecclesijs
imaginem Christi. Hoc forte iubebunt[QVAE habet plagam gladij] id est, quæ fuit occisa[ET vixit]
Secundum apparentiam enim, non in veritate occidetur, atque resurget. Sicut de Symone mago nar-
In vita b. ratur. Tamen quod ait, quæ habet plagā mortis, quidam exponunt, ꝙ cicatrices vulnerum in se ad ho
Pet. apo. minum deceptionē ostendet[ET datum est illi]id est, bestię huic pdicatrici Antichristi à deo permis-
sum est[VT daret spiritum imagini bestiæ, & vt loquatur imago bestiæ]Si per imaginē bestiæ, intelliga
tur statua Antichristi, sensus est, ꝙ arte magica facienti prędicatores isti statuas Antichristi verba for-
mare: non quod statuæ veraciter sint loquentes, sed spiritus maligni per eas, quemadmodum in ido-
lis paganorum. Si autem per imaginem bestiæ intelligantur conformantes se Antichristo, sensus est,
quòd quasi spiritum prophetiæ atque scientiæ eis præstabunt, venientes in istos se Antichristo con-
formantes, non spiritu sancto, sed diabolico, per quem prophetandi ac prædicandi officium vsurpa-
bunt[ET faciet]bestia prædicans Antichristum[VT quicunque nō adorauerint imaginem bestię]sci-
licet statuam Antichristi, seu ipsum in ea[OCCIDANTVR]potestate sæcularium principum Anti-

A christo credentium.[ET faciet omnes, puſillos & magnus, & diuites & pauperes, & liberos & ſeruus]
nõ ſimpliciter omnes, ſed de omnibus plures, vel omnes ſeductos [HABERE characterẽ in dextera ma-
nu, aut in frõtibus ſuis] hoc forte corporaliter ſic erit, vt. ſ. ad diſcernendũ credentes in AntiChriſtũ ab
alijs, faciãt eos certo ſignu aut figura notari. Vel character Antichriſti eſt cõformitas ſeu imitatio vitæ
doctrinęq; eius: quę in manu dextera ac frõtibus. i. opere manifeſto & oris cõfeſsione ſeu mẽtis mani-
feſtatione, ab Antichriſtianis habebitur. [ET ne quis poſsit emere vel vẽdere, niſi qui habuerit chara-
cterẽ beſtię aut nomẽ eius] vt eũ cõfiteatur, ſeu prædicet, atq; ab ipſo appellationẽ aliquã ſortiatur, ſe-
cundum ꝙ nos à Chriſto Chriſtiani vocamur [AVT numerũ nominis eius]. i. de numero ſit credentiũ Actu. 11.
Antichriſto. Vel per numerũ nominis eius intelligũtur opera ſecundũ doctrinã Antichriſti multipli-
citer adimpleta. Itaq; Chriſtiani tũc velut excõmunicati vitabũtur, & mutuo emere ac vẽdere nõ lice-
bit aperte, niſi ſignatis charactere Antichriſti [HIC ſapiẽtia eſt]. i. in cõſideratione ſeu cognitione my
ſterij, quod ſequitur, ſapiẽtia magna cõſiſtit [QVI habet intellectũ] illuminatũ à deo, vt poſsit mẽte vi
uaci diuina penetrare myſteria [COMPVTET numerũ beſtię]. i. annos ptinẽtes ad Antichriſtũ, vt nu-
meri huius agnoſcat myſteriũ. Vel numerũ beſtiæ. i. literas nominis eius. [NVmerus enim hominis eſt]
id eſt, numerus iſte reſpicit Antichriſtũ: qui erit veraciter homo, nõ diabolus, vt aliqui putauerũt: nec
deus, vt quidã tunc ęſtimabũt. [ET numerus eius eſt ſexcẽti ſexaginta ſex]. ſ. anni. Vel ſenſus eſt, ꝙ lite-
B rę nominis Antichriſti talẽ numerũ ſignant. ſ. 666. Quaſi dicat, cõiungat literas, quæ talem numerum
ſignant, & habebit nomen beſtiæ. ſ. Antichriſti, circa quod ſcribit Berengãdus. De hoc numero multi Berengã.
multa dixerunt, pleraq; nomina repererunt, in quorũ literis hic numerus inuenitur. Tamẽ ſi aliquod
ex his nominib⁹ Antichriſtus poſsideat, pręuidere nõ potuerũt. Sed de re tã incerta nil audeo definire.
Quis enim ſcit, ſi nomẽ, quod à parẽtibus ei imponetur, numerũ iſtum cõtineant? Hęc Berengandus,
Porro Albertus de loco iſto obſcuriſsimo, ſubtiliter ſcribẽs ſequitur Bedã. Et ait Albertus, ꝙ Apoca- Albertus
lypſis, ſcilicet liber iſte, primo à Ioãne ſcriptus eſt gręco ſermone. Ideo ſecundũ modũ Gręcorũ hic nu Beda.
merus nominis hominis, accipiẽdus eſt. Gręci autẽ per literas ſignificãt numeros, ſecũdum ꝙ in alpha
betu Gręco ponuntur, ita ꝙ prima eorũ litera. ſ. a ſignificat vnũ, ſecunda duo, tertia tria: ſicq; vſque ad Pſal. 18.
decimam literã. ſ. iota, quę decẽ ſignificat: ſequens autẽ poſt eam, ſignat viginti: & quę hãc ſequitur, ſi-
gnat triginta: & ita vſq; ad centũ. Sequens demũ poſt hanc, ſignificat ducẽta. Et ſic procedẽdo vſq; ad
mille. Itaq; ſecundum Bedã & Albertũ, nomen Gręcũ in quo literę pręfatũ numerum deſignantes cõ-
tentæ ſunt, eſt Titan, quod interpretatur gygas, quod nomẽ ſibi Antichriſtus aſſumet, quaſi omnibus
fortior eminentiorq; conſiſtat, iactans ſe eſſe eũ de quo fertur in Pſalm. Exultauit vt gygas ad curren-
dam viam. Numerus autẽ huius nominis eſt ſexcenti ſexaginta ſex. i. talem numerũ literę nominis hu-
ius importãt. T. enim deſignat trecẽta, E, quinque, I, decẽ, T, trecenta, A vnum, N, quinquaginta: quę
C ſimul faciũt. 666. Simile huic ſecundũ Albertũ eſt, ſi iuxta latinus dicamus pro vno vocabulo D I C-
L V X, quod competit Antichriſto, qui vnicuiq; imperabit. Dic lux. i. dic me eſſe lucẽ veram. In hoc
autem nomine pręfatus numerus inuenitur. Nã apud nos, D. ſignificat quingenta, I vnum, C centum,
L quinquaginta, V quinq;, X decem: quę ſimul numerũ pręfatum conſtituũt. De hac re plura conſcri-
bit Albertus. Secutius autẽ Berengandũ ſequor. Nã locus iſte obſcuriſsimus eſt omnino. Et aliqui per
numerũ iſtum, tot annorũ curricula intelligenda exiſtimant. Poſtremo quemadmodũ quidam per be-
ſtiã de mari aſcendentẽ, de qua in huius capituli principio agitur, intelligunt filiũ Coſdrocę regis Per-
ſarũ, & quę de beſtia iſta iam dicta ſunt exponũt de perſequutione Eccleſię illata à filio Coſdrocę: ita p
aliam beſtiã aſcendentẽ de terra, de qua in ſequẽti huius parte capituli dictũ eſt, intelligunt Mahumetũ
legiſlatorẽ Saracęnorũ. Et quę de beſtia iſta cõſcripta ſunt, exponunt de perſequutione Eccleſię, a Ma
humeto & ſuis eidẽ illata. Hęc autẽ expoſitio videtur à litera in pluribus diſcordare, pręſertim quo ad
ea quæ de Mahumeto dicũtur: quod diligenter inſpiciẽtibus textũ: & huiuſmodi expoſitionẽ reor ſatis
poſſe cõſtare. Neq; enim poſt filiũ Coſdrocę admirata eſt vniuerſa terra, nec adorauit eũ, nec ipſe ſuſce
pit poteſtatem in omnẽ populum & tribũ & linguã & gentẽ, nec adorabunt eũ omnes reprobi qui in-
habitant terrã: quæ omnia de beſtia aſcendẽte de mari ſcribũtur. Similiter Mahumeto non competit,
quod de alia beſtia aſcendenti de terra prædictũ eſt, quod. ſ. omnem poteſtatẽ prioris beſtię fecit in cõ-
D ſpectu illius, quodq; fecit habitantes in terra adorare beſtiam primã. Non enim Mahumetus corã filio
Coſdrocę, exercuit poteſtatẽ ipſius filij Coſdrocę, nec induxit habitatores terrę ad adorandũ filiũ Coſ-
droæ, nec etiam Mahumetus fecit ignem de cælo deſcendere, nec angelum ſanctũ, nec per ſigna mun-
dum ſeduxit: imo armis præualuit, ſecundum quod ipſemet aſſerit deum ſibi dixiſſe, quod non permi-
ſit eũ miracula facere. Similiter reliqua nõ proprie videntur Mahumeto competere. Verũ (vt dicitur)
ſcriptura cereum habet naſum, hinc diuerſimode applicatur. Ego tamẽ nullius catholicorum dicta, ca
tholice introducta infirmare intendo, neque in his aliquid pertinaciter aſſero. ¶ Solet autẽ inquiri, an
Antichriſtus & eius miniſtri facient vera miracula. Et apparet quod nõ, cum dicat pſalmiſta, Benedi- Pſal. 71.
ctus dominus deus iſrael, qui facit mirabilia ſolus. Apoſtolus quoq; loquens de Antichriſto, Cuius eſt 2. Theſ. 2
(inquit) aduentus in omni virtute & ſignis & prodigijs mẽdacibus. Oppoſitũ vero patet ex dictis, Fa
cturi ſunt enim ſigna magna. Et reſpondendum, quod propriiſsime loquendo de mirabilibus atq; mi
raculis, vtpote ſecundum quod ſunt effectus totum naturalem rerum curſum, legem, virtutem, & or-
dinem tranſcendentes, ſic deo dũtaxat competit vera operari miracula. Si vero de miraculis & mira-
bilibus cõmunius extenſiusque loquamur, puta vt ſunt effectus inconſueti & miri ſolitum rerum cur-
ſum & ordinem excedentes, & præter naturalem modũ producti: ſic tamen vt in rebus creatis ſit na-
turalis cauſalitas, capacitas ſeu poteſtas ad huiuſmodi effectus ſe extẽdens: ſic cooperante diabolo, mi
racula ſeu mirabilia faciẽt: quæ tamẽ vocantur mẽdacia ratione finis, quia ad homines decipiẽdos or-

dinabuntur & fient. Aliqua quoque erunt omnino mendacia, apparentia siue phantastica, & in præ- B
stigijs tantum: vt si ea, quæ primo modo miracula nuncupantur, se operari iactent.

EXPLANATIO CAP. XIIII. [ET vidi, & ecce agnus stabat.] ARTICVLVS XV.

Enunciatis grauissimis ecclesiæ persecutionibus, decuit cõsolatorium aliquid interponi: & hoc præsenti agitur loco, vbi de Christo eiusque plebe electa & gloriosa tractat,
D [ET vidi, & ecce agnus stabat supra montẽ Sion, & cum eo centũ quadraginta quatuor milia] per montẽ Siõ quidam hic intelligũt ecclesiam militantẽ, alij triũphantem. Sed quãtum capere valeo, vtrũque dici nil prohibet. Itaq; consueta seu imaginaria visione intuitus est Ioannes Christũ stantem supra Ecclesiã, hoc est, in vertice omniũ electorum suorum, & tã militanti q̃ triumphanti ecclesiæ pręsidentẽ, militantibus quoque pro ipso auxiliari paratũ, secundum
Actuũ.7. quod Stephanus ait, Ecce video cælos apertos, & filiũ hominis stãtem à dextris virtutis dei. Et Chri-
Psalm. 2. stus in psal. loquẽs de patre, Ego (inquit) sum cõstitutus rex ab eo super Sion montẽ sanctũ eius. Sion autẽ speculatio interpretatur, quod militãti ecclesię cõpetit: quæ videt per speculũ in ænigmate, reuelataq; facie gloriã domini speculatur. Sed triũphanti ecclesiæ cõpetit syncerissime contẽplari, quippe quę facie ad faciẽ contuetur. Iste est mons dei mõs pinguis, de quo Apost. Accessistis ad montẽ Sion.
Hebr.12. Deniq; per centũ quadraginta quatuor milia, numerũ determinatum atq; finitum, indeterminatꝰ innuitur numerus sanctorũ istorum, de quibus subiũgitur [HAbentes nomẽ eius & nomẽ patris eius scri- F
ptũ in frontibus suis] i. vnigenitũ dei & patrem ęternũ (quibus prolatis datur intelligi amborũ superdulcissimus nexus spũs sanctus) in mẽtibus suis firmissime cõmorantes, amorose impressos, memoriter tẽtos. Libera quoq; & aperta cõfessione protestãtes, se patris & filij esse ministros, summamq; trinitatẽ incessanter laudãtes [ET audiui vocẽ de cælo] vox ista fuit cantus, seu laus horũ milium deũ laudantiũ: quã de cælo militantis seu triũphantis Ecclesię interiori auditu audiuit Ioannes [TAnquã vocẽ aquarum multarũ, & tanq̃ vocem tonitrui magni] Per quod insinuatur q̃ forti, affectuoso, tubali atque magnifico pręconio deũ laudabunt. Vel ideo ait, tanq̃ aquarum multarũ, quoniã fuit vox hominũ plurimorũ. Aquę autem significãt populum, secundũ quod infra habetur, Aquæ multę, populi multi sunt
Apoc.17. [ET vocem quã audiui, sicut cytharœdorũ cytharizantium in cytharis suis] i. laus ista fuit deo gratissima, angelis placita, mihi quoq; Ioanni instar suauissimæ melodiæ videbatur delectabilis ac iucunda.
Beda. ¶ Circa hoc verbũ loquitur Beda, Cũ citharistæ dei sint omnes sancti, qui carnẽ suam cum vitijs & concupiscẽtijs crucifigentes deũ laudant in psalterio & cythara, quanto amplius illi qui euãgelicę priuilegio castitatis, toto se deo faciunt holocaustũ, & singulariter abnegant semetipsos, tollentesque crucem suam sequũtur agnum quocunque vadit. [ET cantabant quasi canticum nouum ante faciem dei.] Cum enim electi de via patriam ingrediuntur cælestem, mox nouum canticum offerunt deo: quẽ tunc incomparabiliter clarius cernunt, profundius noscunt, ardentius diligũt, immobilius tenent. Vnde & G
præclarioribus eũ attollunt præconijs, quæ ex mentibus per dona gloriæ innouatis, semperque recentibus & nunquam veterascẽtibus prodeunt. Porro electi deuoti, & amorosi in præsenti ecclesia domino militantes, quasi canticum nouum decantant, per Euangelicæ legis verba, & opera deum laudãdo: cumque quotidie ex recenti renouata ac inflammata deuotione nouis laudibus secundum multiplicem spiritus instigationem, vbertim atq; sæpissime commendando. Nã & sæculi amatores, nonne frequenter carmina cõponunt & cantant recentia, de re sibi dilecta? Itaq; nouum canticũ cantauerunt ante sedem dei. i. corã altissimo præsidẽte, ad eius honorẽ ipsiq; cordialissime regratiãtes de omni sua victoria & virtute. De vniuersis beneficijs eius, videlicet donis gratiæ, seu dotibus gloriæ [ET ante quatuor animalia & seniores] i. corã quatuor Euãgelistis ac cęteris pręcipuis sanctis, apostolis, patriarchis, prophetis, atq; perfectis. Hi nanq;, qui in pręsenti adhuc peregrinãtur ecclesia, ad deũ ac beatos in patria oculos erigũt, & in eorũ pręsentia se per fidei contemplationẽ constituunt: sicq; laudes, gratiarũ actiones, & vota offerũt superbeatissimo deo: cuius excellentiã attoniti rite mirãtur [ET nemo poterat dicere canticũ] istud, videlicet de quo nũc sermo: quia nũc agitur ad literã de cãtico virginũ, qui quodã singulari cãtico gaudio pręmio de sua virginitate lętãtur, regratiãtur, ac munerantur. Nã & specialis aureola eis cõfertur [NISI illa centũ quadraginta quatuor milia] i. nisi vniuersitas virginũ mente & cor- H
pore, quę pręfato numero designãtur ¶ Præterea secundũ Bedam, singulariter canticũ agno cantare, est cũ eo in perpetuũ præ cæteris fidelibus etiã de carnis incorruptione gaudere. Quod canticũ cæteri electi audire possunt, licet dicere nequeũt: quia per charitatẽ in eorũ celsitudine lęti sunt, q̃uis ad eorũ pręmia nõ assurgãt. ¶ Verũtamen nõ est putandũ, quod absolute loquẽdo virgines maioris sint meriti in præsenti & pręmij in futuro, q̃ cęteri vniuersi electi, qui vel cõiugio vel alio modo virginitatẽ amiserũt: sed quod in accidẽtali quodã merito pręmioq; excellant, & cæteris paribus, beatiores sint. Qui verò in charitate diuina est ardentior siue perfectior, hic absolute eminentior est, in essentialique præmio erit sublimior. Vnde quod aliqui putauerũt virgines tantum ad angelicos ordines assumendos, cæteros verò infra futuros, stultissimũ fuit [QVI empti sunt de terra] i. de societate terrenorũ atq; carnaliũ hominũ misericorditer segregati, & de terra ac fragilitate corporis proprij sursum per gratiã eleuati. Emptiq; sunt nõ corruptibilibꝰ auro vel argẽto, sed precioso sanguine agni immaculati. [HI sunt qui
1.Petr.1. cum mulieribus nõ sunt coinquinati] i. mixti siue fœdati [VIRGINES enim sunt] mẽte & corpore.
¶ Virginitas antẽ sola cogitatione amissa, per pœnitentiã recuperatur: alioquin virgines aureolã non obtinerent, qui vel semel in illicitã copulam, aut etiam licitã consensissent, quantumlibet postea pœniterent & continerent [HI sequuntur agnũ quocunque ierit] In pręsenti enim sequuntur Christum, non solum per viam pręceptorum, sed etiam consiliorum: in patria quoque quadam singulari familiaritate ei adhærent, & quocunq; se verterit, quęcunque visitauerit, ad quodcunque se extenderit, speciali cum

A prosequűtur feruore: quemadmndű nunc pro eius amore contra propriam carnē laboriosius certaue-
runt. De virginibus enim huiusmodi præcipne sermo est, qui ætatem adultā sortiti, per rationis iudi-
cium, gratia duce vicerunt seipsos. Vnde Ambrosius ait, Supergreditur virginitas conditionē huma-
næ naturæ, per quam homines angelis assimilātur. Maior enim victoria virginū est q̄ angelorū. Ange
li nanq; sine carne viuunt, virgines in carne triumphant. Augustinus quoque circa hunc locum deuo-
tissime scribit, Pergite sancti dei pueri & puellæ, mares ac fœminæ, celibes & innuptæ, pergite pseue-
ranter in finem. Laudate dominū dulcius, quem cogitatis vberius: sperate felicius, cui seruitis instan-
tius: amate ardentius, cui placetis attentius. Lumbis accinctis & lucernis ardentibus expectate domi- Lucæ. 12
num, quando veniat à nuptiis. Vos affertis ad nuptias agni canticū nouum, quod cantabitis in citha-
ris vestris: vtique tale, quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vidit vos in Apocalypsi quidā præ Io. 13. 21
cæteris dilectus agno, qui discumbere super pectus eius solitus erat. Ipse vos vidit duodecies duodena
milia sanctorum citharœdorū, illibatæ virginitatis in corpore, inuiolatæ veritatis in corde. Sequimi-
ni eum virginitate cordis & corporis, quocunque ierit. [H I empti sunt] sanguine Christi [E X omni-
bus] id est, de toto grege ecclesiæ [P R I M I T I AE deo & agno,] id est, ad hoc vt sint ad gloriam dei
patris & Christi, nec minus ad honorem spiritus sancti, priores hostiæ & quasi fructus primi tēporis:
qui magis accepti ac dulces consistunt: quia præ cæteris exhibent corpora sua, hostiam sanctā, viuen
tem, deo placentem. Hinc Berengaudus ait: in lege præceptum est, vt primitiæ offerantur domino. Rom. 2.
B Per primitias frugum designantur electi. Nam sicut ex multitudine fructuum paruæ primitiæ offere- Exod. 23
bantur deo, ita ex multitudine populorum paruus electorum eligitur numerus, qui ab angelis deo in 27.
templo gloriæ cælestis offertur [E T in ore eorum nō est inuentum mendacium] Vel quia nunquam Deu. 12,
mentiti sunt, vel quia de præteritis suis mendaciis ante mortem seu in purgatorio sunt purgati. Est au 26.
tem mendacium perniciosum, quod mortale censetur, à quo timorati iugiter cauent. Qui autē in men
dacium officiosum seu iocosum nunquam collapsus est, singularis est gratiæ. Interdum vero menda-
cium extense accipitur, pro instabilitate vanitate seu mutabilitate entis creati, quæ vero & incommu-
tabili esse opponitur. sicq; omnis creatura ex se dicitur mendax & vana, inquantum ex nihilo est pro- Iacob. 3.
ducta. Iuxta illud, Vanitas vanitatū, & omnia vanitas. Item alibi, Verūtamen vniuersa vanitas omnis Eccles. 1.
homo viuens. Et, Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apost. quoq; loquitur ad Rom. Est Psal. 38
autem deus verax, omnis autem homo mendax. Et rursus, Vanitati creatura subiecta est. Huic menda- Psal. 115
cio seu vanitati contrariam quandam veritatem habet homo, omnisque creatura, quæ dicitur veritas Roma. 3.
naturæ seu entis [S I N E macula sunt ante thronum dei] In ecclesia enim mili[...]nte sunt sine macula Roma. 8
peccati mortalis, in patria vero omni macula carent. ¶ Verum circa hæc oritur quæstio. Ex his nanq;
videtur quod virgines sunt, absolute loquēdo, cæteris præstantiores, cū sint primitiæ deo. Respōden
C dum quod ista eorum prærogatiua ad accidentale præmium pertinet: nec sola virginitate simpliciter
cæteris præferuntur, nisi & in aliis sint æquales. Verūtamen, vt recitat Beda, Tichonius nō de virgi-
nibus specialiter ista exponit, sed de tota ecclesia generaliter: quam despondit Apost. vni viro virginē 2. Co, 10
castam exhibere Christo. Ecclesia enim virgo & spōsa vocatur. Similiter Bereng. per hæc centū qua-
draginta quatuor milia, intelligit vniuersos homines iam beatificos in patria, qui dicuntur non in-
quinati cum mulieribus. quia & si inquinati fuerūt, postea tamen per pœnitentiā sunt abluti & emun
dati. Prima tamen expositio magis consonat textui [E T vidi alterum angelum volantem per medium
cælum, habentem euangelium æternum] Quemadmodum supra, ita nunc nomine angeli, cœtū, cho
rum, seu ordinem prædicationis Euangelicæ legis designat, qui Ioanni ostensus est, dum agnum supra
mōtem Sion stantem vidisset. Tunc enim reuelatum est ei plenius, quod impiorum non obstāte insa
nia, persecutione, & comprehensione, qua prædicatores captos clauserunt, euangelium Christi diuul
gandū esset vbiq;. Itaq; vidi in spiritu angelum volantem. i. cœtū prædicantiū Christū affectuose ala
criter atq; celeriter, procedentem per mediū cælū. i. per omnem ecclesiam, habentem euangeliū æter-
num. i. annunciationem seu doctrinam à Christo collatam, quæ est annūciatio bona & optima. Dici-
tur quoq; euangeliū istud æternū, quia ab æterno dari dispositum, & quia promittit bona æterna, &
quoniam aliud non succedet ei dandum à deo [V T euangelizaret sedentib.] id est, morantibus [S V-
D P E R terram] ꝙ consequenter specialius explicat [S V P E R omnem gentem, & tribum, & linguam &
populum]. i. omnibus his euangelicæ legis doctrinam infunderet [D I C E N S] angelus iste [V O C E
magna]. i. affectuosa, diligenti, tubali [T I mete dominum] ò peccatores primo timore, ad minus serui-
li, vt saltem pœnarum formidine pœniteatis. Deinde proficiendo timete eū timore initiali, vt ad per-
fectionem veniendo timorem seruilem penitus abiiciatis, deumq; vt patrem charissimū, dulcissimū,
atq; piissimum timeatis, timore filiali casto & sancto, quo malum culpę, scilicet dei offensa, ex ingenti
amore & zelo iustitiæ timetur ac euitatur [E T date illi honorem]. i. latriæ cultum: ei quoque in omni-
bus obediatis, omne bonū ipsi attribuatis: toto corde vosipsos & alios ad diuinæ maiestatis honorifi-
centiā inflāmetis, optantes ex animo ipsum ab omnibus in cunctis semper & vbiq; solicite honorari.
[Q V I A venit hora iudicij eius] quod intelligi potest de iudicio discretionis, quo deus in pręsenti in-
ter prædestinatos ac præscitos discernit ac diuidit, illos misericorditer conuertēdo, hos iuste derelin-
quēdo: quod à tēpore Euangelicæ pędicationis in toto mūdo maxime fieri cœpit. Propter quod an-
te passionem dixit saluator, Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mūdi eiicietur foras. Vel Ioan. 12
venit hora iudicij eius, quoniā prope est vt singulos tēpore mortis iudicet iudicio particulari, omnes-
que simul iudicio vniuersali [E T adorate eum] cū omni reuerentia, custodia, munditia cordis, mente
stabili, & deuota, tanti domini maiestatē pensantes [Q V I fecit cælum & terram, mare & omnia quæ
in eis sunt, & fontes aquarum] qui eius sapiētia fluūt ex mari magno ad hominum vsum [E T alius an-

gelus sequutus est eum] Iste alius angelus sequens priorem, secundum Berengandum est ordo seu ag- E
men prædicatorum, qui finitis persequutionibus principalibus ecclesiam gubernauerunt. Prædicato-
Esa. 21. res enim sibi inuicem succedunt, secundum Glossam [DICENS, Cecidit, cecidit Babylon illa ma-
gna] Per Babylonem, quæ confusio interpretatur, intelligitur regnum, corpus, congregatio, ciuitasq;
diaboli, vitiorum confusione repleta, vtpote reproborum hominũ collectio: cuius idololatria fuit per
Christi discipulos iam destructa, tyrannorum crudelitas iam refrenata, omnisque mundi decor & glo
ria reprobata. Ideo ad ampliorem assertionem ait bis, cecidit, & etiam propter intẽtionem mouendã.
Item, quia duplici cecidit casu, puta in culpam & pœnam æternã. Vnde his verbis vanitas, instabili-
Psal. 72 tas, breuitas glorię secularis exprimitur: iuxta illud, Quomodo facti sunt in desolationẽ, subito defe-
Psal. 36 cerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Et denuo, Quoniam tanquam fœnum velociter arescẽt,
& tãquam olera herbarum cito decident [QVAE à vino iræ fornicationis suæ] id est, seminatione er-
roris idololatriæ impietatisque suæ multipertitæ [POTAVIT omnes gentes] id est, quosdam ex o-
mni natione, & pene omnes ante Christi aduentũ. Idololatria autẽ specialiter, spiritalis fornicatio vo
catur: quia per eã potissime mens à sponso cælesti diuiditur, & dæmoni tanq̃ eius adultera copulatur.
Hier. 3. De qua fornicatione in Hieremia, Ezechiele, cæterisq; prophetis frequentissime agitur. Error autem
Ezec. 16. & impietas & præsertim idololatria dicitur vinũ, quoniam animam quasi inebriat, ne rationẽ sequa-
tur, eiusq; statum euertit, & ipsam efficit stultam. Rursus vinum iræ dicitur, quoniam dei iram seu vl- F
tionem meretur. Præterea cum Babylon aliud nihil sit, quàm omnes gentes seu reprobi vniuersi, quo-
modo omnes gentes vino iræ fornicationis suę potauit? Respondendũ quod quia vnus alium ad vitia
traxit, & ille tertiũ, sicq; deinceps. Imo vnus frequẽter multos infecit. Et ita in omnes hos diabolicus
error ingressus est. Vtiq; Babylon omnes gẽtes potauit [ET tertius angelus sequutus est, dicens voce
magna] Iste est ordo prædicatorũ, qui contra instãtem Antichristi perfidiã circa nouissima tempora
prædicabit [SI quis adorauerit bestiam] vtpote Antichristum [ET imaginem] id est, statuã [EIVS]
vel eius imitatores fuerit veneratus [ET acceperit characterem] .i. signũ, cultũ, professionem, figuram
Apoc. 13 Antichristi [IN fronte sua] per apertam illius confessionem [AVT in manu sua] ei operibus seruien-
do. Quid autem sit Antichristi character, & illũ recipere in manu aut in frõte, supra dictũ est plenius
[HIC bibet de vino iræ dei] .i. diuina vltione quasi potu implebitur [QVOD mixtum est mero, in ca-
lice iræ ipsius] Merum dicitur purum. In vino autem duo inueniuntur, vnũ impurũ scilicet fæx, aliud
purum videlicet merũ. Cũ ergo nũc dicitur quod bibet de vino quod mixtum est mero, accipie vinum
pro impuro, & merum pro puro. Insuper in scripturis per calicem pœna vel passio designatur: iuxta
Mat. 26 illud, Transeat à me calix iste. Et, Calicem meũ bibetis. Potest quoq; per calicem mensura retributio-
Mat. 20 nis seu vltionis, vel diuina æquitas mẽsurate ac proportionabiliter puniens, accipi. Itaq; vinum istud,
id est, vino æquitatis diuinæ mixtum est mero .i. salubri antidoto, seu potione medicinali, in calice iræ G
ipsius .i. in propinatione pœnæ, quam infligit dum aliquẽ in pręsenti vita paternaliter corrigit, ne ęter
Hiere. 15 naliter pereat. De calice isto multa loqtur Hieremias, de quo & canit psalmista, Calix in manu domi-
Psal. 14 ni, vini meri plenus mixto. Possumus etiam dicere, quod vinum diuinæ vindictæ mixtũ est mero in ca
lice iræ ipsius, quoniã deus semper citra condignum punit reum: misericordiam suam, quę per merum
exprimitur, rigori suæ miscens iustitiæ, cuius effectus quasi fæx reprobis amarescit [ET cruciabatur
igne] gehennæ, qui in seipso non extinxit ignem malitiæ feruorem libidinis, inclinationẽ propriæ vo
luntatis [ET sulphure,] de quo maximus fœtor egreditur, id est, fœtore tartareo. Vt sicut in pecca-
to sunt feruor improbæ voluntatis, & fœtor deformitatis: ita in pœna peccati sint feruor ignis, &
fœtor infernalis [IN conspectu angelorum sanctorum] Vniuersi enim beati reproborum tormenta
conspiciunt, nec compassione aliqua affliguntur, cum sint diuinæ voluntati & æquitati totaliter con-
formati: imo inde deo amplius regratiantur, cernentes quid per diuinam clementiam euaserũt. Siqui-
Psal. 47. dem lætabitur iustus, cũ viderit vindictam [ET ante conspectum agni,] qui coram Christo & angelis
eius peccare non erubuerunt, eis cernentibus torqueantur ad suam ampliorem confusionem, [ET fu-
mus tormentorum eius ascendet in secula seculorum] .i. ignis ille nunquam deficiet, imo reprobos dire
operiet. Ignis autem inferni non clarus & splẽdidus, sed fumosus & quodammodo tenebrosus asseri-
tur. Veruntamen, secundum Thomam modicum quid sortitur de luce: in tantum vt damnati ad ca-
lamitatis suæ augmentum se inuicem aspicere queant [NEC habent requiem die ac nocte, qui adora- H
uerunt bestiam & imaginem eius,] id est, continuo & indesinenter puniuntur. Ex quo sequi videtur,
quod pœna inferni sit non solum æterna, sed etiam non interrupta. [ET si quis acceperit characterem
nominis eius] scilicet Antichristi iuxta sensum expositum, ille, vt dictũ est, punietur: imo & vniuersi,
qui in mortali vitio moriuntur, his subiacent pœnis [HIC patientia sanctorum est] .i. in huius æternę
damnationis prauorum consideratione sancti patientiam suam in vita hac fundant. Pensantes enim,
quod pro temporali persecutione vel afflictione æternam beatitudinẽ sortientur, impij vero & tribu-
latores eorum pro sua iniustitia infernalem damnationem obtineant: in aduersis nõ contristantur, sed
omnia æquanimiter ferunt [QVI custodiunt mãdata dei] illa memoriter retinẽdo, & opere exequen-
2. Co. 10 do [ET fidem Iesu,] intellectum suũ in Christi obsequiũ in captiuitatẽ humiliter redigentes: non im-
moderanter scrutantes incomprehensibilia fidei, sed authoritati Christi ingenium suũ subdentes. Nec
fidem propter quæcũq; aduersa aut aspera abnegantes vel deserentes. Consequenter pro consolatio-
ne Ecclesiæ, descripta impiorũ damnatione proponitur beatitudo & gloria electorum in hoc seculo
multipliciter afflictorum: quatenus opposita iuxta se posita, clarius innotescãt. [ET audiui vocem de
cælo dicentem mihi, Scribe, Beati mortui, qui in domino moriuntur] Hanc vocẽ non corporalẽ, nec
foris sonantem aut perstrepentem: sed spiritalem & intus formatam per angelum qui Apocalypsim

A seu reuelationem hanc ostendit Ioanni, audiuit ipse beatus Ioannes interiori auditu. De cælo, puta
ab angelo ciue cælesti, in sua vel prædicatorum persona loquente loquutione interna: sicut in visioni-
bus imaginariis ac intellectualibus fieri solet, quemadmodū loquitur Zacharias, Angelus q loqueba- Zach.1.
tur in me egrediebatur. Scribe, id est, cordi ꝓprio imprime, & ad profectū ecclesię in libro exara ver-
bum notabile, quod tibi nunc dico, Beati mortui qui in domino moriūtur. Quid est hoc? Nēpe quod
mortuū est, vita caret. Quod autē vita caret, nec moritur nec mori potest: nisi prius viuificetur. Itaq;
intuendum, quod verbum hoc multipliciter possit exponi. Primo, Beati mortui, id est, felices sunt illi
defuncti, qui in domino moriuntur, id est, in domino obierunt, puta in statu salutis, in charitate, in di-
uini nominis confessione, in mentis ad deū conuersione. Tales enim securi sunt quod nunquam auer-
tentur à deo, & si veniale quid deferāt secum, per purgatorium pertingunt ad patriam. Si vero plene
satisfecerunt, omni vę macula reatuq; carent, mox euolant. Sæpe autem in scripturis verba à connota-
tione temporis absoluūtur, & verbum vnius temporis pro verbo alterius temporis ponitur, etiam in
his quæ historialiter conscribuntur. Quod in euangelio sancti Ioannis frequentissime fieri, omni cō
stat legenti, nec opus est inde allegare exempla. Secundo sic, Beati mortui, id est, mortales & agoni-
zantes. Solemus enim de aliquo lætaliter infirmanti, mortique proximo dicere, quod sit mortuus ho-
mo. Vnde Iairus archisynagogus, qui apud Marcum legitur Christo dixisse, filia mea in extremis est, in Marc.5.
alio Euangelio fertur ei loquutus, Filia mea modo defuncta est. Qui in domino moriuntur, secundum Matth.9
B sensum inductum. In ea enim mentis dispositione seu conuersione, qua moritur homo, permanet ani-
ma eius perpetuo. Ideo qui in domino moriuntur, videlicet in conuersione mentis ad eum, nunquam
auertuntur ab ipso. Iuxta illud, In quocunque loco ceciderit lignum, ibi erit. Propter quod asserit Da-
mascenus, Quod angelis est ruina, hoc homini mors. Tertio sic, beati mortui, id est, qui mortui sunt Eccl.11
huic seculo & peccatis, imo sibiipsis, videlicet propriæ voluntati, & omni vitiosę affectioni, atq; mun
danæ vanitati, qui cum Apostolo dicere possunt, Viuo autem iam nō ego, viuit vero in me Christus.
Et item, Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus Galat.2
est, & ego mūdo. De taliter mortuis alibi dicit Paulus, Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc Galat.6
viuemus in eo? Et ad Colossenses, Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo. Roma.6
Hi sunt qui dominantur animo suo, & vincunt seipsos, oderuntque peccare amore virtutum, atq; syn Coloss.3
cero dei intuitu. Qui in domino moriuntur, per separationem animæ à corpore. Hi enim perseueran-
do vsque in finem non nisi in domino feliciter moriūtur. Sed quoniam nunc de Antichristo facta est
mentio, possunt hæc verba specialiter accipi de his, q ab illo pro fide catholica occidētur, & de vni-
uersis martyribus. Vt sit sensus, Beati mortui qui in domino moriuntur .i. per palmam martyrij mi-
grauerunt ad dominum, in eius confessione spiritum exhalantes. [AMODO] id est, à tempore isto vi-
C tæ præsentis, vel à tempore mortis, [IAM dicit spiritus, vt requiescāt à laboribus suis] id est, amplius
non laborent nec affligantur: sed ab omni fatigatione, pœna, aduersitate, & tædio cessent, liberi & im-
munes sint cum ad patriam venerint: in qua æternam quietem & pacem quæ omnem sensum exupe-
rat, plenamque beatitudinem sortiuntur. In paucis enim & modico tempore vexati, in multis perpe-
tuo feliciter disponētur. Potest autem hoc loco per spiritum intelligi angelicus spiritus, cuius ministe
rio deus ista reuelauit Ioanni. Vel spiritus sanctus, per quem propheticæ reuelationes per appropria-
tionem quandam fieri asseruntur. Quemadmodum septem dona dicuntur dona spiritus sancti, cum
vtique sint dona totius superbeatissimæ trinitatis, cuius indiuisa sunt opera. Et quia tota superbenedi
cta trinitas spiritus est (dicente Apostolo, Dominus spiritus est. Et apud Ioannem ipsomet Christo, 2.Cor.3.
Spiritus est deus) potest iam per spiritū deus trinitas accipi. Idcirco autem beati sunt isti sic mortui, Ioan.4
& ideo requiescent [OPERA enim illorū sequuntur illos] Quomodo opera quæ præterierūt & esse
desierunt, poterunt mortuos sequi? Et nōne opera nostra pręcedūt nos ante mortem, & pręparāt viā, Eccle.31
cum oratio humiliantis se & deprecatio iusti penetret cælos? Et Cornelio dictū sit, Orationes tuæ & Act.10.
eleemosynæ tuæ ascenderūt in memoriā in cōspectu dei? Respondendū, quod opera bona & mala, seu
meritoria & demeritoria, sequūtur moriētes .i. comitātur vel simul pergunt cū eis, in quantū splēdor
virtutū, & ratio obtinendi felicitatē cælestē in iustis decedētibus permanēt & comitātur eosdē. In re-
D probis sūt macula vitiorū & reatus pœnę æternę manēt, sequūtur, comitātūrq; eos. Itaq; nō diuitias,
non delitias, nō honores, nec aliquid huius mundi: sed opera virtuosa desideremus, amemus, colliga-
mus, & vsque in finem custodiamus. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubiū quia nec au
ferre quid possumus. Sola autem opera nostra merita vel demerita pergēt nobiscum, & inseparabili-
ter adhærebunt. At vero secundū Haymonem, quia post opus sequitur operis merces, opera electorū
ipsos sequi dicūtur: quoniā pręmiū suorū operum cōsequuntur. Consequēter de finali iudicio agitur;
& ipsa ꝑsona iudicis imaginaria repręsentatione describitur [ET vidi] imaginaria, intellectuali, pro-
phetaliq; visione [ET ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, haben
tem in capite suo coronā aureā, & in manu sua falcem acutam] Itaq; in visione imaginaria apparebat
Ioanni angelus similis filio hominis .i. Christū repræsentans, vel in forma humana apparēs, sedere su
per nubē claram & lucidā, qui habuit coronā aureā, per quam regia Christi dignitas designatur: & in
manu falcem acutā, per quam iudiciaria eius potestas, seueraq; ęquitas, seu districtū eius iudicium ex-
plicātur: quę supra per gladiū ex vtraque parte acutum expressa sunt. Potest autē per nubem candidā, Apoc.1.
immaculatissima Christi caro intelligi: super quam sedet, inquantum eidem per diuinitatis potētiam Act.1.
pręsidet. Et quia in finali iudicio Christus apparebit sublimis in aere, recte super nubem candidā an- Dan.7.
gelus eum repræsentans videbatur sedere [ET alter angelus exiuit de templo clamans voce magna
ad sedentem super nubem, dicens, Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora vt metatur] Angelus

iste, quem in visione imaginaria vidit Ioannes exire de templo ecclesiæ triumphantis (in qua habitat B
tanquam ciuis) vel de templo ecclesiæ militantis, puta de ipsa ecclesia, in qua est tanquam custos &
visitator ipsius) repræsentat personam sanctorum, qui circa horam iudicij desiderabunt illud com-
pleri zelo iustitiæ, vt diuina æquitas declaretur, & electi plenarie glorificentur, impij quoque digna
Mat.13 sortiantur tormenta. Hi ergo, sicut & angelus iste, clamabant voce magna affectuosa & seriosa ad se-
Mat.25. dentem super nubem, puta ad Christum, Mitte falcem tuam, id est, iudiciariam potestatem extende in
Mat.13. opus, exercēdo iudicium. Et mete, id est, homines dele de terra, electos à reprobis diuide: illos ad cæ-
los, istos ad infernum mittendo. Quia venit hora vt metatur, id est, iudicandi tempus à te æternaliter
prædordinatum aduenit, & completus est numerus electorum, [QVONIAM aruit messis terræ, id est,
homines in terra existentes, qui sunt velut germina terræ in qua nascuntur, steriles facti sunt ab opere
Mat.24. bono, & flamma vitiorum exusti. Tunc enim Christo testāte abundabit iniquitas, & charitas refrige-
scet. Sicque gratiarum rore subtracto arida erit messis: quæ sicut Christus loquitur, est consummatio
Lucæ.21. seculi, vtpote homines illi, qui in seculo isto futuri sunt vltimi, secundum vnā expositionem [ET mit
tebat, qui sedebat super nubem, falcem suam in terram] id est, iudiciariam potestatem in habitatori-
bus terræ exercuit [ET messuit terram] id est, homines congregauit, iudicauit, & vnumquenque in
locum quem meruit collocauit. Loquitur autē Ioannes more prophetico de futuro quasi de præteri-
to, & quia in visione ista iam facta fuerunt [ET alius angelus exiuit de templo, quod est in cælo] ec- F
clesiæ militantis seu triumphantis: sicut de præcedenti angelo dictum est. Templum autem, & eccle-
sia, & cælum, in libro isto frequenter pro eodem sumuntur. Electi enim in quibus deus per dona gra-
tiæ seu gloriæ habitat, sunt templum, ecclesia & cælum [HABENS & ipse falcem acutam.] Per an-
gelum istum quidam intelligunt eundem, qui & per sedentem super nubem exprimitur, scilicet Chri
stum. Quia tamen nunc dicitur alius angelus exiuit, Albertus satis conuenienter per angelū istum in-
Mat.19. telligit chorum sanctorum, qui iudicabunt cum Christo, & iudiciariam potestatem suo modo sortiti
Sap.3. sunt. Iuxta illud, Iudicabunt sancti nationes. Et Paulus ait, Nescitis quia sancti de hoc mundo iudica-
1.Cor.6. bunt? Verū quia vt Christus in euāgelio docuit, messores sunt angeli, per angelum istū congrue intel-
Mat.13. ligitur agmen illud angelicū, per quod exhibebitur atq; implebitur finale iudiciū, secundū quod ver-
ba statim sequentia monstrabunt. Subditur enim [ET alius angelus exiuit de altari] videlicet de prin
cipaliori & secretiori loco ecclesiæ militantis, seu triumphantis: quasi à conspectu dei egrediens, & de
Christo qui altare vocatur (vt sæpius patuit) missus [QVI habebat potestatem super ignem] quia an-
gelico ministerio ignis cōflagrationis per terram & aerem diffundetur, & reproborum cuneus in ignē
gehennæ mittetur. Sed quoniam nomine ignis quælibet dira punitio designatur, angelus iste potesta-
tem habet super ignem .i. virtutem inferendi debitam pœnam malignis [ET clamauit voce magna ad
eum qui habebat falcem acutam] id est, ad eos qui per præcedentem, videlicet, tertium angelū expri- G
muntur [DICENS, Mitte falcem tuam] .i. de terra abscinde [ET BOTROS vineæ terræ] id est, ho-
mines malos, qui sunt botri vineæ malæ. Sicut enim ecclesia electorū est vinea dei, sic collectio repro-
borum est vinea terræ, vinea mala, infructuosa, vinea plane diaboli. Vnde synagogæ dominus ait per
Hiere.2 Hieremiam, Quomodo conuersa es in prauum vinea aliena? [QVONIAM maturæ sunt vuæ eius]
id est, botri eius præfati, scilicet impij ad plenitudinem vitiorum peruenerunt, ita quod consummatis
eorum peccatis nil restat nisi vt iudicentur. [ET misit angelus] iste tertius [FALCEM suam in ter-
ram] secundum quod deus per angelum intimauit. Siquidē de diuinis operibus superiores angeli in-
Zacha.8. feriores illuminant, diuinam eis voluntatem insinuando, quemadmodum Zacharias protestans An-
gelus, inquit, qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occursum eius, & di
xit, Curre & loquere ad puerum istum [ET vindemiauit vineam terræ] .i. impiorum collectionem
Ezech. de loco suo & statu amouit [ET misit in lacum iræ dei magnum] scilicet in infernum, qui ob suam
22,13. profunditatem dicitur lacus, de quo apud Ezechielem multa scribuntur, estque ob suam capacitatem
Esa.30. magnus & spatiosus. De quo & Esaias ait, Præparata est ab heri Tophet, à rege præparata, profunda,
Hierony. & dilatata. Porro per Tophet, secundum beatum Hieronymum, aliosque expositores, significatur ge-
henna, à rege cælorum impiis præparata. Denique quod angeli sancti in fine seculi hoc modo vindemia-
Mat.13. bunt botros præfatos, atq; eosdem in inferno contrudent, innotescit ex verbis Christi dictis, In con
summatione seculi exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorū, & mittent eos in caminum H
ignis. Angeli quoque, secūdum doctores, reprobos suscitatos ad locum iudicij deferent [ET calcatus
est lacus] .i. missi in foueam infernalem in perpetuam calamitatem, depressi sunt ibi. Interdum enim
continens pro contento ponitur [EXTRA ciuitatem.] Nam lacus iste longe est extra ciuitatem dei
viuentis, quę est ecclesia electorum [ET exiuit sanguis de lacu] id est, vindicta seu pœna pro sanguine
seu peccato inflicta exuberauit [VSQVE ad frenos equorum, id est, vsque ad principes & prælatos,
qui fastu superbiæ præfuerunt: quorū crudelitas per frenos innuitur, qui per eam subditos pro sua vo-
luntate compescuerunt, sicut freno compescitur equus. Dicuntur autem superiores, qui, quoniam sua
potestate abutēdo, instar equorum ad libitum, hinc inde per omnia mala libere velociterq; feruntur.
[PER stadia mille sexcenta] quo numero secundum Berengaudum & alios, omnes mali Christiani
iniusti ac vani intelliguntur. Stadium enim, secundum quod Haymo dicit, est græca mensura, & no-
men à stando sortitur: estque certi spatij metrum, quo Græci mensurauerunt loca in quibus ludebāt,
atque ibidem spatiantes deambulabant. Sicque per stadia ista signantur, qui ludis & vanitatibus secu-
li vacant. Potest quoq; hic locus facilius, & vt apparet, conuenientius explanari: vt quod ait, exiuit san
guis de lacu vsque ad frenos equorum per stadia mille sexcēta, sit metaphoricus ac hyperbolicus ser-
Ioan.21. mo. sicut quod in euangelio Ioannis scriptum est, Multa alia fecit Iesus, quæ si scribantur per singu-

A la, nec ipsum mundum arbitror posse capere eos, qui scribendi sunt, libros. Et in psalm. Ascendunt Psal.106.
vsque ad cælos, & descendunt vsque ad abyssos. Et ita his verbis nil aliud designatur, nisi quod inef-
fabiliter grauis magna atque cauberans sit pœna reproborum in lacu gehennæ: quemadmodum in-
æstimabiliter magna esset pressura, vbi tot homines occiderentur, quod sanguis à foneis terræ, vsque
ad frenos equorum ascenderet per stadia præsignata. Quidam ordinem successionis temporum in
expositione huius voluminis prosequentes, per numerum centum quadraginta quatuor milium vir-
ginum, de quibus in principio huius capituli sermo est, intelligunt religiosos à Mahumeto eiusque sa-
tellitibus interfectos, quando terras Christianorum in Aegypto & alibi vastauerunt. Sed scire quis
potest (nisi deus reuelet) an illi tot fuerunt, vel si inter illos tot virgines extiterunt? Sed & numerus
iste mysticè potius, quàm secundum literalē superficiem exponendus videtur: præsertim quum supra
cum de signatis ex omni tribu filiorum Israel ageretur, etiam numerus iste taxatus sit. Præterea quod
subditur [ET vidi alterum angelū volātem per medium cælum] exponunt de sancto Bonifacio, mis- Apoc.7
so à Romano pontifice: qui aliquibus gentibus prędicauit. Sed quomodo hoc stare possit, non video.
Quomodo enim papa misit eum ad euangelizandum super omnem gentem, tribum, linguam, & po-
pulum: qui omnium linguarum vsum, notitiamque non habuit? Nec Bonifacius iste omni populo, o-
mni genti, & linguæ euangelizauit. Hinc antiqui & solidi expositores per angelum istum non intel-
lexerunt aliquem prædicatorem determinatum & singularem, sed cœtum ac ordinem prædicatorū,
B iuxta sensum præhabitum. Qualiter autem quæ sequuntur exponunt, omitto: quoniam euidentem in-
stantiam pati videtur. Nam & per Babylonem de qua sequitur, Cecidit Babylon, intelligunt regnū Esa.21.
Græcorum, pro tempore Iustiniani Imperatoris.

EXPOSITIO CAP. XV. [ET vidi aliud signum in cælo magnum.]
ARTICVLVS XVI.

HOc loco incipit visio quinta [ET vidi aliud signum in cælo magnum & mirabile] Quod autem fuerit signum hoc, subditur [SEPTEM angelos, habentes septem plagas nouissimas. Itaque imaginaria visione intuebatur Ioannes in spiritu quiddam mirabile, quod fuit indicium seu figura significatiua rei futuræ. Vidit enim septē angelos, id est, similitudinem repræsentatiuam eorum in cælo, scilicet in ecclesia militante in qua ipse tunc fuit, & angelus secum existens, istaq; sibi per rerum imagines monstrans: quoniam angeli isti ecclesiasticas personas designant, sicut patebit. Quid vero per angelos septem, eorumque plagas significetur, infra in textus expositione clarebit. Nunc tantum tangatur, quod per eos, prędicatores ecclesiæ, per plagas autē quas habere visi sunt, vindicta & pœna, quas
C reprobos denunciabunt passuros, insinuatur. Et sicut per septē angelos plenitudo & vniuersitas prædicatorum, ita per septem plagas plenitudo & cōsummatio supplicij reproborum innuitur. Quem- Exod.32
admodum & in Exod. dominus ait, Percutiam vos septem plagis. Septenario siquidem, sicut frequenter nunc patuit, vniuersitas designatur. Hinc de plagis istis subiungitur [QVONIAM in illis cōsummata est ira dei]. i. per eas rigor diuinæ iustitiæ iudicabit plenariè demerita impiorū. Dicūtur quoque nouissimæ, quia grauissimæ: & quia in fine, tempore Antichristi potissime infligentur [ET vidi tanquam mare vitreū mixtum igne] Quemadmodū per mare vitreum intelligatur fons baptismi purus ac lucidus tanquā vitrum, vel doctrina euangelicæ legis instar aquæ clarissima vndique fluens & tanquam vitrum sublimiū virtutum splendore pellucida, in superioribus à nobis dictum est capite quarto. Porro mare hoc mixtum est igne, quoniam in baptismo infunditur spiritus sanctus qui ignis vocatur, & charitas eius qui ardor asseritur. Propter quod Ioannes Baptista de Christo prædixit, Ille vos Matth.3.
baptizabit spiritu sancto & igne. Christus quoque Apostolis loquens, Vos, inquit, baptizabimini spiritu sancto. Sed & virtus sacramentalis ipsius baptismi, quum sit cooperatiua ad charitatē & gratiam Act.1.
quæ in baptismo præstantur, nomine ignis potest intelligi. In doctrina vero euangelicæ legis, ignis diuini amoris, de quo loquitur Christus, Ignē veni mittere in terram, copiose miscetur, relucet, operatur, & inflammatur. Propter quod sacra scriptura seu theologia à quibusdā doctoribus dicitur affecti- Luc.12.
D ua potius, quàm practica vel speculatiua [ET eos qui vicerunt bestiam, & imaginem, & numerum nominis eius]. i. qui Antichristo & imitatoribus, atque ad eum quouis modo spectantibus, non consenserunt: nec cultum latriæ aut reuerentiam exhibuerunt. Qui licet ab illis sint occidendi, spiritaliter tamen præualebunt, veritati immobiliter adhærendo, & per patientiā in omnibus superando. Quēadmodū ait Apost. In omnibus his superamus propter eum qui dilexit nos [STANTES supra mare]. i. Roma.8.
gratiæ baptismali sacramētorumq; fidei firmiter innitētes, veritati quoq; scripturæ insuperabiliter cohęrētes, atq; in ea gressus suos semper fundantes. Iuxta illud, Gressus meos dirige secundū eloquium Psal.118
tuū, & non dominetur mei omnis iniustitia. Quod agētes à plaga septē angelorū eripiūtur [HABENTES citharas dei] id est, mentes deuotas deo, in quibus iuxta apostolicū documentum, cantant & psallunt deo semper. Citharæ quoq; sanctorū, sunt mortificatio carnis, cōpassio cordis, patientia in aduersis, prædicatio oris, gratiarum actio pro beneficiis. [ET cantantes canticū Mosi serui dei, & canticum agni]. i. ex vtriusq; testamenti scripturis deū laudantes. In ecclesia enim libri Mosi frequentantur. Nec Christiani sunt qui vetus testamentum non acceptant [DICENTES, magna & mirabilia sunt opera tua domine deus omnipotens] Hoc in libris Mosi & in euangelio Christi concorditer edocetur. Quum enim opifex deus cunctis causis & operationibus in infinitū emineat in potestate, sapientia, voluntate, omnisq; perfectione, decuit opera eius esse incōparabiliter magna & mira. Deniq; magna & mirabilia sunt opera naturæ, maiora & mirabiliora opera gratiæ, maxima vero ac mirabilissima ope-

Exod.13, ra gloriæ. Hæc ſunt opera creationis, recreationis, glorificationis, quæ omnia noſtram capacitatẽ ve- B
hementer tranſcendunt. Hinc Moſes ait, Quis ſimilis tui in fortibus domine, quis ſimilis tui? Magnifi
Pſ. 144. cus in ſanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciẽs mirabilia [IVSTAE & veræ ſunt viæ tuæ] id eſt,
tua inſtituta, præcepta, opera, atq; iudicia. Iuſtus enim dominus in omnibus viis ſuis, & ſanctus in o-
mnibus operibus ſuis, qui vnicuique tribuit quod meretur, & quod ꝓmiſit adimplet, quod aſſerit ex-
hibet. Ideo ait propheta ſanctus Deuteronomij trigeſimo ſecundo, Date magnificentiam deo noſtro,
Deut. c. 3. dei perfecta ſunt opera, & omnes viæ eiꝰ iudicia. Deus fidelis, & abſq; vlla iniquitate iuſtus & rectus.
Daniel quoq; dicit, Iuſtus es domine in omnibus quæ feciſti nobis, & vniuerſa opera tua vera. Et ve-
ra ſunt omnia iudicia tua, [REX ſeculorum] qui vniuerſorum es primus, atque altiſsimus dominator,
Pſal.71. rector ac ordinator. De quo loquitur Paulus prima ad Timotheũ primo, Regi autem ſeculorũ immor
tali inuiſibili, ſoli deo honor & gloria. [QVIS non timebit te, & magnificabit nomen tuum?] Tanquã
dicat, Nimis errat & grauiter peccat, qui te non timet, & qui maieſtatem tuam non magnificat, id eſt,
magnam atq; dignisſimam profitetur: qui non verbis & factis pro viribus ſuis te magnũ eſſe oſtẽdit,
qui tibi cum ingenti reuerentia non obedit. Tua enim opera te metuendiſsimum ſummeque magnifi-
candum & honorandũ demonſtrant. Nempe in omnibus tua omnipotentia, ſapientia, bonitas, lucẽt.
Hiere. 11. Hinc ait propheta Hieremias, Non eſt ſimilis tui domine. Magnus es tu, & magnũ nomen tuũ in for
Eſa.8. titudine. Quis non timebit te ô rex gentiũ? Et Eſaias, Dominum exercituum, ipſum ſanctificate. Ipſe F
Eccle.3. pauor veſter, & ipſe terror veſter. Sed & Salomon ait, Fecit deus opera ſua, vt timeatur [QVIA tu ſo
lus pius es] Nonne & pia virgo Maria? nonne & pius ſanctus iſte Ioannes? Nõne pius & Moſes, qui
erat manſuetus ſuper omnes homines qui morabantur in terra? Quomodo ergo ſolus pius deus, præ-
Sapiẽ. 8 ſertim cum nemo placeat deo, niſi donum habeat pietatis? Sed ſic ſolus pius deus, quomodo ſolus ſa-
Mat.10. piens, ſolus ens, ſolus bonus. In tantũ ſiquidem eius pietas omnium pietatem excedit, vt comparatio-
ne ipſius nullus ſit pius. Nam & impiiſsimis hominibus indeſinenter beneficia multa impẽdit & pec-
cantibus diu ac ſæpiſsime parcit, iudicium differt, ſuſpendit vindictã, & frequenter in his abundantiã
gratiæ cumulat à quibus innumerabilibus vicibus grauiſsime eſt offenſus. Iuxta hunc modũ ſcriptum
2.Mac. 1. eſt in libro Machabæorum, Domine deus qui ſolus es rex bonus, ſolus præſtans, ſolus iuſtus, omnipo-
tens & æternus [QVONIAM omnes gentes venient & adorabunt in cõſpectu tuo] Nam ante finem
mundi pene omnes conuertentur, & iam quodammodo omnes venerunt: vt ſit diſtributio pro gene-
ribus ſingulorũ, non pro ſingulis generum. In hora quoq; iudicij omnes venturæ ſunt, ſed tunc nõ o-
mnes adorabunt. Niſi forte quis dicat, reprobos tunc pro venia oraturos ex ſeruili timore, quã nulla-
Pſal.85. tenus obtinebunt. Hinc fertur in pſalmo, Omnes gẽtes quaſcunq; feciſti, venient & adorabũt coram
te domine, & glorificabunt nomen tuum. [QVONIAM iudicia tua manifeſta ſunt] id eſt, euidenter
coram omnibus fient, quando in die iudicii omnes iudicabis, cunctisque patebit, quod vere & iuſte de G
omnibus iudicas. Omnis enim qui facit veritatem, venit ad lucem. Sicq; iudicia dei ſumũtur pro exe-
quutionibus atq; effectibus diuinæ iuſtitiæ. Si autẽ iudicia dei ſumãtur, prout ſunt in ipſo deo, quibus
ipſe in ſeipſo de cunctis quid agendũ ſit diſcernit: quæ licet ſint vnum in re, plura tamen dicũtur per
Roma.11 relationem ad'adiecta: ſic iudicia dei ſunt incomprehenſibilia ſecundum Apoſtolum, & abyſſus mul-
Pſalm.35 ta iuxta Pſalmiſtam. Vnde Haymo ait, Subtilitatem iudiciorũ dei quare hoc vel illud facit, nemo cõ-
prehendere valet. Manifeſta vero ſunt in eo, quod iuſta ſunt, quia à cunctis vera noſcentibus iuſta eſſe
ſciũtur. Præterea vt ſcribit Albertus, duplex eſt iudicium dei. Videlicet ſingulare, quo vnum eligit, aliũ
Mach.1. reprobat ſine præuiis meritis: iuxta illud, Iacob dilexi, Eſau vero odio habui. Item quo facit vnũ pau-
perem, alium diuitem: vnum ſanum, alium infirmum. quæ omnia facit ex cauſa rationabili, licet nobis
ignota. Iſta iudicia manifeſta ſunt in ſuo actu in quem exeunt, quia ſic eſſe omnibus patet: ſed occulta
ſunt in ſua cauſa, ex qua exeunt. Incertum eſt enim quare ſic fiat. Aliud eſt iudiciũ generale, & iſtud eſt
triplex. Videlicet diſcretionis, quo in die nouiſsimo ſeparabit electos à reprobis, illos ad dexterã, iſtus
ad ſiniſtram conſtituendo. Secundum eſt diſceptationis. Tertium diffinitionis, quo dabit ſententiam.
Iſta iudicia nota ſunt in cauſa, quoniam clarum eſt, quod omnes ſecundum opera ſua iudicabuntur:
ignota ſunt autem quo ad exitũ cauſæ, quia neſcitur qui ſunt iſti vel illi [POST hæc vidi, & ecce aper-
Apoc.14 tum eſt templum tabernaculi teſtimonij in cælo] i. myſteria dei in eccleſia omnibus intrare volẽtibus
ſunt reſerata, & Chriſti ſacramenta ſunt patefacta. Templũ autẽ tabernaculi eſt ipſa eccleſia, quæ & H
templũ eſt in quo deus per gratiam habitat, & tabernaculum quod venientem in ſe dominum recipit.
Eſtq; templũ & tabernaculum iſtud, templum & tabernaculum teſtimonij, per tabernaculum Moſi
Exod.26 & templum Salomonis præfiguratum, teſtimonium verbo & opere vſque ad ſanguinem perhibens
3.Reg.8. deo, vtriuſque quoque Teſtamenti teſtimonia continens, præcepta adimplens, ſcripturas amplectẽs.
Quod etiam apertum eſt in cælo, videlicet, inter ipſos fideles: quorum conuerſatio eſt in cælis, qui &
regnum cælorum vocantur. Quidam vero per templum iſtud intelligunt eccleſiam triumphantem,
ſeu patriam beatorum, cuius ianua merito paſsionis Chriſti eſt reſerata [ET exierunt ſeptem angeli
habentes ſeptem plagas] hoc iam in principio huius articuli eſt tractatum [VESTITI lapide mun-
Eſa.28. do & candido] ſ. Chriſto, qui eſt lapis angularis, factus in caput anguli. De quo ſcriptum eſt, Ecce
Zacha.3. ego mittam in fundamentis Sion dicit dominus lapidem angularem, probatum precioſum: & omnis
Daniel.2 qui crediderit in eũ, non cõfundetur. Et alibi, Super lapidem vnum oculi ſeptem ſunt, qui apud Da-
Roma.13 nielẽ, vocatur lapis abſciſus ſine manibus de mõte. Hoc lapide veſtiũtur fideles in anima, eũ per amo
rẽ ſtringendo, & cõuerſatione ſequẽdo, eius quoq; ꝓtectione gaudẽdo. Secundũ quod ait Apoſt. In-
duimini dñm Ieſum. Qui eſt lapis mũdus, quia ab omni peccati labe immunis, & cãdidus ſplendore
ſapiẽtiæ omniumq; virtutũ decore. Poteſt quoq; per lapidẽ iſtũ, gratia, fides, & quælibet virtus intel-

A ligi[ET præcin&i circa pectora zonis aureis] id est, sapientiæ fulgore, charitatisque vinculis, & castimonia mentis. De hac præcinctione dictum est plenius supra vbi, & angelus Ioanni in Christi persona apparens, describitur zona aurea ad mamillas præcinctus: ideo pertranseo. His autem ornamētis debent præcingi, stringi atque connecti prædicatores & omnes vicarij Christi[ET vnū de quatuor animalibus] id est, euangelistis[DEDIT septem angelis] id est, prædicatoribus iam præfatis, de quibus plura dicentur proprijs locis[SEPTEM phialas aureas, plenas ira dei viuentis in secula seculorum] Phialę aureæ secundum Berengaudum sunt corda, sapientiæ splendore ornata, vel intelligentia scripturarum, secundum Albertum, quod redit in idem. Vnicuique ergo prædicatori angelo seu nuncio dei data est phiala aurea, id est, mens illuminata, vel sacræ scripturæ notitia, quàm Christus vt deus, dat authoritatiue. Vnum verò de quatuor animalibus dedit eum instrumētaliter, quia ex Euangelico libro accipitur & precibus impetrat eam à deo: missus quoque ad viatores illustrat eosdem. Quidam per animal istud Matthæū alij Marcum, alij Lucam intelligunt. Potius autem tenendū est, quod in imaginaria visione angelus repræsentauit Ioāni effigiem vnius quatuor Euangelistarū: sed innuendū quod posteriores prędicatores à prioribus illuminationē accipiunt. Sed quomodo phialę istæ plenæ sunt irę, & non potius clementia, atq; dulcedine dei? Respondendū, quod vtroq; sunt plenę. Nam impijs cōminantur supplicia, iustis pręmia pollicētur. Vnde Apostolus protestatur, Christi bonus odor sumus, & his qui Apoca.1. 1. Cor.2.

B salui fiūt, & his qui pereūt, alijs odor vitę in vitā, alijs odor mortis in mortē. [ET impleuū est templū fumo à maiestate dei, & de virtute eius] Per fumū quidam intelligūt, quod in ecclesia militante est obscura & imperfecta cognitio diuinorū propter excellentiā maiestatis ac sanctitatis dei immensi. Sicut Apostolus ait, Videmus nūc per speculū in ęnigmate, & nūc cognosco ex parte. Alij per fumum, quo impletur ecclesia, intelligunt ignorantiā atq; caliginem impiorū quibus diuina mysteria iuste claudun tur. Beda verò exponit in bono, vt ecclesia fumo dicatur impleta, id est, quia ex igne charitatis in ipsa succēso, vapor pię conuersionis & gratiarū actionis ascēdit. Deniq; Esaias dicit, quod templū impletum est fumo, quando videlicet, seraphin clamauerūt ter sanctus. Et ibidē Iudęorū magistri, teste Hieronymo, per fumū intelligunt incensum seu thymiama, quo templū affirmant fuisse impletū propter diuinę maiestatis pręsentiam Hieronymus tamen ibidem per fumū intelligit Iudæorum ignorantiam & errorem. Rursus in libris Regū & Paralipomenon legitur, quemadmodū in dedicatione tēpli Salomonis nebula impleuerit domū domini. Vbi secūdum quosdā per nebulam gratiosa dei condescēsio atq; pręsentia designatur. [ET nemo poterat introire in templū, donec consummarentur septē plagæ, septem angelorū] id est, nullus à fide & Christo extraneus poterit ecclesiā ingredi, Christo incorporari, ciuis sanctorū & domesticus dei fieri, nisi à prædicatoribus audiat cōminationes pœnarum quas deus impijs præparauit, vel quousque à prædicatoribus compleatur sermocinatio, qua futura tormenta 1.Cor.13. Esa.6. 3.Reg.8. 2.Para.6.

C denunciant. Hoc de lege communi sic est. Nam per huiusmodi denunciationem mali perterriti solent conuerti. Vnde Beda scribit hoc loco, Nemo potest ecclesiæ membris incorporari, nisi qui mysteria fidei audiens, discat à prædicatoribus, quia Iesus constitutus est à deo iudex viuorum & mortuorum. Actu.10.

EXPOSITIO CAP. XVI. [ET audiui vocem magnam de templo.]

ARTICVLVS XVII.

Consequenter specificatur, quid præfatis septem angelis diuinitus cōmittatur: demonstraturque damnatio impiorum per prædicationem bonorum. [ET audiui vocem magnam de templo] siue de cælo[DICENTEM septē angelis] id est, cunctis prædicatoribus, de quibus nunc sermo: qui sicut in pręcedētibus patuit, septenario designantur. Hanc autem vocem angelus, Ioanni omnia ista ostendens, formauit & protulit in interiorib⁹ auribus eius, in persona dei omnipotētis: cui primo & proprie competit, prædicationis officium quibus voluerit commendare. [ITE & effundite septem phialas irę dei] id est, sapientialia dogmata scripturarum, ac virtuosa eloquia earūdem, in quibus dei vitio contra iniquos ostenditur [IN terrā] id est, habitatores eius, præsertim in terrenoa atque carnales, annunciando eis quid ipsis emineat [ET abijt primus angelus] scilicet primus prædicatorum istorum ordo vel cœtus, [ET effudit phialam suam in terram] id est, sacræ scripturæ eloquia Apoc.15.

D prædicauit Iudæis. Qui nomine terræ expressi sunt, quoniā duri fuerunt, & terrena auide quęsierunt: vel etiam quia solidi, quantum ad electos Iudæorum, & quia per legem diuinam præ cæteris gentibus à vitiorum profluuijs desiccati. [ET factum est vulnus sæuum & pessimum] id est, grauissima excæcatio in cordibus horum infidelium Iudæorum, in quos ira dei peruenit vsque in finē. Ideo sequitur [IN omnes qui habebant characterem bestiæ] id est, fidem Antichristi, quem recipient pro Christo, nuncque pręstolantur eundem [ET in eos qui adorauerunt imaginem eius] id est, eū in sua imagine seu imitatoribus eius superflue honorauerunt, aut honorabunt. Ista Iudæis qui fuerunt conueniunt, in quibus illud Hieremię completū est, Insanabilis est fractura tua, insanabilis plaga tua. Quibus & Christus testatus est, Ego veni in nomine patris mei, & nō recepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illū recipietis. Pręterea secundū Bedam dupliciter prędicatores phialas irę dei effundūt Primo, pœnas impiorum eis spiritaliter per iudicium irrogando. Sicut Petrus dixit ad Simonem Magum, Pecunia tua tecū sit in perditionē. Paulus quoque excommunicauit Corinthium. Secundo eas ecclesiæ prędicādo. [ET secundus angelus effudit phialā suam in mare] per mare signantur gentiles, inquieti, amari, ac tumidi, nullo diuinę legis freno sedati: in quos secūdus angelus, vtpote secundus prædicantium chorus, phialā suam effudit, sacri eloquij verba, infideliumque tormenta, eis annunciando[ET factus est sanguis tanquam mortui] Per sanguinem intelligitur vel effusio sanguinis prædicatorum, quem fuderūt increduli vel sanguinolenta eorum transgressio, siue sempiterna damnatio [ET omnis anima viuens, mortua est Hier.10. Ioan.5. Actu.8. 1.Cor.5.

in mari] Per partem intelligitur totum, videlicet homo per animam. Ista quoque distributio est pro ge E
neribus singulorum, non pro singulis generum: nisi secundum diuersam mortis acceptionem. Gentiliũ
enim aliqui cõuertebantur, & hi ab incredulis pro magna parte occidebãtur. Occisores verò ꝓpria im
pietate, infidelitate, & rabie, deterius occiderũt seipsos, atq; totaliter perierũt [E T tertius angelus effu-
dit phialã suã]. i. tertius ordo prędicantiũ euangelicã veritatẽ, eandẽ aperuit [S V P E R flumina & sup fon
tes aquarũ] Flumina ista & fontes sunt hęretici, cũ hęresiarchis suis magistris, q hæretici instar fluminũ
abundabãt & vndiq; effluebãt & discurrebãt, vt plures sibi in erroribꝰ consociarẽt. Quoniã tamẽ re-
spectu aliorũ pauci fuerũt, & q ex eis orti sunt, potius flumina q̃ mare vocãtur: præsertim qa nõ solũ à
catholicorũ ecclesia, sed etiã à se inuicẽ varijs assertionibꝰ diuidũtur. Quorũ principes & magistri fon
Prou.9. tes sapiẽtię se ęstimare pręsumunt, suisq; poculũ mortis propinãt, qui aquas furtiuas iudicãt dulciores
[E T factus est sanguis] qa ipsi incorrigibiles sunt atq; dãnantur, & prędicatores catholicos ꝓ viribus
persequũtur [E T audiui angelũ aquarũ dicẽtẽ, Iustus es dñe] Per angelũ aquarũ .i. populorũ (aquę enim
Eccle.11. significãt populũ, sicut & Salo. ait, Mitte panẽ tuũ super transeũtes aquas) intelligitur multitudo tam
supernorũ spirituũ, qui pręsunt hominibus, q̃ prædicatorũ atque pastorũ bonorũ ecclesiæ, qui populũ
dei custodiũt. Omnes isti diuinã approbãt ęquitatẽ, & de iusto eius iudicio gratias agũt dicẽtes, Iustus
es domine, q das vnicuiq; quod ei debetur, seu dare te decet [Q V I es & q eras sctũs] per essentiã, ac to
tius iustitię es origo [Q V I A hęc iudicasti]. i. ista iudicia exercuisti, & reprobos taliter perdidisti: in quo F
relucet tua iustitia. Vnde quod ait, quia, non notat causam à priori seu proprie, sed signũ vel causam à
posteriori. s. quantũ ad nos, quibus diuina per suos effectus innotescit iustitia [S A N guinem sanctorũ &
prophetarũ fuderunt] eo modo quo omnes puersi ac persecutores, vna generatio & vnũ corpus diabo
Matt.23. li appellãtur: sicq; quod vnus seu quidã fecerunt, toti ascribitur. Secundũ ꝙ ait Saluator Iudęis, Vt ve-
niat super nos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terrã, &c. Prædicatores autẽ ecclesię primi &
præcipui gratiã propheticã habuerunt. Verũ circa hæc quęritur, cur nõ omnes angeli isti phialas suas
fuderũt super terrã: sed secũdus super mare, tertius super flumina, &c, cũ tamen vox diuina dixerit eis,
Effudite phialas vestras super terrã. Et respondendũ, quod ibi per terrã, habitatores terræ. s. homines
designãtur: qui ob varias proprietates & culpas, diuersis tamẽ exprimuntur nominibus [E T sanguinẽ
Ezec.33. dedisti bibere] .i. sui sanguinis effusione eos replesti, ita quod & ipsi occisi sunt, vel morte eos potasti,
Oseæ.12. atq; dirissima vltione eorũ homicidia vindicasti [V T digni sunt] per sua demerita. Vnde in prophe-
Genes.9. tis sæpius scriptũ est, Sanguis tuus super caput tuum. Et sanguis eius super eũ veniet. In Genesi quoq;
habetur, Quicunq; effuderit sanguinẽ humanum, effundetur sanguis illius [E T audiui alterũ dicentẽ]
scilicet angelum [A B altari] id est, secretiori loco ecclesiæ, vel de interiori cordis affectu. Altare etenim
dei, est mens deuota [E T I A M domine deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua] Per angelum istũ si-
gnati sunt cæteri militantis ac triumphantis ecclesiæ nuncij & custodes, qui eorũ, quos per præceden G
tem angelum iam dixi expressos, confirmat sententiam, & diuinæ applaudunt ac gratias agunt ęqui-
tati: ad insinuandum quòd singuli electorũ de beneficijs cuique electo collatis, in deo gaudere & gra-
tias referre debent [E T quartus angelus effudit phialam suã] Istud de quarto angelo & phiala sua ex-
ponatur, sicut de primo, secundo, & tertio angelis, eorumque phialis. [I N solem] Quidam per solem
intelligunt Antichristũ, qui se asseret solem iustitiæ. Alij principes ecclesiæ, qui ratione potestatis, di-
gnitatis atque scientiæ, per solem notantur [E T datum est illi ęstu affligere & igne] id est, varijs tribu-
lationibus & pressuris, qbus principes subditos vexant [E T æstuauerunt homines æstu magno] id est,
grauissimis afflictionibus laborauerunt [E T blasphemauerunt nomen domini habentes potestatem su
per has plagas.] Indurati nanque & superbi impatientesque, dum suis exigentibus excessibus exercen-
tur aduersis, non attendunt se ea propter sua pati peccata, & ad præclariorem suæ mentis profectũ: sed
passionibus animã obtenebrantibus, arbitrantur sibi iniuriam fieri, & deo altissimo verbo & corde ma
ledicere audent. Hinc subditur [N E Q V E pœnitentiam egerunt, vt darent illi gloriam] sua peccata hu
militer confitendo, seque talia iuste pati pensando: ac deo de hoc quod in pręsenti eos castigat, gratias
agendo. His ergo nequaquam assimilemur, sed nosipsos in omnibus ex animo accusando, & deum in
cunctis laudando, pœniteamus, & deo gloriam demus: iuxta illud Iosue septimo, Fili mi da gloriã deo H
[E T quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ] id est, super regnum & ministros An-
tichristi, cõtra hos prædicando [E T factũ est regnum eius tenebrosum] id est, ex prædicatione illa, ca-
ligo perfidiæ, & tenebræ vitiorum populi huius & principis eius patebunt [E T commanducauerunt
linguas suas præ dolore. Et blasphemauerunt deum cæli præ doloribus & vulneribus suis: & non ege-
runt pœnitentiã ab operibus suis] Multi vtique dolebunt & turbabuntur, scilicet Antichristus & eius
fautores, quando ad prædicationem Heliæ & Enoch falsitas ipsorum aperietur, & milia multa ad do-
minum conuertentur. Quod autem dicuntur linguas suas præ doloribus mãducaturi, hyperbolica est
locutio. Sicut de homine multum afflicto ac mœsto asserimus, quod cor suum consumit. Insuper cum
vltio dei in Antichristũ, magnamque sui exercitus partem descẽderit, non pœnitebunt: sed Christũ cæ
li creatorẽ, & omnium deũ blasphemando, cœlitus occidentur [E T sextus angelus]. i. sextus ordo prę-
dicatorum [P H I alam suam effudit]. i. prædicationis eloquia sparsit [I N flumen magnũ Euphratẽ] Per
Euphratem fluuium Babylonis intelligitur grandis falsorum fratrũ collectio, qui fertiles esse videntur
(Euphrates siquidẽ fertilitas interpretatur) sed intus vanitatum cõfusionibus pleni sunt. Vel per Eu-
phratem intelligũtur reprobi illi qui Antichristo adhærebũt, & ipso occiso in sua perseuerabunt duri-
1.Thes.3. tia, vitijs carnalibus seruiẽtes ac defluẽtes. Propter quod nomine Euphratis exprimũtur, quia in aquis
suæ luxuriæ, & propriæ impietatis abũdantia demorabũtur, quousq; subito auferantur. Cũ enim dixe-
rint pax & securitas, repẽtinus eis superueniet interitus, iuxta Apostolũ [E T siccauit aquã eius] id est,

A delitias omnemque copiam horum subito tollendam annunciabit[VT præparetur via regibus ab ortu
solis]id est,ideo sic prædicabit,quatenus sua prædicatione ad Christum reducat reges & principes ab
Antichristo deceptos:qui ad literã pro maxima parte orientales,vt dicitur,erunt.Idcirco quoque ait,
ab ortu solis,quoniam non redibunt ad veritatem,nisi in cordibus eorum oriente,per inspirationẽ internam,Christo sole iustitię[ET vidi de ore draconis,& de ore bestię,& de ore pseudoprophetę exisse
spiritus immundos tres in modũ ranarum] Per draconem diabolus non quilibet, sed ille supremus &
primus,qui in Antichristo habitabit,intelligi debet:per bestiã,Antichristus:per pseudoprophetã,cœtus seu multitudo prędicatorũ Antichristi.Itaque ad innuendum quod diabolus in Antichristo habitans,diriget dęmones inferiores ad introeundũ Antichristi satellites ac prophetas,visus est spiritus immũdus de ore draconis exisse.Rursum de ore Antichristi prędicatorumq; eius visi sunt egredi spiritus
immundi,puta diaboli,quoniã non spiritu sancto sed diabolico pleni loquẽtur:talemque spiritũ qualẽ
ipsi sortiti sunt,per suas prędicationes suis auditoribus insufflabunt. Qui spiritus immũdi ranarũ speciem habent,quoniã in omni deformitate ac sordibus vitiorum delectantur. Et sicut ranę turpẽ proferunt sonũ,sic ipsi suggerent documenta perfida atq; dulcissima, coram deo & omni corde illuminato
ineptissime turpissimeq; sonãtia.[SVNT enim spiritus dæmoniorũ] id est,dęmones,qui spiritus sunt
[FACientes signa]id est,quędam mirifica,sicut per magos Pharaonis fecerũt.Quomodo antẽ hoc pos- Exod. 7.
B sint & quãtum,dictum est supra,cum ostendebatur quomodo Antichristus miracula sit facturus,[ET Apoc.13.
procedunt ad reges terræ congregare illos in pręlium]id est,regibus inspirant & suggerunt occasiones
& propositum præliãdi cõtra se inuicẽ,& præsertim cõtra fideles & iustos, quod & tẽpore Antichristi potissime facient[AD diem magnũ dei omnipotentis]id est, vt prælientur tẽpore diuinitus præstituto.qui dies dicitur magnus,quia magna fient in eo . Potest quoque per diem hũc dies iudicii accipi,quia ex præliatione illa regũ iniusta,sequetur quod ad diuinum iudicium ducentur,& coram omnibus diiudicabuntur.Vnde in Christi persona subiũgitur[ECCE venio sicut fur]id est,improuise ac subito ad iudicandũ descendam,& peccata vlciscar.Vnde in Euangelio loquitur, Qua hora non puta- Matt.25.
tis,filius hominis veniet. Et rursus,Sicut erãt in diebus Noe edentes & bibentes, quousq; venit dilu- Lucę. 12.
uium,& tulit omnes:ita erit aduentus filij hominis.[BEATVS]est nunc in spe & in merito[QVI vi- Marc.13.
gilat] mente,id est,coram deo diligens est ne peccet,sed deo in cũctis obediat:iuxta illud,Omni custo Mich.6.
dia custodi cor tuum[ET custodit vestimenta sua]id est,virtutes & dona ac cætera gratiarũ charisma- Prou.4.
ta,& quantũ possibile est,opera bona continuat,quibus anima decoratur,protegitur & vestitur.[NE
nudus ambulet]id est,donis gratiæ spoliatus viuat,ad infernumque tendat[ET videãt] deus & angeli
boni ac mali,vel etiam proximi,qui poterunt scandalizari[TVRpitudinem eius]id est,inhonestam ac
vitiosam ipsius conuersationem, & animæ deformitatem. Verba hæc plenius scripta & exposita sunt
C [ET congregabit illos in locum,qui hebraice dicitur herma geddon] quod est secundum Bedam,con- Apoc.3.
surrectio in priora, vel mons globosus. Quod & in bono, & in malo accipi potest. Si in bono,sensus
erit quod Christus iudex congregabit reges terræ,imo & omnes, ad locum sui iudicij: in quo ipsemet
Christus consurget, vt testis fidelis & verax pro suis,& contra iniquos: vbi & vniuersi homines quodãmodo concursu cõglobabuntur.Si in malo,sensus est,quod diabolus seu triũ prefatorum immũdorum spirituum numerus colliget,interius suggerendo,reges terrę ad collegium Antichristi,vt ei adhęreant.quod collegium consurget aduersus fideles,prioremque fidem Ecclesiæ , & erit sua multitudine
velut mons globosus cõtra electos.[ET septimus angelus]id est,septimus ordo prędicatorum:quorũ
distinctio in isto cap.non semper accipitur ex parte personarum,sed interdum ex parte officiorum seu
actuum[EFFVDIT phialam suam]id est,prædicationem suam,& futuræ plenariæ damnationis iram
[IN aerem]id est,aereas potestates,secundum Bedam & Albertum,illarum pœnas denunciando:quæ
simul cum Antichristo & eius ministris,in infernum trudẽtur.Quemadmodum per Esaiam prędictũ Esa.24.
est,In die illa visitabit dominus super malitiam cæli in excelso,& super reges terræ, & cõgregabuntur
congregatione vnius fascis in lacum,& claudentur in carcere. Dæmones antẽ ob suam leuitatem,spiritualitatem, & mobilitatem,per aerem designantur, & etiam quia in ipso vsque ad diem iudicij cõmorantur[ET exiuit vox magna de templo]Ecclesiæ militantis seu triumphantis[A throno]puta à loco,
D quo deus residere dicitur & regnare. Istam vocem angelus in interiori sensu Ioannis formauit & protulit[DIcens,Factum est]omne quod deus futurum prędixit & fieri iussit,adestque finis[ET facta sunt
fulgura,& voces & tonitrua]Ista enim tunc ad literam corporaliter fient,ad insinuandum horrorẽ instantis iudicij.Similiter fient tũc fulgura,id est,miraculosi effectus in superioribus inferioribusq; corporibus.Iuxta quod ait Saluator,Erũt signa in sole & luna,& stellis,& in terra pressura gentiũ. Et vo Lucæ.21.
ces & tonitrua,id est,annũciationes imminentium operum dei,& cõminationes futuri supplicij [ET
terræ motus factus est magnus] In visione imaginaria factus iam videbatur , tunc autem realiter fiet
[QVALIS nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram,talis terręmotus sic magnus] Et hoc
rursus dupliciter potest exponi. Primo,quia tũc erit,secundũ Albertum,terręmotus vehementissimus
vniuersalis.Nã erit à causa supernaturali volũtaria & diuina.Secundo,per terræmotũ intelligitur cõmotio cordium humanorum:quia tunc tribulatio & inquietudo maxima erit. venietq; tempus, quale
non fuit ex quo gentes esse cœperunt vsque ad tempus illud, quemadmodum apud Danielem legitur. Dan. 12.
[ET facta est ciuitas in tres partes]id est,reproborum societas,quæ maior est numero quàm catalogus
electorum, in tres portiones,videlicet in Iudæos,paganos,& falsos seu impios Christianos diuiditur:
ita quod quęlibet pars secundũ sui peccati mensurã supplicia sortietur. Circa hunc locum dicit Beda,
Triforme bellũ impia ciuitas infert Ecclesię dei,quam gẽtiles & hæretici aperto certamine,& subdola fictione,falsi fratres prauis infestant exemplis[ET ciuitates gentium ceciderunt]Nam igne confla-

grationis omue ædificinm destruetur, & viuentes gentiliter damnabuntur. [ET Babylon illa magna] B
videlicet præfata iam ciuitas, seu collectio impiorum vitijs deordinata. Babylon enim confusio dici-
tur [VENIT in memoriam ante deum] id est, deus innariabilis, per suæ æquitatis effectum ostendet
se memorem iniquitatum eius in die iudicij [DARE] id est, vt det ei [CALICEM vini] id est, poculum
damnstionis, mensuratamque pœnam secundum mensuram culpæ [INDIGNATIONES iræ eius]
id est, pœnæ procedentis ex indignatione iræ dei contra eius peccata. Hoc est ex zelo iustitiæ, quo eius
crimina deus iustissimus & snctissimus detestatur. Porro secundum Albertum, quoties Ioannes in li-
bro isto loquitur de pœna malorum, dicit calicem vini, & non aquæ: ad innuendum, quod plags eorũ
irreuocabilis erit ac desperata. Sicut signum est desperatam esse plagam, dum vinum propinatur labo
ranti in febre acuta [ET omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti] id est habitacula nunc in terra
cessabunt, & habitatores de terra tollentur. Sed & terra complanabitur in nouissima bora. Aliqui au-
tem per insulas intelligunt iustos instar insularum iactibus persequutionum contusos: qui tunc mente
se à reprobis segregsbunt. Per montes verò perfectos, qui tunc in damustione pereuntium non inue-
nientur participes [ET grando magna sicut talentum descendit de cælo] id est, grauissima dei percus-
sio, scilicet pœna inferni, tunc ruet super iniquos [ET blaspbemauernnt homines deum propter plagã
grandinis, quia msgna facta est vehementer] Impij enim & reprobi, præsertim damnati, ex dei flagel-
lis non emendantur: sed indurantur, & impatientia pleni blasphemãt: quasi deus iniuste agat cum eis, F
& optantes eum non esse, eiusque omnipotentiæ & gloriæ ineffabiliter inuidentes. In inferno enim e-
rit odium omnis boni honesti, superbia, ira, inuidia, &c. quę omnia augebunt calamitatem miserrimo-
rum, cum animus tam inordinatus sibijpsi pœnosus sit. Peccabunt autem miseri, sed non demerebun-
tur, cum non sint in via, seu statu merendi ac demerendi, sed in termino.

EXPLANATIO CAP. XVII. [ET venit ad me.] ARTICVLVS XVIII.

Apo. 16. SVb effusione phialæ septimi angeli, diem iudicij sanctus Ioan. circa finem præce-
dentis cap. summatim perstringẽs: nunc ad ea quę prętermisit reuertitur, atque sub
specie mulieris meretricis ciuitatẽ diaboli describẽt, quas pro suis scelerib⁹ pœnas
passura sit, nũc declarat. Iam enim causa reprobationis impiorũ ostenditur. [ET ve-
Apo. 15. nit ad me vnus de septẽ angelis, qui habebãt septẽ phialas] Quemadmodũ per se-
16. ptem angelos istos vniuersitas prędicatorũ Christi, & per septem phialas eorũ to-
tius sacræ scripturæ intelligẽtia seu doctrina insinuetur in prącedentibus dictũ est.
Itaq; in visione hac imaginaria apparebat Ioanni effigies alicuius prædicatoris Euangelicæ legis, ge-
rens personam alicuius ordinis, chori seu sgminis prædicatorum. Et forte aliquis Euangelistarum seu
Apostolorum, tempore huius reuelationis defunctus, Ioanni in visione apparuit [ET loquutus est me-
cum] loquutione interna [DICENS, Veni] per considerationẽ intentam [ET ostendam tibi damna- G
Ezec. 16. tionem meretricis msgnæ] id est, ciuitatis diaboli, quæ est generatio reproborum, collectio impiorum.
Oseæ. 4. Quæ non meretrix tantum, sed etiam adultera appellatur, quoniam relicto spõso cælesti, creatore suo
deserto, dæmoni constuprandam se ac maculandsm prosternit: cum vanis atque caducis mente misce-
tur, innumeris sordibus maculatur [QVAE sedet super aquas multas] id est, in multis populis cõquie-
scit, ex quibus & ipsa consistit: quos decipit, quibus & dominatur. Residet quoque in concupiscentiæ
aquis, atque in discordium fluctibus populorum. Quemadmodum econtrario multitudinis credẽtium
Act. 4. erat cor vnum, & anima vna: quos despondit Apost. vni viro virginem castã exhibere Christo [CVM
2. Cor. 2. qua fornicati sunt reges terrę] Reges enim principes, & magnstes seculi huius sunt principalis prima-
que portio ciuitatis istius: & inferioribus vitiosis, quos bene dirigere debuerunt: in vitijs sunt confor-
mes: simulque cum eis à deo cor suum auertunt, & ad ea quæ dæmonibus complacent illud conuertũt,
spiritaliter & corporaliter fornicantes [ET inebriati sunt] id est, vltra mensursm repleti [QVI habitãt
terram] videlicet carnales terreni qui sd cælestia non aspirant [DE vino prostitutionis eius] id est, de
carnalibus eius oblectamentis, vel quibuscunque bonis temporalibus deceptiuis, quibus anima prosti-
tuitur dæmoni [ET abstulit me in desertum in spiritu] id est, in spiritali hac visione seu mentis consi-
deratione auertit me ab intuitu, cui eram intentus, ad cõsiderationem populi à deo relicti: qui per de- H
sertum exprimitur, tanquam à dei inhabitatione alienus. Vnde Berengandus, Per desertũ omnium im
piorum multitudo designatur, eo ꝙ ipsa deseruerit deum, & ideo derelicta sit ab eo [ET vidi mulierem
sedentem super bestiam] id est, diabolo seu Antichristo innitẽtem, atque in ipso fallaciter quiescentem
[COCCINEAM] id est, peccatis cruentam, & sanguinis martyrum, quem effudit, ream. Coccus nan-
que sanguinei est coloris [PLENAM nominibus blasphemiæ] id est, multa verba blasphemiæ profe-
ret contra Christum. Antichristus quoque multa diuinitatis nomina sibiipsi non sine grandi ascribet
blasphemia. Porro diabnlus id summe conatur, vt ad peccata blasphemiæ mentes inducat bumanas
[HABENTEM capita septem & cornua decem] Quid per boc designetur, paulo post in boc capi-
te sanctus docet Ioannes. Nam & psrabolam hanc ipse exposuit in textu [ET mulier erat circunda-
ta purpura & coccino, & inaurata auro, lapide precioso, & margaritis] Per quod intelligi potest,
quod buius congregationis pars potior mundi buius regia fulget virtute, omnique ornamento mun-
dano: quod item filii buius seculi perituras quærũt diuitias, & vestimentorum ornatus, ac cætera qui-
bus coram bominibus decorentur: qui mentem deo immaculatam exbibere non satagunt. Spiritalius
autem per purpuram simulata perfectio sumitur, quam impia plebs, ambitiose dominans sibi fingit
inesse, per coccinũ cruenta ferocitas contrą iustos, per aurũ sapientia, quia astuti sunt filii seculi: per la-
pidem preciosum, chsritas: per margaritas, cæterę virtutes insinuãtur, qbus callida plebs se fingit or-
natam [HABENS poculum aureum] id est, delectabilia mundi [IN manu sua] quia talia præbet ama-

A toribus suis, videlicet diuitias, delitias, & honores vitę pręsentis [PLENVM abominatione & immunditia fornicationis suæ] .i. abominationibus, vitijs, & inquinamentis spiritalis corporalisq; fornicationis: quę omnia incurrũt hi, qui mundũ & ea quæ mundi sunt amplectuntur, seu de poculo bibũt pręfato. Bereng. per poculũ aureum, intelligit documẽta philosophorum ac poetarũ erroribus plena. Beda verò hypocrisim, q̃a foris parẽt hominib⁹ quasi iusti: intus verò pleni sunt omni spurcitia [ET in frõte eius nomen scriptum mysteriũ] id est, meretrix ista in aperto, seu in manifesta sua operatione ostendet qualis sit: quia ea operibus suis quisque cognoscitur, & arbor ex fructibus suis iudicatur. Veruntamen quoniam tot simulatis virtutibus decoratur, non omnibus mulieris huius prauitas innotescet: sed iustis atque prudentibus: ideo nomen eius mysterium quoddam est, id est, secretũ. mysterium enim vocatur, quod est alicuius occulti contentiuum: atque in quo aliud cernitur, & aliud intelligitur. Deinde nomen compleaum exprimitur [BABYLON magna mater fornicationum & abominationum terræ] Babylon nempe vocatur, quoniam impietatum confusionibus plena, nil agens veraciter, ordinate, sapiẽter ac virtuose: cum semper habeat intentionẽ corruptam. Magna, propter multitudinem filiorum suorum, enormitatemque criminũ. Mater fornicationum, id est, origo immũditiarum, radix auersionũ à deo: quę verbo & exẽplo alios & à dei copula casta auertit, & suis impuritatibus miscet [ET vidi mulierem ebriã de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrũ Iesu] id est, immoderanter repletã trans- Matt. 27.

B gressione, qua sanguinem electorũ effudit, quorum sanguinem instar ebrij sitit. Et quia hęc mulier totũ reproborum corpus repręsentat, adscribitur ei non solum effusio sanguinis martyrũ Christi, sub Euangelica lege effusi: sed eorum quoque qui ante Saluatoris aduentum pro iustitia occubuerũt. [ET miratus sum cum vidissem eam, admiratione magna] Fuit enim effigies ista & significatio eius valde mirabilis, rara, sapientialis ac mystica. Et in hac visione multa reuelata sunt sancto Ioanni, quæ ante tam distincte ac particulariter nõ cognouit. In persona quoque Ecclesiæ miratus est Ioannes, q̃ deus electos suos tã multiformiter tentari permittit, quod etiã reprobos tam patienter ac longanimiter suffert. De qua Hieremias & Abacuc, imo & Iob, vel in sua, vel in infirmorũ persona non parum se admirari testãtur, Hieremia dicente, Iustus quidem es domine, si disputem tecum. Verũtamen iusta loquar ad te. Quare via impiorũ prosperatur, &c. [ET dixit mihi angelus, Quare miraris?] id est, noli nimium admirari, sed causa cognita admiratio cesset. [EGO dicam tibi sacramentum] id est, occultam significationem [MVLIERIS & bestiæ, quæ portat eam, quæ habet septem capita, & decem cornua] Ista enim consequenter angelus exponet, & de significatione mulieris ac bestię iam dicta sunt aliqua. [BESTIA quam vidisti] id est, diabolus qui supra dictus est draco, seu Antichristus [FVIT.] Diabolus enim ante domini saluatoris aduentum pene cunctis dominabatur hominibus. Similiter Antichristus modico tempore regnaturus est, & quantum ad hunc de ipso dicitur, fuit, scilicet in mũdo hoc regnans Abac. 1. Iob. 21. Hier. 12. Apoc. 12. 13.

C [ET non est] nunc post Christi aduentum in mundo sic dominans, sicut olim fuit ipse diabolus. Propter quod passione instante testatus est Christus, Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. De Antichristo quoque dicitur, non est, quoniam regnum eius sicut crudelissimum ita & breuissimum erit [ET ascensura est de abysso] id est, tam dęmon quàm Antichristus de impietatis profundo, de insidiarum occulto, de latebris calliditatis, & abundantia prauitatis, ascendet in fine mũdi ad hominum deceptionem, & ad principatum super iniquos, [ET in interitum ibit,] æternam dominationem recipiendo. Antichristus quoque cum omnibus præsidens fuerit, repente diuina occidetur virtute. [ET mirabuntur inhabitantes terram, quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ à constitutione mundi, videntes bestiam quæ erat & non est] id est, habitatores terræ, terrena magis quàm cælestia appetentes, qui ab æterno prædestinati non sunt, stupebunt videntes Antichristum, seu diabolum per Antichristum tam potenter regnare, tamque mirabilia operari in mundo Mirabuntur quoque, quum viderint regnum illud tam repente deiectum, & principem suum tam subito esse extinctum. [ET hic est sensus] id est, interpretatio seu expositio eorum, quæ vidisti, hæc est, [QVI habes intelligentiam] id est, illi qui capere potest, qui docilem habet mentem & intelligentiam scripturarum. Quasi dicat, Interpretatio horum difficilis est & profunda. Deinde exponit quæ sint capita bestiæ. [SEPTEM capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, &] pro, id est, [SEPTEM reges sunt] id est, per se- Ioan. 12.

D ptem capita bestiæ intelliguntur septẽ montes, id est, septem reges, vt pote præ cæteris potestate sublimes, animositateque tumidi, ac cæteris præsidentes: qui sunt velut fundamenta ac stabilimentum mulieris istius meretricis ciuitatis diaboli, cõgregationisque reproborum: quia illorũ potestati innititur, & de eorũ pręsumit potentia. Impij enim subditi scientes dominorũ suorum potentiam atque malitiã, audacter agunt mala, quæ dominis suis placere nouerunt. Hinc secundum Berengandum, sicut Apostoli dicuntur fundamentum ciuitatis Dei, puta Ecclesiæ: sic isti sunt fundamentum ciuitatis diaboli. Septenario autem vniuersitas regum ac principum horum exprimitur. [QVINQVE ceciderũt, vnus est, & alius nondum venit] id est, horum septem regum quinque iam perierunt, illi videlicet, qui à tempore Adę vsq; ad diluuium regnauerunt. Item & illi, qui post diluuiũ vsque ad Abraham fuerunt. Deinde & hi qui deinceps vsque ad Mosen præfuerunt. Postea illi qui à tẽpore Mosi vsq; ad transmigrationẽ Babylonis rexerũt. Quinto & hi, qui ab illo tẽpore vsq; ad Christi aduentũ dominabãtur. Oẽs isti durissimũ Dei iudicium sunt perpessi, quoniam potestate sibi cõcessa abusi sunt, impios fulciendo atque portando, contra fideles ac iustos. Vnus autem regum istorũ, videlicet sextus, nũc est sub Euangelica lege, per quẽ omnes reges & principes persequentes ecclesiam innuuntur. Et alius, vtpote septimus nondum venit, scilicet Antichristus. [ET quum venerit, oportet illũ breue tempus manere in regno.] Tribus enim annis cũ medio legitur aperte ac generaliter regnaturus. Vnde & eius persequutio sicut durissima, ita erit breuissima. Ideo ait Saluator, Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua nẽs Ephes. 2.

caro: sed propter electos breuiabuntur. Vnde Grego. asserit, Quia & superbos & infirmos nos domi- B
nus cōspicit, dies quos singulariter malos intulit, misericorditer breuiatos dicit: profecto vt & super-
biam nostram terreat de aduersitate, & infirmitatem foueat de breuitate. [E T bestia] scilicet Antichri-
stus, siue diabolus, [Q V AE erat, & non est] secundum expositionem iam habitam [E T ipsa octaua est]
id est, quāuis ad reproborum congregationem pertineat, tanquam caput ipsius: ob singularem tamen
suam nequitiam, potestatem, eminentiam, ponit in numerum, & proprium obtinet locum. [E T de se-
ptem est] id est, ad reproborum catalogum spectat. [E T in interitum vadit] scilicet in damnationem
perpetuam. Insuper ostenditur, quid decem cornua bestiæ significent. [E T decem cornua quæ vidisti] in
Apoc.13. bestia, scilicet Antichristo [D E C E M reges sunt] id est, repræsentant [Q V I regnum nondū acceperunt:
sed potestatem tanquam reges vna hora accipient] Dicunt aliqui, quod regnum Romanum circa An-
tichristi tempus diuidetur in decem regna: quorum reges adhærebūt Antichristo, sicut capiti cornua:
& per illos impugnabit Ecclesiam, qui nunc quoque per decem reges signantur. Securius autem vide-
tur dicendum, quod sicut supra quandoque, ita & nunc per denarium vniuersitas insinuatur: ita vt per
decem reges intelligantur omnes reges, qui Antichristo tunc acquiescent, qui nondum regnum sortiti
sunt, quia nec nati sunt: sed tēpore illo vna hora, i. modico tempore potestatē accipient & habebūt: si-
cut & Antichristus nō diu regnabit. Accipient autem tanq̄ reges, quia præsidentia eorū tam breuis &
impia erit, vt potius dicatur apparentia, q̄ veritas regię potestatis. Accipient quoq; [P O S T bestiam]. i. F
imitando suum principem Antichristum, per potestatis abusum: & nō in tanta plenitudine, sicut ipse.
[Hi vnū consilium habent]. i. cōcordes erunt in malo, ad persequendū Ecclesiam [E T virtutem & po
Esa.53. testatem suam bestię tradent]. i. seipsos & suos exercitus ad cooperandū & obsequendum Antichristo
prębebunt. Vel ei quicquid possunt adscribent. [H I cū agno]. i. contra Christū [P V G N A B U N T] qui pro-
pter innocentiā & immolationem suā pro nobis, agnus vocatur. Pugnabunt autem cōtra eum, eius fi-
Matt. 25. dem & legem pro posse tollendo, eiusq; membra infestando: de quibus testatur, Quod vni ex minimis
meis fecistis, mihi fecistis [E T agnus vincet eos] dando suis militibus patientiā in aduersis, Antichristū
etiam perimendo, Euangelicam legem postea reformando, & quosdam persecutorū istorum corpora-
liter occidendo, æternaliterque dānando, quosdam forsitan post Antichristi interitum conuertendo
[Q V O N I A M dominus dominorū est & rex regum] idcirco cunctis potentior, & ad superandum idoneus
[E T qui cum illo sunt] id est, qui ei fideliter vsq; ad mortem in omni tribulatione adhęrēt. Hi sunt [V O
cati] à deo per inspirationem aut prædicationē [E T electi] ad vitam beatam [E T fideles] re & nomine.
Deinde angelus exponit, quid per aquas præfatas signetur. [E T dixit mihi]. s. angelus [A Q V A S quas
vidisti vbi meretrix sedet] id est, ciuitas diaboli seu reproborum collectio conquiescit, sicut paulo ante
Prou. 13. expositum est [P O P U L I sunt & tribus linguæ] id est, variæ nationes ex quibus malignorum societas con-
Psal.10. stat [E T decem cornua, quæ vidisti in bestia] scilicet reges & reprobi memorati [O D I E N T fornicariā] G
id est, meretricem ciuitatem diaboli, cum se viderint cum ea pariter perituros. Sed & vnus odiet aliū,
secundum quod inter superbos semper sunt iurgia imo odient & seipsos, optando se non esse, & posse
impie agere & frui caducis. Nam & qui diligit iniquitatem, odit animam suam [E T desolatam facient
eam & nudam] quia tunc ei non ferent auxilium quemadmodum ante, quando diuitijs seculi subditos
suos ornauerunt [E T carnes eius manducabūt, & ipsam igne concremabunt.] Si carnes eius comedēr,
quomodo eam comburent? Hyperbolica ergo & metaphorica est loquutio, ad innuendum magnitudi-
Galat.5. nem mutui odij eorum in pœnis, qui socij fuerāt in peccatis, qui sibi mutuo augent suæ damnationis
supplicia. Nam & Apostolus ait, Si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consuma-
mini [D E V S enim dedit in corda eorum, vt faciant quod placitum est illi] id est, meretrici mala pœna-
Roma. 1. lia inferant modo præfato. Si autem referatur ad mala culpæ, intelligendum est quod deus dedit hoc
permissiue. Sicut ait Apostolus, Tradidit illos in reprobum sensum, vt contumelijs afficiant corpora
sua in seipsis. Vnius ōēpe peccati demerito meretur peccator à deo relinqui, grauius excęcari ac trans-
gredi [V T dent regnum suum bestiæ] id est, congregationem sibi subiectam atque in vitijs similem, ex-
ponant diabolo puniendam, vel ab Antichristo & diabolo se regi permittant: sequentes Antichristi
malitiam, etiam post eius interemptionem [D O N E C consumentur verba dei] id est, opere implean- H
tur, quæ serui dei ex diuina reuelatione decursu statuque istorum prædixerunt: quibus impletis, impij
pariter sine fine cruciabuntur. [E T mulier, quam vidisti] scilicet meretrix sedens super aquas, puta col-
lectio reproborum [E S T ciuitas magna] id est, ciuitas diaboli, scilicet reproborum hominum multi-
tudo [Q V AE habet regnum super reges terræ] id est, potestatem & dominium tale ac tantum, quod
etiam reges sibi plurimos subiugabit, vt secum Antichristo consentiant. Vel hoc ideo dicitur, quia re-
ges sunt pars ciuitatis istius. Rex autem vt vna persona, à multitudine superatur.

❧ EXPLANATIO CAP. XVIII. [E T post hæc vidi.] ARTICVLVS XIX.

C Onsequenter mystico difficilique sermone, describit sanctus Ioānes huius mundi im-
mundi seu seculi nequam vanitatem, & iustam condemnationem eiusdem. [E T post
hæc vidi alium angelū descendentem de cælo, habentem potestatem magnam: & ter-
ra illuminata est à gloria eius] Secundum Albertū hic incipit visio sexta, ideo ait, post
hæc, puta visionem quintam pręscriptam. Porro in visione hac imaginaria apparebat
Ioanni quod angelus prępotens atq; pręsplendidus de cęlo descendēs, tanti esset fulgoris, vt ipsa ter-
1. Cor. 1. ra inde fulgeret. Hęc autē per quasdam similitudines, species, siue effigies angelus sanctus Ioannem in-
Esaię. 9. struens intusq; alloquens, monstrauit eidē. Denique per angelū istum quidam intelligunt Christū, qui
per incarnationis mysteriū cælitus venit, qui est virtus & sapiētia patris, & magni consilij angelus, à
cuius gloria. i. eminenti sapientia, prædicatione, miraculosaq; operatione illuminati sunt habitātes in

A terra, videlicet militans electorũ Ecclesia, quando populus qui sedit in tenebris vidit lucem magnã.
Alij per angelũ istum, intelligunt coetum seu ordinem doctorũ & prædicatorũ, qui de militantis Ec- Ioan.20
clesiæ cælo descẽdit, & magnæ virtutis est, potens soluere & ligare peccata, & viatores illustrat. Potest
quoq; per angelũ hunc angelicus spiritus accipi ad consolationem fideliũ, mundi seu impiorũ ruinam
eis denũcians. [E T exclamauit in fortitudine dicẽs, Cecidit, cecidit Babylon illa magna] Hoc ipsum Apoc.14
in superioribus dictũ expositumq; recordor. Quod autẽ per Babylonẽ ciuitas dæmonis, videlicet im Esa.21.
piorũ & reproborum hominũ vniuersitas designetur, in isto potissime libro, frequenter prædictũ est. Esa.13,
Præterea sicut in libris prophetarũ Esaiæ, Ezechielis, Hieremiæ, per Babylonẽ ad literam exprimitur 14.
vrbs illa Chaldææ, in qua Nabugodonosor rex regnauit: per quã ibidẽ spiritaliter mũdus vanitatibus Hier.50,
deditus, & mundanorũ hominum multitudo intelligi datur: ita præsenti capitulo per Babylonẽ ad li 51.
terã significatur præfatus mundus, vitiorum confusione repletus. Sicut ait Ioannes, Omne quod est Ezec.32.
in mundo, cõcupiscẽtia carnis est, & cõcupiscentia oculorũ, & sũpbia vitæ. Vnde in isto capitulo mul 1.Ioan.2.
ta verba scribit Ioannes, quę in memoratis habẽtur ꝓphetis. Veruntamẽ literalis sensus distinctus est.
Rursus quia non solũ per Babylonem, sed per Aegyptum quoque & Tyrum mundus spiritaliter ex-
plicatur, aliqua hic verba scribuntur, quæ apud Ezechielem de Tyro dicũtur. Itaq; cecidit, cecidit Ba Ezec.27
bylon. i. vani homines corpore & anima perierunt, & in vtroq; damnabuntur ac punientur. Et sicut
nunc cadunt in profunda vitiorũ, ita tunc cadent in barathrum tormentorũ. [E T facta est habitatio
B dæmoniorũ, & custodia omnis spiritus immundi, & omnis volucris immundæ & odibilis]. i. sicut ci-
uitas materialis euersa funditusq; destructa, fit mansio & locus brutorũ: sic impiorum caterua peccan
do facta est locus, domus & ciuitas dæmoniorũ spirituũ immundorũ: qui ob suam in altum vitiosam
tendẽtiam, volucres immundæ atq; odibiles appellantur. Odibilis enim coram deo & hominibus est
superbia. Et in Euangelio ait Saluator, quod volucres cæli comederũt semen verbi dei. i. diaboli. Rur- Eccle.10
sus ciuitas ista cadendo in mala pœnæ æternæ, fit habitatio dæmonum: quoniam in inferno opera dia Mat.13.
bolica incessanter exercet, omne bonum virtutis odio habens, & deũ sine cessatione blasphemans. Im Luc.8.
pij autem odibiles sunt, non quantum ad esse, quod habent à deo: sed quo ad culpam, quam habent à
proprio [Q V I A de ira fornicationis eius]. i. de voluptate immũda, seu amore illicito, ac impia vanita
te dei iram seu vindictam prouocante Babylonis huius [B I B E R V N T]. i. gustauerunt [O M N E S gen
tes] per consensum, appetitum, seu actum. Omnes, inquam, gentes, gentiliter non rationabiliter con-
uersantes, seu quædam de omnibus [E T reges terræ cum illa fornicati sunt] mente & corpore, terrena
magis quàm cælestia amplectendo, & cõcupiscentias assequendo [A T mercatores terræ de virtute di-
uitiarum] id est, magnis & fortibus diuitiis [E I V S diuites facti sunt] Quod de negociatoribus litera-
liter accipi potest, qui opes seculi congregando ditantur. Spiritaliter vero mercatores sunt omnes a-
C uari, iuxta quod in Ecclesiastico scriptum est, Auaro nihil est scelestius. Et, Nihil est iniquius, quàm Eccle.10
amare pecuniam: hic enim animam suam habet vænalem. Isti pro temporali abundantia suas animas Eodem.
infeliciter commutant mercato. Sed cũ Babylon ista aliud nihil sit, quàm gentes omnes iniquæ, cũ regi-
bus reprobis: quomodo mercatores, & reges, ac gentes omnes de ira fornicationis eius biberũt? Et re-
spondendũ, quod loquitur de eisdem quasi de diuersis, secũdum diuersas proprietates & cõsideratio-
nes. Quemadmodũ in scripturis & Ecclesia & fidelibus fit mentio quasi de diuersis: cum tamen sint
idem. Quoniã ergo pleronq; vnus reproborũ alium inducit ad impietatem, interdũ vero reprobi se-
ipsos prouocant ad peccandũ, nunc omnioe Babylonis quasi vnũ aliquid, nunc aliũs nominibus quasi
plures significantur [E T audiui vocem aliam de cælo dicentem, Exite de illa popule meus] Vocem hanc
in interioribus viribus animæ sancti Ioannis angelus eum informans formauit, quam ipse interiori au
ditu percepit. Per quam prædicatio Christi, & seruorum eius hortantium fideles vt ab impiis se elon
gent, intelligi datur. Nam & Paulus, Exite, inquit, de medio eorum: & immundũ ne tetigeritis. Deni- 2.Cor.6
que Hieremias Babylonis destructionẽ prænuncians, populum Iudæorũ hortatur exire de medio Ba Hier.50.
bylonis. Sed & Esaias ait, Exite, exite, & pollutũ nolite tangere. Semper autem & vbique excundum Esa.52.
est de congregatione malorũ, mente & animo: ne scilicet consentiamus vanitati & prauitati illorum,
sed omne vitium detestemur, & peccatũ semper displiceat. Interdum vero, cũ fieri potest, etiã corpo-
D talis recessus perutilis est, maxime imperfectis, qui aliorũ malitia faciliter maculantur [E T ne partici-
pes sitis delictorũ eius] eadem mala agendo, seu eadem bona omittendo, aut certe illorũ peccatis con-
sentiendo, aut etiam nõ redarguendo [E T de plagis eius non accipiatis]. i. de prauis exemplis & scan
dalis, quibus animæ vulnerantur, occasionem ruinæ sumendo: sed inflexibiles sitis in bono. Rursus de
plagis eius non accipiatis. i. supplicia ei parata nolite incurrere. Tanquam dicat, Si non communica-
tis in peccatis, non communicabitis in tormentis. Ita egressus fuit de Babylone Hieremias, qui ait, Hiere.15.
Non sedi in consilio ludentium, & diem hominis non cõcupiui. A facie manus tuæ domine solus se-
debam. Itemque Psalmista, Non sedi cum concilio malignantium, & cum iniqua gerentibus non in- Psal.25.
troibo. Itaque nos barbari studeamus implere, quod in libro Tobiæ puella quædã impleuisse se veraci-
ter profitetur, Nunquam cũ ludentibus miscui me, neq; cũ his qui in leuitate ambulant, participẽ me Tobiæ.3.
præbui. [Q V O N I A M peruenerunt peccata eius vsque ad cælum]. i. in tantum coram deo creuerunt
atque enormia facta sunt, vt exigente iustitia sit damnanda. Simile est quod loquitur Hieremias, Per- Hiere.51.
uenit iudicium eius vsque ad cælum. Et de Niniue dominus ait, Ascendit malitia eius coram me [E T Ionæ.1.
recordatus est deus iniquitatũ eius]. i. statim in vltionis effectum, mõstrabit se peccata eius attendere.
Consequenter dominus ait electis & sanctis. [R E D D I T E illi, sicut & ipsa reddidit vobis]. i. Babylo Matth.1.
ni seu congregationi prauorum infligite pœnas iustas, pro persequutionibus quas intulit vobis iniu- 1.Thes.5
ste. Nec hoc est contra illud quod ait Saluator, Benefacite his qui oderunt vos. Et Apostolus, Nulli 1.Petr.3.

malum pro malo reddentes. Hoc enim ideo dicitur, ne quis propria authoritate se vindicet, aut zelo B
inordinatæ vindictæ affligat. Sed ex cõmissione diuina, & secundum processum iustitiæ licet id agere:
præsertim non vt propria iniuria vindicetur, secundũ quod propria: sed inquantum est dei iniuria,
eiusque offensiua [A T duplicate illi duplicia] id est, pro duplicibus pœnis quas intulit vobis, in corpore
& in anima vos affligendo, infligite ei duplicẽ punitionẽ, vt corpore & anima in inferno crucietur.
Ioh.24 tur. Et hanc duplicem punitionem duplicate, vt corpus affligatur frigore & calore: iuxta illud Iob,
Ibunt ab aquis niuium ad calorem nimium: anima vero verme conscientiæ, & carentia visionis diuinæ.
Iterum pœnæ istæ duplicari dicuntur, quia pro temporalibus persequutionibus, quas impij infli-
Hiere.50 gunt electis, æternales recipiunt punitiones. Hæc ergo facite ei [S E C V N D V M opera eius] id est, secundum
quod mala acta ipsius merentur: iuxta illud Hieremiæ, Reddite ei secundũ opus suum. Iuxta
omnia quæ fecit, facite ei [I N poculo, quod miscuit vobis,] id est, pro multiformi tribulatione, qua
vos potauit [M I S C E T E illi duplum] id est, duplicatam & æternalem pœnam ei infligite, secundum
modum præfatum. ¶ Sed nonne hoc videtur esse contra iustitiã & crudele, cũ vltio non debeat quantitatem
culpæ excedere? Respondendũ, quod non. Non enim vltra, imo citra condignum puniuntur
iniqui: quamuis illa pœna sit multo maior, q̃ pœna quam intulerunt iustis [Q V A N T V M glorificauit
se] contra deũ atq; iustitiam inaniter gloriando, vel se per superbiam erigendo, humanã gloriã appetendo,
alijs se gloriosum exhibendo [E T in delitiis fuit] in carnalibus carnaliter delectando [T A N- F
T V M date illi tormentum] quo in corpore affligatur propter delitias impuras præhabitas [A T luctũ]
id est, dolorem in anima, contra glorificationẽ inanem: sicq; pœna correspondeat culpæ. ¶ Sed cũ incomparabiliter
maior, ac diuturnior sit pœna inferni quàm delectatio præsens, quomodo dicitur, tantum
date illi, &c. Respondendũ, quod sensus est, vt secundũ exigẽtiam demeritorum suorũ puniatur,
tamen citra condignum, propter immensitatẽ diuinæ clementiæ. Vnde proportio ista attẽditur penes
genus, vt qui magis se glorificauit, & in delitiis maioribus fuit, acrius puniatur cæteris paribus. Quæ
verba superbis & luxuriosis præsertim timenda sunt & pensanda: quia quo nunc amplius intumescũt,
& in carnis vilissimæ fœtidissimis delectationibus se resoluunt, eo dirius in infima tartari deprimentur,
atq; intensius torquebuntur. Similiter cupidi & gulosi, qui in auro, argento, cibo, & potu delectationes
suas constituunt. Omnis autẽ delectatio munda & licita est in deo, vel in rebus creatis secundũ
deum. Quòd autẽ Babylon ista iure sic punietur, verba pandunt sequẽtia [Q V I A dicit in corde suo]
stulte, præsumptuose, ac impie cogitando [S E D E O regina] .i. potestate, honore, & opulentia rerum
vallata [E T vidua non sum] .i. à multis mecũ spiritualiter aut corporaliter fornicãtibus diligor [E T luctum
non videbo] .i. aduersa & tristia non incurrã, neq; experiar. Impij namque quamuis se sciant pro
Ecclef.8 suis sceleribus puniendos, fingunt tamen se non videre quod vident: & memoriam mortis à sua mẽte
reiiciunt, ne tristis cogitatio lætitiã cordis eorũ perturbet. Tales sunt filij huius seculi q sine timore peccant, G
& in tanta viuũt securitate stultissima, quasi morituri nõ essent [I D E O in vna die venient plagæ
eius] puta in die iudicij. Quæ vero sint plagæ istæ subiũgitur [M O R S, & luctus, & fames] Per mortẽ
intelligitur mors secũda, videlicet infernalis miseria: per luctum, pœnarum acerbitas, dolor, confusio:
per famem, desiderium quietis, quã nunquam habebit, seu omnis boni defectus quo iugiter plena erit.
[E T igne cõburetur] quia æterno igne torquebitur, non cõsumetur [Q V I A fortis est deus, q iudicabit
illam] ideo nullus potest ei resistere, & quicquid sibi iustũ videtur, potest efficere. Præterea vnicuique
impio ad ciuitatem Babylonicã pertinenti, & vana securitate negligentiaq; decepto, mala ista in die
Luc.12. vna eueniunt: quando hora qua nõ putauit corporaliter moritur, diuinitus condẽnatur, omnibus temporalibus
quæ dilexit priuatur, quemadmodũ legitur diues ille dixisse, Anima habes multa bona reposita
in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autẽ illi deus, Stulte hac nocte animam
Luc.6. tuã repetunt à te: quæ autẽ parasti cuius erũt? Aduertant igitur amatores mũdi, quod loquitur Christus,
Esa.47 Væ vobis q ridetis, quia plorabitis. Væ vobis q saturati estis, quia esurietis. Væ vobis diuitibus, q nũc
habetis consolationẽ vestram. Porro his verbis consonant quæ apud Esaiam de Babylone conscripta
sunt, Dixisti in sempiternũ ero dña: quæ dicis in corde tuo, nõ sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem.
Veniẽt tibi hæc duo subito in die vna, sterilitas & viduitas. [E T flebũt & plangent super illã reges terræ,
qui cũ illa fornicati sunt, & in delitiis vixerunt, cũ viderint fumum incẽdij eius] .i. tempore dãnationis
infernalisq; pœnæ ipsius Babylonis, videlicet congregationis peruersorũ reges & principes animosi H
& impij (qui sunt principalis portio Babylonis istius) cõmunem eius calamitatem dolebunt ac
flebunt, se simul cũ ea deflentes. Cum viderint simulq; senserint fumũ incendij eius .i. inflãmationem
qua ab igne gehẽnæ torquebitur. Loquitur autẽ scriptura hoc loco de his secundũ modũ loquendi aliquibus
vsitatũ. Frequenter nẽpe contingit, vt præclara aliqua vrbe ab hostibus capta præcipui ciues
eius, quamuis & ipsi videant se mox trucidandos, suã tamen miseriã reticendo, totius ciuitatis suæ vastitatẽ
& clades deplorent [L O N G E stantes propter timorem tormentorum eius] .i. animo vehementer
abhorrentes ac refugientes tormenta impiæ ciuitatis, quæ ipsi simul cũ ea experiuntur inuiti. Vnde
Bereng. hic differit, Stabunt longe mente & voluntate, horrentes q æternaliter cruciabuntur. Sed
cur tunc Ioan. nõ ait, Stabunt longe propter sensum seu experientiã tormentorũ eius? Ad quod respõdet
Albertus, Quia plus cruciabit eos interius cogitatio de continuatione doloris, q̃ sensus exterioris
tormenti. Et hoc verbũ Alberti valde imprimendum est cordi [D I C E N T E S, Væ, væ, ciuitas illa
magna Babylon] Maxima quippe est reproborum collectio [C I V I T A S illa fortis] robore corporis,
& naturalibus viribus, ac ministrorum frequentia in seculo isto: quæ potestate sibi cõcessa abutẽs,
Sapiẽ.6 fortis fuit, & est ad mala agenda: mollis vero & debilis ad vitia expugnanda. Cui cõpetit id Sapientiæ,
Potentes potenter tormenta patientur, & fortioribus fortior instat cruciatus. Contrario autem

A modo se habet fortitudo electorũ fortitudini impiorum, quia electi fortitudinem suam conuertunt ad exequendũ actus virtutum eradicandaq; vitia: impij vero ad exequenda ea, ad quæ propriæ volũtatis & sensitiui appetitus inclinat affectio. Idcirco de eis scriptũ est, Factus est cursus eorũ malus, & fortitudo dissimilis [QVONIAM vna hora venit iudiciũ].i. dãnatio [TVA] de quo ait Saluator, Qui mala egerunt, procedent in resurrectionẽ iudicij [ET negociatores terræ] de quibus nunc dictũ est, [FLEBVNT & lugebunt super illam] eo modo quo reges, quia & ipsi sunt pars ciuitatis istius, & simul cum ea cruciabuntur [QVONIAM merces eorũ nemo emet amplius].i. quia ista caduca & temporalia amiserunt, in quibus sibi finẽ vltimum statuerunt: sicq; eorũ prosperitas erit finita. Consequenter specificantur merces, quas nemo peracto iudicio amplius emet [MERCES auri, & argẽti, & lapidis preciosi, & margaritæ, & byssi].i. candidissimi lini seu vestimenti inde facti [ET purpurę, & serici, & cocci] quod rubei est coloris [ET omne lignum thyinum] de quo genere ligni legitur. 3. Regũ Salomon fecisse cantoribus templi lyras & citharas. Estq; lignũ istud, vt dicitur, imputribile, crescẽs in Ophyr. [ET omnia vasa eboris].i. eburnea [ET omnia vasa] facta [EX lapide precioso & æramẽto] Id est, ære [ET ferro & marmore] ista oblectant visum. Deinde ponuntur quæ oblectant olfactum [ET cynamomum] quod est species aromatica cinereum habens colorem, crescens ad modũ cannæ, & fractũ fundit odorem suauem [ET amomum] quod secundũ Albertum, est species seminis, faciens effluere menstrua, & vrinam [ET odoramentorum] mercem nemo plus emet [ET vnguenti & thuris] Deinde

B tanguntur sensibilia oblectantia gustum [VT vini & olei & similæ] quæ est delicatissima farina [ET tritici] Insuper nominat ea quæ hominum vsibus deseruiunt [ET iumentorum, & ouium, equorum & rhedarum].i. quadrigarum [ET mancipiorum].i. seruorum [ET animarum hominum].i. hominum qui venales præbentur. Porro per animas hominũ ipsi homines designantur, secundũ quod nomine partis totum intelligi solet [ET omnia poma desiderij animę tuæ].i. carnalitatis tuæ, quæ anima tua sensualitatem secuta, vehementer appetiit. Et quamuis sint alia multa in quibus carnales homines magis, quàm in pomis delectẽtur: tamen pomis expressis, adiunctum est desiderij animæ tuæ: ad innuendum, secundum quod Haymo scribit, quod non tantũ in rebus preciosis atq; maioribus, sed etiam in minoribus valde offenditur deus, si vltra quàm appeti debeant, appetantur. Vel per poma intelliguntur vilia quæque, quæ seculi amatores præferunt bonis spiritalibus & æternis. Vnde similes sunt pueris, qui poma & pyra magis, q̃ preciosa quælibet amplectuntur. Hinc quoq; in hominibus talibus ponitur vitiũ puerilitatis, quod stultitia appellatur: & dono sapientiæ, quo diuina sapiunt animo, cõtrariatur [DISCESSERVNT à te, & omnia pinguia & pręclara perierunt à te] vtpote opes & fercula delicata, ac cætera quę magni precij æstimasti: quamuis cõparatione spiritaliũ diuitiarum sint nullius momenti [ET mercatores horũ, qui diuites facti sunt ab ea].i. à diuitijs Babylonis, scilicet mundi hu-

C ius, non nisi terrena amantis [LONGE stabunt propter timorem tormentorũ eius] iuxta sensum, quo reges longe stare iam dicti sunt [FLENTES, lugentes, dicẽtes, Væ, væ, ciuitas illa magna] scilicet Babylon [QVAE amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & inaurata est auro & lapide precioso & margaritis].i. prædictis rebus, ornamentis & vestibus, in seculo isto lasciue, curiose, pomposeq̃ue vsa est: quærens in sensibilibus delectari, ab hominibus honorari, & corpus non animam ornans ac vestiens [QVONIAM vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ].i. breuissimo tempore, seu momento ablata est ei omnis opulentia ista [ET omnis gubernator] scilicet in temporalibus, vel in spiritalibus pręsidẽs, vt episcopi & principes seculares [ET omnis qui in lacum].i. in mundo [NAVIGAT] vel in aqua, vt bi qui ad maiora aspirant, & in pręsenti vita exaltari affectant [ET nautæ qui in mari operãtur] Per nautas, intelligi possunt vel qui nauẽ Ecclesiæ regere habẽt, vel qui nauigia dirigunt. Per mare quoq; intelligitur, vel seculũ nequam, vel quælibet congregatio aquæ, in qua homines lucris insistunt, [LONGE steterunt, & clamauerunt, vidẽtes locum incẽdij eius].i. infernum, in quo & ipsi pariter erunt inclusi [DICENTES, Quæ similis ciuitati huic magnæ?].i. quis in diuitiis, delitiis, honore, potestate, & cæteris mundi fallacibus bonis, similis fuit Babyloni pręfatæ, videlicet impiæ congregationi? [ET miserunt].i. in inferno mittent [PVLVEREM super capita sua].i. signa mœroris ostẽdent, & de peccatis suis inquantum sunt in eis causa supplicii, pœnitebunt: iuxta illud Sapientiæ, Dicentes intra se

D pœnitentiam agentes & præ angustia spiritus gementes. Nos insensati, &c. Et post pauca, Talia dixerunt hi, qui sunt in inferno. Denique in vita præsenti miserunt puluerem super capita sua.i. terrena, vana, & leuia superposuerunt per vitiosum amorem cordibus suis. At vero secundũ Berengãdum, per caput mens, per cinerem peccata signantur. Cinerẽ itaq; super capita sua ponent, quia memoria peccatorum à mentibus eorum nunquam recedet [FLENTES & dicentes, Væ, væ.i. damnatio æterna in corpore & in anima, nũc inest tibi ô Babylon [CIVITAS illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habẽt naues in mari.i. gubernatores, & mercatores, ac nautæ præfati [QVONIAM vna hora desolata est].i. subito omni gaudio opibusq; priuata. Propter quod ciues ciuitatis istius apud Sapiẽtem fatentur lugubriter, Quid nobis profuit superbia, aut quid diuitiarum iactãtia contulit nobis? Transierunt omnia illa, tanquam vmbra. Præterea quia damnatio reproborũ cedit in augmentũ gloriæ electorum (iuxta illud, Lætabitur iustus cum viderit vindictã) subiungitur [EXVLTATE super eã].i. de iusta dãnatione & pœna Babylonis [COELI].i. ciues cælestes angeli [ET sancti apostoli & prophetæ] qui præ cæteris fuistis à ciuibus Babylonis afflicti, & qui ista eius supplicia prædixistis. [QVONIAM iudicauit deus iudicium vestrum de illa] i. iudicium, quod zelo iustitiæ optastis fieri, & quod vestrę iustitię debebatur, deus de Babylone exercuit. Hoc est enim iudiciũ de quo supra sancti locuti sunt deo, Vsquequo domine sanctus & verus, nõ vindicas sanguinem nostrum? [ET sustulit vnus angelus fortis lapidẽ quasi molarẽ, & misit in mare dicẽs, Hoc impetu mittetur Babylon illa magna] In

[Margin: Hier. 24 · Ioan. 5. · 3. Re. 10. · Sapiẽ. 5 · Psal. 57. · Apoc. 6]

visione imaginaria apparebat Ioanni, quod angelus sanctus proiecit saxū grande in mare: ad figurādum, B
& facto exemplari prænunciandū, quod Christus magni cōsilij angelus in die iudicij proijciet subito
Hiere.1. in infernū omnem impiorū cateruam. Et huic simile est quod legitur Hieremias dixisset ad Saraiam,
Cum veneris in Babylonē, ligabis lapidem ad librum istum, & proiicies illū in medium Euphratem,
dicens, Sic submergetur Babylon, & non cōsurget à facie afflictionis quā ego adduceā super eā. Vnde
nunc subditur de Babylone, cuius typus fuit Babylon illa Chaldaica [ET vltra nō inuenietur] vide-
licet in pristino statu, & prosperitate mundana, aut seculo isto. [ET vox citharœdorum, & musico-
rum, & tibia canentiū, & tuba non audietur amplius in ea] i. nulla suauitas harmoniç, & nullus sonus
auditum mulcēt: sed planctus & vlulatus, & miserabilis clamor erit in damnata impiorū collectione
[ET omnis artifex, omnisque ars non inuenietur in ea amplius] Nonne multi artifices damnabūtur?
Quomodo ergo non erunt in societate damnata? Et respondendū, quod substātialiter erunt ibi, non
autem quantum ad vsum suæ artis, seu cōmodum impiæ ciuitatis. Porro quod nec artem dicit ibi ma-
Eccles 9. nere, consonat ei quod Salomon ait, Quodcunq; potest manus tua, instanter operare: quia nec opus
nec ratio, nec sapiētia, nec sciētia erunt apud inferos. ¶ Ex quibus ꝓbabiliter æstimatur, quod dānati
non erunt suæ artis atq; sciētiæ memores in inferno. Si enim grauis infirmitas inducit sciētię obliuio-
nem, quanto magis vehemētia illa infernalis tormenti? Quod si scientia remanet ibi, nō ad vsum iu-
cundū, sed potius ad calamitatis cumulū remanet. [ET vox molæ nō audietur in ea amplius] nō enim F
Eccl. 14. cibaria eis parantur. Propter quod Ecclesiasticus dicit, Ante obitum operare iustitiā, quoniā non est
apud inferos inuenire cibos [ET lux lucernę non lucebit tibi amplius]. i. nulla tibi ad consolationem
claritas refulgebit: sed in densissimis tenebris æternaliter permanebis, ne visu aliquo modo exhilare-
Eccles. 11 tur. Siquidē, vt in Ecclesiastico dicitur, Dulce lumen, & delectabile oculis videre solē [ET vox spon-
si & sponsæ non audietur adhuc in te]. i. de cætero non celebrabuntur nuptiæ, seu carmina & gaudia
nuptiarum in te, nec luxuriaberis amplius [QVIA mercatores tui] de quibus prædictum est, qui spi-
ritualia pro terrenis dederunt, suasque animas pro temporalibus cōmutauerunt, ac dæmonum pote-
stati & seruituti se tradiderunt [ERANT principes terræ]. i. ciuium tuorum. Nam tales maluisti ha-
bere rectores, quàm iustos [QVIA in veneficiis tuis]. i. diuersis erroribus, prauis exemplis, pestiferis
persuasionibus, magicis trufis [ERRAVERVNT omnes gentes] ad tuum collegium pertinentes, at-
que gentiliter cōuersantes, seu multę de omnibus. Quia ergo in vita tua recepisti bona & diuitiis abun
dasti, honore & delitiis exuberasti: nunc in inferno cruciaris. [ET in ea] puta in Babylone [SAN-
GVIS prophetarum & sanctorum inuētus est, & omnium qui interfecti sunt in terra]. i. generatio ista
reproba rea est effusionis sanguinis omnium electorum in terra hac iniuste occisorum ab ea. *Sicut ait*
Mat. 23 Saluator, Venient hæc omnia super generationem istam. Per hoc autem quod ait, & omnium qui in-
terfecti sunt in terra, innuitur, quod non solum sanguis sanctorum requiretur ab ea: sed etiam malorū G
quos occidit iniuste, quanuis digni essent occidi. Propter quod Glossa hic dicit, *Si malus malum oc-
ciderit, non excusat occisi nequitia: sed cum iustitia excusat, vt si iuste à iusto iudice occidatur.*

EXPOSITIO CAP. XIX. [POST hæc audiui, &c.] ARTICVLVS XX.

DEscripta præcedenti capitulo Babylonicæ ciuitatis damnatione: nunc ciuitatis dei exul-
tatio denunciatur, quæ amore boni & zelo æqui ac veri deo altissimo pro impiæ ciuitatis
damnatione gratiarum actiones reponit. [POST hæc audiui] interiori auditu, sicut in vi-
sionibus imaginariis fieri solet [VOCEM magnam] id est, affectuosam ac deuotissimam
dei laudationem & gratiarum actionem [QVASI vocem tubarum multarum in cælo di-
centium, Alleluia] Potest autem per cælū intelligi Ecclesia militans ac triumphans. Vtraque enim ob
causam prętactam deo laudes gratiasq; rependit, & vox ista ob suam eminentiam, cōparatur sono tu-
barum multarum: præsertim cum sit vox doctorum & prędicatorum, quorum cuilibet dicitur, Quasi
tuba exalta vocem tuā. Alleluia autem designat, laudate deum. Vnde & ipsum nomen exponendo, vel
eundem sensum ex deuotione resumendo, vt feruor amoris fortius inardescat, subiungitur [LAVS &
gloria & virtus deo nostro]. i. honor & exaltatio, præconium, felicitas, potestas, sanctitas deo compe-
tunt, & adscribenda sunt semper [QVIA vera & iusta iudicia eius sunt] quod supra scriptū atq; expo
situm est [QVIA iudicauit de meretrice magna]. i. Babylonicam ciuitatem, seu reproborum numero- H
sissimam collectionem pro suis peccatis damnauit [QVAE corrupit terram]. i. habitantes in terra ad
peccata induxit, vitiisque infecit [IN prostitutione sua] id est, in petulantia, lascivia, procacitate, va-
nitate, quam se cunctis peccare volentibus præbuit impudenter paratam, & alios prouocauit ad im-
purissimam voluptatem [ET vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius]. i. eam puni-
uit pro eo, quod seruos dei persequuta est & occidit. [ET iterum dixerunt Alleluia] Cōmemorando
enim diuinæ æquitatis iudicia, delectati fuerūt in laude ipsius. Ideo repetitis deū vocibus laudauerūt.
Ad innuendū etiam, quod infatigabili ac incessabili voce deum excelsum & gloriosum laudare debe-
mus [ET fumus eius ascendit in secula seculorum]. i. infernalis succensio Babylonis æternaliter perse
uerat. Vnde & pœna inferni, quæ grauis est propter tormenti acerbitatem, & grauior propter suppli
ciorum diuersitatem ac multiformitatem, grauissima perhibetur propter suppliciorum æternitatem.
Estque verbum præfatum vehementer pauendum, & sollicite reminiscendum. [ET ceciderunt viginti
quatuor seniores & quatuor animalia, & adorauerunt sedentē super thronum dicentes Amen, Alle-
luia] Quemadmodum per vigintiquatuor seniores intelliguntur sancti veteris ac noui Testamenti:
qui filij sunt duodecim Apostolorum, atque duodecim patriarcharum: vel ipsi patriarchæ, Apostoli,
omnes quoque doctores iudicesq; Ecclesiæ, superius tractatum est sæpe. Per quatuor autem animalia

A Euangelistę & predicatores vniuersi intelliguntur. Verũ hoc loco per seniores & animalia, omnes ci
ues Ecclesiæ militantis ac triũphantis, potissime tamen primi & superiores in eis accipi possunt: q o- Apo.4,5
mnes deo se ꝓfundissime humiliantes, ac latriæ cultũ, vt dignum est, exhibẽtes, pręfato dei præconio
fauentes & annuẽtes, dicunt, Amen. i. vere sic est, & ita fiat. Hoc est, ita laudetur deus omnipotẽs. Insu
per & ipsum idẽ agẽtes adiiciũt, Alleluia [ET vox exiuit de throno]. i. de loco gloriæ dei sublimis ac
benedicti, videlicet de Ecclesia triũphante ac militante. Nã & pręedicatores Ecclesiæ quotidie exhor-
tantur, quod ista vox admonet. Et vocẽ hanc in interioribus auribus Ioannis angelus cum instruens
ꝓtulit & formauit. Deinde vox subditur [LAVDEM dicite deo nostro omnes serui eius] seruitute dile
ctionis & casti timoris [ET qui timetis eum] timore filiali, vel saltẽ initiali [PVSILLI & magni] vi-
delicet, superiores & inferiores, sapientes & simplices. Cõsequenter ponitur dei laudatio ꝓpter pieta
tem eius in suis electis, vel potius ꝓpter excellentiã eius in semetipso. [ET audiui quasi vocem tubæ
magnæ, & sicut vocẽ aquarum multarũ, & sicut vocem tonitruorũ magnorũ dicentium, Alleluia]. i.
Deũ laudate. Et cur hoc additur? [QVONIAM regnauit dominus Deus noster omnipotens] Itaque
vox ista, quæ tot rebus cõparatur, est vnanimis laudatio, qua sancti in cælo & terra Deum altissimum
deuotissima mente collaudant. Quæ vox assimilatur tubę, ob sonũ euidentem tubalẽ: & aquis multis, Esa,24
propter laudantiũ copiã: magnis quoq; tonitruis, quoniã aduersariis potestatibus ac Babyloni est ter-
ribilis. Et item, quoniã alta pandit mysteria. Ideo itaq; deum collaudant, quoniam regnauit dominus
B deus noster omnipotens. i. Babylonicę ciuitatis regnum destruxit, aerearũ potestatum aciem strauit ac
superauit. Omnes quoq; hos congregauit congregatione fascis vnius, & clausit in carcere gehennæ.
Insuper electos suos ab omni malo eripuit, suæ voluntati ac ditioni perfecte conformauit ac subdidit:
atque in ipsis per dona gloriæ nunc regnare dignatus est, in qbus ante per dona gratiæ fuerat regnãs.
Nempe canticũ illud refertur potissime ad consummatũ patriæ regnum, quo peracto iudicio deus in
omniũ electorũ vna regnabit Ecclesia, quum vltra nulla aduersariorum impugnabit malitia. Et tunc
Christus potestatẽ quam habet in cælo & in terra aperte monstrabit, ac plene cunctis aduersariis suis
sibi subiectis pereuntibus atq; damnatis. In Ecclesia autẽ militanti Christus regnare exorsus est, quan
do ad eius fidem & cultũ homines conuerti cœperunt. Et de hoc eius regno, quo nunc in fidelibus re-
gnat, etiam gratulandũ est nobis, & laudes ac gratias ei referre debemus: sed de futuro illo cõsummato
beatifico regno maxima erit laudatio, gratulatio, gratiarumq́ue actio. Ideo sequitur [GAVDEAMVS
& exultemus]. i. mente & corpore, seu intellectiuo sensitiuoq; appetitu lætemur: iuxta illud, Cor meũ
& caro mea exultauerunt in deum viuum [ET demus gloriam ei]. i. ipsum in omnibus & de omnibus Psalm.83
summe atq; finaliter glorificemus, gloriosum fateamur, & omnis boni fontem opulentissimum, mu-
nificentissimumq́ue dicamus [QVIA venerunt nuptiæ agni]. i. plena & consummata cõiunctio Chri
C sti cum Ecclesia. Et ista coniunctio, est eius in ea regnatio: quæ coniunctio plena & vniuersaliter erit
peracto iudicio, dum Christus electos in anima & corpore glorificabit. Vnde hæ nuptiæ sunt internæ
ac spiritales, dum per beatificã visionem, suauissimam fruitionem, inamissibilem tentionem, mentes
electorum Christo in thalamo regni cælestis iunguntur. Insuper secundũ Albertũ, harum nuptiarum
sponsalia contracta fuerunt in prophetarũ sponsione. Perfectũ est matrimoniũ per verbum de pręsen
ti, in colloquutione mutua angeli & Mariæ: consummatũ fuit in carnis & verbi vnione: solennitas cœ
pit celebrari in ascensione. Nunc paulatim introducitur sponsa in domũ sponsi, sed totaliter introdu- Lucæ.1.
cetur in fine: & tunc fiet conuiuiũ generale [ET vxor eius]. i. Ecclesia quæ est sponsa & coniunx Chri
sti [PRAEPARAVIT se]. i. aptã & dignam se fecit in via ista, vniri sponso suo in patria. Triplex au
tem est sponsa Christi, videlicet vniuersalis, quę est Ecclesia: particularis, vt anima deuota: singularis,
scilicet virgo beata. Rursus sunt nuptiæ Christi cũ militanti Ecclesia per gratiæ dona, & sunt nuptiæ
eius cũ ecclesia triumphanti per gloriæ munera [ET datũ est illi]. i. gratia dei concessum, non ꝓpriis
viribus. [VT cooperiat se byssino candido splendenti] Quid autẽ per byssinum huiuscemodi intelli
gatur, author ipse exponit [BYSSINVM enim sunt iustificationes sanctorum]. i. virtuosæ operatiões
& obseruantiæ præceptorũ, de quibus in Psalmo illo, Beati immaculati, &c. sæpe fit sermo. Itaq; sen- Psal.118
sus est, ꝙ auxilio gratiæ collatũ est cõgregationi fideliũ, vt se virtuosis actibus suis decoret. Qui actus
D sunt candidi per gratiæ charitatẽ, conscientiæ puritatẽ, iustitiæ lucem. Splendentes quoq; sunt, quia
sunt aliis exemplares. Vnde ait Saluator, Lux vestra luceat corã hominibus. Conuenienter vero per Matth.5.
byssinum iustificationes signatæ sunt. Nam sicut byssus multis tonsionibus perducitur ad candorem,
sic electi per varias tribulationes pertingunt ad gloriã. [ET dixit mihi] angelus me informans [SCRI
BE] in corde tuo & libro ad Christianorũ consolationẽ verbũ valde suaue atque notabile [BEATI,
qui ad cœnam nuptiarũ agni]. i. ad patriæ beatificã refectionem, seu diuinæ bonitatis immediatã frui-
tionem [VOCATI sunt] per prædestinationẽ & inspirationem internã efficacem, ita quod actuali-
ter peruenerunt ad eas seu peruenturi sunt. Et ista refectio potius cœna quàm prandium appellatur,
cum vltima sit, nec alia ei succedat. Refectio autẽ qua fideles in præsenti à deo per verba sacræ scriptu
ræ, charismata gratię, consolationes internas reficiuntur, prandiũ dicitur: interdũ tamen cœna voca-
tur, tanquã inchoatio cœnæ futuræ. Vnde superius dixit Saluator, Si quis aperuerit mihi, intrabo &
cœnabo cũ illo. De hac beatifica spiritali cœnatione Christus disseruit, Ego dispono vobis regnũ, vt Apoc.3
edatis & bibatis super mensam meã in regno. Itaq; dominũ deprecemur indesinenter, vt eius cõtinuo Luc.22
gratioso auxilio ad cœnã nuptiarũ istarum pertingere mereamur: & quanta beatitudo repromissa sit
Christianis, sapienter intueamur, nec præsentis vitæ delitias admittamus. [ET dixit mihi, Hæc verba Roma.3.
dei vera sunt] Quum enim deus sit essentialiter veritas ipsa, verba eius non vera esse non possunt. Ioan.17
Propter quod Christus loquitur patri, Sermo tuus veritas est. Et Psalm. Principium verborũ tuorum Psal.118.

veritas.[ET cecidi ad pedes eius].f.aogeli.Quia in sua natura pedes nō habent,sed in imaginaria vi- B
sione in specie hominis apparebat. Et aliqui asserunt,ꝙ ex aere corpus assumpsit.Potius tamen teoen
dum,ꝙ quia Ioanni interius loquebatur & apparebat,nō verū corpus sed corporis effigiem interiori
Ezec.44 sensui sancti Ioannis obiecit ac demōstrauit.Cecidit ergo Ioānes ad pedes eius eo modo,quo Ezechiel
in spirituali visione adductus in Hierusalē,scribit se cecidisse in faciē suā.Nam casus iste io spiritu fuit,
Apoca.1 videlicet imaginarie,quēadmodū supra Ioannes ait,Fui in spiritu in dominico die. Voluit autē Ioan
oes angelo reuerentiā exhibere,tanquā superiori in natura & gloria pro tunc.Ideo subditur [VT ado-
Iosue.5. rarem eū] non adoratiooe latriæ,sed duliæ,per qoā proximis hoorē impendimus. Item, vt gratiarū
actionem angelo exhiberet pro beneficio propheticæ illustratioois.Hoc modo Iosue legitur aogelum
adorasse.[ET dixit mihi, Vide].i.attēde & caue [NE feceris] quod cœpisti.[CONSERVVS tuus sum
& fratrum tuorum] spiritalium.f.Christianorum [HABENTIVM testimooium Iesu].i.dona gratiæ
per quæ ostenduntur esse famuli Christi,seu opera virtuosa eorū quoq; qui verbo & opere testimo-
niū perhibent Christo. Sed nonne Ioannes bene fecit ꝓcidendo,& venerari volendo?Cur ergo pro-
hibitus fuit?Et respondendū,ꝙ vtiq; bene fecit:angelus tamen ꝓpter maius bonū id fieri non permi
sit,puta ex humilitate,& ꝓpter eminentiā dignitatis ac sanctitatis tanti Apostoli:potius tamē ꝓpter
dignitatē ac reuerentiā humanæ naturæ à verbo assumptæ.Et in hoc docetur,quantum per voigeniti
filij dei incarnationem dignificata sit humana natura,seu omne genus humanū: quia post incarnatio- F
nem verbi,angeli ab hominibus renuunt adorari,qui super hominē deū adorāt, quod in veteri testa-
mento ooo renuerunt.Non ergo oegligamus nosipsos, nec gratiam dei paruipendamus, oe grauiori
dānationi efficiamur obnoxij.[DEVM adora] cultu latriæ,quæ est virtus deo cultū cæremoniamque
impendens.[TESTIMONIVM enim Iesu est spiritus prophetiæ].i.spiritum seu gratiam prophetalē
habere,signum ac testimoniū est quod homo sit Christi & seruus eius:non quia semper sic est, cū gra-
tia prophetiæ sit gratia gratis data,quæ potest bonis ac malis esse cōmunis:sed quia, vt frequenter,sic
est.Prophetia nanq; vere ac proprie dicta,nō est nisi à spiritu saocto:nec datur cōmuniter,nisi dispo-
sitis ad illumioationē diuinam.f.virtuosis.Propter quod princeps apostolorū in sua secunda ait cano-
2.Petr.1. oica,Non voluntate humana allata est aliquando prophetia,sed spiritu saocto inspirati, loquuti sunt
sancti dei homines.Potest quoq; ita expooi,Testimoniū Iesu est spiritus prophetiæ.i. quicquid ꝑ spi-
ritum propheticū prædixerunt prophetæ, aliquo modo testimoniū perhibet Christo. Propter quod
Act.10. loquitur Petrus.Hinc omnes prophetæ testimoniū perhibent. Coosequenter secūdum Bedam agitur
de futura gloria supernæ Hierusalem. [ET vidi cælum apertū,& ecce equus albus : & qui sedebat su-
per eū,vocabatur fidelis & verax] In visione imaginaria,ista sic corporaliter apparebāt, quorū spiri-
talem intelligentiā angelo edocente Ioannes mox intellexit. itaque per hoc quod cælū sibi apertū ap-
paruit,significabatur,quod diuina mysteria in diuinæ mentis pręsciētia clausa, pandebantur Ioanoi, G
1.Cor.15 Item quod Ianua cæli primi parētis peccato clausa,est aperta merito Christi. Rursus ad ionuendum,
quod Christus per sui auxilij exhibitionē,ac militum suorū missionem,de cælo descenderet,secundū
modū subscriptum.Porro per equum album,cuius effigiem angelus præsentauit interiori oculo saocti
Ioānis,intelligitur immaculatū Christi corpus, seu natura eius humana, per quā aduersarias potesta-
tes deiecit.Super quam Christus secundū naturam diuinam sedebat.i.eam in omoibus dirigebat & ei
Ioan.14 in singulis pręsidebat.Qui vocatur fidelis,implens quod spopondit,& verax: secundū quod ait, Ego
sum via,veritas,& vita [ET cū iustitia iudicat] Nam secundū quod homo,constitutus est iudex viuo-
rum ac mortuorum:nec sine æquitate, sed iustissime cuncta discernit [ET pugnat] suis bellatoribus
dando pręliandi ac pręualendi doctrinam ac potestatem.quibus & aogelos in auxilium mittit,de quo
Psal.145 ait Psalmista,Benedictus dn̄s deus meus,qui docet manus meas ad prælium,& digitos meos ad bellū.
Exod.15. Denique,vt Moses ait,dominus quasi vir pugnator,omoipotens nomen eius.[OCVLI autem eius si-
cut flamma ignis] quia aspectus eius erit terribilis reprobis. Nam quia io equo quasi aduersarios ex-
pugnaturus apparuit,igneū atq; terribilem prætendebat ad impios visum. Ideo etiā oculi eius vt flā-
ma ignis,quia interiores oculi animę eius sunt lucidissimi,ita quod omnia ce[illegible]unt. Vel oculi eius di-
cuntur dona spūs sancti.Sicut supra de ipso dixit Ioannes,quod habet oculos septem,qui suot septem
Apoc.5 spiritus dei.Qui ignis flammæ merito cōparatur.Ignis nanq; illumioat & accendit,rubiginem tollit,
duritiam ferri emollit,frigida calefacit,liquida quoq; consolidat. Sic dona spiritus sancti inflammant H
ad dilectionē dei & proximi,illuminant ad cognitionem veri & falsi,boni & mali : cōsumunt rubigi-
nem peccati,emolliunt duritiā animi,corda frigida calefaciunt, fragiles mentes cōfortant [ET in ca-
pite eius diademata multa] id est, vniuersale dominium super cælum & terram : secundum quod ait,
Mat.28 Data est mihi potestas in cælo & in terra:seu multi triumphi, vel multitudo sanctorum qua cingitur.
[HABENS oomen scriptum] id est,sic inditum atque conueniens [QVOD nemo oouit] id est,plane
comprehendit [NISI ipse] Hoc est oomen de quo ait Apostolus, quod dedit ei pater, nomen quod
Philip.2. est super omne oomen: quo io vna persooa verus deus & verus homo vocatur. Quod nomen nomi-
natum,scilicet res ipsa secundum id quod diuinitatis est,incomprehensibile est omni menti creatæ, lo
quendo de plena comprehensione, qua aliquid cognoscitur tam perfecte sicut ex sua natura cogno-
scibile existit. Porro io eo quod ait,quod nemo nouit nisi ipse,oon excluduntur pater & spiritus sao-
ctus. In his enim quę absolute deo cōueniunt,quod de voa ꝑsona dicitur,de aliis quoq; duabus intelli
gi datur.Sicut eū filius ait ad patrem. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solū verum deū, & quem
Ioan.18 misisti Iesum Christum. Et iterum, Nemo nouit patrem, oisi filius, &c. Et cum ait Apost. Quæ sunt
dei,nemo scit nisi spiritus dei. [ET vestitus erat veste aspersa sanguine] .i.corpore,proprio sanguine
tēpore passionis rubricato. Vel in tali veste apparuit, ad insinuandū quod impios occidere venit. De

A veste autem præfata scriptum est apud Esaiam, Quare rubrũ est indumentũ tuum?[E T vocabatur no- Esa.63.
men eius verbũ dei]id est, vnigenitus patris æterni. Est enim verbũ æternum, quod pater seipsum intel-
ligendo intra se inuariabiliter profert. De quo scriptũ est, In principio erat verbũ[E T exercit* qui sunt Ioan.1.
in cælo sequebantur eũ] quod de ciuibus Ecclesiæ triũphantis regem suum comitãtibus accipi potest.
Cũ enim Christus venerit debellare Antichristũ cum suis, descendẽt angeli sancti, & Christi imperiũ
contra impios exequẽtur. Rursus intelligi potest de fidelibus Ecclesię militãtis, qui per vias pręcepto-
rum, & semitas consiliorum, Christum sequuntur. De illis verò potissime sumitur, qui tempore Anti-
christi eiũt constantes, & in virtute Christi, Antichristo vsq; ad mortem resistẽt[I N equis albis]id est, 2. Ti. 4.
mundis seu castis corporibus. Quoniã scient vas suum possidere in sanctificatione, & ab omni inqui-
namẽto animæ & carnis se emundabũt. Si autem de ciuibus triũphantis Ecclesię exponatur, per equos
albos intelligendi sunt sancti viatores: quibus illi præsidebunt, & opem impendent[V E stiti byssino al-
bo, mundo]id est, iustificationibus suis, sicut expositũ est. Vnde & scriptũ est, Sacerdotes tui induãtur Psal.131.
iustitiã. Et sanctus Iob, Iustitia, inquit, indutus sum[E T de ore ipsius procedit gladius acutus].i.iudi- Iob.29.
cialis sententia, & increpatorius sermo. Sicut supra plenius expositũ est.[V T in ipso percutiat gentes]
id est, gentiliter, carnaliterque viuentes reprehendat, reprobet, & condemnet [E T ipse reget eas in vir
ga ferrea] id est, rigorosa iustitia, impœnitentes dirigendo in finem eis debitum, scilicet damnationem
B æternam. Pœnitentes autem in hac vita disciplinando. Hoc in 2. psal. de Christo constat prædictum.
[E T tanquam vas figuli confringentur]id est, electæ & pœnitentes salubriter frangent, & abnegabũt
seipsas amittendo quod erant per culpam. Prout Salomon ait, Verte impios & nõ erunt. Aliæ autem Prou.12.
confringentur, in anima & corpore pereũtes. Istud implebitur etiam tempore Antichristi, quando Iu
dæi conuertentur ad dominum, & alij multi, saltem Antichristo occiso[E T ipse calcat torcular vini fu
roris iræ dei omnipotentis] Torcular quandoque vocatur congregatio recẽtium fructuum: interdum
locus, vbi seu instrumentum per quod vinum exprimitur: interdum supplicium per modum torcu-
laris premens, & opprimens. Secundum hæc, verba ista diuersimode exponuntur. Si enim torcular
exponatur pro pœna, sensus est, quod Christus calcat torcular, id est, mortem superauit. Nam mo- Oseæ.13.
riendo pro nobis mortem æternam abstulit & destruxit. Iuxta quod per Oseam protestatur, Ero mors
tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Mortem quoque temporalem in seipso tertio die resurgens deui-
cit. Hæc autẽ mors seu pœna æterna, est vinum furoris iræ dei, id est, retributio à diuina iustitia homi-
nibus pro suis peccatis, vel primi parentis originali peccato instar poculi propinata. Secundum hanc Esa.63.
expositionem loquitur Christus apud Esaiam, Torcular calcaui solus. Si verò sumatur torcular pro lo
co supplicij seu pressurę, designat hoc loco infernũ: quem Christus calcat demergendo in eũ ac cõcul-
cãdo iniustos. Estq; torcular hoc, vinũ iræ dei, id est, locus pœnalis pro peccato inflictus. Demũ si tor
C cular sumatur pro instrumẽto premendi, sensus est, quod ignem inferni impijs superducit: iuxta quem
modum scriptũ est, Torcular calcauit dominus virgini filię Iuda. Furor autẽ & ira in deo omnipoten- Treno.1.
te, non passionẽ aut mentis commotionẽ, sed ęquitatis rigorem, & vltionis acerbitatem designãt [E T
habet in vestimento & in femore suo scriptum, Rex regum & dominus dominantium] Per vestimen-
tum Christi ism significata est eius humanitas, seu caro verbo vnita. Per femur verò Christi, spiritalis
eius fœcũditas, qua multos genuit seu conuertit, videlicet perfectio suę virtutis, sanctitatis & charitatis
signatur. De quo ait Psalmista, Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissime. Itaque sensus
est, quod in Christi humanitate & corpore indelebiliter demonstratur, quod ipse sit rex regũ & domi- Psal.44.
nus dominantium. Nam & humana eius natura prælata est omni creaturæ, & per eam omnipotentiã
suã ostendit in miraculis, & saluatione humani olim perditi generis. Similiter in fœcunditate eius, qua
mundum spiritaliter regenerauit, idem ostenditur. Berengandus & Beda per vestimentũ Christi intel
ligunt electorum ecclesiã. Iuxta illud in Esaia, Omnibus his quasi ornamento vestieris. In quibus de-
claratur, quod Christus sit rex regum & dominus dominantium. Albertus per vestimentum intelligit Esa.49.
Christi humanitatẽ, vt à verbo assumptam: per femur verò eãdem, vt à patribus propagatam [E T vi-
di vnũ angelum stantẽm in sole, & clamantẽ voce magna omnibus auibus, quę volant per mediũ cæli]
ita in imaginaria visione apparebat Ioanni. Per angelum istum designatus est ordo seu cœtus prędica-
D torũ, qui in fine mundi prædicabit, quæ subsequuntur. Vel angelicus spiritus, qui tunc alloquetur ele-
ctos. Angelus iste stetit in sole, quoniam prædicatores illi fixi erunt in Christo sole intelligentię atque
iustitiæ. Vel in sole, id est, in eminenti splendore sapientiæ. Per aues verò significantur fideles ad cęle-
stia se leuantes: quæ pennis virtutum, oratione & contemplatione, volant per medium cæli, id est, per
totam ecclesiam, vel per patriam beatorum, cælestium ciuium ordines, mansiones & gaudia speculan-
tes & conuersationem in cælo illo habentes[D I C E N S, Venire cõgregamini ad cœnam magnam dei]
id est, ad cœnam nuptiarum agni de qua dictum est iam, hoc est, ad refectionem patriæ festinate [V T Philip.3.
manducetis carnes regum, & carnes fortium, & carnes equorum] id est, inferiorum [E T sedentium
in ipsis] id est, præsidentium ipsis. Hoc est, Venite ad patriam, vt de impiorum iusta punitione dele-
ctetur ac reficiatur mens vestra zelo iustitiæ: & quia tantum supplicium euasistis. Vnde scriptum est
Esaiæ sexagesimo sexto, Egredientur(scilicet electi) & videbũt cadauera virorum, qui præuaricati sunt:
& erunt vsque ad satietatem visionis omni carni. In reproborum quoque damnatione elucebit sapien
tia dei, quæ inordinationẽ culpę instaurat per ordinationem pœnę. Præterea vt apparet locus iste po-
test intelligi de commestione corporum occisorum ab auibus cæli aerei, eorum videlicet qui Christi
virtute cum Antichristo subito occidentur. De quo Ezechielis trigesimo nono plura leguntur. Sicque
quod ibi intelligitur per victimã, quam deus dicit se auibus immolare, intelligeretur hæc cœna secun-
dum metaphoram quandam. Consequenter prædicitur prælium Antichristi cõtra Christum[E T vi-

di bestiam & reges terræ]scilicet, Antichristum, & ei credentes[ET exercitus eorum congregatos ad fa B
ciendum prælium cum illo, qui sedebant in equo]id est, contra Christum, sicut expositum eit[ET cum exercitu eius]id est, contra fideles in fide coustantes. Pugnabunt autem contra Christum eius fidem & cultum destruendo, eiusque membra persequendo, & occidendo. Ista præuidit Ioannes in spiritu [ET
2.Thes.2 apprehensa est bestia] id est, Antichristus Christi virtute conteretur, dicente apostolo, Quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui[ET cum illa pseudoprophbeca] id est, cœtus prædicatorum Antichristi, vel aliquis prædicator eius præcipuus [QVI fecit signa coram ipsa] id est, in beneplacito seu præsentia Antichristi[QVIBVS seduxit eos qui acceperunt characterem bestię]id est, conformitatem vitæ Antichristi[ET qui adorauerunt imaginem eius]id est, statuam seu imitatores Antichristi. De bis prædicatorũ Antichristi miraculis & adoratione imaginis eius, & eius charactere superius dicta sunt plura, idcirco pertranseo[VIVI missi sunt hi duo]scilicet, Antichristus & pseudopropheta ipsius[IN stagnum ignis sulphure ardentis] id est, diuina plaga occisi, mox cum impetu ruent in tartara: quasi si
Num.16. viuentes repente absorberentur à terra, & caderent in infernum. Sic enim Dathan & Abyron viuẽtes in infernum descendisse dicuntur: quamuis morerentur, antequam illuc venirent, secundum doctores [ET cæteri]Antichristo adhærentes minus rei & impij[OCCISI sunt in gladio sedẽtis super equum] id est, Christi imperio perierunt. Multi enim eorum subito morientur ac damnabuntur[ET omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum]secundum sensum nunc præinductum. Sic enim saturabuntur, quo- F
modo manducabunt. Loquitur autem Ioannes more prophetico de futuris tanquam præterito, propter certitudinem propheticæ denunciationis.

❧EXPOSITIO CAP. XX. [ET vidi angelum. ARTICVLVS XXI.

F Inalem damnationem diabolo, scilicet proiectionem eius in tartara, volens author plenius atq; distinctius elucidare: primo ostendit qualiter victus, ligatus atque dã-
Esa.14. natus est à Christo in primo eius aduentu. Deniq; secundum Berengaudũ, triplex
Ioan. 12. ponitur dãnatio dæmonis. Prima, quando ob suã superbiam de cælo proiectus est. Secunda, quando per Christi passionẽ perdidit genus humanũ, & religatus est in abyssum. Tertia, quando in infernũ cum omnibus suis ęternaliter cruciandus mergetur[ET vidi angelũ descendentem de cælo] Angelus iste Christũ designat, cuius à summo cælo fuit egressus, quando per incarnationis mysteriũ descẽdit de sinu patris in vterum virginis[HABENTEM clauem abyssi]id est, potestatẽ claudendi quos vult in inferno, & eripiendi seu retrahendi de eo. Vel clauis abyssi est potestas ligandi & soluendi diabolum, qui nihil valet nisi permissus à Christo. Intellectus autẽ verbi huius, plenius patet ex his quæ in expositione superiorum scripta sunt, scilicet super id, Habeo claues mortis & inferni[ET catenã magnam in manu sua] Catena ista quã ha G
bet in potestate sua Saluator, est multitudo electorũ suorum sibinuicem instar ansarũ per charitatem, ordinem, gradus, atq; officia, pulchre connexa: aut certe ineuitabilis sua potestas, cuncta constringens, [ET apprehendit draconẽ serpentem antiquum, qui vocatur diabolus & Satanas, & religauit eum per mille annos]Hoc fecit Christus, quando per suam dignissimam passionem eripuit genus humanum à potestate diaboli, eiusque potestatem restrinxit, compescuit, de innumerabilium hominum cordibus expulit: per sacramẽta quoque ecclesiæ virtutem diaboli vehementer minuit & ligauit. Porro per mille annos, ob huius numeri perfectionem, totum euangelicæ legis tempus exprimitur, per quod ista durat ligatio: nisi quod tempore Antichristi tribus annis cum medio plus solito sæuiet, sicut infra dicetur. [ET misit eum in abyssum]scilicet in infernum, teterrimum, profundissimum, turbulẽtum. Vel in corda tenebrosa reproborum, eorum potissime qui persequebantur ecclesiam. In quibus licet & antea fuerit, tamen tunc missus fertur in ea permissiue à deo, quia tunc magis quàm ante regnauit in eis.
.Ioan.12. Hinc passione imminente Christus perhibuit, Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Magis autem videtur missio ista de proiectione eius in infernum intelligenda, propter verba sequentia [ET signauit super illum]id est, signum reclusionis adhibuit virtute signaculi crucis, prohibens illum egredi ante tempus præfinitum[VT non seducat amplius gentes, donec consumentur mille anni] id est, tem- H
pus durationis Euangelicæ legis vsque ad Antichristi aduentum. Ideo sequitur[ET post hoc oportet illum solui modico tempore]quo Antichristi persequutio desæuiet, & durabit. Præterea constat, quod Christus suę passionis virtute non misit neque ligauit dæmones vniuersos in inferno: cum certum sit, homines à dæmonibus indesinenter tentari. Si ergo religatio ista de inferno exponatur, per diabolum, non tota diabolorum caterua, sed aliqua pars eorum forte crudelior erit intelligenda. Et aliqui dicunt per diabolum de quo nunc sermo, primum illum apostatam dæmonũ principem accipiendũ, à quo af-
Matt.4. firmant Christũ tentatum, & illum à Christo in infernum retrusum ac vinctũ, donec Antichristus na
Marc.1. scetur: quem vt asserunt, diabolus iste intrabit ac diriget. Si autem per diabolum, de quo nunc mentio,
Lucæ. 4. intelligatur quicunq; spiritus malignus hominumque tentator, & per abyssum accipiãtur impia peccantium corda: tunc quod ait scriptura hæc, vt non seducat amplius gentes, intelligendum est de gentibus prędestinatis. Vel, vt non seducat eas tot modis tamq̃ue copiose, vt ante. Verũ repressio ista diaboli tempore persequutionis Antichristi cessabit, quia tunc eius potestas magis soluetur ac præualebit quàm ante. Non tamen putandum est, quód diaboli permittentur tunc hominibus quãtum si permitterentur possent nocere. Quia si hoc, quis posset euadere, aut in vita corporali manere? Tũc ergo oportebit diabolum solui, vt impleantur scripturæ, & quia id deus prædixit, & quia electis hoc vtile erit ad gloriam ampliorẽ. Aduertendum quoq;, quód diabolus nunc pluribus nominibus expressus est. Nempe, vt Beda testatur, draco vocatur propter nocendi malitiã, serpens propter nocẽdi astutiam, diabo-

A lus ob statum sui casum. Diabolus enim deorsum fluens interpretatur. Satan, ob instantiam seu obstinationem aduersandi domino & electis eius. Et, vt scribit Albertus, quantum ad illos qui peccant ex infirmitate, dicitur draco propter violentiam tentationis: quantum ad illos qui peccant ex ignorantia, dicitur serpens, propter astutiam deceptionis: quantum ad illos, qui peccant ex certa malitia, diabolus, quasi deorsum fluens per malitiam: quantum verò ad bonos, dicitur Satanas, quoniam illis iugiter aduersatur. Consequenter agitur de liberatione & gloria electorum, quæ dæmonis ligationem secutæ sunt [A T vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis] Per sedes has primo intelligi possunt mansiones cælestes, & throni gloriosi, in quibus animæ sanctorũ sunt collatæ dominicæ passionis merito & virtute: quibus data est iudicandi potestas cũ Christo, cuius dono etiam nunc frequenter aliqua iudicant, faciendo mirabilia in hoc mundo, suis cultoribus succurrendo, dæmones ab obsessis corporibus eijciẽdo, atque miracula varia peragendo. Secundo per sedes intelliguntur mansiones, dignitates, authoritates ecclesiæ, in quibus superiores resident, & prælati: quibus datum est iudicium discretionis ac sententiationis de actibus inferiorum, potestas quoque ligandi & soluendi peccata. Insuper vidi [A T animas decollatorum] id est, occisorum, [PROpter testimonium Iesu, & propter verbũ dei] id est, prædicationem, vel Iesum qui est verbum dei secundum naturam diuinam, [Q V I non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, & qui non acceperunt charácterem eius in frontibus & in manibus suis] Quamuis iam sæpe per bestiam intellectus sit Antichristus, & per imaginem eius statua vel imitatores ipsius: nunc tamen per bestiam & imaginẽ eius intelligendi videntur hi, qui eius figura fuerunt, & in typo ipsius præcesserunt, videlicet falsi dij, qui se hominibus colendos & adorandos exhibuerunt. Vnde & martyres, qui pro Christo mori maluerunt quàm idola adorare, seu impios homines colere, dicuntur non adorasse bestiam nec imaginem eius, nec charácterem eius, id est, crimiois imitationem & notam, seu signum quod pertineret ad eum, accepisse in frõtibus, id est, in confessione aperta, neque in manibus, id est, in operibus suis. Potest quoque per bestiam dæmon intelligi, qui in idolis adoratur. Huic autem expositioni arbitror consonare, quod de Antichristo scribit Apostolus secunda ad Thessalonicenses secundo: quia mysterium nũc operatur iniquitatis. Est etiam modus loquendi, vt vnum similium alterius nomine exprimatur, & qui aliquid facit æquiualenter, sic facere illud asseritur, ac si formaliter faceret illud [A T vixerunt] animæ istæ vita gloriæ [A T regnauerunt cum Christo] in patria, quemadmodum ait Apostolus secundæ Corinthiorum quinto, Scimus, quoniã si terrestris domus nostra huius habitationis soluatur, quod ædificationem habemus ex deo, domum non manufactã æternam in cælis. Et Christus in Euangelio Ioannis decimo septimo, Volo pater vt vbi sum ego, illi sint mecum, vt videant claritatem meam [M I L L E annis] id est, omni tempore nunc currenti vsque ad resurrectionem futuram. Per determinatum etenim numerum annorum, indeterminatus numerus designatur: sicut cum dicitur in psalmo centesimo quarto, Memor fuit testamenti sui, verbi quod mandauit in mille generationes [A T cæteri mortuorum] id est, mortui ad numerum electorum, societatemque martyrum non pertinentes [N O N vixerunt] vita naturali, corporali, humana [D O N E C consummentur mille anni] id est, vsque ad finem mundi, seu diem iudicij, quando resurgent & viuent in corpore ad maiorem sui miseriam [H A E C] scilicet, vita gloriæ animarum sanctarum cum Christo in patria [A S T resurrectio prima] quia præcedit illam, qua corpora sua resumẽt. Et item vita hæc dicitur resurrectio prima, quia per eam ab hac misera vita, quæ comparatione illius vitæ vmbra mortis & mors nũcupatur, eriguntur: & homo sanctus hic moriens, ibi in patria viuere incipit melius atque felicius. Sicque à morte naturæ, qua cecidit corpore resurgit pertingendo ad vitam gloriæ, qua viuit in mente. Quidam autem per primam resurrectionem, intelligunt resurrectionem spiritalem: qua homo per baptismum & pœnitentiam resurgit à morte culpæ, prout monet Apostolus ad Ephesios. 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Quibus obijcit Berengãdus, quod subditur [B E A T V S & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his mors secunda non habet potestatem] In his mors secunda non habet locum. Multi enim post baptismum, pœnitentiamque peractam, peccant & pereunt. Itaque beatus est in re & sanctus, quia omni labe peccati carẽs, & confirmatus in bono, qui habet partem, id est, consortiũ in resurrectione prima, id est, in animarũ beatificatione. In his mors secunda, id est, damnatio vltima, non habet potestatem: quia de sua æterna felicitate securæ sunt [S E D erunt sacerdotes dei & Christi] id est, patris ac filij: nec dubium quin & spiritus sancti. Beati namque in patria seipsos perfectissime offerunt deo, & incessabilem gloriæ hymnum (quod est sacrificium laudis) perfectè decantant superbeatissimæ trinitati [A T regnabunt cum Christo mille annis] id est, vsque ad resurrectionem corporũ, beatificati in spiritu. Et deinde cum corpore & anima pariter glorificatis regnabunt cum eo in sempiternum. [A T cum consummati fuerint mille anni] id est, cites finem temporis, quod currit à principio euangelicę legis vsque ad terminum eius [S O L V E T V R Satanas de carcere suo] id est, abysso, vbi nunc relegatus & missus descriptus est [A T exibit] Vnde apparet quod per abyssum non propriè intelligantur corda reproborum: quia de illis Satanas non exibit tempore Antichristi, imo ea tunc tenacissime possidebit, & per ea tanquam per vasa instrumentaque sua electos grauissime persequetur. De inferno itaque tunc primus apostata egredietur, cum crudeliori sua phalange, [A T seducet gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ] id est, in quatuor plagis terræ multos de omni natione ac populo fallet per Antichristum, & prædicatores ipsius eorumque signa hypocrisim & doctrinam, prosperitatem, dona, comminationes, & persequutiones. Et hæ gentes sunt [G O G & Magog.] Secundum interpretationem nominum horum. Gog enim interpretatur tectum, per quod quidam intelligunt Antichristũ, qui erit velut tectũ seu habitaculum dæmonum. Alij per Gog eos intelligunt, qui tunc malitiam suam tegentes iustos se simulabunt. Magog verò interpretatur de tecto, per quod quidam accipiunt exerci-

Ioan. 1.
Apoc. 13. 16.
B
C
D
Psal. 49.

tum Antichristi, de quib⁹ velut de tecto ipse impugnabit fideles. Alij per Magog eos specialiter intel- E
ligunt qui de tecto cordis sui egredientes, in manifesta peccata prosilient. Veruntamen agnoscendum,
Ezec.38. quod de Gog & Magog plura apud Ezechielem scripta sunt, & ibidē varios modos loquendi de Gog
39. & Magog ex verbis Hieronymi, Augustini, & aliorum expositorum recitaui, quos hic resumere esset
prolixum. Quidam autem per Gog & Magog intelligūt decem tribus. Alij Getas, & Messagetas, alij
gentes Scythicas innumerabiles & immanes. Veruntamen Augustinus vigesimo de ciuitate dei satis
rationabiliter ex præsenti ostendit scriptura, quod per Gog & Magog non designentur aliquæ deter-
minatæ gentes, in aliqua parte terrarum constitutæ: toto namque orbe terrarum significati sunt esse, cū
dicitur, seducet gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ, easque subiecit esse Gog & Magog [E T
congregabit eas in prælium] contra fideles. Non tamen vniuersæ gentes ille erunt corporaliter aduna-
tæ, sed multi erunt eorum exercitus in quatuor angulis terræ, quæ omnes vno animo inuadent eccle-
siam, sicut sequentia verba declarant [Q V A R V M numerus est sicut arena maris] id est, innumerabi-
lis erit illarum gentium multitudo [E T ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra
sanctorum,] id est, acies Christianorum seu ipsos fideles, virtutibus contra inuisibiles atque visibiles
hostes armatos, & charitate coniunctos. Loquitur autem Ioannes de futuro tanquam præterito, pro-
pter certitudinem veritatis. Quasi dicat, Tam verum & certum est, quod dico ac si nunc esset imple-
tum, [E T ciuitatem dilectam] id est, ecclesiam, quæ est castra sanctorum. Toto enim orbe terrarum ec- F
clesia tunc ab incredulis illis cingetur, & inuadetur. Ecclesia autem militans est ciuitas deo, & Eccle-
siæ triumphanti charissima. Quidam verò per ciuitatem dilectam, intelligūt ipsam Hierusalem in Iu-
dæa: quam tunc asserunt à Christianis inhabitandam, & ab Antichristo ac suis specialiter impugnan-
dam. [E T descēdit ignis de cælo, & deuorauit eos] id est, diuina plaga Antichristum, & multos de ad-
hærentibus ipsi consumet, &, vt quidam dicunt, fulminabuntur [E T diabolus qui seducebat eos,] sci-
licet gentes præfatas [M I S S V S est in stagnum ignis & sulphuris] id est, in lacum & puteum tartarei,
calidissimi, & fœtidissimi ignis. Tūc enim omnes diaboli peracto iudicio in infernum mergentur, nec
amplius egredientur [V B I bestia & pseudopropheta] id est, Antichristus, & ordo seu cœtus prædicato-
rum eius [C R V C I A B V N T V R die ac nocte] id est, sine cessatione [I N secula seculorum] id est, æ-
ternaliter. Non itaque finietur pœna inferni. Consequenter de finali iudicio & resurrectione mortuo-
rum secunda seu corporali breuiter tractat sanctus Ioannes [E T vidi thronum magnum candidum
& sedentem super eum] In visione imaginaria apparuit Christum omnium iudicē, sedere in solio iu-
diciali sublimi ac splendido, ad insinuandum huius iudicis maiestatem. Iuxta quem sensum loquitur
Esa.6. Esaias, Vidi dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum. Et per thronum hunc designa-
tur ecclesia, tam militans quàm triumphans. Vtrique enim præsidet Christus. Et sicut ecclesiam mili-
tantem regit, eam per dona gratiæ ad finem vltimum dirigendo: sic gubernat & triumphantem, eam G
per dona gloriæ in fine vltimo iam adepto inamissibiliter conseruando [A cuius conspectu] id est, im-
perio atque præsentia [T E R R A fugit & cælū] id est, à modo seu qualitate suæ existentiæ recedent, quia
Apoc.21. mutabuntur in melius. Sicut in principio sequentis cap. plenius est dicendum [E T locus non est inuen
tus ab eis] id est, ipsa amplius non cōparebunt, videlicet eo modo & statu & forma accidentali, in qui-
Mat. 23. bus nunc sunt [E T vidi mortuos magnos & pusillos] eos. s. qui mortui fuerunt, & tunc suscitati erunt
Ioan.5. ac viui [S T A N T E S in conspectu throni] id est, coram iudice Christo, secundum quod ipse prædi-
2. Cor.5. xit. Cum sederit filius hominis in sede maiestatis suę, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes. Et
item, Veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient. Apostolus quoque ait, Oportet nos
omnes manifestari ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque prout gessit [E T libri aperti sunt.]
Isti sunt libri conscientiarum, qui sunt ipsę conscientiæ, secundum quod in eis merita vel demerita con
tinentur atque leguntur. Qui tunc aperientur, quia tunc conscientię singulorum singulis innotescent,
ita quod vnusquisque merita vel demerita omnium aliorum cognoscet: vt dei iudicium esse iustissimū
Danie 7. omnibus declaretur. Hinc in Daniele scribitur, Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Beda per libros in-
August. telligit vetus ac nouum testamentum: quę tunc aperientur, quia secundum eorum scripturas iudicabi-
tur mundus. Augustinus verò per libros apertos intelligit sanctos, in quibus mali poterunt legere seu H
videre bona, quæ facere debuerunt & neglexerunt. [E T alius liber apertus est, qui est liber vitæ] liber
Apoc.3.5 iste est præscientia seu prædestinatio dei nunc latens: qui tunc aperiendus asseritur, quia tunc patebit
August. ad oculū qui in ipso scripti fuerūt, & qui non, id est, qui electi, qui reprobi. De libro hoc vitæ nos qui-
dem supra diximus. Cæterum Augustinus per librum istum intelligit vim diuinam, qua fiet vt vnicui-
que sua facta monstrentur ac pateant, ita quod se iuste dānari vel saluari conspicient. [E T iudicati sunt
mortui ex his quæ scripta erant in libris] conscientiarum suarum seu scripturarum. Magis autem iudi-
cabuntur secundum cordium suorum affectiones, intentiones, & cogitatus, quàm secūdum opera ex-
teriora. In illis siquidē magis immediate & proprie ratio meriti & demeriti, seu virtutis vitijque, con-
sistit [E T mare dedit mortuos suos, qui in eo erāt] id est, qui in mari submersi fuerūt. Vel in seculo isto,
quod per mare intelligi solet, sepulti seu resoluti fuerūt, inde consurgēt. Cineres enim ex suis locis col-
ligentur, & in corporis formam redigentur [E T mors & infernus dederunt mortuos suos] id est, dia-
bolus author mortis, cuius inuidia mors intrauit orbem terrarū. Et carcer tartareus animas ibi detentas
tas ad ingrediendū corpora exhibebunt, siue dimittent. Terra autem mare & infernus dabūt mortuos
suos, id est, materialiter quasi præbebunt. Per mortem quoque videtur posse intelligi ignis conflagra-
tionis, quo tunc viuentes interficientur, moxque resurgent. Hæc autem resurrectio ante iudicium fiet,
quamuis hic per epilogum quendam post descriptionem iudicij describatur. Scriptura namque non
semper seruat ordinem rerum gestarum seu gerendarum [E T iudicatum est de singulis secundum

A opera ipsorum] intelligendo per opera quemlibet actum, etiam interiorem & loquutionem. Ex ore e-
nim tuo (ait scriptura) iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis [A T infernus] id est, omnes reprobi, Matth.2.
ad inferni habitaculum pertinentes. Solent enim per locum habitatores eius intelligi [E T mors] scili-
cet ignis conflagrationis, qui eos in infernum ruentes inuoluet, & simul cum eis descẽdet, quantum ad
id quod in ipso caloris est ac fumositatis, secundum Basilium. Vel mors, id est, diabolus, cum angelis
suis apostatis [M I S S I sunt in stagnum ignis] id est, in infernalem puteum igneum ac sulphureum pro-
ijcientur: Christo dicente, Ite maledicti in ignem æternum. [H A E C] scilicet ęterna damnatio & infer- Matt.25.
nalis calamitas [E S T mors secũda] grauissima, plane cõsummata, ac perhorrenda. Prima etenim mors
est mors culpæ, seu ipsum peccatum, pro quo mors ista secunda infligitur: quam qui susceperint mor-
tem illam quæ esse naturæ aufert optabunt: mallent etenim mori, seu prorsus non esse, quàm talia su-
stinere. Sed fugiet mors illa ab eis [E T omnis qui non est inuentus in libro vitæ scriptus] id est, in di-
uinæ mentis prædestinatione contentus [M I S S V S est in stagnum ignis] videlicet omnes reprobi ho-
mines. Quod tamen intelligendum est de his, qui in mortali vitio decesserunt. Infantes enim non ba-
ptizati non punientur ab igne: sed erunt in lymbo puerorum. Sicque per infernum intelligi possunt
angeli principis tenebrarum, per mortem princeps eorum, per non scriptos in libro vitæ homines im
pij. Ista metuenda sunt magis quàm exponenda. Itaque cogitemus, quàm horrendum sit incidere in
B manus dei viuentis: & tanti iudicij districtionem quotidie perpendamus, timoratique simus. Quia
tunc erunt securi, qui modo non sunt securi: tuncque timebũt ac disperibunt, qui modo non metuunt, Hebr.10.
& negligunt miseri seipsos.

August.

¶ EXPOSITIO CAP. XXI. [E T vidi cælum. ARTICVLVS XXII.

T V D I cælum nouum & terram nouam.] Postquam descriptus est status ecclesiæ,
quem habet ante finale iudicium: nunc status eius describitur, quem post finale iudi-
E cium sortietur. Denique secundum Albertum, hic incipit septima ac vltima visio hu-
ius libri: in qua ornatus sanctæ ecclesiæ, quæ sponsa est Christi, prænunciatur. Itaque
ait, Vidi in spiritu cælum nouum, quod quidam exponunt de cælo aereo, scilicet aere
innouando. Sed generaliter accipi debet, de tota cælestium corporum regione. Omnes enim orbes cæ
lestes, planetæ, & stellæ in fine seculi, electorum corporibus glorificatis pariter innouabuntur, & plus
solito ornabuntur. Vnde hoc loco per duo ista extrema, scilicet cęlum & terram simul intelliguntur &
media, vtpote alia tria elementa, & quicquid cælestiũ corporum sub primo mobili continetur. ¶ Cum
enim hæc corporalia propter hominem sint creata, illi hominis statui tunc cõformabuntur, quem ele-
cti peracto habebunt iudicio. Ideo sicut corpora electorum innouabuntur & digniores qualitates ha-
C bebunt, videlicet claritatẽ & incorruptibilitatem: ita & elementa atque cælestia corpora tunc clariora
consistent, & elementorum mutua alteratio desinet, motus quoque cælestes cessabunt, & sol iugiter sta-
bit in oriente, luna in occidente. ¶ Porro, vt creditur, terra in superficie peruia erit vt vitrũ, aqua sicut
crystallus, aer vt cælũ, ignis vt sydera. De quantitate autẽ meliorationis qualitatis solis & lunæ loqui-
tur Esaias, Erit lux lunę, sicut lux solis: & lux solis septẽpliciter, sicut lux septem dierum. Quãtitas ve- Esa.30.
rò meliorationis cælestiũ orbium deo est cognita. Talis ergo status, innouatio, & melioratio erit circa
hunc mundũ sensibilem post finale iudiciũ ad gloriá creatoris, vt eius excellentia in suis declaretur ef-
fectibus: electi quoq; in sensibilibus rebus, exterioribus sensibus magnificentiá. Dei lucidissime specu-
lentur, atque collaudent. Cũ igitur in scripturis leguntur corpora ista corrumpẽda, desitura, seu peri-
tura, intelligendum est quantum ad modum essendi, videlicet quo ad cessationem actionum, passio-
num, & motuum. Sic nanque ait Apostolus, Præterit figura huius mundi. Et Psalmista, Opera ma-
nuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, & omnes sicut vestimentum veterascent. Idem quoque Petrus 1. Cor.7.
testatur, Adueniet dies domini tanquam fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa verò ma- Psal. 101.
gno calore soluentur. Nouos autem cælos, & nouam terram expectamus. Itemque per Esaiam domi- 2. Petr.3.
nus ait, Ecce ego creo cælos nouos, & terram nouam. Hinc subditur [P R I M V M enim cælum & prima Esa.65.
terra abijt] id est, corpora minorata, quantum ad pristinum statum ac modum essendi, cessabunt. Iuxta
D hunc sensum debemus nosipsos abnegare, relinquere, & veterem hominem exuere [A T mare iam non
est.] Circa quod 20 de ciuitate dei loquitur Augustinus, Vtrum mare maximũ illo ardore siccetur, an Lucæ.9.
& ipsum vertatur in melius, non facile dixerim. Verum si mare sumatur pro mari Oceano totam ter-
ram cingente (iuxta illud Psalmistæ, Abyssus sicut vestimentum amictus eius, quomodo vtique hic su- Matt.19.
mendum videtur) dubium nullum est, quin substantialiter perseueret: cum sic vnum quatuor elemen- Ephe. 4.
torum. Sed quantum ad pristinum modum ac statum, nõ erit. Nam amaritudo eius grossitiesq́ue tol- Psal.103.
lentur, & remanebit in primo statu, tamen innouato ac meliorato, secundum Albertum. Si autem su-
matur mare pro quocunque mari particulari per terram currente, & ex Oceano profluente: an sic ma-
re manebit in pristino loco, an omnia maria huiuscemodi in Oceanum reuertẽtur seu siccabuntur, ita
quod per terram nec maria nec flumina current, scriptum non reperi. nec de incertis certi aliquid fari
præsumo. Quanquam probabile arbitrer per maria & flumina, quæ propter hominum necessitates &
commoda iuxta infinitæ sapientiæ dei altissimi ordinationem currunt per terrã, & tunc in ea amplius
non decurrent, nec erunt: & magna eorum pars per ignem conflagrationis siccabitur [E G O Ioannes]
cui tanquam Euangelistæ & Apostolo firmissime est credendum, [V I D I ciuitatem sanctam Hieru-
salem] id est, triumphantem ecclesiam, ex angelis hominibusque constantem. In qua est ciuium perfe-
ctissima vnio, & æternæ increatæque pacis dei superbenedicti consummata gustatio, splendor quoq;
virtutum sine omnis admixtione peccati [N O V A M] id est, per dona gloriæ innouatam, & in corpo-

ribus glorificatam. Tunc nanque animæ sanctæ habebunt corpora impassibilia, agilia, clara, atq; sub- E
tilia[DESCENDENTEM de cælo]quia tūc omnes beati descendent cū Christo ad iudicij locū, & animę san
ctæ ad sua corpora resumenda. Quia tamen modo non agitur de iudicio illo, sed statu ipsum sequente:
aptius fertur ciuitas ista de cælo descēdere, qui ab eo qui pręsidet cælo exoritur & descendit, inde dona
Iacobi.1. gloriæ sortiendo. Quemadmodū Iacobus ait, Omne donū optimum, & omne donū perfectum desur-
sum est, descendens à patre luminum. Quod non de corporali descensu, sed de emanatione ac depen-
dentia, est sumendū. Rursus descendit de cælo, quoniā per reuerentialē timorē, à diuinę magnitudinis
cōtemplatione in propriā descendit paruitatē: atque per humilitatē non sibi, sed deo attribuit gloriā,
cui se summa humilitate prosternit ac subdit [A DEO PARATĀ] id est, donis gratię in pręsenti decoratam
atque dispositā ad beatificos diuinitatis amplexus[SICVT sponsam ornatā viro suo] Nam sicut spon
sa sponso seu viro, ita ecclesia Christo ornabitur. Vnde ad innuendū quod ecclesia tunc Christo vique
ad satietatē per felices amplexus iungetur, & à Christo summe implebitur, atq; fœcundissima reddē-
tur, potius dicit sicut sponsam ornatā viro suo, q̄ sponso suo. Iam enim est sponsa, per fidē & dilectio-
nem illi coniuncta: tūc verò vxor consistet[ET audiui vocem magnā de throno dicentē.] Vox ista fuit
angelica, tubalis, sonora, affectuose prolata, & magnæ rei indicatiua: quā angelus in interioribus sensi-
bus S. Ioānis formauit, & in visione imaginaria videbatur sibi de throno maiestatis diuinę egredi: quia
& angelus eā proferens, ciuis fuit cæli empyrei[ECCE tabernaculū dei cum hominibus]Per taberna- F
culum dei quidā intelligunt Christi humanitatē, quæ fuit diuinitatis templū, vt sit sensus, Ecce taber
naculum dei, id est, Christi humanitas, nūc est & æternaliter erit cū hominibus, sanctis scilicet, & ele-
ctis, in eadē cum illis gloria permanēdo. Aliī per tabernaculū intelligunt ecclesiam. Sed cum homines
sancti sint ecclesia, nō apparet proprie dictū quod ecclesia erit cum hominibus: nisi intelligatur, quod
ecclesia quę dudū iam fuit triumphans, de cætero tunc erit cū hominibus electis: qui vsq; ad finem mū-
di, in hoc mūdo militātes fuerunt, & tunc ad supernorū ciuium consortium assumentur. Potest itaque
sic exponi, Ecce tabernaculū, id est, habitatio dei, seu locus cælestiū delitiarum in quo habitat deus sci-
licet empyreū cælum, erit perpetuo cum hominibus, qui tunc omnes simul ascendent ad patriam, quā
nunquam amittent[ET habitabit cū eis]id est, per dona gloriæ inæternum cum ipsis & in ipsis mane-
bit, sicut pater cū filijs, dominus cum ministris, magister cū discipulis, defensor in gyro suorū [ET ipsi
populus eius erūt] id est, deo suo familiares atque charissimi erunt in quibus valde beneplacitum erit
Psal.149 eidem: in quo scilicet populo, plene complebitur illud Sophoniæ, Gaudebit super te dominus in læti-
Sopho.3. tia, silebit in dilectione tua, & exultabit super te in laude[ET ipse deus cū eis erit eorū deus]id est, deus
omnipotēs, qui solus est verus deus, & per creationē ac generalem præsidentiā est communiter omniū
deus: erit singularissimo modo deus istorū: ita quod ei tota mēte integerrime inhęrebūt, incessanter cū
adorabūt, colent, laudabunt, eritq; ab eis perfecte dilectus atq; possessus. Vnde de re maxime chara & G
iugiter cogitata dicitur: quod sit deus taliter eam amātis & cogitantis[ET absterget deus omnē lachry-
mā ab oculis eorū] perfecta enim beatitudo omnē excludet ab eis miseriam, omnē mali admixtionem,
omnem pœnā, & occursum contrariū [ET mors non erit vltra] in eis, quia nec mors naturæ, nec cul-
pæ, neque miseriæ. In inferno quoq; non erit mors naturæ, videlicet separatio animæ à corpore [NE-
QVE luctus]pro quacunq; causa[NEQVE clamor]ex dolore proueniens, vel ex desiderio aliquid ob-
tinendi. Erit tamen ibi secundum quosdam laus vocalis[NEQVE dolor]quia nec dolebunt dolore af-
flictiuo de suis peccatis [QVAE prima abierunt] id est, mala ista pœnalia in præcedenti vita fuerunt,
& finem ceperunt [ET dixit qui sedebat in throno] id est, deus æternus, vnus & trinus, in empyreo re-
Esa.65. sidens cælo[ECCE noua facio omnia]id est, terram & cælum ac corpora electorum iam innouo, me-
lioraque facio. Et tunc noua faciet deus omnia, de quibus & Christus prædixit, Ego si exaltatus fuero
Ioan.12. à terra, omnia traham ad meipsum[ET dixit mihi] deus per angelum[SCRIBE]hæc omnia & verba
sequentia, vtpote[HAEC verba fidelissima & vera sunt] quia neminem non solum non fallunt, verum
credentes ad summam felicitatem perducunt [ET dixit mihi, Factum est] id est, nunc impletum est,
quod à principio mūdi de finali retributione bonorum atque malorum cœpit prædici[EGO sum Al-
pha & O, initium & finis]hoc semel dictum & expositum fuit[EGO sitienti]id est, his qui in vita pręs- H
Apoca.1. senti esuriunt sitiuntque iustitiam, & veram salutem desiderant: id quoque præcipue sitiunt, vt deus in
Matth.5. omnibus honoretur[DABO de fonte aquæ viuæ] id est, ex opulentia mea liberalissima & immensa,
quæ omnis boni origo est, infundam dona gloriæ consummata, & ex sapientia mea fontana illi sapien
tiæ riuos immittam. Fons ergo est ipsemet deus ditissimus, & aqua viua est sapientia eius beatificans
& beata. Hæc itaque dabo [GRATIS] non sic gratis, vt sine meritis: sed gratis quantum ad me-
ritorum radicem. Quoniam gratiam gratum facientem, quæ merendi est causa, sine meritis dedi: &
quia vltra condignum remunero, & quia omnia electorum merita, mea sunt dona. Ideo dicit Aposto-
lus, Gratia dei vita æterna. Quod autem non sine bonis operibus istud præstetur adultis, docet sub-
Roma.6. dendo[QVI vicerit, possidebit hæc] id est, qui aduersarijs suæ salutis, tentamentis diaboli, concupi-
scentijs carnis, vanitatibus mundi, inordinatis motibus animi, omni quoque peccato mortali efficaci-
ter restiterit ac pręualuerit, tantum præmium consequetur. Non enim coronatur, nisi qui legitime cer-
2.Tim.2 tauerit, [ET ero illi deus] id est, singulari prouidentia eum custodiam [ET ipse erit mihi filius] id est,
valde dilectus, & per virtutes ac dona spiritus sancti specialiter assimilatus, in futuro autem per dona
gloriæ plenius conformatus. Ecce quam dulcia sunt omnia verba hęc, & quām dignanter aut amorose
hortatur nos deus ad bene agendum, tanta bona se redditurum promittens. Itaque beneuolentiæ eius
conemur esse veraciter grati. Quid autem nobilius q̄ esse filium dei? Hinc in sua epistola scribit Ioan-
1.Ioan.3. nes, Nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei

A erimus, quia videbimus eũ sicuti est [TIMIDIS autẽ] timore inordinato, mundano, carnali aut etiam
pure seruili: qui corporalia mala & damna terrena magis timent, q̃ deum amittere & salutẽ: qui plus
hominẽ verentur q̃ deũ, & arctam viam salutis arripere trepidant [ET incredulis] qui fidẽ nõ habent
catholicã, sicut hæretici, pagani, Iudæi [ET execratis]. i. excõmunicatis, seu execrabilia peccata agen-
tibus, se recidiuantibus, [ET homicidis] voluntate seu opere. Nã & qui odit fratrẽ suũ homicida est,
secundũ Ioannem [ET fornicatoribus]. i. omnibus vitiose concũbentibus. Nam & vehemens coniu-
gis amator adulter est coram deo [ET veneficis]. i. sortilegis, magis, infectoribus, maleficis [ET idolo-
latris] quibus secundum Apostolum similes sunt auari, imo & omnes qui magis inhærent creaturæ q̃ Roma. 1.
creatori [ET omnibus mendacibus] mẽdacio pernicioso seu cõsuetudine mentiendi. Nam & venialia
per consuetudinẽ fiunt mortalia [PARS]. i. retributio [ILLORVM erit in stagno ardenti igne & sul-
phure] quod expauescendũ est magis, q̃ exponendũ. Etenim quam pauci sunt qui nulli horũ subiacẽt
vitiorum [QVOD]. s. pœnam hanc pati [EST mors secunda]. i. infernalis miseria pro culpa inflicta.
Vel, quod stagnũ est mors secunda effectiue, quia inducit hanc calamitatem [ET venit ad me vnus de
septem angelis habentibus septem phialas plenas septem plagis nouissimis] de angelis istis qui sint &
quid designent, quid etiã per septẽ phialas & per septẽ plagas nouissimas intelligi debeat, dictũ est su
pra [ET loquutus est mecũ] imo intra me, sicut in imaginariis visionib⁹ fieri solet [DICENS, Veni]
non corporaliter ꝓcedẽdo, sed mẽtaliter aduertẽdo [ET ostendã tibi sponsam vxorẽ agni] Quidam
B hoc loco per sponsam vxorẽ agni, intelligunt militantẽ ecclesiã. Sed in sequẽtibus multa dicũtur, quę
ecclesię militanti non cõgruunt, sicut in ꝓsequendo tangetur, & nunc modice tangam. Nã de ciuitate
hac sequitur, Non intrabit in eã aliquid coinquinatũ. Et nox ibi non erit. Et ciuitas nõ eget sole neq;
luna. Et templũ non vidi in ea. Dicendũ itaque, quod in isto loco vsq; ad finem voluminis describitur
status & excellẽtia, pulchritudo & dignitas triũphantis ecclesiæ, quę vere est vxor Christi. Nã de sta-
tu ecclesię militantis & persequutionibus eius, de finali quoq; iudicio & reproborũ dãnatione æterna
dictũ est supra. Nunc ergo in speciali tractatur de cõditionibus Ecclesiæ triũphantis. Et sicut in prin
cipio capituli decimiseptimi vnus de septẽ angelis memoratis ostendit Ioanni dãnationẽ ciuitatis dia
boli, scilicet Babylonis: ita nunc perhibet vnũ de septem angelis illis sibi monstrasse beatitudinẽ ciui-
tatis dei Hierusalẽ illius cælestis [ET sustulit me in spiritu]. i. secundũ imaginariã repræsentationẽ &
spiritalem ostensionẽ ac eleuationẽ. Iuxta quem modũ ait Ezechiel se translatum de Babylone in Iu- Ezech. 8
dæam in visionibus dei, [IN montem magnũ & altum. Sic enim imaginarie videbatur Ioanni. Nec ta
men decipiebatur, quoniam angelo eũ docente intellexit, quid imaginaria illa visio designaret. Nem-
pe per montẽ magnum & altum intelligitur Christus, cui innititur ecclesia militans & triumphans.
Vel certe cælũ empyreum, quo in loco ecclesia triumphans locatur. Quamcunq; autem personã di-
C catur hic angelus Ioannẽ sic ferens ac instruens designasse, angelus iste realiter fuit angelicus spiritus
in Christi persona apparens, atq; de omnibus his Ioannẽ informãs: quemadmodũ iam supra patuit,
& infra innotescet. Veruntamen angelus iste diuersarũ ꝑsonarũ effigiẽ repręsentauit Ioanni interius. Apoc. 1.
Et iuxta hoc, quasi à diuersis dicit Ioannes sibi quædam ostensa [ET ostendit mihi ciuitatem sanctam
Hierusalem descendentẽ de cælo] Hæc verba sunt nunc in hoc ipso articulo explanata. Itaque super-
nam Hierusalẽ triũphantẽ ecclesiam ostendit Ioãni, nõ sicut ipsa in se est: sed sub similitudinibus cor-
poraliũ rerum, scilicet magnæ ciuitatis, sicut infra describit. Insuper intuendũ, quod verba sancti Io-
annis in his duobus capitulis vltimis, pręsertim in isto vltimo, consonantiam magnã habent cũ his,
quę in vltima visione beati Ezechielis de ciuitate & tẽplo leguntur. Nam & ipse Ezechiel quadrage-
simo libri sui capitulo visionẽ illam incipiens asserit se in montem excelsum adductũ, in quo erat quasi
ædificiũ ciuitatis. Veruntamen sensus in pluribus est distinctus. Quę enim ibidẽ descripta sunt, de ec- Mat. 13.
clesia militãte à catholicis patribus exponuntur: ista vero de ecclesia triũphante. In aliquibus tamen sen
sus coincidit, [HABENTEM claritatẽ dei]. i. diuinæ & increatæ lucis copiosissima participatione ꝑ-
fusam. Fulgebunt enim iusti sicut sol in regno patris eorum. Incircumscriptũ quoq; illud supersplen-
didissimũ lumen clara acie facialiter contẽplantur. Electi itaque in anima & corpore inæstimabili cla
ritate erũt repleti. Potest etiã specialiter claritas ista lumen gloriæ accipi, per quod ad diuinę essentiæ
D beatificã visionem immediate disponuntur [ET lumen eius simile lapidi pretioso] Hoc dupliciter in-
telligi potest. Primo, quod lumen eius. i. Christus, qui est lumẽ ecclesię triũphantis, lumen vtiq; obie- 1. Petr. 2.
ctale, quod ipsa iugiter intuetur: & effectiuale, à quo feliciter illustratur, est simile lapidi pretioso:
quoniã Christus in scripturis frequenter lapis angularis & pretiosus vocatur. Secundo, quod lumen
eius. i. præfata claritas participata ecclesiæ triumphantis, assimilatur lapidi pretioso, vtpote Christo:
quia per claritatẽ illam Christo tanquã capiti conformatur [TANQVAM lapidi iaspidis]. i. lumen il
lud ob suã delitiositatẽ, vigorem, & venustatem iaspidi est conforme. Iaspis nanq; sua viriditate pul-
cherrima visum valde delectat, atque confortat, estque grandis vigor & firmitas lapidis huius. Vnde
tam Christus, q̃ claritas participata beatorũ, iaspidi assimilãtur idonee [SICVT crystallum]. i. lumen
istud etiam assimilatur crystallo. Nam sicut crystallũ purum, clarum atq; perspicuum est seu transpa
rens: ita & claritas ista sanctorũ mũdissima est, & per eam habetur clarissima dei cognitio, se inuicem
quoq; penetrans intelligẽdo [ET habebat murũ magnũ & altũ] per quẽ inexpugnabilis dei ꝓtectio,
ac securissima eius custodia, qua supernã Hierusalem ambit & protegit, designatur. Vel ipsemet Chri
stus seu trinitas deus illam defendens. Iuxta illud Esaiæ, Saluator ponetur in ea murus & antemura- Esa. 26.
le. Et in Psalmo, Dominus in circuitu populi sui. Christus autem magnus est & altus, quia immensus Psal. 124
& incomprehensibilis ac superexaltatus, secundum quod deus. Imo de eo etiam secũdum quod homo Dan. 3.
prædictum est, Hic erit magnus. Præterea aduertendum, quod templũ Ezechieli ostẽsum cingebatur

Luc.1. triplici muro:quia eccleſia militans triplici indiget protectione, videlicet diuina,angelica, & huma- B
Ezec.40 na,per prælatos & principes eius. Triumphans vero diuina protectione eget duntaxat [HABEN-
TEM portas duodecim] per quas duodecim patriarchæ,itemque duodecim apoſtoli inſinuãtur.quo-
rum exempla,fidẽ,& doctrinã ſequẽdo, cœleſtem Hieruſalẽ introimus. Eorũ quoq; patrocinio quaſi
per portas,patet nobis ingreſſus ad vitã æternam.Rurſus duodecim portæ ſunt obſeruationes decem
præceptorũ decalogi,& duorũ,charitatis dei ac proximi [ET in portis angulos duodecim.] Per quos
cæteri prædicatores,doctores,prælati ſumũtur:qui inſtar angulorũ parietes nectentium plures ſpirita-
liter copulant,mentis dilectione,cõcordia & doctrina:qui omnes apoſtolis innituntur,ideirco in por
tis eſſe feruntur [ET duodecim nomina ſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuũ filiorum Iſrael]
per nomina duodecim tribuũ filiorum Iſrael, intelligũtur vniuerſi electi veteris teſtamenti, imo & o-
mnes prędeſtinati,qui per dona gratię filij patriarcharũ vocãtur:qui in portis duodecim ſcripti ſunt,
quoniã patriarcharũ ſeu apoſtolorũ virtutib' inhærendo & doctrinis ingreſſi ſunt,intrant,aut introi-
bunt regnũ cælorum.[AB oriente portæ tres,ab aquilone portæ tres,ab auſtro portæ tres,& ab occa-
ſu portæ tres.] Idcirco ciuitas iſta viſa eſt verſus quãlibet principalium terræ plagarũ tres portas ha
bere:quia de quatuor partibus mundi multi cõuerſi ſunt,atq; in fide ſuperbenedictæ trinitatis ſaluati.
Eſa.46 Quemadmodũ Eſaias prędixit,Ecce iſti de longe venient:& ecce illi q ab aquilone & mari, & iſti de
Lucæ.13. terra auſtrali.Chriſtus quoq; in Euãgelio,Multi ab oriente & occidẽte, ab auſtro & aquilone veniẽt, F
& recũbent cũ Abraham,& Iſaac,& Iacob,in regno cælorũ. Ideo quoq; verſus quamlibet plagã tres
portæ conſiſtunt,quia ex omni parte quidã ſaluantur in ſtatu incipientiũ, quidã in ſtatu proficientiũ,
quidam in ſtatu perfectorũ:omnes quoq; per tres virtutes theologicas ingrediuntur ad regnum.[ET
murus ciuitatis habens fundamenta duodecim,& in ipſis duodecim nomina duodecim apoſtolorum,
& agni] Hoc quod dicitur,& in ipſis duodecim nomina duodecim apoſtolorum,aſſerit Berengaudus
expoſitorium eſſe eius quod præmittitur.Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim. Vnde ſe-
cundũ eum & Bedam,iſta duodecim fundamenta ſunt duodecim apoſtoli:qui alia & alia ratione di-
cuntur portæ & fundamenta.Nam portæ dicuntur ob rationẽ pręhabitã:fundamenta vero, quia ca-
tholicam fidẽ primo prędicauerunt,& in ea alios fundauerunt: ipſi quoq; tanquam robuſtiſsimi alios
ſuper ſe portauerunt,eorumq; imbecillitatẽ ſuſtentauerunt. Alii per fundamẽta duodecim,accipiunt
duodecim patriarchas , qui primi hanc fidem tenuerunt : in quibus ſcripta fuerunt nomina apoſtolo-
rum & agni.quia fuerunt apoſtolorũ & Sxluatoris figuræ,& prænunciatores Chriſti.Rurſus nõnul-
li per duodecim fundamenta intelligunt duodecim articulos fidei,quorũ cognitio eſt fundamentũ ſeu
inchoatio cognitionis perfectæ,quę habetur in patria:in quibus articulis ſcripta ſunt nomina duode-
cim apoſtolorũ,quia hanc fidem primitus publicauerunt.Et agni.i.nomen Chriſti : quia obiectũ arti-
culorũ fidei Chriſtus eſt,cũ aliqui ſint de eius humanitate,aliqui de diuinitate. ¶ Præterea aduerten- G
dum,quod licet ſit vnũ primum ac principxle ſeu vniuerſale fundamentũ eccleſiæ , ſcilicet Chriſtus,
1.Cor,3 dicente apoſtolo,Fundamentũ aliud nemo ponere poteſt pręter id quod poſitũ eſt,quod eſt Chriſtus
Pſal.86 Ieſus:plura tamen ſunt fundamenta ſecundaria,particularia. De qbus cantamus. Fundamenta eius in
montibus ſanctis.Sed & Chriſtus ſecundũ quod homo,eſt fundamentũ inſtrumentale: verũ vt deus,
eſt fundamentũ per autoritatem:fundamentũ vtiq; fundans non fundatum.Sicque tota ſupergloriо-
ſa trinitas eſt vnum ſummũ eccleſiæ militantis ac triomphantis fundamentum, cui cuncti innituntur
electi.[ET qui loquebatur mecum] ſcilicet angelus in Chriſti perſona apparens & loquens [HABE-
BAT menſuram arundineam auream].i.arundini ſimilem [VT metiretur ciuitatem & portas & murũ
Sapiẽ.11. eius] In hoc angelus repręſentauit Chriſti perſonã,qui omniũ merita diſcutit & menſurat, & ſingulis
electorũ in patria præmiũ donat iuxta meriti ſui proportionem,menſurã & qualitatẽ.Itaq; per men-
ſuram arundineã auream,intelligitur ſapientialis iuſtitia,ſeu iuſta ſapiẽtia Chriſti, iudicis & remune-
rxtoris vniuerſorũ:qui per ſapientiã ſuam omnia in numero, põdere, & mẽſura conſtituit:omniumq;
Ezec.40 merita penſans,quantũ de pręmio dandum ſit, inſpicit. In viſione quoq; Ezechielis,angelus viſus eſt
habere in manu funiculum lineum & calamum menſuræ. Sed cum per murum ciuitatis iſtius ipſemet
Chriſtus,ſeu diuina ꝓtectio intelligatur,quomõ murus eius mẽſurari aſſeritur:niſi quod deus ſeipſum
ſecundũ certum determinatumq; modũ,applicat vnicuiq; electorũ ſecundũ exigentiã meritorũ? [ET
ciuitas in quadro poſita eſt] i.quadrangularis in ſitu ſeu in quadro æquilatero:ita quod in lõgo & lato H
eiuſdẽ ſeu paris eſt quãtitatis:ideo ſubditur [LONOSTVUO eius tanta eſt,quanta & latitudo] Eodẽ
Ebidem. modo & templũ Ezechielis ſituatũ deſcribitur,per quod nunc deſignatur firmitas atq; ſtabilitas bea-
torũ in deo:ita ꝙ nec auerti,nec cõcuti,nec cadere queunt:ſicq; habet ſe inſtar quadrati,quod quocũ-
que vertatur,ꝑmanet fixũ.Itemq; quod nihil diſtortũ,inæquale ſeu diſproportionatũ inuenitur in pa
tria,nec aliquid incircunciſum,ſed polita & recta ibi ſunt omnia.Rurſus per quadraturã iſtã inſinua-
tur,quod per contẽperaturã quatuor virtutũ cardinaliũ,& per doctrinã quatuor Euãgeliſtarũ, ad pa
triæ beatitudinẽ peruenitur:imo & in beatis virtutũ cardinaliũ ꝑmanet quadratura, quantũ ad actus
Albertus aliquos.Quęlibet nẽpe earũ duos actus ſortitur.Nã ſecundũ Alber.primus prudẽtiæ actus eſt pręca-
uere inſidias,qui nõ manet in patria.Alius, nihil deo præponere vel æquare,qui manet in ea. Primus
quoq; temperantiæ actus eſt,noxias delectationes reprimere,q ibi non manet. Secundus,nullo motu
noxio delectari,qui manet.Primus autẽ fortitudinis actus eſt,moleſtias fortiter ferre,quem certum eſt
in patria non manere.Alius,deo fortiter adhærere,qui permanet.Poſtremo, primus actus iuſtitię po
nxmr proximo ſubuenire,qui ibi non manet quantũ ad eos qui ibi ſunt:vel poſt diẽ iudicij. Secundus,
deo regenti ſubditũ eſſe,qui manet.Per longitudinem vero ciuitatis,intelligenda eſt perfectio virtutũ
ad vim intellectiuã pertinẽtium: per latitudinem perfectio virtutum ad vim affectiuam ſpectantium.

A Vel per longitudinē contemplatio, per latitudinem dilectio, & ista æqualia perhibentur. Quo enim beati deū clarius contēplantur, eo ipsum feruentius amant, & ecoutrario: sicque amor affectus, æquatur notitiæ intellectus. [ET mensus est ciuitatem]. s. spatium eius [PAR stadia duodecim milia,] per quod amplitudo & magnitudo cælestis Hierusalē designatur, nō quod cæli empyrei spatiū hac mensura stringatur: sed per minus intelligitur maius: & per determinatū, indeterminatum. Sicut superius sæpenumero per septenariū vniuersitas significatur. Vnde quēadmodū spatiū ciuitatis hic descriptū, Apoc. 21
vehementer excedit consueta vrbiū spatia: ita his verbis insinuatur, quod patria electorū omnē locum viatorū quasi incōparabili capacitate & mole transcendit. Nec solū capacitate & mole, sed & omniū bonorū affluentia gaudio & decore: secundū illud Baruch proph. O Israel q̄ magna est domus dei, & Baruch. 3
ingens locus possessionis eius. Magnus & nō habens finē. Excelsus & immensus. Hinc etiā ciuitas ista multo maior describitur, q̄ illa de qua Ezech. vaticinatur. Illa enim est habitatio viatorū, & secundum Ezec. 40
quosdā habet in gyro. 30. Hæc vero habet in ambitu, vt affirmāt, 48. milia stadia. Nā &. 12. milia stadia, de qbus litera loquitur, referunt ad vnū latus præfati quadrati [LONGITVDO & latitudo & altitudo eius æqualia sunt] Qui ista de ecclesia militāte exponunt, per longitudinē intelligunt fidē, quæ facit credere preterita, presentia, & futura. Per latitudinē vero charitatē, quæ ad omnia se extēdit. Per altitudinē autē spem, quę erigit ad superna. Hęc tria æqualia sunt in viatore, nō in dignitate, cū maior horū sit charitas: sed in ꝓfectu, seu incremēto, & operatiōe. Quo enim quis amplius crescit in vna ha
B sum virtutū, eo & in aliis duabus, loquēdo de fide formata & spe viua. Sed quia de ecclesia triūphāte exponēda sunt hæc, p tria ista intelligēdæ vidētur tres dotes animæ glorificatæ, virtutib⁹ theologicis succedētes: vt per longitudinē intelligatur beatifica visio quæ cūcta attingit, per latitudinē beata fruitio, per altitudinē tentio qua intus tenetur altissimus. Quod autem hic dicitur de altitudine ciuitatis, quantū ad imaginariam pertinet visionem, non de altitudine murorum, sed spatij sumitur: cuius altitudo accipitur secundum montis ascensum, in quo ciuitas ista visa est sita, sicut iam dixit, Sustulit me in montē magnum & altū. Sicq; altitudo montis est. 12. miliū stadiorum, quemadmodū longitudo spatij & latitudo ipsius [ET mensus est muros eius centū quadraginta quatuor cubitorum]. s. in altitudine. Et quamuis vnus visus sit murus, nunc tamen pluraliter loquitur muros, propter quatuor latera eius. Totus enim murus videbatur quadratus æquilaterus. Et per murū istū in altitudine stabilis, perfectio sanctæ illius ciuitatis exprimitur. Nam cōputus iste quadraturam duodenarij cōprehendit, eo ꝙ duodecies duodeni, centum quadraginta quatuor faciunt, qui est numerus quadratus, resultans ex ductu duodenarij in seipsum. Idcirco designat securitatē & stabilitatem felicitatis supernæ. Nam corpus quadratū, vt tactum est, stat firmiter in quolibet latere. Propter quod. 1. Ethicorū virtuosus comparatur quadrato. In omni euentu virtuosus, in ratione & virtutū medio perseuerat [MENSVRA hominis quæ est angeli]. i. sic mensurantur merita & præmia hominū, sicut & angelorum. Vel sensus est,
C quod æqualis erit beatitudo angelorū & hominum. Sicut loquitur Christus, Erunt sicut angeli dei in Mat. 22
cælo. His ergo verbis innuitur, quod ad angelorū ordines homines assumūtur, & vna est omniū beatitudo ex parte obiecti: quæ per denariū diurnū omnibus operariis datū exprimitur. Omnes enim facie ad faciē vident deū [ET erat structura muri ex lapide iaspide] Totus itaq; murus videbatur ex lapidibus huiuscemodi factus, & rite. Per murū enim, vt dictū est, Christus seu eius ꝓtectio designatur. Mat. 20 1. Ioan. 3. Apoc. 14
Christus autē iaspidi assimilatur, vt dictum est sæpe. Quoniā sicut iaspis sua viriditate decora visum oblectat & roborat, sic Christus omnibus contēplantibus eū delectabilis est, & cōfirmatiuus eorū in bono. [IPSA vero ciuitas aurū mundū simile vitro mundo] Ciuitas ista est vniuersitas beatorum, qui aurū mundū vocantur, quia in omnibus ebrietatis feruor sine omni peccati macula dominatur. Estq; aurum hoc simile vitro mundo, quoniā charitatis feruori adiunctus est pręclarissimus sapiētiæ splendor, ita quod beati instar vitrorum sibi mutuo patent seu cogniti sunt. Et sicut vitrum lumine penetratur, sic sancti in patria intus & foris diuinæ lucis participatione implētur, imo cogitatiōes suas alterutrū intuentur, secundū Augustinū [FVNDAMENTA muri ciuitatis omni lapide ꝓcioso ornata] Fundamenta ista (vt dictū est) sunt ipsi beati Apostoli, qui omni lapide precioso ornantur, quia cunctis virtutibus decorantur [FVNDAMENTVM primū iaspis] i. primus lapis preciosus fundamētorum
D istorū est iaspis, vtpote virtus per iaspidē designata. Per quā charitatē intelligo, qua nihil est dulcius, & mentē vehementer oblectat & cōfortat in deo, sicut iaspis oculos exhilarat, & confortat [SECVNDVM] vel, vt alij dicunt, secūdus [SAPHIRVS]. i. secūdus ornatus fundamētorū supernæ Hierusalē est virtus per sapphirū signata, videlicet donū sapientiæ. Nunc enim nomen virtutis cōmuniter sumitur, nec cōdistinguitur dono. Quemadmodū enim sapphirus cæliforme habet colore, sic sancti in patria per sapientiā istam, quæ donū est, angelicis mentibus cōparantur. Rursus sappbirus corpus humanū vegetat & mēbra consolidat: sic sapientiæ donū spiritū nutrit, & vires eius in deo defigit. Iterū sicut sapphirus tactus radiis solis ardentē ex se mittit fulgorē, sic sapientia beatorum tacta & Prouer. 5.
perlustrata radio solis æterni, mox eū feruore splendifluo tendit in deū [TERTIVS calcedonius]. i. Eccles. 1.
tertius horū ornatus est virtus, nomine calcedonij ꝓpter proprietatū similitudinē designata, videlicet donū intellectus. Quemadmodū enim calcedonius pallidi est coloris, & fortissimæ resistentiæ, ita vt in eo sculpere quis difficillime queat: sic donū intellectus, quo ea quæ fidei subsunt acute atq; subtiliter penetratur presertim in patria, omni argumēto quod fidei cōtrariatur fortissime reluctatur. Veruntamen quoniā ea quæ cadunt sub fidē, nulla mens creata plene cōprehendere potest: donū intellectus quasi pallenti lapidi assimilatur, nō plenarie rubeo atq; totaliter claro ac splēdido [QVARTVS smaragdus] Per smaragdū intelligo donū cōsilii. Quēadmodū eñ smaragdus eximię viriditatis & pulchritudinis est, in tantū vt ea q̄ circa se sunt sua viriditate afficiat, imo & aerē ex repercussione virescere

faciat nullaq; gemma gratior oculis (nam & herbas sua superat viriditate) sic donũ consilij in seipso B
decorum atq; suaue est, & aliis se diffundit, eorumq; mentes sua afficit directione. Per donum quoque
consilii homo fit aliis valde acceptus, imo gratissimus. Melius enim vincit homo cõsilio, q̃ fortitudi-
ne. Deniq; sicut hic lapis valet contra morbũ caducũ, sic donũ consilij præcipue tollit peccati ruinã.
De hoc lapide Augustinus & Beda atq; Isidorus multa pulchra conscribunt. Plura enim eius sunt ge-
nera. Et tellus, qua nobiliores smaragdi nascuntur, locuples est, sed inhabitabis. Nẽpe cũ auro & gem
mis abundet, griphes omnia tenent aues ferocissimæ, vel potius feræ volantes. Sunt enim quadrupe-
des, & corpore quidẽ leonibus, capite vero & alis, aquilis simillimæ. Arimaspi cũ his dimicant, q vno
oculo in fronte media feruntur insignes, vt accipiãt hos lapides mira cupiditate & feris rapiẽtibus, &
Arimaspis eos custodiẽtibus. [QVINTVS sardonia.] Lapis iste candidus phibetur in rubeũ colorem
parumper declinans. Eius tamen multa sunt genera. Nã alius rubeus fertur, alius bicolor, vt dictũ est,
alius triformiter coloratur: primũ habẽs nigrum, mediũ candidum, superius rubeũ, & iste est precio-
sior, per quem donũ fortitudinis designatur, quę inter aduersa & prospera permanet fixa, & in marty
rio stabilit mentem: in patria verò solo candore ornatur, quia circa tristia & læsiua non occupatur. Et
sicut sardonia humilẽ efficit & pudicum, ita per fortitudinem animositas & carnalitas superantur: ita
quod homo humilis atq; pudicus efficitur [SEXTVS sardius] Sardius secundũ Bedã, ex integro san-
guinei seu rubei est coloris. tamen secundũ Berengandũ, pro eo quod in rufum colorem aliquantulum F
declinare videtur, paululũ obscuratur: per quẽ donũ scientiæ insinuatur, quæ per hoc quod facit men
tem cũ gustu perpendere, quòd in nulla re creata statuendus est vltimus finis, eo quod illa in se sit de-
ficiens & caduca, ad sapientiæ fulgorẽ propinquat, increatique boni amore spiritum afficit. Verunta-
men quia nõ immediate circa increatũ obiectum sed circa creatum versatur, quia de rebus creatis dat
bene & connaturaliter iudicare: hinc à puritate auriformis rubeique coloris parumper occumbit, &
splendore sapientiæ minor est. Et sicut sardius pellit timorẽ, & gaudiũ parit atq; accendit: sic donum
scientiæ tollit timorẽ perdendi terrena, accenditq; gaudium in contẽptu eorũ & in amore cælestium.
[SEPTIMVS chrysolitus.] Gemma hæc tota aurei est coloris, & ardentes videtur scintillas diffun-
dere Confortat insuper intellectũ, & timores expellit nocturnos. Quo enim ratio amplius conforta-
tur, eo passiones magis sedantur. Per quam donũ pietatis intelligo, quæ facit hominẽ inter proximos
quasi aurũ acceptum & charum: facitq; eum ad alios liberalẽ siue beneuolũ, ita quod affectiones scin-
tillantes diffundit. Meretur quoq; specialem illuminationem & confortationem à deo [OCTAVVS
beryllus] Beryllus eximiæ claritatis est, ceruleũ habens colorem admiatum, secũdum Berengandum.
Et secundũ Bedam, sic est quasi cõsideres aquam solis fulgore percussam, rubicundũ ac decorum exhi-
bere colorem. Facit quoq; in bello inuictum, & mitem efficit ac benignũ. Per quem donũ timoris con
grue designatur. Filialis etenim castus sanctusque timor, præclaræ est synceritatis, & in spiritali pu- G
gna facit inuictum. Quia in tantũ facit hominẽ dei offensam vitare, quod mallet mori q̃ deum inhono
rare, sicq; mansuetũ ac benignum constituit animum. [NONVS topazius] Gemma hæc preciosissima
omni fulget colore. Duo tamen colores, videlicet aureus & aereus in ipsa abundant: quę cum solis ra-
dio tangitur, iubar suũ vndique spargit, omniumq; gẽmarum superat claritatẽ, in suum aspectũ pręci-
pue trahens astantes. Hæc gẽmarum amplissima, & regibus adeo chara, vt ea nil charius inter diuitias
suas habere se reputent. Valet demũ contra iram atq; lunaticã passionem. Per quã iustitia designatur,
quæ est pręclarissima virtus. Et non est lucifer nec hesperus tam admirabilis, quę lucẽ suã circunqua-
que diffundit, omni quoq; virtutũ decore splendescit, pręsertim aureo & æthereo: quoniã dei & proxi
mi dilectionẽ præcipue respicit. Hæc quo purior ac perfectior fuerit, eo sanis oculis delectabilior cõ-
probatur. Quam reges & omnes qui pręsunt, maxime debent diligere, & opibus cũctis præferre. Quę
etiam in beatis præcipue locum habet. Nam ipsi demũ plenã implent iustitiã, reddentes cuique quod
suum est, & deo seipsos totaliter. Per quã & viatores inquietudines animæ vitant. [DECIMVS chry-
soprasus] Lapis hic viridis est coloris, & hinc inde quasi aureis guttulis est distinctus, & valet contra
lepram. Per quem prudentia, quæ cardinalis est virtus, contra dona sapientiæ & scientię condistincta,
accipitur. Suo nanque virore in agendis mentem perfundit, & aliis floridam exhibet. Aureo quoque
ornatu passim fulcitur, dum ad vltimũ ...em dirigit humanos actus, quod faciendo cordis pellit pu-
tredinem, ne terrenorũ attactu quasi leprosa infecta & corrupta reddatur. [VNDECIMVS hyacin- H
thus] Hyacinthus cerulei fertur coloris. Et vt ait Berengand. sereni cæli habet colorem, sicut sapphi-
rus: sed ille maculas habet. Istius autem pulchritudo maculis non deformatur. Lucet vt purpura, sed
non semper æqualiter rutilat, quia cum facie cæli mutatur. Nam in sereno perspicuus est & gratus, in
nubilo autem obscurus. qui preciosus & bonus est valde, dat membris vigorem, & salutiferum facit
saporẽ, per quem virtus latrię designatur. Huius nanque virtutis actus perfectissime insunt beatis, qui
laudi & cultui dei indesinẽter cũ tota mẽte sine interruptione insistunt: quia diuino lumine incessabi-
liter pfundũtur: quo si carerent, ptinus rutilare cessarẽt: sed & actibus latriæ beati dulcissime reficiun
tur, & sine interpellatione inenarrabiliter oblectãtur [DVODECIMVS amethistus] lapis iste triformi
ornatur colore, roseo, violaceo atq; purpureo, & paruulas flãmas fundit, facitq; vigilẽ, & malam pellit
Mat.22 cogitationẽ. Per quẽ beatorũ in patris plenissima castitas explicatur. Quia vt ait Saluator, nõ nubent
Lucæ.20 neq; nubẽtur: sed angelicæ sunt mũditiæ. Et quoniã castitati eorũ, feruor diuini amoris, & humilitatis
profunditas sunt adiuncti, quasi triplici fulget decore, nec cogitationẽ admittit impurã. Ista de lapidũ
horũ mystica expositione vtcũq; plata, pie sumãtur. Alij enim aliter eos interpretãtur. quorũ melio-
ribus dictis ista nõ derogant. Cõsequenter agitur de materia & ornamento portarũ, quod tamẽ spiri-
taliter est sumendũ [ET duodecim portæ] muri ciuitatis supernæ [DVODECIM margaritæ sunt per

A singulas].i.cū portæ istę existant duodecim,in qualibet earum pręfati duodecim preciosi lapides ha-
bentur. Quia vt dictū est,in quolibet Apostolorū (qui portæ sunt ciuitatis istius) virtutes his marga-
ritis expressæ excellēter reperiuntur.[E T singulę portę erant ex singulis margaritis]Si singulæ portæ
erant ex singulis margaritis,quomodo in vnaquaq; fuerūt duodecim margaritæ? Itaq; secundū Beren
gādum & Albertū,istud secundū literæ superficiē stare nō valet.Ideirco dicendū, quod licet in vno-
quoq; sanctorū pręfata sint ornamenta virtutum,in qualibet tamen aliqua emicat virtus, à qua & spe
cialiter cōmendatur ac nominatur.Iuxta illud quod de quolibet eorū cantatur , Non est inuētus simi- Eccl. 44
lis illi.Ideo singulę portę ex singulis margaritis cōstare dicuntur.[E T platea ciuitatis aurū mundū tan
quam vitrū pellucidū.] Hoc & de ciuitate iam dixit , atq; expositū est. Vnde hoc loco, vt aliqua assi-
gnetur distinctio,p plateas ciuitatis cælestis Hierusalē intelligi possunt inferiores & subditi : & q per
vias aliqualiter latiores ambulauerunt,cōtenti obseruantia mandatorū, non ingressi semitas consilio-
rum strictiores. Ad insinuandū ergo,quod hi quoq; ad patriæ beatitudinem conducantur,atq; ibidem
charitatis feruore ac splendore,seu mentis & corporis glorificatione splendebūt, dictū nunc est quod
plateæ ciuitatis.s.inferioris gradus ac meriti homines,similes sunt auro puro ac vitro pellucido.[E T
templū non vidi in ea] i.materialē locum,ad offerendū deo orationes ac sacrificia pro peccatis. Tem-
plum nempe est locus orationis & sacrificiorū huiusmodi. Beati autem in patria,pręsertim post finale Esaiæ.56
iudicium, secūdū quod nunc agitur de ciuitate superna, omni malo carebūt,omniq; bono pleni erūt.
B Nec tunc deprecabūtur p aliis, nec sacrificia offerēt pro peccatis:ideo materiale tēplum ibi non erit.
Nihilominus tota Ecclesia illa triumphās,templum & domus dei spiritaliter erit:quoniā vnusquisq;
in mente sua deo sacrificium laudis exhibebit æternæ. [D O M I N V S enim deus omnipotens templum
illius est] quia in ipso tanquā in beatificante obiecto æternaliter conquiescunt. Ipse ergo habitabit in
eis dona gloriæ influendo,dataq; cōseruando: & habitabunt in eo,in cunctis actibus suis in ipso fina-
liter quiescendo [E T agnus] Nam Christus,secūdum quod deus, vnū & idem templum eorū est cum
patre & spiritu sancto,sicut & vnū felicitatis obiectum. Porro secundū naturam assumptam,est pręci-
puum pręmij accidentalis obiectū. Nam eius humanitate reficientur exterius, & quantū ad hoc quie-
scent, & cōmorabuntur in ipsa.[E T ciuitas non eget sole & luna].i. illustratio luminariū cæli non erit
necessaria beatificatis in patria,cū corpora eorum clariora sunt illis futura. Ideo subditur.[N A M cla-
ritas dei illuminabit eam].s.increata lux dei efficienter, & claritas ab ipso beatis cōmunicanda illumi-
nabit eam instrumentaliter atq; formaliter [E T lucerna eius est agnus] Lucerna nō est lumen, sed lu-
minis contentiua:ita & Christus vt homo,non substātialiter lux est:sed receptaculū ac retinaculū lu- Colo.2
cis præcipuum. In ipso nanq; habitat plenitudo diuinitatis corporaliter . Quoniā ergo humanitatis Ioan.1.
Christi claritas post increatū lumen omnibus sanctis maxime refulgebit, virtute diuinæ immensæq́ue
C lucis in ea manentis,atq; per ipsam micantis,agnus merito lucerna cælestis Hierusalem nuncupatur.
His autē verbis,&c.quæ subdūtur,cōsonant quæ apud Esaiam scripta sunt, Non erit tibi sol amplius
ad lucendum,per diem,nec splendor lunæ illuminabit te:sed erit tibi dominus in lucē sempiternam,
& deus tuus in gloriam tuā. [E T ambulabunt gentes in lumine eius] quia sicut electi nunc viuunt in Esaiæ.6
lumine fidei ipsius ecclesiæ militantis,& in Christo q est lumen fideliū: ita in patria ambulabūt,agēt,
viuent,atq; in deum se iugiter erigent & erecti manebunt in lumine ecclesiæ triumphantis. Corpora- Ioan. 8.
liter quoq; mouebuntur & ambulabunt in lumine corporū glorificatorum, potissime corporis Chri-
sti:cuius corporea claritas lumen solis inæstimabiliter superat,regionē quoque terræ viuentiū implet
[E T reges terræ].s.principes & prælati idonei,omnes quoq; qui bene rexerūt seipsos [A F F E R E N T
gloriam suam & honorē in illam].i.spiritales suas diuitias,merita, magnificentiamq; virtutū suarum, Apoc.14
secum in cælestē Hierusalem deferent. Opera enim illorū sequuntur illos. Gloria quoq; est conscien-
tiæ puritas,dicente Apostolo, Gloria nostra hæc est,testimoniū conscientiæ nostræ: quam secū addu-
cent. Rursus,gloria & honor regū istorū sunt subditi, quos digne rexerunt & secum ad beatitudinem
perduxerunt. Sicut discipulis suis loquitur Paulus, Gloria nostra vos estis in domino. Et iterum, Gau 1. Thes.2
dium meū & corona mea,sic state in domino. Quid autē tam honorificum homini, sicut alios secum Philip.4
saluasse,eosq́; ad patriā perduxisse? Nam & filius sapiens,gloria patris. Malis quoq; seu deceptis disci Prou.13
D pulis scribit Paulus apostolus. Quoniā confundor in vobis. Ergo in bonis honorificabatur.[E T por- Galat.4
tæ eius non claudētur per diem].i.nunquam. Nam ibi erit dies perpetuus. Ideo subditur. [N O X enim
non erit illic] Quibus datur intelligi,quod non erit ibi occursus malus, nec timor,sed summa & sem
piterna securitas. Item ꝙ corda beatorū æternaliter patula erunt , & in contactu actuali lucis diuinæ,
nec caligo ignorātiæ seu peccati erit ibidem. Hinc apud Esa. legitur, Aperiētur portæ tuæ iugiter die Esa. 60
ac nocte non claudentur. Rursus per diem i.tēpus Euangelicæ legis,apertus est aditus regni cælestis.
[E T afferent gloriā gentium & honorē in illam] quia, vt tactū est, qui salubriter præfuerunt,gētes suo
regimine saluatas,earum quoq; virtutes & merita simul cum ipsis secum adducēt, ac domino tanquā
preciosissimum spoliū de faucibus hostis ereptum, reprę sentabunt & offerēt. Simili modo angeli san
cti rectores Ecclesiæ militantis,eos qui suæ directioni acquieuerunt secum in patriā ducent.[E T non
intrabit in illā aliquid coinquinatum].i. quocunq; mortali peccato fœdatum [A T abominationem fa-
ciens].i.execrabilia opera & plurimū detestanda [E T mendacium] fallaciter agendo, aut false loquen
do. Vel per inquinatum, intelligūtur spiritalia vitia: per abominationē,carnalia. Vel illud refertur ad
peccata cordis,istud ad vitia operis,mendaciū ad vitia oris [N I S I q scripti sunt in libro vitę agni] i.
prædestinati & purificati intrabunt duntaxat,non vitiosi ac reprobi. Nullus autē cælestem Hierosa-
lem ingredi valet,nisi ab omni labe atq; reatu sit prorsus immunis. Quis enim eloqui queat,quàm pu
rum esse oporteat cor,quod diuinę increatęq́; luci immediate ac beatifice vnietur? Nō poterit in ca cę-

se vel minima macula. Si ergo post vitam præsentẽ nolumus diu differri à gloria, nec grauissima pur- B
gatorij ferre supplicia, satagamus nunc indesinenter deo pura mente intendere, vigilanti animo de-
seruire, cum omni reuerentia obedire, in charitatis feruore proficere, cor nostrũ solicite custodire, men
tem vbique ad deum leuare, continuis precibus insudare, quotidianos defectus deplangere, emenda-
re, vitare, ac tali martyrio nosipsos deo quotidie mortificare atque offerre.

EXPOSITIO CAP. XXII. [ET ostendit mihi.] ARTICVLVS XXXI.

Consequenter sacratissimus Euangelicæ legis propheta sanctus Ioannes, cælestis
Hierusalẽ pandit edulium, atq; beatæ refectionis materiã & obiectũ [ET ostendit
mihi flumen aquę viuæ] Per flumen aquæ viuæ, intelligi potest exuberãs illa effu-
C sio donorũ gloriæ à deo superbenedicto in mẽtes beatas, seu increatæ beatitudinis
participatio copiosa, seu ipsemet spũs sanctus fons totius bonitatis, felicitatis, ac
voluptatis. Quod flumen dicitur aquæ viuæ, quõ post vitæ præsentis laborẽ dul-
cissime recreat siue refrigerat, & vitã glorię pręstat. De quo flumine accipi potest
Psal.45 illud in Psal. Fluminis impetus lętificat ciuitatẽ dei. Et rursus, Torrẽte voluptatis tuę potabis eos. Per
Psal.35 Esaiã quoq; dñs ꝓtestatur, Ecce ego declino in eos vt flumen pacis, & vt torrẽs inundans glorię gen
Esaię.66 tiũ. Deniq; Ezech. describit torrentẽ aquæ de tẽplo ꝓcedentẽ. Sed quõ ibi de militante Ecclesia agi-
Ezec.47 tur, per torrentẽ illũ, baptismatis sacramentũ, vel Euãgelicæ legis doctrina, exprimitur [SPLENDI- F
DVM tanq̃ crystallũ] Nam spũs sanctus immẽsæ est puritatis, & communicatio munerũ gloriæ seu bea-
titudo sanctorũ participata, nullã habet prorsus culpæ labem admixtam [PROCEDENS de sede dei
& agni].i. à patre & filio, à quibus tanq̃ ab vno principio ꝓcedit spũs sanctus. A patre quoque, & fi-
lio, & haud dubiũ quin & à spũ sancto, profluit omnia felicitas beatorũ [IN medio plateæ eius].i. per
omnes consistentes in ciuitate superna, seu ꝑ latitudinẽ mentis vniuersorũ ciuiũ supernorum, qui vno
omnes splendidissimo, opulentissimo, ac liberalissimo fonte potãtur atq; replentur. Hinc quoq; Da-
niel, Fluuius, inquit, igneus rapidusq; egrediebatur à facie eius. Cõsequẽter beatorũ cibus describitur
[ET ex vtraq; parte fluminis lignũ vitæ] Omnia ista ostẽsa sunt sancto Ioanni sub corporaliũ simili-
tudinibus rerũ. Vnde in imaginaria visione apparuit ei, quod per mediũ ciuitatis decurreret splendi-
dissimũ flumen, & ex vtraq; parte cõsisteret lignũ vitæ. Palã est aũt, quod cũ idem numero lignũ non
stet in vtraq; ripa torrẽtis, quod in imaginaria visione videbãtur plura ligna: sed in scripturis frequen
ter numerus singularis ponitur ꝓ plurali, & econuerso. In visione quoque Ezech. ex vtraq; ripa aquę
ostẽsa sunt plura ligna, per quę ibi fideles in Christo renati atq; virtutibus fructuosi, signãtur. Hic ve-
ro per lignũ vitæ intelligitur Christus sapiẽtia dei patris. Secundũ quod in Prouerbiis de sapiẽtia Sa-
Prouer.3 lomon fassus est, Quia lignũ vitæ est oĩbus apprehendẽtibus eã. Quoniã ergo Christus secundũ diui
nitatis naturã vbiq; est ꝑsens, omniumq; beatorũ mẽtes alit, cõfirmat, felicitat, vitã gloriæ influẽs, li- G
gnũ vitæ ex vtraq; parte fluminis est ostẽsum. Porro partes inter quas fluuius emanauit, sunt angeli ho
minesq; beati [AFFERENS fructus duodecim] Ideo Christus lignũ vitę vocatur, quõ ciues in patria
feliciter reficit, dona sua illis cõmunicans. Itaq; fructus quos Christus ꝓfert in patria, quibus & beatos
illico nutrit, sunt vniuersa quæ ad plenã electorũ felicitatẽ pertinent & cõcurrunt. Beatitudo nanque
est status omniũ bonorũ aggregatione ꝑfectus. Et dona hæc quamuis sint plurima, cõuenienter tamen
duodenario designantur: quõ per Apostolorũ duodecim prædicationẽ, electi in nouo Testamẽto sunt
spiritualiter generati atq; saluati: sicut in veteri Testamẽto ex duodecim patriarchis alij corporaliter
ꝓfluxerunt. Pręterea duodecim fructus isti sic queunt taxari, vt primus dicatur lumen gloriæ, alij tres
dotes tres animæ s. visio, tentio, atq; fruitio. Quintus pax, quã S. Thomas & alij multi ponunt à do-
tibus istis distinctã. Estque realiter delectatio seu quietatio cõsummata beatorum in deo. Alij quatuor
erũt quatuor dotes corporũ glorificatorũ, puta agilitas, impassibilitas, subtilitas, claritas. Decimus aũt
fructus, sit accidẽtalis illa beatitudo, in aspectu humanitatis Christi cõsistens. Vndecimus, gaudiũ quod
beati ex mutuo cõsortio & cõspectu, Christo donãte, cõcipiunt. Duodecimus, quod ex cõsideratione
totius machinæ mundialis tunc innouãdæ & clarificandæ sunt sortituræ. His fructibus Christus eos
æternaliter, tanq̃ vitis ac fructuosa arbor, alet [PER mẽses singulos] anni ęternitatis [REDDANT fru
Psal.110 ctum suũ].i. Christus fructus hos indesinẽter cõseruabit in mentibus beatorũ. Aeternitas nanq; nomi
Esaię.66 nibus temporũ frequẽter exprimitur, vt in Psalmo, Anni tui nõ deficient. Et in Esaia, Erit mensis ex H
mẽse, & sabbatũ ex sabbato. Et quõ mẽsis est anni principiũ, verbis his insinuatur, quod in patria æter
na erit innouatio incessabilisque continuatio [ET folia ligni].i. verba quibus Christus suos in patria
Lucæ.12 suauissime alloquetur alloquutione interna & corporali. Siquidẽ (sicut ipse promisit) pręcinget se &
faciet illos discũbere, & transiens ministrabit illis [AD sanitatẽ gentiũ].i. perpetuã sospitatẽ, confor-
tationẽ & cõsolationẽ inducet beatis, ita quod nulla vsquã aduersitate lædentur. Verba quoq; Euãge
licæ doctrinæ Christi, in ꝑsenti dant animæ sanitatẽ. [ET omne maledictũ non erit amplius].i. in cæ-
lesti cõuiuio nulla erit alicuius verbi mali prolatio, nulla contentio: nec aliqua dei offensio, vel pœnæ
Esaię.60 ab ipso inflictio: iuxta illud Esaię, Nõ audietur vltra iniqtas in terra tua, vastitas & cõtritio in termi-
nis tuis. Imo ibi erit indeficiẽs gratiarũ actio, & iucundissima summa dei laudatio [SED sedes dei &
agni].i. deus pater seu trinitas, & Christus homo æternaliter habitabit in sanctis, & ipsi erũt thronus
ipsius. Cõfundatur ergo, qui in beatis dixit esse ruinam [ET seruient ei] seruitute latriæ deum reueren
tialiter adorãdo, indefesse laudãdo, eiusq; beneplacito in omnibus obtẽperando. Estque seruitus ista
sine labore, non ad meritũ, sed ad præmiũ spectans. Nam & præsentis seruitutis est merces, taliterque
deo seruire, est summa nobilitas ac perfecte regnare [ET videbunt faciem eius].i. diuinam essentiã cla
re & immediate per speciem contemplabuntur, ita quod plene cognoscent quod in vita hac credunt

A Et hęc visio tota est merces quã amatori sun Christus ad Ioannem promittens, Manifestabo, inquit, ei Ioan. 14.
meipsum. Et alibi, Hęc est vita ęterna, vt cognoscãt te solũ verum deũ, & quem misisti Iesum Christũ. Ioan. 17.
Videbũt quoq; corporalibus oculis enrporeã faciem Christi: quod beatis hominibus ineffabile gaudiũ
erit, & charitatis mirabiliter inflãmatiuum, cernẽtibus suã naturam sic deo hypostatica vnione cõiun
ctã, & per cã tot bona sibi esse collata. Quantę autẽ delitiositatis atq; dulcedinis, quãque incõprehen-
sibilis felicitatis, dignitatis, ac nobilitatis sit dei faciẽ intueri, meditandũ est magis q̃ eaponendũ. Nõne
obiectũ illud ẽst in seipso infinitę pulchritudinis, suauitatis ac voluptatis, omni mẽti creatę prorsus cõ
ueniẽtissimũ, desiderabilissimũ, summeq; amplectendũ? Cur ergo eius amore nõ aspnamur ista caduca
& vana? Cur vnq̃ in eius obsequio animo fatigamur? Quare nõ consideramus quanta nobis beatitudo
promittitur? Pręterea cũ facies dei dicatur eius pręsentia, secundũ Alber. triplex ponitur facies dei, vi-
delicet pręsentia eius p gratiã, pręsentia eius per carnẽ assumptã, pręsentia eius p gloriã. Potestq; addi
& quarta pręsentia dei, per irã seu æquitatẽ. Iuxta illud Psal. Pones eos vt clibanũ ignis in tẽpore vul- Psal. 20.
tus tui. Vnde sctũs Iob ait, A facie eius turbat⁹ sum, & cõsiderans eũ timore solicitor, [ET nomẽ eius] Iob. 13.
scilicet descriptũ [IN frõtibus eorũ]. i. apertissime p dona glorię innotescet, ꝙ ipsi sint filij dei ab ęter-
no prędestinati. Ipsi quoq; nequaq̃ cessabunt deũ suum magnificis laudare pręconijs [ET noa vltra nõ
erit] in patria, nulla. s. caligo, aduersitas, ignorãtia. [ET nõ egebũt lumine lucernę, neq; lumine solis] Si
B de materiali lucerna & sole sensibili intelligatur, certissimũ est. Berẽg. autẽ per lumẽ solis intelligit no
ui Testamẽti doctrinã: per lumẽ verd lucernę & etiã lunæ, doctrinã veteris testamẽti, quibus in patria
opus nõ est. Cuius causa annectitur [QVONIAM dñs deus illuminabit illos] in tantũ, ꝙ nunq̃ poterũt de-
uiare aut falli, sed intus & foris perfusi & superimpleti sunt lumine multiformi [ET regnabũt in sęcula
sęculorũ] cum illo cuius regni nõ est finis. Hucusq; protẽditur visio septima: quę autẽ sequuntur ad ad-
monitionẽ pertinent sancti Ioãnis & reliquorũ fidelium: suntq; libri huius cõclusio [ET dixit mihi]. s.
angelus, q omnia pręindicta mihi ostẽdit [HAEC verba fidelissima sunt & vera] Hoc & supra iam di-
xit, sed modo repetijt propter assertionẽ maiorem [ET dñs deus spirituũ prophetarũ]. i. creator & illu-
strator animarũ prophetarũ, seu dator propheraliũ gratiarũ, ac spiritaliũ munerum prophetarũ. Vnde
Paulus ait, Spũs prophetarũ, prophetis subiecti sunt [MISIT angelũ suũ] qui ista reuelauit [OSTENDERE] 1. Cor. 14.
Ioãni, & per eũ toti Ecclesię [QVAE oportet fieri cito]. i. statũ & cursum ac remuneratione finalem ec
clesię [ET ecce venio velociter]. i. ad faciendũ iudicium particulare in mortibus singulorum, generale
quoq; in fine mundi. Hinc per Iacobũ dicitur, Ecce iudex ante ianuã assistit. Et per Iobelẽ quoq;, Ci- Iaco. 3.
to velociter reddã vicissitudinẽ super caput vestrũ. Quanta autẽ sit libri huius vtilitas, subditur [BEA- Iohe. 3.
tus] nũc in spe, in inchoatione, in merito: nondũ in pręmio, in re, in cõsummatione [QVI custodit ver-
ba prophetię libri huius] rite credẽdo, & dictis parẽdo, audita quoq; memoriter retinẽdo [ET ego Io-
C annes qui audiui & vidi hęc] Quasi dicat, nullus de veritate vel authore dubitet vel cõtendat, cũ ego
Ioãnes apostolus horũ assertor consistã [ET postq̃ audissem & vidissem] hęc omnia [CECIDI, vt adora-
rem ante pedes angeli, q mihi hęc ostẽdebat. Et dixit mihi, Vide ne feceris. Conseruus enim tuus sum,
& fratrũ tuorum prophetarũ]. s. apostolorũ & apostolicorũ virorũ prophetali gratia pręditorũ. Ver-
ba hęc supra scripta sunt, & tractata: ideirco pertranseo [ET eorũ, qui seruant verba prophetię huius] Apoc. 19
credẽdo, docendo, & obediẽdo. Frequenter in volumine isto iam dictũ est, propheticũ esse hunc librũ:
quia, vt patuit, cũ alijs prophetarũ codicibus in pluribus habet concordiã in verbis ac sensibus: potis-
sime cum his, quę in Esaia, Ezechiele, & Zacharia scribũtur. [ET dixit mihi, Ne signaueris verba libri
huius]. i. scripturã huius voluminis nõ omnino obscurã relinquas, nec fidelib⁹ sensum earũ penit⁹ clau-
das. Sed cũ liber iste sit obscuritatibus plenus, nõ videtur Ioãnes angelo obedisse in isto, Respõdendũ,
quod angelus ei iussit ne penitus scripturã istã inexplanatã relinqueret. Vnde subinde seipsum expo-
nit, & quædã interserit, per quę datur occasio ad intelligentiã cęterorũ. Berengand. verd ita respõdet,
Quod nõ fecit scribendo, credimus eũ fecisse prędicando. Vnde & Beda refert, quemadmodũ beatus
Dionysius Alexãdrinus antistes affirmat, ꝙ exurgẽtibus qbusdã hęresibus occasione voluminis huius,
Ioãnes errorẽ redarguit, eiusdemq; prophetiæ sensum ab omni carnalis intelligẽtię nubilo purgatũ, ad
ęterna promissa cælestia trãstulit [TEMPUS enim prope est] quo ista implẽda sunt: idcirco sunt proban
D da [QVI nocet] peccãdo in proximũ [NOCEAT adhuc] iniquitatẽ continuando [ET qui in sordibus est] se-
ipsum vitiis inquinando [SORDESCAT adhuc] in deteriora ruendo. Nõ præceptiue aut hortatiue, sed cõ-
municatorie, prænũciatiue, & ironice dictũ est hoc. Tanquã dicat, Qui iuxta admonitionẽ scripturę
se emendare contẽnit, iuste relinquetur à deo, & in peiora casurus est, nec dira euadet tormenta. Iuxta
hunc modũ Iob sanctus ait suis amicis, Quod cœpistis implete, & tamen de eo quod cœperũt eos re-
darguit. Sic & gymnasiarchæ dicere solent pueris, quos corrigere intendunt, dũ eos intẽpestiue luden
tes inueniunt, Ludite, ludite. Quo audito, illi scientes quo animo id dicatur, ab incepto desistũt. Sic &
Christus in Euãgelio, Facite, inquit, arborẽ bonam, & fructũ eius bonũ: aut facite arborẽ malã, & fru Matt. 12.
ctum eius malum [ET iustus iustificetur adhuc]. i. in virtutibus crescat [ET qui sanctus est]. i. perfectus
quantũ ad viatores, vt sunt viri heroici [SANCTIFICETUR adhuc]. i. in puritate & charitatis feruore pro-
ficere nõ desistat. Cum enim hæc vita sit via ad aliã, in ea non proficere, est deficere. Nemo vtique ita
de suis cõfidat profectibus, vt tepescat aut negligẽtius agat: imd proficiendi propositũ quotidie reno- Bernard.
uet, & vigilãtiori mente deo semper deseruire conetur. [ECCE venio cito] vt dictũ est, ad iudicãdum
[ET merces mea mecũ est]. i. digna retributio pro meritis atq; demeritis singulorũ [REDDERE vnicuiq;
secundũ opera sua] per opera, etiã interiores actus, scilicet cogitationes, intentiones, affectiones, itẽm-
que loquutiones intelligẽdo. Simile est & illud Esaiæ, Ecce dominus deus in fortitudine veniet, & bra Esa. 4.
chiũ eius dominabitur. Ecce merces eius cũ eo, & opus illi⁹ corã illo [EGO sum Alpha & O, principiũ

Apoca.1. & finis, primus & nouissimus] Verba hæc supra scripta sunt atque exposita. Quamuis autem filius dei B
sit vere genitus à patre, & spiritussanctus ab vtroq; procedat, nihilominus filius & spiritussanctus sunt
primus & nouissimus. Imò tres superbenedictæ personæ, sunt vnus primus & vnus nouissimus: sicut
sunt vnus æternus, & vnus immensus, sumendo scilicet hæc nomina substãtiue. Siquidem in hac trini-
tate nihil prius aut posterius, nihil maius aut minus. Verũtamen in diuinis ponitur prioritas originis,
item authoritatis, & subauthoritatis: non dignitatis, aut temporis. Sed quantum ad creaturas, sunt vnũ
principium, vnusque finis. Dicitur autẽ deus nouissimus, non quòd aliquid eũ præcesserit, aut omnia sint
peritura ipso tantũmodo permanẽte: sed quia æternus à parte post, sicut ab ante: nec aliquid erit, quã-
do ipse non erit. [BEATI qui lauant stolas suas]. i. virtutes, quibus animę vestiũtur, ab impuritate vitio-
rum custodiunt: qui corda sua à malis pręteritis purgant, qui operũ suorum sordes lachrymis pœniten
Hiere.4. tię, exercitijsq; cęterarum virtutũ emundant. Iuxta illud Hiere. Laua à malitia cor tuũ. Et Esaię, Laua-
mini, mũdi estote, [VT sit potestas eorũ in ligno vitę]. i. Christo frui possint in patria, & nunc conser-
uentur ac stabiliãtur in ipso, eiq; iugiter innitantur [ET per portas intrẽt in ciuitatem]. i. per obseruan
Matt.19. tiam pręceptorũ, cælestem Hierusalẽ ingrediãtur: iuxta quod scriptũ est, Si vis ad vitam ingredi, serua
mãdata. [FORIS autẽ]. i. extra ciuitatẽ hanc manebũt [CANES]. s. iracundi, gulosi, & recidiuãtes, more ca-
num ad vomitũ redeuntes. Vnde ad Philip. ait Apost. Videte canes, videte malos operarios [ET vene-
fici] de quibus iam dictũ est [ET impudici]. i. luxuriosi, & omnes qui sine verecũdia peccant, nec diuini F
Hiere.3. vultus erubescunt pręsentiam, iuxta illud Hiere. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erube-
scere [ET homicidę] qui maxime peccant in proximũ [ET idolis seruientes] qui directe peccant in deũ
[ET omnis qui amat, & facit mendaciũ]. i. cum delectatione & ex proposito seu cõsuetudine dicit quę
falsa esse cognoscit, vel impie agit. Omne enim peccatũ est quoddam mẽdacium. Nam sicut triplex est
veritas. s. vitę, doctrinę, iustitię: ita & triplex est falsitas. Rursus sicut est veritas propositionis: ita est fal
sitas operis, falsitasq; sermonis. Tales itaq; sunt, qui lętantur quũ male fecerint, & exultãt in rebus pes
simis. [EGO Iesus misi angelũ meum testificari hæc vobis in ecclesijs] quia vt dictũ est sæpe, Iesus per
angelũ reuelauit hęc Ioanni, & per eũ cunctis Christianis, primitus Asianis. [EGO sum radix & genus
Matth.1. Dauid] Dauid radix est totius sobolis suæ. ¶ Quomodo ergo Christus, quũ sit filius Dauid, radix est
eius? Et respondendũ, quod secundũ diuinam naturã est radix, origo, & causa eius: sed secũdum formã
Roma.1. serui, est genus seu proles ipsius. Factus est enim ex semine Dauid, secundũ Apostolũ. De quo per Esaiã
dictum est, Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascẽdet. [EGO sum stella splẽdida &
matutina] quia per sapiẽtiam meã cunctis splẽdidior, & cunctos per eã illumino: qui diẽ gratię, diẽm-
que glorię, pręcedo, annuncio, atq; efficio. In resurrectione quoq; post tenebras passionis, veluti stella
clarissima mane splendens, surrexi. [ET spiritus & sponsa dicunt, Veni]. i. spiritus sanctus seu trinitas
adorãda, & item ipsa ecclesia militans ac triũphans, dicunt omni fideli, vt veniat ad ea audiẽda ac ad- G
implenda, quę mundo pscripta sunt. Vel dicũt Christo vt veniat ad iudiciũ, quatenus electi plenius bea
tificentur. Hoc enim sancti desiderãt, & tẽpore suo deus Christo, secundũ naturã assumptam, idipsum
iniũget. [ET qui audit] quę dei sunt [DICAT veni] ò Christe ad iudicandũ, & interim ad miserendũ. Vel
veni tu proxime, ad audiendum sermones dei in hoc libro, alibiq; conscriptos. Quilibet ergo hortetur
Matth.3. proximum suũ ad bona [ET qui sitit] iustitiã in præsenti, & gloriã in futuro [VENIAT]. i. humili mẽte, &
incessabili prece, ad deũ pro gratię donis accedat. [ET qui vult]. i. vere appetit deo placere, vniri, im-
plerique, vtiq; facit quod in se est, ad gratiã se disponẽdo [ACCIPIAT aquã vitę gratis,] gratiã & doctrinã
Ioan.4. Euãgelicę legis sine meritis suis. De qua aqua Saluator ait, Qui biberit ex aqua, quam ego dabo, fiet in
Hiere.10 eo fons aquę saliẽtis in vitam ęternã. Nec verba hęc obuiãt verbo Hiere. dicẽtis, Nõ est in homine via
Roma.9. eius, nec viri est, vt dirigat gressus suos, Nec ei quod loquitur Paulus, Non est volentis neq; currentis.
Hęc enim iccirco dicũtur, quod gratia nõ ex nostris est meritis, nec eã de condigno meremur, nec sine
gratia gratũ faciente mereri aut saluari valemus. Cõsequenter prohibet sanctus Ioãnes formã verborũ
huius libri subtractione aut additione mutari aut vitiari. [CONTESTOR ego omni audienti verba pphetię
libri huius]. i. testificor & pręnũcio ei quod subdo. [SI quis apposuerit ad hęc] textum sua inordinata
additione mutãdo, aut dissonantia veritati miscendo [APPONET deus super illũ plagas scriptas in libro H
isto]. s. pœnas impijs infligendas. [ET si quis diminuerit de verbis prophetiæ libri huius, auferet deus
partem eius de libro vitæ]. i. in iudicio eum reprobum, & non esse prædestinatum ostendet [ET ciuita-
te sancta]. i. de cælesti Hierosalem, ita quod ibi portionem nullã habebit [ET de his quæ scripta sunt]
id est, de bonis promissis [IN libro isto. Dicit qui testimoniũ perhibet horum]. i. Christus, qui hæc ve-
ra esse testatur. [ETIAM]. i. sic sit. Vel quod ait, etiam, refertur ad verbum quod subditur [VENIO cito] se-
cundum sensum expositum, Veni domine Iesu. [GRATIA domini nostri]. i. gratia gratum faciens, quam
Christus, secundũ quod deus, dat authoritatiue & efficiẽter: & secundũ quod homo, dei ac hominum
mediator, dat eam vt causa instrumentalis ac meritoria. Nam sua passione atque sanctissima conuersa-
tione eam nobis promeruit, eiusq; merito datur, sine qua nemo meretur. Potest tamẽ hoc loco per gra-
tiam, omne spiritale donũ ad salutem necessarium, siue accommodum accipi [SIT cum omnibus vo-
bis. Amen] Si enim gratia hac non adiuuamur, in omnibus deficiemus: & omnia beneficia Christi erũt
nobis occasio grauioris damnationis. Semper ergo pro gratia & eius incremento quotidiano, viscera
misericordiæ dei nostri totis præcordijs deprecemur. Quo enim illa plus crescit in anima, eo ad vni-
uersa opera meritoria reddimur fortiores. Quã cunctis donet hominibus, ad suipsius laudem & glo-
riam sempiternam, omnium finis bonorum: qui est super omnia deus sublimis & benedictus. Amen.

COMMENTARIORVM IN APOCALYPSIM FINIS.

A D. DIONYSII CARTHUSIANI HYMNORVM ALIQVOT VETERVM ECCLESIASTICORVM, PIA NEC MINVS ERVDITA

ENARRATIO

PROOEMIVM.

MPLEMINI SPIRITV SANCTO, LO-
quentes vobiſmetipſis in pſalmis & hymnis & canticis ſpiritualibus, cantan-
B tes & pſallentes in cordibus veſtris domino, gratias agentes pro omnibus. In Epheſ. 5.
I hac ſaluberrima diuini apoſtoli exhortatione tanguntur actus præclari virtu-
tis quæ latria appellatur, quæ deo cultum cærimoniamque impēdit, qui actus
ad ſpirituales perſonas præcipue pertinēt, ad vniuerſos quoq; fideles. Ad quid
enim rationalis creatura eſt facta, niſi vt creatorem ſuum agnoſcat, colat, dili-
gat, laudet, vereatur, ac omni modo ſibi poſsibili veneretur? Et quoniam vnicuique mandauit deus de Eccl. 17.
proximo ſuo, vt ſcilicet diligat eum ex charitate, tanquam ſeipſum, atque ædificet eū, quatenus qui au- Matth. 5.
dit verbum ſalutis, dicat confratri, veni ad obtemperandum verbo ſalutari. Sicque vnuſquiſque prout 1. Petr. 4.
accepit gratiam, in alterutrum illam adminiſtret, & conferat ſecum de ſcripturis, de laudibus dei, hoc
eſt, de pſalmis & hymnis ſpiritualibus canticis, ac de intelligentia eorundē, de modo pſallendi atten-
te ac reuerenter, cum obedientia operum ſalutari ac debita: quoniam dominus ipſe deprompſit, Quid Luc. 6.
mihi dicitis domine domine, & non facitis quæ dico? Itemque, populus hic labijs me honorat, cor au- Eſa. 29.
tem eius longe eſt à me. Itaque, ad condignam & deo acceptam laudationem, exigitur cordis attentio, Matth. 15
& operum exequutio timorata: ita vt ſeruiamus domino cum metu & timore, & exultemus ei cum tre- Marc. 7.
more. Etenim maledictus, qui facit opus dei negligenter ſiue fraudulenter. Cū ipſe loquutus ſit, Si pa- Pſalm. 2.
ter ego ſum, vbi eſt honor meus? Et ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? Hinc opus altiſsimi efficit Hier. 48.
C fraudulēter, qui aliquid debitæ reuerentiæ aut formidoloſæ laudationis ſubtrahit cultui eius. Ideo dici- Hebr. 12.
tur ad Hebræos, Seruiamus deo cum metu & reuerentia. Conſideremus quanta ſit excellentia eius, cui Iob. 26.
pſallimus, quem laudamus. Nonne columnæ cæli contremiſcunt & pauent ad nutum ipſius? Nonne
exercitus illi angelici cum tremore ei aſsiſtunt? Quanti ergo nos ſumus, vt loquamur verbis noſtris cū
eo? Certe coram ipſo & comparatione ipſius, non ſolum orbis terrarum, ſed & totius vniuerſitas crea-
turæ, eſt tanquam momentum ſtateræ, & tanquam gutta roris antelucani. Ipſe eſt (teſte Porphyrio) quē Eſa. 40.
& polus, tellus, pontuſque contremūt, & ipſa inſuper numina perhorreſcunt. Hoc Eccleſiaſticus eui- Eccle. 16
dentius, ſalubriuſque deprompſit, Ecce, inquiens, cælum & cæli cælorum, abyſſus & vniuerſa terra, &
omnia quæ in eis ſunt, in cōſpectu dei cōmouebūtur, montes ſimul & colles: & cū cōſpexerit illa deus, Ibidem.
tremore concutientur. Nihilominus ſicut ibidem ſubiungitur, In omnibus ijs inſenſatum eſt cor homi
nis. Cor vtique hominis indeuoti, iſta non attendentis, tam infinitam ſupergloriosiſsimi dei excellen-
tiam non penſantis, ſine recollectione hymnos canentis, ſine cuſtodia, formidine & feruore pſallentis.
Erubeſce qui talis es, & formida, ne inter eos computeris ac pereas, de quibus per Eſaiam proteſtatus Eſa. 29.
eſt deus, Appropinquat populus iſte ore ſuo, & labijs ſuis glorificat me, cor autem eius longe eſt à me.
Et item per Hieremiam, Audi popule ſtulte, qui non habes cor. Me non timebitis, qui poſui arenā ter- Hiere. 5.
minū mari? Pſallamus igitur ſpiritu, pſallamus & mente: quod ore profertur, mente pēſetur. Ad quod
D implendū, ipſos hymnos intelligere eſt neceſſe, in quibus tamen non videtur grandis aut ſpecialis con
ſiſtere difficultas. Ideo exhortādo magis quàm exponendo, circa hos hymnos aliquid, prout donaue-
rit dominus, breuiter introducam: ſicut & venerabilis quidam pater, aliqui quoque fratres deuoti pre-
cati ſunt. Poſtremo, HYMNVS proprie appellatur laus dei ad deuotionem accēdens. PSALMVS laus
dei ad bene operandum inducens. CANTICVM ad ſpiritualem iucunditatem ex diuinorum atque cæ
leſtium contemplatione ſuſtollens. Veruntamen vnum horum pro alio multoties ſumitur, quia & pri
mo Paralip. fertur, quòd cantores templi deum laudabant in hymnis Dauid regis. In pſalmo etiam, Pſal. 70.
vbi noſtra habet tranſlatio, Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam, tota die magnitudi-
nem tuam: continet alia, Repleatur os meum laude, & cantem hymnum gloriæ tuæ.

IN ADVENTV DOMINI ad veſperas hymnus.

Commendatur in eo Christi filij dei benignitas, quòd ad nos redimendos in primo aduentu de vir
gine naſci dignatus eſt: rogaturque vt in ſecundo aduentu nos ab hoſte antiquo ſaluet & pro-
tegat, ne ipſius percutiamur telo. AVTHOR B. P. AMBROSIVS.

CARMEN Iambicum Trimetrum.

Conditor alme ſyderum.] Laudare deum commune eſt comprehenſoribus, id eſt, vniuerſis bea-
tis in patria, ac viatoribus in hoc mundo. De comprehenſoribus nāque ait Pſalmiſta, Beati qui Pſal. 83.
habitant in domo tua domine, in ſecula ſeculorū laudabunt te. De viatoribus verò ſcriptum eſt

Apoc.19 in Apoca.Laudem dicite deo nõstro omnes serui eius, & qui timetis eum, pusilli & magni. Verum lau- B
des istæ beatorum ac viatorum in multis ab inuicem distinguuntur. Laus quippe, siue laudatio, ex co-
gnitione laudati existenti in laudante procedit, ideo quoque beati clarius atque iucundius deum con-
spiciunt, quàm viatores: eóque perfectius atque delectabilius ipsum collaudant. Propter quod sine in-
Apoca.4 terruptione & fatigatione, eius insistunt pręconijs: iuxta quod in Apoca. asseritur, Requiem nõ habe-
bant, id est, cessationem ab actu laudis diuinę, die ac nocte. ¶ Porro, laus viatorum sæpe interpellatio-
nem sortitur, fatigationemq́ue patitur, nec indesinenter consolationem & hilaritatem habet admixtã.
Rursus beati cum omnimoda securitate creatorẽ pręcordialissimis laudibus venerantur. Viatores ve-
Eccle.9. rò cum admixtione periculi & pauore: quibus & dicitur, Exultate ei cum tremore. Nec enim certi sunt
Eccle.15. absolute quòd amore sint digni, & charitate ornati, ac sine culpa mortali: cum tamen certi consistant,
quòd non sit speciosa laus in ore peccatoris. Nihilominus nonnunquã præuenti exuberantia deuotio-
nis internæ, hymnum dicunt & psallunt deo cum iubilo, excluso ad tempus actuali timore, experien-
Roma.8. tes salubriter, quod dixit apostolus, Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quòd filij dei su
Apoc.19 mus. Adhuc autem laus beatorum quam offerunt regi regum, est pura, distractionem nullatenus susti-
nens, nec orationibus mixta: ita quòd pro seipsis non orãt, præsertim quantum ad præmium essentiale
adipiscendum. Laudatio verò viatorum fumum habet distractionum, multiplicemq́ue defectum, ora-
tionibus quoque miscetur: quia sic laudat altissimum, vt proprium euadere queat periculum, imò quæ F
est oratio efficacissima atque dignissima, quæ dei præconijs decoratur, ex dei inuocatione, & eius lau-
Psalm.17 datione cõposita: de qua ait propheta, Laudans inuocabo dominũ, & ab inimicis meis saluus ero. Ta-
les sunt hymni & psalmi cõmuniter, sicut & hymnus iste iam exponendus, in quo Christus deus & ho
mo magnifice ac multipliciter cõmendatur. Nempe in prima primi versus particula commendatur à
magnificentia operis sui, quod est creatio, quæ omnipotẽti deo est propria: & ab eminẽtia sui effectus,
qui est stellarũ productio, cũ dicitur, Conditor alme syderũ. In secunda, à puritate suæ naturę & eius
largiflua diffusione, cũ additur, æterna lux credentiũ. In tertia verò particula ab excellentia suę opera-
tionis per assumptam humanitatem expletę, dum subditur, Christe redemptor omnium, quæ redem-
ptio facta est pretio sacratissimi Christi sanguinis. In quarta, gratiosa redemptoris assistentia implora-
tur, cum sequitur, exaudi preces supplicum. Itaque ait author huius hymni. [CONDITOR alme sy-
derum] quod quãuis de qualibet diuina & increata possit persona intelligi, imò de tota superbeatissi-
ma trinitate (quæ est vnus verus, summus vniuersorum deus & conditor) tamen hoc loco de vnico dei
patris filio Iesu Christo profertur, vt verba pandunt sequentia. Christus ergo almus conditor, id est,
sanctus creator syderum, id est, astrorum fixorum in firmamẽto, ac planetarum, quorum vnusquisque
in proprio orbe mouetur ac situatur, nõ figitur. propter quod erraticus nũcupatur. prout de hoc Pto-
lomęus in Almagesto ac Cẽtilogio ac alibi pertractat. Albumasar quoq; in introductorio maiori. Aristo- G
Ptolomę⁹ teles verò putat planetas in suis orbibus esse fixos, vt patet in libro de cælo & mundo. Plato demum
Albuma- tam stellas firmamenti quàm planetas perhibuit in sphæris moueri instar auis in aere, ac piscis in vn-
sar. dis: ita quòd fixi non essent in circulis. Imò opinatus est non ipsos cælos moueri, sed stellas & plane-
Aristo. tas in illis. Sic etenim in Timęo effatur, Meant & choreas ducunt in cælo. Quod itidem opinatus est
Plato. Ptolomęus, qui (vt in prologo refert Hieronymus) in Platonis dogma cadere videbatur. Quid horum
Gene.1. sit verius, infra certitudinẽ esse reor. Denique vt in Genesi scribitur, Sol, luna ac stellæ quarto die sunt
factæ: quod qualiter à diuersis diuersimode exponatur, & qualiter probabilius videatur intelligẽdum,
super Genesim & super secundum sententiarum diffuse expressum est. Quemadmodum autem syde-
rum, ita & omnium cælestium corporum, imò & elementorum, omnium item rationalium animarum
Christus est conditor. Cumq́ue in tribus superbenedictis adorandis personis sit vna essentia, imò natu
ra eadem numero, & natura sit operandi principium: constat, quòd operationes summę & incompre-
hensibilis trinitatis ad extra sint penitus indiuisæ. Conformiter in tribus superfelicissimis illis perso-
nis est eadẽ numero potentia, seu potestas absolute accepta. Siquidẽ quicquid absolute nõ relatiue cõ-
uenit vni diuinæ personæ, conuenit alijs duabus, estq́ue tribus personis commune, atque in tribus illis
numero idem. Idcirco, vt tactũ est, tres illæ æternę personę sunt vnus conditor, seu creator vnus, vni- H
uersorũ gubernator, princeps, finis ac dominus, vna lux, vna bonitas summa, vna veritas prima. Hinc
de Christo secundum diuinam naturam subiungitur, [AEterna lux credentium] non quòd credẽtes ab
æterno fuerint, non secundum esse ideale in deo: sed quòd lux ista vere æterna sit. Iuxta quem sensum
dicitur deus, æternus rerum conditor: non quòd ab æterno creauit, sed quoniam ipse qui cuncta crea-
uit, vere æternus est. Ideo non penitus eodem modo est æternus creator, sicut æternus prædestinator.
Nam vere ab æterno prædestinauit, præordinauit, elegit: prout hoc super primũ sententiarũ exposi-
tum est. Pręterea lux in spiritualibus ac diuinis, vere magisq́ue proprie dicitur, quàm in sensibilibus re-
1.Ioan.1. bus, quãuis nonnulli opinentur oppositũ, vt alibi multipliciter est ostensum. Hinc in prima sua cano-
Sapien.7 nica sanctus Ioãnes ait, Deus lux est, & tenebrę in eo nõ sunt vllę. Et idem alibi, Erat lux vera, quæ il-
Hebr.1. luminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Etenim ipse est candor lucis æternæ, splẽdor
glorię, supersplendidissima ac superpulcherrima dei patris imago. Ipsaq́ue deitas ac diuina essentia est
lux superpurissima & immẽsa. Nec obstat, quod lux in inferioribus dat qualitatẽ sensibilem, quemadmo-
Roma.16 dum & sapientia formã accidentalem. Nihilominus sapientia vere magisq́ue proprie, nõ metaphorice
conuenit deo, quàm creaturis, intantũ, vt ad Romanos dicat apostolus, Soli sapiẽtia deo, &c. Quocir
ca mirum videtur, quòd aliqui tenẽt oppositum, qui tamen sequuntur expositionem Augustini super
Genesim de distinctione sex dierum, tanquã literalem: attamen fatẽtur totam illã expositionem esse so
lũmodo spiritualẽ ac mysticam: si lux in spiritualibus & diuinis nõ proprie, sed metaphorice dicatur.

A ¶Insuper Christus etiam secundū naturam assumptā lux credentiū nominatur, prout ipsemet in Euā- Ioan. 8.
gelio est loquutus, Ego sum lux mūdi. & denuo. Dum lucem habetis, credite in lucē, vt filij lucis sitis. Ioan. 12.
Nam & apostolis dixit, Vos estis lux mūdi. Amplius, ipse est lux hominū vniuersorum, quia est causa Matth. 5.
luminis naturalis humani ingenij. de quo accipi potest illud Psalmographi, Signatū est super nos lu- Psal. 4.
men vultus tui domine. Illud quoq; Ioannis, Erat lux vera, quę illuminat omnē hominem venientē in Ioan. 1.
hūc mundū. Propter quod anima rationalis, quantū ad vires suas superiores, pręsertim quantū ad ver-
ticē intellectiuę & apicē affectiuę, vocatur signaculū luminis increati ac primę lucis imago. Specialiter
quoq; est lux credentiū, quia per fidē, euangelicamq; doctrinā eos illuminat. Eorū demum qui credūt
fide formata, est excellētius lux, vtpote causa lucis gratię gratū facientis in eis, ac doni sapiētię, cętero-
rum quoq; charismatū, quę charitati inseparabiliter sunt annexa. Beatorū verò in patria excelletissime
lux est, in quibus est causa luminis glorię, splendidissimumq; obiectum beatificū beatæ & gloriosæ vi-
sionis eorum: & hoc potissimū secundum suam diuinitatem. Secūdum humanitatem verò assumptam,
est obiectum pręcipuum accidentalis pręmij eorūdem. Hinc secundum deitatem est lux supernæ Hie-
rusalem, atque secundū humanitatem est lucerna ciuitatis illius: iuxta illud Apocaly. Ciuitas nō eget Apoc. 21.
sole neque luna. Nam claritas dei illuminabit eam, & lucerna eius est agnus, [CHRISTE redemptor
omnium] Christus secundum quòd deus, ab exordio seculi redemit electos à vinculis vitiorū, à capti-
B uitate & iugo diaboli, à seruitute & reatu peccati: iuxta illud, Quis potest dimittere peccata, nisi solus Matth. 2.
deus. Et rursus, Quis potest facere mundū de immūdo conceptum semine, nisi tu qui solus es? Insuper Lucæ. 5.
de varijs tribulationibus vitæ huius redemit suos fideles, sicut cātatur in psalm, Dicāt qui redēpti sunt Iob. 14.
à domino quos redemit de manu inimici, de regionibus cōgregauit eos. Et Iudas ait, Iesus populū suū Psal. 106
saluās de terra AEgypti. Proprijssime verò ac specialissime Iesus redēptor omniū nominatur, quoniā Iudæ. 1.
per incarnationis & passionis suæ mysteria redemit genus humanum, quoniam passio Christi ex parte
ipsius patiētis fuit pijssima & acceptissima deo patri, inquantū ex summa & ardentissima charitate, ex
incōparabili obediētia, ex præcordialissima pietate misericordia &, eā acceptāter sustinuit, & ad hūa-
ni generis redēptionē, imò potissimū ad dei patris honorē, ordinauit ac retulit. Impijssima verò cru- 1. Thes. 2
delissima & dei maxime extitit offensiua ex parte inferentiū & infligentiū eā, in tantū ꝙ ob hoc ira dei Matth. 1.
venit super Iudæos vsq; in finem. Hinc angelus dixit ad Ioseph, Vocabis nomē eius Iesum, ipse enim
saluum faciet populū suum à peccatis eorū. Beatissimus quoq; princeps apostolici chori in sua prima
ait canonica, Nō corruptibilibus auro vel argento redēpti estis, sed pretioso sanguine agni immacula- 1. Petr. 1.
ti, de quo in Apoca. habetur, Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Præterea Apoca. 1.
Christus redēptor omniū appellatur .i. hominum vniuersorum, quantū est ex parte ipsius, qui vult oēs
homines saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire. Et quia pro omnib' copiosissime satisfecit. pro- 1. Tim. 2.
C pter quod dicitur, redemptor omniū, quātum ad sufficientiā, electorum verò quātū ad efficientiam,
quoniā dominicę passionis cōsequuntur finaliter fructū ac consummatū effectū. De ijs omnibus pas-
sione sua instāte dissernit, Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traha ad meipsum. Passione quoq; com
pleta, Prædicate Euangeliū omni creaturę. Amplius, virtus & meritū saluatoris est quasi generalis me- Ioan. 12.
dicina & vniuersale remediū contra omniū vulnera vitiorū, & contra omniū animarum perditionem. Marc. 16.
Cumq; generale remediū ac medicinale emplastrū oportet languidis applicari, instituit Christus sa-
pientia patris septē ecclesiastica sacramenta, tanq̄ medicinalia vasa, per quę virtus ac meritum suę fru-
ctuosissimę passionis applicatur hominibus. quod meritū est multiplex gratia & salubris effectus, quos
promeruit eis, per quos etiam vniuntur Christo tāquam capiti suo, cuius spiritu vitam gratiæ ac mo-
rum virtutū & supernorum incremēta charismatū sortiuntur: iuxta illud, De plenitudine eius omnes Ioan. 1.
accepimus gratiam pro gratia. His laudibus Christi præmissis, offertur ei oratio, [EXAVDI preces
supplicum,] hoc est, cunctorum fidelium tibi humiliter ac deuote supplicantium: sicut dixisti, Petite, Matth. 7.
& accipietis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui Lucæ. 11.
quęrit, inuenit: & pulsanti aperietur. Verum, vt tu ipse testatus es, oportet semper orare, & non defice- & 18.
re, atque in nomine tuo orare, ea videlicet postulando, quæ vere pertinēt ad salutem. Postulet item ta-
lis in fide nihil hęsitans. Nempe qui hæsitat, similis est fluctui maris. Qualis etiā orans inuenit gratiā, Matth. 6.
D quam precatur Moses dicens, Cum quæsieris dominum deum tuum, inuenies eum: si tamen toto cor- Iacobi. 1.
da quæsieris eū, & tota tribulatione animæ tuæ. Hoc est, cum vera contritione, cū ingenti afflictione Deut. 4.
super tuis defectibus & peccatis, cū solicitudine grandi, ne tanq̄ fœdū cadauer repellaris & proijciaris
à facie creatoris ac metuēdissimi iudicis. Certe sacrificiū deo est spiritus ita cōtribulatus. Anima nan- Psal. 50.
que quæ tristis est super magnitudine mali, & incedit curua, dat gloriā deo, vt propheta ait, Qui ergo Baruch. 2.
sine attentione & cordis custodia, sine compūctione ac gemitu, sine feruore & metu, orat altissimum, Roma. 3.
nonne potius despici quàm exaudiri meretur? Væ misero iram adhuc magis quàm veniam colligenti.
¶[QVI cōdolens, interitu mortis perire seculū] hoc est, tu Christe vnigenite dei patris, condolens, id
est, pie cōpatiens: seculū, hoc est, genus humanū, Perire, id est, damnationē incurrere, spiritualiter mo-
ri, ęternā salutem amittere, interitu mortis, id est, reatu originalis peccati, læsione etiam proprię culpę
peccantium, letaliq; vulneratione cuiuscunque peccati mortalis. Omnes etenim in primo parēte pec-
cauimus, cecidimus, & mortem, id est, originalis iustitiæ præuaricationē incurrimus. Propter quod te-
ste apostolo, eramus natura, hoc est, in corrupta & infecta natura, filij irę, & prius damnati, id est, pri- Ephes. 2.
uationi æternæ felicitatis addicti seu adiudicati, quàm nati, [SALVASTI mundū languidū] hoc est,
de morte culpę ac infernalis miseriæ liberasti genus humanū in hoc mundo inferiori exulantē, deiectū
ac fomite peccati dire infectū, imò omni genere vitiorum tabefactum ac morbidum, de quo mundo ait 2. Cor. 5.
apostolus, Deus erat in Christo mundū reconcilians sibi. Et ipse saluator, Non venit filius hominis vt Ioan. 3.

Iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum, [DONANS reis] hoc est, iniquis ac perditis, [RE- B
medium] id est, passionis tuæ meritũ, gratiæ ac virtutis tuæ auxilium, salutis antidotum, gratiã sacra-
mentorũ. ¶ Præterea sciscitari quis potest, quomodo potuimus in primo parẽte peccare, cadere, infici
& damnari, & esse damnati antequã nati, qui tunc nondum eramus? Nonne actus secũdus vt mereri ac
demereri, presupponit actum primũ, qui est esse, quod per generationẽ acquiritur? Ad hoc respondent
doctores, Quod sicut in vno corpore sunt multa mẽbra, & indiuidua plura in specie vna, multiq; rami
in vna radice: sic in primo parẽte fuerunt posteri eius. De hoc quoq; datur planum cõuenienśque ex-
emplum de rege terreno, prestanti suo militi bonũ feudale aut castrum, ea conditione, vt donum illud
permaneat militi, & ad eius posteros deuoluatur, si miles ille regi suo fidelis permanserit, alioquin tam
ipse q̃ eius posteritas beneficio illo priuetur. Si itaq; miles ille deserens regẽ aduersario eius cõcordet:
nonne tam miles q̃ soboles sua iuste huiuscemodi destituitur bono? Ita in ꝓposito esse facile est pẽsare.
¶ At verò Christo secundũ deitatis naturã non conuenit cõdolere, quemadmodũ nec dolere per pas-
sionis affectũ, sed per subuentionis effectũ, hoc est, per similitudinem operis, non per veritatẽ doloris:
sicq; scriptura frequẽter loquitur de deo, affectu & more humano, vt est illud Iudicũ, Doluit super mi
Iudicũ.3. serijs eorũ. Et Genesis, Tactus dolore cordis intrinsecus. At verò sicut est triplex vita, vtpote vita na-
turę, vita gratię, vitaque glorię: ita est triplex mors huic triplici vitæ opposita, videlicet mors naturæ,
Gen.6. mors culpę, mors infernalis miserię. Et ab hac triplici morte Christus redemit nos, sicut iã patuit. Ve- B
rũtamen corporis immortalitatẽ non consequuntur electi, nisi in die vniuersalis iudicij, quando mor-
tale hoc induet immortalitatẽ. Hinc de prętacto interitu ait propheta, Qui redimit de interitu vitam
1.Cor.15 tuã. De pręfata quoq; infectione generis humani, ex trãsgressione hominis ꝓtoplasti, & de redẽptio-
Psal.102. ne facta per Christũ, loquitur ad Romanos Paulus apostolus, Per vnũ hominem peccatũ in hũc mun
Roma. 5. dum intrauit, & per peccatũ mors: & reconciliati sumus deo per mortẽ filij eius. [VERGENTE mũdi ve-
spere, vti sponsus de thalamo, egressus honestissima virginis matris clausula] hoc est, tu Christe egres-
sus es clausula honestissima. i. ex castissima cellula seu illibatissima matrice, virginis matris, hoc est, vir
ginee genitricis, de cuius vtero clauso manẽte prodisti. Quemadmodũ de sepulcro lapide superposi-
Matt.28. to necdũ reuoluto. Et sicut introisti cœnaculũ foribus clausis in die resurrectionis, quod per omnipo-
Ioan.20. tentiã dei supernaturaliter gestũ est. Istud apud Ezechielẽ legitur figuratũ his verbis, Porta hęc clausa
Eze.44. erit, & nõ aperietur, & vir nõ transiet per eam, quoniã dominus deus Israel ingressus est per eam, erit-
que clausa. In Numeris quoque dicitur, Germinauit virga Aarõ in domo Leui, & turgẽtibus gemmis
Num.17. eruperãt flores, qui folijs dilatatis in amigdalas deflorati sunt. De his demũ vaticinatus est Esaias, Ec-
ce virgo cõcipiet & pariet filiũ, & vocabitur nomẽ eius Emanuel. Itemq; loquens de Christo, Ascen-
Esaię.7. det (inquit) sicut virgultũ coram illo, & sicut radix de terra sitienti. Virgultũ quippe ascẽdit de humo
Esa.53. nõ arata, non culta, nõ seminata: sic Christus exortus est de sacratissima virgine, omni viro incognita, G
nec humano semine fœcũdata. Vnde & à Hieremia prędictũ est, Nouũ creauit dñs super terrã, Mulier
Hier.31. circũdabit virũ. Quod si exponatur de muliere viro cognita, & ab eo imprægnata virumque brachijs
amplexata, nõ fuisset nouũ: quomodo nouũ fuit, ꝙ terra os suũ aperuit, & Dathan & Abyron, Hon ac
Chore absorbuit: quale opus nunq̃ legitur ante factũ. Propter quod Moses locutus est, Sin autẽ nouã
Num.16. rem fecerit dñs, vt aperiẽs terra os suũ deglutiat eos, & omnia quę ad illos pertinẽt, descenderintq; vi-
uentes in infernum: scietis ꝙ blasphemauerint dominũ. Ideo verba illa Hieremię nõ nisi de Christo &
beatissima virgine rite intelligũtur, quę inseparabilis & deificatissima virgo vnigenitũ dei patris con-
Ibidem. cepit ac incarnatũ intra virginalis vteri sui circũdedit terminum: qui ab incarnationis exordio vir fuit
nõ corporis quantitate, annorũve numero, sed omni sapiẽtia ac virtutũ perfectione. quod adeo extitit
nouum, mirũ, magnum, insolitũ, vt sanctus Maximius episcopus protestetur angelicas mẽtes non cõ-
Lucę.2. prehẽdisse, quomodo verbũ ęternũ mansit totũ in patre, & totũ per incarnationis mysteriũ cõtineba-
tur in virgine. ¶ Pręterea si obijciatur hoc nouũ nõ esse, q̃a Albumesar Maurus introductorio maiori
lib.6. affirmat, ꝙ sole existẽte in virgine, hoc est in signo zodiaci quod dicitur virgo, nascitur in terra
virgo mũdissima, quę filiũ ex se natũ fouet in gremio. Dicendum, ꝙ opinio illa est falsa, imò hæretica.
Nec Ptolomęus astronomorũ princeps, nec Albstegũ, nec Alfraganus, nec cęteri doctores astronomi H
hoc fatẽtur. Et dato, ꝙ sol in illo signo posset tantã fœcunditatẽ virgini dare, nullatenus tamen virgo
posset sine virginalis signaculi lęsione atq; corruptiõe parere prolẽ naturali virtute: cũ id sine dimen-
sionũ penetratione fieri nõ valeret. Sic ergo egressus est Christus virginis aluo, [VTI spõsus de thala-
mo] .i. cũ omniũ diuinorũ ornamento charismatũ excellentiã suã decentiũ, despõsata sibi natura huma
Gene.2. na, & itẽ ecclesia, in ipsi⁹ præstãtissime virginis vẽtre castissimo. Quẽadmodũ enim si spõsus & spõsa
1.Cor.6. carnales, sunt duo in vna carne. i. duo supposita in vno carnali cõmercio: ita in Christo verbũ æternũ,
& natura humana à verbo assumpta, sunt vnũ qd in psona: & ille fuerũt nuptię psonales. Christ⁹ verò
& ecclesia vniti sunt sicut spõsus & spõsa per cõmunionẽ naturę in spẽ atq; fidẽ & charitatẽ. In eadem
etiã incarnatione præamabilissima ac gratiosissima illa virgo Maria facta est spõsa singularis spõsi il-
lius cęlestis, imò totius superadorãdę & supergloriosissimę trinitatis nobilissimũ prorsus splẽdidissi-
Psalm.18 mumq; trichiniũ. Hinc prędixit Psalm. In sole posuit tabernaculũ suum. Vbi hebraica veritas habet, So
li posuit tabernaculum suũ, & ipse tanq̃ sponsus procedẽs de thalamo suo. Quod factũ est, [VERGENTE
mũdi vespere] .i. vltima mũdi ętate instãte & diuertẽte ad nos: sicut ait apostolus, Nos sumus in quos
1.Cor.10. fines seculorũ deuenerũt. Nec obstat si hæc vltima ætas cæteris duret diutius: cũ & vnius hominis ætas
vltima, interdũ diutius duret q̃ oẽs præcedẽtes. ¶ [CVIVS forti potẽtię] .i. omnipotẽtiæ tuę, ô Chri-
ste, [GENV curuãtur omnia] .i. vniuersa creata, de quib⁹ subiũgitur, [coelestia terrestria] imò & infer-
nalia humiliantur genu, id est, per genuflectionẽ, seu genua sua flectendo, prętertim omnes rationales,

A intellectualesq; creaturę: & hoc vel sponte vt angeli boni, hominesq; deuoti. Dæmones vero coacte, Infideles quoq; saltem in die iudicij, quando (vt Esaias prædixit) ad eum venient, & confundentur Esa.41. omnes qui repugnant ei. Hoc est quod ad Philipp. scribit Apost. Humiliauit se, factus obediens vsque Philip.2. ad mortem, &c. vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum. Quod de Christo secundum vtranque naturam exponitur. Quanuis enim Christo secundum diuinitatis naturam præcipue cōpetat, quod omnia ei genua flectant: tamen quod hoc fiat, quia humiliauit se factus obediens vsque ad mortem, atque ob hoc exaltari à patre, cōuenit ei secundum naturam assumptam, Certum est autem ꝙ intellectuales creaturæ à corpore separatæ, non nisi spiritualia genua flectāt, de quibus secūdo Paralipo. in sua oratione ait Manasses, Flecto domine genua cordis mei ad te, &c. Præterea prout tertio libro disseruit Damascenus, eo ipso quo vnigenitus patris assumpsit naturā humanam ad suiipsius hypostaticam, id est, personalem vnionem, prętulit naturam illam assumptam omni creaturæ, & digna est honorari à cunctis creaturis hyperduliæ cultu, prout super tertium sententiarū declarant doctores. [PATENTVR nutu subdita]. i. per signa recognoscunt se Christo subiecta. Nam Iacobi.2. & dæmones credūt & cōtremiscunt. In actibus quoq; Apostolorū recitatur, qualiter in nomine Iesu Act.19. Christi dæmones adiurati cogebantur mox egredi. Hinc in Apo[illegible] multa leguntur, Quemadmodum Apoc.5. sanctus Ioannes audiuit omnem creaturam in cælo, terra, & inferis, fateri excellentiam saluatoris. [TE deprecamur hagie, venture iudex seculi] id est, ô Christe hagie, id est, sancte, future iudex seculi,

B id est, mundi generisve humani, deprecamur te [CONSERVA] id est, pręserua & custodi [NOS in tempore] peregrinationis, exilijque pręsentis: sicut orauit Psalmista, Custodi me domine vt pupillam Psal.16. oculi, sub vmbra alarum tuarum protege me. [HOSTIS à telo] id est, ab improuisis, insidiosis, acutis & callidis lęsionibus, tentationibus, nocumētis, hostis [PARFIDI] id est, fallacis diaboli, qui est mendax & fallax, & suggerens mala sub specie boni. Vnde ad Ephes. hortatur Apostolus, In omnibus sumentes scutū fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. [LAVS, bonor, virtus, gloria, deo patri & filio, sancto simul paracleto.] Sicut in fine cuiuslibet psalmi offertur pręconiū superdignissimū trinitati, ita in fine cuiuslibet hymni: quoniā quicqd agimus, loquimur, exercemus, ad laudem & gloriam supersanctissimæ trinitatis ordinare debemus. Sicut deprompsit Apost. ad Corinth. 1.Cor.10 Siue manducatis, siue bibitis, siue aliquid aliud facitis, omnia in gloriam dei facite. Et rursus, Quoniā finis noster est, deum in cælis ex beatifica visione æternaliter collaudare, Ita [LAVS] id est, mentalis ac vocalis laudatio. [HONOR] id est, exhibitio reuerentiæ actualis & operatoria in signum excellentiæ & sanctimonię: proptec quod ait Apostolus, Soli deo honor & gloria: quia videlicet solus deus in 1. Tim.1. se & propter se finaliter, principaliterq; laudandus & honorādus est: alij autē in deo & propter deū, Psal.33. prout dixit Psal. In domino laudabitur anima mea. [VIRTVS] id est, potestas seu omnis virtutis per- Eccl.42.

C fectio. [GLORIA] id est, summa maiestas ac magnificentia: iuxta illud Esa Plena est omnis terra gloria eius. In Ecclesiastico quoque, Gloria domini plenū est opus eius. Vel, gloria. i. felicitas atq; lætitia. Item clara cum laude notitia, fama altissima, honorificentia summa. Vnde per Esaiā dominus protestatur, Ego dominus, hoc est, nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculpti- Esa.42. libus. [DEO patri] qui seipsum æternaliter ac inuatiabiliter intelligendo ac intuendo hoc quod de se concipit, intra se profert, videlicet verbū æternum: in quo tota sua natura atq; perfectio, & quicquid in sua infinita sapientia continetur, lucet ac cernitur, plene exprimitur ac resplendet. Ideo verbū hoc appellatur splendor gloriæ, figura paternæ substantiæ, imago naturalis ac superclarissima dei patris, Hebr.1. simillima patri. Et quia secundū rationem similitudinis oritur ac ꝓcedit, recte gigni asseritur, ac pro- Psal.44. les & filius patris censetur, qui de hoc suo vnigenito contestatur. Eructauit cor meū verbū bonum. Et Psal.109. iterū, Ex vtero ante luciferū genui te. Vnde de patre ac filio Salomō ait, Quod nomen est eius, & qd Prou.30 nomen filij eius, si nosti? In quibus verbis Salomon innuit vtrunq; innominabilē, incomprehensibilē esse, ideoq; æquales. [ET filio] dei patris vnigenito, qui à patre intellectualiter, immaterialiter, incōmutabiliter ac æternaliter generatur, naturali ac supermundissima emanatione procedens à patre, de quo fatetur, Dixit dominus ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. [SANCTO simul paracleto] Psalm.2 id est, spiritui sancto cōsolatori dulcissimo, qui est amor patris & filij ab vtroq; immediate scaturiēs,

D quia in patre & filio est vna volūtas, à qua & per quam amor iste æternus & increatus immediate spiratur: quemadmodum verbum ab intellectu producitur. Ideo spiritus sanctus à patre & filio tanquam ab vno principio, vnoque spiratore deriuatur, quēadmodum etiam creaturæ ꝓcedunt à tribus personis, tanquam ab vno creatore. Cumq; tres personæ sint cōsubstantiales, coæternæ & coæquales, debetur eis vnus & æqualis honor, laus, gloria. Nec ita versiculum istū cantamus, quasi summa trinitas vnquam sit sine laude, honore & gloria: immo in militante ac triumphante ecclesia ei hæc incessabiliter offeruntur & exhibentur, sed orādo, vt plenius atq; perfectius & à pluribus, immo ab omnibus rationabilibus creaturis ei exhibeātur, & itē gaudēdo & congratulādo, quia hęc ab vniuersis beatis infatigabiliter ac feruentissime impenduntur: iuxta quem modū ad cælestem Hierusalem dicimus, Lauda Hie Psal.147 rusalem dominum. quæ vtiq; nostra exhortatione non indiget, sed eius laudibus congaudemus. Hæc ergo sic sint. [IN sempiterna secula]. i. per durationes perpetuas, vtpote iugiter sinę fine. ¶ Postremo, quod in primo versiculo dictū est, Conditor alme syderū, etiam de spiritualibus syderibus accipi potest. Hoc est de omnib⁹ angelis sanctis ciuibusq; supnis: de quibus in Iob dn̄s loquitur, Vbi eras, quan Iob.38. do ponebātur fundamenta terræ, cū me laudarēt astra matutina & iubilarent oēs filij dei? Quibus plane ornatur ac splendet cælū empyreū, pręsertim triūphans ecclesia, ineffabiliter pulchrius, quàm cæli volubiles visibilibus stellis, planetis, & perfectionibus suis. Conformiter de viatoribus virtuosis, contemplatiuis hominibus, dignis prælatis, personis heroicis, doctoribusque & prædicatoribus sanctis,

hoc potest exponi: quos omnes condidit Christus, non solú in esse naturali, immo etiam in esse & vi- B
uere supernaturali gratuito, quibus pulchre decoratur ecclesia militãs. Vnde de talibus ad Philippen
Philip. 2. ses fatur Apostolus, Sitis sine querela & simplices filij dei, sine reprehensione in medio nationis pra-
uę atque peruersæ. Inter quos lucetis sicut luminaria mundi, verbũ vitæ continentes. De quibus item
Danie. 12 in Daniele legitur, Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiá erudiunt
multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hi tales salubriter docti sunt, quos vnctio spiritus sancti
1. Ioan. 2 docet de omnibus, quibus dominus dat de omnibus intellectũ: qui non informi, nuda, insipida pollẽt
2. Tim. 2 vel potius sordent scientia, qui sciunt nec faciunt. Propter quod duplicata damnatione peribũt. Qui-
Mat. 23 bus loquitur Esaias, Væ qui sapientes estis in oculis vestris. Et Hieremias, Sapientes sunt vt faciãt ma
Esaiæ. 5 la, bene autem facere nesciunt. ¶ Demum expositioni huius primi hymni tam prolixe sum immora-
Hiere. 4 tus, quoniam expositio ista ad sequentium elucidationem hymnorum plurimum confert. Ideo illorũ
declarationem celerius pertransibo.

IN NATIVITATE DOMINI, Hymnus.

¶ Laudatur in eo Christus dei filius, q̄ pro nobis redimendis humanã carnem de matre virgine sum-
pserit, & natiuitatis ipsius secundum carnem mysteria pie referantur. ¶ AVTHOR B. P. AMBROS.

CARMEN Iambicum dimetrum.

V ENI redemptor gentium] Hunc hymnum cantant aliqui in aduentu, & dicunt veni, F
id est, spiritualiter descende in tuorum corda fidelium per gratiæ infusionẽ, aut per in-
fusæ gratiæ incrementum, ac virtutum profectum: per consolationem internã, illumi-
nationem piissimam & inflammationem assiduam. ¶ Alij cantant hymnũ hunc in so-
lennitate natiuitatis Christi, & dicunt per modũ gratiarum actionis ac spiritualis læti-
tiæ super incomparabili beneficio incarnationis, natiuitatisque filij dei. [VENIT] in vterum excel-
lentissimæ virginis non per loci mutationem aut corporalem ingressum, sed per incarnationis myste
rium. Venit item in vterum virginis per natiuitatem in vtero, qua eius humanitas cœpit esse, nec an-
tea fuit. De qua natiuitate fertur Matthæi primo, Quod in ea natum est, de spiritu sancto est. Atq; in
Psal. 86. psalmo, Homo natus est in ea, & ipse fundauit eã altissimus. Insuper venit iam incarnatus in mũdum
Baruc. 3. per natiuitatem ex vtero & corporalẽ egressum: implens illud Baruch, Post hæc in terris visus est, &
Zacha. 2 cum hominibus conuersatus est. Vnde per Zachariam prædixit, Gaude & lætare filia Sion, quia ecce
ego venio, & habitabo in medio tui. Venit ergo redemptor gentiũ, cuius incarnatio fuit nostræ redem
ptionis exordium: & eius ad ima descensio, fuit nostra ad summa prouectio. Qui redemptor est gen-
tium, id est, hominum vniuersorum, quantum in se est: quamuis non omnes redemptionis eius fructum
& gratiam consequantur, vt in præcedentis hymni expositione probatum est. Vel, gentium, id est, spe
cialiter gentium, ex quibus quasi incomparabiliter plures ad Christum conuersi & redemptionis effe- G
Act. 13. ctum sortiti sunt quàm Iudæi. Propter quod in Actis Paulus ac Barnabas contestantur Iudæis, Vobis
oportebat primum loqui verbum dei, sed quoniam repulistis illud, conuertimur ad gentes. Rursus in
Act. 28. Actibus asserit Paulus, Gẽtibus missum est hoc salutare dei. De quo Simeon dixit, Viderũt oculi mei
salutare tuũ. Veruntamen vtriusque populi redemptor est Christus, qui fecit vtraque vnũ, in quo tan
Zacha. 6 quam in lapide angulari, populus vterque cõuenit ad constituendam vnam ecclesiam, prout Zacha-
Esaiæ. 52 rias prædixit, Consilium pacis erit inter duos illos. [OSTENDE NA partum virginis] hoc est, sei-
Ibidem. psum ex virgine natum exhibẽs vere præsentem: iuxta illud Esaiæ, Ego ipse qui loquebar ecce assum.
Psal. 79 Et iterum, Oculo ad oculum videbũt. Hinc orauit Psalmista, Qui sedes super Cherubin, manifestare.
[MIRETVR omne seculum] id est, omne genus hominũ, præsertim ad fidẽ conuersi, de tot & tan
tis mirabilibus factis in Christo. In quo deus & homo in vnam conuenerunt personam, quæ æterna-
liter nata est ex patre, sine matre: temporaliter quoq; ex matre in terris, sine patre. De tot itẽ ac tantis
beneficiis nobis à superbeatissima trinitate per Christum exhibitis, & de profundissimis Christi my-
steriis, de altissimo consilio supersapientissimæ trinitatis, super modo & ordine saluatoris generis hu
mani per incarnationem & cætera gesta Christi, de his quæ in die natiuitatis Christi in euangelio ac
alibi scripta leguntur. Hæc est admiratio sapientialis, reuerentialis ac sobria, de qua narrat Euangeli-
Lucæ. 2 sta, Erant Ioseph & Maria mater Iesu mirantes super his quæ dicebantur de illo. Ad quorum cõtem-
plationem & sobriam admirationẽ necessaria valde est illuminatio spiritus sancti. Propter quod ora- H
nit propheta, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. ¶ Denique hoc est quod ad
Psal. 118. Ephesios deprompsit Apostolus, Pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ in agnitione eius, illumi-
Ephes. 1. natos oculos cordis vestri: vt sciatis quæ sint spes vocationis vestræ. [TALIS decet partus deum]. s.
tam supernaturalis, mundissima, singularis & præclara natiuitas, decuit vnigenitũ dei. De quo in pri
ma sancti Ioannis canonica legitur, Hic est verus deus & vita æterna. Nonne decentissimum fuit o-
1. Ioan. 1. mnium saluatorem essentialiter sanctum, cõfractorum reparatorem, qui iuxta Apostolum ad Roma-
Roma. 9. nos, est super omnia deus benedictus in secula, supernaturali, singulari, & præclarissima natiuitate na
sci in natura assumpta ex integerrima atque sanctissima matre, tanquam institutorem & authorẽ na-
turæ, q ex supersanctissimo deo patre æternaliter natus fuit. Idcirco cecinit Esaias, Generationẽ eius
quis enarrabit? De hoc multæ cõgruentiæ in Legẽdis sanctorum, & super tertiũ Sententiarũ inueniun
tur. Hinc & quidam Hebræorum doctor antiquus in persona dei allegatur dixisse super illud in Thre
Esa. 53. nis, Pupilli facti sumus absque patre: vos fleuistis coram me dicentes, Pupilli facti sumus absq; patre.
Thren. 5. Ecce saluator quem suscitabo vobis, erit in terra sine patre, sicut in cælo absque matre. ¶ Preterea tri-
plex natiuitas ascribitur Christo. Vna æterna ex corde patris. Secunda carnalis ex vtero virginis. Ter
tio spiritualis, qua in eorum mentibus generatur, qui conuertuntur ad ipsum, seu regenerãtur in ipso

A [NON ex virili ſemine, ſed myſtico ſpiramine,] id eſt, occulta ac diuina operatione ſpiritus ſancti.
[VERBVM dei factum eſt caro] id eſt, vnicus dei filius factus eſt homo: iuxta illud, Verbum caro fa-
ctum eſt, ibi caro pro homine, vt pote pars pro toto accipitur. Vnde archangelus ad præelectiſsimam
virginẽ eſt locutus, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, &c. Atq; ait ad ſanctũ Ioſeph, Quod in ea na- Lucæ.1.
tum eſt, de ſpiritu ſancto eſt. Quanuis autem opera ſupereſſentialis incõparabilis trinitatis ad extra, Matth. 1.
ſint indiuiſa, vt circa primum hymnum eſt declaratum: efficiẽtia tamen incarnationis per appropria-
tionem aſcribitur ſpiritui ſancto, cũ ſit opus maxime benignitatis, quæ ſpiritui ſancto appropriatur.
Propter quod in ſymbolo Apoſtolorũ aſſeritur, Qui conceptus eſt de ſpiritu ſancto, id eſt, virtute &
benignitate ſpiritus ſancti, qui ex puriſsimis ſanguinibus præſtãtiſsimæ virginis corpus Chriſti in in-
ſtanti formauit, organizauit, animam Chriſti creauit, corporiq; coniunxit: ex quorum immediata cõ-
iunctione reſultauit vera & perfecta humanitas, quam in eodem inſtanti perſona verbi æterni aſſum-
pſit, & in ſuo eſſe perſonali increato ſuppoſitauit. Eodẽ demum inſtanti impleuit animam Chriſti o-
mni ſupernaturali chariſmate ſpiritus ſancti, imperfectionẽ in ſua ratione nõ includente, immo & bea
tifica viſione deitatis tam clara vt modo habet. Cumq; deus dicatur creaturã tanto plus diligere, quã-
to maius bonum ei communicat, & eſſe illud perſonale increatũ humanitati Chriſtũ cõmunicatũ, ma
ius ac dignius ſit toto vniuerſo, conſtat ꝙ deus plus diligat Chriſti humanitatẽ, ſeu Chriſtũ ſecũdum
naturam aſſumptam, quàm totũ reſiduum vniuerſum. Vnde & Chriſti humanitas ob ſuam hypoſta-
B ticam vnionem cum verbo, eſt dignitatis quodámodo infinitæ. Inſuper quanuis in Chriſto ponatur
duplex natiuitas, diuina videlicet & humana, vt & duplex natura: nõ tamen duæ filiatiões, ſicuti nec
duæ perſonæ. Natiuitas enim concernit naturã, filiatio vero perſonã, prout hæc omnia ſuper tertium
Sententiarũ determinantur. [FRVCTVSQVE ventris floruit] .i. verbũ æternũ, quod ſecundũ deita-
tis naturã eſt fructus, & proles cordis & intellectus paterni: ſecundũ aſſumptam humanitatem eſt fru Lucæ.1.
ctus & filius vteri virginalis. De quo ſancta dixit Elizabet, Bñdictus fructus ventris tui. Et pſal. Ecce Pſal. 126
hæreditas domini filij merces fructus ventris. Itemque, Dñs dabit benignitatẽ, &c. De quo Eſaias, In Pſal. 148
die illa erit germen domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ ſublimis. Qui effloruit in hoc Eſa.4.
mundo omni ſanctitate, ſapientia, fama, ꝓdicatione, miraculis: intantũ, ꝙ etiã tẽpore paſsionis retulit Luc.23.
de ſeipſo, Si in viridi ligno hoc faciũt, &c. Hinc apud Eſaiã, Egredietur virga de radice Ieſſe, &c. De Eſa.11.
quo in Canticis ait ſponſa, Dilectus meus candidus & rubicũdus, electus ex milibus. [ALVVS tume- Cantic. 5
ſcit virginis] .i. virgineus venter, toti mundo, immo & vniuerſæ triumphanti eccleſiæ, venerabilis &
venerandus, tanq̃ ſacratiſsimũ dei templum, thronus ac manſio, Venter (inquam) Mariç dulciſsimæ,
tumeſcit .i. paulatim tumebat ſeu eleuabatur, ſecundum ꝙ corpus filij eius creuit & augebatur in vte-
ro eius. quod Ioſeph deprehendens, cogitauit occulte dimittere eam. Vel, quia ſuſpicabatur quid ma-
C li de ea, ſecundũ Chryſoſtomum in Homilia: quanuis ipſemet alibi aliter dicat, Vel (quia quod & de-
centius ſonat) reputauit ſe indignum contubernio atq; conſortio eius, quam ſine viri fœcundatione
credidit concepiſſe. Hinc ſecundũ eundem Chryſoſtomum alibi, & Bernardũ, ac alios plures, in hoc
refulget ineffabilis laus Mariæ, quòd Ioſeph poſsibilius credidit virginem ſine viri admixtione conci
pere, quàm Mariam peccare. [CLAVSTRVM pudoris permanet] hoc eſt, virginale ſignaculum pudi
ciſsimæ ac integerrimæ genitricis Chriſti clauſum & illæſum manſit, in eius cõceptione, natiuitate, ac
deinceps indeſinenter: quoniam virgo fuit, ante partum, in partu, & poſt partũ, tanto integrior, mun
dior, & in cunctis perfectior, quanto matrem veri dei, reginam ac dominam omniũ virginum, immo
vniuerſorum ſanctorum, decuit cunctis ſanctis dei, & etiam cæteris huius incomparabilis virginis fa-
mulis & ancillis perfectiorem, puriorem, ac ſanctiorem conſiſtere. ❡ Deinceps in cõceptione vnige-
niti filij dei fuit tam indicibiliter ſpiritualizata, deificata, atq; in cunctis dignificatiſsima, quòd inde-
centiſsimum extitiſſet eam deinceps à viro cognoſci. Chriſtus ergo ſuæ matri præſtãtiſsimæ ac ſuper-
chariſsimæ fœcunditatem attulit, integritatem nõ abſtulit naſcẽdo, nec auferri permiſit ab alio. [VE-
XILLA virtutum micant] hoc eſt, inſignia excellentiſsimorum operum dei in virgine & deinceps in filio
eius, videlicet præclara eius myſteria, miraculoſi effectus, beneficia, chariſmata, & multiplicia dona re-
fulgent, repræſentantur, noſcuntur, & vndiq; prædicantur, ac in eccleſijs honorãtur. In virgine nan-
D que facta eſt incarnatio verbi æterni, creatio & glorificatio animæ Chriſti, quantum ad vires eius ſu-
premas, coniunctio virginitatis ac maternitatis in eadem perſona. Vnio ſponſi cæleſtis cum ſponſa ſin
gulari, & cum ſponſa vniuerſali. Tunc angelus apparuit & loquebatur paſtoribus, cecinitque in aere
militia cæleſtis exercitus. [VERSATVR in templo deus] id eſt, deus incarnatus in vtero virgineæ
matris, tanquam in viuo & ſacratiſsimo templo morabatur, baiulabatur, mouebatur, & requieuit: qui
deinceps egreſſus, in templo manufacto oblatus eſt. Et illud frequẽter ingreſſus, iuxta legis tenorem, Lucæ.2.
ſtatutis anni temporibus, vt patet in Luca. Vnde per Malachiã prædictum eſt, Statim veniet ad tem- Malac. 3.
plum ſuum dominator, quem vos quæritis: & angelus teſtamenti, quẽ vos vultis. Ob hanc regis Meſ-
ſiæ frequẽtem præſentiam, prædicationem, orationem, oblationem, miraculoſamque operationem, in
tẽplo ſecundo ſub Zorobabel cõſtructo, deus prędixit per Aggæum, Magna erit gloria domus huius, Aggæi.2.
nouiſsimæ magis quàm primæ. Nam & verbis his ſtatim præmiſit, Veniet deſideratus cunctis genti-
bus, & implebo domum iſtam gloria. [EGRESSVS EIVS à patre,] id eſt, verbum æternum ex cor-
de patris æternaliter eſt egreſſum, ſeu emanauit per generationem diuinam, egreſsione & emanatione
ad intra. De qua per Eſaiam prophetam loquitur deus pater, Egredietur de ore meo iuſtitiæ verbum: Eſa.55.
vt Diuus Auguſtinus exponit. Et denuo planius loquens, Nunquid (inquit) ego qui alios parere fa- Eſa.66.
cio, ipſe non pariam? Deinde verbum & ſapientia patris egreſſum eſt à patre ſpirituali miſsione, non
patrem relinquendo, ſed in rationabilibus creaturis gratioſe aliqua operando. Iuxta illud, Mitte illam Sapien.9

de cælis sanctis suis. De qua missione & egressione primo sententiarum diffuse tractatur. Tertio B
egressus est vnigenitus dei à patre non per loci mutationem, sed humanæ naturæ assumptionem. Si-
Eccl.24 cut in Ecclesiastico expressum est, vbi sapientia increata ac genita loquitur, Ego ex ore altissimi pro-
Prouer.8 diui, primogenita ante omnem creaturam. In Prouerbiis quoque, Ab æterno ordinata sum, necdum
erant abyssi, & ego iam concepta eram. [REGRESSVS eius ad patrem] in ascensione, non quod
in terra non fuerit deus pater, aut quod in cælo atque in patre non fuerit ac manserit filius, sed sicut
egressus fuit in incarnatione assumendo humanitatem, ita in ascensione regressus est ad patrem, as-
sumptam humanitatem in summo cælo ad dexteram patris, id est, in potioribus eius bonis per ple-
nam glorificationem constituendo. Vbi pater speciali eminentiorique modo esse & habitare asseri-
tur, quoniã ibi præclarius operatur ac clarius, vtpote facie ad faciem se ostendẽdo, videtur. Hinc dixit
Psalm.18 Psalmographus, A summo cælo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. Vnde & Chri-
Ioan.15 stus post cœnam passioni iam proximus, Exiui (ait) à patre, & veni in mũdum, iterum relinquo mun-
Mat.28 dum, & vado ad patrem. [EXCVRSVS vsque ad inferos] mox nanque vt in cruce expirauit, & tra-
didit spiritum, dicens, Pater in manus tuas commendo spiritum meum, descendit ad inferna, vt in
symbolo cõtinetur Apostolorum, hoc est, ad limbum patrum, qui fuit superior pars inferni, cuius in-
fima pars fuit locus ac mansio damnatorũ, quæ cõmuniter appellatur infernus, aut in quo nulla per-
hibetur esse redemptio. Secunda pars est purgatorium, quod & interdum infernus vocatur, vt cum F
Gen.37 oramus, Libera animas fidelium defunctorum, de pœnis inferni. Tertia pars erat limbus paruulorum
Esa.66. in solo originali defunctorum. Quarta, limbus patrum, de quo Iacob, Descendam (inquit) ad filium
Act.7 meum lugens in infernum. [RECVRSVS AD SEDEM dei] id est, velocissima reditio Christi, se-
cundum quod homo fuit, vsque ad cælum empyreum. de quo loquitur pater, Cælum mihi sedes est.
Deut.33. Vnde in Deuter. ait scriptura, Non est alius deus, vt deus rectissimus. Habitaculũ eius sursum & sub-
ter brachia sempiterna. Hinc in Apostolo loquitur Christus, Vici & sedi cum patre meo in throno
Hebræ.6 eius Atque ad Hebræos Apostolus, Præcursor pro nobis introiuit Iesus cælum. De huiusmodi cursu
Zacha. a angelus superior ait ad inferiorem, Curre & loquere ad puerum istum. ¶ Præterea, ob hunc multipli-
cem Christi profectum, volatum, ascensum, & descensum, exitum ac reditum, sponsa fatetur in Canti-
Cantic. a cis, Ecce venit iste saliens in montibus, transiliens colles. [PROCEDENS è thalamo suo] id est, Chri-
stus nascendo exiens vterum suæ virgineæ matris, in quo tanquam in thalamo celebratæ sunt nuptiæ
personales, inter verbum æternum & naturam humanam ab illo assumptam. Nuptiæ quoq; spiritua-
les inter Christum & sponsam vniuersalem, vt dictum est, [PVDORIS aula regia] hoc est, ventre fe-
licissimę virginis, cuius mundissimus ac fœcundissimus venter metaphorice dicitur aula: sicut & tha-
lamus, immo & regia aula, seu aula regalis, quia in eo nouem mensibus rex regum dei vnigenitus in-
carnatus quiescere ac morari dignatus est. Et ita intra se clausit, continuit, baiulauit eum, qui omnia G
portat verbo & imperio suæ virtutis, quem cælum capere nequit, nec intra se limitare. Propter quod
exclamauit quidam deuotus, O venter cælis diffusior, & cunctis capacior elementis. Qui & aula pu-
doris censetur, quia ab omni libidine alienissimus, & ipsa excellentissima virgo prorsus pudicissima
extitit pudore sapientiali, qui de malo & turpitudine culpæ erubescit coram supersanctissimi dei prę-
Eccles. 4 sentia. Vnde in Ecclesiastico dicitur, Est confusio adducens gratiam & gloriam. Quemadmodum au-
tem totum frequenter denominatur à sua parte: sic pars interdum nominationem à suo toto sortitur,
sicut manus sacrilegi appellatur sacrilega. [GEMINAE gigas substantiæ] id est, persona sublimis &
magna duplicis essentiæ seu naturæ, seu duas in se habens naturas perfectas, in vnitate personæ cõiun-
ctas: veram videlicet deitatem, atque perfectam humanitatem. Interdum tamen asseritur, quod dei fi-
lius factus est homo ad complendum & consumandum ordinem vniuersi: quatenus sicut ab exordio
mundi, immo potius ab æterno fuerunt tres personæ in vna subsistentes natura: ita in fine sæculorum
essent tres naturæ in vna persona, puta diuina essentia, caro, & anima in Christo. Verũ dum duæ natu
ræ perhibentur in Christo, nomen naturę proprie sumitur pro natura integra & perfecta. Dum vero
tres naturæ in ipso esse dicuntur, natura capitur extẽsius, prout etiam pars naturæ nominatur natura,
hoc est, tam caro quàm anima. ¶ Denique hæc profunda ac deuotissima verba Cassiodorus super li-
brum psalmorum, affirmat sanctum virum Ambrosium supernaturaliter protulisse, [ALACRIS VT
currat viam] id est, ipse Christus fuit alacris, id est, expeditus, velox paratissimus & iucundus ad per- H
currendum iter seculi huius, ad conuersandum in terris tam diu sicut pater præordinauit, ad expedien
dum & peragendum quicquid pater per eum dici, fieri, ipsumq; pati instituit. Propter quod pendens
Mat.27 in cruce deprompsit, Cõsummatum est. & paulo ante, Opus consummaui, quod dedisti mihi vt facie-
Ioan.17 rem. Cumque cõprehenderetur, dixit ad Petrum, Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibã il-
Ioan.19 lum? Hinc prædictum fuit in Psalmo, Exultauit vt gigas ad currendum viam. Et denuo de seipso effa-
Ioan.18 tus, In capite libri scriptum est de me, vt facerem volũtatem tuam, deus meus volui, & legem tuam in
Psalm.18 medio cordis mei. Itaque via hæc Christi fuit tota conuersatio eius, in seculo isto persecutio & passio
eius. Discursus in prædicando, fatigatio in itinerãdo, incessabilis occupatio pro humana salute. Redi-
tus quoque in ascensione ad cælum, in quo iugiter mansit, immo & homo iam factus fuit, antequam
in humanitate illuc ascendit, & hoc ratione personalis vnionis vtriusque naturæ in ipso. Ad quod insi
nuandum loquens cum Nicodemo in terra testatus est, Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de
cælo filius hominis, qui est in cælo. [AEQVALIS æterno patri] hoc est, tu Christe, qui secundum
deitatis tuę naturam vere æqualis es deo patri: quoniam deitatis plenitudo ac veritas omnem prorsus
Philip.2. imperfectionem, minorationem, inæqualitatem excludit. Vnde dixit Apostolus, Qui cum in forma
Ioan.10. dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem deo. Propter quod apud Ioannẽ ait, Pater meus

A quod dedit mihi, maius omnibus est, vtputa deitas ipsa: quam per generationem æternam à patre accepit. Propterea addidit, Ego & pater vnum sumus, [CARNIS tropheo accingere] hoc complacendo & congratulando magis, quàm deprecando prolatū est, vt sit sensus, Accingere, id est, teipsum accinge, vel à patre accingere, hoc est, accingaris: strophio carnis, id est, carne quam assumpsisti vt cingulum, id est, quodammodo te vestisti & operuisti animam tuā, aut etiam deitatem, cuius habitus fuit natura assumpta, vt super illud Apostoli, Habitu inuentus vt homo, Augustinus expressit. Iuxta hūc modum fertur in psalmo, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Esaias quoque de cingulo spirituali, Fides (inquit) cinctorium renum eius. [INFIRMA nostri corporis] id est, naturalem passibilitatem, fatigabilitatem, famem, sitim, pauorem, tristitiam corporis tui, quod de nostro ex virgine accepisti. Indetrahibiles quippe defectus Christus assumpsit, secūdum Damascenū, id est, naturales defectuositates, quibus detrahi nequit. Quamobrem debuit fratribus per omnia assimilari, iuxta Apostolū. [VIRTVTE firmans perpetim] id est, iugi fortitudine roborans, ita quòd ex infirmitatibus illis nunquam in aliquam prolapsus es culpam. Et quicquid in carne es passus, ex libertate fuit tuę virtuosissimæ voluntatis ac inuictissimæ charitatis, non ex necessitate passibilitatis: ex dignatione, nō ex coactione: sicque corpus Christi perfectissime fuit animæ eius subiectum: & passiones, seu potius propassiones suæ sensitiuæ partis, per virtutes morales excellentissimas indeuiabiliter regulabatur, quod totum factum est principaliter virtute diuina æternali. [PRAESEPE iam fulget tuum] id est, præsepium in quo tu ô Christe à virgine matre mox natus reclinatus fuisti, nunc splendet in corde & fide credentium: in quantum factum est instrumentum tibi deseruiens, & reclinatorium tuum: sicut & vestes, mensa, cœnaculum, quibus vsus es & quæ tuo iunt sacratissimo corpori applicata, ex hoc sanctificationem quandā contraxisse dicuntur & honorātur, imo tuipse in illis potius honoraris & fulges, in quibus & per quæ, tuas exercuisti & ostēdisti virtutes. [LVMENQVE nox spirat nouum] Consuetudo scripturæ est, vt tempus dicatur facere quæ fiunt in tempore. Vnde primo Machabæorū asseritur, Videns Ionathas, quia tempus eum iuuat. Et apud Matthæū ait saluator, Crastinus dies sollicitus erit sibiipsi. Itaque nox, in qua natus est mundi redemptor, spirat, id est, spirauit & effudit lumen nouum, videlicet ipsum Christum, quem in ipsa nocte peperit virgo. Qui quamuis sit lumen æternū, secūdum quòd deus, tamen tūc de nouo est natus ex virgine, & cœpit innotescere & refulgere hominibus: quando & angelus dixit pastoribus, Euāgelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis saluator, qui est Christus dominus. Idcirco tunc cantat Ecclesia, Deus qui hanc sanctissimā noctem veræ lucis fecisti splendore clarescere. [QVOD nulla nox interpolet,] hoc est, interrumpat, aut diuidat, sicut lux diei interrumpitur nocte. Certum est autem quòd Christus in seipso sit incommutabile lumen, secundum quòd deus: atque vt homo fuit in omni luce gratiæ ac gloriæ confirmatus. Ideo non oramus ne

Ibidem.

Psal. 44.

Esaiæ. 11.

Damasc.

Hebræ. 2

1. Mac. 12

Matth. 6.

Lucæ. 2

C hoc lumen in seipso obtenebretur, aut interpolationem incurrat, quod incessabiliter æque est splendidum, sed ne cesset mētibus nostris fulgere, nec caligo peccati, nec ignorantia, neq; aduersitas, nec vlla tentatio auferat illud à nobis, hoc est, corda nostra auertat ab ipsa. Hinc sanctus ait Laurētius, Nox mea tenebras nescit. Ideo subditur. [FIDEQVE iugi luceat] hoc est, per fidem & gratiam luceat nobis, sicut ait Apostolus Christum per fidem habitare in cordibus nostris. At vero fides in Christo non fuit, quia ab incarnationis instanti verus extitit comprehēsor. Sed fide, quam causat in nobis, intellectui nostro infulget, cum & fides sit oculus mentis qua contemplamur diuina, nec sine fide possibile est deo placere, quod de fide formata, hoc est, per charitatem ornata, potissime verum est in vita præsenti. [GLORIA tibi domine] quod in primo hymno expositum est, qui natus es de virgine, cum patre & sancto spiritu, id est, tibi ac patri atque spiritui sancto, sit gloria. Nempe qui vnam in diuinis honorat personam, honorat & alias. Propter quod filius ait, Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Itaque hymnum istum sententiosum, profundum, ac pulchrum deuotissime concinamus, mente ad dominum eleuata & compuncta, cum ingenti feruore, recordando attente, quòd ineffabiliter vnigenitus dei sese propter nos humiliauit. Quantam ad nos dilectionem ostēdit in sua incarnatione, & qualiter totius humilitatis & paupertatis præbuit nobis exempla, atque pro omnibus his totis ei regratiemur præcordiis, totisq; viribus eum in prætactis sectemur vir-
D tutibus. In præfatis quoque mirabilibus incarnatione peractis, eius omnipotentiam, sapientiam, misericordiam contemplemur.

Ephes. 3.

Ioan. 5.

IN QVADRAGESIMA ad vesperas Hymnus.

¶ In eo dirigitur ad deum oratio, vt in hoc sacro ieiunij quadragesimalis tempore, remissionem nobis peccatorum exhibeat, & cum corporali ieiunio, abstinendi etiam à peccatis gratiam tribuat.

AMBROSIVS author vt creditur ex charactere.

CARMEN Iambicum dimetrum.

[A]VDI BENIGNE conditor] Hymnus iste ex laude & oratione contexitur, & ad totam superbeatissimam trinitatem (quæ vere est vnus deus, vnus cōditor, rector, ac dominus vniuersorum] deuote dirigitur. [AVDI benigne conditor] id est, ô
A Deus omnipotens naturaliter pie, qui noster es creator, audi, id est, elemēter exaudi, gratiose accepta, largiflue imple, & adimplendo quod petimus, ostende te scire atq; aduertere, quę precamur. Auditus quippe in deo spūaliter est & realiter, idem quod intellectus. Dictio quoq; ista, benigne, aduerbialiter potest teneri, & esse determinatio verbi istius audi. Potest autem nominaliter accipi, & esse adiectiuū huius nominis conditor.

Itaq; audi[NOSTRAS preces cũ fletibus].i.preces nostras lachrymosas, seu preces & lachrymas ex B
piis causis virtutibusq; manãtes, hoc est, ex pœnitentiali dolore, ex desiderio regni cælestis, ex proximorum & fraternorũ, vicinorum cõpassione, ex propriæ defectuositatis & imperfectionis attentione,
Psal.38. ex cõpassione dominicæ passionis ex suauissima complacentia supergloriosissima & superserenissimi
dei. Sic & Psalmista orauit, Exaudi orationẽ meam domine & deprecationẽ meam, auribus percipe lachrymas meas. Magna est vis & efficacia huiusmodi lachrymarũ. Propter quod S. ait Hierony. O humilis lachryma, tua est potentia, tuũ est regnũ, tribunal iudicis non vereris, accusatoribus effundentiũ
Psal.55 te imponis silentium. Non est qui te accedere vetet, nec vacua redis, magis affligis diabolũ, q̃ inferna-
4.Re.20 le supplicium. Tu vincis inuincibilem, & ligas omnipotentem. ideo dixit Psalm. ad dominũ, Posuisti lachrymas meas in conspectu tuo. Et dominus ad deuotissimũ Ezechiam, Vidi lachrymam tuã. Qui harum gratiarum lachrymarum desuper appetit adipisci leuitates, dissolutiones, loquacitatem, pigritiam, & omnem consolatiunculam prorsus despiciat vilem. [IN hoc sacro ieiunio fusas quadragenario] id est, in tempore quadragesimæ huius. quamuis enim quotidie toto anno præfatis insistendum sit
Psal.41. lachrymis, vt dicere valeamus, Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, præcipue tamen in quadragesima ista, actibus pœnitẽtiæ specialissime deputata. ¶[Porrò de quadragesima & rationibus tot dierum ac consimilibus in aurea legenda sanctorum, & alibi satis habetur. Qui autem corporales & aqueas nequit effluere lachrymas, non turbetur immoderate, sed lachrymis cordis, hoc est, salutaribus compunctionibus, ignitis in deo affectibus sanctarum affectionũ profluuio contentetur. [SCRVTATOR alme cordium,] Hoc est, tu (ô deus) intime & infallibilis perscrutator, discussor, cognitor F
mentium humanarum, qui non ex ignorantia aut incertitudine corda scrutaris, sed eorum arcana pan-
Apoc.2 dendo ac vitia puniendo, ostẽdis te ea clarissime intueri. Propter quod in Apocalypsi de fornicatrice & mœchantibus secum testatus es, Ecce mitto eam in lectum, & qui fornicatur cum ea in tribulatione maxima erunt, & scient omnes ecclesiæ, quia ego sum scrutãs corda & renes, & dabo vnicuique
Hiere.17 secundum opera sua. Vnde & apud Hieremiam loquitur deus, Prauum est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego dominus scrutans corda, &c. [INFIRMA tu scis virium] hoc est, imbecillitatem, insufficientiam, imperfectionem, fragilitatem virium humanarum ac naturalium potẽtiarum. Nam & ratio vulnerata est ignorantia, voluntas malitia, concupiscibilis concupiscẽtia, irascibilis infirmitate: quæ sunt quatuor vulnera ex originali peccato secuta. Vnde & homo ex se gratia desti-
Sapiẽ.10 tutus, in omne malum est pronus. Iustum vero deducet dominus per vias rectas, ideo grata mente do-
Psal.72 mino confitetur, Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. Hinc fassus est
Hiere.10 Hieremias, Scio domine, quia non est hominis via eius, nec viri est vt ambulet, & dirigat gressus suos.
Roma.9. Concordat & illud Apostoli, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est dei. Nonne infir-
2.Cor.9. missimi sumus, de quibus deprompsit Apostolus, Scimus, quia non sumus sufficiẽtes cogitare aliquid G
ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est. In solo igitur deo sit tota spes. Ad ipsum stillet oculus noster, eius auxilium incessabiliter imploremus, omnem etiam præsumptionem, gloriã va-
1.Cor.4. nam, iactantiam, elationẽ tanquam diabolica mala iugiter detestemur. Pẽsantes illud Apostoli, Quid habes, quod non accepisti: si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? [AD TE reuersis exhibe remissionis gratiam] Quicunque ad deum conuersus est per veram contritionem, charitatem iam habet & gratiam gratumfacientem, sine quarum infusione mortale peccatum non dimittitur, nec deletur: ideo iam consecutus est gratiam remissionis, id est, indulgentiæ culpæ, ad minus quantum ad id quod culpæ est seu offensæ. Non tamen semper quantum ad reatum, hoc est, obligationem ad pœnam, nec quantum ad pœnam ipsam. At vero reuersus ad deum per attritionem (quæ est imperfecta reuersio) adhuc in suis est culpis, & quærit gratiam remissionis, id est, veniam, immo & gratiam veræ contritionis sibi infundi. Cumque ignoremus an simus in charitate, debemus dominum exorare: vt si in mortali sumus peccato, det nobis gratiam veræ contritionis: si vero in charitate sumus, dimittat nobis peccata præterita, etiam quantum ad pœnam: gratiamque infusam augeat, & conseruet in nobis. Et si (quod absit) recidiuauerimus, non iuste relinquat nos: sed misericordissime reuocet & conseruet. Quod vt obtinere promereamur, peccata nostra coram ipso humiliter recognoscamus, exem-
Psal.50 plo Psalmistæ dicentis, A peccato meo munda me, quoniam iniquitatem meam ego cognosco: sicque cum omni compunctione & humilitate dicamus. [MVLTVM quidem peccauimus] corde, ore, & H
opere, omissione & commissione: contra legem naturalem, diuinam ac positiuam. Vnde & Iacobus
Iacobi.3 ait apostolus, In multis offendimus omnes. Immo tam multis & magnis, vt dicere habeamus, Deli-
Psal.18. cta quis intelligit ab occultis meis munda me. Vnusquisque igitur peccata sua summatim recolligat, & quasi in fasciculum liget, ac ante oculos cordis sui sic colligata suspendat, vt ea frequenter intuendo humiliet valde spiritum suum, & omnem aduersitatem æquanimiter patiatur: immo cuncta quæ
Iob.33. sustinet, minora arbitretur, quàm sui merentur excessus. Dicendo illud Iob, Peccaui, & vere deliqui: & vt eram dignus, non recepi. Nam & deus peccata nostra quasi in sacculo signauit. Potissimum autem agendum est istud, dum quis se sentit pulsari impatientia, temeraria ve iudicio ex defectibus & peccatis alterius: ita vt tunc intueatur mox proprias trabes, memor Christi dicentis, Quid vides
Matth.7. festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? [SED parce confitentibus,] id est,
Lucæ.6. ignosce confitentibus sua peccata. Denique, triplex est confessio. Vna est fidei actus. Iuxta illud, Qui
Marci.8. me confessus fuerit coram hominibus. Et rursus, Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio
Lucæ.12 fit ad salutem. Secũda actus est latriæ: de qua Saluator, Confiteor tibi pater domine cæli & terræ. Hæc
Rom.10 confessio est dei laudatio. Tertia est pœnitentiæ actus, de qua habetur, quæ & veniã ꝓmeretur. Quẽ-
Matth.11. admodũ sanctus Iob protulit, Vias meas in cõspectu eius arguam, & ipse erit Saluator meus. Et psal-

A mista, Dixi cõfitebor aduersum me iniustitiã meam domino, & tu remisisti impietatẽ peccati mei.[A O Psal.31.
laudẽ tui nominis]id est, ad tuipsius laudẽ, honorem & gloriã,[CONFER medelam] hoc est, gratiã sacra-
mentalem, spiritualẽ curationẽ, cordis à recidiuo custodiã[LANGUIDIS]id est, nobis spiritualiter ægro-
tis ac læsis, ad vitia pronis, fomite infectis. Omnia etenim agit altissimus propter seipsum finaliter, cũ
ipse sit omniũ vltimus finis, atq; ad gloriã & præconiũ propriæ maiestatis. Ideo ait scriptura, Vniuersa
propter seipsum operatus est dñs. Alibi quoq; loquitur deus, Ego sum qui deleo iniquitates tuas pro- Prou. 16.
pter me, hoc est, propter ostensionẽ & glorificationem bonitatis & misericordiæ meæ. Vnde & in Eze- Esa. 44.
chiele testatur, Nõ propter vos ego faciam, notũ sit vobis, sed propter nomen sanctum meũ, &c.[SIC Ezec. 26.
corpus extra conteri]id est, da nobis discretionẽ & gratiam sic conterendi, castigandi, & pœnitentia-
liter affligendi corpora nostra extrinsecus[PER abstinentiam, ieiunet vt mens sobria] id est, quatenus
mentes nostræ abstineant, seque refrenent[A labe prorsus criminum]id est, ab omni fœditate & macu-
la culpæ mortalis. Nempe teste Apostolo, Qui sunt Christi, carnem suã crucifigunt cum vitijs & con Galat. 4.
cupiscẽtijs. Propter quod de seipso expressit. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Ad men-
tis enim purificationem & puritatem corporale ieiunium ordinatur, sicut & cætera exercitia exteriora 1. Cor. 9.
obseruantiæ religiosæ. Hinc & apud Matthæum iussit Saluator, Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypo Matth. 6.
critæ tristes. Apud Esaiam dominus reprehendit solum corporaliter ieiunantes, à peccatis non absti- Esa. 58.
B nentes. Ecce (inquiens) in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra. Ieiunium multos salutares habet
effectus. De quibus asserit Augustinus, Ieiunium purgat mentem, subleuat sensum, carnem subdit spi-
ritui, concupiscentiæ nebulas dissipat, libidinum ardores extinguit, castitatis lumen accendit: hoc est,
ieiunium cum discretione exhibitum, quoniam rationabile debet esse obsequium nostrum. [PRAE-
STA beata trinitas]quæ essentialiter & interminabiliter felix es, & vna beatitudo immensa, atque ob-
iectum beatificæ ac fruitiuæ visionis omnium beatorum[CONCEDE simplex vnitas]quæ est ipsa tri-
nitas, quicquid enim in diuinis dicitur absolute, conuenit vnicuique diuinæ personæ, totique trinita-
ti. Propter quod dicunt theologi, quòd in diuinis relatio multiplicat trinitatem, quia est relatio distin-
ctionis personalis ibidem. Essentia verò seruat vnitatem, quia essẽtia est vna numero in supergloriо-
sis illis æternis personis[VT fructuosa sint tuis ieiuniorum munera]hoc est, opera & obseruationes ie-
iuniorum, quæ nobis pie concessisti ac prouidisti(quoniam omnia merita nostra sunt dona tua, & effe-
ctus gratiæ tuæ, ac principaliter fiunt in nobis à te: cui sanctus loquitur Esaias, Omnia opera nostra o- Esa. 26.
peratus es in nobis. Vnde dixit Apostolus, Deus est qui operatur in nobis velle & perficere) sint fru- Philip. 2.
ctuosa, id est, meritoria vitæ æternæ, tuis fidelibus & ministris. Tunc autem ieiunia nostra nobis sunt
fructuosa, quando ex charitate procedunt, nec per sequens peccatum mortale merito suo priuantur &
præmio. Hunc igitur hymnum depromamus corde contrito ac mente salubriter lugubri, orationi, de-
C uotioni, compunctioni, lachrymisque vacantes, & exteriora ad interiorem profectum, ad cordis mun
ditiam, ad charitatis augmentum sapienter ordinantes.

DOMINICA IN PASSIONE Hymnus.

Iste est totus religiosæ pietatis, & affectuosæ deuotionis refertissimus, recensens dominicæ passionis
mysteria, & præclara viuificæ crucis præconia, in qua peractum est humanæ redemptionis sacramen-
tum. Demum ad eam pia dirigitur oratio fidelium, vt illis protectio sit, munimentum & præsidium.

Author THEODVLPHVS Aurelianensis episcopus. Quamuis Henricus Bebelius
eum FORTVNATO episcopo ascribat, alij Sedulio, alij item alijs.

CARMEN Iambicum trimetrum.

Exilla regis prodeũt]Recte hic hymnus in dominica passionis cãtatur, in quo de Chri
sti passione deuotissimè agitur. Ait ergo author huius hymni sanct⁹ (vt fertur) Ambro-
V sius, Vexilla regis prodeunt. Vexilla dicuntur insignia quædam signifera seu bellica si-
gna quæ ante principem siue exercitum deferuntur, aut etiam in processione solenni.
¶ Porro iste rex est Christus, de quo scriptũ est, Habet ergo in vestimento & in fœmo-
re suo scriptũ, Rex regũ, & dominus dominantiũ. Christus quoq; apud Matthæũ: Tunc dicet rex his,
qui à dextris eius erũt, Venite benedicti patris mei. Atq; in passione ad Pilatũ, Tu dicis, quia rex sum Apoc. 19
D ego. ¶ Deinde secundũ vtranque suam naturã Christo competit esse regem, quia vt deus est rex pote- Matt. 25.
state & authoritate regitiua, æterna, summa, & increata: quæ authoritas & potestas in tribus adorandis
personis est eadẽ numero, quemadmodũ & essentia, ideo tres personæ sunt vnus rex, sicut & vnus do-
minus: iuxta illud in symbolo, Nõ tres domini, sed vnus est dominus. Verũtamen hãc potestatẽ & au
thoritatẽ filius habet à patre per generationẽ æternam. ¶ Insuper filius secundũ naturam assumptã hu
manã, est rex & princeps omniũ creaturarũ, potestate & authoritate creata, secundaria, dependente &
quasi instrumẽtali. Propter quod Matth. vltimo loquutus est, Data est mihi omnis potestas in cælo &
in terra. Hæc ergo Christi regis nostri vexilla, id est, bellica signa, quibus Christus ꝓstrauit aereas po-
testates, videlicet dæmones, vicitq; mundum, sunt crux eius, columna, claui, spinea corona, flagella, mi
racula, sacramẽta, quæ in hoc passionis tempore spiritualiter prodeũt, id est, repræsentantur, recolun
tur, honorantur & prædicantur. [FVLGET crucis mysterium] Mysterium appellatur sacrum secretũ, seu
mystica ratio, abditumve cõsilium. Mysterium igitur crucis est supersapiẽtiale, profundissimũ ac olim
ignotum, abditumque consilium: quo trinitas adoranda ab æterno decreuit redimere, & saluare genus
humanum per Christi incarnationem ac passionem. Quatenus sicut per primi hominis inobedien-
tiam periit, ita per Christi obedientiam passionem ac mortem redimeretur. Hoc mysteriũ (teste Apo-
stolo) abscõditum fuit à seculis in deo, & reuelatũ fuit tempore præfinito sanctis Apostolis, per quorũ
doctrinam ac spiritus sancti illustrationẽ deuenit ad ecclesiæ sanctæ notitiam. De quo ad Ephesios ac Ephe. 3.

Romanos multa induxit Apost. Hoc plane mysteriũ fulget modo in cõtẽplatione & cognitione fide- B
Roma.5. liũ,in fide & veneratione,qui recolũt illud, & contẽplatiuis hominibus innotescit:quibus nihil ratio-
nabilius videtur esse,q̃ quod fides cõtinet Christiana,quoniã fidem habent cũ rationibus credẽdorum
& purificatę mẽtis intelligentia. Hinc sanctus Andreas dixit, Magnũ esse crucis mysteriũ [QVO] my-
sterio,hoc est,propter quã sacram & mysticã seu abditã rationẽ,ac fructuosissimã causam[CARNE car-
nis cõditor] hoc est, ipse vnigenitus patris Christus cõditor.i.creator,carnis.i.totius humani generis.
Ioan. 17. De quo apud Ioannẽ ipse loquitur deo patri, Dedisti potestatẽ omnis carnis. Esaias quoq;, Videbit o-
Esa. 40, mnis caro salutare dei nostri[SVSpensus est patibulo].i.cruci affixus, carne.i.in corpore suo mortali.
&.50. Quemadmodũ Esaias prædixit, Corpus meũ dedi percutiẽtibus. Et beatissimus Petrus in prima sua
1.Petr.2. canonica, Peccata,inqt,nostra portauit in corpore suo sup lignum. Nẽpe ob hanc mysticã rationẽ,vo
Esa.53. luit deus pater Christũ pati, & tradidit eũ pro nobis. Sicut ad Roma. asserit Paulus, Proprio filio suo
Roma.8. nõ pepercit,sed pro omnib⁹ nobis tradidit illũ. Vnde in Ioãne fertur, Sic deus dilexit mundũ, vt filiũ
Ioan.3. suum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in ipsum,nõ pereat,sed habeat vitã ęternã. Porrò Iudas tra-
didit Christũ ex auaritia,quẽ Iudæi tradiderunt in mortẽ ex inuidia. Non itaq; casu,sed ex diuina prę-
ordinatione & sapiẽtiali mysterio factũ est, ꝙ mundi saluator hoc genus mortis, videlicet crucifixionẽ,
sustinuit. Nã vt copiosius succurreret mundo, voluit acerbissimam atq; ignominiosissimã mortẽ pati
pro eo. Rursus, quoniã primus homo peccauit de fructu ligni sibi prohibito comedendo: voluit Chri F
Genes. 3. stus mortẽ patiendo in ligno satisfacere pro primo illo originali peccato, ac cæteris vitijs inde sequu-
tis. Iterũ, quia diabolus vicit primos parentes per esum fructus ligni, vtpote de arbore scientię boni &
mali, voluit Christus superare diabolũ, obediẽdo deo patri vsq; ad mortẽ ac crucis suppliciũ. [confi-
xa clauis viscera tendẽs manus vestigia].i.cõditor carnis Christus tẽdens.i.in cruce extendens viscera
manus.i.carnes manuũ suarum sub pelle earũ contentas & tectas, vestigia.i.etiã suos sacratissimos pe-
des. Sicq; sumitur effectus pro causa, quia per pedes causantur impressiones, quę vestigia nuncupãtur.
Psal.21. Viscera inquã atque vestigia confixa clauis.i.clauis perforata & cruci affixa. Iuxta illud Psalmi, Fode-
Zach.13. rũt manus meas & pedes meos. Zacharias quoq;, Dicent, quid sunt plagę istæ in medio manuũ tuarũ?
Deniq; viscera ista manuũ ac pedum, sunt carnes tenerrimæ mirabiliter passibiles atq; læsibiles. Hinc
mors confixorũ per manus & pedes in ligno, est vehemẽter nimis pœnalis, amara, grauissima, pręser-
tim quoniã configuntur & perforãtur in locis neruosis, in quibus sic perfodi pœnalissimũ est, propter
Ephe.5. cõcursum neruorũ atque venarũ[REdemptionis gratia hic immolata est hostia] Hic.i.ipse Christ⁹ im-
molata est hostia.i obtulit semetipsum patri æterno hostiã salutarẽ pacificã: gratia redẽptionis.i.causa
redimẽdi nos gratiose. Per hoc nãque ꝙ filius dei ex ardẽtissima charitate, prõptissima obediẽtia, pro-
fundissima humilitate, maxima pietate, summoq; zelo diuini honoris, subijt ac tolerauit acerbissimũ
istud suppliciũ mortis, passio eius ineffabiliter meritoria, fructuosissima & efficacissima fuit, ad redi- G
mendũ totum genus humanũ. Imò meriti quodãmodo infiniti, eo ꝙ natura humana, quæ sic patieba-
tur, fuit non solũ prę vniuersis creatis sanctissima, dignissima, ac patri ęterno grauissima, sed etiã quo-
niã immediate ac hypostatice fuit cõiuncta verbo ęterno ac diuinæ naturæ: sicq; efficaciã & idoneitatẽ
ad redimendũ ac promerendũ, quodãmodo infinitã habebat, quod exuberantissimũ Christi meritũ no
minatur thesaurus ecclesię, ex cuius plenitudine indulgẽtię cõcedũtur, cuius thesauri erogatio à Chri
sto cõmissa est summo põtifici, tanq̃ pleno ac generali Christi vicario. Præterea de hac Christi immo-
Esa.53. latione p Esaiã fuit prędictũ, Oblatus est q̃a voluit. Vñ ad Ephes. disseruit Paulus, Christ⁹ dilexit nos,
Ephes. 5. & tradidit semetipsum ꝓ nobis, oblationẽ & hostiã deo in odorẽ suauitatis. [QVO].s. pręfato myste-
rio ipse Christus[VVLneratus insuper].i, vltra prędictã suspensionẽ in patibulo, trãsuerberatus in late-
re[MVCRONE].i.ferreo cuspide seu acumine[DIRæ lanceę].i. hastæ militaris horrẽdæ: iuxta illud Ioãnis,
Ioan. 19. Vnus militũ lãcea latus eius aperuit. Hinc in Zacharia Christus prędũciauit, Aspiciẽt ad me quẽ con
Zach.12. fixerũt[VT nos lauaret crimine, manauit vnda sanguine.] Vnda.i.aqua, manauit.i.fluxit, sanguine.i.si-
Ioan. 19. mul cũ sanguine, sicut pręallegato cap. addit Euangelista, Cõtinuo exiuit sanguis & aqua, vt nos laua-
ret.i. precio sanguinis sui ac merito effusionis eius purgaret crimine.i. ab origioali peccato, cæterisque
excessibus, secũdũ illud Apoc. Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Atq; ad H
Ephe.5. Ephes. Christus dilexit ecclesiã & tradidit semetipsum ꝓ ea, vt illã sanctificaret, mũdans illã lauacro
aquę in verbo vitę, vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiã. Cõsequẽter author crucẽ cõmendat [IMpleta
sunt quę cecinit Dauid fidelis].i.ea quę Dauid fidelis fidelitate fidei, quę est theologica virt⁹: fidelitate
quoq; morali, quę est pars iustitię, qua ꝓmissa & verba addicta implentur & verificãtur, q primo regũ
1.Reg. testatur, Dominus retribuet vnicuiq; secundum iustitiã suã & fidẽ: cecinit.i. ꝓphetice cecinit, & con-
26. sonãter aliis prophetis prędixit, [CARmine].i. in cãtico spiritualẽ letitiã cõtinẽte, puta in psal. 95. [DI-
cens in nationibus, regnauit à ligno deus].i. Christus deus & homo in vnitate personæ, regnauit.i. vir-
tute ac merito suę saluificę atq; sacratissimę passionis, regiũ principatũ obtinuit, secũdũ naturã huma-
nã, secundũ quã & promeruit in tota militãte ecclesia regnando p fidẽ & gratiã in corde credentiũ, &
per vicarios suos pręlatos, principesq; fideles, pręsidẽtes toti populo Christiano, quemadmodũ apud
Ioan.18. Ioannẽ prędixit, Si exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad meipsum. Vnde per Danielẽ est prædictũ,
Dan. 7. Antiquus dierũ.i. pater ęternus, dedit ei potestatẽ & honorem & regnũ, & omnes populi, tribus & lin
guæ seruient ei. Hinc additum est, in nationibus, id est, in gentilium generationibus, quas vbiq; terra-
Ioan.10. rum per gloriosos apostolos, eorũque adiutores cõuertit: sicut apud Ioannẽ est pręfatus, Alias oues ha
beo, quę nõ sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Porro ipsos gentiles, Iudæi consueuerunt cõ-
muni nomine appellare nationes, quasi paruipensiue, propter eorum pristinã infidelitatem. Sic quip-
Actu. 10. pe conuerso Centurione Cornelio & gentibus secum collectis, dixerũt Iudæi, Ergo in nationes gratia

A dei effusa est? Sic autem Christus regnauit in nationibus à ligno, id est, cito post suspensionem & mor-
tem suam in crucis patibulo. Factus est enim (vt in Esaia legitur) principatus eius super humerũ eius, Esa. 9.
quando videlicet baiulãs sibi crucem exiuit: qua humiliatione & ignominiosissima passione meruit & Matt. 27
post expirationem in cruce sortitus est regnum & dominationẽ toto orbe terrarũ. Hinc in prima sua 1. Petr. 2.
canonica princeps affirmat apostolorũ, Qui peccata nostra tulit in corpore suo super lignũ. De hoc
& vna Sibyllarũ, id est, gentilium prophetissarũ vaticinata est, Felix ille deus qui ligno pẽdet ab alto.
Nihilominus (vt dictum est sępius) Christo secundum suam humanitatem etiam ratione hypostaticæ
vnionis suę naturę humanę cum verbo æterno, à primo vnionis illius instanti competebat domini-
um, regnum & iudiciaria potestas omniũ populorum totiusq; creaturę. Verũtamen in Hebręo non ha
betur, à ligno. Ideirco Hieronymus iuxta Hebraicã transtulit veritatem, Dicite in gentibus, quia domi
nus regnauit. Hinc probabiliter æstimatur ꝙ complexũ istud, à ligno, primo appositum sit per modũ
glossæ interlinearis ab aliquo expositore: Deinde ex imperitia scriptorũ textui additum. Postremo de
Christi passione & eius regeneratione ac regno in nationibus, loquutus est Dauid in multis Psalmis,
pręsertim psalm. 21. in quo inter cętera legitur, Foderũt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt
omnia ossa mea. Haud dubiũ, quin in affixione & suspẽsione Christi in cruce. Deinde ibidẽ de conuer-
sione nationũ ad Christum subiungitur, Reminiscẽtur & conuertentur ad dominũ vniuersi fines ter-
B ræ: Et adorabũt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentiũ. Quoniam domini est regnũ, & ipse domi-
nabitur gentiũ. [ARBOR] id est, ô tu crux quę es arbor, id est, lignũ vitale. Arbor verò proprie nomi-
natur lignũ adhuc vegetatiua anima informatũ, & ita crux arbor nõ est. Attamẽ adhuc p similitudinẽ
arbor vocatur, quoniã spiritualiter & causaliter viuit, & lignũ viuificum ac vitale pronũtiatur, inquã-
tum instrumẽtaliter humanę cooperatur saluti. Vel, arbor sumitur hic extẽse pro ligno [OBCORA &
fulgida] Crux enim supernaturaliter exaltata, decorata, & pulchrificata est varijs modis, atq; (vt affir-
mat Chrysostomus) radijs solis splẽdidior in iudicio apparebit [ORnata regis purpura] id est, pręstan-
tissima ac regia Christi carne & eius cõtactu, cuius etiam sacro attactu aqua vim purgatiuã peccati sor
tita censetur. Vel purpura, id est, roseo atq; purpureo sanguine saluatoris, de quo deprõpsit archiapo-
stolus, Nõ corruptibilibus auro vel argento redẽpti estis, sed precioso sanguine Christi, [ALEcta digno
stipite] id est, pręordinata diuinitus ex radice seu trũco præclaro [TAM sancta mẽbra tangere] vtpote
dorsum, manus & brachia, pedes & crura domini saluatoris. In his verbis alloquitur crucem, non ꝙ il
la intelligere queat, sed vt ip simet in honorẽ sanctę crucis, potius autẽ crucifixi, excitemur. Præterea de
hoc sanctę crucis decore & fulgore gloriosus Andreas Aposto. dixit, Salue crux, quæ in corpore Chri
sti es dedicata, & membris eius tanq̃ margaritis ornata. O bona crux, quæ decorẽ & pulchritudinẽ de
membris domini suscepisti. [BEata, cuius brachijs secli pepẽdit precium] id est, tu ô crux beata es, non
C formaliter, cũ non sis res capax vitæ & salutis, sed instrumentaliter, quoniã ad mundi beatitudinem re
cuperandam materialiter cooperata es, & mediũ quoddam effecta: cuius brachijs, id est, in cuius parti-
bus instar brachiorum extensis, secli pepẽdit pretium, id est, Christus cuius sanguine precioso, seculũ,
id est, genus humanũ est liberatum. Cuius vtique Christi valor & dignitas tantæ fuit pręstantię, ꝙ mi-
nima portio sanguinis eius suffecisset redimere totum captiuum, venũdatum, & amissum hominũ ge-
nus [STAtera] id est, libra [FActa est corporis] Christi, quod in cruce pependit. Sicut res cuius valor seu
quãtitas per stateram inuestigatur: sic quanta extiterit dignitas corporis Christi, hinc patuit, ꝙ eius in
cruce ascensio sufficiens & supersufficiens fuit ad redimendũ genus humanũ, ita ꝙ particularis & tem
poralis mors corporis Christi idonea fuit eripere genus humanũ à morte vniuersali, spirituali ac æter-
nali, imò & vitam gratię omnibus promereri, vitamque gloriæ adipisci. Hinc subditur, [PRAEdamque
tulit tartaris] id est, infernalibus potestatibus ac tormentis abstulit genus humanũ, quod maligni spi-
ritus suo abstulerant creatori, ac in suam redegerant potestatem, ita ꝙ omnes ante Christi passionem
descenderunt ad locum aliquem inferorum. Vnde in Euãgelio Christus expressit, Cum fortis armatus
custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet: si autem fortior illo superueniens vicerit eũ, vni- Lucæ. 11.
uersa vasa eius eripiet, & spolia eius distribuet. Ab Esaia quoq; de Christo prædictum est, Dispertiam Esa. 53.
ei plurimos, & fortiũ diuidet spolia, pro eo ꝙ tradidit in mortem animã suam. Insuper Christus præ-
dam abstulit tartaris, sanctos de limbo patrum educendo ac detẽtos in purgatorio, tempore opportu-
D no. Vnde prædixit per Osee, De morte redimam eos. Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Osee. 13.
[O CRVX aue spes vnica] id est, ô tu crux existens spes vnica, id est, spes principalis ac summa. Hoc est
pręcipuum spei nostræ obiectum, aue, id est, sine omni væ, sis salutata ac felix. Istud referendum est ad
rem signatã & figuratam, puta ad Christũ crucifixum potius quàm ad crucem signantem & figurantẽ.
Idem namque motus est in figuram & figuratũ, qui tamen motus in figuratum principaliter fertur, se-
cundum philosophum. Hinc sequentia de Christo potissimum intelliguntur [AVGE pijs iustitiam] id
est, in hominibus deuotis perfice & augmẽta ipsam iustitiã, sine qua non habetur vera deuotio, quę est
promptitudo voluntatis ad ea quæ dei sunt, hoc est, ad actus cultus diuini. Estq; deuotio actio latriæ,
quæ est pars subiectiua, id est, species iustitiæ. Potest quoque per iustitiã designari quælibet virtus: quia
iustitia est virtus communis, imò omnis virtus secundum philosophum, & hoc secundum vnam iusti-
tiæ acceptionem [REISQVE dona veniam] id est, his qui adhuc in sordibus sunt indulge, gratiam
saluberrimæ contritionis infunde, sicque vniuersos saluifica. [TE summa dei trinitas] id est, ô trini-
tas summa, quæ vnus est deus [OMNIS spiritus] rationalis & intellectualis [COLLAVDET] te,
id est, simul te laudet per charitatem vniti, iuxta illud Psalmi, Exultemus nomen eius in idipsum. Psal. 33.
Et referendo hoc ad ecclesiam triumphantem, est vox congratulationis & complacentiæ, quoniam
illa ecclesia nostra exhortatione & oratione non eget: referendo autem hoc ad ecclesiam militantem,

extat oratio, vt sit sensus, Omnis spiritus, id est, omnis anima rationalis viatorum te collaudet, id est, B
gratias tibi agat super tantis beneficijs quæ nobis contulisti per Christum, teque in omnibus benedi-
cat: & deprecetur vt des ei gratiam hoc agendi [QVOS per crucis mysterium saluas, rege] id est, gratiose
guberna, & ad beatitudinem æternam perduc: per secula, id est, tempore peregrinationis & durationis
vitæ istius eos quos saluas, id est, redemisti & saluare dignaris: per crucis mysterium, id est, per ea quæ
Christus in cruce pro nobis sustinuit, & per secretam crucis gratiam ac virtutē, per quas dæmones &
peccata prorsus vincuntur. Amen. Ecce hunc deuotissimum, compendiosissimum, mysterialemque
hymnum cum ingenti recollectione, feruore, puritate deuotissime decantemus, cum intima gratitudi-
ne atque præcordiali compassione dominicæ passionis, contemplantes & admirantes altitudinem sa-
pientiæ & consilij superbeatissimæ trinitatis in recuperationem nostræ salutis, per admiranda myste-
ria saluatoris. Ad laudem & gloriam omnipotentis.

IN FESTIS PASCHALIBVS Hymnus.

Commendatur in eo sacer dies paschæ triumphali Christi resurrectione, generis humani
redemptione, fidei institutione Christianæ, angelorum exultatione, latronis
pœnitentia, mortis interemptione celeberrimus.

AVTHOR ex phrasi creditur AMBROSIVS.

CARMEN Iambicum trimetrum. F

Ic est dies verus dei.] Omne tēpus est dei creatoris, q (vt in Daniele habetur) mutat
tempora & ætates. Et cui cātamus in Psal. Tuus est dies & tua est nox. Propter quod
Christus in Euangelio protestatur, Dominus est filius hominis, etiam sabbati. Quod
ei secundum deitatis naturam potissimum conuenit, quanuis & secundum naturam
assumptam aliquo modo hoc ei competat, inquantum secundum eam quoque omni
prælatus est creaturæ. Porro quo in aliquo die aut tempore deus præclariora exercet
opera omnipotentiæ, iustitiæ ac misericordiæ suæ, eo dies ille seu tempus appropria-
tius ac specialius dicitur dies seu tempus dei. Hinc de Christo in euangelio sancti Ioannis frequenter
Ioan. 2. asseritur, Nondum venit hora eius, aut simile aliquid: vt, Tempus meum nondum aduenit. Sic itaque
Ioan. 7. de hoc die solēnitatis paschalis merito canitur, [HIC est dies verus dei] id est, dies qui vere & propter
realem veritatem rerum gestarū spiritualiter ascribitur Christo ac toti supersublimi trinitati, propter
Christi resurrectionem & frequentem apparitionem in die isto, & alia gratiæ atque potentiæ suę ope
ra die isto exhibita, [SANCTO serenus lumine] clarus lumine saluatoris & clarificatus potentia suæ re
surrectionis, ac refulgentia suæ apparitionis. Luce quoque suę sapientissimę informationis, qua eos in-
formauit, quibus apparuit: & itē multiplici gratia qua consolabatur eos tunc, imò & sanctos quos hoc
Zach. 9. die de limbo eduxit, iuxta illud Zacha. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de G
Psal. 117. lacu, in quo non est aqua. Ideo scriptum est & prophetatum de die hoc, Hæc est dies quam fecit domi
nus, exultemus & lætemur in ea. Sic demum intelligi potest & verificari quod sanctus Maximus præ-
sul ac alij quidam sancti affirmant, solem hoc die solito clarius choruscare. Non quod sit augmentatio
lucis in ipso realiter sole, sed iuxta modum loquendi scripturæ, quo luminaria cæli clarius splendere
Ezech. 3. aut obscurari scribuntur, secundū quod hominibus in ipsis diebus maiora ꝓspera seu aduersa eueniūt.
Vnde per Ezechielem dominus loquitur Pharaoni, Cum extinctus fueris, operiam cælos sacco, & lu-
minaria cæli mœrere super te faciam. [QVO diluit sanguis sacer] id est preciosus & sanctus Christi san
guis, & eius effusio deleuit & expiauit, [PROBROSA mundi crimina,] id est, vitia hominum ignominio-
sa, improperijs atq; conuitijs plena, inhonestissima, detestanda. Veruntamen istud fecit sanguis Chri-
Zacha. 3. sti in die sancto parasceues. De quo per Zacha. dominus dixit, Auferam iniquitatē terræ illius in vna
die. Tunc inquam sanguis Christi id egit, quantum ad sufficientiam, & item quantum ad efficientiam
quo ad sanctos in limbo detentos, qui anima Christi ad eos descendente protinus deum videre cœpe-
runt per speciē, ablato iam reatu originalis peccati precio sanguinis Christi. Porro in die resurrectio-
nis Christi, sanguis sacer id fecit in quibusdam viatoribus per efficientiam, qui tunc fidem & gratiā re-
cuperauerūt. Tunc item sanguis Christi fecit hoc ipsum, quantum ad manifestationē, quo ad eos qui- H
bus innotuit tunc fructus dominicę passionis. Hinc sequitur. [FORMAM refundēs perditis, cæcosq; visū
illuminans] quemadmodum dictum est, tempori ascribūtur ea quę fiunt in tempore. Et sic dies domi-
nicæ resurrectionis perhibetur perditis, id est, incredulis & iniquis fidē refundere, quia per Christi re-
surrectionē præcipue reparata, roborata & aucta est fides catholica, sicut per eius sepulturā videbatur
Lucę. 24 pręcipue euacuata, in tantum, q discipuli eius dixerūt, Nos aūt sperabamus, &c. Vnde apostoli potis-
Actuū. 2. simū curauerunt Christi resurrectionē probare, sicut in actibus eorū recitatur, Virtute magna redde-
3. 4. 5. bant Apostoli testimoniū resurrectionis Iesu Christi domini nostri, imò & tunc cœperūt Apostoli in
Actu. 4. fide firmari, qui tempore passionis & sepulturæ fuerūt in ea scandalizati ac infirmati, in tantū, q prin
ceps eorū cœpit anathematizare & dicere, quia non noui hominem istum. Verū hoc die confessi sunt,
quia surrexit dominus vere & apparuit Simoni. Sic quoq; dies iste, id est, Christus in die hoc illumi-
nauit cęcos, id est, peccatis & infidelitate excęcatos, lumine fidei, splendoreq; gratię ac virtutū: imò re
surrectio Christi facta hoc die, toto orbe terrarū illuminauit gentiles, multaq; milia Iudæorum ad cre
Esa. 42. dendum in Christum, prout apud Esaiā deus pater loquitur Christo, Dedi te in fœdus populi, in lucē
Esa. 49. gentium, vt aperires oculos cęcorum. In eodē quoque propheta Christus de fructificatione sua in gen
tilium cōuersione testatus est, Glorificatus sum in oculis domini: & dixit, parū est vt sis mihi ad susci-
tandas tribus Iacob, & fęces Israel cōuertendas: dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsq; ad vlti-
mum terræ. Cuius rei exemplum subiungitur interrogatiue [QVEM] supple hominem, quantumlibet

A lapsum ac reum[NON soluit] id est, absoluit[GRAVI metu]id est, à formidine deprimente, immode-
rata atque ad desperationem inclinante,[LAtronis absolutio?]quem Christus in cruce absoluit & pur-
gauit totaliter à suis peccatis, quantum ad culpã & pœnam, quando dixit ac promisit eidem, Amen di Luc. 23.
co tibi, hodie mecum eris in paradiso. Tunc quippe infudit ei sufficientem & plenam cõtritionem, fi-
dem & charitatem.[QVI]scilicet latro[PRAEmium mutans cruce] id est, in cruce pendendo, patien-
do, ac pœnitẽdo, mutauit præmium suum, quia iam ante promeruit condemnari, & in cruce mox me-
ruit saluari [IESVM breui quærit fide]id est, gratiam & salutem à Christo petiuit celeri confessione
ac deprecatione, dicendo ad impœnitẽtem latronem qui Christum blasphemauit: Neq; tu(inquiens)
times deum, quòd in eadem damnatione es?& nos quidem iuste. Nam digna factis recipimus, hic verò
nil mali gessit[IVstosque præuio gradu prçuenit in regnũ dei]id est, etiam ante Apostolos ac cçteros iu
stos adhuc in mundo hoc existentes, præuenit in regnum Christi, pro quo orauit, Domine memento
mei, cum veneris in regnum tuum, vt Luc. 23. recitatur. Denique Christus ante latrones expirauit, vt Ibidem.
Ioan. 19. patet, & ita ante animam latronis huius, limbum ingressus est patrum: quos protinus beatifi-
ca illustrauit visione, vt dictum est. Deinde post modicũ animam latronis illuc peruenientem. Hæc ve
rò beatifica visio, spiritualis est paradisus, de quo protulit dominus, Hodie mecũ eris in paradiso. Id-
circo quòd quidam exponendo hic dicunt, quòd latro præuenit existentes in limbo in visione diuinæ
B assentiæ, non videtur sapienter prolatum, imò in hac visione paulò per sequutus est eos.[OPVS stupent
& angeli]id est, angeli gloriosi admirabantur opus nostrç redemptionis [POENAM videntes corporis]
id est, cognoscẽtes ineffabilem acerbitatẽ passionis Christi in corpore patientis, imò & in animo, etiam
quantum ad singulas eius vires, inquantum in essentia animæ erant fundatç, ac respectum habebant ad
obiectum creatum. Nihilominus vires superiores animæ Christi, per comparationem & respectum ad
increatum obiectum, erant in gaudio beatç fruitionis. Quod totũ reuera tam vehementer mirabile est,
quòd angeli quoq; hinc merito mirabantur, præsertim ꝙ deus & homo tanta & talia sustinebat. Potest
item exponi, ꝙ angeli intuentes latronẽ in tanta corporis sui afflictione Christũ quçrentem, pœniten-
tem, ac veniã obtinentem, admirati sunt totum hoc opus, & tantam dei clementiam. Vnde adiungitur
[CHRIstoque adhærentẽ reum]puta latronem, Christo per fidẽ, spem & charitatẽ, cçteras quoque vir-
tutes se applicantem[VITAM beatã carpere]id est, æternam salutẽ pro suæ conuersionis, cõfessionis, ac
pœnitentiæ prçmio obtinere: de qua ait Saluator, Hçc est vita çterna, vt cognoscant te verũ deum, seu Ioan. 17.
vitam beatam, id est, summç felicitatis obiectum essentialiter felix & viuum. Vnde & Christus fatetur,
Ego sum via, veritas, & vita. In hoc latrone proposuit Christus omnibus nobis pietatis ac gratiæ suæ
exemplum, vt nemo omnino desperet, videns latronem tam facile ac repente contritum ac saluatum.
[MYsterium mirabile]id est, res profunda misericordia diuina, est istud quod subditur [VT abluat mũdi
C luem, peccata tollat omniũ, carnis vitia mundãs caro]id est, vt caro supple Christi, mũdans vitia car-
nis, id est, sua morte & sanguinis sui effusione delẽs & expians peccata carnaliũ hominum mediatoriè
ac instrumentaliter. Christus etenim est mediator dei & hominũ, & eius caro, imò tota humanitas sua 1. Tim. 2.
fuit & est instrumentum animatũ, immediatum, coniunctum, ac propriũ verbi æterni sibi vniti. Sic q;
caro Christi instrumẽtaliter ac mediatoriè virtute deitatis seu personæ verbi sibi coniuncti, mũdauit &
abstulit omniũ culpas, quantum in se erat. Ideo dicitur vt abluat, id est, purget & lauet luem mũdi, id
est, infectionem originalis peccati, prout sacratissimus Ioãnes baptista disseruit, Ecce agnus dei, ecce Ioan. 1.
qui tollit peccata mũdi. Peccata tollat omniũ, id est, non solum originale generis humani peccatũ, ve- Esa. 53.
rũetiam actualia & personalia hominũ vniuersorum peccata: iuxta illud Esaiç, Dominus posuit in eo
iniquitatem omniũ nostrum. Vnde ad Hebr. scripsit Apostolus, Christus oblatus est semel ad multorũ
exhaurienda peccata. Atq; in prima sua canonica princeps Apostolorum deprompsit, Christus semel
pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis: vt nos offerret deo, mortificatos quidem carne, vi-
uificatos autẽ spiritu. Deglutiẽs mortẽ, vt vitæ æternç efficeremur hæredes.[QVID hoc potest subli-
mius]id est, quid potest esse altius ac dignius inter opera misericordiç dei[VT culpa quærat gratiã] id
est, consideratio propriç culpç in homine attrito, emendationẽ proponente, instiget & moueat homi
nem talem ad quærendã veniam & gratiam gratũ facientem à deo. Hinc vbi abundauit peccatũ, abun Roma. 5.
dare solet & gratia. Et psalm. fatetur, Conuersus sum in çrũna mea, id est, consideratione miseriæ meç: Psal. 31.
D dum configitur spina, id est, remorsu & afflictione[METumque soluat charitas] id est, dilectio Christi
ad nos, dissoluat & auferat metũ seruilem & inordinatum pœnarũ à cordibus nostris. Nam & nos pẽ-
sando quantũ & qualiter ipse dilexit nos, spem & amorem concipimus, ac opprimentem metũ abijci-
mus. Vnde ad Roma. profert Apostolus, Nõ accepistis spiritũ seruitutis iterũ in timore, sed accepistis Roma. 8.
spiritũ adoptionis filiorum dei. Ad Timoth. quoq;, Non dedit nobis deus spiritũ timoris, sed virtutis 2. Tim. 3
& dilectionis & sobrietatis. Insuper charitas nobis infusa remouet metũ mere seruilem: & cũ perfecta
extiterit, metũ illum prorsus expellit: iuxta illud Ioan. Timor nõ est in charitate, sed perfecta charitas 1. Ioan. 4
foras mittit timorẽ[RAndatque mors vitam nouam]id est, mors & passio Christi per modũ meritoriç
causæ reparet & obtineat nobis vitam gratiç in præsenti, & vitam gloriæ in futuro, glorificationemq;
animæ & corporis, vtpote duplicẽ stolam: iuxta quod in Prouerb. legitur, Omnes domestici eius vesti- Prou. 31.
ti duplicibus. In Osee quoque prædictũ est, Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, Osee. 6.
& viuemus in conspectu eius.[HAmum sibi mors deuoret]id est, mors Christo iniuste ac violenter il-
lata, deuoret sibi, id est, ad suiipsius destructionem deglutiat & extinguat hamum, id est, vitam corpo-
ralem quæ in Christo fuit, quam ad tempus breue extinxit: qua dum se voluit satiare ac illam vora-
re, ab eadem in resurrectione est perforata atque extincta, Christo immortaliter resurgente impassibi-
li corpore. Qui & merito suæ mortis, vniuersis electis etiam corporis immortalitatẽ promeruit quam

in generali resurrectione adipiscentur, [SVISQUE se nodis liget] id est, proprijs ligamẽtis, quibus & in- B
nocẽtissimum Christum tenere & ligare præsumpsit, coarctet: ne in hominibus, vt ante, dominium ha
1. Cor. 15. beat semper, sed tandem ab electis totaliter excludatur: propter quod ait Apost. Oportet mortale hoc
Oseæ. 13. induere immortalitatem: & tunc fiet sermo qui scriptus est, Vbi est mors victoria tua? vbi est mors sti-
Psal. 123. mulus tuus? tuncq; læti cantabimus, Laqueus cõtritus est, & nos liberati sumus [MORIATUR vita omniũ]
id est, Christus causaliter nõ finaliter vita omniũ hominum, qui & secundum naturam assumptam est
meritoria causa vitæ gratiæ in cunctis fidelibus, immoletur in cruce pro omnibus, Referendo hoc ad
horam suæ crucifixionis: ita quòd hoc dicitur per modum complacentię & gratulationis, gratiarumq;
actionis: quia de Christi passione gaudent & gratias agunt electi, inquantum per illam sumus redem-
Galat. 6. pti: propter quod affirmat Apostolos, Nos autẽ gloriari oportet in cruce domini nostri Iesu Christi,
Ibidem. in quo est salus & vita & resurrectio nostra, per quẽ saluati & liberati sumus. Et rursus, Mihi absit glo
Bernard. riari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quẽ mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Hinc
quidam dixit deuotus, Scio quia dulce vobis est verbum in sinu patris quiescens, dulcius verbum caro
factum est, dulcissimum verbum in cruce suspensum. Præterea vita omnium, vtpote Christus, non est
mortua neque passa secundum naturam diuinam, qua esse essentialiter vita est, sed secundum naturam
assumptam, qua vitam participauit, & vitam corporalem in triduo mortis amisit. Ideo vita hæc dici-
tur mortua, propter vnitatem personæ vtriusque in Christo naturæ, [RESURGAT vita omnium] quod F
factum est tertia die, qua resurrexit à morte corporali ex mortuis, id est, ex numero & de numero mor
tuorum. Quod etiam per modum maximę gratulationis depromitur, quia de Christi resurrectione o-
mnes electi gauisi sunt & lætantur. [CVM mors per omnes transeat] id est, mors naturę omnes morta-
Psal. 88. les occidat in corpore, iuxta illud in psalm. Quis est homo qui viuet, & non videbit mortem? De hoc
ad Roma. diffuse scribit Apostolus, qualiter mors per omnes pertransijt. Hæc mors est effectus origi-
nalis peccati, quanquã sit etiam naturalis ex commixtione elementorum & naturali complexione cõ-
comitans, quoniam omne complexionatum & mixtum, ex sua corruptibile est natura. [OMNES resur-
gant mortui] præsertim in die vniuersalis iudicij, quod supernaturaliter fiet, & merito mortis Christi:
1. Cor. 15. tunc consequẽtur beatam immortalitatem electi, propter quod dixit Apostolus, Sicut in Adã omnes
moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Et iterum, Per vnum hominem peccatũ in hunc mun
dum intrauit, & per peccatum mors. Est autem originale peccatum defectus seu carentia originalis iu
Matth. 8. stitiæ debitę inesse, secundum Anselmum. Potest item exponi de morte culpæ, de qua saluator, Dimit-
te (inquit) mortuos sepelire mortuos suos. Et Paulus, Vidua quę in delitijs viuit, viuẽs mortua est. Hęc
mors transit per omnes, dicẽte apostolo Iacobo, In multis offendimus omnes. Et de vtraq; morte ex-
Sapiẽ. 2. ponitur illud Sapientiæ, Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarũ. [CONSUMPTA mors] id est,
mors corporalis destructa, [ICTU suo,] id est, percussione & læsione, quam formaliter intulit corpo- G
ri Christi, cuius occisione in electis occisa est, quantum ad hoc, quòd merito mortis Christi immorta-
litatem sunt sortituri [PERISSE se solam gemat] in electis, & hoc iam radicaliter & virtualiter in me-
rito Christi. Loquitur demum author hymni de morte hac metaphorice, quasi de re positiua & viua,
cum tamen formaliter mors ac proprie, non sit nisi priuatio vitæ. Verum eo modo quo dicitur esse, vi
gere, durare: dicitur & perire, expelli & gemere. Sicut & cęcitas dicitur esse in oculo & expelli ab eo.
Postremo, vt hunc hymnũ debita alacritate cantemus, à morte animę penitus resurgamus, vt cũ Chri-
sto spiritualiter eleuemur, quæ sursum sunt quærendo & sapiendo, carnalia vilipendendo, vilia & ex-
terna vitãdo solatia, loquacitates & leuitates, incustodiam cordis, & quicquid offensiuum est dei, cuius
sanctam, summam ac metuendam pręsentiam vbique & semper pensemus, totisq; viribus veneremur,
erubescentes in eius conspectu insipienter, inique ac viliter nos habere. Gloria tibi domine.

IN FESTO ASCENSIONIS DOMINI hymnus.

Celebratur in eo gloriosa Christi ascensio, qua super omnes cælos exaltatus sedet ad dexteram patris, angelicorum quoque spirituum veneranda exultatio & humilis ad Christum laus ac gratiarum actio.

AVTHOR creditur AMBROSIVS. CARMEN Iambicum trimetrum. H

Optatus votis omniũ. In hoc iucũdissimo festo hymnus iste spirituali iucũditate exube-
rans, cũ interna lętitia est cãtandus. [OPTATUS votis omniũ, sacratus illuxit dies]. i.
dies iste ascẽsionis Christi rememoratiuus & celebratiuus illius, sacratus. i. sacra Chri-
sti ascẽsione honoratus & deputatus cõmemorationi ac venerationi ipsius, optat⁹ vo-
tis omniũ. i. desideratus pijs affectib⁹ cunctorũ fideliũ, qui hoc die eminẽter gaudẽt in
domino, contẽplantur superna, atq; ad Christi aspirãt pſentiã: qui hinc ascẽdendo ac redeũdo ad pa-
trem, cõpleuit totius itinerationis suæ progressum. Quemadmodũ in motu circulari reditur ad eadua
punctũ. [QVO (die) Christus mũdi spes] . i. obiectũ & causa atq; materia spei fideliũ in hoc mũdo de-
gẽtiũ, & bonũ summũ ab eis speratũ, vtpote [DEUS] ad quẽ orat Psal. Exaudi nos deus salutaris noster,
spes omniũ finium terrę, [conscendit cælos arduos]. i. sublimes, ad pertingẽdum difficiles, quoniam re
gnum cælorũ vim patitur, & violenti rapiũt illud. Etenim arcta est via salutis perducẽs ad alta cęlorũ.
Hinc prędixit propheta, Psallite domino, qui ascẽdit super cælos cælorũ. Ista ascẽsio cõpetit Christo
secundũ naturã humanã. Veruntamẽ secundũ naturã diuinã etiã conuenit ei ascẽsio, per eminentiã vl-
tra cũcta creata, & per innotescentiã excellentię suę in cordibus contẽplatiuorum, atq; per operationẽ
Deu. 33. in sommis. Vnde in Deute. Moses scripsit, Ascẽsor cæli auxiliator tuos. Et Psal. Ascẽdit super Cheru-
bin, & volauit. [ASCENDENS in aliũ dominus] quia (vt sanctus asserit Paulus) ascendit super omnes
cælos: non quòd sit secundũ humanitatem extra & supra conuexum cæli empyrei, imò infra cõcauum

A eius cōtinetur ac residet: & super cælū illud dicitur ascendisse, quoniā vsq; ad supremū eius peruenit,
[PROPRIAM sedē remeans] propria sedes Christi secundū deitatis naturā est æqualitas eius ad pa-
trem, in qua æternaliter & inuariabiliter ac superbeatissime cōquiescit, & à qua nunquā & nusquā re-
cedit: ad quā nihilominus fertur ascēdendo remeasse, ostendēdo se illic nouo, specialiq; modo, videli-
cet etiā in assumpta humanitate, quā assumēdo dicitur descēdisse, q se ibi antea mōstrauit in sola dei-
tate. Hinc cælū in quod ascendit, potest intelligi cælū trinitatis, hoc est, infinita maiestas & excellentia
dei, omnia ambiēs, cōtinēs, circūplectens. ¶ Porro ꝓpria sedes Christi secundū humanitatē, est quies
& mansio eius in potiorib' bonis patris, qm̄ increatis eius diuitiis copiosissime fruitur vsq; ad omni-
modā suę capacitatis repletionē: à qua tamen sede secundū humanitatē ante nō descendit, sed remeas-
se perhibetur, ad cōmendandā vnitatem personæ in eo, qui ab exordio extitit ibi. Iuxta quem sensum
subiungitur, [GAVISA sunt cæli regna]. i. chori & ordines seu agmina angelorū, qui omnes sunt vnū
totale regnū, in quo pfectissime regnat creator, à quo nec in minimo & prorsus in nullo vnquā dissen
tiunt. Sūt autē plura particularia regna, sicut & agmina. Cōformiter sunt vna totalis vniuersalis triū-
phans ecclesia, attamen dici possent plures particulares triumphantes ecclesiæ, quemadmodū militās
quoq; ecclesia interdū dicitur vna, aliquando plures. Gauisa sunt ergo, [REDITV vnigeniti] de cu-
ius recessu seu descensu nō fuerunt cōtristata, sed in eius ascensu ac reditu cū tāto triumpho ac spolio,
nouū & ineffabiliter grande gaudiū, ad accidentale pertinens prēmium, in beatis illis est ortū, siue re-
B fulsit. Imo credendū videtur, ꝙ omnes illi gloriosi ciues superni reuerendissime, celeberrime, ac iucun
dissime ei obuiam processerunt, ac vsq; ad patris dexterā deduxerunt. Nempe si super vno peccatore
pœnitentiā agente gaudiū est angelis dei, de vnoquoq; sancto ad eorū societatem ac beatitudinē per-
tingente exultant, quā indicibiliter amplius super reditu creatoris ac reparatoris ruinæ & excidij vr-
bis suæ atq; consortij. [MAGNI triumphum prælij, mundi perempto principe, patris præsentans
vultibus, victricis carnis gloriam.] Ordo verborum est, Ipse supple Christus, præsentans. i. præsentē
exhibens, vultibus i. piis conspectibus dei patris, gloriam carnis victricis. i. gloriosam suā carnem ad-
uersariarū potestatum ac omniū aduersitatū ac pœnarū superatricem, triumphum. i. quæ gloria carnis
suæ fuit triumphus. i. victoria prælij magni. i. maximi belli, quod in mundo isto exercuit, prēsertim in
passione contra aduersarios suos inuisibiles atq; visibiles, & contra aciem vitiorū ac tentamentorum
extrinsecorum. Vnde fuit prædictum, Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio. In qui- Psal. 23
bus omnibus vnigenitus dei, per sapientiam, per charitatem, per fortitudinem & constantiam cordis,
interdum per taciturnitatem & se abscondendo ac elongando, item per humilitatem, patientiamque
prēualuit. De hoc Christi prælio & triumpho diffuse prophetatū est per Esaiam, Quis est iste qui ve- Esa. 63.
nit de Edom? Vbi inter cætera fatur, Calcaui eos in furore meo, & cōculcaui eos in ira mea. Torcular
C calcaui solus. Atq; in Threnis, Torcular calcauit dn̄s virgini filiæ Iuda. Hinc secundū Apost. Expo- Thren. 1.
liauit principes & potestates. Vnde ipsemet Christus in Euangelio protestatur, Nūc princeps huius 1. Cor. 15
mundi eiicietur foras. Et rursus, Ego vici mundū. Sicq; factū est istud, mundi perempto principe. i. su- Ioan. 15
perato diabolo, de quo passione instāte ꝓtestatus est Christus, Venit ad me princeps huius mundi. i. Ioan. 16.
hominū mundanorū & iniquorū, quibus prēualet & dominatur tyrannice. [ASTV eleuatus nubibus]. i. Ioan. 14.
ascēdit in nube seu nubib'. Sæpe etenim in scripturis ponitur numerus singularis pro plurali, & econ- Act. 1.
trario. Vnde in Actis narratur, Nubes suscepit eū ab oculis eorum. Nec tamen putandū, ꝙ ministerio
indiguerit nubiū, neq; earum virtute ascendit, imò non solū diuina virtute, sed etiā per dotem agilita-
tis hoc potuit & effecit. Iam nanq; corpus habuit glorificatū. Apparuit autem nubes in signū excellen
tiæ eius, cuius magnificentia nubes discurrunt, [ET spem fecit credentibus]. i. sua ascensione præbuit
cunctis fidelibus materiam, incitamentū & causam sperandi, ꝙ & ipsi post iudicij expletionem simul
cū Christo in corporibus glorificatis ascendent in cælum empyreū. Sicque Christi ascensio est nostræ
futuræ ascensionis exemplar ac ratio, sicut eius resurrectio nostræ resurrectionis. Propter quod asse-
rit Leo papa, Capitis præcessio spes membrorum est. [APERIENS paradisum]. i. virtute & merito
suæ passionis remouens obstaculū ingrediendi paradisum cælestem, hoc est, reatum originalis pecca-
ti, vt supra expositū est. Hinc apertio ianuæ vocatur vnus effectuū passionis dominicæ. Item per se-
D ipsum introeundo, & secū multa electorū milia illuc introducendo, aperuit paradisum illū cælestem,
non corporali apertione, cū & corpora illa cælestia non frangantur, & corpora glorificata penetrent
corpora interposita absque illorū diuisione, [QVAM (paradisum) protoplastus,] hoc est, primus ho
mo, [CLAVSERAT] hoc est, cuius paradisi ingressum posteris suis, sicut & sibiipsi, demeruit trans-
grediendo dei præceptū. Propter quod hæreditas illa cælestis sibi ac soboli suę fuit ablata: quemadmo
dum habitatio paradisi terrestris. Veluti etiam pro crimine læsæ maiestatis posteri exhæreditantur,
secundū iura ciuilia [VGRANDE cunctis gaudium] Hoc est, magna spiritualis iucunditas debet me-
rito vniuersis inesse fidelibus, [QVOD]. i. quia seu de hoc, quòd [PARTVS nostræ virginis] hoc est,
quòd filius virginis gloriosæ, quæ est mater & domina omnium nostrū, [POST sputa]. i. post conspu
tiones [FLAGRA]. i. flagellationes [POST crucem] hoc est, crucifixionem, quas sustinuit ab iniquis
[PATERNAE sedi iungitur] i in throno patris collocatur, & ei assidet & conregnat. Quemadmo-
dum in Apocalypsi loquitur, Qui vicerit, dabo ei sedere meū in throno meo, sicut & ego vici, & se- Apoc. 13
di cum patre in throno eius. Quid autem sit thronus seu sedes Christi, & dei patris, iam dictum est.
Hanc honorationem Christus secundum suam humanitatem meruit per suæ passionis acerbitatem &
abiectionem: iuxta illud ad Hebræos, Videmus Iesum propter passionē mortis gloria & honore coro
natum. Vnde rursus ait Apostolus, Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem. Propter quod & Hebr. 12.
deus exaltauit illum. Nihilominus omnis exaltatio & honorificētia illa debebatur etiam Christi hu- Philip. 2.

manitati ratione suæ hypostaticæ vnionis cum verbo æterno, ex qua prælatus fuit omni enti creato. E
[AGAMVS ergo gratias nostræ saluti iudici] Hoc est, Christo pro suis electis salubriter iudicanti, q
est iudex nostræ salutis, quia in potestate eius est nos iudicãdo saluare, & nos saluti adiudicare. Aliqui
tamen legunt indici. i. ostensori nostræ salutis, quia ostẽdit quis mereatur salutem. [NOSTRVM quod
corpus vexerit] Hoc est, de hoc quod corpus suũ ꝑduxit, eleuauit, ac trãstulit, [SVBLIMEM ad cæli
regiã] hoc est, ad altã aulam regalẽ cæli empyrei. At vero corpus Christi dicitur corpus nostrum, qui
eiusdẽ est speciei cũ corpore nostro, & formatũ ac sumptũ ex corpore virginis gloriosæ, cuius corpus
ꝓcessit ex semine primorũ parentũ, ex quo ꝓdierunt & corpora nostra. Propter quod de Christo di-
citur ad Romanos. 1. cap. Factus est ex semine Dauid secundũ carnẽ. Cumq; exaltatio corporis Chri
sti, sit exaltatio corporis quodãmodo nostri atq; exemplar, spes & ratio futuræ exaltationis ꝓpriorũ
corporũ nostrorũ, debemus de ꝓuectione corporis Christi, ipsi Christo regratiari. [SIT nobis cũ cæ
lestibus cõmune manens gaudiũ] hoc est, hoc gaudiũ cõmune. i. generalis iucunditas, de eo quod pro-
tinus subditur, [Sit manens nobis] hoc est, perseuerãter insit atq; inhæreat nobis, cũ cælestibus. i. cum
ciuibus regni cælestis, de Christo, vtpute de hoc, [QVOD præsentauit (hoc est præsentẽ exhibuit) se
illis] in sua ascensione, sicut expositũ est, [ET quod se nõ abstulit nobis] quamuis enim nõ mansit no-
biscũ per visibilẽ coexistentiã suæ humanitatis: mansit tamen nobiscũ per veram & realẽ in sacramen
to præsentiã, per gratiosam quoq; inhabitationẽ & suæ deitatis maiestatẽ vbiq; præsentem. Vt apud F
Mat. 14 Matthæũ protestatur, Ecce ego vobiscũ sum cunctis diebus vsq; ad cõsummationem seculi. Et alibi,
Ioan. 14 Non vos relinquã orphanos, vado, & venio ad vos. [NVNC ꝓuocatis actibus Christũ expectare nos
decet]. i. cõgruit vt Christum expectemus per spem & bonã conuersationẽ, quousq; nos visitet, vel in
morte, tunc nostras animas iudicãdo particulari iudicio: vel quotidie interim per gratiæ infusionẽ seu
incrementũ siue per consolationẽ internã, actibus nunc prouocatis. i. bonis operibus in nobis excita-
tis & inflãmatis nunc. i. in istis solenniis, vt. s. ex consideratione ascensionis Christi & glorificationis
eius per suã ignominiosam passionẽ, acerbissimam afflictionẽ, & cõculcationẽ, prouocemur & accẽ-
damur ad agendũ viriliter, ad sustinendũ aduersa hilariter, ad sequendũ Christũ perseueranter: qui ait,
Ioan. 12 Qui mihi ministrat me sequatur, quia non est seruus maior dño suo. Vnde ait Apost. ad Hebræos. 10.
cap. Cõsideremus inuicẽ in prouocatiõe charitatis & bonorũ operũ. Itemq; ad Rom. 8. ca. Si cõpati-
1. Petr. 2 mur, & cõregnabimus. Hinc & archiapostolus Petrus est loquutus, Christus passus est ꝓ nobis, vobis
relinquẽs exemplũ, vt sequamini vestigia eius, [TALIQVE vita viuere] hoc est, taliter iã pura & spi
ritualiter, imò iam Christiformiter cõuersari, [QVAE (vita) possit cælos scãdere]. i. gloriosam in cæ
1. Ioan. 2. lum ascensionẽ promereatur. Etenim qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse
Philip. 3. ambulare. Itaq; cõuersatio nostra in cælis sit: & impleamus illud Apostoli ad Titum. 2. cap. Sobrie &
iuste & pie viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & aduentũ gloriæ magni dei. Ex cõtem- G
platione igitur diuinorũ ac æternorum aspernemur vt stercora, omnia ista carnalia & terrena. Exẽplo
Christi & sanctorũ accẽdamur quotidie ad meliora. Nullũ tempus putemus longũ, nullum statum dif
ficilem, nullũ laborem molestũ, nullam aduersitatẽ prægrauidã, quibus deũ honorare, & ei placere, at-
que ad desiderabilissimũ eius intuitum beatificũ peruenire valemus [GLORIA tibi domine qui scan
dis] hoc est, ascendisti [SVPER sidera] Non solum materialia in firmamento micantia, sed superin-
tellectualia sidera. i. agmina angelorum in empyreo cælo splendẽtia. De quibus primus ille dixit apo
Esa. 54 stata, Super astra cæli exaltabo solium meum. De quibus ad Iob, tricesimooctauo capitulo dominus
deprompsit, Vbi eras cum me laudarent astra matutina, & rutilarent omnes filij dei? Hinc ad Ephe-
sios primo capitulo disseruit Paulus, Deus cõstituit Christum ad dexteram suam in cælestibus, super
omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem.

IN DIE PENTECOSTES, ad vesperas Hymnus.

¶ In eo fit pia sancti spiritus inuocatio, vt corda fidelium dono gratiæ suæ impleat: varia
eius nomina, quibus in sacris nuncupatur eloquijs, explicantur: & demum ad eundem
fit supplicatio, vt lumen gratiæ suæ, & ignem sancti amoris im-
mittat nobis quo succendamur.

AVTHOR incertus, CARMEN Iambicum Dimetrum, siue Archilochium.

V ENI creator spiritus] iste est profundus, sentẽtiosus, atq; pulcherrimus hymnus, H
præconiis ac feruẽtissimis inuocationibus spiritus sancti plenus. Veni creator spi-
ritus. quælibet sublimis ꝑsona in diuinis potest vocari creator, sicut in expositione
primi hymni expressum est. & etiam spiritus, cum apud Ioannem quarto capitu-
lo asserat Christus, Spiritus est deus. Sic enim spiritus in diuinis dicitur absolute.
Similiter vnaquæque increata persona dici valet spiritus sanctus, sumendo cõple
xum hoc in virtute dictionum duarum. Quælibet enim adoranda persona est spi-
ritus, & etiam sanctus vtique, imò supersanctus spiritus. ¶ Porro dum cõplexum hoc sumitur vt pro-
prium nomen personæ tertiæ in diuinis, accipitur in virtute dictionis vnius, & relationem includit,
videlicet spirationem passiuam. Spiratio autem actiua communis est patri ac filio. Itaq; hoc loco per
spiritum intelligitur spiritus sanctus, quem petimus ad nos venire, non locũ mutando, cũ sit verus &
incircumscriptibilis deus: sed pietatis suæ charismata infundendo, seu augendo, & conseruando. Su-
mitur quoq; hic verbum hoc, veni, non imperatiue, sed deprecatiue. Cũ summa itaq; reuerentia & ge
nuflexione proferamus hæc verba, imò & cuncta seqẽtia [MENTES tuorum visita] hoc est, gratiose
accede, & intra superiorẽ partẽ animæ nostræ, hoc est, vires eius superiores, in quibus summæ trinita-
tis relucet imago, intellectũ, voluntatẽ, memoriã. Intellectum in omnibus illustrãdo, præsertim in co-

A gnitione & contēplatione primæ & æternæ veritatis,& ne decipiatur in aliquo. Voluntatē inflāman
do in charitate,roborādo in spe, & dirigēdo in omni affectione & opere bono. Memoriā quoq; stabi-
liendo in omnibus istis, [IMPLE superna gratia] hoc est, gratia gratū faciente, quæ est donū super-
naturale,infusum,ponens rationalē creaturā in esse supernaturali, deiformi, ad promerendū idoneo,
atque(vt multi tenent doctores] immediate perficit essentiam rationalis creaturæ,ac realiter differt à
charitate,cuius tamen oppositū sentiūt doctores nō parui,nec pauci. Potest item per gratiā designari
quęcūq; virtus infusa gratuita,[QVAE tu creasti pectora] hoc est,corda quæ cōdidisti:iuxta illud Psal
mi tricesimisecundi, Qui finxit sigillatim corda eorū. Qualiter autē tota Trinitas sit vnus creator, &
indiuisa in opere,& vnaquæq; diuina persona verè dicatur creator,præhabitum est.[QVI paracletus
diceris] Hoc est,cōsolator & aduocatus vere vocaris.consolator ab effectu,quoniā tribulatis, tētatis,
desolatis,anxiis,& cōtritis releuamen,solamen,patientiā,& spem veniæ elargiris: ita, vt gaudeant in
aduersis tanquā in rebus expedientibus ad salutē:& omne gaudiū existiment,cū in varias tentationes Iacob.1.
inciderint. Sicq; impletur quod apud Tobiā dicitur deo, Post tēpestatē tranquillū facis, & post fletū Tobię. 4
exultationē infundis. ¶ Deinceps teste Apostolo ad Romanos.8. Ipse spūs testimonium perhibet spi
ritui nostro,quòd filij dei sumus,quod est consolatoriū vehementer. Et quamuis istud sit opus totius
superexcellentissimæ trinitatis,nihilominus appropriatur spiritui sancto, qm̄ sicut patri appropria-
tur potētia,filio sapiētia,ita spiritui sancto benignitas,siue clemētia,cuius appropriatus effectus est cō
B solari,& dona gratiæ impartiri,atq; ad orandum inducere. Vnde ad Rom.5.cap.ait Apost. Charitas
dei diffusa est in cordibus nostris per spiritū sanctum,qui datus est nobis. Hinc quoq; spiritus sanctus
dicitur aduocatus.i.loquens & intercedens pro nobis.i.orantes & recte loquentes nos faciens,idcirco
rursus apostolus protestatur. Ipse spiritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Itemque, Quid Rom.8.
oremus sicut oportet,nescimus:sed ipse spiritus postulat pro nobis,[DONVM dei altissimi] hoc est, Ibidem.
munus præstātissimū patris & filij,qui sunt vnus deus,& vnus spirator. Nempe spūs sanctus dari his
perhibetur,quibus infunditur,quibus gratia gratū faciens,charitas,& cæteræ virtutes infusæ hominē
deo gratificantes,donantur:idcirco in Actibus Apostolorū frequēter asseritur,quod per impositionē Act. 8.19
manus Apostolorū,spiritus sanctus dabatur. atq; in Euangelio ait Saluator, Pater cælestis dabit spm̄ Luc.11.
bonū petentibus se. Etenim spūs sanctus procedit à patre ac filio,vt donabilis, cū sit amor mutuus pa
tris ac filij. Amor vero est primū donum,in quo omnia dona donātur, quoniam amor est cōmunica-
tionis ratio & origo quędam in amatū tendentia. Prorsusque amor est primū donū summe gratuitum,
Sed & spiritus sanctus dat & infundit seipsum,prout hæc omnia primo Sententiarū clarius edocen-
tur.[FONS viuus] hoc est,fontalis & prima origo vitalis omnis boni,omnisq; vitæ,tam.s.vitæ na
turæ,q̄ vitæ gratiæ ac gloriæ:cū sit verus deus & vnus dator omnis boni creati cū patre & filio, imò
C & vnus fons viuus cū patre æterno & vnigenito eius.[IGNIS]spiritualis non materialis,charitatem
accendens,mentem inflāmans, peccata cōsumens. De quo loquitur dominus, Ignem veni mittere in Luc.12.
terrā,& quid volo,nisi vt accendatur? Vnde & Moses dixit, Deus tuus ignis cōsumēs est, Hoc igne o- Deut.4
mnis torpor expellitur,frigus cordis dissoluitur,depressa mēs ad diuina erigitur,[CHARITAS] To Hebr.12.
ta quippe superdignissima trinitas charitas est,& charitas vna absolute accepta,sicut & sapiētia:& sa
piētia vna absolute quoq; accepta. Vnde in prima sua canonica cap.4.testatur Ioannes, Deus chari-
tas est. Veruntamen charitas appropriatur spiritui sancto,quià ꝓcedit à patre & filio per voluntatē,
ad quē directe & proprie pertinet charitas. Quemadmodū filius à patre per intellectū, ad quē verbū
& sapientia proprie spectant. Vnde filius verbū & sapientia patris vocatur,[ET spiritalis vnctio]hoc
est,internus,& gratiosissimus deuotarū mentiū vnctarum irrigator, perfusor,influendo munera gra-
tiarum,consolationū,suauitatum.ac etiā vnctio spiritalis per causam,hoc est, causa & dator huiusmo
di vnctionis:de qua sanctissimus ait Ioannes in prima sua canonica cap.2. Et vos vnctionem habetis
à deo. Item, Vnctio eius docet vos de omnibus. ¶ Insuper deus est vnctio actiua, quēadmodū & acti- 1.Ioan.2.
na creatio,quia in simplicissimo deo idem sunt agens & actio. De hac spirituali vnctione Psalmogra-
phus loquitur Christo in Psalmo.44. Vnxit te deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Christus
quoque apud Esaiam.61.cap. Spiritus domini super me,eo quod vnxerit me. [TV septiformis gratia]
D Hoc est,tu (ò spiritus sancte) in teipso summe simplex & vnus es. In gratia, hoc est, in septem donis
gratiæ gratum facientis,septiformis, influendo hæc septem dona, de quibus in Esaia.11.cap. fertur,
Requiescet super eum spiritus domini,spiritus sapientiæ & intellectus,spiritus consilij & fortitudi-
nis,spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Hæc dona secundū celebrio-
rem ac subtiliorē expositionē (quam sequitur Thomas, Albertus, Egidius, Petrus, Richardus) à vir-
tutibus realiter distinguuntur. Suntque habitus supernaturales infusi, quibus mens humana afficitur
bene prompteque mobilis à spiritu sancto,ad sequēdum eius instinctum, quemadmodum per virtu-
tes morales,ad sequendū iudicium rationis. Itaque sapientiæ donum (intransitiue sumendo hæc ver-
ba,hoc est,sapientia vt est donum) est supernaturalis notitia dei,qua deum agnoscimus per gustū in-
ternum, & bene iudicamus de eo per connaturalitatē & conformitatem affectus ad ipsum, per men-
tis saporem. vtputa quod ipse sit summū & incomparabile bonum, quo solo fruendum, & cui soli fi-
naliter inhærendum. Donum autē scientiæ est,quo per conformitatem affectus bene sentimus, & iu-
dicamus de creaturis,quod scilicet in se & ex se vanæ sint,atq; ad creatorem omnipotentem finaliter
ordinandæ. ¶ Porrò donū intellectus est,quo ea quæ fidei sunt,salubriter capiuntur, & ita de cæteris
donis,de quibus specialem collegi tractatum. Alia opinio est,quod dona hæc non sint à virtutibus di
stincta realiter,ita quod dona vocantur,inquantum desuper infunduntur. Virtutes autem, in quātum
subiectum suū perficiunt,& confortant ad bene agēdum. Hanc opinionem sequuntur Altisiodorēsis

in summa sua, Thomss de Erfordia, Scotus, & alij multi. ❧ Amplius, sunt & alia dona spiritus sancti, E
quæ appellantur dona gratiæ gratis datæ, quia cõmunia sunt bonis ac malis, & ad aliorum vtilitatem
præstantur, ac plura q̃ septem. De quibus prima ad Corinth. 12. cap. fatur Apost. Alij datur per spi-
ritũ sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij fides, alij gratia sanitatum, alij opera virtutũ, alij inter-
pretatio sermonũ, alij discretio spirituũ, alij genera linguarũ. Sapientia demũ & scientia, prout in ver
bis his capiuntur, sunt habitus intellectus, per quos ea quæ fidei sunt, exponuntur, ac defenduntur.
Suntq; realiter differentes à sapientia atq; scientia, vt sunt dona [DEXTRAE dei tu digitus] Dexte-
ra dei interdum vocatur gratiosa & pia defensio, virtus & assistentia eius: vt in Psalmo. 97. Saluauit
sibi destera eius, & brachiũ sanctum eius. In Exodo quoque. 33. cap. Proteget te destera mea. Et in sa-
pientiæ libro cap. 3. Dextera tua teget eos. Interdũ vero dextera dei vocatur districtior vltio duriorq;
percussio eius, sicut & homo fortius percutit alium destera, q̃ sinistra. Vnde in Ecclesiastico. 36. cap.
Glorifica manum & brachiũ desterum. Atque in Psalmo. 20. Dextera tua inueniat omnes qui te ode-
runt. Itaq; spiritus sanctus nominatur digitus desteræ dei primo modo acceptæ, quia per spiritus san
cti illuminationem & directionem ostendit nobis deus pater, quæ vera & iusta eique placita sunt, quę
item vitanda. Sic & filius nuncupatur brachium patris, cum sit virtus per quam pater omnia opera-
tur. De hoc digito Christus in Euangelio Lucæ. 11. cap. Si in digito dei (inquit) eiicio dæmonia, &c.
Vnde & magi in Exodo. 8. cap. Digitus (inquiunt) dei est hoc, [TV rite promissum patris] hoc est, F
donum dignissimum à deo patre promissum discipulis suis, quib⁹ in Luca. 24. cap. vnigenitus fertur
dixisse, Sedete in ciuitate, quoadusq; induamini virtute ex alto, & ego mittam promissum patris mei
in vos. Hinc apud Ioannem. 14. cap. filius dei repromisit, Paracletus spiritus sanctus, quem mittet pa
ter in nomine meo. [SERMONE ditans guttura] hoc est, instrumenta loquendi, reddens idonea ad
prædicandum, sicut Christus apud Lucam vicesimo capitulo promisit discipulis suis, Dabo vobis os
& sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri. Non enim vos estis
qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Hinc in igneis linguis apparuit, ac do-
Act. 2 natus est, iuxta id Actorum secundo capitulo, Apparuerunt illis dispartitæ linguæ, tanquam ignis: &
cœperunt loqui varijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Itaque docuit corda, aptauit &
mouit ora, constantiá contulit, feruorem infudit, perseuerantiam, efficaciam, imò & superabũdantiam
in omnibus condonauit, intantum, q̃ sicut apes de aluearío suo erumpunt, sic beatissimi atq; glorio-
sissimi illi saluatoris discipuli, spiritu sancto ditissimo munificentissimoq; repleti, de cœnaculo erupe
runt, ingressi sunt templũ, & igneã legem ignitis sermocinati sunt linguis. [ACCENDE lumen sensi-
bus] Hoc est, interioribus sensibus nostris, intellectui & memoriæ, rationi & cogitationi immitte lu-
men sapientiæ, splendorẽ contẽplationis theoricæ, claritatem assiduæ illustrationis diuinæ, non sine
feruore, & inflãmatione cœlesti, ne in sit nobis informis & nuda cognitio, imo in meditatione nostra G
exardescat ignis, vt intellect⁹ noster sit lucerna ardẽs & lucẽs. Quẽadmodũ enim lucerna corporis no
stri est oculus noster exterior, sic lucerna totius cordis nostri est oculus interior, vtputa intellect⁹, sine
quo voluntas est cæca, erronea, pręcipitatiua, similisq; tyranno. Propterea intellectus est suprema vis
animæ, atq; nobilior volũtate. Et diuinus Dionysius protestatur, Optimũ (inquiens) hominis est in-
tellectus & ratio, & esse ac viuere secundũ rationẽ desuper rectã. August. quoq; lib. de ciuit. dei, ac ali-
bi Plato etiã in primo ac secũdo Timęi & in Phedone ac libro de prophetis. Et Aristoteles. 10. Ethi-
corũ, Quanquã quidam oppositũ somniẽt. Nã & homo ab intellectuali pfectione seu gradu, speciem
sortitur [INFVNDE amorẽ] .i. spiritualẽ charitatẽ & eius feruorẽ proficuũ & pfectionẽ [CORDI-
Marc. 12 BVS] & voluntatibus nostris. Sic quippe accipitur cor apud Marcũ, vbi iubetur, Diliges dñm deũ tuũ
ex toto corde, & ex tota mente tua. Hic amor spiritualis diuinus, infusus, est supernaturalis similitudo
increati amoris, quo infuso amore diligimus deũ, primo & pure ac principaliter, imò & incõparabi-
1. Ioan. 4 liter ꝑpter propriã suam incircumscriptibilẽ bonitatem. Deinde quoniã prior dilexit nos. ¶ Insuper
etiã propter beneficia & ꝑmissa ipsius. Hinc vera requiritur cõtritio, vt de tanti boni offensa & amis-
sione, hoc est, de omni peccato mortali, plus debeamus q̃ de quocunq; alio damno aut nocumẽto. id-
circo contritio est summus dolor, qui est in natura: quanquã necesse non sit quòd sit maximè sensibi-
lis, perceptibilis, afflictiuus, sed ipsam displicentiã superioris appetitus super culpa mortali oportet
intentissimam esse. [INFIRMA nostri corporis virtute firmãs perpeti] Hoc supra in expositione H
hymni secundi expositũ est. [HOSTEM repellas longius] hoc est, valde lõge expelle & repelle, abijce
& prohibe, à nobis inuisibilem, & crudelissimũ hostẽ animarũ, nil aliud sitientẽ, quærentẽ, machinan
1. Petr. 5 tem, nisi æternã animarũ nostrarum perditionẽ. De quo beatissimus princeps Apostolorum Petrus
disseruit, Aduersarius vester diabolus, tanquã leo rugiẽs circuit, quærens quẽ deuoret. Per hunc hostẽ
intelligamus vniuersos aduersarios nostræ salutis, ac acies vitiorũ, quos petimus lõge repelli à nobis,
Matth. 6. quantũ ad hoc ne ipsis cõsentiamus. Iuxta illud, Et ne nos inducas in tentationẽ. Sed impleamus illud
Ephes. 4 Apostoli Iacobi. 4. cap. Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Et illud Apostoli ad Ephes. Nolite locum
dare diabolo, [PACEMQVE dones protinus] hoc est, mentis tranquillitatẽ, quietẽ cordis in deo, gau
dium spirituale, imperturbatũ: quatenus in omni euentu, in omni aduersitate & inquietatione externa
repauset, & quiescat mens nostra in creatore, & de eius prouidentia contentemur. Sed & pacẽ tempo
ris habeamus cum proximis, sicut hortatur Apostolus ad Rom. 12. cap. Si fieri potest, quod in vobis
est, cũ omnibus hominibus pacẽ habentes, vt quietam & tranquillã vitam agamus in omni pietate &
charitate. Præsertim cum cõfratribus & domesticis nostris. Prout denuo ad Hebræos. 12. cap. monet
Apostolus, Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo deum videbit. Ad hanc
pacẽ in seipso habendã, & cũ alijs conseruãdam, necessariæ sunt vehementer humilitas & patientia,

A Quemadmodú econtrario superbia & impatientia potißimom eam impediunt. Inter superbos enim Prou.13
semper sunt iurgia, & qui impatiens est, eaaltat stultitiam suam, [O V C T O R E sic te præuio,] hoc est,
te nus in omnibus misericorditer dirigente, gratiose ducente: iuxta illud in Psalmo.85. Deduc me do- Psal.72
mine in via toa, & ingrediar in veritate tua, vt grata mente tibi psallamus. Tenuisti manum deateram
meam, & in voluntate tua deduaisti me, [V I T E M V S omne noxium].i. vniuersa peccata, & quę salo-
tis sunt impeditiua. Hoc est, quod cũ Psalmista oramus psalmo.118. Gressus meos dirige secundũ elo-
quiũ tuum, & non dominetur mei omnis iniustitia. [P E R te] Hoc est, ea tua illuminatione & vnctio-
ne piißima, [A C I A M V A].i. credamua, [O A patrem] Quanuis enim per naturalem rationẽ possumua
vnũ deum ea creaturis obscure cognoscere, cognitio tamen diuinarũ superuenerabilium personarum,
quantũ ad proprietates relatiuas, & personalẽ distinctionem, est supernaturalis. Scire ergo hic sumi-
tur extense, prout se ad fidei cognitionem eatendit. Sicut & sanctißimus Iob.19.cap. dixit, Scio, ꝙ re-
demptor meus viuit, & in nouißimo die de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo deũ saluato-
rem meũ. Sic & beata Martha locuta est apud Ioannem.11.cap. Scio quia resurget in resurrectione, in
nouißimo die. Istud quoq; de scientia, seu cognitione formata, ignita, & practica deprecamur, ne pa-
ter ille altißimus nobis obiiciat, Si pater ego sum, vbi est honor meus. [N O S C A M V S atq; filiũ] nunc Malach.
per speculum in ænigmate, per fidem illuminatam, & sapientiæ donũ, ꝙ ipse est deus genitus ab æter
no ex patre, natus ex virgine matre in tempore, in vnitate personæ. [T E vtriusque spiritum] ex patre
B ac filio procedentem, vtrique coæternum, coæqualem, & cõsubstantialem, [C R E D A M V A omni tem
porę] quo viuimus in hoc mundo: in quo peregrinamur à domino deo, per fidem, nondum per speciẽ
cognoscentes. Hæc est enim fides catholica, quam nisi nunc vnusquisq; fideliter firmiterq; crediderit Athanasi.
& integram inuiolatamq; seruauerit, absque dubio in æternum peribit. [S I T laus patri cum filio, san
cto simul paracleto] sicut eapositum est, [N O B I S Q V E mittat filius charisma] Hoc est, sacrũ ac pre-
tiosum munua [S A N C T I spiritus.] Videlicet ipsummet spiritum sanctum, essentialiter sanctũ & su-
perdignißimum, qui vt patuit, est donum dei altißimi: seu charitatem, & gratiam eios, ac cætera dona
charitati, & gratiæ gratum facienti annexa. Quemadmodum autem spiritus sanctus procedit à patre
ac filio: sic donatur, & mittitur ab vtroq;. ¶ Ecce hunc hymnũ cum omni puritate & eleuatione men
tis ad superdulcißimũ spiritum sanctum cantemus, Cumq; nihil impediat noa à desiderata plenitu-
dine susceptionis spiritus sancti, & eauberantia charismatũ eius, nisi negligentiæ nostræ distractiones
corporeæ, & vitia, præsertim sensuales affectus, satagamua hęc omnia euitare, ac erubescamus dominũ
illum maiestatis immensæ hospitem sanctitatis atq; mũditiæ penitus infinitę, inuitare ad visitandum,
ingrediendũ, & inhabitandũ corda nostra, adhuc imparata ac sordida: cum nec hominẽ magnę autho
ritatis auderemus allicere ad introeondũ habitaculum nostrũ materiale, impurgatũ, fœdum, inordina
C tum. Mente ergo contrita, recollecta, affectuosa, inuocemos, laudemus, adoremus spiritum sanctõ. To
to corde afficiamur ad eũ, qui tã misericordißime ac gratiosißime egit nobia, sine coiua pia præuẽtio-
ne actualiq; motione, nil meritoria cogitare, velle, loqui, aut operari valemus. Cuius omnia attributa,
ꝓprietates, & nomina dulcedinẽ redolẽt, amabilißima eatãt, cõsolationemq; largiũtur. Attribuontur
nanq; & appropriãtur ei bonitas, pietas, liberalitax, pax, cõmonio, amor, osculũ, nexus, dulcedo, iocũ
ditas, & amplexus. Quæ cũcta ei cõueniont eaccellẽtia penitus infinita. ☞ Hinc qooq; cupiẽtes eũ re-
cipere, in sanctia atq; optimis donis eius proficere, indefinẽter soliciti sint, viscerib⁹ charitatis ac pie-
tatis, & bonitatis affluere, paeẽ & veritatẽ diligere, vnitatẽ spũs in vinculo pacis incessabiliter custo-
dire. Etenim sine his bonis cœnobia sont tartara, & habitatores dæmonia. ¶ Porro cũ charismatibua
istis cœnobia sunt paradisus in terris, & religiosæ ꝑsonæ sont angeli. Et sicut nulla vita est melior q̃
charitatioe, pacifice, cõcorditer cõmorari, sic nulla est peior, q̃ corpore nõ mẽtis charitate, cõcordia,
vnitate simul manere, prout hoc sanctus pater Hierony. in regula sua scribit pulcherrime. Omnia er- Act.4.
go ista ad religiosos potißimum pertinere noscũtur, quorũ oportet esse cor vnum & animam vnam.

¶ IN DIE PENTECOSTES ad nocturnum & laudes matutinas Hymnus,

¶ Referuntur in eo sacra mißionis spiritus sancti mysteria, & sanctæ illius solennitatis
sacramenta, Apostolorum in variis linguis prædicatio, & spiritus sancti,
D (iuxta Iohelis vaticinium) in homines effusio.

¶ AVTHOR ET CARMEN vt præcedentis Hymni.

AM Christus astra ascenderat.] Hymnus iste historicus est, ex Actibus sumptus aposto-
rum. [I A M] puta in die celeberrimo Pentecostea, [C H R I S T V A astra ascẽderat] Nam
I decem diebus ante Pentecosten ascendit. Qualiter autem supra astra ascendit, exposi-
tum est in hymno de ascensione, & soper illum versiculũ, Gloria tibi domine, qui scan
dis soper sidera. [R E G R E S S V S vnde venerat] Hoc est, ad thronũ gloriæ patris reuer
sus, de quo in vterũ virginis descendit, sicut eapositũ est in hymno de natiuitate: super illud, Egressua
eius à patre, regressus eius ad patrem. Et alibi. [P R O M I S S A patris munera sanctom daturus spiritũ]
hoc est, in die pentecostes missurus ac donaturus discipolis spiritũ sanctum: quem dãdũ, dedit eisdem
munera spiritus sancti, vt præcedenti hymno est declaratũ. quæ munera deus pater se daturum prædi
xit, atq; promisit in veteri testamento. Nam & in Psalmo fuit prædictũ de Christo, Ascendisti in al- Psal.67
tum, cepisti captiuitatẽ, accepisti dona in hominibus. quod sic allegat Apost. Dedit dona hominibus.
¶ Porro dona & opera supergloriosæ trinitatis ad extra, sunt indiuisa. Denique de hoc allegat prin-
ceps Apostolorũ illud Iohelis, Effundã de spiritu meo super omnẽ carnẽ, & prophetabunt filii vestri
& filiæ vestræ. Hinc quoq; in Ioanne scriptũ est, Clamabat Iesus, Si quis sitit veniat ad me. Qui cre- Iohel.2.
dit in me, sicut dicit scriptura, Flumina de vẽtre eius fluent aquę viuæ. Hoc autẽ dicit de spiritu san- Ioan.17

&o,quem accepturi erant credentes in eum[SOLENNIS vrgebat dies] hoc est,dies pentecostes iam B
imminebat,seu præsens extitit,& surgebat [QVS (dies) mystico septemplici orbe voluto septies si-
gnat beata tempora]Ordo verborũ est,qui.s.dies pentecostes signat.i.figurat & designat tẽpora.i.re-
Esa.66. quiem æternitatis in patria. De qua legitur apud Esa.Erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato.
Nam & in patria erit tẽpus discretũ,& forsan aliquo modo continuũ in motibus corporũ glorifica-
torum,quæ nõ mouebũtur in instanti.Quamuis Gulielmus Parisiensis hoc opinetur in lib. de vniuer
so.non tamen erit tẽpus ex motu cæli tantũ,cum in Apocalypsi angelus iurasse legatur,quòd tempus
Apoc.10 vltra non erit.Signat (inquam) mystico septemplici.i. numero septenario istud mystice designante.
Apoc.1. Per septenarium namq; vniuersitas designatur in Apocalypsi,A septẽ spiritibus, q in conspectu thro
Tobię.12 ni eius sunt.Et in Tobia,Ego sum Raphael vnus ex septem qui astamus ante deũ.Nempè, vt ait Gre
gor.quoniam septem diebus omne tẽpus hoc voluitur,recte per septenariũ vniuersitas denotatur, &
perpetuitas illa cælestis.Et hoc dico, Orbe voluto septies, hoc est, circulatione dierũ seu ambitu se-
ptimanæ voluto septies,hoc est,septem vicibus reuoluto ac repetito. Tot enim fluunt hebdomadæ à
Iob.1. pascha vsq; ad pentecosten. Sic etiã sumitur orbis in Iob, Cumque in orbẽ transissent dies conuiuij.
[DVM hora cunctis tertia repente mũdus intonat] hoc est,dũ mundus.i.cursus naturæ seu tẽporis or
do,aut genus hominũ in hoc mundo, intonat,hoc est,insinuat aut designat subito cunctis incolẽtibus
terrã suum processum. Hora tertia post mediũ noctis aut circiter[NVNTIAT] ipse mundus videlicet F
genus hominũ,seu temporũ cursus. [ORANTIBVS Apostolis].i. dum ipsi Apostoli in actu oratio-
nis intente ac feruẽter consisterent.[DEVM venisse].i. aduenisse paracletum. quod tunc aduincẽ, &
deinde alijs,nuntiauerunt discipuli qui spiritũ receperunt,vt infra in hymno isto subiungitur[DE pa
tris ergo lumine decorus ignis almus est] Hoc dupliciter potest exponi. Primo,de igne materiali,qui
super Apostolos cæterosq; eis cõiunctos apparuit,quibus igneę linguę apparuerũt:qui ignis fuit de-
corus.i.lucidus valde,non fumosus aut teter: & almus.i.sanctus, quia ad repræsentandũ ac designan-
dum spm̃ sanctũ formatus,ordinatus,& cõsecratus,sicut ecclesia materialis dicitur sancta,quia diuino
2.Mac.13 cultui dedicata. Vnde.2.Machab.Ignis templi sanctus vocatur, [QVI (ignis) fida Christi pectora].i.
fidelia discipulorũ corda,quæ erant pectora Christi.i.ad ipsum per electionẽ,charitatẽ,gratiamq; spe
ctantia[CALORE verbi cõpleuit].i.ardẽti affectu diuini amoris ac verbi æterni atque diuini eloquij
abundãter accẽdit,impleuit,pfecit.quia repleti sunt omnes spũ sancto . quod vtiq; fecit ignis ille ex-
terior nõ immediate ac directe,nec efficiẽter & principaliter,sed dispositiue,materialiter, ministeria-
liter, & cooperatorie, sicut p exteriora ad interiora iuuamur,vt patet de sacramẽtis. ¶ Denique ignis
ille extitit almus de lumine patris,quia ab increato lumine dei patris suã habuit claritatẽ & sanctifica
Iacob.1. tionẽ.Omne enim donũ desursum est descendens à patre luminũ Secundo sic,de patris ergo lumine
decorus ignis almus est.i.spũs sanctus,qui metaphorice ignis appellatur , & substãtialiter est decorus G
ac superpulcherrimus,est de lumine patris:quia de splendidissimo patre spiratur,procedit, descendit
Luc.12. & venit, vt in expositione præhabiti patuit hymni. Qui spũs sanctus impleuit discipulorum pectora,
verbi calore.i. Christi ardore:qui fassus est,Ignem veni mittere in terram. Etenim spiritus sanctus im
mediate agit ac imprimit in affectũ seu voluntatẽ.[IMPLETA gaudent viscera] .i.interiora animarũ
discipulorũ, spiritualiter,imò & indicibiliter sunt gauisa,suscepto spũ sancto. Ideo sequitur[AFFLA-
TA].i.perfusa,inspirata,recreata,paracleto, & suauissimis donis,illuminatiõibus,inflãmationibus,cõ
solationibus spũs sancti [VOCES diuersas intonãt].i. varias resonabãt ac proferebant loquelas . Ideo
sequitur,[FANTVR dei magnalia].i.mirabilia atq; magnifica opera creatoris, incõprehensibilia my
steria saluatoris,testimonia legis & prophetarũ,effectus gratię ac gloriæ prędicabãt, vt in Actis patet.
Act.2. Cum enim sermocinaturi fuerint gẽtibus vniuersis,& euãgelizaturi euangelicã legem,ad quã omnes
Esa.20. gentes fuerant conuertendæ:iuxta illud Esaiæ, Lex à me exiet, & iudiciũ meũ in lucem populorũ re-
Esa.60. quiescet,me insulæ expectabunt. Et rursus de Christo vaticinatus est Esaias, Legem eius insulæ expe-
Psal. 18 ctabunt.Ideo necessariæ eis erant omniũ linguæ gentiũ. Vnde & Psalmista prædixerat, In omnẽ ter-
ram exiuit sonus eorum,& in fines orbis terræ verba eorũ.Præterea sicut August.in lib.de ciuitate dei
fatetur, Ineffabile est,nec cõprehendi à nobis valet,qualiter in constructione Babylonicæ turris diui-
sæ sunt linguæ,atque confusum est labium vniuersæ carnis:ita indicibile est, qualiter vno prædicante
Apostolo,vnusquisque audientiũ diuersorũ idiomatũ propriam audiuit loquelã:iuxta illud in actibus, H
Act.2. Stupebant dicẽtes,Nonne omnes isti,qui loquuntur,Galilæi sunt? & quomodo nos audiuimus vnus-
quisque linguã nostram in qua nati sumus?[EX omni gẽte cogitur, Græcus, Latinus, Barbarus].i.Græ
Esa.16. ci,Latini,Barbari,ex cunctis gẽtibus simul iuncti & congregati in Hierusalẽ fuerunt. Sic & Esa.indu
citur,Ini consiliũ,coge consiliũ. Vel omnis talis cogitur.i.cõpellitur ipsa euidentia facti, obstupescere
in tantis mirabilibus dei.Omnis inquã.i.quidã ex omnibus, vt sit distributio pro generibus singulorũ,
Act.2. nõ pro singulis generũ. Vnde in actibus fertur,Erant in Hierusalẽ habitãtes viri religiosi ex omni na
tione,quę sub cælo est. Hinc additur,[CVNCTISQVE admirãtibus linguis loquũtur omnibus]sicut
expositũ est. Verũtamen quidã audientiũ irriserunt,de qbus mox additur [TVRBA].i.plębs Iudęo-
rum in Hierusalẽ,[TVNC] existens [INCREDVLA].i.infidelis & discredens tot signis[VESANA
toruo spiritu] i.insensata & amens spũ suo peruerso & indignabũdo,seu spiritu diabolico , quo tẽta-
batur & vincebatur, [RVCTARE musti crapulam, alumnos Christi concrepat] .i.clamauit & dixit
alumnos Christi.i.discipulos à Christo nutritos spũalibus alimẽtis,pane vitę & intellectus,ac aqua sa
pientiæ salutaris & sacramẽtis,ructare crapulã musti i. ebrietatẽ ex potu noui vini causatã effundere,
quasi præ ebrietate loquerẽtur verba ignota,quę nec ipsimet intelligerẽt, vt arreptij & amẽtes. Quẽ-
1.Reg.1. admodũ.1.Regũ,Heli loquutus est Annę, Digere paulisper vinum quo mades.Hinc in act.apost.ha-

A betur, Quidam irridentes dixerunt, quia musto pleni sunt isti. de quibus Esaias effatus est. Excæcatum Actuū.2.
est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt. [SED signis & virtutibus occurrit & docet Petrus] Esa.6.
id est, beatis. Petrus apostolici chori princeps restitit perfidis illis signis & virtutibus, id est, miraculo- Actuū.2.
sis & virtuosis operibus, inuicta cōstantia, summo charitatis feruore, diuersarum linguarum loquelis,
allegationibus scripturarum. Vnde subiungitur, [FALSA profari perfidos Iohele teste comprobans]
quod qualiter egerit, in actis narratur, vbi inter cætera ait, Non, vt putatis, ii ebrii sunt, cū sit hora diei
tertia, sed hoc est, quod dictum est à domino per prophetam Iohel, Fundā de spiritu meo, &c. Ex aliis Iohel.2.
quoque prophetis testimonia introduxit. Nec solum sanctus Petrus, sed alii quoque apostoli prædica-
bant. Verum, vt beatus Cyrillus episcopus in libro thesaurorum expressit, Apostoli in omni congre-
gatione & synodo, Petro deferebant & locum dederūt. Qui (teste Chrysostomo) vertex & os erat col
legii. [HIC Christe nunc paracletus] id est, ô Christe paracletus hic, id est, optimus iste consolator spi-
ritus sanctus. [PER te pius nos visitet] id est, aduocatione & meritis tuis, mentes nostras benigne visi-
tare, ditare, implere, immo & inhabitare dignetur, cū ipse sit consolator optimus, dulcis animę hospes,
dulce refrigerium. [Nouansque terræ faciem] id est, spiritualiter innouans superficiem terrę, hoc est in-
teriorem vultum hominum habitantium super terram, infideles ac impios conuertendo, credentes re-
formando, iustos perficiēdo. Vnde orauit Psalmista, Spiritum rectum innoua in visceribus meis. Qui Psal.50.
B denuo est precatus, Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Apostolus itē ad Psal.103.
Coloss. Expoliate vos veterem hominem cum actibus suis: & induite nouū, qui renouatur in agnitionē Coloss.3.
dei. Et ad Ephesios, Renouamini (inquit) spiritu mentis vestræ. [CVLPIS solutos] id est, à vitiis abso- Ephes.4.
lutos. [RECREET] hoc est, consoletur spe veniæ, contemplatione gloriæ, allocutione interna, inspi Sapien.1.
ratione assidua & superna. Hinc dictū fuit à Sapiente, Spiritus domini repleuit orbem terrarum. Hūc
hymnum attentione proferamus præcipua, animo perlustrantes quàm magnifice dominus egit nobis-
cum, quàm mirabilia fecit hoc die, quàm gloriose atque deifice incepit post Christi passionem prædi-
catio ac dilatatio fidei christianæ, misso desuper spiritu sancto cum maiestate & gloria: qui repente in-
spirauit, contulit, & infudit primis illis Christi discipulis omnium virtutum perfectionem, omniū scri
pturarum notitiam, vniuersarum linguarum peritiam, cor prorsus imperterritum, & ad omnē perse-
cutionem ac pœnam pro deo promptissimum, quam virtutū perfectionem indefesso conatu pro no-
stro modulo imitari & assequi enitamur.

DE S. EVCHARISTIAE SACRAMENTO ad vesperas Hymnus.

Describitur in eo prima institutio sacratissimi mysterii sanctæ Eucharistiæ à Christo facta, & pia
admodum exhortatio ad honorandum hoc dignissimum sacramentum.

AVTHOR THOMAS AQVINAS

C CARMEN ad rhythmi formam & obseruationem accedit.

PANGE lingua gloriosi corporis mysteriū.] Hanc iucundam, nobilem, ac diuinam so
lennitatem instituit Vrbanus papa quartus: qui ordinationē ecclesiastici officii com
misit viris duobus in ecclesia tūc pręclaris, sancto Thomę, & domino Bonauenturę,
vt vnusquisq; eorum sigillatim illud componeret. Quo completo & vtriusq; officio
diligenter examinato, amplius placuit summo Pōtifici & Dominis Cardinalibus id
quod Thomas composuit: qui & istum, ac duos sequentes edidit hymnos. [PANGE
lingua] per partem intelligit totum, vt sæpe fit in scripturis. Quemadmodū in libro
Iudicū mater Sisaræ, Cur (inquit) moratur regredi pes eius? Itaque ô lingua, id est, ô tu homo linguā Iudicū.5
habens, & ea vtens ad loquendum atque cantandum. [Pange] id est, decanta & concine. [GLORIOSI
corporis mysterium] hoc est, sacrum secretum & sacramentum corporis Christi: quod nunc glorifica-
tissimum est. & recte gloriosum vocatur, quia adhuc mortale existens, vnitum fuit immediate non so-
lum gloriosissimæ animæ Christi, sed & simul cum ea verbo æterno: & fuit tam animę quàm verbi in-
strumentum viuum, cōiunctum, animatum ac proprium. Propter quod virtus exiuit de illo, sanauitq;
omnes. Immo & ex contactu sanctissimi corporis eius in vestes ac fimbrias vestiū eius, virtus diffun-
debatur diuina, & efficax fuit ad supernaturales effectus: vt ait Euangelista, Quotquot tangebant fim-
D briam vestimenti eius, sani fiebāt, à quacunque infirmitate tenebantur. Fuit rursus corpus hoc glorio-
sum, vtpote ex purissimis sanguinibus sanctissimæ virginis sumptum, & supernaturaliter ac instanta-
nee ab omnipotentia spiritus sancti formatum: quod & secretissime ac incomprehensibilissime, tamen
verissime, sub speciebus sacramentalibus continetur. [SANguinisque preciosi, id est, pāge etiam myste-
rium sanguinis preciosi, id est, præstantissimi sanguinis Christi, qui sanguis in sacramēto sub vini spe- Matt.26.
ciebus consistit, & hoc directe ex vi conuersionis. Attamen concomitanter etiam sub panis speciebus
est sanguis, atque sub vini consecrati specie caro Christi. [QVEM] sanguinem [IN mundi precium]
hoc est, pro mundi seu generis humani redemptione. [FRuctus ventris generosi, rex effudit gentium]
id est, Christus filius nobilissimæ virginis Mariæ, qui gentium credentium rex specialiter nominatur:
quas regit per charitatem & gratiam, per fidem & euangelicam legem, per prælatos & angelos san-
ctos. Vnde apud Esaiam deus pater ait de Christo, Ecce testem populis dedi eum, ducē ac pręceptorē Esa.55.
gentibus. Et rursus loquitur Esaias, Radix Iesse, qui exurget regere gentes, in ipsum gentes sperabunt. Esa.11.
De quo legitur in Aggæo, Ecce venit desideratus cunctis gentibus. Hinc Christus in cœna deprom- Aggæi.2.
psit, Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. [NOBIS da- Matt.26.
tus] Pater enim dedit nobis vnigenitum suum in redemptorem, & in caput ac sponsum ecclesiæ, in Marc.14.
legislatorem ac principem: iuxta quod in Ioanne scriptum est, Sic deus dilexit mundū, vt filium suum Ioan.3.
vnigenitum daret; vt omnis qui credit in ipsum, nō pereat, sed habeat vitam æternam. Paulus quoque Ephe.2.

Propter nimiam (ait) charitatem qua dilexit nos pater, filium suum misit in similitudinem carnis peccati. [NOBIS] id est, ad nostram salutem. [NATVS ex intacta virgine] hoc est, prorsus incognita viro. B
[ET in mundo conuersatus] prout Baruch prædixit, Post hæc in terris visus est, & cum hominibus cō
Baruch.3 uersatus. Vnde fertur in Ioāne, Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. [SPARSO verbi semi-
Ioan.1. ne] id est, prædicatione euangelicæ legis disseminata inter Iudæos: de quibus asserit, Non sum missus,
Matt.15. nisi ad oues domus Israel quæ perierunt. Vnde & dixit, Quia & alijs ciuitatibus oportet me euangeli-
Lucæ.4. zare, quoniam ad hoc missus sum. ¶ Denique de hoc semine ait in Matthæo, Semen est verbum dei,
Matth.13 de cuius seminatione scriptum est, Disseminabatur verbum dei per vniuersam regionem. [SVI moras
Actuū.13 incolatus] hoc est, tempus inhabitationis ac vitæ suæ mortalis in seculo isto. [MIRO clausit ordine] id est, terminauit admirāda dispositione, & ordinatione sapientiæ suæ, & cohabitudine veteris nouiq; testamenti, & operum atque mysteriorum suorum, quoniam passione sua instante, quando & dixit pa tri, Opus consummaui, quod dedisti mihi vt facerem: instituit sacramētum hoc nouæ legis, sicut subiungitur, [IN supremæ nocte cœnæ] id est, in exordio noctis, puta ad vesperam, in qua cum apostolis vltimo cœnauit. Vnde in Euangelio dicitur, Cum facta esset hora seu vespera. Et protēdebatur eœ
Ioan.17. na vsque in noctem. Dicit enim Euangelista, Erat antē nox. Sic & Paulus effatur, Christus in qua nocte tradebatur, accepit panem. [RECVMBENS eum fratribus] id est, apostolis: de quibus in psalmo,
Matt.26. Narrabo nomen tuum fratribus meis. In Ioanne item ad prædilectam discipulum, Vade, dic fratribus F
Marc.14 meis. [OBSERVATA lege.] Mosi [PLENE, cibis in legalibus] quia impleuit patris præceptum, come-
Ioan.13. dendo agnum paschalem: prout in Exodo legitur iussum. [CIBVM turbæ duodenæ] id est, xii apo-
1.Cor.11. stolis. [SE dat suis manibus] id est, proprijs manibus seipsum dedit eis in cibum mentis: quia sub specie
Psal.21. panis (ratione conuersionis ipsius panis in corpus Christi) fuit corpus illud dignissimum. Concomi-
Exod.12. tanter verō sanguis ipsius, anima quoque & verbi persona: sicque totus Christus. Et simili modo sub specie vini. Hinc sunt versus, Rex sedet in cœna, turba cinctus duodena. Se tenet in manibus, se cibat ipse cibos. In quo patet ardentissima liberalitas, & liberalissima charitas Christi ad nos: qui non solū beneficia sua, sed & seipsum præstitit nobis: & hoc vtique tam mystico & incomprehensibili modo, vt subditur. [VERBVM caro] id est, vnigenitus dei factus homo: prout hoc in secūdo hymno es positum est. [PANEM verum] id est, veritate naturæ & panem triticeum, qui proprie panis est hominum. Porro res creata dicitur vera veritate naturæ seu rei: inquantum habet naturam propriam correspondentem rationi ideali, quam habet in mente sapientissima creatoris. [VERBO carnē efficit] id est, sub certa forma verborum conuertit in corpus suum. quæ conuersio est valde supernaturalis & instātanea, qua vnum præexistens conuertitur in aliud præexistens. [FITQVE sanguis Christi merum] id est, vinum conuertitur in sanguinem Christi sub forma verborum ad hoc pertinentium. Potest quoque per verbum intelligi præceptum, quo Christus hoc fecit: qui horum vtrunque fecit diuina & increata sua G
potentia penitus infinita, cum prolatione sacramentalium verborum ad hoc pertinentium: quamuis sine illorum prolatione id facere quiuit. Proferendo quoque hæc verba contulit eis vim cooperatiuam, quasi instrumentalem, ad transsubstantiationem hanc ipsam. [ET si sensus deficit] id est, quamuis sensus exteriores & interiores intellectus ac ratio prorsus deficiant à comprehensione mirabilium, quę in hoc sacramento contingunt, creduntur ac fiunt. [AD firmandū cor syncerum sola fides] id est, sola fides formata. [SVFFICIT] ad roborandam mentem puram in deo ac via salutis, & contra visibiles atq; inuisibiles fidei hostes. Sufficit enim sic credere, nec expedit perscrutari. Non, quod fides sine operibus sufficiat ad salutem: sed in hac parte ad complendum præcepta de fide sufficit credere, nec oportet discutere. Attamen donum intellectus, quo ad ea quæ fidei sunt, aliquam rationē habemus, non excluditur, immo includitur. Ad minus est, ideo credimus quoniā à deo esse hanc fidem sentimus, & qua sic credit sancta ecclesia: sicque quod dicitur, sola fides, non excludit nisi euidentem notitiam credendorum: non charitatem, cæterasque virtutes ac dona, & opera bona. [TANTVM ergo sacramentum] præsertim id quod est res & sacramentum, videlicet corpus & sanguinem saluatoris, potissimum totum Christum deum verum & hominem sub sacramentalibus speciebus latentem, contentum, & consistentem. [VENEREMVR cernui] cultu latriæ quo ad deitatem, cultuque hyperduliæ quantū ad naturam humanam assumptam. [ET antiquum documentum] id est, doctrina veteris testamenti de sacrificijs varijs, præsertim de immolatione agni paschalis. [NOVO cedat ritui] id est, sacræ obseruantię noui testamēti deferat, locumque præstet: quoniam sacrificia legalia in huius sacrificij institutione & frequentatione defecerunt & cessauerūt: quemadmodum in Daniele prædictum est, In medio hebdoma- H
Danie.6. dæ deficiet hostia & sacrificium. In Malachia quoque dominus ait Iudæis, Non est mihi voluntas in
Malac.1. vobis, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis magnum est nomen meum in gen-
Psal.39. tibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Atque in Psalmo, sacrificiū & oblationem noluisti. Sacrificia quippe legalia erant præfiguratiua oblationis Christi in cruce. Ideo veritate impleta cessare cœperunt: vt super quartum Sententiarum diffusius est expressum. [PRAESTET fides supplementum sensuum defectui] id est, quod sensu & intellectu capere non valemus, fide feruemus firmissima, atque certissima certitudine adhærentiæ non euidentiæ: quoniam deus essentialiter verus ac veritas, author ac testis est sacratissimæ fidei huius. [GENITORI, genitoque, &c.] Sensus versus istius ex præhabitis patet. Itaque hymnum istum cum omni recollectione & alacritate cantemus, cum feruenti memoria nouissimæ cœnæ Christi ac institutione sacramenti istius omnium sacramērorum finalis ac summi. Atque totius charitatis ac liberalitatis, quas dominus & saluator nobis in eo monstrauit, immo indesinenter demonstrat. Nonne summa dilectio & munificentia maxima est, dum quis realiter seipsum alteri elargitur, & suam essentiā illi conficit ac ministrat in me-

A dicinam? Sic & misericordia summa est, seipsum alteri pręparare & applicare in remedium curatiuum
ac redemptiuum. O quàm charitatiuus & liberalis, quàm compassiuus & sapientialis est medicus iste:
quàm admirabilis & superlargissimus est hic hospes, qui inuitatis à se, seipsum porrigit & proponit
in saluberrimam mentis escam. Simus ergo totis viribus ei grati, pura ac splendida ei exhibeamus re-
ceptacula corda nostra. Ora quoque, per quæ & in quibus suscipimus eum, ab omni loquacitate ac vo
racitate custodiamus, præsertim à detractorijs, prouocatiuis, pungitiuis, irrisorijs & discordię dissemi-
natorijs verbis. immo illud Psalmistæ impleat vnusquisque, Benedicam dominum in omni tempore, Psal. 33.
semper laus eius in ore meo. In inuiolabili ac integerrima fide huius dignissimi sacramenti simus sem-
per firmissimi, in cuius fide defuncti sunt tam innumerabilia milia beatissimorum martyrum, confes-
sorum ac virginum, sanctorũ anachoretarum & eremitarum, solitariorum & cœnobitarum, quorum
vnus nobis sufficere posset ad nostrę fidei firmamẽtum, cum suis miraculis, prodigijs, virtutibus, exer-
citijsque purissimis. Non ergo discutiamus in missa nec aliàs curiose, qualiter Christus in sacramento
sic valeat esse. Sed certissime in fide ecclesiæ præsupponentes, quod verissime ibi fit, tantam eius ad
nos charitatem, largitatem, dignationem, miremur, mirando accendamur, accendendo regratiemur, ac
regratiãdo fidelissime obsequamur, in prætactis virtutibus & in omni humilitate, patientia, obedien-
tia, eius sectando vestigia.

B ¶ DE S. EVCHARISTIAE SACRAMENTO, ad nocturnum matutinum Hymnus.

¶ Commemoratur in eo institutio sanctissimi sacramenti Eucharistiæ, deinde altissimi illius mysterij
communionis sanctæ (quod omni laude superius est) excellentia, claris extollitur præconijs.

¶ AVTHOR THOMAS AQVINAS.

¶ CARMEN asclepiadeum choriambicum minus cultum, rhythmicam
consonantiam quandam præ se ferens.

S ACRIS solennijs iuncta sint gaudia.] Hũc hymnum in matutinali cantamus offi-
cio: quem nos decantare congruit cum conformatione cordium ad sensum verbo-
rum, vt ipsimet impleamus quod canimus, & ad quod peragendum alios inuita-
mus. Itaque cum ingenti mentis iucũditate in deo, cũ profunda attentione myste-
riorum, beneficiorumq; Christi, suæ videlicet incarnationis & operatione nostræ
saluationis ac institutione sacramenti euangelicæ legis, dicamus ex animo. [SACRIS
solennijs] id est, sanctis his festis præcipuis in celebritate dignissimis. In quibus &
alia Christi solennia atq; mysteria virtualiter includuntur, aut etiã magna ex parte actualiter recolun-
C tur. [IVNCTA sint gaudia] spiritualia & interna, quę ex magnitudine sua redundent in corpus: ita ꝙ in-
ternæ hilaritatis indicia & effectus in apparatu & gestibus, in voce & vultu reluceant, omni leuitate,
dissolutione, petulantia prorsus exclusis. ¶ Denique gaudium est diffusio animi in apprehensione bo-
ni: atq; ex vnione potentiæ cũ conueniente obiecto emanat ac oritur. Dũ igitur vnigeniti filij dei pro-
pter nos incarnati & in mũdo hoc conuersati mysteria ac opera eius nouissima, totiusq; ardentissimæ
dilectionis ac affluentissimę largitatis & intimissimę pietatis in nobis excellẽtias contemplamur ac ce-
lebramus, debemus in tantorum apprehensione bonorum vehementer accẽdi, exuberanter lætari, pe-
nitusque transformari in dilectum, in superdulcissimum saluatorem, nobis tam incõparabiliter ac spe
cialissime amandum & pręamandum: qui instar æstuantissimæ fornacis calidissimas flammas euapo-
rantis in cœna illa nouissima inęstimabilis suæ dilectionis, miserationis & largifluitatis indicia & effe-
ctus, beneficia ac opera omnibus nobis patefecit, ostẽdit, donauit. Nempe cum charitas sit vnitiua &
communicatiua, quo tunc vicinius se vniuit, copiosius communicauit, integralius tribuit nobis, eo ve-
hementiorem habuisse ad nos dilectionem clarissime demonstratur. Ideo super his & in his iuncta sint
sacris istis solennijs. [GAVDIA] vt ex sententia Christo psallamus, Exultabunt labia mea cum canta- Psal. 70.
uero tibi: & anima mea, quam redemisti domine. Nam & signum virtutis perfectæ est delectatio fiens
in opere, vt in Ethicis dixit philosophus [ET ex pręcordijs] id est, intimis cordium nostrorũ affecti-
bus. [SONENT] in ore & choro. [PRAECONIA] id est, laudes altissimi, psalmodiæ & hymni ac can
D tica diuini officij. [RECEDANT vetera] id est, legalia sacramenta, præsertim vitia consueta, vt
contriti & confessi intersimus his festis spiritualiter renouati. Vnde subiungitur. [NOVA sint omnia] Ephe. 4.
id est, recenti deuotione perfusa, donis seu profectibus gratiæ ac virtutum ornata. Omnia, inquam, de
quibus mox subditur. [CORDA, voces, & opera] hoc est, ratio & voluntas, verba & cantica, exterio-
resque actus: ne meditemur inania, ne cupiamus illicita, ne deinceps secularia & amatoria, seu lasciua
carmina concrepemus, nec vllus sermo malus ex ore nostro procedat: sed qui vtilis est ad ædificatio-
nem, vt det gratiam audiẽti. Et si quis loquitur, quasi sermones dei. Nec sit nostrum colloquium, mali- Apoc. 21.
loquiũ: atque, vt quidam in sua simplicitate deprompsit, caeolnquium. ¶ Insuper non omittamus cõ- Matt. 26.
mittenda, nec committamus omittenda: immo sicut ante exhibuimus membra nostra arma iniquitatis
peccato, sic nunc ac iugiter exhibeamus ea arma iustitiæ deo. Sic quippe in nobis implebitur quod in
Apocalypsi fertur dixisse qui sedebat in throno, Ecce noua facio omnia. [NOCTIS recolitur cœna
nouissima.] De qua fassus est nostræ author salutis, Desiderio desideraui hoc pascha manducare vo-
biscum, antequam patiar. [QVA] id est, in qua cœna, seu nocte. [CHRISTVS creditur agnũ (pascha-
lem) & azyma] id est, azymos panes. [DEDISSE fratribus] id est, exhibuisse apostolis: quorũ duobus
præcepit, Euntes parate nobis pascha. [IVXTA legitima] id est, secundum tenorem præceptorum
legalium. [PRISCIS indulta patribus] id est, concessorum patribus Mosaicæ legis, vt in expositione

hymni patuit præcedētis,& in Exodo diffuse describitur.[POST agnum typicū]id est, post esum agni B
paschalis,q fuit figura seu typus domini saluatoris.[EXPLETIS epulis]id est,sumptis ferculis in lege mā-
datis.[CORPUS dominicum datum discipulis]hoc est,sub specie panis cōsecrati à Christo, porrectum
& datum Apostolis.[SIC totum omnibus,quod totum singulis,eius fatemur manibus]id est,confite-
mur hoc corpus datum manibus,id est,corporali dextera Christi,& spirituali manu: vtpute potestate
ipsius suis apostolis,sic totum omnibus,id est,integrū vniuersis,quod totū singulis, id est, quod idem
numero corpus datū fuit vnicuiquique eorūdem totum & integrum.Quemadmodum & in pane illo
vno ac integro cōsecrato à Christo,corpus Christi integrū fuit & totum,atque similiter in qualibet pa
nis illius particula.Nēpe hęc supernaturalis transsubstātiatio respicit immediate substantiam panis &
vini tanq̄ termini à quo,atque substantiā corporis ac sanguinis Christi tanq̄ termini in quem.Ideo si-
cut substantia panis,in se indiuisibilis & diuisionem ex quātitate habentis,fuit in qualibet parte panis
ante consecrationē: ita post consecrationē substantia corporis Christi est in qualibet parte quantitatis
substantię,qua extitit substātia panis ante consecrationem. De his possent q̄ infinita induci,quę super
quartū sententiarum sunt expedita. [DEDIT fragilibus].i.discipulis adhuc ad mala proclinibus, prout
paulo post patuit,[CORPORIS ferculum].i.corpus suum in animę ferculum. [DEDIT & tristibus sangui-
nis poculum,]quibus cum dixisset, Vnus ex vobis me tradet,contristati sunt valde. [DICENS, Accipite
quod trado vasculum].i.calicem,in quo sanguis meus iam continetur.Non autem dixit hęc verba sub F
hac forma,sed quantū ad sensum verborū. [omnes ex eo bibite].i.tunc vniuersi & singuli apostoli to-
tum Christi sanguinē potauerunt: sicut & totū eius corpus sumpserunt. [SIC sacrificium istud insti-
tuit]id est, Christus in cœna confecit,consecrauit,& frequentandū pręcepit sacramentum hoc corpo-
ris sui:quod & ipse in cruce obtulit deo patri.Et est sacrificiū euangelicę legis, quod in ecclesia immo-
latur patri omnipotenti quotidie.[CVIUS officium] .i.consecrationem,oblationem,ritū & administra-
tionem.[COMMITTI voluit].i.commisit,& per episcopos cōmitti decreuit ac iussit . [solis presbyteris,]
in quorum persona mandauit apostolis, Hoc facite in meam cōmemorationem. [QVIbus sic congruit,
vt sumant]hoc sacramentū.[ET dent cæteris]fidelibus de ipsorum manu cōmunicantibus: quanquam
Psal.77. & vnus presbyter alii presbytero possit hoc dare. [PANIS angelicus] .i.Christus, qui ab exordio seculi
fuit panis angelorū,reficiendo eos suę deitatis beatifica visione atq; dulcissima fruitione. [FIT panis
hominum].i.per incarnationem & consecrationē factus est panis,cibus,refectio Christi discipulorum
per cōmunicationem corporis & sanguinis sui, vt dictū est, quos nihilominus per fidem, cōsideratio-
nem, ac dilectionē suę deitatis principaliter, spiritualiterq; nutriuit & nutrit. Hinc dixit, Caro mea ve
re est cibus,& sanguis meus vere est potus.[DAT panis cælicus figuris terminū].i. Christus qui de cæ
lo descendit,seq; in sacramento ita impendit,imposuit finem sacrificiis legis: vtpote finis & veritas ac
consummatio seu adimpletio figuraliū sacrificiorum. Ideo illa seruare,esset opere ipso ostēdere verum G
& figuratū sacrificium istud, scilicet Christū, nondum venisse, [O res mirabilis,] quā non sapit homo
carnalis aut infidelis,[MANDUCAT dominum]Iesum Christū,[PAVPER seruus & humilis,] qui nihil bo-
ni habet ex se. Verūtamen non manducat hunc cibū, vt alios cibos: quia nec eū consumit, nec in se trās-
mutat, nec lędit, nec lacerat, imò nec corporaliter tangit. Nam & corpus illud dignissimū vere est ibi,
non tamē corporeo modo,neq; per propriam quātitatem seu dimensionē,habitudinem habet ad exi-
stendum ibidem: sed potius per dimensionē & species panis in ipsum conuersi. Attamē propria eius di-
mēsio cōcomitāter est ibi.[TE trina deitas, vnaq; poscimus].i.deprecamur te ô deitas trina vnaque, pro
& vna.i.in tribus supergloriosis personis existēs simplex & indiuisa & numero vna. Trinitas verò nō
potest trina vocari, q a sic essent nouē personę in diuersis: vt author huius hymni in prima parte sum-
mę,& super quartū declarat.[SICut nos visitas] per ecclesiastica sacramenta,& gratiarum charismata.
[SICVT te colimus]id est, sicut etiam te veneramur per gratiarū actionem & tuorū obseruantiā prę-
ceptorū.[PER tuas semitas]id est, ita per adimpletionē tuarum doctrinarum ac iussionū. [DVC nos
quo tendimus]id est, ad summū bonum, hoc est [AD lucem quam inhabitas] id est, ad teipsum, qui es
lux increata, immensa, habitans & inuiolabiliter perseuerās in teipso: qui solus habes immortalitatem
& lucem habitas inaccessibilē, vt dictū est super illud in primo hymno, Aeterna lux credētium. De- H
niq; ex hoc hymno pēsemus, q̄ indicibiliter, immo & incōprehensibiliter dominus deus noster omni-
potēs, vnigenitus dei patris, magnificauit facere nobiscū. Factus est frater noster, per incarnationē: Ci
bus noster, per consecrationem: Beatitudo nostra, per finalē ad ipsum peruentionē. Inter nos cōuersa-
tus est, per familiarissimā commansionē: Saluator noster, per amarissimā passionem. Misit nobis para
cletū, per preciosissimorū suorum cōmunicationem charismatū. Ditauit nos pauperes supernaturali-
bus donis. Mirātur angeli sancti tantā hominum exaltationē, & quasi deificationem. Sed heu miser ho
Philip.3. mo, cū in honore esset, nō intellexit: tot & tāta creatoris sui gratiosissima munera nō aduertit. Amorē,
munificentiā, dignationem, beneficentiā, præsentiam dei sui ad se nō perpendit. Idcirco nec digne so-
licitus est illi placere, gratus existere, & corā ipso indesinēter, timorate & custodire versari ac viuere, &
omnē illius inhonorationē atque offensam vitare. Sed iam nūc resipiscamus à negligentijs, pigritijs,
insipiētijs, ingratitudinib⁹ nostris: & accedamus cū corde vero in plenitudine fidei, auersi corda à con
sciētia mala. Nescio vtrū magis debeā admirari, hanc tā supernaturalē fidem sacramēti istius: an totius
mūdi conuersionē ad fidem. Et quomodo potuit generi humano vbiq; terrarū persuaderi & imprimi
fides ista: imò tā firmiter suscipi, q nulla ratione, nullo experimēto, nulla ꝓsperitate, nulla aduersitate
quit auelli. Certe iuxta inæstimabilē altitudinē incōprehēsibilissimæ fidei hui⁹, multiplicata & magni-
ficata sunt argumēta ipsi⁹, signa, ꝓdigia, & virtutes: sic q verissime psallimus deo, Testimonia tua cre
dibilia facta sunt nimis. Quod lucidissime cōstat, si oīa cōportētur & cōparentur adinuicē, & rite cō-

A sidérentur, vt alibi diffusius est ostēsum. Et nunc igitur iuxta prætacta, satagamus ab omni inquinamē-
to, ab omni loquacitate, ac propriæ voluntatis duritia penitus abstinere, ad mensam altissimi quotidie
cum omni affectu, magis ac magis deuote accedere, in deo simplificari ac stabiliri, omnem infelicissimā
reflexionem ad proprium commodum & honorem incessabiliter abhorrere.

DE CORPORE CHRISTI ad laudes matutinas Hymnus.

Describitur in eo huius dignissimi sacramenti prima institutio à Christo facta, & quanta eius huma
nitas atque suauitas in illo declaretur, demum pia fit ad ipsum sacramentum inuocatio.

AVTHOR THOMAS AQVINAS

HOC CARMEN Iambicum dimetrum, nequaquam tamen exactum.

VERBVM supernum prodiens.] Hic hymnus in laudibus huius solennitatis canta- Ioan. 8.
tur. [VERBVM supernum] id est, vnigenitus patris verbum dei altissimum & æter Ibidem.
num, quod in Euangelio protestatur, Ego de supernis sum. Et iterum ad Iudæos, Ioan. 3.
V Vos (inquit) de deorsum estis, ego de sursum sum. Itemque, Qui de cælo venit su- Eccl. 24.
per omnes est. Quod & in Ecclesiastico fatetur, Ego ex ore altissimi prodiui, pri-
mogenita ante omnē creaturam. [PRODIENS] id est, per humanæ naturę assum-
B ptionem se manifestans, & quasi ex corde patris descendens. [NEC patris linquens
dexteram] hoc est, æqualitatem patris & consessum ad eius dexteram, non dimittens. [AD opus suum Ioan. 17.
exiens] id est, ad complendam humani generis saluationem progrediens. De quo opere apud Ioānem Psal. 18.
loquitur, Opus consummaui, quod dedisti mihi vt facerē. Exultauit enim vt gygas ad currendam viā. Ioan. 3.
Vnde denuo locutus est, Non misit deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per 1. Tim. 1.
per ipsum. Apostolus quoque ad Timotheum, Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores sal- 1. Ioan. 2.
uos facere. [VENIT ad vitæ vesperā] hoc est, vltima mundi ætate: de qua in prima sua Epistola ait S. Io-
annes, Nouissima hora est. Et Paulus, Nos (inquit) sumus, in quos fines seculorum deuenerunt. Vnde 1. Cor. 10.
dictum est in primo, Vergente mundi vespere. [IN mortem à discipulo suis tradendus æmulis] id est,
Christus à Iuda proditore venditus ac tradendus ad occidendum. [PRIVS in vitæ ferculo se tradidit
discipulis] id est, dedit se ante traditionem illam apostolis in alimonia spirituali sub forma panis con- Psal. 71.
secrati, ad conseruationem & perfectionem vitæ gratiæ in eisdē. Hinc in psalmo de Christo fuit præ-
dictum, Erit firmamentum in terra in summis montium. Vbi alia habet translatio, Erit frumentum ele
ctorum. Translatio verò Chaldaica, Erit placenta tritici. Etenim quoniam subtracturus mox fuit ec-
clesiæ præsentiam sui corporalem sensibilem, voluit ei relinquere præsentiam sui veram sacramenta-
lem, ad multiplicem vtilitatē & fructum eiusdem, vt scilicet quotidie offerretur in missæ officio ad lau
C dem & gloriam patris, pro nostris peccatis, pro virtutibus & gratijs impetrādis, & in mirabilium suo-
rum memoriā, in assiduam recordationē suæ summę dilectiōis ad nos, ac amarissimę passionis suę pro
nobis. Vnde pręcepit apostolis & in eorū personis sacerdotibus vniuersis. Hęc quotiescunque feceritis
in mei memoriā facietis. Quod enim de nostro accepit, hoc est, corpus & sanguinē totum exhibuit & Matt. 26.
reliquit ac vertit in nostrū subsidium. Nec suffecit ei semel offerri pro nobis in cruce, immo & hoc in Marc. 14.
excogitabili modo voluit incessanter offerri pro nobis in diuinissimo isto mysterio, in missali officio, Lucę. 22.
in altaribus sacris. Atq; in ecclesijs reseruari ad omnium subuentionem, refectionem, confortationem,
defensionem. Nempe & cibū oportet realiter ac substantialiter iungi cibato. Hinc subditur. [QVIBVS]
vt puta discipulis. [SVB bina] id est, duplici. [SPECIE] id est, sub forma panis & vini [CARNEM dedit &
sanguinem] id est, corpus suū sub specie panis, & sanguinem suum sub specie & similitudine vini: ita ta
men, quòd sub vtraque specie continetur vtrunque, puta corpus & sanguis. Aut ratione conuersionis
aut per concomitantiæ modum, sicut expressum est. [VT duplicis substantiæ totū cibaret hominem]
id est, quatenus integrum hominem ex anima ratione & carne compositum aleret carne & sanguine sa
cramentaliter exhibitis: ita tamen quòd tam corpus quàm sanguis Christi principaliter ac directe prę-
stantur in animæ refectionem: secundarie autem, & per redundantiam quandam, etiam in corporis ro
borationem: in quantum virtus & refloritio animę in corpus redundant. Iuxta id psalmi, In ipso spera-
uit cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea. Itemque, Cor meum, & caro mea exultauerunt in Psal. 27.
D deum viuum. Hominem, inquam, duplicis substantiæ, hoc est, duplicis naturæ, videlicet spiritualis & Psal. 83.
corporalis, quia ex anima immortali ac inuisibili, & ex carne mortali atque visibili constat. Et ita no-
men substantiæ sumitur hic extense pro essentialibus partibus substantiæ subsistentis. [SE nascens de-
dit socium] id est, Christus in sua ex beatissima virgine natiuitate, dedit se socium, hoc est, consortem
conuersationis humanæ, volens tractari & conuersari primo vt infans, deinde vt puer, & ita deinceps
vt adolescens, vsque ad iuuētutem in qua occisus est. [CONVESCENS] id est, in cœna nouissima cum
apostolis comedens dedit se [IN edulium] id est, animæ cibum. [SE moriens in precium] hoc est, mo-
riendo in cruce dedit se in precium nostræ redemptionis, vt iam supra expositum est. [SE regnans dat
in præmium] id est, perfecte glorificatus in natura assumpta & regnans ac præsidens in triumphante
ecclesia, præsertim secundum naturam diuinam, & etiam quodammodo secundum naturam huma-
nam: secundum quam vt verbo æterno hypostatice vnitam, omnia quoq; subiecta sunt ei, dat seipsum
beatis, in præmium obiectale, hoc est, exhibet se in obiectum felicitatis ac præmij electorum: quorum
præmium essentiale consistit in visione & fruitione deitatis Christi totiusque trinitatis. Præmium ve-
rò accidentale in visione humanitatis domini saluatoris, deinde gloriosissimæ virginis ac cæterorum
sanctorum. [O salutaris hostia] id est, ô Christe saluberrima victima pro nobis oblata. [QVAE cæ-
li pandis ostium] id est, merito tuæ passionis reserasti aditum regni cælorum, satisfaciendo pro ori-

ginali & omni peccato:sicq; obstaculum introeundi regnum, delēdo videlicet originalis peccati rea- B
Ephes.6. tum.[BELLA premunt hostilia] id est, impugnationes dæmonum & aliorum salutis nostræ aduersariorum nos grauāt. Vnde dixit Apostolus ad Ephesios, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem,supple principaliter neque tantum:sed aduersus principes & potestates,id est,aëras potestates, quæ de ordinibus cælestium principatuum ac potestatum pro parte fuerunt ante ruinam. [DA robur]gratiæ ac virtutum ad sustinendum seu resistendum,[FER auxilium]ad prçualendum & opem in anima & corpore ad proficiendum & perseuerandum salubriter. Da robur declinandi ab omni malo,præsertim mortali: fer auxilium faciendi omne bonum quod est de necessitate salutis,quod scilicet cadit sub prçcepto dei siue ecclesiç. Opera quoque supererogationis exerceamus viriliter.[VNI trinoq; domino]qui vnus & simplex est in essentia,& trinus in personis, [SIT sempiterna gloria] sicut expositum est,[QVI vitam sine termino] hoc est vitam gloriæ perpetuo duraturam.[NOBIS donet] pro præmio,non temporalem prosperitatem,[IN patria] electorum,qui hoc mundo vtuntur tanquā exi-
Hebr.11. lio, & vita præsenti vt peregrinatione:qui vt ad Hebræos legitur, Confitentur quoniam peregrini & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicūt,significant se patriam inquirere paradisum cçlestem. Consideremus in his charitatem & cōmunicationē Christi in omnibus, qualiter se in vniuersis cōmunicauit,nascendo,cōuersādo,moriendo, regnando. In quibus omnibus splendet ac innotescit excellentissima eius dilectio,summa dignatio,pietas maxima, misericordia infinita. ℂ Præterea, quia vt asserit F
August. August. In omni sacrificio quatuor sunt pensanda, veputa quis,quid, cur & quare. Ideo antequam celebremus aut communicemus,perpendamus hæc omnia. In primis attendat vnusquisque quis sit,id est, quām fragilis,defectuosus,indignus & reus:ac per hoc indignissimum se recognoscat, sicque pro viribus ad communionem seu celebrationem se præparet, ac suo modo se dignificare deo auxiliante conetur. Secundo consideret quid i.quid, quale & quantum sit sacrificium istud in quo Christus deus & homo offertur. Et ita cum ingenti humilitate,filiali timore,reuerētia præcordiali, puritate præcipua, charitateq; feruida progrediatur ad sanctū sanctorū. Tertio penset, cui sit ista oblatio, veputa deo patri regi ac dño maiestatis immensæ. Cui cū omni syncceritate, humilitate, attentione, diligentia,astare & immolare oportet. Nam & oblatio sacrificii huius opus est valde priuilegiatū, ad cuius dignā executionem deuotio requiritur actualis, & esse in charitate:quam qui habuerit, cæteris non carebit virtutibus. Quarto aduertat,quare,id est,propter quas causas instituta sit & immoletur sacrificium istud, videlicet pro communi bono totius ecclesiæ,pro viuis & mortuis,pro ereptione ab omni periculo & peccato , pro virtutum & gratiæ incremento,pro pace patriæ,& omni rationabili causa:idcirco cum pro tot tantisq; causis nequāq sit segniter deprecandum,nec tepide offerendum, satagamus cū grandi instantia,integroq; affectu sancti feruoris celebrare,ac celebrando aut communicando orare,&c.

ℂ DE S. IOANNE BAPTISTA hymnus. G

Prædicantur in eo insignia beati Ioannis Baptistæ præconia,conceptus è cœlo denunciatus, exultatio in vtero matris,linguæ paternæ reseratio,habitatio in deserto,in victu & amictu austeritas,prophetica excellentia, Christi baptizatio, virginineus candor, martyrii tolerantia, & centesimi fructus cumulatissimum præmium. Demum,deuota ad ipsum fit supplicatio,vt à deo impetret nobis gratiam in præsenti vita, & gloriam in futuro.

AVTHOR PAVLVS LONGOBARDVS.
CARMEN sapphicum in quarto habens adonicum.

Marc.2.
Lucæ.5. VT queāt laxis resonare fibris, Mira gestorum famuli tuorū, Solue polluti labij reatum, Sancte Ioannes.] Ordo verborum est,O sancte Ioānes,solue,hoc est,dissolue,& aufer meritis tuis ac precibus: tanquam interuentor,mediator,& patrocinator: non vt causa principalis,quia solius dei est peccata dimittere.reatū,id est, offēsam. labii polluti, hoc est,oris nostri per excessum verborum cōtaminati,immo totius nostræ personæ,intel-
Hebr.11. ligendo totum per partem. Nam & culpa principaliter est in anima & viribus eius, toti tamen homini recte ascribitur:quoniam agere & pati suppositorū sunt proprie: vt famuli,id est, Christi fideles qui soli sunt vere famuli dei,cui sine fide nemo potest placere ac meritorie deseruire:dicente Apostolo ad Hebræos,Sine fide impossibile est deo placere:queant,hoc est,meritorie valeāt resonare,id est decantare,mira gestorum tuorum,hoc est,admiranda opera,quæ gessisti.fibris,id est,venis: laxis,hoc est,resolutis à vinculis vitiorum atque purgatis. Hoc est,instrumentis quæ ad loquendum concurrunt,mū-
Lucę.1. dstis,& habilitatis,præsertim interioribus & spiritualibus venis mentis,id est,affectibus per quos calor vitæ,gratiæ,fluit à corde ad bene agendum. ℂ Deinceps hymnum istum Paulus Longobardorum historiographus legitur edidisse,cum impedimentum incurrisset loquendi, forsan ob aliquam sui cul-
Psal.69. pam,sicut & pater beatissimi huius Ioannis ob incredulitatem: à quo etiam impedimento Paulus ille legitur liberatus,hymno hoc edito. In cuius exordio ab oratiōe incepit,quatenus patrocinio sanctis-
Iob.5. simi atque beatissimi Ioānis Baptistę vt redderetur ad hymni huius editionē deuotam idoneus. Nempe cum sine dei auxilio nil valeamus,congruit in omni opere bono ab oratione incipere. Vnde in horis sic inchoamus,Deus in adiutoriū meū intende. Cumque per nosipsos exaudiri simus indigni,sanctorum subsidia inuocare debemus: iuxta illud Iob quinto capitulo, Ad aliquem sanctorum conuertere. Eius quoque patrocinium specialiter inuocare oportet,cuius solennia celebramus,& ad quem de-
Dan.8,9 uotionem habemus maiorem. [NVNCIVS CELSO veniens olympo] Nuncius iste fuit archangelus Gabriel, qui & in veteri testamento legitur Danieli prophetæ apparuisse. ℂ Porrò,Olympus ac-

A cipi solet pro monte Macedoniæ valde sublimi. Vnde & Rabanus vnũ cælorũ appellat olympũ. Ve-
rum hic sumitur ꝓ cælo empyreo, hoc est, igneo. quod ita vocatur ab excellẽti splẽdore, nõ ab ardo-
dore. Nam olympus dicitur ab ὅλος, quod est totus, & λάμπων, quod est ardẽs, quasi totus in ardore
cõsistens. Itaq; nũcius cælestis veniens. i. descendẽs, Olympo celso, hoc est, à summo cælo empyreo,
quod mox vt factũ est, angelis sanctis fuit repletũ. [TE patri magnũ fore nasciturũ, nomẽ, & vitæ se-
riẽ gerendæ ordine ꝓmit,] Cõstructio est, Nuncius ille ꝓmit, hoc est, manifeste denũtiat: ordine, hoc
est, ordinata denũtiatiõe: patri. i. Zachariæ genitori tuo: te fore nasciturũ magnũ, hoc est, in donis gra-
tiæ excellentẽ, vtputa in matris vtero sanctificatũ, imò & spũ sancto repletũ. Promit quoq;, hoc est, pa
tri tuo deprõpsit nomẽ tibi imponendũ. Et seriẽ. i. ordinẽ ac ordinatũ ꝓcessum vitæ gerẽdæ, hoc est, cõ
uersationis à te exercẽdæ in carne mortali. Totũ istud ex Euãgelio cõprobatur. Scriptũ est nanq; in Lu Lucæ.1.
ca. 1. cap. Apparuit Zachariæ angelus dñi, dicens, Elizabet vxor tua pariet tibi filiũ, & vocabitur no-
men eius Ioannes. Erit enim magnus corã dño, & spũ sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, &
multos filiorũ Israel conuertet, & ipse pcedet ante illũ, hoc est, ante dñm Iesum Christũ in spũ & virtu
te Heliæ, parare dño plebẽ pfectã. [ILLE] vt puta Zacharias [PROMISSI dubius supni] hoc est, in-
credulus boni sibi ꝓmissi a deo p angelũ, seu ꝓmissionis supnæ desup sibi factæ. Nõ quod deũ nõ cre
deret omnipotentẽ ac verũ, aut ꝙ angelũ putaret mẽtiri: sed vehemẽti horrore, ex angeli apparitione
turbatus, nõ respexit actualiter ad oĩpotentiã dei, sed ad dispositionẽ naturæ, dicẽdo, Vnde hoc sciã? Lucæ.1.
B ego enim sum senex, & vxor mea ꝓcessit in diebus suis. Tale quoq; contigit Mosi & Aaron ad aquas Num.20
cõtradictionis, q cũ tot ac tãta ppetrassent ꝓdigia, & iam ante semel ꝓduxissent aquã de petra Oreb,
vt in Exodo. 17. cap. recitatur: tamẽ ad aquas cõtradictiõis fuerũt deo increduli, intuẽdo ad indisposi- Exod.17.
tionẽ naturæ, quasi omnipotẽti non esset pfacile de saxo durissimo copiosam ꝓducere aquã. Fuerunt
quippe ex populi importunitate turbati. [PERDIDIT priõptæ modulos loquelæ] hoc est, amisit mo
dulos, id est, facultatem & solitum modum, loquelæ promptæ, hoc est, expeditæ, quam habuit ante.
Hinc legitur apud Lucã, Respõdens angelus dixit, Ego sum Gabriel, qui asto ante deum, & ecce eris Lucæ.1.
tacens & nõ poteris loqui, vsq; in diẽ quo hæc fient, pro eo quod non credidisti verbis meis. [SED re-
formasti genitus] hoc est, tu postquã natus fuisti, reformasti. i. restituisti & reparasti [PERAMPTAE
organa vocis] . i. instrumẽta vocis, hoc est, loquelæ, peremptæ. i. patri tuo ablatæ, ita quod impedimen
tum loquẽdi fuit ei ablatũ: iuxta illud Lucæ. 1. cap. Apertum est ilico os eius & lingua, & loquebatur
benedicens deũ. Quod (vt cõmuniter dicitur, & hic insinuari videtur) factũ est meritis sancti Ioan-
nis, qui nondũ natus ex vtero præuẽtus est vsu rationis, sicque in vtero potuit illud mereri. Vel dici-
tur factũ meritis eius sequẽtibus, atq; ad declarationẽ excellentiæ futurorũ meritorum ipsius. [VEN-
TRIS obstruso positus cubili] hoc est, tu adhuc collocatus & clausus cubili obstruso. i. in matrice ven
C tris tuæ sanctissimæ atq; beatissimæ matris vndiq; clausa, inuolutus pellicula quæ dicitur secundina,
[SENSERAS] hoc est, ex supermirabili operatione & illuminatione cognoueras [REGEM (. i. Chri-
stũ regẽ regũ) thalamo manentẽ] . i. in vtero electissimæ virginis quiescẽtẽ: sicut expositũ est sup illud
in primo hymno, Vti spõsus de thalamo egressus honestissima virginis matris clausula. Ex his innote
scit, ꝙ gloriosissimus Christi cõsanguineus & pcursor magnus iste Ioannes in vtero suæ matris, verbi
æterni incarnationẽ atq; præsentiã eius in virginis vtero vere cognouit: quanquam Vlricus in summa
sua dicat oppositũ. Nec enim istud incredibile est censendũ, cum in vtero matris suæ sanctus hic puer
exultasse legatur, imò & spũ sancto repletus. Exultatio autẽ ex apprehensione ꝓcedit. Quod & sctũs
Bernardus, Maximus quoq; episcopus, & alij multi sanctorũ senserũt. Quod super Lucã plenius de-
claraui. [HINC parens nati meritis vterque] . i. pater & mater sancti filij huius, meritis nati, vtputa fi-
lij sui, [ABDITA pandit] hoc est, secreta atq; futura reuelauit ac denũciauit, vt patet in Cantico Za
chariæ, & verbis sanctæ Elizabeth in Luca descriptis. Nam spiritũ prophetiæ sortiti sunt. Ex quibus Lucæ.1.
denuo sequitur, ꝙ sacratissimus Ioannes in vtero matris ratione sit vsus ac meruit vehementer. [AN- Ibidem.
TRA deserti teneris sub annis, Ciuium turmas fugiens petisti] hoc est, ò sancte Ioannes tu petisti. i.
quæsisti, inuenisti, atq; ingressus es, antra. i. spelũcas deserti, vt inibi deo secretius inhæreres: sub tene-
ris. i. puerilibus annis, atq; vt aliqui dicunt duodecimo tuæ ætatis anno, imò diu ante, vt alij opinan-
D tur, mox. s. vt vti orsus est ratione: fugiens turmas ciuiũ. i. secularium hominum, [NE leui saltem macu-
lare vitam famine posses] hoc est, ne valeres conuersationẽ pueritiæ tuæ maculare saltem famine le-
ui. i. peccato veniali. Sciebat nanque, sanctificatũ se esse in vtero, etiam magis quàm Hieremiam, qui
non legitur fuisse repletus in matris aluo spiritu sancto. Ioannes quoque propinquius se habebat ad
Christũ, quàm Hieremias, tanquã præcursor, præco, baptista, & paranymphus ipsius. Ideo decuit eũ
eminentius sanctificari q̃ Hieremiam. Hinc cognouit Ioannes se sic confirmatũ in gratia, ꝙ mortali-
ter peccare nequiuit: sed ne venialiter saltẽ offenderet, fugit venialiũ occasiones culparũ. Nõ tamen
putatur penitus ab omni veniali immunis fuisse peccato: sed quantũ humanæ imbecillitati fuit possi-
bile, multum raro & nõ nisi leuissime venialiter forefecit, atque quotidianis illis minutissimis culpis
quotidie non tantũmodo satisfecit, imò mirabiliter vltra hoc omni die in omni ꝓfecit virtute. Et si-
cut in ardẽtissima fornace stilla situlæ subito absorbetur: sic venialia ei9 in feruẽtissima charitate ipsi9.
¶ Insuper tã rigorosissimã duxit vitã, tam feruẽtissimis orationibus insistebat, ꝙ etiam pro maximis
sufficeisset excessibus. Hinc scriptũ est, ꝙ puer crescebat & cõfortabatur spũ, & erat in desertis vsque Lucæ 1.
ad diem ostensionis suæ ad Israel. [PRAEBVIT hirtum tegimen camelus artubus sacris] In hoc ver-
su cõpendiose describitur asperitas Ioannis dignissimi in vestitu & victu. Itaque camelus præbuit. i.
materialiter exhibuit, tegimen hirtum. i. operimentũ indumentale pilosum, artubus sacris. i. sancto &
innocenti atq; mundissimo corpusculo sancti Ioannis ac membris eius, qui eminẽtissime fuit Naza-

rçus, id eſt, deo cõnſecratus non vſus vino aut ſicera. [STROPHEVM bidentes] .i. oues exhibuerunt B
cingulũ lumbis eius, hoc eſt, ꝙ veſtis eius fuit ex pelle cameli ſeu ex pilis cameli, cõtexta zona ex ouiũ
Matth. 3. pelle. Hinc in Matthæo ſcriptũ eſt, Ioannes habebat veſtimentũ de pilis camelorũ, & zonam pelliceã
circa lumbos ſuos. [CVI (Ioanni) latex] .i. aqua præbuit, [HAVSTVM] .i. potum, quem & ſobriiſ-
ſime ſumpſit [SOCIATA paſtum, mella locuſtis] .i. mella iuncta locuſtis præbebant eidem paſtum .i.
Marci. 1. neceſſariũ victum. Vnde in Marco atq; in Matthæo habetur, Eſca eius erat locuſtæ & mel ſylueſtre.
Matth. 3. Atque vt aliqui opinantur, locuſta hic ſumitur pro herba deſerti inſtar locuſtæ diſpoſita : nõ pro ani-
mali. Quia (vt dicunt) ſublimis iſte Ioannes carnibus non veſcebatur. Conſequenter tangitur excel-
lentia ſancti Ioannis præ alijs vatibus. [CAETERI tantũ cecinere vatum] .i. reliqui prophetarũ ve-
teris teſtamenti cecinere tantum, id eſt, prædixerunt, [CORDE præſago] .i. ſapienti, futurorumque
præſcio, [IVBAR affuturũ] .i. regem Meſsiam, qui tunc erat venturus in carnem, & modo futurus eſt
Act. 3. ad extremũ iudiciũ. Hinc in Actis princeps ait apoſtolorũ, Omnes prophetæ à Samuele & deinceps
annuntiauerunt dies iſtos. Veruntamen etiã in lege naturæ fuerunt prophetæ pręnuntiantes de Chri
Gen. 49 ſto. De quo & in Geneſi ſanctus Iacob vaticinatus eſt euidenter, Non auferetur, inquiens, ſceptrũ de
Iuda, donec veniat qui mittendus eſt. De quo & ipſum Enoch prophetaſſe, inſinuare videtur ſanctus
Iudas. Iudas apoſtolus in ſua canonica, [TV quidẽ mundi ſcelus auferentẽ Indice prodis] .i. tu certe ô Ioan-
Ioan. 1. nes indice prodis, hoc eſt, digito demonſtraſti auferentẽ ſcelus mundi .i. Chriſtũ qui abſtulit peccata F
generis humani. Hoc fundatur in eo, quod eſt apud Ioannem, Vidit Ioannes Ieſum venientem ad ſe,
& ait, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. [NON fuit vaſti ſpatium per orbis] .i. per ampli-
tudinem terræ, ſeu in orbe terrarũ vaſto ſeu magno, non fuit. [SANCTIOR quiſquam genitus Ioan-
ne] loquendo de viris ſeu maſculis ex cõplexu genitis maritali. Per quod Chriſtus ex virgine natus, &
ipſa ſacratiſsima virgo excipiuntur. Iſtud fundatur in verbis Chriſti in euangelio proteſtantis, Inter
Mat. 11 natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne Baptiſta. Itemque, Quid exiſtis in deſertũ videre prophe
Ibidem. tam? Etiam dico vobis, & pluſquam prophetam, [QVI nefas ſecli meruit lauantem, tingere lymphis]
Lucæ. 7 hoc eſt, qui Ioannes meruit, vel de congruo vel de condigno, lauantem nefas ſeculi .i. Chriſtum mun-
Apoca. 1. dantem & auferentẽ ſcelus mundi: iuxta illud Apocalypſis, Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis no
Matth. 3. ſtris in ſanguine ſuo: tingere lymphis, hoc eſt, baptizare in aquis, vt omnes quatuor Euangeliſtæ con
Marci. 1. corditer ſcribunt. ¶ Obiter hic incidit quæſtio, Quomodo Ioannes id agere meruit, cũ ipſe dixerit,
Non ſum dignus, vt procũbens ſoluã corrigiam calciamenti eius. Et reſpondendũ, ꝙ Ioannes ex ſe &
ſecundũ naturalia ſua, non erat dignus deũ incarnatũ ſic tangere & lauare. Attamen in quantũ in hoc
mouebatur à charitate eximia & actuali motione ſpũs ſancti, dignus fuit ad hoc, cũ & deuoti ſacerdo-
tes hoc modo digni dicantur cõſecrare & ſumere, tractare & adminiſtrare corpus & ſanguinẽ ſalua-
toris. Imò & homines virtuoſi promereri dicuntur hoc modo etiã de condigno vitam æternam. [O] tu G
Ioannes [NIMIS felix] hoc eſt, valde beatus in terra exiſtens ſpe & merito, nunc demum in patria re
& præmio: & tanto felicior, quanto & ſanctior. De quo ſancti atq; beati pędixerunt prophetæ Eſaias
Eſa. 40. & Malachias. Eſaias. 40. cap. Vox (inquiens) clamantis in deſerto. Malachias autẽ. 3. cap. Ecce mit-
Malac. 3. to angelũ meum, [MERITIQVE celſi] hoc eſt, præclari meriti in hoc mundo, tam quo ad præmiũ
eſſentiale q̃ quo ad accidẽtale obtinendũ: & tanto meriti celſioris, quo eras in charitate & eius feruo-
re perfectior, qui die & nocte in eremo excellentiſsimæ contemplationi vacabas, quaſi indeſinenter
modiciſsimo ſomno contentus, [NESCIENS] hoc eſt, nunquã habens [LABEM] .i. maculam cul-
pæ mortalis, [NIVEI pudoris] hoc eſt, mũdiſsimæ caſtitatis, [PRAEPOTENS martyr] .i. athleta for
tiſsimus, [EREMIQVE cultor] hoc eſt, eremita & anachorita, [MAXIME vatum] quantum ad hoc,
quòd Chriſtum digito demonſtraſti, & quoniam Chriſtũ veniſſe euangelizaſti, quaſi Apoſtolus eras.
¶ Porrò de varia comparatione prophetarũ ad inuicem, quantũ ad excellentiam, prolixus eſt ſermo:
de qua re in aliis pluribus locis tractatũ eſt, ideirco ptranſeo. [SERTA ter denis alios coronãt Aucta
crementis] Serta, hoc eſt, ornamẽta quędã pręmij accidẽtalis correſpõdentia munditię caſtitatis, au-
cta crementis ter denis, hoc eſt multiplicata fructu triceſimo, coronant alios .i. ipſos coniugatos, con-
iugali continentia ex charitate decoratos præmiant & perornant, ſicut ſertum factum de floribus or-
nat diadema regium ſuperpoſitum capiti regis, [DVPLICATA quoſdam] hoc eſt, ſerta ſexies denis
crementis aucta, hoc eſt, fructus ſexageſimi aliquos ornant, vtputa deuotos vtriuſque ſexus continen H
tia viduali fulcitos. [TERNA centeno cumulata fructu] .i. tria ſerta cumulata fructu centeno .i. aucta
fructu centeſimo, [TE ſacer ornant] hoc eſt, ô ſancte Ioannes, qui non ſolum decoraris fructu centeſi
mo pro tua continentia virginali, ſed aureolis quoq; martyrum & doctorum, quæ duæ aureolæ pul-
chrificantur ſerto centeſimi fructus, quia ſeinuicem fulciunt. Iſtud de triplici fructu ſumitur, ex eo
Matth. 3. ꝙ Chriſtus in Euangelio apud Matthæum & apud Lucam loquitur, Semen cecidit in terrã bonã, &
Lucæ. 8 ortum fecit fructum, aliud triceſimũ, aliud ſexageſimũ, aliud centeſimũ. Semen nanq; eſt verbum dei
quod prædicatur, cuius fructus eſt ſpiritualitas quędã in audientibus, ex verbi illius ſeminatione exur
gens, ſequens & oriens, quæ ſpiritualitas dicitur fructus, ad quem verbi prædicatio ordinatur, eſtque
continentia & abſtractio à carnalibus atq; venereis: & eſt triplex, videlicet coniugalis, vidualis & vir-
ginalis, prout ſuper quartũ Sententiarũ diffuſius eſt inductũ, & in opuſculo de vita laudabili vidua-
rum. [NVNC potens noſtri meritis opimis] hoc eſt, tu (ô glorioſe Ioannes) qui potens es nos iuuare,
meritis opimis .i. tuis exuberantibus ditiſsimis meritis, [PECTORIS duros lapides repelle .i. interce-
dendo impetra, vt deus repellat, & tollat à nobis lapides duros, pectoris .i. vitia cordis indurata, rebel
lionẽ, & proprij ſenſus immanſionẽ, carnalitates, praua propoſita, & cuncta quæ obicẽ ponunt ſpiri-
Matth. 3. tui ſancto, ac emollitionẽ, cõpunctionem, ac obedientiã cordis impediũt, [ASPERVM planans iter]:

A id est, viam distortã rectificans operationemque duram emolliens, quemadmodum prædicasti. Parate Marci. 1.
viam domini, rectas facite in solitudine semitas dei nostri. [ET reflexus dirige calles]. i. operationum
processus à rectitudine æquitatis aberrantes, non recte directos ad vltimũ finem, sed ad propria com-
moda ac honores retortos, rectifica corrigendo tales processus, vt recti processus succedant. Hoc agit
S. Ioannes dispositiue orando & procurando, vt fiat à deo. [VT pius mundi sator & redẽptor] id est,
Christus benignus mũdi fundator ac liberator, [MENTIBVS pulsa luuione puris Rite dignetur ve-
niens sacratos Ponere gressus] Ordo verborũ est, vt redemptor veniens rite. i. gratiose adueniens di-
gnetur ponere in nobis gressus sacratos. i. profectus virtutũ ac processus ad patriam ordinatos ad glo
riã dei, & hoc mentibus puris i. cordibus nostris purificatis, luuione. i. vitiorũ tumore, infectione, con
fusionéq; subsannatione pulsa. i. extirpata & abiecta ab animis nostris. [LAVDIBVS ciues celebrant
superni Te deus simplex pariterque trine]. i. ô deus in essentia simplex & vnus, pariterq; pro &, ô tri
ne i. tu qui trinus es pariter in personis, ita quod vnitas illa ac trinitas simul stant, nec inuicẽ sibi re-
pugnant, vt apparet incredulis, ciues superni. i. beati commorantes in paradiso cęlesti celebrant, hoc
est solenniter colunt & extollunt, te laudibus, magnificẽtissimis eorũ beatificæ visioni ꝓportionatis,
[SVPPLICES & nos veniã precamur] hoc est, nos quoq; viatores adhuc miseri, in medio periculo-
rum fluctuãtes, qui omnes in multis offendimus, precamur veniã. i. remissionẽ culparum ac gratiam,
B [PARCE redemptis] vt non obstantibus nostris peccatis tuæ passionis consequamur effectũ, Amen.
Ex his innotescit mira excellẽtia sanctitatis ac dignitatis sacratissimi & præamabilissimi Ioannis Ba
ptistæ. De qua sancti & deuotissimi patres gloriosi doctores magna & prorsus sublimia sunt locuti.
Præsertim aureũ illud os Ioannes archiepiscopus, Maximus quoq; episcopus. Sed & prælectus Ber-
nardus, specialiter in sermone quẽ de duodecim prærogatiuis excellẽtissimi huius cõpilauit Ioannis.
His ergo, quæ alias satis cõstant, omissis, aliquid pro nostra excitatione exhortãdo poterit tangi, Ecce
homo iste angelicus, qui & diuinitus per prophetã angelus est vocatus: in vtero eminenter sanctifica-
tus, atque in gratia roboratus, sapientissime metuens ne inter homines conuersando, non solũ in ve-
nialia assidue laberetur, verum etiam à spirituali impediretur profectu, & à contẽplationis puritate,
frequentia, ac ardore retraheretur: mox vt adultæ ætatis robur aliquantulum est sortitus, fugit in ere-
mum, solitudinem est ingressus, in deserto commorari exorsus est: nec ferarum horrore, neque latro-
num formidine, neque inuisibilium hostium importunitatibus est retractus. Illic innocentissimum at-
que mundissimum suum corpusculum tanto pœnitentialium operũ tractauit rigore, tot & tantis af-
flictionibus castigauit: quasi iam ante cũctis fuisset sceleribus implicatus, inquinatus, corruptus. Nun-
ne patriarchalis caro feruentissimi pueri super nudam humũ ad soporandũ paulisper extitit reclina-
ta? Quo putas vsus est puluinari? Nunne probabile est, ꝙ instar Iacob patriarchæ supposuerit lapidẽ
C capiti suo? Vel forsitan (vt de nonnullis in Vitispatrum ac alibi legitur eremitis ac aliis magnis san-
ctis) stando, seu ad arborem appodiando, aut aliquantisper sedendo modicissimum quid somni admi
sit, vel potius passus est, præuentus & necessitate oppressus. ¶ Deinceps si verum est, quod Abbas de-
prompsit Arsenius: sufficit monacho vna hora pro somno, si tamen operarius sit: puto quod infatiga-
bili ac feruẽtissimo operario huic Ioanni suffecit pro somno media hora. ¶ Insuper si & admirabilis
illa Maria Aegyptiaca adhuc turpitudini vacãs multas noctes in obscœnitatib⁹ suis duxit insomnes,
& vtiq; multo plures in contẽplationibus, orationibus ac laudibus supergloriosissimi dei cõuersa &
in deserto cõuersans: nonne multo credibilius est, sanctissimũ hunc Ioannem plurimas noctes trans-
egisse somni expertes? Quid iam de eius abstinentiis, ieiuniis, asperitate vestitus, silentio, dignum po-
terit enuntiari? Certe tanta erant ac talia, ꝙ nullus trium euãgelistarum dimisit ea intacta. At vero de
internis & spiritualibus exercitiis eius quid imaginari, vel potius somniare poterimus? Nõne quo in-
nocentior fuit & gratia plenior, quo item corpus habuit subiectius rationi atq; ab omni petulãtia am-
plius alienum: quo rursus in charitate perfectior ac de mysteriis redemptionis humanæ illuminatior,
eo in contẽplationibus fuit sublimior, in excessibus mentis frequẽtior, in secretissimis supersanctissi-
mæ deitatis amplexibus, deosculationibus, & increatę ac infinitæ suauitatis illius degustationibus, fa-
miliarior, profundissime prorsus absorptus in infinitas opulentias felicitatis ac gloriæ eius? Nunne &
affectuosa & pura mens eius habitauit continue & requieuit dulcissime in supersplendidissima & su
D perserenissima regione illa impermeabili atq; plenissima, penitusq; interminabili lucis ac glorię sum-
mæ, abyssalis, superfelicissimæ & æternæ? Certissime hic amantissimus dñi habitauit confidenter, &
in eo quasi in thalamo tota die morat⁹ est. Quid ad hęc dicturi sũt Christiani golosi, carnales, accidio-
si, corpora sua vitiis inquinata, cadaueribus viliora, delicate molliterq; tractantes, pretiose induentes,
pompose ornantes, dormiẽtes in lectis eburneis, & lasciuientes in stratis suis: qui super contritione pau-
perũ nihil dolent, imò potius egenos & impotentiores opprimunt & deuastant. Et hos dimittamus,
& eos qui beati Ioannis exẽplo solitudinẽ sunt ingressi, solitariã vitã professi, & in cellis tanquam in
antris cõmorantur, modice alloquamur. Certe beati sunt qui professionẽ suam inuiolatã obseruant, si
cellæ ac solitudini debitũ reddant. Si tanto syncerius, stabilius, fructuosius vacant deo: quanto prę cæ
teris se corporaliter elongauerunt à seculo. ¶ Præterea si (quod absit) mundũ intra se retinent clau-
sum, si ad ea quę seculi sunt, denuo afficiũtur, si non solũ subesse & obedire grauiter ferunt, imò & pri-
mi illius apostatę vestigia imitantes, præesse fatuissime cupiũt, atq; cõfratribus anteferri, præsidereq;
moliuntur, si linguã loquacitati, ventrẽ gulositati, cor dissolutioni ac leuitati resoluunt, si diligunt so-
mnũ, passionibusq; succũbunt, nec cõtinuo profectui digne insistunt quotidie, vt tenẽtur. & eorũ in-
cludit professio, nonne duplici cõtritione, multiplici cõfusione, grauissima dãnatione sunt digni? Si-
mus ergo ô fratres, indefinenter ac summe soliciti: ac deũ & creatorẽ nostrũ altissimũ, saluatorẽ piissi-

mum,iudicem metuendissimum,in aliquo offendamus:ne vllam temporis horam aut morulam infru B
ctuose pertransseamus,ne fratri alicui offendiculum ponamus aut scandalum. Indesinenter intra te di
cito, Viuit dominus,in cuius conspectu sto hodie.In omni loco & tempore, in omni actu & occupa-
patione,in mensa & lectulo,sapienter aduerte & cogita illum esse præsentem:& coram illo indecen-
ter te habere,maxime erubesce.Sanctæ sobrietati & corporis castigationi rationabiliter stude. In ho-
ris & laudibus dei,in oratione & celebratione stabilis ac deuotissimus esto. ¶ Postremo,vidẽtes quan
tum conuersatio nostra à patrum nostrorum conuersatione (heu heu heu) distet,deficiat, lapsa sit,&
occumbat (proh dolor) & succumbat,intimè doleamus,ploremus,atque in infinitũ nos ipsos asper-
nemur,humiliemus,& quasi sub terra nos defodiamus,coram altissimo apparere erubescentes.Quia
scit si ignoscat deus,& non pereamus?si tamen resipiscamus,& compunctioni,atque custodiæ cordis
strenuè insistamus , ac iuxta exigentiam nostræ vocationis conuersari digne deo iugiter enitamur.
Ad quæ omnia peragenda sacratissimum hunc Ioannem affectuose rogemus, ac semper in speciali a-
more præcipuoque habeamus honore.

DE B. VIR. MARIA ad vesperas Hymnus.

¶ Laudatur in eo sacrosancta virgo Maria , ꝙ ab angelo cælitus misso salutata, dei mater est effecta.
denique rogatur vt nobis materna ostendens viscera, filium reddat placatum atque benignum.

AVTHOR incertus. CARMEN trochaicum trimetrum,non excultum. F

[AVE MARIS STELLA]hymnus iste in solẽnitatibus sacratissimę virginis deca-
tatur. In quo primum ipsam pręstãtissimam nostrã dominã salutamus & collau-
damus,ad captandam beneuolentiam eius,imò potius ad honorandũ eam in do-
A mino,quia post verum deum summe ac vnice est amanda ac honoranda , vtpute
vera mater illius , per quod constituta est dignitatis & excellentiæ quodammodo
infinitæ,facta comparentalis patri æterno,veraque genitrix vnigeniti filij,patris
summi,familiarissimum amantissimumque sacrarium,templum,& tabernaculum
spiritus sancti,& tanta demum ac talis in omni excellẽtia gratiæ ac virtutum, in variis charismatibus
adorandi paracleti,qualem ac quantam cõdecuit esse matrem dei, deorum reginam,& imperatricem
vniuersorum sanctorum,de qua sanctus & feruens ille Ignatius suo scripsit præceptori Ioanni Apo-
stolo,Quem non delectet eã videre,quę deũ deorum permanens virgo genuit nobis?si tamen sit no-
stræ religionis amicus.Itaque deuota ac hilari mente dicamus atque cantemus, Aue maris stella.Hæc
est salutatio cõgratulationis,quia sic est magis quàm deprecationis,vt sic sit. Nempe hæc vnica & in-
comparabilis virgo nunc vere est sine omni væ,sine omni miseria culpę ac pœnæ.Et vt deuotissimus
eius amator sanctus testatur Bernardus , Luci inaccessibili superdelitiosissimæ ac superpulcherrimæ
deitati tam profundissime est immersa,quantum sine personali vnione conditio patitur creaturę.Cui G
versificator quidam compendiosa salutatione deprompsit,Felix mater aue qua mundus soluitur à vę.
Quæ genitricis Euæ,væ facis esse breue . Itaque quo te (ô serenissima domina) magis diligimus , eo
maiori congratulatione ac complacentia tibi proferimus,teque salutamus,dicentes, Aue maris stella,
quæ conuenienti valde metaphora stella maris vocaris. ¶ Porrò, in primis stella merito appellaris.
Stella vtique radiantissima cæli empyrei, quæ totum illum orbem supermundanum , paradisum su-
premum,triumphantem ecclesiam,ineffabiliter ornas,pulchrificas,illustras,exhilaras:nec est tibi stel-
Apoc.22 la te pulchrior,nisi vnigenitus tuus, qui in Apocalypsi fatur , Ego sum genus & radix Dauid , stella
splendida & matutina. Deinde rite nominata es stella maris. quemadmodũ enim stella illa firmamen
ti,quæ polus arcticus nuncupatur,stat quasi fixa immobilis,dirigens nauigantes , ad cuius aspectum
nautæ in periculis consolantur,& quo se vertere debeant, contemplantur : sic miseri viatores in hoc
seculo nequaquam tanquam procellosissimo,& inquietissimo oceano fluctuãtes & periclitantes,ad te
o misericordissima aduocata,o mater dulcissima,o tutum fidelissimumque refugium,dirigunt in omni
periculo desolatum mentis intuitum,& ex tui speculatione consolantur,respirant,confidunt, atque à
te clementissime aspiciuntur, iuuantur, diriguntur, sicque ad portum pertingunt salutis perpetuæ.
[DEI mater alma] id est,sancta genitrix vnigeniti dei patris , qui cum essentialiter sanctus sit & san-
ctitas infinita in deitatis suę natura,non nisi sanctissimam voluit matrem habere:tanto sanctis cæteris
sanctiorem,quanto genitricem sancti sanctorũ decuit famulis & ancillis eiusdẽ sancti,imo sanctissimę H
matris illius,consistere sanctiorẽ.Etenim vniuersi sancti,qui vtique ministri sunt, vel ancillæ eiusdem
sancti sanctorũ,etiã sunt ministri aut famulæ matris illius.i.genitricis dei & creatoris sui, quæ priuile
gio,iure,& authoritate maternitatis suæ,qua mater est veri dei & cõparentalis æterno patri, pręest ac
pręcipere potest omni creaturæ in cælo & in terra.[ATQVE semper virgo] prorsus superpurissima,
in qua nunquã inordinatus quis fuit affectus,cogitatus,aut motus: virgo ante partũ, in partu,& post
partum [FELIX cæli porta] Non tam eminenter vt mundi saluator filius tuus,sed dispositiue & co-
operatiue,quia per te & ex te natus est nobis cæli apertor,& tu meritis tuis copiosissimis & efficacis-
simis precibus gratiã & ingressum regni mereris.Iterũ per præclarissimã virginem (vt cantat Eccle-
sia) meruimus authorẽ vitæ suscipere.Ipsa quoque est mediatrix nostra, & reconciliatrix piissima, sicque
recte dicitur cæli porta,hoc est,via & mediũ introeundi in regnum. ¶ Amplius,sicut per Euam clau
sa fuit porta paradisi terrestris,quæ tamen per transgressionem Adæ clausa fuit directe & cõsumma-
te,sic per virginem gloriosam aperta dicitur porta cæli,quæ per Christũ complete & proprie dicitur
reserata, vt dictum est supra. O Maria [SVMENS illud aue].i.salutationem angelicam nunquam ante
Lucæ.1. auditã,[GABRIELIS ore]qui in assumpto corpore visibiliter tibi apparuit,ac loquebatur in plena
Dañ.8,9 vigilia,sicut & Danieli ac Zachariæ,quorũ nullum tam solẽnissime salutauit, vt te [FVNDA] id est,

A firmiter colloca & cōserua [NOS in pace] pectoris, quę est tranquillitas mentis in deo: de qua legitur, Lucæ.1.
Pax multa diligentibus legē tuam. In pace quoq; temporis quæ est quies à visibiliū hostium seu per- Psal.118
turbationū impugnatione nos tene. Vnde dixit apostolus, Cum omnibus hominibus pacē habete. Et Rom.12.
saluator, Pacem habete inter vos. Verum quæcunq; aduersitas, persequutio, correptio, exercitatio ac- Marci.9.
ciderit nobis, nequaquā à pace pectoris retrahamur. Imò in aduersis tanquam in cunctis diuitiis glo-
riantes, pacē mentis nostræ in potestate aliorum nullatenus statuamus: ita, ꝙ ipsi dum voluerint, va-
leant nos turbare. [MVTANS nomen Euæ,] quæ mater perditionis & doloris vocatur: tu autem ma-
ter salutis & gaudij. Denique literæ huius nominis, Eua, transpositæ, compaginant verbum hoc, aue.
[SOLVE vincla reis] hoc atq; sequentia piissima ac potentissima domina operatur, nō vt causa prin
cipaliter effectiua, sed instrumētaliter & ꝓcuratorie ac mediatorie cooperatiua. Excellentius tamen, Bernard.
quàm alij & sanctæ: si quidem regnū misericordiæ perhibetur ei cōmissum, propter quod regina mise
ricordiæ nuncupatur, mater gratiæ ac salutis: quoniā prærogatiua & iure maternitatis dei subauthο-
ritatem quandā in iis creditur esse sortita: quemadmodū Christus secundum naturā assumptam in sa
cramentorum effectibus, secundū doctores super quartum sententiarum. Itaque ò Maria, solue. i. dissol
ue, relaxa, aufer vincula vitiorū, reis. i. peccatores à vinculis iniquitatū suarū meritis tuis ac precibus
libera, remissionē ac gratię infusionē impetrādo. Etenim nihil vult nos deus habere, quod non trans-
B cat per manus Mariæ. Ideo quicquid boni in nobis est, per eā recognoscamus nos suscepisse, & ei inde
gratias referamus in deo tanquā mediatrici. [PROFER lumen cæcis]. i. excæcatis per peccata homi-
nibus ꝓduc & impetra illuminationē gratiæ dei, vt sua cognoscant, doleant, defleāt, cōfiteantur, deui
tent peccata, & sua aduertant pericula, vitę incertitudinē, tēporis breuitatē, diuini iudicij rigorem ac
cætera memorentur, ꝓuideantque nouissima: & ita illud Ecclesiastici adimpleant, Memento nouissi- Eccl.28
morum tuorū & desine inimicari: nec irascaris ꝓximo, & abstine te à lite. [MALA nostra pelle]. i. ma
la culpæ à nobis auelle, pœnas quoq; quas pro eis meremur, misericorditer moderare: quatenus deus
non secundū peccata nostra faciat nobis, neq; secundum iniquitates nostras retribuat nobis. [BONA
cuncta posce]. i. postula nobis dari omnia necessaria ad salutem, bona gratiæ in præsenti, ac dona glo
riæ in futuro, profectū in omni virtute ac dono spiritus sancti, sicut orat apostolus, Deus spei vos re-
pleat omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in virtute & gratia spiritus sancti. Sicque illud Roma.15
ad Corinthios vere dicatur de nobis, In omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni 1.Cor.1.
scientia: ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. [MONSTRA te esse matrem]. i. tam magnifice ac poten
ter, tam gratiose & maternaliter agendo nobiscū, per hos effectus ostende te esse matrem filij dei, qui
tot & tanta propter te operando, pandit se te honorare & exaudire, vt matrem suam dignissimā atq;
charissimam: sic quoq; succurrendo nobis piissime ostende te esse matrem nostram, tam materne nos
C refouendo, [SVMAT per te precem] i. per te preces nostras exaudiat, [QVI pro nobis natus tulit esse
tuus]. i. vnigenitus dei qui vnigenitus pro nostra salute tulit. i. dignatus est & consensit esse natus. i. fi-
lius tuus: sicut hoc supra in primis hymnis expositū est. Cumque, ò beatissima virgo, propter nos &
causa nostri ac pro nostra salute tam incomprehēsibiliter sublimata sis, & veri dei vera mater effecta:
decentissimum est, te nobis misericordissimam esse, ac debito condecentiæ, moralitatisq; iure, ac con
gruentia ad hoc quasi astringi videris. O [VIRGO singularis]. i. summa & vnica in virginitate, sicut
in cæteris quoque virtutibus prorsus præ cunctis puris hominibus excellentissima: prout modo ex-
pressum est. Vnde subiungitur, [INTER omnes mitis]. i. præ cunctis ineffabiliter māsuetissima, nun
quam ad vllum iracundiæ motum inducta; nec vlla impatientia stimulata aduersus eos, à quibus vidi-
sti vnicum & superdilectissimū ac præinnocentissimum filium tuum tot & tanta perferre, & tandem
mortem acerbissimā sustinere, [NOS culpis solutos]. i. merito passionis filij tui à vitiis liberatos, quan
tum ex parte ipsius est, & per te veniam assequutos, [MITES fac & castos]. i. virtutes has, castitatem
ac mititatem impetra nobis, seu profectum in eis, perseuerātiam, & consummationē finalem in ipsis.
Magnæ quippe sunt istæ virtutes, cum in Ecclesiastico scriptum sit, Fili in mansuetudine opera tua Eccles.3.
fac, & super omnem hominum gloriam diligeris. Itemque, Omnis ponderatio non est digna cōtinen
tis animæ. [VITAM præsta puram]. i. conuersationem deo acceptam, à peccatis præsertim mortali- Eccl.26
D bus immunem, vt in cælis sit conuersatio nostra, quæ sursum sunt quærendo ac sapiendo, non carna-
lia & terrena, [ITER para tutum]. i. dispone nobis securum accessum ad filium tuū: ita vt taliter con-
uersemur, ꝙ sine resistentia perducamur ad eius præsentiā, nec separemur ab eo. [VT videntes Iesum]
per beatificam visionem, quo ad eius deitatē, & quo ad naturam assumptam, quo ad accidentalis prę-
mij perceptionem præcipuam: prout istud supra clarius fuit expositū, [SEMPER collętemur]. i. per- 1.Petr.1.
petuo iucundemur in ipso & cum ipso in patria: quemadmodū in prima sua effatur canonica aposto-
lorū supremus, In Christū nunc non videntes creditis, videntes autem exultabitis lætitia inenarrabili
& glorificata, reportantes finem fidei vestræ salutem animarū vestrarum. [SIT laus deo patri, summo
Christo decus]. i. decens veneratio, vtpute latriæ cultus. Dicitur autē Christus summus, non ꝙ patre
aut spiritu sancto sit maior, sed ne ratione assumptæ naturæ minor putetur simpliciter, quanuis secun
dum illā sit minor, quemadmodū ipse loquitur, Pater maior me est. Et rursus, quoniam pater & Chri Ioan.14.
stus ac spūs sanctus sunt vnus summus, non tres summi: sicut sunt vnus immensus, non tres immensi,
[SPIRITVI sancto,] supple sit laus & decus, sicut patri & filio, [TRIBVS] subaudi personis, [SIT
honor, vnus] i. idē & indiuisus, seu eadē adoratio: sicut sunt vnus deus, & vnus creator. Veruntamen
sicut sunt tres personæ: sic quęlibet earū potest singillatim adorari & honorari. Nam in missæ officio
orationes specialiter diriguntur ad deū patrem. Et in hymnis atq; sequētiis specialiter inuocamus spi
ritum sanctū, dicendo, Veni sancte spūs, & emitte cælitus lucis tuæ radium, &c. Item, sancti spiritus

adsit nobis gratia. In hymno quoq; Veni creator spiritus. Præterea hymnum istum de sacratissima ac B
suauissima regina ac dña nostra, cũ deuotione, feruore & alacritate depromamus tantu maiore, quan-
to ipsa vnica ac incõparabilis dña cæteris sanctis est sublimior, nobisq; amabilior. Nempe cũ vnum-
quodq; tantũ habeat de amabilitate, quantũ de bonitate: & tantũ de honorabilitate, quantũ de autho-
ritate, dignitate ac maiestate: tantũ quoq; de suauitate, quantũ conuenientia constat, ꝙ quantũ beatis-
sima virgo hæc cæteris sanctis vniuersis perfectior, sanctior, maior & dignior est: tanto illis amabilior,
honorabilior, suauiorq; consistit. Si ergo tam vehementer diligimus illustrissimã Catharinam, regalẽ
ac speciosissimã Vrsulam & omnẽ eius felicissimã societatem, imò & affectuosissimã ac contemplati-
uissimam Mariã Magdalenam, q̃ ardentissime & specialissime diligere nos oportet hanc vnicam &
amantissimã dei, cui tam inæstimabilis sanctitas & excellentia est præ omnibus illis. Certe (vt philo-
sophi quoq; fatentur) quanto est aliquid primæ causæ ꝓpinquius, tanto est ei in cunctis similius. Por
rò Mariã hanc vnicã deo altissimo indicibiliter esse propinquã præ cæteris sanctis, non solũ homi-
nibus, imò & angelis sanctis vniuersis, ambigere nequit neq; negare, nisi qui non credit quod ipsa sit
verissima genitrix summi dei: quod qui non credit, aut conuertatur & credat, aut pereat in æternum.
Ipsam ergo post verũ deum præ omni creatura in esse creato subsistente (quod dico propter Christi
humanitatem) summe amemus, iucundissime laudemus ac salutemus, reuerentissime veneremur. Ipsa
post deũ sit spes nostra præcipua, cõsolatio maxima, refugiũ singulare. Ad ipsam tanquam ad stellam F
maris in omni tribulatione, tentatione, necessitate, perplexitate, fluctuatione aspiciamus, eã cũ ingen-
ti cõfidentia inuocemus, eius humilitatẽ, mansuetudinẽ, misericordiam, castimoniã, charitatem totis
viribus iugiter assequamur. Postremo valde pertimescamus eam inhonorare, ne ipsa offensa destitua-
mur tantæ aduocatæ, tamque benignissimę matris auxilijs. Nam & si ipsa non facile offendatur, nec
prona sit vlcisci: attamen filius eius iudex supremus ꝓ matre sua valde zelans, eius iniurias, inhonora
tiones, paruipẽsiones districte vlciscitur: & tãto districtius, quãto ipsa gratiosior, benigniorq; cõsistit.

¶ O B. V. MARIA, ad nocturnum matutinum hymnus.

¶ Referuntur in eo præclara mysteria de partu filij dei: iuxta prophetarum vatici-
nium, ex Maria virgine, cuius prærogatiuas gratiarum & priuilegia
diuinorum munerum prosequitur.

YSTERIVM ECCLESIAE HYMNVM Christo referimus.] Mysterium eccle-
siæ est sacrum & incomprehensibile illud secretum, quod credit ecclesia, seu popu-
lus Christianus, videlicet sanctissima incarnatio verbi æterni, & cætera sacra, quæ
Christus pro nostra salute assumpsit, fecit ac pertulit: vt sunt natiuitas, circuncisio,
oblatio eius in templo, institutio sacramẽtorum, potissimũ Eucharistiæ, passio, &c.
Hoc mysterium seu horum mysteriorum congeriem referimus Christo. i. ad laudem G
& gloriam Christi, qui ita se exinaniuit pro nostra salutione: hymnum, id est, mate-
riam & obiectum laudum & canticorum, quas de iis decantamus & offerimus Christo ac toti superbe
licissimæ trinitati: quæ tam alto & pio consilio decreuit nos per hæc Christi mysteria redimere ac sal
uare. Vnde totis præcordiis gratias agimus & laudamus vnigenitum dei, qui tanto amabilior, hono-
rabilior, ac preciosior nobis effectus: quanto plus se propter nos humiliauit, atque quo maiora ac plu-
ra pro nobis tolerauit opprobria & tormenta, irrisiones, conculcationes, blasphemias, mortisque ia-
cula, [QVEM] Christum [OENVIT puerpera,] quæ primo peperit puerũ permanens virgo. Puerũ
Esa. 9. plane in assumpta humanitate: de quo prædixerat Esaias, Puer nobis natus est. Secundum deitatis ve-
ro naturam, dominum maiestatis æternę. Propterea subditur, [VERBVM patris in filium,] virginia
matris, vt puta suiipsius. Nec duo sunt filii, sicut nec duæ personæ: sed verbũ æternum in suo esse per-
sonali, increato, æterno substantificauit & suppositauit, hoc est, subsistere fecit naturam humanam, vt
secum vnam faceret personam. [SOLA in sexu fœmina electa es in seculo] id est, ô magna & gloriosa
Maria, tu sola in sexu fœmineo, hoc est, inter personas fœminei sexus, electa es ab æterno à superue-
niente trinitate: in seculo, id est, inter personas in hoc seculo conuersantes. Vel in seculo, quia in secu
lo isto assumpta es ad istud mysterium exequendum, ad quod ab æterno fuisti electa, [ET meruisti do
minum] vniuersorum ex te incarnatum in annuntiatione angelica, quando cõsentiendo dixisti, Ecce
Lucæ. 1. ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Vnde angelus sanctus dixit ad Ioseph de te, Quod H
Matth. 1. in ea natum est, de spiritu sancto est. [SANCTO portare in vtero] tuo virgineo in ventre mysterij,
in templo sacratissimo veri dei, in thalamo sponsi æterni, de quo dictũ est in primo hymno, Vti spon
sus de thalamo egressus honestissima virginis matris clausula. In hymno quoque secundo, Procedens
de thalamo suo pudoris aula regia. Sicque qui ab æterno mansit in sinu & corde patris, nouem men-
Lucæ. 1. sibus habitauit in vtero virgineæ atq; mundissimæ matris. De quo sancta Elizabeth, Benedictus (in-
quit) fructus ventris tui. Nonne ergo beatissima viscera Mariæ virginis, quæ portauerunt æterni pa-
Hebr. 1. tris filium? Quæ portauerunt portantẽ se, qui cum sit splendor gloriæ & figura, id est, imago substan-
tiæ, id est, supersubstantialis dei patris, portat omnia verbo virtutis suæ. i. præcepto suæ omnipoten-
tiæ. Sic & se incarnari & in vtero suo portare filiũ dei meruit pręclarissima hæc Maria de cõgruo ma-
gis q̃ de condigno. Et quamuis per vniuersas suas excellentissimas virtutes istud meruerit suo modo,
specialiter tamen & appropriate ac dispositiue per suam profundissimam humilitatẽ, qua se sub vni-
uersis humiliauit hominibus, & ineffabiliter magis q̃ aliquis vnquã purus homo deinceps: sicq; tan-
ta sua humiliatione meruit exaltationẽ hanc maximã. Deinde per suã mundissimam castitatem ac ni-
miam prorsus puritatem, qua nituit: quæ tanta fuit, ꝙ (teste Anselmo) maior sub deo nequit intelligi,
puta sub eius filio deo vtiq; incarnato: cuius & creatam puritatem ac sanctitatem cõstat multo fuisse

A maiorem puritate suæ benedictissimæ matris. Consummate verò id metuit sua ardentissima ac perfectissima charitate, id est, actuali dilectione, qua zelo diuini honoris atque humanæ redemptionis præ cunctis sanctis inæstimabiliter æstuauit. [V A T E S antiqui temporis prædixerant, quod factū est: quia virgo conciperet, & pareret Emanuel] id est, deū nobiscum existentem per nostræ naturæ assumptionem & conuersationem suæ personæ. De hoc in primis duobus hymnis satis dictum opinor. [M I S T E R I V M hoc] incarnationis verbi æterni, & donū virginalis fœcunditatis materuæ, [M A G N V M est] magnitudine virtutis ac gratiæ, magnitudine potestatis diuinæ & prærogatiuæ humanæ [M A R I A, quod concessum est] à deo omnipotente, [V T deum per quem omnia] id est, verbum æternum, de quo fertur in Ioanne, Omnia per ipsum facta sunt. Et hoc certe, non vtique sicut per causam ministerialem & secūdariam patre inferiorem, vt sceleratissimus mētitus est Arrius: sed sicut per cum cui ratio exemplaris causæ appropriatur. [E X se videret] id est, crederet & contemplaretur, [P R O D I R E] id est, procedere. Egressus quippe Christi ex vtero virginis instantaneus extitit, nec corporaliter videbatur à matre: sed natum & ante se in terra situm omnium creaturarum dignissima, præstantissima virgo mox hilariter vidit, deuotissime adorauit, & paulo post in brachijs suis strinxit, inuoluit, atque in præsepio reclinauit: quem & proprijs manibus suis leuauit de terra, eum cœpisset algere. Denique tria opera maxima & summe miranda deus effecit: quæ sunt creatio mundi, incarnatio verbi, & Esa.7. Ioan.1.

B transsubstantiatio panis & vini in corpus & sanguinem Christi. Et quærunt doctores, quod horū maius, mirabiliusque consistat. Ad quod quidam super secūdum sententiarum, aliqui super tertium, nonnulli super quartum (vt Thomas) respondent. Quære ibidem.

HOS B. VIR. MARIA ad laudes matutinas Hymnos.

Gratulatur in eo virgini Mariæ dulcissimæ, quòd plena gratiarum cum genuerit gloriosa peccatoribus filium, quem pastores atque Magi creatorem omnium in Bethleem requirentes, melodijs confessi sunt & muneribus: deinde ad pijssimam dei matrem, vt populis suis pacis & indulgentiæ impetret auxilium, supplicatio dirigitur.

V [E R E gratia plena es] id est, ô tu sacratissima virgo, plena es gratia, id est, supernaturali dono ac habitu gratiæ, sumendo gratiam extense, prout gloriam ac lumen gloriæ includit ac comprehendit, secundum quòd gloria dicitur gratia consummata. Et apostolus protestatur, Gratia dei vita æterna. De plenitudine autem & excellentia gratiæ incomparabilis virginis dictum est, [E T gloriosa permanes] id est, in perpetuum inuariabiliter felix, famosa, gaudiosaque perseueras, [Q V I A ex te nobis] id est, ad nostram redemptionem atque salutem [N A T V S est Chri- Roma.6.

C stus,] secundum assumptam humanitatem, quoniam caro eius ex purissimis sanctissimæ virginis sanguinibus est formata, [P E R quem] secundum suam diuinam naturam, [F A C T A sunt omnia,] iuxta illud Ioannis, Omnia per ipsum facta sunt, vt frequenter est expositum. [P A S T O R E S qui audierunt] ab angelo eis dicente, Euangelizo vobis gaudium magnū, quia natus est vobis hodie saluator, [G L O R I A M deo cantauerunt] iuxta illud Lucæ, Reuersi sunt pastores, glorificantes deum super omnibus, quæ audierant. [C V C V R R E R V N T in Bethleem,] iuxta illud, Venerunt festinantes, [N A T V M videre dominum. Sic magi ab ortu solis per stellæ indicium,] qualiter factum sit hoc, Matthæus describit, in quo habetur, Cum natus esset Iesus in Bethleem, ecce Magi ab oriente venerunt, dicentes, Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus adorare eum. Etenim Christus multos Iudæorum, plurimosque gentilium saluaturus natiuitatem suam mox aliquibus ex Iudæis, ac quibusdam ex gentibus reuelauit. Hinc subditur, [P O R T A N T E S typum gētium] id est, repræsentantes figuram gentilium, [P R I M I offerunt munera,] aurum, thus & myrrham: Auru designantes personam regis, thure dei, myrrha morituri, prout de isto in aurea legenda & alibi copiose habetur, nec huic immorari oportet. [R O G E M V S ergo populi] id est, ô confratres & proximi rogemus [D E I matrem ac virginem, vt ipsa nobis impetret patrem] cordis & temporis atque æternitatis, [E T indulgentiam] plenam. Siquidem filius eius omnipotēs eam honorans nil denegat ei, quod ipsa ex deliberatione absolute desiderat ac precatur. Denique vt deuotissimus doctor religiosorum sanctus ait pater Bernardus, Securum habemus accessum. Nam mater ostendit filio pectus & vbera. Filius Ioan.1. Lucæ.2. Lucæ.2. Ibidem. Matth.2.

D ostendit patri latus & vulnera. nec potest esse repulsa, vbi tot & tanta concurrunt charitatis insignia. [G L O R I A tibi domine] sancte pater æterne, gloria vnigenito, &c. Postremo hunc hymnum deuotissime semper legamus & decantemus, memores mysteriorum, beneficiorumque saluatoris ac gloriosissimæ virginis, beatitudini, sublimationi, dignitati, ac omni eius excellentiæ tanto præcordialius congaudentes: quanto intensius ac singularius eā diligimus. Et ita quotidie nō tepide & remisse, quasi ea arida & solita frequentatione: sed tanto gratantius & feruentius, quanto frequentius memores simus eorum quæ in Christi natiuitate & apparitione facta cognoscimus. O ij inæstimabiliter verbum incarnatum inspleuit deificacissimæ virginis mentem, cuius sic impleuit, inhabitauitque ventrem: quàm indicibiliter copiosam contraxit suauissima virgo charitatis cauberantiam, misericordiæ affluentiam, sapientiæ illustrationem, omniumque charismatum plenitudinem diuinorum ex fonte sapientiæ verbo æterno, sic intra se habitante, & sibi tam proxime applicato.

¶ FOR B. V. MARIA, ad horas diurnas Hymnus. E

¶ Commemorantur in eo filij dei incarnatio, eximia clementissimæ matris gratiæ, & misericordiæ Mariæ dignitas, ad quam postremo fidelium fit supplicatio, vt eos precibus & meritis suis dignissimis hinc egredientes protegere, & ad gaudia perpetua deducere dignetur.

MEMENTO salutis author.] Dominus & saluator secundũ vtranque naturã appellatur mũdi saluator, & nostræ salutis author differẽter, vt patuit in duorũ primorũ expositione hymnorũ, nempe vt deus, sic ipse & pater ac spiritus sanctus sunt vnus author, dator, obiectũ, causa & fons nostræ salutis: verũ secundum naturã assumptã, sicut ipse solus factus est homo, sic ipse solus est author & reparator ministerialis, meritorius, instrumẽtalis, meditatiuus ac impetratiuus nostrę saluatiõis, mediator dei & hominũ, qui satisfecit pro nobis, & aduocatus noster est apud patrẽ. Itaque ô Christe author humanæ salutis vtroq; modo, quẽ oramus dicẽtes, Libera me de sanguinib⁹ deus de⁹ salutis meę, memẽto i. exaudiẽdo nos gratiose ostẽde te memorẽ, [QVOD nostri quondã corporis ex illibata virgine nascẽdo formã sumpseris,] hoc est, q assumpseris quondã, videlicet in hora incarnationis, & vbi aduenit plenitudo tẽporis, imperãte Octauio circa exordiũ vltimę ętatis mundi formã nostri corporis. i. figurationẽ & liniamẽta corporis humani. Vel, formã. i. naturã & veritatẽ corporis nostri, vt puta verã atque passibilẽ carnem humanã, non phantasticã, nec de cælo allatã, sed nostræ cõsimilem, quantũ ad essentię veritatẽ: non quantũ ad fomitis corruptionẽ. Vel, formã nostri corporis. i. animam rationalẽ, quę humani corporis substãtialis est forma. In eodẽ q ppe instanti assumpsisti corpus & animam, hoc est, carnẽ animatã nascendo ex virgine illibata. ¶ Duplex ponitur natiuitas. Prima in vtero dũ scilicet caro organizata & satis disposita suscipit formã substantialẽ: & tunc homo vere generatur. i. de nõ esse in esse producitur, & esse substãtiale sortitur. Secũda natiuitas vocatur ex vtero, qua infans prodit ad lucẽ: quę generatio est manifestatio generationis factę in vtero. Porrò Christus assumpsit carnem & animã in vtero virginis, carnẽ ex purissimis sanctissimę virginis sanguinibus. Animã autẽ à superbeatissima trinitate. Eodẽ demũ momento quo carnẽ assumpsit, fuit ipsa caro infinita dei virtute perfecte organizata cõplexionata atq; ab anima informata: sic nascendo ex virgine non sumpsit Christus corporis formã, nec animã rationalem: sed in virgine: nisi quantũ ad manifestationẽ. Idcirco quod dicitur, ex virgine potest exponi: in virgine: vel, de forma corporis quantũ ad cõpletionẽ augmẽti formationis illius. Præterea si hoc verbũ, sumpseris, referatur ad illud cõplexũ, ex virgine, nõ potest proprie exponi de forma substãtiali corporis Christi seu anima rationali, quę nõ fuit ex virgine sumpta. Si verò referatur ad hoc verbũ, nascẽdo, potest exponi de anima, iuxta modũ nũc tactum. [MARIA mater gratiæ] cum effectiua causa gratię gratũ faciẽtis, nõ est nisi deus: cui ꝓpriũ est creare, & gratia ipsa creetur & infundatur, quemadmodũ charitas. Ideo Maria nõ est mater gratię p principalẽ causalitatẽ G & authoritatẽ, sed per priuilegiatã potestatẽ impetrãdi & procurãdi ac dandi hãc gratiam, per modũ mediatricis ac efficacissimę aduocatę, ratione suę maternę sublimitatis, qua cõparentalis est patri ęterno, & mater vera vnigeniti filij eius: quod est dignitas quodãmodo infinita, vt dictũ est. Est etiã mater gratię, quia prę cęteris sanctis multo frequẽtius, multoq; pluribus ac copiosius eã impetrat & trãsfundit: & quoniã regnũ misericordiæ ei cõmissum est. Vnde subiungitur, [MATER misericordię,] eo modo, quo mater es gratię, quoniã in te ipsa viscerib⁹ pietatis & misericordię affluis & superabũdas: & quantum in te est, pronissima semper es misereri, misericordiã impartiri, indulgere, exaudire, & omnẽ pietatis effectũ vndiq; exercere: sicq; de plenitudine tibi cõcessa copiosissime cõmunicare, nec aliquẽ miserum, quantũlibet impiũ, vitiosum ac vilẽ despicis aut relinquis, si ex corde inuocauerit. Sic ergo mater
Eccl. 24. gratię & misericordię nominaris, sicut in tua persona illud Ecclesiastici dicitur, Ego mater pulchrę dilectionis & timoris & agnitionis, &c. Specialissime tamẽ mater gratię & misericordię phiberis ob causas prehabitas, [TV nos ab hoste ꝓtege]. i. ab omni diabolica tentatione defende, & ab omni inuisibili
Iudith. 8.
Eccl. 34. hoste: nõ vt penitus nõ tẽtemur, quoniã omnes qui deo placuerũt, per multas tẽtationes & tribulatio-
2. Tim. 2 nes transierũt fideles: & qui non est tẽtatus, quid scit? nec coronetur, nisi qui legitime certauerit: sed ne
Matth. 6. tẽtatione vlla vincamur: quod est nõ induci in tẽtationẽ. Protege quoq; nos ab hoste. i. ab omni aduer- H
Psal. 88. sario nostrę salutis, quantũ ad hoc q aduersatur, vt nihil ꝓficiat inimicus talis in nobis. i. caro, mũdus, volũtas ꝓpria, fomes aut acies vitiorũ. Protege ergo nos meritis tuis ac precib⁹, virtutemq; & gratiam resistẽdi ac preualẽdi in omni tẽtatione adipiscẽdo ac tribuẽdo: quatenus deus sic faciat nobis prouen-
1. Cor. 10. tum ac triumphũ in tẽtationibus cũctis & cõterat Satanã sub pedibus nostris velociter, [ET hora mor
Rom. 16. tis suscipe]. i. in hora illa sub alis tuę maternę & misericordissimę pietatis & charitatis nos tãto specialius & incessabilius accipe, tene, cõserua: quãtò tũc maius extat periculũ, maior necessitas, impugnatio grauior, natura debilior. Animas quoq; nostras de corporib⁹ suis egrediẽtes clemẽtissime suscipe, deduc, induciq; præsenta: & corã eo, quantũ fieri poterit, excusa, releua, cõsolare, nec purgatorio adiudicatis obsistas. [MARIA mater dñi, ęterni patris filij]. i. mater Christi, q est vnigenitus filius patris ęterni, [PER opẽ]. i. impẽde auxiliũ [Nobis omnibus ad te cõfugiẽtibus]. i. gratiã pœnitẽdi, ꝓficiẽdi, pficiẽdi ac perseuerãdi feliciter impetra nobis. [PER tuũ virgo filiũ]. i. ô beatissima virgo, p ea & ꝓpter omnia illa quę vnicus filius tuus p nostra assumpsit, fecit, pertulitq; salute, & eius amore atque intuitu, & ob omnẽ mutuã dilectionẽ eius ac tui, [PER patrẽ, per paracletũ]. i. ꝓpter amorẽ, bonitatẽ, & benignitatẽ patris ac spũs sancti: & ꝓpter honorẽ, laudem, & gloriã eorũdem, [ADSIS nobis presens ad obitum] i. in hora obitus nostri digneris nobis adesse piissime, per misericordiarũ tuarũ effectus, & omni modo tũc opportuno, [Nostrumque muni exitũ,] repellendo insidias inimici, & misericordissime assistendo in illo tam discriminoso extremę necessitatis articulo: post quẽ nunquam est reditus percũti, &

A in mortali vitio decedenti ad misericordiã se salutem, de lege communi. Confer ergo ô domina, & tũc
ita assiste, vt in charitate & gratia capiremus: quia in qua dispositione, affectione, cõuersione anima di
scedit à corpore, in ea manet perpetue, prout Ecclesiastes testatur, Si ceciderit lignũ ad austrum aut ad Eccle. 11.
aquilonẽ, in quocunq; loco ceciderit, ibi erit. Ideo (vt Damascenus expressit) quod angelis fuit casus, Damasc.
hoc hominibus est mors. Atq; vt sanctus adserit Augustinus, In eo, hoc est in illa habitudine & dispo August.
sitione, inueniet vnumquenque extremus dies. i. dies iudicij, in quo eũ inuenerit suus vltimus dies. [GLO
ria tibi domine.] Ecce hũc sentẽtiosum, affectuosissimumq; hymnum cũ omni attentione, cõpunctio-
ne, feruore legamus, cũ grata recolẽtia dominicę incarnationis, cũ reuerentiali cõsideratione excellen
tię venerãdissimę virginis, cũ profunda ponderatione periculorũ nostrorum, cũ intenta atque assidua
mortis memoria, & cũ præparatione ad eã idonea. Nũ illos sequamur, qui oratiões & horas suas quo-
tidianas ad tẽpus aliquantulũ solent deuote persoluere, paulatim verò deinde tepescunt. Addamus er
go quotidie ad profectũ, ad spiritualẽ feruorem, ad solicitudinẽ salutarem: & quo morti amplius pro-
pinquamus, eo in omnibus magis timorati, custoditi, soliciti ac feruidi simus: quia qui timet deũ, nihil
negligit. Nec eminẽtius possumus gloriosissimã virginem honorare, nisi corã pręsentia filij eius taliter
conuersando. Postremo, vt dignissimæ virginis misericordias taliter valeamus suscipere, satagamus &
nos in omnibus esse misericordes: non indignando, non vlciscendo, nec contra quenquam passionate,
B pueriliterve rancorosum quid in corde gestãdo: nec vincamur à malo, sed vincamus malum in bono.

De s. cruce Hymnus.

Commendatur in eo miris præconijs sanctissima crux, in qua totius humanæ redemptionis sacramentum est consummatum.

AVTHOR FORTVNATVS EPISCOPVS.

CARMEN trochaicum almanico & euripidio alternatim currens.

[C]RVX fidelis.] Qualiter crucem alloquamur, laudemus, salutemus & extollamus, tactũ
est in expositione hymni, Vexilla regis prodeunt. Itaque dicitur, ô crux fidelis, id est, fi-
C deliter cooperans humanæ saluti, & habens vere illos effectus, qui ei ascribũtur: & hoc
virtute Christi in ea suspensi, vtpute instrumentũ nostræ saluationis. Et rursus, crux vo-
catur fidelis materialiter, quia de ea pro parte est fidelis fidelium, quòd scilicet per cru-
cis patibulum dei filius nos redemit. Dicitur igitur crux fidelis ratione suorum effectuũ: cuius fide ar-
que signaculo ac virtute dæmones refrenantur, & innumerabilia mira ac magna fiunt & facta sunt,
[INTER omnes arbor vna nobilis] id est, præ cunctis arboribus clara & efficax, non ex sua natura ac
specie, cum multæ sint arbores, præsertim in paradiso, ea nobiliores: sed ratione eorum quæ Christus
gessit in ea, cuius sacratissimi corporis tactu crux ipsa nobilitata & consecrata est vehementer, ac san-
C cti sui corporis perfusi humore, eo modo quo talium excellentiarum res inanimata capax potest con-
sistere: in quãtum diuina ordinatione ac iussione, assumitur, applicatur, ac deputatur ad talia peragen-
da tanquam medium instrumentale: quemadmodum de arca Mosi legitur. Denique quarũdam corpo
ralium ac naturalium rerum sunt miræ & magnæ vires, vt constat de herbis & gemmis nonnullis: at- Tobię. 11.
que in libro Tobiæ narratur de felle piscis: quanto magis pręstantissimum lignum crucis ex contactu
& linitione deificatissimi corporis & sanguinis dei incarnati credẽda est præclarissimas vires esse sor-
tita. [NVLLA sylua talem profert fronde flore germine] id est, nullum nemus nec vlla terra, imò nec
paradisus terrestris producit arborem tam præclaram & efficacem, propter supernaturales excellen-
tias & virtutes cruci concessas: per quam & sublimia valde miracula in eius inuentione & exaltatione
sunt facta. Porrò frondes, flores, & germina sanctæ crucis sunt spiritualiter intelligenda: quanquam &
arbor illa adhuc terræ infixa habuerit corporaliter ista. Nã & brachia crucis, quibus sanctissima Chri-
sti brachia erant affixa, sunt quasi frondes ipsius: spiritualiter verò frondes eius sunt gentes per crucem
saluatæ, per latitudinem terræ. Flores autem crucis sunt ornamenta gratiæ ac virtutum virtute ac fide
crucis collocatę hominibus. Germina quoque spirituales filij ac filiæ Christi, quos per crucẽ redemit,
regenerauit, saluauit. [DVLCE lignum] inquantum per illud saluatum est genus humanũ à vitiorum
absinthio, ab amaritudine infernali, à dominatu diaboli: sic gloriamur in cruce quæ dulcis est per suos
effectus animæ cõtemplanti. [DVLCES clauos.] De clauis quibus in cruce cõfixus est Christus, certũ est
D quòd inæstimabilẽ ingerebant tenerrimis viuacissimis manibus ac pedibus eius dolorẽ. Qui claui ni-
hilominus dulces cẽsentur modo prętacto, sicut & crux: pręsertim quia per eos instrumẽtaliter recupe
rati sumus & reducti ad diuinorũ suauitatem charismatũ in præsenti, & ad incomprehẽsibilẽ dulcedi-
nem delitiarũ cælestium in futuro, [DVLCE pondus]. i. corpus dominicũ in se vere dulcissimũ, ab omni
labe prorsus immune, plenũ omni redũdantia virtutũ & gratiarũ, verbo ęterno ac animę Christi pror-
sus obedientissimũ, atque in omni opere bono fidelissime cooperatũ: quod & suauissimos habet effe-
ctus. [SVSTINET] i. portat. [FLECTE ramos arbor alta, tẽsa laxa viscera.] Verba ista sumẽda sunt non iuxta
superficiẽ literę, sed iuxta cõpassionem dicentis. Alioqui impossibilitatẽ & absurditatem viderẽtur in-
cludere: quia nec lignũ illud intelligit, quę ad ipsum dicũtur, & ipsum per innumerabiles modo partes
diuisum in ipsis electis reseruatur. Nec corpus Christi iã in ipso extẽsum est. Dicũtur ergo hęc ex per-
sona deuotę animę, quasi in sua apprehẽsione & imaginatione sub cruce stãtis, innocẽtissimo Christo
in ea pendente & inęstimabiliter patiẽte ex violẽtissima sui sacratissimi corporis & venerandissimorũ
membrorũ distẽsione & trãsfixione. Cui anima ex naturali pietate & inquantũ innocẽtissimus fuit, in-
time cõdolens loquitur ista: quasi in mẽtis excessu victa affectu, rationẽ non pensans: vt passio tãta ali-
qualiter releuetur. Itaq; ait, Flecte ramos arbor alta. i. ô tu crux lignũ viuificũ, fructuosissima arbor per
similitudinẽ notata, vt tactũ est sup illud hymni, Vexilla. Arbor decora & fulgida. Arbor inquã alta vir-

tute & dignitate atque effectibus, flecte ramos, id est, partes tuas in latum seu transuersum extensas, fle B
cte, id est, mollifica, vt fiant fleaibilea & contrahantur, ne bracbia salnatoris maneãt in eis tam violen-
ter distẽta, tensa, laxa viscera, id est, remissins tene extẽtas in te interiores partes corporis domini, [ET
rigor lẽtescat ille] id est, rigiditas, duritia, inflexibilitas illa mollior & remissior fiat, [QVEM dedit na
tiuitas] id est, tibi innata seu ex natura tua contracta, [VT superni mẽbra regis mitti tendas] id est, qua-
tenus extensa teneas membra Cbristi regis cælestis, [STIPITE mitti] id est, fleaibili, non tã pœnali. [sola
digna fuisti ferre secli pretium] id est, tu dũtaxat sola inuenta es portare mundi saluatorẽ, non proprio
merito, quæ ratione carens nec mereri proprie potuisti, nec demereri: sed dei præordinatione, [ATQUE
portum præparare nauta] id est tanquã nauis gubernator preparare, id est, disponere & obtinere, tan-
quam instrumentũ & armatura passionis atque victorię Cbristi, portũ, id est, locum quietis, mansionẽ
cælestem, [MVNDO naufrago]. i. generi humano in hoc mundo tanquam in inquietissimo pelago peri-
clitanti, tentationibusque quassato. [QVEM] mundũ [SACER cruor perunxit] id est, sanctus sanguis sua
virtute & efficacia liniuit, perfudit, purgauit, [FVSUS agni corpore] id est, ex Cbristi mãsuetissimi agni
Psal. 21. corpore vulnerato, flagellato, spinis coronato, clauis confosso, exhausto, in cruce distento, & arefacto,
Hiere. 11. in tantum vt dicat Psalmista, Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Aruit tanquam
Esa 53. testa virtus mea, & lingua mea adhęsit faucibus meis. Et rursus apud Hieremiã, Ego quasi agnus man-
1. Petr. 2. suetus qui portatur ad victimam. De quo & per Esaiam fuit prædictum, Quasi agnus ad occisionẽ du F
cetur, & tanquam ouis coram tondente se obmutescet. Quod princeps apostolorum cõpletum prote-
stans, Redẽpti, inquit, estis precioso sanguine, quasi incõtaminati & immaculati agni Christi. [GLORIA
& honor deo,] absolute accepto qui est vnus in essentia & trinus in personis. [VSQUEQUO]. i. omnifa-
rie, iugiterque [ALTISSIMO] qui de qualibet increata persona totaq; trinitate prędicatur. Vnde de perso-
nis subiungitur, [VNA] hoc est, simul [PATRI filioque inclyto paracleto]. i. etiam nobilissimo consolatori
spiritui sancto, [CVI] deo [LAVS est & potestas per ęterna secula] id est, in perpetuũ, vt supra. Itaque
cõformemus cordis nostri affectiones authori & sensui hymni istius, Christo ꝓpter nos passo, & eius
acerbissimę passioni vehementer cõpatiendo, inquantũ passio illa tenerrimę suæ naturæ humanæ fuit
tam indicibiliter pœnalissima acutissimè penetratiua, crudelissimè interfectiua. Vnde & ipse ex sola
eius imaginaria prętuitione tãto horrore in natura assumpta cõcussus est (quę & viuacissima atq; for
Lucę. 22. mosissima tenerrima quoq; ac passibilissima fuit) ꝙ protinus factus est sudor eius sicut guttę sanguinis
Galat. 6. decurrẽtis in terrã. Verũtamen inquantũ passio illa fuit totius humani generis redemptiua gloriari in
deo regratiariq; Christo debemus de ea: sicut cantat ecclesia, Nos autẽ gloriari oportet in cruce domi-
ni nostri Iesu Christi, in quo est salus, vita, & resurrectio nostra. ¶ Denīq; passionem nostri saluatoris
debemus quotidie varijs modis recolere. Primo, ad actualiter recordandũ, quia pessima ingratitudinis
pars est nõ attendere beneficia impartita. Secundo, ad compatiendũ (vt tactum est) in quantũ sanctis- G
simus ac innocẽtissimus dei filius tam pœnosissime cruciabatur. In quo tamen cõpassionis dolor pas-
sionis excessit dolorem. Tertio ad imitandum, vt considerando q̃ charitatiue, humilime, patiẽtissime,
mansuetissime, fortissime, obediẽtissime Cbristus omnia tolerauit, discamus & satagamus in afflictio-
nibus, castigationibus, correptionibus, aspernationibus, omnibusq; aduersis tanquam in cunctis diui-
tijs gloriari. Pręsertim, quia hęc vniuersa quę patimur multo minora sunt, q̃ meruerunt scelera nostra.
Quarto, ad gloriandũ (sicut prætactũ est) inquantũ tot tantaq; bona ex ea sunt consecuta. Quinto, ad
regratiandũ toti supergloriosissimę trinitati, cuius pręordinatione ęterna per hũc admirabilẽ modum
sumus saluati, quæ voluit regẽ regum pro nobis sic pati. Sexto ad admirãdum, ꝙ pro nobis vilissimis
voluit vnigenitꝰ dei sic cõculcari, sperni, ac lacerari. Septimo, ad inflãmandũ, vt hęc omnia contẽplan-
tes Christi amore valide inflãmemur. Octauo ad contemplandũ, quia in hoc mysterio redẽptionis hu
manę p Christi passionẽ refulget altitudo sapiẽtię ac sciẽtię dei, & infinita misericordia ac iustitia eius.
¶ Pręterea perpẽdamus, quis, qualis, & quãtus sit iste qui pro nobis taliter est tractatus, qua causa, quo
fructu, quo fine. De his omnibus in alijs diuersis opusculis est tractatũ, idcirco hic ea tetigisse sufficiat.

¶ DE OMNIBVS SANCTIS Hymnus.

¶ Dirigitur in eo ad omnes sanctorum ordines oratio, nempe ad deum, ad sacrosanctam dei matrem,
ad angelicos spiritus, ad sanctos prophetas, apostolos, martyres, confessores, & virgines, vt
à nobis hostium nostrorum propellant ferociam atque molestiam, æternique regni H
consortium nobis indulgeant, & suæ gloriæ participationem.

CHRISTE redemptor omnium] Qualiter Christo conueniat esse omnium homi-
num redemptorem, expositũ est super illud in primo hymno, Christe redemptor
omnium exaudi preces supplicum. [CONSERVA tuos famulos] id est, nos tuos
ministros & vniuersos fideles à malis præserua, in gratia virtutibusque custodi, ne
Psal. 16. peccando spiritualiter annihilemur esse gratiæ amittendo. Idcirco orauit Psalmi-
Psal. 15. sta, Custodi me domine, vt pupillam oculi. Et rursus, Conserua me domine, quo-
niam speraui in te, [BEATAE semper virginis placatus sanctis precibus] id est,
nobis indulgens, nec propter offensas nostras conseruationẽ hanc subtrahens nobis, sed iugiter in ad-
Psal. 66. iutorium nostrũ superintendens. Hinc sancti veteris testamenti toties orauerũt non relinqui à deo, ꝙ
petimus nobis cõferri meritis & precibus beatissimę virginis, quæ est cõmunis fidelissima ac potentis-
sima aduocata totius ecclesiæ ac omnium nostrum. [BEATA quoque agmina, cælestium spirituum]
Hoc est, ô chori & ordines angelorũ sanctorum, [PRAETERITA, præsentia, futura mala pellite] id
est, pręteritarũ culparum indulgentiã nobis acquirite, imò & gratiã, non recidiuandi, præsentia etiam
seu eminẽtia mala vestro patrocinio euadamꝰ, nec immoremur alicui culpę, imò aduertamus nocumẽ-

A ta peccati, vt inde cessemus gemendo, orando, ac bonis actibus insistendo. Sic quoque vitemus mala futura, hoc est, quae incideremus nisi vestris auxilijs iuuaremur. Qui autem de praeteritis veraciter dolet, futura praecauet diligenter. Deprecamur etiam à malis poenae & aduersitatibus liberari, ne supra modum grauemur & vltra vires, ne in illis per impatientiam corruamus ac superemur. [VATES aeterni iudicis] hoc est, ô sancti prophetae iudicis summi [APOSTOLIQUE domini (Iesu Christi) suppliciter] id est, humiliter & affectuose [EXPOSCIMUS] Oratio nanque est interpres ac nuncius desiderij salutaris. Ideo nisi ex affectu pio oremus, dici oratio non meretur [SALVARI] hoc est, beatitudinem obtinere [VESTRIS precibus] non tamen absque proprijs meritis, sine quibus nemo adultae aetatis, composque rationis saluatur. Idcirco precamur nobis donari gratiam ac virtutes, per quas debite conuersemur atque saluemur, vestra sectando vestigia in sanctitate, obedientia, & vera semper iustitia. [MARTYRES dei inclyti] hoc est, ô vos inclyti martyres dei, tanto nobiliores, quanto plura ac grauiora pro fide tormenta alacrius, constantius, feruentius tolerastis, [CONFESSORESQUE lucidi] id est, lumine gloriae nunc splendidi, & tanto lucidiores, quanto in isto exilio fuistis in conuersatione puriores, exemplariores, perfectiores, [VESTRIS orationibus nos ferte in caelestibus] hoc est, orationum vestrarum auxilio impetrate nobis cuncta necessaria ad salutem, vt ad vestram perducamur societatem. [CHORUS sacratus virginum] hoc est, ô tu sacra virginum vtriusque sexus multitudo ordinata, ac deo nunc perfecte dicata, [ELECTORUMQUE omnium] id est,
B caeterorum electorum felicium, [SIMUL cum sanctis omnibus] hoc est, ô sancti vniuersi simul, & seorsum accepti. [CONSORTES Christi facite] id est, procurate vobiscum nos fieri cohaeredes filij dei, vt diuinae conformemur naturae per dona gloriae, ac beatificam visionem: quae conformatio tantae est excellentiae, vt assimilatio, qua deo nunc assimilamur per munera gratiae, per virtutes ac merita, quasi nulla sit comparatione illius. Propter quod sanctus Ioannes in sua prima fatur epistola, Nunc filij dei sumus, & non-
dum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus: quia videbimus eum sicuti 1.Ioan.3.
est. Illa quippe contemplatio, dilectio, transformatio beatorum in deum, tantae est claritatis, tanti feruoris, tantae praedominationis, vt contemplatio, atque dilectio dei in seculo isto, & si quae transformatio est in eum, sit prorsus obscura, tepens, remissa. [GENTEM auferte perfidam credentium de finibus] non solum paganorum gentem, haereticorum, & prorsus incredulorum, verumetiam prauorum Christianorum, qui dicunt se nosse ac diligere deum, factis vero negant. Hos auferte, non vt prorsus non sint, sed ne perfidi maneant, imo conuertantur, & fide & opere Christiani consistant, [VT Christi laudes debitas] hoc est, laudes & venerationes, quas Christo exhibere tenemur, [PERSOLUAMUS alacriter] id est, viuaciter & io-
cunde. Quemadmodum scriptum est in psalmo septuagesimoprimo, Exultabunt labia mea, cum cantane- Psal.71.
ro tibi. Et item in Ecclesiastico habetur, Laudabit vsque ad mortem anima mea dominum. Sic demum te ver- Eccle.51.
bis cordis ac oris laudemus, ne te factis inhonoremus, & per omissiones peccemus, ne nobis impro-
C peres, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me, per inobedientiae auersionem. [GLORIA patri ingenito] hoc est, non genito, nec ab alio emananti. Pater enim à nullo est factus, nec creatus, nec genitus, [EIUSQUE vnigenito, &c.] Ecce hunc hymnum cum praecipua mentis eleuatione ad totam triumphantem ecclesiam decantemus, perlustrando, visitando, perambulando contemplationis volatu vniuersam illam ecclesiam triumphantem. In primis regem eius, regem vtique omnium seculorum Christum deum & hominem in deitatis natura patri atque spiritui sancto penitus coaequalem, consubstantialem, & coaeternum, qui in natura assumpta, iam prorsus glorificatissima, ineffabiliter totius paradisi caelestia iucunditatem accidentale praemium auget. Deinde eius excellentissimam genitricem, toti illi supermundanae curiae vehementer dilectam, honoratam, suauem, cui thronus positus est iuxta thronum vnici filij sui, qui sibi inuicem glorioso congaudent. ¶ Praeterea pensemus, qualiter palatium illud caeli empyrei pulcherrime decoratur angelorum sanctorum agminibus, splendidissimis supernorum spirituum choris & innumerabilium milium nobilissimarum illarum deiformium mentium deliciosis ordinibus. Deinde intueamur sanctorum patriarcharum ac prophetarum venerandum iucundissimumque exercitum. Gloriosissimam electissimorum Apostolorum phalangem, purpuratum ac regium strenuissimorum martyrum coetum victoriosum. Deuotissimorum quoque ac splendidissimorum cuneum confessorum. Mundissimum item exercitum virginum clarissimarum, quae omnipotentis sponsi ac regis altissimi sunt sponsae ac filiae & fa-
miliares amicae. Reliquorum etiam innumerabilium turbam sanctorum. Omnium horum accendamur
D amore, ad eorum gloriosum suspiremus consortium. Attendamus, quia & ipsi aliquando in hoc seculo similes nobis fuerunt mortales proprijs viribus nil valentes. Pensemus quam strenue viriliterque egerunt, quam constantes & feruidi extiterunt. Et nostram deploremus ignauiam, negligentiam, & torporem. Veruntamen non desperemus, sed eorum inflammemur exemplis, & considerantes, quam inaestimabilem, & aeternam gloriam, & salutem, honorem, securitatem, in huius vitae breui curriculo, huiusque stadij pauco labore sint adepti, resipiscamus ab incustodia & insipientia nostra. Accingamur ad meliora, & quid debeamus altissimo, quid nostra requirat vocatio perpendentes, incipiamus domino deo quotidie quasi cum nouo seruire feruore, & coram eius praesentia solicite ambulare.

DE OMNIBUS SANCTIS Hymnus alius.

Iste omnino similis est formae cum praecedente, & amborum fere eadem est sententia, eademque materia, supplicatio scilicet ad omnes sanctorum gradus, vt orent pro nobis.

SALVATOR seculi] Hic hymnus à praecedenti in sensu permodice differt. Et quod in exordio dicitur, Iesu saluator seculi, idem est cum exordio illius hymni, Christe redemptor
I omnium, [REDEMPTIS ope subueni] hoc est, nobis merito ac virtute tuae passionis, imo & totius tuae conuersationis in mundo hoc à reatu peccati, & potestate diaboli liberatis succurre. Tota etenim vita saluatoris ab exordio incarnationis fuit continua expiatio, oblatio, sa-

tisfactio pro generis humani peccatis. Quæ expiatio, oblatio, satisfactio in hora passionis extitit con- B
summata, [E T ô pia dei genitris] quæ in viscera charitatis & pietatis quasi tota conuersa es, [SALutem
posce miseris] id est, miserrimis nobis orando impetra gratiam & salutem. [COEtus omnes angelici]
Omnes angeli sunt vnus cœtus vniuersalis, totalis, sub rege vno omniũ creatore ordinatissime dispo-
siti, ac saluberrime triumphantes. Quanuis sint plures cœtus particulares, sicut & plures chori ac or-
dines. Vnde dixit saluator tempore passionis, Possum rogare patrem, & exhibebit mihi plusquã duo-
decim legiones angelorum. ℂDeinceps, vt dignissimus Dionysius est effatus, in quolibet choro sunt
primi, medij, ac vltimi: qui etiã protestatur, ꝙ quanto chorus seu ordo angelorũ est altior, tanto plures
in se cõtinet & includit personas, imò vt ex eiusdẽ magni Dionysij verbis sanctus atq; gloriosus Tho
mas fatetur, Quemadmodũ corpora cælestia quasi incõparabiliter excedunt corpora inferiora in ma-
gnitudine, sic beatissimi atq; sanctissimi spirit⁹ illi angelici omnẽ inferiorum numerũ in multitudine.
Iob. 25. Merito ergo ait sacra scriptura in Iob vicesimoquinto cap. Nũquid est numerus militũ eius? ℂPręter-
ea, nequaq̃ putandum, ꝙ ex angelis sanctis & animabus beatis duplex constet Ecclesia, sed vna totalis
integra, & perfecta resultat ecclesia ex ipsis, ita ꝙ animę sanctæ atq; beatę ad angelorum ordines assu-
muntur altiores aut inferiores, iuxta suorũ exigẽtiam meritorũ, & prout in charitate fuerunt magis aut
minus perfecti. Nisi quod aliqui probabiliter opinãtur, ꝙ animæ innocentũ, quę nullo proprio merito
consequũtur salutem, specialem constituant chorũ. Hoc quoq; quod de assumptione hominũ electorũ F
ad ordines beatorũ asserui, beatus ac gloriosus Greg. in Homilia, ac sanctus Ambro. sup psalmũ, Beati
immaculati in via, testantur. Ideirco ꝙ in sermone de assumptione sacratissimæ atq; gloriosissimę vir
ginis Marię, gloriosus ac beatus ait Hieronymus, Quòd quãuis sanctis hominibus similitudo felicita-
tis angelicę promittitur, veritas tamen negatur, satis obscurè prolatum videtur: imò nec animę sanctę
ad choros angelorũ beatorum verè assumerentur, ruina angelorũ ex singulis aut saltem pluribus cho-
ris facta, ex animabus sanctis atq; beatis non instauraretur. Beatissimi quoq; & gloriosissimi Apostoli
infimis angelis sanctis inferiores essent in gloria. [PAtriarcharum cunei & prophetarũ merita] hoc est,
ipsi patriarchæ & sancti prophetæ [Nobis precentur] precando pro nobis obtineant [VEniam.] [BA-
ptista Christi pręuius] hoc est, beatissimus Ioannes Baptista prophetarum ac patriarcharum eximius,
quippe quo inter natos mulierũ maior, id est, sanctior non surrexit, [E T clauiger æthereus] hoc est, sa
cratissimus Petrus apostolus, cui plenitudo ecclesiastieę potestatis à Christo prę cęteris est collata, quẽ
Matt. 16. & Christus Iesus instituit generalem, plenum, ac summum suum vicariũ super vniuersos fideles, dicen
do, Pasce oues meas. Vt sanctus & gloriosus Cyrillus in libro disserit Thesaurorũ. Sanctus atque bea
tus Bernardus in libro de consideratione. Et sanctus Thomas super quartum, atque in Summa contra
Gentiles. In Summa etiam contra Græcos, [C V M cæteris Apostolis] hoc est, alij quoq; sancti Aposto
li simul cũ illis, [N O S soluant nexu criminis] id est, precibus suis ac meritis impetrent nobis diuinitus, G
vt ab omni vinculo absoluamur culparũ. De quibus in libro fertur Prouerbiorũ, capitulo quinto Ini-
Prou. 5. quitates suæ capiunt impiũ, & funibus peccatorum suorũ cõstringetur. [CHorus sacratus] hoc est, mul-
titudo seu vniuersitas [MARtyrum] beatorum [CONFessio sacerdotũ] id est, sancti sacerdotes, prelati, cõ-
fessores, pastores, prædicatores felices, [E T virginalis castitas] id est, sanctæ virgines merito castimo-
niæ ac sanctimoniæ suæ [N O S à peccatis abluant monachorum suffragia] hoc est, omnium religiosarũ
personarum subsidia preces ac merita. [OMnesque ciues cælici] id est, habitatores cæli empyrei: quod si
cut est nobilissimum ac sublimissimum corpus, sic est cõgruentissimus locus corporum glorificatorũ,
& omnium ciuium supernorum, [A N N V A N T votis supplicũ] hoc est, pijs desiderijs nostris suppli-
cantium eis, acquiescant ac cooperentur, [E T vitæ poscant præmium] id est, mercedem cælestem seu
beatificam visionem, quæ est præmium vitæ gratiæ, seu præmium vitæ gloriosæ, construendo hoc in-
transitiue, id est, præmiũ quod est ipsa vita gloriæ, seu vita gloriosa. De qua loquitur Christus fons vi-
Ioan. 15. tæ, apud Ioannem, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum. Quod præmium tale ac tantũ
Esa. 64. est, vt Esaias & Paulus testati sunt, ꝙ oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascẽderũt,
Sapien. 3 quæ pręparauit deus diligentibus se. Certe ait sacra scriptura, Bonorum operum gloriosus est fructus.
2. Par. 15. Cumque spes præmij minuat vim flagelli. Propter quod secundo Paralipomenon dicitur, Nõ dissol- H
1. Cor. 15 uantur manus vestræ, erit enim merces operi vestro. Prima quoque ad Corinthios decimoquinto ca-
pitulo, Stabiles estote & immobiles abundantes in opere domini semper, sciẽtes quòd labor vester nõ
Hebr. 12. est inanis in domino. Hinc non fatigatur animus noster. Non enim sunt condignę passiones, aut digni
Roma. 8. labores huius temporis ad gloriam illam futuram. Verum absit, vt deo principaliter obsequamur in-
tuitu pręmij, aut horrore supplicij: sed primo & maximè ex syncerissimo eius amore, propter infinitã
& propriam bonitatem, honorabilitatem, & honorificentiam eius, &c.

ℂDE TEMPORE FERIALI, Ad vesperas Hymnus.

ℂDirigitur in eo aduocatio ad deum & rerum & temporum creatorem ac moderatorem, vt abeunte
iam die & nocte ingruente, nos conseruet nocturno tempore mundos & castos, ne-
que illusionibus dæmonicis patiatur nos terreri aut eludi.

ℂAVTHOR AMBROSIVS, vt Augustinus. 9. li. confessionũ & alibi testatur laudãs hunc hymnũ.

ℂCARMEN Iambicum Dimetrum.

[D] EVS CREATOR omnium] De expositione versiculi istius dictũ est super illud in pri-
mo hymno, Cõditor alme syderum, [POLI QVE rector,] Polus sumitur hic pro cælo,
D quanuis propriè capiatur pro axe seu cardine, in quo tanq̃ in quodã immobili voluitur
cęlũ. Suntq; duo poli, puta Arcticus ad aquilonẽ, & polus Antarcticus versus meridiẽ.
ℂPorrò, qui cuncta creauit, ea etiã regit & rector est omniũ cęlestium orbiũ: iuxta illud

A Iob tricesimoquarto capitulo, Quem cõstituit aliũ super terram, aut quem posuit super orbem quem
fabricatus est. que pro &, [VESTIENS diem decoro lumine] hoc est, tempus diurnum ornatus lumi Hiere. 31.
ne pulchro à sole diffuso. Prout in Hieremia tricesimoprimo cap. habetur, Hęc dicit dominus, qui dat
solem in lumen diei, ordinem lunæ atque stellarum in lumine noctis, [NOCTEM soporis gratiæ] hoc
est, nocturnum tẽpus vestis & aptas, soporis gratia, id est, dono quietis ac somni, seu somno gratiose
nobis prouiso, diuinitusque concesso. Quemadmodum enim nutrix volens infantulum obdormire,
superducit ei velamen ad oculos: Ita increata sapientia superinducit oculos viatorum tenebras no-
ctis, tanquam velamen, quatenus resoluantur in somnum, & eo recreentur, atq; ad dei obsequium &
ad necessaria peragenda fortiores resurgant, sicut laborantibus conceditur, interdũ ludo recreari ho-
nesto, pro releuamine rationis ac sensuum, capitis ac membrorũ: ita & somnus eis est necessarius post
occupationes, & refectionem diei, ascendentibus ad caput vaporibus. Sed sicut in cibo & potu, ita in
somno obseruandũ est moderamen. Sicut & Cato deprompsit, Plus vigila semper, ne somno deditus
esto. Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat. Ideo ait scriptura, Noli diligere somnũ, ne te ege- Prou. 20.
stas opprimat. ☞ Deinceps tempus nocturnũ ad vacandum deo aptissimum est, exterioribus inquie-
tudinibus iam extinctis. Hinc ait Psalmista psalmo centesimo decimooctauo. Media nocte surgebam Psal. 118.
ad confitendum tibi. Et Esaias loquitur deo vicesimosexto capitulo, Anima mea desiderauit te in no- Esa. 26.
B cte. Hieremias item in Threnis, Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum, & effunde sicut a-
quam cor tuum ante conspectum domini dei tui. Væ itaque illis, præsertim in sacris ordinibus consti
tutis, qui tempus illud deuotioni, contẽplationi, & laudibus dei tam congruum, in fœdis ac porcinis
consumunt lasciuis, qui sub vnius spatio noctis, toties æterna promerentur supplicia. Deinde cum vili
& fœtido corpore introire audent ecclesiam dei, & sacra tractare mysteria, non pensantes, quòd in o-
mni actu ordinis sui peccent mortaliter. Vt ex verbis diuini Dionysij, sctũs Thomas, Albertus, Ray
mundus, & alij dicunt, & probãt concorditer. [ARTVS solutos vt quies reddat laboris vsui,] Hoc
est, noctẽ vestis & ditas dono soporis, vt quies, hoc est, repausatio illa somni nocturni, reddat, hoc est,
apta & confortata restituat artus solutos, hoc est, membra à somno laxata seu resoluta vsui. i. exerci-
tationi laboris, hoc est, operum laboriosorum atque bonorum, quæ in die occurrunt agenda. In quo
implendum est pręsertim à clericis & ordinatis ac religiosis, quod ait Psalmographus psalmo centesi Psal. 118.
mo decimooctauo, Septies in die laudem dixi tibi. Atq; quod ait Apostolus Paulus prima ad Thessa- 1. Thes. 5
lonicenses quinto capitulo, Nos qui diei sumus, sobrii simus. Et item ad Romanos decimotertio capi Rom. 13
tulo, Abiiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus. ¶ Præ-
terea iuxta philosophiam, modus agẽdi sequitur modum essendi. Cumq; homo sit multipliciter, imò
multiplicissime præ omni creatura compositus. Nam anima rationalis omnium inferiorum formarũ
C vires, perfectiones, & gradus includit, & corpus humanũ præ cæteris multá minus habet distinctio-
nem in membris, & organis exterioribus & interioribus in partibus essentialibus officialibus, vitali-
bus, & aliis multis. Vt Auicenna, Galenus, Ioannicius, & cæteri medici tradunt. Hinc naturale est ho
mini multiplices habere operationes. Diuersis quoq; temporibus diuersa & varia exercere & vti al-
ternis. Hinc infinita sapiẽtia creatoris distinxit multiformiter tẽpora, & diuersas horas exercitiis de-
putauit diuersis, vt iam corporalia, iam spiritualia exerceat homo, nunc que illud corporale, nũc istud.
& tunc illud spirituale, tunc istud: omnia vtique cum discretione, quatenus rationabile sit obsequium
nostrum. Et omnia honeste atq; secundum ordinem fiant in nobis & à nobis, quoniá quę à deo sunt,
ordinata sunt, ad Romanos. 13. cap. ☞ Præterea, quanto quis amplius crescit in supernaturalibus do
nis gratiæ gratũ facientis, præsertim in charitate & dono sapiẽtiæ, tanto plus super seipsum eleuatur.
Et vt princeps docet Apost. Petrus, diuinæ naturæ consors efficitur, quod magnus Dionysius vocat
deificari. Sicq; magis simplificatur in actibus suis, ita quod exercitiis spiritualibus, meditãdo, cõtem-
plando, feruẽdo, orãdo, psallẽdo, stabilius immoratur, frequẽtius occupatur, diuturniusq; insistit, per
quod diuinus cẽseri meretur. Si tamẽ in omni sancta humilitate, patiẽtia, mititate, obediẽtia, sobrieta-
te, custodia, & timore psistat, & crescat vsq; in finẽ. Ad quod omnis religiosus (potissimũ solitarius &
Carthusiensis) dare se debet, quatenus solitudo sua salutaris nõ bestialis existat. Siquidẽ homo solus, Iob. 5.
D est aut deus aut bestia, hoc est, diuinus aut bestialis. ¶ Deinceps qm̃ homo ad laborẽ nascitur, quẽad-
modũ auis ad volandũ. Nã & in spũalibus labor est corpori, imo interdũ non solũ organicis viribus,
sed etiá menti necessarius. Hinc subditur, [MENTESQ; fessas alleuet] hoc est, quatenus quies somni alle-
net. i. releuamine suo refocillet ac roboret mẽtes fessas, hoc est, etiam superiores animę vires, quæ ante
somni quietẽ fatigatæ fuerunt in spũalibus exercitiis suis, quod ex cõpunctione animæ cũ misero cor
pore accidit. Propter quod scriptũ est in Sapientia, Corpus quod corrũpitur, aggrauat animá, & de- Sapiẽ. 9.
primit terrena inhabitatio sensum (id est, intellectũ) multa cogitantẽ. Abbas quoq; Agathõ dixit, Nõ
est labor sicut orare deũ, supple sine distractione. Sed & Plato (qui teste Augustino, libr. de ciuit. dei,
cæteris gentiũ philosophis lõgè lateq; pręlatus est) disseruit in Phedone, Decies millena vacationũ,
contẽplationũ impedimẽta ex corpore ꝓueniunt. Vnde ad demõstrandũ horũ veritatẽ beatissimi at-
que sanctissimi viri, Ioãnes Apost. Antonius quoq; Anachorita, sagittariis cõmiserunt arcũ extende-
re, quẽ extentũ non iusserunt ꝓtinus relaxare. Hinc demũ quod Antisiodorensis in sua asserit summa,
Orationẽ contẽplatiui non habere laborem annexum intelligi potest, ꝙ directe & per se non sit labo
riosa, atq; ad tempus, præsertim si fiat omnino in spiritu. Itaque dum à somno consurgimus, confe-
stim incalescat mens nostra, & renouetur robore & feruore ad orandum, psallendum, ad vacandum,
& experiendum quàm dulcis sit dominus, quàm verè magna prorsusque infinita sit multitudo dul-
cedinis eius, vt sic transformemur in ipsum, & molesta nobis sint omnia, quæ auersiua sunt inde, col-

loquia vana, occupatioq; externa, & omnis inordinata effectio. Siquidem animus inordinatus sibi ipsi B
pœnalis & grauis est. Vnde subiungitur, [LVCTVSQVE soluat anxios] hoc est, quies somni soluat,
id est, dissoluat & dissipet, luctus anxios, hoc est, fletus & mœrores deprimentes, & immoderate solici
2. Cor. 7. tos. Nam & teste Apostolo Paulo ad Corinthios, Tristitia seculi mortẽ operatur. Hoc est tristitia se-
cularis ea dãnis terrenis, aduersitatibusq; mundanis, aut persecutione aspernationeque sui exurgens,
mortem culpæ inducit, & corpori valde nocet. Quemadmodũ in Prouerbiis Salomonis legitur, deci
Prou. 17. moseptimo capitulo, Animus gaudens ætatem floridam facit. Spiritus tristis exiccat ossa. Et denuo in
Prou. 15 Prouerbiis decimoquinto capitulo, In mœrore animi deiicitur spiritus. Imo Salomone testante, sicut
tinea vestimẽto & vermis ligno, sic ista tristitia nocet cordi. O quàm debemus expellere spiritualia a-
nimarum nostrarum damna deflendo, & aduersa omnia pro peccatis nostris æquanimiter tolerando.
[GRATES peracto iam die, & noctis exortu preces voti, reos vt adiuues, hymnũ canẽtes, soluimus]
Ordo & sensus verborum est, Canentes, hoc est, nos serui tui (ô creator) decantantes hymnum istum
ac alias tuas laudes. Soluimus, hoc est, maiestati tuæ offerimus, & vt tenemur, persoluimus, nõ tamen
sufficienter & condigne, quoniam deo nequit reddi æquiualens, Soluimus (inquam) grates, hoc est,
gratiarũ actiones pro omni misericordia quam nobis exhibuisti, & pro vniuersis beneficiis tuis gene-
ralibus & specialibus, corporalibus & spiritualibus. Præsertim ꝙ nobis tam dire ac sæpe peccantibus,
pepercisti hucusque. Die iam peracto, hoc est, quasi completo & aduesperascente. Et etiam soluimus, F
id est, tibi porrigimus, preces voti, hoc est, orationes pij desiderij nostri, ex quo orationes funduntur
ac oriuntur, exortu .i. in exordio noctis iam imminentis: vt adiuues reos, hoc est, quatenus nos pecca-
tores tibi in multis obligatos, multipliciterq; obnoxios, & iniquos adiuuare digneris ignoscẽdo, & cõ
tra cunctos nostræ salutis aduersarios nos iugiter cõfortando. Vel, vt adiuues reos voti, id est, nos qui
vota quæ tibi in baptismo, & sacri ordinis assumptione, seu monastiçę religionis professione promisi-
mus, frequenter sumus transgressi. Itaque sicut hoc versu cantamus, sic in veritate conemur grati con
sistere quantum valemus pro tam innumerabilibus misericordiis & beneficiis eius, naturalibus & su-
Psal. 115 pernaturalibus. Et cum Psal. dicat vnusquisque, Quid retribuam domino pro omnibus quę retribuit
Psal. 102. mihi. Itẽque, Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Illud quoq; Esa.
Esa. 63. Miserationem domini recordabor, laudẽ domini annunciabo super omnibus quæ reddidit nobis, &
quæ largitus est nobis secundũ indulgentiam suam. Cõformiter assiduis precibus insistamus. Iuxta il-
Rom. 12. lud Apostoli, Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione. Qui rursus hortatur, Sine inter-
1. Thes. 5 missione orate, & grati estote. Igitur pro tot & tantis beneficiis nõ reddamus creatori, & saluatori no
stro, irreuerẽtias, iniurias, & offensas: quod qui egerit, æterna & acerbissima tristissimi Acherontis sor
tietur tormenta. [TE cordis ima concinant] id est, intima seu extrema nostri intellectus, ac voluntatis
intelligentiæ apex, verteaq; voluntatis, memoriæ quoque tenacitas, pariter laudent te, vt apprehẽsio- G
Psalm. 38 ni mentis iungamur mox, ardor affectus, & in vtroq; stabilitas. Iuxta illud Psalmistæ, In meditatione
Ps. 9, 85, mea exardescet ignis. Ideo rursus ac frequenter ait Propheta, Confitebor tibi domine in toto corde
110, 137 meo. [TE vox sonora concrepet,] hoc est, tua præconia resonet & vox oris, vt intus & foris te extol-
lamus, quatenus non solum coram te, sed coram proximis te benedicamus, tibi ad tuum honorem &
gloriam, illis ad ædificationẽ, vt & ipsi in ecclesia materiali tuis intersint pręconiis & orationibus va
Eccl. 36. cent ac laudibus. Hinc per Ecclesiasticum monemur, Et nunc in omni corde & ore collaudate & be-
Roma. 15 nedicite dominũ. Apostolus quoq; ad Rom. Vnanimes (inquit) vno ore honorificetis deũ. Nã (vt fa-
tetur Hilarius) hoc potissimũ deo debemus, quod sicut totũ qđ sumus & habemus, ab ipso accepim⁹:
sic totũ eius obsequiis & laudib⁹ mãcipemus. [TE diligat castus amor] i. hoc nobis cõferre digneris, vt
casto, spũali, puro, infuso, nõ ad se reflexo, te diligamus amore, vtpote ob tuã bonitatẽ immẽsam, non
primo & principaliter ꝓpter tua beneficia, & promissa: nec solũ naturali amore, nequaq̃ vero amore
mercenario & libidinoso, vt hi q te amãt, nõ ꝓcipue, quia bonus es in teipso, sed qm̃ bonus es eis. Ta-
les nãq; plus amãt se q̃ te, & referũt te ad se. Sicq; fruũtur se, & te vtũtur cõstituentes se finẽ suum, &
te medium: quod prorsus peruersum est, idcirco de huiusmodi homine fertur in Psalmo, Cõfitebor ti
Psal. 48 bi, cũ benefeceris ei. Et rursus, Si vero non fuerint saturati & murmurabũt. Porro, pulchra est quæ-
Psal. 58. stio, Vtrum mens creata naturali amore plus diligat deum quàm seipsam? Ad quam super Sententias
Deut 6. est responsum. Hoc est primũ maximumq; præceptũ, quod in Deuteronomio expressum est. Et Mar H
Marc. 12. cus plene inducit, quo iubetur, Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, &
ex tota mente tua, & ex tota fortitudine tua. [TE mens adoret sobria] .i. da nobis, vt te mente sobria
adoremus. i. mente ordinata, discreta, non præsumptuosa, nec ex corporis immoderãtia pręgrauata: vt
impleamus quod iussit saluator, Attendite, ne grauẽtur corda vestra crapula vel ebrietate. quod q̃ vi-
Luc. 21. tandum sit nobis, constat ex eo, quòd in regula asserit sanctus Benedictus, Nihil sic indecet mona-
chum, vt indigeries. [VT cum profunda clauserit diem caligo noctium, fide tenebras nesciat, & nox
fide reluceat] id est quatenus fides nostra nesciat, id est, nequaquam admittat, sed prorsus repellat te-
nebras infidelitatis, ignorantiæ, erroris, ac vitiorũ, & nox fide reluceat, id est, fideles in nocte resplen-
deant fidei claritate & fide formata. Fides nanque est prima illuminatio mẽtis, lux, lucerna & oculus
rationis, qua in nocte munimur, nec formidamus, certi de præsentia dei & angelorum sanctorum.
[DORMIRE mentem ne sinas] id est, mentes nostras nequaquam permittas somno peccati obrui,
Psal. 12. acediave torpere: prout orauit vir sanctus, Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem.
Verum quoniam cognitio intellectualis à sensuali notitia inchoatur communiterque dependet. Hinc
exterioribus sensibus ab actibus suis per somnum suspensis & impeditis, ratio quoq; ligatur, nec actũ
suum exercere potest perfecte, nisi desuper illustretur. Sicque ratio fertur dormire, hoc est, ab actu suo

A cessare. Petimus ergo, oe penitus dormiat, intantū, vt nec à superiorib' causis illuminetur. Solēt nāq;
interdū à deo per angelos multa & magna in somno reuelari secreta. Quemadmodū in Euangelio le- Matth. 1.
gitur angelus sancto Ioseph sæpe in somno apparuisse, & aliqua cōmisisse. In Numeris dominus ait Num. 12.
ad Aaron & Mariam, Si fuerit inter vos Propheta, in visione apparebo ei, vel per somnū loquar ad eū.
Sic & in Iob scriptū est, Per somnum in visione nocturna aperit deus aures virorum, & instruit disci- Iob. 33.
plina. Imò in somno cessantibus exteriorū sensuum inquietudinibus, homo interdum capacior est in-
fluentiarū & reuelationū cœlestiū. Quādoq; etiā somnus tenuior est, ita ꝙ mens orat, psallit, ac sub-
tiles considerationes habet in somno, & super actus suos reflectitur, postmodumq; meminit eorundē.
[DORMIRE culpa nouerit]. i. totaliter cesset, nec ex preterita culparū ac specierū rememoratione il
ludamur in somno. Cessante vero dominio rationis in somno, homo nō peccat in eo, cū nō fit in eius
potestate illusionem illā coitare, quanuis aliquādo causam eius vitare potuerit, prout Thomas, Alber
tus, Petrus, Richardus, & alij multi doctores super quartum Sentētiarum conscribunt. A qua tamen
petimus præseruari, quoniam indispositum efficit hominem, & minus aptū ad eleuationē, & fœda est
ipsa pollutio, atq; à celebratione impedit & elongat. [CASTOS fides refrigeret] hoc est, ipsi cōtinen-
tes, actu fidei suæ recreentur, cōsiderādo salubria: & à feruore sensualitatis, qui solet in nocte accidere,
infrigidētur ex speculatione & timore nouissimorū suorum, ex compūctione quoq; & ex compassio-
B ne dominicæ passionis, ab æstu concupiscentiæ retrahantur. [SOMNI vaporem temperet] id est, con
siderationes istæ procedētes ex fide, subtilient atq; moderentur vaporē, hoc est, exhalationes, & fumū
ascendentē ad cerebrum causantemque somnum replendo meatus, per quos vis sensitiua à sensu com-
muni deriuatur ad sensus exteriores Nempe per has fidei cōsiderationes, remittuntur inferiorū viriū
actiones. sicq; somnus min' grossus & diuturnus efficitur & minus ligat ac impedit rationē. [EXVTA
sensu lubrico te cordis alta somniēt]. i. superiores animæ vires, vel potius ipsarū viriū supremitates &
habitus digniores, apex rationis, sapiētię donū, signaculū intellectus, exuta. i. depurata & abstracta sen
su lubrico. i. à sensatione lasciua, seu turpi imaginatione, & fœda inclinatione & inflammatione sensi-
tiui appetitus, quę sæpe cōtingunt in somno: in quo, ligato iā rationis iudicio, vtitur homo speciebus
seu similitudinibus & phantasmatibus rerū pro rebus ipsis & tanꝙ rebus quas repręsentant: sicq; illu-
ditur. Sic ergo cordis alta à carnalitate exuta te somnient. i. pro somno te contēplentur & apprehen-
dant diuina ex irradiatione superna, aut etiā fortitudine & assuefactione perfectorū habituū, donorū
& virtutum: quæ quanto plus in vigilia exercētur & actuantur, atq; in se intensiores, perfectioresque
fiunt: eo facilius, sæpius, ac fortius erigunt & actuant mentē in deū tēpore somni. Prout de his proli-
xe scribit Albertus in libro de homine. [NE hostis inuidi dolo]. i. ne ex deceptione dæmonū inuidis-
simorū. [PAVOR quietos suscitet]. i. perterritio illorū machinatione incussa suscitet à necessario so-
C mno. Dæmones quippe variis modis possunt in somno decipere, inquietare, turbare, inducendo ima-
ginationes terrificas, atq; simulacra ostendendo terrentia. Ideo tunc valde indigemus custodia ac de-
fensione angelica & ope diuina. Ideo cum ingenti affectu & grandi deuotione hæc decantemus ac de-
precemur. [CHRISTVM rogemus & patrem] Christū nominat ante patrē ad confutationē & con-
fusionem hæreticorū, qui patrē filio esse absolute maiorē mentiti sunt. [CHRISTI patrisq; spiritū]
id est, spiritū sanctū ex vtroq; (vt supra expositū est) procedentem. [VNVM potens per omnia, foue
precantes trinitas]. i. tu trinitas superaltissima, quæ es vnū eos absolutū, vna maiestas, vnus deus po-
tens per omnia. i. in vniuersis omnipotens, foue precantes. i. custodi, refocilla, contri nos te inuocan-
tes ac adorantes. [AMEN] i sic fiat, & vere sit ita. Præterea ex primo versiculo huius hymni discamus
& contēplemur, timeamos ac veneremur omnipotentiam dei in rerum creatione. sapientiam eius in
earum dispositione, bonitatem & beneuolentiam in earūdem ad nostram vtilitatem ordinatione relu
centem. Omnia nanq; per suam omnipotentiam ex nihilo condidit. Cælum & cūcta gubernat. Diem Hester. 13
lumine vestit, noctem caligine operit, & tempora ipsa per vices distinguit. Prout nostræ congruit ne-
cessitati atque vtilitati. Vnde in Deuter. Moses est loquutus, Ne oculis eleuatis ad cælum videas solem Deut. 4
& lunam & omnia astra, & errore deceptus colas & adores ea, quæ dominus deus tuus creauit in mi-
nisterium cunctis gentibus. Cum metu ergo & reuerentia hæc decantemus, & omnipotētis dei accen Hebr. 12.
D damur amore: qui tot & tanta nobis exhibuit bona, & exhibere non desinit.

¶DE TEMPORE FERIALI ad nocturnum matutinum hymnus.

¶Iste totus apprime suauis est, & admodū elegās, multasq; explicās gallicinij commoditates, quæ ad
spiritualē transferenda sunt intelligentiā, quo nox & tenebræ, peccatū, somnus vero torporē & iner-
tiam in peccato signat: lux diurna, diuinæ gratiæ fulgorem, gallus Christū: eius cantus, vocem Chri-
sti nos scriptoris sacris excitantis, vt excusso torpore noxio ad opus bonū euigilemus & exurgamus.

¶AVTHOR AMBROSIVS. ¶CARMEN Iambicum dimetrum.

AETERNE rerum conditor.] Hunc hymnū sanctus Benedictus in regula sua vo-
cat Ambrosianū. i. hymnū seu canticū à B. Ambrosio editum: quod etiā constat ex
hoc, ꝙ totus hic hymnus quantū ad sensum, imo & quasi quo ad verba continetur
A in eiusdē sancti hexameron, in descriptiōe operū quintæ diei: vbi de naturis auium
ac piscium atq; terrestriū animaliū multa pulchra conscribit. Galli, inquiens, can-
tus est suauis in noctibus, non solū suauis, sed etiā vtilis: qui quasi bonus cohabita-
tor excitat dormientē, & reddit solicitū, atq; viantē consolatur, processum noctis
canora significatione ꝑestans. Hoc, vtpote gallo, canente, latro suas relinquit insidias. Hoc ipse luci-
fer excitatus oritur, & cælū illuminat. Hoc canēte mœstitiā trepidus nauta deponit. Omnisq; crebro
vespertinis fluctibus excitata tēpestas, & procella mitescit. Hoc deuotus exilit ad precandū: hoc gallo

canente homo denotus mentis affectu prõptus & alacer surgit, & quasi exilit de lecto & ad orãdum & E
ad psoluendũ matutinale officiũ. Legẽdi quoq; munus instaurat, i. studiũ de sero intermissum resumit:
quod studiũ scripturarũ est munus. i. donũ dei: qui dũ studemus, loqtur nobis. Hoc canẽte, petra eccle
siæ (scilicet Petrus) culpã suã diluit, quã priusq̃ gallus cãtet negãdo cõtraxerat. Istius videlicet galli
cantu spes oĩs redit, ægri alleniatur incõmodũ, minuitur dolor vulnerũ, febriũ flagrãtia mitigatur, re-
uertitur fides lapsis, Iesus respicit titubãtes, corrigit errantes. Hæc Ambrosius. ☞ Ex qbus illucescit
literalis intelligẽtia hymni istius, Aeterne rerũ cõditor, cuius verbi sensus patet in expositione primi
hymni sup illud, Cõditor alme syderũ, æterna lux credentiũ. Atq; vt tactũ est ibi, Deus appellatur cõ
ditor rerũ æternus, lux quoq; æterna credentium: non quod ab æterno res ipsas creauit, aut ab æterno
credẽtes illuminauit. Quippe q nec ab æterno fuerunt. Idcirco cõditor rerũ æternus materialiter po-
tius q̃ formaliter, quoniã ipse qui cuncta creauit ex tẽpore, vere in seipso æternus est. Atque vt Rabbi
Exod.16 Moses ꝓtestatur, Ideo nõ ab æterno, sed ex tẽpore res creauit, & in memoriã beneficii creationis, diẽ
sabbati iussit esse solennem: quoniam hæc est facillima & omnino certissima via probandi deum esse
ante omnia ab æterno, & cuncta volũtarie nõ necessitate naturæ profluxisse ab ipso: quod verum esse
monstratur per omnia miracula facta in veteri testamẽto à Mose aliisq; prophetis, & item per omnia
quibus euangelica lex à deo esse ostẽditur. Posset insuper dici, quãuis improprie, ꝙ deus vocetur ęter
nus conditor rerũ, non ab actu, sed à potestate creandi. Et item, quoniam ab æterno create decreuit. F
Vel propter ideales rerum rationes, quæ ab æterno in mente fuerunt diuina. [NOCTEM diemq; qui
regis] id est, tempora cuncta distinguis, dispensas, & ad congruum dirigis finem. Sicque diem natu-
ralem (qui est spatium vigintiquatuor horarum) in diem artificialem, (qui est tempus lationis seu mo-
tus solis super nostrum horizontem) & noctem partitur. [ET temporum da tempora]. i. tempora di-
uersis negotiis peragendis accommoda. [VT alleues fastidium]. i. quatenus homines ex hac temporũ
ac temporaliũ rerũ & actionũ seu exercitiorũ varietate, minori fatigatione & tædio afficiãtur: quoniã
alternis vti delectabile eis est. Quod cur ita sit, & de hac temporũ distinctione dictũ est in expositione
hymni pręhabiti super illud, Artus solutos, vt quies. Itaq; tẽpora temporũ nuncupantur successiones
temporũ, per qualitates & varias partes interpolatæ & distinctæ. Iuxta hũc modũ loquẽdi scriptũ est
Eccl. 20. in Ecclesiastico, Est tacens non habens sensum loquelæ, & est tacens sciens tẽpus apti temporis. Vnde
Eccle. 3. in Ecclesiaste legitur, Omnia tempus habẽt, & suis spatiis transeunt vniuersa sub sole. Deniq; de hac
Gen. 1. temporum distinctione diuinitus instituta scriptũ est in Genesi, Fiãt luminaria in firmamẽto cœli, &
Dan. 2. diuidant diem & noctẽ, & sint in signa & tẽpora, & dies & annos. In Daniele quoque, Ipse mutat tẽ-
pora & ætates. De distinctione vero temporis in dies & noctes, subtiliter loquitur & quasi prophetat
Psal. 103 Psalmista dicendo, Fecit lunam in tempora, sol cognouit occasum suum. Posuisti tenebras, & facta est
nox, in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ. Ortus est sol, & cõgregati sunt, & in cubilibus suis col G
locabũtur. Exibit homo ad opus suũ, & ad operationem suam vsque ad vesperum. Ex quibus vir san-
ctus admirans sapientiam & excellẽtiam dei in effectibus suis concludit & exclamat, Quàm magni-
ficata sunt opera tua dñe, omnia in sapientia fecisti. Idcirco & nos dicendo, Aeternæ rerũ conditor:
pensemus nos esse creatos ab eo, & ex cõsideratione omnipotentiæ eius, metu & reuerentia, imò amo-
re & gratitudine afficiamur ad ipsum. Præterea quoniã ista distinctio ordinationũ ac dominatio tem-
Hebr. 2. porũ est propria deo, Christus in Euãgelio volens testari se deũ esse, disseruit, Amen dico vobis, quia
Philip. 2. dominus est filius hominis etiam sabbati. Atque ad sanctũ Iob loquutus est dñs, Nunquid post ortum
tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum? Indica mihi, in qua via lux habitet, & te-
Mat. 12. nebrarũ quis locus sit, vt ducas vnumquodq; ad terminos suos. [PRAECO diei]. i. gallus [IAM sonat]
Marci. 2. id est, cantat & suo cantu diem appropinquare designat, naturali, non intellectuali suo instinctu, atta-
Iob. 38. men instar intelligentis se habet, sic temporum distinctiones denuntiando. Propter quod dominus ad
Ibidem. Iob effatur, Quis posuit in visceribus hominis sapientiam, aut quis dedit gallo intelligentiam. [NO-
CTIS profundæ peruigil] id est, vigilans & alacer excitator dormientiũ in ipsa nocte profunda: quod
in præcedenti hymno expressum est cur nox vocetur profunda. [NOCTVRNA lux viantibus]. i. lu-
minare nocturnum, videlicet luna seu stella matutina iam supple refulgens & apparens, [VIANTI-
Gen. 1. BVS]. i. in nocte iter agentibus [A nocte noctem segregans]. i. vnam noctẽ ab alia diuisam ostendens,
radiando inter noctem vnam ac aliã. Quod solo suo ortu & cursu principalius agit, q̃ lux illa noctur H
na: instrumentaliter tamen respectu creatoris, omnia principaliter efficientis, & per causas secundas
plurima exequentis. [HOC excitatus lucifer]. i. stella matutina radiosa, & suam secum deferens lucem,
excitatus. i. in motu suo progressus vsque ad sui apparitionem super terram, hoc vtpote gallo caneu-
te, non à gallo, sed in hora cantus ipsius, [SOLVIT polum]. i. cælum eruit. [CALIGINE]. i. obscu-
ritate, quę videtur esse in cælo ante luciferi ortum, & irradiationem: qui lucifer sua luce perfundit or-
bes aliqua claritate, qua videntur parumper albescere, & multo plus sole surgente. [HOC] gallo ca-
nente [OMNIS errorum chorus]. i. tota errantiũ & insidiantium ac malefacientiũ multitudo. [VIAM
nocendi deserit] operationem ac aditũ lædendi, persequendi, occidendi, furandi, adulterãdi relinquit:
Iob. 24 non totaliter talia tunc vitando, sed minus q̃ ante gallicantũ ea agẽdo. Hinc in lib. Iob habetur, Ocu-
lus adulteri obseruat caliginẽ: dicens, Nonne me videbit oculus. Perfodit in tenebris domus sicut in
die cõdixerant sibi: si subito apparuerit aurora, arbitrantur quasi vmbrã mortis. Ad hoc quoque vno
modo pertinet quod apud Ioannẽ saluator ait, Omnis qui male agit, odit lucẽ: & nõ venit ad lucẽ, vt
Ioan. 3. nõ arguãtur opera eius. [HOC nauta vires colligit]. i. tẽpore gallicantus nauta vires resumit & lætifi-
catur ex appropinquatione lucis diurnæ, & quia pericula maris minuuntur. Vnde subiungitur. [PON-
TIQVE mitescunt freta]. i. fluctus & inquietudines maris aliquantũ sedãtur, aut penitus tranquillam

A tur,sole suis radijs dispergēte materias tempestatū,vt in libro Metheororū expoòitur,[HOC]gallo ca-
nente,[IPSA petra ecclesiæ].i.Petrus post Christū præcipuū ecclesiæ firmamentū ac robur fideliū,vt
ait Theophilus.Idcirco Hieronymus expōnēs illud Matthęi,Tu es Petrus,& super hanc petrā ædifi- Matt.16.
cabo ecclesiam meā,disseruit.Super hāc petram.i.super te. Verūtamen istud quidā contentioni deser-
uientes ęquanimiter audire nō queunt,dicētes,Ecclesiam super purū hominem nō esse fundatā,sed im
mediate ac solū super deū. Quibus facile respōdetur,ꝙ Christus est fundamentū & robur ac petra ec-
clesię primū ac principale. Petrus verò secundariū ac instrumentale. Dū equidem scriptura aut sancti
doctores à se vel ab inuicē dissentire videntur,aptius respōderi non valet:ꝙ vt per rationabilē distin-
ctionē concordentur,& sic cesset cōtentio. Nam & Petro Christus specialiter dixit, Tu aliquando cō Luc.22.
uersus confirma fratres tuos.[CVLpam diluit].i.peccatū suæ trinæ negationis,qua Christū negauerat, Matt.26.
pœnitēdo & amarè flendo deleuit. Vnde Christus ei prędixit, In hac nocte anteꝙ gallus bis vocē de- Marc.14.
derit,ter me es negaturus. Et in Marco recitatur, Quo facto,cōuersus dominus respexit Petrū:qui mox Ibidem.
verborū Christi reminiscēs egressus est,& fleuit amarissimo plāctu:non solū tunc, sed & deinceps bo
ra eadē,qualibet nocte in tātum ꝙ facies eius præ calidis lachrymis videbatur quasi adusta:vt sanctus
Clemēs testatur. Ea bis subditur exhortatio.[SVRgamus ergo strenue]in primo gallicantu aut circiter,
seu hora ab ordine instituta:ita ꝙ tunc de strato corporali,de omni pigritia cordis, à somnī torpore,
B mox alacriter nos excutiamus, cōsurgamus & inardescamus ad matutinale officiū,ad dei præconium,
ad psalmodiā solennem,ad deuotissimū deitatis ampleaū,ad suauissimam supergloriosissimæ trinita-
tis contemplationē,audito regis magni ac summi principis signo. Tunc eleuemus corda nostra cū ma Threo.3.
nibus ad deū, & cum omni humilitate, cōpunctione ac puritate inchoemus noui diei obsequiū, diuini
cultus pręconiū,matutinale officiū omni distractione abiecta,cū frequenti pectoris tunsione,& consi-
milibus gestibus deuotionē excitātibus:si soli fuerimus,& fieri posset secrete.[GALlus iacentes excitat]
nō sua intentione,sed ęternę sapiētię præordinatione,quæ gallicantū ad hoc & ad multa alia ordina-
uit:sed & sonus illius cantus cōparari potest ad hoc, imò & quasi exēplariter agit idipsum. Nam can-
tus ille tanꝙ effectus ex dei institutione procedēs,est quędā dei laudatio:& materialiter admonet nos,
vt illa hora deū & creatorem nostrū laudemus, cū & irrationabile animal illud suo faciat modo. Eru-
bescamus ergo tunc ad surgendū tardare,cum tædio surgere, & quasi imminentē horrere laborē Hinc
additur,[AT somnolentos increpat].i.ipso suo effectu ostendit rationales creaturas reprehēsibiles es-
se,quæ tunc præ somnolentia & torpore tardæ & inaffectuosæ sunt ad surgendū & confitendū domi-
no,[GALlus negantes].i.non acquiescentes surgere & deum laudare,[ARguit].i.suis factis & cantibus
tanquā exemplis reprehendit modo iam tacto. Sic quippe irrationalia in exemplū contra homines in
medium deducuntur:eo quod illa obseruāt ac implent ea quę ipsis ab authore naturę sunt pręstituta &
C instituta,cū tamen irrationalia careant. Homo autē cum sit rationalis naturæ, & suum factorem agno- Tit.1.
scat,informi notitia,factis tamen neget, & talis transgrediatur. Sicque apud Esaiam deus conqueritur, Esa.1.
Cognouit bos possessorem suū & asina præsepe domini sui:Israel autem me non cognouit,& populus Hiere.8.
meus non intellexit. Apud Hieremiā quoque, Miluus in cælo cognouit tempus suū,turtur & hirundo
& ciconia custodierunt tempus aduentus sui, Populus autē meus non intellexit iudiciū domini.[GAL-
lo canente spes redit]id est,fiducia cunctis augetur,die iam proximāte:spes quoque indulgentiæ pec-
catorum,inquantū tunc ad memoriā reuocatur,qualiter sanctus Petrus suæ negationis ac peierationis
tunc veniā impetrauit. Per quod omni peccatori spes datur. Sic & hora illa spes oritur imperandi bo-
na atque vitandi mala in die tunc imminente,[AEgris salus refunditur]id est,infirmis sanitas aliquali-
ter exhibetur. Quia(vt patet ex verbis Ambrosij introductis)infirmitatū incommoda tunc alleuiātur,
minusq; sæuit vulnerū dolor, & febriū mitigatur flagrantia:appropinquante ac influente de lōge me-
dicinali ac dulci vigore luminis solis,[MVero latronis conditur]id est, latrones cæterique malefici,qui
tunc à suis retrahuntur excessibus propter lumen diei instantis,in quo metuūt deprehendi: reponunt
tūc in vaginis gladios suos,& arma sua sæua abscōdunt.[LApsis fides reuertitur] id est,his qui corrue-
runt in tenebras, lumini fidei cōtrarias,vt sunt hęresis, perfidia,diffidentia,redit tūc verę fidei lumen:
quando à somno exurgentes, modo præfato,& mentes suas ad dominum dirigentes, à sole iustitiæ il-
lustrantur: & præuaricatores redeunt ad cor,ac fidei stabilimenta considerant. Vnde dixit Apostolus,
D Surge qui dormis , & exurge à mortuis , & illuminabit te Christus . Sequuntur duo versus compen-
diosæ orationis , quam in Hexameron beatus Ambrosius deprompsit diffusius. [IESV labentes re- Ephe.5.
spice]id est,ô domine Iesu Christe respice oculo pietatis ac miserationis tuæ immēsæ nos labentes,id Esa.46.
est,peccātes quotidie, imò & omni pene hora,saltē in venialibus,per mentis distractiones,incustodiā Ephes.5.
sensuum,p verba infructuosa, ac alijs modis:de qbus in prouerbijs legitur, Septies in die cadit iustus.
Ioannes quoque Apostolus, Si dixerimus (inquit) quia peccatum non habemus,nosipsos seducimus. Prou.24.
Estque miser & vilis lapsus dum ab altitudine actualis deuotionis,syncerę meditationis, virtuosę affe-
ctionis,exemplaris loquutionis,laudabilis operis,dilabimur ad cordis euagationē,inutilem cogitatio-
nem,puerilē affectionem,operationemve friuolā. Hinc orauit Psalmista, Aspice in me, & miserere mei.
Et in Ecclesiast.orat vir sapiens,Miserere nostri deus omniū & respice nos,& ostende nobis lucē mi- Psal.118.
serationum tuarum.[ET nos videndo corrige]id est,misericorditer intuendo emenda nos,atque in vi Eccle.36
ta hac pie ac paternaliter nos castiga:ne postmodū multo acrius ac diutius puniamur. Quemadmodum
Hieremias orauit,Corripe me domine. Verūtamen in iudicio(id est,pio discretionis moderamine) ne Hiere.10.
forte ad nihilum redigas me,[SI respicis] id est,si tam pie ac paterne nos aspicis,[LAPSVS cadunt]
id est, peccata nostra deficiunt ac delentur : quoniam ita aspicere, est peccatis ignoscere , gratiam- Matt.26.
que præstare. [FLETVQVE culpa soluitur.] Dum enim sic respicis, cor lapsi compungitur,emol. Marc.14.

litur, & in pœnitentialē fletum saltē interiorē soluitur, sicq; culpa eius dissoluitur & indulgetur: quē- E
admodū Petrus à te respectus, fleuit amarè ac veniā impetrauit. [TV lux refulge sensib⁹]. i. tu Christe lux
vera, lux mūdi, sapiētia patris ęterni, irradia & resplēde interiorib⁹ sensibus nostris: intellectū in omni-
bus illustrādo, rationē docēdo, vim quoq; cogitatiuā & imaginatiuā à vanis & stultis apprehensioni-
bus phātasticis imaginationibus turpibus, inuolutionibus insensatis pręseruādo & expurgādo: ex qui-
bus oriūtur timores pueriles, tristitię deprimētes, aut prauæ & carnales affectiōes: ad quarū omniū era-
dicationē ac deuitationē indigemus visitatiōe supna, ac illustratione piissima. Quia, vt scriptū est, Si-
Eccl.3 ⁂. cut parturiētis cor tuū phātasias patitur, nisi fuerit ab altissimo emissa visitatio. Talib⁹ ergo nō immo-
reris, cū per Hieremiā dn̄s dicat, Vsq; quo morabūtur in te cogitationes noxiæ? imò ꝓtinus vt senseris
quippiā tale, ad salubria te cōuerte ad meditationē passionis dominicę, ad memoriā nouissimorū tuo-
rū, ad considerationē diuinę pręsentię, ad orationis refugiū, ad psalmodię solatiū. Deniq; cū appetitus
obiectū sit bonū apprehēsum seu cognitū: hinc nil appeti potest, aut abhorreri, seu formidari, nisi iam
apprehēsum seu cogitatū. Idcirco q vult ab inordinatis passionib⁹ tristitię & timoris & prauis affecti-
bus seu cōcupiscētijs pręseruari aut liberari: studeat à pręta ctis apprehēsionibus, imaginationib⁹, cogi-
tatiōibus se purgare & pręseruare. [MENTISque somnū discute.] Somnus ꝓprie ad partē pertinet sensi-
tiuā. Porrò somnus mētis est duplex. Vnus laudabilis, q est soporatio mētis in deo, somnus contēpla-
Gene.2. tionis: de q̄ exponitur illud Geneseos, Immisit dn̄s soporē in Adā. Vnde exponi potest & illud in psal. F
Rom. 11. In pace in idipsum dormiā & requiescā. Alius vituperabilis, qui est negligētia, torpor, otiositas cordis
Phillip.2. intimorati, incustoditi, nec corā deo solicite ambulātis. Quē pessimū somnū ꝑcamur discuti & expel-
li à nobis: ita ꝙ deus excitet nos & illustret ad cōsiderandū idonee, quot & quātis circūdati & expositi
simus ꝑiculis, q̄ metuēdū iudiciū nobis immineat, q̄ crudelissimis inimicis vallemur. Sicq; cū metu tre
more, & timure nostrā operemur salutē: residuū vitę nostrę spatiolū fructuose iugiter expēdētes, [TE
Matth.6. nr̄a vox primū sonet]. i. āte cętera diei opa & humana colloquia, te in primis laudemus & inuocemus.
1.Cor.10. Quatenus primo q̄ramus regnū dei & iustitiā eius: & omne quod agimus in verbo aut ope, omnia in
Psal.60. nomine tuo agamus. [ET vota soluamus tibi]. i. desideria pia & virtuosa tibi offeramus ac impleamus:
Psal.55. iuxta illud psalmi, Sic psalmū dicā tibi in seculū seculi, vt reddā vota mea de die in diē. Itemq;, In me
Eccle.5. sunt deus vota quę reddā laudatiōes tibi. Vel, vota. i. ꝓmissa, quę fecimus tibi, fideliter expleamus. Di-
Ibidem. splicet enim deo stulta & infidelis ꝓmissio. Quibus verbis in Ecclesiaste pręmittitur, Si qd vouisti deo,
Deu. 23. ne moreris reddere. Ex qbus elicitur, ꝙ infidelis & stulta ꝓmissio sit, nō statim reddere eū qs possit ac
debet. Ideo in Deuter. iussum est, Quod semel egressum est de labijs tuis obseruabis, & facies sicut ꝓ-
misisti dn̄o deo. Et hoc valde pensandū est omni religioso ac metuendū, cū status religiosorū sit status
perfectionis acquirēdę. Ideo ad proficiendū in virtutibus atq; votorū adimpletionibus, dignā diligen-
tiā, debitumq; conatū nō impēdere absq; mora seu indilate, vtpote tēpore opportuno, existat eis dāna- G
bile ac mortale, & valde mortale: cū fractio voti enormius sit peccatū, q̄ violatio iuramēti. Hęc recolēs
in corde tuo solicitus esto, disce mori, disce te frāgere, assuesce subiectiōe & abiectiōe gaudere, in repre-
hēsionibus tuis & castigationibus, sicut in omnibus diuitijs gloriari. Hæc facile implet, qui seipsum in
deo veraciter diligit, priuatū prorsus euellens à corde suo amorē. ❡ Pręterea potest hic hymnus spiri-
Rom.13. tualius explanari, vt breuiter tangā. AEternę rerū conditor noctē diemq; qui regis. i. statū ac tēpus ve
Roma. 8. teris testamēti. De quo Apostolus, Nox præcessit. ac noui. De quo subiūxit, Dies autē appropinqua-
uit. Regit quoq; deus noctē ac diē, quia aduersa & ꝓspera confert ac ordinat, & omnia ad electorū di-
spēsat salutē, quibus omnia cooperantur in bonū. Et temporū das tempora. Tempora temporum sunt
tempora euāgelicæ legis ac gratię, quæ tēporibus legis naturę, legisq; Mosi pręeminent vehemēter, in
quibus tēporibus gratię fastidiū tollitur, quoniā lex euāgelica est lex charitatis, quæ delectabiliter ope-
ratur. ❡ Amplius, fastidiū quod olim erat in diuturna aduētus Christi expectatione, Christo iam nato
est alleuiatū. Rursus temporū tempora fastidiū tollentia, sunt dies præcipuarū solēnitatū ecclesię, qui-
bus cū gaudio intersunt Christifideles. Pręco diei iam sonat, hoc est, doctrina beatissimi Ioan. Bapt. in
Euāgelio contēta & descripta iam in Ecclesia prædicatur ac legitur, q extitit Christi pręco, nūtius, &
pręcursor: qui Christus est spiritualis dies ac lux, cuius etiā pręco est omnis prędicator, doctor, pastor H
fidelis. Noctis ꝓfundę peruigil, quia Ioānes euigilator vigilātissimus fuit Iudęorū, quos cōuertere sa-
Ioan. 1. tagebat ad Christū. Fuit insup nocturna lux, quoniā partim ad vetus ptinuit testamentū, & viantibus
fulsit ac prędicauit Iudęis. A nocte noctē segregās. quāuis status & tēpus euāgelicę legis, in qua gratia
& veritas per Christū est facta, dies vocetur cōparatione status & tēporis veteris testamēti, nihilomi-
nus nox eēsetur respectus status ac glorię beatorū. Sicq; inter has noctes distinxit Ioānes, & segregauit
Matth. 3. eas ab inuicē, dicens, Pœnitentiā agite, appropinquabit enim regnū cælorum. Hoc excitatus lucifer. i.
Marc.1. hoc tēpore gratię natus & apparēs Christus, splendidissimū sydus oriēs, ac splendor lucis ęternę. De
Sapiē. 7. quo mystice exponitur illud Iob, Nūquid producis luciferū in tempore suo? Soluit polū caligine. i. ec-
Iob.38. clesiam (quę In Euangelio regnū cælorum, & in Apocalypsi cælū multoties appellatur) eruit de tene-
bris ignorantiæ & peccati, atque de obscuritatibus legis tegumentisq; prophetarum. Præsertim in sa-
cratissimo die pentecostes, infundendo primitiuę ecclesiæ spiritum sanctū, cuius illuminatione intel-
lexerūt primi illi discipuli saluatoris, vniuersam scripturā, ac deinceps totum mundū illuminauerunt.
Ioan.16. Vnde & Christus prædixit, Cū venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnē veritatem. Hoc omnis
eorū chorus viā nocendi deserit. Inuisibiles quippe hostes, virtute, fide & gratia Christi maxime sunt
Ioan.10. frenati & victi. Vnde Christus deprōpsit, Nūc princeps huius mūdi eijcietur foras. Alibi quoq;, Ecce
Lucæ.10. dedi vobis potestatē calcādi sup serpētes & scorpiones & sup omnē potestatē inimici. Tandē etiā fe-
Matth.4. cit tyrānos Christianorū martyrizatiōe cessare. Hoc nauta vires colligit. i. beatissimus Petrus & coapo

A stoli eius, quibus Christus denunciauit, Faciam vos fieri piscatores hominum. Pontíque mitescunt freta. Pontus seu mare est hoc seculum nequam, seu turbulentum & vitiosum hominũ genus, cuius inquietudines, bella, contentiones, amaritudines, & peccata per Apostolorum prædicationem toto orbe pro magna parte cessauerunt, impijs illis ad Christum conuersis, & in eius ecclesia concorditer ac dulciter cohabitantibus: Iuxta illud Esaiæ, Tunc habitabit lupus cum agno, & pardus cũ hœdo accubabit: Vitulus, leo, & ouis simul morabuntur. Esa. 11. Hæc ipsa petra ecclesiæ, de qua dicit Apostolus, Petra erat Christus: 1.Cor.10. Culpam diluit, id est, vitia generis humani, de quibus sanctissimus Ioannes disseruit, Ecce agnus Ioan.1. qui tollit peccata mundi. qui de seipso perhibuit, Potestatem habet filius hominis in terra dimittendi Matth.9. peccata. Quam & suis concessit discipulis ac sacerdotibus loquens, Quorum remiseritis peccata, re- Marc.2. mittuntur eis. Matt.16. Gallo canente spes redit, id est, Christo euangelizante per suos vicarios, & per euangelicam tubam peccatores quantumlibet vitiosi ac indurati redierunt ad spem veniæ & salutis. Quoniã ipse de se protestabatur, Venit filius hominis quærere & saluum facere quod perierat. Et rursum, Eum qui venit ad me non eijciã foras. Et sic ægris per vitia salus, id est, curatio à peccatis refunditur. Vnde & ipse expressit, Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Mucro latronis conditur, hoc est, falsa doctrina cuiuscunque seductoris reprobatur ac fugit, quia per Christi gratiam & doctrinam hæretici pseudoprophetæ sunt cõfutati. Et lapsis veritas fidei est oblata. De his plura possent in-

B duci, sed prolixitas, fastidij mater est euitanda.

¶ DE TEMPORE FERIALI ad laudes matutinas, Hymnus.

¶ In eo fit ad dei filium oratio, vt suo lumine nos illustret, peccata noxiaque repellat, & virtutes in nobis adaugeat.

¶ AVTHOR AMBROSIVS. ¶ CARMEN Iambicum Dimetrum.

S PLENDOR paternæ gloriæ] Hymnus ab alto incipit intellectu. Deinde post primum versum totum oratio est. Splendor paternæ gloriæ, id est, tu vnigenite, splendor gloriæ paternæ, id est, fulgor splendidissimæ gloriæ dei patris, seu maiestatis atque substantiæ eius, oriens ex lumine patris fontali, in quo splendore maiestas, & omnis perfectio æterni genitoris, plene, perfecte, naturaliterque relucet, filius nãque procedit à patre per intellectum cum sit verbum & sapientia patris. Idcirco procedit à patre secundum rationem assimilationis plenæ ac naturalis. Perfectio nanque intellectua consistit in assimilatione intellecti ad intelligentem. Pater quoque vocatur, qui de substantia sua generat similem sibi. Hinc filius nuncupatur ima- Sapiē.7. go dei patris & character seu figura substantiæ patris. Vnde ad Hebr. asseritur, Qui cum sit splendor Hebr.1. gloriæ & figura substantiæ eius. Et Sapiens, Vapor est enim virtutis dei & emanatio quædam clarita- Sapiē.7. tis omnipotentis dei syncera, candor lucis æternæ, & speculum sine macula dei maiestatis, & imago bo-

C nitatis illius. Hæc quippe emanatio est naturalis, intellectualis ad intra[DE luce lucem proferens] hoc est, ex teipso qui summa lux es, producens spiritum sanctum qui est lumen æternum, imò tota supergloriosissima trinitas est vna & eadem lux sicut & vna essentia. Idcirco cum pater dicitur genuisse lumen, & filius lucem spirasse per hæc nomina absoluta intelliguntur relatiua, hoc est, ipse personæ quæ relatiue dicuntur vt filius dicatur de luce lucem proferre, hoc est, spiritum sanctum qui est lux. Dicitur quoque filius lucem de luce proferre, spiritum sanctum producere de luce, id est, de virtute spiratiua sibi data à patre. Et rursus spiritum sanctum, qui est lux de luce, hoc est, procedens à patre qui est lux fontana. Insuper filius protulit lucem de luce, hoc est, spiritum sanctum misit & dedit Apostolis à Ioan.16. patre. Quemadmodum ait, Cum venerit ille paracletus, quem ego mittam vobis à patre. [LVX lucis] hoc est, tu vnigenite es lux lucis, id est, lux emanans à patre qui est lux à nullo procedens. Es enim deus de deo, lumen de lumine, deus verus de deo vero: & hoc iuxta sensum prætactum, [ET fons luminis] id est, spiritus sancti qui à patre & filio tanquam ab vno fonte procedit. Filius quoque sicut pater est fons luminis, hoc est, vniuersæ lucis creatæ, imò tota indiuidua consubstantialisque trinitas est vnus & idem fons creati luminis omnis [DIES diem illuminans] Christus vocatur metaphoricè dies, quoniam sicut dies exterior illuminat oculos corporales, & dirigit in agendis: sic Christus oculos interiores, & ita per diem designatur mens desuper illustrata. Dies item exterior temporalis & dies etiam in

D patria lucem suam à Christo secundum quod deus est fontaliter sortiuntur. [VERVMQVE sol illa- Ioan.15. bere] Christus fons sapientiæ, verbum æternum, vocatur sol verus, eo modo quo protestatur, Ego sum vitis vera. quod tamen metaphoricè, id est, per similitudinem conuenit ei, & tamen dicitur vitis vera non per proprietatem naturæ, sed ad distinctionem vitis falsæ. Cui dicit Hieremias, Quomodo con- Hiere.2. uersa es in prauum vineæ alienæ. De qua loquitur deus, Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. Esa.5. Sic itaque Christus præsertim secundum deitatis naturam dicitur verus sol, sol (inquam) sapientiæ, sol intelligentiæ, solque iustitiæ. De quo in Sapientia, fatentur iniqui, Sol intelligentiæ, non est ortus Sapien.5. nobis, qui verè illuminat animas deuotorum. ¶ Porrò cum Christus vt deus omnium rerum illabatur essentijs, quomodo deprecamur eum illabi mentibus nostris, nisi per donorum suorum infusio- Prouer.8. nem, multiplicationem, & incrementa. Ita vt omnium animarum nostrarum interiora radijs illuminationum suarum infundat, charitatis ardoribus impleat, donis virtutibusque fusis atque indefinenti profectu ditet decoret, perficiat, quatenus delitiæ eius sint esse nobiscum, & in cordibus iugiter commorari, [MICANS nitore perpeti] id est, in teipso æterna & infinita claritate refulgens, perpetuoque nitore, hoc est, lumine gloriæ irradians mentibus beatorum Ad quem Boetius fudit hanc precem, Atque tuo splendore mica. Rursus micans, id est, bonis choruscans, nitore perpeti, hoc est, spiritu sancto, qui est nitor ac puritas finem non habens, [IVBARQVE]: id est, omne donum gratuitum pulchrum, ac splẽdidum[SANCTI spiritus infunde nostris sensibus.] [VOTIS vocemus & patrẽ] hoc

Matth.6. est, deũ trinitatem: cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cælis, seu patrẽ æternum vnigeniti dei. E
Ioan.1. Vnde in Ioãne habetur, Vnigenitus filius qui est in sinu patris. Innocemus pijs desiderijs ac feruidis,
prout decet tantũ patrem affectuosissime inuocari, qui respuit indeuotũ, euomit tepidũ, negligentem
Apoc. 3. detestatur ac pigrũ[PAtrem perennis glorię].i.ęternę beatitudinis atq; lętitię in seipso. Patrem quoque
Christi qui est gloria patris. Siquidẽ filius sapiens, est gloria patris. Et rursus patrẽ perennis gloriæ.i.
perpetuę iucũditatis beatorũ in patria eo modo quo pater luminũ appellatur.i.causa fontalis ac pater-
Prou.17. nalis omniũ luminum & iucunditatũ bonarum. Iuxta quẽ sensum subiungitur,[PAter potentis gratię]
Iacobi.1. quoniã causa est & origo gratię gratũ facientis, & omnium gratuitorũ bonorum, cuius gratia tantæ est
potestatis, ꝙ in ea & per eã omnia possumus quę deus à nobis requirit, omnibus quoq; aduersarijs no-
Philip.4. strę salutis cõsistimus fortiores. Quemadmodũ ait Apostolus, Omnia possum in eo qui me confortat,
[CVLpam releget lubricã].i.expellat à nobis vitia instabilia rectũ iter ad salutem impedientia, & ad ca
sum mortis mouẽtia. Quemadmodũ via exterior lubrica frequẽter inclinat ad casum & facit nutare ac
Psal. 34. expeditũ impedit gressum: vnde de impijs fertur in Psalmo, Fiat via illorũ tenebræ & lubricũ.[INfor-
Philip.2. met].i.fortiter formet & causet in nobis[Actus strenuos].i.actiones virtutũ idoneos, fortes, cõdignos.
Esa.26. Deus nanq; est, qui operatur in nobis velle & perficere, iuxta Apostolum, cui loquitur Esaias, Omnia
opa nostra operatus es nobis. Itẽ, Informet.i.doceat nos exercere, actus strenuos, nõ remissos: quia vt
Prou. 18. Salomõ loquitur, Qui dissolutus & remissus est in opere suo frater est sua opera dissipãtis. Hinc orat F
Psal.142. Psal. Doce me facere voluntatẽ tuam,[DENtem retundat inuidi].i.morsum & lacerationẽ ac lęsionem
inuidiosi diaboli, seu etiam hominis rãcorosi & obloquẽtis reprimat & coarctat: sicut Psalmogra-
Psal.3. phus loquitur deo, Dentes peccatorũ contriuisti. Et iterũ, Filij (inquit) hominũ dentes eorũ arma &
Psal.56. sagittę.[CAsus secundet asperos].i.euentus aduersos, duros, pœnales, faciat nobis prosperos esse ac sa-
lutares, ita ꝙ eos patiẽter ferendo proficiamus ex eis: & sic omnia cooperentur nobis in bonũ, vnde ait
Roma.8. Apostolus, Gloriamur in tribulationibus. Et iterũ, Deus (inquit) faciet cũ tentatione prouentũ. Hinc
Roma.5. additur,[Donet gerendi gratiã].i.deus prestet gratiã ac virtutem taliter operãdi, ac ita nos habendi ꝙ
1.Cor.10 sic omnia nobis proficiant ad salutẽ.[MENtem gubernet & regat].i.superiorẽ animę partem intellectũ
& voluntatem regat, in interioribus actibus, & gubernet in exterioribus[CAsto fideli corpore].i.ita vt
1.The.4. corpus sibi habeat obtẽperans continens atq; fideliter agens, iuxta illud Apostoli, Hęc est volũtas dei
sanctificatio vestra, vt sciat vnusquisq; vas suum possidere in sanctificatione & honore. [FIdes calore
ferueat] hoc est, charitatis ardore formetur & accẽdatur ac fortiter operetur. Etenim fides sine charita
Iacob.2. te informis est, & quę nõ habet opera, mortua est in seipsa ¶ Insuper fides dono sapiẽtię adornatur &
adiuuatur ad contemplãdum diuina. Sit ergo in nobis fides clara, feruida, & operatoria, quæ ad omne
bonum nos incitet & cõfortet. Nam & sancti per fidem vicerunt regna, & hæc est victoria, quæ vincit
mundũ fides nostra. Ipsa est omnis boni fundamentũ, & radix, ac vita iusti, [FRAVdis venena nesciat] G
Hebr.11. id est, diabolica tentamenta, perfidorũ errores, persuasiones pestiferas, & omniũ hęreticorũ deceptionẽ
1.Ioan.5. abhorreat, vt semper inuiolata, pura, & fortis persistat. [CHRistusq; nobis sit cibus] hoc est, refectio &
Eccle.15. cõfortatio animę nostrę. Ipse enim est panis vitę & intellectus, sapientia summa mentẽ reficiens & con
fortans, qui & sacrosancto corpore preciosoque sanguine suo nos alit in sacramẽto, vt fatetur Euange
lista Ioannes, Ego sum panis vitę, qui de cælo descendi. Et denuo, Hic est panis de cælo descẽdens, vt
Ioan.6. si quis ex ipso mãducauerit, nõ moriatur in æternum. Itemq;, Caro mea vere est cibus, & sanguis meus
Ibidem. vere est potus,[POTVSque noster sit fides].i.cõsideratio fidei dulcem & salutarem nobis efficiat cibum
Ibidem. istum, & mentes nostras contra æstum tentationum refrigeret, quatenus salubriter masticemus mente
hunc cibũ, & conuertamur ac trãsformemur in ipsum.[LAETI bibamus sobriam ebrietatẽ spiritus]
hoc est, ebrietatẽ spiritus sobriam, id est, potum prętactũ spiritualiter, modeste, ac pure inebriantẽ cor
nostrũ, videlicet, fidei contemplationẽ ab immoderato scrutinio abstinentẽ, ac mentem diuinorũ gustu
atq; prædominãte charitatis affectu replentẽ gustemus, hauriamus, & instar poculi deglutiam⁹, in in-
tima spũs nostri hilariter. De qua refectione & ebrietate sponsus in cãticis loqtur, Comedite amici &
bibite & inebriamini charissimi.[LAETVS dies hic transeat] hoc est, totũ hunc diem in virtuosis acti-
Cantic.5 bus cũ spirituali gaudio expendamus, omnem otiositatẽ, negligentiam, transgressionẽ totis viribus de- H
testantes ac deuitãtes, sicque dies vocatur lętus aut tristis, ex lætitia aut tristitia hominũ qui sunt in eo.
Sic ergo impleamus quod dixit Apostolus Paulus ad Philippẽses, Gaudete in domino semper. Opor-
Philip.4. tet itaque vt omnia cultus diuini obsequia prompto animo, hilari mente, cũ interna alacritate spiritus
peragamus: sicut hortatur Propheta, Seruite domino in lętitia. Veruntamen iucunditatem hanc filiali
Psal.99. timore, frequenti cõpunctione, diligenti cordis custodia oportet muniri, temperari, misceri. Cum scri-
ptum sit, Seruite domino in timore, & exultate ei cũ tremore. Nam & sapiens in omnibus metuit. Et,
Psal.2. Beatus homo qui semper est pauidus. Inordinata verò tristitia secularis & mordax omni homini præ-
Eccle.18. sertim solitario est vitanda, quẽ oportet bonę esse fiducię, & in infinita dei misericordia respirare, non
Prou.28. pusillanimẽ, desolatum ve esse, imò in cella cęlicã ducere vitã, orationib⁹, psalmodijs, meditationibus,
cõpunctionibus, interdũ autem & lectioni vacãdo. Hinc in Ecclesiastico edocetur, Tristitiã longe ex-
Eccle.30 pelle à te, multos enim occidit tristitia, & nõ est vtilitas in ea. Melior est mors q̃ vita amara, iucunditas
cordis hęc est vita hominis. Vnde apud Iob, Cur misero data est lux, & vita his q in amaritudine sunt.
Iob.3. ¶ Porrò qui nouit ac didicit in aduersis gaudere, & ipsam afflictionem obiectũ lętitię sibi statuere, in-
quantũ multipliciter vtilis est, potest semper gaudere,[PVDOR] id est, sapiẽtialis erubescẽtia, qua ho-
mo fidelis erubescit in diuinę maiestatis pręsentia viliter se habere, creatorẽ offendere, turpiter cogita-
re. Pudor quoq;, hoc est, pudicitia castitatis,[SIT vt diluculũ] id est, sit principiũ illuminationis ani-
mæ nostræ. Quemadmodũ diluculum seu aurora principium est diei ac lucis diurnæ. Nempe per hoc

A quod coram deo peccare vereeũdamur, & nobili castitati operã damus, valde desuper illuminari inel pimus: quia de ista erubesceẽtia scriptũ est, Est cõfusio adduceẽs gratiã & gloriã. Hinc indurato & assue to in vitiis loqtur Hieremias, Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. [F I D E S ve- lut meridies]. i. fidea nostra dono sapiẽtiæ ac lumine gratiæ taliter illustretur. Charitatis quoq; feruõ re ita pficiatur, vt tanquã meridies fulgeat in mẽte ac ferueat, atq; per opera bona ædificatiõis ex ẽpla præbeat proximis, & ita sit lucerna luceos ac ardẽs [C R E P V S C V L V M] hoc est, occasum peccati, re- cessum illuminationis diuinę & minorationẽ lucis internæ, [M A N S nesciat]. i. cor nostrũ nõ patiatur, neq; incurrat, imõ sole declinãte magis ac magis se intus recolligat, ad dñm eleuetur, ac soli sapientiæ se applicare nõ cesset, dicẽdo, Mane nobiscũ dñe, qm̃ aduesperascit. Hinc in vesperarũ hymno cecini mus, vt eũ pfunda clauserit diẽ caligo noctiũ fides tenebras nesciat, & nox fide reluceat. [A V R O R A cursus prouehit] hoc est, in aurora cursus. i. celer motus ad bona, seu feruẽs pgressus in actus virtutũ [prouehit]. i. ad altiora & meliora sustollit & eleuat mentẽ, quẽadmodũ sol in aurora ascẽdit in cęlo. Vel aurora cursus i. ipsum diluculũ, in quo incipit cursus diei & pcessus operatiõis diurnę. Prouehit, id est, pmotionẽ in meliora agere inchoat, quod aurora agere phibetur, quia in ea hoc agitur, [Aurora totus pdeat, in patre totus filius, & totus in verbo pater]. i. in ipsa aurora, filius totus. i. Christus pfe- ctus, ac integer deus & hõ, existẽs totus in pře tanquã verbũ patris in corde patris, æternaliter inuaria

B biliterq; psistens, & pater cõsistẽs totus. i. pfect⁹ in filio tanquã in naturali ac plena imagine sua, pro- deat. i. gratiose nobis appareat, ita ꝙ vtrũque fideliter contẽplemur in aurora: sicut loqtur Esaias, De mane vigilabo ad te. Et Psal. Mane astabo & videbo, qm̃ non deus, &c. Ecclesiasticus quoq; asserit, Iu stus cor suũ tradet ad vigilandũ diluculo ad dominum qui fecit illum. Expresso interea parre & filio intelligitur simul spiritus sanctus amor & nexus cõmunio, & osculum vtriusq; qui spiritus sanctus to tus est in vtrisque atq; vterq; totus in ipso. Etenim quælibet diuina & increata psona est tota in qua- libet alia, seu potius in alia vtraque. Et vt primo lib. asserit Damascenus, Singulæ personæ in singulis sunt per circuminsessionẽ cũ quælibet sit immensa. Et item per essentiæ identitatẽ, vt sanctus dissetuit Augustinus, eũ substantiales esse noscantur. ¶ Quocirca syncerè ac dulciter contẽplemur quã pror- sus immensa sit superbeatissimæ Trinitatis huius beatitudo, & gloria, quanta propinquitas mutua, q̃ superclarissime & superdelitiosissime seinuicẽ æternaliter intueantur, quàm superardẽtissime seinui- cem ament, & amplectantur, & vtique intensiue, penitus infinite, quàm multæ & summæ sint eis ra- tiones mutuæ dilectionis, q̃ superdulcissime se mutuo perfruantur. Tantæ ergo summæ & superbene- dictæ Trinitatis felicitati ac gloriæ totis congratulemur præcordijs, humiliter depreeantes, vt & nos pauperculi pietate ipsius ad videndũ & degustandum, quod credimus & speramus, mox post vitæ hu ius curriculũ perducamur. Ecce hunc hymnum cum sublimi contemplatione, cum pura & feruenti

C affectione, cum præcordiali dei laudatione cantemus, Panis ille cælestis qui cibus est angelorũ per fa- cialem aspectum fit cibus noster per fidem, & fidei notionem, per charitatis affectum. Nec sine ingen ti & prorsus rationabili causa omittamus quotidie consecrare & sumere tam superpretiosissimum ci- bum, ac deo patri tam acceptissimum sacrificium immolare satagẽtes, & conuersationẽ ad hoc ipsum peragendum condecentem, & quantum imbecillitati nostræ eatat possibile suo modo habere condi- gnam. Spiritualiter vero manducemus hoc sacramentum assidue, imò & qualibet hora. O quanta est nobilitas sacerdotis ita agentis, vtinam efficaciter saperent nobis ista.

AD PRIMAM Hymnus.

¶ Iste officio primæ peculiariter est addictus, quo exhortamur vt oaorto iam die rogemus deum, nos per totius diei curriculum à vitiis custodiat, detque ipsum in laude sua perficere.

AVTHOR AMBROSIVS. ¶ CARMEN Iambicum Dimetrum.

I AM lucis orto sydere] Scribit in Hexameron suo beatus pater Ambrosius, Venit in men tem memoria autum, quæ dum cuot cubitum quasi peracto hilariter die aerem cantu so- lent mulcere, quod & solenniter repetunt surgente occidenteq; die. Ita vt decursu diur- ni, vel orituri nocturnẽ temporis iustas laudes suo referant creatori. Magnũ igitur incen tiuũ excitandæ deuotionis nobis est hoc. Quis etenim hominis sensum gerens, non eru-

D bescat sine psalmodiæ decantatione inchoare diem, ac claudere, cum & minutissimæ aues sóleãt de- uotione dulcique carmine ortus dierum ac noctium prosequantur? Hoc tango vt hymnum istum ad primam deuotius concinamus, Iam lucis orto sydere, hoc est, sole nunc exurgente, qui antonomatice nominatur planeta, & sydus lucis, cum & præclarissimè luceat, & lucẽ influat alijs, imò & cæteris pla netis ac stellis, vt aliqui opinantur [D E V M precemur supplices] id est, humiliter ac intente, [V T in diurnis actibus,] hoc est, in cunctis huius diei operibus & momentis, [N O S seruet] id est, præseruet, tueatur, custodiat, [A nocentibus] hoc est, ab aduersarijs nostrę salutis omnique acie vitiorum, quæ di- recte & formaliter maximè nocent, spiritualiter perimunt, æterna hominem priuãt beatitudine, ac in- fernalis calamitatis infelicissimum statuunt seruum, hostem dei constituunt, ac dæmonum faciunt ser uitorem. Nulla nãque nocet aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Hinc in Ecclesiastico. 21. capitu- lo dicitur, Quasi à facie colubri fuge peccata. Tobię quoque sanctus Raphael angelus ait, Qui faciũt iniquitatẽ, hostes sunt animę suę, hoc est, quod ait Propheta, Qui diligit iniquitatẽ odit animã suam. [L I N G V A M refrenãs reperet] Hoc est, ipse det nobis gratiã & virtutẽ refrenãdi linguas nostras toto hoc die ab omni locutione illicita, presertim à verbis pũgitiuis, cõtentiosis, iniquis. Istud enim videli- cet linguam ita reprimere, donum & opus est dei: quemadmodum in Prouerbijs fertur, Hominis est animum præparare, & domini est gubernare linguam. Ideo Iacobus in sua fatetur Canonica, Linguã nullus hominum domare potest, inquietum malum, plenum veneno mortifero. Cum ergo tam diffi-

F

Margin references: Hiere. 3 — Eccles. 4 — Luc. 24. — Esa. 26. — Psalm. 5. — Eccl. 39. — Ioan. 6. — Psal. 77 — Eccl. 21 — Tob. 12 — Psal. 10. — Prou. 16. — Iacob. 3.

cile necessariumque sit ad salutem compescere linguam, merito deprecatur Ecclesia primum in hoc E
hymno ad primá pro gratia refrenandi ac temperádi loquelam. Nam rursus idem affirmat apostolus
Iacob 3 Iacobus, Lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis Lingua cõstituitur in mẽbris nostris, quæ maculat to
Prou 21. tú corpus nostrũ. De his in prouerb. Salomon multa effatus est, Qui custodit (inquiens) os suũ, custo
Prou. 29. dit ab angustijs animá suá, qui autẽ incõsideratus est ad loquendũ, sentiet mala. Et rursus, Vidisti ali-
quem velocẽ ad loquendũ, stultitia magis speranda est q̃ illius correctio. Itaque deus linguas nostras
retinens [NE litis horror insonet] hoc est, ex verbis illicitis, superfluis, vitiosis oriatur in nobis lis seu
cõtentio abhorrẽda, & omni Christiano, præsertim religioso vehemẽter vitanda: quę & scãdalizatiua
Iacob. 3 est aliorũ, & cõtemptibilẽ facit eũ qui litigat, ac varijs eũ implicat vitijs: iuxta illud Iacobi, Vbi zelus
& cõtentio, ibi incõstantia & omne opus prauũ. Erubescat ergo claustralis qui spiritualis esse tenetur.
1. Cor 3 liti, contentioni, clamori vacare aduertens: q̃ vas ait electionis, Cum sit inter vos zelus & contentio,
Eccl. 28. nonne carnales estis & secundũ hominem ambulatis? Hinc in Ecclés. dicitur, Abstinete á lite, honor
Prou. 20. est homini eũ separat se à lite. Vir iracundus incendit litẽ, & vir peccator turbabit pacem. Ideo dixit
2. Tim. 2 apost. Noli verbis cõtendere, ad nihil enim vtile est nisi ad subuersionẽ audientium. Itemque, Omnis,
Ephes. 4 ait, amaritudo & ira & indignatio & clamor tollatur à vobis, [VISVM fouendo]. i. visum exteriorem
[CONTAGAT]. i. moderate operiat, custodiat & circa vtilia atq; saluberrima obiecta refoueat, vt in
aspectu crucifixi, armorumq; eius & reliq̃ ac figurarũ ad cõpunctionem mouentiũ recreetur. Incusto F
Ecclés. 2. ditus etenim visus, incustodiæ mentis est signũ, atque vt Salomon loquitur, Oculi sapientis in capite
Eccl 33 eius, oculi autẽ stultorũ in finibus terræ. Certum est, q̃ mens hincinde inordinate aspiciens, præsertim
Eccl. 21. in diuinis á deuotione fit vacua, nec custodię suæ solicita: iuxta quod scriptũ est alibi, Præcordia fatui
quasi rota carri, & quasi apis volubilis cogitatus illius. Et iterũ, Cor fatui quasi vas confractũ, omnem
sapientiá non retinebit, [NE vanitates hauriat]. i. per incautã circunspectionẽ ad dissolutiones, risus,
distractiones inducat atq; vanarũ cogitationum ac prauarũ affectionum materias, incitamenta, occa-
siones, obiecta importet, ne mors culpę per fenestras corporis intrãs perimat mentẽ. Hinc psallimus,
Psal. 118. Auerte oculos meos ne videant vanitatem. Potest quoq; de oculis exponi mentalibus, qui refrenandi
Prou. 4 sunt ne ex rebus creatis hauriãt vanitates præfatas. Ideo in Prouerbiis iubetur, Omni custodia custo-
Deut. 4. di cor tuũ. Et in Deutero. Custodi temetipsum & animũ tuá solicite. Hinc sequitur. [SINT puta cor-
dis intima] i. cogitationes, appetitiones, intentiones, machinationes mentis immunes sint á peccato,
Math 5. & ab omni peruersitate & distorsione. Beati enim mundi corde, quoniá ipsi deũ videbunt. Et qui dili
Prou. 22. git cordis munditiá, amicum habet regem cælorũ, immortalem, inuisibilẽ. Nempe cum similitudo sit
1. Tim 1. causa & ratio cõplacentiæ & amoris, deus essentialiter purus, & sanctitas infinita mentẽ diligit purá,
Prou. 12. [ABSISTAT & vecordia]. i. mentis insania, insipientia, insensatio. Qui enim vanus & excors est, pa
tebit contemptui. Omne autẽ peccatũ insania est Quid enim insanius est q̃ mentẽ á suo creatore auer G
tere, á summo & incomparabili bono deflectere, & et hæc vana, carnalia, ac terrena præferre quod a-
gunt omnes qui dono sapientiæ carent, in quibus puerilitatis & insipientiæ vitiũ dominatur, de qui-
Ecclés. 1. bus scriptura testatur, Stultorum infinitus est numerus, [CARNIS terat superbiam] i rebelles motus
concupiscẽtiæ sensualitatis reprimat, minuat, vincat, [POTVS, cibiq; parcitas]. i. abstinentia, ieiuniũ
1. Cor. 9 & parcimonia quotidiana: vt impleamus illud apostoli, Castigo corpus meũ, & in seruitutem redigo.
Eccl. 37. Ideo scriptũ est, Noli auidus esse in omni epulatione, nec te effundas super omnẽ escá. In multis enim
Eccl. 27. escis erit infirmitas, q autẽ abstinẽs est adiiciet ad vitá. Vitáda ergo est superfluitas in quãtitate & qua-
litate. Nam & si victualia sint delicata & saporosa, fiunt duo cõtra vnũ, & periclitatur sobrietas. Hoc
religiosis valde pensandũ est, quoniá tenuitas, sobrietas, simplicitas victus & vestitus voto pauperta-
tis indispensabiliter annexa sunt. [VT cum dies abscesserit]. i. finem acceperit, [NOCTEMQVE sors
reduxerit] euentus rerũ seu solis recessus rursus causauerit noctis caliginẽ, quæ cũ sit priuatio lucis cõ
comitãter subsequitur, [MVNDI per abstinentiá]. i. per deuitationẽ seculariũ vitiorum, ac odiũ mun
dialiũ vanitatũ & voluptatũ, videlicet per hoc q̃ omnia talia toto die vitamus. [IPSI] deo omnipo-
tenti [CANAMVS gloriam]. i laudẽ & gratiarũ actionẽ cantemus & offeramus de hoc q̃ tam gratio-
1. Ioan. 2. se ab his quæ mundi sunt nos præseruauit. Ideo sanctus Ioan. Nolite, inquit, diligere mundũ, neq; ea
Rom. 12 quæ in mundo sunt. Paulus quoque, Nolite, ait, conformari huic seculo. Ecce in hoc hymno docemur
Eccl. 20 qualiter tota die nos debeamus habere existendo soliciti ne excedamus in verbis: quia qui multis vti- H
Psal. 139. tur verbis, lædit animá suá, nec vir linguosus dirigetur in terra. Hinc loquacitas stultitiæ signum est,
Eccl 10 iuxta illud, Stultus verba multiplicat. Et scriptũ est, Vtiná taceretis vt putaremini sapiẽtes. Itemque,
Iob. 13. Totũ spiritum suũ profert stultus, sapiens autẽ differt & reseruat in posterũ. Visum quoq; & cæteros
Prou. 29 sensus exteriores custodiamus ab omni excessu circá sua obiecta: quẽadmodũ scriptum est, Sepi aures
Eccl. 28 tuas spinis, & noli audire linguá nequam, linguam detrahẽtem, susurrantem, discordias seminantem.
Ephes. 5. Hæc quippe sunt prorsus diabolica vitia, ideo à detrahẽte, discordias seminãte quasi á serpente mox
Ecclés. 7. fuge, ad minus per mentis discessum, & mœsti vultus ostensionem: nec cõmunices tam infructuosis fa
Prou. 25. bulis tenebrarũ, magis autẽ redargue. Etenim per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis, vt
Psal 38. sicut ventus aquilo dissipat pluuias, sic facies tristis linguam detrahentem. Denique vbi maior peccan
Iacob. 1. di occasio, ibi diligentior adsit custodia. Hinc in colloquio ponamus ori nostro custodiá, & ibi sit o-
Ibidem mnis frater velox ad audiendũ verbũ salutis, tardus vero ad loquendũ: memor verbi Iacobi fratris do
Hebr. 13 mini, Quia si quis putat se religiosum esse nõ refrenãs linguá suam, sed seducens cor suũ per loquaci-
tatem atque silentij fractionem aut per stultam suiipsius reputationem, huius vana est religio. Insuper
cordis puritati, quæ omnium exercitiorum est finis, efficaciter studeamus atque sobrietati, quoniam
Lucæ. 6. optimum est gratia stabiliri cor, non escis, cum dicat Saluator, Væ vobis qui saturati estis.

A AD TERTIAM Hymnus.

Inuocatur in eo spiritus sanctus, vt dignetur nobis illabi: hortamur deinde, vt & corpore & animo diuinas personemus laudes, ac feruentem charitatis affectum in proximos habeamus.

AVTHOR AMBROSIVS CARMEN Iambicum dimetrum.

NVNC sancte nobis spiritus.] Hora tertiarum recte precamur spiritum sanctum, vt se nobis dignetur infundere qua hora sanctissimæ primitiuæ ecclesiæ fuit infusus: iuxta quod dictum est in hymno de solennitate ipsius, Dum hora cunctis tertia.
[NVNC sancte nobis spiritus vnum patri cum filio] id est, tu ô spiritus sancte qui es vnum patri, id est, substantialiter vnum cũ patre æterno ac vnigenito eius filio. [DIGNARE] nunc. i. in hac hora, [PROMPTVS ingeri] hoc est, intime imprimi nobis per tuorum infusionem incrementa & perfectionẽ charismatum, vt supra in hymnis de solennitate spiritus sancti ipsius expositũ est. [NOSTRO refusus pectori] .i. rursus infusus 1. Ioan. 2.
seu institutus, superaspersus tanquã dulcissima vnctio, saluberrimumq; vnguentum nostro pectori. i. cordi. [OS, lingua] quæ sunt instrumenta loquendi [MENS] .i. intellectus & ratio. [SENSVS] interior atque exterior. [VIGOR] hoc est, tota animæ fortitudo. [CONFESSIONEM personet] .i. perfecte & feruide sonet & exprimat ac decantet, confessionem. i. diuinæ maiestatis laudationẽ: iuxta illud, Con-
B fitebor tibi domine in toto corde meo. Et item, Psallam deo meo quàm diu sum. Confitebor tibi omne Psal. 9, 85,
bonũ, tibi grata mente ac humili ascribendo, Mihiipsi vero deficere & peccare, & ad omne malũ exi- 110, 137.
stere pronum Sic quoq; confitebor tibi confessione propriæ culpæ: iuxta quod scriptũ est, Dixi confi Psal. 103.
tebor aduersum me iniustitiam meã domino. Nam vt in prouerbiis expressum est, Qui abscondit sce Genes. 8.
lera sua non dirigetur: qui autẽ confessus fuerit & reliquerit ea misericordiã cõsequetur. Ideo sanctus Psal. 31.
Iob protulit, Vias meas in cõspectu eius arguam, & ipse erit saluator meus. Ad hoc hortatur nos Hie- Prou. 28.
remias, Scrutemur vias nostras & quæramus & reuertamur ad dominũ. Leuemus corda nostra cũ ma Iob. 13.
nibus ad dominũ in cælos. [FLAMMESCAT igne charitas] .i. amor spiritualis diuinus infusus inar- Tren. 3.
descat, crescat, perficiatur in nobis æstuanti flammigeroq; affectu, prout in euangelio loquitur Chri Ibidem.
stus, Ignẽ veni mittere in terrã, & quid volo nisi vt accendatur. [ACCENDAT ardor proximos] .i.
feruor diuini ac fraterni amoris corda calefaciat proximorũ nostrorum: sicut fatetur psalmographus,
Concaluit cor meũ intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. Hunc breuẽ hymnũ non bre- Luc. 12.
ui nec parua deuotione cantemus, imò dulcissimũ illum paracletum dulci ac æstuanti inuocemus affe Psal. 38.
ctu, & vniuersa quæ agimus ad profectũ & perfectionẽ diuini ac fraterni ordinemus amoris, nec à pri
mo torpeam⁹ feruore, ne Christus nobis obiiciat illud Apocalypsis, Habeo aduersus te pauca, quoniã Apoe. 2.
charitatẽ tuam primã reliquisti. Memor esto itaque vnde cecideris & pœnitentiam age. Itemq; ait ad Apoc. 3.
C quendã, Scio opera tua quia nec calidus es neq; frigidus, sed nunc quia tepidus es incipiã te euomere
de ore meo, Hinc ad Hebræos hortatur Apostolus, Consideremus inuicem in prouocatione charita- Hebr. 10
tis & bonorũ operum. Si amabilis est creatura, nonne in infinitũ amabilior est creator? Eius ergo bonitatem, amabilitatem, dulcedinem, & decorem omnẽ ipsius dilectionem, liberalitatem & gratiã super genus humanum sinceriter contemplemur, sicque accendamur in eo. quod si nec ita accendimur, inuocemus bonitatem eius immensam, vt ipse nos inflãmare dignetur: suspiremus ad ipsum assidue, affectuose dicentes, O dulcissime deus quãdo te toto corde amabimus: sicque decantato hoc hymno missarum solenniis cum summa deuotione interesse ac iubilare altissimo non differamus.

AD SEXTAM Hymnus.

In eo diuina laudatur potentia, à prouida ordinatione ac dispositione temporum, oraturque deus vt ardores concupiscentiarum à nobis tollat, corpori sanitatem, animæ tranquillitatem tribuat.

AVTHOR AMBROSIVS. CARMEN Iambicum dimetrum.

RECTOR potens verax deus] Deum omnium creatorem omnipotentẽ esse eorum quæ condidit potẽtem rectorẽ in [illegible]orum expositione hymnorũ patuit iam frequenter: qui est verax deus, quoniã ipse solus est deus verus veritate naturæ, quia solus est ens penitus
D independens absolute perfectũ, actus purus, & esse purissimũ in se subsistens ab omnibus infinita excellentia separatum: qui etiã verax in verbis, in promissis, in cunctis suis
iudiciis, sicut & filius dicit ad patrem, Sermo tuus veritas est. Et Psalmista, Principiũ verborum tuo- Ioan. 17.
rum veritas: atq; Tobias ait, Iustus es dñe, & omnia iudicia tua iusta sunt, & omnes viæ tuę misericor Psal. 118.
dia & veritas. [QVI temperas rerum vices] hoc est, moderaris, disponis, & ordinas temporaliũ rerum Tobiæ. 3
ac temporũ processus & successiones, tẽpora & ætates. vt plenius fuit expositũ super illud, Aeternæ
rerum cõditor, noctem diemq; qui regis, [SPLENDORE mane instruis] .i. aurorã informas & ornas
candore ac radio solis intelligendo per mane (quod est pars tẽporis) tẽporalia quæ sunt in ipso diluculo, vt elementa & mixta quæ [illegible] solis lumine perfunduntur. [ET ignibus meridiem] hoc est, tempore meridiano afficis & qualificas elementa ardoribus solis: tunc enim sole existente in alto fit reflectio radiorũ eius ex obiectione corporũ talium, ex qua reflectione calor causatur, præsertim dũ reflectio magis directe, perpendiculariterq; causatur. [EXTINGVE flãmas litium] .i. ignotos motus passionũ & prauos iræ, impatientiæ, cupiditatis furores, ex quibus lites, contentiones & cõsimilia oriun-
tur. Anima nanque iracunda incendit litem. Iacobus quoq; ait, Vnde bella & contentiones in vobis. Eccl. 24
nonne ex concupiscentiis vestris? Nã ira materialiter diffinitur [illegible] accensio sanguinis circa cor. Hinc Iacob. 4.
ira non habet misericordiam nec erumpens furor. Et impetum spiritus concitati ferre quis poterit? Eccl. 28.
[AVFER calorem noctium] .i. concupiscentiarum feruores & [illegible] quibus nocturno tempore magis Prou. 27

vacatur.[CONFER salutem].i.habitudinem congruam & salubrem [CORPORVM] vt secundum exigentiam profectus, felicitatisque animæ corpora nostra regantur, spirituique subdantur, & corpora sanitate ad honorem dei bene vtantur, nam & salus inferiorum in recta consistit subiectione ad superioris.[VERAMQVE pacem cordium].i. internam quietem in deo, & gaudiū imperturbatum in actibus virtuosis. Pax nanque superaddit gaudio imperturbationē, nec potest anima veram inuenire pacē, nisi in suo creatore, cui loquitur August. Domine creasti nos propter te, & inquietum est cor nostrum quousque superueniat ad te. Præsta pater piissime, patriq; compar vnice.i. tu vnigenite deo patri æqualis. Istud supra expositū est. Hunc hymnum quemadmodū cæteros, deuotione cōgrua depromamus, atq; ad ea quæ desuper obtinere precamur, dignam quoq; operam diligentiā & annisum impendere nō cessemus. Oportet quippe naturā cooperari gratiæ dei vt faciat homo quod in se est, quia vt Augustinus deprompsit, Qui creauit te sine te.i. sine tua cooperatione, non iustificabit te sine te. Hæc demū est ratio, ꝙ quotidie multa orando in horis ac aliis precibus non exaudimur & petentes nobis profectum dari virtutum aridi permanemus, quoniam & remisso oramus affectu, neq; satagimus impedimenta exauditionis vitare.i. negligentias & peccata quantum naturæ possibile est, occasiones etiam peccandi vndique declinare, & ad ipsa virtutū exercitia quantum ad substātiam operum nos pro viribus adhibere, extendere, applicare. Si quis regem offendisset terrenum, sibique peteret indulgeri, nec tamen à regis cessaret offensa, nunquid rex quamuis valde clemens illi ignosceret? Nō puto. Itaque iuxta tenorem precum hymni istius conemur prauissimos iræ, impatientiæ ac omnis inordinatæ & sensualis affectionis flammas & impetus suffocare. Impatiens nanque operatur stultitiam: & ira in sinu stulti quiescit, ac hominem similem efficit furioso. Sensualis quoq; affectio venenum est spiritualis amoris, sic & effectus sensualis & inordinatæ affectionis oscula, amplexus & attactus non carent periculis. Non ergo per talia neque per immoderantiam cibi & potus foueamus aut excitemus in nobisipsis aut alijs calores noctium, incentiua libidinis, stimulos carnis, quod & iunioribus in quibus adhuc viget sanguinis calor, atque ad motus inordinatos sunt proni, potissimum est pensandum & obseruandum. Vnde (vt recitat Cassianus) sancti patres in Aegypto inter cætera statuerunt, ne vnus fratrum alterius tangeret manum. quod item in regula sancti Pachomij diuinitus edita, de cælo allata, & per sanctum angelum viro sancto præsentata continebatur. E F

AD NONAM Hymnus.

Diuina in eo laudatur prouidentia, sua virtute omnia conseruans, diei partes suis vicibus distinguens. oraturque deus, vt felicem & beatum vitæ exitum, & post piam ac sanctam mortem vitam æternam largiatur.

AVTHOR AMBROSIVS. CARMEN Iambicum Dimetrum.

R ERVM deus tenax vigor.]Ecclesia dei in hymnis & precibus, horis & canticis suis semper sollicita est omnia illa sic ordinare, vt & tēpori congruāns, & gratia vitādi peccata obtineatur diuinitus. Hinc in hymno nonæ oramus pro gratia ac virtute pertingēdi immaculate ad vesperum. Rerum deus tenax vigor.i.ó tu deus omnipotēs vigor tenax.i. via seu potestas omnium rerum cōseruatiua indesinenter. Vigor inquam non formalis inhærens, sed separata, effectiueque operans, sine cuius manutenentia & incessanti conseruatione nulla G
penitus creatura posset per vnum momentum consistere aut durare etiā minus q̄ dies sine lumine so-
Sapien. 3 lis, vt non solum theologi, sed profundiores quoq; philosophi cōscripserunt. Hinc sapiens dicit deo,
Quomodo posset aliquid permanere nisi tu voluisses, aut quod à te vocatum non esset cōseruaretur?
[IMMOTVS in te permanēs].i. in teipso prorsus incommutabilis perseuerās, quemadmodū per pro-
Malac. 3. phetam protestaris Ego dominus & nō mutor. Propterea loquitur Balaam, Non est deus quasi homo
Num. 23 vt mentiatur: neq; vt filius hominis, vt mutetur: dixit ergo & non faciet, loquutus est & nō implebit.
Denique iuxta philosophum, deus est actus purus, id est, natura seu forma non inhærēs, sed foris manens, omnia formans, nihil informans, quamuis in cunctis realiter sit: simplicissima inquam, formalissimaque natura in qua nulla potentia passiua determinans nulla differentia contrahens, nil materiæ aut materialis ꝓprietatis, potentialitatisve limitans: sed natura in seipsa infinita omnino perfecta æternaliter & prorsus inuariabiliter in optima ac superbeatissima sui dispositione cōsistens: cuius est nullo indigere, à nullo moueri, actuari aut perfici, ipsa cætera vniuersa mouere, actuare, perficere. Ecce quam gloriosus & supergloriosus est dominus deus noster, cui super hoc præcordialissime congratulari semper debemus. Ideo dixit Boetius, O qui perpetua mundū ratione gubernas, stabilisq; manens das cuncta moueri. Veruntamen Plato asseruit primum motorem, vtpute deū moueri, quod quamuis Aristoteles reprehēdat, verba tamen non mentem magistri sui Platonis impugnat. Etenim eo sensu dixit Plato deū moueri, quo & sanctus Dionysius .1. cap. de diuinis nominibus loquitur, Omnes illuminationes moto patre.i. deo creatore descēdunt. In quibus verbis nō aliud designatur per deū moueri q̄ ipsum in actū ꝓcedere. [LVCIS diurnæ tēpora successibus determinās] i. tu deus determinās.i. finiens ac distinguēs tēpora lucis diurnæ.i. horas ac claritatē diei successibus.i. successiuis ꝓcessibus, indesinentiq; cursu à diluculo vsque ad crepusculū, quod deus facit per solis irradiationem ac motū. H
Iob. 10. Opera nanque naturæ deo in scripturis principaliter ascribuntur, præsertim in Iob qui loquitur creatori omnia ordinanti, Manus tuæ fecerunt me & plasmauerunt me totum in circuitu. Nōne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti? Pelle & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me.[LARGIRE clarum vespere] id est, gratiose nobis concede virtutem perueniendi ad vesperam & finem huius diei sine sordibus vitiorum, vt clarum ac lucidum vespere sortiamur in toto diei tempore, in operibus lucis & gratiæ, non tenebrarum ac dæmonum, fructuose deducemur: præsertim quia

A post prandiũ ventre repleto solent homines ad vana & inutilis esse procliuiores, aliquantuls iam ser-
uitute ante prandiũ deo exhibita: quasi vnoquoque tsliũ illud prouerbiorũ dicente, Victimas pro salu Prou.7.
te debui: hodie reddidi vota mea: idcirco egressus sum vt viderẽ te. [QVO]. vespere vel potius, quo, id
est, per quam tuam largitionẽ tam gratiosam, [VITA nusquam decidat] hoc est, cõuersatio nostra in-
terim nequaquã cadat deorsum ab altitudine gratię ac virtutum in ima culparum, nec desinat sine fru-
ctu. Propter quod ad Hebræos expressit apostolus, Abundantius oportet nos obseruare ea quæ audi- Hebr.2.
uimus, ne forte perefluamus: nõ enim effugiemus si tantã neglexerimus salutem. [SED præmiũ mor-
tis sacræ perẽnis instet gloria] hoc est, beatitudo æterna immineat, appropinquet, præfisoque tempo-
re nobis præstetur præmium, & pro mercede sacræ mortis, id est, virtuosi, felicisque obitus quẽ vtique
habebimus, si iuxta tenorem orationis præmissæ in bonis actibus perseueremus, atque in prætactis á te
fuerimus exauditi. Nempe, vt ait saluator, Qui perseuerauerit vsque in finem, saluus erit. Vel præmiũ Mat.24.
mortis sacræ, id est, beata merces ac retributio passionis & mortis Christi, qui tradidit se pro nobis, vi
delicet gloria perennis instet, id est, nobis incumbat ac condonetur. Christus quippe ex summa chari-
tate, obedientia, pietate, patiendo & moriendo pro nobis gloriam nobis promeruit æternalem, vt pa-
tuit iam frequenter. Et Petrus ait, Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, vt nos offerret deo, 1. Petr.3.
mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu, deglutiens mortem, vt vitæ æternæ efficeremur
B hæredes. Vnde & ipsemet fassus est, Filius hominis non venit vt iudicet mundũ, sed vt saluetur mun- Ioan.3.
dus per ipsum. Itaque & hunc hymnum sic decantemus, vt ad clarum vespere quotidie & tandem ad
prosperum finem vitæ perducamur, sicque verè participes simus meriti se præmij dei & saluatoris, &
impleamus quod hortatur apostolus, Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspi- Hebr.12.
cientes in authorem fidei & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit mortem con-
fusione cõtempta, id est, pro nihilo reputata. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersus semetipsum
contradictionem, vt non fatigemini animis vestris. Hinc nos quoque indefesse adhæreamus iustitię, &
pro ea libenter patiamur aduersa confusione contempta, id est, omnem confusionem, despectionem,
vituperationem, quã ob hoc perpessi fuerimus paruipendentes, imò pro nihilo reputantes. Quia non
sunt condignæ passiones huius temporis ad perennem gloriam: quam dominus & saluator sua sacra-
tissima morte promeruit nobis: quam consequemur, si tamen compatimur.

¶AD COMPLETORIVM Hymnus.

¶In eo fit ad Christum dei filium oratio, vt ingruentis tempore noctis nos custodiat, quo pla-
cidam in eo quietem capiamus, animas nostras itidem & corpora in sua protectione
constituat, & ab hoste maligno, salua, illæsa, incontaminataque conseruet.

¶AVTHOR creditur B. P. AMBROSIVS.

¶CARMEN Iambicum dimetrum non exactum.

C C HRISTE qui lux es & dies] Affectuosissimum hymnũ hunc ex dei præconijs ac
sacris precibus eminenter contextum compuncte ac feruide proferamus. Christe
qui lux es & dies, hoc satis diffuse expositũ reor super primũ versum hymni illius,
Splendor paternæ gloriæ de luce lucem, &c. [NOctis tenebras detegis] id est, ma-
nifestas caligines errorũ ac vitiorum, tenebrasq; noctis exterioris facis cognosci,
ita ne metuantur, quoniã reale nil sunt, nec aliquid positiuum, idcirco nocere non
queunt: & tẽpore noctis deus & angeli sancti nobiscum nõ minus sunt quã in die,
nec sine illorũ permissione inuisibiles hostes tangere valent pilũ capitis nostri. [LVcisque lumen cre-
deris] id est, tu Christe crederis esse vnicus filius patris, deus de deo, lumẽ de lumine, vt prætacto loco
expositũ est. [LVmen beatum prędicans] id est, proprio ore & per tuos apostolos & alios sanctos eras
docens & prędicãs humano generi superbeatissimũ lumen increatum, ęternũ, videlicet deum patrem:
iuxta illud Ioannis, Pater, manifestaui nomen tuũ hominibus: imò & totam trinitatem dicendo, Doce- Ioan.17.
te omnes gẽtes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Vel, lumen beatũ, id est luci- Matt.28.
dissimam beatificã dei visionẽ. Hęc est (in[illegible]) vita æterna, vt cognoscant te verũ deum. Vel, lumen Psal.35.
glorię, de quo psalmista dicit deo, In lumin[illegible] videbimus lumẽ. Lumen quoq; fidei ac sapientiæ salu
taris. [PRæcamur sancte domine] Totũ quod sequitur oratio est quæ spiritualiter dirigi potest ad Chri
D stum, generaliter quoq; ad superdignissimam trin[illegible] quæ est vnus deus ac dominus. Itaque preca-
mur ò sancte domine, [DEfende nos] ab om[illegible] corporis, & ab omni tẽtatione carnis ac dæ-
monis, ab omni imaginatione phantastica, va[illegible] puerili, protectione tua diuina ope atque cu
stoditione angelica, merit[illegible] sacratissi[illegible] virginis ac totius ecclesię triumphantis, ac etiam
ecclesiæ militantis, & per [illegible] tuæ, [IN h[illegible] imò & die sequenti se toto tempore inco-
latus præsentis, quod totum [illegible] comparatione [illegible]ternitatis ac luminis gloriæ, præsertim lumi-
nis increati ac suæ beatifica[illegible], [SIT nob[illegible] requies] id est, requies ordinata, tibi accepta:
requies quoque contemplation[illegible], & tranquillitatis inte[illegible] requies etiam corporalis repausationis
& somni conuenientis. Ne, vt in hymno ad vesperas est rogatum, hostis inuidi dolo pauor quietos su-
scitet. Sicque illud Esaiæ imple[illegible] quolibet nostrum, Requiẽ dabit tibi dominus, & implebit splen Esa.50.
doribus animam tuam. [QVIetam noctem tribue] vt nec proprijs fantasijs ineptis, nec hostium frau-
dibus inquietemur. [NE grauis somnus irruat] id est, non cadat in nos somnus immoderatus totaliter
deprimens mentẽ ab eleuatione ad deũ impediens eam [illegible] etiã post euigilationem: ita vt nec
cito, nec pure, neq; faciliter possit se ad deũ erigere, & [illegible] somni ac fantasijs excutere, [NEC
hostis nos surripiat] id est, ad illicita nos nõ rapiat, fal[illegible], [illegible] [NEC caro illi consentiens] id est
nec appetitus sensitiuus tentatori acquiescens, [NOS tibi r[illegible]] id est, culpabiles reddat, non ꝑ

carni per se competat consentire, nec appetitus sensitiuus, aut vis cognitiua sensitiua interior siue exterior citra rationis consensum ac deliberationem formalem aut interpretatiuã inducit peccatũ mortale. Quòd si ratio ex negligentia omiserit sensitiuam vim refrenare ac debite regere, ipsa in culpa est. [OCVLI somnum capiant] id est, corporalem moderatum virium reparatiuum. [COR ad te semper vigilet] actu aut habitu seu dispositione propinqua ad actualem deuotionem, imò frequẽter etiã actualiter oret, mediteturpsallat, ac desuper illustretur, & reuelationẽ sortiatur in somno, in quo reuelationes & oracula fieri solet, vt supra expositum est. Et super hoc dictum est in hymno ad vesperas super il- E

Cantic. 5. lud, Dormire mentem ne sinas. Et alibi, Vnde & sponsa fatetur dicens in canticis, Ego dormio & cor

Psal. 16. meũ vigilat. [DEXTERA tua] id est, gratiosa assistẽtia tua. [PROTEGAT] sicut iam in primo versu hymni huius fuit expositum. Vnde orat Psalmista, A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, vt pupillam oculi sub vmbra alarum tuarum protege me. [FAMULOS (tuos) qui te diligunt] hoc est, omnes vtriusque sexus fideles, vt nomine famuli designetur, non sexus sed seruitus. Omnes inquam, qui te diligunt charitate infusa ne ruant in culpam mortalem, qua charitatem amittant, atque in venialem saltem frequentem, qua charitatis minorationem ac debilitationem sustineant, immo te protegẽte in ea crescant quotidie, vel qui te diligunt naturali amore quos digneris tueri, ne in mortali maneant ac pereant culpa, sed

Psalm. 31. protinus pœnitendo supernaturalem tui amorem, scilicet charitatem obtineant. [DEFENSOR noster] qui

Hier. 20. ais in Psalmo, In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Cui loquitur Hieremias, Tuere F

Psal. 118. me ab his qui persequuntur me. [ASPICE] nos oculo pietatis tuæ immensæ approbationis tuæ pijssime: quemadmodum orat psalmographus, Aspice in me & miserere mei. [INSIDIANTES] id est, aduersantes ac dolose nocere quærentes nobis nostram impediendo salutem. [REPRIME] id est, refrena, vt nihil in nobis proficiant aduersarij tales. [GVBERNA tuos famulos] id est, vniuersos credentes dirige in viam salutis, etiam nos qui nondum seruiunt tibi ex charitate, sed fide informi ac timore seruili, vt ad charitatem te dirigente pertingant. [QVOS sanguine mercatus es] id est, tuo preciosissimo sanguine redemisti, id est, exponendo vitã tuam corporalem, immo teipsum pro illis in mortem, vt sæpe expositum est. [MEMENTO nostri domine] id est, ostende te iugiter memorem nostri indesinẽter, gratiose, magnifice nobis

Sapiẽ. 9. assistendo per misericordiarum tuarũ effectus [IN graui isto corpore] quod aggrauat animam, & deprimit intellectum, in tantum quòd carcer eius vocatur. Iuxta illud, Educ de custodia animam meam,

Psal. 141. ad confitendum nomini tuo. Vnde exclamauit Apostolus, Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Multæ namq; sunt corporis necessitates, quibus vacando prouidendo ac satisfaciendo, anima à spiritualibus impeditur. Verũtamen corpus etiam in multis deseruit dominæ suæ, vt puta animæ tanquam instrumentum ac medium eius. Nam cũ anima sit finis atque profectio corporis, non econtra constat corpus ordinatum in bonum animæ. [QVI es defensor animæ] quam ad imaginem & similitudinem tuam plasmasti, nec eam quantum in te est derelinquens, imò auertentem se & auersam G à te varijs modis reuocas per prospera & aduersa per instinctus diuinos, angelicos & humanos, per scri-

Sapiẽ. 11. pturas & terribilia gesta. Hinc scriptum est, Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti:

Hiere. 3. parcis autem omnibus, quoniam tua sunt domine qui amas animas. Idcirco tuipse apud Hiere. conte-

Psalm. 11. statis, Tu fornicata es cũ amatoribus multis, tamẽ reuertere ad me. [ADESTO nobis domine] in omni ne-

Iob. 17. cessitate, indigẽtia, periculo, aduersitate, angustia & euentu. Illumina oculos meos ne vnq̃ obdormiam

Psal. 15. in mortem. auersum ac deuiantem misericordissimę reduc, robora, posside & custodi. Libera me & po-

Mich. 7. ne me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me: vt sic ex sententia gratus psallã, A dextris est mihi

Psalm. 3. dominus ne cõmouear. Et, Cum sedero in tenebris, dominus lux mea est, & deducet me dominus in lucem æternam. Somno quoq; moderato refocillatus cõfitear, Ego dormiui & soporatus sum & exurrexi, quia dominus suscepit me. Igitur hymnũ istum in completorio, in cõsummatione horarũ, in fine diuini officij cũ integro & ardẽti proferamus affectu, cũ recollectione animi & cõpunctione pręgrandi recõmendantes infinitę pietati & gratię creatoris cũ ingenti & filiali fiducia. Nec quisquã tam intimoratus extet, aut negligẽs vt ad dormiendũ se ponat sine diligenti discussione cõscientię suę, imò vnusquisque ante reclinationem huiusmodi vigilãter recogitet ac reuoluat, qualiter diem totũ expenderit, quid boni omiserit, quid mali cõmiserit in eodem. Qualiter in cibo, potu, colloquio, in diuino officio, H in celebratiõe, ac cęteris vniuersis habuerit se. Sicq; pœniteat corã deo, nec impunitũ, nec indisciplinatum se deserat, emendationẽ proponat firmissime. Christi passionẽ, patientiam, humilitatem, constantiam, charitatẽ indelebiliter suis imprimat [illegible] cordijs, atque in lecto tanquã in monumento recliner se: memor solicite, qualiter paulo [illegible] reclusus in tumulo: In pace in idipsum obdor-

Psalm. 4. miat orando, aut meditando salubriter. ¶ Porro [illegible] contemp[illegible] collata sit, mentem erigat ad superbeatissimæ deitatis intuitionem [illegible] modum dom[illegible] noster omnipotens, naturaliter & superessentialiter bonus sit, & bon[illegible] quomodo [illegible] in seipso intensiue interminabiliterque perfectus, in quo omnis [illegible] infinita [illegible] immensa dulcedo, illimitata potestas, sapientia cuius nullus est finis, [illegible]tudo & gloria sine ter[illegible] & mensura. In horum meditatione inflammetur ac delectetur mens nostra. Ad metuendum quoque colendum eundem totisque viribus honorandum viriliter accingatur. ¶ Postremo, super[illegible]nam trinitatem synceriter contempletur, vel saltem pro viribus speculetur, qualiter pater æ[illegible] seipsum intuendo, intelligendo, & quasi intra se exprimendo suiipsius concept[illegible], ac verbum intr[illegible] profert ac gignit, & ipsum vnigenitum suum superpulcherrimum [illegible]orsus æqualem, consubstantialem, simillimum superdeliciosissimè cum infinita complacen[illegible] amore æternaliter, clarissime, suauissime, inuariabiliter intueatur, conformiter fili[illegible], atque vterque spiritum sanctum, & spiritus vtrunque. Etenim mutua harum super[illegible] adorandarum supersublimium personarum intuitio,

A dilectio, fruitio, complacentia, & dulcedo incomprehensibiliter ac omniformiter est immensa. ¶ Denique quia ex creaturis ad creatoris aliquantam agnitionem consurgimus, pensemus quid magnus ille Theologus diuinissimus, sacratissimus Dionysius, de quarundam mentium creatarum amore & amoris ad deum ardore loquutus sit, Nonne sexto angelicæ hierarchiæ capitulo de Seraphico summi angelici ordinis dulci, quieto, æstuante amore deprompsit. Calefacientes nominantur. Mobile enim eorum semper circa diuina, & incessabile, & calidum, & acutum, & superferuidum, intente & intime, & recalefaciens alia, & c. Ecce si amor ille creatus ac finitus supremorum illorum spirituum angelicorum tam intensus ac vehemens est, vt non solum calidus & acutus, verumetiam superferuidus appelletur, qui vtique amor infinitè minor est, minus acutus minusq; feruidus, quàm increatus ille mutuus amor supersanctissimæ Trinitatis, certum est, quàm incomprehensibiliter ac incomparabiliter tres adorandæ personæ seinuicem diligant, & idem patet de mutua earum intuitione plenariè comprehensiua, de mutua ipsarum superdulcissima & superdeliciosissima fruitione. ¶ Præterea, omnis ratio amandi seinuicem, excellentissime & perfecte in ipsis consistit, videlicet, bonitas, cognitio, propinquitas, vnitio, communio: vnaquæque enim earum infinitę est bonitatis, & aliam plene ac limpidissime comprehendit, & pater totam bonitatem suam & gloriam communicat filio, atque vterq; spiritui sancto: nec solum vnitæ sunt, imò & substantialiter idem. Et quibus palàm est dilectionem earũ adinuicem omnipharie esse in infinitum superardentissimam & immensam. In harum contemplatione mens vere deuota, synceriter reformata, deiformiter inflammata fide cũ rationibus eredendorum, purificatæ mentis intelligentia sublimiter decorata, interdum quasi mediam & condilectam ac complexatam experitur seipsam, vt puta rapta iam & absorpta in infinitas diuitias gloriæ dei in æternæ lucis immensam abyssum, in regionem supersplendidissimam luminis increati. Ad hanc aliquantulum futuræ beatitudinis prælibatio, degustationem, participationem conemur ac properemus, quę ad mysticam spectans theologiam, ad doni sapientiæ complementum, ad apicem mentis in deum totaliter transformatæ ad diuini amoris perfectionem vnitiuamque viam, ad quam non nisi per omnimodam priuati amoris extirpationem, per profundissimam humilitatem, ac vehementissimam suipsius aspernationem, per syncerissimum zelũ iustitiæ ac boni communis præcordialem affectum, per cordis munditiam, conscientiæ puritatem, ac consimilia exercitia ad viam purgatiuam & illuminatiuam spectantia. In quibus omnibus exerceamus & actuemus nos strenue præsentiam maiestatis diuinæ indesinenter pensantes, ac totis viribus venerantes. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus, Amen.

B

C

COMMENTARIORVM IN HYMNOS FINIS.

PARISIIS
EXCVDEBAT IOANNES LODOSCVS TILETANVS
M. D. XL, MENSE MAIO.

RE[illegible] del LIBRO ANTICO
Cav. G. DI GIACOMO
PESCARA
AGO. 1970